

MONVMENTA
GERMANIAE
HISTORICA

**INDE AB ANNO CHRISTI QVINGENTESIMO
VSQVE AD ANNVM MILLESIMVM
ET QVINGENTESIMVM**

A V S P I C I I S
**SOCIETATIS APERIENDIS FONTIBVS
RERVVM GERMANICARVM MEDII AEVI**

S C R I P T O R V M
TOMI XXX. PARTIS II. FASCICVLVS I

L I P S I A E
IMPENSIS KAROLI W. HIERSEMANN
MDCCCXXVI

NOTICE

GERMAN

HISTORICAL

AND ANTIQUARIAN SOCIETY

OF THE CITY OF BOSTON

MEMBERS

OF THE SOCIETY

OF THE CITY OF BOSTON

Dunning
Harr.
12-6-26
sub.

ANNALES EX ANNALIBVS IUVAVENSIBVS ANTIQVIS EXCERPTI.

EDIDIT H. BRESSLAU.

⁵ *Annales*¹, qui paginis insequentibus denuo eduntur, omnes ex uno fonte derivatos esse et a viris doctis, qui eis operam edendo sive commentando navaverunt, iam observatum est neque quemquam, qui eos diligenter inter se comparaverit, effugere potest. Nec minus certum est ex eodem fonte multa passim hausisse auctores nonnullorum aliorum scriptorum: *Annalium* scilicet *Alta-*
hensium maiorum²; *chronicarum* Karoli, quas magister quidam Rudolfus Salisburgensis a. 1165.

¹⁰ in commentariolo, quem de aetate s. Rudberti scripsit, non uno loco citat³; libelli de conversione *Bagoariorum* et *Carantanorum*⁴; compilationis denique historicae circa annum 1180. sive *Salis-*
burgi sive in monasterio *Admuntensi* compositae⁵, ex qua *Annales* *Admuntenses*, *Garstenses*, s. *Rudberti* *Salisburgenses*⁶ et praeter eos scripta quaedam *Cremifanensia* et *Altahensia* saeculo-
rum XIII. et XIV. multa, quae ibi *Annalibus* *Mellicensibus* addita sunt, excerpterunt.

¹⁵ Fontem communem, quem *Salisburgi* ortum esse certo certius est, *Annales* *Iuvavenses* antiquos vocamus, qui quod nobis servati non sunt, non possumus quin valde doleamus. Prior eorum pars post annum 829. ex duobus aliis scriptis aequè deperditis composita est, ex *Anna-*
libus scilicet, quos *Iuvavenses* antiquissimos vocamus, et ex compilatione quadam *anna-*
lium potissimum *Francicorum*, quam, cum et ipsa ad res in *Bavaria* gestas praecipue
²⁰ attendat, ibi scriptam esse cum aliis viris doctis, qui de his rebus egerunt, conicimus.

Quae compilatio inde ab anno 725. usque ad annum 829. continuata etiam in *Annalibus* *Xantensibus*⁷ et in *Annalibus* *Maximinianis*⁸ expilata est; in illis vero, qui inde ab anno 790. initium sumunt, post annum 796. nihil legitur, quod asseveranter ad compilationem nostram reduci possit, quare eam primo non ultra annum 796. processisse, ea vero quae sequuntur continuatori
²⁵ deberi concludimus. Auctor *Annalium* *Maximinianorum* compilatione *Francica* inde ab anno 747. usque ad annum 811. ad libellum suum componendum usus est, quo anno cum *annales* illi finem capiant neque certo sciamus, num nobis in codice unico et recenti integri servati sint, necesse non est, ut compilationis nostrae alteram quandam partem anno 811. finem habuisse pro certo statuamus⁹.

Compilationis huius fontes erant *Gesta* pontificum *Romanorum*, *Annales* *Petaviani*, *Annales*
³⁰ deperditi in monasterio *Lorsch* conscripti, quos ex *Annalibus* *Laureshamensibus*, *Annalibus* *Mosel-*
lanis et ex *Fragmento* quod dicitur *Chesnii* restituere possumus, *Annales* denique regni *Franco-*

1) Quae hic breviter et succincte exponimus, uberius explicata et demonstrata sunt in dissertatione nostra 'Die ältere Salzburger Annalistik' (Abhandlungen der
³⁵ Preußischen Akademie der Wissenschaften. Jahrgang 1923 nr. 2). 2) Ed. E. v. Oefele, SS. rer. Germanicarum, 1891. 3) Ed. W. Wattenbach, SS. XI, 17 et B. Sepp, 'Oberbayr. Archiv f. vaterländ. Gesch.' XLIX (1895. 1896), 415 ss. 4) Ed. Wattenbach, SS. XI, 1 ss.

⁴⁰ 5) Utrum auctor huius compilationis omnia, quae ex ea in *Annales* *Admuntenses*, *Garstenses*, s. *Rudberti* *Salisburgenses* transierunt, ipse ex fonte communi excerpterit, an multa ex chronica *Bavarica* aequè deperdita expilaverit, quae fonte communi usus sit (id quod v. cl.

I. R. Dieterich 'Streitfragen der Schrift und Quellenkunde des deutschen Mittelalters' (1900) p. 115 ss. probare nisus est) in medio relinquimus, cum haec quaestio ad nostrum propositum parum faciat. 6) Ed. Wattenbach,

SS. IX, 569 ss. 561 ss. 757 ss. 7) Ed. B. v. Simson, SS. rer. Germanicarum, 1909. 8) Ed. G. Waitz, SS. XIII, 19 ss. 9) *Annales* *Xantenses* et *Annales* *Maximinianos* etiam post annum 796. arta affinitate coniunctos

esse B. v. Simson contendit, G. Waitz recte negavit. Nam inde ab anno 796. hi duo *annales* ibi tantum concordant, ubi *Annales* regni *Franconum* ad verbum exscribunt; omnibus vero locis, ubi ab eis rebus vel verbis absunt, omnino discrepant.

rum. *Annalium Petavianorum vestigia in compilatione usque ad annum 792. apparent; deinde solos Annales regni Francorum secuta est. Sed Annalium regni Francorum recensionem quandam adhibuit, quae ab ea, quam nostri codices servaverunt, paululum diversa hic illic, exempli gratia annis 788. 798., ad Annales qui dicuntur Einhardi propius accedit. Cum eis, quae in nostris codicibus annalium praedictorum leguntur, in compilatione nostra paucae, sed utiles notitiae coniunctae erant, quas utrum auctor compilationis in recensione quam habuit Annalium regum Francorum invenerit an ex propria scientia addiderit, statui nequit.*

Multo maioris pretii quam compilatio annalium Francorum, de qua iam satis dictum est, erat alter fons aequae deperditus Annalium Iuvavensium antiquorum, Annales scilicet quos Iuvavenses antiquissimos vocamus. Tradebant enim inde ab anno 741. usque ad annum 824. multas notas 10 historiam Bavariae, praesertim provinciae Salisburgensis eiusque archiepiscoporum illustrantes, quas nisi ex hoc fonte non novimus. Quare etiam pretium Annalium Iuvavensium antiquorum in eo maxime consistebat, quod in eis annales antiquissimi sive integri servati sive excerpti erant.

Priori Annalium Iuvavensium antiquorum parti, quae, ut supra diximus, anno 829. desinit, non multo post continuatio addita esse videtur. Cuius continuationis initium est brevis nota de 15 corpore sancti Iustini ab Otgaro archiepiscopo Maguntinensi Romae impetrato et Maguntiam translato. In Annalibus Iuvavensibus maximis, qui soli hanc notitiam ex Annalibus antiquis excerpterunt, posita est ad annum 830., sed translationem ipsam, cuius praeter annales nostros solus Hrabanus Maurus mentionem facit¹, iam anno 829. factam esse nobis persuasum est. Eius enim anni mense Iunio Adalrammus archiepiscopus Salisburgensis concilio, quod praesidente 20 Otgaro archiepiscopo Maguntiae celebratum est², interfuit, neque me errare puto, si conicio eodem tempore corpus sancti Iustini Maguntiam pervenisse et clericum quendam Salisburgensem Adalrammi archiepiscopi comitem, qui sollemnem translationem oculis vidisset, cum domum redisset, notam de hac sollemnitate annalibus domesticis inseruisse. Neque veri dissimile mihi videtur, clericum, qui de hac translatione memoriae posterorum servanda tantum curavit, eundem etiam 25 excerpta compilationis de qua diximus Francicae cum Annalibus Iuvavensibus antiquissimis coniunxisse et hac coniunctione Annales Iuvavenses quos antiquos vocamus formasse, quippe in quibus ad translationes sanctorum multum attendi appareat.

Continuatio annalium antiquorum, cuius initium nota de translatione sancti Iustini facit, quamvis brevis et exilis ea re tamen priori annalium parti similis est, quod et ipsa aequo modo 30 rerum in Bavaria gestarum atque earum, quae ad regni Francorum universalis historiam pertinent, rationem habet. Sed inde ab anno 844., quo anno scriptor quidam contemporaneus computavit, quantum temporis inde a victoria Pippini primi in loco Textricio reportata praeteritum esset, annalium nostrorum indoles prorsus mutatur; deinde enim annales praeter regum successiones nihil nisi res ad historiam Bavariae pertinentes narrant et de regum gestis etiam gravis- 35 simis, quae ad hanc historiam illustrandam non faciunt, fere omnino tacent. Qui et quot scriptores hoc modo annales inde ab anno 844. continuaverint, definiri non potest. Sed ea, quae usque ad annum 956. annales nostri tradunt, ut plerumque scriptoribus contemporaneis ascribenda, ita gravissima et ad historiam saeculorum noni et decimi cognoscendam utilissima sunt; nam de regibus praecipue Carolomanno, Conrado I., Heinrico I., de ducibus Bavariae Arnulfo et Eber- 40 hardo et de archiepiscopis Salisburgensibus illius temporis permulta docemur, quae, antequam horum annalium nova excerpta ex bibliothecarum tenebris eruta sunt, penitus ignoravimus.

Iam cum de Annalibus Iuvavensibus antiquis, qui deperditi sunt, satis dictum sit, ad infra edendos annales, qui ex eis excerpti sunt, transeamus. Ac primum de annalibus a iuvene doctissimo Ernesto Klebel in celeberrimo Styriae monasterio Admontensi nuper detectis breviter 45 agendum est. Annales Iuvavenses maximos eos vocamus, etsi incertum est, num re vera eo nomine digni essent, si Annales, quibus Pertzius noster nomen Annalium Iuvavensium maiorum dedit, integros possideremus. Servati autem nobis sunt Annales hi maximi in codice Admontensi nr. 718 membranaceo, miscellaneo, saeculo XV. ex compluribus codicillis medio circiter saeculo XII. scriptis compaginato. Continet excerpta varia a discipulis scholae monasterii Ad- 50 montensis ad exercitium in arte scribendi, ut mihi videtur, exarata³, quibus magister quidam

1) Confer Carmina Hrabani Mauri, Poetae latini aevi Karolini II, 225 nr. 71; II, 230 nr. 78; Falk in 'Forschungen zur Deutschen Geschichte' XXII, 435 ss. 2) MG. Con-

cilia II, 604.

3) Accuratius de his excerptis egimus in dissertatione nostra supra p. 1 n. 1 citata.

hic illic paucarum linearum exemplar interseruit. Ita etiam annalium nostrorum excerpta a duobus vel tribus discipulis non sine mendis gravibus sed plerumque facile corrigendis et a magistro eorum fol. 26—33' codicis scripta sunt, quae res inde ab anno 725. usque ad annum 956. gestas tradunt; numerus anni 957. additus est, sed sine nota annali vacuus permansit. Librum, ex quo haec excerpta transsumpta sunt, in bibliotheca Admontensi etiam saeculo XII. affuisse, nota de archiepiscopo Salisburgensi Heroldo oculis privato, quae anno 955. ascripta est, probare videtur; uberior enim nota de eadem re sine dubio ex eodem libro illo saeculo excerpta in codice Admontensi nr. 164. chronicae Ottonis Frisingensis capiti vicesimo libri sexti in fine addita est¹. Chronologia excerptorum nostrorum passim ita turbata est, ut res anno quodam gestae anno insequenti, rarius anno praecedenti ascriptae sint.

Hos Annales Iuvavenses maximos primum satis accurate edidit Ernestus Klebel in 'Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde. Vereinsjahr 1921' p. 33ss., qui de eis docte et diligenter explicandis et commentandis, etsi non ubique ei assentiri possumus, optime meritus est. Minus felix fuit idem editor, cum annalium excerptis in codice Admontensi servatis notas alibi traditas, quas ad fontem eorum, Annales scilicet Iuvavenses antiquos, pertinere pro certo habuit, in editione sua adderet; complures enim notas ita in editionem Klebelianam receptas nulla cum annalibus Iuvavensibus necessitudine coniunctas esse in dissertatione nostra supra laudata demonstravisse nobis videmur. Nos annales Iuvavenses maximos primum in monasterio Admontensi a bibliothecario doctissimo P. Friderico Fiedler benigne adiuti ad novam eorum editionem parandam descripsimus, deinde codicem Heidelbergam missum cum socio nostro Fr. Baethgen diligentissime examinavimus et annales ipsos iterum iterumque contulimus.

Annales Iuvavenses maiores et minores primum non sine mendis gravibus edidit I. G. ab Eckhardt in Commentariorum de rebus Franciae orientalis et episcopatus Wirceburgensis tomo I. p. 804s. Cuius editionem v. cl. Pertz, cum codicem ab Eckharto adhibitum non invenisset, in tomo I. Scriptorum nostrorum p. 87ss. repetivit, qui postea codice Wirceburgensi reperto additiones quasdam et emendationes in Scriptorum tomo III. p. 122s. publici iuris fecit, sed multum aberat, quin his additamentis omnia, quae absolvenda erant, absolvisset². Denique v. cl. A. Chroust, qui in Monumentorum Palaeographicorum serie I., fascic. 5, tab. 5 imaginem phototypicam unius folii codicis edidit, de eius compositione et scriptura diligentissime disseruit. Postremo codicem Heidelbergam missum ego et socius noster F. Baethgen denuo accuratissime examinavimus.

Codex theol. fol. 46 bibliothecae universitatis Wirceburgensis, initio saec. IX., ut nobis videtur, scriptus magnum opus chronologicum Bedae continet, quod ipse Librum de temporibus maiorem, posteri Librum de ratione temporum appellaverunt. Manus tres, quae in hoc opere scribendo laboraverunt, distinguendae sunt, quarum prima tabulas magnas paschales, quae textum Bedae praecedunt, et capita 1—25 operis chronologici exaravit, altera hoc opus finivit, tertia chronica Bedae maiora addidit. Scriptores primum alterumque et litterarum ductus et verborum nonnullorum formae vulgares non ex Germania sed ex Francia occidentali oriundos esse produnt, id quod iam v. cl. Chroust perspexit³, tertium, cuius scripturam nos non examinavimus, idem vir doctissimus in Italia sive in Raetia Curiensi artem scribendi didicisse opinatur. Quare cum concludendum sit codicem in Francia occidentali scriptum ac deinde in Germaniam translatum esse, etsi non certius certo negandum est fieri potuisse, ut a loco, ubi exaratus erat, statim Wirceburgam pervenisset, multo tamen veri similis nobis et omnibus fere viris doctis, qui de eo egerunt, esse videtur codicem, priusquam in civitatem praedictam transportatus esset, bibliothecae Iuvavensis ecclesiae fuisse; notarum enim historicarum, quae in Germania codici insertae sunt, ne una quidem specialiter ad Franciam orientalem sive ecclesiam Wirceburgensem, permultae vero ad Bavariam et ecclesiam Iuvavensem spectant. Quae cum ita sint, non possumus quin v. cl. Chroust assentiamur, qui codicem in monasterio Elnonensi sancti Amandi scriptum esse acute coniecit. Huius enim monasterii abbas Arno, vir celeberrimus, anno 785. episcopus Iuvavensis factus regimen monasterii non omnino dimisisse nobis videtur eiusque tempore librum nostrum Iuvavum transportatum esse credimus. Quando vero id factum sit, ex notis historicis, quae tabulis magnis paschalibus ascriptae sunt, accuratius consideratis disci potest.

1) Ottonis ep. Frisingensis Chronica ed. A. Hofmeister p. 469 l. 12ss. 2) Postea viri cl. b. m. Philippus Jaffé et Albertus Werminghoff olim socii nostri annales diligenter contulerunt, quorum notis in scriniis societatis

nostrae servatis gratanter usi sumus. 3) Cui assentitur v. cl. A. Hessel in 'Archiv für Urkundenforschung' VIII, 212 n. 15.

Notarum enim illarum in codice nostro quatuor series distinguendae sunt. Quarum primae notas annumeramus, quae ad historiam imperii Romani et Byzantini spectant, secundae eas, quae de rebus Anglicis agunt; tertiae vero seriei notae loca indicant, ubi Karolus Magnus annis 782—797. festum paschale celebravisse dicitur. Hae notae omnes, quarum magna pars etiam in aliis codicibus extra Germaniam in Italia sive in Francia occidentali scriptis (de quibus in dissertatione nostra uberius egimus) legitur, eadem manu, quae tabulas magnas paschales et capita 1—25 libri Bedani exaravit, manu scilicet Gallica, tabulis additae sunt, quare codicem usque ad annum 797. in Francia occidentali servatum esse, quartae autem seriei notas manibus aliis scriptas, quae res in regno Francorum, praesertim in Bavaria gestas narrant, post hunc annum, cum codex Iuvavum perlatus esset, ei insertas esse sequitur.

Notae Iuvavenses, de quibus iam dicendum est, inde ab anno 725. usque ad annum 976. pertinebant. Valde autem dolendum est magnam earum partem nobis servatam non esse. Nam post fol. 16. in codice nostro toto quaternione deperdito factum est, ut notarum ad annos 817.—835. et ad annos 969.—987. ascriptarum parte, notis vero ad annos 836.—968. ascriptis omnibus careamus. Notarum autem, quae nobis servatae sunt, decem vel duodecim scriptores distinguere possunt. Qua ex diversitate manuum cave ne concludas notas originales et contemporaneas esse; nam etiam in notis annorum 725.—796. exarandis, quas omnes post annum 797. additas esse supra demonstravimus, manus quatuor vel quinque laboraverunt. Immo omnes has notas usque ad annum 825.¹, quas Annales Iuvavenses maiores appellamus, exceptis perpauca, de quibus, cum de viris nobis ignotis agant, nihil certi statui potest, ex Annalibus Iuvavensibus antiquis a diversis clericis Iuvavensibus, prout cuique animus erat², descriptas et tabulis paschalibus insertas esse, comparatis inter se aliis annalibus ex eodem fonte derivatis, pro certo habendum esse nobis videtur.

Idem vero dicendum est de Annalibus, quos Pertzius Iuvavenses minores vocavit. Scripti sunt ante medium saeculum nonum in codice nostro continuo labore ab uno viro in fol. 22', pagina scilicet, quae post tabulas quasdam chronologicas magno cyclo paschali additas et ante initium Libri de temporibus, cum codex in Francia occidentali scriberetur, vacua relicta erat. Initium sumunt inde ab anno 742., desinunt vero anno 805., quia, cum scriptor usque ad hunc annum pervenisset, pagina plena neque spatium reliquum erat. Notae initio uberiores, versus finem, cum scriptor spatio parcere optaret, breviores sunt; duas notas primo omissas post adiectas esse apparet. Omnes autem notae quin ex Annalibus Iuvavensibus antiquis extractae sint, quorum textum aliquot locis accuratius servare videntur, nobis minime dubium est.

Ad annum 743. scriptor annalium notae de bello Bavarico regum Francorum computationem hanc adiecit: Anno 816. sunt anni 74; similiterque ad annos insequentes annotavit, quanto quisque annus tempore ab anno 816. distaret³. Qua ex computatione viri docti fere omnes concluderunt annales anno 816. scriptos esse, neque negandum est hanc conclusionem prima facie, si verbis iurisconsultorum uti licet, veri simillimam esse videri. Attamen facere non possum, quin ab hac opinione discedam. Namque, si re vera Annales Iuvavenses minores anno 816. scripti essent, nos credere oporteret ope exemplaris cuiusdam annalium regni Francorum, quod non ultra annum 816. extensum esset, exemplar compilationis Francicae similiter ante annum 816. finitae scriptum et excerpta huius exemplaris cum excerptis Annalium Iuvavensium antiquissimorum ita coniuncta esse, ut Annalium Iuvavensium antiquorum exemplar ante annum 816. finitum scriptori Annalium Iuvavensium minorum praesto esset; postea vero omnia haec exemplaria eodem modo usque ad annum 829. continuata esse. Quod ut veri simile esse putem, minime persuadere mihi possum, itaque opinor annum 816. propter aliam quandam causam, quam ignoramus⁴, scriptori Annalium minorum tanti momenti fuisse, ut quasi ludens inde annos computaret. Sed de hac quaestione iam satis superque dictum est; re enim vera parvi refert, utrum clericus, qui ex Annalibus Iuvavensibus antiquis Annales quos diximus minores excerpsit, hoc anno 816. an post annum 829. fecerit.

1) Utrum continuatio deperdita, quam excerptis ex Annalibus Iuvavensibus antiquis in hoc codice additam esse unica nota anni 976., quae nobis servata est, demonstrat, eadem fuerit, quae in Annalibus Iuvavensibus maximis ad nostram aetatem pervenit, an ab eis diversa, statui nequit. 2) Ter accidit ut ad eundem annum duo

clerici notas diversas de eisdem rebus codici insererent; 50 cf. ann. 774. 788. 791. 3) Post annum 796. propter spatii angustiam hanc computationem addere omisit. 4) In dissertatione supra laudata p. 40 s. de anno natali scriptoris cogitavi.

Annalium Iuvavensium antiquorum exemplar quoddam usque ad annum 829. pertinens ante medium saeculum nonum Ratisbonam pervenisse eo concludendum est, quod Annales sancti Emmerammi maiores in codice huius monasterii Ratisbonensis servati, quos ibidem descriptos esse etsi non certo certius, tamen veri simillimum est, paucis notis exceptis, de quibus nihil certi
statui potest, fere integri ex Iuvavensibus antiquis excerpti sunt. Edidit eos e codice, qui iam Monacensis latinus 14456 numeratur, primum I. Mabillon, Vetera Analecta IV, 476 s., deinde B. I. Docen in primo Monumentorum Germaniae historicorum volumine I p. 92 s.¹, postea accuratius K. Roth in libello 'Verzeichnis der Freisinger Urkunden von Corbinian bis Egilbert' p. 89 ss. Nos codicem, de quo in dissertatione nostra l. l. p. 21 ss. uberius egimus, Monaci
denuo diligenter contulimus, et annales inde ab anno 748. usque ad annum 823. ab uno scriba continuo labore scriptos hoc loco annalibus Iuvavensibus adiungimus.

Continuatio Annalium Iuvavensium antiquorum, quae ultra annum 829. procedit, Ratisbonae ignota fuisse videtur; erraverunt enim viri docti, qui eam in Annalibus Ratisponensibus saeculi XII. sive in fonte eorum expilatam esse credebant. Verum exemplar continuationis ad monasterium
Altahense inferius perlaturum in Annalibus Altahensibus maioribus non multa quidem sed certa vestigia reliquit. An idem liber ibidem usque ad saeculum XVI. servatus Aventino celeberrimo rerum Bavaricarum historiographo, cum anno 1517. bibliothecam monasterii perlustraret, ad manus venerit, valde dubium est, immo nobis hoc veri simile esse non videtur. Certum autem est
Aventino exemplar aliquod aut Annalium Iuvavensium antiquorum aut annalium quorundam ex
eis derivatorum praesto fuisse. Quod iam ex notis quibusdam concludi potuit, quas a v. cl. b. m. E. ab Oefele in annotationem editionis secundae Annalium Altahensium ad annos 907. 911. receptas cum notis ad eosdem annos in Ann. Iuvavensibus maximis ascriptis arcte cohaerere apparebat; neque hoc v. cl. A. Hofmeister effugit, cum de editione Klebeliana Annalium Iuvavensium referret², neque me cum de nova eorundem annalium editione praeparanda cogitarem.
Leguntur autem hae notae et complures similes ab Oefelio in editionem Annalium Altahensium ad annos 825. 899. 901. 914. 916. 917. 918.³ receptae inter multas alias ex aliis fontibus excerptas plerumque in marginibus foliorum 7—57 eiusdem voluminis collectaneorum Aventini — iam codicis Latini Monacensis 966. — in quo Annales Altahenses ab eodem excerpti et descripti erant. Quare cum ad editionem nostram instruendam codicem denuo accurate conferrem, inter
multas, quae ad nostrum propositum nihil faciunt, magno cum gaudio complures notas adhuc ineditas aequae in marginibus sive inter lineas scripturae eorundem foliorum inveni, quas cum eis, quae iam ab Oefelio publici iuris factae erant, coniungendas et hoc loco in lucem edendas esse duci. Nonnullas enim earum, si cum Annalibus Iuvavensibus maximis et minoribus, cum Annalibus s. Emmerammi, cum Auctario Garstensi comparaveris, ex communi eorum fonte derivatas esse facile videbis, neque dubito, quin ceterae, cum eiusdem generis sint neque ad alium fontem nobis cognitum reduci possint, eandem originem habeant.

Omnibus his notis Aventinus iam in magno opere Annalium ducum Boiariae et in chronicis vernaculo sermone scriptis usus est, sed quae inde desumpsit, quia qua auctoritate niterentur ignorabatur, a viris doctis hucusque fere neglecta sunt; tempore futuro, si sententia nostra placet,
negligenda non sunt, quippe quae ad historiam saeculi noni et decimi non parum faciant.

Editionem nostram ita instruximus, ut usque ad annum 829. Annales Iuvavenses maximos, maiores, minores et Annales s. Emmerammi maiores quatuor columnis disponeremus. Sequuntur deinde fragmentum Continuationis Annalium Iuvavensium maiorum, Continuatio Annalium Iuvavensium maximorum, ultimo denique loco Excerpta Aventiniana. Fontes primarios, eos scilicet
fontes, qui in Compilatione Annalium Francicorum expilati erant, infra textum annotavimus. Ceterum annotationem quam maxime et fere ad ea quam brevissime explicanda restrinximus, quae in Annalibus Iuvavensibus maximis et in Excerptis Aventinianis tradita antea incognita erant.

H. Bresslau.

1) Hanc editionem repetivit Migne, Patrologia latina p. 347. 3) Ceterae notae, quas Oefelius in editionem CXLI, 1105 s. 2) 'Historische Zeitschrift' vol. CXXVI, suam recepit, ad annales nostros non pertinent.

Annales Iuvavenses maximi^a.

Annales Iuvavenses maiores.

DCCXXV.^b Karolus primum^c in Baworiam venit.DCCXXV. Carolus^a primum^b in Baioariam venit.

DCCXLI. Natus est Thessilo dux.

DCCXLI. [N]atus est Tassilo dux.

DCCXLII. Karolus imperator natus est.

DCCXLII. Natus est Carolus.

DCCXLIII. Karlomannus et Pippinus bellum cum Francis contra Bawariam fecerunt.

DCCXLIII. Bellum Francorum et Baiovariorum^c. 5DCCXLVII. Karlomannus¹ Romam perrexit et monasterium in Sarapti monte construxit.DCCXLVIII. Pippinus Krifonem de Baiowaria^d expulit.

10

DCCL. Pippinus² elevatus est annuente Zacharia papa^e.DCCLIII. Stephanus^f papa venit in Franciam. Krifo occisus est.DCCLIII. Bonifacius episcopus a^g Fresis^{g,3} passus est.

15

DCCLXI. Rex Pippinus in Vasconiam venit.

DCCLXIII. Hiemps magna fuerat.

DCCLXIII. Hiemps [magnus].

DCCLXV. Venerunt corpora sanctorum in Franciam de Roma: Gorgonis, Naboris et Nazarii.

DCCLXVII. Pippinus rex sinodum magnum habuit de sancta trinitate.

20

DCCLXVIII. Pippinus obiit. Karolus et Karlomannus successerunt.

DCCLXVIII. Pippinus obiit. Carolus rex factus est [VII.] idus Octobris.

DCCLXVIII. Karolus primo per se in Vasconiam^h venit.

25

DCCLXX. Berhta regina fuit in Italia directa ad Desiderium regem.

DCCLXXI. Karlomannus rex obiit.

DCCLXXII. Adrianus papa factus est⁴. Karolus in Saxoniā, conquesivit⁴ Erespure et Irminsul eorum destruxit. Tassilo Carintanos vicit.

30

a) *Superscriptio*: anni ab incarnatione Domini. b) *post numerum una littera deleta c.* c) *impr* (imperator) c. d) *io superscript. c.* e) *propheta c.* f) *post e una littera erasa; ph superscript. c.* g) *affresis c.* h) *uuasconiam, prior u delet., c.* i) *equisuit c.*

a) Carolus in loco raso. b) *prim c.* c) *baioū c.*

35

Fontes: 725. A. Pet. — 743. A. r. Fr. — 747. A. r. Fr. 746. — 748. A. r. Fr. — 750. A. r. Fr., *Gest. pont.* — 753. A. Pet. — 754. A. Laur. Mos. A. r. Fr. — 761. A. Laur. Mos. A. Pet. — 763. A. r. F. — 765. A. Pet. — 767. A. r. Fr. A. Laur. Mos. — 768. A. Pet. Laur. Mos. — 769. A. Pet. — 770. A. Pet. Laur. Mos. — 771. A. Pet. — 772/3. A. Pet. Laur. Mos. Ann. q. d. Einhardi.

40

Annales Iuvavenses minores.

Annales s. Emmerammi maiores.

Anno nativitatis Domini DCCXLII. Natus est Carolus, qui factus est rex XXVII. anno, imperator anno LX^c.

5 Anno nativitatis Domini DCCXLIII. Carlomanus et Pippinus pugnabant contra Baioarios. Anno DCCCXVI. sunt a[nni] LXXIII.

Anno DCCXLVII. Carlomannus¹ perrexit Romam et monasterium in Zirapti construxit. Inde sunt
10 anni LXX anno Domini DCCCXVI.

Anno DCCXLVIII. Pippinus Griffonem expulit de Baioaria et Tassiloni dedit illum ducatum. Inde sunt anni LXVIII anno Domini DCCCXVI.

15

Anno DCCLIII. Stephanus papa venit in Franciam. Griffio occisus est. Inde sunt anni LXIII anno DCCCXVI.

Anno DCCLIII. Bonifatius martyrizatus est.
20 Pippinus rex venit primo in Italiam. Sunt anni LXIII suprascripto anno.

DCCLXIII. Hiemps fortissimus. Sunt anni LIII anno suprascripto.

Anno DCCLXVII. Pippinus Wasconiam conquesti-
25 sivit. Sunt anni L anno nativitatis Domini DCCCXVI.

Anno DCCLXVIII. Karolus rex factus est VII. id. Octobr. Sunt anni XLVIII^a anno suprascripto.

30 Anno DCCLXXII. Karolus idolum⁴ Saxonorum combusit^b, quod dicebant Irminsul. Adrianus papa factus est⁴. Sunt a[nni] XLV anno suprascripto.

a) L *eras.*, XLVIII *superscript.* c.

b) *sic c.*

DCCXLVIII.^a Pippinus Griffonem de Baioaria expulit et Tassiloni ducatum dedit.

DCCL.² Pippinus rex factus est.

DCCLIII. Stephanus papa in Frantiam venit.

DCCLIII. Bonifacius martyrizatur.

DCCLXIII. Hiemps magnus erat.

DCCLXVIII. Pippinus rex obiit et Carolus et Carolomannus reges facti sunt.

DCCLXXII. Carolus in Saxonia, conquesti-
bure et Irminsul et Tassilo Carentanos^b [vicit]^c.
Adrianus papa factus est⁴.

a) *Superscriptio*: Anni a nativitate Domini.
tanus c. c) *deest c.*

b) Carentanus c.

35 1) Ad haec et ea quae sequuntur usque ad annum 811. conferendi sunt Ann. Maximiniani. 2) Haec nota non ex Ann. Petav. neque ex fonte Annalium Lauresh. Mosell., ut v. cl. Waitz ad Ann. Maximinianos annotavit, sed ex Ann. regni Francorum excerpta est, ubi aequae mendose ad annum 750. initium regni Pippini narratur. Verba *annuente Zacharia papa* ex Gestis pont. Rom. derivata sunt. 3) *in Frisia* Ann. regni Franc. 4) Hadrianum anno 772

Annales Iuvavenses maximi.

DCCLXXIII. Karolus cum Francis in Italiam venit.

DCCLXXIII. Eo^a anno Longobardos suo dominio subiugavit. Translatus est Ruodbertus in civitatem Iuvavensem^b.DCCLXXV. Karolus in Saxoniam, quesivit^c civitatem, que dicitur Sigiburch.

DCCLXXVI. Karolus iterum cum Francis in Italiam venit.

DCCLXXVII. Karolus conventum magnum habuit cum Saxonibus et multi sunt baptizati.

DCCLXXXII. Hunorum exercitus magnus venit et nichil nocuit.

DCCLXXXIII. Hiltigart regina^d obiit.DCCLXXXIII. Ad Pozanum pugna fuit¹ et Virgilius episcopus³ obiit.DCCLXXXV. Arn episcopus³ ordinatus est et signa crucis in vestimentis visa sunt.DCCLXXXVI. Hartrat cum sociis suis iniquum egit consilium contra Karolum⁵.DCCLXXXVII. Karolus Romam venit et Beneventum sancto Petro reddidit^{e,6}. Rex Karolus contra Baworios usque Lech⁷ venit et ibi dedit Tessilo^f obsidem^g filium suum Theodonem.DCCLXXXVIII.^h Tessilo tonsus est. Karolus Tessilonem iussit ad se venire ad Ingilheim. Hui bellaverunt cum Bawariis. Rex Karolus primo per se venit in Radesponam.DCCLXXXVIII. Karolus conquisivit Winidos, qui dicunturⁱ Wilzi.DCCXCI. Karolus perrexit in Pannoniam ultra Omuntedorf^{k,8}.

Annales Iuvavenses maiores.

DCCLXXIII. Pabia capta. Translatio sancti Hrodperhti. — Dedicatio ecclesiae^a sancti Rodpercti et captus Desiderius rex in Italia 5 in civitate Pabia.DCCLXXXIII. Transitus^b Virgilii episcopi².DCCLXXXV. Arn episcopus³ ordinatus^c III. idus Iunii.

DCCLXXXVIII. Tassilo tonsus est. — Et captus Tassilo dux.

DCCXCI. Adalwinus episcopus⁹ ordinatus est. Carolus in Pannoniam^d. — Domnus rex in Hunia.

a) ante e una littera deleta c. b) iuuauenses, corr. iuuauensē, c. c) sic pro conquesivit c. d) regino, corr. regina, c. e) reddidit (di superscript.) petro, corr. petro reddidit, c. f) tessilio, corr. tessilo, c. g) obsidū c. h) DCCLXXXLVIII c. i) dicitur c. k) r superscript. c.

a) dedicā eccl c; forsā legendum: dedicatur ecclesia. b) tran- 35 si c. c) ordin c. d) pannon c.

Fontes: 774. 776. 777. A. Pet. Laur. Mos. — 775. A. Pet. — 783/4. A. Laur. Mos. — 785/6. A. Laur. Fragm. Chesn. — 40 787. A. r. Fr., A. q. d. Einh. — 788. A. r. Fr., A. q. d. Einh. — 789. A. r. Fr. — 791. A. r. F., A. q. d. Einh.

papam electum esse non in Annalibus regni Francorum, sed in Annalibus qui dicuntur Einhardi (ed. Kurze p. 33) narratur, et in eisdem Annalibus Irminsul idolum Saxonum appellatur. Compilatio igitur annalium Francicorum, quam Annales Iuvavenses antiqui expilaverunt, hoc loco propius ad Annales q. d. Einhardi quam ad Annales regni Francorum accedit. Cf. 'Abhandlungen der Preuß. Akademie der Wissenschaften' 1923, 2, p. 17 et 45 p. 38, n. 3.

Annales Iuvavenses minores.

Annales s. Emmerammi maiores.

Anno DCCLXXIII. Karolus conquesivit Italiam. Translatus est sanctus Hrodperhtus. Sunt anni XLIII anno [suprascripto].

DCCLXXIII. Carolus Papiam cepit. Sanctus Hrodpertus translatus est.

DCCLXXXIII. Huni ad Enisam venerunt, sed ibi nocuerunt nihil.

DCCLXXXIII. Hiltigart regina et Arpeo episcopus² obierunt et Atto episcopus² factus est.

DCCLXXXV. Pugna Baiowariorum^a cum Hrodperto ad Pauzana. Virgilius³ episcopus et Oportunus abbas⁴ obierunt.

Anno DCCLXXXV. Arn episcopus³ est ordinatus. Sunt anni XXXII anno DCCCXVI.

15 Anno DCCLXXXVI. Signum crucis apparuit in vestimentis hominum. Hartrat partibus [Aus]triae consilium malum fecit contra domnum^a Karolum regem⁵. Sunt anni XXXI anno DCCCXVI.

DCCLXXXVI. Hartrat malum consilium fecit⁵ et signum in vestimentis hominum. Arn episcopus³ ordinatus est.

20 Anno DCCLXXXVII. Karolus Beneventum conquesivit et dedit sancto Petro⁶. Inde abiit et venit in Baioariam super fluvium Leh⁷, et Tassilo dedit filium suum obsidem. Sunt anni XXX anno suprascripto.

DCCLXXXVII. Domnus Carolus rex Rome fuit et inde ad Leh⁷, obsidem Tassilonis filium Theodonem tulit.

25 Anno DCCLXXXVIII. Tassilo captus et tonsus est. Karolus primo venit in Baioariam. Sunt anni XXVIII anno suprascripto.

DCCLXXXVIII. Tassilo captus est et Huni ad Furgali et in Baiowaria et Carolus primo in Baiowaria.

Anno DCCXCI. Karolus perrexit cum hoste in Pannoniam^b. Sunt anni XXVII anno nativitatis Domini DCCCXVI.

DCCXCI. Carolus primo in Huniam.

30 a) dñ c. b) pannon c.

a) paio-, corr. baio-, c.

1) Cf. Auctar. Garst. 784, Ann. s. Rudberti Salisburg. 784 et quae de hac pugna disseruit v. cl. Simson (Abel-Simson, 'Jahrbücher des fränk. Reichs unter Karl d. G.' ed. 2.) I, 477. Quae in Annalibus s. Emmerammi ad annos 784. 785. narrantur, ad annos 783. 784. pertinent. 2) Frisingensis. 3) Salisburgensis. 4) Lunaelacensis. 5) Cf. quae exposui in 'Abhandlungen der preuß. Akademie' I. I. p. 17, n. 3. 6) Cf. Abel-Simson 'Jahrbücher' 35 I², 571. 7) Cf. 'Abhandlungen' I. I. p. 38, n. 2. 8) Cf. Ann. Maximilianos et quae dixit de nomine Omundesdorf v. cl. R. Müller in 'Blätter des Vereins für Landeskunde Niederösterreichs' XXX (1896), 440 ss. 9) Ratisbonensis.

Annales Iuvavenses maximi.

DCCXCII. Karolus sinodum magnum habuit in Ratispona contra Felicem hereticum. Pippinus iniquum ibi machinavit consilium.

DCCXCIII. Karolus rex per fossatum Alhmone fluminis perrexit et concessit omnibus ecclesiis res suas¹.

DCCXCIII. Ad Francorum vadum sinodus magna contra Elipandum et Felicem hereticum.

DCCXCV. Fastrat^a regina obiit.

DCCXCVI. Adrianus papa^b obiit. Leo papa factus est. Huni se reddiderunt Pippino filio Karoli.

DCCXCVIII. Karolus XII missos Romam^c direxit², ubi et tunc Arn archiepiscopus factus est.

DCCXCVIII. Romani Leonem papam martirizarunt.

DCCC. Karolus^d monachos^e Hierosolimitanos⁴ cum honore redire fecit. Liukart regina obiit.

DCCCI. Karolus a Leone papa factus est imperator^f die natalis Domini et terremotus est factus magnus.

DCCCII. Karolus imperator sinodum examinatione cum sacerdotibus habuit ad Aquasgrani pallatii^g.

DCCCIII. Karolus imperator Bavoriam venit, ubi et pro causis Hunorum. Missi patriarche Hierosolimitani venerunt ad eum in Iuvavensem sedem⁵.

Annales Iuvavenses maiores.

DCCXCIII. Et magna synodus, in qua damnata est heresis de adoptione filii Dei et Felix episcopus de Ispania anathematizatus.

DCCXCVI. Depositio Adriani papae. Huni se dederunt et Zotan baptizatus.

DCCXCVIII. Domnus Arn episcopus cum magna legatione ad Romam et ibidem a Leone papa pallium suscepit^a et archiepiscopus constituitur.

DCCXCVIII. Hoc anno eiectus est Leo papa a sede apostolica VII. kal. Maii et a Romanis martyrizatus, sed a Deo restitutus III. kal. Decembris, imperante Carolo rege³.

DCCCI. Carolus imperium suscepit Romanum in Roma et a Leone papa secundo iuniore consecratus imperator die nativitatis Domini. Carolus imperator synodum examinationis episcoporum et clericorum fecit in Aquis^b p[alatio] mense^c Novembrio^c et alium^c mense^d Aprilio ita^e

DCCCII. Iter[um] tertium synodum fecit mense Martio^f.

DCCCIII. Carolus imperator in Bagoaria mense Augusto^g, in Iuvavense civitate mense Octobr.^h et missiⁱ Hierosolimitaniⁱ cum eo⁵.

a) Hartrat c. b) factus est post Adrianus papa delet. c. c) ante R una littera delet. c. d) K in loco raso c. e) monachus c. f) rex c. g) sic c.

a) sic c. b) aq̄ c. c) mense — alium in loco raso. d) mense in loco raso. e) sequuntur pauca verba erasa et illegibilia. f) mar̄ c.; iterum — mar̄ in loco raso. g) auḡ c. h) otet c. i) missi hier. in loco raso c.

Fontes: 792/3. A. r. F., A. q. d. Einh., A. Pet. — 793—796. A. r. Fr. — 799. A. r. Fr., cf. A. q. d. Einh. — 800—803. A. r. Fr.

1) Cf. de hac nota 'Abhandlungen der preuß. Akademie' l. l. p. 43. 2) Nomina quatuor legatorum ex placito anni 812. discimus, in quo praeter Arnonem Paulinus patriarcha Aquileiensis, Fardulfus abbas monasterii s. Dionysii et Echerigus comes palatii nominantur, cf. Simson 'Jahrb. des fränk. Reichs unter Karl d. Gr.' II, 137, n. 4 et 'Abhandlungen der preuß. Akademie' l. l. p. 43 s. 3) Cf. de hac nota quae exposui 'Abhandlungen' 45 l. l. p. 18 et p. 38. Compilatio annalium Francicorum, fons annalium nostrorum, hoc loco iterum propius ad

Annales Iuvavenses minores.

Anno DCCXCI.^a Consilium iniquum contra dom-
num Karolum ad Reganespurc. Anno DCCXCII.
Felix heresis^b convictus in Reganespurc. Sunt
5 anni XXV anno DCCCXVI.

Anno DCCXCIII. Synodus magna ad Franco-
rum vadum. Fastrada obiit. Sunt anni XXIII.

Anno DCCXCV.^c Adrianus papa obiit. Leo ordi-
10 natus est. Huni se reddiderunt^d. Zotan
baptizatus est. Sunt anni XXII.

Anno DCCXCVI.^e Pippinus in Pannonia ad hringe.
Sunt anni XXI.

Anno DCCXCVIII. Arn episcopus et multi
15 alii cum eo missi in Roma et ibi pallium
suscepit.

Anno DCCXCVIII. Leo papa martyrizatus.
Keroldus mortuus.

20 Anno DCCCI. Karolus imperator factus est.
Primum synodum examinationis fecit in
Aquis.

25

a) ita c. repetito numero anni; sed notitia addita pertinet ad
annum 792. b) hereses, corr. heresis, c. c) DCCXCVI,
30 corr. DCCXCV, c. d) redderunt c. e) DCCXCVII,
corr. DCCXCVI, c.

Annales s. Emmerammi maiores.

DCCXCII. Synodus contra Felice^a in Reganes-
bure et malum consilium contra Carolum.

DCCXCIII. Carolus per fossatum^a Alhmonem^b.

DCCXCIII. Synodus ad Franchono vadam^c.

DCCXCVI. Adrianus papa obiit. Huni^d se reddi-
derunt. Leo papa factus est.

DCCXCVIII. Arn archiepiscopus factus est.

DCCXCVIII. Leo papa martyrizatur^a.

DCCC. Liutgardis regina obiit.

DCCCI. Carolus imperator factus est.

DCCCII. Cadaloc et Gotehrammus seu ceteri
multi interfecti fuerunt ad castellum^a Gun-
tionis.⁶

DCCCIII. Carolus ad^a Salzburc monasterium
fuit.

a) e correctura c. b) sic c. c) franano-, corr. franchono-, c.
d) se post Huni in fine lineae eras.

Annales q. d. Einhardi quam ad Annales regni Francorum accedebat. 4) Scribendum erat: *monachum*
Hierosolimitanum; cf. Simson l. l. II, 203. 5) Missi Hierosolimitani iam Aquisgrani sive potius in loco Salz
ad imperatorem venerunt, quem an Iuvavum secuti sint valde dubium est; cf. quae de compositione notae huius
35 anni disserui 'Abhandlungen' l. l. p. 36, n. 3. 6) Cf. Simson l. l. II, 284.

Annales Iuvavenses maximi.

DCCCIII. Leo papa et Karolus imperator natalem Domini pariter celebraverunt in Carisiaco. Eodem anno Saxones expulsi sunt de terra eorum, qui ultra Albiam fuerunt.

DCCCV. Karolus filium equivocum suum in^a Bechem^a misit^a. Leo papa iterum in Franciam perrexit¹.

DCCCVI. Karolus in Theodonis^b villa regnum suum inter filios divisit.

DCCCVIII. Karolus magnum [concilium]^c habuit de processione spiritus sancti.

DCCCX. Pippinus obiit, filius Karoli. Magna mortalitas^d animalium fuit.

DCCCXI.^e Karolus imperatoris filius maior^f natu obiit.

DCCCXII. Pernhardus rex factus est in Italia⁴.

DCCCXIII. Karolus imperator Ludowico filio suo coronam imposuit.

DCCCXIII. Karolus imperator obiit et Ludowicus in paternum honorem successit.

DCCCXVI. Leo papa obiit et Stephanus papa factus est, qui Ludowicum in Remis civitate ad imperatorem consecravit.

DCCCXVII. Pascalis papa factus est⁵.

DCCCXVIII. Pernhardus carmulam^g levavit.

DCCCXVIII. Pernhardus interiit.

a) in bethe mis c. b) prior o superscript. c. c) deest c.
d) f post mortalitas delet. c. e) DCCCXI c. f) maioris c. g) parmulam c.

Annales Iuvavenses maiores.

DCCCIII. Alchuinus obiit XIII. kal. Iun. Carolus^a imperator Saxones expulit^a de patria eorum.

DCCCV. Hoc anno baptizatus est caganus vocatus Abraham XI. kal. Octobr. Hoc anno Leo papa in Francia, nativitate^b Domini in Carisiaco, epyfania^c in Aquis.

DCCCVI.^d Hoc anno Carolus imperator divisit 10 regnum inter [filios] suos in Theodonis villa^e die II. id. Febr.², ubi nativitate^b [Domini].

DCCCVII. Eclipsis solis facta est die II.³ id. Febr. ab hora III^a usque horam VII^f.

DCCCX. Domnus Pippinus obiit VIII. idus Iulias. Pridie kal. Decembr. eclipsin^g solis facta est ab hora^h III. usque in horam VII. die sabbatiⁱ.

DCCCXI. Carolus iunior obiit II. non. Decembr.

DCCCXII. Pernhardus rex factus est.

DCCCXIII. Karolus imperator obiit V. kal. Febr. 25 Domnus Hludowicus imperium suscepit et Hlodhario Baioariam dedit, Pippino Wasconiam. Walh tonsus est.

a) Carolus — ex in loco raso. b) nt c. c) epyfañ c. 35
d) ad hunc annum in codice notatum est: [Sunt a] Niceno synodo anni CCCCLXXXIII, quae verba ad annales nostros non pertinent. e) villa superscript. c. f) Sequuntur duae lineae erasae et nobis illegibiles. V. cl. Jaffé legere sibi videbatur: . . r. l. mense Iulio signum magnum apparuit. 40 Litteras niag sive mag etiam nos recognovimus. Ad annum DCCCXVIII. in codice notatum est: III DCCLXIII; a passione Domini DCCLXXVI. est annus, neque haec verba ad annales nostros pertinent. g) sic videtur scriptum esse. h) sequitur rasura. i) sabb c. 45

Fontes: 804 — 819. A. r. Fr.

1) In Annal. Iuvav. max. nota de itinere papae Leonis perperam duobus annis ascripta est. 2) Divisio imperii 6. die m. Febr. facta est. In Annalibus Iuvav. maioribus dies eclipsis solis ex nota anni sequentis huc irrepsisse videtur. 3) Eclipsis fuit III. id. Febr., ut recte Ann. regni Francorum tradunt. 4) In compilatione Annalium Francorum certe ad annum 812. narratum erat Bernhardum in Italiam missum et postea ibi 50

Annales Iuvavenses minores.

Anno DCCCIII. Alchuinus obiit. Karolus
Saxones expulit de terra eorum.

Anno DCCCIV. Leo papa in Francia.

5

Annales s. Emmerammi maiores.

DCCCIII. Saxones ab ultra Albium^a expulsi.
Alhwinus obiit.

DCCCIV. Leo papa ad Carisiaco noster dominus
habuit^b. Cabuanus venit ad domno Carolo^c
et Abraham cagonus baptizatus super
Fiskaha.

DCCCIV. Carolus regnum divisit inter filios suos
in Theodonis villa.

10

DCCCX. Pippinus obiit VIII. id. Iul. Magna mor-
talitas animalium^d fuit.

DCCCXI. Carolus iunior obiit^e II. non. Decembr.

DCCCXII. Bernhardus a domno Carolo^f rex
factus est.

15

DCCCXIII. Dominus Carolus^g imperator Hludo-
wico filio suo coronam imperii inposuit.

DCCCXIII. Dominus Carolus imperator obiit V. kal.
Febr. etatis suae anno LXXI. et dominus Hludo-
wicus imperare cepit.

20

DCCCXVI. Leo papa obiit. Stephanus papa factus
est et in mense Octobr. in Remis civitate
domnum Hludowicum ad imperatorem bene-
dixit^h.

25

DCCCXVII. Pascualis papa factus est et Ba-
turisticus episcopusⁱ.

DCCCXVIII. Pernhardus rex carmulamⁱ levavit⁶.

DCCCXVIII. Pernhardus interiit. Hiltipal-
dus episcopus⁷ obiit et Odolfus comis^a.
Liudwit carmulam levavit.

30

a) sic c. b) ita corrupte c. c) dom caroto c. d) ani-
mali, u superscript., c. e) obiit, t ex correctura, c.
f) caroto c. g) earl-, corr. caral-, c. h) impr bened c.
i) carmalum c., sed conf. 819.

regem creatum esse, cf. Ann. regni Francorum 812. 813. In Annalibus Iuvav. antiquis missio in Italiam
35 omisa et solum creatio regalis excerpta, sed annus 812. retentus est. 5) Ratisponensis. 6) Notae anno-
rum 818. et 819. pertinent ad annos 817. et 818., cf. 'Abhandlungen' I. I. p. 23, n. 2. 7) Coloniensis.

Annales Iuvavenses maximi.

Annales Iuvavenses maiores.

DCCCXXI. Domnus imperator regnum suum inter filios divisit.

DCCCXXII. Domnus imperator cum fratribus suis, quos invitos tondere iussit reconciliatus est. Arn archiepiscopus obiit; Adalrammus^a successit.

DCCCXXIII. Conventus ad Francorum vadum habitus; Lotharius imperialem coronam suscepit. Ludowitus^b interiit. Ebo Remensis episcopus ad terminos Danorum venit.

DCCCXXIII. Eugenius papa ordinatus est; tunc et Lotharius cesar Romam venit, ubi Adalrammus Bawarie regione^c archiepiscopus pallium suscepit. Rex Bulgarorum eodem [anno]^d legatos suos ad imperatorem direxit.

DCCCXXV. Ludowicus in Baiowariam venit.

DCCCXXI. Obit Arn episcopus VIII. kal. Febr.

5

DCCCXXVI. Ossa beati Sebastiani martiris in Suesonam civitatem perlata sunt.

DCCCXXV. Heilram obiit VI. id. Ian.

DCCCXXVII.^e Eugenius papa discessit, atque Valentinus electus et ordinatus^f vix unum mensem in pontificatu complevit. Gregorius ad pontificatus honorem statutus est. Corpora sanctorum martirum Marcellini et Petri de Roma in Franciam venerunt.

10

15

DCCCXXVIII. Lotharius ad marcam Hispaniam directus est.

DCCCXXVIII. Aquisgrani terre motus factus est.

Continuatio Annalium Iuvavensium maiorum^g.

25

[DCCCCLXXVI] et^h iterum ad orientem iuxta ripam Danubii itemque prope fluvium Isara, et periebantⁱ plurimi in aquis et interfecti sunt. Tunc venit rex Otto ad Radasponam et expulsus est Henricus dux a regno et factus est Otto dux Baiowariorum filius fratris^l.

Continuatio Annalium Iuvavensium maximorum.

30

DCCCXXX.^k Corpus sancti Iustini in Magunciam perlatum est².

DCCCXXXVI. Adalrammus archiepiscopus obiit. Eodem anno Liudrammus¹ ordinatus et pallium ei transmissum a Gregorio papa.

DCCCXXXVIII. Exercitus Baiowariorum contra Ratymarum.

DCCCXL. Ludowicus^m imperator obiit. Eodem anno sol obscuratus est.

35

DCCCXLI. Pugna Ludowici regis cum exercitu Lotharii, ubi et Adalbertus comes occisus est, ultra ripam Werinza. Eodem anno pugna Ludowici et Karoli contra Lotharium ad Fontinel¹ in occidentali parte Segone³ fluminis, ubi et eis a Deo victoria data est.

DCCCXLII. Convenientia inter eos facta.

a) inepte sequitur paterno c. b) ludowicus c. c) ita pro regionis c. d) deest c. e) DCCCXXIII, corr. DCCCVII, c. 40
f) sequitur ē, sed delet. c. g) post folium 16. desunt in codice octo folia. Caremus igitur notis historicis, quae in dextera parte codicis (foliis rectis) scriptae erant inde ab anno 817. usque ad annum 968., eis quae in laeva parte codicis (foliis versis) scriptae erant inde ab anno 835. usque ad annum 987. h) ante et v. cl. Jaffé legere sibi visus est gan; nos nihil recognovimus. i) sic c. k) V post secundum X delet. c. l) d videtur ex th correctum esse; drammus — ordinatus et a Greg. papa in loco raso, ubi antea numeri annorum sequentium scripti erant. verba Liutram (sic) ordinatus — Gregorio papa 45 prius alio loco scripta ibi erasa sunt. m) o superscript. c.

1) Liudolfi, fratris regis Ottonis II. 2) Cf. praefationem supra p. 728, l. 15ss. 3) Error. Cf. 'Abhandlungen der Preuß. Akademie der Wissenschaften' 1923 nr. 2 p. 44.

Annales s. Emmerammi maiores.

DCCCXX. Hostis magna contra Hliudwitum.

DCCCXXI. Alia hoste^a.

DCCCXXII. Domnus Hludowicus ad Franconovadam et Hludharius in Langobardiam.

DCCCXXIII. Hiemps magnus; similiter siccitas grandis et famis^a valida^b.

Continuatio altera Annalium Iuvavensium maximorum.

DCCCXLI. A Pipino primo, quod in istam regalem progeniem venit potestas, regnante Ludowico^c rege Baiowarie regionis, usque in presentem annum sunt anni CLVII^{d.1}.

DCCCXLV.^e Combustio ecclesie sancti Rudperti.

DCCCXLVII.^f Item alia combustio ecclesie sancti Petri.

DCCCXLVIII. II. idus Octobris placito habito^g in Radespona de^h parschalchis, qui tale servitium reddere debent, sicut et ceteri servi, sive vir sit aut femina².

DCCCLI. Liudrammus archiepiscopus Romam perrexit et corpus sancti Hermetis martiris ad Iuvavum perduxit.

DCCCLVIII. Liudrammus archiepiscopus obiit II. [id.]¹ Octobr^k. Eodem anno Adlwinus episcopatum suscepit et pallium ei transmissum a Nicolao papa^k.

DCCCLXI. Ludowicus rex ad Iuvavum fuit missa³ sancti Martini.

DCCCLXIII. Item Ludowicus rex pascha fuit in Salzpurch.

DCCCLXVII. Fuit terre motus VI. idus Octobr. hora tertia.

a) sic c. b) sequuntur in codice numeri annorum usque ad annum 849. eadem, deinde usque ad annum 941. alia manu scripti, sed nihil numeris additum est. c) s post Ludowico puncto subscripto delet. c. d) CLXII c. e) DCCCXLI, corr. DCCCXLV, c. f) L ante X delet. c. g) o corr. ex u c. h) verba de parschalchis — femina scripta sunt ad annum DCCCL (ubi L in loco raso), sed sine dubio ad hunc locum pertinent. i) deest c.; supplendum esse id. necrologia demonstrant, cf. MG. Necrol. II, 176. 426; errat igitur Auctarium Garstense, quod II. kal. Octobr. habet. k) Octobr et pall. ei transmiss. a Nic. papa eod. anno Adl. episc. susc. c.

1) Computatur certo inde a pugna ad locum Tertri anno 687. commissa. Itaque pro numero CLXII, qui in codice Annalium nostrorum invenitur, legendum est CLVII. 2) Cf. de hac nota, quae mutila esse videtur, 'Abhandlungen' I. I. p. 44 ss. Utrum placitum Ratisbonense, de quo Annales nostri agunt, anno 847. an anno 848. habitum sit, dubium est. 3) Id est festo s. Martini (11. die Novembr.). Cf. de hoc verbo W. Erben, 'Herbstruperti' in 'Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburg. Landeskunde' L, 86.

DCCCLXXIII. Adelwinus archiepiscopus obiit die septimo kal. Septembr¹. Eodem anno Diodmarus episcopatum accepit^a.

DCCCLXXIII. Diotmarus archiepiscopus ecclesiam ad Petowa Chozivini^b comitis consecravat.

DCCCLXXVI. Ludowicus rex obiit.

DCCCLXXVIII. Karlomannus rex circumseptus ad Ergoltinga ab Ermenperto comite² et ceteris sodalibus suis. Ermpertus in Franciam receptus^c a Ludowico^c.

DCCCLXXX.^d Karlomannus rex obiit X kal. Octobr³.

DCCCLXXXI. Sol obscuratus est a tertia usque ad sextam horam. Primum bellum cum Ungaris ad Weniam^{e,4}. Secundum bellum cum Cowaris ad Culmite.

DCCCLXXXVII. Ludowicus^f rex obiit⁵. Arnolfus rex factus est⁶.

DCCCXCVIII. Arnolfus rex obiit. Ludowicus filius eius rex factus est.

DCCCXCVII. Bellum pessimum fuit ad Brezalauspurc^h IIII nonas Iulii⁶. Pilgrimus episcopus ordinatus est.

DCCCXC. Bellum fuit iuxta Nuchinga cum Ungaris⁷.

DCCCXCII. Bellum fuit cum Ungaris ad Aeni flumen et Ungari superati sunt ab Arnulfo duce Bawariorum⁸.

DCCCXCVII.ⁱ Arnulfus dux ad Iuvavum venit et exinde pergens obsessus est a rege Chunrado in Radespona⁹.

DCCCXCVIII.¹⁰ Chunradus rex obiit.

DCCCXCX. Bawarii^k sponte se reddiderunt Arnolfo duci et regnare eum fecerunt in regno Teutonicorum¹⁰.

DCCCXCXIII. Pilgrimus archiepiscopus obiit VIII. idus Octobr. et Udalpertus^l ad archiepiscopum ordinatus est.

DCCCXCXVI. Tempestas ventorum valida fuit.

a) accepit c. b) chozivini c. c) recepto (to in loco raso) Ludowico (do in loco raso) c. d) postrema X ex correctura c. e) ueniā c. f) ita c. g) numeri annorum inde ab anno 890. usque ad annum 899. falso ita scripti: DCCCLXCI, DCCCLXII, DCCCLXIII, DCCCLXIII, DCCCLXCV, DCCCLXVI, DCCCLXVII, DCCCLXVIII, DCCCLXVIII. h) Brezala (z corr. ex i); uspurc superscript. et delet., postea in linea insequenti denuo script. c. i) X superscript. c. k) prior a ex correctura c. l) adalpertus c., cf. 934.

1) Adelwinum non 26. die m. Augusti, sed 14. die m. Maii a. 873. mortuum esse Excerptum Aventini ex Ann. Iuvav. antiq., Auctarium Garstense et Necrol. Salisburgensia consentiunt. Sed cum Excerptum Aventini (infra p. 744) doceat Theotmarum a rege Ludowico Argentorati archiepiscopum creatum esse et cum ex Annalium Fuldensium narratione concludi possit regem mense Augusto apud Argentoratum Rhenum transisse, veri non dissimile est creationem Theotmari die 26. eius mensis declaratam esse. In Annalibus igitur Iuvavensibus antiquis, ex quibus nostri Annales maximi negligenter excerpti sunt, scriptum fuisse conicio: *Adelwinus archiepiscopus obiit II. idus Maii. Die septimo kal. Septembris eodem anno Diodmarus episcopatum accepit.* Cf. 'Abhandlungen' l. l. p. 50 s. 2) De Ermperto comite in pago Isengowe et de eius coniuratione contra regem Carlomannum cf. quae exposui 'Abhandlungen' l. l. p. 49 s. 3) Quidam fontes tradunt Carlomannum die 22. m. Martii mortuum esse. Sed nota annalium nostrorum cum diplomate Arnulfi regis, Mühlbacher Reg. imperii I², nr. 1832 et aliis fontibus consentiens rem decernere videtur. Cf. 'Abhandlungen' l. l. p. 51.

4) Hoc loco civitatem Wien, metropolim Austriae, primo nominatam esse E. Klebel opinatus est, cui vir clarissimus H. de Voltolini assentitus est ('Wiener Neue Freie Presse 23. März 1922 Abendblatt'). Sed viri linguae Germanicae peritissimi me docuerunt, fieri non potuisse, ut civitas, quae anno 1030. Wienne (sive Wienni) in Annal. Altahensibus appellatur, anno 881. Wenia vocaretur. Itaque primum proelium cum Ungaris aequae ac secundum cum Cabaris ad locum (sive fluvium?) quendam nobis non cognitum commissum esse credendum erit. Cf. 'Abhandlungen' l. l. p. 51. 5) Error stolidus librarii. Ludovicus III. rex iam anno 882. mortuus erat. Cf. 'Abhandlungen' l. l. p. 9, n. 1. 6) Locus gravissimus. Cf. infra p. 744 Excerptum Aventini 907. et 'Abhandlungen' l. l. p. 52 s. 7) Cf. infra Excerpt. Aventini 911, Ann. Altah. maiores 911, ubi hoc proelium ad Liuhhinga commissum esse narratur. 8) Proelium ad Oenum anno 913. commissum est. 9) Ratisbona anno 916. a Conrado rege obsessa et capta est. Cf. Excerptum Aventini 916 et 'Abhandlungen' l. l. p. 55 s. 10) Notae annorum 919. et 920. ad annos 918. et 919. pertinent. Cf. 'Abhandlungen' p. 57 s.

- DCCCCXXVIII. Estas sicca fuit. Colloquium ad^a Ingilheim¹.
 DCCCCXXX. Tōto episcopus² et Gundpoto episcopus³ obiit.
 DCCCCXXXIII. Heinricus rex bellum cum Ungaris fecit et Ungari superati sunt.
 DCCCCXXXIII. Longobardi Eparhardum^b filium Arnolphi ducis⁴ in dominum acceperunt.
 5 Eodem^c anno Arnolfus dux et Udalpertus archiepiscopus cum Baiowariis^d iter hostile
 in Italiam fecerunt.
 DCCCCXXXV. Eidem Eparhardo Arnolfus dux pater eius regnum Baiowariorum concessit
 regendum post se et XI kal. Augusti veniebat ad Salinam^e simulque cum eo Udalpertus
 archiepiscopus, et fidelitatem iuraverunt ei Salinarii cuncti tam nobiles quam ignobiles
 10 viri. Udalpertus^e episcopus obiit VIII kal. Decembris, et terre motus factus est.
 DCCCCXXXVI. Egilolfus ad archiepiscopum ordinatus in Salzpure eodem^f die IIII idus Aprilis.
 DCCCCXXXVII. Arnolfus dux obiit.
 DCCCCXXXVIII. Egilolfus archiepiscopus obiit; Heroldus archiepiscopus factus est ab
 Ottone rege.
 15 DCCCCXLI. Armenta moriebantur late.
 DCCCCXLII. Ungari occisi sunt in Baiowaria in Trugowe^g, nisi pauci evaserunt, sub
 Perhtoldo duce.
 DCCCCXLIII. Fames valida fuit late.
 DCCCCXLVIII. Perhtoldus dux obiit^h. Item bellum fuit cum Ungaris in Nordgowe et Ungari
 20 necati sunt a Baiowariis.
 DCCCCCLI. Otto rex Italiam acquisivit cum Baiowariis.
 DCCCCCLIII. Otto rex et frater eius in Baiowariam venerunt persequentes regionem et re-
 vertentes inde sine victoria.
 DCCCCCLV. Otto rex iterum venit in Radesponam et obsedit et acquisivit eamⁱ omnem
 25 regionem illamⁱ simulque frater eius Heinricus cum eo. Heroldus archiepiscopus ob-
 cecatus est iuxta Mulidorf VII nonas Mai. Ungarorum maximus exercitus occisus est in
 Baiowaria iuxta flumen Lemannum^j.
 DCCCCCLVI. Pax fuit et fames valida^k.

Excerpta Aventini ex Annalibus Iuvavensibus antiquis derivati.

- 30 DCCXLVIII.* Pippinus ducatum Thessoloni dat (ut patri succedat). *f. 7'.
 DCCCXI.* Carolus maior natu filius obiit II. non. Decembr. *f. 8'.
 DCCCXVIII.* Liudwitⁱ rebellat. Bernhard interiit. Hostis magna contra^k. *f. 9'.
 DCCCXXV.* Ludwicusⁱ in Boiariam venit. *f. 11'.

a) a (in loco raso) ad c. b) har superscript. c. c) d in loco raso c. d) io superscript. c. e) adalpertus c.
 35 f) tringowe c. g) ita c. h) sequitur numerus DCCCCLVII. Reliqua pars paginae vacua relicta est. i) haec nota
 non ad ann. Alt. maiores, sed ad excerpta ex ann. Iuvav. pertinet. k) supplendum Liudwitum, cf. Ann. s. Emmerammi
 maiores.

1) Agi videtur de colloquio Rhenano regis Heinrici, cui
 Arnulfus dux interfuit, cf. Waitz, 'Jahrbücher des deutschen
 40 Reichs unter König Heinrich I.' p. 118 s. V. cl. Waitz id
 Maguntiae habitum esse putavit; sed ex nostris annalibus
 concludendum est, colloquium in palatio Ingelheimensi
 celebratum fuisse et regem deinde Maguntiam se contu-
 lisse. Cf. 'Abhandlungen' l. l. p. 59. 2) Ratisbonensis.
 45 3) Gumpoldus Pataviensis. 4) Hoc loco opinio v. cl.
 W. Erben, qui negavit Arnolphi filium seniore Eber-
 hardum vocatum fuisse ('Neues Archiv' XVI, 618 ss.),
 refutatur. Ceterum cf. quae de electione Eberhardi contra
 Hugonem regem Italiae et de expeditione Italica Arnolphi

disserui 'Abhandlungen' l. l. p. 59 s. 5) Reichenhall.
 6) Locus corruptus, cf. 'Abhandlungen' l. l. p. 61.
 7) Cf. de hoc proelio ad locum Wels anno 943. com-
 misso Dümmler, 'Kaiser Otto d. Große' p. 130, Lüttich,
 'Ungarnzüge in Europa' p. 109. 8) Perhtoldi ducis
 mors iam anno 947. evenisse videtur. Cf. 'Abhand-
 lungen' l. l. p. 35, n. 2. De proelio in Nordgowe, quo
 Ungari victi sunt, cf. Ann. s. Emmerammi minores 948.,
 ubi ad Flozzun (Floss in provincia Palatinatus superioris)
 commissum esse narratur, et 'Abhandlungen' l. l. p. 21.
 9) Lech, cf. Oesterley 'Histor.-geograph. Wörterbuch des
 deutschen Mittelalters' p. 383.

- *f. 17'. DCCCXLVIII.* Terrae motus.
- f. 20. DCCCLIII.* Rantopot^a comes plagis orientalibus terminum dimisit^b. Ratislao carmulam fecit¹.
- *f. 20'. DCCCLVI.* Carolomanus terminum accepit^c procurandum, marchia orientalis [ei]^e commendatur^d. Congregato exercitu contra hostes ceptum iter per i^e. ... imp.^{f, 2}
- *f. 20'. DCCCLVII.* Magna inundatio. Multitudo populi^g Rastizlaonis occisa³. Rihheri comes⁵ exilio .. sus^{h, 4}. Seditio Pabonisⁱ cum sociis comitibus⁵. Carolomannus multa^k depredatur¹ ad Svarizam².
- *f. 21. DCCCLVIII.* Rastizlao^m iureiurando pactum fecit cum Carolomano et coeperunt iterum instaurari deserta Boiorum; in pace et absque bello sedebant⁶.
- *f. 23. DCCCLVIII.* Litopramus archiepiscopus obiit. Adalovinus succedit. 10
- *f. 32'. DCCCLXXII.* Carolomanus cum exercitu ultimos fines Moravorum intendit; predatus victor rediit.
- *f. 33. DCCCLXXIII.* Adalovinus archiepiscopusⁿ Boiorum obiit pridie idus Maii. Eodem anno Theodomarus Strassoburgii⁷ archimysta a rege declaratur; Ratisbone consecratur idus Septembris. 15
- *f. 57. DCCCXCVIII.* Ungari ad Linza interfecti⁸.
- DCCCCI. Ad Fischaha a Boiis Cusa rex cum magno exercitu principum suorum victus⁹.
- DCCCCVII. (Interfectio Boiorum) ad^o Braslavespurch¹⁰.
- DCCCCXI. Ad Niuchinga Bavari contra Ungros^{p, 11}.
- DCCCCXIII. Boii Ungaros ad Oenum fugant, innumeros^q occidunt, in Oeno demergunt. 20
- DCCCCXVI. Chunradus Boios intrat, pellit Arionulphum, Ratisbonam obsidet¹².
- DCCCCXVII. Arnulphus acquirit Boios et Ratisbonam Eberhardo¹³ fugato.
- DCCCCXVIII. Chunradus rursus Boios et Regenspurg.
- *f. 57'. DCCCCXXXVIII.* Arnoldus dux obiit. 15

a) Rantpot^o c. b) divisit, corr. dimisit. c. c) deest c. d) commenda, c. e) 1 c; sequuntur duae vel tres litterae 25
quae legi non possunt. f) imp c; an legendum impeditur? g) populi supra lineam add. c. h) primae litterae
huius verbi macula illegibiles; pulsus? trusus? i) Babonis, corr. Pab., c. k) mlt c. l) depreda, c. m) Rastizlao c.
n) archi supra lineam add. o) a c. p) sequitur verbum paene illegibile; forsitan Chunos. q) inñ c.

1) Ratbodonem comitem sive marchionem marchiae orientalis propter infidelitatem a rege depositum et bonis atque honoribus privatum esse ex diplomate Ludowici regis dato 1. die m. Maii a. 859 (Mühlbacher Reg. imp.² nr. 1438) novimus. Excerptum nostrum docet et defectionem Ratbodonis et seditionem Rastislavi principis Maravorum anno 854. ascribendas esse; cf. 'Abhandlungen' l. l. p. 46. 2) De hac expeditione ex aliis fontibus nihil comperimus. 3) Chronologia huius et sequentium excerptorum Aventini turbata est. Expeditio Karlomanni potius ad annum 858. pertinet, quo anno testibus Ann. Fuldens. Ludovicus rex tres exercitus contra Slavos mittere decreverat, quorum unus a Karlomanno contra Maravos ducendus erat; cf. 'Abhandlungen' l. l. p. 47. 4) Rihheri pagum quendam Pannoniae inferioris marchiae Ratbodonis confinem rexisse videtur; cf. 'Abhandlungen' l. l. p. 47, n. 7.

5) Cum Pabo comes in diplomate Ludovici dato 1. die m. Oct. a. 859. fidelis regis dicatur, eius seditio anno 857. 30
certo posterior et forsitan anno 860. ascribenda est; cf. 'Abhandlungen' l. l. p. 47s. 6) Cf. Ann. Bertinianos auct. Hincmaro 861 et 'Abhandlungen' l. l. p. 48. 7) Cf. supra p. 742, n. 1. 8) Hoc proelium idem esse, quod anno 900. in laeva parte Danubii commissum esse 35
ex aliis fontibus novimus, coniecimus 'Abhandlungen' l. l. p. 52. Cf. Dümmler 'Geschichte des ostfränkischen Reichs' III, 515s. et Lüttich 'Ungarnzüge in Europa' p. 47s. 9) De hoc proelio cf. Dümmler l. l. p. 517; Lüttich l. l. p. 47 et 'Abhandlungen' l. l. p. 48. 10) Cf. 40
supra p. 742, n. 6 et 'Abhandlungen' p. 52, n. 4. 11) Cf. supra p. 742, n. 7. 12) Cf. supra p. 742, n. 1. 13) Fratre Conradi regis, cui ille curam Bavariae post captam Ratisbonam commisisse videtur. 45

ANNALIVM RATISPONENSIVM SVPPLEMENTVM.

EDIDIT F. BAETHGEN.

Annalium Ratisponensium fragmenta quaedam contineri in codice miscellaneo Monacensi lat. 14594 saec. XIV. primus indicavit G. Leidinger, 'N. Archiv' t. XXIV (1899), 698. Quae accuratius perspecta concordare partim cum eorundem annalium recensione SS. XVII, 577 sqq. iam edita, partim discrepare ab ea apparuerunt. Atque comparatione habita cum annalibus Fuldensibus, quorum fundamento Ratisponensium priores partes nituntur, neque unam recensionem ex altera emanare neque utramque per se ex illo fonte haustam esse perspicuum erat. Quare 'N. Archiv' t. XLV (1924), 256 sqq. fusius demonstravi dubitandum non esse, quin annalium Ratisponensium archetypus iam deperditus olim extiterit, qui in utraque recensione, cum in prius edita tum in nunc edenda, neque tamen hic neque illic integer descriptus esset. Deinde in fragmentis nostris notae quaedam additae sunt, quarum nonnullae cum annalibus Pruveningensibus (SS. XVII, 606) conveniunt. Editionem paravi codice a me ipso inspecto.

F. Baethgen.

Anno^a imperii Octaviani Caesaris XLII Iesus Christus filius Dei natus est^a.

Diocletianus^b cum Maximiano^c Herculeo XX annis rexit^b.

Anno^d DCCXXXVII. Karolus Saxoniam tributariam fecit^d.

Ann. Fuld.

Anno^e DCCCLXVI. post degradacionem^f duorum archiepiscoporum Theodgaudi^g scilicet Treverensis et Gontharii Coloniensis, qui Lotario regi^h super adulterio dederunt licentiam, idem incestus rex promissionem suam, quam super Theoberga regina legato pollicitus est, Arsenio videlicet episcopo, irritum ducens atque iuramentum optimatum suorum XII iterumⁱ se Waldradae sociavit. Unde beatus Nicolaus papa eandem adulteram excommunicavit cum omnibus complicibus et communicatoribus suis^e.

Ann. Fuld.
867.

25 Nota^k. Temporibus Ludvici pii apud Magunciam per aliquot^l noctes aer totus^m rubore quasi sanguine perfusus enituit et nubes ab aquilone quadam nocte ascendit alteraque ab orienteⁿ et altera a meridie contravenerunt, spicula ignea ad invicem sine intermissione mittentes, tandemque in summitate caeli coeuntes et se quasi exercitus in praelio confundentes non modicum timorem simul et ammiracionem cernentibus ingerebant. Omnes tamen rogabant in bonum monstrum converti. Tunc terrae motus III° nonas Decembris hora prima

Ann. Fuld.
870.

30 Magunciam^o consumpsit civitatem muris undique in terram prolapsis^k.

Ann. Fuld.
872.

Anno^p DCCLXVIII. obiit Pippinus, cui filii eius Karolus et Karolomannus successerunt.

Ann. Fuld.

Anno DCCLXXI. Karolomannus obiit^p.

Anno^q DCCCLXXX. XI. kal. Aprilis Karlomannus rex Bavarorum obiit.

a) Anno — est fol. 1 in margine inferiore e converso scriptum. b) Diocletianus — rexit fol. 29 in margine dextra.
35 c) Maxiano c. d) Anno — fecit fol. 58' in margine sinistra. e) Anno — suis fol. 60'. f) degrad. c. g) Theodgaudii c. h) rege c. i) sequitur etiam delin. c. k) Nota — prolapsis fol. 60'—61 in margine inferiore lineis super utrumque folium traductis. l) aliquod c. m) tote, corr. totus, c. n) ita ex Ann. Fuld. (ed. Kurze p. 71) emendandum apparet pro aquilone c. o) Maguciam c. p) Anno — obiit fol. 61' in margine sinistra. q) fol. 62.

Ann. Fuld. 873. Anno DCCCLXXIII^a. Germanicum populum afflixit^b plaga magna scilicet quasi locustarum adeo fruges ledencium, ut una hora diei C iugera consumerentur ab eis. Tunc in pago Brixensi III diebus et III noctibus sanguis de caelo pluisse narratur.

Ann. Fuld. 887. Anno DCCCLXXXVI. Karolus imperator a Francis deponitur et Arnulfum ducem Bavarorum in regem statuunt.

Anno DCCCLXXXVIII. idem Karolus navigio^c periit.

Ann. Alam. 890. Anno DCCCLXXXIX^o. mortalitas hominum.

Anno DCCCXCII. Arnulfus tres reges vicit et cum omnibus copiis suis Christo victoriam dante usque ad internicionem¹ delevit.

Anno DCCCXCIII^o. Arnulfus Ungaros eduxit². Sequenti anno Aspertus Ratisponensis epi- 10
scopus obiit et sanctus Tuto episcopatum suscepit.

Ann. Fuld. 896. Anno DCCCXCV. Arnulfus^d rex^e una die Romam expugnavit. Anno sequenti Arnulfus Romae
Ann. Alam. factus imperator a Formoso papa coronatur.

Anno DCCCXCVIII^f. Formosus^g papa dedicavit ecclesiam sancti Emmerami^h Ratisponae IX. kal. Octobris³.

Ann. Alam. 899. Anno DCCCCⁱ. Arnulfus imperator obiit, cui Ludvicus filius successit.

Anno DCCCCXII. Ludvicus filius Arnulfi obiit, cui successit Cunradus Francigena, et Ungari Bavariam vastant.

Anno DCCCCXVI^o. Conradus rex Arnulfum ducem vicit. Anno sequenti Arnulfus dux Bavariam cepit.

Anno DCCCCXVIII. Cunradus rex obiit et Heinricus successit Saxonigena.

Anno DCCCCXXI^o.^k Heinricus rex et Arnulfus dux pacificati.

Anno DCCCCXXIX¹. Heinricus cum Arnulfo^m Bohemiam vicerunt.

Anno sequenti Tuto Reginae civitatum episcopus obiit, cui successit Ysengrim.

Anno DCCCCXXXIⁿ. Heinricus rex Teni vicit.

Anno DCCCCXXXIII^o. Heinricus rex Ungariam vicit.

Anno DCCCCXXXVI^p. Henricus rex obiit, cui Otto filius eius successit.

Anno DCCCCXLIX^q. Perchtoldus dux Noricorum obiit, cui Heinricus frater regis successit super Bavarios.

Anno DCCCCLVI^r. obiit Heinricus dux Bavariae et eodem anno fuit interfectio Ungarorum 30
in Lechvelt.

Anno MII. Radaspona, (quae et Hyataspolis sive Imbriopolis), ignibus exusta.

Anno DCCCXCXV. obiit Heinricus dux Bavariae et filius eius Heinricus successit ei in ducatu Bavariae.

Anno DCCCXCXVIII^o. luna conversa est in sanguinem.

Anno MI^o. Heinricus dux perrexit in Italiam. Sequenti anno Otto imperator obiit et Heinricus dux Bavariae successit in regnum. Item Heinricus frater Cunnegundis imperatricis constitutus est dux Bavariae.

Anno MXIII^s. Heinricus factus est imperator.

a) DCCCXXIII c. b) affixi c. c) corruptum hoc esse apparet ex in Augia (cf. Ann. Rat. SS. 17, 582), unde etiam 40
periit pro obiit dictum est. d) Arnuffus, corr. Arnulfus, c. e) imperator delet., rex superscr. f) DCCCXIII c.
g) Formasus c. h) Emerami c. i) sequitur XC erasum. k) DCCCCLXXI^o, L alio atramento add. l) DCCCCLXXIX.,
L alio atram. add. m) Arnulfo c. n) DCCCCLXXXI., L alio atram. add. o) DCCCCLXXXIII., L alio atram.
add. p) DCCCCLXXXVI., L alio atram. add. q) DCCCCLXLIX., primo L alio atram. add. r) DCCCCLVI. delin.
alio atram. s) MC, corr. MX, c.

1) Cf. Num. 21, 35 atque saepius. 2) Cf. Boehmer- hac traditione cf. quae conguessi in annalibus nostris
Mühlbacher, Regesta imperii² nr. 1875a. 3) De falsa XLV (1924), 268.

Anno MXXIV. Henricus imperator obiit, Cunradus successit, qui cum exercitu magno intravit Bohemiam rebellem et post superbiae casum sub protectione divina eandem vastando cum IIIbis exercitibus adeo humiliavit^a, ut post V ebdomadas eadem in dedicationem recepta cum triumpho trifario Ratisponam reverteretur¹.

5 Anno MXXVI°. Henricus dux Bavariae obiit, filius regis Henricus puer VI^{us} eiusdem nominis et potestatis in huius provinciae ducatu successit.

Anno MCIX.^b monasterium sancti Georgii in Prufelingen honorifice inchoatum est².

Anno MCXVII°. sanctus Erminoldus Pruelingensis abbas primus eligitur et obiit MCXXI°².

Anno MCXXX°. Ratispona pene tota combusta est in sexta feria pascae.

10 Anno MCLXIII. coenobium sancti Emmerami^c ex parte combustum.

Anno MCLXVI°. coenobium sancti Emmerami Ratisponae ex toto combustum est et muri collapsi.

Anno MCLXI. luna in Februario tetro igne sanguinei coloris apparuit.

15 Anno MCLXVI. Fredericus imperator in Italiam cum exercitu proficiscitur. Exercitus imperatoris in Italia mense Augusti subita mortalitate maxima ex parte interiit, ubi etiam filius regis Conradi et filius Welfonis ducis Bavariae interierunt et Eberhardus quoque Ratisponensis episcopus.

Anno MCLII. Ratispona maximo conflagravit incendio, in qua sex praecipue monasteria vorax flamma consumpsit.

20 Anno MCLXXVI. Ratispona civitas exceptis monasteriis sancti Emmerami et sanctae Mariae in superiori et sancti Pauli tota penitus conflagravit III°. kalendas Septembris.

Anno MCCLIII. Otto dux Bavariae subitanea morte mortuus invenitur².

a) humia-, *corr.* humiliavit, c. b) fol. 65. c) Emmami c.

1) Hanc notam spectare ad Henrici III. expeditionem loco esse appositam demonstravi l. c. p. 268 sq. 2) Cf. 25 anno 1041. in Boemannos factam casuque quodam falso Ann. Pruveningenses (SS. XVII, 606 sq.) ad annum.

ANNALES MAGDEBURGENSES BREVISSIMI.

EDIDIT O. HOLDER-EGGER.

In codice monasterii Hohenfurtensis¹ sign. nr. XXVIII, mbr. 4° min., quem Rev. P. Raphael Pavel, supprior et bibliothecarius huius monasterii ordinis Cisterciensis, summa cum liberalitate nobis transmisit, continentur f. 1'—103'. manu saec. XI. scriptum Martyrologium, quod cum nullo editorum in omnibus convenit², cuius in marginibus et spatiis vacuis multis manibus saec. X—XIII. notae et martyrologicae et necrologicae adscriptae sunt, ex quibus apparet hunc codicem Magdeburgi compositum esse; f. 104'—150. altera manu saec. XI. exaratus Helprici qui dicitur Computus³. Dehinc in extremis duobus foliis 150'. 151. sequuntur annales breves a. 814—1063. aut Magdeburgi aut in dioecesi Magdeburgensi scripti. Nam priore parte Annalium a. 814—939. ex Annalibus Corbeiensibus (SS. III, 2 sqq.) excerpta, annis 961—1063. praeter duas notulas vulgatissimas solummodo imperatorum et archiepiscoporum Magdeburgensium obitus adscripti sunt. Neque tamen ex ipsis Ann. Corbeiensibus prior pars annalium nostrorum exscripta est, sed cum horum notae pauculae propius ad Annales Pragenses (SS. III, 119) accedant, in quibus partim eadem partem alia ex Ann. Corbeiensibus excerpta leguntur, patet post a. 941.⁴ ex codice autographo Annalium Corbeiensium, qui adhuc exstat, exemplar annalium vel exscriptum vel excerptum et auctum esse, ex quo et in Ann. Pragenses et in Magdeburgenses quaedam transsumpta sint.

Inter notas necrologicas martyrologio adscriptas, quas infra exhibemus⁵, nonnulla eadem manu exarata sunt, quae Annales Magdeburgenses scripsit, quam littera A signavimus.

O. Holder-Egger.

Codicem post mortem socii nostri b. m. O. Holder-Egger nostrum in usum iterum accuratissime contulit v. cl. S. Steinherz Pragensis, qui editionem ab Holder-Eggero paratam paucis locis emendavit et aliquot notas ab illo omissas addidit.

H. Br.

1) F. 1. legitur manu saec. XVII. scriptum: *Monasterii Altovadensis*, id est Hohenfurt ad Moldavam fluvium dioeceseos Pragensis. De quo codice vide Xenia Bernardina II, 2, 176. Hohenfurtensis monasterii a. 1259. incolae ex coenobio Austriaco Wilhering (Janaushek, Orig. Cisterc. I, 252) advenerunt. Codex hic igitur scriptus ante ordinem Cisterciensem institutum ex dioecesi Magdeburgensi casu quodam Altovadum delatus est.
2) F. 103'. manu saec. XIV. hymnus S. Barbarae in-

scriptus est. 3) Inscriptus f. 104': *Incipit prefacio libri Helprici compotistę. 'Cum fratribus adolescentioribus'. Desinit f. 150. 'facilius assequantur'. Explicet liber Helprici compotistae.* Cf. L. Traube, 'N. Archiv' XVIII, 81 sq. 4) Ad a. 941. enim in Ann. Prag. extrema notula ex Ann. Corb. sumpta legitur. 5) Notas martyrologicas post additas pleraeque omisimus, sed nonnullas, quae alicuius momenti videbantur, edidimus.

- Anno^a dominicae incarnationis DCCCXIII. Karolus imperator obiit. A. Corb.
 Anno dominicae incarnationis DCCCXL. Ludowichus imperator obiit. ib.
 Anno dominicae incarnationis DCCCLX.^b Lotarius imperator obiit. ib. 855.
 Anno dominicae incarnationis DCCCLXVIII. Lotorius^c rex obiit. ib.
 5 Anno dominicae incarnationis DCCCLXXVI. Ludowichus rex obiit. ib.
 Anno dominicae incarnationis DCCCLXXXVII Arnulfus^d rex obiit¹. ib.
 Anno dominicae incarnationis DCCCCI. Arnulfus imperator obiit². ib. 899.
 Anno dominicae incarnationis DCCCCVII.^e Ungri in Saxoniam venerunt. ib. 906.
 Anno dominicae incarnationis DCCCCXI. Conradus rex ordinatus est. ib.
 10 Anno dominicae incarnationis DCCCCXVIII. Ungri Saxoniam vastabant. ib.
 Anno dominicae incarnationis DCCCCXXVIII.^f [Sanctus^g] Vencezlauus martirizatus est. c. A. Prag.
 Anno dominicae incarnationis DCCCCXXXIII. Ungorum exercitus ab Heinrico rege interfectus est. A. Corb.
 Anno dominicae incarnationis DCCCCXXXIII. Heinricus rex Danos subiecit^h. ib.
 Anno dominicae incarnationis DCCCCXXXV. Henricus rex obiit, et Otto filius eius regnavit. ib. 936.
 15 Anno dominicae incarnationis DCCCCXCVII.ⁱ Passio sancti Adalberti episcopi. cf. A. Prag.
 Anno dominicae incarnationis DCCCCLXI. Otto regnavit.
 Anno dominicae incarnationis DCCCCLXXIII. Otto primus et maximus imperator obiit. ib.
 Anno dominicae incarnationis DCCCCLXXIII. Sanctus Othelricus^k episcopus migravit a seculo. 973.
 20 Anno dominicae incarnationis DCCCCLXXXI. Adelbertus archiepiscopus I. obiit.
 Anno dominicae incarnationis DCCCCLXXXIII. Otto II. imperator obiit. 983.
 Anno dominicae incarnationis MXII. Tagino archiepiscopus III. obiit.
 Anno dominicae incarnationis MIII. Gisilharius archiepiscopus II.^l obiit. 1004.
 Anno dominicae incarnationis MXXIII. Gero archiepiscopus V. obiit.
 25 Anno dominicae incarnationis MLI. Hunfridus archiepiscopus VI.^m obiit.
 Anno dominicae incarnationis MII. Otto III. imperator obiit.
 Anno dominicae incarnationis MLXIII. Ængilhardus archiepiscopus VII.ⁿ obiit.
 Anno dominicae incarnationis MXII. Walthardus archiepiscopus III.º obiit.
 Anno^p dominicae incarnationis MXXIII. Heinricus imperator obiit.
 30 Anno dominicae incarnationis MXXXVIII. Conradus imperator obiit.

NOTAE NECROLOGICAE MAGDEBURGENSES.

- VI. idus Ian. *Manu B.*^a Gerhardus [Athelsuit^r].
 V. idus Ian. (vel ad VI. idus Ian.) *Manu B.* Sancti Agathonis papae.
 III. idus Ian. *Manu B.* Athelswithe.
 35 V. kal. Febr. *Manu A.* Karolus imperator obiit anno dominicae incarnationis DCCCXII[II].^s
 a) f. 150^r c. b) librarius male DCCCLX. pro DCCCLV. scripsit. c) ita c. d) Arnulfa² c. e) V e corr.
 f) DCCCCXVIII. etiam hoc loco c. g) eadem manu in marg. suppl. h) sic etiam Ann. Prag.; subeit Ann. Corb.
 i) f. 151. k) eadem manu in loco raso. l) IIII, II erasum c. m) VII., radendo corr. VI., c. n) VIII., radendo
 corr. VII., c. o) III., corr. IIII., c. p) abhinc altera manu sequentia addita sunt. q) omnes notae, quibus nihil ad-
 40 notatum est, diversis manibus saec. XI. scriptae sunt. r) hoc loco deletum videtur; cf. IIII. idus Ian. s) uncis inclusa
 a bibliopecto abscisa sunt.

1) Male obiit a librario additum est.

2) Haec Ann. Corb. ad a. 899., sed Ann. Prag. ad a. 901.

- V. non. Martii. *Manu B.* Æilikaē.
 III. non. Martii. *Manu D.* Rāc obiit.
 Non. Martii. *Manu C.* Hemezo presbyter.
 VI. idus Martii. *Manu B.* Translatio sancti Viti martyris.
 VII. kal. Aprilis. *Manu E.^a* (antiqua). Liudgeri episcopi. 5
 VII. idus Aprilis. *Manu E.* Brandant.
 VII. non. Maii. *Manu E.* Sanctae Walburge virginis.
 III. non. Maii. *Manu E.* Translatio sancti Godehardi episcopi¹.
 973. Non. Maii. *Manu A.* Otto imperator² obiit.
 Spiritus Oddonis felix exultat in astris. 10
 VII. idus Maii. In Magadaburg Gerontii mart. atque pontificis.
 III. idus Maii. *Manu B.* Sancti Gengulfi mart.
 Nonis Iunii. Eodem die preciosissimus thesaurus sanguinis Domini per Annonem episcopum iubente domino Ottone augusto, immo annuente domino Iesu Christo ab Italia Magadaburgum translatus est. 15
 II. idus Iunii. *Manu F.* Odulfi episcopi et confessoris.³
 XII. kal. Iul. *Manu A.* [Ludo]wichus [impera]tor obiit anno incarnationis Domini DCCC[XL].
 VI. nonas Iulii. *Manu A.* Heinricus rex obiit anno dominicae incarnationis DCCCCXXXVI.
 III. non. Iul. [*Minio, manu saec. XIII. Altovadensi.* Procopii⁴ conf.]
 Idus Aug. *Manu B (E?).* Wichberti⁵ confessoris. 20
 1063. II. kal. Sept. *Manu G.* [En]gilhardus archi[episcopus] Magad. VII. obiit.
 VII. idus Sept. Magadaburg Mathalberte virginis Christi.
 1051. V. idus Sept. *Manu G.* Meginfrit[h?] prepositus^b obiit.
Manu H. Meginfrit[h?] requiem dona Christe perhennem.
 III. idus Sept. *Manu I.* Eodem die Cunegundis imperatricis in Babenberch. 25
 XVI. kal. Oct. *Manu I.* Passio sancte Ludmile.
 XIII. kal. Oct. *Manu K.* Sancti Florentii Perusine civitatis episcopi et martiris incliti⁶.
 III. kal. Oct. *Manu F.* Wencezlay mart.
 VI. idus Oct. *Manu A.* Hemme abb. ob. || Simon presbyter obiit.
 II. idus Oct. *Manu A.* ...miod^c laicus obiit. 30
 XV. kal. Nov. *Manu L.* ...tthericus puer obiit.
 1023. XI. kal. Nov. *Manu G.* Gero archiepiscopus obiit⁷.
 VI. idus Nov. Item sancti Willehadi episcopi⁸.
 III. idus Nov. Translatio sancte [Lud]mile⁹ martyris.
 Idus Nov. [*Manu saec. XIII. Altovadensi.* Eodem die V fratrum¹⁰ ...ezlaw]. 35
 V. idus Dec. *Manu M, minio.* Bern laicus obiit.

a) manus E fortasse eadem est atque littera B signata. b) pp c. c) a biblioego abscisa sunt ea, quae punctis signavimus.

1) Hildesheimensis. 2) Primus. 3) De quo 4) Cf. SS. XV, 2, 711. 5) Magdeburgensis. 6) Bre-
 presbytero, non episcopo vide SS. XV, 1, 356 sqq. mensis. 7) Ducissae Bohemiae. 8) Polonorum;
 4) Abbatis Sazavensis. 5) Abbatis Fritzlariensis. vide SS. XV, 2, 716 sqq. 40

SERIES REGVM ET IMPERATORVM S. MATTHIAE TREVERENSIS.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

- ⁵ *Isidori Chronicis minoribus in codice ecclesiae cathedralis Treverensis nr. 133c, 4°, pag. 239sq. eadem manu saeculi XII. incipientis, quae et praecedentia scripsit, brevis continuatio subiuncta est, quae initio tota fere¹ ex Bedae Chronicis minoribus et Reginonis Chronica petita, deinde non nisi nomina et annos regni regum et imperatorum Francorum usque ad Heinricum V. (1106 — 1125) et imperatorum Constantinopolitanorum usque ad Iohannem (I. Tzimiscem, ¹⁰ 969 — 976) producit. Altera saeculi XII. manu in fine Lotharius imperator (1125 — 1137) additus, sed rursus extersus est. Sed cum anni regnorum Heinrici IV. et Heinrici V. nondum expressi sint, hanc continuationem primo Heinrico IV. superstite exaratam esse conicere licet. Nomina regum occidentalium et anni regni inde a Lothario 'qui et Ludowicus' usque ad Heinricum II. cum Catalogo Stabulensi, cuius prima manus in Heinrico II. finem fecit, MG. ¹⁵ SS. XIII, 265, conveniunt; cf. 'Histor. Vierteljahrschrift' XIX, 390, ann. 5 ad p. 389. Codicem excrispsit a. 1887. v. cl. b. m. H. V. Sauerland.*

A. Hofmeister.

.....			
Teodosius	I.	Isti principes Francorum.	Reg. p. 36.
²⁰ Leo	VIII.	Pippinus senior ann. XXVII. Huius XXII. anno Gotafredus ² ^a	
Constantinus.		Karlus filius Pippini XXVII. Huius XVII. ^b anno Beda presbiter Anglorum obiit.	
Leo.		Pippinus et Karlomannus, filii Karli, simul ann. X... ^c , et postea Karlomannus mo- nachus est factus ³ .	
²⁵		Pippinus qui supra rex XVII ann. Huius II ^o anno Bonifacius martir est effectus ⁴ , et XIII. anno hibernus ⁵ grandis et durus.	
Constantinus cum Hirena matre.			

³⁰ a) obiit? coniecit Sauerland. b) secund. I superscr. c. c) numerus deterius c.

- 1) Excepta sola brevi de sancta cruce ab Heraclio imperatore restituta notitia: *Et sancta crux Ierosolimis abstracta a Cosdroe rege Persarum interfecto illo ab Heraclio imperatore defertur cum magno honore* (cf. Regin. Chron. p. 28). *Dimidietas eiusdem ligni sancte crucis iterum ad eundem locum XVIII. kal. Octobr., pars altera honorifice Constantinopolim defertur sub eodem imperatore.* — Cum additamentis, quae Mommsen MG. Auct. ant. XI, 502 sqq. edidit, haec continuatio non convenit. 2) Dux Alamannorum, † a. 708. vel 709. Cf. Chr. F. Stälin, 'Wirtemb. Gesch.' I, 179; H. E. Bonnell, 'Die Anfänge des karol. Hauses' p. 130. 3) Cf. Regin. Chron. a. 746, p. 41. 4) Cf. Regin. Chron. a. 752, p. 44. 5) Ita Ann. Lauresham. a. 764, MG.

Hirena sola.

Karolus et Carlomannus filii Pippini.

Karolus qui supra Romanus imperator III^a
ann. Hirene simul ann.^b

ROMANI IMPERATORES.

Karolus Magnus ann. XLV. Qui XXX° anno
ad imperatorem a Leone papa consecratur.

Ludovicus XXVI.

Post quem filius eius Lotharius regnavit
annis XVI in Italia et in Frantia. Ludo-
wicus frater partimque in Francia regnat,
Karolus III. frater circa Belgicam Galliam¹.Reg. 855. Dispositis regni negotiis pater Lotharius seculum reli-
quid et monachus est effectus apud Prum-
miam².Lotarius, qui et Ludo-
wicus³ ann. XV.

Ludowicus III.

Ludowicus Balbus II.

Karolus minor X.

Arnolfus XII.

Ludowicus VII^c.Cûnradus XII^d.

Heinricus I. Saxon. XVII.

Otto I. XXXVI, menses X.

Otto II. XXe, menses VII.

Otto III. XVIII, menses II.

Heinricus II. Claudus
Babenburgensis XXII.Cûnradus XV⁴.

Heinricus III. XVII.

Heinricus III.

Heinricus V.

[Lotharius.]^f

CONSTANTINOPOLITANI.

Nicephorus ann. VIII. 5

Stauratius I.

Michahel II.

Leo VII.

Michahel alter VIII. 10

Teophilus XII.

Michahel Porphirogenitus XXVI. 15

Basilus XX.

Leo et Alexander X...

Leo solus cum filio Constantino III. 20

Alexander cum eodem Constantino I.

Constantinus solus VI.

Romanus cum predicto Constantino XXVII. 25

Constantinus solus cum filio Romano XV.

Romanus cum filiis III. 30

Nicephorus VI.

Iohannes VI.

a) XIII^{III} emendandum. b) *detersum e.* c) XII emendandum. d) VII emendandum. e) X emendandum cum 35
Cat. Stab. f) *altera manu saec. XII. add., sed extersum vix legi potest e.*SS. I, 28. Cf. Regin. Chron. a. 763, p. 47; J. Weiß,
'Elementarereignisse im Gebiete Deutschlands' I, Wien
1914, p. 38 sqq.1) Cf. Regin. Chron. a. 842, p. 75. 2) Regin.
Chron. a. 855, p. 77. 3) Cf. Catal. Stabul. MG.
SS. XIII, 265. 4) XX perperam Cat. Stab.

SERIES REGVM ALSATIENSIS.

EDIDIT F. BAETHGEN.

*Catalogis regum et imperatorum in XIII. Scriptorum tomo editis hic subiungimus sequentem
5 seriem, manu saeculi XII. inscriptam cuidam schedulae, quae inter ultima folia codicis olim
monasterii Monasteriensis sancti Gregorii in Alsatia, nunc seminarii sacerdotum Argentinensis
inserta invenitur. Codicem fusius descripsit W. Wiegand 'Mitteilungen des Instituts für oesterr. Ge-
schichtsforschung' X (1889), 78 sq., qui etiam seriem l. c. p. 80 prelo primum dedit. Nos eam,
praesertim cum antiquum atque id proprium, ut videtur, Saliorum nominis testimonium exhibeat,
10 recudi fecimus codice a v. cl. F. Kiener in usus nostros denuo benigne inspecto.*

F. Baethgen.

Successit autem electione Henricus Saxo regnavitque quater quaternis annis ac genuit
primum Ottonem, qui regnans quater septenis annis genuit II. Ottonem, qui bis quinis
regnans annis genuit III. Ottonem, qui regnans XIX annis moritur sine filiis, defecitque
15 haec tertia regalis prosapia successitque II. Henricus imperator gloriosus, qui regnans
XXIII annis moritur sine filiis. Eligiturque comes Chōnradus II. genere Sallicus¹, qui reg-
nans XIV annis genuit III. Henricum ex Kysela regina magni imperatoris Karoli prole XIV.²,
qui regnans XVII annis genuit IV. Henricum, cuius matris nomen Agnes, qui regnans
LI^a annis genuit V. Henricum, qui regnans ter senis et I annis moritur sine filiis, defecit-
20 que haec quarta regalis prosapia. Post quem eligitur Lotharius dux Saxonum regnavitque
bissenis annis et moritur sine filiis. Post hunc eligitur Chounradus tercius regnavitque
ter quinis annis et in extremo vitae suae tempore pace in regno confirmata moritur.
Eligiturque Fridericus dux Swevorum filius Friderici ducis, fratris predicti Chounradi regis,
qui eandem pacem firmiter confirmavit.

25 a) *dehinc alio atramento, attamen pari manu pergitur.*

1) De Saliorum nomine cf. Bresslau, 'Konrad II.' II, 519 sq.; eadem verba *genere Sallicus* Conradi nomini adiecta sunt in Ottonis Fris. Chronicæ uno codice, sc. Stuttgartensi, olim Zwifaltensi (C 1 ed. Hofmeister; cf.

p. 291 n.*), quo tamen catalogi auctorem usum fuisse vix putes. 2) Huius vero loci — *prole XIV.* — fundamentum esse Ottonis Fris. Chronicam (ed. Hofmeister l. c.) veri similis mihi videtur.

NOTITIA S. PETRI WORMATIENSIS.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

Sequens 'litterarum Wormatiae medio aevo nascentium primum documentum, rerum Wormatiensium scriptoribus adhuc ignotum' e codice bibl. pal. Vindobonensis n. 121 saec. IX., qui Isidori Etymologias continet, divulgavit R. Beer, 'Isidori Etymologiae. Codex Toletanus (nunc Matriensis) 15,8 phototypice editus', Lugduni Batav. 1909 ('Codices Graeci et Latini photographice depicti duce Scatone de Vries' t. XIII), praef. p. XV, repetiit W. Levison, 'Neues Archiv 35 p. 328 n. 189.

A. Hofmeister.

852. Anno incarnationis Domini DCCCLII. ego Berahtam indignus sacerdos hunc librum vitio scriptorum mendosum recitavi Wormaciae.

Eodem anno basilica sancti Petri ibidem restaurata est.

5

Ha
lect
Reg
Arc
10 418
Val

run
15 He
doc
per
Gu
arc
20 cor
et
alia
in
lar
25 ne

30

35

40 1)

NOTITIA DE CONVENTU HATTONIS ARCHIEPISCOPI MOGUNTINI ET HERIVEI ARCHIEPISCOPI REMENSIS.

EDIDIT F. BAETHGEN.

Hanc notitiam primum indicavit P. Varin, Archives administratives de la ville de Reims (Collection de documents inédits sur l'histoire de France. Paris 1839) I, 67; cf. Böhmer-Will, Reg. archiep. Mog. Hatto nr. 35. Deinde integram eam dedit v. cl. A. Werminghoff 'Neues Archiv' XXVII (1902), 598 sq., cuius editionem repetimus. Exstat in Cod. Vaticano Christ. 418 (olim S. Remigii Remensis) saec. X. fol. 73' sq.; apographum, quod continetur in Cod. Rom. Vall. C. 23 saec. XVI. fol. 265, negleximus.

F. Baethgen.

Anno DCCCC^{mo}II° incarnationis dominicae, XVI. videlicet kalendas Octobris, conveni-
runt venerabiles archiepiscopi Atho Mogontiacensis¹ et Heriveus* Remensis² ecclesiae in
Herrici monasterio, in basilica scilicet sancti Salvatoris, quaesituri pariter de ecclesiasticae
documentis disciplinae regnique utilitatibus. Ubi inter cetera eorum saluberrima dicta
perventum est, quod res sanctae Mariae ac sancti Remigii Remensis ecclesiae in pago
Guormacensi sitae male devastarentur a praedonibus, de qua [re] venerabilis Heriveus
archiepiscopus praefati Athonis archiepiscopi consilium expetiit, quid de ipsis rebus sibi
competentibus esset agendum. Qui respondit se geminum in hoc facto perferre dolorem
et propter earundem rerum distractionem seu ne per istarum exemplum pravi homines
aliarum res ecclesiarum occasionem diripiendi sumerent, spoponditque et in hoc aliisque
in causis, ubicumque valeret, pro scire et posse ei et consilium praebiturum et auxilium
largiturum. Quocirca iam dictus archiepiscopus Remensis, nil volens neque ratum decer-
nens sine consensu et praesentia filiorum suae ecclesiae in huiusmodi negotiis determinare,

*) *Placet addere sequentes 'Versus retro altare sancti Remigii in Chuosla³ saltus Vosagi' (fol. 74' eiusdem cod.):*

Hanc aram templumque simul sub honore dicavit
Remigii sancti praecipui meritis,
Francorum gentem lavit qui gurgite sacro,
Eripiens baratro restituensque polo,
Praeluis antistes Heriveus⁴, germine clarus,
Remica disponens regmina nobiliter.
Praesul Atho Mogontiacam tunc rexerat urbem,
Talia qui cessit canonice fieri,
Cum nongentenus transisset in orbe secundus
Annus, ut est Dominus virgine factus homo,
Et ternus denusque dies sub fine maneret
Septembris radians lampade Phoebigena.

902.
Sept. 18.

40 1) 891—913. 2) 900—922. 3) Kusel (bayr. Pfalz). 4) Cf. Hist. Rem. eccl. IV c. 13; SS. XIII, 576.

accitis omnibus, qui aderant, super hoc eorum voluntatem requisivit. Qui omnes uno assensu responderunt melius fore, ut iam dicto venerabili archiepiscopo ipsae res in praefato pago degentes ad rectam tuitionem committerentur quam alicui in laicali ordine constituto. Unde et per consensum omnium filiorum Remensis ecclesiae, qui aderant, his verbis ipsas res eidem commisit: ‘Ego Heriveus Remensis ecclesiae indignus archiepiscopus per consilium et assensum filiorum Remensis ecclesiae commendo tibi, reverende Atho archiepiscopo, res sanctae Mariae ac sancti Remigii in pago Guormacensi degentes ad salvamentum et tutamentum rectum tam rerum quam familiarum sub testimonio Christi et ecclesiae, ita tamen ut nullam exinde nostra patiatur ecclesia diminutionem et iuxta apostolum per hoc boni operis certamen reponatur vobis corona iustitiae’.

2. Tim. 4, 8.

10

In
5 am
scr
et
util
Ar
10 ad
scr
eni
imp
id
15 est,
a t
pot
ad
cir
20 Ott
qu
rac
Sig
diu
25 qu
ter
Qu
Asc
ext
30 bun
can

del
35 qu
sar

1)
teil
fors
40 terr
dat
8)

NOTAE ASCHAFFENBURGENSES.

EDIDIT H. BRESSLAU.

*In bibliotheca officii administratorum bonorum ecclesiae Aschaffenburgensis (vulgo 'Stiftungs-
5 amt' dicti) nuper a v. cl. P. Lehmann codex pretiosus, 361 signatus, continens evangeliarium saec. IX.
scriptum, inventus est, cuius foliis a scriptore saeculi IX. vacuis relictis diversi clerici saeculis X.
et XI. complures notitias ad cognoscenda initia ecclesiae collegiatae S. Petri et S. Alexandri
utilissimas inscripserunt. Quas notitias¹ ab illo viro docto primum² publici iuris factas ('Neues
Archiv' XXXVI, 669 ss.) nos hic iterum emendatiores edimus, denuo collato codice, quem
10 administratores illi benevolenter Argentoratum miserunt. Maximi momenti est prima notitia,
scripta manu saec. XI. f. 146^r, qua quid dictum sit, prior editor recte non intellexit. Ea
enim docemur, locum Aschaffenburgensem a possessoribus, Ottone duce Sueviae et Bavariae, nepote
imperatoris Ottonis II., et sorore eius Mathilda abbatisa Asnidensi, ad altare sancti Martini,
id est altare principale ecclesiae metropolitanae Moguntinae³, traditum esse, quod certe factum
15 est, antequam dux patrum suum auctumno a. 980. in Italiam profectum comitatus est. Inde
a tempore huius traditionis locus ille, qui saeculo nono regii iuris fuisse, saeculo decimo in
potestatem Liudolfi ducis, patris Ottonis ducis et Mathildae abbatisae, devenisse videtur, usque
ad finem imperii veteris semper ecclesiae Moguntinae fuit et saeculis insequentibus multis in
circuitu praediis auctus in magnum territorium excrevit. Notitia secunda, qua de sepultura
20 Ottonis ducis narratur, manu saeculi XI. posterioris, non saeculi X., scripta est, simillima eius,
quae in notitia quarta, inter annum 1060. et 1084. exarata, de ecclesia vici Lohrhaupten a Con-
rado episcopo Spirensi iussu Liutpoldi archiepiscopi Moguntini dedicata et postea ab archiepiscopo
Sigefrido congregationi Aschaffenburgensi tradita retulit. Tertiae notitiae prima pars, post me-
dium saec. X. scripta, reliquiarum in ecclesia Aschaffenburgensi servatarum elenchum praebet,
25 quae, ut secunda parte huius notitiae docemur, ab Ottone duce novis donationibus auctae sunt;
tertia eiusdem notae pars, quae reliquiae in singulis altaribus ecclesiae inclusae sint, tradit.
Quinta denique notitia, quomodo Richeza regina Poloniae, consanguinea ducis Ottonis, ecclesiam
Aschaffenburgensem traditione praedii in Thuringia siti ditaverit, narrat. Adiunximus infra
extum in annotationibus, quae aliis codicis foliis de thesauro et de terminis foresti Aschaffen-
30 burgensis traduntur, et catalogum fratrum canonicorum saec. XI. scriptum, qui quin ad ecclesiam
candem referendus sit, minime dubito.*

H. Br.

I.* Willigisus sanctę Mogontinę sedis venerabilis episcopus, ut sui memoria numquam
deficiat et ut memoria Ottonis ducis⁴ sororisque eius domne Mathilde⁵ perpetualiter maneat,
35 qui istum locum⁶ ad altare sancti Martini⁷ confessoris pro anime sue remedio tradidere,
sancta intencione hoc constituit memoriale, quatinus quotannis in festivitate omnium sancto-

1) Confer quae de eis exposuit A. Hofmeister in 'Mit-
teilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichts-
forschung' XXXV, 260—277. 2) Sola notitia de

40 terminis foresti Aschaffenburgensis iam antea typis man-
data fuit, cf. Gudenus Cod. diplom. Mogunt. II, 304.

3) Nullo iure Lehmann l. l. p. 672 negavit hic ecclesiam

Moguntinam intelligendam esse.

4) Ducis Sueviae
et Baioariae mortui d. 31. m. Octobris a. 982.

5) Ab-
batissae Asnidensis mortuae a. 1011, cf. Dümmler,
'Otto der Große' p. 290 n. 2; Hofmeister l. l. p. 275.

6) Aschaffenburgensem. 7) Scilicet altare principale
ecclesiae Moguntinae sancto Martino dedicatum.

rum ex parte archiepiscopi detur una libra denariorum pauperibus eroganda et ex parte prepositi^a totidem pauperum pascio in potu et cibo, et ut eodem die sancta clericorum congregatio tale convivium habeat, unde se honeste reficere valeat.

*f. ultimum.

982.
Oct. 31.

II.* Anno dominice incarnationis DCCCCLXXXII^a, indictione X^b magni Liudulfi^c filius Otto unâ cum domno imperatore augusto, patruo et equivoco suo, Italiam ingressus ibique Saracenorum feritate partim edomita et devicta in itinere reversionis ipsius¹ II. kal. Novembr. morte preventus hucusque est delatus, etiam a Willigiso Mogontino metropolitano, [dom]na Ida matre² ac sorore sua Maethildae abbatissa³ veneranda presentibus, sepulture commendatur⁴.

*f. 13 r.

III.* Reliquiae sanctorum in Asschaffabure: Brachium sancti Eventii, sancti Martini, de sepulchro Domini, sancti Quintini, Symphoriani, sancti Crisanti, sanctorum Georgii et Anastasii, sancti Leudegarii, sanctarum Agathę et Eugenę, sanctorum^a Valentini et Laurentii, sancti Mauricii, sancti Ingenuini, apostolorum Simonis et Iudae, sanctę Anatholię virginis. De^b corpore sanctę Waldburge virginis^b.

Has^c reliquias^d obtulit Otto ad Asschafabure: Sancti Leonis papę et sancti Pancratii martyris, de virga Moysi, de corpore sancti Florini confessoris, sanctorum Viti, Dyonisii, Rustici, Eleutherii, Alexandri papae et martyris et sancti Bonifacii episcopi et martyris, sanctorum Fortunati, Felicissimi, Abundi, Nerei et Achillei, Sixti et sancti Galli confessoris et sancti Gignolfi martyris, de sanguine sancti Stephani protomartyris, de sepulchro Domini, de vestimento sancti Laurentii, de altare Domini, de corpore sancti Remigii.

*f. 146 v.

*In^e dextro altari continentur reliquię sancti Kiliani et sociorum eius et sanctorum martirum Crispini et Crispiniani, Aurei et Iustini, sancti Urbani confessoris; in sinistro altari continentur reliquię sanctorum martirum Nerei et Achillei, Ermetis, Eleutherii, Fabiani, Lamberti; in occidentale altare sursum posito sanctorum martirum Hemerammi, Quirini, Gaudencii, Timothei, Iacinthi; item in dextro sanctorum martirum Agapiti, Ypoliti, Valerii, Xixti; item in sinistro sanctorum martirum Felicis et Fortunati, Victoris, sancti Georgii. Altare^f ad crucem positum in honorem sanctę et individue Trinitatis et vivificę crucis et sanctorum martirum Laurentii, Sergii et sancti Galli confessoris dedicatum et consecratum est⁵.

I. (script. saec. XI.) a) ppositi pallido atramento in loco raso; antea scriptum fuisse videtur prioris, cuius vocis vestigia socius noster H. Wibel b. m. adhuc certe legere sibi visus est.

II. (script. saec. XI. post.) a) o super DCCCC, super LXXX et super II superscript. alia manu et alio atramento. b) a superscript. alia manu alioque atramento. c) o super prius u superscript. alia manu alioque atramento.

III. (script. saec. X. post.) a) Sualentini c. b) De — virginis add. manu paulo posteriore. Saec. 13. post virginis additum est: sororis beati Bonifatii. c) Quae sequuntur usque ad Remigii scripta sunt manu saec. XI. in. d) he reliquie, corr. has reliquias, cod. e) Quae sequuntur manu saec. XI. post. scripta sunt. f) Quae sequuntur, alia manu addita sunt.

1) Lucae. 2) Filia Hermannii ducis Sueviae, mortua a. 986. 3) Vide supra p. 757, n. 5. 4) Hac notitia usus est, qui a. 1524 epitaphium Ottonis ducis ante altare maius ecclesiae Aschaffenburgensis composuit, editum a v. cl. A. Amrhein 'Die Prälaten und Canoniker des ehemaligen Kollegiatstifts St. Peter und St. Alexander zu Aschaffenburg' (Würzburg 1876) p. 339. 5) Adiungimus hic notitias de libris et de thesauro ecclesiae Aschaffenburgensis scriptas duabus manibus saec. X. ex. f. 4^v et manu saec. XI. in. f. 1 codicis nostri. f. 4^r: *Hi sunt libri ecclesiae Aschafaburgensis: Evangelium I. Libri duo omeliarum. Lectionarius cum evangeliiis I. Missalis I pleniter cum evangeliiis et epistolis atque cantu. Alteri duo missales non adeo pleni. Bibliotheca I. Antiphonarii duo, unus cum notis, alter absque illis. Gradalia (i corr. ex e cod.) duo. Sequentionalis I. Preter hos codices est unus missalis ad ecclesiam Ozenheim, alter in Oboronburc. He sunt autem vestes eiusdem ecclesiae. Albę quindecim cum humeralibus VI et cingulis VII. Stole VI cum septem mapulis. Casule XIII et cappa I. Dalmaticę IIII cum tribus (duobus, superscript. tribus, cod.) subtilibus et III*

palliola (pallia, superscript. ol, cod.). Facitercule XIII. Cortina I. Pallia altarium V[I]I. Calices argentei duo cum totidem patenis et tertius aureus (arius, corr. aureus, cod.) cum aurea patena. Turibulum argenteum I. Duae cappae et unam dalmaticam et unum subtile et unum evangelium et unum psalterium et unum aureum nusgil. (Duae — nusgil add. manu fere coeva). f. 1^r. Hic est thesaurus in ecclesia Aschaphanburgensi (h superscript. cod.) reconditus: Crux aurea I cum III argenteis. Calices argentei II cum patenis. Turibula argentea II. Vasculum argenteum I eidem officio coaptatum. Vas aquatile argenteum I. Tabula I non parce (ita legit A. Hofmeister) deaurata cum IIII aliis ex diversa metallorum materia confectis. Libri evangeliorum II, unus deauratus, alter deargentatus. He sunt vestes eiusdem basilicę: Albę XII cum totidem humeralibus et cingulis. Stole X cum VIII famulis. Casule VII. Cappe VIII. Pallia altarium VI. Dalmaticę IIII. Subtiles III. Cortine VII. Facitercule III. Manutergia II.

IV.* Anno dominice incarnationis millesimo LVII, indictione VIII^a, XI. kal. Octobris^b ^{*f. 1r. 1057. Sept. 21.} dedicata est ecclesia in loco qui vocatur Larahobedun¹ constructa a Cuonrado Spirensi episcopo², presente et iubente Luibboldo venerabili Mogontine sedis archiepiscopo³, in honorem domini nostri Iesu Christi et victoriosissime crucis et sancti Mathei apostoli sancteque Waldburge virginis. Et quia ipse dominus noster archipresul hunc locum ad quietem sibi specialiter elegit⁴, decimis locorum, que in sequentibus scripta inveniuntur, ditare voluit. Huius ecclesie terminatio incipit de Himminessteinne et tendit in Hengesberg, inde usque in Engilhardeseih, inde usque in Esbinunclingerun, inde usque in Burchardestuol, inde usque in Hunessneidam, inde usque in daz Gebrenni, inde usque in plateam, inde usque in daz Buchinedal, inde usque in den Wesdenanstein, inde super Laram Wisun sursum, inde Birclara sursum usque in Mainzessul, inde usque in Hundesdal et tunc Hundesdal sursum usque ad Himminesstein⁵.

Et si postea in futuro capella infra istam terminationem construatur, eidem ecclesie omni iure subiecta habeatur. Huius vero prescripti loci ecclesiam dominus noster archipresul Sigefridus⁶ pro remedio anime avunculi sui nomine Adelberti nostris fratribus⁷ cum omni iure suo tradidit et cum manu advocati Eberhardi, qui presens aderat, sua episcopali potestate nobis confirmavit, ea videlicet ratione ut, cum dies anniversarius sue depositionis adveniat, nostra fraternitas hunc diem cum vigiliis et missarum cantibus celebrare non desistat^c. Hanc eandem traditionem et gratiam ex manu episcopali suscepimus et exinde in nostra potestate sine ulla contradictione habuimus.

V.* Collectis colligendisque fratribus nostris sit cognitum, qualiter quedam nobilis matrona nomine Richiza hunc^a locum⁸, quem eius parentes coenobita⁹ religione primum

IV. (script. inter a. 1060. et 1084.) a) Ita cod.; sed a. 1057 erat indictio X. b) Qui dies a. 1057 dominicus fuit. c) desistat, corr. desistat, c.

25 V. (script. post medium saec. XI.) a) corr. ex huc c.

1) Lohrhaupten (prov. Hessen, circ. Gelnhausen).
2) Mortuo d. 12. m. Decembr. a. 1060, qui ecclesiam non, ut opinatus est P. Lehmann, construxit, sed constructam dedicavit. 3) Mortuo d. 7. m. Decembr. a. 1059. 4) Sepultus ibi non est, sed in monasterio S. Iacobi Moguntino, cf. Böhmer-Will, Reg. aep. Mog. I, 180 nr. 30. 5) Aliquot nomina huius terminationis leguntur etiam in descriptione finium foresti Aschaffenburgensis, quae manu saec. XI. f. 146^v codicis nostri exarata est, quam hic repetimus: *'Terminus foresti quod pertinet ad Ascafabure (Ascan, corr. Ascafa, cod.): A fluvio Moin (corr. ex Moim cod.) usque ad Lapidem Karoli, inde Humulse, inde Menilunbac (menilun corr. ex menun cod.), inde fossatam viam, inde in Richembahe et deorsum Richembahe usque in rivum Kalda et sursum Kalda usque in Vallem Canum (id est in terminatione ecclesiae Hundesdal) et sursum Vallem Canum usque Himminigesstein (corr. ex in minigesstein cod.) et inde unam sneidam usque Breminunfirst et sursum Breminunfirst usque Esbinunberg et inde in illam sneidam que tendit ad Fleredesfelt et sursum illam sneitam usque Widenesol et deorsum Widenesol usque Birchenefelt et usque in exercitalem viam et ita pro via usque Vilimares dorsuli et inde in fluvium Sinna et deorsum Sinnam usque medium Moin et deorsum Moin usque ad Lapidem Caroli'*. 6) Sigefridus abbas Fuldensis d. 6. m. Ian. a. 1060 archiepiscopus Moguntinus creatus est; mortuus est d. 17. m. Febr. a. 1084. Quae de eius genere viri docti coniecerunt, v. cl. Draudt exposuit in 'Forschungen zur deutschen Geschichte' XXIII, 373 ss., ubi Adelbertus inter agnatos sive cognatos archiepiscopi non nominatur. 7) Scilicet congrega-

tioni canonicorum Aschaffenburgensium, cui Lucius III. papa a. 1184. *'predium in Larchuptin'* cum parrochia et decimis confirmavit, cf. Jaffé-Löwenfeld, Regesta pont. Romanorum n. 15 143. — Nomina praepositi et fratrum Aschaffenburgensium, qui hoc tempore vivebant, ignoramus. Sed in codice nostro f. 75^v manu eadem, ut mihi videbatur (aliter Hofmeister l. l. p. 265, n. 4), quae notam de Willigiso scripsit (v. supra p. 757), nomina fratrum ecclesiae collegiatae cuiusdam, quos ad ecclesiam Aschaffenburgensem et ad saeculum undecimum pertinere veri simillimum est, exarata sunt, quae hic annotanda duximus: *'Gozmar (superscript., post erasum: prepositus). Sanzo (superscript., post erasum: dechanus). Liuzman. Bezzo. Diodhart. Ruozelin. Odecar. Heizil. Wodelbrat. Thiothoh. Willirat. Razman. Heizo. Gerolt. Ruodhart. Gunthart. Albolt. Razo. Buobo. Ebbelin. Sigelin. Eberhart. Thiezelin. Ruodolf. Izo (inter I et z una littera, non z, erasa). Arnolfus prepositus (add. manu posteriori)'*. Arnolfo excepto sunt nomina 25, et 28 praebendas in ecclesia Aschaffenburgensi ab initio extitisse coniecit Amrhein l. l. p. 9. 8) Intelligendus est hic quoque locus sive ecclesia canonicorum Aschaffenburgensium. Itaque non dubito, quin matrona illa nobilis fuerit Richeza, vidua Miseconis II. ducis sive regis Poloniae, filia Ezzonis comitis palatini et Mathildae, filiae Ottonis II. imperatoris, quae post mortem filii Casimiri ducis Poloniae in Germaniam reversa in praedio suo Saalfeld d. 21. m. Martii a. 1063 obiit, cuius parentes congregationem Aschaffenburgensem 'coenobita religione primum extulisse' recte dici potuit. 9) Ante praepositum et canonicos in ecclesia Aschaffenburgensi priorem cum monachis vixisse veri non dissimile est; cf. supra p. 758, l. 29.

extulerunt, bene operando ditavit. Communi enim fratrum utilitati III mansos in loco Criniszi¹ sitos adiecit, ea videlicet conditione ut, cum pro eius parentibus debita persolvatur oratio, pariter fiat illius commemoratio.

1) Praedium nominis Slavici, situm haud dubie in territorio Thuringico Richezae, in quo complures vici Slavice nominati inveniuntur, cf. Dobenecker, Regesta Thuringiae

I, 192 nr. 912. Sed de locis hodie Krienitz (Krinitz) appellatis, quae in Saxonia regia sita sunt, vix cogitandum est.

NOTITIA ORDINATIONIS FRISINGENSIS.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

Hanc notitiam F. Krieg ex codice Monacensi Latino nr. 6260 (olim Frisingensi) exscripsit, ubi in folio membranaceo operculo anteriori allito exstabat. Quod hodie solutum per se codex Monac. Germ. nr. 5248, 7 signatur. Quo codice Berolini denuo collato hic primum, ut videtur, notitiam, quae ex parte in formulam redacta est, edimus. Cum textus prelo daretur, etiam codicem evoluit v. cl. G. Leidinger.

A. Hofmeister.

10 'Postulat haec sancta aecclesia, reverende pater, hos viros^a ordini^b aptos consecrari sibi a vestra paternitate.' R(esponsum) episcopi: '.....^c [u]t natura, scientia et moribus [util]es per te introdu[can]tur, immo per nos tales in domo Domini ordinentur personae, per quos^d diabolus procul pellatur et clerus Deo nostro multiplicetur'. R(esponsum) diaconi^e: 'Quantum ad humanum spectat examen, natura, scientia et moribus digni habentur
15 et probi cooperatores effici in his Deo volente possunt'.

Anno incarnationis dominicae MXXII^f, indictione V, in XVI.^g k. Iul., anno autem domni Egilberti episcopi¹ XVII^h, celebrati sunt in sede Frisingensi ab eodem venerabili antistite sacri ordines [c]antorum², ostiariorum, lectorum, exorcistarum, acolitorum, subdiaconorum, diaconorum, presbiterorum.

20 Ad ordinem acolitorum: Hartwich, Richart, Werinperht, Willihalm, Adalperht, Pero, Hugipolt, item Pero, Irmanhart, Chuônrat, Engilbaldum, Werdmundum, Fridepertum, Wârmundum, Peronem, Willibaldum, littoⁱ, Hiltigrim, Peronem.

Ad or[dinem] subdiaconorum: Hartwic, Richart, Isanhart, Trutmunt, Lantperht, Hartwich, Werinperht, Willih[a]lm, Adalperht, Peronem, Hugibaldum, item Peronem,
25 Irmanhardum, Chuonradum, Aarônem, Engilb[al]dum, Fridepertum, Warmundum, Peronem, Willibaldum^k, litto, Hiltigrim.

Ad ordinem diaconorum: Engilpero, Walarapo, Adalperht, Amulgêr, Isangrim, Adalmâr, Gêroldum, Adoldum, Peranhardum, Helmpertum, Adalliêzum,^l, Walterium, Richfridum.

30 Tunc^m iubente episcopo archidiaconus accedit propiusⁿ et v[oca]ntur nominatim, ut benedicantur ab episcopo. Invitatio^m:

a) u. . . os c. b) fortasse ordini[b;] c. c) circiter 5 vel 6 litterae deletae c. d) quos, manu posteriore corr. quas, c.
e) diacon c. f) millesimo vig sedo eadem manu eodemque atramento superscr. c. g) sextis decimis kal iulii eadem manu
eodemque atramento superscr. c. h) septimo decimo eadem manu eodemque atramento superscr. c. i) litto (= litto) c.
35 k) sequuntur circiter 4—5 litterae deletae c. l) circiter 9 vel 10 litterae totae fere exanidae (W. ll. p. ld. = Willipaldum??) c.
m) hic incipit pagina versa, Tunc — Invitatio litteris maiusculis scripta c. n) pp. us c.

1) Qui sedit a. 1005—1039.

2) Cf. Hinschius, 'System des kathol. Kirchenrechts' I, 4.

De domo sanctae Mariae eligimus ill.^a ad ostia[rium] ad [eund]e[m] titulum.

De titulo sancti Stephani ill.^a a[d lec]torem ad eundem [tit]ulum.

De aecclesia sancti Petri ill.^a ad exorcistam ad eundem titulum.

De monasterio sancti Benedicti ill.^a ad acolitum ad eundem titulum.

Quod^b nullus ex aecclesiastico ordine absolute debeat ordinari^b. Ex concilio Calci-
donensi. Cap. VI¹: Nullum absolute ordinari debere presbyterum aut diaconum, nec quemlibet in gradu
aecclesiastico nisi speciali[ter] aecclesiae, civitatis aut possessionis aut martyris aut monasterii nomen, cui ordi-
nandus est, pronunti[e]tur. Qui vero absolute ordinantur, decrevit sancta² synodus irritam haberi huiusmodi
manus impositionem et nusquam posse ministrare ad ordinantis iniuriam^c.

a) *ih. e.* b) Quod — ordinari *litteris maiusculis scripta e.* c) *Sequitur, superscriptis neumis*: Plantaverat autem 10
dominus Deus paradysum voluptatis a principio, in quo posuit hominem, quem formaverat *e.*

1) Ad verbum convenit, qui est aetate posterior, Ivo, Decr. Corpus iuris canonici ed. Friedberg I, col. 257, magis
VI, 26, cum textus apud Mansi, Amplissima collectio con- recedant. 2) *sancta* om. Ivo.
ciliorum VI, col. 1226 sq., et Gratianum D. 70, c. 1,

NOTAE ECCLESIAE MAIORIS HILDESHEIMENSIS.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

Codici Guelferbytano Aug. 83, 30, olim ecclesiae maioris Hildesheimensis, membranaceo, de quo
 5 *cf. O. de Heinemann, 'Die Hss. der herzogl. Bibliothek zu Wolfenbüttel' VII. '2. Abteilung. Die*
Augusteischen Hss.' IV (1900), 72—75¹, binio ex dissimili membrana confectus alia manu
saec. XII. posterioris vel XIII. ineuntis conscriptus f. 197—200 insertus est, quem hic totum fere
primum edere iuvat. Ex quo 'Fragmentum de reliquiis quibusdam ecclesiae cathedralis Hildes-
heimensis' (Anno — Berewardi episcopi, infra p. 764, l. 15 — p. 765, l. 20) publici iuris fecerat
 10 *Leibniz, SS. rerum Brunsvic. I (1707), 771 sq.*

A. Hofmeister.

Conradus presbiter de Bodensteine² contulit ecclesie argentum, scilicet III libras et
 VIII solidos, de quibus empte sunt tres aree in civitate nova episcopi inpensis edifiitiis ab
 ipso XVI libris et dimidia. Dominus eciam episcopus Conradus³ easdem tres areas ad
 15 petitionem predicti Conradi liberas ab omni iure censuali et advocatie dimisit et exemptas
 ab omni civitatis illius iure pro remedio anime sue contulit ecclesie. De hiis tribus areis
 et domibus dabuntur III^{or} denarii ad prebendam et VII ecclesiasticis, nisi possit plus inde
 dari in anniversario ipsius Conradi presbiteri.

Advocatia super XII areas in Vittenbere acquisita est argento Hermannii subdiaconi
 20 fratris nostri et ecclesie, ita ut de censu predictarum arearum et advocatie in vigilia
 omnium sanctorum matte XX et una magne et XX parve dominis et vicariis et scholaribus
 in sedibus et in formula et in choro ministrentur. In vigilia annuntiationis magne matte
 dormitorio puerorum et hospitali sancti Iohannis dividuntur et XX matte parve in sequentem
 annum preponende secundariis altaribus a custodibus hospitalis et dormitorii servabuntur.
 25 Item decima earundem arearum et unius mansi in Vittenbur^a acquisita est argento Iohannis
 laici et ecclesie a Sifrido milite⁴ et donatione domini Sifridi episcopi⁵, ita ut inde pro-
 videantur luminaria ad III^{or} cripte principalis altaria et ad quintum apostolorum, ita vide-
 licet ut in magnis festivitibus omnia, scilicet III, a vespera usque ad primam incendantur,
 in quolibet festo cuiuslibet apostoli unum ad altare sancti Petri. In quolibet alio festo
 30 cuiuslibet patroni illorum III^{or} altarium ante altare patroni illius altaris a vespera usque
 ad primam ardeat unum lumen. De utroque istorum, scilicet advocatia et decima, ab
 obedienciaro Ösede^b utrumque crucibula et matte pariter ministrantur. De duabus areis
 et totidem domibus acquisitis a Conrado canonico de Bodensteine nove civitatis prepositi^c
 collatis a domino Sifrido episcopo et capitulo XX talenta cere dabuntur ecclesie. Ex hiis
 35 VII ad tria luminaria circa altare principale, II talenta in dedicatione cripte super cande-
 labra suspensa ad vespervas, matutinas, horas, missam intenduntur, ex hiis factis XX

a) vittenb cum signo pro syllaba ur usitato c.

b) sequitur lacuna circiter duarum litterarum c.

c) ita c.

1) Cf. etiam 'UB. des Hochstifts Hildesheim' VI, nr. 486
 et 'Nachträge' p. 986, nr. 4. 6. 7. 9. 31. 2) Qui-
 40 dam 'dominus Conradus de Bodensten' inter clericos
 nominatur 'UB. d. Hochst. Hild.' I, nr. 566 (1201
 Nov. 23). 3) Aut Conradus I. episcopus Hildesheimen-

sis a. 1194—1198, postea episcopus Wirzburgensis, aut
 Conradus II. a. 1221—1246. 4) de Aulica (Elze);
 cf. cartam Sifridi I. episcopi Hild., 'UB. d. Hochst.
 Hild.' I, nr. 762 (1221 [Mai—Juni]). 5) Sifridus I.
 episcopus Hildesheimensis a. 1216—1221.

candelis. In anniversario eiusdem Conradi fiet candela de VII talentis, que ponetur retro contra principale altare in summitate ecclesie et ardebit a vigiliis usque^a post summam missam. Superfluum incendetur ad matutinas festivitatum novem lectionum. Dabuntur eciam II solidi ecclesiasticis, qui omnes has candelas parent, ponant et deponant, accendant et exstinguant. Dabuntur eciam III^{or} libre cere ad candelam super candelabrum ante altare crucis, que ardebit in quolibet festo, quando duo presunt choro, cum candelis accensis circa^b chorum, et in annuntiacione sancte Marie ardebit a principio matutinarum usque post cantatas vespervas. Ardebit eciam eadem in anniversario cuiuslibet Hildensemensis episcopi et predicti Conradi^c ad vigiliis tantum et ad missam animarum. In dedicatione eciam cripte dabuntur VI denarii subcustodi, qui dicet ibi vespervas, completorium, matutinas et omnes horas et summo mane missam, secundas vespervas et completorium adiunctis sibi tribus scolaribus, quibus III denarii^d, et tribus ecclesiasticis, quibus eciam tres dabuntur. [Census^e tercię areę cedet^f ad ministrandum thus ad altare sancte Marie ferialibus diebus inter canonem.]

1061. Anno incarnationis dominice M^oLXI. indictione XIII. templum hoc a venerabili huius

Mai 5. sedis episcopo Hecelone renovatum est et III. nonas Maii devote consecratum ordinationis sue anno nono¹ in honore sancte et individue Trinitatis et victoriosissime crucis et sancte Marie matris, de cuius lacte^g et capillis hic habetur, et sanctorum, quorum hic reliquie recluduntur^h: Iohannis baptiste, Iohannis ewangeliste, Andree, Pauli, Bartolomei, et sanctorum martyrum Stephani, Viti, Iustini, Cancii, Canciani, Cosme et Damiani, Tyburcii et Valeriani, Iusti et Arthemii, Pancratii, Mauricii, Gereonis, Bonifacii, Albani, Clementis, Sixti, Laurencii, Oswaldi, Marci, Marcellini et Petri, Dyonisii, Rustici et Eleutherii, Victorini, Blasii, Ypoliti, Gangolfi, Lamberti, Christofori, Theodori, Cyriaci, Quirini, Peregrini, Sysinnii, Hermetis, Cornelii, Cypriani, Cassiani, Fabiani, Sebastiani, Proti, Adriani, Gorgonii, Naboris, Nazarii, et sanctorum confessorum Silvestri, Gregorii, Martini, Hilarii, Augustini, Ieronimi, Benedicti, Epyphani, Willehadi, Remigii, Amandi, Clodoaldi, Nicolay, Remedii, Ludgeri, et sanctarum virginum Cecilie, Speciose, Cancianille, Honeste, Margarete, Lucie, Brigide, Agnetis, Agathe, Ludrudis, Pusinne, Barbare, Verene, Marie Magdalene.

In quolibet festo sanctorum prenominatorum et in quolibet festo novem lectionum ardebit candela retro altare sancte Marie posita ad matutinas a principio usque in finem et ad matutinas sancte Marie. Parabitur autem ter in anno. Primo in anniversario Conradi presbiteri de VII libris cere, que dabuntur de duabus areis et domibus nove civitatis prepositiⁱ. Secundo de tribus anniversariis Rodolfi subdiaconi Goslariensis canonici et patris sui Leonardi in purificatione et matris sue Gertrudis in vigilia Laurentii, de quinta et dimidia libra cere. Tercio in anniversario Vulveri presbiteri, qui est in festo Dionisii libra et dimidia cere, et de anniversario Gerungi laici, qui est in vigilia Cecilie², de duabus libris cere. Ardebit eciam candela in anniversariis predictorum ad vigiliis, ad missas et ad omnes horas. Ecclesiasticis dabuntur duo solidi in anniversario Conradi presbiteri et VI denarii^k in anniversario Rodolfi canonici, VI denarii^l in anniversario patris sui et VI denarii^m in anniversario matris sue et VI denarii^m in anniversario Gerungi laici.

Heę reliquie continentur in altari sancti Martini ad tumbam beati Godehardi³: De vestimentis sancte Marie, Andree, Iacobi, et sanctorum martyrum Stephani prothomartyris, Laurencii, Cosme et Damiani, Tiburcii et Valeriani, Cancianorum, Pancratii, Vincencii, Pantaleonis, Gereonis et sociorum eius, Christofori, Ypoliti, Fabiani et Sebastiani, sanctorum confessorum Nicolai, Martini, Godehardi, Epiphani, et sanctarum virginum Cecilie, Margarete, Marie Magdalene, Ursule, Colencieⁱ, et sancti Voti⁴ martyris, Petri apostoli, Menne martyris, Miniatis martyris, Floriani martyris, Pelagii martyris, Valerii confessoris, Burchardi episcopi.

Hocⁿ altare fecit Bruno presbiter et celerarius⁴ et consecravit Adellogus Hildensemensis episcopus⁵. Ad hoc altare in quolibet festo cuiuslibet^o sancti prenominati et patroni ardebit

a) sequitur ad expunctum c. b) cca in loco raso c. c) sequitur circiter 3 litterae expunctae et erasae c. d) denar c. e) Census — canonem in margine manu coeva suppl. c. f) ced; c. g) lacte supra lineam manu posteriore c. h) in margine manu posteriore add.: et nomina subscribuntur c. i) ita c. k) VI den in loco raso c. l) de den c. m) den c. n) Praecedit Q c. o) cuiuslibet eadem manu in marg. suppl. c.

1) Error. Hecelo sedit a. 1054—1079. Cf. infra Fund. eccl. Hild. 2) Cf. 'UB. d. Hochst. Hild.' I, nr. 270. 3) Mort. a. 1038 Mai. 5, canoniz. a. 1131. Oct. 29, transl. a. 1132 Mai. 4.

1194. nominatur, 'UB. d. Hochst. Hild.' I, nr. 407. 506. 5) Qui sedit a. 1170—1190. Cf. A. Bertram, 'Hildesheims Domgruft und die Fundatio ecclesie Hildensemensis', Hildesheim 1897, p. 38, n. 1.

unum lumen a vespere usque mane in candelabro suspenso ad pedes tumbe sancti Godehardi, et ministrabitur idem lumen cum aliis luminaribus patronorum altarium sancte Marie et sancti Iohannis et sancti Stephani et ad altare sancti Petri in quolibet festo et octava que agitur apostoli de XII arearum advocatia in Wittenburc^a et decima unius mansi et
 5 ville. Hec advocatia acquisita est ab Arnolde laico et decima a milite Sifrido, consentiente et donante domino Sifrido Hildensemensi episcopo¹. Tria altaria cripte sancte Marie, sancti Iohannis, sancti Stephani destructa et reparata a Conrado cantore² reconsecrata sunt a Harberto Hildensemensi episcopo³, superadditis prioribus reliquiis pluribus, anno dominice incarnationis M^oCC^oVI^o.

1206.

10 In capsula argentea continentur reliquie sancte Dei genitricis Marie: de crinibus, de unguibus, de lacte et de vestimentis, de sudario Domini, de sanguine Domini, de circumcisione Domini.

Reliquie sanctorum ad altare in medio cripte in honore sancte crucis et sancte Marie virginis: Pauli apostoli, sanctorum martyrum Georgii, Viti, Castuli, sanctorum Cancianorum, Iusti et Arthemii, et Honeste virginis, Christo-
 15 fori, Peregrini, sanctorum confessorum Ambrosii, Epiphani, Innocencii, sanctarum virginum Cecilie, Lucie, Margarete.

Reliquie ad australe altare eiusdem cripte in honore sancti Iohannis baptiste et sancti Iohannis ewangeliste: Oswaldi regis et mar., Pancratii mar., Vigili mar., Godehardi confessoris, Benedicti abbatis, Remigii confessoris; Heinrici confessoris⁴, Ottonis confessoris⁵, Marie Magdalene, Kuningundis^b virginis⁶.

Reliquie ad septentrionale altare in honore sancti Stephani prothomartyris: Laurentii mr., Cosme et Damiani
 20 martyrum, Tyburcii et Valeriani martyrum, Marci et Marcelliani martyrum, Nycolai episcopi, Berewardi episcopi⁷.

Hiis festivitibus ardebit unum lumen ad australe altare eiusdem cripte: In nativitate sancti Iohannis baptiste, in decollatione sancti Iohannis baptiste, in natali Iohannis ewangeliste, in festo Iohannis ante portam Latinam, in festo Oswaldi regis et mr., in festo Pancracii mr., in festo Vigili mr., in translatione sancti Godehardi confessoris, in festo Benedicti, in festo Remedii confessoris, in festivitate Heinrici confessoris, in natali Ottonis con-
 25 fessoris, quod^c est pridie kalendas Iulii, et in translatione eiusdem, quod^d est kalendis Octobris^{e, 8}, in festo Marie Magdalene, in natali Kuningundis^b virginis, quod^d est in octava Mathie apostoli, et in translatione, que est quinto idus Septembris.

Hiis festivitibus ardebit unum lumen ad septentrionale altare: In natali sancti Stephani prothomartyris, in invencione Stephani, in festivitate Laurentii mr., in festivitate Cosme et Damiani, in festivitate Tyburcii et
 30 Valeriani, in festivitate Marci et Marcelliani, in festivitate Nicolai confessoris, in natali Berewardi episcopi et confessoris, in translatione eiusdem.

Hiis festivitibus incenduntur tria lumina ante tria altaria in cripta: In nativitate Domini, in circumcisione Domini, in epiphania, in purificatione, in annunciatione, in palmis, in cena Domini, in pascha, in dedicatione ecclesie, in ascensione, in pentecoste, in festivitate Trinitatis, in dedicacione cripte, in assumptione sancte Marie,
 35 in nativitate sancte Marie, in festo angelorum, in festivitate omnium sanctorum, in adventu reliquiarum.

Hiis festivitibus ardebit unum lumen ad altare in medio cripte: In invencione sancte crucis, in exaltacione sancte crucis, in octava assumptionis, in octava nativitatis sancte Marie, in festo Petri et Pauli, in festivitate Georgii, in conversione Pauli, in festivitate Viti, in festivitate Castuli, in festivitate Cancianorum, Iusti, Arthemii et Honeste, in festivitate Cristofori, in festivitate Peregrini, in festivitate Ambrosii, in festivitate Epiphani, in festi-
 40 vitate Innocencii, in festivitate Cecilie.

a) wittenburc cum eodem signo ut supra p. 763, n. a. c.

b) ita c.

c) q c.

d) qd' c.

e) Octob. c.

1) Cf. 'UB. d. Hochst. Hild.' I, nr. 762 (1221 [Mai—Juni]).
 2) Qui in cartis inde ab a. c. 1200. occurrit.
 3) Qui sedit a. 1199—1216.
 4) Heinricus II. imp., mort. a. 1024. Iul. 13, canoniz. a. 1146.
 45 Mart. 12 vel 14, transl. a. 1147. Iul. 13.
 5) Otto I. episcopus Bambergensis, mort. a. 1139. Iun. 30, canoniz.

a. 1189. Aug. 10, transl. a. 1189. Sept. 30.
 6) Kuningundis imperatrix, mort. a. 1033. Mart. 3, canoniz. a. 1200. Apr. 3, transl. a. 1201. Sept. 9.
 7) Mort. a. 1022. Nov. 20, canoniz. a. 1193. Ian. 8, transl. a. 1194. Aug. 16.
 8) Hoc die ex. gr. in episcopatu Camminensi festum Ottonis celebrabatur.

NOTAE PRUMIENSES.

EDIDIT F. BAETHGEN.

Inter pretiosissimos bibliothecae publicae Berolinensis codices manuscriptos sine dubio evangeliarium illud Prumiense, quod littera Theol. Lat. Fol. 733 signatum inter Gorresianos (n. 94) adservatur, habendum est, quamquam opinionem, qua hunc esse librum ab Lothario imperatore anno 852. 5 Monasterio Prumiensi donatum hucusque viri docti existimabant, rationibus plane evidentibus nuper refellit cl. v. H. Degering in 'Fünfzehn Jahre Königliche und Staatsbibliothek' (1921) p. 132 sqq.; cf. 'Neues Archiv' t. XLIV (1922), 135. Hic codex in ultimis foliis (233^v et 234) continet notitias quasdam diversis manibus saec. XI. ex. et saec. XII. exaratas, quas hic proferre operae pretium videtur. Codicem fusius descripserunt M. L. Delisle in 'Journal des Sa- 10 vants' 1902 p. 461 sqq.; H. v. Różycki, 'Das Evangeliarium Prumense' (1904), cf. 'Centralblatt für Bibliothekswesen' XIX (1902), 430 sq.; F. Schillmann 'Verzeichnis der lat. Hss. der preuß. Staatsbibliothek zu Berlin' III (1919), 94 sq.; denique H. Degering loco superius iam citato. Quorum aliqui et notitias supra laudatas typis expresserunt, sc. Delisle p. 474 sq., Różycki p. 12 sqq., Schillmann p. 94 sq. Porro prima notitia exstat apud Hontheim, 'Historia Treveren- 15 sis I' (1750), 350 necnon in his Scriptoribus (t. XV₂, 1281) v. cl. H. V. Sauerland notitiam dedicationis anno 1098. factae, non integram quidem, ex Brower et Masen, 'Metrop. eccl. Trev., ed. Chr. de Stramberg I' (1855), 470 recudi fecit. Codicem denuo inspexit v. cl. P. Kehr.

F. Baethgen.

852. Anno dominicae incarnationis DCCC. LII. indictione XV. adveniens Lotharius impera- 20 tor Prumiam monasterium, quod est constructum in honore domini et salvatoris nostri Iesu Christi necnon et genitricis eiusdem Dei et domini nostri, beatissimi quoque Iohannis baptistae et precursoris eius, sanctissimorum etiam apostolorum Petri et Pauli ceterorumque apostolorum, Stephani quoque prothomartiris cunctorumque sanctorum martirum, Martini etiam et Benedicti venerabilissimorum confessorum cunctorumque sanctorum, anno 25 imperii sui in Italia XXXIII. et in Francia XIII. et optulit haec¹ mente devota sancto salvatori et omnibus prefatis sanctis pro remedio animae suae et coniugis² defunctae prolisque et omnium predecessorum suorum pro statu regni.

Titulus*.

26. Altare hoc consecratum est die VI. kalendas Octobris in honore s. Stephani protho- 30 martiris, Pancratii, Mauriti, Gereonis, Viti, Blasii, Pantaleonis martirum, Margaretae, Praxedis virginum**.

*) Altaris sancti Stephani in sacristia anno Domini M^o CCCC^o LXXVII. post Titulus in loco raso addit manus saec. XV.

**) Per episcopum Azotensem³, dominum Hupertum⁴, Iohannis⁵ archiepiscopi Treverensis vicarium post vir- 35 ginis in loco raso addit manus saec. XV.

1) Vocem 'haec' non spectare ad evangelarii librum, sicut voluerunt F. Schillmann ceterique viri docti, recte demonstravit H. Degering l. c. p. 133 sqq.; sed ne hunc quidem sequendum puto, cum dicat ea voce significari catalogum cimeliorum monasterii Prumiensis a. 1003. compositum (cf. H. Beyer, 'Urkundenbuch zur Geschichte der mittelh. Territorien I, 717 sq.), quem foliis codicis antecedenti-

bus, nunc quidem excisis, inscriptum fuisse satis constare mihi non persuasi. Credendum potius mihi videtur notitiam nostram fuisse titulum quendam inscriptum in tabula, quae super muneribus vel exenniis impera- 40 toris — id est 'haec' — suspensa erat. 2) Irmingarda, † 851. Mart. 20. 3) Azotus in Palaestina. 4) Creatus 1450. Mai. 11. 5) Iohannes II., 1456—1503.

Anno dominicae incarnationis millesimo XLVII. XII. kal. Aprilis renovata est dedicatio altaris ecclesiae [s.]^a Vedasti a Brunone episcopo Tullensi¹, [in]^a quo etiam hae reliquiae reconditae sunt : sanctae Mariae, s. Petri, s. Stephani, [s.]^a Lamberti, sanctorum Marii, Marthae martiris, [s.]^a Willibordi confessoris, s. Margaretae virginis, sanctarum virginum XI milium.

1047.
Mart. 21

5 Anno^b ab incarnatione Domini millesimo XC. VIII. indictione VI. concurrente III. epacta XV. kal. Octobris rogatu inperatoris Heinrici III. et permissu domni Eigilberti Trevirorum archiepiscopi² consecrata est haec cripta a venerabili Wecelone^c Witerensi³ episcopo in honore sanctae et individuae Trinitatis et sanctae crucis et sanctae Dei genitricis Mariae et sancti Michahelis archangeli et sancti Andreae apostoli et sanctorum XXIII
10 seniorum. Continentur hic reliquiae: de pallio, in quo Dominus natus involutus est; de columpna, ad quam Dominus ligatus flagellatus est; de sepulchro et sudario Domini; de pallio et sandaliis et sepulchro sanctae Dei genitricis Mariae; de sandalio sancti Andreae apostoli; de monte Syna in loco, quo Dominus Moysi locutus est; de sycomoro, ex qua Zacheus Dominum vidit.

1098.
Oct. 1.

Eodem die consecratum est hoc altare in honore sancti Iohannis baptistae et sancto-
15 rum martirum Stephani prothomartiris, Vincentii, Christophori, Cipriani, Theodori, Adalberti, quorum reliquiae hic habentur, et sanctorum Laurentii, Demetrii^d, Blasii, Mercurii, Georgii, Bonifacii et sociorum eius.

Eodem die consecratum est hoc altare in honore sanctorum martirum Mauricii et sociorum eius, Tyrsi et sociorum eius, Calisti et Cornelii pontificum, Cosmae et Damiani,
20 Marcellini et Petri, Abdon et Sennes, Proti et Iacinti, Agapiti, Silani, Magni et Andreae cum sociis eorum. Et hic habentur reliquiae: Crisancti et Dariae, Dionisii, Hermetis et sanctorum XL martirum.

Eodem die consecratum est hoc altare in honore sanctorum confessorum et pontificum Remigii, Germani, Amandi, Nicetii, Bavonis, Mansueti, Eucharii, Valerii, Goaris, Vedasti, Materni, Martini, Lupi, Leonis, Willibrordi, Maximini^e.

25 Eodem die consecratum est hoc altare in honore sanctarum virginum, quarum hic reliquiae habentur: Margaretae, Columbae, Stephanae, sanctarum virginum XI milium et sanctarum Gertrudis, Walpurgis, Mariae Magdalенаe, Mariae Egyptiacae, Scolasticae, Lyobae^b et omnium virginum.

a) in. marg. absis.

b) Hanc notitiam Anno-Lyobae eandem fere repetivit fol. 234^e manus quaedam saec. XIII., titulis
30 altarium additis praemissisque his verbis: Anno incarnationis dominice M. CC. XXVIII. abbate Friderico, decano Theoderico, custode Reinardo sancti Salvatoris in Prumia ego Iohannes peccator monachus et rector scholarum eiusdem ecclesie ex rogatu dicti custodis inscripsi huic libro nomina reliquiarum, que sunt in cripta. Anno etc. Cf. Delisle l. c. p. 474., Rózycki l. c. p. 14.

c) Winelone in elencho Iohannis scholarum rectoris nota praecedenti laudato; Wicelino Sauerland.

d) ducis Thessalonicensis addit Ioh. e) superscr. c.

35 1) 1026—1049. 2) 1079—1101. 3) Witerna Guidone Viterbiensi episcopo emendandum esse coniecit Degering l. c. p. 135, n. 2.

DEDICATIONES ECCLESiarVM GERMANIAE ET GALLIAE.

*Collectioni notitiarum, quae dedicationes ecclesiarum et altarium singulorum enarrant, in T. XV. Scriptorum a v. cl. b. m. O. Holder-Egger paratae hoc loco complures alias addimus, quae aut postea in lucem editae sunt, aut antea iam notae illum virum doctissimum effugerunt. Non ob-
liviscendum est plerasque harum notitiarum a tabulis sive titulis descriptas esse, qui in aliqua parte ecclesiae sive in sive super altari aliquo affixi erant; nos vero de his inscriptionibus ipsis non curavimus, sed eas tantum notitias in hanc collectionem recepimus, quae libris manu scriptis vel qui prelum subierunt nobis servatae sunt.*

H. Bresslau.

DEDICATIO ECCLESIAE S. ANDREAE COLONIENSIS.

*Hanc dedicationem nunc deperditam descripsit Gelenius in Farraginibus vol. IX, fol. 68 et in libro De admiranda magnitudine Coloniae p. 291 eam edidit; unde eam repeterunt Alfter, Inscriptiones, Epitaphia, Monumenta (Codex Colon. bibliothecae gymnasii apud Marcellum
nr. XLVII) fol. 22^a; Hüpsch, Epigrammatographia sive collectio inscriptionum (Colon. 1801)
II, 10 nr. 23; Binterim, 'Die Erzdiözese Köln' I² (1892), 71; F. X. Kraus, 'Die christlichen
Inschriften der Rheinlande' II, 251 nr. 535. Quam nos codice a v. cl. H. Keussen benigne collato
denovo hic damus, cum argumenta, quibus nusus in 'Westdeutsche Zeitschrift' XXX (1911), 290
v. cl. Th. Ilgen eam genuinam non esse suspicatus est, non satis momenti habere nobis videantur.*

F. Baethgen.

974.
Maii 3.

Anno dominicae incarnationis DCCCCLXXIV., indictione secunda, quinto nonas Maii
dedicata est haec domus Domini a Gerone reverendissimo archiepiscopo in honore sancti
Andreae apostoli et omnium apostolorum Christi; et in hac Dei ara continentur reliquiae: sancti
Matthaei apostoli et evangelistae necnon sanctorum martyrum Christofori, Laurentii, Ciriaci, Cosmae et Damiani,
Caeciliae et Agnetis.

DEDICATIO CAPELLAE S. STEPHANI APUD PORTAM ALTAM COLONIAE.

*Hanc dedicationem servavit Gelenius, De adm. magnit. Col. p. 651, incisam olim, sicut tradit,
uncialibus litteris perveteri marmori meridionalis muri; unde eam post v. cl. Fr. X. Kraus, 'Die
christl. Inschriften der Rheinlande' II, 277 nr. 593 hic repetimus. Renovationes eiusdem dedica-
tionis duas servari hodie in museo civitatis Coloniensis docet Kraus l. c.*

F. Baethgen.

1009.
Maii 27.

Anno dominicae incarnationis millesimo VIII. VI. kal. Iunii hoc templum sancti Stephani protomartyris dedicatum est a venerabili archiepiscopo Coloniensi¹ in honorem Domini nostri Iesu Christi et eius victoriosissimae crucis sanctissimaeque virginis Mariae Dei genitricis necnon et illorum sanctorum, quorum reliquiae hic habentur inscriptae, id est sanctorum apostolorum Petri et Pauli, Iacobi et sanctorum martyrum Stephani protomartyris, Albi Ewaldi, sanctorum confessorum Cornelii et Cypriani, Pontiani, Benigni, Wironis, sanctorum quoque virginum Caeciliae et sanctorum undecim millium virginum et omnium sanctorum.

NOTA DEDICATIONIS FRISINGENSIS.

Sequentem notam de dedicatione altaris principalis maioris ecclesiae Frisingensis inter a. 1029. et 1039. peracta edidit in 'Forschungen z. Deutschen Gesch.' XV, 166 v. cl. E. Dämmeler ex codice bibl. Monacensis lat. nr. 6421, necrologium Frisingense continente, cuius extremo folio inscripta est².
O. Holder-Egger.

Renovata dedicatio altaris, quod est huius sedis principale, quae fiebat in VI. idus Septembris per episcopos Heribertum Eihstatensem³, Eberhardum Augustensem⁴, presente etiam Egilberto eiusdem sedis venerabili episcopo⁵, in nomine sancti Salvatoris et in honore sanctae crucis et sanctae Mariae matris Domini et sancti Corbiniani confessoris et episcopi, Adriani martiris et sanctorum, quorum reliquiae hic continentur, et omnium sanctorum: inprimis de cruce Domini, de columna ubi flagellatus est, de tunica inconsutili; reliquiae sanctae Mariae, sancti Iohannis baptistae, sanctorum apostolorum Petri et Andreae; sanctorum martirum: Stephani protomartyris, Laurentii, Mauricii, Pancracii, Gorgonii, Cosmae et Damiani, Fabiani et Sebastiani, Cypriani, Florencii, Felicis papae, Quirini, Parthenii et Calseri, Alexandri, Eventii et Theodoli, Alexandri filii Felicitatis, Georgii, Proculi, Mamae, Ingenuini, Primi et Feliciani, Clementis et Urbani, Rustici et Eleutherii, Crisanti et Mauri, Iuliani, Crisogoni, sanctorum innocentum; sanctorum confessorum: Martini, Ambrosii, Iustini presbiteri, Amandi; sanctorum virginum: Felicitatis matris VII filiorum, Agathae, Iulianae, Anastasiae, Barbarae, Hvaldburgae, Helenae, Aldegundis.

NOTAE DEDICATIONUM S. BLASII
BRUNSWICENSIS.

In Leibnitii et Scheidii Originum Guelficarum t. II (1751), p. 492sq. sequentes notitiae editae sunt ex plenario S. Blasii, quod hodie Vindobonae in palatio ducis de Cumberland inter numerorum scrinia asservatur. De quo codice cf. Orig. Guelf. II, 335, n. 22 et imprimis W. A. Neumann, 'Der Reliquienschatz des Hauses Braunschweig-Lüneburg', Wien 1891, qui has notas sub nr. 39, p. 243 edidit. Quas manu saec. XII. scriptas hic a socio nostro H. Hirsch denuo collatas damus. Germanice eas vertit L. C. Bethmann, 'Die Gründung Braunschweigs und der Dom Heinrichs des Löwen', in 'Westermanns Jahrbuch der Illustrierten Deutschen Monatshefte' X (1861), 536.
A. Hofmeister.

Principale altare dedicatum est a beato Godehardo Hildenemensi episcopo⁶ in honore domini nostri Iesu Christi et sanctae crucis et sanctae Mariae virginis et sancti Iohannis baptistae et apostolorum Petri et Pauli et sanctorum martirum Blasii, Pantaleonis, Cosme, Damiani, Tiburtii, Valeriani, Ciriaci, et sanctorum confessorum Silvestri, Martini, Epiphanii, et sanctorum virginum Ceciliae, Teclae, Benedictae, Leuthrudis, et^a aliorum^b plurimorum^b martirum, confessorum, virginum^a.

a) et — virginum suppl. c. b) al plur c.

1) Heriberto (999—1021). 2) Eam etiam ineditam ratus exhibuit A. Lechner, 'Mittelalterliche Kirchenfeste und Kalendarien in Baiern' (Freiburg 1891) p. 71, n. 1.
3) A. 1022—1042. 4) A. 1029—1047. 5) Frisingensi a. 1005—1039. 6) A. 1022—1038. Totam ecclesiam a. 1030. dedicatam esse refert tabula verna-

cula in eccl. S. Blasii suspensa, Leibnitii SS. R. Brunswic. I, 148; sed cf. Bethmann, 'Westermanns Illustrierte Deutsche Monatshefte' X, 1861, p. 537. Ex hoc plenario de hac dedicatione relatum est in 'Braunschweig. Reimchr.' v. 2842sq., 'Deutsche Chron.' II, 495.

Septentrionale altare dedicatum est ab eodem prefato episcopo G. in honore sanctae Mariae, Ceciliae, Benedictae, Margariae, Iulianae, Verenae et Pancratii martiris^a et al.

Australe altare dedicatum est a venerabili Hunoldo Merseburgensi episcopo¹ in honore sanctorum martirum Stephani, Sixti, Donati, Bonifacii, et sanctorum confessorum Anastasii, Innocentii, Othelrici, et^b aliorum plurimorum martirum, confessorum, virginum^b.

044—1054. Altare in media ecclesia dedicatum est a venerabili Hecelino Hildenemensi episcopo² in honore domini nostri Iesu Christi et victoriosissimae crucis et sanctae Mariae virginis et sanctorum apostolorum Iohannis et Iacobi, et sanctorum martirum Abdon, Sennes, Iohannis, Pauli, Cosme et Damiani, Sebastiani, Secundi, Hermagorae^c episcopi et martiris^c, Mauricii, Victoris, Georii, Pancratii, Marcellini, Petri, Luciani, Blasii, Feliciani, Primi, Valen-
tini, Vincentii, Germani, Crisogoni, et sanctorum confessorum Benedicti, Augustini, Ilarii, Willehadi, Ieronimi, Anskarii, et sanctarum virginum Agnetis, Rufinae, Sophiae, et^d ali-
orum plurimorum.

Altare in septentrionali parte monasterii dedicatum est a venerabili episcopo Minder-
nensis ecclesiae Brunone³ in honore sancti Clementis et Marcelli martirum et sanctorum
Martini, Briccii^e, Willibrordi confessorum et^f aliorum plurimorum.

In australi parte dedicatum est altare ab eodem episcopo Brunone in honore sancto-
rum^g Mauricii, Cassii, Florentii, Gereonis, Victoris, Georii, Christofori, Theodori et^h aliorum
plurimorum martirum, confessorum, virginum^h.

Oratorium in turre in australi parte dedicatum est ab eodem episcopo Brunone in
honore sancti Michahelis archangeli et sanctarum virginum Gerdrudis, Scolasticae, Mathel-
bertae, etⁱ aliorum plurimorum martirum, confessorum, virginumⁱ.

Oratorium in septentrionali parte turris dedicatum est ab episcopo venerabili Folchwardo
Brandenburgensi⁴ in honore sancti Gabrihelis archangeli et sanctorum Gervasii, Protasii,
Georii martirum et sancti Iacobi confessoris, et sanctarum Emerencianae, Walburgae virgi-
num, et^k aliorum plurimorum martirum, confessorum, virginum^k.

NOTITIAE DEDICATIONUM ECCLESIAE EPTERNACENSIS.

*Monumentis abbatae Epternacensis in XXIII. tomo Scriptorum editis inuat hic addere notitias
dedicationum, quae extant in codice nr. 5 bibliothecae sectionis historicae instituti magniducalis
Luxemburgensis, iam pridem a me plenius descripto 'Publications de la section historique de l'In-
stitut Grand-ducal de Luxembourg' XLV (1896), 225. Exaravit eum anno 1537. frater
Willibrordus Schram de Vianden archivista, qui compluribus voluminibus chartas abbatae con-
gessit. Hic fol. 169—173 huius codicis primum usus est evangeliario quodam, tum sub nr. A 29
in bibliotheca ecclesiae servato, ex quo inventarium reliquiarum notitiis dedicationum non ador-
natum transscripsit. Deinde fol. 174—178 usus est alio 'libro evangeliorum et epistolarum,
quod (sic) in duplicibus ad summum altare causa ornatus ponitur', qui liber idem, sed locu-
pletius inventarium reliquiarum praebebat, unde etiam fol. 169—173 notitias dedicationum in
primo evangeliario non repertas inter lineas inseruit aliaque pauca addidit. Codicem ipse trans-
scripsi.*

N. de Werveke. 40

De reliquiis in altaribus ecclesie nostre conditis.

*In principali altari sunt de sepulchro Domini, de lecto, in quo natus est Dominus; de pallio Helie; de
presepio Domini; de sepulchro Lazari suscitati; de loco, in quo Dominus ascendit in celum; de lapide, super
quem innocentes sunt occisi; de loco assumptionis Marie in celum; de lapide, in quo sedit Dominus, quando

*) Ex evangeliario de A 29 praemittit c.

a) m^r et al. suppl. c. b) et — virginum suppl. c. c) Hermagorae ep. et mart. superscr. c. d) et al. plurim
suppl. c. e) Briccii, alterum -c- superscr. c. f) et al. plurim suppl. c. g) corr. ex scⁱ c. h) et — virginum
fortasse suppl. c. i) et — virginum fortasse suppl. c. k) et — virginum fortasse suppl. c.

1) A. 1036—1050. 2) A. 1044—1054. 3) A. 1037— Brandenburg. u. Preuß. Gesch. I, 2, 68, qui eum inter
1055. 4) De hoc vide H. Bresslau in 'Forsch. z. a. 1063. et 1068. episcopum fuisse censet.

50

misit binos discipulos ante faciem suam; de ligno sancte crucis; de Calvarie loco, ubi crucifixus est Dominus; de vestimento s. Marie; de pane, quem dedit Dominus discipulis; de quinque panibus, quos benedixit Dominus; de virga Moysi; de cripta, ubi apostoli dormierunt in monte Oliveti; de funibus, quibus ligatus est Christus; de vestimento s. Iacobi et alterius Iacobi, Bartholomei et Thadei; de reliquiis s. Petri, Symonis, Thome, Mathei; de
5 reliquiis s. Stephani prothomartiris; de corpore s. Concordii martiris, Xisti^a pape et martiris, Anastasie martiris, Felicissimi et Agapiti, Ciriaci martiris; de brachio s. Vincentii; de corpore s. Lamberti et s. Lauderici et s. Gangulphi; et de reliquiis s. Constantii; de cingulo s. Gregorii pape; reliquie s. Sabini episcopi, s. Martini, s. Huperti, s. Adalberti; de corpore s. Verene martiris; de capite s. Walpurgis virginis; de corpore s. Barbare virginis et s. Lucie virginis.

10 In dextro altari dedicato in honore sanctorum confessorum Christi sunt reliquie: de corporibus sanctorum Martini, a quo nominatur, Nicolai, Maximini; de corpore s. Felicis episcopi, et de corpore ac vestimento s. Udalrici.

In sinistro altari constructo^b in honore sanctorum martyrum^b sunt reliquie: sanctorum martyrum Felicissimi et Agapiti, s. Laurentii; de vestimentis s. Stephani, a^c quo nomen habet^c; de lapide, cum quo ipse lapidatus est; de reliquiis s. Anastasie martyris, Iusti martyris, Gangulphi, Affii^d, Vincentii, Prothi, Iacincti, Iohannis et Pauli,
15 Panthaleonis; de sanguine sancti Sixti vel Xisti, s. Calimeri^e, Naboris, Felicis, Martiani, s. Exuperii signiferi s. Mauritii; de corpore s. Lamberti, s. Lauderici; de capite s. Ypoliti.

In medio monasterio constructum est^f altare in honore sancte crucis et s. Nicolai necnon omnium sanctorum, in quo continentur reliquie: de ligno Domini, de sepulchro Domini, de sepulchro s. Marie; reliquie s. Iohannis Baptiste, de manna et sepulchro Iohannis evangeliste, de s. Elisabeth, de capite s. Ypoliti; reliquie s. Iuliani; de
20 s. Antonio, de s. Vincentio; de lapide, ubi sancta crux inventa est; de ficu, quam ipse Dominus plantavit; de lapide, ubi sancta crux posita fuit, quando Dominus crucifixus est; de fimbria Domini; de septem dormientibus et reliquie s. Nicolai.

In dextro altari dedicato^g in honore sanctorum apostolorum Christi sunt^g reliquie: de sanguine s. Petri, a quo nomen habet; de barba s. Pauli; reliquie XII apostolorum, s. Bartholomei; de vestimento s. Iacobi fratris
25 Domini; sanctorum martyrum Abdon et Sennes et s. Ciriaci.

In sinistro altari dedicato^h in honore sanctarum virginum^h reliquie: s. Liane virginis, s. Barbare; de capite Walpurgis virginis; de vestimento s. Verene virginis; de reliquiis s. Petronille, s. Helene, Cristine, Iuliane, Cecilie, aⁱ qua nomen habetⁱ, Agnetis, Agathe, Walderade et s. Menne.

* Anno incarnationis Domini millesimo tricesimo primo, regnante gloriosissimo impera- 1031.
30 tore Cunrado, dedicatum est monasterium sancti Wyllibrordi archiepiscopi, quod situm est in loco Efternaco nuncupato, sub die XIII. kal. Novembris, in honore sancte et individue Oct. 19.
Trinitatis a venerabili Treverorum archipresule Poppone¹, adminiculante eiusdem loci venerando abbate Humberto², adstantibusque quam plurimis catholici ordinis abbatibus, monachis, canonicis ac copioso populorum frequentia. Facta est etiam eodem die trans-
35 latio lucidissimi corporis prefati sancti Wyllibrordi ac positum est sub altare sancte Trinitatis, cuius dedicatio eodem die facta est. In quo videlicet altari observate sunt quinque buxte, in quibus condite sunt reliquie^k.

Post^l hec tercio anno sub eodem abbate³ dedicata est cripta IX. kal. Iun., in qua 1034.
sunt III altaria^l. Mail 24.

40 In cripta, in principali altari constructo^m in honore beate Marie^m habentur reliquie: sancte Dei genetricis, aⁿ quibus nomen habetⁿ, sanctorum martyrum Sergii et Bachi; de cripta, in qua apostoli dormierunt, quando Dominus oravit; reliquie s. Nazarii martyris, Christophori martyris, Vincelai martyris; reliquie XII apostolorum, Georgii martyris.

In sinistra parte in altari^o s. Pancratii habentur^p reliquie: s. Pancratii, sanctorum Fabiani et Albri^q; de capite
45 Anathonis, qui fuit de septuaginta duobus discipulis, et s. Calixti.

*) Ex libro evangeliorum et epistolarum, quod in duplicibus ad summum altare causa ornatus ponitur, sic habentur iamdicta *praemittit c.*

a) ita vel Sixti legendum; Iusti c. b) constructo — martyrum postea add. c. c) a — habet postea add. c. d) an legendum Affini? e) Calimeris c. f) constructum est suppl. pro deleto ad c. g) dedicato — sunt suppl. pro deleto
50 sunt c. h) dedicato — virginum suppl. pro deleto sunt c. i) a — habet in margine suppl. c. k) ut supra habentur, sub titulo principalis altaris, etc., supra usque ad finem cum correctionibus add. Schram. l) Post — altaria inter lineas insertum c. m) constructo — Marie inter lineas suppl. c. n) a — habet postea insertum c. o) in sinistro altari prius scriptum erat c. p) habentur postea insertum, ante habentur exstabat: sancti Blasii delet., c. q) ita c.; Alberici? Alberti?

1048.
Mart. 25.

Postea^a altare confractum rursum benedictum est ab Eberhardo Treverensi archiepiscopo VIII. kal. Aprilis anno MXLVIII^a.

In dextro altari s. Mauriti sunt^b reliquie: s. Mauriti, a^c quibus nomen habet^c, Gangulphi martyris; de capite s. Ypoliti; reliquie s. Dionisii, Rustici, Eleutherii, Eustachii, Petri levite.

Hoc^d heu! similiter fractum benedictum est ab eodem episcopo sub eadem die^d.

In ulteriori altari s. Benedicti sunt reliquie: de barba s. Benedicti abbatis, a quibus nomen habet; de corpore s. Mansueti; de corpore s. Materni episcopi; reliquie s. Adalberti confessoris et s. Felicis episcopi et s. Chuniberti episcopi.

1036.
Nov. 16.

Post^e hec autem in III. anno XVI. kal. Decembris dedicatum est oratorium s. Pancratii^e iuxta conclave domini abbatis ab^f eodem Poppone^f, in^g quo sunt reliquie: s. Pancratii, 10 sanctorum Gervasii et Prothasii, Mauriti et s. Corneli, sanctorum Abdon et Sennes.

1048.
Mart. 24.

Anno MXLXVIII. ab Eberhardo Treverensi archiepiscopo¹ dedicatum est oratorium s. Symphoriani iuxta domum infirmorum, IX. kal. Aprilis^h, in quo sunt reliquie: s. Symphoriani, s. Laurentii, s. Victoris, s. Iuliani, s. Wyllifredi episcopi et s. Bonifacii episcopi.

1039.
Iun. 6.

Annoⁱ MXXXIX., indictione VII., dedicatum est in turri oratorium s. Michaelis a vene- 15 rabili Honesto episcopo² cum licentia archiepiscopi Poponis sub predicto abbate VIII. idus Iuniiⁱ, in cuius principali altari continentur reliquie: de vestimento Domini, de sepulchro Domini, de presepio Domini, de Syloa, de capite s. Iohannis Baptiste; reliquie s. Bonifatii, s. Mauriti sancteque Genovefe virginis.

In dextro altari eiusdem oratorii continentur reliquie: apostolorum Philippi et Iacobi, s. Sixti pape, s. Remigii et s. Eckberti confessoris. 20

In sinistro altari continentur reliquie: apostolorum Symonis et Iude, s. Leonis pape et s. Quintini martyris et s. Gregorii pape.

Hee sunt reliquie, quas attulimus³: sanctorum innocentum, s. Sebastiani, de brachio Vincentii martyris, de costa s. Valentini martyris, de sanguine s. Georgii martyris, de sanguine Demetrii fratris sui, de s. Nicolao, de s. Pancratio, de ossibus s. Germani Autisiodorensis, s. Nazarii, Albani, Magdalene, de s. Stephano, de veste, 25 qua Dominus induit s. Glodesindem; dens s. Arnulphi episcopi; de ossibus s. Helene.

In^k presentia domini Popponis archiepiscopi Treverensis per Rambertum Viridunensem episcopum⁴ iuxta dormitorium fratrum dedicatum est oratorium in honore s. Trinitatis^k, victoriosissime crucis, sancte Marie virginis, s. Michaelis archangeli, sanctorum Petri et Pauli, sanctorum martyrum Cyriaci, Sixti, Marcelli, Abdon et Sennes, sancti patroni nostri Wylli- 30 brordi et omnium sanctorum, VI. idus Augusti^l.

1036.
Aug. 8.

De dedicatione et patronis huius oratorii versus:
Anno, quo dominus Deus est homo virgine natus,

a) Postea — MXLVIII. inter lineas insertum c. b) s. Maur. sunt suppl. pro deleto sunt c. c) a — habet postea insertum c.
d) Hoc — die inter lineas insertum c. e) Post — Pancratii postea suppl. c. f) ab eodem Poppone postea suppl. c. 35
g) praecedit est oratorium delet. c. h) Schram prius nihil nisi iuxta domum infirmorum est oratorium scripserat.
i) Anno — Iunii suppl. pro: in turri est oratorium sancti Michaelis deleto c. k) Schram prius nihil nisi iuxta dorm. fr. est or. in hon. s. Trinitatis scripserat; reliqua inter et supra lineas addita sunt, c. l) VI. idus Augusti postea suppl. c.

1) 1047—1066. 2) Honestus episcopus adhuc incognitus sine dubio is coadiutor Popponis archiepiscopi Treverensis est, cuius nomini in epistula spuria Benedicti IX. papae ad Popponem conficta (Gesta Trever. Contin. I c. 4, SS. VIII, 178) alluditur: *'Coadiutorem praesulem . . . dirigimus. Quem quidem et honestas morum, sicut nomine indicat, et sagax animi pulchritudo decorat'*; recte igitur de his verbis opinatus est v. cl. b. m. E. Steindorff, 'Jahrb. Heinrichs III.' I, 497. Itaque iam dubitare non possumus, quin episcopus Italicus dictus Honestus a papa Treverim *'coadiutor praesul'* ('Weihbischof') missus sit; et quod v. doctiss. Hinschius ('Kirchenrecht' II, 172, quem ego, 'Jahrb. Konrads II.' vol. II, 516, secutus sum) prorsus incredibile putavit, re vera factum est. Ad historiam igitur iuris canonici notitia nostra multum facit; sed iudicium nostrum de litteris, a Poppone ad papam et a papa ad Popponem missis, quae a chronologia sana plane absunt, ea re-

perta minime mutatur; cf. quae de hac re post me et post Iulium de Pflugk-Hartung 'Untersuchungen zur 40 Geschichte Kaiser Konrads II.' (1890) p. 119 sqq. disputaverunt E. Steindorff ('Göttinger Gelehrte Anzeigen' 1891, p. 865 ss.) et Alb. Poncelet, Analecta Bollandiana XXII, 425, n. 1 (ubi demonstratum est iter Hierosolymitanum Popponis archiepiscopi, de quo, utrum a. 1028. 1029. an 45 a. 1032. 1033. factum esset, dubitaveram, re vera a. 1032. inceptum esse). Id solum nunc crediderim epistolas illas, quas Continuator Grestorum Treverorum fabulis suis inseruit, non saeculo XII., ut antea opinabar, sed iam prius in monasterio s. Symeonis 50 confictas esse, cum nomen Honesti vix per longum tempus Treverensium memoria conservatum esse putari possit. H. Bresslau. 3) Scil. Humbertus abbas de S. Maximino Epternacum. 4) Qui obiit a. 1039. April. 29. 55

1036.

Milleno deno trigeno bis quoque terno,
 Coram pontifice Poppone pio Treverense
 Presul Viriduni Rambertus dat sacra templi
 In Domini sancteque crucis vel matris honore,
 5 Wylbrordi patris, Petri, Pauli, Michaelis,
 Abdon, Marcelli, Sixti, Sennis, Cyriaci.
 Presidiis horum stat cunctorumque piorum.
 Hic per eos celi sit pervia porta fideli.
 Bertolfo requies auctori sit quoque perpes.

10 Hec reliquie condite sunt in sarcophago, quod est in medio chori: duo sandalia, de baculo s. Wylibrordi, de ossibus s. Aldegunde virginis, de ossibus sanctorum Ultonis^a, Digni, Bodagisli confessorum, de ossibus sanctarum virginum, que apud Coloniam passe sunt.

Temporibus^{*} beatissimi pape Sergii¹ atque Pippini ducis Francorum almus Wylibrordus a prefato duce Romam missus ad accipiendum gradum archiepiscopatus, quod ita factum
 15 est; et non hoc solum, sed mirum in modum pene omnium reliquiarum sanctarum, que in Roma erant, partem illarum accipiens a supradicto papa, sicut illi celitus angelico preceptum est ore, velut etiam in libro vite ipsius² pleniter scriptum est, atque in Francorum secum deducens regionem in locum, qui Eternaca nuncupatur, ubi flumen Sure assidue currit, atque ibi construxit³ ecclesiam eamque in honore sancte Trinitatis dedicavit. De-
 20 dicatio autem eius est XIII. kal. Novembris.

695.
(Nov. 21.)696—698.
Oct. 19.

In illa nempe ecclesia eius preciosissimum pausat corpus. Ast in illo altari, quod supra corpus ipsius constructum est, subscripte condite sunt reliquie: inprimis de sanguine Domini; de cruce, de sudario, de sepulchro, de presepio vestimentoque domini nostri Iesu Christi, quod aspersum est sanguine ipsius; de Calvarie loco, de mirra, qua Magdalena^b unxit corpus Christi; reliquie XII apostolorum, reliquie s. Marie
 25 virginis, s. Ioannis Baptiste, s. Leonis pape, s. Gregorii pape et aliorum plurimorum martirum, confessorum, sacerdotum, virginum etc.

Predictae reliquie dispartite sunt in altaria, que in ipso constructa sunt monasterio.

Altare b. Marie. Inprimis in altari, quod dicitur sancte Marie matris Domini, semetipsius reliquie sunt condite, id est de capillis, de vestimento eius ac de sepulchro predictae Dei genitricis.

30 Altare Spiritus sancti. Dein in illo altari, quod in honore Spiritus sancti et resurrectionis Domini constructum est atque consecratum, reliquie sunt condite: de Calvarie loco, ubi crux Domini stetit, de sepulchro, de presepio; de s. Petro et Paulo, de s. Policarpo etc.

Altare sancte crucis. Sunt vero reliquie in illo altare, quod in honore sancte crucis dedicatum est: de ipsa sancta cruce, de sudario Domini, de presepio, de fimbria Domini; reliquie XL martirum, qui passi sunt in
 35 Sebasta civitate.

Hec tria altaria, que per ordinem constructa sunt, in una die dedicatio eorum contingit XIII. kal. Novembris.

Oct. 20.

In illo vestibulo, ubi ipse dominus Clemens Wylibrordus obiit⁴, altare positum est et in hoc reliquie sunt: s. Petri apostoli, Lamberti ac ipsius s. Wylibrordi, s. Cuthberti episcopi, s. Aedelwaldi
 40 episcopi. Dedicatio autem eius II. nonas Septembris.

Sept. 4

Oratorium sancti Salvatoris. Post hoc in illo oratorio, quod consecratum est in honore sancti salvatoris domini nostri Iesu Christi et sancte Marie matris eius, s. Petri apostoli, Pauli et Iacobi, fratris Domini, in illo altari ipsorum condite sunt reliquie. Dedicatio eius XII. kal. Novembris.

Oct. 21.

Capella sancti Gregorii. In illa ecclesia, que in honore sancti Gregorii dedicata est et sancti Silvestri pape
 45 et s. Hilarii episcopi Pictave civitatis, s. Anthonii monachi, s. Stephani primi martyris, in illoque altari ipsorum plantate sunt reliquie. Dedicatio eius VIII. kal. Martii.

Febr. 22.

*) Ex eodem iam prefato libro evangeliorum et epistolarum descriptio altarium cum reliquiis, ut fuerunt ante incendium, quod contigit sub Udone⁵ abbate *praemittit c.*

a) Undonis c. b) Magdalene c.

50 1) I., a. 687—701. 2) Cf. Vita s. Willibrordi auctore eiusdem DD. Merov. I, 173 sqq.; cf. etiam SS. rer. Thiofrido c. 7, Acta SS. Nov. III, 464 sq. 3) Basilicam s. Trinitatis ab Irminda abbatisa primitus constructam Willibrordoque donatam esse docent chartae Merov. VII, 88 et 857. 4) A. 739. Nov. 7. 5) Immo Uroldo, a. 1007—1028.

Oratorium sancti Michaelis. Item illud oratorium, quod consecratum est in honore s. Michaelis archangeli et s. Iohannis baptiste, s. Iohannis evangeliste, Philippi apostoli, Stephani prothomartyris, Benedicti abbatis, Symeonis patriarche et s. Agathe virginis, et in illo altari reliquie eorum sunt condite. Dedicatio eius

Sept. 29. III. kal. Octobris.

Oratorium s. Ambrosii. Illud solarium, quod in veneratione s. Ambrosii dedicatum est et s. Gervasii et Prothasii, s. Nazarii, Victoris, Gregorii pape, s. Oswaldi regis, ipsorum in altari illo condite sunt reliquie.

De ecclesia parochiali in Epternaco.

Nunc veniamus ad illam ecclesiam, que foras monasterium supra brevem montem constructa est, quam ipse dominus noster beatissimus Wyllibrordus edificavit atque dedicavit in honorem sancti Petri apostoli, Pauli, Martini, Laurentii; illorum reliquie in ipso condite sunt.

Et in ipsa ecclesia tria altaria componuntur. Medium est, quod in honore sancti Iohannis baptiste atque infantium, qui ab Herode occisi sunt, numero duo milia, conficitur; illorum omnium in eo plantate sunt reliquie.

Deinde in sinistra parte altare positum est, ac in illo condite sunt reliquie sanctarum virginum, inprimis s. Cecilie, Anastasie, Agathe, s. Marie et Marthe, Iuliane, Eufemie, Eugenie, Ursiane, Columbe, Sulfie^a, Tecle, Petronille, Perpetue, Radegunde, Eulalie, Gregorie, Genovefe, Lucie, Susanne, Agne, Christine, Brigide, Helene.

Post hoc etiam in dextro latere sancti Iohannis altare constructum est tertium, atque in eo condite sunt reliquie sanctorum martyrum: inprimis s. Clementis pape et martyris; de cruce Domini; s. Stephani martyr, s. Cornelii, s. Cipriani, s. Laurentii, s. Ypoliti, s. Cosme et Damiani, s. Gervasii et Prothasii, s. Pancratii, s. Mauriti, s. Martini, s. Pauli heremite, s. Quintini, s. Georgii, s. Victoris, s. Symphoriani, s. Vincentii, s. Privati, s. Sulpitii, s. Dionisii, s. Eusebii, s. Saturnini, s. Nazarii et sanctorum XL martyrum, qui passi sunt in Sebasta civitate.

Sept. 7. Dedicatio vero huius basilice et horum trium altarium VII. idus Septembris.

Dein deorsum infra trabes in prima cripta ac in illo altari reliquie sunt: sanctorum apostolorum, s. Andree, apostoli, s. Thome, s. Mathei apostoli et evangeliste, s. Bartholomei apostoli.

Post hoc in altari secunde cripte reliquie sunt: s. Pauli apostoli, s. Petri apostoli, s. Iacobi apostoli et fratris Domini, et s. Philippi apostoli.

Iterum demum in novissima cripta, que foras respicit, in hoc altari reliquie sunt: sanctorum apostolorum s. Iohannis apostoli et evangeliste, et s. Iacobi fratris eius, s. Symonis apostoli, s. Thadei apostoli. Huius cripte et horum trium altarium dedicatio est XVIII. kal. Octobris.

DEDICATIO ISNENSIS.

Notitia dedicationis Isnensis continetur in quodam monachi anonymi opere, quod 'Chronica monasterii Ysnensis ad sanctum Georgium anno Christi 1729. rediviva seu posteritati noviter descripta' etc. intitulatur, manuscripto. Cuius operis cum duo extent docente v. cl. L. Baumann ('Neues Archiv' VIII (1883), 150) exemplaria, unum 1) nunc principis de Waldburg-Zeil-Trauchburg, alterum 2) comitis de Quadt-Isny, notitia vero nostra in 2) tantummodo invenitur. Unde eam, iam pridem publici iuris factam a Gerardo Hess, Monumentorum Guelficorum pars historica p. 275, denuo edidit Baumann l. c. p. 159, cuius editionem hic repetimus. Cf. etiam 'Mitteilungen des Vereins f. Geschichte und Altertumskunde in Hohenzollern' II, 11; Ladewig-Müller, Regesta ep. Constantiensium nr. 452. F. Baethgen.

042.
z. 15.

Anno Domini millesimo quadragesimo secundo XVIII. kal. Ianuarii dedicata est ecclesia nostra ab Eberhardo episcopo Constantiensi¹, domino Wolfrado comite de Veringen impetrante cum Hiltruda coniuge sua veneranda in anniversario filii eorum Luipaldi infantis.

DEDICATIO ECCLESIAE S. ADALBERTI AUGIENSIS.

Notitiam dedicationis ecclesiae s. Adalberti Augiensis in loco qui dicitur Egerden (Ergat) sitae et anno 1832. destructae servavit Gallus Oehem in chronica ('Quellen und Forschungen zur Geschichte der Abtei Reichenau' II, 34), quem hic post J. Neuwirth 'Sitzungsberichte d. kaiserl. Akademie in Wien' CVI (1884), 76 et Fr. X. Kraus 'Kunstdenkmäler des Großherzogtums Baden' I, 332; 'Die christlichen Inschriften der Rheinlande' II, 36 nr. 74 secuti sumus.

F. Baethgen.

a) ita c.

1) 1034—1046.

50

Anno incarnationis dominicae millesimo quadragesimo nono, regni vero tercii Heinrici imperatoris anno undecimo, Udalrici loci istius abbatis anno quinto¹, indictione tertia, die vero octavo kalendas Decembris dominus Leo papa nonus in primo sui pontificatus anno² dedicavit hoc altare in honorem domini nostri Iesu Christi et sanctissimae crucis, sanctae
 5 Mariae, sancti Bartholomei apostoli et sancti Adelberhti martiris et omnium sanctorum, in quo continentur^a

1049.
Nov. 24.

DEDICATIONES BRUNWILARENSES.

*Notas quae sequuntur ex codice archivi civ. Coloniensis C. 17, saec. XVI., chartaceo, ubi exstant f. 31^r, 45^v, 100^v—101^r in Chronico Brunwylrensi saec. XVI. post a. 1525. (vel a. 1547) com-
 10 posito, quod edidit G. Eckertz, 'Annalen des histor. Vereins für den Niederrhein' XVII, 119 sqq., XVIII, 95 sqq., XIX, 220 sqq., XX, 248 sqq. (vide XVII, 122 sq. 126 sq. 153 sq.) exscripsit vir cl. b. m. H. Pabst. Alias dedicationes a. 1085. a Sigiwino archiepiscopo Coloniensi factas, quae Vitae Wolfhelmi abbatis Brunwilarensis insertae sunt, ex eodem codice edidit H. Pabst, 'Archiv' XII, 106 sq., quo lectorem delegamus³. De codice cf. etiam G. Eckertz, 'Annalen des
 15 histor. Vereins für den Niederrhein' XX, 257 sq.; H. Pabst, 'Archiv' XII, 85—87; G. Waitz, SS. XIV, 122. Tenor originalis a compilatore chronici non in omnibus servatus est.*

A. Hofmeister.

Eodem anno⁴, scilicet Domini MLI., indictione quarta, XII. kal. Ianuarii abbas Tegenogardevurdensem Rotbertum⁵, Coloniensis archiepiscopi Hermanni secundi⁶ nostrorum fundatorum⁷ filii vices gerentem, in honore sancte Dei genetricis Marie et omnium sanctorum. In cuius principali altari^b he recondite sunt reliquie, scilicet sancte Marie virginis, Petri apostoli, Panthaleonis et Ciriaci martirum, Gregorii pape, Martini, Maximini et Servatii pontificum, Benedicti abbatis, Martine virginis et martiris, Praxedis, Electe, Lucie virginum.

1051.
Dez. 21.

25 Altare septentrionale dedicatum est in honore sancti Thome apostoli et omnium apostolorum Christi; et ibi habentur reliquie ipsius sancti apostoli Thome, Pauli, Andree, Bartholomei apostolorum, Christophori, Pancratii martirum, Antonii abbatis.

Altare meridiane partis dedicatum est in honore sancti Blasii episcopi et martiris et omnium martirum Christi; et ibi habentur reliquie: ipsius sancti Blasii episcopi et martiris, Stephani protho-
 30 martiris, Laurentii, Sebastiani, Sixti, Crisogoni, Gengulphi, Clementis, Ypoliti, Eustachii et sociorum eius, Valentini, Abdon et Sennes, Mauricii, Lamberti, Cosme et Damiani martirum*.

*) *Addit c.*: Nota hec altaria secunda vice sunt consecrata, ut infra dicetur latius⁸. Item repperi in eodem vetusto libello, in quo iam dicta altaria habentur descripta, quod capella, que est in ambitu, quondam bina vice in honore sancti Medardi consecrata circa istud tempus sit dedicata ab Engelhardo⁹ episcopo, Coloniensis archiepiscopi suffraganeo, XI. kal. Decembris (annus Domini non fuit descriptus). In quo
 35 illo in tempore fuerunt he reliquie recondite, scilicet ipsius Cristophori martiris et sanctorum martirum Stephani, Nerei, Achillei, Pancracii, Quirini, et sanctorum confessorum Bonifacii, Eleutherii, Bricii, Wyllibrordi, Niceii et sancte Corone virginis. Hec capella postea iterum fuit consecrata per reverendum dominum archiepiscopum Philippum, ut infra¹⁰ dicetur latius.

Nov. 21.

40 Item in eodem libello repperi, quod fuit hic quedam capella sancti Maximini in abbacia sita XI. kal. Augusti ab Ezelino Scarnensi¹¹ episcopo dedicata in honore Dei genitricis virginis Marie et beatorum

Iul. 12.

a) *cetera, velut reliquiae etc., ab Oehem omissa videntur.*

b) altare, corr. altari, c.

1) Perperam, fortasse pro secundo, ab Oehem lectum esse hunc numerum veri simile videtur, cum Udalricus
 45 testante Herimanno Aug. (SS. V, 128) post Bernonem VII. id. Iun. anni 1048. mortuum abbas electus et ab imperatore constitutus proximoque pascha Romae consecratus sit. Ceterae temporum notae congruunt.

2) Cf. Herimanni Aug. Chron. l. c. p. 129. 3) Exstant etiam in libro de fundatione et abbatibus monasterii sancti Viti martyris in Gladbach, quem Petrus Knorr abbas Gladbacensis usque ad a. 1719. congegessit; 'Archiv' XII, 109. 4) Praecedit privilegium Richezae a. 1051.

datum. 5) Qui sedit a. 1042—1063. 6) Qui

sedit a. 1036—1056. 7) Ezzonis comitis palatini et Mathildis filiae Ottonis II. imperatoris, qui a. 1024. Brunwilarense monasterium condiderunt; cf. Brunw. mon. fund. actus, SS. XIV, 121 sqq.; Hauck, 'Kirchengeschichte Deutschlands' III, ed. 3 et 4, 503, n. 4. 8) A. 1200.

Apr. 29., 'Ann.' XVII, 159; Knipping, 'Reg. d. Erzb. v. Köln' II, nr. 1577, p. 322. 9) Quem eundem fuisse puto, qui infra Ezelinus nominatur. 10) P. 777.

11) i. e. Skara in Gothia occidentali Sueciae; v. Wilmans, SS. XII, 192, n. 51. De quo cf. V. Wolfhelmi

1061. Anno¹ autem millesimo sexagesimo primo, cum renovatio monasterii per Richezam reginam² inchoata et sollicitata iam opus perfectum haberet, prefatus Tegenus abbas venerabilis reverendissimum domnum^a archiepiscopum Coloniensis^b ecclesie, scilicet Annonem³, supplicaturus accessit, quatinus ad nostrum monasterium eius dedicationem expleturus adveniret. Qui protinus eius desiderio libens acquievit et cum Egilberto Myndensi episcopo⁴ huc properans, eiusdem 5 monasterii nostri dedicationem secundam sub veneratione sanctorum confessorum Christi, Nicolai scilicet et Oct. 30. Medardi, anno Domini millesimo sexagesimo primo, indictione XV., tercio kal. Novembris consummavit⁵. Et istas reliquias in summo altari recondidit: de arundine, de sepulchro, de clavo, de spongia, de vestimento, de ligno sancte crucis, de sanguine domini nostri Iesu Christi, de capillis sancte Marie, de barba sancti Petri, de sancto Andrea, de sancto Iacobo, de sancto Bartholomeo, de brachio sancti Philippi, de duodecim 10 apostolis, de corpore sancti Stephani protomartiris, de corpore sancti Pancratii martiris. Reliquie sanctorum Primi et Feliciani, Clementis pape et martiris, Vincencii martiris, Sebastiani martiris, Siriaci^c martiris, Alexandri, Evenzii^d et Theodoli martirum, de sanguine sancti Georgii martiris, Viti martiris, Quirini martiris, de corpore sancti Apollinaris martiris, Eustachii martiris, Hermetis martiris, Cosme et Damiani martirum, Kiliani martiris, Cipriani martiris, Ioannis et Pauli martirum, dens sancti Nicolai et alie reliquie ipsius, dextera scapula sancti Medardi episcopi et 15 reliquie sanctorum Servacii, Maximini, Eucharii et Ambrosii episcoporum, Niceii episcopi, de costa sancti Benedicti abbatis, Agnetis virginis et martiris, Gertrudis virginis, Praxedis virginis, Felicitatis martiris, Lucie virginis et martiris.

Eadem vice ipse venerabilis archiepiscopus Anno adhuc tria altaria consecravimus, scilicet altare sancti Petri apostoli in septentrionali parte ecclesie situm, in quo he reliquie fuerunt 20 posite: de sudario Domini, de vestimento beate Marie virginis, de ungulis sanctorum apostolorum Petri et Pauli, de capillis eorum, de sanctis Laurentio, Dionisio, Rustico, Eleutherio, Anastasio, Genesio, Marcellino et Petro martiribus, Sixti pape et martiris, Urbani pape et martiris, Martini episcopi, Felicis confessoris, de sanguine et capillis Corone virginis, de sancta Columba virgine*.

Altare vero meridiane partis dedicatum est in honore sancti Ioannis baptiste, in quo 25 he reliquie continentur, scilicet de vestimento Domini, de loco ascensionis Domini, de sancto Ioanne baptista, de sanguine sancti Heymmeranni^e episcopi et martiris, de sanguine sancti Quirini martiris, Stephani prothomartiris, sancti Mauricii et sociorum eius, de digito sancti Crispini martiris, Magni martiris, Sulpicii confessoris, Agricii confessoris Trevirorum episcopi, Cecilie virginis.

Altare autem occidentale dedicatum est in honore sancte et individue Trinitatis et 30 victoriosissime crucis domini nostri Iesu Christi et beatorum apostolorum Petri et Andree, in quo continentur he reliquie, scilicet de arundine, qua percussus est Dominus, de ligno sancte crucis, de calciamentis Clementis primi Metensis episcopi; reliquie sancti Philippi apostoli, de sanguine sancti Gengulphi martiris et sancti Iheronimi confessoris, sancte Brigide virginis, sancti Niceii Trevirorum archiepiscopi, de presepio domini nostri Iesu Christi. 35

apostolorum Petri et Ioannis et beati Maximini Trevirorum archiepiscopi et reliquorum sanctorum, in cuius altari he reliquie fuere recondite, scilicet de pallio et stola eiusdem beati Maximini archiepiscopi, de vestimento sancti Gervasii, de vestimento sancti Laurentii; reliquie sancti Venantii abbatis, Blasii martiris, Isidori martiris, Gengulphi martiris; sanctarum virginum et martirum Quirille et Eulalie; de sepulchro sancti Lazari. Ista capella postea fuit combusta et destructa, ut infra latius dicetur. 40

Notet hic lector et sciat, quod non fuit expressus annus, quo predictae capelle a iam dictis pontificibus fuerunt consecrate. Sed quia ex circumstantiis aliquibus circa idem fere tempus contigisse coniecuravi, idcirco hic pro memoria, quia spacium scribendi dabatur, inserere curavi.

*) Nota, quod istud altare iterata vice consecratum est in honore omnium apostolorum, ut infra⁶ latius explicabitur *add. c.* 45

a) dom c. b) ita corr. ex coloniensem m. post. c. c) ita c.; Ciriaci Eckertz. d) ita c. e) Heymoneranni c.

abb. Brunwil. c. 31, SS. XII, 192 et n. 51; Heister-Binterim, Suffraganei Colonienses extraordinarii, Moguntiae 1843, p. 16—18, qui etiam p. 17 notam dedicationis S. Gereonis Coloniensis a. 1069. (repetitam SS. XIII, 723) edidit. In Chron. vet. episc. Scar., SS. rerum Suecic. III, 2, p. 113, non invenitur; cf. Adam, Hammab. eccl. gesta IV, 23.

1) Cf. Brunw. mon. fund. actus c. 33, SS. XIV, 140.

2) Miseconis II. regis Poloniae viduam, filiam Ezzonis comitis palatini. 3) Qui sedit a. 1056—1075. 4) Qui sedit a. 1055—1080. 5) Huc usque ex Brunw. mon. 50

fund. act. l. l. 6) A. 1497. Oct. 9., 'Ann.' XIX, 241.

Hic venerabilis archiepiscopus Coloniensis Philippus illius nominis primus¹ capellam in parte orientali ambitus sitam, intervenientibus precibus reverendi abbatis nostri decimi, scilicet Geldolphi, in honore omnipotentis Dei eiusque genitricis Marie virginis et precipue sanctorum Christophori martiris et Benedicti abbatis, anno scilicet Domini MCLXXIII^a, ipso die 5 beate Marie Magdalene, reconsecravit². In cuius altari sequentes sanctorum reliquias recondidit, videlicet de sepulchro Domini, de tunica Domini, de manna, quod pluit filiis Israel de celo et fuit per sanctum Wyllibrordum episcopum de Iherosolimis translatus, de mantello sancti Petri apostoli, de sancto Andrea apostolo, de pilis et cingulo^b sancti Thome apostoli, de Mathia apostolo, de reliquiis sanctorum Kalixti et Ponciani summorum pontificum Romane ecclesie et martirum, Cipriani et Ignatii episcoporum et martirum, Laurencii, Vincencii, Christo- 10 phori, Ioannis et Pauli, Marci et Marcelliani, Prothi et Iacincti, Paneracii, Palmacii, Simplicii, Cesarii, Valerii, Polocronii, Fortunati, Valentini, Vitalis, Gaii martirum, duorum Ewaldorum, sanctorum episcoporum Nicolai, Medardi et Hereberti, sancti Benedicti abbatis; sanctarum virginum ac martirum Cecilie, Margarethe^c, Agathe, Iuliane, Valerie, Electe virginis, et de numero sanctarum undecim milium virginum ac martirum*.

1174.
Iul. 22.

DEDICATIO CAPELLAE S. STEPHANI WORMATIENSIS.

15

In capella S. Stephani Wormatiensi saec. XVIII. in. destructa (cf. Kranzbühler, 'Verschwundene Wormser Bauten' (1905) p. 70 sq.), quae 'capella palatii sive aulae Wormatiensis' apud Monachum Kirsgartensem (Boos, 'Quellen z. Gesch. v. Worms' III, 34) appellatur, olim extitisse 'ad introitum templi cupreis litteris deauratis' traditur sequens nota. Servaverunt eam 1) G. Helwich, 20 Syntagma monumentorum et epitaphiorum (Cod. bibliothecae seminarii Maguntinensis) p. 97, 2) I. F. Schannat, Hist. ep. Worm. I, 63 sq., unde repetita est ab E. Scriba, 'Archiv f. Hess. Geschichte und Altertumskunde' VIII (1856), 300 et a F. X. Kraus, 'Die christl. Inschriften der Rheinlande' II, 83 nr. 184. In usus nostros codicem benigne demuo contulit v. d. E. Thomin. F. Baethgen.

25 Anno** dominicae incarnationis MLV., indictione VIII., III. idus Iunii³ dedicata est ista capella ab Arnolde huius loci episcopo cooperante sibi Arnolde Spirensi episcopo in honorem domini nostri Iesu Christi et sanctae Mariae virginis^d et sanctae crucis et eorum, quorum reliquiae hic continentur: sancti Stephani prothomartyris, Clementis papae, . . . Marcellini^e papae, Urbani^f, Laurentii, Hypoliti, Ciriaci, Iohannis et Pauli, Primi et Feliciani, Marcellini et Petri sanctorum, Inno- 30 centii, Viti, Pancratii, Georgii, Margarethae^f et aliorum plurimorum martyrum et sanctorum^g, ad quorum veniam Arnoldus praesul^{h,4} ante limen ianuaeⁱ istius templi coram clero et populo tradidit VI mansos in Moien^k.

1055.
Iun. 11.

DEDICATIO ORATORII LIMBURGENSIS.

Huius dedicationis notitiam, quae eadem fere exstat in annalibus Limburgensibus (M. G. 'Deutsche Chroniken' IV, 111) et apud Mechtel, 'Lympurger chronica' f. 34' (Hontheim, Prodrum Historiae Trev. p. 1060), ubi reliquiae in altaribus contentae enumerantur, servavit Brower et Masen, Ann. Trev. I, 536, cuius editionem post v. cl. Fr. X. Kraus, 'Die christlichen Inschriften der Rheinlande' II, 213 nr. 458 hic repetimus. F. Baethgen.

40 Anno dominicae incarnationis MLVIII., indictione XI., III. idus Augusti dedicatum est hoc oratorium in honore domini nostri Iesu Christi et sanctae Mariae semper virginis et victoriosissimae sanctae crucis et beati Georgii martyris etc.¹

1058.
Aug. 11.

*) Hic etiam sciendum, quod dedicatio istius capellae semper celebratur in octava paschae *add. c.*

**) Notata Wormatiae Ao. 1612. die 22. et 23. Novembris *addit 1.*

a) MC74 corr. ex MC79 c. b) singulo c., corr. Eckertz. c) margathe c., corr. Eckertz. d) deest 1. e) Marcelli 2. 45 f) Urbani — Margarethae desunt 2. g) martyrum et sanctorum desunt 1. h) praesul Arnoldus 2. i) ante limen ianuae desunt 1: AM . . . 1. k) VI mansos et . . . 1. l) cetera desunt apud Browerum.

1) Qui sedit a. 1167—1191. 2) Knipping, 'Reg. d. Iul. affert Monachus Kirsgart., III. id. Iul. Chronica ep. Erzb. v. Köln' II, n. 1009, p. 187. 3) Diem III. kal. Worm. (Boos l. c. p. 34, n. 3). 4) 1044—1065.

DEDICATIO ECCLESIAE ARDACHRENSIS.

Villam Ardacher (*Niederösterreich. Bez. Amstetten*) anno 1049. die 7. m. Ianuarii Henricus III. imperator Nitkero episcopo Frisingensi ea conditione donavit, ut clerici saeculares in ecclesia sanctae Margarethae ibi constructa inde alerentur (*Stumpf, Reg. 2362; Steindorff, 'Jahrbücher Heinrichs III.' II, 61*). Ecclesia ibi dedicata est ab eminentissimis episcopis Germaniae, qui participes expeditionis Ungaricae Henrici IV. regis erant, die 4. m. Septembr. a. 1063., haud dubie antequam exercitus ad fines Ungariae pervenit. Notitiam dedicationis ab omnibus viris doctis, qui de hoc bello egerant, neglectam primus O. Holder-Egger (*Lamperti monachi Hersfeldensis opera* p. 88, n. 2) ad tempus expeditionis determinandum utilissimam esse intellexit; deinde etiam Meyer von Knonau, *'Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V.'* vol. V p. 379 ea usus est. Servata in cod. monasterii Seitenstettensis nr. 238, mbr. saec. XIII., olim Ardachrensis, fol. 107° primum edita est a v. cl. G. E. Friess, *'Archiv für österreichische Geschichte'* XLVI (1871), 467. Nos eam ex imagine phototypica, quam benignitati v. cl. professoris A. Salzer bibliothecarii monasterii Seitenstettensis debemus, paulum emendatam repetimus.

H. Bresslau. 15

1063.
Sept. 4.

Anno dominice incarnationis millesimo LXIII., indictione I., II. non. Septembr. dedicata est hec ecclesia a venerabili Annone Coloniensis ecclesie archiepiscopo, cooperantibus scilicet Sigefrido Magunciacensi archiepiscopo, Adalberto Premensi archiepiscopo, Ellenhardo Frisingensi episcopo aliisque XXIII in honore domini nostri Iesu Christi et victoriosissime sancte crucis et perpetue virginis Marie et sanctorum angelorum, archangelorum, patriarcharum, profetarum, apostolorum, martyrum, confessorum, virginum et eorum, quorum reliquie hic sunt recondite: de corpore sancti Iacobi apostoli, Mathei apostoli, Bartholomei apostoli; sanctorum martyrum Georgii, Sebastiani, Primi et Feliciani, Tertulini, Cyriaci, Pancratii, Crisogoni, Castorii, Lamberti; sanctorum confessorum Felicis, Nycolai, Udalrici; sanctarum virginum Margarete, Erindrudis, Cecilie, Gerdrudis.

NOTAE DEDICATIONUM MINDENSIUM.

25

Notas sequentes exscripsi ex codice bibliothecae Vaticanae Palatino lat. nr. 828, membr. fol., in cuius f. 173^r manu saec. XII. exaratae sunt. Quas antea edidit v. cl. A. Reifferscheid in *'Sitzungsberichte der Wiener Akademie, Phil.-hist. Cl.'* LVI (1867), 545.

O. Holder-Egger.

1064.
t. 30.

Anno ab incarnatione Domini millesimo LX^{mo}III^{to}, indictione II^a, consecratum est hoc oratorium et altare a venerabili Bennone¹ Osnebrugensi episcopo II. kal. Octobr. in honore sanctae Trinitatis et sanctae Mariae matris Christi et sancti Michahelis archangeli et sancti Hieronimi presbyteri et eorum, quorum reliquiae in altari continentur: Timothei discipuli Pauli, Feliciani martyris, Pancratii martyris, Laurentii martyris et omnium^b.

1064.
t. 30.

Anno dominicae incarnationis M.LX^{mo}III^{to}, indictione II, consecratum est hoc oratorium et altare a domno nostro Eilberto venerabili episcopo² II. kal. Octobr. in honore sanctae et victoriosissimae crucis et sanctae Mariae matris Christi et sancti Hieronimi presbyteri et confessoris et omnium confessorum Christi, et inprimis eorum, quorum reliquiae in hoc altari sunt inclusae, scilicet Martini confessoris, Nicolai^c, Theodori episcopi, Donati episcopi.

1064.
t. 2.

Anno ab incarnatione Domini M.LX^{mo}III^{to}, indictione II, consecratum est hoc altare VI. non. Octobr. a domno nostro Eilberto venerabili episcopo in commemorationem dominicae passionis et in honore sanctae et victoriosissimae crucis et sanctae Mariae matris Domini et sancti Leodegarii episcopi et martyris et omnium martyrum. Continetur autem in altari: de ligno Domini; de corpore sancti Stephani protomartyris et sancti Ypoliti martyris, sancti Pancratii martyris et sancti Pontiani martyris.

45

a) ind. II in marg. suppl. c. b) omi c., fortasse sanctorum supplendum est. c) confess in cod. additum, sed erasum, pro quo episcopi supplendum fuit.

1) [Bennone I. (qui et Berengarius vocatur), de quo II. p. 12, n. 1. H. Br.] 2) Mindensi, qui sedit a. 1055— conf. quae exposui in editione genuinae vitae Bennonis 1080.

DEDICATIO ECCLESIAE IN SLETTENBACH.

Hanc dedicationem, inscriptam olim meridionali ecclesiae muro hodieque deperditam servaverunt Remling, 'Geschichte der Bischöfe zu Speyer' II, 281 n. 889; Rheinwald, 'L'abbaye et la ville de Wissembourg' (1863) p. 66, Redelberger in 'Der christliche Pilger' XLI (1888) nr. 7 p. 51; cf. etiam Ch. Gérard, 'Les artistes de l'Alsace' I (1872), 28. Quos secuti post v. cl. F. X. Kraus, 'Die christlichen Inschriften der Rheinlande' II, 62 nr. 142 denuo eam damus. Eadem fere notitia exstat in Edelini abbatis libro possessionum (Zeuss, Traditiones possessionesque Wizenburgenses p. 302 nr. CCCII), quam iuxta subiungimus codice a v. cl. V. Lucas in usus nostros denuo benigne inspecto.

F. Baethgen.

10 Me modicam primo iam fundarat Widegovo^{a.1}
Post me subtilis auxit virtus Samuelis².

Anno incarnationis Domini millesimo LXVIII.^b, indictione VI., XII.^c Maii dedicata est hec ecclesia per manus venerabilis episcopi
15 Ezzonis^{d.3} ex precatu Samuelis abbatis et^e consensu Henrici Spirensis episcopi⁴ in honorem domini nostri Iesu Christi et^e sancte crucis sancteque Dei matris Marie et^e sancti Laurentii, Pancratii^{f.g}. In principali autem altari
20 continentur reliquie: de^f osse^f sanctorum Laurentii, Victorini, Romani, Minatis^h, Probi; ad australem plagam de veste sancte Marie et sancti Iohannis evangeliste, de corpore sancte Lucie, de terra, ubi Dominus celos ascendit; ad aquilonem de lecto sancti Petri, Minatis^f mar-
25 tyrisⁱ, Christophori, Terentiani, Williboldi confessoris^{g.k}.

Anno dominice incarnationis MLXVIII.,
indictione VI., Heinricho III. regnante, anno
autem tercio decimo regni eius, sub abbate
Samuele² dedicata est ecclesia in Slettenbach
XII. kl. aprilis per manus venerabilis episcopi Ezzonis³ consentiente Heinricho sancte Spirensis ecclesie episcopo⁴ in honorem domini nostri Iesu Christi et eius gloriosissime crucis et intemerate virginis Marie et beatorum martirum Laurentii, Pancratii et omnium sanctorum. Continentur autem reliquie in principali altare: de osse Laurentii, Pancracii, Victorini, Romani, Minatis, Probi. Ad australem plagam de vestimento sancte Marie, de veste sancti Iohannis evangeliste, de corpore sancte Lucie, de terra, ubi Dominus celos ascendit. Ad aquilonem de lecto sancti Petri, Minatis martiris, Christophori, Terentiani, Williboldi confessoris.

1068.
Maii 12
(Mart. 21.)

30 DEDICATIO ORATORII CUIUSDAM IN DIOCESI
MOGUNTINA SITI (AD S. ALBANI MONASTERIUM
PERTINENTIS?).

Hanc notam, editam apud M. Denis, Codices manuscripti theol. bibl. Vindobon. Latini I, 3 (1795), col. 2870, ex codice Vindob. nr. 701 (Theol. 87)⁵, f. 147° manu saec. XI. exeuntis vel XII. scriptam exscripsit O. Holder-Egger.

A. Hofmeister.

35 Anno dominicae incarnationis millesimo LXX°, indictione VIII., XII. k. Iul. dedicavit hoc oratorium Ernfridus¹ Altenburgensis ecclesiae episcopus⁶ consensu Sigifridi archiepiscopi Mogontinae sedis, rogante et presente Arnolde abbate monasterii sancti Albani^m, in honorem domini nostri Iesu Christi et sanctae crucis et sancteⁿ Mariae^e perpetuae virginis et

1070.
Iul. 20.

a) Widebodo Remling. b) XVIII. Redelberger. c) ita Rheinwald et Remling; XIII. Redelberger. d) Ezzonis Redelberger. e) deest Redelberger. f) deest Remling. g) Pancratii — confessoris (l. 25) desunt Redelberger. h) martyrum Remling. i) martyrum Remling. k) confessoris deest Rheinwald. l) eps adl., sed del. c. m) Abbani radendo corr. Albani c. n) ita c.

1) Widegovonis, vasalli Spirensis episcopi, mentio fit in carta Conradi ducis, d. 946. Mart. 13. (Hilgard, 'Urkunden zur Gesch. der Stadt Speyer' p. 4); cf. curtem Widegowen (prope Schwegenheim) laudatam in Henrici IV. diplomate d. 1063. Ian. 31. (Stumpf nr. 2619).
2) Abbas Wizenb. (1056—1098). 3) De Ezzone

episcopo Aldenburgensi, qui 1068—1074 in archiepiscopatu Maguntinensi occurrit, mortuo anno 1082, cf. SS. XIII, 47; Bresslau, 'Forsch. zur brand.-preuß. Gesch.' I (1888), 406 sq.; VI (1893), 563. 4) 1067—1075. 5) Cf. etiam 'Archiv' X, 566. 6) Cf. praecedentem n. 3.

sancti Albani martyris. Hae reliquiae* continentur in hoc altari: sancte Mariae virginis, sancti Iohannis baptistae, Bartholomei apostoli, Albani martyris. Sebastiani, Proti martyris, Yppoliti martyris, Romani martyris, Iuvenalis martyris, Silvestri papae, Gerdrudae virginis, Waltpurgae virginis.

DEDICATIO ALTARIUM S. MARIAE AQUENSIS.

Sequentes notitiae exstant in quaternione residuo cuiusdam codicis saec. XII. ex. vel XIII. in., olim tabularii S. Mariae Aquensis, fol. 6ⁱ col. I; quae folia longo tempore deperdita nunc sunt bibliothecae universitatis Bonnensis nr. S. 1559 (cf. W. Levison, 'Neues Archiv' XLI, 559 sqq.). Prelo primum eas dedit Chr. Quix, Codex diplom. Aquensis (1839) p. 31 nr. 43. Cuius editionem emendatam repetivit ex parte W. Levison l. c. p. 569, qui et codicem in usus nostros denuo contulit. F. Baethgen. 10

1076.
Sept. 3.

Anno dominicae incarnationis MLXX^oVI., indictione XIII., III. nonas Septembris superius altare prius benedictum sed violatum rursus consecratum est a domno Heinrico Leodiensi episcopo¹ in honore salvatoris domini nostri Iesu Christi et victoriosissimae crucis et sanctae Mariae semper virginis et sanctorum apostolorum Petri et Pauli; martyrum sancti Lamberti episcopi et martyris, Stephani prothomartyris; confessorum sancti Remacii¹⁵ episcopi et confessoris, sancti Mansueti confessoris et sanctae Gertrudis virginis. Continentur autem in eo reliquiae: de ligno Domini et sancti Felicis papae et martyris, sancti Alberti episcopi et martyris, sancti Spei episcopi et confessoris et sanctae Coronae virginis et martyris.

Altare medium consecratum est in honore sanctae et individuae Trinitatis, in quo sunt reliquiae: de ligno Domini; de clavo sancti Petri apostoli; de reliquiis Bartholomei, Pauli apostolorum, Syxti,²⁰ Blasii, Sebastiani, Theodori, Vincentii, Cyriaci, Ypoliti, Gordiani, Stephani, Marcelli, Foillani martyrum et aliorum plurimorum. Deinde notitiae Martini, Nicolai confessorum, Geretrudis, Brigidae virginum.

Aquis in capella s. Lamberti: de reliquiis sancti Lamberti et sancti Marcelli et sancti Felicis martyrum pariterque pontificum. Item de reliquiis sanctae Coronae virginis et martyris.

DEDICATIO CAPELLAE S. MICHAELIS TREVERENSIS.

25

Sequentem notitiam incisam fuisse lapidi marmoreo in aediculae frontispicio collocato, tunc etiam temporis exsistenti tradunt Brower et Masen, Antiqu. et Ann. Trev. I, 567; quos secuti sunt Holzer, De proepiscopis (Confluentiae 1844) p. 8 ex parte, Ph. Schmitt, 'Die Kirche des hl. Paulinus' (1853) p. 138, Kraus, 'Die christlichen Inschriften der Rheinlande' II, 192 nr. 398;³⁰ cf. Görz, 'Regesten der Erzbischöfe von Trier' p. 12; 'Mittelrheinische Regesten' I, 424 nr. 1510.

F. Baethgen.

1088.
Sept. 22.

Anno incarnationis dominicae MLXXXVIII., indictione XI., X. kal. Octobres ab Egelberto Trevirorum archiepiscopo² dedicatum hoc oratorium rogatu Cuononis praepositi in honore sanctae crucis et sanctae Mariae matris Dei sanctique Michaelis archangeli et³⁵ sancti Mauriti sociorumque eius et omnium sanctorum, in cuius altari condidit: de sepulchro Domini; reliquias Lazari amici Domini ac sanctorum martirum Pancratii, Sebastiani, Diogenis necnon sanctarum virginum Barbarae, Ceciliae, regnante Heinrico imperatore III., anno imperii sui quinto.

DEDICATIO ORATORII S. CRUCIS AD S. PANTALEONEM COLONIENSEM.

40

Notitiam, quae sequitur, servavit Gelenius in Farraginibus XI, fol. 563^b (cf. De admiranda magnit. Col. p. 365 et 618), quem secutus esse videtur Alfter, Inscriptiones, Epitaphia, Monumenta (Codex Coloniensis bibliothecae gymnasii apud Marcellum nr. XLVII) fol. 48^b; ex Alfter hausit F. X. Kraus, 'Die christl. Inschriften der Rheinlande' II, 273 nr. 581. Nos codicibus a

a) liquie corr. reliquie c.

45

1) Qui sedit a. 1075—1091.

2) Qui sedit a. 1079—1101.

v. cl. H. Keussen in usus nostros benigne collatis eam hic repetendam esse duximus. Minime enim eam non genuinam sed confectam esse ex charta Hermanni archiepiscopi Coloniensis data anno MXCIV., indictione II., VI. non. Iulii, qua dicitur 'quod abbas noster venerabilis Hermannus de monasterio beati Pantaleonis . . . in honore sanctorum apostolorum capellam iuxta idem cui praefuit monasterium construxit' notum facit (Lacomblet, UB. I nr. 248), Th. Ilgen in 'Westdeutsche Zeitschrift' XXX (1911), 290 nobis persuasit. F. Baethgen.

Anno dominicae incarnationis MXCIV. indictione [II.]^a IV. nonas^a Iulii hoc oratorium ab humili Hermanno abbate¹ fundatum dedicatum est a venerabili Hermanno tertio archiepiscopo Coloniensi², qui Dives cognominatus est, in honore sanctae crucis et XII apostolorum.

1094.
Iul. 4. 2

10

NOTAE SANCTI SEPULCRI CAMERACENSIS.

I. Has notas ex 1) codice Cameracensi bibl. municip. nr. 863—864 (767) tom. I, ubi in fine ultimae indicis paginae manu recentiori, quae saec. XII. posterioris esse videtur, sed litteris in extrema versuum parte totis fere evanidis scriptae sunt, nobis liberalissime exscripsit Marc Morel bibliothecarius Cameracensis. Quae manu saec. XII. scriptae etiam in 2) codice Duacensi nr. 851 (antea 800), olim Aquicinctino (antea fortasse S. Petri Altimontis) fol. 82 exstant, ex quo codice iam 'Archiv' VIII, 428 editae sunt. Codicem Duacensem denuo exscripserunt I. R. Dieterich et R. Salomon. Codex Duacensis apographum codicis Cameracensis esse potest.

II. Aliam notitiam dedicationis S. Sepulcri, quae ad Rodulfi Vitam Lietberti c. 49 propius accedit, ex codice Cameracensi bibl. municip. nr. 246 (236) saec. XII, fol. 82 nobis benigne exscripsit Marc Morel. Cf. 'Catalogue général des manuscrits des bibl. publ. de France. Départements' XVII, 82. A. Hofmeister.

I.

Anno incarnati verbi M^oLX^oIII^o, indictione I^a, pontificatus domni Lieberti³ XIII^b dedicata est ecclesia sancti Sepulcri Cameracensis ab eodem domno Lietberto^c.

Post cuius dedicationem anno III°. apparuit cometa^d. Post cuius apparitionem vixit idem domnus Lietbertus^d annis^e XI et migravit a seculo.

Anno incarnati verbi M^oC^oII^o^f in festivitate^g sancti Gaugerici^h mortuiⁱ sunt homines in domoⁱ Ysaac apud Cameracum plus quam LX.

1102.
Aug. 11.

Ab ordinatione domni Lietberti usque ad dedicationem basilice^k sancti Sepulchri sunt anni XIII, a dedicatione basilice usque ad cometam anni III^{or}, a cometa usque^l ad mortem predicti^m pontificis^m anni XI, ab obitu eiusdem usque ad factionemⁿ Ysaac anni^o XXII computantur. A^p dedicatione ecclesie usque

II.

Anno incarnati verbi MLXIII, indictione II, epacta nulla, concurrente III, ciclo lunari XVII, VI. kal. Novembris dedicata est ecclesia sancti Sepulcri Cameraci a sancto Lietberto eiusdem civitatis episcopo, congregatis XX^{ti}II^{bus} corporibus sanctorum martirum confessorum et virginum⁵.

1064.
Oct. 27.

a) ita emendamus, secuti Gelenius, De admir. magn. p. 365, 618; ind. IV. nonis Iulii Gelenius, Farragines. b) anno X^o. . . . 1. c) Lieberto 2. d) Liebertus 2. e) annis XI evanida 1. f) M. II. corr. M. II 2. g) fest 1; festiv 2. h) Gauger 2. i) mortui — domo evanida 1. k) -cationem basilice evanida 1. l) usque evanidum 1. m) pont. pred. 2. n) fac- evanidum 1. o) anni XXII evanida 1. p) sequentia desunt 2.

1) 1082—1120. 2) Qui sedit a. 1089—1099. testes collegerunt Freeman, 'The history of the Norman conquest of England' III, 640 sqq. ('Appendix', 'Note M'); Meyer von Knonau, 'Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Heinrich IV.' I, 523, n. 55. 3) Episcopi Cameracensis 1051—1076. Annum inc. 1064, ind. 2. habent Rodulfi Vita Lietberti c. 49, supra, et notitia sequens. 4) De celeberrimo illo cometa, qui a. 1066. apparuit, cogitandum est, de quo Vita Lietberti c. 49.

DEDICATIO ALTARIS MARBACENSIS.

Hanc dedicationis notitiam servaverat Materni Berleri chronica nunc deperdita fol. 348^a, secuta litteras quasdam, quae in translatione altaris anno 1477. facta inventae sunt¹. Unde primum, sed mutila, edita est in Grandidierii 'Oeuvres inédites' III, 125, n. 3. Deinde L. Dacheux, cum, quae ex chronica reliqua erant, variis locis collecta componeret, in 'Mitteilungen der Gesellschaft für Erhaltung der geschichtlichen Denkmäler im Elsaß' 2. ser. XVII, 121 sqq., hanc quoque notitiam ex schedis Ludovici Schneegans assumptam collectaneis inseruit l. c. p. 144. Quam editionem hic repetimus. F. Baethgen.

1115.
Nov. 16.

Anno MCXV., indictione nona, concurrente quarta^a, epacta III., XVII. kal. Decembris dedicatum est hoc summum altare a venerabili Rudolpho Basiliensi episcopo² in honore 10 omnium sanctorum³. Continentur in eo reliquiae: de spongia Christi, de sepulchro Domini, de vestimento sanctae Mariae, nonnulla ossa apostolorum Petri et Pauli, Andreae, Ioannis et Iacobi filiorum Zebedaei et de vestimento ipsius Iacobi, dens Bartholomei, de scapula Mathiae, reliquiae Barnabae, sanctorum martyrum Fabiani et Sebastiani, Laurentii et Ciriaci, Kyliani, Gorgonii, Viti, Victorini, Iuliani, Colonati, duorum Ewaldorum^b, quadraginta martyrum, Exuperii, sanguis Thebeorum Victoris et Ursi, sanguis Donati, de brachio Quirini, de quo legitur 15 in agone Alexandri, de brachio unius Innocentis, sanctorum confessorum Celestis Metensis episcopi secundi, Eucharii Treverensis archiepiscopi, Mansueti episcopi, Anastasii, Amati, de digito Amaris^c patricii Romanorum, sanctarum virginum Mariae Magdalenae . . . de capillis Margarethae.

DEDICATIO CAPELLAE S. MARIAE ET S. ANDREAE
MAGUNTINENSIS.

20

Hanc dedicationem ex lapide hodie deperdito transscripsit Fridericus Schneider, unde eam publici iuris fecit v. cl. F. X. Kraus, 'Die christlichen Inschriften der Rheinlande' II, 118 nr. 252; quem hic secuti sumus. F. Baethgen.

1117.
Sept. 30. ?

Anno dominicae incarnationis MCXVII., indictione X., II. kal. Oct.^d dedicatum est hoc^e oratorium a venerabili Nemetensi episcopo Brunone⁴ in honore sanctae Dei genitricis Mariae, 25 Andreae apostoli et omnium sanctorum; hae autem reliquiae infra continentur: de veste Domini^f, [de]^g sudario Domini, de veste sanctae Mariae; de reliquiis apostolorum Petri, Pauli, Andreae, Bartholomei, Philippi, sanctorum martyrum Clementis, Sixti, Laurentii, Vincentii, Pancratii.

DEDICATIO CRYPTAE ECCLESIAE IN MONTE
S. APOLLINARIS.

30

Notitia huius dedicationis continetur in Aegidii Gelenii, quae 'Farragines' inscribuntur, collectaneis manuscriptis, iam in archivo historico Coloniensi adservatis, vol. IX, fol. 55. Unde eam primum edidit v. cl. A. Ilgen, 'Westdeutsche Zeitschrift' XXX (1911), 291, cuius editionem codice a v. cl. H. Keussen in usus nostros benigne collato hic repetimus. F. Baethgen.

a) quarto c. b) Waldorum c. c) ita c.; emendatio nominis corrupti difficilis est; Symmaci dubitans proponit W. Levison. 35
d) ita emendavit H. Bresslau, N. A. XVII, 630 pro indictione XII. kal. Oct. Kraus, ubi indictionis numerus cum anno incarnationis non congruit. e) e(st) h(oc) coniecit Kraus pro FB transcriptionis. f) d(e) v(este) D(omini) coniecit Kraus pro D V ST(?) transcriptionis. g) supplevit Kraus.

1) Cf. quae addat Berlerus in fine huius notitiae: *Litterae de his confectae inventae sunt in summo altari, quando elevabatur ac translatus est, et haec litterae cum eisdem reliquiis in eodem altari sunt repositae cum sequentibus: anno 1477. indictione decima idus Augusti elevatum et amplificatum est hoc altare etc.* 'Mitteilungen der Gesellschaft' etc. l. c. p. 145. 2) 1107—

1122. 3) Hac notitia annales qui dicuntur Marbacenses ad a. 1115. usas esse primus vidit Al. Schulte 40 in 'Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung' V, 529; quem secutus est H. Bloch in editione annalium p. 40. Cf. etiam J. Haller, 'Die Marbacher Annalen' (1912) p. 6 n. 1. 4) Fratre Adalberti archiepiscopi Maguntinensis, qui sedit 1107—1123. 45

Anno Domini millesimo centesimo decimo septimo, indictione octava¹, dedicata est 1117.
 crypta huius sacelli² per venerabilem dominum Erlungum³ Wirceburgensis ecclesiae epi-
 scopum et hoc mandato domini Friderici archiepiscopi Coloniensis⁴ in honore sanctae Dei
 genetricis semper virginis Mariae, s. Thomae apostoli, s. Stephani protomartyris, s. Martini,
 5 s. Nicolai et omnium sanctorum cum indulgentiis solitis.

NOTAE DEDICATIONUM TREVERENSES.

De dedicationibus ecclesiae cathedralis Treverensis duae tantum notae ad nos pervenerunt. Alteram a. 1121. non integram ex pervetusto rituali descriptam exhibet Brower, Antiq. et Ann. Trever. II, 17; altera a. 1196, quae exstabat olim in crypta orientali ecclesiae maioris, edita est in
 10 *'Mittheil. aus d. Gebiete der kirchl. Archäologie und Gesch. der Diocese Trier' II, 120. Ibidem etiam legitur nota dedicationis oratorii sanctorum Philippi et Iacobi siti prope ecclesiam cathedralem, quod nunc capella S. Banthi vocatur. II. V. Sauerland (†).*

Anno ab incarnatione Domini MCXXI., indictione XV., X. kalend. Novembris dedicata 1121.
 est huius domus nova pars, quae est ad occidentem, cum altari sancti Nicolai confessoris Oct. 23.
 15 in ea sito a domino Brunone venerabili Trevirorum archiepiscopo⁵, pontificatus sui anno vigesimo, in honore sanctae et individuae Trinitatis sanctique Nicolai episcopi et confessoris, cuius reliquiae in eo continentur*.

Anno ab incarnatione Domini MCXCVI., epacta XVIII^{ma}, concurrente I^o, indictionis XIII. 1196.
 dedicatum est hoc altare a venerabili domino Iohanne Trevirorum archiepiscopo⁶, ponti- Dec. 6.
 20 ficatus sui anno VII^{mo}, in honore sanctae Dei genetricis semperque virginis Mariae et sanctae Helenae reginae⁷. Continentur autem in eo reliquiae: de praesepio Domini, Bartholomaei apostoli, Cosmae et Damiani martirum, Zenonis et Zotici martirum, Valentini presbyteri, Castoris confessoris, Gregorii confessoris, Barbarae virginis. Consecratum est octavo idus Decembris.

Anno dominicae^b incarnationis MCXXIII., kal. Mai. dedicatum est hoc oratorium a do- 1124.
 25 mino Heinrico Verdunensium episcopo⁸, suggerente Reimboldo canonico, in honore apostolorum Philippi et Iacobi. Continentur autem in altari reliquiae: innocentium sanctorum, Celsi episcopi et confessoris et Severae virginis, Inosindae^c virginis et martiris et XI milium virginum; de cingulo, de pallio, de casula sancti Willibrordi episcopi et confessoris; de vestimento Agerici episcopi et confessoris; de sepulcro sancti Celsi episcopi. Maii 1.

DEDICATIO CAPELLAE S. SULPICII TREVERENSIS.

Hanc notitiam servaverunt Brower et Masen, Antiqu. et Ann. Trev. II, 26; repetiverunt eam Holzer, De proëpiscopis Trevirensibus (Confluentiae 1844) p. 9 et Fr. X. Kraus, 'Die christlichen

*) Reliquiarum reliquiarum indicem Brower non integrum descripsit, sed pergit: Inter alia sanctorum pignora,
 35 quae ibi tum a Brunone recondita vel praecipuam habuere dignitatem salutiferae crucis portio, corpus sancti Gregorii martyris Spoletani cum ossibus et cineribus sancti Faustini, dens sancti Fortunati confessoris, ossa sancti Banthi, digitus beati Felicis, brachium Siwaldi^d confessoris et sacerdotis.

a) prius scriptum Arnulphum; quod postea linea perducta del. et in margine adscriptum est Erlugum G. In fine huius
 notitiae G. add.: NB. Secundum cathalogum Wirtzburgensium episcoporum debet hic Arnulphus esse Erlongus comes a
 40 Calb vel Calow vel Caleben, qui illo tempore vixit et Coloniae fuit. b) Domini Ies. ed. c) hoc nomen corruptum videtur. d) Sebaldi adnotavit Brower.

1) Indictionis numerus, idem qui in charta infra n. 4 citata, annum 1115. indicat; sed in charta annus episcopatus congruit cum anno incarnationis. 2) Ecclesia in monte s. Apollinaris prope Remagen, monasterio Sigeburgensi subdita; cf. Schrörs, 'Annalen des hist. Vereins für den Niederrhein' LXVII (1898), 130 sqq. 134; Ilgen l. l. 3) Qui sedit 1106—1121. 4) Cf. chartam eius anno 1117, indictione 8., episcopatus 18.
 50 conscriptam, quae eisdem fere verbis dedicationem narrat

(Lacomblet 'UB. für die Geschichte des Niederrheins' I, nr. 284 p. 185). 5) Qui sedit 1101—1124. 6) Qui sedit 1189—1212. 7) De dedicatione altaris summi s. Petri die Maii 1. a. 1191. celebrata vide addit. ad Gesta Trev., SS. XXIV, 396. 8) Scil. sede Treverensi vacante; nam Bruno archiep. paucis ante diebus mortuus erat. De initiis Heinrichi episcopi Verdunensis cf. Meyer von Knorau, 'Jahrb. des deutschen Reichs unter Heinrich IV.' vol. V, 44. Sedit usque ad a. 1129.

Inscripfen der Rheinlande II, 198 nr. 418; cf. Görz, *Regesten der Erzbischöfe von Trier* p. 16, *Mittelrheinische Regesten* I, nr. 1814. F. Baethgen.

1129.
Aug. 3.

III. nonas Augusti anno dominicae incarnationis MCXXVIII. dedicatum est hoc oratorium a Meginero venerabili Trevirorum archiepiscopo¹ in honore sancti Sulpicii episcopi et confessoris, Ioannis baptistae, Stephani I. papae et martyris, Pancratii martyris, Floriani martyris et sancti Eucharri episcopi et confessoris. Ceciliae virginis, quorum reliquiae continentur in altari.

DEDICATIO CAPELLAE SANGALLENSIS.

Sequentem notitiam ex codice bibliothecae civitatis Turicensis C 43, olim Sangallensi, fol. 6^v exscripsit socius noster P. de Winterfeld b. m. A. Hofmeister. 10

1131.
Oct. 26.

In nomine domini nostri Iesu Christi. Anno ab incarnatione Domini MCXXX^o septimo kal. Novembris dedicata est capella a venerabili Udalrico Constantiensis ecclesie II. episcopo^{a.2} in honore sancte et individue Trinitatis et sancte^b, principaliter autem in honore sancti Mauricii et sociorum eius et Meginradi martyris et sancti Blasii episcopi et martyris et sancti Galli confessoris et sancti Otmaric^c. 15

DEDICATIO ALTARIUM IN ECCLESIA S. AMANDI.

Codex bibliothecae Valencensis 225 (216), antea monasterii s. Amandi, saeculo XII. scriptus, in fine manu saeculi XII. notitias sequentes a. 1136. et 1131. exhibet, quibus praecedunt: '12. May anno XL° (= 1540) facta est Gandavi translatio canonicorum divi Bavonis ad sanctum Ioannem, et eodem die fuit positus per imperatorem Carolum V. primus lapis arcis ad divum Bavonem'. Quas ab I. Mangeart, 'Catalogue des manuscrits de la bibliothèque de Valenciennes' (Paris 1860) p. 202 et A. Molinier, 'Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France. Départements' XXV (Paris 1894), 286 editas denuo contulit K. Hampe. A. Hofmeister.

1136. Anno Domini MCXXXVI^o altare, quod in cripta nostra ad meridianam plagam constructum est, dedicatum est a domno Simone Noviomensium et Tornacensium episcopo³ in honore sanctorum martyrum Sebastiani, Mauricii, Nichasii, Vincentii^d, Laurentii beatorum martyrum VII° kalendas Aprilis. Similiter eodem die ab eodem episcopo ipso anno altare aliud ibidem constructum dedicatum est in honore sanctorum Ambrosii, Augustini, Iheronimi, Gregorii, Nicholai et omnium beatorum confessorum Christi. 30

1131.
Aug. 16.

Anno domini nostri Iesu Christi MCXXXI^o XVII° kal. Septembris ad petitionem domni abbatis Absalonis et domni Hellini prioris tria altaria, que constructa cernuntur in medio ecclesie sancti Amandi, consecravit et dedicavit domnus Simon Noviomensium seu Tornacensium episcopus. Altare medium dedicatum est in honore sancte crucis et sanctorum martyrum Cirici et Iulitte matris eius et sanctorum innocentum et sancti Nicasii Remorum archiepiscopi. Altare, quod habetur in parte australi, dedicatum est in honore sancti sepulchri domini nostri Iesu Christi et beatorum apostolorum Petri, Pauli, Andree, Iacobi, Iohannis, Thome, Iacobi, Bartholomei, Philippi, Mathei, Simonis, Thadei, Mathie, Bernabe et sanctorum evangelistarum Luce et Marci. Altare in parte septentrionali dedicatum est in honore beatissime semper virginis Marie Dei genitricis et sanctarum virginum et martirum Cecilie, Agathe simulque omnium sanctarum virginum Cristi. 40

a) eppiscopo c. b) ita c.; hoc loco aliquid excidisse videtur, forsitan virginis Marie. c) Otm c. d) Vincetii c.

1) Qui sedit inde ab anno 1127.; mense Novembri m. Octobr. a. 1130. in carcere mortuus est. 2) Qui a. 1129. in Italiam profectus, Parmae captus et 1. die sedit a. 1127—1138. 3) Qui sedit a. 1123—1148.

NOTITIA S. AMANDI.

Hanc notitiam ex codice Valencenensi nr. 498 (458), antea S. Amandi, fol. 159^r et 160, ubi manu saec. XII. exarata est, exscripsit E. Sackur; cf. 'N. Archiv' XV, 442; I. Mangeart, 'Catalogue des manuscrits de la bibl. de Valenciennes' (Paris 1860) p. 455; A. Molinier, 'Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France' XXV (Paris 1894), 400.

A. Hofmeister.

Anno MCXXXII transpositae sunt hae reliquiae in novam thecam deauratam a domno 1132.
abbate Absalone adiuvante domno Walthero de Corda tunc aecclesiae sancti Amandi custode.

De apostolis et de ewangelistis.

- 10 De ossibus sancti Iohannis baptistae, de sanguine eius, de sepulchro eius. De barba sancti Petri apostoli et de capillis eius et de vestimento eius. De ossibus sancti Pauli et vestimento eius. De costa sancti Andreae apostoli, de ossibus eius, de vestimento eius. Reliquiae sancti Iohannis ewangelistae, de vestimento eius, de sepulchro eius. De osse sancti Mathei apostoli. Reliquiae sancti Marci ewangelistae.

De martiribus.

- 15 Ampulla continens sanguinem prothomartiris Stephani, de brachio eius, de ossibus eius, de lapidibus, quibus lapidatus est. Membra corpusculi infantis Cyrici martiris pretiosi. Reliquiae sancti Nichasii martiris Remensis archiepiscopi. De brachio sancti Vincentii martiris. De pulvere carnis sancti Laurentii et de dalmatica eius. Dens sancti Calixti papae et martiris et de ossibus eius. Reliquiae sancti Apollinaris martiris, quae inventae sunt in quadam capsula, cum quibus invente sunt reliquiae de sindone Domini, quam milites sciderunt. Reliquiae sancto-
20 rum martyrum Dionisii, Rustici et Eleutherii. De vestimento sancti Dionisii. Reliquiae sancti Quintini. De sudario, quod sanctus Eligius super caput eius posuit. De capillis sancti Quintini. Brachium* . . . Laurentii. Brachium sancti Salvii episcopi et martiris, de ossibus eius, de sanguine eius, de capillis eius. De ossibus sanctorum Cris-
thofori, Tiburtii filii Cromatii. De linteo, unde involutum est corpus sancti Sebastiani a Lucina, itemque de linteo, quo involutum est postea. De ossibus sanctorum martirum Sergii et Bacci. De capillis sanctorum martirum
25 Crispini et Crispiniani et de costa sancti Crispiniani. De capillis sancti Mauricii martiris. De capite sancti Marcelli diachoni et martiris. De osse Corneli pape et martiris. De sanguine sancti Leodegarii episcopi et martiris. Reliquiae sancti Firmini episcopi et martiris. Reliquiae sancti Crisanti. Os sancti Bonifacii. De sancto Georgio. Dens sancti Liviani martiris Augustidunensis, cuius festivitas celebratur XVII. kl. Decembris.

Nov. 15.

De ligno crucis Christi.

- 30 De ligno crucis Christi, quod Formosus* dedit, itemque de eodem ligno, quod excisum fuit de vexillo regis Karoli. De sepulchro Domini. De presepio Domini. De spongia Domini. De spinea corona Domini. De concha, ubi Dominus lavit pedes discipulorum. De vestimento sanctae Mariae. De columpna, ad quam Dominus flagellatus fuit.

De confessoribus.

- 35 De ossibus et veste sancti Martini. De ossibus sancti Gregorii et sepulchro. De chrismali, de casula, de tunica, de dalmatica, de pallio, de . . .^b, de capillis, de poculo, de palla, unde fugata est plaga inguinaria. De pulvere corporis sancti Germani Autissiodorensis episcopi, de barba eius. Digitus cum iunctura sancti Signitii episcopi Remensis. De camisia sancti Germani Autissiodorensis episcopi. De corpore sancti Aniani. Dens^c sancti Viventii episcopi et confessoris Remensis. Capilli sancti Aunarii episcopi et confessoris Autissiodorensis.
40 De sancto Germano Autissiodorensi. De costa sancti Xisti primi episcopi^d et confessoris et digitus. Reliquiae sancti Alpini episcopi et confessoris Cathalaunensis. De ossibus reliquiae sancti Mauri confessoris. De osse digiti sancti Audoeni. Os sancti Romani monachi alumni sancti Benedicti. Dens sancti Iuvini confessoris. De costa sancti

*) In margine superiore alia manu coeva add.: Hic Formosus Portuensis episcopus derelicta sede propria cum Iohanne papa¹ in Galliam venit, secum multas sanctorum reliquias deferens. Quibus per diversas
45 aecclesias derelictis² Romam regressus in papam sublimatur³.

a) sequitur corrupte alonflui, ubi sancti diaconi vel archidiaconi expectas.
d) supplendum videtur Remensis.

b) locus rarus.

c) dens minio superscr.

1) VIII. 2) Cf. Ann. S. Columbae Senon. 882, SS. III², 84sq. 3) A. 891.
I, 103; Dümmler, 'Gesch. des Ostfränkischen Reiches'

Sindulfi, reliquiae sancti Sindulfi. De veste sancti Ambrosii. Reliquiae sancti Policarpi episcopi et confessoris, de costa eius. Reliquiae sancti Arnulfi. De digito sancti Fursei. De baculo sancti Philiberti. Dens sancti Alpini confessoris et episcopi Cavillonensis. Dens sancti Marsi presbiteri. De digito pedis sancti Bertini. Dens sancti Amatoris episcopi et confessoris. Os Basilii Capadocensis. De ossibus Domitiani episcopi et confessoris. Os Pauli primi heremitaе. De barba et capillis sancti Hylarii. Os sancti Flavii confessoris, sancti Macharii monachi. De osse sancti 5 Cerbonii confessoris. De ossibus sancti Lupi. Dens sancti Gatiani, sancti Richarii, sancti Arsenii monachi, sancti Iheronimi. De cappa et cilitio sancti Medardi. De capillis sancti Fursei et cultello eius. Os sancti Ionathi abbatis. Brachium sancti Mauronti abbatis. Maxima pars de corpore sancti Wlganii confessoris. Ossa sancti Marsi confessoris.

De virginibus.

10

De lapide, super quem sancta Cecilia interfecta est. De capillis sancte Agathe. De ossibus sanctae Eutropiae virginis et dens eius. De cerebro sancte Felicitatis. De capillis et vestimento sanctae Genovefae virginis. De vestimento sancte Ceciliae virginis. Reliquiae sanctae Helenae. Reliquiae sanctae Agnetis. Reliquiae sanctae Aldegundis. Reliquiae sanctae Benedictae virginis. Iunctura digiti sanctae Columbe virginis et martiris et de pulvere corporis ipsius. De capillis sanctae Eufemiae virginis. Reliquiae sanctae Radegundis. Reliquiae sanctae 15 Pharahildis. De palla sanctae Marie Magdalenae. Reliquiae sanctae Agnae. Reliquiae sancte Ragenfredis. Reliquiae sanctae Austrudis. Brachium sanctae Aldetrudis virginis. Duo digiti sanctae Rictrudis. Dens cum digito sanctae Eusebiae filiae sanctae Rictrudis.

CONSECRATIO CLAUSTRONEOBURGENSIS.

I. Hanc notitiam ex folio membranaceo in archivo Claustroneoburgensi servato, ubi post 20 diploma Innocentii II. papae d. a. 1137. Nov. 30 (Jaffé-L. nr. 7861; Germ. pont. I, 248, nr. 2) eadem manu saec. XII. exarata est, edidit H. Zeibig, 'UB. des Stiftes Klosterneuburg' II (Fontes rerum Austr., Dipl. XXVIII, 1868), 106 sq. Quam nos a v. d. B. Černík denuo collatam hic repetimus, quamquam tota fere ex carta foundationis Leopaldi III. marchionis data die 29. Sept. 1136. descripta est, Meiller, 'Regesten zur Geschichte der Markgrafen und Herzoge Oesterreichs 25 aus dem Hause Babenberg' p. 23, nr. 61, edita apud B. Pez, Thes. anecd. noviss. VI, 1, 1729, 316; M. Fischer, 'Merkwürdiger Schicksale des Stiftes und der Stadt Klosterneuburg', Wien 1815, II, 124 sqq. Apographum in chartulario Claustroneoburgensi saec. XIII. ('Alte Rapulatur' nr. 2) fol. 21' exstare monuit A. Brackmann, Germ. pont. I, 248 sub nr. 1. Ea, quae O. de Mitis, 'Studien zum älteren österreichischen Urkundenwesen' p. 253 sqq. exposuit, non omnino probo. 30

II. Aliam notitiam ex cod. Claustroneob. bibl. nr. 165 manu saec. XIII. exeuntis vel XIV. ineuntis (non saec. XIII. prioris) scriptam, a bibliopecto mutilatam edidit Mitis l. c. p. 252, sed cola non bene distinxit. Quam in usum nostrum a v. d. B. Černík benignissime collatam hic denuo edimus. Codex, in quo haec notitia quondam exstabat, necrologium et statuta monasterii continebat. Quo dissecto folium, in quo notitia scripta est, codici 165 in fine insertum est. 35

A. Hofmeister.

I.

1136.
Carta
Leopaldi.

In consecratione autem basilicę Niuwenburgensis¹ fundator eiusdem Liupoldus marchio² cum nobilissima coniuge Agnete³ et filiis Liupoldo et Adelberto et ceterorum liberorum consensu pari et multis noto, omni contradictione sopita, Sigefridum et Prūnicum famulos, qui tunc presentes aderant, familia m que 40 sanctę Marię et possessiones, quas ipse et alii fideles tradiderant, cum Davidica devotione in simplicitate cordis letus universa Deo et ecclesię predictę obtulit, ut fratribus sub regula sancti Augustini Christo servientibus familia traditaque predia deserviant. In qua traditione venerabilis princeps episcopis⁴, clero et populo notificavit, quod locum predictum cum possessionibus suis sancto Petro et beato apostolico Innocentio⁵ 1135. ipse obtulerat per manum Wolframmi nobilis viri de Pūbenchirchen. Quo legato in Pysensem synodum⁶ veniente 45 et coram episcopis LVI delegata delegante, beatus apostolicus ecclesiam in liberam defensionem suscepit, ut post obitum Hartmanni prepositi, qui tunc regulariter electus monasterium rexit⁷, in perpetuum

1) Quae a. 1136. dedicata est; Ann. Mellic. cod. Zwettl., SS. IX, 502; Cont. Claustroneob., ib. p. 613.
2) III. Austriae, qui a. 1136, Nov. 15. obiit. 3) Filia Heinrici IV. imperatoris. 4) Conradus I. archiepiscopus Salzburger, Reginmarus Pataviensis, Roma-

nus I., Gurcensis episcopi aderant; cf. n. 1. 5) II. 6) A. 1135, Maii 30 celebratam; Jaffé, Reg. Pont. ed. 2. I, 865 sq. 7) A. 1133—1140, ubi episcopus Brix- 50 nensis factus est.

liceat fratribus libera electione uti. Hoc testamentum apostolicum, hoc apostolicę literę presentes¹ intonuerunt. His a marchione Liupoldo pronunciatis, ad traditionis iterate munimen comites et primi Orientalis regionis nobiles testes accesserunt: Otacharus marchio^a Stirensis, Dietricus de Gritsansteine, Chūnradus de Pilsteine, Gebehardus de Piugen cum fratre Adelberto et filio Heri-
 5 manno, Liutoldus de Plegen et filius eius Liutoldus, Ekebertus de Pūtin², Sigehardus et Gebehardus de Purchusin comites, Adalrammus cum fratre Adelberto de Perge, Otto de Lengenpach et frater eius Hertuuicus de Rech-
 perch Germanusque suus Heidenricus de Purchstalle, Waltherus de Sancto Andrea cum fratribus suis Adelrammo de Eppinperge, Hertwico de Rūdniche, Ernesto de Treisme, Otto et frater eius³ de Machlande, Hen-
 ricus de Simmanningen, Rūdolfus de Pekahe. His ita gestis, in talem sententiam predicti pontifices assurgunt:
 10 'Possessiones huic tradite ecclesię apostolico privilegio communitę sunt. Dominus enim noster apostolicus om-
 nem invasorem et raptorem huius substantię anathemate dampnavit. Nos quoque pauperes Christi regulam
 sancti Augustini absque proprietate sequentes quietos ad Dei laudes esse volumus, et ideo domini nostri aposto-
 lici sententiam sectantes et quod cepit perficientes, omnem invasorem et raptorem a domo Dei, que est ecclesia
 eius, perpetuo anathemate separamus, qui de vita eorum demere quicquam vel mutare aut substantias ipsorum
 15 invadere vel diripere presumpserit a dię, qua vita⁴ in generali synodo apostolico privilegio munita et possessio
 auctoritate summi pontificis est defensata'.

II.

Anno ab incarnatione Domini M^cC^oXXXV[I^o, indictione XV]^b, III. kal. Octobris dedicata
 est hec basilica [a venerabili Chun]rado Iuvavensis sive Salzpurgensis ecclesie archiepiscopo,
 20 [cooperantibus] sancte sedis Pataviensis et Gurzensis ecclesie episcopis Reim[aro et Romano]
 in honore sancte et individue trinitatis et precipue genitric[is Dei Marie] et omnium sancto-
 rum spirituum, patriarcharum, prophetarum, [apostolorum, martirum], confessorum, virgi-
 num et quorum reliquie hic recondi[tę sunt: de vesti]mento sancte Dei genitricis Marie, cuius virtute
 et patro[cinio privilegiata] et fundata est, de lingno sancte crucis, Iohannis bab[tiste; apostolorum Petri] et Pauli,
 25 Andreę^c, Iacobi, Philippi et Iacobi, Symoni[s et Iude, Marci], Luce; sanctorum martirum Stephani protho-
 marti[ris, Laurentii], Sixti, Stephani pape et martiris, Fabiani et Sebastiani, [Georii, Blasii], Mauricii, Lamberti, Herma-
 chore et Fortunati, [Panthaleonis], Iohannis et Pauli; sanctorum confessorum Gregorii pape, Aug[ustini episcopi],
 Rudberti, Nycolai, Wolfgangi, Gothardi, Udalrici, Eg[idii, Oswaldi regis]; sanctarum virginum Marie Magdalene,
 Margar[ethe, Agathe, Ag]netis, Lucie, Walpurgę, Gerdrudis, Brigide, undeci[m millium virginum], et aliorum,
 30 quorum reliquie hic continentur. Feliciter a[men. Omnes autem], qui hanc basilicam tempore
 dedicacionis visitaverin[t] dies indulgenciarum se noverint accepturos⁵.

1136.
Sept. 29.DEDICATIO CAPELLAE S. GODEHARDI
MOGUNTINENSIS.

Sequentem notam dedicationis, tunc etiam existentem, afferunt 1) Schannat, *Historia episc.*
 35 *Wormatiensis* (1734) I, 353, 2) Gudenus, *Codex diplom. anecdot. res Mogunt. illustr. II* (1747),
 732. *Repetiverunt eam ex* 2) Würdtwein, *Dipl. Magunt. II*, 542; K. L. Schall, 'Erzbischof
 Adalbert I. von Mainz' (*Mainzer Gymnasial-Programm* 1867) p. 24; F. X. Kraus, 'Die christ-
 lichen Inschriften der Rheinlande' II, 114 nr. 242; cf. F. Falk, 'Die Kunstthätigkeit in Mainz'
 (1869) ad a. 1138. F. Baethgen.

40 Anno dominicae incarnationis MCXXXVIII., indictione XV., II. kal. Iulii consecratum
 est hoc altare a venerabili Buccone^c Wormatiensi episcopo⁶ in honorem domini nostri

1137.
Iun. 30.

a) sequ. n. eras. c. b) uncis inclusa abscisa c., suppl. Mitis. c) Buggone 1.

1) Datae Pisis a. 1135. Mart. 30. ad Leopoldum mar-
 chionem, Jaffé-L. nr. 7679, Germ. pont. I, 248, nr. 2 =
 45 259, nr. 1. Praeter has litteras privilegium apostolicum
 ecclesiae Claustroeburgensi datum est (*testamentum*
apostolicum supra l. 1), quod non servatum, sed a. 1137.
 Nov. 30. ab eodem papa confirmatum est, Jaffé-L.
 nr. 7861, Germ. pont. I, 248, nr. 2; cf. Mitis l. c. p. 259.
 50 2) Ekebertus II. comes de Formbach et Pütten, qui
 a. 1144. obiit. 3) *Waltchūn* add. carta Leopaldi.

4) *ordo illorum . . . munitus* carta Leopaldi. 5) Se-
 quitur notitia de traditione praedii Rückersdorf a. 1113.
 facta; cf. *Fontes rerum Austr. Dipl. IV*, 26, nr. 121.
 6) Sedes Maguntinensis tunc vacabat Adalberto archi-
 episcopo IX. kal. Iul. 1137. mortuo. Burchardus II.
 (Buggo, Bucco) electus a. 1115, ordinatus a. 1120, mor-
 tuus a. 1149; cf. Boos, 'Quellen zur Gesch. von Worms'
 III, 36 n. 4.

Iesu Christi et eius gloriosae genitricis perpetuae virginis Mariae et sancti Pauli apostoli, Laurentii martyris^a et^b beatorum confessorum^b Martini^c et Gothardi omniumque sanctorum.

DEDICATIO ECCLESIAE NUENHEIMENSIS.

In ecclesia Nuenheimensi¹ hodie destructa, quam anno 1786. adhuc superfuisse apparet ex I. G. Widder, 'Beschreibung der Pfalz' I, 251sq., olim haec erat inscriptio, memoriae tradita⁵ apud Schannat, Hist. ep. Worm. I, 25. Unde eam post Würdtwein, Nova subsidia III, 293 et F. X. Kraus, 'Die christl. Inschriften der Rheinlande' II, 84 nr. 188 hic repetimus.

F. Baethgen.

1137.
Aug. 5.

Anno dominicae incarnationis MCXXXVII. nonis Augusti ab episcopo domino nostro Boggone Wormatiensis ecclesiae² dedicatum est hoc templum in nomine sanctae Trinitatis¹⁰ et in honore sancti Iohannis baptistae et martyris et quorum vel quarum reliquiae continentur in hoc sanctuario, scilicet Blasii martyris et Nicolai, Aegidii confessorum virginumque Margaretae Afrae, Luciae, Susannae.

a) mart. 2; martyrum 1. b) et — confessorum *desunt* 2; et beat. apostolorum conf. 1. c) et martyrum 1.

1) Neuenheim prope Heidelberg. 2) Cf. p. 787, n. 6.

15

VITA LEBVINI ANTIQVA.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

Codices Vitae Lebuini antiquae (BHL. nr. 4810b) sunt hi:

1) *Groningensis bibl. univ. Ms. 23, chart., saec. XV., cuius pars prior in fol. 97' finiens a. 1446. scripta est*¹. Fol. 1': Iste liber pertinet ad domum confessoris sororum antiqui conventus in Groningen. Fol. 112—115': Vita sancti Lebuini presbiteri et confessoris. Cf. H. Brugmans, *Catalogus codicum manuscriptorum universitatis Groninganae bibliothecae (Groningae 1898) p. 17 sq.; Archiv VIII, 588 (A c. 11).*

2) *Hagensis bibl. regiae 129 G 3, membr., saec. XV., fortasse in Traiecto inferiore scriptus, qui vitas sanctorum continet. Fol. 116'—119': De sancto Lebuino presbitero et confessore. Fol. 132'—133': Egloga ecclesiastica Radbodi sancte Traiectensis ecclesie famuli de virtutibus beati Lebuini presbiteri et de sancto nomine eius, quod non sine quodam futurorum presagio sortitus esse creditur*². Fol. 134—136: Sermo beati Radbodi sancte Traiectensis ecclesie Dei famuli de sancto Lebuino³. Cf. 'Verslag over den toestand der Koninkl. Bibliotheek in het jaar 1898' ('s Gravenhage 1899) p. 13 sq. Hunc codicem nobis benigne indicavit W. Levison socius noster.

3) *Monasteriensis bibl. Paul. 353, olim Bodecensis, chart., saec. XV., de quo cf. H. Moretus, Anal. Bolland. XXVII, 272 sqq. P. 55—58: Incipit vita sancti Lebuini presbiteri.*

4) *Hagensis bibl. regiae 70 E 21 (L 29; Weesp. 14), chart., olim liber sororum sancte Katerine Mudén., a. 1461. per Petrum Zwaninc in Weesp scriptus*⁴. Fol. 331b (316)—332' (317): Vita sancti Lebuini confessoris quod est pridie ydus Novembris. Cf. Anal. Bolland. VI, 172—186; W. Levison, SS. rer. Mer. VII, 593.

5) *Vindobonensis bibl. priv. imperialis ('k. u. k. Familienfideikommissbibl.'⁵) 7928, chart., saec. XV., de quo cf. Anal. Bolland. XIV, 244. Fol. 169—171': Incipit vita sancti Lebuini (presbiteri et superscr.) confessoris.*

6) *Bruxellensis bibl. regiae 197, a. 1465. in monasterio S. Pauli dicti Rubeevallis in Zonia iuxta Bruxellam scriptus*⁶. Fol. 181b (183)—184a (185): Vita sancti Lebuini presbiteri et confessoris. Cf. I. Van den Gheyn, 'Catalogue des manuscrits de la bibliothèque royale de Belgique' V (Brux. 1905), 56—60 (nr. 3131); Catal. cod. hagiogr. bibl. reg. Bruxell. Bolland. I (Brux. 1886), 104; W. Levison, SS. rer. Mer. VII, 562 sq.

Codices 1, 2, 3, 4, 6 Berolinum transmissos ipse contuli, codicis 5 exemplum phototypice expressum benigne subministravit F. Schnüver bibl. priv. imper. Vindob. tunc praefectus.

1) Fol. 97': *Laus tibi sit Christe, quoniam liber explicit iste*

35 *In festo Luce. Iam pro scriptore rogate. M^oCCCC^oXLVI^o.*

2) In editione MG. Poetae IV, 1, p. 160 sqq. neque hic codex adhibitus est neque Monasteriensis 353 (infra nr. 3), de quo cf. Anal. Bolland. XXVII, 272 sqq. 40 V. nunc Poetae IV, 3, 1130. 3) Apud Migne Patr. Lat. CXXXII, 553—558 ex Surio repetitus. 4) Fol. 326' b (311) post passionem sancti Mauri: *Explicit secunda passionalis originalis de tempore estivo conscripta pro ultima parte per manus Petri Zwaninc in Weesp* 45 *et finita anno Domini MCCCCLXI^o crastino Odulfi*

conf. Deo gracias. Ea quae sequuntur eiusdem Petri Zwaninc manui debentur.

5) Quae nunc in bibliothecam publicam Vindobonensem ('Nationalbibliothek') translata est.

6) Fol. 237' b (239): *Iste liber pertinet fratribus monasterii sancti Pauli dicti Rubeevallis in Zonia iuxta Bruxellam. Qui et scriptus est in eodem monasterio ac finitus anno Domini M^oCCCC^oLXV^o in octava sancti Iohannis euangeliste, per manus fratris Iohannis Back presbiteri donati. Orate pro eo.* De Iohanne Back cf. Anecdota ex codicibus hagiographicis Iohannis Gielemans ed. Bollandiani (Brux. 1895), 196, n. 3. Hunc codicem apud Potthast, Bibl. II², 1420 confuse sub no. 79 afferri monet M. Coens.

Codices 5 et 6 arctissime inter se cohaerent neque quicquam obstat, quin 6 ex 5 descriptum putemus. Praeterea codices 1 et 2 affines quodam modo esse videntur nec tamen alter ex altero descriptus; qui, quamquam suis uterque mendis non levibus laborat, interdum soli genuinam lectionem servaverunt. Codex 1 per se non pauca mutavit.

Ex 4 et 6 Vitam primus edidit M. I. A. Moltzer in 'Nederlandsch archief voor kerk-
geschiedenis N. S.' VI (s-Gravenhage 1909), 230—235. Moltzer hanc vitam ab Hucbaldo
S. Amandi monacho¹ inter a. 918. et 930. exscriptam, non ex eius libello excerptam esse, quod
priores iudicaverant², demonstravit. Moltzer etiam Vitam nostram ab Altfrido in Vita Liudgeri³
adhibitam et propterea ante a. 849, quo Altfridus obiit, et post a. 786, quia Liudgeri Vitam
Gregorii abbatis Traiectensis non ante hunc annum compositam exscripsit, editam esse contendit.
Quod cum in dubium vocasset A. Poncelet, Anal. Boll. XXVIII (1909), 328, suo iure re-
futavit W. Levison, 'N. Archiv' XXXVII (1912), 286—289, qui Altfridum in Vita nostra
expilatum eamque inter a. 840.⁴ et a. 930.⁵ compositam esse statuit. Immo Levison Vitam
nostram anno 900. posteriorem putare maluit. Sed Radbodus episcopus Utraiectinus, qui in ser-
mone de s. Lebuino Vita eius non usus est, nihilo magis ea, quae Altfridus tradidit, adhibuit. Et
auctori Werthinensi vitae secundae Liudgeri, quem post Altfridum et ante a. 864. scripsisse Diekamp
ostendit, praeter Altfridum etiam Vita Lebuini antiqua praesto fuisse videtur⁶. Quod iam Moltzer
persperit. Unde Vitam Lebuini post a. 840. et aliquanto ante a. 864. compositam esse putaverim.

Quis quo loco Vitam scripserit, certo certius non constat. De Werthinensi monasterio
Moltzer, de Daventriensi sancti Lebuini ecclesia Levison cogitavit. Sed cum Daventriae saeculis
nono aut decimo ineunte vix ulla Lebuini praeter solum nomen memoria viguisse videatur, ita
ut ne Radbodus quidem episcopus Utraiectinus Daventriae constitutus in opusculis suis de
Lebuino conscribendis plura posuerit, Daventria reiecta magis monacho cuidam Werthinensi Vitam
Lebuini antiquam attribuerim. Quod etiam necessitudo, quae inter Vitam Lebuini et Vitam secun-
dam Liudgeri intercedit, suadet. Porro si is, qui Liudgero in monasterio Werthinensi condendo
locum Widuberg per commutationem tradidit, Folcbertus fortasse idem est qui Folcbertus Lebuini
amicus, non est locus, quo veri similis Vitam nostram scriptam esse putemus⁷.

Auctor anonymus Liudgeri Vitam Gregorii abbatis⁸, Altfridi Vitam Liudgeri, Bedae Histo-
riam ecclesiasticam gentis Anglorum exscripsit; de Lebuini inter Saxones conversatione et cum
Folcberto necessitudine aliunde — ex Werthinensium, ni fallor, traditione — quaedam adiecit,
quae spernenda non sunt. Inter quae celeberrimus ille de concilio antiquorum Saxonum generali
locus multo nunc maioris momenti quam antea, cum sola Hucbaldi, saeculi X. auctoris, auctoritate
nitebatur, iudicandus maxime enitet. Qui quo iure convelli possit, non iam video, ut alibi
pluribus exposui⁹.

Vita nostra una cum Hucbaldi, qui eam expilavit, libello adhibita est saec. XV. in Vita Lebuini
congregationis Windesheimensis, quam M. Coens edidit¹⁰, et in versione Hollandica, quae medii
aevi temporibus Daventriae facta est. Exscripta est etiam in Epitoma, quae incipit Inter septen-

1) Cf. excerpta ex Hucbaldi Vita Lebuini MG. SS. II, 360 sqq.; prologum edidi l. c. infra n. 6 p. 89, n. 1. Cf. L. Van der Essen, 'Hucbald de Saint-Amand' etc., Rev. d'hist. eccl. XIX (1923), 522 sqq., maxime 535—543. 2) Cf. ex. gr. Catal. cod. hagiogr. bibl. reg. Brux. I, 1 (1886), 104; Analecta Bolland. VI (1887), 186. Ita iam saec. XV. monachi Bodicenses opinati sunt, qui in cod. Monast. 353 (supra nr. 3) Hucbaldi libello p. 84 hanc notulam subiunxerunt: *Item Vita eiusdem S. Lebuini presbyteri ex praecedenti legenda compendiosius compilata: 'Sanctus Lebuinus ex Britannia Angliae insula oriundus fuit. Hic in infantia sua a parentibus, ut supra' (alia manu corr.: Superius aliter habetur)*, Anal. Boll. XXVII (1908), 273. 3) Ed. W. Diekamp, 'Die Vitae sancti Liudgeri', 'Die Geschichtsquellen des Bisthums Münster' IV (Münster 1881). Vita Lebuini antiqua interdum cum textu L (olim Werthinensi) convenit, cf. p. 795, l. 5, n. f. *quam*; p. 795, l. 2: *quo putavit illud esse*; p. 795, l. 5, n. h. L. *Domini* praebet, sed in eius apographo S

Dei invenitur. At p. 792, l. 11 Vita Lebuini antiqua cum Altfridi codice Helmstadensi (W) *perduci* habet.

4) Quoniam Altfridus a. 839. episcopatum Monasterien- sem adeptus est. 5) Quo anno Hucbaldus obiit.

6) Cf. quae exposui in dissertatione quae inscribitur 'Über die älteste Vita Lebuini und die Stammesverfassung der Sachsen', in 'Geschichtliche Studien Albert Hauck zum 70. Geburtstage dargebracht' (Leipzig 1916) p. 100 sqq. 7) Cf. quae exposui in 'Geschichtliche Studien' p. 102 sqq.; infra p. 792, n. 12. 8) MG. SS. XV, 1, 63 sqq. 9) 'Geschichtliche Studien' p. 104 sqq.; 'Hist. Zeitschr.' CXVIII ('3. F.' XXII), 189 sqq. ('Die Jahresversammlung der alten Sachsen zu Marklo'). Quibus assensus est F. Philippi, 'H. Z.' CXXIX ('3. F.' XXXIII), 112 sqq., quem tamen ea, quae 'Gesch. Stud.' p. 106 sq.; 'H. Z.' CXVIII, 198 sq. disserui, fugerunt. Cf. W. Levison, 'N. Archiv' XLI (1919), 334 sq.; F. Kauffmann, 'Deutsche Altertumskunde' II (1923), 359, n. 2; aliter L. Schmidt, 'Gesch. d. deutschen Stämme' II, 4 (1918), 617. 10) Anal. Boll. XXXIV—XXXV (1921), 306 sqq.; BHL. nr. 4814 d.

trionem, maximam partem ex Hucbaldo compilata, ex qua apographum¹ a M. Coens nobis benignissime transmissum secuti quaedam sub signo 'Epit.' enotavimus. Werner Rolevinck in libro de laude antiquae Saxoniae non Hucbaldi, sed Vita nostra usus est. Etiam auctor Werthi-
 5 Vitam Lebuini inspexisse videtur².

Tempus, quo Lebuinus inter Saxones praedicabat, Hauck inter annos circiter 770. et 780. conclusit³, sed perperam Vitam Lebuini, quam non nisi ab Hucbaldo retractatam cognovit, cum Vita Liudgeri in plurimis rebus non convenire putans prorsus sprexit. Ego Lebuinum iam (paulo?) ante annum circiter 770. in Frisiam venisse crediderim, cum in hac Vitae Liudgeri
 10 parte, ad quam Hauck respexit, Altfridus rerum gestarum tempora non satis diligenter distin-
 xerit. Sed quomodo Leofuine episcopus in inscriptione epistolae inter Bonifatianas nr. 73, a. 746. conscriptae⁴, idem qui Lebuinus noster esse possit, quamquam fieri potuisse prorsus negan-
 dum non est, haud facile apparet, cum noster neque apud Liudgerum in Vita Gregorii neque apud Altfridum in Vita Liudgeri neque ullo alio loco episcopi titulo ornetur neque ullam cum
 15 Bonifatio, quantum scimus, necessitudinem coluisse aliunde probetur. Fortasse aut alius Leofuine est aut is, qui excerptum illud, quo solo Huuitae et Leofuini nomina in codice musei Britannici Nero E. 1 saec. X—XI. huic epistolae Bonifatianae praeponuntur, compilavit, suo arbitrio, ut numerum octo episcoporum compleret, haec duo nomina virorum, quos ex Anglia in Germaniam praedicandi causa migrasse novit, interpolavit. Quod tamen affirmare noluerim.

20 Capita in codicibus non numerantur.

A. Hofmeister.

VITA SANCTI LEBUINI PRESBITERI ET CONFESSORIS^a.

1. Anglorum patria, quae pio beati papae Gregorii studio ad Christianitatem perducta^b est⁵, Beda.
 25 in fide Christi semper religiosissima erat. Factaque^c est, sicut animalibus fecunda extat et frugibus^d, ita etiam sanctorum virorum fertilis. Ibi Deo^d devotissimi laici, ibi mirabilium virtutum virgines, in monachico quoque habitu magnanimes pro Christi caritate seculi contemptores^e. Plurimi^e elegerunt exulare propter Dominum, ut peregrinationis labore vel propria peccata castigarent vel paganis sive christianis in doctrina prodessent.

30 2. Sancto^f Lebuino^g Salvator ipse locutus est, ut exiens⁷ de terra sua transmarinis, id est antiquis Saxonibus, predicaret et in confinio Francorum atque Saxonum secus fluvium Ysla^h plebem erudiret. Cumqueⁱ hoc non semel tantum, sed et secundo ac tercio dominus Iesus terribili iussione^k preciperet, con-
 scensa navi beatus Lebuinus Gregorium sacerdotem^l adiit, qui tunc temporis Traiectum castrum, quod
 antiquo^o nomine Wiltenburch^m appellabaturⁿ, episcopi vice presbiter rexit¹⁰. Hic denique ex nobilissima Fran-
 35 eorum prosapia oriundus, a sanctissimo^o Winfrido a pueritia fuerat enutritus. Cui beatus ille, cum Hassos

Altfr. V. Liudg. I, 13.

Beda, Liudg. V. Greg. c. 1.

ib. c. 2.

a) ita 1. 6; Incipit vita sancti Lebuini (presbiteri et supra lin.) confessoris 5; Vita sancti Lebuini confessoris quod est pridie ydus Novembris 4; Incipit vita sancti Lebuini presbiteri 3; De sancto Lebuino presbitero et confessore 2. b) pro-
 ducta 3. 5, in marg. corr. per. 5. c) Factum que 4. d) Deo om. 5. 6 Epit. e) contemptores plurimi 1. 2. f) Ibi
 40 sancto 2; itaque add. 6; Tunc Salvator sancto L. l. e. Epit. g) lebuyno, -e- in loco raso 3. — Liafwinus semper Altfr.,
 sed cod. L hoc loco Lebuinus. h) isla 1. 2. i) -que om. 4. k) visione Epit. l) adiit sacerdotem 2. m) ita 1.
 2. 5; Wiltēborch 3; Wiltenburgh 4; Wildeburch 6. n) appellatur 1. o) sacratissimo 4; Bonifacio epō in marg.
 eadem manu add. 1; .i. Bonifacio epō in marg. alio atramento add. 2; .i. Bonifacio m̄re et archiepō in marg. add. 3;
 .i. Bonifacio in marg. eadem manu add. 4.

1) Ex cod. Brux. 1382—91, saec. XV., olim S. Marie
 45 virg. in Bethlehem prope Lovanium, de quo et aliis codi-
 cibus cf. M. Coens, An. Boll. XXXIV—XXXV, 311, n. 3; BHL. nr. 4814b. 2) Pauca verba allata sunt AA. SS. Mart. I, 73 nr. 19 (ubi 'brevior quidem, valde tamen antiqua' audit), Aug. V, 251 nr. 47. 3) 'Kirchen-
 50 geschichte Deutschlands' II^{3.4} (1912), 361. 4) 'Die Briefe des heiligen Bonifatius und Lullus', ed. M. Tangl, Berlin 1916, MG. Epistolae selectae I, 146sq. Cf. M. Tangl, 'Das Bistum Erfurt', in 'Geschichtliche Studien Albert Hauck zum 70. Geburtstage dargebracht', Leipzig 1916,

p. 115; 'N. Archiv' XL, 715sq. 5) Beda Hist. eccl. Angl. I, 23sq. 6) Ib. I, 1. 7) Cf. Act. 7, 3: Exi de terra tua. 8) abbatem Altfr. V. Liudg. I, 13. 9) Beda Hist. eccl. Angl. V, 11: Donavit autem ei Pippin locum cathedrae episcopalis in castello suo inlustri, quod antiquo gentium illarum verbo Viltaburg, id est oppidum Viltorum, lingua autem Gallica Traiectum vocatur; Liudg. V. Greg. c. 10: stabilito episcopatu in loco qui nuncupatur Traiectum et alio nomine Wiltaburg. 10) Cf. Liudg. V. Greg. c. 5. 10; Altfr. V. Liudg. I, 9. 10.

Liudg. V. Greg. c. 2. et Turingos^a iussu Dei peteret, ipse cepit puerulus^b adherere. Is^{c.1} quoque temporibus Karoli^d ex Anglia veniens, sub gloriosis² principibus^d eiusdem regis filiis Karolomanno^e et Pippino tanto fulgore sapientie ac sanctitatis illuxit, ut omne regnum Francorum et melioraret^f religione ac fide corrigeret. Dumque peregrinus ac⁸ pauper³ adveniret, ob facundiam⁴ atque prudentiam in summi episcopatus sedem urbis Maguncie ab ipsis regibus 5 et ab omni populo est electus, et Rome dum archiepiscopus⁵ consecraretur ab ipso apostolico papa Gregorio, qui tercius⁶ fuit a primo, mutatum est nomen eius bonorumque factorum merito⁷ Bonifacius est appellatus. Postquam vero beatus hic magister in Fresia, ubi evangelizabat⁸, gladio⁹ caesus cum quinquaginta duobus⁹ occubuit, erat sanctus Gregorius usque ad finem vitae suae confortans christianitatem novam, quam sanctus Willibrordus et alii servi Domini in Fresia^h et in illis regionibus ante initiaverant. 10

Altfr. V. Liudg. I, 13.

3. Retulit ergo homo Dei Lebuinus sancto Gregorio, que sibi Salvator iusserat, petens se ad locum perducere, quem sibi inⁱ eius parrochia Dominus designavit et commendavit. Audiens beatus Gregorius et digne gratulando amplectens piam Redemptoris visitationem, direxit eum ad locum, quem rogabat, dans ei comitem servum Dei Marchelmum^k, qui fuerat sancti Willibrordi discipulus¹⁰. Susceptus est primum homo Dei Lebuinus a quadam vidua Abarhilda^l nomine et in eius hospicio aliquamdiu mansit. Dum vero ad 15 eius praedicationem plurimi crediderunt, fecerunt ei^m christiani, qui ibi habitaveruntⁿ, in primis oratorium in occidentali parte in loco nuncupato Wilpe, postea ecclesiam^{o,*} et mansionem in orientali^p ripa praeterfluentis fluminis¹¹ Yslaeq; seditque ibi in studio operis Dei^r. Ibat vicibus^s per Saxoniam, quarens, quos posset Christo acquirere, et multis super fide Christi persuasit. Habuitque amicos et familiares ex nobilissimis, inter quos erat dives homo in pago Sudergo nomine 20 Folbraht^{t.12}. Cum non posset autem diu latere¹³, qui lumen Christi ferebat, nec semen verbi Dei sine persecutione crescere, coepit inter incredulos oriri murmur, coeperuntque viro Dei comminari, quare quidam illorum^u ab antiquo ritu desierunt novorumque fierent morum. 'Fantasma', inquiunt, 'istud, quod solet discurrere per provinciam, quod fabulando et incantando tam multos 25 infatuat; o si apprehenderetur et fieret ei aliquid dignum!' Collectoque agmine ecclesiam eius 25 combusserunt et christianos ex illis locis effugaverunt¹⁴.

*) edificata est ei honorabilis ecclesia in honore beate virginis Marie *Epit., quae hic in ceteris Hucbaldum exscripsit.*

a) thuringos 2. b) puerulis 1. c) ita 1. 3. 4; Idem 2; Hiis 5. 6; s. Winfridus (Wynfr. 2) sive Bonifacius in marg. add. 1. 2 (alio atram. 2); scilq; Bonifacius in marg. add. 3. d) Karoli — principibus in marg. suppl. 1. e) carolomanno 3. 30 f) corr. ex melioratur 1; corr. ex melioraretur 5. g) et 2. h) frisia 5. i) in eius parrochia in marg. suppl. 2. k) ita Altfr. V. Liudg.; marchellinum 1; mercellutu corr. marcellutu 2; marchelinum 3. 4; marchalinum corr. marchel., in marg. marcelmum tres sillabe 5; marcellinum 6. l) abarchilda 1; Avaerhilda Altfr. m) ei om. 6. n) habitaverant 6. o) sequi in occidentali del. 2. p) corr. ex occidentali 2. q) isle 1. 5 (in marg. yslae 5). r) sui 6. s) visibus 1. t) ita 1; Folbracht 2; Folbracht 3; folebracht; corr. folebracht⁹ 5; Folbertus 6; Filebracht 4. u) eorum, in marg. 35 illorum 2.

1) Sc. Bonifatius. 2) sub regibus Karlmanno et Pippino, eiusdem regis Karli clarissimis filiis, Liudg. V. Greg. c. 1, ubi cod. Fuld. a Browero impressus habuit: gloriosissimis. 3) Cf. Liudg. V. Greg. c. 2 in. 4) lb. c. 7. 5) Idem error in Vita altera Bonifatii, quae in codice Gothano Radbodo episcopo Traiectensi tribuitur, c. 10, ed. Levison p. 69. 6) Immo cum Romae a Gregorio II. a. 722. Nov. 30. Bonifatius in episcopum consecratus esset, pallium, id est archiepiscopi dignitatem, anno demum 732. a Gregorio III. accepit, Romae ipse non constitutus (cf. M. Tangl, 'N. Archiv' XL, 764—766. XLI, 59). Sed Bonifatii nomen iam, cum a. 719. Mai 15. a Gregorio II. officium praedicandi in Germania obtineret, sibi adscivisse videtur. 7) Aliter Liudg. V. Greg. c. 7: ob facundiam linguae et gratiam labiorum. Sed ad nostrum accedit Vita altera Bonifatii c. 4, p. 64: et re ipsa et nomine Bonifacius. Vita tertia Bonifatii c. 5 (propter sua bona opera) per Hucbaldum ad Vitam Lebuini redit. 8) Cf. Chron. Lauriss. breve III, 17, 'N. Archiv' XXXVI, 29: Bonifacius archiepiscopus evangelizans genti Fresonum verbum Dei martyrio coronatur.

9) Haec cum Martyrologio Fuldensi, ed. W. Levison, Vitae sancti Bonifatii p. 60, aliquo modo cohaerere videntur: gladio peremptus . . . Passi sunt autem cum eo et alii ex clero eius viri religiosi, presbyteri, 40 diacones et monachi; sed nobiliores inter eos fuerunt Eobanus episcopus et Adalharius sacerdos. Cf. Contin. Bedae (Ann. vet. Nordhumbr.) a. 754, MG. SS. XIII, 154: cum quinquaginta tribus; Vita altera Bonifatii c. 14, p. 73: suscepit gladii ictum. Cf. quae adnotavi in 'Geschichtliche Studien Albert Hauck dargebracht' p. 102, n. 4. 10) Postea custos ecclesiae S. Salvatoris Traiectensis, Altfr. V. Liudg. I, 18 (16). De Marchelmo cf. etiam Liudg. V. Greg. c. 8. 10. 11) in loco, cuius vocabulum est Darente, sequitur apud Altfr. 12) Idem 50 fortasse aut eiusdem generis is fuit, a quo Liudgerus a. 799. Febr. 14. locum Widuberg prope Werden commutatione comparavit, Lacomblet, 'UB. f. d. Gesch. d. Niederrheins' I, nr. 12, 13; Diekamp, 'Die Vitae s. Liudgeri' p. 282. Cf. 'Gesch. Studien' p. 104. 13) Cf. 55 Marc. 7, 24: et non potuit latere. 14) Hinc noster ab Altfrido recedit, qui ita pergit: Tunc vir Domini

Beda H. eccl.
V. 10.

4. Regem antiqui Saxones non habebant¹, sed per pagos satrapas¹ constitutos; morisque erat, ut semel in anno generale consilium^a agerent in media Saxonia iuxta fluvium Wisuram^b ad locum qui dicitur Marklo^{c,2}. Solebant ibi omnes in unum satrapae convenire, ex^d pagis quoque singulis duodecim electi nobiles totidemque liberi totidemque lati^e. Renovabant
5 ibi leges, praecipuas^f causas adiudicabant et, quid per annum essent acturi sive in bello sive in pace, communi consilio^g statuebant^{*}.

5. Erat praefato Folcberto^h filius nomine Helcoⁱ, qui instante hoc^k consilio^l debebat^m illuc cum aliis iuvenibus proficisci. Mane quodam dum pater cum filio sermocinaretur, dixit inter alia: 'Sollicitus sum de dilecto meo Wineⁿ' — sic enim eum appellare con-
10 sueverat — 'timeo, ne in aliquos incurrat, qui eum odiunt, ut vel ipsi eum interficiant vel ad consilium^o, ut interficiatur, adducant^p.' Tunc ergo inter sermocinandum^q canes in atrio latrare incipiunt et nimis in advenientem saevire. Accessit ad ostium^a praedictus iuvenis Helcoⁱ videre, quis ignotus adveniret^r; et ecce beatus Lebuinus in medio canum se baculo defendebat. Accurrit^s et abegit canes hominemque^t gaudenter introduxit ad
15 patrem. Post mutuae salutationis exultationem dum^u simul consederent, hominem Dei Folcbertus^v affatus est: 'Bene nunc venisti, mi dilecte Wini^w, bene venisti; optabam modo, ut te viderem et tecum loqui possem. Quo^x vero nunc disponis^y ire?' Respondit homo Dei: 'Ad consilium^z Saxonum pergere habeo.' Folcbertus^a dixit: 'Carus es nostrorum multis, mi dilecte Wini^w; mihi quoque valde sunt suavia, quae narrare soles. At^b vero
20 insolentes quoslibet iuvenes audio^c tibi maledicere tibi que comminari. Rogo, audias me eosque caveas. Noli ad^d consilium^e pergere, sed redi ad domum tuam et ad Davonem amicum tuum. Nam pertransito hoc consilio^f minus periculose perges, ad nos quoque secure venies, et verba tua libentissime audiemus.' Respondit vir Dei: 'Non possum omittere, quin^g ad conventum hunc veniam, quia ipse Christus^h Iesus mihi praecepit, ut
25 ibi mandatum eius Saxonibus nunciem.' Tunc ait: 'Non evades.' 'Bene', inquit, 'evadam, quia, qui me misit, ipse me adiuvabitⁱ.' Dum ergo non posset ei persuadere, dimisit^j eum.

6. Igitur advenerat dies statuti consilii^k, advenerunt satrapae, assunt et^l alii, quos adesse oportebat. Tunc in unum conglobati fecerunt iuxta ritum in primis supplicationem ad deos, postulantes tuitionem^m deorum patriae suae, et ut possent in ipso conventu sta-
30 tuere sibi utilia et quae forent placita omnibus diis. Deinde disposito grandi orbe con-

*) Haec male ita reddidit Epit., plerisque ex Hucbaldo compilatis: Saxones proinde adhuc gentiles nullus regis gubernantur prudencia, sed pro libitu suo ex melioribus eorum singulis annis in singulis pagis XII constituebant iudices, qui semel in anno secus flumen Wisuram et locum Marklo nuncupatum convenientes generale agebant consilium, tractantes ac scientiam propalantes rei publice et commoda communis utilitatis sive de bello sive de pace.

a) concilium Rol. b) voisuram 4. c) marclo 2. d) et 6. e) ita 1. 3. 4. 5 (mut. layci 3 [in marg.]. 5); layci 2. 6. Rolvinck (laici, sed ed. Tross. lazzi). f) precipues 1. g) concilio 2. 5. 6; decreto Rol. h) ita 1. 2. 3 (e corr. 3); Foleberto 4. 5. 6. i) helto 6. Epit. k) hoc e corr. 2; huiusmodi 4; predicto Epit. l) consilio, superscr. c 3; concilio 5. 6. m) dicebat 1. n) in marg. wyne add. 5. o) concilium 3. 4. p) ita 1. 2. Epit.
40 (superscr. in 2); inducant 3. 5. 6; indicant 4. q) hostium 3. r) adveniret 1. s) sequ. itaque iuvenis Epit. t) sequ. Dei Epit. u) cum 6. v) ita 1. 2; Folebertus 3. 4. 5. 6. w) ita 2. 3. 4. 5; Wini 1; wine 6. x) Que 1. y) disponi (= disponimus) 1; disponi(mq?) corr. -nis 2. z) concilium 3. 5. 6. a) ita 1. 2. 3. 5 (c e corr. 3); Folebertus 4. 6. b) ac 1. c) audi 1. d) hoc add. 6. e) concilium 3. 5. 6. f) concilio 3. 5. 6. g) qm 2. h) ita 1. 3. 5. 6; Iesus Christus 2. 4. i) misit 1. k) ita 1. 2; concilii 3. 4. 5. 6. l) et om. 1. m) tuicōne
45 in marg. suppl. 2.

Liafwinus reversus ad abbatem Gregorium praestolabatur consolationem a Domino. Sedato igitur tumultu reversisque praedonibus in sua vir Dei Liafwinus reaedificavit aecclesiam, quae fuerat combusta, et
50 more solito non cessabat documenta salutis impendere gregi, quoadusque pastori summo dilectam redderet animam etc. (infra p. 794, l. 28).

1) Beda, Hist. eccl. gentis Angl. V, 10: Non enim habent regem iidem antiqui Saxones, sed satrapas
55 plurimos suae genti praepositos, qui ingruente belli articulo mittunt aequaliter sortes, et quemcumque

sors ostenderit, hunc tempore belli ducem omnes sequuntur, huic obtemperant; peracto autem bello rursum aequalis potentiae omnes fiunt satrapae. 2) De loco Marklo cf. Abel-Simson, 'Jahrb. des Fränkischen Reiches unter Karl dem Großen' 12, 117, n. 2; 'Geschichtliche Studien Albert Hauck dargebracht' p. 106, n. 4; de concilio generali Saxonum cf. MG. LL. Capitularia I nr. 26, c. 34, p. 70, supra p. 790, n. 9. 3) Cf. Hier. V. Pauli 10: Inter has sermocinationes suscipiunt... 4) Cf. ex. gr. Ioh. 8, 29: et qui me misit, mecum est et non reliquit me solum.

cionari^a coeperunt. Ecce autem subito beatus Lebuinus in medio orbe stetit, clericali^b habitu indutus, crucem in manibus, ut ferunt, et evangelium^c portans, elevataque voce: 'Audite', ait, 'audite. Dei omnipotentis sum nuncius; mandatum eius vobis Saxonibus fero.' Conticuerunt^d obstupescences ad verba et ad insolitam formam^e viri. Prosecutus est homo Dei sermonem dixitque: 'Mandat vobis Deus caeli et terrae rex et Iesus Christus^f 5 filius eius, quia, si volueritis eius fieri et facere, quae per servos suos vobis mandaverit, tanta vobis bona praestabit, quanta numquam ante^g audiebatis.' Addidit etiam hoc^h, quod: 'Sicut hucusque super vos regem, o Saxones, non habuistis, ita non erit rex, qui contra vos praevalere possit et sibi subicere. Quodsi eius non vultis fieri, tunc mandat haec vobis: Praeparatus est in vicina terra rex quidam, qui vestramⁱ terram ingreditur, 10 praedabit vastabitque, variis vos bellis fatigabit^k, in exilium adducet, exhereditabit^l vel occidet; hereditates vestras quibus voluerit tradet; eique postea subditi eritis ac posteris eius.' Non tulerunt amplius silentium, sed elevato clamore: 'Hic', inquiunt, 'hic est ille decursor et illusor, qui vadit cum deliramentis^l et fantasiis discurrendo^m per terram; capiteⁿ eum, capite et lapidate.' Prohibentibus licet eisⁿ, qui sapientiores erant, accurrerunt ad 15 vicinam saepem, raptos sudas acuerunt, ut more suo lapidarent eum cum sudibus². Reversi giraverunt eum, et ille inter eos stans subito non comparuit³. Tum^o vero isti confusi, alii, qui ante eos^p prohibebant, indignati, omnes iniquum factum condempnabant. Praecipue concionator quidam Buto^q nomine conscendens truncum arboris sic clamabat omnibus: 'Audite, quae dico', ait^r, 'et iudicate^s. Nordmanni^t vel Sclavi, Fresones quoque seu cuius- 20 libet gentis homines si quando ad nos mittunt nuncios, cum pace^u suscipimus ac modeste audimus. Dei autem^v nuncius nunc^w venit ad nos, et ecce, quibus eum insectabamur iniuriis! Credite ergo, quia tam vera dixit, quam facile potuit nobis insectantibus eripi, et illa, quae comminatus^x est, incunctanter evenient^y.' Commoti itaque poenitudine staterunt, ut nemo Dei^z nuncium illum laederet, si ulterius appareret, sed cum pace dimit- 25 teretur^a, quocumque vellet ire. Quo facto inter se agebant^b, quod coeperant^c.

7. Sanctus vero Lebuinus pergebat, quocumque eum perduxit spiritus Dei, persistens in opere Domini, quousque dilectam Deo reddidit animam^{*4}; et defunctus in sua humatus est ecclesia, quam incensam reedificaverat. Post illius obitum iterum impii Saxones^d vastaverunt^e locum illum et succenderunt^f ecclesiam corpusque eius per tres dies quesierunt nec invenire potuerunt. Sed et abbas Gregorius migravit ad Dominum, et 30 suscepit curam pastorem Albricus nepos eius, qui venerabilem Lutgerum^g cum magno diligebat affectu atque eum ita^h allocutus est dicens: 'Nunc, quia frater meus dilectissimus es, peto, ut desiderium meum impleas. Locus enim, in quo sanctus Dominiⁱ Lebuinus presbiter, quem nosti, in opere Domini usque ad mortem persistendo laboravit et^k ubi sacrum eius^l corpus sepultum^m tegitur, in solitudinemⁿ est redactus; quamobrem peto, ut eum restaurare studeas et super

*) Corruptus ergo febre modica migravit ad Dominum pridie idus Nov. *Epit.*, in ceteris hic Hucbaldum 35 secuta.

a) cionari 1. b) cleri tli 1. c) sequ. in corde *Epit.* d) Continuerunt 1. e) ita 1. 2 (speciem alia manu superscr. 2); speciem 3. 4. 5. 6. f) Christus om. 1. g) antea 1. h) hoc alio atram. in marg. suppl. 2. i) terram vestram 5. 6. k) et add. 6. Rol. l) ita 1. 2 (prius it del. 2); exhereditabit 3. 4. 5. 6. m) discurrens 6. n) capite eum — eis in marg. suppl. 1. o) Tunc 2. Rol. p) ita 2. Rol. (ed. Tross.); eum ceteri. q) buco 2. 4 (corr. buto 2); Bucco Rol.; Unco *Epit.* 40 r) ayt alia manu in marg. suppl. 2. s) idicate 1. t) Nortmanni 6. u) eos add. Rol. (om. ed. Tross.). v) enim 4. w) nunc superscr. 2. x) minatus 2. Rol. y) invenient 1. z) Dei om. 6; illum Dei nuncium 1. 2; Dei nuncium om. Rol. a) diceretur 2. b) agebat 4. c) ceperat 4. d) saxones 1; saxanes 5. e) vastaverant 3. 5. 6. f) succenderunt, -derunt corr. in marg. 3. g) lutgherum 6; Liudg. *Altfr. semper* (Lutg. cod. Helmst.). h) ita om. 6. i) Domini om. 4. k) locus add. 2. l) corpus eius 2. 4 (signis transpos. 2). m) cepult 1; sepultura *Altfr.* n) ita 45 2. 3. 5. *Altfr.*; solitudine 1. 4. 6.

1) Cf. Sulp. Sev. Dial. III, 15, 4: *per . . . fantasmata visionum ridicula prorsus inter deliramenta senuisse.* 2) De hoc genere supplicii cf. Vita secunda Liudgeri I, 25, ed. Diekamp p. 69. 3) Cf. 3. Reg. 20, 40: s. n. c. Cf. quae Wernerus Rolevinck, De laude ant. Sax. II, 1, ed. Tross. p. 70, ex fonte ignoto tradit: *Arbor quaedam usque hodie perseverat iuxta partes Hervordiae civitatis, quae se, ut fertur, divinitus aperuit et sanctum Lebuinum abscondit. Eius folia sunt mirum in modum singularia, ut nemo possit cognos-*

cere, cuius generis sit. 4) In his verbis ea, quae Wernerus Rolevinck ex hoc libello excerpit, finiunt, qui haec addit, Leibniz, SS. rerum Brunsv. III, 619 (omissa apud Tross): *Cuius reliquiae et Marcellini 50 quoque ipsius in Daventria urbe nobilissima cum summa veneratione observantur. Haec in eius legenda habentur.* — Diem obitus Lebuini, pridie idus mensis Novembris, Hucbaldus tradit; de anno non constat. Lebuini memoria die 12. Novembris agebatur. 55

corpus sancti ecclesiam reedifices.' Dei igitur famulus Lutgerus^a magistri iussis^b obtemperans quesivit in loco preno-
 minato corpus sancti et non invenit, sed tamen infra^c spacium loci, quo putavit illud esse, coepit construere ecclesiam.
 Cumque posuisset bases et parietes conaretur erigere, apparuit ei sacerdos Domini^d Lebuinus in sompnis dicens: 'Frater
 dilectissime Lutgere^e, bene fecisti restaurando Dei templum iam dudum deletum a gentilibus; sed et corpus meum,
 5 quod quesisti, invenies sub australi, quam^f erexisti, pariete humatum.' Lutgerus^g igitur mane Dei^h laudibus expletis
 invenit corpus sancti in loco sibi in visione praedictoⁱ, et collecta multitudine fecit transvehi bases eiusdem edifici in
 partem australem, et ita infra ecclesiam collegit^k sepulchrum viri Dei^l. In quo loco per servum suum Lebuinum
 Dominus virtutes multas operatur usque in hodiernum diem^{1,2}.

a) lutgherus 6. b) vissis 1. c) ita 1—6; intra *Altfr.* d) Domini *superscr.* 1. e) lutghere 6. f) ita 1.
 10 3. 5. 6. *Altfridi cod. Leyd.*; quē, e e *corr.* 2; q̄ 4. g) Ludgerus *hoc loco* 4; Lutgherus 6. h) ita 1—6; Domini *Altfr.*
(sed Dei cod. Giess. ex Leydensi descriptus; Leydensis ipse Domini habet). i) ita 1—6. *Altfr.*; revelatum *add.* 3. 4. 5. 6
(in marg. 2), om. 1. *Altfr.* k) colligit 1. l) Explicit vita sancti Lebuini *conf. sequ.* 5.

1) Apud Altfridum sequitur: *Perfecta est itaque ipsa aeclesia et consecrata, quae numquam deinceps a*
gentilibus fuerat contaminata. A. 882. Nordmanni portum, qui Frisiaca lingua Taventer nominatur,
 15 *ubi sanctus Liobornus requiescit, plurimis interfectis succenderunt, Ann. Fuld. ed. Kurze p. 99. — Translatio*
vel elevatio Lebuini die 25. Iunii agebatur. 2) Altfridus
pergit: ubi etiam nunc caenobium est canonicorum Domino famulantium.

VITA PHILIPPI PRESBYTERI CELLENSIS.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

*Philippus, cuius festum die 3. Maii agitur*¹, natione Anglus Romae ad sacerdotium promotus tempore Pippini regis (a. 751—768) 'Galliarum partes' adiit et in loco Cella 'in pago Nahgowe' (Zell iuxta rivum Pfrimm, Bayern RB. Pfalz BA. Kirchheim-Bolanden) aliquod tempus solitariam vitam una cum Horoscolfo socio duxit et post mortem miraculis claruit. Cuius Vitam Horoscolfo etiam pleno dierum mortuo (c. 5) monachus quidam, quem, si Tassilonem confratrem eius ducem Baioariorum a. 788. depositum putare liceat², quod neque negare neque affirmare audeo, Laurissensem fuisse patet, scripsit, si non regnante etiam Karolo Magno, certo non ita multo post,¹⁰ quippe qui ab Horoscolfo et aliis, qui beatum virum superstitem viderant aut paulo post mortem eius miracula experti erant, multa audivit et translationi, quae non multo post facta esse videtur, ipse interfuit (p. 802, l. 10 sqq.)³. Quamquam Philippus in rebus publicis vel ecclesiasticis nunquam inter primos vel secundos enituit et cum Pippino et Karolo regibus commercium habuisse et a Pippino etiam in cella sua frequenter visitatus esse non nisi a falsario quodam recentioris¹⁵ aetatis traditur⁴, hoc opusculum tamen non omnino spernendum est, cum scriptum eis temporibus, quibus auctorum res privatas huius regionis narrantium magna copia non est, non pauca nomina et locorum et hominum et inter eos etiam nobilium servaverit et de genere et vita monachorum quaedam notabilia afferat⁵.

Duobus fere saeculis elapsis, cum oratorium Philippi ex vetustate corruisset, 'anno tertio²⁰ imperii secundi Ottonis caesaris'⁶ Adalbertus abbas Hornbacensis loco renovato ossa sancti viri denuo invenit, qui 'quasi de gravi sompno excitatus in Dei virtute cepit nova signorum miracula operari'. Quam Inventionem et miracula post eam facta⁷ non multo post, sed Adalberto abbate, qui Ottonem tertium regnantem vidit⁸, mortuo descripsit subiuncta brevi Adalberti abbatis Vita 'quidam catholicus presbyter', qui e collegio fratrum in loco Cella sancto²⁵ famulantium fuisse videtur, cum quibus, ut eius verbis⁹ utar, 'Iulio mense, quo valida fames in

1) Martyrol. Hrabani ad V. non. Maii, Migne Patrol. Lat. CX, col. 1142: *depositio s. Philippi confessoris*; Martyrol. Usuardi auct. Greven. eodem die, AA. SS. Boll. lun. VI, 223 (ed. a. 1745. p. 252): *In Galliis loco qui dicitur Cella Philippi pbri. et conf.*; Kalendarium Laureshamense cod. Vatic. Palat. 485 saec. IX. inc. ad VI. non. Maii, sed per errorem, cum eidem diei adscripta sit Inventio s. crucis, quae in diem 3. Maii incidit. Cf. [Falk], 'Katholik' LXVII, 1887, I, 330 sqq. In codice Vatic. Palat. lat. 834 in Martyrol. Bedae sub die 3. Maii manu posteriore adduntur (saec. X): *Depositio sancti Philippi confessoris Christi, qui requiescit in loco quod dicitur Zella et in monte qui vocatur Oslinus iuxta flumen quod dicitur Primma*; cf. K. Eubel, 'Katholik' LXXVI, 1896, I, 549. Fragmentum membranaceum breviarii cuiusdam, quod ex annali 'Mainzer Monatschrift', Jahrg. 1, p. 1137 repetiit [Falk], 'Katholik' LXVII, 1887, I, 333 ex Vita (genuina, non interpolata) haustum est. 2) Infra

c. 12, p. 800. Saltem monasterio cuidam Cellae vicino adscriptus erat (infra p. 801 sq.); sed si Hornbacensis fuisset, de Warinhario, quem generi nobilissimorum huius monasterii fundatorum adscribere non dubito, aliter eum 30 verba fecisse crediderim (infra p. 802). 3) 'Etwa um 850' Wattenbach, 'GQ.' II⁶, 504 = I⁷, 149. Auctorem coenobio Seligenstadensi fortasse adscribendum esse, quippe qui *praesentem testem Einhardum* secum haberet (c. 7, p. 800), 'Hist. litt. de la France' V, 275 35 vix recte coniecit. 4) P. 798, n. **, 799, n. **; et infra sub 5 p. 797. 5) Ex. gr. *Hartnandus* ... *monachus natalibus valde sublimibus ortus* (c. 11, p. 801); *monachus noster Tassilo* ... *in comitatu suo unum ex familia nostra secum habuit* (c. 12, p. 801). 6) A. 975— 40 76, sed cf. infra p. 803, n. 3. 7) Quae in hac editione omisimus. 8) DO. III. 124, MG. Dipl. II, 536. 9) 'N. Archiv' XXIII, 560.

hiis regionibus sua lege multos compellebat ieiunare', miraculum, quo eorum inopiae consulebatur, 'oculis nostris vidimus'.

Codices, in quibus indagandis a socio nostro W. Levison adiutus sum, sunt hi:

1) *Treverensis bibl. civ. Lat. 1151, tom. IV (456) membranaceus saec. XIII., olim S. Maximini, qui pars legendarii magni est*¹; *Vitam Philippi ex f. 130—132^e a b. m. Holder-Egger et v. cl. I. Dieterich exscriptam ipse denuo evolvi. Deest Inventio.*

2) *Monasteriensis bibl. Paul. 353 (1177) chartaceus saec. XV., olim Liber Canoniorum Regularium Monasterii sancti Manulfi in Bodiken Paderburnensis dioc., de quo cf. H. Moretus, Anal. Bolland. XXVII (1908), 272—276. Ipse contuli et exscripsi. P. 255: Vita Philippi; p. 266—274: Inventio cum miraculis.*

3) *Editio, quae a. 1516. ex officina Iacobi Köbel in Oppenheim prodiit; cuius exemplar in bibliotheca civ. Moguntina servatum (sub signo I. c. 402 in 4°) nobisque benignissime transmissum contuli. Cf. F. Falk, 'N. Archiv' XXIII, 557 sqq.; 'Katholik' LXXVIII, I ('3. Folge', XVII), 1898, 185—188². Insunt cum Vita et Inventio cum miraculis, tum, quae alibi non invenitur, Vita Adalberti abbatis Hornbacensis.*

4) *Fuldensis bibl. publ. Aa 96 membranaceus, olim Blaburanus, deinde Weingartensis (G 5 fol.), quem scripsit Bartholomaeus Krafft († a. 1496). De quo cf. P. Lehmann et N. Bühler, 'Historisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft' XXXIV (1913), 493—537; W. Levison, SS. rer. Mer. VII, 589. Vitam Philippi in fine decurtatam, quae exstat in parte priore f. 53—55, ipse contuli.*

5) *Monasteriensis 22 (214) membranaceus, olim Bodekensis, a. 1459 a fratribus Iohanne Dulmanie sacerdote et Hunoldo de Smalenberch iubente Arnoldo de Holte priore monasterii S. Maynulphe scriptus. De quo cf. H. Moretus, Anal. Bolland. XXVII (1908), 300—310; W. Levison, SS. rer. Mer. VII, 538 sq., 625. F. 203^v—205^v nihil nisi Inventionem per se scriptam exhibet, quam ipse contuli. At loco multo priore, f. 15^v—17^v, Vitam Philippi praebebat, sed posteriore tempore omnino retractatam, in fine decurtatam, nonnullis locis interpolatam. Quam recensionem adhuc ineditam exscripsi, sed non nisi pauca ex ea editioni nostrae subiunxi³.*

*In vetere catalogo bibliothecae Carthusiensium Moguntinorum (in bibl. civ. Mogunt.) legitur: Passionale totius anni: specialis liber de Vita et actibus B. Philippi Confessoris, qui hodie ex codice bibl. civ. Mogunt. Carthus. 304. saec. XV. excisus est*⁴.

Itaque Vita Philippi legitur in 1, 2, 3, 4 et retractata atque interpolata in 5; Inventio exstat in 2, 3, 5; Vita Adalberti abbatis Hornbacensis in uno 3 servata est.

Orthographica codicum recentiorum fere omnia neglexi.

*Post editionem a. 1516. (supra sub 3) Vitam Philippi, quam ineditam putaverunt, ediderunt Bollandistae AA. SS. Mai. 3. I, 427—430 (423—426) 'ex mss. codicibus Trevirensi monasterii s. Maximini (= 1) et Passionali Blaburensi Hirsaugiensis cenobii' (= 4)*⁵. *Inventionem et pauca ex miraculis et vitam Adalberti ex 3 repetiit F. Falk, 'N. Archiv' XXIII (1898), 557—561.*

Hrabani Mauri in ecclesiam sancti Philippi et altaria eius medium, dextrum, sinistrum versus habes MG. Poetae II, 231 sq., nr. 79, 1—4, cf. nr. 80. Missam in natali sancti Philippi confessoris ex cod. Vatic. Palat. lat. 494 (saec. XI—XII.) edidit K. Eubel, 'Katholik' LXXVI, 1896, I, 551 sq., aliam habes in editione a. 1516.

Berolini, mense Martio a. 1914.

A. Hofmeister.

45 1) Cf. etiam B. Krusch, 'N. Archiv' XVIII, 622 sqq.; 'Archiv' VIII, 600; W. Levison, SS. rer. Mer. VIII, 536 sq., 686 sq.; 'Beschr. Verz. d. Hss. d. Stadtbibl. zu Trier' 8: 'Hss. d. hist. Archivs von M. Kewffer † und G. Kentenich' (Trier 1914) nr. 422 p. 224. Codicem circiter a. 1240. scriptum putat A. Chroust, Mon. palaeogr. Ser. II, vol. I, fasc. 6, tab. 5. 2) Cf. etiam A. Naegle, 'Katholik' LXXIX, 1899, I, 72—75. 3) Inc. post prol.: *Fuit quidam vir sanctissimus nomine Philippus, genere Anglus Des.: Requiescit autem beatus Philippus in monte, cuius nomen est Hoslim, iuxta aquam*

Primma, in loco qui dicitur Cella, ubi usque hodie signis et miraculis claret, prestante domino nostro Iesu Christo, qui vivit et regnat per omnia secula seculorum. Amen. 4) [Falk], 'Katholik' LXVII, 1887, I, 333. 5) Editio Boll. repetita est in dissertatione I. Iacobi Kaemmerer, 'S. Philippus Cellensis in Palatinatu ad Rhenum . . .', praeside I. Iung, Heidelbergae 1780, quam inspexit H. Bresslau, p. 23—39. — AA. SS. Mai. I, append. p. 18* (771 sq.) de ecclesia et fraternitate s. Philippi agitur; cf. AA. SS. Mai. VII, 548 (557).

INCIPIT PROLOGUS IN^a VITAM^a SANCTI PHILIPPI^b CONFESSORIS^c.

Virorum illustrium vitam atque actus simulque doctrinam scribere mos antiquus^d et consuetudo ecclesiastica est^e, ut, dum eorum conversatio atque pietas fidei a posteris^f legendo dinoscitur, ad eandem^g imitationem animi audientium excitentur^h. Ideoque considerans profuturumⁱ profectum^k animarum^{k.1} ratum duxi ea, quae de beato^m Philippo ab incolis loci illius^{*.1} et a discipuloⁿ eiusⁿ Horoscolfo^o presbitero didici, litteris posteris commendare.

INCIPIT VITA^p SANCTI PHILIPPI CONFESSORIS^q.

1. Fuit siquidem vir sanctissimus Philippus genere Anglus, transmarinis insulis ortus. Sed quia spiritus^r sancti^r donum, animum dum^s cuiuslibet^s tetigerit, in divino amore^t 10 ardentem reddit, beatus igitur^u Philippus nimio inflammatus^v amore Christi^v, genus patriamque relinquens Romam adiit, limina beati Petri principis apostolorum quaesivit^w, ibique diu in sancta conversatione Domino militans iubente apostolico papa invitatus sacerdotii onus suscepit. Sed sanctus Philippus vitam remotiorem multum inhianter^x diligens Romam reliquit et Galliarum partibus lustratis^y reperit locum, qui nunc Cella^z vocitatur. Qui^a 15 situs est^b in pago Nahgowe^c. Potiebatur^d tunc temporis gubernacula regni Francorum Pippinus^e gloriosissimus et^f piissimus rex; cui successit Karolus primus^{**}. Nempe iam dictus vir accensus amore celesti theoricam coepit amplecti vitam, imitatus Paulum heremitam² et Arsenium³ magnum. Erat⁴ enim animo constans, in opere Dei sedulus, in oratione Dei⁵ pervigil, in opere hilaris, in humilitate devotus, in verbis pacificus, in factis honestus, cor- 20 pore^h castus, in caritate Dei et proximi sufficiens. Non eum corporalis voluptas evertit, non ambitio saeculi decepit, non tristitia pusillanimum reddidit, non laetitia inmoderatum fecit.

2. [De edificio.]ⁱ Nec praetereundum sane, quod idem beatissimus vir oratorium sibimet faciens in honorem sancti Mychaelis⁵ construxit^k cellulam fecitque ortum^l arboribus consitum. Eratque illi socius^m Horoscolfus superius iam dictus, qui etiam cumⁿ illo 25 a pueritiaⁿ Domino militavit. Sed Dominus, qui milites suos honorare nunquam distulit, coepit^o foris per exhibita^p miracula, qualis^q introrsus esset^q, ostendere^r.

3. [Inicium miraculorum.]^s Primum etenim coeperunt illi aviculae^t indomitae ad manum occurrere illique congaudere. Quibus ille victum manu propria tribuens hilares abire sinebat. Nam^u et lepores saepe venientes ad eum lingebant pedes illius^v. Quos 30 ille blande^w demulcens redire iussit. Non^x mirum; optemperabat enim in omnibus praeceptis^y divinis, quamobrem et irrationabilia animalia congratulabantur illi^z. Nec^a hoc sub silentio reticere^b possum, quod pluribus in propatulo est. Ferunt siquidem^c hii, quibus plenissime notum est, habuisse beatum virum boves duas^d propter diversas necessi-

*) addit 5: ubi venerabile corpus eius humatum est.

**) addit 5: qui beatum Philippum magno desiderio in Christi amore foverunt et eius se precibus commendare curaverunt.

a) de vita vel actibus 3; totum textum vitae retractatum praebet 5, ex quo pauca adnotavimus. b) Cellacensis add. 4.
c) Christi add. 2, ubi Incipit — Christi manu correctoris; divinique sacerdotis add. 3; que est V. nonas Mai add. 5.
d) informat add. 4. e) est om. 4. f) legitur et add. 4. g) ita 1. 5; eorundem 4; imit. eandem 2. 3. h) incitentur 1. 40
i) futurum 4. k) animarum profectum 4. l) a | marum 1. m) beato om. 4. n) condiscipulo ipsius 5. o) heroscolpho 4; Horscolf. 5 semper. p) vel miracula gestorum add. 2. q) Christi add. 2. 3; Explicit prologus. Sequitur vita eiusdem 4; Explicit prologus. Incipit vita 5. r) sancti spiritus 4. s) cuiuslibet dum 4. t) timore 4. u) ergo 2.
v) amore Christi inflammatus 4. w) requisivit 4; limina beatorum apostolorum Petri et Pauli visitavit 5. x) ita 5. Boll.; hinianter 1. 2; hiater 3; hūaniti 4. y) illustratis, il- expunct. 1: lustratis 4. z) ab eius nomine Cella Philippi nuncu- 45 patur 5. a) locus add. 4. 5. b) locus add. hoc loco 2. 3. c) nahgouue 2; wormaciense, w- et -aciē- e corr. 5.
d) autem add. 4. e) pipinus 4 semper. f) atque 3. g) Dei om. 3. 4. 5. h) in corpore 4. i) De ed. om. 1. 4. 5; eius add. 3; nulla cap. distinctio 4. k) cellulam constr. 2. l) hortum 4. m) condiscipulus 5. n) a puericia cum illo 4.
o) praecedat fecit delet. 2. p) exhibita 1 (similiter p. 798, l. 4 exortans). q) quales i. essent 5. r) ostenderet, corr. -re, 2.
s) In. mir. om. 1. 4. 5; de avibus add. 3; nulla cap. distinctio 4. 5. t) auicole 2. u) praecedat De leporibus 3. 50
v) eius 4. 5; praecedat eius delet. 2. w) ita 2. 3. 4. 5; blande ille 1. x) Nec 4. 5. * y) divinis prec. 3. 5. z) ei 2. 3.
a) praecedat De duobus bobus suis seu vaccis 3; novum cap. inc. 4; signum ¶ 5, ubi textus mut. b) preterire 4.
c) quidem 4. d) ita 2. 3; duos 1. 4. 5.

1) Zell. 2) Cf. Hieron. V. Pauli, Migne Patr. Lat. II, 1, 3. 5) Cf. carmen Hrabani Mauri in ecclesiam XXIII, col. 17 sqq. 3) Cf. Vitas Patrum III, 37 sqq. s. Philippi, MG. Poetae II, 231, nr. 79, 1: Hic Michael 55 princeps turmae caelestis honorem Sortitur sancti atque viri pariter.
4) Ea quae sequuntur sine dubio aliunde petita sunt. Cf. V. Fursei c. 1, SS. rer. Mer. IV, 435; V. Remedii 2, 6, Auct. ant. IV, 2, 64; Lib. pont., Duchesne I, 396, 5 =

tates. Sed venientes fures nocte furati sunt illas^a. Totam ergo illam noctem iter agentes itinere nimio fatigati sunt et ad ostium^b ipsius^c cellulae^c cum ipsis bobus, quas^d furati sunt, mane reperti sunt. Qui nimio pudore perfusi, sancti viri genibus provoluti dixerunt, quantum per totam illam noctem laborassent. Quos ille benignissime alloquens et exhortans, ne denuo talia committerent, dato cibo habundanter^e abire permisit. Ewangelicus siquidem vir non immemor praecepti Domini, ubi^f ait: 'Diligite inimicos vestros, benefacite his, Matth. 5, 44. 45. qui oderunt vos, ut sitis filii patris vestri, qui in celis est'.

4. Interea accidit, ut eius sancta et^g salubris conversatio huc atque illuc per multorum ora volitaret atque^h ad noticiam cuiusdam potentis eius sublimis fama perveniret. 10 Qui abiit et eius cellulam ingressus locutusqueⁱ cum illo, familiaris ut sibi fieret, deprecabatur^j. Sed et confessionem suam, sicut mos est sacerdotibus dare, sic illi dedit*. Fueruntque multo tempore conexi^k amore^k divino. Unde factum est, ut saepius ad eum veniret et illius sancto^l fruere^l eloquio^m. Ipse** vero amicus illiusⁿ praepotens inter ceteros^o optimates Pippini regis¹ illo in^p tempore fuit. Quippe^q cum esset instructus ex colloquio 15 viri Dei, coepit Deum diligere atque timere totamque spem suam in Deum ponere***².

5. Denique^r cum haec et alia quam plurima bonorum opera^s sanctus vir Domini Philippus perficeret et multos suo exemplo ad pium opus divini praecepti informasset, dominus Iesus^t Christus^t pius in retributione famuli sui merita in^u eius obitu^u manifestare non distulit. Nam cum febre arreptus esset, sanctorum angelorum choris^v clementissime 20 animam eius sanctam^w celo suscepit****. Fratres^x vero sancti viri, qui cum illo fuerant^y, paraverunt tumulum et lotum^z sanctum^a corpusculum in feretro posuerunt. Dicturus sum^b enim^b, quod forsitan apud impios et infideles incredibile fore^c videbitur, adiuvante^d autem^d gratuita et multimoda clementia^e Christi, a quibus hoc nobis relatum^f est, plurimi praesto sunt testes. Nam venit iussio regalis, ut omnes in prelium pergerent Franci. Unde 25 contigit amicum viri^g sancti^g, cuius superius fecimus mentionem³, cum ceteris sotiis iter arripere. Nesciebat^h enim^h, quod defunctus esset amicusⁱ illius^k vir Domini^l. Sed iam cum iter facere debuisset, occurrit ei ad memoriam, quod benedictionem hominis Dei, sicut consueverat, non accepisset. Coeptoque^m itinere venit ad cellulam invenitque corpus sancti iacens in feretro. Illico ipse nimioⁿ animi^o dolore percussus^p, lacrimabiliter atque 30 flebili voce eiulans clamare coepit: 'Heu, heu! pater, nunquam sine benedictione tua iter agere consuevi. Tua nempe benedictio michi^q clipeus^q et galae fuit.' Sed 'Dominus', qui 1. Reg. 2. 6. 'mortificat et vivificat, deducit ad inferos et reducit', illic sua^r mirabilia innovavit⁴. A^s nimio^s enim eiulatu illius sanctus, qui fuerat mortuus, erigens se resedit in feretro sicque alloquitur amicum: 'Perge', inquit, 'prospera^t Deo opitulante omnia tibi^u'. Tantum memento 35 loci istius^v, dum vixeris. Sanus enim ibis sanusque^w reverteris.' Et benedicens illi rever-

*) haec ita exhibet 5, ubi textus mutatus et auctus: confessionem illi ad purum fecit et de suis facultatibus sancto viro oblationes prebuit ac se eius oracionibus intentissime commisit.

**) haec ita habet 5, ubi textus mutatus et auctus: Isdem namque vir, de quo suppresso nomine prefatus sum, inter optimates Pippini regis illustrissimus atque precipuus fuit.

40 ***) addit 5: Ab ipso eciam ceteri principes et aulici, sed et ipse rex ceperunt virum Dei in heremo positum sepius frequentare et ab ipso sancte predicationis monita percipere.

****) addit 5, ubi locus mutatus: sub die quinto nonas Maii.

a) ita 2. 3; illos 1. 4. b) hostium 3. 4. 5. c) cellule ipsius 4. d) ita 2. 3; quos 1. 4. 5. e) habunter manu posteriore corr. habundanter 1. f) ubi om. 1. g) ac 2; conversatio et salubris 1. h) et usque 4. i) locutus est cum eo familiaris et ut sibi propicium faceret depr. 4. k) ita 1; connexi a. 2. 3. 5; amore coniuncti 4. l) fruere^l eloquio sancto 1. m) alloquio 3; colloquio 4. n) eius 4. o) amicos et add. 4. p) in om. 4. q) Qui 4. r) praecedit De eodem 3; nulla cap. distinctio 4. s) opm (= operum) 4. t) j^c 4. u) post eius obitum 3. v) ita 1—3; chorus Boll.; sanctorum chor⁹ angelorum 4. w) celo sanctam 1; sanctam om. 4. x) praecedit De eodem 3. y) praecedit erant del. 2; erant pro f. 5. z) locum 1. a) sanctum om. 4. b) autem hic sum 4. c) forte 1; fore om. 4; 50 rem apud plurimos forsitan incredibilem 5. d) quod tamen adiuvante 4. e) grā 4. f) revelatum, sequens est om., 1. g) sancti viri 4. h) Nesciens 4, ubi enim om.; nescientem, omisso enim, 5. i) amicus 1. k) suus 4. 5. l) Philippus add. 4. m) Cepto itaque 1. n) a nimio 4. o) animi in marg. 4. p) percussus 3; percussus dolore 4. q) clipeus m 4. 5. r) sua om. 4. s) Aio, in marg. corr. A nimio, 2. t) opitulante Deo, et sic omnia prospera tibi 4; omnia Deo opitulante prospera tibi 5. u) erunt add. 3; evenient suppl. ante tibi Holder-Egger; evenient 55 post tibi 5. v) illius 3. w) et sanus 4.

1) Francorum, a. 751—768. 2) Ps. 72, 28: ponere 36, 6: Innova signa et immuta mirabilia. in domino Deo spem meam. 3) c. 4. 4) Eccli.

sus est ad feretri caput. Fratres autem accepto corpusculo in tumulum, quod illi paraverant, posuerunt eum^a. Horoscolfus^b autem sotius et condiscipulus hominis Dei multo tempore in religioso habitu et sancta conversatione vivens, cum esset^c centum annorum^c, obiit^d in Domino.

6. [Incipiunt miracula post obitum.]^e Nec praetereundum sane^f, quod Deo^g 5
revelante de miraculis viri Dei cognovimus^g. Post obitum vero^h illius^h contigit, ut quidam homo iter faciens sine benedictione et licentia de pomis in arbores, quasⁱ beatus vir plantaverat, manum extendens acciperet, sibique^k in os posuit, ut comederet, sed nec^l interius^m deglutire potuit nec forisⁿ reicere^o. Unde cum summa celeritate currens ad sepulchrum beati Philippi ensem simul et sagum posuit et^p Domino opitulante pristinam sanitatem recepit. 10

Siquidem^q et alius de incolis loci illius, sicut relatum^r nobis cognovimus, ad eundem ortum^s sanctissimi^t viri, ut poma furtim tolleret, venit. Saccum ex pomis replevit et^u super iumentum posuit, sed ea poma^v, quae acceperat^v, domum non detulit. Nam iumentum illius illico crepuit et vitam finiens mortuum est.

7. Aliud^w miraculum ratum^x scribere^x duximus^{**}, quia^y et praesentem testem nomine 15
Einhardum^z nobiscum habemus^{**}. Refert quoque^a, quod fuerit prope ipsius beati viri cellulam mulier quaedam longo tempore caeca, quae nunc usque in carne viva esse asseritur, cui nomen est Godildis^b. Haec ex voto ad sepulchrum iam praedicti sancti veniens lumen, quod amiserat, Domino^c iuvante^c recepit.

8. Magnam^d rem et sublime miraculum scripturi, sed plurimorum veratium testimonio 20
suffulti, non^e pertimescimus ea^f scribere, quae ex veritate reperimus^g. Fuit etenim custos ibidem² eiusdem sancti viri oratorii in laicali habitu constitutus, nomine Liutbaldus^h. Qui longo temporeⁱ inibiⁱ degens cellulam custodiebat et^k luminaria in ipso oratorio certis horis facere debuerat. Accidit autem, ut quadam die propter necessitatem frigoris iuxta focum sederet^l, ut calefieret^l, sed modica scintilla de igne^m in femoralia illius, videlicetⁿ 25
iamⁿ memorati viri, insideret^o et^o ardere inciperet^p. Quam ipse cum summo nisu et magno certamine^q extinguere satagens nullatenus valuit, sed magis magisque flammaram tam ipsum quam et vestimenta^r eius circumdederat^s globus^s. Cucurrit clamitans et in aquam semetipsum proiecit, sed nichil illi profuit. Adhuc enim et maiorem poenam sustinuit. Quid^t in longum prosequar? Tres siquidem dies^u miserrimus hominum tali incendio con- 30
crematus in cinere poenituit^v, quod negligendo deliquit. Inter ipsa autem incendia, quibus urebatur^w, interrogatus a multis, cur taliter concremaretur, confessus est, quod in^x luminaria^x, quae ibi facere debuerat, negligens extitisset. Professus est etiam se multotiens voces ibidem canentium angelorum audisse. Sed et dixit saepe in nocte in eodem oratorio inter^y 35
nebulas^z, quae ibi^a propter suam negligentiam^a saepe fiebant, se spetiosissimas vidisse colum-
(9) bas, asseruitque, quod et luminaria per se^b saepe incensa invenisset. Protestabatur haec nobis siquidem ille, qui^c Domino^c largiente^c per servum suum illi^d sanitatem donare disposuit.

*) quod eo legisse videtur 5, ubi haec ita mutantur: A quo nonnulla de miraculis beati viri, que hic annotare curabo, comperta habeo.

**) duxi, quod per presentem adhuc testem Einhardum nomine cognovi 5.

a) id (= illud) 4. b) praecedit De obitu Horoscolfi 3. c) centum annorum esset 4. d) obdormivit 4. e) Inc. — obitum om. 1. 4; de pomis in arboribus add. 3. f) est add. 4. g) agnovimus 4. h) itaque ipsius 4. i) ille add. 4; ipse add. 5. k) sibique — comederet om. 4. l) neque 4. m) degl. interius 1. n) foras 5; nec foras potuit 4. o) eicere 4; emittere 5. p) sic add. 4. q) praecedit De pomis in orto 3; nulla distinctio 1. r) a referentibus 4. s) hortum 4. t) sci 4. u) ac 4. v) que acc. poma 4. w) praecedit De muliere ceca 3; 45
eciam add. 4. x) scribere dignum 4. y) cuius 4; quod 5. z) Enthardū 3. a) g (= ergo) 4; Referebat namque 5. b) Godhildis 3; gothildis est 4; Gotehilt 5. c) Dom. iuv. om. 4. d) praecedit De campanatore ecclesie Cellensis et de cantu angelorum 3; sequ. tandem 4, ubi nulla cap. distinctio. e) ea non 4. f) ea hoc loco om. 4. g) comperimus se omnino sic habere 4. h) Luitbaldus 3; liuthbaldus 4. i) inibi tempore 4. k) qui et 4. l) sedens se calefaceret 4. m) advolans add. 4. n) iam vicz 4. o) insides, om. et, 3. p) cepit 3. q) ita 1—3; cona- 50
mine 4. 5. r) vestimentū 3. s) circumdante globo 4. t) autem add. 4. u) ille add. 4; ita add. 5. v) in cinerem redactus est 5. w) utebatur 1. x) illuminaria 2. 3; in om. 4; in luminariis 5. y) inte 1; per internebula 4. z) nebula 2 (corr. -las). 3. a) propter suam negl. ibi 4. b) se om. 1. c) cui dñs, omisso largiente, 4. d) illi om. 4.

1) De Einhardo celeberrimo illo, qui a. 840. Mart. 14. potuerit, vix intelligitur. 2) In loco Zell. 3) Cf. obiit, in Actis Sanctorum cogitatur; quod quomodo fieri ex. gr. Iob 42, 6; Matth. 11, 21; Luc. 10, 13. 55

9. Siquidem^a Willibertus^b quidam sex annis arido corpore atque dissolutus^c membris necnon amisso unius oculi lumine illuc^d plenus fide^d ex voto se duci iussit. Cumque^e in oratorio, ubi idem beatissimus humatus iacebat, pernoctasset, integram sanitatem promeruit^f luminis et^f gressum rectitudinis.

5 10. Prosequar^g et illud, quod revelante nobis viro religioso, monacho atque presbytero, nomine Wacario^h, cognovimus. Quodam autemⁱ tempore Warinharius^{k.1} cum exercitu magno, uxorem suam secum in comitatu habens, ad eandem cellulam^{l.2} gratia orationis venit. Sed cum esset militibus praepotentibus, sicut iam praemisi, suffultus, cum^m nimia multitudine populi, quae secum affuit, mansionemⁿ sibi parareⁿ iussit. Erat enim in eadem
10 cellula paululum vini in vase uno. Nam et ipsum vas, sicut refert iam dictus monachus et presbyter, tertia parte vacuum erat^o. Bibit exinde^p ipse^q Warinharius^q, biberunt et amici et cuncta^r familia eius^r et omnes ministri^s illius^s paene^t usque ad plenissimam saturitatem; similiter et in crastinum, quoniam^u ibidem per totam diem commoratus est. In tertia^v vero die ipso iter arripiente, iam dictus monachus^w cellarium ingressus ipsum vas
15 redundans reperit, ita ut foras efflueret.

11. Moderno^x namque^y tempore actum est, quod minime^z reticere sub silentio^z debemus. Hartnandus^a siquidem monachus, natalibus valde sublimibus ortus, cum triduana febre longo tempore laborasset et in tantum eum febris sublata virtute debilitasset, ut per se minime^b incedere valeret, ex voto ad^c oratorium sancti viri se deferri^d iussit. Ibi ergo
20 Domino^e largiente ob merita beati scilicet^f Philippi pristinam sanitatem^g, ut optavit^g, dulcem in^h medullis^h recepit.

12. Necⁱ hoc sub tarditate eloquii abscondendum^k est^k, quod monachus noster, nomine Tassilo^{l.3}, cum obedientie gratia illuc^l directus fuisset, in comitatu suo unum ex familia nostra secum habuit, nomine Regingarium^m. Et cum pervenissentⁿ ad iam^o dictum^o locum,
25 idem Regingarius^p cernit in orto^q herbam ad pastum valde bonam caballumque suum intus misit eumque, ut pasceret, reliquit. Sed ille illico tanta violentia somni^r arreptus est, ut tres dies continuatos tresque noctes ita dormiret, ut vix ab excitantibus quarto die a somno eriperetur. Ille autem post^s haec dans gloriam^t Deo^{t.5} confessus est, quod ob contemptum hominis Dei temerarie^u deliquisset in orto^q, gravi quiete corporis per-
30 solvisset. Talique correptus^v increpatione^v spondit^w se in futurum a mala^x peccati quiete evigilare.

DE TRANSLATIONE SUI CORPORIS^y.

1. Cursim^z etiam atque brevi sermone miraculis, quae Dominus per servum suum fieri (13) decrevit, de innumerabilibus paucis descriptis, ad ea narranda nos^a quamvis rustice^a contulimus, quae post translationem ipsius corporis^b gesta^b veraciter scimus. Placuit etiam^c
35 fratribus omnibus, ut ob incommoditatem aeris tunc^d temporis instantem sanctum illius

a) praecedit De infirmo 3. b) Willebertus 2; Willibertus, post V- una littera erasa, 5. c) dissolutis 1. 4. 5. d) plenus fide illuc 4. e) ibidem add. 4. f) luminis promeruit, om. et, 1; promeruit luminisque receptionem, om. et gr. rect. 4. g) praecedit De vino in vase 3. h) uiacario 4; wachario 5. i) igitur 4. k) werēhari, 4; wernherus 5. l) cellam 4. m) et, om. nimia, 4. n) parare sibi mansionem 4. o) fuit 4. p) tñ (= tamen) ex illo 4; tamen ex eodem vase 5. q) wernhari, ipse 4; wernherus, wern- in loco raso, om. ipse, 5. r) eius cuncta (signis transpos.) familia 4, ubi add. biberunt. s) illius ministri 4. t) paene om. 4. u) et add. 1. v) tertio 1. 5. w) et presbyter add. 4. x) praecedit De febre 3. y) eciam 4. z) sub silencio minime reticere 4. a) Hartmandus 1. 4; Harnandus quidam presbyter et monachus 5. b) incedere minime 1. c) ad om. 1. d) deferre 4; deferri, -i in loco raso, 5. e) Deo 4. f) scil. om. 4. g) ut optavit sanitatem 4. h) medullitus 4. i) praecedit De caballo in orto 3. k) est absc. 4. l) ita 1; Dassilo 2. 3. 5; dassidoc, om. cum, 4. m) regengariū 4. n) venissent 4. o) predictum 1. p) regengarius 4. q) horto 4. 5. r) somni 4. s) post haec om. 3. t) Deo om. 1. u) temerie, -i- adrasum, 1. v) increpacione correptus 4. w) spondit 3. x) eiusmodi add. 4. y) De — corporis om. 1. 4, ubi exstat: Miracula beati Philippi 1, De miraculis eiusdem 4. z) Rursim, R- littera initialis magna minio picta 1; Rursum Boll. a) quamvis rustice nos 4. b) gesta sunt corporis 4. c) itaque 4. d) tunc om. 1.

1) Quem unum ex progenitoribus gentis Salicae imperialis, qui Hornbacense monasterium fundaverant, fuisse crediderim; de quibus cf. quae exposui 'Histor. Viertel-jahrschrift' XV (1912), 477 sq.; H. Baldes, Die Salier und ihre Untergrafen', diss. Marburg 1913; Vita Pirminii, SS. XV, 21 sqq., AA. SS. Nov. II, 33 sqq. 2) Zell.

3) Quem nescio an ducem Baioariorum a. 788. depositum crediderim, qui Laurissae monachus consenuit et die 11. Dec. post a. 794. mortuus sepultus est. 4) Ad locum Zell. 5) Cf. Ierem. 13, 16: Date domino Deo vestro gloriam.

corpusculum processionis gratia ad vicina^a transportaretur monasteria*. Quam ob rem directis illuc¹ monachis et sacerdotibus et diaconibus et aliis ex clero iussum est, ut ad hoc ydonea ymnis et divinis laudibus sancta^b exercerent servitia^c. Sed hii illuc venientes tumulumque aperientes^d tam gratissimo tamque^e suavissimo odore^f se^f repletos fore^g asserunt, ut non^h antea ullusⁱ illorum talem odorem se sensisse dicat.

Erat^k autem tunc temporis inundatio pluviarum valde gravis et ymber nimium importunus. Sed Dominus, qui merita servorum suorum recompensari benignissime novit, ubicumque corpus beati viri ductum^l est, tantam serenitatem adesse concessit, ut nec pallium, quod super eum fuit, ullo^m modo vel guttaⁿ minimaⁿ tangeret, ut quasi roratum^o vel modicum appareret.

- (14) 2. Cum^p venissemus^q autem apud^r sanctissimum corpusculum^r ad locum qui dicitur Luttera^{s,2}, occurrit nobis quaedam mulier habens spiritum immundum. Qui elidens eam in terram multum discerpit^t. Nos autem hoc^u videntes oravimus Dominum, qui operatur mirabilia³ per servos suos, ita^v et per famulum suum Philippum mulieri propriam recuperaret sanitatem^w. Quod ita factum est. Sana enim atque^x incolomis ad propriam^y 15 rediit domum.
- (15) 3. Cum^{z,***} autem eius^a corpusculum venerabile^a ad monasterium suum, unde sublatum est, reportatum venisset^b atque in basilica^c, quae in honorem^d sancti Salvatoris consecrata dinoscitur, positum esset^d, indigebat custos ecclesiae ligna^e ad luminaria componenda ivitque^f in silvam, quae iuxta ecclesiam illam tunc caelo^g imminebat, caesisque arboribus fecit 20 congeriem. Cum^h deficiente quoqueⁱ die non posset domum ipsa^k ligna adducere^l, usque in crastinum voluit^m sustinere. Sed quidam alienorum raptor, ex familiaⁿ scilicet, quae iuxta monasterium commanere videbatur, hoc sciens, in noctis quiete illuc usque^o properans, quatinus^p cum honusto^q vehiculo furtivum^r lignorum reportaret domum. Quibus ita peractis par boum adiunctum haut potuit de loco vel movere vehiculum. Ille autem 25 abiens^s quasi furibundus^s iterato alias^t duas^u boves adduxit vehiculoque applicuit. Verum, ut aequum fuit, immobile remansit^v. Ille autem repugnans iusticiae existimabat, quod ideo immobile vehiculum permaneret, quod nimio lignorum^w pondere aggravatum fuisset, aggressus^x medietatem^y deposuit. Sed tamen, ut^z prius fuit^a, immobile permansit^b. Tunc demum cum vehiculo domum reversus est vacuo^c. Quid in hoc facto sanctum Dei virum^d 30 Philippum nobis innuisse profiteamur, nisi hoc, quod quasi unumquemque moneat, ne aliena diripere^e debeat?
- (16) 4. Gestum^f esse^g et aliud ibidem miraculum^g scimus, quod, ut credimus^h, fidelium auribus detrahare non debemus. Nempe unus ex nostra familia a custode ipsius ecclesiae quid-

*) *haec ita mutavit* 5: Placuit omnibus fratribus, ut sanctum illud corpus ad nostrum transferretur 35 monasterium.

**) *haec ita mutavit* 5: Venerabile autem viri Dei corpus cum ad monasterium quod dicitur sancti Salvatoris perlatum fuisset atque ibidem honorifice collocatum esset, plura in eodem monasterio miraculaⁱ pro-
venerunt, de quibus vel pauca dicere necessarium putavi. Dum aliquando custos eiusdem ecclesie etc.

a) vicina 3. b) sanctaque 4. c) officia 4. d) apper. 1. e) atque 4. f) se odore 4. g) fore om. 4. h) nun- 40
quam 4. i) nullus 1. 5 (non om., unquam ante sensisse add. 5). k) praecedit De pluvia 3; nulla distinctio 4. 5.
l) est ductum 1. m) nullo 4. n) minima gutta 4. o) rotatum 1. p) praecedit De Luttera et de obsessa
muliere 3; nulla distinctio 4. q) autem venissemus 1. r) cum sanctissimo corpusculo 4; cum eodem sanctissimo
corpore 5. s) -ut- e corr. 1; luctera 4; lutra 5. t) discerpit 1. u) haec 3. v) ut 4. w) salutem 4. x) et 3. 4.
y) patriam 1. z) praecedit De custode et de lignis 3; nulla distinctio 4. a) venerabile corpusculum eius 4. 45
b) venisset alio atram. in loco raso 1; praecedit fuisset expunctum 4. c) basilicam 4. d) honore 4. e) lignis 4. 5.
f) Initque Boll. g) quasi celo 4. h) vero add. 4. i) quoque om. 4. k) ipsa om. 4. l) deducere 4. m) ibidem
add. 4. n) eius add. 1. o) usque om. 1. p) quatenus 4. q) onusto 2. 3; vehiculo onusto 4. r) congeriem
add. 4; furtum Boll. s) quasi furibundus abiens 4. t) alios 1. 5; alios, -o- e corr. 4. u) duos 1. 5; duos, -o-
e corr. 4. v) vehiculum mansit 4. w) aggravatum lignorum pondere 1. x) illud aggrediens 4; [Illud igitur 50
exonerare] ante aggr. add. Boll. y) lignorum add. 4. 5. z) et add. 4. a) fuit om. 4. 5 (sicut antea pro ut prius 5).
b) mansit 4; Ad ultimum ligna deposuit add. 5, ubi sequ. et cum veh. vacuo domum rediit. c) -o in loco raso 1.
d) virum om. 4. e) rapere 4. f) praecedit De oleo vendito, quod ille deglutire non potuit 3. g) et
aliud esse incredibile miraculum ibidem 4. h) cognovimus 4. i) miraculū corr. -a 5.

1) Ad locum Zell. 2) Kaiserslautern. 3) Cf. p. 15: *Deus ... mirabilia ... operaris in minimis*; 55
Sacr. Greg. 12, 4, ed. H. Lietzmann (Münster 1921) Eccli. 48, 15. 4) In loco Zell.

dam^a ex liquore, qui ibi ad luminaria excitanda praesto aderat, illi ut dari^b debuisset, rogavit. Fecit custos, sicut^c ille postulaverat, deditque liquorem pro precio, quod attulerat. Nam ille rusticus pro arvina, quam petiit, duas inaures^d supradicto custodi^e obtulit. Quo percepto perrexit homo ad^f domum suam. Cum autem tempus prandendi advenisset^g, iussit suae uxori de eadem pinguedine in sartagine sibi victum parare. Quo decocto et^h allato^h mulier porrexit marito. Hoc autem cumⁱ illeⁱ in os mitteret atque comedere debuisset, nec interius deglutire nec foris^k reicere potuit. Similiter et mulier de eodem victu percipiens simili poena plexa est, necnon quiqui^l ex familia^m eius de iam dicto ciboⁿ gustaveruntⁿ, in tantum cruciati^o sunt^o, ut in illa nocte nullum vel potum percipere possent. Unde factum est, ut mane facto^p ad monasterium sancti viri concurrerent ibique unanimo^q confessionem acciperent^r et sanitatem pristinam recuperarent redditis, quae inde transtulerant. Nam quisquis peccatorum^s compunctione tactus vere poenitentiam egerit, sanctorum meritis in^t anima et corpore^t incolomis erit.

5. Multa^u quidem nos scribere posse de vita et virtutibus beati Philippi profiteamur secundum id, quod nobis^v relatum^w a viris religiosis cognovimus. Sed ne stilus in longum porrectus fastidium legentibus ingereret^x, finem loquendi^y fecimus^y. Quia^z, ut diximus, (17) perlongum est dinumerare, quanti ad sepulchrum sacri corpusculi, scilicet Philippi, caeci^a illuminati sint, quanti a daemonum^b infestatione erepti, quanti contracti erecti^c, quantique surdi auditui restituti et a variis infirmitatibus, quam plurimis^d quoque febribus liberati, eorum, quorum^e possumus, tantum nomina^f scripturae commendamus: Wanicho^g et Hugibalt inflati^h a daemonumⁱ insano^k liberati sunt ibi. Ratri et Ratgart et Theganger contracti regressi sunt inde erecti. Isti autem^l sunt, qui illic lumen receperunt: Willisvint^m illuminata, Herihiltⁿ et Risloubita^o, Hiltiwart^p et Reginger^q, Wiltbalt^r et Dagewin illuminati^s, Walsvint^t et Wanrat^u, Megindrud^v et Hilderath^w, Ruadheit^x et Mathhilt^y, Erpwar^z et Hildebalt^a de perceptione amborum gavisib^b sunt luminum. Similiter^c Humbrath^d et Wolfgari^e de eadem re, scilicet oculorum largitate, effecti sunt leti. Item Madalhilt et Kello et Elywib^f et Wilidrud^g Wilihartque^h consolati sunt visionum dulcedine. Duae autem feminae, ut scimus, ibi sunt illuminatae necnon una contracta erecta, sed nos non tenemus illarum nomina. Engilsvintⁱ autem caeca, cum illuc^k ad monasterium properaret devota, in via est illuminata. Facta^l sunt^l autem^l haec in monte^m, cuius vocabulum est Oslin^{n.2}, apud villam quae dicitur Cella, iuxta fluvium qui vocatur Primma^o, apud aeternum patrem et spiritum sanctum regnante domino nostro Iesu Christo, qui in cuncta secula vivit et^p regnat simul unus tota trinitas Deus. Amen.

INCIPIT^a EDITIO CUIUSDAM CATHOLICI PRESBYTERI DE INVENTIONE CORPORIS SANCTI PHILIPPI^a.

1. In anno ergo^s tertio imperii secundi Ottonis caesaris³ erat quidam Hornbahcensium^t 975—976 (973?) abbas christiana conversatione sanctissimus, nomine Adalbertus^{u.4}. Hic etiam Dei gratia

*) haec ita mutavit 5, ubi Quia — illuminata (l. 16—30) desunt: Requiescit autem beatus Philippus in monte, cuius nomen est Hoslim, iuxta aquam Primma in loco qui dicitur Cella, ubi usque hodie signis et miraculis claret, prestante domino nostro Iesu Christo, qui vivit et regnat per omnia secula seculorum. Amen.

a) quidam 1. 2; aliquid 5; quodam Boll. b) dare 1. c) ut 4. d) maures 3. e) custode 1. f) in 4. g) venisset 1. h) et allato om. 4. i) ille cum 4. k) foras 4. 5. l) quiqui 3; quicunque 4. m) fal'ia 4. n) gustaverunt cibo 4. o) sunt cruciati 4. p) orto 4. q) devote 4. r) reciperent 4. s) compunctione peccatorum 1. t) in corpore et anima 4. u) praecedat Conclusio 3; nulla distinctio 4. v) nb' delet. et in marg. suppl. nos 4. w) relatum om. 4. 5 (ubi locus mut.). x) scribendi 4. y) hic finit 4, ubi add.: Explicit. z) praecedat Sequitur commemoratio signorum 3. a) ceti 1. b) demonio 2. c) recti 3. d) plurimi Boll. e) quoq; 3. f) nomina om. 1. g) Waniche 3. h) inflammati Boll. i) demonio Boll. k) insano manu correctoris mut. insania 2. l) autem om. 1. m) Vuillisuint 1; Willisint 2. 3. n) heribith 1. o) risonbith 3. p) hilitiuar 1; Hiltwart 2; Hiltwart 3. q) regniger 3. r) ita 2. 3; Witbalt 1. s) -i corr. ex -a 1. t) Walsvint 1; Valsvint 2; Valsmut 3. u) wanra 1. v) Megendrut 2. w) Hilderat 2. 3. x) Knadheit 3. y) Maldalhilt 2; madalhilt 3. z) ita 2; Erpfuar 3; Erpsuar 1. a) Hildibalt 3. b) gavisii om. 1. c) et add. 2. d) Humbraht 2. 3. e) wolfgari 1. f) eluub 2; Eliwib 3. g) Willidrud 2. 3. h) Willihartque 2. 3. i) Engilsuint 1; Engilswit 2; Engelsuuit 3. k) illic 1. l) autem sunt 3. m) mente 3. n) -l- videtur expunctum 1; Oslin 3; hoslim 5. o) vel primina 1. p) et regnat om. 1. q) ea quae sequuntur non nisi in 2 et 3 et 5 exstant. r) confessoris add. 5. s) igitur 3. t) Hornbaccensium 2. 5. u) Adelbertus 3.

1) Cf. ex. gr. Sulp. Sev. V. Mart. 1, 8. 2) Cf. supra numeramus, repugnat Ruobertus Moguntiae archiepiscopus infra p. 804 l. 6 nominatus; anni a benedictione p. 796 n. 1. 3) Si Ottonis II. annos a morte patris

plenus ex iussu vel sacro consilio Ottonis¹ filii Conradi² magni et famosi ducis Dei confessoris Philippi monasterium³ ex vetustate destructum coepit renovare. Cumque plurima arte et utili prosperitate pium opus complisset, mirari cepit, quia non certe^b scivit, ubi beati Philippi corporis reliquiae iacerent sepultae. Nam ex negligentia olim praecedentium patrum paene per totum labefacta memoria populorum plurimi dubitabant, utrum adesset⁵ aut non fuisset. Tunc missa legatione idem abbas ad Ruobertum^c Mogontiae^d civitatis archiepiscopum⁴, quia in eius parrochia fuit, licentiam ab eo inquirendi mysterii, ut petiit, impetravit.

2. Quadam^e autem die supradictus abbas Adalbertus^f, volens desiderii sui votum perficere, sibi fidos ex apparitoribus suis sapientes clericos vel laicos adesse constituit. Quibus¹⁰ praesentatis sacramentum, quod archana mente cogitaverat, occulte indicavit dicens: 'Fratres, vos optime scitis, quam studiose huius ecclesiae fundamenta ponerem et iam consummato opere ad finem usque perducerem. Sed restat adhuc, quatinus iuxta iudicium archiepiscopi inquiramus, utrum beati corporis thesaurum invenire valeamus'. Et cum esset iuxta praedestinatum ad inquisitionem paratus, de inventione autem ambiguus^g, interposuit¹⁵ iusiurandum, quatinus, si non invenirent, hoc cuncti sub silentio tegerent, si autem voti compotes extitissent, id ipsum aperta ratione omnibus manifestarent.

3. Vespere^h autem iam facto, abbas Dei sapientia repletus convocatisⁱ ad se suis optimatibus finxit in crastinum se ipsum ad alia loca transiturum. Praecepitque eis, ut ad tabernacula sua proficiscerentur cuncti et mane diluculo secum ire essent parati. Hoc quoque²⁰ argumento cum cunctos eiceret, data est ei a Deo pia^k facultas, ut inquireret et quaesitum inveniret, sicut in euangelio Dominus dicit: 'Quaerite et invenietis'. Nam cum iam media nocte omnium corpora alto sopore sepulta^l quiescerent, cum suis fidelibus ecclesiam ingressus est. Et in primis, sicut quondam de inquisitione ligni vitae Iudas Quiriacus⁵ fecit, profusis lacrimis et viribus cunctis Deum omnipotentem exoravit, ut sibi sacrum thesaurum terrae com-²⁵ mendatum ostenderet. Cumque ab hac oratione consurgeret, sociis coepit assignare locum, ubi sanctum sperabat esse corpus^m sepultum. Illi vero vigilantibus studio terram aggressi viriliter fodere coeperunt⁶. Et cum paulatim in altum tenderentⁿ, magnorum lapidum invenerunt acervum. Quos cum evellerent, viderunt sarcophagum^o iam bona parte nudatum. Isti vero manibus, abbas quoque indefessis precibus laboravit. Tunc demum quidam ex³⁰ illis presbyter et sacer monachus, Baatdo nominatus, summa veneratione accedens lapideum aperuit^p tumulum. Cumque interius aspiceret, invenit ligneum^q scrinium et in eo pallio involutum totum sanctum Philippum. Odor autem tantae suavitatis de sepulchro exivit, ut, si adesses, aliquod spiritale unguentum de paradiso oblatum crederes. Quod cum beatus abbas, ubi orationis gratia ad^r terram prostratus iacebat, naribus saperet, surrexit³⁵ et pariter cum Dei timore et amore humiliter tantum mysterium venit videre. Cum autem diutissime tam sacra et insatiabili visione oculos pascere atque totam animam tanto gaudio inebriarent, ipse abbas spiritu sancto afflatus magno clamore instituit hymnum^s: 'Te Deum laudamus'. Ex hoc itaque strepitu ecclesiae custodes vicini vel alii populi quam

Matth. 7, 7;
Luc. 11, 9.

a) ita 3. 5 (sed c- e corr. 5); Cūradi 2. b) certe manu correctoris mut. recte 2; rce 5. c) Rubertum 3. d) mo- 40
gūcie 2; maguncie 5. e) praecedat Geste rei narratio 3. f) Adelbertus 3. g) ambigimus 3. h) praecedat
Item de inventione sancti Philippi 3. i) vocatis 3. k) pia om. 3. l) sepulta om. 3. m) corpusculum 3.
n) tetēderent 2 (te- eras.). 3. o) -rc- e corr. 5; sacrofacum 2. p) apperuit 2. q) lineum 3. r) prostratus ad
terram 3. s) ympnum 2. 5.

imperiali a. 967. Romae facta numerati annum 970 (inter Martium et Decembrem 25.) efficiunt, sed potius infra in nomine archiepiscopi errorem latere crediderim; aut annus tertius non nisi ad inventionem spectat, cum ante aliquantum temporis Ruoberti archiepiscopi auctoritatem abbas requisiverit. At fortasse tertio (III) ex sexto (VI) corruptum est. Quod si elegeris, inventionem a. 973. post 7. Maii et ante 25. Dec. factam invenies. 4) De quo cf. 'N. Archiv' X, 344 et infra p. 805; Mirac. Pirminii c. 3. 7, SS. XV, 31sq. (= c. 3. 4. 8, AA. SS. Nov. II, 51 sq.); MG. Dipl. I, 578 (1. Dec. 972). II, 278. 536.

1) Ottonis ducis Karintiae a. 978—982, 995—1004. 45
2) Ducis Lotharingiae, generi Ottonis I. imperatoris, qui a. 955. obierat. 3) In loco Zell. 4) Qui sedit a. 970 (consecr. mense Martio)—975; obiit a. 975. Ian. 13. Hic locus cum anno tertio Ottonis secundi quomodo conveniat, v. supra p. 803, n. 3. 5) Cf. Inv. s. Crucis, 50 ed. A. Holder (Lipsiae 1889) p. 8 (= Acta Iudae Quiriaci ep. Hierosolym. c. 9sq., AA. SS. Mai. I, 447). 6) Cf. ib. p. 9: praecinxit se viriliter et coepit fodere.

plurimi expergefatti coeperunt simul ad ecclesiam concurrere et, quid hoc facti esset, inquirere. Cumque veritatem rei comprehenderent, miro gaudii amore coeperunt noctem illam in Dei laudibus honorifice usque ad diem deducere.

INCIPIUNT MIRACULA ^{a.1.}

5

VITA ADALBERTI ABBATIS HORNBACKENSIS.

SEQUITUR^b DE VITA VEL ACTIBUS ABBATIS.

Beatus autem abbas Adalbertus, qui haec omnia, ut diximus, spiritus sancti instinctu perpetravit, si vis scire, quis aut unde esset, attende². Erat enim de pago Bliseni, nobili
 10 prosapia ortus et in monasterio sancti Pirminii³ Dei confessoris atque pontificis enutritus, ubi et fuit abbas ordinatus. Duxit autem vitam monasticam sub regula sancti Benedicti, nimium attentus sermonibus Christi. Erat enim geminae dilectionis sine simulatione^c perfectus amator, odiens malum, adherens bono, indefessa sollicitudine subditos quasi pater filios diligens, in divinis mandatis spiritu fervens, ex toto corde Domino serviens, ob spem
 15 futurae vitae gaudens, in presentis vitae tribulationibus patiens, necessitatibus pauperum communicans, utpote Christi discipulus, omnibus ecclesiasticis atque catholicis moribus institutus. Hic etiam cum talis ac tantus esset, a Deo indita tentatio infirmitatis non abfuit. Nam sicut ignis aurum, ita Deus in camino tribulationis examinat iustum⁴. Et cum in patientia probatus fuerit⁵, coronam, quam repromisit⁶, ostendit. Hic etiam plurimo
 20 annorum spacio laboravit cum podagrico dolore, ita ut ex sua virtute nihil potuisset incedere. Sed si certis horis ad ecclesiam venire voluit, illuc inter servulorum brachia ducebatur aut deportabatur^d. Verum etiam sanctus Philippus sui amici beneficiorum haud immemor extitit sibi apud Deum magna intercessione pius adiutor. Nam idem abbas eius sacris intervenientibus meritis postea ita sanus effectus est, acsi nulla eius pedibus unquam
 25 adhereret pestis podagra. Quid enim aliter beatus Philippus facere debuisset, qui plurimis quasi indebitis medicinam dat sanitatis, abbati debitori suo largius non daret dona salutis? Ibi enim hac percepta salute ipse abbas coepit pro sua et aliorum incolumitate usque ad finem dierum suorum Deum per sanctum suum Philippum laudare. Cui nunc et semper honor et gloria per omnia seculorum tempora. Amen.

30 a) Inc. mir. om. 2. 5, ubi continuo subiunguntur Facto autem die etc. b) ea quae sequuntur in uno 3 exstant. c) simulatione 3. d) emend. Falk; deportatur 3.

1) Quae cum nihil ad rerum gestarum seriem cognoscendam vel illustrandam faciant, hic omittuntur; exstant impressa in editione anni 1516, ex qua pauca repetiit
 35 Falk, 'N. Archiv' XXIII, 559 sq. In iis commemorantur proxima villa que dicitur Wahrenheim et propinqua villa que vocatur Nyuera (Wachenheim ad Pfrimm rivum, Rheinhessen Kr. Worms; Niefernheim, Bayern RB. Pfalz BA. Kirchheim-Bolanden); de fame mense
 40 Iulio saeviente v. supra p. 796 sq., 'N. Archiv' XXIII, 560.
 2) Cf. supra p. 803, n. 4. 3) Hornbach. 4) Prov. 17, 3: Sicut igne probatur argentum et aurum ca-

mino, ita corda probat Dominus. Ps. 65, 10: Quoniam probasti nos Deus; igne nos examinasti, sicut examinatur argentum. Eccli. 27, 6: Vasa figuli probat fornax et homines iustos tentatio tribulationis. 5) Sap. 2, 19: probemus patientiam illius. Rom. 5, 3. 4: gloriamur in tribulationibus, scientes, quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem. Iac. 1, 3: Scientes quod probatio fidei vestrae patientiam operatur. 6) Iac. 1, 12: Beatus vir, qui suffert tentationem, quoniam, cum probatus fuerit, accipiet coronam vitae, quam repromisit Deus diligentibus se.

IDONIS PRESBYTERI HISTORIA TRANSLATIONIS SANCTI LIBORII.

EDIDIT F. BAETHGEN.

Idonis presbyteri narratio de translatione sancti Liborii, qua alterius auctor eiusdem translationis historiae in t. IV. Scriptorum iamdudum editae usum se fuisse professus est (l. c. p. 152), deperdita vulgo censebatur. At anno 1903. v. cl. Albertus Poncelet ignotam quandam, quam paulo ante invenerat, relationem in lucem edidit (Analecta Bollandiana XXII [1903], 146 sqq.), quam ab homine, qui translationi interfuisset, conscriptam esse clare apparebat. Atque diligentius investiganti dubium esse non poterat, quin hoc esset idem illud opusculum, quod posterior translationis historia in t. IV. Scriptorum edita secuta erat, auctorque esset Ido ille 'clericorum quibus id negotii commendatum est praecipuus'. Neque mirum est, quod ille, cum (infra c. 13) nomina participum translationis memorat, suum ipsius nomen modestiae causa omittit, nec obstat opinioni nostrae, quod in additione quadam ad Gobelini Person Cosmidromium iam in codice autographo nescio utrum ab auctore ipso an ab alio quodam scriptore addita (c. 41 sextae aetatis ed. Iansen p. 18 sq., cf. p. LV), ubi eidem quos relationis nostrae auctor enumerat translationis participes enumerantur et de traditione quadam in ecclesia s. Vincentii Cenomannensi peracta similia eis narrantur, quae in nostra translationis historia de ea re habentur, haec omnia ex Erconradi cuiusdam diaconi ecclesiae Cenomannensis narratione hausta esse dicuntur. Nam quamquam certo certius est haec ex eadem nostra, quam Idoni tribuimus, historia translationis assumpta esse, tamen, cum non intelligi possit, cur alius auctor Idonis nomen in enumeratione participum translationis reticuerit, verisimile nobis videtur eum, qui notam Cosmidromio Gobelini additam scripsit, aut in denominando auctore libri quo utebatur erravisse, aut, quod magis crediderim, quadam ductum ratione novum sibi auctorem confinxisse, cui nomen episcopi Parisiensis in historiae nostrae capite 21. occurrentis dedit. Nam cum ab auctore nostro (infra c. 14) nihil nisi traditio hereditatis Mainulfi atque Aldrici levitarum Christi nec non et advocati Folodaci in ecclesia s. Vincentii Cenomannensi peracta commemoretur, additio autem, de qua agimus, de voto foundationis monasterii sanctimonialium Bodicensium a Mainulfo archidiacono ibidem facto fabuletur (cf. Diekamp, 'Westfälisches Urkundenbuch'. Supplement p. 28 nr. 211), auctor additionis facere non poterat, quin alium fontem citaret, ex quo haec fabula hausta esset; et ex ea necessitate Erconradi illius nomen et librum, cuius nulla alia vestigia supersunt, nata esse facile putes.

Ido, qui non ante annum 857. opusculum suum complevit¹, in arte scribendi parum fuit eruditus. Multa ex fonte alieno hausit; actus enim episcoporum Cenomannensium, maximeque Gesta Aldrici episcopi expilavit² et miracula sancti sui repetitione miraculorum in libris illis narratorum auget atque multiplicat. Ubi vero propriis verbis res enarrare conatur, eadem saepe

1) Aldricus episcopus Cenomannensis, quem 'beatae memoriae episcopum' appellat, anno 857. obiit, Ercanradus Parisiensis episcopus, de quo eodem modo loquitur

anno 856. aut 857. mortuus est.

2) In adnotationibus numeri paginarum ad editionem ab R. Charles et L. Froger (1889) paratam referendi sunt.

repetit vel constructionem sententiarum confundit. Quare non miraberis textum in codice Abrincatino nr. 167, saec. XIII., fol. 137—141¹ servatum multis scatere erroribus, qui ut recte semper emendarentur, contigisse vix crediderim. Capitulum numeros, qui in codice desunt, ex Alberti Poncelet editione retinui, mutato solo capitis XI. initio. Codicem socius noster
 5 *W. Levison in usum nostrum denuo contulit.*

F. Baethgen.

Translatio corporis sancti Liborii episcopi.

1. Temporibus christianorum, videlicet orthodoxorum sanctae Dei ecclesiae^a filiorum, anno siquidem incarnationis domini nostri Iesu Christi DCCCXXXVI., anno quoque regni Ludovici imperatoris glo-
 10 riosissimi XXIII. et ordinationis Aldrici Cenomannicae urbis episcopi quarto, tercio scilicet kalen-
 darum Maiarum die, praecipiente gloriosissimo imperatore Ludovico, Baderato Saxoniae patriae Patrobrunensis loci^b nobilissimo episcopo² obnixie instinctu divino deprecante, cui Dominus dudum revelare dignatus est, ut ad Cenomannicam dirigeret urbem, ad Aldricum scilicet ipsius provinciae pontificem, missos suos nobiles sive iuste et sancte viventes pro-
 15 babilemque vitam degentes; cum quibus etiam ipse Baderatus^c indicto ieiunio religiosissime cum ecclesiasticis ornamentis et aliis nobilibus sacerdotibus atque levitis et ceteris Christi ministris letanias peregit, ut^d, divina patrocinate gratia, electione praedicti Aldrici episcopi³ et aliorum nobilium et sacerdotum sanctorum inveniret aliquem sanctum, quem secum deferre deberent, et in suo monasterio Domino auxiliante collocare mereret^e. Quod
 20 et denuo, sicut in subsequentibus dicitur, apertissime declaratum est.

Gesta Aldrici.
c. 3, p. 13.

836.
Apr. 29.

2. Dumque ab Aldrico praefato urbis episcopo et a David^f suo coepiscopo et a ceteris compluribus nobilibus et sancte viventibus consacerdotibus et reliquis ministris [benigne suscepti essent]^g, sanctificato ieiunio devotissime letanias sive missarum sollempnia revestiti^h sollempniter cuncti celebrantes cum ceterisⁱ, quae^k ad divinum pertinent cultum,
 25 nobilibus ornamentis suppliciter peregerunt^l in suburbio iam dictae Cenomannicae civitatis ultra fluvium Sartae⁴ in ecclesia apostolorum, in qua beatus Victurius praecipuus Christi confessor ac pontifex saepe dictae urbis corpore requievit. In qua etiam et aliorum multorum sanctorum corpora^m humata atque sepulta iacent, ibidemque corpus sancti Liborii, praefixae urbis quarti episcopi, a beato Martino Turonensi archiepiscopo et venerabilibus discipulis suis collocatum est. Ubi multa signa, veluti
 30 in gestis eius scriptum estⁿ, clarueruntⁿ ac Domino amminiculante visibiliter populis sunt manifesta.

Actus pont.
Gesta Victirii
et Gesta
Liborii.

3. Dum enim iam dictus pontifex et praedicti sacerdotes in supradictam ecclesiam ad praefatum opus revestiti cum psalmis et hymnis et canticis spiritalibus, cum crucibus et evangelis sive luminaribus atque aliis ecclesiasticis ornamentis⁵ convenerunt, tantus odor in eorum resplenduit mentibus et^o corporibus, quantum nullus medicorum cum omnium generum pigmentis componere nec facere potest. Flagravit vero praedictus odor om-
 35 nibus, qui ad hoc^p opus convenere, et, quamdiu ipsa sancta corpora exhumaverunt sive composuerunt, perseverans praedictus odor omnibus perduravit, ita ut omnes dicerent atque veraciter profiterentur, quod talem odorem nullus umquam odoratus esset, et ut plus inibi persistere^q vellent^r quam in omnibus diviciis manere saecularibus. Hoc quippe Domino favente primum signum in supradicta die manifestissime cunctis est declaratum.

4. Aliud namque signum in iam dicta [die]^s et in praefixa ecclesia, dum praefati sancti Liborii corpus a^t
 40 iam dicto^u episcopo Aldrico et a suis sacerdotibus in loculo, in quo deportaturus erat Saxoniam, componebatur et nobiliter ornabatur, visibiliter et manifestissime demonstratum est. Erat autem quaedam femina a multis diebus, mensibus et annis caeca, quae nichil videre valebat; ibique in nomine sancti Liborii, dum haec agebantur, coram omnibus favente Domino illuminata est et pristinum meruit visum recipere. Planctus enim et luctus tantus
 45

Gesta Aldrici
c. 5, p. 19.

a) sancte Dei ecclesie c. et similiter semper e pro ae. b) loco c. c) Baderato c. d) et c. e) sic emendandum
 45 puto pro collocari meruerat c. f) Da- in rasura maiore c. g) sic vel similiter supplendum videtur; cf. in posteriore recensione l. c. p. 152; insinuantisque episcopo causam... benigne ab eo suscepti. h) sic emendandum censeo; revestitis c.
 i) forsitan omissa sunt quaedam ante ceteris, sicut crucibus sive luminaribus atque; cf. infra l. 31 sq. atque c. 5 l. 9 sq.
 k) q; (corr. q) superscr. c. l) peragerunt, m. al. corr. peregerunt, c. m) corpore (corporum), corr. corpora, c. n) scribitis
 clar., corr. scriptis clar., c. o) menti(bus in ras. et superscr.) corp. c. p) adhuc, m. al. corr. ad hoc, c. q) persistere c.
 50 r) valent, corr. vellent, c. s) sic suppl. videtur. t) a om. c. u) iandicto c.

1) Cf. descriptionem codicis SS. rer. Merovingicarum VII, p. 10: Cum silentio (cf. SS. XV, 310 n. a) et hymnis
 444 et ibidem p. 551 sq. 2) 815—852. 3) 832— et canticis sive crucibus et ceteris divinis oraculis et
 857. 4) Hodie Sarthe. 5) Cf. Gesta Aldrici c. 1 similiter saepius.

erat tam in praefatis sacerdotibus quam et in vulgis seu in nobilibus hominibus, et vix aliquis prae gaudio et compunctione divinitus inspiratus^a a lacrimis abstinere quibat, sed omnes ploratu et ululatu magno flebant. Vicens autem in hiis fletibus praefatus Aldricus episcopus tam clericos quam et laicos diu perdurare et non posse homines a lacrimis et ululatibus cohibere, timens ne aliqua illusionem ex callidi hostis insidiis eveniret, coepit excelsa voce hymnos propheticos et evangelicos¹ una cum clero decantare. Cum quibus et silentium fecit et homines ab ululatibus cessare compescuit.

5. Elevantes namque praedicti sancti Liborii corpus praefatus episcopus cum sacerdotibus nobiliter et decenter revestitis humeribus suis eum imposuerunt et ad matrem seniore^b ecclesiam saepe dictae civitatis eum deportare cum hymnis et crucibus, multisque cum luminaribus et ceteris ornamentis ecclesiasticis, cum letaniis et canticis divinis² excelsa voce decantantes portare coeperunt. Signa itaque multa in praedicti sancti Liborii nomine Domino annuente^c facta sunt.

Gesta Aldrici,
c. 5, p. 19 sq.

6. Quidam autem homo, qui multo tempore dudum a diabolo vexabatur et per ecclesias inambulando ad medicinam quaerendam multo tempore perambulabat multosque terrenos, ut sanarent, medicos quaerebat, cum quibus nullam invenire meruit medicinam, dumque una cum matre sua ecclesiam, in qua sancti Liborii corpus componebatur et ornabatur, perveniret, eius meritis Domino miserante pristinam meruit recipere sanitatem, ita ut numquam diaboli vexationibus tacuisset.

Gesta Aldrici,
c. 3, p. 14 sq.;
c. 15, p. 49.

7. Dum autem in praefata ecclesia in civitatem Cenomannicam corpus sancti Liborii a sacerdotibus deportando intraret, et in ecclesiam seniore^d, quam praefatus Aldricus ipsius urbis episcopus renovavit et immelioravit^e, atque quasi novam restauravit et in honore domini salvatoris nostri Iesu Christi et sanctae eiusdem genitricis, in cuius honore in initio a sancto Iuliano, primo eiusdem urbis episcopo, consecrata fuerat, et 20 sancti Gervasii et Prothasii sed et sancti Stephani martirum Christi honore et nomine reedificavit et consecravat, beati et sancti Liborii corpus deportantibus dulciter et decenter sacerdotibus ingressum est, quidam claudus et a multis annis debilis meritis beati Liborii in praedictae matris ecclesiae sinu restauratus utrisque pedibus est et ita sanatus, multis videntibus, quasi numquam debilis aut claudus fuisset.

Gesta Aldrici,
c. 4, p. 18.

Gesta Aldrici,
c. 5, p. 19.

8. Sequenti hora ipsius diei quidam mutus, qui multis temporibus mutus erat et loqui non 25 valebat, insigniter et visibiliter pristinam meruit recipere beati Liborii meritis sanitatem et ita loqui, quasi numquam mutus fuisset.

Gesta Aldrici,
c. 5, p. 19.

9. Alius quidam claudus, qui et ambobus pedibus debilis ab ortu nativitatis suae erat et numquam rectis pedibus nec rectis genibus ambulare quiverat, in supradicto die et in praefata sancti Salvatoris et sanctae Mariae sive sanctorum martyrum Gervasii et Prothasii ac sancti Stephani basilica videntibus cunctis rectum recipere 30 meruit gressum et ilico ita ambulare, veluti pleniter sani et adolescentes permobiles nobiliter solent et vivaciter deambulare.

Gesta Aldrici,
c. 5, p. 19.

10. Sequentis igitur luminis temporibus^f, nocte transacta ac vigilia matutina celebrata laudibus in matutinis, oriente lucifero diem quae dominica dicitur^g illucescente, ut relatu eiusdem urbis episcopi^h cognovimus, lux luminis ipsum, qui in iam iugiter dicta civitate caecusⁱ fuerat, perⁱ beati Liborii insignia^k merita mirabiliter 35 illuxit, ita ut in eadem frequenter praefata basilica coram cantantibus sacerdotibus ac diaconibus ceterisque clericis^l atque ibidem laicis fidelibus adstantibus et matutinarum sollempnia cum cordis intentione frequentantibus, beato Liborio intercedente Dominoque miserante, caecus genitus^m, ut iam diximus, ingenitumⁿ meruit recipere visum. Statimque eadem hora alius quidam, qui multa per tempora poenaliter a spiritibus immundis erat vexatus, praeclaris eiusdem sancti Liborii meritis effugatis tenebris in praedicta matre ecclesia a daemonio 40 fuerat liberatus pristinaeque est sanitati redditus.

Gesta Aldrici,
c. 5, p. 19.

Apr. 30.

11. Primo enim kalendarum Maiarum die eunte Aldrico beatae memoriae episcopo in praedictam sancti Salvatoris ecclesiam una cum sacerdotibus ac diaconibus ceterisque nobilibus clericis more solito honorifice ornatis missalibus ornamentis, cum crucibus et vexillis turibulisque cum aromatibus, deportantibus illis preciosissimis vasis in aureis gemmatisque quatuor evangelii Christi plurimorum sanctorum pignora sanctitatis. Prosequebatur 45 vero perstrepe populo^o pedestris utriusque sexus undique per urbem devotissime confluentis^p tam validus fragor, ut Aldricus sanctae recordationis episcopus vix cum canticis spiritalibus alta voce cantando cum omni clero suo innumerosum sedare quiverat populum.

Gesta Aldrici,
c. 5.

Maii 1.

a) insperata c. b) senioris c.; cf. *infra* c. 7, n. d; at vid. *Gesta Aldrici*, c. 3: matris et senioris ecclesiae ... In praefata namque ecclesia seniori ... et ita saepe deinceps. c) annuente c. d) ecclesia seniorum c.; cf. *supra* c. 5, n. b. 50 e) sic, ut in *Gesta Aldrici* c. 15, p. 49, aut mirabiliter ornavit, ut eodem loco c. 3, p. 14, emendandum pro inibi oravit c. bene coniecit Poncelet. f) temporibus luminis, signis appositis corr. lum. temp., c. g) diem que dominicam, m. al. corr. diem que dominic(a dr̄ in ras.), c. h) episcopo c. i) cecus fuerat cecus per c. k) insignia, m. al. corr. insignia, c. l) celericis, corr. clericis, c. m) gemitus c. n) in gemitum c. o) populi, m. al. corr. populo, c. p) confluentes c.

1) Cf. *Gesta Aldrici* c. 15: hymnos angelicos et propheticos.

2) Vide *supra* p. 807, n. 5.

12. Mitigata vero multitudine populi ac celebrata oratione benedictionis^a stetit beata memoria ante altare Domini et coram omnibus contestatus est, dicens divinitus eum ammonitum esse commendare semetipsum omnemque congregationem^b fratrum cum populo sibi commissio in communionem Parati venerabilis episcopi eiusque congregationis sanctae ac totius populi sibi commissi, similiter et recipere Paratum christicolum antistitem suamque sanctam congregationem populumque^c sibi commissum in fidissimam communionem sui eiusque sanctae congregationis ac totius populi sui.

13. Conglutinata vero et concathenata fraternitate caritatis ac celebrata oratione benedictionis factoque paululo intervenio, multa munera tam a praedicto episcopo Aldrico quam et a suis sacerdotibus sive clericis et laicis sancto Liborio in eadem ecclesia tam in auro quam et in argento et vestibus atque alode libenter et devote sunt attributa. Tunc vero iubente^d eadem beata memoria omnem per urbem dulcisona^e personavere signa. Clangentibus vero signis totam per urbem et ipso antistite praeclara celsitudinis voce cum omni nobilissimo clero suo spiritalia cantica cantando populoque simul concinente^f gloriam^g et laudem Deo, elevatum est sanctum beati Liborii corpus, simul et salutifera sanctitas Pavacii necnon et Gundanisoli^{h.1} confessorum Christi ab Aldrico saepe dictae civitatis episcopo suoque coepiscopo David, necnon et Gundaldoⁱ summo diacono suo, commendatumque fidelibus venerabilibusque missis [a]^k Patrato Patrobrunensis loci episcopo, Mainulfo^l videlicet archidiacono et Adalberto presbytero necnon Aldrico diacono necnon Drudwino^m subdiacono et advocato Folodaco², ut annuente Domino et intercedente sancto Liborio decertarent rependendoⁿ humerisque portando Saxoniam usque perferre, ad Patrobrunense scilicet locum.

14. Carpentibus enim nobis iter obtabile de sancti Salvatoris ecclesia euntibusque ad sancti Vincentii³ limina templi dulcissonos per choros prophetica et evangelica cantando carmina, ubi frequens aderat totius urbis obvia turba; qui prope portam^o quasi claviger civitatis capite corporis pausat et in caelis cum Christo feliciter regnando caelestis clavem aperiendi tenet regni, quod non solum fulget in opere, sed vocabuli^p sonat in sermone. In eadem enim sancti Vincentii basilica omni indicatum est populo, quomodo sub temporibus Ludovici christianissimi imperatoris cunctorumque orthodoxorum sanctae Dei ecclesiae filiorum Patrato^q venerabili Saxoniae patriae atque Patrobrunensis loci episcopo Dominus dudum revelare dignatus est, ut iubente praefato christicolo principe ad Cenomannicam dirigeret civitatem ob corpora sanctorum pontificum atque confessorum Christi adducere Saxoniam ad gentem nuper ad fidem venientem; quod obnixe instinctu divino eo deprecante Dei praedestinatione miraque^r dispensatione, veluti praefati sumus, mirabiliter factum est. Simulque nuntiatum est et hoc, qualiter in nomine domini nostri Iesu Christi Nazareni praebeuit sanctus Liborius caecis visum, claudis gressum, surdis auditum mutisque linguae solvebat vinculum, daemoniis atque debilibus ceterisque variis langoribus obpressis integre restituit pristinam sanitatem. Ad hunc igitur sermonem nimia non aliud agit unanimis obvia turba, nisi^s, veluti dignum et iustum est^t, Deo gratias agere, qui per infinita regnat in saecula. Post traditionem vero hereditatis Mainulfi atque Aldrici levitarum Christi necnon et advocati Folodaci^u, quae ibidem [in^v] praefata facta est basilica⁴, prostratis^w vultibus in terram ante altare Domini ad pedes beatae memoriae Aldrici licentiam quaesivimus comeandi.

15. Et a iam dicta beata [memoria]^v accepta benedictione eundi, personantibus signis omnem per urbem, elevantes humeris corpora sanctorum confessorum Christi et praecedentibus sacerdotibus atque levitis ceterisque Dei ministris cum crucibus et vexillis turribusque fragrantibus aromatibus et quatuor evangeliis Christi ac sanctitatibus plurimorum sanctorum, ut iam diximus, preciosissimis vasis in aureis gemmatisque portantibus, prosequente

a) benedictionis, *m. al. corr.* benedictionis, *c.* b) congregationū, *m. al. corr.* congregationem, *c.* c) populum que, *m. al. corr.* populumque, *c.* d) ita vel similiter emendandum conicio; libenter *c.* e) dulcisonat *c.* f) concinante *c.* g) gloria, *m. al. corr.* gloriam, *c.* h) Gundanisoli *c.* i) Gundaldo *c.*, cf. *Gesta Aldrici* p. 103 idem nomen: Gundoldus. k) deest *c.* l) Mainulfo *c.*, cf. *infra* c. 14. m) Druduuno *c.* n) ita *c.*; emendandum repedando? o) portum *c.* p) vocab(uli in rasura) *c.* q) Patrati *c.* r) mira que, *m. al. corr.* miraqz, *c.* s) ne, *m. al. corr.* nisi, *c.* t) esse *c.* u) Folodaci *c.*, cf. *supra* c. 13. v) supplevit Poncelet. w) prostratibus, *m. al. corr.* prostratis, *c.*

1) Cf. Actus pont. Cenom. (ed. Busson et Ledru) supra praefationem. 3) St. Vincent, cf. DD. Karol. p. XLVIII sqq., 331, n. 2. 2) Ad hunc locum cf. I, 361. 4) Cf. praefationem.

etiam nimia turba petivimus portam civitatis dulcisonis canticis, nimioque prae gaudio flentes lacrimantesque calcavimus lapideam pedibus stratam, quae ducit ad Pontileuva¹, ubi sanctus Liborius proprio servulo suo in nomine Domini linguae absolvit vinculum, quod ab ortu nativitatis suae sustinebat, auditumque praebebat^a, quem ab utero matris suae non trahebat, illumque ad suos remeare gaudentem atque laetantem permisit in urbem. Confluentibus enim undique de eadem regione devotissimis turbis per turmas suas et admirantibus prae timore^b 5 et gaudio, cantantes et psallentes hymnum Deo dicebant, quia tam ineffabilia miraculorum signa in honorem sancti Liborii confessoris Christi Celmaneis² gerebantur^c in horis^d.

16. De praefixo enim praedicavimus^e loco mirificum sancti Medardi oraculum, ubi sanctus Liborius praecipuus Christi confessor inter vias in nomine Salvatoris, de cuius [ecclesia^f] eodem die adlatus erat, cuiusdam feminae salutem restituit ac nutrimina temporalis vitae sanabiliter sumere concedebat, quae ab ortu nati- 10 vitatis suae capere non valebat; veluti non solum eius propinqui et noti, sed etiam illi sacerdotes in eadem contestabantur parrochia; et quae bibula non erat ac nescia potus fuerat corporalis, coepit esse conscia gratiae^g spiritalis.

17. Venientibus vero itineris tramite ad^h sancti Simphoriani basilicam in Conedralio^{i,j} vico canonico^k ibidemque pernoctantibus atque peractis matutinarum vigiliis, erat quaedam Cenomannica femina adducta^k, quae 15 coepit laudibus in matutinis [ululare]^l, mugire, sibilare^m ceterisque diversis sonare modis. Interim timidaⁿ pars populi utriusque sexus ad sanctum refugiebat^o Liborium, aliique comprehendentes tenuerunt illam^p, orantes ut intercessionibus sancti Liborii sanaretur. Quae statim expulso daemone eadem in hora a Domino sanata euntibus nobis hymnum Deo dicendo prosequabatur cum populo. Alii quoque et, ut ipsi qui hoc viderunt protestati sunt, in eadem ecclesia et praefato loco LXX animae a daemoniis et aliis diversis languoribus meritis sancti 20 Liborii sunt sanati.

18. Tendentibus enim nobis per viam, quae vadit ad sancti^q Sulpicii domum, ubi quidam adducitur^r nimium^s miser, qui^t plurimis diebus, mensibus et annis curvata^u crura per sanctorum vehebat loca, quia coxis eius cohaerebant curvata, quemque non propria, sed aliena pascebat palma, quia pollices curvati adhaerebant palmae erantque digiti ultra pollices retorti; sed vera comitata fide et sancto Liborio intercedente Dominoque 25 miserante omnia ilico per membra surrexit erectus prosiluitque de curru, pergens ad sancti Liborii corpus. Proruit in terram suppliciter orando erexitque^v se gratanter, gratias Deo referendo, qui eum sancti Liborii meritis mirabiliter concessit pedibus pergere propriis pascereque^w se propriis manibus, non alienis.

19. Pergentibus autem tramite recto ad ecclesiam, quae fulget honore sancti Petri dicata, illic quidam^x daemoniacus obnixus sequutus in media cecidit strata coram sequente turba iacuitque quasi mortuus. Circum- 30 dantibus^y enim eum devotis viris^z et erigentibus ad consedendum, ipse nec vivaciter anelitus traxit nec visum aperuit neque ullum movebat membrum eratque quasi 'vas perditum'. Transferentibus autem illum deprecantibusque pro eo sancti Liborii intercessionibus repropiciante divina pietate revivescebat; crastinaque die stetit coram eadem obsequente turba sic sanus, quasi a diabolo [numquam^a] esset vexatus, laudemque Deo resonando simul sequutus erat cum populo. 35

20. Euntibus autem inde et appropinquantibus Carnotensem^{b,5} ad populosam civitatem, ubi veneranda senectus Bernuinus episcopus tunc temporis sinodum celebrabat cum totius provinciae sacerdotibus, tunc sacer conventus audito nomine beati Liborii cum crucibus ceterisque ecclesiasticis officiis et honorificentia cantici^c spiritalis comitantibus catervis populorum honorifice obviam venit, cum timore divino et gaudio magno suscipientes sanctum Liborium. Duxeruntque nos per viam, quae vadit foris murum civitatis ad abdita templi sancti Carauni^d, 40 qui^e non^f procul ab urbe pausat in corpore. Dum autem totam per urbem dulcisona^g sonuerunt signa ad ingressum sancti Liborii corporis in praefatam basilicam, statimque in honore beati Liborii videntibus cunctis adstantibus tam sacerdotibus quam clericis ceterisque laicis fidelibus insignia^h claruerunt miracula. Erat enim

a) emendandum praebuit? b) ti || timore in alternatione linearum c. c) gerebatur c. d) sic pro oris c. e) ita c., emendandum peditavimus (cf. infra c. 23) supplendumque ad? f) supplevit Poncelet. g) gratia, m. al. corr. gratie, c. 45 h) tramitem et c. i) Comedralio c. k) adducte, corr. adducta, c. l) sic emendandum conicio, prout in posteriore recensione l. c. p. 155: ululare, mugire, sibilare; lugere, l et r aut forsitan toto verbo expunctis, c. m) sibillare, corr. sibilare, c. n) tumida c., emendavit Poncelet. o) refugiebat c. p) illum c. q) sc̄m, corr. sc̄i, c. r) adducetur, corr. adducitur, c. s) nimum, lineola erasa, c. t) q; i. e. que, corr. q, c. u) sic emendandum videtur pro curva non c. v) erexit que, m. al. corr. erexitq; c. w) pascere que, m. al. corr. pascereq; c. x) quidem, m. al. corr. quidam, c. 50 y) circund. c. z) viribus c. a) deest c. b) Carnotensem c. c) canticis, expuncto s, c. d) Caurani c. e) q; (quia) c. f) ut, corr. non, c. g) ducisona, corr. dulcisona, c. h) insignia, m. al. corr. insignia, c.

1) Pontlieue prope Le Mans. 2) i. e. Le Mans, cf. domni Iuliani (ed. Busson et Ledru) p. 36: *Diablenico* MG. Conc. II, 73. 3) Connerré (dépt. Sarthe, arr. vico canonico. 5) Chartres. Le Mans). 4) Cf. Actus pont. Cenomann., Gesta

quaedam puella, quae isdem in locis miserabiliter curva fuerat nata cruribus eius adhaerentibus coxis coxisque ventri cunctaque per membra poenaliter cruciata et ob hoc ab cunabulis^a per sanctorum loca erat deportata; sed intercedente praecipuo confessore Christi Liborio^b divina patrocinate gratia coram nimia turba clericorum sive laicorum surrexit salva stetitque erecta. Citissime vero nuditatem membrorum illius tegere festinarunt fideles
 5 clerici et laici inprimis cum eorum facitercula, dein vestibis solitis, evangelica implentes documenta, quae in minimis docent nudum vestiri. Haec et alia plurima miraculorum signa videntibus cunctis vesperitantibus ibidemque adstantibus necnon etiam in crastinum inde pergentibus mirifice gesta sunt in via.

Matth. 25, 36
38, 49.

21. Nobis autem proximantibus ad fluenta Sequanae recto tramite ad insulam Parisium, quae ob similitudinem insulae maris, vocabulo Ysius, de quodam auctore illius nomen accepit Parisius, Ercanradus etenim
 10 bonae memoriae eius loci episcopus, inspector sagacitatis^c ac intenter exercitationis, amator caritatis operatorque felicitatis, honorabiliter cum clero ecclesiastico officio stipantibus turbis comitando clericorum et laicorum cum canticis spiritalibus occurrit suppliciterque sanctum suscepit Liborium ultra pontem^d et insulam Sequanae honorifice ferendo in suam perduxit ecclesiam. Sollemniter autem celebrantibus Christi ministris missam die dominica^e per stipantem^f populi turbam affuit quaedam femina daemoniaca in medium deducta, quae ibidem in locis surda
 15 et muta fuerat progenita. Haec enim coram obviantibus populis coeperat vexari et ob^g hoc a fidelibus erat deportata, ut deprecarentur pro ea. Quae etiam inter sacra missarum sollemnia coepit nimium^h sudareⁱ et laborare prouendo in marmoreum templi pavementum. Portabatur vero ad mansiunculam eius missa celebrata iterumque^k ferebatur hora vespertina unaque cum plurimis ibidem pernoctantibus pernoctabat; valdeque diluculo opitulatione divina per sancti Liborii merita daemonio liberata audiendo et loquendo ymnū Deo dicendo, per
 20 gentibus nobis cum populo.

22. Euntibus autem nobis prope Montem Martyrum¹ et iter agentibus a dextris monasterii sancti Dionisii² occurrit quidam servulus eiusdem martyris praecipui simul cum confluenti populo; quem presbyteri et diaconi ceterique Christi ministri necnon etiam et laici illius loci contestabantur ibidem surdum et mutum esse progenitum. Qui ob interiorem^l fidei devotionem bonaevae actionis voluntatem nitebatur vestimenta sua iactare
 25 ad sanctum Liborii loculum^m, quomodo turbam videbat iactare multa. Quem ilico eadem in hora divina suffragante gratia sancti Liborii intercessio audientem et loquentem comitemque populi fecit esse exultantem.

23. Certantibus enim nobis iter peragendum, antequam Renum transiremus ac Francorum Saxonumqueⁿ confinia adiremus^o, multa miraculorum signa gesta sunt in via; et quomodo digni salvati, eo etiam modo reprobi sunt repulsi^p, veluti etiam ad villam, quae dicitur Gebalona³, bis quaternis sancti Liborii loculum^m portantibus viris, quorum pars prima digna persistere humillima volens, altera pars digna submergere tumida volens, quaternis vero hiis antecedentibus et ob elationem mentis nolentibus recto tramite vada fluminis transire, volueruntque pontem quaerere. Sed peditantes et confidentes^q in pontem submersi sunt in flumine, Deique tamen gratia, licet essent immeriti, per intercessionem sancti Liborii erant liberati. Et sancti Liborii loculum aspicientibus cunctis adstantibus a medio, nullo homine tenente, stetit inflexibile. Citissime vero humiliter in ordinando et
 35 orando accipere certavimus rectoque tramite vada fluminis transivimus.

24. Alio etiam modo erat acceptabilis Deo quaedam femina daemoniaca in civitatula, quae vocatur Bavaca⁴. Quindecim igitur annis vexabatur a daemonio, ut cives eiusdem urbis protestati sunt, et nosmet ipsi vidimus a devotis viris in basilicam deportatam; coram sancti Liborii loculo iacebat mortua. Sed vesperizantibus nobis per sancti Liborii merita quasi grandi^r somno surrexit a daemonio liberata ac divinitus inspirata^s promisit
 40 se in honore Dei et sancto Liborio servire per tempora vitae; propinquos et notos terramque contempsit, ad^t Saxoniam sanctum sequebatur Liborium. Tanta igitur, quanta visa sunt eius meritis, signa propter prolixitatem sermonis scribere^u difficillimum est; sed ad ordinem itineris nostri redeamus.

25. Redeundo quam devotissime cum timore et gaudio magno divinitus inspirato^v, ubi properavimus Reno, populi^w Saxonicae gentis, qui nuper ad fidem venerant, undique per turmas suas confluebant in obviam
 45 venientes. Stabat igitur Saxonum^x multitudo in margine Reni dilatata, quando maxima nobiscum turba Francorum pervenerat ad littora. Spectantibus enim invicem populis citra Renum hinc et hinc, isti animo per internum

a) incunabulis, *m. al. corr. cunabulis, expuncto in, c.* b) Liborio Christi, *corr. Christi Lib., c.* c) sagacitatis, *m. al. corr. sagacitatis, c.* d) potentem *c.* e) dominici, *m. al. corr. dominica, c.* f) sequitur -que, *m. al. puncto supp. deletum, c.* g) ab *c.* h) nimiam, *m. al. corr. minam, c.* i) suadere *c.* k) iterumq̄, *corr. iterumqz, c.* l) interi | rem, *corr. interiorem,*
 50 o linea exeunte *m. al. suppl., c.* m) locum *c.* n) Saxonumque(?), *corr. Saxonumque, c.* o) audiremus *c.* p) emendavit Poncelet; reprobi repulsi *c.* q) confitentes *c.* r) grandē, *corr. grandi, c.* s) insperata, *m. al. corr. inspirata, c.* t) a, *m. al. corr. ad, c.* u) scriberet, *m. al. corr. scribere, c.* v) insperato *c.* w) populis, *m. al. corr. populi, c.* x) Saxonum, *al. m. corr. Saxonum, c.*

1) Montmartre. 2) St. Denis. 3) Ignotum. 4) Bavay, inter Valenciennes et Maubeuge.

amorem commoti, illi per gaudium magnum divinitus inspiratum, isti proni¹ iacentes in terra docuerunt orando, quomodo^a illi in faciem campi prostrati¹ honorabiliter suscipere debuerunt suppliciter deprecando. Nobis autem cum sancti^b Liborii corpore navem intrantibus Renumque transeuntibus isti dimiserunt maerentes, illi quidem acceperunt laetantes; adstiterunt isti^c per internum amorem in littora lacrimantes, illi vero pergentes et prae gaudio divinitus inspirato flentes cum choris hymnidicis^d sanctum^e Liborium^f Saxoniam erant sequentes. 5

26. At ubi nobilibus et venerabilibus Dei sacerdotibus honorabiliter humeris portantibus sancti Liborii corpus a Domino feliciter destinatum Saxoniam ingressum^g est, occurrentibus undique catervis populorum eramus prohibiti prae magnitudine multitudinis migrare. Insuper etiam et missi plurimorum de longe venerunt, obnixè flagitantes ire tardiuscule, ut procul pergentibus licuisset venire. Nos autem ventilavimus animo diem nullo modo omittere statutum, si Domino auxiliante valuissimus venire, quia, quanto magis in populo signa claruerunt, 10 tanto magis ire tardiuscule coegerunt. Sed radiante sancto pentecosten V. kalendarum^h luniarumⁱ die desideratum nobis ad optatum, Patrobrunensem scilicet, evenire locum, sollempniter Dei sacerdotibus missam^k celebrare volentibus prope fluvium nomine Serena², qua propter nimiam stipantem turbam, ut et eis, qui voluissent, remeare licuisset^l, et ne per immensam turbam fructus tunc temporis ortus^m a dextris platearum et a sinistris laederetur, interim dum ad aquam properavimusⁿ praefixam, quae^o a Patro-praedicto-Brunense tribus distat milibus loco, 15 Domino suffragante bina claruerunt sancti Liborii meritis miracula atque tria inter sacra missarum sollempnia aspicientibus cunctis astantibus erant demonstrata.

27. Eademque in hora praefato, Patrobrunense videlicet, loco in unum convenientibus presbyteris ac diaconibus ceterisque Dei ministris die dominico^p celebrare volentibus, in obviam nostri occurrentes in magna basilica noviter inchoata maximaque ex parte constructa, quam venerabilis praesul Patratius pio amore ductus a 20 novo opere vario ac decoro validoque construere coepit, certando intus et foris Domino annuente ad opus perfectum egregiumque perducere, ibidemque omnipotenti opitulante sancti Liborii corpus praecipui confessoris Christi ac pontificis una cum ceteris plurimorum sanctorum sanctitatibus honorabiliter condiendo componere. At ubi inter sacra missarum sollempnia quasi praeco praecurrens, dum nos, sicuti praediximus, tribus adhuc distabamus^q milibus, quidam infans, qui erat surdus et mutus in eadem parrochia progenitus, sancti Liborii 25 meritis audiendo et loquendo in praefixam basilicam sui adventus erat nuntius, et ut praescriptus ternarius^r miraculorum numerus eodem in die eademque in hora declaratus, ut praefati sumus, in quaternarium cresceret atque quaternarius cum binario iam dicto^s in senarium surgeret, ut simul esset perfectum^t opus et numerus.

28. Appropinquantibus autem populis, qui nobiscum venerant^u, et hiis, qui de sede pontificali occurrebant, atque invicem intuentibus et coetibus venerabilium sacerdotum aliorumque Christi ministrorum utraque 30 de parte prae-euntibus cum crucibus et vexillis et quatuor evangelii Christi omnique honorificentia ecclesiastica^v, erant autem in obviam occurrentes, quomodo divinitus ammoniti, quomodo comitantes^w prius fuerant instituti. Tribus etenim vicibus proruerunt proni in faciem campi¹ orantes et deprecantes manibusque in caelum expansis Deo dignas in omnibus gratias referebant. Simulque et omnium reboabat in ore laus et honor christicolo imperatori Ludovico^x atque orthodoxae imperatrici Iudittae rumigerae^y una cum prole et Aldrico Cenomannicae^z 35 urbis episcopo³, quippe qui talem patronum apud Deum ad suas consuluerunt^a transmittere terras.

29. Elevantes autem humeris suis praecipuum confessorem Christi Liborium atque pontificem ibant gaudentes, adportabant tramite recto atque intimo prae gaudio canticis spiritalibus cantando celsitudinis voce prophetica et evangelica cantica⁴ dulcissonis similiter personantibus signis, usque dum ad praefixam pontificalem sedem in praefatam basilicam pervenerunt, venerabilissime eodem in loco componendo, ubi honorifice pausat in 40 corpore atque Domino auxiliante dignis eius meritis mirifice usque in hodiernum diem sua sancta micant^b pignora. Caeci videndo, claudi ambulando, surdi audiendo, muti loquendo, ceterique debiles et alii variis langoribus oppressi eo etiam modo adiuti ac salvati atque in^c integram restituti sunt sanitatem, quo-

a) quomodi, *m. al. corr.* quomodo, *c.* b) sancto *c.* c) iusti *c.* d) hymniticis, *m. al. corr.* hymnidicis, *c.* e) sanctorum, *corr.* sanctum, *c.* f) Lib(orium in rasura) *c.* g) ingressus *c.* h) kt *c.* i) ianuarium *c.* k) misam, *m. al.* 45 *corr.* missam, *c.* l) licuissent, *m. al. corr.* licuisset, *c.* m) hortus, *m. al. corr.* ortus, *c.* n) properabimus, *m. al. corr.* properavimus, *c.* o) qz, *corr.* q, *c.* p) ita *c.*, *cf. supra* p. 808, l. 34 et p. 811, l. 13. q) distabimus, *corr.* distabamus, *c.* r) ternarius *linea exeunte m. al. in margine supp. c.* s) dicti *c.* t) pfectum, *m. al. corr.* pfectum, *c.* u) nobis con | venerant, *m. al. corr.* nobiscum venerant, *c.* v) ecclesiastici, *m. al. corr.* ecclesiastica, *c.* w) comitates, *m. al. corr.* comitantes, *c.* x) Ludovici *c.* y) rumugire *c.*; *cf. anonymi epistula ad Carolum Magnum (MG. Epist. IV, 490, 37):* 50 *vestris rumigeris moribus.* z) Cenomannico *c.* a) consiluerunt *c.* b) ita vel coruscant emendandum pro miscant *c.* bene proposuit Poncelet. c) in *m. al. superscr. c.*

1) Cf. Num. 20, 6: *Corruerunt proni in terram* atque similiter saepius; Ez. 37, 2: *super faciem campi.* 2) Fluvium sive rivum huius nominis in regione Patherbrunnensi non inveni. 3) Gesta Aldrici p. 17: *pro*

imperatore ... Hludowico et coniuge sua Iudith sed et prolibus regalibus ... atque pro sepe dicto Aldrico ipsius urbis episcopo. 4) Vide supra p. 808 l. 5. 55

modo in gestis sanctorum confessorum Christi atque pontificum Cenomannicae civitatis in ipso loco in ecclesia duodecim apostolorum honore dicata praeclaris eius meritis insigniter* factum esse legitur. In quo ipse venerabiliter a sancto Martino suisque discipulis humatus atque conditus est, quando ipse sanctus Martinus Turonensis^b archiepiscopus, ut in praefatis scribitur gestis, admonitione divina admonitus est ad pergendum Dominum in eo
 5 visitare infirmum, ut ipse Dominus in evangelio: 'Infirmus fui' et cetera. Quod non solum ideo mirabiliter dispositum est, ut ipse bono^c liberatus in fine susciperet a Domino 'coronam de lapide pretioso', verum etiam ut et ille per eius visitationem in futuro una cum ceteris bonis eius meritis mercedem promissionis evangelicae mereretur accipere; quandoque ipse ab eodem fraterna caritate visitatus et adiutus ac divina consolatione consolatus atque sacrosancto corpore Christi et sanguine confirmatus angelicis cuneis euectus migravit a saeculo,
 10 ut in caelis^d sine fine feliciter viveret cum Christo.

Gesta Liborii.
Actus pont.
Gesta Victuri.

Matth. 25, 36.

Psalm. 20, 4.

30. In eiusdemque praefatis legitur gestis, qualiter, sicuti praediximus, praefatus sanctus Martinus Turonensis archiepiscopus divino iussu ab urbe Turonensium pergens ad Cenomannicam civitatem sanctum visitaret* Liborium; antequam autem in praedictam urbem adveniret ad visitandum et ad animam^f iam dicti pontificis Domino commendandam sive eum sepeliendum, coepit cogitare sanctus Martinus, quid^g de futuro fieret episcopo. Sedente vero
 15 illo et equitante super asello suo et haec meditante, ostensus est ei divinitus quidam subdiaconus, nomine Victurus, procul ab urbe in psalmodiis orans et laborans in vinea sua, una cum fodesorio^h suo fodiens eam, capite ac pedibus pulvere sparsus, ac totis viribus vineam suam exercebat et colebat, simulque preces et hymnos Domino psallebat. Quem ut cognovit antedictus beatus Martinus gratia Domini illuminatus futurum fore pontificem, vocavit eum ad se et salutando salutavit, dicens: 'Ave, domne pontifex'. Cuius verba praedictus Victurus benigne suscipiens, et prono vultu contra
 20 eum se humilians sperabat, quod beatus Martinus irrideret eum, qui nullo modo se credebat pontificemⁱ umquam fore. Beatus enim Martinus dedit ei baculum suum, quo sustentari solebat, et deduxit eum secum usque ad urbem, ubi sanctus Liborius, eiusdem urbis pontifex, aeger et semivivus iacebat. Cuius etiam^k animam suis precibus Domino commendans, inter manus eius spiravit in Christo, anima^lque illius angelicis nutibus ad caelum est transvecta et inter sanctos collocata. Beatus quoque Martinus eum diligenter cum precibus et hymnis honorifice, ut episcopum decet, sepelivit^l.
 25 Post^m haec autem in civitatem properavit et populo de futuro pontifice alloquutus beatum Victurum praedictum subdiaconum in eadem civitate ordinavit episcopum. Quodⁿ nimirum mira dispensatione^o Dei citissime actum esse noscitur, ne lupi rapaces gregem invaderent, si commissum sibi ovile relinqueret sine pastore, quem ipse beatus Liborius antecessor Victuri pio amore Dei cura^pque pastoralis, ut in gestis eius scribitur, undequingenta^p procuraverat annos.

Actus pont.
Gesta Victuri.

Sulp. Sev.,
Epist. III de
S. Martino.

Actus pont.
Gesta Liborii.

30 31. Praedictus enim Victurus in urbe iam dicta pontificatus ministerium condigne et devote exercens multos suis praedicationibus atque exhortationibus ad Deum convertit atque magnum lucrum in sancta Dei ecclesia fecit, sicuti plenius in eius scribitur vita. Hic autem sedit in praedicta sede annos triginta^q quatuor, menses septem diesque tredecim^r; qui et in pace obiit atque honorifice a suis sepultus est discipulis^s, ubi sanctus Liborius, veluti praefati sumus, venerabilissime^t a sancto Martino Turonense archiepiscopo suisque venerabilibus discipulis con-
 35 ditus est, in ecclesia duodecim apostolorum honore dicata, quam sanctus Iulianus ex apostolica sede destinatus per Clementem apostolicum Romanae ecclesiae¹ honorabiliter ultra fluvium Sarte² construxit atque dicavit.

Actus pont.
Gesta Victuri.

Actus pont.
Gesta Liborii.

32. Qui etiam beatus Iulianus primus Cenomannicae civitatis a Domino praedestinatus est episcopus sanctique Liborii antecessor tercius, ut in praefatis sanctorum confessorum Christi atque pontificum scribitur gestis; ubi et plenius lectum est, quam innumerabilia sancti Liborii praecipui confessorum Christi in eadem mira-
 40 biliter ecclesia claruerunt miracula, praestante domino nostro Iesu Christo, qui cum Patre in unitate Spiritus sancti vivit et^u regnat Deus per omnia saecula saeculorum. Amen.

a) insignanter, m. al. corr. insigniter, c. b) Turonen c. c) ita emendandum pro boni c.? d) cel^s c. e) visitare, corr. visitaret, c. f) animum, corr. animam, c. g) qdⁱ c. h) foditorio c. i) sequitur iterum se c. k) eius c. l) sepelire c. m) Poc, corr. post, c. n) Qⁱ (id est Qui) c. o) dispensationem, corr. dispensatione, c. p) ut de quin-
 45 quaginta c. q) emendandum viginti sicut in Gestis Liborii? r) tredecim c. s) discipulis c. t) venerabilim^o c. u) et bis scriptum, sed deletum c.

1) Cf. Actus pont., Gesta Iuliani p. 28.

2) Cf. p. 807, n. 4.

TRANSLATIONIS SANCTORVM WANDREGISILI ET ANSBERTI QVAE SVPERSVNT.

EDIDIT O. HOLDER-EGGER.

Cum Sermonis de adventu SS. Wandregisili, Ansberti et Vulfranni fragmenta SS. XV, 2, 624sq. 5
ederem, mihi persuasum habebam ab auctore huius libelli antiquiorem translationis SS. Wandregisili et Ansberti narrationem exscriptam esse. Hoc verum esse iam nunc patet. Nam in codice celeberrimo monasterii S. Wandregisili Fontanellensis¹, nunc civitatis Le Havre nr. 1, mbr. fol., manu saec. XV. paginis 267—269 antea vacuis relictis inscripta est narratio corporum SS. Wandregisili et Ansberti in monasterium Blandiniense translatorum, quae cum Sermone de adventu, 10
multo longiore quidem, ad verbum plerumque consentit. Sed iam exordio huius relationis cum Sermone collato apparet eam non ex Sermone excerptam, sed ex antiquiore Translationis libello, qui integer fere paucis mutatis inanibusque multis verbis additis² in Sermone exceptus sit. Hoc enim exordium ex Miraculorum S. Wandregisili libro II.³ exscriptum est, quibus cum Sermone comparatis patet hanc relationem ex Miraculorum libro, Sermonis verba (c. 6) ex relatione codicis 15
Fontanellensis descripta esse⁴.

Monachus ille Fontanellensis saec. XV. antiquum libellum Translationis, quem habuit, minime integrum transscripsit, sed cum breviora excerpta in pag. 267—269 exarasset, plura in pag. 263 et 278 supplevit, ut non integer quidem libellus ille, sed maior eius pars hoc modo nobis servata sit. Indicem reliquiarum Fontanella Blandinium deportatarum, quem monachus Blandi- 20

1) De quo vide 'N. Archiv' IX, 368sq. XVI, 602sq.

2) Sed auctor Sermonis praemisit quaedam de SS. Wandregisilo Ansbertoque et de fundatione atque historia monasterii Blandiniensis, hausta ex Vitis SS. Wandregisili et Ansberti, Fundatione et Libro traditionum monasterii 407sq.

4) Quod trium horum monumentorum verbis collatis facile intelliges:

Mirac. II, 2.

Temporibus igitur, quo gravissima Danorum pyratum lues Deo permittente . . . oceani litus infestum haberet Galliarumque quaque versum, maxime adiacentes et contiguas fluvio Sequanae misera cede vastaret provincias, . . . anno . . . regis autem precellentissimi Karoli decimo septimo, sanctissima ossa . . . Wandregisili ac sancti presbyteri Ansberti ob metum et conculcationem horum nefandorum gentilium de Fontanellae monasterio propriis effossa sepulchris etc.

Cod. Fontanell.

Temporibus, quo Danica gens circa litus oceani maris piratica crudelitate deservit ac flammis cuncta vastaret, maxime provinciis flumini Sequanae vicinis multum erat infesta. Unde contigit tumulos sanctorum Wandregisili et Ansberti proprio despoliari honore, ut in territorio Bononiensi ab huiusmodi declinaretur infestatione, anno videlicet dom. inc. octingentesimo sexagesimo, Karolo Calvo, Ludovici Pii filio, scepra Francorum regente anno decimo septimo.

Sermo c. 6.

Nam gens barbara circa litus oceani maris ea tempestate debachando magno flumini Sequanae vicinis multum erat infesta. Unde contigit tumulos sanctorum proprio despoliari honore, ut in territorio Bononiense ab huiusmodi declinaretur infestatione. 35

niensis saec. IX. composuit, *Sermo de adventu* c. 14 textu magis authentico servavit, cum in relatione codicis Fontanellensis quaedam, quae monachus Blandiniensis scripserat, immutata sint. Et hic p. 276 codicis Fontanellensis manu saec. XV. iterum descriptus est, lectione ubique cum historia translationis eiusdem codicis contra eam Sermonis consentiente. Unde iam antiqui Trans-

lationis libelli auctor quaedam in indice reliquiarum mutasse, sed auctor Sermonis genuinum eius textum ex altero codice Blandiniensi exscripsisse videtur.

Antiqua illa Translationis relatio procul dubio a monacho quodam Blandiniensis coenobii composita erat, sed monachus Fontanellensis saec. XV., qui eam exscripsit, quaedam ita mutavit, tamquam si ipse vel alter monachus S. Wandregisili eam conscripsisset, dicens: huius cenobii

Fontinelle, de isto cenobio Fontinelle, Geroaldo huius ecclesie abbate, et unum quidem locum addidisse videtur¹.

Ut lectores melius de eis, quae in Sermone de adventu relata sint, diiudicare possint, haec etiam excerpta monachi Fontanellensis cum eis communicare volumus.

O. Holder-Egger (†).

15 Temporibus² quo^a Danica gens circa litus oceani maris piratica crudelitate deseviret ac flammis cuncta vastaret, maxime provinciis flumini Sequane vicinis multum erat infesta. Unde contigit tumulos sanctorum Wandregisili et Ansberti proprio despoliari honore, ut in territorio Bononiensi ab huius-

cemodi declinaretur infestatione, anno videlicet dominice incarnationis octingentesimo sexage-

simo³, Karolo Calvo, Ludovici Pii filio, scepra Francorum regente anno decimo septimo. Et primo

20 deportata sunt cum maxima multitudine aliarum reliquiarum ad ipsorum sanctorum predium quod dicitur Bladulfi villa. Postea^b ex supradicta villa in territorium Bononiense delata sunt ad ecclesiam sancti Petri, quae vicina est portui Quentavico, quae ex ditione prefatorum sanctorum constat, anno dominice incarnationis octingentesimo

sexagesimo sexto in vigilia ascensionis⁴. Postea^b translata sunt ad Carnotenam urbem anno octingentesimo nona-

gesimo^c quinto, et primo collocata fuerunt in abbacia sancti Carauni martiris, in qua isdem martir requiescit.

25 Deinde tribus mensibus elapsis intra muros civitatis in quadam cappella metu gentilium reposita. Ibi quo-

que divinitus est revelatum, quanta in conspectu Dei premineant virtute, cum circa ex-

animes exuvias tanta vivens spiritus^d evigilaverit potencia. Et ut aliqua divinorum ope-

rum magnalia perstringam, ibi, ut sic dicam, catervatim ceci visum, surdi auditum, muti

lingue officium, claudi gressum, contracti erectionem, paralitici soliditatem et fluxum san-

30 guinis patientes concitam manantium venarum obturationem, omnes diversis languoribus

detenti ex ossibus mortuorum celestem atque vitalem hausere medelam. Quid de expul-

sione demonum proclamabo? Quicumque amenciam aut frenesim passi adducebantur, qui-

cumque immundo spiritu vexati atque legione demonum obsessi attrahebantur, absque

mora auxilium senciebant divinum. Interdum quoque solo linteorum attactu curati sunt.

35 Ergo eruditus animus ex hiis medelis corporum et exterioribus perpendat miraculis, quam

profluis hii sancti peccatorum animabus obvient beneficiis. Vere enim meritis eorum turbe

demonum a cordibus fidelium fugantur, pestes viciorum pelluntur, mors peccatorum

perimitur, et vita animarum per Christum suscitatur.

De translatione a Bononiensi civitate sanctorum Wandregisili, Ansberti

40 et aliorum corporum per marchisum Flandrie comitem et Girardum sancti

a) sic ut codex etiam *Mirac. S. Wandreg. II, 2.* b) Preterea e. c) sic cod. *Fontanell. Mirac. S. Wandreg.*; octogesimo alii. d) sic lege etiam *SS. XV, 2, 626, l. 15*, ubi falso episcopus euangelizaverit.

1) Vide infra p. 816, n. 5. Fieri potuit, ut iam in codice Fontanellensi libelli Translationis, quem monachus saec. XV. exscripsit, quaedam mutata essent. 2) Se-

45 quentia exscripta sunt in *Serm. de adv. SS. Wandreg. etc.* c. 6, *SS. XV, 2, 626.* 3) Falso annus 17. Caroli, quem *Mirac. S. Wandreg.* habent, aequalus est a. 860. Non recte dixi *SS. XV, 1, 408, n. 2* haec a. 858. acta

50 esse. Nam quae sequuntur aliquot annis post facta esse

videntur. 4) Cum in *Mirac. S. Wandreg. II, 4* vigi-

liam ascensionis hoc anno die Maii 11. et ib. c. 14

Nov. 6. diem dominicam fuisse relatum sit, haec a. 858.

aut 869., non a. 866. facta esse videntur. (Cf. quae

SS. XV, 1, 408, n. 6 dixi.) Sed in *Mirac. S. Wandreg.*

l. II, c. 19 (21) et 29 (28) Quentavici etiam miracula

a. 867. et 868. facta esse referuntur.

Petri iuxta Gandavum abbatem, episcopo et civibus prefate civitatis renitentibus.

Evoluto* tempore aliquanto Arnulphus marchisus comes Flandrie, qui a sancto Arnulpho, avo sanctissimi patris Wandregisili, nomen traxit et genus¹, assumpto secum venerando Girardo abbate monasterii sancti Petri in monte Blandinii iuxta Gandavum cum magno Christi sacerdotum, monachorum atque clericorum collegio, cum instructa quoque fide et spe christianorum exercituum legione ad urbem usque properat Bononiensem; ubi sese cum exercitu predicto humili presentans devotione sanctis, quorum illic^a gratia advenerat^b, pavementum terre stratus lacrimis rigabat. Avus namque predicti Arnulphi vocabatur Balduinus, qui ob invincibile^c animi robur et fortia insignia gestorum cognominabatur¹⁰ Ferreus; hic enim accepit Iudith filiam Karoli Calvi, que peperit ei filium equivocum, cui Elfrudis filia regis Anglorum² genuit Arnulphum³. Ut autem ad ordinem redeamus, vocatus adest civitatis⁴ episcopus nomine Wicfredus cum splendido apparatu et nitidis ecclesie officiis; qui cum in exequendo marchisi decreto, licet invitatus, et mentem gravi doloris vulnere saucius ingereret, ecce adsunt cum vulgo innumerabili primores loci zelo^d 15 caritatis armati et mota sedicione Arnulphi voluntati moliebantur resistere. At⁵ Christus, pax vera, predictum abbatem Girardum usque Rothomagum^e pro reedificatione huius cenobii Fontinelle venire presciens et Mainardum illius ecclesie monachum hoc sanctum cenobium reedificare providens⁵ surgentis scandali incendium huiusmodi oppressit^f miraculo. Nam quedam matrona nomine Torulla, que velut altera Anna die vel nocte non discedebat^g 20 de templo, ieiuniis et orationibus serviens Domino, circumstantibus clara edidit voce, qualiter revelacione divina sibi ostensum est, qualiter loculi, quibus preciosa sanctorum continebantur busta, relictis in quibus tenebantur sedibus, quasi super alas ventorum per inane levati abbatis et monachorum insiderent ulnis, et cum hoc adiecit: 'Sciatis per hoc, fratres mei, voluntatis esse altissimi, ut migrent hinc hii sanctissimi viri'. Preterea^{h,6} 25 suspicio oritur, graviorⁱ sedicio suscitatur; dicebant enim corpus egregii confessoris Vulmari^k atque abbatis ab ipsis esse sublatum⁷; cuius rei materiem excitabant duo clerici, quorum alter dicebatur Notgerus, alter Hergerus^l, unus eorum sancti Vulmari prepositus alterque edituus. Ubi vehementer motus^m in eos episcopus sacrilegii eosⁿ cepit arguere et ignominioso crimine denotare; predictus vero abbas cum hanc nec satisfactione nec 30 contradictione calumpniam valeret delere, ad hoc res perducta est, ut sigillo rupto et loculo fracto^o oculata id fide niterentur explorare. Videns autem abbas eos sibi nullo modo adquiescere neque ceptam pertinaciam deponere, id pro omine imminentis sibi leticie presagus accepit, unde et cunctis coram astantibus dixit: 'Vere scio, beate Wandregisile, hic tuam adesse virtutem, pro consociandis tibi college tui Vulmari sacris artibus famulis 35 tuis hunc laborem impendere^p'. Quod et factum est. Aperto ergo sacrosancto loculo corporis sancti Vulmari bina membrorum pii confessoris occulto Dei iudicio promeruit et unum episcopali benedictione, gratias agens Deo, suscepit. Et satis congrue, ut quod desuper datum est daretur duplum, quod vero deorsum subduplum. Hiis ergo reliquiis

*) *Deletis verbis* Evol. temp. aliq. scriba postea interposuit: Anno dominice incarnationis nongentesimo 40 quadagesimo quarto, Martino tertio vices apostolicas agente et Ludoico Francis imperante, primo Ricardo tercio duce Normannorum du... (*pauca verba a bibliopecto abscisa sunt*). Haec fere omnia sunt ex libelli extrema parte, infra repetita; cf. Serm. de adv. c. 20, l. l. p. 631.

a) illo Sermo c. 12. b) aduērat c. c) Inicibile c. d) zelo car. deleta c.; celo insipientiae Sermo c. 12. e) superscripta sunt quaedam, quae certe legi nequeunt (ad ciuitatem normā?). f) expressit c. g) ab oratione add., sed del. c. 45 h) sequentia p. 266 a librario suppleta sunt, hoc loco signo posito, quo indicetur hoc loco ea esse inserenda. i) sic Sermo; gma(?) c. k) vulmaris h. l. c. l) Helgerus Sermo. m) motus suppleri ex Serm.; in post del. in c. n) eos suppleri ex Serm. o) id fide iam h. l. add., sed del. c. p) ipēde c.

1) Cf. Geneal. domus Caroling. SS. II, 309. Haec exscripta sunt in Serm. de adv. c. 10—12, l. l. p. 627 sq. 2) Alfredi Magni. 3) Cf. Geneal. com. Flandr. Bertin., SS. IX, 305. 4) Bononiae sive Morinensis episcopus; cf. SS. XV, 2, 628, n. 3. 5) Haec (*At Christus — providens*) monachus Fontanellensis ex Mirac. S. Vul-

franni c. 2. 3, D'Achery, Spicil. (Parisiis 1587) III, 251—253, inseruisse videtur, quae in Serm. de adv. non 50 leguntur. 6) Sequentia exscripta sunt in Serm. c. 13. Unde apparet haec hoc loco etiam in antiquo Translationis libello exstitisse. 7) Ex ecclesia S. Vulmari Bononiensi.

gratanter^a susceptis et iunctis prefatorum Christi sacerdotum sacris exuviis [feliciter^b transiit in effectum quod presago abbatis sermone est predictum.]

Ipsis igitur litigantibus in pace reductis monachi preeunte abbate ad sancta sanctorum accedunt, et leti iuxta revelacionem divinitus ostensam in ulnis suscipiunt. Et cum
 5 prefatis sanctis Wandregisilo et Ansberto aliorum sanctorum corpora cum innumera multitudine reliquiarum assumpserunt^c, que de isto cenobio Fontinelle monachi condamn^d metu gentilium ibidem, ut dictum est, secum deportaverunt, quarum maxima pars olim in aureis atque argenteis capsis fuerunt adornate, sed propter paupertatem monachi in territorium Bononiense metu gentilium degentes auri argentique distracto precio emerunt ex illis
 10 victui necessaria¹. Alia autem pars auro atque argento nobiliter decoratur. Quarum aliquae subscribuntur*: Primo de casula sancti Wandregisili, cappellum capitis eius, una ex caligis eius, subtalares, sporta, pars illius crocie. Tunica sancti Ansberti et pars ipsius casule, marsupium vero et anaphus seu pixis atque cultelli. Maxima pars dalmatice sancti Vulframni et cultellus et vagina. ^eDe ligno sancte crucis. De spongia unde fuit
 15 Dominus aceto potatus. De sepulchro Domini coloris albi atque coloris^f rubei. De vestimento Domini et de tunica eius inconsutili. De ligamento unde fuit ligatus. De loco ubi crucifixus fuit coloris varii. De monte Calvario et^g de monte Oliveti. De lapide super quem stabat Dominus^h, quando dixitⁱ Petro: 'Tu es Petrus'. De manna Domini. De pulvere in quo salvator noster pedem posuit, quando de Iordanis alveo in naviculam ascendit.
 20 De ligno trans Iordanem plantato. De vase in quo benedixit Dominus aquam, quam in vinum mutavit. De quinque panibus. De petra que est in Golgatha. De ligno ubi Zacheus sedit. ^kDe vestimentis sancte Marie. ^lDe terra oratorii sancti Michaelis. ^mDe sancto Iohanne precursore Domini et de spongia ipsius. ⁿDe pannis innocentum aspersis eorum^o sanguine. De vestimentis eorum. Reliquie de sancto Petro atque^p de^q lecto et de
 25 pallio ipsius^r. Reliquie de sancto Paulo et de pallio ipsius^r. Reliquie sancti Andree apostoli. Reliquie de sepulcro sancti Iohannis ewangeliste et de vestimento eius. De osse sancti Mathei apostoli et ewangeliste. Reliquie sancti Symonis apostoli. ^sDe sancto
 Clemente. De ossibus sancti prothomartiris Stephani et de eius sanctissimo sanguine et de uno lapide cum quo lapidatus fuit. Reliquie de sancto Dyonisio et de sancto Eleutherio.
 30 Reliquie sancti Laurencii martiris. De osse sancti Vincencii diaconi et martiris. Pixides due ex ebore, que fuerunt a sancto Wandregisilo ab urbe Roma delate, e quibus una retinet partem genu sancti Leonis pape^t cum balsamo sacro, et^u in qua est aliqua pars ossium sanctorum Crispini et Chrispiniani, que eciam continet aliorum^v reliquias sanctorum. Reliquie sanctorum Mauricii, Exuperii, Candidi, Victoris, Innocencii. ^wDe sancto Victore.

35 *) *Index reliquiarum p. 276 codicis manu saec. XV. scriptus legitur*: Nomina reliquiarum deportatarum ob metum paganorum de monasterio Fontinellensi in Bononiam civitatem, post in monasterium sancti Petri Gandensium reposita fuerunt anno dominice incarnationis nongentesimo quadragesimo quarto.

Corpus beatissimi patris nostri Wandregisili

Corpus sancti Ansberti archiepiscopi Rothomagensis.

40 Reliquie de sancto Wandregisilo: De casula sancti Wandregisili, capellum capitis eius, una ex caligis eius, subtalares, sporta, pars crocie ipsius. De sancto Wandregisilo.

Reliquie de sancto Ansberto: Tunica sancti Ansberti et pars ipsius casule, marsupium et anaphus seu pixis atque cultelli^x. De sancto Ansberto.

Reliquie de sancto Vulfranno: Maxima pars dalmatice sancti Vulframni et cultellus^x cum vagina. De sancto Vulfranno.

45 De ligno sancte crucis — — — quorum breves legi non potuerunt. Alie quoque reliquie olim in aureis atque argenteis capsis adornate delate [sunt^y].

a) gratantes c. b) uncis inclusa suppleri ex Serm. c. 14, a bibliopecto abscisa sunt in cod. p. 266. c) assūperunt c.

d) edē c. e) in marg. 2: De salvatore nostro Iesu Christo. f) rubei col. 2. g) deest 2. h) Iesus 2. i) dicit 2.

k) Reliquie de matre Christi add. 2, et in marg.: De beata Maria. l) in marg. 2: De sancto Michaeli. m) in marg. 2:

50 De sancto Iohanne baptista. n) in marg. 2: De innocentibus. o) sang. eorum 2. p) et 2. q) desinente hoc loco p. 267, sequentia p. 269 exstant, ubi Rel. de s. P. atque iterum scripta. r) eius 2. s) Reliquie de martiribus

add. 2. t) pape 2. u) suppl. altera ex Serm. v) rel. al. 2. w) Reliquie add. 2. x) sic c. y) sunt

detersum legi nequit.

1) Haec sumpta sunt ex extremis verbis indicis reliquiarum integri, in Serm. c. 14, l. l. p. 629 descripti, qui mox hoc loco paululo brevius et leviter paucis locis immutatus legitur.

Reliquie sanctorum martirum Georgii, Saturnini et Simphoriani. Reliquie martirum Ypoliti, Valeriani et Prothi. Reliquie sanctorum martirum Christofori, Leodegarii et Solatoris. Reliquie sanctorum martirum Quintini, Marcelli, Danielis, Silvini, Simeonis. Reliquie de septem dormientibus. Articuli manuum sancti Kiliani episcopi et martiris, que^a reliquie Erkengerus comes et Arnoldus de Germania Bononiensem civitatem deportaverunt. De 5 sancto Timotheo martire. De sancto Caronno martire. De sanctis Lorio, Gemino et Tadasio senatoribus. De sancto Machabeo et sancto Marciano. De sancto Marcello et sancto Maureliano. De sancto Lamberto, Paterno et Desiderio. De casula sancti Gregorii pape et alie de eo reliquie, scilicet de cingulo et de cilicio eius. Maxima eciam pars de membris sanctorum Ermelandi et Heremberti^b. De sanctis confessoribus Martino, Audoenio 10 et Verano. De casula sancti Silvini episcopi. De barba sancti Audoeni Rothomagensis episcopi^c. De villosa^d unde tritus^e fuit. De lintamine super quod transivit et camisia et nastula. De sancto Friciano confessore. De pallio sancti Remigii. De sanctis confessoribus Germano, Sulpicio et Sansone. De sanctis confessoribus Marcello, Bertino et Albino. De sancto Stephano pontifice. De sancto Amatore. De sanctis Fridegerio et 15 Emetorio. De capillis sancti Genardi. De sanctis Gerano et Francoveo. De sanctis Benigno, Maxencio et Maglione. De sanctis Eligio, Wandone et Ieronimo. Reliquie sancte Agathe virginis. De tunica sancte Agnetis. De capillis sancte Auree. Dens sancte Cecilie et alie de ea reliquie. De tunica sancte Eugenie. De sancta Perpetua. De sanctis Anastasia et Susanna. De capillis sancte Radegundis et alie de ea reliquie. De sancta Balthilde 20 regina, que sancto Wandregisilo multa bona fecit. De sancta Columba. De sancta Margareta. De capillis sancte Hildemarge eiusque vestibus. De sancta Fide. De sancta Honorina. Et de aliis viginti septem sanctis, quorum breves legi^f non potuerunt. Alias quoque reliquias, que olim in aureis atque argenteis capsis fuerunt adornate, ut dictum est, detulerunt. 25

De miraculo facto, dum corporibus predictis obviam venerunt chorus monachorum et totius^g populi christiani concursus. Quod quidem miraculum consistit in arborum et similium floricione et fructuum productione.

944. Prefatus¹ igitur abbas et comites venerandi tantorum sanctorum ditati patrociniis et preciosis exhilarati pigneribus ad montem Blandinii letum maturant reditum. *Hic octo 30 miracula^h, que rerum conditor per predictos sanctos in itinere est operari dignatus, causa brevitate² narrare pretermitto².* Sed cum in die festi Bartholomei apostoli post misse celebrationem Neunam³ fluvium cum preciosis sanctorum pigneribus transsissent, prefatus marchio ex improvisu adest spiritu turbatus et vultu mestissimus. Multi enim de suis dicebant: 'Quia dominus noster sanctos sedibus suis privavit, ulcio eum iam divina invasit. En in 35 sedibus, quas sanctis a se paratas credidit, ipse subsistere non meruit'. Hoc non obstante, occasione predicti abbatis⁴ eum exhortantis, ut a talibus aures suas prohiberet, usque ad predictum montem Blandinii ire disposuerunt. Et⁵ in monasterio sancti Petri 40 in magna gloria et honore cum iocunda, dulci ac devota modulacione tertia die Septembris deponuntur, anno incarnati verbi nongentesimo quadragesimo quarto, indictione secunda, Martino tertio vices apostolicas agente, Ludovico Francis imperante. Venerunt autem eis obviam religiosus monachorum chorus ecclesiasticis infulis decoratus, preeunte Transmaro Noviomensi episcopo et comitante cum suis prefato marchiso, Deo gratias omnigenas referente. Regalis milicia confluit, omnis patria devota honestate et honesta devotione sese obviam dedere. In ipso eciam adventus articulo ob gloriam eorundem adveniencium 45 sanctorum totus mons Blandiniensis natura mirante flores cepit producere seseque vestire,

a) sic 1. 2; quas reliquias *Sermo*. b) Herenberti 2. c) archiepiscopi 2. d) viloso 2. e) tectus *Sermo*. f) non pot. legi, *corr.* legi non pot., c. g) tot⁹ c. h) in itinere *add.*, *sed del.* c.

1) Haec exscripta sunt in *Serm.* de adv. c. 15. 2) Haec verba (*Hic — pretermitto*), quae linea rubra subducta in codice insignita sunt, librarius Fontanellensis inseruit, attamen infra octo miracula haec transscripsit, quae hoc loco in antiquo Translationis libello sequebantur, ut patet ex *Sermone* de adv. c. 15—19. 3) Niuwe Aa, Rivière de Nieulay. Haec in *Serm.* de adv. c. 17 exscripta sunt. 4) Girardi. 5) Sequentia in *Serm.* de adv. c. 20. 21 exscripta sunt. 50

arbores quoque eorundem florum varietate candescere, viridescere, purpurascere quoque ceperunt et distinctorum varietate colorum merita declarare sanctorum, in tantum ut eciam pullulancia fructuum primordia in naturales iam species mirareris formata. Et in revoluzione eius anni eodem^a arbores se eodem florum decore per plurimos annos vestiere et
 5 hanc Dei gloriam in testimonium tanti miraculi memorie mortalium revocavere^b. Quorum tactus et odor plures infirmos sanitati restituere. Merito adventum predictorum sanctorum Deus florifero honoravit miraculo, quia cum angelis coram ipso sicut lilia florent in celo, ipsi eciam viventes in carne illorum^c sese florum decore decorare studuere, quibus Christi ecclesia huiusmodi blanditur eloquio: 'Florete flore, quasi lilium^d date odorem'. Horum
 10 exemplo ut oliva fructifera in domo Domini crescamus, ut palma Domini floreamus, ut cedrus Libani multiplicemur, immarcessibilem ergo florum suavitate flagremus, fructus honoris atque honestatis producamus et hos supernis odoramentis misceamus, ut cum illis acceptabile Deo sacrificium redoleamus et iuxta illud Apocalipsis 'fialas aureas plenas odoramentorum' in conspectu agni offeramus, qui cum patre et spiritu sancto regnat unus Deus
 15 in secula benedictus.

Ecc. 39, 19.

Apoer. 5, 8.

Miraculum^e per [sanctos^f factum, quando] in monasterium sancti Petri iuxta Gandavum deferebantur venerabilia eorum corpora.

Primum miraculum. Girardus¹ igitur abbas et comites venerandi tantorum sanctorum ditati patrociniis et preciosis exhilarati pigneribus ad montem Blandinii iuxta Gandavum
 20 letum maturant reditum. In quorum reditu magna cordis letitia sublati in celum vocibus Deo gloriam canunt episcopus cum clero^g; clerus autem et populus prefate Bononie civitatis in magna amaritudine flebilibus modis luctum cordis aperiunt. Cum enim plebs innumerabilis de cunctis finibus ad sanctorum confluerent^h suffragia et densa per omnes campos sese explicarent examina, tanta impediende multitudine celerem nequibant pedibus
 25 gressum imperare. Christi autem milites preciosa gestantes pignera magis ferri quam aliquid estimarent ferre. Et cum a senioribus procedere et laborantem iuberentur plebem respicere, dixere: 'Ne turbemini, patres et domini, sed Christum hic in sanctis operantem admiramini! Honera, que ferimus, nostros accelerant gressus, quibus onerati fatigari non posse miramur, exonerati vero communi vobiscum labore fatigamur.' Hec autem eo acta
 30 sunt loco, ubi mons quem dicunt Wonesberch a radicibus aera petit. Ab hoc ergo loco qui de vicinis advenerant civitatibus, sanctorum se patrociniis commendantes ad propria magnis fatigati doloribus sunt reversi.

Secundum. Preterea equis ad ferenda vivifica sanctorum busta deputatis in quamdam villam secus mare sitam, Weretham² nuncupatam altera die diverterunt; gratulantibus
 35 autem eis et de inventa hospitalitate et de proflua vicinorum humanitate, inopino¹ aeris turbine et procellosa maris concussione omnis letitia merore absorta est. Mare enim funditus eversum ita se mola fluctuum erigebat in altum, acsi divino mox imperio terminos proprios egressurum et superficiem terre occupaturum. Quid agerent, nisi in illo, cui canitur: 'Adiutor in tribulationibus', spem omnem transferrent? Fuis ergo ad Deum precibus
 40 et lacrimis, cum sacrosancta benignissimi Wandregisili patrocina fluctuantibus opponerent undis, ecce sedato aere omnis ita in se resedit pontus, acsi valida Dei dextera suis imprimeretur sinibus. Renovantur hic antiqua eiusdem patris miracula in Geroaldo huius ecclesie^k abbate et Grippone prefecto, qui sevientis pelagi vim perpessi baratro mortis pene fuerunt absorpti, nisi eorum votis, lacrimis et precibus succurrisset beatus Wandregisilus³.

Tertium. Eodem quoque tempore inundacionis flagellum orbem premebat universum, 'aperte catarate¹ celi', vise sunt aque^m consumere subsidium anni, sed sanctus Wandregisilus
 Gen. 7, 11.

a) post corr. iidem c. b) reötauere. De quorum c. c) sic Sermo c. 21; ſz c. d) et add. Sermo ut Vulg. e) sequentia p. 278 scripta sunt ab eodem librario, qui praecedentia exaravit. f) uncis inclusa supplevi, quae a bibliopecto abscisa sunt
 50 in c. g) clerus autem expunct., et superscr. episc. cum clero c. h) sic c.; Cum enim populorum ... confluerent suffragia Sermo. i) sic Sermo c. 16; inopinata, sed nata e corr. c. k) alio atram. superscripta est vox in c., quae legi nequit. l) sic c. m) aquis Sermo.

1) Quae supra (v. p. 818, n. 2) omiserat librarius, hoc Serm. de adv. c. 15—19 exscripta sunt. 2) Fréthun. loco supplevit; quae ea antiquo Translationis libello in 3) Cf. Mirac. S. Wandreg. I, 7. II, 12, SS. XV, 1, 407 sqq.

Christo eum mirificante inundacioni remedium fecit, nam celi clausi hanc iussi sunt legem pati, ut et imbres nimios suspenderent et aerem iocunditate sereni exhilararent^a. Quod etiam intelligentes agricolae sanctis per omnem viam studuerunt occurrere et tanta mirabilia confitentes devote erant gratias Deo agentes¹.

(Aug. 24.)

Quartum. Preterea, cum Neunam fluvium transsissent, villam^b vocabulo Ogiam² 5 hospicio delegere, ubi intermixta turmis fidelium ad memoriam sanctorum cum ymnis pernoctantium quedam infirma, membris omnibus dolori capitis compacientibus, Deo miserante mox pristinae sanitati est reddita.

Quintum. Deinde ad castrum quod Berga³ dicitur cum magno fidelium concursu et occurso venerunt, et depositis in ecclesia confessoris Christi Winnoci debito honore sanctis 10 pauper quidam ob insequentem se cum armis hostilem cuneum ad eorum solida fide confugit^c patrocinium; ubi cum in eorum aspectu thura precum incendit et aurum preciose fidei appendit, mox eiusdem ponderose fidei merito palma ei triumphalis elusis et retroactis hostibus arrisit.

Sextum. Preterea post biduum inde egressi ad alveum sermone rustico cognomine 15 Drivlit venere, quod nos Latine Trinum-fluentum possumus dicere, cui scilicet alveo quia ex mōre mare exestuans iam inundare cepit, comes sancti itineris, inclitus scilicet marchisus, cum omni exercitu magno equorum et labore et sudore vix transmeabilem habuit, Girardus vero abbas et fratres obsequio sanctorum deputati sola invocacione nominis Christi senserunt mare Dei nutu mirē dilacionis moderamine suum coercuisse accessum, ut sanctorum 20 absque difficultate perageretur transitus.

Septimum. Deinde in tercio die Bruzzias⁴ sunt delata ac celebri honore in basilica sancti Donaciani deposita, ubi archidiaconus⁵ cum ardentis febris estuaret incommodo, ad memoriam sanctorum pro se rogaturus, egra vix trahens vestigia, est presentatus; ubi divinam exorans clemenciam intercessione sanctorum sanitatem recepit. Qui domi reversus 25 atque ob celebratum in se Dei beneficium suis gaudium factururus eiusdem mox febris incommodo occulto quidem, sed iusto Dei est percussus iudicio. Quo languore invalescente a memoria sanctorum eorum sibi aliquid summopere flagitabat deferri. Deferuntur subtalares sanctissimi Wandregisili et ciphus sancti Ansberti. Subtalares alta reverencia suscepit osculo et oculis admovit, estuantibus quoque membris apposit, ciphus autem 30 pauxillum aque libavit, nec mora relicto doloris lectulo surgit, ad ecclesiam descendit, vota gratiarum devotissime persolvit.

Octavum. Ibidem unus dyaconorum ymnis pernox et laudibus in honore sanctorum detestabilis furti fraude familiaris rei dampnum perpessus est; unde representans se sanctis inter flebiles querelas preces fudit et lacrimas, ergo exauditus est, non solum dampno 35 restituto, verum etiam lucro dampni adepto. Hiis miraculorum insignibus tota Flandria et Maritima regio⁶ nobilior est reddita.

Inde⁷ ad montem Blandinii perrexerunt et prefata sanctorum corpora cum reliquiis supra nominatis in ecclesia sancti Petri, ubi corpus beate Almaberge cum aliis sanctorum corporibus requiescit, devote collocaverunt, anno quo supra^d, in quorum adventus articulo 40 totus mons Blandiniensis natura mirante flores cepit producere etc.^{e.*}.

*) In inferiore p. 278 haec exarata sunt: Miraculum, qualiter in adventu brachii dextri sanctissimi Wandregisili herbe, arbores seu fruges deperire propter siccitatem videbantur in pago Caletensi, sed sic contigit, ut sicut inventus prothomartir Domini Stephanus siccitati remedium fecit, ita beatus Wandregisilus in adventu sui dextri brachii Christo eum mirificante in pago Caletensi siccitati succurrit. Et quandoque 45 pro aliquo negotio devote illud deportamus, pie petitionis effectum semper nos adipisci gaudemus. Require in primo folio: Evoluto tempore aliquanto. Folium primum et pars prior codicis tota perit.

a) sic Sermo; exlplarent c. b) ad villam c. c) sic Sermo c. 18; afugit c. d) quo supra certe legi nequit. e) alio atram. add. in c.: Quere ante folio

1) Haec tria miracula ante ea in antiquo Translationis libello exstabant, quae supra p. 818, l. 30—32 leguntur (= Serm. de adv. c. 15. 16), sequentia post eadem (= Serm. c. 18. 19). 2) Oge. 3) Bergues.

4) Brügge. 5) Bernacius vocatus in Serm. c. 19. 50 6) i. e. Zeeland. 7) In sequentibus partim repetita, partim ex antiquo Translationis libello pleniora descripta sunt, quae supra p. 818sq. leguntur.

FVNDATIO ECCLESIAE S. NICOLAI LEODIENSIS.

EDIDIT F. BAETHGEN.

Miraculi s. Nicolai Leodii facti fundataeque ob id ecclesiae huius sancti historia, quae con-
cordat fere cum Aegidii Aureaeuallensis¹ recentiore eiusdem foundationis narratione, e quattuor
codicibus bibliothecae publicae Duacensis, nempe 1) nr. 838 saec. XIII. (cf. 'Analecta Bollandiana'
XX (1901), 389 sqq.) fol. 152, 2) nr. 842 saec. XII. (l. c. p. 398 sqq.) fol. 63^v—64^r,
3) nr. 855 saec. XV. (l. c. p. 409 sqq.) fol. 152—162, 4) nr. 865 saec. XII. (l. c. p. 416 sqq.)
fol. 19^v—20^r primum edita est in Analectis Bollandianis, tomo citato p. 429 sqq. Quam edi-
tionem hic repetimus.

F. Baethgen.

De eo quod sanctus Nicholaus ab urbe Leodicensi temporibus Conradi imperatoris inguinariam pestem reppulerit^a.

Illud miraculum non est silendum, quo in tempore necessitatis et angustiae urbi Leodicensium^b beatus
 15 confessor Christi Nicholaus opem suorum contulit meritorum. Hanc enim sua revelatione visitavit et illi medicus
 salutis hoc modo patronus advenit. Tempore Conradi imperatoris sub Reginardo² Leodicensi^c episcopo ipsam
 civitatem et circumpositam regionem adeo inguinaria perculit clades, ut populi non parva multitudo interiret, nulli-
 que spes salutis erat et vitae, quem hic divinae animadversionis gladius percussisset in inguine. Tanta enim
 languoris acerbitate opprimebantur, ut in eis mortis dilatio perparva fieret vel nulla, factamque Dei erga se miseri-
 20 cordiam dicerent, qui paene inevitabilem pestilentiam effugissent. Eo tempore quidam clericus ipsius civitatis,
 vir misericordiae operibus deditus — adiutor quippe et amator dicitur fuisse pauperum — huiusmodi incurrit
 periculum. Quem iam in extremis positum cum turba pauperum, qui eius cottidiano fovebantur subsidio, plan-
 gerent et lamentarentur mortemque illius quasi alteram clamarent imminere sibi^d cladem, et ipsorum Dominus
 in eo sanavit contritionem et Nicolai declaravit virtutem. Mulier enim^e, quae una ex eorum videbatur^f collegio,
 25 sed quae a Deo inspirata et missa ei fieret^g praenuntia salutis, ingrediens et adstans iacenti: 'beatum', inquit,
 'Nicholaum magni apud Deum meriti esse noveris. Cui si te tota devotione committas, potens est, ut in praesenti
 necessitate tibi eius succurrat gratia. Nihil ergo haesitans de misericordia piissimi confessoris iube cereum fieri,
 qui hac nocte coram sancto altari, in qua volueris ecclesia, in honore ipsius lumen indeficiens ministrare suffi-
 ciat.' Quae dicta cum vana praesentibus et ex feminea sedulitate iudicarentur prolata, ille tamen, qui nihil
 30 inexpertum vellet relinquere, quod tantis doloribus suis mederi posse addisceret, iussit impleri^h, quod mulier
 suggesserat. Sed ex consequentia salutiferae visionis et experimento consecutae salutis manifestatum est divinae
 voluntatis consilium, ut in Leodio ad gloriam Dei memoria et veneratio haberetur sancti Nicolai. Ea siquidem
 nocte illi per visum senex venerandi habitus apparuit eumque clementer intuitus ait:

'ut sanus vivas, Nicholai gratia praestat'.

35 a) ita 2; Miraculum s. Nicolai antistitis de quodam clerico 4; superscriptionem om. 1. b) Leodiensium 2. c) Leodiensi 2. 4. d) om. 1. e) quaedam enim mulier 1. f) videbatur ex eorum 1. g) fuerat 1. h) expleri 1.

1) Gesta ep. Leodiensium II c. 73, SS. XXV, 69 sq. Bormans) t. IV, 223, cf. t. III, 488. 2) 1025—1037
 Cf. etiam, quae de eadem re tradit Iohannes dictus Dec. 5.
 Ultramosanus, Ly Myreur des histoirs II (ed. Borgnet-

Ad haec clericus evigilans iamque sanitatem, quam Nicholai praestabat gratia, infirmo corpori suo sentiens infundi, caelesti congaudebat visioni, et his quae viderat dicta conferens mulieris beatum Nicholaum sibi apparuisse et se illius gratia perfecte sanandum credidit. Quod et factum est. Nam de infirmitate convaluit ceterisque per eum innotuit auctor collatae sibi sanitatis. Tunc multi, quos clades vexabat inguinaria et qui hac contagione infici, quia latius serpebat, vehementer formidabant, concepta spe salutaris remedii beatum 5 Nicholaum multis exorabant precibus multisque apud eum se obligabant votis, ut et pereuntibus subveniret et adhuc illaesos ab imminente periculo protegeret. Quorum fidem et orationem beatus pontifex creditur Deo com-
 Ps. 77, 38. mendasse, ut misericors et propitius fieret peccatis eorum, quia et iram suam Dominus avertit eosque^a miseri-
 Matth. 8, 26. corditer liberavit. Cessavit enim tempestas illius pestilentiae et mortalitatis, et facta est eis tranquillitas magna vitae et salutis. Ille autem, qui evidenter caelesti visione curatus est, cum devotionem, quam mente erga sanctum 10 confessorem conceperat, mentibus quoque Leodicensium^b concipi desideraret, in eadem urbe secus ecclesiam sanctae Crucis basilicam in honore ipsius insigniter construxit eamque undecimo kalendas Augusti¹ supradictus episcopus consecravat. Cogitabat enim, quod et postmodum evenit, quod ibi populus adveniens et beati Nicholai addisceret virtutes et illi devotus esse consuesceret. Ad hanc igitur cottidie ecclesiam numerosa multitudo con-
 1030. veniens sancti pontificis memoriam oblationibus multis honorabat et votis et se illi precibus commendabat assiduus. 15
 Jul. 22. Ex tunc ergo crescente in Leodio devotione fidelium beata commemoratio ipsius et venerabiliter colitur et sollempniter honoratur. Ipsos enim Leodicens^c tam clarum tamque salubre sidus necdum radiis notitiae et pietatis suae illustraverat.

a) et eos 1. b) Leodiensium 2. 4. c) Leodienses 2.

1) Eundem diem anni 1030. praebet Aegidius Aureae. Aug. anni 1037. afferat.
 (supra p. 821), cum Iohannes dictus Ultramosanus X. kal.

20

TRANSLATIONIS ET INVENTIONIS SANCTI DIONYSII RATISPONENSIS HISTORIA ANTIQUIOR.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

- Sanctum Dionysium Areopagitam ab Arnulfo imperatore ex monasterio S. Dionysii Franciae clam ablatum et Ratisponam in S. Emmerammi monasterium translatum esse non ante saeculum XI. fama inter S. Emmerammi monachos orta est, quae initio tenuis paulatim in certitudinem crevit. Cuius translationis historiam fabulosam et ossium quae Dionysii credebantur inventionem a. 1049.*
- ¹⁰ *factam eodem anno inter diem circiter 23. mensis Octobris¹ et diem 4. mensis Decembris² monachus quidam S. Emmerammi, qui interfuit, composuit, quem Othlonem celeberrimum illum scriptorem falsarumque cartarum inventorem fuisse ex indiciis non levis momenti apud omnes fere constat³. Othloni etiam sequentiam de Dionysii translatione et inventione tribuunt, quae in fine mutila inter alia Othlonis scripta ipsius manu exarata in cod. Lat. Monac. 14490 fol. 163⁴ extat⁴.*
- ¹⁵ *Haec translationis historia antiquior servatur in duobus codicibus saeculi XV., quorum neuter mendis caret, sed Monacensis Guelferbytanum non uno loco mutilum superat:*
- 1) Codex Latinus Monacensis 1805 (Bavar. 805), chartaceus, saec. XV., ex 146 foliis constans, qui inter cetera f. 1 sqq. epistolam cuiusdam presbyteri ad Reginwardum abbatem, sermonem pro defensione Dionysii Ariopagitae, translationis Dionysii historiam posteriorem⁵, bullam*
- ²⁰ *Leonis papae IX. d. 7. Oct. 1052 (Jaffé-Loewenfeld, Reg. pont. † 4280; Germ. pontif. cong. A. Brackmann I, 284 sq., n. † 3), f. 133—141 translationem et inventionem Dionysii antiquiorem continet⁶. Quem codicem benigne Berolinum transmissum ipse contuli⁷.*

1) C. 9 in., 10 in. 2) C. 10 ex.; cf. etiam c. 11. Perperam F. Timann, 'Otloh von St. Emmeram', Diss. Berlin 1920 (1921), eam a. 1052/56. fictam esse putat.

3) De Othlone libelli nostri de translatione auctore cf. L. de Heinemann, 'N. Archiv' XV, 336 sqq.; E. Dümmler, 'Über den Mönch Otloh von St. Emmeram', 'Sitzungsberichte der Berliner Akademie der Wissenschaften' 1895, II, 1085; Ioh. Lechner, 'Zu den falschen Exemptionsprivilegien für St. Emmeram (Regensburg)', 'N. Archiv' XXV, 627 sqq.; R. Budde, 'Die rechtliche Stellung des Klosters St. Emmeram in Regensburg', 'Archiv für Urkundenforschung' V, 180 sqq.; M. T[angl], 'N. Archiv' XXXIII, 285. Wattenbach, 'Deutschlands Geschichtsquellen' II⁶, 67 sq. rem in dubio reliquit. 4) Quam ex Krausii editione ('De translatione corporis s. Dionysii Areopagitae ... dissertatio conscripta a Ioanne Baptista [Kraus]', Ratisbonae 1750, p. 66 sq.) repetiit R. Koepke, MG. SS. XI, 346. Cf. R. Budde, 'Archiv für Urkundenforschung' V, 181, N. 2; U. Chevalier, Repertorium hymnologicum I (1892), n. 1520. 5) Bibl. hag. Lat. n. 2196. Cf. MG. SS. XI, 343 sqq. Initium inventionis

mutilum, quod habes SS. XI, 371, l. 32—41, deest in codice, qui f. 36⁴ versus sequentes subiungit:

*Cesaris ex parte precio quesitus et arte
Est huc translatus Dionysius iste beatus,
Hacque, ceu Bede scripta docent, iacet ede.
Nonus et hic fixis hoc papa probat Leo scriptis.
Sis memor absque nisi nostri sacer o Dyonisi,
Ut velit esse Iesus noster sicut tuus esus,
Corpore qui proprio te pavit carceris fundo.*

6) Cf. Wattenbach, 'Deutschlands Geschichtsquellen' II⁶, 518; Catalogus codicum manuscriptorum bibl. reg. Monacensis, ed. alt. (1892) III, 1, 292, ubi complura addenda vel emendanda sunt; AA. SS. Nov. II, 1 (1894), 533; G. Leidinger, 'Andreas von Regensburg, Sämtliche Werke' p. LXXIV sq. ('Quellen und Erörterungen zur bayerischen und deutschen Geschichte. N. F.' I, München 1903). 7) Dedicationum Ratisponensium, quas clm. 1805 exhibet una, scilicet notitia a. 980 (MG. SS. XV, 1094 sq.), hic afferatur, quippe quae diei nota alibi omissa aucta sit, f. 39⁴a: *Anno ab incarnatione Domini DCCCCLXXX^o, indictione VIII, dedicata est*

2) *Codex Guelferbytanus* 534. 3. Nov. 2°, chartaceus, saec. XV. poster.¹, de quo cf. L. de Heinemann, 'N. Archiv' XV, 333sq., cuius descriptionem petente me benignissime supplevit et emendavit b. m. Gustavus Milchsack, bibliothecae Guelferbytanae praefectus. Hic codex fol. 50—58' (non 49—57') translationem Dionysii antiquiorem exhibet, quam notitia Frutolfi a. 1052 (MG. SS. VI, 196, l. 46sqg.), bulla Leonis papae IX. d. 7. Oct. 1052, diploma 5 Heinrichi III. imperatoris spurium d. 7. Oct. 1052 ('N. Archiv' XV, 358sqg.) sequuntur. Libellum nostrum cum imaginibus lucis ope factis ipse contuli.

* Historiam translationis antiquiorem, 'quam ex monasterii predicti S. Emmerammi cenobitis percepit', Vitus Arnpeck in *Chronica Baioariorum* a. 1493. composita l. III c. 12 magnam partem compilavit, cuius variam lectionem ex editione Georgii Leidinger enotavimus². 10

Sed iam multo ante ipso Reginwardo abbate, sub quo inventio a. 1049. facta est, S. Emmerammi monasterio praesidente (1048—1064) a quodam eiusdem monasterii monacho nova translationis historia multo fabulosior et loquacior composita est, quam qui postremus codicibus manuscriptis destitutus edidit R. Koepke SS. XI, 347sq. perperam non ante saeculum XIII. conscriptam esse probare studuit³. 15

Historiam translationis et inventionis antiquiorem primus ex 2 Lotharius de Heinemann, 'N. Archiv' XV (1890), 340—358 edidit et commentario doctissimo instruxit, ex quo complura repetivimus aliis additis.

Berolini, mense Martio a. 1920.

A. Hofmeister.

1. Ioh. 1, 1. Quod audivimus et vidimus, quod oculis nostris perspeximus et manus nostrae, 20
licet indignae, contrectaverunt de corpore preciosissimi Dionysii^a martiris et episcopi primi
Atheniensium, apostoli autem Gallicarum provinciarum, in quibus etiam apud Parisius
urbem martirii gloriosum consummavit^b triumphum una cum sociis suis Rustico et
ib. 1, 3. Eleutherio: de huius, inquam, ossibus quod vidimus et audivimus, vobis, o fratres et
concives cunctique Christi et sanctorum eius veneratores, anunciamus^c, ut et vos de 25
tanti martiris patrocinio nobiscum societatem habeatis tantique patroni beneficia copiosa
nobiscum communi voto exquiratis. Hoc^d est^e autem, quod vidimus et audivimus vobis-
que annunciare cupimus, quemadmodum videlicet eiusdem sanctissimi martiris ossa in
Galliae procul remotis partibus olim venerabiliter humata in contiguis iam^f temporibus
Ratisponam Bawariae^g urbem metropolitanam et in sancti Emmerammi martiris ecclesiam 30
intra eiusdem urbis muros sitam sint translata. Verumtamen^h ea primitus, quae tam
ex nostratum quam ex illorum, qui ex Gallia ad nos veniebant, relatione fideli comperi-
mus, deinde vero tamquam veritatis fundamento ac parietibus exⁱ sermone latiori
auditae rei suppositis, illa, quae visu exinde comprehendimus, prout ipse, qui totius
cf. Eccl. 1, 5. sapientiae fons et fundamentum constat, cordi nostro inmittere dignatur, edificiis more pauca 35
verba superponentes, proferre cupimus. Inter haec etiam lectorem petimus, ne forte
propter stili vel eloquii nostri rusticitatem^k minus credat minusve libenter attendat
materiae tantae sublimitatem.

a) Dionysii hoc loco 1. b) consumavit 1; consummavit 2.
(cf. 1. Ioh. 1, 5: Et haec est annuntiatio). e) est om. 2.

c) ita h. l. 1. 2. d) ita, prima littera H maior 2; Hec 1
f) sequ. partibus 1. g) Bawarie 1 semper fere. h) prima 40
littera U maior 2; novus versus incipitur 1. i) et 1. k) rusticitatem 2.

hec cripta a sanctissimo Wolfgango huius sedis epi-
scopo kal. Octobris, cooperante abbate Ramuoldo, et hoc
altare sacratum in honore sancti salvatoris et quatuor
evangelistarum. Continentur hic reliquie etc.

1) In fine habes: 'Finitum per Leonhardum Pauholz
de Operkouen anno Domini 1481, in die sancti Magni
confessoris' (= 6. Sept.). De Leonhardo Panholz de
Opperkofen, presbytero diocesis Ratisponensis, qui Andreae
Ratisbonensis Chronicam de principibus terrae Bavaro-
rum continuavit, cf. etiam G. Leidinger, 'Andreas von
Regensburg, Sämtliche Werke', p. LXXIII. Tegumenti
anterioris paginae interiori allita est imago Nicolai Galli
sacerdotis Ratisbonensis († 1570) a. 1566. facta: 'Ge-

druckt zu Regensburg, . . . Burger'. 2) 'Quellen
und Erörterungen zur bayerischen und deutschen Ge-
schichte. Neue Folge, dritter Band. Veit Arnpeck,
Sämtliche Chroniken. Hgb. von Georg Leidinger'. 45
München 1915, p. 109—112. Cf. S. Hirsch, 'Jahr-
bücher des Deutschen Reichs unter Heinrich II.' I (1862),
415sq. 3) De codicibus cf. W. Wattenbach, 'For-
schungen zur Deutschen Geschichte' XIII, 393—397;
A. Brackmann, *Germania pontificia* I, 284sq., n. †3. De 50
tempore cf. S. Rietschel, 'N. Archiv' XXIX, 641—651. —
De inventione Dionysii a. 1049. historia posterior in fine
mutila non refert. 4) Quod vocabulum saepissime
apud Othlonem occurrere ostendit E. Dümmler, 'Sitz.-Ber.
der Berliner Akad. d. Wiss.' 1895, II, 1085, N. 3. 55

1.^a Arnolfo igitur imperatore, filio Karlomanni regis Bawariae, inter^b reges et imperatores, sicut in chronicis legitur, famosissimo^{c, b} regnante, miracula ac signa beati^d Emmerammi martiris, qui in urbe supradicta^e Ratispona corporaliter requiescit, adeo ubique et maxime infra circumiacentes^f provinciae terminos divulgabantur tantaque^g veneracione habebantur, ut non solum principes atque optimates Germaniae illius exquirent patrocinia, verum etiam idem imperator prae omnibus regni sui locis venerabilibus amaret et efflagitaret^h eiusdem martiris beneficia¹. Quia¹ enim sibi in Bawariae finibus ex hereditate patris supradicti Karlmanni, qui eiusdem Bawariae rex specialiter vocatus legitur² et sepultus in loco quodam Ottinga nominato quiescit³, predia provenerant maxima atque occasione huiusmodi aliquantum detentus sepiissime necnon libentissime in eadem commoratus est provincia¹, idcirco ex parte contigit, ut contiguum sancti Emmerammi^k martiris¹ monasterium orationis causa, ut^m dictum est, frequentaret patrocinioque eius se in omnibus commendaret. Et quia toto corde precibus eiusⁿ seⁿ commendavit, erat proficiens et succrescens⁴ ac, quocumque se verterat, superavit.

1. Reg. 14, 47.

2. Factum est autem, ut idem imperator in occidentalia regna^o Galliae^o cum exercitu pergeret et superatis omnibus inimicis, contra quos bellum ceperat⁵, ad urbem Parisius^p veniret ibique prope eandem urbem in herbidis locis, quia tempus estivum erat, tentoria figens aliquamdiu resideret^q. Interea vero, cum ibidem moraretur et de diversis provinciae ipsius rebus atque locis^r familiarissimos^s suos alloqueretur, cepit etiam cum eis consilium agere, quomodo alicuius sancti corpus maximeque^t sancti Dyonisii^u exinde posset acquirere. Tunc unoquoque pro viribus suis respondente clericus quidam personae et scientiae celebris, nomine Gisilpertus^v, qui regi erat fidissimus^w quique^x eadem regione extitit oriundus, huiusmodi verba est locutus: 'Si consilium meum audire et probare, o cesar, dignaris, spero me^y opitulante Deo tuis satisfacere votis. Publice ergo simula temet nimis offensum erga me, sed clam auri copiam michi trade. Cumque hoc fuerit factum, fugiam^z quasi^a a te expulsus ad sancti Dyonisii cenobium^a et^b, quibuscumque modis valebo, vota tua ibi explebo'. Haec igitur simulatio idcirco excogitata, ut rei ipsius suspicio omnis videretur ablata, regi placuit. Dehinc^c clericus clam accepto auro velut expulsus nimiumque tristis fugit et offensum sibi regem omnimodo indicans ad cenobii supradicti abbatem venit. A quo benigne susceptus exponit sui causam adventus pariterque^d suppliciter rogat, ut pro Dei amore suaque oblatione, si quam^e forsitan illo dignam possit presentare, tam ipse quam congregatio sancta^f sibi subdita pro se dignetur^g orare: 'Nichil est', inquit, 'quod, ut credo, denegetur orationibus vestris^h, utpoteⁱ qui tanto patrocinio, illo equidem sanctissimo Dyonisio, suffulti estis. Quamobrem, quia non vacua manu vobis pro me exorantibus apparebo, apud eundem patronum vestrum^k pro me affectu sincero et vos, precor, intercedite et michi id ipsum facere locum et tempus hic commorandi prestate'. Haec et hiis similia clerico proferente, ostendit abbati pondus ingens auri, dicens se promisisse sancto Dyonisio^l idem aurum offerre. Videns autem abbas tantum auri nimium letus efficitur et omnia,

40 a) capita non numerantur 1. 2; litterae initiales minio pingendae excepto c. 1 perfectae non sunt, spatio vacuo relicto 2; hic incipiunt ea quae compilavit Arnp., c. 1—4 integra fere transcribens. b) inter — famosissimo (l. 2) om. Arnp. c) -o corr. ex -e aut vice versa 2. d) S. (= sancti) Arnp. e) supradicta om. Arnp. f) ita 1. 2. Arnp.; mut. -tis 2. g) tantaque ven. habebantur om. Arnp. h) efflagitaret 1. i) Quā 1; Quia — provincia (l. 11) om. Arnp. k) Emmerami h. l. 1. l) mart. om. 2. Arnp. m) ut dictum est om. Arnp. n) se eius 1. o) Gallie regna 2. p) Parisius 1. q) resideret 1. r) locis om. Arnp. s) familiarissimos 1. t) -que om. Arnp. u) Dyonisii h. l. 1. v) ita 1. Arnp.; Gilipertus et in margine gisilbertus 2. w) ita 2. Arnp.; fidelissimus 1. x) -que om. 1. y) te 2. z) fugiam quasi om. 1. a) monasterium Arnp. b) ut 2. c) Deinde Arnp. d) -que om. Arnp. e) qua 1. f) sancta om. Arnp. g) dignaretur Arnp. h) nris (= nostris) 1. i) utputo Arnp. k) nostrum Arnp. l) Dyonisio h. l. 2.

50 1) Cf. ex. gr. Arn. de S. Emmer. I, 5, MG. SS. IV, 551. SS. XI, 346, quae proxime ad nostrum accedit, a Gallis invitatus: Ille ergo invitatus confinia petiit occidentalia, commissurus bellum contra quasdam gentes iam Gallica regna prementes, quas incolae non illius provinciae per se valebant superare etc. Sed hae nugae sunt.
2) Cf. ex. gr. Reginonis Chron. a. 876, ed. Kurze p. 112.
3) Regino a. 880, p. 116. 4) Cf. Gen. 26, 13: et ibat proficiens atque succrescens. 5) Secundum sequentiam Othlonis manu scriptam in cod. lat. Monac. 14490 f. 163', apud [Kraus], 'De translatione corporis s. Dionysii Areopagitae', Ratisb. 1750, p. 66 sq. = MG.

quae petiit clericus, pollicebatur^a. Mox velut hospes gratissimus suscipitur et cum omni humilitate ibidem per triduum hospitatur, nemine versutiam illius suspicante. Post haec humiliter postulat ostendi sibi locum, in quo ponat aurum, quod soli sancto Dyonisio fuerit^b promissum. Quam petitionem abbas, quia satis avidus erat auri, libentissime^c suscipiens^d eum ad sancti Dyonisii sepulcrum duxit. Ceterum clericus versutia 5 plenus explorandi gratia, an ipsius sancti seu alterius sepulcrum idem^e foret, diutius perquirens, abbate vero econtra affirmante, aurum tunc demum inposuit^f et oratione facta una cum abbate discessit. Dein^g etiam, ut in cunctis aptior existeret, precio dato refectionem^h sumptuosam monachis exhibens privatim et communiter eorum se orationibus commendavit ipseque simul orationi continuaeⁱ vacare simulavit, adeo ut etiam in 10 nocte tertia adventus sui, quam furto sacratissimo iam oportunam esse credebat, quasi pro orationis furtivae gratia licentiam peteret una cum custodibus noctu commorandi in ecclesia. Quod dum facile impetraret, utpote qui in nullo suspectus videbatur, potus copiam tamquam caritatis occasione custodibus attulit et exhortans illos satis bibere aliquamdiu cum eis resedit. Custodes vero id, quod petebatur^k, libentissime executi et in ebrie- 15 tate^l magna resoluti sopore, ut fieri solet ebriis, gravissimo deprimuntur. Postquam clericus inspectione studiosa hoc^m persensit, moxⁿ vota sua prosperari credens primum quidem ad ianuam, quae claustrum parte monachis specialem introitum prebet, properavit eamque cautissime pessulo seu vecte clausit. Deinde introducens viros duos totidem peras gestantes in ecclesiam cum eis vadit ad locum sibi satis premonstratum. Tum^o 20 vero fodiendi sumptu aperientes tumulum beatissimi Dyonisii ossa abstulerunt et dexteram^p quidem in unam, sinistram partem ossium eorundem in alteram peram ponentes citius ab ecclesia exierunt sicque cum eisdem onerati peris ad regem venerunt. At ille pro hac re nimium gaudens Deo gratias egit^q et^r mox eundem clericum assumpto secum sacratissimo furto ad urbem quandam^s dicionis suae precepit celeriter proficisci ibique 25 semet prestolari.

3. Cum^t autem ad matutinas laudes monachi exurgere cepissent et in^u ecclesiam more insolito obseratam intrare nequivissent, admirantes valde cucurrerunt^v et ex altera parte monasterii intraverunt. Deinde non invento clerico confestim arbitantes aliquas ecclesiae res ab eo sublatas scrutati sunt sollicite, quid contingeret deesse. Et 30 perscrutantes omnia invenerunt sanctissimi patroni sui tumulum ablatis ossibus iam apertum. Mox omnis ille locus fletu planctuque^w repletur, sed et res miranda atque horrenda illic monstrabatur. Nam sicut^x a quodam venerabili viro, scilicet incluso adhuc superstite et omnimodo huic seculo abrenunciante, qui quondam in Gallia commoratus et profectus ad sancti Dyonisii^y cenobium ab eiusdem monasterii abbate 35 didicit, comperimus^z, mox ut sanctissima eiusdem Dyonisii^a ossa exinde furto supradicto sunt ablata, omne illud monasterium tanta caligine tantisque tenebrosis nebulis per biduum tegebatur, ut vix alter alterum videre posset miserabilisque horror omnes cenobitas invaderet. De^b cuius videlicet viri Dei narratione plenius postmodum indicaturi^c nunc interim ad priora revertamur^d. 40

4. Igitur^e abbas supradicti monasterii pro certo coniciens, a quo tale furtum patratum sit, venit ad Arnolfum imperatorem et supplicibus verbis compellat^f eum dicens: 'Redde nobis, cesar benignissime, quae tibi de rebus nostris furtivo allata^g sunt munere. Misere- 45 rere nobis, queso^h, clementissime regum, et redde, quem a clerico accepistiⁱ nequissimo,

*) Fubulo³ sequi. *Arnp.*

a) -tus, *corr.* -tur, 2. b) fuerat 1. c) libentissime 1. d) suspiciens *del.* et suscipiens *superscr.* 2. e) ibidem 1. f) imp. 1. *Arnp.* g) Denique 1; Deinde *Arnp.* h) sequi. *sumpcionem* 1. i) continue 1. *Arnp.*; continuo 2. k) petebantur 2. l) -ti, *corr.* -te, 1; et inebriati et ebrietate *Arnp.* m) hec 2. *Arnp.* n) მოძე 2. o) Dum 2. p) dextram 1. q) agens, *omisso* et, *Arnp.* r) quondam 2. s) [Cum 2; Dum *Arnp.* t) ad *Arnp.* u) cucurrerunt, *corr.* cucurre|runt, 2. v) sicut — comperimus (l. 36) *om.* *Arnp.* w) Dionisi h. l. 2. x) Dionisii h. l. 1. y) De — 50 revertamur (l. 40) *om.* *Arnp.* z) compulit *Arnp.* a) illata *Arnp.* b) queso *om.* *Arnp.* c) recepisti *Arnp.*

1) Cf. Isai. 22, 12; Ioel 2, 12. 2) Infra c. 5. 3) Ebulo, Oct. 2. in Aquitania interfectus est. Dümmler, 'Gesch. frater Ramnulfii comitis Pictaviensis, abbas S. Germani d. Ostfränk. Reichs' III², 261, N. 2. 383, N. 1. Nomen Parisiensis (inde ab a. 881) et S. Dionysii, qui a. 892. 'Eubulonis' habes infra c. 10.

loci patriaeque nostrae patronum Dyonisium'. Ad haec imperator, quasi permotus de obiecta furti culpa, respondit, dicens nec se fateri nec^a negare velle de hiis, pro quibus tam procaciter iniuriaretur. Abbas vero diu eadem repetens verba et eadem a^b cesare accipiens responsa tandem obsecrare cepit: 'Si hoc', inquit, 'non mereor^c impetrare, ut sanctissimi patroni nostri corpus tibi absque dubio allatum minime digneris redonare, hanc saltem gratiam nobiscum facias, ut numquam fama publica innotescat, quia a loco nostro sit raptus et tibi allatus. Nam si publicatum^d fuerit, locus profecto noster destruetur. Unde tantae compatiens miseriae locum noli^e nostrum^e prorsus destruere, sed ita letitiae tuae incrementa contempera^f, ut et nobis aliquam gaudendi spem relinquant'. Haec et hiis similia abbate ad regem flebiliter loquente, tandem imperator precibus multimodis atque querimoniis^g illius ad misericordiam motus talia fertur verba protulisse: 'Iam quidem non nego michi delatum thesaurum preciosum, quem queritis, sed hoc nimirum, quoniam^h non reddo, sciatis. Petitionem autem illam, quam pro silenda patroni vestri direptione protulistis, quantumcumque valeo, diebus vitae meae adimplebo cunctis'. Haec audiens abbas, licet non ad integrum, aliquatenus tamen impetrans, pro quibus regemⁱ interpellavit, quasi letus a facie eius^k abscessit et obtinuisse se simulans, pro quo^l veniebat, peris quibusdam cum honestate magna super equum compositis, tamquam in eis corpus patroni sui ablatum referret, rediebat^m. Postea vero, ne vulgo veritas patefieret, evacuatum sancti Dyonisii monumentum desuper con-

20 textit illudqueⁿ omnimodo ita, ut prius erat, adornavit. Porro imperator peragratis Galliae partibus, prout voluit, cum triumpho et gloria necnon cum muneribus maximis ad propria rediit secumque minus divulgata, ut promiserat, veneratione sancti Dyonisii ossa usque^o ad extrema vitae suae detinebat. Cum autem in Ratisponensi^p urbe, dilectissima videlicet regni sui sede, positus infirmaretur, obtulit et eadem sepe^q dicti^q Dyonisii

25 ossa venerando sancto Emmeramo suamque coronam et^r pene omnia, quae in libris aut ornamentis regalibus habere visus est, sicut et adhuc in eiusdem sancti Emmerami cenobio probari potest, in quo, ut pretermittam alios plures libros manu bene^s docta^s scriptos aureisque litteris precapitulatos, unum illius plenarium detinetur tale, cui^t difficile usquam^u inveniri possit equale¹. Sed et ipsius ciborium miro ac precioso

30 auri gemmarumque opere constructum adhuc ibidem reservatur². Ad ultimum etiam^v idem imperator sepulturae suae locum in ecclesia sancti Emmerami disponens corporis et animae suae pignus^w eidem sancto committit³. Inter haec mirandum et pro exemplo mortalibus cunctis predicandum, quod, cum plerique homines sobole propria carentes in heredes alienos predia divitiasque^x suas potius quam in Deum transmittant^y, hic vero

35 imperator eximius nec filium suum, nomine Ludwicum^z, quem regni^a successorem reliquit^b, in ornamentis rebusque^c predictis divinae^d hereditati pretulit^e. Talis erat 899. finis Arnolphi imperatoris^f.

a) neque Arnp.; vel 2. b) a superscr. 2. c) merui Arnp. d) publicū cū 2; sequ. hoc Arnp. e) nostrum noli Arnp. f) ob tpa 1; cont. om. Arnp. g) querimonias 2. h) quē 1. i) regem om. 1. k) eius om. Arnp. 40 l) quibus Arnp.; sequ. petebat 1. m) redibat Arnp. n) illudque om. 2. o) ita pro usque Arnp. p) ita Arnp.; Ratisponenē 1; ratisponense 2. q) sancti 2. r) et om. 2. s) benedicta Arnp. t) an 2. u) usquam om. 1. v) etiam om. 1. w) pignus om. 2. x) -que om. 1. y) transmutant Arnp. z) ludwicum 2; Ludovicum Arnp. a) sui sequ. Arnp. b) reliquid 2. c) suis sequ. Arnp. d) diuini 2. e) hic desinit Arnp., paucis tantum ex c. 8. 10. 14 subiunctis. f) inp. h. l. 2.

45 1) Quod descripsit Arnoldus de S. Emmerammo I, 5, MG. SS. IV, 551, secundum quem Arnulfus rex pro Marahensium victoria speciali . . . suo patrono Emmerammo . . . contulit totum palatii ornatum. In quo erat ciborium quadratum, cuius auro tectum tabulatum, fastigium serto gemmarum redimitum . . . Erant etiam in eo euangeliorum libri plenarii auro et gemmis tecti, scripti, picti ac omnimodis ornati. E quibus unus est cubitalis, opere, precio, pondere siquidem talis, ut ei non facile inveniri possit aequalis etc. 50 Qui codex, hodie Latinus Monacensis n. 14 000 (Cim. 55), a. 870. in monasterio Corbeiensi pro Karolo Calvo rege Francorum occidentaliū scriptus esse videtur. Cf. A. Chroust, Monumenta Palaeographica, I. ser., tom. I,

fasc. II (1900), tab. 2—5; Dümmler, 'Gesch. d. Ostfränk. Reiches' III², 478; G. Leidinger, 'Meisterwerke der Buchmalerei' (München 1920) tab. 1 sqq.; id., 'Der Codex Aureus d. bayr. Staatsbibl. in München' tom. I—VI (München 1921—25). 2) V. ann. praecedentem. Hoc ciborium hodie Monachii in capella quae dicitur 'Reiche Kapelle' servari monet F. Janner, 'Geschichte der Bischöfe von Regensburg' I (1883), p. 258. 3) Cf. Arnold. I, 5, MG. SS. IV, 551: Demum quippe apud S. Emmerammum sibi iussit preparari mausoleum, quo mortem obiturus eum benignius in caelis haberet patrocinantem etc. De loco sepulchri Arnulphi cf. Reg. imp. I² nr. 1955 (1903) b; Ottonis Fris. chron. VI, 13, ed. Hofmeister p. 274.

5. Haec vero, quae de sancti Dyonisii translatione ab eo facta diximus, partim a nostratum, partim quoque inclusi, de quo superius mentionem fecimus¹, relatione fideli comperimus. Sed quia huius viri, videlicet inclusi, memoria iam denuo a nobis facta est, restat, ut iuxta promissum ea, quae ex ore eius audivimus, plenius disseramus, praesertim cum et hoc inprimis polliciti sumus^a prius audita, deinde visa de patroni nostri translatione enarrare². Ergo huiusmodi verba idem inclusus profert: 'Cum'^b, inquit^c, 'domina mea, nomine Mahthilt, sicut mortalibus multis est notum, ante decennium 1033. Gallorum regi ex Francia data esset in matrimonium³, veni sepius ad illam. Et quoniam^d utrique, dominae scilicet et regi^e, satis acceptus fui, sicut ab illis, ita et^f aliis familiaribus suis amabar, in quibuscumque regni sui locis versabar. Interea quoque 10 accidit, ut ad sancti Dyonisii cenobium urbi Parisio proximum frequenter venirem. Eiusdem vero cenobii abbas, cum^g de me rege prius sibi referente audiret, tam ob regis et reginae quam propter hospitalitatis amorem memet benigne suscepit et cum omni caritate atque familiaritate nunc duabus, interdum vero tribus ebdomadibus secum retinuit. Unde factum est, ut sepe solus mecum residens de diversis familiariter interrogaret rebus. 15 Quibus etiam huiusmodi interrogationem aliquando addidit dicens: "Quia igitur, o amice, de te audivi plurima loca tibi esse nota, numquid, rogo, Germaniam et Bawariam^h seu urbem quandamⁱ nomine Ratisponam agnoscis?" Cui^k cum responderem: "Etiam, domine", interrogando adiecit dicens: "Nostine et illud sancti Emmerami^l monasterium in urbe eadem situm?" Et ego ad eum: "Optime". At ille: "Et in quo", inquit, "loco ibi sanctus 20 Dyonisius requiescat?" "Nonne^m", inquam, "ipse hoc in loco corporaliter requiescitⁿ?" Tum vero ex corde intimo ingemiscens satisque lacrimans ait: "Nequaquam proch^o dolor", inquit, "quoniam^o olim hinc per furtum ablatum est. Quamvis enim ita ut a te ab aliis quoque falso credatur, aput nos tamen^p, qui in hoc cenobio^q conversamur, veritas non ignoratur, utpote quorum patribus miseria contigit tanta. Ceterum nisi te michi familia- 25 rissimum crederem, talia tibi minime patefacerem. Unde etiam, quomodo idem sanctus noster patronus ablatum fuerit, iam tibi^r pandere volo." Moxque^s magis ac magis lacrimatus eodem sermonis ordine, quo supra retulimus^t, loqui cepit^u: "Fuit", inquit, "rex quidam in Germania, nomine Arnolfus, qui veniens in provinciam hanc cum exercitu multo, postquam circumquaque positas urbes virtute^t potenti circuivit, ad haec etiam loca 30 profectus ante proximam civitatem in amenis pratis^u — erat^v enim estas^v — castra est metatus". Sicque omnia, pene ut a nobis superius prolata sunt, indicavit sibimet narasse et hoc, quod nos pretermisimus, in fine sermonis addidisse: "Postquam", inquit, "idem rex hinc discessit, in ipso campi^w herbidi loco, ubi primitus perae cum ossibus sanctissimis oneratae solotenus deponebantur^x regique^y a fure clerico presentabantur^y, 35 miracula tanta coruscare ceperunt, ut monasterium celebre, sicut hodie cernitur, inibi construeretur, in quo multitudine monachorum congregata laudis divinae inolescit^z cottidie cura^{z.5}. Nunc igitur, quoniam^a tibi tanta de patrono nostro secreta reseravi^b, fac pro quantavis mercede, quod postulo. Vade ergo ad predictum sancti Emmerammi monasterium et diligenter explorans, ubi illic altare^c sancti patroni nostri sit, michi renunciato. Nam 40 si ita feceris, premium procul dubio maximum a me consequeris". Cuius petitioni ego quidem, fateor, pollicitus sum libenter parere, sed quia in hanc provinciam et in urbem Ratisponam veniens nichil omnino de sancti Dyonisii vel nomine adhuc^d audivi, quid eidem abbati illo iterum transmigrans renunciarem, nescivi. Idcirco quotienscumque ab

a) ita 1. 2; simus Bresslau; scimus perperam Heinemann. b) littera initialis minio picta, novo versu incipiente 1; novum 45 caput incipit 2. c) inquit 2. d) quē 1. e) -i e corr. 2. f) sequ. ex 2. g) cum bis 1. h) ita h. l. 1; Bauariam 2. i) quondam 2. k) Qui 1. l) Emmerammi h. l. 2. m) Nonne — requiescit om. 2. n) pro 2. o) quē 1. p) tm (= tantum) 1. q) cenebio 1. r) tibi om. 1. s) Moxque — cepit (l. 28) om. 2. t) virtute potenti om. 2. u) pontis, corr. pratis, 2. v) erat enim estas om. 2. w) campo 1. x) deponebat 1. y) regique — presentabantur om. 2. z) "cottidie inolescit" cura 1. a) quō, -o e corr. ut videtur 1; quā 2. b) reseruaui 1. 50 c) quō. illic sanctissimi patris nostri Dyonisii hinc translatus pro altare sancti patroni nostri 1. d) adhuc om. 2.

1) C. 3. 2) Supra prol. initio, p. 824. 3) Mahthilda, Conradi II. imperatoris filia, Heinricho I. regi Franciae a. 1033. desponsata, ante matrimonium consummatum nondum decennis a. 1034. Wormatiae obiit;

Wipo G. Chuonr. c. 32; Bresslau, 'Jahrb. des Deutschen Reichs unter Konrad II.' I, 206, N. 3. II, 77 sq. 101. 4) Supra c. 1 sqq. 5) Num de hoc aliunde constet, nescio.

eo dehinc interrogabar, preces illius me oblitum esse fatebar. Et forsitan divina dispositione facta sunt haec, ut nec adhuc patroni tanti translatio divulgaretur nec per me tam^a dampnosa^b exploratio^c perficeretur^d.

6. Huiusmodi itaque inclusus profert dicta. Unde quia et proxime et procul posito-
rum concordat sententia, et nos, qui hucusque dubitavimus, quodammodo compellimur
talia credere et memoria litterarum aliis transmittere. Non solum namque alii infra et
extra urbem positi de hac translatione dubitaverunt, sed etiam nostrorum quorundam
antecessorum in sancti Emmerammi cenobio conversantium dubitatio tanta fuit, ut, quia
nulla litterarum auctoritate, sed tantum antiquorum relatione affirmabatur, more beatissimi
10 Thomae apostoli¹ dicerent nullatenus se posse vel debere credere, quod nulla patrum
coruscatio posterorum traderet memoriae, nisi forte ipsa reverenda^d sancti Dyonisii ossa
viderent. Hoc autem, quia non tam dubitandi quam investigandi gratia fecerunt, Deo
disponente contigit, ut, sicut per apostoli supradicti dubitationem plurimi solidati sunt ad
fidem, ita quoque, si tamen de infimis conferendum est supremis^e, dubitatio ista ad mul-
15 torum utilitatem definiretur.

7. Quidam namque ex congregatione nostra fratres precipui ad hoc electi, ut huius
rei veritatem perquirerent, invenerunt omnia eiusdem martiris ossa in loco suo posita.
Ad haec etiam miraculum quoddam ibidem^f accidit, quod indicari oportet. Binisque deni-
que sacculis inventis, in quorum uno caput, in alio vero ossa cetera separatim involuta
20 fuerunt, sacculum minorem, in quo caput erat, ignorantes adhuc, quid intus foret,
aliquantisper a loculo procul posuerunt. Cum autem in^g sacco maiori ossa universa
excepto capite invenientes et nondum minori enodato proculque^h posito caput penitus
deesse estimantes nimio luctu afficerentur, subito ille, in quo caput involutumⁱ erat, sac-
culus per se motus et elevatus a loco ceteris ossibus adiungebatur^k. Quo enodato Deo
25 gratias egerunt et pro miraculi visione et pro corporis integri inventione. Tum vero caput
aliaque ossa in uno sacco posuerunt.

8. Haec igitur ossium venerabilium sancti Dyonisii investigatio et^l inventio facta est
sub abbatis Richolfi tempore². Sed quoniam^m subⁿ eodem abbate^o episcoporum^p maxi- 1006—1028.
meque primi Gebehardi³ persecutio super sancti Emmerammi cenobium adeo crassabatur, 994—1023.
30 ut eiusdem cenobii ornamenta resque variae, hoc^q est libri, pallia, campanae, missalia,
indumenta^a, ab eo auferrentur, abbas monachique^r plures expellerentur, hii^s, qui in mona-
sterio^t remanebant vel exeuntes^u rediebant, propter pressuras^v rapinasque^v multiplices
suspecti, id quod veri^w simile erat, ne forte sanctorum reliquiis^x una cum ecclesiae rebus
ablati monasterium penitus destrueretur, occultari^y potius quam diffamari aliquid de
35 sancti Dyonisii translatione censebant, dicentes, quia^z, si^a a devastantibus episcopis audi-
retur, mox ipsum corpus sanctum^a prorsus alienaretur. Unde factum est, ut per
multos annos non solum translationis suae memoria nulla ageretur, sed nec^b natalis eius
dies aput^b alia loca festivius^c quam a nobis festive coleretur^d, quousque ante annos, ut 1041.
reor, octo quidam congregationis nostrae frater, tunc quidem cellerarius^e satis cautus,
40 nunc autem Brülensis^f abbas, nomine Wisilius^g, hoc ab abbate illius temporis⁵ et a

a) sequi. exi del. 2. b) dapnosa 2. c) explaracio 1. d) veneranda 2. e) suppremis 2. f) ibi 2. g) iam 1.
h) -que om. 2. i) involutum om. 2. k) diiungebatur 1. l) et inventio om. 2. m) quoniō (vel quomō) 2.
n) ab 2. o) ablate 2. p) episcopatum 2. q) hoc est — indumenta (l. 31) om. 2. r) monachus, sed corr., 2.
s) h9 2. t) manasterio 2. u) exñtes 2. v) pressuras et -que om. 2. w) ita Bresslau; rei 1. 2. x) reliquis 2.
45 y) oculari 2. z) quasi 2. a) sanctum om. 2. b) ita 1; nec ... quid 2; nec ... qui alio loco Heinemann; etiam pro
nec aut qui ante aput addendum Bresslau. c) ita Heinemann; festinus (vel festivus) 1; festinus (vel festivus) 2. d) cele-
bretur 2. e) celerarius 2. f) Brüllensis 1; Br. — suis (p. 830, l. 1) linea rubra cincta 1. g) wisilin9 1.

1) Ioh. 20, 24 sqq. 2) Richoldus abbas S. Emmerami
a. 1006—1028; Ann. S. Emmer. min., MG. SS. I, 94 =
50 SS. XIII, 48; Bresslau, 'Jahrb. Konrads II.' II, 237, N. 3.
3) Gebehardus I. episc. Ratisponensis a. 994—†1023.
Mart. 27. — Cf. R. Budde, 'Die rechtliche Stellung des
Klosters St. Emmeram in Regensburg zu den öffent-
lichen und kirchlichen Gewalten vom 9. bis zum 14. Jahr-
55 hundert', 'Archiv für Urkundenforschung' V (1914),
maxime p. 169 sqq. 4) Sine dubio Wisilv abb. Prü-
lensis (P. Lindner, Monast. metr. Salz. ant. p. 399:

temporis incerti, Necr. Teg., MG. Necr. III, 148; Wisunt
abb. de nra. cg., Necr. S. Emm., ib. p. 320 et N. 2; cf.
Necr. Weltenb., ib. p. 377), qui d. 19. m. lul. non ante
medium s. XI. obiit et iam s. XVI. perperam primus
abbas Weltenburgensis habebatur, immo inter Pruelenses
inserendus a. 1041/49. abbas factus fortasse iam a. 1050.
vel 1051. obiit. 5) Udalricus I. a. 1037—1042. mo-
nasterio S. Emmerami praefuit; Ann. S. Emmer. min.,
MG. SS. XIII, 48. Lindner, Mon. metr. Salz. p. 408.

fratribus suis exegit, ut vel officium plenum de sancto Dyonisio sicut^a alii cenobitae vicini^a agerent. Quo impetrato^b nichil amplius venerationis de eo actum est, donec nuperrime, anno videlicet ab incarnatione M^o quadragesimo nono, sub tertio eiusdem nominis presule Gebhardo^{c.1} et abbate Reginwardo² dissensio quaedam inter nos suborta est, dicentibus quibusdam maximum loci huius esse periculum, quod tempore tanto sanctissimi patroni^d 5 nostri Dyonisii^d festa veneratione debita minime agerentur, dicentibus aliis non oportere sub temporibus istis hoc publicari, quod patres nostri hucusque voluerunt celari^e, multoque^f melius esse sancti Dyonisii corpus sub silentio utcumque^g haberi quam per alicuius venerationis aut celebrationis famam publicatum statim ab episcopo vel ab ipso imperatore auferri^h. 'Nonne', inquit, 'locus iste ideo pene est iam destructus, quia 10 in rebus suis constat diffamatus? An non invidia maxima cunctis loci huius persecutoribus^h potest ex hoc inolescere, quod tanti thesaurumⁱ corporisⁱ audiunt hic requiescere? Quanti celebres sanctique patres nos in loco hoc precesserunt, qui talia occultare^k quam manifestare maluerunt! Quid^l, si etiam illius sancti corpus, pro quo tantopere laboratis, per annos iam multos negligenter positum ex causa aliqua est 15 minutum^l?' Cumque huiusmodi dissensio inter nos aliquantulum esset, abbas aliique fratres nonnulli in consilio superiori consistentes censuerunt primitus quidem cum omni diligentia venerabilium ossium integritatem culturamque debere investigari, quo facto, quid deinde faciendum sit, cito posse diffiniri^m. Et accedens abbas una cum fratribus paucis, quorum etiam unus ego, qui haecⁿ scribo, ut eo veracius^o, quo magis intereram, 20 affirmare possim, cum veneratione debita locum aperuimus et in eo non solum sepe dicti^p martiris Dyonisii^q ossa omnia in uno, ut olim reposita sunt, sacculo atque singula dexterarum^r partis ossa cum litteris alligatis^s notata oculis nostris vidimus, manibus nostris, licet indignis, extrahendo^s et reponendo contrectavimus^t, sed etiam aliorum sanctorum reliquias pariter^u repperimus^v, inter quas sancti cuiusdam nomine Terengarii^w brachium 25 inventum est. Ex cuius videlicet sancti^x nomine^x numquam actenus^y in tot Germaniae provinciis audito partim argumentabamur, quia, sicut postea a quodam de Galliae partibus adveniente accepimus, idem brachium una^z cum sancti Dyonisii corpore de Galliae partibus constat translatum. Epistola⁴ autem non in sacculo, sed postmodum in loco secretissimo reperiabatur, id est prope tumulum^a sancti Emmerammi, ubi, prout priores nostri testantur, 30 quondam in persecutionis tempore ideo fuerit absconsa, ne forte, si sacratissima auferrentur ossa, nullatenus inveniretur epistola. Hinc itaque abbas supradictus una cum fratribus nimium gavisus cum consilio communi decrevit, ut ammodo patroni nostri Dyonisii annua celeberrime festa celebrarentur. Deinde quoque ad episcopi⁵ notitiam referuntur. At ille gaudens ad monasterium pergens, postquam reserato^b iterum loculo^c vidit, quod 35 audivit, mox obseratum^d eundem loculum sigillavit et abbati licentiam petenti, ut in eccle-

a) sicut — vicini om. 2. b) inperato 2. c) Gebhardo 2; anno (l. 3) — inter nos (l. 4) *linea rubra cincta* 1. d) Dyonisii patroni nostri 1. e) celare 2. f) multoque — auferri (auferri 1), l. 10, in *marginē inferiore suppl.* 1, om. 2. g) *ita scripsi*; utrumque 1. h) perseuductoribus 2. i) thāuri cors 1. k) occultare 2. l) Quid — minutum (l. 16) om. 2. m) definiri 1. n) hoc 2. o) vera cicius 2. p) supredicte 2. q) Dyonisii om. 2. r) dexte 1. 40 s) extrahendo et reponendo om. 2. t) contractavimus 2. u) pariter om. 2. v) reperimus 2. w) Berengarii coniecit Heinemann. x) "nomine "sancti 1. y) hactenus 2. z) una om. 2. a) titulum 2. b) reserato om. 2. c) loculo, *superscr.* oculis 2. d) obsecratum, *sed in marg.* obseratum 2.

1) Gebhardus III. episc. Ratisponensis a. 1036—1060.

2) Qui S. Emmerami monasterio a. 1048—1064. prae-fuit. 3) Cf. quae Ioh. Bapt. [Kraus], De translatione corporis s. Dionysii Areopagitae (1750) p. 53 sq. et spec. I post p. 116 de parva tabula ex corticis particulis cum sapone coniunctis confecta disserit, quae eius temporibus in archivo S. Emmerammi servata hodie non iam exstat (cf. H. Grisar, 'Zeitschr. f. kath. Theol.' XXXI, 9). Cui tabulae hic titulus impressus erat: *Hic reconditum fuit corpus sanctissimi patroni nostri Dyonisii Ariopagite.* 4) Quam habes in Translatione posteriore c. 25, MG. SS. XI, 366, ubi a Gisilberto in sepulchro

sancti Dionysii in monasterio Parisiensi inventa esse dicitur, et in cartula membranacea a., ut videtur, 1052. 45 Leoni papae IX. una cum humero s. Dionysii oblata et in capella Lateranensi quae dicitur 'Sancta Sanctorum' servata, cuius imaginem lucis ope factam praebet H. Grisar, 'Die römische Kapelle Sancta Sanctorum und ihr Schatz', Freiburg i. B. 1908, p. 140, cf. etiam 'Zeitschrift für 50 katholische Theologie' XXXI (1907), 1 sqq.; Phil. Lauer, 'Le Trésor du Sancta Sanctorum', 'Monuments et Mémoires publiés par l'Académie des Inscriptions et Belles-lettres (Fondation Eugène Piot)' XV, Paris 1906 (revera 1907), p. 129 sq. 5) Gebhardi III. Ratisponensis. 55

siae huius plaga occidentali murus destrueretur^a, et auxilia, ut ibi edificium aliquod patrono 1049.
tanto dignum aptaretur^b, licentiam, sicut petebatur^c, dedit, auxilia^d promisit.

9. Factum est autem post haec, ut sancti Dyonisii sollempnitas, quae VII.º idus Octobris colenda prope imminebat, devotissimo nisu tunc primum a nobis celebrata pluribus
5 vicinis maximeque litteratis^f occasionem preberet detrahendi et oblatrandi, quoniam videlicet nos undique falsati, quem nulla litterarum auctoritas demonstraret nos habere, illius
velut specialis^g patroni festivitatem videremur celebrare, qui, etiamsi sanctorum aliquem eiusdem nominis, non tamen illum Dyonisium, quem nos habere iactaremus, id^h
est^h Ariopagitam, haberemus. 'Quomodo', inquit, 'fieri potest^k, ut tam precipuus sanctus
10 de tam longinquis Galliae partibus huc afferretur?' Haec et hiis similia impropria ebulliebant, quasi non ipsi multo nequius dubitarent invidendo, quam nos olim dubitaverimus
ignorando et exquirendo de hiis omnibus. Qui enim per ignorantiam dubitat, veritatis
rationem audiens libenter inquit, ut intelligat. Econtra, qui per invidiam dubitat, ipsis
malitiae et invidiae suae tenebris obcecatus veritatis lucidae rationi detrahere studet, ante-
15 quam audiat. Sed de hoc satis dictum. Nosⁱ igitur patroni nostri Dyonisii, illius scilicet Ariopagitae, de quo nos certissimos liber ipsius efficit, festa veneratione promptissima,
sicut iam prediximus, celebrantes sperabamus non solum minime in^m hoc^m errasse, verum
etiam presentis et futurae felicitatis gaudia exinde percepturos esse et hoc, quod litterarum
auctoritate necdumⁿ fuerat de eiusdem patroni translatione revelatum, per aliquod aptum
20 adhuc revelari posse signum, cui nemo invidorum et detrahentium contradicere prevaleret.
Quamobrem Dei omnipotentis clementia, quae omnia pro tempore moderatur quaeque
omnibus in se sperantibus plus, quam petant aut intelligant, exhibere dignatur, nos in
sanctissimi famuli sui veneratione laborantes et obprobria irrisorum exprobrantiumque
ideo sustinentes mirabiliter ab omnimoda suspecti erroris obiectione eripuit.

25 10. Nam cum mox post natalicium patroni nostri diem omni instantia omnique Oct. 9.
devotione iuvenes et senes nostri in destruendo et deportando opus murale, ubi, sicut
supra dictum est¹, eidem patrono nostro dignius receptaculum construendum foret, unanimiter laborassent
duasque ebdomadas in hoc labore complevisset, repente inter
lapidum destructorum aggerem magnum, quem rastris iniectis^o effodere, divellere ac pre-
30 parare deportantibus certaverunt, quadrangulum lapidem scriptum iam advesperascente
die invenerunt. Quo invento astantes illic universi fratres tam pro miraculi curiositate
quam legendi^p studio^p convenerunt. In quo nimirum lapide, licet aliquantisper a vetustate^q
vel calcis iniectio^q deletis, apertis tamen adhuc litteris scriptum erat²: 'Emmeramus Aquitanus et^r
Dyonisius^s Ariopagita hic requiescunt^t sub Arnolfo^u imperatore et Odone
35 rege'. Hic autem Odo, ut in chronica^v legitur³, rex fuit Galliae⁴. Cumque scriptura hac
perlecta omnes simul, acsi e celo foret^w missa, gauderemus ac mane facto Deo gratias
et laudes, ut mos est, pro miraculis divinis et ipsi cantu publico agere et matriculariis
clericis ac sanctimonialibus manifestare censeremus^x, cum, inquam, huiusmodi consilium
definiretur^y et ex nobis unus lapidem predictum ferens in urbem mitteretur: interea
40 fratribus quibusdam operi supradicto instantibus inventus est et lapis alius, in quo

a) destrueretur 2. b) adaptaretur *Arnp.* c) patebatur *corr. pet.* 2. d) auxilium *Arnp.* e) ita 1; septima-2.
f) literatis 2. g) sp̄alis 1. 2; spiritalis *Heinemann.* h) idem 1. i) Quō 2; *novus versus incipit, sed littera prima non minio picta, praecedente tamen signo ☿ rubei coloris* 1. k) post, *superscr. pt.* 2. l) flos 2. m) nichil 2.
n) dum 2. o) in rectis *vel* in vectis 2. p) studio legendi 1. q) uestutate *et* ineccōe 2. r) et *om. Kraus.*
45 s) Dionisius *Kraus.* t) REQVESCIT *Kraus.* u) Arnulfo *Kraus.* v) Cronica 1. w) ita 1. *Arnp.*: fuerit 2. x) censereremus 1. y) definietur 2; definiretur 1.

1) C. 8 fin. Cf. etiam Franz Schwäbl, 'Die vorkarolingische Basilika St. Emmeram in Regensburg und ihre baulichen Änderungen im ersten Halbjahrtausend ihres Bestandes, 740—1200', Regensburg 1919 (ex 'Zeitschrift für Bauwesen' 1919, fasc. 1—9 separatim editum), p. 13. 2) Huius et sequentium duarum inscriptionum tunc temporis in monasterio S. Emmerami exstantium specimina prae-buit Io. Bapt. Kraus, 'De trans-

latione corporis S. Dionysii Ariopagitae', Ratisb. 1750, ad p. 116 (= MG. SS. XI, 344). Hi lapides hodie in sacristia S. Emmerami servantur; H. Grisar, 'Zeitschrift für katholische Theologie' XXXI (1907), 9; cf. etiam Hugo Graf von Walderdorff, 'Regensburg in seiner Vergangenheit und Gegenwart', 4. ed., Ratisponae 1896, p. 355. 3) Cf. ex. gr. Reginonis Chron. a. 888, ed. Kurze p. 129sq. et saepius. 4) A. 888—898.

scriptum erat: 'Sub Eubulone^a abbate¹ monasterii sancti Dyonisii^b Gisalpertus^c furatus^d est^e'. Tunc etiam et ille lapis sine mora priori additus^e mittitur clericis demonstrandus. Quibus visis omnes pene alacriter Deo gratias egerunt^f et congratulari pariter omnimodo ceperunt. Ideo autem dixi 'omnes pene', quia scio, utpote qui hos lapides ad monasteria urbana^g post inventionem primus presentavi, quibusdam hominibus, non dico ullis in habitu seculari^h constitutis, sed, quod nequius est, spiritualemⁱ vitam professis tantam perfidiae seu^k invidiae notam tunc inesse, ut non solum Deo gratias vel^l ullum pro miraculo ostenso congratulandi signum^l minime exhiberent, sed etiam velut muti efficerentur. Qui scilicet adhuc ita invidiae morbo laborant, ut signum tantum irrideant, dicentes lapides descriptos non ita, ut iam dictum est, inventos, sed a^m nobis fecte effectos. Sed nos, sancti Emmerammi cenobitae, cum de huiusmodi invidiaⁿ tenacissima et obiectione falsissima certi simus, tanto maiores promptioresque grates Deo necnon sancto Dyonisio tunc egimus, quanto oportunioris^o et mirabilioris^p scripturae gladiis armatos^q contra omnem tam futurorum quam presentium emulorum detractorem lapideam lapideis eciam litteris pro eiusdem sancti Dyonisii qualitate atque translatione nos muniunt. Inter^r haec quoque non inmerito notandum videtur, quantum gratiarum actio pro beneficiis iam concessis^s apud^t Deum obtineat^u, quia, cum pro illius prioris inventionem notati lapidis Deo gratias exhibendas necdum actu, sed tantum consilio diffiniremus, mox dispensatione^v divina, sicut credimus, inventus est et alius lapis unius eiusdemque rei planior testis. Postea vero, ut ex summae trinitatis deitate beneficia tanta prestari palam daretur intelligendum², evolutis duobus aut tribus diebus invenitur etiam lapis tertius, in quo scriptum erat: 'Quinto^w nonas Iulii^x furatus est. Huc venit pridie^y nonas^y Decembris^y tempore Tutonis^z episcopi³'. Porro tantae vetustatis erat omnium eorundem lapidum scriptura, ut absque dubio^a ante annorum multorum curricula, ut adhuc probari potest, videatur facta. Cuius nimirum scripturae brevitati^b nichil deesse cognoscimus in hiis, quae aut nos aliquando vel alii dubitabant de sancto Dyonisio, quoniam^c, quis fuerit aut unde aut sub quorum regum et episcopi tempore^d huc translatus fuerit, in ea cernitur. Sed et translationis eius diem, cuius hodie festa recolimus⁴, apertissime in eadem aspicimus^e.

11. Si quis autem curiose inquit, sub quo anno incarnationis Domini haec fuerit facta translatio, hoc modo conicere poterit. Computet ergo ab anno nongentesimo, in quo predictus imperator Arnolfus VI.^f idus Decembris obiit⁵, usque ad instantem patefactae translationis annum, qui est millesimus quadragesimus nonus, et eundem inveniet centesimum quinquagesimum annum esse. Dehinc quia nequaquam credibile videtur, ut idem imperator, priusquam infirmitatis molestia preventus imminere^g sibi extremum vitae suae diem existimaret, vel sancti Dyonisii ossa vel ceteras donationes suprascriptas prorsus a se alienatas sancto Emmerammo obtulerit, colligat translationis diem in lapide scriptum 'pridie nonas Decembris', qui est quintus dies ante sexta^h idus Decembris^l, et inveniet procul dubio, quia in uno eodemque anno atque mense et translatio est sancti Dyonisii et obitus cesaris Arnolphi. Cum ergo teneamus translationis huius annum centesimum quinquagesimum, attendamus quoque, quantum Deo donante possimus, quid misterii salutaris numerus contineat talis. Quia enim, ut scriptum est, 'nichil in terra fit^k sine

a) eubulone 2; Fubulone Arnp.; Ebulon Kraus. b) Dionisii Kraus. c) ita 2. Arnp., Kraus; Gisilbertus 1. d) furavit Kraus. e) abditus 2. f) dixerunt 1. g) vib'ana 2. h) seculary 2. i) spālem 1; specialem 2. k) seu invidiae om. 2. l) vel — signum om. 2. m) a superscr. 2. n) invidie 2. o) oportuniōz 1. 2. p) ita 1; 45 mirabilioz 2. q) armotos 2. r) It 1. s) concessis 2. t) aput 2, plerumque. u) opt. 2. v) dispensacōe 2. w) ita 1 (sed cf. n. x); Quinta 2; 5. Arnp. x) ita 1 (sed -l- pene erasum). 2. Arnp.; Quinto — furatus est del. et postea in marg. sup. suppl.: Furatus est V. n. Iunii 1; Furatus e. V. N. IVN Kraus. y) II. N. Dec. Kraus. z) Tūtonis Arnp. a) ita 1. Arnp.; dubio om. 2. b) ita 2. Arnp.; breuiati 1. c) aut sequ. Arnp. d) ita 1. Arnp.; tempore om. 2. e) ita 1; aspicitur Arnp.; inspicimus 2. f) VI. 1; sexto, -o corr. 2. g) Inuere corr. Inuere 1. h) ita 50 h. l. 1. 2. i) decembrys 2. k) sit 2.

1) Nomen Ebulonis abbatis S. Dionysii monachi Ratisponenses apud Reginonem a. 892. 893, p. 140 sq., invenire potuerunt. Cf. supra p. 826, n. 3. 2) Cf. Greg. M. Dial. II, 9: ut palam daretur intelligi; III, 11; infra c. 15 p. 836, l. 4. 3) Tuto ep. Ratisponensis sedit

a. 894—930. 4) Unde hanc historiam sermonem in die translationis sancti Dionysii legendum esse recte statuit L. de Heinemann, 'N. A.' XV, 336. 5) De die mortis Arnulphi cf. Reg. imp. I² nr. 1955 (1903)b. 55

causa¹, credi oportet hunc etiam annorum numerum tam perfectum aliquam nobis miseris sancti Emmerammi cenobitis et ex intimorum et extraneorum hostium^a afflictione per annos multos iam contritis causam^b salutis exprimere. Intimos autem eos appello, qui nos interius, id est^c spiritualiter vel intra nos positi seu etiam quicumque eiusdem propositi
 5 homines hostilitate aliqua nos inpugnant, extraneos^d vero, qui in aliena, hoc est in seculari^e vita degentes exterioris hominis subsidia necessaria auferre^f satagunt. Ideoque^g centenarius, qui, ut cetera eius sacramenta pretermittam, intimae puritatis ac virginitatis perfectionem designat, ab intimis nos, ut credo, hostibus, quibus hucusque, proch dolor, miserabiliter succubuimus, per sancti Dyonisii patrocinia denunciat eripiendos; quinquagenarius autem, qui, ut in quibusdam scripturae sacrae locis invenitur², in rerum corporali-
 10 rum necessitate servili laborantibus requiem libertatemque sub^h iubilei nomine pollicetur, nichilominus nos ab exteriorum seculariumque devastatione hominum indicat iam redimendos. Et forte numero supradicto intellectus talis non discrepat, ut, quia multo plures interioris quam exterioris hominis inimicos esse scimus, maioris etiam numeri,
 15 hoc est centenarii, numerosiores atque minoris significatione pauciores quoque hostes excludendos esse tradamus^g. Haec autem de presenti sancti Dyonisii translationisⁱ anno sunt notata.

12. Quid autem ex hoc possumus sentire, quod lapides prescripti in^k tam^k inopinato loco tamque^l antiquo muro occultati et per tempora tanta minime ex eiusdem muri
 20 destructione investigati in anno quoque hoc tam proxime post sancti patroni nostri natalicia studiose celebrata sunt inventi^m? Quisⁿ, inquam, mortalium potest hoc approbare, utrum humanitus an divinitus ibi sint positiⁿ? Sed michi videtur credibilius nutu dumtaxat divino pro corporis tanti^o thesauro actenus^p occultato et sub^q negligentia posito, nunc autem revelando eosdem lapides subito et factos et prolatos esse. Si enim ex in-
 25 dustria humana descripti olim^r et in muro absconditi dicantur, quomodo convenit, ut homo quilibet fidelis rem tantam, quae^s divulgatione^t et veneratione maxima digna^u foret^v, occultare^w potius quam monstrare conaretur, presertim cum ille nesciret, si destructo quandoque muro eosdem lapides homo aliquis umquam^x inveniret, nisi forte spiritu prophetiae plenus hoc, quod^y futurum^z erat^z, ipse quoque presciverat. Quod videlicet, si ita est,
 30 nichilominus dico nutu factum divino. Quamvis autem iuxta parvitas^a meae intellectum dixerim, neutrum tamen horum affirmare^b presumo^c, sed occulto Dei iudicio relinquens hoc solummodo affirmare queo, quia, sicut legitur in ewangelio³ discipulis duobus euntibus ad castellum Emaus evenisse, ut, quamvis^d dominus Iesus corporaliter iret^e et loqueretur cum eis, tamen, quia de illius resurrectione adhuc diffidebant et laudibus dignis minus
 35 recolebant, non est agnitus ab eis, postquam vero eum vel^f in hospitalitatis devotione utcumque^g exquirere ceperunt, presentiam ipsius agnoscere citius meruerunt, ita quoque nobis aliquatenus accidisse videtur. Nam cum sancti Dyonisii corpus tam patres^h nostri quam nos ex antiquorum relatione fidelissima hic esse sciremus et tamen ob negligentiam seu propter obiectionem aliquorum invidentium vel ignorantium venerationem
 40 debitam ei impendere dubitarem, nulla translationis eius scripta, nulla agnitionis litteratoriae signa dubitationi universae opponenda apparuerunt; quasi enim de illo fuit ambigere, nullaⁱ eius patrocinia querereⁱ, nullam ei venerationis certitudinem impendere. Postquam vero omni negligentia remota venerari et exquirere^k patrocinia ceperamus, confestim ea, quae actenus occultata^l fuerant, in litteris invenire et^m agnoscere merueramus,
 45 idⁿ estⁿ quis esset et quando vel per quem huc translatus fuisset.

a) hostium 2. b) ita Heinemann; causa 1. 2. c) idem 1; idē 2. d) extraneos 2; sequ. ubi del. 1. e) seculary 2. f) auferre 2. g) Ideoque — tradamus (l. 6—16) om. 2. h) subi corr. sub 1. i) translationis om. 2. k) vitā corr. in tā 2. l) tamquam 2. m) inventa corr. -i 1. n) Quis — positi om. 2. o) tanto 2. p) haecenus 2. q) sr (= super) 2. r) olym 1. s) quo 2. t) divulgatione et om. 2. u) ita 1. 2. v) forte 2. w) occultare 2. x) umquam om. 2. y) quot 2. z) erat futurum 1. a) prauitatis, corr. pa'uit., 2. b) sequ. queo quia sicut legitur in ewangelio del. 2. c) psūmo 2. d) quamvis om. 2. e) iret et om. 2. f) vel om. 2. g) utrumque 1. h) partes, corr. patres, 2. i) nulla — querere om. 2. k) exigere 1. l) occultata 2. m) et agnoscere om. 2. n) idem 1.

1) Quem locum saepius apud Othlonem occurrere ostenderunt L. de Heinemann, 'N. Archiv' XV, 337, et E. Dümmler, 'Sitz.-Ber. der Berliner Akad. d. Wiss.' 1895, II, 1085 n. 3. 2) Levit. 25, 10 sq.; Num. 36, 4. 3) Luc. 24.

13. Ad haec igitur, cum apud nonnullos non tam questio quam affirmatio agitur de hoc sancto Dyonisio, qui huc translatus est Parisio, quod non sit Ariopagita, ideo scilicet facile errantes, quia multi eiusdem nominis esse leguntur, necessarium reor ver-
bula^{a.1} aliqua hic adnectere, per quae singulorum differentiam lector prudens citius^b valeat agnoscere. Quamvis enim abbas Hildwinus^c epistolam copiosam de huius sancti⁵ viri qualitate et differentia scripserit², nos tamen illis, apud^d quos forte non habetur haec predicti abbatis prolixa epistola, Deo^e annuente breviter satisfacere conamur de eodem Dyonisio, et hoc non ex aliquibus ignotis vel modernis, sed ex antiquis et probatissimis sacrae scripturae auctoribus^f. Igitur Dyonisios^g quatuor in ecclesiastica Eusebii hystoria legimus, quorum etiam primum in Actibus apostolorum³ invenimus. Hii quidem omnes¹⁰ celebres eximiiue sanctae ecclesiae doctores, sed tamen quidam eorum temporum varietate longe ab invicem distabant, quidam vero sub uno tempore degebant. Primus namque Dyonisius Ariopagita a loco, cui apud^d Athenas preerat, dictus Paulo apostolo predicante
Act. 17, 34. Atheniensibus sub^h Claudii cesarisⁱ tempore conversus legitur, scriptura ita dicente: 'Qui-
dam viri adherentes ei crediderunt, in quibus et Dyonisius Ariopagita et mulier, nomine¹⁵ Damaris', quae, sicut in capitularibus Actuum apostolorum legitur, uxor eiusdem^k Dyonisii extitit⁴. Et ut cognoscatur, sub quo cesare talia gesta sint, scriptura subiungit dicens:
Act. 18, 2. 'eo quod precepisset Claudius discedere omnes Iudeos a Roma'. De eodem quoque Dyonisio in tertio necnon in quarto^l ecclesiasticae hystoriae libro^m refertur. In tertii quidem capitulo quarto ita invenies⁵: Memoratur autem ex comitibus Pauli Crescens quidemⁿ ad Gallias^o esse profectus, Linus^o vero²⁰ et Clemens in urbe Roma prefuisse ecclesiae, qui comites et adiutores eius fuisse ab ipso Paulo perhibentur, sed et Dyonisium Ariopagitam apud^d Athenas, quem Lucas describit primum Paulo predicante credidisse, inter socios eius fuisse et ecclesiae Atheniensium constat sacerdotium suscepisse. In quarti autem libri capitulo vigesimo III° de ipso Dyonisio reperies^{p.7} alterum quendam Dyonisium, Chorinthiensem episcopum videlicet, descripsisse hoc modo, quod Dyonisius Ariopagita, qui ab apostolo Paulo instructus credidit Christo, primus apud^d Athenas ab eodem²⁵ apostolo episcopus fuerit ordinatus. Tertius autem Dyonisius Alexandriae urbis episcopus⁸ et quartus eiusdem nominis, qui pontifex Romanus⁹, sub Galieno cesare post predictum¹⁰ Marcum quarto decimo^{q.11} ambo claruerunt. Quintus etiam Dyonisius quidam abbas extitit, qui longo post predictos tempore sub Iustiniano cesare claruit¹². Sed^r hiis tribus postremis, quia questio, sicut arbitror, de hiis agitur, obmissis de duobus dumtaxat prioribus dissera-
mus Dyonisiis, Atheniensi videlicet et Corinthiensi¹³. Inprimis quidem investigantes, quanta sit inter utrosque temporum differentia, deinde, quis eorum sub Clementis papae temporibus extiterit, a quo unus ex hiis, etiamsi non alias, in antiquissimis tamen passionariis¹⁴ Galliam ewangelizandi gratia missus esse legitur, postremo queramus et hoc diligenter, quis utrorumque in pace vel in martirio vitam presentem terminasse legatur. Cumque³⁵ haec fuerint ex non ignotis probatisque scripturae auctoribus definita, tunc procul dubio clarescit, quis quisque fuerit^r.

a) ūbula 1; v̄bula 2. b) alterum citius praecedens del. 1. c) Hiltwinus 2. d) apud 2. e) dñō (= Domino) 2. f) quetoribus, corr. auct., 2. g) Dyonisi9 2. h) sub om. 2. i) cesarys 2. k) sequ. alterum eiusdem del. 2. l) sequ. legitur del. 2. m) sequ. rursus legitur del. 2. n) quidam 1. o) Finus corr. Linus 2. p) repperies 1. q) sequ. 40 ar del. 1. r) Sed — fuerit (l. 29—37) om. 2.

1) Quo vocabulo saepissime Othlonem usum esse ostendit Dümmler, 'Sitz.-Ber. der Berliner Akad. d. Wiss.' 1895, II, 1085 ann. 3. 2) Cf. Hildwini abbatis S. Dionysii epistolae ad Ludovicum Pium imperatorem et ad cunctos fideles libello de passione s. Dionysii praemissae, MG. Epist. V, nr. 20. 21, p. 327 sqq., 335 sqq. Ex locis sequentibus complures apud Hildwinum in priore epistola inveniuntur, sed auctor translationis sacram scripturam et Eusebii Historiam ecclesiasticam certo ipse inspexit et exempla ab Hildwino allata ex suo auxit. 3) Act. 17, 34. 4) Cf. ex. gr. Ambros. ep. 63, § 22, Migne Patrol. Lat. 16, col. 1196 A. 5) Euseb. Hist. eccl. ex interpr. Rufini III, 4; Hild. ep. ad Lud. c. 10, p. 332. Textus allatus magis cum Rufino ipso quam cum Hildwino convenit. 6) Galatias Hild. 7) Eus. Hist.

eccl. IV, 23; Hild. ep. ad Lud. c. 9, p. 331 sq. 8) Eus. Hist. eccl. VI, 35 (26). VII, 21 (18) — 23 (21). 28 (25), 2. 9) Eus. Hist. eccl. VII, 27 (23), 1. 30 (27), 23. 10) Immo nisi infra c. 14, p. 835, l. 8. 17 Marcus Aurelius Antoninus imperator non nominatur. 11) Cf. ex. gr. Hieron. Chron. 12) Cf. ex. gr. Bedae Chron. n. 518, MG. Auct. ant. XIII, 307; Paul. diac. Hist. Lang. I, 25. 13) De quibus solis Hildwinus egit. 14) Cf. Passio ss. mart. Dionysii, Rustici et Eleutherii c. 3, 15, MG. 50 Auct. ant. IV, 2, 103. Martyrolog. Bedae ad 9. Oct., Migne, Patr. Lat. 94 col. 1067; Adonis, ib. 123, col. 376; Usuardi, ib. 124, col. 555 sq. Libellus antiquissimus passionis Dionysii affertur ab Hild. c. 5, p. 330 (cf. c. 8, p. 331), ubi etiam antiquissimi . . . missales libri 55 continentes missae ordinem more Gallico laudantur.

14. Dyonisius namque Atheniensis, qui^a et Ariopagita, ut pretermittam^b, quod predictus Hildwinus^c eum XX^{iv} annorum tunc esse, quando dominus et salvator noster crucifixus est, in eiusdem Dyonisii epistola quadam ad Policarpum^d Smirneorum episcopum scripta legisse semet testatur¹, sicut^e beatus Lucas testatur^{e.2}, tam provectae etatis erat, quando apostolo Paulo conversus adherere cepit, ut et uxore et civitatis suae principatu sive^f magisterio iam potiretur. Huiusmodi quippe cura etate indiget admodum matura. Quod cum ita sit, computemus diligenter ab ipso conversionis suae anno, qui Claudii nonus vel octavus extiterat, usque ad Marci Antonini^g octavum annum³, quo Dyonisius Corinthiensis^h claruisse describitur, et inveniemus paulo minus centumⁱ XX^{iv} annos. Nam licet annorum, quos ante conversionem habuit, numerus diffinitus ex Actuum apostolorum lectione minime comprehendatur, ex eo tamen, ut dictum est, non solum animi, sed etiam etatis ipsius maturitas intimatur, quod et uxoratus et tantae civitatis iudex erat ita verendus, ut Athenienses^k de sancti Pauli predicatione sine illo nichil diffinisse dicantur. Sic enim scriptum est: 'Et apprehensum eum ad^l Ariopagum^l duxerunt^l'. Act. 17, 19.

15 Haec autem indicia vel testimonia, quae sancti Dyonisii Ariopagitae necdum conversi etatem provectam declarant, ideo diligenti et repetito sermone demonstrare studemus, ut hiis^m, qui eundem Ariopagitam in etate huiusmodi iam constitutum usque ad Marci Antoniniⁿ tempora^o perdurasse sub eoque in episcopatu Corinthiensi^p claruisse contendunt, erroris^q sui quantitatem coram oculis expositam detegamus. Porro^r si haec eadem beati Lucae testimonia, quae licet sub incerto annorum numero, in provectiori^s tamen etate ante conversionem suam beatum Dyonisium extitisse approbant, conferre velimus verbis Hildwini^t, quibus eundem in die passionis dominicae XX^{iv} annorum fuisse testatur⁴, tunc profecto utriusque testimoniis nullatenus discrepantibus etatis illius numerum certissimum invenire poterimus. Si^u enim cuiuslibet etas ratione numeri explanati seu aliquibus indiciis vel argumentis circumstantibus matura asseratur, nil dissonare videtur. Quapropter computantes ab ipso dominicae passionis anno, qui, sicut Ieronimus scribit⁵, Tyberii cesaris octavus X^{us} erat, usque ad Claudii octavum vel nonum annum inveniemus absque dubio plus quam XV annos hoc modo. Nam sub Tyberio, qui XX^{iv} duobus⁶ regnavit, restant quatuor. Item^v sub Gayo, qui post Tyberium regnavit, quatuor^{v.7} annos habes, qui simul iuncti octo faciunt. Hiis quoque si illos VIII Claudii annos ante conversionem sancti Dyonisii transactos adieceris^w, XVI annos habebis. Deinde nichilominus XVI ad XX^{iv} connumerans quadraginta unum invenies. Igitur annorum etas tantorum in conversionis suae initio sancto inerat Dyonisio. Quorum scilicet et^x annorum numerus superscriptis centum XX^{iv} annis adiunctis plus quam centum LX explicat annos. Ergo quicumque post tanta annorum curricula hominem quempiam transacta^y solummodo illa mundi etate^z prima in negotiis humanis, non dico iam claruisse, sed interfuisse tantum affirmare satagit, rem nimirum ridiculo potius quam fide dignam asserere videbitur.

15. Dyonisiorum quoque nullus nisi Ariopagita vitam hanc martirio consummasse^a, sed nec sub beati Clementis papae temporibus fuisse memoratur, quia idem Clemens apostolorum contemporaneus et discipulus, sicut Eusebius scribit⁸, quarto quidem Domitiani anno apostolicae sedis apicem conscendit, sed, cum in ea annos novem complevisset, sub

a) sequi. alterum qui del. 1. b) p̄mittam 1. c) ita 1. Arnp.; Hiltwinus 2. d) poli carpum e corr. 2. e) sicut b. L. testatur om. 2. f) sive magisterio om. 2. g) Antonii 1. h) chorinthiensis 2. i) centum om. 2. k) atheniensis, corr. -ses, 2. l) adario duxerunt pagum 1. m) his h. l. 2. n) Antonii 1. o) tp 1. p) chorinthiensis 2. q) errores 2. r) P littera magna initialis minio picta, novus versus incipit 1. s) provecciori e corr. 1. t) -d-superscr. 1; Hiltwini 2. u) ita Heinemann; Siue 1; Sine 2. v) Item — quatuor (l. 29) om. 2. w) adiaceris 2. x) et om. 2. y) transacta om. 2. z) etato 2. a) consummasse 1.

1) Epist. Hild. ad Lud. c. 3, p. 329. 2) In Act. ap. 17, 34 haec non inveniuntur. 3) Cf. Hieronymi Chron. a. Abr. 2187, sed Marci a. 11. Error nostri ex Eus. Hist. eccl. III, 19 cf. 21 natus esse videtur. 4) Hild. ep. ad Lud. c. 3, p. 329, l. 28sq. 5) Hieron. Chron. a. Abr. 2047, ed. Schöne II, 149, ed. J. K. Fotheringham, Lond. 1923, p. 256. 6) Ita Eus. Hist. eccl. II, 4, 1; 23 annos Tiberio tribuit Hieron., quocum ex. gr. Beda et Regino conveniunt. 7) Ita ex. gr. Eus. Hist. eccl. II, 8, 1 (quattuor annis nec integris), cf. etiam Bedae Chron. min. n. 179, MG. Auct. ant. XIII, 283 et (annos IIII menses X dies VIII) Regino; sed Hieron. rectius Gaium a. III mensibus X regnasse scribit; Beda Chron. mai. n. 276 an. III menses X dies VIII habet. 8) Eus. Hist. eccl. III, 15 (14sq.), cf. 14 (13). 34.

Traiano^a, qui Domitiano Nervaeque successit, qui longe ante Marcum Antoninum Dyonisio Corinthiensi contemporalem regnavit, ex hac vita per martirium subtractus est¹. Ecce, quanta inter utrosque Dyonisios annorum distantia; ecce, quis eorum martir necnon beato Clementi contemporalis fuisse describitur. Unde palam datur intelligi, quia ab eodem Clemente nequaquam Dyonisius^b alius, nisi qui sibi contemporalis extitit, in Galliam missus est. Si autem pro eo, quod nec Eusebius neque Ieronimus huius missionis vel passionis memoriam facit, scriptor ignotus tamquam iure contempnendus abicitur^c, statim imperterritus respondebo nec ignotum neque contempnendum rei tantae scriptorem ideo esse, quia sanctissimum papam Gregorium auctorem antiphonarii^d primum antiphonas^e quasdam de eiusdem scriptoris hystoria nosco excerptisse^f, in quibus beatum Dyonisium et a sancto 10 Clemente in Galliam missum et ibidem passum fuisse modulando perhibet^g. Et ut ipsius rei textum ostendam, antiphona^h quidem una missionem exprimens dicit²: 'Sanctus Dyonisius, qui¹ tradente beato Clemente Petri apostoli successore verbi divini semina gentibus parturienda suscepit'. Alia^k autem sui sociorumque eius passionem nichilominus enarrans ait³: 'Beata nimium et Deo nostro grata societas, inter quos nec primus alter potuit 15 esse nec tertius, sed trinitatem confitentes trino meruerunt decorari martirio'.

16. Itaque¹ cum antiphonae prioris verba protuleris, profecto non quemvis Clementem, sed illum, qui Petri apostoli successor et discipulus erat, Dyonisium etiam non quemlibet, sed sibi contemporalem, quod^m utique nusquam alium nisi Ariopagitam esse leges, ad Galliae gentes transmisisse compulsus fateberis. Rursum cum subsequenter verba pronunciaveris, necesse est, si tamen fidelis esⁿ, eundem Dyonisium, quod de nullo altero, nisi fallor, invenies, martirii finem subisse fatearis. Eaedem^o vero^p antiphonae^q non solum in modernis, sed etiam in antiquis antiphonariis^r inveniuntur^s, utpote ab huius carminis auctore prolatae. Ideoque quod tantus ac talis vir scribit in suo carmine, nulli licet dubitare, etiamsi ipsius hystoriae, de qua excerptum^t est, auctor ignoretur. Non solum 25 autem in carmine, sed etiam in omelia^u quadam huius viri mentionem facit idem sanctus Gregorius ita scribens: 'Fertur', inquit⁴, 'Dyonisius Ariopagita, antiquus videlicet et venerabilis pater, dicere, quod ex minoribus angelorum agminibus foris ad explendum ministerium vel visibiliter vel invisibiliter mittuntur'. Quem enim veneratione tanta^v antiquum simul et venerabilem nominans scribit in sua omelia, ambigendum minime videtur, quin eundem 30 venerari conatus fuisset in melodia. Sed esto, ut nequaquam ipse, quem dicimus papa Gregorius, sed alter aliquis vel eius discipulus sub antiquis degens temporibus antiphonas^w supradictas composuerit, non tamen idcirco vel ipsam vetustissimam^x passionis, ex qua excerptae sunt, hystoriam seu easdem antiphonas^w per semet minus idoneas^y censemus, quia, quolibet auctore fuerint prolatae, per hoc quidem, quod ubique in sancta ecclesia 35 absque ulla falsitatis suspitione et reprehensione actenus legendo cantandoque constant frequentatae, amodo quoque retinendae sunt pro maxima auctoritate. Quis ergo talis perfidiae tantaeque temeritatis extat, ut, ubi scriptura sacra taliter concordat, ibi nos errasse arguat?^z nisi forte aliquae retractiones et controversiae scripturarum sanctarum robustiores habeantur apud alios, quae lateant nos. Sed de hiis, ut arbitror, sufficienter dictum. 40

17. Proinde et hoc dicendum puto, quia venerabilis Beda, de quo erroris huius auctoritas maxime suborta videtur, licet in aliis dictis suis doctor satis cautus existat, in explanatione tamen Actuum apostolorum de hoc Dyonisio Ariopagita, qui per apostoli Pauli predicationem credidisse scribitur, incaute disputat, asserens eundem Dyonisium Corinthiorum esse episcopum⁵. Cui scilicet assertioni non solum Eusebius in ecclesiastica hystoria⁶ et 45

a) troiano 2. b) Dionisius h. l. 2. c) obicitur 2. d) antyphorii 1. e) antyphanas 1. f) excerptisse 1.
g) perhybet 2. h) antyphō 1. i) qui om. 1. k) Aly 2. l) *norum caput non incipit* 1. m) *ita* 1. 2; quem
Heinemann. n) q' 2. o) Eadem 2. p) vere 1. q) antyphone 1. r) antyphonariis 1. s) inveniuntur 1.
t) scriptum 2. u) homelia h. l. 2. v) tante 1. w) antys 1. x) vetussimam 1. y) ydoneas 1. z) arguat.^o 1.

1) Cf. Eus. Hist. eccl. III, 21, 34; Regino Chron. ed. col. 1254. 5) Bedae Expos. super Act. apost. c. 17, 50
Kurze p. 7, 38. 2) Gregorii Magni Lib. Responsalis, Migne Patr. Lat. 92, col. 981; Hild. ep. ad Lud. c. 8,
Migne Patr. Lat. 78, col. 807. 3) Ibidem col. 808 p. 331. 6) Eus. Hist. eccl. IV, 21, 23; supra c. 13,
(ubi *nostro* deest et *trium* pro *trino* extat). 4) Greg. p. 834.
M. Homil. in evang. 34, 12, Migne Patr. Lat. 76.

sanctus Ieronimus in libro illustrium virorum¹, sed etiam ipse Beda in sua cronica² contradicit, cum eos secutus Dyonisium Corinthiensem episcopum Marco Antonino contemporaneum esse describit. Eadem quoque assertio quam facile advertatur mendosa fore, supra diximus³. Proferendum est et illud, quod in martyrologio quodam invenitur scriptum,

5 Ariopagitam scilicet Dyonisium sub Adriano cesare fuisse passum⁴, ubi necesse est fateri aut falsum esse, quod sanctus Gregorius Deo hominibusque notissimus et antiquioribus scripturis consentiens scribit, seu quod ille scriptor ignotus sacraeque scripturae contrarius dicit. Ceterum nos in tam scrupulosa et diversa re viam regiam⁵ incedere cupientes certiori tam in hac quam in omnibus controversiis auctori credendum esse non ambigimus.

10 Alioquin si hoc ita foret, ut iuxta illum^a scriptorem ignotum Dyonisius Ariopagita, qui erat inter ceteros huius nominis primus, sub Adriano cesare martirizaretur, nullus profecto Dyonisiorum a beato Clemente papa in Galliam mitteretur, utpote qui longe ante omnes excepto Ariopagita ex hac vita secessit. Inter haec etiam attendere oportet, quoniam uterque, Beda videlicet et ille ignotus martyrologii^b scriptor, non solum auctoribus

15 aliis, sed etiam sibimet ipsis in assertionibus suis discordant. Nam de uno eodemque Dyonisio Ariopagita scribentes, alter quidem eum sub Marco Antonino Corinthiensem episcopum fuisse pronunciat, alter vero longe ante ipsius Marci^c tempora sub Adriano passum esse enarrat. Ex quorum narrationis discordia aperte monstratur neutrum in hac sententia credendum, sed potius hiis, qui nullatenus sibi discordantes Dyonisium Ariopagitam beato

20 Clementi papae contemporaneum ab eo ad^d Galliarum gentes transmissum fuisse describunt^e. Unde quia iuxta veritatis vocem 'in ore duorum vel trium testium stabit' omne verbum^f, haec quoque dicta nostra trium sanctorum patrum, id est Lucae, Eusebii et Gregorii, testimoniis sufficiant esse comprobata. Quod si quis forsitan ista reprehendens robustiora deprehenderit^g argumenta^h seu testimoniaⁱ, libentissime auscultabimus et consentientes

25 gratanter fidem accommodabimus. Interim vero^k, donec illa proferantur, liceat, precamur, absque afflictu nos credere atque fateri, quoniam illum primum Dyonisium, Atheniensem¹ scilicet episcopum, quem a beato Clemente in Galliam missum esse attestamus, non inmerito post translationem exinde factam pro patrono veneramus.

Deut. 19, 15.

a) illud, corr. illū, 2. b) martir. 1. c) marci 1; marcy 2. d) id 1. e) ita Heinemann; describitur 1. 2.
30 f) stat 1. g) demonstraverit 2. h) argumenta seu om. 2. i) sequ. 1 2; eum add. Heinemann. k) sequ. dum
nulla del. 1. l) Atheniensem, prius -s- expunct. 2.

1) Hieron. De viris illustr. c. 27, ed. C. A. Bernoulli (Freib. i. B. et Leipzig 1895) p. 23; Hild. ep. ad Lud. c. 9, p. 332. 2) Beda Chron. mai. n. 332, MG. 3) C. 14, p. 835. 4) Cf.
Adonis Martyrol. ad d. V. Nonas Oct., Migne Patr. Lat. 123, col. 374; Reginonis Chron. ed. Kurze p. 7. 5) Cf. Num. 21, 22: *via regia gradiemur*.

VITA LIETBERTI EPISCOPI CAMERACENSIS AVCTORE RODVLFO MONACHO S. SEPVLCRI CAMERACENSIS.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

5

Lietberti episcopi Cameracensis (a. 1051 — † 22. vel 23. Iun. 1076), ad quem Ursio abbas Altimontensis Acta S. Marcelli papae et martyris misit¹, vitam scripsit Rodulfus monachus et sacerdos monasterii S. Sepulchri Cameracensis a Lietberto a. 1064. fundati; qui Rodulfus anno incerto saeculi XII. die 6. Iulii obiit². Hunc Rodulfum inspecto codice Aquicinctensi (infra 1) Mabillon, Veter. Analect. II, p. 535 (ed. nova p. 471) perperam abbatem S. Trudonis eiusdem 10 nominis a. 1138. mortuum putavit, magis etiam Henschen in AA. SS. Boll. Iun. V, 498. erravit, dubitans an Rodulfum saeculo demum XIV. floruisse³, sed libro cuiusdam Lietberti contemporanei usum esse crederet.

*Rodulfus Vitam composuit ante a. 1133., quando in Chronica S. Andreae Castri Cameracesii exscripta est, et postquam Gerhardo II. episcopo Cameracensi mortuo († 12. Aug. 1092) ecclesia 15 Atrebatensis a Cameracensi separata est⁴, quod Urbanus papa II. a. 1094. Mart. 23. confirmavit⁵; sed non multo post, quoniam vitae Gerhardi I. episcopi Cameracensis (1012—1051) testes sacrae religionis homines nostris adhuc temporibus superstites habuit (c. 2) et ipse cum Lietberto a. 1054. in Terram Sanctam iter aggressus esse videtur⁶. Scripsit igitur pro-
vecta aetate, eo tempore, quo ubique iter crucis iam praedicabatur animique hominum passim 20 ad sepulchrum Domini petendum convertebantur, ut etiam ipse indicat c. 32⁷, saeculo XI. exeunte vel XII. ineunte; eo tempore, quo inter regnum et sacerdotium gravissima controversia agita-
batur⁸. In qua controversia Rodulfum ferventi animo causam ecclesiae sectatum esse, quam-
quam a contumeliis in regem regisque sequaces abstinuit, patet; nam minus prudenter ea, quae in Gestis episcoporum Cameracensium de Gerhardo I. et Lietberto ab Heinricho II. et Heinricho III. 25 regibus ad episcopatum Cameracensem promotos invenit, ita mutavit, ut eos electione canonica a clero et populo electos esse, postea demum assensu regio accedente, diceret⁹. Auctor religionis ferventissimus zelator erat, laicos ecclesiam vel res ecclesiae possidentes vel occupantes vehementer insectatus.*

1) AA. SS. Boll. 16. Iun. I, t. II (ed. noviss.), 373 sqq.; SS. XV, 799 sqq. 2) Infra p. 840, n. a; c. 66, n. *. Necrol. S. Sepulchri Camer. saec. XII, 'Archiv' VIII, 434: 2. Non. Iulii obiit Rodulfus noster monachus et sacerdos, qui domni et p. n. Lietberti C. e. p. vitam conscripsit (ex cod. Camerac. nr. 829 [antea 734]?). Cf. cod. Duac. nr. 899 (a. 1740, ex monasterio S. Sepulchri Cameracensi), f. 7 ('Catalogue général des bibl. publ. des départ.' VI, 655 sq.): 'Une note curieuse sur Rudulfus (et non Rodulphus), religieux du Saint-Sépulchre, qui a écrit la vie du B. Liebert'. 3) Nam id, quod infra c. 50, legitur, minus recte non ad Walterum I. S. Sepulchri primum abbatem, sed ad Walterum II. vel III., qui a. 1283. et 1296. floruerunt, retulit. Cf. 'Hist. Litt. de la France' XI, 687 sq. 4) Infra

c. 59: quoniam Cameracensis et Atrebatensis ec- 30
clesia tunc temporis uni pontifici parebat.

5) Jaffé-Löwenfeld, Reg. pont. nr. 5512. Lambertus episcopus Atrebatensis a. 1093. Iul. 10. electus, a. 1094. Mart. 19. consecratus est. 6) Infra c. 33, p. 854 l. 30: sicut ex eorum interfectis vidimus. 7) Infra p. 854 35 l. 15 sq.: Sed quoniam illis diebus vix quilibet aut pene nullus hoc iter arripiebat. 8) Cf. c. 3, p. 844, de temporibus Gerhardi I. episcopi, quando Lietbertus natus est: In hoc ergo pacis tranquillitatisque solstitio bene sibi consentientibus regno cum sacerdotio. 9) Infra 40 c. 2, p. 843: imperator ... Gerardo ... assensum prebuit super electione de eo facta; c. 10 sq., p. 846 sq., cf. quae ibi adnotavimus.

Plurima, quae de Lietberto dicenda erant, ex Gestis eiusdem, quibus auctor anonymus Gesta episcoporum Cameracensium continuavit, ad verbum exscripsit, unde etiam de temporibus praecedentibus nonnulla deprompsit¹. Multas et longas digressiones ad aedificationem legentium et morum emendationem interseruit stilo satis profluenti et ornatissimo figuris et exemplis, immo
 5 diffuso et prae nimia florum sententiarumque copia passim tumido et obscuro; omni artis dicendi genere in homoeoteleutis et oratione rhythmicè currente et versibus, quos secundum veteres poetas Vergilium et alios conformavit, pedestri orationi intermixtis tam bene instructus erat, ut inter homines suae aetatis optime litteratos non ultimum locum obtineat². Nec tamen librum ad rerum cognitionem prorsus inutilem composuit, quaedam alibi sive omnino non sive non satis tradita
 10 pluribus prosecutus: cf. maxime c. 16—22 de Lietberto a. 1051. in presbyterum Catalaunis per Rogerum episcopum et in episcopum Remis per Gervasium archiepiscopum consecrato et de nuptiis Heinrici I. regis Francorum eodem loco et tempore celebratis; c. 29—42 de itinere in Terram Sanctam a. 1054. facto; c. 51 sq. de Philippo I. rege Francorum a. 1059. coronato; c. 58 sq. de Cameracensi civitate a Roberto Frisone comite Flandriae oppugnata; c. 47. 49 sq.
 15 de ecclesia S. Sepulchri Cameracensi etc. In c. 46 sq. cartam Lietberti a. 1064. monasterio S. Sepulchri datam adhibuit³; etiam ad c. 13, p. 848, l. 20 sq., cartam quandam ei praesto fuisse v. cl. b. m. E. Steindorff putavit⁴.

Ex Rodulfi Vita Lietberti multa in Chronicam S. Andreae Castri Cameracesii a. 1133. conscriptam (SS. VII, 526 sqq.) transierunt; adhibita quoque est in Gestis abbreviatis episcoporum
 20 Cameracensium SS. XIV, 249.

Codices hi sunt:

1) Codex Duacensis bibl. publ. nr. 851 (800), membranaceus, saec. XII. ex. vel XIII., olim Aquicinctinus; de quo cf. 'Archiv' VIII, 428⁵; 'Catalogue général des mscr. des bibl. publ. des départ.' VI (Paris 1878), 598; *Analecta Bollandiana* XX, 406. Qui secundo loco f. 50—
 25 78'. Vitam Lietberti continet, omisso capitulorum conspectu; quam sequuntur in tribus foliis chartaceis postea insertis (79—81) miracula quaedam manu Francisci de Bar prioris magni Aquicinctini saec. XVI. exarata, tum f. 82 alia manu saec. XII/XIII. epitaphia Lietberti et Alvisi episcoporum metrica⁶ et nota dedicationis ecclesiae S. Sepulchri Cameracensis⁷. Quem codicem contulit I. R. Dieterich tunc socius noster, a. 1913. nonnullos locos denuo evoluit
 30 R. Salomon socius noster.

2) Codex Cameracensis bibl. publ. nr. 862 (766), membranaceus, saec. XII. vel XIII. in., olim S. Sepulchri Cameracensis; de quo cf. 'Archiv' VIII, 434; 'Catal. gén. des mscr. des bibl. publ. des départ.' XVII (Paris 1891), 342 sq. P. 1—32: Vita Lietberti, binis columnis exarata. P. 33, manu post.: de morte et translatione Lietberti⁸. P. 34—55, manu saec. XV: excerpta
 35 ex Gestis episcoporum Cameracensium, quibus inter alia intermixtus est catalogus sanctorum diocesis Cameracensis (p. 37 sq.), infra post Vitam editus, quae omnia ex codice Havniensi infra sub 3 posito exscripta esse videntur⁹. Adiunctum est inde ab saeculo XV. evangelarium saec. IX. scriptum et saec. XI. restauratum. Hunc codicem iam olim ex parte in usum nostrum evolutum a. 1913. benigne Berolinum transmissum ipse contuli.

40 1) Cf. c. 2 fin., de Gerardo I.: Cuius rei ordinem ceterorumque bene gestorum scire volentes ad eius vitae textum dirigimus. 2) Cf. etiam c. 6 in.; c. 7, p. 846, n. 1; c. 9, ib. n. 9. 10; c. 63. 3) Quod iam Bethmann SS. VII, 536, n. 24 perspexit. 4) 'Jahrb. d. Deutschen
 45 Reichs unter Heinrich III.' II, 148, n. 7. — 'Historia Cameracensis' deperdita, quam idem ibidem n. 8 in Vita Lietberti, sicut in Iacobi de Guisia Annalibus Hanoniae, exscriptam putavit, magis ipsa ex Gestis episcoporum Cameracensium et Rodulfi Vita Lietberti compilata esse
 50 mihi videtur; cf. E. Sackur, SS. XXX, 67. 187 sq. 194. 5) Ubi olim S. Petri Altimontis fuisse dicitur. Factum esse potest, ut hinc in Aquicinense monasterium, ubi saec. XVI. fuit, devenerit. Nam f. 1' nota quaedam possessorem indicans erasa est, ubi perspicui potest:
 55 Liber sci, sequentibus c. 15—20 litteris illegibilibus, quas facile ita restitueris: Petri Altimontis. 6) Vide infra. 7) Supra p. 781. 8) Vide infra. 9) Nam

sic incipiunt: Incipit prohemium huius operis sequentis. Ea, quae in hoc quaternione de domino Lietberto ecclesie Cameracensis venerabili episcopo continentur — idcirco hic libellus antepositus est libro domni Radulphi. Incipiunt capitula = cod. Havn., 'Archiv' VII, 440; in cod. Camerac. sequuntur postea addita: vel de vita dompni Lietberti episcopi, quae non habetur in hoc libro, sed in quodam alio libro minori qui appellatur: 'Liber continens legendas sanctorum Hannonie', quae sic incipit: 'Gerardo pontifici' etc.; sequuntur 25 capitula, tum: De obitu domini Gervasii Remorum archiepiscopi, epitaphium Lietberti metricum, catalogus sanctorum, postremo (p. 39—55): Sub tempore quo Henricus secundus Romanum tenebat imperium successit secundus Gerardus ad Cameracensem episcopatum post avunculum suum Lietbertum — apud Condatum villam miserabiliter paucorum manibus est interfectus.

3) *Codex Havniensis bibl. reg. Thott*¹, 4to, nr. 520, membranaceus, ex tribus partibus solo tegumento coniunctis constans: I. saec. XII. scripta, f. 1: De domno Lietberto successore Gerardi episcopi, excerpta ex libro gestorum Cameracensium pontificum; f. 8: De obitu domni Gervasii Remorum archiepiscopi; f. 9'—33: *Vita Lietberti*; f. 33sq.: *epitaphium Lietberti metricum (infra)*, *catalogus sanctorum dioc. Camerac. (infra)*; f. 34—40': *Gesta Gerardi II.*, 5
Manassis et Walcheri episc. Camerac., in fine quaternione desinente mutila, ex hoc codice edita SS. VII, 497—504. II. saec. XIII. exarata, f. 41—44: *Gesta abbreviata*, quae incipiunt²: Auctores Cameracensis et Atrebatensis urbis ignorantur, et finiunt: apud Condatum villam miserabiliter paucorum manibus est interfectus. III. saec. IX. scripta: *Milonis carmen de S. Amando etc.*³ De hoc codice cf. G. Waitz, 'Archiv' VII, 440—442. Bethmann, SS. 10
 VII, 400 eum Cameraci apud S. Gaugericum scriptum esse coniecit. Hunc codicem benigne Berolinum transmissum ipse contuli. Nonnulla mecum benigne communicavit a. 1925. Ellen Iørgensen.

Editiones hae sunt:

1) Apud D'Achéry in *Spicilegii tomo IX* (Paris. 1669), 675—734 (editio nova, Paris. 1723, p. 138—153), 'e *Dominici Sepulcri Camerac. Monasterii libro MS.*' (= 2), cuius textum 15
 Simon Guillemot, abbatiae S. Gisleni in Hannonia supprior, ad eum transmisit, omisso prologo et capitulorum conspectu, satis mendose instituta.

2) Cura Godofredi Henschenii in *AA. SS. Boll.* 23. Iun., t. V, 498—515 (ed. noviss. a. 1867), 'ex MS. codice Christinae Reginae Sueciae⁴ alioque ipsius loci⁵ et editione Lucae Acherii⁶ facta. De quibusdam rebus benigne certiore me fecit M. Coëns S. I.' 20

3) Acherii editionem repetiit a. 1853. I. P. Migne, *Patrol. Lat.* CXLVI, col. 1449—1484.

4) Excerpta habes apud Bouquet, 'Recueil des historiens des Gaules et de la France' XI, 481sq., ex Acherio (c. 19. 42. 51. 58, et ex parte c. 55. 56), et

5) in notis a Bethmanno *Gestis episcoporum Cameracensium et Chronicae S. Andreae Castri Cameracesii subiunctis*, SS. VII, 489sq. 528—538. 25

Cum codices qui exstant alius ex alio non pendeant, eo modo editionem hanc instituimus, ut paucis exceptis ea, quae a duobus consona praebentur, in textu collocaremus. Eandem rationem in re orthographica secuti sumus, huiusmodi varia lectione nusquam fere adscripta⁶.

A. Hofmeister.

Incipit prologus^a in vitam^b domni^c Lietberti ecclesiae^d

Cameracensis episcopi.

Christianae religionis cultus et stabilitas ex hoc procul dubio constituitur Dei omnipotentis munificam largitatem fideliter operando credere et credendo sinceriter predicare.

a) Radulfi monachi add. 3. b) vita 2. 3. c) donni 2. d) ecel. Cam. om. 2. 3.

1) Otto comes Thott (1703—1785), qui et in re publica et in litteris in patria excellebat, moriens codices a se collectos bibliothecae regiae Havniensi donavit. Inest codici scheda 'Ex-libris' quae dicitur, quae sic habet: *Ex bibliotheca Nicolai Ioseph Foucault comitis consistoriani* (Ludovici XIV. regis Franciae a consiliis, qui vixit a. 1648—1721). Postea ad I. P. Ludewig devenit secundum E. Iørgensen. Prius codex signatus erat 'E. 43'. In dorso tegumenti scriptum est: '1419'. Cf. etiam infra n. 4. 2) Quorum pars posterior edita est apud Bouquet, 'Recueil des historiens des Gaules et de la France' XIII, 588sq. (cf. Praef. p. LIV), inventa 'in ms. codice S. Sepulcri Cameracensis, post vitam B. Lietberti', quem codicem, nisi temporum ratio obstat, ipsum Cameracensem putare maluerim quam alium ex eo descriptum, nam minime fragmentum aliud ibidem p. 475sq. editum ex eodem S. Sepulcri codice desumptum esse legitur. Cf. etiam E. Sackur, SS. XXX, 67, n. 5. 3) Cf. Poetae Latini medii aevi III, 559, ubi L. Traube hanc codicis partem olim (saec. XIV.) monasterii Bonaevallis (dioc.

Carnot.) fuisse adnotavit. 4) 'numero 1419 signato' 35 (p. 498 C). Qui antea Pauli et Alexandri Petavii, cf. Montfaucon, *Bibl. bibl. mss.* I (1739), p. CLII et 77, nr. 745, hodie est cod. Havn. supra sub 3 allatus. Ex quo descriptus est cod. Paris. Baluze nr. 276 saec. XVII., de quo cf. L. Auvray et R. Poupardin, 'Catal. 40 des mss. de la collection Baluze de la Bibl. nat.' (Paris 1921) p. 334sq.; 'Archiv' VIII, 326. 5) Scilicet ex 'accuratissimo ecgrapho, quod R. P. Iacobus Mascault, Rector Collegii Cameracensis, submitit a. 1678., ex veteri codice transcriptum' (eodem, ex quo editio Acherii fluxit, nobis 45 signato 2), 'cura et impensis Reverendi admodum Domini, D. Bernardi de la Haye, Abbatis dicti Monasterii Sancti Sepulcri'. 6) 1 semper habet *silicet* (quod etiam in 3 semel invenitur; pro *scil.*), semel *consendit*, *consendere* (pro *consc.*), *exibere* (pro *exhib.*), interdum 50 *langor* (pro *languor*), semper etiam *Henricus, Liebertus*; 2 saepissime habet *donnus* (pro *domnus*), semper fere *Galterus* (pro *Gualt.*), bis *exibere* (pro *exhib.*) etc.

Cuius religionis ea fides pollet maxime, quae tum propter universalium precepta, quibus eiusdem religionis intelligatur auctoritas, tum^a propterea quod^b eius cultus per omnis mundi terminos emanavit, catholica vel universa vocatur. Unum quippe deum colere verus cultus est, unum omnium principium et sapientiam, qua sapiens est, quaecunque anima sapiens est, et ipsum munus, quo beata sunt, quaecunque beata sunt. Ipse Deus, cum sit spiritus, quia Deus spiritus est, faciens angelos suos spiritus¹, et cum sit ignis, quia Deus noster ignis consumens^c est², faciens ministros suos flammam ignis³, disponens in suis suorum dona munerum glorificari, inspirat, qui operentur, inflammat, qui predicent. Sic itaque utrisque parietibus supernae Ierusalem in uno spiritu compactis una fit fides mentium et pietas actionum. Sed operantium merita, quamvis visui nostro sint occulta, nisi quantum Dei propalatur misericordia, tamen cum recitantur ipsorum sudores et pre-conia, mentibus audientium bonae spei sunt exemplaria. Hac commoti^d consideratione necnon fratrum dominorumque nostrorum caritativa compulsionem precingimur domini et patroni nostri Lietberti Cameracensis ecclesiae pontificis vitam, sudores, quos pro eadem sudavit ecclesia, sed et finem vitae^e presentis auribus nostrorum tradere lucernamque fidei gratia spiritus septiformis accensam ecclesiastico candelabro imponere, ut luceat omnibus, qui in domo Dei sunt⁴. In hoc ergo caritatis negotio non cecutiant^f lippientes oculi mordacis invidiae, non opponant levam malitiae fronti rugosae, non ascribant utilitatem rei publicae fastui vel superbiae, sed in hoc et ceteris beneficiis^g suis^h benedicant Dominum in omni tempore. Nec maiorum de beato viro scripta suggillantes hoc aggredimur, sed minus dicta supplere⁵ et ordini debito reddere conamur.

Explicit^h prologus. Sequuntur versus^h.

Flamine cum patrio patris adsis unice presto,
Dum cedat Clyo, modulum tu carminis esto.
25 Comprime calce salum, stabilem trahat anchora portum,
Fit redolens malum, si flaverit auster in hortum¹.
Fraudibus amotis per te, lux et via, quero
Acta sacerdotis calamo describere vero.
Lector opus videat, versus et commata claudat,
30 Censor sustineat, calcem sapientia laudat.

Expliciunt^k versus. Incipiunt capitula^k.

- I.¹ De Ottone atque^m Henrico imperatoribus.
- II. De Gerardo venerabili episcopo.
- III. De ortu domni Lietberti et de profectu eius in studio litterarum.
- 35 IIII. Ubi merito scientiae archiscolus efficitur.
- V. Ubi procurator domus episcopi constituitur.
- VI. Ubi cum prepositura honor ei archidiaconatus tribuitur.
- VII. Quam sancte et religiose in eisdem officiis sese habuerit.
- VIII. De Waltero Cameracensi castellano et Iohanne Atrebatensi advocato.
- 40 IX. Quam strenue et prudenter Lietbertus novum castellum custodierit.
- X. De morte Gerardi episcopi et electione Lietberti archidiaconi.
- XI. Ubi electus cum aliis personis cesarem adiit.
- XII. De Guone illiusⁿ adversario.
- XIII. Ubi electio^o domni Lietberti ab augusto et cunctis principibus confirmatur.

45 a) tunc 1. b) quia 1. c) cū sumens 2. d) commoniti 2. e) pres. vitae 2. f) cerutiant 1. g) suis benef. 2. h) Explicit — versus om. 1. 2; versus alia manu add. 2. i) ortum 3. k) Expliciunt — capitula om. 1. 2, qui habent: Explicit prologus. Incipit vita domni Lietberti episcopi (Cameracensis 1). l) Incipiunt capitula in vita domni Lietberti Cameracensis ecclesiae episcopi praemittit 2; capitulorum conspectum om. 1. m) et 2. n) eius 2. o) electione, -ne eras. 3.

50 1) Hebr. 1, 7: Qui facit angelos suos spiritus et ministros suos flammam ignis; cf. Ps. 103, 4. 2) Hebr. 12, 29: Etenim Deus noster ignis consumens est; cf. Deut. 4, 24. 3) Hebr. 1, 7. 4) Matth. 5, 15: neque accendunt lucernam et ponunt sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus, qui in domo sunt. 5) Locus communis, ad quem cf., quae congressi in Ottonis Frisingensis Chronicam VIII, 35 (SS. rer. Germ.), p. 457, n. 4.

- XIII. Ubi Iohannes ecclesiam sanctae Mariae et aulam episcopi invadit et portas urbis contra eum claudit.
- XV. Ubi comes Flandriae electum episcopum a castello usque ad urbem secum deducit.
- XVI. Ubi a metropolitano et comprovincialibus episcopis electio^a illius^a approbatur. 5
- XVII. Ubi ab episcopo Catalaunensi presbyter ordinatur.
- Matth. 3, 17. XVIII. Ubi episcopus consecratur et super eum tale pronosticon repperitur: 'Hic est filius meus, in quo mihi complacui'.
- XVIII. Quod in eodem conventu regi Francorum uxor desponsata et coronata fuerit.
- XX. Comparatio sponsae regi Francorum coniunctae et ecclesiae presuli Lietberto 10 commissae.
- XXI. Ubi Laudunum veniens cum honore suscipitur.
- XXII. Ubi ab urbe propria cum leticia et gloria recipitur.
- XXIII. Quod eadem die orans in ecclesia omnes ad affectum devotionis commovit.
- XXIII. Quod post orationem verbum fecit ad populum. 15
- XXV. Qualem se in episcopatu verbo et exemplo exhibuerit.
- XXVI. Quod in operibus et passionibus Christi meditabatur.
- XXVII. Quod his cogitationibus^b compunctus concepit desiderium pergendi Ierosolimam.
- XXVIII. De Hugone puero et custode illius Ansello.
- XXVIII. Ubi cognito episcopi proposito dissuadent plurimi. 20
- XXX. Ubi firmato consilio federantur viae comites.
- XXXI. Ubi egrediens a Cameraco Ierosolimam pergit.
- XXXII. Ubi a rege Pannoniae reverenter excipitur.
- XXXIII. Ubi socios metu barbarorum exterritos hortatur, ne paveant.
- XXXIII. Ubi optat ab eis aut occidi aut captivari pro Christo. 25
- XXXV. Ubi ecclesiam dominici sepulchri a rege Babiloniae obseratam audivit.
- XXXVI. Ubi Fulcherum egrotantem Deo et matri eius committens ceptum iter exequitur.
- XXXVII. Ubi Fulcherus moriens II^{os} demones sibi insistentes vidit.
- XXXVIII. Ubi virgo mater cum Andrea apostolo Fulcherum visitans demones increpat et fugat et ipsum a morte liberat et post episcopum pergere imperat. 30
- XXXVIII. Ubi Fulcherus sospes effectus eadem die sanctum^c episcopum subsequitur.
- XL. Ubi inopinate recepto comite episcopus^d cum^e suis^e navem conscendit.
- XLI. Ubi per varia loca ductus^f et reductus et iam spe videndi sepulchrum Domini frustratus tandem consilio Laodicensis episcopi mestus revertitur.
- XLII. Ubi imperator et rex Francorum componendae pacis gratia conveniunt. 35
- XLIII. Ubi domnus^g Lietbertus^g primo novum castellum, deinde Cameracum venit.
- XLIII. Ubi Hugonem castellanum multa mala facientem excommunicat.
- XLV. Ubi viro Dei pro^h defunctis^h silenter oranti animae defunctorum responderunt: 'Amen'.
- XLVI. Qua de causa ecclesiola sancti Sepulchri a Gerardo episcopo constructa fuerit. 40
- XLVII. Quod domnus Lietbertus eadem intacta aliam ampliori scemate construxeritⁱ.
- XLVIII. Comparatio Moysi^k et Lietberti et cooperatorum eorundem.
- XLIX.^l Quod super dedicandam sancti Sepulchri ecclesiam spera lucis de celo tota nocte visa sit pependisse, et quod XX^{II}^m sanctorum corpora ibi sintⁿ allata. 45
- L. Quod cenobium intra urbem muro inclusum et suprascripta ecclesiola in honore sancti Nicholai consecrata fuerit.
- LI. Ubi filio regis Francorum coronando adesse postulatur.
- LII. Ubi in cena Domini ab archiepiscopo divina misteria celebrare supplicatur.
- LIII. Ubi Hugonis municipium apud Porgivallem subvertit. 50
- LIII. Ubi Hugo absolvi non^o meretur, nisi prius faciat, quae ab episcopo decernuntur.

a) eius electio 2. b) meditationibus 2. c) sanctum om. 2. d) ep̄s manu posteriore supra lin. suppl. 2. e) cum suis om. 2. f) ep̄c eadem manu supra lin. add. 2. g) dōn^o Lietbertus in loco raso 3. h) pro def. in loco raso 3. i) construxit 2. k) ita 2. 3. l) XLIX nigro atramento postea suppl., numeri sequentes nigro atramento ex uno minore corr. 2. m) duo supra lin. suppl. 2. n) st 2. o) n̄ e corr. 3.

- LV. Ubi Hugo sanctum episcopum apud Buricellum capit et apud Ausiacum in custodia claudit.
- LVI. Ubi comes Arnulfus episcopum cum honore ad urbem reduxit et episcopus destructo Ausiaco municipio^a Hugonem ab omni patria expulit.
- 5 LVII. Quae et quanta bona diversis ecclesiis et civitati propriae vir Dei fecerit.
- LVIII. Ubi Arnulfo comite apud Cassellum interfecto Robertus comes hanc patriam devastat.
- LIX. Ubi bonus pastor Lietbertus egrotans in lecto gestatorio ad tentorium comitis urbem obsidentis se deferri iussit et eum omnemque exercitum eius gladio anathematis percussit et sic eadem die obsidionem solvit.
- 10 LX. Ubi commendatur constantia beati pontificis.
- LXI. Narratio afflictionum illius.
- LXII. Ubi egrotus lecto decubans ad supernam^b patriam^b anhelabat et subiectis monita pariter et exempla salutis exhibebat.
- LXIII. Ubi de imminente eius obitu merentibus multa confidenter ex bona conscientia loquitur, dicens se nolle a calle ad carcerem revocari et cetera.
- 15 LXIII. Ubi percepto viatico corporis et sanguinis Domini spiritum tradidit.
- LXV. De quibusdam miraculis in obitu^c illius^c ostensis.
- LXVI. Quod in ecclesia sancti Sepulchri, quam ipse edificare et dedicare meruit, ante quinquennium sibi sepulchrum effodi fecit, in quo et sepultus requiescit.

20 Expliciunt capitula^d. Incipit vita domni Lietberti Cameracensis^e
ecclesiae venerabilis episcopi^e.

I. Romani principatus imperiale solium brachio militari sustentabat Otto iunior regumque veterum potentiam relegens mobilitate iuvenilis animi conabatur omnium fieri potentior. Ut autem meditata compleret, admittebat consiliis imperialibus commercatricem Romanorum barbariem¹, donis et beneficiis saturare gestiens illorum ingluviem. Sed palatinis canibus, ut assolet, accedebat ex frequenti assiduitate contumax insolentia et ex nimia familiaritate contemptus². Adeo efferbuit factionum vesania, ut pelleretur ab Urbe imperator non sine morte suorum. Dum cogit ad vindicandas iniurias militum castra, dum stipat imperiales copias, defungitur atque cum luctu et merore suorum honore regio in ecclesia Aquisgrani sepelitur. Eo de medio facto Heinricus, Baioariorum ducis Heinrici filius, nutu et providentia Dei ex consilio Lothariensium^f purpura vestitus regia armis insignitur imperialibus. Qui quam prudenter, quam fortiter, quam pacifice, quam catholice suum rexit imperium, monstrat nominis ipsius^g intitulatio, per quam non modo augustus et imperator, sed insuper orthodoxus atque pacificus³ attitulatur. Sedatis sine sanguine hostibus sibi suoque potens vixit imperio, plus paci et pietati studens quam maliciae^h, plus catholicae et apostolicae religioni serviens quam furori Martio.

35 II. Inter haec Herluinoⁱ Cameracensium pontifice defuncto ipse domnus imperator suorum usus non segni consilio Gerardo suo capellano, Lothariensium^k atque Karlensium parentibus edito non infimis, assensum⁴ prebuit super electione de eo facta Cameracensis episcopii. Qui factus pontifex quam sancte vixerit, quam canonice ecclesiam sibi commissam rexit, testes sacrae religionis homines nostris adhuc temporibus superstites, testis instauratio et restauratio¹ domorum sanctae matris ecclesiae⁵, index est Florinorum^m nobile cenobium in honore Dei et memoria baptistae Iohannis et indicis Christi sumptibus eius constructum paternisque hereditatibus adhereditatum⁶, monstrat Cameracensis sedes ope studioque ipsius nobiliter decorata necnon in capite sedis eiusdem pontificaliter exaltata⁷, testatur Atrebatensis ecclesia post conflagrationem caelestis incendii per eundem pontificem melius pulchriusque quam fuerat restaurata⁸.

45 a) municipio 3. b) requiem supernam 2; cf. *infra in textu*: ad spem aeternae quietis anhelabat. c) eius obitu 2.
d) *hoc loco sequi*. Epitaphium etc., vide *infra post Vitam*, 2. e) -sis — epi in loco raso 3. f) Lotharientium,
-h- superscr. 1. g) eius 3. h) ita 1. 3; militie 2. i) Erluino 2. k) Lotharientium 1. l) restaratio 1.
m) ita 2. 3; floninarum radendo corr. flor. 1; Florenorum Chron. S. Andr. I, 10.

1) Ad haec et ea quae sequuntur cf. Gesta ep. Camer. III, c. 49. 6) G. ep. Camer. III, c. 18. 7) Cf. I, c. 114, SS. VII, 451. 2) Cf. quae annotavi ad G. ep. Camer. III, c. 49, SS. VII, 484; Gesta ep. Camer. Chron. Mathiae de Nuwenburg p. 307, n. 4. 3) *mag-nus et pacificus* audit Heinricus II. in synodo Francofurtensi a. 1007. Nov. 1., DH. II, nr. 143. 4) *donum largitus est episcopii* G. ep. Camer. III, c. 1. 5) G. ep. Camer. III, c. 49, SS. VII, 484; Gesta ep. Camer. abbrev., SS. XIV, 248, l. 45 sq. 8) Cf. G. ep. Camer. III, c. 58 (hoc loco mutila); Gesta ep. Camer. abbrev., SS. XIV, 248.

cf. G. ep. Cam. I, 114.

1002.
Ian. 24.

1012.
Febr. 3.
G. ep. Cam. III, 1; cf. I, 122.

Cuius rei ordinem ceterorumque bene gestorum scire volentes ad eius vitae textum dirigimus; nos in sumpto fasci desudabimus.

III. Tripudiabat christianus orbis pacifici regis sustentatus brachio; gaudebat mater ecclesia sanctorum concordia iustitia, de virtute in virtutem¹ gradientibus cunctis sub evidenti caelestis sponsi cantico: 'Quam pulchri sunt gressus tui in calciamentis, filia principis?'⁵ In hoc ergo pacis tranquillitatisque solstitio bene sibi consentientibus regno cum sacerdotio, preclui decoris iubar effulsit in Brachatensi provincia, nobilis infans nobili^a prosapia². Consueto more christianitatis traditur ecclesiasticis sanctionibus postque sanctum baptisma chrismatis unguine delibutus divino presagio nomen accepit Lietbertus, et merito, quippe qui liberaturus erat plebem sibi committendam de hostis rabidi versutis hiatusibus. Tantum¹⁰ libertati rei publicae studuit, ut suis imaginibus 'Lietbertus publica libertas' ascriberetur. Ablactato puero nullum fit discidium, pari consensu parentis utriusque³ elementis imprimitur litterarum. Et quamquam generis repugnaret nobilitas militemque magis quam clericum quereretur maternas paternarumque multiformis possessionum hereditas, forti supervenit fortior⁴, qui^b potius est vasa fortis diripere⁵ suoque corpori sanctissimo coadunare. Discit¹⁵ audita puer docibilis,

et docilem⁶ puerum vicinia cuncta reclamat^d.

Audiunt parentes et propinqui et congratulantur ei. Ita rumore secundo⁶ insinuatur pre-nominato Gerardo presuli, carnis genere sibi propinquo. Mox ad audita requisitus puer transfertur educandus in aula pontificali, daturus tritici mensuram suo in tempore familiae²⁰ domini sui⁷. Traditur pedagogis sub scolari magisterio, servaturus pastoralis cura 'greges tonsarum, quae asscenderunt de lavachro'. Ducitur sitibundo pectore currens ad fontem philosophiae, et saporis tripertiti septem rivos ebibens modo studet logicae, nunc insudat physicae, sic intendens vacat ethicae. Rimantibus magistris penetrat laberintos scripturarum et conferens cum collegis dissoluta colligat et complicata dissecat. Fit magister ex²⁵ discipulo, et qui docendus venerat, docet doctorum iudicio. A magistris recitatur pontifici de adolescentis industria, de moribus, de scientia, de religione munda.

III. Domni episcopi iussu omniumque fidelium suorum assensu preficitur cunctis scolaribus⁸ prudenti dispensatione, ut in hoc probaretur, utrum perseveraret in devotis moribus. Suscepit⁹ magisterii scolaris dominatum; sed ne solliciti laboris studiosum pondus videretur abicere, contra spem quorundam columbinis oculis⁹ gaudet ex munere. Ingreditur imperialis magistri bene pudorata gravitas scolarum palatia, cuius ad adspectum pallentibus labiis cunctorum suspiciunt obtutus. Expectant intenti, quid velit, quid innuat, quid vel cui iubeat. Fervet studium, praeipit sibi^f quisque^f locum. Ingeruntur multiplices diversarum lectionum questiones. Omnibus ad omnia prudentissimus doctor responsa³⁵ parat, quippe scientia cuius erat 'crater tornatilis nunquam indigens poculis'. Ita peritissimi cordis multiplicem sensum temperans affabiliter, quos erudiendos susceperat, instruit diligenter. Diligenter, inquam. Introductus⁸ in cubiculum regis¹⁰ dormiebat 'tanquam potens crapulatus a vino' 'inter medios cleros pennae columbae deargentatae', cuius dorsi posteriora⁴⁰ in viriditate auri¹¹, scilicet inter misteria utriusque testamenti. Servans enim gentilium litterarum disciplina rutilantis eloquii preclarum leporem retinebat intra sacrum docti cordis armarium divinarum scripturarum testimonio doctrinae caelestis aureum nitorem. Felix et prudens scientia, quae tunc assuescebat in scolarum studiis, quae post declamatura

a) ortus add. D'Achéry cum G. Lietb. b) cui 2. 3. c) docibilem 1 d) ita 1. 3 (alio atram. mut. -āt 3); reclamant 2. e) suscipit 1. f) quisque sibi 1. g) Introducendus 2. 45

1) Ps. 83, 8: *ibunt de virtute in virtutem*. 2) Gesta Lietberti c. 1 = G. ep. Camer. III, 61 (contin. c. 1), SS. VII, 489. 3) Patris, cui aequae Lietberti nomen erat, et matris Osburgis, quorum dies emortuales ex Necrol. S. Mariae Camerac. enotavit Bethmann, SS. VII, 489, n. 67. 4) Luc. 11, 22: *Si autem fortior eo superveniens vicerit eum*. 5) Matth. 12, 29: *Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis et vasa eius diripere*; Marc. 3, 27: *Nemo potest vasa fortis ingressus in domum diripere*. 6) Cf. Verg. Aen.

VIII, 90: *Ergo iter inceptum celerant rumore secundo*. 7) Luc. 12, 42: *fidelis dispensator et prudens, quem constituit Dominus supra familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensuram*. 8) G. Lietb. c. 1. 9) Cant. 4, 1: *Oculi tui columbarum, absque eo, quod 50 intrinsecus latet*. 10) Cf. Esth. 2, 16: *Ducta est itaque ad cubiculum regis Assueri*. 11) Ps. 67, 14: *Si dormiatis inter medios cleros, pennae columbae deargentatae, et posteriora dorsi eius in pallore auri*. 55

erat in populis. Quodque^a dicatur planius, post peractum studii scholaris magisterium commutatus est in honore regio, sublimatus ad summi sacerdotii caeleste ministerium. Intercurrentium nuntiorum relatione iocunda replicatur pontifici, quid noster archiscolus agat, qualiter se habeat. Predicatur inedicibilis scientia, predicabilis doctrina, sollicitudo non
5 pigra, religio munda et immaculata. Miratur pontifex et exultat Deique collaudans munificentiam votis supplicibus auditis meliora precatur.

V. Sed quoniam tanti senis aetas in dies ad decrepitam vergebat, precavens, quod assolet in ea aetate, scilicet minus provide sua disponere, deliberat prudenti consilio illum, de cuius gloriabatur preconio, suis domesticis preficere. Deliberata complentur, scolis abs-
10 trahitur et inter palatinos procures pontificalis domus procurator exaltatur¹. Felix regia tanto sustentanda^b procuratore! sed felicior familia tam prudenti gubernanda provisor! Doctor puerorum fit consul populorum. Quique concutiebat crepantes ferulas inter carmina poetarum, discernit super civiles multiplicium causarum querimonias iudicialium legum ordinaria iura. 'Benedictio perituri' super eum 'veniebat', et 'cor viduae consolatus'
15 est. Conterebat molas iniqui et de dentibus eius rapiebat predam. Quodque satis^c stupeas, ab omni munere manus excutiebat. Iob 29, 13.
ib. 17.
Isai. 33, 15.

VI. 'Tertiam² iam aetatem hominum vivebat, nec erat ei verecundum^d, ne vera predicans videretur insolens aut loquax', 'ex cuius ore melle dulcior fluebat oratio'. 'Ad'³ preclaram 'enim magnitudinem animi doctrina uberius accesserat', et 'omnino³ illud canorum in
20 voce splendebat'. Liberalis procuratoris tam liberalem^e libertatem percipiens sancta mater ecclesia filium, quem nutrierat, sibi subtractum suspirat, vineisque forensibus custodem positum conquesta, ut etiam suam vineam custodiat⁴, ordinari sibi deposcit archidiaconum, quo carebat. Senio gravescente^f defessus iam dudum pontifex veretur invidiam⁵ profusisque lacrimis super hac re caelestis oraculi recurrit ad archam. Tandem apparente
25 nube divini consilii suscipit^g responsum, non absurde sanctam ecclesiam suam reposcere filium. Fit discidium predicabile, fit divortium memorabile. Aulici potentia militari suum retentant prepositum, clerus et populus iure catholico sibi viriliter extorquent archidiaconum. Diu diuque pensatis viri virtutibus, accepto consilio, Dei nutu iudicatur dignus sublimari non solum prepositurae dominio, sed insuper insigniri archidiaconatus officio.
30 Et quia eum divina clementia et sapientia et virtutibus exaltaverat, commodum duxit episcopus eum magnificare, conferens archidiaconatum cum ministerio prepositurae. G. L. 1.

VII. Acceptis honoribus ita utebatur, ut maioribus perfruendis dignior iudicaretur. Recipit mater ecclesia non prodigum filium porcorum siliquas esurientem, sed Symonem nostrum columbae
35 septemplex⁶ filium post esum serpentium reptiliumque Cesaream introeuntem Cornelii-que domum, scilicet^h sanctam ecclesiam, verbi Dei pabulo satiantem⁷. Videres in uno homine Mariam et Martham⁸, nunc circa frequens ministerium satagentem, nunc ad pedes Iesu cum lacrimis et attentis orationibus cor pectusque tundendoⁱ suppliciter procumbentem⁸. Modo cum Iacob in agro contrariis tempestatibus aëris afficiebatur, modo rediens domum lactis coagulos mellisque favos pueris partiebatur. Nunc in navi residens diver-
40 sarum tempestatum marinis premebatur fluctibus, nunc introductus in cellam vinariam⁹, per dilectionem Dei extendens se in amorem proximi, sanctae caritatis exercebat fructus^k. En noster Salomon, veri David filius, templum Domino sapienter administrat, in cuius structura nec securis nec malleus sonat¹⁰. En verus Moyses sacris undis erutus et in domum^l Pharaonis^m constitutus¹¹, gladio spiritus, quod est verbum Dei, precinctus transit de
45 porta in portam, ut destruat et evellat et edificet et plantet. G. L. 1.
Luc. 15, 16.
Eph. 6, 17.
Ier. 1, 10.

a) quoque 1; -d- supra lin. 2. b) sustentata 1. c) magis manu recentiore supra lin. add. 2; magis, eadem manu eodemque atram. superscr. satis 3. d) vere- in loco raso 3; vererendum 1; verendum Cic. e) liberam 1. f) grauascente 2. 3. g) suscepit 1. h) sanctam scilicet 3. i) tundendo 1. 2. k) fructibus 1. l) dñ 1-3. m) ita 1-3; Pharaonis D'Ach.

1) G. Lietb. c. 1. 2) Cic. Cato maior 10, 31, de Nestore: *Iam enim tertiam aet. h. videbat* (al. vivebat), *nec erat ei verendum, ne v. pr. de se nimis vid. aut ins. aut l. Etenim, ut ait Homerus, ex eius lingua m. d. fl. oratio.* 3) Ib. 11, 35 (ubi paternam) et 9, 28 (ubi splendet). 4) Cf. Cant. 1, 5: *posuerunt me custodem in vineis; vineam meam non custodivi.*

5) Cf. ex. gr. Cic. Catil. III, 2, 3. 6) Id est spiritus sancti. 7) Act. c. 10. 8) Luc. 10, 39. 40. 9) Cant. 2, 4: *Introduxit me in cellam vinariam, ordinavit in me caritatem.* 10) 3. Reg. 6, 7: *et malleus et securis et omne ferramentum non sunt audita in domo, cum aedificaretur.* 11) Exod. 2.

G. L. 2. Temporum labente curriculo Gerardo pontifici vergentibus annis ad occasum 'quarta'¹ supererat^a senectutis 'causa, quae maxime angere atque sollicitam habere' eam 'aetatem videtur, appropinquatio' scilicet 'mortis, quae certe a senectute non potest longe abesse'. Sed Lietbertus levita magnificus, curiae^b pontificalis provisor sollicitus, quem honoribus exaltaverat, in omnibus sapienter eum iuvabat.

G. L. 2. VIII. Erat tunc temporis Gualterus Cameracensis castellanus, qui ob nimiam sui fastus super-
1041. biam suaeque potentiae inedicibilem insolentiam ab inimicis suis interfectus interiit unicumque filium cum uxore sua superstites reliquit. Quae quidem uxor, Ermentrudis nomine, ab insania mariti sui non cessabat, sed per peiora quaeque^c oberrans mariti malitias superexcellabat; et quia, ut desiderabat, id per se adimplere non potuit — filius enim eius puer erat —, tyrannum quendam nomine Iohannem advocatum Atrebatensem in coniugium sibi copulavit 10 suumque et filii sui tutorem esse constituit. Filius autem ille mox mortem obiit, secundum quod scriptum est²:

Ps. 36, 28. 'Generatio impiorum peribit.' Iohannes autem satagebat, quomodocumque poterat, post mortem privigni castellaturam sibi transducere, quod lex nulla permittebat. Obstabat insuper rector sapientissimus, cui subrepere nullus poterat dolus. Unde confictis causis Iohannes inimicitias ei insimulabat, quin etiam^d mortem ei collaturum plerisque revelabat. Sed quoniam iustus ut leo confidit³, parvipendebat signifer matris ecclesiae 15 consilia malignitatis, implere studens opere, quem nomine gestabat⁴, tropheum libertatis.

G. L. 2. VIII. Interea presul infirmabatur^e et cum etatis decrepitae molestia febris acutae valitudine angebatur, ita ut a domo sua nisi alterius manibus exportatus exire nequiret^f neque disponere quid, quod sibi vel rei publicae utile foret. Libertas autem patriae⁵ domnus Lietbertus cum eo assiduus esse non poterat, quoniam apud novum castellum^g eius custodiae deputatum manebat. Ibi miles Christi totius provinciae propter 20 incursantium latronum rapinas oportunas vicinias tutabatur. De cuius defensionis auxilio tam sui quam externi, tam vicini quam longinqui gloriabantur. Si quo modo quilibet hostis incursans ipsius provinciae fines positos intrasset, auditis viri virtutibus et nomine statim retrogradus tanquam viator viso serpente refugit necnon intra securas latebras accelerando sese recepit. Pacis erat subsidium, salus provinciae, pes claud⁶, lumen cecis⁶, defensio 25 pauperum⁷, spes viduarum⁸, protectio pupillorum⁸, timor hostis et arma suorum. 'Nec⁹ enim excursionem nec minus hastis aut comminus gladiis utebatur, sed consilio, ratione, sententia^h'. Et quamvis ipsius ad nutum cunctorum penderet arbitrium, referebat tamenⁱ omnibus domni pontificis imperium, quem sepius revisebat, necnon feculentias^k dolorum et infirmitatum conturbationesque causarum consolationum suarum mellitis refocillationibus^l dulcorabat. 30 'Ut¹⁰ enim adolescentibus bona indole preditis sapientes senes delectantur leviorque^m estⁿ eorum senectus, qui a iuventute coluntur et diliguntur, sic adolescentes senum preceptis gaudent, quibus ad virtutum studia ducuntur'.

G. L. 3. X. Superveniente suae vocationis tempore presul Gerardus defungitur, Iohannes tamen in civitate remanet castel-
1051. latura indonatus. Porro sepulto pontifice cum reverentia, qua decebat, et honore convenit¹¹ in unum Came- 35
Mart. 14. racensis ecclesia pari consensu electura domnum Lietbertum provehi ad pontificatus honorem. Hunc itaque clerus et populus totis nisibus expetunt pastorem, quem pium senserant contra hostes protectorem. Sciunt eum rapacibus non cedere lupis¹², quem Iohannis et Gualteri ceterorumque tyrannorum non cessasse noverant armis. Igitur pari consensu, simili consilio, consona voce ordinari sibi deposcunt^o episcopum, quem plenum pietate et 40 misericordia hactenus habuerant archidiaconum. Iustum quippe fuerat, ut, ubi devote militaverat, ibidem promotionis culmen optineat. Sed eo contradicente, simul humanae fragilitatis multimoda discrimina sapienter opponente, capitur, trahitur, pontificali throno sublimis exaltatur, dignus pro meritis ab omnibus acclamatur. Victus liberalis archidia-

a) erat 1. b) curę 2. 3. c) oberrans queque 1. d) ei add. 1. e) infirmatur 1. f) nequibat eadem manu 45
eodemque atram. corr. -ret 2; -equiret in loco raso 3. g) castrum 1. G. L. h) sente- e corr. 3; scientia D'Ach.
i) tñ 1. k) ferulentias 1. l) refocillationis 2. m) leniorque 2. n) est om. 3; fit Cic. o) poscunt 1.

1) Cic. Cato 19, 66: *Quarta restat causa, quae maxime angere atque sollicitam habere nostram aetatem videtur, appropinquatio mortis, quae certe a senectute non potest esse longe* (al. *longe abesse*). 2) Ps. 36, 28: *semen impiorum peribit*. 3) Prov. 28, 1: *iustus autem quasi leo confidens absque terrore erit*. 4) Supra c. 3, p. 844. 5) Supra c. 3, p. 844. 6) Iob 29, 15:

Oculus fui caeco et pes claud. 7) Cf. Iob 29, 16: *Pater eram pauperum*. 8) De viduis et pupillis saepius legitur in Vulg. 9) *Nec* — *sententia* Cic. Cato 50 6, 19 (ubi *uteretur*). 10) *Ut* — *ducuntur* ib. 8, 26. 11) *Henricum regem Lotha-Karlensium adeunt* etc. G. Lietb. c. 3. 12) Cf. ex gr. Matth. 7, 15.

conus modo precibus, modo ratione, non sine lacrimis cessit precantium votis. Fit gaudium celebre pariter consonantibus signis, divini respectus misericordiam laudantibus cunctis. Neque parvipendebant sese adeptos, quod petierant. Merito quippe gratulabantur, qui post Deum boni pastoris electione gloriabantur. Non enim viri virtutes et iustitiam populi
5 noverant fama, sed dicto crebrius suis in necessitatibus senserant experientia. Cum laudibus ymnisonis ad aulam ducitur pontificalem, protensisque manibus omnes ei spondent fidelitatem.

XI. Posthaec Heinricum regem adeunt novus electus, scilicet domnus Lietbertus prepositus et archidiaconus, alique archidiaconi cum casatis Cameracensis ecclesiae, nuntiantes destitutionis suae casum flebilem et episcopi sui depositionem. Illis quippe diebus apud Agripinensem Coloniam excubans super
10 observationes quadragesimae diem resurrectionis prestolabatur dominicum¹, consulturus ibidem nobile suorum palatinorum consilium. Audiens obitum tanti viri pie ei, eo quod omnibus amabilis erat, condoluit cepitque querere diligenter, quis² in loco eius stabiliri² potuisset^a. Sed quoniam reverenda dies superveniebat ea, quae parasceues denominativum accepit, suorum sententiam procerum super hac re domnus imperator consulere distulit. Cui quidem hac in re sollicito sug-
15 gestum³ est a Cameracensibus³, quod Lietbertus eiusdem Cameracae civitatis^b prepositus, qui suus iam dudum capellanus erat, quem fidelissimum sibi et civitati illi sepe necessarium probaverat, ad regendam Cameracensem^c ecclesiam electus⁴ esset ab omnibus⁴. Id ipsum tamen, ne dominicae passionis sacramenta christianaeque religionis ob suorum recordationem peccatorum dominicorumque venerationem suppliciorum votiva silentia intercideret videretur, interim siluit, donec sacrosanctae resurrectionis dies illucesseret. 'O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei,
20 quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et investigabiles viae eius!' O preclaram divinae dispensationis scientiam! O venerandam catholicae fidei gratiam! O quam gaudiosum^d, quam conveniens est, ut eo die regali necnon imperiali liberalitate levita magnificus Lietbertus obtineret pontificalis electionis regalem prerogativam, quo rex regum Christus⁵ victor
25 rediens ab inferis^e triumphato diabolo⁵ suum liberavit plasma! O presagium prudens! O diem celebrem, in quo liberator animarum et salvator universorum Lietberto levitae liberalem pontificatus largitus est provectum! Iam sanctum mane fenestras intrabat.

Noctifugasque suo^f radios spargebat in orbe
Propellens tenebras Echates Phebeia lampas⁶,

30 cum rex sopore depulso cubicularios vocat sibiue imperialem sessionem parari mandat. Convocatis itaque Cameracensis ecclesiae legatis suae voluntatis sententiam rex eis aperuit, Lietbertum videlicet prepositum se simul cum ipsis eligere⁷ Cameracensi ecclesiae episcopum. Audito viri nomine subrectis in caelum luminibus omnes Deum regemque laudaverunt regiaeque voluntati laetantes assensi sunt.

XII. Huic imperiali consilio cunctis assentientibus submurmurando cepit obsistere unus legatorum, scilicet archidiaconus Guo, qui sicut aversus vocabulo, sic discors et iudicio. Hoc tamen probatum
35 est eum fecisse duabus ex causis⁸, factione Iohannis prenominati, vel quod huic aspirabat honori. Sed quoniam 'probata virtus corripit insipientes', mox a domino requisitus imperatore palam confessus est maioris et sublimioris honoris dignissimum, quem huic submurmurabat non aptum. Nam dum palam privatimque sciscitaretur, quid in viro Dei
40 contradictionis et calumpniae nosset, respondit sub sacramento veritatis et fidei, neque nosse neque novisse, quod ei officere posset. Insuper protestatur diaconum sine reprehensione, pudicum, ornatum moribus⁹, bene catholicum, domui Dei provisorem sapientissimum. Confirmabat totum sine macula¹⁰, quem Dei perfuderat gratia. Astruebat magnopere viri

a) posset 1. b) civitatis in loco raso 1; ecclesiae hic et infra l. 16 G. L. c) eccl. Cam. 1. G. L. d) et add. 1.
45 e) inferis 1. f) suos 1.

1) Mart. 31. Cf. Steindorff, 'Jahrb. des Deutschen Reichs unter Heinrich III.' II, 140, n. 2; M. Prou, 'Recueil des Actes de Philippe Ier roi de France', Paris 1908 ('Chartes et Diplômes relatifs à l'hist. de France'), p. XX—XXII.
2) quem ... subrogare G. Lietb. c. 3. 3) occurrit animo G. Lietb. c. 3. 4) idoneus enitebat G. Lietb. c. 3. 5) Cf. hymnus, qui incipit Vita sanctorum; Wackernagel, 'Das deutsche Kirchenlied' I, 114, str. 3: Pascha, quo victor rediens ab imo; Sacram. Gelas. ed.
55 Mohlberg nr. 97, 539 p. 82: Haec nox est, in qua

destructis vinculis mortis Christus ab inferis victor ascendit; nr. 99, 557: inferorum claustra dirumpens ... triumphato diabolo victor inclytus celorum regna conscendit. 6) Cf. Verg. Aen. IV, 6: Postera Phoebea lustrabat lampade terras. 7) preficere velle G. Lietb. c. 4. 8) qui mox convictus est contradixisse invidia potius quam ulla alia ratione G. Lietb. c. 4. 9) Cf. 1. Tim. 3, 2: Oportet ergo episcopum irreprehensibilem esse ... prudentem, ornatum, pudicum 10) Cf. ex. gr. 1. Mac. 4, 42: Et elegit sacerdotes sine macula.

1051. virtutes egregias, animi constantiam, sollicitudinem non pigram, ieiuniorum vigiliarumque assiduitatem, orationum lacrimarumque devotionem. Ad haec dominus imperator paululum substitit regalesque vultus subrigens demum^a sic ora resolvit¹:

Plurima sanctorum relegendes gesta virorum
Scimus Martinum virtutum culmine dignum,
Tunc bene laudatum, dum credit eum reprobatum
Presul Defensor², non sanus ad omnia censor.
Consimilis facti, similis sententia pacti,
Lex eadem fraudis, si non par gloria laudis.
Unde per has metas, quas presens contulit etas,
Culmine pontifico, testante quod est inimico,
Ni defraudetur, me iudice dignus habetur.

It caelo clamor³ Dei cuncta gubernantis laudantium gloriam dominique regis confirman-
tium sententiam.

1051. XIII. Electus est in die sancto paschae domnus noster Lietbertus ab imperatore 15
Mart. 31. cunctisque palatinis principibus atque laudatus et testificatus a suis omnibus. Videres omne
G. L. 4. palatium gaudio et exultatione repletum, ipsum etiam imperatorem incipientem 'Te Deum laudamus', prosequentibus
cunctis ad ecclesiam cum huius ymni iubilatione. Sollempnizabat^b mater ecclesia coronata Christi
resurrectione et victoria, plaudebat domni Lietberti celebri electione, presertim ad pre-
rogativam electionis imperatoriae. Actum est Agripini in palatio imperiali, confirmatum in 20
ecclesia principis apostolorum et caelestis clavigeri⁴. Ita annuente Guone cum ceteris omnibus
donavit civitatem⁵ Cameracum cum suis appenditiis omnibus domno Lietberto imperator Romanorum Heinricus
secundus. Sic accepta missione⁶ et omnibus competentibus adimpletis properabat ad suam civitatem reverti.

G. L. 5. XIII. Fama precurrente nuntiatur Iohanni, quod factum fuerat. Qua de causa nimium perterritus
diu diuque reputat, quid facto opus sit. Postea suis in unum coactis animi sui secretum revelat, affirmans 25
domno Lietberto nullum civitatis introitum prebere, nisi sibi castellaturam, quam ambiebat, prius voluerit
dare. Tali consilio matrem^c ecclesiam dominae nostrae sanctae Mariae violenter invasit et eiectis clericis
thesauros ecclesiae, et quodcumque intro repperit, ditioni suae mancipavit militesque suos armatos inibi posuit.
Aulam pontificalem superbus intravit, uxorem suam in cameram pontificis introducens, stratum suum in lecto
pontificali fecit parari sibi et satellitibus suis de sumptibus episcopii precepit ministrari. 30

ib. 6. Cum haec agerentur, novus civitati appropinquat dominus, cui Iohannes cum parato occurrens exercitu portas
ib. 7. clausit et longe reppulit ab introitu. Itaque divertens ad novum castellum cum honore et laetitia recipitur a suis
ibique aliquandiu mansit.

G. L. 7. XV. Rediens comes Flandriarum^d Balduinus a rege Francorum eum ibi invenit et de dominio eius laetus
effectus usque ad civitatem Cameracum secum deduxit. Appropinquantibus eis nuntiatur Iohanni, qui mox fuga 35
G. L. 15. lapsus liberum introitum concessit domino venienti. Exhilaratus igitur princeps patriae mox sacrandus
episcopus tunc pro adepta imperatoris gratia, tunc de rabidi Iohannis superata superbia, civitatem Cameracum
exaltare omnimodis satagebat^e. Cives itaque, qui diutinae seditionis oppressione paupertati redacti fuerant, pacis dul-
cedine vivificati, quasi de baratro mortis resurgebant. Sollicitudine quidem et studio principis novi in
civitate Cameracensi et circumquaque in omnibus appenditiis misericordia et veritas sibi obviabant et pacis oscula 40
libabant. Aperta et reserata sunt omnia, nec fur inventus neque predo neque quilibet iniurians, qui dampna inferat
alicui. Clerici in ecclesiis opulentia referti laudes Deo referebant. Laici cum omni pace victualia sua conqui-
rebant⁷. 'Beatam dixerunt populum, cui haec sunt', immo beatiorum dominum, per quem tanta pacis subsidia
Ps. 143, 15. pullularunt. Sic rerum gubernatore Deo domini et patroni nostri principatus primordia
disponente, subsidio pacis et religionis exhilarata gaudebat plebs civilis atque suburbana. 45

XVI. Remensi metropoli Guido presidebat antistes⁸, vir sane conspicuus interque
suos compatriotas^f per omnia clarus. Cui, quoniam sui iuris id erat, de prenominate

a) sic demum 2. b) sollempniabat 1. c) scilicet aliarum ecclesiarum manu multo recentiore in margine add. 2.
d) Flandiarum 1. e) satagit 1. f) patriotas 1.

1) Cf. Verg. Georg. IV, 452: sic fatis ora resolvit.
2) Cf. Severi Sulpicii V. S. Martini c. 9, 4. 3) Verg.
Aen. V, 451; XI, 192. 4) Haec ex carta quadam
desumpta putat Steindorff, 'Jahrbücher des Deutschen

Reichs unter Heinrich III.' II, 148, n. 7. 5) episco- 50
patum Cameracensem G. Lietb. c. 4. 6) facta fidelitate
imperator G. Lietb. c. 4. 7) officia sua exercebant
G. Lietb. c. 15. 8) A. 1033—1055.

per idoneas personas electione suggeritur suaeque corroborationis auctoritas suppliciter¹⁰⁵¹ imploratur. Episcoporum comprovincialium subiungitur epistolaris assensus, electique pontificis dies consecrationis requiritur ab omnibus. Audita domnus^a metropolitanus tam religiosa tamque celebri electione consideratisque viri virtutibus Dei munificentiam⁵ collaudat^b et ipse. Deinde constituto die loquatur epistola, quae paterne comoneat Lietbertum levitam non tantummodo presbiteratus^c conscendere^c gradum, quin potius ad regiminis presulatum. Parantur comites et impensae, suscipitur labor itineris, ne vel Dei vel metropolitani videatur iussionibus contraire. Preterlegunt Augustam Viromandorum mansionemque primae noctis metantur apud Laudunum. Suscipit levitam laeta-
¹⁰ bunda Laudunus et iure fovet hospicii, mox processura cum ymnis et laudibus, cultu et religione canonica repatrianti pontifici.

‘Tytoni^d croceum linquens Aurora cubile’¹

Noctem pellebat, lucem radiosque ferebat,

cum comitibus exspectatis matutinum iter arripitur Remensemque civitatem versus diri-
¹⁵ gitur. Quo postquam ventum est dominoque metropolitano nuntiatur adesse cum suis Cameracensis archidiaconus¹, admittuntur quantotius, inclinantur ad genua, eriguntur ad oscula. Cunctis invicem officiosissime resalutatis causae dicuntur adventus, quae mox aucto-
 ritate metropolitana corroborantur, ceteris idem prosequentibus. Sed quia non poterat tanta
 subire^e negotia solus, agitur inter eos, quis archidiaconum provehat ad honorem presbiteratus.

²⁰ XVII. Apud Catalaunum^f familiae Christi dispensabat pabulum vitae presul Rogerus², vir vitae venerabilis et morum dote magnificus. Huic transmittitur provehendus^g ad presbiterii culmen atque docendus offerre sacrosancti corporis et sanguinis Christi vivificum libamen. Die constituto levita provehendus procedit ad ecclesiam sancti prothomartiris et levitae Stephani pignoribus ac^h nomine sacram. Ingressus, demissis luminibus, omni
²⁵ supplex corpore, Deum toto mentis orat affectu, quatinus digne Deo promoveatur sancti martyris meritis et interventu. Procedit et antistes pontificalibus infulis redimitus, sanctorum comitibus ordinum decenter introductus. More canonico factis scrutiniis ordinandorum personae presentantur et nomina, inter quos et pre quibus domnus Lietbertus levita. Suis locis et competentibus consecrantur ceteri, donec ventum est ad ordinem presbiterii.
³⁰ Cumque ad manus impositionem pontificalis inter ordinandum diceretur novo presbitero: ‘Accipe spiritum sanctum, quorum remiserisⁱ peccata, remittuntur eis’, infremuit habitum-
 que mentis vultus significatione monstravit. Liberalis ipsius facies puritate mentis incanduit, oculi familiaribus lacrimis profluentes insignia sacerdotalium vestimentorum, quibus vestitus erat, beato rore perfundunt.

Ioh. 20, 22, 23.

³⁵ XVIII. Functus officio presbiterii, quo venerat, iter relegit dominumque repetens archiepiscopum prestolatur postero die summi sacerdotii pontificatum. Vigiliis et ieiunium protelat novus presbiter in crastinum.

Postera³ iam tenebris surgens aurora fugatis

Illustrabat eum, quem Phebus circuit⁴ orbem⁴,

⁴⁰ cum dominus metropolitanus matutinalium ymnorum decursa melodia fieri consessum mandat episcopisque dioceseos accitis de consecratione Cameracensis episcopi tractat. Cunctis id ipsum sentientibus itur ad ecclesiam, citantur editui, exponuntur utensilia. Signis consonantibus fit frequens conventus. Infulis redimitus procedit metropolita, consequuntur pontifices populorum stipante caterva. Dum ventum est ad id divini officii, ut
⁴⁵ ab incentive diceretur: ‘Accedite ad eum et illuminamini’, signo dato sacrandus introducit
 episcopus. Sistitur Deo, presentatur pontifici, recitatur electio^k, testificatur a cunctis. Fit concursus populorum, fit strepitus gaudiorum. Omnes in caelum manus^l protendentes precabantur. Erat enim pia commixtae multitudinis et sacrandi sacerdotis in oratione positi expectatio. Et hi quidem omnes, ut haec consecratio confirmaretur, invocabant Do-

Ps. 33, 6.

⁵⁰ a) Remensis add. D’Ach. b) laudat 2. c) consendere (!) presb. 1. d) Titoni 1. e) negotia subire 2. f) Cataula-
 num 1. 2 (manu recentiore corr. -launū); catalaunū, -aunū in loco raso, 3. g) promovendus 2. h) et 1. i) remi-
 seris mut. remisieritis 2. Vulg. k) lectio 1. l) prot. manus 2.

1) Verg. Aen. IV, 585. IX, 460; Georg. I, 447.
 gerus II., a. 1043—1065.

2) Ro- 3) Cf. Verg. Aen. IV, 6sq. 4) Cf. Lucan. IX, 532,
 ubivaria lectio circuit orbem.

1051. minum, metropolita vero toto mentis affectu proferebat orationes precum. Huic consecrationi spiritus sancti palam contestatur gratia. Nam dum sanctorum codex aperiretur evangeliorum, repertum est, quod ait: 'Hic est filius meus, in quo mihi complacui'. Delibutus oleo laetitiae et exultationis¹ infulatusque pontificalibus indumentis, donatus insuper episcopo Cameracensi, benedictione completa novus episcopus intrat celebrare sacrosancta missarum sollempnia.

XVIII. Regnum Francorum rex regebat Heinricus, vir armis strenuus et regno, quod tenebat, dignus. Qui iuvenili florens etate² nullius adhuc copulae subierat conubium, sed Rusciorum gentis regis filiam³ Francorum nobilitas ei parabat. Audiens Cameracensis episcopi consecrationem futuram, quoniam videre virum diu preoptaverat, interfuit, acturus quoque sui negotii causam. Petiit, ut sponsa, quae sibi parabatur, in eodem conventu benediceretur regalique consecratione pariter insigniretur⁴. Huic regiae consecrationi dominus noster Lietbertus Cameracensis episcopus interfuit et prefuit.

XX. Regi Francorum coniungitur carnalis sponsa, domno Lietberto Cameracensium pontifici, regio et sacerdotali cubiculario, sancta committitur ecclesia. Sed haec copula quanto sanctior, tanto melior. Illa sobolem procreat carnalem, ista generat adoptionis sanctam progeniem. Illa corruptionis, ista virginitatis. Sic enim ait apostolus: 'Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo'. Illa in dolore parit filios⁵, ista cantans renasci facit ex aqua et spiritu sancto. Regi Francorum ducitur filia regis terreni, domino nostro presuli Lietberto committitur sponsa regis regum Christi.

XXI. Omnibus peractis, et sua benedictione et regia consecratione, repetit iter, quo venerat, divertens apud Laudunum hospitandi gratia. Precurrentibus nuntiis audiunt venientem, gaudent omnes. Exultat civitas, coronatur ecclesia. More ecclesiastico procedunt omnes obviam, susceptum ducunt ad ecclesiam, perfruuntur eius benedictione, quam preferunt omni auro et lapidi precioso⁶ cum summa devotione.

XXII. Fama volans celeri cursu, rumore secundo⁷, nuntiatur Cameracensibus cum gloria benedictionis antistitem suum venire. Exhilarantur omnes iuvenes et virgines, senes cum iunioribus, quantoque potest tripudiat gaudio omnis etas, uterque sexus. Adest ille dies omni die sanctior, in quo Cameracus optinere meruit sibi preesse Lietbertum presulem. Felix ille dies⁸, in quo Cameracensis ecclesia suscepit episcopum, qui sese formam iustitiae et veritatis⁹ omnibus prebuit et exemplum. Felix, inquam, dies, in quo Lietbertus libertas publica¹⁰ possidet Cameracum, liberaturus plebem sibi commissam de superbiorum fastu et rabie tyrannorum! O felix festum festique diei gaudium, in quo mortua nobilitas reviviscit, captivata libertas ad libertatem redit! Hunc diem annum^a iubileum^b dixerim, cum cuique sua^c iura restituuntur. Tunc possessor magnificus suam intrans civitatem et susceptus cum honore et reverentia vadit ad ecclesiam suarum ovium magna stipante caterva.

XXIII. Quas ibi preces^d, quas fuderit^d lacrimas, quae cordis puritate traxerit suspiria, testis 'spiritus', qui 'scrutatur omnia'. Orabat tanta Dei gratia plenus, ut omnium oculos in se converteret atque ad devotionis affectum compunctionisque gratiam corda moveret^e. Putares publicanum a longe stantem pectusque percutientem nec oculos ad caelum levantem¹¹. Diceres Petrum cum Iohanne in porta speciosa claudi gressus erigentem¹² vel in Ioppe Tabitam suscitantem¹³.

a) annum *mut.* annum 2.

b) iubeleum 2. 3.

c) iura sua 1.

d) fuderit preces quas 1.

e) verteret 1.

1) Ps. 44, 8: *unxit te Deus, deus tuus, oleo laetitiae*; Hebr. 1, 9: *unxit te Deus, deus tuus, oleo exultationis*. 2) Heinricus rex tunc temporis circiter 43 annorum erat. 3) Annam filiam Iaroslai I. magni principis de Kiev; cf. Th. Ediger, 'Rußlands älteste Beziehungen zu Deutschland, Frankreich und der römischen Kurie', Halle 1911, p. 64sq. 4) A. 1051. *Heinricus Francorum rex uxorem duxit Scithicam et Rufam*, Ann. Vindoc., L. Halphen, 'Recueil d'annales angevines et vendômoises' (Paris 1903) p. 62 (= Chron. S. Maxentii

Pict. a. 1050, Marchegay et Mabille, 'Chron. des églises d'Anjou', 1869, p. 351 sq.). 5) Gen. 3, 16: *in dolore paries filios*. 6) *Aurum et lapis pretiosus* saepius in Biblia vulgata. 7) Cf. Verg. Aen. XI, 139: *Et iam fama volans, tanti praenuntia luctus*; VIII, 90, supra p. 844, n. 6. 8) Cf. Verg. Ciris 27: *Felix illa dies*. 9) Cf. Rom. 2, 20: *habentem formam scientiae et veritatis in lege*; Sacr. Greg. ed. Lietzmann nr. 3, 6 p. 8: *totius forma iustitiae*. 10) Cf. supra c. 3. 11) Luc. 18, 13. 12) Act. 3, 2sq. 13) Act. 9, 36sq.

XXIII. Completa oratione conversus ad circumstantes pauca pro tempore locutus est: 1051.
 'Hortor vos, homines et proximi mei, meque ipsum hortor vobiscum, ut ad id, quo nos
 Deus per sapientiam hortatur, quanta possumus celeritate curramus. Non diligamus mun-
 dum¹, quoniam omnia sunt concupiscentia carnis et concupiscentia oculorum et ambitio
 5 seculi². Qui enim magis amant ire quam redire, in longinquiora mittendi sunt, quoniam
 caro sunt et spiritus ambulans et non rediens³. Qui vero bene utitur vel ipsis quinque
 sensibus corporis ad credenda et predicanda opera Dei et nutriendam caritatem ipsius
 vel actione vel cognitione ad pacificandam naturam suam et cognoscendum Deum, intrat
 in^a gaudium domini sui⁴. Propterea talentum, quod male utenti aufertur, illi datur, qui
 10 talentis quinque bene usus est⁵, non quia transferri potest acumen intelligentiae, sed ita
 significatum est posse hoc amittere negligentes et impios^b ingeniosos et ad eam pervenire
 diligentes et pios, quamvis ingenio tardiores. Non enim datum est ei, qui duo acceperat —
 habet enim et hoc, qui iam^c actione et cognitione bene vivit —, sed ei, qui acceperat
 quinque. Nondum enim habet ad eterna contemplanda, qui visibilibus tantum, id est
 15 temporalibus, credit; sed habere potest, qui horum omnium sensibilibum Deum artificem
 laudat et eum persuadet fide et spectat spe et querit caritate. Qui ergo^d male utuntur
 tanto mentis bono, dabuntur eis exteriores tenebrae^e. Et hoc significare arbitror, quod
 ligantur eis manus et pedes^f, id est facilitas omnis aufertur operandi. Hoc enim in eis
 perficietur post hanc vitam, quod in hac vita plus diligunt. Sed si concordamus^g cum
 20 adversario, dum cum^h illo sumus in via, liberabit nos de corpore mortis huius gratia Dei
 per Iesum Christum dominum nostrumⁱ. Hac et simili sanctiorique recreatos ammoni-
 tione necnon sanctificatos pontificali benedictione dimittit^j ad propria.

Egregios mores exhinc carnisque labores
 Dicemus prompte, Domino vitaeque volente.

XXV. Constitutus in sede pontificali qualis quantusque vixerit, scribere quidem non
 opis est nostrae, sed eius, 'qui dat affluenter et', cum dederit, 'non improperat'. De cuius
 gratuito munere fisi, quantum donaverit, dicemus, quantumque maiorum series^k perstrinxit
 in annalibus. Recitabimus, inquam, non ut decet, sed pro posse pontificis opera, partim
 cum suis familiaribus clam operata, quaedam, ut in odore unguentorum ipsius currant
 30 adolescentulae, misericorditer effusa^l. Turrem¹ pingimus David, 'quae edificata est cum
 propugnaculis', de qua 'pendent mille clipei, omnis armatura fortium'⁹, 'adversus principatus'^k
 et potestates', adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae in
 caelestibus, constituta in Libano, et respicit contra Damascum¹⁰, discernens inter bonum
 et malum¹¹, ne se ignorans egrederetur¹ et abiret post vestigia gregum, pascens hedos
 35 iuxta tabernacula pastorum¹². Studiosus¹³ divinae legis pontifex exemplumque suis ita¹³
 vivebat, ut ab immodesto corporis cultu et ornatu, ab inanibus negotiis ludorum, a torpore
 somni atque pigritiae, ab emulatione, obtrectione, invidia, ab ipsius etiam laudis im-
 modica cupiditate se abstinere; amorem vero pecuniae totius suae spei certissimum vene-
 num esse credebatur. Nichil faciebat enerviter, nichil audacter. In peccatis autem suorum
 40 vel pellebat omnino iram vel ita frenabat, ut esset pulsae similis. Magnopere observabat,
 cum vindicabat, ne nimium; cum ignoscebat, ne parum. Nichil puniebat, quod non valeret

a) in postea supra lin. suppl. 2. b) quamvis add. 1. c) et add. 3. d) uero 2. e) concordemus 2. f) sumus
 cum illo 2. g) dimittit postea supra lin. suppl. 2. h) suis add. 2. i) turrim 1. k) principes 1. Vulg. l) e- e corr. 3.

- 1) 1. Ioh. 2, 15: *Nolite diligere mundum.* 2) 1. Ioh. 2, 16: *quoniam omne, quod est in mundo, concupiscentia carnis est et concupiscentia oculorum et superbia vitae.* 3) Ps. 77, 39: *quia caro sunt, spiritus vadens et non rediens.* 4) Matth. 25, 21. 23: *intra in gaudium domini tui.* 5) Matth. 25, 15sq. 6) Matth. 25, 30: *Et inutilem servum eicite in tenebras exteriores.* 7) Matth. 22, 13: *Ligatis manibus et pedibus eius mittite eum in tenebras exteriores.* 8) Cant. 1, 2. 3: *Oleum effusum nomen tuum, ideo adolescentulae dilexerunt te. Trahe me, post te curremus in odorem unguentorum tuorum.* 9) Cant. 4, 4: *Sicut turris David collum tuum, quae aedificata est cum propugnaculis; mille clipei pendent ex ea, omnis armatura fortium.* 10) Cant. 7, 4: *Nasus tuus sicut turris Libani, quae respicit contra Damascum.* 11) 3. Reg. 3, 9: *Dabis ergo servo tuo cor docile, ut populum tuum iudicare possit et discernere inter bonum et malum.* 12) Cant. 1, 7: *Si ignoras te, o pulcherrima inter mulieres, egredere et abi post vestigia gregum et pasce hoedos tuos iuxta tabernacula pastorum.* 13) Haec et l. 86 — p. 852 l. 10 (vitam) ex Aug. De ordine II, 8, 25 (rec. P. Knöll, Vindobonae 1922, p. 164sq.).

ad melius; nichil indulgebat, quod verteretur in peius. Suos putabat dominos, in quos potestas sibi data fuerat. Quibus ita serviebat, ut eum dominari puderet, ita dominabatur, ut eos servire delectaret. In alienorum peccatis molestus non erat invitis. Inimicitias vitabat cautissime, ferebat equissime, finiebat citissime. In omni contactu atque conversatione cum hominibus diligenter servabat illud vulgare^a proverbium: 'Nemini facias, 5 quod pati non vis'¹. In omni loco, tempore^b, amicos aut^c habebat aut habere studebat. Obsequebatur dignis etiam non hoc expetentibus. Superbos minus curabat, minime erat. Apte congruenterque vivebat, Deum colebat, cogitabat, querebat fide, spe, caritate. Hac in virtute animi diligenter positus optabat tranquillitatem atque certum cursum studii sui omniumque conviventium et sibi, quibusque poterat, mentem bonam, pacatam vitam. Ita 10 novus homo et interior et caelestis, habens pro portione non annis, sed profectibus distinctas quasdam spirituales etates suas, ad summam et incommutabilem legem passibus rationis innitebatur. Et emicans in virum perfectum atque aptum et idoneum omnibus mundi persecutionibus sustinendis atque frangendis vivebat pacatus in opibus et habundantia ineffabilis sapientiae, mutatus ad oblivionem vitae temporalis et transiens in perfectam 15 formam, quae facta est ad imaginem et similitudinem Dei². His gradibus iustitiae temperanter scandens ad thronum prudentiae fortiter herebat³ Deo, non ut ab eo aliquid boni extra mereretur, sed cui nichil aliud quam ipsum herere Deo bonum fuerat. Hic vir quandiu fuit in hac vita, utebatur amicis ad rependendam gratiam, utebatur inimicis ad patientiam, utebatur quibus poterat ad beneficentiam, utebatur omnibus ad benivolentiam. 20 Et quamquam temporalia non diligeret, tamen recte utebatur temporalibus et pro eorum sorte consulebat hominibus, si equaliter non poterat omnibus. Quare si aliquem familiarium suorum promptius quam quemlibet alloqueretur, non eum magis diligebat, sed ad eum maiorem habebat fidutiam et apertiore tempore ianuam. Tractabat enim tempore deditos tanto melius, quanto ipse minus esset obligatus tempore^d. Postremo in omnibus officiis^e 25 laboribus futurae quietis certa expectatione non frangebatur. Et quoniam delectabat eum libertas, quam nomine et opere praefererat^f, ab amore mutabilium rerum liber esse appetebat.

XXVI. Ideoque deponens omne pondus et omne circumstans se peccatum per patientiam currebat propositum sibi certamen, aspiciens in auctorem fidei et consummatorem Iesum⁵, qui, 'ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est'. 30 Considerabat, quam misericorditer humano⁶ generi consultum est, cum ipse Dei filius consubstantialis Patri totum⁷ hominem suscipere dignatus est 'et habitavit in nobis'. Ita enim demonstravit carnalibus et non valentibus intueri mente veritatem corporeisque sensibus deditis, quam excelsum locum inter creaturas habeat humana natura. Quod etiam potuit et in aliquo ethereo corpore ad nostrorum aspectuum tolerantiam temperato, sed homini- 35 bus in vero homine apparuit. Ipsa enim natura suscipienda erat, quae et liberanda. Et ne quis sexus a suo creatore se contemptum putaret, virum suscepit natus ex femina. Nichil egit vi, sed omnia suadendo, monendo. Conciliavit nostram fidem Deo miraculis, qui erat homini passione similis. Loquens ad turbas doctrina Deus apparebat, etatibus homo. Populi, satellites voluptatum, divitias appetebant, pauper esse voluit. Honoribus 40 et imperiis inhiabant, rex fieri noluit. Contumelias horrebant, omne genus contumeliarum sustinuit. Iniurias intolerabiles esse arbitrabantur, quae maior iniuria quam iustum innocentemque dampnari? Dolores execrabantur corporis, flagellis et spinis cruciatus est. Ignominiosum genus mortis crucem putabant, crucifixus est. Mori metuebant, morte multatus est. Omnia, quae vitare⁸ cupiebamur ab studio veritatis deviantes, perpetiundo deiecit. 45 Non enim ullum peccatum committi potest, nisi dum appetuntur ea, quae ille contempsit,

a) vulgare 2. 3.

b) aut tempore, litteris a b suprascriptis transpos. temp. aut 1.

c) aut om. 1.

d) tempore 2. 3.

e) officiosis Aug.

f) totum om. 2.

g) vitari 1.

1) Cf. Tob. 4, 16; F. Seiler, 'Die Entwicklung der deutschen Kultur im Spiegel des deutschen Lehnworts' VI, 185 sq.

2) Gen. 1, 26: *faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*. 3) L. 17—28 ex Aug. De vera relig. 47, 90—48, Migne P. L. 34, 163.

4) Cf. supra c. 3.

5) Hebr. 12, 1. 2: *Ideo et nos**tantam habentes impositam nubem testium, deponentes omne pondus et circumstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, Aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Iesum.* 50

6) L. 32 — p. 853 l. 2 ex Aug. De vera relig. 16, 30—32 p. 134 sq.

aut fugiuntur, quae ille sustinuit. Tota itaque vita eius in terris per hominem, quem suscipere dignatus est, disciplina morum fuit.

XXVII. His ceterisque beneficiis bene compunctus Deo dignus pontifex, ut obsequeretur apostolo dicenti: 'Exeamus ad eum extra castra, improperium eius portantes. Non
5 enim habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus', toto mentis affectu concepit desiderium pergendi Ierosolimam, sed neque gratia videndi lapides turrium vel domorum culmina, sed amplexandi et osculandi vestigia pedibus Iesu calcata. Beatum quippe fore credebat presepi angustias videre, vagientem puerum mente cum pastoribus adorare, in Golgotana^a ecclesia beatae passionis, crucifixionis et mortis sacramenta celebrare, cum beatis mulieribus ad sepulchrum Christi^b mortem^b flere, prorsus intra septa sepulchri suas suorumque noxas fletibus diluere^c, in montem^d Oliveti super caelos ascendentem Christum cum Maria matre Iesu beatisque apostolis intimo^e cordis affectu sequi velle. Sed ut prudenter id ageret, meditabatur, qualiter vel civitatem vel^f ecclesiam sibi commissam tranquillam pacatamque relinqueret totique patriae propugnatorem et defen-
15 sorem idoneum provideret.

XXVIII. Eo^g tempore lapso fuga Iohanne Atrebatensium advocato^h, sicut dictum estⁱ, G. L. 8. precavens pontifex in futurum et timens, ne vel ipse Iohannes vel quilibet tyrannus huic similis inⁱ predictam castellaturam, de qua idem Iohannes proiectus fuerat, aut vi aut ingenio intraret et postea iustus^k heres eam^k repetens inde turbas faceret, Hugonem Gualteri castellani nepotem, qui proximus erat^l heres^l, ascivit eique castellaturam concessit. Et quia iste Hugo adhuc puer erat, sed propinquum quendam Ansellum nomine, moribus et armis egregium, habebat, huius custodiae puerum deputat, quem Ansellus ille usque ad prefinitum tempus cum omni castellatura fideliter et optime rexit. Iohannes castellatura privatus nec quicquam mali adversus episcopum proinde
20 presumens facere — prohibitus enim fuerat a comite Flandrensium Balduino, cuius ligius miles erat — ipsum reliquit et ad imperatorem Heinricum se contulit.

25 Erant tunc temporis maximae simulationes et inimicitiae inter imperatorem et predictum comitem. Cuius 1054. rei seriem, quoniam in gestis pontificalibus plenius describitur², omittimus et ad exequendum pontificis iter stilum dirigimus.

XXVIII. Ita Ansello procuratore et propugnatore Cameracensis patriae constituto pontifex de eius fidelitate confidens et diligentia, paulatim sua suorumque in rebus publicis
30 intermittebat negotia totoque mentis conamine concepti itineris procurabat impendia. Interim satagebat magnopere, quatinus id celatum posset^m esse. Sciebat, quoniam, si resciretur, procul omni dubio contradiceretur. Sed, ut ait Scriptura: 'frequens meditatio Eccl. 12, 12. carnis est afflictio', submissus aspectus, macilenta facies, assiduitas vigiliarum, frequens solitudo propalabant, quod celare volebat. Tandem conventus familiariter a suis aperit
35 cordisⁿ secretum, querit consilium. Mente consternantur omnes, dissuadent plurimi, proponuntur multimoda causarum discrimina, mortis intercessio, patriae desolatio, simul ecclesiae sibi commissae destitutio. Quibus mens sanior fuit, altius considerantes pontificale propositum verentur contradicere, metuentes ex hoc Dei vel domini sui animadversionem subire. Domino pontifice protestante: 'Reddam Deo vota mea, quae distinxerunt labia Ps. 65, 13 sq.
40 mea', non sine fletu pariter omnes assentiunt.

XXX. Consilio confirmato^o federantur comites, inter quos et pre quibus hi, quorum nomina subtitulamus, domnus Walcherus archidiaconus et prepositus curiae, Hugo capellanus, cuius sanctitatem monstrant claustra canonicorum matris ecclesiae, monstrat cenobium Aquicinense³, Erleboldus^p iudex et procurator civitatis et alter Erleboldus^p cognomento
45 Rubeus, quem, qualis fuerit, predicat ecclesia Sanctae Crucis⁴. Sed horum duo^q, scilicet

a) Golgotana 2. b) mortem (in loco raso) Christi 3. c) deluere 2. 3. d) monte 3. e) -que add. 1. f) aut 1. g) Eodem 2. h) advocato postea corr. adu. 2. i) in om. 3. k) eam iustus heres 1. l) heres erat 1. G. L. m) esse posset 3. n) secr. cordis 1. o) firmato 3. p) Erleboldus 1. q) duorum 2.

1) C. 15, p. 848, l. 35 sq. 2) Gesta Lieth. c. 10—14, SS. VII, 498 sq. 3) De Hugone postea decano Cameracensi cf. Fund. mon. Aquicinct., SS. XIV, 581 sqq.; Chron. S. Andr. III, c. 4, SS. VII, 540; Sigeb. Auct. Aquicin. a. 1079, SS. VI, 393; qui a. 1093. Nov. 8.

obiit teste titulo sepulcrali, quem habes in Sigeb. Contin. Aquicinctina a. 1181, SS. VI, 419. 4) De Erleboldo Rubeo cf. Gesta Lieth. c. 24, SS. VII, 497, l. 10 sqq. (= infra c. 57).

domnus Walcherus et iudex Erleboldus, quantae bonitatis fuerint qualesque cooperatores et adiutores domni pontificis, suo loco dicemus¹, si voluerit Deus.

1054. XXXI. Millesimo quinquagesimo quarto dominicae incarnationis anno, missione^a tam cleri quam populi vix impetrata, libertas patriae², decus ecclesiae Deo dignus pontifex Lietbertus egreditur a civitate sua Cameraco, tenens iter Ierosolimam^b versus. Prosequitur eum fere ad tria milia non sine lacrimis et immensis gemitibus omnis etas utriusque sexus. Preterlegens civitates et oppida, civitatum regiones et provintias, montium discrimina, silvarum pericula cultu, moribus et lingua barbaram^c, quam colunt Huni, transmeat patriam³. Et ut prolixioris viae lucraretur compendium, transvadato Danubio penetrat Pannoniam Martini sancti beata nativitate preclaram⁴.

XXXII. Nuntiatur regi⁵ ab exteris partibus habitu peregrino quosdam venisse homines sui regni fines transire volentes. Qui mox accitos sibi iussit presentari. Videns itaque rex pontificem Dei nutu mutata mente pristina surgit citius a solio necnon officiosissime^d salutatum invitat in consistorio. Querit causas itineris, miratur auditis, miratur talem ac tantum virum tam difficilis pondus subisse laboris. Sed quoniam illis diebus vix quilibet aut pene nullus hoc iter arripiebat, cogitabat, ne simularent^e id alterius negotii gratia. Unde clam vocatis suis iubet eos e vestigio diligenter observari, ne moliantur quidlibet sinistri. Explorata per aliquot dies religiosa pontificis sanctitate, simul audita in stipendiis pauperum liberalissima largitate, in vigiliis, orationibus, ieiuniis assiduitate, devotus rex impendit obsequium, quodque petebat sibi suisque pontifex, prestat^f libens auxilium. Iam quippe sub eius contubernio tanta tamque multiplex copia populi coierat, ut exercitus Domini diceretur. Sic usque in extremos fines regni sui dato duce, Dei procurante misericordia, securum concessit abire.

XXXIII. Pretergressus Pannoniorum fines limitaneos ingreditur solitudines saltuosas, quas deserta Bulgariae nominant quasque latrunculi Sciticae^g gentis inhabitant. Hi degentes more ferarum nullis cohercentur legibus⁶, nullis continentur urbibus. Sub divo manent, quas nox coegerit, sedes habent, pretereuntes obsident, obvios interficiunt, ceteros depredantur. Gregatim vadunt, omnia sua secum portantes cum tota suppellectile, parvulis et uxoribus. Nullius heresis nominata secta, nullius religionis divino cultu tenentur; tamen, sicut ex eorum interfectis vidimus, more Sarracenorum circumciduntur barbari, crudeles, homicidae, sine affectu, sine pietate.

Has^h mortiferas presul ingrediens cum illo suo comitatu⁷ solitudines, obvis fuit quibusdam refugientibus suique refugii causam flebiliter intimantibus. Quam plures terrentur pariterque retrocedere cum refugientibus meditantur. Narrabant sese latronum cuneos incurrisse, suorum plurimos oppetiisse, ceteros ad internitionem vulneratos, ut videre erat, vix evasisse. Conturbantur omnes divinique respectus misericordiam flebiliter implorant, quoniam, quid facto opus sit, ignorant. Audita domnus pontifex turbatae multitudinis flebili lamentatione — pedes enim subsequebatur solus, ut attentius vacaretⁱ psalmis et orationibus¹ — substitit et, cur lamentarentur, inquit. Cognito casu signum sibi sanctae crucis indidit erectaque dextera, qua iturus erat parte, signavit. Post recolligens secum verba psalmi, quibus orabat, invenit hunc versum: 'Eripe me de operantibus iniquitatem, et de viris sanguinum salva me'. Sic miles Christi paululum progreditur cunctosque, qui aderant, breviter alloquitur: 'Connilitones mei, non vos deterreat adversarius vester diabolus, qui "tanquam leo circuit querens, quem devoret; cui^k resistite fortes in fide"; quoniam "si Deus pro nobis, quis contra nos?" Quapropter "induite vos armaturam Dei, ut possitis stare et in omnibus perfecti" esse, quoniam temptat vos Deus vester, ut sciat, si diligitis

a) permissione AA. SS. b) Ierolimā 1. c) barbaratam 1. d) officiose 1. e) simularet 1. f) prestabat 1. g) scitie 1. h) H littera minio picta 3; nulla distinctio 1. 2. i) psalmis et orationibus vacaret 3. k) sed 1.

1) Infra c. 47. 2) Cf. supra c. 3. 3) Id est Ungariam. 4) Sulp. Sev. V. Martini c. 2. 5) Ungariae, Andreae I. (a. 1047—1061). 6) Cf. Euseb. Hist. eccl. interpr. Rufino I, 2, 19 de primis hominibus: ferino magis ac beluino ritu oberrantes non urbes ad societatem, non mores ad honestatem, non leges ad vitae iustitiam tenuere . . . agrestes quidam et vagi per deserta nullis sedibus vagabantur. 7) Cf. Sulp. Sev. Ep. III, 7: profectus cum suo illo, ut semper, frequentissimo discipulorum sanctissimoque comitatu.

Ps. 58, 3.

1. Petr. 5, 8 sq.
Rom. 8, 31.
Ephes. 6, 11.
13.

eum¹, "sed faciet cum temptatione etiam proventum, ut possitis sustinere". Properantes iter, quod arripuistis, accelerate, quia "nemo mittens manum suam ad aratrum et respiciens retro aptus est regno Dei". Ita miles Christi cum suo familiari et domestico comitatu princeps graditur exercitumque Dei, ne paveat, hortatur. Decem et eo amplius diebus peragrant eas solitudines, per quas, ut dictum est, semper Sarraceni sedibus incertis huc illucque vagantur. 1. Cor. 10, 13. Luc. 9, 62.

XXXIII. Cumque iam die septimo crederent evasisse periculum, vident subito sessores equorum camelorumque latrunculos inter condensa silvarum cristatis vittatisque^a capitibus ac seminudo corpore pallia trahentes et latas caligas. Pendebant ex humeris pharetrae et laxos arcus² et hastilia longa ferebant². Quibus visis terrentur ceteri, sed dominus pontifex fit hilarior, sperans comprehendere bravium, pro quo tanti cursus subierat laborem. 1054.

Hoc erat in votis³, hoc toto mentis amore
Sedulus orabat,

ut ab his interimeretur vel captivus in exteris et barbaras nationes propter nomen Christi distrahendus duceretur. Proponebat sibi devotae mentis affectu, felici commertio pro redemptione generis humani distractum Salvatorem, utque iura mortis destrueret, vivificae crucis subisse passionem. Unde preoptans^b existere martyrii et calicis Christi particeps et communicare Christi passionibus, ut in revelatione gloriae eius gauderet, dicebat: "In me sunt, Deus, vota tua, quae reddam laudationes^c tibi". Sed qui regit orbem terrarum in equitate^d, Cameracensis ecclesiae precibus adtendens, quibus ei suum deponebat die noctuque pontificem, in hoc tanto mortis discrimine cum suis omnibus eum conservavit^d incolumem. Videres^e in adventu pontificis obrigescere miseros inque suos conatus deficere, quodque magis stupeas, cedendo loco viam transeuntibus quodam modo demonstrare. Hoc modo dignus Deo pontifex cum suis comitibus mortiferam regionem latronumque domicilia pertransiit indemnis. Ps. 55, 12.

XXXV. Ingressus Dalmatiam locisque peragrans, in quibus olim Diocletianus terras edificando diversa mortis intulerat supplicia Christi martyribus⁶, cursum flectit Isauriam versus. Quam preteriens devenit Chorinthum^{e,7} illicque audiens Demetrii sancti inter martires preclari corpus quiescere sepulchrum eius expetiit totoque mentis affectu meritis ipsius divinum auxilium querit. Inde progressus ad Laoditiam Siria pervenit; conperiens ecclesiam dominici sepulchri christianis eiectis a rege Babiloniorum violenter obseratam viamque paganorum metu per terram penitus interclusam per tres menses in eadem civitate moras fecit. Sed ceteris de profectione desperantibus ac ubique locorum dispersis ipse cum suo nobili familiarique comitatu perstitit et, quia per terram non poterat ire, marino itineri sese commisit. Littoribus prospectis naviumque magistris diligenter inquisitis preciorum numerus computatur, victualia convehuntur, ne signo dato quaelibet mora fieret in eundo.

XXXVI. Dum navigandi^f tempus aptum prestolatur, unus comitum, dominus videlicet Fulcherus⁸, decidit in lectum. Cumque languor in dies augmentaretur tempusque navigandi superveniret, dominus pontifex maximis cogitationum quatiebatur fluctibus. Angebatur, utrum navigationem differret, an comitis et fidelis egrotantis discrimen expectaret. Crescente languore tempus navigationis effluebat^g et mentem pontificis metus cum desiderio torquebat: metus, ne comes fidelissimus eo absente defungeretur, desiderium, ne cepti

a) vitatisque 1; *primum -t- superscr.* 2; *secundum -t- e corr.* 3. b) perobtans 1. c) laudationis 2. 3. d) servavit 1. e) Corinthum 1. f) tempus navig. 2. g) ita D'Ach.; affluebat 1-3.

1) Deut. 13, 3: *quia tentat vos dominus deus vester, ut palam fiat, utrum diligatis eum an non.* 2) Cf. Verg. Aen. XI, 874: *laxos referunt umeris languentibus arcus*; V, 557sq.: *Cornea bina ferunt praefixa hastilia ferro, | Pars levis umeris pharetras.* 3) Horat. Sermon. II, 6, 1. 4) Cf. Ps. 9, 9: *iudicabit orbem terrae in aequitate.* 5) Cf. Sulp. Sev. V. Mart. 12, 3: *videres miseros primum velut saxa riguisse.* 6) De palatio Salonitano auctor cogitasse videtur. 7) Haec

admodum turbata, cum Isauria regio sit Asiae minoris sanctusque Demetrius Thessalonicae, non Corinthi quieverit; cf. AA. SS. Boll. Oct. 8, t. IV, 77. 8) Quem archicapellanus et Attrebatensis ecclesiae vicedominum Chron. S. Andr. Castri Cameracesii II, 22, SS. VII, 535, nominat; cf. infra c. 43. Epistola a Sudendorf, 'Registrum' III, 12sq. vulgata non Fulcheri, sed Wilhelmi cuiusdam est; quam ficticiam esse iusta causa non suadente putavit Riant, 'Archives de l'Orient Latin' I, 55.

1054/56. itineris tempus intercluderetur. In hoc mentis angore posito pontifice egrotantis salus a medicis desperatur tactuque venarum per indiculum pulsus diutinae passionis futura mors denuntiatur. Tempus aderat, navisque magister navigationis armamenta parabat profectionisque tempus et horam prenuntiabat. Singuli citabantur, preripientium sibi destinatas stationes magnus erat tumultus. Quid ageret miles Christi? Desereretne comitem, an differret navigationem? Non tulit ulterius Omnipotens eum perturbari, quem sibi videbat devote famulari. Indidit consilium, qui Petro mergenti porrexit manum¹. Reddidit ipsius memoriae responsum, quod quondam dedit volenti sepelire patrem suum: 'Relinque mortuos sepelire mortuos suos'². Hac voce Salvatoris corroboratus vicit dilectione Dei necessitatem carnis. Revisit egrotum et velut in mortuo corpore ultimum quodam modo trahentem spiritum. Quem modo voce, modo nutibus compellans, quomodo-cumque poterat, missionem petebat. Sed eger, quamvis iam seculo traderetur alteri, voces atque singultus recognoscens pontificis resumpto spiritu oculos aperuit. Tumque cum gravi difficultate verba loquentis intelligens similiter petit et ipse missionem, tanquam qui recederet a seculo. Quem venerabilis pontifex cum maximis lamentis totoque mentis affectu Deo commendans sancto commisit Andreae apostolo atque gloriosae reginae Mariae genitricis Dei meritis et precibus. Nec mirum, quod eum, quem diligebat, illis familiarius deposuerit, quos pre ceteris omnibus attentius excolebat. Post haec velut ultimum vale dicentes^a et osculum pacis dantes invicem, dominus episcopus ire perrexit, egro remanente ibidem. Qui quamquam desperatus a medicis, a comitibus derelictus iam crederetur defungi, tamen benedictione recreatus pontificis, refocillatus lacrimis quantulumcumque respiravit mentisque vigore, quomodo-cumque poterat, vocis aërem traxit. Dehinc apud se recolligens verba, quibus eum pontifex sancto commiserat Andreae apostolo^b, quibusque imploraverat sanctam Dei genitricem, pro se intima cordis trahens suspiria lacrimis obortis³ ait, ut ipse postmodum testatus est: 'O sancte Andrea, cuius me tutelae dominus meus Lietbertus episcopus commisit, cuiusque memoriam in cenobio, quod est apud novum castellum situm⁴, excolit, si tu vere es ille Andreas decorus, virilis, apostolus Christi, amicus Dei, quem Dominus dilexit in odorem suavitatis⁵, succurre, festina, misere-re, digitumque tuum intingens⁶ in oleo misericordiae genitricis Dei dominae nostrae sanctae Mariae precibus tuis animam deficientem sustenta, laborantem adiuva. Succurre, amice Dei, per secretum^c Christi^d magistri tui. Iam morior. Et, quod per me non possum, matrem posce pietatis, quatinus mihi subsidietur, non meis meritis, quibus pena mortis debetur, sed eius, qui me vobis commisit, lacrimis^e et precibus'. Noctem illam pontifex duxit insomnem⁷, se suosque Deo commendans gemitibus solitis, votisque supplicibus morientis amici protelabat vitam.

XXXVII. Iamque propinquabat⁸ noctis quarta vigilia, cum ceteris, qui in domo erant, in qua decumbebat languidus, soporatis visus est sibimet quasi semivigilans obdormisse et ecce videt binos demonum spiritus coram se stare ferream tridentem flammivomamque velut de fornace ignis erutam ferentes, quam, sicut idem retulit, mortis aculeum nominabant. Dicebant enim se ad hoc detulisse, ut eam cordi eius affigerent et sic animam eicerent. Quis timor ille, Deus? quis dolor? quae angustiae? Laborabat eger, laborabat et deficiebat. Aspiciebat ictus ferire minantium penitusque dissolvebatur. Singultiens dissolvebatur et inter singultus tantum sonabat: 'Sancta virgo virginum mater Iesu, sancte Andrea'.

XXXVIII. In hoc tanto tamque terribili tribulationis articulo, inter caligines et umbras mortis caelitus effulgurans irradiat locum sua sanctissima presentia stella maris⁹, mater

a) dicens 1. b) apostolo om. 1. *Chron. S. Andr. II, 26; alia manu supra lin. suppl. 2.* c) sacramentum ex con-
iectura AA. SS. d) crucis 1. e) precibus et lacrimis 1.

1) Matth. 14, 29sq. 2) Matth. 8, 22: *dimitte mor-
tuos sepelire mortuos suos.* 3) Verg. Aen. III, 492.
IV, 30. VI, 867. XI, 41. 4) De monasterio S. Andreae
a Gerardo I. episcopo Cameracensi fundato cf. Gesta
episc. Camer. III, 49; *Chron. S. Andr. I, 19*; carta
Gerardi episcopi d. a. 1046, Le Glay, 'Glossaire topo-
graphique de l'ancien Cambrésis', Cambrai 1849, p. 5sq.

Cf. infra c. 43. 5) Eph. 5, 2: *sicut et Christus
dilexit nos et tradidit semetipsum pro nobis oblationem
et hostiam Deo in odorem suavitatis.* 6) Cf. Luc.
16, 24. 7) Cf. Verg. Aen. IX, 166sq.: *noctem custodia
ducit | Insomnem ludo.* 8) Cf. ib. V, 159. IX, 371:
Iamque propinquabant. 9) Cf. ex. gr. hymnos apud
Wackernagel, 'Das deutsche Kirchenlied' I, nr. 85. 126.

pietatis et, si dici fas est, pietas pietatis, cuius precatu pietas Dei parit peccantium^a 1054/56.
culpis. Adest, inquam, spes miserorum, salus debilium, gaudium chisticolarum, demonum forte lamentum, ferens dextera, qua Christum pannis involvens reclinavit in presepio, vivificae crucis signum, sinistrorsum aclinis super sanctum Andream apostolum, et: 'Quis',
5 inquit, 'nequissimi spiritus tantus terror vestri furoris? Quo ruitis?'¹ Quae tanta superbia vobis?

"Tantane vos generis tenuit fidutia vestri",

Verg. Aen.
I, 132.

ut eos, qui nobis commissi sunt, vindicare^b velitis? Quid vobis et egro, quem filius meus reddit sospitati huius sancti Andreae precibus? Abite hinc, quantotius abite.' Cuius ad
10 imperium dicto citius² evanescunt illi demonum spiritus. Tunc mater pietatis egrum respexit vultu serenitatis, vultu, quo plorantem deducebat filium, vultu, quo inter convivantes suggerebat deficere vinum³, illo, inquam, vultu, quo dolentem respexit Theophilum⁴, vultu dulcedinis et gratiae: eo, inquam, vultu languidum iam pene mortuum demonum manibus erutum respexit et, ut surgeret pontificemque suum sequeretur, imperando signi-
15 ficavit sicque recessit.

XXXVIII. Recedente visione, qui sibi dormire videbatur, eger oculos aperuit et ita se sanum sospitemque repperit, ac si nil mali pertulisset. Mox clamato puero, qui sibi ad hoc remanserat, si moreretur, ne insepultus maneret, precepit, ut quantotius vestimenta sibi deferret viaeque pontificem secuturam necessaria cuncta pararet. Illo eum amentem
20 putante protinus surrexit ipse, dominum domus vocavit, quantum pro impendiis sibi collatis debeatur, quæsit. Computatis et redditis equos suos quam celeriter parari iubet puerumque suppellectilis suae nichil oblivisci monet. Quem non solum paterfamilias in cuius hospicio manserat, miratur incolumem, sed et^c omnis vicinia gaudet sospitem. Gaudet cuncta civitas et applaudit, quoniam, quem precepto evangelico⁵ statuerant morientem
25 sero sepelire, cernebant mane velocibus equum suum passibus emittere^d. Ipse vero cunctis querentibus laetus referebat, quanta sibi per suam gloriosam^e genitricem sanctumque Andream apostolum fecisset Dominus. Inde gradu citissimo suo comitatus cliente festinat consequi pontificem, quem pietas et providentia Dei detinebat in litore. Sol exoriens⁶ oculis nautarum crinitos infuderat radios, quibus visis magistri puppis futuram
30 prenotabant tempestatem. Consilio^f communi prestolabantur, donec hora diei media captarent, quid solis splendor portenderet. Inter haec hora diei tertia, dum pontifex in litore deambulando pensaret miseras vitae presentis secumque ploraret casum derelicti fidelis, nuntiatur ei a prospicientibus domnum venire Fulcherum. Primo stupefactus, dehinc mentem recolligens inquit, qualiter id scirent. Illis referentibus equos, quos equitare
35 solebat, sed et vestimenta eius se veraciter vidisse suspirans respondisse fertur: 'Potest esse, non est Fulcherus, sed fortassis puer ipsius, qui sepulto domino nos prosequitur. Nam Fulcherum nisi sola Dei clementia iam non spero videre. Attamen non diffido de Christi misericordia, quae sororibus reddidit Lazarum⁷, viduae unicum filium⁸, quippe credulus, quibus eum fideiussoribus deposuerat⁹. Dum haec secum loquerentur et intenti
40 venientes illos prospicerent^h, adest Fulcherus. O quam fuerit gaudiosum gaudium, quam laeta laetitia, noverit mens humana. Quid qualiterve sibi contigisset, non erat referre licitum, tantus erat tumultus atque tanta frequentia sese complexibus eius ingerentium.

XL. Receptoⁱ comite iussu nautarum domnus pontifex navem conscendit cum suis. Nautae remis insurgunt⁹ viribus totis¹⁰,

45 'Prosequitur surgens a puppi^k ventus euntes'.

Verg. Aen.
III, 139.

a) peccantium 1. 2; precantium 3; peccantium D'Ach. b) vobis vindicare Chron. S. Andr. c) et om. 1. Chron. S. Andr.; supra lin. suppl. 2; minio 3. d) ita Chron. S. Andr.; amittere 1-3; anteire proposuit D'Achéry. e) genitricem gloriosam 1. f) Communi consilio 3. g) ita 1-3; deposueram D'Ach. h) aspicerent 1. i) Aecepto corr. Recepto 2. k) pupi 1. 2 (etiam l. 29 pupis 2).

50 147; A. Salzer, 'Die Sinnbilder und Beiworte Mariens in der deutschen Literatur und lateinischen Hymnenpoesie', Seitenstetten 1893, p. 400sq.

1) Cf. Verg. Aen. XII, 313. 2) Verg. Aen. I, 142; Hor. Serm. II, 2, 80. 3) Ioh. 2, 3. 4) Cf. AA.

55 SS. Boll. 4. Febr. I, 483 sqq. (3. ed. 489 sqq.); R. Petsch,

'Theophilus', Heidelberg 1908 ('Germanistische Bibliothek' II, 2). 5) Cf. Matth. 27, 57 sqq.; Marc. 15, 42 sqq.

6) Cf. Verg. Georg. I, 438 sqq. 7) Ioh. 11, 1 sqq.

8) Luc. 7, 12 sqq. 9) Cf. Verg. Aen. III, 207: *remis insurgimus*; III, 560. V, 189; infra p. 858 l. 13.

10) Cf. Verg. Aen. XII, 528: *totis in volnera viribus itur*.

Verg. Aen.
III, 124, 127.
ib. 191—199.

Linguunt Laodiciae portus pelagoque volant¹ et^a crebris legunt freta concita terris². Vela pandunt et cava trabe vastum curritur^b equor³. Postquam⁴ altum tenuit navis nec iam amplius ullae apparent terrae^c, 'ceruleus supra caput astitit imber,

Noctem hiememque ferens, et inhorruit unda tenebris'.

Continuo involvunt venti mare, nigraque surgunt

Aequora,

periclitantes iactantur gurgite vasto⁵.

'Involvere diem nimbi, et nox humida celum

Abstulit, ingeminant abruptis imbribus⁶ ignes'.

ib. 200 sqq.

Excutiuntur cursu et cecis errant in undis⁷. Ipsi peritissimi nautae quodam modo marino-
rum fluctuum domestici diem noctemque negant in unda⁸. Tres adeo incertos soles⁹ errant

ib. 205—208.

'pelago, totidem sine sidere noctes¹⁰. Quarto terra die primum se attollere' visa est et 'aperire procul montes ac volvere fumum. Vela cadunt, remis' insurgunt quantotius nautae et

'Adnixa torquent spumas et cerula verrunt'¹¹.

XLI. Dominum pontificem servatum ex undis¹² litora Cypri cum suis omnibus exci-
piunt^{d.12}. Quem princeps illius insulae, quem katapant^e, hoc est secundum dominum, vocant,

1056.
Iun. 4.—
Iul. 31.

timens, ne in manus paganorum incideret, a pridie nonarum Iunii usque ad pridie kalendarum Augusti, detinuit, donec ipsa die multo auro exitu vix impetrato, dum rursus marino itinere Ierosolimam se crederet proficisci, fraude nautarum declinantium insidias paganorum Laodiciam relatus est. Quo loco dum rursus moras innecteret¹³ nec spes ulla²⁰ perficiendi vota superesset, remeantibus cum Laudunensi episcopo Elinando¹⁴, quoniam et ipse illis diebus ierat Ierosolimam, quam pluribus itinerisque difficultatem^f referentibus tandem consilio Laodicensis episcopi redeundi iter mestus arripuit.

1056.
(c. Iun.).

XLII. In regnis Lothariensium necnon Francorum simulationibus^g exortis quam pluribus imperator Heinricus et rex Francorum Evosii ad colloquium, ut eas sedarent, ²⁵ convenerunt^h, sed infecta pace discesserunt. Nec multo post Heinricus imperator presente

1056.
(Oct. 5.).

papa Victore, qui pro causis papatus per Romanos male tractatisⁱ apud ipsum conquesturus venerat, diem clausit extremum. Post cuius mortem cum filio eius Heinrico^k et regina¹⁵ domno papa arbitro, sed et iudicibus episcopis et principibus regni pro simulta-
tibus, quas contra patrem habuerant, reconciliati sunt uterque comes Balduinus, pater¹⁶ ³⁰

(Dec.).

scilicet et filius¹⁷. Huic placito¹⁸ interfuit domnus pontifex Lietbertus intonsus adhuc, sicut a peregrinatione rediens ad civitatem^l suam nondum venerat, quoniam familiariter ipsum comitem ab exordio sui pontificatus dilexerat¹⁹.

XLIII. Erat in eius animo fixum²⁰ non prius intrare Cameracum, quam reviseret novum castellum, sui principatus fidele municipium, quod ob sancti Andreae memoriam ³⁵ diligentius excolebat. Quo perveniens domno comitatus Fulchero cumque^m ceteris suae familiae comitibus officiosissime suscipitur ab omnibus susceptusque in templo sancti Andreae ducitur ad orationem. Prostratus solo non quesivit in oratione lacrimas, quas semper familiarissimas habebat. Deinde surgens dedit benedictionem. Quos in tempore potuit exosculatisⁿ processit palam cunctisque refert, quantos^o viae^p pertulerit casus. Tunc ⁴⁰ domnus Fulcherus eo presente procedit ad altare, narrans, quae quantave per suam gloriosam genitricem sibi fecisset Dominus^q sancti Andreae meritis^r et precibus. Post capitis deditione videntibus cunctis sese sancto tradidit^s Andreae, offerens super sanctum eius

a) et om. 1; crebrisque Chron. S. Andr. b) currit 2. c) caelum undique et undique pontus illis add. Chron. S. Andr. ex Verg. Aen. III, 193 (ubi illis deest). d) ita 1. Verg.; accipiunt 2. 3. e) ita 2. 3; Ratapant 1. f) difficultate 1. g) simul- ⁴⁵ tationis 2. h) conveniunt 1. i) tractatus corr. -tis 2. k) Heinrico om. 1. l) suam civitatem suam 1. m) -que om. 1? D'Ach. n) exosculatus 3. o) quos 1. p) vite 1. q) Deus 1. r) precibus et meritis 1. s) Andreae tradidit 1.

1) Verg. Aen. III, 124: *Linquimus Ortygiae portus pelagoque volamus.* 2) Ib. 127: *et c. legimus f. c. t.*

3) Ib. 191: *Vela damus vastumque cava trabe currimus aequor*; cf. ib. III, 520: *velorum pandimus alas.* 4) Ea quae sequuntur ad Verg. Aen. III, 192—199 ad verbum fere formata sunt. 5) Ib. 196 sq.: *Continuo v.volvunt m. magnaue s. | Aequora, dispersi iactamur gurgite vasto.* 6) *nubibus* ib. 199. 7) Ib. 200: *Excitimur cursu et cecis erramus in undis.* 8) Ib. 201 sq.:

Ipse diem noctemque negat discernere caelo | Nec meminisse viae media Palinurus in unda. 9) Ib. 203.

10) Ib. 204: *Erramus pelago* etc. 11) Ib. 208. ⁵⁰

12) Ib. 209 sq.: *Servatum ex undis Strophadum me litora primum | Excipiunt.* 13) Cf. ib. IV, 51:

causasque innecte morandi. 14) Qui sedit a. 1052—

1098. 15) Agnete. 16) Balduinus V. comes Flandriae.

17) Balduinus VI. 18) Coloniae habito mense Decembri ⁵⁵

ineunte. 19) Cf. supra c. 15. 20) Cf. Verg. Aen. IV, 15.

altare duas uncias auri purissimi. Utque in eodem loco ad honorem Dei et memoriam sancti Andreae pro se perpes servitus esset, filium suum suo de nomine nominatum Fulconem tradidit ibidem. Quo monacho facto victualibus fratrum magna donaria contulit, quae privilegiorum iure pontificis auctoritate firmavit¹. Omnibus rite peractis venit dom-
 5 nus pontifex Cameracum. Gaudiis, quibus oportuit, a suis excipitur.

XLIII. Interea Hugo Walteri castellani nepos, quem prenotavimus^{a,2} castellatura donatum, pro-
 fieiebat aetate, tempusque proximum instabat, quo Ansellus regimine eius carere et ipse bonum suum recipere debebat^b. Porro Ansello videbatur, quia ad regendam castellaturam iuvenis ille nondum^c esset idoneus, ideoque protelare^d volebat
 suae custodiae officium^d, si sibi permitteret episcopus. Sed quamvis pontifex de imperfectione Hugonis id ipsum sentiret
 10 cum Ansello, nolebat^e tamen ipsum fraudari a praefiniti temporis spatio, putans iuvenem per disciplinam suam ad veri-
 tatis viam posse revocari, si caecitatis suae ignorantia a recto deviare^f ret. Sic sic Ansellus nullatenus impetrare valuit
 prece vel precio, quin Hugo castellaturam suam non reciperet in die suo. Adepto itaque Hugo honoris sui gubernaculo
 palam continuo fecit omnibus, quod claudebat in animo. Antea enim quomodo eum cognosceres, cum prohiberent simul
 aetas et magister? Modo vero suae potestatis compos, totius magisterii et disciplinae contemptor, fasque nefasque con-
 15 fundens, post pravitates cordis sui et illicitas voluptates^f graditur sine respectu aliquo. Potestne respectum iustitiae
 tenere, qui in civitate domini sui cives meliores et ditiores contumelias^g et^h iniuriis afficiebat, alios indempnatos et in-
 indicatos in cippo vilissimo concludebat? Villicum et cubicularium eius comprehensum alligavit catenis, predam
 eius ceterorumque civium contradicente domino suo³ violenter abduxit. Pro his et aliis huiusmodi sepe
 correptus ab episcopo et emendari nolens, sed in peius corruens excommunicatus est ab eo. At ille et hoc etiam con-
 20 tempsit nullamque misericordiam querens ad comitem de Sancto Quintino abiit ibique aliquandiuⁱ versatus, quicquid
 mali potuit, adversus episcopum et ecclesiam eius fecit.

XLV. Erat domino pontifici consuetudo nocturnis horis civitatis ecclesias cum suis familiaribus clericis nudis pedibus circuire, Dei clementiam pro se suisque suppliciter exorare. Contigit nocte quadam, quae precedebat sanctam diem parasceues, solitas ex-
 25 cubias agere, ecclesias quoque et oratoria circuire. Lustratis aliis dum venisset ad orato-
 riolum quoddam infra civitatem constructum intransque cimiterium Deo commendaret animas ibi quiescentium et omnium fidelium defunctorum, licet silenter, licet secum, sicut
 ea nox habebat, id diceret, — mira res — spiritus ibi sepulcorum clara voce cunctis qui
 aderant audientibus super eius benedictione responderunt: 'Amen'. Stupentibus cunctis
 30 et rei novitate perterritis silentio tegi pontifex petiit, quod pleniter impetrare non valuit.

XLVI. Illud oratoriolum qua de causa constructum sit, plenius exequamur. Tempo-
 ribus⁴ domni Gerardi sanctae memoriae episcopi, huius domni Lietberti praedecessoris⁵, exorta fames Cameraci, sed
 et in regionibus circumquaque adiacentibus adeo invaluit, ut morientium corpora capere non valerent cimiteria
 Cameracensis urbis. Incidit igitur ipsi domno Gerardo rationabile consilium, ut extra muros civitatis fodere faceret
 35 poliandrum, quod receptui foret tot corporibus condendorum pauperum. Iuxta quem locum ecclesiam postea in honore
 dominici Sepulchri constructam consecravit, ut propter reverentiam tanti nominis sepultura ibi esset pauperibus et
 peregrinis. Quam temporum labente curriculo⁶ dum meliorare disponderet, diurno fessus senio defunctus est^k.

XLVII. Ipse vero domnus Lietbertus⁷ praedecessoris et magistri tanto ac tali animatus exemplo devotas
 ipsius primitias laboraturus intravit. Et quoniam parva erat ecclesia, intactam reliquit et iuxta eam
 40 meliori et ampliori scemate monasterium, sicut in presentiarum cernitur, aedificavit. Huic tanto operi
 exequendo cooperatores et ministros constituit domnus pontifex eos, quos in peregrina-
 tione Ierosolimitani itineris adnotavimus^{1,8} fuisse socios, domnum Walcherum archidiaconum⁹ videlicet et Erleboldum iudicem civitatis et ministrum.

a) prenominavimus 1. b) ita D'Ach., G. L.; debeat 1—3. c) nundum 1. d) volebat sue custodie officium pro-
 45 telare 1. e) uolebat 3. f) voluptates om. 2. 3. g) contumeliis 2. h) et om. 3. i) aliquantulum 3.
 k) 14. Martii 1048 add. D'Ach. l) adnominavimus 1.

1) Cf. Chron. S. Andr. II, 31, SS. VII, 537, quae pergit: *altare scilicet de Lelycis, et in emendo allodio de Marez ipse domnus episcopus decem uncias auri dedit. Alium quoque filium Fulcherus Attrebatii monachum effecit, quem postea venerabilem Hunocarti abbatem vidimus.* 2) Supra c. 28. 3) Cf. Gesta Lietb. c. 16, SS. VII, 495, l. 5. 4) Haec ex carta Lietberti d. a. 1064 desumpta sunt, Wauters, 'Table

chronologique des chartes et diplômes imprimés concernant l'histoire de la Belgique' I, 515; Miraeus-Foppens, Opera diplom. I, 155 sq.; Gallia Christ. nova III, col. 118 sq. 5) Qui sedit a. 1013—1051. 6) Cf. infra p. 861, n. 2. 7) Hic eadem carta Lietberti exscripta est. Cf. infra c. 49. 50. 8) Supra c. 30. 9) Qui cartae episcopi superius allatae subscripsit.

XLVIII. O Moysen sanctum! o Moysen super omnes homines, qui habitant in terra, virum mitissimum¹⁾! o Moysen constitutum in foramine petrae²⁾, per quod descendit spon-
 Cant. 5, 1. sus 'in ortum^{a)} suum', ut 'comedat fructum pomorum suorum'! o Moysen fidelissimum in tota domo domini sui³⁾, non qui componat tabernaculum, quod circumferatur, sed qui aedificet domum supra petram⁴⁾, quae nullo turbine moveatur. Vocavit Dominus ad Moysen⁵⁾ Beseleel et Ooliab^{b)} eruditos in omni fabrorum et textricum scientia⁵⁾; dedit domno Lietberti Walcherum et Erleboldum plenos fide⁶⁾ et iustitia. Vocati sunt illi, qui componant tabernaculum arcae federis et^{c)} tabulis lapideis; dati sunt isti, qui aedificent templum Christo et eius genitrici. Illi sculpebant subulis et acutis lapides onichinos; isti componebant elemosinarum largitate lapides vivos⁷⁾. Ibi detrahebantur pelles hircorum aut^{d)} 10 vitulorum; hic deponuntur lacrimis et compunctione cordis sordes peccatorum. Ibi adolebantur calidi panes oleagini; hic apostolorum et martyrum redolet sanguis. Ibi remanentes carnes voratarum pecudum tradebantur igni; hic inscrutabilia iudicia Dei reservantur sancto spiritui^{e)}. Ibi manna servabatur in testimonium perfidiae Iudeorum; hic sacrosanctum corpus Christi sumitur in salutem animae et remissionem peccatorum. Cumque 15 dominus pontifex ascivisset sibi viros predictos cooperatores et consiliarios operis insumpti, tradidit eis non solum, quae habebat in domo et in civitate, sed in omni possessione sua, ad faciendum opus. Isti, quoniam dominus eorum magnis pontificii causis erat implicitus, cotidie instabant operi, donec ipsorum sollicitudine compleretur, Deo, qui verus est opifex, concedente. 20

XLVIII. Quod congregatis totius diocesis suae sanctorum^{f)} corporibus martyrum, confessorum ac virginum in honore et nomine domini nostri Iesu Christi et memoria sancti sepulchri eius et beatae et gloriosae semperque virginis genitricis eiusdem Domini nostri Mariae et omnium sanctorum Dei consecravit^{g)}, edificatoque in claustro cum ceteris officinis, quasi mulieres ad sepulchrum excu-
 bantes, abbatem et monachos eidem loco assignavit^{h)}, non tamen mortuo, sed regnanti in caelis 25 Christo mistica orationum ungenta exhibituros. Huic sanctae consecrationi ut se caelestis potentia in virtute sanctificationis palam cunctis liquesceret affuisse, visibiliter demonstravit. Per totum noctis spacium, quae sanctae benedictionis precedebat diem, super ipsum monasterium spera lucis in modum coronae caelitus emissa pependit, profecto iam signifi-
 cante Deo pro hoc laboris impendio Lietbertum pontificem misericordiae coronam ac-
 1064. cepturum. Hoc incredibile videbitur eis, qui non credunt omnia possibilia credentibusⁱ⁾. Sed ne cui ad incredulitatem scrupulum moveat, testium veracium viva^{h)} relatione defendor. Ioh. 12, 26. Ipsa quoque veritas¹⁰⁾ suis¹⁾ fidelibus promittit dicens: 'Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum pater meus'. Unde credimus ibi non defuisse Patris honorem, ubi tot sanctorum corpora convecta fuerant. Viginti et duo dicuntur affuisse. Quorum nomina^{*}, ne 35 prolixitas fastidium gigneret¹¹⁾, omittimus scribere¹²⁾. Ceterum scire volentes a se ipsis possunt colligere. Actum est et consecratum anno dominicae incarnationis M^oLX^oIII^{to} k, indictione II^a13, anno quoque pontificatus domni et patroni nostri Lietberti quarto decimo, Romae presidente papa Alexandro.

1071. L. Et ne monasterium remaneret extra civitatis ambitum, studuerunt ampliare menia, 40 circumdantes omne illud monasterii aedificium vallo et fossa cum civitate tota. Quod

*) quorum nomina infra in VI^{to} folio sequenti habentur¹²⁾ manu posteriore in margine add. 2.

a) id est hortum; o- e corr. 3. b) hooliab 2; praecedit una littera erasa 3. c) ita 1-3; ex D'Ach. d) et 3. e) spui 2. f) corporibus sanctorum 1. g) XXV. Octobris MLXIV add. D'Ach. h) viva om. 3. i) promittit suis fidelibus 1. k) MLXXIII^{to}, radendo corr. MLXIII^{to}, 2. 45

- 1) Num. 12, 3: *Erat enim Moyses vir mitissimus spiritu sancto.* 7) Cf. 1. Petr. 2, 5: *lapides vivi.*
 2) Exod. 33, 22: *ponam te in foramine petrae.* 8) Haec ex carta Lietberti supra p. 859, n. 4 allata.
 3) Num. 12, 7: *Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est; Hebr. 3, 5: Et Moyses quidem fidelis erat sunt credenti.* 10) Ioh. 14, 6. 11) Cf. Sulpic. Sev. V. Martini c. 19 fin.: *satisque sit nos ... in multis vitare fastidium.* 12) Cf. infra p. 867 sq. 13) An-
 in tota domo eius. 4) Matth. 7, 24 sq.: *viro sapienti, qui aedificavit domum suam supra petram, etc.;* num incarnationis 1063, indictionem 1. habent Notae S. Sepulchri Camer., supra p. 781.
 Luc. 6, 48. 5) Exod. 31, 2. 6. 35, 30 sqq. 36 sqq. 6) Cf. Act. 6, 5: *Stephanum virum plenum fide et*

duabus ex causis eos fecisse constat, ut civitas amplioribus aedificiis et plurimis habitatoribus nobilitaretur et circummanentes ipsi loco civitatis firmitate munirentur. Ecclesiolam vero, quam diximus mansisse intactam¹, postea multorum labente^a temporum cursu² Walterus abbas eiusdem loci³, quoniam nimia vetustate decidebat, ampliare meliorando studuit additisque sanctorum pigneribus^b memoriam sanctissimi Nicholai ibidem constituit⁴.

LI. Remis Philippus, Heinrici regis Francorum filius, presente patre consilio principum regni fuerat in regem benedicendus^c. Hanc benedictionem iure suo Gervasius procurabat archiepiscopus^d, vir omni bonitate conspicuus. Hic, ut sui officii celebrius commendaretur auctoritas, tam regalibus quam suis quoque nuntiis domnum pontificem studuit invitare. Qui licet alias maximis causis occupatus teneretur, et maxime pro werrarum tumultibus, quas previdebat insurgere, libenti tamen satis^e animo se^f sese^f petentibus exhibuit^g regiaeque benedictioni, sicut decebat, interfuit⁵. Ipse^h profecto predictusⁱ archiepiscopus omnimodis eum diligebat et super omnes metropolis suae episcopos venerabatur et colebat.

1059.
(Mai. 23.)

LII. Accidit in una quinta feria maioris ebdomadae, quae sanctum pascha precedit, infulatus pontificalibus insigniis archiepiscopus dum procederet sacrosancta missarum sollemnina celebrare, prospiciens videt astantem domnum nostrum Lietbertum pontificem. Quo viso substitit, retrorsumque rediens quibus erat infulatus insigniis exiit, et quod celebraturus erat sacramentum suppliciter domnum Lietbertum rogat celebrare; quod vix impetrare valuit. Quae res cunctis, qui aderant, in eum magnae venerationis causa fuit.

LIII. Hoc temporum curriculo² predictus Hugo in Cameracensi pago non longius a civitate quam decem milibus apud quendam locum Porgivallem dictum municipium firmavit, in quod introiens cum satellitibus suis res vicinas devastabat episcopi. Hoc episcopus diu ferre non potuit, sed collectos equites et pedites illuc direxit. Municipium assultu opprimitur et igne succensum ad terram prosternitur; sicque locus ille a satellitibus emundatur. Hugo suorum spelunca latronum⁶ perdita alibi divertit predasque et mala plurima in episcopum repetivit. His et aliis quam^k pluribus infortuniis non frangebatur miles Christi, sed sapienter cuncta ferens meditabatur, qualiter ipsius insolentiam contunderet¹⁷, quod et fecit.

G. L. 19.

LIII. Post haec Hugo quandam puellam Adam nomine, neptem videlicet Richeldis comitissae Montensis⁸, cepit amare eamque in coniugium sibi velle copulare. Sed quia excommunicatus erat, quomodo quaque ratione id perficeret, nesciebat. Quid faceret? Absolutionem non curabat magnopere, querit tamen eam ab episcopo per internuntios desiderio cupitae puellae. Porro episcopus fatigatus multis iniuriis eius absolvere eum nolebat, nisi prius^m dimissionem manu propria, quod et vulgo werpire dicitur, faceret ex omni beneficio, quod infra ambitum Cameracae civitatis habebat. Hugo vero desiderio iuvenulae inflammatus fecit episcopo secundum optionem eius. Werpivit palam omnibus, presente domino suo episcopo suisque militibus, presente comitissa Richelde suisque principibus, quicquid habebat beneficii infra civitatem ipsamⁿ Cameraci, sicque absolutus fidelitatem episcopo fecit de reliquis castellaturae bonis et inde obsides dedit. Haec autem fidelitas non diu est ab ipso Hugone observata, quia iureiurando promissam in natali^o sancti Andreae infregit eam secunda feria post palmas. In hac enim feria maioris ebdomadae factam predam super Cameracenses reddere noluit, sed in ipso absolutionis die, qui est ante parasceuen, diffidentiam domino suo mandavit. Postea Cameracum derelinquens malum, quod potuit, sicut primitus facere instituit. Commonitus crebro sub nomine terrae et in fidelitate quam iuraverat presentibus comparibus suis ante conspectum domini sui tandem venit, sed de quibuscunque interpellatus est, rectum facere nolens iniustior, quam venisset, recessit. Unde compares eius et alii quam plurimi nobiles, qui communi utriusque causa placito interfuere, reum iudicantes eum terram, quam de episcopo tenebat, ei abiudicavere.

G. L. 20.

G. L. 21.

LV. Hugo autem ad municipium, quod apud Ausiacum sibi paraverat, rediit et malum adversus episcopum facere non cessavit. Episcopus tamen patienter ferens haec omnia abiecto timore parrochiam suam circuibat, et eccle-

G. L. 22.

45 a) temporum labente 1. b) pigneribus mut. pignor. 2. c) benedict⁹nd⁹ 1. d) Remensis XLIII add. D'Ach. e) satis om. 3. f) ita 1-3. g) ipso die Pentecostes XXIII. Maii MLIX add. D'Ach. h) -e e corr. 2. i) predictus om. 3. k) quam pluribus om. 1. l) contenderet 1. m) dimissionem prius 1. n) ipsam alia manu suppl. 1. o) natale 1. 2, cod. 7 G. L. (Hafn. Thott 520).

1) Supra c. 47. 2) Cf. ex. gr. Sulp. Sev. Dial. I, 19, 4:

50 Tertio demum succedentium temporum labente curriculo, qui locus etiam supra c. 7 p. 846 l. 1, c. 46 p. 859 l. 36 conferri potest. 3) Walterus primus S. Sepulchri abbas, qui a. 1091. aut 1095. obiisse dicitur. 4) Ecclesia S. Nicolai a. 1791. vendita et destructa est. 5) Cf.

55 Bouquet, 'Recueil des histor. de la France' XI, 32; Prou,

'Recueil des actes de Philippe Ier' ('Chartes et diplômes rel. à l'hist. de France') p. XXIII sq. 6) Cf. Ierem. 7, 11; Matth. 21, 13; Marc. 11, 17; Luc. 19, 46. 7) Cf. ex. gr. Seneca De benef. III, 29, 1: ad contundendam insolentiam hominum ex fortuna pendentium etc. 8) Uxor Balduini VI. comitis Flandriae.

sias, quae sacrandae erant, benedicens et cetera ministerii sui opera perficiens. Accidit, ut, cum huius laboris exercitio ad quandam villam Buricellum nomine deveniret ecclesiamque villae consecrandam benediceret, et post consecrationem in crismandis¹ turbis fatigatus ibidem pernoctaret. Prefatum Hugonem fama^a huius rei non latuit, qui acceptis secumb^b complicitibus suis ad domum illam pervenit, in qua iam lecto receptus episcopus lassata membra commendabat quieti. Fractis domus ostiis et quibusdam resistantibus interfectis pervenit ad cameram, in qua pontifex cubitabat cum Wiboldo preposito suo et capellanis suis. Sentiens Wiboldus tumultum et violentiam ostio camerae quasi pro obice sese opposuit. Sed unus pluribus resistere non valens fracto ostio ab ipso Hugone interemptus occubuit. Denique episcopum sicut in lecto iacebat cum camisia tantum ille insanus homicida^c non timuit accipere et ad municipium suum ita nudum asportare clausumque in custodia retinere.

G. L. 23.

LVI. Hac igitur fama Arnulfus comes Flandrensis² et mater eius Richeldis excitati sumptis militibus suis continuo ambo ad Ausiacum venerunt et requirentes episcopum cum summa diligentia repertum^d reduxerunt Cameracum cum grandi gloria et honore. Donaverunt insuper palliis et muneribus ecclesiam sanctae Dei genitricis Mariae aliaque monasteria civitatis Cameracae. His itaque^e digne et laudabiliter perfectis Flandrensi comes cum matre sua laetus in patria sua rediit. Episcopus vero totis animi viribus Hugonem insecutus non contraxit manu^m, quoadusque destructo Auseiaci municipio procul eum pelleret a Cameracensium finibus. Expulsus taliter siluit adversus episcopum de omni clamore in vita ipsius, terra quoque requievit a facie malignitatis^f eius.

G. L. 24.

LVII. Superveniente senio cepit episcopus corpore lassescere, sed de aeterna vita sollicitus in animo convalescere, hereditatemque preclaram, quam ab antecessoribus possidebat ad mundi huius gloriam, transferre studuit ad nanciscendam aeternae vitae patriam. Tantum de hereditatibus et sui iuris redditibus ad ecclesiam sanctae Dei genitricis Mariae Cameracensis sedis per cartarum instrumenta contulit, ut inde refectionem cibi et potus habeant canonici per omnes dominicas totius anni, ita tamen ut in omnibus secundis feriis a congregatione generaliter missa celebretur pro anima eius et pro cunctis fidelibus defunctis. In ecclesia sancti Autberti clericos regulares constituit, abbatem eis prefecit^h, eiectis prius quibusdam clericis ibidem negligenter nimis et inordinate servientibus⁴ Altaria valde bona et possessiones preclaras superaddidit, prebendas magnifice de suo proprio restauravit. Erleboldum, qui ecclesiam sanctae Crucis aedificavit, et rebus et consilio multum iuvit et in eligendis et ponendis canonicis numerum et electionem adhibuit. Ecclesiam sancti Vedasti, quam restauravit idem Erleboldus, fecit consilio et auxilio eius. Monasterio sancti patris nostriⁱ Gaugerici Matherae^k huius civitatis decimam dedit et rebus aliis valde bonis locum ditare studuit. Novum castrum et abbatiam sancti Andreae apostoli et cenobium sancti Humberti semper fovit, semper meliorare studuit, semper exaltare non cessavit. Congregationi sanctae Mariae Atrebatensi ecclesiam de^l Belreim tradidit. In monasterio sancti Vindiciani apud montem sancti Eligii clericos regulares constituit, et eiectis illis, qui negligenter ibidem serviebant, multa de suis bonis ibi Deo servientibus superaddidit. Civitatem, quam episcopus factus pro werrarum seditione desertam invenit, populosam et opulentam fecit. Nulli suorum civium nocuit, cum omnibus prodesse studuerit. Clericos suos et omnem ordinem ecclesiasticum diligebat, sicut gallina, quae congregans pullos suos fovet eos sub alas suas.

1070.

LVIII. Ea tempestate audiens Robertus^m mortem fratris sui Balduini comitis⁵, qui apud Hasnonium ecclesiam reextruxit⁶, factione maioris Flandrensi partis super Arnulfum comitem et matrem eius⁷ Flandrias irrupit. Ad cuius violentiam refragandam predicta Richeldis comitissa cum filio Arnulfo, cum quo, sicut dictum est⁸, domnum nostrum Lietbertum de captione Hugonis extraxerat, regem Franciae Philippum evocavitⁿ eiusque auxilio apud Cassellum bellare paravit. Sed Flandrensibus, quorum dolo Robertus^o ille Flandrias intraverat, dolose pugnantibus et terga vertentibus, ipse puer Arnulfus occiditur.

a) huius rei fama 1. b) complicitibus suis secum 1. c) homicida alia manu in marg. suppl. 1. d) ea quae sequuntur usque ad c. 59: qui venerant armati, infra p. 863, l. 34, duobus foliis perditis desunt in 1. e) ita 2. f) malitiae et tyrannidis 3. g) ita etiam cod. 7 G. L. (Hafn. Thott 520). h) quarta Maii MLXVI add. D'Ach. i) nostri supra lin. suppl. 2. k) ita 2 (mathere vel niath.). 3 (mathere); mathene G. L., ubi Bethmann coniecit in Athene. l) Debelrē 2; 45 de belrē, -r- in loco raso, -et -i suppl., 3. m) Rotbertus 2. n) advocavit 3. o) Rotbertus 2.

1) confirmandis G. Lieth. 2) Qui Balduino VI. patri a. 1070. Iul. 17. defuncto succedens a. 1071. Febr. 22. interfectus est. 3) Iosue 8, 26: Iosue vero non contraxit manum. 4) Cf. carta Lietberti, data a. 1066, Miraeus-Foppens, Opera diplom. I, 157; Wauters, 'Table chronologique des chartes et diplômes imprimés concernant l'histoire de la Belgique' I, 519; Stumpf nr. 2692; Meyer von Knonau, 'Jahrb. des Deutschen Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V.' I, 498, n. 16; Le Glay,

'Glossaire topographique de l'ancien Cambrésis' p. 10 sq. et p. 150 sq. 5) Qui obierat a. 1070. Iul. 17. 6) Ubi sepultus est; cf. Meyer von Knonau, 'Jahrb. des Deutschen Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V.' II, 37. 7) Richeldem. 8) Supra c. 56.

Quo mortuo fugataque matre totus marchionatus cessit Roberto^{a.1}. Hoc eventu belli 1071.
nimis efferatus in tantam prorupit insaniam, ut dominatum Cameracae civitatis imperio
preripere vellet imperiali et^b suae^b submittere ditioni². Unde collecto frequenter exercitu
villas civitati proximas depopulans per cunctam viciniam bachabatur^c. Quod dum non
5 semel, sed bis annuatim faceret totamque Cameracensem patriam penitus in solitudinem
redigeret, domnus pontifex per internuntios eum sepe conveniebat et, ut ab incepto
desisteret, nunc prece³, nunc precio sepius orabat. Sed ne quidem audire volens, fastu
superbiae secularis inflatus, minabatur non modo a devastatione regionis non^d cessare,
sed ipsam quoque civitatem, nisi sibi eam redderet episcopus, ad nichilum redigere.

10 LVIII. Inter hos laboriosos vitae mortalis sudores, inter prescripta sanctorum ope-
rum^e exercitia Deo dignus pontifex fatigatus in infirmitate decedit, quam per tres continuos 1073—1076.
annos mira patientia sustinuit. Quem tyrannus⁴ ille audiens egrotare, tanquam de pastoris
absentia gratulabundus rursus infrendit, rursus in caulas dominici gregis⁵ insanit. Collecto
maximo exercitu velut ex improvise ad civitatem advolat, tanquam expugnaturus eam.
15 Quod factum domnus pontifex gravissime tulit et, ultra quam dici potest, indoluit. Pre-
cepit quantotius, ut in lecto gestatorio levaretur et per medias acies bellatorum usque ad
tentorium ipsius tyranni portaretur. Tantis siquidem podagrae doloribus angebatur, ut
nullo modo in pedes subsistere posset. Delatus ex sententia usque ad tentorium comitis,
postquam vidit eum, graviter infremuit et cum magna^f severitate scelestos ausus presump-
20 tionis ipsius increpavit, utque de terra dominae suae sanctae Mariae discederet, auctori-
tate pontificali commonuit. Suus enim parrochianus erat, in quantum comitatus Atrebaten-
sium sibi cedebat, quoniam Cameracensis et Atrebatensis ecclesia tunc temporis uni
pontifici parebat⁶. Illo non curante, sed mente superba pontificis obiurgationes quasi
quaedam ludicra subsannante pontifex manibus sese sustentans resumptis viribus in lecto
25 resedit et, ut sibi virga pastoralis cum stola sacerdotali porrigeretur, imperavit. Quibus
acceptis inpresentiarum protinus ipsum comitem cum omni exercitu eius usque ad satis-
factionem excommunicavit. Videns comes in viro Dei tantam mentis et iustitiae constan-
tiam, reveritus aetatem, reveritus pontificis auctoritatem, quodque verius est, terrore divino
perculsus, cum esset hora diei nona, movit castra et, licet infrendens, licet minas in-
30 geminans, quantum dies concessit, extra terram, quae sibi contradicebatur, secessit. Ceteri,
quorum mens sanior fuit, priusquam recederent, prostrati solo coram pontifice veniam
petunt et, quod deinceps hoc malum super Cameracensem ecclesiam non iterarent, tactis
sanctorum reliquiis iuraverunt. Componentes itaque singuli dampnum, quod patriam
depopulantes intulerant, absolutione suscepta laeti redeunt, quoniam, qui venerant armati
35 furore^g bellico, recedebant gratificati timore divino. Ita liberata civitas ab obsidionis terrore
studio sui pontificis laudes refert Deo suaeque gloriosae genitrici.

LX. O gloriosum pontificem non armis, sed fide pugnantiem! 'Mercennarius, et qui 1074, 1075.
non est pastor, videt lupum venientem et dimittit oves et fugit. Bonus pastor animam
suam ponit pro ovibus suis'. Ecce libertatis presidium⁷, ecce pontificis officium, Lietbertus
40 ab hostilis invasionis oppressione liberat patriam, pontifex post redargutionem scelerum
confitentibus implorat veniam. Libertate nobilis animi sese viriliter ingessit hostibus,
auctoritate pontificali redarguit tyrannorum rabiem, ne tam crudeliter ad animarum suarum
periculum grassarentur in populorum depredationibus. Ascendit ex adverso^h, opponens 1076.
se murumⁱ pro domo Israel, hoc est^k ecclesia sibi commissa, ut posset stare in prelio in
45 die Domini⁸. Ex adverso^l ascendere, est quibuslibet potestatibus prave agentibus rationis

a) Rotberto 2. b) suaeque 3. c) debachabatur 3. d) non om. 2. 3; suppl. D'Ach. e) operum in loco raso 2;
operta add. D'Ach. f) maxima 3. g) hic rursus incipit 1. h) averso 2 (corr. adv.). i) murum manu posteriore
in marg. suppl. 3. k) pro add. 1? D'Ach. l) averso 1. 2 (corr. adv. 2).

1) Cf. Meyer von Knonau l. c. p. 57sq. 2) Cf. 6) A. 1094. Mart. 23. Urbanus papa II. Atrebatensem
50 L. Vanderkindere, 'La formation territoriale des princi-
pautés belges au moyen âge' I, sec. ed. (Brüssel 1902),
p. 140. 3) Cf. ex. gr. Verg. Aen. X, 368: *Nunc prece,
nunc dictis.* 4) Robertus I. comes Flandriae. 5) Cf.
ex. gr. Aug. c. Pelag. I, 1, 2 (Corp. script. eccl. Lat.
55 Vind. LX, 424): *fremere ad dominici gregis caulas.* 7) Cf. supra c. 3, p. 844. 8) Ezech. 13, 5:
*Non ascendistis ex adverso neque opposuistis murum
pro domo Israel, ut staretis in praelio in die Domini.*

libera voce contraire, et in die Domini pro domo Israel in prelio stare ac murum oppo-
nere, fideles innocentes contra perversorum iniustitiam ex iustitiae auctoritate vindicare.
Sed stare in prelio^a non potest, qui in eo, quod preest, non oves diligit, sed lucrum^b
terrenum querit. Animae pereunt, et ipse de terrenis commodis^c laetatur. Sed noster
pastor per Dei^d gratiam bonus et libertas patriae^e opponere se contra periculum non
trepidavit, ne hoc, quod diligebat, amitteret. Nec timuit cuneos² intrare bellatorum, ne
gregis sibi commissi sustineat detrimentum. 'Iustus ut leo confidit'³. Vere confidit, qui
comitis Flandriarum faciem non erubuit, qui inter gladios militum superbiam malignitatis
eius non siluit, postremo minas tyrannidis eius non timuit. Vere confidit, qui comitem
Flandriarum pontificaliter increpavit et, quia obaudire^o nolebat, presentem excommunicavit.
Perpetrata victoria, fugatis hostibus libertas patriae¹ lecto, quo advectus erat, reportatur
ad domum necnon intra pontificale relocatur cubiculum.

LXI. Deficientibus corporis viribus augmentabatur infirmitas, et de die in diem multis
incommodis molestabatur senilis aetas. Et quoniam diutino langore iacuerat, etsi putrescente
carne pene membris omnibus deflueret livor, nunquam^f tamen cilitium, quo a diebus ordi-
nationis suae semper usus est^g, mutare voluit neque lecti duritiem a proposito religionis
rigore molliri permisit. Laborabat in gemitu suo, lavabat per singulas noctes lectum suum,
lacrimis stratum suum rigabat⁴. Quo advixit, panis ordeaceus victus eius assiduus fuit,
nec eum nisi dies sollempnis levabat; quem sic sollicite, sic honeste anteponi mandaverat
inter epulas pontificales, ut a nullo convivantium percipi posset. Epulae quidem carnum
sufficienter apponebantur, sed panis et aqua disciplinabiliter sumebantur. Inter convivantes
ieiunus, inter iocundos sobrius erat. Mensis ipsius pauperes^h nunquam deerant, quibus
diurnam annonam sicut ceteris domesticis suis constituerat. Inter quos si leprosus venisset,
sciphus ei pontificalis proferebaturⁱ et tanquam calix Domini preclarus iterum pontifici
presentabatur. Psalmos penitenciales diebus suae infirmitatis intuebatur et legebat et
ubertim ac iugiter flebat. Et ne intentio eius a quoquam impediretur, religiosi et eccle-
siasticis viris utebatur, quorum consolatione passiones carnis et animae relevabat.

LXII. O inrecusabilis necessitas mortis! O inevitabilis conditio, quae nulli parit^k!
Noster siquidem pontifex tam senectute quam morbo confectus⁵ diem suae vocationis
ultimum expectabat, et sicut cervus sitiens ad fontes aquarum⁶, ad spem aeternae¹ quietis
anhelabat. Qui nimirum in lecto decubans, licet fractis viribus deliquescens, morbos tamen
et annos mentis fortitudine vincens, monitis sanctis ad hereditatem caelestis patriae cunctos
invitabat. Imitator quippe fiebat magistri sui, de quo dicitur: 'Cepit Iesus facere et docere'.
Insinuabat mansuetudinem et misericordiam, largitatem in pauperes Christi, quam semper
exercuerat, docens, quantam apud Deum confidentiam pro hac, qui exercent^m, consequen-
tur, ut eos in die illo periclitantes in aeternum suum recipiant tabernaculum⁷. Comple-
verat et ipse mandatum evangelicum, quod dicit: 'Vende, quae habes, et da pauperibus,
et habebis thesaurumⁿ in caelo'. Vendidit sua, sed Deo, quoniam de cunctis, quae sui^o
iuris erant, sponsam Christi domini sui, sanctam videlicet ecclesiam, subarraverat pluribus-
que locis, sicut supra taxavimus⁸, Christi pauperes alebat. Et exoptans toto mentis affectu
proficere de virtute in virtutem⁹ cunctos sibi commissos hortabatur, ut poterat, presentes^p
postponere presentis seculi desideria et amare caelestia.

LXIII. Cumque de imminente eius exitu conquerentes alterutrum lamentarentur, dice-
bat: 'Nolite arbitrari, mei karissimi filii, me velle¹⁰ quasi decurso spacio ad carceres a calle^q revocari.

a) ita 1. *Vulg.*; periculum 2. 3. b) terrenum lucrum 1. c) lucris 1. d) gr. Dei 1. e) obedire 1. f) ita 1; 45
nusquam 2. 3. g) semper *add.* 1. h) nunquam pauperes 1. i) fereb- e *corr.* 3; porrigebatur 1. k) parci 2.
l) sequ. uite *del.* 2. m) exercentur 2. n) ita 1. *Vulg.*; thesauros 2. 3. o) iuris sui 2. p) presens 1. q) ita 1-3;
calce *Cic.*

1) Supra c. 3, p. 844 l. 11. 2) Cf. ex. gr. Sulp. V, 19, 52: *confecti senectute*; De off. III, 27, 100: *se iam confectum senectute*. 6) Ps. 41, 2: *Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus*. 7) Luc. 16, 9: *facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut, cum defeceritis, recipiant vos in aeterna tabernacula*. 8) Supra c. 57. 9) Ps. 83, 8, supra p. 844, n. 1. 10) Ea 55

Quid enim habet vita humana¹ iocundius²? Quid non potius laboris? Non libet enim michi deplorare vitam, Cic. Cato. quomodo multi et indocti³ faciunt, neque me vixisse penitet, quoniam ita vixi, ut non frustra me natum existimem, et ex vita discedo ita, tanquam ex hospitio, non tanquam e domo. Commorandi naturae⁴ auctor Deus⁵ diversorium⁶ nobis, non habitandi, dedit. Moriendum⁷ certe est, et id incertum an eo ipso die⁸. Omnia⁹ vero, quae secundum naturam fiunt, sunt habenda in bonis. Quid est autem tam secundum naturam quam senibus emori?¹⁰ Horae¹¹ quidem cedunt et dies et menses et anni, nec preteritum tempus umquam revertitur, nec, quid sequatur, sciri potest; quod cuique temporis ad vivendum datur, eo debet esse contentus¹². Tantum¹³ remanet, quod recte factis et virtute consecutus sis¹⁴. Sed¹⁵ vivendi finis est optimus, cum integra mente certisque sensibus opus ipse¹⁶ suum, qui¹⁷ coagmentavit¹⁸, Deus¹⁹ dissolvit. Ut aedificium idem facillime destruit²⁰, qui construxit, sic hominem eodem²¹ optime, qui²² conglutinat, Deus²³ dissolvit²⁴. Mortem²⁵ igitur omnibus horis impendentem²⁶ meditemur. Nam²⁷, dum sumus inclusi²⁸ in his compagibus corporis, quodam necessitatis et gravi opere perfungimur²⁹. Sed ipse Deus auctor immortalitatis, ut finem poneret necessitati, terminum vitae carnali dedit, volens nos venire ad ipsum munus immortalitatis. Unde nec censeo lugendam mortem, quam immortalitas consequitur³⁰. "Si enim credimus, quod Iesus mortuus est et resurrexit, ita et Deus eos, qui dormierunt per Iesum, adducet cum eo."³¹

LXIII. Inter haec flante austro lilium sensim³² in pallorem³³ migrabat, quia videlicet 'omnis caro fenum et omnis gloria eius tanquam flos feni'. Quod animadvertentes, qui aderant, sacrosancti evangelii deferunt³⁴ codicem, quatinus recedenti de seculo dominicae passionis supplicia, quae pro nostra redemptione sustinuit, recitarentur et demonum spiritus tantae lectionis ventilabro repellerentur. Cumque a circumstantibus interrogaretur, an intenderet his, quae legebantur, respondit recitari passionem Christi secundum evangelium Iohannis. Postquam ventum est ad id: 'Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit: Consummatum est', percipiens et ipse viaticum corporis et sanguinis Christi inter manus plangentium Deo, cui omnia vivunt³⁵ et cui non pereunt moriendo corpora nostra, sed mutantur in melius, suum tradidit spiritum. Vicesimo sexto ordinationis suae anno felix episcopus, senex emeritus, vetus hospes, plenus dierum³⁶, dans pacem filiis et vale dicens ultimum, vinculis carnis absolutus feliciter X^o kalendas Iulii³⁷ decedente sole migravit ad Christum.

LXV. Testati sunt, qui interfuerunt, post emissum spiritum capillorum ipsius albedinem in pristinum iuventutis redisse colorem. Testatur etiam religiosorum virorum contubernalis veritas, quod per decennium, priusquam vita decederet, a tactu genitalium membrorum penitus abstinerit. Sed si necessitas naturalis vel in equitando³⁸ vel in procinctu quolibet alio tangere compulit, pallio vel camisia manus obvolvitur. Dum vero corpus eius mortuum nudaretur ad lavandum, ut monstraret Deus pudorem castitatis, quem servaverat, ea membra cancellatis manibus³⁹ sibi textit, sicque, donec reindueretur, iacuit. Lotus aqua vinoque perfusus, postquam est feminalibus reindutus, complotas manus dissolvit⁴⁰, sicque quasi rursus⁴¹ mortuae reciderunt. Qui aderant videntes glorificaverunt Deum, qui facit mirabiles res⁴², et funeris exequias explentes levaverunt corpus feretro. Quod deportantes locaverunt in ecclesia sanctae Dei genitricis et perpetuae virginis Mariae vigilasque noctis illius ibidem cum psalmis et orationibus in luctu et merore maximo peregerunt⁴³.

- a) -us expunct. 2. b) ita 1; coagmentavit 2. 3. c) destruit 1. d) inclusi om. 1? D'Ach. e) sensim om. 1.
f) ita 1; pallore 2. 3. g) codicem deferunt 3. h) equitando mut. quietando 3; quietando 1. 2. i) solvit 1.
k) rursus om. 1. l) peieerunt 1.

45 quae sequuntur ex Ciceronis Catone maiore 23, 83sq. (rec. C. Simbeck, Lipsiae 1912) compilata sunt: nec vero velim quasi decurso spatio etc.

- 1) Quid habet enim vita commodi Cic. Cato 23, 84.
50 2) et docti (et ii docti Klotzii editio Teubn.) saepe fecerunt ib. 3) natura deversorium dedit ib.
4) Moriendum — die ib. 20, 74 (id habet Klotz).
5) Omnia — emori ib. 19, 71. 6) Horae — contentus ib. 19, 69. 7) Tantum — consecutus sis ib.
55 8) Sed — dissolvit ib. 20, 72. 9) ipsa . . eadem quae . . natura Cic. 10) eadem . . quae . . natura

Cic. 11) Mortem — impendentem timens qui poterit animo consistere ib. 20, 74. 12) Nam — perfungimur ib. 21, 77. 13) Ib. 20, 73: (Ennius) non censeo lugendam esse mortem, quam immortalitas consequatur. 14) Cf. ex. gr. Luc. 20, 38: omnes enim vivunt ei. 15) Cf. ex. gr. Gen. 35, 29: senex et plenus dierum. 16) Aliter in vigilia sancti Iohannis baptistae (= Iun. 23) G. L. c. 24 fin., SS. VII, 497. Cf. SS. VII, 497 n. 14 et infra p. 867 l. 3 et n. 1. 17) Ad elocutionem cf. Solin. 1, 75: et manibus cancellatis et brachiis. 18) Cf. ex. gr. Ps. 85, 9sq.: glorificabunt nomen tuum. Quoniam magnus es tu et faciens mirabilia.

LXVI^a. Mane facto detulerunt illud ad monasterium sancti Sepulchri, quod ipse^b a fundo sicut est aedificaverat et ordinato abbate et monachis locum possessionibus et rebus commodis, sicut hactenus cernitur, honoraverat¹. Ibi^c quoque ante quinquennium, quam vita decederet, effodi sepulchrum sibi fecit. Quod certis diebus revisens et primo quidem desuper incumbens lacrimis et gemitibus fossam perfundebat, deinde pane vel carne vel aliis cibariis implebat, quae pauperibus mox erogari faciebat. Sepultus est autem cum gloria et honore pontificali anno pontificatus sui vigesimo-sexto, nono kalendas Iulii, dominicae incarnationis MLXX^o sexto, temporibus Gregorii septimi papae, regnante domino nostro Iesu Christo, cui est honor et gloria in secula seculorum. Amen.

Explicit vita domni Lietberti episcopi edita a quodam monacho
nomine Rodulfo*.

APPENDIX.

EPITAPHIVM^d DOMNI LIETBERTI EPISCOPI.

Clauderis hoc titulo lapidum, Lietberte^e sacerdos,
Spes et amor patriae, laus, decus ecclesiae.
Hancque domum Christi spe felix instituisti,
Rursus ut octava luce fruaris ea.
Clauditur incessu Cancris solisque recessu
Orbi sexta dies; quae tibi sit^f requies**.

NOTITIA DE MORTE ET TRANSLATIONE LIETBERTI EPISCOPI CAMERACENSIS.

Ea quae sequuntur codex 2 post Vitam Lietberti p. 32 absolutam manu posteriore scripta habet p. 33, in codice 1 f. 78^r Vitae Lietberti manu Francisci de Bar saec. XVI. immediate subiuncta sunt sine dubio e codice 2 desumpta, cum haec praemissa sint: In MSS. codicis S. Sepulchri sub finibus vite domini Lietberti scriptum legi: Nono kal. Iulii etc. Quae habes apud

*) Ita 1; Explicit vita domni Lietberti Cameracensis ecclesiae episcopi 2; Expl. v. d. L. Cameracensis episcopi ecclesiae, dominici Sepulchri in eadem urbe fundatoris, edita a domno Radulfo eiusdem cenobii monacho 3².

**) In 1 sequitur: Epythaphium domni Alvisi episcopi Athrebatensis^{g, 3}.

Sub cruce, sub sporta, sub virga pontificali
Me crucio, macero, sed in hoc certamine vinco.
Dum loca sancta peto, petit et mea Marta Mariam.
Martha iacet fessa, non fessa Maria ministrat.
In finem populi finit mea Martha ministrans,
Incipit illa soror nescia fine premi.

a) nulla capitulum distinctio 2, ubi manu multo posteriore in marg. suppl.: capl; LXVI. b) ipse om. 1? D'Ach. c) Ubi 3. d) ita (Epit. d. L. ep.) 3, ubi hi versus Vitam Lietberti f. 33 sequuntur; hoc epitaphium in fronte libri p. 2 inter capitulum conspectum et prologum manu saec. XII. vel XIII. in., quae totam Vitam scripsit, habet ita inscriptum: Epitaphium domni Lietberti Cameracensis episcopi, ecclesiae dominici Sepulchri fundatoris, 2, ubi p. 37 manu saec. XV. ex codice 3, ut videtur, repetitur (v. 1 tumulo; supra p. 839 n. 9); Epit. d. L. episcopi om. 1, qui codex f. 82 hos versus aequae ac 3 40 Vitae Lietberti subiungit, ubi manu saec. XVI. superscr. Epitaphium S. Lietberti. — Epitaphium Lietberti typis impressum est apud D'Achéry p. 734; AA. SS. Boll. 23. Iun. V (3. edit.), 515 (ed. a. 1743. IV, 605); Migne Patr. Lat. CXLVI, 1484. e) Lietberte 1. 3. f) fit 2. g) manu Francisci de Bar saec. XVI. add. 1: Hic fuit VI^{us} abbas Aquicinctensis, antequam fuerit episcopus Attrebatensis.

1) Cf. supra c. 46—49. De sepultura Lietberti cf. Gesta Lieth. c. 24 fin. 2) Cf. supra p. 838 et n. 2. Notitiam Necrol. S. Sepulchri Camer. plenius edidit L. Bethmann SS. VII, 398 n. 47 (ex cod. Camerac. bibl. civ. nr. 734 saec. XII) in hunc modum: 2. Non. Iulii obiit Rodulfus noster monachus et sacerdos, qui domni et patroni nostri Lietberti Cameracensis ecclesiae pontificis vitam, sudores, quos pro eadem sudavit

aeclesia, et finem vitae praesentis in uno volumine luculento sermone descripsit. In Necrologio hic prologus Vitae Lietberti, supra p. 841 l. 13—15, exscriptus est. 3) Qui sedit a. 1131—1147; obiit in itinere crucis, Sept. 6., Philippopoli; cf. Odonis de Deogilo Lib. de via S. Sep., SS. XXVI, 61. 64; epist. Ludowici VII. 50 regis ad Sugerium, 'Recueil des hist. des Gaules et de la France' XV, 488.

D'Achéry p. 733; *AA. SS. Boll.* 23. Iun. V (3. ed.), 499 (ed. a. 1743. IV, 586); *Migne Patr. Lat.* CXLVI, 1484.

IX°.¹ kal. Iulii obiit domnus Lietbertus Cameracensis atque Attrebatensis episcopus tricesimus primus, dominice incarnationis M^o septuagesimo sexto; III° kal. Octob. translatio eius, dominice incarnationis M^oCC^o undecimo. Ab obitu usque^b ad translationem eius CXXXV. A translatione^c prima usque ad secundam LXI; VIII^od idus Iunii translatio secunda.

1076.
Iun. 23.
Sept. 28.
1211.
1272.
Iun. 6.

DE SANCTIS ECCLESIAE CAMERACENSIS RELATIO AVCTORE
MONACHO VALCELLENSI.

10 *Codex Havniensis bibl. regiae Thott, 4to, nr. 520 (= 3) absoluta Vita Lietberti f. 33 sq. eadem manu saec. XII. pauca de Lietberto et ecclesia S. Sepulcri Cameracensi et catalogum sanctorum, quorum reliquiae in dedicatione ecclesiae S. Sepulcri a. 1064. facta praesentes erant, subiungit, quae in monasterio Valcellensi (Vaucelles, dép. Nord, arr. Cambrai) ord. Cisterciensis a. 1131. condito conscripta sunt². Eadem exstant in codice Cameracensi nr. 862 (766) (= 2),*

15 p. 37 sq. inter excerpta ex Gestis episcoporum Cameracensium manu saec. XV. compilata, quae sicut etiam catalogus sanctorum ex codice Havniensi descripta esse videntur (cf. supra p. 839). Codicis Cameracensis variam lectionem perpaucis exceptis neglexi. Haec edita sunt *AA. SS. Boll.* 23. Iun., t. V (edit. 3), 515 sq. (ed. a. 1743. IV, 606), 'ex MS. coenobii Vallicensis', ut ex verbis infra p. 868 l. 15 coniecisse videntur, sed re vera ex apographo ipsius codicis Camera-

20 censis nr. 862 (766).

Similem catalogum reliquiarum in dedicatione Hasnoniensis coenobii a. 1070. a Lietberto episcopo facta allatarum habes in Tomelli *Historia Hasnon.*, SS. XIV, 157.

Hic venerandus antistes³ XXX^{us}I^{us} a beato Vedasto Cameracensem atque Atrebatensem pariter gubernavit ecclesiam.

25 In diebus quoque ipsius apud Altum Montem inventum est corpus beati Marcelli papae et martyris, quod 1054—1070. tempore Dagoberti regis Francorum et beati Vincentii cognomento Madelgarii⁴ eiusdem cenobii monachi et fundatoris largiente beato papa Martino illuc delatum fuerat⁴.

Qui⁵ videlicet episcopus sanctae memoriae Lietbertus inter alia donaria, quae diversis contulit ecclesiis, etiam beatae Mariae Cameracensi ecclesiae dedit altare de Anuerlech^f cum appenditiis suis 1075. Necr. S. Mariae Cam.

30 et tertiam partem in Lietscinis^g et dimidiam villam Ogi^h, Cameraci vero decimam monetae et Matheramⁱ, et in vico de Paschiertrau^k cambam unam, et in Bolengria^l furnum unum, et in Foro gavalum unum.

Item notandum, quia, dum basilicam in honore dominici Sepulchri edificasset, sepulchrum quoque Domino in medio eiusdem basilice construxit rotundo scemate, in modum scilicet sepulchri, quod est Iherosolimis. Unde et marmor superpositum sepulchro Cameracensi

35 habet longitudinem VII pedum, quoniam et locus, ubi positum fuit corpus Domini, eiusdem longitudinis existit. Hoc autem sepulchrum columpnae marmoreae exterius valde decorabant, intus vero ita erat propiciabile, ut quivis duro corde⁶ adveniens ad affectum devotionis facillime moveretur. Porro sepulchrum istud quidam abbas eiusdem cenobii nomine Fulbertus evertit⁷, aliud vero in dextera parte eiusdem basilicae, sicut inpresen-

40 tiarum cernitur, edificavit.

a) IX° fortasse e corr. 2; Nono 1; Decimo *D'Ach.* b) usque ad translationem om. 1. c) translatone 2. d) quae facta est Octavo Idus Iunii, om. transl. sec., *D'Ach.* e) -d- e corr. 3. f) Andreleth *Necr. Cam.* g) liescinis 2. h) Ogeii *Necr. Cam.* i) materam 2. *Necr. Cam.* k) passchiertrau 2; Pasquerthrau *Necr. Cam.* l) bolengria mut bolengreia 3.

45 1) Cf. G. Lieth. c. 24 fin., SS. VII, 497. Sed X. V. Lieth. c. 64, supra p. 865. 2) Infra p. 868 l. 15. Cf. etiam l. 38 sq. de Fulberto abbate S. Sepulcri. 3) Lietbertus. 4) Cf. Miracula S. Marcelli, quae Ursio abbas Altimontis ad Lietbertum episcopum scripsit, SS. XV, 799 sqq. 5) Haec ex Necrol. S. Mariae Camerac., SS. VII, 497. n. 14. Cf. carta Lietberti, Wauters, 'Table chronol.' l. 537; Le Glay, 'Glossaire topographique de l'ancien Cambrésis', Cambrai 1849, p. 12 sqq. M. Bruchet, 'Les rou-

leaux des morts de St. Sépulcre et de St. Aubert de Cambrai', Mémoires de la commission historique du département du Nord XXX (1914), cf. 'N. Archiv' XLV, 454, n. 498, nihil huc pertinet. Cf. etiam A. Molinier, 'Les obituaires français au moyen âge', Paris 1890, p. 208. 6) Cf. ex. gr. Is. 46, 12: *Audite me duro corde.* 7) Quem, cum esset monasterii dilapidator, a. 1128. depositum esse tradit Gallia Christiana (nova) III, col. 120 (= Le Glay, Cameracum Christianum, Lille 1849, p. 171).

Quia vero descriptor gestorum huius sancti pontificis asserit ad dedicandam dominici Sepulchri basilicam XXII corpora sanctorum diocesis Cameracensis fuisse allata nec tamen ea propter tedium scripto designasse, sed scire volenti per se colligere posse asseverat¹, nos quidem, quinam fuerint illi sancti^a, quorum corpora sunt advecta, ex parte scientes et ex parte nescientes, iccirco hic annotare libet nomina sanctorum non solum XXII^{orum},⁵ sed etiam aliorum, quos scilicet in episcopatu Cameracensi vel esse vel fuisse sive legendo sive audiendo didicimus.

Sanctus Marcellus papa et martyr a cenobio^b Altimontis. I.

Sanctus Lifardus archiepiscopus et martyr a cenobio Hunocurtensi^c. II.

Sanctus Salvius episcopus et martyr a cenobio Valentianensi^d. III. 10

Sanctus Sulpicius discipulus eius et martyr ab eodem cenobio. IIII.

Sanctus Foillanus episcopus et martyr a cenobio Fossensi. V.

Sanctus Hermes martyr a villa Rognas. VI.

Sanctus Adrianus martyr a cenobio Geraldimontis. VII.

De isto martyre narravit nobis dominus Willelmus olim huius cenobii Valcellensis² prior, 15 quia ipse interfuit, quando incolae loci hesitantes, utrum ossa eiusdem martyris essent, accenderunt ignem, ut in eo missa probarentur. Et ecce gratia Christi, cuius nimirum amore preciosus martyr fuerat passus, supra ossa illius apparuit circulus aureus, habens in medio sui signum sanctae crucis. Quod videntes, qui aderant, gavisii sunt et laudaverunt Deum ossaque martyris in ecclesiam^e beati Petri apostoli cum honore et gaudio porta- 20 verunt.

Sanctus Gaugericus episcopus et confessor ab urbe Cameracensi. VIII.

Sanctus Authbertus episcopus et confessor ab eadem urbe. IX.

Sanctus Aicadrus^f abbas et confessor a cenobio Hasprehiensi^g. X.

Sanctus Hugo ab eodem cenobio. XI. 25

Sanctus Sarius confessor a cenobio Castellensi. XII.

Sanctus Humbertus confessor a cenobio Maricolensi. XIII.

Sanctus Gislenuis confessor a cenobio Cellensi. XIII.

Sanctus Landelinus confessor a cenobio^h Crispinensi. XV.

Sanctus Etto confessor a [villaⁱ Dompierre^j]. XVI. 30

Sanctus Wlmarus et sanctus Erminus confessor a cenobio Laubiensi. XVII. XVIII.

Sanctus Vincentius confessor a vico Sonegias. XVIII.

Sancta Maxelendis virgo et martyr a cenobio Castellensi. XX.

Sanctae Aldegundis, Aldedruidis et Maldeberta virgines a cenobio Malbodiensi.

XXI. XXII. XXIII. 35

Sancta Gudila virgo a villa Brusselle^k. XXIII.

Sancta Hiltrudis virgo a cenobio Letiensi. XXV.

Sanctae Pharahildis et Reineldis^l sorores³ et virgines a diversis locis. XXVI.

XXVII.

Sancta Waldetrudis uxor beati Vincentii confessoris a cenobio Montium. XXVIII. 40

Horum liberi fuerunt sanctus Landricus Metensis episcopus et Dentlinus, Aldedruidis quoque et Madelberta virgines suprascriptae^{m, 4}.

a) *sci in loco raso* 3. b) *cenobi* 3. c) *hunocourten*, *primum -o- e corr.*, 2. d) *Valenchianensi* 2. e) *ecclesia* 3 (*etiam* 2). f) *ita* 3; *Aicardus* 2. g) *hasphiensi* 3; *haspsiensi* 2. h) *super cenobio locus raso* 3; *territorio, superscr.* vel *cenobio*, 2. i) *pro v. D. locus raso* 3; *villa Döpierre eadem manu postea in spatio initio vacuo relicto* 45 *suppl.* 2. k) *Bruxelle* 2. l) *vel Reineldis* 2. 3. m) *numeros XXIX. XXX perperam add. 3; omnes numeros om.* 2.

1) V. Lietb. c. 49, supra p. 860. 2) Ord. Cisterc. nihil inveni. 3) Quod negatur AA. SS. Boll. 16. lul. ab Hugone de Oisiaco castellano Cameracensi a. 1131. IV (1748), 174sq. 4) Cf. ex. gr. Vita Vincentii seu conditi, de cuius fundatione cf. imprimis Cont. Valcell. Madelgarii c. 12—15, Anal. Boll. XII (1893), 429 sqq. a. 1131. et 1132, SS. VI, 459. De Wilhelmo priore 50

VITA BENNONIS II. EPISCOPI OSNABRUGENSIS AVCTORE NORTBERTO ABBATE IBVRGENSI.

EDIDIT H. BRESSLAU.

Vitam Bennonis secundi, qui ab anno 1068. usque ad annum 1088. episcopus diocesi Osnabrugensi praefuit, inter monumenta biographica saeculi undecimi praecipuum locum obtinere viri docti inde a Iusti Moeser temporibus omnes consentiunt. Sermone enim simplici sed non ineleganti scripta, insignis copia rerum et argumenti, non minus insignis cultu et amore veritatis
 10 *plerisque aliis eius aevi scriptis praecellit, quo propter partium et sectarum saevissimas inimicitias tot auctores aut blandiendo et adulando aut obiurgando et increpando fidem historicam violare conati sunt.*

Vita Bennonis in monasterio Iburgensi ab episcopo fundato scripta est inter annum 1090. et 1100, cum Ekbertus marchio Misnensis interfectus¹, Wibertus antipapa, qui Clemens III.
 15 *vocabatur, nondum mortuus esset². Auctor nomen suum reticet; sed ex verbis, quibus cap. 24. Nortberti, tertii Iburgensis monasterii abbatis, mentionem facit, viri docti iam dudum collegerunt, eum de se ipso locutum esse; neque est, cur hac de re dubitemus. Nortbertus oriundus ex pago Brabantino, Coloniae apud ecclesiam maiorem S. Petri a cognato qui scholas regebat educatus, postea canonicus Babenbergensis, deinde monachus factus in coenobio Sigebergensi, a Reginhardo*
 20 *abbate anno 1085. Iburgum missus et a Bennone episcopo abbas huius monasterii ordinatus est, cui plus quam triginta annos fideliter praefuit. Mortuus est 4. d. m. Decembris a. 1117³.*

Saeculo 12. auctor Annalium Iburgensium, quorum exigua tantum fragmenta supersunt⁴, saeculo 15. Ertwinus Ertmann, qui inde ab anno 1481. chronicon episcoporum Osnabrugensium scripsit⁴, saeculo 16. Bernardus Witte monachus Liesbornensis, qui historiam Westphaliae usque
 25 *ad annum 1520. composuit⁵, et Gerhardus Kleinsorgen, auctor historiae ecclesiasticae Westphaliae, quae res usque ad annum 1577. gestas enarrat⁶, Vita Bennonis usi sunt.*

1) Cap. 20. Mortuus est 3. d. m. Iulii a. 1090. 2) Cap. 18. Obiit 8. d. m. Septembris a. 1100. 3) Epitaphium praebeant Annales Mauri Rost ('Osnabrücker Geschichtsquellen' III, 18). Quo docemur Nortbertum 4. d. m. Decembris mortuum esse, cum abbas annorum prope triginta trium fuisset. Ex Vitae cap. 24. intellegimus eum pene per quadriennium ante mortem episcopi († 1088 d. 27. m. Iul.) abbatem creatum esse. Quae
 35 facile inter se conciliari possunt, si Nortbertus initio anni 1085. abbas factus et sub finem anni 1117. mortuus est. Hugo, Nortberti successor, nominatur primum in charta ('Osnabrücker Urkundenbuch' I, 195 n. 230), cuius verba haec sunt: *Actum est hoc . . . anno dominicae incarnationis mill. CXVIII* (ita 'Osnabr. Urkundenbuch'; M. C. XVII. Möser, 'Osnabrück. Geschichte' ed. Abeken IV, 72, sed in superscriptione chartae et ipse 1118), *iam per Dei gratiam ordinato abbate*
 40 *fratre Hugone, secunda die ordinationis eius, quae*

facta est VI. sabbati in festo sancti Nicolai. Qua ex charta facile concludas Nortbertum anno demum 1118. mortuum esse; nam quod Maurus Rost (l. c. p. 18) scribit, sedem abbatis per annum vacasse, plane incredibile est. Sed notas chronologicas huius chartae unico codice saeculi 14. servatae et verborum usu (VI. sabbati; in chartis Osnabrugensibus huius temporis diem mensis ita notari prorsus inusitatum est) et rerum fide (a. 1118. festum S. Nicolai non die sabbati, sed die Veneris erat) corruptas esse docemur; itaque contra testimonium epitaphii facientibus fidem nego. 4) Ed. Forst, 'Osnabrück. Geschichtsquellen' vol. I. 5) Ed. Monasterii 1778. Cf. de eo Nordhoff in 'Zeitschrift des Vereins für Geschichte Westfalens' XXVI, 177sq. 6) Ed. Monasterii 1779. Cf. de eo v. Steinen, 'Die Quellen der Westphälischen Historie' p. 79sq., et Seibert, 'Westfälische Beiträge zur Deutschen Geschichte' I, 343 sqq.

Eodem fere tempore codex antiquus a. 1581. incendio monasterii Iburgensis perit et a. demum 1587. monachi a custode vici Dinklagensis, Iohanne Klinkhamer, eius apographon nacti sunt¹. Apographon hoc, ita enim mihi videtur, a. 1651. vel 1652. Aegidius Gelenius, qui tum vice archiepiscopi Coloniensis episcopatum Osnabrugensem visitabat, sibi describendum curavit et apographon quarto decimo farraginum suarum volumini, quod hodie in archivo civitatis Coloniensis asservatur, inseruit².

Latebat iam apographon Gelenianum in schedis viri de historia provinciae Coloniensis optime meriti, cum Maurus Rost, cuius pater Carolo I. rege ex Magna Britannia sive fugerat sive expulsus erat, natus d. 9. m. Nov. a. 1633, inde ab a. 1653. monachus Iburgensis, 10. d. m. April. a. 1666. abbas monasterii a Bennone fundati electus est. Qui vir, quamvis doctus, 10 pius, prudens, tamen perverso animi consilio cedens, cum demonstrare studeret montem Iburgensem totum quondam abbatiae fuisse neque quidquam aut iuris aut proprietatis ibi episcopis Osnabrugensibus post fundatum monasterium fuisse, castellum autem episcopale multo post summa cum monachorum iniuria Iburgi constructum esse, Vitam Bennonis ad hoc propositum aptare atque accommodare coepit. Omissis igitur eis capitibus, quae suo consilio repugnare videbantur, 15 additis aliis, quae ad id probandum idonea putabat, insertis chartis, quas ad illustrandam historiam Bennonis et primordiorum monasterii ex archivo Iburgensi elegerat, plurimis locis res et verba Nortberti commutans, opus egregium, quod praedecessor successoribus suis abbatibus et monachis Iburgensibus ad aeternam Bennonis memoriam reliquerat, crudeliter et stolide deformavit atque depravit. Genuinae Vitae codice celato ac demum suppresso, adulteratae ac vitiatuae 20 apographa tria sive plura scribi iussit atque hac fraude posteritatem per plus quam duo saecula infelicitate fefellit. Cum enim vera Nortberti Vita in archivo Coloniensi incognita lateret, spuria primum anno 1723. ab Eccardo in secundo volumine Corporis historici medii aevi p. 2161—2194, deinde anno 1856. a Rogero Wilmans in Scriptorum nostrorum volumine duodecimo p. 58—84 edita est³; neque quisquam ante v. cl. Fridericum Philippi de operis incorrupta integritate dubitavit. Qui cum historiae episcopatus Osnabrugensis assidue operam navando acute et sagaciter persperisset ea, quae in Vita typis vulgata de fundatione monasterii narrabantur, non vera ideoque non a Nortberto scripta esse, haec quidem et alia pauca recte, nonnulla autem falso in suspicionem vocavit, et cum de ratione tractaret, quae inter Vitam nostram et excerpta Annalium Iburgensium, Ertmanni, Wittii intercederet, plane in magno errore versatus est⁴. Qua re ad- 30 versarium strenuum, Paulum Scheffer-Boichorst, quondam sodalem nostrum, iniquo fato nuper litteris creptum, provocavit, qui nexu, quo illi scriptores inter se cohaerent, luculenter exposito, chartas quidem Vitae insertas, de quibus Philippius non egerat, interpolatas et paucis locis textum corruptum esse concessit, sed cum reliquas Vitae partes prorsus genuinas esse contenderet, erravit et ipse et rationem interpolationum a Philippio acuta coniectura repertam parum intellexit⁵. 35

Quae cum ita essent cumque de hac controversia viri docti alii aliter iudicarent, feliciter mihi contigit, ut in archivo Coloniensi farragines Gelenianas perlustrans in apographon Osnabrugense Vitae Bennonis huc usque incognitum inciderem. Quo lecto atque, cum codex benignitate praefecti archivi Coloniensis v. cl. I. Hansen Argentoratum missus esset, iterum iterumque relecto, genuinum Vitae textum, ab interpolationibus Rostianis immunem et typis vulgato uberius, 40 nobis a Gelenio servatum esse magno cum gaudio intellexi, neque dubito, quin nova, quam propono, editio monumenti pretiosissimi omnibus, quamvis paucis, qui historiae medii aevi studium adhuc fovant, grata et accepta admodum veniat.

Ad quam parandam praeter codicem Gelenianum (G)⁶, de quo supra paucis, uberius in 'Neues Archiv' XXVIII, 82s. egi, ad errores scribae Geleniani corrigendos tres codices Vitae 45 interpolatae adhibui, quos ex eodem apographo Klinkhameriano, quo G, derivatos esse credo. Sunt autem hi:

1) Ex hoc apographo Iacobus Thorwarth abbas Iburgensis medio saeculo 17. pauca de Bennone episcopo et de fundatione monasterii cum Gabriele Bucelino communicavit, quae ille Germaniae sacrae (ed. 1662) inseruit. 2) Cf. ad haec et sequentia quae disserui 'Neues Archiv' XXVIII, 81sq. 3) Germanicam versionem a. 1866. M. Hartmann in 'Mittheilungen des historischen Vereins zu Osnabrück' VIII, 211sq. edidit.

4) 'Neues Archiv' XXV, 767sq. Cf. quae dixit Bloch ibidem p. 835sq. 5) 'Sitzungsberichte der königlich preussischen Akademie der Wissenschaften' 1901 n. VII. 50 Cf. quae de hac dissertatione scripsi 'Neues Archiv' XXVI, 774sq. Utilissima est diligens et acuta commentatio de lege rhythmici a Nortberto observata, quam v. cl. v. Winterfeld dissertationi Schefferianae addidit. 6) Contulit praeter me ipsum H. Wibel. 55

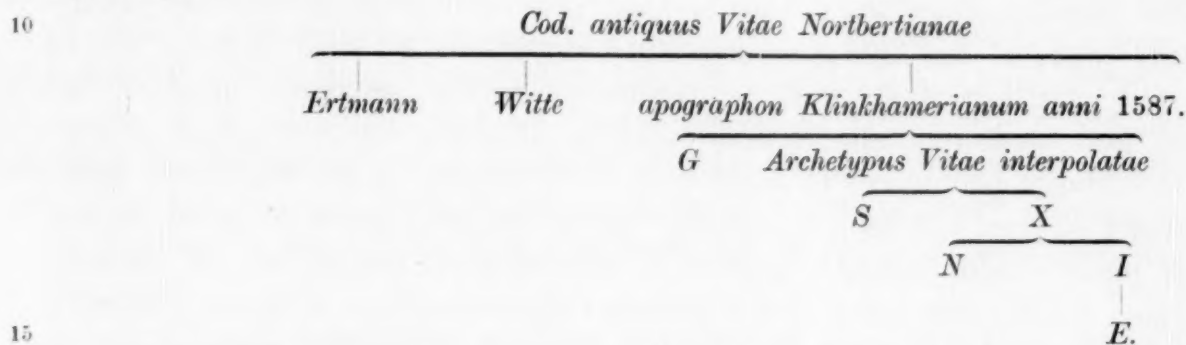
VITA BENNONIS II. EPISCOPI OSNABRUGENSIS AVCTORE NORTBERTO. 871

S = codex quondam Iburgensis hodie latens, cura Mauri Rost a. 1680. scriptus, cuius lectionem variam a viro quondam clarissimo Carolo Stüve annotatam R. Wilmans in editione sua numero 1 notavit;

N = codex bibliothecae comitum Esterhazy (quondam comitum Plettenberg) in oppido Nord-
5 kirchen servatae, exaratus fere eodem tempore a scriba Mauri Rost¹;

I = codex archivi parochialis Iburgensis, scriptus anno 1682. vel 1683. ab eodem scriba Rostiano, ad cuius apographum editio Eccardiana (*E*) facta est².

Qui codices, qua affinitate inter se et cum apographo Geleniano coniungantur, hoc stemmate exprimitur:

Novam editionem ita institui, ut codicem Gelenianum ubique fere sequeretur; ubi ab eo recessi, eius lectiones orthographicas primo quoque loco, reliquas omnes annotavi. Codicum interpolatorum lectiones eis tantum locis, ubi ad crisin alicuius momenti esse mihi videbantur, annotavi, ceteras omnino omisi. Ad capita aliquot lectiones excerptorum Wittii ('Neues Archiv' XXV, 787 ss.)
20 et Ertmanni annotavi, quae litteris W et Ertm. signatae sunt.

Dabam Argentorati kal. Iuliis a. MCMII.

H. Bresslau.

Cum in magna et principali Scriptorum nostrorum serie, in quam ante multos annos Vita Bennonis interpolata a Mauro Rost abbate recepta fuit, genuinum Nortberti opusculum frustra
25 quaeri non deceat, editionem, quam tempore meliori in Alsatia nostra paravi, hoc loco repetere volui, textu fere non mutato, sed adnotationibus nonnullis additis, quarum paucae ex optima versione Germanica collegae quondam nostri M. Tangl ('Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit. Zweite Gesamtausgabe.' vol. 91) petitaе sunt.

Heidelbergae kal. Maiis a. MCMXXV.

30

H. Br.

INCIPIT PRAEFATIO IN VITAM BENNONIS EPISCOPI OSNABRUGENSIS,
FUNDATORIS NOSTRI MONASTERII.

Multorum saepe negligentia accidisse videmus, ut res suo tempore gestas et certe memoria dignas ita silentio praeteriisse passi sint^a, ut eorum, qui res praeclare^b gesserunt,
35 nulla sit posteris transmissa memoria. Quod nos, qui auctore Deo in hoc Iburgensi monasterio Christo militamus, de venerabili patrono nostro Osnabrugensi episcopo Bennone secundo omnino vitare cupientes ita eum successoribus nostris, qui divino mancipati servitio hunc forte locum sunt habitaturi, intimare satagimus, ut de vita, moribus gestisque eius pauca perstringentes et multiloquio pro penuria scientiae sermonisque vilitate

40 a) ita SNIE; sunt G. b) ita G; praeclaras SNIE.

1) Cuius codicis (cf. 'Archiv' VI, 38) Oswaldus Holder-Egger comiter me admonuit; ut Argentoratum mitteretur, benignitas v. cl. Philippi effecit. Contulimus ego et Wibel.
2) Primum, sed non ubique recte, de eo egit L. Thyen
45 'Benno II. Bischof von Osnabrück' (Osnabrück 1869) p. 2 sq. 216 sqq. Ut mihi mitteretur, effecit amicitia Georgii Winter quondam praefecti archivi Osnabrugensis.

Contulimus ego et Wibel. — De omnibus his codicibus cf. quae 'Neues Archiv' XXVIII, 83 sqq. uberius disserui. Quartum codicem Vitae, quem Wilmans, Scriptores XII, 941 Iburgi asservari et anno 1671. scriptum esse dicit, invenire non potui; omnes lectiones, quas ex eo praebet, in codice N reperiuntur.

parcentes id maxime intendisse cernamur, quatenus ipse fundator noster et structor tantum assidue in loco hoc iuветur orando, ut se spei suae solatio iniuste destitui Deo conqueri iuste non possit. Ut enim ipse nobiscum saepe familiarius loquens adicere^a iocando solebat, omni die de nostrae servitutis impensa vita defunctus prandium sibi expectare debebit, oratione videlicet^b animam pasci; et quod ipse, utpote innumeris secularium tumultuum, quos hoc in tempore debachari^c videmus, negotiis praepeditus, in Dei opere minus implevit, totum id sibi Deo hic per se congregatos iustissime recompensare sperabat. Quamvis enim more eorum, qui agones martyrum seu vitas scripsere sanctorum, miraculorum signa et virtutum insignia de eo referre non possimus, pleraque tamen bene vivere studentibus imitanda eius facta dicemus, quae suo ordine et loco, prout memoriae occurrerint, plenius¹⁰ inserenda ponentur. Sed, ut iam nos praemisisse recolimus, non eo huius opusculi spectat intentio, ut vita eius exteris gentibus nostrae narrationis ambitu descripta clarescat; sed intra monasterium hoc commanentium lectione contenti id unice eos obtestamur et petimus, ut, si per nos utique peccatores ei apud districtum iudicem minus efficaciter, quam, dum viveret, speravit et eget fortasse, succurritur, tanto obnixius pro eius salute divinae¹⁵ pietatis aures ipsi pulsare non desinant, quanto se eius industria solummodo et studio in hoc loco congregatos habere cognoverint et temporale subsidium et, si religioni studuerint, certe spiritale instrumentum^d. Unde et nos quasi rei impietatis^e inveniri timuimus, si de eo omnino silere et non qualicumque sermunculo aliis eum commendare vellemus. De quo si nobis suppeteret materia alia nulla scribendi, profecto tot in nos collatorum beneficiorum eius et caritatis^f immensae benignissimaeque voluntatis et studii magnitudo, quibus omnibus quasi nutrix fovit^g filios suos¹, non minimam scribendi portionem scribere scientibus ministrare sufficeret. Sed his quasi praefatiuncula quadam praelibatis, eius prosapiae quale sit exordium, sicut accepimus ipso referente, videamus.

1. In Sueviae partibus loco, qui Luninge^{h,2} dicitur, est viculus, ubi eius parentes²⁵ non nobiles quidem, sed tamen plebeam conditionem transgressi, manentes clari apud suos vitae integritate et amore religionis sunt habiti. Sed cum a prima maritali iunctione diutina infecunditate¹ tristati circiter quinquennium aut eo amplius sine prole mansissent seque pro hac necessitate divinis arctius solito mancipassent obsequiis, si forte eis divina bonitas pro esurientium cibo algentiumque vestitu seu aliis misericordiae operibus gaudia³⁰ sobolis largiri dignaretur optatae, seque votis adhuc frustrari diutius^k coelibatu quererentur ingrato, tandem pene desperatione^l suborta, qui forte in vicinia^m erant, religiosorum cognitioni et amicorum res ista est perlata consilio. Qui omnes concordii sententia id a divina clementia amplius poscendum instantiusque exigendum fore suadebant. Itaque re domestica amicorum arbitrato disposita et, quae in itinere essent necessaria, sufficienter³⁵ assumptis Romam petere, apostolorum limina invisere devotissima mente tractabant. Sed ne in conspectu Dei, quem sibi fore propitium rogaturi erant, vacui apparerent, exteriorque devotio interioris facillimum commendaret affectum, fieri iubent unius similitudinem pueruli ex argento purissimo eamque pro modulo suo parvulae quantitatis imaginem artificis ingenio diligenter effectam secum deferentes Christoque et apostolis eius sui desiderium⁴⁰ cordis signo locuturi, si voce minus proficerent, profecti sunt Romam. Ubi per aliquot dies commorantes et loca sancta ex fidelium consuetudine perlustrantes inter caetera necessitatis incommoda id vel maxime flagitare coeperunt, quatenus eos superna gratia apostolorum suorum exorata suffragiis pro tanto laboris impendio filiorum dignaretur

a) adicere omnes, et similiter saepius. b) insinuans add. SNIE. c) debacchari G. d) ita G; incrementum SNIE, cf. infra p. 892, l. 31, ubi praeter N omnes codices lectionem spirituale instrumentum praebent, cf. etiam p. 887, l. 10 spiritalis exercitii instrumenta. e) impetietatis G. f) charitatis omnes, et similiter semper. g) et fovet add. SNIE, quae verba fortasse genuina esse possunt, cf. 'Neues Archiv' XXVIII, 115. h) ita SNIE; Cuninge G. i) infecunditate G, et ita saepius oe pro e sive ae. k) ita G; diutinis SNIE. l) desperatione poene, numeris superpositis corr. in poene desperatione, G; desp. pene SNIE. m) vicinio G.

1) Cf. I. Thess. 2, 7. 2) Aut Löhningen in pago Scafhusano, aut Löhningen in Badensi praefectura Bonndorf situm. Saec. 12. et 13. ministeriales de Loningem occurrunt, ex quorum genere Bennonem ortum esse

verisimile est. Cf. 'Fürstenbergisches Urkundenbuch' V, 34 nr. 59 et quae disseruit Aloysius Schulte in 'Schriften für die Geschichte und Naturgeschichte der Baar' V (1885), 142 sqq.

susceptione ditare, qui¹ eos aliis rebus pro suo statu satis et dignitate videretur auxisse, conditione insuper huiusmodi^a super hac re sponte oblata, ut, si haec Deus pro sua pietate vota compleret, qui primus eis nasceretur ex filiis, sacris eum litteris et officio deberent mancipare divino. Hac igitur pia^b intentionis sponsione devincti, in patriam remeantes
 5 non multo post tempore filium genuerunt, cui ex cognationis denominatione Benno vocabulum esse voluerunt. Hoc autem modo susceptum infantulum tanto diligentiori cura ac studio alacriori nutrire coeperunt, quanto eum suis precibus pietatis auctorem dedisse credebant.

2. Sed et inter ipsa tenerae rudimenta infantiae incredibile forte est dictu, quanta
 10 in ipsius facie puerili futurae gratiae quodammodo dignitas elucere coepisset, ut vultus alacritas quiddam videretur spondere praesagii, se gratia videlicet, qua fuerat parentibus datus, ad altiora quandoque eadem vocante scansurum, si quid autem, ut ab id aetatis puero, iussu parentum fortasse fuisset agendum, prudentiae et ingenii praeclarum specimen in eius posset quivis verbis et actione mirari. Quod cum votum parentum multo
 15 laetiori spe aluisset, divinae propensius bonitati gratias agere coeperunt, quae non solum re praesenti eorum desiderio satisfecisset, sed et de futuro spei quiddam altioris videretur annuere.

3. Cum autem, quod voverant parentes de puero, implere posceret tempus aetatis, in Argentina civitate, quae alio nomine Strasburg^c appellatur, cuidam eum magistro
 20 litterali^d imbuendum scientia tradiderunt. Ubi quantum per divinam gratiam quotidie profecerit quantaque coaetaneos suos et conscolares^e velocitate discendi praecesserit ingenioque et scientia momentis pene singulis supergressus transcenderit, facile advertunt, qui eius postea industriam aliquanto simul conversandi experimento noverunt. Iam vero adolescens Hermannum quendam contractum, qui liberalium eo tempore studiorum eximius
 25 ferebatur, cuius etiam nunc quaedam egregia extant opuscula, expetere studuit, apud quem, ut ipse quoque fatebatur, valde proficiens multa de illo praeclara narrare solebat. Hoc itaque discendi ordine et per alia quoque loca studentium more aliquanto tempore vagatus, in iuventutis proventus aetatem multis eiusdem regionis summis et nobilibus viris innotescere coepit, maximeque illius civitatis episcopo², cum quo etiam postea illum Iherosolymam petiisse multaque in itinere illo pro Christo pericula scimus fuisse perpessum.
 30

4. Eo vero tempore, quo urbs Spira in Rheni littore posita paupercula et vetustate collapsa pene iam episcopium esse desierat, imperatorum, qui nunc ibi conditi iacent, studio et religione, ut nunc ibi cernitur, reformata convaluit. Hoc enim eisdem piis
 35 imperatoribus videbatur inesse laudabile votum, ut, quia in regno fundare episcopatum ex suis divitiis occasionem non habebant, hunc, qui iam pene nullus erat, facultatibus suis restaurare suaeque memoriae dedicare deberent. Cumque plurima eodem tempore de toto regno illuc undique clericorum turba concurreret, eo quod circumquaque flagrans imperiale studium etiam litterarum inibi ardentissimum florere fecisset^f, contigit et dominum Bennonem, qui se semper^g miscere consueverat, regia munificentia accitum eidem inter-
 40 esse palestrae. Ibi quoque inter conscolares agonistas quantum se praeberit quantoque labore et probitate cunctis innotuerit, reliqua eius vita facillimis demonstrabit indiciis. Cumque in eodem loco aliquanto tempore manens non solum litteris, sed et per eas acquisitis divitiis abundare coepisset, eo usque res sua processisse non dubitatur, ut, si eidem loco perpetuum se mansorem stabilire maluisset, ad eius ibi honoris cacumen

45 a) ita G; huiusmodi SNIE. b) pia devotionis et intentionis SNIE. c) ita N; Strassburg GIE; Strassburch S.
 d) literali G, et similiter nonnumquam. e) conscolares G, et similiter semper. f) coepisset G, caepisset (S?) NIE;
 emendavit Holder-Egger. g) aliquid deesse videtur; discentium commercio supplet v. Winterfeld; optimis proponit M. Tangl.

1) sc. Deus vel superna gratia (W). 2) De Wernhero episcopo, qui anno 1027. a Conrado II. imperatore
 50 Constantinopolim missus, teste Wipone cap. 22, Hierosolymam proficisci voluit, sed priusquam iter aggredi potuit, anno 1028. Constantinopoli mortuus est, propter temporum rationem cogitari non potest. Nam ante annum 1027. Benno discipulus Herimanni Augiensis

anno 1013. nati esse non potuit. At nihil impedit, quominus credamus, Werneri successorem Wilhelmum episcopum (1029—1047) Bennone comite Hierosolymam profectum esse, cf. Wentzcke, 'Regesten der Bischöfe von Straßburg' I, 276 nr. 274, qui inter annos 1042. et 1044. id factum esse putat.

facillime crederetur pertingere potuisse, quem^a apud nos maiore postea rerum exercitatus experientia habuisse cognoscitur. Sed vir prudentioris ingenii in ocio torpidus esse contemnens ad laborandumque salubriter sese semper extendens Deoque spes suas et se omni semper intentione commendans noluit honoris alicuius aut regiminis perniciosus sibi unquam esse praesumptor, sed exercitio animi corporisque labore semper discenda⁵ addiscere, ne, si eum suae supernus arbiter quandoque domui dispensatorem praeesse disponderet, improvidus non haberet, unde familiam Domini sui spirituali alimonia saciare deberet.

5. Itaque Henricum imperatorem deinde in Saxoniam secutus^{b,1}, cum villam Goslariam ille operosis impensis et regio fastu amplificare coepisset, solito se^c ibi studio morumque¹⁰ probitate demonstrans optimatibus terrae illius in brevi est cognitus et honestissima contentione decertatus, cuius potissimum dominio subesse deberet. Praevaluit autem in eo certamine venerabilis eiusdem loci Ezelinus episcopus² magnisque promissionibus secum abductum in ecclesia sua Hildesheim scolarium constituit esse magistrum. Satis autem abundeque provisa sibi necessariorum copia, ut liberum in studendo animum securus et¹⁵ vacans habere potuisset, iuxta quod ad tales per poetam canitur^d:

‘Pectora nostra duas non admittentia curas’³,

multo tempore omni exteriori occupatione reddidit expeditum. Cum igitur eatenus ecclesiae illius clerici rusticano quodam more educati pene sine litteris ac idiotae fuissent, tantum sunt huius diligentia et continuo^e labore consecuti studendi amorem, ut penitus²⁰ illa regione nil simile reperiretur in studiis. Egregius enim exinde ibi clerus adolescere coepit cum claustralis honestate disciplinae, tum^f litterarum scientiam ardore discendi. Primus itaque loci illius illustrator et velut novus ecclesiastici ordinis auctor iure est habitus.

6. Hunc ergo tantae industriae virum non diutius passus est episcopus ille, vir et²⁵ ipse totius prudentiae et virtutis, suae longius remotum esse praesentiae^g, sed nunc eo a consiliis uti, nunc interesse colloquiis, nunc legationum officiis fungi, aliquando etiam^{1051.} publicis negotiis concionatorem praeesse decrevit. Denique expeditione imperiali contra Hunnorum impetus totius regni viribus congregata⁴, qua Henricus fortissimus imperator eorum superbiam subiugare et fidei christianae firmiter innectere contumaciam statuit,³⁰ saepe dicti et dicendi viri episcopus suus non ignorans solertiam secum eum in haec pericula et summam laboris assumpsit; ubi quantae sibi utilitati, quanto honori, quanto denique vitae tutamini et praesidio fuerit, populares etiam nunc adhuc notae fabulae attestari solent et cantilenae vulgares. Cum enim hostes tantae^h tamque forti multitudini¹ metuentes congredi rebus desperatis terga dedissent, tanto studio aliaque arte vincendi³⁵ demoliti sunt totius alimenta terrae, aut foveis occultando videlicet aut ignibus immergendo et fluviis vel in fuga secum ablata portando, ut inestimabili miserrimoque famis periculo totus omnino laboraret exercitus. Tum vero assidui experientia laboris et incredibili arte quaerendi dominus Benno episcopo suo eiusque comitibus in tam crudeli morte succurrit, ut eis quotidie sua industria quaesitus panis sufficeret, qui ipsi imperatori, cum in reliquis⁴⁰ (7) esset omnibus perspicue victor^k, valde exiguus aut omnino nullus existeret. Reversus igitur ad suam sedem incolumis episcopus cum sociis tantis eum honoribus, ubicunque sibi oportuno et possibile reperisset, ampliavit et donis, ut merito praecipuus apud omnes haberetur et clarus. Adeo enim ex illo tempore res suae prosperari et felices esse coeperunt, ut in eadem ecclesia postea constitutus praepositus⁵ totius etiam episco-⁴⁵

a) ita GS; quod NIE. b) sequutus G. c) si G. d) canit omnes; emendavi ego; cf. infra p. 888, l. 30. e) ita G; ac continuato SNIE. f) ita SNIE; cum G. g) prudentiae G; a sua l. r. e. praesentia SNIE. h) ita G; tanta SNIE. i) multitudine omnes. k) ita SNIE; victus G.

1) Id anno 1043. factum esse putavit M. Tangl; sed potius anno 1047, quo anno Henricus III. m. Iunio Spirae fuit et deinde in Saxoniam profectus est, hoc ascribendum est; cf. p. 873, n. 2. 2) Rexit ecclesiam Hildesheimensem annis 1044—1054. 3) Iuvenal. Sat. VII, 65: *pectora vestra duas non admittentia curas*.

4) Anno 1051. cf. Steindorff, ‘Jahrbücher des deutschen Reichs unter Heinrich III.’ II, 155 sqq. 5) Benno⁵⁰ praepositus subscripsit chartae episcopi Hezilonis, quae notis chronologicis caret, ‘Urkundenbuch des Hochstifts Hildesheim’ I, 93 nr. 92; cf. Chron. epp. Hildesheimensium, Mon. Germ. SS. VII, 848.

patus curam administrare cogeretur et esse dispositor. Huius itaque dispensationis non minus strenuus quam fidelis executor et in villa Goslaria in archipresbyteratus ordine synodalis negotii non segnis exactor tanta se modestiae districtioisque et aequitatis arce locaverat, ut regiae quoque domus administrationi videretur esse idoneus¹.

5 7. Inerat enim huic vis magni^a ingenii et excellens animi constantia viro sermoque (8) promptus et facilis et suos, ad quae vellet, auditores efficax inclinare, persuasibilis et fortis, semper blanditiis in terrore respersus, ut peccantibus nequaquam sui odium arguendo infligeret, sed emendandi amorem. Porro in consiliis sive colloquiis privatis, ubi saepe de perfidis et periuris hostibus seu quolibet regni^b negotio callide intendi et diligenter
10 oportet cuncta tractari, tantae perspicaciae et providentiae fuit, ut mox in ipso exordio rei agenda de excelsa specula ingenii, quo cuiusque vergeret sermonis intentio, et totius negotii prospectaret eventum. In fidei autem constantia seu cuilibet hominum amicitiae observatione promissae omnibus pene incomparabilis fuit, quam nullorum unquam pollicitationibus munerum maiorisve emolumenti respectu aut immutare aut quolibet modo un-
15 quam est violare compulsus. In erogandis denique donativis munerum in suos quidem parcior, erga extraneos vero erat largitate praecipuus; quod quare in moribus habere consueverit, nos ignorare fatentes id unum de eo certo affirmare audemus, eum nunquam aliquid, quod quibusdam fortassis reprehensibile videri potuisset, in consuetudine habere solitum fuisse, quod non esset prudentiae profunda arte conditum. Circa pauperes
20 et egenos seu qualibet tribulatione afflictos omnimode illi erant viscera pietatis² et immensa compassio, ita ut captivis et infirmis, esurientibus et nudis, peregrinis et orphanis, viduis et advenis qualibet semper^c pro viribus miserationis ope succurreret^d. Maleficos autem, adulteros et periuros, sacrilegos sacrorumque violatores dierum cunctosque^e ecclesiasticae sanctionis reos, qui synodali deberent severitate puniri, tanta terroris invectione
25 coercuit, ut nulli unquam in eius praesentia accusato reique obiectae convicto quolibet in crimine licuerit impune peccasse. Non enim more quorundam perversorum muneribus acceptis peccantibus indulsit, sed quocunque purgationis genere pro modo criminis poenitentia indicta solertissime cavere solebat alieni sceleris reus inveniri; si qua autem tali in re accipi licere ecclesiarum consuetudo permittit, pauperibus eroganda omnimodo oblata
30 non renuit. Qui vero suppliciiis mundalium legum praevaricatione fuerant addicti seu morte damnati, utrisque suo modo subvenire consuevit, hoc videlicet erga iudices et huius negotii praefectos omni sedulitate laborans, pecunia etiam plerumque^f paciscens, quatenus his poenas deberent levioribus mitigare tormentis, ne omnino impunita pertransiens facinorum admissio alia perpetranda et fortasse maiora audere suaderet, illis vero, quibus^g
35 poenam mors ipsa debebat tormenta irrogare maiora, ut vitae reservatis poenitere liceret; si vero id impetrare non posset, per semet ipsum plerumque aut alio misso presbytero confessionem eos facere et in ipsa morte aliquando dominici corporis viatico dato seram licet poenitentiam agere coepit hortari. Verum haec, quae hic per anticipationem et strictim de moribus eius referre incepimus, plenissime omnia postea in episcopatu degens
40 exercuit; quasi enim haec primitus in palestra^h ludens iuveniliter addidicit, postmodum in agone positus viriliter decertans fortius monstravit. Sicutⁱ hoc, quod frequenter (9) ieiunare, frequenter carnibus abstinere solitus erat. Si quando autem, ut secularibus mos est, ab aliquo rogaretur, ut pro missa ieiunium solveret, se quoque esse presbyterum quasi alludendo professus missae precium sibimet dari praecepit et oblato denario aiebat
45 se nolle pro illo missam cantare, et si forte quereretur, quantum exigeret, duos solidos aut tres aut eo plures, prout facultatem rogantis attendit, exegit. Cumque plurimos aut ipsa verecundia seu caritas sive episcopalis reverentia, quantum ipse vellet, dare com-

a) ita GSNI; magna forsitan recte emendavit E. b) ita SNIE; regno G. c) vellet add. SNIE. d) succurri omnes, cf. 'Neues Archiv' XXVIII, 116. e) violatae add. SNIE. f) oblata add. SNIE. g) in add. supra lineam N, in textu IE, cf. 'Neues Archiv' XXVIII, 117; fortasse emendandum quibus poena, mors ipsa, debebat. h) palaestra G(S?)NI. i) Indicatur in G hic aliquid deesse, quod supplere divinando non possumus. Verba, quae SNIE praebent: Mortificationi carnis deditus frequenter ieiunare cet. certe a vita genuina aliena erant.

1) Ad B(ennonem) praepositum, vicedominum et regis Sudendorf, 'Registrum' III, 15 nr. 9. 2) Cf. Coloss. vicedominum, data est epistola M(eginhardi), apud 3, 12: Viscera misericordiae.

pelleret, totum uni pauperi dedit, ut vestibus comparatis ille pro manducante oraret. Quod factum ipse praesentibus taliter itidem iocando commendare solebat, Deo videlicet gratius esse, pauperem fuisse vestitum, quam se per totum diem vacuum ventrem portasse¹, atque eo pacto et satisfecisse domesticis et pauperibus consuluisse, sed nec solitae devotioni multum subtraxisse mediante caritate curaverat. Sed inter haec tamen irae aliquando minus imperare et iracundiam temperare valebat, ita ut plerumque etiam sine ratione videretur irasci; verumtamen^a eo modo, quo de se ipso quidam aiebat:

Irasci facilis, tamen ut placabilis esset².

Quae sive^b consulte sive quadam cum passione effecerit animi, plurimum sibi nimirum a subditis reverentiae et timoris extorsit.

10

- (10) 8. Praeter eos autem, quos enumerare longum est, in eo sitos experientiae usus summarum utique rerum administratione dignissimos erat ei et leviorum miranda peritia. Villicandi enim scientia adeo super omnes pollebat, quae videlicet in aedificiis construendis, iumentis et pecoribus educandis, agris serendis aliarumve rerum rusticarum constare videtur quacunque cultura, quam tamen non usu constat eum didicisse, sed arte, ut pene haec eo nemo curaret solertius nec his felicius abundaret. Porro in solutione reddituum, quos annua deposcit exactio, manifestum est illum fuisse acerrimum, ita ut plerumque verberibus affectos debitum suum rusticos persolvere compulisset; quod ei profecto facile indulserit et pro summa necessitate fuisse^c concesserit, quicumque huius terrae homines norit, eorum^d durissimam infidelitatis et versutiae cogitur tolerare nequitiam. Si qua vero de eius moribus referimus, quae quibusdam fortasse videantur in reprehensione ponenda, in sugillationem eius nihil nos narrare confidimus; sed rei veritatem prout novimus exequentes eo intendimus, ut, quo ipse perfectionis minus habuisse dinoscitur, a legentibus haec pro eo studiosius oretur. Nec enim inuitanda hic videtur quorundam magis temeraria quam religiosa assentatio, qui in eorum, quos describunt, tantummodo laude versantur et non tam, quid egerint, attendere videntur, quam quid egisse debuerint, quasi non sacra scriptura summos viros et Deo carissimos nonnulla reprehensibilia commisisse demonstraret. Itaque non eum verbis sanctificare contendimus, quod utinam actibus ipse fecisset, sed eius vitam sine furo propter supra dictam causam absque exceptione depromimus. Si enim actuum suorum omni prorsus imperfectione caruisset, nequaquam ei profecto a quoquam flagitare deberemus orationis suffragium, sed commune cum aliis sanctis debitae venerationis^e obsequium; nec enim aliis, ut pro ipso orarent, esset commendandus, sed potius ipse, ut pro aliis oraret, exorandus. Hac igitur de eo breviter oratione inserta, ad quod coepimus, redeamus.

- (11) 9. Fuit itaque apud Henricum adhuc puerum quartum huius nominis regem vehementer acceptus, eiusque pene arbitrio infra palacium cuncta gerebantur, sed et popularibus turbis non minoris est habitus, dum sibi ab illo quivis speraret vel in culpa indulgentiam vel in necessitate subsidium. Denique villae Goslariae duplici potestate praelatus, una, qua ecclesiastica auctoritate synodalia examinabat, altera, qua regia maiestate publicis negotiis praesidebat, multoties in culpa una et ab eadem persona duplici debuit satisfactione placari, dum quae Dei erant illi reddebant, idemque ipse quae caesaris erant³ pro commissa cura dispensare debebat⁴. Praeterea autem architectus praecipuus, cementarii operis solertissimus erat dispositor, qua etiam ex re regi supra dicto inseparabili semper fuit familiaritate devinctus. Iam tum enim Saxonici belli, quod adhuc iam tanto tempore mundum demoliri ingemimus, exordia pullulare^f coeperunt. Quod rex ille non ignorans totam Saxoniam castellis novis et firmis coepit munire^g defectionemque perfidorum anticipare tentabat munitione terrarum; cui rei maturandae et diligenter exequendae

50

a) veruntamen *G*, et ita semper. b) sive eum consulte *G*. c) ita *G*; fecisse *SNIE*. d) ita *GNI*; eorumque (*S?*) *E*; fortasse quicumque ante eorum supplendum. e) impendere *add. SNIE*. f) pullurare *G*. g) ita *SNIE*; munire coepit *G*, quod ob legem rhythmici reiciendum est.

1) Cf. Isai. 58, 6. 7: *Nonne hoc est magis ieiunium, quod elegi? . . . cum videris nudum, operi eum.*

2) Horat. Epp. 1, 20, 25: *Irasci celerem, tamen ut placabilis essem.* 3) Cf. Matth. 22, 21. 4) Ad

haec et quae sequuntur cf. Ilse Hindenberg, 'Benno II. von Osnabrück als Architekt' ('Studien zur deutschen Kunstgeschichte' fascic. 215, Straßburg 1921) p. 20sq., 73sq.

dominum Bennonem praeesse constituit, sciens se huius rei non habere fideliores nec ad hoc munus exequendum magis industrium. Poterat enim eius in hac re summa peritia ex Hildesheimensi, ubi tunc praepositus fuit, structura dinosci, cuius ibi magisterio a pia memoriae Hecelone¹, eius loci episcopo, tot egregia aedificia constat esse constructa. Hac itaque caeterisque, quas in eo diximus sitas, virtute conspicuus exteris quoque potentibus et dominis fama vulgante coepit esse expetibilis; prudenti quippe consilio cuncta exteriora, exigua licet et frivola, dispensare callebat, ita ut plerumque etiam pauperculis rebus ab amicis adhibitis multorum divitias eleganti industria fretus aequaret.

10. Fuit eodem tempore apud Coloniam Agrippinam Anno episcopus, vir admirandae (12) sanctitatis nostrisque temporibus stupendae virtutis, qui divinae gratiae speciali munere plenus tanto in loco tantisque divitiis et gloria animo semper caelestibus inhaerens terrena cuncta mundique furentis caduca despexit, structor monasteriorum, ecclesiarum reparator et pauperum servus. Sed tantarum rerum mole tardatus minus efficaciter ire poterat, quo totis viribus et omni virtute tendebat. Veruntamen non bonum aestimans, si universa mundalia, quae ad se pertinebant, incurata relinqueret — quae licet sibi in via Dei ob stare videbantur, curare tamen gravis culpa non fuit —, virum sibi ad haec idoneum undecunque quaesivit. Sibi quippe subditos omnes bene et prudenter cognoscens, aliorum fatuitate, aliorum vero infidelitate, denique vel inepta largitate vel nimia parcitate offensus hunc, de quo agimus, patrem nostrum Bennonem diu sibi ante fama et facie ipsarumque saepissime rerum experientia notissimum ab episcopo suo, Hecelone videlicet, impetratum regiaeque ad horam permissione dimissum accersiri curavit². Cui aliquamdiu secum detento, ut rerum gerendarum hominumque et locorum gnarum magnarumque promissionum^a certitudine benevolum efficeret, sua omnia exteriora penitus commisit^b; utque sibi in Dei opere expeditius vacare liceret, totius episcopatus vicedominum fecit, qua in re ita se extulit tantumque pro magnitudine rerum et loci exhibuit, ut merito ibi suo tempore vigor disciplinae refluere sit visus. Totum igitur episcopatum suo arbitratu suaeque voluntatis imperio non parvo tempore regens sanctum episcopum illum in eius consilio et fidelitate, in eius prudentia et strenuitate omnino confisum tanto ad ea, quae Dei sunt, exequenda liberiores reddidit, quanto ab eis, quae mundi sunt, facere potuit minus sollicitum. Veruntamen tanti laboris et curarum non sustinens molestias clericorumque illorum invidiam non ferens, qui sese reprobatos illum indignabantur adductum, cedendum putavit acceptaque ab episcopo multum renitente licentia in Saxoniam sese ad praeposituram suam Hildesheim contulit. Sed nec rex illum aequo animo patiebatur absentem, qui eum etiam alias saepissime in episcopatu collocare potuisset, si illo in Saxonia, ubi tunc assiduo fere manebat, carere voluisset; eius etenim saepe virtutes expertus in his eum regionibus, si quoquo modo fieri posset, episcopum instituere decreverat, ubi sibi ad quae vellet semper posset esse contiguus.

11. Contigit autem eodem defungi tempore³ venerabilem virum Bennonem, qui et (13) 1068. Beringarius^c dicebatur, Osnabrugensem episcopum. Rex autem, etsi de eius morte non parum^d contristatus erat, eo tamen se putabat hunc, quem de mortuo acceperat, consolari posse moerorem, si in locum eius surrogaret parem eius nomine^e et virtute Bennonem. Adunatis igitur in villa^f Goslaria⁴, qui ad episcopum constituendum adesse deberent,

a) ita SN; magnarumque promissione G; magnarumque, corr. magnorumque promissorum, I; magnorumque promissorum E.
b) comm. pen., corr. pen. comm., G. c) ita G; Berengarius SNIE. d) modice W. e) nominis W. f) deest W.

45 1) Hecilo, praepositus ecclesiae sanctorum Simonis et Iudae Goslariensis, episcopatum Hildesheimensem adeptus anno 1054. rexit usque ad annum 1079. De ecclesia cathedrali aliisque aedificiis ecclesiasticis eius tempore in civitate Hildesheimensi et apud eam constructis
50 cf. Ilse Hindenberg l. l. p. 36 sqq., 48 sqq., 54 sqq. librosque, qui ibi ab ea laudati sunt. 2) Hoc annis circiter 1066—1068. factum esse videtur. 3) Benno I. episcopus Osnabrugensis mortuus est die 19. sive 20. sive 21. mensis Septembris anni 1068, cf. Ann. Osnabrugenses

(‘Osnabrück. Geschichtsquellen’ I, 2, quos secutus est Ertmann ib. I, 49), Witte p. 268 (qui Ann. Iburgenses deperditos sequitur), Necrologium Osnabrugense (‘Mittheil. des histor. Vereins zu Osnabrück’ IV, 156 sq.). Lampertus Hersfeldensis (ed. Holder-Egger p. 104) mortem Bennonis I. ad annum 1067. narrat, cui Meyer v. Knouau (‘Jahrbücher des Deutschen Reichs unter Heinrich IV. und Heinrich V.’ I, 576 n. 54) fidem habuit; sed eum errasse nostra demonstrat Vita. 4) Heinrichus rex d. 28. m. Octobris a. 1068. in vico Rochlitz

1068. eorumque super domino^a Bennone requisita^b sententia omnes unanimiter, tot eius auditis^c virtutibus, voce et manibus, consensu et animis sibi illum praeesse episcopum devotissime acclamando laudabant. Verum ille, ut sapiens, propriae infirmitatis conscius oblatum honorem ea coepit excusatione renuere, quod^d mundialibus negotiis semper^e occupatus minus sese^f studiis exercuisset internis, indignum esse vociferans^g eum in episcopum 5 eligi, qui saeculi actibus magis quam ecclesiae Dei praeesse iam tanto tempore didicisset. Sed cum rex populi alacritate^h perspecta a sua sententia flecti non posset, in divina clementia confisus humiliter annuit omninoⁱ et fieri episcopus spe veteris gratiae adhortante consensit. Forte autem hoc^k actitari contigit in beati Clementis Romani pontificis et^l Nov. 23. martyris egregii die solemni¹, cui se ea die intentissimis precibus et omnimoda devotione 10 commisit. Specialem namque patronum^m prae caeteris sanctis sibi in omne vitae suae reliquum tempus elegit atque humillimum famulum semper se illius vovitⁿ fore clementiae, tali conditione suae devotionis promissa confirmans, ut, si huius suffragantibus sancti^o meritis Dei gratia ea die sibi dignaretur adesse clementius, in eius^p commemorationis honore in episcopatu degens altare construere et consecrare deberet; id^q ab eo solum 15 intime flagitans et exposcens^q, ut, si eum Dominus ad propectum populi sui suaeque salutem animae et non^r damnationem^s communem^a ecclesiae suae praeesse disponderet, eius in eo fieret voluntas²; si autem aliquod periculum loco vel sibi propriis exigentibus meritis ex sua promotione imminere deberet, divina pietas per merita martyris^t occasionem ab eo dignaretur auferre, per quam sibi vel aliis via panderetur posse perire. 20 Quid plura? statim eadem^u die a regia maiestate designatus in praesulem et per legatos idoneos protinus missus ad locum^v maxima profecto cleri et populi est ibidem alacritate susceptus. Modicum vero ibi temporis ordinandis rebus indulgens dominicique natalis devotissime celebratione peracta consecrandus Coloniam digno est comitatu profectus.
1069. Verum ibi quoque a pia memoriae Annone archiepiscopo, prout villicationis suae tempore 25 optime meruerat, digna susceptione honoratus anno dominicae incarnationis millesimo Febr. 1. LXVIII. kal. Februar.³ ab eodem vero^w archiepiscopo^x Osnabrugensi^y ecclesiae omni devotione ordinatur episcopus, dignis etiam in id cooperantibus^z, Frederico videlicet venerabili viro, Monasteriensi episcopo, sed^a et Eilberto^b aequae ad opus Dei viro probato, Mindensi^c episcopo, debitae^d benedictionis impendentibus officium et probatae electionis assensum. 30
- Febr. 2. Celebrata^e igitur ibidem quae instabat beatae Dei genitricis purificatione maximo gaudio plenaque laetitia ad propriam sedem est reversus. Ubi magna solertia triennio ante Saxonicum bellum loci sibi^f commissi cuncta curavit verbique Dei semina populo spargens, moribus subditorum excolendis insudans, dominici agri zizania ab inimico seminata extirpans⁴, universa suae dispensationis officia districtionis et indulgentiae moderatione administrans 35 prorsus se sibi et omnibus utilem et profecto non minus honorabilem praebuit.
- (14) 12. Uno tempore etiam, cum sanctimoniales feminas de loco, qui Hertzebrock^{g, 5} dicitur, minus regulariter vivere comperisset, in ipsa Osnabrugge^h eis monasterium statuit, reputans sibi propiores continentius victuras et difficiliorem fore ad vitia commeandi prohibitione licentiam. Sed cum nullo modo a sua solitudine erui possent nec ulla blandiendi 40 aut minandi ratione locum mutare acquiescerent, ecclesiam ipsam iam ab ipso in beatae Gertrudis⁶ honore dedicatam et cum omnibus claustralibus officinis diligenter extructam

a) *deest* W. b) *perquisita* W. c) *audita* W. d) *ita* SNIEW; quo G. e) *semper negotiis* W. f) *se* W. g) *vociferans* G. h) *al. pop.* W. i) *omnino conf. hum. ann.* W. k) *ita* SNIEW; haec G. l) *ac* W. m) *specialemque sibi illum pat.* W. n) *fovit* G; *fore vovit* W. o) *sancti suffr.* W. p) *eo* W. q) *id — exposcens* 45 *deest* G. r) *ad add.* W. s) *eorum add.* W. t) *sui add.* W. u) *ea* W. v) *Osnaburgensem add.* W. w) *deest* W; *fortasse in codice antiquo scriptum erat vñ (scil. venerabili) (H.-E.).* x) *beato add.* G. y) *Osnaburgensi* W. z) *cooperantibus* W. a) *set* G; *deest* W. b) *Eylberto* W. c) *Myndensi* W. d) *ita* SNIW; *devotae* G, *deest* E. e) *celebrato* W. f) *deest* W. g) *ita* G; *Hertzebroick* SNIE, *et ita scribit* M. Rost. h) *Osnaburgo* G; *prope* Osnabrugum SNIE, *cf. infra* p. 880, n. g *et* p. 889, n. f.

diploma dedit (Stumpf, 'Reg.' 2720), diem natalem Domini Goslariae celebravit (Lampert., Compil. Sanblas. 1069). Regem iam mense Novembri Goslariam profectum esse Northerti narratio probat.

1) Die 23. m. Novembris. 2) Cf. Matth. 6, 10.

3) *IIII. non. Februar. in festo Ipopanti*, ait Witte p. 268 ex ann. Iburgensibus. Vitae nostrae dies, quippe qui a. 1069. dominicus fuerit, probabilior est. 4) Cf. Matth. 13, 24, 25.

5) Hertzebrock in praefectura Wiedenbrück. 6) Cf. 'Neues Archiv' XXVIII, 92. 55

suam vel successorum suorum competentiore fortasse occasionem expectare dimisit, si quoquo modo eam aliquando Deus per aliquem fidelium suorum plena^a sui servitii exhibitione dignetur. Tunc etiam per quasdam invias paludes, quarum in his regionibus plerae-⁽¹⁵⁾ que sunt, siccas et aequatas itinerantibus vias fecisse dinoscitur; quod cum in multis, tum
5 evidentius in loco qui Wittenvelt¹ appellatur apparet, ubi vix in aestate prius transire
volentibus^b iter esse potuit. Sed ipse ibi collecta populi ingenti multitudine multo tempore sedens^c ita permeabilem duabus altrinsecus contra se fossis eiectis eundem reddidit locum, ut etiam hiberno^d ibi tempore omnibus transire sit facile.

13. Sed iam tempus postulare videtur, ut de loco hoc et nostrae congregationis⁽¹⁶⁾
10 initio aliquid et breviter referre debeamus. Montem igitur istum antiquis temporibus
munitissime fuisse constructum et egregiis sedibus adornatum plurima indicia manifestum
esse declarant. Licet enim ipse adhuc valle triplici circumdatus^e multis subterraneis aedi-
ficiis, quae quotidie pene eruuntur, de se huius rei certum testimonium dare sufficiat^f,
possunt tamen et hoc attestari litteris comprehensa gesta multorum, quae inter plurima
15 huius regionis, quae huc usque destructa videmus, castella antiquorum haec tria praecipua
et eminentiora fuisse concordie relatione contendunt: Heresburg^{g,2} videlicet in Saxoniae
Hessonumque situm confinio, Sigeburg^{h,3} quoque super Ruramⁱ fluvium positum et hoc
nostrum Iburg^k, quod ex iocundo situ terrarum egregium fuisse nemo^l qui dubitet. Eo
autem tempore, quo Carolus inclitus^m et magnus imperator huius terrae homines paga-
20 nismi erroribus eruere et suo dominio subiugare diutino certamine et magnis bellorum
apparationibus laborasse describitur, Widikindus rex Saxonum, vir animi, ut dicitur, et
corporis viribus pene homines excedens, plurima cum Francis ex hac urbe, cuius tunc
dominus fuit, praelia commisisse refertur. Sed rege hoc devicto totaque Saxonia in fidem
christianam et deditionemⁿ Francorum redacta, cum imperatori supra dicto regnique pri-
25 matibus communi placuisset consilio, ut universa gens Teutonica aequali conditione sub^o
uno semper rege parili subiectione consisteret⁴, exindeque per omnes regni terminos pacis
communione transfusa ecclesias construere, castella diruere, armis temperare, bella depo-
nere firmiter statuisset imperiale decretum, inter caeteros, qui tunc longe lateque sunt
diruti, etiam hunc nostrum montem constat in solitudinem fuisse redactum. Verum cum
30 haec ipsa terrula, in qua mons iste consistit, quae scilicet inter tres rivulos et ex aquilone
monte maximo concluditur, ad Disnam⁵ pertineret curiam episcopalem, horreo constructo,
ubi nunc noster est hortus, redditus inde per singulos annos exacti sunt pro quantitate
agrorum, quod per annos plurimos ita durasse et ad venerabilis viri Bennonis, huius
sanctae Osnabrugensis ecclesiae episcopi⁶, tempora usque venisse profecto hic consistentium
35 pene nullus ignorat. Qualiter autem ab eo mons iste reaedificari sit coeptus, plurimi,
qui adhuc in carne supersunt, hoc nobis ordine solent attestando narrare.

14. Plurimo itaque tempore exacto, cum iam bellis undique sopitis pacis diutinae⁽¹⁹⁾
prolixitas insolentiam peperisset, non solum potentes et nobiles quietem rumpere et sedi-
tionibus dissidere persuasit, sed et vulgus ignobile et rusticam^p conditionem in maiores
40 armavit et novarum rerum suo more cupidam fecit. Cum igitur anno quodam temporum
proventus regionem istam cum caeteris rebus, tum etiam glandium ubertate replisset, et

a) plenam GSNI; plena emendavit E.

b) prius post volentibus repetit G.

c) laboribus invigilans add. SNIE.

d) hyberno G.

e) circumdatus G.

f) suffieunt omnes; emendavi ego; in codicibus interpolatis praecedentia verba

prorsus immutata sunt.

g) ita GN;

Heresburgh IE.

h) ita GN;

Sigeburgh IE.

i) Riuam omnes, corr. Ruram, NI.

45 k) ita GNE; Iburgh I.

l) ita G et Ertm.; est add. SNIE.

m) inclytus G.

n) ita G; ditionem SNIE.

o) ita

SNIE, sed G.

p) rusticum W.

1) Situs inter vicos Engter et Vörden in praefectura Bersenbrück; cf. 'Osnabrücker Urkundenbuch' II, 291 n. 2.

2) Hodie Stadtberge ad fluvium Diemel sive Niedermarsberg in praefectura Brilon.

3) Hodie Syburg (Hohensyburg) in praefectura Tremoniensi.

4) Cf.

Poeta Saxo ad a. 803, v. 21sq. (MG. Poetae Latini

IV, 48): *Hoc sunt postremo sociati foedere Francis,*

Ut gens et populus fieret concorditer unus Ac semper

55 *regi parens aequaliter uni.*

5) Dissen in prae-

fectura Iburg.

6) Hic est Benno I. (Beringarius),

episcopus Osnabrugensis ab a. 1052. usque ad a. 1068,

cf. supra p. 877, l. 38sq.; fundator Iburgensis monasterii,

'noster Benno', qui aedificationem a praedecessore suo

inchoatam perfecit, initio capitis 15. clare ab eo distin-

guitur. Neque Wittius, qui Vitam nostram excerpsit,

neque falsarius, qui eam depravavit, hanc distinctionem

animadverterunt, itaque factum est, ut duos Bennones

confunderent.

iam mons iste ex antiquissimo situ similis^a fuisset circumstantibus densitate silvarum^b, circummanentes rustici, quos hic^c commarchiones appellant, porcos suos huc^d immittere glandesque saccis asportare et rem episcopi propriam^e communi usui mancipare coeperunt. Sed cum villicus, qui hic forte^f horreo praesidebat, machinationi eorum obsistere et rem commissam etiam armis defendere vellet, illi non acquiescentes magnis eum affectum⁵ iniuriis Osnabrugge^g usque fugere compulerunt. Cumque id milites, quorum tunc ibi cum episcopo copia erat, suo more festinato impetu vindicare parassent, prudens episcopus suis se armis hanc iniuriam ulcisci velle respondit acceptaque stola continuo eos in ecclesia ut rerum ecclesiasticarum invasores banno ligavit, se excommunicaturum illos minatus, nisi infra praescriptum terminum synodali iure^h satisfacere vellent. Rusticos autem iusti-¹⁰ tiam suam iuramento defendere velle professos communi regionis huius consuetudine devicit, dicens se potius rem tanto tempore sine contradictione possessam iuramento ad- vocati sui retinere debere, quam illos praesumptione periurii violenterⁱ possessiones abs- trahere alienas. Itaque super hac re die^k constituta, advocatum suum nomine Megin- baldum^l, qui adhuc in extrema senectute apud Disnam est advocatus, homo probus et¹⁵ nobilis, secum adduxit, qui illico^l equo ascenso secumque quibusdam loci huius^m peritis assumptis, maxima populi multitudine cum episcopo congregata praesente, ipse praecedens montem circumvitⁿ, totumque spacium, quod hoc ambitu designaverat, ipse propria iurans manu episcopo praesenti suisque successoribus aeterna possessione^o firmavit, et quod hic vulgo^p sunder^q appellatur, eo quod seorsum privato alicuius usui separatum a communi²⁰ hominum utilitate secernit, aeternaliter^r vocari et esse constituit. Episcopus autem montis amoenitate veterumque murorum ex fundamentis firmitate perspecta, et qui^s adhuc^t nomen pristinum celebriter ab antiquitate servasset, succisis silvis et arbustis erutis habitabilem fecit, parvoque tugurio prae festinatione extracto^u saepius in hoc manere disposuit, ubi et secretius ad quae vellet vacare posset et quandoque etiam turbam declinaret infestam.²⁵

15. Igitur huic nostro^v Bennoni postea^v in^v episcopatu^v degenti^v locus iste omni^w oportunitate complacuit acceptaque occasione, cum iam undique videret bella consurgere, huc se omnimoda cordis et corporis intentione contulit, a praedecessore suo iam aliquanta inchoata parte murorum, omnis generis aedificandi commodissime^x reperta materia. Cum³⁰ 1073. autem iam detecta in apertas inimicitias erumpens fuisset Saxonum diu latens simulata subiectio, totumque regnum vario ubique novarum factionum quateretur impulsu, expul- soque de Saxonia rege² fautores sui post se relictis innumeris quotidie periculis urgerentur, illustris vir et prudens Benno episcopus sciens se super hoc voce dominica³ praemonitum, quia oportet haec fieri, sed nondum statim finis, etsi huius negotii iam ante non esset ignarus, tunc tamen propiore stimulatus periculo omni intentione omnique labore, deni-³⁵ que omni impensa et studio montem firmare et munire curavit, suis et sibi totique epi- scopio certum praeparando praesidium universaeque regioni certe commune refugium. Quod et postea vidimus, cum haec urbs omnibus fuisset profecto hominibus et iumentis, frugibus et vestibis, pecudibus et vasis omnique omnium suppellectili fidissimae abscon- sionis receptio in tota tam diutina tamque horrenda tempestate bellorum. Quotiens enim⁴⁰ Saxones cum suis regibus, quos sibi expulso rege Henrico creaverant, hanc terram generali expeditione vastabant, haec urbs sola eis fortissime restitit et omnes confugientes ad se tutissima protectione defendit. Verum inter haec episcopus noster suae promissionis non immemor, quidquid sancto Clementi in die exaltationis suae devoverat, iugi in animo meditatione pertractans, ubi potius altare, quod voverat, consecrari oporteret, diu cogitasse⁴⁵ perhibetur; sed tandem, quia locum istum^y ad cuncta, quae voluerat, competentem videbat,

a) singulis W. b) sylvarum G, et similiter saepius. c) ibi conmarchiones W. d) illuc W. e) deest W. f) ibi sorte W. g) Osnabrugge fugere W; Osnabrugum GSNIE. h) iuri W. i) violentes G. k) diu G. l) illico G. m) ita SNIEW; huius loci G. n) circuit W. o) ita GSNIE; sempiternam possessionem W. p) vulgo ibidem W. q) Snüden W. r) et etern. W. s) ita GSNIE, quod W. t) aduc eciam W; cf. infra p. 884, l. 28. u) extento W. 50 v) deest W. w) omnium W. x) commodisse G. y) loca ista G.

1) Meinbold vir nobilis inter testes duarum chartarum Osnabrugensium nominatur, quarum altera a. 1074, altera inter a. 1074 et a. 1088. data est, 'Osnabrücker Ur-

kundenbuch' I, 145 sq. nr. 170. 171. 2) Rex a castello Harzburgensi a rebellibus Saxonibus obsessus fugit 9. sive 10. d. m. Augusti a. 1073. 3) Cf. Matth. 24, 6.

ut se hic corporis praesidio gaudebat esse securum, ita etiam se hic spirituali lucro animae suae saluti prospicere saluberrima definitione decrevit. Itaque lignea capellula, ubi nunc beatae Dei genitricis oratorium cernitur, festinanter extructa altare ibi in beati Clementis honore dedicavit, id quoque piae devotioni adiciens, ut, si Deus pace reddita
 5 villicationis suae tempora prosperari annueret, monasterio constructo praediisque acquisitis abbatiolam qualicunque facultate inchoare deberet, eius autem perficere esset, a quo bona cuncta procedunt, et ipse perficiet, confirmabit solidabitque¹.

16. Sed iam ingravescente magis peste bellica, cum sibi quotidie etiam ab amicis (20) captivitatem aut mortem imminere conspiceret, suorum etiam maxime infidelitate perterritus iterum pro tempore cedendum putavit² et episcopio, prout tunc potuit, disposito urbeque³ commissa his, de quorum fide minime dubitabat, cum aliis, qui plurimi pro arctiore fidelitate in regem de hac regione expulsi sunt, parvissimo suorum comitatu ad regem profectus est. A quo admodum gratanter susceptus, aliquanto cum eo tempore
 10 conversatus, iam tempus advenisse conspiciens, quo decimationis suae iam tanto tempore violenter ablatae commodius posset causa tractari⁴, ne spacium ingratissimi ocii in palatio degens prorsus inutile duceret, propriis primitus amicis, deinde regis familiaribus tantae controversiae querimoniam^a insinuando detexit. Qui omnes pari animo eademque caritate promptissime ei voluntarie auxilium pollicentes brevi persuadere potuerunt, ut regis familiaribus causa commissa pro se eos loqui deposceret et regiam sibi in hac dumtaxat^b
 15 re benevolentiam, quacunque possent arte, compararent. Erat⁵ enim ea tempestate post ablatae decimationis tempora eiusdem decimationis rehabendae commodissima ratio: in primis videlicet omnium ecclesiarum vel episcoporum sua omnia potestative possidere et disponere debere libera facultas et consuetudo communis; tum etiam quod ipse episcopus pro regis fidelitate omnibus et amplissimis divitiis dimissis ad eum nudus et profugus
 20 venisset, quam utique rege digna munificentia remunerari oporteret; dehinc alios regi fideliores futuros, si huius devotioni digna fuisset praemiorum recompensatio largitione; eiusque voluntaria paupertas, cui nunc rex tantis necessitatibus praepeditus pleniter subvenire non potuit, spe aliqua futurae abundantiae recreari expectaret. Deinde, qui eam haberent, iam etiam essent hostes publici et omnimoda a rege pro suae perfidiae meritis
 25 calumnia et clade plectendi, et quicquid ex eadem decimatione emolumenti vel utilitatis acciperent, regiae esset procul dubio maiestatis minutio hostiumque pervicaciae et turpissimae desertionis munitio; si itaque regiis impensis essent hostes armandi, non sufficere utique regi donativa, unde suos in hostes armaret. Postremo quia iam rex pro peccatis suis a Deo in tantis miseriis derelictus esse videretur, omnibus eum^c iam viribus niti
 30 oporteret, ut iuste iudicando reconciliari posset supernae iustitiae, quam plurimis iniquitatibus et secularium maxime iustitiarum neglectu omni pene vitae suae tempore offendifset⁶. His⁷ itaque aliisque perplurimis et idoneis assertionibus regi tandem constat esse

a) queremoniam G. b) duntaxat G. c) enim G(S?)NI; eum emendavit E.

1) I. Petr. 5, 10. 2) Cf. supra p. 877, l. 31 sq.: *cedendum putavit*, et quae de hoc loco hucusque non recte intellecto disserui 'Neues Archiv' XXVIII, 125 sq. Verisimile est Bennonem circiter medio anno 1076. ex Saxonia ad curiam regis Heinrich fugisse. 3) Scil. novo castello in monte Iburgensi aedificato. 4) De lite ob
 45 decimas Osnabrugenses diu protracta et ab Heinrich IV. composita cf. Wilmans, 'Kaiserurkunden der Provinz Westfalen' I, 319 sqq.; Philippi, 'Osnabrücker Urkundenbuch' I, p. IX sqq. et in 'Mitteilungen des hist. Vereins zu Osnabrück' XXVII, 245 sqq.; K. Brandi in 'West-
 50 deutsche Zeitschrift für Geschichte und Kunst' XIX, 142 sqq.; M. Tangl in 'Archiv für Urkundenforschung' II, 186 sqq. 218 sqq.; F. Röhrig in 'Histor. Vierteljahrsschrift' 1921 p. 385 sqq. Diplomatum spuriorum, quae ad hanc litem in favorem ecclesiae Osnabrugensis terminandam fabricata sunt, auctorem Bennonem nostrum

fuisse iam certo constare mihi videtur. 5) Ante hoc enunciatum in Vita interpolata quaedam de Cobbone comite et Goswino episcopo Osnabrugensi inserta sunt, quae ex diplomate spurio Ludovici Germanici (Mühlbacher 'Reg.'² 1389) desumpta esse possunt. Quae ne cum v. cl. M. Tangl ('Neues Archiv' XXXIII, 80 n. 1) Nortberto et Vitae genuinae attribuas, valde caveas; aperte enim verba et dicendi genus Mauri Rost abbatis sunt. 6) Cf. diploma Heinrichi, Jostes, 'Die Kaiser- und Königsurkunden des Osnabrücker Landes' nr. 21, quod Nortbertus cognovit (infra p. 882, n. 4), ubi narratur: *Osnabrugensis episcopus ... Benno ... serenitatis nostrae clementiam adiit ... iuventutem nostram non parum incusando*. 7) Quae de sequentibus sodalis quondam noster b. m. M. Tangl, 'Neues Archiv' XXXIII, 75 sqq. disseruit, demonstrare conatus Benno-
 nem a rege postulasse, ut iuri quod dicitur regaliū

1076. persuasum, ut rem episcoporum aliorumque Christi fidelium iudicio permitteret, eorumque^a se diffinitivae^b sententiae probando assensurum, cui tamen, si vellet, se dicebat refragari honestissime posse, et quod tanto tempore sub tot imperatoribus et famosis regibus mansisset immobile, sibi quoque eadem violatione iustitiae non mutari^c debere. Primitus enim et hic rex videbatur antecessorum suorum avaritiam velle aemulari, qui ab utraque⁵ ecclesia hinc inde aliquo episcopo vel abbate defuncto maxima solebant lucra sectari, et si iam uni ecclesiae sempiterna essent stabilitate firmata, iam se amplius hoc commodo cariturum posterisque regibus non minima detrimenta relicturum. Verumtamen omni demum cavillatione postposita, rex sive apertae rationi seu rationabili suorum suggestioni cedens totius cardinem litis, cum adessent etiam quam plurimi, qui pro abbate¹ loque-¹⁰ rentur, ecclesiastica examinatione synodaliue iustitia permisit evolvi. Itaque huius rei gratia loco dieque statuta synodus est congregata², in qua episcoporum multitudo caeterique ecclesiasticarum dignitatum ordines, laicis etiam universis pariter omnino consentien-¹⁵ tibus, pari iudicio communique sententia Osnabrugensem affirmabant ecclesiam iniuste tanto tempore fuisse spoliata regemque praesentem oportere liquidissimam recognoscere¹⁵ iustitiam, ecclesiamque illam tali mutilatione deformem³ communi consuetudine et iure ecclesiarum non uti esse impium et perversum, regem quoque suae magis saluti animae et honestati quam successorum suorum divitiis debere consulere. Actum est hoc apud
1077. Radisponam Bavariae urbem anno dominicae incarnationis MLXXV⁴. Igitur rex Henricus decimationem suam Osnabrugensi ecclesiae suoque episcopo Bennoni praesenti omnium,²⁰ qui aderant, consilio, iudicio et consensu recognovit et reddidit et in aeternum omnis conditionis exceptione seposita immobiliter semper et fixe possidere donavit; nec iam abbati Corbiensi vel Herfordiensi^d abbatissae ullam deinceps querimoniam super hac re fore residuam, sed utraque monasteria illa sua se facultate sustentarent et praediis, Osnabru-²⁵ gensis autem ecclesia decimationem suam caeterarum iure et consuetudine ecclesiarum²⁵ liberrima semper possessione teneret. Quod ut firmius et ab omni posset semper per- manere impiorum praesumptione stabilius, rex huius rei seriem continentem^e aureis litteris — ipse tamen manu propria signum infigens — chartulam iussit conscribi regio insignitam sigillo⁵, in huius videlicet negotii testimonium perpes et memoriam sempiternam. Quod chirographum in Osnabrugensi ecclesia cura tanto diligentiore servatur, quantum³⁰ contra omnes irruptiones et tentationes^f inconvulsus semper et firmissimae munitionis murus habetur.

- (21) 17. Verumtamen episcopus noster omni semper prudentiae circumspectione contextus uno permoveri scrupulo videbatur, quod videlicet nondum congruenter papae esset auctori-³⁵ tate firmatum. Et quamvis eo tempore graves^g inter regem et apostolicum Hildebrandum, qui alio nomine Gregorius dicebatur, inimicitiae ferebantur, accepta tamen a rege licentia

a) ita G; eorum SNIE. b) ita SNIE; diffinitivae G. c) mutare G. d) Herffordiensi G. e) ita Ertm.; continenter GSNIE. f) irruptionum et tentationum GSNIE; emendavit E; fortasse autem lectio codicum retinenda et verbum aliquod (praesumptiones proponit Holder-Egger) supplendum est. g) gravis G(S?)IE; gravis, corr. graves, N.

et spoliis renunciaret, ea a v. cl. B. Krusch in 'Mitteilungen des hist. Vereins zu Osnabrück' XXXII, 343 sqq. omnino recte refutata sunt. Cui quidem Tangl, qui in opinione sua perstitit, se uberius responsurum esse pluries promisit ('Archiv für Urkundenforsch.' II, 226, n. 2. 326, n. 1 et in versione Germanica Vitae nostrae p. 32, n. 1), sed hoc numquam fecit. Krusch verba Nortberti (supra l. 4 sqq.) ita interpretatus est: reges eo usque, cum et episcopatu Osnabrugensi et monasteriis Corbeiensi atque Herifordensi privilegia de decimis confirmarent, et a novo quoque episcopo et a novis quibusque monasteriorum praelatis ampla dona accepisse; si autem iam uni ecclesiae, episcopatu scilicet, sempiterna decimarum possessio confirmaretur, successores suos ab altera parte nihil accepturos et propterea detrimentum magnum capturos esse.

1) Corbeiensi Wernhero, qui adversariis Heinrici regis⁴⁰ adhaerebat. 2) Wormatiae hanc synodum congregatam esse, chartae Heinrici regis docent. 3) Cf. diploma spurium Ludovici Germanici (Mühlbacher 'Reg.'² 1389): *episcopatum suum . . . huc usque non sine nostra culpa indecens et informe quasi pecus muti-⁴⁵ lum permansisse*. Nortbertus hoc diploma cognovisse videtur. 4) Ratisbonae iudicium synodi Wormatiensis confirmatum est diplomate Heinrici regis, Jostes, 'Die Kaiser- und Königsurkunden des Osnabrücker Landes' nr. 21. Quod diploma anno 1077., non 1075. datum⁵⁰ est; de falso Nortberti numero cf. 'Neues Archiv' XXVIII, 120, n. 1; Tangl, 'Archiv für Urkundenforschung' II, 228, n. 1. 5) Charta Heinrici aureis litteris scripta et aureo sigillo munita data est d. 30. m. Martii a. 1079; Jostes l. l. nr. 23.

Romam profectus¹ papam illum adiit, et quicquid super decimationis illius recognitione statuerat, apostolici illius assensus et auctoritas Romana firmabat². Tanto enim se toto illo turbine bellorum prudentiae veritatis et fidei utrobique moderatione librabat, ut in utraque semper ei parte sine suspicione et timore conversari liceret; nec rex unquam, 5 quamvis inter hostes suos eum manere videret, de eius fidelitate ambigeret, nec hi, quamvis regi fidelissimum esse non dubitarent, insidias unquam de eius fraude timerent. Porro nos, qui haec strictim super decimatione Osnabrugensi retulimus, plurima causa brevitatis praetergressi sumus, id solum in hoc opusculo sufficere arbitantes, quia — quod tanto temporis spatio, quippe, ut fertur, ab imperio pii imperatoris Ludowici, episcopatum istum 10 incomparabili damno et gravissima semper iniquitate vexabat, omnesque huius sedis praesules acerrimo studio iugique labore suae quisque successionis serie repetisse sciuntur, dum gravibus quoque saepissime iniuriis affecti ab incepto tamen deterreri non possent — solus iste virtute inaestimabili incessabilique labore ad finem usque feliciter perduxit et sponsam suam proprio privilegio dotis tanto despoliatam tempore debito honore pristini 15 decoris ornavit, apud quam absque dubio nomen eius perpetua erit in laude et memoriale eius in benedictionibus sempiternis. Si enim hisce inserere cupimus, quantos per triennium pauper et exul labores pertulerit, quotiens iniuriose repulsus non desperaverit, quotiens induciis positus ad locum constitutum frustra perrexerit, quotiens Romam ierit omnesque, de quorum adiutorio praesumebat, offensos invenerit³, qualiter barba crescente vultus 20 notitiam dissimulando celaverit, quotiens iamiam, ut ipse putabat, omni negotio peracto domum reverti cogitans ausus redire non fuerit, qualiter etiam regis curiam miserabili labore turpique egestate pertesus apud amicos, si quos in exteris regionibus invenire potuit, quasi hospitandi gratia latuerit — si denique haec singula et multa similia, quae eo tempore gessit, referimus, profecto non tam utili haec poterunt quam longo sermone 25 narrari. Quod manifestius his literis, quas tunc Sigewino^b Coloniensi episcopo³ misit, 1079. apparet:

‘Depositus apposito, eiectus electo salutem, nec iam episcopus Benno domino archiepiscopo utriusque hominis semper felices successus in Domino. Quia rupto regni foedere usque ad naufragium periclitatur navis ecclesiae, vel vos, qui Deum timetis, quid regni 30 statum deceat, solerter consulite, ne usque ad internationem in nos hostilis mucro deserviat⁴, qui undique gladiis circumfundimur, et non est qui eripiat⁵. Sane propter apostolicae sedis obedientiam volentes patimur tantam persecutionis angustiam in tribulationibus, quae nos invenerunt⁶ non deficientes: maluimus enim fugientes in manibus Egiptiae dominae relinquere pallium⁷, quam emancipati eidem turpiter servire usque ad animae interitum. 35 Prosperum faciat iter vestrum Deus salutarium nostrorum’⁸.

Sed his ita finitis ad reliqua pergamus.

18. Igitur postquam inter regem et apostolicum semel exorta discordia nullo potuit (22) hominum consilio vel ratione sedari, Deo profecto tot hominum offenso sceleribus deserente terras, abundante iniquitate et refrigesciente caritate multorum⁹, nullusque ab alterutra 40 parte modus fieret, inde scilicet maledictionum vel excommunicationum, hinc vero bello-

a) ita SNIE; inveniret G. b) Sigenuius G; nomen omisit interpolator.

1) Bennonem ab Heinrico initio a. 1078. et vere a. 1079. Romam missum esse scimus, cf. Meyer von Knonau, ‘Jahrbücher Heinrichs IV.’ III, 98. 209. Sed 45 verba Nortberti infra l. 18 insinuant, eum pluries etiam hoc exilii tempore Romam ivisse. 2) Privilegium Gregorii, cuius etiam Annales Iburgenses 1083 mentionem faciunt, nobis servatum non est et certe eo tempore, de quo Nortbertus hoc loco agit, datum esse 50 non potest, cum litem, quae etiam in curia Romana de decimis contracta erat, a. 1081. nondum terminatam fuisse ex epistula Gregorii hoc anno ad legatum suum Altmannum episcopum Pataviensem scripta (Registr. Gregorii VII. IX, 10, ed. Caspar p. 587) appareat. Si

privilegium Gregorii omnino datum est, quod O. Löffler, ‘Historisches Jahrbuch’ XXIV, 302 sqq. et M. Tangl factum esse non credunt, id solum anno 1083. fieri potuit, quo Benno a rege denuo in Italiam vocatus ‘pene quotidie inter regem et papam internuncius currens’ (infra c. 22) de pace inter eos facienda tractavit. 3) Sigewinus archiepiscopus creatus est ultimis a. 1078. sive primis a. 1079. diebus, cf. Meyer v. Knonau l. c. III, 155; itaque Bennonis epistolam a. 1079. datam esse verisimile est. 4) Cf. 2. Reg. 2, 26. 5) Cf. Psal. 70, 11. 49, 22. 6) Cf. Psal. 45, 2. 118, 143. 7) Cf. Gen. 39, 12. 8) Cf. Psal. 67, 20. 9) Cf. Matth. 24, 12.

rum caedium et rapinarum, eo processum est odii et invidiae, ut, nisi rex deponeretur aut papa, tantae irae et inimicitiarum fomites penitus extinguere non possent. Congregata 1080. igitur apud Ticinum^{a,1} Italiae civitatem episcoporum multitudine, qui regiae parti favebant et papae eo ferebantur infensi, quia indiscretus nimium dicebatur ab eis, cum de eorum nequitia saepe vera loqueretur, cum eorum consilio et instinctu rex alium papam in sede apostolica sublimare disponderet, interfuit etiam conventui illi episcopus Benno, quamvis 5 invitatus, sed eo tamen prudentiae oculo, quem secum semper portare solebat. Videns enim in utraque parte plurima magis odio quam ratione tractari et regi semper fidelis, nunquam autem papae inobediens esse desiderans, sed et, quem tanta res finem habitura esset, ignorans diligentissime intendere coepit, quonam rationis exitu fieri posset, ut salva 10 honestatis pristinae integritate neutra in parte posset iure culpari. Forte autem in ecclesia, ubi ista gerebantur, erat altare^b, quod retro concavum foramen, quo quis intrare vix posset, panno praependente obtexerat, — ad cuius etiam similitudinem hoc nostrum altare postea ipse quasi insensibili materiae gratias reddens iussit extrui² — iuxta quod cum solito more psalmodiae vacans solus sederet, propius accedens aptissimum latibulo locum 15 esse perpendit, et si intro ire valeret, paulatim nullo vidente tentavit. Os itaque foraminis quamvis difficile ingressus antrum ipsum interius reperit ad sui receptionem corpusculi sufficienter extensum. Magnas itaque divinae dispensationi gratias agens, panno, qui praependebat, diligentius oppanso foramini, totum diei spatium ibi taliter latitando nemine prorsus conscio exegit, tanto intentius orationi insistens, quanto se et ipsius loci 20 oportunitate propinquiorem Deo esse cognovit, et tempus, quo totius ecclesiae status quatiebatur, aegre perspexit. Hora, inquam, qua cunctis adunatis coepta esset causa tractari, deprehensum est Osnabrugensem episcopum non adesse Bennonem. Missis itaque a rege et circumquaque discurrentibus et domo, in qua hospitium habebat, quarentium incursu iam pene confracta, cum nusquam reperiretur locorum, alii fuga elapsum, 25 alii infirmitate detentum, aliqui etiam speciali quadam infidelitate commune colloquium vitasse dicebant. Sed iam die declinata in vespere, cum papam abdicassent eiusque in locum substituissent Ravennatem episcopum, qui etiam adhuc Clemens nomine Romanae praesidet ecclesiae³, plurimaeque alia statuissent, quibus episcopus iste, si praesens esset, minime praeberet assensum⁴, egressus suo, nemine itidem rem considerante, latibulo, 30 iuxta altare, ubi prius sederat, subito residere conspicitur. Stupentibus igitur non minusque mirantibus cunctis et, ubi fuisset, studiose querentibus se de loco illo per totum diei spatium non recessisse velle iurare per conscios sanctos spondebat; ad regem quoque statim adductus plenissime se de omni infidelitate purgavit, qui illum tamen in fide pristina firmiter stare lenitate verborum hortari maluit quam terrore constringere. Exinde 35 igitur praeclara felicitate vel animi prudentia utriusque papae, quod profecto perpaucis ea tempestate possibile fuit, amicitia usus regiam quoque nusquam incurrebat offensam, efficaciter apostolum audiens: 'Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes'⁵.

(23) 19. Per idem tempus victis a rege Saxonibus interfectoque, quem sibi regem posue- 40 rant, duce Rodolpho⁶, cum tota Saxonia coeptam ferociam graviter humiliata deponeret et profugis ex se reditum invita concederet, episcopus noster iam se liberum posse domum redire conspiciens, quid ante egressum Deo devoverit, diligenter intendere coepit. Itaque reliquiis sanctorum undecunque potuit acquisitis, libris quoque, vasculis ac palliis et quicquid ad^c congregationem incipiendam necessarium idoneumque esse cognovit, cum redeundo 45 Moguntiam deveniret, in beati Albani monasterio abbatem⁷ aggreditur, et quia eius notitiam prius habuerat, quid animo gereret, competenter exponens cum consilio pariter ab

a) Cicinum, corr. alia manu Ticinum, G. b) altari G. c) ac G.

1) Error Nortberti; loquitur de synodo Brixinensi, quae d. 25. m. Iunii a. 1080. habita est. 2) Cf. chartam anni 1110 ('Osnabrücker Urkundenbuch' I, 192 n. 225), in qua Iburgensis altaris sancti Clementis *quod retro concavum est* mentio fit. 3) Mortuus est d. 8. m. Septembris a. 1100, cf. Köhncke, 'Wibert von Ravenna'

p. 98sq. 4) Benno decreto synodi Brixinensis (MG. Constitutiones I, 118 nr. 70) non subscripsit. 5) Roman. 50 12, 18. 6) D. 15. m. Octobris a. 1080. 7) Monasterio S. Albani Moguntiensi praesidebat annis 1074—1085. abbas Godescalcus.

eo exposcit auxilium; qui illico^a cum eo in opus Dei duodecim monachos misit, ut res incepta per eos digna fieri posset postea per plures augeri. Quos in itinere parumper praecedens Osnabrugge^b perrexit, ubi ipse nudis pedibus et multis lacrimis^c ab omnibus honorifice gratissimeque receptus chirographum super decimatione, quod secum detulerat, publice in ecclesia recitari populo audiente Deoque super hoc gratias agente praecepit. Sed ibi ordinandis rebus iam tanto tempore miserrime disturbatis aliquamdiu morans, quod congregationem in monte facere vellet, fidelioribus suis insinuare^d curavit. Quorum ad hoc^e alacrem devotionem attendens totum se in hunc vigilantissimum laborem contulit studiumque collegit, recogitans et dolens se iam nimium diu per innumeras nugas inaniter errasse dispersum. Tanta enim festinatione opus coeptum aggreditur, ut quadam etiam absurditate argui videretur. Necdum videlicet officinas vel domicilia ulla construxerat, ubi fratres, quos secum duxerat, congruenter possent recipi aut ulla monasticae disciplinae exercere vestigia; parvissimo itaque iuxta capellam eos tugurio inclusit, donec monasterio constructo officinae monachis pararentur idoneae. Sed cum iam mons iste, ut supra retulimus, cum omnibus pertinentiis suis ad Disnam pertineret, alio praedio dato, quod a Cuniza¹ nobili vidua per precariam adquisierat^f, nomine Bonwide², concambium fecit, monteque diviso occidentalem eius partem sibi successorumque suorum habitationi reservans partem orientalem cum omni eius circumquaque iacente planitie monasterii loco usuique fratrum in varias mancipavit officinas et exercendos cultus agrorum. Exinde³ igitur monasterii statuendi fundamenta iacturus, cum locus ipse esset medio quoque asperimo eminente dorso utrimque^g praeruptus, difficillimum incipiendi operis experiebatur exordium. Sed ipse huius negotii valde peritus, altiora diruens, profundiora terra iniecta sustollens planiciem, quae pro capacitate loci in monasterii officinarumque eius amplitudinem sufficere posset, ut nunc cernitur, explanasse dinoscitur. Cumque totis viribus ecclesiae parietibus erigendis instaret nec aliud quicquam taliter occupatus valeret extruere, monachos prae angustia loci valde compressos minus regulariter conversari et vivere contentiose persensit; unde eis abbatem de monasterio beati Pantaleonis⁴ illius abbatis auctoritate praefecit, reputans sub capite constitutos deinceps concordius esse victuros. Sed ex duobus monasteriis congregati cum non solum se invicem eadem angustia loci, verum etiam varietate consuetudinum et sui utriusque ordinis defensione turbarent, vehementer contristatus universos ad loca sua remittendos putavit, donec opere perfecto regulariter conversari valerent, quoscunque adduceret. Itaque de Mindensi monasterio⁵ paucis fratribus, quos similiter assciverat^h, solummodo retentis locum permisit, ut divino operi interim privatim insisterent, ne diurnum sacratis locis deesset officium. Ipse autem coeptae aedificationi perseveranter insistens vigilantissimum prudentiae suae oculum ubique circumtulit, supernum iugiter elemosinisⁱ et precibus implorans auxilium, per quod sibi talis deberet locus ostendi, unde queat fratres adducere, in quorum caritatis unione secure confidere posset eos iam deinceps morum fore unitate concordēs nullaue manendi instabilitate suspectos.

20. Sed hoc iterum nova Saxonum tumultuatione differtur; nam quendam sibi Hermannum principem praeponentes⁶ cum ingenti exercitu has iterum partes invadunt, urbem hanc⁷ undique studiosa obsidione vallantes⁸. Hic equidem breviter referendum videtur, quantum ingeniosi viri facundia valuit. Erant in exercitu illo Hildesheimensis^k episcopus Udo et Ekbertus^l marchio, summi viri virtute et divitiis pene omnes praeeminentes caeteros. Qui cum illum antiqua amicitia et privata quadam familiaritate, quamvis hostes viderentur,

45 a) illico *G.* b) Osnabrugam *G.*; Osnabrugam *SNIE.* c) lacrymis *G.*, et similiter saepius. d) ita *G.*; insinuari *SNIE.*
e) valde *add. SNIE.* f) adquisierat *G.* g) utrinque *G.* h) ita *G.*; asciverat *SNIE.* i) ita *SN.*; elemosynis *I.*; eleemosynis *GE.* k) Hildesimensis *hic omnes.* l) Ebbertus *omnes.*

1) Cf. chartam Gisilberti et Cunizae, 'Osnabrücker Urkundenbuch' I, 138 n. 157. 2) Bohnte in praefectura Wittlage. 3) Ecclesiae hodiernae s. Clementis in monte Iburgensi perpaucas partes ad Bennonis aetatem redire exponit Ilse Hindenberg l. l. p. 66 sq. 4) Coloniensis; abbas erat Humbertus mortuus a. 1082. De monasterio cf. Lampert, a. 1071. 1074, ed. Holder-Egger p. 132. 190. 5) De monasterio S. Mauricii a. 1042. a Brunone episcopo

Mindensi fundato cogitandum est. 6) Hermannus rex creatus est initio m. Augusti a. 1081. 7) Iburgense castrum. 8) Cf. Ann. Patherbrunnenses (ed. Scheffer-Boichorst p. 98), quibus docemur expeditionem Saxonum contra Westfalos ante quadragesimam a. 1082. factam esse (caput ieiunii hoc anno erat 9. d. m. Martii). Haec in ann. Iburgensibus ('Osnabrücker Geschichtsquellen' I, 182) exscripta atque ex Vita nostra aucta sunt.

1082. intime venerarentur et diligenter, eius petiere colloquium, regi suo pro certo spondentes se illum ad deditionis assensum facillima persuasione flexuros. Gratanter itaque ab eo recepti, dum secretius cum illo multa conferrent, tandem res in contrarium cedit, et^a qui eo venerant, ut ad regem suum^b illum converterent, illius potius regi sese fidelitatem velle iurare eius sunt oratione perducti¹. Cumque reliquiae sanctorum, super quas sacramenta 5 facerent, a populo viderentur afferri, illum eis consensisse urbemque Saxonibus cum iuramento velle tradere arbitantes, pene eis iam vim inferentes illum infidelem et periurum clamitare coeperunt, quos ille artificiose compescuit, ut interim pavore deposito rei exitum praestolarentur, exhortans. Peracto autem sacramento supra dicti viri reversi ad suos omnia prospera pollicentes urbem celeriter obsidione liberant, cum omnibus revertentes in 10 patriam, graviter tamen ab eis prius hac omni regione vastata. Porro in hac fidelitate, quam ambo iuraverant, diu ante interfectionem suam² marchione deficiente, episcopum^c illum firmiter usque hodie permanere videmus³; unde etiam locum illum infinitis calamitatibus constat esse oppressum. Quod venerabilis viri Adeloldi eiusdem loci praepositi epistola huc delata testatur, quam hic inserere non piguit, cum sit etiam ipsa quaedam 15 huius viri portio meritorum:

(26) 'Vivo exemplari iustitiae domino suo venerabili episcopo Bennoni Adeloldus fidelis suus quicquid utriusque hominis devotissima valet servitus. Parva munuscula, quae tuae paternitati mitto, ut dignanter accipias rogo, et quae parva manu offero, pleno corde offert tibi fidelis tui devotio. Certus autem de te domino et patre, quia congaudere et 20 compati loco sanctae Mariae, cui tu quondam praefuisti et servisti praepositus, animo praescripsisti, adversa et prospera nostrae congregationis, quae intra paucos dies iusto Dei iudicio nos passos esse cognoscimus, in hac brevitate epistolae tibi transmittere necessarium duxi. Civitas nostra circumdata est ab inimicis; praedia sanctae Mariae rapina continua consumpsit et ignis; magna haec essent et intolerabilia, nisi quod minora cognosci- 25 mus, quam iniquitatis nostrae exigant iustitiae. Positi autem in adversis ad orationem confugimus sanctorum, et quantaessent in ecclesia nostra reliquiae, diligenter investigavimus. Providentia divina novum nobis et notandum ostendit miraculum: nam cum ad corpus sancti Epiphanii venimus, sanguinem de siccis ossibus eius exire vidimus. Ego, qui vidi et in manu mea tenui, cum aliis canonicis nostrae ecclesiae testimonium perhibeo'. 30

Sed nos, dum in huius patris nostri amore fallimur, singula de eo referre cupientes modum brevitatis excessimus, hoc solummodo, si possemus, cavere debentes, ne aut ineptae brevitatis compendio nostrae devotionis in eo aliquatenus minuat obsequium, aut^d legentibus pariat arrogans longitudo fastidium^d; praesertim dum totus huius sermunculi contextus nulla per nostram imperitiam allevetur lepida compositione verborum, aut lingua 35 eum politior coloribus suae facultatis exornet. Rogamus autem, ut, si qui forte haec legere dignantur, nostrum potius affectum quam verba considerent. Quem enim, si conditio miserae mortalitatis concederet, cuperemus semper habere viventem, de eo saltem mortuo nos verbosos esse non sit onerosum et inde irremediabili dolori solamina quaerere, unde non magna sustinet lector ociosus seriorum dispendia. Sed iam properemus 40 ad alia, quae motu bellico interrupta distulimus.

(27) 21. Erat igitur architectoriae artis, ut iam supra⁴ meminimus, valde peritus. Quod si quis in his nostris aedificiis tantopere non apparere notaverit, sciat haec per eius absentiam maxima ex parte fuisse constructa, in quibus tanti extitit studii, ut ne expulsus quidem et longinquis regionibus morans per alios, quibus hoc iniunxerat, ab aedificando 45 cessaverit. Unde regis imperio in Spirensem urbem adductus ecclesiam illam amplissime sublimatam et prae magnitudine operis minus caute in Rheni fluminis littus extentam maximo ingenio difficilique paratu egregii operis novitate perfecit et immensas saxorum moles, ne fluminis illusione subverteretur, obstruxit⁵. Cum itaque hac occasione saepius illuc

a) ut omnes; emendavi ego.
ex SNIE damus, deest G.

b) Hermannum add. SNIE.

c) Udonem episcopum SNIE.

d) aut — fastidium, quod 50

1) Cf. Meyer von Knonau l. l. III, 463.

2) Ecbertus marchio Misnensis interfectus est 3. d. m. Iulii a. 1090.

3) Mortuus est demum a. 1114.

4) Cap. 9.

5) Cf.

Meyer von Knonau l. c. I, 580, n. 63 et Ilse Hindenberg l. l. p. 67 sqq.

iter haberet, Sigebergense^a coenobium¹, quod eo tempore religionis aestimatione eximium ferebatur, hospitandi gratia divertere solitus erat. Ubi dum semper cum pro sui merito, tum etiam pro reverentia domini Annonis, cui nec defuncto² quidem fidelis esse destitit, maximo debitae caritatis susciperetur officio, venerabili viro illius loci abbati Reginhardo, quid in Iburgensi castro inceperit, inter sermocinandum innotuit, gravi dolore conquestus, quod fratrum, quos primitus adduxerat, valde esset instabilitate deterritus. Cumque abbas ille intime eum moneret, ne ideo coepto desisteret, sed eo studiosius insisteret, quo difficilius inchoata succederent, diaboli firmans affirmansque fraudibus talia evenire solere, cui nihil magis adversum nihilque odiosius esset, quam divinae aliquem obsequi voluntati spiritualisque exercitii instrumenta animabus parare salvandis: statim oportunitate talis exhortationis oblata omni supplicationis genere suggerere coepit abbati, ut in suae paternitatis regimen locum susciperet^b fratresque dirigeret irrigationi tam novellae plantationis idoneos, omni se eis studio pollicens corporum necessaria collaturum, pro suis scilicet seminatis carnalibus metere cupiens spiritualia eorum³. Sed abbas^c, vir prudentis ingenii, quamvis per se cunctos proficere suisque institutis cuperet salvari quam plurimos, non facile eius precibus acquiescere voluit, prius locum istum^d visere tractans; valde enim, quae adhuc acquisierat, praedia erant exigua et tot necessaria^e, ne, si suos in incertum fratres dirigeret, simile quid eis accideret, quod et aliis accidisse compererat. Atque ita rectae voluntati annuens episcopum praecedentem brevi post sequitur^f. In huius autem consideratione loci cum aliqua displicerent et pleraque laudasset, maxime ei fertur displicuisse paupertas reputanti in hoc tempore talis negotii nil stabile futurum, quod rerum mundanarum abundantia nulla firmasset, et valde paucos aut nullos cum indigentia corporali monasticum rigorem aequanimiter esse laturos, cum in locupletissimis quoque coenobiis districtio sola multos turbare consuesset.

22. Et sic omnibus rite dispositis iterum regio iussu dominus episcopus in Italiam (28) est profectus⁴, ubi anno integro et tribus mensibus in Romanae civitatis obsidione est 1082/83. detentus; nilque aliud tanto temporis spacio ibi perhibetur egisse, nisi si forte Dei opitulante clementia cum aliis, quorum Deus tetigerat corda, pacem inter eos et concordiam facere posset. Pene enim quotidie inter regem et papam internuncius currens plus pene laborasse dicitur in pace facienda, quam in aliqua facere consuevisset expeditione bellorum. Sed cum nullatenus posset obstinatio tanta molliri, tandem civitate tradita prodicione civium⁵ papa Hildebrandus fuga elapsus non multo post apud Salernum diem clausit extremum⁶. Exinde iam spe quadam securitatis accepta dominus episcopus ad 1084. sedem reversus reliquum iam tempus aetatis omnino disposuit semotum agere ab omni 1085. exteriori occupatione et prorsus a regni negotiis alienum. Et quia iam eius penitus desperabatur reversio, praesertim dum senio iam gravaretur et morbis, aliqui maligni in huius loci destructionem inhiabant, putantes se locupletes futuros, si Dei servis expulsis bona sibi ecclesiae liceret diripere. Unde abbatem in maxima tribulatione et labore reperiens multosque hoc timore perterritos recessisse ex fratribus his litterulis iterum 40 Reginhardi abbatis flagitabat auxilium:

‘R.^g abbati, viro religiosissimo paternitatis beatitudine sublimato et filiorum circumspectione glorioso, Benno humilis Dei providentia Osnabrugensis episcopus ‘benedictionem a Domino et misericordiam a Deo salutari suo’. Quibus te laudibus efferam, nescio, sed quem non latet desiderium meum, tota^h mentis intentione et sincera devotione committo. Coepisti certe me beare spe filiorum, unde siti meae fervorem auxisti divinum, et nunc, pater 45 sancte, quaeso, ne te gravet crebra mea petitio. Direxisti quippe sponsum idoneum filiae

a) Sygebergense G. b) et religiosum virum Adelhardum abbatem institueret add. SNIE. c) Siburgensis add. SNIE. d) ita G; illum SNIE. e) necessariorum omnes; emendavit Wilmans. f) visu probaturus, quod auditu perceperat add. SNIE; quae verba fortasse etiam in vita genuina scripta erant. g) Reverendo omnes, quod ex falsa interpretatione 50 abbreviaturae R. (scil. Reginhardo) ortum esse pro certo habeo. h) ita SNIE; tanta G.

1) Ecclesia monasterii in oppido Siegburg (ad Sigam fluvium sito) ab Annone fundati a. 1066. dedicata est, a. 1083. sive sub finem a. 1082, cf. ‘Neues Archiv’ XXVIII, 124. 5) Die 21. m. Martii a. 1084. 6) Die cf. Meyer von Knonau l. l. I, 528. 2) Obiit 4. d. mens. 25. m. Maii a. 1085. 7) Psal. 23, 5. Decembris a. 1075. 3) Cf. 1. Cor. 9, 11. 4) Initio

nostrae, si submiseris supplementum aliquod sponsioni eius: recesserunt etenim a nobis, qui non erant ex nobis; quapropter, domine, condole paucitati nostrae et succurre plantationi novellae. Vale diu, vale nostri memor, pater sancte'.

Iterum ergo fratribus missis omni studio recuperare tantarum morarum dispendia statuit, pleraque eo tempore ex nimia festinatione perpessus impedimenta; sed ipse constantia animi, qua cunctis praestabat, quicquid adversi acciderat, in bonum accipiebat, raro solitus in aliqua rerum adversitate esse deiectus aut nulla unquam prosperitate securus. Est^a autem tale, quod dicimus^a.

(29) 23. Forte, cum paries meridianus fieret, et iam proxima die beatorum martyrum Crispini et Crispiniani instaret festivitas¹ certatimque festinaretur ab omnibus, quatenus 10 a praescripto eis operis termino citius liceret absolvi, subito inter operantium manus^b a fundamento corruit murus et vix caeteris evadentibus unum ex omni numero in mediis ruinis oppressit. Quod cum vehementer universos, maxime tamen praecipueque turbaret episcopum, levisque iam iactura parietis aut potius nulla in comparatione putaretur oppressi, cum summa festinatione iam novo inchoato labore quaeri iubetur, qui putabatur extinctus, 15 si forte saltem inter disiectas moles reperiri possent fragmenta membrorum. Sed iam tantis saxorum aggeribus vix maxima difficultate dimotis repente inter ferientium ictus clamare coepit et, prout potuit, manu protenta quasi timendo deposcere, ut pro Dei amore capiti suo caveretur ab ictibus, atque ita cunctis qui aderant non minus laetitia quam vehementi stupore percussis non solum vivus et validus, sed pene eo casu nil 20 laesionis perpessus eruitur.

(30) Simile quid, licet eventu contrario, et in fratre hic quodam accidit, qui infra matutinas in necessario fratrum, dum per tabulas nondum in ordine congrue dispositas incautus incederet, subito in praeceps decedit. Sola misericordia Dei sustentante asperrimis saxis et spinis susceptus est. Ubi cum diutius nemine sciente iaceret nec interim tamen a 25 psalmodia^c cessaret, tandem fratribus e choro reversis strepitu^d quodam et gemitu, ne saltem in tanta re nocturnum silentium rumperet, se cecidisse testatus omnes maximo horrore commovit, sed a famulis citissime requisitus et repertus incolumis mox reductus est^e, et quos commoverat, laetissima iterum omnes admiratione implevit, ita ut de eo quoque secundum litteram videatur impletum, quod de iusto per psalmistam canitur²: 30 'Cum ceciderit, non collidetur, quia Dominus supponit manum suam'. Sed hoc ideo simile superiori et contrarium diximus, quia illum, super quem tantae moles ceciderunt, constat esse non contritum, hunc autem, qui in tanti praecipitii profunditatem cecidit, constat non esse confractum.

(31) Item de puero, qui in puteum cecidit, tale quid accidisse refertur. Cum enim im- 35 mitterent, qui mortuum extraherent, et nil minus quam vivere putaretur, confestim a tanta tractus voragine, incolumitatem corporis nil eo casu molestiae pertulisse monstravit. Sed et alia quaedam asseri solent hic tunc accidisse miranda, quae ne frivola aut ficta putentur, memorare omisimus, quae tamen episcopus partim martyrum meritis, partim servorum Dei, quos adduxerat, religioni attribuit; et eo coepto operi attentius institit, quo gratius 40 credidit dignationi esse divinae, cum saepius in adversis et diabolicis fortasse insidiis supernum non defuisset auxilium, humiles in omnibus divinae dispensationi gratias agens, per cuius se totiens misericordiam indebite sentiret consolari, qui se pro variis delictis non ignoraret merito debuisse tristari.

(34) 24. Interea autem illum et aliud multo molestius urgere coepit incommodum. Ab- 45 batem enim, quem in divino opere adiutorem³ acceperat, corporis debilitas maximeque oculorum caligo tanto labori et monasticae curae minus habilem imparemque reddebat.

a) est — dicimus *deest* SNIE; fortasse emendandum dicemus; cf. ultima verba cap. 24. b) ita NIE; i. operandum magnus G; cf. *infra* l. 17. inter ferientium ictus, p. 889 l. 44. inter orantium manus. c) vacaret seu *add.* NIE (non S). d) stepitu G. e) *deest* in omnibus *codd.*, *supplevi* ego.

1) Dies 25. m. Octobris; de cultu SS. Crispi et Crispiniani in ecclesia Osnabrugensi cf. M. Tangl, 'Archiv für Urkundenforschung' II, 264sq. 2) Psal. 36, 24.

3) Adalhardum, qui secundum ann. Iburgenses d. 29. m. Septembris a. 1082. abbas ordinatus fuerat.

Qua necessitate compulsus cum maxima tristitia eum Sigebergen^a remisit, alium in eius locum successorem efflagitans, atque ita unum ex fratribus Nortbertum nomine pro eo 1085. recipiens ordinavit abbatem¹. De quo, quia adhuc per Dei gratiam vivit et superest, non multa, sed haec tantum referimus, quod^b Brabandia^c oriundus patria et apud Coloniam 5 in ecclesia beati Petri a cognato suo, qui scholas regebat, educatus a puero, postea autem in Babenbergensi ecclesia canonicus factus, cognato suo, quem plurimum dilexerat, Coloniae defuncto superstes in seculo esse contemnens, in Sigebergensi^d coenobio monachum professus renunciavit seculo, ac sic loci huius curam suscipiens pene per quadriennium ante mortem episcopi cunctis, quibus debuit, prout potuit, diligenter intendit. Et quia de eius 10 morte iam se mentio intulit, iam deinceps breviter de ea aliquid referendum videtur. Quod nimirum si nostri esset arbitrii, ut tempore, ita quoque adhuc et narratione differre vellemus. Fuit autem talis eius de hac vita discessio.

25. Multo igitur hic tempore solummodo manens, competentius, ut credidit, cum (36) servis Dei insistens servitio Dei^e raro usque exire solitus erat, nisi forte gravi compellente 15 causa, et dominicis diebus Osnabrugge^f docere populum et missarum celebrare solennia. Quod cum aliquando ex more fecisset et iam sumpto cibo huc extra oppidum reverteretur 1088. egressus, respexisse fertur et dixisse silenter se locum illum credere^g non visurum ulterius; et paulo post febre correptus frigus ex pluvia^h, quae eoⁱ forte extitit die, inter equitan- dum collegisse se^k credidit, atque ita medicamentis adhibitis solito se more speravit decli- 20 nare posse infirmitatis molestiam. Sed abbas, quia^k de eius morte per iuniorem fratrem^l iam, qui eam per visionem quandam imminere praenoverat, diu ante aliquatenus prae- monitus fuerat, ingressus ad aegrum inter visitationis et consolationis officia de singulis monere coepit, quae morituro cuique considerata putavit. Atque ille ad singula ac- quiescens locum quidem sepulturae in abbatis electione permittens in posterum diem, 25 quo^m erat beati Iacobi celebranda festivitas², distulit unctionem. Primo itaque surgentis Iul. 25. aurorae diluculo abbate accersito cum fratribus tam sibi quam omnibus, qui aderant, publice peccatorum confessionem faciens, statim ab ipso sacerdotalibus indutusⁿ dominici corporis viaticum accepit ac sic pene triduum supervixisse dinoscitur.

26. Erat autem eo tempore hac in urbe³ manens vidua quaedam nomine Acela⁴ non (38) 30 minus religiosa quam nobilis, quae huic monasterio multa ex suis opibus^o contulit et locum plurima devotione dilexit. Quae per nuncium licentiam petens, ut admitti et visi- tare sibi liceret aegrotum, tale dicitur ab eo accepisse responsum: eam se videlicet malle in futuro videre seculo, ubi^p secure et iocundius mutuo fruerentur aspectu, quicumque se 35 hic invicem in Christo puritate castae caritatis amassent; ubi nullus gemitus cordis aut corporis dolor et mortis formido videntium sese posset turbare amorem; hanc autem^q etsi conciliaret humanitas et dominico esset sancita praecepto, plenissimam tamen esse doloribus, nec tam praesenti carorum cruciatu maestissimam quam de propriae quoque mortis quando- que recordatione horridissimam; itaque secundum apostolum, dum tempus haberet, bonum operari studeret ad omnes⁵; felices esse, qui tali intentioni, dum liceret, operam darent, 40 infelicissimos autem, qui talia in horam mortis usque differrent. Qua exhortatione suscepta egregia illa mulier valde proficiens ita reliquam egit aetatem, ac si antea boni operis nihil egisset. Ipse autem linguae paulatim destitutus officio, cum iam vitae immineret occasus, abbate item cum fratribus exitum eius Deo commendante litanis et psalmis in tapetio deponitur et circa diei horam nonam inter orantium manus spiritum Deo red-

45 a) Sigebergem G; Sigeburgum SNIE. b) ita SNIE; qui G. c) ita G; Brabantia SNIE. d) Sigenbergensi GSI; Sigenburgensi N; Sigebergensi emendavit E. e) et labori advigilans add. SNIE, cf. supra p. 879, n. c. f) ita Ertm., qui cum plerumque Osnaburgis, Osnaburga sive similiter scripserit, hic certe codicem antiquum Vitae nostrae secutus est; Osnabrugae G; Osnaburgi SNIE. g) deest Ertm. h) pluvia G. i) ea Ertm. k) qui de eius iam morte Ertm. l) ita SNIE, et Ertm.; fratrum G. m) ita SNIE; quae G. n) ita recte tres Ertmanni codices; induto GSNIE. 50 o) apibus G. p) sincere add. NIE (non S). q) scil. vitam, quod fortasse supplendum.

1) Initio anni 1085. 2) Die 25. m. Iulii. 3) Iburg. kundenbuch' I, 143 nr. 163. Eadem 'nobilis vidua' post mortem Bennonis Nortberto abbati consensu eiusdem 4) Azela 'nobilis femina' consentiente filio Dietmaro donavit Bennoni ad ecclesiam sancti Clementis in Yburg unici filii 'forwerck Thacmade' (Dakmar) tradidit, ibidem curtem in Hitteshusen (Hitzhausen), 'Osnabrücker Ur- I, 176 n. 204. 5) Cf. Gal. 6, 10.

1088. didit anno dominicae incarnationis millesimo octogesimo octavo, VI. kalend. Augusti,
Iul. 27. indictione XI.

- (39) 27. Corporis autem exequias tanto diligentius fratres curare studuerunt, quanto ab omnibus, quos vivus dilexerat, viderunt derelictum miserius. His enim circa corpus lavandum caeteraque funeri congrua occupatis officia illi sua, non quae Iesu Christi, quaerentes¹ 5 in varias suppellectilis eius rapinas et furta discurrunt, in tantam tandem rapiendi licentiam ducti, ut corpus istud ipsum exanime Osnabrugge^a deferre et sepelire pararent, ac sic^b eis liberius loci huius universae facultates in omnimodam possidendi licentiam cederent et miserum episcopum tota tanti laboris sui mercede privarent. Quod cum iam non secrete inter se, sed aperte forte^c clamare coeperunt, abbas in varias curas exestuans 10 singulos primum aggreditur, de quorum praesumebat fidelitate confidentius, pristinae eos fidei in dominum suum totque collatorum eis ab eo beneficiorum tunc memores esse deposcens, utque hominum in tali negotio minime curarent offensas, dum se cum Deo agere et plurimum utilitatibus^d suis apud futurum dominum prospicere non dubitarent. Sed cum vix unum ex omni numero in sua parte fidelem attenderet, instantius fratres 15 per noctis vigilias orationi insistere iubet, multis persuasionibus instigatur a suis, ut, si sepeliendi hic corporis licentiam precario obtinere non posset, vi illud tueretur^e et ianuis clausis, cum nihil monachos in tali certamine dedeceret^f audacia, ubi iustitia et fides pro eis pugnaret et pietas. Et iam mane erumpente in lucem, pontificali arrepto baculo locum sepulchri, ubi nunc cernitur, populo aspiciente signavit; quo facto videntium ani- 20 mos non parum in sui favorem erexit, ut eius rei iam quodammodo eos reddidit certos, cuius ipse adhuc penitus erat incertus. Adunatis autem optimatibus et clero^g, qui ad sepeliendum episcopum partim accersiti, partim sponte convenerant, intimo supplicavit affectu, ut tantam perfidorum obstinaciam frangerent, ne homines nequissimi in loci destructionem praevalerent, dicens se ipsa die absque dubio recessurum cum omnibus, si 25 locus structoris sui mansionem careret; et hoc tunc utique sponte honestius facere posset, quod tamen postea esset invitos necessitas coactura. Nemine autem eorum contradicente, sed et aliquibus etiam studiose annuentibus voluntati abbatis unus eorum Liudolphus^{h,2} nomine, dignitate praeminens caeteros et pietate devotior, convocatis universis prae immanitate flagitii infremuit et iustitia causae iracundiam instigante praefatur in hunc 30 (40) modum et: 'Quid', inquit, 'agitis, o infideles et impii, in patrem spirituales dominumque tantam crudelitatem committentes et fraudem, et quia viventi non licuit, mortuo iam infandae conspiracy manus incitis! Certe ob varias perfidiae vestrae nequiciasⁱ saepius obiurgati ab illo nunc vicem rependitis, nunc et nequissimi servi paternae correptionis iniurias vindicatis, et quales erga vivum fueritis, de toto perversitatis vestrae fonte^k aperitis. 35 At plures vestrum profecto, qui antea genere et opibus miserrimi fuistis, ipse provexit, ipse inclitos fecit, ipse ditavit, cuius nunc beneficiis tam egregie respondetis, ut sepulturam negetis et de loco, quem, ut inditiis datum intelligo, Deo monstrante^l elegit, tanto pellatis scelestius, quanto durius ipse propriis manibus construxit et a saevientis turbine mundi fidissimum senectuti praeparavit asylum. Quippe aetatem in palatio educatam et amplis- 40 simis prius honoribus usam, pontificali etiam nunc dignitate pollentem, annis invalidam confectamque morbis et debilem hic confregit, hic trivit, plaustra videlicet minando et asinos, caementa conficiendo et comportando lapides, denique vilissimi vicem gerendo mancipii, ut miseram senectutem tantis laboribus pro divina retributione fatigans tanto gloriosius regno Dei in renovationem sui redderet dignam, quanto deformius eam nunc servire com- 45 pelleret. Sed vos episcopum vestrum, quasi et non noster fuerit, sedi suae restituere et bono loco sepelire conamini, quod et nos vobiscum agere oporteret, si recte saperemus.

a) Osnabrugam *G*; Osnabrugum *SNIE*. b) ita (*S?*)*IE*; si *GN*. c) ita *SN*; fore *G*; deest *IE*. d) ita *SNIE*; utilitatis *G*. e) ita *GN*; obtineretur *S*; teneretur *E*. f) ita *SNIE*; deceret *G*. g) ita *G*; clericis *SNIE*, cf. *infra* p. 891 l. 17, p. 892 l. 4. h) Liudolphus *omnes*. i) nequicias *G*. k) ita *GNIE*; fronte *S*. l) ita *G*; 50 demonstrante *SNIE*.

1) Cf. Philipp. 2, 21. 2) Liudolfus advocatus episcopi Bennonis nominatur in charta 'Osnabrücker Urkundenbuch' I, 142 nr. 162 (idem forte in chartis nr. 163. 188); veri similiter idem est frater advocati Everhardi in chartis annorum 1090. 1091, ibidem p. 177 sq. nr. 205 sq.

Bona quidem haec vestra vox, sed sacrilega intentio, et dum vitatis infamiam et pietati 1088.
 consultis, quae nulla fuit, scelus incurritis, rapinas et dolos honesti nominis colore fucantes.
 Sed esto, deferte, quo vultis, sane ut condigno praedecessoribus suis honore condatis,
 quorum nimirum, quae urticas et vepres et porcorum pascua evadere potuerunt, paucissima
 5 nobis sunt monumenta^a comperta, quorum autem in aperto sunt, veneramur. Numquid^b
 cultu et decore suo successores alliciunt episcopos, ut sine eis sortiri sepulturas non
 appetant? Non ita; quippe quae tanto iam tempore foedo situ neglecta sordescunt et
 horrido quodam vetustatis squalore potius, ut fugiantur, clamant^c; et quale animabus, quae
 videri non possunt, pia recordationis impendatur officium, sepulchra, quae apparent et
 10 possent sumptu reparari levissimo, neglectus sui foeditate testantur. Multos autem novi-
 mus pontifices extra sedis suae locum non solum, verum etiam extra dioceseos^d suae
 terminos esse sepultos. Quid igitur, hominum impurissimi, vestro hunc locum invidetis
 antistiti, ubi suae procul dubio animae intercessores praeparavit optimos et ossium suorum
 fidissimos praevидit cinerumque custodes? Nec ecclesiae suae, ut vestra falsissime cavillatur
 15 versutia, se subtrahendo statum minuisse dinoscitur; sed eius potius cum in multis, tum
 etiam novam faciendo congregationem tantillum^e prius non parum ampliavit honorem.
 Sed quid vos astantes et haec audientes, optimi clerus et populus, qui horum iuste de-
 dignamini sceleri praebere assensum, me solum tot canibus oblatrare patimini, tot morsuum
 patere^f livoribus, et quasi tacendo notamini sceleratis consentire calumniis? Reclamate
 20 igitur et resistite, repercutite impios et revincite et in suis eos sceleribus in sempiternum
 vestrae fidelitatis memoriale confundite. Quoniam autem nos maiores his sumus et plures,
 tantae impudentiae et stolidissimae praesumptioni contraire et obviare facillimum erit, si
 non postea ignorantibus haec questuri^g essent se armis potius, quam ratione devictos.
 Verum quid differre credimus, quo pacto revincantur, qui tam perversa moliuntur? atqui
 25 possit agi lenius cum his, si solum corpus exanime et non locum ipsum niterentur auferre.
 Quis vero haec, o insanissimae mentis belluae, vestrae concessit potestati, vestro permisit
 arbitrio? O extremae perversitatis vesaniam! O inauditae machinationis audaciam! O spur-
 cissimam servorum temeritatem! quae ex tali sibi rapina somniat divitias, ex Dei iniuria
 solatur inopiam nec funereis^h quidem abstinens spoliis, dum consulat praedae et nefariae
 30 cupidinis expleat appetitum. Sed quid ego progredior? quid verbis auscultantes detineo,
 plura replicando quam competit? Enimvero indignitas rei et facinoris magnitudo, quae
 haec profecto me loquente componunt, digne a nullo hominum explicari poterunt aut
 facultate ingenii aut prolixitate verborum. At vos, abominabiles Deo, factis opus tentatis
 et manibus, cui lingua omnis ponderis immanitate succumbit. Sed nil agit haec vestra
 35 perversitas nullumque tanti sceleris obtinebit effectum! Nos futuro domino incolumes
 servabimus tumulum et monachos; eius certe potestatis erit custodire et venerari, si malus
 non erit, aut dissipare et perdere, si vestrae pravitati consortem se fecerit. Iam vero me
 plura loquentem prae luctu verba destituunt et in talem tandem exclamationis finem
 impingunt: o infelicissimum praesulem! o in aliquo humanae fragilitatis excessu divinam
 40 offendentem clementiam! cui nec in morte licet praedam non esse nec in cadavere sine
 seditione putrescere?

28. Haecⁱ viro supra memorato vultus acredine et concitissimo mentis impetu pro- (41)
 sequente gravissimae^k rigor indignationis molliri coepit iam in lacrimas et animos vulgi
 ignobiles paulatim ad misericordiam flexit, quos timere plurimum asperrimae invectionis
 45 nimietate coegerat. Unde tali elogio non minus vero quam minarum et iracundiae pleno
 minimeque pro loquentis auctoritate spernendo universis^l statim concidit fragor audaciae,
 conceptaeque vecordiae consilium^m inane disparuit. Sicque paulatim redditus animis, quos
 avaritiae furor abstulerat, sanum miseri sapere gestiunt inhibitique sceleris iam congratu-
 lantur auctori, atque eius rei, quam tanto antea bachatuⁿ acerrime impugnaverant, devotos
 50 imposterum se spondent praebere fautores. In unam itaque cunctis redactis sententiam

a) ita (S?)IE; monumenta G; monim., corr. monum., N. b) nunquid G. c) conclamant emendat v. Winterfeld ad restituendum rhythmum. d) dioceseos G; dioecesios (S?)NI; diaecesios E. e) ita G; tantillum SNIE. f) petere G. g) questura (S?)N; quaestura GIE; emendavit Holder-Egger. h) ita G; funeris SNIE. i) ita SNIE; hac G. k) gravissime G(S?)NI, et haec fortasse codicis antiquioris lectio erat, ubi -e pro -ae scriptum fuisse potest. l) ita G; 55 universus SNIE; quae lectio rectane sit, dubito. m) disperiit et add. SNIE. n) bacchatu omnes.

1088. sepulturae festinantius instare decernunt, quia diutius corpus servari nimietas non per-
misit aestatis^a. Sed cum super hac re Mindensis expectaretur episcopus¹ et iam minime
futurus statutum crederetur ad tempus, eius abbati iniungitur officium, quod tertio de-
Iul. 29. functionis eius die cum fratribus et clero universoque populo tristissima quidem, sed
devotissima exhibitione complevit. Post haec autem abbas stabilitati loci atque utilitati
consulere volens totius multitudinem cleri convocavit seorsum, fraternitatis cum eis et spiri-
tualia societatis foedera concelebrans, ut iam Osnabrugensis ecclesia huic nostrae non
tam potestate quam caritate mater esset et domina, ac sic^b utriusque filii per omne
deinceps temporis spatium unanimiter consilio, adiutorio, benevolentia, orationis communione
sibi semper invicem sociarentur in pace. Illis autem in sua reversis abbas item circa
animae salutem sollicitus^c infra triginta dierum spacium continuatim fratribus sibi per
vices succedentibus ad sepulchrum psalmodiae orationem esse constituit. Et quia non-
dum^d tecti perfectione constante interdum turbarentur pluviae infestatione psallentes,
tuguriolum ex lignis iuxta composuit, ut in eius absconsione orationis instantia non inter-
rumperetur a turbine et a pluvia. Postea autem procedente tempore mauseolum^e ibi,
quia metallis non potuit, extructo lapidibus, breve epitaphium sepulti memoriam absolute
indicans his inscripsit versiculis:

(42) Quis sim, lecturi, quod sum, quandoque futuri,
Dicite: Praesul have^f, Benno perhenne^g vale.
Quem mea spes struxit, locus hic mea funera luxit,
Te, Iuli, novies tres peragente dies.

29. Ac sic deinceps divina opitulante clementia consummatis ex parte, quae moriens
ille imperfecta reliquerat, reparatis tectis et picturis adhibitis, ornamentis etiam pro facul-
tate adauctis et praediis acquisitis non modicis, etsi non continua, frequens tamen et
qualiscunque sibi hic non deest oratio. Quoniam successoribus nostris speciali hoc opus-
culum intentione edidimus, repetere nunc obtestationis nostrae admonitiunculam, quam
in prima eius fronte posuimus et saepius inculcare non piget, ut², si ei per nos utique
peccatores apud districtum iudicem minus efficaciter, quam, dum viveret, speravit et eget^h
fortasse, succurritur, tanto obnixius pro eius salute divinae pietatis aures pulsare ipsi non
desinant, quanto se eius industria solummodo et studio in hoc loco congregatos habere
cognoverint et temporale subsidium et, si religioni studuerint, certe spirituale instrumen-
tum¹. Quod nimirum eius exhortatione studiosius agent, quam sibi, cum per sermonem
loqueretur ad populum et pro se eos orare deposceret, consuetudinariam^k fecerat et
specialem: qui pro alio scilicet orat, se ipsum absolvit. Si igitur pro eo orantes nosmet
arbitramur absolvi, absurdum est ei subtrahere, quod¹ nobis ipsis non dubitamus impendi
atque manere. In commune igitur ex nunc et tunc pro eo ab omnibus semper ad Deum
levetur oratio, ut, si in poenis est, citius liberetur, et si nondum audire meruit³: 'Serve
fidelis, intra in gaudium Domini tui', saltem inter eos inveniatur a dextris, quibus est in
fine dicendum⁴: 'Venite, benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum', per eun-
dem dominum nostrum Iesum Christum, qui cum eodem Deo patre in unitate Spiritus
sancti vivit et regnat Deus per omnia secula seculorum. Amen.

EXPLICIT VITA BENNONIS EPISCOPI OSNABRUGENSIS,
FUNDATORIS NOSTRI MONASTERII.

a) aetatis *G*. b) ita *G*; si *SNIE*. c) sollicitus *G*. d) totius templi *add. SNIE*. e) ita *G*; mauseolum *SNIE*.
f) habe omnes. g) ita *S*; perenne *GNIE*. h) egit omnes; emendavi ego; cf. supra p. 872, l. 15. i) ita *G(S?)IE*; 45
incrementum *N*, cf. supra p. 872, n. d. k) consuetudinarium *G*. l) quo *G*.

1) Folemarus. 2) Quae sequuntur, repetita sunt ex 4) Matth. 25, 34.
praefatione supra p. 872, l. 14 sqq. 3) Matth. 25, 21.

HECELINI MONACHI TRANSLATIO ET MIRACVLA SANCTI CLEMENTIS.

EDIDIT I. R. DIETERICH.

⁵ *Vita, Translatio, Miracula sancti Clementis, primi ut ferunt ecclesiae Mettensis apostoli, foliis 198 sq. usque ad f. 213 codicis pretiosissimi formaque insignis maxima olim monasterii sancti Vincentii Mettensis, nunc vero bibliothecae regiae Berolinensis (Lat. nr. 123, Phill. nr. 1839) continentur. Cuius codicis saeculo ni fallor XIII. exeunte diligenter satis atque eleganter exarati et descriptione et digestionem, cum v. cl. Valentinus Rose in libro, qui inscribitur 'Verzeichnis*
¹⁰ *der lateinischen Handschriften der Kgl. Bibliothek zu Berlin' I (1893) uberrimos codicum Phillips. indices¹ dederit, hic supersedendum esse sumus arbitrati.*

Et Vita² quidem, quae librorum codicis nostri, qui sunt de gestis sancti Clementis, primum ordinis locum tenet, ab exemplis illis, quorum unum idque vetustissimum Pauli Diaconi Gestis episcoporum Mettensium³ postea insertum et a D. Bosqueto⁴ primum separatim editum est, alte-
¹⁵ *rum extat in codicibus bibliothecarum Mettensis nr. 494 saeculi XI. et Trevirensis nr. 1160 saeculi XII. a v. cl. b. m. Heinrico Volperto Sauerland nuper exscriptis⁵, longe discrepat et relationem cum ampliore, tum mendaciorem rerum a sancto Clemente gestarum exhibet. Quam relationem mea quidem sententia circa finem saeculi XI. ab inquilino quodam ut videtur monasterii sancti Clementis Mettensis confectam patres reverendissimi Bollandistae in Catalogo*
²⁰ *codicum hagiograph. bibliothecae Bruxellensis⁶ ex codice Bruxellensi per dominum Phillips numero 4638 signato primi luci et litteris reddiderunt, quam nos vero hoc loco omittendam esse duximus, cum nullius, quod ad patriae historiam attineret, pretii esse videretur.*

Miracula autem Vitae in foliis 204—206 codicis Berolinensis annexa eodem fere quo illa tempore et, ut terminum accuratius circumscribamus⁷, paulo ante secundam sancti Clementis
²⁵ *translationem anno 1090. ab Hermanno episcopo factam in eodem monasterio sancti Clementis et ab eodem fortasse monacho conscripta sunt. Utraque et Miracula et Vita eodem sermone simplici, duro, agresti parumque limato languescunt. Qua de re Hecelinum nostrum, de quo mox agemus et quem eruditorem fuisse probabimus, ea confecisse, id quod facile coniecimus, minime esse concedendum putamus⁸. Miraculorum autem ultima, cum res quasdam ad historiam ecclesiae*
³⁰ *episcopatusque Mettensis spectantes, quamvis levioris ponderis sint, memoriae tradant et primam sancti episcopi translationem breviter attingant, hoc loco minoribus formis expressa interserimus.*

1) Nostri p. 259 sq.; cf. 'Neues Archiv' XXII, 585.

2) f. 198 b—204 b. 3) SS. II, 260 sq. 4) Ecclesiae Gallicanae hist. II (1636), 19 sq. Operis huius,

³⁵ quod hodie videtur esse rarissimum, exemplar nec patres Bollandistae neque nos in bibliothecis publicis potuimus investigare. 5) Sancti Clementis primi Mettensis episcopi vita, translatio ac miracula, Treviri 1896.

6) II, 487 sq. De diversis vitae sancti Clementis et versionibus et recensitionibus deque tempore, quo fabula

nostra nata sit, fusius agit E. Paulus in 'Jahrbuch der Gesellschaft f. lothr. Gesch. u. Altertumskunde' VII (1895), 30 sq., cf. Sauerland l. c. p. 5 et 17, 5 sagacemque dissertationem D. Calmet, 'Hist. eccl. et civ. de Lorraine', t. I, dissert. XIV sq. 7) Sigebertus Gemblacensis in Vita Theoderici I. episcopi (SS. IV, 466) c. annum 1070. scripta nullam translationis primae mentionem fecit. 8) Aliam de hac re H. V. Sauerland sententiam profert l. c. p. II.

De archidiacono.

983. Per idem tempus, quo vir vite venerabilis beatus Kadroe ad has partes devenit¹, qui primus in ecclesia sancti Clementis fratres sub norma regulari Deo servituros aggregavit, clericalis inibi ordo deserviebat Deo, quibus prefuerat quidam archidiaconus sancti Stephani. Quo ab hac vita sublato corpus exanime in ecclesia sancte Marie² monasterio sancti Stephani contigua^a defertur, et^b ibi a clericis, uti moris est, synaxis et vigilie celebrantur. Posito ergo corpore 5 in medium maximaque noctis iam parte emensa contigit omnes qui aderant obdormire, excepto quodam seniori viro³. Qui dum psalmos cantaret intente, audivit voces conflictantium in aere. Diabolus enim cum angelo de anima ipsius altercando mala gesta ipsius referebat; sed cum pauca bona, que contra obiceret, angelus ignoraret, respondit, beato Clementi a Deo donatum, nullius sibi servientis animam perditum iri posse⁴. Dyabolus, ut se victum agnovit, in contumeliosa verba adversus beatum Clementem magnis vocibus insurrexit: 'O pessimum virum Clementem, o iniustum 10 virum Clementem animas mei iuris iniuste rapientem! Sed si in anima vindicare non valeo, vindicabo vel in eius corpore'. Qui statim advolans predicto sene aspiciente, remotis pannis, quibus cadaver exanime tegebatur, titione ardente mediam faciem defuncti percussit, que continuo accensa nimio fetore totam domum Dei replevit. Quo viso senex ille expavit nimioque terrore attonitus pene exanimis in terram corruit. Expergefatti igitur, qui prius obdormierant, fetorem intolerabilem odorantes, senem in terra iacentem dormire existimantes excitare temptant, eisque eum diu pulsantibus, 15 tandem vigore resumpto surrexit reique ordinem referens⁵ vulnus, quod dyabolus in facie ipsius inflixerat, ostendit. Qui valde ammirantes consilio reperto salubri ad monasterium beati Clementis protectoris sui deferre deliberant, dumque ecclesie appropinquarent, statim, ut signa ipsius ceperunt pulsari, incendium illud diabolicum cum fetore cessavit. Metuentes autem, ne atrocitas hostis deinceps in eum atrocius deserviret, quanto vicinius corpori beatissimi Clementis possunt, ante ostium ipsius cripte, in qua ipse tumultus adhuc iacebat, eum sepeliunt. Talique modo Clemens con- 20 fessor Domini venerandus omnium in se confidentium subinde probatus est defensor atque patronus.

De visione beati Kadroe.

Aliam quoque visionem beati Kadroe ad laudem patroni nostri, scilicet sancti Clementis, huic inserere curavimus lectioni. Is namque ovilis sibi commissi salutis nocte dieque invigilans, dum nocte quadam post expletum vigiliarum officium solus orationi vacans in choro sederet, post expletum^c psalmodie sue officium ei talis cogitatio in mente 25 devenit. Quoniam enim tunc temporis tanta frequentia populi cottidianis diebus ad ecclesiam beati Clementis conveniebat, ut pene omnis civitas Metensis ad implorandum pietatem divinam per ipsius orationes conflueret et corpora defunctorum suorum diatim inibi sepeliret, cepit vir sanctus cogitare, quid spei viventes quidve refrigerii defuncti in eo loco, quem tam assidue frequentabant, haberent, cum subito ante se videt quasi umbram hominis astantem. Cum beatus Kadroe turbaretur ex tali visione, scilicet se umbram sine corpore videre, umbra illa taliter inquit ad illum: 'Ne turberis, 30 vir Deo dilecte, quia ante Deum ascenderunt preces tue, et qui occulta cordium respicit Deus, cognovit, quid cogites. Unde et pietatis eius permissu huc veni ad te, ut orationibus tuis indulgentiam merear accipere. De quibus autem cogitabas, pater sanctissime, te volo certum reddere. Noveris in veritate omnes beato Clementi fideliter famulantes eiusque patrocinium querentes atque in eius cimiterio post finem vite quiescentes meritis ipsius veniam peccatorum percipere, hoc etiam esse sibi donatum a Deo eternaliter. Ego enim sub anathemate eram positus, quando ab hac luce 35 sum subtractus^d et ab^e iudicio Dei eternalibus penis addictus. Sed quia de misericordia beati Clementis confidens in eius cimiterio me feci sepeliri ipsiusque interventu veniam a Domino merui, ad penitentiam tamen purgatorio sum traditus igni, a quo continuo eripiar, si fuero tuis adiutus orationibus sanctis.' Cui cum beatus Kadroe diceret se Dominum non interpellare audere pro huiusmodi dampnato crimine, tantum addidit: 'Si divine placitum est pietati, dignetur anime tue subvenire per merita et intercessionem beatissimi Clementis.' Post que verba, qui secum loquebatur, evanuit. 40 Beato igitur Kadroe non post multos dies orationi, ut sibi mos erat, post vigiliis matutinas incumbenti supradicta umbra iterum apparuit gratiasque non minimas referens orationibus eius se tormentis absolutum et eterne quieti iam donatum asseruit statimque abscedens postea a beato viro videri non potuit.

De eo, quod voluit episcopus Theodericus corpus sancti Clementis ad urbem transferre.

981. Vir vite venerabilis domnus Theodericus de Hamalan Metensis episcopus⁶, dum sanctissima beati Clementis pignora ad ecclesiam, cui prius prefuerat, deferri et ab omni populo ibidem venerari decrevisset⁷, ad id peragendum cum maxima

a) contigue c. b) ut c. c) ex | expl. c. d) subtractus c. e) ob c.

1) Cf. Chron. sancti Clementis, SS. XXIV, 498, ad annum 983. De sancto Kadroe agitur 'Neues Arch.' SS. X, 543, de anima Herimanni episcopi cum diabolo 50 V, 434 sqq., Acta SS. Mart. I, 469 sq. 2) S. Mariae Rotundae. H. S. 3) Sc. Kadroe, cf. caput seq. 4) Similiter sanctus Clemens, ut testantur Gesta episc. Mett. SS. X, 543, de anima Herimanni episcopi cum diabolo fertur pugnassee. 5) Cf. Verg. Aen. III, 119. 6) 964—984. 7) Cf. Chron. sancti Clementis, l. c. p. 499,

cleri plebisque multitudine ad monasterium, in quo preciosus recondabatur thesaurus, venit extractumque de cripta, in qua diu tumultus iacuerat, cum ymnis, crucibus et cereis magnoque populi tripudio ad urbem deportandum instituit. Cumque letantes pervenissent ad ecclesiam dicatam in honore sancti Laurentii, ita sacri vectores corporis solo fixi immobiles sunt redditi, ut neque ceptum iter peragere neque retro possent reverti. Igitur omnibus, qui aderant, ultra quam credi potest stupentibus et vota multaque donaria sancto Clementi, si se ad urbem deportari permetteret, devotentibus, sed nichil promoventibus, ecce subito duo iuvenes ineffabilis pulchritudinis ab omnibus astantibus incogniti scrinium, quod preciosissimum continebat margaritum, propriis humeris imponunt et cunctis mirabilia Dei cernentibus cum maxima celeritate ad monasterium referunt statimque nusquam comparuerunt. Tunc episcopus suo frustratus proposito in superiori monasterio iuxta altare fecit eum recondi, in quo loco tam diu iacuit, quousque Wigericus primicerius¹ monasterio prolongato eum in loco, ubi adhuc quiescit, reposuit.

Restat ut de pretiosissimo omnium qui sunt de gestis sancti Clementis eiusque reliquiarum miraculis librorum, scilicet de Translatione sancti Clementis deque Miraculorum serie secunda ab Hecelino monacho monasterii sancti Clementis conscriptis, pauca disseramus.

Novas quidem res perpaucas easque viles afferunt, eruditionis autem disciplinaeque, quam monachi et clerici provinciae Lotharingiensis illis temporibus instructi erant, specimen quasi ac speculum proponunt. Quae cum ita sint, Hecelini opusculum non modo lectu esse incundum, sed etiam ad res cognoscendas utilissimum censemus.

Exeunte igitur saeculo XI. sive ineunte XII. Mettensem civitatem optimis frequentissimisque scholis et praeceptoribus illustrissimis floruisse inter omnes constat. Et ut aliorum nomina omittamus, Sigebertus monachus Gemblacensis inter annalium chronicarumque suae aetatis scriptores et inter scholarum quos dicimus rectores illarum partium tunc celeberrimus a Folcuino abbate monasterii sancti Vincentii vocatus per aliquot annos in schola regenda maximas omnium laudes meritus est². Circa annum 1070. Sigebertus Gemblacum revertit. Hecelinum autem nostrum circa finem saeculi XI. librum infra edendum scripsisse opinamur, quem non sine specie probabilitatis suspicor ex Sigiberti disciplina profectum esse.

Nam eosdem fere, quos ille quoque coluit, veteres auctores³ laudavit atque aut imitatus est aut ad verbum transscripsit. Accedit, quod libri sermo elegantia quadam et oratione tam pura quam emendata excellens optimi cum magistri disciplina usum esse demonstrat. Itaque nisi inter Sigeberti Gemblacensis discipulos Hecelinum censere volueris, quin in schola ab illo restaurata vel saltem ad eius normam instituta primo litterarum elementis imbutus, postea trivii quod dicunt et quadrivii in artibus eruditus sit, non dubitabis.

De libri sermone eleganti et florido et pro tempore et viribus admodum emendato iam quasi in transitu mentionem fecimus. Vitia si qua sunt aequus lector facile, ut opinor, scriptori saeculi XI. condonabit mendorumque partem maximam monacho illi sancti Vincentii tribuet, qui codicem nostrum Berolinensem stilo exaravit.

Ceterum optimis noster auctorum veterum exemplis usus est. Ad hoc librum suum interdum poetarum Horatii, Ovidii, Boethii, Sedulii imprimisque Vergilii, Lucani, Prudentii verbis et locutionibus vel locis tum brevibus tum longioribus exornavit. Vergilii, Lucani, Prudentii carmina praeter morem illius aetatis, qua scriptores in eligendis tantum, ut opinamur, poetarum locis ad usum quasi paratis acquiescebant, tota atque integra novit, legit, excerpit. Praeterea carmen recentioris temporis, quod est de vocibus animalium⁴, carmini de Philomele⁵, quod hodie in Anthologia Latina habemus simillimum, legit et more suo immutavit.

Etenim carmina veterum non solum ad verbum exscribit, verum etiam alienis quasi bonis gloriatus versus suos miseros, ut ita dicamus, plerumque claudicantes et quod ad poesin attinet haud facile laudandos et flosculis et locutionibus ex illis collectis spargit et ornat. Verborum

ad annum 981. et litteras Herimanni episcopi coenobio S. Clementis a. 1090. datas, apud Calmet l. c. I, preuves p. 393/94, Meurisse, 'Hist. des Evêques de Metz' p. 377 sq. et Migne, Patrolog. Lat. CL, p. 1180 sq. et ea, quae de prima translatione disseruimus in praefationis p. 893. Ad hanc translationem v. cl. Sauerland l. c. p. 43 notitiam necrologii sancti Clementis (François et Tabouillot, 'Hist. générale de Metz' I, 229): V. non. Maii ad basilicas dedicatio cryptae in ecclesia beati Cle-

mentis in honore sancti Petri et aliorum plurimorum refert.

1) Sancti Stephani Mettensis † 1002; de quo cf. Sigeberti Vitam Deoderici, SS. IV, 476. 2) Cf. W. Wattenbach, 'DGQ.' II, 155 sq. et testimonia ibi allata. 3) Velut Vergilium, Horatium, Lucanum, Boëthium. 4) Ed. Baehrens, Poetae Latini minores V, 368; cf. C. Weyman, 'Histor. Jahrbuch' XVIII (1897), 360. 5) Ed. A. Riese, Anthol. lat. I, 2, 226.

autem sonis in fine sententiarum repetitis versibusque quos dicimus Leoninos minus noster quam aequales indulget. Solutae orationi sanctae scripturae locos plurimos immiscuit. Praeter Dialogi de consolatione philosophiae metra¹ tractatum quoque Anicii Boethii qui inscribitur De institutione arithmetica² lectitarit. Denique Hecelimum commentarium Theodosii Macrobiani ex Cicerone in somnium Scipionis confectum³, Martiani Capellae de nuptiis Philologiae et Mercurii disputationem⁴, incerti auctoris de ratione dicendi ad C. Herenium inquisitiones⁵, libros medii aevi tironibus et notos et usitatos, diligenter et evolvisse et excerptasse non miraberis.

Ceterum de vita et eruditione Hecelini monachi praeter pauca illa, quae iam allegavimus quaeque ipse in extremo capite quarto libri secundi de se posteritati tradidit, nihil certi compertum habemus. In indice monachorum coenobii sancti Clementis, quem in privilegio ab Her-¹⁰manno episcopo die translationis secundae anno 1090 monasterio concessio⁶ habemus, Hecelini nomen non occurrit. Ex quo eum post secundam sancti Clementis translationem votum monachicum in monasterio eidem Clementi dedicato professum fuisse colligere licebit.

Translationem et Miracula, quae iam ante triginta fere annos ex codice Berolinensi evol-
veramus et ad futuram editionem et prooemio et adnotationibus instruxeramus, interim b. m.¹⁵ Henricus Volpertus Sauerland⁷ ex eodem exemplo deprompta gratissimis et emendationibus et explicationibus aucta prelo subicienda curavit Vitaeque priori ex codicibus Mettensi et Trevirensi supra laudatis exhaustae adiecit. Cuius editionis principis et correctiones et observationes, quas quidem nostra retinuerit, litteris initialibus H. S. signamus. Locos autem veterum auctorum in scriptis Hecelini allegatos v. cl. Carolus Weyman⁸ primi editoris vestigia secutus summa cum²⁰ diligentia investigavit et collegit magnoque nobis eius dissertationem in edendis Translatione et Miraculis usui fuisse non infitiamur.

I. R. Dieterich.

INCIPIT PROLOGUS IN TRANSLATIONE BEATI CLEMENTIS.

Dei omnipotentis providencia eternalis, que veridicos rectores ad honorem munimen-²⁵
que sancte ecclesie futuros ante tempora secularia prescivit et predestinavit mundoque in
maligno posito et nebulis peccaminum obfuscato mysterium incarnationis sue, passionis et
resurrectionis in fine seculorum aperire et manifestare per predicationem eorum disposuit, ut
cf. Ephes. 5, 8. 'qui aliquando' erant 'tenebre', fierent 'lux in Domino', et 'qui' erant 'longe', fierent 'prope'
ib. 2, 13. in sanguine Christi', hec ipsa Lothariensi regno, immo omni populo 'sub potenti manu' 'Dei'³⁰
cf. Petri 5, 6. sese humilianti et in protectione alarum eius speranti per beatum pontificem merito et
Ps. 56, 2. nomine Clementem, Metensi civitati a Deo predestinatum pastorem primum et preceptorem,
hiis periculosus temporibus gratissima visitatione portum salutis providit. Qui, ut ex libro
gestorum eius⁹ accepimus, Romanorum consul, inter claros clarius, inter nobiles nobilius^a
florens et pro sanctitatis sue merito et fidei ardore constantissimo a beato apostolo Petro³⁵
civitati prefate apostolus institutorque directus post viginti quinque annos iusticie tramitem
cf. Eccli 42, 21. premonstrando virtutum magnalia in fide et nomine Christi gentilium oculis exhibendo,
pectora eorum in agnitionem amoremque Christi transfundendo strenuissima assiduitate
invigilaverat et plebem Domini sui educaverat, illustraverat, in fide Christi confirmaverat,
cum multiplici laborum fructu bona, que sunt in superna Ierusalem, percepturus glorioso⁴⁰
transitu in pace quievit. Cuius corpus per quinquaginta pontificum successiones¹⁰ in basilica
beati Petri apostoli tumulatum non, ut decebat, inhonorem mansit. EXPLICIT PROLOGUS.

INCIPIT TRANSLATIO SANCTI CLEMENTIS PRIMI METENSIS EPISCOPI.

Igitur Heinrico quarto augusto in regno presidente, Herimanno Metensium pontifice¹¹
cf. Ps. 4, 4. collibuit divinitati, ut sanctum suum, quem in vita mirificaverat et post celestis regni⁴⁵

a) nobilior c.

1) Ed. Rudolfus Peiper, Lipsiae 1871. 2) Ed. Godofredus Friedlein, Lipsiae 1867. 3) Ed. Io. Car. Zeunius, Lipsiae 1774. 4) Ed. Franciscus Eyssenhardt, ibid. 1866. 5) Ed. Fridericus Marx, ibid. 1894. 6) Cf. litteras Hermannii apud Calmet l. c. I, preuves col. 393sq. 7) V. supra p. 893, 5. 8) 'Histor. Jahrbuch', l. c. p. 357sq. 9) Id est ex Vita Clementis Hecelini trans-

lationi praemissa. 10) Usque ad Hermannum episcopum (1073—1090). 11) Hoc loco Hecelino litterae Herimanni (Anno incarnati Verbi MXC. . . regnante domino nostro Iesu Christi, imperante Henrico III. 50 caesare Romanorum) apud Calmet l. c. p. 394 prae oculis fuisse videntur. Ceteri, qui de hac secunda sancti Clementis translatione egerunt, auctores relationem aut

amplitudine honorarat, in conspectu omnium hominum ad salutem credentium exaltaret ^{cf. 2. Tim. 4. 18.}
et miraculis glorificando dilataret. Dum cuiusdam 'noctis intempeste silencio' quidam ad ^{3. Reg. 3. 20.}
multam noctem pervigilaret et ad breve accommodatum somno corpus concessisset, liberalis
summeque egregia viri forma sibi apparuit et hec mandata dedit: 'Vade', inquit, 'dic
5 Herimanno Metensi episcopo, que tanta eum cunctosque suos socordia^a invaserit, quod
grave pondus terrene cogitationis immerserit, ut apostolici viri a Deo sibi concessi me-
moriam apud se minus celebris habeatur meique glebam corporis inhonesta deformitatis
facie humo tegi patiantur. Nam ecce maledictum cum mendatio, homicidium cum furto, ^{cf. Os. 4. 2.}
adulterium cum periurio inundaverunt et sanguis sanguinem tetigit et ante Dei oculos multi-
plici iniquitate Dei anime cruciantur, unde, ut furor ipsius dignam factis vindictam retri-
buat, incitatur. Ergo ut tantis subveniendo occurrant, meum de pulvere lypsanum exaltent,
exaltatum frequentent, frequentando honorent. Suppressionis^b enim nominis mei per multa
tempora a memoria generis humani pene elapsi tedet me'. Ille vero visa et audita non
taciturnitati nec oblivioni tradens nec fantastico errore deceptum se credens mane, cum^c
15 in presentia solis urgente noctis umbra abscessit, episcopum adiit. Secrete cum episcopo
sermone collato sancti viri collata mandata ex ordine prosequitur. Episcopus reminiscens
scriptum, quia 'multos fecerunt sompnia errare', auditis allegationibus sancti obaudire^d ^{Eccle. 34. 7.}
neglexit.

Verum ubi zodiactea peragratione¹ sol annum post supradictam visionem emensus
20 fuerat, sanctus Domini sacerdos visori suo secundo dignatus est apparere, cui mandata
superioribus similia iniunxit. Ille obediens episcopo retulit, sed ille nichilominus oblivioni,
que audierat, tradens parere distulit.

Tercio in nocte, quam dominica cena sollempnem christiana religio colit et veneratur,
sanctus adest, virum iterato aggreditur, ut episcopum adeat, ammonet, adhortatur. Ad
25 hec ille, ut posse loqui cepit: 'Pater' inquit, 'sanctissime, presentie episcopali iussionem
tuam suggesti et bis mandata exequendo peroravi, sed ille vanitati minus obsequendo
deputavit. Vereor autem, ne, si apparitione commonitionis tue denuo per me ammoneatur,
arguat me nota falsitatis et, quemadmodum bis exclusus sum a conspectu eius, sic tercio
excludar'. Sic ille, et illum sanctus hoc modo convenit: 'Quisnam est, qui lectuli gratis-
30 sima decubitione una tecum participatur'? Et ille: 'Uxorem meam, domine, haut dubio
esse credas'. Cui sanctus: 'An aliquo', inquit, 'modo incommoditatis aut peste egritudinis
eam vexari persensisti'? Ille contra: 'Neque morbo torqueri neque corporali molestia
sollicitari eam in hac hora, mi domine, cognovi'. Ad hec sanctus: 'Quia episcopus suique
verbis tuis, immo mee iussioni credere noluerunt, credent saltem verbo signi sequentis.
35 Nam nocte, quam dies crastinus precedet, hanc ipsam, quam dicis coniugem tuam, noveris
hominem exuturam; et cuius nunc contubernio presentialiter letaris, eius intempestiva
separatione tu et proximi tui luctuosa sorte afficiemini'. Sic sanctus finierat et opere
adimpletur, quod predixerat. Sancti viri auditor merore et tremore pulsatus post tristem
uxoris humationem episcopo mandata et signum et casum comparis sue flebiliter narravit.
40 Sed is alias intentus pro parvo ducendum putavit.

Idem vir beati Clementis quarto sibi apparentis auctoritate confirmatus pontifici verbis
eius non credenti talia minitando intulit: 'Domini nostri viri apostolici Clementis te verbis
alloquor: "Quia mihi obedire distulisti, agnoscas te deinceps requiem in episcopio non
habiturum". Quod verax rei probavit eventus. Nam si voluerimus profectionem illius in
45 Ytaliā morasque temporum inibi longe ductas, circuitiones Germanie, reversionem quo-
que in Gallias, consilia cum regibus primoribus occidentis habita² retexere, longe a pro-
posito digrediemur. Ille, que didicerat a sancto, peroraverat; sed episcopus neque com-
ninanti neque suadenti aurem placidam voluit applicare.

a) se cordia c. b) suppressio c. c) addidit eadem manus in margine. d) obaudre c.

50 breviorē velut Gesta episc. Mett., SS. X, 583 et Chron.
sancti Clementis Mettensis, SS. XXIV, 500, aut longe a
nostra discrepantem dederunt, velut Hugonis Flavinia-
censis Chron., SS. VIII, 472. 473.

1) Cf. Mart. Cap. VIII, 879.

2) Herimannus epi-

scopus bis (a. 1074 et a. 1079) Romam adiit. Inde ab
anno 1085 usque ad annum 1089 in Italia exulavit.
Consiliis Henrici IV. aemulorumque eius, Rudolphi et
Herimanni regum, creber interfuit itaque magnam partem
Germaniae et Galliae circumiit.

Quinta apparitione sanctus adest homini dicens: 'Vade, dic episcopo: non amplius me videbis, quia communi casu morte rapiar. Et de te noveris, quoniam, postquam sanctum corpus levaveris, tertia die post morieris'. Ad hec episcopus infremuit multumque comminatus hominem a se abiecit.

Huiusmodi allocutiones sancti cum homine, hominis cum episcopo solari spera septenas referente estates adimplentur. Hiis ita transactis idem ipse homo corporali molestia pulsatus ad meliora migravit. Qui aliquanto post obitum suum curriculo exhausto dierum, instante quadragesimalis ieiunii devotione, sacerdoti vocabulo Hazoni, provisorio oratorii sancte Crucis in ipsa urbe siti¹, non ad plenum dormienti cum volucre nivei candoris dextere eius adherenti astitit. Quem blanda allocutione amabiliter conveniens, ut pontifici ex persona sui diceret, adhortatur: 'Harduinus' — hoc enim nomen fuit viri —, 'quo internuntio sancti mandata Clementis sepenumero accepisti, mandatis persuadet, ne corporis sacri translationem differendo titubes adimplere. Mortis enim vicinia dies tuos celerius, quam non speras, occupabit'. Ad hec sacerdoti

frigidus horror

15

Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis.²

En^a ipsum, cuius funeri exequiarum officio corporis humani deservierat, sibi astare, se alloqui demiratur. Veruntamen fiducia aliquando concepta, quid comitatu eius inherens avis candidior sibi vellet, sciscitatur. Ille, ubi a divina dignatione Clementis gloriosi meritis angelum in sui tuitione destinatum propalavit, disparuit. Sacerdos

20

Talibus attonitus^b visis ac voce^c loquentis,

siquidem nec illud erat sopor corripiens 'corpus e stratis'^d, certius cogniturus, verene viveret, ad locum tumuli concito gradu contendit. Sed cum errore sublato sibi redditus, quia defuncti spiritum viderit, animadvertisset, ampliore percussus horrore noctis residuum pernoctavit matutinaque sinaxi completa, sole rebus colorem reddente^e super visis et

25

Pontifex tandem divino, ut credimus, instinctu mansuefactus, quasi de supernis accepto oraculo, fidem decrevit adhibere veritati. Deinde dixisse fertur: 'Iussioni divine, fratres, est parendum, voluntati conditoris postposita omni dubietate obsequendum. Posteriora prioribus videntur dignanter consonare. Qui mihi prius apparitiones dulcissimi patroni nostri Clementis vivus sepiissime intonuit, ipse idem 'de corpore mortis huius' absolutus, quid perficiendum est, novissime per presentem presbiterum astruit. Non est igitur differendum, quod, ne differretur, creberrimis visionum argumentis est inculcatum'.

Rom. 7, 24.

30

Vix ea fatus^f erat, et ecce loquentem

Dolor invasit, dolorem egritudo secuta est.

35

Accitis ergo primorum suorum cleri vel abbatum catervis^e confert in^d medio, unde ageretur. Sancti allegationes revolvuntur, quid ad hoc facto opus sit, consulitur. Communi itaque sententia decernitur, ut die, qua sol^e primum gradum tauri annuali giratione attingens mundum illustraret, [ab^f] abbate et fratribus ipsius cenobii omnibus, que convenirent, diligentur provisus, in subsequenti tempore nocturnali sanctissimi corporis gleba perquiratur et inventa episcopo festinanter intimetur. Quod et factum est. Siquidem terra effossa est inventumque, quod querebatur, et ubi 'nox' mortales 'somnusque reliquit^g', pontifici annuntiatur. Qui licet languoris difficultate anxietur, perrexit, vidit, Deo gratias egit. Et quia dominica cena reolebatur, non tantum finitimos, sed etiam longe positos sacra dies ad urbem contraxerat. Domino nostro Iesu Christo regnante et beate memorie Herimanno pontifice ecclesiam Metensem gubernante^h translatio reliquiarum beatissimi Clementis die, que kalendas Maias precederet, futura omnibus denuntiatur.

April. 18.

45

April. 30.

a) in c. b) aton. c. c) in loco raso eadem manu, sed alio atramento. d) conf. in in marg. eadem manu et eodem atramento. e) suprascripsit eadem manus, sed alio atram. f) deest c., supplevi.

1) Dirutae s. Crucis ecclesiae memoriam adhuc servat locus publicus, cui est nomen Place sainte Croix, Heiligkreuzplatz. H.S. 2) Verg. Aen. III, 29/30. 3) Verg. Aen. III, 172. 4) Ibid. III, 176. 5) Cf. Prud.,

Cathem. VII, 8: *rebusque iam color redit vultu nitentis sideris*. Weyman. 6) Verg. Aen. III, 179. 7) Verg. Aen. XII, 650. 8) Verg. Aen. VIII, 67. 9) Cf. p. 896, n. 11.

50

Expectata dies aderat

1090.

'Famaque' diversos simul et reverentia sancti

'Excierat, leto complebant menia cetu'¹.

desiderantes sanctorum pignorum votiva perfrui benedictione. Dum pontifex prestolatur,
 5 ut acceleraret^a, diversim proclamatur, tristi nuntio plebs suspensa deturbatur, quod adeo
 incommodi necessitate constringeretur, ut nec a lecto possit assurgere nec, que delibera-
 verat, adimplere. Nunc vero clamoribus desisterent nec sibi adversarentur; sequenti enim
 die satis eorum votis ageret aut humeris baiulorum aut equi vectamine illuc deportatus.
 Quo dicto inquietudo populi est repressa. Diem optatam letius iubar extulerat², et quod Mat. 1.
 10 credendum est merito Clementis beatissimi, Iesu domini operante gracia, pontifex corporis
 melioratione aliquatenus recuperata affuit elevataque de sacrophago sancti ossa, quanta
 potuit venerationis decentia feretro imponit et ad sedem, cui olim praefuerat, immo sancte
 ac iuste^b vivendo profuerat, monachorum turmis, cleri, sanctimonialium, plebe diverse con-
 ditionis et etatis armonicis persultantibus, 'bene' secundum psalmistam Deo 'in vociferatione Ps. 32, 3.
 15 psallentibus', in ecclesia sancti Stephani defertur, ubi noctis umbra irruente officiis excu-
 biliarum utriusque sexus digne honoratur. Mane episcopo adventante, postquam precum Mat. 2.
 vota effudit, terrenarum rerum portionem usui fratrum sancto servientium delegavit et
 larga manu benigne impertivit³. Hinc urbis cives animis gaudentibus omnes apostolum
 primumque pastorem suum vocibus attollunt, cunctisque: 'Gloria in excelsis Deo' consone
 20 ymnizantibus in monasterio suo decenter restituitur.

Sed in eo itinere quid divinitus acciderit, non est silentio pretereundum, presertim
 quod non sine multa ammiratione palam omnibus fuit. Cerei omnes, quos devotio mul-
 torum ad honorem beati antistitis ardentes ferebat, qui, ut ita dicam, ipsam noctem, si
 adesset, poterant flammis vincere, vapore ignis deficiente extinguuntur. Verum dominus
 25 virtutum et rex glorie, qui in evangelio fidelibus suis loquitur: 'Dum lucem habetis, credite Ioh. 12, 36.
 in lucem, ut filii lucis sitis', ipse Clementem filium lucis esse gloriosis manifestavit indiciis
 et quam speciosissime affluentia meritorum ipsius fulgeret in celis. Nam dum sacri latores
 pignoris et qui inserviebant turbati conquererentur duarum ferme horarum spacio lumen
 ignis abesse, ecce, quod est mirabile dictu⁴, sub oculis omnium, qui aderant, flamma
 30 divinitus allata cerei extincti reaccenduntur. Ad hec multitudo, que divini magnitudinem
 miraculi intuebatur, laudes in celum cum iubilo extollit, Iesum, 'cuius opera magna sunt Ps. 110, 2.
 exquisita in omnes voluntates eius', pie magnificans.

Hiis primis signorum insignibus sanctum, postquam translatus est, glorificatum fuisse
 cognovimus, ubi tot credendus est virtutibus claruisse, quot ignes reaccensis luminaribus
 35 claruere.

1. De eo, qui sacras reliquias furatus fuerat.

Die, qua sacri corporis [pulvis^c] cum archa lignea, qua conditus fuerat, ab humo elevabatur, quidam multitudini
 interfuit, qui iniecta manu particulam ligni ipsius arche et sacri pulveris presumit et rapit et in nummorum loculo
 recondens domum repedavit. Nocte ergo sequenti cum sopori indulgeret, quadam reverendi vultus maiestate senili
 40 comitate insignita [eum^c] aggreditur et hoc modo increpitatur: 'Qua, homo, persuasus temeritate ligni preciosique pul-
 veris reliquias violasti? Cur indecorose tractasti? Cur in loco minus decenti collocasti? Ausus eris post hanc irreveren-
 tiam sancti quicquam ab ipso petere, ausus eris veniam pro commissis deprecari? Quid est quod possit te excusare,
 quid quod tibi pro facto retribui putes oportere? Tute^d igitur tibi ut consulas, expedit, et [quod^e] presumptor subri-
 puisti, loco suo ut restituas, mihi persuadenti obsecundato!' Qui videbatur, disparuit. Homo somno solutus⁵ est, sed
 45 ut^f obediret, animum nequaquam applicuit. Altera autem nocte itidem dormiens ab eadem persona ammonetur, terretur;
 terrori comminatio, comminationi verbera apponuntur, et in tantum colliditur, ut lecto surgens vix^g pedum officio
 fungeretur. Tandem finitimorum amminiculo sustentatus et adiutus ad sancti monasterium pervenit, ubi, que rapuerat,
 restituens altari imposuit, veniam petiit, qua optata compos sanitatis factus, Deum laudans ad propria remeavit, loculus-
 que non iam nummorum, non avaricie, sed virtutis, sed reliquiarum inibi suspensus ad memoriam permansit.

50 a) rare^t in loco raso. b) bis script., ultim. minio del. c. c) deest c., suppleri. d) Tu te c. e) supplevit H. S.
 f) seq. homo c. g) vix surgens c.

1) Verg. Aen. V, 105 sq. 2) Cf. Prud. Cathem. 4) Cf. Verg. Aen. VIII, 252. 5) Cf. Verg. Aen.
 III, 77. 3) Cf. Herimanni litteras l. c. p. 394. 395. IX, 236.

2. De pulvere sacri corporis.

Alius quidam conspecta multiplicitate signorum cum gratia sanitatum a custodibus ecclesie sacri pulveris benedictionem et devote petivit et adeptus est, qui ad semet ipsum abiens de eodem pulvere in potu dato periodicas accessiones plurimorum mirifice proulsavit. Siquidem ea tempestate in regione illa humorum materies exuberans in corporibus humanis inequalitate sua atrociter dominabatur, quibus huiusmodi medicinalis potus beati viri presidio fuit. Hinc liquido colligi potest, quam ineffabilis sit meriti illic, ubi cum Christo vivit, qui in tot miraculis vivit hic, ubi mortuus est. Convicanei et maxime, qui periculum incommodi evaserant, que fiebant, fideliter animadvertentes, sapienti consilio usi ab eis, qui eas servabant, sanctas reliquias salutiferi pulveris expetunt et acceptas sacro in loco, videlicet in altaribus, per manus sacerdotum decenter imponunt ad salutem presentium et munimen futurorum, ubi hactenus honorifice venerantur.

3. De eodem pulvere furtive ablato.

Item alio quodam sepe dictum sacri corporis pulverem furtim rapiente, dum secum in pallio ligatum domi tulisset, per nocturnum soporem exhortatur, ut, que male arripuerat et archa incluserat, ad ecclesiam extra muros civitatis sitam vocabulo ad Macerias¹ deferret. Qui cum in crastino parere distulisset, subsequenti nocte, postquam somno resolutus erat, ecce acies^a dira multitudinis demonum ei astare visa est imitantium iras leonum, ursorum sevitiam, grunnitus porcorum, ululatus luporum, sibilatus draconum aliarumque species ferarum.

Protinus 'incipiti mentem formidine pressus,
Obstupuit steteruntque come', et 'vox faucibus hesit'².

et donec Lucifer duceret diem³, mane sui potens vigil permansit.

Officio Phebi fuerat 'pars acta^b diei'⁴,

nec homo quicquam, ut obediret, promovebatur. Igitur in platea cum vicinis [loquentem^c] demonium invasit et agitare cepit, quod indicio fecit color et vultus in diversa mutati et vani sermones non bene sensata mente prolati. Extimplo laborantis periculo concussis animis eorum, qui aderant, sacerdotem suum accersiunt, cui festinato adveniendi causam edocent. De cetero, si qua possit ope, ut miserando subveniat, exposcunt. Ille pacientem conveniens de suis excessibus sciscitatur. Qui necessitate adductus^d, postquam ad se redierat, rapinam et queque alia superius comprehensa confitetur. Sacerdos itaque desiderans sacri benedictione pulveris potiri ad ecclesiam sancti dicatam meritis Martini^e, cui preerat, ipsum iubet transferri. Quod cum ab eodem, qui rapuerat, fieret et ecclesie foribus cum multa curiositate sequentium propinquaret, is, cuius pulvis portabatur, crimen rapine et inobediencie, qua severitatis ultione fuerat persequendum, voluit demonstrare. Denique nervi brachiorum portantis contrahuntur, manuum articuli obrigescunt, quo stupentes horrore miraculi, qui comitabantur, vocibus invalescentes adhortabantur, ut ad ecclesiam et locum ad Macerias transiret.

Tramite veloci, quo iussus erat, properanti^f,
Limen ecclesie sacrum iam calce terente⁷,
Celestis virtus sibi reddit⁸ corporis usus.

Deinde quod defecerat^e, cum reverencia timoris altari imponens de reliquo securus permansit. Continuo vinculum, cuius nodo artabatur pallium, quo pulvis sacer claudabatur, angelico quod credimus famulatu longe dissiliit et, quod in se continebat, omnibus apparuit. Ad hec plebis multitudo in faciem suam cadens 'virtutem terribilium^g' Dei adorat 'et magnitudinem' eius corde et ore profitetur. Isque pulvis in eadem ecclesia hactenus reservatur, immo se pie venerantes conservantur per merita sancti Clementis.

4. De vexato quodam.

Unus qui vexari inimici infestatione consueverat, cum plurima sanctorum suffragia circumquaque perlustrans quesisset nec meruisset curari, ad sui liberationem et invasoris expugnationem beatissimo Clemente opus fuit. Amici itaque et vicini miserum ducentes, immo potius trahentes, merita eius ut expeterent, deliberarunt^h iamque iter emensi templum templique introitum videbant, quod Domini sacerdos virtutibus et corpore potenter illustrat. At sinister spiritus sue eiectioni timens, ne monasterium intraret, multa reluctatione enixius repugnabat. Verum manu trahentium invalescente ante altare statuitur, et ut ad auxilium sibi sancti Clementis nomen invocaret, a circumstantibus compellebatur.

a) facies c. b) aucta c. c) suppl. H. S. d) addictus c. e) fecerat c., *correxerit Weyman*. f) reddidit c.
g) terribiliorum c. h) deliberarent c.

1) Intellegitur ea regio suburbii, quae medio aevo Maizelles dicebatur quaeque nomen antiquum hodiernis significationibus Rue Mazelle, Porte Mazelle retinuit. 2) Verg. Aen. III, 47. 48. 3) Cf. Luc. Phars. X, 434: *Lucifer*

diem misit. 4) Verg. Aen. IX, 156. 5) Haud dubie ecclesia S. Martini dicta 'en Curtis' in loco publico Place saint Martin sita. 6) Cf. Verg. Aen. IX, 809 sq. 7) Ibid. V, 364. 8) Ibid. V, 364.

Quod interdum differens, tandem aliquando coactus prima sillaba nominis sepius contemptive repetita post longas moras ultimam annectebat^a. Deinde sancti feretro applicatus et exinde reductus ad monumentum eius, quod in medio ecclesie est cum archa lignea, de qua sacrum corpus elevatum fuerat, ut ipsam oscularetur, nolens compellebatur. Quod cum facere adversaretur, vi caput eius ipsi arche illisum est. Et cum malignus demon fugere de obsessore corpore penis et
 5 cruciatibus cogeretur nec tamen exire ei per os liceret, feda parte corporis ipse fedissimus amator immundicie egestus est. Quo facto fetor horribilis exalans locum implevit, ita ut multi abscederent. Post hec eductum de monasterio abluunt, ablutum introducunt arbitrati de cetero fore securum¹. Verum res^b aliter, ac rati erant, evenit. Nam terribili voce emissa ex abrupto^c clamare cepit: 'Certe adhuc plures sunt'. Qui autem astabant et audiebant, arbitrati eum adhuc multitudine demonum teneri dixerunt: 'Certe quotquot fuerunt, per merita sancti Clementis extrudentur'. Denuo
 10 dum ad altare duceretur et in medio chori advenisset, iam liber petebat, ut nexu vinculorum, quo astrictus erat, solveretur. Quod cum aliqua dubietatis scrupulositate adimpletur, ne fuga elaboretur, quod semel eum iam fecisse testabantur. Igitur postquam resolutus erat, in se reversus demirans inquirebat, quo^d loco haberetur. Responsum est, in presentia Clementis, preciosi liberatoris sui, eum astare. Ille hoc audito curvatur toto corpore,

Ferens voce grates et ab imo pectore laudes.

15 'Ago', inquit, 'et habeo et persolvo persolvensque tibi ingentes^e debeo gratias, clementissime Clemens, adiutor et liberator meus!'

Ista peroravit, quo venerat et repedavit,
 Isdem non talis, fuerat nuperime qualis.

5. De muliere curata.

20 Mulier quaterno typo, quam longevam egritudinem dicunt, unius anni curriculo fatigata, rumore^f excitata virtutum, cupiens et credens liberari ad monasterium venit et facta oratione ad locum, quo sanctus iacuerat, accessit. In quo votis supplicibus effusis pie et fideliter furata de ipsa terra recessit, domum deportavit. Itaque cum sole ruente dies clauderetur solitaque recursio humentem noctis umbram reduceret², dum optatam lectuli peteret quietem, memor et anxia periculi se disrutiantis, furtum capiti suo subposuit; ubi postquam obdormivit, expergefata meliorationem totius corporis
 25 se obtinuisse persensit. Ergo letabunda misericordiam omnipotentis Dei se subsecutam benedixit et in filia sua, que eadem necessitate incommodi agebatur, ut idem experiretur, cogitavit. Denique non feminea temeritate, sed fideli intentione euntis filie cubitum capitali supponit. Que postquam somnum cepit et surrexit, percepta ad plenum sospitate, leticia tripudiare cepit, qua matrem impertire studuit. Utraque autem, mater videlicet cum filia, pro bonis sibi gratuito collatis gratias conditure cum exultatione advenientes queque in se facta fratribus monasterii evocatis retexunt. Fidelis
 30 et medicabilis rapina terre suo loco restituitur, in commune ab omnibus sancti merita predicantur.

Sanctorum virtus verborum discutit ictus,
 Erigit elisos, solidat membris resolutos.
 Unde Deo laudes promat devotio supplex,
 Cuius ab imperio stat mundi cursus et ordo,
 35 Arida cum liquidis concordant, frigora flammis,
 Nec liquidus siccum nec corrumpit frigus estum³.

Fuit eo tempore plurimum remedium^g saluti diversorum sacri cespitis sive benedictio sive medicina. Nam quicumque morbo vexatus de ipso acceperat, sanitatem indeptus suo loco restituebat.

6. De paralitica curata.

40 Quedam paralis immanitate pessumdata, ita ut nec lingue officio nec manuum pedumve amminiculo perfrueretur, in presentia sancti deportatur. Igitur nocte superveniente, postquam signum ad matitunarum sinaxim celebrandam insonuit, 'magnificavit Dominus' misericordiam 'facere cum illa'. Ad hec omni debilitate fugata sana surrexit, ad feretrum Ps. 125, 2.
 sancti gressu diu insueto perrexit^h, gratias egit, ad sua rediit et sepenumero ad monasterium, ut sancto vota solveret, venit.

45 a) annectabat c. b) seq. se c. c) abruto c. d) quid c., corr. H. S. e) ingente c. f) rumor c. g) add. ead. man. in margine. h) surrexit c.

1) Simillimum miraculum invenitur in Mirac. s. Liutwini, SS. XV, 1262. H. S. 2) Cf. Verg. Aen. IV, 7. 3) Cf. Boeth. Philos. consol. IV, carm. VI, 19 sq.: *Haec concordia temperat aquis Elementa modis, ut pugnantia Vicibus cedant umida siccis Iungantque fidem frigora flammis*; et ibidem IV, carm. IX, 9: *Tu numeris elementa ligas, ut frigora flammis, Arida conveniunt liquidis*.

7. De duobus surdis et mutis.

Cum 'grave sydus cancri' ardoribus Phebi inestualet¹ et geminata leticia apostolici festi, dies^a videlicet gloriose
Iun. 29. passionis beatorum Petri et Pauli, illuxisset, multi apud sanctum Clementem de diversis partibus confluxerant, inter quos
Ps. 105, 2. duo affuerunt, quorum alter surdus et mutus, alter itidemque erat et mutus. 'Quis loquetur potentias Domini'?

Noctu votivas populus dum solveret odas,
Implorat sanctus, et adest uranica virtus,
Usus nature que plene reddit utrisque.

5

8. De muta curata.

Quedam mulier cum filia muta ad monasterium venerat. Cui continuo, ut venit, miseratio celestis manum porrexit et linguam ad loquendum impeditam suos ad usus informavit. Mater de recuperatione filie exultans nulli duxit intimandum, sed ad propria abitum paravit et recessit. Emenso itaque iam parte ex plurima itinere demoni concessa arripitur, cadit, officium lingue, quod receperat, amittit. Qui autem preteribant, infortunio misere condolentes sciscitabantur causas passionis, quando et quomodo evenerint. Ad hec mater in 'medio interfata dolore'², que facta fuerant, per ordinem edocet. Illi econtra: 'Si nostris', inquit, 'obaudieris preceptis et persuasioni credideris et^b maturato reditu ad sanctum redeas et palam omnibus, que facta sunt, innotescas, tibi et periclitanti filie profecto subvenietur'. Illa credula verbis³ 15 bona persuadentium redire non distulit, omnia, que facta fuerant, narravit, cum filia sanitate ad plenum recepta ad propria remeavit.

9. De equo perduto et recuperato.

Quidam mercator de remotis partibus ad civitatem Metensem venerat cum equis suis. A latrocinantibus circumventus, equus ei^c furatus est. Qui dampnum et amissionem per aliquot dies plangens beati Clementis virtutibus amonitus, que creberrime per ora multorum versabantur, in hec votiva verba prorupit: 'O beate Clemens, si equum, quem amisi, restitueris, quatuor nummi^d a me tibi deferentur'. Vix verba finierat, cum ecce equus in domo vicina, cuius latebra celabatur, hinniendo insonuit. Ille spe recuperationis animatus, quo hinnitus advocabat, secutus domum intravit, quod suum erat invenit, inventum abduxit^e et nullo calumpniante de reliquo, ut de sua re agere libuit, egit. Deinde Clementi beatissimo vota sua, ne voti reus teneretur, in conspectu popularis frequentie, que confluxerat, persolvit.

25

INCIPIT LIBER SECUNDUS MIRACULORUM SANCTI CLEMENTIS.

Carissimi^f fratres, meam tarditatem, meam exiguitatem, me scientia et sermone impeditum, me, inquam, qui silere decreveram, convenitis, conveniendo instatis et, ut ita dicam, verba ex ore muti elicitis, ut magnifica domini Salvatoris opera, que merito et sanctitate gloriosi sacerdotis dignatus est operari, prosequar, adhortamini. Sed queso, quis satis possit de eo idoneam laudem dicere, quis digne possit scribere, qui sepe numero cives, urbem, patriam ab hostibus visibilibus et invisibilibus liberavit? Que iubilatio cum hoc beneficio comparari, quod huic facto dignum preconium potest inveniri? Nequeo, fratres, verbis explicare elegantias singulares et dignitatem operum Dei uti summus philosophus^g et rethor dissertus et grammaticus summis rationibus artis exercitatus et cui natura tantum tribuerit sollercie, acuminis vel memorie, ut potuerit^h septem disciplinarum penitus habere noticiam. Sed auxilio meritorum beati viri et vestris orationibus communitus, ad id peragendum, prout potero, accingar.

35

1. De tempestate sedata.

Uti in principio huius operis prelibavimus, pignora sacrosancta eiusdem patris dum sarcophago elevarentur et
Ps. 2, 11. loculo decenter nobilitato et preparato conderentur, abbas ipsius loci Hagano⁴, vir serviens 'Domino in timore' et exultans 'ei cum tremore', et fratres os sancti brachii quodam scrinio reposuerunt, ut, si quando necessitas incomberet, humanis incommodis eo occurreretur, occurrendo medicaretur. Die igitur quadam, dum omnis civitas Metensium et omnis sexus 40 operi diurno incomberet, subito celum insonuit, rabies ventorum supervenit ac tenebris impalluit aer^{k, 5} et toto congesta pericula mundo soli prefate civitati et finitime regioni irruerunt, inimica vis demonum occurrit, procellas opponit, diem

a) bis script., ultim. minio deletum. b) ut c. c) eq. ei ead. manu suprascr. c. d) seq. nato minio postea del. c.
e) adduxit c., corr. H. S. f) Cū c. g) pholos. c. h) potuerim c. i) Et c. k) suppl. Weyman.

1) Boeth. Philos. consol. I, carm. VI, 112: *Cum Phoebe radiis grave Cancris sidus inaestuaret* etc. 2) Verg. Aen. I, 386. 3) Cf. Gen. 39, 19: *et nimium cre- dulus verbis coniugis*. 4) Obiit VI. kal. Maii a. d.

1098; memoratur in litteris Hermannii, Calmet l. c. 45 p. 395. 5) Cf. Verg. Aen. III, 195: *inhorruit unda tenebris*.

subducit, tenebrarum caliginem inducit. Ad hec civitas turbata, omni spe evadendi subtracta, suffragia sanctorum in-
clamat imminensque 'malum miratur'.

Cultus matrona decoros²

Deposuit, mesteque replebant templa³ catterve
Et⁴ lacrimis sparsere thoros et⁵ pectora duro
Affixere solo lacerasque in limine sacro
Attonite fudere comas votisque vocari
Suetas sanctorum⁶ feriunt singultibus⁷ aures.

Namque ea vera vite presidia bene sperabant, quibus et iniqua tempestas fortune et omnium periculorum naufragia
10 evacuari poterant. Interea infortunio deserviente et tempestate in auras avidum caput altius efferente⁸, fratres cum abbate
rebus afflictis cum sancti Clementis auxilio adesse et succurrere gestiebant. Itaque scriniolum, cui sacrum pignus inerat,
os videlicet brachii gloriosi sacerdotis, arripiunt, portas monasterii exeunt, ipsum insanienti procelle opposituri. Sed
tunc frater forte deerat, cuius in tutela clavis scrinii habebatur. Mira res! Dum queritur, dum inelamatur, qui aberat,
subito angelico ministerio prefatum scriniolum aperitur, os sanctum aëri et sancto reseratur, tempestati obicitur.

15 Tunc⁹ subitum dictuque oritur mirabile¹⁰ factum¹¹.

Namque ante ora astantium et Deum invocantium ecce columba omnem sua albedine vincens nivem e monasterio
visa est egredi et trina circuitione totam cingere civitatem et, quod credi potest, in monasterium, quo exierat, repedavit.
Quo facto hyems emissa discutitur, tumida aëra placantur, collecte nubes fugantur, igneus sol¹² reducit¹³. Sic animi
timentium sunt instaurati, auxilio levati, desperatis salus est recuperata. Igitur ex periculo liberati cives, ut beato viro
20 gratias agant, maturato accurrunt, monasterium implent, altare muneribus onerant; 'Deus', super omnia qui est 'mirabilis Ps. 67, 36.
in sanctis suis', benedicitur, glorificatur.

2. De sanata demoniosa.

Maiores tum sapienter tum etiam subtiliter astronomica disputatione annotarunt, duplici equidio veris et autumnii^a
annualem cursum dividi et signari. Solaris igitur spera cum ad augmenta dierum et lucis festinans vernale transierit
25 et luna autumnale^a plenilunio suo decurrerit, festivitas festivitatum, videlicet dies dominice resurrectionis, a sancta et
universali ecclesia percolitur et gloriosius omni christianissima devotione celebratur. Decursa igitur huius preclara cele-
britate septies septeni [dies^a] defluxerant et quinquagesima, quam sacratissimum diem pentecosten vocamus, illucescebat.
Hanc ex legali traditione antiqui patres sollempnem et insignissimam habuerunt, hanc etiam maiori frequentia domini Sal-
vatoris gratia rutilante, rebus in melius relatis ecclesia totius orbis terrarum ex adventu paracliti Spiritus super apostolos,
30 cum ex ydiotis summos hominum principes, populorum magna verbi tonitrua effecit, predicabili devotione concelebrat,
excolit, veneratur. Ergo dum fratres pro celebritate tante sollempnitatis persultarent divinumque melos multifida sua-
vitate¹⁴ hymnizarent, hora diei tertia instabat. Verum precentor cum illud Ambrosianum: 'Nunc sancte nobis spiritus'¹⁵
armonica dulcedine imponeret et omnis chorus canoris vocibus et sapienti modulatu subsequeretur, magnam multitudinem
dulcedinis sue, qua erga homines pietas Salvatoris teneretur sanctitate et iusticia beati Clementis, pandere dignatus est.
35 Illo namque die inter multiplices properantes ab undique plebes infelix mulier irruperat omnis idonee rei egens, cuius
corpus et mentem nequam spiritus invaserat et invadendo possidebat. 'Demens ferens aliena colla bachabatur, feroces
oculos torquet'¹⁶,

Nunc vultu pavido, nunc torva minacitate¹⁷
40 Sta^c nunquam facies, rubor igneus inficit ora^b
Liventesque genas, nec qui solet esse timenti,
Terribilis^c sed pallor inest nec fessa quiescunt
Corda.

Statim igitur, ut prefati Ambrosiani versiculi initium insonuit, gratia Spiritus sancti invocantibus affuit. Huius
presentiam immundicia^d maligni spiritus exhorrens infremuit et fremitu et ululatu omnibus, qui aderant, inaudito teme-
45 rarius invasor possessam deseruit et, quia sui iuris non esset¹⁸, fugiendo patefecit. Protinus mulier miserarum miserrima
iam libera, iam sibi reddita cum his, qui aderant, in laudibus erupit, gratiam Salvatoris, cuius 'opera' sunt 'in fide' et cuius Ps. 32, 4, 5.

a) deest c., suppleri. b) hora c. c) terribili c. d) imund. c.

- 1) Luc. Phars. II, 28 sq. 2) priores Luc. 3) tenent
delubra Luc. 4) Hae Luc. 5) deos hae Luc.
50 6) Adsuetas crebris Luc. 7) ululatibus Luc. 8) Cf.
Verg. Georg. III, 553. 9) Nunc Verg. 10) Verg.
Aen. II, 680. 11) monstrum Verg. 12) Cf. Verg.
Aen. VIII, 97. 13) Ibid. 1, 142 sq.: tumida aequora
placat collectusque fugat nubes solemque reducit.
14) Cf. Mart. Cap. II, 117: multifidae suavitates.
15) Hymn. IV. ad horam tertiam; cf. Dreves, Aurel.
Ambrosius p. 131. 16) Luc. Phars. V, 211 sq.
17) minaci Luc. 18) Cf. Sedul. Pasch. carmen
III, 307 sq.: tunc praedo furens ac noxius hostis, cui
possessa diu est alieni fabrica iuris, etc.; Weyman,
l. c. p. 600.

'misericordia plena est terra', celo cum vociferatione efferunt, sanctum virum, cuius merita invaluerant, venerantur et bene-
Luc. 7, 16. dicunt. At cohors^a fratrum inter letabunda spectacula canora modulatione et musico impulsu ymnum Deo persolvit et,
quia 'Deus visitaverat plebem suam', rithmica et diligenti repetitione concinuit,

Nunc super octavis sociato limmate bombis,
Nunc epytrita sonis, nunc iungens sescupla duplis.

5

3. De insano sanitati restituto.

Pagus in vicinia Metensium civitatis habetur, cuius nomen, quia a memoria excessit, siletur. Hunc itaque duo
fratres inter suos notissimi incolebant. Quadam denique die, ubi ex opera diurna ambo defessi famis necessitate bellum
stomacho indictum¹ 'pastis^b visceribus sumptoque cibo'² pacificaverant, unius lectuli contubernio se contulere, quia
'cadentia sydera' iam 'suadebant somnos'^c. Verum ubi plurima parte noctis obdormierant et iam

10

Parrasis obliquos elice converteret axes^d,
alter horum videtur sibi audire rugitus leonum

Grunitumque^d suis et rauce murmura mule,
Quod bos mugitu fingit blateatque^e camelus,
Quodque lupus ululat vel quod vulpecula gannit,
Quod pardus fellit, quod rancat^f pessima tigris,
Quod glatit catulus, quod miccit^g setiger hircus^h,

15

serpentium quoque sibilos et cetera, que diabolico commento sensus humani poterant abhorre. Igitur attonitus et
dementatus fratrem clamoribus impetit ceterosque, quos 'gratissima quies'⁶ tenebat, vocibus et ululatu inquietat. Ergo
vicini deseruere domos, otius accurrunt, 'furiale malum'⁷ stupent, demonum fuisse astutias docent et, ut salutare signum 20
sancte crucis imprimat, adhortantur et suadent. At ille

Sanguineam intorquens aciem torvumque repente⁸

clamans inquit: 'Io cives, audite, furentes'⁹. Tandem aliquando repetita commonitione victus et cruce vivifica munitus, ali-
quantulum destitit dementare. Vix abscesserant vicini, qui accurrerant, cum 'infelix ingentibus excitus monstris'¹⁰, surgit,

Discurrit totamque 'furit limphata' mente per¹¹ edem.

25

Denuo 'fama volat'¹², tremulis clamoribus¹³ aucta.

Qui abscesserant redeunt, insanum non iam verbis, sed nodis vinculorum cohibent, astringunt et astrictum usque [ad
ortum^h] diei servant. Et iam dies aderat et rebus reiectis solis iubare¹⁴ plures compassi miseria limphatici furoris
assunt, fratrem furentis allocuntur, inter se consultant, quid in tam dubiis rebus facto opus esset. Tandem subiit sen-
tentia, consilium placuit, et nichil immorandum censent, quin memoriam et tumultum beatissimi Clementis adeant, sibi 30
eum supplicabili devotione et decenti munere oblatione concilient. Nam Clemens gloriosus humanis necessitatibus
compatitur; Clementis gloriosi virtutes ubique cum laude et gloria sunt vulgate; Clementi glorioso, sanitas ut succedat,
obtemperant, et ut invaliditas recedatⁱ; Clementem gloriosum demones maxime metuunt, morbos, ut curentur, petunt^k;
Clemente¹⁵ glorioso imperante omnia vivificantur nec pereunt. Ergo non longa consultatione habita, immo omni delibera-
tione remota, omni anxietatis scrupulo submoto, iter invadunt, civitati se conferunt, monasterium sancti inquirunt. Quo 35
emensi viam succedunt, vesanum loculo sancti sacerdotis quamvis renitentem, quamvis reclamantem ceterosque, qui
aderant, inquietantem ammovent^l. At avide pro salute eius recuperanda solliciti, voce doloris multoque gemitu usi¹⁶,
vota vovent, et que quotannis solverent, repromittunt. Nec longa mora fuit, et somni gratissima quies serpit¹⁷ laboranti,
cum quo amentia amentem deserit, et meritis beati viri saluti condonatur. Quo facto non modica tripudiantes leticia,
qui advenerant, ad semet cum gratiarum actione redierunt.

40

4. De contracto erecto.

Vita brevi tenemur, tempore veloci defluimus. Igitur ne determinatio molesta, mors videlicet, subsequatur nos, 'bonum
Ps. 91, 2. est confiteri Domino et' in meritis sanctorum 'psallere nomini' eius 'altissime'. Reni fluentia a septemtrione disternant

a) cohors c. b) pas||stis c. c) sonos c. d) grinn. c. e) balt. c. f) raucat c. g) mittit c. h) deest c.,
suppl. Weyman. i) succed. c. k) metuunt c., corr. H. S. l) ammonent c.

45

- 1) Horat. sat. I, 5, 7. 2) Prud. Cathem. IV, 1. 3) Verg. Aen. II, 9. 4) Luc. Phars. II, 237. 5) Bäh- 6) Cf. Verg. Aen. II, 268. 7) Ibid. VII, 375. 8) Ibid. 399. 9) Cf. 10) Cf. ibid. 376. 11) Ibid. 377. 12) Ibid. 392. 13) Cf. ibid. 395. 14) Cf. ibid. IX, 461. 15) Hezelinus in hac verborum composi- 16) Cf. Luc. Phars. V, 494. 17) Cf. Verg. Aen. II, 268. 50

Gallica rura a Germanis colonis¹, cuius undis Colonia metropolis civitas abluitur. Archiepiscopus itaque² eiusdem domos bene actionales ad refectionem egrotorum et debiliū multa et sapienti cura providebat et sollicitē eorum necessitatibus incombebat. Inter frequentias autem eorum, quos ecclesiastice et cultu paterno sustentabat, quidam non solum rebus inops verum contractione membrorum artatus iacebat vocabulo Bochardus. Illa tempestate non 'vana fama accesserat'
5 et 'animos'³ plurimorum irrumpens, signa virtutum beati Clementis 'intulerat'

Et velox nuntia rerum⁴
Solverat⁵ innumeras vera⁶ in preconia^a linguas.

Hec inter populos inter Renum^b altamque Alpem iacentes frequens erat et non solum Lothariam, sed et 'fines Arctos' implebat⁷. Hac ille cōmmonitus et corporea necessitate adductus^c, fultus quorundam solatio, et quia spe recuperande
10 salutis animus vehementer ardebat, viam vehiculo temptat et cum suis progreditur^d. Cumque nec nox nec dies in vota et in preces vacaret, beati Clementis Deo miserante ei suffragia affuere. Nam defectu membrorum mira et insolita celeritate in melius recuperato super pedum bases attollitur et leticia exultans incessum suum stupet et ammiratur. Psalmista testatur dicens: 'Mirabilis Deus in sanctis suis'. Si ergo sancti invocantur et virtutes fiunt^e, eas Deus operatur. Ps. 67, 36.
At revera virtutes fiunt, si sancti invocantur. Ergo 'Deus mirabilis in sanctis suis' predicandus est, qui secundum aposto-
15 lum 'operatur omnia in omnibus'. 1. Cor. 12, 6.

Sed ad propositum revertamur! Is ipse, in quo egregie beati viri virtus emicuerat, nefarium ratus et indignum, nisi restauratori suo gratias agat et abeat, iter quod ceperat haut differendum putavit. Eo festinante quidam suus patriota forte ad diversorium, [ad]^f quod idem divertērat, applicuit. Qui ex incredibili eius salute letabundus ut cognito sibi et convicaneo blande salutationis pignora impertivit, deinceps in oscula ruit. Et una uno participati convivio alter
20 alterum de recuperata salute et quo tenderet, sciscitatur. At ille de bene gestis erga se rebus Dei predicare gratiam, benivolentiam et sedulitatem meritorum Clementis beatissimi laudabili conscientia animi intacibili ore repetere et docere adorsus est. Addidit etiam requirens de suorum causa fratrum et notorum, quomodo se agerent, quo pacto viverent, si prospera fortuna uterentur. Ad hec convicaneus: 'Noveris', inquit, 'eos gaudere, bene valere, bene rem gerere, Qua de re suadeo, ut propositum iter deseras, eos visites, quos sospitate tua indicibiliter scias exhilarandos'. Ille talibus verbis
25 atque consiliis irretitus, dum retro gradus verteret, animo immutatus vota parvipendens negligentie sue penas incurrit. Nam enormitas et contractio membrorum, que sancti viri auxilio evanuerant, denuo miserum invadunt. Ergo humotenus sternitur, gressu a natura destituitur. Hic igitur simul ac sanitas dilapsa est, consuetudo incedendi devolvit, ingemit et omnem vicinitatem miserandis questibus implet. Fluctuabat miser, quid ageret, quo se verteret, quibus rationibus impetus in se grassantis^g fortune superaret. Quidam humanissime accurrunt, lapsum suscipiunt, rationabiliter castigant,
30 docent errasse, detestantur votum, quod promiserat, non persolvisse. Ille misera rerum suarum conversione instigatus rectoque consilio animatus per omnipotentiam Salvatoris obtestatur et commonet, ut se porrecta manu misericordie sustentent, rebus iuvent et [ad]^h civitatem, qua corpus sancti sacerdotis habebatur, quia in vicino erat, vehiculo ductitent. Illi compassi ruinis eius apparatissime petita exeuntur. Igitur baiulorum obsequiis deportatus in xenodochio Metensis suburbii deponitur. Fundus autem, supra quod ipsum xenodochium situm est, iuris constat esse monasterii Clementis
35 beatissimi. Inde ad presentiam corporis sacri elevatus sanitati quam celerrime condonatur. Hunc ego ipse Hecelinus peccator et omnium bonorum indignus vestigiis, cum himnodia eiusdem ammirabilis sancti anniversaliter recoleretur et interessem, incolumem et prandentem vidi et omnipotentem Deum, cuius 'magnificentia et virtus est in nubibus', laudavi piaque gratia gubernatus in meritis omnium sanctorum, quamdiu ero, laudabo.

5. De duabus mulieribus curatis.

40 Cuiusdam secularis auctoris non improbanda sententia est, que dicit: 'O virtutis comes invidia, que bonos sequeris, plerumque adeo insectaris!'⁸ Celsitudo itaque tot ac tantarum virtutum glebe sanctissimi corporis aliquando invidiam pertulit, invidentem incurrit, sed haut impune, ut modo liquebit. Due mulieres, nescio qua de causa, una convenerant, unius quarum manus morbo acuto impetebatur, adeo ut nulli officio idonea sive apta videretur. Igitur cum anxia sententia nutans penderet, quo adiumento molestia propulsaretur, beati Clementis memoria occurrit, cuius clementia necessi-
45 tudini hominum frequens erat ad succurrendum. Tunc conversa ad eam, que sibi adherebat: 'Quoniam', inquit, 'dolores manus mee non modo nullis remediis blandificantur, verum morbis irruentibus pregravantur, domini mei et honorandi

a) precordia c. b) inter Reni populos altamque A. iac. c. c) addictus c. d) progred. corr. progred. c. e) fiant c.
f) suppl. H. S. g) crass. c. h) suppl. H. S.

1) Cf. Luc. Phars. I, 216. 2) Annonem, ut videtur, Luc. 7) Cf. Luc. I, 482: *Hunc inter Rhenum populos Alpesque iacentes, Finibus Arctois . . revulsos*
50 Hermanni episcopi Mettensis praeceptorem, Hezelinus *Pone sequi.* 8) Auct. ad C. Herennium IV, 26, 36.
hic memorasse videtur. 3) Cf. Luc. Phars. I, 469sq.
4) belli Luc. 5) innumeras solvit Luc. 6) falsa

Clementis lipsum expetere non desinam et ceream manum illi offerens, ut mee molestie misereatur, orans pernoctabo'. Cui illa sive stultitia sive malicia sive utroque inducta ait: 'Huiusmodi ceree similitudines, quarum tibi unam fingendam esse asseris, pleriores^a apud sanctam Mariam quam penes sanctum Clementem adesse probantur'. Hec sanctum Dei rodens invidiose astruebat, non ut genitrici sancte Dei obsequeretur. Est autem in prefata urbe infra ecclesiam prothomartiris Stephani oratorium sancte Dei genitricis, memoria honorabile, cultu celebre, spectans,

'Qua medius dies flagrantibus estuat horis'¹.

In hac visitatione sua et gloriosa benedictione ipsa Dei genitrix piissima saluti hominum invocata adest manumque pro-
 ef. Sir. 25, 25. pitia medetur, quapropter a pluribus decenter frequentatur. Verum illud est sapientis, quod confitetur non esse maliciam super maliciam mulieris illudque Tullianum eloquium cum in viros tum maxime inter cetera in mulieres veraciter in-
 vectum²: 'Viros', inquit, 'ad unumquodque maleficium singule cupiditates impellunt, mulieres ad omnia maleficia cupi-
 ditas una ducit'. O infelix mulier, o virosa lingua, omni ignominia te dignam putamus. Sed continemus nos, ne si te dignam dicamus, nos indignum quippiam dixisse videamur. Necdum prophane vocis verba murmuraverat et murmurando contumeliose egresserat et ex improvise ambarum manuum querelosam ariditatem sibi supervenisse lacrimabiliter ingemuit, quam nec yperocraticum³ iera⁴ resolveret^b nec malactica mollicarent nec termantica calefaciendo relaxarent. Illius ad clamores quidam compatiendo affuerant, causam doloris inquirunt. Illa eventum gravis infortunii profitetur, quem in-
 15 currebat, et ea, que invidiose in sanctum oblatraverat. Et cum dicto manus ostentans ambas: 'Ecce', inquit, 'signa mei reatus, en indicia mee temeritatis et procacis dicti'. Consilio ergo eorum factis duabus cereis manibus cum socia ad memoriam sancti festinavit — 'dolor enim addidit alas'⁵ — et confessa reatum coram multis, qui aderant^c, utraque Deum laudans cum leticia sana discessit. Igitur fama volans⁶ civium corda alacritate et iubilo extulerat, et sexus uterque persultabat: 'Clemens sustulit morbos, Clemens allisos erexit, Clemens demones fugavit, Clemens civitatem servavit.
 20 Istud tibi, Christe, attribuendum est, tibi gratia est habenda, tibi cythara confitendum, tibi in decem cordarum psalterio psallendum!'

6. De bobus furto ablatis.

Sequitur^d miraculum par superiori, quia in eodem muliebri sexu celebriter actitatum, verum dispar, quia nulla invectione iniuriosa in deiferi huius patris nostri calumnia obfuscata. Igitur quedam mulier substantia et rebus ali-
 25 quantisper dilatata pollebat, quibus sibi suisque amminiculabatur et necessaria vite providebat^e. Maligni ergo, quibus intentio pessima et usus fuerat aliena diripere et clepere et rapto latrocinanter vivere, prefate mulieri insidiantes,
 Rez. III, 3, 20. 'intempeste noctis silentio' irruerunt, ianuas domus infregerunt, boves abstulerunt, loco familiaris sibi ad nequiciam recon-
 diderunt. Ad hec mulier cum familiola sua evigilans re, que sibi non prospere cesserat, turbatur, mente anxiat, et quia humanum auxilium in presenti aberat, celeriuscule divinum ut impleret, accenditur. Mox flebili voce, mox corde
 30 eiulanti Deum invocatur, beato Clementi insistit, crebro invocatur, infestando nomen eius ingeminat, et ut amissa sibi resti-
 tuantur, cum effusione lacrimarum inelamat. Nec defuit divina propitiatio invocanti. Namque facto mane, cum anxia sublatis pedem ostio domus efferret, in ipso exitu suos^f in presenti adesse miratur boves. Luctus in gaudia^g commutantur. Ergo ut gratias agat, limina sancti expetit et omnibus per merita gloriosi Clementis in se factam misericordiam Salva-
 toris explanat, letanter docet et asserit. Quia auctoritate libri Geneseos⁷ inter reptilia et cetera animalia boves iussu
 35 Dei sexto die ex terra productos esse accepimus, visum est nobis sexto in loco repetiti operis, secundi libri videlicet, amissionem et restitutionem boum inseruisse, quod nulli frivolum, obsecro, videatur.

7. De campana per se pulsata.

Senarium⁸ heptas^h sequitur. Quo numero anima mundana generata esse veridicorum argumentis phisicorum am-
 mirabili et non ociosa prosecutione approbatur. 'Constat' autem 'ex uno et sex vel ex duobus et quinque vel ex tribus et
 40 quatuor'. Quibus compaginibus sapienter atque ratione arimeticaⁱ investigatis fatetur 'nullus alius numerus tam varia esse maiestate fecundus'. Hoc numero ordo septem vagantium sperarum providencia artificis et fabricatoris Dei ineffabiliter dispensatur; 'lunam' autem ipsarum 'septimam numerus septenarius movet^k cursumque eius' ipse deducit. Nam 'viginti octo diebus zodiaci ambitum conficit'⁹ et septem fere horis et ab unitate usque ad septem viginti octo numerantur¹⁰. Hunc

a) ita c. b) resolverit c. c) aderat c. d) Ceq. c. e) providebat c. f) suas c. g) gaudio c. h) eptas c. 45
 i) ita c. k) monet c.

1) Luc. Phars. I, 16. 2) Auct. ad Herenn. IV, 16, 23. G. Helmreich p. 41 sq.), Theodori Prisciani Euporist. II, 46. 52sq. et passim (ed. Val. Rose p. 146. 153 et alibi).
 3) i. e. medicamentum. 4) De hoc loco cf. quae v. cl. Weyman l. c. p. 361 disputavit. De medicamentis ab Hezelino allatis cf. Isid. Hisp. Etym. L. IV, 9 (ed. Arevalo III, 184); Scribon. Largi Compos. 97 sq. (ed. 50
 5) Cf. Verg. Aen. VIII, 224. 6) Cf. ibid. VII, 392. 7) I, 24/25. 8) Cf. Macrobian. In somn. Scip. c. VI, ed. C. Zeumius p. 29sq. 9) Ibid. p. 38. 10) Ibid. p. 39.

gratia sancti Spiritus decorat, cuius septem dona esse nemo fidelium non agnoscit et in cuius honore mater ecclesia septies Deo in die laudes dicit¹. Hoc ergo miraculum, quod dicturi sumus in septimo loco, hunc locum habeat. Cf. Galat. 5, 22.

Mos erat universe civitati, quodcumque dominicus dies illucescebat, ad devotionem sancti inhiare et inhiando festinare et missarum solempnitatem et ea, quae Dei sunt, libenter audire et post hec in sua cum gaudio remeare. Quadam igitur die, cum adessent et fratres adhuc quieti matutine indulgerent et populus suspensus prestolaretur, maius campanum divina virtute cepit impelli et sine humano auxilio pulsari. Tanto tinnitu fratres sommo excussi accurrerunt, campanum mirantur, deitatem venerantur et adorant et adimpletis missarum sollempniis populum dimittunt letanter annuntiantem et testificantem, quae visu et auditu experti fuerant.

8. De homine infortune^a confracto.

Cum mirabilis efficientia stupendorum deitatis operum beatissimum sacerdotem Clementem longe lateque gloriosa laude celebraret, non solum affines, immo remoti affluebant, ut, quae fama compererant, visu et utilitate approbarent. Igitur multi diverse etatis affluerant, non tantum chorum psallentium fratrum farcientes, verum totius oratorii ambitum sua multiplicitate densantes. Lapides itaque capacitatis magne duo vicinie maioris altaris assistebant, quorum unum improvise^b mentis homines ascenderunt, ne ab irruenti multitudine premerentur et oppressione artarentur. Ergo dum ignoratur, dum incaute diversi a compluribus impellerentur, ruit atque ruina sui hominem prope assidentem magna attritione allisit, et ipse lapis in diversas partes comminutus discessit. Igitur qui super astabant, non modico saltu, immo iactu impulsus premaxime fuerant allisi, nisi revera angelica sedulitate tuerentur. Astantes attritum et seminecem attollunt et vanto, quia^c aliter efferri non poterat, imponunt. Dumque portas monasterii exeunt, eger resumpto spiritu clamoribus, quibus poterat, sanctum invocat et, quod sui advenerat causa, confitetur et ut in tam gravi infortunio sibi adesse dignetur, expetit et implorat. Nec mora ergo longa interfuit, et divina virtute attactus erigitur et teste omni populositate Deo gratias retulit sanctoque Clementi devote^d se obligavit.

9. De homine a diabolo vexato.

Quidam incola ville, quam Buxem² dicunt, patre et fratre potitus Dei iudicio, quod non latet, inimica vexatione non modice torquebatur. Igitur a patre et fratre vix captus et compedibus manicisque ligatus, ubi graviter artari cepit et deficere, simulatorio usus alloquio, quod sanitatem indeptus^e erat, ideoque vociferando, ut solveretur, flagitabat. Quod audientes, qui aderant, consilio non bene sano ei assenserunt et solum velut liberum abire permittunt. Ergo aliquantis per se nequam spiritus continuit. Verum ubi aliquid vie peregerunt, quae ferebantur, miser captivus comites [effugit]^f et circumquaque dementia et furia invectus cursitabat. Quem pater cum fratre cursu insequentes aliquos viderunt sibi obviam venire, quos per Deum obtestati sunt, ut ad^g artandum vesanum sibi auxilio essent. Ab illis autem retroactus invehitur in patrem, cuius barbam cum magna parte cutis evulsit, genas et oculos ungulis desecavit. Itaque denuo vinctus artissime ad presentiam gloriosissimi Clementis deducitur. Cumque eius nimietas dementiae omnibus onerosa haberetur, in scala quadam alligatur, ut vel sic animositas eius infirmaretur. Tandem iniqua pestis exorcismo et letaniis et meritis beati viri debilitatur et, ut solvatur is, qui ligatus fuerat, exclamat. Parentes igitur non ut primo credendum ei estimaverunt, donec longarum interstitio morarum hora rursusque alia hora ad tertiam decurreret. Ultimo vero ipsius clamoribus fatigati ad credendum persuasi liberum et de reliquo beati viri meritis munitum abire permittunt.

10. Item de quodam homine a demonio vexato.

Sperica³ vel ciclica species numeri appellatur, quae, ut arithmetica ratione profitetur, non solum a senario verum etiam a quinario proficiscitur. Sed de senario nunc, quia ratio exigit, in hoc presentiarum loco silendum merito putatur, et de quinario breviter aliquid prosequamur. Huius igitur quinary multiplicationes^h a se ipso progredientes in eodem metantur. 'Nam quinquies quinque, qui fit vigintiⁱ quinque, a quinque progressus in eosdem^k desinit quinque. Et si hos rursus quinquies ducas, in eosdem quinque eorum terminus veniet. Quinquies enim viginti quinque fiunt centum viginti quinque. Et si hos centum viginti quinque rursus quinquies ducas, in quinarium numerum extremitas terminabitur^l; atque hoc usque in infinitum, id est semper eveniet⁴. Huius igitur quinary duplicatio decadem absolvit, et idem ipse decas cubica arimeticorum duplicatione, videlicet decies deni, decies mille perficit, qui solidus et perfectus numerus diffinitur⁵.

45 a) ita c. b) impuise c. c) qui c. d) vote corr. de vote c. e) indep c. f) supplevit H. S. g) superscr. c.
h) multiplitationes c. i) uginti c. k) eodem c. l) terminabatur c.

1) Scilicet septem quotidie breviarii horas recitando Boeth. De instit. arithmet. II, 30; Macrobius. I. c. p. 32; secundum Ps. 118, 164. H. S. 2) Buchy viculus in Mart. Cap. VII, 735/736. 4) Boeth. De inst. arithm. provincia Mettensi et in pago Verny situs. 3) Cf. II, 30; Cf. Mart. Cap. I. c. 5) Macrobius. I. c. p. 44.

Hic itaque denarius multis de rebus, verum et decalogi auctoritate quia perfectus habetur, decimi perpetratione miraculi et perpetrationis descriptione hoc opus, ne fastidio cuiquam adsit, claudatur.

Quidam vocabulo Hagano prophanis secularium armis inserviens et insane cum suis deseivendo commilitonibus barbarico ritu plurima nefaria prosequens nec aliquid boni ac iusti pensi habens depredationibus pauperum et incendiis ecclesiarum grassabatur^a. Igitur ubi duas Dei casas male depopulando tetris flammarum globis exusserat^b, quia impune sibi hoc cedere viderat, terciam meritis et honori^c Laurentii martiris gloriosissimi dicatam aggressus primo spoliaverat et spoliando dehonestaverat, deinde horribili conflagratione subegerat et in pulverem redegerat. Sed non in longum hac feritate letatus, ferocissimo demoni domandus traditur, a quo 'lupino capta rictu' eius 'precordia devorantur' et ipsa mens strangulatur atque illius terribiliter sensibus permiscetur. Tunc tam immanissimo plenus hoste, furens miser lipsano gloriosi Clementis 'sistitur

Spumeasque efflans salivas, cruda torquens lumina',

suorum confessione criminum conscissus et dilaceratus. Igitur flebiles eiulatus audiebantur, nec tortor astabat; miserabile corpus per flagra scindebatur, nec flagellum cerni poterat¹. Fama igitur indice ab omni civitate et compitis circumquaque positus² festinatur, visuri miserebundum et, ut compatiantur affectu ac, si possibile sit, precum suffragiis apud Deum comitentur. Verum cum letaniis fratres instarent et instando crebra repetitione nomina sanctorum reiterarent, nequam spiritus non iam murmure vocis, sed frequentia clamoris queque tyrannorum nomina insanissime personabat. Verbi gratia, cum diceretur: 'Sancte Petre, sancte Paule, sancte Clemens, ora pro nobis!' patiens e diverso infremebat: 'Alberte de Briaco³, Widrice de Waleicurve⁴, ora pro nobis!' et plures alios sue impietatis comministros repetebat. At ubi multa defremuerat bacchando^d, malignus predo meritorum affluentia beati viri vexatus relictis se medullis exiit. Linquens itaque illesam rapinam, dico autem: plasma Dei, ab imo ungue ad capillum salva dimittens omnia, diffugit, confitens se ardere; 20 nam incola gehenne^e habebatur. Ereptus igitur et omni homo libertate donatus, omnibus annuntians bonum salvatoris indicibili merito beati viri sibi prestitum^f ad propria remeavit.

Hee^g de multiplici segete virtutum sepefati domini nostri et preclari tutoris non solummodo suorum, quinimmo^h omnium se invocantium pauca grana veridica veridicorum fratrum affirmatione comperta, ieiuno sermone conscripta et collecta memorie posterorum transmittere curavimus. Veniam a te, o lector, exposco primum, quod soloecismisⁱ et metacismis^j et vilitate dictionum^k aures tuas vulnero et inconsulte tibi obstrepro, deinde quod inercia^l et peccati tenebris obnubilatus oro polluto hec sacra et mirandas virtutes ausus fuerim enuntiare. Vellem ut sinister et ut sum futurus eminus dinoscerer inter greges hedorum, atque sacerdote glorioso orante iudex omnium sanctis angelis ediceret: 'Clemens, preciosus nostri contubernalis regni, orat et precatur. Transferte hunc hedum^m mihi, sit agnus dexter, vellere candidato vestiaturⁿ, felici vita perhenniter exultans potiatur.' Quod prestet gratia eiusdem clementissimi redemptoris et iudicis, qui cum patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus per omnia secula seculorum. Amen.

a) crass. c. b) exuxerat c. c) honore c. d) bach. c. e) hoc c. f) quinimmo c. g) soloecismis c. h) meot. c.
i) inhercia c. k) edum c.

1) Cf. Prud. Peristeph. V, 97 sq.: *Cerne quam palam feroces hic domentur daemones, Qui lupino capta rictu devorant praecordia, Strangulant mentes et ipsas seque miscent sensibus. Tunc suo iam plenus hoste sistitur furens homo, Spumeas efflans salivas, cruda torquens lumina, Expiandus quaestione non suorum criminum. Audias, nec tortor adstat, heulatus flebiles. Scinditur per flagra corpus, nec flagellum cernitur.*
2) Cf. Verg. Georg. II, 283. 284: *pagos et compita circum . . . posuere.* 3) Frater Richeri decani Mettensis, postea (1088—1107) episcopi Virdunensis et Bezelini Iohannisque de Theodonis-villa, fidelium Heinrici quarti et Heinrici quinti imperatorum asseclorum; cf. Gall. Christ. XIII, 1191. Hagano quoque imperatorum, Hecelinus vero pontificum Hermannique episcopi partibus favisse videntur. De Alberto de Briaco cf. 'Histoire de Metz' III, 'preuves' p. 101 ad annum 1095; Calmet, l. c. I, 'preuves' p. 518 ad annum 1105; Iohannes de Theodonis-villa, frater Alberti de Briaco, foundationi monasterii sancti Petri in monte anno 1096 (cf. Calmet, l. c. p. 506) et monasterii Bosonis-villae a. 1123 (cf. SS. XV, 979) interfuit. Fundatum est monasterium sancti Petri in monte Mathildae marchionissae Tusciae: in

vicino castro dicto Briaco commorantis assensione simul et Alberti eiusdem castri advocati voluntate ac suggestione; cf. relationem apud Meurisse, l. c. p. 377.
4) Wigericus de Walecourt anno 1107 foundationi monasterii Springirsbach (cf. 'Mittelrhein. Urkundenbuch' I, 477) et anno 1123 cum Iohanne, fratre Alberti de Briaco, foundationi monasterii Bosonis-villae a. 1123 interfuit. De familia illorum de Walecourt (h. Vancourt, prov. Meurthe et Moselle) cf. ea, quae b. m. H. Beyer 'Mittelrhein. Urkundenbuch' II, LXXXV disputavit. 5) Cf. Prud. l. c. v. 108 sq.: *Praedo vexatus relictis se medullis exiit. Linqvit inlaesam rapinam, faucibus siccis fugit, Unque ab imo usque ad capillum salva reddit omnia, Confitens ardere sese; nam gehenne est incola.* 6) Cf. ibid. v. 115: *Hoc bonum Salvator ipse, quo fruamur, praestitit.* 7) Cf. Isid. Hisp. Etymol. I, 31. 32 (ed. Arevalo III, 51. 52) et ea quae de hoc loco disseruit v. cl. C. Weyman l. c. p. 363.
8) Cf. Prud. l. c. X, 1136 sq.: *Vellem sinister inter haedorum greges, Ut sum futurus eminus dinoscerer, Atque hoc precante diceret rex optimus: 'Romanus orat, transfer hunc haedum mihi, Sit dexter agnus, induatur vellere'.*

SIGEBOTONIS VITA PAVLINAE.

EDIDIT I. R. DIETERICH.

Codex unicus qui exstat Vitae beatae Paulinae, fundatricis monasterii sanctae Mariae Paulinae-cellensis — 'Paulinzelle' hodie nuncupatur — in provincia Thuringia siti, tam diu desideratus in
5 tabulario Vimariensi a Paulo Mitzschke ante hos XXXVII annos repertus est. Cuius codicis
magnae eaeque gravissimae partes cum in Vita beatae Paulinae vernacula lingua scripta¹ Chron-
icaque ecclesiastica Nicolai de Siegen² et illustrium virorum Pauli Iovii³ Iohannisque Trithemii⁴
scriptis summatim, tum in Vita Wernheri episcopi Merseburgensis⁵ ad verbum prelo datae omni-
busque iam pridem notae erant. Quas partes v. cl. Ernestus Anemüller⁶ paulo antequam codex
10 inventus est, egregia cum diligentia atque sagacitate indagatas collegit. Attamen qui universam
materiam uberioribus annotationibus auctam primus in lucem protulit v. cl. Paulus Mitzschke⁷,
cum, id quod alio loco fusius explicavi⁸, multa reliquerit emendanda, Vitam, qua historia ultimo-
rum stirpis Salicae imperatorum et provinciae Thuringorum nonnihil illustretur, denuo tractare
nobis proposuimus.

15 Codex⁹ autem nuper repertus, chartaceus in quarto, hodie Vimariensis Q 49, olim
Erfurtensis vocatus, id quod intellegitur ex hac secundi folii nota: liber beatorum Petri
et Pauli in Erffordia. E secundi alphabeti foliis suis 362 nuperrime numeratis varios libellos
res sacras et profanas tractantes saeculis XV° et XVI° a diversis conscriptos, deinde in unum
volumen congestos amplectitur. In quo, ut cetera quae sunt nullius momenti omittamus, Vitas
20 beatae Paulinae (f. 90—117), sancti Wilhelmi abbatis Hirsaugiensis¹⁰ (f. 208—220), sancti
Ermenoldi abbatis Prufeningensis¹¹ (f. 220—230), Translationem sancti Viti¹² (f. 269—279)
invenimus. Sed cum Vitae abbatum Hirsaugiensis et Prufeningensis easdem fere lectiones atque
codices ad editiones nostras adhibiti praebeant, Translationis sancti Viti Vitaeque Paulinae, ut iam
supra diximus, codex noster unicus optimusque est.

25 Ac theologicos quidem tractatus, qui primam ultimamque voluminis partes efficiunt, saeculis XV.
exeunte sive XVI. ineunte confectos esse mihi persuasum est. Media vero pars praeter Vitas,
quas commemoravimus, dialogum revelationum beatae Trutae virginis (f. 163sq.), libellum de
astrologia (f. 238sq.) comprehendens eadem manu medio fere saeculo XV. satis eleganter, sed
non sine mendis descripta esse videtur. Quae quidem menda non tam negligentiae quam insci-
30 tiaae librarii tribuimus, quippe qui, ut exemplis utamur, litteras o et z archetypi litteris d et h
permutaverit atque Dedalricus, Deda, Ehelo, Porhemi pro Odalricus, Oda, Ezelo, Porzemi legerit.
Quod quidem aeque ac litteras ff in initio verborum geminatas (ffactus, ffuerat) singulatim anno-
tare praetermisimus, rationem scribendi eius saeculi, quo Sigebotonem vixisse constat, XII. scilicet,
secuti ae pro e et ti pro ci restituimus retentis integris iis vocibus, in quibus iam tunc e vel ci
35 scribebatur. Ceteroquin praeter codicem Vimariensem Vitam Wernheri episcopi Merseburgensis¹³

1) Ed. L. Hesse, 'Geschichte des Klosters Paulinzelle' p. 14sq. 2) Ed. F. X. Wegele, 'Thüringische Geschichtsquellen' II, 271sq. 3) In Chronico Schwarzburgico apud Schöttgen et Kreyssig Diplom. et Script. I, 137.
 4) Ann. Hirsaug. I, 342sq. 5) SS. XII, 244sq.; cf. E. Willrich, Das Chron. episc. Merseburg. (Göttingen 1899) p. 4sq. 6) 'Neues Archiv' X, 9sq. 7) Sigeb-

botos Vita Paulinae ('Thüringisch-sächsische Geschichtsbibliothek' I, Gotha 1889). 8) 'Neues Archiv' XVIII, 447sq. 9) Cf. descriptionem ampliorem, quam P. Mitzschke dedit l. c. p. 113sq. 10) SS. XII, 209sq. 11) Ibidem p. 480sq. 12) SS. II, 556sq. 13) SS. XII, 244sq.

ex Vita Paulinae ad verbum depromptam, Nicolaum de Siegen, Vitam vernacula lingua scriptam ad hanc editionem porro adhibuimus. Sed cum codicis huius varias lectiones ubique annotaremus, cetera subsidia iis tantum locis allegavimus, quibus meliorem textum conservasse videbantur.

Atque de codice et de ratione edendi satis diximus. Videamus iam, quo tempore et a quo Vita illa beatæ Paulinae litteris mandata sit. Nomen quidem Sigebotonis, cui liber ascribitur, 5 in Vita Wernheri solum¹ et in annotatione quadam recentiore, quam v. cl. L. Hesse in Petri Albani collectaneis Merseburg. invenit², servatur neque est, cur de testimoniorum illorum auctoritate dubitemus. Erat autem monachus procul dubio Paulinocellensis pro tempore et pro re admodum litteratus, quippe qui oratione etsi nonnunquam mendosa, verbis tamen luculentis interdumque in fine consonantibus, sententiarum floribus veterum poetarum velut Lucani, Vergili versibus, bibliae 10 sacrae proverbiiis conspersa exornataque utatur³.

At rerum et a fundatrice et ab abbatibus primis Gerungo et Udalrico gestarum peritissimus erat, etsi cum ipsa Paulina nulla ei amicitia fuit. Quare P. Mitzschke virorum clarissimorum L. Hesse⁴, E. Anemüller⁵ opinionem, qua Sigebotonem monachum illum Suevum, quem una cum Ebernone beatam Paulinam in prima monasterii fundatione diligenter adiuvisse constaret, Vitam 15 etiam fautricis suae composuisse ratiocinati sunt, optimo iure refutavit⁶. Sed cum Sigebotonem anno circiter 1119 cum Udalrico monacho Hirsaugiensi, postea abbate cellae Paulinae, ex Suevia in Thuringiam venisse monachumque prius Hirsaugiensem fuisse nobis proponat⁷, vehementer errat. Nam id solum constat, Sigebotonem post obitum Paulinae cellam intrasse vitaeque et originis eius fratres suos, qui cum ea degissent, gravissimos auctores habuisse. Res vero gestas, 20 quas in posteriore libri parte digere, ipse procul dubio praesens vidit. Nonnullis etiam locis cartas ab imperatoribus pontificibusque monasterio datas adhibuit⁸. De Wernhero autem episcopo Merseburgensi presbyteros, qui ei in ministerio coelestium sacramentorum semper aderant, testes secutus est⁹. Denique quod in rebus Hirsaugiensibus scriptor bene versatus erat, non miraberis, si magnam monachorum multitudinem Paulinocellensium Hirsaugia illuc venisse 25 audiveris.

Quo autem tempore Sigeboto scripserit, accuratius ex ipsa Vita colligi non potest. Nam primi editoris opinioni, qua eum anno 1133 librum suum uno quasi tenore composuisse asseverat, minime assentimur. Etenim argumenta, quibus coniecturam suam comprobaret, nulla nisi vana affere potuit. Immo Sigebotonem, cum in capitulo 53. consecrationem ecclesiae. Paulinae- 30 cellensis c. annum 1130 peractam pauloque ante capitulo 51. Udalricum abbatem, quem c. annum 1160 obiisse scimus, quasi etiamtum viventem commemoret, medio fere saeculo XII. scripsisse satis habeas¹⁰.

I. R. Dieterich.

*f. 60.

*INCIPIT PREFATIO IN VITAM BEATAE PAULINAE NOBILIS FEMINAE
PROPE ERFFORDIAM^a.

35

Humanae naturae Deus amator et conditor eiusdemque mirabili gratia reformator in fine seculorum homo propter hominem fieri voluit, quem in ortu seculorum sicut rationabilem, sic aeternae sapientiae capacem creavit, ut ex hoc dignitatem humanae ostenderet conditionis, dum suae divinitati, quod pie creaverat, gratis uniret. Factus itaque Deus 40 homo venit querere, quod amiserat, salvare, quod perierat, colligere vel sanare, quod hostis attriverat. Venit, ut predestinatos ad vitam vocaret, vocatos iustificaret, sola gratia iustificatos glorificaret in diversa unius spiritus gratia distinctos gradus et ordines per membra sua sic informans et moderans, ut alter sine altero nec proficeret nec subsisteret nec oblivisceretur inferioris membri sui in premiis, qui potestate vel honore cumulavit 45 ordinem membri superioris. Equidem altiorem locum in corpore caput quam pedes obtinet,

a), Erff. c.

1) L. c. p. 245. 2) L. Fr. Hesse, 'Ährenlese zur Geschichte deutscher Klöster und Burgen' p. 28. 3) Cf. Mitzschke, l. c. p. 148. 4) 'Ährenlese' p. 28. 5) L. c. p. 13. 6) L. c. p. 150sq. 7) L. c. p. 153sq. Dubiam coniecturam, qua idem mendo librarii confusus, qui in

quarto Vitae capitulo mea pro in ea scripsit, ipsam beatam Paulinam diurnos commentarios confecisse vel ipsam de vita sua egisse opinatus est, silentio transeo. 50 8) Velut in capit. 27 et 28. 9) Cf. cap. 33. 10) Cf. ea, quae hac de re fusius disseruimus l. c. p. 478sq.

et singula membra unius licet naturae diversificentur suo ordine vel positione. Sic in ecclesia maior est dignitas sacerdotalis quam ordo coniugalis, sic virgo quam vidua. Quos tamen nexus indivisae fidei vel caritatis in unum colligit, eorum^a meritum et premium labor et profectus in singulis gradibus discernit. Amat Christus doctores, amat coniugatos, 5 amat continentis; in hiis fructum sapientiae, in illis de sobole matris ecclesiae fedus coniugale, in illis gratiam continentiae, virginalis meritum, coniugale consortium, viduale votum et meritum sic remunerans, ut in omnibus non gradum vel sexum, sed vitae sanctitatem mercede compenset. Multa quidem laude vel premio digna castitas virginalis, digna quoque mercede continentia vidualis. Iudith et Anna laudis preconio in scriptura divina cele- 10 bratae sunt, quarum altera libidinosum quidem hostem prostravit, altera ieiuniis et obsecrationibus vacans dignum^b divinis obtutibus exhibuit famulatum. Christum etiam predicantem quedam maritalitatis vel viduae mira devotione prosecutae sunt et de substantia sua Domino ministrarunt. Post cuius ascensionem viduae quoque Pauli ceterorumque apostolorum vestigiis adhererunt, quae probati testimonii, quod non poterant nec debebant verbis, de 15 facultatibus suis apostolis administrantes perfecerunt exemplum. De quibus Paulus ait ad Thimotheum: 'Viduas honora, quae vere viduae sunt. Quae enim vere vidua est, sperat in Dominum et instat obsecrationibus die ac nocte, in operibus bonis testimonium habens, filios suos fideliter educans, hospitio recipiens, sanctorum pedes lavans, tribulationem patientibus subministrans, omne bonum subsequuta'. Inter quas beatam Paulinam, vere 20 magni Pauli fide et moribus filiam, in laudem Domini nostri [tam^c] conscribere, quam honorare secundum apostoli preceptum dignum duximus, quae vidualis continentiae legem in exemplo precedentium matrum custodiens et Christi mandatis indefessa coherens nostris temporibus quasi rosa florens emicuit et odore^d sanctae vitae domum ecclesiae undique respersit virtutumque suspensa processibus petendo meruit, quod petiit, accipere, querendo 25 invenire, pulsando adepta est introitum celestis gloriae.

cf. Iudith
13, 9.
cf. Luc. 2, 37.
cf. Luc. 8, 1 sq.

1. Tim. 5, 3.
5, 10.

cf. Eccl. 50, 8.

cf. 1. Cor.
15, 14.

EXPLICIT PREFATIO IN VITAM BEATAE PAVLINAE NOBILIS MATRONAE.

Sequitur capitulum primum de linea nobilitatis eius¹.

Hec igitur ex illustrissimis orta natalibus gentis Thuringorum, quicquid ex parentibus vel retro maiorum generosa linea ad se deducta suscepit, nec moribus nec actibus per- 30 versis obscuravit, sed omni generi precedentis vel subsequentis prosapiae suae, sicut meritorum eius probavit effectus, quendam, ut ita dixerim, radium suae virtutis et probitatis adiecit. Pater eius Morcho nomine primum quidem in curia Ekkehardi marchionis², dein in primevo pubertatis flore in curia Heinrici^e quarti imperatoris enutritus, multam fiduciam, multam familiaritatis gratiam, utpote liber et splendidae administrationis homo, 35 apud imperatorem obtinuit et ab ipso plurima beneficia exequendo³, quae iusta sunt, accepit. Erat enim optimis moribus, iusticiae tenax, consilio providus, auxilio fidus, liberalis admodum et integerrimae famae, civilis in moribus, florentis adhuc familiae decus, regalis mensae dapifer et cunctis ministerialibus acceptissimus. Cuius frater Werenherus nomine Marsinopoli pontifex⁴, suo tempore quasi sidus celeste totam illustravit ecclesiam, vir 40 excellentis in Deum meriti et sui vigilantissimus executor officii, de cuius meritis suo loco aliqua inserenda^f sunt. Itaque Morcho regis hortatu et regalis munificentiae promisso duxit uxorem Ōdam nomine, in qua dignitas nobilitatis cum morum disciplina, divitiarum gloria cum forma concordabant speciosa, cuius etiam genus et etas libertasque cum marito fere conveniebant. Ambo igitur matrimoniali fide, coniugali societate coniuncti, quae cesaris 45 erant cesari, et quae Dei Deo reddebant, sic rotatum instabilem percurrentes temporalium, ut memoriae non excideret, quod haberent in expectatione futurorum.

Matth. 22, 31.

a) ita *M[itzschke]*, quorum *c.* b) *bis ser. c.* c) *deest c.* d) honore *c.*; in *arg.* vel odore. e) *H. c.* f) *inf. c.*, corr. *M.*

1) Cf. V. Wernheri episc. Merseburg. SS. XII, 245. Gevanstidi Thuringorum sitorum; Anemüller, 'Urkunden-
50 2) E. II., marchionis Misnensis (1032—1046). 3) Cf. buch des Klosters Paulinzelle' (Ienae 1889) p. 1.
cartam donationis XXIV mansorum regiorum in vico 4) 1063—1093.

Capitulum II^m. De visione, qua matri meritum nasciturae
filiae revelatum est.

Igitur beatæ Paulinae meritum ab ipsa materna radice colligamus et, quomodo pre-
sagio quodam in matris utero consecrata et celestibus donis initiata fuerit, stilo prosequamur.
Mater itaque eius, licet nexu coniugali vel domesticis constricta curis videretur, Christum
tamen in membris suis suscipiendo, Christum in interiori homine abscondendo, officium
et. Luc. 10, 38. Marthae indefessa gerebat nec propter maritalis thori custodiam vel causas temporalium
negotiorum oblita est interioris sponsi sui vel gratiae bonorum eternorum. Quae dum
nocte quadam se sopori dedisset et corpus quiete relevaret, vocem cuiusdam secum loquentis
et, an dormiret, sciscitantis audire sibi visa est. Porro illa dum se indubitanter vigilare
responderet, ille subiunxit: 'Filiam, inquam, in utero concepisti, cuius nomen Paula erit,
quae fidei merito atque gloriae excellentia, quicquid de retro maioribus tuis fulsit in gloria
generis, ipsa superabit, ipsa omnem illustris prosapiae generationem virtutum processibus
exornabit et quasi flos quidam de stirpe nobilis parentelae prorumpens fructum salutis
et gratiae ad proventum multorum germinabit'. Evigilans itaque devota Deo famula et,
licet inpregnata, conceptus tamen sui prorsus nescia in laude Dei visioni congratulatur
et quodam divini timoris et amoris stimulo ad cursum bonorum operum excitata rebus
et anima sanctis meritis invigilabat activaeque vitae studia impigre exequens, quod divinitus
acceperat in promissione, ut effectum mereretur, ardentissima depoposcit oratione. Custos
ergo vitae suae, custos morum suorum cum marito suo quoddam sanctitatis testimonium
nasciturae filiae prebuit et divinae culturae artius infixæ, quae in sompnis acceperit, fer-
ventiore divinae religionis gradu monstravit.

Capitulum tertium. De nativitate beatæ Paulinae.

Natam itaque filiam parentes eius fonte sacri baptismatis ecclesiae consignarunt.
Paulinae vero nomen, non Paulae^a, suadente abbatissa, ipsius virginis amita, imposuerunt.
Porro filiam suam disciplinis etati adhuc tenerae congruis educaverunt et, quantum in
ipsis erat, dilectae soboli morum ornatum, pietatis studium, animo condecentem corporis
gestum verbis et exemplis persuaserunt. Virgo autem puellares annos ingressa et iam
intelligibilis etatis gradum attingens lineam suae nobilitatis virtutum excoluit studiis, nichil
lasciviae admisit contemptibilis, nichil vitii primevo flore commiscuit puerilis. Huic decori
decus hoc accessit, quod ipsa virgo elegantissimae formae pudibundique decoris extitit, ita
modesti vultus et habitus, sic temperata moribus, ut nec singularitate presumptivae gloriae
commanentibus odibilis vel communitate fluxa et intemperata despicabilis haberetur, sed
parentum innixa vestigiis et monitis gratiosam se commendabat et dilectam cognatis, notis
et amicis. Habet enim hoc proprium generosa libertas singulis se personis et officiis,
locis et temporibus, dignitatis suae gloria immobili manente, coaptare vel conformari. At
contra degener animus usurpativo semper fastu procedens nec dignationi consentaneus
detrimentum obscurae admodum ignobilitatis palliare nititur somnio^b de se alienae esti-
mationis; fructu enim adulterini germinis mentitur gloriam rusticanae radice. Virgo igitur
nobilitati suae morum respondens elegantia nativis et propriis se depinxit coloribus, flori
florem adiciens, et, si voluntati parentum posset vel deberet contraire voto sanctae virgini-
tatis, illicitum fecisset, quod copulae maritali ad tempus licere videbatur. Precurrente
igitur divina providentia, quae fructum ventris eius ad ministerium suae gloriae preordinavit,
pomposissima iuxta seculi huius dignitatem nuptiali gloria virgo viro¹ est tradita. Nec
tamen meriti virginalis amisit libram, quae, quod pro Deo voluit, parentibus reclamantibus
implere non potuit.

Capitulum IV^m. Quod aliquantulum abuti cepit divinis muneribus
et per visum correpta est.

Sed quia, ut fieri solet, rerum abundantia semper adolescentiae nectit retia et abu-
sionem divinorum munerum persuadere contendit, primo quidem donis divinitus acceptis

a) Paula c., corr. M. b) somno c., corr. M.

1) Cuius nomen ignoramus.

abuti aliquantulum cepit. Erat enim vix sedecim annorum et ambitiosissimo vestium cultu modum excessit preceptisque apostolicis pomposis suis ornatibus obviatis, ubi dictum est: 'non in veste preciosa', pie a Domino corripit meruit. Cum enim nocte quadam in molliori stratu suo quiesceret et sopori membra dedisset, visa est camisia sua mira laxitudine
 5 follicata et seculari vanitate brisiata¹ ad siccandum^a in sole expansa. Et ecce ante oculos suos quasi nigerrimae formae Aethyops apparuit, ad vestem expansam accessit, ubinam posset intrare nudus et deformis hospes exploravit et quasi legitimum locum introeundi ignorans circa manicas et capitium diutius oberravit. Tremefacta Paulina et ex ipso tremore expergefacta horrorem suum, quo concussa est, visionis huius accepit interpretem,
 10 et unde vel quis et quare missus sit, a summo patre omnium, qui ad vitam predestinatos corripit, correptos emendat et dirigit, stupefacta cognovit. Igitur sive propriae conditionis consideratione seu divinae increpationis correptione compuncta, solitae superfluitati modum posuit et temerarium fluxae libertatis excursus frenis coniugalis disciplinae cohibuit. Denique marito suo non post multos annos per incendium humanis rebus exempto, cum
 15 omnimodis thalamis coniugalibus votivae viduitatis amatrix abstinere amodo satageret, et hoc propositum etas viva^b affiniumque suorum instantia modis omnibus improbaret, rursus vinculis maritalibus astringitur et viro clarissimo eademque^c vitae honestate prestantissimo, Òdalrico nomine, legitimo copulatur connubio. Quod si non faceret, verbis apostolicis contraireret, quibus ait: 'Obedite parentibus'. Et alibi: 'Volo iuniores viduas nubere, filios
 20 procreare, matresfamilias esse, domum suam regere' etc.

1. Tim. 2, 9.

cf. Prov. 3, 1

Ephes. 6, 1.
Col. 3, 20.
1. Tim. 5, 14.

Capitulum quintum. Quod nuptias nolens iteravit
et eterna temporalibus preposuit.

Huius igitur thalamo, licet reluctanti animo, sociata mente sponsum non deseruit, cuius sponsalia ornamenta sacri fontis et fidei gratia prius in nova regeneratione suscepit²,
 25 sic intendens domesticae familiae, sic curis serviens maritalibus, ut instantia pietatis et misericordiae debitum evangelicae indictionis, prout potuit, exsolveret et ordine coniugalis officii temporalia disponendo mansuris bonis mente cohereret.

Capitulum VI^m. Qualiter pretiosissima sua quasi secundo
vivens Deo obtulit.

Huius rei, licet maxima morum et actuum eius nobis occurrat experientia, de his tamen precipue haec documenta habemus, quae gessit eo decoris sui tempore, quando pompis secularibus tota videbatur incumbere. Cum enim tam parentum quam mariti
 30 vigilantia industria ornatissimo cultu floribundi corporis habitum procuraret et auro vel argento et gemmis pretiosissimis monilia matronali decore collo dependentia specie tenus demonstraret, occasione accepta sive de mariti absentia seu de alia causa, vocato prudenti
 35 aurifice, illa in materialem dominicae crucis effigiem expendit, capsulas quoque et scrinia, in quibus sanctorum reliquiae servabantur, eodem ornatu suo vestivit et ornavit, ut patenter ostenderet, quanti^d haec pomposi habitus insignia ponderaret, quae per hoc^e, quod ad ornatum sui susceperat, non propriae, sed Christi gloriae ministraret. Quid enim in ornatu
 40 muliebri monilibus gemmis et auro pulchra varietate distinctis pretiosius, quid venustius, ubi splendidae artis diligentia intuitum oculorum allicit, et artifex arrogantia pretiosi lapidis et metalli hominem, quod non est, de se ipso estimare compellit? Magnus igitur
 45 feminae animus nobilis magna contempsit, quia novit Deo magis placere bonum animum, quam oculis mariti prodesse pulcrum habitum. In nocte temporalis gloriae suae luce fidei ardebat in creatore, in divitiis et in rerum opulentia pauperula, in veste splendida
 ceterisque muliebris ornamentis multimodis sibi despecta, in corporalibus deliciis cibi indiga, magis interioribus disciplinis quam exterioribus curis innixa.

a) sutandum c. b) mea c. c) eodemque c. d) q^a c. e) hec c., corr. M.

1) i. e. fracta; cf. Du Cange Glossarium s. v. brisare. 2) Scilicet Iesum Christum.

Capitulum septimum. Qualiter in ipsis deliciis suis Christo
per abstinentiam servierit.

Videres matronam nobilem ad mensam cum marito recumbere et apposis epulis
esculentioribus, obsequentium circumstante familia cibos quidem tractare manibus, cultro
carnes frustratim minuere nec gustare, predulce poculum ad os porrigere nec libare, sed
pane subcinericio sub manica occultato et modice sumpto intuentis mariti conscientiam
sancta simulatione deludere finitaque discumbentium refectione publica aquae modicum
degustare. Compara nunc solitariorum refectiones aridas sobriae mensae delicatioris femi-
nae, quorum licentiosa securitas edere potuit, quod voluit, quantum voluit. Haec vero
nec fame stimulata nec escis attractioribus illecta nec offensione consedentis mariti territa
nec astantium multitudine verecundata parsimoniae studiis in abundantia Domino ministravit
et ex eo, quod corpori subtraxit, secreto conscientiae^a divinis obtutibus sacrificium in
odore suavitatis obtulit. Quoddam enim martirii genus est sine sanguinis effusione ab-
stinentia in abundantia, id est tunc gulae et crapulae fortiter obniti, cum ex rerum opu-
lentia multis desideriis videris illici. Querebat ergo sobria matrona certaminis occasionem
in securitate, ut postmodum potiri valeret in adversitate triumpho victoriae. Sciebat cum
apostolo abundare et penuriam pati, in superfluis quidem mentem non pregravans, in
necessariis autem indigentiam temperans, utrobique disciplinis moralibus virtutum actus
discretiva diligentia sic moderans, ut domum suam quasi materfamilias virili probitate
procurando gloriam suae nobilitatis non obscuraret et proventum fructus specialis in hiis
curis non negligeret. Studiis sex operum misericordiae, id est infirmorum cura, incarcera-
torum visitatione, hospitalitatis gratia et ceteris activae vitae exercitiis, tam sollerti in-
vigilabat cura, ut si in his habuit aliquos sibi pares, non multos coniugalis ordinis videretur^b
habere superiores.

Capitulum octavum. Quod Romam orationis gratia cum marito petiit.

Denique fide et devotione et permaxime veniae consequendae respectu Romam una
cum marito petiit, limina apostolorum supplex adiit, pastori apostolico caput et mentem
inclinavit, [in]^c redemptionem animae suae vota Deo precesque obtulit, plurimas et sancto-
rum memorias devota Deo femina frequentando plurimaque donaria pro posse suo ecclesiis
conferendo cum omni comitatu suo spe gaudendo repedavit. Sed ne laborem peregrina-
tionis huius citius terminasse^d videretur, dimisso patre et matre eorumque comitatu, cum
marito versus Hispaniam ad sanctum Iacobum iter cum paucis arripuit et gratiam, quam
Romae, etiam hic apostolica interventione quesivit. Quod autem omnipotens Deus erga
famulam^e suam in ipso itinere monstrare dignatus est, silentio pretereundum non est.

Capitulum IX^m. Qualiter flumen Gerundam transiens gratia Dei
salvata sit cum aliis multis.

Contigit eam in ipso itinere venire ad fluvium quendam Gerundam Hispaniae^f citerioris¹.
Quem cum navigio transmeare properaret, et navis onusta gravi multitudine promiscui
sexus, remis impulsa in medium fluminis fere iam processisset, infirmioris tabulae suae
navis fracturam ictibus tremefacta pertulit et intrante per scissurae huius hiatum abysso
cunctis, qui aderant, materiam mortis et presentiam ostendit. Tremefacti omnes, qui in
navi erant, cum nauclero navis armamenta desperatis rebus proiciunt, manus et mentes
et voces ad sidera tollunt et, quod ultimum desperatae vitae est, se suaque omnium
creatori communi confusoque clamore commiserunt. Ebuliens venis abysus infausta
cunctos^g exitiali unda stridente sine morte morientes reddidit intuentes et tantum se
discrimen evasuros rationis virtute cedente prorsus desperantes. Paulina vero intrepida

a) consciencie c. b) videbatur c., corr. M. c) deest c. d) terterminasse c. e) familiam c., corr. M.
f) Hispanie c., corr. M. g) cuius c.

1) Gerundam fluvium in Hispania citeriore nequaquam
inquires. De Garumna (h. 'Garonne') flumine Aquitaniae
b. m. P. Mitzschke cogitavit. Mihi quidem Sigebotonem

Gerundam (h. 'Gerona') civitatem cum flumine eam
praeterfluentem commutasse verisimile est.

fide et constantia in Deum directa, licet parum de morte sollicita, quippe cui per acceptam indulgentiam iam celestis patuit introitus clave, quam Romae quesierat, veste, qua erat induta, in unum ex parte collecta et convoluta os ebullientis putei flexis genibus obturavit et super ingesta sedendo intrans pelagus virili repressit fiducia. Denique socios iam fedo
 5 pallore notabiles inertis diffidentiae coarguens sentinam exhaurire cohortatur et, ut arte virtuteque navem defluentem ad portum impellant, incitat et precatur. Exemplo itaque fortis feminae viri virtutis fractos mortis pavore animos recolligunt, vires exerunt, certatim flumen eiciunt vectoremque suum egrum et dissolutum procedere collecto robore cogunt et Salvatore omnium corremigante omnes ad portum incolumes perveniunt. Unanimi
 10 igitur gratulatione cuncti, qui aderant, Dominum benedixerunt, per quem talem comitem saluti omnium hoc terrore laborantium profuturam se percepisse cognoverunt. Ipsa vero providentia superni protectoris exhilarata in amorem divinitatis altius exarsit et sanctae fidei fructu procedens pio merito meritum adiecit.

Capitulum X^m. Qualiter duas filias suas Deo obtulerit.

15 Sed quia Deo vacare non potuit, ut voluit, quippe quam regula legitimi thori domesticis negotiis deservire coëgit, in augmentum divinae servitutis duas spectatae indolis filias suas celestibus disciplinis imbuendas in loco, qui Gerinrode dicitur, ad titulum sancti Cyriaci Deo obtulit, sacro velamine celesti sponso intromissas consignavit et, ut dignis imbuerentur studiis, primum matri ipsius monasterii¹, dein omni congregationi commen-
 20 davit. Porro de prediis suis ipsis filiabus suis intantum concessit, ut, si quid eis de prebenda publica et regulari supplendae privatae indigentiae ad votum non responderet, supplementum rei familiaris ex propriis matrimoniis haberent. Cum igitur ambae in diebus suis processissent et maturioris intelligentiae iam annos intrassent, altera earum Engilsint nomine capatioris ingenii literariis effloruit studiis, studiosa discendi discenda et ceteris
 25 communicare, quae didicerat, scolari disciplina, prompta etiam surrepticias negligentias suas gemebundis expiare suspiriis et expetere tempus et locum fructuosae penitentiae perfectiorisque vitae. Quod et factum est. Nam cum spiritu Dei cor eius stimulante locum, in quo nunc pausat in Domino, frequentaret et ex memoria maternae pietatis et futurae retributionis maior in ea fides et devotio cresceret, patris etiam ipsius loci vel totius con-
 30 gregationis, precipue tamen sororis suae admirandae^a in Deum gratiae, beatae memoriae Bertradis, dilectio et exhortatio cunctantem adhuc attraheret, artioris vitae semitam precurrente in omnibus Christi gratia aggrediendam suscepit, remotoque inferioris professionis proposito, iuxta maternas reliquias locum, habitum, animumque mutavit. Altera vero, Gyzela videlicet, altiori proposito sororem^b sequendam proponens, dum matris sanctae
 35 intentiones^c de die in diem protrahit, insperata morte preventa, quod voluit, efficere non potuit. Expleto autem felici cursu in eodem monasterio dompnae Paulinae diem extremum vitae suae beato fine predicta soror eius Engilsint clausit et in Domino sancta pace quievit².

cf. Luc. 1, 7.

cf. Matth. 7, 14.

Capitulum XI^m. De filia eius vivente marito conversa.

Quid autem de III^a earum sorore Bertrad dicemus, quae, sicut precessit sorores ad
 40 regularem vitam tempore, sic rigore monasticae vitae, sic omnes commanentes sorores pietatis actione, vere maternae disciplinae vel profectus in virtutum processibus heres et assecla, cuius manus in labore fuit ex equo semper extenta? Abdicata siquidem in Christi amore caducae felicitatis materia, marito scilicet, domo, cognatione et familia, Christo domino nostro indivisa se coniunxit mente et in templo serviens die ac nocte, quos fures
 45 non effodiunt nec tinea demolitur, thesauros in celos thesaurisavit^d. Erat autem sapiens matrona et timorata, magnae gravitatis et circumspectae vigilantiae, mirae devotionis et

cf. Luc. 2, 37.

cf. Matth. 6, 20.
 Luc. 12, 33.

a) admirantis c., corr. M.

b) sorore c., corr. M.

c) intencionis c.

d) thesauros i. c. thesaurisavit c.

1) Cuius nomen ignoramus. 2) Coenobium monacharum a beata Paulina monachorum claustrum coniunctum
 50 usque ad medium saeculum decimum quartum exstitisse constat. De coenobiis monacharum claustris monachorum coniunctis cf. A. Holtmeyer in 'Zeitschrift für thüring.

Geschichte' T. XXIII, 73sq. De nonnullis Cellae Paulinae monialibus, inter quas etiam filias Paulinae nominari v. cl. Mitzschke opinatur, cf. necrol. Michelsberg. apud Schannat, Vindemiae lit. II, 47sq. et Schweitzer, 'Bericht des hist. Ver. zu Bamberg' VII (1844) p. 253sq.

compunctionis, audiendi divini verbi avida, in colloquio humilis et suavissima, nunquam feriatum habens animum, in opere vel in oratione tota, in obedientia strenua, celestibus disciplinis attenuata, de minimis negligentis anxia et de preteritis malis et futuris semper sollicita. In facie eius purae mentis insigne tralucebat, ut tam ex vultu, quam ex habitu possessorem eius Spiritum sanctum agnosceres; semper servire parata, impensae vero sibi servitutis etsi non ingrata, sepius tamen offensa. Et ut cursum eius paucis concludam, plus semper boni voluit, quam potuit, nec unquam pio cordi defuit sanctae affectus voluntatis, quamvis piam voluntatem non semper possibilitatis sequeretur effectus. Igitur in his floribundi meriti studiis beata femina usque ad extremum vitae perducta, a Domino omnium bonorum retributore sublata coronata est. Et de filiabus eius ista sufficiant. 10

Capitulum XII^m. Quanta custodia meritum auxerit,
non minuerit a Roma regressa.

Roma itaque, ut supra dictum est, beata Paulina regressa domumque reversa solito more familiaris rei negotiis instat, familiam curat. Verumtamen ne tanti itineris pelagus emensum frustra videretur, custos sui cauta procurat, bono, cuius causa exierat, meritum 15 addidit, non minuit profectum profectu custodiens et, quod foris acceperat, domi sera divini timoris includens. Estuabat magis magisque in dies vinculis absolvi coniugalibus et eternorum desideriis attracta necessariis curis obluctari cogeatur. Nec tamen hoc eius desiderium mariti de hoc mundo transitum eam optare coëgit, sed, quomodo ad servien- dum Deo se expediret, cogitare. Tandem propitiante omnium patre Deo, apud quem 20 omne desiderium nostrum est, maritus eius fide integra catholicus christianae religionis ope subnixus rebus suis rato testamento dispositis et ordinatis viam universae ingreditur carnis, et ancilla Christi diu desiderata libertate donatur. Corpus itaque dilecti mariti cum multa promiscui sexus convenientium amicorum caterva Marsinopolim in urbem^a, quae Merseburgk dicitur, honorifice delatum dignis et tantae matronae competentibus exequia- 25 rum officiis terrae commendavit et multis in elemosinas pauperum expensis illa obitum^a et sepulturam mariti dedicavit. Porro capellam monasterio ad plagam meridianam coherentem venustissimi decoris ibidem sumptibus propriis fabricari fecit et ornamentis vel utensilibus ecclesiasticis apprime decoratam in honore sancti Iohannis evangelistae consecrari petiit¹.
cf. Rom. 12, 13. Sed et hospitalitatis gratiam iuxta preceptum apostolicum secuta, in susceptionem peregrino- 30 norum domum elemosinarum in eadem urbe sumptibus magnis et edificiis adauxit, ad cuius consummationem^b annuos prediorum suorum redditus adeo expendit, ut se et filias suas ornamentis matronalibus spoliaret et ex omni familia sua undecunque, quod poterat salva fide et honestate, contraheret, ut opus, quod inceperat in Christi laude et pauperum 35 utilitate, perficeret.

Capitulum XIII^m. Qualiter defuncto marito sacro
velamine velata est.

Quod enim per multos annos animo gerebat accepta libertate, ad effectum perducere gestiebat mutatoque habitu iam viduata marito sacro velamine eterno consignata sponso tota in amore inflammatur divino, quae tam avida libertatis et absolutionis a maritalibus 40 nexibus per multos extiterat annos, ut de obitu mariti licet admodum dilecti nullam admitteret tristitiam, immo se in Christo viduatam gauderet, ut maius ei gaudium cresceret de accepto rursum novo sponso, quam merore tabesceret de amisso carnalis thori marito. Debitum gemebundi animi dolorem de discessu recompensavit mariti gaudium acceptae libertatis liberius summa requirendi, quia vinculi coniugalis solutio facta est ei in amore 45 Christi absoluta sancti profectus occasio. Unde apostolus: 'Mulier alligata est, quamdiu vir eius vivit; quodsi mortuus fuerit vir eius, liberata est, cui vult nubat in Domino; beatior autem est, si sic permanserit'. Viduata ergo Christi ancilla, quod sibi licuit, illicitum fecit, quia

a) Marsinopoli orbem c., corr. M.

b) consumacionem hic et passim c.

1) Cf. Chron. episc. Merseb. SS. X, 186; Otte, Burk- Merseburg' (Halle 1888) p. 122; Küstermann in 'Neue 50 hardt, Küstermann, 'Bau- und Kunstdenkmäler des Kreises Mitteilungen des thüring.-sächs. Vereins' XVI, 423 sq. M.

dum licuit, quod potuit et libuit, etiam matrimonio astricta noluit. Deo itaque continentiam vovit et in voti sanctitate permansit et consenuit, irreprehensibili fide cursum consummavit, vidualem continentiam in voti libertate sic amplectens, sicut prius iuncta est connubialis pudicitiae iura non resolvens.

5 Capitulum XIV^m. Quod post mariti obitum secundo Romam adierit.

Omni igitur substantia sua sive in usus pauperum, sive in ornamenta ecclesiarum, seu in structuram hospitalium edificiorum expensa rursus orandi gratia apostolicae sedis kathedram supplex adiit, ab apostolico¹ de statu vitae suae preteritae, presentis et futurae consilium cepit, indulgentiam petiit et meruit, memorias martyrum solito more circueundo
10 oblationibus vota sua munivit et omnibus modis legem vidualis propositi ardentissimis obsecrationibus dedicavit. Dum haec sollicita ageret et de reditu suo suorumque minime cura moveretur, conviatores eius ab urbe discedunt ipsamque in comitatu esse suspicantes post se relinquunt. Singulariter enim mirae devotionis affectu dicata Christo femina huc illucque vagabatur et quasi in conventu sanctorum posita spiritualibus vescebatur deliciis.
15 Denique comitum suorum delusa festinantia, quippe quos magis retraxit decrementum viatici et marsupii, quam retineret mora et causa in sanctis locis augendi meriti pii, e vestigio subsequi precedentes existimans, urbe egressa deviavit et ignara recti itineris, quorsum tendere posset, in ambiguum duxit. Quem enim locus viae incognitus in invia transponit, eo tardius redit, ut vulgo dicitur, quo magis procedit, sicque mensura longi
20 itineris fructum tollit gradienti totius laboris.

Capitulum XV^m. Qualiter aquila prevolante in via errans rectum iter recognovit.

Cum ergo mente fluctuaret, nescia prorsus, quid ageret, ecce volatu celerrimo advolans aquila in viae medium, qua transitura Dei ancilla fuerat, quasi transituram impeditura se
25 proiecit mirantemque matronam non levi stupore concussit. Rursum alis se erigit et quasi errantem ad socios dirigens volatum eo tendit, quo conviatores eius precessisse cognovit. Cum igitur Dei famula aquilae quasi auguriatrici minus intenderet et ceptum iter velociter ageret, rursus avis affuit, itineranti se obiecit et eodem motu, quo prius, devianti matronae vestigia comitum precedentium augurizavit. Animadvertens igitur sapienti coniectura Christi
30 ancilla presago aquilae motu providentiam divinam fidei^b suae comitatricem aquilam prevolantem per avia subsequitur campestria et dicto citius conviatoribus suis hac ductrice coniungitur. Quia enim Christi famula, licet maritata, pudicitiae tamen semper emula Iohannem admiranti reverentia prae ceteris diligebat apostolis, aquilam etiam, quae in eius laude propter altitudinem spiritualis intelligentiae volatus^c depingitur, pre ceteris avibus
35 amabat, gressus sui ductorem habere meruit, cuius verbis et meritis peccati errorem digna fidei cultura declinavit. Venit autem in eodem itinere cum apostolicis litteris ad cellam sancti Blasii in Nigra Silva, quae est in Suevia, sed abbatem quidem mortuum² reperit et voto suo, quod gerebat mente, satisfieri non posse Deo aliud disponente admodum indoluit et accepta pro caritate a fratribus mula sua in pace revisit.

40 Capitulum XVI^m. Quod matre defuncta pater Hirsaugiae monachus factus quievit in pace.

Postquam igitur emenso cum magno labore longi itineris spatio ad propria reversa est, matrem quidem suam defunctam et a marito suo in ecclesiola Dubercsan^{d,3} tumultatam reperit, mentem vero patris in eo esse, ubi vel quomodo reliquum vitae spatium, quod
45 etati grandevae supererat, divino servitio manciparet et excessum mundanae levitatis ob-

a) XVII^m, *correx.* XV^m c. b) *in marg.*: vel vie c. c) volatum c. d) dca Beresan c., Duprethan V. Paul. vernacula lingua scripta apud Hesse, 'Gesch. des Kl. Paulinzelle', p. 14. Recte mihi Mitschke (p. 172) coniecisse videtur, cum codicis nostri scribam, dca Beresan pro Dubercsan legisse censeret.

1) Paschale II. (1099—1118). 2) Udonem, qui die XVIII, 470 sqq. 3) Döbritschen villa prope Ienam
50 24. m. Sept. a. 1105. mortuus est. Cf. 'N. Arch.' oppidum?

tegeret. Deinde pater eius Morcho facto inter filios et filias suas de rebus suis testamento in cenobio Hirsaugiensi iugum Domini gratanter suscepit et consummato sub regulari disciplina felici cursu patribus suis additus in pace quievit.

Capitulum XVII^m. Qualiter matris sepulcrum visitat
et facto divinitus miraculo discedit.

cf. Ps. 67, 6.

Beata itaque femina patre et matre maritoque iam orbata ad patrem orphanorum et ducem viduarum integra mente convertitur et immortalis sponsi solatium, quae iusta sunt, exequendo prestolatur. Denique materni amoris pietate confecta cineris eius visitandi gratia die quadam ad locum, ubi sepulta fuerat, devenit, precum hostias pro matris redemptione tota lacrimis perfusa obtulit et, quod mater eius eternitatis obtinuerit lumen, 10 facto divinitus miraculo recognovit. Nam postquam ab oratione cessavit, surgens candulam ad caput matris positam celitus accensam reperit. Quo viso miraculo divinae clementiae persensit evidentiam et ex hoc beatae matris requiem notavit permansuram. Liquet profecto, quod lux utriusque meriti, matris videlicet et viduae filiae, concordabat et quod invisibiliter gerebatur, oculis intuentium visibiliter ostendebatur. 15

Capitulum XVIII^m. Quomodo vel quando in locum, ubi nunc pausat
in Domino, venerit.

Sed quia penitus exhausta suppellectili rei familiaris copia defecerat, quippe quae omnia vere, quae habebat, in necessitates indigentium, ut predictum est, expenderat, et quia prediorum suorum liberos suos materna pietate heredes effecerat nec de redditibus 20 vel nulla vel modica remanserant, quae etiam causa supplendae necessitatis suae quaedam invadiaverat, tandem soli Deo perfectius placere desiderans solitudinis secreta petiit, remotioris vitae studiis tota intendit et in Thuringiae pago, qui Lengvicz¹ dicitur, mansiunculam optatae paupertati competentem sibi construi fecit seque totam divinae servituti amodo Deo militaturam commisit². Capellam etiam in eodem loco sanctae Mariae Magda- 25 lenae memoriam pretendente primo vilibus lignis, deinde lapidibus fabricari fecit eamque a venerabili Ezelone^b, episcopo Partinopolitano^{c,2}, consecratam in honore sanctae Mariae Magdalenae dedicavit³.

Capitulum XIX^m. Qualiter diabolus bis evertit capellam etc.

Verum dignum memoria videtur inserere, quantis viribus veteranus hostis⁴ virus ne- 30 quiciae suae quasi in prima fronte versus ancillam Dei vel locum fuderit et ad impediendum, quod intenderet iam ex parte, conatum suum monstruosum ostenderit. Eandem capellam, de qua nobis sermo est, vix ancilla Christi perfecerat et dedicationi preparaverat, cum repente quasi turbo furens noctis medio totum edificium tectis et tabulatis compactum dissolvit, deiecit, dissipavit longiusque proiecit. Rursusque fragmina recollecta et fixiori 35 compactione sibi constabilita eadem nocte, quae diem dedicationis precesserat, vehementior turbo confregit et cuncta muro coherentia et parietem ipsum dispersit. Paulina vero adversus hostem armata fide et constantia et in Deum animata devotione et fiducia, quasi casses araneae⁵ hostilem despexit incursum nec tardavit ceptum non inpari, quo prius, studio exequi propositum. Versipellis enim artifex, quia spirituali quadam subtilitate lati- 40 bulum suum divina cultura mutandum previderat, venabula suae malitiae exacuens totis viribus et dolis sequentis gratiae principium infestare curabat. Dedicata vero ecclesia, Christi ancilla in eodem loco mansit immobilis et pro mundi deliciis septa silvarum domum effecit orationis.

a) addidit Nic. de Siegen (ed. Weyde) p. 272: dicens: 'Hic requies mea in sancto Spiritu, hic habitabo et diem iudicii 45 expectabo'. b) Ehelone c., Hezelon V. Paul. vernacula lingua scripta. c) Partinopoli c.

1) Pagus Thuringiae meridionalis inter Westergowe (1102—1107). 3) Anno 1106. 4) Cf. Liv. 21, 16. et Husitin pagum et limitem, qui hodie 'Rennstieg' 5) Cf. Verg. Georg. 4, 247. Mart. 3, 93. Arnob. 6, 16. nuncupatur, situs. 2) Henricus, archiep. Magdeburg.

Capitulum XX^m. Quanta in eodem loco distractione vixerit.

In quo loco quanta distractione corpus mactaverit^a, quanta cilicii asperitate membra ieiuniis, vigiliis, obsecrationibus attenuata attriverit et domuerit, quomodo ferreis cathenis artus vix ossibus coherentes dampnaverit, quis stilus exponat, cum toto mentis annisu
 5 proventibus exterioris hominis bellum indixerit et rebelles corporis motus residuos plus suspectos ferro ferventis disciplinae trucidaverit? Vivens ergo pro Christo mortem carnis elegit, ne mors vitae succederet, cum vita morte impellente recederet. 'Quid', inquit, 'corporalium deliciarum fomenta contulerunt michi, quarum exitus vermis et cinis, casibus obnoxia infinitis et sanctae, qua Deus queritur, semper religioni contraria? Saluti internae
 10 subtractum est, quod carni lautius adiectum, et non magis obfuerunt corpori quaeque rerum superflua quam animae subtracta solius necessitatis debita. Amarescant animo dulcia, dulcescant amara; profectum spiritus carnis ostendat defectus et totum creatori serviat, quicquid in creatorum ambitione creatorem offenderat. Uno fine cuncta clauduntur, quae diversis emergunt principiis, et quod versibilis rerum rota volvit et revolvit,
 15 debitus occidui cursus terminus omne resolvit.' Moritur igitur Christi ancilla mundo, ut viveret Christo, dicens cum apostolo: 'Vivo autem; iam non ego, vivit vero in me Christus', Gal. 2, 10. et toto animae suae desiderio dilectum suum quesivit in lectulo suo, quo nunc gaudet eternaliter invento.

Capitulum XXI^m. Qualiter opere manuum propriae necessitati satisfecerit et predium comparaverit.

Igitur perfecto animo pompis renuntians secularibus habitaculum suum inter bestias silvae intimae quietis gratia statuit et perfidi mundi retia virtutum pede transsiliit. Proinde memor illius apostolici precepti: 'Qui non laborat nec manducet' et quod Salomon: 'Vade', inquit, 'o piger, ad formicam et disce sapientiam, quae congregat in estate, quibus fruatur hiberno
 25 tempore' et quod in vita patrum¹ legitur, 'Quod laborantem monachum demon unus, vacantem vero otio hostis in milibus impugnat', in labore manuum noctem diei coniunxit, sine intermissione oravit et orando laboravit². Et quia artificiosissimae peritiae in aurifrigiis vel stolis texendis seu in qualibet auri et argenti vel serici textura nullam superiorem, vix aliquam^b equalem in provincia, qua degebat, habere potuit³, opere manuum eo processit, ut in estimatione vel pretio ipsius operis suae sibi commanentium necessitati satisfaceret et predia
 30 quaedam ipsi loco, quo tunc temporis degebat, adiacentia, id est Nuisaza⁴, Hengilbach⁵ et quaedam in Lyeberga⁶ et Nabewinden⁷ compararet. Verum cum in hunc modum multa acquireret, multa vel plurima etiam amitteret, utpote XXX^a marcarum sive in auro seu in argento vel aliis rebus pretium, quod de ecclesia noctu furtim sublatum vix unius horae
 35 spatio Christi ancillam aliquantisper sauciavit, quia hostilem manum subtraxisse cognovit, quod ad opus divini ministerii multo sudore preparavit, a dextris et a sinistris Christum semper intuens, sicut ex his, quae acceperat, non poterat erigi, sic nec de illis, quae amiserat, deici. Verum nichil fit in terra sine causa, et nulla ex parte compendet iniustitiae, quod iustus iudex permittit iusta, licet occulta, ratione. Credimus ergo hoc divino factum
 40 iudicio, ut postea meritum fidei eius in opere, quod intenderat, recompensaret, quod metallo vano sui iuris perficiendum estimaret. Nulla ergo beata Paulina diffidentia a Domino declinans, sed presagae mentis prescientia dignum^c monasticae religionis in eodem loco famulatum futurum coniectans, ore manuque, quod intenderat, vigilanter omnium dispensatori Deo consummandum commendavit.

45 a) mactaverat c., corr. M. b) aliquem c. c) dignam c., corr. M.

1) IV. 39. ed. Migne, Patrol. lat. LXXIII, 839. Cf. Ioh. Cassiani, De institutione coenobiorum 10, 23. M. 2) Cf. proverbium 'ora et labora'. M. 3) V. Paul. vernac. ling. scr. (Hesse l. l.) per errorem hanc 'peritiam in
 50 aurifrigiis vel stolis texendis' Ezeloni archiep. Magdeb. ascripsit: daselbst hat Paulina . . erbauen lassen eine

Capelle, welche Hezelon der Bischoff zu Magdeburg eingeweiht hat und solche gewidmet zu wirken und Chorröcke darein zu machen, wie er denn darauf ein sonderlicher Meister war. 4) Hodie Neusitz. 5) Hengilbach. 6) Liebringen. 7) Nahewinden.

Capitulum XXII^m. De profunda eius humilitate.

Ipsa enim iam altior in Christi amore retro [positis^a] maiorum titulis et honore ad institutionem monasticae vitae inchoandam illi soli innitebatur, cuius possibilitati nulla rerum mutatio refragatur. Studebat autem omnibus modis eius placere oculis, cuius donum erat, quod gerebat ipsa intentione; maxime tamen testimonium Spiritus sancti pretendens humilitatem in cultu vel habitu despicabili nec inter cognatos vel amicos mediocritatem abiectae paupertatis erubuit, cuius animum spes eternitatis Christi vestigiis fortiter affixit. Nam cum eam interdum Saxoniam intrare vel aliorum ire causa cuiuspiam gravis negotii coëgisset, licet omni festinantia reditum acceleraret, iumento, quod vilius inveniri [non^a] poterat, vehebatur, quod etiam sella asinaria rusticanis intexta funiculis sternebatur, mundo 10
Gal. 6, 14. immundo obtrita reluctans fronte et in Christi cruce cum Paulo glorians et de linea nobilis prosapiae ad se deducta in habitu cultiori sub sacro velamine nichil usurpans. Sacculos etiam vel sarcinulas sellae retro coherentes secum portare solebat, ut congerram manticiariam seu tabernariam crederes, non matronam, uno tantum comite et eodem pedite, non equite, contentam. 15

Capitulum XXIII^m. De conversione filii eius.

Contigit autem eam iter istud pro instanti negotio de Thuringia in Saxoniam frequentius iterare et per locum, qui Gatersteden¹ dicitur, ubi tunc temporis filius eius² morabatur, transitum habere, nec tamen ad eum divertere, quia procaci animo maternis monitis aliquantulum videbatur obniti, presertim qui tirociniis militaribus et bellicis rebus 20 ultra modum notabatur inniti. Erat enim vir militaris summae audaciae, corporis elegantia decorus, statura procerus, iocundus, alacer, liberalis nec avarus nec prodigus, fidus amicis, formidolosus hostibus suis, spiritualium amator nec sectator, bellicis rebus strenuus, nulli fere in eodem studio secundus, quippe qui inter alia preclarae virtutis, quantum ad seculum, insignia singulari certamine coram imperatore et optimatibus suis civitate Marsinopoli 25 stricto ferro obiectus^b pugnabat et in hoste suo, qui sui fratris³ interemptor fuerat, victor extitit. Sed cur ista in laude viri prosequimur, nisi ut ex seculari prestantia metiatur eius humilitas in Christi gratia gloriam mundanam secutura et quomodo postea in moribus eius claruerit, non quod in mundo fuerit, sed evidentia, ad quod natus sit? 'Spiritus' enim, 'ubi vult, spirat et quando vult aspirat', qui sicut ponit tempus miserendi, quibus vult, sic 30 etiam, quibus miseretur, tempus disponit et ordinat proficiendi. Cum enim predictus Werenherus temporalibus videretur incumbere, et beatæ matri nulla spes esset de conversione filii, accidit, ut regalis curiae conventus Goslariae⁴ fieret, et principes de statu regni collaturi convenirent, inter quos et aderat ipse Werenherus curialibus disciplinis et splendida quadam claritudine mentem adeo informans, ut inter aulicos et viros mundana 35 gloria prefulgidos nichil rusticanae simplicitatis admitteret omnibusque gloriosus appareret. Nec enim magis^c visus est ei vivere mundus quam ipse mundo, quod alter flore spocondit, alter pro fructu florentis vitae suscepit. Sed res tunc in contrarium versa est. Qui enim Matheo radios splendidi metalli despectu ebetavit, qui Sauli mentem falso zelo estuantem perdomuit, precurrente materna oratione mentem rinocerotis huius victrix^d gratia adeo 40 inclinavit, ut immutatione repente mirabili recusso^e animo amor in odium, odium in amorem verteretur, et intelligenti animae spiritualis gratia infusa totum infunderet, quod floribundus honor mundani decoris eius obtutibus obtulisset. Aulica mundani decoris sabbata piis studiis, publica privatis loca serius^f postponit et invento divinitus thesauro^g seram parare versa vice disponit. Mirati omnes, quibus viri notitia probata mutationem 45 istam in stuporem converterat, et quenam hec repentina mutatio dexteræ excelsi in aulico viro, studiosi perquirebant. Ille mente mutata regalis curiae fastigia pomposa floccipendit,

cf. Matth. 9, 9. cf. Acta 26, 13 sq. cf. Ps. 76, 11.

a) *deest c., suppleri.* b) *obiecta c.* c) *magna c.* d) *visitrice c.* e) *recurso c.* f) *sexus c.* g) *thesauro c.*

1) Hodie Gatterstedt, vicus prope Quervordiam oppidum situs. 2) Werenherus. 3) Friderici? Cf. Calendar. Merseburg. apud Hesse, 'Ährenlese z. Gesch. teutscher Klöster und Burgen' (1836) p. 23: XVII. Kal. Oct.

Fridericus, filius beate Paulinae laicus obiit; Necrol. Pegav. apud Mencken, SS. II, 143: Fridericus laicus 50 occisus, VI. marcas. M. 4) anno 1105?

nulli conceptum mentis aperuit, sed secreto^a conscientiae dissimulato ad propria cum omni festinatione repedavit. Multa in mente volutat, multa deliberatione, quomodo Christum heredem bonorum suorum faciat, recogitat. Pensat hinc beati meriti fructum, attendit^b illinc florentis mundi statum incertum, et solus hic et singularis huius negotii in corde
 5 eius cardo versabatur, quomodo fugitivus et profuga Domino suo redderetur et in se carnalis adhuc vivens homo spirituali machina mactaretur. Nec fuit certe^c consilium structuram fidei iam conceptae arenoso fundamini commendare, sed petrae immobili, quic-
 quid ad vitae fabricam collegerat, affigere. cf. Matth.
7, 24 sq.

Capitulum XXIV^m. Qualiter matri secretum suum aperuit
 10 et eam sequens arma deposuit.

Huius rei pia mater nescia et, quid in filio suo gratia operaretur divina, penitus ignara solito more Saxoniam actitandi negotii sui causa petiit et per locum, ubi filius eius mansitabat, transitum habuit. Vocata ergo per nuntium a filio semel et iterum venire dissimulavit. Tertio devota filii supplicatione devicta sequenti die filio ad colloquium
 15 occurrit. Consedentibus eis multa de diversis utriusque negotiis conferuntur, multa ab invicem disseruntur et mater nichilominus tecto bonae conscientiae filii archano de ipsius connubio maiorum lineae competenti et de eius herede causatur futuro. Quid multa? Servus Christi, quae animo gerebat, matri incunctanter aperuit, quod in re^d erat, diffinivit, animum in Christo confirmavit et acerrimus suae carnalitatis hostis effectus castrum suum,
 20 ne mali cuiuspiam recidivi materia fieret, incendio consumpsit. Hinc matrem precedentem alacriter subsequens arma deposuit, testamento spei et fidei suae Christum bonorum suorum coram testibus heredem effecit¹ et voto perfectissimae conversionis se suaque omnia patri omnium Deo leta mente dicavit. Non tamen adhuc accepta tonsura regulae monasticae disciplinae subiugatur, sed gratia rerum suarum liberius ad utilitatem monasterii,
 25 ad quod intenderat, disponendarum mutato solum seculari habitu extrinsecus inter fratres barbatos aliquantulum immoratur².

Capitulum XXV^m. Qui monachi locum ipsum primitus
 ceperunt incolari.

Erant tunc temporis in eodem loco monachi duo de Suevia, Eberno et Sigeboto,
 30 Christi ancillae devicti precibus, ut apud eam manerent et ceptis animo intenderent, quorum alteri, id est Ebernoni, summa negotiorum tunc instantium, alteri vero, grave pondus exteriorum curarum caute primum recusanti, cura cuiuslibet profectus sui et aliorum commissa est. Sed non multum res in manibus eius processit, quia ipse Eberno in rebus ecclesiasticis disponendis minus erat idoneus et onus impositum paribus non equans viribus
 35 discessit et administrationem istam alteri reliquit. Sic et alii plures diversi ordinis, cum eundem locum Christi ancilla primum incolari venisset, ad eam venerunt et sive horrore solitudinis offensi seu, quod credibilius est, instabilitate sua seducti ea levitate, qua venire, discesserunt. Sed quando venerunt quasi cum ipsa permansuri, Christi ancilla semper eis locum in suis dedit mansiunculis carisque cedens fratribus sibi^e non domunculas, sed
 40 quasi pastorum casas in loco aliquantulum remotiore fieri iussit nec a valle dilecta recessit. Sed hiis peregrinis personis tamen instabili rotatu alternantibus, communicato cum filio suo et predicto monacho Sigebotone^f, viro ad omnem claustrum dispositionem admodum industrio, qui et in eodem loco diem clausit extremum, salubri consilio loci sui provisorem^g lucrandis animabus idoneum, iuris^h gentium, semitae maiorum non ignarum, de probato antiqua
 45 maiorum institutione monasterio decernit requirendum. Sed interim, dum res in manum

a) secreta c., corr. M. b) accedit c. c) contra c. d) iue^r c., corr. M. e) sibi^que c., corr. M. f) Sigeboto c., corr. M. g) pervisorum c., corr. M. h) vir⁹ c.

1) Cf. cartam Heinrici V. dat. Goslarie IV. non. Iul. 1108. apud Anemüller l. c. p. 6. 2) Cf. de fratribus
 50 barbatis V. Wilhelmi, SS. XXI, 219sq. Sed fratribus
 barbatis coenobii Hirsaugiensis rerum suarum dispositio
 prorsus interdicta erat. M. De fratribus barbatis fusius egerunt vv. ccl. P. Weber in 'Zeitschr. f. thüring. Gesch.' XX, 628sq. et A. Holtmeyer l. c. XXIII, 96sq.

fili sui aliorumque, qui tunc aderant, aliquantulum procedere videretur, ipse tamen status loci magis esset in spe quam in re, beata femina sexus sui aliarumque sibi commanentium non ignara loco cessit, remotiorem angulum mansionemque elegit, ingens exemplum posteritati relinquens, ut timor maiorum cautela sit minorum, quia rite Deum querentibus non multum prodest, immo plurimum obest cohabitatio feminarum.

5

Capitulum XXVI^m. De discessu eius a monachis.

Cum ergo multi causarentur de discessu eius a filio — nam, ut dictum est, iam conversus erat — et ab aliis, quos par professio coniunxerat, ipsa respondit: 'Si filius meus me solam matrem habet, omnes commanentes michi feminas matres non habet. Si matris vocabulum filio tollit suspicionem, eis, qui matres mecum non habent, coniunctus sexus 10 etsi non iure, etiam falsa nocebit suspicione'. Rectissime omnino. Nam ubi promiscuum sexum, virorum scilicet et mulierum, sanctitati licet assignatum, diversus ordo distincte concludit, quamvis sanctitas utriusque miraculorum fulmine montes feriat, fide et precum maiestate montes moveat, tamen nisi timor et amor Dei intercesserint et pastorum diligentia divini verbi pariete sexum utrumque distinxerit^a, adversariorum calumpniae com- 15 manentia patebit. Recessit igitur, ut dictum est ab eis corpore, non corde, hoc corde revolvens, hoc lingua proponens, in hoc studia et consilia diutina terens, qualiter locus digno pastore erigeretur, inceptum perficeretur, ipse locus apostolicae kathedrae privilegii sanctione subderetur ac per hoc libertati donaretur.

cf. 1. Cor. 13, 2.

Capitulum XXVII. Quod Romam tertio adiit et locum sancto Petro 20 consignavit.

Invocato igitur altissimo, qui voluntatem timentium se facit et deprecationem eorum exaudit, pro causis monasterii construendi iam III° Romam petiit, stolam apostolicae paraturae competentem ad altare sancti Petri apostoli obtulit, Pascali summo pontificum, quid de monasterio sumptibus suis edificando disponeret, aperuit et accepto apostolicae auctori- 25 tatis in munimentum rerum suarum et legitimae traditionis privilegio possessiones suas et, quicquid fratres^b sui Ædalricus et Poppo sororque eius Bertrad et filius eius Werenherus de suis rebus, quas hereditario iure possederant, contulerunt Deo et sanctae Mariae, in usus Deo in prefato loco servientium profuturas obtulit. Ad munimentum vero loci ipsius cenobii, quod statu publicae libertatis beato Petro et sanctae Romanae ecclesiae com- 30 mendavit et obtulit, constituit autem ipse papa Pascalis, ut singulis annis aureus nummus ad altare sancti Petri ab abbate predictae cellae persolveretur, eo videlicet pacto, ut libertatis et traditionis istius statuta inconvulsa et ab omni dominatione terrenae potestatis libera amodo munirentur et cenobium sub Romanae ecclesiae defensione securum semper stabiliretur¹. De his igitur, quae cum magna devotione Christi ancilla obtulerat, accepta 35 testamentoria conscriptione a domino apostolico benedictionem petiit, rediit et, ne merito ipsius ampliando locus ullus vacaret, cum tanto thesauro, quem de Romana kathedra acceperat, divinitus meruit flagellari.

Capitulum XXVIII. De flagello divinitus accepto.

Nam dum iter istud ageret, contigit eam ruinam gravissimam de caballo, quo^c sederat, 40 incurrere, ita ut os brachii unius in duas dissiliret partes adeo, ut divaricatum tam gravi lapsu nulla medicinae valentia amodo coalescere posset. Nullus tamen^d in sancta femina dolori dolor accessit, quae virtutis perfectionem in infirmitate constare rebus et verbis a Paulo didicit et a Iohanne: 'Quem Deus diligit, castigat et arguit', et quod Iacob accepta ab angelo benedictione claudicando sua revisit. Porro traditio ista vel de loco libertatis 45 confirmatio Romae facta est anno dominicae incarnationis M^oC^oVI^o regnante Heinrico^e quinto imperatore augusto de cella fidelis domnae Paulinae in Thuringia, in episcopatu

2. Cor. 12, 7 sq.
Apoc. 3, 19.
cf. Gen. 32, 31.

a) distinxerint *c.*, *corr. M.* b) fratris *c.*, *corr. M.* c) quam *c.* d) tñ *c.* e) H. *c.*

1) Magnam huius capituli partem Sigeboto ex privilegio Cf. privilegium Heinrici V. dat. VII. Kal. Sept. 1114 apud Paschalis II., quod non iam extat, sumpsisse videtur. M. Anemüller l. c. p. 7 sq.

50

Maguntinensi, presidente eidem kathedrae Adelberto^{a.1}, in pago Lanewiczi^{b.2}, in comitatu tunc temporis Ziczonis³, ubi duo confluunt rivuli Berbach⁴ et Rotenbech^{c.5}, in liberam omnibus, qui loco eidem presunt vita et moribus, dispositionem, remota omnium sive advocati seu subadvocati proterva dominatione vel aliqua usurpativa potestate.

5 Capitulum XXIX^m. Ubi pro pastore novo beata sollicitat Paulina.

Iam vero beata Paulina in magna spe rei consummandae, quam inceperat, erecta, ubinam vel quem pastorem loco dignum eligat, multa deliberatione recogitat et retractat. Et multorum quidem cenobiorum vel ordinum notitiam habuerat et fama et experientia, maxime tamen in Suevia. Sed de quo primum cenobio ardentissimae intentionis voto
10 satisfaceret, incerta herebat. Non erat tunc temporis in toto Romano orbe fundus tam vasta solitudine horribilis, ubi tantus virorum et mulierum Deo servientium proventus surgeret spiritualis^d, sicut in Suevia, ubi in silvarum nigredine^e et locorum horrore tot orti florarent deliciarum, tot in monastica institutione provenirent roseta virtutum. Videres in hac solitudine terribili similitudinem quandam tabernaculorum antiqui Dei populi, ubi
15 per turmas suas duces monachorum et principes distinctis ordinibus procedebant et quiescebant, ubi latibulum bestiarum mutatum^f est in frequentiam populorum et in choros sanctorum, ubi valles nemorosae prata virentia, fontes aquae vivae exuberantissima scaturigine profluentes, ubi prerupta montium, profunda silvarum, concava vallium tumultus arcent et avertunt secularium negotiorum, ubi verus Israël, submerso Pharaone et curribus suis
20 de sua gloriatur liberatione et terram hereditatis promissae inflexibili tramite monasticis institutis quasi legalibus aggreditur disciplinis. Sicut enim in nigro vel deformi capite et obscuro corpore oculi grandes et splendidi nativae feditatis totius corporis nubila tollunt et prima membra in capite corporis extrema defendunt, sic in umbrosa sede silvarum radians ubique cenobialis disciplina luminaribus suae institutionis totam Sueviam, immo
25 Suevia totum mundum irradiavit, novas semper precedentium patrum^g adiciens disciplinis disciplinas et antiquas inolitasque Suevorum lucis gratia removens umbras. Inter quae luminaria Hirsaugiense cenobium quasi lucifer et stella matutina venturae diei prenuntia temporibus illis claruit et cunctis veritatem querentibus futurae vitae et gloriae vestigia quaedam in se et imaginem expressit⁷. Fundata enim supra petram mundi fluctibus,
30 portis inferi, regis tyrannidi suisque complicibus eo usque sanctae virtutis constantia prevaleuit, ut eo tempore, quo eum apostolica sententia ab ecclesiae corpore prescidit et rebellem apostolicae kathedrae cum suis fautoribus ferro ecclesiasticae censurae predampnavit⁸, cuiuscumque ordinis personis sive episcopis sive abbatibus, doctis et indoctis venenum regii erroris⁹ respuentibus asylum quoddam inexpugnabile pateret et mundanae potestati
35 vel dignitati multae malitiae sagittas intentanti nulla cederet ratione. Quod ergo communis omnium hostis contra eam dolo et arte non poterat, donis et pugna temptabat et prius inpugnantis^h defecerunt vires quam confidentia rebellantis. Fremebat igitur diversis machinationibus rex in eam, quam suo proposito ecclesiastica communione vidit contrariam, nunc se locum cunctis incendio consumptis desolaturum minitans, nunc missis directisque
40 adversus locum aulicis canibus minas rebus probans. Sed ipsa quasi petra inter furentes

cf. Exod.
13. 14.

cf. Exod.
14. 15.

cf. Matth.
7. 25.

cf. Matth.
16. 18.

a) Idem nomen Nicolai de Siegen MS praebet, sed correxit manus posterior rectissime: Ruthardo. b) Vita Paul. vernac. ling. scripta: im Dorf Langwici an dem Orte, so Rottenbach heißt, im Walde, so die Liba genennet wird. Cf. cartam Heinrichi V. dat. VII. kal. Sept. 1114 (Anemüller, l. I., p. 8): in provincia se., quę dicitur Daringia, in episcopatu Mogontiensi, in pago Lanewizi, in comitatu Sizonis, in silva, quę dicitur Lovba, confluentibus duobus rivulis Berbach et Rodenbach .. c) Botenwech c., corr. M. d) spāl. c., corr. M. e) mutata c., corr. M. f) prim c. g) regis erroribus c., corr. ead. man. erroris. h) Ipūgnātis c., corr. M.

1) Immo Ruthardo (1088—1109). Albertus archiep. ei successit anno 1110. rexque usque ad annum 1137.
2) V. supra p. 918, 1. 3) Sizzo II(?), comes de Schwarzburg (c. 1050—c. 1115). Cf. 'Neues Arch.' XVIII, 480.
4) Hodie Baerenbach. 5) Rottenbach. 6) Hoc verbo Sigeboto 'Silvam Nigram' significasse videtur. M.
7) Tempore Heinrichi IV. Wilhelmus, abbas Hirsaugiae Cluniacensium regulam secutus novum monasticae vitae

ordinem instauravit. Quo in munere Gerungus monachus, qui postea Paulinocellensis abbas primus factus est, summopere eum adiuvit et, ut eum de Cluniacensium consuetudinibus certiore faceret, teste capitulo XXXVII°, bis Cluniacum profectus est. Cf. V. Wilhelmi abbat. Hirs. SS. XII, 209sq. 8) Heinrichum videlicet regem, qui anno 1076. a Gregorio VII. papa excommunicatus est.

1077. immobilis procellas fluctus illisos respuit et in communione sanctae ecclesiae inconcussa
 Nov. 10. permansit. Quid dicam, quod adversus eam armatam direxit multitudinem, in qua, quasi
 signifer et dux aliorum, Argentinensis ecclesiae presul Werenherus ceteros Hirsaugienses
 debellaturos antecedeat, qui ad opidum, quod Porzemi^{a.1} dicitur, veniens pro infulis pon-
 tificialibus lorica primus induit et, mutato prepostero ordine, mente et habitu, id est ex
 clerico factus tyrannus, in ipsa lorica dicto citius expiravit. Sicque totius impietatis
 conatus confusus conquievit et recessit. Erat enim ipsa Hirsaugia totius cenobialis disci-
 plinae speculum quoddam et materia et rubiginis peccatorum fornax, examinatrix ignita,
 totius Germaniae cenobiis non inferior rigore, multis monasticae vitae altior, fama celebrior
 et quasi fons quidam probatae institutionis spiritualis vitae, unde rivi quidam celestium
 disciplinarum profluerent et mentes Christi gloriam sitientes irrigarent.

Capitulum XXX^m. Quomodo pro abbate beata Paulina cum filio
 Hirsaugiam tendens in via defecit.

Igitur ancilla Domini communicato, ut iam dictum est, una cum filio et maturioris
 intelligentiae viris consilio unanimi deliberatione pastorem Hirsaugiae querendum con-
 suluerunt, et ipsa maxime profectionem istam urgente cum ceteris iter versus Hirsaugiam
 arripuit, votis omnibus Domino negotium committit et perfecto^b aliquanto itineris spatio
 infirmitatis incurrit molestiam, qua et mortua est. Comites vero eius ex difficultate itineris,
 quod iam mensi fuerant, ad reditum tardiores et impediti, sed mente et corpore ad cepta
 perficienda magis expediti ad cellam Swarcza³, per quam transitum cum ipsa Christi
 ancilla habituri erant, divertunt et piae comitis necessitates pastori⁴ ipsius loci artius com-
 mendantes cepta peregerunt. Susceptae itaque matri Paulinae abbas cum fratribus suis
 in omnibus obsequens tum pro sanctitate et dignitate famosae matronae, tum pro hospi-
 talitatis gratia et commendato pignore, cubiculum claustrum contiguum, prout honori vel^c
 eius infirmitati noverat expedire, providit eiusque necessitatibus officiosissima caritate satis-
 facere cepit. Rennuit autem plena sanctae religionis et devotionis frequentiam istorum obse-
 quiorum beata Paulina et suae mansioni tam dignum habitaculum ut^d vere Christi pauper-
 cula in elemosinaria commanentia⁵ elegit pauperum inferiorum. Non enim oblita prorsus
 [voti]^e sui in sancta professione nec voluntarii contemptus in abiectis divitiis et generis
 nobilitate humilitatis signa pretendebat ubique mentis et corporis habitudine. Igitur filius
 eius Werenherus et alii, qui cum eo venerant, ut dictum est, via votisque expediti ceptum
 iter perficiunt, Hirsaugiam venerunt, prece instantissima legationis causam coram aperiunt
 effectumque sacri voti, licet cum aliqua difficultate, potiti cum novo pastore et aliis sex
 monachis secum destinatis ad ancillam Christi letabundi venerunt. Illa resumpto spiritu —
 nam quasi iam migratura defecerat — viribusque, qua poterat, virtute collectis tota divinae
 providentiae laudes immolatura venientibus assurgit, missum pastorem mira alacritate et
 gratiarum actione suscepit, quod votum^f et desiderium suum meruerit effectum, ad Christum
 letabunda suspirans gratias in alta retulit et, ut corpus suum secum deferant, iam obi-
 tura precepit.

Capitulum XXXI^m. De felici obitu beatae Paulinae viduae.

Ingravescente autem morbo Christi ancilla unctione olei ab abbate suo, qui nuper
 venerat, Christo consignata, celestibus etiam sacramentis premunita plena fide et spe ad
 excelsa suspensa Domino, cui corde et animo, mente et spiritu magna devotione servivit,
 erectisque oculis et manibus in celum spiritum reddidit et felicibus floribunda meritis,
 eterni regis ingressura thalamum cunctis, qui aderant, flentibus diem leta clausit ex-
 tremum. Sed pridie, quam ab hac vita decederet, abbati, apud quem egrotabat, adventum
 novi pastoris et aliorum, qui secum venerant, predixerat, et cathena, qua cingebatur, bis

a) Porzemi c. b) profugato c. c) seq. rasura minio oblita. d) et c. e) deest c. f) votum est et d. c.

1) Hodie Pforzheim. 2) De Wernheri episcopi morte Münsterschwarzach in dioec. Herbipolensi. 4) Alt-
 cf. Wentzcke, 'Regesten der Bischöfe von Straßburg' manno 1096—1113. 5) i. e. domus vel mansio
 I, 287 sq. nr. 331 et fontes ibi allatos. 3) Hodie eleemosynaria; cf. Du Cange, Gloss. s. v. commanentia.

divino nutu ipsa nesciente resoluta et ab aliis inventa est. Obiit autem beata Paulina anno dominicae incarnationis M^o.CVII^o. II. idus Martii¹. Celebratis igitur communiter a conventu monachorum, ubi egrotabat, missarum solempniis spiritum eius, ad quem re-
 vertebatur, summo iudici vivorum et mortuorum commendaverunt et felicem eius obitum
 5 ymnis hinc inde resultantibus dedicaverunt. Porro ipse Gerungus abbas una cum filio eius Wernhero et ceteris, qui venerant, fratribus sanctum corpus eius vasculo inclusum ad cellam ab ipsa prius fundatam reportaverunt et exequiis ordine et honore digno con-
 celebratis ante altare sanctae crucis terrae commendaverunt vigilantibusque super eos vitalibus eius meritis operi, cuius perfectio magis erat, ut dictum est, in spe quam in re.
 10 indefesso labore vel amore certatim institerunt.

1107.
Mart. 14.

cf. Rom. 14, 9.

Capitulum XXXII^m. De patruo ipsius.

Sed omissa² repetamus et de patruo eius, pia memoriae Werenhero sanctae Merßburgensis ecclesiae episcopo, rerum gesta ponamus. Erat³ enim idem Christi sacerdos vir magnae sanctitatis et prudentiae, 'civitas in monte posita, quae non potest abscondi, et
 15 lucerna in candelabro', unde domum ecclesiae oportuit illustrari, vere apostolorum assecla kathedram episcopalem possidens, moribus et vita vere summi sacerdotis vicem gerens in terris, Christum sanctae mercedis suae testamentum ratum prefigens in celis, Christo nichil preponens, quia non quae sua, sed quae Christi per omnia querens. Quem tantus divini verbi seminandi fervor accenderat, ut studio predicationis episcopalia plerumque negotia
 20 postponeret et lucrandis animabus omni virtute tamquam providus pastor intenderet. Verum quia Slavonicae linguae admodum ignarus erat, et eum cura pastoralis Slavorum genti, quorum multitudinem copiosam error adhuc idolatriae detinebat, verbum salutis credere⁴ coge-
 bat, Latine^a libros Slavonicae linguae sibi^a fieri^a iussit^a, ut^a Latinae^a linguae^a caractere^b ideomata^c linguae^d Slavorum exprimeret et, quod non intelligebat⁵, verbis stri-
 25 dentibus intelligendum aliis infunderet. Erat autem potens in sermone, quia doctrina eius concordabat in opere. Id est: fecit, quod docuit, et studens omni munditiae aliorum conscientias inmundas exemplo vel dogmate lavit. Ovium sibi commissarum non ut avarus pastor aut mercenarius lac vel lanam unquam expetiit, sed magis sua tribuendo curam
 dominico gregi, quam debebat, hilaris impendit.

Matth. 5, 14.
15.

cf. Ezech.
34, 2. 3.

30 Capitulum XXXIII^m. De persecutione suis temporibus illata^e ecclesiae.

Eo igitur tempore, quo Heinricum quartum imperatorem, ut predictum est, apostolicae
 sententiae censura ecclesiastico iudicio dampnaverant, validissima per totum orbem, maxime
 tamen in finibus Galliae vel Germaniae heresium vel scismatum ecclesiae naviculam per-
 turbabat [procella^f], aliis quidem ab unitate divisus et quasi regis iniuriae condolentibus
 35 nec iustitiae locum fore apud apostolicam kathedram clamantibus et preiudicium causae regis quasi innocentiam eius defendendo omnibus modis detestantibus, aliis vero altioris consilii et cautelae communionem universae ecclesiae fixa, non ficta pace retinentibus et
 ecclesiastica iudicia dominum apostolicum aequi ponderis statera librare iuxta scita cano-
 num approbantibus. Itaque partium dissidentia Christi scinduntur vestimenta, pacis rum-
 40 pitur gratia, membrorum uniformium compago dissolvitur et grata omnibus seculis eccle-
 siasticae unitatis societas perturbatur. Multi igitur pastorum spiritualium sede sua edictis perturbantur imperialibus. Oves Christi lupinis dentibus lacerandae a palatinis canibus exponuntur. Quicquid favet iniustitiae, regali gratia confovetur spiritumque^g 'paliurum in'
 suis 'munitionibus' defensorem sentire probatur. Quod vero catholicae regulae privilegio
 45 quasi forma et splendore quodam veritatis insignitur, quod tenaci anchora inter procellas

Eccl. 42, 4.

cf. Is. 34, 19.

a) deest c., addidi ex V. Wernh. b) caracter V. Wernh. 1. c) addit V. Wernh. 1 intelligebat. d) lingua c., V. Wernh. 1. e) deest c., addidi ex V. Wernh. 2. f) deest c. g) spiritumque — probatur desunt V. Wernh. 1. 2.

1) Cf. Hesse, 'Ährenlese', p. 25; Necrol. Michelsb. *Paulina conversa*. M. 2) Cf. c. 1. 3) V. Wernh. (Schweitzer l. c. p. 134, Schannat l. c. p. 50): *II. idus Martii*. SS. XII, 246sq. 4) i. e. tradere. 5) Verba 'quod n. i.' sane idem efficiunt atque 'quod lingua Latina exprimere non poterat'.
 50 *Martii. Paulina conversa*; Necrol. S. Mariae Chemnitz. (Cod. dipl. Sax. reg. II, 6, p. 474): *II. idus Martii obiit*

diversa sentientium apostolicae kathedrae nexu indivisae caritatis affigitur, persecutionum vento furente ventilatur et frequens Christi hostia scismaticorum et ecclesiastica communione privatorum calcibus abicitur. Hac igitur de causa quadam vice a regis ministerialibus prefatus comprehensus episcopus multis illatis iniuriis incarcerationatur et, ut excommunicatis communicare non differat, terroribus^a acriter pulsantibus perurgetur. Verum pontifex, sui non^b immemor cursus et officii, hostilis malitiae minas^c exsufflavit, eligens in unitate katholicae regulae fortiter mori quam communione precisorum ab ecclesia contaminari. Igitur aulici canes tam constantia antistitis quam terrore summi iudicis devicti, quem ceperant, illesum dimittunt. Quos enim furor vel calliditas tyranni gratia vel beneficiis flectere non potuit, potentia vincere contendit. 'Leo factus est' contrariae parti tyrannide, quam inficere venenum draconis non poterat insanabile. Denique copiis undecumque contractis Saxoniam furibundus invasor ingreditur, cuncta suis obviantia conatibus cede et incendio vastando, in sacerdotes Domini firmissima auctoritate vesano errori obviantes armatur, primum in eos rebellionis suae quasi materiam expedit^d, quos fautores iustitiae, quos vicarios Romanae kathedrae intellexit^e. Porro supradictus Christi pontifex Werenherus, licet extrema pati pro Christi nomine paratus esset, non immemor tamen evangelicae doctrinae, ubi dicitur: 'Cum persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam', ad tempus sedem mutavit et locum adversariae parti nullo territus incursu dare non distulit: ratus, quod in re^f erat, nubeculam istam serenitatis radio citius esse tollendam et pacem ecclesiae sublato persecutore quantocius esse reddendam. Profectus igitur cum suis oves suae custodiae pastoralis iure mancipatas summo omnium pastori commendat et sedem non mentem pro tempore mutat. Iam vix unius diei vel bidui mensus^g iter loco cesserat, cum Saxones gravi multitudine collecta finibus suis hostilem manum disturbant^h et pacis conditionem ferro potius quam deditione componere curantⁱ. Hanc igitur subitam mutationem^j divina revelatione edoctus antistes comitatum suum stare coegit, profectioni metam ponit et mirantibus cunctis, qui aderant, susceptae longioris viae subito lora reflexit. Nam sero quidem crepusculo ante revelationem istam suis comitibus summo diluculo profectionem indixit^k et mane, cum vellent proficisci, sententiam suam presul mutavit. Sublato igitur, immo fuga vix lapso veritatis inpugnatore ad sedem suam rediit episcopus, ubique sive cedendo^l sive manendo divina clementia comitatus. Verum reliquum tempus vitae suae in ecclesiasticis disciplinis providus divinorum talentorum dispensator exegit semper ad altiora virtutum incrementa mentem intentans, officii vocabulum rebus probans, quippe qui adeo sui contemptu et infirmiae carnis cruciatu ultra se processit et quendam, ut ita dicam, florentibus meritis suis superlativum^m adiecit, ut de eo humana diceretur estimatione, se magis Deum offendisse in virtutum profectibus ultra vires suas procedendoⁿ, quam placasse, nec ullum ei criminis nevum ante summum iudicem, meritorum ponderatorem, officere, si se constituerit^o divinum iudicium ex nimia corporis afflictione posse evadere. Dignum prorsus sancti viri preconium, cuius sanctitas sanctitatem precedere quodam modo videbatur, quia Christi ductus amore, quia Christi ungentorum currens in odore supra homines affectuosissimo Christi ferebatur cultu. Sicut autem attestantur ei, qui ei in ministerio celestium sacramentorum semper aderant, nunquam misteria sacrosanctae oblationis sine lacrimarum gratia celebravit, ut eo divinis obtutibus eius sacrificium acceptabile fieret, quo se hostiam vivam in cordis contritione mactasset.

Capitulum XXXIV^m. De miraculo ex sanguine Domini consecrato².

Contigit aliquando regem Marsipolim venire et festum aliquod edicto regalis curiae celebrare. Habebat enim eodem tempore communionem et pacem ecclesiae. Porro ipso die sancto solito more Werenherus antistes infulatus processit, missarum solemniam celebravit

a) ita V. Wernh., erroribus c. b) ita V. Wernh., deest c. c) ita V. Wernh., in manus c. d) expetit c. e) V. Wernh. 1 addidit: etc. Ubi ad tempus hostibus cedit, sed divina revelatione edoctus rediit. f) iure V. Wernh. 1. g) biduani m. c.; mensis V. Wernh. 1; moestus 2. h) manum perturbantem expellunt V. Wernh. 1. 2. i) rerum mut. V. Wernh. 1. 2. 50. k) ita V. Wernh. 1. 2; induit c. l) ita V. Wernh. 1. 2; sedendo c. m) sup. gradum V. Wernh. 1. 2. n) procedens c., corr. M. o) constiterit c.

1) De pugnibus anno 1080. inter imperatorem et Rudolfum ducem Sueviae commissis auctor disserit. 2) Cf. Bruno, De bello Sax. SS. V, 343.

et in presentia regis tantae congruens sollempnitati officium omne pontificali ritu consummavit. Quo peracto ministri altaris calicem susceperunt eumque negligentius ablutum vino, ut fieri solet, in secretario reposuerunt^a. Erat autem calix idem artificiori diligentia fabrefactus et ideo regi ipso iubente allatus est. Quo interius perspecto, quia repositus
 5 erat illotus, ut dictum est, cruor ita recens in eo apparuit, ac si hora eadem a latere Christi calici videretur infusus. Stupefactus rex et omnes, qui aderant, maxime tamen episcopus mox lintheo quodam^b candidissimo sanguinem, qui apparuit, cum magno deterisit tremore eumque in crucem, quae^c pro reliquiis sacris modicum quid Dominici sanguinis retinebat, inmisit, dicens hunc sanguinem, qui in calice remanserat, nichil distare ab illo,
 10 qui effusus est, dum pendebat in cruce, nisi quod illum manus sacrilega^d non credentis fundebat^e et istum in sacramento ecclesiastico dextera et credentis et amantis consecrabat^f. Itaque iste ministrantium excessus maioris fidei patebat occasio et tam presentibus quam futuris diligentiam et sollicitudinem^g vigilantiores in administratione celestium indixit^h sacramentorum.

15 Capitulum XXXV^m. De obitu clarissimi principis.

Cum igitur rectoⁱ fidei tramite ea, quae sunt Iesu, totus quereret, totus aeternis deliciis fundens suspiria intenderet, preventus infirmitatis molestia spiritum quidem celo reddidit, corpus vero in monasterio, quod Altenburgk dicitur¹, tumulari, antequam migraret, precepit. Erat autem idem locus, id est Altenburgk, longe ante eius tempora canonicis
 20 institutis^k et mansionibus attributus et per multa tempora regularis vitae norma floribundus, sed iam crebris, quae provinciam vexabant^l, pressuris desolatus, vix rarum habitatorem admiserat, quia predia^m, unde incolae victitare debuerant, diverso modo diversusⁿ hostis et predo distraxerat^o. Quem locum prefatus antistes magnis sumptibus in aedificiis vetustate dilapsis reparavit², magno labore predia annuum censum vel redditum solventia collegit
 25 et institutis cenobialis disciplinae ordine mutato³ rursus insignivit, quia suae requiei locum eundem futurum prescivit^p. Obiit autem idem Christi pontifex II. idus Ianuarii⁴ tam felix in accepto premio quam studiosus propter Deum in labore peracto^q. Quia ergo stilus noster non potest par esse eius meritis, ordinem exsequamur omissum.

1093.
Jan. 12.

Capitulum XXXVI^m. Quomodo novus pastor commissis intenderit.

30 Igitur novus agricola Domini Gerungus abbas, qui venerat a^r Suevia in Thuringiam vocatus et missus⁵, fiducialibus in Deum novellae agriculturae instat conatibus, spinis excolibilis silvae erutis germina studiosus excolit novae plantacionis, vitiis de subditorum cordibus sapientiae ferro precisus florem et fructum divini plantat amoris. Cepit instanter cum Ieremia disperdere, destruere, dissipare et rursus aedificare et plantare possessores
 35 celestium. Malignos vitae verbo disperdidit, fabricas incultorum morum destruxit, acervos inpolitorum de pessima consuetudine vitiorum in hiis maxime, qui tempore eius a seculi vanitate vertebantur, iustitiae machina dissipavit, rursus instrumenta virtutum arte vel disciplina composuit vineaeque divinae cultor studiosus superflua quaeque prescivit, neces-
 40 supplere contendit in augmento divinae servitutis⁶. Verum de natura vel moribus huius novi cultoris summatim aliquid prelibandum est.

cf. Ier. 1, 10.

cf. Ephes. 5, 26.

cf. Matth. 20.

a) posuerunt V. Wernh. 1. b) quidem V. Wernh. 1. c) quem c. d) sacrilegam 1. e) fundebat insania 2. f) consecravit 2. g) solitudinem 1. h) ita 1. 2; induit c. i) rectae 2. k) institutus 1. l) vexabat 1. 2. m) ita 1. 2; pridie c. n) diversis 1. 2. o) distraxerant 1. p) quia — prescivit desunt 1. q) cui sit laus et
 45 gloria per immortalia secula seculorum. Amen. addiderunt 1. 2. Hactenus V. Wernheri. r) ita c.

1) S. Petri monasterium, ord. S. Bened., in loco, qui Altenburg dicitur, prope Marsinopolim urbem sito. Cf. de hac re Chron. episc. Merseb. SS. X, 184. 2) C. annum 1091. Chr. ep. Mers. l. c. M. 3) I. e. ordine canonico
 50 cum S. Benedicti regula mutato. 4) A. 1093. Cf. Calend. Merseburg. apud Förstemann ('Neue Mitteilungen des thür.-sächs. Vereins' II, 234) et Bernoldi chron. SS. V, 455 (III. id. Ianuarii). M. 5) Cf. Cod. Hirsaug. ('Württemberg. Geschichtsquellen' I, 20): Gerungus abbas

ad cellam domne Pauline. Udalricus abbas ad eandem cellam. 6) De structura novi monasterii et ecclesiae Paulinocellensis fusius nuper egerunt vv. cl. P. Weber 'Hirsau-Paulinzelle-Bürgel' in 'Zeitschrift für thüringische Geschichte und Altertumskunde' XX, 620sq.; Röhner, 'Das Vorbild der Paulinzeller Klosterkirche', ibid. XIX, 540sq.; A. Holtmeyer, 'Beiträge zur Baugeschichte der Paulinzeller Klosterkirche', ibid. XXIII, 71sq.

Capitulum XXXVII^m. De moribus eius.

Erat enim natione Suevus non multum obscurus nec admodum splendidae ingenuitatis ortus natalibus Buchaugiensis familiae, litteratoriis studiis Augustae primum imbutus, Hirsaugiensis vero in primo adolescentiae gradu factus monachus sub abbate felicitis memoriae Wilhelmo^{a.1}, totius monasticae disciplinae vel regularis observantiae aut primus 5 aut inter primos promptissimus executor numeratus. Optimus etiam erat cantor, quem non magis laudabilem crederes vocis sonoritate quam ipsius habitus in cantando modestia vel temperantia. Decet enim, ut cantorem non tam clangor tubae sonorae quam corporis commendet habitudo. Unde et cantoris officio annos aliquot in ipso loco, dein perfecto 10 novo monasterio in minori prioratus officio functus est adeo paternae traditionis in claustralibus disciplinis emulator, ut ab abbate Wilhelmo bis Cluniacum² mitteretur, quo illic regularis vitae institutis subtilius imbueretur, ut quasi novae rei mercator avidus, rarae vel secretae mercis indagator novi aliquid reportaret et meliora solitis adiceret. Erat autem maturae gravitatis, severus in censura monastici rigoris metam proprii ordinis excedentibus, secutura commiscens solatia doloribus precedentibus et subsequentibus, ita 15 medius et aequalis, ut ex profectu preeuntis vitam non sperneret tardioris; aequalis etiam staturae, temperatae scientiae, ut non multum ei superesset nec necessitati deesset, carus fratribus suis, affabilis universis, sciens moribus verbo et habitu singulis tam secularibus quam spiritualibus se coaptare personis; in conficiendis libris omni tempore vitae suae studiosissimus, quippe scriptor et ipse optimus et, ut ad summam virtutum eius veniam, 20 tam studio divinae servitutis quam in claustralibus disciplinis fere nulli secundus.

Capitulum XXXVIII^m. Quod quidam rerum difficultate turbati locum alium pertinaciter expetunt.

Urgebat igitur arte, verbo et exemplo structuram et corporalem et spiritualem machinae hinc lapidum compositionem, illinc morum ordinationem intendens sicque, quod longa sanctae 25 conversationis experientia didicerat, ad virtutum incitamenta et aliis profundere curat. Dum ergo opus Domini in manibus suis et aliorum procedere videretur et iactis fundamentis parietes ordinarentur, idem spiritus, qui antiquo Dei populo de captivitate cum Esdra 30 proprias sedes repetenti et iussu Domini templum reedificanti fuit impedimento, distortis conatibus obluctari cepit et huic operi incepto omnibus modis exacti iam laboris opus annichilans et extensae mensurae funiculos strictim involvens. Causantur quidam ex eis, qui venerant, quos horribilis adhuc solitudo terrebat, ultra vires servientium esse nec discretionis ulla regula constare de Saxonia in Thuringiam victualia et cetera monachis necessaria apportare, cum dispositio cellae ipsius melius et competentius illic ordinaretur, ubi ipsa predia ad opus Dei servorum consignata et tradita monasterio contermina et 35 adiacentia³ haberentur, ubi iuxta regulae preceptum non opus sit monachis multum vagari⁴, cum in alio loco cuncta humana indigentia in promptu possit haberi. 'Mutari', inquit, 'sedem istam oportet, ubi annosae silvae vastitas inexcohibilis, area ipsa brevis et monasterio adiacens palustris, infecunda, lutuosa nec arabilis, ubi antiqua sedes venatorum spiritualis gratiae proventus non recipit et vallis angusta celestibus disciplinis illic ordi- 40 nandis spem non promittit. Quid enim? Deest locus salutis Christum querentibus, nisi silvis^b et montibus, ne videantur ab hominibus, circumsepiantur? Et illis solis competit inhabitatio planicies et latitudo camporum, quos excludit a sanctis vita reproba et detestabilis sectio morum? Quantos monachorum greges murorum ambitus urbis populosae concludit, quantos campestris apertio sedibus monasticis latiore sinum expandens silvestres 45 angulos vitare compellit! Restat igitur illuc citius commigrare, qua sedes specialis fuisse probatur sanctae matronae nostrae iam humanis rebus exemptae, ubi divinum famulatum ordinaturi, si omnia non respondent ad votum, ex sacri corporis presentia vel pristinae cohabitationis eius memoria coacervant^c studiosis solatium. Huc accedit, quod affines

a) Wilhelmi c., corr. M. b) silic⁹ c. c) coacervat c.

1) a. 1069—1091. 2) V. supra p. 923, 7. 3) In 4) Cf. reg. Benedict. c. 66. confinio scilicet Quervordiae urbis. M.

ipsius beatae memoriae Paulinae, si ad eos accesserimus, incepti operis fautores, consummandi vero cunctos comprovinciales habebimus adiutores.'

Capitulum XXXIX^m. Qualiter prudentiores infirmioribus restiterint.

Sed fratres maturioris providentiae et sensus altioris, quamvis numero pauciores, 5 primo quidem conatibus ineptis veritatis argumentis obluctantur, figere mentem instabilem cohortantur, animum in diversa mutare vel agitare motu puerili spiritualibus non convenire personis proclamant et dura rerum principia mitiorem exitum ex patientia sufferentium semper habitura confirmant. Porro Gerungus abbas ex dissidentium partium discrimine non mediocriter motus, ad eos tamen, quos difficultas rerum inferendarum perturbabat, 10 magis inclinatus rationis studio sive magisterii auctoritate controversiam partium compescuit, dicens rem huiusmodi non precipitanter agendam nec pertinaci cursu laqueis errorum involvendam, sed tale negotium 'canos multi temporis' spectare, sapientium consilio sana quidem deliberatione communis utilitatis causam committere^a, a Deo vero, cuius pro- 15 videntiae pondus istud incumbit, gratiam et auxilium postulare^{a.1}. Placuit omnibus digni pastoris sui sententia, 'mens omnibus una', exceptis admodum paucis rem altiori prudentium consilio pertractandam et auxilio divino, sine cuius nutu nec animanti cuilibet vita est, citius terminandam^b. Queritur igitur super hoc negotio Hirsaugiensis pastoris², inde Maguntinensis³ et licentia et responsum, dein Halberstatensis presulis⁴, postremo et aliorum, quorum vitae maturitas mentis sapientiam pretendebat, consilium, ut intentionem 20 eorum consilium sapiens precurreret, ne post factum sine consilio facti sero frustra peniteret. Nec aliud consilium personae maiores dare poterant, nisi quod placere vel expedire querentibus consilium putabant, quippe quibus tanta^c loci importunitas ab istis suggerbatur, ut nephas putarent aliud eis persuadere, quam quod videbant fratres coartatos e duobus malle eligere.

Sap. 2, 10.

Verg. Georg. 4, 212.

cf. Philip. 1, 33.

25 Capitulum XL^m. Qualiter licentia accepta recedunt.

Accepta itaque occasione fratres et ex maiorum persuasione ad ea, quae animo gerebant, exequenda^d stimulo quodam ad cursum concitati sedem mutare disponunt, congesta supellectile^e Saxoniam petunt et quasi in expeditionem precincti hiis omissis, quae inceperant, nova moenia in locis suae necessitati congruentioribus constructuri et, ut eis 30 visum est, non inconsulte contendunt. Secretiore vero consilio beatae Paulinae sacrum corpus effodiunt, lineo pallio involutum occulte clitellis includunt, secum convehunt^f quasi amplius minime reversuri. Sic igitur predictum⁵ monachum cum paucis servulis post terga relinquunt. Videres novum Iacob cum paucis animabus, cum gregibus et armentis, cum plaustris onustis in terram Iacob^g properare, ubi non vocati a Ioseph Pharaonem quidem 35 invenerunt, Ioseph vero retro dimiserunt. Intrantes igitur, ut dictum est, Saxoniam et fundum⁶ apprehendentes, quo menibus novis fundamenta se iacturos somniabant, vota sursum immolant, tentoria pendula figunt et excubiis operum ex aequo partitis negotiis instantibus unanimiter intendunt. Alii ligna et saxa convehunt, alii convecta componunt, quidam aediculas erigunt, alii pro aqua viva terram eviscerant et fossoriis evertunt, suis officiis 40 pro viribus singuli singulis certatim intendunt. Sed manus Domini contra eos extenta conatum intentum adeo reflexit, ut nichil stabilitatis vel certitudinis mansioni monachorum situs promitteret locorum et intentionem effectus non solidaret. Ex altera parte lignorum penuria, ex altera defectus aquarum incepta perturbat. Mansionem monasticam in ipsa villa figere, ubi puteos habere poterant, commanentia secularium prohibebat, quia tumultus 45 silentio officeret et quietis propositum indisciplinatus secularium excursus eis semper

a) ita c. b) terminanda c., corr. M. c) tanti c., corr. M. d) exequendo c., corr. M. e) suppell. c. f) convehunt et quasi c. g) immo Gosen M.

1) Auctor hic graviolem anacoluthiam commisit. 2) Brunonis a. 1105—1120. 3) V. supra p. 923, 1. 4) Reginhardi (1106—1123). 5) Quem? In praecedente libri parte non memoratur. Sed cf. capituli 39 initium.

6) Rotenschirmbach; cf. H. Gröfeler, 'Die Beziehungen von Rotenschirmbach bei Eisleben zu Paulinzelle in Thüringen' in 'Mansfelder Blätter' XIV, 160sq.; Kaiser, 'Thüringer Monatsblätter' 1898 nr. 8.

instrepens emolliret. Quid agerent, quo se verterent, in incerto librabant; stare diu in loco eodem nichil emolumenti conferret, redire vero confusioni, ut sibi videbatur, pateret.

Capitulum XLI^m. De verbis ipsius pastoris reditum suadentis.

Denique pastor ipse, ut erat vir naturali peditus solertia, previdens cenobiali disciplinae nichil ita obesse sicut assiduam locorum mutationem et mentium instabilitatem convocatis fratribus sic eos affatur: 'In humanis rebus, fratres, nichil omne negotium agendum sic impedit, quomodo mens ad suum propositum exequendum inconstabilita, quae mutata loco vel tempore, quod vult, ubi vult, quomodo vel quando vult, non valet explere. Quod divortium vos constat incidisse, quos spes quedam seductoria melius proficiendi coëgit a certis amoveri et incertis exponi. Ecce, quid locorum mutatio vobis contulerit, presto est iudex experientia tediosa, quae sicut iam dolet excessum, sic compellit ad reditum. Inexperta enim mentem magis ad rerum probationem excitant, probatio vero subiacet iudiciis, ut quae placent eligantur, quae displicent reprobentur. Quia igitur qualitatem loci utriusque cognovimus etsi cum labore, locus nobis eligendus et incolendus est competentior monasticae vitae, ubi ipsa solitudo quietis quoddam refrigerium cenobialibus instrumentis accomodat^a et locus sui singularitate monasticae professioni concordat.' Placuit sermo quibus sanior intellectus bonum facile persuaderi sinebat, sed pertinax quorundam animus ad lateres conficiendos luto et paleis in campestribus Egypti affligi malebat^b quam desertum, a quo exierant, repetere, ubi pauci numero vel viribus sine humano auxilio pondus infiniti laboris non possunt exequare, cum ipsi mallent in labores aliorum introire, quam posteritati subsecuturae nova consumptis viribus extruere. Prevalente igitur abbatis consilio sive precepto, ut Thuringiam, unde exierant, repeterent, illi contraria sentientes nec verbis eius ad votum obsequentes, immo confusionem suam non ferentes Hirsaugiam suam procaciter exposcunt et, ut remittantur, insistunt. Malebant enim in ipso loco Scirimbieh^{c.1}, etiam cum dampno sui propositi, commanentiam secularium eligere quam salubri et fraterno consilio quasi victi cedere.

cf. Exod. 1, 14.

Capitulum XLII^m. Quod diversis modis urgebantur redire.

Sed profectionem istam, qua solitudinem suam ipse pastor Gerungus cum grege suo repetunt, triplex urgebat occasio: sive locorum, ut dictum est, inopportunitas sive ad quandam beatae Paulinae familiarem manifesta visio seu comitis Sizonis^d, eorum tunc advocati, ipsis formidanda legatio. Cum enim Saxoniam primum introissent et sacri corporis advecti nullum de extraneis consortem vel conscium facerent, beata Paulina per visum cuidam suo familiari Suarzo nomine apparuit et quasi gemebunda de sede sua mutata: 'Vides', inquit, 'quomodo nuper a fratribus nostris requie, quam elegeram in seculum seculi, effossa sim et in hunc locum deportata et, si ossibus inhumanitas potest ostendi, quodam martirio confecta. Locum illum, ubi^e pausaveram, divinae servituti dicaram et illic novissimam tubam exspectare prestante summo iudice votis omnibus elegeram. Patienter oportuit fratres nostros primum agere, saniori consilio credere et misericordiam Dei cum silentio prestolari. Inpatientia nullum unquam pietatis ostendit fructum. Si in prima fronte labori non cessissent nec sedem mutassent, summus arbiter, suorum cooperator, quicquid in incepto durum videbatur, adeo temperasset, ut pro voto responderent omnia nec sectari cogerentur incerta vel inexperta. Dura principia blandos persepe sortiuntur exitus et totum crescit ad meriti cumulum, quod amor Christi cogit in conflictu laborum. Velint, nolint, sedem pristinam repetent et ossa mea reponent, quia Deus non mutatur ut homo, qui locum illum, unde eiecta quodammodo sum, suo presignavit ministerio'. Evigilans itaque homo et non habens in conscientia, quid de sacro corpore eius egissent monachi, accessit ad filium eius Werenherum barbatus, id est conversis adhuc fratribus annumeratum, visionem per ordinem pandit et, quod in sompnis didicit, experimento pro-

a) accomodant c., corr. M. b) malebant c., crr. M. c) Hic et passim Stirimbich pro Scirimbieh legitur. d) sequitur et, sed quia de una solummodo legatione agitur (cf. capituli finem) particulam et delendam censui; cf. 'N. Archiv' 18, 479. e) ibi c.

1) Rotenschirmbach; cf. supra p. 929, 6.

bavit. Nec multum temporis processit, cum advocati sui plena terroribus et blandimentis fratribus legatio proponitur cunctis, in qua sub interminatione gratiae suae proprietas vel utilitas rerum suarum in Thuringia eis penitus interdicitur, ut omnes eorum non solum sibi adiacentes possessiunculae verum etiam longius positae, nisi redierint, intercludantur et, quantum manu extenta potuerit, omnis conatus eorum, ubicunque resederint, impediatur. Quodsi monitis saluberrimis cesserint, paternum affectum in eo experturos et omnium bonorum suorum defensorem se habituros. Fedus quoddam cum rudi et novello grege nuntia ista paciscuntur, ubi terrores stimulant, promissa trahunt, visio erudit, locorum situs repellit, ubi totum obviat pio proposito, quicquid aliunde queritur priore loco mutato. Porro legatio ista eius monachis rogatu et hortatu facta et dictata^a est, quem post se, ut dictum est, quasi vilem aedituum reliquerant et reliquiis terrae conservandis et disponendis alterum Godoliam prefecerant. Verum magis iste solus interim profecit in deserto latebroso, quam illi omnes in campestribus Iericho, quippe qui altioris providentiae communi semper utilitati studuit et fratribus sedem suam mutantibus infructuosum exilium multoties reclamando predixit.

cf. 2. Reg. 25, 22.

cf. Deut. 34, 3.

Capitulum XLIII^m. Qua arte se de Scirimbich removerint.

Postquam igitur unanimi deliberatione redditum suum abbas et sui disposuerunt, propter comprovincialium dolorem leniendum, qui miro affectu piis applaudebant inceptis et manus operantium consilio, auxilio, rebus, defensione iuverant, tecte quidem et callide profectionem suam ordinant et, quasi duo monasteria sub uno regimine in diversis locis debebant erigi, gregibus, armentis et alia suppellectile ex equo partitis, assumptis partim et dimissis proficiscuntur. Cineres etiam beatae matronae suae religiosissima satisfactione reportaverunt et in loco, quo prius, debita commendatione tumulaverunt. Redeuntibus ergo fratribus officiosissima caritate et omnium necessariorum^b rerum affluentia vallis habitator occurrit et cura vel itinere fatigatos et confectos verbis, rebus et affectu reficit et recolligit. Inde thesauros modicae substantiae multiplicatos aperit, promissis Cresi opibus¹ fluctuantia pectora mulcet² acceptisque^c ab abbate omnium obedientiarum clavibus³ reipublicae solus dispensator⁴ efficitur.

‘Omnia Cesar erat, privatae curia vocis’⁵.

Denique fratres predicti sanioribus consiliis admodum rebelles Hirsaugiam remissi sunt, et occurrit eis gladius, quem fugerant. Nam postea pertinaciae penituit et eos. Amor ipsius loci, quem proterve reliquerant, et stimulus ‘post terga monentis’, quod prius oderant, in appetitum vertit et retrahit.

Is. 30, 21.

Capitulum XLIV^m. Quantis studiis ad locum evigilaverint remotis rebus dubiis.

Igitur dubiis rebus submotis et mentibus^d rerum experientia iam edoctis et erectis magna libertate levandis aedificiis pariter insistunt, templi parietes erigunt, officinas exstruunt, quicquid excursus sine fructu neglexerat, ‘labor improbus’⁶ recompensat. Maximus vero studiorum istorum incentor sepe dictus frater Werenherus et hereditariae dignitatis emulor extiterat, quippe qui ewangelica perfectione voluntaria sui abiectioe probatus et consummatus adeo mentem inclinavit, ut vice pastoris gregem pasceret et omni vilitate vel extremitate contentus constanter crucifixo constaret. Equidem generosus animus est, qui ex generis sui linea nobilitatem quidem suam audit nec sentit. Omnis enim mundanae propaginis nobilitas magis vetusto homini quam novo, magis carnaliter nato quam spiritualiter regenerato ascribitur. Ex quo conicitur maximae nobilitatis claritudinem intra, non extra nos esse. Magis igitur vera nobilitas in animo quam in parentum gloria metienda

a) dicta c., *correxerit ead. man. in marg.* dictata. b) necessariorum c., *corr. M.* c) acceptoque c., *corr. M.* d) mentis c., *corr. M.*

1) Cf. Hieron. Ep. LX, 11. 2) Cf. Verg. Aen. I, 201: cellerarius; cf. bullam Victoris IV. 1162 non. April. Erphoni dictis moerentia pectora mulcet. 3) De clavibus abbati S. Petri Neovillarensi datam apud J.-L. 14460. obedientiarum cf. Decreta ord. S. Benedict. c. 2. 4) I. e. 5) Luc. Phars. III, 108. 6) Verg. Georg. I, 145.

est. Meruit itaque gradum ascendere altiorem et abbatis iussu monachilem habitum sumere. In quo quantum profecit, vitae consummatio probavit. Tactus enim et tractus aeternorum memoria tanto fervore cenobialis disciplinae aggressus est instituta, ut probabilis eius conversio, immo conversatio in via Domini pigrioribus multa virtutum afferret incitamenta. Huiusmodi profectibus homo succrescens et regularis vitae constantissimus 5 executor magis magisque proficiens ad subtiliora claustralis disciplinae, ordinis consuetudinis rudimenta capienda Hirsaugiam ab abbate suo dirigitur, ut fructus cumuletur fructibus et informet alios ab aliis informatus. Directus autem in viam admonetur, ut aliquod Hirsaugitae plantationis germen reportet, quod a stirpe vel a radice sua non
 cf. Is. 5, 2. degeneret, quod transplantatum Thuringorum arva fructificando nobilitet nec ex eo labrusca 10 procedat, ubi uva speratur. Admonetur diligenter, ut fratres aliquos, si possit, adducat, quorum maturitas rigorem monasticae disciplinae non sinat lentescere, et emulatio paternae traditionis nichil instabilitatis patiat in opere, ex quorum patientia pigrioribus robur accedat, quorum instantia mentes figat instabiles, confirmatio cunctis reddat amabiles. Inter ceteros vero, qui vocantur, unus designatur, cognatus ipsius abbatis Ōdalricus, qui 15 postea defuncto successit in regimine, quem post prima, ut ita dicam, crepundia mater suscepit Hirsaugia, scholaribus disciplinis lactavit, incrementis spiritualibus educavit et fovendo in exemplum aliis exposuit. Erat autem tunc temporis inter floribunda coëqualium tyruncu-
 lorum exercitia adeo vigilantis intelligentiae, adeo vivacis memoriae, ut in divinis scripturis suo modulo satis proficeret et inferioribus aliquantisper rudimentorum disciplina preesset. 20

Capitulum XLV^m. Qualiter frater deinde abbas intravit Hirsaugiam^a.

Ingressus igitur predictus frater¹ Hirsaugiense^b cenobium nichil aliud ostendere potuit, nisi quod a magistro didicit, nichil aliud querere, quam ad quod querendum intraverat, in quo quidem diversarum virtutum spiritualis structura facile processit, quia omnium ceno-
 bialium disciplinarum in se ipso fundamentum sanctae humilitatis insigne prefixit. Enim 25 ad celestis vitae normam instruitur, cuius cor sancti spiritus unctione perungitur. Nec multum eget alienae vitae magisterio vel exemplo, qui summo omnium virtutum fruitur interiore magistro. Eo tempore ipsius loci provisor Gerungus abbas miro modo pro adducenda persona superius nominata, id est cognato suo domno^c Ōdalrico, afficiebatur, ratus videlicet, quod in re erat, ex familiaritate vel consanguinitate viri fascem, quo in 30 prelatione vel rerum dispositione premebatur, eius adiutorio alleviandum et eius studio vel disciplina quod meteret posteritas seminandum. Mentis igitur [propositum^d] actu exequens et presagio quodam futurorum instimulatus, quem diligebat, non pigro affectu expetens ovem, quam premiserat, pastor subsequitur, Hirsaugiam ingreditur et accepta vel data, ut in tali negotio solet fieri, fraternitate² totus sancto insistit conventui, ut per- 35 sonam, pro qua venerat, ad fructum et honorem utriusque claustrum mereatur. Quia vero
 Prov. 21, 30. 'non erat sapientia nec consilium contra Dominum', a quo hec omnia disponebantur et ordinabantur, precibus abbatis conventus annuit et fratrem in omni claustrali disciplina vel fide probatum licet quibusdam reluctantibus dimisit. Regressus igitur pastor cum thesauro optato et in posterum multis profuturo communi gaudio ab omnibus suscipitur, 40 summo patri omnium gratiarum actio refertur, cuius nutu Suevia, quae inceptae iam structurae monasticae videbatur fundamenta iecisse, non cessavit dignis cementis et cemen-
 tariis superedificare. Et primum quidem monitu abbatis regendis scholis novus hospes intendit, litteratoriis rudimentis iuventutem floridam informat et acuit tales in ea ferulis exercendo fundans et ordinans mores, ut eosdem, quos nutrit, mereretur habere in via 45 Domini fidelissimos postea cooperatores. Dein brevi gratus cunctis et acceptus gradu
 Sap. 4, 9, 10. sacerdotii, licet aetas admodum iuvenilis prohiberet, insignitur, 'cani enim sunt sensus hominis et aetas senectutis', vita immaculata religioni et morum gravitati adeo studens, ut, unde missus fuerit, disciplina clamaret et eius infantiae pedagogum^e gestus corporis et

a) Hirsau c., corr. M.

b) Hirsaugense c., corr. M.

c) dono c., corr. M.

d) deest c., suppl.

e) pedagogus c., 50

corr. M.

1) Werenherus. 2) De Hirsaugiae monasterii con- des Abtes Wilhelm von Hirschau' 1874, p. 100sq. M.
 fraternitatibus cf. A. Helmsdörfer, 'Forschungen zur Gesch.

mentis humilitas non celaret. Transacto autem brevi temporis spatio suffraganeo Gerungi abbatis amoto prioratus officio in locum eius ipse succedit et curam non solum interiorum, sed etiam exteriorum suscepit. Equidem pastoris Gerungi caput sparsum canitie et longi^a temporis in monastico cursu famulatus debilitatem iam vieti^b corporis adduxit et ex multis curis et negotiis gravioribus quasi iam emeritae militiae virum excusavit. Totum igitur pondus diei et aestus, cuncta disponendarum rerum negotia suffraganeo eius incubuerunt et respectu sui laboris, quo causa proventus spiritualis desudavit, antecessorum eius aut brevis aut modicus labor apparuit. Quia enim Dei et proximi dilectione non ficta ferebatur, affectuosum aequae studium et auxilium ad se cunctorum merebatur. Stultum est enim, ut homo querat vel velit diligi, qui se nullius coaptat dilectioni, et hoc ab aliis extorquere, quod in se ipso, unde aliis communicare posset, novit non latere. Quia igitur in omnibus studebat magis prodesse quam preesse¹, magis ut amaretur quam ut timeretur, soli a subditis reddebatur amor, quod ingrato debebatur timori sine fructu.

cf. Matth. 20, 12.

cf. Luc. 10, 27.

cf. Sap. 15, 4.

Capitulum XLVI^m. Qualiter pro reliquiis dirigitur et offenditur.

Mittitur interea iussu abbatis per silvam² pro reliquiis sancti Iohannis baptistae, in cuius honore sanctique Iohannis evangelistae ecclesiam et sanctae Mariae dedicare proposuit, quae iam suae consummationi instantissimis operum studiis et artibus appropinquavit. Sed voti sui^c compos suscepto reliquiarum incomparabili thesauro remissius homo cepit quam deberet agere nec sicarios versutae nequitiae precavere et, quasi aliud quid ageret, dignam reverentiam non exhibere. Offendit ergo et, quanto honore et cautela celeste munus custodire debuerit, quod portabat, paterna disciplina correptus in ipso itinere est expertus. Nam hostiles insidiae non deerant, qui in capsula, qua reliquiae portabantur, Rufinum et Albinum³ latere indubitanter aestimarunt ideoque nacti occasionem beatae mercis gerulum apprehendunt, horrificis^d contumeliis supra pedes suos statuunt et spe vana delusi cum ingrato sibi thesauro abire permittunt. Sed Deus, qui iusto iudicio probationem istam intulit, digna gratia illatae temptationi occurrit, confusis hostibus ablata restituit et postea nivis profunditate famulum suum in ipso reditu fere prefocatum eripuit et magna prosperitate revocavit. Magna igitur reliquiae reverentia ab omni conventu laudibus ymnidicis, signis concrepantibus populorumque concentibus susceptae et in capsula argentea sunt inclusae. Sunt quidam, qui in natalitio vel decollatione eiusdem beati Iohannis prodigia quedam et miracula se frequenter in cella postea vidisse testantur. Sed ea silentio preterimus, quia de hiis testes idoneos non habemus.

Capitulum XLVII^m. De obitu Werenheri.

Porro evoluto vix duorum annorum spatio Werenherus monachus, de quo mentionem fecimus, beatae Paulinae filius, postquam bonum certamen certavit, fidem servavit, cursum consummavit, celesti gloria remunerandus hac vita decessit et corona iustitiae, quae divinis promissa est cultoribus, in aeternum victurus accepit. Corpus vero eius in medio ecclesiae humatum est, cuius decorem^e sicut vivens dilexerat, sic corporis sui sedem et mansionem in ea moriens meruerat. Erat autem probatae humilitatis, submissae devotionis, profusae caritatis, materni studii vel meriti, quantum in ipso erat, per omnia similis, ipsi priori Ædalrico in tanta dilectione constrictus et versa vice alter alteri, ut esset eis cor unum et anima una, ut putares esse David et^f Ionathan^f, si Saul persecutor esset in medio. Obiit autem IX. kalendas Ianuarii.

cf. 2. Tim. 4, 7.

cf. 2. Tim. 4, 8.

cf. Act. 4, 32.
cf. 1. Sam. 19.

Capitulum XLVIII^m. De obitu primi pastoris.

Sed ad litteram redeamus et quomodo vel in quantum locus idem sub eodem, de quo nobis sermo est, processerit vel profecerit paucis ostendamus. Itaque dominus abbas

a) longo c., corr. M. b) vigeti c. c) suo c., corr. M. d) honorif. c. e) decore c., corr. M. f) deest c., addidit M.

1) Cf. reg. Benedict. c. 64: *ordinatus abbas . . . sciat . . . sibi oportere prodesse magis quam praeesse.* versus auctoribus medii aevi notissimos: *Martiris Albini seu martiris ossa Rufini, Romae siquis habet, vertere cuncta potest.*

2) Sc. Loubam.

3) I. e. aurum argentumque; cf.

Gen. 18, 11. Gerungus iam provectae aetatis lenta^a quidem, sed diutina aegrotatione laborabat. Erat enim herniosus^b et, quia dormitationis suae diem appropinquare sentiebat, magis ac magis in Deum proficiebat, quia memoria iam emensae per retroacta vitae tempora ad observantiam artioris custodiae in mandatis divinis mentem eius per singulos dies urgebat. Verum inter ceteras claustralis disciplinae virtutes hoc erat eius consuetudinis, ut semper nocturnas 5 vigilias preveniret et custodes excitaret; quam consuetudinem, sicut multas alias^c, ita in naturam verterat, ut in eo negligentia non magnum locum inveniret, quia mater negligentiae oblivio ex morum eius vigilantia defecerat. Tertia igitur nocte, quae festivitatem sancti Nicolai subsecuta est, solito more custodes et signa matutina prevenit excitando; deinde dormitorium ascendit^d ibique ruptis intestinis defectum corporis incurrit, quo et mortuus 10 est. Levatus itaque a fratribus reportatus^e est et tribus diebus ea, quae patri migraturo necessaria videbantur, certatim a filiis suis impendebantur sicque^f sacramento vivificae communionis premunitus obdormivit¹ in Domino et appositus ad patres suos in ipsa ecclesia ante altare sancti Nicolai versus meridiem sepultus est. Prefuit autem eidem loco primus abbas annis XIII^{elm}.

1120.
Dec. 9/10.

Dec. 18.
Act. 7, 53.
cf. Dan. 13, 65.

15

Capitulum XLIX^m. De electione IIⁱ pastoris.

Igitur pastore suo fratres orbat, quem loco eius substituant, vigilantissima deliberatione inter se consilia terunt suoque ordini vel moribus personam competentem unanimi diligentia querunt, ne, si protractius vel remissius haec electio procederet, censura claustralis observantiae lentesceret, substantia monasterii magno labore contracta sine pastore 20 collapsa vel dispersa deficeret, quodque permaximum est, ne ipse locus alicuius usurpativae potentiae subiugandus pateret.

Capitulum L^m. Quantis modis locus tunc inpugnabatur.

cf. Matth.
7, 25.

Eo enim tempore [et^g] postea per annos aliquot ventus et flumina in domum Christi non parum impegerunt, fluctus et procellae diversarum undecunque perturbationum in 25 petram nostram illiserunt. Sed quia fide figebatur et spe, matronae nostrae Paulinae meritis defensabatur. Quassari domus nostra poterat, cadere non poterat. Erant quidam in Saxonia, qui se sine iure, sine ratione hereditaria dignitate privatos loci nostri causa causarentur et bonis vel prediis, quae sibi propinquitate generis obvenerant, exheredatos quererentur, cum domna Paulina nec filius eius ullam traditionem prediorum suorum 30 absque coheredum consensu facere vel possent vel debuerint, eorum videlicet prediorum, quae etiam ita in coheredes testamento transfusa sint^h, ut ab eis ad alienos nulla ratione vel sine iurisdictione transire potuerint. Cuius causae princeps videbatur Lambertus quidam consanguinitate domnae Paulinae propinquus, qui, postquam per se nichil in hoc inepto negotio profecit, ad obtinendum, quod intenderat, complices sibi multos promissis 35 aureis montibus³ conscivit, ut falsis inniteretur fautionibus, qui deficeret argumentis veracibus. Festinabat autem ante consecrationem ecclesiae quod intenderat perficere, ne vinculi banni ecclesiastici obnoxius teneretur, si post dedicatam cum suis appendiciis ecclesiam aliquid ab ipsa quasi iure proprietatis usurpare videretur. Igitur imperialem iustitiam in hac controversia¹ appellant, monasticam quietem tribunalibus iudiciis ventilant et ad 40 multa placita ipsum abbatem evocando quietem eius sepe perturbant ipsique nichil minus speranti magna vitae discrimina per dolos et insidias intentant. Verum licet nostri summum iudicem haberent defensorem, illi dolosae machinationis suae inverecundam libertatem, tamen nostra pars nobiliores quasque personas iustitiae fautores habere videbatur, quorum iudiciaria sententia baculis impiorum confractis^k est extensa malitiae retia penitus 45 dissoluta. Inter quos primos Thuringorum erat Ludewicus⁴ noster advocatus, qui tunc

cf. Es. 14, 5.
cf. Ier. 48, 17.

a) lente c. b) herniosius c. c) laudabiles add. N. de S. d) reasc. N. de S. e) in infirmitorium deport. N. de S.
f) sic quod c., corr. M. g) addidit M. h) sit c., corr. M. i) contrav. c. k) confracta c.

1) Cf. Necrol. Michelsberg. l. c. p. 310: XIX. kalendas Ianuarii. Gerungus abbas Pauline. 2) Nic. de Pers. III, 65. 3) Cf. Ter. Ph. I, 2, 18; 4) Saltator, comes Thuringiae, † 1123. 50
Siegen l. c. p. 299 Werenherum Lamberti patrum fuisse

et in posterum nostrae parti patrocinebatur, loci libertatem, statum et honorem omnibus modis amplectens. Predictus vero Lambertus videns conatus sui impetum iure gentium Deique iustitia labefactari, omissis ineptiarum suarum inceptis facti penituit, fratribus de errore suo satisfacit et tandem sapienter ab abbatis ratione vel consilio incantatus se
5 suaque Deo obtulit et accepta pro Christo tonsura in eodem loco seculo renuntiavit, quem ad tempus inpugnavit.

Premebat eo tempore totam^a regionem fames validissima¹. Sed licet hinc inde ad- 1120/21.
versariorum quassaretur adhuc locus noster incommodis, magis et magis succrevit^b abundantia rerum, multiplicatione fidelium se suaque Deo offerentium, structura aedificiorum.
10 Itaque fratres, ut prefati sumus, privatim et publice communicatis secundum Dei timorem consiliis iuxta vitae meritum et sapientiae doctrinam pastorem eligere festinant. Nec huic electioni studia partium officere, quae aut rara aut contempnenda fuere. Aderat huic negotio maturae gravitatis et sapientiae Waltherus abbas Salfeldensis ecclesiae², ad quem sic omnium fere spectabat sententia, sicut eius voluntas saniori^c omnium consilio³ vel
15 sententiae concordabat. Ac per hoc intentionis eorum cardo iste versabatur, ut pastori humanis rebus exempto potissimum ille succederet, qui viventis cooperator negotia monasticae dispensationis prius ipse solus quodammodo peregisset. Porro prior Odalricus, suae mediocritatis non ignarus modis omnibus huic pio fratrum proposito obluctatur⁴, vires suas huic sarcinae in pares reclamando causatur, postremo honoris, immo oneris
20 imponendi quasi excusatoriam causam ponit, quod sub iugo obedientiae⁵ monachum positum talis dignitatis officium sine consensu vel iussu sive permissu abbatis sui suscipere prorsus sit illicitum. Coartatus autem e duobus mordebatur vehementer interius, ex altero loci cf. Philip 1, 23.
desolationem, si fratribus non obediret, ex altero Hirsaugiensium offensionem, si acquiesceret, timens. Confortato tandem animo et fide constans in Deo suo pro honore vel
25 statu loci maluit ad tempus fratribus obediendo periclitari, quam sancta sanctorum, ut ita dicam, ab ignotis conculcari et ipsius loci libertatem in servitutem aliorum redigi vel iniusta dominatione opprimi. Rogatus igitur a fratribus, immo ardentissimae supplicationis vehementia coactus iugum Domini suscepit et electioni concordantissimae licet divini amoris intuitu magno tamen consensit tremore. Refertur ad episcopum Maguntinum⁶
30 huiusmodi electio, quae quidem sicut clementer suscipitur, sic clementius perficitur. Ipso enim abbate adhuc multum, si persistere deberet, hesitante et vinculum professionis suae fraternis et piis conatibus obtendente^d Maguntinus cum ceteris coëpiscopis suis, qui aderant⁷, episcopali autoritate precepit, paterna clementia premonuit, ut locum regendum susciperet, quem tam sui maturitas quam fraternus amor obtulisset. Constrictus itaque minis, pre-
35 cibus et preceptis abbas copiam reluctandi ultra non habuit, immo, si divinae ordinationi repugnare videretur, periculum officii sui se incursum pertimuit. Quapropter suscepta pastoralis cura obedivit. Porro metropolitanus annuentibus ei fratribus subditis, episcopis et abbatibus electum consecravit et data benedictione consecratum benigne remisit.

Capitulum LI^m. Commotio Hirsaugiensium.

40 Quibus auditis Hirsaugienses non necessitatem coactivam, sed excessum presumptivum in fratre suo metuentes introitum istum non aequo animo acceperunt et nullius personae potentia sui ordinis vel rigoris obliti litteris missis fratrem suum revocaverunt. Quo veniente piam eius intentionem quidem probant, sed quod sine licentia vel consensu conventus et abbatis introire presumpserit, improbant, utrobique fautores iustitiae, ceteris vide-
45 licet, ne idem forte presumant, exemplum cautelae prefigendo et post humilitatis satisfactionem fratrem suum legitime honorando. Ordinis supplemento victa^e caritatis gratia,

a) tota c., corr. M. b) succrevit et ab. c. c) seniori c., corr. M. d) obtendere c. e) vitta c.

1) Cf. Annal. Hildesh. (ed. Waitz) p. 56. 2) Qui helmi abbatis Hirsaug. II, 15. M. 5) Hirsaugiensi
abbas in bulla Honorii II. VI. kal. 1126 data memora-
tur. M. 3) Reg. Benedicti c. 54: *in abbatis ordi-*
natione illa semper consideretur ratio, ut hic con-
stituatur, quem sibi omnis concors congregatio . . .
saniori consilio elegerit. 4) Cf. constitutiones Wil-
helmi abbatis Hirsaug. II, 15. M. 6) Albertum (1110—1137).
erat, praestandae. M. 7) Frequenter eo tempore (a. 1121) Albertum archi-
episcopum in Saxonia synodos egisse Frutolfus monachus
(SS. IV, 236) affirmat.

quam invitus et nolens incurrerat, offensione, remittitur ad susceptam sedem cum omnium fratrum suorum consensu et dilectione. Quia enim amore Christi ductus statum et honorem cellae beatae Paulinae attendendo modicum impegit, Christo propitiante offensacula cuncta suscepto honori obviantia vincere meruit. Proinde iam prescriptis abbas absolutus nexibus, quantum sui ordinis cursu vel fructu profecerit, quo studio, quo fervore
 cf. Ps. 111, 9. decorem domus Dei, quam inpigre dilexerit, statum et profectum claustrum sui prosecutus sit, loqui supersedendum putamus propter hoc, quod scriptum est: 'Lauda post vitam, magnifica post consummationem' et: 'Omnis laus in fine canitur, finis equidem libra quaedam meriti est'. Ex fine enim viae preteritae cursus et ordo metitur et ex hoc perfecte
 cf. Ion. 4, 11. examinatur, quod de profectu cuiuslibet loqui concedatur, ubi dextrae vel sinistrae dinoscentia
 10 quaedam insinuatur. Verum idem abbas, dum prefuit, quomodo temporibus suis vel in quantum locus ipse prediis dilatatus vel ditatus sit, quid reges, quid principes vel ad eundem locum conversi quique sua traditione sanctae Mariae obtulerint^a, quanta ipse abbas suorum et aliorum consilio vel auxilio prope vel remote posita ad honorem Dei comparaverit, quae etiam concambio rationabiliter conventus consensu mutaverit, scribere
 15 alterius temporis et operis est. Nunc vero finem suscepti operis videamus.

Capitulum LII^m. Translatio corporis beatae Paulinae.

Peracto autem multo tempore, postquam loco predictus abbas prefectus est, visum est ei ceterisque senioribus suis, ut corpus beatae matronae eorum Paulinae transferretur et loco altiore vel sanctiore locaretur, quatenus maternae sanctitati vel merito filiorum
 20 devotio conveniret et, quae fuit causa susceptae structurae, quietem sui corporis susciperet
 1122 in ea loco digniore. Igitur anno dormitionis suae XVI° finitis matutinalibus solemniis ipse abbas et ceteri eius ad huiusmodi officium ministri albis induti cum candelis, cruce, thuribulo subsequente conventu ad sepulchrum eius procedunt^b, tumultum aperiunt et cuncti, qui aderant, beatae Paulinae sanctitatis et meriti testimonium manifeste viderunt.
 25 Nam ablata tumba et ossibus sacris denudatis in fronte capitis eius quasi prefulgidum crucis insigne tralucebat et mentes intuentium in stuporem aliquantulum convertibat^c. Oculis quidem videntium de profunda terrae fossura splendor ille crucis apparuit, nullus tamen alteri, quid videret, ad presens insinuavit. Levatis ergo cum magna reverentia sacris reliquiis cum psalmis et ymnis commemorationem eius animae fecerunt et sic eas
 30 inter altare principale et sancti Benedicti¹ honorifice collocaverunt. Porro missarum solemniis rite pro anima ipsius concelebratis retulit alter alteri, quod in sepulchro viderat, et conventa per se cunctorum testimonio experientia visi splendoris confirmabat, quod ex cruce Christi, quam olim in verecunda fronte gerebat, gloriam aeternitatis adepta est, dicens
 Gal. 6, 14. olim cum Paulo: 'Michi autem absit gloriari nisi in cruce domini nostri Iesu Christi'. Et
 2. Thm. 2, 12. idem: 'Si compatimur, et corregebimur'.

Capitulum LIII^m. De dedicatione ipsius ecclesiae.

Denique tempus iam instabat ecclesiae dedicandae, ad cuius dedicationem episcopi vocantur Maguntinensis², Halberstatensis³, Zciczensis⁴, preterea abbates V et de principibus primis Thuringorum, inter quos Ludewicus⁵ maximus eorum, Wilhelmus comes palatinus⁶,
 40 Sizo comes⁷ multique curiales de comprovincialibus, multitudo copiosa utriusque sexus, quatenus probabilium personarum presentia vel auctoritate roboraretur, quod in rudi et novella adhuc ecclesia votorum primitiis et ecclesiasticis sanctionibus Christo dicaretur, et in posterum accresceret ad ipsius ecclesiae stabilitatem, augmentum et munimentum, quod ex multitudine idoneorum testium votivae dedicationis quoddam prefigeret ratum testa-
 45 mentum. Providerat autem abbatis, suorum et coadiutorum industria, ut quibusque

a) obtulerunt c. b) procedit c., corr. M. c) converterat c., corr. M.

1) Quo loco anno 1804 facta inquisitione arca lapidea bertus I.' (1110—1137). 3) Otto (1123—1135).
 cum hominis parvae staturae ossibus, reliquiis fortasse 4) Udo (1125—1148). 5) I. comes Thuringiae
 beatae Paulinae, reperta denuoque humata est. Cf. (1123—1140). 6) 1129—1140. 7) de Schwarz-
 Hesse, 'Gesch. des Kl. Paulinzelle' p. 32. M. 2) Adal- burg (1115—1160).
 50

eminenter personis, sicut episcopis et aliis, singulae mansiunculae pararentur, ex quibus omnia corporali indigentiae necessaria officiosissima administratione susceptis in Christo hospitibus preberentur. Peracta igitur legitima templi consecratione et cunctis ad monasterium pertinentibus et ad utilitatem Deo servientium sive presentium sive futurorum¹ inibi provisus episcopali banno munitis omnes redierunt in sua, gratias in commune Christo referentes, qui sanctis meritis sanctissimae Paulinae locum suo ministerio dedicatum suae gratiae evidentia adeo insignivit, ut pompis seculi renuntiantes refugium illic inveniant, peccatis naufragi portum indulgentiae reperiant et, quotquot aeternae salutis intuitu locum illum fide et devotione frequentaverint, beatae matronae interventu divinae gratiae presentiam expurgatae conscientiae experimento sentiant. Eius enim merito locus ipse magis promotus est quam censu; magis promovit eum ex hoc mundo migrando, quam in hoc mundo manendo, quia, dum in hoc corpore mansit, pro statu loci dedit quidem quod habuit, mutatione vero vitae eum, ad quem perrexit, Iesum Christum defensorem et advocatum loci ipsius sancti meriti penso conduxit. Equidem milibus argenti iustitia prefertur, quae, sicut suadet mentes rationales a mutabilibus erigi, sic erectas gratia figit inmutabili, in altero Dei imaginem vel similitudinem virtutum lima reformans, in altero reformatam incommutabili luci creatoris coadunans. Vere mirabilis ordo divinae sapientiae, qui principes aeternalis curiae fecit in celis, qui in hoc mundo videntur obprobrium et despectio superbis, ut in eis tunc humilitatis fructus ad aeternitatis gloriam proveniat, cum gloria temporalis superbis solam ruinam et penam iustitiae censura conducit, quos fallebat.

cf. Matth.
19, 20.

Capitulum LIV^m. Qualiter ab aeterna morte quidam sanctae Paulinae fratruelis sanctis eius meritis liberatus sit.

Quia superius paucis prelibatum est, quid erga famulam suam beatam Paulinam divina bonitas effecerit, qualiter in hoc corpore degentem virtutum incrementis auxerit, restat nunc ostendere, quomodo vivax in Christo eius meritum post obitum claruerit. Quid enim in superna patria, ad quam indefectivo fervore suspirabat, possideat, meritorum eius splendor, qui nostris effulsit temporibus, satis declarat. Ex quo, quia multos ad devotionis gratiam contigit excitari, intuitu divinae laudis necessarium est pretaxatis alligari. Equidem gloriae Christi crescit ad cumulum, quicquid aedificationis et utilitatis confertur in proximum. Quidam beatae Paulinae fratruelis Henricus nomine semper ab adolescentia divinis obvis legibus, cursum christianae disciplinae neglexit seque divinae religioni moribus contrarium et iam iura naturae^a vitiis excedendo monstravit. Vitiorum enim barbarie distractus, indisciplinato excursu preceps ferebatur et laxatis adolescentiae frenis in diversa crimina nullo retrahente raptabatur. Fornicator et homicida moribus perversis silvas gentium intraverat et bestiales animos quosdam occidendo, alios vel pedibus abscisis vel oculis effossis obtruncando, diverso modo suis obversis conatibus vel vexando vel perimendo in se intriverat. Quid multa? Tandem legis prevaricatorem^b gravi morbo correptum ultio divina prosternit et intercluso vitali spiraculo ad vitae extremum usque perducit. Ex inmanitate igitur preteritorum excessuum homo penis obnoxius urgetur ad exitum, nichil aliud rebus desperatis exspectans quam dignum turbatae conscientiae mortis iudicium. Assunt hic principatus et potestates tenebrarum harum, chorus infaustus spiritualium nequitiarum, exercitus videlicet demonum, exactione tremenda requirens depositum, quo reum reatu sibi convinxerant, velut inextricabili nexu vitiorum. Denique licet anima reluctante de corpore rapitur, Dei iudicio hostibus ad tempus traditur et vallatur, depressusque ultra, quam credi potest, angustiis locis penalibus destinatur. Hic simul omnia, quae a primeva aetate mente, lingua vel actu gesserat in corpore, sub oculis captivi coacerantur: homicidia, adulteria, fornicationes, obtruncationes hominum, virus odiorum ceteraque fidei contraria teterrimis hostibus accusantibus replicantur et furibunda victoria tormentorum futurorum fiunt tandem horridi testes, qui prius blandi fuerant criminum incentores.

cf. Eph. 6, 12.

50 a) natura c., corr. M. b) prevaritatorem c., corr. M.

1) Haec verba necnon antecedentium fortasse et sequentium partem Sigeboto ex ipso consecrationis instrumento vel ex bulla Paschalis II. papae hodie deperditis hausisse videtur.

Sed Christi ancilla Paulina miserandi iacturam miserata captivati cognati Mariam, matrem unicam Domini, precibus pulsat, vitam iam pereuntis impetrat, districti iudicis frameam avertit a dampnato fretaque Christi presidio hostium milibus occurrit, gradum properantium figit et quasi mente commota: 'Quis', inquit, 'o hostes nequitiarum, ministri tam nobilis predae^a, id est imaginis Dei sacra insigniti cruce, vobis hoc ius obtulit, ut vestro ausu 5 temerario usurpetis et aliena vestro iuri lege perversa mancipetis? Quis, inquam, Christi fonte celesti regno consignatum in sortem vestram cedere permisit, quem etiam crux sancta redemit, cuius crucis victoria regni vestri terminos per totum mundum prius dilatati adeo coartavit, ut nec vobis potestas in eo manendi ulla supersit? Qua presumptione putatis consortem vestrae penae fieri, qui, licet servus esset peccati, sanctae virginis Mariae, 10 matris Dei, obtentu servus factus est domini nostri Iesu Christi? Nec compar erit vobis in suppliciis aeternis, qui fidei signaculo veniaeque precatu et obtentu vobis erit dissimilis. Camino piceae flammae vos constat deputatos, quia vos arbiter aequus perpetuo novit induratos et gratiam exclusit a vobis indulgentiae [ulturus^b] in humanum genus odium semper furentis malitiae vestrae.' Hiis acceptis gravi strepitu corona malignantium con- 15 crepuit asserens iusti iudicis examen salute^c tanti peccatoris infirmari, si constiterit ulla ratione sententiam debitae mortis clementia permutari vel ad momentum relaxari reum ad summa, qui semper lubrica morum vertigine ferebatur ad ima. 'Quia', inquit, 'deposito mortis sontem nobis colligavimus; par pena concludat, quos rebellionis non inpar culpa divinae frameae^d oblatos puniendos accusat. Aeternis ignibus nobiscum cruciabitur, 20 qui nulla reatus sui penitentia purgatus invenitur.' Ad hec Christi famula: 'Non', inquit, 'ut vos estimatis ad eripiendum istum, quem tenetis, sola processi, sed auxilio Dei genitricis adiuta et missa veni predam excutere, cuius penae magis incumbitis instinctu malitiae quam ratione iustitiae.' Hiis dictis globo furentis malitiae signum sanctae crucis intentat et cognato erepto hostium infinitam multitudinem proturbat exsufflando. Itaque preda 25 sublata tanto strepitu et tumultu impietatis chorus ex sui confusione visus est concitari, ut celum et terram suo loco moveri, elementa cuncta concuti, immo omnem creaturam in profundum ruere crederes vel permutari. Materna igitur exhortatione ad emendationem morum liberatus homo provocatus ad superos redit, coram positus, quod viderat, digerit et resumpta corporis valentia Cicensem episcopum¹ petit eique modum et ordinem visio- 30 nis, molestae captivitatis testimonia, tortorum instanter accusantium recensita mala diversorum errorum presidium sacrae amitae occurrentis et restitutionem iam fere pereuntis iuxta omnia, quae viderat, exponit. Presul, ut audivit talia, visioni quidem tantae in laude Domini congratulatur et, ut locum devote frequentet, unde salus ei tanta provenisse cognoscitur, exhortatur. Et adiecit: 'Ecce', inquit, 'sanus factus es, iam noli peccare, ne 35 deterius tibi aliquid contingat, ne fiant novissima tua peiora prioribus.' Qui ad cellam nostram veniens tanto gemitu, lacrimis et suspiriis quod viderat protestatur, ut, si lingua taceret, gestae rei fidem darent. Commissa igitur confitetur, veniam precatur, emendationem vitae morumque promittit, spem recuperandae salutis a patribus accepit et tandem suscepta benedictione letus ad propria rediit. Nullus igitur sanctae Mariae professus de 40 meritis sanctae matronae suae diffidat, nullus de patrociniis beatae Paulinae desperet, quia, si eius obtentu mater Domini Maria respexit alienos, quanto magis abdicantes se, sua et suos sibi que servientes et filio eius, qui in trinitate perfecta vivit etc.

EXPLICIT VITA BEATAE PAULINAE, VIDUAE PROPE ERFFORDIAM,
IN CELLA, QUAM CONSTRUXERAT, SEPULTAE.

45

a) pride c. b) deest c., suppl. c) saluti c., corr. M. d) frameae et obl. c., corr. M.

1) Udonem? v. supra p. 936, 4.

Agg. 2, 7.

cf. Ioh. 5, 14.

cf. 2. Petri
2, 20.

FVNDATIO ECCLESIAE HILDENSEMENSIS.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

Libellus pretiosissimus de variis ecclesiae maioris Hildesheimensis fati saec. XI. exeunte paulo post mortem Hezilonis episcopi († 1079. Aug. 5) a quodam ecclesiae principalis canonico compositus esse videtur, qui tempora Hezilonis¹ et, ni fallor, iam Thietmari² (a. 1038—1044) episcoporum ipse vidit; postea brevis continuatio de Udone, Bartholdo, Bernhardo episcopis (a. 1079—1153), addita est, quae, si superstite Bernhardo, paulo post a. 1133. exarata est (quod fieri potuisse negari non potest), certe uno loco post a. 1259. interpolata est³. Ne ea quidem, quae de initiis episcopatus hic traduntur, ideo spernenda esse videntur, quod mira quaedam verae rerum narrationi intermixta sunt, sed rectam rerum notitiam his inesse ex diligentissima fontium historicorum omnis generis inquisitione a viris doctis nostris temporibus instituta in dies melius enitescit. Cf. imprimis E. Müller, 'Das Königsurkunden-Verzeichnis des Bistums Hildesheim', 'Archiv für Urkundenforschung' II, 491 sqq.; Rettberg, 'Kirchengesch. Deutschlands' I, 465 ff. Hauck, 'Kirchengeschichte Deutschlands' II, 413, n. 2 et p. 675, n. 5 (ed. 3. p. 696, n. 3) foundationem nostram neglexit, sed de primis episcopis rectum iudicium tulit.

Libellus noster saeculo XII. et ab Annalista Saxone qui dicitur et in Annalibus Palidensibus adhibitus est. Et Palidenses quidem nihil nisi duas breves de Karolo Magno et Ludowico Pio notitias, quae ad initia episcopatus Hildesheimensis respiciunt, ad a. 814. et 817. desumpserunt⁴; Annalista Saxo plurima deinceps verbotenus expilavit⁵, unde, quae maxime scitu digna essent, viris litteratis iam diu praesto fuerunt:

ad a. 815. Ut autem ad superiora parumper redeam, Karolus Magnus inperator, postquam diu infrenem et Christiani nominis tunc immunem Saxoniam — cis Leinam positarum. Sacellum autem Hildinisheimense — tercio Ebbone, prius Remense archiepiscopo, post Hildinisheimensi episcopo (infra p. 941, l. 11 — p. 942, l. 20; p. 943, l. 5 — l. 12—13);

ad a. 847. Eppone, primum Remensi archiepiscopo deinde Hildinisheimense episcopo, defuncto, Altfridus quartus ordinatur episcopus. Qui instructus sacerdotem et ecclesiam — clericorum, si qui digni videbantur, consecrationes (infra p. 943, l. 12 — l. 26);

ad a. 852. Idem ecclesiasticus presul — firmi sed arti edifici construxit (infra p. 943, l. 26 — p. 944, l. 11);

a. 1044. Hactenus Hildenesheimensis clerus tam districta religione — Sed nondum finito opere auctor operis decessit (infra p. 944, l. 23 — p. 945, l. 24);

a. 1079. Hetilo Hildinisheimensis episcopus, perpolitus apud (sic) tribus suis monasteriis (cf. infra p. 946, l. 13).

Libellus ipse a solis Hildesheimensis patriae auctoribus inde a saeculo XVI. saepius transcriptus vel adhibitus est; a. demum 1837. H. A. Lüntzel pauca de ecclesiis Aulicensi archidiaconatui addictis publici iuris fecit (infra p. 942, l. 17 — p. 943, l. 4, ubi variam lectionem sub signo 'L.' enotavimus)⁶, codicem miscellaneum, ubi plura de monasterio S. Godehardi

1) Infra p. 946, l. 9 sq.

2) Infra p. 943, l. 13 sq.

'Die ältere Diözese Hildesheim', Hildesh. 1837, p. 343 sq.,

3) Infra p. 946, l. 18 sq.

4) SS. XVI, 58.

5) SS.

cf. p. 186, n. 27 et eiusdem 'Geschichte der Diözese u.

VI, 570 sq. 575. 576. 686 sq. 717.

6) H. A. Lüntzel,

Stadt Hildesheim' I, Hildesh. 1858, p. 411.

saeculo XVII. collecta erant, secutus, qui titulum praemisit: Sequitur fundatio eccl. Hildensem. ex membranaceo codice bibliothecae S. Godehardi per D. Doctorem Conradum Iordanum ex eodem (in editione anni 1858. pro ex eodem legitur sec. XVII.) descripta (= L).

Integrum libellum a. 1897. A. Bertram locupletissimo commentario et versione Germanica adiectis ex codicibus subnotatis edidit¹, quos codice autographo vel si quae erant vetustioribus exemplaribus deperditis nos quoque, qui eos ipsi Berolinum benigne transmissos denuo contulimus, sequi oportuit.

Codices qui innotuerunt sunt hi:

1) *Codex Hannoveranus bibl. regiae XXI. 1254* (apud Bertram signatus 'D'), chartaceus, saec. XVII. exeunte (post a. 1684) scriptus, de quo cf. Bodemann, 'Die Hss. der k. öff. Bibl. zu Hannover' 1867, p. 259sq. Continentur inter alia p. 1—449: Beschreibung der Uhralten Stadt Hildesheimb an- und Herkommen ex Msc. in scriniis D. Conrad Iordani reperto (—1684), p. 497: *Catalogus Abbatum S. Godhardi* (1136—1565), p. 505—514: Sequitur fundatio Ecclesiae Hildensemensis ex membranaceo Codice Bibliothecae S. Godehardi, ubi in margine superiore quaedam ex parte evanida adpersa sunt: Hoc diploma inveni in Mscriptis D. Iordani, ibidem pro fundatione Hild. dioeceseos venditum. Tantum vero abest, ut hoc credam, ut potius

2) *Codex Hildesheimensis bibl. Beverin. 141a* (apud Bertram signatus 'A'), chartaceus in 4°, paginarum 276, qui inscribitur (minio): Chronica des Stiffts Hildesheim samt vielen denckwürdigen Geschichten gantz ordentlich zusammen gesucht von D. A. B.² Im Jahr 1662. Geschrieben und abcopijret von mir I. B. Steding anno 1716. mense Iunio. P. 1: Prolegomena in Chronica Hildesheimensia. P. 15 (minio): Sequitur Fundatio Ecclesiae Hildesimensis ex membranario codice Bibliothecae S. Godehardi, quae p. 16—22 occupat. P. 22 (minio): Vorrede über die Beschreibung der Bischöffe Leben des Stiffts Hildeßheim, quae Chronica usque ad p. 218 et a. 1665. perducta est. P. 219—230 med. alia manu scriptae esse videntur.

3) *Codex Hildesheimensis bibl. Beverin. 122*, chartaceus in fol., saec. XVIII., ut Bertram (qui codicem 'C' signavit) asserit ab Engelhardo Hoff pastore in Ruthe, scriptus. Fol. 1—10 excissa moderna manu saec. XIX. restituta sunt. F. 94: Aucthor huius operis obiit Anno 1574. d. 9. Ianu. aetatis 81³. Sequitur fundatio Ecclesiae Hildesemensis ex membraneo codice Bibliothecae. Fundatio in f. 96^v ex. in verbis imperfectam reliquit (infra p. 946, l. 14) desinit. F. 97: Ex his praecedentibus et subsequentibus facillime colliget lector, quam inique et impie infestet religio et haeresis Lutherana et Calviniana huic piissimae intentioni et fundationi, ut non destiterit, necdum desistat, nec desistet structuram hujus et Ecclesiae Hildesim. imo nec totam dioecesem⁴ funditus evertere et suae potestati subicere.

3a) *Codex Hildesheimensis bibl. Beverin. 163*, chartaceus in fol., saec. XVIII. (non ante a. 1738) scriptus, paginarum 296, quarum p. 259—296 vacuae sunt, in dorso tegumenti inscriptus Annales Hildens. ab anno 1501 (a Bertram signatus 'B'). P. 96: Auctor huius operis obiit Anno 1574. d. 9. Ianuarii aetatis 81. P. 97: Sequitur Fundatio Ecclesiae Hildesemensis ex Membraneo Codice Bibliothecae (minio). Fundatio finit p. 99 in verbis imperfectam reliquit (infra p. 946, l. 14), in qua multa erasa et alio atramento correctae sunt. Codex 3a ex 3 transscriptus est, correctus plerumque arbitrarie, nisi quod interdum alius codex adhibitus esse videtur (= 3a¹).

4) *Codex Hildesheimensis bibl. Beverin. 'Abt. C' nr. 40*, apographum saec. XVIII., quod Bertram a v. d. Kratz⁵ scriptum esse dicit, foliorum 7 (a Bertram signatus 'E'). In tegumento: Fundatio Ecclesiae Hildesiensis ex membraneo cod. Bibliothecae S. Godehardi. F. 1: No. I. Sequitur fundatio Ecclesiae Hildesiensis ex membranaceo codice Bibliothecae S. Godhardi. Nach einer im siebenzehnten Jahrhundert von dem Original-Documente entnommenen Abschrift, welche in der früheren Klosterbibliothek zu St. Michael aufbewahrt wurde.

1) A. Bertram, 'Hildesheims Domgruft u. die Fundatio Ecclesie Hildensemensis', Hildesh. 1898. Cf. eiusdem 'Gesch. des Bistums Hildesheim' I, Hildesh. 1899; A. Zeller, 'Die roman. Baudenkmäler v. Hildesheim', Berlin 1907; idem, 'Kunstdenkm. d. Prov. Hannover' II, 4 (1911)

p. 1sq. 30sq. 2) Additur: Andreas Behrens Medicus Hild. est auctor hujus libri etc. 3) Additur moderna manu: Iohannes Oldekop Decanus S. Crucis Hildesii.

4) Corr. eadem manu ex totius dioeceseos. 5) Qui

librum 'Der Dom zu Hildesheim', Hildesh. 1840, composuit.

Codices 1—4 ad eundem veterem monasterii S. Godehardi codicem redire patet. Qui cum litteris et compendiis saec. XI/XII. usitatis scriptus esset, quae a librariis non bene intellegebantur, textus non semel pessime adeo corruptus est, ut, quid potissimum eligas, dubius haereas. Et sunt, quae, ut codices 1—4 omnes non ex ipso vetere codice sed ex uno eodemque recentioris aevi exemplari descriptos statuamus, suadere possint, neque tamen id pro certo affirmaverim. Sed utut res se habet, cum Annalistae Saxoni (= AS.) textum minus corruptum praesto fuisse iam eluceat, ex eo hic illic vera auctoris verba restitui possunt, quamquam, ne nimis huic indulgeamus, cavendum est, quia Annalista interdum pro libitu voces mutavit¹ vel mutare potuit. Capita in codicibus non numerantur neque ubique pariter distinguuntur.

10

A. Hofmeister.

1. Imperator Karolus illius nominis secundus, primi Karoli nepos, secundi^a autem Pipini filius, agnomine quidem Magnus, postquam diu^b infrenem^c et christiani nominis tunc immunem Saxoniam, longo tandem mollitam^d bello, fidei catholicae impressit sigillo, inter cetera Saxoniae loca, quae episcopalibus sublimanda sedibus decrevit, villam Aulicam ab insigniente eundem locum regis aula appellatam^e et, ubi Sala, parvus fluvius, sed piscosus, nobiliorum^f matri esocum Lainae^g influit, sitam sede episcopatus iudicavit dignam, tum propter delicatam ipsius^h loci amenitatem, tum propter confluentem negotiandi commoditatem, quippe cum naves Fresiaeⁱ de Wisera per Haleram, dehinc per Lainam^k ascendentes^l locum eundem locupletare, publicus etiam^m usitatissimusqueⁿ viarum transitus celeberrimum possent reddere. Quo decreto Karolus Aulicensis ecclesiae primam fundamenti petram ipse ponens eandem ecclesiam quasi primitias Saxoniae etⁿ desudati^o Christo^p triumphi^q titulum fundato^r supra petram^s, qui^t Christus^u est^v, celi clavigero^w dedicavit. Et subsequenter morato ibidem pio imperatore ad primam usque cementarii^x staturam murus eiusdem surrexit ecclesiae. Karolo autem, quo advixit, a^y promovenda ordinandaque in episcopatus^z tam hac quam et aliis quibusdam, quas construxit, Saxoniae ecclesiis impedito, et ex negotiis^{aa} bellorum et penuria prediorum, Aulicensis ecclesia^{ab} per directos prefectosque sibi a^{ac} suo constructore sacerdotes, qui^{ad} Saxoniam tunc solidioris minime cibi capacem lacte ecclesiastico nutrierant^{ae}, per hos^{af}, inquam, gubernata adiacenti provinciae erat et ecclesiasticae legis magistra^{ag} et christianae religionis evidens forma, loco, quem nunc Hildensemensis^{ah} illustrat ecclesia, informem adhuc situm passo, domesticis paludibus obducto, silvis horrido, venatui tantum apto. Karolo autem eundem^{ai} regni^{aj}, 814. quem^{ak} et vitae, finem sortito Lodwicus^{al} tam paternae religionis, quam potestatis^{am} heres, cum totus esset in promovendo Aulicensem ecclesiam^{an} in caput et arcem^{ao} episcopatus, et^{ap} cum haec^{aq} disponendi gratia eundem locum frequentius incolet^{ar}, contigit eum^{as} transita^{at} Laina^{au} venandi affectu^{av} in loco, quem^{aw} nunc Hildensemensis^{ax} occupat ecclesia^{ay},

a) secundi — filius (l. 10—11) om. 3; secundus a Pipino filius 4. b) diu om. 3. c) impenem 1. d) molitam 3. e) appellatum 3; corr. -tam 3a¹. f) nobiliorum matri esocum om. 3. AS. g) ita 1. 2; Laynae 4; Leinae 3. AS. h) loci ipsius 3. i) Frisiae 3. 4. k) ita 1. 2; Laynam 4; Leinam 3. AS; per Haleram dehinc om. AS. l) ita AS; et 1—4, corr. etiam 3a¹. m) ita 1. AS; -que om. 2—4, suppl. 3a¹. n) ita 4. AS; q. desudanti Epō triumphi et desudati x¹ triumphi 1; et desudati episcopo triumphi 2; et desudati triumphi. Christi 3. o) fundat^o 1; fundatam 4. p) petram bis 1. q) qui mut. quae 3a¹; quae 4. AS. r) Xste 2. s) cementarii 1; coemeterii 2. t) ad 1—4. AS (ubi sequuntur promovendas ordinandasque in ep. et hanc et alias quas constr. ecclesias), corr. a 3a¹. u) Episcopatum 1. v) negotio 3. w) ecclesiae 3; praeced. interim AS. x) a om. 1—4; a suo conditore AS. y) ita AS; qui aut 1; aut qui 2. 4; aut 3. corr. qui 3a¹. z) ita 2. 3; imbuerant 1 (superscr. nutrierant). 4. AS. z') hoc 1. aa) minst., superscr. magistra 1. b) Hildensem 1—4, corr. -mensis 3a¹; Hildinisheimensis AS. c) tandem 4. d) regni — heres (l. 31—32) om. 1. e) quam 3, delet. 3a¹. f) Loduicus 4; Ludovicus 2; Ludowicus 3; Lodowicus AS. g) ita AS, A. Pal.; pietatis 2—4 (cf. n. d). h) Ecce 1. i) ita 4. AS; in capite et area (arie 1) 1—3, corr. in caput et arcem 3a¹. k) ita 4. AS; q 1; qui 2; q (incertum utrum et an qui) 3; intentus et e corr. in loco raso et supra lin. 3a¹. l) ita 4. AS; hoc potestatis 1; horum 2; hor. 3, corr. hoc 3a¹. m) incolet^r 1. n) cum 1; distingu non potest 3. o) transitu 2. p) ita 2; Layna 1. 4; Leina 3. AS. q) affectum 1 (corr. -tu). AS. r) ita 4. AS; qui 1—3 (corr. quem 3a¹). s) Hyldn 1; Hil 2; Hildesim(?), -m(?) e corr. 3; Hildesimensis, -mensis in loco raso et infra lin. corr. 3a¹; Hildinisheimensis AS. t) ecclesiam 3, corr. -sia 3a¹.

1) Cf. ex. gr. infra p. 945, l. 12 (et n. h) et SS. VI, 686, l. 27 sqq. Quae semper fere omisimus. 2) Cf. H. Wilckens, 'Hans. Geschichtsblätter' 1908, p. 321 sq., H. A. Poelman, 'Geschied. van den handel van Noord-Nederland gedur. het Meroving. en Karoling. tijdperk', 's Graven-

hage 1908, p. 78 sq., qui hunc locum ex Annalista Saxone laudaverunt; 'Hist. Zeitschr.' 120, p. 113. 3) 1. Cor. 10, 4; cf. Matth. 7, 24 sq. 4) Petro apostolo. 5) Cf. Hebr. 5, 12: et facti estis quibus lacte opus sit, non solido cibo.

tentorium fixisse ibique allatis regiae capellae reliquiis missas audivisse. Erant autem ex Dei providentia eadem^a reliquiae sanctae^b Dei genitricis Mariae¹. Imperatore dehinc Aulicam regresso, ibidem^c iterum missarum solempnia audituro capellarius^d reliquiarum^e patrocinia^e altari impositurus demum recoluit se oblitum ea^f dimisisse^g, ubi missa celebrata est^h pridie. Revertitur sollicitudinis stimulo concitatus invenitque eas, ubi etⁱ suspenderat, in ramo scilicet arboris purissimum fontem obumbrantis. Approperat hilaris, et, o stupenda Dei magnalia²! o divinae dispensationis^k abyssus multa³! quas^m levi manu suspenderat, nullo conamine auferre poterat. Revertitur imperatori mira dicturus. Ille avidus audita experiri, festinusⁿ multis stipatus venit, reliquias cui semel inhiserant arbori^o nolle moveri sensit^p.⁴ Instructus^q igitur hoc^r nutus esse^s divini, sacellum ibidem¹⁰ Dei^t acceleravit^u genitrici, altari eundem locum obtinente, quem et suspensae reliquiae ostenderant. Locum igitur hunc novitate miraculi illustratum, hunc^v tantopere Dei genitrici placuisse probatum, imperator toto affectu anticeps promovere aggressus principalem episcopi^w cathedram, quam prius apud Aulicensem ecclesiam a patre suo fundatam et a se tantopere^x celebratam principis apostolorum honori attribuire decrevit, sacello Dei¹⁵ 815? genitricis concessit eique^y probatae religionis Guntharium^z primum episcopum prefecit⁵.

2. Sic Hildensemensi^a ecclesia episcopalem principatum obtinente, sic principe apostolorum Dei genitrici^b conditoris^c locum dante obtinuit Aulicensis ecclesia, ut esset mater et filia, filia videlicet episcopalis^d ecclesiae, mater vero quarundam ecclesiarum ultra, omnium autem secum cis Lainam^{e,6} positarum. Habuitque id iuris in omnes eccle-²⁰ sias cis Lainam^f positas, quod^g matri^h et baptismali ecclesiae decreta canonum concedunt in subiectas scilicet capellas⁷. Sed postquam illiteratiⁱ homines spiritualia gratis^k dona vendere et versutiam diaboli ceperunt sibi in lucrum vertere, et quae ille^l semina- verat, ipsi metendo^m aggregare, tunc demum filiae se ab unitate materni corporis separa- verantⁿ, tunc sibi maternum ius usurparant^o, tunc Aulicensis ecclesiae sacerdotibus in die²⁵ belli pro domo Israel [murum]^p non opponentibus⁸ et factioni^q adversariorum male cedenti- bus, ecclesiae Eildagensis, Aldendorpensis^r, Walenhusensis matres vocari presumpserant^s et ius baptismalium ecclesiarum, quod prius ex Aulicensis ecclesiae affectu et gratia eis^t pro tempore attributum est, insolenti presumptione quasi proprium rapuerant^u. Habuit autem^v usque ad^w Thiemarum^x quintum decimum nostrae ecclesiae episcopum⁹ Malerthen, et³⁰ Högersen^{y,10}, in eadem villa; sed ille^z sine omni concambio, quod lex canonum pro-

a) eed. 1. b) ita AS.; sanctae om. 1—4. c) ibique tunc (pro ibidem iterum) AS. d) Capellanus 4. e) reliquias, superscr. rum et suppl. patrocinia 1; reliquias AS. f) eas 4. AS.; ea mut. eas 3a¹. g) demisisse 3. h) et 2. i) ita 1. 2. AS.; et om. 3. 4. k) dispensationis mut. dispositionis 3a¹; dispositionis AS. l) multa om. 2. m) praeced. et 1—4; et eras. 3a¹, om. AS. n) festinans 2; acceleratissime AS. o) arbori om. 1. 2. AS. (de loco cui semel inhes. AS.).³⁵ p) sentit 3. q) ita AS.; instructus 1—4, corr. instructus 3a¹. r) ita AS.; h. 1. 2; hi et 3. 4, corr. hoc esse 3a¹. s) esse om. 3. 4. t) Dei om. 3. u) accelerant 4. v) hunc om. 2. 4. w) episcopi 3. x) ita 2. AS.; tanto opere 1. 3. 4. y) atque 3, corr. eique 3a¹. z) Guntharium 4. AS. a) ita 1; Hildensemense 4; Hildesheimensi 2; Hildesemensi 3; Hildinisheimensi AS. b) genitrici 1. 2; Genitricis 3. c) redemptorisque sui add. AS. d) principalis, eadem manu eodemque atramento superscr. Episcopalis 1. e) ita 2; Laynam 1. 4; Leinam 3. AS.; Leynam L.⁴⁰ f) ita 2; Laynam 1. 4; Leinam 3. g) qd' 1; qd 3; qmdm 2. h) ita 4; mater 1—3, corr. -ri 3a¹; mater (matri) L., ubi Habuitque — positas desunt. i) illi maleferati, primo corr. maleferiati, quo deleta superscr. terati 2. k) dona gratis 3. L. l) alius vel alii proponit Bertram. m) metend 1. n) ita 1—3 (seper. 1); separaverunt 4. L., e corr. 3a¹. o) ita 2; usurpaverant 1; usurparunt 3. 4. L. p) murum om. 1—4. L. q) fcom 1. 2; fconi 3, corr. factioni 3a¹.⁴⁵ r) Aldorpensis 2. s) praesumpserunt 4, e corr. 3a¹. t) ei 1—3. L., corr. eis 3a¹. u) rapuerunt 4. L., e corr. 3a¹. v) autem om. 2. 4; id 3. w) ad om. L. x) Thietmarum 4. y) ita 2. 4; Högersem 3. L., mut. Höyersem 3a¹; Hogersfem 1. — et decimam suppl. Bertram. z) ita Bertram; illae 1—4. L.

1) Cf. St. Beissel, 'Geschichte der Verehrung Marias in Deutschland während des Mittelalters', Freiburg i. B. 1909, p. 36sq.; Bertram, 'Gesch. d. Bisthums Hildesheim' I, 30sq. 2) Cf. Act. 2, 11sq.: *audivimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei. Stupebant autem omnes et mirabantur.* 3) Cf. Ps. 35, 7: *iudicia tua abyssus multa.* 4) Similia de monasterio S. Michaelis Virdunensi (SS. IV, 80) et de monasterio Ebronio (Évron, dép. Mayenne, arr. Laval) tradi (Gallia Christ. nova XIV, col. 483) post alios E. Bernheim, 'N.A.' XX, 74 animadvertit. 5) Guntharius primum preceptum securitatis et libertatis . . . ab Lodowico impera-

tore filio Karoli Magni acquisivit a. fortasse 815; cf. E. Müller, 'Archiv für Urkundenforschung' II, 491sq.; Hauck, 'KGD.' II³, 696, n. 3. 6) Hinc, ut libellus⁵⁰ noster in occidentali Leinae ripa (non in civitate Hildesheimensi) scriptus sit, effici non posse recte Bertram contra Pertzium (SS. VI, 571, n. 7) monuit. 7) Cf. Burch. Wormat. Decr. III, 22 (ex conc. Aquisgr. c. 5; = Decr. Grat. c. 54 C. 16 q. 1 'in Tolletano concilio').⁵⁵ 8) Ezech. 13, 5: *Non ascendistis ex adverso neque opposuistis murum pro domo Israel, ut staretis in praelio in die Domini.* 9) A. 1038—1044. 10) Quae ecclesia a. 1151. ad capitulum S. Mauricii pertinebat; cf.

hibet¹, matrem ecclesiam possesso ab hominum memoria termino prevaluit, cum canonum dicat autoritas, 'ut ecclesiae antiquitus constitutae nec^a decimis nec^a ulla possessione priven-
tur, ita ut' eadem possessio 'novis oratoriis tribuatur'², quas^b a tempore Themari^c epi-
scopi usque in presentem diem obtinuit et obtinet illa nobilissima Kertzstadensis^d ecclesia.

5 3. Sacellum autem Hildensemense^e a Lodwico^f Karoli filio constructum et sanctae Mariae
dicatum perduravit in sibi digno religionis cultu, non adiuncto sibi alio opere^g usque ad
Altfridum^h quartum episcopum³. Gunthariusⁱ enim^k primus ibi episcopus episcopalem
ecclesiam, in qua principalis Deo^l fratrum clerus serviret, cum duabus altissimis turribus
remotius a dicto sacello in meridiano eius latere construxit et principaliter in honorem
10 sanctae Ceciliae dedicavit. Sed hanc ecclesiam fratrum^m celebritas et canonicalis religio
nonⁿ incolere^o nisi presidentibus^p tribus^q episcopis, primo scilicet^r Gunthario^s, secundo
Reimberto^{t*}, tertio Ebone^u prius Reimense^v archiepiscopo, postea Hildensemense^w epi-
scopo⁵. Ruina autem^x et lapsa congeries eiusdem ecclesiae a Gunthario^y constructae monstra-
batur usque ad tempora Thetmari^z quindecimi. Tribus autem, quos^a dixi, presidentibus^b 1038-44.
15 episcopis^c et canonicis in constructa a Gunthario^d ecclesia omnipotenti^e famulantibus
sacellum illud primitivum per se celeberrimae^f venerationi^g habitum est. Altfridus autem
quartus tam de^h vivis aeterni quam de materialibus presentis aedificii lapidibus⁶ cogitans
in principio suae promotionis factasⁱ ab antecessore suo quascunque ecclesiasticorum
sacramentorum administrationes, post amissum priorem episcopatum ad alterum promotus,
20 utpote ecclesiarum consecrationes, ordinationes clericorum et his similia, adnullavit⁷, in-
structus eum^k post amissam^l, quam prius habuit, ecclesiam Remensem non ex lege
canonica possedisse Hildensemensem^m, cum constet ecclesiam etⁿ sacerdotemⁿ tali pacto
et^o tali vinculo federari^p, quo^q virum et uxorem^s. Igitur secundum^r spiritualis matrimonii
sanctissimam legem Altfridus administrata ab antecessore Ebone^s ecclesiastica sacramenta
25 cassavit, annullavit, iterando et ecclesiarum consecrationes et clericorum, si qui digni vide-
bantur, ordinationes. Inter haec^t ecclesiasticus^u presul cum religiosissimo clero^v triduanum
egit ieiunium, celos^w pulsante precum instantia, Dominum^x exorans sibi locum demonstrari,

*) qui per XX annos illi ecclesie prefuerunt add. AS.

- a) ita 4. Reg.; n. 1, in 2, non 3. L, pro priore nec; alterum nec om. 1-3. L. b) quae e corr. 4. c) Thietmari 4.
30 d) ita 1; Kerzstanensis 2; Kerstanensis 3. L.; Krestanensis 4, ubi adnotatur: 'Eine andere Lesart hat Kerstanensis eccle-
sia'; intellegendum est Sarstedt. e) Hildesimense 3; Hildinisheimense AS. f) Loduico 4; Lodovico 1; Ludovico 2;
Ludowico 3; Lodowico AS. g) tempore, eadem manu eodemque atramento superscr. opere 1. h) Alcfidum 1.
i) Guntarius 4. AS. k) nempe 4. l) do 1-3, mut. xto 3a¹. m) ita AS.; firma 2-4; firm celebratis, Eccl firm.
celebritas etc. ut supra 1. n) n. 1; n. 2. o) incolere 1; incolunt 2. p) praesentibus 3, corr. praesidentibus 3a¹.
35 q) tribus om. 4. r) s; 1; S. 4; scilicet om. 2. 3; primo scil. et secundo om. AS., ubi G. et R. etc., ut supra l. 28, n. *.
s) Guntario 4. AS. — prius (qui prius 3) Rheimense (Reimense 3, mut. -is 3a¹) episcopo (mut. -us 3a¹) postea Hildensemense
(Hildesimense 3, mut. -is 3a¹) episcopo (mut. -us 3a¹) hoc loco add., infra (l. 12sq.) om., 2. 3. t) Remberto 3; Reinberno AS.
u) signum q add. 3. v) Remense e corr. AS.; cf. supra n. s. w) ita 1. 4; Hildinisheimensi AS. x) et 3. y) Guntario 4.
z) Thietmari 4. a) quod 1. b) praesentibus 3, corr. praesidentibus 3a¹. c) episcopo 3, corr. -is 3a¹. d) Guntario 4.
40 e) omnipotnij 1; omni potnij 2. f) celeberrimum 4. g) veneratione 1. h) divinis corr. de vivis 3. i) foetas 3.
k) cum 1-3, corr. eum 3a¹. l) amissum corr. -am 1, ubi sequitur priorem Episcopatum ad alterum promotus, utpote
Ecclesiarum consecrationes continuo deletum. m) ita 2; Hildenheimensem 1; Hildesimensem 3; Hildensemensem 4.
n) sacerdotalem 3. o) et om. 4; tali pacto et om. AS. p) foedari 3. q) quō 3; quo mut. quali 3a¹. r) sum 1.
s) ita Bertram; o bone 1; O bona 2; O bona 3, corr. Ebone 3a¹; omnia 4; suo AS. t) h 1. 2; has 3, corr. haec 3a¹;
45 Idem pro Inter haec AS. u) ecclesiasticus vel -as 3; Ecclesiasticus, -u- in loco raso 3a¹. v) suo alia manu alioque
atramento add. 3a¹; sui clero AS. w) ita 2. AS.; calos 1; coelum 3. 4. x) ðm 1; Deum 4. AS.

'UB. d. Hochstifts Hildesheim' I, nr. 275; Lüntzel, 'Die
ältere Diöcese Hildesheim' p. 220. 225.

- 50 1) Burch. Wormat. Decr. III, 24 (ex conc. Lugd. c. 5).
2) Regino, De eccl. disc. I, 30 (29); Burch. Wormat. Decr.
III, 9 (ex Conc. Mogunt. a. 813, c. 41, MG. LL. Concil.
II, 271; = Decr. Grat. c. 43 C. 16 q. 1). 3) Qui sedit
iam a. 852, obiit a. 874. Aug. 15. 4) Qui in libro
55 confraternitatis Augiensis occurrit, MG. Libri confraterni-
tatum p. 159, col. 22, 24; cf. Hauck, 'KGD.' II³, 696,
n. 3. 808. 5) Qui inter m. April. a. 845. et m. Oct.

a. 847. episcopatum Hildensemensem accepit et d. 20.
m. Martii, non post a. 852, obiit. 6) Cf. 1. Petr.
2, 5: Et ipsi tamquam lapides vivi supraedificamini.
7) Cf. Chron. Hild. c. 4, SS. VII, 851: Qui aecclesiam
regulariter regendo, quicquid antecessor suus de sacris
ordinibus temere usurpavit, decreto canonum rationa-
biliter annullavit. 8) Cf. Conc. Nic. c. 15; Decret.
Pseudo-Isidor., ep. Calixti c. 14, ed. Hinschius p. 139
(Decr. Grat. c. 19-39 C. 7 q. 1). De causa Ebonis
cf. Hrabani Mauri ad Heribaldum episc. Autissiod. epist.
c. 34, MG. Epist. V, 514.

quem^a mediator Dei et hominum^{b.1} dignaretur^c ecclesia^d in sui^e suaeque genitricis honorem^f construenda^g. Peracto ad votum ieiunio^h, cum quartus illucesceretⁱ dies, quasi ad invocantis vocem^k visi^l sunt designati et, quasi^m ipse, qui vocabatur, responderetⁿ: 'Ecce adsum^o!' ad fodiendum ecclesiae fundamentum artificioso metientes^p rectangulo^q, limites, descripti instar vernalis^r pruinae, directi quidem a primitivo^s sanctae Mariae sacello versus^t occidentem^t, lati quippe et longi inter seque distantes, prout muri^u spissitudo^v et ecclesiae longitudo^w et capacitas poscebant. Revelatum est^x divinitus^y preter hoc presuli^z eadem^a qua ieiunium finierat nocte, quia in crypta, quam predicto adiuncturus erat sacello, duo deberet altaria dedicare, baptistae videlicet^b Iohanni Stephanoque protomartyri. Mox illustris presul suae intentioni^c divinam aspirare dignationem^d letificatus, posito, ut sibi¹⁰ revelatum est, fundamento, ecclesiam tam honesti quam firmi^e artificii construxit et primitivo ita coniunxit sacello, ut sanctuario illius, quam^f construxit, ecclesiae superimposito altare nominati illius^{f.2} sacelli inferius situm esset^h in cryptaeⁱ orientali supremo^k. Hanc igitur ecclesiam ipse eius constructor Altfridus dedicavit² eique claustrum canonico usui et regulari vitae commodissimum adiecit. Haec¹ Altfridi^m ecclesia cum suiⁿ claustrum duravit^o 15 presidentibus^p episcopis Marwardo^{q.3} successore^r Altfridi^s, et Wicperto^{t.4}, qui erat VI., Walperto⁵, qui VII., Sehardo⁶, qui VIII., Diethardo⁷, qui IX.^u, Othwino^v Augensi monacho⁸, qui X., Osdago⁹, qui XI., Gerdago^{w.10}, qui XII., Bernwardo^{x.11}, qui XIII. — hic monasterium beati Michaelis archangeli in septentrionali parte civitatis Hildenesheimensis^z in loco quodam squalido, feris 1015—1022. quoque seu^a brutis animalibus coaptato^b, tota devotione et apparatu decenti instituit, quod prediis sufficientibus dotatum cenobitis Deo famulantibus ibi collectis delegavit^{c.12} —, beato quoque Godehardo^{d.13} Aldahensi prius¹⁴ abbate^e, qui XIV., Thetmaro^{f.15}, qui XV.

4. His igitur presidentibus et in hac constructa ab Altfrido ecclesia Hildensemensis^g clerus^h tam districta religione et religiosa districtioneⁱ Dei^k obsequio se mancipaverat, ut in professione canonica districtione gauderet monachica. Nam — ut taceatur, quam¹ 25 severe animadvertebatur, si quis choro, mensae^m, dormitorio, nonⁿ dico deesset^o, sed vel tardius^p advenisset^q, nisi aut^r gravi necessitate irretitus aut licentia munitus^s hoc facere presumpsisset^t — scholaris^u disciplinae iugo^v absoluti^w strictiori^x habena^y in claustrum servabantur^z et cottidianam scripturam^a decano presentare, evangelium cum lectione, cantum quoque, ipsos^b etiam^c psalmos^d reddere cogebantur^e, ita^f ut^g timidius in claustrum quam 30

a) quam 4. b) hominem 1. c) assumere pro alia manu alioque atramento add. 3a¹. d) ecclesiae 4. e) suis 2. f) memoriam et honorem 2. 4; honore AS. g) construendae 4. h) jenio 1. i) allucesceret 2; illucesceret 3. k) vocem supra lin. 4. l) nisi 1—3, corr. visi 3a¹. m) q̄i: --- 3; q̄ ---- corr. quasi 3a¹. n) respondet 4. o) Assum 1. 4. p) metientis AS; metientes alio atramento mut. -is 3a¹. q) ita 2; orthogonio 1. 4. AS (orthig.); orthogonico rectangulo 3. r) vernaculis 3, corr. vernalis 3a¹. s) ita AS, cf. infra l. 11sq.; primaevio 1—4. t) ita 1; 35 occidentem versus AS; occidentalem 2—4. u) muro 1. v) dissipitudo superscr. spissitudo 1. w) latitudo superscr. longitudo 1. x) et 1. 2. y) ita Bertram; divino 1—4, corr. divinitus 3a¹; om. AS. z) eidem pr. AS. a) eadem 1. b) vj 1; scilicet 2. c) intentione 1. d) ita 1. AS; dignitatem 2—4. e) sed arti add. AS. f) quam — illius (l. 13) om. 3, in margine suppl. 3a¹. g) illi 1. h) est facto 3, mut. sit factum 3a¹. i) Crypta 3. 4. k) suprema 4; supremum, -um alio atramento in loco raso 3a¹. l) ita 4; Hic 1—3, corr. Haec 3a¹; Haec vel Huius legendum esse videtur. 40 m) Haltfridi 1; Haltfridi 2. n) suo 3. o) durante superscr. vit 1. p) -de- e corr. 4. q) Ma- e corr. 3; Marcwardo 4. r) successori 1. 2. 4, corr. -e 4. s) Altfridi om. 3, ubi sequitur | NB. hic inquire in Serie Episcoporum |: t) Wicberto 2. u) etc. add. 3, omisiss Othwino — XII. (l. 18). v) Ottiwino 4. w) Herdago 1. 2. 4. x) Berwardo 3. y) S. 3. z) Hild. 3; Hildensemensis 4. a) seu om. 3. b) coeptato 3, corr. coaptato 3a¹. c) denegavit 1. 2. d) Godehardo 4. e) abbati 1—4, corr. -e 3a¹. f) Thietmaro 1. 3, mut. Detmaro 3a¹. g) Hildesemensis 2; Hildesimensis 3; 45 Hildenesheimensis AS. h) elen 1. i) distributione 3, corr. districtione 3a¹. k) in Dei 1. 3. l) quam quod 1. m) ita 4. AS; mensa 1—3. n) non dico om. 3. o) desfet 2; deesse AS. p) ita 3. AS (ubi vel om.); tardus 1. 2. 4. q) advectisset corr. advenisset 3; adesse AS. r) aut om. 3. s) animatus superscr. munitus 1; animatus AS. t) preumpserat (om. hoc facere) AS; orat add. 1; qs. add. 2; quasi add. 3. 4. u) scolaris mut. -es 4. v) premebantur add. 1—4 (punebantur 1). w) absoluti om. 3. 4; et add. 1—4. x) aretiori superscr. strictiori 1; artiori AS. 50 y) habenae 3a. z) frenabantur AS. a) scriptarū 2. b) ipsi 2. c) ita AS; et 1. 2. 4; om. 3. d) post 1. e) exigebantur AS. f) et 2; ita om. AS. g) et add., sed delet. 1.

1) 1. Tim. 2, 5: mediator Dei et hominum homo Christus Iesus. 2) Cf. Ann. Hild., Quedl. 872, SS. III, 48; Chron. Hild. c. 4. 3) A. 875—880. Ante quem Ludolfus electus, sed non consecratus decessit a. 875. 4) A. 880—908. 5) A. 908—919. 6) A. 919—928. 7) A. 928—954. 8) A. 954—984. Cf. Transl. S. Epiphani c. 6, SS. IV, 250. 9) A. 985—

989. 10) A. 990—992. 11) A. 993—1022. 12) Hoc ex Thangm. V. Bernwardi c. 46, SS. IV, 778, postea in margine autographi additum esse videtur; cf. 55 etiam ib. c. 47. 49. 51; Chron. Hild. c. 13. 13) A. 1022—1038. Qui a. 1131. in concilio Remensi inter sanctos relatus est. 14) A. 996—1022. 15) A. 1038—1044.

in scholis ferulae subicerentur^a. Delicioris^b etiam^c vestitus tam nulla illis erat cura^d, ut^e 1
gulas^f, quibus^f nunc^g clerus ardet^h, nescirent, linguasⁱ pelliciales^k ac manicas^l non pallio,
sed^m nigratoⁿ panno ornarent^o, linguas autem claustralium superpelliceorum non minus
5 pretulerant^s, sic fortunam adnullando nec altiora, quam de clauastro administrabantur^t,
affectando^u, ut tam interius quam exterius claustrali restrictione^v clausi^w renunciato nondum
seculo seculum nescirent. Hunc^x ergo^y statum claustrum Heinricho^z imperatori, Bavenbergensis^a
ecclesiae constructori, ibidem nato² et a parentibus in canonicatus regulam eidem^b ecclesiae
promisso³ et ob id ibi saepius morato, referunt in tantum placuisse, ut ab exterioris eorum
10 hominis compositissimo^c habitu interioris religionem sibi experto^d credendam protestatus suae
Bavenbergensi^e ecclesiae cum studio Leodicensi^f optaret etiam rigorem Hildensemensis^g claustrum.

5. Haec censura claustrum permansit usque ad tempora Azelini^h episcopi XVIⁱ. Eo enimⁱ 1044—54.
presidente irrepsit^k ambitiosa curialitas, quae dum in vestitu mollior, in victu lautior, in
omni cultu accuratior^l amari^m quam timeri maluit, disciplinae mollito rigore claustrum claustra
15 relaxavitⁿ. Accessit ad haec, quod exorto a principalium fratrum pirali incendio et princi-
pale monasterium et alterum in meridiano principalis latere^o a sancto Godehardo construc-
tum^p utrumque cum sui^q clauastro^r igne est consumptum^s. Quorum muris preter^t solum 1046.
principalis ecclesiae sanctuarium presul Azelinus deiecit^u soloque aequatis matris ecclesiae Mart. 23.
aedificationem longe prior^v capaciorem, respiciente^w occidentem^x eius sanctuario, incepit^y
20 et quantum ad^z exteriores eius muros pene perfecit, obtinente eius orientali pariete locum,
quem habuit prioris^a occidentale^b, sed muro eius nunc^c alicubi cadente, nunc^d casum
minante, nunc^e columnarum aliqua^f orthogonalem sui erectionem denormante^g, data operi
opera teritur nec ad perfectionem aspirat opus, cuius^h semper casusⁱ reparatur^j, et sic
nondum finito opere^k vitam finivit auctor operis.

25 6. Sed postquam magis^l ab homine quamvis per hominem prodesse quam preesse^k volensⁱ
Hezilo^l, non tam presul quam pater, ante et retro oculatus^m, Hildensemensem^m suscepit

- a) ita 1—4; manum ferulae subducere viderentur AS., cf. *Iuvenal.* I, 15: Et nos ergo manum ferulae subduximus. b) Delic. etiam vestitus om. 1. c) ita 4. AS.; nō 2; autem 3. d) ita etiam add. 1. 3. e) ut om. 3. f) gulae cuius ardore 3. g) etiam AS. h) ardere add. 1; ut supra lin. add. 3a¹. i) lingulas 3. k) pelliceales 2; pelliceas 3. l) ma 2; manicas om. 3, supra lin. suppl. 3a¹. m) sc. 2; se 3, corr. sed 3a¹. n) ingrati 1; ingrato 2. 3, corr. nigrante 3a¹. o) nigrabant add. 1—3, delet. 3a¹. p) tunicas 2—4; equestrium om. 2—4; equestres supra lin. suppl. 3a¹. q) ita 1. AS.; fibulabant 2—4, corr. -rent 3a¹. r) iusticiam AS. s) praetulerunt 3. t) administrabant 2. 3. u) affectantes 2—4. v) ita 3; districtione eadem manu eodemque atramento corr. re- 1; districtione 2. 4. AS. w) reclusi 1. x) Hujus superscr. ne 1; Huius AS. y) ergo eadem manu eodemque atramento supra lin. suppl. 1; om. AS. (ubi claustrum statum). z) Heinricho 2. 3. a) Bambergensi 3, corr. -is 3a¹. b) eiusdem 4. c) composito superscr. issimo 1. d) ita AS.; experto superscr. parte 1; experti 3; ex parte 2. 4; cf. ex. gr. *Verg. Aen.* XI, 283: experto credite. e) Bambergensi 3; Babenbergensi hoc loco AS. f) Leodiensi AS. g) Hildesimensis 3; Hildinsheimensis AS. h) Azelini 4; usque ad huius Azelini 16^{ti} presulis tempora permansit AS. i) n. 1. 2; nempe 4; om. AS. k) recessit superscr. irrepsit 1. l) apparatior, tertium -a- in loco raso 3; apparatior corr. accuratior AS. m) amari, utrumque a e corr. 3. n) relaxit 2; laxavit AS. o) littam 1; lateri 2. p) suo 4. AS. q) clauastro om. 4. r) pt 1; partem 2. 3 (delet. et superscr. eadem manu eodemque atramento praeter 2), corr. praeter 3a¹. s) derectis 1. t) propi 1. u) ita 4. AS.; respicientem 1—3, corr. -te 3a¹. v) ad occ. 4. w) do superscr. ad 1. x) prius superscr. oris 1. y) occidentale mut. -lis 3a¹. z) nunc superscr. ec 1; nec 2. 3, corr. nunc 3a¹. a) nunc delet. et superscr. nec 1; nec 2. 3, corr. nunc 3a¹. b) nē 1. 2; nec 3, corr. nunc 3a¹. — casum add. 1. c) ita AS.; aliquam 1—4, corr. -a 3a¹. d) denominante 3, corr. denormante 3a¹. e) cū 2. f) casus om. 1. g) reparat 1; reparatur om. 3, supra lin. suppl. 3a¹. h) finito iterum add., sed delet. 1. i) magis — volens om. 1. k) obesse 2. l) Hezilo 2; Hettilo 4. m) Hildesimensis 3, corr. -em 3a¹.

- 1) De sequentibus pluribus egit Bertram p. 13. 2) Quod nescio num recte reiecerit S. Hirsch, *Jahrb. d. Deutschen Reichs unter Heinrich II.* I, 90, qui cum hoc loco contulit DH. II. 256a (1013): *tum quia nos nostrosque parentes in gremio eiusdem ecclesiae oriundos et huc usque filio Dei operante sublimatos esse fatemur.* 3) Certe ibidem a puero enutritus et litteras edoctus fuit, Adalberti V. Heinr. II., c. 3, SS. IV, 792; V. Meinwerici c. 3, ed. F. Tenckhoff, SS. rer. Germ. (1921) p. 6. 4) A. 1044—1054. 5) Haec de Hezilone habet Chr. Hild. c. 17, SS. VII, 854. 6) Ecclesia sc. a. 1026. Aug. 16. in honore passionis, resurrectionis et ascensionis Domini dedicata, Wolfh. V. Godehardi prior c. 37, SS. XI, 194; Ann. Hild. 1023. 1026; cf. Chr. Hild.

- c. 14, SS. VII, 853. 7) Cf. Wolfh. V. Godehardi post. c. 33, SS. XI, 215; Ann. Altah. mai. 1046. 8) Cf. Chr. Hild. c. 16: *monasterium nostrum igne consumptum inconsulte deiecit.* 9) Ad quam rudera cryptae sub palatio episcopali (hodie 'Landgerichtsgebäude') pertinent; cf. H. W. H. Mithoff, 'Kunstdenkmale und Alterthümer im Hannoverschen' III (1875), p. 98; Bertram, 'Gesch. d. Bisthums Hildesheim' I, 102; Zeller, 'Roman. Baudenkm.' p. 38sq. et 'Kdkm. d. Pr. Hannover' II, 4, p. 7. 31. 10) A. 1054—1079. Cf. ad sequentia Vita Bennonis auctore Northerto c. 9, supra p. 877 et quae ibi n. 1 adnotata sunt. 11) Cf. Apoc. 4, 6: *in circuitu sedis quattuor animalia plena oculis ante et retro.*

ecclesiam, mox postposito^a extremam^b desperante^c manum^d antecessoris sui opere, ab eisdem dirutae prioris^e ecclesiae fundamentis Altfrido olim divinitus prescriptis aedificare cepit, muro^f etiam^g sanctuarii, quem nondum omnino deiectum diximus, novum superimposuit et sic tam felici successu quam devoto affectu ecclesiam et composite^h modestam^h et modesteⁱ compositamⁱ sexto anno perfecit, cupro operuit, dedicavit¹, exteriori tamen^k 5 ambitu cryptae, quae prius duplex erat et cui in sui^l orientali extremo altare illud primitivi sacelli adhaerebat, hoc^m inquam cryptae ambitu cum eodem primitivo altari excluso et extraⁿ sanctuarium, extra cryptam propter situm loci negligenter dimisso^o. Cuius^p sub 1077. divo^q positi^r ruina^r monstrabatur usque ad annum dominicae incarnationis MLXXVII, in quo sub ipso iam autumnno idem benedicendae in seculum memoriae² Hezilo^s ex eiusdem 10 sacelli lapidibus rotundam in eodem loco capellam incepit et murum ad primam tantum cementarii^t staturam perfecit, sed in ea quae secuta est aestate^u anno suae ordinationis 1079. XXVI, incarnationis MLXXVIII^v. ipse praepolitis^w exoptatissime monasteriis tribus suis^x Aug. 5. apud Hildensem^y monasterium^z de corpore obitu sancto solutus hanc imperfectam dimisit^a.

Hucusque^b chartae illae.

15

7. Huic^c Heziloni^d successit Udo^e XVIII. Hildensheimensis^f ecclesiae episcopus³, post quem Bartholdus^g XVIII^h. episcopus⁴, qui cellam canonicorum regularium propeⁱ villam 1125. Bacconis^k nobiliter fundavit⁵, quae^l modo Bessingerode⁶ dicitur atque a monachis Cisterciensibus^m illicⁿ translatis^o Novale sanctae Mariae⁷ vocatur^p; deinde Bernhardus XX^q. 1132. episcopus⁸; hic ordinationis suae anno^r [secundo] corpus beati Godehardi^s episcopi Hildens- 20 heimensis^t transtulit⁹, qui etiam abbatiam in honore ipsius in orientali parte eiusdem civitatis satis magnifice instituit¹⁰.

Hucusque^u continuatio.

a) posito 1. b) extremum 3. c) desperante *mut. -is* 3a¹. d) manum *erasum* 3a¹. e) prioris *om.* 3. f) murum 1. g) *ita* 4; et 1—3, *erasum* 3a¹. h) modeste compositam 1; compositi (*corr. -e* 3a¹) modestam 3. i) compositae 25 modestam 1. k) *t̄m* 1; *t̄m* 2. l) suo 1; sui in *pro* in sui 3. m) h. 1. 2; hi² 3, *corr.* hoc 3a¹; huius 4. n) extruxit 4. o) dimissum 4. p) Cuius sub *om.* 3, in *marginē suppl.* 3a¹. q) Diu 3, *corr.* divo 3a¹. r) ruina positi ruina 1. 2; ruina positi 3. s) *ita* 3; Hectilo 1. 2; Hettilo 4. t) *ita* 1. 4; coementarii 3; coemeterii 2. u) aetate 2—4, *corr.* aestate 3a¹. v) 1076 3, *corr.* 1079 3a¹. w) *ita* 2. 3 (*prae- e corr.*); perpolititis *superscr.* prae 1; perpolititis *AS.* x) fuit 1. y) *ita* 2. 4; Hydnfem 1; Hildesem 3. z) monasteriis 1; monris 2; montis 3; mortuus 4; 30 in monasterio montis *Bertram.* a) reliquit 3, *qui hoc loco finit, sequentibus omissis.* b) Hucusque chartae illae *om.* 4. c) Hinc 1. d) *ita Bertram*; Hettiloni 1. 4; Heliconi 2. e) *ita* 4; V. de 1; Vde 2. f) *ita* 1; Hildesheimensis 2; Hildenesheimensis 4. g) Bartoldus 1. h) *ita* 4; XVIII 1. 2. i) *ita* 4; q̄. 1; q̄. 2. k) bacconis 4. l) q̄. 1; q̄. 2. m) Cisterciensi. 1. n) *ita* 1. 2. 4; illuc *Bertram.* o) *ita* 4; translatum 1. 2. p) nominatur 1. q) *ita* 4; XXIX 1. 2. r) vero *add.* 1; *sequitur parvum spatium vacuum* 4; secundo *supplevi.* s) Godhardi 2. t) *ita* 1; 35 Hildesheimensis 2; Hildesiensis 4. u) Hucusque cont. *om.* 4.

1) A. 1061. Maii 5., Leibniz, SS. rerum Brunsv. I, 771 (= supra p. 764). 2) Cf. 1. Mach. 3, 7: *et in saeculum memoria eius in benedictione.* 3) A. 1079—1114. 4) A. 1119—1130. Ante quem Bruningus a. 1115. investitus, a. 1119. episcopatum resignavit. 5) A. 1125. Maii 22., 'UB. des Hochstifts Hildesheim' I, nr. 183. 6) Hodie Backenrode. 7) Marienrode.

A. 1259. Mart. 24. Iohannes I. episc. Hild. ordini Cisterciensi locum Backenrode tradidit, 'UB. des hist. Ver. für Niedersachsen' I, 36, nr. 32. 8) A. 1130—1153. 9) Transl. Godeh. c. 1, SS. XII, 642 sq.; Chr. Hild. 40 c. 20; Cat. ep. Hild., SS. XIII, 748. 10) *quarto presulatus mei anno* 'UB. des Hochstifts Hildesheim' I, nr. 239 (1146. Mart. 11), cf. nr. 220.

VITA LAMBERTI PRAEPOSITI MONASTERII NOVI OPERIS PROPE HALLAM SAXONICAM.

EDIDIT H. BRESSLAU.

5 *Monasterium*¹ *Novi Operis* ('*Neuwerk*') prope *Hallam Saxoniam* *Adelgotus* archiepiscopus *Magdeburgensis* anno 1116. ex voto paulo ante facto construere coepit, quod duobus fere annis post canonicis regulam *S. Augustini* observantibus tradidit. Qui canonici eodem anno 1116. propter vexationem, quam a fautoribus et assectatoribus imperatoris *Heinrici V.* patiebantur, ex monasterio *Reicherspergensi* consentiente *Conrado* archiepiscopo *Salzburgensi* in *Saxoniam* fugerant, 10 quo etiam *Conradus* archiepiscopus eodem tempore ob eandem causam se contulerat. Benigne recepti fuerunt ab archiepiscopo *Adelgoto*, qui eos in arce *Gibichenstein* prope *Hallam* sita omnibus, quae ad vitam necessaria erant, satis providit. Ubi cum fere per biennium vixissent, *Berevicus*, qui etiam *Berwinus* vocatur, praepositus eorum mortuus est, cui *Lambertus*, vir nobili genere ortus, frater *Bernhardi* episcopi *Hildesheimensis* successit, qui ab *Adelgoto* archiepiscopo canonicis in monasterium *Novi Operis* transductis anno 1118. curam monasterii recepit, 15 quam 26 annis fideliter gessit, mortuus die 9. m. *Februarii* anno 1144.

Vitam *Lamberti* post annum 1166/1167. et ante annum 1188., fortasse iam ante annum 1175. canonicus quidam monasterii *Novi Operis* plano sermone narravit et miracula modeste relata quaedam addidit, libris scriptis non usus, sed ea repetens, quae sermone fratrum in monasterio 20 memoriae tradita erant. Quae memoria cum *Vita* scriberetur iam obscurata erat: credebant enim canonicos *Reicherspergenses*, quibus *Adelgotus* archiepiscopus monasterium *Novi Operis* tradiderat, ex celeberrimo ordinis *S. Augustini* monasterio *Rottenbuch*, quod medio aevo *Raitenbuch*, in *Vita* nostra *Redenboch* vocatur, in *Saxoniam* fugisse; neque minus errabant, cum crederent eos a *Conrado* archiepiscopo *Salzburgensi* tum demum in *Saxoniam* missos esse, cum ille anno 1121. duobus 25 fere annis post mortem *Adelgoti* archiepiscopi elapsis in *Bavariam* reversus esset. His erroribus exceptis ceterum, quae in *Vita* nostra narrantur, omnino fide digna esse videntur.

Codex unicus *Vitae Lambert* de quo scimus in monasterio *Novi Operis* servatus, eo suppresso anno 1530. cum aliis bonis monasterii in ecclesiam *S. Mauriti* et *S. Mariae Magdalenae* ab *Alberto* archiepiscopo *Magdeburgensi* et *Moguntiensi* fundatam perlatus, decennio fere post, cum 30 reformatio ecclesiastica in archiepiscopatu *Magdeburgensi* praevaluisset, *Moguntiam* in bibliothecam capituli archiepiscopalis transportatus, sed hodie deperditus est neque a nobis quamvis multa data opera reperiri potuit. Anno 1661. *Iohannes Gamans* societatis *Iesu* *Vitam Lambert*, quam publici iuris facere sibi proposuerat, ex codice unico descripserat, sed liber, cui illam inseruit, nobis servatus non est. Anno 1724. *Iohannes Fridericus Schannat* *Vitam* ex eodem codice 35 descriptam in *Vindemiis suis litterariis Collect. II*, 68sqg. primus in lucem edidit. Hanc editionem *Iohannes Christophorus a Dreyhaupt* in libro suo: '*Pagus Neletici et Nudzici oder ausführliche*

1) Quae hic breviter exponuntur, uberius explicata et Propstes *Lambert von Neuwerk bei Halle* in '*Neues* demonstrata sunt in dissertatione nostra '*Die Vita des Archiv*' *XLI*, 579sqg.

diplomatisch historische Beschreibung des zum Herzogthum Magdeburg gehörigen Saal-Creysses' (Hallae 1755) p. 717sq. repetivit, et nos quoque aliis subsidiis destituti eam aliquot locis emendatam, orthographia secundum morem saeculi XII. mutata, hoc loco repetamus oportet.

H. Bresslau.

1.^a Scripturus¹ vitam beati Lamberti, confessoris Christi, doctorem omnium bonorum 5 Spiritum sanctum invoco, ut, qui ei contulit gratiam bene vivendi, mihi quoque gratiam largiatur ad aedificationem multorum, qualiter vixerit, describendi. Fulsit igitur homo Dei splendore natalium, sed terrenam nobilitatem parum pendens coelestem nobilitatem, quae meritis bonorum operum comparatur, toto mentis affectu appetebat. Poterat enim dicere cum apostolo²: 'nostra conversatio in coelis est'. Sed ne nos parentelam eius praeterisse 10 videamur, dicamus breviter, quod eius frater fuit Bernhardus Hildensemensis episcopus³ a Deo trium donorum praerogativa decoratus, scientia scilicet litterarum, qua per totum imperium Romanum et regnum Franciae florebat, formae gratia, qua multos mortalium prae- celledbat, religionis excellentia, qua soli Deo placere studebat. Fuerunt ei praeterea laici fratres Swidhardus, Opertus⁴, Everardus, viri tam divitiis quam saeculari gratia pollentes. 15 His praemissis transeamus ad reliqua.

2. In flore primaevae iuventutis fuit canonicus in ecclesia sancti Petri apud Coloniam, quae archiepiscopali sede praefulgens mater est multarum ecclesiarum. In littore Reni posita ad decus et gloriam imperii gloriose caput erigit. In qua scilicet ecclesia tam devote Deo servivit, ut etiam apud eos, qui foris erant, bonam haberet famam, quae^b est 20 illaesae dignitatis status. Tandem animi fervorem circa divina plenius ostendens iter peregrinationis ad sepulchrum Domini arripuit et uno servo comitatus civitatem Bavariae Pataviam^c pedester intravit ad exemplum apostolorum relictis omnibus, quae habebat, ubi a quodam laico converso de ecclesia quae vocatur Redenboch⁵, cui nomen Razo⁶, visus et cognitus est. A quo etiam requisitus, cur tantae nobilitatis vir, cuius obsequio tam 25 militaris gratia quam famulorum turba magis quam comitatus unius servi competeret, sic humiliter incederet, respondit ille beatus sic esse in beneplacito Dei. Verum Razo, ut credimus, divinitus inspiratus considerato eius hospitio episcopum Pataviensem⁷, qui tunc nutu Dei in civitate praesens erat, festinanter adiit eiusque pedibus provolutus est. Episcopus pavore percussus causam quaesivit tam subitaneae provolutionis. 'Domine', 30 inquit Razo, 'dominum Lambertum Coloniensem canonicum in hac civitate cum uno servo vidi humiliter incedentem et se Hierosolimam^d velle proficisci dicentem; quem si ecclesiae nostrae possetis associare, gloria et honore nos omnes coronassetis⁸'. Episcopus gavisus gaudio magno valde fecit sibi servum Dei quantocius praesentari. Razo plus desiderio currens quam pedibus eius praesentiam episcopum desiderare beato viro nuntiavit. At 35 ille, qui vere humilis erat, occultari maluit quam publicari; considerans tamen reverentiam episcopo se debere ad eius praesentiam venit. Episcopus secretum colloquium cum eo habuit, 'domine' inquit 'Lamberte, audivi vos Hierosolimam^d velle proficisci; sed si meis consiliis acquiescitis, inutiles vagationes postponetis et in aliqua ecclesia religiosorum virorum stabiliter Deo servietis. Ut autem breviter consilium meum vobis aperi- 40 mus in vicinia^e ecclesiam Redenboch nomine, in qua religiosi viri sub regula beati

a) Capitulum numeros addidi.

b) qui Sch.

c) Patavinam Sch.

d) Hierosolimam Sch.

e) vicinio Sch.

1) Scriptor noster sanctum Hieronymum imitatur, qui prologum Vitae s. Hilarionis (Migne, Patrologia latina XXIII, 29) ita incipit: *Scripturus vitam sancti Hilarionis habitatorem eius invoco, Spiritum sanctum, ut, qui illi virtutes largitus est, mihi ad narrandas cas sermonem tribuat, ut facta dictis exaequantur.*

2) Philipp. 3, 20.

3) Sedit annis 1130—1153.

4) De Operti filia Eveza vide infra cap. 10.

5) Hoc nomine monasterium Raitenbuch (hodie Rottenbuch in praefectura Bavarica Schongau) intelligendum est. Sed auctorem nostrum, ubi de loco sive monasterio

Redenboch agit, errasse et omnia, quae de illo narrat, ad monasterium Reicherspergense in dioecesi Pataviensi situm (hodie Reichersberg in praefectura Austriaca Obern- 45 berg) pertinere demonstravi in 'Neues Archiv' XLI, 588sq.

6) Razo postea cum Lamberto in Saxoniam migrasse videtur, siquidem is Razo conversus est, cuius mors ad diem 14. mensis Ianuarii in Necrologio monasterii Novi Operis (ed. Bodemann, 'Geschichtsblätter für Stadt und 50 Land Magdeburg' II, 158 annotatur.

7) Udalricum, qui annis 1092—1121 ecclesiae Pataviensi praefuit.

8) Psalm. 8, 6: *Gloria et honore coronasti eum.*

Augustini serviunt. In hac sunt amici vestri, Everhelmus scilicet, quondam vester canonicus in ecclesia beati Petri¹, Wichmannus, vir, ut scitis, nobilis de Frekense^{a,2}, et quidam canonicus in ecclesia beati Gereonis Coloniae³ cum aliis reverendis viris, qui profectum animae vestrae desiderant, cupientes vos esse in visceribus Christi Iesu⁴. Suadeo igitur vobis, ut ad eos transeatis et consiliis eorum acquiescatis. Si placet vobis eorum cohabitatio, dona mea, scilicet equos duos, quos vobis et servo vestro assignabo, ecclesiae resignate; si non, cum Dei benedictione ac eisdem donis abite⁵. Audiens haec homo humilis et simpliciter prudens gratias egit episcopo veniensque ad praenominatos reverendos viros vice angeli Dei ab eis susceptus est⁵. Sentiens itaque Spiritum sanctum in eis loqui consiliis eorum in tantum obedivit, ita ut eadem die, qua venerat^b, habitum, rasuram et tonsuram secundum morem regularium canonicorum acciperet. In hac itaque, sicut et in priori ecclesia sic vixit, ut tam Deo quam hominibus placeret⁶; congruum quippe fuit, ut, quem Deus profuderat gratia, ab hominibus quoque amaretur.

3. Eodem fere tempore sanctae Magdeburgensis ecclesiae venerabilis archiepiscopus Christi Adelgotus⁷, tam Deo quam hominibus acceptabilis, in proposito habuit aedificare ecclesiam de regula beati Augustini infra dioecesis suae ambitum. Cumque haesitans sollicitaretur, unde viros ad hoc opus idoneos congregare posset, nutu Dei venerabilis Conradus Salseburgensis archiepiscopus⁸ advenit⁹. Fugerat, ut dicunt, iste archiepiscopus bannum, quo imperator Henricus quintus propter multiplices excessus ab apostolica sede fuerat innodatus. Comprovinciales enim episcopi, scilicet Bavari, qui erant tunc temporis, fovebant imperatori ideoque^c simili sententiae^d subiacebant. Susceptus itaque, ut decuit, honorifice a Magdeburgensi archiepiscopo aliquanto tempore caritative ab eo detentus est. Cumque dulcia inter se volverent colloquia, Magdeburgensis Salseburgensi^e voluntatem suam de aedificando praedicto monasterio aperuit, sed se nimium sollicitari dixit, unde viros ad ambulandum in via Dei¹⁰ aptos possit colligere. Dominus Salseburgensis devotionem religiosi viri approbans, 'domine' inquit, 'vestrum est bonum opus incipere, Dei autem perficere, qui bonam vestram voluntatem magis pensat quam operis quantitatem. Cum sit utrumque necessarium, cooperatores quoque vestri erimus in labore, quatinus consortes fieri mereamur in retributione. Viros enim tales vobis transmittemus, qui assiduitate tam orationum quam bonorum operum et semet ipsos et alios sciant aedificare.' Archiepiscopus noster ad haec verba exhilaratus est valde eoque magis intendit operi praedicto insistere, quo se tantum ac talem cooperatorem sciret^f habere. Hinc digressionem faciemus et, quid miraculi Deus ante initium nostrae ecclesiae ostenderit, breviter aperiemus.

4. Quodam tempore cum venerandus praesul Adelgotus in castro Gevekenstein esset, quidam Hallensis civis Hazecho nomine, vir dives et prudens, ad eum venit et de instan-

a) Defrekense Sch. b) venerant Sch. c) adeoque Sch. d) sententia Sch. e) Salzburgensi hic Sch. f) se sciret Sch.

1) Scilicet Coloniensi. Infra cap. 5. Everhelmus decanus nominatur; mortem eius ad diem 29. m. Martii notat Necrologium mon. Novi Operis l. l. p. 162. 2) Hoc nomen, quod infra cap. 5. Frenkense sonat, interpretari nequeo. 3) In Chronico Sereni Montis SS. XXIII, 144 legimus Meinherum, qui anno 1137. praepositus monasterii illius electus est, primum in ecclesia sancti Gereonis Coloniensis, deinde mutato habitu in monasterio Hallensi, scilicet Novi Operis, conversum fuisse. Si idem est atque ille canonicus sancti Gereonis, de quo nostra Vita agit, non in Hallensi, sed iam prius in monasterio Reicherspergensi habitum mutasse videtur. Meinheri frater erat Wichmannus, teste chronico Sereni Montis 'eiusdem ecclesie cuius et ipse (Meinherus) canonicus, ad conversionem' illum secutus. Nescio, an is idem atque Wichmannus de Frekense aestimandus sit; certe distinguendus est a Wichmanno Novi Operis canonico et parrochiano ecclesiae sanctae Gertrudis Hallensis, cuius in chronico Sereni Montis ad ann. 1224, SS. XXIII, 212 mentio fit. Ceterum Wichmannum de Frekense fere

sex annos ante Lambertum, anno igitur 1137 sive 1138, mortuum esse infra cap. 8. docemur; diem mortis illius, qui quamdiu vixit subdiaconus remansit nec ad ordines maiores promoveri voluit, scilicet 28. d. mensis Novembris, praebet Necrologium Novi Operis l. l. p. 176. Anno 1135. simul cum praeposito et alio quodam canonico Novi Operis testis nominatur in charta, qua Conradus archiepiscopus Magdeburgensis possessiones ecclesiae Novi Operis confirmavit, cf. v. Mülverstedt, Regesta archiepiscopatus Magdeburgensis I, 424 n. 1090. 4) Philipp. 1, 8: *Cupiam omnes vos in visceribus Iesu Christi.* 5) Galat. 4, 14: *Sicut angelum Dei excepistis me.* 6) 1. Reg. 2, 26: *Et placebat tam Domino quam hominibus.* 7) Sedit annis 1107—1119. 8) Sedit annis 1106—1147. 9) De tempore, quo Conradus in Saxoniam venit, confer Meyer von Knonau, 'Jahrbücher des deutschen Reichs unter Heinrich IV. und Heinrich V.' vol. VI, 364, n. 19. 10) *Non ambulavit in via Domini* 4. Reg. 21, 22 et similiter saepius in Vulgata.

tibus causis usque in vesperam cum eo tractavit. In crepusculo vero cum rediret ad civitatem, vidit mirabile prodigium inter^a castrum et civitatem, instrumentum scilicet rusticorum, quo frumentum seminatum terra obruitur, quod secundum Virgilium, ut habetur in Georgicis¹, dentale vocatur, in specie ignis de coelo paulatim descendere et in locum, ubi nunc principale altare beatae Mariae consecratum est, deponi. Unde Hazecho pav-
factus accessit ad locum et eo diligentius considerato cirothecas pro signo posuit, ut, si forte dentale eo absente evanesceret, locum per hoc designatum haberet. Inde quantocius ad castrum pedem reflexit et foribus vehementissime pulsatis cum pavore archiepiscopi intronissus est et, 'domine', inquit, 'si signum insolitum videre vultis, equum meum quantocius ascendite in urbemque descendite'. Archiepiscopo causam inquirente, 'non
est hic modo, domine, verborum circuitus necessarius; ipse namque oculis vestris videbitis miraculum, quod ostendet vobis Dominus'. Praesul Deo dignus considerans virum prudentem nec falli leviter nec fallere ascenso eius equo cum quibusdam secutus est eum, et cum penes locum venisset, praedictum instrumentum sublevatum a terra ea, qua venerat, via rediit in coelum. 'Heu, heu', inquit archiepiscopus, 'o Hazecho, quia locum amisimus'.
'Non', ait, 'o dilecte domine, quia cirothecis meis ipsum locum designatum habeo'. Hinc venerabilis dominus non modice laetatus accessit ad locum Deoque gratias praecordialiter agens, 'hic', inquit, 'fundamenta novellae plantationis iacentur, hic Deo et beatae virgini die^b noctuque grates persolventur'. Deinde ad castrum redeunt saepe oculis ad desideratum locum cum gaudio reflexis. Accesserunt tunc preces Hallensium, quatenus in eodem loco
dilectum opus inchoatum consummaretur, cum archiepiscopus prius ambigerat, quonam in loco operis fundamenta poneret; nam quandoque in loco qui vocatur Glinde², quandoque in monte sancti Georgii prope Hallam, quandoque in loco, ubi nunc situm est, inchoare proponebat. Sed hunc ultimum locum Domino placuisse et praedictum instrumentum et preces Hallensium ostenderunt, quorum devotionem propterea interposuimus, quia studio
eorum et expensa ecclesia nostra multum est augmentata.

5. Interpositis his redeamus ad ordinem. Dominus Salzeburgensis in patriam reversus, sicut promiserat, transmisit³ archipraesuli Adelgoto viros valde religiosos, praepositum scilicet Berewigum de Redenboch, Everhelmum decanum eiusdem ecclesiae, Wichmannum de Frenkense cum aliis aequae catholicis viris tam clericis quam laicis, cum quibus et
memorabilem illum nostrae congregationis futurum patrem, dominum Lambertum, virum cum omni reverentia nominandum. Fugerant hi viri Dei, sicut et eorum archiepiscopus, communionem^c, quam comprovinciales ipsorum cum imperatore habebant. Non solum praedicta fecit venerandus praesul Conradus, sed et ipse corde tenus compunctus regularem habitum devotissime suscepit, id vicissim Salseburgensibus canonicis, quibus praeerat,
facere suadens, quod tandem Deo dante, sicut hodie cernitur, ad laudem et gloriam ordinis nostri perfecit, licet quibusdam eorum primo fortissime, quod non erat necessarium, resistentibus. Honorifice igitur praedicti viri, ut decuit, ab archipraesule Adelgoto^d suscepti aliquanto tempore in castro Gevekenstein manserunt. Brevi autem intervallo temporis praepositus Berevicus, vir plenus bonorum operum, migravit ad Dominum⁴. Cui communi
electione, licet renitens, dominus Lambertus substitutus est, qui ideo primus nostrae congregationis praepositus fuit, quia beatus praedecessor eius interventu mortis curam ab archiepiscopo non susceperat.

1116. 6. Anno igitur ab incarnatione Domini nostri MCXVI. inchoata sunt fundamenta nostrae ecclesiae ad honorem Domini ac salvatoris nostri et beatae Mariae perpetuae virginis per manus venerabilis Adelgoti archiepiscopi, aliis Christi fidelibus subsequentibus et consummantibus. Prosperabatur etiam opus exterius, quia vigeat religio fratrum interior. Venerabilis enim Lambertus ita temperate rexit gregem Christi, ut in severitate patris non

a) intus Sch. b) diu Sch. c) sequitur eorum Sch. d) Adelgoto Sch.

1) Vergil. Georg. I, 172; conf. Thesaurus ling. lat. V, 548.

2) Vicus in praefectura Calbe situs. 3) Conradum Salzburgensem archiepiscopum non, ut hic narratur, postquam in patriam anno 1121. rediit, sed iam anno 1116. Berewinum (seu Berevicum) aliosque fratres Reichers-

bergenses, qui et ipsi in Saxoniam fugerant, ad archiepiscopum Adelgotum direxisse demonstravi 'N. Archiv' XLI, 586 sqq. 4) Die 23. seu 25. m. Maii anni 1118, cf. 'N. Archiv' XLI, 586. 592.

oblivisceretur pietatem matris. Creber fuit in vigiliis, creber in orationibus, creber in lacrimis, quarum tantam gratiam consecutus fuit a Domino, ut inter missarum sollempnia casulas uberrime infunderet; cumque inde a fratribus corriperetur, submovit se parumper ab altari, quando gratiam sensit adesse, et tantum lacrimarum excussit in pavementum, ut
 5 ex concretionem earum et pulveris pavimenti cumulus non modicus excresceret. Praeterea singulares consuetudines inter fratres esse noluit, volens omnes unum sentire, unum tenere. Si quem extra chorum aliis psallentibus in privatis orationibus reperit, brevibus verbis eum emendavit, publicas orationes privatis praeferens. Circa infirmos erat piissimus, providens eis talem, qui et in horis dicendis et in alimentis administrandis erga eos esset
 10 sollicitus. Nisi abstraheretur per hospites, semper voluit esse in conventu fratrum, prius ipse benefaciens et postea benefacere docens secundum illud 'coepit Iesus facere et docere', Act. ap. 1, 1. et quia iste beatus vir servivit Domino in timore et exultavit cum tremore¹ secundum illud 'laetetur cor meum, ut timeat nomen tuum', hanc gratiam consecutus fuit a Domino, Psal. 85, 11. ut a fratribus cum timore diligeretur et cum dilectione timeretur. Haec est enim reverentia
 15 secundum illud²

'Mixtus amore timor poterit reverentia dici'.

Tali enim modo eum fratres habebant, ut vix eius possent tolerare praesentiam, vix etiam eius possent ferre absentiam.

7. Tandem per XXVI annos circa salutem animarum vigilans corporali molestia
 20 pulsatus lecto decubuit. Sentiensque terminum, quem nemo transgredi potest³, adesse quadam die in capitolium fratrum se deferri fecit ibique facta publica confessione pauca locutus est de ordinis observantia; monuit quoque fratres concordem esse in electione sui successoris, sciens vir prudens, quod secundum cuiusdam sapientis huius saeculi⁴ dictum 'concordia parvae res crescunt, discordia vero maximae dilabuntur'. Deinde cum magno
 25 luctu fratrum reportatus de die in diem destituebatur viribus tandemque a venerabili archiepiscopo Friderico sacro perunctus oleo in capite ieiunii, quod erat V. idus Februarii, post mediam diem migravit ad Dominum complevitque spirituale triduum de Aegypto ad terram promissionis profectus, primo scilicet in hac vita malum dimittens, secundo gratiam lucis, qua aliis de bonis operibus luceret, possidens, tertio ad gloriam vitae transiens. Et
 30 quia in hac vita exultationes Dei erant in gutture eius⁵, ideo perpetuo ibi exultabit^a, ubi exultabunt^a sancti in gloria⁶, ibi laetabitur, ubi laetabuntur in cubilibus, hoc est in suis mansionibus.

1144.
Febr. 9.

8. Quid igitur miraculi Dominus in fine ipsius ostenderit, dicemus. Fuit tempore^b, dum haec scribimus, superstes adhuc venerabilis dominus Ekkehardus regens ecclesiam
 35 beati Petri in Sereno Monte⁷, qui cum situ^c terrae plurimum emineat, moribus tamen et honesta conversatione inhabitantium plus eminet. Hic venerabilis sacerdos a beato viro in omni disciplina educatus tunc temporis forensensem ecclesiam beatae Mariae in Hallo regebat. Hic de obitu venerandi patris nostri talem vidit visionem. Wichmannus de Frekense, cuius mentionem superius fecimus, qui fere^d ante annos sex mortuus fuerat⁸, vir valde
 40 religiosus, venit quaerens praepositum ingressusque domum, ubi iacebat, apprehendens manum, 'domine, ibitis', inquit. At ille surgens secutus est eum, in ipso autem domus exitu graviter pedem laesit quodam offendiculo, et cum exclamasset prae dolore, 'consolamini', inquit Wichmannus, 'domine, quia post istam aliam non sentietis poenam'. Sicque istis abeuntibus visio disparuit.

45 9. Idem venerabilis praepositus Ekkehardus, qui praedictam vidit visionem, nunc temporis, cum haec scribimus, habet in ecclesia sua religiosum sacerdotem Ebbekonem⁹, qui tunc temporis rexit ecclesiam sancti Mauritii in Hallo sitam. Hic habuit matrem senio ac infirmi-

a) exalt. Sch. b) tempus Sch. c) situm Sch. d) ferme Sch.

1) Psal. 2, 11: *Servite Domino in timore et exultate in gloria; laetabuntur in cubilibus suis.* 7) Praepositus monasterii Sereni Montis creatus est anno 1151.,
 50 ei cum tremore. 2) Unde auctor hunc versum sum- mortuus die 26. m. Ian. a. 1193. 8) Conf. supra
 pserit, invenire non potui. 3) Psal. 103, 9: *Terminum p. 949, n. 2. 3. 9) Cf. de eo Chron. Sereni Montis ad
 posuisti, quem non transgredientur.* 4) Sallust. a. 1128, SS. XXIII, 142.
 lug. 10, 6. 5) Psal. 149, 6: *Exultationes Dei in*
guttore eorum. 6) Psal. 149, 5: *Exultabunt sancti*

tate gravissime confectam, quae statim post obitum beati viri filium vocavit ex nomine. 'Ebezzo', inquit, 'veni'. Quo quaerente, quid vellet, 'dominus', inquit, 'praepositus noster mortuus est'. Sacerdos obstupefactus 'unde', ait, 'haec nosti'? 'Ibi', inquit, 'eram vidi-
que duos Dei nuntios venerabilem virum a lecto aegritudinis per medium monasterium
usque ad sanctuarium Dei ducentes, cumque illuc venissent, aperto sanctuario felicem
animam desuper ad coelum duxerunt. Praeterea vidi totum sanctuarium foris niveis
volucris repletum, quae omnes Dei electum cum dulci cantu sequebantur. Postremo
vidi, mirabile dictu, quasi totum monasterium velut se inclinando post eum moveri, tam-
quam ei valediceret aut de bona provisione gratias ageret.' Hae^a duae^a visiones et omnia,
quae deinceps dicturus sum, vivis testibus probari possunt. 10

10. Comes Henricus de Bodenburch¹, vir nobilis et unus de maioribus terrae, qui
filiam domini Operti, fratris beati Lamberti, Evezam nomine in matrimonium duxerat,
coram imperatore Friderico accusatus est tamquam reus de morte comitis Hermannii
de Wynseburch². Cumque inde coram imperatore se duello expurgaret, victus est et
graviter vulneratus. Ideoque in saeculo nolens manere ad ecclesiam nostram transiit ibi-
que habitu suscepto hospitali pauperum praelatus est. Hic ictu gladii parvulum ossiculum
in pede contractum habuit, quod ex negligentia forte medici pede sanato et cute super-
ducta extractum non fuerat. Unde praefatus vir frequenter gravi affectus molestia ad
memoriam beati viri veniens eius auxilium suppliciter expetiit. Inde dormitum vadens
circa finem somni pruritum passus est in pede manumque fricans locum cicatricis cutem
rupit, cumque ossiculum locum vulneris parumper exiisset, manu illud apprehendens leviter
extraxit et ulterius molestiam non sensit.

11. Quodam tempore cum sancti viri anniversarius esset, scholares nostri per licen-
tiam magistrorum refrigerandi gratia proximam insulam navigio intrare voluerunt. Cum-
que non parum in aqua processissent, quidam eorum alios terrere volentes per lasciviam
navem moverunt, eamque vertentes omnes in profundum descenderunt. Stabant in littore
dominus Werno Hildenseimensis praepositus, Haholdus eiusdem ecclesiae canonicus cum
quibusdam aliis³. Qui nimium obstupefacti beatum virum inclamabant, quatenus apud
Deum eis adesset. Cumque quidam eorum diu sub aqua luctati fuissent, Deo dante tandem
omnes ad terram salvi evaserunt. Quod meritis beati viri factum credimus, qui in anni-
versario suo familiam suam contristari noluit. 30

12. Quidam miles de Halverstat Caesarius nomine⁴ urgebatur febribus. Qui cum
oblationem ad memoriam beati viri vovisset diemque designasset, qua se ipsum praesen-
taret, statim sanatus est. Superveniente designato die dominus suus episcopus eum, ne
votum impleteret, detinuit, erat enim illi necessarius. Continuo iterum febre pulsatus est.
Qui praesciens, unde ei hoc acciderat, duplicata oblatione virum Dei se placare promisit.
Quam cum coram multis persolvisset, erat enim ea die in ecclesia nostra colloquium
principum, sensit adesse beneficium.

13. Werno congregationis nostrae canonicus et sacerdos febre pulsatus ad memoriam
beati viri venit, quaerens intercessionis eius auxilium per haec verba: 'domine', inquit,
'tu vivus docuisti nos communibus debere esse contentos, non propriis; ideoque nil proprii
possidens pro oblatione offero tibi precum devotionem. Rogo igitur, quatenus, sicut aliis,
ita et mei miserearis.' Quo dicto quinquies in terram prosternitur, toties dominicam
orationem proferens; sicque meritis sancti viri efficientibus ulterius molestiam non sensit.
Ad eandem memoriam frater noster Elbertus dicta missa pro defunctis per commemora-
tionem sancti viri a simili passione liberatus est. 45

a) has duas Sch.

1) Nominatur in chartis Hildesheimensibus inde ab a. 1143. usque ad a. 1150, cf. Janicke, 'Urkundenbuch des Hochstifts Hildesheim' I, 210. 239; 'N. Archiv' XLI, 583 n. 4. 2) Hermannus comes de Winzenburg a. 1152. a vassallis suis et ministerialibus ecclesiae Hildesheimensis interfectus est, cf. Bernhadi, 'Konrad III.'

vol. II, 921. 3) De Wernone, qui inde ab anno 1166. vel 1167. usque ad annum 1174. praepositus ecclesiae maioris Hildesheimensis fuit et de Haholdo subdiacono, 50 eiusdem ecclesiae canonico, cf. quae attuli, 'N. Archiv' XLI, 582sq. 4) Cf. 'N. Archiv' XLI, 583, n. 4.

14. Hadewich comitissa de Brenen¹, femina excellentissimi generis, quippe cuius maternus avus fuit Adelbertus marchio, diutina febre laborabat. Quae cum oblationem beato^a viro^a vovisset, mox sanata est. Recuperata sanitate non immemor beneficii ad tumbam beati viri venit, Deo et sancto confessori gratias agens. Quaedam nobilis matrona
5 Sophia nomine laborabat eadem molestia. Quae cum ad sepulturam beati viri venisset, sanata illico abscessit, Deo et sancto viro gratias agens.

Haec de miraculis beati Lamberti dicta sufficiant. Quodsi, ut debui, dixi, domine Deus approba; si non, ignosce. In fine autem huius operis obsecramus te, sancte pater, ut, sicut te habuimus eruditorem in terris, sic intercessorem habere mereamur^b
10 in coelis. Amen.

a) beati viri *Sch.* b) memoriam *Sch.*

1) Uxor Friderici comitis de Brena, filii Conradi Magni marchionis Misnensis, filia Diepoldi ducis Bohemici (de Iamnitz), filii Wladislai I. ducis Bohemiae, cf. Genea-
15 logiam Wettinensem, SS. XXIII, 230. Matrem Hedwigis

filiam Adalberti marchionis Brandenburgici fuisse nisi ex vita nostra non scimus, cf. O. v. Heinemann, 'Albrecht der Bär' p. 283. 413.

TRANSLATIO SANCTI ALEXANDRI IN MONASTERIVM HALLENSE NOVI OPERIS.

EDIDIT H. BRESSLAU.

5

Historia translationis reliquiarum sancti Alexandri in monasterium Novi Operis prope Hallam situm anno 1146. sive paulo post a quodam canonico eius monasterii, cuius nomen ignoramus, scripta ex duabus partibus composita est. Pars posterior breviter narrat reliquias sancti ab Ottone I. imperatore ecclesiae Magdeburgensi datas anno 1124. ab archiepiscopo Ruotgero monasterio Novi Operis, cuius fundationem ab antecessore Adelgoto coeptam ipse perfecerat, donatas 10 et anno 1146. in sarcophago 'arte inclusoria mirifice fabricato' reconditas esse. Priorem vero partem, quae multo maioris momenti est, quippe qua discimus, quando, a quo et quomodo Otto imperator reliquias illas acquisierat, ad fontem Ottoni coevum redire cum iam v. cl. b. m. E. Dümmler vidisset¹, socius noster K. Hampe certo certius demonstravit². Invenit enim in codice quodam Bonnensi aliud fragmentum ex eodem fonte haustum; quod cum excerpto in 15 historiam translationis S. Alexandri recepto re et verbis proxima affinitate coniunctum est, quare illud post historiam Hallensem hoc loco denuo edimus. Fontem illum, cuius inscriptio 'Denotatio reliquiarum, quas primus Otto imperator augustus de Italia Magdeborch transmisit et convexit'³ in excerpto Bonnensi repetitur, a Dodone capellano imperatoris, qui reliquias Magdeburgum trans- 20 tulit, scriptum esse v. cl. Hampe coniecit neque veri dissimile est, eumque non integrum nobis servatum esse valde dolendum est, cum nonnihil ad historiam secundae expeditionis Italicae Ottonis I. illustrandam faciat.

Historia translationis in monasterio Hallensi saeculo XII. scripta ex eodem codice, qui Vitam Lamberti praepositi continebat⁴, primus edidit I. F. Schannat, Vindemiae litterariae Collect. II, 73sq. Cuius editionem repetiverunt I. C. a Dreyhaupt, Pagus Neletici et Nudzici I, 720sq. 25 et Bollandistae in Actis Sanctorum m. Iulii VII, 875sq., eandemque nos paucis locis emendatam repetere codice deperdito coacti sumus. Excerptum codicis bibliothecae universitatis Bonnensis S 367 saec. XV. f. 13' K. Hampe, 'Neues Archiv' XXV, 672sq. edidit et docto commentario instruxit; codicem p. 679sq. accurate descripsit, quem Argentoratum missum nos iterum diligenter 30 contulimus.

H. Bresslau.

962.

Anno incarnationis dominicae DCCCCLXII. accersitus a Iohanne^a sanctae Romanae sedis antistite Otto augustus pro divinis restaurandis negotiis Romam venit ibique coronam

a) Ioanne Sch.

1) 'Kaiser Otto der Große' p. 357, n. 5. 2) 'Neues Archiv' XXV, 672sq. 3) Similem notitiam de reliquiis S. Mauritii Ratisbonam et inde Magdeburgum translatis excerpterunt Thietmar II, 17 (11) et Annales Nienburgenses (Annalista Saxo, Annales Magdeburgenses) 961; conf. P. Simson, 'Neues Archiv' XIX, 347. 353. Brevior est notitia de reliquiis a Dodone capellano

Herimanno duci Saxoniae allatis, A. C. Wedekind, 'Noten 35 zu einigen Geschichtschreibern des deutschen Mittelalters' III, 115, quam non a Dodone sed in monasterio Lüneburgensi, cui reliquiae illae traditae erant, scriptam esse credo (aliter Wedekind l. l. et Hampe, 'Neues Archiv' 25, 679). 4) Supra p. 947. 40

imperialem de altari sancti Petri apostolorum principis accipere meruit et exinde more suorum praedecessorum rem publicam, quam variis foedatam erroribus repperit, misericorditer restauravit, habitoque colloquio in monte sancti Leonis viduis et orphanis omnibusque ad se venientibus iniuste oppressis legem dedit. Quibus omnibus rite peractis ad
 5 Saxoniam repedare statuit. Peragratu igitur locis quam plurimis tandem Pennam, ad quam multa sanctorum translata extiterant corpora, applicuit, ibique episcopus¹ et comes de Marsi sibi occurrerunt et obsides de illa provincia imperatori adduxerunt. Quos advenientes imperator cum misericordia recepit; omnia enim ad votum potita de hoste rei publicae victoria successerant. Seditibus autem illis et de multis rebus sermones textentibus
 10 interrogavit imperator episcopum, si aliqua sanctorum corpora in sua requiescerent ecclesia. Respondit episcopus: 'Quare interrogatis, domine?' Respondit imperator: 'Quia desiderium habeo alicuius sancti corpus obtentum mecum transferre'. Respondit episcopus: 'Multos sanctos in episcopio nostro scimus, sed de quo desiderium habeatis, ignoramus. Si placuerit dignitati vestrae, veniat aliquis mecum ex vestris fidelibus, et si invenerit^a, quod maiestas
 15 vestra desiderat, cum gratia Dei accipiat.' Statimque imperator misit Dodonem presbyterum capellanum² regium cum episcopo. Dodo venerabilis presbiter illic diligenter perscrutatus sanctorum reliquiis invenit sanctam Felicitatem martyrem cum suis septem filiis iacentem. Qua visa agnovit sibi deesse brachium, quod imperatori antea Romae fuerat datum. Quod quidem brachium qualiter obtinuerit, breviter restat referendum. Cum enim
 20 Otto imperator recepta imperiali corona per diversas^b Romanae urbis ecclesias causa devotionis pergeret, secundum temporis revolutionem aderat festivitas sancti martyris Clementis³. Unde et imperator ad audiendum missarum sollemnia ad ipsius ecclesiam perrexit ibique papam obvium sibi habuit. Divinis autem peractis officiis papa imperatori brachium sanctae Felicitatis dedit, quod de eadem ecclesia Adeldagus venerabilis Hama-
 25 bургensis episcopus receptum imperatori usque ad sanctum Petrum perductum praesentavit. Redeundo autem ad narrationis nostrae seriem dictus Dodo presbiter agnitis sanctissimorum martyrum, sanctae Felicitatis filiorumque eius reliquiis magno repletus gaudio eam de sepulchro una cum corporibus sanctorum Alexandri et Felicis filiorum eius levatam Pennam adduxit. Has reliquias cum quam pluribus aliis idem piissimus
 30 Otto Magdeburgh^c sollemniter adduxit⁴ atque cum eisdem ecclesiam metropolitanam ibidem V. kal. Martii⁵ enceniavit.

963.
Septemb.

964.

962.

1124.
Dec. 17.

Transcursis autem non paucis annorum curriculis Adelgotus sanctae Magdeburgensis ecclesiae praesul devotissimus divinum ampliare disponens famulatum Hallense monasterium ad Novum Opus vocitatum fundare coepit, sed immatura morte praeoccupatus
 35 successori suo Ruodgero consimilis devotionis fervore accenso id ipsum perficiendum reliquit. Eo igitur tempore, anno videlicet dominicae incarnationis MCXXIII., indictione II., decimo sexto kal. Ianuarii⁶ translata sunt ossa sancti Alexandri martyris filii sanctae Felicitatis et brachium sancti Sergii martyris cum multis aliis reliquiis per dictum Ruodgerum

a) invenierit Sch. b) diversos Sch. c) ita Sch.

40 1) Iohannes. Conf. de eo G. Schwartz, 'Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens' p. 238. 2) De Dodone capellano vide Thietmar. II, 16 (10) (cf. Ann. Magdeburg. 972. 973); Contin. Reginonis 964 (ubi Duodo vocatus) et notitiam de reliquiis supra p. 954, n. 3 laudatam.
 45 3) Festum s. Clementis ubique in ecclesia die 23. m. Novembris celebrabatur. At anno 962. Otto imperator eo die Romae non erat, anno vero 963, de quo cogitavit Dümmler 'Kaiser Otto der Große' p. 354, n. 6, Iohannes XII. papa qui Roma fugerat inimicus imperatoris, Leo VIII. autem
 50 nondum creatus erat; cf. Böhmer-Ottenthal, Regesta imperii II, 150, n. 309c. Itaque nihil restat, nisi ut cum v. cl. Hampe, 'N. Archiv' XXV, 677 coniciamus aut auctorem denotationis reliquiarum, ex qua haec hausta sunt, hoc loco erravisse aut Romae saeculo X.
 55 praeter diem 23. m. Novembris etiam alium diem

s. Clementis memoriae sacratum fuisse. 4) Cf. Thietmar. II, 16 (10): *Multa sanctorum corpora ad Magadaburg per Dodonem capellanum suimet transmisit* (Otto I.). Chartis infra n. 7 citatis addita est in dorso nota haec: *Anno dom. incarn. DCCCCLXXIII nonas Mai obiit . . . Otto magnus imperator, qui has sacrosantas reliquias ad Magdeburgensem transtulit ecclesiam.* 5) Hic est dies adventus reliquiarum sancti Mauriti, quas Henricus II. anno 1004. ecclesiae Magdeburgensi donavit; cf. diploma Henrici nr. 63 (Mon. Germ. DD. III, 77) et quae ibi notantur. Cf. etiam Uhlirz, 'Geschichte des Erzbistums Magdeburg' p. 120sq. 6) In Necrologio monasterii Novi Operis ('Geschichtsblätter für Stadt und Land Magdeburg' II, 176) ad eundem diem adventus reliquiarum notatur.

antistitem ad dictum Hallense monasterium¹. Reconditaeque sunt huiusmodi reliquiae beati Alexandri pariter cum costa matris eius, sanctae videlicet Felicitatis, in sarcophago arte inclusoria mirifice fabricato, quod in ecclesia Novi Operis inpraesentiarum cernitur. Acta sunt haec anno incarnationis dominicae MCXLVI. temporibus Celestini papae II. et Lucii II., qui ecclesiae Romanae praesulatum diebus et mensibus paucis gubernaverant². Quibus 5 successit Eugenius III., discipulus sancti Bernardi abbatis Claraevallensis, qui una cum apostolicis Celestino et Lucio ecclesiae Novi Operis larga spiritualium donorum munia largitus est, regnante victoriosissimo Romanorum rege Conrado, aurigante curram Magdeburgensis ecclesiae Friderico archiepiscopo, cuius tempore ossa maiora exceptis minoribus beatissimi Alexandri recondita sunt: caput integrum duobus dentibus adhaerentibus ex- 10 cepto meato, pectus, brachia, scapulae, spina dorsi adhaerentibus costis, femora, crura. Quae inpraesentiarum venerantur in monasterio Novi Operis fidei populi christiani frequentia ad laudem, gloriam et honorem sanctae et individuae Trinitatis. Amen.

EX TRACTATV, QVI INTITVLATVR 'DENOTATIO RELIQVIARVM,
QVAS PRIMVS OTTO IMPERATOR AVGVSTVS DE ITALIA MAGDEBORCH
TRANSMISIT ET CONVEXIT".

15

Regnante sancta et individua Trinitate, anno dominice incarnationis nongentesimo sexagesimo^b secundo^b, adiuvante domino nostro Iesu [Christo^c], Otto pius rex invitatus a summo sancte Romane sedis antistite^d Post hec pius imperator Romam intravit. Cum enim per diversas Romane urbis [ecclesias^e] perrexisset causa orationis, quadam die 20 ad palacium Lateranense pervenit, ibique eum summus pontifex cum magno gaudio suscepit sibiue sandalia domini nostri Iesu Christi ostendit et caput sancti Sebastiani martyris. Erat caput argento purissimo circum amictum. Quibus visis summus pontifex nimium flagitatus dedit imperatori caput sancti Sebastiani. Eadem^e hora Okerus episcopus³ in ipso Lateranensi palacio accepit caput sicque ad sanctum Petrum, ubi cesar fuit, secum 25 transvexit. Iamque aderat festivitas sancti Clementis martyris, et imperator ad audienda missarum sollemnia ad ipsius ecclesiam perrexit ibique sibi papam habebat obvium. Peractisque divinis officiis dedit papa imperatori brachium sancte Felicitatis martyris, quod de eadem ecclesia episcopus [Hamaborgensis Adeldagus recepit^e] et coram imperatore ad sanctum Petrum duxit. Inde imperator Pennam venit ibique episcopus [et comes^e] 30 de Marsi [sibi^e] occurrerunt et obsides de illa provincia ad imperatorem duxerunt. Quos venientes^f accepit imperator cum misericordia, quia omnia sua secundum voluntatem suam bene erant conversa. Seditibus autem illis^g et de^h multis [rebusⁱ] sermocinantibus interrogavit imperator episcopum, si aliqua sanctorum corpora requiescerent in sua ecclesia. Dixit episcopus: 'Quare interrogatis, domine'? Respondit imperator: 'Quia desidero ali- 35 quem de sanctis acquirere'. Respondit episcopus: 'Multos sanctos in nostro episcopio^k esse scio, sed quorum desiderium habeatis, ignoro. Si placeat dignitati vestre, veniat aliquis mecum ex vestris fidelibus, et [si^e] inveniatur, quod maiestas vestra desiderat, cum gracia Dei accipiat'. Statimque imperator misit Dodonem presbiterum cum episcopo. Ipse vero cum eo veniens diligenterque perscrutatis sanctorum reliquiis invenit sanctam Felici- 40

a) ^cvicit cod.; emend. Hampe. b) septuagesimo falso cod. c) deest cod.; suppl. H. d) an cod.; sequitur et cetera in cod. e) eodem, corr. eadem, cod.? f) veniens cod. g) ill' cod. h) ex cod. i) deest cod.; suppl. ego. k) biscopio cod.

1) Chartae Sigfridi praepositi et Wichmanni archiepiscopi Magdeburgensis anno 1166 datae (Rein, Thuringia sacra I, 49, n. 7. 51 n. 8) nos docent, quasdam partes reliquiarum S. Felicitatis et filiorum eius Alexandri et Felicis eo anno monasterio Ichtershausensi donatas esse (cf. de his chartis Bierbach, 'Das Urkundenwesen der älteren Magdeburger Erzbischöfe', Diss. Hall. 1913, p. 70 sqq.; Hoppe in 'Geschichtsblätter für Stadt und Land Magde-

burg' XLIII, 191). Itaque non omnes horum sanctorum reliquiae, quas imperator Magdeburgum misit, in mona- 45 sterium Novi Operis pervenerunt. 2) De privilegio Caelestini II. monasterio Novi Operis dato nihil scimus. Privilegium Lucii II. datum anno 1144., sed hodie deperditum notatur in catalogo chartarum monasterii, apud Dreyhaupt I, 706. 3) Spirensis. 50

tatem martyrem^a cum septem filiis suis iacentem. Qua visa agnovit sibi deesse brachium, quod imperatori antea Rome a papa fuit datum. At ille magno repletus gaudio levavit eam de sepulchro simulque cum ea sanctum Alexandrum et sanctum Felicem, filios sancte predictae Felicitatis, et simul tria corpora Pennam^b adduxit; deditque illi sanctam Felicitatem et sanctum Felicem de parte episcopi, sanctum^c vero Alexandrum dedit de sua parte. Passa est autem sancta Felicitas cum septem filiis suis nono^d kalend. Decembris tempore Anthonini principis sub prefecto urbis Publio^e

a) matrem *cod.*; *emend. H.*

b) penuā *cod.*

c) secund' *cod.*; *emend. H.*

d) nona *cod.*

e) *sequitur etc. cod.*

THE HISTORY OF THE CITY OF BOSTON

From its first settlement in 1630 to the present time. By SAMUEL JOHNSON, Esq. of the Middle Temple, Barrister at Law. In two Volumes. The first Volume contains the History from 1630 to 1700. The second Volume contains the History from 1700 to the present time. Printed and Sold by S. JOHNSON, in Pall-mall, near St. James's Church, 1774.

The first Volume contains the History from 1630 to 1700. The second Volume contains the History from 1700 to the present time. Printed and Sold by S. JOHNSON, in Pall-mall, near St. James's Church, 1774.

The first Volume contains the History from 1630 to 1700. The second Volume contains the History from 1700 to the present time. Printed and Sold by S. JOHNSON, in Pall-mall, near St. James's Church, 1774.

The first Volume contains the History from 1630 to 1700. The second Volume contains the History from 1700 to the present time. Printed and Sold by S. JOHNSON, in Pall-mall, near St. James's Church, 1774.

The first Volume contains the History from 1630 to 1700. The second Volume contains the History from 1700 to the present time. Printed and Sold by S. JOHNSON, in Pall-mall, near St. James's Church, 1774.

The first Volume contains the History from 1630 to 1700. The second Volume contains the History from 1700 to the present time. Printed and Sold by S. JOHNSON, in Pall-mall, near St. James's Church, 1774.

The first Volume contains the History from 1630 to 1700. The second Volume contains the History from 1700 to the present time. Printed and Sold by S. JOHNSON, in Pall-mall, near St. James's Church, 1774.

The first Volume contains the History from 1630 to 1700. The second Volume contains the History from 1700 to the present time. Printed and Sold by S. JOHNSON, in Pall-mall, near St. James's Church, 1774.

The first Volume contains the History from 1630 to 1700. The second Volume contains the History from 1700 to the present time. Printed and Sold by S. JOHNSON, in Pall-mall, near St. James's Church, 1774.

The first Volume contains the History from 1630 to 1700. The second Volume contains the History from 1700 to the present time. Printed and Sold by S. JOHNSON, in Pall-mall, near St. James's Church, 1774.

The first Volume contains the History from 1630 to 1700. The second Volume contains the History from 1700 to the present time. Printed and Sold by S. JOHNSON, in Pall-mall, near St. James's Church, 1774.

The first Volume contains the History from 1630 to 1700. The second Volume contains the History from 1700 to the present time. Printed and Sold by S. JOHNSON, in Pall-mall, near St. James's Church, 1774.

M O N V M E N T A
G E R M A N I A E
H I S T O R I C A .

SCRIPTORVM

TOMI XXX. PARTIS II. FASCICVLVS II

THE JOURNAL

OF THE

ROYAL

ACADEMY

OF SCIENCES

AND ARTS

OF THE

ROYAL SOCIETY

OF LONDON

AND

THE

ROYAL

MONVMENTA
GERMANIAE
HISTORICA

**INDE AB ANNO CHRISTI QVINGENTESIMO
VSQVE AD ANNVM MILLESIMVM
ET QVINGENTESIMVM**

EDITIT
**SOCIETAS APERIENDIS FONTIBVS
RERVVM GERMANICARVM MEDII AEVI**

SCRIPTORVM
TOMI XXX. PARTIS II. FASCICVLVS II.

LIPSIÆ
IMPENSIS KAROLI W. HIERSEMANN
MDCCCXXIX

NOTICE

OF THE

PROCEEDINGS

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

5

10

15

20

25

30

35

CHRONICA MONASTERII SANCTI MICHAELIS CLVSINI.

EDIDERVNT GERHARDVS SCHWARTZ B. M.
ET ELISABETHA ABEGG.

⁵ Si etiam in tomis nostris typis describendam curamus Chronicam S. Michaelis Clusini, quam primus in lucem edidit v. cl. L. Provana in Monumentis Historiae Patriae V, SS. III (1848), 245 sqq., nos textum pleniorum et magis emendatum daturos esse speramus. Duorum enim qui exstant codicum, quibus Provana usus est, i. e. et (1) Vaticani Christinae reg. 173, olim Petaviani, ex quo fragmenta Baluzii, quae Mabillon luci dedit in Ann. O. S. B. III (Lucae 1739),
¹⁰ 660 nr. 58¹, hausta esse videntur, et (2) Taurinensis ('Abbazie, S. Michele della Chiusa, Mazzo I nr. 1'), novas collationes, quarum unam (codicis 1) v. cl. Oswaldo Holder-Egger b. m. et Adolfo Hofmeister, alteram (codicis 2) Adolfo Hofmeister debemus, adhibere potuimus. His nisus recensendi initium fecit Gerhardus Schwartz, maximae spei ille iuuenis, qui sanctum suum amorem patriae non solum inserviando literis sed in defendendis montis Vosegi iugis pro patria
¹⁵ moriens confirmavit. Cum perficiendum opus curae meae traderetur, nihil fere mihi relinquebatur, nisi ut adnotationes eius colligerem et, quae iam argumenta attulerat, recognoscerem.

De situ coenobii S. Michaelis Clusini atque auctoritate, qua colebatur, v. cl. Bethmann (SS. XII, 196 sqq.) scripsit. De quibus aliisque ad rem pertinentibus plura dicta sunt in dissertatione nostra 'Das Kloster San Michele della Chiusa und seine Geschichtschreibung' ('Neues
²⁰ Archiv' tom. XLV, 1924, 235 sqq.) ubi de auctore immo potius de auctoribus chronicae uberius egimus. Chronicam enim, quam ab uno auctore, scilicet Willelmo monacho Clusino, scriptam esse viri docti adhuc putabant, ex duabus partibus compositam esse et primam quidem (c. 1—18) a monacho Clusino anonymo inter annos 1058 et 1061, alteram vero, c. 19—22, a Willelmo monacho, auctore Vitae Benedicti II. abbatis Clusini, quadraginta fere annis post scriptam esse
²⁵ demonstravimus. Eodem loco tempus coenobii instituti, de quo adhuc auctores inter se discordabant, inter annos 983. et 987. statuendum variis argumentis comprobare studuimus.

Codicis Vaticani (1) in hac parte saec. XII. scripti² descriptio, quam Bethmann SS. XII, 196 dedit, nobis petentibus a viro reverendissimo Iohanne Mercati, praefecto bibliothecae Vaticanae, benevole confirmata est.

³⁰ Alterum codicem in archivio regio Taurinensi (2) servatum, chart. in fol. s. XV. vel paulo ante exaratum, sed non ex Vaticano exscriptum esse constat, cum nonnullis locis textum accuratorem et integriorem praebet.

In scribendi ratione semper 'ae' pro 'e' in declinatione prima omnibusque vocibus, in quibus 'ae' nunc scribere solemus, et 'tio' pro 'cio' posuimus. In verbis cum praepositione compositis
³⁵ literas duplicatas ('ann' pro 'adn' et similiter) scripsimus.

Elisabetha Abegg.

1) Repetita apud G. Avogadro di Valdengo, 'Storia della p. 3 sq.; Migne, Patr. Lat. 150, p. 1449 sqq. 2) Cf. abbazia di S. Michele della Chiusa' (Novara 1837), App. 'N. Archiv' XLV, 241, n. 2.

INCIPIIT PROLOGUS IN LEGENDA CONSECRATIONIS BASILICAE BEATI
MICHAELIS ARCHANGELI DE CLUSA.

I.^a Ad laudem et honorem regis aeterni mirificam beati Michaelis archangeli revelationem in monte Pirchiriana¹ habitam, prout scriptis et virorum fidelium veridica attestatione edoceri potui, scripto commendare decrevi^b, in praefato^c videlicet monte qualiter virtus eius et magnificentia mortalibus primum illuxerit, quove ordine ipsius movente et disponente providentia constructa prius ibidem basilica processu temporis magnifica coenobii suscepit incrementa. Et quoniam ad hoc opus nullo ingenii fultus praesidio acquisita lepori urbanitate verborumque faleris utendum minime censeo, tuum michi, o alme Spiritus, adventum humiliter efflagito, ut, qui es veritatis magister, veram huius relationis indaginem insinues cordi meo tuaque de omnibus huius rei gestis me doceat^d unctio pulso penitus a mentis aditu fuco ac fastu rethorico, qui merito contempnitur ac reprobat^e sapientium^e exagio. Tu quoque magnalia tua cupienti depromere non dedigneris factor et adiutor michi tuo servo humillimo adesse, Michael archangele, mi princeps gloriose, cui proprium et quasi singulare est superbis, actu nudis, more tui Domini resistere², sicut tuo inclito proditur nomine³, impetra michi, quaeso, tuis egregiis meritis spiritum intellectus ab illo, cui ab aevo cum tuis beatis astas concivibus, fontem aeternae sapientiae, qui hunc locum tibi in sedem providisti pia ac clementi dignatione. Quod etiam demonstrasti eximia et multiplici miraculorum exhibitione.

Item prologus super eodem.

20

II. Multis sacrae scripturae didicimus documentis, beatum Michaellem non solum possidere nutu deitatis primatum in caelis inter choros militiae caelestis, verum etiam principatum quendam gerere in terris et curam humanae salutis. Cum enim in apocalipsin^f Iohannis⁴ dicatur expressius atque nominatim proeliari cum suis angelis antiqui draconis proelium, liquet profecto illis esse praelatum, quibus adnitentibus et subditis noscitur cothidie de hoste antiquo reportare trophaeum. Quod autem in nostra principetur republica fideliumque salvandorum sit illi cura praecipua, manifeste et enodius declaratur in Danielis prophetia, cui sic dicitur voce angelica: 'Et nemo est adiutor meus in omnibus his, nisi Michael archangelus princeps vester^g'. Et^h item: 'In tempore illo consurget Michael archangelus princeps vester^h, qui stat pro filiis populi tui'. Vides ergo hunc beatissimum spiritum quodammodo, ut ita dixerim, humanum et ad illius Iudaici populi, qui id temporis fidelis erat, favorem et tutelam promptissimum. At vero post illius populi diram saevitiam et infidelitatis nimiam obstinationem, qua per crucem in auctorem omnium crassatus est, cum post eiusdem Domini nostri ascensionem audita essent voces angelorum in templo: 'Transeamus ab his sedibus'⁵, voluit idem archangelus, quemadmodum et sancti apostoli, desertis Iudaeae finibus, suae dilectionis ac benivolentiae extendere sinus et humani generis pius provisor sui gloriosi nominis notitiam cunctis manifestareⁱ gentibus, maxime in horis occidentalibus. Et sicut Roma, urbium maxima, summorum apostolorum Petri et Pauli purpurea decoratur victoria, ut quae erat tunc orbis domina et totius caput superstitionis, fieret etiam clarissima apice religionis, sic respectu divinae pietatis meruit sublimari prae omnibus Romana dignitas solatiante ipso primatu angelicae virtutis. In occiduis namque finibus orbis tria sibi archangelus^k Domini peculiaria^l loca delegit quam maxime, quae

a) numeri desunt 1. 2; primo folio pene deleta plurima usque ad verba enodius declaratur lin. 27 desunt 1. b) potui, corr. decrevi, 2. c) imprefato 2. d) sic 1; deceat 2. e) sic 1; sapientum 2. f) apocalisin, corr. apocalipsin, 1; apocalipsi 2. g) noster 2. h) Et item — princeps vester desunt 2. i) manis festare 1. k) ch e corr. 2. 45 l) peccularia 2.

1) Monte Pirchiriano supra vicum, qui dicitur S. Ambrogio et flumen q. d. Dora Riparia inter Taurinos et oppidum Segusiam hodie Susa vocatum situs. 2) Iac. 4, 6: Propter quod dicit: Deus superbis resistit; 1. Petr. 5, 5: Quia Deus superbis resistit. 3) Cf. Isidor, Etymol. VII, 5, 12: Michael interpretatur: quis ut Deus? Quando enim aliquid in mundo mirae virtutis fit, hic archan-

gelus mittitur. Et ex ipso opere nomen est eius, quia nemo valet facere, quod praevalere facere Deus.

4) Apoc. 12, 7 sq.: Et factum est proelium magnum in caelo, Michael et angeli eius proeliabantur cum dracone. 5) Cf. Eusebii Hist. eccl. interpr. Rufino III, 8, 6; Apparitio s. Michaelis in monte Tumba c. 2; vide quae de hoc loco disseruimus in 'Neues Archiv' vol. XLV, 243 sq.

sua suorumque luciflua inviseret illustratione: primum quidem montem illum^a Garganum¹ toto iam orbi notissimum; secundum circa oceanum, qui dicitur Ad maris periculum²; tertium in horum medio^b iustissima meta positum, montem videlicet Pyrchirianum^c. Merito quippe in terris, ceu^d humana vitans contagia, celsis in montium gaudet cacuminibus, qui
 5 summo pastore quaerente perditam ovem³ in convallibus cum ceteris beatis angelorum agminibus desertus scribitur^e fuisse in montibus, unde divinam maiestatem^f contemplatur vicinior. Sed iam omissis ceteris ad illud, quod proposuimus, stilum vertamus^g.

III. In Italiae^h finibus mons quidam extat insignis XII milibus passuum distans ab Alpibus, qui vulgari nomine, sed non vulgari errore aut casuⁱ Pyrchiriana^k seu Pyrchariana^l,
 10 id est ignis Domini⁴ vel ignea civitas, vocatus est ab incolis propter angelorum, ut reor, ibi futuram frequentiam et dilectam Domino sedem, qui facit angelos suos spiritus et ministros suos ignem urentem⁵. Is undique tractu satis arduo sublime caput^m in aera exerit ipsasque nubes suo vertice tangit⁶ parvique collis discrimine a ceteris seiunctus una admodum arcta via potest adiri, ut facile intelligas illum quodam divino privilegioⁿ donari.
 15 Amoenus^o quippe puris et suo murmure dilabentibus e^p vicino fontium rivulis, redimitus quoque frondosis^q ac pomiferis arboribus et silvis, ubi garrula^r voce aves immurmurant^s diversi generis, solo nudato supremo^t cacumine beati Michaelis gestat aecclesiam, non tam metallorum fulgore et^u humano opificio^v rutilam seu politam quam crebra signorum experienti evidentia conspicuam. Quae tantam ac talem aspicientibus divinae contempla-
 20 tionis suo quodam^w secreto infundit dulcedinem, ut illius domicilio illecti^x ac contubernio clament medulitis prae desiderio: 'Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo', et
 'sicut ros Hermon, qui descendit in montem Syon, quoniam illic mandavit Dominus bene-
 dictionem et vitam usque in saeculum'. Aecclesiam ergo illam hoc ordine inibi constructam primitus verissima antiquitatis relatione accepimus^y.

Ps. 67, 17.

Ps. 132, 3.

IV. Erat quidam Ravennas nomine Iohannes cognomento Vincentius⁷, vir mirae simplici-
 25 tatis ac spiritualis intelligentiae gratia adprime ornatus, qui in genitili quidem solo episco- pali fertur functus dignitate⁸, sed solitariae vitae ardore flammatus multis provintiis per- lustratis in montem, qui Caprasius⁹ dicitur, praedicto monti a parte septentrionali oppositum sese conduxerat, ut Domino, cui inter turbas positus, quarum fuerat offensus obsequiis,
 30 sitiebat inseparabiliter adhaerere, nullo deinceps humano consortio retrahente facilius uniretur. Qui locus tunc adeo remotus erat, ut heremi secreta haud^z desideraret. Ubi multo tempore ille famulus Dei delitescens tanta intentione^a divinae theoriae hominum devitabat aspectus, ut angelorum cotidiano consortio delectari ac perfrui non immerito crederetur^b.

35 a) illum *deest* 2. b) media 2. c) pichirianum 2. d) *ita Schwartz*; seu 1. 2. e) scribatur 2. f) si dici fas est *add.* 2. g) Incipit legenda *add.* 2. h) *ytalie* 2, *ita semper*. i) *ca//su, una littera erasa*, 1. k) Pirchirrianus 2. l) Pyrchiriana, *corr.* Pyrchariana, 1; Pirchirriana 2. m) *cap* in aera 1; in aera capud 2. n) privilegio 2. o) amenis 2. p) et 2. q) frondosis 1. r) *guarrula* 2. s) *murmurant* 2. t) *subpino* 2. u) aut 2. v) edificio 2, *ubi rutilam deest*. w) *sevo quo* (sic *quid*) 2. x) *illecti* 2. y) *leccio prima inserit* 2. z) *haut corr.* *haud* 1; aut 2.
 40 a) *intemptacione* 2. b) Tu autem Domine miserere nostri. Leccio secunda *inserit* 2.

1) Monte S. Angelo, prov. di Foggia, Apulia. 2) Mont S. Michel, dép. Manche, arr. Avranches; locus prope litus maris situs. 3) Luc. 15, 4 sq.: *Quis ex vobis homo qui habet centum oves, et si perdidit unam ex illis, nonne dimittit nonaginta novem in deserto et vadit ad illam quae perierat, donec inveniat illam? Et cum invenerit illam, imponit in humeros suos gaudens et veniens domum convocat amicos et vicinos, dicens illis: Congratulamini mihi, quia inveni ovem meam, quae perierat.* 4) *πῶς χυρίον*. 5) Ps. 103, 4: *Qui facis angelos tuos spiritus et ministros tuos ignem urentem.* 6) Cf. Tibull I, 7, 15 sq.: *aetherio contingens vertice nubes ... Taurus.* 7) Cf. Chron. S. Maxentii Pictavensis ('Chroniques des églises d'Anjou p. p. Marchegay et Mabilie, Société de l'histoire de France', Paris 1869, p. 377) ad an. 937 (sic): *Eo tempore 937. inceptum erat aliud monasterium de S. Michaelis de*

Clusa a sancto Iohanne episcopo et eremita, ubi primus abba fuit Arveus. 8) Scilicet in quodam episcopatu provinciae Ravennatensis; Ravennae enim nullum hoc tempore nisi Iohannem (XII.), postea papam Iohannem X. (914—928), et Iohannem (XIII.), qui rexit ab an. 982. vel 983. usque ad an. 997. vel 998., invenires, quorum neuter Iohannes ille Vincentius fuisse potest. Cf. quae Muratorius, Rer. It. SS. I, II, 564 in nr. 43 disseruit ad vitam S. Iohannis archiep. Ravennatis, quae ex nostro libello hausta nullius pretii sunt. Vide etiam, quae de ea re scripserunt viri cl. Provana ('Memorie della Reale Accademia di Torino' II, II, 101 sq. Turin 1840); Savio, 'Sulle Origini della Abazia di S. Michele della Chiusa' (1888) p. 15; G. Schwartz, 'Neues Archiv' XL, 1915, p. 215 sqq. 9) Mons Caprasius vallem Segusinam descendenti ad sinistram surgit, ad dextram Pirchirianus.

V. Huic per visionem sanctus Domini archangelus Michael apparens sic eum familiariter alloquitur: 'Quid agis, o Iohannes? Cur contemplationis studium non sedulo adiuvas opere manuum? Nescis theoreticae^a propositum practicae^b egere subsidio?' Ad^c quem Iohannes: 'Quis', inquit, 'tu es, mi domine?' 'Ego sum', ait, 'Michael archangelus, qui in conspectu Domini semper assisto^d. Propera^e et ad opus accingere et vel lignario sumptu^f basilicam mihi construe.' Cumque sanctus anachoreta se huius artis ignarum nec ab ineunte^f aetate hoc opificio exercitatum simpliciter fateretur, adiecit: 'Noli trepidare, quoniam ego^g tuus^h ero adiutor, meaque praesentia corpore quamvis^g viribus exaustoⁱ invalidus robustior semper assurges.' Mane ergo facto coepit vir sanctus post matutinos ymnos angelicae admonitionis hortamenta animo revolvere et de Dei certus adminiculo proximam¹⁰ silvam totis viribus occupat diemque illum alacriter in opere consumit^k.

VI. Sequenti vero die, membris nocturna quiete ad laborem innovatis, veniens ad locum, ubi pridie^l operatus fuerat, sed nil eorum repperiens, quae paraverat, haesit et, quae necessitas in tam denso nemore nocturnum^m furem compulisset, vehementer admiratus laborem tamen resumit. Dumque omniⁿ humano destitutus^o solatio piis dat operam¹⁵ studiis, ecce videt columbas^p innumeras facto grege advolare ipsasque ligni dolaturas certatim rostris insumere et ad montem Pyrchirianam^q saepe deferre; sed nesciens, quid hoc miraculum portenderet, minime cessat a coepto opere. Viderat quoque iam dudum noctu^r vigiliis inserviens a praefato monte globum igneum frequenter usque ad coelum longo tractu porrigi^s.

VII. Iam vero tertia die ad opus suum^t sicut prius exiens, cum nichil caesorum^u lignorum, quae paraverat, invenisset, dirigit et quasi desperatus residens haec secum: 'Quid est', ait, 'domine Deus meus? Quis tam malignus homo labori meo tantopere insidiatur, ut, quod ego mihi per diem facio, ipse nocturna fraude surripiat? Quid est, archangele Christi, cur me servum tuum sic pateris deludi? Ubi est consilii tui pollicitatio? Non apparent certe nunc tua promissa. Nunc fefellit^v me tua species imperiosa? An forte quod iussisti^w alio pacto vis compleri? Respice, quaeso, beate, famulum tuum et, quid ipse mavis^x, edoce!' Et haec dicens interdum ab incepto quiescere deliberavit. Nox astra detexerat vixque sompnus viri Dei ocellis^y irrepserat, et iam adest archangelus quiescenti et ait: 'Cur segnis es? Et quare iussa^z non imples? Quamobrem opus tuum³⁰ imperfectum sic interposuisti? Surge diluculo et montis illius cacumen^a, unde globum igneum ad coelum tendere crebro notasti, quo etiam columbas lignorum minutias ferendo convolare non ignoras, conscende intrepidus et, cum omnia, quae tibi furto ablata verbaris, ibi collata inveneris, opus, quod imperaveram, in eodem loco perficere ne^b cuncteris^b! Locum namque^c illum michi in sedem elegi multum equidem profuturum, hic habitabo, 35 quoniam elegi eam^{d,1}.

VIII. Expergefactus itaque vir Dei et certificatus angelico affamine oppositi montis celsam rupem, quamvis^e diverso fatigatus anfractu, subiit, et cum aliquantisper solotenus prostratus obortis² orasset lacrimis², respiciens vidit totam lignorum materiam, quam perisse putaverat, et satis super se gavisus grates Deo suaeque sedis ministro immensas persolvit; sicque novus ille incola animatus cum gaudio ligna concinat, ecclesiam in brevi consumat^f.

IX. Altare quoque de eadem rupe nativa in honore angelorum principis Michaelis miro opere, sed humanae artis industria non satis polito incidit. Tandem in eminenti scopulo quibus potuit impensis perfecto aedificio Taurinensem episcopum Amizonem³ nomine 45

a) theoreticae 1; theoreice 2. b) practice 2. c) at 1. d) asisto, corr. assisto, 1. e) propterea 2. f) inneunti 2. g) ego — quamvis desunt 2. h) tuis 1. i) ita 2; exausto, corr. exhausto, 1. k) consumat in opere 2; Leccio tertia inserit 2. l) predie 2. m) neturnum 2. n) omnino 2. o) destitutus 2. p) colubas 1. q) Pirchirianum 2. r) noctis 2. s) Leccio quarta inserit 2. t) suum deest 2. u) cessorum, corr. cesorum, 1. v) me fefellit 2. w) iupsisti, antea in fine lineae del. mfistu(?) 2. x) mai' 1. y) ocellis 2. z) iupsa 2. a) cacumen ascende 2. 50 b) nonecūreris, no del., 2. c) sequentia usque ad verba rarus incola (p. 963 l. 17) desunt folio exciso 1. d) Leccio quinta inserit 2. e) ita Schwartz; quam vix 2. f) Leccio sexta inserit 2.

1) Ps. 131, 13sq.: Quoniam elegit Dominus Sion: elegit eam in habitationem sibi. Haec requies mea in saeculum saeculi: hic habitabo, quoniam elegi eam. 2) Cf. Verg. Aen. III, 492. IV, 30. VI, 867. XI, 41. 3) Sedit ante annum 983. usque post annum 998, cf. G. Schwartz, 'Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens' p. 130. 55

adiit et, qualiter per visionem angelicam in saepe dicto loco ecclesiam aedificaverit, ordine pandit illiusque consecrationem humili prece deposcit. At ille sanctus pontifex audiens beatum Michaellem in loco, qui suae erat diocesis, voluisse revelari suis temporibus, in laudes prorupit creatoris et plenus lacrimis, quas profundeabat suavis amor archangeli, 5 contra montem illico genua flexit et expansis manibus et intentis in caelum oculis sic fatur: 'Grates agimus gratiae tuae, summe pater, rex saeculorum, qui nullum tempus absque bonitatis tuae testimonio nobis transire permittis^a. Ecce enim indignos nos famulos tuos populumque tuum per summum maiestatis tuae ministrum visitare non dedignaris, quem nostris bonis votis rebusque tutandis non^b dubitamus fore patronum'.

10 X.^a Dixerat et famulum Domini Iohannem advocat, de nomine, patria simul et religione sciscitatur, quibus ortus maioribus, quave occasione et quo tempore advenerit, quaerit et audit. Unde etiam quamplurimum in Domino gavisus¹ ad illius postulata libenter assensum praebeuit diemque dedicationis illi praestituit omnique clero et populo, ut illuc sollempniter conveniant, indicit. Confluit hominum multitudo innumerabilis ex^c diversis urbibus, 15 opidis et villis tantae rei fama admonita, sicut mos est, ac studio novitatis; et ante diem consecrationis totam fere occupavit planiciem ab ipsa Taurinensi civitate vacantem amplis territorii spatiis, ubi eatenus rarus incola morabatur^d, donec pro^e angelica revelatione coepit honori et amori haberi ipsa regio, quae antea inculta et vilis habebatur^f.

XI. Venerabilis quoque praesul Amizo ad locum appropinquans^g in castro hospitatur 20 Avilliano^{h.2}. Ecce autem circa noctis medium, dictu mirabile, immensus ignis instar magnae columpnae videtur e¹ caelo supra montem descendere suisque flammis^k coruscis aere sereno totum circumlambere. Cuius novitate miraculi populi stratis exciti^l supplices ad caelum manus tendere, pectora pugnis tundere^m. Vociferantur cuncti Pyrchirianamⁿ penitus exuri. Tollitur clamor ad sydera³. Episcopus ipse tanto rumore attonitus surrexit partemque 25 rutilae^o lucis iam iamque residentis contemplatus^p sic ait suis: 'O quam metuendus est locus iste!⁴ A Domino vere factum est istud, et est mirabile in oculis nostris⁵. Hic est ille ardens rubus, in quo Moysi quondam apparuit Dominus; hic est mons alter Syna, igneam legem per dispositionem angelorum accepturus'. In crastinum igitur, cum 30 basilicae astitisset^q, aspexit ab alto tamquam olei liquorem effluere et effigiem crucis humore crasso per aecclesiolae quosdam scopulos^r eminentes apparere. At ille obstupefactus^s et cum omni populo terrore percussus humilis ingreditur et humi prostratus archangelo mediante a dominatore caeli et^t terrae perfectum finem tantae virtuti^u obnixius imprecatur^v. Oratione autem finita cum oculos lacrimis suffusos^{w.6} levasset, videt titulum 35 mirae pulchritudinis erectum, procul dubio manibus angelicis coaptatum, et balsamo^x atque oleo per circuitum supraque affluenter resudare^y in tantum, ut ad terram usque videretur effluere. Quod cernens accepto festinus linteo oleum^z reverenter^a extersit et sic operto titulo missarum ibi sollempnia devotissime celebravit. A linteo vero, quo sacra extersa est ara, quanta processerit virtus, non est nostrae facultatis evolvere, quia non inbecillis^b, 40 non a daemone possessus, non qualibet infirmitate detentus aliquis inde tactus est, quem inexpertem divinae pietatis mox sanitate recepta virtus archangeli permiserit existere. Tantis pius antistes miraculis motus anachoretae precibus et ab honestis nobilium personis, qui affuerant, exoratus cum interminatione sempiterni anathematis constituit, ut a suo successorumque suorum saeculari dominatu vel impedimento liber esset per saecula

Exod. 3, 2 sqq.

Exod. 19 sq.

45 a) Leccio septima inserit lin. 7 et novum caput lin. 7 Ecce, non infra lin. 10, incipit 2. b) ita ed.; fortasse aio 2. c) ita ed.; et 2. d) a verbo morabatur pergit 1. e) p 1. f) Leccio octava inserit 2. g) appropinquans 1. h) avillanio 2. i) e e corr. 1. k) flammis 1. l) exciti 2. m) tñdere 2. n) pyrchirianam 2. o) Rutili 2. p) residentis contemplatur, eadem m. corr. -tus, 1; recedentis Mabillon. q) astitisset 1. r) copulos 1. s) stupefactus 2. t) et om. 2. u) virtutis 2. v) precatur 2. w) suffosus 2. x) balsamum 1. y) //sudare, una syllaba ante sud- 50 erasa, 1. z) oleo 1. a) reverentur extsit 1. b) becillis, post corr. inbecillis, 1.

1) Phil. 4, 10: *Gavisus sum autem in Domino vehementer.* 2) Avigliana, Prov. di Torino, circond. di Susa. 3) Cf. Verg. Aen. II, 222: *Clamores simul horrendos ad sidera tollit.* 4) Gen. 28, 17: *Quam*

terribilis est, inquit, locus iste! 5) Ps. 117, 23: *A Domino factum est istud: et est mirabile in oculis nostris.* 6) Cf. Aen. I, 228: *lacrimis oculos suffusa nitentes.*

locus ea ratione, ut, si quis eius constitutionis in posterum contemptor fieret, apostolicae sedis esset iudicii reus^a.

XII. Ab illo tempore itaque^b sanctus heremita Iohannes usus cellula iuxta posita montem solus incolere coepit, et sanctus Domini archangelus loci sui dilectorem et provisorem se esse luce clarius manifestare non distulit. Non multum namque temporis effluxerat, et ecce viri sanctorum apostolorum Petri et Pauli limina necnon et eiusdem sancti archangeli patrocinia in monte Gargani adire festinabant. Cumque in Segusiana^{c,1} valle positi praescriptam ecclesiam in summitate^d montis tamquam in specula sitam conspicerent^e, ignari rerum, a quo constructa vel cuius^f nomini^f dicata esset, studiose requirunt. Quibus cum senex nuper gesta retulisset, unus illorum, qui podagrae morbo graviter vexabatur, laetus valde effectus, socios hoc modo affatur: 'Nostis, o sodales, quanto pedum meorum torquear dolore et quam saepe vos offenderim in hoc itinere mea tarditate. Unde quoniam ad illum sanctum Gargani montem, sicut proposueram, nequeo pertingere, obtestor per eum, quem animarum fidelium ducem post mortem maxime credimus, ut liceat mihi saltem istud sanctum oratorium illi dicatum invisere eumque, ut in hora exitus sit animae meae propitius, exorare, vosque ipsi aut mecum pro vestra mercede ascendatis aut in montis calce reditum meum maturum expectetis.' At illi in eum maligne tumultuantes, ita illi exprobrant: 'Quid est, miser homo, quod loqueris? Quo nisu vales per aspera et ardua scandere, qui planae et dudum^g tritae^h viae laederis planitie? Abi quo vis, insane, dispereat, qui te expectaverit.' Tunc ille deserto comitum contubernio sumpfaque fiducia ex amore archangeli, quod impossibile putabant, aggreditur et magis genibus et manibus reptandoⁱ vix tandem victor optato potitur desiderio. Intransque ecclesiam uberrimis humectavit solum lacrimis et inter vota et preces, quas ex affectu^k intimo fundebat Domino eiusque archangelo, quod sit derelictus a viris suaeque facit mentionem infirmitatis. Interea, ut assolet fieri, prae labore et maestitia somnus hominem corripit, et post aliquot horas sopore^l solutus coram altari sancti Michaelis in monte nimirum Gargani sese sospitem et incolumem invenit. Quanta tunc flens largiter ibi quoque lacrimarum prae gaudio fuderit flumina, si vellet exprimere^m, Tulliana, ni fallor, succumberet facundia. Fortassis, quod loquimur, pro sui novitate et miraculi magnitudine cuilibet videtur incredibile. Sed, o tu, qui inde ambigis, veterem Danielis² historiam non te pigeat retexere, et quo pacto angelus Domini per terrarum tot spacia Abacuc per capillumⁿ Danieli in lacu Babilonico sedenti et famelico asportaverit, si ratione non conpreendis^o, indubitanter actum crede. An negabis, incredule, quod tunc factum est per angelum, non potuisse nunc fieri per summum archangelum? Vir igitur ille^p, cum suae sospitatis auctori quantas potuit gratiarum ibi^q persolvisset actiones, laetus et exiliens inde repedabat^r. Iamque Romam transierat, cum infidi comites eius nondum ad Urbem pervenerant. Quem cum sibi obviam eminus redeuntem contemplarentur, ammirantes mutuo alter aiebat ad alterum: 'Ho, Deus, quem video? num^s iste est^t noster socius, qui apud Clusam a nobis est relictus^u?' Et alter: 'Non est', ait, 'ille, sed similis eius. Nam ille podager, iste incedit^v firmus et incolumis. Sed quid? Certe is ipse est. Salve, bone vir.' At ille: 'Salvete vos, o boni sodales.' 'Quid est hoc?', inquirunt, 'quis te huc adduxit^w aut quomodo sanus effectus es?' Quibus cum praescripti miraculi seriem retulisset, tantae rei novitate attoniti dixerunt ad eum: 'Num ista sancto^x apostolico per ordinem non aperuisti? Revertere nobiscum, ingrate, revertere et narra, quanta tibi Deus fecerit!' Et^y ille: 'Faciam ita, tametsi^z vos non promerueritis'. Rediit, narravit et ad amorem venerabilis huius loci Romam matrem civitatum accendit^a, totaque Italia, qua veniebant, huius miraculi fama pertonuit^b.

XIII. Per idem tempus imperante Ottone^c iuniore augusto³ quidam nobilium Hugo

a) Miraculum primum *inscr. it* 2. b) itaque *om.* 2. c) Secusiana 2. d) sumitate 1. e) concupiscerent 2. f) nomini cuius 2. g) plane vie *add. sed del.* 1. h) terrae 1; triste 2. i) retando 2. k) affectu 1. l) sepre 1. m) expr. *om.* 2. n) capitis sui *add.* 2 cum *Vulgata*. o) ita 1; opredis 2. p) ille *suprascr.* 1. q) ibi *om.* 1. r) Repe- 50 debat 2. s) ne 2. t) noster est 2. u) derelictus 2. v) ince//dit, *una littera erasa*, 1. w) *add. om.* 1. x) sacro sancto 2. y) Et ille *om.* 2. z) tñ et si 2. a) ascendit 2. b) Miraculum *inserit* 2. c) Otone 1; Octone 2.

1) Vallis fluminis Dorae Ripariae, ubi oppidum Susa 973—983 aut Otto III. 983—1002, imperator ab situm est. 2) Cf. Dan. 14, 32 sqq. 3) Otto II. anno 996.

nomine de Arvernensi^{a.1} comitatu cum propria uxore sancti^b apostolorum principis Petri limina petiit et, licet innumerabilium graviumque peccatorum sibi esset conscius, beati^c tamen apostoli misericordia, cui pius Dominus^d ad sui amoris periculum ter suas oves pascendas commisit², reformari ad spem vitae non cassam fiduciam sumpsit. Veniens
 5 igitur Romam horribile primum et lucrosu^e miraculum de se ipso cunctis intuentibus prae-
 buit, cum ad gradus exteriores ecclesiae sancti Petri veniens nec ultra valens^f pro-
 gredi^g fixus et immobilis haesit. Et quanto magis, ut intrare posset, rotabatur^h in circuitu,
 tanto longius propellebatur a sacro templi aditu. Quod intelligens sibi contingere facino-
 rum suorum immensitate torquetur dolore miserae nimis et peccatricis conscientiae plurima-
 10 que turbatur anxietate. Nitebatur Petrum, communem spem miserorum, lacrimosis suspiriis
 nec se palam prodentibus, ut sui miseretur, inflectere, quia palpitabat lingua mala^h con-
 fusione, quaeⁱ peccatum celando solet accumulare, et^k erubescere fateri, quod non erubuit
 perpetrare. Tandem coactus uxori suisque circumstantibus, quo cruciaretur igne conscien-
 tia^l, proclamat et tam papam tunc temporis Silvestrum³ quam ministros altaris sancti
 15 evocari exoptat. Quibus clementer venientibus dolorem dolorisque causas exponit et in
 suis vicariis experiri Petri mansuetudinem suppliciter humi prostratus exposcit. 'Apostolica
 sedes', ait ad eos, 'quos iudicat, tamquam filios advocat et tenerae pietatis dulcedine re-
 vera sicut mater, quos percutit, amat. Inaudito torqueor miser conscientiae peccatricis
 cruciatu^m, quia in tranquillo, quod alii nunquam reor accidisse, periclitor portu, dum fons
 20 misericordiae post magistrum, qui etiam nolentes suis ad salutem retibus trahit^{n.4}, me
 quasi filium gehennae⁵ omnino repellit. Sed exigit, scio procul dubio, singularis dulcedinis
 pastor criminum confessionem et secundam post^o baptismum, quandoquidem prima me
 comprobatur apostatam, hostis abrenuntiationem. Assentio et confiteor, abrenuntio et a
 fonte Davit⁶, qui in ablutionem menstruatae patet, per ministerium^p domini mei Petri
 25 consilium requiro.' Haec querimonia dulcia Romanae pietatis viscera concussit^q, et tanto-
 rum criminum reus^r de constructione unius coenobii, ubi perpetualiter a monachis Domino
 serviretur, sponsionem fecit, exigentibus tam memorato papa quam ministris apostolicis.
 Purgatus itaque tali poenitentia et confessione, sic demum limina sancta ingredi et locum
 vestigiorum Domini^s permissus est osculari; et facere gestiens, quod promiserat, ad pro-
 30 pria coepit cum gaudio regredi.

a) aruernesi 2. b) verba sancti — rotabatur (lin. 1—7) et pars sequentium linearum et conscientiae — trahit (lin. 13—20) itemque quaedam sequentia parte folii superiore excisa desunt 1. Provana quae legere potuit, adnotamus. c) sequitur michael, postea del., 2. d) Deus 1 (secundum Provana). e) ita 2; fortasse luctuosum H. P. M. f) volens 1 (sec. Provana). g) pgredi 2. h) magna 2. i) eque 2. k) et om. 2. l) cf. adnotationem b. m) ita coniecit
 35 Provana; curiatu 2. n) cf. adnotationem b. o) post om. 2. p) misterium 2. q) conculsit 2. r) reu⁹ 1.
 s) Domini om. 2.

1) Hugo nobilis de Monboissier (départ. Puy-de-Dôme, canton de Brousse) cognomine Scucitus sive Dissutus. Confer de eo privilegia Paschalis II. et Innocentii II.,
 40 Kehr, Italia Pontificia VI, 2, 125 nr. 14, 126 nr. 16 et Carutti, 'Il conte Umberto I. e il re Ardoino' (Roma 1888) p. 349; Savio l. l. p. 19. Ex privilegio Paschalis hoc loco annotanda sunt verba, quae partim ad chroni-
 cam nostram redire videntur: 'Sicut ex gestorum vete-
 45 rum commemoratione cognovimus, Hugo nobilis pro-
 ienici vir, Arvernensis indigena, cui Dissutus agnomen fuerat, cum ab apostolorum liminibus regrederetur, montem Pyrchirianum in Taurinensi parrochia, qui hodie Mons Clusarum dicitur, ab Arduyno marchione
 50 statuta pecunia comparavit et eum pro b. Michaelis ecclesiola in eiusdem montis fastigio constituta Tau-
 rinensis episcopi Amizonis literis ab omni ecclesiastica dominationis condicione fieri liberum impetravit. Porro et emptionem ipsam et libertatem ipsam non tantum
 55 Romani pontificis, qui tunc temporis ecclesie presi-
 debat, set imperatoris quoque sanctionibus institit confirmari. Edificatum itaque in monte ipso monaste-

rium cum possessionibus circumquaque acquisitis supradictus Hugo Dissutus in ius et tutelam Ro-
 mane ecclesie tradidit. 2) Ioh. 21, 15—17: Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus: Simon Iohannis, diligis me plus his? Dicit ei: Etiam domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei iterum: Simon Iohannis, diligis me? Ait illi: Etiam domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei tertio: S. I., amas me? Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio: Amas me? et dixit ei: Domine, tu omnia nosti, tu scis quia amo te. Dixit ei: Pasce oves meas. 3) Silvester II. Apr. 999 — 12. Mai 1003; cf. quae de eo diximus in 'N. Archiv' XLV, 252. 254. 4) Cf. Matth. 4, 18sq.; Marc. 1, 16sq.; Luc. 5, 1—6. 5) Matth. 23, 15: Vae vobis, scribae et Pharisei hypocritae, quia circuitis mare et aridam, ut faciatis unum proselytum, et cum fuerit factus, facitis eum filium gehennae duplo quam vos. 6) Zach. 13, 1: In die illa erit fons patens domui David, et habitantibus Ierusalem in ablutionem peccatoris, et menstruatae.

XIV. Emensis igitur longioris viae spatiis cum boni desiderii plenus una cum uxore suisque Segusiam venisset et in familiari sibique bene nota domo cum vetere amico hospitatus esset, ab eodem hospite causa familiaritatis diligenter coepit inquiri, qualiter cursum explesset itineris sui. Serialim cuncta retulit et universae rei, quam praefati sumus, mirabilem notitiam dedit. Attonitus hospes tanti stupore miraculi simulque laudibus diutius immoratus omnipotentissimae misericordiae Domini dixit ad eum: 'O domine Hugo, si^a desideras boni voti compos existere, nulli alii melius post gratiam principis apostolorum, quam principi^b caelestis exercitus archangelo Michaeli te decet coenobium construere, ut dimissis omnibus peccatis tuis in die^c exitus tui^d de hoc exilio animae tuae iste sit ereptor et Petrus receptor.' Simul etiam locum praefatum, quoniam^e proximus, videlicet 10 duodecim milibus esset, ostendens et praefatorum miraculorum nobilissimam narrationem prosequens animos viri iam dudum ad id^f intentos exhortationis^g bonae scintillis accendit; atque sic tandem et verba salutis et diem, quo fessi venerant, nox subsequens clausit. Adest archangelus per visionem soporatis utrisque coniugibus^h et eadem specieⁱ eisdemque verbis conspicitur et auditur a duobus. Hortatur et imperat, ut in loco, quem hospes 15 designaverat, totius consilii vires figat et absque omni dubitatione monasterium fabricans animae suae caeleste se construere palatium non diffidat. Vir post revelationem prior evigilat, et dum uxori Isengardae^k nomine totius tenorem visionis narrat, postquam et ipsa retulit suae concordiam visionis, otior stratu se proripit^l et hospitibus^m sciscitatis, quomodo melius ad effectum res ducatur, sagaciter consilium quaerit. Tunc uxor hospitis 20 Eva, melior consiliis Evae prioris, verborum, quae sero contulerant — namⁿ his ipsa plurimum institerat — narrationem archangeli monitis corroboratam gavisam una cum viro, quantis valet ingeniis, omnes directos aditus incipiendae finiendaeque rei^o perquirat^p, tandemque simul conferentibus^q sani vena consilii a fonte sapientiae patris processit, qui^r in evangelio suis promittit fidelibus dicens: 'Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ibi 25 sum in medio eorum'.

Matth. 18, 20.

XV. Igitur levaturi tanti molem palatii Hugo et uxor eius omnibus modis harenam^s nocituram prudenter explorant et eam obstruere felici conamine^t parant, ut supra firmam petram¹ secure fundamentum nunquam casurum iaciant^u. Ascensi^v ergo diluculo vehiculis Hardoini^{w,2} marchionis curiam, quae tredecim tantum milibus in castro Avilliano tunc 30 aberat^x, celeriter^y adeunt eumque ibi cum uxore nichilominus nutu divinitatis, ne diutius^z fatigentur, inveniunt. Nobiles^a et elegantis habitudinis peregrini^b ex cismontanis^c partibus advenisse principi nuntiantur moxque ab eo, sicuti^d nobilibus mos quodammodo^e naturaliter inest, si boni sunt, honorifice suscipiuntur. Adventus causas exponunt et licentiam construendi coenobii in^f memorato multotiens loco petunt, ea videlicet ratione, ut gloriosus 35 marchio, quantum vellet auri vel argenti, mulorum^g ceterorumque vehiculorum, quae adduxerant, optimam copiam benigne reciperet et locum ab^h omni sua proheredumque suorum saeculariⁱ potestate scripto iudiciali solveret, quatinus in posterum Deo inibi servituris a cunctis, quae saeculi potestatibus vel ex debito vel ex terrore fiunt, expedita libertas condicionibus esset. Liberalissimus princeps libenter annuit et in primis gratis, 40 quae^k petebantur, exequi volens, postmodum^l saniori consilio precium, quod iustum visum^m est, benigne recepit, ut et evangelico exemplo, quemadmodum de pretio Domini emptusⁿ est ager in sepulturam peregrinorum³, monachis saeculo morituris in eodem loco pretio vitalis sepultura proveniret et futuris temporibus refragandae coenobii libertatis occasio

a) si *superscr.* 1. b) principis (*sic*) 2. c) indi, *post corr.* in die, 1. d) sui 1. e) ita (*qm*) 2; quam 1. f) it 1. 45
g) exortacionis, *post corr.* exhort., 1. h) coniugibus, n *eras.*, 1. i) spetie 1; eandem spem 2. k) Isengarde 1; yseu-
garde 2. l) prorupit 2. m) ospitibus, *corr.* hosp., 1. n) namque 2. o) rei *superscr.* 1. p) proquirat 2. q) con-
ferant 1. r) que 2. s) herenam 2. t) cognamie 2. u) aciant 2. v) ascensus 2. w) ardoini 2. x) aderat 2.
y) celester 1. z) utius, *post corr.* diutius, 1. a) nobilis 2. b) peregrinis 1. c) cis montan⁹ 1; eis montanis 2.
d) secuti 1. e) quod⁹. 2, ita *saepius*. f) im 1. g) multorum 1. h) pro 2. i) sederi 2. k) quia *corr.* 50
quae 2. l) posmodum 2. m) uisum), *ultima hasta postea fortasse adscripta*, 2. n) epmtus 1.

1) Matth. 7, 24: *Omnis ergo, qui audit verba mea haec et facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui aedificavit domum suam supra petram, et Regula S. Ben., Prologus.* 2) Ardoinus V. e genere Taurinensium marchio-

num; cf. Bresslau, 'Jahrb. Konr. II.', I, 379; Savio l. l. p. 40 sqq.; Provana l. l. p. 106 f. 3) Matth. 27, 7: *Consilio autem inito emerunt ex illis agrum figuli in sepulturam peregrinorum.*

nulla foret. Post haec ad ospitium laetus Hugo regreditur^a et consilio nichilominus hospitis virum, cui tutelam^b loci committeret, quaesiturus, interim, quia viae occasio se prae-buit, cum paucis ad montis^c cacumen^d habitudinem loci visurus potius animi quam vi corporis — nam via erat difficillima^e — trahitur. Aestu ergo vel labore fessus admodum, imo^f omnino^g siti nutu Dei deficiens ad pedes heremitaie, cuius^h aeccliesiae contigua erat cella parvissima, prosternitur et, ut archangeli, si non humano consilio tanti periculi medelam quantotius inueniat, deprecatur. Audivit ab illo aquam in proximo non haberi, vinum autem in ampullula^h parva, quantumⁱ ad unius missae celebrationem vix posset sufficere, contineri; penes se nil omnino remedii fore, nam virtutem^k archangeli procul dubio omnia posse. 10 Instante, quem sitis et aestus periculum cohartabat^l, heremita tandem pietate concutitur^m et archangelum, si status loci sibi placeatⁿ, devoti viri mederi periculo deprecatur.

XVI. Mox — mira dicturus sum — praedictam cernit ampullulam, quasi ab imo^o scaturiente vena fontis, inundare et summum archangelum virtutem visibilem exhibere. Quantum oportuit, potati sunt, qui venerant, et accepta benedictione redeuntes, sicut praediximus, 15 virum tutelae loci^p congruum — nam heremitaie nulla iam nisi de caelestibus cura erat — reperire desiderantes ad ospitium properant. Retulit hospiti vir Deo devotus, quod acciderat, et inter verba locutionis, aestu boni desiderii non minus quam prius siti corporis aestuans, iterum atque iterum de loci tutela, cui esset oportune committenda, verbum repetebat. Aderat ibi quidam nutu Domini vir religiosus ordinis monastici nomine Atvertus^{q-1}, 20 qui in Lisathio² monasterio abbatis prius officio functus atque ab hoc a contrariis sanctae religionis expulsus, tunc a liminibus apostolorum regressus in eodem per aliquot^r dies fuerat hospitio remoratus. 'Hunc', ait hospes, 'ut reor, gratia divina providit, qui non ut novus, sed expertus officii monastici^s parvas expensas adhuc incompositi locelli, spiritu pauper, amore religionis amabit et humili suae paupertatis obsequio serviturus in posterum 25 Christo, quae satis sint^t, divitias aggregabit^u. Auditis his venerabilis peccator Hugo in laudem redemptoris attollitur et hoc quasi auspicio iam poenitentiam suam Deum quodammodo recepisse gratulatur. Praefatum ergo virum religiosum Atvertum^v multis precibus vincit et relictis, quantum ad praesens ut peregrinus poterat, necessariis, ei locum committens^w, citius rediturus ad sua cum gaudio rediit^x.

XVII. Exinde vir Deo plenus Advertus^y omnino plena devotione satagens oportuna monachis aedificiola^z secundum situm loci — nam scopulis asperrimum erat — coepit construere et, quicquid usquam colligere poterat, modico victu contentus, ad id solum expendere. Tempore constituto, sicut promiserat, Hugo rediit et omnibus necessariis impensis ad perficiendam aeccliesiae fabricam^a datis iterum ad praefatum marchionem transitum 35 fecit et ab eo, sicut et prius dato pretio villulam monti contiguam nomine Clusam^b et aedificandis villulis congruas terras nichilominus contiguas^c adquisivit. Ut autem libertatis^d loci, pro qua praecipue satagebat, scrupulus omnino nullus inesset, Taurinensem pontificem, qui Amizo^e dicebatur^e, adiit et oblatis, quae tantum virum decebant, muneribus cunctis iterum locum solvi condicionibus cum anathematis etiam interpositione favora- 40 biliter impetravit; indeque Romam profectus^f omnium praedictarum sponsionum tam pontificis quam marchionis tenores omnemque sui operis hordiens hystoriam papae Silvestro retulit et eius ad praesens, imo^g principis apostolorum auctoritate, postea vero etiam imperatoriae maiestatis^h corroborari locum literis et nomine fecit. Post haec, quo advixit^h,

a) regrederetur 1. b) tetulam 1. c) montēs 1. d) cacumine 2. e) erat difficilima, corr. difficillima, 1; 45 difficillima erat 2. f) nimia 2. g) cui 1. h) ampulla 2. i) quantum om. 1. k) uirtute 2. l) choartabat, h ex corr., 2. m) comutatur (sive cocuutatur?) alia manu in loco vacuo ins. 2. n) sequitur Miraculum 2. o) vno 2. p) loci om. 2. q) at uirtus 2. r) aliquod 1. s) monastici 2. t) fuit 1. u) congregabit 2. v) ita 1. 2. w) quem mittens 1. x) Miraculum inserit 2. y) ita 1. 2. z) edifficiola 1. a) fabitam 1. b) dusam 1. c) con- 50 tinguas 1. d) libertati 2. e) Amico dic. 2; dicebatur om. 1. f) profectus om. 2. g) imo om. 1. h) ita 1. 2.

50 1) Arveus nominatur in Chron. S. Maxentii Pictavensis ad annum 937. (sic!), cf. p. 961 adnot. 7. Sed ex serie abbatum Lesatensium Atvertum vel Arveum illum munus abbatis numero nonum inter a. 983. et 987. gessisse patet. Cf. quae de eo diximus 'N. Archiv' XLV, 253.

2) Lézat, arr. de Pamiers, dép. Ariège, dioec. Tolosanae, de quo cf. Gallia Christiana XIII (1785), 204sq. 3) Praeceptum deperditum, sed cf. quae de eo H. Bresslau in 'N. Archiv' XXII, 182sq. disseruit; praeeptum Silvestri II. ex hoc loco enotat Kehr, Italia pont. VI, 2, 122 nr. 1.

omnia monasterio secundum posse necessaria vel attulit vel direxit^a, et exinde coenobium incrementis oportunis ex tempore Deo favente meritis hactenus archangeli crevit et variis miraculis coruscans diversis^b populis^c gratum et venerabile fuit. Ne autem aliqua dubietas ex his, quae relata sunt, in cordibus fidelium possit oriri, testis est praedicti^d Hugonis^e filius Mauricius, testis et ipsa familia, quorum vel suis vel parentum proximis diebus 5 tantis indiciis angelica virtus dignata est propalari.

XVIII. Igitur venerabilis papa Nicholaus, quod nomen victoriam populi nimirum catholici sonat¹, narrationis huius ordiendae laudator atque praeceptor^f extitit, ut cunctis legentibus innotesceret praedicti loci curam specialiter² ad sedem apostolicam^g pertinere et, quisquis fidelium in fine caducae atque transitoriae vitae pennis angelicis^h ad caelos optat 10 evehi, contra locum, quem Michael princeps angelorum dilexit et elegit, vereatur aliquid iniquum moliri, quatinus in domo sua absque scissionibus cordium cum pace, quae hominum bonae voluntatisⁱ propria est^{k,2}, sit nomen Domini semper benedictum, qui omnes suos spiritus administratorios³ propter eos, qui hereditatem capiunt salutis, implere gratuite in¹ aeclesiae¹ suae mittit ministerium^m.

15

XIX. Anno⁴ igitur nongentesimo sexagesimo sexto⁵ incarnationis dominicae constructis, ut fertur, in eodem loco feliciterⁿ officinis coenobialibus, prout erat possibile, cum ille vir illustris Hugo in armis^o strenuus, sed in Dei rebus circa finem magis devotus, locum, quem, sicut^p supra retulimus, pretio sibi ut proprium vendicaverat et apostolica auctoritate seu praeceptis regalibus munierat, abbati dumtaxat ac monachis abendum tradidisset, 20 postquam etiam sanctus Iohannes heremita necnon et bonae memoriae Advertus^q abbas migrassent^r ad Dominum, successit ei in regimine fratrum consensu et electione vir mirae^s simplicitatis ac prudentiae, merito Benedictus et nomine. Hic cum plurimis floreret virtutibus, tanta dicitur caritatis^t affluentia^u refertus^v et hospitalitatis liberalitate munificus, ut omnes ad se venientes et montis ardua ob^w archangeli patrocinia petentes maximeque 25 Galliarum^x, Aquitanicorum^y et Hispaniarum populos Romam adeuntes libentissime susciperet, foveret^z eisque munera retentis, quae^z fratrum^a tantum usibus poterant competere, benignus impertiret. Cuius quam plurimi gratiam amirati — erat quippe moribus et canis angelicis decoratus — aiebant: 'Ecce vir prudens, qui aedificavit domum suam supra petram⁶, in cuius ore dolus non invenitur⁷, quo fideli dispensatore⁸ archangelus Domini gratulatur 30 et huius loci fama sua ubique extendit insignia'. Coeperunt namque nonnulli et praecipue de ultra montes ad hunc locum gratia religionis concurrere et saeculo renuntiantes sub illo sene glorioso normae regulari sese subdere. Langobardi^b enim quam^c plures fulti inimica fidei calliditate haud^d facile acquiescunt monachilem habitum suscipere^b. Multi vero nobilium atque divitum gratiam cupientes referre eius benedictionibus, quo 35 sibi principem angelorum conciliarent in die sui^e exitus, alii ditaverunt locum suis honoribus, alii tradebant pueros suos Domino educandos immaturis^f teneros aetatibus. Est namque locus ab^g omni^g impedimento et saeculari tumultu semotus^h, nullus hominum seu animalium

a) dixerunt 2. b) dominicis 2. c) populis et 2. d) predictis 1. e) Hugoni 2. f) ordiende audator extitit 2. g) ad s. a. specialiter 2. h) phennis angelicis angelicis 2. i) voluntati 1; voluntari, ri incertum, 2. k) vivere cupit, 40 interdixit suppl. Provana. l) mie (misericordie) 2. m) Miraculum add. 2. n) fideliter 2. o) armus corr. armis 2. p) sicut om. 2. q) atvertus 2. r) migrasset 2. s) mirae om., spatio vacuo rel., 1. t) claritatis, 1 eras., 1. u) effluentia 1. v) refertur 1. w) ab 1. x) Galliorum 1; galliorum sive galliarum 2. y) ita 1; aquitanicorum sive aquitanicarum 2. z) foveret — retentis, quae om. 1. a) fratrum om. 2. b) Langobardi — suscipere om. 2. c) quō 1. d) haut corr. haud 1. e) sui om. 2. f) Imaturis sive 1 maturis 1; in maturis 2. g) ab omni om. 2. 45 h) remotus 2.

1) Nicolaus II., 1058—1061; *νίκη, λαός*. 2) Luc. 2, 14: *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax in hominibus bonae voluntatis*. 3) Hebr. 1, 14: *Nonne omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos, qui hereditatem capient salutis?* 4) Hic incipit chronicae secunda pars, vide praefationem. 5) Perperam; cf. quae de anno foundationis coenobii diximus in 'N. Archiv' XLV, 252 sqq. Etiam in Chron.

S. Max. Pict. anni non recti — 868, 872, 937 — nominantur. (Marchegay et Mabille, 'Chroniques des églises d'Anjou', Paris 1869, p. 368, 370, 377.) 6) Matth. 7, 24. 7) Is. 53, 9: *eo quod iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore eius*. 8) Luc. 12, 42: *Dixit autem Dominus: Quis putas est fidelis dispensator et prudens etc.*

ibi perstrepat^a clamor atque rugitus, iacet^b porrecta Italiae planicies suis^c iocunda locis ac fluminibus, humanos interdum quae valeat recreare visus. Tepidae sunt hiemes, aestas vernum^d imitatur^e tempus, gravibus^f morbis nec nocet autumplus¹. Mens Deo famulantium tali fota^g quiete et admonita^h qualibetⁱ terrena pulchra rerum oportunitate vociferatur
 5 iubilando frequenter cum exultatione: 'Magnus Dominus et laudabilis valde in civitate Dei nostri in monte sancto eius'¹.

XX. Dilectus itaque Deo et hominibus ille venerandus senex Benedictus, optime^k agens gregis commissi custodiam, utpote pastor egregius, sanctitatis gratia claruit suis temporibus ampliavitque monasterium, favente archangelo, rebus, personis et honoribus.
 10 Et cum a plerisque hospitibus et monachis quasi pro consilio hortaretur magnorum coenobiorum tutelae^l et ordinationi locum suum committere eorumque consuetudines admittere, non adquiescebat dicens: 'Sinite, fratres, sinite sancti^m patrisⁿ nostri Benedicti regulaⁿ parvitatem nostram contentam esse, quae, si quid videtur addendum, abbatis admittit^o arbitrio supplendum pro ratione et tempore². Non ita est, ut dicitis. Videtis
 15 locum conductu^p difficilem et arduum altera consuetudine modificandum. Neque enim humano quolibet indiget magisterio, qui angelorum saepe fruitur solatio tantique provisoris gaudet patrocinio et satis^q metuendo quandoque addicitur^r ministerio. In hoc nimirum monte nullus est locus crimini, nec est fas sub eius conspectu scelerato^s latebras^t delitiscendo^u quaerere^v, quem ipse statim insequitur sua fulminea et terrificam lampade.
 20 Aliquando^v etiam, si uspiam in monte facinus committitur, sacras iaculatur et arces³, adeo ut plerosque terreat innocentes^w, neque novit^x igneum ponere tumultum, donec, quod humanum latebat oculum et manebat inultum, satisfactione^y ac confessione forte^z fiat indultum.' Sic pater inclitus aiebat, sic apostolica disertus simplicitate callebat, regulam^a tantum almi patris et^b eximii ducis monachorum Benedicti suadebat perscrutari et ob-
 25 servare^c et super ea clamare, ceterum in cuiusque abbatis arbitrio ordinationem sui monasterii pendere; quod eiusdem loci conventus usque hodie habuit celebre^d.

XXI. Praetereundum^e silentio non arbitror^f quoddam miraculum, quod sanctae memoriae Aicius, prior aequae ipso actu reverendus, de abbate iam dicto referre solebat. Cuius ob^g hoc testimonium veritate creditur subnixum, quia fuit homo, ut aiunt, ad
 30 unguem^h factus⁴ et in religiosa conversatione totus sibi teres atque rotundus⁵. Qui inter ceteras animi virtutes, quibus admodum pollebat, discretionis gratia, quae^l omnium virtutum generatrix, custos atque moderatrix patrum diffinitione⁶ praedicatur, fuit ita praeditus, ut nullius diei feriati atque profesti^k occasione solitae ciborum distractioni seu quantitati quippiam addere vellet aut demere. Constans semper in sancto proposito et vigiliis
 35 crebro inserviens flagris proprium corpusculum coercebat, operi manuum et lectioni sedulus operam dabat. Castus mente et corpore, tandem multiplicatus in senecta uberi⁷ concessit naturae. Cuius sepulcrum recenter^l aperientes quidam fratrum eius alumpni quadam curiositate ducti mira odoris fragrantia sunt repleti. Hic namque, inquam, prior de illo venerabili Benedicto asserebat, quod moris illi fuerat beatæ Mariae^m genitricis

40 a) sptrepat 1. b) iacer 1. c) suos 1. d) ver non 2. e) imitantur 1; mutatur 2. f) gravibus — autumplus deest 1. g) fora 1. h) admoniti 2. i) quamlibet 1. 2. k) obtine 1. l) tutelę 1. m) sancti om. 1. n) patris regula Benedicti, om. nostri, 2. o) permittit 2. p) conductum 2. q) ut salutis 2. r) ad dñ 1. s) scelebrato, b eras., 1. t) latebris 2. u) deliciscendo 2. v) quaerere — Aliquando om. 1. w) ita 1. 2; an legendum nocentes? Br. x) ita 1. 2; forte legendum moratur? Br. y) satis fractione, r eras., 1. z) fore 2.
 45 a) regula 1. b) et om. 2. c) observari debere 2. d) sequitur in 2: et cetera. Explicit legenda consecrationis basilice beati archangeli Michaelis de Clusa. Sequentia desunt 2. e) Pretereundum, tertium e post corr., 1. f) arbitror 1. g) ab, corr. ob, 1. h) ungem 1. i) quem 1. k) profesti 1; profesti Provana. l) recentes 1. m) Mariae e corr. 1.

1) Psalm. 47, 2: *Magnus Dominus et laudabilis nimis in civitate Dei nostri, in monte sancto eius.* 2) Cf. Regula S. Benedicti c. 3: *sed magis pendeat in abbatis arbitrio et quod salubrius esse iudicaverit ei cuncti obediant*; c. 65: *in abbatis pendere arbitrio ordinationem monasterii sui.* 3) Cf. Hor. Carm. I, 2, 3 sq.: *Dextera sacras iaculatus arces | Terruit Urbem.* 4) Hor. Sat. I, 5, 31 sqq.: *... Interea Maecenas advenit at-*
 50 *que | Cocceius Capitoque simul Fonteius ad unguem | Factus homo, Antoni non ut magis alter amicus.* 5) Hor. Sat. II, 7, 86: *fortis et in se ipso totus teres atque rotundus.* 6) Regula S. Ben. c. 64: *Testimonia discretionis, matris virtutum.* Vita S. Guillelmi Divionensis c. 9, Migne, Patrol. lat. 142, p. 706: *materque virtutum discretio.* 7) Ps. 91, 15: *Adhuc multiplicabuntur in senecta uberi.*

Domini et Salvatoris nostri laudum officia nocte dieque ante eius venerandum altare, quod illius gloriosae et incomparabilis imaginis praesentia insignitur, devote ac sollempniter agere. Quod opus cum^a nullatenus intermitteret, nocte quadam lecturus ibi ex more lectionem lucernam ipse tenebat, quae venti flamine^b, ut assolet fieri, extincta est. Quo casu cum pro lectionis dilatione magis anxietur, de cereo, qui ante sancti Michaelis 5 altare perpetuis fovetur ignibus, subito sese flamma prorupit et in manu illius non sine fratrum admiratione lucernam accendit. Quod ubi Dei famulus vidit, vehementer obstupuit et solotenus prostratus diutius adoravit et fratribus, quo adviveret, ne cui miraculum proderent, interdixit. Quid plura? Annis XL^{ta} et III^{or} monasterium viriliter rexit tandemque sicut oliva fructifera in domo Domini¹ in pace quievit. 10

XXII. Tale habuit sanctus ille locus sui primordii incrementum, talibus gloriatur auctoribus et tam gloriosus quam venerabilis extunc et nunc cunctis extitit gentibus, exceptis Taurinensibus, qui tanquam Scyllei² canes semper oblatraverunt et livido oculo coenobii commoda obliquare^c non^d cessaverunt³. Eorum tamen dentes omniumque male loco^e insidiantium^e vires archangelus ita potenter obtrivit, ut, si non voce, rebus equi- 15 dem clamaret: 'Qui hos tangit, quasi si tangat pupillam oculi mei'⁴. Nemo enim locum seu illa, quae iuris eius sunt, aliquando iniuriis impetivit^f et illaesus abiit. Vocatus et non vocatus adest et sibi in aula sua digne famulantium seseque humiliter deprecantium vota benignus attendit et ab^g ore saevissimi drachonis⁵ incessanter protegit. Illius ergo quem caelestis curiae primatem, o grex Clusine, specialiter tibi delegisti, innitere patro- 20 cinio! Illum te decet prae^h omnibus venerari et glorificare cultu perpetuo, qui te sub umbra alarum suarum⁶ pie fovendo sic defendat in proelio, ne damneris sine fine in tremendo iudicio.

EXPLICIT.

a) cum *superscr.* 1. b) flamine 1. c) oblicare, *superscr.* qua, 1. d) ne 1. e) loquo insidien//antium 1. f) ipetivit 1. 25
g) hab 1. h) pro *corr.* prae 1.

1) Ps. 51, 10: *Ego autem, sicut oliva fructifera in domo Dei, speravi in misericordia Dei in aeternum.*
2) Cf. Aen. I, 200. III, 420, 424. 3) Cf. quae de monasterii Clusini auctoritate et de litibus inter illud et episcopos Taurinenses ortis disputavit G. Schwartz, 'N. Archiv' XLV, 239sq. 4) Zach. 2, 8: *Qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei.* 5) Apoc.

12, 16: *Et adiuvit terra mulierem et aperuit terra os suum et absorbit flumen, quod misit draco de cre suo.* Apoc. 16, 13: *et vidi de ore draconis et de ore bestiae et de ore pseudoprophetae spiritus tres* 30 *inmundos in modum ranarum.* 6) Ps. 16, 8: *Sub umbra alarum tuarum protege me.*

NOTITIA DEDICATIONIS ECCLESIAE SANCTI SALVATORIS IN MONTE AMIATA.

EDIDIT P. E. SCHRAMM.

- ⁵ *Notitia sequens, quae Popponem patriarcham Aquilegiensem sine dubio a Conrado II. imperatore, cum expeditionem alteram in Italiam praepararet, eo praemissum inter episcopos, qui circa finem anni 1036. dedicationi ecclesiae Montamiatinae interfuerunt, specialiter nominat, nobis servata est sine sanctorum et altarium nominibus in codice bibliothecae Vaticanae Barberin. lat. 679 (olim XIV, 52 sive 2888) saec. VIII/IX. (= 1), de quo cf. Bethmann, 'Archiv' XII, 381; Ewald, 'Neues Archiv' III, 154; VII, 591; Kehr, 'Götting. Nachr.' 1903, p. 80. Notitia in codicis f. 133^v manu saec. XI. exarata a v. cl. F. Schneider, qui codicem accuratius inspexit, in usum nostrum benigne descripta est. Postea nomina sanctorum, quae in regula contenta esse dicuntur, hoc loco depravato (cf. n. g) fortasse ex hoc libro regulae S. Benedicti in monasterio ad id tempus conservato aut ex forma genuina notitiae dedicationis addita sunt. Textus ita*
- ¹⁵ *reamplificatus nobis servatus est in membrana archivi regii Senensis (= 2) scripta saec. XIII. ex. vel XIV., de qua cf. Lisini in 'Bullettino Senese di storia patria' XIII (1906), 513; ex qua W. Holtzmann nobis eam exscripsit. Idem textus in altera membrana ab eodem collata saec. XV. (= 3) ibidem invenitur, quae, ut prior, saec. XVIII. 'W 320' signata est. Quarum in fine reliquiae usque ad Rolandi abbatis tempus (saec. XII. ex.) acquisitae additae sunt.*
- ²⁰ *Denique aliquarum reliquiarum summatis nominatarum commemoratio adiuncta est, ut apparet ex scriptura membranae 3 consimili, sed non ex ea deprompta et in fine dilatata, quam a. 1631. Ughelli in crypta ecclesiae s. Salvatoris repperit et in opere suo 'Italia sacra' III, 717 (= III², 623—4) edidit¹. Qua membrana deperdita Ughellii librum (= 4) adhibuimus.*

P. E. Schramm.

- ²⁵ In nomine Domini. Amen. Anno Domini MXXXVI, indictione IIII, tempore sancti^a 1036. pape Benedicti², natus^b de Tusculana^c ex patre Alberico, et invictissimi inperatoris Curradi^{d-3} et Guiniti^e abbatis consecratum est templum hoc ad honorem domini Salvatoris et beate Marie semper virginis et multorum^f sanctorum^f, nomina^g quorum sicut sunt per singula altaria, continetur in regula^g. Ad cuius consecrationem fuerunt decem et octo inter
- ³⁰ episcopos et cardinales, inter quos fuit venerabilis patriarcha Aquilegensis⁴ cum religioso^h comitatuⁱ clericorum et aliorum bonorum virorum, qui constituerunt^k remissionem^l decem et octo annorum ad tam pium locum venientibus criminalium peccatorum, ex quibus digne

a) beatissimi 4. b) nati 3; natus om. 4. c) Tuscula 4. d) ita 1. 2; Conradi 3. 4. e) Guinici 2. 3; Gunizi 4. f) om. . . sco. 1. g) n. q. (quorum nomina 4) sicut (om. 3. 4) sunt p. s. a., que continentur in hoc scripto 2—4. h) religioso om. 4. i) cōmitatu 1. k) constituerūt 1. l) remissione 1.

1) Cf. etiam P. F. Kehr, Italia pont. III, 237. 2) Benedictus IX. 3) Fere eadem forma nominis (Conrado) a. 1019—1042; cf. G. Schwartz, 'Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens' (1913) p. 31 sq. 4) Poppo, nobilis Karinthiae, qui sedit a. 1019—1042; cf. G. Schwartz, 'Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens' (1913) p. 31 sq.

Nov. 13. penitentiam^a receperunt^b, et tertiam partem venialium, quam preceperunt^c annis singulis advenientibus nuntiari idus Novembris in festivitate sancti Britii et usque ad octavam.

In¹ primis in altare^d maiore^d: de cruce Domini et de sudario, quod fuit super capite^e eius, et de linteo, quo^f involutum fuit corpus eius, et de lapide, quem angelus^g revolvit ab hostio^h monumenti, et de pulvere monumentiⁱ et de spongia, qua^k potatus fuit aceto, et de presepio, in¹ quo iacuit^l, et de lapide, ubi stetit, quando^m transfiguratus est^m, et de lapide, super quem sedit, quando quinqueⁿ milia hominum satiavitⁿ, simul^o et de lapide, super quem oravit Dominus in monte Oliveti, et de lapide, super quem sedit^p, quando baptizatus est^q. Simul^r et^r in ipso altario^s sunt recondite reliquie^t sancte Marie genetricis domini nostri Iesu Christi, sancti Iohannis^u, sancti Silvestri, sancti Dalmatii^v, sancti Pantaleonis, sancti Naboris, sancti Felicis, sancti Gervasii, sancti Protasii, sancti Sebastiani, sancti Iovitte^w, sancti Fortunati, sancti Hermagore^x, sancti Cantii^y, sancti^z Cantiani^a, sancti Proti¹⁰ et de mensa Abraham^b, quando angelum hospitio suscepit, sanctorum martirum Petri^c et Marcellini^c, sancte Agnetis^d, sancte Agathe^e, sancte Cristine^f, sancte Iustine, sancte Cecilie, sancte Mustiole, sancte Cantianille^g, sancti Martialis.

Item in altare de manu sinistra, quod^h est de parte monasterii^h: ipseⁱ vocatur sancte Marie et Iohannis baptiste, et sunt ibi recondite reliquie sancti Iohannis evangeliste, sancti Columbani, sancti Ambrosii, sancti Severi, sancti Geminiani, sancti Martini, sancti^k Severi^k, sancti Zenonis, sancti Proculi, sancti Sixti, sancti Valentini, 15 sancti Iohannis^l confessoris, sancti Marcellini, sancti Hylarii^m, sancti Fridiani, sancti Dionisiiⁿ, Rustici^o, Eleutherii, sancti Helysei^p prophete, sancti^q Arseni^r.

Item in altare, quod est de manu dextra: ipse^s vocatur sancti Petri et sancti^t Pauli, et ibi^u sunt^u recondite reliquie sancti Iacobi^v, sancti Thome^v, sancti Anastasii, sancti Phylippi, sancti Bartholomei, sancti Cosme^x, sancti Damiani, sancti Appollenaris^y, sancti Laurentii, sancti Andree, sancti Stephani, sancti Mathei, sancti Symonis, 20 sancti Taddei^z, sancti Iacobi, sancti Zebedei, sancti Naçarii^a, sancti Victoris, sancti Vitalis, sancti Vigili, sancti Savini, sancti Alexandri, sancti Pancratii, sancti Hysidori^b martiris.

In altare sancti Marci^c: corpus ipsius et reliquie^d sancti Martini et Abdon et Senen^d.

In altare, quod est de manu dextra: ipse^e vocatur sanctorum^f Petri, sancti^g Pauli et sancti Andree^h

In altare, quod est deⁱ manu sinistra: ipse^k vocatur sancti Benedicti, sancti Gregorii et^l sancti Nicolai^m^h 25

Inⁿ altare sancte Crucis: de ligno Domini, sancti Blasii martiris et reliquie sancti Adelbertiⁿ.

Et² post consecrationem ecclesie acquisierunt seniores^o nostri et nos fratres corpora sanctorum, quorum ista sunt nomina: sancti Marci^o pape et^p sanctorum martirum Fortunati^q et sancti^q Pontiani^q et^r sanctorum martirum^s Abundii^t et Abundantii et^u sancti Clementis et^u sancti Ianuarii et^u sancti Felicis et^u sancti Stephani^v pontificis et martiris, sancti Silvestri pape^w, sancti Cyriaci^x, sancti Paulini, sancti Valentini^y, sancti Laurentii et^z 30 sancte Agathe et velum sancte Marie et sancti^a Iohannis et de sudario Domini et de linteo Domini.

Temporibus domni Rolandi³ abbatis adquisite sunt reliquie sanctorum, quorum nomina hec sunt^a:^b

a) penitentibus 3. 4. b) receperint 2—4. c) perceperunt 4. d) altari (et ita passim) maiori 4. e) capud 3. 4. f) quod 2. g) angelus om. 4. h) ostio 4; hostium 2. i) montis 4. k) quo 2. l) in — iacuit om. 4. m) fuit 4. n) q. m. h. saturavit 3; saturavit q. m. h. 4. o) simul om. 4. p) stetit 4. q) fuit 4. r) simili- 35 liter 4. s) altari 4. t) vestimentorum add. 4. u) Ioannis (et ita passim) 4. v) Dalmati 4. w) Iovitae 4. x) Ermagorae 4. y) Eventii 4. z) et 3. 4. a) Cantiani 3. b) Habraam 3. c) Marcelli et Petri 4. d) Agnes 2. e) Agate 3. f) xpine 3; Christinae 4. g) Cananillae 4. h) quod — monasterii om. 4. i) ipsum 3. 4. k) s. Severi om. 3; sancti Severini 4. l) Iohannis 2. m) Ylarii 3; Hilarii 4. n) Dyonisii 3; Dionysii 4. o) sancti Rustici et 4. p) Helisei 3; Elisii 4. q) et sancti 4. r) Arsenii 4. s) ipsum 3. 4. t) sancti 40 om. 4. u) sunt tibi 4. v) s. Thome, s. Iacobi 3. w) Thomee 2; s. Thomae — s. Bartholomaei (l. 19) hoc loco om., sed post s. Isidori mart. (infra l. 22) add. 4. x) et add. 3. 4. y) Apollinaris 4. z) Tadei 3; Thaddaei 4. a) Nazarii 3. 4. b) Ysidori 3; Isidori 4; cf. etiam n. w. c) infra columnas add. 4. d) ita 2, ubi verba Abdon et Senen rasa sunt, sed legi possunt; r. s. M. et corpora sanctorum et A. et S. 3, ubi verba et corpora sanct. in fine subscripta et signo appo- sito ad hunc locum reiecta sunt; corpora sanctorum Abdon et Sennen et reliquiae sancti Martini 4. e) ipsum 3. 4. 45 f) sancti 4. g) et 4. h) hoc loco aliquid deesse videtur; lacuna non indicatur 2—4. i) in 4. k) ipsum 3. 4. l) et om. 4. m) Nycolay 3. n) In — Adelb. om. 4. o) seniores — Marci om. 4, ubi legitur: dominus abbas Rolandus cum fratribus corpus s. Marci. p) reliquias add. 4. q) Pontiani et sancti Fortunati 3. 4. r) et om. 4. s) martirum om. 4. t) Abundi 3. u) et om. 4. v) Sthephani 2. 3. w) pape om. 4. x) Cyriacy 2. y) Valenti 3. z) et om. 4. a) sancti — sunt om. 4 (sed cf. n. o), ubi legitur: Nonnullas alias honorificentissimas ac colendissimas 50 reliquias infinitorum pene sanctorum, quae summa cum affectione in armario loci sacrorum sive sacristiae reconditae sunt, necnon vetus novumque testamentum seu bibliam scriptam manibus beatissimi pontificis Gregorii. b) hic fortasse aliquid deest; lacuna non indicatur 2—4.

1) De reliquiarum serie nonnisi in 2—4 conservata vide fationem. 3) Saec. XII. ex. vixit, cf. Kehr, Italia praefationem. 2) Incipit additamentum, vide prae- pontificia III, 242 sq. 55

NOTAE DE MATHILDA COMITISSA.

EDIDIT P. E. SCHRAMM.

*Notae, quibus b. m. L. A. Muratori nomen 'Notae Mutinenses' dedit, duabus formis, longiore et
5 breviori, in variis codicibus servatae sunt, quorum vetustissimus est*

*A = Cod. Mutinensis bibl. Estensis lat. 28 (signatus α. F. 2, 4; olim X. H. 22, antea
V. A. 28), saec. XIV. scriptus, ubi post Donizonis epitomatores Padolironensem inter
10 varia Notae insertae sunt. De quo codice retulerunt b. m. L. Bethmann in 'Archiv'
XII, 696 et Mon. Germ. SS. XII, 350 et b. m. O. Holder-Egger in 'Neues Archiv'
X, 228 n. 1, XVII, 473, XXXIII, 117.*

Recentior, sed ex fonte saec. XIV. desumptus est

*B₁ = Cod. Mutinensis bibl. Estensis lat. 1079 (signatus α. I. 5, 6; olim IV. F. 25), saec. XVII.,
quo continetur chronica Bonifatii da Morano anno 1349. die 8. Aug. defuncti, qui
15 initio operis Notas inseruit. Codex descriptus est a G. Bertoni in Rer. Ital. SS. ed.
L. A. Muratori, nov. edit. VI, 1 fasc. 49 (1907) (Relatio transl. corp. S. Geminiani),
p. XIII, et praecipue a L. Vischi¹, qui codicem a Carandino cancellario Mutinensi
transscriptum esse putat et aliud exemplar in bibliotheca Bononiensi repperit.*

Iterum Notae ut pars chronicae alicuius traditae sunt in

*B₂ = Cod. Mutinensis bibl. Estensis lat. 388 (signatus α. F. 3, 4; olim VI. F. 3), saec. XVI.
20 scriptus, ubi autographum Alexandri Tassoni inest, ut Vischi l. c. p. XII sq. et Bertoni
l. c. p. XI asseruerunt. Cuius historiographi 'Annales veteres Mutinenses' a 'Trans-
latione S. Geminiani' et Notis supranominatis exordiantur, quibus alia manus postea
varias notitias historicas inseruit. Exemplar huius chronicae, ut Vischi l. c. p. XV
25 commemorat, in Cod. Mutin. bibl. Est. lat. α. N. 7. 23 (olim X. D. 31), saec. XVII,
continetur.*

*Codices B₁ et B₂, quibus scriptorum Mutinensium opera conservata sunt, Notarum recen-
sionem brevior, sed auctam itineris Heinrici regis per agrum Mutinensem facti adiunctione
tradunt. Cum Bonifatii chronicam Alexandro Tassoni ignotam fuisse Vischi l. c. p. XXVII
ostenderit, non B₂ ex B₁, sed ambos ex communi fonte produsse constat, qui lectionibus anno-
30 rum 1109—10. codice A recentior fuisse demonstratur. Civitatis enim Aretii expugnatio ab A
recte mense Ian. anni 1111. adscripta, sed in recensione B contractione verborum falsa una cum
rebus mense Dec. anni antecedentis factis narrata est. Textus ergo non in A correctus, sed
in B depravatus est, ita ut forma in A data magis sequenda sit. Quae igitur in initio fineque
codicis A de testibus decisionis a comitissa factae laudibusque illius relata in B desunt, iam ab
35 ipso Notarum auctore conscripta et postea in Mutinensium operibus omisa esse nobis persua-
demus.*

*Encomium comitissae auctor inseruit, quod posteris .. venturis incredibile videri putabat;
inde eum non diu post mortem Mathildae anno 1115. defunctae scripsisse apparet. Quem*

1) 'Mon. di storia patria d. provincie Modenesi. Serie di G. da Bazzano e di B. Morano .. a cura di L. Vischi,
40 d. cronache' XV: 'Cronache Modenesi di A. Tassoni, T. Sandonnini, O. Raselli' (Modena 1888), p. XIX sq.

hostem imperatorum fuisse facile patet. Ex diplomate Nonantulano hausisse ea videtur, quae ad annum 1109. affert. Neque quicquam aliud de auctore dici potest.

Loco igitur: 'Notae Mutinenses', quod nomen eis praeclarissimus ille bibliothecarius Estensis Muratori temere dedit, eis praebetur novus titulus: 'Notae de Mathilda comitissa'.

Primus L. A. Muratori in Rer. Ital. SS. VI (Mediol. 1725), 91—94 Notas ex 'codicibus Estensibus' edidit, qui A et B₂ codicibus usus est. Chronicis Bonifatii da Morano et historiographi Alexandri Tassoni curis virorum doctorum Mutinensium anno 1888. in lucem prolatis recensio etiam brevior omnibus nota facta est.

Collationibus codicis A a v. cl. O. Holder-Egger b. m., codicum B₁ et B₂ a v. cl. H. Bresslau b. m. factis usi textum A, lectionibus ex B₁ et B₂ additis, secuti sumus.

P. E. Schramm.

- 1109 Nov. Millesimo^a centesimo nono, indictione^b tertia^b, de^c mense^c Novembris fuit^d domina Mathilda nobilissima comitissa^d in castro Vignole¹ et ibi concordavit dominum Iohannem^e priorem^f sancti Silvestri^g cum archypresbytero Iohanne^h sancti Michaelisⁱ de Nonantula, testificantibus^k proceribus et nobilibus viris Albricus et Tebertus de Nonantula et magister 15 Rubertus grammaticus^{k.2}.
- (1110 Aug.) In¹ eodem³ anno^m Henricus rex quintus intravit Italiamⁿ, destruxit civitatem^o Novariam^p, accepit Longobardorum^q fidelitatem^q et cum^r Mathilda^s comitissa nobilissima^t Mutinensi pacem habuit firmissimam, que patrem eius Henrici Henricum devicerat. Deinde^u transivit Alpes^v, intravit Tusciam, ivit per^w civitates que vocantur Luca et^x Florentia^{w.y}. 20
- (Nov.) (Dec.)
- 1111 Ian. Millesimo^z centesimo undecimo in^a mense Ianuarii supradictus^b Henricus quintus^c rex destruxit^d civitatem Aretium^d, ivit Romam^e, cepit papam Paschalem^f cum cardinalibus^g et^h prope urbem Rome tenuit eos in captione, donec papa promisit ei baculum et anulum, 25
- (Febr. 12.) unde lis erat inter illos. Postea intra ecclesiam beati Petri coronavit. Inde reversus in
- (Apr. 13.) Longobardiam venit ad supradictam comitissam Mathildam apud Bibianelum⁴. Ibi osculo¹ 25
- (Mai 6—8.) pace firmata letatus et locutus cum ea plurimum die ascensionis Domini traspadivit atque
- Mai 11. ultra montes remeavit. Illo autem egrediente de Italia Mediolanenses destruxerunt urbem, que vocabatur Laude⁵, dum adhuc esset citra montes; igni civitatem incenderunt et muri lapides Mediolanum deportarunt, licet rex illis per suos nuntios prohiberet.
- (Mai 24.)
- 1115 Iul. 24. Anno Domini millesimo centesimo quintodecimo nono kal. Augusti obiit comitissa 30 Mathilda nobilissima^k in comitatu Mutinensi in loco, qui vocatur Bondenum de Diacono⁶, ubi edificavit quandam ecclesiam, dum in infirmitate iaceret, ad honorem sancti Iacobi apostoli⁷, iuxta parietes cuius migravit de hoc seculo.
- Quamvis posteris nostris venturis incredibile videatur, paulisper de eius moribus prelibare curamus. Filia fuit cuiusdam Bonifacii marchionis et comitis in Longobardia et 35
1051. 1076. Beatricis nobilissime comitisse de terra Theotonica et regia stirpe; quae defunctis paren-

a) Anno domini MCVIII B. b) ind. tertia om. B. c) die octavo (8 B₂) pro de mense B. d) illustrissima domina comitissa Mathildis fuit B₁; M. c. fuit B₂. e) Iohannem B. f) monasterii add. B. g) Sylvestri B₂; de Nonantula add. B. h) Iohannem B. i) etiam add. B₂. k) test. — gramm. deest B. l) In om. B₁; In eodem om. B₂. m) domini MCVIII add. B₂. n) et add. B. o) civ. om. B₂. p) Navariam B₁; et add. B₂. 40 q) fid. Long. B₁. r) illustrissima add. B₂. s) Matildi B₂. t) nob. om. B₂. u) Deinde om. B; et firmata dicta pace add. B. v) Alpes, b puncto subscripto del., A; per agrum Mutinensem Alpes (Alpes p. a. M. B₂) et B. w) Lucam et Florentiam pro per — Florentia B₂. x) et om. B₁. y) sequ. ivit Aretium et destruxit B₁, et destruxit Aretium B₂, quod in A ad annum sequentem positum est. z) Anno domini MCXI (domini postea del. B₂) B. a) de B. b) suprad. om. B. c) rex quintus B. d) destr. civ. Ar. om. hic B (v. n. y). e) et add. B. f) Pascalem B. 45 g) tredecim (tredecim ante card. B₂) add. B. h) omnia reliqua desunt B praeter: Anno domini MCXV obiit comitissa Mathildis B₁, De a. d. MCXV o. Mathildis illustrissima comitissa B₂. i) obscuro, b del., A. k) nobilissima A.

1) Vignola, castellum prope flumen, qui dicitur Panaro; cf. G. Tiraboschi, 'Diz. topogr.-stor. degli Stati Estensi' (Modena 1824—5) II, 411 sqq. 2) Cf. A. Overmann, 'Gräfin Mathilde v. Tuscan' (Innsbr. 1895), qui regesta Mathildae collegit, in quibus omnes fere supra nominati passim occurrunt. 3) Rectius sequente; cf. Meyer v. Knonau, 'Jahrb. d. Deutsch. Reiches u. Heinr. IV. u.

Heinr. V.' VI (Lpz. 1907), 130 sqq. 4) Bianello, castrum comitissae; cf. Tiraboschi l. c. I, 50 sqq. 5) Lodi; cf. Meyer v. Knonau l. c. p. 182. 6) Bondeno di Roncore; 50 cf. Tiraboschi l. c. I, 60 sqq.; P. Kehr, Ital. pont. V, 410. 7) Ecclesia SS. Iacobi et Zebedei; cf. Donizo V. Math., de obitu 91 sq., SS. XII, 408.

- tibus ultra quadraginta annos regnavit in Italia. Erat enim dux Tuscie et Longobardie et marchie^a Spoleti et marchie Camerine et totius terre, que est a mari Adriatico, ubi sunt civitates Ravenna et Venetia site, usque ad aliud mare, ubi est civitas, que vocatur Pisa, usque ad civitatem, que dicitur Sutrium, prope Romam. Hec a iuventute sua
 5 quotidie militiam deduxit. Pro Romana pugnavit ecclesia contra Henricum regem, quem papa Gregorius, qui vulgo Eldebrandus dicitur, excommunicavit. Tandem^b supradictum regem de Italia militando expulit, ablata sibi coniuge regina et cum Corado filio regis. 1093. 1094.
 Preterea sermone erat facundissima et in consiliis astutissima, affabilis ad omnes. Clericos religiosos oppido valde honorabat, latrones minime servabat^c, rusticos gubernabat, omnes
 10 principes, marchiones, comites, proceres ceteros omnesque milites tanta diligentia gubernabat, quod genu flexo in consiliis ante illam avidissime se prosternebant. Amicitiam habebat Constantinopolitani imperatoris et Apulie principum et Francigenarum et Theotonicorum, Ungarici regis et Sardinie iudicum et aliarum insularum principum et ceterorum, quorum nomina impossibile esse videtur perscribere.
- 15 In tempore autem, quo infirmata est, paululum antequam infirmaretur, in eodem 1114.
 mense super omnes Longobardie civitates pluit de celo sanguis usque ad eum locum prope Mutinam, qui vocatur Civitas Nova¹. Deus dedit quoque ei spatium penitentie peragende^d per unius anni circulum, perseverans in gravissima infirmitate amissa valitudine omnium membrorum totiusque corporis. Sepulchrum illius, in quo est honorifice condita, 1115.
 20 manet apud venerabile monasterium ad honorem sancti Benedicti consecratum, quod est situm in quadam insula Padi fluminis, ubi vulgo Padolirone vocatur². Amen.

a) sequ. et A. b) Tandem A. c) seq. gri tribus accentibus del. A. d) pagende sine abbreviatione A.

1) Cittanuova, hodie villa cum ecclesia; cf. Tiraboschi Overmann l. c. p. 190; Kehr, Italia pontificia VII, 1 l. c. I, 208 sq. 2) S. Benedetto di Polirone; cf. p. 323sq.

TRANSLATIO IVVENALIS ET CASSII EPISCOPORVM NARNIENSIVM LVCAM.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

5

Saeculo IX. exeunte aut saeculo X. ineunte sub Adalberto I. aut sub Adalberto II. marchione Tusciae ea, quae in hac historia (= Bibl. hag. Lat. n. 4615. 4615a) traduntur, facta esse patet. Sed accuratius tempus certo definiri nequit. Nam ea, quae de anno 878. A. Simonetti alios secutus probare studuit, stare non possunt¹. Verisimilius iam D. Papebroch de morte Iohannis VIII. papae, qui a. 882. Dec. 15. obiit, cogitavit²; e contra inter alios Leibnitius haec non ad Adalbertum I. inter annos 884. et 889. mortuum, sed ad filium Adalbertum II., qui a. 915. obiisse videtur, rettulit³, quod aequae ita fieri potuisse non negamus et, si quis praetulerit, non contrainimus. Quae in annalibus nostris pluribus tractantes etiam de fide huius historiae a D. Papebrochio a. 1680. omnino in dubium vocata quid censendum sit, fusius exposuimus⁴. Nam doctissimus ille tribus vel pluribus saeculis eam posteriorem neque ulla fide dignam putavit⁵. Sed eam non post saeculum X. compositam esse etiam rudis mihi sermo, quo conscripta est, indicare videtur⁶, neque prorsus eam in tanta auctorum eius regionis et temporis penuria spernendam dixerim, praesertim cum inter alia locum quendam insignem de imperii in terris ecclesiae Romanae potestate praebet, qui ante Simonettum non nisi interpolatus, quod saec. XVII. factum esse videtur, in libris impressis legebatur⁷. Auctor libelli Narniensis fuisse videtur.

20

Extat translatio in initio mutila et in fine alterata in codice pulcherrimo canonicorum ecclesiae maioris Lucensis (= L) P+ folii maximi membranaceo saec. XII, qui passionale magnum continet⁸, post vitam Cassii episcopi III. idus Octobr. f. 142^b—143^b sub hoc titulo: incipit translatio corporis sancti Cassii episcopi et confessoris. Quem codicem ipse Lucae a. 1913. a viro ven. P. Guidi tunc canonico maioris ecclesiae humanissime adiutus non sine fructu con-

25

1) A. Simonetti, 'Adalberto I. marchese di Toscana e il saccheggio di Narni nell' 878', in 'Bollettino della R. deput. di storia patria per l'Umbria' VII (1901), p. 1—17; item antea ex. gr. D. Barsocchini in 'Memorie e documenti per servire all' istoria del ducato di Lucca' V, 1 (1844), p. 105 sq. 2) AA. SS. Boll. 3. Mai. I. (ed. tertia a. 1866), p. 422. 424. A. 845. vel 878. vel paulo post 882. proponitur in Anal. Bolland. XX (1901), p. 477 sq. 3) Leibniz, Annales imperii occidentalis II, 295. A. 901. cod. bibl. Luc. n. 117 secundum Simonetti p. 4, a. 907. L. Iacobilli, 'Vite de' Santi e beati dell' Umbria' I, 455 et III, 264 (Foligno 1647. 1661) habet. Cf. etiam Muratori, 'Annali d'Italia' ad a. 904. 4) A. Hofmeister, 'Die Translatio Iuvenalis et Cassii

episcoporum Narniensium Lucam', in 'Neues Archiv' XLI (1919), p. 525 sqq.; cf. iam in 'Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung', 'Erg.-Bd.' VII, 431. 5) AA. SS. Boll. 3. Mai. I, 422.

6) Quem codex L servavit; in N libelli sermo retractatus et expolitus est. V. 'N. Archiv' XLI, 536 sqq. 7) Infra c. 3, p. 979, l. 9 sq.; cf. 'N. Archiv' XLI, 545 sq. — De fabulis posterioris aevi Lucae traditis cf. Simonetti p. 2; 'N. Archiv' XLI, 549 sqq. 8) Incipit in die III. idus Iulii cum Passione sanctorum martyrum Naboris et Felicis; ultima quattuor folia postea, sed adhuc saec. XII., addita, in fronte saec. XIII. duo folia Vitam sancti Paulini Lucensis continentia adiecta sunt.

30

35

tuli, postquam a. 1901. ex eo A. Simonetti Translationem, quem inscripsit sancti Cassii, plenioris textus iam tanto tempore ante editi ignarus edidit¹.

Nam extabat praeterea in vetere codice ecclesiae maioris Narniensis (= N*), qui brevium antiquum continebat. Ex quo cum saepius L. Iacobilli, qui etiam codices Lucensem et Fossanensem novit, ad Iuvenalem et Cassium historiam nostram attulisset², D. Papebroch in AA. SS. Boll. 3. Mai. I, 395—397 (ed. prima a. 1680: p. 390—393) post Vitam s. Iuvenalis episcopi Narniensis eam edidit sub hoc titulo: Ablatio et relatio corporis S. Iuvenalis. Ex veteri MS. Narniensi³. De hoc codice, qui etiam Eugenii III. papae sermonem in dedicatione oratorii s. Iuvenalis Narniae (a. 1145. Martio) habitam exhibebat⁴, utrum adhuc supersit necne, nihil comperire potui. Itaque in eo afferendo editionem Bollandianam (= N) sequi nos oportuit. Quod valde doleo, quoniam N solus exordium et genuinum libelli, quem Narniae compositum esse vix quisquam negabit, finem servavit, Bollandianorum vero textus non semel alteratus esse videtur. Nam L exordio omisso, etiam iis, quae in fine de plaga Lucensium et remissione s. Iuvenalis traduntur, praecisis pauca de sanctorum patrocinio Lucensibus impendendo substituit.

De codice Fossanensi, cuius mentionem Iacobilli una cum Narniensi et Lucensi facit⁵, nihil constat. Sed Fossani, ubi saec. XVII. sanctus Iuvenalis Narniensis requiescere putabatur, translationem nostram totam fere in relationem Italice conscriptam, nihil nisi 'praesentia episcopi et cleri Lucensis in occupatione Narniae et violatione sepulcri' addito, conversam esse Papebroch tradit⁶.

Papebroch etiam ex 'MS. Iacobilli', quod ipse ad fidem codicis Narniensis descriptum putabat⁷, complura enotavit. Quod in verbis: Evenit ut quidam potens et nobilis Tusciae marchio (infra c. 3, p. 978, l. 32) incipiens et in verbis: una cum beatissimo Cassio (infra c. 10, p. 981, l. 24sq.) desinens extat in codice Bruxellensi bibl. regiae 8299—300 (= Iac.) chartaceo saec. XVII. ('Collectanea Bollandiana'), f. 76—78, quem Berolinum comiter transmissum cum ipse evolvissem, foedissimis mendis adeo scatere continuo cognovi⁸, ut ea tantum, quae ad diiudicandas varias lectiones N et L facere quantulumcumque viderentur, enotarem. Nam Iac. et editio Bolland. (N) ad eundem codicem Narniensem redire videntur, cuius lectionem Iac. negligentia scribae saepissime corrumpit et N passim mutatam praebet.

Nullius pretii est cod. bibl. publ. Lucensis chartaceus nr. 1705 saec. XVI. ex L transcriptus (f. 59'—62'), quem ipse evolvi¹⁰.

Capita secundum Bollandianos distinxi. In re orthographica codicem L secutus sum.

A. Hofmeister.

TRANSLATIO^a CORPORIS SANCTI IUVENALIS ET SANCTI CASSII^a.

1. Domini nostri Iesu Christi, fratres carissimi, sanctorumque omnium miracula clara merito personat orbis, quando^b carmina poetarum priorumque philosophorum gliscit ani-

35 a) Ablatio et relatio corporis s. Iuvenalis Boll.; Incipit translatio corporis sancti Cassii episcopi et confessoris L, qui sequentia usque ad p. 978, l. 28 omisit; De inventione corporis s. Iuvenalis 7. Augusti Iac., qui sequentia usque ad p. 978, l. 32 omisit. b) [etiam] add. Boll.

1) 'Bollettino della R. deput. di storia patria per l'Umbria' VII, 14—17. 2) L. Iacobilli, 'Vite de' Santi e beati dell' Umbria' I (Foligno 1647), p. 453 sqq.: Codex ant. MS. Fossā. Narniae, et Lucae (p. 456); Breuiar. ant. MS. in Cathed. Narn. (p. 457); Breuiar. ant. MS. Narn. (p. 458); Codices Luc. et Narniae (p. 459); Breuiar. ant. MS. in Cathed. Nar. et Codex ant. Lucae (p. 668 sq.). 3) De qua ita disseruit: Post Legendam seu Vitam in Lectiones divisam in iam dicto MS. sequebatur de corpore ablato relatoque narratio, similiter in Lectiones distributa, fortassis pro Officio ad diem VII. Augusti recitando, quando obiisse Sanctum dicunt vitae Acta, et festum ei duplex cum Octava celebrari indicat tabella Officiorum duplicium Cathedralis Narniensis (p. 395). 4) AA. SS. l. c. p. 397 sq.: ex eodem veteri MS. Narniensi; cf. Kehr, Italia pontificia IV, 32, nr. 4. 5) 'Vite de' Santi e beati dell'

Umbria' I, 456: Codex ant. MS. Fossā. Narniae, et Lucae; p. 458: Codic. ant. MS. Lucae, et Fossani; p. 459 ad miraculum a. 1233: Cod. an. MS. Fossani. 6) AA. SS. l. c. p. 417. 7) AA. SS. l. c. p. 390. 8) Cf. I. Van den Gheyn, 'Catalogue des manuscrits de la bibliothèque royale de Belgique' V, 464—467; 'N. Archiv' XLI, 533 sq. Hic codex inscribitur: Iacobilli Vitae Sanctorum Umbriae. 9) In ipsa codicis fronte Bollandiani haec notaverunt: Vitarum a Iacobillo Donatarum Pars 1^a et Pars 2^a. NB. Haec a librario tam imperito descripta esse ut scateant mendis, nec idonea sunt, ut hinc Vitae imprimantur. Pars II. f. 71—75' exhibet Passionem vel Vitam s. Iuvenalis episcopi, f. 76—78: De inventione Corporis s. Iuvenalis. 7. Augusti. In antiquissimo Breuiario ms. membraneo in Cathedrali Narniae legitur vita s. Iuvenalis etc. 10) Cf. 'N. Archiv' XLI, 536.

mus scandere, quae^a sunt fabulae et inanes lectiones et fallaciae gentilium necnon deceptiones infidelium. Quis enim pavescit tegere^b silentio abdicationem hostium daemonumque occultationem, qualiter devicti sunt a militibus Christi et vires eorum confractae et sub pedibus eorum conculcatae¹. Recolimus enim semper fuisse invidos et callidos cunctorum fidelium — nam sine intermissione ex insidiis diaboli homines tentantur, ut 5 virtus tentata probetur et palma non consentienti gloriosior appareat —, unde quanto amplius scelerum cupiunt, tanto amplius laeti sunt; adhuc^c non quiescunt, sed miris facinoribus exigentibus chaos circumeunt et in erebi gurgitem desidiosi ruunt, heroes conculcant et fideles aliquando necant. Quis de odio confitetur et penitet? quis de invidia meret? quis de cumulo avaritiae contremiscit? Prorsus pauci. Sed Dominus est iustus et pius², 10 qui expectat³ omnes et suffert per orationes sanctorum et oblationes fidelium. Hoc tamen pavendum est omnibus, quia, quanto amplius portat, tanto durius punit.

2. Quae fauces poterunt retexere sanctorum omnium remunerationem, infinitae misericordiae gloriam, praeparationem laetitiae paradisi? Morari debemus in laude omnium sanctorum, sed praecipue in nostris patronis silere noxium censuimus. En omnes defen- 15 dunt; et sicut prius pro eis agonizaverunt, quamvis a suis, ut iustum est, non obsequantur, tamen adhuc certant et pro eis obsecrant; ipsi nos defendunt, ipsi custodiunt, protegunt et claris inter nos miraculis coruscant. Inter quorum classes noster gloriosus et mirabilis fulget coronatus sanctissimus Iuvenalis. O quam praedicandus! quantum amandus! Qui in tantum suam dilexit ecclesiam⁴, ut multis suppliciis superans triumpharet; apte sibi 20 commissum thronum decorans, secum provexit credentes ad astra polorum. Igitur beatus Iuvenalis non solum^d, dum in hoc aerumnoso deguit aevo, verum et post liberam eius ad aethera evolationem, cum pro suis exulavit^e et iterum martyrium portavit, pro suis flevit, ingemuit, sanguinem fudit et in exilium quasi pietatis causa portatus est, in tantum suas oves diligens⁵. Ne^f frustraretur a tali patrono, cum eximio honore ad Narniam est 25 reductus, adiuvante Domino per eius auxilium et orationem venerabilium clericorum postulationemque nobilium populorum praefati loci. Qualiter^g translatus reversusque fuerit, seriatim retexere, quantum est licitum, curamus. Prisca^h namque^h excidia^h Narniae recolimus, quaⁱ legitur⁶: Quia de eis non^k est relictus vel^l unus⁷, qui^m nuntiaret mortem caeterorum⁸. Nunc vero redivivaⁿ fuit; et non est dimissus^o nec unus^o illesus⁹. Prius 30 evenit, quia offenderunt regi^p terreno^p; nunc accidit, quia inpigerunt^q in Christum Deum^r.

3. Contigit^s autem^t, ut quidam potens et nobilis atque^u Tusciae marchio nomine^v Aldebertus^{w.10} causa obsequii summi presulis necnon ad^x limina apostolorum deveniret

a) [tamen] *add. Boll.* b) *legere Boll.* c) [autem] *add. Boll.* d) [civitati profuit] *add. Boll.* e) *ita Boll.*; exolvit *N.* f) [autem civitas in perpetuum] *add. Boll.* g) [vero] *add. Boll.* h) *hic incipit L*; Priscum excidium, 35 *omisso* namque *N.* i) de quo *N.* k) non est *om. N.* l) nec *N* cum 1. Mach. 7, 46. m) qui *om. N.* n) nemo residuus *N.* o) aliquis vivus nec, *omisso* illesus *N.* p) regem terrenum *N.* q) impii erant *N.* r) Dominum *N.* s) Evenit *N* et *Iac.*, qui *hic incipit.* t) autem *om. NIac.* u) atque *om. N*; habent *LIac.* v) *corr. ex nomine L.* w) *ita L*; Adalbertus *N*; Adelbertus *Iac.* x) [visitanda] *add. Boll.*; *om. LNIac*

1) Cf. Isai. 28, 2: *Ecce validus et fortis Dominus sicut impetus grandinis, turbo confringens . . . 3: Pedibus conculcabitur corona superbiae ebriorum Ephraim.* 2) *pius* cf. 2. Par. 30, 9; Iudith 7, 20; Eccli. 2, 13; Apoc. 15, 4. 3) Cf. 2. Mach. 6, 14: *Dominus patienter expectat.* 4) Narniensem. Iuvenalis episcopus Narniensis a. 376. Mai. 3. obiisse traditur. Sed in vita sua c. 5, Acta Sanct. 3. Mai. 1, 392, sub die septimo iduum Augustarum sepultus esse dicitur, cum quinto nonas Maii 'natalis' eius celebretur. Cf. 'N.A.' XLI, 530. 5) Cf. Gen. 24, 67: *et in tantum dilexit eam* (Isaac Rebecam). 6) Vita Iuvenalis c. 2, Acta Sanct. Boll. 3. Mai. 1, 392: *Dum Augustus Caesar ad Persarum olim bella procederet et de omnibus civitatibus secum adduceret exercitum, sola Narnia, quae ante Nequina nuncupabatur et a nequitia duxit nomen, contempsit ire. Qui dum se vidisset taliter contemptum et causa sibi urgeret ambulandi, donavit eam genti Carporum.*

Quae tam diu obsedit eam, usque dum se intus ab 40 homine usque ad pecus interficerent gladio, iurantes ita, ut unus, qui remanserit, in suo incumberet gladio et ne unus quidem remansisset. Intrantes autem Carpi vastaverunt omnia et civitatem incendio consumpserunt. Revertente vero Caesare iam victore 45 cum multis spoliis, condolens huic civitati, iussit restaurari partem mediam civitatis pontemque ei mirae magnitudinis in sublimitate fundavit et intra triginta annos explevit et suo signavit carmine: 'Caesar Augustus de manubiis, Narniensis patro- 50 nus' etc. 7) 1. Mach. 7, 46: *et non est relictus ex eis nec unus.* 8) Iudith 5, 13: *ut non remaneret vel unus, qui factum posteris nuntiaret.* 9) 2. Mach. 12, 25: *illaesum illum dimiserunt propter fratrum salutem.* 10) De Adalberto marchione cf. ea quae 55 exposui 'Mitt. d. Inst. f. Österr. Geschichtsforschung' VII. 'Erg.-Bd.', p. 217; 'N. Archiv' XLI, 549 sqq.; supra p. 976.

Romam. Unde cum secus Narniam transiret, putabat se obaediri ab eis. Illi^a enim^b pontifici subicientes^c rennuerunt ei subesse. Nam ventura erat vindicta, alio^d modo ordinari nec poterant^d. Nec multo post quadam die cum^e adstaret in presentia presulis, affuit ibi^f unus ex nobilibus^g prosapiae^g hortus^h civitatis Narniensisⁱ Demetrius nomine.
 5 Qui¹ cum cerneret eum, contra pontificem taliter est affatus: 'Domine meus^k et rector omnium aecclesiarum, defensor piorum^l plebium, placet te^m ita me exhonorum habereⁿ, ut^o, cum in tuum^p venire obsequium^p, isti Narnienses contra me extiterunt nil obaedientes, verum etiam^q nec pacifica verba michi locuti sunt^q?' Ad haec Demetrius respondit: 'Non est nobis licitum absque domini^r nostri^r papae^r ulli potestati obaedire nisi imperatori
 10 tantum^s'. Qui³ stomachatus indignata^t voce dixit: 'Non est mirum insanis^u lascivia^v verba perferre^w. Sed hoc te scire convenit, quia, nisi fuisset ob reverentiam domini nostri pontificis, cum verberibus cessassent^x et^y verba'. Putabat enim terrere eum minis. Tunc^z turgido vultu Demetrius, et^z cum nollet recipere verba, respondit: 'Mirandum est, quod a te audio, qui^b, dum in nostris sumus partibus^o, equiparem^d corda gerimus, aequae inter
 15 nos obaedientes'.

4. Eadem hora interius mente^e ducis corrupta est, et sicut virus chelidri ita viguit odium^f in corde illius. Heu^g pro dolor, ita^h versa in hodium, quantos ledit, quantos interimit quantosque ruere facitⁱ! O venenum occultum, o morbum iniquum, quantum^k durasti! qui non tantum^k baiulum^l interimeres aut necare^m terrigenas vel mundalia suf-
 20 focares, sed in tantum crevisti, ut beatorum corpora Iuvenalis⁴, Cassii etⁿ Faustae⁵ iterum^o debellares. Sed, o milites Christi, estote parati, pro grege iterum corpora ponite^p, qui olim^q pro eis animas cum corporibus ponere non neglexistis! Eia gloriose^r Iuvenalis, sicut Christus pro omnibus ita tu pro tua^s sede commissa adhuc dura fessio^t expecta! Prius liberasti animas a iure gentilium⁶, nunc demonstra iura sufferentis^u! Invita successorem
 25 tuum, pacificum et laudabilem Cassium⁷, offerat preces, ut suos pariter commissos dimittat illesos! Eia^v Fausta nobilis^w et decora, frui calle securo, cum tuis^x pastoribus esto parata exilii^y!

5. Quid multa? Reverso duce in propria^z, callide durat in facinus. Audito non post multum de morte illius pontificis⁸, surrexit iratus, invitavit amicos, conduxit parentes, pre-
 30 cepit fidelibus, per prolixa tempora movit prelia, totam urbem Narnensem^a circumvallavit, et dura^b excitata sunt bella, infecta^c civitas funditus^d in lamentum est^d versa^{d.9}. Per muros clamabant¹⁰ sacerdotes, vociferabant senes, eiulabant¹⁰ coniugati, dicebant hostibus: 'Quare hoc^e agitis? Cur hanc cedem perpetratis^f? Offensi sumus Deo; vobis enim in^g nullo

a) ita LIac.; Ille N. b) ita LIac.; vero N. c) ita LIac.; subiacentes N. d) nec alio modo ord. poterat N;
 35 Nam — poterant om. Iac. e) dum NIac. — [Adalbertus] add. Boll.; om. LNIac. f) ibi om. NIac. g) nobili pro-
 sapia NIac. h) ita L; ortus NIac. i) Narniae NIac. k) mi NIac. l) piarum NIac. m) tibi NIac.
 n) haberi N; bene (?) Iac. o) ut om. N; habet Iac. p) tuo ... obsequio NIac. q) etiam om. NIac. r) domino
 nostro papa NIac. s) hunc locum interpolatum praebent Boll. (N), his verbis additis: de mandato summi ponti-
 ficis, quae om. LIac. t) ita LIac.; indignante et magna N. u) insano NIac. v) ita LIac.; lasciva N. w) pro-
 40 ferre NIac. x) cessarent NIac. y) et om. NIac. z) Tunc — et in loco raso eadem manu eodemque atramento L.
 a) et om. NIac. b) quia N; q Iac. c) parti | b' eadem manu eodemque atramento in fine et in initio duarum linearum
 suppl. L. d) equiparia N; eque paria Iac. e) mens NIac. f) hodium Iac. g) Heu — exilii (l. 27) om. Iac.
 h) ira N. i) fecit N. k) quia non tantum dur. ut N. l) baiulam N. m) necares N. n) et om. N.
 o) interim N. p) ponere N. q) dudum N. r) Iuv. glor. N. s) sede tibi, om. tua N. t) ita L; om. N.
 45 u) sufferentium N. v) et N. w) nobis, om. et decora N. x) tuo pastore N. y) exilio N. z) [eius anima]
 add. Boll.; om. LIac. a) Narniensem NIac. b) dira NIac. c) ita LIac.; infesta N. d) ita LIac.; funditur ...
 universa N. e) ita LIac.; haec N. f) patratris N. g) nihil (non Iac.) culpavimus NIac.

1) Scilicet Adalbertus marchio. 2) 1. Mach. 7, 15: et locutus est cum eis verba pacifica. 3) Adal-
 50 bertus. 4) Iuvenalis, Cassius (et Maximus) ecclesiae cathedralis Narniensis patroni erant; cf. P. Kehr, Italia pontificia IV, 29. 31. 5) Fausta Cassii coniux erat. Cassii et Faustae epitaphium habes apud Wünscher-Becchi, 'Das Oratorium des heiligen Cassius und das
 55 Grab des heiligen Iuvenalis in Narni', 'Römische Quartalschrift' XXV (1911), p. 62. 6) Id est 'ad fidem Christi

convertisti'; cf. Vita Iuvenalis c. 3, Acta Sanct. Boll. 3. Mai. I, 392. An cf. ib. c. 4, p. 392sq., ubi Carpi Narniam obsidentes orationibus s. Iuvenalis dissipati esse leguntur? 7) Cassius episcopus Narniensis a. 558. lun. 29. obiisse traditur. 8) Papae urbis Romae. 9) Cf. 1. Mach. 9, 41: et conversae sunt nuptiae in luctum et vox musicorum ipsorum in lamentum. 10) Cf. ex. gr. Iob 35, 9; Ier. 48, 31; Ezech. 27, 30. Similia infra c. 8, p. 981, l. 1sq.

culpabiles sumus. Date, rogamus, cladibus finem! Ille autem^a iurando^b dicebat: 'Quia, si michi vita comes¹ fuerit, non relinquam huic^c civitati^c lapidem super lapidem² et cunctos habitatores eius^d exules dimitto^e'. Tunc cives^f haec audientes munierunt civitatem, et omnes^g conglobati sunt^{g.3}, defensari^h sibi^h promittentes, et unanimiter pugnabant clamantes et dicentes: 'Sanctissime¹ Iuvenalis, pro tua caterva intercedere digneris, ut non⁵ desoletur^k urbs¹ nostra ab his hostibus crudeliter dimicantibus'.

6. Dux vero fecit congregari immensam congeriem lignorum, lardum^m et stipulam, picem et sivumⁿ, ut^o pons^p mirae magnitudinis atque pulchritudinis, quem rex pacificus Octavianus cum magno labore stabilierat⁴, sicut^q putabat^r evertere. Misso vero^s igne nil prevaluit, nec minui in aliquo potuit. Cernens vero^t se in hoc esse delusum^u dixit suis: 10 'Quid agimus, o^v milites mei? Gravius^w tristior, et cor meum dissipatum est⁵, eo quod^x devictum me esse video ab istorum inimicorum meorum prudentia^y. Utinam nec inchoassem! Tunc omnes consilarii eius^z excitati^a in dolo^b dixerunt: 'Defensores eorum ita veridici^c et stabiles esse videntur^d, ut neque promissis nec^e precibus suaderi possunt^f, quia pro eis assiduas preces ad^g Deum fundere non cessant. Nam hii sunt Iuvenalis et^h Cassius 15 pastores¹ et Fausta prudentissima virgo interpellatrix eorum. Sed audi, domine dux! Recolimus enim, quia^k Athenienses, a¹ quodam dum essent¹ rege possessi^m etⁿ decem sapientes secum haberent^o, consilio eorum^p muniti ledi a nemine poterant, qui erant terreni homines. Quanto magis isti familiarissimi et^q amicissimi filii Dei! Unde a suis prefatus rex consiliatus est, ut, si callide illos non deciperet^r et ab invicem separaret^s, ledi ne- 20 minem^t posset^u. Quod et factum est. Unde et^v vobis^w notamus, quia ita agi nobis^x necesse est'.

7. Inito^y consilio diabolico^z distinctu^a, ut promitterent fidem^b et pacto^c inter se^d stabilirent, hoc dolo motus^e, cum callida pace miserunt legatos^f. Iuraverunt¹ duodecim ex optimatibus^g ducis, ut rectum fedus cum eis inhirent^h et firmam cum eis pacem facerent, 25 eo tantumⁱ tenore, ut intra civitatem cum suis intrarent a prima porta et pacifice exirent per aliam, nulli mala^k patrantes. Heu fallacia inscia¹! tali fraude decepti sunt. Putaverunt, quod sacramenta non frangerent, dederunt assensum a^m suorum excidiaⁿ. Nunc vero scire convenit de crudeli fallacia, quae tunc^o dira^o versa est in Narniensi^o provincia^o. Cur non parebas^p, impia fallacia? quare tam latens^q fuisti^r? Venenata consilia, antiqua 30 mala tunc^s excitata sunt^s; viguerunt facinora, oblita sunt sacramenta, odia clare patuerunt. Sed o infelix^t ratio! Dedit^u dux licentiam, ut tantum ex^v suarum rerum cives secum extra civitatem ferrent, quantum in una vice portare potuissent^{w.6}.

a) etiam NIac. b) iure iurando N. c) huius civitatis N; om. Iac. d) eius om. NIac. e) dimittam NIac. f) omnes NIac., qui haec aud. omittunt. g) congl. sunt omnes NIac. h) ita L; defensorem N; defensores Iac. 35 i) Sanctissime L; O sanct. NIac. k) destruat N. l) nostra urbs NIac. m) carduos N; cardos Iac. n) sebum N; sepium Iac. o) et NIac. p) pontem NIac. q) sicut om. NIac. r) corr. ex patabat eadem manu L. s) igitur N; a Iac. t) vero om. N; vero se om. Iac. u) illusum NIac. v) ita LIac.; o om. N. w) graviter N; guttur Iac. x) eoque N; eo q Iac. y) astutia NIac. z) sui NIac. a) ita LIac.; om. N. b) zelo N; coelo Iac. c) veridicos NIac. d) videmus NIac. e) ita LIac.; neque N. f) possint N; om. Iac. 40 g) ad Deum om. N. h) et om. NIac. i) eorum add. NIac. k) ita LIac.; quoniam N. l) ita LIac.; dum essent a quodam N. m) obsessi N; ossessi Iac. n) et om. NIac. o) habebant NIac. p) quorum NIac. q) et am. om. NIac.; antea famuli carissimi pro familiariss. Iac. r) ita LIac.; dissiparet, om. non N. s) ita L Iac. (se par. L); separarentur N. t) praecedit a eras. L; minime Iac.; facile N. u) possent NIac. v) et om. NIac. w) nobis NIac. x) a nobis NIac. y) Inuito Iac.; Finito N. z) diaboli NIac. a) instinctu NIac. (in-e corr. Iac.); 45 [placuit Duci] add. Boll. b) fidem om. NIac.; [pacem] add. Boll. c) pactum NIac. d) [et obsessos] add. Boll. e) moti NIac. f) ita LIac.; leg. Iur. om. N. g) ducis optim. NIac. h) ita L; inirent N. i) ita LIac.; tamen N. k) alterum -a e corr. L. l) ita L; fallacia! Inscia N. m) a om. NIac.; intellegendum est ad. n) excidio NIac. o) ita LNIac.; tam dire ... Narniensium perniciem Boll. p) ita LIac.; patebas N. q) latentia NIac. r) fuistis ven. cons.? NIac. s) ita LIac.; sunt exc., om. tunc N. t) ita NIac.; felix, e consilio mutans L. u) [tamen] 50 add. Boll. v) ex om. NIac. w) possent NIac.

1) Gen. 18, 10. 14: vita comite. 2) Matth. 24, 2; Marc. 13, 2; Luc. 19, 44. 21, 6. 3) Cf. 2. Reg. 2, 25: Congregatique sunt filii Benjamin ad Abner et conglobati in unum cuneum. 4) De hoc ponte celeberrimo, qui a. a. Chr. n. 27. constructus esse videtur (cf. Procop. Got. I, 17; Vita Iuvenalis c. 2, supra p. 978, n. 6) et a. 1053. ex nimia inaquatione fluminis corrui

(Herim. Contr., SS. V, 132; Ann. Reat. 1054, SS. XIX, 267), cf. Giov. march. Eroli, 'Miscellanea storica Narnesi' II (Narni 1862), p. 139sq. 5) lob 17, 11: cogitationes meae dissipatae sunt, torquentes cor meum; 55 Ps. 37, 11: Cor meum conturbatum est; cf. 37, 9: Afflictus sum et humiliatus sum nimis. 6) Similis conditio saeculo XII. saepe dediticiis concedebatur;

8. Flebant sacerdotes, lamentabantur senes, eiulabant coniugati¹, mulieres laxis^a crinibus se carpebant, filii vociferabant contra parentes, omnes unanimiter vocem mittentes: 'Eia^b patrones^c nostri, ubi sunt vestra iuvamina^d? auxilia^e vestra^f ubi invenire^g possumus^h? Perit spes nostra², consilia nostra dissipata sunt³, virtus nostra confusa est. Sancteⁱ Iuvenalis, nobis non subvenis, quia^k tibi expectas longa exilia. Ecce dimisisti commissos, quia tibi est axilium^l preparatum. O corpus^m sanctum, ubi etⁿ pro nostris sceleribus deducendus^o? Venerande Cassi, pacifice pastor, amabilis aecclesiae nostrae, quomodo dimittis^p concessos, quos portare debes ad Christum? Fausta amantissima, nobilis et decora, vultu angelica, virgo gloriosa, fulgida nimis, spes optima, cur nos dimittis? Vel

10 tu cum tuis morare^q, quae in martyrio timida non fuisti?

9. Nec mora, sarcofaga rupta sunt, mausolea^r fracta, corpora sanctorum abstracta sunt, vehicula parata. Invenerunt corpora^s gloriosissimorum^t Iuvenalis, Cassii^u et Faustae virginis^v ita integra^v, acsi fuisset cum anima caro. Tulerunt autem^w corpus beati^x Iuvenalis et posuerunt eum^y iuxta criptam sepulchri sui. Et ecce cum caeli esset serenitas, citata^z tonitrua^a facta sunt, excitata sunt^a fulgora^b, terra^c mota est, venti mittentes fulmina creverunt, verberantes oculos inimicorum. Qui nichil videntes^e, sed prae pavore territi^d dimiserunt sanctum corpus, quod erectum stetit supra pedes suos. Illi vero cadentes^e in terram, iacentes per duarum fere horarum spatia, accumbabant^f. Postremum^g vero tempestas siluit, in se reversi, erigentes se, elevantes^h oculosⁱ, viderunt sanctum Iuvenalem erectum stantem quasi ex^k itinere preparatum. Tunc tulerunt eum, ut ponerent in locello^l. Erant enim ilia eius fracta quasi prae lassitudine, ita ut, heu^m proⁿ dolorⁿ, sanguis exinde flueret et pavimenta suae aulae irrigaret. Tunc aepiscopi^o, qui ibi aderant, et pii clerici lacrimantes colligebant^p sanguinem eius, in quantum valuerant^q.

10. Illi vero tulerunt corpus eius et posuerunt in birote^r novo una cum beatissimo Cassio^s atque Fausta, cum hymnis et laudibus ducentes choros, psallentes atque laudantes Deum pergebant ad propria. Populi^t vero Narnienses tristes atque merentes, dimittentes sanctorum^u corpora, lamentantes et clamantes dicebant^v: 'Cui^w nos orphanos relinquitis^x, beati patres? vel cui nos dimittitis, tutores nostri? usque quo vivimus, qui sine defensore sumus? Prius mori debuimus, quam tanta clades nobis evenisset. O antiquissima civitas Narniensis, o famosa in Romanorum finibus, robustissima contra inimicos, amabilis notis, desiderabilis amicis^y, gloriosa vicinis, delectabilis in confinibus: nunc depopulata civibus^z, frustrata patronis^a, a defensoribus derelicta, a custodibus dimissa, ab^b igne cremata et funditus desolata^b! Scimus, quia nostra peccata nostrorumque parentum incitaverunt^c haec nobis pericula^c. Sed cur antea mortui non fuimus atque paenis afflicti et macerati, quam vacui^d essemus talibus^e patronis?

a) -x- e corr. Iac.; lapsis N. b) Et Iac.; O N. c) patroni NIac. d) ita LIac.; iuvamenta N. e) o aux. N; et aux. Iac. f) vestra om. NIac. g) ita LIac.; inveniri N. h) possunt NIac. i) Sancte L. k) quare N; q Iac. l) manu posteriore mut. aux. L; martyrium NIac.; intellegendum est exilium. m) sanctum corpus NIac. n) es N; est Iac. o) deducendum NIac. p) ita NIac.; dimittit L. q) ita LIac.; morere mori N. r) mausolea N. 40 s) ita LIac.; corpus N; S. add. Iac. t) gloriosissimi NIac. u) Cassii — virginis om. NIac. v) integrum NIac., qui addunt: et ita paratum in martyrio. w) autem om. NIac. x) eius, om. Iuv. NIac. y) eum om. NIac. z) excitata N; eccitata Iac.; sunt add. NIac. a) tonitrua facta sunt, excitata sunt om. Iac.; facta sunt om. N. b) fulgura NIac., qui hoc loco addunt mittentia (-tes Iac.) fulmina. c) creverunt venti, terra mota est et verberati oculi inimicorum nihil viderunt, om. Qui NIac. d) terr. om. NIac. e) (et N) ceciderunt NIac. f) nihil (nil Iac.) 45 sentientes; sed quasi exanimis accubantes (accumbentes Iac.) pro accumbabant NIac. g) Postremo NIac. h) levantes NIac. i) suos add. NIac. k) in it. N; itinere Iac. l) ita LIac.; loculo N. m) heu om. N. n) ita LIac.; prae dolore N. o) ita LIac.; aep. om. N. p) collegerunt N. q) valuerunt NIac. r) ita LIac.; cioto N. s) hic desinit Iac. t) Populos N. u) sanct. corp. om. N. v) dic. om. N. w) ita LN. x) relinquistis N. y) contra hostes N. z) a civ. N. a) a patr. N. b) ab — desolata om. N. c) hoc nobis incitarunt periculum N. 50 d) evacuati N. e) a tal. N.

cf. historiam notissimam mulierum Weinspergensium et quos ad eam attulit locos K. Weller, 'Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte, N. F.' XII (1903), p. 104 sqq.; R. Holtzmann, ib. 'N. F.' XX (1911), p. 467 sq. et 'Hist. Vierteljahrsschrift' XVIII (1916), p. 1 sqq.

1) Similia supra c. 5, p. 979, l. 32. 2) Thren. 3, 18: *Perit finis meus et spes mea a Domino.* 3) Cf. Iob 17, 11: *cogitationes meae dissipatae sunt*, et ex gr. Ps. 32, 10: *Dominus dissipat consilia gentium.*

11. Inter haec adducta^a sunt sanctorum corpora Iuvenalis^b martiris^c et Cassii gloriosissimi confessoris et Faustae virginis^b in una^d nobilium civitatum Tusciae, quae dicitur Luca, et cum omni honore posita sunt^e in aeclesia sancti Frigiani^f episcopi^g haud procul a corpore eius.

N.

L.

5

Sed omnipotens Deus, qui concessit volendo voluntati ducis et exercitus eius, ut ita ducerent sanctos, numquid irascetur per singulos dies¹? Ipse longanimis², ut inquit per prophetam, nisi convertantur, gladium suum vibrabit³. Aliquando enim eos monens ut pater⁴, aliquando per certas visiones terrens ut filios⁴, ut ad proprias aedes reducerent sanctos, per subiectas personas minabatur sacerdotibus, monebat episcopos, populos cunctos pessimis cladibus hortabatur; dicebat enim per nuntios haec eis umbras esse adversum clades venturas, nisi corpus beati Iuvenalis cum nimio honore in suam reducerent parochiam. Grandinem frequentem miserat, calidam pluebat aquam, sulfurei^k imbres crebro venerant, fontes et putei eorum foetore ac verminibus scaturiebant, iumenta eorum et cuncta animantia repentinus interitus interimebat, ita ut sero mittentes in stabulis mane mortua invenirent. Induratum enim erat cor⁵ eorum, ut prius ferrent supplicia atque plagas, quam sanctorum corpora in propriis dimitterent reverti locis; putabant enim dari cladibus finem. Post haec nex²⁵ in homines versa est, ita ut, qui tumulum defuncti cadaveris patrassent, ibi deficerent et simul sepelirentur.

12. Tunc, quamvis sero, consilium inierunt salutis, dicentes unanimiter: 'Quid agimus, vel quid facturi sumus? Ubi est consilium nostrum? Depopulatur urbs, devastati sumus ab animalibus, et nunc nos pessimis necibus succumbimus. Ut quid haec? nisi quia³⁰ frustramur Narnienses a suis patronis. O simulata pietas! Non placet Deo vana operatio, venerantia stultitiae. Non agnoscebamus nuntios, non cognovimus angelos, non credidimus dictis, territi non fuimus ex plagis. Nunc vero nos, qui residui sumus, fundamus, antequam interimamur, preces nostras duci, ut cum honore corpus sancti Iuvenalis mittat ad dominum nostrum pontificem Romanorum, ut ipse honorifice remittat ad propriam aedem.³⁵ O omnes cernite antiquissima miracula in prioribus populis patrata! Quando Philistaei temporibus Heli sacerdotis pugnaverant contra Israelitas, et fuerunt duo filii Heli mortui cum plurima multitudine ex Israel, et eorum peccatis exigentibus captivam duxerunt arcam domini Dei Sabaoth et posuerunt eam in templo Dagon, quamvis honorifice venerantes, tamen mane deum eorum confractis cervicibus et totum diminutum invenerunt⁴⁰ ante arcam Domini⁶. Nec multo post pessima clade percussi, intellexerunt malum de arca perpetrasse, ut in Regum volumine refertur⁷, tuleruntque duas vaccas foetas, quae non sudaverunt iugo, et eam posuerunt super currum, ita ducentes, ut non declinarent ad dexteram neque ad sinistram; et sic cum pluribus thesauris arca est reversa in civitatem suam⁸. Ita nos decet agere.'

45

13. Statim surrexerunt omnes unanimiter cum duce et tulerunt corpus beati Iuvenalis et cum nimio honore reduxerunt, cum hymnis et canticis, cum psalmis et choris, ad apostolorum limina summo pontifici deferentes. Tunc conglobati episcopi Romanorum

a) ducta N. b) Iuvenalis — virginis om. N. c) mārīs L. d) unam N. e) sunt om. N. f) ita L; Frigidiani N. g) ep. om. N. h) ūta L. i) fr̄s. L. k) fulfurei Boll.

50

1) Ps. 7, 12. 2) 2. Esdr. 9, 17; Ps. 102, 8. 3) Ps. meos carissimos moneo. 5) Cf. ex. gr. Exod. 7, 13: 7, 13. 4) Cf. Sap. 11, 11: Hos quidem tamquam Induratumque est cor Pharaonis. 6) 1. Reg. c. 4 et 5. 7) 1. Reg. 5, 6sq. 8) 1. Reg. c. 6.

et presbyteri cum coetu Romanorum susceperunt corpus beatissimi Iuvenalis cum infinitis gaudiis. Clamabat pontifex: 'Eia Iuvenalis sanctissime, dum in carne esses, duxit te Dominus derelicto parente rebusque patris ex Africanis partibus¹ Romam ob amorem apostolorum adventantem, et per praeceptiones sanctorum pontificum Narnienses sortitus
5 es praedicare, quos tibi sede commissa decorasti et praedicando traxisti ad Christum. Et nunc omnis te expectat plebs tua, beate, quasi reductum de exilio'. Quantas autem virtutes per eum Dominus, postquam Romam ingressus est, sit operatus, quanti caeci illuminati, quanti daemoniaci salvati, quanti infirmi sanati, enumerare longum est. Unde per triduum ibi detento, quarto die ipse per se pontifex cum cuncto clero ornaverunt
10 vehiculum, excalceatis pedibus baiulantes eum, sic contra suos dicentes cives^a Dum vero per itinera duceretur, occurrebant ei multi infirmi, qui tacto feretro eius sani efficiebantur.

14. Nuntiatum est autem civibus suis; qui quanta laetitia adiuvari, quantas Deo gratias reddiderunt, enumerare non possum, unusquisque sufficit mente tractare. Omnes
15 enim, quibuscumque occupationibus tenerentur, parvulorum et supellectilis prae tanta laetitia obliviscentes, omni cura postposita, prout quisque velocius ire poterat, obviam processerunt. Plurima igitur exultatione beatissimum corpus recipientes, diligentissime in confessione propria locaverunt; ubi iugiter omnipotens Deus non solum daemoniacis, verum etiam omnibus infirmantibus, qui pura conscientia beatissimum Iuvenalem fideliter
20 venerantur, salutis beneficia praestare non desinit. Praeterea Narniensis patriae incolas ubilibet tanta dilectione custodit, ut in quocumque periculo seu tribulatione constitutos ad ipsum fideliter proclamantes eruat et suis precibus, quod iuste poscitur, efficiat, praestante domino nostro Iesu Christo, qui cum Patre et Spiritu sancto laudabilis et gloriosus permanet in secula seculorum. Amen.

25 a) hic lacunam adnotaverunt Boll., dicentes: 'Videntur deesse verba monentium Romanos, ne restitutioni sancti corporis se opponant'.

1) V. Iuvenalis c. 3, Acta Sanct. 3. Mai. I, 392.

TRANSLATIO ET MIRACVLA SANCTORVM SENESII ET THEOPONTII.

EDIDIT P. E. SCHRAMM.

In libello translationis sanctorum Senesii et Theopontii (Theoponti, Theopompi, Theopempti),⁵ quem hoc loco edimus, corpora horum sanctorum ex ecclesia temporibus Karoli Magni prope Tarvisium a Gevardo duce aedificata saeculo decimo ineunte in monasterium Nonantulanum translata esse referuntur. Quae narratio, quod ad nomina sanctorum attinet, fabulis in monasterio Augiensi vulgatis deformata esse nobis videtur. De eadem enim Tarvisiensi ecclesia iam in 'Commemoratione brevi de miraculis Genesii martyris Christi'¹ a monacho ano-¹⁰ nymo in monasterio Augiensi temporibus abbatis Erlebaldi (a. 822—38) narratur, ubi comes quidam, qui ibi Gebehardus nominatur, certe autem idem princeps atque ille dux Gevardus censendus est, corpora duorum sanctorum Genesii et Eugenii ex Hierosolyma Tarvisium transtulisse legitur. Ex quibus reliquiis comes quidam Scrot nominatus femur sancti Genesii in monasterium suum Skinam ('Schienen') transportavisse dicitur. Haec traditio Augiensis omnino fide digna¹⁵ est; anno autem 830. aut alia pars corporis s. Genesii aut pars alterius sancti Senesii nominati Augiam translata esse videtur (cf. Ann. Aug.: Pretiosa corpora s. Valentini et s. Senesii in Augiam insulam venerunt V. id. Aprilis²). Saeculo autem X. in monasterio Augiensi alia et nova traditio vulgata est. In Miraculis enim s. Marci eo tempore Augiae conscriptis una cum s. Valente, qui ipse s. Marcus evangelista patronus ecclesiae Venetae esse dicebatur, in²⁰ Augiensi insula collocato etiam corpora sanctorum Senesii et Theoponti a Ratolfo episcopo Veronensi Tarvisii acquisita et ad cellam prope insulam, quae ab eo nomen 'Radolfszell' accepit, translata esse narrantur³, ubi etiam exeunte medio aevo reliquiae ss. Senesii et Theoponti colebantur. In hoc libello saeculi X. nomina ss. Senesii et Theoponti pro nominibus antiquis et genuinis ss. Genesii et Eugenii interpolata esse facile intelliguntur⁴. Namque iam in titulis Augien-²⁵ sibus saeculi IX. nomina sanctorum Genesii et Senesii inter se mutantur⁵. S. Senesius autem, qui, quando paganus erat, Theonas vocabatur, a Theoponto episcopo Nicomediensi ad fidem christianam conversus et Senesius nominatus simul cum hoc episcopo temporibus Diocletiani martyrium perpessus esse narratur⁶. Quo factum est, ut in monasterio Augiensi, cum nomina Genesii et Senesii inter se commutata essent, sancto Eugenio, de quo nihil certi notum est,³⁰ a monachis Augiensibus nomen Theoponti substitueretur⁷. Rem ita se habuisse calendaria et

1) SS. XV, 1, 170sq. 2) SS. I, 67 (ad a. 829); Jaffé, Bibl. r. Germ. III, 703 (qui corr. Genesii); cf. MG. Poet. Lat. II, 406, n. 1. 3) SS. IV, 450. 4) Horum sanctorum dies (21. mensis Maii) idem est ac dies s. Valentis supra nominati, quem ad illum de s. Vale urbis Autissiodori patrono saec. IX. in Augiensi monasterio translatus esse K. Beyerle demonstravit ('Die Kultur der Abtei Reichenau' I (Monac. 1925), 353. 5) MG. Poet. Lat. IV, 1112: *Christus te, socio super astra Valente, Senesi, Congaudere choris fecit aposto-*

licis. 6) Cf. passionem eorum apud Ughelli, Italia sacra II, 139—40 (Ed. 2. p. 111—2) = Migne, Patrol. Lat. 133, 881—2. 7) De cultu Genesii et Senesii Augiensi cf. Wattenbach, 'Deutschlands Geschichtsquellen' 35 I⁷ (1904), 283sq.; K. Brandi, 'Die Chronik des Gallus Öhem' (Heidelberg 1904; 'Quell. u. Forsch. zur Gesch. der Abtei Reichenau' II) p. XI, 29, 31; K. Beyerle, 'Aus dem liturgischen Leben der Reichenau' in libro supra citato, 345—52, quem non in omnibus secuti sumus. 40

sanctorum indices Augienses, in quibus Genesius et Senesius sociique eorum aut ambo nominantur aut inter se commutati sunt, testantur¹.

Haec traditio Augiensis, quae quomodo Nonantulam pervenerit nescimus, cum historia translationis, quam edimus², confusa esse videtur. Nam in libello nostro ea, quae de ecclesia
5 Tarvisiensi a Gevardo temporibus Karoli Magni aedificata et duorum sanctorum depositione honorata narrantur, cum commemoratione Augiensi supra dicta consentiunt et fide digna sunt; nomina autem et dies sanctorum cum traditione Augiensi, quam postea invenimus, conveniunt. Quae autem in historia translationis infra edenda de corporibus sanctorum Tarvisii acquisitis et Nonantulam traductis referuntur, in universum non minore fide digna censemus. Cuius
10 translationis narrationi addita sunt multa miracula, in quibus nonnulla ad historiam Italicam, praecipue Nonantulensem spectantia inveniuntur.

Auctor huius libelli monachus Nonantulensis, qui et a senioribus monasterii fratribus tradita et recentiora a se ipso visa conscripsit, fuisse et saec. XI. vixisse vetustate codicum necnon factis narratis satis lucide demonstratur. Quaerendum autem est, num vere totius operis auctor
15 fuerit, nam narrationis paulo post a. 1035. continuatae miracula ultima omnibus codicibus praeter unum inserta sunt.

Brevior textus servatus est in:

A = Cod. Nonantulano unico ex variis codicibus manuscriptis saec. XI. et XII. composito, de quo v. b. m. A. Gaudenzi in 'Bull. dell. Istit. Stor. Ital.' 36 (Romae 1916),
20 277sq.; P. F. Kehr, Ital. pontif. V, 333, ubi alii quoque loci nominantur, et praecipue P. Bortolotti, 'Antica Vita di S. Anselmo' (Mutin. 1892; 'Mon. di storia patria per le prov. Moden.': 'Serie d. cron.' XIV, 2), 9sq., 102sq. In quo codice quaternio translationem continens et manu saec. XII. in. scriptus (f. 109^r—116^v) insertus est, quem ipsi inspeximus.

25 Longior autem textus reperitur in:

B₁ = Cod. Vindob. pal. lat. 748 (Theol. 164) f. 93sq., saec. XII., de quo v. 'Archiv' X, 566; L. Duchesne, Liber pontif. I, p. CCV. Cuius codicis textus inter aliorum sanctorum vitas et acta pontificum insertus est.

B₂ = Cod. Vindob. pal. lat. 336 (Hist. eccles. 5) f. 222^vsq., ad diem 22. m. Maii, in
30 quo magnum Legendarium Austriacum saec. XII. ex. compositum reperitur, cuius varii codices descripti sunt in Analect. Bolland. XVII (1898), 24sq., praec. 62; 'Archiv' X, 644sq.; SS. rer. Merov. VII, 534sq. Praeterea Translatio inserta est ad diem 21. m. Maii magno Legendario Windbergensi saec. XII. post medium exarato (Cod. Monac. lat. 22 241 fol. 99^v—103), de quo agitur in Anal. Boll. l. c. p. 97sq., in-
35 primis p. 109, et 'Neues Archiv' IX, 640sq., SS. rer. Merov. VII, 533sq. Ex quorum Legendariorum codicibus non nisi unum adhibendum censuimus.

C = Cod. Monac. lat. 17 740, olim monast. ss. Andreae et Magni ('Stadt am Hof' prope Ratisponam), saec. XI., de quo v. Catalogum cod. lat. bibl. reg. Monac. III, 2, 119sq. Qui codex inter varia scripta postea uno tegumento compaginata in fine f. 107—113
40 Translationem satis nitide scriptam continet. Initio manus paulo recentior sermonem elegantiore reddere studuit, sed mox ab hoc proposito destitit.

Narrationem brevior in codice Nonant. nescio qua de causa mutilatam esse non est, cur suspicemur, sed finis aliorum codicum 'coloribus rhetoricis' ornatus³ ab initio differt. Quem postea additum esse etiam variis abbatum commemorationibus probatur. Ex verbis domni etenim
45 Rodulfi abbatis sapientia cum Dei auxilio prefatam gubernante Nonantulam post vocabula velut tempore quoque Iohannis aut secundi Leonis abbatis antea prolata auctorem Rodulfum

1) Wattenbach et Beyerle l. c.; H. V. Sauerland et A. Haseloff, 'Der Psalter Erzbischof, Egberts von Trier' (Trever. 1901) p. 38, 40, 156, 157, 191, 193, 196;
50 A. Merton, 'Die Buchmalerei in St. Gallen' (Lips. 1912) p. 99; G. Swarzenski, 'Die Regensburger Buchmalerei' (Lips. 1901) p. 195, 202; E. Braun, 'Die Trierer Buchmalerei' in 'Westdeutsche Zeitschrift' additam. ad vol. IX (Trever. 1896) p. 111sq. 2) De qua cf. Watten-

bach l. c. p. 482sq.; Bibl. hag. Lat. Boll. nr. 8115sq. et 8117 (mutato exordio, sicut in codice C). 3) Ex. gr. p. 991, l. 39sq.: Undique fit luctus, undique mugitus, circumquaque angustia cum magna tristitia. . . . Deponuntur ergo ornamenta, induuntur et cilicia. Tribus diebus districta aguntur ieiunia, multa fit et psalmodia etc.

secundum huius nominis abbatem, qui a. 1035. avunculo Rodulfo successit, non iam cognovisse et Rodulfi primi etiam temporibus scripsisse concludi potest. Ea autem, quae postea narrata et verbis non post multum vero tempus secundo Rodulfo Nonantulanam ecclesiam gubernante introducta sunt, nisi post mortem Rodulfi primi, id est post a. 1035, scripta esse non possunt. Translatio igitur in monasterio Nonantulae initio¹ saec. XI., non ante a. 1009, composita et variis miraculis priore eiusdem saeculi parte aucta est; ad quod fortasse desiderium monachorum Germanorum, qui translationem legere desiderabant, impulit. Eisdem decenniis multi alii libelli, ut Vitae s. Anselmi, s. Silvestri, Hadriani papae, Catalogus abbatum etc., in monasterio Nonantulano conscripti sunt, de quorum editione P. Bortolotti bene meritus et quos b. m. A. Gaudenzi² secundum aetatem in ordinem redigere conatus est. Contemporaneus denique fuisse videtur Cosmas Iapygus ex Italia meridionali ortus, qui ss. Senesii et Theopontii passionem de Graeco in versus Latinos transtulit³.

In editione nostra codicem A secuti sumus varias lectiones codicum B₁ et C a viris b. m. L. von Heinemann, qui textum totum exscripsit, et E. Bormann in usum societatis nostrae inspectorum adnotantes, ut iam Bortolotti a. 1892 (v. supra p. 985, l. 21) fecit. Praeterea codicem B₂ adhibuimus. Textum A primus in lucem protulit F. Ughelli, Ital. sacra V (Romae 1653), 469—76, nov. ed. (Venet. 1720) p. 491—5, quem excerpserunt Mabillon in Actis sanct. ord. S. Bened. saec. IV. P. I (Paris. 1677), 14 (sec. ed. Venet. 1735, p. 13—4) et Muratori, Rer. Ital. Script. I P. II (Mediol. 1725), 195—6.

P. E. Schramm.

20

Mail 21.

DUODECIMO^a KALENDAS IUNII. TRANSLATIO SANCTORUM MARTYRUM THEOPOMPI ET SYNESII^a.

1.^b Omnipotentis^c Dei magnificentia sua vult pietate solita, ut sibi dilectorum suorum servicia atque premia^e ad laudem sui per^e omnia mundo patefacta clarescant. Igitur^c sancti Spiritus cooperante gratia, qualiter et quando undequae beatissimorum martyrum Senesii atque Theopontii corpora ad Nonantulae coenobium^d ducta^d fuerint, et quae signa atque miracula eos^e sint secuta^e, prout nostra valet fragilitas, ad hominum revocemus^f memoriam^f.

780. 2. Anno igitur^g Christi^h septingentesimo octuagesimoⁱ, imperii vero Karoli Magni septimo, quidam dux, vir Deo per omnia deditus, nomine Gevardus⁴ suae saluti consulens pro animae suae remedio quandam aecclesiam ad honorem et venerationem beatissimae virginis Mariae matris Dei sanctaeque crucis atque martyris Fuscae⁵ in suo proprio magno cum studio edificaverat et sancti Silvestri coenobio Nonantulensi^k subdiderat ibique monachos, ut regulariter Deo servirent, constituere curaverat. Cui¹ omnia, quae possederat, provido atque sincero animo tradere studuerat^m, sui^m Salvatorisⁿ preceptum bene^o et fideliter sequens, ut^o eius fieret discipulus^o, qui suis dixit fidelibus: 'Si quis non renuntiaverit omnibus, quae possidet, non potest meus esse discipulus'.

Luc. 14, 33.

a) ita A; XI. kal. Iunii festivitas sanctorum martirum Senesii et Theoponti B₁; Prologus Senesii et Theoponti B₂; Vita sanctorum Senesii, Teopontii (post sanct. verbum rasum) manu saec. XV. add. C. b) capita in codicibus non numerata Georgium Waitz, qui primus editioni in collectione nostra parandae manum iniecit, ubique fere secuti distinximus. c) Omnip. — premia et per omnia — Igitur corr. in loco raso C: Quoniam omnipotens Deus, sicut est in sanctis suis mirabilis, ita etiam semper in illis est venerandus, oportet, ut miracula eorum (ad laudem sui) nisibus totis mundo enarramus. Unde... d) coen. devecta B₁; devecta coen. B₂; post Nonantulae unum vel duo verba rasa, -bium ducta fuer. in loco raso C. e) interea fecerint in loco raso C. f) referre volumus noticiam in loco raso C; Passio eorumdem add. B₂. g) incarnationis B₁B₂. h) dominicae in loco raso et carnationis super lineam C. i) octuag. corr. octog. C. k) Nonantulano corr. quod dicitur Nonantula C. l) etiam super lin. add. C. m) -dens semet ipsum regulari vitae ibidem subiungavit domini ac in loco raso et super lin. add. C. n) nostri in marg. add. C. o) bene et et ut — disc. post del. C.

1) Ultimum factum huius partis a. 1009. aut paulo post contigit, sed. a. 1013. monasterium incendio deletum est, de quo mentio non fit. Auctor igitur iam antea scribere potuit. 2) 'Il monastero di Nonantola, il ducato di Persiceta e la chiesa di Bologna' in 'Bull. dell' Istit. Stor. Ital.' 36—7 (Romae 1916), praec. 36, p. 276 sq. 3) Vide supra p. 984, n. 6; cf. Manitius,

'Gesch. der lat. Lit. des Mittelalters' II (1923), 531 sq. 4) Mirac. s. Genesii (SS. XV, 1, 170): Comes quidam fuit partibus Italiae in civitate Darvisia Gebahardus nomine... 5) De loco ecclesiae cf. p. 987, n. 2, de ecclesia monasterio Nonantulensi subdita v. G. Tiraboschi, 'Storia d. augusta badia di S. Silvestro di Nonantola' (Mutinae 1784) I, 390 sq.

Tricesimo autem quarto anno imperii eiusdem Karoli praefati comitis¹ uxor Albegunda⁸⁰⁷ nomine sui viri magnifici vestigia tenens^a in sua viduitate sanctissima^a, quicquid habere visum^b fuerat^b, eidem monasterio tradere studuit. Cui^c, dum vixit^c, caste et fideliter^d servivit ibique^e cum suo coniuge in Domino requievit^f.

5 Haec autem aecclesia, quam prediximus, sita est in quadam insula duobus fluminibus Caniano et Sylo² circumdata, tertia stadii parte ab urbe Tervisio distans. In qua aecclesia beatissimorum martyrum^g Senesii et Theopontii corpora a sanctis viris fuerunt recondita, ibique innumerabilia miracula eorum promerente gratia Dei nostri clementia ostendere dignata fuerat.

10 3. Post multorum igitur^h annorum curricula gens Hunnorum^{1,3} perfida, servientibus Deo invida^k, plurimas Italiae devastans provintias hunc sanctissimum locum peccatis ingruentibus^l funditus destruxit. Huius doloris fama precurrens ad Nonantulam, ubi⁸⁹⁹ sanctissimi Silvestri corpus requiescit, sub cuius potestate et fiducia post Deum hoc monasterium semper fuerat, Petro⁴ venerabili eiusdem loci abbati hoc magnum nefas denun- 907/10. tiavit. Abbas vero tali legatione mestus^m, tamen de Dei misericordia bene confisus, cunctorum fratrum coetuⁿ advocato, dignum et salubre invenit consilium. Suum itaque advocans alumnum, Deo^o dignum monachum nomine Rodulfum^p, cui tres^q venerabiles sociavit fratres, et magna cum festinatione ad hunc recuperandum locum transmisit^r. Cui et attentissime iussit, ut cum omni sollicitudine atque veneratione dignissima sanctorum 20 Senesii et Theopontii corpora colligere studeret atque omni^s cum^s festinatione ad Nonantulanum coenobium ea inventa deferret. Hoc autem onus oboedientiae magno cum gaudio suscipiens, prout Deo placuit, totum fideliter adimplevit. Cum vero idem prepositus, venerabilis videlicet^t monachus^u, ad hunc sanctissimum locum venisset et eum undique dirutum repperisset, flens et dolens pre nimia tristitia tres dies nichil locutus est neque 25 ullum omnino cibum sumpsit. Ad quem ita flentem quaedam mulier, Dei ancilla Anserada^v nomine, quae a^w sua infantia predictorum sanctissima corpora multum dilexerat et custodierat, tunc quoque eadem in secreto loco collecta et recondita habebat, cum tremore et timore⁵ veniens, omnis tristitiae nebulas auferens, magni gaudii donum secum detulit: 'Senior', inquit, 'dilecte, noli flere, sed magis mecum gaude et thesaurum, quem queris, 30 Dei^x dispensante^x gratia apud me bene^y esse^y conditum absque ulla prorsus dubietate cognosce!' Hoc autem auditu laetus et gaudens factus, mentis caliginem, qua pro mestitia^z ebetatus fuerat, deponens digneque sapientiae lumen sumens, predicta Dei famula ducente ad locum, ubi tanti thesauri munus iacebat, cum omni festinatione devenit; ibique prostratus diu in oratione adstans multas lacrimas ad Deum omnipotentem merentium consolatorem 35 prae gaudio fudit. Ut autem ab oratione surrexit, statim ad suos venerabiles fratres rediit et gaudium, quod invenerat, eis nuntiando aperuit. Mox vero letantes uno et salubri consilio atque animo spontaneo triduanum ieiunium et orationes nullis consociis peregerunt. His digne^a peractis facta^b praeparatione ad locum optatum^c una venerunt et orando atque misericordiam Deo omnipotenti et his sanctis querendo locum illum ape- 40 ruerunt. Atque eorum corpora cum omni veneratione suscipientes dignis ornamentis involuta noctu et clam cunctis atque nesciente predicta Dei famula cum omni festinatione ad flumen, quod vocatur Sylum^{d,6}, venerunt et intrantes navem navigare ceperunt. Illa autem prefata Dei famula, quae semper eorum corpora custodierat, facto mane, ut solita

a) tenens — sanct. corr. sequens et in sancta vid. permanens C. b) corr. potuit C. c) Cui — vixit corr. Sicque
45 factum est, ut quae C. d) Domino add. C. e) corr. ibi C. f) corr. requievisset C. g) om. B₂. h) corr.
autem C. i) Hunorum B₂C. k) perfida C. l) ingr. corr. exigentibus C. m) tali — mestus corr. licet tali fama
mestus fieret C. n) ceu B₂. o) scilicet sup. lineam add. C. p) Rudolfum B₁; Rüdolfum B₂. q) corr. et tres
alios C. r) transmissit A. s) cum omni B₂. t) scilicet C. u) Rudolfus add. B₁; Rüdolfus add. B₂. v) An-
saerada C. w) sua ab B₁B₂; a om. C. x) Dei disponente B₁B₂; disponente Dei C. y) esse bene B₁B₂. z) tri-
50 sticia C. a) dignis corr. digne C. b) sancta C. c) oblatum B₁. d) Silum C.

1) Qui inter a. 797. et 801., ante mensem Iunii a. 801.,
obierat; cf. Mirac. s. Genesii, SS. XV, 170; A. Hof-
meister, 'Mitt. d. Inst. f. öst. Geschichtsf. Erg.-Bd.'
VII, 271. 2) Hodie 'Cagnano' et 'Sila'. 3) De
55 Ungaris Italiam a. 898—900. invadentibus v. L. M. Hart-
mann, 'Gesch. Italiens im MA.' III, 2, 176 sqq.; R. Lüt-

tich, 'Ungarnzüge in Europa im 10. Jhdt.' (Berol. 1910)
p. 118 sqq. 4) Abbas a. 907—10; de eo eiusque
successoribus v. Catal. abb. Nonant., SS. rer. Langob.
p. 571. 572. 5) Cf. ex. gr. Tob. 13, 6. Eph. 6, 5:
cum timore et tremore. 6) Hodie 'Sila'.

erat^a, ad locum sanctissimum venit et tanto thesauro, quem ut animam suam^b dilexerat, eum vacuum repperit. Hoc visu valde tristari coepit, dicens atque affirmans se nunquam vivere velle, nisi Deus suorum patrum Senesii et Theopontii corpora redderet. Huius vocibus et orationibus omnipotentis Dei pietas inclinata per suorum fidelium merita predictorum monachorum navigio ventum validum insurgere fecit; et quantum in tribus 5 diebus navigando perrexerant, tantum una die Deo volente inviti redierunt. Eadem autem^c virgo Deo^d devota flens et plorans supra^e ripam fluminis stabat atque circumspiciens suorum patrum^f corpora^f, ut sibi redderentur, orando clamabat, quod et Deus^g suis^g votis misericorditer annuit. Vir autem venerabilis Rodulfus^h hoc facto multum dubius atque sollicitus tandem Dei dispensante providentia optimum invenit consilium, intelligens 10 sanctorum corpora sine sua famula ad nullam aliam velle ire provinciam. Illam itaque Deo devotissimam virginem in suam navem cum omni susceperunt reverentia. Sic ergo cum omni gaudio omnique prosperitate ac citissima velocitate plurimis corruscantibus miraculis ad Nonantulam Dei gratia ordinante perveniunt.

4. Hanc igitur Dei famulam sanctissimae Veronicae vestigia secutam fuisse non in- 15 congrue possumus dicere. Illa etenim Veronica¹ femina reverendissima imaginem Christi in panno depictam in cervicali suo in loco dignissimo occulte reconditam habebat eamque venerando atque valde diligendo custodire studebat. Haec autem sanctorum Senesii et Theopontii famula eorum corpora dignissimo in loco recondita habebat semperque cum magno studio custodiebat. Illa denique legatis ab imperatoreⁱ Tyberio missis^k pro fama 20 Christi^k ac de suis factis aliquid mirum invenire iussis gloriosam Christi imaginem ostendit. Ista autem virgo fidelissima sanctorum corpora venerabilibus monachis a Petro abbate pro eorum desiderio transmissis ostendit atque invenire fecit. Romani vero imperatoris legati Christi imaginem inventam sine ipsa Veronica Romam ducere^l navigio^l temptaverunt, sed Dei obstante voluntate, quod voluerunt^m, adimplereⁿ nequiverunt. Ipsaque 25 accepta cum omni alacritate sequentibus signis atque virtutibus Romam venerunt. Sed eadem Veronica in fide Christi perseverans et pro eius amore^o Romae degens ibi vitam finivit et in aeternum cum Christo vivit. Sancti etiam monachi beatissimorum corpora reperta sine prefata virgine ad Nonantulam deferre navigio voluerunt; sed Dei resistente potentia, quod cupiverunt^p, perficere nequiverunt. Ipsaque ab eis recepta magnis sequen- 30 tibus signis ad Nonantulam citissime devenerunt^q. Ubi ipsa^r apud aecclesiam sancti Martini in Coziano^{s.2} tribus miliaris^t ab eadem Nonantula^u distantem pro eorum amore Deo serviendo degens vitam finivit feliciter et cum Christo regnat perpetualiter³.

5. Igitur postquam Dei opitulante^v clementia a venerabili abbate cunctisque fratribus simul et ab omnibus Nonantulae populis beatissimorum martyrum Senesii et Theopontii 35 corpora mirifice et honorifice fuerunt suscepta ibique aromatibus atque^w decoribus multis^w venerabiliter^x in pace digne sunt tumultata⁴, illico multitudo languentium^y, cecorum, claudorum, auditis atque visis plurimis signis, quae omnipotentis Dei misericordia per illorum fecerat merita, a finitimis locis ad illos defluere facto agmine coepit^z. Quique autem aliqua infirmitate vel mestitia detenti suppliciter veniebant, incolumes et alacres 40 eorum piis meritis in propria rediebant. Unde accidit, quod divina inspirante gratia non solum ab omni Nonantulanensium populo, verum etiam a longinquo petebatur^a, optabatur, deprecabatur, ut prefatorum martyrum corpora per urbes atque castella aliqua peste

a) erat om. B₁C. b) suam om. C. c) autem om. B₁B₂C. d) Deo om. B₁B₂. e) super B₂. f) corp. patr. B₁B₂. g) suis Deus C. h) Rudolfus B₁; Rödolfus B₂. i) imperatore A. k) ita A; pro fama Christi missis B₁B₂C. 45 l) nav. duc. B₁B₂C. m) vol. om. C. n) adimpl. vol. B₁B₂. o) amore A. p) concupierunt B₂. q) venerunt C. r) ipsam B₁B₂C; ips. ap. sancti Mart. eccl. B₂. s) Coliano B₁B₂. t) miliaribus C. u) -lam corr. -la B₁. v) Deo op. B₂; op. gratia, gratia del. C. w) pro verbis atque — multis rasis manus multo recentior scripsit in monasterio Nonantulanae condita A. x) venerabiliter om. B₁B₂C. y) languentum C. z) fecit C. a) patebatur B₁B₂.

1) Cf. s. Veronicae legendam, Acta Sanct. Febr. I (Antv. 1658), 449sq. et E. von Dobschütz, 'Christusbilder' (Lips. 1899; 'Texte und Untersuchungen zur Gesch. der altchristl. Literatur' XVIII, N. S. III). 2) i. e. 'S. Martino in Cozzano', ubi erat ecclesia monasterio subiecta. 3) Cf. 2. Tim. 2, 12: si commortui sumus,

et convivemus: si sustinebimus, et conregnabimus. 50

4) In ecclesia S. Silvestri condita fuerunt, ut miraculo infra nominato et mutata codicis A lectione demonstratur, cf. supra n. w. Hodie sanctorum capita in scrinio, quod in monasterii archivo depositum est, conservantur.

detenta veneratione deportarentur sanctissima, ut per eorum patrocinia salvarentur et^a liberarentur^a ab omni clade et miseria, quorum vocibus atque precibus ordinante Dei providentia^b pater monasterii una cum omnium fratrum congregatione pietate solita annuit. Unde factum est, ut Ticinensium^c populus repentina^d morte percussus, orationibus et
5 ieiuniis intentus, hoc quoque auditu bene confusus pro istorum sanctorum misericordia ad Nonantulanum^e oppidum venire^f studuit, consilium, auxilium misericordiamque^g postulans, ut martyrum corpora pro eorum miseria suam deportarentur ad patriam.

6. Facto igitur triduo ieiunio cum omni orationis instantia, duodecim^h electis venerabilibus fratribus vita et moribus Deo dignis simul cum infinita multitudine populorum
10 Nonantulanensium atque Mutinensium cantantibus et psallentibus, cum magno venerationis studio corpora sanctorum plurimis sequentibus signis^a deferre ceperunt. Quorum adventum omnes urbes, videlicet Regium, Parma, Placentia, atque oppida audientes, tam viri quam feminae obviam illis benedicentes et laudantes Deum currere festinabant et cum illis digna veneratione urbem Papiam adibantⁱ. A qua quanto gaudio quantisque
15 laudibus atque decoribus fuerint suscepta, nullius valet promere lingua. Aderat autem ibi Adhelegida^k regina^l gloriosissima, quae eos multis honoribus suisque donis ditavit. Ex quibus duo coopertoria, unum auro intextum, alterum vero mirifice operatum, usque hodie in sancti Silvestri coenobio manent in testimonio^l. Urbe vero Papiam a predicta mortis clade eorum piis patrocinis liberata eademque regina nobilissima ad honorandum
20 et venerandum illos admodum confortata^m, multis acceptis donis multisque similiter sequentibus signis ad propria sunt relata.

7. Alio quoque tempore, sicut narrantibus fratribus, qui aderant, didici, quidam presbiter Teuzoⁿ nomine, Nonantulanus genere, inmani cruciabatur infirmitate. Erat enim eius guttur ultra modum tumidum, lingua quoque eius fere tribus digitis pendere extra
25 labia videbatur. Nec comedere nec bibere neque os valebat miser^o claudere. Die itaque Mall 21. sollempni istorum beatorum martyrum, prout potuit, ad aecclesiam, ubi eorum sanctissima venerabantur^p corpora, a suis deductus est. Quam dum ingressus fuisset et ad eorum sarcophagum appropriasset, prostratus in terra, gemens et dolens lacrimasque fundens suppliciter divinam^q orabat misericordiam. Facto autem matutinali officio duobusque fratribus
30 'Benedicamus Domino' cantantibus sanus ille et alacer factus divinoque numine adiutus citius dicto surrexit et alta voce audientibus cunctis^r Deo gratias respondit. Sic itaque, dum vixit, Deo et his sanctis fidelius servire studuit.

8. Aliud quoque miraculum, ut quidam, qui interfuit, venerabilis monachus Augustinus nomine nobis narravit, pro eorum dignis meritis altissimi nostri creatoris magni-
35 ficientia patefacere dignata est. Aderat enim aeris inaequalitas, unde diuturna erat terrae siccitas, quae spem vivendi populis^s abstulerat. Pro qua venerabilis monachus Otericus^t nomine, tunc temporis Nonantulae prepositus², cunctis clamantibus et deprecantibus populis 965/82? una cum fratrum consilio digne peracta oratione et triduo ieiunio beatissimorum martyrum corpora cantando et psallendo ab aecclesia sancti Silvestri accipi constituit et in
40 circuitu Nonantulanae patriae^u deferri cum letaniis precepit; quod et factum est. Ut autem portari ceperunt, fere in medio itinere, antequam ad predestinatum locum devecta fuissent, tanto eos pondere Altissimi virtus defixit, ut a nullo fere unius horae spatio moveri potuissent. Tunc meror et magnus luctus omnium^v exoritur^v; merentium quippe et flentium una vox efficitur: 'O stelliferi conditor orbis, qui perpetuo es nixus solio, miserere
45 nobis istorum patrocinio'. Predictus autem prepositus, vir virtutibus per omnia peditus,

a) om. B₂. b) potentia B₁B₂C. c) Tycinensium B₁B₂C. d) id est subitanea add. recentiore manu A. e) Nonantulanum C. f) vivere corr. venire C. g) misericordiam B₁B₂C. h) XII B₁B₂C. i) ibant, ad ead. m. super lin. add., C. k) Adelheida B₁B₂. l) testimonium B₁B₂C. m) fortata, con ead. m. post add., C. n) Teuho B₁. o) miser sup. lineam add. B₁. p) venerantur B₂C. q) divina A. r) cunctis A; aud. cunctis alta voce C. s) populo B₂. t) Otricus B₁B₂; Oterius C. u) pate C. v) exor. omn. B₂C.

1) A. 937. sponsa, a. 947—50 uxor Lotharii regis, postea a. 951. ab Ottone Magno in matrimonium ducta in Italiam a. 961. revenit. Utrum circumlatio temporibus Ottonis an potius Lotharii acta sit, dici non potest;

cf. Bortolotti l. c. p. 103sq., n. 1 et p. 167sq., n. 1.
2) Institutio Nonantulensium praepositorum in catalogo abbatum, SS. rer. Langob. p. 572, post Gotefredum abbatem a. 965. captum narratur.

cum omni coetu adstantium in terra prostratus lacrimans diu oravit, notum faciens Deo et his sanctis se et sibi populum commissum ab omnibus peccatis penitentiam acturum et omni anno in eorum natalitiis pauperibus Dei elemosinas facturum^a. Mox divina concedente pietate, quocumque voluerunt, eos^b deportaverunt^c. Eadem vero die tanta inundatio aquarum eos est^d consecuta, ut omnis terra ea^d satiata salubriter^e fuerit^f et omnis 5 populus in magna laetitia steterit.

982/97. 9. Tempore quoque Iohannis abbatis Greci¹, sicut a quibusdam fratribus eiusdem coenobii nobis relatum est, quoddam castrum nomine Pantianum^{g.2} quattuor^h a Nonantula distans milibus immani mortis pestilentia percussusⁱ est. Quod videlicet ieiuniis^k, orationibus atque vigiliis deditum in cinere et cilicio positum discalciatis pedibus ad eorum 10 clementiam cum letaniis supplex advenit. Clamitabat et auxilium postulabat atque eorum corpora suam ad patriam ferri desiderabat. Quorum precibus venerabiles illius loci monachi inclinati diu desideratum thesaurum cum omni sanctitatis studio orantes et psallentes atque letanias agentes illuc detulerunt. Sic eorum orationibus et meritis Domino cooperante ab illa^l die tam nequissimae mortis plaga illo in loco cessavit. Proinde illius loci populus 15 semper in Deo magis fuit timidus, et omni anno in eorum festivitate pro hoc beneficio cum letaniis suisque oblationibus ad eorum deprecandum^m misericordiam venire festinant. Quis disserere valet tot miraculorum facta, quae Deus per eorum dignatus est ostendere merita? Quorum numerus nec alicuius valet comprehendere memoria. Sed ut de pluribus pauca perstringam, nobis notioraⁿ et nostris^o temporibus edita, prout potero^p, dicam. 20

997/99. 10. Tempore denique secundi Leonis³ eiusdem coenobii abbatis quodam miraculo non minus superioribus celeberrimo istorum sanctorum intercessionibus superna gratia dotavit^q Nonantulam. Nam dum inextinguibilis aeris siccitas et nimia hominum mortalitas per Nonantulam et adiacentes provincias adesset et nullis ieiuniis neque orationibus sedari potuisset, nimio timore correptus inestimabilique merore dimersus ad sanctorum Senesii 25 et Theopontii corpora flendo et heulando^r totus ille mestissimus concurrat populus, clamitans et obsecrans indulgentiam, et nisi istorum tuerentur patrocinis^s, dicebant se nullatenus ab imminentibus posse evadere periculis. Quo clamore et imminente periculo sanctus ille abbas commotus cum sanctorum congregatione fratrum triduanum populo indixit ieiunium, atque se omnes ad idem studiosissime accingunt officium, quatinus Deus 30 suorum fidelium fletibus et sanctorum patrum Senesii et Theopontii intercessionibus flexus aliquantulum sui populi foret misertus. Peracto vero ieiunio venerabilis abbas cum sanctorum coetu fratrum una^t cum^u predicta populorum caterva summa^v devotione iam id expectante triduo predictorum sanctorum^v corpora devotissime feretro posita circum castrum moenia deportaverunt et haud^w procul a castro missas^x celebraverunt. Missarum^y vero 35 sollemniis rite solutis cumque^z sanctorum corpora coeperunt reduci, suavissimus himber paulatim pluuere coepit et adeo excrevit, ut pre nimia aquae inundatione pauci cum sanctorum corporibus, quo erant deponenda, sunt^a regressi. O ineffabilis potentia, mira Altissimi clementia, cui nichil est impossibile, verum etiam in se credenti omnia pollicetur possibilia! Ex tanta etenim pluvia nichil super pallium, quo tegebatur feretrum, visum fuit^b 40 cecidisse neque praecedentes candelae extinctae^c fuerunt. Unde apparet omnipotentem Dominum et oculos misericordiae et aures pietatis ad suorum fidelium preces iam^d inclinasse atque ab utrisque imminentibus periculis eos liberasse. Ideoque statuit populus,

a) acturum C. b) eo B₁B₂. c) deportata sunt corr. deportaverunt B₁. d) om. B₂. e) salubriter om. C. f) fecerit C. g) Pontianum B₂; Pontianum corr. Pantianum C. h) III^{or} B₁B₂C. i) percussus, sed fortasse corr. 45 alia manu, A. k) iei. et B₁B₂C. l) illo B₂. m) deprecandam C. n) nota C. o) vestris C. p) potuero B₁B₂; potera corr. potero C. q) ditavit B₁B₂. r) heulando C. s) patrociniis C. t) vana cum B₂; cum om. C. u) cum B₁B₂. v) sanctissimorum B₁B₂C. w) aud, h super lineam add., A; haut B₁B₂C. x) missam B₁B₂; missa C. y) Missae corr. Missarum C. z) cum B₂. a) sint corr. sunt B₁. b) fuisse A. c) extinctae A. d) super lineam add. A. 50

1) Iohannes XVI. Philagathos, a. 982 — 97. abbas, a. 997—8. antipapa, incerto anno mortuus, de quo v. Schramm in 'Histor. Zeitschr.' 129, p. 443 sq. 2) Hodie 'Panzano' (Panzanum de Monacis). 3) A. 997. successor Iohannis, a. 999. successor Gerberti in archi-

episcopatu Ravennensi; v. Schramm in 'Arch. f. Urkundenforsch.' IX, 91. Cum a. 997. in negotiis papae et regis Franciae versaretur, tempore siccitatis non nisi a. 998. eum in monasterio fuisse verisimile est.

ut exinde sanctorum predictorum corpora cum laetaniis et suis oblationibus pro misericordia istorum intercessionibus sibi indulta summa celebritate ab eis annualiter forent requisita.

11. Aliud quoque nostris oculis vidimus^a mirum, quod eorum meritis divina agente^b gratia factum^b fuit^b, quod etiam non occultandum^c esse ducimus. Domni etenim Rodulfi^{d.1} abbatis sapientia cum Dei auxilio prefatam gubernante Nonantulam pro cuiusdam divitis nomine Frogerii^{e.2} malicia ad locum, qui vocatur Sorbaria³, beatissimorum patrum Senesii et Theopontii corpora cum sanctissima reverentia deportata sunt. Idem autem sevissimus Dei ignorans vindictam eorumque virtutes^f incredulus non ammirans suaque in duricia perseverans piis ipsorum promerentibus^g meritis eodem^h anno divino^h percussus est gladio. Ita ergo et terramⁱ, quam iniuste sanctis abstulerat, nolendo miserrimus dimisit^k et vitam^l cum terrenis^l omnibus ex divinae ultionis sententia perdidit. Huic erat servus nequissimus de eorum adventu incredulus, nefario usus verbo atque approbans illuc^m non^m sanctos, sed vile lignum esse delatum. Pro quo nutu divino percussus eodem die in flumen Sicculamⁿ proiectus ibi expiravit crudelissimus.

12. Eodem etiam patre superstite^o ac Nonantulensi coenobio praesidente aeris malignitas⁴ pernimum redundans cuncta terrae animalia pro aqua nimia mense Iulio perditum ire dabat. Quocirca omnis^p populus Mutinensis atque Bononiensis hac mestitia compulsus, ieiuniis atque^q orationi^r deditus, Nonantulanum adiit coenobium, postulans ac^s deprecans^s atque confirmans, si beatissimorum martyrum corpora more solito exirent suam ad patriam, mox liberaretur atque salvaretur ab imminente tristitia. Quorum precibus atque votis eiusdem loci venerabiles monachi annuentes salubri peracta oratione et ieiunio veneranda sanctorum corpora^t in circuitu patriae discalciatis pedibus cum rogationibus detulerunt. Hoc finito^u Dei et sanctorum servitio^u aquarum nimietas eorum patrociniis in salubrem serenitatem redacta est. Inde fit magna populorum laetitia, inde etiam concentus avium letabundus resonat per arva atque^v aera, inde cuncta animalia solita redeunt ad gaudia. Ex quo atque plurimis aliis miraculis, quae omnipotentis Dei virtus ad laudem sui atque eorum venerationem dignata est ostendere, processit, ut aeclesiarum numerus cum signis et miraculis in ipsorum nomine crescerent atque multiplicarentur. Inter quas illa quoque basilica⁵, quae non longe sita est ab oppido Nonantula, mirum in modum pro amore eorum composita eorum signis atque virtutibus prepollet famosissima. Ibi etenim illuminantur ceci, contracti extenduntur, claudi curantur, aliis quoque^t infirmitatibus detenti ipsorum precibus usque hodie sanantur^w.

13. Non post multum vero tempus, secundo Rodulfo^{x.6} Nonantulanam ecclesiam gubernante, peccatis ultra modum crescentibus, pro quibus Deus quandoque irascitur, Nonantulensis^y populus divino gladio^z percutitur. Inaudita namque mortalitas fere eius maximam^a partem tulerat. Timor et tremor⁷ omnes perturbaverat; infans et puer, adolescens et iuvenis, senes^b et mulieres^c uno momento mori videbantur, nec erat, qui tantorum corpora deferre posset ad sepulchra solita. Undique fit luctus, undique mugitus,

40 a) videmus corr. vidimus C. b) fuit factum C. c) occultatum A. d) Rodulfi B₁; Rödolfi B₂. e) Frogerii C. f) virtuti B₁B₂; virtutem C. g) permanentibus B₂. h) divino eodem anno B₁B₂. i) terrā, signo abbreviationis postea add., A; terra B₁. k) amisit corr. dimisit C. l) terr. vit., om. cum, C. m) non illuc B₁B₂. n) Sycculam B₁B₂. o) suprite C. p) omnis om. C. q) et B₁C. r) oratione B₁B₂C. s) ac deprecans om. C. t) om. B₂. u) servitio Dei et sanct. finito C. v) per add. C. w) hic desinit A; ea quae sequuntur non nisi in codicibus B₁B₂C traduntur.
45 x) Rodulfo B₁; Rödolfi B₂. y) Nonantulens C. z) gladio corr. gladio C. a) maiorem B₁B₂; mox. corr. max. C. b) senex corr. senes B₁. c) mulieres corr. mulieres C.

1) Abbas a. 1002—35. 2) De Frogerio domino Corrigii ('Correggio') inter a. 1009—29. mortuo, qui in Sorbaria ('Sorbara') prope Mutinam possessiones habebat, v. Bortolotti l. c. p. 172 n. 2; Iginio Nembrot, 'Note di storia feudale Emiliana I.: Frogeridi' (Reggio-Emilia 1922); S. Pivano in 'Rivista storica Italiana' 41 (NS. 2, 1924), 282 sq. 3) V. not. praec. et DK. II. 65. De 'Solaria', SS. r. Lang. p. 571. 572, cogitavit G. Waitz.
55 4) Hoc post mortem Frogerii, ergo post a. 1009. factum esse videtur; auctorem igitur de pestilentia a. 1009. aut

a. 1011. agere v. cl. Bortolotti l. c. p. 173, n. 1 putat; de monasterio a. 1013. incendio deleta v. p. 986, n. 1. 5) De ecclesia ss. Senesii et Theopontii in loco prope Nonantulam, qui dicitur Castrum vetus ('Castelvetro'), aedificata v. Tiraboschi, 'Diz.' l. c. I, 189 et 'Storia' l. c. I, 301 sq. 6) Abbas a. 1035—53. 7) Cf. ex. gr. Iudith 14, 17: *intolerabilis timor et tremor cecidit super eos, et turbati sunt animi eorum valde*; 1. Mach. 7, 18: *Et incubuit timor et tremor in omnem populum*.

circumquaque angustia cum magna tristitia. Tandem divina inspirante clementia omnium Nonantulensium coetus salubria repperit consilia. Ad Dei enim misericordiam et beatissimorum Senesii et Theopontii martyrum gratiam mente flectitur promptissima. Deponuntur ergo ornamenta, induuntur et cilicia. Tribus diebus districta aguntur ieiunia, multa fit et psalmodia. His rite peractis beatissima corpora in nitida volvunt^a pallia et sic in feretro posita cunctis psallentibus et letanias agentibus cum omni reverentia in circuitu deportantur patriae. Fiunt metanae multae, queruntur misericordiae solitae. Dantur dona et oblationes infinitissimae, quae Deus^b omnipotens creator omnium solita sua pietate precibus et meritis ipsorum et exaudire et accipere dignatus est. Peracto autem Deo et eius sanctis famulatu amare mortis pestilentia Nonantulensium populum¹⁰ imperante Deo dimisit. Ex illa namque die predicta plebs Deo atque his sanctis fidelius servivit et tam nefariam pestem nunquam amplius sensit. Quae omnia pro amore sanctorum Senesii et Theopontii martyrum omnipotentem Dominum agere et mundo patefacere ad laudem sui sanctorumque^c suorum^c venerationem et credimus et confirmamus.

14. Pro quorum dilectione atque memoria hec carmina in eorum sarcophago fuerunt¹⁵ composita:

Hic recubat sanctus Senesius intus in arca,
Tum^d pariter^d Theopontius extans almus in ipsa,
Quos sudore suo vexit Rodulfus^e adelphus,
Qui tunc Tervisio degebat paupere cella. 20
Petrus¹ sacra sacer condens posuitque locello
Corpora namque suis manibus post condidit ambo
Atque ornavit eos, ut cernis, quisquis amice,
Quo precibus portetur eorum salvus et ipse.
Audiat et nostras sanctus Senesius orans 25
Voces ac laudes et nostrum carmina solvens
Pro miseris nobis cunctis Theopontius horis,
Crimine solvamur, rogitando postulat almus.
Vos Domino cari nobis estote parati
Porgere^f presidium celorum munere dignum. 30
Vivere Rolandi per vos sit in aethere beati. Amen.'

15. Veneremur igitur, fratres karissimi, gloriosos martyres Senesium atque Theopontium cum omni veneratione et mentis devotione hodie et semper in terris, quorum gratiam et merita scimus venerari et gaudere cum sanctis angelis in caelis, qui^g pro Christi nomine multa in suo tormenta passi sunt corpore et, ut ad celorum venirent³⁵ patriam, mortis^h subire non dubitaveruntⁱ pericula. Isti sunt, qui ex magna tribulatione venerunt et suas stolas in sanguine agni^k laverunt². Sua etenim corpora propter Deum tradiderunt^l ad suplicia ideoque in aeterni regis palatio coronantur et habendo Dei gratiam perpetualiter letantur, et quia Christi sunt secuti vestigia, ideo eorum animae in aeterna gaudent patria. Propter^m inmania eorum miracula multisque oblataⁿ beneficia ipsorum⁴⁰ laudantur assidue et venerantur multis in locis corpora, sed precipue in Nonantula patria. Isti gloriosi patres nostri una cum angelorum consortio et cum Christo domino regnant in paradisi^o gaudio. Celebrantur^p ergo beatissimorum Senesii et Theopontii natalicia, qui passi sunt pro aeterna Dei gratia, in suo dignissimo adventu in Nonantulam XII.^q kal. Iun., omnipotente Deo regnante^r et gubernante stelliferi mundi machinam, cui sit imperium et⁴⁵ potestas, honor et gloria^s per infinita seculorum^t secula^t. Amen.

Mail 21.

a) n superscript. C. b) noster add. B₁; Dominus noster B₂. c) suorumque sanctorum B₁B₂. d) Tum pariter om. B₁B₂. e) Rudolfus B₁; Rüdolfus B₂. f) ita B₁; porrigere B₂; pergere C. g) que corr. qui C. h) mortis om. C. i) dubitarunt B₁B₂. k) anni C. l) tradederunt corr. tradiderunt C. m) Propter B₁B₂; Propterea C. n) ablata C. o) paradysi B₁. p) Celebratur C. q) XII. corr. XI B₁; XI. B₂; cf. p. 986, l. 21 et p. 984, n. 4. 50 r) regente B₂. s) gratia C. t) secula seculorum B₁B₂.

1) III. abbas (a. 907—910); v. supra p. 987, n. 4. tione magna et laverunt stolas suas et dealbaverunt
2) Apoc. 7, 14: Hi sunt, qui venerunt de tribulatione magna et laverunt stolas suas et dealbaverunt eas in sanguine agni.

MIRACVLA SANCTI COLVMBANI.

EDIDIT H. BRESSLAU B. M.

Anno 929, ut videtur¹, cum monasterium sancti Columbani Bobiense a Widone episcopo Placentino fratreque eius Rainerio et aliis regni Italici magnatibus, qui magna parte rerum et
 5 possessionum monasterii iniuste potiti erant, valde opprimeretur, Gerlandus, abbas Bobiensis, qui etiam munere archicancellarii Hugonis regis fungebatur et cui Hugonis uxor Alda regina multum favebat, ope sancti Columbani bona deperdita modo quodam inusitato recuperare constituit. Secutus enim consilium regis ipsius, qui principes illos auctoritate sua, ut bona monachis erepta redderent, cogere sive non poterat sive non audebat, corpus sancti Columbani ex sepulcro suo
 10 elevari et in arca quadam ad hunc usum fabricata Papiam deportari iussit, quo rex tunc temporis principes, ut cum eis de rebus regni consultaret, convocaverat. Et in hoc itinere et, dum abbas et monachi cum corpore sancti Papiæ morabantur, tot et tanta miracula eius ope facta esse narrantur, ut principes ultionem sancti Columbani metuentes possessiones monasterii, quas occupaverant, sollemnitatibus iuris observatis abbati restituerent. Re igitur bene gesta
 15 Gerlandus abbas amplissimo libertatis privilegio a rege donatus corpus sancti novis miraculis clarum Bobium reduxit.

Gerlando, qui usque ad annum 936. vel 937. monasterio praeiuit, et Liutefredo² eius successore, qui anno 939. monasterium regebat, mortuis res Bobienses denuo in magnum periculum adductae sunt. Giseprandus enim, qui ex cancellario Hugonis et Lotharii regum anno 944.³
 20 episcopus Terdonensis factus est, aequae ac saeculo septimo Probus, antecessor suus in episcopatu⁴, monasterium sibi subiugare studuit. Qua de re diploma Ottonis III. imperatoris anno 998. datum⁵ haec narrat: Audivimus etiam Giseprandum quondam⁶ Terdonensem episcopum aliquam prefatae ecclesiae⁷ partem contra praedecessorum nostrorum decreta et apostolica
 25 mutasse⁸, sumpto sibi nomine abbatis, sed postea omnia [a] ... genitore nostro et nobis ... beato Columbano ... restituta sunt, ex qua occasione ... monasterium plurimae diminutionis damnum sustinere videtur. Quaecunque igitur ... Giseprandus episcopus sub ...

1) V. infra p. 1003 n. 1. 2) Liutefredus semel tantum in diplomate Hugonis et Lotharii regum a. 939.
 30 dato, falso quidem, sed ope genuini diplomatis eodem tempore dati fabricato, nominatur, cf. Cipolla, 'Codice diplomatico del monastero di S. Colombano di Bobbio' I (1918), 312 nr. 89 et Schiaparelli, 'I diplomi dei re d'Italia' V (extract. ex 'Bollettino dell' Istit. stor. Italiano
 35 nr. 34), 215 sqq.; [Schiaparelli, 'I diplomi di Ugo e di Lotario' etc. ('Fonti per la storia d'Italia' nr. 38) nr. LI, p. 153 sqq., cf. p. 366 sqq. H.]. 3) De tempore cf. Schiaparelli, 'Boll.' l. l. p. 62 n. 10. Giseprandus etiam Gezo vocabatur, ut recte dixerunt Sickel ('Mitteil. des
 40 Instituts für österreich. Geschichtsforschung. Ergänzungsband' II, 100) et G. Schwartz, 'Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens' (1913) p. 126, et Savio, 'Gli antichi vescovi d'Italia' I (1899); cf. etiam Schiaparelli l. l. p. 71.

I. Buzzi, qui in tertio volumine Cod. dipl. Bobiensis p. 35 sq. et n. 3 ad p. 36 Giseprandum a Gezone episcopo distinguendum esse putat, placitum anni 962 (Monum. hist. patriae I, 196 nr. 178), in quo idem Giseprandus episcopus Terdonensis vocatur, quem diploma Ottonis I. illi placito insertum (DO. I. 247) Gezonem nominat, inspicere valde negligenter omisit. 4) Cf. Ionas, Vita s. Columbani II, 23. 5) DO. III. 303; Cipolla l. l. I, 351 nr. 103. 6) Ita recte Cipolla p. 359; *quendam* scripsit Sickel, MG. DD. II, 729, l. 38. 7) Scilicet Bobiensis. 8) Ex commutationibus rerum Bobiensium a Giseprando concessis una tantum ad nostram aetatem servata est, carta a. 961, Cipolla l. l. I, 315 nr. 92, in qua Giseprandus episcopus s. *Dertonensis* ecclesie et *aba monasterii s. Columbani sita Bobio* nominatur.

nomine abbatis de . . . terra, quam Vassalorum nominant, peregit, ordinavit ac commutavit, nostra auctoritate sint irrita atque cassata.

Tunc temporis, id est inter annum 944, quo Giseprandus cathedram episcopatus Terdonensis ascendit, et annum 967, quo ei mortuo Iohannes episcopus successerat¹, sed potius, ut mihi videtur, sub initium quam sub finem illius temporis² ideoque fortasse paulo post medium saeculum decimum libellus, quem edimus, scriptus est. Minime enim dubium esse potest, quin auctor libelli in c. 23, ubi episcopum quendam, cuius nomen tacet, monet, ut abbatem secundum regulam monasterio praeesse concedat, cum ipse non valeat episcopatum suum regere et monachos secundum regulam sancti Benedicti gubernare, Giseprandum Terdonensem allocutus sit³.

10

Scripsit autem libellum monachus quidam Bobiensis, qui iam anno 929, forsitan puerulus, in monasterio vixit⁴, sed in itinere Papiensi corpus sancti comitatus esse non videtur (numquam enim se rebus in hoc itinere gestis interfuisse insinuat), iussu praeceptoris sui, cui non obedire non audebat, quia ne vapularet metuebat⁵. Composuit igitur libellum de virtutibus seu miraculis sancti Columbani ita, ut primum (c. 1—3) nonnulla, quae Columbanus vivus gessisse monachorum Bobiensium memoria tradebatur, ab Iona eius biographo non conscripta, deinde (c. 4—7) pauca alia miracula post sancti mortem facta narraret, maiore vero libelli parte de Gerlandi abbatis itinere Papiensi uberius referret et relationi huic ampla excerpta ex privilegiis pontificum Romanorum et regum Italicorum monasterio concessis insereret acriterque in eorum praevaricatores inveheretur, qua ex re totius libelli scopus politicus, ut ita dicam, satis clare apparet. Pretium vero libelli in hac parte maxime consistit, cum nonnulla ad historiam Italiae tempore regis Hugonis illustrandam, cuius fontes rari tenuousque sunt, utilissima tradat.

Ad editionem nostram parandam hisce subsidiis usi sumus:

A₁. A₂. A₂. Codex bibliothecae publicae ('Biblioteca nazionale') Taurinensis F. IV. 12, olim 'Liber sancti Columbani nr. 150', membran., formae quadratae magnae, ex tribus codicillis compaginatus⁶, continet: 1. f. 1—53' manu saec. X. ex Vitae Columbani auctore Iona lib. I. cum hymnis in eius festivitate et transitu; f. 54—62 Lectionem evangelii secundum Lucam, Sermonem Gregorii papae. 2. f. 63—103' Vitas Attalae, Bertulfi, Eustasii, Miracula Evoracensia, Versus de sancto Bobuleno. 3. Miracula sancti Columbani. Qui tertius codicillus et ipse ex tribus partibus compositus est: a) Media enim pars signata f. 108. 109. 200—205, scripta, ut mihi videtur, saec. XI (saec. X. ex. sive XI. Holder-Egger; XI/XII. Krusch, Poncelet) continet Miraculorum nostrorum capita 8—25 et capitis 26 priorem partem. b) Praecedunt in codice, ut hodie compaginatus est, f. 103' (id est parte adversa folii ultimi codicilli secundi) et foliis quatuor adiectis, signatis f. 104—107, Index capitulorum praemissa rubrica: Incipiunt capitula libri secundi de virtutibus et miraculis sancti Columbani et capita 1—7 Miraculorum nostrorum, haec omnia suppleta manu saec. XIV. c) Denique sequuntur mediam partem in codice hodierno f. signatis 206. 207 posterior pars c. 26 et c. 27 Miraculorum nostrorum, scripta manu saec. XIV, sed non eadem, quae c. 1—7 scripsit. Notandum quoque est haec supplementa b) et c) non ex eodem codice descripta esse, ex quo media pars (c. 8—25/26) transsumpta est. Nos in apparatu critico editionis nostrae lectiones c. 8—25/26 signo A₁, lectiones supplementi b (c. 1—7) signo A₂, supplementa ultima signo A₂* signavimus. Indicem, qui capitulorum superscriptiones repetit, edere supersedimus, sed eius varias lectiones in apparatu annotavimus. Post Oswaldum*

1) Cf. G. Schwartz l. l. p. 127. Giseprandus a. 963. ultimum occurrit. 2) Quod ut credamus, eo adducimur, quod auctor libelli, qui iam a. 929, licet forsitan tunc puerulus, in monasterio vixit (infra n. 4), in prologo dicit: quod ille (scilicet Deus) mihi minimo intellectum possit tribuere per misericordiam, quod deerat per aetatem. Itaque vix multum post a. 950. scripsisse videtur. Cui rei convenit, quod c. 7 narrat multos testes miraculi cuiusdam, quod tempore Berengarii I. imperatoris a. 924. mortui actum erat, adhuc superstites esse. 3) Hanc allocutionem I. Buzzi l. l. III, 74, qui libellum nostrum inter annos 973. et 983. scriptum esse putat, aut neglexit aut non recte intellexit.

Neque vero v. cl. Cipolla l. l. II, 310, qui rectius tempore inter annos 950. et 970. elapso libellum nostrum attribuit, huius allocutionis rationem habuit. 4) Cf. c. 9: Nos autem, qui eramus illo in tempore, arcam fabricare videbamus, sed, ad quod opus fieret, ignorabamus. 5) Cf. Prologum. 6) Cf. Ottino, 'I codici Bobbiesi nella Biblioteca di Torino' (1890) p. 20 nr. 33; Krusch, Iona Vitae sanctorum Columbani, Vedastis, Iohannis (SS. rer. Germ. 1905) p. 104; Cipolla, 'Codici Bobbiesi della Bibl. naz. universitaria di Torino' (1907) p. 173 sqq.; Poncelet, Anal. Bollandiana XXVIII (1909), 435; Levison, SS. rer. Mer. VII, 683.

Holder-Egger codicem denuo ipse contuli; ultimum caput iterum inspexit A. Hofmeister; quaedam in usum nostrum descripsit A. Hessel.

A₃. *Codex Romanus bibliothecae Vaticanae inter Barberinianos 2720 (olim XXXIV, 37), chartac., formae mediae, scriptus saec. XVI/XVII, ex compluribus fasciculis compactus¹, continet in primo fasciculo f. 1—10 Ionae Vitas Attalae, Bertulfi, Eustasii, Versus de Bobuleno, f. 11—16 Vitam s. Galli auctore Walahfrido (desinit c. 14, SS. rer. Merov. IV, 205, l. 7 et inter amicos), f. 17—26 Miracula nostra, f. 27—30 Hymnos de Columbano, Attala, Bertulfo, f. 30—31' Catalogum abbatum Bobiensium, quo neque Cipolla in Codice diplomatico monasterii nuper edito (l. l. I, 27) neque I. Buzzi in tertio volumine eiusdem operis usi sunt. F. 31 rota quae dicitur papae Lucii II. et monogramma Friderici I. imperatoris ex privilegiis monasterio Bobiensi datis depicta sunt. Ut Vitae Ionae in hoc codice contentae monente W. Levison ad eandem classem ac Kruschii Cod. B_{1b} (nobis A₁) pertinent, ita et Miracula codicis Romani eidem codici valde affines sunt. Codicem Romae inspexi et imaginem phototypicam fieri iussi.*

A₄. *Codex Treverensis ecclesiae cathedralis 23, chartac., formae minoris, exaratus saec. XV. ex. sive XVI. inc.², olim Liber monasterii beatorum apostolorum in Ammensleve ordinis beati Benedicti Magdeburgensis diocesis, postea Ex libris Christophori comitis de Kesselstatt diocesis Paderbrunnensis 1807, ex quatuor partibus compositus est. Quarum secunda f. 151—183' Vitam Columbani retractatam (Bibl. hagiograph. Lat. nr. 1901) et f. 183'—209' Miracula nostra continet. F. 183' Vita et Miracula ita coniunguntur: corpus in ecclesia beati Petri principis apostolorum reconditum multis miraculorum virtutibus pollens evidenter ostendit in terris, quid spiritus possit in celis a Christo duce, qui in sanctis suis adoratur et colitur per omnia secula seculorum. Amen. Explicit liber primus de vita et miraculis sancti Columbani confessoris. Incipit prefaciuncula in libellum secundum de virtutibus sancti Columbani. Quoniam gesta et miracula etc. Codex, qui initio cum A₂ A₃ convenit et Miracula aequae ac A₂ librum secundum Vitae Columbani facit, sine dubio ad classem A pertinet, sed nonnumquam varias lectiones easdem ac codices classis B habet. Librarius autem textum suo arbitrio saepe mutavit, verba addens sive omittens aut eorum ordinem invertens. Codicem Argentoratum missum examinavimus b. m. H. Wibel et ego; ad editionem parandam imagine phototypica ab amico Wibel facta usi sumus.*

Classis B *codices textum Miraculorum tradunt, qualis in magnum Legendarium Franco-gallicum, de quo luculenter disseruit v. cl. W. Levison, SS. rer. Merov. VII, 546 sqq., receptus est³. Nos tres codices, qui ad hoc Legendarium pertinent, adhibuimus, in quibus Vitae s. Columbani auctore Iona post librum primum Miracula nostra ita addita sunt: Explicit Vita beati Columbani abbatis. Incipit prefaciuncula in miracula sancti Columbani abbatis (ita B₁ B₂; praefacio in miracula eiusdem B₃). Prologus sic incipit: Quae Dominus noster per merita etc. Prima igitur verba Prologi codicum classis A in codicibus classis B omissa sunt. Codices autem sunt hi⁴:*

B₁. *Codex Parisiensis bibl. nationalis 16 735, membran., formae maximae, olim S. Mariae de Karoli loco, deinde S. Martini in Campis, saec. XII. ex. scriptus, ubi Miracula nostra f. 100—105 exstant.*

B₂. *Codex Parisiensis bibl. nationalis 17 007, olim bibliothecae Fuliensium ('Feuillants') S. Bernardi Parisiensis, membran., formae maximae, saec. XIII. in. exaratus, ubi Miracula f. 96—101 scripta sunt.*

B₃. *Codex Montepessulanus H. nr. 1, olim S. Mariae Claraevallensis, membran., formae maximae, saec. XIII. in. scriptus, qui f. 144—152 Miracula nostra continet.*

Codices Parisienses ipsos non vidimus, sed imagines phototypicae foliorum, quae Miracula nostra continent, ex bibliotheca Parisiensi nobis missae sunt. Codicis Montepessulani Argentoratum missi H. Wibel b. m. imaginem phototypicam fecit.

Praeter hos codices, qui libellum nostrum totum continent, tres alii hoc loco memorandi sunt, quorum duo pauca tantum capita textu plus minusve mutato, tertius opusculum omnino retractatum praebent. Sunt hi:

1) Cf. Bethmann, 'Archiv' XII, 385; Poncelet, Catalogus codicum hagiograph. lat. bibl. Vaticanae (1910) p. 486; Levison, SS. rer. Merov. VII, 662.

2) Cf. Waitz,

'Archiv' VIII, 607; Levison, SS. rer. Merov. VII, 688.

3) Cf. etiam Krusch, Ionae Vitae sanctorum p. 93 sqq.

4) Cf. de eis Levison, SS. rer. Merov. VII, 652. 654. 626.

*Taurinensis bibl. nationalis F. II. 10, membran., formae maioris, olim Liber S. Colum-
bani de Bobio¹ nr. 7, exaratus saec. XI/XII, breviarium monasticum continens. In f. 122—
124' capita 8—12 libelli nostri conscripta sunt, in octo lectiones divisa, addita superscriptione:*
*In relatione sancti Columbani. Textus in universum cum cod. A₁ convenit, sed hic illic sive
secundum regulas grammaticas correctus sive arbitrio scriptoris mutatus est, sicut ex. gr. in fine* 5
*c. 13, ubi legitur: Eis potum tribuit sicque discessit (buit — discessit in loco raso). At illi
gracias (illi gr supplet. in margine) agentes Deo iter, quod ceperant prosecuntur. Codicem
contulit H. Kalbfuss b. m., postea ipse inspexi.*

*Multo licentius textus tractatus est in cod. Taurinensi bibl. nationalis F. II. 22², olim
Bobiensi, saec. XIV/XV, membran. Ibi inveniuntur f. 1 Lectiones in solemnitate sancti* 10
*patris nostri Columbani, f. 6 legitur: In translatione S. Columbani Papiam omnia fiunt
sicut in eiusdem natali praeter lectiones nocturnarum. Sequitur Historia translacionis sancti
patris Columbani in lectiones divisa. Lectionem primam speciminis causa hic inserimus (cf.
infra c. 8): Tempore Hugonis Longobardorum regis erant quidam principes in Italia, qui
avaritiae potius quam fidei ardore ferventes maiestatemque ipsam cupiditate foedantes ser-* 15
*vorum Dei bonis inhiabant, inter quos Wido episcopus Placentinus eiusdemque frater Rai-
nerius nomine necnon alii plures, qui caeca cupiditate praedia ecclesiae Bobiensis erepta
sibi asciverunt. Cum autem regina Alda eiusdemque regis coniunx in Italiam veniret,
secum habuit sapientissimum quendam religiosumque virum nomine Gerlannum, quem cum
rex sapientia pollere conspexisset, primum sibi scribam sive, ut vulgo dicitur, cancellarium* 20
elegit. Codicem ipse inspexi.

*Totum denique opusculum maiore etiam licentia retractatum continet cod. Mediolanensis
bibl. Ambrosianae G. 33 sup., chartac., olim (f. 1) monasterii S. Columbani de Bobio, scriptus
saec. XV, f. 22—36³. Superscriptio est: Prohemium super miracula, que post eius mortem
beatus vir demonstravit. Capita 21 et 22 in unum caput contracta similiterque c. 23. 24 et* 25
*initium c. 25 valde abbreviata et in unum caput contracta sunt. In fine caput novum additum
est, quod editum est Anal. Bolland. XI, 327. Codicem inspexit v. cl. A. Hessel olim socius
noster, postea ipse eum evolvi.*

*Editionem principem libelli nostri paravit Thomas Messinghamus sacerdos Hibernus,
s. Romanae ecclesiae protonotarius necnon seminarii Hibernorum Parisiensis moderator, in libro* 30
*qui inscribitur: 'Florilegium insulae sanctorum sive vitae et acta sanctorum Hiberniae' (Paris.
1624) p. 239—252. Usus est codice valde mendoso et interpolato bibliothecae v. cl. domini
Thuani in suprema Gallorum curia praesidis. Qui codex codicum nostrorum B₁ B₂ affinis erat.*

*Editionem Messinghamii repetivit Patricius Flemingus Hibernus ordinis fratrum Minorum
in libro qui inscribitur: 'Collectanea sacra seu sancti Columbani Hiberni abbatis . . . acta et* 35
*opuscula per Thomam Sirinum . . . castigata et aucta' (Lovanii 1667) p. 244—261. Codex
Thuani non inspectus, sed textus Messinghamii paucis locis emendatus est.*

*Tertius Miracula nostra edidit v. cl. I. Mabillon in Actis sanctorum S. Benedicti saec. II.
p. 40—55 (ed. sec. p. 37—51), nisus duobus codicibus Autissiodorensi et Cisterciensi, quorum
alter nostris codicibus B₁ B₂, alter nostro B₃ artiore affinitate coniunctus erat⁴. Sed Mabillonius* 40
*textum satis licenter tractavisse videtur, saepe lectiones praebens, quae nullo codice nituntur. Nos
lectiones Mabillonii, quatenus in apparatus criticum recepimus, littera M signavimus.*

Codice Taurinensi a nobis A₁ A₂ A₂ signato ad edenda Miracula primum usus est Bene-
dictus Rossetti in libro, qui inscribitur 'Bobbio illustrato' (Torino 1795) lib. II. part. 3,
p. 149—181, ubi tamen prologus et c. 1—7 omissa sunt.* 45

*Novam editionem in t. XXIX Scriptorum nostrorum recipiendam ante complura decennia
paravit v. cl. b. m. Oswaldus Holder-Egger, et ipse solo codice Taurinensi eodem, quo Rossetti,
et editione Mabillonii usus. Quae editio iam typis mandata fuit, sed suppressa et numquam
publici iuris facta est. Quod cur factum sit, nescio, sed suspicor causam fuisse, quod editor*

1) Cf. Levison SS. rer. Merov. VII, 683 et quae ibi
annotantur. 2) Cf. Poncelet, Anal. Bollandiana
XXVIII, 429. 3) Cf. Analecta Bollandiana XI, 327;
Bibl. hagiograph. Lat. I, 287 nr. 1905. 4) Notandum
est teste W. Levison Miracula nostra neque in cod.

Divionensi nr. 642 Legendarium Cisterciense comprehen- 50
dente neque in cod. Autissiodorensi nr. 127 legi. Sed
non prorsus negare velim codicem, quem Mabillonius
Cisterciensem vocat, si non nostrum A₃ ipsum, eius
gemellum fuisse.

praeter Taurinensem alios codices, qui non omnino negligendi essent, extare compererat. Nos plagulis huius editionis ad nostram corrigendam non sine fructu usi sumus.

Auctor libelli nostri sermone rudi et vulgari usus est, simili saepe illi, quo notarii Italici saec. X. et XI. in cartis scribendis utebantur¹. Qui sermo iam in cod. A₁ hic illic a correctore
5 emendatus, in A₂ et A₃ saepe retentus, in codicibus A₂*, A₄, B, M plerumque secundum regulas grammaticas correctus est, sed nonnulla vestigia etiam in his codicibus reliquit. Nos in editione nostra, quae prima critica est, plerumque A₁ A₂ A₂* secuti sumus, sed eorum lectiones ex consensu ceterorum codicum omnium sive complurium ibi correximus, ubi hic consensus non ex studio sermonis grammaticae corrigendi explicari poterat. In apparatu annotavimus lectiones
10 varias cod. A₁ omnes, cod. A₂ A₂* omnes praeter orthographicas, cod. A₃ plerasque praeter orthographicas. Ceterorum codicum lectiones varias ibi tantum annotavimus, ubi saltem duo eorum a lectione in textum recepta discrepant; lectiones vero, quas unus tantum codicum A₄ B₁ B₂ B₃ M habet, omnino negleximus.

H. Bresslau (†).

15 INCIPIT PREFACIUNCULA^a DE VIRTUTIBVS SANCTI COLVMBANI^a.

Quoniam^b gesta et miracula^b, quae Dominus noster per merita patroni nostri sanctissimi Columbani pandere dignatus est, ab ortu nativitatis eius usque ad adventum ipsius in partibus Ebobiensis^c seu et de constructione ipsius coenobii vel obitu eius Ionaе cuiusdam studio transscripta comperimus^d, caetera, quae adhuc ipse vivens gessit in supra-
20 dicto loco, quia praefatus^e vir silendo preteriiit, ut ne tanti viri gesta vel miracula oblivioni traderentur, iussum mihi^f est^f a^g quodam preceptore meo, ut^g proprio stilo, quomodo valerem, transscriberem. Quod ego denegare non ausus sum, quia vapulare metuebam, et, cum essem indoctus, inchoare timebam, qua de re undique premebant me angustiae^h. Sperans tamen in eum, qui linguas infantium disertas facit^h et qui per prophetam clamatⁱ: 'Aperi os tuum, et ego adimplebo illud', quod ille mihi minimo intellectum posset tribuere per misericordiam, quod deerat per aetatem, ad ea iuxta meam parvitatem recitanda toto me desiderio mancipavi. Ne^h cogitet quisquisⁱ, quod audacter vel propriis viribus confisus sarcinam tantae molis arripuerim, sed quia iussio preceptoris me ad hoc opus impulit nec fas fuit eius, sicut iam retuli, iussionibus non parere. Nihil itaque mihi
25 conscius^j, sed prius ad Deum mente conversus, suppliciter postulavi, ut vel scintillam sancti sui spiritus mihi parvulo non negaret ad ea enarranda^k, quae iussus fueram. Aliter enim nequibam, sicut ipse dicit: 'Sine me nichil potestis facere'. Discant etiam aemuli non
30 me irridere, quia non sponte, sed coactus hoc opus aggressus sum. Ab exordio enim aedificationis aeclesiae^l in iam facto^m loco et ipsius dilectissimae speluncae haec enarrare coepi et pauca de eius virtutibus disserere, quae a veracissimis viris didici, et postea ad
35 eaⁿ me contuli, quae temporibus precellentissimi Hugonis regis acta sunt, quia necesse fuit ibi aliquid immorari. Titulos etiam cuiuscumque virtutis subposui^o, quo facilius eluceret^p in capite, quicquid esset requirendum in corpore.

EXPLICIT^q PROLOGVS^q.

40 Praefatio: A₂A₃A₄B₁B₂M.

a) ita A₂A₃; prefaciuncula in libellum secundum de vita sancti Columbani A₁; prefaciuncula in miracula sancti Col. abbatis B₁B₂; prefatio in miracula eiusdem B₃; praefatio auctoris M. b) Quoniam — miracula om. BM; miracula om. A₁. c) ita A₃BM; Ebobienses, corr. Ebobiensis, A₁; Ebobiensibus A₂. d) reperimus (repperimus) BM. e) ipse praefatus A₂; praefatus ceteri, sed cf. infra l. 34, n. m et p. 999 l. 26, n. i. f) est mihi (michi) A₄BM. g) ut a quod. 45 prec. meo propr. B₁; ut a quod. prec. meo propr., corr. ut in textu, B₂B₃. h) nec A₄BM. i) quisquam A₄M. k) narranda B₃M. l) eccl. misericordia in iam BM; eccl. ianuam A₄, ubi in — loco desunt. m) ita A₂; facto, corr. fato, A₃; fato A₄BM; cf. supra l. 20, n. e et infra p. 999 l. 26, n. i. n) eas B₁B₂. o) superposui B₁B₂. p) eliceret A₂A₃. q) ita A₃B; om. A₂; Explicit praefatio, incipit liber secundus A₄.

1) Cf. quae de sermone vulgari Italico, diverso ab illo, quem ex libris cartisque Francogallicis aevi Merovingici novimus, disserui 'Handbuch der Urkundenlehre' II², 347 sq. 2) Dan. 13, 22: angustiae sunt mihi undique; 1. Par. 21, 13: ex omni parte me angustiae

premunt. disertas.

3) Sap. 10, 21: linguas infantium fecit disertas. 4) [Cf. Ezech. 2, 8: Aperi os tuum et comedere, quaecumque ego do tibi. H.] 5) [Cf. 1. Cor. 4, 4: Nihil enim mihi conscius sum. H.]

Capitulum I. De adventu ipsius in Italia^a et de constructione
aecclesiae in loco Ebobiensi^b.

Sanctus^c igitur^c Columbanus^d Hiberniae^e ortus post alia coenobia in partibus Galliarum^f structa^g
seu^h et post nonnulla adversa, quae a Theodericoⁱ rege et Brunichilde^k perpessus est, monitu
angelico^l Italiam^m veniens ab^l Agilulfo^m Longobardorum rege honorifice susceptus est, sicut in sacris eius 5
reperimus gestis³. Dataque ei obtioneⁿ loci Ebobiensis monasterium inibi construere coepit, ubi etiam
aecclesiam in honore almae Dei genitricis^o semper^o virginis Mariae ex lignis construxit
ad magnitudinem sanctissimi corporis sui. Inter caeteras denique virtutes, quae Dominus
in ipsa est operatus^p aecclesia, haec^q precipue viguit, sicut ab antecessoribus nostris
audivimus, quod, si aliquis tristis illic adveniebat, si ibi aliquam morulam haberet, inter- 10
ventu sanctae virginis supradictique viri laetus exinde revertebatur. Ante ipsam denique
aecclesiam sanctus Attala^r crucem adfixit, ubi et meruit caelos videre apertos^s. Ipsamque
aecclesiam venerabilis abbas Agilulfus^s ex lapidibus struxit^t turremque super eam aedi-
ficavit et campanas in^u ea pendere fecit^u, sicut nunc cernitur.

Capitulum II. De vestigio pedis^a in petra expresso^b.

15

Venerabilis etenim Columbanus secretiorem locum exquirens, sicut eius mos erat,
ut videretur^c aliquantulum segregatus a fratribus vacare orationibus et ieiuniis immorari^d,
egressus a monasterio transitoque flumine Trevia, iuxta illud pergens devenit ad fluviolum,
quod^e vocatur Coriasca⁷. Indeque iuxta alveum ipsius fluminis iter agens, rupes^f illas
circumquaque providens^g advenit inter duos montes, unde illud decurrit. Ex quibus unus, 20
qui est ad dexteram partem, vocatur Tellectum, alter vero, qui est ad laevam, nuncupatur
rustica lingua Groppo Altum^h. In illam vero ripam, quae est ad sinistram partem,
ascendens devenit ad quandam petram, quae videtur in eminentiori rupisⁱ esse posita, et
exinde circumquaque rupes hinc et inde conspiciere poterat. Mirabileque dictu! in ipsa
petra vestigium sanctissimi pedis eius dextri sic impressum^k est, sicut hodieque apparet, 25
quasi si aliquis sigillus^l in cera expresserit et ablato illo, cuiuscumque fuerit^m figuraeⁿ,
demonstret, sic et ipsa petra, sicut supra diximus, vestigium ipsius demonstrat sancti.
Ex illa enim die ipsum^o locum^o ob reverentiam venerandi viri lingua rustica Ad-Urnam^p
sancti Columbani vocatur. Sed nostris^q in temporibus^q unus rusticus, qui in ipsa rupe^r
caprellas^s custodiebat, ipsam petram ascendens — sicut mos est pastorum in illam^t ascen- 30

Cap. 1: A₂A₃A₄B₁B₂B₃M.

a) Italiam A₂A₄. b) Bobiensi A₂ (hoc loco et in Indice) et A₃B₂. c) S. ig. om. B; Col. igitur M. d) C. B₁B₂. e) Hyber-
nia B; in Hibernia A₂A₃; Hibernia Ionas. f) Galliarum A₂. g) ita A₃BM; constructa A₂A₄. h) seu om. A₂.
i) ita A₄BM; Theoderico A₂A₃. k) ita A₃BM; Brunichelde A₂; Brunihilde A₄. l) a A₂. m) Agilulfo B. n) ita
A₂B₁B₂; optione ceteri. o) genitricisque semper A₂. p) est operatus est B₁; operatus est B₂M. q) hoc A₂. 35
r) ita A₂; Attalus A₃A₄M; Atalus B. s) Agilulfus A₂; Agilulfus B₃. t) construxit A₂A₃. u) in ea fec. pend. B;
fec. in ea pend. M.

Cap. 2: A₁A₃A₄B₁B₂B₃M.

a) pedum ipsius B₁B₂M; pedis ipsius A₄B₃. b) et de rustico qui eandem petram fregit add. A₄. c) valeret A₂.
d) immorari om. A₂. e) qui A₄M; qui, corr. quod, B₃. f) rupesque A₄; rupes, superscr. que, B₃. g) per- 40
videns A₃BM. h) poaltum A₂; grobpoaltum A₃. i) rupe B; eminentiore rupe M. k) ita A₃A₄B₁B₂; expres-
sum A₂B₂M. l) ita A₂; cf. infra n. o; sigillum ceteri. m) fuerit om. BM. n) figure signum B₃, ubi cuiuscumque —
demon- in loco raso scriptum est; figuram M. o) ita A₂A₃; ipse locus B; nec, corr. in margine ipse, locus A₄; ille
locus M. p) urmam A₂A₃. q) in temp. nostris BM. r) rupe om. A₂; illa rupe M. s) capellas A₃A₄M.
t) ipsam A₂. 45

- 1) Cf. Ionas, Vita Columbani I, 2. 2) Ibid. I, 27. et archicancellarium imperatoris abbatiam Bobiensem
3) Ibid. I, 30. 4) Discipulus et successor s. Colum- possedisse sciamus, cf. Dümmler, 'Geschichte des ost-
bani mortuus circa annum 625. vel 626. 5) [Cf. Act. fränkischen Reiches' III², 282. Agilulfus autem abbas
7, 55: *Ecce video caelos apertos*. H.] 6) Agilulfus occurrit in nota dorsuali diplomatis Berengarii I. anno 888.
abbas Bobiensis primum nominatur in diplomate Karoli III. dati (Cipolla l. l. I, 230 nr. 67); nominatur ultimum in 50
(Cipolla, 'Codice diplomatico del monastero di S. Colom- diplomate Lamberti imperatoris anni 896 (ibid. I, 249
bano di Bobbio' I, 223 nr. 67). Sed diploma falsum nr. 74). 7) Sic etiam hodie rivulus ille vocatur, qui
et valde dubium est, num falsarius nomen Agilulfi ex in Trebbiam flumen influit (H.-E.). 8) Forsitan mons,
genuino, quo usus est, diplomate deprompserit, cum qui nunc dicitur Gruppo di Carana (H.-E.).

dere propter calorem solis vel ob custodiam caprarum — non dedit honorem Deo¹ neque sancto Columbano; ipsam^u partem^v a corpore totius petrae separavit et in fluviolum, quod prediximus, devolvit. Homo^w vero rusticus ipso^x die percussus est et postea non meruit sanari. Quo comperto venerabilis sacerdos^y Teoderulfus^z nomine, qui eidem speluncae tunc preerat, ipsum perquiri fecit et ad se deportari rogavit dignoque loco^a reposuit.

Capitulum III. De inventione speluncae^a et petra^b in sui^c loco apposita.

Sanctus denique Columbanus in iam dictam rupem locum sibi aptum non inveniens, ipsam relinquens, in rupem aliam, quae est iuxta montem praedictum, ascendens, subtilissime perlustrans devenit ad radicem saxi, cui supereminet magna rupis. In eo^d itaque locum sibi cernens congruum mundansque aeccliam inibi construxit in honore beatae Dei genitricis semperque virginis Mariae ea mensura, quam supra ostendimus². Solitariam vero ibi agens vitam soli Deo vacabat ieiuniis^e et orationibus, tantum sabbato vel diebus festivis^f ad monasterium revertebatur. Totaque quadragesima illic mansisse^g perhibetur. Cumque semitam illic requireret, unde venire vel redire posset, transitum habuit secus saxum, de quo olim magna pars divisa fuerat et in ipso itinere iacebat. Denique, cum ex nulla parte locum divertendi inveniret, humano destitutus auxilio ad divinum recurrit^h, orans virtutem sibi a Deo dari, quatenus ipsam partem in suo loco posset restituere. Tantamⁱ autem adminiculans Dei pietas electo suo virtutem tribuit, ut ipsam suo loco^k restitueret, unde visa fuerat cecidisse, liberum gressum omnibus illic^l tendentibus dans. Ob venerationem itaque tanti miraculi a fidelibus crux iuxta eam posita est, sicut et^m hodie cernitur.

Capitulum IIII. De cruce iuxta saxum posita^a.

Sanctus itaque^b Columbanus non longe ab aeclesia, quam diximus, locum alium eligens, ubi saxum erat aliquantulum concavum, crucem ibi^c affixit. Consuetudo est enim hominibus eiusdem gentis³ unoquoque^d die^d centies et eo amplius genua^e flectere; et^f ad quod opus eundem^g locum^g ab eo credimus expetitur. Quidam autem Francigena orationis^h causa iter Romam^b agens transitum habuit iuxta iam factamⁱ speluncam. Ut cognovit autem a dicentibus in illis partibus aeccliam a beato Columbano constructam, orationis causa illic^k pervenit. Cumque venisset ad hostium^l et, sicut mos est, pulsasset, receptus ductusque est ad orationem. Resumptisque paululum viribus perrexit ad iam dictam crucem ibique flexis poplitibus orans, crucem ipsam aspiciens solliciteque inquirens, quis illic eam apposuerit, ut didicit a sancto Columbano factam et illic appositam, oportuno tempore exquirens partem ex ea latenter abstulit et ob amorem sancti viri semper secum deportavit. Romam itaque pergens locaque sanctorum circuiens reversus postea est in Franciam. Inter caetera vero narrationis suae colloquia virtutes sancti Columbani, quas a custode predictae speluncae didicerat, narrabat gloriabaturque se habere partem crucis, quam ipse^m sua fabricaverat manu, et per quem non paucas virtutes factas narrabat. Post multum vero temporis ex ipsis partibus veniens ad predictam speluncam partem crucis, quam deportaveratⁿ, et virtutes, quas^o per eam Dominus egerat^o, narravit. De quibus virtutibus videtur nobis rectum^p esse^p nostro operi unam inserere. Agebat^q enim predictus Francigena fratrem suum longo tempore caduca passione vexatum austu^r ipsius crucis sanitati pristinae restitutum, cessante iam omni pene industria medicorum.

u) ita A₃BM; ipsamque A₂A₄. v) pariter BM. w) ita A₂A₃; idem A₄BM. x) ipsa A₂. y) presbiter A₂.

40 z) ita A₂A₃; Theoderulfus ceteri. a) in loco A₂.

Cap. 3: A₂A₃A₄B₁B₂B₃M.

a) ita A₂A₃ et Index (ubi spelunche); de inventa spelunca A₄BM. b) divisa per orationem sancti Columbani add. A₄.

c) ita A₂; suo ceteri. d) ita A₂A₃; ea A₄BM. e) in ieiuniis BM. f) ita A₂A₃; festis A₄BM. g) permansisse A₂.

h) rediit A₂. i) tanta B₁B₃ (non B₂) M. k) loco suo BM. l) illuc A₂; illic, corr. illuc, B₃; tendentibus illic A₄.

45 m) et om. A₂.

Cap. 4: A₂A₃A₄B₁B₂M.

a) et de Francigena quodam, qui unam partem eiusdem crucis secum latenter abstulit add. A₄. b) om. BM. c) sibi BM.

d) unaquaque die A₄; unumquemque per diem BM. e) genu BM. f) et om. B₃M. g) locum eund. BM.

h) orationum BM. i) ita A₂A₃; fatam ceteri. k) illuc A₂. l) ita A₂A₃; ostium ceteri. m) ipse

50 om. B₁B₂M; in B₃ verba gloriabaturque — narrabat omisa sunt. n) reportavit add. A₂. o) quas — egerat om. A₂.

p) esse rectum A₂. q) ita A₂A₃ pro aiebat, quod habent A₄B; dicebat M. r) ita A₂A₃; haustu ceteri.

1) Cf. Act. apost. 12, 23: eo quod non dedimus honorem Deo. 2) Scilicet ad magnitudinem corporis sui,

supra c. 1, p. 998 l. 8. 3) Scilicet Hibernorum.

Nullus enim eius potuit incommoditati aliqua medendi arte succurrere, quia ad laudem sui nominis servo suo Columbae Dominus huius prerogativam contulerat sanitatis. In eodem vero loco, in quo predicta crux a sancto Columbano posita fuerat, aeclesia in honore sanctae crucis constructa est, sicut nunc cernitur, ubi^s etiam ipsa crux pro amore incliti viri honestissime servatur.

Capitulum V. De legumine^a, quod numquam^b seritur,
sed ex se profert semen.

5

Quia de constructione dilectissimae^c speluncae loqui coepimus, libet de virtutibus sancti Columbani unam^d inserere, de quibus ipse locus usque nunc floret. Nam legumen pis, quod rustici herbiliam¹ vocant, ex adventus sui tempore per singulos annos sponte nascitur per illas rupes, quas ipse perambulavit, nullo serente et, quod maius^e nobis^e miraculum videtur, per scissuras petrarum, ubi nullus humor adest. Non aequaliter tamen per 10 singulos annos nascitur; in multis autem locis, ubi presenti anno orta fuerit, in alio non^f erit^f. Sed in loco^g virtutem Domini nostri esse credimus, quod^h ipse per servum suum cotidie operatur. Nam si in uno loco per singulos annos nasceretur, forsitan multi putarent, non esse meritum sancti, sed quodⁱ de illius semine ibi^k caderet et inde oreretur. Mos enim est custodi ipsius speluncae, quando apparuerit, ibi signum mittere, quousque ad maturitatem pervenerit, diligenterque tunc colligere et abbati transmittere. Abba¹ vero regibus sive 15 principibus solitus est pro benedictione sancti Columbani dare.

Capitulum VI. De Petro^a quodam^b ferrario^c.

Quidam^d ferrarius Petrus^e nomine^e et in ipsa arte bene instructus omnibusque nobis notissimus nuper excaecatus est. Habens denique uxorem et filios contristari coepit, quomodo^f eos gubernare vel regere posset, qui humanam lucem amiserat. At ille videns se esse privatum lumine, humanam medicinam respuens ad divinam 20 recurrit. Precepit namque uxori suae, ut ceram in luminaribus prepararet et homines, qui eum ducerent ad predictam speluncam, adquireret. Veniente vero^g illo ad iam dictam speluncam, ingressus oratorium cum luminaribus deprecabatur sanctum Columbanum, quatinus intercederet pro eo ad Dominum, ut ei pristinum lumen reddere dignaretur. Meritis itaque^h sancti Columbani meruit amissum lumen recipere et gratias agens Deo cum gaudio reversus est adⁱ domum suam. Denique adhuc superest et valet et bonum^k testimonium ab hiis habet^k, 25 qui eum norunt.

Capitulum VII. De contracto in sollempnitate sancti Columbani sanato^a.

Miraculum, quod gestum est in supra memorato coenobio Ebobiensi tempore Berengarii² imperatoris, videtur nobis^b non esse commodum silentio tegere, quia, sicut Raphael angelus Tobiae dixit³, opera Dei honorificum^c est revelare et decentissimum^c. Huius ergo miraculi multi^d, qui adhuc supersunt, testes sunt, qui in 30 ipsa sollempnitate ibi^e affuerunt^e. Fuit quidam pauperculus nomine Godinus^f ex Francia ortus omni corpore contractus, ita ut vascula, in quibus solebat cibum vel potum sumere, nullo modo aliter portare posset, nisi super collum poneret et sic reptando cum bacillis properaret. Adveniens igitur in iam dictum locum^g receptus ductusque est ad^h hospitale, sicut mos est, ibique hospitium et victum inveniens plures illic mansit annos. Quodam itaque anno in vigilia sollempnitatis sanctissimiⁱ Columbani omnibus membris dolere coepit. In ipsa autem 35

s) ibi A₂.

Cap. 5: A₂A₃A₄B₁B₂B₃M.

a) pise add. A₄. b) ibi add. A₄. c) dilectissimi BM. d) unam om. BM. e) ita A₂A₃; nobis maius ceteri. f) ita A₂A₃; deerit ceteri. g) ita A₂A₃; hoc ceteri. h) quo A₂. i) quod om. A₄BM. k) ubi BM. l) ita A₂; abbas ceteri.

40

Cap. 6: A₂A₃A₄B₁B₂B₃M.

a) puero BM. b) quondam B. c) illuminato add. B₄. d) vir add. A₄BM. e) nomine Petrus BM. f) ita A₃BM; qualiter A₂; qñ A₃. g) ergo BM. h) ergo A₂. i) ad om. BM. k) ab hiis bon. test. habet A₂; bon. ab his test. habet A₃; bon. test. ab his habet A₄; bon. test. habet ab his BM.

Cap. 7: A₂A₃A₄B₁B₂B₃M.

45

a) sanato om. A₃; erecto A₄; abbatis B₃; sanato ceteri, forsitan ex coniectura, nam veri non dissimile est in archetypo ultimum verbum superscriptionis sive illegibile fuisse sive omnino defuisse, cf. cap. 8. b) nobis om. A₂. c) ita A₂A₃; rev. hon. et dec. est A⁴BM. d) multi om. BM. e) inibi fuerunt A₃. f) Gaudinus M. g) locum om. B₁B₂. h) ad om. A₂. i) ita A₂BM; sancti A₃A₄.

1) Secundum Tommaseo e Bellini 'Dizionario' etc. s. v. Ervum Ervilia, 'Linsenwicke'. 2) 888—924 [sed 50
'robiglia' (ita enim per metathesim hodie in Italia vocatus) imperator demum a. 915. H.] 3) Tob. 12, 7: Opera
est 'sorta di legume salvatico simile a' piselli'; nobis autem Dei revelare et confiteri honorificum est.

nocte sonatis signis ad vigiliis omnes accurrunt. Ipse vero inter eos affuit nimis dolendo atque lamentando, ita ut in ipsis vigiliis magnas voces emitteret vocesque^k nonnullorum psallentium vel legentium interrumperet. Multi vero sperantes^l eum tunc^m exire de seculo condolebantⁿ ei. Finitis vero matutinis et ad maiorem missam venientibus ipse, sicut iam diximus, advenit. Diaconus vero in ambonem ascendens evangeliumque pronuntians, 5 ipse vero^o nihilominus magnis clamoribusangebatur^p, et coeperunt ossa eius sonare, quasi dum^q virgulta frangeretur, coepitque se extendere. At illi, qui iuxta eum erant, videntes, quod fiebat, levantes eum adducunt inter^r cancellos. Videntes autem omnes, qui aderant, virtutem Dei per meritum sancti Columbani in ipso fieri in lacrimas resoluti sunt, ita ut diaconus, qui evangelium legere incoaverat, vix propter luctum finire valeret. Et levantes eum deportaverunt in criptam ante sacratissimum sancti Columbani sepulchrum, laudantes^s Dominum, 10 qui per servum suum eo tempore tantum miraculum declarare dignatus est. Ipse autem Godinus^t aiebat se videre duas columbas pulcherrimas sedere super^u sacratissimum corpus; hiis tamen, qui ibi aderant, non est datum eas videre. Credimus enim in tanta virtute non defuisse presentia^v sanctissimi viri. Ipse vero in omnibus recuperata sanitate per aliquot menses ibidem mansit et postea discessit. De his itaque^w nunc veniamus ad ea, quae superius promissimus.

15 Capitulum VIII. De principibus, qui terram^a sancti Columbani^a invaserunt, et^b qualiter Gerlannus^c supradicta^d abbatia^b

Tempore excellentissimi regis Hugonis¹ erant principes in Italia, qui nec recta facere neque etiam consentire cupiebant, de quibus sapientissimus Salomon nos ammonet²: 'Ne aemuleris', inquit, 'viros malos nec desideres esse cum eis, quia rapinam^e meditatur^f 20 mens illorum^f et fraudes labia eorum locuntur'. Et ipse in Aecclesiastico^{g-3}: 'Interdum dominatur homo homini in malum suum. Vidi impios sepultos, qui etiam, cum adviverent, in loco sancto^h erant et laudabantur in civitate quasi iustorum operum. Etenim quoniam non profertur cito contra malos sententia, absque ullo timore etⁱ filii hominum perpetrant mala'. Inter quos erant Wido episcopus Placentinae urbis⁴ et Rainerius^{k-5} et non pauci alii, 25 qui res aecclesiae Bobiensis¹ abstractas habebant et iniuste suo iuri coniunctas.

Silveradus^m autem illo tempore regebat supradictam abbatiam⁶. Contigit autem, ut Alda nobilissima regina⁷ duceret secum sapientissimum castissimumque atque nobilissimum virum nomine Gerlannumⁿ⁻⁸, cupiens eum episcopali fastigio sublimare. Videns autem eum rex sapientiae florere virtutibus suum sigillum ei tribuit summumque cancellarium esse 927. 30 precepit⁹. Mortuo autem Silverado abbate tribuit ei supra memoratam abbatiam, in qua 928. veniens invenit eam sua possessione privatam, unde multum tristis effectus cogitare coepit, qualiter ipsam terram ab illorum dominatu abstraheret. Unde sepius interpellavit supradictum regem, sed rex potestative eam non valebat ab illis auferre; metuebat enim illos,

k) ita A₃BM; et voces A₂; nonnullorumque voces A₄. l) ita A₂A₃; sperabant A₄BM. m) tunc om. A₂. n) ita 35 A₂A₃; condolentes A₄BM. o) vero om. A₄BM. p) āgebatur A₃; aiebatur, corr. āiebatur A₂; agebatur BM. q) ita A₃BM; dum om. A₂A₄. r) intra A₄; ante BM. s) laudantesque A₂. t) Gaudinus A₃M. u) supra A₃A₄. v) ita A₂; quod in tanta virt. non defuit presentia A₃; presentiam A₄BM. w) ita A₂A₃; ita A₄BM.

Cap. 8: A₁A₂A₄B₁B₂B₃M.

a) ita A₁; tempore, corr. temporibus, s. Col. A₃; s. Col. terram A₄; res s. Col. BM. b) et — abbatia om. M et Index. 40 c) Gerlanno venerabili viro A₄. d) supradicta abb. A₃ et ita in archetypo scriptum fuisse credo, ubi sententia non completa erat; supradictus abbas A₁; supradicta abbatia est tradita A₄; supradictam abbatiam accepit B₁B₂; supradicta abbatiam accepit B₃. e) rapinas BM. f) mens ill. med. BM. g) ecclesiastes, corr. ecclesiasti, emendavit recte A₄, cf. n. 3. h) suo, corr. sancto, B₁; suo M. i) et om. A₃A₄. k) Rainherus A₄. l) ita hoc loco A₁A₃B propter praecedentis vocis e finale, ut videtur; Ebob. A₄M. m) in marg. minio Secunda, scil. lectio A₁. n) Gerlannus A₄B₁B₂.

45 1) Rex creatus a. 926. 2) Proverb. 24, 1. 2: Ne aemuleris viros malos nec desideres esse cum eis, quia rapinas meditatur mens eorum et fraudes labia eorum loquuntur. 3) Ecclesiastes (non Ecclesiasticus) 8, 9—11, ubi cum adhuc viverent et post operum legitur: 50 sed et hoc vanitas est. Etenim quia non profertur cito contra malos sententia, absque timore ullo filii hominum perpetrant mala. 4) Sedit c. 904—c. 940. 5) Frater Widonis episcopi, v. infra c. 21. 6) Silveradus abbas Bobiensis nisi in libello nostro nusquam nominatur.

7) Uxor Hugonis regis ex Francorum genere Teutonicorum, Liudprandi Antapodosis II, 20; cf. Poupardin, 'Le royaume de Provence' p. 224, n. 6. 8) Sine dubio e Burgundia ortus. 9) Gerlannus anno 927. ineunte cancellarius, anno 928, cum iam abbas Bobiensis esset, archicancellarius (summus cancellarius) creatus est; cf. Bresslau, 'Handbuch der Urkundenlehre' I², 395 n. 3; Schiaparelli, 'I diplomi di Ugo e di Lotario' in 'Bullettino dell' Istituto stor. Italiano' nr. 34 p. 20, n. 1. 58 sq. 61 sq.

ne, si aliquid contra eorum voluntatem ageret, regni dampnum incurreret. Quos^o scimus etiam contra eum sepius rebellasse. Consilium autem predicto patris^p rex Gerlanno^q tribuit, ut corpus beati Columbani caute de tumulo levaret, et quando ipse colloquium cum suis principibus ageret, Papie deferre^r, ut videntes ipsum sacratissimum corpus propter suas res illuc delatum esse et^s vel sic ab illorum rapacitate cessarent.

5

Capitulum VIII. De magistris ad sepulchrum sancti Columbani frustra^a laborantibus et^b virtus^c ibi peracta^b.

c. 928/29.

Non multo post itaque ad monasterium reversus paucis senioribus secretum hoc indicavit iussitque uno^d ex magistris nomine Christiano, ut ex lignis abiegnis^e arcam faceret aptam tanto pignori ad portandum. Nos autem, qui eramus illo in tempore, arcam 10 fabricare videbamus, sed, ad quod opus fieret, ignorabamus. Appropinquante autem die, quo sanctum corpus levandum erat, iussit supradicto magistro, ut ad sacratissimum corpus cum magna reverentia^f accederet mensamque sublevaret. Quod et factum est. Cum autem vellent lapides desuper sacrum sepulchrum levare, tota die frustra laborantibus^g nec unam quiverunt amovere. Pavore autem perterriti indicaverunt hoc^h abbati. Quo 15 audito nimio terrore percussusⁱ ad sacratissimum sepulchrum devenit prostratoque toto corpore in terram^k, cum lacrimis asserens^l se non ob aliam causam levare velle, nisi necessitate sibi servientium compellente. Dique ibi orante, ut sineret se levari, cum magno gemitu obsecrabat^m. Illoque ad suam domum reverso tanta celeritate levateⁿ sunt, ut omnes aperte cognoscerent, antea se levari non vellet^o. Ad lapidem autem venientibus, 20 qui^p tegebant^p sanctum corpus, non sunt ausi levare, sed nuntiaverunt abbati, ut veniret et indicaret, quid exinde vellet^p. Veniente vero^q illo cum religiosis fratribus, sublato lapide sanctum corpus aspicientes subtilissimo pallio circumdatum, perfusi lacrimis prostratique in terram^r diu oraverunt coopertoque sepulchro et sigillo appposito usque in crastina^s dimiserunt.

Capitulum X. Qualiter sanctum corpus de tumulo est elevatum^a, 25 vel de sanitate cuiusdam^b presbiteri.

c. 928/29.

Mane autem peracto, venientibus omnibus fratribus cum clericis de circumadiacentibus plebibus quasi hora tertia in maiori ecclesia, et ipse venerabilis abbas cum quattuor religiosus monachis sacerdotalibus vestibus indutis prostrati in terram^c cum magno rugitu et lacrimis oraverunt sanctumque corpus aspicientes alio pallio circumdederunt^d et in arca^e, 30 quam prediximus^l, condiderunt. Cooperta itaque arca serisque offirmatis, alique^f ante fores ipsius criptae expectantes cum caereis et lampadibus atque tymiamateriis^g, reliqui omnes in maiori ecclesia laetantias personabant. Levatum itaque pretiosissimum corpus delatum est in throno ante altare almi clavigerique Petri, et qui abstabant^h magno fletu permoti grandibusqueⁱ clamoribus aiunt: 'Sancte Columbane, adiuva nos! Tui sumus, 35 obsecra Dominum, ne pereamus!' Et custodibus deputatis perrexerunt omnes ad mensam. Sed quod in^k ipso spatio Dominus per servum suum operatus est, videtur nobis non esse silendum. Grimoaldus quidam presbiter, custos aecclesiae sancti Martini², gravissimo

o) quia $B_1 B_2 M$; quia scimus eos etiam B_3 . p) ita A_1 ; patri ceteri. q) Gerlando A_3 ; Gerlano A_4 . r) ita A_1 ; deferrent ceteri. s) ita $A_1 A_3$; et om. $A_4 BM$.

40

Cap. 9: $A_1 A_3 A_4 B_1 B_2 B_3 M$.

a) frustra A_1 . b) et — peracta om. $A_3 BM$. c) ita A_1 ; virtute ibi *Index*; ibi virtute A_1 . d) uni A_3 ; uno, corr. uni, B_2 . e) abignis, corr. abiegnis, A_1 . f) reuenerentia A_1 . g) laborantes A_4 ; laborantibus, corr. laborantes, B_3 . h) hoc om. A_3 ; hęc B_3 . i) percussus BM . k) terra BM . l) asserebat A_4 ; asserit B_3 . m) obsecrabant A_1 . n) ita A_3 ; levate A_1 ; levati B ; levati sunt lapides A_4 ; levaverunt M . o) ita A_1 ; quod antea se lev. non vellet A_4 ; 45 velle ceteri. p) ita A_1 ; qui tegebat $A_3 BM$; Ad lapidem — vellet om. A_4 . q) ergo BM . r) terra BM . s) ita $A_1 A_3$; crastinum $A_4 B_3$; crastino $B_1 B_2 M$.

Cap. 10: $A_1 A_3 A_4 B_1 B_2 B_3 M$.

a) levatum et de *Index*. b) quondam $A_1 A_3$. c) terra BM . d) circumderunt A_1 . e) archa A_4 ; archam B ; arcam M . f) alii A_4 ; alique, que *interpungendo delet.*, B_3 . g) ita $A_1 B_3$; thuniamateriis A_3 ; thiniamateriis A_4 ; 50 tymiamateriis $B_1 B_2$; thymiamate rursus M . h) ita A_1 pro adstabant; adstabant $A_3 M$; astabant $A_4 B$. i) grandibus $A_4 BM$. k) in om. $B_1 B_2$ (non $B_3 M$).

1) Cap. 9. 2) Sancti Martini curia et ecclesia, hodie monasterii S. Columbani saepe nominatur. San Martino di Cartone, in valle Bobiensi in chartis

langore¹ per multum^m tempus percussus, ita ut omnium membrorum careret officiis, ad monasterium adductus est. Audito quoque, quod sanctum corpus a tumultuⁿ levatum et ante altare sancti Petri positum esset, rogavit, ut illic^o portaretur. Quo delatus subtus arcam nisu, quo valuit, toto se corpore prostravit. Mira virtus! Ipse enim, qui tanto
 5 tempore caruit officio^p omnium membrorum, in parvo spatio adeptus est tantam virtutem, ut, quando fratres surrexerunt a mensa, reppererunt^q eum ante arcam stantem baculoque suo se sustentantem, Deum^r glorificantem sanctoque Columbano gratiam agentem et non post modicum cum aliis ipsum inclitum corpus sequentem.

Capitulum XI¹. Quo ordine iter agere coeperunt vel^a quomodo candelae
 10 divinitus^b accensae sunt.

Denique venerabilis abbas convocavit duos presbiteros, unus ex illis nomine Rainerius^{c.2}, qui postea custos speluncae predicti^d sancti^d effectus est, precepitque illis, ut, quamdiu arca veheret^e, semper ante ipsam duo tintinabula personarentur^f, iussitque antecedere cruces cum caereis et turibulis cuppamque suam necnon et peram, ubi assuetus
 15 erat, dum adviveret, evangelia portare. Signis vero concrepantibus et in ecclesia convenientes^g, non modica caterva populorum diuque cum lacrimis clamante, ipse venerabilis abbas prior accessit cum tribus senioribus ad arcam imponentesque^h suisⁱ humerisⁱ iter^k coeperunt³ eo ordine, quo supra diximus. Monachi¹ vero antiphonas canentes populiue 'Kiryeleyson'^m adclamantes, egressi a monasterio venerunt in pratum, quod nuncupatur Ad-
 20 pontem⁴ ibique subterⁿ condensam arborem deposuerunt. Iussit denique, ut cortex ipsius arboris abstraheretur, quatenus signum crucis appareret et, ubicumque illud corpus deponeretur, ob memoriam ipsius cruces fierent. Illic vero moram agentibus, multi venerunt ex vicinis villulis et ad arcam^o venientes baculis dimissis humo prostrati adorabant sanctum. Indeque pergentibus^p, pervenerunt in quandam possessionem predicti coenobii, quae nominatur
 25 Sarturianum^{q.5}, iam vesperascente^r die, arcaque in ecclesia ante altare posita candelabrum^s cum caereis accensis ad capud pedesque appositis et deputatis fratribus, qui^t illic psalmos cantarent, reliquis, qui ad hoc officium erant deputati, quae necessaria erant, fratribus preparantibus, subito ventus inrupit et candelas^u omnes extinxit. Turbatique illi, qui ad^v alium corpus excubabant, per vicinas domos ignem querere aggressi sunt, ut possent
 30 exinde candelas accendere. Denique revertentes inveniunt candelas divino nutu accensas laetioresque^w effecti^w gratias egerunt Deo sanctoque Columbano. Dispositis ergo, qui vigilias erga sacrum corpus psalmosque pernoctantes canerent, alii se sopori dederunt. Mane autem facto, finitis matutinis iter arripiunt.

Capitulum XII. De puero a nativitate muto et loquela ei reddita.

35 Quidam itaque rusticus habitans in pago Cannavini⁶ habens filium ab ortu matris^a permanentem^a mutum, 929 vel 930. ipso^b die agrum colens una cum filio suo, repente exclamavit puer ad patrem: 'Pater, pater, ecce sanctus Colum-

l) ita A₁; languore ceteri. m) longum A₃. n) attumolo, prius t eras., A₁. o) illuc A₄; illic, corr. illuc, B₃.
 p) officio, corr. officio, A₁. q) ita A₁A₃M; reppererint A₄; repperint B₁B₃; reppererint B₃. r) Dominum A₃.

Cap. 11: A₁A₃A₄B₁B₂B₃M.

40 a) et Index. b) diutius A₃; divinitus om. BM et Index. c) Rainherus A₄; Rainerius B₂; Rainerus B₃. d) predictis eff. A₁. e) ita A₁; veheretur ceteri. f) personarent B₃M. g) convenientes, corr. conveniente, B₃; conveniente A₃A₄. h) imponentes A₁. i) hum. suis BM. k) ee (esse) B; ire M. l) moli A₁. m) ita A₁; Kirieleison A₃; kyrieleyson A₄B₂B₃; kyrie B₁; kyrie eleison M. n) subtus A₁. o) ca, manu recenti corr. arcam, A₁.
 45 p) pergentes A₃A₄. q) ita A₁B₁B₂; Sarturianum A₃A₄B₃; Sarturianum, in marg. al. Sarturianum, M. r) ves-
 perascente A₃; vesperante A₄; advesperante B₁B₂; advesperascente B₃; advesperascente M. s) candelabrum, multo post corr. candelabrum, A₁; candelabris A₃BM; candelabra quoque A₄. t) ut A₁. u) ex post candelas eras. A₁. v) ad om. A₁; apud A₃. w) lectioresque effecta A₁.

Cap. 12: A₁A₃A₄B₁B₂B₃M.

a) ita omnes; nativitatibus emend. M. b) ipsa BM.

50 1) Quae c. 11—28 narrantur, a. 929. vel a. 930. facta sunt; sed priori anno ea facta esse verisimilius est; cf. Schiaparelli l. l. p. 20 n. 1. 2) De quo v. c. 3. 3) De itinere, quod in sequentibus capitulis describitur, egit v. cl. Julius Jung in 'Mitteilungen des Instituts für
 55 österreich. Geschichtsforschung' XX, 529 sq. 4) Braida

sive Campus de ponte prope Bobium in chartis monasterii S. Columbani saepius occurrit; cf. Cipolla-Buzzi, 'Cod. dipl.' III, 253 s. v. Ponte. 5) Sarturano, fraz. di Agazzano, prov. Piacenza. 6) Canevino, prov. Pavia, circond. di Voghera, cf. Jung l. l. p. 530, n. 1.

929 vel 930. banus adest'. Illeque valde admirans et gaudens ait: 'Quid vis^c, fili?' Et ille: 'Non audis, pater? Ecce, unde^d veniunt famuli^e sancti Columbani^e, afferentes eum^e'. Ille vero ascendens super excelsiorem^f locum, intentis auribus auscultans intuensque oculis aspiciebat, si aliquod signum videret de hoc, quod a filio audierat. Diuque expectante^g, audivit a longe per montem, qui vocatur Longum^{h.1}, venientiumⁱ voces Kyrieleysonque^k adclamantes^l. Ille itaque cernens, quod a filio audierat, verum esse, currens ad aecclesiam nuntiavit hoc sacerdoti. Sacerdos 5 autem hoc audiens, sacris vestibus indutus^m iussit urnas implereⁿ vino exiensque in viam, per quam venturi erant, prestolabaturque eorum adventum. Illis vero appropinquantibus supplex atque summissus obsecrabat^o sanctum narransque^p omnibus, quod factum fuerat, et potum tribuens omnibus^q, gratias agentes Deo iter, quod coeperant, prosecuntur.

Capitulum XIII. De transitu Padi et percussorium^a
tintinnabuli^b invento^c.

10

Deinc^d pervenerunt^e ad portum, quod^f nuncupatur^g Peduculosum^{h.2}, illicque preparatam navim invenerunt. In ea itaque corpus sanctum deponentes cum his, qui tintinabula vel caereos seu et cruces portabant, recto itinere ad aliam delati sunt ripam. Mirantibus vero nautis virtutem esse sancti adclamabant, quod in neutram partem divertisset, etⁱ cunctis narrabant^k, quod nunquam eis ita accidisset^{l.k}. Sed Rainerius^l sacerdos, portitor 15 unius tintinnabuli, illo nesciente, percussorium sui tintinnabuli in flumine cecidit. Expectante vero illo cum aliis, donec omnes transirent, ad eandem horam venientes, quo sanctum corpus levare debebant^m et tintinnabula iuxta morem sonareⁿ, predictus Rainerius suum ammovens, nullum sonum reddebat. Miransque aspiciens in eum vidensque^o, quod percussorium in eo deesset, nimis tristis effectus est et hoc suae neglegentiae deputans lacrimando interpellatur^p sanctum Columbanum, quatinus illud^q sibi^q reddatur. Fratres vero videntes eum nimis 20 tristem et plorantem interrogant, quid ei^r accidisset, quod tante mestitiae se subderet. At ille retulit eis, quod ei evenerat, asserens se^s, ut^t quando in navim introisset, iuxta consuetudinem tintinnabulum percussisse, sed^u nesciensⁿ, qua hora ei cecidisset. Aspicientes^v vero^v, ubi ille steterat vel sederat, sed^w eum minime invenerunt. Iam vero omnes eum^x desperantes aiunt se^y non posse invenire, eo quod in profundum dimersum fuerit Padi. Ipse vero nullo modo poterat consolari, sed revertens^z ad ripam fluminis, multum merens, sicut iam diximus, 25 aiebat: 'Deus pius et^a misericors³, esto propitius mihi peccatori. Tu scis, quia multum deliqui, nequiter egi, sed non impediatur^b hodie peccata^c mea^c, ut deficiat obsequium, quod debeo domino meo et patri Columbano'. Sed omnipotens et misericors Deus per meritum sancti Columbani adfuit precibus eius. Aspiciens vero in flumine videt ipsum non longe ad pedes suos in aquam^d iacentem. Et gaudio plenus, currens, ipsum elevans^e et in ipsum tintinnabulum inserens, gratias agens Deo sanctoque Columbano, merorem in letitiam convertens coeptum 30 officium bene adimplevit.

c) ais BM. d) ita A₁A₃; unde, *radendo corr.* inde A₄; inde BM. e) ita A₃BM; s. Col. fam. A₁; famuli om., in margine add. corpus, sequens eum del., A₄. f) excellentiorem A₁. g) illo expectante A₄; expectans BM. h) ita A₁A₃; Longus A₄BM. i) ita A₁A₃A₄; sonitum (sonitus M) venientium vocesque BM. k) ita A₁; kyrie eleisonque A₄; Kirieleison kirieque A₃; Kyrie ei B₁B₂; Kyrieleyson B₃; Kyrie eleison M. l) acclamantium A₄BM. m) indutis, 35 corr. indutus, A₁. n) ita A₃A₄B; impleri A₁M. o) obsecrabant A₁. p) ita A₁A₃; narrans A₄; narravitque BM. q) post omnibus una littera, forsitan g, erasa A₁.

Cap. 13: A₁A₃A₄B₁B₂B₃M.

a) ita A₁A₃; percussorio A₄BM et Index. b) tintinabulum A₃. c) perduto in aqua et invento A₄. d) ita A₁; deinc, corr. dehinc, A₃; dehinc A₄BM. e) perveniunt A₁. f) ita A₁A₃; qui A₄BM. g) ita A₁A₄; vocatur A₄BM. 40 h) ita A₁A₃; Peduculosum A₄; Pediculosus B₁B₂; Pediclosus B₃; Periculosus M. i) et — accidisset om. A₁. k) ita A₃; narr. nunq. eis ita accidisse A₄BM. l) Rainherus A₄; Rainnerius B₂; Rainerus B₃. m) debeant A₁; deberent M. n) sonarent BM. o) videns A₃; et videns A₄. p) ita A₁; interpellat ceteri. q) sibi illud A₁. r) eis A₃. s) ita A₁A₃; om. ceteri. t) et A₃; quod A₄. u) sed necessarie A₃; nesciret A₄. v) aspicientesque BM. w) sed om. A₄BM. x) eum om. A₄; eum omnes A₃. y) eum ante se add. A₃, post posse M. z) reversustens, corr. 45 revertens, A₁. a) ac B. b) ita A₁; impediunt ceteri. c) mea peccata B. d) aq; A₃; aqua A₄. e) elevavit A₄; levavit M.

1) Monte longo prope Ruino, prov. Pavia, circond. di Bobbio; cf. Jung l. l. p. 530, n. 1. 2) Haud dubie idem, de quo legimus in Continuatione Anonymi Laudensis ad a. 1167 (SS. XVIII, 657): *per pontem quendam, quem Papienses supra ipsum Padi flumen ad locum, ubi dicitur portus Pioglosus* (alii codices *Pioclosus*), *ex navibus iam antea construxerant, et in*

Iohannis Codagnelli Ann. Placentinis (Guelfis) ad a. 1216 (ed. O. Holder-Egger, 1892, p. 56 l. 9 sqq.): *inter stratam Romeam et Padum equitantes villas et domos, 50 quas invenerunt, usque ad Portum-Pioglosum conbuserunt*; cf. Jung l. l. p. 530, n. 2. 3) [Eccli. 2, 13: *Quoniam pius et misericors est Deus. H.*]

Capitulum XIII. De scynifes^a seu^b et de^c cereis^d divinitus accensis.

929 vel 930.

Transitis itaque omnibus, iam vesperum^e appropinquante non longe a via divertentes nocte illa manserunt, ibique candelae extinctae et divinitus accense sunt, sicut in alio loco iam factum^f esse^f diximus, aliaque virtus est ibi subsecuta. Nocte illa non immutatus est, et parva pluvia emissa est, scynifesque^g multae apparuerunt, ita ut illi, qui procul ab arca manserunt, tanta^h perpassi suntⁱ, ut nocte illa quiescere non valerent et in crastina^k facies oculique eorum tumefacti apparuerunt, ut etiam recte videre non possint^l, paenitueruntque^m, se longeⁿ ipsa nocteⁿ secessisset^o ab arca. Illi vero, qui ad arcam excubabant, nihil mali perpassi sunt. Nonnulli autem alii cognoscentes, quod hii, qui circa arcam erant^p, nihil mali paterentur, confugerunt illuc.

Capitulum XV. De ingressu eius in civitatem^{a.1}
et fem.^b a demonio^c arepte^{b.d}.

10

Denique crastina^e inlucescente iter peragunt ad civitatem. Ante ergo quam appropinquarent ad Sanctum Petrum, qui dicitur Leprosorum², candelae extinctae sunt. Et datis^f turibulis^f duobus ex viris predicti abbatis, ut ascenderent equos ignemque cicius deferrent, ut non deessent luminaria sacratissimo corpori ingredienti^g civitatem. At illi currentes antequam reverterentur, hii, qui cereos portabant, repente caeram super se fluere conspicientes, erectis^h oculis videntes iamⁱ dictos caereos flammantesⁱ post^k illos clamare ceperunt. Ad Sanctum autem Petrum venientibus multitudo populi obviam illis advenit, quattuorque feminae a demonibus vexatae occurrerunt, quae non post modicum iuxta sacratissimum corpus meritis sancti Columbani a peste, qua tentae fuerant, mundatae sunt. Ibique nuntius regis advenit, rogans illos ex parte regis, ut ad se in palacium^l non deferant, non se esse dignum dicens, ut tam preciosissimum corpus ad se venire debeat, sed ipse magis ad eum venire^m, suisque se precibus commendaret, utⁿ sui misereatur^o, exposceret. Iussitque, ut ad aecclesiam sancti Michaelis³, quae est infra moenia civitatis constructa, deportaretur. Ad portam autem civitatis, quae vocatur sancti Iohannis⁴, venientes tanta^p multitudo utriusque sexus occurrit^q, ut in plateis se non caperent, sed ascendentes supra muros et tecta ipsum sacratissimum^r corpus^r videre cupiebant. Quod cum grandi labore ad supradictam aecclesiam perductum est. Illo^s quoque^t nocte dieque vigiliis exsequentes, quae necessaria erant fratribus, viri feminaeque nobiles omnia administrabant.

30 Capitulum XVI^a. De Lothario^b, filio Hugo^c regis, a febribus sanatum^d.

Igitur virtutes, quas Dominus in ipsa aecclesia per servum suum operatus est, quantum ad memoriam Dominus reducere dignatus est, videtur nobis non esse rectum scilento^e

Cap. 14: A₁A₃A₄B₁B₂B₃M.

- a) ita A₁; synifes *Index*; synifes, *superscript.* sci, A₃; cinifes, *corr.* cinifibus, A₄; sciniphes B₁B₂; ciniphibus B₃; scyniphes M.
35 b) sed A₄. c) de om. A₄. d) ardentibus *add.* M. e) ita A₁; vespere A₃BM; vespera A₄. f) factum esse om. BM; in alio loco sicut iam dix. B₃. g) ita A₁; synifesque, *superscript.* sc, A₃; cynifesque A₄; sciniphesque B₁B₂B₃; scyniphesque M. h) tantas A₃. i) ita A₁A₃M; sunt, *corr.* sint, A₄B₁; sint B₂B₃. k) ita A₁A₃; crastinum A₄; crastino BM. l) ita A₁, cf. cap. 20, n. r; posset ceteri. m) penitueruntque, *superscript.* t, A₁. n) longe se B₁; ipsa nocte se longe M. o) ita A₁, ubi t postea deletum esse videtur; secessisse ceteri. p) excubabant A₁.

40 Cap. 15: A₁A₃A₄B₁B₂B₃M.

- a) ita A₁A₄B₃; civitate A₃B₁B₂M. b) fem̄ ... arepte A₁; feminas ... erreptas A₃; feminis ... arreptis A₄B₃; feminabus ... arreptis B₁B₂M; femina ... arepta *Index*; in codice archetypo verbum fem̄, fortasse etiam arept̄, abbreviatum fuisse crediderim. c) demonibus A₄. d) et meritis illius sanatis *add.* A₄. e) crastino A₄; illuc. crastina BM (die *add.* B₃). f) data sunt turibula BM (thurib. M). g) ingrediendi A₁; ingredientibus A₄. h) ereptis A₃; 45 er. oc. om. A₄. i) cereos iam dictos accensos BM. k) et post A₃. l) palatio BM. m) ita A₁A₃; veniret A₄BM. n) et ut A₃BM. o) ita A₁A₃; misereretur A₄BM. p) tanto, *corr.* tanta, A₁. q) occurrit A₁. r) corp. sacrat., om. ipsum, A₃. s) ita A₁A₃; illic A₄; illa BM. t) que A₃.

Cap. 16: A₁A₃A₄B₁B₂B₃M.

- a) numerum om. A₁. b) Lotario A₃B₃ et ita semper. c) Hugo A₁; Hug¹ A₃; Hugonis ceteri. d) sanat A₁; sanatū A₃; 50 sanato ceteri. e) ita A₁; sil. ceteri.

1) Papiam. 2) 'San Pietro in Verzolo, già dei Lebbrosi', cf. Anon. Ticinensis, Muratori, SS. rer. Ital., nova editio XI, 1, 14. 3) Hodie 'San Michele maggiore', cf. ibid. indicem p. 122 et Kehr, Italia pontificia

VI, 1, 187. 4) Prope ecclesiam S. Laurentii, hodie 'San Lorenzo dei Cani' sive 'di porta San Giovanni', cf. Anon. Ticinen. II, p. 57.

929 vel 930. tegere. Lotharius bone indolis puer, filius predicti regis, quem Alda sua^f regina^f genuit, magnis febribus urebatur. Qui^g iubente patre ad supradictam^h aecclesiam in ulnis adductus est, nutriciusque suusⁱ vestitum, quod^k erat indutus, abstrahens et super^l arcam extendens, collocavitque^m eum subⁿ arcam, quatenus illicⁿ requiesceret. Fratribus denique letanias^o missasque pro eo caelebrantibus, ipse somno^p depressus iacebat. Orationibus- 5 que pro eo finitis a somno excitatus est; et cum cuppa^q predicti^r sancti^r potum^s tribuentes, integerrimam adeptus est sanitatem. Illum vero ad palatium reducentes patri matrique sanum representant. At illi gratias egerunt Deo sanctoque Columbano, quia filium, quem infirmum miserant, sanum recipiunt^t.

Capitulum XVII. De adventu regis et reginae ad sacratissimum corpus. 10

Regina autem post recuperatam filii sanitatem ad corpus sanctum veniens, gratias^a agens^a pro filio supplex exorat, ut pro se etiam intercedere^b ad Dominum^b dignetur. Pallium ergo super sanctum corpus ponens, fratres^c blande alloquitur consolabaturque eos, ne habundantiori tristitia absorberentur, promittens eis^d, in quantum valeret, apud regem suosque optimates interveniret^e. Et deprecans illos^f pro se orare ad palatium rediit. 15 Ast^g rex oportuno tempore exquirat, cupiens illic secrete venire. Quadam itaque nocte cum paucis occulte veniens regiamque aecclesiae^h intrans, timens sancto appropinquare corpori, illic humo prosternitur. Oratione vero finita occulte exiens ad aulam suam rediit. Postea vero veniens cum suis principibusⁱ allocutus^k est fratribus^l et pallium unum offerens recessit. 20

Capitulum XVIII. De mulier^a brachium^b habens^c aridum^d.

Nonnulli vero promiscui sexus et^e etatis cottidie orationis causa cum luminaribus adveniebant. Quedam namque mulier advenit habens manum aridam. Subtus arcam ergo se prosternens orat, ut sanitatem mereretur accipere. Precibus autem sancti Columbani obtinuit, ut sana reverteretur domi^f. Vir autem eius domum rediens sanam eam et^g sedentem invenit filioque trahentem. Miransque ait ad illam: 'Quid est hoc, mulier?' Et illa: 25 'Deo gratias, bene'. Et ille inquit: 'Quomodo sana facta es?' Et infit^h: 'Fui ad sanctum Columbanum et precibus eius obtinui, ut sana exinde reverterer, sicut vides'. At ille gaudens et tremens ait: 'Cui hoc indicasti?' Et illa: 'Nemini'. At ille: 'Male', inquit, 'fecisti; curⁱ monachis hoc^k non indicasti? Surge et prepara panem et vinum seu et carnes et ceram^l in luminaribus et veni mecum, deferamusque^m illisⁿ et indicaboⁿ, quid erga te gestum sit. Metuo enim, si siluerimus^o, ne in^p crimine^p incurramus'. At ille^q festinans detulit eis^r, quae 30 supra diximus, et indicavit, quid erga suam^s uxorem^s actum fuerit. Illi vero accipientibus^t, quae detulerant, gratias egerunt Deo et sancto Columbano.

Capitulum XIX. De^a muliere^a, que partem pedis arce dentibus silenter^b abstrahit^c.

Alia itaque mulier veniens, nescio quod^d instinctu, sed, sicut rei exitus probat, non recta fide, seseque 35 subtus arcam sternens, particulam arcae dentibus absconse abstrahens nullique indicans domi suae^e secum detulit.

f) regina sua BM. g) Q A₁. h) sup^a d. A₁. i) suis A₁. k) ita A₁; quo ceteri. l) subter B; sup. arc. om. A₁. m) ita A₁; collocavit ceteri. n) illuc B₁M. o) lit. A₃M. p) sono A₃. q) ei add. BM. r) ita A₃BM; sancti predicti A₁; sancti Columbani A₁. s) ei hic add. A₁. t) receperunt A₄M.

Cap. 17: A₁A₃A₄B₁B₂B₃M.

a) agens om. A₁; atque gratias agens A₄; gratiasque agens M. b) ita A₁BM; ad Dom. int. A₃A₄. c) fratres om. A₃A₄; post consolaturque (ita pro consolabaturque) add. A₄, ubi eos om. d) se add. BM. e) ita A₁A₃; interveniret, corr. intervenire, B₁B₃; intervenire A₄B₂M. f) eos BM. g) ita A₁A₃; at A₄BM. h) ita A₁B₁B₂M; ecclesiam A₃A₄B₃. i) illo add. A₃. k) loquutus (locutus) BM. l) fratres A₃A₄. 40

Cap. 18: A₁A₃A₄B₁B₂B₃M.

a) ita A₁, cf. n. c; muliere ceteri et Index. b) manum A₄. c) ita A₁A₃; habente ceteri et Index. d) ita A₃BM et Index; arida, corr. aridui, A₁, ubi certe aridum scribere voluit corrector; aridam et sub archa sancti corporis sanata A₄. e) et om. A₁. f) domum A₃. g) et om. A₃A₄. h) dixit A₃; fui, infit, ad sanct. Col. A₄. i) quod BM. k) hoc om. A₃. l) cetera A₁. m) ita A₃; deferam usque A₁; demusque A₄; deferamusque om. BM. n) et illis indicabo BM. o) siluerilumus, alterum lu eras., A₁. p) ita A₁A₃; ne crimen A₄BM. q) illa festinans preparavit 50 cuncta, que ei iusserat, et indicavit, quid erga eam gestum fuerit A₄. r) illis A₁. s) uxorem suam BM. t) ita A₁; accipientes ceteri.

Cap. 19: A₁A₃A₄B₁B₂B₃M.

a) De mul. om. A₃. b) silentio A₄. c) ita A₃; abstraxit A₄BM; abstulit A₁ et Index. d) ita A₁; quo ceteri. e) suae om. A₄BM. 55

Nocte vero subsecuta, cum se una cum viro suo sopori dedisset, repentina morte defuncta est. Vir autem eius 929 vel 930. a somno excitatus mulierem alloquitur, sperans eam vivere. Comperto denique, quia^f mortua esset, valde expavit accensoque lumine intuens eam partem ligni, quam pridie ab arca abstraxerat, ad caput eius invenit. Sciebat enim ipse preterito die illic eam fuisse. Itaque^g assumens^h partem, quam supra diximus, illuc deportat, cunctis 5 nuntians, quod suae evenit uxori. Notum autem hocⁱ factum est omnibus; sed non modicus timor invasit omnes. maxime mulieres, dicebantque ad invicem: 'Non vult sanctus Columbanus, ut ad eius arcam appropinquemus'. Ab illo autem die nulla est^k audactim^k adⁱ arcam accedereⁱ.

Capitulum XX. De^a muto, loquela^b ei^c reddita ipsiusque^d manu sanata.

Per idem itaque tempus homo quidam nomine Madelbertus^e a partibus Mediolanen-
10 sium revertens invenit quendam adolescentem nomine Andreas^f mutum a nativitate sua medioque corpore premortuum. Auditoque, quod corpus sancti Columbani Papiæ delatum esset et magnis florere^g virtutibus, misericordia motus super eum imponensque illum super asinum suum Papiam duxit; indeque ad corpus^h sancti^h deferens illic deposuit et abscessit. Illa vero die et altera, sicut erat, ibi permanens, tertia iamⁱ dieⁱ subtus arcam 15 iacensⁱ subito exclamavit: 'Date mihi aliquid, ut manducem'. Illi vero, qui circumstabant, audientes, quod loqueretur, cupientes eum audire loquentem^k interrogabant, quid vellet. Illeque manum dexteram sanam ostendens aiebat: 'Modo me sanctus Columbanus loqui fecit manumque meam sanavit, quam videtis'. At illi magno attoniti gaudio venerabili abbati hoc indicaverunt. Audiens autem, quod factum fuerat, festinus ad corpus venit 20 ipsumque alloquens, manum ipsius, quae sanata fuerat, plorando osculans signaqueⁱ aecclesiae sonare precepit. Sed et omnia signa aliarum aecclesiarum personuerunt. Et hoc habebant in signum, ut, quando Dominus per sanctum Columbanum aliquam ageret virtutem, illius aecclesiae signa primitus sonarent et postea aliarum signa aecclesiarum cuncta perstreperent. Auditoque hoc miraculum^m, maxima multitudo utriusque sexus 25 etⁿ etatisⁿ advenit, sed et regina, quam prediximus², cum magna turba nobilium mulierum accurrit^o. Venerabilis autem abbas suis manibus eum levavit et super cancellos posuit, ut ab^p omnibus videri^q et audiri possit^q, et elevata voce 'Te Deum laudamus' cum omnibus proclamans^s, sed et in omnibus virtutibus similiter agentes. Finitoque ymno ammonent^t illum, ut alte loqueretur, quatenus omnes possent eum audire. Et accede- 30 bant omnes, qui poterant, nobiles et ignobiles, plorando manum ipsius osculantes; et valde admirantes unusquisque cum gaudio ad propriam reversi sunt domum.

Capitulum XXI^a. De fratribus ad archiepiscopum directis
cuppaque^b cum iussu regis^c ante se deportata^d seu^e et^f de fuga Widonis^g
ipsiusque^h fratris^{e.i}.

35 His ita^k peractis supradictus venerabilis abbas duos seniores Mediolanum^l misit ad Lampertum^m archiepiscopum², qui eo tempore regebat supradictam aecclesiam, mandans precando, quatenus ei adiutorium ferretⁿ, ut res sancti Columbani abstrahere possit^o de

f) quod BM. g) ita quod A₂. h) assumens A₁. i) hoc om. A₃BM. k) ita A₁A₃ nec emendare audeo; est ausa A₁; ausa est B₁B₂M; nullus ausus est, corr. nulla ausa est B₃. l) acc. ad arcam BM.

40 Cap 20: A₁A₃A₄B₁B₂B₃M.

a) De puero a nativitate muto A₁; De loquela muto reddita B₃. b) et loquela A₄B₁B₂M. c) sibi A₄; om. Index. d) eiusdemque A₁; et ipsius B₁B₂ (ipsiusque B₃); ipsius M. e) ita A₁A₃; Madalbertus A₄; Maldebertus BM. f) ita A₁; Andrean ceteri. g) ita A₁; floreret ceteri. h) ita A₁A₃; sancti corpus A₁; corpus sanctum B₁B₂; sanctum corpus B₃M. i) die iam BM. k) fratres add. A₃. l) signa BM. m) ita A₁; miraculo ceteri. n) et om. A₁A₃; et etatis 45 om. BM; cf. cap. 18, n. e. o) occurrit A₁A₃. p) ab ante omnibus suppl. manu posteriore A₁, suppl. in marg. manu prima A₃; ab omn. in textu A₁BM. q) videri posset et audiri B; posset vid. et aud. M. r) ita A₁A₃; posset A₁; cf. cap. 14, n. l. s) perfinivit add. A₃; proclamans, corr. proclamat B₃; proclamant M. t) admonet A₃; ammonet A₁.

Cap. 21: A₁A₃A₄B₁B₂B₃M.

a) numerum om. A₁. b) cuppa q A₁; cuppa qui A₃; et cuppa B₁B₂M; et de cupa B₃; et de cuppa sancti Columbani 50 que iussu A₁. c) ita A₃A₄; reg A₁; regali BM. d) deportatā A₃; est deportata A₁. e) seu — fratris om. A₁ et Index; seu om. B₃. f) et om. A₁. g) Vuldonis A₃; guuidonis B₁; Guidonis B₃. h) ipsius M. i) responsum add. A₃. k) itaque A₃. l) Mediolanum A₁. m) Lambertum A₁BM. n) feret A₃ et similiter saepius. o) posset A₁BM.

1) Vide supra cap. 18, p. 1006 l. 23. 2) Supra c. 8. 16. 17. 3) Rexit ecclesiam Mediolanensem annis 921—931.

929 vel 930. manibus supradictorum principum. Post non multum^p vero^q colloquia ad ultimum hoc dedit eis in mandatum, ut, si ipsam terram adquirere non possent, corpus^r sancti^r illuc deferrent, et ipse de suis rebus eis tantum tribuere promisit, quantum ad necessaria sufficere posset, quousque supradictum coenobium ad pristinum statum rediret. Igitur ad colloquium, quod supra diximus¹, predicti principes venientes, una die sedente rege^s una cum ipsis in aulam^a regiam^a, de supradictis rebus colloquentes, iussit^t afferri cuppam sancti Columbani. Qua cum magna reverentia allata^t, bibit cum^u ea rex et optimates eius. Sed cum ante suprascriptum^v Widonem² et fratrem eius Rainerium^w perducta fuisset, indignati noluerunt cum^x ea bibere, sed, sicut scriptum est³, 'indurata sunt corda illorum, ut non viderent caelum neque recordarentur iudiciorum iustorum'. Obliti sunt enim foedus, 10 quod pepigerant regi, ipsaque nocte de civitate afugerunt^y. Sed Rainerius^w divina ultione de equo cecidit, ita ut omnes, qui ibi aderant, putarent eum esse mortuum; sed noluit⁴ Deus, qui neminem vult perire, sed omnes ad poenitentiam reverti.

Capitulum XXII. De eo, qui rabidus effectus est.

Denique scimus esse scriptum⁵ incompósitos iudices incompósitos habere milites; 15 et ideo non sufficiebat ad ruinam illorum, quod res supradicti coenobii invaserant, verum etiam virulentis linguis sancto^a Columbano coeperunt detrahare, dicebatque ex eis quidam: 'Nolumus demittere possessiones, quas queritis, propter ossa caballina vel asinina, quae huc detulistis^b'. Inter quos unus vassus^c Samsonis^{d,6} cuiusdam^e comitis^f nomine Alineus, qui hoc aperte inclamitabat, subito rabidus effectus ad corpus sancti magno cum labore 20 adducitur. Ibique diu huc illucque cum grandi dolore divertens^g asserebat se in sanctum deliquisse et nimis peccasse, clamabatque, quod nisi eius precibus^h ciciusⁱ iuvaret^k, continuo se esse moriturum. Habens^l namque^m ipse secum sororem sacris vestibus indutam, cumⁿ magno rugitu et lacrimis procidens^o ad supradictorum pedes fratrum indulgentiam^p poscebat germani^q. At illi coeperunt pro ereptione illius^r predictum sanctum obsecrare, 25 cum lacrimis et laetaniis omnes insistere. Qui^s a circumstantibus sibi corrigiam dari poscens, suo in collo mittens ad pedem predictae arcae se ligavit⁷ et non post multum somno^t sopitus iacuit. Excitatus itaque^u a somno sanus et incolumis surrexit, agens gratias Deo sanctoque Columbano, et signa omnium aeclesiarum percutientes, sicut supra, et 'Te Deum laudamus' omnes exclamantes quique redierunt in sua. 30

Capitulum XXIII^a. De rebus sancti Columbani^b redditis, vel quid^c in privilegiis^d contineatur^e seu et ammonitio contra^f episcopum.

His ita^g peractis videntes omnes, qui ibi aderant, viri Dei iniurias divina ultione vindicari, nonnulli ex supradictis principibus venientes ad sacratissimum corpus mittebant 35

p) ita A₁; multa ceteri. q) vero om. BM. r) sancti Columbani corpus A₁; corpus illuc (om. sancti) A₃. s) ita A₁A₃; aula regia A₁BM; atque add. A₃. t) oblata A₃. u) ita A₁A₃; in A₁BM. v) suprascriptum A₃; supradictum A₁BM. w) Rainher. A₁. x) ita hic omnes, praeter A₁, ubi bibere in ea legitur. y) ita A₃; aufugerunt A₁BM; obfugerunt A₁.

Cap. 22: A₁A₃A₄B₁B₂B₃M.

a) sancti A₃B. b) attulistis BM. c) ita A₃; vasus A₁; vasallus A₄; vassus — comitis om. BM. d) Sāsonis A₁A₃; 40 om. A₄. e) ita A₁; cuius A₁A₃. f) commitis A₁. g) diūtens A₁. h) non add. A₁. i) cicius om. BM. k) ita A₁; iuvaretur ceteri. l) habensque A₃; habebat A₁BM. m) quoque BM. n) que cum A₁. o) procidentem BM. p) quē (quae, que) indulg. BM. q) germano A₁BM. r) ipsius B₁B₂M. s) Q A₁. t) sono A₃. u) denique BM.

Cap. 23: A₁A₃A₄B₁B₂B₃M.

a) numerum om. A₁. b) C A₁. c) ita A₁ et Index; q A₁A₃; que (quae, quē) BM. d) eorum add. BM. e) con- 45 tineat A₁; continentur M. f) ita Index; qndā A₁; quōdā A₃; cuiusdam episcopi A₄; quondam ad BM. Itaque compendia verborum contra et condam (quondam), cf. Cappelli, Lexicon abbreviatarum p. 57, iam in fonte communi omnium codicum confusa esse videntur. g) itaque B₃M.

- 1) Supra c. 8. 2) Placentinum, cf. c. 8. 3) Ios. iudicem populi, sic et ministri eius etc.; F. Seiler, 'Die Entwicklung der deutschen Kultur im Spiegel des deut- 50 schen Lehnworts' VI (Halle 1923), 70. H.] 6) De eo cf. Liudprand. Antapodosis III, 41, et quae ad hunc locum annotavit Ios. Becker in editione sua, SS. rer. Germ. (1915) p. 93, n. 2; cf. etiam Schiaparelli l. l. p. 21, n. 1. 7) Quo symbolo se servum S. Columbano tradidit. 55

in peram sancti singulos fustes, ut per os^h cunctis claresceret res sancti Columbani, quas 929 vel 930.
 antea iniuste invasas habebant, ipsoⁱ sancto restitutas. Rex denique privilegia sanctae
 sedis apostolicae, Honorii, Theodori^k, Martini, Sergii, Gregorii, Zachariae et caeterorum
 episcoporum^l ante se^l recitari precepit. Visum est ergo^m huic nostro operi aliquid ex
 5 ipsis inserere, ut audiant temeratores, quid cavere eis conveniat. Interdicunt enim omni-
 bus episcopis vicinis vel procul ab ipso monasterio constitutis, ut nihil usurpent nihilque
 presumant contra haec, quae eorum privilegia instituta decernunt, videlicet ut episcopus,
 quem pater monasterii vel cunctaⁿ congregatio invitaverit, ad caelebrandam^o missarum
 sollempnia aut consecrationes presbiterorum seu diaconorum vel etiam tabularum, in
 10 quibus missae debeant caelebrari, ipse habeat facultatem in eodem monasterio ingrediendi
 tantum ad pii opus ministerii peragendum. Quo peracto nihil contingat, sed gratis omnia
 peragens ad propria mox regredi non moretur. Nihil vero^p usurpet^q de rebus monasterii,
 non de sacris altaribus, non de ornamentis neque de vasis neque de sacris voluminibus
 nec quicquam maius vel exiguum, sed nec concupiscere attemptet. Quia si probata^r con-
 15 cupiscere satis est noxium, quanto magis sacro auferre vel desiderare et iuri^s suo manci-
 pare Deo videtur esse contrarium. Prohibent etiam episcopis, in quorum parochia^t esse^u
 videtur predictum^v monasterium constructum^v, ut nihil contra^w tenorem presentium decre-
 torum pia postulatione indultorum quicquam^x adtemptent neque ullo^y modo eius baptis-
 males aecclesias vel decimas de rebus ad ipsum monasterium pertinentibus sibi vindicent,
 20 neque ipsi suorumque^z successores presumant prohibita contingere. Crisma igitur vel
 quicquid ad sacra misteria pertinet, si a patre monasterii fuerit postulatum, a quibus-
 cumque ipse previderit concedunt^a presulibus tribuendum. Et, ut superius dictum est,
 nulla^b potestatem habere permittunt episcopos in eodem monasterio, neque in rebus neque
 in ordinandis personis, nisi eum, quem cuncta congregatio regulariter elegerit et secundum
 25 eiusdem congregationis electionem domnus^c imperator, qui^d eo in tempore^d fuerit, ordinare
 concesserit, ut in eodem monasterio debeat ordinari. Super haec neque presbiteros neque
 diacones nec^e quamlibet personam in eodem monasterio habere nullo^f modo potestatem
 inmutare^g quicquam vel agere permittunt, ut cognoscant, quia sub apostolica sede, id est
 beati Petri apostoli^h defensione et tuitioneⁱ esse videntur. Rogatus vero episcopus a patre
 30 monasterii vel a cuncta congregatione suam debet exhibere presentiam, non autem petitus

h) ita A₁; hos A₃B; hoc A₄M. i) ita A₁A₃; ipso, corr. ipsi, A₄; ipsi BM. k) ita A₁B₁; Theodori ceteri. l) se
 om. A₁. m) autem A₄; igitur B₂. n) tota BM. o) ita A₁; celebranda A₃A₄; celebrandum *Privilegium Theodori*;
 ad miss. soll. celebranda BM. p) ñ A₃. q) usurpare A₁, ubi re ecanuit; usurpans *Privil. Theodori*. r) ita A₁A₃B;
 probata om. A₄; prohibita emend. M; privata *Privil. Theodori*. Probata igitur certe in archetypo scriptum erat, quod nos
 35 cum non privilegium papae, sed libellum Bobiensem edamus, retinuimus. Sed fieri potuit, ut mendum illud iam in privilegium
 papae posterioris, quo auctor libelli nostri usus est, irreperet, cf. n. 1. s) iuro A₁. t) alias diocesi add. A₃. u) esse
 om. A₄M. v) pred. constr. mon. B₁B₂. w) ita BM et *Privil. Theod.*; tra A₁; citra A₃; in tram tenoe A₄. x) quic-
 quam om. A₃. y) ul, superscript. lo, A₁. z) suique *Privil. Theod.* et ita emend. A₃. a) cedunt A₁; concedant BM.
 b) ita A₁; nullam ceteri. c) ita A₁B; dominus A₃A₄M. d) qui in eo temp. A₄; in temp. qui eo BM. e) ne A₁.
 40 f) nulló A₁; ullo ceteri. g) inmuttare A₁. h) apostoli om. BM. i) tuticione A₁; tutione A₃.

1) Horum privilegiorum duo tantum nobis servata sunt, privilegium Honorii datum anno 628. (Jaffé, Reg. pontif. Rom. ed. 2 nr. 2017; Kehr, Italia pontific. VI, 2, 249 nr. 6; Cipolla 'Codice diplomatico del monastero di
 45 San Colombano di Bobbio' I, 100 nr. 10), plane genuinum, ex quo formula LXXVII codicis Vaticani Libri Diurni desumpta est, et privilegium Theodori datum anno 643. (Jaffé nr. 2053; Kehr p. 250 nr. 7; Cipolla l. l. I, 104 nr. 13), quod prave interpolatum est, sed
 50 ad genuinum exemplar iam deperditum redit. Quae de his duobus privilegiis et confirmationibus eorum posterioribus, quae non omnes in libello nostro enumerantur, v. cl. Iulius Buzzi b. m. in tertia parte Codicis diplomatici Bobiensis post mortem Caroli Cipolla edita
 55 fuse disseruit, omnia prorsus reicienda sunt; eaque verba privilegii Theodoriani, quae cum excerpto ab auctore nostro dato conveniunt, certo certius ex exem-

plari genuino deperdito in exemplar interpolatum nobis servatum desumpta sunt. Noster autem hoc loco non ipsum privilegium Theodori, ut viri docti omnes adhuc opinati sunt, sed illius confirmationem a papa quodam posterioris temporis datum adhibuit. Quod clare apparet ex verbis, quae de confirmando ab imperatore abbate Bobiensi agunt (infra l. 25); cf. cum eis ex. gr. diploma Ludovici II. imperatoris datum a. 865. ('Codice diplomatico ... di Bobbio' III, 56): *per abbatem, qui pro tempore fuerit nostra largitione et eorum electione ipsi sancto loco substitutum*. Privilegium igitur ab auctore nostro adhibitum certe post annum 800. datum est; sed cum in illo verba privilegii Theodoriani magna ex parte repetita essent, nos in apparatu nostro aliquot lectiones huius privilegii annotavimus.

929 vel 980. ad secreta monasterii accedere^k prohibent^l, ne^m quietam monachorumⁿ vitamⁿ, qui solitariam propter^o Deum studia^m peragere^o decreverunt, frequens sacerdotum insolentia inrumpat, ut in Dei laudibus conversantes pro incolomitate sanctae sedis apostolicae et pro excellentissimis regibus pia gubernatione regnantibus assidue Dominum deprecari non cessent. Si autem, quod absit, monachi^p in eodem monasterio constituti tepidi in Dei amore aut^q 5 in^q institutis^q patrum torpentes quandoque conspiciuntur existere, secundum regulam patrum^r ab abbate, id est a patre monasterii, corrigi debent. Si enim et ipse abbas in ignavia aliqua contra instituta patrum et regule tenorem fuerit deprehensus et in aliquam sinistram partem inclinatus ad^s sede apostolicam^s, sub cuius ditione^t consistit, instituunt corrigendum. Nec^u enim cuidam^v episcopo dant^w licentiam sub optentu reprehensionis 10 aliquam in monasterio suam ostendere potestatem, sed eius capiti, id est sedi apostolicae¹. Et post pauca contradicunt² etiam presulibus maximeque^x sanctae Terdonensis aecclisiae atque Placentinae, quae viciniore esse videntur, ut nullus^y umquam^y, quod^y moderno tempore est temptatum, predictum monasterium vel que ad ipsum pertinent ad^z sancta sede apostolica subtrahere et sue diocessi^a subiugare appetant^b, sed sit in libertate secun- 15 dum concessionem apostolicam, ut fuit priscis temporibus, nullique subiectum, nisi sanctae sedi apostolicae, cui pertinere cognoscitur. Et si quaedam insidiosae^c contra privilegia iam dictorum presulum moderno tempore presumptive subrepta sunt, nullam firmitatem^d obtineant^e, sed sint^f evacuata^g et irrita cum suis auctoribus, et legitima instituta sanctae sedis apostolicae multis temporibus observata inviolata et indisrupta permaneant. Quodsi, 20 quod absit, calliditate aliqua vel avaritiae instigatione aliquis quicquam de prohibitis presumpserit adtemptandum vel contra illorum decreta quoquo modo obviandum, primum sui ordinis gradu et dignitate privetur et^h ex beati Petri apostoli auctoritate, quiⁱ ligandi in caelo et in terra meruit potestatem, sit excommunicatus et a participationem^k domini nostri Iesu Christi corporis et sanguinis immunis^l ac ab illorum consortio seclusus necnon 25 et^m ab excellentissimisⁿ, qui in^o tempore^o fuerint, nihilominus^p submovendus, quatinus et^q, quae^q statuta sunt^q, perpetua possint^r diffinitione^s manere et temeratores presentium decretorum de suorum temeritatibus poenis multiplicibus subiacere^t.

Velim scire, episcopo^{u,3}, qui decreta supradictorum presulum^v conaris inrumpere, quid ad haec, quae audisti, respondere cupis. Quid^w, rogo, tibi melius esse videtur? Si melius 30 est tibi societas supradictorum, quos scimus summos pastores et optimos fuisse viros et magni meriti apud Deum, sicut in Gestis⁴ eorum invenimus, quos etiam et vicarios in sede almi clavigerique^x Petri fore certissime scimus, an a societate ipsorum^y secludi et ab ipso, cui data est a Domino potestas in caelo et in terra ligandi atque solvendi, excommuni-

k) non accedat BM. l) prohibetur A₃; om. BM. m) neque etiam monachorum studia qui solitariam propter Deum 35 vitam A₄. n) ita A₁, cf. A₄ (n. m); solitaria A₃BM et Privil. Theod. o) peragere propt. Deum stud. BM. p) mhi A₁. q) ita A₁A₂; aut instit. A₄; et instit. B; et in instit. M; contra instituta Privil. Theod. r) ita A₁A₄; om. A₃BM; regulas patrum Privil. Theod. s) ita A₁; ad sedem apostolicam A₃A₄ (ad sedem hic script., semel delet.); a sede apostolica BM et Privil. Theod. t) constitutione BM. u) Hec A₃. v) ita A₁A₃B₁B₂ et Privil. Theod.; cuiquam A₄B₃M. w) darit A₁. x) maxime A₃. y) nullis umquam patribus quod A₃. z) ita A₁, cf. n. s; a ceteri. a) ita A₁; 40 diocesi (dioecesi) ceteri. b) appetat A₃B₁B₂M. c) insidiosae A₁; invidiose BM. d) infirm., in eras., A₁. e) obtineat, n superscript., A₁. f) st A₁. g) vacuata A₃. h) et om. A₁; legitur in Privil. Theod.; ut A₄. i) que A₁. k) ita A₁; participatione ceteri. l) alienus immunis A₃. m) et om. A₄M. n) excellent., c superscript., A₁. o) ita A₁A₄; eo temp. A₄; in temp. illo B₁M; temp. in illo B₂B₃. p) ita A₁; nihilom., nichilom. ceteri. q) et, quae et sunt om. BM. r) p corr. ex s A₁. s) ita A₁B; definit. A₃A₄M. t) fiat add. BM. u) o episcopo BM. 45 v) episcoporum A₃. w) Qd A₁; Quod M. x) ita A₁; clavigeri ceteri. y) eorum BM.

1) Auctor hic omisit, quae in privilegio Theodori sequuntur et sine dubio etiam in privilegiis posterioribus sequebantur ad intelligendam sententiam necessaria: *si certe caelo Dei et instinctu pietatis innititur, suis epistolis debet sugger[er]e, ut, quid pontifici Romanae sedis placuerit, iuxta suam prudenciam praevideat disponendum.* 2) Ea quae sequuntur (*contradicunt — indisrupta permaneant*, 1. 12—20) in privilegio Theodori non leguntur. In privilegio posteriore, quod auctor adhibuit (supra p. 1009 n. 1) desumpta esse possunt ex privilegio Iohannis X. papae nobis non

servato (Kehr, It. pontif. VI, 2, 251 nr. 15), quod idem papa postea (Kehr l. l. nr. 16) aut velut spurium reprobandum aut velut furtive obtentum revocandum iudicavit. Eo enim tempore episcopus Placentinus monasterium Bobiense sibi subiugare studuit. Sed num verba privilegii non mutata ab auctore nostro tradita sint, valde dubito. 3) Auctor alloquitur Giseprandum episcopum Terdonensem, cf. quae in praefatione supra p. 993sq. disserui. 4) Librum Pontificalem hic intelligendum esse, quod v. cl. b. m. C. Cipolla opinatus est, verisimile videtur. 50 55

cari et, quod summum et magnum malum est, a^z corpore et sanguine domini nostri Iesu Christi fore^z alienari^a. Forsitan dices: 'Nolo segregari ab illorum societate neque^b a beato Petro excommunicari^c a corpore domini nostri Iesu Christi^d, quod scio^e veraciter mortem esse animae, sicut ipse dicit¹: "Qui^f non manducat meam^g carnem^g et non^h bibit sanguinem meum, non habetⁱ vitam in semet ipso"; nec etiam decreta illorum inrumpere^k volo^k, sed quia video ipsum coenobium pene destructum esse, et cupio^l, ut per me ad pristinum redeat actum^m'. O episcopoⁿ, noli te fallere! Cave, quod dico! Audi, quod ipsi tibi dicunt²: 'Non tibi permittimus ingredi in ipso coenobio, nisi invitatus fueris a patre monasterii vel a cunctis fratribus; et si invitatus veneris, interdicimus tibi ex auctoritate sancti Petri, ut nihil usurpes nihilque contingas nec^o etiam concupiscas, sed, ad quod vocatus es, gratis omnia peragas, ad propria mox^p regredi^p non moreris'. Dicis enim, quod pene destructum est. Verum dicis. Sed si verum est, quod agis^q, ut per te^q ad pristinum redeat statum, hoc^r elabora^r, ut abbatem secundum regulam habeat^s, qui adimpleat hoc, quod tu asseris te velle adimplere, et tunc apparebit^t, quod zelo^t Dei utaris et illa vera sint, quae dicis, quia, sicut scriptum est³: 'Non potestis duobus dominis servire', ita et tu non vales tuum episcopatum regere^u et monachos secundum regulam sancti Benedicti gubernare. De his ista sufficiat^v. Cum autem venerimus ante conspectum Domini, tunc manifesta erunt abscondita cordis nostri⁴, et recipiemus, iuxta quod gessimus. Nunc vero ad coepta redeamus.

20 Capitulum XXIII. Qui^a in preceptis^b regum contineat^c.

Supradictus vero rex auditis privilegiis preceptum, quod beatae memoriae Agilulfus rex⁵ sancto Columbano tradidit, seu et Adulwaldi^d, Grimaldi^e, Cuniperti^f, Liutprandi^g, Ratchisi^h, Aistulfi, Desiderii, Karoliⁱ augusti, Ludovici^k atque item Ludovici^k, filii eius⁶, Karlomanni^l etiam et^m Karoliⁱ imperatoris necnon Arnulfi Berengarii^qque imperatoris seu et caeterorum regum ante se legere iussit, in quibus legebatur, quomodo prefatum monasterium Ebobiense de redditibus suorumⁿ possessionibusque ditaverunt^o et cum omnibus ad eundem sanctum et venerabilem locum pertinentibus, cum hominibus liberis sive servis colonisque et familiis utriusque sexus in^p suorum munburdo et tuitione^p receperunt^q. Et post nonnulla^r alia hoc ad ultimum inferunt, ut, si aliquis privilegia sanctae sedis apostolicae in eodem loco concessa vel confirmatione^s preceptorum suorum infringere temptaverit, scire debet se composciturum auri optimi^t libras CCC, medietatem^u camere ipsorum et medietatem parti predicti coenobii. Et quod^v magis cavendum est, si^w umquam ullo in^x tempore quis ex successoribus ipsorum aut princeps seu aliquis homo eorum statutas^y

z) fore om. B₁B₂M; a corpore — fore om. B₃. a) alienum A₃. b) nec A₃. c) nec add. A₄B; neque add. M. d) alienari add. A₄; alienari a corp. et sang. dom. n. Iesu Chr. add. B₃. e) scimus BM. f) Q A₁. g) carnem meam A₃A₄. h) manducat add., sed delet., A₁. i) ita A₁A₄M; habebit A₃B₂; habebit, sed bi delet., B₁. k) volo inrump. A₃; dirump. vol. M. l) pio, cu superscript., A₁. m) ita A₁A₂; statum BM; statum redeat A₄. n) Opē A₁. o) nec om. A₃. p) regredi mox BM. q) agis (pro ais) ut per te, quae evanuerunt, recenti manu renovata sunt A₁; leguntur in A₂; ais A₄BM. r) hoc elabora om. BM. s) evanuit, recenti manu renovat. A₁. t) bit quod ze evanuit, 40 recenti manu renov. A₁. u) regere om. A₃. v) ita A₁; sufficient ceteri.

Cap. 24: A₁A₃A₄B₁B₂B₃M.

a) iu A₁; Quid ceteri. b) dictis B; edictis M. c) ita A₁B₁B₂; contineatur A₃A₄B₃M et Index. d) ad Vulualdi A₃; Adulwaldi BM. e) ita A₁A₃; erimaldi A₄; Grimoaldi BM. f) ita A₁; Comperti A₃; Cuniberti BM; Gumberti A₄. g) Litiprandi A₃; Liudprandi A₄. h) Rachisi A₄. i) Caroli A₃. k) Lodowici A₄. l) Carlomani A₃; Karlo- 45 magni B; Karolomagni M. m) et om. BM. n) suis B; suisque possessionibus M. o) ditaverint A₃B. p) in sua tuitione (tuicione) BM; tuticione A₃; in suo mamburdo et tuitione A₄. q) receperint A₃B. r) non multa BM. s) ita A₁; confirmationes ceteri. t) optimas A₁. u) medietatemque BM. v) quid BM. w) quam si BM. x) in supra lineam eadem manu supplet. A₁; in om. A₄. y) ita A₁; statutis A₃; statuta A₄BM.

1) Ioh. 6, 54: nisi manducaveritis carnem filii hominis et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. 2) Cf. supra p. 1009 l. 5 sqq. 3) Matth. 6, 24: nemo potest duobus dominis servire. 4) Cf. 1. Cor. 14, 25: occulta cordis eius manifesta fiunt. 5) Haec enumeratio regum Langobardorum, et quae infra l. 25 sqq. 55 leguntur, sive ex diplomate Hugonis regis deperdito, de quo infra cap. 26 agitur, sive ex eius renovatione anno 939, a regibus Hugone et Lothario monasterio

dato, aequae deperdito, sed a falsario quodam ad fabricandum diploma spurium eorundem regum (Cipolla l. l. I, 311 n. 89; Schiaparelli, 'I diplomi di Ugo e di Lotario' p. 153 nr. LI; cf. nr. 15 p. 366 sqq.) adhibito auctorem nostrum desumpsisse verisimile est; cf. Schiaparelli in 'Bullettino dell' Istit. stor. Italiano' nr. 34 p. 215 sqq., qui diploma deperditum satis feliciter restituit. 6) [Ludovici II, filii Lotharii I, cuius nomen supra excidisse videtur. H.]

929 vel 930. contraire^z aut testamenta ipsorum vel supradicta privilegia dirumpere conatus fuerit, in^a anathematis ultione multatus partem cum Iuda traditore in fine extremi examinis habere^b imprecantur.

Capitulum XXV. Ad^a eos^a, qui res sancti Columbani iniuste^b suis^b obsequiis deputant.

5

Volo denique coepta proseguere; sed^c, quod superius legitur, indiscussa^d preterire non queo. Scimus enim scriptum esse¹, omne quod semel oblatum est Deo, sive homo sive quodlibet animal vel quaecumque res fuerit, nullo pactu^e posse postea redimi; et miror, quid illi cogitant, qui res sancti Columbani invadunt et suis obsequiis deputant. Possessiones enim, quas nunc sanctus iste locus possidet, a quibuscumque oblatae fuerunt, sive a regibus 10 seu et^f caeteris fidelibus, non propter hoc optulerunt, ut aliquando^g optarent, quatenus in possessiones secularium devenirent, sed ad^h necessaria fratrum Domino sanctoque Columbano hic servientium, seuⁱ et^k ad sustentationes pauperum et peregrinorum permanerent. Nunc vero e contrario illis subtrahitur secularibusque defertur. Hi namque fame^l cruciantur, illi vero exinde affluentissime^m alunturⁿ. Hi nudi^o frigore et gelu 15 uruntur, illi tamen exinde preciosissimis vestibus induuntur. Hi discalciati nudisque pedibus incedunt, illi vero pinguiissimos equos exinde equitant. Unde enim pauperes et infirmos alere debuerant, inde canes eorum saginantur. Unde hospites vel^p peregrinos^q suscipi^r et nutrir^r debuerant, inde suorum famuli vel famulae inflantur. Unde aecclesias vel domos fratrum restaurare debuerant, inde^s sui homines ditantur. Et quidem, qui 20 propria iubentur tribuere, non timent, quod illorum^t est, auferre^u. Et ubi tunc habent hoc^v, quod Dominus ei^w precipit^x in evangelio², esurientes pascere, infirmos visitare, nudos vestire, et caetera, quae illic^y leguntur? Et, si in igne mittendus est³, qui non largitur propria, putas, ubi mittendus est, qui aufert aliena? A quo enim acceperunt omnia, quae possident? Credo enim, quod non intelligant ab omnipotente Deo^z accepisse. Nonne 25 omnes divites facere poterat, si vellet? Utique potest. Numquid solos divites pretio sui sancti sanguinis redemit? Certe pro omnibus mortuus est^a et resurrexit. Res enim vel pecunias quoquo modo adquisitas, quas nunc habent, filiis vel nepotibus in hereditatem dimittere cupiunt et res, quas Domino oblatas sciunt, abstrahere non timent. E^b quomodo possunt, quod olim a fidelibus oblatum fuerat Deo, ab ipso abstrahere et^c suo^c 30 iuri mancipare? Certe nemo iuste neque legitime potest. Audituri enim sunt illi a Domino in iudicio: 'Servi mali et pigri⁴, quare non dedistis omnia mea pauperibus, quae vobis ad erogandum dedi, et nunc una cum ipsis reciperetis regnum eternum? Non solum autem illa fraudastis, sed etiam, quod alii dederunt, vos abstulistis. Proinde, quia nolulistis perfrui sempiternum^d regnum^d cum fidelibus, abhinc cum diabolo habete supplicium eternum'. 35 Legimus etiam^e nonnulla testamenta supradictorum offerentium, in quibus invitant omnes, qui suorum^f res, quas sancto Columbano tradiderunt, tulerint^g vel subtraxerit^h, in extremi iudicii diemⁱ ante tremendum iudicem adfore cum eis et exinde rationem Deo^k reddi-

z) contraire om. BM. a) quod BM. b) hanc, ut videtur, A₁.

Cap. 25: A₁A₃A₄B₁B₂B₃M.

40

a) Ad eos om. A₃; De eis Index. b) suis iniuste A₄. c) sed om. A₃. d) indiscussum A₃; indiscusse A₄. e) ita A₁; pacto ceteri. f) ita A₁A₄; et a c. A₃BM. g) aliaquando A₁. h) ad om. A₃B₃. i) se A₃. k) et om. A₄B₃. l) fame A₁. m) affluentissime A₁; affl. exinde BM. n) aluntur A₁. o) pro add. A₃. p) et A₁B₃M. q) peregrini A₃A₄. r) suscipere et nutrire BM. s) ita A₁A₄ (sequitur, sed delet. suorum famuli A₁); inde om. A₃BM. t) illorum non A₄; aliorum M. u) affere A₃ et similiter saepius. v) hoc om. BM. w) ita A₁ pro eis; eius A₃; 45 eis A₄BM. x) precepit BM. y) ibi BM. z) se add. A₄BM. a) Christus add. BM. b) ita A₁ pro et; et ceteri. c) suoque A₃. d) ita A₁; sempiterno regno ceteri. e) enim A₁M. f) suorum om. BM. g) tulerint om. A₁; tulerit BM. h) ita A₁BM; subtraxerint A₃; subtraxerunt A₄. i) ita A₁A₃A₄; die BM. k) cū eo A₃; om. BM.

1) Levit. 27, 28: Omne, quod Domino consecratur, sive homo fuerit sive animal sive ager, non vendetur nec redimi poterit. Quicquid semel fuerit consecratum, sanctum sanctorum erit Domino. 2) Matth. 25, 35—36: esurivi enim et dedistis mihi manducare; sitivi et dedistis mihi bibere; hospes eram et col- 50 legistis me; nudus et cooperuistis me; infirmus et visitastis me; in carcere eram et venistis ad me; cf. 25, 42. 3) Matth. 3, 10 et 7, 19: arbor, quae non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur; cf. Luc. 3, 9. 4) Matth. 25, 26: Serve male et piger. 55

turo¹, et, quod superius^m privilegiis et preceptis retinetur, cum Iuda traditore in perpetuum 929 vel 930. optant habere portionem. Quod non sine magno gemitu vel suspirio audire vel legere possumus. Certe multo melius fuisset illis non nasci quam propter cupiditatem huiusⁿ vaneⁿ gloriae cum ipso Iuda dampnari. Quid ad haec possumus dicere tam magne cupidi-
 5 tati? O insatiabilis cupiditas, quid cogis¹ amatores tuos! Magis vis, ipsi^o ut^o in^p extremo examine cum Iuda traditore in inferno inferiori sine fine inextinguibili igne crementur, quam cum Domino et sanctis omnibus in perpetuum felici gaudio perfruantur. O miseri homines, qui supradicta agitis! Quare non consideratis, quibus poenis nunc vexatur Iudas, vel quid in extremo examine ipsi patientur, qui cum eo societatem merebuntur habere?
 10 O infelicissima miseria! Quis umquam laetus ad mortem pergit? Quis umquam ad iugulandum vel ad decollandum libens ducitur? Cessate miseri, parcite^a cupiditati^a, nolite animas vestras perdere pro nihilo! Totus mundus vobis^r erit^r alienus, nudi² nati estis, nudi sepeliemini. Cogitate itaque mortem, quae finem dat mundi voluptatibus, et dum tempus est, a rapinis cessate et larga manu propria Dei fidelibus^s vel pauperibus^s porrigite
 15 poenitentiamque agite, quatenus regnum caelorum Deo auxiliante acquirere et^t a perpetuis poenis eripereⁿ possitis! Dehinc ad ordinem redeamus^v.

Capitulum XXVI. De precepto^a a rege Hugone accepto^b, et^c de^d aqua meritis^e sancti Columbani^e in puteum restituta.

Auditis itaque rex preceptis antecessorum suorum excellentissimorum regum^f, visum
 20 est illi rectum et equum esse, ut iuxta morem predictorum regum preceptum sancto^g loco venerandoque abbati Gerlanno^h cunctisque fratribus tribueret; quod et fecit³. Si quis velit scire, quod in eo legitur, in textu ipsius¹ agnoscere poterit. Accepta ergo licentia a rege una cum sancto corpore ad propria reverti nisi^k sunt. Egressi denique a Ticinensi urbe, ad curticellam sancti Columbani, que vocatur Barbadam⁴, venientes ibi nocte illa manserunt.
 25 Mane autem facto iter peragunt ad curtem predicti monasterii Ebobiensis, quae vocatur Memoriola⁵, quam Gandulfus unus ex supradictis principibus olim invaserat. In qua¹ venientes aquam ad potandum minime invenerunt. Eratque ibi puteus altus, sed aqua deerat. In quo nonnulli intrantes, sperantes illic invenire aquam ad refocilandam sitim, quam patiebantur, sed^m minime repererunt nisi parvam et ipsam fetidam. Ille vero, qui cuppam
 30 sancti portabatⁿ, paululum aquae in ea mittens, in ipsum puteum proiecit et abscessit^o. Ipsam denique curtem recipientes ad monasterium repetunt^p. Post tertium vero diem ad monasterium aliqui ex ipsis partibus advenientes puteum, quem sine aqua dimiserant, plenum esse affirmant.

Capitulum XXVII. De puero sanitati reddito.

35 Igitur quidam rusticus Martinus nomine habitans^a in possesiunculam^b iam factae^c speluncae, habens filium sex annorum nomine Andream, hic quadam die aggressus^d ad^e colendum^e agrum^e iussit predicto filio, ut ei

l) ita A₁; reddituros A₃A₄; redditurum BM. m) superis v superscript. A₁; in add. ceteri, quod fortasse retinendum est.
 n) ita A₃A₄B; humane A₁; humanae M. o) ita A₁; ut ipsi ut A₃; ut ipsi A₄BM. p) in supra lineam supplet. A₁.
 q) partite cupiditati A₁. r) erit vobis A₃A₄. s) paup. vel fidel. BM. t) et a perpetuis p (non vero enis) in loco
 40 raso alia manu supplet. A₁. u) ita A₁A₃; eripi A₄BM. v) veniamus A₃.

Cap. 26: A₁A₂*A₃A₄B₁B₂B₃M.

a) recepto A₁. b) accepto om. A₃. c) ei A₁. d) de om. Index. e) mer. — Col. om. BM. f) regū in loco raso A₁. g) sanctorum A₃; sanctum B₁B₂; suum sancto B₃, ubi loco om. h) Gerlando A₃; Gerlano B₃. i) illius BM. k) iussi BM. l) quam BM. m) sed om. A₄BM. n) hic desinit A₁, incipit A₂*. o) abscesit A₂*. p) ita
 45 A₂*A₃A₄; redeunt BM.

Cap. 27: A₁*A₃A₄B₁B₂M.

a) ita A₂*A₃; habitabat A₄BM. b) ita A₃B₁B₂; possesiunculam A₂*; possesiuncula A₄B₃M. c) ita A₂*A₃; fatae ceteri. d) ita A₃B₁B₂; aggressus, corr. egressus, B₃; egressus A₂*M; om. A₄. e) collendum A₂*; agrum ad colendum B₁; ad agr. col. B₂B₃M.

50 1) [Cf. Verg. Aen. III, 56 sq.: Quid non mortalia pectora cogis, | Auri sacra fames. H.] 2) Cf. Iob. 1, 21: Nudus egressus sum de utero matris meae et nudus revertar illuc; cf. Eccles. 5, 14. 3) Hoc diploma nobis servatum non est; cf. supra p. 1011 n. 5. 4) Bar- bata (prov. di Bergamo circ. di Treviglio). Cf. Cipolla, 'Cod. dipl. . . di Bobbio' I, 285 et Buzzi, ibid. III, 84 n. 1. 5) Borgoratto-Mormorola, prov. di Pavia circ. di Voghera. Curtis M. saepe nominatur in cartis monasterii Bobiensis; cf. Buzzi l. l. III, 239 in indice.

929 vel 930. ferramentum, quod vulgo manariam^{f.1} vocat^g, afferret, quatenus arbuscula^h ipsius agri succideret. Ducens ergo supradictus puer ferramentum, quod iussus fuerat, transitum habens iuxtaⁱ quandam maceriam, in qua propinquans pavore^k magno^k perterritus est et ferramentum^l patri tributo^m adⁿ domumⁿ rediit. Ibiq[ue] sedens aspexit ad se venientes duas formas in specie mulierum tam teterrimas et deformes, ut, sicut ipse adhuc asserit, nec antea nec postea similes formas vidisset; et colloquentes cum eo recesserunt. Ex illa vero die omnium membro-
rum offitium^o amisit et sic per circulum anni in lecto decubans sine aliqua virtute mansit. Notans itaque
supradictus vir diem, in qua beati viri corpus ad monasterium reverti deberet², ipse suum filium in^p collo suo^p
mittens ad iam dictum monasterium ipso^q sancto occurrit, pro suo^r filio^r rogaturus. Supradicto vero^s corpore
ante altare sancti Petri posito ipse suum^t filium^t ad arcam deportans manumque ipsius involvens in palla^u, quae
erat super arcam extensa, infit^v: 'Sancte Columbane, tibi offero filium meum, ut tuus maneat in^w perpetuum
servus^w; tantummodo pro^x eo^x deprecare^y Dominum, quatinus sanitati restituatur!' Et haec dicens subitus arcam
eum^z collocat^a, expectans, quid ei^z accideret. At ille soporatus iacuit^b; a sompno autem excitatus sanus sur-
rexit. At ille videns filium^e suum^e sanitati restitutum, gratias agens Deo sanctoque^d Columbano nullique hoc
indicans ad domum suam reversus est gaudens. Hoc denique miraculum per idem tempus fratribus incognitum
mansit; sed longo post tempore Rainerius^e, cuius superius memoriam fecimus³, custos effectus sancti Columbani
spelunce a quodam narrante cognovit. Ille vero rogans ad se venire iam dictum patrem pueri^f subtiliter in-
quirat, si verum esset, quod de puero audierat miraculum factum. Ipse denique recitans^g ei omnia, sicut superius
diximus, predictus vero Rainerius^e gaudio repletus, agens gratias Deo cum lacrimis increpavit eum valde, quare
tanto tempore fratribus hoc indicare noluit; et eum ad se ducere rogans secum per decem annos retinuit et
fratribus omnibus, qui ad eum visitandi gratia, sicut mos^h est, adveniebant, rei geste causam patefecit. Nunc
vero in supradictumⁱ monasteriumⁱ manet, est^k sutor pellium^l et fratribus omnibus exinde^m libentissimeⁿ servit^o.

[Capitulum] XXVIII^a. De eo, qui mutus fuerat ad monasterium adductus^b,
et feminis^c in plebibus constitutis^d.

Venerabilis autem abbas iuvenem, qui fuerat mutus⁴, pro amore sancti Columbani eiusque reverentiae^e secum adducens ad monasterium et^f, ut illic in testimonium omnibus
affloret, iussit, ut in hospitali cum^g aliis, qui ibidem^h morabantur^g, maneret et exinde cottidie
victum acciperet. Ipse denique vestimenta, quae ei sufficere possent, annualiter administrareⁱ
promissit. Postea ipse multis annis in monasterium^k mansit omnibusque^l nobilioribus illic
advenientibus manum suam, quae sanata fuerat, ostendens rogabatque illos, ut pro amore
sancti Columbani, qui ei^m manum^m loquelamqueⁿ restituit, aliquod^o subsidium tribuerent.
Quod et nonnulli pro amore supradicti sancti eius^p faciebant petitionibus. Supradictas
vero feminas, quae a demoniis liberate fuerant⁵, in^q plebibus manere constituit^q, precipiens
archipresbiteris, ut victum et vestimenta eis annualiter pro amore sancti Columbani
tribuerent.

Hiis itaque^r peractis accipientes sacratissimum corpus in prefato sepulcro eum^s honori-
fice collocaverunt, ubi floret^t virtutibus usque in hodiernum diem. Venerabilis autem

f) manariam A₄; manuariam BM. g) ita A₂* pro vocatur; vocant ceteri. h) ita A₃; arbusculam A₂*A₄; arbus-
culas BM. i) iusta A₂*. k) magno pav. B. l) ferramento BM. m) tribuit A₂*. n) domumque A₂*.
o) off. om. A₃; amis. off. BM. p) suo in collo BM. q) ita A₃B; ipso, corr. ipsi, A₄; ipsi A₂*M. r) filio suo A₃A₄.
s) sancto add. A₂*. t) fil. suum BM. u) pala A₂*. v) ita A₄BM; infit, corr. dixit, A₃; inquit A₂*. w) serv. 40
in perp. BM. x) pro eo om. BM. y) ita A₃BM; deprecari A₂*; invoca A₄. z) eum et ei om. BM. a) collocat A₂*.
b) ita A₂*A₃; iacebat A₄; venit BM. c) suum fil. A₃B₂. d) et sancto A₂*. e) Rainherus A₄; Rainerius B₂;
Rainerus B₃. f) et add. A₄. g) recitavit BM. h) mox A₂*. i) ita A₂*A₃M; supradicto monasterio A₄M.
k) ita A₃; et A₂*; et est A₄; et est. Fuit enim BM. l) pelium A₂*A₃. m) exinde om. A₂*. n) libentissime A₂*.
o) servivit BM.

45

Cap. 28: A₂*A₃A₄B₁B₂B₃M.

a) numerum om. A₂*; XXVIII M. b) ita A₂*A₃; adducto A₄; deducto BM. c) ita A₃A₄; feminas A₂*; feminabus BM;
fortasse etiam hic in archetypo fem scriptum erat, cf. supra cap. 15. d) et de constituta sollemnitate relationis sancti
Columbani corporis add. A₄. e) ita A₂*B₁B₂M; reverentia, corr. reverentia, B₃; reverentia A₃A₄. f) et om. A₄B₁.
g) cum — morabantur om. BM. h) ita A₂*; ibi A₃A₄. i) ministrare A₂*. k) monasterio A₄M. l) omnibus BM. 50
m) sibi manum mirabiliter perperam Rossetti. n) loquelam A₃. o) sibi add. A₂*. p) ita omnes; sine illis per-
peram corr. Rossetti. q) ita A₃BM; in pl. permanere const. A₄; in A₂* nihil nisi in plebibus certo legi potest; ipse
abbas suis in locis restituit perperam scripsit Rossetti. r) sic A₂*A₃M; ita A₄B. s) illud A₃. t) foret A₂*.

1) Hodie Italice 'mannaia' vocatur, i.e. securis. 2) Iul. 30, relatum est. 5) Ut c. 15 narratum est.
cf. c. 28. 3) Cf. c. 11 et 13. 4) De quo c. 20

55

abbas convocans omnes fratres admonensque eos, ut gratias agerent Deo, qui illis temporibus tantis florere fecit virtutibus sanctissimum dominumque^u Columbanum, constituit, ut dies ipsius relationis, quod est tertio^v kalendas Augusti^v, celeberrimus ab ipsis^w haberetur. Iul. 30.
 Quod et factum est, et usque hodie^x peragitur ad laudem^y domini nostri Iesu Christi,
 5 qui vivit et regnat^z per omnia^a secula seculorum^b.

EXPLICIT^c TRANSLATIO CORPORIS BEATI COLVMBANI A BOBIO IN PAPIA
 ET RELATIO IPSIVS CORPORIS A PAPIA^d IN BOBIO^d, VBI PER IPSIVS VIRTUTES
 DOMINO NOSTRO YESV CHRISTO CONCEDENTE MVLTA ET MAGNA
 SVNT PERPETRATA MIRACVLA^c.

- 10 u) que *delet. videtur in B₃*; dominum *A₃*; domnum *A₄*. v) *ita A₃A₄BM*; de mense Iunii a cuctis *manu recentiore in loco raso A₂^{*}*. w) *fratribus add. A₂^{*}*. x) *ita A₃A₄*; in hodiernum diem *A₂^{*}*, *ubi in hodiernum evanuit et manu recentiore renovatum est*; nunc *BM*. y) *gloriam et honorem add. A₂^{**}*. z) *deus add. A₂^{*}*. a) *infinita A₂^{*}*. b) *Deo gratias add. A₂^{*}*; *amen add. A₃*. c) *Explicit — miracula om. A₃*; *Explicit vita sanctissimi Columbani A₄*; *Explicit de miraculis sancti Columbani abbatis B*. d) *Papia in Bo iam vix legi possunt in A₂^{*}*.

SERMO DE VIRTUTE ET SERMO DE TRANSITU SANCTI CONSTANTII.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

Codex olim bibl. palat. Vindobonensis lat. nr. 739 membranaceus, antea usque ad a. 1718. 5
monasterii sancti Severini Neapolitani, ubi die 1. mensis Augusti a. 1174. a Marino monacho
ex civitate Surrentina oriundo absolutus est, et a. 1919. in Italiam reductus, f. 151—153^a
ultimam partem sermonis, quem de virtute s. Constantii inscripsi, et f. 153^b—156ⁱ sermonem de
transitu s. Constantii in fine mutilum continet. Initium sermonis de virtute et finis sermonis
de transitu cum primo et ultimo folio eius quaternionis, cuius tria interiora folia f. 151—156 sunt, 10
interierunt. Etiam ante et post hunc quaternionem singuli quaterniones, aut duo ante eum,
exciderunt. De hoc codice a. 1913. me petente benigne Berolinum transmisso et a me excusso
et transcripto pluribus egi in 'Münchener Museum für Philologie des Mittelalters und der
Renaissance' IV, 2 (1922) p. 129—153 ('Zur griechisch-lateinischen Übersetzungsliteratur des
früheren Mittelalters'); cf. etiam M. Denis, Codices manuscripti theologici bibliothecae palatinae 15
Vindobonensis Latini II, 1 (Vindobonae 1799) col. 1037—1054 nr. CCCCXLI (Rec. 83);
Tabulae codicum manuscriptorum in bibl. pal. Vindobonensi asservatorum I (1864), 123sq.
Sermones de virtute et de transitu s. Constantii a Denis l. c. et a P. M. Huber (sed semel ad
falsum annum 901)¹ commemoratos primus edidi, adiuncto ampliore commentario, in 'Münchener
Museum für Philologie des Mittelalters' IV, 3 (1923) p. 259—271 (cf. 'Aus Capri und Amalfi' 20
ib. p. 233 sqq.). Quam editionem hic, omissis aliquibus partibus, quae ad historiam rerum
gestarum immediate non pertinent, codice, qui nunc Neapoli in bibliotheca nationali servatur,
denuo collato, perpaucis locis mutatis repetere monente v. cl. H. Bresslau visum est, cum histo-
riae Italiae inferioris saeculi X. exeuntis et imprimis civitatis Amalfitanae et insulae Capritanae,
de qua tunc temporis vix alibi quicquam traditur, hi libelli novam lucem afferant². Nam soli 25
de impetu Sarracenorum in regionem Amalfitanam et Capritanam a. 991. facto, qui aliunde
cognitus non erat, satis accurate tradunt³; Sermo de transitu etiam anterioris cuiusdam invasionis
Sarracenorum in insulam Capritanam mentionem facit (c. 8).

1) P. M. Huber, 'Iohannes Monachus, Liber de miraculis. Ein neuer Beitrag zur mittelalterlichen Mönchsliteratur', Heidelberg 1913 ('Sammlung mittellateinischer Texte' ed. A. Hilka 7), p. XV—XVII. 2) Ad alios eiusdem codicis locos, quos prius edidi, hic non repetitos pauca, quae emendanda sunt, hic affero: 'Münch. Mus.' IV, 3 p. 263, l. 11 (Serm. de virt. s. Constantii c. 7) 'promisit' 'sacra' signis transposita ita, ut *sacra promisit* legendum sit; ib. IV, 1 p. 111 (Serm. de inventionem s. Kataldi c. 3 in.) *Quedam etenim mulier de castello sancti Paris a demonio detinebatur nimiumque vexabatur. Sed audiens. . . Cumque a multis viris teneretur ad ecclesiam intrandam. . . Pluresque postea in domo sua . . .*; p. 113, l. 17 (ib. c. 7) *Qui* (pro *Cui*); ib.

IV, 2 p. 133, l. 26 (Sermo de Antiphonet.) *Quomodo enim et qualiter . . .*; p. 139, l. 18 (Vita s. Herinis) 30 *cum sim senex et in ultima iam etate*; p. 142, l. 1 (Vita s. Iohannis Heleymon) verba edita a Leontio episcopo Neapolitano postea sub ultima linea f. 184^a addita in editione magis post verba *provinciae Cipri* collocanda erant; p. 146, l. 25 (subscriptio Marini) *mul-* 35 *tum* (pro *multo*); p. 148, l. 10 (ib.) *cotidie*; p. 148, l. 28 *celestialis* (pro *eclesialis*); p. 148, n. k delenda est. 3) Ad eandem Sarracenorum invasionem anni 991, non ad aliquam Normannorum expeditionem re vera nunquam factam ea pertinere videntur, quae in carta Sergii III. 40 ducis Amalfitani d. d. 28. Martii a. 1009 leguntur; cf. quae disserui in 'Münch. Mus.' IV, 3 p. 241 sqq.

Sermones nostri in die s. Constantii¹ ad 'fratres'² habendi non nimis longo tempore post a. 991. in Italia inferiore compositi esse videntur. Sermonem de virtute, qui res a. 991. gestas fusius prosequitur, in traditione Amalfitana coeva optima fidei niti patet, cum in Sermone de transitu auctor easdem res breviori narratione stringens 'nunc ad ea narranda' se venire fateatur, 'quae nostris temporibus facta cognoscuntur' (c. 8 fin.). Ambos sermones ad eundem fontem redire puto. Sed Sermo de transitu in tota narratione sua necessitudinem cum civitate Amalfitana minus colit et in capite ultimo narrationem fine carentem de Beneventano quodam corpus s. Constantii furari conato subiunxit, ita ut neque in Amalfitana civitate neque in Capritana insula in eam quam legimus formam redactus esse videatur; fortasse etiam ea, quae in c. 4—6 grammatici cuiusdam doctrinam sapiunt, ex suo auctor addidit.

Codicem Beneventanum, ex quo a. 1613. Philippus Ferrarius pauca de s. Constantio et de bello anni 991 (sed perperam ad a. 891) excerpserit, quae cum Sermone de transitu magis quam cum Sermone de virtute convenire videntur³, alio anno Wilhelmus Smidt me petente Beneventi, Romae, Neapoli, a. 1927. ipse Beneventi a viris rev. et doct. A. Fierro et G. Cangiano adiuti frustra quaesivimus⁴.

A. Hofmeister.

SERMO DE VIRTUTE SANCTI CONSTANTII.

[X.] dux^a Amalfitanorum⁵ volens eos⁶ ad bonum converti misit ad eos nuntium, 991. dicens: 'Nolite perturbare vos^b, quia vestrum^b timuit populus, propterea comprehendit arma. Sed ite, applicate Reginniculis⁷; et quicquid vobis necessarium fuerit, dabimus libenter.' Illi autem euntes cum sua nequitia⁸ descenderunt in terram et disseminaverunt se per montana et conscenderunt usque Malitum^{c,9}. Et comprehenderunt unum hominem lippis oculis et duos puerulos atque tres feminas. Et descendentes in Reginnam maiorem contaminaverunt¹⁰ ibidem cunctas ecclesias. Venientes itaque in Reginniculis minoribus similiter destruxerunt^{d,11} cunctas ecclesias atque altaria¹². Heu pro dolor, pudor¹³ est dicere et nefas audire talem contaminationem. Nam altaria Domini suffoderunt¹⁴ et reliquias sanctas disperserunt. Cumque hec nefandissima opera populus audisset Amalfitanus, voluit insurgere¹⁵ super eos. Sed magnificentissimus dux prohibuit fieri, potius volens eos ad bonum converti quam ad malum irritare, secundum apostolicum dictum: 'Noli 30 vinci a malo, sed vince in bono malum'¹⁶. Unde transmisit eis plurima dona et cibaria

a) ita incipit f. 151^a, ante quod plura exciderunt c.
d) s et x in locis rasis c.

b) ita c.; num nos et nostrum legendum sit?

c) malitum c.

1) 14. Maii. 2) Cf. Sermo de virt. c. 12 in., c. 13 in.
3) Ph. Ferrarius, Catalogus Sanctorum Italiae (Mediolani 1613) p. 281 (ad d. 14. Maii: *Ex monum. Eccles. Benevent. et Capreen.*), qui subiunxit: *Quando hic S. episcopus vixerit, et quomodo eius corpus Capreas delatum fuerit, haud apparet ex eo M. S. Eccl. Benevent., a quo haec accepimus.* Cf. 'Münch. Mus.' IV, 3 p. 235 sq. 4) Ferrarium, ut puto secutus, eadem fere, ut mecum W. Smidt communicavit, Marius de Vipera, Catalogus sanctorum, quos ecclesia Beneventana . . . celebrat . . . (Neapoli 1635) p. 25 sq., praebet, sed in fine haec addit: *Ex monumentis Ecclesiae Caprens. ex Biblioth. Benevent. in m. s. Codice de Gestis Sanct. par. 2 pag. 117 sign. num. 168*, quod in nullum codicem Bibliothecae capitularis Beneventanae hodie exstantem convenire iam W. Smidt animadvertit. Ex Viperae Catalogo secundum W. Smidt sua hauserunt 50 'Officia propria sanctorum s. metropolitanae ecclesiae Beneventanae . . .' (Beneventi 1888), p. 49 sq. (etiam Romae 1729, in codice chartaceo bibl. capit. Beneventanae, fol. 41'—42, et Neapoli 1856, p. 198), sed in numero annorum discrepant (*An. sal. 891* Ferrar. 55 et Vipera, anno saeculi noni primo et octogesimo

Off. propr.). 5) Manso I. a. 958 (usque ad a. 966/67. cum patre Sergio I, inde ab a. 977. cum filio Iohanne I) — 984 et 986—1004/5. Cf. quae disserui in 'Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher' I (1920), 112 sqq. Ea quae sequuntur usque ad *contaminaverunt eandem ecclesiam* p. 1018, l. 5 in Sermone de trans. non leguntur. 6) Saracenos. 7) Reginna maior (= Majori) ab Amalfi ad orientem, Reginna minor (= Minori) inter Majori et Amalfi. 8) Cf. S. de trans. c. 9. p. 1021, l. 27. 9) Locum nomine Marito in finibus Reginnae maioris commemorat M. Camera, 'Memorie storico-diplomatiche dell' antica città e ducato di Amalfi' II (Salerno 1881), 480; *Malitu* in carta a. 1146, 'Codice diplomatico Amalfitano' ed. R. Filangieri di Candida (Neapoli 1917) p. 261. 10) *contaminare* saepe in Bibl. vulg., ex. gr. 1. Mach. 1, 39. 3, 51. 4, 45. 54. 14, 36. 11) Cf. ex. gr. 3. Reg. 19, 10. 14: *altaria tua destruxerunt.* 12) Cf. 'Münch. Mus.' IV, 3 p. 243. 13) Cf. ex. gr. Ovid. Met. XIV, 18 sq.: . . . *Pudor est . . . referre.* 14) Cf. Rom. 11, 3: *Domine, prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt.* 15) Cf. ex. gr. Ps. 85, 14: *Deus, iniqui insurrexerunt super me.* 16) Rom. 12, 21.

991. multa. Sed illi perdurantes in sua nequitia biduo permanserunt in Reginniculis. Exeuntes autem inde venerunt Pausitano^{a.1}. Descendentes autem ibidem quidam ex eis contaminaverunt eandem ecclesiam. Sed ascendentes ex adverso^{b.2} Lauritani homines³ et vociferantes⁴ et adversus eos desuper lapides mittentes, tremebundi discesserunt⁵. Deinde venerunt Tribus Serenis⁵ et contaminaverunt eandem ecclesiam. In insula⁶ vero, quae 5 Gallus dicitur, quidam monachus erat Arsenius nomine et tres alii monachi et unus laycus. Cumque voluissent ibidem conscendere, propter eos non potuerunt. Sed cum insidiantes conspexissent huc atque illuc⁷, descenderunt ex adverso^d tres velociores Ethiope et unus super alium ascendentes proiecerunt funem et ex improviso loco super eos irruerunt. Statimque predictum Arsenium monachum occiderunt, et unus ex eis abscondit se. Alios 10 vero duos monachos et unum laycum secum portaverunt. Et diripientes altaria beati Bartholomei apostoli et omnia exinde auferentes abierunt.

XIe Tunc⁸ iniquus et perfidus Boalim fecit ante se venire monachos ipsos et cepit eos explorare de insula Capritana. Sed mox simulata⁹ nequitia noluit tunc ibidem pergere, ut securos eos redderet et postea subito supervenirent eis^f occulte. Cum utique con- 15 venissent in Stauim¹⁰, non ausi sunt ibi ingredi propter magistrum militum¹¹, qui latitabat ibi^g cum suo exercitu. Sed applicuerunt in Rubilianam insulam¹² et destruxerunt^h exinde ecclesias et proiecerunt altaria in terra et totum monasterium¹³ dissipaverunt. Deinde venerunt Neapolim, sed minime potuerunt ibi descendere. Tunc moribundiⁱ pervenerunt in insula, quae Maior appellatur¹⁴, et pugnaverunt fortiter contra ipsum Gironem¹⁵ et, cum 20 non prevalerent expugnare eum, confusi persequi cessaverunt. Sed¹⁶ multi sunt ex eis a lapidibus vulnerati. Tunc navicula Neapolitanorum, quae a Sardinia veniebat, comprehenderunt eam. Deinde¹⁷ ceperunt furibundi per noctem transfretare in Capritanam insulam. Sed cum esset magna celi serenitas, subito facta est perturbatio magna et procella¹⁸ maxima, et venerunt pluviae et grandines velut lapides. Exiit ventus vehemens, et per- 25 territi sunt Agareni et nequaquam potuerunt Caprim adtingere, sed eieci sunt in¹⁹ partes Lucaniae.

XII.^k Pensate²⁰, fratres karissimi, quanta est virtus beatissimi Constantii. Ecce languentibus prebet cotidie sanitatem, penitentibus ostendit criminum remissionem pariter et absolutionem. Peregrini quoque Capritani meruerunt ipsum abere^l protectorem et defensorem²⁰. 30 Nam²¹ cum omnes habitatores ipsius insulae pre timore Sarracenorum confugerent et hac illac se absconderent, remansit quaedam vetula in sua domuncula, quae fugere non poterat. Cumque pavida sederet et timida, audivit quasi sonitum pedum²² venire. Tunc tremebunda et perterrita²³, Sarracenos venire super se estimans, Dei favente clementia duos precinctos^m seniores angelicos ad hostium suae domunculaeⁿ conspexit, dicentes sibi: 'Ne 35 timeas, vetula, quoniam non veniunt hic Sarraceni.' Quibus cum mulier tremebunda diceret:

a) praecedunt duae litterae erasae c. b) d supra lin. c. c) disceserunt c. d) d supra lin. c. e) XI in margine c. f) eis e corr. (antea eos?) c. g) ibi supra lin. c. h) destruxerunt c. i) ita c.; furibundi intellegendum esse videtur, cf. infra l. 23. k) XII in margine c. l) praecedit h supra lin. c. m) precintos c. n) domuncule c.

1) Positano circiter 16 km ab Amalfi ad occidentem. 2) Cf. ex. gr. Ezech. 13, 5: *Non ascendistis ex adverso*. 3) Laurito parvus vicus prope Pausitanum in monte situs. 4) Cf. ex. gr. Ios. 8, 16: *At illi vociferantes pariter . . . Cumque recessissent a civitate . . .* 5) Id est Sirenis ('Isolette delle Sirenuse, dette de' Galli'). Cf. etiam Philipp apud Pauly-Wissowa, 'Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft' III A 1 ('2. Reihe, 5. Halbband'), col. 308 s. v. Sirenianus mons. 6) Hinc convenit S. de trans. c. 9 p. 1021, l. 29 sqq. 7) Cf. Exod. 2, 12: *Cumque circumspexisset huc atque illuc*. 8) Cf. S. de trans. c. 9 p. 1021, l. 36 sqq., ubi nomen Boalim etiam paulo ante invenitur. 9) = dissimulata, cf. S. de trans. c. 9 p. 1021, l. 37. 10) Antiquae Stabiae, hodie Castellammare (di Stabia). 11) Id est ducem Neapolitanum, cf. 'Münch. Mus.' IV, 3 p. 244 sqq. 12) Robilianum (hodie Revigliano) ante ostium Sarni

fluvii. 13) Monasterium S. Angeli de Robeliana a. 1087. 40 commemoratur, Iohannes quidam abbas monasterii insulae Ruviliana iam a. 938; Regii Neapolitani Archivi Monumenta V, 119 nr. 445 et I nr. 30 p. 106 sqq. (= B. Capasso, Monumenta ad Neapolitani ducatus historiam pertinentia II, 1 p. 43 Reg. Neap. nr. 40). 14) Ischia. 45 15) De castro Gironis (hodie 'Castello') in insula Ischia cf. quae congesi in 'Münch. Mus.' IV, 3 p. 254 n. 5. 16) Sed — eam l. 23 non in S. de trans. 17) Cf. S. de trans. c. 9 p. 1022, l. 1 sqq. 18) Cf. Marc. 4, 37: *Et facta est procella magna venti*. 19) in 50 p. Luc. non in S. de trans. 20) Pensate — defensorem non in S. de trans. 21) Cf. S. de trans. c. 9 p. 1022, l. 5 sqq. 22) Cf. 3. Reg. 14, 6: *audivit Ahias sonitum pedum eius introeuntis per ostium*. 23) Cf. Hebr. 12, 21: *Moyse dixit: Exterritus sum 55 et tremebundus*.

‘Qui vos estis, domini mei?’ responderunt dicentes: ‘Nos sumus Constantius et Severinus 991. habitatores istius insulae. Et nunc adversus inimicos vestros in mare decertavimus et eis resistimus, ut non prevalerent hic venire.’ Hoc autem dicentes recesserunt. Alius quidam homo manebat absconditus in eadem insula, qui audivit sonitum subtilissimae tubae¹ et quasi turbas populorum egredientes de ecclesia sancti Constantii. Tunc estimavit circumdatam esse insulam a Sarracenis. Cum autem diligenter audire voluisset tam dulcissimam tubam, audivit iterum vocem dicentium: ‘Eiecti sunt hinc Sarraceni’. Unde credimus beati Constantii adesse patrociniū ad expellendas gentes iniquas de sua parrochia².

[XIII.]^a Nos³ ergo, dilectissimi fratres, laudantes et benedicentes Deum, concurramus omnes ad beati Constantii preclaram festivitatem⁴, ut ipsius patrociniū protecti liberemur a cunctis adversis et a vinculis peccatorum mereamur absolvi. Congratulemur omnes in hac die sacratissima, fratres, in qua beatissimus pater noster Constantius angelicis manibus est deportatus in celum. Exultemus iugiter et semper memoriam eius recolamus⁵. Si ergo volumus, fratres, cum beatissimo patre nostro Constantio partem⁶ abere^b et cum ipso pariter in celestibus regnis gaudere, declinemus celeriter ab omni mala operatione et, quantum possumus, iugiter faciamus bene. Sed quia propter^c nostram^c fragilitatem nullam valemus facere bonitatem, rogemus omnes istum Domini confessorem, ut ipsum habeamus adiutorem et defensorem apud Deum patrem omnipotentem et Iesum Christum filium eius unicum dominum nostrum, qui cum eo vivit et regnat in unitate Spiritus sancti Deus per infinita secula seculorum. Amen.

[XIII.]^d Anno videlicet dominicae incarnationis nungentesimo^e nonagesimo primo^e, 991. die vicesima secunda mensis Iulii, indictione quarta, venerunt Amalfiam navidia Sarracenorum predicta. Iul. 22.

SERMO DE TRANSITO^f SANCTI CONSTANTII.

I.^g Sanctissimus⁷ pater noster Constantius, dum in orientali plaga fungeretur pre-sulatus officio et aura illius nominis ob insigne claritatis meritum longe lateque sonaret per populum et tam salutiferis quam machademicis^h esset prefartusⁱ charecteribus^k, in occiduas est propter durissimam destinatus heresim partes. Qui diu illorum sochordiam comprimens, diras acies telo Christi et clipeo euangelii^k dogmatis reprimens passim destruxit.

II.^l Et paulatim frumenta dominici orrei, vepres unde excusserat, conserens eorum rigida pectora lappis referta et tribulis⁸ vertit in arva germinantia purpureas violas et candida lilia. Et cum cunctas mentes prospiceret sponte se subdi Christo Iesu domino Deo, dimissas occasus partes, quibus inerat, torridum, unde venerat, inhiabat scandere caput^m. Sed cum Deus dignum illum posse previderet esse alicui gentiⁿ solacium, exercuit, ut Caprea insula omni iuvamine spreta hoc diadema suo vertici stringeret totum.

III.º Peragrans denique illo maritimum callem prefatam occidentem devertit casu in insulam. Ibique languore correptus, ad extremum usque perductus, animam, quam a suo conditore acceperat, integram atque inlesam restituit. Tunc eiusdem loci accolae tam insigne munimen a Deo se accepisse dum cernerent, eius in honore construentes basilicam⁹

40 a) novum caput non numeratur nec distinguitur c. b) praecedit h supra lin. c. c) propter nostram e corr. (antea pro nostra?) c. d) numerus omissus c. e) ita c. f) ita (sed littera o minio picta nigro atramento mutata in u) c. g) numeri capitum I—VII in margine c., ubi capita sequentia VIII—X non numerantur. h) ita (machademicis) c. i) ita hic et in c. 7 (quem locum omisimus) c.; idem quod praefertus. k) ita c. l) II. in margine c. m) -t corr. (ex d?) c. n) sequ. -s eras. c. o) III. in margine c.

45 1) Cf. ex. gr. Dan. 3, 7: *audierunt omnes populi sonitum tubae*. 2) Aliter S. de trans. c. 9 fin. Cf. ‘Münch. Mus.’ IV, 3 p. 238. 3) Ea quae sequuntur S. de trans. non habet. 4) 14. Maii. 5) Ea, quae sequuntur, hic omisimus; v. ‘Münch. Mus.’ IV, 3 p. 256—50 258. 6) Annum 991. habet etiam S. de trans. c. 9 in., ubi sequentia non leguntur. 7) Ea, quae

S. de trans. c. 1—8 narrat, in Sermone de virt. non extant. 8) Cf. Osee 10, 8: *lappa et tribulus ascendet super aras eorum*. 9) Ecclesia S. Constantii in via, quae ducit a litore septentrionali insulae (‘Marina grande’) ad hodiernam civitatem Capri propter incursiones piratarum in alium locum translata, sita est; cf. Camera, ‘Mem. stor.-dipl. di Amalfi’ II, 680.

sacrum corpusculum illius condiderunt^a. Quod usque ad resurrectionis gloriam, Iesu operante domino, non desinit innumera exercere miracula.

III.^b Ex quibus plurimis pauca decerpere non est incongruum, ne larga dicendi profunditas auditoribus gignat obstacula¹. Sed priusquam eius proferamus miracula, ne a quoquam censeamur, quod singulari sub numero prefatam constrinximus insulam, paulisper respondeamus. Scimus nempe, quia secundum antiquorum exemplaria pluraliter profertur et eius origo taliter indicatur: 'Capreae insulae, quae sunt contra Neapolim sitae, a Capreo, qui in regionibus his potens fuit, vocabula sumpsere'².

V.^c In his sequenti tempore Telonam Martis³ filium, cuius monumentum ostenditur³, regnasse dicunt⁴. Cuius filius Ebalus nomine, non contemptus^d patris imperio, egressus in continenti Latio imperavit⁴. Hunc Virgilius⁵ nutritum a fluminis ipsius nimpha^e dicit, quod in his locis, hoc est iuxta Neapolim, currit et Sebethus dicitur⁶. Dicitur et alio nomine Rubeolus⁷.

VI.^f At tamen nos non custodes regulae, sed fidei decet esse omnino, quemammodum^g cunctis^h spirituales et antiqui extitere patres. Nam et David citharedorum sagacissimus in sui carmine libri, quodam in loco agens contra regulam, ita dixit: 'Libera me de sanguinibus'⁸, et alio loco: 'Viri sanguinum et dolosi'⁹, similiter quoque et in alio loco: 'Viri sanguinum, declinate a me'¹⁰, cum sanguis singulariter et non pluraliter dici possit. Sed nunc, ut redeamus, unde digressi sumus, quisquis qualisve apud Deum iste sanctus extiterit, sumpta materia proferamus.

VII.ⁱ Igitur^k dum incolae insulae Maioris¹¹, quae marinis undique eque ut Capreae circumvolvitur fluctibus, sanctissimi Constantii in sollempnitate¹² ad eius tumbam more solito recurrerent, quidam ardore succensus femineo procuravit quandam suadere puellam, ut in nefario opere suum ei assensum tribueret¹³. Sed prephata puella¹⁴ non inmemor almi presulis beneficiorum, funditus a suo corpore coniugium pellens, adhesit extunc perpetuae castimoniae Christumque sibi sponsum adoptans confessori sancto¹⁵ templum in Maiore insula cum parentibus suis construxit. Donaque plurima optulit et illic usque ad finem vitae suae fideliter serviendo permansit.

[VIII.]^l Quodam^{m-16} vero tempore, cum Agarenorum agmina ad desolandam christianorum catervam carinas conscenderent et longa equoris spatia peragrarent, casu verterunt Capream insulam. Quam, ut mos est feralibus eorum mentibus, eundo undique dum subriperent, templum adeuntes sancti Constantii, unam devellentes ex ianuis secum advexereⁿ. At custos templi nimium tristis dum adesset, quod fores, unde templum clau-

a) alterum d supra lin. c. b) IIII. in margine c. c) V. in margine c. d) ita c.; intellegendum est contentus. e) nimpha corr. nimpha c. f) VI. in margine c. g) ita c. h) ita c.; num legendum sit cuncti? i) VII. in margine c. k) I littera magna initialis rubro, gilbo, caeruleo colore picta c. l) hinc numeri capitum omissi c. m) ita c. n) ita c.; intellegendum est advexere.

1) Cf. ex. gr. Sulp. Sev. V. Martini 1, 8: *Quamquam ex his, quae conperta nobis erant, plura omisimus, quia sufficere credidimus, si tantum excellentia notarentur; simul et legentibus consulendum fuit, ne quod his pareret copia congesta fastidium.* 2) Ex Servii comm. in Vergil. Aen. VII, 735, rec. G. Thilo II (Lipsiae 1883), 189: *quidam dicunt Capreas a Capreo, qui in illis regionibus potens fuit, nominatas; cf. etiam ad v. 734, infra n. 4.* 3) Haec apud Servium non inveniuntur. 4) Ex Servii comm. in Vergil. Aen. VII, 734, rec. Thilo II, 189: *Oebalus filius est Telonis et nymphae Sebethidis. Haec autem est iuxta Neapolim. Sed Telo diu regnavit apud Capreas, insulam contra Neapolim sitam. Filius vero eius, patriis non contentus imperiis (patris non contentus imperio cod. Sangall. nr. 861 et Vat. reg. nr. 1674, saec. X., et Mythogr. II, 187, SS. rerum mythicarum latini tres, ed. G. H. Bode I, Celle 1834, p. 137, ubi hic Servii locus ad verbum exscriptus est), transiit ad Campaniam et multis populis subiugatis suum dila-*

tavit imperium. 5) Verg. Aen. VII, 733 sqq.: *Nec tu carminibus nostris indictus abibis, | Oebale, quem generasse Telon Sebethide nympha | Fertur, Teleboun Capreas cum regna teneret, | Iam senior; patriis sed non et filius arvis | Contentus late iam tunc dicione premebat | Sarrastis populos et quae rigat aequora Sarnus* etc. 6) Hodie Fiume della Maddalena vel Sébeto, in orientali civitatis Neapolitanae parte. Hinc nomen Sebethi medio aevo iam ante Boccaccium in usu fuisse patet. 7) Quod nomen ex. gr. habes a. 1083. et 1094. apud Capasso, Monumenta ad Neapolitani ducatus historiam pertinentia II, 1 p. 323. 344 (Reg. Neap. nr. 532. 564), cf. II, 2 p. 178. 8) Ps. 50, 16. 9) Ps. 54, 24. 10) Ps. 138, 19. 11) Ischia. 12) 14. Maii. 13) Ea, quae sequuntur, hic omisimus; v. 'Münch. Mus.' IV, 3 p. 262—265. 14) Cuius corruptor periurus in limine ecclesiae S. Constantii Capreae fulmine crematus erat. 15) Constantio. 16) Ea, quae sequuntur, S. de virt. non habet.

deretur, non haberet, et intimo ex corde Dei potentiam et sancti presulis clementiam obsecraret, arreptus est sopore. Tunc sanctus adveniens ei post dulcia famina promisit^a, quo in loco littoris^b ianuam aptam templi inveniret. Qui cum surgeret et visum, ut cognoverat, fidelibus panderet, illi protinus emergentes et, ut sanctus promiserat, ianuam in-
 5 venientes, cum magna cordis alacritate deportando, in loco, unde evulsa alia fuerat, defixerunt. Mira Dei clementia et valde Dei potentia, qui in minimis etiam rebus non sinit declarari altius sanctorum suorum miracula! Nam predicta ianua ita aequae per omnia aliae coniuncta est, ac si ad eius mensuram, quae superius deportata fuerat, operata exstitisset^c. Quo in loco ad laudem Dei et honorem sanctissimi presulis usque in hodiernum
 10 diem perseverat. Sed tamen, quid necesse est cuncta eius prodigia litteris exarare, cum visu oculorum eius acta clarissima ita sint populis recognita, ut multo plus possint corde retineri quam nostris scriptis ordinari! Nam ut plurimi, qui^a ob scelerum acta cervicem insanientis superbiae¹ penitentiae vinculo manciparunt, committentes videlicet undique corpus circumstrictum artissimis vinculis ferri et collum catenis ante et retro pendentibus mar-
 15 moreisque^d ponderibus, cum quibus varias orbis partes circumierant, aulam sancti Constantii ingredienti, quomodo celitus disruptis nexibus circulisque confractis a penali sunt vinculo erepti, si cupimus proferre, plus fastidium quam suavitatem infundimus. Sed quia tam hec quam et plurima alia satis populis recognita sunt, nunc ad ea narranda veniamus, quae nostris temporibus facta cognoscuntur².

20 [IX.]^e Anno ab incarnatione domini nostri Iesu Christi nungentesimo^f nonagesimo 991. primo³, cum⁴ Hismahelitarum cuneus ob fidelium strages equoreum iter sumeret et totas^g undique Calabriae regiones comprimeret, estuare cepit, ut Campaniae terminos et insularum circumquaque adiacentium funditus perderet. Sed cum dictus navalis exercitus valida manu missus esset a Sicilia, ut rapidi^h cursu quaecunqueⁱ telluris partem perimeret, ad-
 25 veniens inter Siciliam et Sardiniam coro⁵ flante terribiliter dispersus est undique. Sed pars quaedam dispersionis a Lucaniae finibus rediens Amalfitanorum urbem aggredi cupiebat^{4,6}. Sed populi^k nequitia eorum cognita⁷ immunis recessit⁸. At tamen passim per vicina loca⁹ cursitans, altaria diruens, templa conculcans, sanctorum reliquias reiciens, pene cuncta prostravit. Dehinc Boalim¹ dux nefandi exercitus¹⁰ cernens Gallum insulam¹¹, quo Arsenius
 30 monachus tribus cum monachis et uno tunc layco habitabat, cepit explorare locum, unde cum suis conscenderet. Sed illis astantibus cum non valeret, iterum huc atque illuc conspicuens¹² tres velociores Ethiopes ex averso^m descendere iussit. Qui unus superⁿ alium ascendentes proiecerunt funem et ex improviso loco super eos irruentes Arsenium occiderunt; unus ex eis latuit. Duos vero monachos laycumque unum deportarunt. Simul-
 35 que altaria beati Bartholomei commaculantes, quicquid invenerunt, sustulerunt secum. Tunc¹³ iniquus et perfidus Boalim accersitis monachis cepit diligenter de Caprea insula explorare, sed tunc dissimulavit se velle illuc pergere, quatenus securos eiusdem loci incolas faceret, ut subito super eos postmodum irrueret. Dehinc peragrans in Stabi¹⁴ descendere cupiit, sed non ausus est propter magistrum militum¹⁵, qui ibi cum suo lati-
 40 tabat exercitu. At retorquens iter in Rubilianam insulam¹⁶ monasterium¹⁷ totum commi- nuit, altaria scilicet evellens omniaque conquassans. Deinde Neapolim venit; sed cum descendere illuc non valeret, in insulam devertit Maiorem¹⁸ ibique in oppido, quod Giro

a) ita c. b) alterum t supra lin. c. c) estitisset c. d) mamoreisque c. e) numerus om. c. f) ita c. g) tota c.

h) ita, corr. ex rapida ursu(?), c. i) q̄cūq; c. k) populi mut. populus c. l) Boalim c. m) ita c. n) p, postea
 45 superscr. f, vel f corr. p, c.

1) Cf. 4. Reg. 19, 28: *Insanisti in me, et superbia tua ascendit in aures meas.* 2) Cf. ex. gr. Greg. Tur. De virt. s. Martini II prol., MG. SS. rer. Merov. I, 2 p. 608: ... *narrare etiam ea cupimus, quae*
 50 *nostro tempore agi miramur* ... 3) V. S. de virt. c. 14. 4) cum — cupiebat, l. 21—26 in S. de virt. desunt. 5) Id est caurus = 'Nordwestwind'. 6) Quam die 22. Iulii applicuit secundum S. de virt. c. 14. 7) Cf. Matth. 22, 18: *Cognita autem Iesus nequitia eorum.*

55 8) Ea, quae sequuntur, saepe iisdem fere verbis, sed

interdum fusius narrantur in S. de virt. c. 10. 11. 12. 9) Malitus, Reginna maior et minor, Pausitano, Laurito, Tribus Serenis in S. de virt. c. 10. 10) Boalim in S. de virt. demum paulo post (c. 11 in.) nominatur, sed recte hic in S. de trans. ponitur. 11) Hinc convenit S. de virt. c. 10 p. 1018, l. 5 sqq. 12) Cf. supra p. 1018 n. 7. 13) Ea, quae sequuntur, extant in S. de virt. c. 11. 14) Cf. supra p. 1018 n. 10. 15) Cf. supra p. 1018 n. 11. 16) Cf. supra p. 1018 n. 12. 17) Cf. supra p. 1018 n. 13. 18) Cf. supra p. 1018 n. 14.

991. asseritur¹, dira prelia concitans² absque lucro recessit. Inter hec die abscedente et nocte adveniente cepit transfretare contra Capream insulam. Et cum summa esset celi serenitas, ita obnubilata sunt omnia sidera, ut nulla pars celi se visui tribueret. Sed grandines velud lapides emergentes, impetus quoque vehemens ventorum ita illum cum suo ferali depulit exercitu, ut illuc appropinquare nullatenus valeret. Tunc³ omnes habitatores ipsius insulae pre timore eorum fugerunt et in abditis locis se contutaverunt. Quaedam anus, quae fugae subsidium habere non valens in sua se taberna constrinxerat, et cum pavida sederet valde et timida, audivit quasi sonitum pedum⁴ advenientium. Tunc tremebunda et territa⁵ cepit de propria salute desperare, eo quod Sarracenos sibi imminere estimaret. Sed Dei favente clementia duos precinctos^a seniores angelicos ad hostium domus intendit, 10 illi clementi vultu talia proferentes: 'Scias nos esse Constantium et Severinum huius insulae custodes et per nostrum certamen hinc funditus eiectionem Sarracenorum agmen. Et ne iam amplius timeas, quia huc venire non possunt.' Hoc autem dicto protinus accesserunt^b. Sed tamen dum ob hunc metum quidam homo in eadem insula absconsus maneret, audivit quasi vocem subtilissimae tubae. Cumque diutius intenderet, ut^c tam delectabilem sonum audiret, et estimaret Sarracenorum esse^d exercitum, audivit tumultum hominum ab ecclesia sancti Constantii procedentium et inter se simul dicentium: 'Abierunt hinc Sarraceni'. Unde nemo dubitet, quia per sancti Constantii protectionem sepe Caprea insula a variis pestilentibus liberata est. Et^e non solum ipsa, verum etiam et aliae partes regionum, quae eius sollempnia colunt, omnimodo defenduntur et eius tuitione proteguntur. Amen. 20

[X.]^c Denique⁷ adiuvante nos misericordia conditoris nostri Dei et gratanter loqui desideramus de amabiliore presule et patre nostro Constantio, quem^f in istis nostris partibus a Deo nobis donatum credimus. Tempore namque vitae suae duos discipulos habuit, quorum nomina hec sunt: Unus vocatus est Sergius, alius vero Georgius. Isti enim beati discipuli exemplum imitabant^g magistri, qui cotidie illos^h confortabatⁱ ad salutem 25 illorum animarum, ut plus corda eorum in eterna secula crescerent, quam in hoc mundo divitias possiderent. Quod et factum est. Nam iam dicti discipuli sic observabant monita sancta et precepta sua, ut non solum hominibus perfecti viderentur, sed etiam omnipotenti Deo placerent. Tunc ipse sanctus Constantius dilexit eos nimis, ita ut preciperet ministris suis ac diceret: 'Obsecro vos, karissimi filii, ut ista mea colloquia abscultetis^k, 30 id est^l post finem meum, ubi me sepelieritis, ibi post migrationem horum amborum meorum discipulorum in sepulchro meo, ubi et ego requiesco, sepelite et ipsos, ut veniat mihi unus ad dexteram et alius ad sinistram^m partem. Me autem intermedium illorum dimittite.' Ita factum est, ut ipse sanctus preceperat in eo ordine.

Quodamⁿ vero tempore, cumⁿ miracula, quae Dominus ostenderat per sanctum servum suum Constantium episcopum, ab hominibus divulgarentur per orbem terrarum, homo quidam habitator civitatis Beneventanae nobilis et dives fuit, qui^o, cum esset ardentissimus et desiderantissimus de corpore beati Constantii, et cogitaret, quomodo illum de ipsa insula Caprea raperet. Tunc finxit se venire ad orationem in ipsam insulam ad basilicam sancti Constantii. Attulit enim ibidem incensum et dona, sicut mos est christianis hominibus, qui ad orationem vadunt. Et petierunt custodem aulae illius, ut ibi manerent nocte eadem intus basilice^p eius. Quod et factum est. Tunc intempesta^q noctis silentio⁹ surrexerunt et aperuerunt tumulum, ubi corpus sanctissimi Constantii requiescebat cum ipsis duobus discipulis^r

a) precintos c. b) absesserunt c. c) ut iam legi vix potest c. d) sequ. una littera (t?) erasa c. e) numerus om. c. 45
f) quem in loco raso c. g) ita c. h) illoz corr. illos c. i) in loco raso c. k) ita c.; intellegendum est auscultetis.
l) i in loco raso c. m) nova linea non incipitur c. n) cum eadem manu supra lin. c. o) qui supra lin., sequens
Cum cum littera C magna scriptum c. p) ita c. q) sequ. una littera (s?) erasa c. r) hic finit f. 156^r, post quod
plura exciderunt, c.; manus recentior adscripsit: Deficiunt non pauca c.

1) Cf. supra p. 1018 n. 15. 2) Cf. ex. gr. 1. Esdr. 4, 19: *et proelia concitantur in ea* (sc. in civitate Ierusalem). 3) Ea, quae sequuntur, extant in S. de virt. c. 12. 4) Cf. supra p. 1018 n. 22. 5) Cf. supra p. 1018 n. 23. 6) Aliter S. de virt. c. 12 fin.: *Unde credimus beati Constantii adesse patrocinium ad expellendas gentes iniquas de sua parrochia.* 7) Ea, 50 quae sequuntur, S. de virt. non habet. 8) Cf. Marc. 10, 37: *Da nobis, ut unus ad dexteram tuam et alius ad sinistram tuam sedeamus in gloria tua.* 9) 3. Reg. 3, 20: *Et consurgens intempestae noctis silentio.* 55

VITA ET MIRACVLA SANCTI BONONII ABBATIS LOCEDIENSIS.

EDIDERVNT GERHARDVS SCHWARTZ B. M.
ET ADOLFVS HOFMEISTER.

5

Bononii abbatis Locediensis a. 1026. die 30. m. Augusti mortui vitam et miracula brevi post mortem eius fratrum precibus compulsus monachus quidam nominis ignoti in monasterio Locediensi¹ conscripsit, qui matrem suam febricitantem a Bononio sanatam esse refert (Mir. c. 6). Vitam non multo post, quam Ardericus, a. 1026. episcopus Vercellensis factus et die 4. m. Maii inter a. 1041. et 1044. mortuus, Iohannis papae XIX, qui a. 1032. die 6. m. Nov. obiisse videtur, auctoritate intercedente super praedecessoris sui sepulcrum altare erexit², scriptam esse ex novissimo Vitae capitulo apparet. Ubi cum etiam miracula ad sepulcrum facta esse narrentur nec tamen expressis verbis ad sequentem de miraculis relationem lector remittatur, hunc miraculorum libellum aliquanto post compositum esse G. Schwartz censuit, quem pluribus annis elapsis conscriptum esse etiam ex c. 10 (11) et 11 (12) miraculorum 'post eius obitum' concludere se posse putavit, ubi quidam frater ipso anno 1026. a dentium dolore sanatus sospitate recepta in eadem omni vitae suae tempore mansisse (c. 10 ex.) et quaedam femina eodem anno a sterilitate sanata utriusque sexus prole deinde fecunda permansisse (c. 11 ex.) leguntur. Sed ego cum Frankio³ Vitam et Miracula ab eodem auctore uno tenore nonnullis annis post mortem Bononii sub Arderico episcopo, id est ante a. 1041/44. composita esse magis crediderim. Miraculorum eundem auctorem esse, qui Vitam conscripsit, ex verbis locutionibusque simillimis, quas G. Schwartz con-

25 Codices, qui innotuerunt, sunt hi:

1) Codex Romanus Vaticanus Barberin. 586 (olim sign. XII 29; 925; VIII A 1), membran., fol. max., saec. XI (XII), de quo cf. A. Poncelet, Catalogus codicum hagiographicorum Latinorum bibliothecae Vaticanae (Bruxellis 1910) p. 458 sqq. Vita Bononii legitur f. 250'—252,

1) De monasterio S. Michaelis et S. Ianuarii de Lucedio (San Genuario) dioec. Vercellensis cf. P. Kehr, Reg. pont. Rom., Italia pont. VI, 2, 28 sq. 2) Vit. c. 12, p. 1030; Kehr, Italia pont. VI, 2, 29 nr. 1 ad a. 1027. De die mortis Iohannis papae XIX, quem alii aliter definiunt, cf. L. M. Hartmann, 'Mitt. d. Inst. f. öst. Gesch.' XV, 483 sqq. et R. L. Poole, 'Engl. Hist. Rev.' XXXII, 208 et 'Proceedings of the British Academy' 1917—1918, p. 204 n. 3. 3) W. Franke, 'Romuald von Camaldoli und seine Einsiedlerkolonien' (Berolini 1913; p. 1—68 = diss. Hal. 1910) p. 18 sqq., qui de anno aliquo circa a. 1030. cogitavit. 4) Ex. gr. Vit. c. 1: cotidie moriebatur mundo, ut viveret Christo = Mir. c. 2 (3, Mabillon, Acta sanct. ord. s. Ben. VI, 1, 271): ut cotidie mortuus

mundo, viveret Deo; Vit. c. 3: carnem suam crucifixisset = Mir. c. 2 (3): corpus suum . . . crucifigente; Vit. c. 8: votis sancti Bononii adquevit = Mir. c. 8 (9, p. 273): votis ipsius adquevit; Vit. c. 9: cum gaudio singuli ad propria sunt reversi = Mir. 13 (14, p. 274): cum gaudio ad propria redierunt; Vit. c. 11 (12): fidem credentium informari gaudemus = Mir. c. 8 (9, p. 273): credentium fides informari simul debet et augmentari; Vit. c. 11 (12): ut remunerante Deo sui agonis bravium reciperet = Mir. c. 9 (10): ad . . . remuneratorem . . . perrexit braviumque sui agonis . . . accepit. 5) F. Lanzoni, 'San Petronio nella storia e nella leggenda' (Romae 1907) p. 258 sqq.

sic incipiens: III. kl. Sept. Transitus S. Bolonii abbatis incipit vita eiusdem, sequuntur prologus et Vita; Miracula desunt. Codicem ipse Romae contuli et exscripsi.

2) Codex Bononiensis bibl. univ. Lat. 1473, membran., fol., a. 1180. die 14. m. Nov. in monasterio beatissimi protomartyris Stephani de civitate Bononia, quod vocatur Ierusalem, completus et thesauris armarii iam dicti monasterii aggregatus¹. Vitas sanctorum continet, inter quas f. 165—174' Vita et Miracula Bononii, sed Vita prologo carens, exstant. Codicem ipse Bononiae contuli.

Ex 2 exscripti sunt 2a et 2b:

2a) Codex Romanus bibl. Alessandrinae Lat. 101, chartac., saec. XVII, in dorso signatus R. D. Const. Caietani Misc. sacra Mss. T. IV P. II. Qui f. 185—188 (olim 109—112) 10 Vitam prologo carentem, f. 188'—194' (olim 112'—118') Miracula s. Bononii continet, et Vitam et Miracula ex 2 transcripta². Codicem ipse Romae contuli.

2b) Codex Pisanus bibl. univ. Ms. 58, chartac., saec. XVIII, schedas reverendissimi patris Guidonis Grandi abbatis exgeneralis Camaldulensis continens. Qui codex f. 408—413 Vitam et Miracula beati Bononii exhibet, a. 1730. d. Floriano Amigoni ord. Cam. curante ex 15 2 transcripta et ad amicum Grandi transmissa³. Codicem, quem A. Falce indicavit, ipse Pisae evolvi.

3) Codex Vercellensis archivi capitularis XLV (87), membran., saec. XIII/XIV⁴. F. 88—90 Vitam Bononii prologo carentem continet, praemissa rubrica (f. 87' fin.): Eodem die (sc. III. kal. Sept.) Incipit vita sancti Bononii abbatis. Desunt Miracula. Codicem Vercellis contulit G. Laehr. 20

4) Codex Vercellensis archivi capitularis XII (58), membran., saec. XIV, de quo cf. R. Pasté apud A. Sorbelli, 'Inventari dei manoscritti delle biblioteche d'Italia' XXXI (1925), 79. F. 158—160' Vitam Bononii prologo carentem praebet, quam antecedunt versus sequentes:

Hic Augustinus, vitam cuius modo scripsi,

Si placet hoc, faciat, quod sit mihi gratia Cristi.

25

Miracula desunt. Codicem Vercellis contulit G. Laehr, nonnullis locis denuo inspexit R. Pasté.

5) Codex Vercellensis archivi capitularis XXXIV (196), membran., saec. XIII/XIV⁵, de quo cf. Pasté l. c. p. 85. F. 137'—144 Miracula Bononii, omisso prologo, continet. Vita deest. Codicem Vercellis contulit G. Laehr, nonnullis locis denuo inspexit R. Pasté. 30

Quorum codicum unus 2 (cum propagine sua 2a et 2b) Vitam et Miracula, Vitae tamen prologo omisso, praebet; 1, 3, 4 Vitam solam, sed 3 et 4 omisso prologo, tradunt; 5 Miracula sola, prologo Miraculorum omisso, continet. Itaque Vita in 1, 2, 3, 4, Miracula in 2 et 5, prologus Vitae in uno 1, prologus Miraculorum in uno 2 exstant.

Primus Surius, De probatis sanctorum historiis VII, 654—656 et 656—660. Coloniae 35 a. 1581. Vitam et Miracula Bononii ex codicibus Vercellensi et Bononiensi (2)⁶, sed stilo mutato, prelo subiecit, deinde I. B. Mabillon, Acta sanctorum ordinis sancti Benedicti saec. VI, 1 (1701),

1) Cf. notitiam f. 331, cuius initium habes apud Mabillon, Acta sanct. ord. s. Ben. VI, 1, 266. De hoc codice cf. Lanzoni p. 39sq., Franke p. 18, n. 3. 2) V. infra p. 1027, n. p ad c. 4, l. 10sq.; ubi in c. 5, infra p. 1027, l. 21, n. z, codex 2 in margine numerum VI. adiecit, versu in vocabulo repente finiente et novo versu in vocabulo vehemens incipiente, 2a habet: repente VI vehemens.

3) Cf. ibidem f. 414sq. epistolas Amigonii ad Grandium datas d. 18. et 25. Nov. a. 1730; A. Falce, 'Arch. stor. ital.' 83 (1925, 'Serie' VII, vol. III), 304sq.

4) Ita G. Laehr; 'sec. XII o XIV' Lanzoni p. 251, n. 7 (ex communicatione canonici L. Sincero archivarii capituli Vercellensis); 'aus dem 14. Jahrhundert' Franke p. 19, n. 3 (ex communicatione eiusdem); 's. XII—XIII' R. Pasté apud Sorbelli in 'Inv. dei mss. delle biblioteche d'Italia' XXXI, 88, ubi Vita s. Bononii non indicatur. Cum littera e saepe occurrat, de saeculo XII. cogitari posse, non prorsus negaverim. 5) Ita G. Laehr; saec. XIV.

Lanzoni, Franke, Pasté. 6) Surius VII, 654: 'Vita s. Bononii abbatis monasterii Locedensis, quod est in agro Vercellensi, quam ex duobus codicibus, quorum 40 alter apud Canonicos Cathedralis Ecclesiae, alter apud Monachos S. Stephani Bononiae asservatur, Illustrissimus et Reverendissimus Cardinalis et Episcopus Bononiensis Gabriel Palaeotus ad nos exscriptam misit, unde eam, de sententia nihil, at stylum aliquantum immutantes, 45 excerpimus'. Quod minus recte intelligentes aliqui de codicibus S. Dominici et cathedralis ecclesiae Bononiensis tamquam a Surio adhibitis fabulati sunt; cf. epistolam Amigonii d. 25. Nov. 1730 apud Falce, 'Arch. stor. ital.' 83 (1925, 'Serie' VII, vol. III), 303sq.; Melloni, 'Atti 50 degli uomini illustri in Bologna' I, 2, p. 2 (qui duos codices Bononienses olim fuisse putavit, codicem S. Stefani = 2 et codicem cathedralis deperditum). Uter codicum Vercellensium 3 et 4 Surio notus fuerit, non scrutatus sum. 55

267—270 et 270—276 (ed. sec., Venetiis, p. 237—240 et 240—246), codicem 2 secutus. Tertiam editionem ex codicibus Vercellensibus 4 et 5 instituit Prosperus de Lambertinis cardinalis, archiepiscopus Bononiensis (postea Benedictus papa XIV.) in appendice quarta tomi secundi libri sui qui inscribitur *De servorum Dei beatificatione et beatorum canonizatione*¹.
 5 Exstant etiam edita ex codice 2 collato cum 1 et editione Lambertiniana in *Actis Sanctorum Boll.* 30. Aug. VI (1753), 627—629 et 630—634 (curante I[oa]nne P[inio])²; apud C. Petracchi, *'Della insigne abbaziale basilica di San Stefano di Bologna' (Bononiae 1747)* p. 129—133 et 133—145, ex codice 2; apud G. B. Melloni, *'Atti o Memorie degli uomini illustri in santità nati o morti in Bologna' I, 2 (Bononiae 1788), p. 335—338 et 338—344,*
 10 *ex 2, adscripta varia lectione codicum 4 et 5. Sed ubique prologus Vitae omissus est. Cf. etiam Bibl. hag. Lat. Boll. nr. 1421—1423.*

Aliam Vitam Bononii auctore, ut dicit, Ratberto monacho Lucediensi ab Arderico episcopo Vercellensi (v. supra p. 1023 l. 9sq.) ad hoc commonito multo locupletiore, cuius notitia aliunde non extat, edidit a. 1740. G. Grandi abbas ord. Camald. monasterii S. Michaelis in Borgo, prof.
 15 math. univ. Pisanae († 4. Iul. a. 1742)³, qui eius iam a. 1733. in Vita s. Petri Orseoli a se descripta mentionem fecerat⁴, 'ex MS. Reginae Sueciae', cuius vestigium ne minimum quidem apparet, a Benedetto Bacchini (1651—1721) abbate congregationis Casinensis sibi, si credimus, d. 3. Mai. a. 1721. Ferrariae subministrato. Quam Vitam cum rerum gestarum ordine aliunde
 20 constante nullo modo convenientem, immo vehementer repugnantem, non integrum antiquitatis testimonium, immo inter a. 1664. et 1733. ab homine quodam docto recentiorum temporum fictam esse contra Frankium⁵ demonstravit G. Schwartz in *'N. Archiv' XL (1916), 183sq.*, qui ipsum editorem Grandi falsarium putat. Quod refutare conatus est A. Falce, *'Il Marchese Ugo di Tuscia' (Florentiae 1921), p. 203sq.* et *'La Vita ratbertiana di S. Bononio nei mss. dell'abbate G. Grandi' in 'Archivio storico italiano' LXXXIII (ser. VII, vol. III, Florentiae 1925), 299—*
 25 *307, sed id quod voluit attingere non potuit; cf. quae exposuimus in annalibus nostris 'N. Archiv' tom. XLVIII. Ratberti, qui dicitur, Vitam Bononii ficticiam, non medio aevo sed recentiore tempore natam esse, dubium esse non potest. Immo ne id quidem, utrum ipse, qui edidit, Grandi cum Gerardo Schwartz fraudis reus habendus an ab alio illius aetatis impostore docto delusus lapsus sit, iam dubitari posse existimo, si, quomodo Grandi in textu, quem legimus, fabricando*
 30 *versatus fuerit, schedis ipsius, quae hodie Pisae in bibliotheca universitatis servantur, testantibus⁶, diligenter perpendimus.*

Quae cum ita sint, Ratberti qui dicitur, immo Grandi, fraude omnino reiecta hic solam Vitam coaevam auctoris ignoti, de qua supra egimus, ex codicibus 1—4 edimus adiectis prologo et nonnullis locis ex *Miraculis secundum codices 2 et 5 excerptis. Quam editionem cum socius*
 35 *noster Gerhardus Schwartz, iuvenis optima indolis, suscepisset, sed gloriosa morte nimis mature praeventus, quamvis multum insudasset, non perfecisset neque viro cl. H. Bresslau memoriae semper recolendae a v. cl. P. Schramm adiuto, ut eam ad finem perduceret, datum esset, ego, qui iam in initiis operis manum adhibueram, absolvi v. d. Gerardo Laehr fideliter adiu-*
 40 *vante. Annotationes ad res et eloquium spectantes eae, quae Gerardo Schwartz debentur, littera S. signata sunt.*

Capitula secundum codices, quantum fieri potuit, distinximus, numeris Mabillonii, ubi a nostris differunt, in margine adiectis.

Dabam Gryphiae, mense Maio a. 1927.

A. Hofmeister.

1) Qui primum Bononiae prodit, 'auctore ipso curante, qui tunc archiepiscopalem eiusdem urbis ecclesiam modera-
 45 batur', ut in editione Bassanensi a. 1766. p. Vsq. legitur. Editionem Venetianam a. 1788 (Benedicti XIV. Opera omnia II, 237sq.) G. Schwartz adhibere voluit. Nobis editionem Operum Benedicti XIV. 12 tomis a. 1747—
 50 1751. Romae absolutam, ubi Vita et Miracula Bononii tomo VII (Romae 1749), 301—312 ex duobus codicibus archivi capituli cathedralis s. Eusebii a. 1732. in usum editoris exemplatis leguntur, diligentissime evoluit G. Laehr.
 2) 'Ex Ms. codice Bononiensi edita (sc. Vita) apud Mabil-
 55 lonium . . ., quam cum aliis exemplaribus contulimus.'

3) Grandi apud A. Calogera, 'Raccolta d' opuscoli scientifici e filologici' XXI (Venetiis 1740), 207—258; quam editionem repetiit G. B. Melloni, 'Atti degli uomini illustri in santità nati o morti in Bologna' I, 2 (1788), p. 344—351, Italice vertit B. Collina, 'Vita di S. Bononio abate' (Bononiae 1747). 4) 'Vita del glorioso Prencipe S. Pietro Orseolo . . . scritta da un Religioso Camaldolense' (Venetiis 1733) p. 52, n. 21. 5) W. Franke, 'Romuald von Camaldoli' p. 21sq. 29sq. 6) V. imprimis Ms. 72 a Falcio indicatum, sed non recte iudicatum, a me ipso mense Aprili a. 1927. Pisae denuo evolutum.

III.^a KAL. SEPTEMBRIS TRANSITUS SANCTI BOLONII ABBATIS.
INCIPIT VITA EIUSDEM^a.

[Prologus.]^b

Grandium materiarum explanationem parvorum ingenia comprehendere nequeunt, et plerumque accidit, si forte conantur, in eodem conatu ultra vires ausa succumbunt. Et 5 quanto maius ac excellentius fuerit, quod disserendum est, tanto magis obruitur, qui altitudinem excellentium rerum explicatione coepta nequit^c evidenter auditoribus enodare. Unde, quia sacrae scripturae testimonio quam plures scientia ac lege Dei eiusque observatione perfectos novimus scribendi mysteria aut humiliter declinare aut trepidanter subire et sanctam ac memorabilem praecedentium patrum conversationem aut vix aut nullo modo 10 scribendam praesumere, quid mirum, si nos omnium peccatorum contagio tabescentes et detestante ac diuturnae conversationis labe sordentes, scientiae et operum caecitate vitam fedantes non subire praesumimus, quod nobis a confratribus iniunctum graviter toleramus? Quos vitium indifferenter maculat, testis conscientiae accusat, qua temeritate vitam Deo per omnia placentis venerabilis sancti patris Bolonii explicare audemus, qui semper in 15 cunctis Deo displicere non cessamus? Et licet ab hoc omnimodis impares simus, etiam si scientia suppeteret, erubescimus, verentes ac memores, quia peccatori dixerit Dominus: Pa. 49, 16. 'Quare tu enarras iustitias meas et assumis testamentum meum per os tuum?' Sed servorum Dei monitis obtemperantes eorumque sacris votis obedienter satisfaciētes, quod de vita et moribus tanti patris cognovimus, memoriae commendandum scribendumque 20 aggredimur^d, sicut pro captu ingenii poterimus, de nobis nichil omnino presumes, sed ipsius memorandi patroni^e meritis et precantum orationibus confidentes.

INCIPIT^a VITA BEATI BONONII ABBATIS ET CONFESSORIS^a.

I.^b Beatus igitur Bononius^c Bononiae oriundus fuit ibique a pueritia se sub monastico praetextu^d divinae servituti^e mancipavit. Inter cuius crepundia plurima^f claruere^f virtutum 25 insignia. Qui^g a primaeva^h aetate meditatusⁱ, quid^k futurus erat, sicut legerat^l, utpote 'omnem vitam sapientis esse meditationem^l mortis', cotidie moriebatur mundo, ut viveret Christo.

II. Quattuor² principales virtutes scripturarum assertionibus noverat appetendas, prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam, ita sibi invicem nexus^m et mutuo 30 cohaerentes, ut, qui unam non habuerit, omnibus careat. Quas omnes sic habuit vir venerabilis, ut tamen emineret in singulis². Mundum etⁿ ea, quae in^o mundo^o sunt^p, posthabuit, Domino adhaesit, saecularia iudicia contempsit. Legerat³ enim primam virtutem monachi esse hominum iudicia contemnere et semper apostolicam sententiam ad memoriam revocare^q: 'Si adhuc hominibus placerem, Christi^r servus^r non essem'. 35

III. Cumque per annos aliquot in eadem urbe in monasterio sancti Stephani^s carnem suam crucifixisset et aetatis ac morum perfectione adolevisset, charismata^t meliora aemulatus^u excellentiorem vitam^v est aggressus. De terra et cognatione sua et paterna domo

Prologus: a) ita minio 1, qui solus prologum sequentem servavit. b) Prol. om. 1. c) nequid 1. d) aggredimur 1. c) patronis 1. 40

Vita: a) ita minio 2; (Eodem die [sc. III. kal. Sept.] praem. 3) Incipit vita sancti Bononii abbatis minio 3. 4; Inc. — confessoris om. 1. b) capita non numerantur 1. 3. 4; numeri, qui lectiones indicant, in margine fortasse post add. 2. c) bolonius (sed -l- del. 4) 1. 4. d) p̄testu, super s superscr. x, 3. e) servitutis 3. f) clar. plur. 1. g) Quod 4. h) priu.^{me} a, inter u et a una litera (fortasse e) erasa, me manu coaeva superscr., 4. i) meditatur corr. meditabatur 1. k) quod corr. quid 1. l) meditatione 2. m) conexas 3. 4. n) et bis 4. o) in om. 3; mundi 45 pro in mundo 4. p) sunt om. 4. q) revocate corr. -re 4. r) ita 1. 3. 4 Vulg.; servus Christi 2. s) sequ. protomartyris 2. t) chrismata 1; carismata 2. u) cumulatus 2. v) viam 2.

1) Hieronymi ep. 60, 13 (ed. Hilberg, Corpus scriptor. eccles. Latin. 54, 1910, 566): *Platonis sententia est omnem sapienti [sapientis Γ] vitam meditationem esse mortis.* S. 2) Hieronymi ep. 66, 3 (ed. Hilberg p. 649): *Quattuor virtutes, describunt stoici ita sibi invicem nexus et mutuo cohaerentes, ut, qui unam*

non habuerit, omnibus careat: prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Has omnes sic habetis singuli, ut tamen emineatis in singulis. S. 3) Hiero- 50 nymi ep. 66, 6 (ed. Hilberg p. 654): *Prima virtus est monachi contemnere hominum iudicia et semper apostoli recordari dicentis: 'Si adhuc' etc.* S.

exiit^{a.1}, trans maria secessum solitudinis iuxta Babylonem² elegit. Ibi freno durioris et supra^b modum continentioris vitae corpus suum perdomuit omnibusque^c carnis illecebris triumphator^d agonitheta^e repugnavit.

IV. Fama^f igitur eius boni odoris per totam Aegyptum^g fragrante^h principes Aegyptiⁱ et potior pars populi mira dilectione coeperunt eum amplecti adeo, ut darent ei optionem, quod^k vellet, faciendi. At^l cum frequenter hoc facerent, gavisus sanctus pater Bononius^m (4) Deo gratias egit, per quem barbarica feritas quievit et in mansuetudinemⁿ conversa siluit, insuper quod inter saevitiam barbarorum intrepidus maneret ad perficienda universa^o opera christianorum. Primum itaque suarum virtutum spiritale iecit fundamentum laborando ad reparationem ecclesiarum barbarica vastatione dirutarum. Ibidem quam plurimas^p reparavit, monasterium^p condidit^p, in quo^p abbatem^p et monachos ordinavit, quorum vitam secundum regulam sancti Benedicti instituit.

V. De loco ad^a locum transiebat^r, verbum Dei seminabat, fides credentium crescebat, ad quorum informationem multis signorum miraculis coruscans^s alios ad fidem trahebat et sicuti ager^t terrae bonae fructum centesimum, sexagesimum^u et tricesimum producebat³. Cumque^v quadam die ingressus navem cum mercatoribus illius regionis Alexandriam peteret, valida et inevitabili procella subito aequore turbato nullam evadendi iam^w spem habentes clamabant omnes in tanto discrimine constituti, dicentes: 'Serve Dei, ecce miserabiliter perimus et tu nobiscum, sed secundum tuam praedicationem talem credimus Deum tuum: Si oraveris ad eum, liberabit te et nos^x tecum, et liberati vovemus nos sacramentum baptismatis^x a te sumpturos^y omnino sequi et perfecte credere in eum'. Ad cuius^z orationem repente vehemens maris^a commotio sedata siluit^b, et navis a Deo directa felici cursu portum Alexandriae, sicut optaverant, intravit, et statim de navi egressis^c ac de manu mortis Deo ministrante^d ereptis vir Dei saepe memorandus sacramenta baptismatis tradidit. Per totam Alexandriam rumor beatae eius opinionis sonuit, quia per eum^e multa virtutum signa ibi Dominus ostendit. Et ne humanus favor, ut saepe assolet, eius mentem nevo^f insolentiae obduceret, clam locum deseruit, pristinam Babylonis solitudinem^g repetens^h, vigiliis, ieiuniis, orationibus et universis sanctis operibus vacavit, vias vitae quam plurimis monstravit atque, ut omnes lucrificaretⁱ vir iustus, omnibus est omnia factus⁴.

VI. Non adulatione per^k potentiam appetebat potentes^l nec fastidio aspernabatur superbos et insolentes, memor illius invectionis, qua comminatus^m est Dominus populi seductoribus dicens: 'Ve vobis, qui consuitis pulvillos et cervicalia sub omni cubito ad decipiendas animas; ecce ego dirumpam eos de brachiis vestris, ut non ultra capiat animas volantes'⁵. Quem nec prospera extollere nec adversa noverant inclinare. Pauperes sustentabat, divites ad benefaciendum admonebatⁿ. Mollia strata non habebat, sed supra^o

a) exivit 2. b) super 4. c) -que om. 4. d) triumphato 4. e) ita 2. 4; agonotheta 1; agonizeta 3. f) hic novum caput inc. 1; nulla capitum distinctio nec numeratio 2-4. g) egypti 3. 4. h) ita 2; flagrante 1. 3. 4. i) Aegyptū corr. -ti 1. k) quid 4. l) A in loco raso, in margine hoc loco III. add. 2; nulla cap. dist. hoc loco 1. 3. 4. m) ita 2; bolonius (corr. bononius 4) 1. 3. 4. n) mansuetudine 2. o) ita 1-3; universa opera christianorum alia manu in spatio artiore raso 4. p) ita 1. 3. 4; plurimas radendo mut. plurima, monasterium in quo abbatem mut. postea monasteria in quibus abbates, omisso condidit, 2; plurima .. monasteria (mut. ex -riū) in quibus abbates, omisso condidit, 2a. q) in 3. r) ita (sed -e- erasmus 4) 1-4. s) coruscans (postea corr. coruscans 2) 2. 3. t) agger postea corr. ager 2. u) saxagesimum corr. sex. 3. v) II. (L II. 4) hoc loco in marg. add. 3. 4. w) ita 3. 4; iam om. 1. 2. x) nos — baptismatis om. 3. y) sumpturos om. 4. z) Ad eius 2, ubi hoc loco novum cap. incipit, adscripto in margine numero VI, et sequentia capitula VII. sqq. numerantur. a) maria 3. b) praebuit 1. 2. c) egressis om. 2. d) miserante 3. 4. e) eius 2. f) nevo mut. fortasse alia manu veneno 1; ne u'o 4. g) solitudine, -e fortasse corr., 3. h) ppetens 1. i) lucrificaret 4. k) p in loco raso 2. l) potentes om. 1. m) cominatus 2. n) ammonebat 1. o) super 1. 3.

1) Cf. Gen. 12,1: *Egredere de terra tua et de cognatione tua et de domo patris tui.* S. 2) Babiliyun, hodie suburbium civitatis quae dicitur Cairo. S. 3) Cf. Matth. 13, 8: *Alia autem ceciderunt in terram bonam et dabant fructum, aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud trigesimum.* S. 4) 1. Cor. 9, 22: *Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrificarem. Omnibus omnia factus sum, ut omnes facerem salvos.* 5) Ezech. 13, 18: *Haec dicit dominus Deus: Vae quae*

consuunt pulvillos sub omni cubito manus et faciunt cervicalia sub capite universae aetatis ad capiendas animas; 13, 20sq.: Ecce ego ad pulvillos vestros, quibus vos capitis animas volantes, et dirumpam eos de brachiis vestris et dimittam animas, quas vos capitis, animas ad volandum. Et dirumpam cervicalia vestra et liberabo populum meum de manu vestra, neque erunt ultra in manibus vestris ad praedandum. S.

duram humum¹ superiecto^a cilicio et lapide capiti subposito quiescere consueverat, si quies est dicenda, quae iugibus^b orationibus dies et noctes continuabat et membra sua mortificabat secundum illud Daviticum: 'Lavabo^c per singulas noctes lectum meum, lacrimis^d stratum meum rigabo'.

982. VII. Per idem tempus per universam Aegyptum erat ingens luctus; inter^e Babyloniorum² enim ac Romanorum³ reges^e gravissimae seditionis creverat tumultus, et facto conflictu inter eos⁴ plurimi Aegyptiorum occubuerunt; Romani vero multi perierunt et triumpho christianis non feliciter succedente^f multo plures in captivitatem ducti sunt. Inter quos^g Petrus divae^h memoriae venerandus antistes Vercellensis⁵ vinctus et carcere retrusus aderat⁶, qui nimia necessitate coactus cautissime inquirebat, si quem forte christianum in eadem¹⁰ regione invenire posset, cuius consilioⁱ fretus liberari sperabat, et incessanter ex hoc ad 982/90. Deum miserabiliter suspirabat. Sed quia certum, immo et^k certissimum est, quod Deus in se sperantes non deserit⁷, sanctum Bononium¹ ibidem esse Domino revelante cognovit. Quem ad se devotissime accersivit et causam captivitatis ac miseriae suae ac^m ceterorum per ordinem innotuit. Postremo, ut sibi et reliquis per misericordiam condescenderetⁿ,¹⁵ rogavit, videlicet, ut paganorum nexibus absoluti de tam durissima captivitate exirent et in patriam terram^o duce Deo et sancto Bononio^p redirent. Tunc^q pater sanctissimus magistris carceris pretium dedit et otium^r ad captivos consolandos introeundi accepit.

982/90. VIII. Cum quadam die rex Babylonis per pomerium arboribus, quibus^s balsamum funditur, consitum^t nimia iocunditate deambulet, gratiosiores domestici eius inspirante²⁰ Deo quadam concordiae regula ad invicem supplices rogabant eundem regem, ut votis sancti Bononii^u adquiesceret, captivos videlicet christianos vinculis carceris absolutos eidem traderet et in patriam redeundi licentiam eis cum eodem beatissimo Dei cultore clementer concederet. Tunc^v rex uxoris⁸ et domesticorum precibus motus votis^w sancti Bononii^u adquievit, captivos^x sibi, quos tenebat, reddidit, insuper navigium, quo singuli ad sua²⁵ remearent, et omnia navigantibus necessaria contulit^x.

982/90. IX. Igitur^y sanctus Bononius^z navem ingressus Hierosolimam^a venit et inde pertransiens in monte^b Sinay^c locum suae habitationis elegit, ut, sicut Moyses ibi olim susceperat legem Dei, in eodem loco Christi confessor adipisceretur gratiam Spiritus^d sancti. Deinde venit Constantinopolim. Tunc custodes navium^e, videntes tantam multitudinem captivorum,³⁰ pavescentes speraverunt paratas esse adversus eos insidias inimicorum. Et exceptoribus ad palatium missis ex imperiali edicto⁹ omnes sunt capti et carcerali custodiae mancipati. Cumque illius urbis Dei cultores ereptionis eorum causam Deo^f monstrante^f cognoscerent, apud imperialem potestatem⁹ operam dederunt, ut iniuste capti absolverentur et in patriam suam coepto^g cursu feliciter reverterentur. Quorum precibus imperialis potestas annuit^h;³⁵ omnes enim de carcere eductos absolvit et ex aerario imperiiⁱ ditatos navigio, quo advenierant, cum omnibus, quibus indigebant, misericorditer restituit. Inde cum gaudio singuli

a) subiecto 3. 4. b) vigilibus 1. c) Lavabo om. 2. d) meis add. 2. 3. Vulg. e) ita 1. 3. 4; inter — reges om. 2. f) succedente 3. g) quos om. 2. h) divinae 2. i) concilio 3. k) et postea superscr. 2. l) ita 2; bolonium 1. 3. 4. m) et 2. n) conscenderet 4. o) terram om., post patriam 4 litteris erasis, 4. p) ita 2. 3. 4; 40 bolonio 1. q) l. III. in marg. add. 4. r) locum 4. s) qui 2. t) consitum 4. u) ita 2; bolonii 1. 3. 4. v) III. in marg. add. 3. w) votis om. 4. x) captivos — contulit om. 2. y) nulla cap. dist. 1. 3. 4. z) ita 2; bolonius 1. 3. 4. a) ita 1; ierosolimam 2; yerosolimam 3. 4. b) ita 1; montem 2—4. c) ita 1. 3; synai 2. 4. d) spiritu 3. e) navigium 3. f) deo monstrate 4; demonstrante 2. g) cepto 1. h) innuit 1. i) imperio 3.

1) Cf. Hier. V. Hilarionis c. 10: *super nudam humum stratumque iuncea usque ad mortem cubitavit.*

2) El-'Aziz Nizār Abū Mansūr, rex Aegypti (a. 975—996). S. 3) Otto II. imperator (a. 973—983). S.

4) Apud Columnae civitatem (Capo di Colonne prope Cotrone in Calabria) die 15. m. Iulii a. 982. S. 5) Qui sedit a. 978/79—997, anno 997 d. 17. Mart. ab Arduino marchione Eporediensi occisus; a. 990. iam ex captivitate redux. Cf. G. Schwartz, 'Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens 951—1122' (Lipsiae et Berolini 1913) p. 136; 'N. Archiv' XL, 190 sq. 6) De captivitate Petri cf. Ann. Sangall. mai. ad a. 982, SS. I, 80. S.

Cf. etiam carmen Vercellense in Petrum (auctore Leone⁴⁵ episcopo), de quo egit H. Bloch, 'N. Archiv' XXVII, 752 sqq. XXVIII, 788. 7) Iudith 13, 17: *Laudate dominum Deum nostrum, qui non deseruit sperantes in se.* S.

8) Maria, quae fidem christianam profitebatur; cf. Rodulfus Glaber III, 7, 25, ed. Prou p. 73; 50 F. Wüstenfeld, 'Geschichte der Fatimiden-Chalifen nach den arabischen Quellen' ('Abhandlungen der kgl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen' 26. 27, 1880/81) p. 164. S. G. Schlumberger, 'L'épopée byzantine' II (1900), 443, n. 4. 9) Imperavit tunc Basi-⁵⁵lius II. cum fratre Constantino VIII.

ad propria sunt reversi. Petrus Vercellensis episcopus pristinae suae sedi iure est restitutus¹ et ibi praefuit multis temporibus².

X. Interim servus Dei divinae legi^a se mancipaverat in monte^b Sinay^c; ubi tantarum virtutum signis claruit, quibus totam Ierosolimorum^d viciniam sacrosanctae opinionis bono
5 odore replevit. Non multo post Vercellensis^e dioceseos Locoediensis^{f,3} abbas^g obiit, post cuius obitum Petrus praenominatus pontifex nuntiis ad eum directis eundem ad se accersivit et nimis^h et inevitabilibus precibus eum rogavit, ut defuncto abbatiⁱ succederet et locum et omnes commissos secundum Deum regeret. Cumque circa se Dei voluntatem intellexeret nec diutius resistere posset, invitus pater monachorum effectus multis ibidem
10 coepit coruscare^k virtutibus^l. Sed hostis antiquus, qui omnino, sicut suum est, invidet bonis operibus, adversus sanctum pastorem pugnae conflictum adsumpsit^m et monasterium quodam procellae turbine⁴ commovit. Ille vero memor illius euangelici: 'Si persecutiⁿ 997?
vosⁿ fuerint in una^o civitate^o, fugite in aliam⁵, scandalum humiliter declinavit atque inde recedens in partibus Tusciae interim habitavit. Ubi reparato ad plenum monasterio et 998.
15 secundum legem^p Dei et sancti Benedicti regulam^q instituto⁶, sicut consueverat ubivis locorum, claruit multorum indiciis signorum.

XI. Interdum prioris loci commotio sedata quievit et Domino revocante ad monaste- 1001/12?
rium Locediense^r rediit⁷, ut ibi plantatus clementia supernae dispensationis ramos ibidem diffunderet^s piae conversationis. Et cum^t per multa annorum curricula plurima ibi fulgerent
20 virtutum suarum^u insignia, ille angelicus vir semper latere quaerebat, illud Dominicum^v commemorans: 'Cum feceritis, quae praecepi vobis, dicite: Servi inutiles sumus; quod
debuimus facere, fecimus'. At^w cum multo tempore ad construendum domicilium Dei (12)
vivis^{x,8} et insensibilibus^y lapidibus^{z,8} laboraret^a et in omnibus inreprehensibilem⁹ se exhiberet et iam tempus immineret, ut remunerante Deo sui agonis bravium reciperet¹⁰, consum-
25 mato^b opere fratribus^c valefecit et spiritum Deo reddidit^{d,11}. Post cuius obitum evidenter 1026.
apparuit, quantus^e et qualis^e in vita fuit. Nam ad eius sepulchrum plurimas aegritudines (Aug. 30.)
curatas novimus et de die in diem meritis ipsius^f fidem credentium informari gaudemus, sicut olim verbis^g sanctae praedicationis, ita^h nunc miraculorum signis. Demoniam fugantur, caeci illuminantur¹², qualibuscumque morbis languidi curantur¹³, et manifeste sanctificatus
30 sanctis in caelo est coaequatus.

a) legis 3. b) montem (corr. -te 4) 2. 4. c) ita 1. 3; synai 2. 4. d) hyerosolimorum 3; iherosolimorum 4.
e) Vercellensis om. 3. f) loco ediensis 2; locediensis 1. 3. 4. g) abbas radendo corr. abb 4. h) nimis 3. i) abbate 3.
k) corruscare 3. l) virtutibus in loco raso 2. m) ass. 2. n) vos persecuti 3. o) unam civitatem 1. p) lege 1.
q) ita 2; regulam om. 1. 3. 4. r) ita hoc loco 1. 2; locidiense 3; locediense 4. s) diffunderet 3. t) cum om. 3. 4.
35 u) suarum om. 3. v) Dom. om. 4. w) hic cap. 12. inc. Mabillon; nulla cap. dist. 1-4. x) vivi 2. y) insensibilibus
mut. sensibilibus 1. 2. z) lapibus 3. a) roboraret 1. b) consumato 2-4. c) fratribus om. 2. d) Anno
D. 1026 in marg. manu moderna add. 4. e) qualis et quantus 2. f) ipsis 3. g) verba 2. h) etiam 4.

1) Ante a. 990, v. p. 1028, n. 5. 2) Usque ad a. 997, v. p. 1028, n. 5. 3) De monasterio S. Michaelis et
40 S. Ianuarii de Lucedio (vulgo 'San Genuario', prov. di Novara, com. di Ronsecco) cf. Kehr, Reg. pont. Rom., Italia pont. VI, 2 (1914), p. 28sq. 4) Quo turbine auctor fortasse infestationes Arduini marchionis (cf. supra p. 1028, n. 5) designare voluit. S. Quae Schwartzii
45 opinio cum temporum ratione bene convenire videtur, v. infra n. 6. 5) Matth. 10, 23: Cum autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam. S. 6) Hic de monasterio S. Michaelis in castro Marturi ab Hugone marchione Tusciae a. 998. restaurato et locu-
50 pletissime dotato agi, quamvis Schwartzius noster confutare nisus sit ('N. Archiv' XL, 192sq.), negari non posse mihi constat. Cartae Hugonis marchionis d. d. 25. Iul. et d. 10. Aug. a. 998. Bononium abbatem S. Michaelis nominant, quem alium cognominem fuisse
55 vix cuiquam probaveris. Sed carta eiusdem Hugonis marchionis eidem monasterio iam d. 12. Iul. a. 970. data, ubi etiam Bolonius abbas occurrit, quam et Schwartzius (l. c. p. 228sq.) et adversarius suus A. Falce

('Il marchese Ugo di Tuscia' p. 97sq. 134sq. 182sq.) defendunt, si alias integra, quod non definimus, in hoc quidem quomodo genuina habeatur, non video. De monasterio S. Michaelis in Marturi cf. etiam Kehr, Reg. pont. Rom., Italia pont. III, 61sq. et F. Schneider, 'Die Reichsverwaltung in Toscana' I (Romae 1914), 261sq. 7) Post mortem Hugonis, qui d. 21. Dec. a. 1001. obiit, Bononius abbas cum omnibus monachis a Bonifacio novo marchione Tusciae (qui ante d. 14. Mai. a. 1012. obiit) e monasterio Marturi eiectus est; cf. libellus querelae apud P. Puccinelli, 'Istoria delle eroiche attioni d'Ugo il Grande duca della Toscana' (Mediolani 1664) p. 222 = Mittarelli-Costadoni, Ann. Camald. I, 266sq. 8) Cf. 1. Petr. 2, 5. 9) Cf. Tob. 10, 13: se ipsam irreprehensibilem exhibere. 10) Cf. ex. gr. 1. Cor. 9, 24: Nescitis, quod ii, qui in stadio current, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium? S. 11) De anno et die mortis v. infra Mirac. c. 9, p. 1031. 12) Cf. Ps. 145, 8: Dominus illuminat caecos. 13) Cf. Matth. 14, 14: et curavit languidos eorum.

- (13) XII. Post^a cuius transitum transactis aliquot^b diebus Ardericus Vercellensis ecclesiae venerabilis episcopus¹ divino spiritu illustratus, ut debitam devotionem erga tantum Christi confessorem impenderet, supra sacratissimum^c eius corpus altare erigendum et dedicandum devotissime adiudicavit. Clero^d igitur et populo totius^e ordinis et aetatis ac^f utriusque^f sexus in unum convenienti ex hac^g causa verbum fecit, ut conhibentia^h ac faventis resul- 5
tatione plebis firmaretur exordium tantae religionis. Sapientia itaque sacrosancti pastoris et plausu totius gregis competenter sancitum est, ut idem pius pontifex, ut rata fieret eius sententia et populi obedientiaⁱ, ex hoc acquireret apostolicam auctoritatem^k, quae supereminet omnem^l saeculi potestatem. Et^m ut religio esset devotior et beatissimi Bononiiⁿ 1027? commemoratio celebrior, idem memorandus pontifex Romam abiit^{o-2}, a domno Iohanne 10
summo pontifice et universali papa³ apostolicam auctoritatem adquisivit^p et inde regressus^q summa gratia et totius^r plebis laetitia altare erexit et consecravit^s, adiuvante domino nostro Iesu Christo, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat in saecula saeculorum. Amen.

EXPLICIT^s VITA SANCTI BONONII ABBATIS ET CONFESSORIS^s. 15

INCIPIT^a PROLOGUS IN MIRACULIS SANCTI BONONII ABBATIS
ET CONFESSORIS.

- (1) Gratia nostri redemptoris, qui fideles suos mundo mortuos secum viventes et conregnantes in caelestibus multorum signis miraculorum ostensis perspicue demonstrat, apparet viros fuisse, quorum studio et labore veteris et novi testamenti sanctorum patrum opera atque virtutum signa per eos caelitus facta, quibus ad divinum 20
amorem excitarentur, posteris scripta relinquerentur. Quisque autem illorum sancto Spiritu, ubi vult, spirante⁴ et non omnes suas gratias uni, sed partim cunctis tribuente pro virium seu ingenii capacitate pauca vel plura studuit, prout potuit, exarare. Ergo fratribus mirae devotionis in Deum, ut miracula per sanctum Bononium, dum viveret, sive post eius obitum facta scedulis traderem, precative rogantibus atque praefatorum scriptorum michi renuenti exempla obicientibus, quorum minimo nullo modo me audeo comparare, sciens me modicae 25
scientiae, sed in Deo spei maximae, qui linguas infantium facit disertas⁵, tandem eorum diutina deprecatione devictus atque in ipsorum obsecrationibus tantique confessoris supplicationibus pro me ad Deum confisus, pauca de multis ultra mearum virium negotium praesumendo, non patiens cuncta esse incognita, conor memoriae tradere humanae. Quorum si nulla foret descriptio, ne meriti commissum talentum abscondentis in terra⁶ particeps essem, timeo, cum, testante scriptura⁷, bonum sit secretum regis celare et honorificum opera Domini 30
laudare et magnificare. Unde obnixè oro lectores, ut non sint huius operis detractores nec verborum rusticitatem attendant, sed, quae hic habentur, vera fore credant, quia, quae refero, plura ego ipse vidi, et, quae non a me visa, a veridicis et fidelibus viris audiavi multorum testimoniis confirmata.

INCIPIUNT MIRACULA SANCTI BONONII.

- (2) 1. Nocturnis^b igitur hymnis atque laudibus temporibus^c peractis^c mos erat beati Bononii^d in oratorio remo- 35
rari; ubi vacans uberrimis fletibus et oraminum obsecrationibus pro^e statu^e sanctae Dei ecclesiae et omnibus fidelibus vivis ac defunctis, quanto secretius valebat, non humanae laudis appetitum desiderans, Dominum iugiter supplicabat. Ea vero hora, dum haec agerentur, frater quidam, nomine Liutefredus, vir magnae reverentiae

*) secundum quod papa Iohannes statuit atque canonizavit *add.* 1.

a) *novum cap. inc., omisso numero*, 2. b) *ita* 2. 4; *aliquod* 1; *aliquid* 3. c) *sanctissimum* 3. 4. d) *Vero* 1. 40
e) *totis* 1. f) *ac utrisque* 1; *de utrisque* 3. g) *ac* 4. h) *cohibentia* 2. 4; *colubencia* 3. i) *obedientiam* 4.
k) *auctorem* 4. l) *omnem om.* 2. m) *Ut et* 2. n) *ita* 2; *bolonii* 1. 3. 4. o) *habiit* 1. p) *acquisivit* 2.
q) *regresus* 2. r) *totis* 1. 3. s) *ita* 2; *Expl. — confessoris om.* 1. 3. 4.

Miracula: a) *Miracula quae sequuntur desunt in 1. 3. 4, exstant in solis 2. 5, sed prologus om. 5, ubi praemittitur minio: Incipit vita sancti Boloni abbatis. Quod est III. kal. Septembris.* b) *hinc etiam* 5; *capita neque in 2 neque in 5* 45
numerantur; numeros Mabillonii in margine adnotavimus. c) *temporius (corr. -bus) perhactis* 5. d) *Bolonii 5 et ita semper.* e) *prostratu* 2.

1) Qui sedit a. 1026/27 — 1041/44. 2) Ardericus a. 1032. obiit; cf. supra p. 1023, n. 2. 4) Ioh. 3, 8: *Spiritus, ubi vult spirat.* 5) Sap. 10, 21. 6) Matth. 25, 25. 7) Cf. Tob. 12, 7: *Etenim sacramentum regis abscondere bonum est, opera autem Dei revelare et confiteri honorificum est.* 50

provectaeque aetatis, cupiditate victus, videns pulchram candelam in candelabro, subripuit et extinxit^a atque in sinu suo reposuit. Quod dum faceret, Dei iusto et occulto iudicio meruit percuti ab angelo¹

3. Aliud^b miraculum^b. Beatus Bononius^c pro causa monasterii cum suis militibus in itinere directus a (4) quodam rustico in hospitio^d devote est receptus. Cui suisque reffectis appropinquante nocte, domus parvitate in 5 ea iacendi facta difficultate, sub divo lecta praeparata fuerunt, sed ruentibus caeli imbribus in eisdem quiescere nequiverunt. Domum igitur introierunt, et utcumque valuit, ibi se quisque collocavit. Christi vero servus Bononius^e super quoddam vasculum, ubi panis solebat confici, sua sancta membra dedit quieti; pro cuius honore^f vas illud postea veneratione habitum^g donum non silendum^h accipere meruit. Deinde cumⁱ panis subcineritis ex usu ibi pararetur, operante divina clementia absque levamine persaepe fermentatus^k est repertus, ut qualis 10 ac quantus esset vir ille, quem^l sustulerat, insinuaretur. Quod insolitum et inauditum videntes illius domus homines multum ammirari coeperunt; sed recolentes beatum Bononium^m ibi superiacuisse, id eius meritis fieriⁿ non dubitaverunt. Qui donec in carne mansit, sui Domini acceptam pecuniam non in terra abscondendo², sed negotiando, quantum potuit, multiplicare studuit, unde recepta mercede in caelo et in terra honorari et exaltari meruit.

6. Aliud^o. Inter cetera, quae refero, nec illud silendum^p puto, quod meae accidit matri intercessione ipsius^q. (7) Quae cum esset frigoretica et nimis inde laboraret, ad eum venit atque suis se orationibus commendare studuit. Quam ipse vir venerabilis satis benigne gratanterque suscipiens seque Dominum pro ea oraturum^r promittens tal prorupit in voce: 'Vade et noli^s amplius^s febricitare'. Continuo namque melius habuit et citius inde perfecte convaluit.

20 Quoniam aliqua, quae vivus peregerat, prout quivimus, summatim scribendo perstrinximus, ad recolendum ea, quae post transitum egit, Domino adiuvante, stilum vertamus.

Miracula^t sancti Bononii abbatis post eius obitum^t.

9. Anno^u igitur incarnationis dominicae millesimo vigesimo^u sexto, tempore dormitionis suae in Domino (10) accedente, gaudentibus angelis et flentibus populis, beatus Bononius tertio kalendas Septembris^v ad omnium 1026. Aug. 80. bonorum remuneratorem feliciter perrexit braviumque sui agonis ut optimus atleta^w accepit³. Quo defuncto ita confestim eius sanctitatis fama^x totam per provinciam circumquaque est diffusa, ac si praecones mitterentur, quibus^y is obisse et per eum signa^y fieri narrarentur. Quod audiens quidam validis compedibus ferreis vinctus atque in carcerali custodia magna cum diligentia positus coepit ingemiscere pectusque pugnis tundere et ad Deum toto mentis affectu preces fundere: 'Si vera', inquit, 'sunt, Christe, quae de famulo tuo Bononio^z auditu com- 30 peri, eius, quaeso, meritis et intercessione fac misericordiam michi, ut per me liberatum a tantis, quibus crucior^a, doloribus nomen tuum et servi tui magnificetur et hoc miraculum tuae dexteræ potentia factum cunctis intimetur, ut maiora his, quae fieri inpraesentiarum perhibentur, eius interventu futura esse sperentur'. Hoc autem cum diu esset oratum, solutis vinculis Domini miseratione tantique confessoris supplicatione se exauditus cognoscens absque mora exiit et eisdem vinculis sumptis ad eius sacri corporis tumultum festinato gressu^b devenit 35 et ibi eadem, quae multo tempore manserunt, suspendit ac gratias agens Deo sanctoque confessori Bononio^c, qualiter ei accidit, per ordinem nobis narravit.

10. Aliud^d miraculum^d. Eodem vero anno, quo ipse sanctus Dei Bononius^e ex hac vita ad ineffabilem (11) polorum gloriam migravit, quidam frater, cui ipse habitum^f sanctae conversationis tradidit, adeo acri dentium dolore torquebatur, ut etiam inedia diesque ac noctes continuatim insomnes duarum ebdomadarum spatio 40 pateretur atque ei omni quiete amota^g per coenobii circuitum quasi amens vagaretur. Nocte autem quadam post multam fatigationem, dum caput in gremio infirmorum servitoris ponens modicum somni caperet, apparuit ei sanctus Bononius. Qui festinus surgens, ut sibi per somnium videbatur, ob honorem tanti patris ad eius sacra vestigia osculandum proruit, sed eum vir venerabilis amicitia per mentum accipiens erexit. Ad cuius tactum ilico^h omnis dolor est effugatusⁱ, simulque frater ille infirmus a somno, quo tenebatur, est excitatus^k. Hoc

45 a) extinxit 5. b) Aliud miraculum om. 5. c) Bononius 5. d) ospitio 5. e) Bononius 5. f) ónere 2; honore 5. g) abutum postea corr. hab. 2. h) scilendum (c postea del. 2) 2. 5. i) dum 5. k) fermentatum 2. l) quē 2. m) Bononius 5. n) fieri om. 2. o) Aliud om. 5. p) scil., c del., 2. q) illius 5. r) rogaturum 5. s) amplius noli 5. t) Mir. — obitum om. 5. u) Anno — vigesimo minio 5. v) sebtēbris 5. w) adlaeta 5. x) sequ. una litera erasa 5. y) quibus — signa in loco raso 2. z) Bononio 5. a) crucio 5. b) -u e corr. 2. c) Bononio 5. 50 d) Aliud mir. om. 5. e) Bononius 5. f) abutum postea corr. hab. 2. g) ammota 5. h) ilico postea corr. illico 2. i) fugatus 5. k) exitatus 5.

1) Ex Miraculis quae sequuntur, cum ad res gestas cognoscendas nihil fere afferant, non nisi pauca, quae ad auctorem tempusque, quo scripsit, pertinent, hic

denuo eduntur. 2) Cf. Matth. 25, 18. 25 sqq. 3) Cf. 1. Cor. 9, 24: unus accipit bravium.

autem facto obsequentem sibi vocavit, dicens: 'Iam enim sancti Bononii visione et consolatione omni dentium careo dolore'. Sicque sospitate recepta in eadem omni vitae suae tempore mansit.

- (12) 11. Item^a aliud miraculum. Quaedam femina ab adolescentia coniugio copulata, videns sibi non nasci filios neque filias, una cum viro suo nimio taedio ac maerore^b afficiebatur. Haec autem, ut sui uteri sterilitatem amitteret, dum multa inlicita, quae putabat prodesse, faceret, cognovit se in vanum laborare, quod temptaret velle Dei per sua maleficia superare. Meliore siquidem consilio divinitus inspirata, erogans^c multas elemosinas pauperibus ac insistens assiduis oraminum^d precibus, se funditus vertit ad Deum, qui solus est verum et unicum miserorum praesidium. Non multo post tempore evoluto, dum sopita dormiret, vidit in somnis, quod, si ex stillicidiis pluviae stillantibus a domo, in qua vir beatus degit, haberet atque potaret, a suo desiderio fraudata non esset. Quae a somno expergefata visionem suo non distulit intimare marito. Tempore namque oportuno adveniente una cum viro suo ad iam memorati patris monasterium devenit atque ex aqua, quam desiderabat, per quendam sibi notum ab ea rogatum accepit. Qua denique exhausta^e domumque regressa, paucis transactis^f diebus concepit et peperit atque intervenientibus beati Bononii^g meritis utriusque sexus prole deinde fecunda permansit.

- (15) 14. Aliud^h miraculum. Alio vero anno in die natalis ipsius, dum ex multis partibus orbis plurimi ad eius sacri corporis tumulum confluerent, Dominum adoraturi et confidentes eius interventu ab instantibus et futuris malis posse liberari ipsius suffragia rogaturi, quaedam femina a daemonio vexata
- (17) 16. Aliudⁱ. In eadem quoque ecclesia aliud constat esse actum^k miraculum multa ammiratione venerandum. Erat quidam villicus cuiusdam marchionis, vir multae crudelitatis. Qui ut aliquid sibi quolibet ingenio raperet, ad eas partes ubi ecclesia beati Bononii^l sita^m est, se ire disposuerat. Quem illuc venturum homines, qui ibi habitabant, cognoscentes, quaequeⁿ sua mobilia fugientes ad suprascriptam ecclesiam detulerunt. Circum quam dum multi sues adessent et, ut illorum mos^o est, rimando^p per ecclesiae cimiterium discurrerent^q, ipsius muros tetigerunt. Unde quodam contagio ita in renibus sunt percussi, ut inde funditus omnem vim amitterent et ea die, excepta una sue, cuncti interirent. Quam videlicet suam dum rusticus, cuius erat, mirabiliter^r contractam et moribundam videret, votum vovit^s Domino et sancto confessori Bononio^t, quod, si inde convalesceret, unum e prioribus quos fetus^u gigneret in ipsius ecclesiae servitium^v stipendio offerret. Facto autem voto mox ipsius sus sana efficitur. Quibus villico dictis non fuit credulus^w illis. Nec mora, confestim equum ascendit et, quod cognoverat auditu, ut certius sciret, venit cognoscere^x visu^y. His denique visis, quodam tunc timore et amore divino compunctus, ecclesiam est ingressus. Vovitque Domino et sancto Bononio^z in illius ecclesiae finibus comorantibus se umquam nil mali facturum et a pravitate^a sua deinde cessaturum. Qua ex re evidenter ostenditur, quantae gratiae et celsitudinis beatus sit Bononius^b apud omnipotentem Dominum, qui eius vitam a quibusque custodivit inmundis, cuius sacra loca inmundos^c sues^c non passus est tetigisse impune, unde quorundam hominum feritas minueretur et sub ipsius optentu viventibus securitas et protectio maior tribueretur.
- (18) 17. Aliud^d miraculum. Tantorum fama miraculorum longe lateque diffusa quidam adolescens Adam nomine, confidens se sanctissimi confessoris meritis ab infirmitate sua liberari, advehitur. Quippe^e etiam ab ipsis cunabulis ita erat contractus, ut cohaerentibus calcaneis natibus, non plantis passus faciendo, sed scamnellis^f manibus subpositis rependo incederet. Tribus denique diebus continuatim et noctibus ad memorati et memorandi almifici confessoris altaris crepidinem^g iacens, ipsius suffragia postulans, quod optaverat Domino largiente^h sui famuli intercessionem accipere meruit. Cui hora suae curationis, redeunte sospitatis vigore, tantus aestuationis calor affuit, ut etiam interulamⁱ, quam^k erat indutus, exueret et nudus maneret. Hyemps tamen erat. Sanitate vero concessa recessit ab eo caloris nimietas. Sicque sospitati^l redditus^m in eadem penes nos usque hodie manet, sui sanatoris ecclesiae serviens et Deo et ipsi gratias referens.
- (19) 18. Aliudⁿ. Per idem tempus alius quoque aeger nomine Heli, aetate grandaevus, miserabili atque diutina sorte dirae pestis damnatus advenit. Qui utrorumque pedum officio carens, genua per terram trahendo^o et manibus scannella^p habendo incedere solitus erat. Hic accedens ad sacri corporis opiferi confessoris sepulcrum

a) Item aliud myr. om. 5. b) me . . rore, inter e et r 2 vel 3 litterae erasae 5. c) erga . ns, inter a et n una littera erasa 5. d) orationum 5. e) exhausta 2. 5. f) trans . actis, n superscr., inter s et a una littera erasa 5. g) Bolonii 5. h) Aliud mir. om. 5. i) Aliud om. 5. k) actum om. 2. l) Bolonii 5. m) scita, c del., 2. n) quoque postea corr. queque 2. o) mos om. 5. p) rimanando postea corr. rimando 2; rimando 5. q) discurrerent 2. 50 r) mirabilē 2. s) sequ. circiter 5 litterae erasae 5. t) Bolonio 5. u) fetu 5. v) ita 5; servitium 2; cf. p. 1033 l. 2. w) credulis (postea corr. credulus 2) 2. 5. x) cognosceret corr. -re 5. y) visu om. 2. z) Bolonio 5; sequ. hominibus 5. a) gravitate 5. b) Bononius 5. c) ita hoc loco 2. 5 (-es in loco raso 2). d) Aliud myr. om. 5. e) Qui pene 5. f) scannellis 2. g) crepidinis 2. h) largiente om. 2. i) inter in- et -terulam 3 litterae erasae 5. k) quam radendo mut. qua 5. l) sospitate corr. -ti 5. m) primum d superscr. 5. n) Aliud om. 5. o) tra . endo, inter a et e locus 55 rasmus, e e corr., ut videtur, 5. p) scannella 2.

eius postulavit auxilium; cuius adiutus gratia sanitate^a est donatus pristina^b. Qui in eadem adhuc degens Deo et ipsi sancto Bononio^c pro sua erectione laudes refert et, quicquid servitii potest, ipsius ecclesiae servientibus devote exhibet.

19. Aliud^d miraculum. Quadam die comitissa quaedam nomine Waza, Wilielmi^e marchionis uxor¹, (20)
 5 multis stipata militibus venerat oratum ad ecclesiam, ubi beati^f viri corpus iacet humatum. Quae dum super altare eius missas celebrari faceret et praesens ibi cum suis et aliis pluribus adesset, quidam mendicus ferens filium in scapulis, cuius pes et manus sinistri lateris paralitico morbo aruerant, eam adiit et ab ea alimoniam sibi et nato petiit. Illa vero^g pietatis^h viscere immota non solum ei non tribuit, verum etiam increpanter et exacerbanter propter suam improbitatem, ut a se discederet, praecepit: 'Non michi est', inquit, 'tantarum copia
 10 opum, quae michi et omnibus a me petentibus sufficere possit. Praestantius enim esset te ipsiusⁱ sancti confessoris rogato suffragio, ut tuo sanitatem reddat filio, Domini misericordiam implorare, qui dando postulata, non minus thesaurizat², psalmigraphi praeconio impleto dicentis: "Tibi" enim, Domine, "derelictus est pauper, Ps. 10, 14.
 pupillo tu eris adiutor". Homo autem ille, quod audivit, facere non distulit. Filium siquidem de scapulis deponens prope^k sacri corporis tumulum prostravit ac genibus flexis et precibus fuis demum ad petendum ele-
 15 mosinas hac et illac per ecclesiam festinando discurrit. Interea dum pater abesset, opitulantis meritis almi confessoris praefato puero summi Dei bonitas non tarda fuit. Et cui elemosina denegabatur, ut claudo ad portam templi sedenti, argento et auro carius^l, membrorum scilicet sanitas, donatur³. Hoc namque viso miraculo magnus factus est^m plaususⁿ exultationis ad laudem et gloriam omnem^o creatoris eiusque confessoris. Mox autem huius facti fama per cunctorum aures volitante illuc ab omnibus concurritur^p, inter quos et pueri
 20 pater regreditur; quid vero et qualiter actum sit, exquiritur. Tunc praefata^q comitissa, quomodo res^r se^r habuit, cunctis exquirentibus innotescere non piguit. Taliter vero omnipotens Deus, qui mira cuncta dispensatione agit, hoc miraculum mundo propalari^s voluit, ut servus suus hinc venerantior et celebrior haberetur, et quia testante scriptura⁴ signa infidelibus dantur, ut ab infidelitate declinantes^t discant sperantes in Domino non deficere omni bono, cui^u laus est et^v gloria per cuncta saeculorum saecula. Amen^w.

25 a) sanitate *mut.* -ti 5. b) pristrina, *alterum r eras.*, 2; pristina *corr. fortasse* -ne 5. c) Bolonio 5. d) Aliud myr. om. 5. e) Wilielmi *in marg.*, *eadem ut videtur manu*, 5. f) beati om. 2. g) vero om. 2. h) pietatatis 2. i) istius 5. k) propter 5. l) i *superscr.* 5. m) *sequ. strepitus del.* 5. n) *sequ. et del.* 2. o) *ita Mab.*; omi (*superscr.* 5) 2. 5; *fortasse omnium?* p) *concurritur postea mut. cucurritur* 2. q) *sequ. -m erasum* 5. r) se res 5. s) *propalari corr. propalari* 2. t) *declinan... tes, inter nan et tes 3 literae erasae* 5. u) Cuius 5. v) et om. 5.
 30 w) Amen om. 2; Explicit vita sancti Bononii (*corr. Bolonii*) abbatis *sequ.* 5.

1) De Wilhelmo (III.) marchione, ante a. 1042. mortuo, a quo marchiones Montisferrati descenderunt, cogitavit H. Bresslau, 'Jahrb. des Deutschen Reichs unter Konrad II.' tom. I, 393. 407. 2) Cf. ex. gr. Tob. 4, 7 sqq.;

Matth. 6, 19 sq. 3) Cf. Act. ap. 3, 2 sqq. 4) 1. Cor. 14, 22: *Itaque linguae in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus; prophetiae autem non infidelibus, sed fidelibus.*

DE GALLICA PETRI DAMIANI PROFECTIONE ET EIVS VLTRAMONTANO ITINERE.

EDIDERVNT GERHARDVS SCHWARTZ B. M.
ET ADOLFVS HOFMEISTER.

5

Petrus Damiani cardinalis episcopus Ostiensis a. 1063. ab Alexandro II. papa ad litem inter Drogonem episcopum Matisconensem et Hugonem abbatem Cluniacensem dirimendam delegatus est. In quo itinere¹ quae sanctus vir gesserit, brevi opusculo relatum est, cuius auctor se Petrum comitatum esse ipse tradit; discipulus enim Petri aliunde ignotus erat, cum quo, ut ex verbis, quae in fine scripsit, patet, in celebri Fontis Avellani eremo commorabatur. Scripsit¹⁰ vero vivente adhuc Petro Damiani, cuius sanctitatis ne offensam incurrat, se timere c. 7 dicit; neque tamen ante a. 1064. dicere potuit ea, quae Petrus in libro contra Cadaloum antipapam scripto prophetico spiritu annuntiasset, postea evenisse, quibus dictis ad Petri verba alludere videtur: Porro autem, quia conatus tuus iste numquam perveniet ad effectum, sed infaustum postremo concludetur in exitum, et qui Romanis arcibus superbus inveheris,¹⁵ ad solum proprium cum ignominia reverteris.² Ne primus quidem de diffinita illa lite scripsit, nam monachus quidam Cluniacensis iam brevem de Cabilonensi synodo, cui Petrus Damiani legatus praefuerat, relationem composuerat³, ex qua anonymus ille Avellanensis pluribus locis hausit; quod tum ex simili narrandi ratione tum ex compendio eorum, quae Cluniacensis de rebus in synodo ipsa gestis tradiderat, satis inepte confecto patet.⁴ Praeter illam relationem²⁰ libellumque Petri in Cadaloum supra laudatum sacram scripturam cum Walafridi Strabonis glossa et commentarium Rabani Mauri in librum Iudicum adhibuit.⁵ [Ciceronis librum De inventione rhetorica, ut de Vergilio taceam, bene novit.⁶]

[In Gallia, etsi a monacho quodam Fontis Avellani, libellum nostrum compositum esse Neukirch, de Cluniaco potissimum cogitans, existimavit. Cui, quamquam de rebus in reditu gestis²⁵ tacetur et Cluniacensium vita summis laudibus effertur (c. 13, cf. c. 1. 2), iure nemo, quod sciam, assensus est. Nam auctorem Italicum, non Gallicum fuisse atque cum Petro Damiani et in Galliam venisse et ex Gallia recessisse certo certius constat (c. 8. 11. 12. 13. 20, cf. 6), ita ut sine dubio unus illorum trium discipulorum fuisse putandus sit, quos solos magistrum in hoc itinere comitatos esse ipse testatur (c. 5).]

30

1) [De quo cf. Meyer von Knonau, 'Jahrb. des Deutschen Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V.' I, 317—319.] 2) Cf. Petri Damiani Epp. I nr. 20 ed. a Const. Caietano, Opera Petri Damiani (Romae 1606) I, 55 = I, 39 (Parisiis 1642); Migne, Patr. Lat. 144, 242 A. 3) 'Synodalis diffinitio inter domnum Hugonem abb. Clun. et domnum Drogonem ep. Matic.', edita in Petri Dam. Oper. III, 396; Migne, Patr. Lat. 145, 859—862; Mansi, Concil. nova et ampliss. collectio XIX, 978. 4) [Quod primus demonstravit F. Neu-

kirch, 'Das Leben des Petrus Damiani, Teil 1' (diss. Göttingen 1875) p. 9—12, qui de auctore nostro minus acre iudicium tulit.] 5) [Cf. etiam Wattenbach, 'Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter' II⁶, 217 sq.; B. Schmeidler, 'Italienische Geschichtschreiber des 12. 35 und 13. Jahrhunderts' (Lipsiae 1909) p. 74 sqq., qui auctorem libelli non id, ut res gestas memoriae traderet, sed ut dona a Petro Damiani cardinali laudibus maximis elato sibi eliceret, egisse putat.] 6) [Cf. Schmeidler l. c.]

40

Exstat hoc opusculum manu saeculi XI. scriptum in codice Romano Vaticano Latino 4920 f. 48—65 (de quo cf. Poncelet, Catalogus codicum hagiographicorum Lat. bibliothecae Vaticanae, Bruxellis 1910, p. 122), ex quo apographum saec. XVII. in. in cod. Romano Vaticano Ottobon. 944 f. 61°—91 (Poncelet p. 434) sumptum est. Editum est ab Angelo Mai in Scriptorum veterum novae collectionis tomo VI, 2 (1832, p. 193—210, cf. praef. XXIII); quam editionem J. P. Migne in Patrologiae Latinae tomo CXLV (1867, col. 865—880) repetivit.¹ Nos imagine codicis Vat. lat. 4920 photographice expressa usi sumus.

Gerhardus Schwartz (†).

Textum a Gerardo Schwartz summo studio praeparatum nec tamen ad plenum absolutum et apparatus criticum totum retractavi, codicis Vat. Lat. 4920, quem olim O. Holder-Egger b. m. exscripserat et ego denuo evolveram, imaginibus iterum collatis, annotationibus ad res pertinentibus et praefationi passim quaedam, quae uncis quadratis [] inclusi, addidi. In re orthographica codicem secutus plerumque tamen ci et ti secundum usum nostrum scripsi, cum codex in quibusdam vocabulis (audatia etc., duplitius, eritiis, faties, fatio etc., iuditio, offitium etc., preiuditium, refitiendis, sacrificium, sotietate, suffitiens, suspitione) semper fere ti pro ci praebeat. In clausulis primae declinationis constanter ae posui, ubi codex plerumque e, per raro e habet. Item alias passim pro e secundum usum nostrum aut ae aut oe induxi.² Capitula, quae in codice proprio sensu non distinguuntur nec numerantur, codicis distinctiones, quantum fieri potuit, secutus ordinavi, numeris priorum editorum, Maii et Mignii, in margine adiectis.

Dabam Gryphiae, mense Maio a. 1927.

A. Hofmeister.

DE GALLICA DOMNI PETRI^a DAMIANI PROFECTIONE ET EIUS ULTRAMONTANO ITINERE.

Catholicae fidei fundamento balbutiens solidata rusticitas facundae sibi urbanitatis (1) quodammodo participat premia, et inculti sermonis conscriptio luculentae scripturae mercedis sibi vendicat participium. Quia, cuius doctrina excelsos scripturarum montes cum cervis³ nequit ascendere, tutum sibi cum ericiis in humili petra valet refugium preparare. Balbutiat igitur nostra rusticitas, quandoquidem mihi non adest facunda urbanitas, et, si polito sermone perorare nequeo, qualicumque modo audeam vel mutire.

Explicit prologus^b.

1.^c Ad multorum itaque edificationem credimus profuturum, si fidis litterarum tradatur apicibus, qualiter vir reverentissimus Petrus^d Damianus Ostiensis episcopus pro pace Cluniacensis monasterii se ipsum postposuit⁴ et pro illius sanctae congregationis quiete se morti ultroneus tradidit.⁴ Cluniacense siquidem monasterium ab ipso suae foundationis initio ita nativa et secura libertate constat esse liberrimum, ut preter Romanum pontificem nulli ecclesiasticae vel seculari personae debeat^e esse subpositum, divina scilicet disponente clementia, ut, quo alicuius terrenae subiectionis pondere levigatur, eo divinae servituti plenius mancipetur^f et, quo mundanae functioni non reperitur obnoxium, eo monasticae professionis pensum valeat^g integrum exhibere. Vere nobilis et ingenua Christi servitus, quae terrenae servitutis nullum patitur contubernium! Quamdiu enim sub

a) P. c., *semper*; De — itinere *minio* c. b) Expl. prol. *minio* c. c) numeri *semper* *desunt* c. d) P. c. e) *deb&*, *super & superscr.* a, c. f) *mancipatur*, *fortasse a corr.* e, c. g) *ual&*, *super & superscr.* a, c.

1) [Textum capitulorum 14 et 15 *De Lemovicensi labore* cum inscriptionibus praecedentibus et sequentibus a G. Ardant ex codice Vaticano 4920 transcriptum edidit Arbellot in 'Bull. de la soc. archéol. et hist. du Limousin' XL (1893), 799—801. Cf. Bibl. hag. Lat. Boll. nr. 6708.]
2) Uno loco (c. 19, p. 1046, l. 1) codex ipse *foédere* prae-
bet. 3) [Ps. 103, 18: *montes excelsi cervis, petra refu-*

gium herinacis.] 4) [Cf. Petri Dam. ep. VI, 2 ad Hugonem abb. Clun., Migne, Patr. Lat. 144, 372: *quia ... ego ad tuae iussionis imperium animam meam, ut ita loquar, in manibus meis posui, ... et pro utilitate venerabilis monasterii tui propinqua satis oceano Galliarum intima penetravi*; VI, 4, infra p. 1037, n. 9.]

Pharaone luti et palearum premebatur angariis, nullum Deo sacrificium Israeliticus populus
 Exod. 5, 1. legitur obtulisse. Divinis namque Moises vocibus intonabat: 'Dimitte, inquit Dominus,
 populum meum, ut sacrificet mihi in deserto.' Exeat igitur de Egipto, ut divinae servi-
 2. Cor. 6, 15, 14. tutis possit exhiberi misterium! Nulla enim conventio Christi cum Belial, nulla societas
 luci ad tenebras. Pharaos vero verberibus castigatus, ut abiret populus, adquevit, sed,
 Exod. 5, 3. ut a suae potestatis dominio per integrum triduum separaretur, cruda superbia tumidus
 refutabat. Quia inimicus ille, qui per Pharaonem intelligitur, non vult nos per integrum
 triduum ab eo separari; aut enim operatione aut locutione aut etiam cogitatione lutei
 operis edificia aeterno igni obnoxia semper ut construamus, imperat.¹ Sed Israel^a libe-
 rator, Egipti servitute deposita, Pharaonis imperio derelicto, vult nos triduo ab eo sepa-
 rari et in solitudine illa sibi sacrificari, in qua prophetarum ille eximius, qui in regali
 Ps. 54, 8. aula positus et ex potestate Pharaonis exutus, manens dicebat: 'Ecce elongavi fugiens,
 mansi in solitudine.'

(3) 2. Venerabilis itaque illa Cluniacensis congregatio, in qua nihil servitutis sibi vendicat
 Egiptus, nullum de triduo Pharaos sibi retinet diem, quanto a iugo terrenae dominationis
 est libera, tanto melius vivit devota. Sed antiquus ille totius sanctitatis inimicus huius
 loci sanctae invidens libertati quendam contra eum episcopum suis stimulis incitavit.
 Rel. Clun. Droco² siquidem Matiscensis^{b, 3} ecclesiae presul in prefato venerabili monasterio illicitae sibi potestatis ius
 quoddam temptabat arripere⁴ et indebitae sibi censurae ferulam super eiusdem loci monachos
 moderare. Ad tantam itaque furoris audaciam episcopus ille devenit, ut armata manu militum
 constipatus quasi temerarius invasor ad monasterium⁵ usque pervenisset^c; antiquam huius loci
 libertatem superbo pede conculcans et apostolicae sedis privilegia pro nihilo ducens, eccle-
 siam sancti Maioli, quae contigua est monasterio, et plures ipsius monasterii monachos
 inconsulto anathemate pregravavit⁶.

(4) 3. Tunc^d venerabilis Ugo, eiusdem monasterii pater, huius presumptionis novitate non potuit
 Rel. Clun. non dolere, pastoralis siquidem intuens providentia et a suae nobilitatis statu locum non
 parum deficere et totius congregationis animos insolito merore turbare. Sed ne huius
 pravitudinis lepra quasi pro consuetudine velut inportunus cancer inserperet⁷ et tantae sanctitatis
 locus degeneris consuetudinis⁸ postmodum laboraret infamia, monasticae disciplinae se
 munivit consilio, quo et ab huius molestiae novitate⁹ monasterium nobiliter defensavit
 et secularis potentiae vindicta eius sanctitatem non obfuscavit. Vir itaque ille, qui non
 solum religione, sed et pastoralis prudentia incedit valde munitus¹⁰, cuius etiam angelica facies
 interioris hominis indicat sanctitatem, in prefatae tempestatis turbine constitutus apostolicae
 sedis decrevit adire concilium et, ut ex huius perturbationis gurgite ad quietae stationis
 portum perveniret incolumis, solam sancti Petri festinavit intrare naviculam. Tunc
 1063. coram sancto concilio¹¹, prout erat facundus orator, fida et honesta proclamatione ita suae
 (Apr. ex.) incommoditatis querelam deposuit et istius negotii causam, prout evererat, peroravit; ut ad
 misericordiam et auxilium corda audientium provocaret. Omnes nempe, qui huius loci
 sanctitatem vel visu proprio vel fama nuntiante cognoverant, ex tam sinistro rumore turba-
 bantur et novam illius episcopi factionem publice detestabantur; et ne tantae sanctitatis tan-
 taeque libertatis locus a suae libertatis tramite vel parum deficeret, pia compassio studio¹² coepe-

a) isrl c. b) ita hoc loco c. c) perveniret corr. -isset c. d) nulla dist. c.

1) Cf. Walafridi Strabonis Glossam ordinariam in libr. Exod. (Migne 113, 197 sq.). 2) Quae sequuntur usque ad initium c. 4 secundum relationem synodi Cluniacensem (Opp. Petri Damiani ed. Const. Caietan., Paris. 1642, III, 396; Migne, P. L. 145, 859 sqq.) compilata sunt. 3) Macon. 4) super idem monasterium tentabat ius potestatis arripere Rel. Cluniac. l. c. 5) [ad b. Maioli confessoris Christi basilicam usque pervenit, sed resistentium sibimet infractus obstaculo intrare non potuit Rel. Clun.] 6) [Cf. ea, quae Rel. Clun. infra inter res in concilio Cabilonensi actas commemorat, Migne, P. L. 145, 861 A.] 7) [Cf. 2. Tim. 2, 17: sermo eorum ut cancer serpit.] 8) [iu-

gum hoc degeneris consuetudinis exhorruit Rel. Clun.] 9) [Cf. Rel. Clun.: tanquam leprae malae consuetudinis noviter obrepenti . . . occurrit; et paulo post: . . . novo periculo sancti loci . . . ut obviaret, oravit.] 10) Hugo . . . nimirum non modo religiosus, sed et cautus et prudens Rel. Clun. 11) Post pascha a. 1063, quod d. 20. April. erat, celebratum. 12) Cumque sinistrum nuntium eorum maxime, qui sanius sapiebant, corda percelleret, et tantae religionis tamquam celebris famae locum, ne quantumlibet a libertatis suae statu corrueret, pia compassio studio formidarent Rel. Clun.

runt singuli cogitare, qua ratione quove modo sancto loco potuisset consuli et huic malae consuetudinis¹ vitio valeret obviari. Nullus tamen eorum, quos dictante iustitia auctoritas commendabat et quibus huius causae decisio canonice compete-
 5 bat, tam longi itineris, tam laboriosae profectionis laborem profitebatur se velle suscipere.

4. Tunc^a venerabilis Petrus^b Damianus Ostiensis episcopus, cui pro suae sanctitatis reverentia (5) et affectata sui corporis debilitate et reverenda suorum temporum maturitate nec papa² nec episcoporum vel cardinalium quilibet non dicam precipere, sed etiam suggerere pre-
 sumebat, inter ceteros se protinus obtulit³ atque in die belli pro domo Israel ex adverso se mili-
 10 taturus opposuit.⁴ Hoc siquidem divina providentia credimus procuratum; nam, sicut post-
 modum ipsius rei eventus docuit, nullus preter summae sedis episcopum istius causae
 negotium ad competentem potuisset finem perducere, nisi illius sanctitatis prudentia et
 eius facunda et incomparabilis interveniret eloquentia. Quem quidem non^e tantum pro
 apostolicae sedis reverentia quantum pro eius sanctitatis reverenda presentia tota Gallia
 venerabatur. Vir itaque iste mirandus et imitandus sponte tunc gravis oboedientiae
 15 pondus subiit, qui quondam celebris oboedientiae munus invitus suscepit. Ad episcopalis
 namque culminis dignitatem vocatus excusationes pretendit plurimas: se indignum, mori-
 bus inornatum, virtutibus vacuum atque huic officio imparem se esse clamitabat.⁵ Ad
 Gallicae vero profectionis laborem nulla^d excusatione premissa^d non vocatus accessit.
 Verae quidem oboedientiae ista sunt documenta salubria, ut et dignitatis oboedientiam
 20 invitus aliquis subeat et vilis oboedientiae pondus libens suscipiat. Istius namque viri
 discreta oboedientia duorum caelestis curiae militum facta procul dubio imitatur. Moises
 quippe, ut Israelitico preesset populo, est iussus a Domino; Paulus vero, ut Hierosoli-
 mam^e pergeret, divinitus est ammonitus. Ille, ut dignitatis honorem susciperet, impera-
 tur; iste, ut adversitatis sarcinam acciperet, ammonetur. Sed ille, cui dignitas impone-
 25 batur, facundae loquacitatis occasione premissa et impeditioris linguae allegatione deposita
 tanti regiminis gloriam fugiens expavit. Iste, cui tanti laboris pondus precipiebatur, non
 solum non respuit, sed etiam, quid sibi Hierosolimis eveniret, per prophetam Agabum
 recognoscens, mentis puritate confisus, ita gaudens dicebat: 'Ego autem non solum alli-
 30 gari, sed etiam mori paratus sum pro nomine Christi. Non enim facio pretiosorem ani-
 mam meam quam me.' Ecce vir iste in episcopatus subterfugiendo culmine novus Moises
 nobis declaratur; in votivo vero labore longi itineris alter doctor gentium Paulus ecclesiae
 representatur.

Exod. 4, 10.

Act. 21, 13.

Act. 20, 24.

De inceptioe itineris^f.

5. Interea^g sanctae peregrinationis labor incipitur et via duri itineris festinatur. (6)
 35 Et quia caritas 'non, quae sua sunt, quaerit', sed quae Iesu Christi, monasteria noviter
 ab eo plantata irrigaturo Christo committens et omnes heremos, quas vel fecerat vel suo
 patrocinio gubernabat, deserens, monachorum quoque agmina, quae ipse ad ingenuam
 Christi servitutem adduxerat, derelinquens ultramontanum iter tribus tantum discipulis
 comitantibus^{h,6} festinus arripuit. Et 'quia fortis est ut mors dilectio', non eum Iovianae⁷
 40 Alpes, non Ioviana pericula terruerunt; non etiam terrarum invia, non multa et mortiferaⁱ
 precipitia⁸, non insuper cignei capitis aspectus, non debile et macilentum corpus, non eum
 grandevae senectutis⁹ pondus ab itinere removerunt.

Cant. 8, 6.

a) nulla dist. c. b) P. c. c) tñ, sed t eras., c. d) nulla exc. premissa eadem manu superscr. c. e) h- super-
 45 scr. c. f) De inc. it. minio c. g) alterum e superscr. c. h) cōmitantibus, sub cō puncta supposita, c. i) mor-
 tiffera c.

1) [Cf. Rel. Clun., supra p. 1036 n. 9.] 2) [Alexander II.]
 3) *inter ceteros Petrus Damianus Ostiensis episcopus se protinus obtulit* Rel. Clun. 4) [Cf. Ezech. 13, 5: *Non ascendistis ex adverso neque opposuistis murum pro domo Israel, ut staretis in proelio in die Domini*]. 5) [A. 1057; cf. Neukirch l. c. p. 64 sq., Meyer von Knonau, 'Jahrb.' I, 55.] 6) [Quorum unus auctor ipse fuit.] 7) Mons Iovis, hodie 'Großer St. Bernhard'. 8) [Similia verba infra c. 12, p. 1041, l. 22.]
 55 Cf. Petri Damiani ep. VI, 5, infra p. 1038 n. 1 allata.]

9) [Cf. Petri Dam. ep. VI, 2, ad Hugonem abb. Clun., Migne, P. L. 144, 372: *cum iam me senectus incurva deprimeret et effoeto viribus corpore nutabunda gradientis vestigia sub incertis gressibus vacillarent* . . . ; VI, 4, ib. p. 377: *quod in ultima senectute mea tot praerupta montium, tot inhorrescentium Alpium iuga transcenderim et, ut brevi cuncta complectar, ego mortis acredinem pertuli* . . . — 56 annos tunc Petrus Damiani habebat; cf. eiusdem opusc. LVII, 5, Migne, P. L. 145, 825.]

6. Kadaloicum etiam parvipendit furorem¹, qui velut orbata tigris eius sanguinem anxie sitiebat. Contra quem Kadaloum, Parmensem scilicet episcopum, qui tunc² papae nomen et eius insignia adulter usurpabat, librum³ presul iste conscripserat, in quo deridendam eius vesaniam et suam nefandam apostasiam scripturarum testimoniis condempnavit. Ipsius quoque perversi nominis interpretationem⁴, et quid in huius presumptionis exitu latitabat⁵, ita prophetico promisit^a elogio^a, quod divina inspiratione credimus conscripsisse, quia, quod scripserat, postmodum vidimus evenisse.⁶ Inter cetera quoque, quae de illius canina rabie luculento sermone descripserat, eximiae profunditatis et mirae pulchritudinis versus^b ipse^b composuit, quos ob istius laudem et illius ignominiam hic exarare studuimus⁷:

Kadalo non pastori, sed antiquo draconic^c.

Desinit esse reus, qui punit flendo reatum^d;
Sacrilegat ceptam geminata superbia culpam.
Cede necans Urbem nunc^e auro destruis orbem.
Heu gladio ferri gladius truculentior auri!
Is animam penetrat, carnem foris^f ille cruentat,
Vimque tenet iaculi radiantis vena metalli.
Nil differt, ferro perimatur quisque vel auro.^g
Quid iuvat, an fulvis furvisve^g quis occidat armis?
Hos, homicida, vibras miseros et utroque^h trucidas.
E caelo rueras, sed adhuc, draco lubrice, sufflas.^h
Ore vomens rabiem tetrum diffundis odoremⁱ,
Fractus adhuc reptas et flammis naribus efflas;
Squamea colla tumes, strages et prelia frendes^k.
Offa^l picis dirum perimat coniecta chelidrum^l.
Desinat horrenda squamis attollere colla.
Ut populus vivat, vitam mala bestia perdat.
Torva draconteas reprimat iam vipera chelas^m.
Te superⁿ aggestusⁿ lapidum cumuletur^o acervus;
Ruder erit lapidum concors sententia patrum.
Haec scrobis antra^p lues, tumido ne gutture suffles;
Mille vorax hominum crepet insatiabile monstrum.
Te super infernae^q sua claudant ora cavernae,
Ne redivit pateat, sed mundi bella quiescant.¹⁰

a) ita c. b) versus ipse in loco raso, super composuit superscr. ipse, sed erasum, c. c) Kadalo — draconi minio c. 35
d) ita c., carm.; reatus proponit Laehr. e) nē c. f) fons carm. g) furvisque carm. h) utroque carm. i) odorem
mut. hodore, h- superscr., c. k) frendent corr. frendes c. l) hunc versum Offa — chelidrum om. carm. m) cristas
carm. n) superaggestus carm. o) tumuletur carm. p) atra carm. q) inferni carm.

1) [Cf. etiam Petri Damiani ep. II, 6 ad Hildeprandum et Stephanum cardinales, Migne, Patr. Lat. 144, 270: ... tot laboris et calamitatis aerumnae, quas frenetica rabies ac furor nobis Cadaloicus intulit ...; eiusdem ep. VI, 5 ad Cluniacensis monasterii fratres, ib. p. 378sq.: Unde noster animus, dum per tot intumescens vada torrentium, per tot nivalium Alpium scopulosa praeripia, per tot etiam, quod peius erat, Cadaloici furoris conglobatas insidias suspectus incederet, densam, ut ita loquar, intestini certaminis grandinem pertulit.] 2) Die 28. m. Octobr. a. 1061 electus erat. 3) Epistolam 20. libri primi (Opp. ed. Caietan., 1642, I, 16sq.; Migne, Patr. Lat. 144, 237sq.) [quam a. 1062 circa finem mensis Martii scriptam esse putant F. Neukirch, 'Das Leben des Petrus Damiani' p. 101, et Meyer von Knonau l. c. I, 252sq.] 4) Ibid. p. 18 (Migne l. c. p. 241C): Cadalous quippe vocaris. Et prima quidem pars huius nominis manifeste denuntiat casum etc. 5) Ibid. (Migne l. c. p. 242A): Porro autem, quia conatus tuus iste numquam perveniet ad effectum, sed infaustum postremo

concludetur in exitum, et qui Romanis arcibus superbus inveheris, ad solum proprium cum ignominia reverteris. 40
6) V. supra in praefatione p. 1034. 7) Exstant inter Petri Damian. carmina nr. 166 (Opp. ed. Caietan. IV, 20, Migne, Patr. Lat. 145, 963), unde nonnulla [quamquam vix ullius pretii,] sub signo 'carm.' in varia lectione attulimus. 8) [Cf. Petri Dam. ep. III, 6, quam in expeditione Gallica constitutus ad Annonem archiepiscopum Coloniensem dedit, Migne, P. L. 144, 294sq.] 9) [Cf. ib. p. 294: Cadalous. . . velut draco teterri-
mus adhuc sufflat . . .] 10) In carmine 166. sequuntur hi versus: 50

Fumea vita volat, mors improvisa propinquat,
Imminet expleti praepes tibi terminus aevi.
Non ego te fallo, coepto morieris in anno.

'Quos consulto fortasse noster auctor omisit ob vaticinium literaliter non impletum', annotavit Mai; sed potius versus illos nonnisi postea cum praecedentibus connexos esse credo, quod etiam soli in fine epist. 20 libr. I exstant. 55

His igitur verborum telis ille vulneratus, immo scripturarum aggeribus vivus humatus, (7) compita, diverticula, itineri^a queque pervia per suos satellites observabat, quatenus vel 1063. eum occiderent vel suis obtutibus vivum representarent. Sed ille prudens, quasi leo confidens, itineris diversa pericula et illius furtivas insidias sanctae superbiae pede parvi-
 5 pendens calcavit. Nimum illius fultus erat auxilio, qui suo fideli famulo sic promisit: 'Ego ante te ibo et gloriosos terrae humiliabo.' Ipsa etiam Ioviana iam dicta et sepe Isal. 45, 2. dicenda pericula, quae vix umquam constat fuisse pervia, quae etiam mortis ruinam^b transeuntibus semper minantur, nullius, ut dicitur, Marronis¹ subvectus auxilio, non pedetentim, ut mos est illius itineris, perrexisse, sed potius vidimus cucurrisse.
 10 7. Sed qualiter vir iste in tam duro itinere sese habuerit, utillimum^a esset, si eius pace potuisset fieri, quaedam de eius continentia scribere pro illorum saltem edificatione, qui arrepta occasione alicuius itineris statuta silentii iura confringunt, consueti ieiunii regulam deserunt, psalmodiae quoque et totius pene monasticae disciplinae censuram^c quasi licenter confundunt. Sed quia eius sanctitatis offensam incurrere timeo, melius est
 15 suae lucernae lumen adhuc sub silentio tegere, quam eius indignatione supra candelabrum ponere.² Sed 'oboedire oportet Deo magis quam hominibus' et eius offensam magis quam Act. 5, 29. alicuius mortalis convenit perhorrescere. Veritatis enim ore ita iubetur: 'Luceat lux vestra Matth. 5, 16. coram hominibus, ut videant vestra bona opera et glorificent patrem vestrum, qui in caelis est.' Quedam ergo illius quasi communia et minime abscondi debentia ita succinte^d
 20 scribamus, quatinus nullius rumoris nevo, nullius laudis macula eius sanctitas obfuscetur et audientium pia devotio melioretur et Christus per eum glorificetur.

Qualiter domnus Petrus^e se habuerit in Gallico itinere.

8. In ipso namque estivo³ tempore, quo dies plus solito protelantur et gulosis (8) monachis quasi sine termino esse videntur, ita suae operationis ordinem retinebat, ut
 25 nec psalmodiae vel vigiliarum consuetudinem pretermitteret nec ieiuniorum vel silentii censuram postponeret. Qualiter autem nos, qui suo lateri iugiter adheseramus, in suo ieiunio, ut putabatur, decepit, non possum, quia nec debeo, reticere. Apud Gallos namque ista universalis viget consuetudo, ut vinaria vasa intrinsecus prius pice perfundant et servatura^f vina sic in ea postmodum recondant. Quae illius terrae indigenae quasi quo-
 30 dam pigmento dicunt esse condita^g, sed adventantes plurimi nauseantes respuunt quasi pice corrupta. Nobis huiusmodi vinum pruritus gulae citius^h commendavit; ille vero fideli, ut putabamus, deceptione ita exhorruitⁱ, ut nec etiam convivio, in quo aderat, interesse volebat. Sic per totam Galliam districti ieiunii tenuit censuram, quod nequaquam precibus impetrare potuimus, ut vel parvam ipse huius^k vini sumeret sorbitiunculam. Aqua vero
 35 illius patriae vix alicubi ad^l bibendum abilis invenitur. Pisces quoque et accuratos cibos occasione qualibet penitus respuebat. Sic quidem et estivi caloris ardorem sustinebat per diem et vigiliarum per noctem non deserebat laborem. Sed non sine ammiratione intueri valeo, cum vir iste ad sinodale militaturus properabat prelium et pro ereptione multorum solus pugnaturus accesserat, ut vires acciperet^m, vires sibi serio subtrahebat et, ut predi-
 40 cationis sibi tribueretur copia, continua macerabat corpus inedia. Et ne alicuius reprehensionis notaretur macula, prius in suae operationis pagina legerat, quae aliis melius, quia duplicius, predicabat. Castigabat ut apostolus corpus servituti subdendo, ne forte 1. Cor. 9, 27. ipse aliis predicans inveniretur reprobus.⁴

9. Comparetur nunc istius viriⁿ sancta militia illius victoriae pugnae, quae sub Gedeon (9) 45 fuisse describitur. Gedeon contra Madianitas dimicasse legitur⁵, sed milites, quos aquam

a) ita c. b) ruinam eadem manu superscr. c. c) censuram in marg. suppl. c. d) ita c. e) P. c.; Qualiter — itinere minio c. f) servata c.; intelligendum est servanda. g) condita c. h) cicitius c. i) -h- superscr. c. k) huius superscr. c. l) -d superscr. c. m) acceperet corr. accip. c. n) viri superscr. c.

1) Alpium incolarum nomen. [Cf. Du Cange, Gloss. praerupta conscendi; VI, 5, infra p. 1046, n. 2; cf. s. v. Marrones.] 2) [Cf. Luc. 8, 16: Nemo autem lucernam accendens . . . , sed supra candelabrum ponit; 11, 33.] 3) [Cf. Petri Dam. ep. VI, 2, Migne, P. L. 144, 372: aestivis adoperta nivibus Alpium 7, 5 sqq.] 4) 1. Cor. 9, 27: castigo corpus meum et in servitute redigo, ne forte, cum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar. 5) Iudic.

1063. fluminis hausisse flexis genibus conspexit, a bellorum procintu protinus removit; quos vero recto genu aquam bibere viderat, secum ad prelium insolitis armis muniens duxit. Nam, ut illic dicitur¹, non consueta bellicae artis munitione eos armavit, sed in dextera tubas, in sinistra contra hostium multitudinem languenas^a tenuerunt; et sic Dei omnipotentis dispositione his armorum generibus hostes territi ad fugae patrociniū^b se protinus converterunt. Sic, sic^c vir iste bellicus et sub ecclesiastico campidoctore nutritus, sub duce suo Iesu pergens ad prelium aquam fluminis flexo poplite minime sumpsit, quia doctrinam sapientiae, quam de scripturarum fluvio sitibundo pectore mirabiliter hausit, recta eius operatio nobilitavit.² Illorum enim militum consortium miles iste iam spreverat, quibus Paulus dicebat: 'Dissolutas manus et genua debilia roborate.'³ Numquam enim debilitate operum spiritualis hausit fluentia doctrinae.⁴ Dexteram vero suam tuba, sinistram autem languena munivit, quia predicationis officium, quae per tubam intelligitur, fervidus exercebat, corporis vero fragilitatem, quae in languena significatur, quasi pro nichilo^d ducens parvipendebat.⁵ In dextera igitur tubam, in sinistra ferebat languenam, quia sinistrae vitae prosperitatem respuens ad dexterae vitae gaudia medullitus anhelabat.⁶ 15
- Cant. 2, 6. Unde^e et huic bene congruere cernitur, quod electorum voce dicitur: 'Leva eius sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me.' Quia prosperitatem levae, quae in presenti vita subsistit, mentis intentione calcabat, totum se in gremio aeternae beatitudinis, quae per Prov. 3, 16. dexteram accipitur, collocabat.⁷ Erat igitur, ut Salomon dicit: 'Longitudo dierum in dextera eius, in sinistra vero illius divitiae et gloria'. Incedebat ergo miles iste taliter armatus: 20 Erat 'in dextera eius', ut dicitur⁸, 'ignea lex', erat canorus et terribilis tubae sonitus. Parvipendebat corpus, roborabat spiritum; attenuabat carnem, saginabat mentem. Exterio-rem hominem castigabat, interiorem viribus roborabat. Nullius terrenae facultatis comodo, nullius timoris vel amoris intuitu suae predicationis lucernam exinguebat, quia, ut Dominus ait, 'nemo accendit lucernam et ponit eam sub modio, sed super candelabrum'.⁹ Non enim pro temporali^f comodo lumen predicationis est deserendum, sed super candelabrum potius ponendum, quatenus semper supra curam corporis vigeat gratia predicationis. 25
- (10) 10. His igitur virtutum telis vir iste vallatus, ubicumque se occasio prebuerat, divini verbi semen spargebat et virtutum arbores in terra humani cordis plantabat, quas postmodum fecundis exhortationibus^g irrigabat. Quandocumque episcopus, abbas aut alicuius conditionis homo debitae reverentiae causa ad eum confluebat, semper suae sapientiae recedebat^h sale conditusⁱ, sanctae predicationis medicamine fatus, fraterna ammonitione delinitus atque in omnibus ita melioratus, quod valde antea non venisse tristabatur. Sic quidem fecundo labore itineris, qui ad unius^k monasterii salutem fervidus anhelabat, multorum infirmitatibus obiter providebat. In hoc nempe summum magistrum nobilis discipulus imitabatur. Salvator quippe mundi pro^l archisinagogi filiae resuscita- 30
- Marc. 5, 22 sqq. Luc. 8, 43 sq. tione pergebat, sed in ipso itinere a fluxu sanguinis quandam feminam suae vestis medicamine liberavit et, dum sui corporis presentia illam suscitare dignatus est, prius istam sola fimbria liberare voluit. 40

a) ita c.; intellegendum est lagoenas. b) -ci- superscr. c. c) ita c. d) -e- superscr. c. e) Vñ c. f) -li superscr. c. g) -h- superscr. c. h) recedebat corr. recedebat c. i) conditus c. k) ante unius una litera (h?) erasa et deleta c. l) praecedit una litera (p?) erasa c.

1) Iudic. 7, 16. 2) Cf. Rabani Mauri comment. in libr. Iudic. II, 5 (Migne 108, p. 1163sq.): *aquis namque doctrina sapientiae, stante autem genu recta operatio designatur.* 3) Hebr. 12, 12: *remissas manus et soluta genua erigite.* 4) Rab. Maur. l. c. (p. 1164): *Hi igitur Christo duce ad bellum procedunt, qui . . . fluentia doctrinae spiritaliter hauriunt, nec tamen in pravis operibus carnaliter inflectuntur.* 5) lb.: *designatur itaque in tubis clamor praedicationis . . . in lagenis fragilitas corporum.* 6) lb. (p. 1165): *Bene ergo illuc scriptum est, quod in*

dextera tubas et lagenas in sinistra tenuerunt: quia Christi martyres pro magno habent praedicationis gratiam, corporum vero utilitatem pro minimo. 7) Cf. Petri Damiani Collectanea in vet. testam. (de canticis canticorum c. 6, Opp. ed. Caietan. IV, 1642, 76; Migne, P. L. 145, 1145) ad eundem versum: *Laeva quippe subesse capiti dicitur, cum praesens vita a mente, quae cogitationum caput est, despecta calcatur; dextrae vero amplexibus stringitur, quia solius aeternae vitae desideriis undique delectatur.* 8) [Deut. 33, 2.] 9) [Matth. 5, 15; Luc. 11, 33.] 45

De domno Adraldo Bremetensi abbate^a.

11. Adherebat preterea nostro comitatu^b quidam venerabilis abbas Adraldus nomine, (11) qui quondam sanctae vestis habitum Cluniaco^c sumpserat monasterio¹ et cuiusdam eius monasterii Paterniaci^{d,2} nomine prioratum aliquantum rexerat. Vir quippe^e valde^e litterarum studiis eruditus et liberalium artium peritia exornatus, religiosus in opere, facundus mirabiliter in sermone, celebrem et regalem tunc temporis abbatiam, Bremetensem³ scilicet, pastoralis providentia gubernabat.⁴ Qui quidem in primo suae cognitionis limine quasi austerus et inconveniens iudicatur; sed postquam in eius familiaritatis aula ceperit residere, tunc subito quasi alteratus benignus, prudens⁵, tractabilis invenitur. Sed inter plurima istius viri dona virtutum est quaedam, quae hominibus illum valde commendat et in multorum devota dilectione validius solidat. Non enim ad instar Cluniacensis munificentiae neque alicuius suae patriae viri, sed quasi nobilis natura Italicus munificus et largus semper habetur. Hoc namque nostrorum famulorum ora testantur, quos non edinis, non ovinis, sed vulpinis pellibus textit; quamquam mea, ut dicitur, impediende fortuna tenacem Galliae morem in me solo servavit. Sed non debeo huius viri tacere preconia, tametsi mihi^f nulla contulerit premia. Postquam vir iste nostri itineris coepit fieri particeps et totius nostrae convenientiae commune coepit habere consortium, cuncta quae agenda erant, suo consilio credebantur suaeque dispositioni omnia tradebantur. Ipse quoque Cluniacensis abbas ita in eius viri prudentia confidebat, ut nullius rei negotium sine eius consilio agere disponebat.

12. Tandem^g post estivos^h sudores, post maximos et multos labores, post multa et diversa pericula, post inmania montium et Alpium precipitia⁷ ad expectantem nos venimus Cluniacum. De apparatu autem processionis et summa devotione nostrae receptionis supervacuum est scribere, cum eum iam devotis manibus presentem suscipiebant, quem pro illius monasterii libertate diu iam advenisse multis precibus flagitabant. Tunc communi consilio coepimus^h quaerere, quid super vocandis ad sinodum episcopis statui deberet. Nam episcopus ille, cuius temerario ausu istius causae negotium agebatur, prout habet secularis astutia, postquam nostrum fama nuntiante cognovit adventum, quia non illius terrae erat indigena, quo futurum concilium occasioneⁱ quadam vitare potuisset, apud suos longius properans latitabat. Sed nequit fugae patrocínio Cabilonensi⁸ non interesse concilio. Sinodalis namque terminus ita provide statuitur, quod longinqui et remotiores presules naviter interesse potuerint. Tunc ex apostolicae sedis auctoritate commonitoriae ad episcopos diriguntur epistolae, debitam Romano pontifici oboedientiam imperantes et inoboedientiae vindictam canonicè intentantes.⁹

35 Laus Cluniacensis congregationis eiusque abbatis^{k,10}.

13. Interea octo dierum spatio mansimus Cluniaco¹. Veraciter ibi multos reperi (12) Paulos, plurimos vidi Antonios. Qui etsi solitudinis habitationem non incolunt, anachori-

a) De—abbate minio c. b) cōmitatu c. c) cluniāco c. d) paterniāci c. e) quippe in loco raso (ubi fortasse prius valde scriptum erat), valde fortasse postea versu exeunte in marg. suppl. c. f) mihi mut. michi, -c- postea superscr. c. g) novam lineam non incipit c. h) cepimus corr. cepimus c. i) ante -s- una litera erasa c. k) Laus—abbatis minio c. l) cluniāco c.

1) [Ubi s. Odilonis abbatis (992/3—1048) discipulum eum fuisse Petrus Damiani in Vita s. Odilonis dicit (Migne, Patr. Lat. 144, 928; Cipolla, Monumenta Novaliciensia vetustiora I, 216 nr. 85): Porro autem Adraldus abbas Bremetensis monasterii, vir videlicet religiosus ac sanctae conversationis honestate conspicuus, qui discipulus eius extiterat, nobis aliquando retulit. Cf. E. Sackur, 'Die Cluniacenser' II, 202.] 2) Peterlingen, Payerne (dioec. Lausann.). 3) Brema (dioec. Papiensis). [Cf. Kehr, Italia pont. VI, 1, 232 sq.] 4) De quo cf. C. Cipolla, Monumenta Novaliciensia I ('Fonti per la storia d'Italia', 'Scrittori', Romae 1898), 441 nr. 33 [qui Adraldum abbatem Bremetensem vel Novaliciensem iam a. 1060. et, si idem est 'Everaldus', adhuc

a. 1081. occurrere dicit]. 5) [Cf. etiam Petri Damiani opusc. XVIII (Contra intemperantes clericos), diss. 3, c. 4 fin., Migne, Patr. Lat. 145, 424, Cipolla l. c. I, 214 nr. 84: domnus autem Aldradus Bremetensis rector coenobii, vir videlicet religiosus et prudens; similiter opusc. XXXIV, 5, Migne l. c. p. 578.] 6) [Cf. supra c. 8 in.] 7) [Similia verba supra c. 5, p. 1037, l. 40 sq.] 8) Châlon-sur-Saône. 9) Talis epistola edita est in tomo III. Operum Petri Damiani (p. 396, Migne, Patr. Lat. 145, 857 sq., = Jaffé-Löwenfeld, Reg. pont. Rom. nr. 4516), [quae ad Remensem, Senonensem, Turonensem, Bituricensem, Burdigalensem archiepiscopos directa est]. 10) Cf. Petri Damiani epist. 2, 4, 5 libri VI, cum quibus tamen comparanda sunt, quae in

tarum premium imitatione operum non amittunt. Cum enim illius congregationis ordinem accurate coepi prospicere et mutuae dilectionis inter eos manere benivolentiam et monasticam omnium causarum pollere convenientiam, statim ad illius primitivae ecclesiae mens recurrit familiam, de cuius laude ita Lucas loquitur: 'Multitudinis credentium erat cor unum et anima una, et erant illis omnia communia.' Ad instar enim illius primitivae familiae, dicam potius caelestis patriae, non est ibi alicuius metus inopiae, non pondus alicuius miseriae. Ibi caritas regnat, spirituale gaudium ibi tripudiat. Pax cunctos nectit; omnes patientia tolerat. Longanimitas illos modificat, spes erigit, fides solidat. Interius et exterius castitas mundat. Devota illos oboedientia purgat. Sanctae et monasticae consuetudinis ordo inconcusse servatur. Vivida mortificatio et regularis ibi districtio semper habetur. Quid de claustrum custodia vel taciturnitatis opus est censura describere, cum nec etiam preter alicuius rei necessitatem infra ipsum claustrum ausus est aliquis spatari? nec sine interrogatione¹ os ad loquendum audet ullo modo aperire? In vestium vero vilitate atque lectulorum extremitate nullo modo regulare patris Benedicti transgrediuntur preceptum.² Divinae quoque servitutis officia ita apud eos provide distinguuntur³ atque pia ex industria protelantur, ut nec longioris diei³ aliquod spatium a divino vacare possit officio. Ita enim semper in ecclesiasticis atteruntur officiis, ut vix claustrum et honesta locutione nisi signis potest alter alteri aliquid intimare.³ Quae quidem ita cauta et necessaria omnibus in locis facta deprehenduntur, ut nullius levitatis, nullius reprehensionis valeant macula denotari.⁴ De ciborum vero vel vestium equalitate, de pia infirmorum compassione atque omnium causarum congrua distributione⁵ scribere supersedeo, cum nec ipse abbas vel sospitate vicens vel infirmitate gravatus aliquam sibi cameram vel aliud quid precipuum consuetus est vindicare.

(13) O^b nobilis et Hisraelitica Christi familia, quae degenerem Egypti deserens servitutem et mare rubrum submersis hostibus incolumis pertransivit⁶ et superbam Hiericho Domini circumferens arcam devicit⁷, infortunum quoque Nabuzardan⁸, intestinum scilicet hostem, ratione moderantiae stravivit et petulantem Holofernum⁹ quasi nova Iudith funditus iugulavit! Nunc cunctis regibus superatis hostibus quasi quadam repromissionis terra⁹ utitur, de qua ad veram lacte et melle manantem¹⁰ operibus currere festinat.

Est quoque illius loci larga pauperum elemosina, hospitem et adventantium summa diligentia. Nullus enim pauper famelicus vel immunis inde recedit, nullus supervenientium insalutatus suscipitur vel inhonoratus^c abire permittitur. Sed^d huius sanctae operationis fluvius ex illo fonte profluit, quem in sacro pectore abbatis Spiritus sancti gratia propinavit. Ex illo enim purissimo fonte hauriunt, quod sic abundanter^e fluunt et in illius operis et exhortationis^f bibliotheca legunt^g, qualiter monastice vivant, qualiter divinae operationis ordinem custodiant. Est^d enim sua humilitate amabilis, moribus cunctis tractabilis et serena sui vultus proceritate omnibus notabilis. Quem Deus omnipotens ita suo timore^h subditum et amore fervidum et virtutum floribus voluit esse conspicuum, ut illius ecclesiae pastorale sibi committeret officium.

a) ita c. b) novam lineam non inc. c. c) -h- superscr. c. d) Sed — Est (l. 32—36) in loco raso c. e) habundanter corr. ab. c. f) -h- superscr. c. g) legunt, fortasse corr. ex leguntur, c. h) in litera -e vestigia radendi apparent (fortasse timore corr. timori) c.

opusculo 'de Hugonis abbatis miraculis', Marrier et Quercetanus (Duchesne), Bibliotheca Cluniacensis (Paris. 1614) p. 460 (Migne, Patr. Lat. 145, 857 sqq.), referuntur: *qualiter beatus Hugo indiscretas eius* (scil. Petri Damiani) *reprehensioni congruo et sufficienti satisfecerit responso.*

1) [Cf. Reg. Bened. c. 7, rec. E. Woelfflin (Lipsiae 1895) p. 21, l. 127 sqq. Sed cf. etiam infra n. 3.] 2) [Cf. Reg. Bened. c. 22. 55.] 3) [Cf. Petri Damiani ep. VI, 5 ad monachos Cluniacenses, Migne, Patr. Lat. 144, 380: *tanta praesertim in ecclesiasticis officiis protelabatur instantia, ut in ipso cancri sive leonis aestu, cum longiores sunt dies, vix per totum diem*

unius saltem vacaret horae dimidium, quo fratribus in claustrum licuisset miscere colloquium.] 4) [Cf. ib.: *Hoc autem tam continui laboris exercitium ad hoc est, ut reor, solerti satis ac provida magisterii arte provisum, ut levium atque infirmorum fratrum fragilitatem reprimat et delinquendi propemodum occasionem tollat etc.*] 5) [Cf. Reg. Bened. c. 34. 39. 55. Cf. etiam quae in Mirac. s. Hugonis abb. Cluniac. circa finem leguntur, Migne, P. L. 145, 859 sqq.] 6) Exod. 14, 15 sqq. 7) Iosue 6. 8) De quo v. 4. Reg. 25, 8 sqq.; Ierem. 39, 9 sq. et 52, 12 sqq. 9) [Cf. Hebr. 11, 9: *in terra repromissionis.*] 10) [Cf. Deut. 6, 3 et saepius.]

Dicerem etiam adhuc de extrariae et secularis rei huius^a loci^a abundantia^b, sine qua presens vita minime quempiam transire patitur. Quomodo cunctae lapideae officinae monastico dispositae sunt ordine; quomodo ecclesia maxima et arcuata plurimis munita altaribus, sanctorum reliquiis non modice condita^c, thesauro plurimo^d et diverso^e ditissima; quomodo claustrum ingens et ipsa sui pulchritudine^f ad inhabitandum se quasi monachos invitare videtur; quomodo sufficiens est dormitorium et pre continuo trium lucernarum lumine aliquid umquam nocivum in eo peragi quasi ab eo prohibetur; quomodo refectorium nulla superstitione depictum, sed sancta extremitate constructum largum reficiendis fratribus prebet consessum; quomodo per cunctas officinas, ubicumque aqua^g necessaria quaeritur, per occultos meatus statim mirabiliter sponte diffluit: haec et alia de predicto monasterio dicerem, sed quia Lemovicensem laborem huius descriptionis stilus exarare festinat, laboris intuitu talia scribere devitat.

De Lemovicensi labore^{h.1}.

14. In Lemovicensiⁱ namque civitate² celebre, devotissimum atque ditissimum in (14) honore sancti Martialis quoddam est monasterium, quod Cluniacensis abbas noviter adquisierat.³ Sed quia illius loci monachi sibi non obtemperabant, maxima in eo tunc temporis discordia versabatur. Huius namque acquisitionis intuitu et eiusdem abbatis odio, prout erant seculares, monachi a monasterio recedentes per eius cellulas hospitari ceperunt. Et monasterium hostiliter inpu gnabant et monachorum, quos ibi de Cluniaco posuerat, sanguinem sitiebant. Ad tantam quoque vesanae mentis audaciam monachi ipsi proruperant, ut burgum, in quo monasterium positum est, concremarent et cuncta, 1060. quae circa monasterium fuerant, ignibus devastarent.⁴ Et nisi Romana auctoritas interveniret et ex apostolica sede reverenda sibi persona succurreret, videbatur locus pessumdari^k et maximum preiudicium monasterium pati.

15. Quid super hoc negotio abbas faceret, ignorabat; quo se verteret, nesciebat. 1063. Huius itineris pondus nobis suggerere verecundans timebat, causam perfici aliter posse minime sperabat. Tandem erupit in vocem, quod scatebat in mente, et, quo ille doluerat, ut medicaretur, oravit. Hoc ipse abbas rogabat, hoc tota congregatio precibus flagitabat. Tunc noster Ostiensis^l episcopus hunc sibi laborem superinponere paululum hesitavit et (15) vix posse perficere credidit. Sed quia pro salute eius monasterii venerat, cicius adqueivit et in suis menbris^m circumquaque positis sibi auxiliari disposuit. Sed ante ipsius profectionis initium cunctis cum fratribus in capitulo residens peracto sermoneⁿ totus in terra prosternitur et, ut sibi auxiliarentur, multis requisivit precibus; girovagum, sarra baitam et, ut consueverat, se miserum monachum clamitabat. Inter haec tanta sibi caelitus lacrimarum tribuitur copia, quod omnes a fundo cordis longa traxere suspiria⁵ et unusquisque sibimet displicens sic proclamabat: 'O bone Iesu, si homo iste, quem ultra homines credimus, sic ubertim lacrimans timet, quid nos faciemus aridi et ad eius comparisonem virtutibus alieni?' Nam sicut abbas me adstante postmodum retulit, multum istae lacrimae omnibus profuerunt, audientium melioraverunt animos et mentes prospectantium solidaverunt. Tunc abbas communi fratrum consilio statuit, ut abhinc pro eius amore semper unus pauper pasceretur et vestiretur et unus semper pro eo psalmus in communi cantaretur; et denuntiato sibi eius obitu semper in suo anniversario sollempnem in conventu missam celebrare, festivam corporum refectionem fratribus preparare et,

a) huius loci *eadem manu superscr. c.* b) habundantia *corr. ab. c.* c) condita *c.* d) plurimo *in loco raso c.*
 45 e) -o *e corr. c.* f) -h- *superscr. c.* g) aqua *eadem manu superscr. c.* h) De Lem. lab. *minio c.* i) lemouicense *corr. -i c.* k) pessumdari *c.* l) hostiensis, h- *del. et eras., c.* m) ita *c.* n) alterum -e *e corr. (fortasse ex o) c.; sequ. se expunctum c.*

1) Cf. quae Mabillon, Ann. ord. s. Benedicti IV (Lucae 1739), 594 ad a. 1063. sub nr. 35 ex anonymi Lemovicensis narratione de his rebus narrat. 2) Hodie 'Limoges'. 3) Vide cartam Ademari vicecomitis a. 1062. datam in Gallia Christiana nova II (1720) App. 179 nr. 24. 4) Cf. Ann. Lemovic. MG. SS. II, 252:

1060. 11. Kal. Maii iterum monasterium sancti Martialis igne crematum est in feria 6. et castrum intus et foris. 5) [Cf. ex. gr. Ovid. Met. II, 753: *penitus traxit suspiria*; X, 402sq.: *suspiria duxit ab imo Pectore*.]

1063. quicquid^a a mensa remanserit, pro eius animae salute pauperibus statuit erogare¹. Sic omnium fratrum societate muniti et pacis osculo^b confirmati ad sanctum devenimus Martialem. Interea nostri adventus rumor monachorum, qui monasterium infestabant, corda concusserat et eos circumquaque per diverticula fecerat latitare. Sed mox ut venimus, illis litterae destinantur, quatenus Romanae sedis legato se representarent et allegationem^c huius negotii, si iustam sperarent, sine alicuius contrarietatis suspitione iustitiae ratione defenderent; alioquin sub imperio abbatis deinceps viverent. Sed quia pristinae factionis vermis eorum viscera corrodebat et Cluniacensem ordinem omnino suscipere rennuebant, ad denuntiandum ratiocinium venire spreverunt, illum sibi preesse abbatem penitus^d interdixerunt. Tunc illius^e civitatis episcopo² comiteque³ consulto ad huius diffinitionis calculum⁴ res ista protrahitur. In huius namque episcopatus ecclesia, quam devota frequentia populorum repleverat, illorum contumacem absentiam^e coram omnibus presul iste narraverat, qualiter apostolicae sedis legato reverentiam et abbati debitam oboedientiam recusabant. Tunc apostolica auctoritate populo collaudante precepit, ut, nisi illa hostilis audacia a monasterii et monachorum lesione cessaret, excommunicationi procul dubio subiacerent. Super hoc vero, quod abbati oboedire nolebant, diffinitivam distulit proferre sententiam. Isto igitur negotio taliter diffinito et monasterio in tranquillitate iam posito, ne a divinae servitutis officio pars nostri itineris aliqua vacaret, redeundo venimus Silvaniacum^{f,4}.

De consecratione ecclesiae et sancti Odilonis corpore commutato^g.

(16) 16. Silvaniacus^h nempe mercationum frequentia dives et locus est famosissimus, sanctorum vero corporibus valde devotissimus. Quoddam namque in eo constructum est monasterium, in quo beatorum Christi confessorum, Maioli⁵ scilicet et Odilonis⁶, corpora conquiescunt. Quod quidem monasterium episcopali adhuc benedictione minime ad plenum confirmatum fuerat. Interim sinodalis terminus imminebat. Tunc multis intervenientibus episcopis et innumerabili populorum frequentia magna cum veneratione ecclesia consecrata⁷ et beati Odilonis corpore commutato et altari suo nomini consignato Cabilonensis ecclesiae presul⁷ summa cum devotione nos honorifice suscepit.

De congregata synodoⁱ.

(17) 17. Interea synodus congregatur⁸, vocati presules adsunt, non modica turba hominum devote festinat. Matisconensis quoque episcopus non dubius aut segnis occurrit^k. In sua namque prudentia — est enim litteris et sermone potens — et quorundam episcoporum quasi conspiratione confisus huius causae amicabilem transactionem^l respuens ad sinodalem conflictum quasi triumphaturus fervidus bellator occurrit. Pene enim omnes episcopi, qui tunc aderant^m, preter archiepiscopum Bisuntinum⁹, venerabilem scilicet et eloquentissimum virum, Cluniacensi monasterio invidebant eiusque causas, quantum caute poterant, conculcabant et, ut huius negotii magis infortunium quam triumphumⁿ abbas incurreret, occultis^o machinationibus fabricabant. Nam unusquisque causam suam in iudicio agi credebat, cum coepiscopi negotium Romana discussio ventilabat, quia, si abbati huius rei victoria proveniret, quilibet episcoporum sibi amplius resistere non auderet. Huius igitur cautela studio constipati, illum adiuvaturi, ut obsisteret, incitabant. Sed noster Romanus belligerator horum machinatione et non parvipendenda conspiratione predoctus sic postmodum huius causae peroravit negotium, ut, quos ille occultos iam tenebat adiutores, apertos postmodum suae causae habuit contradictores. Nam in Cabi-

a) quicquid *alio atram. corr.* -d c. b) obseculo, -b- *del.*, c. c) pēnitus c. d) *sequ. iterum* illius, *erasum*, c. e) absentiam c. f) siluaniacū c. g) De consecr. — commutato *minio* c. h) Siluaniacus c. i) De Congr. sin. *45 minio* c. k) occurrit c. l) *praecedunt 2 fere litterae erasae* c. m) adherant, -h- *del.*, c. n) triumphus *corr.* -ū c. o) *primum* -c- *superscr.* c.

1) Cf. epist. Petri Damiani VI, 2. 4. 2) Iterius. 3) Ademaricus vicecomes Lemovicensis. 4) Hodie Souvigny-en-Bourbonnais, arr. de Moulins (Allier); dioec. Clermont. 5) Quartus abbas Cluniacensis [, qui a. 994. die 11. m. Maii Silvaniaci obiit; cf. E. Sackur, 'Die Cluniacenser' I, 251]. 6) Quintus abbas Cluniacensis, cuius vitam ipse Petrus Damiani paulo post rogatu Hugonis abbatis exposuit. [Odilo item Silvaniaci mortuus est, a. 1048, die 31. m. Dec.; Sackur II, 297 sq. 343. 380.] 7) Achardus. 8) [Enimvero apud Cabilonensem civitatem ... synodum congregavit Rel. Clun.] 9) Hugo I.

lonensi ecclesia cuncto residente concilio, postquam, ut Romanae sinodi consuetudo deposcit, 1063. predicationis verbum finivit, tale rethoricae locutionis exorsus est prohemium, quod intentos simul et benivolos faceret auditores¹.

Rhetoricae locutionis prohemium^a.

5 18. 'Ad vestrae', inquit, 'fraternitatis auxilium Romana nos delegavit auctoritas et (18) quasi ad karissimos fratres nostra communis mater destinavit ecclesia. Vestra namque sibi debita sancta fidelitate confisa, quam etiam in nonnullis suis negotiis experta est profuisse, quicquid^b in istis partibus iniuriae patitur, vestra nos adiuvante providentia, sibi ut emendetur, exoptat². Per nos siquidem coram vestra sanctitate Romana lamentatur
10 ecclesia, quod multorum hominum insolentia multas inter vos cotidie patitur contumelias. Verumtamen inter cetera, quae sibi evenisse considerat, unum quid novum et insperatum eam non modicum perturbavit³. Cum enim huius sinistri rumoris fama totius Romani concilii noviter percelleret auditus, omnes pariter in maerorem simul et admirationem conversi sunt. Cumque diu protracta deliberatione, quem, qualem et quantum pro tantae
15 rei presumptione destinari deberet, nos demum mittere decreverunt. In hoc namque, quantum super hoc Romana dolet ecclesia, fratres mei, perpendite, quia non subdiaconum, non diaconum, non cardinalium quemlibet mittere procuravit.'

19. Tunc episcopi omnes ex premissa verborum dulcedine valde benivoli et ex (19) causae exaggeratione non parum intenti expectabant, ut iam causa illa exponeretur, pro
20 qua tantus et talis homo a Lateranensi curia devenisset. Mox autem ut suis verbis illorum benivolam audientiam adesse conspexit, sic coepit enarrare propositum: 'Cluniacense monasterium Romanae ecclesiae esse subditum nullus vestrum, fratres, ignorat et^c, quod^c nulli^c aliae personae preter Romanum pontificem in eodem monasterio ius aliquod pertinet, nullus addubitat. Quod quidem supra omnia sibi pertinentia diligit monasteria, multis
25 quoque apostolicae sedis privilegiis constat esse munitum. Quae omnia domnus Matisconensis episcopus parvipendens illud subiugare suaeque ditioni submittere quasi temerarius studet invasor.'

Tunc^d ille⁴, quia^e iam suae nequitiae caput atritum^f et mentis rigorem iam pene sensit emortuum, coram cuncto concilio causam narraturus adsurgit. Mox ex utraque
30 parte causa exponitur et utriusque partis allegatio ventilatur. Romanae⁵ ecclesiae lecta sunt Rel. Clun. privilegia, contra quae episcopus egisse accusatur. Causa defenditur, culpa inponitur, controversia meritis partium examinatur. Tandem post multas contentiones, post utriusque partis varias obiectiones, quia episcopus contra Romana privilegia se non egisse purgare non poterat, ad huius decisionis calculum⁶ res ista perducitur. Interrogantur⁷ episcopi, si apostolicae sedis
35 rata decernerent privilegia et in suo tenore, quae lecta sunt, sine lesione durantia. Omnes rata et inconcussa manere diffinitiva sententia⁸ decreverunt. Tunc ipse Matisconensis⁹ episcopus cum quinque⁹ eiusdem ecclesiae clericis propria manu iuravit, quia, quod contra monasterium se egisse recolebat, neque ad iniuriam apostolicae sedis neque ipsius papae fecerat neque adhuc privilegiorum tenorem ad liquidum noverat. Tali modo inter domnum episcopum et abbatem huius causae negotium constat esse

40 a) Rhet. loc. proh. minio c. b) quicquid corr. -d c. c) nulliq corr. et q nulli c. d) novam lineam non inc. c.
e) quia superscr. c. f) atritum c. g) ita hic c.

1) [Cic. De inventione I, 15, 20: *Exordium est oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem; quod eveniet, si eum benevolum, attentum,*
45 *docilem confecerit Igitur exordium in duas partes dividitur, in principium et insinuationem. Principium est oratio perspicue et protinus conficiens auditorem benevolum aut docilem aut attentum; cf. ib. 21—23.] 2) [Haec secundum prae-*

50 cepta Ciceronis, De inv. I, 15, 22, composita sunt: *Ab auditorum persona benevolentia captabitur, . . . si, de iis quam honesta existimatio quantaque eorum iudicii et auctoritatis expectatio sit, ostendetur.]*

3) [Ad haec cf. praeceptum Ciceronis ib. 23: *Attentos*
55 *autem faciemus, si demonstrabimus ea, quae dicturi*

erimus, magna, nova, incredibilia esse etc.] 4) [Sc. Matisconensis episcopus.] 5) Quae sequuntur, ex

relatione Cluniacensi (Opp. P. Damiani ed. Caietan. III, 1642, 398; Migne, P. L. 145, 860 sqq.) deprompta sunt.

6) [Cf. Rel. Clun.: *causamque . . . optimo iudicialis calculi fine conclusit.] 7) Secundum Rel. Cluniac.*

episcopi statim, postquam privilegia lecta sunt, ea rata decreverunt et deinde tantum Matisconensis praesul se contra ea egisse convictus est; quod melius convenit.

8) [*communi iudicio* Rel. Clun.] 9) *Quatuor secundum Rel. Clun. [, quae tamen pergit: Duo autem de*

septenario numero, qui ad iurandum a sancto concilio praefixus fuerat, non petente Matisconensi, sed donante domno Ostiensi episcopo remanserunt.]

1063. sopitum et plenae diffinitioni traditum. Pacis inter eos foedera collocantur, simultatis iurgia
Rel. Clun. propelluntur.

In eadem quoque sinodo quaedam sunt ecclesiastica censura correctae, quaedam canonicae sanctionis vigore statuta¹, et dum pro unius causae intuitu sinodus congregata fuisse decernitur, multis postmodum causis constat fuisse proficua.

5

De reversione^a.

- (20) 20. Interea redeundi amor occurrit, repetendi itineris labor incumbit. Licentia petitur, sed licentia protelatur². Ipse enim abbas cum suis tractare coepit, quomodo tanti labor itineris alicuius muneris compensatione levigaretur. Sciebat enim hunc hominem pecuniam non amare, munera spernere, solius pietatis intuitu tantum sumpsisse laborem. 10 Talia igitur decrevit offerre munera, quae non ipsi, sed per eum Deo transmitteret, ut, dum sibi nollet, Deo saltem tribueret. Capellam enim argenteam deauratam cum sacris vasis et vestibus, palliis et utensilibus obtulit. 'Accipe', inquit, 'magister, istas sacras vestes et sancta vasa, quae Deo omnipotenti tribuimus et divino ritui mancipanda per te tuis sanctis locis transmittimus'. Tunc in prima fronte receptionis quasi palliata locutione 15 deceptus munera per se Deo tradita non est aspernatus. Interim dies transit; peractis necessariis membra quieti dedimus. Interea diversarum cogitationum conflictus animum rapuere illius. Cogitabat, ne sub huius receptionis specie vitium aliquod latitaret, ne, quod pro futurae mercedis intuitu laboraverat, terreno munere deperiret et fructus, quos maturos manducare debuerat, obstupescens dentibus acerbos ipse consumeret³. Cogi- 20 tabat, quia 'beatius est dare quam accipere' et beatus, qui subtrahit 'manus suas ab omni munere'. Haec et alia sancto mentis examine trutinans compensabat. Mane autem facto me primum adesse precepit. Tunc sibi dilecti Baruntii⁴ memoriam, prout sepius consueverat, coepit habere. 'O', inquit, 'si ille karissimus frater noster adesset Baruntius^b, salutiferi^c consilii nobis propinasset peculum. Numquam enim mihi, ut acciperem, per- 25 suasit, immo ut terrena spernerem, semper suggestit. Munera ista, quae tali velamento nobis deferuntur, non esse accipienda recogito. Iustitiam enim Dei occasione qualibet vendere timeo, terrenarum rerum negotiator^d esse non debeo. Quid tibi super hoc videatur, edicito.' Postquam vero huius mihi consilii ausum tribuit, non solum, quia iam volueram, laudavi, sed, ut faceret, multis precibus postulavi et, quod pauperem Christum pauperes 30 sequi debemus, sanctis eius auribus inculcavi. De quo quidem consilio suae paternitatis amor in me nasci vel potius, ut puto, cepit augeri, quamquam hactenus nec ad mei vel alicuius notitiam amor ipse pervenerit. Quasi enim quodam gelu adhuc in gemma constrictus nec ad fructuum maturitatem nec ad floris teneritudinem nec etiam ad frondium viriditatem erupit. Tandem ne aeternae retributionis fructus aliquo nobis munere deperiret 35 et temporalis oblatio premium aeternum consumeret, rennuente et contradicente abbate predicta munera sibi dimisimus et huiusmodi pondere nos onerare penitus rennuimus nihilque ab eo preter nobis necessaria, et quae itineris prolixitas requirebat, nos accepisse^e recolo. Sic officiis salutationis ex utraque parte exhibitis levigati et alacres ad dilecti Fontis solitudinem redivimus Avellani⁵.*.

40

*) *Eadem manu sequ. in c.*: Dextrum latus Scilla, levum implicata Caribdis tenet⁶.

Habitatio solitudinis fecit mihi cognoscere, quod^f esse nequeo, sed non fecit me esse, quod esse volo.

a) De rev. minio c. b) B. c. c) salutiferi c. d) negatior corr. negotiator c. e) accepisse c. f) qd (= quid) c.

1) [Cf. Rel. Clun. paulo ante: *nonnulla . . . canonicae sanctionis vigore correxit, quaeque potuit, iuxta ecclesiasticae disciplinae regulam servanda constituit causamque Cluniacensis monasterii etc.*] 2) [Cf. Petri Dam. ep. VI, 5, Migne, P. L. 144, 378: *promissum mihi est, quod in kalendis Augusti forem regressus ad propria, sed profligato postmodum trimestri fere curriculo, et quanta potui celeritate cucurri, et tamen vix quinto ante kalendas Novembris die Fontis Avellani, unde processeram, cacumen ascendi.*] 3) [Ierem.

31, 29: *Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt*; 30: *Sed unusquisque in iniquitate sua morietur; omnis homo, qui comederit uvam acerbam, obstupescens dentes eius*; Ezech. 18, 2.] 4) Cf. Petri Damiani disputat. de variis apparitionibus op. 34 annexam (cap. 1, Opp. ed. Caietan. III, 1642, 262; Migne, P. L. 145, 584 sq.). 5) Die 28. m. Oct. a. 1063. 50 Petrus Fontem Avellanum se pervenisse dicit in 5. epist. libri VI. 6) [Verg. Aen. III, 420 sq.: *Dextrum Scylla latus, laevum implacata Charybdis Obsidet.*]

VITA SANCTI ARIALDI AVCTORE ANDREA ABBATE STRVMENSI.

EDIDIT F. BAETHGEN.

⁵ *De Arialdo, Patarenorum primo duce, quamvis multa a scriptoribus Mediolanensibus, scilicet ab Arnulfo et Landulfo, memoriae tradita sint, Vitam eius primam, quae conscripta est, deperditam esse nemo est, qui non doleat. Talis enim operis auctor fuisse presbyter Syrus cum socio Herimberto narratur in epistola quadam Vitae quam habemus antiquissimae subiuncta (infra post Vitam edita), eademque ex Vita discimus prae ceteris sine dubio hunc Syrum¹ Arialdo*
¹⁰ *familiarem fuisse, cum Mediolano expulsus hunc solum sibi comitem sanctus elegerit (cf. infra p. 1066). Neque tamen huius Vitae quicquam superest aliud neque eius mentio fit in praefatione Vitae iam laudatae, ubi se prorsus nihil dixisse, nisi quod viris certis narrantibus didicerim, a Marchione videlicet, ipsius germano fideli, vel a Bonovisino, eiusdem fidissimo famulo . . ., immo de quibus tot existere possunt testes, quot illo in loco cum etate perfecta sanoque*
¹⁵ *sensu sunt homines, auctor ipse asserit (infra p. 1049sq.), quamvis in epistola illa dicat se Syri opere usum esse. Quod autem huius Syri epistola quaedam Vitae eidem adnexa est (infra p. 1073sq.), dubitandum nobis videtur, utrum re vera a Syro sit scripta an ab auctore Vitae conficta, ut opus suum certis augeret factis, quae antea aut non noverat aut, quae Vitae insereret, idonea non putaverat. Sane quodammodo sermo illius epistolae cum dicendi genere in Vita ipsa ad-*
²⁰ *hibito congruit² necnon mirari oportet in brevi epistola duos, qui etiam in Vita laudantur, sacrae scripturae locos afferri³. Quae cum ita sint, quanti faciendum sit, quod de Vita a Syro presbytero scripta loco supra citato refertur, difficile est diiudicandum. Alteri igitur Vitae, compluries iam laudatae conscriptaeque ab Andrea, postea abbate Strumensi, operam dare satis sit.*

Ad huius Andreae vitam illustrandam, quae reperiri poterant, patres Bollandiani con-
²⁵ *gesserunt in Actis Sanctorum Mart. t. II, 48sq.; neque vero multa pro certo constant. Patria eius itinere quinque dierum a Vallumbrosa semota fuisse in Syri illa epistola Vitae adnexa refertur; quod Parmae Andream natum esse posteriores ordinis Vallumbrosani scriptores contendunt⁴, certis non nituntur argumentis. Accuratus definiri non potest, quo tempore Mediolanum venerit aut Arialdo se applicaverit. Nam eadem Syri epistola docente scimus Arialdi primordia*
³⁰ *eum non vidisse atque ex eo, quod c. 8 dicit se gladium, quo usus clericus quidam Landulfum occidere conatus esset, saepe postea conspexisse dubitatque eodem loco, rectumne rei gestae ordinem teneat, quamvis vera se dicere sciat, comicias huic casui eum non interfuisse. Neque tamen, quin aliquamdiu vitae communis ab Arialdo sociisque actae consors fuerit, dubitari licet; quae enim c. 18 de sancti sociorumque eius moribus narrat, ipsius ex scientia emanasse apparet.*

³⁵ 1) Cuius etiam fit mentio in Landulfi de S. Paulo Historia Mediolanensi c. 3, SS. XX, 22. 2) Cf. quomodo et quotiens verba enim, nam vel namque utroque loco collocata sint; deinde v. in praefatione: quia in hoc plura sunt . . . edificationi utilia; in epistola

p. 1073 et 1074: quia sunt . . . edificationi utilia; p. 1058 et p. 1073: in exordio suae predicationis. 3) Cf. infra p. 1074 n. 2 et 3. 4) Cf. Ireneo Affò, 'Memorie degli scrittori e letterati Parmigiani' I (1789), 48 sq.

Praesens porro affuit in Herlembaldi castello, ubi Arialduſ captuſ eſt (cf. c. 21: hec me preſente dicta ſunt), plurimoſque ſequentes excepta ſancti morte eventus ipſe vidit. Deinde poſt ſollemnem martyriſ ſepulturam a. 1067. Maii 27. factam Mediolanuſ reliquit Vallumbroſanuſque monaſteriuſ petiit; neque vero, cum Iohannem Gualbertuſ ipſuſ ſibi notuſ fuiſſe nullo loco eiſdem ſancti Vitae a ſe conſcriptae dicat, haec ante illiuſ mortem (a. 1073. Iul. 10.)⁵ eveniſſe veriſimile eſt. Attamen ſub primo Iohanniſ ſucceſſore, Rodulfo (1073. Iul. — 1076. Nov. 22.) Vallumbroſae monachuſ fuit et ab eo ad Arialdi vitam componendam incitatuſ eſt; quem libruſ decimo poſt martyriſ paſſionem anno, quo etiam Herlembalduſ paſſuſ eſt, id eſt a. 1075. ſcriptuſ eſſe auctor c. 26. ipſe dicit, niſi quod epistoſae operi ſubiunctae poſt Rudolphi demuſ mortem additae ſunt. Sub ſecundo deinde Iohanniſ Gualberti ſucceſſore abbatiaſ¹⁰ ſ. Fideliſ de Strumiſ dioceſiſ Arctinae, Vallumbroſanoſum ordini noviter commiſſaſ¹, nactuſ eſt; cuiuſ abbaſ primuſ a. 1085², ultimuſ a. 1100. Iun. 8.³ occurrit. Intra hoc ſpatiuſ, ſcilicet anno, ſicut infra in praefatione illiuſ operiſ docebimuſ, circiter 1092, alteruſ libruſ, id eſt ſ. Iohanniſ Gualberti Vitam, confeſcit. Quo anno mortuſ ſit, non tradituſ; cum autem a. 1106. (1107?) m. Ian. Angeluſ quidaſ abbaſ monaſterii Strumendiſ fuiſſe inveniatur⁴ dieſque mortis¹⁵ Andreae decimuſ Martii in martyrologiis laudetur⁵, eum, ſi non priuſ, certe d. 10. Mart. a. 1106. mortuū eſſe apparet.

Pretioſiſſimuſ opuſ Arialdi Vitam eſſe uberemque fructuſ praebere turbata illa tempora indagantibuſ iam ſatiſ conſtat. Sermo quidem incultuſ eſt multiſque mendis ſcatet. Inprimiſ auctor ſemper fere in grammatica locoſum ſignificatione peccat ablativuſ pro accuſativo et vice²⁰ verſa ponens necnon formiſ verboſum paſſiviſ ſive deponentibuſ utituſ pro activiſ, ſicut per-ventuſ ſuſ (p. 1067) et decantatuſ eſt (p. 1068); anacolutha ſaepe nimis negligenter admiſſit, atque etiam nominativi abſoluti interdum occurrunt. Denique obſervaviſſe mihi videor genuſ dicendi pendere quodammodo a latinitate regulae ſ. Benedicti auctori noſtro notiſſimae ac ſaepe ab eo citatae. Sed quo magiſ abhorret ſtiluſ a ſeſioriſe linguae Latinae uſu, eo dignior²⁵ laude quadam auctor eſt, quia vivam dilucidamque imaginem Arialdi Patarenoruſque elaboravit eamque multiſ ſingulariuſ reruſ narrationibuſ, alio loco memoriae non traditaruſ, exornavit. Neque enim dubitanduſ eſt, quin Andreae pleruſque fidem habere liceat; convenire cum eo ubique fere Arnulfuſ contrariae parti faventem iam praedicavit W. Wattenbach SS. VIII, 3, etiamſi illud certe animadvertimuſ auctoſem noſtruſ nonnulla ſibi non placenta, velut ſynoduſ³⁰ Fontaneti habitam atque Arialdi excommunicationem ibi factam, ſilentio praeterire. Quod denique in miraculiſ audiendiſ narrandiſque nimis creduluſ fuit, aetati potiuſ quam homini attribueſ.

De codicibuſ Vitae Arialdi (= BHL. nr. 673) manuſcriptiſ poſt R. Davidſohn 'Forchungen' I, 69 diligenter docteque egit C. Pellegrini in 'Archivio ſtorico Lombardo' tom. XXVII (III. ſer. XIV), 1900, p. 215ſq. Unuſ eſt, qui maioriſ ſit momenti ideoque adhibenduſ noſtrae editioni,³⁵ ſcilicet Cod. bibl. Alexandrinae Romanae nr. 25b (aliaſ I. i. 5; cf. Poncellet, Catal. cod. hagiograph. lat. bibliothecaruſ Rom., Brux. 1909, p. 131). Folia 40—57, in quibuſ Vita noſtra exſtat, una manu ſaec. XI. ex. aut XII. in. exarata ſunt (= c.). Non multuſ igituſ codex ab eo tempore diſtat, quo opuſ ipſuſ conſcriptuſ eſt, nec tamen habemuſ, cur auctoriſ autographuſ eſſe (Pellegrini l. c. p. 216) eum arbitremuſ; immo contrariuſ indicare videntuſ correctioneſ⁴⁰ quaedam in fol. 48^v manu alia, ſcilicet correctoriſ prout videtuſ, praefcriptae manuſque ſcriptoriſ, qui codicem exaraverat, repetitae⁶. Praeterea diverſae manuſ ab XII. uſque ad XVI. ſaeculuſ textuſ correxerunt, rudem pleruſque auctoriſ latinitatem moduſque ſcribendi (e. gr. idem pro iſdem, Guido pro Wido) emendanteſ; neque vero ſingulae ſemper ſatiſ diſcerni poſſunt. In margine manuſ ſaec. XII. exeuntis, monachi ut videtuſ Vallumbroſani, nonnullaſ adnotationeſ⁴⁵ ſubiunxit.

Reſtat denique, ut de mutilatione quadam codiciſ noſtri diſſeramuſ. Primuſ enim deeſt ſecundi quaternioniſ foliuſ maximeque dolenduſ eſt ad hanc lacunam ſupplendaſ alteruſ eiſdem Vitae codicem nihil afferre. Codex enim miſcellaneuſ bibl. Alexandrinae Romanae

1) Cf. Vitam ſ. Iohanniſ Gualberti c. 83; de abbatia Kehr, Italia pontificia III, 169ſq.; G. Domenici in 'Rivista ſtorica benedettina' X (1915), 72 ſq. 2) Cf. Fedele Soldani, 'Lettera quarta ſopra il monacato e la parentela di S. Gregorio VII.' (Firenze 1749) p. 56. 3) Cf.

Rena-Camici, 'Serie de' duchi e marchesi di Toscana' 50 V, 2 (Firenze 1779) p. 63. 4) Davidſohn, 'Forchungen zur älteren Geſchichte von Florenz' I, 69. 5) Affò l. c. p. 53. 6) Infra p. 1062 n. c; cf. fol. 47^v infra p. 1060 n. m.

nr. 89 (cf. Poncelet l. c. p. 135) atque alter eiusdem bibliothecae nr. 99 (Poncelet p. 188) et ipse miscellaneus fol. 694—700 bis et fol. 97—112 nihil aliud continent nisi prior ille priorem, alter posteriorem partem unius apographi, saec. XVII. e codice supra descripto, tunc temporis iam mutilato, facti; itaque nullius eos ad nostram editionem parandam esse momenti accurate
 5 cognovit b. m. socius noster Gerhardus Schwartz, qui anno 1912. Romae codices insperit. Optime igitur accidit, quod aliquanto tempore post anonymus quidam Andreae opere usus novam Arialdi Vitam conscripsit. Quam vitam saeculo XII. aut priori saeculi XIII. dimidio recte attribuit Pellegrini l. c. p. 223 sq.¹; nam terminam, post quem scripta est, translatio corporis Arialdi a. 1099. aut 1100. ad ecclesiam s. Dionysii facta, in hac Vita anonyma iam narrata, ostendit,
 10 terminus autem ante quem ex eo apparet, quod in libro notitiae sanctorum Mediolani, a. circiter 1260. a Guiffredo de Bussero compilato², sub numero 46. libri cuiusdam optimi et magni de vita et passione Arialdi, Liudprandi Herlembaldique mentio fit; atque cum in notitia illa sanctus Arialdu descendere dicatur de familia de Carimate, quod nomen in Andreae Vita minime, econtra in anonyma Vita invenitur, dubium non est, quin anonymam Vitam, coniunctam sicut
 15 etiam nunc plerisque in codicibus cum Landulfi de s. Paulo Historia Mediolanensi, Guiffredus ille ante oculos iam habuerit.

Haec igitur altera Vita (= BHL. nr. 677)³, quamquam ad Arialdi vitam cognoscendam perpauca ipsa affert, hanc tamen utilitatem praebet, quod ex illa lacunam superius notatam supplere vereri non debemus. Adeo enim anonymus, quantum cognosci potest, Andream secutus
 20 est, ut opus illius cum repetisse diceret, nisi nonnullas res aliunde desumptas addidisset. Ex codicibus huius Vitae, laudatis a Pellegrini p. 224 sq., unum adhibere satis putavimus, scilicet Cod. Mediol. Ambros. H. 89 inf., membr., saec. XIV. ex. aut XV. in., ubi exstat Vita fol. 94^v—100^r; insperit eum v. cl. H. Bresslau necnon phototypo usi sumus (= c').

Editionem Vitarum Arialdi primam instituit I. P. Puricelli, De ss. martyribus Arialdo
 25 Alciato et Herlembaldo Cotta libri 4 (Mediolani 1657) p. 73—124 (Vita auctore Andrea) et 132—157 (Vita anonyma). Unde priorem Vitam, editam a Puricelli secundum fidem apographi codicis supra descripti (cf. Pellegrini l. c. p. 221), repeterunt patres Bollandiani in Actis Sanctorum 27. Iun. V, 281—303 (3. ed. t. VII, 252—272) et I. P. Migne, Patrologia Latina CXLIII, col. 1437—1486.

Nostrum in usum codicem Alex. Rom. 25b (= c.) exscripsit H. Bresslau, ipse iterum contuli;
 30 deinde phototypum nobis praesto erat, quod v. d. Th. Zwölfer contulit. In textu constituendo auctoris modum dictandi scribendique ubique reddere studuimus; itaque correctiones, nisi quae scriptori aut correctori deberi videbantur, in apparatu posuimus. In modo scribendi id unum mutavimus, ut exceptis primae declinationis terminationibus semper e pro ē aut ae poneremus.
 35 Capitula secundum distinctiones in codice factas signavimus, numeros addentes, atque editionis Bollandianae numeros uncis rotundis inclusos in margine addidimus.

F. Baethgen.

*f. 40^r.

*INCIPIT PROLOGVS IN PASSIONEM SANCTI MARTIRIS ARIALDI
 MEDIOLANENSIS.

40 Precepisti, venerande pater Rodulfe^{a,*}, ut beati martyris Arialdi passionem describerem, (1) quod licet facere conatus sim — in veritate, non pro humilitate sola, ut plerique sapientes solent, loquor —, quicquid^b in ea est, quod conveniens sit, etiam in ipsa verborum compositione^c, non meae sapientiae, quae sic est parva, ut pene sit nulla, sed soli Dei gratiae meritisque ipsius atque tuae orationi tribuo. In qua sciat, eam quicumque legerit, me
 45 prorsus nichil dixisse, nisi quod viris certis narrantibus didicerim: a Marchione videlicet, ipsius germano fideli, vel a Bonovisino, eiusdem fidissimo famulo, qui ei a cunabulis est famulatus fideliter, immo de quibus tot existere possunt testes, quot illo in loco cum etate

*) In marg. manu secunda c.: Iste Rodulfus fuit secundus abbas Vallumbrose⁴ et discipulus sancti Iohannis Gualberti.

50 a) o in loco raso (fortasse Redulfe scriptum fuerat) c. b) quicquid c. c) ne superscr. eadem manu c.

1) Cf. etiam Päch, 'Die Pataria in Mailand' (Sondershausen 1872) p. 10 n. 2. 2) Cf. Kehr, Italia pont. VI, (Bruxellis 1911) p. 32. 3) Cf. etiam Bibl. hag. Lat. Boll. Suppl. ed. 2 4) 1073. Iul. — 1076. Nov. 22.

- (2) perfecta sanoque sensu sunt homines. Verum per totum hunc libellum meum nomen celetur, quia talis sum, ut magis conveniat nesciri quam sciri, cui iure congruit illud Isaiae: 'Claude', inquit, 'ostium tuum et absconde te post illud^a, donec transeat ira Domini'¹. Tuum vero nomen in eius fronte habeatur, quoniam, velis, nolis, super candelabrum, ut omnibus luceas, te posuit Christus², quatinus is, qui scripsit, si ignoratur, ad quem scriptus est, non ignoretur. Porro quia in hoc plura sunt in verbis et factis edificationi utilia, duodecim monasteriis^{*}, quibus te supernus iudex preposuit, oro ut ad legendum tribuas, quatinus dum audierint, in defensione veritatis quid alii nostro in tempore dixerint et perpassi sunt, accendantur et ipsi, ut talia dicant et, si necesse fuerit, pro eadem veritate similia patiantur.

EXPLICIT PROLOGVS. INCIPIT VITA ET PASSIO EIVSDEM.

- (3) 1. Licet iam sic senex sit mundus, ut iam iamque vicinus eius cernatur occasus, tamen quia^b ab universis mortalibus ignoratur, quando finiatur, libet novorum^c constantiam sanctorum supparem antiquorum^d sevitiāque perfidorum, qui eos usque ad necem nostris temporibus, immoque nostris sub oculis persecuti sunt, scriptis tradere atque posteris ad eorum edificationem intimare.
- (4) 2. Igitur^{**} in Cutiaco³ quodam vico inter Mediolanum Cumumque sito, miliario XX distante a maiore^{***}, quinto vero a minore^{****}, ut in vulgari fertur opinione, Bezo quidam cum Beza sua uxore extitit, nobiles utrique natione⁴, sed nobiliores^e probitate. In quorum profecto laude parumper immorari et sanctorum gestis quam plurimis instruimur et cuncti scimus liberio rem fore laudem celsi edificii, si ipsius certitudo habeatur manifesta firmi fundamenti. Hii^f namque causam reproborum, quae est rapacitas, tam exosam habebant, ut, inter cetera eorum bona cum^g in servis equisque nimis habundarent, nullus quippe erat audax ex ipsis servis, qui manipulum quidem vi furtimve^h alienae segetis raptum deferre auderet eisdem coram equis. Porro superbiam, quae est causa diaboli⁵, ita execrabanturⁱ, ut, cum libere modis omnibus suis vicinis imminerent atque a nemine eorum, si nollent, constringi possent, ceu essent ex illorum minimis, sic se ultro subdebant ipsorum omni iustae conventioni. Verum quoniam unicuique parum est non agere prava^k, nisi in bonis operibus exercitationem ponat, pauperum infirmorumque necessitati sic intendebant, ut ex vicinis nemo infirmitate oppressus in strato iaceret, qui a Beza memoria digna non visitaretur, et suis si egeret, huius substantiis non aleretur. Preterea in ceterorum orfanorum egenorumque beneficiis, quae illis sedule impendebat, Deo et hominibus eius vita sic erat grata, ut ipsi pauperes invicem conferrent dicentes: 'Si haec obierit, profecto nobis vivere non expedit'.
3. Hoc^l quippe exercitium sanctae actualis vitae per multorum curricula annorum in venerabilis Bezae natorumque eius desudatione, viro ipsius iam defuncto, egomet vidi

*) In marg. manu secunda c.: Vallumbrosanus ordo tunc non habebat plura monasteria.

**) In marg. manu secunda c.: Iste sanctus temporibus fuit beati Iohannis abbatis Vallumbrosani et pugnam cum Nicholaytis habuit et simoniacis, in tantum ut martirium meruerit. Cuius discipulus Andreas monachus effectus est in monasterio predicto.

***)) Superscr. manu secunda c.: id est a Mediolano.

****)) Superscr. manu secunda c.: id est a Cumo, quae urbs est.

a) d superscr. eadem manu c. b) quia superscr. eadem manu c. c) novorum superscr. eadem manu c. d) corr. antiquis manu posteriore c. e) li bis scriptum, prius erasum c. f) corr. li manu posteriore c. g) cum superscr. eadem manu c. h) -ve in loco raso c. i) primum a in loco raso c. k) -ra- in loco raso c. l) -oc in loco raso c.

1) Isai. 26, 6: *Claude ostia tua super te, abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat indignatio.*

2) Matth. 5, 21: *Neque accendunt lucernam et ponunt eam sub modio, sed super candelabrum ut luceat omnibus, qui in domo sunt.* 3) Hodie 'Cucciago'.

4) Arialdum ex equestri progenie, i. e. ex valvassorum genere quodam ortum traxisse refert Bonizo in libro ad amicum, Libelli de lite I, 591, cf. Meyer v. Knonau, 'Jahrbücher' I, 61 n. 10; familiae de [Car]imate (Cari-

mate prope Cantù) iam saec. IX. notae eum adscribit Vita anonyma f. 94^v, quam secuti sunt poster; cf. Pellegrini, 'Arch. stor. Lombardo' ser. III vol. 14 (1900), 227sq. Postea manus quaedam, ut videtur celebris iurisconsulti Andreae Alciati, in cod. Vitae anonymae radendo mutavit 'Carimate' in 'Alzate' (Pellegrini l. c. p. 230). 5) 1. Timoth. 3, 6: *ne in superbia elatus in iudicium incidat diaboli.*

ceteraque perplura edificacioni^a congrua, quae ideo pretermitto, quia velociter ad ea, quorum causa hoc opus assumpsi, venire concupisco. Huic utique, sicut illius relatione didici, (6) nocte quadam dormienti, eius adhuc vivente viro, ex quo tunc in utero habebat filium, admirabile lumen in visione ceu solis meridiani splendor desuper illuxit, cuius claritas
5 omnibus tenebris ab ea expulsis totam domum, ubi erat iacens, implevit. Mane autem facto insolitam secum visionem admirans antiquis matronis pandit, a quibus protinus audit habere se in utero infantem sexus masculini meritique futurum celsi. Quem cum enixa est, apto prestolato tempore, Arialdum vocant, clericum faciunt¹, scolis diligenter eo usque tradunt, quousque provinciales magistri, qui eum possent instruere, deficient.
10 A quibus cum per tempora, ut scholaribus moris est, reverteretur, sicut a matre eius iam sepe dicta cognovi, et puellae ipsius ornatiores more solito nitidioresque se eius vultui presentarent, quemadmodum essent viperae, sic exterminabat a sua facie, dicens: 'Captio haec est satanae'.

4. Indesinenter denique in diversis terris scolasticis se studiis tam diu tradidit, donec
15 optime tam liberalium quam divinarum litterarum haberet scientiam² simulque etatem
3. 417. "perfectam. Erat enim tunc ordo ecclesiasticus in tot erroribus seductus, ut ex illo vix (7) quispiam existeret, qui in suo loco veraciter repperiri^b posset. Nam alii cum canibus et accipitribus huc illucque pervagantes suum venationi lubricae famulatum tradebant; alii vero tabernarii et nequam vilici, alii impii usurarii existebant; cuncti fere aut cum publicis
20 uxoribus sive scortis suam ignominiose ducebant vitam³. Omnes, quae sua erant, non, quae Christi, querebant⁴. Nam, quod sine gemitu dici vel audiri nec potest nec debet, universi sic sub symoniaca heresi tenebantur impliciti, quatinus a minimo usque ad maximum nullus ordo vel gradus haberi posset, nisi sic^c emeretur, quomodo emitur pecus⁵; et, quod est nequius, nemo tunc^d, qui tantae perversitati resisteret, apparebat. Sed cum
25 lupi essent rapaces, veri putabantur esse pastores⁶. Ad quorum nimirum perversitatem (8) detegendam et corrigendam, Mediolanum^e, ubi haec iniquitas tanto erat copiosior, quanto urbibus ceteris ipsa est populosior, a Deo procul dubio prefatus missus^f est Arialdus⁷ divinis, ut prediximus, legibus bene eruditus. Qui ingressus urbem populum pene universum ad 1056.
eius verba confluentem^g fari sic adorsus est: 'Volo, dilectissimi, vobis dicere in nostri sermonis exordio, quae scire vos scio, ut paulatim sic vos introducam ad ea, quae nescitis et vobis scire magnopere necessaria sunt. Veraciter credo vos nosse humanum genus usque ad Christi domini nostri adventum cecum fuisse, non oculis corporis, sed cordis. Quod^h ideo erat cecum, quoniam, quod erat falsum, credebat verum, dicens lapidi lignoque et metallo: "Deus meus es tu"⁹. Cuius cecitati et miseriae in tantum summa lux
35 et eterna compassa est, per quam omnia facta sunt et in qua universa consistunt, ut non ad hanc^h a cordibus hominum auferendam angelum mitteret, sed per semet ipsam de celo descendit, carnem assumpsit et, ut eam ab hominum cordibus penitus expelleret, usque

a) ei corr. ti manu posteriore; superscr. manu correctoris ti c. b) alterum p linea superinducta deletum manu posteriore c.

c) superscr. eadem manu c. d) post e una littera, forsitan t, erasa c. e) in ante Med. linea superinducta deletum.

40 f) primum s superscr. eadem manu c. g) d in loco raso, alio atram. aliaque, ut videtur, manu script. c. h) n superscr. eadem manu c.

1) Levitam eum consecratum esse a Widone archiepiscopo refert Land. III c. 5, SS. VIII, 76; cf. Arn. III c. 10, SS. VIII, 18: *quidam ex decomanis diaconus nomine A. et*
45 *intitulationem in iureiurando apud Petrum Damianum* (Opusc. V, Opera ed. Cajetani III, 41) tradito: *ego A. dictus diaconus de capella Mediolanensis archiepiscopi.*
2) Artis liberae magister intitulatur apud Land. III c. 5.
3) Cf. Arnulf. III c. 10: *hac eadem tempestate horror*
50 *nimius Ambrosianum invasit clerum, insurgente populo noviter in eum, ingruentibus utrimque peccatis. Omnes enim peccaverunt et egent gloria Dei* (Rom. 3, 23); econtra v. Arnulf. III c. 14 et Anselmi ep. verba tradita apud Land. III c. 5. 4) Philipp. 2, 21: *omnes enim sua quaerunt, non quae sunt Iesu Christi.*
55 5) Cf. quae ipse Wido archiepiscopus profitetur in

sponsione a. 1059. facta: *ut quisquis ad clericales ordines provehendus accederet, de subdiaconatu quidem duodecim nummos, de diaconatu vero decem et octo, postremo de presbyteratu suscipiendo viginti-quatuor quasi per prefixam conditionis regulam daret;* Petri Damiani opusc. V, Opera ed. Cajetani III, 40.
6) Cf. Act. apost. 20, 29. 7) Ab Anselmo ep. Lucensi missos, immo instigatos fuisse Arialdum Landulfumque contendit Land. III c. 5; cf. quae de hac re disserit I. Goetz, 'Archiv f. Kulturgeschichte' XII (1916), 164 sq. 8) Cf. quae de hac populi concione refert Landulfus III c. 9. 9) Deut. 29, 17: *idola eorum lignum et lapidem, argentum et aurum, quae colebant;* Ierem. 2, 27: *dicentes ligno: pater meus es tu et lapidi: tu me genuisti.*

1056. ad crucis mortem libenter accessit. Qui in diebus carnis suae homines tot^a de mundo elegit, quot sufficere ad universitatis illuminationem ante secula posse previdit. Quos omnibus falsitatis tenebris ab eorum cordibus expulsis eterna luce illuminavit eosque per mundum universum misit¹ et lucem, quam acceperant, ubique deferre precepit, sicque ad

(9) patrem, a quo venerat, rediit. Haec quippe summa et eterna vivaque lux duas in terra 5 causas reliquit, in quibus omnes, qui erant illuminandi, illuminarentur et usque in finem seculi semper permanerent lucidi, tam isti qui adhuc erant illuminandi, *quam qui iam ^{7. 117.} fuerant illuminati. Vultis^b nosse, heae^c res quae fuerunt? Verbum scilicet Dei et doctorum vita. De verbo autem Dei^d, quod lux sit, non meum sed psalmistae audite testimonium. "Preceptum", inquit, "Domini lucidum illuminans oculos". Et item: "Lucerna 10 pedibus meis verbum tuum". De vita vero doctorum, quod esse debeat lux, in verbis suis ipsa per se veritas aperte manifestat. "Vos", inquit, "estis lux mundi". Et protinus addidit: "Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona et glorificent patrem vestrum, qui est in celis". Ex his itaque unam idem Dominus posuit ante illos, aliam ante vos. Hii vero, quibus scientiam scripturae dedit sibique ad ministrandum 15 elegit, ut ad lumen verbi sui lucidi semper viverent, constituit et ut eorum vita esset vestra lectio, qui litteras nescitis, ordinavit. Sed inimico humani generis insidiante pariterque nostra negligentia et peccato operante, illi se convertendo retrorsum perdiderunt

(10) suam, vos autem lucem perdidistis vestram. Veruntamen ut securius vos idem inimicus deluderet, qui sanctitatis ab eis abstulit veritatem, eis permisit in exteriori habitu sancti- 20 tatis habere similitudinem. Quod gemens dico, non ad vestram ignominiam, sed ad cautelam. Nonne ad eandem cecitatem estis reversi, pro qua ab hominibus auferenda Christus de celo misericorditer descendit? Si enim ideo humanum genus ante ipsius adventum, ut diximus, erat cecum, quia sumebat pro vero mendacium, quicumque nunc^e opus simile facit, nonne causam eandem incurrit? Nam sicut illi decepti lapides et ligna 25 credebant deos², ita vos vestros sacerdotes putatis veros, quos incunctanter esse constat falsos. Unde hoc scire possumus? Vultis nosse, unde? In tenebris sumus; ut hoc patenter cognoscamus, ad lucem eamus. Ad quam lucem? Ad^f verbum videlicet Dei. Ecce Christus dicit³: "Qui mihi ministrat, me sequatur". Quod est aperte dicere: a nemine quippe mihi ministratur, nisi ab eo, qui me sequitur. Vestrorum vitam sacerdotum scio vos nosse, 30 et quo Christus pergat et quid dicat, audite; atque tunc plenius cognoscetis, utrum isti sint eius ministri an ipsius potius adversarii. Ecce Christus clamat: "Discite a me, quia mitis sum et humilis corde". Et iterum de se dicit: "Filius hominis non habet, ubi caput reclinet". Et item: "Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum celorum". Econtra vero, ut inspiciatis, vestri sacerdotes qui effici possunt ditiores in terrenis rebus, excelsiores 35 in edificandis turribus et domibus, superbiores in honoribus, in mollibus delectatisque^g *vestibus pulchriores: ipsi putantur beatiore. En ipsi, ut cernitis, sicut laici palam ^{7. 127.} uxores ducunt, stuprum quemadmodum scelestes^h laici secuntur atque ad nefandum hoc opus patrandum tanto sunt validiores, quanto a terreno labore minus oppressi, videlicet viventes de dono Dei. Christus autem in suis econtra ministris tantam munditiam querit 40 et exoptat, ut non solum in opere, verum etiam stupriⁱ scelus damnet in corde dicens: "Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mechatus est eam in corde suo". Redite, dilectissimi, ad corda vestra⁴, redite et sumere verum falsumque respuere discite. Nam conatus sum eos reducere ad suam lucem, sed nequivi; ut enim vos ad vestram reducam, huc ideo veni; et hoc aut fecero, aut pro vestra salute paratus sum animam 45 meam tradere gladio.⁵ Haec et huiusmodi quam^k plura vir Dei dum diceret, in verbis eius plebs fere universa¹ sic est accensa, ut quos eatenus venerata erat ut Christi ministros, damnans proclamaret Dei hostes animarumque deceptores.

a) secundum t postea add. eadem manu c. b) uultis, primo u in margine praescripto c. c) h atque secundum e postea delet. c. d) superscr. manu eadem c. e) -cumque nunc in margine postea add. manu eadem c. f) post ad una 50 littera (scriptor iterum quam scribere voluerat) linea superinducta deleta manu eadem, postea erasa, c. g) -icatisque superscr. manu saec. XVI. c. h) ita c. i) post st sequ. r eras. c. k) com superscr. manu saec. XVI. c. l) eius plebs fere uni in loco raso, -versa in margine add. manu eadem c.

1) Cf. Marc. 16, 15: *euntes in mundum universum* 3) loh. 12, 26: *Si quis mihi ministrat, me sequatur. praedicate evangelium.* 2) Cf. supra p. 1051 n. 9. 4) Cf. Is. 46, 8: *redite . . . ad cor.*

5. Factum est autem, dum agerentur haec, de medio multitudinis surgens¹ quidam (12)
clericus nomine Landulfus, de urbanis excellentibus tam ordine quam natione², nimis 1056.
potens in voce et sermone³, silentium petiit. Quo concesso huiusmodi letiferam vocem
prompsit: 'Gratias', inquit, 'coram vobis omnipotenti Deo ago, qui nunc me ea audire
5 permittit, unde meum cor per innumera tempora ignescit^a. Nam olim haec sciens dolens-
que ideo tacebam, quoniam, cum quo ea dicerem, non habebam. Nunc vero, domne
Arialde karissime, quia Dei donum te dedit mihi, scito me ab ipso collatum tibi; et exinde
quicquid hac de re dixeris fecerisve, me facere et dicere et me meam animam, sicut tu
professus es tuam, pro salute fratrum ponere esse paratum⁴ incunctanter te nunc reddo
10 securum.' Populus namque iam fidelis haec audiens in Dei laudem crescens illarescit^b;
pars adversa tabescens deficit; Dei vero famulus Arialus oculis ac manibus sursum
erectis omnium bonorum largitori immensas et debitas reddit gratias.

6. Denique post haec quidam laicus surrexit alius, nomine Nazarius⁵, officio mone- (13)
tarius, cuius vita valde erat ab omnibus laudabilis, licet coniugalis. Qui silentium petiit;
15 quo accepto coram omnibus tale responsum dedit: 'Domne Arialde, ea quae dicis esse
vera et utilia non solum advertere^c possunt sapientes, verum etiam et vecordes. Quis
tam insipiens est, qui non lucide perpendere possit, quod eorum vita esse altius debeat
a mea dissimilis, quos ego in domum meam ad benedicendum eam voco, iuxta meum
20 posse refficio et post haec manus deosculans *munus offero et a quibus misteria^d, pro
quibus eternam vitam expecto, omnia suscipio. Sed ut omnes inspicimus, non solum
non^e mundior, verum etiam sordidior perspicue cernitur. Verumtamen hoc scelus sic scito
inter nos radicatum et inveteratum, quatinus aut vix aut cum^f grandi labore poterit evelli.
Nunc autem, quia largitor omnium bonorum mihi tanta contulit bona, quae satis et mihi
sufficere possunt et^g tibi, obsecro te per eundem omnipotentem Dominum, ut in domum
25 meam ingredi digneris et exhinc bonis omnibus meis ut ego ita et tu fruaris, quatinus
tua exortatione assidua ab hoc errore liberari et in omni veritate confirmari possimus
tam ego quam haec plebs universa. Cave, ne ad sanguinem altum, de quo ortus es, et
ad opem multam, qua polles, inspicias, ne forte sacramento, pro quo te adiuravi, spreto
non quae Dei, sed quae tua sunt querere videaris^h. Vir autem Domini haec audiens et (14)
30 magnitudinem^h coniurationis et famam viri optimam considerans, omnia terrena, quae sibi
resistere possent, conculcans, in domum se iuste invitantis libenter intravit et per plura
tempora Marthae opus ab eo fideliter sumpsit et, quod operatus est Petrus in Cornelio
suisque amicis⁷, operatus Arialus est in Nazario eiusque vicinis, in quibus utique tunc
arbusta, quae se Dominus per prophetam pollicitus est in deserto simul positurum⁸,
35 scilicet vitem et ulmum, procul dubio est completum, quatenus altera mentes debriaret,
altera vero debriantem sustentaret. Exortantibus denique Arialdo Landulfoque populum
fidei et assidua doctrina, stupra clericorum nefanda et execranda eorum conubia sic ab
eodem populo intra aliquanta tempora sunt persecuta et deleta, ut nullus existeret, quin
aut cogeretur tantum nefas dimittere vel ad altare nonⁱ accedere⁹.

40 a) corr. igniscit alia manu c. b) alterum l punctis supra et infra positis deletum alio atram. c. c) d supra lineam
alio atram. add. manu, ut videtur, correctoris c. d) mist. corr. my- manu poster. c. e) n supra lineam add. eadem manu c.
f) in post cum linea superinducta deletum c. g) & supra lineam add. eadem manu c. h) secundum n in loco raso c.
i) n supra lineam add. eadem manu c.

1) Num. 25,7: surrexit de medio multitudinis. 2) Sc.
45 de capitaneorum genere quodam (de Cotta nominatur in
Vita anonyma f. 94^v); cf. SS. VIII, 19 n. 11; Meyer
v. Knonau, 'Jahrbücher' I, 62 n. 13; Erlembaldum,
Landulfi fratrem, archiepiscopi a progenitoribus militem
fuisse dicit Arn. III c. 17. Landulfus clericus cathedralis
50 ecclesiae notariusque erat (Land. III c. 5) nec tamen
ecclesiasticis gradibus alteratus (Arn. III c. 10), ita ut
praedicationis officium nondum sibi competeret. Landul-
phus quidam subdiaconus subscribit sponsionem Widonis
archiepiscopi a. 1059. factam; Petri Damiani opusc. V,
55 Opera ed. Cajetani III, 40. 3) Cf. Luc. 24,19: potens

in opere et sermone; Meyer v. Knonau I, 62 n. 14.
4) Cf. Ioh. 10, 15: animam meam pono pro ovibus;
15, 13: ut animam suam ponat quis pro amicis suis.
5) Cf. Kehr, It. pont. VI, 1, 112 nr. 20. 6) Cf. supra
p. 1051 n. 4. 7) Cf. Act. apost. c. 10. 8) Is. 41, 19:
ponam in deserto abietem, ulmum et buxum simul.
9) Cf. Arnulf. III c. 12: populus ... in nimium zelum
excitatur adversus clerum, aliis se deferre Deo putan-
tibus, aliis avaritiae lucris inhiantibus ... prae-
dones civitatis praeter aedes aliquas in urbe dirutas
lustrabant parochiam, domos clericorum scrutantes
eorumque diripientes substantiam; Landulf. III c. 10:

- (15) 7. Per idem tempus decreverunt fideles Romam ad sinodum Landulfum mittere, quoniam, ut eos mendaciter eorum emuli accusarent, illo pergebant. Quem urbem Placentinam progredi non licuit, quia ibi a quodam profano est oppido percussus et sic Mediolano^a regressus¹. Sed Arialdu^s Dei famulus sumpto itinere omnium adversariorum fraudem 5 circumquaque positorum ad eum necandum scienter declinavit atque Romam Deo illum protegente incolomis pervenit. Qui coram summo pontifice² se offerens cum causam iam ceptam ei retulisset, post multam honorificentiam, quam ipsi isdem^b impendit, iussit, a quibus sacerdotibus divina misteria dehinc sumeret, et sub inevitabili iussu ei precepit^c ad opus ceptum regredi^d et tam diu in eo vehementer insistere, donec nefanda opera, quae tunc inerant in ecclesiastica familia, aut penitus deleret aut sanguinem pro Christo 10 proprium inimicis fundendum preberet³. Qui in omnibus obediens regreditur, iam sepe dictam causam competenter persequitur et constanter cum suo socio divinitus sibi collato, habentes dehinc doctrinam tam plenam auctoritate quam veritate.
- (16) 8. Hoc quippe impii civiles perpendentes clerici quasi occulte in unum conveniunt, ideo quia^d progenie altior erat Landulfus, eum occidere disponunt, putantes timore perterritum sic silere^e Arialdu^m. Ad patrandum vero tam sceleste opus quendam^f audacem et impium^g conveniunt clericum, nimio premio reddunt securum, si iam dictum extingueret virum. Qui acquisito grandi carnificis gladio, quem sepe ego postea vidi, simulque tosico^h ad necandum citissimo cepitⁱ eum prosequi per cenam Domini et parasceuen sabbatumque sanctum clanculum^k necnon et sanctum diem pasche^l. Vera utique me dicere scio, 20 utrum rei gestae ordinem teneam, ignoro. Cumque ipsum in diebus his repperire minime potuerit absque turbis, in secunda tandem de albis feria ad impium et diu optatum pervenit votum. Nam in ipsius diei crepusculo solum illum ante quoddam repperit altare orantem; misturam^m impiam, quam secum ferebat, permiscuit ilico, scilicet gladium cum tosico^h, et post tergum clam veniens eumque in collo graviter percussit et sic fugam 25 protinus petiit, sed volente Deo, licet esset nimis velox ad fugiendum, in egressu basilicae per quendam captus est claudum. Clamor igitur vehemens attollitur, ab omnibus concurritur, quae esset causa tanti clamoris inquiritur. Cognita namque causa nefandum clericum circumdederunt eumque cornu tosico^h plenum habentem reppererunt. Merentes ergo percussum et eum, qui percussit, accipiunt ac sic ad domum Landulfi pergunt et 30 ipsius obitum protinus prestolantur adfuturumⁿ. Sed magni prodigii evidentiam tunc ostendit Deus omnipotens, ut servo suo nil plus venenum officeret, quemadmodum si aqua esset. Nam isdem^o professus est clericus se illud in pluribus pecudibus probasse, quae, ut deglutiverunt, cunctae post paululum vita caruerunt. O mira Domini potentia! hunc virum postquam tetigit, etiam degluttitum nulli nocere quivit. Unde ipse reddens 35 debitam Deo laudem percussorem clericum dimisit incolumem^p, ammonens^q, ne ulterius tantam conaretur presumptionem. Isdem^o vero clericus sua cernens molimina nimio studio exquisita a Dei evidenter virtute exinanita sibique ab eius famulis pro malis impensa bona

a) Mediolano alio atram. corr. -lanv c. b) s punctis manu poster. supra et infra positis deletum atque ita semper c.
c) precepit in loco raso c. d) quia supra lineam add. manu eadem c. e) -re in loco raso script., posse post silere 40
interpol. manu saec. XVI. c. f) post qu una littera, fortasse a, erasa, -endam alia manu in margine add. c. g) post
prius m una littera erasa, iniqu(uum), ut videtur, primitus script., c. h) alterum s supra lineam alio atram. add. c.
i) cepit corr. cepit eadem manu c. k) clanculum corr. clanculo manu poster. c. l) h superscr. manu eadem c.
m) x pro st superscr. manu poster. c. n) affut. corr. manu poster. c. o) cf. n. b. p) incolumem alio atram. corr.
incolomem c. q) corr. admonens manu poster. c. 45

omnes concives fascinati . . . civitatem percurrentes . . . sacerdotum domos primo spoliando cursitabant; postea vero summo cum dedecore mulierum divortium, sine lege sine iure sine episcopo, non Deum sed pecuniam illorum amantes, gladiis et fustibus faciebant etc. Meyer v. Knonau I, 65 sq.

1) Hoc Landulfi iter tempori attribuitur posteriori apud Arn. III c. 15; cf. Meyer v. Knonau I, 142. 2) Stephano IX. (1057. Aug. 3. — 1058. Mart. 29.), prout

testatur Landulfus III c. 11. 3) De synodo tunc a papa habita legatisque post eam Mediolanum directis cf. Arnulfum III c. 13 sq., Land. III c. 11 sq., Bonizonem in libro ad amicum, Libelli de lite I, 592. Meyer v. Knonau I, 71 sq., 141 sq. Porro Arn. III c. 17: mirabilis, quod 50 Romanus favet assensus. Quod quidem multis probatur indiciis, cum saepenumero mittantur ei legationes et litterae apostolicis praenotatae sigillis, quibus fatetur se in suis gestis Romanis obtemperare praeceptis; cf. Kehr, It. pont. VI, 1, 111 n. 15; 112 n. 20. 55

corde compunctus¹ veniam petiit, tanti sceleris incentores prodidit^a, se ulterius tale quid minime conari promisit et postremo sic discessit.

^{cf. 43^v.} 9. Per idem tempus clerici suburbani ^{*}in unum convenientes ad invicem dicunt: (18)
 'Quid facimus? En Arialdu, qui nos nostrasque familias conturbavit et dispersit, in urbe
 5 conclusus atque a populo² circumdatus inhabitat, ideoque, ut eum perimamus, nequaquam
 pertingere valemus. Si autem hoc nequimus, damnum dedecusque, quod possumus, illi
 saltem inferamus. In loca nostra nunc revertamur et exquisitis gladiis bene acutis^b rursum
 nocte alia conveniamus una, illuc, ubi isdem^c est ortus, pergamus, et ubi adhuc cum suis
 magna pollet possessione parentibus, atque ad ignominiam eius ecclesiam, quam olim in
 10 predio proprio construxit³, violemus, dissipemus, arbores vero castaneas, quas habet in-
 numeras, decorticemus, vineas autem, quibus nimis habundat, incidamus. Interim quidem
 ex nobis aliqui illic^d pergant in die, qui ipsius substantiae plene habent notitiam, vineas
 eius et silvas evidenter designent, ut non tunc quid appareat, in quo quis errare debeat.
 Nocte igitur conveniunt condita, ecclesiam extra vicum repperiunt, quam^e ruptis hostiis^f (19)
 15 intrant, altare frangunt et violant ceteraque utensilia dissipant et dedecus, quod infelices
 nequibant famulo, facere non sunt veriti Domino. Porro cum ad designatas arbores
 vineasque vellent accedere, sicut ipsi postea professi sunt morientes cum ingenti terrore,
 tanta a iusto Dei iudicio sunt perculsi cecitate, ut neque, ubi essent, neque rem designatam
 invenire possent. O mira Domini pietas! suam demoliri causam permisit, servi vero sui
 20 optime tutari novit. Sed ne miseri illam noctem inanem^g ducerent, vineas et silvas intro-
 gressi alienas incidunt et decorticant. Verumtamen Deo gratias agens profiteor postea
 me vidisse persepe ipsas arbores suis cultoribus uberrimos fructus reddere easque adhuc
 similiter credo facere.

10. Per idem tempus Christi famuli cernentes omnem populum ad sequendum quic- (20)
 25 quid dicerent esse promptissimum, de symoniaca^h, quam eatenus reticuerant, palam loqui
 incipiunt. Quorum primus in virtute scientiae et sanctitatis, scilicet Arialdu, licet illo
 eloquentior esset Landulfus, de simoniaca et contra ipsam tale exordium protulit ad
 populum: 'Gratias', inquit, 'dilectissimi, omnipotenti Deo reddere debemus, qui dedit vobis
 velle, quae vult ipse. Scire vos quidem volumus, quod laborem non modicum, quem
 30 usque modo contra insolentiam coniugatorum adulterorumque sumpsimus sacerdotum,
 magis nos fecisse necessitate quam voluntate. Nam utrum heretici uxores habeant an
 non, parvi pendimus.' Aspicientibus ergoⁱ ad invicem se turbis et ammirantibus^k, cur
^{cf. 44^r.} hoc diceret, adiecit: 'Audistis, karissimi, dum ^{*}legeretur liber Actuum apostolorum, venisse
 Symonem magum ad beatum apostolum Petrum et^l postulasse per pecuniam Spiritus
 35 sancti gratiam⁴. Lucas evangelista, qui hoc scripsit, quid beatus ei Petrus responderit,
 protinus adiunxit: "Pecunia", inquit, "tua tecum sit in perditione, quia existimasti donum
 Dei pecunia possideri"⁵. Quid est hoc? Nonne iste est^m ille Petrus, cui septuagiesⁿ septies
 peccanti fratri dimittere iussit Dominus⁶? Est utique. Sed hunc non prospexit in se nec
 in homine peccare solummodo, sed in Deo. Nam nimis isdem beatus Petrus peccasset,
 40 si auctorem tanti reatus silendo proficere sineret et estimationem tantae nequitiae in ipsa
 sua radice minime damnasset. Quod lacrimabiliter validoque dolore profero: ecce nefas, (21)
 quod apostolorum princeps in ipsa estimatione eternae perditioni tradidit, per universum
 pene mundum sic optinet principatum, quatinus nullus ad regimen pontificale vel abbaticum
 sive ad officium quaecumque ecclesiasticum perveniat, nisi per ipsum. Quis, quae dicturus
 45 sum, audit, dolens non obstupescit? En Christus verus dominus, pastor bonus⁷ suo gregi

a) alterum d supra lineam add. manu correctoris c. b) u supra lineam add. eadem manu c. c) cf. p. 1054 n. b.
 d) illic corr. illuc, v (u) super alterum i superscr. manu poster., c. e) quē corr. quā c. f) h linea superinducta delet. c.
 g) in anem corr. inanem c. h) ea post symonia supra lineam add. c. i) ergo in loco raso, prius g se, ut videtur,
 script., c. k) amm. corr. adm. manu poster. c. l) & supra lineam add. eadem manu c. m) .ē. supra lineam eadem
 50 manu add. c. n) i supra lineam eadem manu add. c.

1) Cf. Ps. 108, 17; Act. 2, 37. 2) I. e. a plebe; cf. ap. 8, 20: *Pecunia tua tecum sit in perditionem,*
 Meyer v. Knonau I, 64 n. 17. 3) De hac ecclesia cf. *quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri.*
 Pellegrini, 'Archivio stor. Lombardo' ser. III vol. XVII 6) Cf. Matth. 18, 21sq. 7) Cf. Ioan. 10, 11 atque
 (1902), 93sq. 4) Cf. Act. ap. 8, 18sq. 5) Act. saepius: *pastor bonus.*

- sollemne^a et salutare bonumque dedit preceptum, quod oblivioni tantae proiectum est, ut
 Matth. 10, 8. nemo appareat, qui eius iam reminisci audeat. Vultis audire, quod est illud? "Gratis",
 inquit, "accepistis, gratis date". Econtra vero impia cogitatio, quae maligne semel est
 exorta in impii Simonis corde et quae ilico est damnata a tanto apostolo cum suo auctore,
 ubique sic est sparsa sollemniter^a, ut nemo fere ad altaris officium accedat, nisi prius 5
 agat opere, quod idem cogitavit nequiter corde, et donec eidem maledictioni tanto pro-
 (22) fundius se subiciat, quanto esse noscitur peius malum facere quam cogitare. Utinam haec
 maledictio illos percuteret tantummodo, qui Dei donum vendere aut emere presumunt
 audaci corde et impio! Veruntamen hic tam noxius est reatus, ut non solum qui faciunt
 et qui consentiunt, verum etiam eos^b, qui facientibus non resistunt et obpugnant, sic 10
 penaliter obliget, quatinus maledictione, quae Simoni a Petro est illata, minime procul
 dubio careant. Ne forte mentiri me arbitremini, quid de hac re noster patronus sentiat
 beatus Ambrosius, audite. Ait enim: "Nam et lepram cum Giezi a sancto suscepisse se
 credant Heliseo¹, qui gradum sacerdotalem se existimant pecuniis comparare. Nam sicut
 validioribus morbis capite vitiatum reliquum necesse est corpus inundatione superioris morbi 15
 letaliter irrigari, ita et hii, qui caput videntur esse ecclesiae, morbo pestifero fratrum² vitiant
 corpus, ut nichil ex totius corporis compage insauciatum possit evadere, quod
 neglegentium sacerdotum vitiositatis mortale non^c infecerit virus. Ita videas in ecclesia
 passim, quos non merita sed pecuniae ad episcopatus ordinem provexerunt"². Verum-
 tamen, ut in ore duorum vel trium testium stet³ omne verbum, audite, quid super hac 20
 re beatus dicat Gregorius. "Cur", inquit, "non videtur, cur non perpenditur, quia bene-
 dictio illi in maledictionem convertitur, qui^d ad hoc, ut fiat hereticus, ordinatur"⁴. Et
 iterum: "Quisquis contra hanc simoniacam et neophitorum heresim vehementer pro officii
 sui consideratione non arserit, cum Symone mago se non dubitet habere portionem, qui
 (23) prius commisit hoc piaculare flagitium"⁵. Quoniam locus ille in hoc beati Gregorii ser- 25
 mone, ubi precipitur unicuique pro sui officii consideratione contra symoniacam ardere
 debere, non omnibus forsitan plene patet, vobis lucide nos explanare condecet. Tres
 quippe ordines in sancta ecclesia habentur, unus predicatorum, alter continentium, tertius
 coniugatorum. Primus namque debet contra hanc ardere indeffessa exortatione, conti-
 nentes autem assidua oratione, vos vero, qui coniugati estis et de vestrarum labore ma- 30
 nuum⁶ vivitis, ut Deus omnipotens hanc ab ecclesia sancta repellat et disperdat, cotidie
 ardentique operibus elemosinarum instare debetis. Quisquis igitur nunc ex his tribus
 ordinibus contra symoniacam cum his iustitiae operibus ardentem minime pugnaverit,
 iuxta dicta Spiritus sancti, qui haec dixit per^e os beati^f Gregorii, penam, quam Simon
 magus nunc habet, quod eandem in fine effugere queat, nullo modo credat. Si enim 35
 hii^g, quibus est scientia officiumque predicandi commissum, qualibet ex causa tacuerint,
 non solum continentes^h, quorum predicatio tanto esse debet liberior et veracior, quanto
 constat, quia sunt ab omni re seculari expediti et sacrae legis meditatione assidua edocti,
 verum etiam vos, qui estis idiotae⁷ ignarique scripturae, communibus verbis, quibus valetisⁱ,
 invicem vos cautos ab hac nequitia reddere debetis. Unde Dominus dixit: "Si homines 40
 Ierem. 48, 10. tacuerint, parietes loquentur"⁸. Nonne de hac re dicit propheta: "Maledictus^k, qui pro-
 hibet gladium suum a sanguine"⁹? hoc est ab interfectione huius nequissimae beluae.
 (24) Haec quippe et huiusmodi quamplura¹⁰ dicente beato Arialdo in loco illo¹ salutifer ille¹¹.

a) prius 1 punctis infra et supra positis deletum c. b) eos supra lineam add. eadem manu c. c) n̄ supra lineam add. manu correctoris c. d) quia, a linea superinducta del., c. e) p (= pro) c. f) beati supra lineam add. manu eadem c. 45
 g) alterum i punctis deletum alio atramento c. h) non sol. cont. bis script., sed prima vice linea subducta del., c. i) u in loco raso manu alia script. c. k) ic in loco raso c. l) corr. locum illum manu recentiore c.

1) Cf. 4. Reg. 5, 25—27. 2) Pseudo-Ambrosius, De dignit. sacerdot. c. 5, Ambrosii Opera ed. Ballerini (Mediolani 1883) VI, 384; cf. etiam Humbert., Adversus simon. I c. 16, Libelli de lite I, 126. 3) 2. Cor. 13, 1: in ore duorum vel trium testium stabit. 4) Reg. Greg. IX, 218 p. 206: Cur non cavetur, cur non perpenditur etc. 5) Reg. Greg. XII, 9 p. 357: Nam quisquis ad hoc facinus emendandum officii sui consideratione vehementer non arserit, cum ipso se habere non dubitet portionem, a quo prius hoc piaculare flagitium sumpsit exordium. 6) Ps. 127, 2: labores manuum tuarum. 7) Cf. Act. 4, 13. 8) Cf. Luc. 19, 40: Dico vobis, quia, si hi tacuerint, lapides loquentur.

gladius est procul dubio missus, qui fideles^a dividit ab infidelibus et de quo locutus est Dominus: 'Non veni', inquit, 'pacem mittere sed gladium'. Nam Wido^{b.1}, qui dicebatur archiepiscopus, et pars maxima clericorum et militum nec non et multi de populo minore, nequam viri, secernentes dixerunt ad invicem²: 'Haec namque doctrina si ad profectum venerit, nobis nostrisque filiis profecto nullo modo vivere expedit. Quae enim est nostra vita, nisi ecclesiarum beneficia, quae assidue a nobis venduntur et emuntur? Quapropter utilius est nobis, ut huic novae doctrinae resistentes moriamur, quam venire hanc ad profectum, ut diximus, sinamus.' Econtra vero ad viros Dei fideles clamabant: 'Audi-
 10 nescuntur emisse ea, quae sunt sacra. Quo scelere qui immunis de sacerdotibus inter nos sit, sine dubio manifestum est, quia nemo est. Nos autem, quia christiani dicimur^d, absque Christi sacramento vivere nullatenus valemus. Quod si ab istis sumpserimus, potius dicitis nos sumere damnationem quam salutem. Et ideo his telis undique constringimur et, quid agamus profecto nescimus.' Quibus beatus Arialdus sic respondit: (25)
 15 'Videte', inquit, 'dilectissimi, dum haec dicitis, ne super vos veniat, quod Spiritus sanctus per beatum Iacobum loquitur dicens: "Vir duplex animo inconstans est in omnibus viis suis". Ideoque qui veritatem cupit veraciter invenire, constanter omnem debet falsitatem respuere. Quapropter ut veritate, quae Deus est, perfrui perfecte valeatis, per ipsum vos obsecro, ut a^e falsorum consortio sacerdotum penitus vos^f segregetis, quoniam luci
 20 cum tenebris, fidelibus cum infidelibus. Christo cum Belial nulla esse debet conventio aut pars sive societas^{g.3}. Sic enim scriptum est: "Exite de medio eorum et separamini et immundum ne tetigeritis, et ego recipiam vos, dicit Dominus"⁴. Quomodo potest fieri, ut vobis petentibus minora non tribuat, id est pastores, qui vos iuste regant, qui vobis adhuc non existentibus tribuit maiora, hoc est semet ipsum pro salute vestra? Propterea
 25 omnium spreto hereticorum consortio, pastores bonos et fideles ab eo fiducialiter petite, et quia accipietis, procul dubio scitote.' His namque verbis multi viri ac mulieres sic sunt accensi, ut non solum deinceps symoniacorum actus omnes contemnerent, sed etiam cum eis nullo modo in uno oratorio orare vellent⁵. In his autem diebus si per illam urbem incederes, preter huius rei^h contentionem undique vix aliquid audires, alii siquidem
 30 simoniacamⁱ excusantes, alii eam constanter damnantes. Nec mirum, quoniam una domus
 35 tota erat fidelis, altera vero tota infidelis, tertia autem mater erat credula cum uno filio, pater incredulus cum altero. Et hac quidem confusione et contentione civitas tota erat plena et permixta.

11. In diebus illis quam plurimi clerici ceperunt consortium clericorum pravorum (26)
 35 relinquere et beato Arialdo adherere. Inter quos quidam ex illis sacerdotibus ipsius exortatione compuncti ecclesiam quandam, quam grandi pretio male emerat, dimittere disposuit. Sed Christo ordinante miles, in cuius iure haec^l erat, iam de fidelibus existebat. Qui per beatum Arialdum edoctus, sicut ille eam deserere disposuerat, qui illam emerat, sic iste suo e iure elegit hanc amittere ut dominam, qui actenus ipsam nequiter usurparat
 40 ut famulam. Convenientibus igitur cum beato Arialdo in unum multis fidelibus, miles refutationem ab emptore accepit eamque super altare viri Dei amonitione^k posuit et beato eidem^l Arialdo iussit, ut deinceps eam disponderet, secundum quod Deum velle sciret. Qui protinus tres clericos fideles et castos vocavit et refutationem, quam miles in altare posuerat, eos pariter iussit tollere. Cumque isdem^m a pluribus exorareturⁿ, ut eandem (27)

45 a) infideles, in linea superinducta del., c. b) corr. Guido manu poster. atque ita semper c. c) sequitur una littera, e ut videtur, eras. c. d) sequitur s eras. c. e) corr. ex ab, b linea superinducta del., c. f) vos supra lineam add. manu scriptoris aut correctoris c. g) societi- corr. societas c. h) post rei complures litterae, raci ut videtur, eras., c. i) haec supra lineam add. manu eadem c. k) primum o corr. ex n eadem manu, d supra am add. manu poster. c. l) eidem supra lineam add. manu eadem c. m) cf. p. 1054 n. b. n) d(?) ante exor. eras. c.

50 1) 1045 Iul. 18.—1071 Aug. 21. (23.?): cf. de eo Schwartz, 'Besetzung der Bistümer Reichsitaliens' p. 81sq. infideli? 4) 2. Cor. 6, 17, 18: exite de medio eorum et separamini et immundum ne tetigeritis, et ego recipiam vos. 5) Iuramentum hac de re laicis indictum esse ab Landulfo tradit Arn. III c. 13. Cf. Meyer v. Knonau I, 70 n. 30.

cum ipsis una sumeret, quatinus ad multorum profectum ibidem manere deberet, ait: 'Cum ipsis quidem ad eorum instructionem et ceterorum salutem manebo, verumtamen ne verbo Dei mihi credito^a impedimentum^b sit sub iugo alicuius terrenae rei et ne huic Azoni, in cuius ditione haec ecclesia est constructa, sub hac occasione aliquod possit damnum inferri, huius rei sortem nequaquam sumo^c, quoniam tale tempus scitote procul⁵ dubio venturum, in quo nulli vivere liceat, nisi me a suis finibus expellat.' Hic quippe sermo quomodo propheticus fuerit, in sequenti lectoris menti luce clarior patebit^d.

12. Eo namque in eadem ecclesia manente quanta beneficia tam verbis quam factis sive ipsis fratribus sive ceteris tam fidelibus quam infidelibus impenderit et quanta ab eis pro bonis mala per decem fere annos pertulerit, nemo nec omnia scribere, immo nec¹⁰ valet profecto dicere. Nam protinus legationem in domo^e paterna^f misit et ex ea viginti libras argenti sumpsit atque iuxta eandem ecclesiam habitaculum^{g.1} mirabiliter aptum edificavit. Agitur denique res nova et pene ab eodem loco hactenus inscia. Chorus namque alti circumdatione muri concluditur, in quo ostium ponitur; visio clericorum laicorumque ac mulierum, quae una erat et communis, ¹⁵dividitur; omnes de una arca vivere^{h.16f} coguntur; fabulae ad mensam compescuntur, pro quibus sancta lectio super eam assidue profertur. Ceteri autem clerici mane omnes diei horas potius murmurabant, quam decantarent; hic vero in die tacto septies signo fratribus una congregatis magna cum veneratione debitam omnipotenti Deo laudem decantabat atque ad satisfactionem omnes in eodem officio, dum forte delinquerent, dicto et facto provocabat. Porro sicut beatus Arialdus²⁰ letus nimis est effectus, eo quod ad votum diu nimisque optatum, videlicet ut cum fratribus ad ecclesiam communiter vivere posset^h, pervenerat, sic fideles multi leti sunt effecti, pro eo quod aptum locum haberent, ubi Dominiⁱ verba mente libera audire possent et divina sacramenta^k percipere. Cepit autem tanta ibidem^l multitudo confluere non solum de urbe, sed etiam de villis et castellis, quatenus eos nullo modo valeret capere ipsa²⁵ ecclesia, licet satis esset ampla. Quos tam constanti^m assiduaque doctrina vir Dei docebat, ut plerumque vocem sic amitteret, quatenus ab aliquibus iuxta se positus vix audiri posset.
- (30) 13. Preterea quia canes muti effecti erant et latrare nequibant², multa mala et detestanda populus tunc committebat. Quae ita isdemⁿ ab exordio suae predicationis³⁰ universa damnavit, ut suum procul dubio illud dictum faceret, quod per beatum Paulum prolatus est: 'Mundus', inquit, 'sum a sanguine^o omnium vestrum. Non enim subterfugi^p, quominus nuntiarem omne consilium Dei vobis'³. Per totum namque adventum absque contradictione ulla eos repperit nuptias sollemniter celebrare, uxores ducere etiam in ipsa Domini natalis vigilia, si fortassis eveniret in dominica. Cui rei nefandae tam³⁵ ardentem constanterque verbis cepit pariter et actibus obsistere, quatenus in eius venerabili^q transitu nemo pene repperiri posset, qui tam nefandum opus agere presumeret. Nam in ipso nuptiali die iam paratis omnibus, quae in nuptiis solent parari, illuc, ubi heaedem^r nuptiae agebantur, cum fratribus anxie occurrebat et celebraturos omnium rerum Domini nuptias nitidos suis minime ruderibus esse debere sordidos occupatosque denuntiabat et⁴⁰ tali modo illos cogebat omnia iam tractata omittere et in apto tempore servare.

a) corr. ex creditum manu correctoris c. b) in supra impeditum add. c. c) summo, primum in linea superinducta del. c. d) post patebit locus rarus c. e) domū corr. ex domo manu posteriore c. f) paterna primitus scriptum fuisse signumque abbrev. pro in manu post. add. videtur c. g) e ante habit. eras. c. h) e corr. ex i manu correctoris c. i) d corr. ex q manu eadem c. k) misteria ante sacramenta lineis supra et infra positae del. c. l) illuc superscr. manu saec. XVI. c. 45 m) a corr. ex n(?) eadem manu c. n) isdem (s postea eras.) supra lineam add. manu eadem c. o) a sanguine sum, signis additis corr. sum a sanguine. c. p) subterfui corr. -fugi manu poster. c. q) n post a punctis del. c. r) h ante eae eras. c.

1) Bonizo p. 595: *Mediolani canonica cohabitatio primum exorta est*; cf. statuta concilii Romani a. 1059. c. 4 (Mansi XIX, 898). Ecclesia illa, s. Mariae dedicata, nomen 'Canonica' inde sumebat (infra c. 17; cf. Giulini, 'Memorie spettanti alla storia di Milano' II², 448); quod nomen mansit habitaculo iuxta ecclesiam aedificato, sc.

'Palazzo della Canonica' (hodie 'Regio Istituto Tecnico Superiore'); cf. Bernascone in 'Arch. stor. Lombardo' 50 II. ser. VI (1889), 425sq. 2) Cf. Isai. 56, 10: *canes muti non valentes latrare*. 3) Act. 20, 16: *mundus sum a sanguine omnium. Non enim subterfugi, quominus adnuntiarem omne consilium Dei vobis*.

14. Duo denique clerici olim signum clericatus in ecclesiam quandam^a, quae Sancta (31)
 Maria Secreta nuncupatur¹, sumpserant^b, quorum tamen nemo ipsius beneficio perfrui
 posset, donec, sicut in loco eodem mos erat, eiusdem ecclesiae sacerdos minime obisset.
 Quem per idem tempus obisse contigit. Sed cum iam dictam ecclesiam pridem, qui primus
 5 designatus fuerat, adipisci deberet, tantummodo si pro ea *male usitatum premium daret,
 10 viri Dei iam credulus verbis distulit, quem improbus suus minor anticipavit et neque
 Deum neque hominem erubuit nec veritus est, ut eandem sibi cum pecunia non^c acqui-
 reret^d. Quod ut ad hominem Dei Arialdum fuisset perlatum, eum adscitum^e ad se sic
 allocutus est: 'Inique presumptor, cur, postquam me docente esse hereticum emptorem
 15 venditoremque sacri audisti, hanc iniquitatem committere non timuisti?' Quo obmutescente (32)
 et nesciente, quid responderet in excusatione, et quia iam pro hoc a vicinis nimis habebatur
 execrabilis, tandem sic respondit: 'Audita quidem manifesta ratione me male fecisse video,
 sed quid exhinc agam, penitus ignoro, quoniam abbas sancti Victoris², cui hac de causa
 pene quicquid habebam dedi, Deum non sic timet, ut michi meam semel acceptam pecu-
 20 niam reddat, et hanc si non habuero, unde meam vitam mediocriter sustentem, minime
 habeo'. Cui vir Dei: 'Quid', inquit, 'dedisti'? 'Duodecim', inquit, 'libras argenti'. Respondit
 autem vir Dei dicens: 'Et si tibi reddantur, vis dimittere libenter, quod comparasti ne-
 quiter?' Qui respondit: 'Libentissime'. At bonus discipulus pium imitans magistrum
 sequitur opere, quod loquitur ore; de suo proprio patrimonio duodecim integre libras
 25 argenti sumpsit ipsique universas tradidit et sic iam fatam ecclesiam gratis alterum fecit
 habere, cui compete batur^f iure.

15. Per idem tempus Landulfus sodalis ipsius obiens³ superstitem germanum nomine (33)
 Erlembaldum^{g,4}, prudentem et fidelem virum, licet laicum, reliquit. Hic nuper ex^h Ieru-
 solomaⁱ reversus volebat tunc seculum relinquere et se tradere vitae monasticae. Cuius
 25 fidem et constantiam beatus Arialdus agnoscens cepit ei promittere, quod sibi potiore
 apud Deum gradum acquireret, si monasterium ingredi differret et fidem catholicam secum
 defenderet atque cum ipso hereticis et Christi hostibus resisteret. Qui volens probare,
 utrum in his, quae a beato Arialdo sibi promittebantur, veraciter^k auderet confidere,
 sumptis aliquantis fidelibus perrexit Romam, non per viam regiam gradiens⁵, sed per Dei
 30 cultores in heremo et in monasteriis circumquaque degentes, de iam re dicta omnes
 interrogans. Cumque cuncti in vera et pura fide accensi sententiam ei concordem una
 cum beato Arialdo promerent, tandem pervenit Romam⁶. Ubi sub inevitabili imperio ab
 Alexandro papa⁷ et a cardinalibus ei preceptum est redire et Christi adversariis in defensione
 iustitiae usque ad proprii sanguinis effusionem viriliter cum beato Arialdo resistere. Cui
 35 etiam ex beati Petri parte mirificum^l vexillum dederunt, ut quotiens hereticorum vesania
 ultra modum insaniret, illud in manu tenens eos reprimeret. Quod quam constanter per
 40 decem et octo fere^m annos⁸ implevit, nec lingua plene promere *nec stilusⁿ meus ex-
 primere est profecto idoneus. Erat enim nobilis Erlembaldus^g coram seculo quasi dux (34)
 in vestibis preciosis et in equitibus ac armis, sed in abscondito coram Deo sicut heremita
 agrestis indutus erat laneis. Hunc in pedum ablutionem pauperum agere vidi, quod in
 alio nemine me reminiscor vidisse. Nam cum alicubi per urbem vallatus magna multitu-

a) ecclesiam quandam litteris m et n lineis superinductis deletis corr. manu poster. ecclesia quadam c. b) post sumpserant
 q eras. c. c) non in loco raso c. d) acquireret rad. corr. acqu. c. e) d punctis del. manu poster. (?) c. f) -ur
 linea superinducta del. manu poster. (?) c. g) alterum l supra lineam add. manu correctoris c. h) ex linea superin-
 45 ducta del. manu poster. c. i) Ierusaloma corr. manu prout videtur poster. Ierosolima c. k) sequ. se supra lineam eadem
 manu add., attamen linea superinducta del., c. l) mirificum supra lineam add. manu eadem c. m) fere supra lineam
 add. eadem manu c. n) l' super ras. c.

1) Cf. Giuliani, 'Memorie spettanti alla storia di Milano' 1², 265; II², 417sq. 2) Monasterium s. Victoris ad
 50 Corpus, iuxta portam Vercellensem situm; cf. Kehr, lt. pont. VI, 1 p. 99. 3) De morte Landulfi cf. Arn. III
 c. 16; Land. III c. 14sq. 29; Bonizo p. 595; Meyer v. Knonau I, 437sq. 4) Cf. supra p. 1053 n. 2;
 Meyer v. Knonau I, 439 n. 87. 5) Cf. Num. 21, 22: 1, 439 n. 87. 6) Arialdum cum eo Romam
 55 via regia gradicmur. 7) II. (1061. Sept. 30. — 1073. Apr. 21). 8) Cum
 Erlembaldus a. 1075. mortuus sit (Arn. IV c. 10), haec
 recta non sunt nec tamen certum tempus definiri potest;
 cf. Paech, 'Die Pataria' p. 36 n. 2; Meyer v. Knonau
 I, 439 n. 87.

dine fidelium se^a gratis obsequentium incederet et horrendos pauperes et debiles inspiceret, clam alicui ex suis famulis innuebat^b persistere^c atque pauperem post ipsum ad domum secum ducere. Dimissis igitur extraneis allata aqua cinctusque^d linteo¹ egeni pedes nimia cum veneratione abluebat et exergebat, post haec autem corpore in solo prostrato sub ipsius pedibus caput ponebat et tali modo mendicum et pauperem faciebat se modicum 5 conculcare divitem; denique honorifice et habundanter^e ipsum reficiebat secum. Nam hoc opus sanctum interdum in numerum duodenum explere^f vidi^f pauperum. Verumtamen Dei zelo sic erat accensus, ut de eo in eius absentia plerumque vir Dei Arialduſ suspirans diceret: 'Pro dolor, preter Herlembaldum et Nazarium clericum vix quemquam repperio, qui quoquo modo mihi^g sub falsa discretionem tacere non suadeat, quatinus simoniaci et 10 adulteri libere possint peragere opera diaboli'. Multa namque bona de hoc viro familiariter cognovi, sed quia nuper in defensione iustitiae martirio est coronatus, ea alteri tam volumini quam scriptori relinquo, quia beati Arialdi^h vitam perficere velociter cupio.

(45) e. 1065. 16. Per idem tempus abbas cenobii sancti Celsi² obiit, cuius locum quidam clericus nomine Lanfrancus protinus rapuit, refutato pro eo tirocinio non modico, quod annuatim 15 sumebat de pontificali domo. Cuius nefandae presumptioni tam constanter per tempora plurima vir Domini Arialduſ cum Herlembaldo nobili socioque fidei obstitit, donec eum facerent exulem non solum male emptae abbatiae regimine, sed etiam pene finibus eiusdem parroeciae³. In eodem denique tempore defuncto monasterii sancti Ambrosii⁴ abbate, alius clericus, cancellarius nomine Aripandus⁵, clericale byrrum eatenus ignominiose delatum 20 reliquit et huius monasterii nomen abbatium sibi nefande usurpavit. Qui cum tantae esset celsitudinis pro natura superbi sanguinis, ut violenter nequaquam posset expelli, ait Arialduſ vir Dei: 'Si quod debemus in hoc improbo explere nequimus, quod valemus saltem faciamus'. Protinus igitur sumptis fratribus ad eum perrexit, quo coram preventivoⁱ dixit: 'Quid est hoc? Heri clericus, hodie abbas! Magnum fecisti et velocem saltum! Et 25 quare non timuisti contra sanctos canones et contra iusiurandum, quod nuper in ecclesia Romana iurasti⁶, hoc usurpare?' Qui respondit: 'Hoc, ut vides, actum est, et relinquere^{7, 47} id ulterius minime possum'. Cui vir Dei: 'Si vis', inquit, 'potes, et omnino ex Dei parte sanctaeque Romanae ecclesiae deprecor te, ut rem contra Dei voluntatem sumptam et contra tuae animae salutem raptam relinquant'. At ille: 'Et ego', inquit, 'sub eodem iura- 30 mento, quo adiurasti me, adiuro te, ut tuis te vestibis nunc exuas et hic coram me^k te scopare^l facias'. Qui protinus cucurrit, virgas adquisivit, vestibis se exuit et acriter se ab uno^m ex suis coram omnibus scopare^l fecit. Haec itaque falsus abbas perpendens, quid ultra diceret nesciens, capite dimisso inde surrexit et induratus, ut Pharaos⁷, aliorum declinavit.

(47) 17. Sicut enim tot testari possunt, quot eum familiariter noverunt, huius intentio et exercitium aliud assidue non erat, quam ut opere impleret, quicquid in divinis legebat voluminibus. Nam sic erat largus, ut frequenter de ipso dicerent hii, qui sedule cum eo morabantur, si hic arcam aureis plenam haberet, nisi petentes egentesque defuissent, uno in die omnia procul dubio expenderet. Cum enim alicubi incederet et obviantes pauperes 40 eum, ut eis aliquid largiretur, exorarent, argentum, quod numquam peculiariter detinebat, a se sequentibus protinus commodabat et sic eorum necessitati misericorditer subveniebat. Munditiam namque cordis corporisque sic diligebat⁸, ut contra diabolicas illusiones, quibus

a) corr. sibi manu alia c. b) e supra lineam add. eadem manu c. c) si corr. ex st manu eadem c. d) cinctusque corr. ex cincto c. e) h del. manu poster. c. f) explere corr. ex explebat (?), vidi supra lineam add. manu corr. c. g) corr. 45 ex me manu eadem c. h) l in loco raso c. i) puentus corr. puento c. k) me supra lineam add. manu eadem c. l) scopare corr. scopari manu alia c. m) abun, o supra lineam addito, in loco raso, ab uno in margine script. manu correctoris c.

1) Cf. Luc. 13,4: cum accepisset linteum, praecinxit se. 2) Prope urbem Mediol. situm; cf. Kehr, It. pont. VI, 1 p. 98. 3) Cf. Arn. III c. 17, ubi eadem abbati coenobii s. Vincentii contigisse referuntur. J.-L. nr. 4579; Kehr, It. pont. VI, 1 p. 99 nr. 1; p. 112 nr. 18. J.-L. 4559; Kehr l. c. p. 112 nr. 19. 4) Monasterium s. Ambrosii Maioris; cf. Kehr l. c. p. 87. 5) Quem a. 1064. inter membranas archivi Ambrosiani occurrere dicit Puricelli,

Ambrosianae Mediolani basilicae ac monasterii monumenta (Mediol. 1645) p. 454. 6) A. 1059; cf. sponſionem Widonis archiepiscopi in Petri Damiani de legatione Mediolan. relatione servatam (opusc. V, Opera ed. Cajetani III, 40), ubi Aripandus indigne diaconus subscribit. 7) Cf. Ex. 7, 22sq. 8) Cf. Prov. 22, 11: qui diligit cordis munditiam.

homines illudi solent nocturnis horis, universas ferme noctes medias^a insomnis et pervigil permaneret et quam plurimas usque ad galli cantum¹ protelaret, partim orando, partim legendo, partim ad destructionem simoniacaе heresis cum ceteris fidelibus in consilio consistendo. Illum preterea usum gulosum, qui carnales tam clericos quam laicos in sabbato (48)
 5 sancto ad nonam cogit missarum sollemnia et baptismatum, quae in eadem sancta nocte agenda sunt, anticipare, valde damnabat, sed quia aliis in hoc non valebat, sibi consulebat. Prandente namque universa^b urbe ipse sanctam noctem ieiunus cum fratribus aliquibus prestolabatur atque cum eis ad quendam exiebat^c locum, qui dicitur Nemus, miliario a civitate secessus^d. Ibi enim adhuc est ecclesia a beato Ambrosio constructa
 10 et dedicata², ubi, sicut fertur, isdem^e fugiens populi tumultum solitus erat degere librosque dictare. In hac autem vir Dei sanctam eandem noctem pernoctabat et debitas omnipotenti Deo laudes cum fratribus competenter reddebat. Numquam enim volebat solus bibere, numquam sine pauperibus clericis comedere, numquam sine sodalibus limitem forinsecum transire. In diebus vero ieiuniorum sollemnia nequaquam celebrabat sancto- (49)
 15 rum, econtra autem in sollemnitatibus nec genua flectebat nec ieiunabat *nec quemquam secum commorantem ieiunare sinebat. Triduanum namque illud ieiunium, quod inter sanctos dies pascales contra antiquorum dicta sanctorum noviter est peragi usitatum, sic vehementer horrebat, ut libenter diceret velle se tradere morti, si tantum exortari posset populum, quatinus in tempus mutaretur licitum et aptum³. Quapropter in uno eorum
 20 dierum una omni iam ecclesia congregata, ut solito more ad letanias procederet, locum, quo^f docere solebat, conscendit eisque talia verba proferre cepit: 'Debet', inquit, 'dilectissimi, iuxta apostoli dictum⁴ esse domino Deo nostro rationabile obsequium nostrum. Quod competenter tunc agitur, quando cum sanctorum dictis noster actus concors invenitur. Hoc ieiunium, quod nunc agitis, scitote me penitus ignorare, cuius impulsione spiritus
 25 agatur. Si enim Dei sit, valde miror, quoniam per illorum dicta sanctorum, pro quibus Deum locutum non dubito, ieiunare in his diebus pascalibus interdictum repperio. Est et (50)
 res alia, quae super hoc nimis me hesitare cogit. Nam in istis diebus tam acriter vos affligere cerno, vestibis laneis induendo, nudis pedibus incedendo, in pane tantummodo et aqua ieiunando, quomodo, quando haec agere debite iussum est, vos nullo modo
 30 facere inspicio. Scitote, quia, sicut unus ex diebus quadragesimalibus non debet frangi a ieiunio, qui hanc significant vitam, sic procul dubio nec unus ex his diebus quinquaginta est ieiunandus, qui significant futuram, preter sabbatum pentecosten. Et hoc non propter afflictionem sicut cetera ieiunia alterius temporis ieiunandum est, sed propter novorum fratrum expectationem, qui ad nonam regenerantur, quorum renovationem nos
 35 oportet ieiunos prestolari. Veruntamen ut ea, quae dico, plena esse auctoritate demonstrem: sanctae synodo Nicenae⁵, cuius instituta sic sunt recipienda, quomodo sancta evangelia, per hos dies nec genua flectere nec ieiunia celebrare placuit. Nam ii dies quod non sint ieiunandi, oranti pro hoc quondam cuidam patri venerando nomine Appolonio, qui preerat monachis circiter quingentis, satis declaratum est. Hic enim quadragesimali rigore transacto
 40 cum fratribus omnipotentem Deum rogavit, ut eis dignaretur ostendere, si eos more solito hos dies vellet ieiunare. Quibus ipse Dominus per incognitos viros ante eos ilico^g tanta dona omnium rerum ad edendum congrua misit, quanta per hos omnes dies pascales eis habundanter sufficere possent. Et ut evidenter hac ulterius ambiguitate carerent, eadem dona sic fuerunt mensurata, ut, donec dies pentecostes complerentur, ipsa non
 45 deficerent, et dum completi sunt, similiter consumpta^h universa sunt et illa. Quod beatus

a) medias *supra lineam add. manu eadem aut correctoris c.* b) *post universa tres vel quattuor litterae erasae c.* c) *e post i punctis del. c.* d) *ita c.* e) *s postea eras. c.* f) *e ante quo supra lineam add. manu poster. c.* g) *post o una littera erasa c.* h) *a corr. ex altero t(?) c.*

1) Cf. Marc. 13, 35: *nescitis enim quando dominus domus veniat: sero an media nocte an galli cantu.* 2) Hodie 'Sant' Ambrogio ad Nemus'; v. Giulini l. c. II², 432sq. Cf. etiam, quae refert Petrarca, De vita solitaria II c. 2: *nunc silva convulsa est, mutatoque loci habitu manet nomen, Ambrosii nemus vulgo* dicitur. 3) Cf. Arn. III c. 17; Land. III c. 30; Bon. p. 596. De re v. quae afferuntur in Act. SS. Iun. V, 294 n. c; Fumagalli, 'Delle Antichità Long.-Milan.' III (1793), 229sq. 4) Cf. Rom. 12, 1: *rationabile obsequium vestrum.* 5) Concilii Nicaeni c. 20, Mansi Conc. collectio II, 692.

- Benedictus cernens, cum omni tempore alio monachis ieiunium indixisset, hos ieiunare
 (51) eos nullo modo iussit¹. Quid enim beatus Ambrosius noster patronus de his dixerit, com-
 memorandum est. Ait enim²: "Hanc sanctam pentecosten *diem qua ratione curemus *f. 48r.
 vel cur istorum quinquaginta dierum numero sit iugis et continuata festivitas, ita ut hoc
 omni tempore neque ad observanda indicimus ieiunia neque ad exorandum Deum genibus
 incubamus^a, sed, sicut dominica facere solemus, erecti et feriatu resurrectionem Domini
 celebremus? Ad instar enim dominicae tota quinquaginta dierum curricula celebrantur^b,
 et omnes isti dies velut dominici deputantur. Sic enim disposuit Dominus, ut, sicut eius
 passionem quadragesimae ieiuniis merebamus, ita eius resurrectione in quinquagesimae
 feriis letaremur. Non igitur ieiunamus in quinquagesima, quia in his diebus nobiscum 10
 Dominus commoratur. Non, inquam, ieiunamus presente Domino, quia ipse ait: "Numquid
 possunt filii sponsi ieiunare, quamdiu cum illis est sponsus?"³. Haec cuncta beatus dixit
 Ambrosius, cuius dicta quomodo sint accipienda, non solum novimus nos, quorum est^c
 patronus, sed omnis etiam pene nescit mundus. Verumtamen haec nunc tantummodo
 meminisse vestrae caritati sufficiat; ceterum, si vixerimus, hac de re Christo auxiliante 15
 (52) plus dicemus.' Post haec autem plebem dimisit et ad sancti Ambrosii corpus causa orandi
 perrexit. Quidam enim ilico currentes ad ecclesiam maiorem, ubi iam civitas erat omnis
 congregata, retulerunt haec omnia. His itaque auditis sacerdotum filii ceterique quam
 plurimi detestandi viri accepta^d occasione diu prestolata ceperunt insanire et dicere: 'Modo
 aperte patet hunc, qui tam sanctum opus damnat, esse hereticum Deique inimicum'. Et 20
 his dictis levaverunt^e pariter voces et fustes omnique plebe commota in ecclesiam beati
 viri, quae Canonica nuncupabatur^f, cum magno impetu irruunt, quicquid inveniunt diri-
 piunt domumque destruere incipiunt, servum vero Dei ideo non interfecerunt, quia non
 invenerunt. Haec ut nobilis Herlembaldus ceterique fideles audierunt, sumptis armis in
 audacem plebem et temerariam irruerunt, quos protinus sic exterminaverunt omnes, quasi 25
 essent vilissimae pecudes. Immo cum virtute magna et potestate ad ecclesiam maiorem
 venientes violenter ab impiis abstulerunt, quicquid de domo Domini rapuerant^g, et sic
 ecclesiae Dei pene cuncta sunt reddita operante Christo per zelum^h piorum, quae ab ea
 fuerant rapta operante Satana per furorem impiorum.
- (53) 18. Sicut enim Arialdus cotidie Christi causas erigere et exaltare contendebat, ita 30
 Christus de virtute in virtutem Arialdum assidueⁱ provehebat. Nam tam^l potentem in
 oratione numquam reminiscor me vidisse alium quemquam, cuius qualitatem si dixerem,
 gratam fore diligentibus Deum profuturamque spero^k. Tot enim sanctorum nomina de
 ipsius ore non solum semel in die, sed etiam bis terque audiebam procedere, quot num-
 quam scripta in codice vidi nec alium proferentem audivi. Nam licet divinis ac liberalibus 35
 litteris sic imbutus esset, ut vix^l alicubi eius par inveniri posset^l, nullatenus plus in sua
 scientia *confidebat, quam^m velut nec unam sciret litteram. Sed cum esset cum aliquo *f. 49r.
 de fide altercaturusⁿ in publico, priusquam ipsa haberetur congressio, studebat per se
 sive per fratres directos circumquaque corpora sanctorum requirere atque eorum patrocinia,
 ubi omnem suam spem collocarat, obnixe flagitare. Nam cotidie vallatus fraterna ex acie 40
 sanctorum corpora circuibat atque coram eisdem^o Deo gemebundam fundebat precem.
- (54) Exeuntes enim a domo singulatim^p privatimque orando incedebamus, donec populi tumultum
 transissemus. Quo transito psalmos cantabamus reciproce, quos vero incipiebat ipse, et
 hoc donec agebamus, quousque ecclesiae ianuis proximi essemus, ad quam pergebamus.

a) signum abbrev. pro -us in loco raso c. b) le supra lineam add. eadem manu c. c) oz ē in rasura script. manu 45
 eadem, in margine praescripsit quoz ē manus correctoris, c. d) in rasura script. manu eadem c. e) a corr. ex u manu
 eadem c. f) rapuerant in loco raso c. g) z corr. ex c manu eadem, z superscr. manu alia, c. h) e corr. ex a
 manu eadem c. i) tam in loco raso c. k) o corr. ex a c. l) vix — posset in rasura script. manu eadem c.
 m) quam supra lineam add. manu eadem c. n) altrecaturus c. o) eidem, s supra lineam add. manu poster., c.
 p) secundum i corr. v manu poster. c. 50

1) Cf. regulam s. Benedicti c. 41 (ed. Linderbauer p. 64). numquid potestis filios sponsi, dum cum illis est
 2) Sermo LXI de Pentecoste (Scire debet sanctitas sponsus, facere ieiunare?; cf. Marc. 2, 19: numquid
 vestra), Opera Ambrosii (Paris 1586) IV, 862 sq.; cf. possunt filii nuptiarum, quamdiu sponsus cum illis
 Opera Ambr. ed. Ballerini VI, 400. 3) Luc. 5, 34: est, ieiunare? 4) Cf. supra p. 1058 n. 1.

Tunc relictis psalmodia eiusque parte ultima memoriae tradita, quos^a ad laudem illius sancti pertinere cantos^b vel hymnos sciebat, sumebat, sic quidem dicendo moderate lenique voce, ut quod dicebat possemus audire atque cum eo dicere. Et cum hoc sancto canore ante sanctum veniebamur altare, quo venerabiliter adorato, si dies sollemnis vel^c 5 pascalis non esset, utraque genua in terram ponebat, manus expandebat, oculos in celum figebat et sic in crucis modo ante altare stans pro Romano summo pontifice atque pro pace, pro salute universalis ecclesiae ac pro eius adversariorum conversione et pro ceteris huiusmodi utilitatibus multis Deum exorabat cum gemitibus et lacrimis. Nos vero post ipsum procumbentes quod dicebat audiebamur et respondebamur. Tunc demum silenter 10 paululum orabat idque unicuique^d nostrum agere sinebat. Denique se erigebat, altare honorifice adorabat et nobiscum iam regrediendo dicebat: 'Angelum pacis et gratiae dona nobis, Domine Deus noster!'¹ Et tunc ibi psalmos dicere in ecclesiae exitum incipiebat, ubi eosdem in ingressum reliquerat. Cumque ad aliam veniremus ecclesiam, hoc in ea^e agebamus, quod in alia feceramus. Et notandum, quod in loco, quo psalterium 15 finiebat, in eodem protinus idem incipiebat, etiamsi^f preter psalmos tres minime ei de exordio tunc dicere liceret. Clericum enim fatebatur semper debere inter psalmodiam esse.

19. Peractis igitur novem annis in exercitio tam grandi^g atque ammirabili^h, ventum 1066. (55)
est adⁱ decimum, in quo pervenit ad votum diu nimis optatum. Nam sic pro Christo mori ardenter cupiebat, ut, cum quemlibet se Deumque cerneret pure diligentem, magna 20 cum prece deposceret dicens: 'Obsecro te per Christum, ut pro me precem fundas apud ipsum, quatinus sanguine proprio testari merear verbum eius, quod predico'. Ad quod adipiscendum ei haec occasio fuit. Iuraverat enim illi omnis clerus tam maioris quam minoris ordinis nec non ipse Wido, qui pontifex dicebatur, quatinus cum eo deberent heresem simoniacam^k ac neophitanam damnare et in catholicam fidem^l ulterius persistere². 25 Sed cum ecclesiarum regimina eidem Widoni sine rectoribus apparebant^m, ilico, quod 37. 49^v. iuraverat, oblivioni tradebat et ceu canis ad vomitum³, sic revertebatur adⁿ suum antiquum reatum. Quod vir Dei Arialdus cernens litteras per manus Herlembaldi ad apostolicum direxit, quatinus ipse decerneret, quid de Widone adultero et symoniaco atque periuro fieri oporteret. Tunc enim duo clerici Modicenses ad Christi famulum venerunt 1066. in. (56)
30 spondentes^o velle se relinquere opera et consortium diaboli et deinceps firmiter tenere et predicare opera et fidem Christi. Nam unus ex his tantae erat audaciae et perversitatis, ut quasi ductor existeret adversae partis. Quibus vir Dei ait: 'Tot quippe sunt, qui hoc dicunt mendaciter, ut iam pene nemo est, cui possit [c]redi veraciter. Vos vero si vultis, ut vestris cred[am ser]moni[bus]^p, ite et operibus me firmum reddite!' Regressi 35 igitur domibus^q, connubio ilico a se repulso, ceperunt palam et constanter profiteri b[eati Ari]aldi^p verba esse plena veritate, quae actenus^r erant professi fore plena falsi[tate]^p. Haec ut Wido audierat, sevos illuc protinus apparitores mittens⁴ eos capere iussit atque in Alpes ad castrum, quod dicitur Leucum⁵, deportari. Ibi namque in tam diro carcere^s sunt missi, sicut ipsi nobis sunt postea professi, ut numquam eos contigerit audisse sanctos 40 a paganis diriozem^t perpressos^u. Quod Christi famulus dum audisset, convocata in unum civitatis multitudine ait: 'Volo vos, dilectissimi, scire, quod christianus pro nulla causa gladium debeat ferre, nisi pro fidei defensione. Si ita est, immo quia ita est, vos qui

a) post q una littera erasa, uos supra lineam add. manu eadem c. b) v super o superscr. manu poster. c. c) vel in loco raso script. c. d) unicuique corr. unumquemque manu saec. XVI. c. e) in ea manu eadem in loco raso c. 45 f) si supra lineam add. manu correctoris c. g) n supra lineam add. manu correctoris c. h) ammir. corr. adm. manu poster. c. i) ad supra lineam add. manu correctoris c. k) simoniam c. l) catholicam fidem, m bis delet. manu poster.(?), c. m) n supra lineam add. c. n) d corr. ex n manu eadem c. o) alterum n in loco raso c. p) membrana violata complures litterae deletae sunt c. q) manus poster. domos ex domibus corrigere coepit nec tamen complevit c. r) e rad. corr. ex a c. s) dirum carcerem corr. manu poster. c. t) diriora ex diriozem corr. manu poster. c. u) per 50 in loco raso c.

1) Cf. Isai. 33, 7: *angeli pacis*; Rom. 1, 7 et saepius: *gratia vobis et pax*. 2) A. 1059., cf. Meyer v. Kno- 4) 1. Reg. 19, 14: *misit autem Saul apparitores*. 5) Hodie 'Lecco', ad cornu orientale Lacus Cumensis. 55 Cajetani III, 40. 3) Cf. Prov. 26, 11: *sicut canis qui revertitur ad vomitum suum, sic imprudens qui iterat stultitiam suam*.

1066. christiani estis et arma fertis, cogitate quid nunc vos oporteat facere. Ecce enim duo clerici quamdiu in perfidia persistentes opera diabolica sunt secuti^a, honorifice ab eo, qui pontifex Mediolanensis dicitur, sunt habiti, cum vero eandem perfidiam diabolicamque nequitiam decreverunt contemnere et Christum sequi^b, tunc sunt capti, tunc in diro carcere^c trusi.^d Haec cum cives christiani audissent, obstupefacti tantam perfidiam cum magno clamore ceperunt damnare; ad arma cucurerunt et ad vindicandum tantum scelus contra Widonem exire ceperunt. Christi vero famulus timens, ne ad fidei detrimentum pro absentia Herlembaldi populus premio aut timore corrumpere, eos precessit in manu portans vexillum sanctae crucis. Wido autem spe nimiae multitudinis equitum pugnaturus occurrit in ruribus Modicensibus milibus fere decem ab urbe distantibus. Vociferantibus itaque partibus utrisque infidelem aciem protinus tantus invasit timor, quatinus ei nulla quidem remaneret spes fugiendi vel bellandi, sed dantes statim obsides clericos sponderunt captos quantocius se reddituros. Et sic in eodem die reversi sunt gaudentes Deumque laudantes. Tertia enim^d die post haec ad ecclesiam viri Dei vox insonuit dicens: 'En iam veniunt rudes martires Christi, clerici scilicet^e, qui fuerant capti'. Quibus Christi famulus cum multis fidelibus ilico occurrit obuius eosque deosculans cum magno gaudio suscepit et excelsa voce 'Te Deum laudamus' cum fratribus cantare cepit illosque sic^f in ecclesiam introduxit, quos tunc^g

20. *

- (59) *tos cruentosque. Ceperunt itaque Herlembaldum cohortare^h, ut descenderet et Christi adversarios cum eis prosterneret, quibus nullo modo adquiescens nec descendit nec manus deposuit. Ipsi vero irruerunt protinus in eos et sicut enim ante validissimum ventum fumus, sic ante eos omnis ilico infidelis evanuit populus. Widonem vero ante ianuas in

- (58) 1066. Jun. 4. *) Quae hic desunt in c. uno folio deperdito, supplemus ex Vita auctore anonymo saec. XII. ex. vel XIII. in. (cf. supra in praef. p. 1049): Postquam autem Herlembaldus Roma rediit literasque excommunicationis¹ detulit archiepiscopo², subito predictus archiepiscopus in sabato pentecosten per totam urbem nuntios misit, nuntians civibus universis, ut, si inaudita scire cuperent, in pentecosten summo diluculo¹ convenirent ad maiorem ecclesiam. Hoc autem ideo fecit, ut contra sanctos Dei Arialdu[m] et Herlembaldum populus insaniret. Mane fit concursus populi. Herlembaldus supra cancellos sese contulit, ita ut ab omnibus videretur. Post hec Arialdu[s] cum quinque sotiis ex adverso chori tamquam responsurus presuli celsus stetit. Cepit igitur Guido tenens manu excommunicationis bullam ad populum conqueri de Arialdo et Herlembaldo dicens: 'Turbatio *pestifera per hos disseminata est, ita ut videam in hiis scriptis omnium nostrum perniciem contineri. Hec enim civitas ob reverentiam beati Ambrosii Romane numquam paruit ecclesie. Ergo tollantur de terra viventium hii seminatores verborum, qui quotidie laborant, ut hec urbs pristinum decus amittat, ut sit subdita Rome et propriam perdat libertatem.' Ad hec cepit populus exclamare: 'Occidantur velociter, occidantur!' Hiis dictis Guido cum magna clericorum caterva cepit descendere, ut Dei sanctos opprimeret, set cum nimia plebis densitate ad eos non pateret accessus, cepit Guido exclamare: 'Omnes, qui sancti Ambrosii honorem diligunt, ab ecclesia exeant, ut nostri adversarii evidentius cognoscantur citiusque conterantur'. Subitoque ecclesia evacuata^k est, ita ut ex septem milibus virorum tantum duodecim ibidem remanserunt in subsidio servorum Dei. Arialdu[s] autem et Herlembaldus supra cancellos stantes flexis genibus Dominum exorabant, in quos pars adversa clamore magno irruit, layci in Herlembaldum, clerici vero in Arialdu[m], quem percutientes deorsum precipitant et percussum credunt occisum. Tenebatur autem sceptrum militare ante Herlembaldum, super quo sese apodiare solebat, quo sibi propinquantibus mirabiliter prosternebat, ita ut nullus auderet sibi propinquius¹ accedere. Cepit igitur volare fama per urbem mortem nuntians Arialdi. Unde sequaces sui ira comoti arma capiunt venientesque non ad ecclesiam, ubi tumultus erat, set pontificalem aulam ingrediuntur, queque reperiunt, discipant et per aule ingressum intrant ecclesiam, Guidonem pre foribus in equo repertum spoliunt, vixque eorum manus evadere potuit. Tandem ecclesiam ingressi cum gaudio reperiunt Arialdu[m] vita fruentem cohortanturque Herlembaldum, ut descendat, sicque cum magno triumpho fugatis hostibus ad ecclesiam Rozonis, que nunc dicitur sancti Sepulchri³, sese feliciter transtulerunt.

a) secure corr. secuti manu correctoris, ut videtur, c. b) sequi in loco raso c. c) dirum carcerem corr. manu poster. c. d) autem superscr. manu saec. XVI. c. e) n post e punctis delet. c. f) sic supra lineam add. manu eadem c. g) consterna- infra lineam add. manu saec. XVI., sane lacunae supplendae causa, c. h) e corr. i manu poster. c. i) diluculo c'. k) evacuata c'. l) propinqu' c'.

1) Cf. J.-L. 4591; Kehr, It. pont. VI, 1 p. 48 n. 96. Arn. III c. 20. 3) Cf. infra p. 1065 n. 1. J.-L. 4612. 13; Kehr p. 112 n. 22, 113 n. 23. 2) Cf.

equo repperiunt, quem iuste fustigantes spoliant^a, atque eorum manus vix evadere potuit 1066.
in cenaculo quodam^b tractus potius quam delatus. Tot namque ocius tunc apparuere
pro veritate certantes, quasi eidem^c nulli essent in eadem urbe resistentes. Magno igitur
cum tropheo ecclesiam intrantes Herlembaldum descendere faciunt, immo leti valde sunt
5 effecti, eo quod beatum Arialum, quem credebant mortuum, repperiunt vivum. Quem
ergo tollentes in atrium ecclesiae, quae dicitur Rozoni¹, deveniunt, ibique^d protinus tanta
armatorum multitudo est congregata, quatenus inimicorum non solum corpora prosternere,
verum etiam ipsorum possent libere omnia edificia subruere. Ad quod namque patran-
dum dum anxie anhelarent, Herlembaldus iam vexillum in manu tenens erectum ait:
10 'Oportet, ut domnum Arialum inquiramus, cuius domum evertere primitus debeamus'.
Haec vero ut Christi martir audierit in locum, unde a cunctis posset audiri, se iussit
defferri, eoque innuente manu^e silentium factum est magnum². 'Karissimi', inquit, 'si in (60)
linguas verterentur nostra omnia membra, nullo modo valerent Dei laudare magnalia
vobis hodie celitus ostensa. Hodie enim, ut scitis, talis hora fuit, in qua nullus vestrum
15 unum saltem pro veritate valebat verbum proferre; nunc autem nullus est, qui vel etiam
contra vos, ut inspicitis, audeat^f mutire^{g,3}. Et quis vero est haec operatus nisi Christus?
Si igitur Dominus hodie cognovit famulos ad tuendum, dignum est, ut famuli noscant
Dominum ad venerandum. Nam si inimici Dei et nostri hodiernam noscerent sollemni-
tatem, quod egerunt, nullatenus essent conati. Nos vero et Dei scire sollemnitatem
20 venerando et eius audire precepta obsequendo oportet. Ait enim: "Diligite inimicos vestros, Matth. 5, 44.
benefacite his qui^h oderunt vos". Per ipsum ergo vos oro, ut nunc arma deponatis
mecumque ad beati Ambrosii sacrumⁱ corpus veniatis et ibi Deo grates debitas pariter
reddamus nostrosque^k emulos diem hodiernum ducere letiferum sinamus nec non pro
ipsis Deum suppliciter exoremus. Nam a quibus haec aguntur, alta celsitudo acquiritur^l,
25 quia de filiis hominum Dei filii testante Christo⁴ efficiuntur.' Haec enim illa multitudo
dum audisset, alii videlicet sapientiores beatum Arialum totum cruentum^m et seminecem
spectantes pacem vitamque inimicorum poscere audientes mirantes obstupescabant, alii
vero ferventiores spiritu his verbis nullo modo adquiescere¹ volebant; verumtamen licet
diversi vellent diversaⁿ, cuncta tamen ilico sunt completa martiris verba.

30 21. Sequenti denique nocte iterum cum Widone congregata est pars perversa dicens: (61)
'Non nos haec adversa omni modo deiciant. Popularis enim^o turba cito mutatur et in
**f. 50^v* diversis partibus facile *inclinatur^p. Certi quidem sumus, quod in urbe Arialum extin-
guere nullo modo valemus. Tale igitur aliud consilium nostra sagacitas repperiat, quod
ipse nullatenus evadere queat. Constituantur equidem per diversa urbis loca ex nobis
35 viri prudentes, pecunias a nobis sibi collatas habentes copiose, quas per populum clam
in noctibus tribuant; in diebus vero^q omnibus omissis negotiis assidue conveniamus. Et
hoc tamdiu agamus, quousque nimis multiplicati ipsum violenter ab urbe pellere valeamus.
Quod cum fuerit factum, positus undique insidiis capiatur captusque ilico necetur. Quae
cuncta si non impleverimus, pacem numquam habebimus.' Quid multa? Per dies enim
40 quindecim duo populorum conventicula sunt in urbe vehementia assidue habita, unum
scilicet fidelium ad ecclesiam Rozoni, alterum vero in curia pontificali. Crescebat autem
nimis pars vesana pro pecunia sibi in noctibus data. Qua vero nequiter crescente fideles
paulatim tedentes ceperunt deficere. Quod perversa plebs cernens cepit elata in beatum
Arialum cum nimis clamoribus irruendi facere impetum, quatenus eum ibi necaret eius-

45 a) post t una littera erasa c. b) cenaculum quoddam corr. manu multo recentiore c. c) s supra lineam add. manu
poster. c. d) q: supra lineam add. manu correctoris c. e) signum abbrev. erasum super u c. f) linea subducta sub
-spicitis audeat c. g) -ttire in loco raso eadem manu script. c. h) q supra lineam add. manu eadem c. i) sacrum
supra lineam add. manu eadem c. k) q: supra lineam add. manu eadem c. l) d corr. c manu, ut videtur, poster. c.
m) cruentus corr. ead. manu cruentum c. n) rs in loco raso, a in marg. add., c. o) enim supra lineam add. manu
50 eadem c. p) diversis partib; inclinatur corr. diversas partes inclinat c. q) vero supra lineam add. manu eadem c.

1) De hac ecclesia, a. 1030. a Benedicto quodam, 'qui et Rocio vulgo nuncupabatur' fundata et primum s. Trini-
tatis, postea i. e. non ante a. 1095. s. Sepulcri nominata
cf. Giuliani, 'Memorie spettanti alla storia di Milano'
55 II², 172. 194. 683. 2) Cf. Act. 21, 40: annuit manu ad plebem et magno silentio facto. 3) Cf. Ios. 10, 21:
nullusque contra filios Israel mutire ausus est. 4) Cf.
Matth. 5, 44. 45: orate pro persequentibus et calum-
niantibus vos, ut sitis filii patris vestri, qui in
coelis est.

1066. que locum¹ funditus desolaret. Erat enim Christi famulus inter adversa tam fortis et constans, ut nullus e fratribus in die tribulationis inde auderet aufugere nec quicquam asportare, sed cum fremitum impiorum supervenientium audirent, se ante altare pro-
- (62) sternebant ibique mortem expectabant. In uno enim horum dierum, cum^a iam clausis hostiis fratres ante altare iacebant mortem prestolantes, unus eorum rem, quam maxime diligebat, latenter aperto hostio inde asportavit eamque in domo cuiusdam civilis amici commendavit protinusque rediit. Quod vir Dei ut audierit, fratrem ad se accitum sic allocutus est: 'Arnulfe', inquit, 'nonne ecclesia haec in eius honore^b et nomine^b dedicata est, cui assidue dicimus: "Sub tuum presidium confugimus, Dei genitrix"²? Et nonne legisti: "Maledictus homo, qui spem suam ponit in homine"³? Et cur contra haec nunc agere¹⁰ presumpsisti?' Qui pavens obmutuit; ut autem tam isdem^c quam ceteri ammodo^d non presumerent talia, haec culpa acris^e verberibus est protinus emendata. In his namque diebus ibidem tam gravis confusio vehemensque perturbatio erat, ut in ora^f constituta plerique fideles cibum capere desperarent mortem adfuturam^g ilico expectantes. Sed licet impii frementes insanirent, nullo modo facere audebant, quod minabantur, quoniam totiens¹⁵ dolor in eorum capita vertebatur, quotiens contra Christi famulum surgere nitebantur.
- (63) Quapropter iniquum et publicum dant preceptum, ut, donec Arialdu in urbe maneret, quicumque clericorum publice misterium celebraret vel tintinabula sonaret aut laicus quisquam, qui haec in suam^h agere ecclesiam^h permetteret, non solum privaretur substantia, sed etiam vita. Haec vero non solum alibi, verum etiam ad ecclesiamⁱ, ubi idem manebat, ²⁰ *pro^k nimio timore iubente milite, cuius ipsa iuris fuerat⁴, servari ceperunt. Quod ipse ²¹ super omnia, quae ei actenus acciderant, gravius existimans ait: 'Absit, ut mei ultra sint participes et fratres, qui nefandas hereticorum observant pro mortis timore institutiones'. Qua de re etiam ipsis fratribus ignorantibus, assumpto tantum comite uno nomine Siro, nocte clam urbe exiit et ad sanctum Victorem ad Ulmum⁵ biduo cum ipso perlatuit. ²⁵ Denique hinc Herlembaldus cum multis fidelibus militibus utrosque suscepit¹ et Papiam cum eis perrexit. Et parte quidem militum remissa, parte vero secum retenta per Padum navigio ceperunt descendere, quatenus Romam pergerent et usque ad aliud tempus tantae irae cederent. In quo scilicet navigio sub quodam capti sunt oppido et ex medio sodalium ineffabiliter merentium beatus Arialdu violenter solus est raptus et in arcem deductus. ³⁰ Ubi dum solitam in oratione et sermone teneret constantiam, miratus miles, qui ipsum ceperat, ait: 'Pontifex quippe Mediolanensis^m magnum quidem michi se daturum promisit premium, si te caperem eique te darem. Namque michi ab eo est intimatum te esse hereticum, quod, ut cerno, omnino est falsum.' Denique eum cum omni domo sua venera-
- (64) biliter habere cepit et comitibus mestis Papiam iam reversis reddere festinavit. Post ³⁵ haec scientes loca undiqueⁿ obsessa ad quoddam castrum⁶ fidelis Herlembaldi sunt reversi. Tunc quidam fratres Canturienses⁷ ei mandarunt^o dicentes: 'Nobis quidem hic pro nimia persecutione vivere non licet, nos vero ad te venire iube, si placet^p'. Quibus et ipse: 'Quicumque', inquit, 'mecum pro Christo mori est paratus, venire ad me festinet; qui autem nondum est, aliorsum fugiens declinet'. Haec me presente dicta sunt. Post haec ⁴⁰ Herlembaldo ceterisque, qui secum aderant, sic locutus est: 'Ex hac', inquit, 'terra exire nequimus, quia cum mortiferis insidiis omnes aditus obsessos scimus. Et hic manere non possumus, quoniam populus vesanus hic me persequi iam minatur et valde paveo, ne insontes huius loci incolae sub hac occasione devastentur. Quapropter necesse est, ut aliud repperiamus consilium, scilicet ut queramus quempiam fidelem virum, qui me ⁴⁵

a) cū supra lineam add. manu correctoris c. b) honorem, nomen corr. manu multo poster. c. c) cf. p. 1054 n. b. d) prius m punctis delet. c. e) acribus corr. manu multo poster. c. f) h ante o add. manu poster. c. g) f corr. ex d manu poster. c. h) m lineis postea delet. c. i) in ecclesia corr. manu multo poster., in super ad add., m linea superinducta del., c. k) prae corr. ex pro manu, ut videtur, poster. c. l) e corr. ex i manu eadem(?) c. m) prius i corr. ex o c. n) u membrana perforata supra lineam repetit. manu correctoris c. o) mandār manu eadem corr. ex 50 mandare c. p) -ube si placet in loco raso script. c.

1) I. e. Arialdu ecclesiam, supra c. 11. 12 laudatam, 's. Maria Canonica' nuncupatam. 2) Hanc antiphonam v. in Officio parvo b. Mariae, ad complet., Breviar. Rom. (ed. 3. Rom. post typicam, Romae 1899) p. [426].

Zwölfer. 3) Cf. Ierem. 17, 5: *Maledictus homo, qui confidit in homine.* 4) Cf. supra p. 1057sq. 5) Cf. Giulini l. c. 12, 90, 558. 6) *iuxta locum Legnani* Land. III c. 30. 7) 'Cantū' prope Cumum. 55

per dies aliquot in suam occultet domum, quatinus interim aut populi furor deferbeat et 1066.
in hac terra me vivere liceat vel custodiae in insidiis ubique posita me desistant querere
pro nimia securitate, et sic me hinc forte licebit exire.' Qui responderunt dicentes: 'Quae
autem dicis, cunctis placet^a, si inveniretur, qui hoc fideliter faceret'. Et ille: 'Est', inquit,
5 'loco huic quidam presbiter vicinus, nuper ex Ierusalima regressus, qui hactenus mihi
credere satis est visus, per^b quem, si placet, mittatur, et super hac re diligenter inquiratur'.
Omnibus itaque volentibus per^b nefandum presbiterum tunc missum est, et post haec (65)
*1. 51^r. ecclesiam ingressus ipse est, *in qua, quoniam vigilia sancti Iohannis Baptistae erat, a Iun. 28.
mane usque ad horam quasi^c nonam in oratione permansit indeficiens. Et ecce detestandus
10 presbiter veniens secrete diligenterque inquiratur, si locum haberet aptum ad ipsum per
tres saltim menses occultandum. Qui cum promitteret se iuxta ecclesiam locum sic habere
secretum, ut in eo quempiam per multos annos tenere valeret celatum, media tandem
nocte libatis osculis cum gemitibus et lacrimis multis usque ad portam cum ambobus
processimus. Nam ipsum multum deprecati sumus, ut unum, quem ex nobis vellet, in
15 suum obsequium sumens duceret. Quibus et ipse: 'Nequaquam', inquit, 'quoniam si una
duo^d sunt, locuntur et loquentes audiuntur'. Quis enim fari potest, quanta bona tunc
Herlembaldus presbitero promisit, si ipse Christi famulum tractaret bene, et quanta mala,
si male? Merentes igitur utrosque abire permisimus, mane vero ad urbem devenimus.
Presbiter ergo nequam mox, ut in suo conclavi illum concluserat^e, diabolico tactus spiritu (66)
20 malo Widoni nuntiare festinavit dicens: 'Quid vis mihi dare, et ego tibi tradam Arial dum
sine turba, sine Herlembaldo, immo absque viro aliquo?' Cui ille letus nimis effectus
magnum premium ilico cum securitate promisit, si ipse quod promittebat impleret. Tunc
sibi quamplures dari petiit milites, quos sumptos inter duas macerias ab habitatione
secessas nocte constituit dicens: 'Unus', inquit, 'ex vobis tantummodo in media^f iaceat
25 via scuto coopertus. Hunc enim, cum venero, percutiam calciamento. Tunc vos omnes
velociter surgite et tam me quam ipsum capite; ne forte quidem super alium surgatis
incaute, vobis hoc fore signum scitote.' Et post haec in his verbis ad virum Dei ingressus
est: 'Domne', inquit, 'Arialde, necesse est^g, ut hinc velociter discedamus et ad castrum,
de quo te suscepi, revertamur, quoniam te hic esse omnibus notum est. Nam si hic
30 moram fecerimus, cras procul dubio capiemur.' Cui vir Dei: 'Tibi', inquit, 'via est nota,
precede ergo et ego sequar te'. Traditore igitur precedente ad milites venerunt utrique
et ex calciamento facto condicto signo omnes pariter in Dei virum irruunt eumque capiunt
captumque stricte vinciunt et vinctum iumento^h superimponunt ac tacite conciteque contra
Lacum Maiorem festinant pergere. Hoc enim ante horam diei tertiam, in quo vigilia (67)
35 sancti Petri celebratur, per totum Mediolanum est divulgatum. Unde factum est, ut ubi- Iun. 28.
que esset luctus et lamentum piorum atque econtra vesana exultatio reproborum. Quod
ego audiens tumultuosam et confusam protinus reliqui urbem eumque prosecutus sum.
Die igitur eodem nocteque sequenti festine properans die altero ad prefatum iam sole
orientem perventus sumⁱ lacum. Supra cuius enim dum incederem litus et Stationi^{k.1}, ubi
40 parentela mali Widonis habitabat, essem propinquus, obvium habui virum nomine Martinum,
*1. 52^r. qui se dicebat fore presbiterum. *Hic me interrogavit, unde essem quove pergerem. Cui
ego, ut^l veritatem securius ab eo inquirerem, ex parte mentitus sum dicens: 'Ex illa
plebe sum et compares mei huc me direxerunt, ut manifeste valeant scire, utrum verum
sit, quod apud nos de Arialdo clericorum inimico^m noviter insonuit, scilicet quod extinctus
45 sit, et si eis super hoc pleniter letandum sit'. At ille: 'Revertere', inquit, 'mecum et
cum ad ecclesiam, quam paululum post te reliquisti, redierisⁿ, optime de hoc instructus
eris'. Et tunc mihi secum revertenti ait: 'Ex terna^o namque die vox letifera nostro (68)
insonuit loco dicens: "Arial dus clericorum adversarius vinctus habetur in nave et in ripa

a) placet corr. placent, n supra lineam add. manu poster. c. b) ita c.; cf. ital. 'mandare per'. c) q eadem manu
50 corr. ex t c. d) duo in marg. add. manu eadem c. e) a corr. ex i manu eadem c. f) medio corr. media manu
eadem (?) c. g) ē supra lineam add. c. h) corr. ex. iumentū manu, ut videtur, eadem c. i) perventus sum rad.
corr. perveni c. k) stationi c; cf. AA. SS. Boll., 3. ed., Iun. VII, 268 n. h; infra p. 1068 l. 33. l) ut supra lineam
add. manu eadem c. m) post inimico sequi. s(?) erasum c. n) redieris in rasura script. manu eadem c. o) Ex terna c;
(h)esterna intelligere voluit H. Bresslau, sed cf. p. 1072 l. 11.

1066. laci". Ad quem ilico cum multis aliis decucurri^a et arrepto palo optime acuto manuque erecta in pectore eius illum infigere volui, sed enim non sum permissus. Missi sunt quidem quinque protinus viri a domina nepte archiepiscopi¹, de quorum ferocitate ipsa non dubitabat, qui eum a militibus dividerent et in locum, quo ipsa eis iusserat, ducerent. Quod sine mora completum est. Et in tantam ilico est ductus solitudinem², ut vix ibi sit aliquando accessus hominum et tantummodo navigantium, sed silvestrium solummodo habitatio bestiarum. Quid te verbis longius protraham? Ibi cadaver eius sine auribus, sine naribus, sine oculis, sine^b dextera manu, sine membro genitali esse fecerunt. Si absque omnibus his membris aliquando quemquam vidisti vivere, hunc esse mortuum noli credere. Nam sero nullo modo quiescere quiverim, donec hii, qui in eo^c haec 10 patrarunt, sic me securum fecerunt, quatinus ultra non sit, unde mea iam mens dubitare possit. Tu vero ad tuos revertere haec eis intimans eosque redde^d securos letosque. Et post haec ab alterutro divisi sumus, et donec ecclesiam est ingressus, me redire finxi, postea vero nolens verbis confidere perfidi, regressus sum ad iter, quod reliqueram. Cum autem in iam prefatum ingrederer vicum, iuxta viam repperi ecclesiam^e in honore^f sancti 15 Petri dedicatam^g, ad quam tunc clericorum laicorumque multitudo cum processione exiebat. Ibi quidem seorsum duas inveni mulieres de his, quae acciderant, conferentes et plorantes. Quibus appropinquans inquisivi, quid haberent et cur flerent. Quarum una ait: 'Vere tu ex illo es ordine, qui, cum deberet suis bonis dictis factisque omnes levare in celum, econtra malis exemplis cunctos precipitat in infernum. In hoc enim loco machinante tuo 20 ordine perverso in his diebus tantum est^h perpetratum scelus³, quatinus pro hoc omnes Deus in abyssum dimergatⁱ, anxie expectemus, et tu dicis, cur flemus.' Videns igitur mulierum fidem ipsis, quod discipulus essem illius, de quo flebant, intimavi easque, si vera essent, quae a predicto audieram viro, inquisivi. Quae statim factae apud me^k nimis gratae omnia testantur esse vera, preter hoc, quod de eius morte^l adhuc erant incertae. 25 Viam itaque^m mihi contra prefatam tendentem solitudinem ostenduntⁿ multumque deposcunt, ut revertens eas facerem sciolas, unde eis adhuc inerat dubietas. Verum ingentium pre-peditus obstaculis saxorum illuc accedere eundo per terram nequivi⁴, quique per navem illucⁿ me transferre auderet, repperire non potui ideoque, preter quae dicta sunt, pleniter (70) de illo tunc scire non valui. Porro secundum^o quod^p postea diligenter scrutatus sum, 30 qualiter quibusque ex hac vita verbis migraverit, diligentibus Deum fore gratum credo, si id breviter intimavero.

22. A loco igitur, quo captus est, psalmodiam decantatus est^q. Ad Stationem^r enim a militibus, ut predictum est, divisus et quinque ferocibus servulis est traditus, qui cum ipsum ducerent ad mortem, allocuti sunt dicentes: 'Arialde, cur non recordaris, ut neges, 35 quae hucusque dixisti, et profitearis dominum nostrum esse verum pontificem. Nam si hoc faceres, forte adhuc vivere posses.' At ille: 'Absit', inquit, 'ut coronam, quam verum dicendo in mea^s adquisivi^t vita^s, in fine mentiando amittam. Nam me utrum nunc ducatis ad mortem, ignoro; quod si facitis, scitote vestro domino meam mortem valde nocituram non solum in futura vita, sed etiam in presenti.' Et illi: 'Videsne', inquiunt, 'illum magnum 40 montem? Si ipse profecto esset aureus et tuus totumque dares, ultra nullo modo viveres.' Ille autem haec audiens se erexit et hymnum sanctorum apostolorum Petri et Pauli⁵ alta

a) cu post decu del. manu posteriore c. b) post sine locus rarus c. c) eo corr. eū manu multo poster. c. d) redde in marg. add. eadem manu c. e) ecclesiam in marg. add. manu eadem c. f) honorē corr. manu poster. c. g) de ante dicatam supra lineam add. manu correctoris c. h) ē supra lineam add. manu correctoris c. i) di- corr. de 45 manu multo posteriore c. k) me supra lineam add. manu eadem c. l) mortē c. m) q; supra lineam add. manu eadem c. n) -uc in loco raso c. o) secundum in marg. add. manu alia c. p) quod in loco raso script. manu eadem c. q) decantatus est rad. corr. decantavit c. r) cf. supra p. 1067 n. k. s) corr. ex meā vitā signo abbrev. eraso c. t) ac- corr. ex ad- manu poster. c.

1) Oliva nomine, filia fratris Widonis; cf. Land. III c. 30.
2) in insula quadam iuxta Lacum Maiorem (Land. III c. 30), nempe 'Isola Madre', sicut coniecit Giulini, 'Memorie di Milano' II², 453sq., aut 'Isola Bella' secundum Pellegrini 'Arch. stor. Lombardo' ser. III vol. XVII (1902), 96sq.; insulam castelli 'di Cannero' vix recte attulit Meyer v. Knorau I, 541 n. 87. 3) Cf. Iudic.

20, 3: quomodo tantum scelus perpetratum esset. 50
4) Attamen in insula quadam necem esse factam apparet ex iis, quae infra p. 1069 l. 29 leguntur: in aliam insulam eum nocte transferri iussit. 5) Ad str. 3 et 4 hymni, qui incipit Aurea luce et decore roseo, apud Blume et Dreves, Anal. hymn. 51 (1908), 216sq., 55 remittit Th. Zwölfer.

voce decantare cepit. Quo finito ad solitudinem, ad quam tendebant, pervenerunt. Quem 1066. tollentes de nave supra quoddam saxum vinctum posuerunt ad sedendum. Seorsum denique paululum remoti^a haec dicere ceperunt ad invicem: 'Quid faciemus? Si tantum occiderimus virum, nostrae animae nullum ultra poterunt adipisci remedium. Et hoc si non 5 fecerimus, nichilominus moriemur.' In his enim dum hesitarent, aspexerunt naviculam concite venientem duosque homines deferentem. Et aiunt ad invicem: 'Hos expectemus, hii forsitan boni nuntii baiuli sunt¹'. Predicta vero mali Widonis neptis^b, quae exhinc (71) Iezabel et Herodias est nuncupata, postquam quinque ad Dei famulum necandum direxerat servulos, duos clericos, quos in eius morte^c precipue inhiare cognoverat, ad se vocatos^d 10 sic^e allocuta est: 'Assumptis gladiis vestrum persequimini velociter inimicum, ne forte ceteros seducat et ulterius vivat'. Hii vero erant, qui cum nave tunc veniebant. Qui cum ad ceteros venissent, egressi de nave dicunt: 'Ubi autem est Arialdus?' Qui responderunt dicentes: 'Mortuus est'. At illi: 'Nobis', inquiunt, 'iussu est videre illum sive vivum sive mortuum'. Et aspicientes viderunt illum eminus vinctum sedentem super saxum, in 15 quem sic anxie irruunt, quomodo leonum catuli super predam famelici². Evaginati igitur gladiis ipsius unus unam, alter vero auriculam arripit alteram dicentes: 'Dic, furcifer^f, si dominus noster verus est archiepiscopus'. Qui respondit: 'Nec est nec fuit umquam, 20 *quia opus^g archiepiscopi in ipso nec est nunc nec fuit umquam'. Tunc inmites eius utrasque amputant^h aures. At ille oculis in celum elevatis ait: 'Gratias tibi ago, Christe, qui me hodie inter tuos martires dignatus es connumerareⁱ'. Interrogatur denique iterum, si Wido verus esset archiepiscopus. Qui solitam constantiam animi tenens ait: 'Non est'. Quapropter nasus ipsius protinus cum labio superno est abscisus, deinde ambo oculi sunt effossi, postea vero dexteram detruncant manum dicentes: 'Haec est, quae faciebat epistolas^k Romae¹ directas^k'. Dehinc radicitus membrum amputant genitale dicentes: 25 'Predicator castitatis eatenus fuisti; exhinc et tu castus eris'. Postea vero desub gutture linguam extrahunt dicentes: 'Modo sileat, quae clericorum familias conturbavit et dispersit'. Et sic illa sancta anima carne est soluta, corpus vero ibi quoquo modo terrae traditum est³. Ceperunt denique illic post haec luminaria preclara per noctes piscatoribus apparere. (72) Quod ut impia Iezabel audivit^m, protinus in aliam insulam eum nocte transferri iussit. 30 Sedⁿ cum eademⁿ lux ibidem similiter crebro appareret, in loco^o tertio^o eundem^o asportari facit^p. Videns igitur, quod non posset sanctum occultare corpus nec sub terra neque super terram, quia illud ubique lux eximia^q comitabatur, irata valde fecit saxa ingentia circa ipsum innecti et in profundo^r lacu dimergi⁴. Verumtamen ibi, ubi est proiectum, tanta est aquae altitudo, sicut didici a viris^s illius loci, ut vix fune centum cubitorum^t 35 quisquam possit fundum attingere. Nam isdem^u lacus pro sui magnitudine Maior nuncupatur et plus quinquaginta milibus in longo^v extenditur, in quo tam innumerabiles procul dubio immanesque sunt pisces, ut per tres menses facile devorarent, quot in eadem parrochia sunt pecudes. Verum quia omnia haec occulte fuerant peracta⁵, de illo hesitatio et altercatio ubique erat non parva; alii dicebant, quod esset mortuus, alii, quod in 40 vinculis clam detineretur. In cuius amore^w tunc sic omnis populus est accensus, ut cuncti se sub iure^x iurando constringerent, quatinus illum aut habituri essent vivum sive mortuum^y, aut pro ipso ad mortem usque certaturi. Sed Deus omnipotens, cuius causam

a) remoti in loco raso script. manu eadem aut correctoris c. b) neptis corr. ex nepta manu script. aut correctoris c.
c) mortē corr. manu poster. c. d) u (v) corr. ex a manu eadem(?) c. e) c supra lineam add. c. f) fe in loco raso c.
45 g) opus in loco raso c. h) alterum a corr. ex e? c. i) a corr. ex e c. k) ēplas et directas in locis rasis c.
l) romā corr. ex romē manu poster. c. m) -vit in loco raso c. n) Sed atque primum e in eadem super rasura eadem manu script. c. o) locū tertiū corr. manu multo poster., eundem in loco raso manu poster. c. p) a corr. e c.
q) eximia super rasura alia manu script. c. r) profundū corr. manu multo poster. c. s) -ris in loco raso c. t) cubitorum in loco raso manu eadem script. c. u) cf. p. 1054 n. b. v) longū corr. manu multo poster. c. w) amorē corr.
50 manu poster. c. x) iure bis script., alterum lineis delet., c. y) essent viv. s. mort. hab. signis appos. corr. hab. essent viv. s. m. c.

1) Cf. 2. Reg. 18, 22: non eris boni nuntii baiulus. Bonizo p. 597. 4) Cf. Matth. 18, 6: et demergatur in profundum maris. 5) Cf. quae de eius sepultura in arce Trevali facta refert Land. III c. 30.
2) Cf. 2. Mac. 11, 11: leonum autem more . . . irruentes; Mich. 5, 8: quasi catulus leonis in gregibus.
35 3) De morte Arialdi cf. Arn. III c. 20; Land. III c. 30;

ipse patefecerat, nec illum passus est a pisce contaminari nec in laci^a profundo occulte morari.

- (73) 23. Transactis namque mensibus decem quidam vir fidelis nomine Algisus per urbem cepit anxie discurrere dicens: 'Nuper in die inventionis sancte crucis mei causa negotii iuxta litus transiebam^b Laci Maioris. Et ecce una^c aquila eadem supervolitabat littora, cetera expellens volucra. Quod ut viderunt^d pastores, qui ibi pascebant suas pecudes, illuc festine ceperunt currere, cum quibus cucurri et ego. Et ecce beatissimus Arialdu^es ex aqua proiectus ibi integer preter octo membra, quae ei erant cum ferro amputata, iacebat mirifice^f candidus. Quem ego videns optime ilico agnovi hisque, qui aderant, lacrimabiliter omnibus dixi: "Videte", inquam, "ut hic salvus sit, quia iste est beatus Arialdu^es, quem mestus universus querit populus". Dum enim ibi aliquantulum moraremur, subito de arce Arona¹ missi sunt servi, qui inde nos eiecerunt et in quandam, quae ibi erat, foveam leniter humaverunt.' Hoc ego, qui haec scripsi, dum audissem, sumpto comite illuc perrexi concite repertosque pastores, utrumnam vera essent, quae audieram, diligenter cauteque inquisivi. Qui cuncta esse procul dubio vera respondentes asseruerunt^f. Et ego: 'Si^g vera sunt', inquam, 'ubi ergo est ille?' At illi: 'Ecce', inquiunt, 'locus, ubi nobis videntibus sero est positus, mane vero revertentes locum quidem invenimus, de eo autem nichil. Hoc tantum putamus, quod nocte eadem sursum delatus sit in arcem.'
- (74) His auditis velociter reversus Herlembaldo viro prudenti quaeque, ut^h audieram, per ordinem cuncta narraui. Qui festine omnibus convocatis civibus iam in appetitu martiris, quem patefactum audierant, vehementer inhiantibus ex illis viros elegit atque ad sanctum requirendum corpus direxit. Qui post biduum reversi professi sunt hostes veritatis dixisse: 'Mori potius parati sumus, quam quod queritis reddere corpus'. Hoc autem ideo dicebant, quia idem dissipare temptarant. Nam nocte, qua ad se illud detulerant, cernentes eius integritatem et decorem dixerunt ad invicem: 'Si enim hic fuerit quesitus et ab omni populo tam decorus inspectus, semper quidem ipse erit in laude, nos vero in obprobrio. Quapropter cutem cum capillis de eius radamus capite, pellem vero corporis albescentem ferreis dilaceremus ungulis, pedes abscidamusⁱ utrosque et in furno denique nimis candente illum aduremus^k, quatenus, si ad eum videndum missum fuerit, horridus et ignotus potius respuatur quam queratur.' Verum licet haec diabolica machinamenta in eo cuncta com- plessent, in deteriori^l, quam putarent^m, ignominia^l ceciderunt, quia non missum est ad videndum sed petendum. Nam auditis nuntiis, tintinabulis tubisque concisius sonantibus omnis civitas in unum convenit. Tunc dixit Herlembaldus: 'Quoniam inimici Dei et nostri gratis sanctum nolunt reddere corpus, decet, ut ab eis per nos violenter auferatur. Sed quia res, quam prosequimur, Dei creditur et dicitur esse, volo, ut illuc iuste et cumⁿ ipsius incedamus honore. Non enim cum raptu et pauperum detrimento innocentium pergamus^o, sed nobiscum feramus, unde vivere debeamus. Discurrant itaque nuntii circum- quaque velociter, qui omnes ad bella aptos nobiscum cum armis rusticosque huc venire hortentur cum plaustis, quatinus illi nobiscum pugnent, isti vero nostra arma et victus deportent.' Congregata igitur post paululum tanta sunt carra, ut per septem fere milia vix posset per publicam et communem viam turba pedestris vel equestris incedere. Con- fluebat autem undique quasi harena maris multitudo innumerabilis², arma ferens et victus supra dorsum famulorum sive iumentorum. Et sic incedentes secundo tandem die ad vesperum reperti sumus^p pratum³ quarto fere miliario a loco quo incedebamus distantem^q
- (76) bene humectum amplumque ibique, quia ad hoc aptum^r erat, castra metati sumus. Hinc Herlembaldus vir prudens iterum delegavit blandequae sanctum corpus quesivit. Perterriti

a) lacu (vel laco) corr. laci c. b) e punctis delet. c. c) una linea delet. c. d) i post r eras., u supra lineam add. manu correctoris c. e) r corr. ex f. c. f) -uerunt in loco raso c. g) Si corr. ex si c. h) ut supra lineam add. manu correctoris c. i) l corr. ex i manu posteriore c. k) aduramus corr. manu ut videtur posteriore c. l) corr. deteriore, ignominiam manu posteriore c. m) putarunt, v supra e scripto, corr. manu posteriore c. n) ipsius post cum in margine infer. add. posteaque eras. c. o) pergamus in loco raso manu eadem aut correctoris c. p) rad. corr. reperimus c. q) corr. distans c. r) aptus corr. aptum c.

1) Hodie 'Rocca d'Arona', prope oppidum Aronam in meridionali parte Lacus Maioris situm. 2) Cf. 2. Reg. 17, 11: universus Israel quasi arena maris innumerabilis. 3) in prato Rocho Land. III c. 30.

itaque hostes a sonitu pavendo frementis multitudinis super se venientis prohibere, quod 1067.
petebatur, ultra non ausi sunt. Et ecce die altero illucescente vox letifera per castra
insonuit dicens: 'In littore^a quidem Ticini directum est in navem corpus beati Arialdi'.¹
His auditis certatim omnes arripuerunt^b cursum; ille namque habebatur tunc beator, qui
5 ad currendum erat promptior. Eo igitur levato in feretro^c cum tanta gloria et laude
reverti cepimus, ut eas nullo modo exprimere possem, etiam si vocem linguamque^d ferream
haberem^e. Nam de castellis, quibus se concluderant pro civium timore, exiebant^f senum,
iuvenum atque mulierum infinitae multitudines cruces cereosque atque situlas aqua plenas,
ut potarent estuantes, deferentes, et unusquisque, prout valebat, voce excelsa immensas Deo
10 gratias reddebat. Tintinabula quippe personabant undique. Arbores namque quam plurimi (77)
scandebant, ut ipsum saltim videre possent. At ubi Mediolano propinquavimus, totam
pene urbem obviam habuimus, matronas, nobiles et ignobiles, cereos innumerabiles deferentes,
infantes et senes omnesque Deo laudem dantes. Etiam ipsos, quos in vita sua habuit
emulos, scilicet clericos, invenimus paratos, non officium cantantes mortuorum, sed, ut
15 decebat, martyrum. Et sic in sancto die ascensionis Domini posuimus illum in medio^g Mail 17.
ecclesiae^h sancti Ambrosii. Tunc nobilis Herlembaldus in loco eminenti progressusⁱ haec
omnibus audientibus est locutus: 'Videtis', inquit, 'dilectissimi, quantum valet fides, quam
inter nos per decem annos docuit beatus Arialdus. Certe, ut videtis, ipsa eum servavit
defunctum incolumem in profundo lacu inter innumerabiles immanesque pisces per decem
20 menses. Haec autem coram vobis ipsum per decem hos dies *estivos conservet, videlicet
usque ad sanctum diem pentecosten, quatinus de longinquo et proximo sexus diversae
etatis uterque huc venire et nostram fidem nostrorumque impietatem emulorum evidenter
possit contemplari.' Clamabant tunc nobis audientibus ad illum demonia dicentia: 'Quid
contra nos latras? Non potes tantum latrare, ut te non faciamus interimere, sicut tuum
25 fecimus socium, et ut pingues et iniqui episcopi, abbates et presbiteri non sint nostri.'
In his quidem diebus ibidem^j undique veniebat maxima multitudo plurima munera offerens (78)
corpori sancto, quibus ad eum intuendum fas erat per dies, per noctes vero clericorum
monachorumque veniebat maxima multitudo easque pervigiles ducebant psallendo.

24. In una autem harum noctium timens valde, ne forte ad obprobrium Christi ser-
30 vorumque ipsius ibi per estivum tempus diu permanens feteret, assumpto lumine, paucis
admodum vigilantibus, ad ipsum accessi et reperto foramine, quod eius germanus ipsi
sub ascella fecerat^k, ut sciret, qualiter illius haberentur interiora, intus prospexi, et ecce
eius exta ut nix erant candida, iecur vero aereum habebat colorem. Quae cum intro-
missis duobus digitis tetigissem et confricasset eosque retractos naribus adposuissem^l,
35 testor veritatem, quae Deus est^m, tantam talemque odoris fragrantiam ex ipsis digitis
emanare sensi, qualem quantamve numquam me alibi senssisseⁿ reminiscor. Et sicut
mea conscientia tunc testabatur et nunc testatur, si ipsi digiti gladii bis acuti acumen
habuissent, nares absque vulnere nullo modo evaderent, quia odoris suavitas tam erat
delectabilis, ut nares valentiores essent odoriferos digitos intra se ad trahendum quam
40 brachii virtus ad retrahendum. Nam quam plures dies ut diu delectarer tanto odore, eos
ab omni custodivi liquore.

25. Congregata igitur est iterum in die sancto pentecosten tanta virorum ac mulierum (79)
diversae etatis multitudo de proximo et longinquo, ut numquam se una tantam vidisse
etiam senes^o dicerent, et sic cum magna gloria laudeque ineffabili ad monasterium delatus
45 est sancti Celsi². Ibi namque in locum mirabiliter aptum traditus est sepulturae. Siquidem
ex una parte habet ecclesiam, in qua sancti Celsi venerabile nunc^p adoratur corpus, ex
altera vero ecclesiam, ubi quondam, ut fertur, diu^q sanctus perlatuit Nazarius^{q.3}. Exhinc

a) e corr. ex ae c. b) -unt in loco raso c. c) feretrum corr. manu poster. c. d) q; add. manu correctoris c.
e) be in loco raso c. f) e punctis postea delet. c. g) in ecclesiae medio signis app. corr. in medio eccl. c. h) pro-
50 gressus in loco raso manu alia c. i) eo superscr. manu saec. XVI., ibi linea subducta delet. c. k) a corr. ex e c.
l) d corr. p manu post. c. m) ē supra lineam add. manu eadem c. n) prius s priore loco punctis delet. c. o) senex,
x punctis delet., s superscript. manu, ut videtur, correctoris c. p) nē supra lineam add. manu eadem c. q) diu —
Nazarius in loco raso eadem manu c.

1) Cf. Land. III c. 30. 2) Cf. supra p. 1060 n. 2. 3) que ecclesia s. Nazarii in Campo dicitur, Vita anon. f. 99 v.

quippe ibi a multis fidelibus adoratur et colitur, ab infidelibus autem nec Christus universorum dominus nec Arialduſ ipsius famulus*.

- (80) 26. Decem igitur annos beatus levita et martir Arialduſ duxit pro *Christi lege viri-^{*f. 55r.} liter certando. Decem membra eidem post haec per manus obtulit iniquorum, octo cum occideretur, duo ne agnosceretur. Decem vero^a menses in profundo laci incolumis iacuit. 5 Decem autem milia illum nobis proximiorē lacus proiecit quam acceperit. Per dies enim decem estivos ipsum in ecclesia sancti Ambrosii videntibus cunctis Christus con-
1075. servavit eiſque post haec decimo anno Herlembaldum fidelem socium associavit, ut veraciter credo, in regno celorum, peremptum scilicet per eorundem manus iniquorum¹. In quo decimo anno haec scripta sunt ad laudem Christi eiusque famuli Arialdi. Passus ergo 10
1066. Jun. 27. est^b beatus levita et martir Christi Arialduſ quinto^c kal. Iulii² anno ab incarnatione Domini millesimo sexagesimo sexto, presidente sedi apostolicae secundo papa Alexandro, regnante domino nostro Iesu Christo cum Patre et Spiritu sancto per omnia secula seculorum. Amen.

- (81) Syro venerando et fideli sacerdoteſ Andreas**.

Legente me olim ea, quae cum socio Herimberto de venerabili Arialdo scripsisti, 15 reperi vos multa preterisse, quae dici oporteret. Unde factum est, ut iubente beatae memoriae Redulfo patre, cuius anima iam cum Christo gaudet, multa tam de his, quae omisistis, quam, quae dixistis, exprimere conatus sim. Quae ad te mittens obsecro per caritatem, ut diligenter inspicias et, si vera sunt, testimonium feras. Nam sicut ipsum habui, ut haec facerem, preceptorem, sic te habere volo, ut vera sint, assertorem, qua- 20 tinus, si iure pro inculto sermone eius putredinis et vermis³, qui composuit, contemnitur, pro reverentia duorum sanctorum sacerdotum, unius precipientis^d, alterius asserentis, suscipiatur. Tu enim tanto tempore eius esse frater familiaris meruisti, ut pene, quicquid de eo dixerim, proprio intuitu inspiceres. Immo, quia sacerdos es, mentiri non vales, ideoque digne iusteque te elegi fore testem huius rei. 25

*) *Hic iuvat addere, quae narrat Vita anon. f. 99^v—100^r:* Passus est beatus Arialduſ quinto kal. Iulii anno Domini MLXVI, de cuius morte doluit Alexander papa. Unde anno sequenti, scilicet MLXVII, cum idem papa^e iret ad synodum, quam Mantue celebravit, Mediolanum venit multaque fecit statuta de statu Mediolanensis populi et cleri beatumque Arialduſ sanctorum martirum catalogo anotavit⁴. Postea vero anno^f Domini MLXXXVI. Anselmus de Buis archiepiscopus Mediolanensis corpus beati Arialdi ab 30 ecclesia sancti Celsi ad basilicam sancti Dionisii cum multis miraculis transtulit⁵, ubi tales sunt versus^{g, h}:

‘Martir levita iacet hac Arialduſ in urna.

Truncatus^h moritur, sed vite dona meretur

*Hoc manseoloⁱ reverenter condita digno.

Hiis geminis causis Arialduſ passus ab istis

Martir in ecclesia levita reconditur ista.

Transtulit Anselmus pastor venerabile corpus^{f, 7}.

*f. 100^r.

35

**) *Supra lineam manu secunda c.:* Monachus fuit Vallumbrosae^k iste Andreas.

a) ſi supra lineam add. manu scriptoris aut correctoris c. b) ē supra lineam add. manu eadem c. c) o corr. ex a manu eadem(?) c. d) p̄cepientis c. e) idem papa in marg. add. manu eadem c'. f) anno — corpus postea erasa 40 sunt (verisimiliter ab Andrea Alciati, prout docet Pellegrini, ‘Arch. stor. Lombardo’ ser. III. vol. XIV, 1900, p. 233; cf. infra n. 7) c'. g) post versus haud scimus an unum adhuc verbum secutum sit; deinde alia pergit manus c'. h) hoc verbum non satis plane legitur c'. i) ita (māseolo) c'. k) vall'e c.

1) Cf. Arn. IV c. 10; Land. III c. 30; Land. de s. Paulo c. 23, SS. XX, 30; Berth. ad a. 1077, SS. V, 305.

2) Cf. Pellegrini, ‘Arch. stor. Lombardo’ ser. III. vol. XVI (1901), 23. 3) Cf. Iob 25, 6: *homo putredo et filius hominis vermis*.

4) Haec satis confusa sunt nec certum canonizationis tempus definiri potest; cf. Kehr, It. pont. VI, 1, p. 118 nr. 25. Attamen respiciendum est Arialduſ nullo loco Vitae auctore Andrea, a. 1076. sicut docuimus scriptae, sanctum appellari. 5) Corpus quoddam falsum Patarinis subditum et reliquias Arialdi re vera non nisi ab Anselmo archiepiscopo

post biennium suae (sc. Anselmi) consecrationis in ecclesia s. Dionysii humatas esse contendit Land. c. 30, 45 SS. VIII, 96. Itaque translatio, cum Anselmus de Buis a. 1097. Dez. 2. (Schwartz, ‘Besetzung d. Bistümer Reichsitaliens’ p. 85) regimen Mediolanensis ecclesiae nactus sit, a. 1099. vel 1100, non 1096, attribuenda est; cf. Pellegrini, ‘Arch. stor. Lombardo’ ser. III. vol. XIV (1900), 235 sq.; XVII (1902), 61 sq. 6) Cf. Forcella, ‘Iscrizioni delle chiese e degli altri edifici di Milano’ V (1890), 107 nr. 169. 170. 7) Epitaphium Arialdi ab Andrea Alciati confictum v. Corp. Inscr. Lat. V, 2 p. 622 nr. 13.

Presbiter Syrus Andreae Christi famulo.

(82)

Miror, karissime, quod de illis requiras rebus unum testem, quas testari possunt non solum multa milia fidelium, sed etiam infidelium. Et si nullus superesset alius, qui harum rerum existere posset testis idoneus, quis tam vecors inveniretur, qui diceret te scripsisse
5 falsa, si sciret te ideo reliquisse seculum, ut non solum a verbis vacares mendacibus, sed etiam ab otiosis, presertim cum non civilia monasteria et dissoluta petisti, sed famosum et celebre Vallisimbrosae^a cenobium* itinere dierum quinque a naturali solo semotum^b?
*f. 55^v. Porro de obitu eius clam peracto quis te certior existit, qui pro hoc *mortis periculo ter te dedisti? Etenim semel utcumque incaptus evasisti. Alia vero vice, quia dicebatur,
10 quod in Travallia¹ arce inexpugnabili occulte detineretur, eius desiderio accensus longo itinere confecto multis montibus transitis te ante eiusdem portas obtulisti, in quam quia inspicere es ausus, quis esses, cognitus ideoque captus atque in altissimam eiusdem turrem deductus per foramen cum funibus in ipsius es depositus profundum, quod magis videbatur esse sepulchrum^c quam habitaculum. Nam lectuli fulchrum erat cenum, capitale
15 saxum, nec enim ibi erat, unde digestio occultaretur, nec desuper tectum, a quo pluvia pelleretur. Ibi quippe pro nimio horrore vultus tuus et stomachus sic elanguit et emarcuit^d, ut cibum per funes tibi dimissum gustare minime posses, ideoque nocte media te subtraxerunt et sic semivivum dimiserunt. Altera autem vice lacum transfretasti, iterum cognitus et captus, donec te pretio non emisti, evadere nullo modo potuisti. Quae cum
20 ita sint, quis tam^e crudelis erit et durus, ut tuis sermonibus existat incredulus? Verum- (83) tamen licet multum leter super cuncta, quae dixisti, quia sunt vera et edificationi utilia, tamen valde doleo, quia omisisti precipua^f tibi que notissima, et cur hoc feceris, sic admiror, ut velim ex his aliquantula coram te prodere et, quare dimiseris, addiscere. Ante quippe quam introisset Arialdu^g Mediolanum ad predicandum publice, ad Varensem² 1056.
25 plebem clericorum multitudinem convocavit eisque, sub quibus essent erroribus, indicavit et, ut^h ab eis recederent, benigne ammonuit. Qui eius verba spreverunt dicentes: 'Nobis enim ideo haec loqueris, quia ineruditos cognoscis. Ceterum si doctor haberi vis credibilis, vade et in urbe haec loqui noli timere. Quod si agere ausus fueris, quae dicis credenda comprobabis.'³ Et tunc urbem ingressus et populum, sicut tu dixisti, est allocutus. Nam in ipso exordio suae predicationis tam diu cum aliquantis fidelibus per venerabilia loca sanctorum flagitans suffragia nudis incessit pedibus, donec sic intumescerent,
30 ut super eos nullo modo existere posset. Duo denique sapientissimi clerici audita eius (84) fama de longinquis regionibus ad eum venerunt, ut cognoscerent, quomodo ipse scientia polleret. Quorum unus ei se in altercationeⁱ obtulit^k et a mane usque ad horam fere nonam altero penitus silente utcumque restitit, et tunc sic est devictus, ut nec quid insolubile obicere nec posset obiecta exsolvere. Alium vero, quia nimis eruditum repperit, die eodem devincere non potuit, sed in altero prostravit. Quos licet devictos quia valde doctos invenit, multum dilexit eisque^l omnem benigne humanitatem impendit et sic tandem
35 abire permisit^m. Accidit enimⁿ, ut semel transiret *per plateam quandam iuxta domum
*f. 56^r. pontificalem sitam, aliquantos autem viros, quos ibi repperit, ammonere^o cepit. Erant enim tunc Wido et ordinarii multique alii clerici in eadem domo pariter congregati. Quod cum audissent, sapientiore omnibus elegerunt eumque ad ipsum direxerunt, quatinus ei resisteret et, quae dicebat, fore vana diceret. Nam in paucis sic protinus verbis conclusus est, ut retro turpiter rediret velociter. Quem cum sui interrogassent, quid egisset,
45 ait: 'Scitote aut ipsum non esse hominem aut alterum fore, qui ab eius loquitur ore'.

*) In margine manu secunda: Nota de monasterio Vallumbrosae^p.

a) ita, uallis corr. ex ualle manu correctoris(?), c. b) semotum in loco raso manu alia c. c) sepuchrum c. d) e supra lineam add. manu scriptoris vel correctoris c. e) tam supra lineam add. manu eadem c. f) a corr. ex e c. g) Arialdu sub linea add. manu correctoris c. h) ut supra lineam add. manu scriptoris vel correctoris c. i) er in loco raso c. 50 k) obtulit in loco raso manu correctoris(?) c. l) eisque in margine add. manu correctoris c. m) per supra lineam add. manu eadem c. n) etiam superscr. manu saec. XVI c. o) prius m deletum corr. d manu poster. c. p) vall'e c.

1) Nomen adhuc superest in 'Val travaglia', valle in dentem. 3) Cf. similia a Landulfo III c. 6 relata. sinistra lacus ripa sita. 2) Varese, a Como ad occi-

- (85) Haec omnia, quamvis non interfuisti, Bonovisino narrante pleniter didicisti. Illud preterea famosissimum zelum, quo hereticum quendam ab altare^a reppulit, cur non dixisti? Timuisti forsitan, ne in eo aliqui scandalizarentur. Scito, karissime, quia dicta factaque Arialdi immo et Christi incredulis et perversis plena^b scandalis, piis vero fomenta sunt ardoris et lucis. Ea igitur istis pandamus, de illis vero Salvatorem dicere audiamus: 'Sinite', inquit, 5 'eos, quia ceci sunt et duces cecorum'.¹ Transeunte ergo per maiorem ecclesiam cum fratribus Arialdo Christi famulo audivit, quod in eadem hora quidam adulter et symoniacus ad quoddam ipsius basilicae altare accesserat, ut se simularet ibi canere missam. 'Eamus', inquit, 'illuc'. Ad quem cum pervenisset, ait: 'Cum enim tu sis talis, quali ecclesiae valvae patere minime deberent, cur sanctum altare presumis pollutus contingere et illa 10 misteria agere, quae solummodo innocuis et castis sunt commissa, te fingere? Aufer te hinc quantotius, putride!' Qui cum inde se non amoveret, vir Dei manum ad planetam misit eamque ab eius tergo extraxit et ipsum ab altari expulit. Erant enim tunc in circuitu eiusdem ecclesiae causa negotiandi tam civiles viri quam suburbani pariter congregati. Qui exiit et per forum querimoniam fecit. Commoto itaque populo dimissisque 15 negotiis ac fustibus elevatis per hostia irruunt, ut ipsum querant et perimant. Ipse vero sciens, quae ventura erant, non fugerat, sed gradum ascenderat ibique populum expectabat. Videntes ergo eum in gradu stantem sacraque manu innuentem, omnes deponebant fustes et se ad audiendum parabant super ipsos innitentes. Facto denique silentio magno² predicationem sic mellifluam composuit, ut corda, quae fuerant commota et conturbata per 20 falsi verba sacerdotis, operante et instigante adversario, sedarentur et dulcorarentur per verba veri Christi famuli, operante et flante Spiritu sancto; et ora, quae intrando vesane proclamaverant: 'Moriatur, moriatur', exeundo dicebant orando: 'Faciatur te Christus per
- (86) multa tempora vivere, qui huic loco te pro nostra salute est dignatus dirigere'. *Quis 25 enim laicorum suam in coniugio habens consanguineam audebat ecclesiam ingredi, in qua morabatur Arialdus famulus Christi? Nam tales ex ea personas pro hoc pepulit, ut non solum fecisse, sed etiam estimasse obstupendum sit. Monachos autem consortium symoniacorum abbatum falsorumque fratrum fugientes benigne suscipiebat. Sed numquid eorum aliquis in eius presentia erat ausus vacare, quatinus aut non legeret vel non oraret aut aliquid non ageret? Nam si interdum in eius vacarent absentia, sic pavide illum sentientes 30 venire ad predicta recurrebant opera, quemadmodum solent in scolis pueri vacantes ad lectionem recurrere magistrum sentientes venire. Quis enim, dum predicaret, in eodem loco muttire audebat?³ Nam qualiscumque persona esset, ilico audiebat: 'Sive tu tacebis sive ego, quia scriptum est: "Nolite mittere margaritas vestras ante porcos"⁴. Sed licet tam severus esset contra delinquentes, quis mitior erat⁵ in suscipiendo penitentes? Cum 35 enim viri, qui dicebantur presbiteri, in adulterio deprehenderentur et a facie populi persequentis locus eis tutus minime pateret alibi, ad ipsum confugiebant. Quos si pure confessos cerneret, protinus eos in omnibus omnino locis, excepto altaris officio, suos faciebat participes, nec deinceps apparebat quisquam, qui dicere contra eos presumeret quicquam. Die vero parasceue in cubiculo clauso nudus confitebatur coram ceteris fra- 40 tribus, quicquid a cunabulis deliquerat, et pro culpa unaquaque se faciebat verberari acerrime. Nemo enim id facere cogeatur invitatus, sed mittebatur, si quisquam hoc^d agere vellet spontaneus. Haec, quia tibi sunt nota et edificationi utilia, cur omisisti, obsecro, ne sileas, sed mihi super hoc nimis admiranti prodas.

(87) Andreas.

45

Estimas, venerande Syre, estimas me dixisse, quicquid me contigerit de beato Arialdo scisse? Audi adhuc, qualia tria pretermisi, ut ex his intellegas^e me multa alia evidenter de eo cognovisse et scienter omisisse. Perrexerat enim aliquando invitatus ad ecclesiam Cumanae civitatis, ut pacificaret^f dissidentes clericos ipsius urbis. Erat quippe tunc

a) postea corr. altari c. b) post plena sequitur locus rarus c. c) -ior erat in loco raso manu poster. c. d) hoc 50 supra lineam add. manu correctoris c. e) e corr. i manu poster. c. f) prius e corr. i manu poster. c.

1) Matth. 15, 14: *sinite illos, caeci sunt, duces caecorum.* 2) Cf. supra p. 1065 n. 2. 3) Cf. supra p. 1065 n. 3. 4) Matth. 7, 6: *neque mittatis margaritas vestras ante porcos.*

tempus quadragesimale. Cumque ad unum altare convenissemus, ut officium vespertinale persolveremus, unum quid — non recordor modo, utrum fuisset de antifonis vel responsoriis — sic elapsum est ab omnium memoria, ut penitus inveniri nequiverit. Salubri igitur consilio reperto signum salutare sibi in fronte impressit, iuxta altare se prostravit, rem perditam a Domino petiit, quam sic protinus invenit, ac si in loco, quo posuit oculum, id, quod petebatur, haberetur descriptum. Aliud vero signum factum est, dum illum ex (88) aqua lacu proiectum ad urbem duceremus. *Erat enim in quodam vico quidam rusticus per multa tempora morbo paralisi dissolutus. Qui cum audisset, quod Christi martyr per viam duceretur, fidem habens firmam in eandem fecit se viam ferri ibique dimitti. Transeunte itaque turba, quae feretrum precedebat, martyrem infirmus expectabat. Ad quem cum pervenissent qui ipsum portabant, ab infirmo eodem obnixi rogati perstiterunt, eum coram ipso deposuerunt^a, et, nescio utrum ex solo visu an tactu, sanitati sic est protinus redditus, ut, qui vix aliorum manibus defferri valebat, statim suis firmiter incederet plantis. Nam ego tunc aderam inter subsequentem turbam, sed cum audissem hoc, tam fortiter firmavi gressum, ut veniens ante feretrum virumque inspicerem firmiter incedentem Deumque laudantem. Tertium vero, quod narro, miraculum non quidem (89) egomet vidi, sed quadam persona valde fideli narrante didici. Erant aliquanti viri ad Portam Ticinensem simul congregati. Ceperunt itaque confabulationem habere tam de Arialdo Christi famulo quamque de his, qui ad^b eius venerandum adorabant sepulchrum. Tum unus superbo malignoque spiritu afflatus tale execrandum protulit verbum: 'Maius', inquit, 'desiderium est michi super ipsum mingere quam illum adorare'. Quem tam sevis internorum viscerum ilico dolor apprehendit¹, ut neque quiescere neque mingere ei licuerit, donec nimio dolore cogente pariterque aliquorum cohortatione virorum consiliante munus ad beati Arialdi sepulchrum obtulerit ibique adoraverit. Et sic pristinam sospitatem adeptus est humiliatus, quam iuste amiserat superbus. Si enim bona omnia, quae de eo noverim, scribere vellem, prius dies et carta deficeret quam sermo². Verum quia tanta de eo scripta sunt, in quibus satis potest dinosci, quis vel unde fuerit quidve docuerit vel quid pro Christo perpessus sit, metam igitur ponamus Deumque trinum et unum benedicamus, cui sit honor et gloria in secula seculorum³. Amen. Amen. Amen o Christus.

30 a) de *bis scriptum*, *prius del.*, c. b) ad *lineis del.* manu *poster.* c.

1) Cf. 2. Mac. 9, 5: *apprehendit eum dolor dirus viscerum*. 2) Cf. Hieron. ep. 108, 13, 6; A. Hofmeister, 'Die Prüfeninger Vita des Bischofs Otto von Bam-

berg' ('Denkmäler der Pommerschen Geschichte' I, Greifswald 1924) p. 8 n. 3. 3) Rom. 16, 27 atque saepius: *cui honor et gloria in saec. saeculorum*.

VITAE SANCTI IOHANNIS GUALBERTI.

EDIDIT F. BAETHGEN.

I. *Sancti Iohannis Gualberti Vitarum, quae adhuc exstant*¹, sine dubio vetustissima ab Andrea abbate Strumensi, qui et s. Arianaldi vitam passionemque narravit (cf. supra p. 1048),⁵ conscripta est. Huic sane operi optime convenit famosum illud 'habent sua fata libelli'. Nam cum adhuc Andreae de s. Ambrosio, dicto Iamensi, praesto esset, qui a. 1419. vetustioribus eiusdem sancti patris usus Vitis novam compilavit (nunc in tabulario regio Florentino 'Conventi soppressi' 260 nr. 233, 243; cf. AA. SS. Mart. II, 50, Davidsohn, 'Forschungen zur älteren Geschichte von Florenz' I, 53), postea ex oculis plane evolavit nec iam inveniri poterat a patribus¹⁰ Bollandistis, cum secundo Martii volumini Actorum Sanctorum a. 1668. edito 'commentarium historicum de b. Andrea abbate (Strumensi)' insererent (p. 48sq.). Attamen vergente eodem saeculo bene contigit Aurelio Casario, ordinis et congregationis Vallisumbrosae monacho, quod inter abbatis Petracci manuscripta librosque codicem quendam eiusdem Vitae deprehendit atque in archivo monasterii Vallisumbrosae deposuit; cuius codicis apographum a se factum patribus¹⁵ Bollandistis transmisit, qui eo nisi a. 1723. primam eiusdem Vitae editionem recudendam curaverunt in AA. SS. Iul. 12. III, 343sqg. (3. ed. p. 327sqg.). Codex vero a. 1808. iussu Napoleonis imperatoris post suppressionem monasterii cum aliis tabularii codicibus instrumentisque primo in praefecturam, deinde in archivum maius Florentiae, hodie 'Reale Archivio di Stato' nuncupatum, translatus est. Ubi quidem denuo aliquamdiu latuit, sed nuper inventus extat hodie²⁰ signatus 'Conventi soppressi' 260 nr. 259.

Hic codex, unicus nobis notus², quin idem sit, quem saeculo XVII. exeunte in manibus habuit Aurelius Casarius supra nominatus, dubitari non licet. Nam ex epistola a. 1691. a Casario Bollandistis directa atque in praefatione editionis iam dictae (p. 316) prelo data apparet codicem illum 'pecudineum chirographicum in 4° minori' in tegumento, sicut et nostrum, litteris²⁵ deauratis S(ancti) Io. Gualb(erti) Vita a. b. Andr(ea) abb(ate) Strum(e)ns(i) conscrip(ta) intitulatum atque eodem modo quo nostrum mutilatum fuisse. Pro compluribus enim codicis manu saec. XI. ex. aut saec. XII. in. conscripti, quae deperierant, foliis iam tunc alia quaedam, manu 'semimoderna', ut dicit Casarius, nempe saec. XVI., exarata, inserta erant hodieque exstant, sc. fol. 1, 2, 7 atque 9; necnon fol. 16, vetustum quidem, recentiori agglutinatum est. Unde³⁰

1) Beatum Teuzonem, abbatem Razolensem, a. 1095, ut traditur, mortuum, fuisse primum, qui s. Iohannis vitam describeret, affirmant posteriores ordinis Vallumbrosani scriptores, e. g. Bernardo Serra, 'Compendio delli abbati generali di Valembrorsa' (Venetia 1510) f. 5, Diego de' Franchi, 'Historia di San Giovanguualberto' (Firenze 1640) 'Autori' § 32 ceterique. Cuius tamen Vitae versio tantummodo Italica duodecimo, ut contendunt, saeculo facta, illis autoribus erat nota, quae nunc latet; sed eam propinquissimam fuisse Andreae Strumensis et Hattonis Vitis facile colliges ex particulis allatis apud Diego de' Franchi l. c. p. 30 n. g, p. 72 n. b,

p. 185 n. a, p. 335 n. b, p. 444 n. b ceterisque atque apud Fedele Soldani, 'Questioni Vallombrosane, Parte seconda' (Firenze 1733) p. 319. Vitamque illam Teuzoni esse attribuendam iam negavit Aurelius Casarius supra laudatus; cf. AA. SS. Iul. III, 315, Davidsohn, 'Forschungen' I, 50sqg., ubi de ceteris quoque s. Iohannis Vitis agitur. 2) In monasterio s. Benedicti de Mulegio prope Vercellas codicem quendam eiusdem Vitae esse inventum, deinde in archivo Vallisumbrosae asservatum refert Soldani, Historia mon. s. Michaelis de Passiniano 40 I (1741), 108; de quo nihil aliud constat.

etiam primum novorum atque idem totius operis folium sic incipit: Sancti Iohannis Gualberti Vallisumbrosae primi abbatis ac eiusdem ordinis institutoris vita a beato Andrea sancti Fidelis de Strumis abbate composita. Cum supplemento ex aliis auctoribus in locis, ubi aliqua presentis perantichi libelli folia desiderabantur, posito. Qui autem sint alii illi
 5 auctores, ex quibus hoc supplementum haustum sit, diu exquiri non oportet. Omnia fere per paucis aliunde additis ex alia s. Iohannis Gualberti Vita deprompta sunt, quam circiter a. 1140. Hatto, episcopus Pistoriensis, antea monachus Vallumbrosanus, composuit quamque primus edidit Thesaurus [Velius] (Vita S. Iohannis Gualberti abbatis. Romae 1612.), deinde Mabillon in Actis Sanctorum ordinis s. Benedicti VI, 2 p. 268sq. (2. ed. p. 275sq.); unde repetita est
 10 in AA. SS. Iul. III, 365sq. (3. ed. p. 348sq.)¹ atque apud I. P. Migne, Patr. Lat. CXLVI, 671sq. Atqui cum Hattonis liber, quantum animadverti potest, non sit nisi nostrum Andreae Strumensis opus in novam formam redactum raroque mutatum neque multis iisque parvi momenti narrationibus auctum, nimis de foliis illis deperditis dolendum esse non videtur atque verisimile est in eis similia contenta fuisse, quae et in Hattonis Vita servantur; nisi forte aliquo dolo
 15 folia illa excisa sunt, quia, quae in eis narrabantur, posteris non iam placebant eandemque ob causam Hatto quoque his locis ab Andrea discesserat. Neque vero finis totius operis in codice nostro temporibus Casarii adhuc integer supererat neque hodie superest; immo f. 48^r narratio non completa abrumpitur, quaeque sequuntur ad opus non pertinent. Foliis enim seorsum 1—28 numeratis exstat Consuetudo Vallymbrosanae congregationis, iam edita a B. Albers in
 20 'Consuetudines Monasticae' IV (1911), 233sq.; cf. 'Revue Bénédictine' XXVIII (1911), 432sq.; ultima autem folia preces aliquas et constituta concilii abbatum Vallumbrosanae congregationis saec. XII. habiti continent.

Vetustam saeculoque, ut dictum est, XI. ex. vel XII. in. exaratam codicis nostri partem autographum ipsius Andreae Strumensis esse verisimile non est. Compluries enim scriptor errasse
 25 videtur, cum pro proximo secundum post illud verbum describere inciperet² atque nonnullis ex locis Hattonem meliorem quam nostrum prae oculis habuisse textum conicias³. Codicem tamen non longiore temporis spatio distare apparet ab origine operis. Auctor enim noster in 83. capite seriem abbatum totius congregationis generalium enumerat usque ad Rusticum eumque per sedecim annos (1076—1092) congregationem rexisse dicit, ita ut paulo post mortem illius a. 1092.
 30 Mart. 12. factam opus litteris mandatum esse facile cognoscas. Erizonis enim, qui post Rusticum regimen accepit duosque tantum tenuit annos, mentio omnino nulla fit; quodsi ea ratione ductus Rustici adhuc temporis librum tribuere malis, postea interpolatum esse numerum annorum a Rustico completum necesse est suspicari. Cum his optime congruit mentio in c. 29. facta de Teuzone monasterii Razolensis abbate, qui adhuc superest, quippe qui a. 1095. mortuus esse memoriae
 35 tradatur⁴. Nec obstare potest, quod in ultimo operis capitulo, nobis quidem noto, Bernardus Parmensis civitatis episcopus laudatur, qui a. demum 1106, mense Oct. vel Nov., hunc episcopatum regere coepit. Nam miracula c. 84—95. contenta, pro eo quod ultima capitis 83. verba finem manifesto indicant, operi iam perfecto postea addita esse videntur atque primum eorum (c. 84) certe ab ipso Andrea nostro Iohannem Passinianensis coenobii cellerarium narrationis
 40 suae testem hic nuncupante. Attamen omniane illa capitula auctori nostro adscribenda sint, dubium videtur, praesertim cum Andream, si non iam prius, at certe d. 10. mensis Martii eiusdem anni 1106, quo exeunte Bernardus ille Parmensem episcopatum suscepit, mortuum esse iam prius (supra p. 1048) demonstratum sit. Et accedit, quod Hattonis Vita ultimis capitulis magis solito ab opere in codice nostro contento discrepat atque illud Bernardi nonnullaque alia
 45 illorum miraculorum in ea desiderantur.

De indole operis ab Andrea compositi pauca hic addere satis habeo. Sanctum patrem ipsum se cognovisse nullo loco, attamen sociis eiusdem tunc etiam superstitionibus relata sua se debere compluries (c. 42. 57. 84) dicit. Qui vero quot fabulis iam tunc simplicem rerum seriem exornaverint, immo depravaverint, ex Vita anonyma post hanc a nobis edita optime patet fusius-
 50 que ostendit R. Davidsohn, 'Forschungen' I, 50sq. Sermo operis paululo cultior est, quam quo Arialdi Vitam auctor noster conscripserat (supra p. 1048), nisi quod grammaticas locorum significationes pari modo atque in illa confundere solet. Scriptorum veterum auctoritatibus praeter

1) Adiuncto brevi epilogo, quem 'inter manuscripta sacrarii et bibliothecae Vallumbrosae latentem . . detexit . . Aurelius Casari' supra p. 1076 nominatus (l. c. p. 382; 3. ed. p. 363). 2) Cf. infra p. 1091 n. g; p. 1092 n. b; p. 1092 n. q; p. 1095 n. c et cetera. 3) Cf. p. 1089 n. f; p. 1090 n. f, g, l. 4) Davidsohn, 'Forschungen' I, 51.

sanctam scripturam rarissimis, nempe *Regula s. Benedicti* atque singulis locis *Gregorii Magni Dialogis* et *Regula pastoralis*, utitur.

Editionem principem a patribus Bollandistis instauratam iamque supra a nobis laudatam non nisi una alia secuta est, cum I. P. Migne in *Patrologiae Latinae* tomo CXLVI, 765—812 illam nude repetiit. Nostrae econtra parandae fundamento erat phototypum codicis unci Florentini 'Reale Archivio di Stato, Conventi soppressi' 260 nr. 259 (= c.), de quo iam supra egimus, Florentiae iam prius a viro cl. H. Bresslau in usus nostros inspecti. Exaratus est praeter folia illa postea inserta una manu saec. XI. ex. aut XII. in.; manus correctorum coaevalorum non semper pro certo discerni possunt. Numeris in margine compluribus manibus additis totum opus in lectiones distributum est. Textum ita instituimus, ut genuinam solummodo operis partem daremus lacunasque ex Hattonis Vita in annotationibus compleremus, omissis quae in foliis postea insertis auctor quidam saec. XVI, ut iam dictum est, adiunxerit.

Capitulum numeros, qui desunt in codice Andreae Strumensis, supplevimus necnon editionis Bollandistarum uncis rotundis inclusos in margine addidimus. Orthographiam codicis servavimus, nisi quod pro ae, e aut e, quae in codice variantur certo modo non retento, semper posuimus e, exceptis primae declinationis terminationibus. Item fecimus etiam in epistola cleri et populi Florentini ad Alexandrum papam II. directa Vitaeque ab Andrea inserta (infra c. 75). Quae epistola etiam alibi servata est, nempe 1) in V = Cod. Romano Vat. Reg. Suec. 551, saec. XII. in., fol. 124^b—126^b, quem in usus nostros benigne inspexit v. cl. K. Schellhass; deinde 2) in L = Cod. Florentino Laur. Pl. XX, 22, saec. XI.¹, ubi exstat epistola in ultimis foliis manu saec. XII. exarata; unde epistolam divulgavit G. M. Brocchi, 'Vite de' santi e beati Fiorentini' (Firenze 1742) I, 148—155; cf. Lami, 'De eruditione apostolorum liber singularis' (Florentiae 1738) p. 279 nr. CXXX; ed. altera (Florentiae 1766) pars II, 827 nr. CXXXX; Mansi, Conciliorum supplementa I, 1360; quem codicem in usus nostros benigne contulerunt Chr. Hülsen et Ios. Rosselli. Latet denique codex ille bibliothecae S. Remigii Remensis, quo usus Mabillon, Ann. ord. s. Benedicti V, 2, nihil aliud nisi inscriptionem epistolae protulit. Posteriores, scilicet Vitam auctore Hattonem atque in ea quoque epistolam complectentes insertam, omittimus codices. Quorum singulis fulti epistolam typis expresserunt Baronius in *Annalibus ecclesiasticis* ad a. 1063. necnon Diego de' Franchi, 'Historia del patriarcha S. Giovanguualberto' (Firenze 1640) p. 453sq.

In textu Hattonis recensendo adhibuimus

1) codicem Florentinum archivi regii membranaceum, olim S. Cassiani di Monte Scalari, in 'Sala della mostra' quae dicitur repositum, saec. XV. nitidissime exaratum², ubi f. 1—36 Sancti patris nostri Iohannis Gualberti Vita aedita a beato Viro Atthone Pistoriensi episcopo, f. 39—40¹ exemplum privilegii Coelestini papae III. in translatione sancti Iohannis Gualberti (d. d. 6. Oct. 1193, Jaffé-L. 17035, Kehr, It. pont. III, 114 nr. 49), f. 72—82 Vita Sancti Bernardi Abbatis (de qua vide infra in fine huius voluminis), f. 82—84 miracula eiusdem leguntur;

2) editionem a. 1612. a Thesaurio [Velio] congregationis Vallisumbrosae et S. Praxedis de Urbe abbate institutam, quam Mabillonius repetiit. Quem codicem adhibuerit, Thesaurus non indicavit. A codice 1 in singulis verbis hic illic recedit, sed in inscriptione (v. l. 33) et sub-³scriptione cum eo convenit.

Codicem 1 a. 1913. socius noster A. Hofmeister evoluit et imagines lucis ope faciendas curavit, quibus usi sumus. Praeterea variam lectionem eorum codicis Andreae Strumensis foliorum, quae manu saeculi XVI. suppleta sunt (v. supra p. 1076sq.), sub signo c. adscripsimus.

II. Quibus absolutis nunc de altera Vita auctore anonymo agendum est. Hic auctor quod expressis verbis permulta sibi esse omittenda, quia haec omnia in alio sunt opere diligenter demonstrata et per diversas divulgata provincias, dicit nec de miraculis sancti patris sibi esse referendum existimat, quia de his in alio eleganti opere scriptum habetur, dubium non est, quin Andreae opus in manibus habuerit nonnullisque in locis, ut in margine textus demonstratum est, eo usus sit. Post a. igitur 1092. (cf. supra p. 1077) hanc Vitam esse scriptam apparet.

1) Bandini, Lat. I, 631. 2) Cum quo codice artissime cohaeret alter eiusdem Vitae codex Florentinus archivi regii sign. 'Conv. soppr.' 260 nr. 242 (olim in dorso sign. no. 31, eras. 16), chartaceus, a. 1594. a domino

Marco de Pelago, dum esset abbas sanctae Reparatae de Marradio, scriptus, quem A. Hofmeister evoluit. 3) Ioannis Gualberti, celeberrima nostri Patris Sanctissimi ac Venerabilis Vita Finit.

Ex altera autem parte, quis sit terminus ante quem, minus pro certo constitui potest. Nam cum visionem solis lunam persequentis, quam ipso audiente clericis Florentinis a. 1067. aut 1068. a symoniacis expulsis senex quidam narraverat, significasse dicat auctor noster aestum, quo rex cum reliquis infidelibus vehementer persequitur ecclesiam; ipsa vero confugiens ad
 5 auxilia populorum aliquo post Deum eorum defenditur adiutorio: haec de Heinrici IV. quam de V. temporibus intelligenda esse malis. Neque tamen cum hoc congruere videtur, quod alio loco laudibus effertur in monasteriis aedificatis vel restauratis et regulariter ordinatis usque hodie divinam crescere gratiam et per diversas ab his regiones usque ad insulas maris monasticam religionem propagari. Quibus verbis, quin certum in insula aliqua situm indicetur
 10 monasterium, vix dubites. Talis autem monasterii nulla fit mentio in bulla a. 1115. Febr. 9. a Paschali papa II. congregationi Vallumbrosanae data¹. Et primum, quod novimus, coenobium insulare, scilicet S. Michaelis de Plaiano (Turritanae dioecesis), a. 1127. Sept. 3. canonici Pisanae ecclesiae Vallumbrosanae congregationi tradiderunt²; sed nescimus omnino, quo anno alterum in insula Sardinia situm, scilicet S. Michaelis de Salvenero monasterium, quod gubernationi abbatis
 15 Vallumbrosani subditum primum occurrit in Innocentii papae II. privilegio a. 1139. Maii 25. dato³, congregationis nostrae ordinem acceperit. Accedit, quod nonnumquam animadvertimus Vallumbrosanos monasteria quaedam sibi multo prius vindicasse, quam in privilegiis apostolicis confirmata sint; e. g. monasterii S. Mariae de Cuneo, quod sub Rudolfo abbate generali (1073—1076) incorporatum esse refert Andreas Strumensis c. 89, nec in Urbani II.⁴, nec in Paschalis II.
 20 privilegio⁵ ulla fit mentio, sed in Anastasii IV. bulla a. 1153. Nov. 22. data⁶ primum commemoratur, similique de monasterio S. Mariae de Osella reperies. Ergo aut monasterium illud S. Michaelis de Salvenero, quamvis in Paschalis II. privilegio non occurrat, iam antea ordo Vallumbrosanus suum existimabat, ita ut fieri posset, ut iam Heinrici IV. temporibus monasticam religionem usque ad insulas maris propagari praedicaretur, aut vero loco illo, quo rex ecclesiam
 25 persequi dicitur, Henricus V. denotatur, quod quidem non nisi ante annum 1122. fieri potuisse apparet, nisi forte tempus praesens rhetorice tantum usurpatum est. Id unum constat auctorem anonymum in 'fragili aetate', i. e. in pueritia, ipsius s. Iohannis disciplina eruditum esse, immo iam a. 1067. aut 1068. fuisse in ecclesia S. Martini ad Palmas, ubi clerici quidam a symoniacis Florentia expulsi morabantur, quaeque ibi narrabantur, memoria retinuisse; quam rationem, si
 30 sequeris, post annum circiter 1120. opus eius conscriptum esse vix conicies.

Perpauca tantum alia de auctore nostro anonymo dicenda sunt. Multa se in s. Iohanne et ab s. Iohanne ipso vidisse et audisse ait; praeter eum Rodulfum praesertim abbatem Muscetantum narrationis suae testem saepius affert. Non mediocris eam fuisse ostendunt eruditionis loci ex Platonis Timaeo Horatiique epistolis prolati; multo autem pluris aestimanda est narrandi
 35 eius ars elegans atque viva, qua plerosque eiusdem temporis auctores antecellit. Neque tamen opus eius Vallumbrosani ordinis fratribus admodum placuisse videtur, cum miracula illa, quibus iam Andreae Strumensis narratio simplicem sancti vitam deauraverat, repetere sperneret; itaque solum Andream Ianuensem iam supra p. 1076 nominatum in Vita sua elaboranda anonymi opere usum esse vix mireris, unde particulas aliquas ediderunt Bollandistae in AA. SS. Iul. III, 327
 40 (3. ed. p. 312). Unicum operis nostri codicem a. 1891. invenit R. Davidsohn Florentiae in 'Biblioteca Nazionale', 'Conventi soppressi' C. 4. 1791 (olim monasterii S. Mariae Silvarum, prope Lastram ad Arnium), saec. XII. ineuntis, ubi exstat f. 178—184°. Inde primum integrum typis excusum est apud Davidsohn, 'Forschungen' I, 55sqg., qui etiam p. 50sqg. fusius de hac Vita egit et primus editioni in nostra collectione parandae manum iniecit. Codicem in usus
 45 nostros denuo inspexit v. cl. H. Bresslau b. m.

F. Baethgen.

¹) Cf. Kehr, Italia pont. III, 89 nr. 10. ²) Davidsohn, 'Forschungen' I, 51 n. 1. ³) 'Göttinger Nachrichten' 1908 p. 233. ⁴) A. 1090; Kehr l. c. p. 88 nr. 6. ⁵) A. 1115; l. c. p. 89 nr. 10. ⁶) L. c. p. 92 nr. 18.

VITA IOHANNIS GVALBERTI AVCTORE ANDREA ABBATE STRVMENSI.

.....*
deridet^a: 'Nunc tamen vocetur et veniat'. Ad quem accersendum abbas per semetipsum

^{*)} Quae hic primis codicis foliis deperditis (cf. supra in praefatione p. 1076) desunt, supplemus ex Vita auctore Hattonis, superius p. 1077 laudata:

1. Tempore, quo simoniaca et Nicolaitarum hereses per Tusciam et pene per totam Italiam diebus Henrici imperatoris ecclesiam catholicam in locis plerisque fedabant, erat quidam nobilis Gualbertus nomine, vir militaris, patria Florentinus¹, habens duos filios, quorum unus Ugo, alter Iohannes vocabatur. Qui secundum ethimologiam sui nominis gratia Dei variis virtutum operibus insignitus est, ut in hoc opusculo de ipsius sacra conversatione^b ac piis moribus in sequenti clarebit. Iste dum satis carus 10 parentibus ac vicinis, et qui eum noverant, pro honestate morum suorum vehementer existeret, accidit, ut quidam maligno spiritu commotus quendam propinquum eius occideret, unde occursum eius aliorumque prudentium^c, qui de consanguinitate defuncti erant, prefatus homicida modis omnibus devitabat.

2. Sed iam propinquarat^d tempus, quo gratia divina misericorditer declararet in Iohanne, quis futurus esset et qualis ac quantus in exemplum humilitatis et misericordiae fidelibus multis esse deberet. Qui 15 dum uno die cum armigeris suis Florentiam ire disposeret, in eodem itinere prefatum homicidam, qui propinquum eius interfecerat, ex improvise obvium habuit in loco, quem sic arta semita comprimebat, ut neuter posset in partem aliam declinare. Quem dum homicida predictus venientem eminus conspexisset, desperatus vita^e protinus semetipsum equo proiciens in terram vultu demisso expansis manibus in modum crucis moribundus suum interitum expectabat. Iuvenis autem benignus videns eum taliter ex 20 nimio timore solo procumbentem misericordia motus in eum pro sanctae crucis reverentia, quam brachiis et manibus lachrymando^f signabat, indulgere sibi disposuit et, ut concito^g surgeret nec timeret, admonuit.

3. Postquam autem inimicum in pace transire permisit ac de cetero libere quocunque vellet abire concessit, progressus paululum ad sancti^h Miniatis^h venit ecclesiam; quam cum oraturus ingreditur, crucem eiusdem ecclesiae caput sibi flectere contuetur, quasi gratias eiⁱ redderet, quia pro reverentia 25 ipsius suo inimico misericorditer pepercisset². Et quid mirum, si omnipotens sibi huiusmodi reverentiam per imaginem suae crucis tunc voluit exhiberi, quem suo timori subditum, obsequio deditum^k, circa proximum visceribus caritatis undique plenum vidit! Ipse se amantes amat, servientes remunerat seque glorificantes glorificat³. Eadem vero crux pro indicio tanti miraculi in monasterio sancti Miniatis nunc usque sub multa cautela servatur⁴. 30

4. Famulus autem Domini hoc videns admiratus et nimis pavidus factus cepit secum cogitare, quomodo posset¹ melius¹ Deo placere^m, credens et in animo suo sepiusⁿ evolvensⁿ, quanta foret premia recepturus in celo, si Domino pro viribus deserviret, qui tantum tamque preclarum miraculum pro parvo obsequio, sicut ei videbatur, apparuisse cognoverat. Disposuit itaque intra semetipsum odium mundi concipere, terrenos^o honores falsasque divitias eius prorsus abicere ac solcite cogitare, quanta gloria 35 iustis, quanta pena promittatur iniustis^p, quam vanum sit, spem in caducis rebus ponere^q prius^q et post eternis suppliciis subiacere.

5. Dum talia progrediens itinere quo tendebat anxius cogitaret, venit iuxta civitatem, ubi suis^r armigeris^r precipiens ait: 'Pergite^s ad hospitium, ubi solemus descendere^t, et quae nobis et equis sunt necessaria, conciti^u preparate^v'. Socii^w autem, sicut eis^x dominus imperaverat, fideliter sunt^y executi^y. 40 Recedentibus^z eis^z servus Domini Iohannes afflatus divino spiritu ab itinere, quod^a ceperat, divertit et ad monasterium sancti Miniatis absque mora pervenit et descendens equo monasterii abbatem mox quesitum humiliter postulavit^b audire desiderium suum et ad effectum ex caritate Dei perducere^c, aperiens sibi misericordiam, quam supradicto^d homicidae clementer impenderat et qualiter ecclesiam post ingressus

a) hic incipit vetus codicis pars f. 3, v. supra p. 1076. b) ita 1 (cf. in fine prologi Hattonis: Itaque conversationis et 45 vitae sancti Iohannis in honore sanctae trinitatis hoc fuit exordium); conversione 2. c*. c) parentum c*. d) propinquaverat 2. c*. e) vitae 2. f) lachrymando om. c*. g) concite c*. h) quandam pro s. M. c*; Miniati 1. i) eidem c*. k) sequ. et c*. l) melius posset c*. m) servire 2. n) sepe volvens c*. o) terraneos 2. p) sequ. et c*. q) prius ponere c*. r) suo armigero c*. s) Vade c*. t) desiderare 2. u) concitus 1. c*; om. 2. v) prepara c*. w) Socius c*. x) ei 1. c*. y) est executus c*. z) Recedente eo c*. a) quo 1. b) postulavit, sed 50 -ui- exp., 1; postulat c*. c) producere 1. c*. d) predicto c*.

1) Generi nobilium de Petrono (hodie 'Petrojo' prope Florentiam) eum ascribit Vita quaedam anonyma, saeculi ut videtur XII., in codice Laur. XX, 6 f. 7^a; cf. Davidsohn, 'Forsch.' I, 54; 'Gesch. v. Florenz' I, 163sq. 2) Huius miraculi in Vita discipuli s. Iohannis Gualberti anonymi inferius edita nulla fit mentio. Attamen idem in Germania accidisse iam prius narraverat s. Petrus Damiani in op. 40; cf. Davidsohn, 'Forsch.' I, 52.

3) Cf. 1. Reg. 2, 30: quicumque glorificaverit me, glorificabo eum. 4) Crux illa lignea pulchre depicta a. 1671. a monasterio s. Miniatis in s. Trinitatis ecclesiam translata (Soldani, Historia mon. s. Michaelis de 55 Passiniano I, 147sq.), semel in anno vespere parasceues solemniter detegitur. Cf. Davidsohn 'Gesch. von Florenz' I, 829.

accedens eumque alloquitur sic: 'Pater tuus adest et causa te videndi advenit huc. Tu autem vade et cum eo, quid agendum est, age.' Et ille: 'Desine, pater mi, desine si placet, quia super hoc tuis preceptis^a obsecundare non audeo, ne forte, cum eum adivero, vi me abstrahat^b de monasterio secumque^c reducat'. Cumque haec Gualbertus ille paululum persensisset, ut mos est obstinatis animo hominibus magna minari, cum aliquando nec possint facere parva, cepit magnis vocibus obstrepere, terribiliter minari ac dicere: 'Nisi protinus redditus fuerit filius meus, in quibus prevaleo, fortiter hoc monasterium adversabor'.

7. Tunc magnanimis ille Iohannes sancti Spiritus igne adustus, cum patrem audisset talia perstreptentem, ex fratrum vestimentis unum secum assumit concitusque ecclesiam petivit eumque super altare posuit et comam capitis sibi semetipse totondit apprehensoque e regione utraque manu vestimento se induit et in claustrum reversus arrepto libro legere cepit. Nichilominus abbas, cum haec, quae erant gesta, perpendisset, blanditer leniterque siscitari^d cepit dicens: 'Filius tuus non ad te venire vult; tu autem, si libet, veni ad eum'. Et cum ad eum venisset Walbertus^e et, ut erat compositus, vidisset, tam ille quam omnes, qui cum eo venerant, ceperunt pectus tundere, capillos vellere, vestimenta scindere et in terram semetipsos percutere magnisque vocibus eiulare ac dicere: 'O dulcissime atque amantissime, quare nobis sic fecisti, ut clam nobis dimissis sic abires?' Cumque haec et alia atque diu multumque replicassent, tandem pater ad semetipsum reversus eum benedixit et ad propria recessit.

8. Post haec igitur ille Deo fidelissimus Iohannes gratia Dei undique circumfusus permansit in eodem monasterio in omni hobedientia et sancta conversatione usque ad obitum abbatis, qui eo tempore in eodem monasterio degebat^f. Tunc itaque in eodem monasterio erat quidam callidus et ingeniosus monachus nomine Ubertus¹, qui gloria cupiditatis captus et illectus per pecuniam regimen ab episcopo Florentinae civitatis², qui illi monasterio preerat^g, accepit. Quod beatus Iohannes comperiens cum alio sibi favente clam exinde^h discessit et civitatem ingressi ad quendam magnum et famosissimum senem nomine Teuzonem venerunt, qui venerabilis vitae tunc intra Florentinae urbis menia in quadam parva cellula iuxta monasterium beatae Mariae semper virginisⁱ prefatae civitatis³ se concluserat, de qua cunctis salubria dabat monita et salutifera nemini negabat consilia⁴. Hic publice simoniam^k damnabat, quae totum ecclesiasticum ordinem tempore multo penitus⁽⁹⁾ invaserat. Ad quem vir Dei Iohannes accedens, his verbis alloquens: 'Obsecro', ait, 'mi

crucem sibi flectere caput aspexit, unde suae conversionis initium concepisset. Tum¹ abbas audito de cruce, quod ei intimaverat, inauditum miraculum et stupendum fore perpendens consuluit ei mundum eiusque gloriam per omnia derelinquere. Veruntamen optans eius velle plenius^m scire^m constantiam et perseverantiam probare, cepit ei dura et aspera predicere⁵ et, quod homo corpore validus, iuventute floridus non facile posset monasticam pauperiem tolerare. Cui Iohannes: 'Non', inquit, 'appetenda est gloria temporalis, quae citoⁿ transit, nec corporis fortitudo, quae cotidie deficit'.

6. Cumque haec et his similia colloquerentur^o nec abbas ad plenum voluntati suae responderet, famulus, quem Florentiae^p premiserat^q, dominum suum non venire considerans domum rediit et, quae facta fuerant de eo, genitoribus suis innotuit^r. Unde pater turbatus et^s anxius^s Florentiam venit et totam civitatem per notos et^t amicos^t diligenter^t inquit, quid^u de filio suo factum esset scire desiderans. Per ecclesias quoque discurrens^v ad monasterium sancti Miniatis^w veniens eundem^x inquit. Quid multa? Dum illic esse^y filium suum^y audit et^z ipsum monastichas vestes velle suscipere^z, Gualbertus rogat abbatem, ut filium suum ad se ducat^a. Abbas autem ad Iohannem regrediens admonet, ut ad patrem egrediatur. Cui Iohannes inquit etc.

a) preceptis in marg. corr. manu alia sed coeae, precibus in textu, c. b) h supra lineam add. manu alia c. c) q; supra lineam add. manus alia c. d) sic pro sciscitari c. e) -set Vualbertus in loco raso c. f) deg- in loco raso c. g) preherat, h expunct. c. h) x supra lineam add. c. i) sequ. sr del. c. k) simoniacam corr. simoniam c. l) Tunc 2. c*. m) scire plen. 2. n) cito om. 1. o) loquerentur c*. p) Florentiam 2. q) miserat c*. r) rtulit, om. suis, c*. s) et anxius om. c*. t) et amicos diligenter om. c*. u) qd c*. v) sequ. et c*. w) Miniati c*. x) idem c*. y) filium suum esse c*. z) et — suscipere om. c*. a) deducat c*. hic desinit f. 2' c*. pergit f. 3 manu vetusta c., v. p. 1080, l. 3.

1) Cf. de eo Davidsohn, 'Gesch. von Florenz' I, 166 n. 4. Iohannem re vera Uberto abbate monasterium intrasse apparet ex Vita anon. infra edita. 2) Hatto a. 1032 — c. 1044. 3) Vulgariter 'Badia' nuncupatum.

4) De Teuzone eremita cf. Davidsohn, 'Gesch. von Florenz' I, 161sq. 5) Cf. regulam s. Benedicti, c. 58 (ed. Linderbauer p. 73): *praedicentur ei omnia dura et aspera, per quae itur ad Deum.*

pater, ut michi in hesitatione posito non modica sancta tua ne deneges consilia. Sub simoniaco patre vivere timeo valde et, qualiter id declinem, penitus ignoro'. Cui respondit senex: 'Quod dicis, gratum satis habeo, sed quod consilium tibi dem, penitus ignoro. Nam ut sub Simone Mago^a milites, a me nullo modo consilium accipies. Ad aliud si te in his partibus transferas monasterium, cum te putas dentes fugere leonis, morsum non evades serpentis.' Iohannes^b: 'Ne pater omittas, quin consilium prebeas; nam paratus sum pro sequenda veritate quicquid iusseris facere'. Cernens igitur senex viri fidem et constantiam, gratulans dixit ad eum: 'Perge itaque cum tuo sodale et in foro publico civitatis coram omnibus episcopum et abbatem exclama esse simoniacos et tunc demum cede locum'. Qui eius monita complens, ad forum¹ die, quo sciebat omnes adesse, veniens episcopum¹⁰ et abbatem appellavit simoniacos. Quod factum magnum omnibus intulit pavendum orrorem^c proclamantibus multis^d: 'Nullatenus evadat^e, sed occidatur'. Tunc quidam propinquorum illius eruentes eum clam dimiserunt². Qui ad magnum senem reversi retulerunt, quid evenisset sibi. Et ille congratulans precepit in Romaniae³ partibus pergere et aptum monasterium inquirere, ubi possent^f Christo servire.

(11) 9. Pergentibus itaque per diversa monasteria per aliquantos dies, quidam pauper in una die se illis obvium tulit deprecans, ut sibi misericordiam tribuerent. Tunc vir Dei Iohannes ad suum comitem: 'Mitte manum', inquit, 'in peram⁴, frater, et panem, quem habemus, divide medietatemque pauperi tribue'. Renuente illo atque dicente: 'Per diversa hostia^g hodie^g iste gradietur et habundanter^h ei tribuetur; nos autem, qui non nisi unum²⁰ panem habemus, unde sustentabimurⁱ?' Et ille: 'Ne cuncteris, frater, tribuere'. Accepto itaque pane^k pauper gratias agebat, et rursum imperat sodali aliam medietatem tribui. Quo peracto imperat castrum ingredi et sumptus sibi necessarios per domos inquiri. Perlustrante itaque eo¹ diversas domos ad ultimum reversus: 'Hen', inquit, 'qui panem iussisti tribuere, per totum castrum circumiens non nisi tria ova acquisivi'. Tunc quidam pastor²⁵ rum haec inspicientes, ad castrum pergentes, quaecumque viderant, intro nuntiaverunt. Et quidam misericordia motus, illis occurrens unum panem porrexit necnon et quaedam femina nitenti linteo alium detulit, tertium quoque alius condonavit. Tunc Iohannes: 'Hen frater, accipe quod dedisti'.

(12) 10. Peragrans itaque diversa monasteria non admodum sibi apta inveniebant; ad³⁰ Camaldulas⁵ venire decrevit, ubi per multos dies degens abstinentioniam et conversationem illorum inspexit necnon et iniuriam pertulit. Tunc prior, qui illo tempore aderat, ad sacrum ordinem eum promovere volens, et, ut stabilitatem daret, renuit, quia eius fervor nonnisi in cenobitali vita erat, ut beati Benedicti regula indicat⁶. Imperat ille^m discedere suumque desiderium adimplere. Fertur namque divino spirituⁿ revelanteⁿ dixisse: 'Vade³⁵ et tuum institutum incipe'. Qui inde progrediens^o Vallisimbrosanum perrexit videre locum⁷. Ubi cum pervenisset, susceptus est gratanter a duobus fratribus ibidem morantibus licet seiunctis⁸. Cui cum placuisset locus, firmare deliberavit gressum.

(13) 11. Quo ibi morante et in sancta conversatione proficiente, non est Deus passus diu lucernam latere, quam disposuerat ad multorum animas illuminandas super ecclesiae⁴⁰ ponere candelabrum⁹. Ad comprobendam namque eius vitam venerabilem creator om-

a) super g signum abbrev. erasum c. b) Iohannes in margine add. manu alia c. c) ita (i. e. horrorem, sicut etiam in Vita auctore Hattone legitur: horrorem) emendandum videtur; errorem c. d) multis manu alia supra lineam add. c. e) evadat manu alia in margine add. c. f) possint corr. possent c. g) h manu alia supra lineam add. c. h) habundanter corr. habundanter c. i) sustetabimur c. k) pane supra lineam add. c. l) sequitur per deletum c. 45 m) ille supra lineam add. c. n) rev. spir. signis app. corr. spir. rev. c. o) sequ. ad deletum c.

1) Forum postea vetus vel vulgariter 'Mercato Vecchio', nunc autem, mutato nomine saeculari, 'Piazza Vittorio Emanuele' nuncupatum. 2) Cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 168 sq. 3) I. e. Romandiola Florentina; cf. Repetti, 'Dizionario' IV, 809. 4) Cf. 1. Reg. 17, 49: et misit manum suam in peram. 5) Camaldoli, celebre a sancto Romualdo fundatum eremitarum coenobium, in Valle Arni superiore, quae 'Casentino' vulgariter appellatur, in dioecesi Aretina situm. 6) Cf. Reg.

s. Benedicti c. 1 (ed. Linderbauer p. 38). 7) Vallombrosa, tunc Aquabella vocata, distat a Florentia ad orientem versus milia passuum circiter 18; cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 169 n. 1. 8) De his⁵⁰ coenobii Septimensis monachis, qui vitam duxerunt eremiticam in silvis illis tunc remotis a hominum consortio, v. in Vita anonyma inferius edita. 9) Cf. Luc. 11, 33: nemo lucernam accendit et in abscondito ponit, . . . sed supra candelabrum.

nium rerum Deus miraculum ibidem ab ipso sui adventus tempore usque nunc^a demonstrare dignatur. Nam arbor quaedam, quae vulgo fagus vocatur, supra non longe a loco eminens per singulos annos ante omnes flores producit foliisque vestitur.

12. Nam dum eius paulatim fama per vicinitatem diffundi cepisset, ceperunt ad eum (14)
5 venire laici et clerici gratia visitationis et conversionis. Inter quos ille tunc venerabilis^b
qualitatis et in religione ferventissimus Herizo, qui custos fratrum et prior existens, supra^c
triginta annos in eodem monte ita stabilis perseverans, ut in his nec semel de^d monte
descenderit^d ad villas. Tunc ille summae gravitatis et precipuae discretionis venerabilis
Albertus¹, qui supra XL annos eiusdem cenobii cellerarius fuit et quocus^e nec umquam
10 pro labore cellae deseruit officium coquinae nec pro labore coquinae curam omisit cellae,
tunc ille Teuzo magnanimis venit, qui ita usque ad senectam caritate fervens extitit, ut
non solum animas, sed etiam omnia vellet mederi corpora.

13. Exierant de prefato cenobio² fratres plerique exemplo et amore Iohannis et ad (15)
eum venientes novam cum eo apprehenderunt conversionem. Hi magistri exemplo et
15 exortatione dum in sancta fervere cepissent conversione, tantorum virorum cepit fama
spargi undique. Hoc audiens Itta, sancti Ylarii^{f,3} abbatissa, cuius iuri locus pertinebat,
gavisa nimis misit eis librorum et victuum quantulumcumque subsidium. Sed ut ait
apostolus: 'Omnes, qui pie volunt vivere in Christo Iesu, persecutionem patiuntur', tam 2. Tim. 3, 12.
gravem infestationem a quibusdam viris iniquis, instigantibus spiritibus malignis, tunc
20 sunt passi de loco volentibus expellere eos, ut eos etiam tederet vivere⁴. Qui innocentiam
et patientiam amplectentes, eius verbis et actibus bona pro malis reddentes post multa
certamina adepti sunt gratiam et victoriam. Manserunt tempore multo, ligneum tantum- (16)
modo habentes oratorium. Indigentiam victuum tantam^g perpessi sunt, ut plerumque
tres per diem unum dividerent panem. Quaecumque erant camerulae et vestiarii, unius
25 capacitas continebat sacci. In qua diu penuria ita erant exultantes et gaudentes, velut
solent letari homines ceteri deliciis multiplicibus ferculati et opibus nimiis ditati.

14. Ceperunt confluere ad eum de diversis partibus etiam longinquis clerici et laici
gratia conversionis. Tunc venit ille magnus^h *

*) *Lacunam iterum supplemus ex Vita auctore Hattonē:*

30 15. Tunc venit ille magnus Rodolphusⁱ, qui tempore multo in eodem loco curam hospitalitatis
habuit et post monasterii Muscetani⁵ curam gessit in abbatis officium^{k,6}; Petrus quoque, qui diu pro-
curator asinorum, postea¹ vaccarum fuit, deinde in Passiniano⁷ prioris gessit officium, exhinc abbas in
Ficielo⁸ et in ultimo Romanae ecclesiae cardinalis et episcopus Albanensis⁹ extitit.

35 16. Tunc Letus¹⁰ vultu et nomine, qui^m Passiniano^{m,7} abbas fuit^m, et Rusticus, qui, donec Iohannes
pater vixit, curam exteriorē gessit et tertius post obitum sancti viri Iohannis multo tempore totius
congregationis curam prior optinuit¹¹.

40 17. Cernens igitur pater Iohannes tot talesque viros sibi celitus in auxilium missos disposuit cum
eisdem beati Benedicti regulam in omnibus observare cepitque noviter venientes ea probatione suscipere,
quam insinuat regula¹². Quiⁿ variis ac multis probationibus prius in hospitio eruditi, post^o in exteriori
cella denuo probabantur^p. Quibus anno completo vestes optatas dabat^q facientibus manifeste regularem
professionemⁿ. Quibus exinde^r non licebat^r aliquid sumere vel querere, sed omnia a^s priore dabantur etc.

a) u in loco raso c. b) -er- in loco raso c. c) sup^a c. d) descenderit de monte signis superpos. corr. de monte
desc. c. e) sic pro coquus c. f) Ylariis c. g) tantum c. h) hic finit f. 6', sequens f. 7, 7' manu recentiore
suppl. c. i) in voce Rodulfus incipit fol. 7 c*. k) officio 2. l) post c*. m) venit qui fuit abbas de Pass. c*.
45 n) quae hic in Hattonis codicibus inde ab Qui variis usque ad professionem breviter dicta sunt, fusius tractat f. 7 et 7' c*.
o) postea 2. p) probantur 2. q) dabant 1. 2. r) non licebat exinde c*. s) omnia om., sequ. patre c*.

1) Quem iam ante 1037. Ian. 27. venisse apparet ex
carta apud Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 169 n. 4
laudata. 2) I. e. de monasterio s. Miniatis. 3) Mo-
50 nasterium s. Hilarii, vulgo 'Sant' Ellero' nuncupatum, ad
radicem montis Vallisumbrosae iuxta Arni ripam positum;
cf. Kehr, It. pont. III, 81. 4) Cf. 2. Cor. 1. 8: ita
ut taderet nos etiam vivere. 5) Monasterium s. Petri
de Musceto (dioec. Florentinae), hodie 'Moscheto' in
55 Apennino Mugellano; cf. Kehr, It. pont. III, 70. 6) Hunc
esse eundem Rudolfum, qui post mortem Iohannis abbas
totius ordinis factus est (infra c. 83), in traditione Vallum-
brosana ponitur; cf. Acta SS. Iul. III, 307 n. f; nec

tamen hoc ullo loco huius nec alterius Vitae expressis
verbis dicitur. 7) Monasterium s. Michaelis de Passi-
niano (dioec. Faesulanae), hodie 'Passignano'; Kehr l. c.
p. 104. Laetus primo a. 1049. m. April. abbas in cartis
monasterii invenitur; cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz'
I, 164 n. 6; 187 n. 5. 8) Monasterium s. Salvatoris
de Ficielo (dioec. Lucanae), hodie 'Fucecchio'; Kehr l. c.
p. 476sq. 9) Circ. a. 1074—1089. 10) Cf. de eo David-
sohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 198 et 806. 11) A. 1076—
1092. 12) Cf. Reg. s. Benedicti c. 58 (ed. Linder-
bauer p. 73).

eis^a dabantur omnia, sicut^b precipit regula¹. Habebat enim et hanc gratiam singularem Iohannes pater, ut in prima cum eo locutione et visione nosceret, si corde veniret quilibet recto an ficto. Et hoc ei donum a Iesu Christo collatum est, ut personam potentis vel divitis non libentius sumeret nec aliter tractaret quam infimi et pauperis. Et amabilius recipiebat pauperem cum mortificatione vera venientem quam divitem cum tota sua substantia. Magnum aiebat diviti esse impedimentum ad cor humiliandum ipsam, quam defert, pecuniam ad monasterium.

(19) 1039. Iulii 3. 16. Videns denique Itta abbatissa locum crescere in nomine et religione, celitus inspirata tradidit eidem loco per scriptum diffinitas terminationes in eius circuitu². Tradidit etiam tunc vineam Pitigianam³, quae grata tunc et est nunc usibus fratrum. Similiter in diversis locis diversas mansas^c.

17. Per idem tempus dum Iohannes Christi famulus, nomen et officium gerens prioris, fratrum animas et corpora sollicite procuraret, permaximam abstinentiam et prevalebum laborem sibi imposuit. Nam quando tempus reficiendi erat, parvissimo cibo vel potu suae necessitati subveniebat, ita ut non videretur se recreare, sed utcumque periculum famis et sitis temperare. Cum vero ante reficiendi tempus, utpote operi manuum anxie frequenter insudans, sitiebat, in frigidam aquam manus et pedes mittebat, ut ex nimio aquae frigore sitis utcumque periculum effugeret. In omnibus enim, prout possibilitas erat, observans regulae mandata nullo modo extra constitutam horam⁴ comedere vel bibere volebat. Sed debilitas corporis id ferre non valens, in illam syncopin fracto stomacho cecidit, quam pertulisse legimus beatum Gregorium. Nisi enim eum frequenter reficerent, emittere spiritum funditus videretur⁵. Quam usque ad senectam^d, immo usque ad obitum pertulisse cunctis, qui eum noverunt, claret. Unde secum solebat semper portare, quod inevitabili necessitate cogente posset sepe manducare. Quando^e *

*) Vita auctore Hatton: 25

18. Quando autem famis violentiam^f frequenter se deprimentis^f indiscrete superare^f aut refectionem differre conabatur, pre nimietate infirmitatis adeo dentes eius constringebantur, quod nisi eos aliquis cultellum intromittendo divideret et aliquem liquorem in os eius^g poneret, expirare continuo credebatur^h. Veruntamen sic incredibili langore iugiter cruciatus nullatenus murmurabat, sed suis hoc peccatis deputans continuisⁱ laudibus divinam iustitiam commendabat. Qui priusquam infirmaretur^k, 30 tantae fortitudinis sibi et ceteris tantaeque abstinentiae fuerat, ut, nisi ille cui cantamus 'Domine inclina celos tuos' sub infirmitatis huius occasione mentem eius humiliasset, valde rarus existeret, qui posset eius instituta servare. Cognita vero et experta propria infirmitate tantae misericordiae tantaeque discretionis effectus est, ut nemo misericordior eo crederetur. Qui licet corpore foret infirmus, in omni tamen custodia et sollicitudine mente pervigil erat. Quod videntes fratres eiusdem loci decreverunt 35 ipsum eligere abbatem, quem noverant sanum et infirmum pervigilem priorem et sollicitum fuisse custodem.

19. Itaque Florentini Theuzonis⁶ consilio convenerunt de urbe et de castellis multi¹ religiosi et^m clerici ac fideles layci sancti Hyllari confessorisⁿ abbatissa⁷ id maxime cupiente et cum fratribus eiusdem loci ipsum predictum patrem elegerunt in abbatis officium⁸. Quem nolentem et totis viribus resistentem 40 de lecto traxerunt et ipsum licet invitum in maiori sede constituerunt. Qui dum^o ad id violenter

a) hic denuo pergit vetus manus incipiente f. 8 c. b) ut in textu, sed sicut supra lineam alia manu add., c. c) mansas in fine sequentis lineae c. d) senectutem corr. senectam c. e) hic finit f. 8', sequens f. 9, 9' manu recentiore suppl. c. f) ita emendandum videtur pro famis violentia frequ. se deprimens ind. superaret 1. 2; famis violentia frequenter se deprimentis ind. superare voluisset c*. g) eius om. c*. h) crederetur c*. i) continuo 2. k) infirmabatur c*. 45 l) multi om. c*. m) et om. c*. n) conf. om. c*. o) cum 2.

1) Cf. Reg. s. Benedicti c. 55 (ed. Linderbauer p. 72): et ut hoc vitium peculiaris radicitus amputetur, dentur ab abbate omnia, qua sunt necessaria. 2) Instrumentum donationis a. 1039. Iulii 3. factae exstat apud Ughellum, Italia sacra ed. 1. III, 299. 3) Cf. in instrumento supra laudato: concedo in Pitiano (hodie 'Pitiana', prov. Flor.) mansum unum . . . et vineam unam. 4) Cf. Reg. s. Benedicti c. 41 (ed. Linderbauer p. 64). 5) Cf. Gregorii M. Dial. III, 33 (ed. Moricca p. 211): cum quodam tempore in monasterio positus incisionem vita-

lium paterer . . . , quam medici molestiam Greco eloquio sincopin vocant, et nisi me frequenter fratres cibo reficerent, vitalis mihi spiritus funditus intercidi videretur. 6) Cf. supra p. 1081 n. 4. 7) Cf. supra p. 1083 n. 3. 8) Iohannes praepositus de monasterio S. Mariae appellatur in carta quadam a. 1049. m. Nov., quam etiam propria manu subscripsit: Iohannes praepositus; Soldani, 'Delle Questioni ist.-chron. Vallombrosane Parte II' (1733), 211 sq. 55

19. functa^a ad monasterium deferenda; prohibuit accipere capellas ad hoc, (23)
quod aliquando a monachis regi deberent; canonicorum, non monachorum hoc esse officium
dicebat. Viderat enim sub talibus occasionibus falsae obedientiae multos monachorum ire
per abrupta et inrecuperanda animarum incidere detrimenta. Nam id, quod duo vel tres
5 monachi quolibet loco sub occasione obedientiae absque presenti pastore morantur, detesta-
batur et suis id facere omnino interdicebat.

20. In animarum enim fervens custodia constituit, ut nullus monachorum limitem (24)
claustrae progredi presumeret nec etiam ad ipsa olera colligenda, nisi tres una pro-
grederentur, exceptis his quibus suscipiendorum hospitum cura erat iniuncta et obedientia
10 exterior^b procuranda. Vestitos cucullis aut scapularibus et cinctos^c omnes dormire pre-
cepit; hunc esse rectum sensum regulae¹ constanter affirmabat. Nec patiebatur esse
dormitorium nocte sine claro lumine². Dicebat enim levius ferendum sine lumine esse
in nocte oratorium quam dormitorium, si egestas id in loco fore utroque non sinit. Fratres
vero absque omni controversia vel contentione aliqua prompto animo observabant, quae-
15 cumque pater precipiebat. Nam eius admonitione pariterque exemplo in tantum amorem
observandae regulae venerunt, ut nec manuum opera³ nec alia, quae videtur regula pre-
cipere, gravia omitterent, quin cuncta leto animo complerent. Vilitatem et extremitatem
secundum consilium regulae⁴ ita apprehenderunt, ut nec ipsas panum incisiones, cum
commederent, super mantilia ponerent, licet ea coram haberent, sed super mensam^d nudam.
20 Cilicina vero tunc veste ita uti ceperunt, ut nec ad portandum quis eam ferre non valens
cogeretur nec ad ferendum volens prohiberetur. Procuraverant fratres pro sustentatione (25)
vestium habere gregem ovium; quas cum providus pater diversi coloris esse cerneret,
nigredinis scilicet et albedinis, timuit, ne si seorsum faceret nigram et seorsum albam,
alter aliquando pannum vellet nigrum, alter album, et hac de causa inter fratres oriretur
25 diversitas mentium, sicut exterius esset diversitas vestium; qua de causa fieri precepit
pannum promiscuum. Quod Dei actum est providentia, ut deinceps nosceretur huius
designatione omnis monastica persona, quae de tanti patris esset scola. Licet pro dolor
tempore moderno appareant, qui se de hac scola esse vestibus, non moribus ostendant.

21. A diebus, quibus monachi ceperant ad eum venire, Deus, qui est inspector (26)
30 puri cordis^e et cuius dilectione eius filius curabat monachos constringere sub districtione
regulae, misit ei fideles laicos diversi ordinis, tam puram conversionem ostendentes in
omnibus modis exortatione pii patris, ut pene nichil differrent a monachis^e. Quibus nec
proprium habere nec carnem comedere nec ad mensam loqui nec a parentibus vel amicis
quicquam sumere licebat. Et nichil omnino a monachis distabant, preter quod permitte-
35 bantur uti lineis vestibus in nimio fervore estatis, et preter silentium, quod in exterioribus
occupati observare nequibant. Nam ea probatione recipiebantur^f noviter venientes, ut eis (27)
per totum annum non daretur permanendi verbum certum, set sequestrati comedebant et
ad capitulum vel ad communionem cum ceteris conversis communicare eis libere non erat
licitum. Tales igitur probatos conversos pater ad mercatum et ad omnia exteriora pro-
40 curanda mente mittebat securus. Si igitur aliquis horum, postquam esset receptus, in-

cogeretur, dixisse fertur astantibus: 'Quid insanitis? Si pellicano nomen accipitris imposueritis, num-
quam erit nisi pellicanus'.

20. Itaque vir Dei sumpto officio et^g abbatis nomine cepit sensum regulae diligenter inspicere et ad
eius observationem totis viribus operam dare. Prohibuit monachos nunquam claustrum progredi etc.

45 a) hic pergit vetus manus incipiente f. 10, in f. 9^a manu recentiore suppleto ultima verba post operam dabat (cf. infra n. g)
sunt: vetuit de(functa) c. b) ita c.; fortasse emendandum exteriorum cum Hattonis Vita c. 20. c) cini- corr. cinct. c.
d) mensam in margine add. c. e) monichis, a supersc. corr. monachis c. f) recib- corr. recip. c. g) pro eis,
quae hic sequuntur, habet c^a: nullum monachorum mittebat ad mercata vel ad loca secularia ire, infirmos extra mo-
nasterium visitare, ac sensum regulae diligenter inspiciens eius observationi operam dabat, vetuit de(functa) et hinc pergit
50 f. 10 incipiente vetusta manus in textu Andreae supra l. 1 c.

1) Cf. Reg. s. B. c. 22 (ed. Linderbauer p. 56): vestiti sextus humilitatis gradus est, si omni vilitate vel
dormiant et cincti cingulis aut funibus. 2) Cf. ib.: extremitate contentus sit monachus. 5) Cf. Prov.
candela iugiter in eadem cella ardeat usque mane. 24, 12: qui inspector est cordis.
3) Cf. ib. c. 48 (p. 68). 4) Cf. ib. c. 7 (p. 48):

veniretur in aliqua reprehensione de suprascriptis rebus, peracta culpa acerrima mul-
tatur pena. Nam si inveniretur a patre non accepta res aliqua in aliquo, coram cunctis
igne comburebatur et prevaricator talis peculiaritatis publice disciplinabatur duris flagris.

- (28) 22. Erat Iohannes pater tantae austeritatis et increpationis contra delinquentes, ut,
cui irascebatur, sibi irasci terra et celum, immo ipse Deus videretur. Sed post paululum
tanta benignitate et tanta tranquillitate ad increpatum et correptum convertebatur, ut non
nisi materna habere videretur viscera. Qua de re, qui eum pure amabant, nimis metue-
bant; et qui timebant, valde amabant^a.

1038.
Febr. Mart.

23. Fama itaque tantae conversionis et tanti fervoris ita longe lateque cepit crebre-
scere, ut Henricus rex Florentiae tunc veniens eam audiret. Cui audita sic placuerunt, ut
episcopum catholicum illuc ad consecrandum locum dirigeret et regina etiam grata mitteret
enxenia^{*.1}.

- (29) 24. De virtute denique euntes in virtutem, officium sacerdotale in tantam habere
ceperunt venerationem, ut ministrare altari eorum nullus presumeret, si forte a simoniaco
simoniace vel etiam gratis esset ordinatus. Similiter si concubinam vel ante vel post
ordinationem habuerit sive in aliquo crimine post baptismum acceptum esset prolapsus,
ministerio fungi altaris nullomodo presumebat. Et merito; nam eorum magister et pater
tantam circa omnes ecclesiasticos gradus reverentiam semper habuit, ut nullatenus aliquando
potuerit cogi nec etiam hostiarius fieri; sed cum ecclesiam ingredi vellet et fores essent
clausae, eas ingredi nullomodo presumebat, donec hostiarius, qui illas aperiret, vocaretur.

- (30) 25. Per idem tempus ceperunt ad tantum patrem concurrere de diversis partibus
viri nobiles et fideles. Alii ei offerebant loca cum suplicatione nimia ad edificanda noviter
cenobia; alii vetusta et dissoluta offerebant monasteria et instabant precibus nimis et
importunis, ut ea ipse in suo sumeret regimine et ad suam normam studeret corrigere.

c. 1048. Tunc sancti Salvii famosum cenobium noviter edificavit². Tunc in Musceta alterum in
honore sancti Petri apostolorum principis³. Tunc in Razolum in honore sancti Pauli⁴.
Tunc in suo regimine vetustum suscepit Passinianum⁵ et alterum in Romania sub nomine
et honore sanctae Reparatae⁶. Tunc aedificavit alium in Scalario monte⁷.

- (31) 26. Directis itaque fratribus et ordinatis prepositis per singula loca, pater ea, cum
ab infirmitate sublevaretur, visitare et qualitatem cunctorum diligenter noscere studebat.
Quae vero corrigenda erant, sollicite corripbat et, quae ordinanda, caute et provide ordi-
nabat. Nam si quemlibet^b de prepositis nova super vetera condere reperisset, si tamen
tunc pauperes egestas opprimeret, duris increpationibus tenacem arguebat et exortabatur,
ut potius in Deum quam in orreis confideret^c plenis.

- (32) 27. Quodam tempore quibusdam monasteriis visitatis cepit ad Valimbrosam reverti.
In itinere vero positus, nimia stomachi infirmitate constrictus dixit conviatori suo, ut ali-

1058.
Iulii 9.

*) *Hic addere iuvat, quae in Hattonis Vita c. 22 de eadem re fusius narrantur*: In illis diebus pre-
dictus rex Henricus Florentiae^d venit ibique, dum a pluribus de ipso multa bona audisset, sic ei audita
placuerunt, ut hortatu sepe dicti Theuzonis catholicum episcopum illic^e dirigeret ad consecrandum locum
et regina etiam enxenia grata mandaret. Qui veniens ad montem altare maius in honorem sanctae
Mariae tunc benedixit. Deinde post annos aliquot dominus Ubertus, sanctae Romanae ecclesiae qui unus
erat de septem cardinalibus⁸, venerabilis vitae veniens in^f partibus illis totum oratorium cum duobus
altaribus consecravit septimo iduum Iuliarum⁹. Qui de titulo sanctae Rufinae episcopus estitit¹⁰. Cuius
memoria usque hodie Romae celebris habetur et in multis sanctis operibus hactenus viget.

a) amabant in fine sequ. lineae scriptum c. b) qlibet c. c) confiderent, n exp., c. d) Florentiam 2. e) illuc 2. f) e 2. 45

1) De inquisitione negotii Iohannis Gualberti tunc per
Conradum imperatorem facta et de Heinrichi regis eius-
que uxoris favore erga abbatem cf. Davidsohn, 'Forsch.
zur Gesch. v. Florenz' I, 41; 'Gesch. v. Florenz' I, 178.
Episcopum ab imperatore vel rege eius filio missum
ad monasterii consecrationem fuisse Rodulfum Pather-
brunnensem docet instrumentum Ittae abbatissae supra
p. 1084 n. 2 laudatum; cf. D. K. II. nr. 262. 2) Mo-
nasterium s. Salvii iuxta Florentiam, a. 1048. fundatum;
cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 188; Kehr, It. pont.

III, 39. 3) Cf. supra p. 1083 n. 5. 4) Mon.
s. Pauli de Razolo (dioec. Flor.), in valle Sevis situm;
hodie 'Razzuolo'. 5) Cf. supra p. 1083 n. 7. 6) Mon.
s. Reparatae de Marradio (dioec. Faentinae); cf. Kehr
I. c. V, 155. 7) Mon. s. Cassiani de Monte Scalario 50
(dioec. Faesulanae); cf. Kehr I. c. III, 115. Quod a. 1040.
(1039.) iam fundatum fuisse patet ex carta quadam,
vulgata apud F. Soldani Historia mon. s. M. de Passignano
I (1741), 288. 8) I. e. de episcopis cardinalibus. 9) Cf.
Kehr, It. pont. III, 88 nr. 2. 10) A. 1057—1063. 55

quid ad comedendum sibi tribueret, antequam ex toto deficeret. Sed cum ille diceret non nisi panem adesse et sanctus Iohannes responderet se panem sine alia re convenienter edere non posse, nimietate languoris coactus precepit tandem, ut parvulum^a sciphum tolleret ac in fluviolo, qui iuxta influebat, ablueret. Cumque homo mitteret sciphum in
 5 parvam aquam fluvioli, piscis unius palmi repente supra sciphum prosilivit; quem ille mox apprehendit et sancto Iohanni detulit, quem ipse statim coquere fecit, comedit et discessit. Nullus certe in illo fluviolo piscem umquam viderat nec piscem vivere posse in tam parvissima aqua credi poterat.

28. Alio quoque tempore, cum apud Passinianum esset, Leo papa cum multo comi- (33)
 10 tatu supervenit¹ atque iuxta monasterium cum suis refectionem accepturus requievit. Tunc 1050?
 sanctus Iohannes economum interrogavit, si pisces in cenobio haberentur, ut papae suis- (Iun. Iul.)
 que comitibus darentur. Cognoscens vero pisces^b minime haberi quibusdam conversis in lacum quendam monasterio proximum piscatum ire precepit. Omnibus autem dicentibus numquam in lacu illo pisces fuisse, iussit tamen, ut pergerent ac Domini patrocinium^c
 15 sine dubitatione affuturum crederent. Perrexerunt tandem et cunctis ammirantibus duos magnos lucios invenerunt eosque statim comprehendentes beato Iohanni attulerunt, quos ipse gaudens recepit et papae continuo presentari fecit.

29. Venerat inter ceteros Teuzo, qui adhuc superest, venerandus pater et senex, (34)
 quem Iohannes pater fratribus in Razolo prefecit². Hunc semper^d multum ex corde dilexit,
 20 eo quod in caritate^e ferventem pre ceteris et eius manum ad porrigendum largam experi-
 mento invenit. Erat enim Iohannes pater multum misericors, ita ut pluviales, quos ecclesia Vallisimbrosae habebat, tempore egestatis venderet^f et pretium pauperibus tribueret. Quae
 enim lingua, etiamsi esset ferrea, ipsius cuncta posset referre bona? Ipso exortante et
 magnum auxilium^g inpendente super diversas aquas firmissimi edificati sunt pontes. Quae
 25 usque ad suum tempus per Tusciam erant hospitalia? Quae clericorum congregatio vitam
 erat ducens communem? Quis clericorum propriis et paternis rebus solummodo non
 studebat, quin potius perrarus inveniretur, pro dolor! qui non esset uxoratus vel con-
 cubinatus. De simoniaca quid dicam? Omnes pene ecclesiasticos ordines haec mortifera
 belua devoraverat, ut, qui eius morsum evaserit, rarus inveniretur.

30. Posita itaque a Iesu Christo omnium dispositore bonorum tam clara lucerna (35)
 super ecclesiae candelabrum³ et verbis et exemplis lucente coram cunctis, clerici spretis
 conubiis et concubinis in unum ceperunt convenire et apostolicam regulam sequentes
 exhinc vitam communem ducere.

31. Hospitalia tot et tanta huius exemplo et exortatu iam videmus nunc per Tusciam
 35 edificata et ecclesias vetustissimas tot renovatas, ut nos cogant dicere: 'Ecce transierunt 2. Cor. 5, 17.
 vetera, et facta sunt omnia nova'.

32. Indumentis semper vilissimis utebatur venerandus pater; fulchrum in tot et
 tanta sua infirmitate sibi subponi nullo modo patiebatur, etiam plumeum capitale non
 ferebat sibi poni sub capite. Antequam infirmaretur, inscius litterarum et quasi idiota (36)
 40 erat; sed cum decumberet, ita die noctuque sanctos coram se fatiebat libros legere, ut
 peritissimus divinae legis et divinarum sententiarum efficeretur. Cuculla decumbens et
 pergens ac equitans semper utebatur. Erat enim tantae largitatis, ut, cum alicui aliquid
 dare deberet, sive hominem sive pecus vel aliud aliquid, semper studebat dare melius et
 tenere deterius. Erat tantae religionis, ut quilibet suorum nullo modo auderet die dominico
 45 cum asinis oneratis nec de domo egredi nec domum reverti. Monachum equitare die
 dominico omnimodo non sinebat, nisi inevitabilis cogeret necessitas. Annum et celebre (37)
 officium in nocte sanctae resurrectionis debite agendum quis in Tusciam^h mutavit de die
 in nocte, nisi ipse? Nam negligentia subripiante et cogente edacitate ad nonam id officium
 in sabbato agebatur, quod nunc iuste et digne, id Iohanne patre nostris temporibus in-
 50 stituente et incipiente, agitur in sancta nocte.

a) parvulum c. b) pisces, *primo e exp.*, c. c) patrocinio *corr.* patrocinium c. d) sep c. e) caritatem c.
 f) vendideret, *di exp.*, c. g) auxilia *corr.* auxilium c. h) ita c.

1) Cf. Davidsohn, 'Gesch. von Florenz' I, 187 n. 6. neque accendunt lucernam et ponunt eam sub modio,

2) Cf. supra p. 1077 n. 4. 3) Cf. Matth. 5, 15: sed super candelabrum atque similia.

33. Per idem tempus comes Bulgar^{a.1} sub patris Iohannis regimine deliberavit suum committere cenobium Septimense². Quod cum post^b multum laborem, post longam et obnixam precem tandem inpetrare promeruisset, valde gavisus est³. Erat enim nimis inflexibilis ad sumenda vetera sub suo regimine monasteria, sed accepta constans nimis
(38) ad retinenda erat, etiamsi dura acciderent adversa. Cepit preterea ita in miraculis clarescere, 5 ut uni^c profecto ex antiquis patribus possit coequari.

34. Quippe Berizo⁴ abbas votum moriendi habebat non in suo, sed in Valimbrosano cenobio, unde et communem patrem Iohannem sepe rogaverat, ut suis hoc impetraret precibus. Qui die^d quadam cum eum venisset invisere, predicto patri nuntiatus est, qui referenti ter asseruit dicens: 'Michi credito, moriturus venit; michi credito, moriturus venit'. Deinde eum presentem percontatus est dicens, utrum^e obedientiam cuperet 10 adimplere? Cui ille: 'Iuxta Dei', inquit, 'voluntatem et tuam, pater, devotissime opto'. Post haec verba super cubilis pulvinar caput ponens, gravi se corripiente languore die tertia defunctus atque sepultus est.

35. Fratres itaque conquerentes inter se, quod ventilare non poterant, eo quod nulla traheret aura, mox ipse cum fratribus accedens ad aream in manibus accepit ventilabrum; statim competens ventus perflare cepit.

(39) 36. Quodam tempore, dum nimia eum indigentia premeret et, quid secum commorantibus daret, preter 15 tres panes solummodo non haberet, cellarario suo precepit, ut tres illos panes divideret et unicuique fratri fragmen unum apponeret. Precepit iterum, ut unum arietem mactaret et edendum fratribus illum ministraret atque de larga Dei misericordia in egestate securius speraret. 'Hodie', inquit, 'egemus, cras vero Deo prestante^f habundabimus'. Quod cum dixisset, ad monasterium sancti Salvii, sicut disposuerat, cepit pergere confidens, quod suos famelicos numquam Deus desereret. Fratres vero hora prandii ad mensam pergentes, carnem sibi appositam^g 20 exorrentes parvissima fragmenta panis cum gratiarum actione comederunt, carnem autem nullomodo tetigerunt. Alio vero die secundum beati Iohannis prophetiam multi homines venerunt cum asinis honestis panibus, frumento, farina, dicentes, quod nobiles homines Florentiae fratribus miserint; sed qui essent, qui illos misissent, numquam sciri potuit.

(40) 37. Alio quoque tempore, cum economus omnes cibos consumpsisse se diceret et beatum Iohannem, quid 25 fratribus dare^h iudicaret, inquireret, iussit, ut unus ex tribus bubus, quos tunc habebat, occideretur et fratribus edendus daretur. Cui economus: 'Quid', inquitⁱ, 'faciemus, postquam istum manducaverimus?' Ille vero: 'Uno', ait, 'comesto occides alium; quo consumpto dabis et tertium'. Beatus enim Iohannes nec de Dei largitate dubitabat nec peccatum se incurrere credebatur, si fratribus carnes daret, cum nichil aliud haberet; iustius credens carnibus reficere quam fame illos interficere. Eonomus vero iussa complevit, carnes coxit, mensae superposuit. 30 Fratres autem hora constituta ad mensam perrexerunt visisque carnibus, obstupentes easque nullatenus tangentes, silenter patienterque steterunt. Qui cum sic starent, quidam cepit monasterii portas pulsare. Cellarius vero hoc audiens festinato ivit, quendam hominem cum pulchro manutergio panibus pleno invenit, quos letanter accipiens, fratribus velociter apponens, quis esset, qui eos duxisset quisve eos^k misisset, interrogare neglexit. Sed cum ad hominem gratias et manutergium redditurus^l rediret, nequivit illum invenire vel, quis fuisset, unde 35 venisset, ulterius scire, et quoscumque de^m illo interrogabat, nullum hominem eo die ibi cum panibus se vidisse dicebant.

(41) 38. Quando ex precepto comitissae Beatricis venerunt milites, ut eumⁿ raperent ac de Tuscia Longobardis sanctitatis causa aut consentientem^o aut invitum secum perducerent⁵, hoc ille cognito, cum Domino in ecclesia intentissime preces funderet, tanta pluviarum tempestatumque^p diffusio, tanta quoque extiterunt tonitrua, 40 ut prefati milites vix redire inlesi valerent.

(42) 39. Alio quoque tempore vir quidam plenus insania in eiusdem patris morabatur cenobio, quem ille medendi gratia Passinianum transmisit; qui ad fluvium, cui vocabulum est Arnus, repertam intravit scafam atque ab illa, ut sua eum compellebat insania, se in amnem proitiens dixit⁶

(43) 40. Quodam namque tempore, dum idem venerabilis pater aliis cenobiis visitatis, de quibus illi magna 45 inerat cura, ad proprium reverteretur^q, prospexit inesse pervalidam indigentiam per plurimos. Dum in monasterium

a) ita c. b) p c. c) unus c. d) sequ. domini del. c. e) sequ. l del. c. f) d- corr. p- c. g) sequ. per del. c. h) dari corr. dare c. i) inquit corr. inquit c. k) quē os c. l) redi- corr. reddi- c. m) in corr. de c. n) sequ. ē eras. c. o) consentienti radendo corr. -tem c. p) tepestatumque c. q) -eretur in loco raso scr. c.

1) Guillelmus, Bulgarellus vocatus, comes e potenti I, 188sq. 4) Quem abbatem s. Salvii fuisse narrat 50 Kadalorum familia. 2) Mon. s. Salvatoris in Septimo Hatto in Vita c. 28. Cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' (dioec. Flor.); cf. Kehr, It. pont. III, 51. 3) Qua I, 188 n. 1. 5) Cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' de re v. infra in Vita anon.; Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 246. 6) Ea quae sequuntur omisimus.

introiret, dispensatorem^a familiae, nomine Giosfredum, et Rusticum fratrem procuratorem monachum evocans ait: 'Inspiciamus nostrum horreum, quomodo se habeat', repperitque tunc illud habundantius repletum. Quibus yronice: 'Hen', inquit, 'quam plurimi ab instanti necessitate opprimuntur, vos autem uberius habundatis!' Precepitque vasculum quoddam capientem quattuor sive^b V modios impleri et sic per semetipsum ab ora circiter 5 tertia usque^c nonam et eo^c amplius preoccupatus, inde nullatenus progressus, unicuique, qui convenerant, cui multum, cui parum distribuit; et semper plenus extitit.

41. Qui cum in beati Salvii extra Florentinam^d urbem demoraretur cenobio, prefato iam viro, qui in (44) reclusionem degebat¹, per Azonem, qui postmodum beatae Reparatae rexit cenobium², ciborum pro benedictione (45) transmisit exenia³

10 42. Eo tempore, quo simoniaca heresis per Tusciam pullulaverat, cum predictus pater in eodem Floren- (45) tino cenobio moraretur, quidam religiosus vir, ex generosa Florentinorum progenie ortus, cuius filius gravi languore in lecto constrictus decubans vicinam operiebatur mortem, ad eum, ut sibi egrum natum sanaret ac redderet, rogaturus accessit. Cui cum ille haec non sua, set apostolorum esse diceret, ille gemebundus eius prostratus vestigiis tam diu precibus institit, donec pius pater miseratione commotus, eum remittens ad propria se pro eo 15 Deum rogaturum promisit; et eo descendente convocatis fratribus suppliciter orationi incubuit. Quibus humiliter in terram prostratis atque orantibus, ille, in cuius manibus cunctorum salus consistit, egrotum per dilecti intercessionem integrae sanitati restituit. Hoc quoque miraculum ille, cui per Iohannem beneficium sanitatis impensum est, ita evenisse, ut dicimus, usque hodie viva voce testatur.

43. Quodam itaque tempore, cum monasteria, quae sub suo erant regimine, solito more inviseret, venit (46) ad cenobium, cui vocabulum est Muscetum⁴, ubi, cum casas cerneret grandiores pulcioresque quam vellet, accersito venerabili viro domno Rodulfo, qui eas construxerat et ab illo ibi ordinatus fuerat abbas⁵, severissimo vultu dixit: 'Tu in isto loco haec tibi fabricasti palatia?' Et conversus ad parvissimum rivum, qui inibi iuxta currebat dixit: 'O rigambule⁶, si me de Rodulfo et istis eius domibus vindicaveris, utrem aqua Sevae⁷ fluminis plenum undis tuis augebo'. Et haec dicens sine mora discessit. Cuius imperium ac si rationabilis homo rivus 25 ille suscipiens, illo recedente intumescere cepit et nescio unde largissima aquarum fluentia congregans, relicto proprio alveo de monte precipitanter ruit, gravissimos petrarum scopulos atque arbores secum trahens, [in]⁸ predictas domos illis terratenus eas deiecit. Qua ultione completa quasi pro mercede, quod promiserat pater, recepit. Qua pro re abbas ille turbatus cum fratribus de loco mutare disponebat cenobium. Quibus ille haec consolationis verba locutus est: 'Nolite', inquit, 'timere neque habitationem mutetis^f, quia rivus ille nec quicquam 30 mali vobis facturum est nec ultra vobis nocebit'. Quod eius vaticinium^g verum firmumque usque hodie permanet. Denique ille sepe dictus rivulus, quod tunc casu, immo plus imperio patris acciderit, nec antea fecerat nec ulterius fecit.

44. Alia^h quoque vice, cum intimatum essetⁱ ei, quod vir quidam ad conversionem veniens patrimo- (47) nium suum totum sibi scripsit in cartula secumque ad monasterium detulit, mox festinus ad predictum venit 35 cenobium atque abbati loci, qui cartam susceperat, imperavit, ut sine mora eam sibi deferret; quam ab eo acceptam, ungulis eam minutatim discerpens, in terram cuncta frustra^k proiecit Deumque et apostolum eius invocans dixit: 'Deus omnipotens et Petre apostolorum omnium princeps, ulciscimini me de cenobio isto'. Et haec dicens confestim discessit iratus. Quo non longe digresso repentinus inibi accensus est ignis, qui predictum monasterium ex omni parte combussit. Quod incendium pedisequus eius dum cerneret eique nuntiaret, nec retro respexit 40 neque ad locum rediit, sed via, qua ceperat, ad Valimbrosanum cenobium festinanter perrexit.

45. Alio quoque tempore, cum in predicto Musceto adesset et papa Leo⁸ per illa vicinia¹ pergeret, (48) suos legatos ad eum misit eumque ad se ire rogavit. Cumque infirmitate gravatus ad eum nec posset ire^m nec vellet, legati ad papam revertuntur sibique illum ad se venire non posse asserunt. Ille vero dixit: 'Ite sibique dicite, quod, si aliter non potest venire, in lecto faciat se adducere'. Qui mox ad ipsum revertentes et volun- 45 tatem papae sibi nuntiantes, statim ecclesiam intravit, Deum et sanctos eius exoravit, ut aliquod sibi impedimen- tum daret, ne ad supradictum papam ire valeret. Oratione completa, ad legatos papae exiens lectoque se proiciens,

a) sa supra add. c. b) sive in margine alia manu add., vel in textu c. c) usque — eo in loco raso script. c. d) Florentiam, n superscr. c. e) in om. c. f) ita emendamus ex Vita Hattonis c. 40 (nec habitationem mutare); habitetis c. g) vaticini c. h) secundum a alia manu in loco raso c. i) esset supra lineam alia manu add. c. k) frustra, secundo 50 r eraso, c. l) ita c. m) -re alia manu superscr. c.

1) Sc. Teuzo; cf. supra p. 1081 n. 4. 2) Cf. supra Ital. 'rigagnolo'. 7) Hodie Sieve. 8) Stephanum p. 1086 n. 6. 3) Hic pauca omisimus. 4) Cf. pro Leone papam hic laudat Vita auctore Hattone c. 42. supra p. 1083 n. 5. 5) Cf. supra p. 1083. 6) Cf.

aliquantos conversos venire fecit et se ad papam portari precepit. Cumque a monasterio paululum abscessisset, mox se aer validissime turbavit, ventorum nimietas pluviaeque immensitas proruit. Quod cum legati papae vidissent, illum vere sanctum credentes ad monasterium reverti fecerunt et concito cursu ad papam redierunt. Hoc autem cum cognosceret ipsumque sanctum esse dicerent, ait: 'Nolo illum ultra ad me venire, sed in cenobio cum Dei benedictione quiete manere'.

- (49) 46. Alio quoque tempore quidam miles ex Cerlianensi¹ castello graviter fuerat ex quadam infirmitate detentus²
- (50) 47. Post multum vero temporis, cum idem vir iterum egrotaret³
- (51) 48. In eodem autem Muscetano cenobio cuidam fratri venerabilis pater medicamen quoddam pro quadam sua infirmitate manu sua tradidit et extemplo urgente causa necessitatis ad aliud monasterium secessit. 10 Qui nichilominus non se, ut decuit, cautius habuit et intra paucos dies expiravit. Ad memoriam cuius retinendam iam dicti monasterii pater per Valimbrosanam cuntam congregationem, sicut ex eorum mortuis mos est, eius obitum per apices designavit. Et tunc non multum post predictus pater abbatem Iohannem visitandi gratia adiit, a quo continuo requisitus de illo fratre, qualiter defecisset, et ille ei cuncta ordinatim retulisset, inquires (52) illi: 'Vade quamtotius et ex cuncta congregatione eius memoriam dele'. Quod et factum est. Tunc demum 15 evoluto aliquantum temporis cuidam monacho ex eodem monasterio circa medium diem apparuit. Ad quem inquires: 'Numquid tu non es monachus talis?' 'Sum' inquit. Prorsus illi: 'Qualiter agis nunc?' Tum ille: 'Sum excommunicatus et a consortio sanctorum separatus'. Et ille: 'Quare?' 'Quia abbas Iohannes dissociavit me a congregationum cetu'. Inquires illi: 'Quomodo iuvare te possumus', ait: 'Si donnus abbas^a Iohannes vult, reconciliari possum'. Qui statim ad abbatem Iohannem adiit et cuncta ei seriatim per ordinem retulit. Tunc 20 ille mente piissimus ut erat, predictum abbatem accersiri precepit et pro excommunicati fratris anima officium et helemosinam necnon et per congregationem totam, quasi eodem die obisset, instanter agere precepit. Qui omnia fideliter adimplevit. Et tunc iterum defunctus post dies XXX cuidam monacho similiter apparuit eique dixit: 'Vade et domno Iohanni pro me gratias age et inferens, quia ego sum reconciliatus in electorum cetu'.
- (53) 49. Alio quoque tempore quidam eius conversus suasionem diaboli seculum dereliquisse et ad monasterium 25 se venisse penituit. Unde cum beatum Iohannem inportunis precibus frequenter^b rogaret, ut redeundi ei ad seculum licentiam daret, illeque predicando celestia, denuntiando infernaliam, ne id faceret, ammoneret illoque in sua obstinatione diabolo obligante^c persistente, beatus Iohannes precepit ei tandem^d irato animo, ut discederet. Cumque paululum a monasterio Valimbrosano esset diabolo deducendo digressus, de alta rupe, per quam ibat, ab eodem, quem sequebatur, precipitatus, animam continuo exalans presentibus est subtractus. Unde patenter 30 ostendit, quam periculosum fuerit vel beatum Iohannem relinquere aut eius iram incurrere.
- (54) 50. Quodam autem tempore fuit vir quidam, videlicet Florentius^e nomine, urbanae quidem eloquentiae, verum etiam et civilis^f omnimodo, tamen symoniaca perfidia in cuiusdam episcopi defensione erat valde maculatus⁴. Qui cum quadam die gravissimam incidisset in egritudinem, mori se funditus desperavit. Sed inter gravissimos suorum lacrimarum luctus crebrosque^g singultus e suis nobilibus amicis aliquantos ad se accersiri 35 fecit, quos ad venerabilem Iohannem quamtotius ire rogavit, quatinus eorum supplicationibus in monachico habitu ei penitentiae locum concederet. Qui euntes ad venerabilem Iohannem ex votis amici, ceu rogaverat, retulerunt. Sed nobilis Iohannes eorum precibus minime rennuit nec statim omnimodo concessit propter illud, quod^h dicit
1. Ioan. 4, 1. [apostolus]ⁱ: 'Probate spiritus, si ex Deo sunt'⁵. Quo cum dilatione suscepto monachicum habitum ei tradidit et paucos dies sic factus est convalescens, ita sane ut claustra monasterii bacillo se sustentante circumquaque 40 (55) lustraret. Sed non multum post, cum haec eadem infirmitas eum repeteret, ad extrema deductus est. De quo cum relatum fuisset abbati Iohanni, adhibitis secum fratribus lectum egroti festinus petivit. Interim fratres^k, quibus poterant, precibus Deo eum^l commendando iuvabant, qui in proximo erat moriturus. Sed ille ex pallio, unde erat coopertus, sepius replicando cepit cum torvis oculis vultum operiri. Ad quem abbas Iohannes: 'Quid est hoc, quod agis?' Tum ille pallens et tremens inquit: 'Terribilibus oculis diabolum prope assistentem video, 45 ex cuius ore mirae magnitudinis flamma et ex naribus sulphureus et immensus nimis fumus egreditur⁶'. Prorsus

a) abbas in margine add. c. b) q corr. q̄ c. c) inobligante, in expuncto c. d) tant- corr. tandem c. e) Florentinus corr. Florentius c. f) ita emendandum videtur cum Vita Hattonis c. 45; civis c. g) ita, sicut etiam habet Vita Hattonis c. 45, emendandum videtur; crebriusque c. h) q corr. quod c. i) ita aut fortasse regula supplendum videtur. k) fratribus rad. corr. fratres c. l) Deum c.; cf. Vitam Hattonis c. 45: enim . . . Domino commendabat. 50

1) Hodie Cerliano (prov. Flor.). 2) Sequentia omisimus. 3) Sequentia omisimus. 4) De Florentio illo, qui Fusco vocatur, cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 248 sq., 752. 5) Cf. Reg. s. Benedicti c. 58 (ed. Linderbauer S. 73). 6) Cf. Iob 41, 10 sq.: de naribus eius procedit fumus . . . et flamma de ore eius egreditur.

illi: 'Ubi est?' inquit. 'Ecce ibi est, domne^a pater'. Tunc beatus Iohannes raptim ex eius manibus, qui eam tenebat, crucem abstulit et diabolum ex^b ea fortiter percussit, qui statim ex^c oculis mirantis velud fumus evanuit. At ille voce, qua poterat, clamare cepit, dicens: 'Deo gratias, Deo gratias, ecce fugit, ecce recessit. Et ecce nunc adest beata virgo Domini mater necnon et beatus Petrus simul cum sancto Benedicto.' Vix necdum verba
5 compleverat, mox spiritum exalavit vitae.

51. Quidam rusticus ad eum veniens, genibus eius provolutus strictimque exosculans, magnis vocibus (56) cepit obtestare atque obnixe rogare pro unico nato suo in agone constituto¹

52. Quodam namque tempore predictus pater ante fores monasterii permanens, vaccarum pinguium (57) gregem, in nemoroso iugo Alpium dum pascerentur, conspexit atque unam ex illis beato Paulo petivit dicens:
10 'E sancte Paule, si pauperibus istis unam dares michi^d ex illis^d'. Haec eo dicente una ex illis deorsum ruit statimque extinta est; cuius cadaver dispertiri iussit pauperibus. Qua consumpta eodem ordine orando secundam et tertiam et quartam accepit tribuitque pauperibus semper. Qua de causa pastores tristes effecti ex alio montis latere vaccarum gregem duxerunt. Sed hisdem^e vir sanctus, dum non haberet, quid tribueret pauperibus, iterum beato Paulo petivit dicens: 'Sancte Paule, isti locum mutando fugerunt, te^f tamen, qui loci patronus es,
15 effugere non possunt. Ergo tribue michi, quid pauperibus tribuam adhuc.' Haec eo dicente, confestim quinta corruit et extincta similiter distributa est pauperibus. Hoc etiam de VI., VII., VIII., VIII. eodem^g ordine accidit. Extrema vero consumpta pro damno contristati pastores venerunt ad eum, magnas inclamantes adversus eum (58) querelas: 'Melius', aiunt, 'in tuo Valimbrosano cenobio stares, quam huc tot animalia occisurus venires'. Quibus ille placido vultu respondit: 'Scio vos de hoc, quod largitus sum, tristes; nec amplius vultis inpendere. Nolite
20 ergo timere, quia nulla earum hoc tempore amplius morietur.' Quod et factum est. Et sic eo orante ruina vaccarum et mors semper secuta est et mox, ut cessavit orare, iuxta quod pollicitus est, incolomes permanserunt.

53. Interea sanctissimus pater Iohannes, cuius cor flamma urebat caritatis, cernens adhuc famelicorum inopiam et se animalium carnes sine gravissimo scandalo non posse largiri, totum earum lac distribuere iussit pauperibus et sic diutius lactis prebendo liquorem usque ad septem viros de famis morte eripuit.

54. In illis diebus etiam, cum venerabilis pater ad Valimbrosanum reverteretur cenobium, ad quandam (59) curiam devenit, cui vocabulum est Ronta². Accersitoque eiusdem curiae villico promisit ei herbicum gregem mittere, in quo plurimi habebantur arietes. Simulque precepit, ut de predictarum ovium lacte se suumque, quem habebat, nepotem et quantos posset pauperes, quam competentius valeret, cotidie aleret; predictos^h vero arietes, donec superesset ex illis, oportune largiretur pauperibus, cum illis etiam magnum hyrcum, quem inibi solum
30 habebat. Sicque factum est.

55. Quidam eius famulus ex Razolensi cenobio Valimbrosae ad illum pervenit, nuntians ursum depo- (60) pulationem quam maximam facere vaccarum. Qui precipiensⁱ dixit: 'Vade et amodo interfice eum'. Qui regressus vaccas in pascuis predictumque ursum in antro quodam arboris stantem invenit. Itaque securim manu tenens, arborem repercuciens^k et nichil verens, dicebat: 'Egredere, quia donnus abbas inperavit, ut te occidam'. Egressus
35 namque ab illo est interfectus.

56. Quadam itaque die venerabilis pater^b inde transiens, venit ad locum vidensque obstaculum arboris (61) et se viam ullatenus declinare non posse, modice turbatus queritando cepit dicere: 'Eu! quid faciemus?' Cuius audita querela socius, qui eum prehibat, Ugo nomine, Sancti Iohannis Maioris³ plebanus, temptans, si undecumque posset irrumpere, super equum, cui assidebat, se sub illa inclinans, arborem levavit in collo, cuius pondus mul-
40 torum paria boum ullatenus movere non possent, eamque, ac si leve virgultum, aliquamdiu, ut ipse testatus est, sustulit. Sicque venerandus pater Iohannes predictusque plebanus transierunt inlesi. Hocque actum est non longe a Razolensi cenobio in locum, qui dicitur ad Cellas Veteres⁴.

57. De Iohanne quodam iam antiquissimo fratre a predicto patre Iohanne septennis suscepto. Qui dum (62) graviter doleret oculum, mulierculam ad se curandum conduxerat. Cuius medicamina dum egro nichil proficerent, ad monasterium predicti patris reversus est. Quem ille dure arguens, eo quod cum illa vel confabulationem vel ab ea quesisset medelam, ei tantummodo boum fimum calidum super oculis poni iussit et mox sincerissimae sanitati restituit. Quod ille adhuc superstes sic actum fuisse et illa, quae superius diximus, viva voce testatur. Et non solum illa, sed etiam, quae inferius subiungemus.

a) dñe c. b) et corr. ex c. c) sequitur iterum ex c. d) ex illis michi signis apposis corr. m. ex i. c. e) sic
50 pro idem c. f) sequitur m. exp. g) or. corr. eodem c. h) -dictos — pater (l. 36) in loco raso c. i) pi supra
lineam add. c. k) cu supra lineam add. c.

1) Ea, quae sequuntur, hic omisimus. 2) Ronta Borgo S. Lorenzo vallis Sevis. 4) Hodie Celle
in Valle Sevis. 3) Hodie S. Giovanni Maggiore prope vecchie.

- (63) 58. Item predictus pater boum custodibus contra morem die toto necessitatis obtentu arari^a precepit et in nocte carpere pabula. Cumque illi responderent: 'Quomodo', inquit, 'pater, hoc perficere possumus, cum ursos ac lupos nocturnosque timeamus latrones', respondit: 'Sinite' inquit, 'sinite; Deus enim eiusque^b Paulus apostolus de illis possunt habere custodiam eosque conservare illesos'. Remanserunt itaque nocte illa contra morem sine custodia boves. Tunc duo latrones supervenerunt, qui unum ex bubus^c funiculo ligaverunt per cornua eumque rapere secumque usque mane nitebantur perducere. Sed bos immobilis permanens de loco ulla ratione moveri non potuit. Sed mane a custodibus inventus bos ligatus lacrimasque more hominum fudisse repertus est. Hoc cum predicto^d patri nuntiatum fuisset, accessit bovisque caput leniter demulcens dixit: 'O bos, bos, vade tuumque officium imple; non enim te beatus Paulus adhuc perdere voluit'.
- (64) 59. Quidam vir ex Ponien¹ territorio, Gerardus scilicet nomine, renuntians seculum, Passiniano se ad predictum patrem contulit. Qui quasi respuens et, ut abiret, indignans iussit. Sed ille²
- (66) 60. Quodam itaque tempore quidam vir inter seculares valde nobilis, Ubaldus nomine, qui in Figlinensi castro³ et in aliis quam pluribus fuerat nimis gloriosus. Hic erat beate recordationis Iohanni abbati valde notissimus et inter mundiales amicos familiarissimus. Qui cum quodam tempore in egritudinem incidisset, ad extrema videbatur deduci convocatisque suis militibus et familia cuncta de domo propria disponere curavit. Tunc uxor eius unum ex suis nobilibus Benzonem nomine, marito iam in agone constituto, ad se accersivit et ad Passinianense cenobium, unde predictus erat compatronus^e, nuntiare^f sui funeris adventum quamtotius ire precepit. At ille, mestus ut erat, sine cunctatione festinanter pergere precepit. Iam eo in medio itinere appropinquante quidam curialis ei occurrens requisivit, quo tenderet. Dixit eventum rei. Sed, quamquam mestus, similiter illum requirit. Tum ille: 'A cenobio sancti Cassiani⁴ venio, ubi donnum^g abbatem Iohannem Valimbrosanum visitandi gratia perrexi'. At ille, ut hoc audivit, ad prefatum cenobium ilico pervenit. Quem nescio de spalmis^a aut quid^h aliud murmurantem ante fores monasterii invenit. Qui cum eum officiosissime salutasset et satis ab eo hilariter resalutatus, requisivit, qualiter illi esset. Respondit: 'Tristis et merens nimis me esse confiteor pro nobili viro et vestro fideli amico, qui nunc videtur e seculo exireⁱ'. Ad quem inquit: 'Quis ille est?' Et ille: 'Illustris Ubaldus vester valde fidelissimus'. Statim venerabilis Iohannes versis ad orientem luminibus parumper subsistit et oratione completa Benzonem respexit, eum ire precepit eique dixit: 'Quamtotius ad propria revertere, quia infirmus ille, super quo mestus eras, incolomem invenies'. Quod ut dixit, ita actum est.
- (68) 61. Capitulum^{k.1} de domno^m Gregorioⁿ VII° apostolicae sedis papa¹. Qui cum archidiaconatus in eadem apostolica sede officium gereret, ob illius patientiam comprobendam^o eum dure increpare curabat. Mox ad eius intuitum mutavit mentem ac preordinata, quae se putabat dicere, oblitus est verba. Qua eius perfectione ab eo ita comperta, tantus deinceps inter utrumque firmatus est amor, quantus inter carissimos atque uterinos solet esse germanos. Haec namque a venerabili viro abbate Rodulfo Passinianensi^p cenobio^p, qui tunc ibi aderat, sepius audivimus atque de^q tali teste dubitare nichil debemus⁵.
- (69) 62. Qui dum quodam tempore nimis egrotus pulmentum, quod egroti^r convenit, ante se coctum teneret, quidam religiosus frater, Gerardus nomine, visitationis gratia advenit atque ante illum presentatus est. Cui mox predicti pulmenti particulam quamdam porrexit, qui nec recusare nec nutu quolibet resistere [ausus]^s eam accepit silenterque comedit et inter edendo se reum, se reprehensibilem atque lupum accusare cepit atque per cogitationem rixando multa dicere verba, quod vel semel hoc non refutasset, quod almus pater porrexerat. Quem ille per spiritum recognoscens et audiens, quasi lingua proferret, expleta refectioe dixit: 'Si plus vel minus ex hoc, quod per cogitationem dixisti, narravero, te ipsum volo habere testem'. Et mox archanum sui pectoris patefaciens, quaeque cogitaverat, quaeque per cogitationem dixerat^t, lucide enarravit. Cui discessuro insanum quemdam fratrem commendans⁶

a) ita c. b) sequitur a erasum c. c) bobus rad. corr. bubus c. d) sequ. io| exp. c. e) cō supra lineam add c. 45
f) inunt., i exp., c. g) forma donnus etiam alias occurrit, e. g. DK. II. nr. 75. 81. 273. h) qt corr. qd. c. i) exire manu alia in margine add. c. k) Cap^p c. l) Cap. — papa alio atram. scr., sedis papa in fine sequentis lineae, c. m) domno de signis app. corr. de domno c. n) GG c. o) comprobr. secundo r exp. corr. comprobendam c. p) ita c. q) te corr. de c. r) ita c. s) ita supplendum videtur. t) -onem dix- in loco raso script. c.

1) Pogna castellum in valle Elsau, non longe a Certaldo. men ipse Gregorius in bulla a. 1073. data (J.-L. 4814; 50
2) Ea, quae sequuntur, hic omisimus. 3) Hodie Kehr, It. pont. III, 88 nr. 3) ait: licet venerandae memoriae eundem Ioannem patrem vestrum corporeis oculis non viderim. 6) Hic nonnulla omisimus.
4) De Monte Scalario; cf. supra p. 1086 n. 7. 5) Atta-

63. Vir quidam in vicinitate Valimbrosae^a permanens, beato Iohanni valde fidelis et devotus existens, (71)
quodam die ad eum cum canibus venit sequē in venatu diu frustra laborasse, nullam venandam bestiam videns,
asseruit¹

64. Alio quoque tempore, cum nimia nix terram tegeret, quidam lepus ex nive egressus tugurium, in (72)
quo beatus Iohannes tunc cum quibusdam fratribus stabat, est ingressus. Quem quidam fratrum mox apprehendit
et in gremio brachiis circumplectens abscondit cepitque fratribus dicere, quod licenter illum, utpote divinitus
datum, possent edere, maxime cum nichil fere preter ipsum ad edendum haberent. Beatus vero Iohannes, quod
acciderat, quod dictum fuerat, Deo revelante cognoscens, fratrem, quid^b in gremio absconditum teneret, requirens
manifestatum leporem sibi dari imperavit, quem blanda manu diu actrectavit, dicendo sibi: 'Follis, follis, cur huc
10 venisti?' Postea vero leporem miseratus, portas cenobii egressus illum^c terrae subposuit ac liberum abire per-
misit. Sequenti autem die quidam rusticus asinum panibus oneravit sanctoque Iohanni in magna inedia^d cum
suis fratribus portavit.

65. De clerico, qui, fama reverendi patris audita et cum vita qualis esset eius doctrina, cuncta, quae (73)
possidebat in seculo, vendidit et, plurima numismata exinde sumens eaque crumena^e includens, ad cenobium
15 predicti patris venit. Cumque inde patri se^f placere crederet, unde amplius erat odibilis,²

66. Contra simoniacam autem heresim ita pater sanctus zelo divini amoris exar-
descebat, ut totis nisibus, in quibus valebat, circumquaque exortando et ammonendo
videretur repugnare. Denique episcopo Voluternensi melliflua atque salutifera^g scripta
direxit, quae hic^h pro magna utilitate conscribi necessarium duximus.

67. Herimanno Voluternensi³ Dei nutu episcopo Iohannes, indignus servus servorum
Dei, cum omnibus suis monachisⁱ et fratribus, quicquid melius fit apud Deum hominibus.
Petitionibus vestris consulere dignum duximus, maxime cum non de secularibus et mundanis, sed
de ecclesiasticis et divinis, quae in Dei cultu ad salutem animarum fiunt, quereretur. Requistis
enim adiutorium in exortatione pastoralis ex his, quae in vestra cura et studio sub Dei protectione
25 permanere videntur. Quae fructum bonis operis tunc germinant boni, cum populi obedientia nec
in minimis contra pastorem rebellat. Sed sanctitas et^k sapientia pastoris talis debet semper^l
apparere et esse, ut delinquentes Dei iudicio terreat et obediens^m divinis preceptis digna remu-
neratione demulceat. Unde oportet vestram vigilare sollicitudinem, ut, postquam omnia divina (75)
precepta sine reprehensione percurrerit, omnia, quae clero et populo imperaveris, de sanctarum
30 scripturarum studeat proferre sententiis. Scilicet, ut clerus secundum statuta apostolorum et
canonum precepta permaneat et populus secundum mandata sanctorum in omnibus illis obediant.
In primis, quia oportet episcopum inreprehensibilem esseⁿ, quod etiam ad omnem pertinet clerum.
Deinde, ut omnem sollicitudinem episcopus cum clero et populo impendant, ut innocentes in inno-
centia sua permaneant et peccantes peccare desinant et penitentiam agentes de bono in melius
35 crescant; certissime credentes, ut, qui in malis dies suos finiunt, eternam luant vindictam et, qui
in bonis, eternam suscipiant palmam. His promissionibus confortentur boni et his minis terreantur
mali. Interea sollicite satagendum est, ne alicuius heresis quamvis parvae aliquis eorum im- (76)
munditia sordeat, quia, quamdiu quis in ea permanserit, etiamsi pro Christi nomine sanguinem
fundat, nichil ei proderit. Heu! quam pessimum et grande peccatum, quod nec in presenti
40 etiam pro morte nec in futuro pro multo tempore penae poterit solvi! Ergo tam pessimum
nefas cito dimittere et anathematizare^o debemus et penitendo delere, ut cum Christo in presenti
et in futura vita possimus manere. Quia, quamdiu quis in aliqua heresi manserit, nullum eius
bonum opus Deo placebit. Symoniaca igitur heresis, quae prima et pessima ante omnes alias
hereses iam diu ante nos usque ad nostra tempora viguit, quam Deus nostro tempore sua
45 miseratione detegendo destruxit, omni sollicitudine a vobis abiciatur. Et cum illa heresis ante
omnes hereses in ipso initio ecclesiae a principe apostolorum percussa palluerit, miramur, quo-
modo a quibusdam pessimis indumentis palliata vivido colore, quasi Christianae fidei cultrix
operosa, monstretur; scimus enim, quia, quod Christus odit, nullus, qui Christianus est, diligit.

a) Valimbr c. b) quod corr. quid c. c) illud corr. illum c. d) edia corr. iedia c. e) crumena c. f) patse c.
50 g) salute- corr. salutifera c. h) -c in loco raso c. i) mo- in loco raso c. k) et in loco raso c. l) sep c.
m) obēd. c. n) i rad. corr. ex e c.

1) Hic nonnulla omisimus. 2) Sequentia omisimus. 4) 1. Tim. 3, 2: oportet ergo episcopum irreprehen-
3) Hermannus Volterrarum episcopus (a. 1064—77?). sibilem esse.

- ^{cf. Matth. 12, 32.} Si autem dilexerit, christianus esse non potuit. Christus igitur symoniacam heresim odit. Ipse enim dixit: 'Qui in Spiritum sanctum peccaverit, neque in hoc seculo neque in futuro dimittetur ei'. Itaque dum tempus ordinandi clericos ad divinum cultum advenerit, non alicuius pretii datione palam vel occulte aliquis ad ecclesiasticum promoveatur officium, non aliquis indignus vel ignarus officii, non alicuius reatus vel infamia tactus, non nisi virgo aut monogamus et hic, qui virginem secundum sacros canones duxerit¹, non superbus, non elatus, non alicuius honoris cupidus, sed humilis et mansuetus et timens Deum. A nullo clerico aliquid commodi pro sacro officio requiratur, neque ab archipresbyteris neque ab archidiaconis neque ab illorum subiectis. Dum autem parroechias per ecclesias baptismales, quas plebes dicunt, episcopus circuit et, ne forte aliquid mali aut criminis aut inimicitiarum causas inveniat, investiget, nil questus, nil pecuniae exinde requirat nec eos, qui ibi fuerint, pro suo suorumque cibo affligat, sed quasi pater filiis misereatur et emendatis culpis omnes in pace relinquat, ut omnes pro suo episcopo et sacerdote Dominum benedicant et pro eius salute tam corporis quam animae Dei misericordiam petant. Taliter enim episcopo faciente populus cum clero apud Deum salvabitur et idem episcopus a Deo remunerabitur. Si autem contra haec fecerit vel pecuniam requisierit, symoniacus hereticus iudicabitur atque dampnabitur. Igitur ante omnia symoniacam^a heresim persequendo abicite, sacerdotes cum omni clero sanctae regulae ecclesiasticae vivendo subicite, populum, tam maiores quam minores, sanctis suasionibus ad bene agendum sollicite invitate, peccatores ut resipiscant et peniteant, predicate; qui penitere noluerint, excommunicate; qui ad penitentiam reverti voluerint, sacris canonibus subiugate, viam salutis omnibus demonstrate, circa omnes benignitatem ostendite; et Deus iudex iustus omnia secundum iustitiam vestram vobis restituet². Si enim omnia, quae supra dicta sunt, in vestro episcopatu studueritis observari, dum tempus fuerit et facultas, ad vos veniemus, si expedierit, et, quicquid vobis necessarium et nobis licitum et^b possibile fuerit, faciemus. Valete.
- (79) 68. Post haec cum longe lateque odor tantae sanctitatis perflagrasset, ceperunt de diversis terris et regnis^c ad eum certatim currere monachi et clerici^d et fideles laici, precipue Mediolanenses et Cremonenses atque Placentini. Monachi vero sua monasteria relinquentes et longam peregrinationem sumentes ad eum veniebant, alii siquidem pro apprehendenda^e sub eo audita laudabili conversione, alii vero ut a tanto instruerentur patre, qualiter symoniacam heresim deberent vitare. Audierant enim Iohannem patrem hanc cum suis fratribus publice dampnare et contra hanc exardescere multos mortales. Quis itaque ad eum umquam venerit, postquam viderit illum et audierit, se dispendium pertulisse vel laborem longi itineris sumpsisse penituerit? Nam si cor dubium vel fortasse tepidum vel evacuatum marsuppium aliquis veniens detulerit, alacer repedabat, et cor in fide confirmatum reportans et marsuppium profecto non vacuum. Acceperat enim a Iesu Christo dono et vultum omnibus gratum et sermonem cunctis placidum et ad largiendum amplissimam manum. Iam causa expetit, ut referam, quam Iohannes pater cum suis contra symoniacam toto coram mundo sumpserit pugnam.
- (80) 69. Per idem tempus quidam Papiensis Petrus sedem Florentinae^f ecclesiae invaserat clam interventu pecuniae, quod Iohannem patrem eiusque fratres minime latuit³. Elegerunt itaque vitam mortalem^g potius perdere quam veritatem celare. Ideoque Papiensem Petrum esse publice symoniacum et hereticum ceperunt dicere⁴. Facta est denique inter clerum et populum contentio pervalida. Alii quidem temporalia intuentes commoda ipsum defendebant^h, alii cum monachis, iam illorum creduli verbis, vehementer impugnabant.
- (82) 70. Cumque igitur contentio haec inter clerum et inter populumⁱ per dies haberetur multos et seditio inde frequenter oriretur⁵, estimavit hereticus Petrus populum terrere et

a) symoniasam corr. -cam, c in margine add., c. b) et in loco raso c. c) terris et regnis in loco raso c. d) clercorr. clerici c. e) apprehenda- corr. apprehendenda c. f) -nam(?) corr. -nae c. g) -x- in loco raso c. h) defedebant c. i) sequ. iterum et populum del. c.

1) Cf. Levit. 21, 13: *Virginem ducet uxorem*; Lib. diurn. 6.
2) Cf. 2. Reg. 22, 25: *et restituet mihi Dominus secundum iustitiam meam*. 3) Petrus Mediabarba (1062—1068); cf. de eo infra in Vita anonyma; Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 223 sq.; 'Forsch. zur ält. Gesch.

v. Florenz' I, 47—50. 4) Cf. quae de Iohannis sermonibus referuntur apud Desiderium, Dial. de miraculis s. Benedicti III, 4. 5) Cf. Petri Damiani epistolam, quam post inquisitionem rei Florentiae factam Florentinis direxit; opusc. XXX, Op. ed. Cajetani III, 267 sq.

clerum, si faceret necare monachos, a quibus verba sibi adversa sumpsere principia. Qua de re missa multitudine equitum et peditum nocturno tempore iussit sancti Salvii cenobium¹ igne comburi et monachos, quos reperissent, interfici. Iohannem vero patrem ibi tunc existimavit inveniri. Ipse quidem die altero recesserat.

5 71. Ingressi igitur ecclesiam, cum nocturnum fratres celebrarent officium, et evaginati- (83)
ensibus ceperunt Christi mactare oves ut immites carnifices. Alii siquidem in fronte tam grave infixerunt vulnus, ut perveniret acies ferri usque ad testitudinem cerebri. Alterum vero tam impie graviterque sub oculis percusserunt, ut nasus et dentes superiores cum superno labio a sua dividerentur compagine et cuncta dependerent super barbam. Alii
10 quidem infigentes aciem gladii vulnusque ad interiora perduxerunt. Huiusmodi igitur plagis multis in diversis perlatis everterunt altaria et depredati sunt, quae invenerunt, omnia et igne in domibus appposito, monachis tunc in ecclesia septem spalmos cum letaniis decantantibus, in nullo reluctantibus nec silentium frangentibus ipsisque nudatis et semi-
vivis relictis abierunt. Nam eiusdem monasterii abbatem, nomine Dominicum, etate vetustum, (84)
15 conversatione sanctissimum, omni nudaverunt amictu². Qui tamen^a sic nudus cepit solli- cite querere, si quid invenire posset, quod se indueret. Tandem pelliceum indumentum, quod ob incuriam inter fratrum lectos ceciderat, invenit seque illud dissutum et con- scissum ac vetustate dilapsum induit. Sed unde inimicus acquirere putavit victoriam et exaltationem, inde invenit^b detrimentum et confusionem; nam multi de populo et clero,
20 qui actenus eius videbantur fautores, ipsius intuentes impietatem facti sunt ipsi deinceps omnimodis adversi.

72. Altera quoque die tam homines quam mulieres Florentiae ad supradictum mo- (85)
nasterium perrexerunt et, quaecumque poterant, necessitatibus fratrum necessaria fideliter detulerunt. Felicem se quisque credebat, si aliquem monachorum videre valebat vel ex^c
25 eorum sacro sanguine ex terra, lapidibus et lignis suis pannis possent extergere, volentes illum pro magnis reliquiis habere.

73. Beatus autem Iohannes, Valimbrosae^d tunc positus, hoc, quod acciderat, audiens, (86)
martirii flagrans amore, ad Sanctum Salvium festinato veniens, abbatem ceterosque flagel-
latos fratres cesos nudatosque considerans dixit: 'Nunc vere monachi estis; sed cur sine
30 me haec perferre voluistis?' Valde enim doluit, quod prefatae persecutioni defuit, in qua tamen ipse martirii obtinuit bravium, qui ad tolerandum martyrium suos tam strenue instituit discipulos. Ad hoc enim venit, quod se credebat teneri, flagellari, detruncari, quod etiam pro amore Dei et defensione catholicae fidei cupiebat, si posset, milies occidi. Monachi vero tanto fortiores deinde sunt effecti, quanto securiores de corona, quam iam (87)
35 gustaverant, martirii. Nam euntes Romam tempore synodi constanter et publice proclama- 1067.
verunt Petrum symoniacum et hereticum, se ignem proferentes intraturos ad id com-
probandum. Alexander vero papa, qui tunc sedi apostolicae presidebat, nec tunc accusatum voluit deponere nec igneam declarationem sumere; favebat enim maxima pars episcoporum parti Petri et omnes pene erant monachis adversi. Sed archidiaconus Ildebrandus^e mo-
40 nachorum^f in omnibus est factus adiutor et defensor³.

74. Lite itaque tunc permanente, immo deinceps nimis crescente facta est per- (88)
secutio tanta adversus clerum Florentinum catholicum, ut eam ferre non valentes archi-
presbyter⁴ ceterique quam plures, de civitate exeuntes, ad Septimense confugerent cenobium. Quos Iohannes pater benigne suscipiens omni benignitate et caritate prebebat eis pro
45 posse subsidium; favebat enim dux Gotifredus⁵ parti symoniaci Petri, ita ut minaretur interimere monachos et clericos eidem adversarios. Qua de causa Petri pars tunc valde prevaluit; quae enim lingua fari potest persecutiones et angustias, quas tempestate illa

a) tñ c.; tamen Hatto c. 60.

b) post in- d exp. c.

c) sequ. s expunct. c.

d) ualib̄ c.

e) ildebrandus corr.

ildebrandus c. f) h supra lineam add. c.

50 1) Cf. supra p. 1086 n. 2. 2) Dominicus, quamvis aetate vetustum hoc tempore, i. e. a. 1067, eum fuisse dicat Andreas Strum., adhuc a. 1091. die 7. Dec. inter vivos et abbas Sancti Salvii monasterii erat, ut demonstrat instrumentum huius diei inter Vallumbrosana documenta

Tabularii Regii Florentiae.

3) Copiose de hac synodo agit altera, quae sequitur, Vita, infra p. 1106sq.; cf. Davidsohn, 'Forsch.' I, 47sq.

4) Rozo nomine. 5) Cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 229.

1067.
Iun. Iul. In.

catholici perpressi sunt? Nam tempore illo, cum prefatus papa Florentiam venit¹, preparata et coadunata sunt ligna ad ignem accendendum, quem monachi iniabant ingredi ad comprobandum sepe fatum^a Petrum esse symoniacum et hereticum. Quod papa tunc recipere rennuit, sed clero et populo in lite relicto recessit. Sed hanc omnipotenti Deo qualiter sedare placuerit, tempus et causa, ut id intimetur, inquiri^b. Ad hoc ergo noscendum hic Florentinae ecclesiae epistola papae prefato directa per ordinem ponatur, et tunc, quod omnipotens Deus ostendere est dignatus ad fidem corroborandam Petri et ad detestandum errorem Symonis magi, legenti liquido patebit et audienti².

1068.
Febr. 13.

(89)

75. *Alexandro^c primae sedis reverentissimo^d ac universali episcopo clerus et populus Florentinus sinceræ devotionis obsequium. Iam diu tedium et laborem nostrum necnon^e certamen monachorum contra symoniacam heresim paternitas vestra bene novit. Et nunc quoque dignum est, ut, qualiter^f Deus excelsus pie ac misericorditer scrupulum huius rei de cordibus nostris abaserit, pernoscatis. Signa enim et mirabilia^g Dominus noster in nobis fecit^h et per ea cecitatem ignorantiae et dubietatis caliginem ac tenebras erroris de pectore hominum pepulit, et fidem nobis augendo et dilatando et in se solidandoⁱ lux mentibus^j suae veritatis clementer infulsit. Pastor quidem bonus^k de celo venit et ovibus assistentibus atque ad se totis cordis medullis clamantibus sententiam sereno clariorem soleque lucidiorem omnique dicto apertiore omnique visu certiore de medio ignis populo suo dedit. Quid vero plebi Florentinae de Petro Papiensi, qui se nostrum episcopum haberi volebat, tenendum sit, in suo tremendo iudicio declaravit. Sed licet miraculorum narratio videatur aliquantulum protelari, causas tamen, unde ad haec^l ventum est, nequaquam inutiliter putamus debere succinte prescribi. Quadam etenim die omnes Florentinae civitatis clerici una congregati cepimus tam de clericis de locis suis expulsis, quam etiam de nobis ipsis ante Papiensem Petrum conqueri. De abiectis enim, quia consilium et solatium^m eorum ammiseramusⁿ et quia etiam prior et archipresbyter^o noster metu heresis e civitate secesserant; de nobis autem, quia bona pars civium nostrorum nos hereticos acclamabat. Nam videns^p nos ire ad eum dicebat^q: 'Ite, ite heretici ad hereticum. Ite, quia per vos haec civitas voragini dabitur, qui Christum impietate vestra de ipsa expellitis et beatum Petrum apostolum expugnantes, Symonem^r magum pro Deo inducendo colitis.' Quid plura? Rogamus eum, ut tam nos quam se ab hac^s infamia liberet, dicentes: 'Ecce nos, si te mundum senseris, si tu nobis iusseris, Dei pro te iudicium subire non dubitamus; aut si probationem, quam monachi hic et Romae facere voluerunt, recipere vis, ad eos imus eosque obnixè rogamus.' Ad haec ille se, inquit, neutrum iubere, neutrum^t velle, neutrum recipere. Quin etiam edictum a preside per legatos suos^u impetravit, ut, quicumque laicorum, quicumque clericorum se ut episcopum non coleret suique imperio non obediret, ad presidem vinctus non duceretur, sed traheretur; si autem quis nostrum his minis territus de civitate fugeret, ad dominium potestatis assumeretur, quicquid possedisset. Clerici vero, qui sub tutelam beati Petri apostoli agendo contra symoniacam heresim in oratorium eius^v confugerant, aut sibi conciliarentur aut sine^w spe audientiae extra civitatem pellerentur. Hincque factum est, ut vesperascente sabbato initii^x ieiunii, cum apud predictam^y ecclesiam beati Petri apostoli ipsi clerici lectionum ac responsoriorum sequentis dominicae recordarentur, municipalis^z preses^{aa}, eo quod se salva reverentia^{ab} Petri apostoli symoniaco^{ac} heretico non posse obedire responderint^{ad}, illos extra emunitatem oratorii beatum Petrum apostolorum principem parvipendens eiceret. Fit denique pro hoc scelere concursus catholicorum virorum*

1068.
Febr. 9.

(92)

a) factum c. b) iti- corr. Iqui- c. c) praescripta sunt haec: Incipit miraculum de Petro Igneo V. Incipit textus miraculi, quod Dominus ad destructionem symoniacae heresis operari dignatus est in episcopatu Florentino anno ab incarnatione sua millesimo LXVIII. idus Februario feria IIII. primae ebdomadae in quadragesima in monasterio de Septimo L. 45 Incipit textus mir., quod dom. ad destr. sym. her. op. dign. est in ep. Flor. a. ab inc. sua millesimo LXVII. mense Februario feria quarta prioris hebdomadae in quadragesima Mabillon. — In c. 75 secuti sumus plerumque codicem V, qui meliorem codicibus L et c. artius inter se cohaerentibus praebet textum. De re orthographica cf. supra p. 1078. d) ita c. e) necnon et V. f) qualis c. g) miracula corr. mirabilia L. h) solu- corr. solid. c. i) mentibus nostris c. k) hoc V. l) solatium in loco raso V. m) ita c. n) videntes c. o) dicebant c. p) Simonem atque ita semper L. 50 q) hac om. c. r) necutrum, c exp., c. s) ssos c. t) eius om. L. u) sine om. L. v) in initii c. w) dictam L. x) municipales V; municipialis, fi et s del., c. y) presidis c. VL. z) cum salva rev. c. L. aa) symoniacho V. b) responderunt V.

1) Cf. Davidsohn, 'Forsch.' I, 48. 2) Ceterae huius rei relationes laudantur apud Davidsohn, 'Forsch.' I, 49. 3) Cf. Dan. 3, 99: *signa et mirabilia fecit apud me Deus.* 4) Cf. Ioan. 10, 11 atque saepius: *pastor bonus.*

5) Cf. supra p. 1095 n. 4. 6) Oratorium s. Petri in coelo aureo, non longe distans ab ecclesia episcopali, 55 vulgo San Pietro Celoro nuncupatum.

et maxime feminarum velamina capitum^a proicientium et passis^b crinibus flebiliter incedentium, 1068.
pectora^c pugnis miserabiles ad Deum voces mittendo^d dure tundentium et super virorum ac
filiorum mortem triste lamentantium. Nam in plateas luto plenas se prosternentes aiebant: 'Heu,
5 eu, o Christe, tu hinc eiceris, et quomodo^e nos desolatas relinquis? Tu nobiscum habitare non
sineris, et nos^f hic quomodo^g habitabimus^h? Vidimus, quia nobiscum^h manere voluisti^h, sed vadis,
quia Symonⁱ magus te non permittit. O sancte Petre, numquid a Symone mago vinceris, quia
ad te fugientes^k non defendis? Nos putavimus^l ipsum^m in infernalibus penis esse vinctum et
catenatum, sed ecce cernimus illum ad tuum dedecus hostiliter suscitatum.' Virorum quippe alii
ad alios dicebant: 'Videtis et aperte videtis, Christus hinc discedit. Abit, qui legem suam
10 adimplensⁿ se pellenti non resistit. Et nos, viri fratres, civitatem hanc, quo heretica pars eaⁿ
non gaudeat, incendamus atque cum parvulis et uxoribus^o nostris, quocumque Christus ierit,
secum eamus. Si christiani sumus, Christum sequamur^p.' His ergo ciulatibus hisque doloribus (93)
nos quoque clerici, qui ipsi Papiensi videbamur fautores et asseculae et qui ab aliis heretici
acclamabamur, eo quod^q ipsum sequebamur, permoti seramus ecclesias et merore proietorum
15 non tangimus campanas, populis non spalmos, non denique canimus missas. Nec mora nobis
congregatis fit Domino inspirante consilium. Ad Dei^r monachos, qui Septimo in monasterio
sancti Salvatoris^{s.2} degunt, communi voto quosdam nostrum mittimus, petentes et orantes dubietatem
huius rei velle perdere^t et veritatem cognoscere cognitamque firmiter promittentes tenere. Re- (94)
sponsum est^u autem^u nobis, quia, si catholicam fidem pro viribus vellemus tenere atque defendere
et symoniacam heresim impugnando destruere, virtus Salvatoris tam huius negotii dubietatem
20 quam etiam cecitatem de cordibus nostris^v eliminaret. Fatemur, promisimus de hac re hoc sequi,
quod ipsi^w, si suis factum compensarent dictis. Quid plura? Statuitur dies omni voto quesita,
in qua et dubietatem perdidimus^x et ex qua veritatem, quam monachi dicebant, pro posse de-
fendendo tenemus. Quarta namque feria in prima ebdomada quadragesimae³ dies constituitur. Febr. 13.
25 Secunda et tertia feria specialiter pro hoc Deum oramus, et ut Deus, qui unica est veritas, Febr. 11., 12.
veritatis huius reseraret hostium, obsecramus. Illucescente^y vero quarta feria a quodam nostrum (95)
itur ad virum^z Papiensem^z, qui rogans eum inquit: 'Fac, domine, pro Dei tremore^a proque Febr. 13.
remedio animae tuae, si est, quod^b de te^b monachi dicunt, noli clericos, noli populum in eundo
laboribus afficere, noli Deum experiendo temptare, sed huius negotii veritatem ad Dominum te
30 convertendo pande; aut si ab^c hoc te nosis immunem reatu, nobiscum venire dignare!' Ad
que^d ille respondit: 'Nec ego illuc^e venio^e neque te, si tu me diligis, ire volo.' Ad haec vero
dictum est sibi: 'Profecto Dei iudicium, quia omnes vadunt, videre ibo et, quid ibi agatur,
solerter nosse^f curabo et, quodcumque Deus iudex iustus in iudicio suo recto monstraverit,
secundum meum valere defensabo. Nec tibi^g meum^h molestum sit iter^g, quia te hodie, qualis sisⁱ,
35 sententia Dei recte ostendet. Aut enim te hodie magis, quam umquam fueris^k, habebimus carum
aut viliorum et contemptum'. Nos interim, quasi celesti premoniti oraculo, non expectamus nun- (96)
tium; curriturque a nobis clericis ac laicis et feminis ad Septimum, in quo est sancti Salvatoris
monasterium. O mira Domini^l potentia miraque clementia, qui voluntates non solum expeditis,
sed etiam pregnantibus vires ad eundum donavit. Numquid enim longitudo^m matronas, num-
40 quid via cenulenta multitudo aquarum delicatas terruit? Numquid pueros ieiunium exasperavit?
Congregatis denique omnibus clericis etⁿ laicis promiscui sexus et etatis fere ad tria milia ad (97)
predictum monasterium interrogamur a servis Dei: 'Cur, fratres venistis?' Respondetur a nobis:
'Ut illuminemur^o et errorem relinquentes veritatem sequamur.' 'Quomodo', inquiunt^p, 'inluminari^q
vultis?' Nos inquam respondentes: 'Ut copioso probetur igne^r, quod de Papiensi Petro dicitis.'

45 a) capita c. L. b) sparsis c. c) pectore L. d) mittentium corr. mittendo c. e) et quomodo postea add.,
ex parte in margine, V. f) quomodo nos hic c. g) habitamus c. h) non potes nobiscum manere c. i) Simon
atque ita saepius V. k) confugientes c. L. l) putabamus, vi superscr. corr. putavimus L. m) eum c. n) eam c.
o) ac vetulis add. L. p) sequamus L. q) quot L. r) ad Dei namque L. s) Salvaris c. t) p(ro)dere V.
u) autem est L. v) nostris om. L. w) et ipsi c. x) p(ro)didimus V. y) illuscente c. z) Papiensem virum V.
50 a) timore L. b) de te quod c. c) ab om. c. d) ad q̄ c.; atque L. e) venio illuc signis superpositis corr.
illuc venio c. f) om. c.; scire L. g) tibi mol. s. m. iter c. h) meum postea add. V. i) sit corr. sis c.;
sis corr. sit L. k) fue(r)ita corr. fueris c. l) sequ. ele exp. c. m) itineris add. c. n) atque L. o) illu-
minemur in loco raso c. p) inqint corr. inquiunt c. q) illum. VL. r) igne probetur c.

1) Cf. Matth. 5, 17: veni . . . legem . . . adimplere. 2) Cf. supra p. 1088 n. 2. 3) A. 1068. Febr. 13.

1068. Febr. 13. 'Quem', inquiunt, 'fructum^a hoc facto habebitis^a aut quem honorem inde Deo reddetis?' Responde-
mus^b omnes: 'Et^c erimus vobiscum rectam fidem defendentes et symoniacam heresim habomi-
nando, Deo semper gratias agentes^d. Quid longius moramur? Fiunt statim a populo duae
strues lignorum altrinsecus iuxta se in longitudine positae. Singulatim vero longitudo utriusque
fuit pedum decem, latitudo autem ambarum singillatim V pedum et dimidium dimidii pedis. 5
Altitudo denique utriusque separatim fuit IIII^{or} pedum et dimidii. Inter utrasque vero piras
in longitudine^e semita^f unius brachii extitit^g, et ipsa strata siccis lignis et ad ardensum bene
(98) paratis. Interea fiunt pro hac re spalmodiae^h, letaniae^h, supplicationes. Monachus intraturus
ignem eligiturⁱ iussuque abbatisⁱ celebraturus missam ad altare procedit. Missa vero cantatur
cum magna devotione et suplicatione omnium. Chorus monachorum et clericorum necnon et^k 10
laicorum ex corde lacrimaturⁱ. Ut autem ventum est ad 'Agnus Dei', IIII^{or} monachi, unus^m
imaginem Dominiⁿ crucifixiⁿ, alter aquam sanctificatam, tertius XII^{cim} cereos benedictos accensos,
quartus turibulum thure plenum baiulantes, procedunt ad succendendum lignorum praescriptas
(99) piras. His igitur visis clamor omnium in celum attollitur, Kirie leyson^o flebilissime pleno ore
cantatur, Iesus Christus creberrime, ut exurgat causamque suam defendat, oratur, Maria eius 15
mater, ut hoc sibi suadeat, multum a^p viris, plurimumque a feminis^p supplicatur. Petri apostoli
nomen, quo^q Symonem^r magum^s perdendo dampnet, milies ingeminatur. Gregorius urbis presul²,
ut ad suas^t verificandum properet santiones, suppliciter obsecratur. Interea dum pro ingenii
capacitate ab omnibus Deus oratur, presbyter perceptis salutis misteriis et expleta^u missa^u exutaque
casula^u, ceteris^v sacerdotii indumentis sibi retentis, crucem Christi portans cum abbatibus et 20
monachis letanias^w faciendo ad strues lignorum iam rogos fieri incipientes appropinquat. Ibi-
que Deus quam multipliciter ac uniformiter ab omnibus oratur, nulla lingua fari, nullus sensus
(100) recolligendo^x valet meditari. Tandem silentium cunctis imponitur. Et ut conditionem rei, pro
qua haec fiebant, intente audiamus et bene intelligamus, monemur. Eligitur denique abbatum
unus, clamosus^y voce^y, apertus^z lingua^z, qui aperte ad intelligendum^a orationem, in qua conditio 25
petitionis ad Deum continebatur, populo legit. Collaudantibus autem cunctis conditionem tunc
iterum alius abbatum^b silentium petit elevansque vocem^c alloquitur omnes dicens: 'Viri fratres
et sorores, pro salute animarum vestrarum, teste Deo, hoc facimus, ut deinceps a symoniaca
lepra, quae fere iam totum sordidat^d mundum, caveatis. Huius autem leprae contagium tam
(101) magnum esse sciatis, quod istius inmanitati cetera crimina comparata sunt quasi nihil'. His 30
ergo expletis, cum utrique rogi iam se ex maiori parte in flammivomos vertissent carbones et
cum media semita ignivomarum copia prunarum tanta estuaret, ut usque ad talum^e pedes^e
euntis, sicut post^f in probatione patuit, in^g prunas^g infigi possent, sacerdos et monachus iussu
abbatis hanc orationem cum magna voce, audientibus et flentibus fere tribus milibus^h, fudit ad
Dominum: 'Domine Iesu Christe, vera lux omnium in te credentium, tuam misericordiam peto, 35
tuam clementiam exoro, ut si Petrus Papiensis, qui Florentinus episcopus dicitur, interventu
pecuniae, id est munereⁱ aⁱ manu³, quod est symoniaca heresis, Florentinam arripuit sedem, nunc
tu^k, fili eterni patris, salus mea, in hoc tremendo iudicio ad adiuvandum me festina et me
illesum sine aliqua^l combustionis macula mirabiliter conserva, sicut quondam illesos salvasti tres
pueros in camino ignis ardentis⁴. Qui cum coeterno^m patre tuo et Spiritu sancto omnia cooperaris 40
(102) et vivis et regnas in secula seculorum⁵. Cumque omnes, qui aderant, respondissent 'Amen', pacis
osculum fratribus dedit et accepit. Interrogamur omnes: 'Quamdiu vultis ipsum in igne manere?'
Responsum est ab omnibus: 'At, at, quid dicitis? Sufficit, domini, satis cum solemni gravitate

a) fructum hoc factum (-to alia manu corr. -tum) habebit (h alia manu supra lineam add.) c. b) resp. c. c) Et om. c. d) agendotes, do exp. c. e) iuxta se locatas post in long. add. L. f) in latitudine post semita add. L. 45
g) extitit om. L. h) let., spalm. c. i) Iohannis add. c. k) et om. L. l) laicorum L. m) unus om. V; ut nu' L. n) cr. Dom. c. o) Kyrieleyson V; Kiriele L. p) a viris plur. a fem. om. L. q) quod c. r) Simonem atque ita semper L. s) magum om. c.; denuo post magum add. L. t) suam corr. suas L. u) expleta missa et casula alio atram. subnotata V. v) ceterisque c.; ceterisque L. w) letanias alio atram. subnot. V. x) colligendo c. y) clamosus alio atram. subnot. V; clam. in voce c. z) ap. in lingua c. a) intelligendam c. b) secun- 50
dum b alia manu superscr. c. c) vocem om. c. d) sordidat in marg. add. man. altera c. e) talos pedis c. f) post om. L. g) in prunas om. L. h) hominum add. L. i) ita LV; munē^a c.; fortasse muneraria legendum. Hofm. k) te L. l) aliqua om. c. V; a punctis app. delet. c. m) eterno, co- supra add. c.; eterno L.

1) Petrus postea Igneus appellatus; cf. supra p. 1083 p. 300sq. Zw.). 3) Cf. 1. Reg. 12, 3: si de manu
n. 7—9. 2) Scil. Gregorius papa I (Reg. IX, 213. 215. cuiusquam munus accepi. 4) Cf. Dan. 3, 8sq., 17: 55
218; cf. Anselmi Luc. Coll. can. VI, 67—69, rec. F. Thaner de camino ignis ardentis. 5) Cf. infra p. 1102 n. 16.

pedetemptim ignem flammisque transire'. Iubetur quidem sacerdoti et monacho voluntati nostrae 1068.
satisfacere. Tunc ipse^a sacerdos contra ignis ardorem salutare signum faciens crucemque Febr. 13.
Christi baiulans ipsamque, non flammarum multitudinem attendens, intrepidus mente, ylaris vultu
cum quadam celebritate^b gravitatis, illesus in^c corpore, illesus et^c in omnibus, quae secum portabat,
5 in virtute^d Iesu Christi mirabiliter ignem pertransiit. Nam flammae undique concurrentes et (103)
circunquaque exurgentes albam quasi bissinam intrabant et implendo inflabant^e, sed naturae suae
immemores nichil sibi ustionis inferre poterant. Manipulum denique et stolam eorumque fimbrias
more ventorum sustollendo huc illucque varie ferebant, sed calore perduto ipsas in nullo com-
burere valebant. Pili quoque pedum eius inter flammosos carbonem mittebantur, sed o mira
10 Domini potentia, o Christi laudanda clementia! eorum nulli odore^f ignis ledebantur. Inter
capillos nempe flammae circumurgentes intrabant eosque flando levabant et relevabant, sed nec^g
summitatem^h alicuius eorum vires suas oblatae adurendoⁱ retorquere valebant. Erant quippe
flammae ex omni parte ipsum concludentes, ad Salvatoris miraculum, non ad ardoris incendium.
Ardorem^j catholicae fidei sentiebant ideoque non ardebant. Deus profecto noster ignis con-
15 sumens aderat ideoque ipso nolente corporeus ignis nichil nocere poterat. Procul dubio^k verum
erat, quod a servis Dei dicebatur, quia illorum testis veritate iuvante ab igne miraculose liberatur.
Veritas enim semper liberat, quos falsitatis macula non coinquinat. Postquam autem egressus (104)
est de igne, dum iterum vellet focum repedare, capitur a populo; deosculantur pedes pre desi-
derio. Pre gaudio quidem beatum se quisque putabat, qui vestimentorum quamcumque parti-
20 culam deosculari valebat. Gravi namque premebatur angustia populorum, sed magna^l cum^l
difficultate liberatur viribus clericorum. Laus Deo ab omnibus una pre gaudio etiam flendo
cantatur certis^m iam, quia verbum Dei numquam mutaturⁿ. Symon Petrus magnis laudibus
sublimaturⁿ, Symon denique magus ut stercus pedibus conculcatur. Nomen Petri apostoli in
ore omnium super mel et favum^o cum laudibus magis^o magisque dulcescit; nomen impij Symonis
25 super fel^p et sulphur cum vituperationibus magis magisque putrescit. Magnitudinem quippe
horum Christi signorum copiamque gaudij nostri ac cotidianam gratiarum actionem nec cordis
sensus cogitare nec linguae plectrum exprimere nec manus, sicut est, unquam sufficient scribere.
Sed quia sapienti de multis pauca sufficiunt, demum ad paternitatem vestram supplicandum (105)
concurrimus. Per ipsum vero beatitudinem vestram oramus, cuius vicarium tam in celis quam
30 etiam^q in terris^q vos esse desideramus, dignumini plebi longa peste demolitae consilium pariter
et defensionis auxilium impendere, dignamini nos miseros^r ab importunis luporum faucibus ab-
strahendo^r eripere; dignamini, precamur, arma contra hostes Petri apostoli movere, acies struere,
vires sumere, sancta bella committere et nos^s, oves Christi beato Petro tibiue vice eius com-
missas, contra symoniacos preliando de captivitate liberare. Plerisque etenim nostrum beatus
35 ipse apostolus, ut olim a Nerone in cruce confixus, in visu noctis apparet et passionem suam
ostendendo, ut a symoniacorum societate declinemus, pie suadet, 'sicut', inquiens, 'me Symoni mago
numquam coniunxi, sic quoque vos, si Christi esse vultis, si oves pascuae eius^t estis, si me clavi-
gerum regni celestis creditis, si me vobis portas regni celorum aperire cupitis, symoniacis nolite
sociari, nolite coniungi, nolite communicari'. Nunc^t itaque^t, domine sancte, quia fidutia^u recu- (106)
40 perationis nostrae secundum Deum in sancta sede Romana est posita, vos, qui ipsi presidetis,
oramus, ut rapacibus lupis^v ex adverso^v ascendatis atque auctoritatem sacerdotalis culminis pro
ovibus vobis vice beati^v Petri creditis^w opponatis^v. Iterum iterumque cernui sollicitudinem vestram
oramus, pater, ut quod pastoris est, nobis dilaniatis ovibus ne pigritemini clementer impendere.

His cognitis quamtotius^x papa curavit de omni episcopali officio prefatum Petrum 1068.
45 deponere^{y, 6}. Mart. Apr. Iul.

a) igpe, g exp. c. b) celebritate, b exp., c. c) in corp., ill. et om. V. d) sequ. domini punctis supp. delet. V; vir virtute,
primo vir linea perducta del. c. e) inflammabant c. f) ita c. LV; ardore legendum esse videtur. Hofm. g) nec summi-
in loco raso V. h) adurendo in loco raso V. i) quidem post ardorem add. L. k) dubii corr. dubio c. l) cum magna c.
m) certi c. L. n) subtimatur corr. sublimatur c. o) magnis c. p) mel delet., fel manu alia, sed coaeca superpos., V.
50 q) in terris etiam signis superpos. corr. etiam in t. c. r) miseros — abstrahendo om. L. s) -os postea add. V. t) ne
taque, c supra ne add., c. u) fidutiam c. v) beati om. c. w) -tis post rasuram L. x) qtoti⁷ c. y) Incipit obitus
sancti Iohannis abbatis IIII. id[us] add. man. poster. c.

1) Cf. Malac. 3, 6: ego enim Dominus et non mutor. ex adverso neque opposuistis murum pro domo Israel.
2) Cf. Ps. 18, 11: super mel et favum. 3) Cf. Ps. 73, 1 6) Cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 242 sq.; 'Forsch.'
55 atque saepius: oves pascuae tuae. 4) Cf. Matth. 7, 15: I, 50.
lupi rapaces. 5) Cf. Ezech. 13, 5: Non ascendistis

- (107) 76. Ostendimus itaque, quam ferventissimam Iohannes pater habuerit fidem et quam indefessam contra symoniacam heresim sumpserit pugnam, immo quam obedientes et in fide ferventes educaverit discipulos. Reliqua, quae in senectute gessit, et qualiter de seculo migravit, prosequamur. Videns denique supradictus comes Bulgar^{a.1}, qui catholicus extiterat adiutor, etiam in omnibus defensor, tantam fidem tantamque religionem tam Iohannis patris quam eius discipulorum deliberavit suum monasterium Ficiense sub eius committere regimine; quod nimis et obnixis precibus tandem obtinuit. Ubi senex pater in regimine abbatis illum constituit fratrem, qui obediens transierat per ignem².
- (108) 77. Quodam die, cum apud prefatum monasterium, quod est in Septimo, esset et octo ex monachis cum uno tantum sarculo foras ire videret, interrogavit, quo tenderent et cur nonnisi unum sarculum deferrent.³ 10
- (109) 78. Dilexerat enim a principio bonos clericos, quemadmodum monachos^b. Et ipse ab eis diligebatur, ceu esset eorum pater. Nam omnimodo studebat cum bonis clericis canonicas ordinare ecclesias, sicut cum monachis monasteria. Ad quod probandum unum saltem de multis ponam exemplum. Venerunt clerici catholici per idem tempus et fideles laici de civitate Mediolanensi ad senem patrem, illius terrae referentes miseriam^c, scilicet 15 quod per multos retro annos innumerabilis multitudo tam virorum quam mulierum illius civitatis pro timore symoniace heresis nec penitentiam nec communionem ab aliqua sumpserat persona mortali. A quibus se profitebantur esse missos ad pietatem senis patris, ut pro caritate, qua isdem in ceteris flagrabat^d, animabus eorum auxilium pro posse impenderet. Quibus misericordia motus ait: 'Et quod vobis consilium possum impendere?' 20 At illi: 'Pater', inquit, 'sancte, si tot miseris vis subvenire, fac clericos, qui ex nostra terra pro vitando hereticorum consortio ad te confugerunt, catholice ordinari; illos illum remitte, et christianitatem iam pene deletam poterunt renovare'. Quid multa? Non solum illos, qui in civitate morabantur, nimia commotus pietate solito more, sed etiam quos iam in interiore^e cella novitiorum habebat et qui pro accipienda veste monastica venerant, 25 inde abstraxit et a Rodulfo Tudertino episcopo⁴, viro sanctissimo et catholico, ordinari gradatim fecit eosque Mediolano^f direxit. Hunc episcopum papa ad regendum episcopatum Florentinum direxerat post depositionem symoniaci Petri. Et quoniam maius his fecit, maius dicam; ipsum scilicet episcopum postea cum viris eruditis prefato Mediolano misit, ut viris catholicis id omnimodo optantibus et petentibus officio subveniret episcopali, quo 30 fidelium consolaretur corda catholico pastore diu destituta. Si enim voluero cuncta sancti viri narrare bona, prius deficient dies⁵ et horae, immo tempora quam dicenda.
- (111) 1073. 79. Post haec igitur venit dies ab eo diu desideratus, scilicet ut dissolveretur et esset cum Christo⁶, quod concupierat omnimodo. Ingravescente^g itaque infirmitate, quod vitae terminus propinquaret, evidenter cepit dicere. Missa igitur legatione ad se discipulos, 35 quos fratribus preposuerat, fecit venire. Quos visos et benedictos ilico cogebat remeare ad commissi custodiam gregis. Qui licet merentes et nimium flentes, patris iussioni contradicere non audentes revertebantur. Remanserunt cum eo tantummodo domnus Rusticus et domnus Letus abbas⁷, pater cenobii Passinianensis, in quo decumbebat pater. Hii in eadem, qua obiit ebdomada, ad eum accedentes humili deposcerunt prece, ut aliquam 40 exortationem fratribus relinqueret de unitate caritatis et concordia pacis. Tunc dicta haec dictari et scribi iussit:
- (112) 80. *Iohannes abbas omnibus fratribus in amorem fraternitatis secum iunctis salutem et benedictionem. Me sub gravi infirmitate diu laborante, Deus ut animam recipiat, corporis mei terra quatinus ad pulverem revertatur, unde materiam sumpsit⁸, cotidie expecto. Et hoc 45 mirum non est, quia etas etiam absque tantae infirmitatis oppressione hoc me ammonet cotidie expectare. Et hinc transire quasi sub silentio estimabam, sed locum et nomen, quod in hac*

a) ita c. b) post mo- locus rarus c. c) mia corr. mis. c. d) fraglabat corr. flagrabat c. e) interiora c. f) Medialano corr. Mediolano c. g) ingrava- corr. ingravescente c.

1) Cf. supra p. 1088 n. 1. 2) Petrum videl. Igneum supra p. 1075 n. 2. 6) Cf. Phil. 1, 23: *desiderium* 50 *habens dissolvi et esse cum Christo.* 7) De Rustico et Laeto cf. supra p. 1088. 8) Cf. Gen. 3, 19: *donec revertaris in terram, de qua sumptus es: quia pulvis es et in pulverem reverteris.*

terra corruptibili, quamvis non sicut decuit, tenui, pensans utile duxi vobis aliquid de vinculo 1073.
 caritatis¹ loqui, et hoc non a nobis nec noviter, sed, quae cotidie auditis, transcurrando replicare
 breviter. Certe haec est illa virtus, quae omnium rerum creatorem effici^a compulit creaturam.
 Haec est illa, quam ipse in vice suorum omnium mandatorum apostolis commendans ait: 'Hoc 1073.
 5 est preceptum meum, ut diligatis invicem'. De ista Iacobus apostolus loquitur dicens: 'Qui totam Iac. 2, 10.
 legem observaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus'. Ista est, de qua beatus
 Paulus apostolus dicit: 'Caritas cooperit multitudinem peccatorum'. Hinc^b vero colligere pos- 1. Petr. 4, 8.
 sumus, quod tenendo caritatem omnia peccata operiri posse; ceteras vero virtutes estimantibus se (113)
 optinere sine hac nil valere. Set haec audiens quisque superbus et inobediens hanc in veritate
 10 cogitat habere, si se corporaliter in communione fraterna viderit perdurare. A qua, ut ita dicam,
 opinione falsa unumquemque beatus Gregorius vere caritatis finem indicando excludit dicens:
 'Ille perfecte Deum diligit, qui sibi de se nichil relinquit'². Quid vero de caritate singulariter
 loquar, ignoro, quoniam omnia dominica mandata ab hac pullulare radice scio. Quia si multi
 sunt rami boni operis, una est tamen radix caritatis. In cuius calore reprobi nequaquam possunt
 15 diu perdurare Domino salvatore dicente: 'Refrigescet caritas multorum'. Quos frigidos et ab Matth. 24, 12
 unitate divisos apostolus Iohannes plangit et^c gemit dicens^c: 'Ex^d nobis exierunt, sed non erant 1. Ioan. 2, 19.
 ex nobis; nam si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum'. Et si ita est, immo quia (114)
 ita est, debet unusquisque fidelis semper pensare, qualiter se tam summo bono possit copulare
 secumque, quos habeat in via Dei socios, anxie querere. Et sicut reprobi hanc relinquendo a
 20 Christi corpore absciduntur, sic electi eam in veritate amplectendo eidem corpori Christi con-
 firmantur. Ad hanc vero inviolabiliter custodiendam valde utilis est fraterna unitas, quae se
 constringit sub unius personae cura. Quoniam sicut flumen a suo alveo siccatur, si in multis
 rivulis dividatur, sic unitas fraterna minus valet ad singula, si fuerit sparsa per diversa.
 Idcirco, ut in longo ista caritas inviolabilis permaneat vobiscum, volo, ut in domno Rodulfo³ vestra
 25 cura et consilium post meum obitum pendeat, saltem sicut in me pependit in mea vita. Valete^e.

81. Tertia denique, antequam obiret, die vidit iuvenem sibi assistentem^f, quem eius (115)
 angelum fuisse estimamus. Quem^g cum solus et nullus alius cerneret, ait fratribus: 'Quare
 fratrem illum non vocastis vobiscum, cum comedistis?' Cui fratres: 'De quo', inquit,
 'fratre dicis, pater?' Et ille: 'De illo pulchro', inquit, 'iuvene, qui ad nos venit et nobis-
 30 cum moratur ingrediens et egrediens'. Et subiunxit: 'Unde est et quo nomine vocatur?'
 Cui beatus Letus abbas de Passiniano Deo revelante dixit: 'Nescis, quia de monte Do-
 mini⁴ est et Benignus appellatur.' Tunc ille Spiritu sancto docente angelum esse intellexit
 et vere de monte Domini, id est de celo, esse talique nomine, id est Benignus, illum
 appellari dixit. Et recte beato Iohanni Deus talis nominis angelum deputaverat, qui (116)
 35 tantam sibi benignitatem misericorditer plus quam ceteris fere mortalibus infuderat. Quo
 audito ierunt et supra mensam unius hominis victum posuerunt supra victualia constituta
 fratrum. Quo adimpleto quievit. Denique cum ad exitum appropinquaret^h, fecit sibi in
 breviculo scribi et in manu poni haec: 'Ego Iohannes credo et confiteor fidemⁱ, quam
 sancti apostoli predicaverunt et sancti patres in quattuor conciliis confirmaverunt', ut
 40 crederetur intimo eam corde tenuisse, quam videbatur verbis et operibus viriliter defendisse.

82. Post haec Christo tradidit spiritum corporis et sanguinis ipsius perceptione (117)
 munitum, in quem integra fide crediderat, quem pure dilexerat, cui pia intentione servierat,
 secum videlicet talentum sibi creditum reportans centuplicatum. Obiit in ferventissimo
 estatis ardore, quarto scilicet idus Iulii. Patres itaque presentes, qui aderant, spe certa 1073.
 45 credentes posse Deum sine fetore in estatis fervore servare magistrum, qui in igne sine Iul. 12.
 combustionem servaverat discipulum, deliberaverunt cadaver patris insepultum retinere,
 donec abbates ex utraque congregarentur parte. Hac itaque de causa insepultum mansit (118)
 per triduum. In quibus vero diebus ad celebrandas communis patris exequias clericorum

a) ec- corr. ef. c. b) sequ. una littera erasa c. c) dicens et gemit signis app. corr. et gem. dic. c. d) et corr.
 50 ex c. e) Valete in fine sequentis lineae c. f) astantem corr. assistentem c. g) sequ. et del. c. h) ap supra
 lineam add. manus alia c. i) e in loco raso c.

1) Cf. Os. 11, 4: in vinculis charitatis. 2) Cf. de se nihil relinquit. 3) De eo v. supra p. 1083 n. 6.
 Gregor. Moralia X, 6 (Migne, Patrol. Lat. LXXV, 923): 4) Cf. Num. 10, 33: de monte Domini atque similiter
 ut videlicet qui perfecte Deo placere desiderat, sibi saepius.

1073. et monachorum convenit multitudo pene innumerabilis. Per hos quippe dies et noctes Christo indeffesse^a gratias agentes, debitum honorem patri impendentes, sepulturae post haec sancti viri corpus tradiderunt¹, ita immune ab omni fetore, quemammodum fidem ab omni erroris contagione servaverat immunem et ceu discipuli transeuntis per ignem Christus incombustas vestes servaverat et carnem.

(119)
1073—1076.

83. Quo sepulto sumpsit domnus Rodulfus obedientiam sibi a patre iniunctam; quam per triennium², pre oculis habens memoriam et timorem patris sancte et regulariter rexit. Sub cuius regimine se ceteris adhererunt cenobium Vagianum³ et Taonis Fontana⁴ necnon et Coneum⁵. Post cuius obitum totius congregationis regimen sumpsit pater Rusticus⁶

1076—1092.

et eam per annos XVI^{cim} rexit fideliter, paterne et discrete. Sub quo cenobium sancti Angeli iuxta Pistoriam⁷ est noviter edificatum. Alterum ad honorem Christi eiusque genitricis Mariae in Nerana⁸. Porro illud, quod est in Sofena, ad honorem sancti edificatum est Salvatoris⁹ et alterum, quod in Strumis, ad honorem Dei eiusque sancti martyris Fidelis¹⁰ necnon et illud Pisanum ad honorem Dei sanctissimique Pauli¹¹ sub huius regimine patris adiuncta et concorporata sunt Vallisimbrosae consuetudini et congregationi. Similiter id, quod in monte Armato¹², et alterum, quod in Oselle Castellanis in partibus¹³

(120) noviter sunt edificata, sub hoc sunt instituta patre. Horum quippe rectores annuatim conveniunt, memoria retinentes bonitatem et sanctitatem necnon et instituta boni et primi patris, sibi offerunt alteri alterutris, quaecumque sub sua habent cura, personas videlicet et substantias secundum imperium Vallisimbrosae abbatis, quem super se electum habent in vice Iohannis primi abbatis. Et sunt in fide una, unum cor et animam habentes¹⁴, potius parati mori, quam ab alterutro dividi. In qua unitate Christus, omnipotens pastor, eos in perpetuum dignetur conservare, qui suos electos ante mundi constitutionem dignatus est eligere¹⁵. Qui cum Deo patre sanctoque Spiritu ex utroque procedente vivit et regnat Deus per omnia secula seculorum¹⁶. Amen^b.

(121)

84. Quod scribimus, a venerabili fratre didicimus Iohanne, qui in eodem Passiniansi cenobio, ubi domnus archimandrita Iohannes ad celestia migravit, per multos annos cellae ministerium et vestiarii officium nobiliter gessit. Qui adhuc eo tempore in laicali habitu constitutus, dum persensisset venerandum patrem morti proximare, estuare cepit, quid in tanta parandi copia ciborum ageret, presertim cum cerneret tantam turbam monachorum et clericorum necnon et laicorum ex diversis partibus ad funus tanti patris advenire. Quid multa? Tandem ad semetipsum reversus, in Deo confisus meritisque tanti patris presumens dixit: 'Qui ex quinque panibus quinque milia homines pavit¹⁷, potest hodie multiplicare nostra holera simulque et legumina'. Tunc vascula, quae more solito fratribus suffecerant, assumpsit et sancti patris Iohannis invocato nomine ad prunas composuit et ad coquendum cybaria per eas ordinavit. Mira res! de quibus vasculis solitam annonam fratribus tribuit, et a mane usque ad expletum diem omnibus supervenientibus ibidem ospitibus sufficienter amministravit.

(122)

85. De^c domno Gregorio^d VII. apostolicae sedis papa^e, qui ad sacrosancta missarum sollempnia compunctive^e solebat accedere. Cui cum continuis tribus diebus consueta deesset compunctio, nomen et sanctitas predicti patris Iohannis in memoriam venit eumque in suum invitavit auxilium; et mox eiusdem sanctae compunctionis^e gratiam, copiam multum largius, quam solebat, resumpsit, sicut domnus Petrus Albanensis episcopus¹⁸ ex ipsius ore se testabatur audisse.

a) indeffessa corr. -se c.

b) sequ. spatium duarum linearum vacuum c.

c) De — papa rubro scripta. c.

d) GG c.

e) alterum c supra lineam add. c.

1) Cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 247, ubi etiam de canonizatione sanctique cultu agitur. 2) A. 1073—1076 Nov. 22. 3) Mon. s. Salvatoris de Vaiano (dioec. Pistor.); cf. Kehr, It. pont. III, 143. 4) Mon. s. Salvatoris de Fontana Taonis (dioec. Pistor.); cf. ib. p. 133. 5) Mon. s. Mariae de Cuneo in Valle Elvae (tunc dioec. Vulterr., nunc Collensis). 6) A. 1076—1092 Mart. 12; cf. de eo supra p. 1083. 7) Quod et mon. s. Michaelis de Furculis nuncupatur; cf. Kehr, It. pont. III, 129. 8) Mon. s. Mariae de Nerana, postea Badia di Tagliafuni (dioec. Faesul.). 9) Mon. s. Salvatoris de Sophena

(dioec. Faesul.). 10) Mon. s. Fidelis de Strumis (dioec. Aret.); cf. Kehr l. c. III, 169. 11) 'Ad ripam Arni' nuncupatum; cf. Kehr III, 354. 12) Mon. s. Mariae de Monte Armato prope Bononiam. 13) Mon. s. Mariae de Osella (dioec. Castellanae). 14) Cf. Act. 4, 32: *credentium erat cor unum et anima una*. 15) Cf. Ephes. 1, 4: *elegit nos in ipso ante mundi constitutionem*. 16) Cf. Ap. 4, 9: *viventis in saec. saeculorum*; 11, 15: *et regnabit in s. s.* 17) Cf. Matth. 14, 7sq. etc. 18) Petrus Igneus, de quo supra p. 1098 n. 1.

86. De domno Teuzo Razolensi abbate, de primis maximisque eius discipulis¹, quod ei contigit, ipso (123) sepissime testificante. Qui dum quadam die cum plebano Sancti Iohannis Maioris, nomine Ugo², Valimbrosam iter ageret, gravissimo yliorum dolore intolerabiliter ac sepius pulsatus est. Cumque inter has doloris angustias fluctuaret, predictum patrem Iohannem attentius cepit rogare, quatinus suis meritis precibusque ei clementer
5 succurreret. Statimque languor, qui eum cruciabat, prorsus deletus est.

87. Item de predicto domno Teuzo, cui cum obitus donni Rustici magni prioris nuntiatus fuisset et ipse tanto constringeretur languore, ut se movere non posset, caliculam^a predicti patris fiducialiter tetigit, mox sanissimus effectus, celeriter ad defunctum perrexit.

88. De fratre Girardo sepius in vita eius³ memorato. Qui dum quadam die equo sedens iter ageret, (124) 10 predicti patris pedulem gestabat in sinu. Qui casu de equo descendens⁴

89. In virtute similis miraculi eius nichilominus sanctitas claruit. Nam cum supradictus venerabilis (125) Rusticus die quadam a Valimbrosa veniret et ad Sanctum Salvium cum quodam venerabili presbytero iret, cum ad quoddam diversorium venerunt, de mulis, quibus insedebant, ob necessitatem corporis descenderunt. Interea mulus presbyteri repente diffugiit⁴

90. Matrona quedam nobilissima, nomine scilicet Adalascia, gravissimis per unum integrum annum febribus (126) 15 estuans, ante sepulchrum eius iacuit; illico^b sanitate recepta incolomis remeavit ad propria.

91. Vere non solum ipse magna et innumerabilia fecit miracula, verum etiam quam plurimi in ipsius nomine mira valde fecerunt. Erat tunc temporis 'presbyter quidam, Zenobius scilicet nomine, qui Brozensem⁵ plebem per XL annos et eo amplius rexit. Qui cum quadam die sole ad occasum vergente acceleraret se per
20 celebrare vespertinam sinaxim, ut mos est rusticorum, accensa candela ecclesiae lanpadem festinabat igniri. Et cum olei liquorem in ea minime invenisset et alias^c ex eo minime haberet, unde eam reficere posset, sepius replicando eam ignivit, quam aqua, quae in ea sola manebat, sine mora exstinguebat. Tunc furibundus animo (127) ille ut erat dixit: 'Si vera sunt, quae de Walberti^d Iohanne propriis oculis vidi et audiui, in ipsius nomine precipio tibi, ut celeriter accensa inextincta permanes'. Quae cum tanta velocitate est accensa, ac si divinitus ei
25 imperatum fuisset. Et tunc demum usque mane tam clare arsit, velut ex purissimo oleo repleta fuisset. Ille, qui gessit, nobis scribens haec dictando mandavit.

92. Ante sepulchrum quippe eius tunc priori tempore lampas una constituta et in nocturnis temporibus accendenda per multos annos permansit; quam sepe in terram corruisse et semper illesa permansisse me, qui scribo, vidisse profiteor.

93. Quidam magnae simplicitatis et obedientiae vir ad quandam obeditiunculam de prefato Passinianensi (128) 30 cenobio ad conversionem venit. Qui cum quadam die aliquantos mercennarios ex precepto eiusdem obedientiae prioris ad excolendam agriculturam conduxisset, cum eis per totum diem in ruris exercitio devotus permansit; et cum sol ad occasum diverteret et omnes, qui in vicino laborabant, propriam repedarent domum, ait ad suos: 'Eamus et nos similiter ad nostrum metatum'. Tunc propriis humeris superpositis sarculis atque abeuntes in-
35 venerunt oviculam vagantem per rura. 'Quid hic agis?' inquit, 'tetra nox iam appropinquat et a luporum morsibus eris devoranda'. Tunc, qui^e superstabat, ait illis: 'Nobiscum eam deferte, ut ei, cuius est, illesam valeamus reddere'. Et apprehensam eam domi secum detulerunt. Preterea invenientes ibidem de iam dicto (129) cenobio quendam vicarium, retenta secum ove omnes salutandi gratia occurrunt. A quo resalutati cum omnes essent, ait illis: 'Quid sibi vult ovis, quam vobiscum defertis?' Qui dixerunt: 'Invenimus ovem cuiusdam errantem,
40 et, qui nobis preerat, precepit, ut nobiscum eam conduceremus'. 'Ubi est ille?' inquit. Qui mox vocatus advenit. 'Quid', inquit, 'tibi et ovi alterius? Precipio^f tibi itaque ex parte domni Iohannis abbatis maioris, ut statim, abstracta ab ea pelle et tibi ex integro tegumento cervici superposita, ad locum, unde tulistis, quamtocius deferas.' At ille sine cunctatione mox omnia peregit; et iter aggressus episcopus Aretinae civitatis cum multo (130) sibi comitante equitatu in itinere incurrit. Qui omnes in magna nimis^g ammiratione conversi interrogare eum
45 cepere^h dicentes: 'Quid est hoc? Cur hoc agis?' Tamen estimaverunt eum esse amentem. Nimirum ipse nilⁱ dixit, donec ad episcopum ventum est. Ad quem episcopus: 'Quare hoc agis?' At ille seriatim ei per ordinem pandit. Et episcopus: 'Ego te absolvo', inquit, 'ab hoc reatu'. Et ille: 'Tu', inquit, 'non es meus abbas ad-

a) sequitur tanti deletum c. b) secundum l superscr. c. c) ita cum Hattone c. 84 emendandum videtur; alio c. d) Walberte c.; Gualberti Hatto c. 84. e) sequ. asta del. c. f) precibus(?) corr. precipio c. g) magnana-(?) corr. magna
50 nimis c. h) ceperunt corr. cepere c. i) nichil corr. nil c.

1) Quem eundem esse atque Teuzonem supra p. 1087 quidem Vita non nisi semel (supra p. 1092) commemoratum verisimile videtur. 2) Cf. supra moratur. 4) Hic nonnulla omisimus. 5) Hodie p. 1091 n. 3. 3) Girardus (vel Gerardus) in hac Brozzi prope Florentiam.

dictus^a, sed tantummodo tuae civitatis episcopus'. Ex^b cuius absolutione nichil curans, ut ceperat, suam obedientiam festinus adimplere pertemptans, ex eo, unde alii abstulerant, loco eam devote reposuit et continuo domum letus remeavit. Haec namque ideo posuimus, ut obedientiae bonum, quam perfecte etiam in simplicioribus pro reverentia tanti patris exercebatur, significaremus.

- (131) 94. Sed et hoc, quod subinfero, a venerabile fratre Teberto, qui in eodem Passinianensi cenobio monasticae religionis vitam optime conduxit, pro certo scimus. Qui ex nobili prosapia ortus quendam nepotem habuit, nomine Benzonem, virum in armis strenuum et in bellicis actibus diligenter instructum^c et, ut dicam, quod maius est, quamquam in seculari habitu positus, in Domini preceptis erat devotus. Preterea quadam die quidam heroes ob invidiam nimis magnam ex longo tempore iam procreatam ad invicem commiserunt, et ab alterutro superati, cum iam predictus vir interesset, ab adversa^d parte est deprehensus. Itaque in arcta nimis custodia cum constrictus esset, desperavit se funditus quocumque modo ex ea eripi posse. Tunc predictus Teberto^e pro caritatis sive consanguinitatis affectu in nepotis afflictione commotus, recurrit ad patrem Iohannem et petivit dicens: 'Gloriosissime pater et domne, deprecor tuam misericordissimam clementiam, ut me famulum tuum clementer audias et, de quo rogo, propter tuam magnam pietatem cito subvenire digneris, ut famulum tuum illum Benzonem a tali et a tanto exitiabili periculo sine pretio et aliqua conventionione abstraas^e liberum. Et cum hoc feceris, tunc demum spondeo eum ad tua vestigia perventurum et, quoadusque vixerit tempore, devotum tibi servum adfuturum.' Tunc venerabilis Iohannes abbas se ex corde precantes semper iuvare paratus, pie factae orationi mox annuit et, pro quo rogaverat, cito de eius oppressione auxilium sensit. Mira res! Qui in mirae magnitudinis turris custodia positus cum esset, per semetipsum ex improvisu depositus est ex^f ea cum parvo funicolo. Et sic per tegulas in tegulas diu eum satellitibus perquirentibus inimicorum manus evasit.
- (133) 95. De domno Bernardo Parmensis urbis episcopo¹. Qui cum adhuc cardinalis esset presbyter atque trans Tiberim apud Sanctum Grisogonum positus, cum ei quadam die, vel quid in cibum sumeret, vel pretium, unde emeretur^g, omnino deesset, predictum patrem Iohannem adducens suppliciter rogare cepit, ut ei, quid sumeret, largiretur. Eadem vero hora ex improvisu duo advenientes viri, unus sex solidos, alius^hⁱ in panno ligatos devotissime obtulerunt. Deinceps ciborum grandis copia a quibusdam est oblata.

96. De eodem domno Bernardo, qui epistolam transmisit regi, in qua testimonium inseruit, quod postea retractans^{k. 2}

VITA IOHANNIS GVALBERTI AVCTORE DISCIPULO EIVS ANONYMO.

Incipit prologus in vita Iohannis abbatis.

In libro Timei Platonis, quem sub nomine discipuli sui Plato cunctorum phylosophorum peritissimus de archetipo vel sensili edidit mundo, dicit idem phylosophus esse humanae naturae solitum, quod ea, quae in prima etate vidimus vel audivimus, tenacius retinemus³. Idem confirmat Oratius dicens: 'Quo semel est imbuta recens servabit odorem Testa diu'⁴. Quod ita esse in memet ipso expertus sum. Contigit enim me in infantia pueritiaeque sancti viri Iohannis abbatis Vallisymbrosae disciplina diligenter erudiri, in quo et a quo videlicet Dei homine vidi et audivi multa virtutum insignia magno digna preconio. Quae, in quantum fragilis patiebatur aetas, intellecta ita menti adheserunt, ut nullo temporis intervallo, nulla rerum varietate de mente potuerint avelli. Ex quibus, o venerabilis abbas, non tantum quia michi iubere dignatus es, verum etiam quia delectabilis et utilis tanti viri memoria est, pauca de multis quamvis imperitus et indignus referre decrevi.

Explicit prologus. Incipit vita eiusdem.

1¹. Beatus igitur Iohannes ex nobili prosapia patre Gualberto genitus est, sed nobilitatem generis nobilioribus nichilominus adornavit moribus. Hic itaque cum ab ineunte cepisset

a) ita emend. videtur pro abdictus c. b) Et corr. Ex c. c) instructus c. d) abversa c. e) ita c. f) de corr. ex c. g) sequ. n del. c. h) aliud c. i) hic numerus quidam (X.I) scriptus erat membrana nunc perforata c.; 45 . . . cim AA. SS., ubi apud Franchium ('Hist. del patr. S. Giovanguualberto', Flor. 1640) l. 10 p. 368 et Thesaurum Velium ('Vita s. Bernardi mon. et abb.', Romae 1612) p. 37 duodecim inceniri dicitur. k) hic finit f. 48' c. l) capita non numerantur nec ubique distinguuntur c.

1) Bernardus Uberti, monachus Vallumbrosanus, tunc abbas S. Salvii, deinde congregationis totius abbas generalis. Cardinalis ante 1099. Aug. 30. factus est. Parmensem episcopatum rexit 1106—1133. Cf. de eo Davidsohn, 'Forschungen' I, 66—68; 'Gesch. v. Florenz' I, 289—91; Schwartz, 'Besetzung d. Bistümer Reichs-

italiens' p. 187.

2) Vita sancti Iohannis Gualberti auctore Andrea Strumensi his verbis desinit. Certe 50 manuscriptum in fine truncum est; cf. supra p. 1077.

3) Cf. Platonis Timaeum interpret. Chalcidio 26 B (ed. Wrobel p. 20): *tenaciorum esse memoriam rerum, quae in prima discuntur aetate*. 4) Horat., Ep., I, 2, 69 sq.

aetate in Dei amore succrescere, verum se luce clarius eo probavit Dei amorem habere, quod non otiosus, sed nimis extitit fructuosus. Quod monachorum, qui sanctis eius instructi monitis, probis informati moribus, imitandis provocati sunt exemplis, innumera probant piorum agmina. Divini ergo amoris instinctu terrena despiciens, celestia toto
 5 corde diligens¹ mundum cum suis, patre ignorante, fugit tempestatibus portumque monasterii petiit. Quem cum pater blandimentis multisque lacrimis non potuisset a sancto revocare proposito, monasticae religionis habitum in monasterio sancti Miniatis^a prope Florentinae civitatis constructo suscepit menia. Eo tempore huic monasterio preerat abbas nomine Ubertus², seculari quidem sapientia pollens, religioni vero non admodum vacans.
 10 Quem cum venerabilis Iohannes pro certo comperisset per pecuniam prelationis arripuisse dignitatem, detestabilem perhorrescens heresem meditari cepit, qualiter hanc vitando posset effugere. Per idem tempus erat in predicta civitate quidam religiosus vir nomine Teuzo, qui, quamvis in civitate maneret plena populo, tamen, quia nullus locus est non remotus compunctae menti, separatus erat a populo et ad Dei servitium solus manebat in cella
 15 ieiuniis, vigiliis et orationibus vacans. Ad hunc multi boni viri veniebant et se suis commendantes orationibus sepe ipsius consolabantur et confirmabantur exhortationibus. Imperator etiam H.³ eum venerabatur eiusque consiliis et amicitiiis utebatur. Huic ergo cepit dominus Iohannes adherere, conferens cum eo de his, quae ad Deum pertinent, et quod sibi esset agendum de predicto abbate per symoniacam prelato. De qua re tale
 20 sibi dedit consilium, ut, siquidem valeret, monasterium ab invasore liberaret; si autem hoc nequiret fieri, se a symoniaco separaret. Quo responso accepto prius temptavit, si posset cenobium ab errore detrahere. Cum vero vidisset id se non posse perficere, cepit querendo circuire, si posset aliquod cenobium invenire, ut secundum regulam sancti Benedicti Christo serviret. Quod cum secus, ac vellet, evenisset et videretur sibi nullum fere per viam
 25 regularis perfecte incedere tramitis, reversus est ad domnum Teuzonem. Cui referens ea, quae fecerat, aperuit ei cor⁴ suum dixitque se desiderare in aliqua congrua solitudine monasterium condere, ut secundum regulam sancti Benedicti vivere posset. Quod ille audiens laudavit eumque suo roboravit consilio.

2. Per idem tempus celebre nomen religionis et sapientiae habebat in Tuscia dominus
 30 Guarinus Septimensis cenobii⁵ abbas primus. Hic libere cepit loqui contra symoniacos et arguere clericos concubinos. Nam cum quodam tempore pro quodam negotio accessisset ad Florentinum episcopum nomine Ildebrandum⁶ cumque perorasset rem, pro qua venerat, et expectaret episcopi responsionem, coniux episcopi nomine Alberga iuxta eum sedens respondit: 'Domne abbas de hac re, pro qua tu postulas, dominus meus non est
 35 adhuc consiliatus; ipse loquetur cum suis fidelibus et respondebit tibi, quod sibi placuerit'. Ad hanc vocem abbas zelo Dei accensus cepit vehementer contra eam maledictionis verba promere dicens: 'Tu maledicta Zezabel, tanti conscia reatus, audes loqui ante conventum bonorum hominum vel clericorum, que deberes igne comburi, quia tale Dei plasma Deique sacerdotem deturpare presumsisti?' Hinc factum est dissidium inter Florentinam et Septi-
 40 mensem ecclesiam, confugitque Septimensis abbas ad arcem Romani pontificis et sub tutela beati Petri receptus hoc est consecutus, ut Septimensis ecclesia neque Florentinae neque ulli ecclesiae ulterius subiaceret nisi Romanae. Promeruit etiam, ut in sollemnitatibus missarum Septimensis monasterii abbas cum pastoralis virga sandaliis et mitra utatur et quantis⁷.

3. Sed ut ad id redeam, unde digressus sum, erat quaedam solitudo, quae vocatur
 45 Vallisymbrosa, in qua supradicti domni Guarini abbatis duo erant monaci Paulus et Guntelmus heremiticam ducentes vitam. In eadem itaque dominus Iohannes heremo cum permissione abbatissae sancti Ylari, cuius erat possessio⁸, parvo constructo habitaculo cepit in psalmis et hymnis celibem ducere vitam. Et sicut a discipulis domni Guarini audiui, per aliquantum tempus ipsius Guarini consilio et auxilio sustentatus est.

50 a) Miniati c.

1) Cf. Matth. 22, 37: *diliges dominum Deum tuum ex toto corde.* 2) A. circ. 1035—1072; cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 166 n. 4. 3) Henricus III. Cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 162. 4) Cf. Iudic.

16, 18: *quia nunc mihi aperuit cor suum.* 5) Cf. supra p. 1088 n. 2. 6) C. a. 1008—19. April 1025? 7) Cf. Kehr, It. pont. III, 53 nr. 1. 8) V. supra in annotationibus ad Vitam Andrea Strumensi auctore, p. 1083 sq.

Ibi ergo sanctus delitescens Iohannes, hominibus incognitus, Deo cognitus, a mundo separatus, angelis coniunctus, manebat quidem in terris, eius autem conversatio erat in celis. Manens autem in eadem solitudine in tantum se ieiuniis, vigiliis et orationibus afflixit, ut infirmato stomacho et toto debilitatus corpore in sincopin incideret. Quam infirmitatem usque ad diem mortis perpessus, quicquid rubiginis humanae fragilitatis inhesit, totum, sicut credimus, huiusmodi passionis cruciatus ademit. Sed quia non potest abscondi civitas supra virtutum montem constituta¹, ceperunt multi religiosi viri ad eum concurrere, quatenus eius magisterio instructi, conversatione conformati domino Iesu Christo utpote vero possent rite subdi magistro. Cum quibus non tantum secundum cenobialem monasteriorum consuetudinem, quantum iuxta sanctorum patrum, scilicet apostolorum sanctique Basillii maximeque sancti Benedicti, tam vestimentorum vilitate quam mentis humilitate morumque honestate constituit vivere normam. Ceperunt multi nobiles viri filios suos divino cultui mancipandos et res suas ad monasteria edificanda vel restauranda et regulariter ordinanda certatim tradere. In quibus videmus usque hodie divinam crescere gratiam et per diversas ab his regiones usque ad insulas maris² monasticam religionem propagari et infinita Christo lucra et diabolo fieri damna.

Andr. Strum.
c. 33.

4. Per idem tempus invitatus est reverentissimus Iohannes a Guilihelmo comite, qui et Bulgarellus vocabatur³, et a monachis Septimensis monasterii, quatenus id sub regimine susciperet suo. Nam dissidentibus inter se monachis, abbati etiam suo, domino scilicet Ugoni, crimen obicientibus, recesserat abbas ab eis, et ita sine rectore locus remanserat. Cui petitioni dubitando humanosque timendo casus noluit cito consentire. Sed cum hoc tempore certamen monachorum ceterorumque catholicorum cepisset contra symoniacos exurgere, cuius pugnae venerabilis Iohannes princeps videbatur existere, videns predictum locum satis ad hanc rem utilem fore, cepit flectere animum ad consentiendum postulationi eorum. Suscepit ergo monasterium gaudente comite cunctisque monachis desideranter optantibus eius regimini subdi votumque suum per breve subscribendo firmantibus, exceptis pueris, qui adhuc in scolis erant.

Andr. Strum.
c. 73.

5. Exinde cepit patefieri et multis contentionibus discuti error symoniacorum primum a Florentino incipiendo episcopo. Cuius rei talis primum fuit occasio. Contigit, ut quidam nobilis vir nomine Teuzo Mediabarba, pater videlicet Florentini episcopi⁴, veniret de Papia Florentiam causa visitandi filium. Cui Florentini insidiantes tentando ceperunt dicere: 'Domne Teuzo, multum pretii pro filii tui dignitate regi contulisti?' Quibus ille utpote simplicissimus homo cepit iureiurando dicere: 'Per corpus sancti Syri, nec unum molendinum potest homo in domo domni mei regis habere sine magno pretio, nedum talem consequi episcopatum'. At illi haec audientes alacres et avidi rem scitari rursus expostulant dicentes: 'Dic ergo, si placet tuae nobilitati, quantum summae potuit haec res constare tibi?' At ille: 'Per sanctum Syrum, sic tria milia libras potestis bene scire me propter hunc episcopatum acquirendum dedisse, sicut unum valetis credere nummum'. His auditis certi reddituri tali testimonio ceperunt haec ubique pandere verba. Cepit etiam haec res ante domnum Iohannem abbatem et per omnia eius monasteria et per omnes Florentini episcopatus ecclesias frequenter et diligenter ventilari. Unde factum est, ut dirigeret abbates et monachos suos cum Florentinis clericis Romam ad proclamandum super Florentinum episcopum coram domno Alexandro papa in Romana synodo⁵. Quibus videlicet monachis in hoc itinere ac negotio preerat vice domni Iohannis Rodulfus vir sapiens et religiosus abbas Muscitanus⁶. Postquam ergo ventum est ad concilium et accusatione rite peracta res agitari cepisset, ceperunt multi sibi timentes valde sevirere contra monachos. Tunc Petrus Damianus episcopus Hostiensis, ut michi videtur compulsus et rogatus ab emulis adversae partis, obstitit nostrae parti, secundum quod audivi. Et surgens locutus est ante domnum papam dicens: 'Domne pater, isti sunt locustae, quae depascuntur viriditatem

a) Romano c.

1) Matth. 5, 14: *non p. civ. abscondi supra m. posita.*

2) Cf. supra in praef. p. 1079. 3) Cf. supra p. 1088

n. 1. 4) De Petro Papiensi Florentino episcopo vide supra p. 1094 n. 3. 5) De hac Romana synodo

Alexandri pontificis secundi praeter Andreae Strumensis Vitam (supra p. 1095) ceteri tacent fontes. De ea, a. 1067. celebrata, cf. Davidsohn, 'Forschungen' I, 47 sq.

6) Cf. supra p. 1083 n. 5 et 6.

sanctae ecclesiae; veniat auster et perferat eas in mare rubrum¹. Domnus vero papa, 1067. contemperando se utrisque, benigne respondit dicens: 'Isti homines non omnino sunt refellendi, quia boni homines sunt et ea, quae dicunt, simpliciter et bona intentione locuntur'. Inter omnes autem Rainaldus episcopus Cumanus² vehementius restitit nostris. Nam sicut ipsum domnum Rodulfum abbatem referentem audivi, post multam verborum contentionem proposuit idem episcopus hanc questionem domno Rodulfo dicens: 'Ecce dicamus, quod sint hic duo presbyteri, unus bonus et castus, alter vero preterita cum sorore sua iacuit nocte. Qui hodie ambo celebrant missam. Dic ergo, cuius horum sacrificantium corpus Domini videtur tibi esse melius?' Respondit domnus Rodulfus: 'Neutrum dico esse melius vel deterius, sed dico illud, quod tanti conscius reatus optulit, non esse corpus Domini'. At ille indignatus respondit: 'Nunquam tecum amplius loqui volo'. Et abbas illi: 'Nec ego tecum'. Cum itaque pene omnes furerent contra monachos et dignos morte iudicarent eos, qui temerarie contra prelatos ecclesiae armari auderent, ceperunt nostri utpote agni inter lupos³ vexari et turbari nimis et clamare ad Dominum. Interea surrexit in concilio quidam vir egregius et excellentissimus alter Gamaliel⁴, scilicet Ildebrandus monachus et archidiaconus ecclesiae Romanae, qui non pedetemptim ratiocinando, sed aperte atque fortissime defendit monachos contra omnium opinionem. Et quia placuit sibi, ut fieret defensor Christi, factus est postea vicarius Christi, hoc est papa urbis Romae. Nam quia 1073—1085. Christus est veritas⁵, cum defendendo testatur veritatem, testis extitit Christi.

6. Hac tempestate apparuit quoddam portentum in alpe, ut reor, Muscitana, videlicet vitulus cum duobus capitibus et, sicut a domno Rodulfo abbate audivi, aliquandiu vixit et crevit. Cum vero quadam die staret in medio armenti, veniens lupo rapuit eum et asportavit. Hinc animadversum est a sapientibus divisum fore sacerdotium. Quod ita factum est. Nam exinde simul duos presules in Roma, duos vel tres per civitates episcopos vidimus. Quidam etiam senex de villa sancti Martini ad Palmas⁶ retulit me audiente clericis, qui propter persecutionem symoniacorum proiecti de sedibus suis permanebant in eadem ecclesia⁷, 1067/68. se vidisse in visu, quod sol vehementissimo cursu persequeretur lunam. Illa vero fugiens iactabat se in profundissimam aquam et sol ibi etiam insecutus est eam. Quae visio videtur significasse persecutionis estum, quo rex cum reliquis infidelibus vehementer persequitur ecclesiam⁸. Ipsa vero confugiens ad auxilia populorum aliquo post Deum eorum defenditur adiutorio. Vel potius ad sanctarum fluentia scripturarum confugiens Spiritus sancti donis confirmatur et adiuvatur. Igitur quia longum est narrare, quam constantissime servi Dei contra symoniacorum vesaniam pugnaverint et quot depredationes et combustiones et sanguinis etiam effusionem equanimitate pertulerint, qualiter etiam per ignis examen hereticorum audacia confusa, catholicorum vero pars adepta fuerit palmam, haec obmittenda putavi. Nam haec omnia in alio sunt opere diligenter demonstrata et per diversas divulgata provincias⁹. De miraculis etiam sancti patris nostri Iohannis non hic referendum fore decrevi, quia de his in alio eleganti opere scriptum habetur, simul quia non est michi nunc intentio proprias eius narrare virtutes, sed locis communibus laudare defunctum.

7. Nunc vero de sanctis eius moribus imitanda dicamus. Erat igitur reverentissimus Iohannes vultu placido, veneranda canitie, corpore procerus, animo magnus, virtutibus dives, secularibus rebus pauper, mente humilis, affectione integer, gratia Dei plenus.

1) Cf. Exod. 10, 19: *qui flare fecit ventum ab occidente . . . et arreptam locustam proiecit in m. r.* — Cf. etiam, quae dicit Petrus Dam. in epistola tunc Florentinis directa (Opusc. XXX, Opera ed. Cajetani III, 270): *odiosa sanctitas, quae in haeresim illabitur . . . qui dum prohibent non licere quod licet ac per hoc iactant se defensores esse iustitiae, hostes adiudicantur ecclesiae . . . huiusmodi quippe genus hominum ranis sive locustis merito comparatur; quia sicut Aegyptum illa tunc animalia percusserunt, ita per hos nunc vastatur ecclesia.* 2) C. a. 1061 — 27. Ian. 1084; de eo cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 231 n. 2. 3) Cf. Luc. 10, 3: *sicut agnos inter*

lupos. 4) Cf. Act. 5, 34: *surgens autem quidam in c. Phariseus, nomine G.* 5) Cf. 1. Ioann. 5, 6: *spiritus est, qui testificatur, quoniam Christus est veritas.* 6) San Martino alla Palma, haud longe distans a Septimi monasterio. 7) A. 1067. vel in principio a. 1068. Cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 234 sq. 8) Notabilis haec narratio videtur, quia dignitates imperialis pontificalisque sub imagine solis et lunae proponuntur, tali autem modo, ut sol imperium, luna significet pontificatum. — Cf. Aug. En. in ps. 8, 9. 10, 3, Migne, P. L. XXXVI, 112. 131. 133. Zw. 9) Cf. Vitam auct. Andr. Strum. c. 70 (supra p. 1095: *iussit s. Salvii cenobium igne comburi*), c. 71 (ib.: *depredati sunt*), c. 72—75.

Andr. Strum.
c. 17.

Fuit etiam mirae patientiae. Nam cum tanta continue affligeretur infirmitate, ut per crebra intervalla temporum funditus intercidi sibi vita videretur, nisi frequenter alimentis reficeretur¹, tanta inerat sibi letitia, ut nil mali pati videretur. Hinc factum est, ut sicut dicitur de beato Petro, quod ideo in terra et mare aliquantulum permissus est titubare, quatinus futurus pastor ecclesiae sciret melius utpote conscius propriae infirmitatis compatiendo misereri fragilioribus fratribus², ita venerabilis Iohannes propriae infirmitatis conscius circa infirmos fratres actum est, ut esset valde misericors. Nam cum quodam tempore maneret in Muscitano monasterio sancti Petri et vidisset ibi quosdam satis debiles fratres, precepit de quibusdam medicinalibus herbis cum melle fieri potionem et iussit dari ad bibendum, quibus opus esse videbat. Quod videns dominus Rodulfus ipsius monasterii abbas, graviter ferens cepit redarguere, dicens non debere fieri. Hoc audiens dominus Iohannes velud indignatus cepit conquerendo dicere: 'Sancte Petre, tua volo ire licentia. Nunquam me amplius in hac domo videbitis. Salvator noster Christus propter misericordiam descendit de celis ad terras, et dominus Rodingus — ita enim aliquando eum solebat ex amore benivolentiae quasi ludendo nominare — ipse me reprehendit, quod ausus fui miserendo fratribus imitari benignitatem Dei.' Et haec dicens statim discessit. Dominus autem Rodulfus penitentia ductus secutus est eum et secundum regulam sancti Benedicti³ tam diu se ante pedes eius prosternendo satisfecit, quousque placaret animum eius. Preterea dominus Ugo Cluniacensis abbas direxit venerabili Iohanni quendam sui iuris monachum, venerabiliter rogans eum commendaticii litteris, ut sub sua illum dignaretur suscipere cura. Siquidem monachus isdem audita fama eius desiderabat habitare cum eo. Sed cum lectis licteris temptans humilitatem cordis eius iussisset eum in cella manere hospitum, rennuit ille, honoratiori potius volens loco manere. Qua protervia mentis eius perspecta remisit eum ad Cluniacensem abbatem, rescribens ei se defectum etate simul et infirmitate non posse vacare custodiae fratrum sic diligenter, ut expediret, simul in eisdem litteris insinuans, quomodo deprehendisset eum inobedientem et contumacem.

8. Cum autem sicut aureum vas diversis insignitum gemmis, ita vir Dei Iohannes omnibus esset ornatus virtutibus, tamen specialiter tribus adherens virtutibus, in omnibus eas exprimebat frequenti ammonitione discipulis, caritatem videlicet, humilitatem et obedientiam. Quibus rite mentis fundamento locatis reliqua virtutum ac bonorum operum firmiter superedificari edificia posse dicebat. Quod hoc potest probari exemplo. Quidam namque vir timens Deum, relinquens mundi vanitates venit ad eum multis precibus rogans, ut sancti Benedicti habitum sibi tribueret, promittens in omnibus regulae se preceptis obtemperaturum. Sed homo Dei volens pro certo experiri, utrum vere humilis et obediens foret, diu hoc facere distulit. Cum vero, sicut supradictum est, nimia esset infirmitate defectus, quadam die hora comedendi apposita est ei avis ad refectionem. Vir autem ille, qui postulabat monachatum, stabat ante mensam serviens ei. Tunc abbas aliquam partem sumens avis porrexit ei, precipiens ut comederet. At ille accipiens statim sine ulla excusatione comedit. Quod dominus abbas aspiciens et videns illum pure obedientem dixit ei: 'Non opus est tibi, ut ulterius petas monachatum; modo es monachus, modo securus esto, quia sine dilatione dabitur tibi, quod postulas'. Ille vero vir gratulabundus cepit dicens: 'Si rursum dederis, idem faciam'. Et post paucos dies tradidit ei habitum sancti Benedicti.

9. Caritate vero tanta^a pollebat, ut plerumque nichil sibi relinqueret, quatinus indigentibus subveniret. Dicebat enim: 'Quousque tu retinueris ea, quae habes, Deus non dat tibi aliud. Sed expende pro amore Dei ea, quae habes, indigentibus, et Deus tibi dabit alia, quibus utaris et subvenias aliis.' Quod opere comprobabat. Nam quodam tempore cum allata sibi fuissent C solidi missi a quodam nobili viro, ut eos inter sua divideret monasteria, secundum quod sibi placeret, nichil inde separans omnes dedit Septimensi monasterio, quod aliqua videbatur indigentia coartari pro eo, quod plerique clerici fugientes persecutionem symoniacorum illic habebant confugium⁴.

a) tanta *corr. ex ita c.*

1) Cf. supra p. 1084; anonymum verba Gregorii ab Andrea citata denuo ipsum contulisse apparet, cum dicat *intercidi*, ut etiam legitur apud Gregorium.

2) Cf. Luc.

22, 31 sqq. — Cf. Matth. 14, 31; Beda, Exp. in Marci ev. c. 16 (Op. ed. Giles X, 256). Zw.

3) Cf. Reg. s. Benedicti c. 44 (ed. Linderbauer p. 66).

4) V. p. 1107 n. 7.

10. Gloriam corporalis cultus totam converterat interius, videlicet in anima, sicut psalmista de sancta ecclesia vel de unaquaque fideli anima loquitur, dicens: 'Omnis gloria eius filiae regis ab intus, in fimbriis aureis'. Exteriorius vero humilitatem interiorum etiam exteriori preferbat habitu. Quod hoc uno pateat exemplo. Quidam frater cum de ovina pelle capitis velamentum sibi composuisset, circumposuit ipsi extrinsecus causa ornatus circulum de alba pelle. Quod cum vidisset venerabilis Iohannes, cepit statim clamare dicens: 'Propter Deum, tolle, tolle inde paraturam'. Et sic iubendo et quasi rogando non quievit, donec dissutus auferretur inde circulus albi. Qui ergo tantillum sic sprexit ornatum, quid de maiori faceret? Habebat etiam maximam curam subveniendi omnibus, quibus valebat, pauperibus, sed tamen unum sub sua precipue habebat cura nomine Vernalem, cui velut suo propter Deum obtemperabat domino. Ipse vero Vernalis, fere ubicumque audiebat eum esse, pergebat ad eum et, quicquid ab eo postulabat, propter Deum et amorem sanctae Mariae rogabat sibi semper fieri. Quadam namque die rogavit eum, immo iussit, ut propter amorem Dei et sanctae Mariae manu sua prepararet sibi olera cum carnibus ad prandendum. Et statim venerabilis senex baculo inbecillia membra sustentans assumpto puero, ut potuit, cuncta, quae rogaverat, rite peregit. Erat ei minister in Septimensi monasterio quidam clericus nomine Teuzo, idoneus quidem quantum ad suum servitium, alias autem aliquantulum vitiosus. Cuius, ut vitiorum detergeret rubiginem et assuesceret eum ad humilitatem et patientiam, quandoque impossibilia precipiebat ei. Denique iussit ei aliquando, ut de castaneis, quae apud Pistorium^a veneunt, sibi daret. Qui respondit: 'Ego, domne, hinc eas habere non possum, sed, si placet vobis, vel ego ibo Pistorium^a vel mittam pro eis'. Et ille: 'Nec volo, ut vadas, nec volo, ut mittas, sed tantum da michi'. Cumque in hac sententia diu perseveraret, suspicatus est clericus, quod pro aliqua re iratus esset contra se. Ideo cepit cum lacrimis prosterni ante pedes eius et diutissime veniam petere. Cum ergo aliquandiu hoc igne purgasset scoriam vitiorum eius, tandem precepit ei, ut quiesceret. Postea eo mortuo bis in eodem monasterio pro eius anima tricesimum iussit studiose fieri. Alio tempore invitavit quendam episcopum ad consecrandam quandam ecclesiam, qui videbatur sapiens et religiosus. Sed quia homo videt in facie, Deus autem videt in corde¹, revelatum est sibi non debere communicare cum illo. Qua visione considerata revocatus est ab incepto. Cum autem hic vir Dei semper in omni virtutum honestate purus omnimodo esset, horrebat callidos et simulatores² et detegebat et abiciebat eos. Quadam namque die venit ad eum quidam presbyter nomine Sorus et cepit se commendando eius orationibus pretendere formam humilitatis et appellare se furem, periurum, sacrilegum. Venerabilis autem senex intelligens eum fecte loqui et volens detegendo coram eo ponere fallaciam eius respondit ei: 'Vere audiavi ego habitasse te in quadam ecclesia et furatus es inde coopertorium'. Tunc ille pre nimia ira siluit et demum prorumpens in vocem dixit: 'Ergo furem me appellas? Nunquam te amplius credam servum Dei neque bonum hominem esse.' Et abbas inquit: 'Certe tu appellasti te modo furem. Ergo quare irasceris, cum alius testatur te veraciter loqui? Patet te fecte locutum et non humiliter.' Et sic iratus recessit. Item alio tempore congregati sunt in Septimensi monasterio abbates et plures de fratribus monasteriorum Vallisymbrose. Quibus in unum collectis dominus Rodulfus abbas ita omnes allocutus est: 'Solebant antiqui patres quando conveniebant in unum tractare de divinis rebus, de celestibus gaudiis et, quod non poterant adhuc in re, nitebantur spe, desiderio et frequenti meditatione ac colloquutione tenere. Et nos ergo quamvis impares et multum illis inferiores, tamen pro modulo nostro idem facere conemur. Cuicumque nostrum Deus inspirando dederit, vel de patre nostro domno Iohanne vel de antiquis patribus et scripturis proferat verbum ad edificationem omnium.' Tunc aliis et aliis ad edificationem diversa promentibus, dominus Rodulfus hoc de domno Iohanne protulit verbum: 'Evenit aliquando, ut agentem quippiam operis in quoquina quidam frater de foris vocaret me. Cumque de intus ego

a) ū rad. corr. ex ā c.

1) Cf. 1. Reg. 16, 7: *ne respicias vultum eius intuetur cor.*
homo enim videt ea, quae parent, Dominus autem callidi.

2) Cf. Iob 36, 13: *simulatores et*

responderem, contigit inde habere transitum domnum Iohannem. Qui audiens me in coquina loquentem dixit ad me: "Certe frater neque in coquina dignus es, nedum digniori loco manere". Ego haec audiens cepi tristis cogitare, dicens: "Si coquina sum indignus, ubi manere sum dignus?" Haec dicente domno Rodulfo respondit venerabilis senex Teuzo Vallisymbrose monachus: 'Hoc verbum patris nostri Iohannis non cum tristitia, sed cum letitia et pro pretioso elactuario debuisti suscipere. Nam una sententia et inordinate loquentem redarguit et ad humilitatis et patientiae te munimenta vocavit.'

11. Haec pauca de reverentissimo domino et patre nostro domno Iohanne dixisse sufficiat. Quae placuit describere, non quia fretus ingenio, sed ne tibi, venerande pater, essem inobediens et ne omnino mutus apparerem a laudibus eius, qui me benignissimo affectu enutrivit et multum dilexit.

Post multos itaque in Dei servitio labores multaque pro sanctae ecclesiae libertate certamina beatissimus Iohannes requievit in pace, hominibus flentibus, angelis gaudentibus et sanctis omnibus de ipsius societate congratulantibus in Christo, qui vivit et regnat Deus per immortalia secula seculorum¹. Amen.

15

1) Cf. supra p. 1102 n. 16.

DIALOGI DE MIRACVLIS SANCTI BENEDICTI AVCTORE DESIDERIO ABBATE CASINENSI.

EDIDERVNT GERHARDVS SCHWARTZ B. M.
ET ADOLFVS HOFMEISTER.

*Desiderius, seu potius Dauferius, quod prius eius erat nomen, circa annum 1027.¹ natus est, ex nobilissima Beneventanorum principum origine, ut Leonis Ostiensis verbis utar, sanguinis lineam ducens². Religiosae vitae studens parentes³, qui unicum filium matrimonio iam destina-
10 verant, Iaquinto monacho adiuvante⁴ effugit, ut cum Santari quodam eremita solitarie Deo deserviret. A suis autem reductus et unum fere annum domi detentus iterum evasit; Siconolfus enim, S. Sophiae monasterio Beneventano praepositus, eum Salernum perduxit. Ubi Guaimarius IV. princeps (1027—1052) Dauferii cognati precibus annuens eum ad monasterium sanctae Trini-
15 tatis, cui ad Cavam nomen est, transmisit⁵. At cum propinqui eum repeterent, retineret Guaimarius, tandem intercedente Landulfo principe Beneventano⁶ placuit Dauferium in monasterium S. Sophiae Beneventanum recipi, cuius abbas Gregorius⁷ benigno animo eum suscepit altero nomine 'Desiderii' imposito⁸. Postquam ibi aliquot annos moratus est, ad Tremitense monasterium in insula maris Adriatici positum, cuius abbati familiaris erat, migravit, in patria se perfectum monachum esse non posse ratus, sed inde etiam secessit, cum abbas successorem sibi ipsum
20 delegisset, et ad eremitas Maiellae in monte (dioec. Teatinae, i. e. Chieti) vitam severissime coercitam degentes pervenit; at inde tribus mensibus peractis iussu ipsius papae Leonis IX. Beneventum est remissus⁹. Quibus temporibus (aestate a. 1053) ad Leonem papam Beneventi morantem ab Humberto, Silvae Candidae episcopo, quo Desiderius familiariter utebatur¹⁰, et*

1) Mortuus est die 16. m. Sept. a. 1087, bis sex lustra
25 gerens, v. Titul. sepulcral. ap. Watterich, Pontificum Romanorum vitae I (Lipsiae 1862), 571. 2) Chron. mon. Casin. III, 1, SS. VII, 699; *fu son pere conte di Bonivent*, Amat. III, 52 (Aimé, 'L'ystoire de li Normant', ed. O. Delarc, Rouen 1892, p. 146). 3) Pater
30 iam a Normannis peremptus erat, Leo Ost. III, 2. 4) Qui postea Leoni haec narravit, ib. 5) Leo Ost. III, 3—4. Cf. Ann. Cav. (SS. III, 189) ad a. 1058: *Desiderius, monachus domni Adelferii abbatis sanctae Trinitatis Cavensis, abbas eligitur*. Itaque ante a. 1050,
35 quo Adelferius abbas mortuus est (ib.), intravit. Cf. infra Desiderii Dial. III, 6. 6) Qui cum patre regnans a. 1050. exeunte expulsus est. 7) Iam a. 1005. constitutus (Ann. Benevent. cod. 3, SS. III, 177) a Leone papa IX. depositus est, ut patet ex privilegio Sigenolfo
40 successori 21. die Mai a. 1052. dato (J.-L. 4276). Deiectum esse abbatem ea de causa non crediderim,

quod in adiuvando Desiderio vitam monasticam invitis propinquis capessente minorem fervorem adhibuerit, cum Sigenolfus praepositus adiutor ei fervidus exstiterit, ut putavit Steindorff, 'Jahrbücher des Deutschen Reichs unter Heinrich III.', II, 465; cum Beneventani a. 1051. principibus expulsis Leoni papae se subiecissent, potius existimandum est abbatem cum principibus coniunctum eaque de causa depositum esse. 8) Leo Ost. III, 5. 9) Leo Ost. III, 6. 10) Humbertus, natione Burgundio, cum Leone in Italiam venerat; ubi Desiderium cognoverit, haud scio, nisi crederes a. 1051. ineunte, cum Humbertus Beneventi legatione fungens moraretur, id factum esse. Sed tum iam in Tremitensi coenobio videtur fuisse, in quo *non parvum tempus exegit* (Leo l. c.). In peregrinationibus in Italiam fortasse factis Humbertum eum cognovisse putat F. Hirsch, 'Forschungen zur deutschen Geschichte' VII, 12 n. 2.

a Friderico cancellario deductus est; cui cum missas celebraret, saepe se adstitisse ipse est professus¹. Non multo post Salernum profectus Alfani nobilis iuuenis, qui postea archiepiscopatum Salernitanum obtinuit, familiaritatem nactus est. Quem secum Beneventum in monasterium S. Sophiae perduxit posteaque ad curiam Victoris papae Florentiam a. 1055. comitatus est. Quamquam honorifice suscepti erant, tamen Desiderius, monasterii tranquillitatis studiosus, brevi ab Alfano impetravit, ut ille a papa revertendi licentiam peteret; sic cum monachis quibusdam Casinensibus, qui forte in curiam advenerant, regressi in monasterium Casinense recepti sunt.

Non multo post Desiderius cellae Casinensis monasterii in Capuana civitate sitae praepositus est. A. 1057. fratres Casinenses eum abbatem elegerunt, Stephano papa eodemque abbate, qui tunc ibidem gravi aegritudine afflictus detinebatur, approbante; sed priusquam Desiderio abbatiam tradidit, eum Constantinopolim apocrisarium cum duobus sociis misit, ut imperatori epistulas quasdam deferrent. Tamen Bario nondum profectus papam 29. die Mart. a. 1058. de vita decessisse certior factus statimque reversus dominica paschali, 19. die Aprilis, inthronizatus, non multo post, 6. die Mart. a. 1059, a Nicolao II. papa cardinalis presbyter, postridie abbas consecratus et vicarius apostolicus per meridionales Italiae partes ad monasteria reformanda constitutus est².

Quae abbas fecerit, longum est enarrare; tanta sollertia officio functus est, ut restaurasse coenobium iure diceretur eiusque aetas prae ceteris Casini fulgeret³. Nam inter plurimas acerrimasque lites, quas tunc temporis principes illius regionis cum Normannis vel Normannorum duces inter se vel Normanni cum pontifice Romano vel ipse Gregorius VII. papa et Henricus IV. rex agebant, semper utilitati et saluti monasterii serviebat, ita ut in amicitia, quam cum Richardo Robertoque Normannorum ducibus inierat, etiam tunc permaneret, cum a Gregorio VII. excommunicarentur, et ad Henricum regem Romam obsidentem minis territus veniret et cum eo de pace facienda tractaret⁴; quae de causa excommunicationis vinculo quidem ligatus, sed postea absolutus esse videtur⁵. Ceterum semper insignis inter viros illos exstitit, qui tunc ecclesiae reformandae studebant: Hugo abbas Cluniacensis apud eum moratus est⁶; valde diligebatur a Petro Damiani, qui ei plures epistulas dedicavit (lib. II, 11—13; opuscul. 33—36, Opp. ed. Caietani III, Parisiis 1642, 250—280; Migne, Patr. Lat. 144, p. 275—287 et 145, p. 559—622); cum ipso Gregorio papa familiaritate coniungebatur eiusque partibus favebat. Qua de causa post mortem Gregorii toto iam anno evoluto 24. die Mai a. 1086. papa electus est. Quae in papatu gesserit, referre nostrum non est; fervidissimis illis Gregorianis satis exosus, tamen etiam imperatori eiusque partibus obstitit. Iam 16. die Sept. a. 1087. Casini obiit⁷.

De monasterio, ut supra dixi, optime meritus est. Plurima enim bona possessionesque vindicavit; monasteria, praedia, castella Casinensibus donata sunt; multitudo monachorum ad coenobium confluit; multa in monasterio aedificia renovavit aut de integro construxit, inprimis magnam basilicam, quae magno splendore exornavit. Atque maxime litterarum studiis reformandis operam navavit; codices plurimos exarari iussit⁸, pueros monasterio oblatos liberalibus studiis erudiendos curavit⁹. Florebant igitur tum studia in monasterio; magna fruebantur inter alios celebritate Constantinus Africanus medicus, Amatus rerum Normannicarum scriptor, Leo monasterii bibliothecarius, Albericus diaconus, de quo infra agetur¹⁰. Denique ipse non dedignatus est provectiore iam aetate in grammaticam et rhetoricam artes incumbere¹¹. Unde duo emanaverunt opera:

1) Dial. III, prol. 2) Leo Ost. III, 8—12. 3) Cf. Hirsch, 'Forschungen zur deutschen Geschichte' VII, 19sq. 4) Petr. diac. Chron. Cas. III, 50; cf. Hirsch l. c. 79sq. 5) Hugonis archiep. Lugdunensis epist. ap. Hug. Flav. (SS. VIII, 466); cf. Hirsch l. c. 88 n. 3. 6) Petr. diac. Chron. Cas. III, 51. 7) Cf. de vita Desiderii Leonis Ostiensis Chronicae Casinensis librum III; Amat. III, 52; Petr. diac., De viris illustr. 18 (Muratori, Rer. It. SS. VI, 32); F. Hirsch, 'Desiderius von Monte Cassino als Papst Victor III.', 'Forschungen z. deutsch. Gesch.' VII, 1. [Ad dissertationem Augustini Fliche, 'Le pontificat de Victor III (1086—1087)', 'Revue d'histoire ecclésiastique' XX (1924), 387—412, cf. A. Hofmeister in 'Hist. Zeitschrift' 133 (1926), 145. De libro Roberti

Palmarocchi, 'L'abbazia di Montecassino e la conquista normanna' (Romae 1913) v. W. Smidt, 'Hist. Zeitschr.' 115 (1916), 649sq.; F. Schneider, 'Mitt. des Inst. für Österr. Geschichtsforsch.' XXXVIII (1920), 648sq.] 8) Quos Petrus diaconus in Chron. Casin. III, 63 enumerat; cf. quae infra dicentur. 9) Leo Ost. Chron. III praef.; Petrus diac., De illustr. viris 45 (Muratori, Rer. It. SS. VI, 55); Borgia, 'Mem. istor. di Benevento' 50 I, 237. Cf. Hirsch l. c. 46 sq. 10) Fusius de illis egerunt: Hirsch l. c. 47sq., Wattenbach, 'Deutschlands Geschichtsquellen' II⁶, 234; Caspar, 'Petrus diaconus und die Monte Cassineser Fälschungen' (Berolini 1909) p. 6sq. 11) Amatus III, 52.

1) *Cantus de beato Mauro*¹, qui, nisi deperditus est, adhuc ineditus mansit;

2) *Dialogi de miraculis sancti Benedicti qui dicuntur*², quos composuit Gregorio VII. papa regnante (1073—1085)³ intra annos, ut puto, 1076. et 1079 (fortasse 1078). Nam in c. 13 libri primi narrat de Sergio magistro militum, qui Neapolitanae praeerat urbi; tempore, quo Desiderius scripsit, iam regimine eum abisse consentaneum est. Cum Sergium illum diutius quam Pandulfum principem Capuanum, qui 19. die Febr. 1049 mortuus est, vixisse ex verbis Desiderii ipsius apparet, de Sergio V. agitur, qui primum a. 1050.⁴, postremum 20. die Nov. 1075 in chartis occurrit⁵. Desiderius ita de illo verba facit, ut eum aliquantulum iam mortuum fuisse crederes; ergo non ante a. 1076. scripsit. Sed c. 8 libri tertii iam ante 12. diem Iulii a. 1079. scriptum est, quo die Leo abbas Cavensis diem supremum obiit⁶; nam de illo dicit: Leo abbas . . . nuper michi rettulit⁷.

In exarando opere studiose Desiderius Dialogos illos celeberrimos Gregorii Magni papae imitatus est, plurimos ex iis topos vel phrases deprompsit; nonnullis vicibus etiam in concinnanda tota miraculorum narratione Gregorium secutus est⁸; quae in prologo continentur, Gregorii prologo consimilia sunt. Ad exemplar Dialogorum Gregorii etiam totam operis sui rationem ordinavit; nam sicut apud Gregorium, ita etiam apud Desiderium unus dialogi interlocutor, auctor ipse, miracula singula enarrat, semper fere eo, qui rettulit, nominato; alter vel admirando⁹ et plaudendo¹⁰ vel rogando¹¹ vel cum aliis miraculis comparando¹² ad alia narranda incitat vel etiam disquirendo ad scrupulorum solutionem inducit¹³ vel ad aedificationem digreditur¹⁴. Quem alterum collocutorem Desiderius Theophilum levitam appellat, quod fortasse nomen fictum pro Desiderii cooperatore Alberico diacono est. Nam Petrus diaconus in *Chronica Casinensi* (III, 63, SS. VII, 747) inter codices iussu Desiderii in coenobio scriptos enumerat: Dialogum, quem ipse cum Alberico diacono edidit de miraculis monachorum loci istius. Non dubito, quin Petrus ad contexendam hanc longissimam codicum seriem quodam elencho tempore vel etiam iussu Desiderii confecto usus sit; aliter haec scire non potuit, neque enim codices, quorum pars adhuc in monasterio asservatur¹⁵, nomine Desiderii erant signati¹⁶. Qua

1) Amatus III, 52; Petrus diac., De viris illustr. 18, qui verbis Amati usus est. 2) Inscriptio in codice deest.

3) III, 1. 4) Capasso, Monumenta Neapol. ducatus II, 2 ('Società Napolitana di storia patria, Monumenti storici serie II', Neapoli 1892), 85 app. nr. 2. 5) Ib. 53 nr. 19, quam chartam una cum nepote Sergio VI. dedit; Sergius consul et dux, qui 20. die Octobris a. 1077. commemoratur (ib. II, 1, 320 nr. 526), utrum Sergius V. an VI. sit, incertus haereo. 6) Ann. Cav. (SS. III, 190); Vitae ss. patrum Cavensium ap. Muratori, Rer. It. SS. VI, 205. 7) Fortasse opus iam ante synodum m. Novembr. 1078. Romae habitam compositum est. Nam tertii libri cap. novissimum his verbis incipit:

40 *In eadem Beneventana urbe monasterium est, quod S. Sophiae dicitur, huic Casinensi coenobio subditum;* verba: *monasterium — subditum* in loco raso scripta sunt. Antea in illo loco monasterium esse subditum dictum non esse ex totius operis ratione constat; nam, ut ipse ait Desiderius (I prol., II prol., III prol.), ea, quae in Casinensi coenobio vel in subditis ei cellis miracula patrata⁷erant, in duobus prioribus libellis, alia, quae extra illius monasterii claustra facta⁸ sunt, in aliis duobus exarare sibi proposuit. Qua de causa apparet Desiderium ipsum, cum Dialogos contexuit, S. Sophiae monasterium non inter subditas Casinensi coenobio cellas locasse. Ex brevi vero quadam relatione a Leone Ostiensi confecta (ed. Gattula, Hist. abb. Casin. I, 1733, 54) scimus monachos Casinenses eo ipso tempore a Gregorio VII. eiusque successoribus in cassum petiisse, ut monasterium ab origine sibi subditum, sed postea liberatum, pristinae dicioni restitueretur. Petitiones istae nondum agebantur, cum Desiderius opus suum exararet;

tamen locus ille in codice nostro mutatus est, postquam supplicationes istas fieri placuit. Sed quo tempore haec actio a Casinensibus primum Romae prolata sit, parum constat; Petrus diaconus, qui in 42. capite libri III. *Chronicae Casinensis* de prima in synodo Romana prolata petitione agit, dicit: *in eadem synodo constituit* (scil. Gregorius VII. papa), *ut, si quis a laico ecclesiae investituram acciperet, dans et accipiens anathemate plecterentur*; talia constituta sunt in synodo 7. die Mart. 1080. Romae habita, ut ex Gregorii VII. registro (VII, 14 a, ed. Caspar, MG. Ep. sel. II, 2, 479) etiam a Petro diacono allato (cf. libr. IV prol.) concludi potest. Sed cum Petrus statim post ea, quae supra laudavi, de actione quadam cleri Capuani, quae a Gregorio iam 7. die Dec. 1078 (J.-L. 5095) definita est, ageret, putaverunt docti viri synodum eandem atque illam mense Novembri 1078. habitam esse (Wattenbach in notis editioni Chron. Casin. adiunctis; E. Caspar, 'Petrus diaconus' p. 15), in qua tamen nonnisi accipientes laicam investituram excommunicati sunt. 8) Ex. gr. I, 6. 8. II, [7.] 11. [13.] 9) I, 1. II, 18; cf. Gregor. Dial. I, 4. 5. 6. 9 etc. 10) I, 1. 12. III, 3; cf. Gregor. Dial. I, 9. 12 etc. 11) I prol. 1. II, 3. 13. III, 2; cf. Gregor. Dial. I prol. 1. 2. 4. 5. II, 2 etc. 12) III, 1. 4. 8; cf. Gregor. Dial. II, 8. 13) I prol.; cf. Gregor. Dial. I, 8. 9. II, 3 etc. 14) I, 6. 8. II, 5. 18. III, 5; cf. Gregor. Dial. I, 2. 10. 12 etc. 15) Cf. Bibliotheca Casinensis I (Monte Cassino 1874), p. LXIII. 16) Elenchus iste fortasse illi similis erat, quem Theobaldus abbas (a. 1022—1035) de paramentis codicibusque suo tempore confectis componi iussit (Bibliotheca Casinensis I, p. LXI).

de causa eis, quae laudata sunt, eadem fides exhibenda est, quae alteri Petri loco, ubi opera a Desiderio composita enumerat (*Lib. de ill. viris Casinensis archisterii* 18, ap. Muratori, *Rer. It. SS. VI*, 32): De miraculis praeterea, quae a beato Benedicto et a monachis Casinensibus gesta sunt, una cum Theophilo diacono libros edidit quatuor; quae libro ipso inspecto eum dixisse puto. Verba superius e *Chronica* laudata fortasse nihil aliud sonant, nisi quod Albericus diaconus Desiderii cooperator exstitit; sed potius ei Desiderium opus suum, ut ita dicam, dedicasse crediderim. Illum Desiderius alloqui mihi videtur, cum dicit: frater Theophile levita karissime¹. Albericus iste² varia opera composuit, inter alia librum dictaminum et salutationum³, vitas s. Dominici (abbatis Sorani)⁴ et s. Scholasticae⁵, libellum contra Heinricum imperatorem de electione Romani pontificis⁶, opusculum ad Berengarii Turonensis haeresim refellendam in synodo a. 1079. Romae habita una, ut refert Petrus, septimana compositum⁷. Denique ad illum Petrus Damiani opusculum quoddam (37, *Opera* ed. Caietanus, 1642, III, 280 sqq.; Migne, *Patr. Lat.* 145, 621 sqq.) cum dissertatione annexa direxit, in quibus dubitationes aliquas de nonnullis obscuris aut cum aliis discrepantibus sanctae scripturae locis aliasque quaestiones precibus Alberici commotus dissolvere conatus est⁸. Quibus rebus optime concordat, quod etiam in Desiderii opere similis explicatio cuiusdam scrupuli exstat: in prologo libri I. exquiratur, qua de causa Paulus se Romanum dixerit, cum Iudaeus fuisset; facile concedas haec a Desiderio Alberici gratia inserta esse.

Ratio operis, ut iam diximus, talis est: In duobus prioribus libris miracula in Casinensi monasterio eique subditis in cellis acta, in aliis duobus ea, quae extra monasterium facta sunt, referuntur. Tertio libro praefixit brevem de gestis Romanorum pontificum inde a Benedicto IX. usque ad Leonem IX. narrationem. Quartus liber et finis tertii hodie desiderantur; auctorem enim opus suum perfecisse mihi persuasum est, nam vixit octo vel novem annos, postquam capitulum, quod nunc ultimum est, finivit, et in chronica Petri diaconi quaedam continentur, quae ex Dialogorum perdita parte deprompta esse videntur⁹. Maiorem miraculorum partem Desiderius ex relatione eorum tradit, qui illa vidisse se vel audisse putaverunt, quorum nomina saepe affert; inter quos cum alii tum Alexander II.¹⁰ et Gregorius VII.¹¹ pontifices eminent. Alia, quae sine testium nominatione narrat, vel in coenobio plurimis innotuisse videntur¹² vel ex scriptis deprompta sunt¹³.

Nam praeter Gregorii Magni Dialogos haec ei praesto erant opera: eiusdem homiliae super evangelia¹⁴, sacra scriptura, Pseudo-Fausti Vita s. Mauri¹⁵, Chronica S. Benedicti Casinensis¹⁶, Petri Damiani sermo in vigilia s. Benedicti¹⁷, Catalogus quidam pontificum¹⁸, sermo de Leone papa¹⁹, quaedam 'vetus paginula imperito satis stilo exarata', ex qua duo miracula

1) I prol.; notandum est haec verba in loco raso exstare.

2) De quo Petrus diac. (*Chron.* III, 35, eadem fere in libro de illustr. viris c. 21 ap. Muratori *Rer. It. SS.* VI, 37) egit; cf. Hirsch l. c. p. 49, Caspar l. c. p. 8.

3) Partim ed. Rockinger, 'Quellen u. Erörterungen zur deutschen und bayrischen Geschichte' IX (1863), 29 sqq.; cf. Bresslau, 'Handbuch der Urkundenlehre' I¹, 625 [2 II, 1, 248 sq.]; 'Neues Archiv' XVIII, 357; XXXII, 701.

4) Acta SS. Ian. II, 442 (3 III, 56). 5) Ed. Iustinianus ap. Mabillon, *Annales ord. s. Benedicti* 2 VI (Lucae 1745), 737—40; cf. carmina Alberici de eadem ap. Mabillon, *Acta sanctorum ord. s. Benedicti* I, 42. 6) Deperditum.

7) *Cassinus non monachus, sed daemoniacus* Albericus appellatur a Berengario (Mabillon, *Acta sanct. ord. s. Benedicti* saec. VI, 2 praef. § IV, 62 p. XXVI, Venetiis 1740; cf. I. Schnitzer, 'Berengar v. Tours', Monaci 1890, p. 105). 8) Petrus diaconus inter Alberici opera epistolas ad Petrum Ostiensem episcopum commemorat; Albericus in libro dictaminum ad exemplum vituperationis Petri Damiani in meretrices sermonem allegavit (ed. Rockinger p. 33, cap. 5). 9) *Chron.* Cas. III, 40 (duo priora miracula, quae ibi relata sunt) et 64. 10) I, 5.

11) III, 1. 2. 5. 12) I, 9—12. II, 22. Etiam in capitulis 7. 8. 11. 14. 15. libri II testes non affert.

13) Unum sibi ipsi contigisse narrat: II, 24. 14) I, 6.

15) I prol., 2. Illius operis tempore Desiderii magnificus codex Casini scriptus est, Cod. Vat. Lat. 1202 s. XI, cf. Caspar l. c. p. 51 n. 3. 16) I, 2. Codex adhuc Casini asservatur (nr. 353, s. X inc.; cf. Waitz in praefatione editionis suae, *SS. rer. Langobard.* p. 467).

17) II, 12. 18) III prol. Exemplar, quo usus est, non erat ille catalogus Casinensis tempore Gregorii VII. confectus, quem Holder-Egger ('Neues Archiv' XXVI, 548 sqq.) edidit; nam Desiderius et Gregorio VI. non, ut ille, annos duos, dies sex, sed annos duos, menses octo tribuit (alii catalogi praebent annos duos, menses sex; re vera sedit annum unum, menses septem, dies viginti; cf. quae infra ad III prol. adnotata sunt) et plura cum aliis catalogis tradit, quae in illo non inveniuntur: Benedictum Alberici consulis filium fuisse, Silvestrum III. tribus non amplius mensibus (catalogi: 56 dies) sedisse. Exemplar Desiderii catalogo Cavensi (Duchesne, *Liber pontificalis* II, p. XVII) consimile, fortasse idem erat, ex quo catalogus supradictus exscriptus est.

19) III prol. Quis sit iste libellus, nescio; fortasse Vita brevis, quam v. v. Poncelet S. I. ex codice Vallicell. s. XI. ex. edidit (*Anal. Bollandiana* XXV, 275 sqq.), vel ea, quae exscripta est in priore parte cuiusdam opusculi

in monasterio S. Liberatoris facta exscripsit¹, fortasse epistula illa, quae a clero populoque Florentino de famosa episcopi sui simoniae comprobatione ad Alexandrum papam missa longe lateque divulgata est².

Stilus operis satis planus est ornatuque rhetorico caret. Cursum Leoninum, quem Alberici diaconi discipulus Iohannes Gaetanus primus in curiam Romanam introduxit, adhibuisse non videtur. Auctorem talis operis plus aedificationem quam rerum veritatem assectari non est, quod miremur; tamen, quae tradit, neque ab ipso conficta neque etiam valde commutata, sed, qualiter ipse ea facta esse credidit, narrata esse existimo. Praecipue in prologo libri tertii, ubi, quae tradit, cum aliis comparari possunt, omnia fere recta videntur, excepto quod Gregorium VI., qui a rege synodoque deiectus est, se ipsum deposuisse dicit. Quam rem ei imputandam esse credo, qui Desiderio de illis rebus rettulerat; non inepte Steindorff ('Jahrbücher Heinrichs III.' I, 464) illum fuisse Gregorium VII. coniecit³.

Liber Desiderii extra monasterium Casinense ignotus fere mansit. Mentionem eius primus Amatus (III, 52, ed. Delarc p. 150) fecit; multa ex eo Leo Ostiensis⁴ et Petrus diaconus⁵ deprompterunt; etiam auctor vitarum patrum Cavensium, qui sub Simeone abbate Cavensi (a. 1124—1141) scripsit, Desiderii Dialogis, ut ipse ait, usus est⁶. Exeunte medio aevo Ambrosius Traversari, Camaldulensis congregationis generalis († a. 1439. Florentiae), Cosmo de Medicis aliisque intermediantibus, Desiderii opus cum Leonis chronica sibi transmitti et describi fecit⁷, 'in elegantissimum stilum vertens'.

Ad editionem nostram adhibuimus solum codicem Romanum Vaticanum Lat. 1203 (olim 187)⁸, membr. fol. min., optime Beneventana scriptura ab uno scriptore saec. XI. in Casinensi coenobio exaratum, nihil nisi Desiderii Dialogos continentem (= c.). Cum speciosis litteris initialibus ornatus sit primaeque prologi verba etiam auro in purpure scripta, nomina personarum (Theophilus et Desiderius) rubricata sint, non autographum est; fortasse illud exemplar est, quod iussu Desiderii ipsius cum tot aliis codicibus exaratum est⁹. Alterius, sed aequalis scribae manu pauca correctae sunt (man. 2)¹⁰. Hamuli litterarum e caudatarum saepissime postea erasi sunt. Scriba opus non finivit, sed in libro tertio desiit; litterae initiales libri secundi nonnullae, libri tertii omnes desunt, sed partim a manu saeculi XV. suppletae sunt. Codex etiam sub Paulo II. papa (abbate Casinensi a. 1465—1471) in monasterio fuisse videtur, nam in catalogo eo tempore¹¹ exarato inter libros de vita et miraculis sanctorum enumeratur: Dialogus Desiderii de miraculis s. Benedicti¹²; illud manuscriptum autographum fuisse non putaverim. Nobis apographum a b. m. O. Holder-Egger et iterum a v. d. Koch cum codice collatum praesto est.

Apographa huius codicis sunt:

1) Codex Romanus San Gregorio C 4 membr., fol. min., s. XV, quem Ambrosius Traversari pro Paulo Venerio abbate S. Michaelis de Muriano a. 1434. fieri fecit¹³; notatum est in calce: '727. Iste liber est S. Michaelis de Muriano. Quem Ambrosius generalis noster de rudi

(ed. Stef. Borgia, 'Memorie istoriche di Benevento' II, 299 sqq. ex cod. capit. Benevent.), cuius auctor, ut ipse ait, *venerabilium virorum scriptis seu relatione* (cf. Poncelet l. c. p. 267 sqq.) hausit. Ambo haec opuscula, quae inter se diversa esse facile cognoscere, in Beneventanis partibus composita esse videntur.

45 1) II, 19. 20. 2) III, 4. Hoc coniecit R. Davidsohn, 'Forschungen zur Gesch. von Florenz' I (Berlin 1896), 49. 3) [Ita etiam R. L. Poole, 'Benedict IX and Gregory VI', in 'Proceedings of the British Academy' 1917—1918 p. 199 sqq., imprimis p. 209 sq., qui de bona fide Desiderii non dubitat; cf. etiam G. B. Borino, 'Arch. d. soc. romana di storia patria' XXXIX (1916), 204 sqq. 321 sqq. 349 sqq.] 4) Chron. Cas. I, 19. 27. II, 21. 22. 34. 38. 49. 56 (in cod. 1. 2). 59. 60. 63. 71. 72. 77. 79. 80. 84. 90. III, 7. 5) Chron. Cas. II, 59. 64 (Leonis textum augens, cod. 2). III, 38. 43. 51. 64. 6) Muratori, Rer. It. SS. VI, 211. 7) Vide infra l. 34 sqq.

Ambrosii Traversarii Camaldulensium generalis epistol. et orationes ed. P. Canneto (Florentiae 1759) p. 367. 371. 373. 375, ep. libr. VIII, 8. 9. 10. 8) Cf. Bethmann, 'Archiv' XII, 224; Poncelet, Catalogus codicum hagiographicorum Latinorum bibl. Vaticanae (Bruxellis 1910) p. 73 [; E. A. Loew, 'The Beneventan Script' (Oxford 1914) p. 72. 362]. 9) Petr. diac. Chron. III, 63 ait: *Dialogum, quem ipse cum Alberico diacono edidit de miraculis monachorum loci istius. Dialogum aliud.* Fortasse unum autographum, alterum hoc exemplar erat. 10) Ab eadem manu 2. in margine quaedam nullius momenti adnotata sunt, ut ad I, 2: *Agareni italiam vastarunt* etc. 11) Nam armis Pauli ornatus est; numerus 1532, qui in calce notatus est, non ad tempus confectionis spectat (Gottlieb, 'Über mittelalterliche Bibliotheken', Leipzig 1890, p. 210, n. 1). 12) Bibliotheca Casinensis (Monte Cassino 1878) I p. LXXXVII. 13) Quod patet ex Ambrosii epistolis l. c. XI, 75. XIX, 19. 21. 22, p. 566. 875. 876.

et ferme vernaculo quo fuerat scriptus stilo in hunc elegantissimum dil. vertit¹. Postea in monasterium S. Gregorii Romanum transiit; hodie ubi sit, incompertum nobis est. De hoc codice, qui et Leonis chronicam, Catalogum abbatum et notas breves Casinenses continet, Franciscus, praelector in coenobio S. Michaelis Muriani, fusius egit in epistola ad Gattolam missa et a Gattola² publici iuris facta; in qua exordia et fines trium librorum laudantur.

2) Codex Mediolanensis Ambros. D 110 inf., chart., s. XVII, solum Desiderium continens; in calce tegumenti anterioris Antonius Olgiatus, primus Ambrosianae bibliothecae praefectus, notavit: Anno 1606. Hic Codex fuit Roma transmissus ad Ill^m D. Card. Federicum Borrh. Bibliothecae fundatore[m a D.] Marino bibliothecae Vaticanae praefecto. Olgiatus³. Ex imaginibus primae et ultimae paginarum lucis ope factis eum non plus Vaticano continere vidimus.

3) Codex Romanus Minerva XX, 1, 28 s. XVII, qui inter alia librum Desiderii primum totum et librum secundum omissis magnis partibus continet; tertius liber deest⁴.

Primus Caesar Baronius partes quasdam⁵ libri Desiderii publici iuris fecit in undecimo Annalium ecclesiasticorum tomo, cuius praefatio a. 1604. data est, ex codice Vaticano⁶. Ex eodem edidit totum opus notisque illustravit Iohannes Baptista Marus Romae a. 1651 (p. 1—165) et Parisiis a. 1666 (p. 1—111)⁷; quam editionem cum annotationibus etiam in Maxima bibliotheca veterum patrum (Lugduni 1677) XVIII, 836—857 invenies. Textum Mari cum parte annotationum repetiverunt d'Achéry et Mabillon, Acta sanctorum ordinis s. Benedicti saec. IV, 2 (Lutetiae Paris.) 425—461, ed. sec. (Venetiis 1738) 434—469; quae illi praebent, exstant etiam in Mignii Patrologia Latina 149 (1853), 965—1018.

Gerhardus Schwartz (†).

Editionem a Gerardo Schwartz optime de his studiis merito diligentissime praeparatam doctissimaque praefatione ornatam, cum extremum perpoliendi operis laborem gloriosa morte nobis et litteris praereptus adhibere ipse non potuisset, totam recognovi, ita ut, quae bene in ea posita sunt, illi, quae autem minus placeant, mihi tribuantur; textum et apparatus criticum codice Vaticano Romae nonnullis locis denuo evoluto retractavi, annotationibus ad res pertinentibus et praefationi, quae ad rem facere videbantur, uncis quadratis [] inclusa addidi, numeris etiam annorum secundum usum nostrum in margine adscriptis. Rem orthographicam secundum Vaticanum moderatus, sed nimiam scribendi inconstantiam quodammodo expolire conatus sum. Itaque in clausulis primae declinationis semper ae scripsi itemque etiam alias passim ae aut oe posui, ubi codex e et e litteris promiscue utitur, saepissime etiam litteram e initio scriptam radendo in e mutatam exhibet; raro etiam codex ipse ae et oe habet. Capitula in codice non numerantur; quae iam O. Holder-Egger, qui olim Dialogis Desiderii in collectione nostra edendis curam adhibuit, codicis distinctiones secutus numeris signare coepit. Gerardo Laehr v. d. in libris evolvendis fideliter me adiuvanti et Theodoro Zwölfer v. d. plagulas mecum corrigenti lectores etiam ut gratiam habeant, rogo.

A. Hofmeister.

[PROLOGVS^a.]

Quia donante Deo miracula, quae ipse ad laudem sui nominis in hoc Casinensi coenobio fieri voluit⁸, quaeve nostra memoria facta sunt vel a senioribus nostris relata cognovi, scribere disposui, licet omnia nequeam stilo comprehendere, cum^b quia plura

a) PROLOGVS om. c. b) cum postea manu secunda corr. tum c.

1) Cf. Bethmann, 'Archiv' XII, 400 sq. 2) Hist. abbatiae Casinensis (Venetiis 1733), P. II, 879 sqq. 3) Haec nobis Sua Sanctitas Pius papa XI, tunc temporis Ambrosianae bibliothecae praefectus, scribere benigne voluit. 4) Cf. Bethmann, 'Archiv' XII, 407; Holder-Egger, 'Neues Archiv' X, 226, cuius notas adhibuimus. 5) Ed. Coloniae a. 1609. factae p. 186 sq. (a. 1049 nr. 25—27); p. 230 sq. (a. 1054 nr. 48—51); p. 238 sq. (a. 1055 nr. 18); p. 361 (a. 1063 nr. 60); omnia ex libro tertio

desumpta sunt. 6) 'Plut. 3 nu. 187 sub nom. Dial. Greg. Pap.' p. 186. 7) Sub titulo 'Victoris tertii R. P. . . dialogi'. Stili emendandi causa verba hic illic mutavit, nonnulla prave legit; quaedam etiam non invitum omisit (e. g. in prologo libri III. desunt verba: *maximeque Romanorum pontificum*). 8) Vita s. Mauri prol. 5 (Acta SS. 15. Ian. I, 1040; II, 322): . . de miraculis, quae per illum Dominus ad laudem et gloriam nominis sui operari dignatus est, . . scribere sum aggressus.

exciderunt memoria, tum quia occupatus regimine vel ea, quae scribo, discutere ipse non possum, pauca tamen de pluribus¹ ad aedificationem² audientium mandare curabo memoriae. Nam si omnia, quae vel ipse vidi vel quae michi relata fuere, per ordinem referre velim, dies me, ut aestimo, antequam sermo, deficiet³. Et haec non tam fretus ingenio quam, quia res omissa videbatur, scribere sum aggressus, metuens, ne, sicut hactenus, ita etiam amodo scriptorum neglegentia derelicta, a memoria elapsa oblivioni traderentur. Insuper etiam rogatus a fratribus et praecipue a^a te, frater Theophile levita⁴ karissime^a, ut cuncta vel audita vel visa memoratu digna tuis eorumque auribus studiose fideliterque referre deberem, rusticano licet stilo, tam devotae atque sedulae studui parere petitioni, omnipotentem Dominum deprecans, ut, qui servis suis gratiam tribuit ad virtutes et mirabilia facienda, michi quoque sermonem non deneget, quatinus ea digne ac fideliter ad multorum profectum valeam enarrare.

Theophilus^b: Ego quidem non solum ea, quae in hoc Casinensi coenobio miracula Domino largiente patrata sunt, nosse desidero, verum etiam ea, quae in aliis partibus his vicinis temporibus Christus dominus per servos suos dignatus est operari, si qua nosti, michi haec audire sitienti te, quaeso, narrare ne pigeat. Et haec iccirco te maxime scribere rogo, quia plerosque magis virtutum exemplis quam exhortationum verbis ad exercitium boni operis ac ad amorem patriae caelestis accendendos⁵ esse non dubito.

Desiderius: Primum equidem voluntati tuae favens ea, quae in hoc nostro coenobio facta sunt, duobus comprehendam libellis, dein cetera, quae ex aliis partibus vel audisse vel vidisse me contigit, aliis duobus libellis concludere comite vita⁶ studebo. Et ut omnem dubitationis scrupulum legentibus auferam, per singula quaeque personas, a quibus haec michi sunt relata, subnectam⁷, melius esse deputans ex toto silere quam aliquid falsum mendosumve narrare⁸.

Theophilus: Cum scriptura dicat: 'Os, quod mentitur, occidit animam', quare beatus Paulus una cum Sila carceris custodiae mancipatus Romanum se esse asseruit⁹, cum non Romanum eum, sed Iudeum fuisse luce clarius constet? Sap. 1, 11.

Desiderius: Absit hoc a fidelium cordibus, ut veritatis praedicator doctorque gentium mendacium in aliquo incurrisse credatur. Beatus enim Paulus et Romanus erat et Romanus non erat. Romanus non erat, quia ex Romana urbe oriundus non fuerat. Romanus vero erat, quia omnis Iudaica plebs ut universus pene orbis sub Romani tunc temporis imperii dicione degebat; vel etiam propterea, quia Romanus interpretatur excelsus, congruentissime iustissimeque se Romanum potuit appellare, quia se excelsum esse nullatenus hesitabat, sicut ipse dicit: 'Nostra autem conversatio in caelis est'. Philipp. 3, 20.

Theophilus: Fateor¹⁰, valde michi sunt grata, quae dicis; sed ea, quaeso, quae promiseras, narrare iam incipe.

a) a — karissime manu prima in loco raso c. scripta sunt c.

b) haec nomina personarum colloquentium semper minio in linea singulari

1) [Similiter infra III, prol. fin.] 2) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. I, 2, ed. U. Moricca (Romae 1924, 'Fonti per la storia d'Italia') p. 23; I, prol. p. 16; III, 38 p. 227; saepius; 1. Cor. 14, 3. 26; infra II, 13 fin.] 3) Gregorii M. Dial. I, prol. (Opp. ed. Gallicciolli VI, Venetiis 1769, 55; ed. Moricca p. 15 sq.): *Si sola, Petre, referam, quae de perfectis probatisque viris unus ego homuncio vel bonis ac fidelibus viris attestantibus agnovi vel per memet ipsum didici, dies, ut opinor, antequam sermo, cessabit.* Patet hunc potius locum Desiderio exemplo fuisse quam illum Sulpicii Severi (Dialog. I, 19, 6): *Sed me dies ante deficiet, quam diversa miracula, quae mihi de virtutibus sanctorum sunt comperta, consummem,* quem a Desiderio hoc loco esse laudatum putat Manitius ('Neues Archiv' XV, 195). 4) Albericus diaconus, cf. praef. p. 1113 sq. 5) Gregorii M. Dial. I. c., ed.

Moricca p. 16: *et sunt nonnulli, quos ad amorem patriae caelestis plus exempla quam praedicamenta succendunt.* 6) [Cf. Gen. 18, 10. 14: *vita comite.*] 7) Gregorii M. Dial. I. c.: *Sed ut dubitationis occasionem legentibus subtraham, per singula, quae describo, quibus mihi haec auctoribus sint comperta, manifesto.* 8) Vita s. Mauri prol. 5, l. c.: *quia multo melius de toto silere esse scio quam aliquid frivolum confictumque narrare;* [Sulp. Sev. V. Martini I, 9, ed. Halm p. 111: *alioquin tacere quam falsa dicere maluissem.*] 9) Act. ap. 22, 25 sqq. 10) [Cf. Greg. M. Dial. II, 2 fin., ed. Moricca p. 80: *Fateor, placet, quod dicis; sed quia prolati testimonii claustra reserasti, quaeso, ut de vita iusti debeas ea, quae sunt inchoata, percurrere;* II, 3 p. 83: *Placet, quod dicis; sed quaeso respondeas etc.*]

[LIBER PRIMVS^a.]

1.^b Desiderius: Res valde est nota, quam narro, et seniorum nostrorum assertione
 817—828. roborata de reverentissimo viro Apollinare, abbate¹ scilicet nostri monasterii, cui Deo
 fautore, licet indignus, deservio²; cuius sanctitas, benignitas, largitas omnibus pene in hac
 provincia commorantibus lucidissime patuit. Qui dum quadam die necessitate cogente 5
 praedia requireret monasterii, venit ad fluvium Lirim³. Cumque navis deesset, qua fluvium
 transire potuisset, plenus fide signaculo sanctae crucis se muniens accessit ad oram
 fluminis atque, ut erat indutus vestibus, calciatus pedibus, fluvium est ingressus et ita
 sicco vestigio ad alteram ripam devenit, ut nec calciamenta quidem ipsius madefacta
 viderentur. Animadvertite, precor, quantae sanctitatis quantaque religionis ac meriti apud 10
 omnipotentem Dominum iste vir extitit, cui adhuc pondere gravato corporis concessum
 est elementum super liquidum ac si super aridam ambulare, ut videlicet apostolorum
 principi similis hoc in facto habeatur, cum desuper undas iubente Domino sicco vestigio
 gradiebatur⁴.

Theophilus: Animadverto utique et vehementer admiror, 'cum in nostris temporibus, 15
 Psalm. 11, 2. in quibus iuxta prophetae vaticinium 'defecit sanctus, diminutae sunt veritates a filiis ho-
 minum', 'non est qui faciat bonum, non est usque ad unum', omnipotens Dominus talia
 dignatus est operari.

Desiderius: Si illud, karissime frater, attendas, quod Dominus discipulis suis pro-
 mittere est dignatus: 'Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem 20
 seculi', laetari potius poteris quam mirari.

Theophilus: Et laetor quidem et vehementer exulto. Sed prorsus, precor, inchoata
 proseguere⁵.

846. 2. Desiderius: Eo quoque tempore⁶, quo gens Agarenorum⁷ devecta classe late divastare Italiam,
 Chr. S. Bened. c. 6. qualiter omnipotens Deus hoc de manibus illorum liberaverit monasterium, non duxi dignum silentio praeterire. 25
 Cum igitur omnia circumcirca igni ferroque consumpsissent, ecclesias etiam beatissimorum apostolorum Petri⁸
 ac Pauli⁹ adeuntes depraedati sunt. Dein Appiae carpentes iter¹⁰, Fundanam¹¹ aggressi urbem, igne eam cre-
 maverunt, cunctique in ea commorantes ab eis vel occisi vel capti sunt. Indeque digressi, in vicinia nostri mo-
 nasterii trans¹² Lirim fluvium applicantes, quia nox iam imminebat terris, castra posuerunt, ut facto mane omne
 monasterium funditus diruerent vel, quicquid ibi inveniri posset, in praedam ducerent et, ut sunt nimis sitientes 30
 sanguinem, omnes, quos illic repperissent, fratres gladio iugularent. Cumque hoc tam horrendum, tam immane
 tamque formidandum periculum esset in monasterio nuntiatum; omnes fratres nimio pavore perculsi terrae con-
 sternati sunt, divinam maiestatem obnixae precantes, ut illorum animas benigne recipere dignaretur, quorum
 corpora tam subitae, tam formidandae morti peccatis exigentibus tradere decrevisset. Non enim amplius se in
 hoc seculo victuros credebant, qui tam proxime mortis gladium sibi imminere cernebant. Igitur cum per totam 35
 noctem aspersi capita cinere vigiliis et orationibus essent intenti, reverentissimus vir Apollinaris abbas, cuius
 superius memoriam feci¹³, Bassacium abbatem, religiosum scilicet virum¹⁴, per visionem allocutus est, dicens: 'Nolite
 timere¹⁵ nec mestum geratis animum; non enim hoc in tempore ab Agarenis capiimini, nec aliquid damni
 divina protegente dextera vobis inferre poterunt, sed quantocius revertentes suos adire temptabunt fines. Vos
 autem deinceps securi ac illesi manebitis, quia sanctissimus pater Benedictus vestram ab omnipotente Domino 40
 salutem optinuit. Ipse etiam venit ad adiuvandum vos, nosque omnes cum eo simul.' Igitur venerabilis vir
 Bassacius abbas expergefactus somno convocatis in unum fratribus retulit, quae vidisset vel quaequae^c sibi
 revelata fuissent, et, ut instanter omnipotentem Dominum precarentur, admonuit. At illi certi de divina miseri-
 cordia, alacres effecti, laudantes ac benedicentes Dominum, quod reliquum erat noctis, precibus orationibusque

a) LIBER PRIMVS om. c.

b) capitula non numerantur c.

c) queque c.; quaeque, om. vel, ed.

45

1) Apollinaris abbas Casin. a. 817—828. 2) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. I, 8 in.: *Anastasius . . . sanctae Romanae ecclesiae, cui Deo auctore deservio, notarius.*] 3) Garigliano. 4) Matth. 14, 28 sqq. [Similia saepissime narrantur; cf. H. Günter, 'Die christl. Legende d. Abendlandes' (Heidelb. 1910) in ind. s. v. 'Wasser-Wandeln'.] 5) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. II, 21 fin., infra ad III, 2 fin.] 6) A. 846. [Ad ea, quae sequuntur, cf. Chron. S. Bened. Cas. c. 6, SS. rer. Lang. p. 472 sq.; G. Lokys, 'Die

Kämpfe der Araber mit den Karolingern' (Heidelb. 1906) p. 48 sqq.] 7) Cf. Psalm. 83, 7: *Agareni.* 8) In Vaticano. 9) S. Paolo fuori le mura prope Urbem. 10) *Appiae carpebat iter. Qui ad Fundanum clebum perveniens . . .*, Greg. M. Dial. III, 7 (ed. 50 Gallicciolli p. 182; ed. Moricca p. 149). 11) Fondi. 12) Scil. ad meridionalem ripam. 13) I, 1 in. 14) A. 838—856. 15) [Ita passim in Vulg., ex. gr. Gen. 50, 21; Exod. 14, 13. 20, 20; Iosue 10, 25 etc.]

consumunt. Tanta vero erat serenitas aeris, ut nulla in eo vel tenuis quidem nubecula videretur. Cum subito
caelum densatur nubibus, tonitrua concrepant, coruscationes ac fulgura crebra micant¹, tantusque imber effusus
est terris, ut Liris fluvius late redundans quasi mare videretur. Igitur illucescente diluculo surgentes e castris
barbari accesserunt ad oram fluminis, diligentius perscrutantes, si quam forte navim vadumve repperire possent,
5 quo fluvium transmeare valerent. Sed cum omnis transeundi spes eis esset ablata, dira incitati barbarie, manus
sibi digitosque corroderent, quod spe frustrati praedae vacui remanserant, cellas nostri monasterii trans Lirim
positas² igne cremantes, verso exercitu quantocius abire coeperunt. Cumque ad eum locum pervenissent, quo
praedictus Liris fluvius patenti ostio mare influit, omnes, quos habebant, equos debilitatis cruribus, praecisis nervis,
quia secum ferre nequibant, reliquerunt. Ipsi vero ascensis navibus, dantesque carbasa ventis³, recto cursu
10 sulcantes aequora⁴, Siciliam tendunt. Cum autem iam prope Siciliam devenissent et se celeriter aridam capere
sperarent, repente parvam cernunt naviculam huc illucque inter suas naves liquidas super undas celeriter dis-
currentem, in qua clericus veneranda canitie⁵ et alter monachus sedere videbantur. Et cum ab eis sollicite
interrogarentur, unde tam laeti, tam alacres vel tam onusti repedarent, ab Italia se venire professi sunt ibique
omnia igni ferroque tradidisse, domos etiam Petri ac Pauli necnon Benedicti se expoliasse gloriati sunt. 'Et vos',
15 inquit, 'qui estis, qui tam sollicite, tam diligenter tamque curiose nos interrogare nitimini?' 'Nos', inquit,
'unus Petrus, alter Benedictus vocamur, quorum domos vos invasisse iactatis. Sed cuius virtutis cuiusve potentiae
simus, quam citissime experiemini.' Et his dictis ab oculis eorum ablati sunt. Mox igitur undique furentibus
ventis fluctibusque tumescentibus tanta subito tempestas exorta est, ut naves omnes vel collisae inter se vel
impulsae scopulis confractae sint, ita ut ex omni illa paganorum copia vix pauci⁶ superfuerint, qui suis
20 haec, a quibus missi fuerant, civibus nuntiare potuissent. Et quidem permisit omnipotens Deus
ad tempus suas ab eis ecclesias divastari, sed non est passus eos super tanto facinore
diutius gratulari. Hoc in facto illud michi videtur esse impletum, quod beatus pater
Benedictus suis olim discipulis promiserat, dicens: 'Praesentior vobis, dilectissimi filii,
carnis deposito onere vestrique per Dei gratiam cooperator existam assiduus'; illud
25 etiam, quod beato Petro Dominus intulit, dicens: 'Tu es Petrus, et super hanc petram
aedificabo ecclesiam meam, et portae inferi non praevallebunt adversus eam'. Non inquit
'non valebunt', sed 'non praevallebunt'. Portae enim inferi pagani sunt, heretici atque
Iudei, qui tunc adversus Dei valere videntur ecclesiam, cum per eos Dominus suos flagellari
fideles permittit. Sed non praevallebunt, quia omnipotens ac misericors⁷ Deus non eos de
30 ecclesia sua perpetuos sinit habere triumphos. Unde^a et apostolus hortatur, dicens:
'Tribulationem patimur, sed non coangustamur; aporiamur, sed non destituimur; persecu-
tionem patimur, sed non derelinquimur; humiliamur⁸, sed non confundimur; tribulamur,
sed non perimus'.
2. Cor. 4, 8. 9.

Theophilus: Placent⁹ vehementer, quae dicis.

35 3. Desiderius: Iohannes sanctae recordationis presbyter^{b, 10}, qui in nostro monasterio
decanatus officio aliquanto tempore functus est¹¹, nostri postmodum monasterii, quod intra
Lucensem urbem constructum est¹², praepositus fuit. Qui quantae obedientiae quantaque
humilitatis fuerit, plures, qui eum noverunt monachi et adhuc supersunt, testes existunt.

a) dehinc alio atramento c. b) pbr semper c.

40 1) [Cf. Lucan. Phars. IV, 76sq.: *Iamque polo pressae
largos densantur in imbres | Spissataeque fluunt, nec
servant fulmina flammis, | Quamvis crebra micent; ex-
stinguit fulgura nimbus.*] 2) S. Stephani et S. Georgii
(Chron. S. Benedicti l. c.). 3) Cf. Lucan. V, 560: *dat*
45 *carbasa ventis*; Ovid. Fast. VI, 715: *Si qua fides ventis,
zephyro date carbasa.* Ovidii Fastorum codex iussu
Desiderii in Casinensi monasterio exaratus est, Petr. diac.
Chron. III, 63. 4) Cf. Seneca, Agamemno 440: *sulcata
vibrant aequora* (Petr. diac. l. c. *Senecam* laudat, sed
50 *nescio an tragoedias continuerit*); Ovid. ex Ponto I, 4, 35:
ligno sulcavimus aequor. 5) [Eadem verba habes infra
II, 17; cf. ex. gr. Greg. Tur., De virt. s. Mart. I, 6, SS. rer.
Mer. I, 592; Vita Ottonis ep. Babenberg. auct. monacho
Prüfening. III, 10 ed. Hofmeister ('Denkmäler der Pommer-
55 schen Geschichte' I) p. 93; etiam Raineri V. Gisleni

c. 17, Anal. Boll. V, 235 sq., et V. Aldegundis (perperam
Huebaldo adscripta) c. 6 § 25, Migne, Patr. Lat. 132,
871.] 6) [Aliter] Chron. S. Benedicti l. c.: *nullus
umquam ex eis penitus remansit, qui ceteris talia nun-
tiaret.* 7) [Cf. ex. gr. 2. Mach. 1, 24 sq.] 8) [*humi-
liamur, s. n. conf.* desunt in Vulg., ubi *deicimur* pro
tribulamur legimus.] 9) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial.
I, 1 fin., ed. Moricca p. 20: *Placet, quod dicis* . . . ; I, 9
p. 53: *Placet, quod dicis*; passim.] 10) *Genere atque
cognomine Apulus* add. Leo Ost. II, 90 (SS. VII, 689).
11) *Iohannes decanus et monachus* subscripsit chartam
Richerii abbatis (1038—55), Gattula, Hist. abb. Casin.
I, 72. 12) Monasterium S. Georgii prope ecclesiam
a. 1056. coenobio Casinensi oblatam conditum (v. chartam
ap. Gattula, Ad hist. abb. Casin. accessiones 200 sq.; Leo
Ost. II, 90, SS. VII, 689). [Cf. Kehr, Ital. pont. III, 441.]

De mirabilibus vero, quae per eum divina maiestas operari dignata est, quia plura a memoria lapsa sunt, quae recolo, pauca narrabo. Cum isdem vir Dei ieiuniis, vigiliis, orationibus maximeque largitati elemosinarum esset intentus, tantam lacrimarum gratiam Domino largiente promeruit, ut dubium non esset, quod illae lacrimae multa apud eum impetrare valuissent, quae ex tam simplici humilique corde editae fuissent. Cumque fama sanctitatis eius totam per eandem urbem claresceret, daemoniaca quaedam, quae graviter vexabatur, ad monasterium, cui ipse praeerat, adducta est. Et cum ab eis, qui eam duxerant, ut pro ea Dominum precaretur, magnis precibus fuisset obstrictus, convocatis fratribus oratorium intravit atque multis effusis lacrimis preces pro ea Domino fudit statimque ab ea daemonium effugavit.

4. Sed neque hoc sileam¹, quod veridicis² viris de eodem venerabili viro narrantibus agnovi¹, quod videlicet ita clarum est, ut nullis pene, qui intra moenia eiusdem praefatae Lucensis civitatis commorantur, occultum sit vel incognitum. Cuiusdam nanque^a illustris viri uxor infirmitate detenta iacebat in lectulo, quae adeo crescente languore ad extrema perducta est, ut per tres dies sine sensu, sine voce recubans velut mortua haberetur. Cumque omnes, qui aderant, funditus de eius vita desperarent, ad Dei hominem missum est, ut pro ea omnipotenti Domino hostias precesque offerre dignaretur. At ille, ut erat benivulus animo et ad supplicantium vota paratus, mox sacerdotalibus indutus vestibus, ad altare omnipotenti Domino sacrificium oblaturus accessit. Igitur cum intra sacra missarum sollemnia nomen illius memoraretur, illa in domo propria longe a monasterio posita ex lectulo, in quo quasi exanimis iacebat, tanquam si ab aliquo vocaretur, respondit. Cumque ab illis, qui aderant, interrogaretur, quid diceret vel cui responsum dedisset, illa inquit: 'Domnus Iohannes praepositus nunquid^a non est hic? Ipse enim vocavit me, illique respondi.' At illi obstupefacti ex tam inusitato, tam celebri tamque obstupescendo miraculo, tum quia illam, quae fere exanimis iacuerat, sanam pene et incolumem videbant, cum^a quia vocem illius tam longe positi audisse se referebat, statim ad monasterium curaverunt nuntios mittere, ut, quid Dei servus ageret, agnoscerent et indicarent, procul dubio credentes, quod non ab re mulier tam celeriter in lecto surrexisset responsumve dedisset. Cumque illi, qui missi fuerant ad monasterium, oratorium intrassent, virum Dei invenerunt iuxta altare stantem ac pro ea sospitatis auctori Domino sacrificium offerentem. Et suptiliter^a notantes horam reppererunt eodem momento³, quo intra sacra missarum sollemnia nominata est, eam ex lecto surrexisse responsumque dedisse.

5. Felicis etiam memoriae Alexander papa⁴ vir disertissimus ac eruditissimus extitit, qui primum Lucensem⁵, postmodum vero Romanam ecclesiam rexit; ex cuius ore ea, quae nunc refero, de eodem venerabili viro audisse me contigit. Cum quodam tempore idem praefatus pontifex febre correptus graviter aegrotasset et cotidie languore crescente vehementius fatigaretur, repente ei ad memoriam rediit, quod fama vulgante de praedicto servo Dei saepius audierat, quod videlicet, quicumque febre detentus hausisset ex aqua, quae de manibus illius defluebat, dum post missarum sollemnia abluerentur, mox recepta sanitate liberaretur⁶. Latenter igitur misit, qui sibi ex illa aqua aliquantulum afferre debuissent. Cumque hii, qui missi fuerant, aquam, quam postulaverat, attulissent, mox ebibit atque ita repente sanitati pristinae restitutus est, ut nulla in eo languoris illius indicia remanerent.

6. Alius quoque vir venerabilis vitae, Gumizo^b nomine, mente et habitu monachus fuit, qui ex ulteriori Hispania nostrum ad coenobium veniens in hac vicina silva non

a) ita hoc loco c. b) ita c.; Guinizo ed. Iam Petrus diaconus, qui vitam eius in opere suo q. d. 'Ortus et vita iustorum cenobii Casinensis' c. 29 tractavit, praebebat formas: Guinizo, Uuinizo, Guinyzo (Caspar, 'Petrus diaconus und die Monte Cassineser Fälschungen', Berol. 1909, p. 207sq., cf. p. 381sq.). Sed, ut docet nos v. cl. Baist, Guinizo nomen Hispanum non est, Gumizo econtra 'Gomez' esse potest. Schwartz.

1) Cf. Greg. M. Dial. III, 9 in. (ed. Gallicciolli p. 186; ed. Moricca p. 153): Sed neque hoc sileam, quod narrantem viro venerabili Venantio Lucensi episcopo me ante biduum contigit agnovisse; cf. etiam III, 6, 15, [passim, cf. Moricca p. XXIII sqq. Cf. infra I, 8 in.] 2) [Cf. Marie Schulz, 'Die Lehre von der historischen

Methode bei den Geschichtschreibern des Mittelalters' 50 (Berol. et Lips. 1909) p. 34sq.; infra III, 3 in.] 3) [Cf. infra I, 7 fin., II, 7 fin., et quae ibi adnotavimus.] 4) II, a. 1061—1073. 5) A. 1055—1073. 6) [Cf. quae tradit Leo Ost. II, 90, SS. VII, 690; A. Franz, 'Die Messe im deutschen Mittelalter' (Freib. 1902) p. 108.] 55

parvo tempore vitam solitariam duxit ibique in^a omnipotentis domini Iesu Christi^a servitio vitam finivit. De quo venerabili viro Iohannes¹ abbas monasterii sancti Vincentii siti iuxta ortum Vulturii amnis, qui ei familiarissimus fuit, multa miranda michi, cum adhuc in nostro monasterio praepositurae curam gereret, referre solitus erat. Cuius discipulus
 5 Ianuarius nomine magnae obedientiae magnaeque abstinentiae monachus extitit; qui dum quodam tempore a magistro suo, venerabili videlicet Gumizone, ut ferramenta, quibus operari soliti erant, reficeret, Aquinum² missus fuisset, domum fabri ferrarii adiit atque ab eo eadem ferramenta reparari data mercede poposcit. Faber vero ferrarius coepit eum irridere, dicens: 'Num ex pane et aqua solitarius iste tam rubicundus tamque pinguis
 10 extat? Rubor iste, ut michi videtur, magis ex vino quam ex latice hausto procedit.' At ille: 'Hodie', inquit, 'tibi, utrum ex natura an ex assidua vini potatione rubore conspergar, ostendam³.' Cum vero ferrum in ignem missum vehementer ferberet et faber ferrarius id acceptum forcipe super incudem posuisset ac scintillae huc illucque undique volantes totam pene domum illustravissent, casu ferrum ex incude in terram dissiliens decidit.
 15 Igitur venerabilis vir Ianuarius ferrum ex incude cecidisse conspiciens, inclinans sese, fervens ferrum nuda manu tenuit ac super incudem ponens, malleatorem, ut quantocius id percuteret, hortatus est. At illi, qui aderant, viso tanto miraculo, nimio pavore perterriti, pedibus eius provoluti, veniam ex irrisione, quam in eum exercuerant, humiliter deprecati sunt. Sicque factum est, ut omnis illa irrisio in venerationem versa sit, quam
 20 stulti homines in Dei servum procaciter inferre praesumpserant. Itaque cum venerabilis vir ad magistrum atque ad cellam propriam remeasset, ab eo vehementer correptus est, quod insultantibus cedens talia in oculis hominum facere praesumpsisset. Cumque ille, unde hoc sciret vel quis sibi indicasset, percontaretur: 'Ille', inquit, 'qui tibi praestitit, ut posses facere, michi etiam, ut possem scire'.

25 Theophilus: Cum Dominus dicat: 'Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant vestra bona opera et glorificent patrem vestrum, qui in caelis est', quid est, quod sancti viri bona sua occultant et, ne ab aliquibus videantur, omni nisu elaborant? Matth. 5, 16.

Desiderius: Sancti viri etsi quando opera sua ostendunt in publico, intentio tamen illorum manet in occulto. Per hoc enim, quod intus agunt, laudes exterius non requirunt,
 30 quia et de bono opere proximis cupiunt praebere exemplum et tamen per intentionem, qua Deo placere desiderant, semper optant esse secretum⁴. Tunc, inquam, bona sua occultari appetunt, quando ex eorum propalatione nullum animarum lucrum, nullum fraternae salutis emolumentum cernunt affuturum. Cum autem exinde ad gloriam omnipotentis Dei aliquid se lucrari posse conspiciunt, tunc bona sua declarari et propalari
 35 patiuntur, quia non suam sed conditoris sui laudem requirunt.

Theophilus: Satis aperta ratio patet, nec aliquid inde ultra requirendum puto⁵.

7. Desiderius: Ea quoque, quae de hoc egregio viro, videlicet Gumizone, Iohannes religiosus monachus, qui in hac vicina silva sub anachoretica disciplina solitarius comoratur, solitus est referre, dignum duxi huic nostro associare libello. Dicebat enim,
 40 quia, cum adhuc in Beneventana civitate in suo monasterio degeret, quadam die quidam Dei servus sibi aliisque fratribus, qui ibi aderant, intulerit, dicens: 'Pro certo sciatis hodie aliquem magnum virum e monachis apud Montem Casinum ex hoc mundo migrasse ad Dominum'. Quod illi audientes mirati sunt, quod per octoginta fere miliaria egredientem

a) in — Christi manu prima in loco raso c.

45 1) Abbas S. Vincentii ad Vulturum a. 1058—1080 (Leo Ost. II, 97, SS. VII, 694; Chron. S. Vinc. Vult. ed. Muratori, Rer. It. SS. I, 2, 514). 2) Aquino. 3) Cf. Greg. M. Dial. III, 6 (ed. Gallicciolli p. 180; ed. Moricca p. 147), ubi similia de Cassio episcopo et Totila rege
 50 narrantur: . . hoc rex Totila non conspersione esse credidit, sed assiduae potationis. [Ad sequentia cf. H. Günter, 'Die christl. Legende d. Abendlandes' (Heidelberg 1910) p. 94.] 4) Greg. M. Homil. in Evangelia I, 11, 1 (ed. Gallicciolli V, 183): Hoc autem dico non,

ut proximi opera nostra bona non videant, cum scriptum sit: 'Videant opera bona' etc., sed ut per hoc, quod agimus, laudes exterius non quaeramus. Sic autem sit opus in publico, quatenus intentio maneat in occulto, ut et de bono opere proximis praebeamus exemplum et tamen per intentionem, qua Deo soli placere quaerimus, semper optemus secretum. 5) [Cf. ex gr. Greg. M. Dial. IV, 30 fin., ed. Moricca p. 274: Patet ratio, nec debet animus de hac ulterius quaestione dubitare: cf. III, 24 fin., p. 194: aperta ratio: I, 8 fin., p. 49.]

e corpore animam illius videre potuerit; et non adhibentes fidem subtiliter studuerunt indagare, et repertum^a est eo die illum venerabilem virum emisisse animam, quo praedictus Dei servus Beneventi positus agnovit¹.

8. Sed neque hoc taceam, quod de Mancuso monacho fratribus referentibus agnovi², quem ipse in monasterio positus vidi, nostroque iam tempore defunctus est. Qui cum 5
1038—1055. ex Apuliae partibus conversionis gratia huc venisset, a Richerio abbate³, nostro praedecessore, susceptus fratrum congregationi associatus est. Itaque in monasterio corpore, in seculo mente degens, semper terrena quaeque ac secularia meditabatur; omne magisterium regularis disciplinae sibi grave ac importabile videbatur. Tunc coepit ab abbate licentiam petere multasque occasiones adinvenire, quo patriam parentesque posset revisere. 10
Pa. 118, 30. Cumque ab abbate suo saepius fuisset admonitus, ut viam veritatis, quam semel arripuerat, in melius proficiens de die in diem ad finem usque perducere deposita omnis torporis
Luc. 9, 62. ignavia summopere studeret, ne forte iuxta sententiam Domini aratrum tenens retroque
Genes. 19, 26. respiciens regno caelorum aptus esse non posset, et ne uxorem Loth imitans in statuam salis versus horrendum cunctis spectaculum praeberet⁴, ille nichilominus, cuius mens 15
semel a maligno obsessa fuerat, nullo modo quiescebat, sed cotidie abbatem fratresque precibus fatigando, ut eum patriam revisere sineret^b, omnimodis postulabat. Cumque spem redeundi frustratam sibi esse conspiceret, clam de monasterio egressus, more fugacis
Prov. 26, 11. servi nocturnas tenebras captans, ut canis ad suum vomitum, ad patriam diabolo instigante reversus est atque in parentum domo mansitans seculariter ibi, ut iam dudum mente 20
conceperat, vivere coepit. Sed cum ab abbate suo per nuntium saepe fuisset admonitus, ut ad monasterii claustra rediret, et ille salutaria monita parvipendens optemperare^c neglegeret, ab eodem abbate communione privatus est. Cum itaque post non multos dies paululum languore correptus in lectulo resideret, immanem leonem ingredientem hostium ac contra se aperto ore venientem cernit. At ille ad ingressum ferocis bestiae territus 25
coepit magnis vocibus clamare, dicens: 'Currite, currite, quia leo iste me devorare contendit⁵.' Leo vero rugiens irruit in eum et mordicus coxam illius apprehendens maximum ex ea carnis frustum abstraxit sicque eum cruentatum ac seminecem relinquens disparuit. Cumque plures ad clamorem vocis illius obstupefacti concurrerent, leonem quidem minime viderunt⁶, sed cruentatum ac semivivum monachum in terra prostratum invenerunt. Itaque 30
cum eum a terra elevassent, paululum recepto spiritu cuncta, quae sibi acciderant, per ordinem pandit et, ut quantocius se ad monasterium reducerent, propinquos ac vicinos obnixè precatus est. Propinquis igitur eius voto optemperantibus⁷, ad cellam⁸ huius nostri monasterii, quae intra Asculanum oppidum⁹ sita est, eum portaverunt; ibique post paululum recuperata sanitate hoc ad monasterium est reversus ac ex perpetrata culpa poeni- 35
tentia accepta plures postea in sanctae conversationis habitu vixit annos.

Theophilus: Monachus iste, ut video, iccirco leoni, id est diabolo, visibiliter ad tempus traditus est, ut postmodum invisibiliter ab eius potestate liberari in perpetuum mereretur.

9. Desiderius: Vis etiam, ut narrem tibi⁹, qualiter omnipotens Deus hoc monasterium de tyrannorum manibus semper eripuit¹⁰ atque ab inimicorum infestatione meritis 40
beati patris Benedicti dextera suae divinitatis protexit?

Theophilus: Narra, quod libet¹¹; nam alacri animo, devota mente attentisque auribus me cuncta haec auscultare profiteor.

a) reppertum *radendo corr.* repertum c. b) ita c.; sinerent ed. c) ita c.

1) [Cf. supra I, 4 fin., infra II, 7 fin., et quae ibi adnotavimus.] 2) [Cf. supra I, 4 in. p. 1120 et n. 1.]
3) A. 1038—1055. 4) [Cf. ex. gr. Hier. V. Pauli 8, Migne P. L. XXIII, 24: *magnum populo spectaculum prae-buit.*] 5) Cf. Greg. M. Dial. II, 25 (ed. Gallicciolli p. 149; ed. Moricca p. 117), ubi de monacho agitur, qui de monasterio discedens draconem in itinere invenit: *Qui ... contra se assistere aperto ore draconem in itinere invenit. Cumque eum idem draco, qui apparuerat, devorare vellet, coepit ipse tremens et palpitans*

magnis vocibus clamare dicens: 'Currite, currite, quia 45 draco iste me devorare vult.' 6) *Currentes autem fratres draconem minime viderunt* ibid. 7) S. Benedicti (J.-L. 4368). 8) Ascoli, prov. Foggia (Capitanata).
9) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. I, 8 fin., ed. Moricca p. 50: *Vis, tibi aliquid de Tusciae partibus narrem ...?* 50 Cf. infra II, 13 fin.] 10) [Cf. infra I, 9 p. 1128, l. 15. 31 sq.; II, 22 in.] 11) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. III, 30 fin., ed. Moricca p. 204: *Perge, quo libet; nam laetus ducor, laetus reducor.*]

Desiderius: Pandulfus Capuanus princeps¹ vir potentissimus ac ditissimus fuit, qui latrocinando, humanum sanguinem fundendo, civitates, oppida ac aliorum praedia circumcirca manentium crudeliter auferens suo subdidit dominatui, quique stupra, caedes, rapinas, distractiones bonorum ecclesiarum multa per tempora absque ulla miseratione
 5 insatiabiliter exercuit. Igitur cum plurimas opes Christi ecclesiis diripiens abstulisset, c. 1027/28. omnia castra, villas ac praedia huius monasterii cupiditate ductus sacrilega abstulit, ita ut nec unum rusticum, qui rura coleret, vel rura, quae a rustico colerentur, monachis reliquisset. Insuper etiam omnem thesaurum huius monasterii auferens asportavit ac in arce, quam non longe a Capuana urbe in monte, qui Sanctae Agathae martyris dicitur²,
 10 construxerat, in qua multa spolia orphanorum, viduarum, ecclesiarum ac pauperum intulerat, condens reposuit. Cum vero iam omnipotens Deus tantis sceleribus finem vellet imponere et lacrimae ac voces pupillorum, viduarum ac pauperum necnon orationes precesque servorum Dei in conspectu divinitatis eius essent admissae, sicut scriptum est: 'Cor regis in manu Dei'³, Chuonradi imperatoris⁴ menti inspiravit, ut ad vindicandas eius
 15 ecclesias ac de tyrannorum manibus eruendas⁵ Italiam revisens Romam veniret. Cum igitur magno exercitu congregato Italiam ingrediens⁶ Romam⁷ venisset, optimos ex latere 1038. suo viros Capuam Pandulfo principi mittere placuit, cui, ut bona sancti Benedicti iniuste a se ablata omni postposita mora restitueret et nobiles vel cuiuslibet generis viros, quos captos ac magno ferri pondere conexos multos in carcere detinebat, dimitteret omnesque
 20 res illorum eis festinanter redderet, per eosdem viros voluit imperare. Nam voluntas veniendi ad has partes minime animo eius insederat, si ea perficere posset, quae per praefatos viros eidem Pandulfo praecipiebat. Sed Deus omnipotens, qui cor Pharaonis induravit ob multa, quae in populum Dei sine causa irrogaverat, mala, ut Moysi servo suo signa et prodigia mirabiliter ostendenti non crederet, induravit etiam cor istius, ne
 25 iussioni imperatoriae obediret. Cumque hii, qui missi ab imperatore fuerant, Capuam venissent, multis cum eodem Pandulfo verbis frustra habitis ad imperatorem sine effectum reversi sunt. At vero postquam imperator se contemptum a principe vidit, ira commotus, Roma⁷ exercitu amoto egrediens, Casinum venit ac ad beati patris Benedicti limina conscendit; facta oratione fratrum capitulum intravit congregatisque in unum
 30 fratribus, ut pro se Dominum precarentur, rogavit ibique coram eis Deum beatumque Benedictum non ob aliud se ad has partes venisse, nisi ut eius monasterium de manu crudelissimi tyranni eriperet, testatus est. Dein benedictione petita inde egressus Capuam
 venit⁸. Satellites vero praefati principis, qui monasterii bona eius imperio ad sui usum detinebant, postquam de augusti adventu certificati cognoverunt, omnes huc illucque fugientes
 35 dispersi sunt. Sicque factum est, ut monasterium omnia castra, villas ac praedia sibi ablata uno die reciperet et ea, quae ibi ad alienum usum ministri scelerum congregaverant, in monachorum potestatem devenirent. Unde eis michi contigisse videtur illud, quod beatus pater Benedictus discipulis suis ex inopia panum tristantibus olim praedixerat, ut hodie minus, crastina vero abundanter haberent⁹. Praefatus igitur augustus Capuam
 40 ingressus¹⁰, eidem Pandulfo principatus honorem auferens, alterum¹¹ in loco eius constituit. Ipse vero in arcem, quam in monte Sanctae Agathae martyris summo studio munierat, ex eadem urbe fugiens se contulit. Unde divina dispositione configit, ut omnia, quae latrocinando, peierando multorumque cruorem innoxium effundendo multa per tempora adquisierat, in spatio unius septimanae amitteret nichilque sibi ex tot et tantis acquisitis
 45 municipiis praeter arcem, quam praediximus, remaneret, et qui multos aliorum natos suis ablatis rebus mendicare coegerat, qui [ex eo orti sunt usque hodie huc illucque

Prov. 21, 1.

Exod. 7, 8 sqq.

(Mai. 13.)

1) Pandulfus IV, mortuus a. 1049. [Ad ea, quae sequuntur, cf. Bresslau, 'Jahrb. Konrads II.' t. II, 297 sq. 305 sqq.] 2) [Rocca S. Agata.] 'Nunc dicitur S. Nicolai'
 50 adnotavit Marus. 3) [Domini Vulg.] 4) II. 5) [Cf. supra I, 8 fin. p. 1122, l. 40, infra l. 31 sq.; II, 22 in.] 6) A. 1038. 7) [Sed vide infra p. 1124, l. 4 sq.] Imperatorem Urbem tunc non visitasse, sed per orientalem Italiae partem esse profectum ex Wipone c. 37
 55 constat; cf. Bresslau, 'Jahrbücher Konrads II.', II, 285

n. 5. 8) 13. die Mai mensis a. 1038. [Postero die, in festo pentecostes, ibidem coronatus processit, Bresslau l. c. p. 309.] 9) Greg. M. Dial. II, 21 (ed. Gallicciolli p. 142; ed. Moricca p. 110). [Cf. D. Conr. II. 270.] 10) [Depositio Pandulfi et promotio Waimarii apud Capuam veterem ('S. Maria Capua vetere'), ubi altera die imperator tentoria posuerat, facta est, Leo Ost. II, 63, SS. VII, 671 sq.; cf. D. Conr. II. 268, MG. Dipl. IV, 369 sqq.] 11) Waimarium [IV.] principem Salernitanum.

mendicatum pergant¹. Quae omnia meritis beati Benedicti sibi evenisse quis dubitet, cuius ipse bona iniqua ductus cupiditate distraxit!

Theophilus: De hac re minime dubitandum est, quando coram fratribus praefatus imperator non ob aliud nisi ob defensionem sancti Benedicti monasterii se Romam² transisse testatus est.

10. Desiderius: Alio tempore³ quidam Capuanus Pandulfus nomine⁴ collectis ex amicis et vicinis undique equitibus ac non parvo militum numero congregato castellum huius monasterii, quae Conca dicitur⁵, diabolo instigante aggredi ac capere conabatur. Qui e Capuana urbe suis cum sequacibus inclinato iam ad vesperam die egressus, ut per totam noctem deambulans, antequam dies illucesceret, cunctis adhuc secure illic quiescen-
 10 tibus, praedictum castrum aggredi et capere posset, iter arripuit. Cum vero egressi urbe aliquantulum processissent atque in eum locum, ex quo ipsi iam non in die, sed in nocte, ne ab aliquibus viderentur, ambulare disposuerant, pervenissent, eis paululum ibi remorantibus optata nox supervenit. Qui ut filii tenebrarum magis tenebras quam lucem
 Ioh. 11, 10. diligentes⁶ ac illud, quod Dominus in euangelio dicit: 'Qui ambulat in nocte offendit'⁷, 15 minime attendentes per agrum unius fundi coeperunt ambulare et ad invasionem praefati castri quantocius properare. Igitur equis calcaribus cruentatis, recto se itinere ire putantes, per totam noctem praedictum agrum discurrentes circumierunt. Sed omnipotentis Dei mirabili dispositione facto mane ibi se, eos^a ubi nox ceperat, invenerunt. Sicque eis, quae cupierant, frustrati, confusi ac mirabiliter fatigati ad domum suam vacui sunt reversi. 20

11. Alio quoque tempore⁸ dum piscatores huius monasterii retia in mare, quo pisces ad refectorem fratrum caperent, misissent, Normannus quidam⁹ mente tumidus ac inflatus superbia furibundo spiritu supervenit; et, ut sunt ad rapinam avidi, ad invadenda aliena bona inexplēbiter anxii, comprehensum unum e piscatoribus, vestimentum ei, quo erat indutus, abstraxit sibi que mox induit. Dein naviculam ingressus piscatorem cogere coepit, 25 ut retia ex alto educeret, quatinus pisces, qui in ea^b inventi essent, secum abstrahens deportaret. Cumque piscator renueret et se pisces ad monachorum, non ad Normannorum refectorem capere velle se diceret, valde caesus ab eodem Normanno in mare proiectus est. Cum vero isdem Normannus piscium praeda^c avidus retia ex alto per semetipsum trahere et pisces legere coepisset, subito in mare ex navicula cecidit atque interclusus 30 ab aequore spiritum exalavit. Sed mirabile dictu! ante illum unda mortuum proiecit in litore, quam piscator, qui ab eo proiectus in aquas fuerat, vivus natando venire potuisset.

12. Alio etiam tempore¹⁰ latrones noctu huius nostri monasterii cellarium ingressi, carnes, caseum lardumque exinde subripientes, suos sacculos impleverunt; sed foras egressi, sacculos, quos impleverant, levare conati minime potuerunt¹¹. Dein relictā sarcina 35 temptantes fugere, per totam noctem hac illac per claustra monasterii deambulantes, foras egredi nullatenus valuerunt¹². Igitur facto mane, cum se intra monasterii claustra conspicerent, timore exterriti ac sui reatus conscii, quid facerent, nesciebant. Tandem reperto inter se consilio exeuntes per portam monasterii, si quo modo possent evadere, quasi nichil mali perpetrasset viderentur, ceteris se, qui de monasterio ad quodlibet opus egre- 40 diebantur, miscuerunt et lento pede, ne aliqua de eis suspicio oriretur, carpentes iter haud longiuscule a monasterio substituerunt. Cum interea cellararius^d fratribus solita stipendia praebiturus cellarium ingrederetur, refertos ante aditum sacculos invenit et

a) Eos c. b) ita c.; eis ed. c) ita (preda) c.; praedae ed. d) ita c.

1) Principatum Capuanum ab Heinricho III. Pandulfo restitutum Richardus Normannus Landulfo, Pandulfi nepoti, a. 1058. abstulit; sed alter Pandulfi nepos, Hildebrandus, archiepiscopus Capuanus erat. 2) [Cf. supra p. 1123 n. 7. Hoc ita mutavit Leo Ost. II, 63 p. 671 l. 12 sq.: *Tunc imperator ob eam solummodo causam se ad partes istas transisse iureiurando affirmans* etc.] 3) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. I, 2 ed. Moricca p. 22: *Alio quoque tempore* ...; I, 9 p. 54. 55 etc.] 4) [*quidam Capuanorum nobiles*] Leo Ost. II, 80, SS. VII, 684. 5) Prope Venafrō (Molise). 6) [Ioh. 3, 19: *lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras*

quam lucem; erant enim eorum opera mala.] 7) Ioh. 45 11, 10: *si autem ambulaverit in nocte, offendit.* [Cf. etiam ex. gr. Greg. Tur. De virt. s. Iuliani 18, SS. rer. Mer. I, 572, et infra n. 12.] 8) [Cf. supra n. 3.] 9) De Normannorum contra monasterium oppressionibus vide infra II, 22. 10) [Cf. supra n. 3. 8.] 11) [Simile 50 aliquid habes ex. gr. in Transl. Phil. Cell. 3, supra p. 802. Cf. infra n. 12.] 12) [Cf. etiam ex. gr. Greg. Tur. De virt. s. Iuliani 20, p. 573; H. Günter, 'Die christl. Legende d. Abendlandes' p. 101 sq.; P. Toldo, in 'Studien zur vergl. Literaturgesch.' IV (1904), 83 sq.] 55

miratus ignoransque, quid esset, quaeque condita requisivit. Cum autem reposita ablata
conspiceret, turbatus damno, foras egressus, quicquid perdiderat, in ipsis sacculis repperit.
Qui vehementer attonitus et iam, quid esset, intellegens, mox convocatis ad se duobus
vel tribus pueris, per viam vergentis deorsum montis, si forte latrunculos, qui id ad-
5 miserant, invenire possent, mittere curavit. Illi autem iussa complentes, cum monasterio
egressi paululum processissent, reppererunt illos iuxta stantes in ipso itinere montis.
Cumque iam pene pertransissent eos ac nullam in eos, quia noti erant, suspicionem
haberent, cito gressu iter, quod coeperant, peragebant. Illi vero divinitus exterriti ac
velut amentes effecti coeperunt post eos clamare et dicere: 'Scimus, domini, quia, ut
10 nos comprehendatis, venistis, sed miseremini nostri; nichil enim inde asportavimus,
sed ablata omnia in ipso cellarii ingressu dereliquimus'. At illi talia audientes com-
prehenderunt eos ligatisque post tergum manibus ad monasterium perduxerunt atque ita,
ut erant conexi vinculis, fratribus praesentaverunt. Praeterea fuere nonnulli, qui minus
circa praeceptum Domini cauti caedi eos ac sic dimitti iudicaverunt. Ceteri autem, quo-
15 rum mens pia in Domino erat et magis erga divina mandata sollicita, studentes iussa
complere dominica, solutos vinculis, cibo potuque refectos, liberos abire permittunt. O mira
domini Iesu Christi benignitas, mira pietas, mira, quam docuit, patientia! Cum in lege
scriptum sit¹: 'Diliges amicum tuum et odio habebis inimicum tuum', necnon: 'manum
pro manu, dentem pro dente, oculum pro oculo', talionem pro talione reddi mandatum
20 sit, ipse diligere inimicos, benefacere se odientibus, salutare non resalutantes, auferenti
tunicam dimittere pallium ac bona pro malis reddere se sequentibus voluit imperare.

Theophilus: Grata michi nimium fateor esse, quae narras.

13. Desiderius: Res est mirabilis et vehementer stupenda², quam narro, sed ita
a pluribus cognita, ut de ea ab aliquo in nullo debeat dubitari. Quodam itaque tempore
25 Sergius magister militum³, qui Neapolitanae praeerat urbi, venatum in ipso sancto paschali
sabbato pergens silvam suis cum pueris, ut apros caperet, est ingressus, tensisque retibus
ad insequendos eos sese cum canibus huc illucque unanimiter omnes per silvam diffundunt.
Sed antequam aper a retis laqueo fugiens involveretur, occupatus a venatoribus, con-
fossus captusque est. Cum autem hora iam tardior esset et sol ad occasum vergens
30 atram umbram iam pene induceret terris, praedictus magister militum, ne noctis tenebris
occuparetur, sumpta, quam ceperat, venatione, omni cum clientela domum quantocius
repedare coepit; uni tantummodo puero Pythagorae^a nomine, ut retia colligeret et se per-
niciter sequeretur, imperavit. Igitur cum puer, qui relictus fuerat, collectis retibus recto
calle suum dominum sequeretur, subito duo monachi reverendi admodum vultus ei se in
35 itinere contulerunt^b. Cumque timore exterritus, quinam essent, inquireret, illi: 'Ne timeas',
inquiunt, 'tantummodo sequere nos!' Cum itaque aliquantulum simul per eandem silvam
graderentur, venerunt ad quendam lacum cenosum valde atque horribilem aspectu; ibique
Pandulfum Capuanum principem, cuius superius memoriam feci⁴, qui non longo ante
tempore defunctus fuerat⁵, ferreis nexum vinculis atque in illius ceno lacu ad gulam usque
40 demersum ei miserabiliter ostendunt. Interea duo nigerrimi spiritus retortas ex agrestibus
vitibus facientes per gulam eum ligaverunt ac in ipsam lacus profunditatem merserunt
iterumque sursum extraxerunt. Cumque haec sepius facerent, praedictus puer Pythagoras,

a) Pytagore c. b) ita c. et Leo Ost. II, 59, SS. VII, 668, l. 18.

1) Matth. 5, 43—45: *Audistis, quia dictum est: 'Diliges proximum tuum et odio habebis inimicum tuum'. Ego autem dico vobis: 'Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos . . .'; 47: Et si salutaveritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis?; et antea ib. 38: Audistis, quia dictum est: 'Oculum pro oculo et dentem pro dente'; 40: et ei, qui vult tecum iudicio contendere et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium; [Lev. 19, 18: Diliges amicum tuum sicut te ipsum; 26, 7: Persequemini inimicos vestros;] Exod. 21, 24: oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu. 2) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. II, 35 ed.*

Moricca p. 130: *Mira res valde et vehementer stupenda, sed . . .; similia passim.*] 3) Sergius V, qui primo a patre in ducatus Neapolitani consortium associatus, in charta a. 1050. data commemoratur ('Società Napoletana di storia patria, Monumenti storici Serie II', Monumenta Neapol. ducatus ed. B. Capasso II, 2, Neapol. 1892, 85 app. nr. 2); postea solus gubernans postremo 20. die m. Novembr. a. 1075. occurrit (ib. II, 2, 53 nr. 19). 4) Supra I, 9. 5) [Obiit a. 1049, d. 19. Febr.; F. Hirsch, 'Forsch. zur deutschen Gesch.' VIII, 282; Steindorff, 'Jahrb. Heinrichs III.' t. II, 452sq. — Ad sequentia cf. etiam H. Günter l. c. p. 214 n. 239.]

tremula licet voce, eum alloquitur, ut sibi, qua de causa talia pateretur, ediceret. Ille vero flens et eiulans ad verba interrogantis pueri mox tale responsum protulit, dicens: 'Quamvis, o puer, ex innumeris meis sceleribus michi plurima et infinita poena prae-
parata sit, tamen ob nullam aliam causam hanc, quam cernis, patior poenam nisi propter
aureum calicem, quem de monasterio beati Benedicti sacrilega ductus cupiditate abstraxi
eique etiam moriens reddere neglexi. Sed obnixè deprecor ac per Iesum Christum do-
minum salvatorem omnium, cuius ego miser praecepta contempnens in hanc sum voraginem
mortis demersus, te optestor^a, ut Capuam ad uxorem meam vel ipse pergas vel nuntium
dirigas, qui ei et tormenta, quae patior, et, ut calicem monasterio sancti Benedicti reddat,
insinuet.' At ille: 'Quid prodest', inquit, 'si ei nuntiavero? Non enim, quod te vidissem,
vel quod talia patiaris, michi creditura est.' Cui ille respondit: 'Hoc sibi signum ex mei
parte denuntia, quod Pandulfus Gualae filius calicem ipsum pro pignore habeat, et, ut
datis solidis, quos ei debuimus reddere, illum recipiat atque sancti Benedicti monasterio
omni postposita mora restituat, sibi celeriter rogo insinuare ne differas'. Quibus dictis
visio illa ab oculis eius ablata est. Puer vero statim ut domum regressus est, infirmitate
detentus, intra paucos dies defunctus est. Ea vero, quae viderat quaeve sibi dicta fuerant,
omnibus ad se venientibus patefecit. Pandulfus etiam ipse, qui causa pignoris calicem
apud se habebat, hoc ipso tempore, nescio qua de causa, Neapolim pergens, haec omnia
ex ore ipsius Pythagorae^b se audisse michi retulit; per quem quoque idem Pythagoras uxori
illius omnia, quae de viro eius viderat vel quae ipse ei mandaverat, Capuae nuntiavit.
Illa autem sibi potius quam marito consulens, pretium, quod vir eius accommodaverat,
reddere nolens, nec calicem recipere nec monasterio reddere curavit.

Theophilus: Mirandum¹ valde est ac magna cum cautela pensandum², cur omnipotens Deus talia huic puero ostendere voluit, cum ille, qui sibi ostensus est, a poena liberatus non est, vel cur tot tantisque sceleribus occultatis pro solo aureo calice cruciari visus
est, vel cur ipse, cui haec ostensa sunt, ex nimio terrore languore correptus mortuus est.

Desiderius: Quod vir iste in poenis visus est et tamen, uxore calicem reddere parvipendente, a poenis liberatus non est, iusto, occulto tamen, omnipotentis Dei iudicio factum est eiusque pia ac benigna providentia in notitiam hominum deductum est, ut videlicet, quicumque haec audierit, pertimescat et a rapinis ecclesiarum mentem manusque
compescat, ne et ante mortem sese poenitere non liceat et post mortem parentibus pro-
pinquisve ea, pro quibus ipse a suppliciis liberetur, operari non libeat sicque fiat, ut pro eis supplicia aeterna possideat, quae Dei timore postposito in vita positus nullatenus perpetrare formidat, et^c iam^c veniam non mereatur in vita illa, quam bonis sanctisque operibus neglexit promereri in ista. Quod vero ceteris facinoribus tacitis de solo aureo
calice iudicari visus est, aperte datur intellegi³, quam fortiter, quam atrociter quamque miserabiliter pro aliis plurimis immensisque sceleribus torquebatur, quando pro unius parvi calicis rapina tam dire tamque crudeliter cruciabatur. Namque superius retulimus, quod idem Pitagorae^d puero dixerit, quod multa et immensa pro aliis delictis fuerant sibi praeparata tormenta. Quod vero is, qui eum in suppliciis vidit, continuo languore cor-
reptus non post multum temporis mortuus est, non multum miramur, si illud, quod Danieli, viro desideriorum et somniorum veridico interpretatori, contigit, attendamus. Nam post visionem spiritualium mysteriorum continuo aegrotavit et per dies plurimos, sicut idem testatur⁴, elanguit. Si autem talis tantusque vir spiritualia visa non tulit, sed con-
tinuo languore apprehensus per dies plurimos infirmatus fuit, quid mirum, si puer iste
curis secularibus deditus, carnalibus desideriis pressus, visionem spiritualium rerum ferre non potuit, sed infirmitate detentus ad extrema devenit? Sed in his omnibus divina iudicia magis metuenda quam indaganda sunt, quia magna et inscrutabilia⁵ sunt, teste psalmista, qui ait: 'Iudicia tua abyssus multa', testante quoque Paulo, qui dixit: 'O altitudo divitiarum

Ps. 35, 7.
Rom. 11, 33 sqq.

a) ita c. b) Pythagore c. c) ita (non etiam) c. d) Pitagore hoc loco c.

50

- 1) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. III, 32 ed. Moricca p. 208: p. 157; III, 16 p. 177; cf. etiam infra II, 6. 25. III, 2.]
Mirandum valde et vehementer stupendum.] 2) [Cf. 4) Daniel 8, 27. 5) [Cf. Iob 5, 9. 37, 5: Qui facit
ib. IV, 60 p. 322: Inter haec autem pensandum est ...] magna et inscrutabilia.]
3) [Cf. ib. II, 9 p. 96: ut palam daretur intelligi; III, 11]

sapientiae et scientiae Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et investigabiles viae eius! Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit, aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei? Quoniam ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia, ipsi gloria' et imperium 'in secula' seculorum. 'Amen.'^a

Rom.
11, 35 sqq.

[LIBER SECVNDVS^b.][PROLOGVS.^c]

Praemisso utcumque primo, quemadmodum promiseramus, libello, nunc secundum Deo auxiliante scribere aggrediar, in quo cetera, quae supersunt, in hoc monasterio vel a monachis huius sacri coenobii ubicumque divina largiente clementia his temporibus
10 facta miracula, quae nostrae occurrunt memoriae, curabo concludere.

1. Cum adhuc essem laicus¹ et intra annos adolescentiae² aetatem ducerem, quae a c. 1042/50? multis in Beneventana civitate degens audiui de Iohanne, tunc eiusdem Beneventanae ecclesiae archidiacono³, postmodum vero huius sancti coenobii abbate⁴, silenter non transibo. Cum idem Iohannes de illustri prosapia originem duceret et, quod maius est, religiose
15 vivens omnipotenti Domino omnimodo placere studeret, ita a clero et populo diligebatur, ut omnes ei unanimiter post mortem archiepiscopi eiusdem urbis⁵ summum sacerdotium c. 978/83. peroptarent. Alter quidam in eadem ecclesia, Alax nomine, diaconus erat, qui ad adipiscendum pontificium omni nisu aspirabat nec, quo ordine id assequi posset, quicquam pensi habebat; sed dum idem Iohannes archidiaconus superesset, ad culmen tanti honoris⁶ se
20 posse pertingere desperabat. Cumque haec cotidie in animo volveret, vana illum cogitatio haud quiescere permittebat. Cum quadam die uterque secreto in loco consedisent et nemo alius cum eis esset, sermo inter eos ortus est de huius miserae vitae fragilitate, de caelestis ac perpetuae vitae iocunditate, de poena peccatorum ac de gloria sempiterna iustorum. Itaque statuerunt inter se huius gloriam mundi relinquere ac sanctae con-
25 versationis habitum suscipere; et ut magis fidi esse possent, iuramento, quod statuerant, firmaverunt. Dein diem decernunt, quo apud castrum Casinum limina beati Benedicti peterent ac sub eius magisterii regula Iesu Christo domino deservirent. Igitur postquam ad statutum diem ventum est, quo ab eis aggrediendum erat iter, Alax, qui aliud animo, aliud gestabat in ore, Iohanni archidiacono dixit: 'Karissime frater, quoniam de rebus
30 meis aliquid adhuc superest, quod secundum Deum ordinare cupio, tu, obsecro, praecede, et mox ut sanctae conversationis habitum susceperis, michi nuntium mitte. Ego autem interim his expletis quantocius te subsequi curabo.' Archidiaconus vero ad monasterium beati patris Benedicti veniens, mox ut sacrum habitum suscepit, nuntium, ut decreverant, socio direxit, qui eum sub sanctae institutionis regula iam colla summisisse et, ut ipse
35 celeriter veniret, ut pollicitus fuerat, nuntiaret. At ille, mox ut talia audivit, alacer effectus, quod illum, qui sibi in ecclesia praeminebat, recessisse cernebat, omnino se ad eum accedere atque tam artam aggredi viam posse negavit. Deinde ad acquirendum culmen pontificatus honoris totis viribus nitebatur. Sed omnipotens ac iustus⁶ Deus aliter, quam ipse sperabat, disposuit. Nam cum imperator Otto⁷ egressus Germania⁸ Italiam
40 intrasset, postquam Romanas res, prout sibi videbatur, disposuit, Beneventum adiit⁹; cui 981. Alax ita familiaris effectus est, ut idem augustus eum eligi in pontificem, ecclesia renuente, praeciperet. Postmodum vero imperator Romam rediens Romanum pontificem¹⁰ eum 983.

a) sequ. una pagina (f. 24^r) vacua, textus libri secundi inc. in p. 24^v c. om. c.

b) LIBER SECVNDVS om. c.

c) PROLOGVS

45 1) [Cf. Greg. M. Dial. IV, 42 in.,¹ ed. Moricca p. 297: *Nam cum adhuc essem iuenculus atque in laico habitu constitutus, narrari a maioribus atque scientibus audiui . . .*] 2) [Id est, si Isidorum noster sequitur, intra annum 15. et 28, si 'Hippocratem', intra
50 annum 15. et 21; cf. quae exposui in dissertatione 'Puer, Iuvenis, Senex' in: 'Papsttum und Kaisertum' (Monaci 1926) p. 287sqq.] 3) Cf. chartam Landulfi archiepiscopi a. 971. datam, quam inter clericos Beneven-

tanos subscripsit Iohannes archisubdiaconus (St. Borgia, 'Memorie istoriche di Benevento', Romae 1764, II, 274).

4) Iohannes III, a. 998—1011. 5) Landulfi, cuius ultra annum 978. non exstat memoria (vide chartam apud Ughelli VIII, 66). 6) [2. Mach. 2, 25: (*Deus*) *solus iustus et omnipotens.*]

7) Otto II. 8) Iam a. 980. 9) [Ubi ab d. 7. usque ad d. 18. Oct. a. 981. occurrit; cf. Uhlirz, 'Otto II.' p. 171.] 10) Iohan-

nem XIV, qui d. 6. m. Dec. an. 983. Aloni (scil. Alaci)

983. consecrare rogavit et consecratum Beneventum remisit. Imperator deinde febre correptus^a
(Dec. 7.) post aliquot dies divina dispositione defunctus est¹. Ille vero Beneventum rediens ne
moenibus quidem civitatis appropinquare ausus fuit; sed cum dedecore illo repulso alium
984. sibi cives pontificem² elegerunt. Fecit quidem haec omnipotens Deus ad vindictam male-
factorum, laudem vero bonorum, ut qui cupiditate honoris ductus fraudulenter fratrem
suum studuit ab ecclesia pellere, ipse pulsus patria exul in alieno solo vitam finiret.

2. Praeter haec ea, quae sequuntur, Leone venerabilis vitae, qui ante paucos annos
defunctus est, et aliis veteranis monachis narrantibus audiui. Cum igitur idem Iohannes
aliquantos in monasterio sub sanctae institutionis regula explesset annos, petita ab abbate
c. 990/95? suo licentia Ierusalimam^b perrexit atque in Syna monte per sex continuos in Dei servitio¹⁰
degit annos. Postmodum vero in Grecia in monte, qui Agyon^c oros^{c.3} dicitur, aliquanto
tempore mansit. Sed ea, quae illo in loco eum vidisse contigit, haudquaquam michi
reticenda videntur.

Quidam nanque^b heremita in eodem monte manens a paucis vel frequentabatur vel
noscebatur. Dum quadam die frater, qui ei ministrabat ac certis diebus victum deferebat,¹⁵
supra memoratum Iohannem, venerabilem virum, ad eundem Dei servum duxisset, sicut
ipse postmodum discipulis suis cum lacrimis solitus erat referre, benigne, ut decebat, ab
eo susceptus est. Et cum sermo inter eos de caelestis vitae gaudiis diutius agigaretur,
servus Dei hiis, qui advenerant, dixit: 'Venite, fratres, quia iam hora est⁴, alimenta suma-
mus corporis, ne revertentes in via deficiatis; nec enim ieiuni recedere debetis a nobis,²⁰
propter quem tanti subistis iter laboris'. Et haec dicens mensam praeparat, prandium
apponit. Cum denique oratione facta ad mensam consedissent, mirabile dictu, ecce im-
manis ursus e vicina silva veniens, sese ante ora prandentium favum dulciflui mellis ferens
exhibuit. Cumque illi valde perterriti fugam inire temptarent, venerabilis heremita ille
eos compescuit et, ne terrentur, admonuit, dicens multos esse iam annos, quo sibi²⁵
omnipotens Dominus per bestiam illam saepissime hoc melliflui nectaris donum sua pie-
tate transmiserit⁵. Peracto itaque prandio surgentes a mensa, animo magis satiati quam
corpore, percepta benedictione ad monasterium sunt reversi.

Post non multos vero dies beatissimus pater Benedictus eidem Iohanni per visionem
apparuit et dans ei pastorem virgam, quam manu gestabat, ut Casinum ad suum mo-³⁰
nasterium quantocius reverteretur, admonuit. Facto itaque mane abbati ipsius monasterii,
religioso videlicet viro, visionem, quam viderat, per ordinem pandit. At ille, ut erat
vir providus atque discretus, voluntatem Dei in hac visione cognoscens intulit, dicens:
'Frater Iohannes, celeriter ad tuum monasterium reverti festina, ne tanto patri, qui tibi
per visionem apparuit, esse inobediens videaris. Decrevit enim, ut michi videtur, om-³⁵
nipotens Deus te suo gregi praeponere et, ut suas fideliter pascas oves, sua miseratione
eligere.' Ille igitur visioni et admonitioni optemperans^d, transmarina relinquens arva
997/98. Christo duce reversus est atque a religiosissimo viro Iohanne, qui tunc fratribus praeerat⁶,
praepositus factus non multo post tempore, quia idem abbas corpore iam debilis erat
atque pondus tanti oneris ferre nequibat, consilio et electione cunctorum fratrum ab eodem⁴⁰
998. venerabili patre abbas est ordinatus. Ille vero abbacia relicta in vicina^e silva^e secessit
atque ibi usque ad vitae suae terminum solitarius degens in omnipotentis Dei servitio
vitam finivit⁷.

3. Interea nec ea, quae de beato Felice audiui, monacho videlicet huius monasterii,
silentio sunt praetermittenda. Quodam tempore, nescio qua de causa, ad Teatinam urbem⁸⁴⁵

a) correptus manu prima mut. correctus c.

b) ita c.

c) Agyonoros c.

d) ita c., semper.

e) ita c.

archiepiscopo cum pallio privilegium admonitionibus,
quales ad novum archiepiscopum decet dirigere, auctum
dedit (J.-L. 3822).

1) Die 7. m. Dec. a. 983. 2) Alfanum, qui inter
Ian. a. 984. et Ian. a. 985. archiepiscopus factus est,
nam Ian. a. 988. quarto pontificatus sui anno chartam
dedit (Gattula, Hist. abb. Casin. I, 35 col. b, l. 39sq.;

falso p. 36 col. a l. 27 an. inc. 985. dicitur, cum indictio
prima, an. sextus Paldolfi principis, an. primus Landolfi
eius filii anno 988. consentiant). 3) Athos. 4) [Cf.
Rom. 13, 11: quia hora est iam.] 5) [Cf. ex. gr. 50
Hier. V. Pauli 10 de corvo panem afferente.] 6) II,
a. 997—998. [A. 996—997. minus recte, ut videtur,
habet W. Franke, 'Romuald von Camaldoli', Berol.
1913, p. 210 sq.] 7) [V. infra II, 11.] 8) Chieti

isse me contigit; et cum ab episcopo¹ et clericis illius ecclesiae benigne ac amicabiliter susceptus essem atque orationis gratia ad ecclesiam me duxissent, facta oratione ad dexteram me ecclesiae contuli ibique aedeculam^a et altare conspexi. Cumque episcopum et clericos interrogassem, in cuius honore altare illud conditum esset, responsum michi est, quod in honore beati Felicis confessoris Christi altare illud esset dedicatum. Cum autem, quis fuerit ille Felix, inquirerem, dixerunt michi, quod monachus Casinensis congregationis fuerit atque ab abbate suo illis in partibus, ut pastoribus et gregi praeesset, missus², ibi vitam finierit et, cum ad corpus eius omnipotens Deus multa mirabilia operaretur, a maioribus suis de loco, in quo prius iacuerat, levatus atque in hac ecclesia, 'sub hoc, ut cernis, altare' conditus fuerit. Igitur quoddam memorabile illo in loco nuper ab eo patratum omnipotente Domino largiente narrabant. Cum quidam caecus ad cuncta obstantia pedes offendens, misericordem Dominum rogaturus ante eius altare venisset et prostratus toto in terra corpore gemitu ac suspiriis, ut meritis beati Felicis sui miseretur, orasset, mox depulsis caecitatis tenebris ita sanus et incolumis surrexit, ut mirantibus cunctis ipse suis oculis lucem coeperit cernere, quam semper ab aliis desiderarat audire.

Theophilus: Velim scire, si vir iste venerabilis, qui ita post mortem claruit, in hac vita positus aliquod signum de vitae suae merito dedit?

Desiderius: Non quidem hunc venerabilem virum, dum in hoc saeculo vixit, aliquod indicium suarum virtutum dedisse comperi; verumtamen omnipotens Deus plerumque agere consuevit, ut illi^b, qui devota mente sibi servire student, licet in carne positi nullum signum suae sanctitatis ostendant, post mortem tamen, cuius meriti fuerint, celari minime patiatur, ut, dum extincta eorum corpora ita miraculis coruscare cernuntur, in ipsius servitio humanae mentes acrius accendantur.

Theophilus: Fateor³ michi placere, quae dicis; sed, quaeso te, inchoata proseguere, ut, dum, quae valde cupio, audio, ad amorem supernae patriae fessus animus relevetur.

4. Desiderius: Gregorius quidam summae religionis monachus in hoc coenobio dictus est, qui, sicut a plerisque huius loci fratribus audisse me reminiscor, dum in praesenti vita moratus est, sub monasticae disciplinae regula omnipotenti Domino studuit strenuissime deservire. Cumque expleto vitae termino ex hoc mundo migrasset, tanta odoris flagrantia de loco, in quo exanimis iacebat, emanavit, ut omne subito monasterium illius odoris suavitas, quasi unius angulum domatis, mirifice resperserit. Et dum omnes odoris illius ineffabili quadam suavitate recreati mirarentur ac, quid esset, omnino nescirent, nuntius repente ab infirmorum domo properans venit, qui Gregorium monachum obisse retulit. Voluit itaque omnipotens Deus ostendere, quanti meriti iste vir fuerit, cuius egrediente anima tam mirifico odore coenobium omne repleverit.

5. Alter quidam, ut fratres, qui adhuc supersunt, referunt, Angelus in hoc monasterio monachus dictus est, cuius profecto vita nomini dissimilis visa non est. Qui dum infirmitate tactus corporis ultimum diem clausisset, daemoniacus quidam forte in coquinam intraverat: et ecce subito coepit strepere ac se furibundus a terra dissiliens in aera elevare, magnisque vocibus clamans vim se a Benedicto perpetui conquerebatur, dicens: 'O quid nunc michi modo Benedictus fecit, animam Angeli monachi ob parvum cucullum, quod gestavit in capite, michi auferens secum detulit'. Cumque omnes, qui aderant, ad verba illius stupefacti intenderent et, quid diceret, ignorarent, repente signum, quo fratrum obitus significari solet, insonuit; statimque fratres omnes festinanter ad domum infirmorum pergunt et Angelum monachum iam defunctum reperiunt^c. Qua de re aperte monstratum

a) *ita* (edeculam) c.

b) *ita* c., *pro* illos.

c) *ita* c.

1) Arnulfus (a. 1049) vel Atto (a. 1057—1071, Casini sepultus) vel Teuzo (a. 1073—74 consecratus). 2) Ut administrationi cellarum Casinensium operam daret, ab abbate videtur esse missus; nam in Teatino Pennensique comitatibus cum alia (cf. Leo Ost. I, 45, SS. VII, 610 =

Gattula, Hist. abb. Casin. I, 78 sq.), tum s. Liberatoris monasterium cum quadraginta cellis (J.-L. 4397) Casinensibus erant subdita. 3) [Cf. supra p. 1117, n. 10 ad prol. libri I.]

est, quod animam illius in aliquo nocere non potuit, de cuius morte coram fratribus tam tristem, tam lugubrem se antiquus hostis ostendit.

Theophilus: Quaeso, dicas, cur diabolus tantum inimicetur humano generi, ut ab ortu nativitatis usque ad exitum vitae omnibus modis elaboret a mandatis creatoris sui hominem avertere atque ad aeternam patriam tendenti quascumque poterit insidias tendere. 5

Desiderius: Aperta ratio patet, quod antiquus hostis, qui se creatori suo aequiperare contendit, passus magnam ruinam in voraginem profundam baratri demersus sit et iccirco humano generi omnibus modis contrarius existat, quia illuc eum ascendere cernit, unde ipse per superbiam deiectus irrecuperabiliter cecidit. Inde est, quod strepere, insanire, frendere in electorum Dei transitu terribiliter videtur. 10

6. Azo etiam quidam religiosae satis vitae monachus¹ fuit, qui ecclesiam beati Michaelis archangeli in valle, quae dicitur Regis², a Lodoico christianissimo imperatore³ mirifico opere constructam, postmodum vero a Saracenis destructam⁴, omni cum studio restauravit ibique fratres ad omnipotentis Dei servitium, prout potuit, congregavit. Cumque ibidem multos in Dei servitio explesset annos, ultimam iam pene agens aetatem ad 15
1011/22. monasterium nostrum, ex quo ab abbate suo⁵ missus fuerat, est reversus. Qui senio morboque confectus, in domo infirmorum in lectulo iacens, extremum vitae spiritum iam moriturus trahebat, multique e fratribus excubantes circa lectum ipsius ymnis et psalmis vacantes eius exitum expectabant. Quidam vero frater⁶, qui adhuc superest et nobiscum in monasterio conversatur, tunc iuvenis, nunc autem aetate moribusque grandaeus, in 20 dormitorio cum ceteris fratribus quiescebat: cum ecce subito nocte intempesta respiciens vidit per visionem beatum Michaellem archangelum, cuius vultum pictura eum docente cognoverat, per dormitorium venientem⁷, cuius alter angelus vestigia subsequens paulo longius gradiebatur. Quem intuens dixit: 'Domine, nonne tu es beatus Michael archangelus?' Et ille: 'Ego utique'. At ille: 'Quo tendis', inquit, 'domine?' 'Ad domum', inquit, 'in- 25 firmorum, ut fratrem Azonem^a mecum assumam, quia iam tempus est, pergo'. Et his dictis visio, quam videbat, disparuit. Qui statim evigilans surrexit, festinanter ad domum infirmorum perrexit fratremque Azonem^a e corpore animam exalasse invenit. Qua de re aperte datur intellegi⁸, quod isdem beatus Michael eum secum detulerit, qui ad assumendum eum se venisse testatus est. 30

7. Frater quidam in nostro monasterio Stefanus Veneticus dicebatur, qui ex Venetiae partibus adveniens in sanctae conversationis habitu studiosissime vixit. Cuius humilitatis, patientiae ac oboedientiae bonum omnibus, qui tunc in omnipotentis Dei servitio ibidem congregati erant, fratribus liquidissime patuit. Cumque iam tempus esset, ut eius digna conversatio a iustissimo Domino remunerari debuisset, molestia gravatus corporis fratribus 35 coram positus diem clausit extremum. Tunc quaedam religiosissima anus, Agundia nomine, virgo mente et corpore, quae in sanctimoniali habitu iuxta ecclesiam beatae Mariae semper virginis sitam in civitate, quae circa radicem Casini montis est condita⁹, manebat, more solito, antequam clerici eiusdem civitatis ad reddendas nocturnas Deo laudes surrexissent, ante praedictam ecclesiam Dei genitricis stans gemitu, lacrimis ac suspiriis omnipotentem 40 Dominum precabatur: cum ecce subito intempesta noctis hora respiciens¹⁰ vidit columnam

a) Azzonem *radendo corr.* Azonem c.

1) Uberius de illo egit Leo Ost. II, 34, SS. VII, 650.
2) Barregium, Barrea, dioec. Valva-Sulmona. 3) II. (a. 850—875), cuius privilegium pro monasterio S. Angeli commemorat Leo Ost. I, 37, SS. VII, 607, ex quo tamen patet monasterium iam a Ludovici praedecessoribus privilegiis munitum esse. [Cf. Reg. imp. I², 859 dep. nr. 325—327; Th. Sickel, 'Mitt. d. Inst. f. österr. Geschichtsforsch. Erg.-Bd.' I, 129 sqq.] 4) Immo, ut refert Leo Ost. II, 34, a Marsis Pelignisque, qui cum Saracenis ibidem post cladem reconditis etiam monasterium conflagraverunt. Ad hunc locum b. m. Wattenbach nota 41. — minus recte, ut videtur — coniecit Ungaros potius destructionis auctores fuisse, quos etiam

a Marsis ac Pelignis superatos fugatosque esse Leo Ost. I, 55, SS. VII, 619, narrat. 5) Atenulfus, a. 1011—1022, Leo Ost. II, 34. 6) *Petrus nomine*, Leo ibid. 45
7) Cf. E. Gothein, 'Die Culturentwicklung Süditaliens' (1886) p. 59, qui tamen in n. 4. per errorem '*Chron. Cassin. MG. SS. rer. Lang.*' pro nostro laudat.
8) [Cf. supra I, 13 p. 1126 n. 3.] 9) San Germano.
10) [Cf. Greg. M. Dial. II, 35 ed. Moricca p. 129: *Cum- 50 que vir Domini Benedictus, adhuc quiescentibus fratribus, instans vigiliis nocturnae orationis tempora praevenisset, ad fenestram stans et omnipotentem Dominum deprecans, subito intempesta noctis hora respiciens, vidit fusam lucem etc.* Cf. infra II, 11.] 55

igneam e cella, in qua infirmi fratres quiescere erant soliti, exeuntem caelumque tendentem. Quae statim nuntium monasterium subire praecepit, qui studiose inquireret, si aliquis ex infirmis fratribus in cella illa degentibus ex hoc mundo migrasset. Tum is, qui missus fuerat¹, nuntius perneciter montem ascendit, monasterium intravit, domum infirmorum adiit atque Stephanum religiosum monachum defunctum repperit¹. Et studiosius inquirens invenit² eum ea hora emisisse animam, qua columna ignea ab ancilla Dei visa est celsa penetrare polorum³.

8. Alter quidam in iam dicto nostro monasterio Iohannes Veneticus dictus est mirae patientiae, oboedientiae ac humilitatis monachus, qui quanti meriti apud Iesum Christum dominum fuerit, suum post obitum manifestissime claruit. Cum quidam frater, cuius nomen⁴ a memoria excidit, casu in inguine crepuisset, ita ut interiora eius membrano dirupto inter carnem et corium dilaberentur, sepulcrum ipsius adiit ac se super illud prosternens lacrimis gemitibusque, ut pro se Dominum precaretur, ex intimo cordis postulabat affectu, procul dubio credens eius meritis se posse sanitatem recipere, qui in hac vita positus omnipotenti Domino totis cum viribus studuit deservire. Cum igitur aliquantulum super sepulcrum eius orans incubuisset, ita restitutus est sanitati, ut languoris pristini nec ullum quidem in eo indicium remansisse videretur.

9. Smaragdus monachus, qui adhuc superest⁵ et in nostro monasterio commoratur, retulit michi, quod narro, quod a Leone venerabili presbytero, avunculo scilicet suo, se audisse referebat, de Antonio monacho atque presbytero, qui secularibus ac divinis litteris haud mediocriter eruditus, ab adolescentia usque ad vitae exitum in saepe dicto monasterio degens, omnibus pene in hac provincia notus extitit. Qui dum quodam tempore casu accidente, sicut praedictus presbyter ex ore illius accepit, loco in secretiori crepuisset et languore crescente cotidie vehementer fatigaretur, medicum, a quo secari vel exuri deberet, si quo modo posset sanitatem recipere, conducere meditabatur. Timebat tamen, si secaretur a medico, ut multotiens evenire solet, ne forte moreretur; et rursus, si non secaretur, sedulum sustinere dolorem, quod est ipsa morte deterius, periculosius sibi videbatur. Igitur cum intra se haec diutius agitaret, unum sibi fore remedium credidit, ut ad sepulcrum beati Benedicti pergens ipsius misericordiam imploraret, sperans se eius patrocínio posse salvari, sub cuius magisterio se recedens a seculo devotissime contulerat. Statim igitur ecclesiam intravit ac se coram altari humiliter prosternens diutius oravit, ut omnipotens Deus meritis tanti patris salutem sibi conferre dignaretur. Expleta vero oratione e pavimento, in quo prostratus iacuerat, surrexit atque ex crepidine altaris pulverem collegit et ligans in panno loco, in quo patiebatur, superimposuit; atque die altero ita sanus repertus est, ut nec signum quidem praeteritae infirmitatis in eo omnimodo remaneret.

10. De Paulo sanctae conversationis monacho, quod a fratribus, qui adhuc in hac praesenti vita vivunt et eum optime norunt, audisse me memini, referre curabo. Cum idem Paulus salutis suae causa nostrum ad coenobium devenisset, a Theobaldo abbate⁶, 1022/35. religioso videlicet viro, qui tunc fratribus honestissime praeerat, devote susceptus est. Quem venerabilis pater in monasterio beati patris Benedicti, quod intra Capuanam urbem constructum est⁷, habitare praecepit. Qui postquam ad eundem locum pervenit, ita se sub sanctae institutionis regula constrinxit, ut ob hoc omnibus mirabilis haberetur. Sed omnipotens, misericors ac pius Deus⁸, quantum sibi eius digna conversatio in hac vita placuerit, illius post obitum ostendere est dignatus. Cumque in eodem monasterio religiosam, honestam ac dignam Deo conversationem exercens aliquantos explesset annos,

1) [Cf. Greg. M. Dial. II, 35 p. 130: *et reverentissimum virum Germanum episcopum is, qui missus fuerat, iam defunctum repperit*. Cf. infra II, 10 fin.] 2) [Cf. Greg. M. ib.: *et requirens subtiliter agnovit eodem momento fuisse illius obitum, quo vir Domini eius cognovit ascensum*; Greg. M. Dial. IV, 36 p. 282: *subtiliter inquirentes ipso eum momento cognoverunt exisse de corpore, quo ...* Cf. etiam supra I, 4 fin. p. 1120; I, 7 fin. p. 1122; infra II, 11 fin.] 3) [Cf. Dracont. De laud. Dei II, 3, MG. Auct. ant. XIV, 66: *celsa polorum*.]

4) Quia Petrus diaconus, qui hanc historiolum in Chron.

Casin. III, 42 exscripsit, dixit: *frater quidam ramicis incommodum ita patiens*, Marus et Mabillon morbi nomen ramicis nomen fratris fuisse putaverunt. 5) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. I, 9 ed. Moricca p. 50: *... is, qui adhuc superest, Gaudentius presbiter narrat*; III, 12 p. 159: *quidam clericus senex, qui adhuc superest ...*] 6) A. 1022—1035. 7) Cella monasterii Casinensis, cuius foundationem tradit Leo Ost. I, 53, SS. VII, 617 sq. 8) [Eccli. 2, 13: *Quoniam pius et misericors est Deus*; cf. 2. Mach. 1, 24 sq.]

infirmirate pulsatus corporis e carnis ergastulo iubente Domino exilivit. Igitur quidam venerabilis vitae episcopus ex Galliae partibus veniens orationis gratia ad ecclesiam beati Michaelis archangeli in Gargano monte conditam¹ properabat. Cum autem ad Capuanam urbem devenisset, iuxta ecclesiam beati protomartyris Stephani² divertens hospitatus est. Denique cum nocte intempesta e lectulo surrexisset, ante ecclesiam praedicti martyris 5 stans vicinas sibi omnipotentis Dei aures precibus lacrimisque reddebat: cum ecce subito ad dexteram orientis partem oculos porrexisset, vidit instar solis radiis lucem splendidam e monasterio per aera mirabiliter advolare. Cumque diu lucem, quam videbat, attonitus miraretur, signum in monasterio insonuit, quo fratris exitus significabatur. Intellexit pro-
tinus e fratrum numero aliquem magni meriti ex hoc mundo migrasse simulque cum ipsa 10 luce caeli sublimia penetrasse. Mox itaque convocatis clericis, quae viderat, enarravit statimque ad monasterium nuntium misit, ut, quis ibi defunctus esset, agnosceret sibique ex nomine nuntiaret. Cumque is, qui missus fuerat, monasterium intrasset, invenit Paulum venerabilem monachum e corpore animam emisisse.

11. Iohannes admodum religiosus monachus et sacerdos, cuius superius memoriam 15 feci³, qui relicto regimine monasterii ad heremi secreta se contulit, in hac vicina silva usque ad extremum vitae suae terminum solitarius mansit ibique ieiuniis, vigiliis ac orationibus operam dans studuit omnipotenti Domino sollicita mente servire. Hic vero cum 1022/35. temporibus Theobaldi abbatis⁴ ex hac luce migrasset, monachus quidam Iohannes nomine in monasterio beati Laurentii martyris, quod intra Capuanam urbem situm est⁵, studio- 20 sissime in Dei servitio conversabatur. Qui⁶ dum quadam nocte, antequam fratres ad vigiliis surgerent, e lectulo more solito omnipotentem Dominum precaturus surrexisset, dum attenta mente stans misericordem Dominum precaretur, subito respiciens clarissimam lucem in aere et intra ipsum venerabilis viri Iohannis monachi animam caelum penetrare conspexit. Igitur facto mane certius scire volens, quod viderat, venit ad An- 25 dream, qui cellae huius monasterii, quae intra eandem Capuanam urbem sita est⁷, tunc praepositus erat, eaque, quae viderat, per ordinem retulit et, ut ad hoc monasterium nuntium dirigeret, qui diligentissime rem, quam viderat, investigaret, obnix poposcit. Qui eius voto parere studens nuntium mox direxit, qui diligenter ea, quae dicta sunt, agnosceret citiusque reversus indicare curaret. Tum is, qui missus fuerat, nuntius dum 30 festinanter pergeret, ei in ipso itinere alter a monasterio veniens occurrit, qui fratribus in praedicta cella Capuae commorantibus praefati servi Dei obitum nuntiavit; a quo subtiliter inquirens invenit praedictum Dei servum ea hora ex hac luce subtractum, qua eum Iohannes religiosus monachus Capuae positus caelum mirabiliter penetrasse cognovit⁸. Tunc uterque ad eos, a quibus missi fuerant, reversi, alter servi Dei obitum, alter vero 35 visionem, quae de illo visa est, retulerunt⁹.

12. Multorum fratrum testimonio didici¹⁰ haec, quae nostro curavi annotare libello. Et licet Petrus venerabilis Hostiensis episcopus¹¹ in sermone, quem in vigiliis beati patris Benedicti legendum luculentissime composuit¹², id eleganter decenterque inseruerit, tamen

1) Monte Sant' Angelo, prov. et distr. Foggia. 2) I. e. cathedralem. Leo Ost. II, 55 (56, codd. 1. 2, SS. VII, 664 n. *) et Petrus diaconus (Liber de ortu et vita sanctorum 43), qui eandem historiam Desiderium pedetemptim secuti narrant, hoc loco praebent *ecclesiam s. Laurentii*, quae erat monasterium a cathedrali ad meridiem situm in burgo S. Victoris q. d. (cf. Granata, 'Storia civile di Capua', Neapol. 1752, p. 345); quod cum Desiderii verbis: *ad dexteram orientis partem oculos porrexisset*, minus convenit. [Ad ea quae sequuntur cf. supra II, 7 p. 1130 n. 10, p. 1131 l. 3 sqq. et n. 1; infra n. 6 et 8 ad II, 11.] 3) Supra II, 2 fin. 4) A. 1022—1035. 5) [Cf. supra n. 2.] 6) Cf. Greg. M. Dial. II, 35 (ed. Gallicciolli p. 163; ed. Moricca p. 129), ubi similia narrantur: *Cumque vir Domini Benedictus quiescentibus adhuc fratribus instans vigiliis nocturnae orationis tempora praevenisset, ad fenestram stans et omnipotentem Dominum deprecans, subito*

intempesta noctis hora respiciens vidit fusam lucem 40 *desuper cunctas noctis tenebras effugasse ... Qui ... vidit Germani Capuani episcopi animam in sphaera ignea ab angelis in coelum ferri.* [Cf. supra II, 7.] 7) S. Benedicti, cf. supra II, 10. 8) Greg. M. Dial. II, 35 [ed. Moricca p. 130]: *is, qui missus fuerat, ... requirens* 45 *subtiliter agnovit eodem momento fuisse illius obitum, quo vir Domini eius cognovit ascensum.* [Cf. etiam Greg. M. Dial. IV, 36 p. 282; supra II, 7 fin.] 9) Cf. Greg. M. Dial. IV, 36 (ed. Gallicciolli p. 310; ed. Moricca p. 283). 10) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. I, 3 fin. ed. Moricca p. 27: 50 *Fortunati ... aliorumque etiam virorum venerabilium didici relatione, quod narro; l. 5 in. p. 39; passim.*] 11) Petrus Damiani, card. ep. Ost. a. 1058—1072. 12) Sermo octavus in vigilia s. Benedicti abbatis et conf. (Opp. ed. Caietanus, Paris. 1642, II, 18; Migne, P.L. 144, 55 546sq.).

inter cetera miracula, quae omnipotens Deus ad laudem sui nominis nostra etiam memoria vel seniorum nostrorum, quos ipsi vidimus quibusque referentibus agnoscimus hoc, in nostro monasterio ostendere est dignatus, inserere curavi, ut, in cuius forte manus sermo ille non venerit et hoc in nostro libello cognoverit, Deum laudet in mirabilibus suis, qui
 5 omni tempore, novo videlicet cibo, alit teneras mentes suorum. Igitur quodam tempore ab initio Maii mensis usque ad extrema mensis Iulii¹ tanta siccitas aeris extitit, ut ne
 10 paucissimis quidem guttis arens terra et crebris discissa rimis aliquo modo madefacta videretur. Tunc quadam die quidam rusticus, ut stipulam triticeae messis suo in agello succenderet, quo liberius terram excolere posset, allatum ignem incaute supposuit; cumque
 15 ignis paulatim stipulam lambendo flammam in altum porrigeret, flante aura in proximam silvam, quae subiacet monasterio, rustico renitente dissiluit. Igitur infinitas sibi silva ministrante materies, ignis huc illuc per latera montis discurrens omne monasterium incendio se crematurum populis undique spectantibus minabatur. Cum² itaque fratres
 20 flammis crepitantibus, timore exterriti atque turbati animo, expergefatti e lectulis surrexissent — nam in meridiano tempore illis quiescentibus res ista contigerat —, videntes tam immane, tam subitaneum periculum et ei, qualiter resistere possent, nullo modo excogitare valentes ad divina se statim contulere praesidia³. Totis⁴ itaque viribus et ex
 25 intimo cordis affectu omnipotentem Dominum rogare coeperunt, ut meritis beati patris Benedicti, quo ordine vellet, sua virtute monasterium ab incendio eriperet, quod humana manu defendi posse penitus desperabant. Cumque alii erectis in caelum manibus atque alii prostratis in terra corporibus, alii flexis genibus ac in terra demissis capitibus omnipotentem Dominum precarentur, subito parva nubecula se in huius latere montis colligens, supra cacumen ipsius divina imperante potentia sese extendens dilatavit, quae
 30 mox tantum imbrem ex se effundens expressit, ut et incendium omne extingueret et omnino monasterium liberaret. Studeamus igitur, fratres, religiose ac pie vivere et tantum patronum Deo serviendo propitium acquirere; quia⁴ cuius meritis nubes huius
 35 cacumen montis obtexit atque ex se copiosum imbrem exprimens incendium extinxit, eius nichilominus precibus, si eum sedule ac devote, praeveniente bono opere, rogaverimus, ab aestuantium vitiorum flamma divina concedente misericordia liberabimur.

13. Quodam tempore, sicut ab his, qui optime noverunt, agnovi, dum fratres huius monasterii ecclesiam beatae Scholasticae virginis intra Caietanam urbem⁵, quatinus, cum ad aliquas res emendas ibidem pergerent, receptaculum habere possent, construerent, quidam ex operariis in summitate rupis, quae in capite civitatis mari praeminet, saxa, quibus ecclesiae parietes construerentur, frangebant. Qui cum attentius eadem saxa malleo
 35 quateret, isdem malleus de manubrio excidit ac per ingens praecipitium, quod ibidem patebat, delapsus in mare cecidit. Qui valde contristatus, quod evenerat, damno ad fratres, ubi parietes ecclesiae aedificabant, protinus venit et ea, quae sibi acciderant, merens retulit. Cumque spes recuperationis esset ablata et alterum sibi malleum, quo saxa ad ecclesiae aedificium frangerentur, fieri decernerent, unus e fratribus dixit: 'Descendamus illuc, fratres,
 40 forsitan beatus Benedictus suis meritis malleum nobis restituet, qui quondam Gotho ferramentum ex profundo lacus mirabiliter abstrahens reddidit atque ad opus, quod coeperat, laetum remisit⁶'. Placuit sermo coram ceteris^a, et descendentes ad mare naviculam sunt ingressi regirantesque sinum civitatis venerunt ad locum, in quo sub praedicto praecipitio ex operarii manibus dissiliens malleus ille ceciderat; in quo videlicet tanta
 45 erat aquarum profunditas, ut spes recuperandi illum per aliquod humanum ingenium nulla omnino persisteret. Igitur confisi de omnipotentis Dei adiutorio et meritis beati

a) cēt. hoc loco c.

1) usque ad quintum diem ante Kal. Aug. Petrus Damiani [qui id nuper contigisse dicit]. 2) [Cum—
 50 praesidia apud Petrum Dam. desunt.] 3) Orationes fratrum Petrus non commemorat. 4) Qui enim saevientis incendii flammis a vilium lignorum vel lapidum conflagratione prohibuit, quam valido putamus auxilio animas nostras ad imaginem Dei factas

ab aestuantium vitiorum ardore defendet! Petrus Damiani. 5) Quam Stephanus episcopus Caietanus (962, 993, Tabularium Casinense, Cod. Caietan. I, 116. 169 nr. 62. 91) Casinensibus donavit, ut ex chartula successoris Bernardi a. 1009. data patet (ib. 223 nr. 117). 6) Greg. M. Dial. II, 6 (ed. Gallicciolli p. 118; ed. Moricca p. 89).

patris Benedicti manubrium in aequora mittunt. Mirum in modum mox ferrum manubrio adhaesit, et extrahentes eum foras, gratias agentes Deo et beato Benedicto, gaudentes ad opera sua reversi sunt.

Theophilus: Hoc miraculum et in veteri testamento a beato Heliseo¹ et in novo a sanctissimo patre Benedicto factum reminiscor. Sed dum merita istorum illorumve 5 longe distantia esse perpendo, maiorem, fateor, admirationem de hoc nuper patrato miraculo in animo meo concipio.

Desiderius: Hoc factum, karissime frater, non tantum istis imputare debemus, quantum illi, de cuius meritis confisi id agere temptaverunt. Veruntamen vis narrem² aliquid de obsessis a daemone divina largiente clementia, suffragantibus beati Benedicti 10 meritis, in hoc eius monasterio curatis, ut^a audientium animus magis ac magis in Dei laudibus conualescat atque in amorem summae divinitatis multipliciter incalescat?³

Theophilus: Quicquid ad aedificationem⁴ audientium dicere velis, proseguere; ego autem haec gratanter me auscultare profiteor.

14. Desiderius: Quidam puer in domo hospitem simul cum patre in lectulo cubans 15 cum ad necessitatem corporis in ipso noctis silentio surrexisset, subito ingens leo dentibus fremens, eum paratus discerpere unguibus, sibi horrendus apparuit; qui pavore nimio exterritus, vociferans in terram corruit. Ad cuius vocem mox turbatus pater e lecto surrexit, festinus ad eum valdeque anxius accessit; cur ita clamasset vel quid sibi evenisset, paterna diligentia sollicitus interrogavit. Ille vero immanem leonem contra se 20 venientem tremebundus ac palpitans vidisse se retulit. Quem pater blanditiis demulcens in ulnis propriis acceptum reduxit ad lectulum. Sed diabolus, qui in specie sibi leonis apparuerat, in eum ingressus post aliquot dies vehementissime vexare coepit. Cumque ad ecclesiam ante altare beati Benedicti esset adductus, mirum in modum in pavimento clausis oculis prostratus iacens, quicumque monasterii portam ingrediebatur, mox eius 25 nomen exprimebat, dicens: 'Talis vel talis homo per portam modo monasterii ingreditur.' Quidam etiam frater cum causa oboedientiae e monasterio ad civitatem descendisset, duodecim a quodam accipiens denarios eosque propriae utilitatis gratia occultare cupiens sibi in sinum misit. Cum autem ad monasterium reversus ad puerum in locum, quo vexabatur, accessisset, statim diabolus hoc modo eum per os pueri coram fratribus in- 30 famare coepit, dicens: 'Monachus iste contra regulam sui ordinis duodecim denarios a tali viro accipiens causa proprii commodi occultatos retinet in sinu.' Igitur cum a fratribus interrogaretur, utrumnam vera essent convicia, quae antiquus hostis per os vexati sibi obiceret, mox ille suam clamitans culpam omnino id ita esse professus est.

Alter quoque frater, cuius nomen, ne verecundiam patiatur, omitto, ex alio mona- 35 sterio suae salutis causa ad nostrum deductus quadam nocte ad nocturnas vigilias lectionem de veteri testamento in ecclesia more solito fratribus residentibus recitabat, cum forte puer, qui vexabatur, aderat. Et ecce subito diabolus per os eius exclamans illa omnia, quae legebantur, sese ad liquidum nosse ibique fuisse protestabatur et adiungens huiusmodi lectori verba exprobrabat: 'Sed si ea', inquit, 'quae de te scio, referre coram 40 praesentibus vellem, magnam profecto tibi verecundiam incutere possem.' Et re vera fratrem illum abunde in suo monasterio seculariter vixisse compertum est. Postquam igitur pro vexato puero ante sepulcrum beati patris Benedicti diutius a fratribus est oratum, ita sanus effectus est, ut amplius a maligno spiritu vexari minime visus esset.

15. Eodem etiam tempore alter puerulus ingentem aethiopem^b super tectum domus 45 stantem conspexit, qui valde territus mox fugam arripuit. Sed idem daemon eum insequens ad hostium domus impulit, in terram prostravit statimque in eum ingrediens acriter miserum fatigabat. Cumque in oratorium ad sepulcrum praedicti patris per aliquot

a) *supra* ut *tres vel quattuor litterae erasae c.* b) *eth. c.*

1) 4. Reg. 6, 5—7. 2) [Cf. *supra* I, 9 p. 1122 n. 9.]

3) Cf. Petr. Damiani sermo 8 in.: *flamma divini amoris solito ferventius incalescat.* 4) [Cf. ex. gr. Greg.

M. Dial. I, 2 ed. Moricca p. 23: *estne aliquid aliud, 50 quod adhuc de ipso ad nostram aedificationem narres?*

Cf. *supra* prol. I, p. 1117 l. 2 et n. 2.]

dies saepe fuisset adductus, eiusdem patris meritis, qui eum invaserat, daemon relinquens abscessit, sic ut ad eum accedere ulterius ausus non fuerit.

16. Alius quidam Iohannes nomine, qui aetate proventus adhuc superest atque in infirmorum domo deservit, ex provincia Marsorum, de qua ortus fuerat, cum a pessimo
5 daemone teneretur, hoc ad coenobium gratia recuperandae salutis a propinquis adductus est, procul dubio credentibus eum meritis beati Benedicti salutem posse recipere, ad cuius limina multos diversis languoribus occupatos audierant saluti pristinae restitutos. Et ipse post non longum tempus expulso hoste sanitate recepta magnam exultationem videntibus intulit.

10 17. Theodericus etiam monachus atque sacerdos, qui adhuc vivit ac nobiscum in hoc coenobio religiosam vitam ducens conversatur, nepotem habuit, quem valde diligebat in saeculo, in quem antiquus hostis ingressus est, non tamen, ut aperte eum vexaret, sed latenter languorem inferens quasi paraliticum videntibus exhiberet. Hunc itaque praedictus avunculus eius causa recuperandae sanitatis ad se de beati patris Benedicti con-
15 fidens meritis adduci fecit. Sed cum in hoc monasterio aliquandiu infirmus, ita ut venerat, perduraret et a nullo, quod eum daemon possideret, aestimaretur, quadam die ab eodem avunculo suo ad venerabilem virum Lambertum nomine, qui in hac proxima silva iuxta ecclesiam sanctorum martyrum Cosmae et Damiani¹ solitarius habitabat, ut eius benedictione potiretur^a, delatus est. Cui vir Dei panem benedictum dedit, eumque ut comederet,
20 imperavit. Cumque sibi, quod acceperat, in os misisset idque comedens gustasset, daemon, qui hactenus in eo latuerat, benedictionem tanti muneris ferre non valens strependo, vociferando, huc illucque dissiliendo, quae causa languoris esset, innotuit. Postquam vero cum avunculo ad monasterium est reversus et aperte, quod a daemone possideretur, cognitum fuit, ductus in oratorium est, quo omnipotentem Dominum pro eo rogaturi
25 cuncti simul fratres conveniunt. Expleta itaque oratione ac psalmodia hora sexta fratres ad refectarium, dimissis cum eo duobus vel tribus monachis, causa reficiendorum corporum pergunt. Igitur cum illi, qui remanserant, divinam pro eo misericordiam lacrimabiliter precarentur, quatinus intercessione beatissimi confessoris sui Benedicti liberare captivum hominem dignaretur, monachus veneranda canitie² eidem, qui vexabatur, ante altare astare
30 visus est, qui antiquo hosti ab eo recedere potenti virtute imperavit. Mox daemon facto impetu magno cum vomitu ab obsesso exiit atque ad eum ulterius accedere minime praesumpsit. Quem videlicet senem beatum Maurum procul dubio, fuisse compertum est, cuius reliquias fratres, qui cum eodem obsessore in ecclesia remanserant, supra pectus eius magna cum spe ac devotione posuerant. Is autem, qui liberatus a daemone est, monachus
35 factus in hoc monasterio ceteris cum fratribus in Iesu Christi domini servitio perseverans consistit.

18. Rusticus quidam in vicinia huius monasterii in castello, quod Sancti Angeli nominatur³, habitabat; qui festivitatem beati Nycolai confessoris Christi per annos singulos
una cum familiola sua, prout poterat, devotissime celebrabat. Ea igitur die, qua eius
40 sacra a fidelibus colebatur solemnitas⁴, ad basilicam illius nomini consecratam cum uxore et filio in puerili adhuc aetate manente oblationem Domino oblaturus accessit. Postquam vero expletis missarum solemnibus et communione sacri corporis et sanguinis Domini participati ad domum propriam sunt reversi, puer a patre agrum revisendi licentiam petiit; quem pater compescuit, dicens: 'Non est dignum, o fili, in agrum hodie ad aliquod opus
45 exercendum exire, quia licet indigni divina sacramenta percepimus et festivitas patroni nostri, beatissimi scilicet Nycolai, ab omnibus magna cum devotione ubique recolitur'. Sed ille puerili levitati deditus, postquam, quod petierat, a patre impetrare nequivit, paterna iussa parvipendens, clam de domo avolans, solus ad rura visenda contendit. Ubi vero

a) patiretur c.

50 1) Eandem esse atque illam puto, quam Iohannes abbas post resignationem a. 998. factam *in loco qui hodie Piretum appellatur* aedificavit (Leo Ost. II, 20, SS. VII, 641), [de qua cf. etiam W. Franke, 'Romuald von

Camaldoli' p. 213].

I, 2 p. 1119 l. 12.]

6. m. Decembris.

2) [Eadem verba habes supra

3) S. Angelo in Teodice. 4) Die

aliquandiu in agro moratus solem ad occasum vergere et opacam noctem iam pene terris imminere conspexit, ad vicinam silvam, ne vacuus redire videretur ac per hoc gratiam patris, cuius verba contempserat, recipere posset, ligna caesurus domumque delaturus accessit. Cumque ligna iam componere coepisset in sarcinam, subito quasi vehementis spiritus sonitum contra se venire persensit elevatoque sursum capite nigerrimam avem in 5 modum vulturis magno cum impetu per aera supra se volantem conspexit; quae haud longiuscule in semita, qua puer regredi debebat, sese obviam posuit. Itaque cum timore perterritus ac tremebundus¹ in eam intenderet, illa in speciem nigerrimi pueri, cuius capilli hispidi ac sursum erecti, extrema pars vestium in rubore desinere videbatur, sese transformans ostendit. Igitur puer, dum id, quod videbat, pavidus ut erat, animo inspiceret, 10 isdem antiquus hostis eum taliter allocutus est: 'Efficere', inquit, 'o puer, ex toto meus et una mecum ad huius proximi fluminis oram accede; ibique auri et argenti magnam copiam tibi tribuam, ut non lignis, sed auro argentoque domum revertaris onustus, quatinus, dum superfueris, omnes propinquos vicinosque tuos divitiis excellens nobiliter deliciosa fruaris vita in terris.' Haec autem ei antiquus hostis non ideo persuadebat, ut, quae 15 pollicebatur, tribueret, sed ut eum mergens necare posset in flumine. At puer frequenter Christi nomen invocans crucis se studebat munire signaculo flebilique voce talia responsa reddebat: 'Absit a me, absit, ut alicuius aliquando efficiar famulus, nisi, qui me creavit, omnipotentis Dei et, qui me generavit, patris mei'. Cum itaque iterum atque iterum signum sibi salutis apponeret, daemon, qui videbatur, in undas vicini fluminis inde se 20 summovens magno cum strepitu mersit ibique serpentum sibilare, asinorum rudere, mugire taurorum, rugire leonum more coepit² atque tantum timorem misello incussit, ut tota sibi silva rotari in vertiginem videretur. Cumque in terra fere iaceret exanimis et, quid ageret, penitus ignoraret, ecce subito senex mitrato capite, candida stola indutus, sibi astans apparuit et inquit ad eum: 'Quid hic agis, cum se iam tardior hora protrahat, et 25 recedentibus cunctis solitaria iam paene arva remanserint? Surge quantocius domumque redire festina, ne, si amplius hic moratus fueris, grave periculum incurras'. Surgens itaque de terra, cum se ad levandam sarcinulam inclinasset, isdem, qui visus fuerat, senex, disparuit, et ecce iterum malignus spiritus ante oculos eius se ingerens eisdem quibus prius verbis affari puerum coepit. Sed ille nichilominus, quae hortabatur, se facturum 30 omni modo denegans, flens et eiulans in terram decidit ac, prout poterat et sciebat, salvatoris omnium Iesu Christi clementiam, ut sibi praeberet auxilium, flagitabat. Mox ille venerandus senex, qui ei dudum visus fuerat, rursus apparuit et, ut citius surgeret lignaque auferens asportaret, hortatus est. Ad cuius adventum inimicus, qui videbatur, ut fumus evanuit. Quem utique senem beatum fuisse credimus Nycolaum, cuius cele- 35 brandae festivitati praedictus rusticus eo die operam dederat. At puer ad senis imperium surgens a terra, levata sarcinula, summa cum velocitate domum rediit et, ut ipse postmodum referebat, tam levis sibi illa lignorum sarcinula, quae vehebatur, facta est, ut nichil ponderis habere videretur. Cum autem domum regressus paululum remoratus esset, qui ei apparuerat daemon, in eum ingressus coepit horribiliter fatigare. Uterque turbatus 40 parens affuit lugens, et perstrepens familiola cuncta circumstetit. Sed cum nullum illi auxilium impendere posse se cernerent, salubri reperto consilio hoc ad monasterium ad limina eum beati Benedicti perducunt atque ad eius venerandum sepulcrum in dextera parte altaris misericordiam Domini lacrimabiliter postulantes prosternunt. ibique obsessus vehementer fatigatus obdormivit. Igitur dum sic fessus dormiens iaceret, aperiri sibi 45 subito a latere visum est, indeque vir clarissimo aspectu candidoque amictus habitu procedens eius alvum pectusque diu contrectans ei, ut surgeret ac discederet, imperavit. Qui mox expergefactus ita sanus surrexit, ut daemonicam^a infestationem in se ulterius non

a) ita (dem.) c.

1) [Hebr. 12, 21: *Exterritus sum et tremebundus*. Cf. supra II, 14 p. 1134, l. 18 et 21.] 2) Greg. M. Dial. III, 4 (ed. Gallicciolli p. 177; ed. Moricca p. 144): *antiquus hostis immensis vocibus magnisque clamoribus*

coepit imitari rugitus leonum, balatus pecorum, ruditus asinorum, sibilos serpentium, porcorum stridores et soricum.

sentiret. Haec omnia per ordinem ex ore ipsius pueri, qui passus fuerat, lacrimabiliter referentis agnovi.

Theophilus: Haec, quae puero contigisse narras, valde admiror atque ad omnipotentis Dei occulta iudicia tremens obstupesco¹, cur illum, qui una cum patre festivitatem
5 beati Nycolai devote celebrans communionem dominici corporis et sanguinis percepit, immundo spiritui mancipari permiserit.

Desiderius: Si animadvertas utique, quantum parentibus non oboedire delictum sit, cum scriptura dicat: 'Honora patrem tuum et matrem, ut sis longaevus super terram', Exod. 20, 12.
et item: 'Melius est oboedire quam sacrificare², et auscultare magis quam offerre adipem
10 arietum; quoniam quasi peccatum ariolandi est repugnare, et quasi scelus idolatriae nolle acquiescere', et Salomon: 'Audi, fili mi, disciplinam patris tui et non dimittas legem matris
tuae, ut addatur gratia capiti tuo et torques collo tuo', et alio loco: 'Quam malae famae
est, qui relinquit patrem, et est maledictus a Deo, qui exasperat matrem', iusto Dei
iudicio id accidisse probabis. Permisit itaque Deus puerum hunc pro sua inoboedientia
15 flagellari, sed solita pietate non est passus eum sub eodem verbere diutius immorari, ut ex hoc quisque intellegat, quantum inoboedientia periculum pariat atque ad optemperandum parentibus quantum sese humiliter subdere debeat. 1. Reg. 15, 22sq.
Prov. 1, 8sq.
Eccli. 3, 18.

Theophilus: Verba responsionis tuae satisfecisse videntur interrogationi meae.

19. Desiderius: In diocesi Teatini³ episcopatus est monasterium nobile iuxta radicem
20 Magellici montis in honorem sancti Liberatoris constructum et huic nostro Casinensi coenobio subditum, ubi magna fratrum multitudo commorantes, iuxta almi beati Benedicti mandatum Christo domino vero regi militantes⁴ deserviunt. Quodam igitur tempore⁵, dum fratres in eodem monasterio in noctis silentio iuxta morem quiescerent, quidam reverendus vir monachico indutus habitu uni eorum apparuit eumque excitans, ut velociter de lectulo,
25 in quo iacebat, surgeret, hortatus est. Cumque ille ad eius imperium expergefactus perniter surrexisset, inquit ad eum: 'Accelera et excita omnes fratres et, ut velociter surgant atque ad ecclesiam pergant, magnis clamoribus insta, quia haec, in qua quiescunt, cella sub omni est celeritate casura'. Ille autem iussis optemperans magnis vocibus clamare coepit: 'Surgite', inquit, 'fratres, surgite atque ex hac cella, quia protinus ruitura est,
30 quantocius exite, ne moram in ea amplius facientes a ruinis eius, quod absit, opprimamini'. Cum igitur illi expergefacti eiusque clamoribus turbati, unde hoc nosset, inquirerent, ille, quae viderat quaeve sibi dicta fuerant, ordine retulit. Mox itaque fratres inde celeriter exeuntes ecclesiam intraverunt nocturnamque sinaxim more solito pulsatis signis Domino decantare coeperunt. Cumque intentis mentibus officia consueta persol-
35 verent, subito praedicta domus dato magno strepitu funditus corruit. Exterriti fratres festine pergunt, solliciti, ne quis eorum illa ruina oppressus esset, inquirere; et cum delapsam materiem huc illucque devolverent, invenerunt unum e fratribus senectute gravatum sub ruinis undique circumiacentibus incolumem remansisse extractumque foras, quonam modo evasisset, curiose interrogant. At ille: 'Cum domus', inquit, 'funditus
40 fatiscens super me dilaberetur, subito quidam splendidus vir, monachica veste indutus, michi astitit ipsamque ruinam iam iamque super me ruentem meque opprimere minitantem brachio suo sustentans, incolumem, ut ipsi cernitis, conservavit'. Qui videlicet beatus Benedictus fuisse creditur, qui et antea paterna pietate dominicum gregem sub suo magisterio militantem sua admonitione et protectione eripuit et senem fugere non valentem
45 manu sollicitudinis suae defendit.

20. Quidam etiam frater in eodem monasterio Iohannes dicebatur, qui aetate ac aegritudine pressus extremum vitae spiritum trahebat. Cum igitur quadam die aliqui e fratribus more solito decantaturi matutinas laudes ad eum venissent, ille eos voce, qua potuit, compescuit, dicens: 'Nolo', inquit, 'ut michi canonicas horas amplius decantetis,

50 1) [Similia saepe in Greg. M. Dial. occurrunt, ex. gr. II, 35. I, 6. 12, ed. Moricca p. 130. 42. 69.] 2) 1. Reg. 15, 22sq.: *Melior est enim obedientia quam victimae* etc. 3) Chieti. 4) [Cf. Reg. s. Bened. prol. in.: *domino Christo vero regi militaturus.*] 5) [Post a. 1019,

quo Theobaldus prior monasterium a Saracenis destructum instauravit, aut longo ante tempore, saec. IX. vel X. priore, hoc factum esse conicias. De monasterio s. Liberatoris de Maiella cf. P. F. Kehr, Italia pont. IV, 273sq.]

quia dominus abbas cum multis fratribus albis vestibus indutis ad me modo gratia visitandi venerunt michique matutinale officium decantantes post paululum se huc venturos meque secum assumpturos esse dixerunt'. Dum itaque fratres, qui ad eum venerant, ad eius visionem intenti et, si vera essent, quae retulerat, sollicite praestolarentur, post unius horae spatium frater ille magna cum exultatione emisit spiritum. Ex quo animadvertere possumus beatissimum patrem Benedictum fuisse, qui ei cum illa albatorum contione apparuit eumque secum, ut promiserat, assumpsit. Haec, quae retuli, in quadam veteri paginula imperito satis stilo exarata repperi nostroque nunc associare libello studui.

21. Quia vero omnipotens Deus non tantum in magnis, sed etiam in minimis rebus aliquando ostendit mirabilia¹ sua, ut fides credentium magis ac magis augeatur ac in laudibus creatoris sui universa creatura prorumpat, cum in cunctis usui humano concessis paterna pietate curam habere conspicitur, quid de lampadibus in hac ecclesia nostris temporibus actum sit, sicut a Georgio^a venerabili monacho, qui eiusdem ecclesiae custos adhuc superest², didici, ex parte referre non neglegam.

Cum quadam die unus e custodibus lampadem in oratorio ante altare igne admoto accendisset eamque sursum paene usque ad laquearia elevasset, repente delapsa ante altare in pavementum cecidit. Mirabilis Deus in factis suis!³ non solum fracta non est, sed nec oleum effusum nec ignis in ea accensus extinctus est.

Alio igitur tempore, cum praefatus Georgius^b lampadem ante imaginem Salvatoris, quae supra fores ecclesiae depicta erat, vellet reficere, invenit eam extensis uncinulis ita in aere dependere, ut nulla prorsus materie sustentaretur. Qui mox convocatis fratribus, qui prope astabant, eis, ut tanti testes miraculi esse deberent, quod miratur, ostendit.

Praeterea alio tempore in hac eadem ecclesia beati Benedicti ea nocte, quae praecedebat diem⁴, qua eius festivitas agebatur, sicut ab eis, qui huic miraculo interfuere, accepi, dum ad vigiliis unus e custodibus lampadem ante imaginem eiusdem beati Benedicti reficeret, repente delapsa in pavementum corrui ac illaesa permansit. Quae iterum ter sursum elevata ter cecidit et, quod mirabilius est, nec ipsa frangi nec oleum effundi nec lumen in ea accensum extinguere divina conservante virtute potuit.

Plura sunt in huius monasterii oratorio ex lampadibus huiusmodi facta miracula, quae, quia valde similia sunt, superfluum scribere duximus; haec autem iccirco scripsimus, ne, quia parva sunt, omnino contemni^e viderentur.

22. Unum autem, quod in superiori libro a memoria excidit suo in ordine⁵ referre, in quo me tibi narrare promiseram, qualiter omnipotens Deus hoc monasterium saepe de tyrannorum manibus eripuerit⁶, in hoc secundo, ne a memoria laberetur, scribere oportum duximus.

1011/22. Dum praedecessoris nostri Atenulfi⁷ tempore praedia huius monasterii acriter ab Aquinensi comite infestarentur et neque monachorum precibus neque reverentia almi patris Benedicti, qui fundator et aedificator huius coenobii extiterat, animus eius emollesceret^d, ut ab huius loci laesione se aliquo modo temperaret, praedictus abbas necessitate compulsus, postquam vidit ferocem animum viri nullo modo mitigari^e posse, aliquot ex Normannis, qui tunc temporis conductu nostrorum principum Italiam adventabant, in possessiones^{f,8} huius monasterii, quatinus eas a praedicto comite per eos tueretur, induxit⁹; qui, postquam et domos ad manendum et stipendia, quibus sustentarentur, abunde percipere, coeperunt quaeque monasterii pertinentia more strenuorum militum inimicis longe repulsis circumcirca nobiliter fideliterque defendere. Igitur dum^g praedictus abbas et, qui ei in regimine secundo gradu successerat¹⁰, supervixere, conducti milites satis honeste in

a) ita c.; Gregorio ed. b) ita c.; Gregorius ed. c) contempni, p. eras. c. d) ita c. e) metigari c. f) possessiones radendo mut. -ne c. g) cum ed.; enim c.

1) [Cf. Ps. 77, 11: *mirabilium eius, quae ostendit eis*; Mich. 7, 15.] 2) De eo cf. Petr. diac. Chron. Casin. III, 38 (SS. VII, 730, l. 44). 3) Ps. 67, 36: *Mirabilis Deus in sanctis suis*. 4) D. 21. m. Martii. 5) [Cf. supra Prol. I, p. 1117 l. 3.] 6) [Cf. supra II, 9 in., p. 1122 n. 10.] 7) Abb. Casin. a. 1011—1022. 8) *in oppido quod Piniatarium nuncupatur* (ad ripam Gariliani, iuxta oppidum S. Angeli) Leo Ost. II, 38, SS. VII, 653. 9) Amatus I, 22. 10) [Basilus, qui secundus post Atenulfum abbatiam a. 1036—1038. rexit

eorum fidelitate manserunt. Postquam vero infelix^a hac vita subtractis fortuna nostrorum principum immutata aliquantulum vacillare coepit, Normannica cohors, quae ob nostram defensionem admissa fuerat, nobis infida atque adversa paulatim esse coepit. Quae cotidie ad nostram perniciem, ut cancer serpens¹, modo haec modo illa nobis auferens, ad dominationem sui iuris sacrilega ducti cupiditate^b devolvunt. Unde factum est, ut ex tanta tamque ampla possessione nil aliud ad nostri commodi usus praeter civitatem, quae ad radicem Casini montis sita est², cum quattuor vel quinque villarum fundis remanserit; qui etiam, sicut barbarica avaritia nescit tenere modum, cotidie ab^c eis oppressi, illis opes, nobis miseriam atque inopiam tribuebant. Cum igitur per aliquanti spatium temporis sine ulla animi pietate id incessanter agerent et misericors ac pius Deus^{d,3} servis suis fame atque inopia laborantibus sua benignitate subvenire decrevisset, beatissimus pater Benedictus cuidam rustico in agello cuiusdam nostrae villulae commoranti per visionem apparuit eique, ut egrediens se sequeretur, iussit. Cumque idem rusticus ad eandem visionem animum intenderet, visum est ei, quod beatissimus Benedictus cunctos Normannos, qui eius bona invaserant, cum virga, quam manu gestabat, potenti virtute a finibus huius terrae expelleret eosque vacuos rebus oneratosque ignominia a sui hereditate monasterii eliminaret. Eodem itaque anno⁴ praefata cohors Normannica amplius, quam solebat, per audaciam insolescens ad nostram calamitatem arcem, quae Sancti Andreae⁵ nuncupatur, ut securius nobis sublata retinere posset, occupavit. Quae videlicet res illorum animum ad dominationem, nostrum^e ad desperationem adduxit. Postquam ergo eadem arce potiti sunt, quadam die in unum conglobati, magna cum superbia in praefatam Casini civitatem venientes intraverunt ibique nutu Dei a populo civitatis oppressi aliquanti eorum vel occisi vel capti sunt. Ceteri autem, qui remanserunt, in munitionem praedictae arcis fugientes se contulerunt. Igitur habitatores huius terrae omnes unanimiter facto grege, vicinis undique auxiliantibus, ad obsidionem eiusdem arcis animum intendunt. Mira dicturus sum. Obsessione facta, dum iacula ex utraque parte acriter impulsa mitterentur, Normannorum pila velut a ventorum flamine retorta eos, a quibus missa fuerant, sauciabant⁶. Quid multis opus est? Cum se a semetipsis ita impugnari conspicerent et iam amplius resistere minime valerent, cernentes 'durum' sibi esse 'contra stimulum calcitrare', eo quod contra se divinam dexteram dimicare cognoscerent, facta deditione, in manibus abbatis⁷ et monachorum se tradunt; a quibus vix defensi ad socios, qui in Aversano oppido morabantur, remissi sunt⁸. Sicque factum est, ut ab eo tempore beati Benedicti meritis haec, in qua degimus, terra ab eorum infestatione illaesa permaneat atque sub ipsius sancto tutamine secura persistat. Act. ap. 26, 14.

23. Modus libelli huius nos ad finem tendere cogit, sed bonum oboedientiae, quae inter ceteras^f virtutes prima est⁹, non sinit nos virtutem cuiusdam fratris, qui eam tota cordis humilitate usque ad mortem quoque sectatus est, penitus^g silentio praeterire, illum videlicet imitans, qui factus oboediens Patri usque ad mortem¹⁰ oboedientiae nobis pariter ac patientiae reliquit exemplum. Qui videlicet frater huius nostrae congregationis Rainerius nomine, iuvenis quidem aetate, sed moribus grandaevus fuit, cui multi e fratribus, qui adhuc supersunt et eum optime noverunt, testimonium perhibent, quod tantae humilitatis tantaeque oboedientiae fuerit, ut ex hoc mirabilis ab omnibus haberetur. Cui dum quadam die ab abbate suo esset iniunctum ad aliquod opus pro utilitate monasterii peragendum

a) infelix c.; ipsis ed.; ipsis ex proponit Zwölfer. b) sequ. una vox erasa c. c) ab eis manu prima superscr. c.
 45 d) ita c. e) nrm superscr. manu secunda a (= nostram) c. f) cet. c. g) pgn. c.

post immediatum Atenulfi successorem Theobaldum abbatem a. 1022—1036. sedentem, a. 1038. non mortuus, sed ab imperatore expulsus est; cf. etiam Leo Ost. II, 62 sqq.]

50

1) [Cf. 2. Tim. 2, 17: sermo eorum ut cancer serpit.]
 2) San Germano. 3) [Eccli. 2, 13: Quoniam pius et misericors est Deus.] 4) A. 1045. m. Maio (Leo Ost. II, 72, SS. VII, 680). 5) De qua cf. Gattula, Ad

55 hist. abb. Casin. accessiones p. 750 [; Leo Ost. II, 71 sq.].

6) Cf. ex. gr. Oros. VII, 35, 18: tela etiam, quae ipsi vehementer intorserant, excepta venti impetu supinato ac retrorsum coacta ipsos infeliciter configebant.

7) [Richerii, qui sedit a. 1038—1055.] 8) Cf. Ann. Cav. 1045 (SS. III, 189) = Ann. Casin. 1044 (SS. XIX, 306); Amatus II, 41; Leo Ost. II, 71 (SS. VII, 678).
 9) [Cf. Reg. s. Bened. c. 5.] 10) [Phil. 2, 8: Humiliavit semetipsum factus oboediens usque ad mortem. Cf. Reg. s. Bened. c. 7, ed. Linderbauer p. 47.]

Teatinum adire territorium, ille laeto ut semper animo ad oboedientiam promptus, iussa implere festinans iter arripuit. Qui dum pergeret et aliquanti iam itineris spatium profligasset, a latrunculis cuiusdam potentis viri Oderisii, qui ex praecepto eius, si quid ex huius monasterii rebus diripere possent, viam observabant, omnibus, quae deferebat, sublati interfectus est. Cuius quidem corpus vel propter inimicorum insidias, vel quia longe 5 erat, ad hoc coenobium deferri non potuit, sed in quadam ecclesia iuxta posita humi traditum est. Sed quantum illius oboedientia omnipotenti Deo fuerit accepta, ad extinctum eius corpus ostendere est dignatus. Coeperunt itaque multi infirmitate detenti ad eius sepulcrum accedere et recepta sanitate ad sua incolumes remeare. Inter quos Atto comes, magni Attonis comitis filius¹, praefati quoque Oderisii gener, cum graviter detentus a 10 febribus fatigaretur, ad sepulcrum illius fama ducente pervenit ibique in oratione prostratus, recedente febre, ita sanus surrexit, ut malae illius valetudinis^a, qua antea laborabat, nichil prorsus in se sentiret. Qui pro recepta sanitate gratias referens, ob retributionem tanti muneris optimo super eius sepulcrum oblato pallio, gaudens discessit.

24. Et quoniam de mirabilibus Dei facere coepimus mentionem, quod michi ipsi 15 contigit, silentio praetereundum non duxi, dicente scriptura, quod 'secretum² regis abscondere bonum est, opera vero Dei manifestare ac 'revelare³ honorificum est'. Cum intra annos pueritiae⁴ positus vi febrium laborarem, beatae memoriae Iohannes reverendae dignitatis sacerdos, qui tunc in nostra Beneventana urbe in Dei servitio celebris habebatur, visitationis gratia ad me properans venit. Cumque paululum cum ceteris^b, qui advenerant, 20 consedisset et me vehementius a tertiano tipo urgeri conspiceret, motus caritate, quam erga me habebat, surrexit ac perfusus ora lacrimis, lenta Dominum voce invocans, manum capiti meo imposuit, et febris, quae me acrius infestabat, mox effugata discessit.

25. Et etiam, quae Leone abbate monasterii sancti Pauli apostoli secundo ab urbe Roma miliario constituti⁵, ubi sacratissimum eius corpus signis prodigiisque coruscans 25 veneratur et colitur, referente cognovi, in calce huius libelli scribere curabo. Dicebat enim, quod sibi Adam reverentissimus valde monachus et custos ecclesiae huius nostri monasterii retulerit, quia quadam die, dum isdem venerabilis Adam portam monasterii ad aliquod opus faciendum esset egressus, duo iuvenes in habitu monachi sibi in ipso introitu monasterii obviaverunt. Cumque salutados eos studiose, qui essent, inquireret, audivit ab 30 eis, quod unus eorum Protus, alter vero Iacinthus diceretur. At ille cum obstupefactus, cur venissent, percontaretur, illi inquit: 'Ad fratres, qui hodie nostri memoriam mente devota recolunt, visitandos venimus'. Erat enim ea dies, qua pro Christo effuso sanguine palmam martyrii ipso donante meruerunt⁶. Cum ergo attonitus paululum substitisset et illi coepto itinere monasterium essent ingressi, ad se reversus⁷, certius, quod audierat, 35 cognoscere volens, rapido eos cursu prosequitur. Dumque eos huc illucque per monasterium studiose requireret ac minime invenire posset, quosque sibi obviantes interrogare coepit, ubi essent monachi, qui modo secum loquentes monasterium essent ingressi, sed illi nullum, in monasterium introisse praeter illum se vidisse professi sunt. Qua de re aperte datur intellegi⁸ eos, qui sibi apparuerant, sanctos martyres Protum et Iacinthum, 40 quorum festivitas a fratribus eo die celebrabatur, veraciter fuisse. Quae omnia eodem ordine a Firmo huius monasterii veterano monacho, nepote scilicet ipsius Adae, quo ille michi Romae positus dixerat, reversus ad monasterium acta fuisse percepi.

Hic finem faciat huius diei oratio, quatinus in honore tantorum martyrum liber iste conclusus, recreato per huius noctis spatium animo, ad cetera^b, quae restant, sanctorum 45 acta ipsorum omniumque sanctorum precibus adiuti enarranda fideliter veniamus^c.

a) valetudinis c. b) cēt. c. c) sequ. duae fere paginae vacuae (f. 56^v, exceptis primis versibus, et f. 56 bis totum) c.

1) Fortasse idem qui Atto comes Teatinus, quem Amatus appellat (VII, 34 p. 308): *Un grand home, qui se clamoit Attone*; cuius filii erant Atto et Transmundus. [Sed cf. quae Herm. Müller, 'Topographische und genealogische Untersuchungen zur Geschichte des Herzogtums Spoleto und der Sabina', in dissert. Greifsw. exponet.] 2) [sacra-

mentum Vulg.] 3) [revelare et confiteri Vulg.]

4) [Cf. diss. supra p. 1127 n. 2 allata.] 5) San Paolo fuori le mura. 6) Dies 11. m. Septembris. 7) [Cf. 50 Act. ap. 12, 11: *Petrus ad se reversus*.] 8) [Cf. supra I, 13 p. 1126 et n. 3; infra III, 2 p. 1144 l. 37.]

[LIBER TERTIVS]^a.[PROLOGVS]^b.

Expletis^c duobus Christi gratia comitante libellis, quos de mirabilibus Dei vel in hoc coenobio vel in sibi subditis cellis ipso largiente patris descripsimus¹, ad narrationem
 5 tertii concedente Domino veniamus. Et quia cetera^d, quae extra huius monasterii claustra facta sunt, quaeque visu vel auditu percepimus, in aliis duobus libellis adhuc exaranda remanent², opere^e pretium michi videtur ab ipso capite ecclesiae exordium sumere sicque postea seriatim stilo prosequente ad singula membra venire.

Dum igitur negligentia sacerdotum maximeque Romanorum pontificum Italia a recto
 10 religionis tramite paulatim devians labefactaretur, in tantum mala consuetudo adolevit, ut sacrae legis auctoritate postposita divina humanaque omnia miscerentur, adeo ut populus electionem et sacerdotes consecrationem donumque sancti Spiritus, quod gratis accipere et dare divina auctoritate statutum fuerat³, data acceptaque per manus pecunia, ducti avaritia, venderent, ita ut vix aliquanti invenirentur, qui non huius symoniacae
 15 pestis contagione foedati, mundi coram Deo praecepta dominica observantes existerent.

Itaque cum vulgus clericorum per viam effrenatae licentiae nemine prohibente graderetur, coeperunt ipsi presbyteri ac diacones, qui tradita sibi sacramenta dominica mundo corde castoque corpore tractare debebant, laicorum more uxores ducere susceptosque
 20 filios heredes testamento relinquere, nonnulli etiam episcoporum verecundia omni contempta cum uxoribus domo simul in una habitare. Et haec pessima et execranda consuetudo intra Urbem maxime pullulabat, unde olim religionis norma ab ipso apostolo Petro eiusque successoribus ubique diffusa processerat.

Igitur⁴ dum per aliquot annos nonnulli solo nomine pontificum cathedram optinerent, Benedictus⁵ quidam nomine, non tamen opere⁶, cuiusdam Alberici consulis filius, magi
 25 potius Symonis quam Symonis Petri vestigia sectatus, non parva a patre in populum profligata pecunia, summum sibi sacerdotium vendicavit⁷. Cuius quidem post adeptum
 sacerdotium vita quam turpis, quam foeda, quamque execranda extiterit, horresco referre⁸; ea potius, qualiter omnipotens Deus in faciem ecclesiae suae sit dignatus respicere⁹, exordiar enarrare. Denique cum rapinas, caedes aliaque nefanda in Romanum populum ali-
 30 quanta per tempora¹⁰ sine ulla dilatione ageret, congregati in unum populi, quia eius nequitiam amplius ferre nequibant, eum a pontificali cathedra exturbantes Urbe pellunt¹¹
 alterumque in loco eius, Iohannem videlicet Sabinensem episcopum¹², non tamen vacua

a) LIBER TERTIVS om. c. b) PROLOGVS om. c. c) Expletis om., spatio vacuo imagini et magnis literis initialibus relicto, sed manu saec. XV. in margine suppl. c. d) cēt. c. e) ita c.

35 1) [Cf. supra I, prol. p. 1117; II, prol. p. 1127.] 2) [Cf. supra in praef. Schwartzii p. 1113 n. 7, 1114.] 3) [Cf. Matth. 10, 7: *gratis accepistis, gratis date.*] 4) Cf. de hoc loco Steindorff, 'Jahrbücher des Deutschen Reichs unter Heinrich III.', I, 484 sqq.; Giesebrecht, 'Geschichte der deutschen Kaiserzeit' II⁴, 411 sqq.; Hauck, 'Kirchengeschichte Deutschlands' III³⁻⁴ (1906), 583 sqq.; Hedwig Kromayer, 'Über die Vorgänge in Rom im Jahre 1045 und die Synode von Sutri 1046' ('Histor. Vierteljahrsschrift' X, 1907, 161 sqq.); R. Bock, 'Die Glaubwürdigkeit der Nachrichten Bonithos v. Sutri' ('Histor. Studien herausgeg. v. Ebering' 73, Berol. 1909, p. 38 sqq.).
 40 5) Benedictus IX, qui et Theophylactus (a. 1032—1045). 6) *qui cata antifrasi vocabatur Benedictus*, Bonizo Lib. ad am. V (Libelli de lite I, 584). 7) Die 12. m. Nov. a. 1032. secundum L. M. Hartmann, 'Mitt. d. Inst. f. öst. Geschichtsf.' XV, 483 sqq.; cf. tamen P. Fedele, 'Arch. d. soc. romana di storia patria' XXII, 67 n. 1. XXIII, 206 n. 2. [Cf. etiam R. L. Poole, 'Papal Chronology in the Eleventh Century (Engl. Hist. Review XXXII, 1917, p. 208), et 'Benedict IX. and Gregory VI.' ('Pro-
 55 ceedings of the British Academy' 1917/18, London, p. 204), qui Benedictum IX. circa m. Dec. a. 1032. papatum accepisse putat; S. Messina, 'Benedetto IX pontefice romano', Catania 1922, p. 46 sqq., qui cum G. Buzzi ('Per la cronologia di alcuni pontefici dei secoli X e XI', 'Arch. d. soc. rom.' XXXV, 1912, 619 sqq.) initium pontificatus Benedicti IX. inter d. 23. Aug. et 7. Sept. a. 1032. definire studuit et maxime de die 3. Sept. cogitavit.] 8) *Horrori est quippe referre turpitudine illius conversationis et vitae*, Rod. Glab. V, 5, 26 (SS. VII, 72; ed. Prou, Paris. 1886, p. 135); cf. Bresslau, 'Jahrbücher Konrads II.', II, 174 n. 2. [Sed cf. Poole, 'Proc.' etc. p. 213 sqq.; Borino loco infra n. 11 citato p. 144 sqq.] 9) [Cf. Ps. 83, 10: (*Deus*) *respice in faciem Christi tui.*] 10) [*Per annos 12* Leo Ost. II, 77 in.] 11) A. 1044. [Cf. Hauck, 'KG. Deutschlands' III³⁻⁴, 569 n. 9; G. Borino, 'L'elezione e la deposizione di Gregorio VI', 'Arch. d. soc. rom.' XXXIX, qui p. 180 Benedictum IX. inter d. 1. et 7. (vel 1. et 3.) Sept. expulsum esse putat; Poole, loco supra n. 7 citato.] 12) Cf. Catalogi pontificum Romanorum cod. Cavensis alique apud

1045. manu. canonica parvipendentes decreta, substituunt¹. Qui tribus non amplius mensibus² Romanae usus cathedrae sessione, Benedicto undique suis cum propinquis infestante Urbem, quia ex consulibus terrae ortus erat et in eis maxima virtus, Urbe cum dedecore pulsus, (Mart.) suum ad episcopatum reversus est³. Benedictus igitur, quod amiserat, sacerdotium recepit, Prov. 22. 6. pristinos tamen mores minime mutavit, secundum quod scriptum est: 'Adolescens iuxta vias^a suas^a, etiam cum senuerit, non recedet ab ea'⁴. Et quia durum est in corde veteri nova meditari, in eisdem pravis et perversis operibus, ut antea, perseverabat. Cumque se a clero simul et populo propter nequitias suas contemni conspiceret et fama suorum facinorum omnium aures impleri cerneret, tandem reperto consilio, quia voluptati deditus ut Epycurus magis quam ut pontifex vivere malebat, cuidam Iohanni archipresbytero⁵, 10 qui tunc in Urbe religiosior ceteris clericis videbatur, non parva ab eo accepta pecunia⁶ (Mal. 1.) summum sacerdotium relinquens tradidit⁷; ipse vero in propriis se castellis recipiens Urbe cessit. Interea Iohannes, cui Gregorius⁸ nomen inditum est, cum duobus annis et octo mensibus⁹ sacerdotium administrasset, Henricus rex, qui tunc Germaniae, Pannoniae ac Italiae imperabat, ad suscipiendam de manu Romani pontificis imperialem coronam, 15 quatinus deinceps augustus appellari posset, Italiam ingressus Romanam adiit urbem. Sed antequam Urbem ingrederetur, plurimorum episcoporum necnon abbatum, clericorum quoque ac religiosorum monachorum in Sutrina urbe concilio congregato, Iohannem, qui Gregorius dictus est, missis ad eum episcopis, ut de ecclesiasticis negotiis maximeque de Romana tunc ecclesia, quae tres^b simul pontifices habere videbatur, ipso praesidente¹⁰ 20 tractaretur, venire rogavit¹¹. Sed haec de industria agebantur. Iam enim dudum regio animo insederat, ut tres illos, qui iniuste apostolicam sedem invaserant, cum consilio et auctoritate totius concilii iuste depelleret et unus, qui secundum statuta sanctorum patrum dominico gregi sollicitè praeesset, clero et populo eligente ordinaretur. Praedictus itaque pontifex exoratus a rege ceterisque pontificibus Sutrium, ubi synodus congregata 25 erat, allectus spe, quo^c aliis duobus depositis sibi soli pontificatus confirmaretur, gratanter perrexit. Sed postquam eo ventum est et res agitari ac discuti a synodo coepta est¹²,

a) ita c.; viam suam *Vulg.*

b) r manu prima in loco raso c.

c) ita c.; quod *ed.*

Duchesne, 'Le Liber Pontificalis' II, 270 [Watterich, Pontificum Romanorum Vitae I, 70, imprimis Catal. Casin. ed. ab O. Holder-Egger in 'N. Archiv' XXVI, 548, quo tamen ipso Desiderium non usum esse monet Schwartz supra in praef. p. 1114 n. 18; Cron. pont. et imp. S. Bartholomaei in insula Rom., SS. XXXI, 216; Cron. pont. et imp. Tiburt., ib. p. 259; Cron. apost. et imp. Basil., ib. p. 289sq. Cf. Poole, 'Engl. Hist. Rev.' XXXII, 204sq. et 'Proceedings' etc. p. 201sq.]

1) Circa diem 21. m. Ian. a. 1045; vocatus est Silvester III. [Cf. Borino l. c. p. 180; Poole, 'E. H. R.' XXXII, 209sq. et 'Proc.' etc. p. 203sq., qui de die 20. m. Ianuarii a. 1045. cogitat.] 2) *Diebus 56* (Catalogi pontificum cod. Cavensis [unde Watterich l. c. I, 70 n. 14 LXI habet] alique, Duchesne, 'Le Liber Pontificalis' II, 270 [cf. catal. ab Holder-Egger editi supra p. 1141 n. 12]); *diebus 49* (Ann. Romani, Duchesne l. c. II, 331 [Watterich l. c. I, 72, SS. V, 468]). 3) Cf. quae de hoc loco H. Kromayer l. c. p. 163 contra Steindorff (l. c. t. I, 258sq.) et Hauck (l. c. III, 588) disseruit; Borino l. c. p. 179: c. d. 10. Mart. 1045; Poole l. c.: mense Martio a. 1045]. 4) [Etiam propter hunc locum iis assentiri non possum, qui Benedictum IX. a. 1032. propius ad 30 quam ad 10 annorum aetatem accessisse putant, ut Poole, 'Proc.' etc. p. 217, cf. etiam Borino l. c. p. 144sq.] 5) *Archipresbytero* (al. *archicanonico*) *S. Iohannis ad Portam Latinam* (Catalogi pontif. [et Ann. Rom.], Duchesne l. c. II, 270 [331]; Holder-Egger,

'Neues Archiv' XXVI, 554 [SS. XXXI, 216. 259. 289]). [Quem Poole, 'Proceedings' etc. p. 219sq. (cf. iam 30 P. Fedele, 'Arch. d. soc. romana' XXVII, 1904, p. 409sq.) patrum Petri Leonis, filium Benedicti Christiani esse putat. Cui assentiri non possum.] 6) [Cf. locos, quos congescit Hauck, 'KG. Deutschlands' III^{3.4}, 571, n. 1; Otto Fris. Chron. VI, 32 ed. Hofmeister p. 299; 35 tract. De ordin. pontif., Lib. de lite I, 10 l. 34sq.; Borino l. c. p. 221sq.; Poole, 'Proc.' etc. p. 227sq.] 7) Die 1. m. Mai. a. 1045 [Ann. Rom. l. c. Cf. Borino l. c. p. 209—211; Poole l. c.] 8) VI. 9) Cf. Duchesne, Lib. pont. II, p. LXXII [Poole, 'Proc. of the 40 Brit. Acad.' 1917/18 p. 205, qui Desiderium discrepantes computationes diversorum catalogorum, aut unum annum et 8 menses minus 11 diebus (ex. gr. Ann. Rom. et Cat. cod. Cav. secundum Watterich I, 70) usque ad synodum Sutrinam (a. 1046, d. 20. m. Dec.) aut duos 45 annos et 6 menses usque ad mortem Gregorii VI. (quam c. d. 1. m. Nov. a. 1047. evenisse putat) praebentium⁷ confudisse existimat]. 10) Regem, non papam praesedissee synodo constat (cf. Hauck l. c. 588 n. 4). [Sed num verba *ipso praesidente* recte ad papam referantur, 50 dubitari potest. De synodo Sutrina cf. etiam G. Tangl, 'Die Teilnehmer an den allgemeinen Konzilien des Mittelalters' (Weimar 1922) p. 130.] 11) [Cf. Ann. Rom., SS. V, 469, Watterich I, 73, Duchesne II, 332.] Immo iam Placentiam obviam ierat regi Gregorius (cf. Kro- 55 mayer l. c. p. 180sq., aliter Hauck III, 587. 588 n. 4). 12) Die 20. m. Dec. a. 1046.

agnoscens se non posse iuste honorem tanti sacerdotii administrare, ex pontificali sella 1046.
exiliens ac semetipsum pontificalia indumenta exuens, postulata venia, summi sacerdotii
dignitatem deposuit¹.

Post haec rex Urbem ingressus, congregato in ecclesia beati Petri apostoli Romano
5 clero et populo, una cum episcopis, qui in praedictam convenerant synodum, communi
consilio Clementem Pavimbergensem episcopum elegerunt, quia in Romana ecclesia non
erat tunc talis reperta persona, quae digne posset ad tanti honorem sufficere sacerdotii²,
eumque in apostolica sede ad regendum dominicum gregem inthronizantes constituunt. (Dec. 25.)
Quo non amplius novem mensibus³ sacerdotio functo ex hac vita decedente Damasus ex 1047.
10 Germania ortus, fultus auctoritate regia, eidem succedens, sacerdotium est adeptus. Qui- (Oct. 9.)
que non amplius quam viginti et tribus diebus⁴ sacerdotio administrato diem clausit ex- 1048.
tremum. (Iul. 17.)
(Aug. 9.)

Huic successit Leo, de quo nobis est sermo prae manibus⁵, vir per omnia apostolicus, 1049—1054.
regali genere ortus⁶, sapientia praeditus, religione conspicuus omnique ecclesiastica doctrina
15 apprime eruditus, ac, quemadmodum scriptum est, 'iste coepit invocare nomen Domini'. Gen. 4, 26.
Quem ipse etiam vidi eiusque familiaritatem habere merui; saepe etiam eo in ecclesia
missas celebrante cum illo ad divinum altare sacris indutus vestibus steti eique euangelium
legi. A quo omnia ecclesiastica studia renovata ac restaurata, novaque lux mundo visa
est exoriri.

20 Hic saepe sacerdotale concilium advocans sacerdotes, diaconos et reliquos clericos
non legaliter ordinatos removit ac in eorum locis ad veri et summi Dei cultum, qui digne
ministrare possent, constituit. Cotidie quoque per se suosque discipulos ubique missos
populis viam Domini litteris et verbis praedicans ostendebat. Qui per apostolicam viam
semper gradiens apostolicos etiam viros in miraculis est imitatus. De quo quidem plura
25 audisse me contigit; sed multis occupatus negotiis, singula quaeque discutere non valens,
pauca referre de pluribus⁷ satagam, ut per haec, quanti vir iste meriti fuerit, quicumque
in posterum legerit, agnoscat.

1. Gregorii itaque pontificis⁸, qui ab eo educatus ac subdiaconus ordinatus⁹, nunc
autem in Romana urbe culmen apostolicum tenens Christi ecclesiam verbis simul et 1073—1085.
30 exemplis illustrat, didici relatione, quod narro¹⁰, cuius utique verbis ita me credere oportet,
ac si ego inpraesentiarum adessem oculisque vidissem¹¹. Dum quodam tempore¹² praefatus 1049.
Leo venerabilis pontifex ecclesiasticis intentus negotiis in Gallia moraretur, a quodam
abbate¹³ monasterii sancti confessoris Christi Remigii¹⁴ ligneum poculum¹⁵ benedictionis¹⁶
causa oblatum suscepit, quod videlicet pro amore tanti confessoris valde diligebat, ac in
35 eo refectionis hora ad mensam sedens aureis argenteisque posthabitis bibere consueverat.

1) Gregorium non abdicasse, sed depositum esse omnes
fere illius aevi scriptores (praecipue Ann. Romani, SS.
V, 469, Duchesne l. c. II, 332; Cat. pontif. ib. 270; [Cat.
pont. Cas., 'N. Archiv' XXVI, 554;] Ann. Corb. SS.
40 III, 6 [Jaffé, Bibl. I, 39]) exceptis Bonizone et Bernoldo
(Libelli de lite I, 585sq.; SS. V, 425) tradunt. [Cf.
Borino l. c. p. 321—329, imprimis p. 322sq. et 323sq.,
qui Gregorium a rege depositum esse contendit; similiter
Poole, 'Proc.' etc. p. 209sq.] 2) Cf. Boniz. Lib.
45 ad am. V (Libelli de lite I, 586). 3) [Men. IX d. VII
Cat. pont. Cas., 'N. Archiv' XXVI, 554; cod. Cav., Watter-
rich I, 71 n. 1; cf. SS. XXXI, 259. 290; men. IX d. VI
(SS. XXXI, 216) vel XVI (Watterich I, 71; Duchesne
II, 273; Ann. Rom. SS. V, 469, Watterich I, 74, Duchesne
50 II, 332) alii.] 4) Ita Cat. pont. [Ann. Rom.]. 5) Cf.
praefat. p. 1114 n. 19. 6) Cf. Bresslau, 'Jahrbücher
Konrads II.' I, 119 n. 6. 7) [Similiter supra I, prol.
p. 1117 l. 1 sq.] 8) VII. 9) Cf. Bonizonis libr.
ad amic. V (Lib. de lite I, 588 l. 10): (Leo) venerabilem
55 Ildebrandum ... ad subdiaconatus provexit honorem.
10) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. I, 3 fin., ed. Moricca p. 27;

Fortunati viri venerabilis ... didici relatione, quod
narro; I, 5 in., p. 39: Cuiusdam coepiscopi mei didici
relatione, quod narro; I, 10, p. 58.] 11) Quae
sequuntur, etiam Wibertus Tullensis archidiaconus (Vita
Leonis IX. papae II, 6, ed. Mabillon, Acta sanct. ord. s. Bene-
dicti saec. VI², 2, 70 sq. [Watterich I, 157]), Anselmus
S. Remigii Remensis monachus (Historia dedicationis
eccl. s. Remigii c. 7, 18, ed. Mabillon ib. saec. VI², 1,
628, 636 [Watterich I, 114]), Bruno Signinus episcopus
(Sermo de symoniaciis 4, Libelli de lite II, 549) tradunt
testibus, qui ipsi viderunt, nominatim vocatis; inter
quos Bruno Gregorii etiam papae testimonio usus est
(cf. B. Gigalski, 'Bruno Bisch. v. Segni', 'Kirchengesch.
Studien hrsg. v. Knöpfler, Schrörs, Sdrälek' III, 4, 1898,
p. 164 n. 4). 12) A. 1049. 13) Herimaro. 14) Re-
mensis. 15) quendam scyphum pretiosi mazeris
(Wibertus l. c.); vas ad bibendum idoneum, intus et
exterius auro decentissime decoratum (Anselmus l. c.);
scyphum ligneum (Bruno l. c.). 16) Die 2. m. Oct.
a. 1049. Leo papa ecclesiam novam monasterii S. Remigii
ipse consecravit (Anselmus l. c.).

Igitur dum quadam die ei ad mensam sedenti pincerna ex more poculum vellet porrigere, qua nescio negligentia tenentis de manu cecidit moxque confractum in partes^a est. Cum denique beatissimus papa bis terque vinum requireret et pincerna hac de causa venire differret, nuntiatum est ei, quod poculum, in quo bibere consueverat, de manu ferentis cecidisset fractumque fuisset. Quod ille audiens valde tristatus est, non tantum damno⁵ scifi, quantum quod vase de monasterio sancti Remigii benedictionis causa accepto se frustratum cernebat, sibiue astantibus: 'Fractum', inquit, 'michi scifum afferte'. Cumque sibi allatus fuisset, tenens utramque fracturam omnipotentem Dominum deprecatus est, ut meritis beati Remigii fractum sibi scifum, quem pro amore eius tantopere diligebat, restitueret. Moxque alteram alteri adiunxit, sicque eodem momento solidatus est, ut¹⁰ nullum in eo, quod fractus fuisset, indicium remaneret. Cunctisque, qui aderant, mirantibus ac in eius veneratione acclamantibus ille non suis hoc, sed beati Remigii meritis imputare coepit, cuius de monasterio caritatis gratia id munus acceperat.

Theophilus: In hoc utriusque alteriusve miraculo illud beati patris Benedicti, de re licet dissimili, similiter audio¹ primum renovari miraculum, dum in partes divisum¹⁵ reiunxit capisterium².

2. Desiderius: Interim te, karissime frater, silere oportet, quatinus intentus animo adhuc de illo maiora cognoscas³.

Act. ap. 8, 20. Alio itaque tempore, sicut michi praefatus papa Gregorius retulit, quidam Galliarum episcopus ab eodem beato Leone episcopali fuerat officio suspensus. Cuius quidam²⁰ presbyter, Gibbertus nomine, facundus sermone et litteris haud mediocriter eruditus, eidem promiserat episcopo se Romam venire atque callidis suis assertionibus eundem beatum pontificem decipere eique sublatum officium restitui impetrare. Sicque ab eo accepta pecunia Romam venit. Cumque se beato pontifici praesentasset, coepit se huc illucque ut callidus serpens vertere episcopumque suum verbis rhetoricis excusare, blandis et²⁵ humillimis precibus, ut ei interdictum officium iniuste, ut asserebat, ablatum deberet restitui, flagitare. Sed cum id, quod petebat, sibi denegatum fuisset nec eum, ut speraverat, decipere potuisset, ne ad episcopum suum, a quo non parvam acceperat pecuniam, sine effectu reverti videretur, aliud exquisivit ingenium. Adiit itaque apostolicae sedis cancellarium⁴ eique oblato pretio persuasit, ut sibi furtivas litteras et apostolico sigillo³⁰ signatas ad suum episcopum deferendas tribueret, quae et episcopale officium et gratiam apostolicae sedis sibi redditam significarent. Quae res beatum Leonem minime latuit moxque praedictum presbyterum advocans, accepta quam optulerat pecunia eique in sinum mittens, dixit: 'Pecunia tua tecum sit in perditione, quia donum Dei furtim temptasti pecuniis optinere⁵'. Cuius sermonem ultio mox divina secuta^b est, ita ut amissa mente³⁵ ab illa die usque nunc ubique vagabundus incedat nec ulla domus vel claustra ultra duos vel tres dies eum valeant retinere. Qua de re aperte datur intellegi⁶, quod, quisquis temerario ausu Dei famulos vel decipere vel ad iracundiam provocare temptaverit, eum, qui in ipsis habitat, procul dubio Deum offendat eiusque vindicem iram in se sentiat, quam non expertam temere devitare neglexerat.⁴⁰

Theophilus: Ita⁷ est, ut asseris. Sed quaeso te, de virtute tanti patris, si qua adhuc occurrunt animo, incunctanter proseguere⁷.

a) partes, radendo corr. parte, c.

b) sequita c.

1) [Cf. Greg. M. Dial. II, 18, ed. Moricca p. 184: *Antiquum trium puerorum miraculum audio.*] 2) Greg. M. Dial. II, 1 (ed. Gallicciolli p. 1055; ed. Moricca p. 73 sq.). 3) Greg. M. Dial. II, 14 (ed. Gallicciolli p. 131, ed. Moricca p. 101): *Oportet, Petre, ut interim sileas, quatenus adhuc maiora cognoscas.* 4) Sub Leone IX. cancellarii munere functi sunt primo Petrus (ab a. 1042. usque ad m. Oct. a. 1050), deinde Udo (primo 22. die m. Oct. a. 1050, postremo 16. d. m. Ian. a. 1051, quo in tempore papa non residebat Romae, cartas dedit), tandem Fridericus cardinalis, postea Ste-

phanus papa IX (cf. Bresslau, 'Handbuch der Urkundenlehre' I², 225. 231). 5) [*quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri* Vulg.] 6) [Cf. supra p. 1140 n. 8; infra III, 9 fin., p. 1150 l. 12 sq.] 7) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. II, 21 fin., ed. Moricca p. 112: *Ita hoc esse, ut adseris, magna ratio clamat. Sed, quaeso, de venerabili patre Benedicto quicquid adhuc animo* 50 *occurrit, exequere*; II, 32 fin. p. 125: *Si cuncta esse, ut asseris, constat patenter ... Sed quaeso te, ut ...*; I, 2 p. 23; II, 8 p. 94; III, 17 fin. p. 183; saepius.]

3. Desiderius: Dum beatissimus pontifex Leo quinque per annos divinitus sibi concessum sacerdotium pie ac religiosissime administrasset, ab hac instabili luce ad Christum, qui vera et aeterna lux est, caelorum laetantibus civibus, angelicis subvectus manibus commigravit. Et illi quidem paradysus patuit, sanctorum recepto consortio, sed infelix mundus, qui talem pastorem diu habere non meruit! Cuius post obitum multa et magna eius ad tumulum aliisque in locis per eum Domino tribuente claruere miracula, e quibus omissis ceteris duo tantum, quia ad aliorum gesta narranda festino¹, aedificationis gratia huic libello subnectam.

Victor papa², qui ei in regimine sacerdotali successerat, sicut a veridicis³ viris nobis relata sunt, audita fama miraculorum eius nullatenus, quod per eum Dominus talia operaretur, fidem accommodabat. Sed quia, ut ait apostolus, 'linguae in signo sunt non fidelibus, sed infidelibus', omnipotens Deus experimento eum docere voluit, quae audita a pluribus minime credere volebat.

Curiensis quidam episcopus, cuius nomen a memoria excidit⁴, cum supra nominato pontifice Victore Germania veniens⁵ eius in obsequio Romae morabatur. Hic puerum ab utero matris mutum habebat, quem pro mercede animae suae pascens ac vestiens, quocumque ibat, secum ducere consueverat. Cuius vacuo ore nec indicium quidem linguae inesse videbatur. Qui etiam episcopus ex mirabilibus ad beati Leonis tumulum patratis similiter ut papa incredulum animum gerebat. Cum igitur quadam die ad sedem sui episcopatus iam accepta licentia reverti decrevisset, ecclesiam beati Petri apostoli orationis gratia ingressus, postquam beato Petro se attentius commendavit, suis cum clientibus equis ascensis, puero in eadem ecclesia oblito, festinus viam, quae eum ad suam ducebat patriam, egressus Urbe gradiebatur. Cum itaque longiuscule adhuc esset Urbe profectus, repente ei ad memoriam rediit, quod mutum puerum in ecclesia beati Petri apostoli reliquisset. Qui mox substitit atque ex suis famulis, a quibus puer reduci deberet, quosdam remisit. Igitur cum illi apostolorum principis basilicam fuissent ingressi, conspiciunt puerum ante tumulum beati Leonis stantem atque cum his, qui circumastabant, loquentem. Illis itaque mirantibus et, qualiter hoc sibi evenisset, quaerentibus puer inquit: 'Postquam dominus meus hac in ecclesia me relinquens discessit, huc ad sepulcrum beati Leonis me contuli, si forte omnipotens Deus officium, quo carebam, vocis meritis eius michi restituere dignaretur; nec sum meo, quod corde petebam, voto fraudatus. Sed mox ut ante eius venerandam memoriam lacrimans aliquantulum prostratus iacui, ilico recepta voce loquens, ut ipsi videtis, surrexi.' Ab illa itaque die, quod mirabilius est, coepit in ore eius lingua, quae defuerat, paulatim crescere, ita ut intra paucos dies pleno ore linguam perfecte reciperet et verba sine aliquo impedimento sonaret. Denique, qui missi fuerant, curaverunt puerum ad episcopum ducere; et quem tacentem reliquerant, beati Leonis suffragantibus meritis ei loquentem reducunt. Regressus igitur episcopus Romanum pontificem adiit et, quid omnipotens Deus per beatum Leonem operari dignatus fuisset, ostendit. Extunc coeperunt ipsi eius veneranda merita cunctis praedicare, quae aliis antea referentibus non patiebantur audire.

Theophilus: Placent, quia mira sunt, sed magis, quia nova sunt⁶.

Desiderius: Illustris vir Maximus, Romanae urbis civis, nuper retulit michi de eodem venerabili praesule, quae narro. Bernardus quidam pessimae mentis miles extitit, qui apostolicae sedi contrarium se omnibus, quibus potuit, modis exhibuit; sed in bello, quod

45 1) [Cf. infra p. 1146 n. 3.] 2) II., a. 1055—1057.
3) [Cf. supra I, 4 p. 1120 l. 11.] 4) Thietmarus[, qui a. 1070. obiit]. Quae sequuntur, etiam Bruno episcopus Signinus (Lib. de symoniacis c. 8, Libelli de lite II, 552 sq.) Iohanne episcopo Portuensi referente tradit. [Iohannes card. episcopus Portuensis, illo a sede Tuscanensi translatus, inde ab a. 1049. occurrens postea a. 1085. vel circa Wiberti causam amplexus est; cf. P. Kehr, 'Zur Geschichte Wiberts von Ravenna' II ('Sb. d. Preuß. Akad.', Berol. 1921, p. 979. 984). Ordo episcoporum Portuensium, quem Kares in 'Festschrift zur Jahrhundert-

feier des Gymnasiums am Domplatz in Essen' 1924, p. 21 constituit, quantum ad haec tempora, stare non potest; cf. etiam W. Holtzmann in 'N. Archiv' XLVI (1925), 228 sq.] 5) [Victor II. papa a. 1054. m. Sept. Moguntiae electus et a. 1055. m. Martio iter Italicum aggressus Romae in coena Domini (13. Apr.) ordinatus est. Paulo post in die pentecostes (4. Iun.) cum imperatore Florentiae, ubi iam d. 27. Mai. occurrit, synodum habuit.] 6) Cf. Gregor. M. Dial. III, 16 fin. (ed. Gallicciolli p. 209; ed. Moricca p. 180): *Facta haec placent, quia mira, et multum, quia recentia.*

1062/63? a vicinis circa Urbem manentibus coniurantibus cum Kadulo Parmensi episcopo, qui tunc apostolicam sedem invadere temptabat¹, cum militibus, qui Romanam ecclesiam defensabant, commissum est², iusto Dei iudicio confossus interiit. Hic igitur audita fama miraculorum, quae omnipotens Deus meritis beati Leonis fidelibus populis exhibebat, non solum non credebat, verum etiam ore sacrilego deridebat et blasphemabat. Cum denique quadam 5 die in conventu astaret populi et sermo inter eos de signis et virtutibus beati Leonis exortus esset, coepit irridere, dicens: 'Si sanctus est, ut dicitis, contrahat michi digitum meum'. Cumque compesceretur ab his, qui astabant, ne de sancto viro talia loqueretur, dimisso conventu discessit. Cum ecce forte canis, qui eum sequebatur, suem in platea inventum invasit. Ille vero, ne porcus discerperetur, festine cucurrit ac iniecta manu 10 canem tenere voluit; sed mox porcus hianti ore digitum eius momordit. Sicque ex illa die omni tempore, quo advixit, digitum contractum habens nullatenus eum extendere potuit. Unde factum est, ut, qui Dei famulum irridere praesumpserat, ipse contracto digito omnibus derisui haberetur. Haec de tanto patre beato Leone dicta sufficiant, ut, quia ad aliorum narranda gesta properamus³, alii, cui otium est, quae multa de illo et mira- 15 biliora dicuntur, scribenda relinquamus.

Ioh. 5, 17. 4. Quod^a Dominus in euangelio dicit: 'Pater meus usque modo operatur, et ego operor', cotidie cernimus adimpleri et antiqua novis temporibus miracula innovari. Haec itaque, quae dicturus sum, adeo clara sunt, ut non solum in Florentina diocesi, in qua facta noscuntur, verum etiam in tota Tuscia ac in urbe, quae caput mundi est, Roma 20 constet esse notissima⁴.

Petrus quidam clericus⁵ dictus est, qui occulte data pecunia regio adminiculo in prae- 1061? dicta Florentina civitate cathedram episcopatus accepit⁶. Cum denique a clericis et populo, ut episcopum decebat, benigne fuisset susceptus, post non multi spatium temporis fama per eiusdem episcopatus diocesim increbuit, quod symoniacae heresis peste foedatus, quod 25 gratis Domino iubente accipere et dare⁷ statutum est, pecunia mercatus fuerit. Cumque tam horrenda, tam execranda fama primitus ad religiosorum, dehinc ad aures vulgi pervenisset, coeperunt se plures ab eius communione subtrahere Romanoque pontifici⁸, quae- quae^b super hac re cognoverant, divino exardesciente zelo studuerunt insinuare. Qui episco- 1067. porum concilio congregato⁹ eundem episcopum, ut rem diligenter agnosceret, convocavit. 30 Sed cum se synodo praesentasset, accusatoribus undique acclamantibus sacramento sese purgare nitebatur. Cumque coram praesentibus res aliquantulum agitata fuisset, datae indutiae sunt, ut per easdem forsitan indutias divinum expavescens iudicium, quod pertinaciter negabat, humiliter confiteretur, quatinus ab aeterno non removeretur altari, si ab hoc praesenti, cui ministrare iuste non poterat, se abstinuisset¹⁰. Interim populus in 35 duas dividitur partes, quarum^c altera, quae amorem Dei muneribus praeferibat, clericos et religiosos monachos, qui contra episcopum rem comprobendam susceperant, altera vero, quae munera et favorem diligebat, episcopum est secuta. Cum crebro igitur inter se alterecaretur populus et altera alteri obstaret parti, in tantum exorta augebatur contentio,

a) Q littera deest, spatium vacuo relicto, c.

b) quaeque c.

c) quorum c.

40

1) Honorius II. antipapa. 2) Cadaloi sequaces et mense Aprili a. 1062. et per aestatem a. 1063. cum eis, qui Alexandro II. favebant, Romae pugnauerunt. 3) Cf. Gregorii M. Dial. II, 36 in. (ed. Gallicciolli p. 165; ed. Moricca p. 131): *sed quaedam eius studiose praetereo, quia ad aliorum gesta evolvenda festino*; cf. etiam supra III, 3, p. 1145 l. 7]. 4) Quae sequuntur, referuntur etiam in epistola a clero populoque Florentino Alexandro II. papae directa longe lateque divulgata (Acta SS.³ 12. Iul. III, 358 sqq. [supra p. 1096 sqq.]), quam Desiderio et Bertholdo praesto fuisse coniecit v. cl. Davidsohn ('Forschungen zur Geschichte von Florenz' I, Berol. 1896, 49); cf. Bertholdi chron. ad a. 1067 (SS. V, 273 sq.), Bernoldi chron. ad a. 1079 et 1089 (SS. V, 436, l. 8, 449, l. 42) et libellos (Lib. de lite II, 108, l. 13), Vitam

Iohannis Gualberti anonymam [c. 5, supra p. 1106, Vitam eiusdem auct. Andrea Strum. c. 69 (81) sqq., ubi c. 75 (89 sqq.) epistola modo laudata inserta est, supra p. 1094 sqq.], Bonizonis lib. ad amicum l. VIII (Lib. de lite I, 612, l. 2), Rangerii Vitam Anselmi [infra 45 editam] v. 1807 sqq. 5) Mezzabarba Papiensis. [Cf. G. Schwartz, 'Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens p. 210.] 6) [Post mortem Nicolai II. papae, qui episcopatum Florentinum etiam papa tenuerat.] 7) [Matth. 10, 8.] 8) Alexandro II. 9) Romae a. 1067. 10) Immo a synodo liberatus est episcopus monachique ab omnibus fere compulsi vix Hildebrando archidiacono adiuvante libere potuerunt reverti; Andr. Strum. Vita Ioh. Gualb. c. 73 (87), supra p. 1095; V. Ioh. Gualb. anon. c. 5 p. 1106 sqq.] 55

ut inter se dimicantibus saepe etiam usque ad effusionem sanguinis veniretur. Cumque haec diutius agerentur et neutra pars parti cederet, Iohannes¹ reverentissimus abbas monasterii, quae^a Umbrosa Vallis dicitur, saepe ad hunc conflictum advocatus, zelo Dei ductus suis cum monachis veniebat, qui exhortando, praedicando, divini examinationem
 5 iudicii intentando episcopum admonere non cessabat, quatinus ex perpetrata culpa poenitentiam ageret et sacerdotio minime legaliter acquisito humiliter cederet, ne sibi suisque subiectis, quibus incremento esse debuerat, detrimento foret, illud de euangelio ei saepe proponens, quomodo dominus Iesus vendentes et ementes columbas de templo proiecerit
 10 que Spiritus sancti donum, quod per columbam significatur², ductus avaritia vel vana gloria elatus pretio acquirere vel vendere temptaverit, ab illo caelesti templo et aeterno altari se procul dubio eliminandum³ noverit. Sed ille nichilominus praesentis vitae honoris cupidus pro nichilo monita sancti viri ducebat, immo potius pertinaciter et armis et verbis omnibusque modis, quibus poterat, se defendere nitebatur. Cumque isdem venerabilis
 15 abbas incassum procedere sua verba videret, utraque parte populi advocata: 'Quoniam', inquit, 'verba non prosunt, veniamus ad signa. Construatur rogos et igne supposito accendatur, per quem unus e nostris ingrediatur, ut, utrum vera an falsa sint, quae de episcopo dicimus, Domino discernente probetur'. Placet utrique parti sententia; rogos
 20 mox duodecim pedum⁴ mensura extruitur, intra quem parva semita, qua unius tantum hominis persona transire posset⁴, relinquitur; quae etiam ex accensis lignis, ne aliquis ibi locus a flamma vacaret, consternitur. Interim autem dum haec praeparantur, praefatus abbas Iohannes^b [Petro^b] suo discipulo, reverentissimo videlicet viro, qui postmodum⁵ in Albanensi urbe episcopus ordinatus est quique etiam adhuc superest⁶ eandem ecclesiam regens, praecepit, ut indutus sacris vestibus omnipotenti Deo sacrificium offerret et
 25 sic demum confisus de misericordia Dei per accensi rogi flammam indubitanter intraret. Qui iussis patris optemperans, postquam sacrificium Deo optulit, casulam se expolians ad ignem venit et magna voce: 'Oro', inquit, 'Deus omnipotens, si Petrus, qui episcopus dicitur, symoniaca est peste foedatus, ne ecclesia tua amplius polluat, iudicio sancti Spiritus tui ostende virtutem⁷ et illaesum me per hunc ignem transire concede. Quodsi
 30 nos fallacia pleni⁸, causa invidiae ducti hanc contra eum tulimus questionem, ardor istius ignis me tua gratia derelictum consumat'. Haec dicens et sanctae crucis se signaculo muniens per medias flammam constanter ingressus est. Cum igitur undique esset flammis circumdatus, ita ut a nemine prorsus videretur et omnes eum iam consumptum putarent, subito ex alia parte Christi comitante gratia egrediens prosilivit, ita ut non modo vesti-
 35 menta eius, sed ne capillus quidem laesus ab igne in aliquo videretur⁹. Sed ut idem venerabilis vir postea referebat, cum per medias flammam graderetur, mappula ei de manu cecidit¹⁰. Cumque iam paene egredi ex igne deberet, vidit se mappulam in manibus non gestare ac in igne sibi eam cecidisse considerans per medias iterum flammam revertitur et secum mappulam extrahens reportavit. Tunc omnes, qui aderant, viso tam maximo,
 40 tam obstupescendo miraculo immensas Deo gratias agentes, mox diversa pars una effecta, praefatum episcopum de ecclesia pellunt¹¹, qui postea poenitentia ductus, mutata veste, 1068. sub sanctae conversationis regula religiosam agere vitam visus est¹².

a) ita c. b) ita emendavit Marus; Iohanni, omissio Petro, c.

1) Iohannes Gualberti, primus abbas, qui ab a. 1039. usque ad a. 1073. regnavit. 2) [Cf. Greg. M. Hom. 39, 2, Migne P. L. 76, 1295. Zwölfer.] 3) Ita Bertholdus (SS. V, 273); decem pedes dicuntur in epistola cleri populique Florentini (Acta SS.³ 12. Iul. III, 359 C[, supra p. 1098 l. 5]); cf. Davidsohn l. c. 4) Unius brachii (Bertholdus l. c.; Epist. cleri populique l. c.). 5) [Inter a. 1070. (post d. 15. Maii) et 1077, verisimiliter iam ante d. 21. Oct. a. 1072; cf. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' I, 250 n. 2; Kehr, Italia pont. III, 103; Kares l. c. p. 23. 26.] 6) Mortuus est a. 1089 (Bernoldi chron.

SS. V, 449). 7) [Cf. Rom. 9, 17: *ut ostendam in te virtutem meam.*] 8) [Act. ap. 13, 10: *O plene omni dolo et omni fallacia, fili diaboli* etc.] 9) [Cf. ex. gr. Greg. M. Dial. III, 18 de Benedicto solitario a Gothis in clibanum proiecto: *ita inlesus inventus est, ut non solum eius caro ab ignibus, sed neque extrema ullo modo vestimenta cremarentur.*] 10) Secundum epistolam supra memoratam crucem per ignem portavit. 11) [A. 1068, inter d. 8. Iul. et d. 29. Dec., episcopatu cessit; Schwartz, 'Bistümer' p. 210.] 12) In Pompesiano monasterio (Bertholdus l. c.).

Theophilus: Ut laetando miror et mirando laetor, quod mediocritatis nostrae tempore illud antiquum et gloriosum trium puerorum miraculum¹ intueor, cum de camino aestuantis incendii integri et incorrupti toto corpore prodierunt.

5. Desiderius: Venerabilis Gregorius papa, cuius superius memoriam feci², quid contra eandem symoniacam heresim se praesente Dominus ostendere voluit, saepe michi solitus est referre³. 'Cum essem', inquit, 'subdiaconus et a beatae memoriae Victore huius apostolicae sedis pontifice in Galliam pro ecclesiasticis negotiis discutiendis essem 1056. transmissus⁴, curae michi fuit episcoporum vocare concilium, ut illis coram positis de rebus ecclesiasticis tractaremus. In eadem vero civitate⁵, in qua synodus agebatur, episcopus erat⁶, qui pretio honorem comparasse episcopatus a multis infamabatur. Igitur 10 vocatus episcopus venit in medium. Cum itaque eum exhortari salutaribus monitis coepissemus, ut quid de his, quae sibi opponebantur, conscientia ferret, humiliter confiteretur, ille, tum quia eiusdem civitatis episcopus, cum quia fretus auxilio comitis terrae ipsius⁷ erat, plenus superbia, omnino verba nostra vilipendebat. Sed cum a nobis et a ceteris, qui aderant, episcopis sub iustitiae regula se, quod non speraverat, constringi conspiceret 15 nec effugiendi haberet licentiam, negare pertinaciter coepit, quod antea vix audire dignabatur. Cumque verba producerentur in longum et maximum iam diei spatium esset consumptum et ille nichilominus in sua, ut coeperat, pertinacia negando persisteret, hoc modo eum cum ceteris, qui aderant, religiosi episcopis nobis adiurare visum fuit et totum iudicium in ostensione Spiritus sancti committere: "In nomine", inquam, "Patris et Filii 20 et Spiritus sancti, cuius donum gratiae te pro certo comparasse audivimus, ut huius rei nobis veritatem edisseras, adiuramus. Quodsi amplius, ut coeperas, pertinaciter negare temptaveris, Spiritum sanctum, donec, quae vera sunt, confitearis, nominare non valeas." Qui episcopus, cum abunde eloquens esset et a nobis exhortaretur, ut Spiritum sanctum nominaret, Patrem quidem et Filium satis diserte nominabat, Spiritum vero sanctum 25 mirum in modum nominare nullo modo poterat. Tunc omnibus, qui aderant, luce clarius patuit, quod honorem episcopatus dato pretio emerat, qui non nisi gratia Spiritus sancti largiente tribuitur. Tunc virtute Spiritus sancti tremefactus episcopus humiliter coram omnibus confiteri coactus est, quod antea inflatus superbia, Dei timore postposito, procaciter negare praesumpserat.'

Theophilus: Cum^a Pater et Filius et Spiritus sanctus unum sunt^b nec aliud de Patre et Filio quam de Spiritu sancto sentire fas est^b, cur in Patris et Filii vocabulis proferendis solutam atque disertam, in solo vero Spiritus sancti nomine, quasi praecellenti⁸, linguam mutam et omnino habuit colligatam?⁹

a) C littera deest, spatio vacuo relicto, c.

b) ita c.

1) Cf. Greg. M. Dial. III, 18 (ed. Gallicciolli p. 213; ed. Moricca p. 184): *Antiquum trium puerorum miraculum audio, qui proiecti in ignibus laesi non sunt.* 2) [III, 1, p. 1143.] 3) Eandem historiam referunt Petrus Damiani (De abdicatione episcopatus c. 6, Opp. ed. Caietanus III, 1642, op. 19 p. 188; Migne, Patr. Lat. 145, 433), Wilhelmus Malmesb. (Gesta reg. Angl. III, 265, SS. X, 475), Bonizo (Lib. ad amicum VI, Lib. de lite I, 592, ex quo auctor Chronici q. d. fratris ordinis Theutonicorum, SS. XXIV, 152, et Iacobus a Varagine, SS. XXIV, 170, quem alii secuti sunt, hauserunt), Paulus Bernried. (Vita Gregorii VII. papae c. 17 ap. Watterich I, 479sq.); falso Bruno episcopus Signinus eadem de Leone papa narrat (Lib. de lite II, 549). Cf. Baxmann, 'Die Politik der Päpste' II (1869), 256 n. 4; Delarc, 'Saint Grégoire VII et la réforme de l'Église' I (1889) 369 n. 1. II, 29sq.; Greving, 'Pauls v. Bernried Vita Gregorii VII. papae' ('Kirchengeschichtl. Studien hrsg. v. Knöpfler, Schrörs, Sdrälek' II, 1, 1893) p. 27 n. 4. 4) A. 1056, ut videtur; die 2. m. Ian. a. 1056. et die 13. m. Maii a. 1057. Hildebrandus apud

curiam erat (J.-L. 4346. 4367). 5) Lugdunum eam appellat Paulus Bernried., qui tamen ex Bonizonis verbis: *ad Lugdunensem Galliam usque pervenit* id deprompsisse videtur. 6) Hebroniensis archiepiscopus (Bonizo), i. e. Ebredunensis (hodie Embrun); in qua ecclesia 40 Victor II. papa Winimannum archiepiscopum ordinavit eique privilegium die 7. m. Iulii a. 1057. concessit, in quo ecclesiam Ebredunensem antea simoniaca heresi maculatam esse affirmat (J.-L. 4369); praedecessor vero eius deiectus Hugo fuisse videtur, Gallia Christiana nova, 45 III, 1725, 1069–70, cuius auctor minus recte historiam illam Riperto episcopo Vapincensi (Gap) ab Alexandro II. demum deposito attribuit, cf. Gallia Christiana novissima I, 1899, 467sq. 7) Sive Godfredus comes Provinciae (Manteyer, 'La Provence du Ier au XIIe siècle', 'Mém. et 50 Docum. p. p. la société de l'école des chartes' VIII, 1908, 291) sive vicecomes Vapincensis, qui et in Ebredunensi comitatu vices comitis Provinciae agebat (F. Kiener, 'Verfassungsgeschichte der Provence', 1900, p. 124 n. 217; 125 n. 221). 8) [Cf. 1. Petr. 2, 13: *sive 55 regi quasi praecellenti.*] 9) Secundum Paulum

Desiderius: Iusto Dei^a iudicio contigit, ut, qui donum Spiritus sancti gratiae, quod gratis et datur et accipitur¹, lingua placitante mercatus est, in proferendo Spiritus sancti vocabulo specialiter linguae officium non haberet.

6. Alferius abbas² monasterii sanctae Trinitatis ab ipso in latere montis aedificati, c. 1025—
 5 qui inter Salernitanam et Amalfitanam civitatem praeminet mari, extitit; cuius religiosam 1050.
 et Deo amabilem vitam et ipse ex parte vidi, qui apud eum aliquantulum familiariter
 mansi³, et aliis referentibus agnovi. Miraculum vero, quod divina virtus in eo operari
 dignata est quodque a quam plurimis didici, aequum est silentio non transire. Denique
 dum quadam die pro utilitate monasterii Salernitanam urbem adiret, per viam praecisi
 10 montis gradiens, deorsum cum equo, quo sedebat, per immane praecipitium cecidit, quod
 tanta altitudine mari superiacet, ut quinquaginta et eo amplius passus in altum praetendi
 videatur. Dum igitur, qui cum eo pergebant, illum sine dubio extinctum putarent, nimium
 tristes ac flentes per quoddam diverticulum ad mare, si saltem illum aliquo modo inve-
 nire possent, ut sepulturae traderent, descendere curaverunt. Cum autem sub radice
 15 montis molles iuxta litus maris calcantes arenas festinanter ad locum, quo ceciderat,
 pergerent, invenerunt eum in via sanum et incolumem, equo, cum quo ceciderat, insiden-
 tem Salernum propere coepto itinere tendere. Cumque illi obstupefacti, qualiter res
 evenisset, omnino nequirent perpendere, coeperunt Deo gratias agere vocesque quasi
 tumultuantes in altum levare. Sed ab illo repente compressi praeceptum audiunt: 'Si
 20 meis', inquit, 'benedictionibus frui vultis, nulli, quandiu^b vixero, quae ex me vidistis, dicatis^c'.

7. Dicitur etiam de illo, quod mortuum suscitaverit. Quod videlicet illis, qui eum
 eiusque vitam ad liquidum noverunt, incredibile minime videtur.

8. Leo abbas⁵, qui ei in monasterii regimine successit, sub eius magisterio educatus,
 eius in obsequio praepositurae officium gerens⁶, qui prae ceteris fratribus ei familiariter
 25 adherebat, nuper michi retulit, quia quodam tempore saeculares viri, ut eius orationibus
 fruerentur, visitationis gratia ad eum⁷ venerunt. Quibus post spiritualem corporalem
 etiam refectionem praebere cupiens praefato Leoni, suo videlicet praeposito⁶, praecepit
 caritatis causa mensam eis apponere et prandium praeparare. Qui nil aliud praeter
 panem et vinum et quinque ova gallinacia, quod eis ad manducandum praebere posset,
 30 se habere respondit, sed, qualiter inter eos ipsa ova dividi deberent, ignorare. Erant^e
 illi utique^d septem. Cui ille: 'Festina', inquit, 'quantocius et eadem ova igne adhibito
 praepara michique, ut eis apponam, deporta'. Cucurrit ille et, sicut sibi fuerat imperatum,
 ova decoxit eique, ut praeceperat, detulit. Qui accipiens benedixit⁸ et ex quinque ovis
 septem viris, quod mirabile est, singulis singula praebuit.

35 Theophilus: Cum^e septem distributa hominibus sic augeri quinque ova considero,
 ut singuli singula aequali sorte accipiant, illud quodammodo miraculum video, quo auctor
 omnium de quinque panibus quinque milia hominum saturavit⁹.

9.¹⁰ Desiderius: Amita^{f,11} patris mei, Bella nomine, in monasterio beati Petri
 apostoli intra Beneventanam urbem posito in sanctimoniali habitu a primevo iuventutis
 40 flore usque ad ultimam senectutem degit; quae cum esset desponsata viro, occulte de domo

a) super di manu secunda superscr. nanq; c. b) ita c. c) super Erant manu secunda superscr. aū c. d) utique manu
 secunda linea subducta del. c. e) C littera deest, spatio vacuo relicto, c. f) A littera deest, spatio vacuo relicto, c.

Bernried. episcopus versiculum ter recitare conatus se-
 cunda vice in verbo 'filio', tertia in verbo 'patre' defecit.

45

1) [Cf. Matth. 10, 8: *gratis accepistis, gratis date.*]

2) Cavensis. Obiit a. 1050. (Ann. Cav., SS. III, 189).

[In chartis Cavensibus inde ab a. 1025, m. Mart., usque
 ad a. 1049, m. Iul., occurrit, Cod. dipl. Cav. V, 93 nr. 764.

50

VII, 111 nr. 1120.] 3) Cf. Ann. Cav. 1058, SS.

III, 189: *Desiderius, monachus domni Adelferii ab-
 batis sanctae Trinitatis Cavensis, . . .* 4) [Cf.

Matth. 17, 9; Marc. 9, 8; Greg. M. Dial. I, 9 ed. Moricca
 p. 52.] 5) Obiit a. 1079. (Ann. Cav., SS. III, 190).

6) [Leo praepositus in chartis Cavensibus primum a. 1045.
 m. Dec. occurrit, Cod. dipl. Cav. VI, 286 nr. 1054.]

7) [Sc. Alferium.] 8) [Cf. Matth. 14, 19; Marc. 6, 41;

Luc. 9, 16.] 9) [Matth. 14, 17 sqq.; Marc. 6, 37 sqq.;

Luc. 9, 13 sqq.; Ioh. 6, 5 sqq.] 10) Quae in capitulis

nono et decimo narrantur, [ex parte] etiam Petrus
 Damiani Desiderio referente tradit (lib. VIII, ep. 5, Opp.

ed. Caietanus I, 1642, 126; Migne, Patr. Lat. 144,
 472 sq.). Cf. Mabillon, Acta ss. ord. s. Benedicti saec. VI²,

2, 251 sqq. (ed. prima p. 243 sq.). 11) [*Amita p. m.*

Petr. Dam. non habet.]

parentum fugiens ad monasterium contendit ibique virginitatem suam omnipotenti Domino dicavit; et quia terrenum in terra sponsum habere contempsit, procul dubio meruit habere caelestem in caelis¹. Ipsa michi solita erat referre de abbatisa sua, quae Offa dicebatur, quia² in monte, qui sanctae Agathae martyris dicitur, prope Capuanam urbem, antequam regimen monasterii susciperet, longo tempore habitaverit ibique vitam heremiticam duxerit. 5 Dehinc monasterii suscepto regimine, quadam nocte sororibus adhuc quiescentibus oratorium ingressa accepit turibulum, ut more solito tura adoleret altaribus. Cum itaque tus in turibulum mittere vellet, e manu eius cecidit et lampade a vento extincta tus invenire non valuit. Repente vero quidam iuxta illam astitit et tenens manum eius timiama, quod in turibulum posuerat, dedit. Tantus igitur odor ex illo incenso timiamate emanavit, ut per 10 totum, quod reliquum erat noctis, usque ad horam diei tertiam non solum ecclesiam, sed etiam omne illud monasterium mira suavitate repleverit. Ex qua re sine dubio datur intellegi³, quod angelus Domini fuerit, qui illi thimiama tanti flagrantiae odoris tribuerit.

10. Haec^a eadem autem religiosissima abbatisa dum multa per tempora sollicite virginibus prae-fuisset, verbis et exemplis sibi commissas Dei famulas instruere non cessans, 15 languore tacta corporis venit ad mortem. Cumque in extremo posita iam prope esset, ut Christo, cui servierat, animam reddere deberet, videntibus cunctis, qui aderant, e lectulo se quasi ad mensuram trium cubitorum in aere elevans, expassis in caelum manibus stetit et facta oratione, iterum se in lectulo collocans, ultimum spiritum exalavit. Sed⁴ ex hoc, quantae fuerit abstinentiae, dinosci potest, quae, dum infirma iaceret in 20 lectulo et a multis honestioribus viris ac mulieribus visitationis gratia ad eam venientibus, ut aliquantulum cibi, quo infirmum corpus sustentaretur, caperet, rogaretur, illa desueta deliciis: 'Si aliquid', inquit, 'michi de infusis leguminibus attuleritis, forsitan aliquantulum inde potero degustare'. O abstinentiam in femina praedicandam, quae in infirmitate posita infusis leguminibus pro summis etiam deliciis utebatur! Quae cum fuisset defuncta et in 25 ecclesia sepulta, quadam die rusticus quidam frumento onustus per eandem ecclesiam transiens supra sepulcrum eius, parvipendens, cuius meriti esset, quae ibi sepulta iacebat⁵, saccum cum frumento deposuit et fessus, ut aliquantulum pausaret, iuxta consedit. Repente igitur saccus divinitus de eodem sepulcro sublatus longeque proiectus omne illud, quo plenus erat, frumentum passim per eandem ecclesiam sparsit. Rusticus ergo vehementer 30 conterritus ab illa die didicit, quantum Dei homines in corpore venerandi sunt, cum extincta illorum corpora ac in sepulcro posita, ne ab aliquibus parvipendantur, divina sibi virtus voluit demonstrare.

11. Alter quidam nobilis vir de eadem Beneventana civitate, nescio qua causa, monasterium⁶ adventarat ac nescius forte eius⁷ supra sepulcrum consederat. Cum subito 35 tantus dolor viscerum eum invasit, ut vociferans atque eiulans se eadem hora morituum putaret. Ad cuius voces, quae in monasterio erant, virgines protinus cucurrerunt eique, cuius esset sepulcrum, supra quod sederat, indicaverunt. Qui pro ignorantia venia postulata meritis Dei famulae caelitus meruit medicinam.

12. In eadem Beneventana urbe^b monasterium est, quod sanctae Sophiae dicitur^c, huic 40 Casinensi coenobio subditum⁸, in quo quidam a pueritia sanctae conversationis et magnae humilitatis monachus extitit, qui infra annos adolescentiae nimio languore praeventus ad extrema perductus est. Ad cuius exitum congregati fratres, ut moris est, ymnis et psalmis Deo, cui omnia vivunt⁹, eius coeperunt animam commendare sanctorumque coetus

a) H littera deest, spatio vacuo relicto, c.
e) diē c.

b) urbe — subditum (l. 41) in loco raso (vide supra in praef. p. 1113 n. 7) c. 45

1) Cf. Gregor. M. Dial. III, 14 (ed. Gallicciolli p. 194; ed. Moricca p. 164): *Quae quia sponsum fugit in terra, habere sponsum meruit in coelo.* [— Petr. Dam. hic Bellae vitam rigidissimam laudat.] 2) [Sequentia usque ad l. 5 Petr. Dam. non habet.] 3) [Cf. supra p. 1140 n. 8.] 4) [Sequentia usque l. 25 Petr. Dam. non habet.] 5) Simillimam historiam verbis similibus tradit Gregorius Magnus de sepulcro s. Equitii (Dial.

I, 4 ed. Gallicciolli p. 74; ed. Moricca p. 38): *ut palam cuncti cognoscerent, quanti esset meriti is, cuius illic corpus iaceret.* 6) S. Petri ap. Beneventi. 7) Scil. Offae abbatisae. 8) Vide praef. p. 1113 n. 7. 9) [Cf. 50 ex. gr. Eccli. 42, 24: *Omnia haec vivunt ... et ... omnia obaudiunt ei*; Rom. 6, 10: *quod autem vivit, vivit Deo.*]

in eius auxilium attentius invocare. Qui crescente languore defunctus est. Sed dum ad lavandum eius corpus aqua praepararetur, per unam fere horam exanimis iacuit. Cumque, qui aderant, orationi et psalmodiae insisterent, subito corpus eius omne contremuit ac paulatim reviviscens cunctis, qui astabant, mirantibus in lectulo consedit. Dehinc
 5 interrogatus coepit illis, quae egressus de corpore viderat, referre, dicens: 'Cum anima mea vobis letanias canentibus sanctosque Domini invocantibus de corpore egrederetur, mox ad preces vestras sancti, quos invocastis, meum in auxilium advenerunt'. Cumque illi ab eo requirerent, si illos, quos nunquam viderat, cognoscere potuisset, respondit: 'Sanctum Benedictum et sanctum Gregorium cognovi; beatum Donatum et Felicem cum
 10 reliquis, qui in hac ecclesia requiescunt, sanctis meum in auxilium venire conspexi. Inter quos beatus Mercurius, patronus noster¹, velut splendidum sydus rutilans videbatur'. Quem cum interrogassent, utrumnam in hac esset vita moraturus: 'Minime', inquit, 'nam beatus Mercurius hodie se ad me assumendum venire spopondit'. Quae, ut dixerat, vera fuisse rei exitus comprobavit. Eodem nanque die ex hac luce subtractus ab illis procul
 15 dubio est receptus, quos antea moriens suum in auxilium venire conspexit. Ego denique in eodem monasterio positus² unum ex illis, qui affuerant, testibus, Sikenolfum nomine³, superstitem vidi, qui cuncta haec, ut dicta sunt, se vidisse et audisse profitebatur^a.

a) *secunda columna folii 76^r et folium 76^v vacua c.; finis operis interisse videtur.*

- 1) Corpus sancti Mercurii in monasterio reconditum Leone papa IX. abbas eiusdem monasterii ordinatus est
 20 putabatur (Leo Ost. I, 9, SS. VII, 586). 2) Vide (J.-L. 4276, d. 21. Mai. a. 1052).
 praef. p. 1111. 3) Fortasse idem Sigenolfus, qui a

VITA METRICA S. ANSELMI LVCENSIS EPISCOPI AVCTORE RANGERIO LVCENSI.

EDIDERUNT

ERNESTVS SACKVR B. M., GERHARDVS SCHWARTZ B. M.,⁵
BERNHARDVS SCHMEIDLER.

*Rangerius*¹ vel *Reingerus*², *Reingarius*³, *Rogerus*⁴, *Raginerius*⁵ episcopus Lucensis quin ante electionem clericus Lucensis fuerit, nemini dubium esse potest, qui cognovit, quanta rerum cognitione, quanto studio atque animi fervore tempora Petri schismatici, qui ab Heinrico IV. episcopus creatus inde ab anno 1081. Anselmi expulsi sedem occupavit⁶, in carmine suo de sancto Anselmo¹⁰ descripserit. Cum enim in ceteris operis illius partibus, quae a rege Germanorum vel a Gregorio papa gesta fuerant, tantummodo quasi adumbret leviterque perstringat, quae de studiis minorum gentium Lucensium⁷, de susceptione regi a rusticis parata⁸, de obsidione castelli Morianae⁹, de seditione civium contra Petrum facta¹⁰, de disputatione Lucae habita¹¹ refert, tam perspicue, tam lucide illustravit, ut ipsum his eventibus interfuisse et adstittisse coniciendum sit¹². Eadem rerum¹⁵ scientia nomina quoque clericorum adnotat, qui tum aliquid in civitate egerunt, quod vix potuisset, si eo tempore in monasterio Padolironensi, ut Barsocchini¹³ suspicabatur, Domino servisset. Huc accedit, quod ipse Raginerum quendam inter Anselmi sectatores nominat¹⁴, quem quominus Rangerium nostrum fuisse opinemur, ratio et nomen ipsum impediunt. Quo anno episcopatum impetraverit, certo enucleari nequit, quia antecessor eius Godefridus nisi usque ad annum 1091¹⁵,²⁰ ipse nisi ab anno 1097¹⁶ in chartis non invenitur. Id tantum constat aetate iam proventa¹⁷ eum in sedem Lucensem esse promotum. Ut Anselmus, quem summa cum veneratione coluit, adversarium obstinatissimum simoniae laicalisque investiturae et ipse se praebeuit, quod cum ex eius opusculo de lite investiturae scripto, tum ex orationibus disputationibusque carmini de s. Anselmo insertis intelligitur. Neque igitur mirum, quod eodem studio, quo Heinricum regem²⁵

1) Ita se ipse in prologis carminum suorum nominat; ita etiam apud Donizonem, Vita Mathildae lib. II, v. 390, 436 et in quibusdam chartis in 'Memorie e documenti per servire all' istoria del ducato di Lucca' IV, 2 p. 160, 163, app. p. 123, 125. 2) Ita in Eadmeri Hist. nov. II (S. Anselmi Opp. ed. Gerberon ed. alt., Paris 1721, p. 55 et MG. SS. XIII, 143). 3) 'Mem. Lucch.' IV, 2 p. 159. 4) 'Mem. Lucch.' V, 3 p. 677. 5) 'Mem. Lucch.' IV, 2 p. 161. 6) Rang. V. Ans. v. 4277, 4792. 7) V. 4545sq. 8) V. 4777sq. 9) V. 4865sq. 10) V. 5055sq. 11) V. 5355sq. 12) Quod idem A. Overmann, 'Neues Archiv' XXI, 405 opinatur. 13) 'Mem. Lucch.' V, 1 p. 373sq. ubi, quod episcopus

monasterio Padolironensi donationem fecit ea conditione, ut monachi canonicos suae ecclesiae semel quotannis ad cenam invitarent, Rangerium huius abbatae monachum olim fuisse coniecit. Quae argumentatio eo minus laudanda est, quod non, ut auctor anonymus in Vita priore³⁰ s. Anselmi, in Padolironense coenobium, sed ad S. Aegidium eum se recepisse tradit. Nullo igitur pacto Rangerius, ut Barsocchini cogitavit, Anselmum illuc comitatus esse potest. 14) V. 5211: *Adsunt Martinus compresbiter et Raginerus*. 15) Postremo 'Mem. Lucch.' IV, 2 p. 156. 16) Primo in charta pridie id. Aug. a. 1097 data ('Mem. Lucch.' IV, 2 p. 159) invenitur. 17) Ut ex prologo Vitae v. 60 sequitur.

Teutonicosque¹ detestatus, fortitudinem virtutemque Mathildis comitissae, cui devotissimus adhaerebat, admiratus sit², quod etiam Donizo³ his versibus indicat:

Plus laicis cunctis Mathildim Rangerius scit
Intentam legi Domini vitaeque perhenni;
5 Hoc sibi perlucens ob id edidit ipse volumen.

Quam devotionem certe augebat, quod etiam in causis privatis pro ecclesiae suae possessionibus vel iuribus agendis eiusdem comitissae favore saepius fruebatur⁴.

Primis episcopatus sui annis, qui Urbani II. papae postremi fuerunt, vitam sancti Anselmi versibus persecutus est, de qua idem Donizo in Vita Mathildae lib. II, v. 385sq. ita canit:

10 Cumque daret tumba sancti miracula multa,
Proderet ut multis post nos per secla futuris,
Iusticiae cultrix ea partim fingere iussit;
Quae simul et vitam cappellani sibi dictant;
Tercius existens ab eo Lucensis et ille
15 Rangerius rector dictavit eam sibi metro.

[Rangerium ca. annum 1096. scripsisse certissime ex versibus 6961sq. cognoscitur, qui ad Urbani II. papae iter Gallicum annorum 1095/96. et consecrationem Magalonensis ecclesiae a. 1096. die 28. mensis Iunii factam respiciunt; sed aliae quoque res suadent, ut Rangerium hoc fere tempore scripsisse censeamus. B. Schm.] Cum enim in laetitia et victoria ab Urbano papa
20 de Wibertistis reportata sine dubio scripserit, tum illum, non Paschalem, qui Clementem prorsus devixit et superavit, ut domitorem adversarii in caelum tollit⁵. Huc accedit, quod non modo neque Urbani II. neque Wiberti mortis ullo loco mentio fit, sed etiam hunc ut viventem alloquitur⁶ et, ut inceptis suis nefariis desistat, argumentis ex sacra scriptura sumptis commovere conatur. Ceterum omnino Urbano, quocum per litteras colloquebatur⁷, eum amicitia coniunctum
25 fuisse etiam ex eo, quod in synodo Romana die 30. Aprilis a. 1099. habita decreta statutaque papa iubente pro contione legerit⁸, conici potest, quamvis an re vera ille Rangerius sit dubitem, qui in satira⁹ quadam de curia Romana illius temporis composita inter Urbani compotores perstringitur. Neque silentio praetereamus eum in concilio illo, quo in patres tumultuantes et clamantes invectus est, ut Anselmo Cantuariensi archiepiscopo, qui de sede sua pulsus Romam

30 1) Cf. v. 99, 254, 871, 2875, 5769, 5863. 2) Cf. praecipue v. 3555sq. 3) Lib. II, v. 435sq. 4) Cf. chartam a. 1099. in 'Mem. Lucch.' V, 3 p. 677, Fiorentini, 'Memorie della gran contessa Matilda' ed. 2 (Luca 1756) 'Documenti' p. 64, Ughelli, Italia sacra I², 816;
35 chartam a. 1100, 'Mem. Lucch.' IV, 2 p. 160, Fiorentini l. c. doc. p. 69, Ughelli l. c. col. 818; chartam eiusdem anni 3. non. Apr., 'Mem. Lucch.' IV, 2, app. p. 122, Ughelli l. c. col. 817. 5) Cf. v. 3438: *Urbanus veniet, qui sibi colla premet*; v. 3818: *Et novat Urbanus urbis et orbis opus*; v. 3883sq. — In prologo carminis de anulo et baculo canit v. 11: *Quique duas fregit statuas Urbanus*. De Heinrici et Wiberti calamitatibus inter annos 1092—1097 v. O. Köhncke, 'Wibert von Ravenna' (Lipsiae 1888) p. 87—90. — Denique
40 de Petro episcopo Lucensi v. 5117 haec leguntur:

*Multos, qui necdum poterant discernere, perdit,
Quos hodie flentes cernimus et vacuos.*

Non multo igitur post Petri cladem id dixisse eum opinor, quae quo anno contigerit, utinam sciremus! Tantum compertum habemus, mense Novembri a. 1086. Petrum Lucae sedisse ('Mem. Lucch.' IV, 2 p. 155) Urbanumque II. inter annos 1088. et 1095. Godefredo episcopo Lucensi mandasse, ut excommunicatorum interfectores satisfactionem iniungeret (Jaffé, Reg. nr. 5536).
55 Intra hos igitur annos, non a. 1087, ut Wilmans disser-

tationem Barsocchini ('Mem. Lucch.' V, 1 p. 366) perperam interpretans statuit, Petrum episcopatu deiectum esse arbitror. [De tempore, quo Petrus episcopus deiectus sit, fusius egi 'N. Archiv' XLIII, 544—547. B. Schm.]
6) Cf. praecipue v. 3341sq. 7) Harum epistolarum fragmentum in litteris papae Jaffé, Reg. pont. ed. 2 nr. 5769, ap. Pflugk-Hartung, Acta pont. Roman. II, 169, nr. 205 exstat. 8) Eadmeri Hist. nov. II, l. c.: *Precepit ipse pontificum summus Lucensi episcopo Reingerio nomine, quatinus in medio caeteris eminentior staret ac sonora qua pollebat voce, quae statuta erant, cunctorum auribus expresse deponeret*. 9) Ed. Pflugk-Hartung, Iter Italicum p. 439sq., ubi Rangerius quidam loquens inducitur, quem episcopum Lucensem fuisse W. Wattenbach, 'Deutschlands Geschichtsquellen' II⁵, 201 contendit. Cum vero eiusdem nominis archiepiscopus Regiensis cardinalis exstitisset, de hoc potius, quam de nostro cogitari potest. De Rainerio quodam tum presb. card. Pflugk-Hartung cogitat, cf. p. 451 n. 1. SS. Rufinum et Albinum martyres, quibus aurum et argentum significantur, per totam Italiam illo tempore proverbii locum obtinuisse testatur Landulfi Hist. Mediol. III, 31 et 33 (SS. VIII, 98 et 100). [V. nunc Garsiae Tholetani de Albino et Rufino tract. c. 5 et 7, MG. Lib. de lite II, 430. 432sq., cf. 424, ubi E. Sackur et ipse hos locos ad Rangerium Lucensem rettulit.]

tum venerat, contionis aures impetraret¹, eundem vigorem fervoremque mentis ostendisse, quo alios quoque mores prave, ut canonicorum usum rei familiaris privatum vel simoniam, corripere solebat². Num vero eiusdem tempore et auxilio omnes suae sedis canonici communem vitam professi sint³, eo magis dubito, quod Paschalis papa ipse ei mandare coactus erat, ut praebe-
dam cuiusdam Ildebrandi in privatos usus delapsam in communia redigeret⁴ et quod S. Frigidiani 5
Lucenses canonicos, qui eodem tempore sua sponte et voluntate, ut videtur, regularem vitam voverant⁵, ipsos infestavit atque molestavit⁶. Quamquam autem papa saepius cum reprehensione dignum habebat, tamen, ut ei scripsit, episcopum 'tanquam carissimum fratrem'⁷ dilexit et 'de probitate et caritate eius nullatenus ambigebat, quod religiosos viros diligeret et eos secundum facultatis suae modum fovere studeret'⁸. Re vera mense Novembri a. 1101. Romae moratus 10
est, ut ex privilegio quodam Paschalis papae cognoscimus⁹, et d. 18. Sept. a. 1107. ab ipso papa chartam impetravit in suum favorem¹⁰. A. 1110, cum lis de episcopis investiendis denuo exorta esset, Rangerius libellum de anulo et baculo composuit¹¹. Paulo post auctor mortuus est, scil. d. 25. Ianuarii a. 1112¹².

Vitam s. Anselmi, ut ipse in prologo canit, iam scaber et senio fessus¹³ 64 et 7300 versibus 15
imparibus modis ita condidit, ut auctoris anonymi¹⁴ operis oratione soluta brevi post Anselmi mortem exarati¹⁵ maiorem partem iisdem fere verbis, sed argumentis commentationibusque adiunctis et insertis exscriberet, postremam vero accuratissime et ad verbum fere in versus redigeret¹⁶. Eodem quoque loco, quo anonymi illius Vita, etiam carmen Rangerii abrumpitur, ex quo illam ne tum quidem amplius pertinuisse satis elucet¹⁷. Quaedam ex Bonizone¹⁸, praecipue argumenta, 20
quibus adversarios confutaret, hausta sunt; quaedam ex Anselmi collectione canonum sumpsisse videtur¹⁹, quae typis nondum mandata est²⁰. Chartas ecclesiae Lucensi ab apostolicis concessas saepius evoluit²¹. Praeterea Gregorii M. dialogos²² eiusque registrum²³, Sulpicii quoque Severi Vitam s. Martini et dialogos²⁴ in usus suos vertit. [Praeterea Gregorii libros Moralium super Iob²⁵ et homiliam in evangelia 29²⁶, Iohannis Cassiani librum De institutis coenobiorum etc.²⁷, 25
Vitam s. Gregorii auctore Iohanne diacono²⁸, Isidori libros Etymologiarum²⁹, Capitula Angilramni³⁰ et decretum falsum Constantini dictum³¹ legisse videtur. De antiquis Romanorum et Graecorum temporibus multa legisse videtur bonamque fabularum et historiarum eorum notitiam ubique prae se fert; et certe legit, quos imitatus est vel ad quorum dicta respicit, Horatium³², Vergilium³³, Lucanum³⁴, Sallustium³⁵, verisimiliter etiam Ovidium³⁶, fortasse Statium³⁷. Aliorum certa vestigia 30
non deprehendi, sed puto cum plures auctores antiquos vel etiam scripta medi aevi ex eis excerpta et de rebus antiquorum composita legisse. De Alexandro Magno et Amazonibus falsam quan-

1) Eadm. Hist. nov. l.c. 2) Saepius in Vita s. Anselmi passim. 3) Quod Barsocchini, 'Mem. Lucch.' V, 1 p. 380 opinatur. Sacramentum, quod canonici Rangerio iurabant, exhibent Mabillon, Acta SS. ord. S. Ben. saec. VI, pars 2 p. 470 et 'Mem. Lucch.' t. V, 1 p. 381 n. 1. 4) 'Mem. Lucch.' IV, 2 app. p. 122; Jaffé, Reg. ed. 2 nr. 5965. 5) Cf. Pasch. II. bullam d. 28. Oct. 1104, apud Migne, Patrol. Lat. CLXIII, 131; Jaffé, Reg. nr. 5984. 6) Cf. Jaffé, Reg. nr. 6182—6185. 7) Jaffé, Reg. nr. 6183: *Nos te tanquam carissimum fratrem diligimus.* 8) Jaffé, Reg. nr. 6182. 9) Ed. v. Pflugk-Harttung, Acta pont. Rom. II, 172, Jaffé, Reg. nr. 5879, ubi inter testes occurrit. 10) 'Mem. Lucch.' IV, 2 app. p. 125; Jaffé, Reg. nr. 6167. 11) V. Libelli de lite II, 506. 12) Ib. p. 505. 13) V. 60. 14) [Hunc Sackur cum omnibus aliis viris doctis Bardonis nomen habuisse et Lucensis ecclesiae primicerium fuisse putavit; quam opinionem refutavi 'N. Archiv' XLIII, p. 527 sqq. B. Schm.] 15) V. SS. XII, 11. 16) Recte igitur iudicavit Wilmans SS. XII, 12: *Hic enim, mea saltem sententia, nihil erat nisi Bardonis opus a Rangerio versibus traditum.* 17) Quod Wilmans speraverat Rangerii opus fortasse damnum sanaturum et finem in anonymi vita desideratum exhibiturum esse, nequaquam evenit. [Paucis verbis nunc deperditis Vita anonymi illius ad suum finem pervenit,

quae codex, quo Rangerius usus est, etiam exhibuit, ut ultimi Rangerii versus cum Vita prosaica comparati docent. B. Schm.] 18) Praecipue aliqua ex Bonizonis 85 Libro ad amicum VII, Libelli de lite I, 607 et 608, in versus redacta sunt, v. 2511—2532, 3047—3094. [Cf. etiam versus 2030, 2628, 2807, 2912. B. Schm.] 19) Ex hoc fonte l. II. et III, ubi de ordinationibus episcoporum, presbyterorum et aliorum ordinum agitur, 40 praecipue fluxisse videntur. 20) [Hanc nuper edidit F. Thaner, Anselmi ep. Lucensis collectio canonum. Fasc. I (Oeniponte 1906).] 21) Cf. v. 409—426, 1740, 1847 sqq. 22) Cf. v. 1045 sqq., 1183 sqq., 1192 sqq., 4384, 4875, 4968 sqq. 23) Cf. v. 1405, 45 2598. 24) Cf. v. 1695 sq., 4384. [Cf. v. 987 sq. B. Schm.] 25) [V. 465 sqq.] 26) [V. 6804.] 27) [V. 473 sqq.] 28) [V. 2461, 2596.] 29) [V. 3371, 4154, 4573, 4698, 5747.] 30) [V. 2392, 2418.] 31) [V. 159—164, 2139—2142, 2435 sq.] 32) [V. 2508, 50 3349 (Ars poetica); 1037 (Epod.); 5309 sq. (Carm. III, 2, 20); sed dictio: *popularis aura* etiam aliunde sumpta esse potest.] 33) [Prologus v. 16, 20, Vita v. 680, 2275, 3307, 3533, 3705, 5881, 6223, 6520, 6961 (Aeneis); v. 540, 3624.] 34) [V. 4522, 6251.] 55 35) [Prolog. v. 15; cf. etiam Vitam v. 1717.] 36) [V. 261.] 37) [V. 6129.]

dam sententiam¹ profert. B. Schm.] Maiorem carminis partem allocutiones, orationes, epistolae, commentationes insertae implent, quas ficticias nullaue fide dignas esse lectori primo aspectu apparet.

Vita s. Anselmi eadem fata quae opusculum de anulo et baculo editum habuit. Codice enim saec. XII. in incendio monasterii S. Mariae de Ripoll a. 1835. flammis consumpto apographum undecim quaternionibus factum solum exstat, quod Iacobus a Villanueva et Ignatius Herrero fecerant, hodie Matriti in Academia Regali Historiae Hispaniae conservatum².

Editionem principem Vitae nostrae minus diligenter et satis mendose paravit De la Fuente a. 1870³, quam b. m. Paulus Ewald in Hispaniam profectus a. 1879. cum schedulis asservatis accurate contulit. Librorum capitumque inscriptiones, quas De la Fuente sua sponte adiunxerat, apographum strictius sequens omisi. Praefatione editioneque nostris iam anno 1888. mense Novembri absolutis Iosephus Colucci in libro, cui inscripsit: 'Un nuovo poëma latino dell XI secolo', Romae 1895, et Alfredus Overmann, 'Die Vita Anselmi Lucensis episcopi des Rangerius', 'Neues Archiv' XXI, 403—439 de opere nostro egerunt, hic schedulis nostris iam nisus, quas dissertationes grato animo in usus nostros vertimus.

Argentorati a. 1896, mense Octobri.

Ernestus Sackur.

Post Ernestum Sackur Gerhardus Schwartz socius iubente H. Bresslau v. cl. editionem revisit multaque utilia in schedis collegit, quibus ipse ad notas nomine eius insignitas (G. Schw.) conficiendas usus sum; quo in magno bello praemature consumpto ipse ultimus eodem viro clarissimo iubente quaedam addidi et omnia revisi, notas ab Ernesto Sackur confectas, quas retinui, littera S., meas ipsius non insignivi. De quibusdam rebus maioris momenti a Gerardo Schwartz et me perspectis cf. quae egimus in annalibus nostris 'N. Archiv' XLIII, 513—550.

Quibus omnibus iterum perlectis cum Rangerii opus ab Ernesto Sackur annis 1888. et 1896, a Gerardo Schwartz a. 1914, a me annis 1918. et 1927. tractatum demum a. 1928. prelo dari posset, A. Hofmeister, v. d. Th. Zwölfer, alii, multis laboribus me oppressum adiuverunt et magnam partem operis susceperunt. Non omnia in hoc tanto tempore a diversis editoribus uno animo eodemque modo percipi potuerunt, nec poema ipsum tanti est (vide supra l. 1 sq.), ut omnia eius dicta ad ultimum exponere operae pretium sit. Quare ne lector offendatur, si non omnia hic ad unguem perfecta sunt, rogo.

Erlangae, mense Februarii a. 1929.

Bernhardus Schmeidler.

1. 1. Omnibus in toto Dominum metuentibus orbe
 Rangerius Christi servus et ecclesiae.
 Quae laudabiliter faciunt, qui religiose
 Vivunt, et scribi condecet et reoli,
 5 Non quia fama sequens prosit facientibus illa,
 Cum, quae sufficient, celitus obtineant,
 Sed quia, cum sit opus formam dare posteritati,
 Si bona non clarent, utilitate carent.
 Romani veteres ingentia facta suorum
 10 Tempore celari non potuere pati.
 Ac primo vivas ex aere et marmore formas
 Ad stimulum laudis proposuere suis.
 Mox ubi iam titulos fora maxima non capiebant,
 Apcius et brevius littera cepit opus.
 15 Et laudem⁴ meruit sicut, qui fortiter egit,
 Sic quoque, qui potuit forcias facta⁵ loqui.

1) [V. 4048 sqq.] 2) Cf. praefationem ad carmen de anulo et baculo, Lib. de lite II, 507; [P. Kehr, 'Papsturkunden in Spanien', in 'Abh. d. Ges. d. Wiss. zu Göttingen, phil.-hist. Kl., n. F.' XVIII, 2 (1926), 38 sq.] 3) S. Anselmi Lucensis episcopi Vita a Rangerio successore suo saeculo XII. ineunte Latino carmine scripta. Opus hactenus ineditum valdeque desideratum nunc pri-

mum annotationibus illustratum iuris publici factum a Doctore Dñõ Vincentio de la Fuente, Matriti 1870. Cf. praefationem ad libellum de anulo et baculo, Lib. de lite II, 506 sq. 4) Cf. Sallust. Catil. 3, 1: *Et qui fecere et qui facta aliorum scripsere, multi laudantur.* 5) Vergil. Aen. I, 640/41: *caelataque in auro Fortia facta patrum.*

- Maiores nostri verbis et rebus agendo
 Hostendere bonas et sine sorde vias;
 Qui nisi cavissent in tempora longa futuris,
 20 Non esset nostro tempore tuta fides¹.
 Errores etiam dampnati iam rediissent,
 Si sine perspicua cognitione forent.
 Arrius et pestes aliae, dum sepe leguntur,
 Informant animos, ut caveamus eos.
 25 At nunc non tantum dileccio vera refrixit²,
 Sed quamvis proprium credat³ ad arbitrium,
 Ut, quod erat missum, non cresceret utile semen, f. 1.
 Inmisit lolium nocte malignus homo.
 Inde per errores ruitur, quia vita bonorum
 30 Rara quidem, sed laus atque litura magis,
 Dum dormitamus^a et nec bona glorificamus
 Et celebrem vitam ducere neglegimus.
 At vero, si quis vigilat, si providus urget,
 Si de nocte vocat et vigilare monet,
 35 Non modo non laudem pro sedulitate meretur,
 Sed cupidus vani nominis arguitur.
 Castigare gulam, frenare libidinis ignes,
 Id vero populus exiciale putat.
 Assumptisque sibi doctoribus arma capessunt
 40 Et faciunt hereses scismaticosve greges.
 Sed de consilio venit haec quoque cura superno,
 Quae facit ex istis utiliora malis,
 Ut, qui maluerant dormire vel ire soluti,
 Ad lucem redeant et vigilanter agant.
 45 Ergo dum tenebrae faciant exordia lucis,
 Quis non suscipiat haec quoque dona Dei?
 Si prosunt hereses et scismata, quid trepidamus?
 Guibertus⁴ veniat et sacra diripiat,
 Seviat Henricus, vas impietatis et irae⁵,
 50 In laudem Anselmo Gregorioque patri,
 Quos inter tenebras densae caliginis huius
 Accendit Christus et nova signa dedit;
 E quibus orta dies et semita visa salutis
 Compulit innumeros ad sua septa greges.
 55 Quorum magnanimos actus fideique calorem
 Ad Domini laudem^b scribere disposui;
 Non quia sufficiam tantis in carmine rebus,
 Sed, qui corda movet, sufficit ipse Deus. f. 2.
 Ac primum posco, ne quem stilus iste fatiget,
 60 Iam scaber et senio fessus et arte carens:
 Quem sua non movit praesumpcio laudis amore,
 Sed pietas et amor ad sacra gesta virum.
 Ergo procul livor, procul extollencia, solum
 Anselmum siciens Gregoriumque legat.

Matth. 13, 25.

cf. 1. Cor. 11, 19.

a) dormittamus c. b) fortasse legendum est: Ad laudem Domini; cf. *infra* v. 2178.

1) Vergil. Aen. IV, 373: *Nusquam tuta fides.* 2) Matth. (mal. homo, tamen) . . *inmisit* . . , *ut* . . *cresceret.* 50
 24, 12: *refrigescet charitas multorum.* 3) Scil. 4) Wibertus antipapa. S. 5) Rom. 9, 22: *vasa irae.*
malignus homo. Coniunge: *Sed, quamvis* . . *credat*

I.

1.

Clarus nobilium claro de sanguine patrum
 Anselmus nostra presul in urbe fuit,
 5 Dignus Alexandri¹ successor eique propinquus,
 Quem sibi de nostro munere Roma tulit.
 5 Magna quidem sunt ista satis praeconia famae,
 Et facit ad laudem patria sive genus.
 Sed nos Anselmum non magnificamus, et ille
 10 Ad famam nostro non eget eloquio.
 Sed quia sunt hereses et scismata longa per orbem,
 10 Quae non desistunt nunc quoque vana loqui,
 Ut convertantur et ament et confiteantur,
 Hoc robur geminum² ducimus in medium³.
 15 Christus heri, Christus hodie, per secula Christus,
 In^b multos testes, inprobe livor, habet^c.
 15 Quid simulas Christi falso sub tegmine nomen?
 Christus scissuram nescit et invidiam.
 Non potes a Patris solio deducere Christum,
 20 Et, quos Christus habet, tollere quando potes?
 Symon in astra tuus³ cum moliretur habire,
 20 Corruit in preceps, Symone⁴ dante praeces.
 Symon humi stratus iam cor super hastra levarat:
 Quem gravat impietas, non valet alta sequi.
 25 Ecce iacet, sed pestifero de sanguine proles
 Impia non cessat surgere, non furere.
 1. 2. 25 Que venale putans Christy cum numine nomen
 Pontificale decus vertit in opprobrium.
 Hoc vicium tam turpe volens extinguere Symon
 30 Noster⁵ virtutis format et ipse viros,
 Et fidei quorum paciencia fortiter instat
 30 Gratis accipiens, vendicione carens.
 Sic a principio Symon cum Symone pugnat
 Et sibi tyrones Symon uterque facit
 35 Et faciet, dum tempus erit, quia pestis avara
 Prima quidem cecidit, sed nova semper erit
 35 Et velut idra capud geminum de vulnere tollens
 Crescit in augmentum vulneris et capitis.
 Set iam magnanimum pugilem⁶ formemus, et ante
 40 Circumducamus per leviora parum.
 Pascat oves⁷, studeat cythare per pascua, noctu
 40 Defensor^d pecudis excubet intrepidus.
 Iam post ursorum dentes, post ora leonum
 Audenter forti dilacerata manu,
 45 Si veniet terrere volens fortissimus ille⁸,
 Subsannet puerum, sed ruat ante virum,

cf. Iob 13, 7.

cf. Matth. 10, 8.

a) Anselmum istum propter duplicem virtutem mentis scilicet et corporis in *marginem manu* 1. c. b) En *Zwölfer*.
 c) habes *Zwölfer*. d) Deffensor c.

1) Alexandri II. papae et Lucensis episcopi. S. 2) Scil. 4) Simone Petro. LAF. 5) Id est Simon Petrus,
 50 patriam sive genus (v. 6) Anselmi, quae quidem vanae gloriae tribuenda esse autor non diffitetur, sed propter
 haereticos et schismaticos (v. 9—12) in medium ducenda esse censet. Ideo v. 47 sq. de origine Anselmi loquitur. 6) Anselmum
 3) Simon magus. LAF. Cf. Acta s. Petri c. 10, Acta 1. Reg. 17, 34. 35. 40 leguntur, hic ad versus 39—46
 55 SS. Iun. V, 427 (edit. novissima Iun. VII, 390). Schw. conferenda sunt. 8) Goliath Philistaeus.

- 45 Qui veniat non in gladio confisus et asta,
Sed facili funda cum lapide et baculo.
Hunc¹ igitur, sicut breviter premisimus ante²,
A Mediolano³ germine Luca tulit.
Quae tulerat patrum⁴, tulit et gavisia nepotem, 5
50 Felix, si gemina perfrueretur ope,
Ut sicut patruo^a vellet parere nepoti,
Dum sicut patrum Roma vocaret eum.
Sed, ve, Nero^b, tibi! Ve, Symonis empicio caeca!
Quando satellicius concidet iste furor? 10
55 Quando sines catedram Petri sessore sub uno?
Quando pontifices aequa docere sines? f. 3.
Tempus erat, cum multa dolens ob vulnera Symon
Inter oves rabidos cogeret ire lupos.
Iam Leo Romanus⁵ pugnaverat et Nicholaus⁶ 15
60 Et plures alii, quos numerare gravat.
His ita sublati sedes Romana priorem^c
Evocat Anselmum, praecipit esse ducem.
- Concitus his odiis totas magus⁶ excitat artes
Et Cadulum a Parma cogit in auxilium; 20
65 De quo pauca loqui satis est, quia dicere totum
Nulla potest ratio, scribere nulla manus:
Sic animus frendet, sic alta mente superbit
Humani siciens sanguinis. His adeo
Quid sceleris non conveniat, quid flagiciorum 25
70 Possit abesse malis, fingere nemo potest.
Iam qui iusticiae locus hic, quis religioni?
Inveniant, quibus est gloria miliciam
Ducere, sacratis altaribus ordinibusque
Per praecium fures sacrilegosque dare. 30
75 Haec illi⁷ tanti fiducia nisibus, haec est
Ad pastorem gracia tota gradum,
Haec ad Romanam virtus et scala cathedram:
Ogganire Petro, Symonis arma sequi,
Regibus assensum prebere manumque fidemque, 35
80 Ut decus ecclesiae non sit in urbe sua.
Nomine mutato cum sacrae sedis honore
Surgit Alexander et pia bella facit.
Quo valide culmen Romanae sedis agente
Luca tamen proprio non erat orba patre. 40
85 Nec dedit ille vices alii moderaminis⁸ huius
Dum parat et nutrit, qui bene portet honus,
Et similes actus simili de nomine pensans f. 3'.
Informat puerum, qui regat ecclesiam⁹.
Quo monitore puer puero maiora secutus 45
90 Florescit studio, sed bonitate magis.

a) paruo c. b) corr. ex. venero c. c) propter posteriorem hunc Anselmum, qui successit in marg. manu 1. c.

1) Anselmum iuniorem. 2) Minime de Mediolanensi utriusque Anselmi origine auctor quidquam iam prae-misit, sed cf. v. 1—3 et v. 12 cum nota. 3) De Anselmi iunioris origine Mediolanensi cf. Vitam eius c. 17, SS. XII, 18: *sanctum vero Anselmum nequa-quam ausi sunt tangere* (milites Mediolanenses), quo-

niam indigena fuit et nobilis prosapia. De Alexandro papa patruo eius indidem orto multa testimonia existunt. 4) Alexandrum II. papam. 5) Leo IX. et Nicolaus II. 50 papae. Schw. 6) Simon magus. 7) Scil. Cadalo. 8) Id est Alexander II. mansit episcopus Lucensis, cum papa Romanus electus esset. 9) Lucensem.

- Ille ergo varios estus et pontificales
 Curas inmotus portat et intrepidus.
 Et modo Romanis, modo se Lucensibus offert,
 Et quoquo vadit, Symon ab arce cadit.
- 5 95 Non illum regalis apex, non barbarus hostis
 Terruit, ut sacram desereret catedram.
 Et rex multa quidem multumque timenda minatur,
 Sed rex pontifici non nisi Christus erat.
 Rex, ut Teutonicus, frendens sibi cuncta licere,
- 10 100 Se sine susceptum dampnat episcopium,
 Dampnat pontificem sine venditione sedentem,
 Et Christy donum clamat esse suum.
 Et quia Romanas arces pater emerat olym¹,
 Ecclesiae summam deputat esse suam.
- 15 105 Inde furit dampnumque suae putat esse coronae,
 Si liceat patrem civibus eligere.
 Mente ergo captus ductusque cupidine caeca
 Temptat Alexandrum terrificare minis.
 Emittit procerem² de stipatoribus unum,
- 20 110 Qui perterreret atque fugaret eum,
 Et Cadulum catedra sublimem pontificali
 Terrarum et caeli clavigerum faceret.
 Qui simul intravit multis comitantibus Urbem³,
 Teutonicos apices iussaue nota facit.
- 25 115 Ponit in altari demens regale sygillum,
 Per quod Alexandro tollat⁴ episcopium.

- Iam clarescebat, iam toto ceperat orbe
 1.4. Lucifer ille faces spargere multimodas;
 Lucifer ad cuius radios flamasque calentes
- 30 120 Frigore cum tenebris sol cariturus erat:
 Inter praecipuos vir summae religionis
 Hildebrandus, apex et columnen fidei,
 Qui simul^a accepit vanis terroribus Urbem
 Sollicitam, medios proruit in populos,
- 35 125 Et fidei clipeum tanquam Vincentius alter⁵
 Arripit elinguem⁶ solvere pontificem.
 Et bene, nam sicut lingua Valerius⁷ uti
 Non poterat nimiae simplicitatis homo
 Et verbi curam iam comendaverat illi,
- 40 130 Quem gemino clarum noverat eloquio,
 Sic et Alexander verbis vulgariter utens
 Sepe vacillabat retro vel anie cadens.

a) *expectares*: simulac; *sed* simulac cepit scribi non potest, simul hic et supra v. 113 pro simulac positum est.

1) Heinricus III, qui patriciatum acceperat. S. *Data*
 45 *pecunia* hoc actum esse etiam Chron. S. Benigni Divio-
 nensis (SS. VII, 237) contendit. Cf. Steindorff, 'Jahrb.'
 I, 506—510. Infra v. 245. 2) Benzonem episcopum
 Albensem. S. Longe aliter ac Rangerius Benzo ipse
 de sua legatione loquitur in libro ad Heinricum IV.
 50 lib. II, c. 1—8 (inprimis c. 1. 2), SS. XI, 612sq. Etiam
 ex eis, quae Bonitho in libro ad amicum (Dümmler, Lib.
 de lite I, 596) de legatione Annonis narrat, Rangerius,
 qui haec legit, narrationi suae quaedam immiscuisse
 videtur. Cf. Meyer v. Knonau, 'Jahrb.' I, 247 sqq.

3) Cf. Donizonis Vita Math. lib. I, v. 1181 (SS. XII, 375):

Multos conducens caput orbis venit ad Urbem. S.

4) Cf. ibidem v. 1173: *Tollere Romanum cui temptat*
pontificatum. S.

5) Vincentius archidiaconus Caesar-
 augustanus, cf. Acta eius in AA. SS. Boll. Ian. II, 394

(ed. novissima Paris. 1866 Ian. III, 6). S.

6) Cf.
 Overmann, 'N. Archiv' XXI, 424. S.

7) Valerius
 episcopus Caesaraugustanus, de quo Acta laudata tradunt:
impeditioris linguae fuisse dignoscitur (c. I, 2, p. 7),
 et: *erat enim mirae simplicitatis et innocentiae* ..
impeditioris linguae (c. I, 6, p. 7).

- Hildebrandus erat vox eius, ut illius ille,
 Iam tunc ardescens pectore principibus
 135 Iudicibusque fidem vastantibus obuius^a ire
 Proque Deo vero fortis acerba pati.
 Ac primum populi paccata sedicione
 Contra legatum talia verba facit:
 'Rex', inquit, 'nobis non est, homo fallitur ille,
 140 Qui putat hanc urbem subdere servicio.
 Roma per antiquum non servit, sed dominatur:
 Roma sibi famulos novit habere duces.
 Hystoriae narrant et regum gesta locuntur,
 Quae sibi Romanus subdiderit populus.
 145 Sed iam preteream reges populosque subactos
 Et Gallos etiam complicitis manus.
 Ad Christum veniam, regem super omnia regna
 Et dominatorem totius imperii.
 Cui recte binos priscae rationis ad instar^b f. 4.
 150 Rectores¹, sed non annua sceptrum dedit.
 His longe lateque suam ditantibus urbem
 Crevit Romani nominis imperium.
 Et multo melius Christo sub principe pollet,
 Quam cum regnaret subdita demoniis.
 155 Qui Christum sequitur, Petri quoque novit habenas
 Et Pauli lumen suscipit et regimen.
 Hoc de fonte fluit totum divisa per orbem
 Gracia celestis et decus ecclesiae.
 Hoc Constantini prudentia sensit et illi
 160 Qui sibi doctor² erat, noluit esse caput.
 Noluit auctorem fidei sub condicione
 Terreni fastus moleque posse premi.
 Sic habuit, sic instituit, qua viveret, urbem³,
 Silvestroque decus et diadema dedit.
 165 Qui monitus causas discernere pontificales
 Horruit addictos litibus esse deos.
 "Vos", inquit, "vestras per vos decidite lites,
 Nam non est hominis ponere iura diis⁴.
 Vos autem Deus ipse deos testante propheta
 170 Astruit et sobolem non negat esse suam.
 Me vero sicut relicos ubicumque potentes
 Exequare Deo gloria nulla potest".
 Sic Constantinus et eum per longa secuti
 Tempora senserunt et tenere patres.
 175 Et Christum in Petro venerantes eius honorem
 Tanquam divinum tangere sunt veriti.
 Si Christus Deus est et Petrus claviger eius,
 Iam, nisi per Petrum, nemo videbit eum.

Ps. 81, 6.

a) obviam, manu 1. corr. obuius, c. b) Quando eiecto Tarquinio binos imperatores et annua imperia sibi Romani fecere in marg. manu 1. c.

1) Binos rectores, scilicet Petrum et Paulum. 2) Cf. 165—169sq. de Constantino pendent. Cf. etiam Gregorii VII. epistolam ad Hermannum episc. Mettensem 50 (Registrum VIII, 21) ed. Caspar p. 544sq. (J.-L. n. 5201) illiusque fontem Gregorii I. epistolam Reg. V, 36 (ed. Ewald, Epp. I, 317sq.), J.-E. n. 1359. S. Cf. Rufinum, Histor. eccl. X, 2; Migne, PL. XXI, 468.

- Quisquis in ac catehdra^a post Petrum iure sedebit,
 180 De virtute Petri claviger eius erit.
 f. 5. Petrus Clementem¹ supera cum sede locaret,
 Non invidit ei solvere vincla reis,
 5 Quamque potestatem per Christum Petrus habebat,
 Pascendis ovibus pleniter atribuit.
 185 Non quia de Petro procedat gratia tanta,
 Sed, quod Petrus agit, nonnisi Christus agit.
 Fons fidei Christus, fons vitae spiritualis,
 10 Et pastoralis arbiter officii.
 Ipse suis ovibus per se fomenta ministrat
 190 Et dat pastori^b, quod scit opus pecori^b.
 Non est humanum, sed nec magis imperiale
 Divinum munus vendere sive dare.
 15 Quando sacerdotem rex ordinat aut sacrat aram?
 Quando crisma facit? Quando reformat Adam? 1. Cor. 15, 45.
 195 Tolle sacerdotem, iam non erit unctio vestra;
 Quae si non fuerit, rex quoque nullus erit.
 Iamne vides regem de munere pontificali,
 20 Et non de regis munere pontificem²?
 Sic a principio Saul a Samuhele creatur, 1. Reg. c. 9. 10.
 200 Et regni leges ipse propheta dedit.
 Denique non recolis huius primordia fastus,
 Cum sub iudicibus rexerat ipse Deus?
 25 Omnia florebant. Quid narrem clara virorum
 Praelia? Debboream^c respice miliciam. Iud. 4, 14.
 205 Ut vero regem populus quaesivit habere,
 In Samuhele suo spernitur ipse Deus:
 Spernitur, et regem primum non gratia fecit,
 30 Set Deus ad penam plebe merente dedit. 1. Reg. 8, 7, 8.
 Unde vides, regnum quae corruptela sequatur,
 210 Cum Saul ante puer annuus exprimitur³
 Et mox tam vehemens monstratur et exicialis^d,
 Ut regnum tollat tertius annus ei.
 35 f. 5'. Regnavit vero super hoc et pluribus annis,
 Et quod regnavit, perdere regna fuit;
 215 Et quod de puero, spretis maioribus, uncto,
 Quem leo non superat⁴, morbida fregit ovis⁵.
 Et post Goliam pro coniuge truncat Uriam. 2. Reg. 11.
 40 Sic trait ad vicium, quod venit ex vicio.
 Sed iam ne longum faciat narracio funem,
 220 Illicet et domino⁶, quae loquor, ipse refer:
 "Fallere, Ieroboam. Regni^e potes integritatem,
 Si tamen ipse potes^e, in duo dividere⁷.
 45 Iura sacerdotum tam non potes ipse secare,
 Quam neque lata^f Deo sacrificare potes. 3. Reg. 12, 32.

a) ita c. b) pastorum — pecorum, manu 2. corr., c. c) Ded Boream c. d) exiciale c. e) ita (. Regni et potes, in) distinxit Hofm. f) lita c., emendavit Schw.

1) Cf. Jaffé, Reg. pont. ed. alt. p. 2sq. S. Inprimis J.-K. coepisset, duobus autem annis regnavit super Israel.
 50 n. † 10. 2) Simili modo [attamen alio fine Schm.] Textus Bibliae hic corruptus est, cf. E. Kautzsch, 'Die
 Rangerius in opusculo de anulo et baculo v. 597—606 heilige Schrift des Alten Testaments' p. 294, n. *.
 argumentatur (MG. Libelli de lite II, 521). S. 3) 1. Reg. 4) Cf. 1. Reg. 17, 34. 36. 37. 5) 2. Reg. 12, 1—4.
 13, 1: *Filius unius anni erat Saul, cum regnare* 6) Heinrich IV. Schw. 7) Cf. 3. Reg. 12, 16—19.

- 225 Peccavit^a Roboam^{a.1}. De^b servo ad regna vocatus^b
 Non debes veteris inmemor esse gradus².
 Et debes etiam vati persolvere grates,
 Qui de servicio² te tulit ad solium.
 Quod si sacrificas vel sacris erigis aram,
 230 Et manus arescet et sacra falsa ruent.
 Si vero tibi pontifices pro munere ponis,
 Noveris illicitum ritibus esse sacris,
 Et licet occidas, licet et tormenta mineris,
 Numquam deficiet Omnipotentis opus.
 235 Denique quid tantos nobis³ molire tumultus?
 Quae sunt cesarei iuris, habere licet.
 Caesaris est armis patriam deffendere, fures
 Et saevos homines perdere; pacificis
 Leges, iudicium, mores formare, tributa
 240 Et reditus equos per loca suscipere.
 Caesaris est, qua vult specie formare monetam,
 Quam formam Christus noluit esse suam.
 Tu tamen, unde tibi Romani iuris honorem,
 Unde tibi sceptrum nominis huius habes?
 245 An quia patricium pro munere Roma vocavit⁴,
 Et diadema simul obtinuisse putas?
 O male consultum Romanis! o Adriane,
 Eripior canibus, mittor in ora lupis!
 Si Longobardum metuis, ne dissipet Urbem
 250 Et libertatem civibus eripiat,
 Intolerabilius et multo seivius illut
 Arbitror, ut veniat, qui sacra diripiat.
 Ne Longobardi nostra dominantur in urbe,
 Invitas Karolum; Gallica frena time!
 255 Iam luimus nimium graviter suffragia tanta,
 Qui tulit auxilium, subdola bella facit.
 Divisit populum, quem decipit Alcimus iste⁵,
 Et papam proprium subrogat ad praecium^c.
 Sed redeat, ne dispereat, Parmamque reversus
 260 Contentus propriis finibus esto miser,
 Ne crepet atque ruat deceptus inanibus alis⁶
 Neronique suo fiat in opprobrium⁷.
 Dic ita; nos vero non formidamus habere
 Pontificem, nobis quem dedit ipse Deus;
 265 Quem nisi maluerit patrem sibi rex tuus esse,
 Deserat officium, quod sibi Roma dedit'.
 His ita responsis legatus mollior esse
 Incipit et Cadulum deserit in dubiis⁷.

a) ita c.; Peccas Ieroboam emend. Schw.

b) ita (. De et vocatus Non) distinxit Hofm.

c) in marg. manu 2. c.: 45

Alcimum dicit ipsum Cadolum Parmensem, qui turbabat regem contra Romanos sicut ille in istoria legitur apud regem nocuisse suos.

1) Non Roboam, filius Salomonis, sed Ieroboam 'de servo ad regnum vocatus' est, 3. Reg. 11, 26 sqq. Schw.

2) Quid Rangerius versibus 226 et 228 dicere velit, non video, cum Henricus IV. filius et nepos regum, minime servus natus fuerit.

3) Haec omnia legatus a Gregorio regi referre iussus est (v. 220, cf. v. 263); sed in verbo nobis et in versibus sequentibus autor huius fictionis oblitus est.

4) Cf. supra v. 103.

5) Scil. Cadolus. De Alcimo cf. 1. Mach. 7, 5, ubi legitur: venerunt . . viri iniqui et impii ex Israel, et Alcimus dux eorum, qui volebat fieri sacerdos.

6) Cf. Ovidi Met. VIII, 227 sq.

7) Cf. Donizonis lib. I, v. 1188

(SS. XII, 375): Pontificem solum linquunt proprium Cadaloum. S. Cf. etiam Bonizonis librum VI, Lib. de lite I, 595, quo Rangerius in versibus 269—274 nisus est.

Meyer v. Kno nau I, 316 sq., 377 sq.

- At vero Cadulus post multas sediciones
 270 Exhaustis opibus flensque dolensque redit,
 Et qui Romanae pacem turbaverat urbis,
 Ulciscente Deo traditur exicio
 5 Pro tantis rebus adeo crudeliter actis
 Laturus longo carcere supplicium¹.
- 275 Rex, qui terruerat, ad se quandoque reversus²
 Mittit magnificos in sua verba viros.
 1. 6'. Mittit Agrippinae rectorem plebis, amicum
 10 Sedis apostolicae catholicumque virum.
 Hic papam alloquitur lingua promptissimus Hanno^{a, 3},
 280 Et pedibus figens oscula cum lacrimis
 Sic est exorsus: 'Peccavimus, optime pastor,
 Et rex peccavit, sed redit ad veniam.
 15 Et nos ploramus tundentes pectora: noli,
 Obsecro, tristitiam iungere tristitiae.
 285 Cernis squallentes habitus et pulvere longo
 Faedatas facies, aspicias et lacrimas;
 Et nunc quid superest? Dominum patremque fatemur
 20 Et tanquam Petro colla manusque damus.
 Tu quoque, sicut habes a Christo pontificatum,
 290 Fac nos caelestis participes patriae⁴.
 Sit pax ecclesiis, sit sancta, sit inclita Roma,
 Et nos letemur te patre sicut ea'.
 25 His flexus tantique viri devictus amore
 Solvit et expletis omnibus ire sinit.
 295 Illi ergo redeunt et papa quievit in Urbe,
 Ad res Lucensis vertitur aecclesiae.
 Instruit Anselmum, quo successore fruatur
 30 Heredemque sui suscitet officii.
 Ergo datus primis doctoribus absque labore
 300 Et grandi cura dogmata prima capit.
 Multa quidem puero vigilantia, discere leges,
 Formas et numeros, tempora sive modos,
 35 Et quae grammaticae ratio complectitur artis,
 Omnia colligere sollicitudo fuit.
 305 Inde per anfractus atque argumenta loquendi
 Equatur summis ocus ingeniis.
 Haec illi non doctus homo, sed spiritus ille
 40 Scire dabat, qui mox et meliora dedit.
 1. 7. O pietas, o summe Deus! quam magnus et altus
 310 Et quam clausa tui semita consilii!
 Tu Romae Cadulum superasti, sed redivivo
 Succrescente malo rursus ad arma vocas.
 45 Et quia bella moves, ut sit laus magna tuorum,
 Non sinis, ut duret longius iste labor.
 315 Sed labor ad modicum, laus et retributio longa
 Non claudenda die, non habitura modum.

V. Ans. c. 2.

a) Hanno proprium nomen in marg. add. manus 2. c.

50 1) Cf. Donizo lib. I, v. 1190. 91. 93. 95; Jaffé, Regesta anno 1068. suscepta, cuius Ann. Altahenses maiores ed. altera I, 594. S. 2) Luc. 15, 17: *In se autem* (SS. rer. Germ. ed. 2, p. 74) mentionem faciunt, hic *reversus*. 3) Legatio Annonis Coloniensis archiepiscopi, significari videtur. S. Cf. Meyer v. Knonau I, 585—589. 4) Hebr. 11, 14. 16: *patriam . . . coelestem*.

- At vero meritis tandem mercede soluta
 Precipis^a, ut veniat, qui nova bella gerat.
 Ut quondam populus Romanus¹ regna removit
 320 Et dedit ad modicum temporis imperium,
 Ne, qui fortis erat, iam non speraret honorem 5
 Neu fragilem posset frangere longus honor,
 Sic, inquam, Domine, nec iustis praemia differs
 Et das miliciam bella sitire nova;
 325 Non quia non valeas semel extirpare malignum
 Et fraudes eius evacuare semel, 10
 Set, quia sic opus est nobis certamine longo,
 Quod non suffugiat tempore quisque suo,
 Ut per sudorem caeli rapiamus honorem
 330 Et pro milicia sit decus in patria².
 Ergo nec ipsa mihi sine fructu praelia surgunt 15
 Et mihi servus homo, non sibi bella facit³.
 Qui dum luctatur, dum fraudat et insidiatur,
 Plus aliquando boni quam superatus habet.
 335 Cum vero superat, nec tum victoria laedit⁴,
 Si non ad vicium calliditate trait. 20
 Si trait ad vicium vel vi vel qualibet arte,
 Cum lapsus resipit, utiliter cecidit.
 Si iacet in vicio talis, cum stare videtur,
 340 Non est de numeri condicione mei.
 Haec est miliciae ratio caelestis, ad illam 25
 Conscripti faciunt fortiter et superant. 1. 7.
 Et nichil est illis, quod non sit ad utilitatem,
 Quando nec ipsa nocent, quae facit hostis homo,
 345 Et quibus est donum non iam victoria sola
 Aut merces eius, sed labor ipse etiam. 30
 Ergone nulla mihi, Deus, haec aut parva putanda
 Gratia pro Domino per mala longa mori^b.
 Parva mihi laus est et gloria parva videtur
 350 Pro patre, pro patria, pro pietate pati.
 Denique et ipsa fides, Paulo quoque significante, 35
 De largitoris munere prima venit.
 Sic non est hominis, sed distribuentis habendum,
 Ut credamus ei sive sequamur eum.
 355 Ipse fidem donat, animos ad praelia format,
 Et per verba foris edocet interius; 40
 Qui nisi formaret teneris aetatibus aptos
 Sensus, ut caperent, quae capienda forent,
 Quando curas^c hominum, quamvis ratione vel arte
 360 Singula, quae vellet^d, mentibus ingereret?
 Quando scire daret pueris aut flectere linguam, 45
 Aut formare habiles in nova verba sonos?
 Sic hunc⁵, sic alios superandis hostibus aptos
 Aptis temporibus ordinat⁶ ipse Deus.
 365 Hunc autem tanta prevenit gracia dote,
 Ut iam de puero gaudeat omnis homo. 50

a) Precipit c., emendavit Ew. b) v. 348 prius ante v. 346 scriptus manu 2. ibi deletus et transpositus est c. c) curat c.
 d) vellet manu 2. in spatio vacuo relicto suppletum est c.

1) Cf. supra v. 149—152. 2) Scilicet coelesti. LAF. pro nec tum. 5) Anselmum. 6) Cf. supra
 3) Cf. infra v. 526. 4) Cf. infra v. 513, ubi necdum v. 31/32.

Sic loquitur, sic blandus adest, affabilis, aptus,
 Sic se disponit omnibus ad placitum,
 Ut iam non lateat illo de fonte rigari,
 370 Quem quisquis biberit, flumina larga pluet.
 5 Proficit ergo puer, pueri¹ monimenta sequendo,
 Qui natus nobis filius et datus est,
 Qui corpus mortale gerens mortalia nostra
 1. 8. Flevit et ignorans et sine voce fuit,
 375 Temporibus non eripiens sua iura quibusque,
 10 Ut maior fieret atque magis saperet;
 Non quia, quod Deus est, vel crescat vel minuat,ur,
 Sed, quae sunt hominis, sunt minus atque magis.
 Hos ergo ascensus et temporis et rationis
 380 Anselmus graditur et puerum sequitur;
 15 Non sine peccato penitus, quod nesciit ille,
 Utpote virginei flos et honos uteri;
 Set mores, sed mundiciam, sed simplicitatem
 Amplexus, superas nititur ire vias.

 385 Gaudet Alexander nec iam se cernit in illo,
 20 Et senior gaudens vincitur a puero
 Hunc^a alias temptare vias, maiora minari²,
 Scutum cum gladio forcius arripere,
 Atque ita conversus: 'Tibi laus, tibi gloria, Christe,
 390 Martinoque tuo³ perpetualis honor,
 25 Qui^b tantum decus hoc tantillo in corpore formas
 Et nares nostras spargis hodore bono.
 Quas mihi, Christe, rosas et quam bona lylia fingis!
 Et quam purpureas aspicio violas!⁴
 395 O quae bella manent, quae vulnera symoniales
 30 Et quam scismaticis intolerabilia!
 Non hunc sub specie cuiuslibet utilitatis
 Inficies maculis, Symon avare, tuis,
 Quae me, cum fureres Cadulumque in bella vocares,
 400 Aspersere notis turpibus et variis,
 35 Cum miser et captus Romanae sedis amore
 Distraxi decimas militibusque dedi,
 Distraxi praetio curtes fecique libellos⁵,
 Prebendas praetii sub datione dedi,
 405 Et quae multa mihi longo plangenda dolore,
 40 Ne his incorrectis tollat amara dies.
 1. 8'. Sed quia^c poeniteo, iam, quae inconsultius egi,
 Permutare libet et melius sapere.
 Iam canonum decreta sequar scriptumque Leonis⁶,
 410 Quod proprium nostrae contulit ecclesiae,
 45 Et si quid patres proprium sancxere priores,
 Quod sacrosanctis usibus expediat.

Is. 12, 3;
Ioh. 4, 14.

Is. 9, 6.

V. Ans. c. 7.

a) Hinc coniecit Lafuente.

b) abhinc pergit manus 2. c.

c) sequi iam hic abundans c.

1) Scil. Iesu. LAF. 2) Minari hic = 'verheissen',
 'geloben'. 3) S. Martino ecclesia maior Lucensis
 10 dedicata erat. S. 4) Cf. Rangerii versus primos
 libri de anulo et baculo (in exemplari Mathildi ob-
 lato) a Donizone lib. II, v. 395sq. (SS. XII, 387 sq.)
 citatos. LAF. 5) Alexandrum aliquoties bona eccle-

siastica in precariam seu emphyteusim collocasse etiam
 chartae a I. de Pflugk-Harttung in 'Itinere Italico' p. 431.
 433 editae (a. 1068. datae) testantur. S. Cf. etiam Italia
 pontificia III, 487-492. 6) Cf. tabulam Leonis IX.
 d. 12. Martis a. 1051. datam, J.-L. n. 4254; Kehr, Italia
 pontificia III, 397 sq., n. 1. S.

- Sic iubeo, sit legitimum, sit perpetuale,
 Ut res^a ecclesiae non cadat in praetium.
- 415 Hac in sede volo, nemo sibi proprietatem
 Vindicet et partes nemo sibi faciat.
 Bis sex presbiteri, VII^m sint^b officiales 5
 Et sub eis totidem, qui sacra vasa ferant.
 Quatuor addantur, qui non hac sorte fruuntur
- 420 Nec sint in gradibus his vel in ordinibus.
 Quisquis presbitero succedit, presbiter esto,
 Et gradibus reliquis sit ratio similis. 10
 Si nondum est, ipso fieri non differat anno,
 Aut cadat et stipem perdat et officium.
- 425 Quaque die missae celebris sollempnia fiant,
 Ut mos est primis omnibus ecclesiis¹.
 Et si quid minus est aut amplius ad rationem, 15
 Tu, Deus, huic puero scire et amare dabis,
 Quem volo, quem cupio pro me tua pondera ferre.
- 430 Non iam, quod meus est, sed quia te sequitur'.
 Haec senior secum. Post haec, ut corde gerebat,
 Devotus properat omnia perficere. 20
- At puer, ut puerum, sed non pueriliter egit
 Et laqueos huius temporis explicuit,
- 435 Sentit adesse dolos iuveniles et graviori
 Tactus ab ygne tamen pugnat et esse puer
 Incipit² et pueri motus et simplicitatem 25
 Affectare magis et magis exprimere.
 Integer a vitiis puerilibus ad iuveniles
- 440 Annos accedit, nec puer esse sinit.
 Et sicut radix generosi germinis, altos 30
 Cum fecit ramos et decoravit eos
 Floribus et fructu, non perdit proprietatem,
 Set sapit et flagrat dulcius et melius,
- 445 Sic innata semel divini gratia roris
 Festinat fructum tempore ferre suo,
 Nullis turbinibus, nullius grandinis ira 35
 Florem cum foliis non habitura suum.
 Non illum levitas ad inania precipitavit,
- 450 Nec caro traxit eum quodlibet ad vitium:
 Inter divitias et tanti patris³ honores
 Non est mutatus a bonitate sua. 40
 Qui putat hanc facilem Christo sub iudice pugnam
 Non flecti levibus atque libidinibus,
- 455 Iste potest gelidas ygnis contendere flamas
 Et mare paccatum ducere, quando tumet.
 Si tamen est aliquis, qui tantos nesciat aestus 45
 Et sine naufragio transierit pelagus,
 Non tamen idcirco credat non esse periculum
- 460 Quamvis tranquillo pandere vela salo;

cf. Iob 14, 7-9.

J. 9.

a) sic manu 1, rex superscripsit manus 2, c. b) sunt c.

1) V. 415—426 pendent ex tabula Alexandri II. s. d. tradita et saepe prelo data, J.-L. 4723; Kehr, Ital. pontif. III, 399, n. 7, 'Regesto del capitolo di Lucca vol. I a cura di P. Guidi e O. Parenti' (Regesta chartarum Italiae;

Roma 1910), p. 153 sq., n. 389. Cf. Hinschius, 'Kirchen- recht' II, 57. S. 2) Coniunge: *magis incipit esse puer et . . . affectare et . . . exprimere.* 3) Alexandri II. LAF.

- Equoris instar habet miserae temptatio carnis
 Et circumfertur turbinibus variis;
 Instar habet calidae sartaginis, utque voraci
 Tangitur afflatu, fervet ab ygne suo.
- 5 465 De¹ tactu carnis oritur contagio mentis,
 Et fiunt oculi pervia porta mali;
 Perque alios sensus quasi quelibet ostia mortis
 Introeunt propriis quaeque nociva viis;
 Quae nisi conservat vigili custodia visu,
- 10 470 Non est virtutis aut rationis opus.
 Et quis ad haec fortis, quis ydoneus ista cavere,
 Si non advigilet desuper ipse Deus?
 Quem gula non capiat? Quis non in fornice ludat?
 Et quis avaritiae non paret^a ultro sinum?
- 15 f. 9^v. 475 Quis gratis etiam non succendatur ab ira?
 Et quis tristitiam frangat et accidiam?
 Quis non infletur? Quis non amet altior esse?
 Quisque ferat similem cernere sive parem?
 His octo vitiis² tantus comitatus adheret,
- 20 480 Ut quodvis habeas, cetera vix caveas.
 Haec contra vitam disponere maxima lis est
 Et bellum vehemens et grave martirium,
 Et quanto lubricis affectibus aptior aetas,
 Tanto debetur gloria maior ei.
- 25 485 Miramur pueros gladiis et fustibus olym
 Sustinuisse mori, quam violare fidem.
 Miramur teneras gladios optasse puellas,
 Quam potuisse pati damna pudicitiae.
 Fortis amor, quem nulla potest tortura domare,
- 30 490 Et fugit ad gladium, ne cadat in vitium.
 Fortis amor, quem non superat violentia carnis,
 Nec sequitur curas eius et inlecebras.
 Fortis amor, qui sic hominem corroborat intus,
 Ut non attendat tristia quaeque foris.
- 35 495 Sed quod tempestas non^b excutit, excutit hestas,
 Atque potest luxus, quod nequit ipse furor.
 Multi tortores et multae sustinuerunt,
 Et^c proprios motus non-potuerunt pati
 Et, cum sevittas superassent imperiales,
- 40 500 Cesserunt flammis mollioribus et vitiis.
 Sic sic non minus est vitiosos frangere motus
 Quam superasse minas iudicis et gladios.
 Hunc ergo iuvenem, sed non iuveniliter, esse
 Quis non miretur? quis queat exprimere?
- 45 505 Non amplexari, non ludere, non epulari
 Inter consimiles, bellica causa patet.
 Bellica res plane, nisi quod neque gloria par est,
 Et minus est gladio cedere quam vitio.
 Qui fortem superat, necdum satis usque triumphat,
- 50 f. 10. 510 Dum superest vitium litigiumque facit.

a) parat, manu 2. corr. paret, c.

b) non deest c., supplevi.

c) ita c.; At coniecit Zwölfer.

1) Cf. Gregor. Moralia super Iob lib. XXXIV, c. 22, Migne, PL. LXXVI, 743sq.
 2) Cf. Iohannis Cassiani de institutis coenobiorum et de octo principalium vitiorum

remediis libri XII (ed. M. Petschenig, CSEL. XVII), lib. V, 1, p. 81, ubi octo principalia vitia eodem modo et ordine quo hic enumerantur. Schw.

- Qui vincit vicium, tanto est victoria maior,
 Quam sibi substernit se quoque cum vicio.
 Qui cedit^a gladio, necdum victoria laedit¹,
 Dum superest animus et bene castra regit.
 515 Adde, quod hostis homo² foris est, cum forcus urget; 5
 At vicium, vel cum vincitur, intus agit
 Atque, ubi deficiunt vires, se fingit abesse
 Et latet ad tempus, ut noceat gravius.
 An non intus agit, tenui cum pectora telo
 520 Perforat et loquitur cordis in aure tibi? 10
 Iam peregrinatur mulier vel forsitan obivit^b,
 Et tamen hanc intus seva libido facit.
 Hostis habest, tamen hunc^c odio quasi cominus urget^d,
 Et dum persequeris, corda cruenta facis.
 525 Sic trahitur, sic distrahitur miseranda iuventus 15
 Et se dilacerat et sibi bella facit³.
 Spiritus est intus et spiritualia querit,
 At caro, quae sua sunt, captat agitque foris.
 Hanc legem carnis puerilis non habet aetas
 530 Et carnis^e stimulos non videt ante suos. 20
 Ut quasi per legem valet aetas ad^f rationem,
 Fervet peccatum cognitione boni.
 Et sic comota civili sedicione
 In binos homines scinditur unus homo:
 535 Alter amat pacem, litem desiderat alter, 25
 Alter amat superos, alter ad yma ruit.
 Iste voluptatem mavult, hic sobrietatem,
 Hic sua largitur, ille aliena rapit.
 In tam diverso sub eodem pectore motu
 540 Felix, qui⁴ gladio non cadit ipse suo. 30
 Forcior est, inquit sapiens, quisquis dominatur
 Ipse sibi, turres exsuperante^g viro.
 Hanc qui vincit aquam neque tanto leditur ygni,
 In refrigerium perveniet facile.
 545 Non illum carnalis homo, non gloria mundi, 35
 Non terrena lues auferet ulla sibi.
 Hunc adolescentem dicit scriptura beatum,
 Quem iuvat a primo tempore ferre iugum.
 Et causam dicit, quia se super ipse levavit,
 550 Hoc est, de lecto languida membra tulit, 40
 Vel quasi sordentem rapuit de stercore carnem
 Atque coegit eam non sibimet sapere.
 Et bona subiungit, quae sint factura beatum,
 Scilicet, ut sedeat solus et ut taceat.
 555 De tali pugna sequitur victoria talis, 45
 Victoremque suum gloria talis habet,
 Ut sedeat cum principibus soliumque tenere
 Incipiat, de quo iudicet et doceat.

cf. Matth.
12, 43—45.

Rom. 7, 23.

Prov. 16, 32.

Thren. 3, 27.
ib. 28.

ib.

Ps. 112, 8.

a) cedit c. b) *haud scio an forte abivit legendum sit; neque sensum versuum 521—524 plane me perspicere fateor.*
 c) hē c. d) urges, superscripta littera t corr. urget, c. e) ramis c., emendationem proposuit LAF. f) *abhinc* 50
 iterum *pergit manus* 1. c. g) *exuberante c., cf. infra v. 1810.*

1) Cf. supra v. 335. S. 2) Cf. supra v. 344. S. Vergil. Georg. II, 490: *Felix, qui potuit rerum cognoscere causas.*
 Ad vocem *homo* cf. prologum v. 28, in poemate ipso v. 332. 66. 534. 45. 3) Cf. supra v. 332. 4) Cf.

- Grandis honor grandem desiderat ante laborem,
 560 Recturusque alios se regat ipse prior.
 Si quis non didicit proprios sedare tumultus,
 Turbati populi non bene frena reget.
 5 Quando pudiciciam suadebit luxuriosus?
 Quando pauperiem servus avariciae?
 565 Et sic in reliquis; numquam potes illa docere,
 Quae non ipse facis; quae facis, illa doces.
 Ergo Anselmus adhuc iuvenis tot praelia secum
 10 Et tantos strepitus excitat et patitur,
 Inter tot mundi laqueos, incendia tanta,
 570 Semper inexustus et sine sorde manens.
 Hi mores, haec egregiae constancia mentis,
 Iamque patet patruo dignus episcopio,
 15 Non quod adhuc satis esse putet rationibus annos,
 Set quia, quae faciunt, plurima conveniunt.
 575 Porro quid est tempus, nisi sit cum tempore virtus?
 At probitas tempus anticipare solet.
 Si numerum curas hac in ratione dierum,
 20 Multos invenies non gravitate senes;
 Multos invenies, quibus est lasciva senectus,
 f. 11. 580 Et multos iuvenes tempore, non animo.
 Arsit adhuc iuvenem mulier temeraria Ioseph,
 Sed nec blandiciae, nec valere minae.
 25 Presbiteri turpes Susannam concupierunt,
 Presbiteros dicit Attica lingua¹ senes,
 585 Quos Danihel monitu predoctus spirituali
 Convicit falsos atque peremit eos.
 Ergo spernendi canones², qui constituerunt
 30 Etatis sumam talibus officiis?
 Scilicet accepta Christo de presule forma³,
 590 Qui metam posuit tempore, quo docuit?
 Nequaquam, sed ob id revocat sapiencia dignos,
 Ut caeci videant et magis abstineant.
 35 Verum canicies illa est, et vera senectus⁴,
 Quae sensus niveos et sine labe facit.
 595 Hoc sensit vir multa videns, et non male sensit,
 Curam divino de grege semper habens.
 Set quis consilium valeat penetrare supernum
 40 Aut videat tenebras illius et latebras?
 Papa videt iuvenem sese sapienter agentem
 600 Et vult pondus ei tradere, quo premitur.
 Set pietatis opus non tractat cum pietate,
 Qui petat a mundi principe dona Dei.
 45 O quod agis, Petri successor, tune cruentas
 Arbitrare manus haec sacra posse dare?
 605 Quis te pontificem Romana sede locavit?
 Nunquit non clerus, qui solet, et populus?
 Si licuit, proprium noli dampnare nepotem,
 50 Et si non licuit, quid Cadulo nocuit?

Gen. 39, 7.

Dan. 13, 28.

cf. Sap. 9, 13.

1) Cf. Rangerii librum de anulo et baculo v. 349 sq., MG. Libelli de lite II, 516. 2) Cf. Hinschius, 'Kirchenrecht' I, 17 sq. 3) Luc. 3, 23: *Et ipse Iesus erat incipiens quasi annorum triginta.* 4) Cf. Sap. 4, 8:

Senectus enim venerabilis est non diuturna neque annorum numero computata; cani autem sunt sensus hominis; 9: Et aetas senectutis vita immaculata.

- Si Caduli mortem credis solvisse reatum,
 610 Ergo cum fureret, non bene praesul eras.
 Si vero regi Christy partiris honorem,
 Ut res terrenas ille, det iste sacras,
 Dampnantur canones, veterem pervertimus usum *f. 11.*
 Et libertatem perdimus ecclesiae.
 615 De vestitura legisti pristina iura:
 Usus, si quaeris, haec tua sella docet.
 Si sumus ancillae, vendat vel prebeat ille,
 Si libertatis, hactenus esto satis. *10*
 Mittitur¹ ille tamen, sed qui cum Symone saevo
 620 Pugnaturus erat, Symonis acta fugit.
 Legerat ante libros Romanae tradicionis,
 Legerat et veterum plurima iussa patrum,
 Etiam dampnarat sacrorum vendiciones *15*
 Et sordes magicas Symonis et caveas,
 625 Nec dubitat regem contempnere; sed quia mittis
 Et mansuetus erat, sic pacienter agit^a:
 'Rex', inquit, 'baculum non tollo pontificalem
 Nec modo sub tanto pondere pono caput. *20*
 Res est ista gravis et formidanda; mederi
 630 Corporibus dubitat, qui bene non didicit.
 Qui nescit regimen, qui nescit sydera, ventos,
 Et quae sit facies quandoque^b futura poli,
 Non bene praesumit pelago comittere navem *25*
 Et sero tumidas frangere^c discit aquas.
 635 Quid referam patruo, qui me tibi misit, an illi
 Demulcere capud credis honore meo?
 Non ita, quem fovit, populum² crudeliter odit,
 Ut non tam fragilem nolit habere ducem. *30*
 Non ita vel Christum vel se non diligit ipsum,
 640 Ut Christy dampno gaudeat atque suo'.
 Ille ita contemptus gemitu tabescit et ira
 Iamque timet vacuam ferre aliquando manum,
 Cum videat, qui non timeat contempnere munus, *35*
 Quod soleat multa vendicione dari. *f. 12.*
 645 O, si vidisset mortes et dampna futura
 Et per se iacere dedecus ecclesiae!
 O, si vidisset, quae nos aliquando videmus,
 Et se corrigeret, ne sine mente foret! *40*
 An sine mente fuit Babilonius ille superbus,
 650 Cum silvas adiit et cibus herba fuit?
 Et mentem plane non amississe putamus,
 Qui sine consilio vivit et absque Deo?
 Consilium credas, qui non est ad rationem? *45*
 Aut quaeenam ratio sedet in idolio^{d. 3?}

Dan. 4, 30.

a) *id est* ait. b) *syllaba una abundat in voce* quandoque c.; -que fortasse delendum Hofm. c) *flangere*, manu 2. corr. frangere, c. d) Quia dicitur idola colere Enricus in marg. manu 1. c.

1) Cf. Vita Anselmi c. 2. Comes in hac legatione Megnardus episc. S. Rufinae fuit. Quodsi Wilmans (SS. XII, 14, n. 1) Anselmum tum non ad sedem Lucensem designatum fuisse eo coniecit, quod auctor in c. 3 non 'reelectus' vel 'denuo promotus' dixisset, ei obiciendum est talem designationem non potuisse considerari elec-

tionem canonicam. Huc accedit, quod ex v. 296 et 600 (et maxime ex v. 637. Schm.) Alexandrum II, qui 50 tiaram adeptus episcopus Lucensis manserat, nepotem adultum in locum suum substituere voluisse intellegitur. S. 2) Lucensem. 3) Cf. Ephes. 5, 5: *avarus, quod est idolorum servitus*.

- 655 Quae ratio sedem divisit pontificalem?
 Quae ratio potuit participare thorum?
 Haec nobis operum magnalia prima suorum
 Anselmus tribuit nec sine laude fuit.
- 5
 660 Iam pugnat, iam mirificos examinat ictus,
 Iam miscet gladios Symonis atque suos.
 Post cuius reditum non longo tempore papa
 Decubat¹ et claustro corporis exuitur.
- 10
 Mox inter lacrimas cleri populique dolores
 Hildebrandus oves suscipit a Domino.
- 665 Dum lugent, dum vota Deo pro funere solvunt,
 Conclamat populus, concio sacra rapit².
 Et ne quid^a vel sedicio vel factio temptet,
 Flens et multa quaerens ponitur in cathedra.
- 15
 Vita, fides comendat eum, virtusque probata
 670 Et studium patriae subrogat ecclesiae;
 Et quia propter oves pernox erat excubitor^b,
 Dicitur a veteri praesule Gregorius³.
- 20
 Luca etiam turbata malo solacia quaerit
 Et iubet Anselmum laeta praeesse suum⁴.
- 675 Clerus cum populo sollempniter absque tumultu
 Hoc in consilio gaudia festa canit.
- 25
 Sume Deus, qui corda moves, sapiencia cuius
 Dat brutis etiam non sua verba loqui
 Et rationalem privat ratione prophetam,
- 680 Da, pater⁵, egregios scribere posse viros.
 Anselmus tuus est, tuus, inquam, Gregoriusque,
 Et de fonte tuo rivus uterque fluit.
- 30
 Nos quoque te canimus, tua sunt certamina, tu nos
 Et potes et debes magnilocos facere.
- 685 Hactenus exorsi fuimus praeludia quaedam,
 Ut mare mensurus navigat in fluvio.
 Nunc labor in manibus^c et rerum copia tanta est,
 Ut caedat veterum lingua vel ingenium.
- 35
 Nunc opus est maiore sono, graviore loquela,
 690 Quo magis accensus hostis in arma redit.
 Tollis Alexandrum, fidei per devia lumen,
 Et lumen minuis et diadema tuis.
- 40
 Sed cito paccatus luctus in gaudia⁶ mutas
 Et lucem geminas et decus amplificas,
- 695 Ut nec Romanae fiat deiectio sedis,
 Dum se Lucanae dimidiare cupit,
 Et Lucanus apex non hoc magis inminuatur,
 Quo supra modulum non pudet ire suum,
- 45
 Roma Petri sedes et rerum prima per orbem,
 700 Sed nec Luca sacris sedibus inferior.

a) nequit c. b) Nota in marg. manu 1. c. c) fortasse corrigendum est: inmodicus, cf. v. 718.

1) Cf. V. Anselmi c. 3. 2) V. Anselmi c. 3: *voto* cf. infra v. 2471 cum nota. 4) V. Anselmi l. c.: *in*
communi clericorum et laicorum, diu renitens. S. *Lucanam ecclesiam est et ipse electus episcopus.* S.
 50 3) A veteri, id est primo, non sexto huius nominis. 5) Cf. Vergil. Aen. III, 89: *Da, pater*; cf. II, 691.
 Cf. Meyer v. Knonau, 'Jahrb.' II, 209, n. 36; infra 6) Cf. Esther 13, 17; 16, 21, et similiter saepius.
 v. 799 sq. De vi nominis Gregorius, id est Vigilantius,

- Roma viris, opibus omni sublimior urbe,
 Et fidei titulo claruit et solio.
 Luca fuit lucens et lucis tramite ducens¹,
 Et de Romana nobilitate cluens.
- 705 Nobilitas fidei de prima tradicionem
 Lucensi formam contulit aecclesiae².
 Contulit et mores festivos et staciones,
 Quod non est Tusscis omnibus aecclesiis.
 Illa patres habuit claros et habebit in aevum,
- 710 Haec quoque magnanimos novit habere duces, f. 13. 10
 De quorum meritis, virtutibus et pietate
 Tanquam sole suo Tuscia sola nitet.
 Hinc igitur quis non videat divinitus actum,
 Ut pariter flerent et gement pariter
- 715 Et simul esset eis et consolacio compar 15
 Et, quem non violet lancea, par clipeus.
 De quorum gemina virtute fideque vicissim
 Dicere nunc opus est, et labor inmodicus.
 Nam quae lingua potest, quae mens describere digne
- 720 Expertos tociens tanta pericla viros? 20
 Si Cicero redeat, si reddant fata Maronem,
 Subcumbant operi nec satis expediant
 Res tam nodosas, artes tam perniciosas,
 Et furias regis^a, scismaticumque nefas.
- 725 Sed, qui bella moves, ut cum victore triumphes, 25
 Ipse dabis titulos dicere posse tuos.

2.

- Ergo Gregorius accepta pontificali
 Cura non tacuit, quod prius edocuit.
 Et mox Anselmum sacrat³ et transfundit in illum
- 730 Curam servandae coelitus aecclesiae. 30
 'Frater', ait, 'cura, quae sunt celestia rura,
 Celica caelesti conveniunt pecori^b.
 Pascua sunt animae scripturae spirituales,
 In quibus est pecori potus et herba sacro.
- 735 Sed cave, ne lacerent, qui nos aliquando fatigant 35
 Et sermone vago sollicitant populos
 Et de scripturis intendunt recia nobis
 Telaque vipereis illita sanguinibus.
 Hos autem moneo prae cunctis esse cavendos,
- 740 Quos magus ille suis artibus implicuit, 40
 Qui credunt claves et sacrae sedis honorem
 In regum manibus et dacione situm, f. 13'.
 Ut gregibus sacris pastor quandoque futurus^c
 Ante manus homini conferat, inde Deo,
- 745 Ante potestati servilem iuret in usum, 45
 Quam regi summo spondeat obsequium.

a) fortasse legendum est: regis furias, cf. v. 842. b) peccori c. c) futuris c., emendationem proposuit LAF.

1) Ita et infra v. 4426. 2) Petrus ipse Lucensibus consecratus. S. Mense Martio vel Aprili anni 1074. Paulinum misisse narratur, cf. Bart. Beverini, Annales hoc factum esse videtur, cf. Meyer von Knonau, 'Jahrb.' ab origine Lucensis urbis (Lucae 1829) I, 29. S. II, 354 et p. 364. Cf. Reg. Greg. I, 21, ed. Caspar 50
 3) V. Anselmi c. 3: atque ab illo postmodum religiose p. 34 sq.

- Ergo sedent, qui pontifices hoc ordine fiunt?
 Et Christo minuunt imperiale decus?
 Christus ait nullum dominis servire duobus;
 750 Illi se gemino substituunt domino.
 Christus ait pecudes ipsius solius esse;
 5 Illi ius ovium regibus attribuunt.
 Christus ait: Per me, qui non intraverit, ille
 Fur est et pecorum cogitat exicium;
 755 Illi per regem decertant ingrediendum
 Et claves ab eo turpiter accipiunt.
 10 Non est ista levis et contempnenda quaerela
 Et contra caelum sediciosa parum.
 Set non est, aiunt, mercatum symoniale,
 760 Cum cadis in praecium propter episcopium.
 15 Sed quid habet tanti rerum possessio tota,
 Quam concessa homini forma decusque Dei?
 Caetera cum brutis comunia participamus,
 Haec habet a Domino solus et omnis homo.
 765 Quare plus peccat, qui se pro munere donat,
 Quam qui denarium derogat in praecium.
 20 Denique, qui iurat, iam non est liber, et illi
 Debet in obsequium, quas dedit ante manus.
 Ecce vides¹, quantus et quam miserabilis error
 770 Divinas homini complicituisse manus.
 25 Quae te culpa quidem, fili karissime, laesit,
 Set lotam debes credere tot lacrimis².
 Quae lacrimis virtus et quanta potencia, nosti,
 / . 14. Et ter collapsus edocet ipse Petrus,
 775 Qui, nisi per fletum meruisset pontificatum,
 30 Ad fratres alios non rediturus erat.
 At^a quanto melius et religiosius actum,
 Cum te non potuit illa ligare manus,
 Cum se contemptum doluit cum Symone Nero³,
 780 Remque novam stupuit curia cuncta diu.
 35 Sed casus varios belli solet usus habere,
 Et, qui nunc superat, mox tibi terga dabit.
 Nunc igitur multo robustior esse labora
 Et tales multo ludificare magis,
 785 Ut per te videant, qui nondum penituere,
 40 Quid sibi, ne pereant, conveniat facere.
 Insta prudenter et te circumspice, fili,
 Actus et mores clarificare tuos.
 Ieiuna, vigila, lege, disce, corripe, palpa,
 790 Et mala quanta vides, corrige quando potes'.
 45 Haec ait, ille nichil contra, sed gaudet et illi
 Supplicat et sese spondet in obsequium.

Matth. 6, 24.

Ioh. 21, 17.

Ioh. 10, 8—10.

Matth. 26, 69—75.

cf. 2. Reg. 11, 25.

a) fortasse corrigendum est: Ah, et signum! post v. 780 ponendum est.

1) V. Anselmi c. 4 (SS. XII, 14): *sed et dominus papa id solum aliquando vituperavit in illo*, scilicet quod anulum et baculum e manu regis acceperit; cf. notam sequentem. 2) Cf. ibidem: *incipit vitam suam perditissimae dampnationis aestimare . . . , illud vero ante omnia metuens, quod post catholicam electionem*

de manu regis annulum suscepit et pastorem baculum. Cf. Hugo Flav. SS. VIII, 411. S. Secundum Hugonem Gregorius ipse petente Heinricho: *in Lucensi . . . electo eis (cardinalibus) adquevit, ut consecrationem eius differret, donec investituram episcopatus ex regio dono accepisset*. 3) Cf. supra v. 619—642. S.

- At vero gemitus mēsto sub corde volutat,
 Atque suum Christo iudice dampnat opus.
 795 Dum tamen omnino possit complere, quod optat,
 Pervigiles curas pro grege cautus agit.
 Gregorium sequitur et ei devotus adhaeret,
 Quem videt in tanta sedulitate situm, 5
 Ut iam per modicum distare putetur ab illo,
 800 A quo principium nominis huius habet¹.
 Sic vigilat, sic se macerat, sic plangit et orat
 Et semper sese promptior efficitur. 10
 Ecclesiis priscum certat renovare decorem
 Et canones sacros discutit et renovat.
 805 Ac primum Romam longeva febre dolentem
 Et bellis scissam colligit et recreat.
 Civiles motus et causas sedicionum f. 14'. 15
 Sollicite quaerit et sine lite domat.
 Et facto populi conventu sepe^a per Urbem
 810 Informat patriis legibus atque suis.
 Inque brevi populum tanto devincit amore,
 Et tanta legum comoditate ligat, 20
 Ut nemo civem, nemo spoliare viantem
 Audeat aut facti supplicium subeat.
 815 Inde per externas legatos dirigit urbes
 Et mandata facit regibus et populis.
 Corripit, emendat, meritos pro crimine dampnat 25
 Et non personam respicit aut faciem.
 Format decretum² terras generale per omnes,
 820 Ut nemo uxorem presbiter accipiat.
 Si quis habet, sacris altaribus amoveatur;
 Si contra fuerit, prorsus abesto foris 30
 Inque sacris gradibus nulla ratione ministret,
 Qui^b prius ex modico tempore continuit:
 825 Qui vero cecidit sub sacri tempore cultus,
 Lugeat et sacris cedat ab ordinibus.
 Addit et, ut nullus regum, non ulla^c potestas 35
 Vendere presumat spirituale bonum.
 Nemo per laicum sacros sibi tollat honores,
 830 Sed neque per regem quemlibet aut dominum.
 Sin alias, consors habeatur Symonis ille,
 Et qui investierit Nero profanus erit. 40
 Haec iubet et missos³ ad eas res ordinat aptos,
 Et qui non metuant pro pietate mori.
 835 Iam nova iusticiae lux emicat et pietatis,
 Iam scola tyrones in nova bella facit.
 Haec videt Anselmus et, quem non senserat ante, 45
 Concipit ardorem sanctificare fidem.
 Haec^d ubi per terras longe perlata fuerunt, f. 16.
 840 Turbantur reges, desipiunt populi.

1075.
 (Febr. 24—28.)

a) seppe c. b) an legendum sit: Ni (= Nisi)? c) nonnulla c., emendavit S. d) fol. 16 loco folii 15 ponendum est, haec duo folia a bibliopecto inter se commutata sunt; quod vidit G. Schwartz, 'N. A.' XLIII, 523—527. 50

1) Cf. v. 672 cum nota. 2) In synodo Romae diebus p. 127—131. 3) Quorum nomina non constant; cf. 24.—28. mensis Februarii habita; Greg. VII. Registr. O. Schumann, 'Die päpstlichen Legaten in Deutschland II, 52a, ed. Caspar p. 196 sq.; Meyer von Knonau, 'Jahrb.' zur Zeit Heinrichs IV. und Heinrichs V.' (diss. Marburg II, 454; Hefele-Leclercq, 'Histoire des conciles' V, 1, 1912), p. 28 sq.

- Turba sacerdotum miscet fervoribus ygnem
 Et regum furias concitat in facinus.
 Dumque cupit scelerum sordes celare suorum,
 Fert contra papam regibus auxilium.
- 5 845 Nec sinit, ut reges subdant sua colla magistris,
 Dum peccare libet et nichil inde pati.
 O semper caecam, quo plus videt, ambitionem!
 Dumque tegit foveam, quam male vitat eam!
 Iudicium metuit, quoniam carnaliter egit,
- 10 850 Et quod iudicium triste, sed ad modicum;
 At vero caeli censuram perpetualem
 Non metuit, Christo discuciente reos.
 Et quid? nunc etiam cecos non iudicat ille
 Et non tradit eos cladibus et gladiis
- 15 855 Et dat in obprobrium et ventum dispergit in omnem
 Et cum rege suo vel duce flere facit?
 Ergo fremunt gentes et consiliantur in unum
 Perdere catholicos aut removerè patres.
 Francigenae¹ cum Teutonicis reges populi que
- 20 860 In facinus iurant sacrilegumque nefas.
 Lingua sacerdotum, gladio truculentior omni,
 Regibus et populis arma nefanda parat.
 Mitius ille tamen populus^a cum rege superbit,
 Quem sua libertas nominat atque regit;
- 25 865 Et minus in populo desciscit clericus illo
 Et minus in canones et sacra iura facit.
 Et per multimodas rationes conciliorum
 Ad fidei formam iusticiaeque redit².
 Si qui non redeunt, non se per inania scindunt
- 30 870 Nec se iustificant, ut mala tanta tegant.
 Teutonicam rabiem si pacificare laboras
 Et revocare studes ad pietatis opus,
 Hic labor est pugnare feris, mollire leones
 Et quasi Lerneos evacuare lacus.
- 35 875 Interea sacri custos Anselmus ovilis
 Non cessat rebus invigilare piis.
 Et nunc hos pretergradiens, nunc otior illos,
 Dum superest aliquid, nil satis esse putat.
 Qualis ab exilio patriam per longa revisens
- 40 880 Equora, iam prolem, iam meditatur opes,
 Sed licet aut zephiri molli fervore sequantur
 Aut spumet gravibus acta carina nothis,
 Nil satis est desiderio, dum litus amicum
 Et domus obtatae plena quietis abest.
- 45 885 Quae retro sunt³ non aspiciens, ardencius ille
 Instat agenda sibi, quae^b superesse videt;

cf. Ps. 2, 1.

cf. Ps. 56, 5.

cf. Luc. 9, 62.

a) Francorum scilicet in marg. manu 2. c. b) quem c.

1) In concilio Parisiensi, Mansi XX, 437. S. Cf. Hefele-Leclercq V, 1, p. 111. Concilium hoc falso anno 1074. 50 adscribitur et ante a. 1075. habitum esse non potest.
 2) Rangerius spectat ad concilia illa, quae annis 1076. et 1077. Hugone Diensi legato apostolico praesidente Ansaе, Claromonte, Divione, Augustoduni, a. 1078. Pictavi, 1080 Iulioboni, Avenione etc. habita sunt.

V. Hefele-Leclercq V, 1, p. 217—232, 280—283. De successu, quem Gregorius in Gallia habuit, cf. G. Hoffmann, 'Das Verhältnis Gregors VII. zu Frankreich' (diss. Wratislav. 1877) p. 51. S. Willi Schwarz, 'Der Investiturstreit in Frankreich', 'ZKG. N. F.' V (1923), 255—328, praesertim p. 279 sqq. 3) Cf. infra v. 1159.

- Quoque magis pensat honus et quem portat honorem^a,
 Hoc minus esse videt^b quelibet acta prius.
 In tanta cura sub tanto iudice ponit
 890 Inde suas vires, hinc mala tanta gregis,
 Hinc etiam sevos morsus unguesque leonum, 5
 Qui circumveniunt et pecus omne vorant.
 His ergo in dubiis, quid agat pia sollicitudo?
 Quid nisi lamentis incubet et praecibus?
 895 Ut qui pastorem se nominat ex bonitate
 Et cognoscit oves, ipse potenter alat. 10
 Hoc facit et Domino praecibus comendat ovile,
 Quod comendatum sumpserat a Domino;
 Perque graves estus et multa frigora noctis
 900 Ocurrat rabidis tygribus atque lupis.
 Haec dum pervigili rimatur sobrietate, 15
 Invenit obiectas dupplicitate feras.
 Invenit errantes speciem pietatis habentes,
 At vero solida de pietate nichil,
 905 In^c vestimentis agnilibus advenientes, 1. 15.
 At subtus cupidos dilacerare lupos; 20
 Hos dum voce fugat et paulo durius arcet,
 Non sine scissura vulneribusque redit.
 Sed non terretur, quia scit non militis esse
 910 Ante coronari, quam fera bella pati.
 Dum tamen ad mentem redit anulus, omnia cedunt, 25
 Omnia vilescunt et leviora patent,
 Nec tanti putat graves perferre tumultus
 Atque impugnari talibus insidiis.
 915 Quamquam per regem suscepit pontificatum
 Et non per portam venit in aecclesiam, 30
 Hinc neque pastorem se iudicat¹: ergo frequentes
 Fundentem lacrimas non iuvat^d ipse cibus.
 Hunc nec papa potest verbis^e lennire dolorem
 920 Nec quisquam penitus religiosus homo.
 Ad quoscumque venit, quantis sua facta fatetur, 35
 Hoc vulnus reliquis omnibus ante facit.
 Sed quis eum dicat delicti vulnus habere?
 Quis laesam dicat sentibus hanc animam?
 925 Non ita primevam duxit per lubrica vitam,
 Non ita se docuit molliter, ut potuit. 40
 Sed si dixerimus, quod ab omni sorde vacamus,
 Nos ipsos falso nomine decipimus.
 Hinc adeo plorat, qui mentis vulnera curat,
 930 Et lapsum linguae² deputat in scelere.
 Deputat herrorem, quod non facit ad rationem, 45
 Et quodcumque facit plusve minusve luit.
 Ipsos defectus humanae debilitatis
 Ut quaedam lesae vulnera mentis habet.
 935 Iudicium vulgi de se non curat habere,
 Intus miratur se^f suumque decus: 50

a) honore c. b) vides c. c) cf. supra p. 1174 n. d. d) vivat manu 1, corr. iuvat manu 2. c. e) vobis manu 1, corr. verbis manu 2. c. f) legendum videtur: seque suumque.

1) V. Anselmi c. 4, SS. XII, 14: *Nam irritum prorsus illius abominabilis investiturae.* S. 2) Cf. Eccli. aestimavit, quidquid operatus est quasi auctoritate 20, 20: *Lapsus falsae linguae.* Zw.

Ad formam remeat, forma se cernit in illa;
f. 15^v. Ad quam se factum caelitus esse videt.
 In tantum gaudet, quantum non discrepat illi,
 940 Quod minus aut contra, purificat lacrimis.
 Et quid ad haec satis est? quid ad istam simplicitatem
 Hoc in mortali carcere sufficiat?
 Quid sibi vult Paulus raptus super ardua caeli,
 Cum se infelicem corpore mortis ait?
 945 Cumque creaturam vanis probat esse subactam,
 Hoc est a veteri condicione novos,
 10 Flere tamen iuges lapsus semperque timere
 Hos quoque, quos primos spiritus ipse facit?
 Et cum deplangit necdum se iustificatum,
 950 Quamvis nequaquam conscius ipse sibi?
 15 Hic dolor Anselmum cruciat; solacia nulla,
 Set cinere et sacco languida membra domat¹.
 Ipsa etiam sacrae sacra vernula religionis,
 Perfidiae terror, subsidium fidei,
 955 Sedula pontificum nutrix Matilda piorum,
 20 Sepe^a illum lacrimis et ratione monet,
 Ne se destituat, ne se sine patre relinquat
 Implicitam tantis cladibus atque minis,
 Neve locum faciat doctoribus impietatis,
 960 Quod, si deficiat, machina tota ruat.
 25 'Ecce vides', inquit, 'quia concutit^b omnia Symon
 Et iam pontificum forcior hasta tremit.
 At tu, quem potui fortem sperare columnam,
 In qua subsideam^c, si qua ruina labam^c,
 965 Tu fugis et latebras in tali tempore quaeris?
 30 Et quis servabit, te fugiente, locum?
 Si metuis, recte; sed habet dilectio vires,
 Ut, si perstiteris, ex pietate tegat.
 Peccasti; sed habes medicinam spemque fidemque,
 970 Sicut saepe doces, cum pia corda mones.
 35 *f. 17.* Petrus^d peccavit Dominumque Deumque negavit,
 Set lacrimis lotus mansit apostolicus.
 Ipse miser Symon, si vere penituisset,
 Quod precio peciit, gracia sola daret.
 975 Te quoque, quandoquidem sentis cum Symone nostro,
 40 Symonis alterius actio nulla nocet.
 Omnia munda facit prorsus confessio munda,
 Et te nequaquam purificare potest?
 Si nos decipitis, cur haec sic esse docetis?
 980 Si non decipitis, cur aliter facitis?
 45 Sed me contempnis, sed non sum te patre digna;
 Lucensis populus, obsecro, quid meruit?
 Si meruit, quia lubricus est et sediciosus
 Et cum rege suo desipit atque facit²,
 985 Non desunt plures, quibus error displicet iste
 50 Et quibus est odio nominis huius odor.

Rom. 7, 24.

Rom. 8, 20—23.

Matth. 26.

Act. ap. 8, 22.

a) sepae c. b) concutit c. c) subsideat .. labat c. d) cf. supra p. 1174 n. d.

1) V. Anselmi c. 4: *committens se non solum assidue auctor inferius satis verbose describit. S. Sed cf. iam lectioni, verum etiam continuae afflictioni. S.* 2) Anticipatur hic seditio Lucensium contra Anselmum, quam v. 901—914.

- Hos quibus exponis, sub quo tutore relinquis?
 Omnia pervadent diripientque lupi¹.
 Hanc quoque iacturam si despicias, obsecro, saltem
 990 Respice pastorem pontificemque tuum,
 Qui commendavit tibi curam pontificalem
 Et regis factum fecit abesse procul.
 Ergo vel illius, si nostri non misereris,
 His in temporibus auxiliare malis;
 995 Et Ihesum metue, qui nos in sanguine sacro
 Lavit et exspectat caelica regna dare'.
 Ille tamen perstat; sed agit pietate dolosa,
 Ne cuiquam pateat, cum fugitivus eat.
 Ergo parat sumptus, et quae labor et via poscit,
 1000 Et socios habiles, et peregrinus abit.
 Alpibus emensis preceps^a torrente profundo
 Offertur Rodanus, post vada cuius eum
 Respirare iubet patris gratissima sedes
 Egidii², multis nota et amata domus,
 1005 Et miranda satis virtutum nobilitate
 Atque novis rebus, quas facit Egidius
 Per^b Dominum, quin ymo Deus sua munera praebens
 Per famulum, quorum signa patere facit^b,
 Ut cum pendentes laquearibus hospes ab altis
 1010 Cereas^c species³ viderit, ipse quoque
 Gaudeat et similem, si forte rogaverit et non
 Diffusus^d fuerit, promereatur opem.
 Quae dum perlustrat, mentem subit, ut pater ille
 Patris opes, patriam cunctaque deseruit
 1015 Et post circuitus longos terraeque marisque
 Duxit in angusto tempora longa specu⁴,
 Et: 'Quid', ait, 'facimus? aut quo discurremus ultra,
 Ut quid decipimur, o miseranda caro?
 Fugisti patriam, cognatos deseruisti,
 1020 Sed dum te sequeris et tua vota tenes
 Et famulos ducis et cenas deliciose
 Atque licenter agis, non satis esse puto.
 Ecce locus, fratres, et quae sunt religionis,
 Dum circumferimur, et locus ipse fugit.
 1025 Egidius satis est exemplo regia proles⁴,
 Quem Gallis patrem Grecia maesta dedit.
 Accedit, quia de Clunii⁵ novitate redundat
 Iugis et ad fundum vitreus iste liquor.
 Hic tyrocinii nostri primordia sudent,
 1030 Iste locus ceram formet in effigiem.

a) preceps c. b) v. 1007 et 1008 manu 2. in marg. additi sunt c. c) ceteras c., cf. v. 1030. d) diffusus c.; cf. 45 fere Matth. 17, 19 et similia dicta in Biblia.

1) Cf. Sulpicius Severus, Epistola III. de morte s. Martini (ed. Halm, Vindob. 1866, p. 148): *Cur nos, pater, deseris? aut cui nos desolatos relinquis? invadent gregem tuum lupi rapaces.* 2) St. Gilles, dioc. Nemaus. Hoc loco Rangerius ab auctore Vitae pro-saicae discrepat, qui c. 40 dicit Anselmum in mona-sterio S. Benedicti in ripa fluminis Eridani monachum fuisse, id est in monasterio Padolironensi, ut et 'Memor. Lucch.' V, 1, 331 et Wilmans SS. XII, 1, 24 inter-

pretantur. S. Rangerius verum tradit, quia a. 1075. monasterium S. Benedicti inter Padum et Larionem situm abbati Cluniacensi (cf. v. 1027) nondum subiectum erat, sed monasterium S. Aegidii iam a. 1066. vel annis 50 proxime sequentibus subiectum est; cf. 'N. Archiv' XLIII, 537 sqq. 3) Bacula vel similia, quae sanati in eccle-siis suspendere solebant. S. 4) Cf. Vita s. Aegidii, AA. SS. Sept. tom. I, 299 — 303. 5) Cf. v. 1004 cum nota.

- Hic deponatur vetus haec et terrea vestis,
 Et nova texatur, quam nova lana facit.
 De veteri lana conteximus omnia vana,
 Iste locus lanam fertque facitque novam.
- 5 1035 Quid novus ad veterem? iam denique peniteamus
 Et discamus in ac bellica signa domo'.
 Nox erat¹, et sociis somnoque viaque gravatis²
 Se monasterio contulit atque Deo.
1. 18. 10 1040 Expergiscentes et eum non invenientes
 Omnia percurrunt et veneranda loca.
 Quo vix invento, clamoribus omnia replent
 Et lacrimis, quales tanta quaerela dabat.
 Sed qui iam mundum dampnarat et eius amorem,
 Non sentit lacrimas et fugit ad latebras.
- 15 1045 Scilicet illius non inmemor, ad Benedicti
 Formam nutrices deserit et socios³.
 Ergo illi redeunt miracula tanta stupentes,
 Mirantes hominem non moriendo mori.
 Ille autem vivit et se tum vivere primum
- 20 1050 Cogitat et gaudet vincula rupta sibi,
 Ut quem tempestas⁴ longa formidine terret
 Et circumducit exagitatque diu
 Et nunc sublimem velut inter sydera tollit,
 Nunc inter fluctus retrahit in baratrum,
- 25 1055 Nunc rapit in scopulos, at nunc illidit arenis,
 Si tamen amissis rebus abire potest,
 Felicem sese tum primum sentit et illas
 Sarcinulas vel opes laetus abire sinit:
 Sic mundi curas et pondus diviciarum
- 30 1060 Anselmus quoque^a gaudet abisse modo.
 Haec est excelsi manus et mutacio dextrae,
 Qua datur, ut iustus iustificetur adhuc
 Et, qui sordebat, ut nix in frigore fiat
 Aut sicut lanae candida forma novae.
- 35 1065 Sic, ubi mutatus habitu veteresque professus
 Exuvias iterum ponere, cura fuit
 Non altum sapere, sed nec sublimia fari
 Et parere patri dulciter et socio.
 Et quasi tunc primum fidei cepisset odorem
- 40 1070 Sensissetque^b bonae gaudia longa spei,
 Sic ardet fontemque novae dulcedinis istum,
 Quo magis accedit, longius esse putat.
1. 18'. 45 1075 Ah! quociens luget, quociens mala gaudia plangit
 Et plorat laqueos, terra caduca, tuos,
 Cum videt e summo quasi culmine religionis,
 Et quod formidat et quod habere cupit.
 Aspicit hinc vallem piceo fetore calentem,
 Hinc colles plenos floribus atque rosis.

cf. 1. Ioh. 2, 15.
 1075.
 Mal — Dec.

Ps. 76, 11.
 Apoc. 22, 11.

a) ita c.; quoquo legendum esse videtur Hofm. b) Sensitque c., emendavit Schw.

50 1) Cf. Horat., Epod. XV, 1, Ovid., Ex Ponto III, 3, 5: F. Saxl XIII, Leipzig-Berlin 1927) p. 9. 2) Cf. Luc.
 Nox erat et . . . Initia plura: Nox erat et . . . vide 9, 32: gravati erant somno. 3) Cf. Gregorii M. Dial.
 apud Paul Lehmann, 'Pseudo-antike Literatur des Mittel- II, 1 (Opera ed. Bened. II, col. 209; ed. Moricca p. 75):
 alters' ('Studien der Bibliothek Warburg', hrsgb. von nutriticem suam occulte fugiens. S. 4) Cf. v. 495.

	Quis referat flores distinctos et redolentes,	
	1080 Quos non ad tempus haec paradiscus alit?	
	Hinc procul et fetor et quae loca fetida gignunt,	
	Quae miseras mentes turpiter afficiunt.	
	Haec admirari, perquirere vel memorari	5
	Angelici plane luminis instar habet.	
	1085 Vallis in abiecto vivit terraeque profundo	
	Deliciosa domus et speciosa lues.	
	Mons est a viciis et ab ac putredine magnus	
	In sublime poli sydereumque decus.	10
Ps. 120, 1.	Ad montes oculos collesque ^a propheta levabat,	
	1090 Unde rogaret opem subsidiumque sibi.	
	Set mons est unus et montibus alcior istis,	
	Ad quem debet homo corda manusque dare.	
	Christus habet flores et verni ruris hodores,	15
	De quo florescunt, qui sua iussa tenent.	
	1095 Hos terrenus homo nescit, quia corde gravatur	
	Et sensu carnis debilitatur adhuc.	
cf. Rom. 8, 8.	Carnis enim dilecta Deo prudencia non est	
	Nec iussis eius illa subesse potest.	20
	Et sicut tenebris lux est contraria semper ^b	
	1100 Et tenebrae luci iugiter officiunt,	
	Sic animalis homo divinum nescit hodoem,	
	Et quae discernit spiritualis homo.	
	Sit licet eloquio fervens et noverit alta	25
	Atque profunda Dei, dum caro regnat ei,	
cf. Iob 12, 25.	1105 In tenebris palpat et adhuc caecutit et errat,	
	Tamque minus nescit, quam minus illud amat.	
	Hanc ad notitiam non multa legendo ¹ venit;	f. 19.
	Solus amor sensit atque docere potest.	30
	Hinc etiam Christus famulis sacra dona daturus	
	1110 Promissumque patris exhibiturus eis	
Ioh. 14, 26.	Dixit: 'Cum veniet, quem mittam, spiritus ille	
	Et vos lustrabit, omnia scire dabit'.	
	Omnia discuntur per amorem, quicquid amamus,	35
	Inspirante Deo novimus et sapimus.	
cf. Ioh. 4, 13.	1115 Hunc fontem quicumque bibit, non sydera curat	
	Et rerum causas discere vel numeros,	
	Atque caballini non quaerit pocula fontis ² ,	
	Omnia cum solo novit habetque Deo.	40
	Dumque magis purgat mentem caligine carnis	
	1120 Et desideriiis eius et inlecebris,	
	Hoc magis et lucem dulcedine conflatur et ignem	
	Transcenditque polos angelicasque domos.	
	Set quibus haec loquimur, et quid per tanta moramur?	45
	Anselmus discat intus et intus agat.	
	1125 Ergo latere volens et sese dissimulare,	
Matth. 5, 15.	Non valet abscondi, quando lucerna potest,	
	Admiratur eum fratrum conventus et illi	
	Obsequium prompta sedulitate facit;	50

a) collesque addit man. 2. c.
man. 2. correxit, c.

b) loco huius versus scripserat manus 1: Et sicut tenebris c luci iugiter officiunt, quod

1) Cf. v. 1185.

2) Hippocrene fons. LAF. Cf. Pers. prol. 1: fonte . . . caballino.

- Inque brevi cunctos tanto perfundit hodore,
 1130 Ut lapsum coelo manna tenere putent.
 Omnis in Anselmo sibi sentit ab etere missum,
 Quo soleant pasci corda quieta, cibum.
 5 Pascuntur verbis, pascuntur religione,
 Pascuntur lacrimis illius atque fame.
 1135 Abbas vero virum circumspectit et notat intus
 Virtutum radios, quos movet ipse Deus.
 At foris hortatur, rogat, instruit et memoratur
 10 Multiplices lapsus, insidias Satanae.
 f. 19'. Exultat, quia rupta videt tot ferrea vincla
 1140 Ereptamque feris manibus hanc animam.
 At quia magnus homo, magna de gente creatus,
 Et capud egregiae plebis et urbis erat,
 15 Plus metuit, ne more suo circumfluus anguis
 Suggestat et vetiti tangat amore cibi.
 1145 Hinc crebro affatur atque exemplaria patrum,
 Qui mundi latas deseruere vias,
 Mandat scrutari semper meliora videre
 20 Atque salutiferae commodiora viae.
 Laus tibi, Christe, tuos qui sic deducis alumnos
 1150 Et pro terrenis utiliora paras.
 Te sitit Anselmus, tibi supplicat ante virentem
 Nec veteri victum debilitate senem.
 25 Quis ferat Anselmi fletus, et qualiter abba
 Solatur lacrimas flebilis ipse pias?
 1155 Anselmus plorat, quia tempora perdidit et se
 Usque modo vanas scit tenuisse vias.
 At senior contra veteris dispendia vitae
 30 Deputat in melius religione nova.
 'Quae retro sunt'¹, inquit, 'iam preterisse sinamus;
 1160 Si bona sunt, videat, qui videt atque probat.
 Sin aliter, multo magis est quandoque videndum,
 Ne bona, quae restant, tempora depereant.
 35 Te tamen et morum gravitas et maximus ordo,
 Quem geris, hostendunt, antea qui fueris.
 1165 Nos tibi de vita meliori sive superna
 Multa loqui remur^a pene supervacuum.
 Iste locus liber est scriptus non pollice docto,
 40 Non atramenti murice siue croco.
 In tabula cordis digito Deus omnia scribit,
 1170 Et multo melius, quam Moysi loquitur.
 Hinc et tu poteris per te cognoscere vitae
 Formandae melius quaelibet apta tuae.
 45 f. 20. Una tamen res est, quam nos persepe docemus,
 Ut, quicumque sapit, non sibimet sapiat.
 1175 Grammaticus, rethor, dialecticus omnia turbant
 Et loca corrumpunt sacra tumore suo.
 Quales helegit doctor bonus² alta docere
 50 Et carnis sensum subdere spiritui,
 Ut per stultitiam superaret philosophiam,
 1180 Non argumentis, non ratiociniis,

cf. Gen. 3, 1 sqq.

cf. Hebr. 6, 9.

^a) remur proponit Zwölfer; putare rem manu 1, putamus corr. man. 2. c.1) Cf. v. 885. 2) Scil. Deus, cf. 1. Cor. 1, 27: *Stulta . . . elegit Deus, ut confundat sapientes*, etc.

- Tales Egidius desiderat et Benedictus,
 Qui nos informat atque reedificat;
 Qui Romam missus, ut eorum disceret artes¹,
 Advertit laqueos demonis atque dolos
 1185 Elegitque Deo non multa legendo² placere, 5
 Quam tali studio tollere se Domino.
 Sic fugiit, sic delituit solusque sub antro³
 Addidicit praecibus, quod neque Roma capit.
 Quis Romanorum radio conspexit in uno
 1190 Mundum⁴, quae capere philosophia potest? 10
 Adde, quod Rigonem^{a,5} regalia signa ferentem
 Arguit et Totilam⁶ novit et admonuit.
 Sed iam sufficiat, quia, qui se scire laborat,
 Non eget eloquio Socratis et studio,
 1195 Non eget astrorum cursus et tempora scire, 15
 Et quae nota Maro posse beare putat.
 Et nos ergo scolae non expectamus inanes,
 Et si quae sapimus, talia reicimus.
 Scire Deum satis est, quo nulla scientia maior:
 1200 Et quis scire Deum sive videre potest? 20
 Ars est una tamen, qua^b discitur atque videtur,
 Sed non hanc docuit Tullius aut didicit.
 Qui vacat et mentem rerum caligine purgat,
 Comparat intuitum mente^c videre Deum,
 1205 Non sicut corpus magnum parvumque videtur, f. 20'. 25
 Aut sicut moles terrea concipitur,
 Aut sicut pietas aut mens discernitur ipsa,
 Sed miro quodam sydereoque modo.
 Qui modus haec primum vult fundamenta locare,
 1210 Ut mens a levibus cesset imaginibus 30
 Et mundi curas, ubi senserit apropiare,
 Fortiter excludat et foris esse sinat.
 Et cum non poterit, Ihesum vocet atque praecetur,
 Ut gressum figat et fuget has tenebras.
 1215 Ihesus habet lucem, sine quo mendicat et errat, 35
 Qui se cumque putat scire vel esse aliquit.
 Hanc ad doctrinam carnem macerare valebit
 Et vigili cura sollicitam facere.
 Set modus est; et in hoc multos peccasse videmus,
 1220 Qui non castigant corpora, sed perimunt; 40
 Dumque putant carnem servili more domare,
 Lassescunt, languent et medicantis egent.
 Ac tum solliciti fiunt et murmuriosi
 Et vexant alios debilitate sua.
 1225 Ergo sit hebrietas procul atque crapula nobis, 45
 Et satis est nullo corda^d gravare cibo⁷.

a) et Rigo c. b) quia c. c) mentem c. d) corde c., emendavit LAF.

1) Dialogorum s. Gregorii lib. II, initium (Opera ed. Benedict. II, 208). S. 2) Cf. v. 1107. 3) Cf. Gregorium l. l. c. 1, Migne, PL. LXXVI, 128. 4) Cf. Gregorium l. l. c. 35, Migne, PL. LXXVI, 198: *Mira autem res . . . , quia sicut post ipse narravit, omnis etiam mundus velut sub uno solis radio collectus ante oculos eius adductus est.* 5) Cf. Gregorium l. l. c. 14. S. 6) Ibidem c. 15. 7) Ad versus 1219—1226 cf. Iohannis Cassiani De institutis coenobiorum l. V, c. 5, 7—9 ed. M. Petschenig (CSEL. XVII, 84—88).

- Prodest et linguam compescere sive ligare,
 Ut vix quaesitum possit habere sonum.
 Multa loqui mentis conturbat simplicitatem¹,
 1230 Et passim rapimur multiplicante sono.
 5 Hic quoque corporeus, dum currit ad omnia, visus^a
 A contemplando fertque traitque Deo;
 Non tamen illius meruit demencia laudem,
 Qui sibi iam cecus lumen utrumque tulit.
 1235 Sunt et quae poteris discernere noxia quaedam,
 10 Et quae non poteris innumerabilia.
 Tu tamen esto vigil et pervigil illa^b notare
 f. 21. Atque notata semel frangere vel fugere.
 Unum, quod superest, in verbi calce monemus,
 1240 Ut, quae iussus eris, continuo facias.
 15 Iniussus nichil arripas; contende placere
 Omnibus et fratres hos quasi frater habe'.
 Sic senior; contra paucis ita reddidit ille,
 Carne quidem iuvenis, sed gravitate senex:
 1245 'Non est discipuli sese conferre magistro;
 20 Sufficit ad meritum, quo vocat ille, sequi;
 Non ego contendo sapiens mihi velle videri,
 Qui non haec facerem^c, si mihimet saperem^c.
 Sed quia non sapio, subiectus ad omnia fio,
 1250 Gratulor auctori, qui mihi tanta facit.
 25 Deserui vanos homines et sediciosos,
 Deserui mortem, deserui baratrum;
 Inveni patrem cum fratribus et paradisum,
 Inveni vitam cumque quiete Deum.
 1255 Desipiam, si non faciam vigilanter et omni
 30 Cura, ne perdam, quae bona tanta datis.
 Adiuvet Omnipotens, sed et intercessio vestra,
 Ut non deficiam^d. Sic ait et latebram
 Laetior ingreditur, ubi caelicus ordo moratur,
 1260 Et se militiam format ad angelicam.
- Erepto sociis Anselmo rumor in omnem
 Spargitur Italiam^e, non sine tristitia.
 Lucensis vero clerus populusque patresque
 Lugent exicium corde dolente suum:
 1265 'O, quid fecisti, pastor bone, deseruisti
 40 Plebem commissam caelitus et patriam!
 Quae ratio, quae causa potest purgare reatum^f
 In mortem tantas precipitasse animas?
 Ut sedeas solusque vaces, pecus omne vorandum
 1270 Liquisti saevis saevior ipse feris.
 45 Ergo boni pastoris erunt haec signa, luporum
 Morsus et iuges insidias fugere?
 f. 21'. Quid Petrus? Non opposuit capud ille periclo?
 Et Paulus simili non cecidit gladio?
 1275 Denique Martinus, Turonorum pastor et huius
 50 Custos aecclesiae, monachus ante fuit;

cf. Matth.
10, 24. 25.cf. Prov.
26, 5. 12.

a) vissus c., emendavit LAF.

b) ista manus 1, correxit illa manus 2, c.

c) faceret, saperet c.; cf. v. 1174.

d) deficiat c.

e) Italia c., emendavit LAF.

f) sequitur signum interrogationis c.

1) Cf. Prov. 10, 19; Reg. Benedicti c. 6 et 7 l. 130 (ed. Woelfflin).

- Sed cum tederet¹ et multis opprimeretur¹,
 Ad monasterium non retro terga dedit.
 Et nunc, quid facimus? Sine praesule vivere mors est;
 1280 Te vivo nobis nemo praeesse potest.
 Iuncta viro mulier divina lege tenetur
 Et vivente viro non erit alterius'.
 Sic flentes papae rem gestam scribere curant
 Et reddi patrem multa dolendo rogant:
 1285 'Si pater es nec filiolos abdicere quaeris,
 Nunc erga miseros viscera patris habe.
 Orbati sine morte sumus, vivoque parente
 Nec pater est nobis nec sine patre sumus.
 Luca quidem levis est populus² multumque fatigat
 1290 Atque gravat mores improbitate bonos.
 Set laceras pecudes non debet spernere pastor,
 Quas comisit ei provida cura Dei.
 Si capud aut stomachum iam nulla molestia tangit,
 Non opus est medicis aut medicina mali.
 1295 Quo magis erramus, magis et rectoris egemus;
 Et qui corripiat durius et feriat.
 Nunc igitur patrem, quem desuper ipse dedisti,
 Qui nos lactabat dulcibus alloquiis,
 Redde peroratus per Christum, per pietatem,
 1300 Sicut oves curas, et sine fraude vivas'.
 Papa videns viduam non sicut funere Lucam,
 Factum miratur et dolet; at populi
 Detergit lacrimas, promittit reddicionem
 Et grates studio laetificatus agit.
 1305 Sicut pastoris vigilancia curat ovile,
 Sic et pastorem quaerit ovile suum. f. 22.
 Pastor oves pascit, pastorem novit ovile,
 Absentem quaerit et vocat et repetit:
 'Hoc bene fecistis, sed iam desistite, fratres,
 1310 Et gaudete magis glorificare Deum.
 Sensistis tandem vestri pastoris amorem
 Et desiderium, quo calet ante Deum.
 Non est Anselmus, quales mala curia mittit,
 Et si misit eum, penitet atque luit.
 1315 Nunc quasi de caelo venientem suscipiemus
 Et vobis alium restituemus eum'.
 Sic ait et format voces et praecipit illi,
 Ut iam iam redeat aut anathema ferat.
 'Peccasti: quis te docuit, quae littera monstrat,
 1320 Ut semel acceptam destituas cathedram?
 Quando potest vivus nuptam viduare maritus?
 Sed neque converti, si negat illa, potest³.
 Hoc sacramentum Paulus declarat aperte,
 Et Christus speciem dicit et ecclesiae.
 1325 Quando dimittit^a iunctam sibi sanguine Christus?
 Quando facit viduam, quam fovet, aecclesiam?

cf. Matth. 9, 12

Ioh. 10, 14.

Vita Ans. c. 4.

1. Cor. 7, 10, 11.

a) dimittat *man.* 1, *corr.* dimittit *man.* 2, c.

1) Cf. fortasse Sulpicii Severi Vitam s. Martini c. 10, § 3, nota, et versus 901—914. 3) Cf. ex. gr. Anselm. (ed. Halm, CSEL. I, 120). 2) Cf. supra v. 984 cum Coll. can. X, 20; Boniz. Deor. VI, 16. VIII, 46. Zwölfer.

- Sic ergo Christy quicumque vicarius extat,
Non debet nupta sponte carere sua.
Una tamen causa est, qua posset dissociari,
1330 Si corrupta fides, si male scisma sapit¹,
Sicut dissolvi carnalia vincula possunt,
5 Ut semel alterutrum foedat adulterium².
An^a gratus^a quippe torus est, ut decidat alter,
Et breve palliolum non bene utrumque tegit.
1335 Sed domino Ihesu Christo miseranter agente
10 Catholicam servat nunc quoque Luca fidem.
Quod metuis, scimus, sed iam satis esse putamus
Planctus et lacrimas, frater amande, tuas.
f. 22'. Ergo negas Petrum dissolvere posse reatum?
1340 Ergo negas illi tradita claustra poli?
15 Si sic sentimus, frater, perversa docemus,
Nec tu, si sentis talia, salvus eris.
Ieiunes licet et corpus vigilando fatiges
Et fixis genibus lumen ad astra leves,
1345 Non potes ad veniam nisi sic credendo venire,
20 Sicut nos docuit, qui docet ipse Petrus.
Ergo redi veteremque tuum depone tumorem,
Quem nimium blanda simplicitate tegis.
Hiccine non tumor est et ceca superbia nolle
1350 Credere vel patris consilium fugere?
25 Scilicet in latebris Deus est absconditus atque
Destituit sedes deseruitque suas.
Nunc illi loqueris, illi commissa fateris
Iamque lavas nitido corda manusque nitro.
1355 Nos peccatores, qui vitae verba docemus,
30 Qui solem patimur³ pro grege, quem^b regimus.
Non sentis adeo, vel cum dolor alcius urget,
Lamentum populi tristitiamque tui?
Quanta te viduae, quibus est sollacio⁴ nulla,
1360 Quanti pupilli nocte dieque gemunt!
35 Non redit ad mentem Matildis, te moritura
Sublato studiis consiliisque suis?
Me taceo, me pretereo, quem si voluisses
Vivere, sub tanto pondere non fugeres.
1365 Denique non retines, quia, cum residente Maria
40 Sollicitaretur Marta labore, stetit^{c.5}
Et doluit solam verbum gustare Mariam,
Set neque consedit nec tamen illa stetit?
Debueras ergo nobiscum sollicitari
1370 Et non ipse tibi quaerere, quae tua sunt.

Matth. 5, 32.

cf. Matth.
4, 1 sqq.
Luc. 4, 1 sqq.

Ierem. 2, 22.

cf. Luc.
10, 39—42.

Philipp. 2, 21.

45 a) fortasse Ingratus legendum. Hofm. b) quam man. 1, corr. quem man. 2, c. c) stetid c.

1) Cf. Hinschius, 'Kirchenrecht' III, 265—268, § 161 a ('Der Verzicht auf das Kirchenamt'), qui tamen de causa resignationis a Rangerio allata non tractat. 2) Gregorius I. papa in litteris infra ad v. 1405 adnotatis dicit:
50 *Nam excepta fornicationis causa virum uxorem dimittere nulla ratione concedit (divina lex);* (cf. ex. gr. Anselm. Coll. can. X, 19 et Boniz. Decr. VI, 15. Zwölfer). Rangerius hoc praeceptum simili modo de spirituali matrimonio episcopi cum ecclesia (scismatica)
55 interpretatus est. 3) Cf. Liber diurnus form. XLV.

(De usu pallei; ed. Sickel p. 32): *Si pastores ovium solem geluque pro gregis sui custodia . . . ferre contenti sunt* etc. 4) Haec vox apud antiquos Romanos non usitata pro solatiolum vel solatium sumpta esse videtur; italice 'sollazzo' hodie germanice interpretantur 'Vergnügen'. Cf. ex. gr. infra v. 1447. 5) Hic, ut saepissime in scriptis medii aevi, vita monachi contemplativa cum Maria (Luc. 10, 39), vita activa (clerici vel episcopi vel etiam saecularis) cum Martha (Luc. 10, 40. 41) comparatur.

Assideant Domino, quibus est permissa potestas;

Tu, cui^a susceptum deseris officium?

Porro turbamur, set et hoc patet esse necesse, f. 23.

Et Domino Marthae sollicitudo placet.

1375 Ergo redi curamque datam ne desere, si me 5

Curas et Petrum quaeris habere ducem'.

Abbati vero scribit¹, rogat atque decenter

Arguit et tandem non retinere iubet:

'Scimus, quicquid agis, quantum potes ipse videre,

1380 Ad laudem Christy convenienter agis. 10

Et sicut Paulus omnem desiderat esse

Consimilem factis consiliisque suis,

Tu quoque sic optas; sed non est, optime fili,

Una salutiferae secta putanda viae.

1385 Conveniunt Christo virgo, thorus et viduata, 15

Conveniunt fortes, conveniunt fragiles.

Convenit armorum ratio pro pace tenenda,

Convenit et domitor ruris in arte sua

Convenit orator supremus et ultimus ordo,

1390 Per quem subsistunt atque valent alii. 20

Nec minus apta Deo concedimus ocia vestra

Et Rachel² lumen novimus et speciem.

Set neque tu lippam debes contempnere Lyam²,

Quam patriarcha³ sibi pro grege consociat;

1395 Nonne magis lippus iusta ratione videtur, 25

Qui propter speciem ducere vult sterilem?

Adde quod et maior natu describitur ista

Atque maritali dignior ante thoro.

Sic legimus, sed vester amor, nisi decipiatur,

1400 Semper in amplexu Rachel habere cupit. 30

Inde adeo quasi preter eam via nulla salutis

Iam plus, quam satis est, dicitis et facitis.

Quae ratio Lucam fecit viduare marito?

Quando potest solvi copula coniugii?

1405 Nunquid Gregorius⁴ non dampnat religionem, 35

Quam non consensus roborat atque facit? f. 23'.

Nonne iubet reddi iam tonso crine maritum,

Qui contra placitum coniugis induerat?

Nonne maritus erat, quem tu tibi subripuisti,

1410 Quem tua vel Lucae vel mihi culpa tulit? 40

Obsecro, nonne tibi lamenta videre videris,

Quae facit ante Deum plebs viduata suum?

Fac igitur te ipsum quasi iudicis ante tribunal

Et pro te iussum^b dicere, quid facies?

1415 Quid respondebis? Clamat viduata marito, 45

Clamat ovis metuens insidiante lupo.

Quid, cum sit Dominus, qui iudicat, et pecus eius,

Quod perit, et proles illius ipsa dolens?

a) ita c.; fortasse cur legendum.

b) vissum c., emendavit Ew.

1) Tales litterae Gregorii, quas in aestate vel autumnus anni 1075 datas esse necesse est, hodie non exstant.

2) Etiam Rachel et Lia scriptoribus medii aevi vitam contemplativam monachorum et activam cleri saecularis repraesentant. 3) Iacob. 4) Gregorii I. Registrum

XI, 30 (MG. Epp. II, 300sq.): volumus, ut maritum suum illi, vel si iam tonsuratus est, reddere omni debeas excusatione cessante etc. Schw. (Cf. ex. gr. Anselm. Coll. can. X, 19 et Boniz. Decr. VI, 15. Zwölfer.)

- Haec tu debueras animo tractare nec unquam
 1420 Iniussu^a nostro; pontificem sed age,
 Redde virum viduae, proli quoque redde parentem,
 Pastorem peccori, pontificem aecclesiae.
 5 Sin alias, et ei non proderis et tibi durum
 Iudicium facies praesule Gregorio'.
 1425 Abba videns papam contra sua cepta iubere
 Anselmum tristem tristior ire sinit.
 Quis referat fletus, clamores atque quaerelas,
 10 Quas fecit in celum religionis amor?
 'Me miserum, quonam redeo! Quae stagna baratri,
 1430 Et quas^b intueor Eumenidum facies!
 Quos mihi terrores et quae tormenta minatur^c,
 Qui cubat in Stigio Cerberus ille lacu!
 15 O durum patrem! Quis facit^d talia patrum,
 Quis nisi crudelis audeat ista pater!
 1435 Sed quid agam, quid te cruciem venerabilis ordo,
 Quem video lacrimas non bene ferre meas?
 Ite Deo, laudate Deum, gustate saporem,
 20 Quem de mellifluo flumine concipitis.
 f. 24. Caelestis patriae felicia mella sitite,
 1440 Et vos a nostris eripitote malis.
 Me tamen in manibus vestris clementer habete
 Et memores fratris multiplicare praeces'.

3.

- 25 Sic redit. Ut primum Lucanam venit in urbem,
 Occurrunt laetis vocibus et modulis.
 1445 Suscipitur cum laetitia plausuque doloris,
 Sicut ab exilio redditus aut tumulo.
 Ille brevi solatus eos et gratificatus
 30 Festinat summum visere pontificem.
 Hic sese in medio cleri populi que senatu
 1450 Arguit et baculum ponit et officium.
 Sed visis adeo sacris rationibus atque
 Praecepto Domini cum praece Gregorii
 35 Sumit item baculum plorans et pontificatum
 Et Lucam remeat, quam regit et recreat.
 1455 Tum vero tanquam caeli de flumine potus
 Omnia longe aliter et facit et loquitur.
 Praedicat instanter nec iam velut ipse, sed alter
 40 Martinus gemino fungitur officio;
 Et sic pontificis opus exhibet¹, ut tamen esse
 1460 Hoc magis incipiat monachus et studeat.
 Inter utrumque tamen sic se regit et moderatur,
 Ut non offendat quemlibet his vicibus.
 45 In populi cura velut in stacione fidelis
 Contra latrantes pervigilanter agit;
 1465 Et longe lateque suos percurrere fines
 Non cessat, ne quid^e de grege dispereat.

1075.
(ante Dec.)

V. Ana. c. 4.

ib. c. 5.

a) invissu manu 1. c. b) quos c. c) minantur c. d) ita c.; fecit legendum esse videtur. e) nequit man. 1,
 50 correxit ne quid man. 2, c.

1) Cf. Sulpicii Severi Vita s. Martini c. 10 (ed. Halm, CSEL. I, 120): *adque ita ... implebat episcopi digni-* *tatem, ut non tamen propositum monachi virtutemque desereret.*

cf. Matth. 25, 22.

- Per se perque suos consortes atque ministros
 Multiplicat Domini bina talenta sui,
 Quos modo privatim, modo caetu conciliato
 1470 Informat sese pascere, deinde gregem.
 'Clerus', ait, 'fratres, si Grecum discuciamus' f. 24'. 5
 Eloquium, sors est¹; ergo videre decet
 Huius vim vocis subtiliter et racionem.
 Quando dividimus sorte, quod accipimus,
 1475 Et conservandum semel est et multiplicandum,
 Nec licet eligere vel data reicere. 10
 Ergo sortiti Dominum Dominumque secuti
 Oderimus censum, qui fugit, et vicium.
 Porcio nostra Deus; cur ergo sollicitamur?
 1480 Quid satis est, cui non sufficit ipse Deus?
 De vestimento, de potu deque ciborum 15
 Cura gentilis sollicitetur homo.
 Qui Christum sequitur, non curis afficiatur,
 Non metuat frigus despiciatque famem.
 1485 Sed nos precipue, quos sacra altaria pascunt,
 Non decet augendae curam adibere rei^a. 20
 Sic legis, sic et canones sancire videntur,
 Sic evangelicus sermo et apostolicus,
 Ut, quicumque Deo pure servire laborat,
 1490 De nostro studio discat et eloquio
 Spernere labentis curas et gaudia quaestus 25
 Et desiderio iam super astra gradi.
 Quid prodest homini numerosa peccunia? Quare
 Claudimus^b ad vitam viscera perpetuam?
 1495 Quis credet nobis, cum viderit haec facientes,
 Et non nos potius hoderit et fugiet? 30
 Inde rogo, iam sufficiat^c tam turpis abusus,
 Et memores vitae simus apostolicae.
 Sufficiat nobis potus, cibus et tegumentum;
 1500 Absit avariciae quaestus et atra fames.
 Vivamus pariter, vivamus religiose, 35
 Non nos confundat posteritatis amor;
 Non generis nos decipiat, non cura nepotum: f. 25.
 Quisquis eget, nobis sit pater atque nepos.
 1505 Illos curemus alere et vestire parentes,
 Propter quos matrem Christus habere negat. 40
 Hoc studium sequitur tanquam propagine ducta
 Virtutum numerus et speciosa seges,
 Sicut habere solet pestis contraria fructum
 1510 Ex omni labe criminis innumerum^d. 45
 Haec passim dum sepe docet, conducit in unum
 Plures atque simul sic habitare facit,
 Ut, quod ab altari venit officioque sacrato,
 In rem comunem confluat atque domum.
 1515 Multi turbantur, quibus est aliena voluntas,
 Et necdum veteri purificata malo, 50

Matth. 16, 26.

V. Ans. c. 6.

Matth.
12, 47—50.
 Marc. 3, 31—35.
 Luc. 8, 19—21.

a) ei *man.* 1, *corr.* rei *man.* 2, c. b) cludimus *man.* 1, *corr.* claudimus *man.* 2, c. c) vox haec aliam vim hic habet quam in v. 1499, nisi forte falso ex v. 1499 hic intrusa est pro alia (subsistat?). d) in numerum c.

1) Cf. Rangerii librum de anulo et baculo v. 101sq. p. 341); Hieronymi epistola 52, 5 (ed. Hilberg, CSEL. (MG. Libelli de lite II, 511); Deusdedit presb. cardinalis LIV, 421); Anonymi Vita Anselmi prosaica c. 5. Schw. libellum contra invasores et symoniacos cap. III, 1 (ib. 55

Quorum quamplures mulieribus associati
 Insudant viciis et scelerum studiis.
 Et quia iam turbo movet omnia sediciosus,
 1520 Non metuunt sancti spernere iussa viri.
 5 Ille tamen pugnat et eo maiora minatur,
 Quo magis et Satanam cernit obesse sibi.
 Alloquitur fratres de culmine pontificali,
 Ut vivant, sicut regula sacra iubet,
 1525 Et modo blanditur, modo se quoque pollicitatur
 10 Consortem studio participare pio.
 Nunc, nisi convenient simul et simul omnia fiant,
 Paenas a summo patre minatur eis.
 Audierat papam sic praecepisse Leonem¹
 1530 Et plures doctos egregiosque viros
 15 Et per scripturam legem firmasse perhennem,
 Ut vel sic faciant vel sacra non adeant.
 Audierat, sed non satis est audisse, superbus
 Et reprobis resilit et manifesta negat.
 1535 Vir quoque discretus et quod ratione videtur
 20 Subnixum trepidat, dum sine teste probat.
 Ut vero legit preceptum et condicionem
 Et iam iam chaos triste patere videt,
 Si taceat, si disimulet^a, si denique parcat,
 1540 Post dulces monitus mellifluasque praeces,
 25 Cum iam nulla subest curacio blanda dolorum,
 Ne pereant, medicum vulnus ab ygne petit
 Et maerens fratres synodum vocat ad generalem²
 Et sic concilio se levat in medio.
 1545 Obsistunt plures numero, sed garrulitatem
 30 Spiritus obsistit, qui docet et loquitur:
 'Si moveam litem pro rebus inanibus', inquit,
 'Si pro divitiis, insipienter agam.
 Convenio fratres de vita, de pietate
 1550 Et iam praemonui convenienter eos.
 35 Dixi privatim, dixi comuniter illis,
 Ut iam iam vivant insimul et iaceant.
 Clericus a clero si dici iure videtur³,
 Hic bene sortitur, qui Dominum sequitur.
 1555 Hoc genus acephalum, sicut sapienter habemus,
 40 In nullo prorsus ordine stare potest.
 Si laicos dicas, cleri sacra signa resistunt;
 Si clerum, luxus et vaga vita negat;
 Si geminas, Ianum facies monstrumque biforme,
 1560 Quas formas ideo fabula prisca tulit.
 45 Aut igitur vivant ad nominis huius honorem,
 Aut nomen ponant et sacra signa sinant.
 Sic egi, sic admonui, fecine^b decenter?
 Feci sincere? Si placet, accipite

a) ita c. b) feci ne c.

50 1) Cf. supra v. 409 sq. S. 2) Rangerius omnia, quae Anselmus, Gregorius, Mathildis annis 1076—79 cum canonicis Lucensibus de vita communi instituenda egerunt, in synodo Romana (anni 1079?) simul acta esse fingit; cf. Overmann, 'N. Archiv' XXI, 417 sq. Sed etiam auctor anonymus Vitae prosaicae c. 8, SS. XII, 15 sq., similia quaedam de synodo Romana (anni 1079) narrat atque Rangerius. 3) Cf. v. 1471 sq. S.

- 1565 Et munite meam vestra ratione loquelam
 Hoc in conventu; sin secus, arguite.
 Non sum tam durus nec tantae simplicitatis,
 Ut, si iusseritis ponere, non taceam.
 At si Ieronimum mecum sentire videtis 5
- 1570 Atque Augustinus¹ praecipit istud idem, f. 26.
 Obsecro consensum vestrum vestrumque favorem,
 Ad quod Alexander² et Leo nonus agit³.
 Quod nisi sanxissent tanto terrore minarum,
 Ut se corrigerent aut anathema forent, 10
- 1575 Quamvis iniuste, quamvis inconvenienter,
 Ad tempus poteram dissimulare suum.
 Nunc autem videat prudentia vestra manusque
 Et mihi consilium prestet et auxilium.
 Vivere non possum cum talibus, ire negatis, 15
- 1580 Et semel expertum non tulit iste locus;
 Ut redii, quia non tenui divorcia lata
 Atque per angustum sum meditatus iter,
 Horrescunt, mordent, conspirant, insidiantur
 Perniciemque mihi voce manuque parant. 20
- 1585 Si docui, quod non volui pro comoditate
 Istius officii vel prius arripere,
 Peccavi, quin et super haec maiora spopondi,
 Ut vel promissis muneribus caperem.
 Haec^a quoque, sed vereor presentem magnificare, 25
- 1590 Qualem se exhibuit, ipsa referre potest.
 Quam circumspectam, quam dulcem quamque benignam
 Ipsis et patribus pignoribusque sacris!
 Nunc, ubi non potui per me satis ipse monere,
 Ad vos deduxi, ne videar premere'. 30
- 1595 Hic aliquis contra: 'Res est ita, iamque negare
 Nolumus et probro per loca multa sumus'^b.
 Sed quid? Apostolicas leges patrumque piorum
 Novimus et norunt, qui tamen haec faciunt.
 Novit Alexander, sed discretissimus ille 35
- 1600 Sustinuit morem temporis atque modum.
 Hic quoque fecisset, sed sicut monachus esse
 A puero voluit et fore proposuit,
 Nos et consimiles exoptat habere sodales, f. 26'.
 Quaque potest, rugam non sinit et maculam. 40
- 1605 Laudamus studium, complectimur utilitatem
 Et grates agimus et fieri cupimus.
 Quis, nisi desipiat, non optet et optimus esse
 Atque inpollutam semper habere domum?

a) Matilda in marg. man. 2. addit c.

b) simus man. 1, corr. sumus man. 2, c.

1) Rangerius hic ex libro, quem Anselmus de vita canonica scripsit, hausisse videtur. Cf. Bonizonis episc. Decretum (Lib. de vita Christiana V, 77) apud Mai, Nova patrum bibliotheca VII, 3 p. 53; ed. E. Perels p. 204: *Nostris vero temporibus in Italia apud Mediolanum ex praecepto Alexandri papae coeperunt clerici secundum praecepta beati Hyeronimi ad Nepotianum de vita clericorum* (ep. LII, ed. Hilberg, CSEL. LIV, 413 sqq.), *et secundum regulam sancti Augustini episcopi, nihil possidentes in commune vivere; quae postea a sancto*

Anselmo Lucensi episcopo brevi libello digesta tradita est ecclesiis observanda; quae quanto perfectiores facit, tanto amplius diligenda est et ab omnibus expectanda. Verisimiliter iam Anselmus, cuius opus adhuc desideratur, Hieronymum et Augustinum laudaverat; cf. 50 *Vitam Anselmi c. 6: tanquam alter factus religiosissimus episcopus Augustinus.* S. 2) Vide Alexandri bullas J.-L. n. 4497 (Kehr, Italia pontificia III, 438, n. 1) et J.-L. n. 4723 (Kehr l. l. p. 399, n. 7). S. 3) Cf. versus 409, 1529. S. 55

- Sed modus est cuicumque suus: non omnibus una
 1610 Gratia divisim dat sua dona Deus. 1. Cor. 12, 4 sqq.
 Et Paulus similes fieri desiderat omnes, ib. 13, 1.
 Non tamen et cogit aut anathema facit;
 5 Sed quasi Iudeus Iudeis esse laborat ib. 9, 20—22.
 Et, sicut memorat, omnibus omnis erat.
 1615 Inde maritalem prudenter tractat honorem ib. 7, 1—17.
 Et de virginibus consilium tribuit. ib. v. 25.
 Consilium quare? Quia de virgine virgo
 10 Et sine labe fuit, non tamen hoc statuit.
 Quid? Ieiunantem non arguit et vehementer Rom. 14, 1—13.
 1620 Increpat, ut fratrem non gravet atque premat,
 Si vel manducet vel manducanda refutet,
 Et manducanti congrua iussa facit.
 15 Sic Christus, sic discipuli pacienter agendo
 Orbem terrarum restituere Deo.
 1625 At nunc continuo compellimur omnia niti
 Et mox ad sumum corda levare gradum.
 Nunc ubi quamque viam semel arripit ire magister,
 20 Compellit simili quosque^a subire gradu,
 Et nisi mox fuerit, sicut preceperit, actum,
 1630 Subsequitur duri virga magisterii.
 Opponunt voces et Greca enigmata nobis
 Et vim verborum precipitanter agunt:
 25 Clericus¹ a clero, clerus sors esse notatur^b.
 Sic eat et Grecum nomen habere iuvat^c.
 1635 Iam Grecos mores habeamus et omnia Greca;
 f. 27. Greca fides Grecam debet habere viam.
 Si Grece premimur, licet ergo refellere Grece
 30 Et de consimili castra iuvare loco.
 Si Grece facimus, videant, qua nos ratione
 1640 Accusent Greca discutiendo notas.
 Greci non nubunt? Greci non luxuriantur?
 Greci non vendunt atque patenter emunt?
 35 Et, quod deterius, quin ymo licencius, illos,
 Qui cupiunt caste vivere, corripunt;
 1645 Et iuxta Paulum melius sibi nubere cense^d
 Quam crebros estus illicitosque pati. 1. Cor. 7, 5.
 Quod vero magico cum Symone vulgo notamur,
 40 Nos sacra nequaquam vendimus aut emimus.
 Castra, domos, villas, et quae sunt talia, vendi
 1650 Quid vetat aut rursus, cum petit usus, emi?
 Quid Symon voluit, nisi donum spirituale,
 Ut tradendo fidem venderet illut idem?
 45 Hoc quicumque facit, reus est et symonialis
 Et nichil ad sortem pertinet ille Petri.
 1655 Sed nunquit Petrus censum non accipiebat,
 Cum necdum fieret propria cuique domus?
 Cur ergo Saphiram percussit, cur Ananiam,
 50 Si prorsus quicumque noluit accipere? Act. ap. 5, 1—11.

a) quoque *man. 1, corr.* quosque *man. 2, c.*
man. 2, c.

b) nolatur *c.*

c) vivat *c.*

d) censetur *man. 1, corr.* cense^t

1) Cf. v. 1471sq., 1553sq. S.

- Sic Greci sapiunt, qui nobis obiciuntur,
 1660 Sic etiam nostro quilibet ex Lacio.
 Set lex est posita, legem mutare nequimus,
 Quam Leo Romanus¹ sancxit apostolicus.
 Si Leo formavit legem vel quilibet et nos
 Constrixit^a, solitum ne graderemur iter, 5
 1665 Fecit, quod voluit. Sed numquid Tuscia nostra
 Non habet istius ordinis officium?
 An vero non sunt istis in finibus urbes,
 Quae Domino vivant et sua cepta colant? 10
 Sufficiat nobis ratio, quae sufficit illis; f. 27^v.
 1670 Sufficit una fides, sufficit una salus.
 Cur ergo non sufficiat via publica nobis?
 Cur nos non teneat regula, quae reliquos?
 Numquid pontifices non sunt in sedibus istis, 15
 Qui sane doceant et proibere queant?
 1675 Denique, si tamen hoc liceat sine crimine dici:
 Qui nos opprimitis, cur ita non facitis?
 Hic quoque, qui format leges et iudicat omnem
 Errorem, quare non prior ipse facit? 20
 Cur ergo Christi mutantur traditiones?
 1680 Quis Leo tam fortis, et tamen ipse Leo
 An non dormivit sicut leo? Quaeso videte,
 Pontifices, et tu, maxime pontificum,
 Ne vobis Christus haec debeat improperare, 25
 Dum vultis supra, quam satis est, sapere.
 1685 Porro, quod arguimur feraliter insidiari,
 Non opus est nobis insidias facere;
 Sed cum vexamur et per loca tanta vocamur,
 Non est mirandum, si timeamus eum². 30
 Si timet insidias, et nos manifesta timemus,
 1690 Quos velut in laqueo detinet atque lacu,
 Et circumducit, fures vocat insidiarum,
 Arguit, et quod agit aut timet, improperat.
 Mitius ergo gerat sese, patientius instet 35
 Et vel Martinum cogitet et videat,
 1695 Qui Bricium sese non convenienter agentem
 Sustinuit patiens et sapienter agens³,
 Dum caput ignitis carbonibus ureret atque
 Frigus ab extincto pectore reiceret^b 40
 Invictus victorque mali bonitate furorem
 1700 Frangens pacificis moribus et monitis.
 Ipsum porro suum se conferat ad Benedictum⁴
 Nec vas confringat, dum terit atque fricat.
 Non ad iudicium, non pertrahat ad comitissas, f. 28. 45
 Aut fors^c inveniet, quos foris esse iubet⁵.
 1705 Hic Matilda⁵ potens eterni filia regis,
 Iustitiae custos et famulans fidei,

a) *abhinc scripsit manus 2, c.; legendum esset Constrinxit.*b) *rejiceret c.*c) *ita c.; legendumne foris?*

1) Cf. supra v. 1572 cum nota. 2) Scilicet Anselmum. S. 3) Sulpicii Severi Dialog. III, c. 15 (ed. Halm p. 213sq.). S. 4) Cf. Gregorii Magni Dial. II, 1 ed. Moricca p. 74 de capisterii fracti reparatione.

5) Quando vel quoties Mathildis liti Anselmi et canoniorum se interposuerit, non constat; cf. Overmann, 'Mathilde', 'Regesten' n. 27 f, 37 a, 40 b.

- Ut solet, infestos convincit et insidiosos
 Et sic clamorem comprimit et loquitur:
 'Patres et domini, decernite, quid statuatis;
 1710 Horum sevitiam nemo referre potest.
 Ecce patrem vexant, quia vitam praedicat illis,
 Contra sacrilegos sacra statuta date.
 Non agitur de morte mea vel de minuendo
 Iure potestatis: corrui ipsa fides!
 1715 Horum spurcitiis et fraudibus et feritate
 Iustitiae cultus et sacer ordo perit.
 Hic Catilina suos acuit mucrone furores,
 Etsi clam celat, unde latenter agat.
 Si poterit, si non fuerit praeventus, in ygnes
 1720 Hanc sedem penitus et sacra cuncta dabit.
 Quem tamen aspiciatis et vos patienter habetis,
 Sed tacet, ut noceat, et latet, ut feriat.
 Hunc sequitur venenosa cohors armata venenis
 Inmedicabilibus, quam docet atque regit.
 1725 Audistis hominem de iusto, de bonitate,
 Non iam de suma religione loqui.
 Non sum docta satis, non novi iura sacrasve
 Leges, sed teneo iustitiam fidei,
 Pro qua longa mihi lis est adversus iniquos,
 1730 Et quibus est hodium religionis: eos
 Et vos debetis compescere, sed timor obstat,
 25 Ingenuos fortes subdere iudicio.
 Ille timor meus est, meus est labor et mea cura:
 Ad me postremo tota querela redit'.
 1735 Sic ait et cunctos fecit sermone stupentes
 30 Femina non modicis tanta minata viris.
 f. 28'. Papa manu exortum premit et clamore tumultum
 Et tandem breviter sic ait et graviter:
 'Scripta patrum solvi valde temeraria res est;
 1740 Hoc ipsum Lucae diximus¹ et dedimus
 35 Preceptum fieri, quod eorum scripta videntur
 Velle, nec ulterius haec agitanda fore.
 Iungitur ad nostrum contemptum iniuria fratris
 Et contra Dominum verbera pontificis,
 1745 Quae, si nondum^a dicit^a, manifeste novimus, atque
 40 Insidias, quas non composuisse negant.
 Conspiratores damnat Fabyanus², ut illos
 In servos habeat curia perpetuo.
 Quid facimus? Quid consulitis? Parere recusant,
 1750 Coniurant in eum, qui fovet et peperit.
 45 Hic pietatis opus omni vacat a pietate:
 Et nisi dampnantur, intereunt alii'.

Anno 1076
exeunte.

a) locus fortasse corruptus; non dicit ex. gr. proponit Zwölfer.

1) Cf. epistolas Gregorii VII. ad canonicos Lucenses directas, ed. Caspar, MG. Epist. sel. II, 348. 412 (J.-L. 5045: 1077, Aug. 11., et 5092: 1078, Nov. 28.), ubi etiam de admonitionibus suis Lucae habitis loquitur. S. Cf. etiam anonymi Vitam Anselmi c. 8 (SS. XII, 15, n. 6) et Jaffé, Regesta (ed. altera) p. 620, qui monstravit Gregorium anno 1076 exeunte Lucae fuisse. Schw. 2) Vita Anselmi c. 8: et lecto capitulo sancti martyris episcopi Fabiani, qui conspiratores et insidiatores suorum episcoporum curiae tradendos instituit. Sumptum hoc esse ex Gregorii epistola die 1. Oct. 1079 data (J.-L. 5136; MG. Epist. sel. II, 460sq.) Wilmans recte monuit. Cf. Hinschius, Decret. Pseudoisid. p. 165. S. Sed hoc Gregorii colloquium cum canonicis non in synodo quadam actum est, quae ante diem 1. Oct. a. 1079. nulla habita est.

	Tum circumstantis surgit censura coronae, Et servos fieri consonat atque petit:	
V. Ans. c. 8.	1755 'Curia crudeles habeat vivantque cruori, Et cruor illorum in capud extet eis. Qui patres lacerant, Fabyani lege notentur, Conspiratores curia possideat.	5
Act. 18, 6.	Iudae consimiles habeantur seditiosi, 1760 Gregorio longus et specialis honor'. Hoc ubi ter dictum, servos comitissa patenter Nominat et iuri mancipat inde suo.	10
	Ergo confusi redeunt nec iam insidiantur, Sed manifesta bonis omnibus arma parant.	
	1765 Anselmo, papae maledicunt et comitissae, Et quaquā possunt, agmina conficiunt. O Sathanae fraudes! O circumventio longa! O lumen cecum cordis et ingenium!	15
	1770 Quid iuvat in celum quasi turres edificare? Et Babylon cecidit et decor eius obit. Sola Dei virtus superest, patientia cuius Vos male multa docet et patiēdo nocet.	20
	In ^a cassum ^b furitis, quantum sinit ille, potestis, f. 29. Et sub iudicio iam tenet et laqueo.	
	1775 O si sciretis, quia, quos aliquando nocetis, In caeli solio clarificatis eos! Cui Sathanas vivit, cui dimicat atque superbit, Illi deservit quaelibet impietas.	25
	Si Sathanas scisset, Iudae non consulisset, 1780 Ergo pio vivit impius atque furit. Sed novit Dominus, qui sunt veraciter eius, Atque potest hamo Leviatan ¹ capere.	30
Iob 40, 20 sq.	Armilla fecit illi sub fauce foramen, Ut, quociens libeat, quem velit, eripiat.	
Act. 12, 4—12.	1785 Eripuit Petrum de fauce voraginis huius, Et qui percusso delituere pio ² .	
Matth. 27, 3—5.	Iudas erubuit et nec sibi latro pepercit; Sic se persequitur impius omnis homo.	35
	Hoc quoque de numero ³ Christus sibi consociavit, 1790 Quos Satanas longum tempus in hore tulit. De quibus hic, quoniam series ita poscit, agendum est, Atque necesse patent multa tacenda loqui.	40
	Sed videant cum laetitia vultuque quieto Et non se laesos ac ratione putent.	
Matth. 26, 69—75.	1795 Sic euangelium recitat discrimina Petri, Et Petri laus est hoc quoque, quod cecidit;	
Marc. 14, 52.	Sic et Iohannes dimissa syndone fugit, Et fugisse suo se tamen hore refert ⁴ ;	45
	Et peccatricis ⁵ Mariae probra leguntur, 1800 Seque meretricem non dolet ipsa legi;	

a) *abhinc iterum pergit manus* 1, c. b) *In casum c., emendavit Schw.* c) *Ille c.*

1) Ad locum libri Iob hic adhibitum cf. Gregorii Magni Moralia super Iob lib. XXXIII, cap. 9, § 17; cap. 12, § 22 (Migne, PL. LXXVI, col. 682, 686). Schw. 2) Iacobone fratre Iohannis, cuius mortem Act. ap. 12, 2 narrant? 3) Scilicet Lucensium, qui fautores Heinrichi regis et

episcopi eius fuerant et, Rangerio scribente, ad partem 50 ecclesiae conversi adhuc vivebant. 4) Nescio ubi. 5) Cf. Luc. 7, 37: *Et ecce mulier, quae erat in civitate peccatrix*, et versus sequentes, qui ad Mariam Magdalenam respicere putantur; cf. AA. SS. Iul. V, 218 C. D.

Sic quoque Matheus, qualis fuit antea, dictat,
Et Paulus scribit ipse pudenda sua.

Matth 9, 9;
10, 3.
cf. 1. Cor. 15, 9.

Sancti Genesii locus¹ est famosus, agendis
Aptus colloquiis hospitioque bonus.

V. Ans. c. 8.

5 1805 Hic, quia Lucana non multum distat ab urbe,
Conveniunt fratres precipiente patre.

1080.

f. 29^v. Presidet Albanus pro sumo presule Petrus,
Clarus homo vita, moribus atque fide
Contemptorque sui, quem non potuere voraces

V. Ans. c. 8.

10 1810 Flammae nubiferis exsuperare^a globis²;
Qui potuit pedibus illesis ire per ygnes
Et roris ventum fecit habere rogam.

1068 (Febr.).

Quis credat? Fuit iste rogam non segnior illo,
Qui tres innocuos non nocuit pueros.

Dan. 3, 50.

Dan. 3, 92.

15 1815 Hic iterum Symon, Florentia tota cucurrit
Cernere, succensus ibat in astra^b rogam.
Petrus erat mirans carbonum culmina calcans,
Cum magis arderet Symon in ygne suo.

1080.

20 1820 Nunc quoque cum sciret cum Symone rursus agendum,
Non paucos sociat, cum quibus id faciat.
Multa diu tractans tandem diiudicat illos,
Ut discant melius tradere demonio.

Privantur sacris conventibus, ut nichil illis
Sit commune bonis fratribus atque locis.

25 1825 Dampnati strident et caecis ygnibus ardent
Et preiudicium, quod meruere, vocant.

Ergo Petrus, quo non his ausibus aptior alter,
Et locuplete satus atque potente domo,
Signifer eligitur istius sedicionis

V. Ans. c. 9.

30 1830 Ac primum socios convocat in latebris.
Hic illos format et tanquam sanguine potat,
Divitias spondet omnibus et spolia.
'Si dolor est', inquit, 'si vel pudor aut timor ullus,
Expergiscimini post mala tanta, viri.

35 1835 Dum patimur, dum iudiciis confidimus, omnem
Perdidimus nobis spem quoque consilii.
Ergo sati lucente loco claroque parente
Iam sub servili conditione sumus.

40 1840 Et dubitamus adhuc illos offendere, qui nos
E tam sublimi deposuere gradu?

f. 30. Quamvis^c, quae possit digne vindicta referri^d,
Iam non invenias, si mala cuncta feras.

Eripias vitam, munus est, quia durior omni
Mors est insolitum vertice ferre iugum.

45 1845 Ergo minora puta, quae feceris, omnia longe
Et tam probroso non satis aequa malo.

a) exuberare c., emendavit Schw.; cf. supra v. 542.
man. 2, c. d) refferri c.

b) hasta man. 1, corr. astra man. 2, c.

c) abhinc pergit iterum

1) De situ loci cf. Wilmans, SS. XII, 16, n. 10; David-
sohn, 'Gesch. von Florenz' I, 262. Sed optime de re
mihi quidem F. V. di Poggio, 'Saggio di storia ecclesiastica
del vescovato e chiesa di Lucca' (Lucca 1787), p. 279sqq.

egisse videtur, qui evicit locum 'San Ginese di Mammoli
presso a Moriano' hic intelligendum esse. 2) De hac
re cf. Davidsohn, 'Gesch. von Florenz' I, 235—241;
'Forschungen' I, 47—50. Schw.

- Adde, quod ecclesiae clausere¹ limina nobis
 Et vitam² pariter eripuerunt Deum³.
 Ecce duo quae dampna queunt his aequiparari,
 1850 Quando libertas et Deus eripitur?
 Sed de claudendo celorum limine nobis
 Ipse Deus videat, qui regit atque creat.
 Et nos scripturam satis assignanter habemus,
 Ut, quicumque ligat, cum ratione liget.
 1855 Sic etiam regem nostrumque suumque ligarunt,
 Et multos simili crimine pontifices.
 Set numquid regem potuerunt illaqueare?
 Ergo quem pudeat hoc patiente pati?
 Ille tamen satis egregie sua vincula solvit
 1860 Et sibi de tanto crimine consuluit.
 Iamque venit⁴ papamque novum⁵ deducit in Urbem,
 Quem sibi praefecit traditione patrum.
 Ergo cum veniet, per eum gravis ultio fiet,
 Et subvertet eos, qui nocuere sibi.
 1865 Et nunc quid facimus? Ad regem conveniamus,
 Subdamur regi pontificique novo.
 Papa novus nobis leges et sacra novabit,
 Hildebrandus eat monachus⁶ et pereat.
 Hunc⁶ quoque, qui nobis celestia regna negavit,
 1870 Pellamus nostra prorsus ab ecclesia.
 Pellamus patria, pellamus sedibus istis
 Et longe profugum reiciamus^a eum.
 Qui mihi crediderit et me ductore fruatur,
 Inclitus et dives et metuendus erit.
 1875 Luca potest Tuscos in litem sollicitare,
 Luca potest Romam perdere Marte suo'.
 Haec ita privatis conventibus, at populosa
 Conveniente manu saepius ista refert:
 'Cives et socii — nec enim mihi vindico rerum
 1880 Summam, sed doleo plurima, quae video —
 Cernitis, in quanto rerum discrimine sitis;
 Cernitis et tempus, quod dedit ipse Deus.
 Laudis amor plerosque facit turbare quieta,
 Laudis amor reges ad fera bella trahit.
 1885 Multos armavit paupertas, copia multos,
 Sola etiam gladios pluribus ira dedit.
 Iustior illa tamen causa est et honestior omni,
 Quando libertas eripitur populis.
 Denique quando potest libertas sola perire?
 1890 Numquid non pereunt omnia, quando perit?

a) rejiciamus e.

1) Gregorius VII. anno 1077, Aug. 11 (MG. Epist. sel. II, 349; J.-L. n. 5045) *introitum maioris ecclesie videlicet sancti Martini, et easdem canonicas vel prebendas ulterius retinendi licentiam et potestatem* omnibus canonicis, qui canonicas pecunia adepti essent, interdixerat. Die 28. Nov. a. 1078 (ib. II, 413; J.-L. n. 5092) introitu omnium ecclesiarum, nisi satisfecerint, eosdem prohibere minatur. Die 1. Oct. a. 1079 (l. l. II, 460sq.; J.-L. n. 5136) clero populoque Lucensi canonicos excommunicatos et praebendis suis privatos denuntiat.

Synodus apud J.-L. n. 5092 memorata (a. 1078, die Nov. 19. habita) non ea est, qua Rangerius omnia superius narrata acta esse vult, quae re vera synodus non fuit; cf. supra versus 1543 et 1747 cum notis. 2) Scilicet sacramentum altaris. 3) V. Vit. Ans. 50 c. 9, 10, ubi conspiracy illorum clericorum cum Henrico rege factae mentio fit. S. 4) Scil. Wibertum. S. 5) Monachus etiam dicitur v. 2286. 2811. 5417. 5627; cf. Overmann, 'N. Archiv' XXI, 421. S. 6) Anselmum.

- Non reminiscimini veterum fortasse malorum,
 Cum pater¹ istius^a omnia vestra tulit?
 Semirutae turres et menia dilapidata
 In longum vobis haec mala scire dabunt.
- 5 1895 Scilicet haec^{b,2} curat de cultu pontificali
 Et pro Romana dimicat aecclesia.
 Set regem insequitur et diro sanguine matris³
 Fervet et antiquo sevit adhuc odio.
- 10 1900 Praeterea viduum metuitque fugitque maritum⁴,
 Sed non iudicium pontificale timet.
 Regem formidat, quia convenit ille marito
 Et parat exemplum non violare thorum,
 Quem si non fuerit victoria laeta secuta,
 Quas vobis strages saeva leena dabit?
- 15 1905 Maiores nostri pro libertate tuenda
 Oppressere duces et sine rege suos.
 Nunc mihi rex pugnat et totis militat armis
 Et fert Teutonicas in mea bella manus.
- 20 1910 Iam veteres acuit gladios mea Tuscia, Roma
 Iam trepidat, iam se dividit et latitat'.
- quat. 4.
f. 31. Conspirant^c comites⁵, quos femina durius egit,
 Et iam femineum deposuere iugum.
 Hi^d tibi, Luca, suo reparabunt Marte decorem,
 Quam norunt Tuscis urbibus esse capud^e.
- 25 1915 Quis^e credat populum Lucensem posse moveri?
 Quis credat tali posse carere patre?
 Quem^e modo quaerebant⁶ cum fletibus et sitiebant
 Dulciter, expellunt⁷ turpiter et feriunt.
- 30 1920 Et que cum palmis et floribus et puerili
 Cum psalmodia gratificata fuit
 Turba prius Domino venienti, mox petit illum
 Ad mortem, Barabam postulat ad veniam⁸.
- 35 1925 Ille memor Christy sine murmure talia passi
 Sustinet insanos et sine felle foveat.
 Post illos plorat, Dominum cum fletibus orat,
 Ut tam grande malum non sit ad interitum.
- 40 1930 Se conculcari, se dure dilacerari
 Gaudet et in Christy vulneribus numerat.
 'O me felicem', clamat, 'cui contigit esse
 Consimilem probris vulneribusque tuis,
- 1080/81.
 V. Ans. c. 9.
 Matth. 21, 8. 9.
 Ib. 27, 16, sq.

a) Matildis in marg. man. 2. c. b) Roma in marg. man. 2. c. c) abhinc man. 1. c. d) hic man. 1, corr. hi
 man. 2, c. e) post v. 1914 sequebantur primum versus 1915 et 1917, sed man. 1 deleti sunt, c.

1) Bonifacius marchio, qui Rainero a Conrado II. superato
 et Luca expugnata a. 1027. vel 1028. marcae Tusciae
 45 praefectus est. Cf. R. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz
 I, 157, n. 2; A. Falce, 'Bonifacio di Canossa' II (Reggio
 nell' Emilia 1927), 14 sqq., 20 sq. 2) Mathildis, non
 Roma, ut glossa marginalis putat. LAF. 3) Beatricis.
 4) Gotefridum III. ducem Lotharingiae. S. 5) Comites
 50 Anselmi (vel Petri), canonicos Lucenses (cf. v. 1830:
 socios), dictos esse puto, non comites quosdam ('Grafen')
 e gente Cadolingorum. Sed cf. de his Davidsohn, 'Gesch.
 von Florenz' I, 262; 'Forschungen' I, 61. 6) Cf.
 supra v. 1443—46. 7) Anselmum mense Martio
 vel potius Aprili vel etiam Maio Luca expulsum esse
 puto, quia fautores eius mensibus Februarii et Aprilis
 adhuc Lucae erant; cf. Reg. Lucense I, n. 453. 457.
 Diebus 19. et 20. Iulii a. 1081. Heinricus rex Lucae
 fuit, St. n. 2837—39. 8) Similiter Anselmus in
 libro de psalmodum tractatibus: *Nonne iterum Barabbas*
eligitur et Christus sub Pilato morti addicitur, cum
Ravennas Guibertus eligitur et papa Gregorius
reprobatur? Pauli Bernried. Vita Gregorii VII. c. 112,
 apud Watterich I, 541. S.

	Ihesu, sed miserum pro perditione meorum, Quos video morti pabula longa dari! Si me gentiles ad mortem persequerentur, Si cruce torquerent longius hanc animam,		
	1935 Quid nisi gauderem, quoniam mea lucra viderem; Nunc autem video, quod gravat, et doleo, Deque mea vita semperque virente corona Mors oritur multis atque gehenna meis. Quae mihi, Christe, potest haec gloria tanta videri,	5	
Exod. 32, 31 sq.	1940 Cum mihi tolluntur, quos tibi parturii? Aspicio Moysen populi discrimina flentem Et librum vitae non sibi iam cupere, Si populo facili, populo male turificanti Non fieres clemens et tua castra regens;	10	
	1945 Et mihi cara potest sedes cum patribus esse, Cum rapiat caros mors sine fine meos? Cum David populum sub percussore videret, Obtulit ad penam seque domumque suam. Absalona suum fugiens tamen omnibus orans	f. 31 ^v .	15
2. Reg. 24, 17. ib. 18, 5. ib. 19, 4. ib. 18, 33.	1950 Comendabat eum; mox, ubi terribili Sensit obisse modo, velat capud, aëra replet Quaestibus et rogitat pro misero ipse mori. Tu quoque cum Iudae sentires perditionem, Non sine tristitia passus es aut gemitu.		20
cf. Matth. 26, 37.	1955 Quod si fecisset, qui non ita proximus esset, Deplorandus erat, sed tibi non adeo. Ille tibi carus et in esca consociatus, Quo magis erravit, durius interiit. Exemplumque bonum, doctor bone, proposuisti,		25
	1960 Ut, qui plus peccant, plus doleamus eos. O quis det capiti maesto fontem lacrimarum, Ut plangam populi tristia fata mei! Qui se felicem putat et florere decenter Et sordet maculis et iacet in foveis,		30
	1965 Non cernit laqueos, non aspicit insidiantes Et credit vanis, non veniet gladius. "Quis valet hanc urbem disperdere? Sic sedeamus, Ut libet, in variis potibus atque cibis". Sic et Iherusalem presencia sola videbat		35
cf. Luc. 19, 42. ib. v. 41. 1080/81.	1970 Atque repentino corrui interitu. At tu lugebas, quia mox ventura videbas Et mortis laqueos, quos erat intus habens; In quibus exultant, qui conturbantur et errant Et lacerant animas impietate suas.		40
	1975 Et tanquam frenesi correptus ridet agitque Forcius et pugnāt et furit in medicos, Non minus aut aliter capitis turbata furore Haec mea Luca patrem nescia persequitur. Ipsa sacerdotum manus et minus ^a ordo profanis		45
Matth. 26, 3. 14.	1980 Insurgunt odiis, et similes Cayphae Cum Iuda faciunt, cum Iuda consiliantur, Ut noctu capiant atque dolo teneant. Hos ego non plangam se primo diripientes Et mox venturos in graviora mala?	f. 32.	50

a) minor legendum esse videtur. Hofm.

- 1985 Ihesu, parce, praecor; cognosce peculia^a, Christe,
 Que^b comisisti multiplicanda mihi.
 Hac ergo causa requies monasterialis
 Eripitur populi fata¹ videre mei!
- 5 Quem si captivum traherent, trans^c equora gentes
- 1990 Paulino² similis subcomitarer eos.
 Saevior est hostis et durior ista catena,
 Quam qui portat homo, liber habire putat,
 Et sequitur funem^d spontaneus ad laberintum,
 De quo non valeat iam revocare pedem.
- 10 1995 Si tamen hoc iustum fieri decernis, ut illos,
 Quos^e nosti, facias lucidius sapere,
 Utque per errores fiant et nobiliores
 Et magis accepti, fiat et opprobrium,
 Sustineam; paucos serva, quos religiosos
- 15 2000 Atque pios nosti, quos minus, edifica.
 Quos contra, poteris, cum videris esse salubre,
 Et revocare, pater, et sociare gregi'.
 Sic ait; et paucis comitantibus exit ab urbe
 Et gaudens longum sustinet exilium³.
- 20 2005 Tune^f dolenda tibi sacrum diadema tulisti
 Et decus et sceptrum nobile, Luca, tuum?
 Cum fugit Anselmus, perdis decus imperiale
 Et nomen perdis nec capud urbis habes.
- 25 2010 Ut videas, qualis quamque pudenda iaces.
 Non ita, si caelum nolit tibi currere solem,
 Sicut in auctoris⁴ tradicionem fuit;
- f. 32'. Plus aliquit pateris, sine cordis lumine vivis,
 Si tamen et vivis subdita demoniis.
- 30 2015 Ille tamen lucet, quia lux tenebrescere nescit⁵,
 Et velut in coelo nobiliore sedet.
 Invenit, quae digna foret⁶ pastore fideli,
 Quem tibi subripuit Christus eique dedit —
- 35 Sic auferetur ei, qui nescit habere talentum,
- 2020 Et qui non illum multiplicare studet —
 Invenit⁷ fortem mulierem⁸, gloria cuius,
 Scitur ab eoo vespere^g usque latus.
 Ergo quid egisti, dum patrem perdere quaeris?
 Perdis eum⁸ potius, quem^h relevare cupis.
- 40 2025 Nunc illi⁶ iunctus, cum qua desiderat esse,
 Perdere vexillum perdicionis habet.

Matth. 27, 45.

Matth. 25, 28.

a) pecora *man. 1*, superscripsit peculia *man. 2*, c. b) Qui c. c) terras c., emendavit Schw.; v. 1989 et 1990 distinguere malim in hunc modum: Quem si captivum traherent trans equora gentes, | Paulino etc. Hofm. d) finem *man. 1*, 45 corr. funem *man. 2*, c. e) Quo c., emendavit Ew. f) Tu ne c. g) eo *man. 1*, in lacunam inter eo et usque latus relictam *man. 2* inseruit o vespere, c. h) quam c., emendavit Schw.

1) Cf. v. 1962. 2) Nolano episcopo. S. Cf. Greg. supra v. 1099 sq. 6) Mathildis dicitur. 7) Prov. M. Dial. III, 1; Migne, PL. LXXVII, 216 sqq. Schw. 81, 10: *Mulierem fortem quis inveniet?* Schw. 3) In exilio mortuus est. S. 4) Iesu Christi. 5) Cf. 8) Heinricum regem.

II.

1.

- Gregorius regi, quem sepe notaverat ante,
 Cum sub Alexandro Roma timeret eum,
 Scribit et a veterum revocat fetore malorum
 2030 Et iubet, a dandis cesset episcopiis¹.
 Hoc semel, hoc iterum scribit pietate paterna, 5
 Ille nec ad modicum vertitur in melius.
 Qualiter a puero vitam per turpia duxit²,
 Nunc quoque funereas gaudet habere vias,
 2035 Ut sese viciis omnem comisit habendum,
 Et, quantos potuit, turpiter instituit. 10
 De corruptela regni corrumpitur aura,
 Inter pontifices plangitur et procures.
 Deplorant procures praedas incomoda rerum
 2040 Et terras tolli fornicibusque dari.
 Pontifices plangunt regni periisse^a decorem, 15
 Et leges proprium non retinere decus.
 Ex hoc murmurio surgit tam saeva procella,
 Ut nec papa queat pacificare satis.
 1074. 2045 Mittit in hanc iterum causam cum matre fideles
 Pontificesque duos, qui sua iussa ferant³. 20
 Arguit Henricum matris flebilis Agnes
 Et quasi defunctum sedula plangit eum:
 'Fili, regnantem non convenit aut dominantem
 2050 Quodlibet ad placitum dicere vel facere.
 Ipse Deus, regum pater et dominator eorum, 25
 Non temerat legem, quam tamen ipse facit.
 Iusticiam dictat, intercipit impietatem,
 Et quis tam iustus vel pius esse studet?
 2055 Hac igitur forma multo magis imperialem
 Personam sese convenit inspicere 30
 Et velut in speculo mores actusque notare,
 Ne quid se lateat, quod male conveniat.
 Quo speculo? quaeris. Gestis et fine malorum
 2060 Et regum forma, qui timere Deum.
 Felix, qui⁴ metuit, felix, qui se moriturum 35
 Cogitat et sumum credit adesse diem.
 Durus et inpavide mentis, quem cura gehennae
 Nulla movet, durum senciet interitum.
 2065 Ergo time regemque tuum, qui regnat ubique
 Et semper vivit^b, sicut oportet, ama. 40
 Sin alias, perdes vitae miserabilis usum
 Et perdes animam, quam dedit ille tibi.
 Et, quod iam metuis, regni privabit honore
 2070 Et sceptrum tollet et diadema simul. 45

a) ita legendum esse videtur. Hofm.; perisse c.

b) sequ. et c.; emend. Zwölfer.

1) Cf. Bonizo, Ad amicum lib. VII, ed. Dümmler (Libelli de lite I, 601): *Venerabilis vero pontifex . . deliberavit . . in primordio regem ammonere, ut episcopatus non venderet*; quae Rangerius fortasse adhibuit. Ante legationem infra v. 2045sq. memoratam Gregorius litteras ad regem non dedit. 2) Cf. Bruno, De bello Saxonico c. 1, SS. rer. Germ. ed. 2, ed.

W. Wattenbach p. 2sq. S. 3) Hubertum Praenestinum et Geraldum Ostiensem episcopos, Gregorio VII. ipso teste, Jaffé, Bibl. II, 537. Auctor anonymus in V. Anselmi c. 14 Praenestinum et Cumanum nominat. S. Cf. O. Schumann, 'Die päpstl. Legaten in Deutschland zur Zeit Heinrichs IV. und Heinrichs V. (1056—1125)' (diss. Marburg 1912), p. 23—26. 4) Cf. supra v. 540.

- Vel lege, si nosti, regum monimenta priorum,
 Vel sapiens aliquis haec tibi sepe legat.
 Quis fecit regem veteri sub lege priorem
 Proque supercilio deposuit solio,
- 5 2075 Cum missus gentem saevam vastare pepercit,
 Et cum rege pecus et meliora tulit?
 Quis puerum David patria de sorde levavit
 Et, duo cum tegeret crimina, non tacuit?
 Quin ymo non deposuit, cum spiritus illum
- 10 2080 Deseruit, per quem cernere laetus erat
f. 33^v. Venturam^a sobolem, quae tolleret impietatem
 Edita virgineo corpore flore suo.
 Nunquit deponi levius non esse putamus
 Quam talem ac tantam perdere leticiam?
- 15 2085 De Salomone satus^b Roboam^c, iuvenile secutus
 Consilium regnum perdidit atque decus.
 Adde Sedechiam sine prole et lumine factum
 Et captivatum carcere perpetuo.
 Et quis erit finis, si tantos enumeramus,
- 20 2090 Quantos deposuit ordine, quo voluit?
 Tu tamen aut nescis regem tibi celitus esse
 Aut tibi non metuis exiciale malum?
 A puero vitam duxisti perniciose,
 Et tecum crevit luxus et ambicio.
- 25 2095 E quibus orta malis tot perniciose secuntur,
 Quot^d trahit e gemine prolis hyrudo¹ sinu.
 Qui tibi doctores ad turpia quaeque fuerunt,
 Post modicum sordes erubuere tuas.
 Si quis corripuit, penam cum sanguine solvit²,
- 30 2100 Iamque timet gladios uxor et ipsa tuos;
 Quae, quia non laesit te conductore pudorem,
 Opprobrium patitur et quasi mecha latet.
 Silva latens et opaca tuas abscondere cedes
 Non valet, effusus manat ubique cruor.
- 35 2105 Scit mundus, quia sanguis Habel de pulvere clamat
 Et fundit gemitus, quos fugit omnis homo.
 Obsita spurcitiis et prodicionibus antra
 Offendunt tenebris et feritate diem.
 Terra valens regesque solens probitatis habere
- 40 2110 Fastidit mores improperatque tuos.
 Contempnunt proceres, reverencia pontificalis
 Odit ob illorum, quos facis ipse, mala,
 Qui tibi pastores ovium fortasse videntur,
 Sed manifesta lupos signa loquuntur eos.
- 45 *f. 34.* 2115 Sed qui sint, videant, qui^e pontificalia curant,
 Et videat summus discuciatque Deus.

a) versus 2081—2148 omisit Lafuente, descripsit Ewald. b) satu man. 1, corr. satus man. 2, c. c) Reboam c. sec. Ew.
 d) v. 2096 ita legitur in c.: Quot trahit e sinu gemine prolis hyrudo; emendavit Schw. e) quit c.

1) Cf. Proverb. 30, 15: *Sanguisugae* (id est: *hirudinis*)
 50 *duae sunt filiae dicentes: Affer, affer, quem versicu-*
 lum exponunt Hrabanus Maurus in Expositione in Pro-
 verbia Salomonis III, c. 30 (Migne, PL. CXI, 776), Wala-
 fridus Strabo in glossa ordinaria (Lib. Proverb. 30, 15,
 Migne, PL. CXIII, 1113); cf. etiam Salonii Viennensis

in parabolas Salomonis expositionem mysticam (Migne
 LIII, 987). Schw. 2) Cf. Bruno de bello Saxonico
 c. 10 (ed. Wattenbach, SS. rer. Germ. p. 7): *Si quis*
vel inscius aliquid quod nollet ei consulebat, de-
lictum, quod ignoranter egerat, sui sanguinis effusione
luebat. S.

	Me dolor excruciat maternus, me tuus error	
	Et furor et feritas et fuga flere facit.	
	Hic finis sequitur de morum perdicione,	
2120	Et qui non metuit, non metuendus erit.	
Dan. 4. 5.	Sic Nabugodonosor post praelia postque triumphos	5
	Non metuendo Deum perdidit imperium,	
	Perdidit et mentem, quia spreverat Omnipotentem,	
	Et fomenta cibi prata dedere duci.	
4. Reg. 19. Is. 37.	2125 Semnacerib paciente Deo nimis alta minatus	
	Dicta superba luit vindice, quem genuit ¹ .	10
Matth. 2, 7—19.	Herodes frustra molitus perdere Christum	
Act. 12, 21—23.	Unus ab innumeris morsibus ^a occubuit.	
	Haec tibi sint operum certa argumenta tuorum,	
2130	Cum sis deterior et magis indocilis.	
	Non cedis ^b papae, cedes ^c hostilibus armis	15
	Et cedes gladiis Saxonibusque tuis.	
	Non credis papae, mihi saltem credere debes,	
	Quae genui, quae te compacienter amo,	
2135	Quae male defunctum longo iam funere planxi	
	Elatumque foras prosequor ad tumulum,	20
	Dum iubeat Christus feretrum cum corpore poni	
	Et turbae gemitus audiat atque meos.	
Luc. 7, 12—15.	Unicus es viduae sine vita, Christus amare	
2140	Haec lamenta solet et vocat: "Ecce redi".	
	Surge ^d , rogo, lacrimasque meas ne despice, fili,	25
	Si non horrorem nominis huius habes.	
	Subdere divinis rationibus et sapienti	
	Usus consilio subdere pontifici.	
2145	Aspice rectores, quos Christy gratia fecit,	
	Et quibus est Christus perpetuale decus.	30
	Quis Constantinum non nominat et veneratur,	
	Et quis non plangit, cum pia facta legit?	
	Ergo videns magnus princeps de principe Christo 1. 34.	
2150	Se quoque primatum ducere, constituit	
	Romanam sedem, fidei capud et pietatis,	35
	Regibus et regnis omnibus esse capud ² .	
	Et quia, quisquis agit sub Christo principe, pastor	
	Aut ovis est, subdi maluit inter oves,	
2155	Pastorique suo Romam concessit in aevum,	
	Et regnum pariter et decus omne dedit.	40
	Sic alii reges, sic Teodosius ipse	
	Summo pontifici ³ subposuere capud.	
	Sic Carolus, sic post Carolum generacio longa	
2160	Omnia Romanae contulit ecclesiae.	
	Cum Desiderius fureret, cum perfida castra	45
	Per totam ferme spargeret Ytaliā,	
	Cum raperet, cum non senio, non religioni	
774.	Parceret, opposuit Gallica signa Deus,	
2165	Non Alpes nivibus et iniquo frigore regum	
	Audaces cuneos impediere satis.	50

a) ita Zwölfer; mortibus c. b) caedis c. c) caedes c. d) Surgo c. sec. Ew.

1) 4. Reg. 19, 37; Is. 37, 38: *Adramelech et Sarasar filii eius percusserunt eum (Sennacherib) gladio.* 2) Cf. supra v. 159—164. S. 3) Theodosius potius s. Ambrosio Mediolanensi. S. Cf. infra v. 2877 sq.

- Ecce vides veterum velut exemplaria regum
 Atque triumphales aspicias hos apices.
 Ipse tuus genitor, quamvis diversus ab illis,
 2170 Multis et multum profuit aecclesiis.
 5 Profuit et sedi Romanae, pontificique
 Romano studuit cedere, qua licuit.
 Et qua non licuit, quia sol in nube latebat,
 Et magus ille dolis omnia polluerat,
 2175 Et quid^a si fecit venaliter atque superbe:
 10 Nunquit in immunda sponte lavamur aqua?
 Sed nec ego patrem suscepi iustificare,
 Reges proposui dicere, quos potui,
 Ut videas, quia nulla Deo persona resistit,
 2180 Cuius ad arbitrium tollitur imperium.
 15 Sic age, si curas regni retinere vigorem,
 Et summae sedis suscipe pontificem,
 1. 35. Atque hos pontifices¹, quos misit religiosos
 Atque prudentes, consule, quid facias;
 2185 De quorum verbis haec sum quaecumque locuta,
 20 Hii dicent, quid te conveniat facere'.
 Haec Agnes, et mox ita de senioribus² unus,
 Incipit et regem se retinere iubet:
 'Non debes', inquit, 'capud haec ad dicta movere,
 2190 Quae mater loquitur de pietate tibi.
 25 Papa iubet, quem pontificem Deus ipse levavit,
 Qui tibi compatitur teque valere cupit.
 Ostendit plane patriae pietatis amorem,
 Qui matrem misit dicere, quae decuit.
 2195 Illa tuos melius potuit discernere mores
 30 Et tibi semota suspicione loqui.
 Audisti breviter, quid senciat unus et alter,
 Iam pudeat tantis testibus haec facere.
 Quantus es, et quantum noster distenditur orbis,
 2200 Tanta patet vitae non bona fama tuae.
 35 Iam quia nemo malus letatur cernere lucem,
 Perdere vis solem, qua potes, atque diem.
 Set tibi dulce^b potes oculorum^c tollere sydus,
 Iusticiae solem non potes opprimere.
 2205 Quando suum celo poteris deducere lumen
 40 Et Christum poteris pellere sede patris,
 Tum, fateor, Romam proprio privabis honore
 Inque die facies currere noctis equos.
 Et facies, quaecumque voles, de nocte quietus^d,
 2210 Cum iam, qui valeat cernere, nullus erit.
 45 Ergo vide, tandemque tibi iam consule, namque
 Regni primates consulere sibi;
 Et nisi consilium maturius opposuisset^e,
 Quem³ male formidas et male persequeris,
 2215 Actum de regni plane rationibus esset,
 50 Et iam nemo tuas quaereret inficias'.
 1. 35'. Haec senior ratione potens, quem protinus alter
 Subsequitur verbo clarus et ipse satis.

a) fortasse corrigendum est: Et si quid. b) dulces c., emendavit LAF. c) oculorum c. d) quietis c. e) oposuisset c.

1) Legatos supra v. 2045sq. dictos.

2) Id est e consiliariis palatinis. S.

3) Scilicet Gregorius VII. papa.

V. Ans. c. 14.

1074.

4. Reg. 20, 3 sqq.

V. Ans. c. 14.

1076.
(lan. 24.)

Matth. 8, 23-25.

- Rex quasi compunctus primo tacet, inde fatetur
 2220 Et promittit eis omnia corrigere.
 Papae servitium per matrem sedulus offert,
 Et se comittit sicut amicus ei.
 Pontificesque rogat pro se sua verba referre^a 5
 Et sibi clementem reddere pontificem:
 2225 'Peccavi Domino, quid prodest vera negare?
 Si nego, convincit rumor et ipse Deus.
 Quod si dissimulat, non^b semper dissimulabit,
 Omnia, quae tegimus, detegit ille semel. 10
 Et si non homines mihi sunt aliquando timendi,
 2230 Divinum sane iudicium timeo.
 Sed quid agam? Non^c peniteam? Nunquid mala regum
 Non possunt tergi fletibus et lacrimis?
 David peccatum non est hoc flumine lotum? 15
 Numquid Ezechias non habuit lacrimas,
 2235 Et per merorem cum vita rexit honorem
 Et meruit plures posse videre dies?
 Hac pietatis^d spe^d veniam presumo, salutem
 Multis et gravibus postulo vulneribus. 20
 Sed Deus est, qui iustificat, clemencia cuius
 2240 Non praemittitur scelerum pondere vel numero.
 Ad Petri claves redeo, quas credo tenere
 Gregorium, qui nunc praesidet; eius opem,
 Eius consilium desidero cum medicina, 25
 Qualem collapsis scitque potestque dare'.
 2245 Haec ubi sic egit, vixdum genitrice reversa
 Necdum responsis ad sua missa datis¹,
 Infelix operum sociosque ducesque suorum
 Convocat et papae deteriora parat². 30
 Conveniunt non pontifices, non conciliari,
 2250 Sed qui pontificum non bene nomen habent,
 Et turbare fidem, non edificare volentes, f. 36.
 Quae solet esse pii^e gracia concilii.
 Hoc in murmurio velut exundante procella, 35
 Dum Christus dormit, pene carina perit.
 2255 Rex indignatur, quia papae non dominatur,
 Et tolli solium plorat et imperium.
 Has illi voces quasi comiserando secuti,
 Contra pontificem perfida bella movent. 40
 Non illos canonum reverencia, non Deus ipse
 2260 A tam sacrilega sedicione tenet.
 Qua Mogus^f Alpinas Reni descendit in undas,
 Urbs est de fluvii nomine nomen habens³,
 Dives et innumeris quondam capud⁴ et venerandis 45
 Ordinibus, summo pene secunda loco⁵.

a) refferre c. b) sensus vocem non poscere videtur; nunc LAF. c) an num pro non legendum est? d) spe pietatis c., emendavit Schw. e) pii scripsit man. 1, delevit man. 2, c. f) magis man. 1, corr. Mogus man. 2, c.

1) Hoc falsum est; nam inter hanc legationem et conservanda II, 9, SS. rer. Germ. p. 55, MG. Libelli de synodum Wormatiensem duo anni interfuerunt. S. lite II, 221: caput autem Galliae atque Germaniae 50
 2) V. Anselmi c. 14: *Redeuntibus autem illis in se ipsum est ille reversus deterior quam olim effectus*. S. Moguntiam. S. 5) Intellige: *pene secunda post summum locum*, id est Romam.
 3) Moguntia. S. 4) Cf. Librum de unitate ecclesiae

- 2265 Martinus primam sedem tenet, additur autem
 Protomartir¹ ei pro merito fidei.
 Hic reges cum principibus tractare solebant,
 Et magnis rebus consilium capere.
 5 Guandia^{a.2} concilio legitur, quam cesar inertem
 2270 Infidamque³ novo nomine corripuit,
 Cum blandiretur victori, sicubi fata
 Versa forent, timide seva latraret eum.
 Mox ubi consedit primum rex ipse, subinde
 10 Pontifices medios se posuere duces
 2275 Post hos innumera vulgi stipante katerva⁴,
 Incipit et cunctos ora tenere iubet:
 'Non est ignotum, patres', ait, 'atque fideles,
 Quae mihi vix Nero fecerit altus homo,
 15 Qui per cuncta malis faciens in pessima motus
 2280 Regno perniciem quaerit et aecclesiae.
 Papatum turbat, Romanis fraudibus arcum
 Tendit et intendit hoc lacerare capud.
 Et cum pretendat speciem pietatis habendae,
 20 Litibus et bellis saeviciaeque vacat,
 2285 Monachus ex habitu, sed non ex religione,
 Quem tamen abscondit, ne sibi testis eat.
 At pallam induitur et clara veste refulget,
 Et quasi nupturus pigmea membra tegit.
 25 An non et nupsit? Quis nescit et eius amores⁵
 2290 Et foedum Petri limen adulteriis?
 Hic tamen et lacrimas mentitur et ora fluentis
 Inter sacra rigat; at secus intus agit.
 Hiccine non etiam patres maturius ire⁶
 30 Fecit, ut hanc sellam posset habere sibi,
 2295 Quamvis pontificum quacumque aetate suorum
 Hic magis et dominus et dominans fuerit?
 Nunquid Alexandro Romam mihi subripiente
 Non iste in Cadulum fulmen et arma tulit?
 35 Quo tamen expulso contra sacra foedera patrum,
 2300 Numquit Alexander papa vel abba fuit?
 Sic hunc, sic alios, qui patre⁷ iubente fuerunt,
 Compulit eternus papa subesse sibi.
 Quod si quis voluit contra mandata venire,
 40 Mutavit solium pulsus in exilium.
 2305 Haec sino, sit clarus, sedeat sine principe solus,
 Dum mihi vel sceptrum vel diadema sinat.
 Quid sibi vult auro radians gemmisque corona⁸
 Et superexaltans regia palma capud?
 45 Quem lateat, quod fulmen agat presumptio talis
 2310 Et pudor in veri vertice pontificis?

1076.
(24. Ian.)

2. Tim. 3, 5.

a) ita man. 2 in lacuna a man. 1 relicta c.

1) Ecclesia Moguntina cathedralis sanctis Martino et Stephano dedicata erat; cf. exempli gratia St. n. 2651, d. a. 1064. 2) I. e. Wangia, 'Worms', quae Heinrico regi devotissima (cf. Lamperti Ann. a. 1073, ed. Holder-Egger p. 169) synodo ibi mense Ian. a. 1076 celebrata nominis famam adepta est. Auctor Guandiam ('Worms') aliud nomen Moguntiae putavisse videtur. S. 3) Non Moguntia urbs, sed Sigefridus archiepiscopus Moguntinus

mobilis et infidus fuit. 4) Cf. Vergil., Aen. IV, 136: magna stipante caterva; ibid. I, 497. 5) De Gregorio et Mathildi huiusmodi falsi rumores tunc temporis ab adversariis vulgati sunt. 6) Id est interfecit eos (veneno); cf. infra v. 3283sq. 7) Heinrico III. 8) Mitra vel tiara Romana, sub Alexandro II. papa in maiorem formam redacta; cf. Wetzer et Welte, 'Kirchenlexicon' VII, col. 1224.

- At nos^a arguimur, quia virgas pontificales
 Tangimus et clero signa ferenda damus?
 Sed neque signamus nec quemquam sanctificamus
 Nec nobis ipsis talia suscipimus.
- 2315 Hildebrandus, homo quasi Ianus fronte biformis, 5
 Sicut Cesar¹ erat, omnia vult fieri.
 At libertatem defendit et aecclesiarum
 Rectores tutos et sine labe facit. f. 37.
- 2320 Quae, sicut dicit, non licet accipere? 10
 Set non esse sibi licitum Petrus ipse probavit;
 Cur ergo proibet, quod tamen ipse facit?
 Si se discipulum Petri Paulique fatetur,
 Sit castus, pauper, sicut uterque fuit,
- 2325 Nobis miliciam, nobis diadema relinquat, 15
 Pauperibus, viduis auxilium tribuat.
 Quod si miliciae vel regni captat honorem,
 Et nobis liceat ponere pontificem.
 Si non vult nobis, quae sunt sua, participare,
- 2330 Senciat illicitum tollere nostra sibi. 20
 Ad ligni calices² redeat, regalia nobis
 Restituat, primi quae tribuere patres.
 Sed pugnat, sed miliciam conducit et Urbem
 Dissipat et nobis iura paterna negat.
- 2335 Rex pater, ut Romam faceret residere quietam 25
 Et per eam toti parceret aecclesiae,
 Obtinuit sedem disponere pontificalem³,
 Ut iam de relicto se sine nemo regat.
 Hoc ita firmatum tenet Hildebrandus, et olym
- 2340 Roma patris dono gaudet et imperio. 30
 Sed puerum spreuit pueroque paterna negavit
 Et trahit in votum fasque nefasque suum.
 Iamque negat sedes sub quolibet orbe minores,
 Insuper infamat et nova bella parat.
- 2345 Ipsam, quae genuit, magico mihi carmine vertit 35
 Et, quod mentitur, eius ab ore probat.
 Turbat Saxoniam, vos, sicut scitis, habendos
 Inter pontifices catholicosque negat.
 Et quid ad haec facimus, ubi tam perversa videmus?
- 2350 Et vos, quid facitis, qui populos regitis? 40
 Si sic ire licet, nec vos in honore manetis,
 Et mihi regis opus mox ad aratra redit.
 Aut igitur solus presumpta cedat^b ab arce, f. 37'.
 Aut nos eterno fama pudore notet.
- 2355 Non mihi divinae legis sollercia cessit, 45
 Non decreta patrum, non canones didici.
 Vos, quibus est horum discrecio, cura sacrorum,
 His adibete manum, qua tamen usque licet,
 Et capud erroris subvertite, si lacrimarum,
- 2360 Si tanti luctus aut piget aut miseret. 50
 Si scirem vos posse pati vel velle libenter,
 Ante pedes vestros hoc diadema darem.

Act. ap.
8, 20—23.

a) non c. b) caedat c.

1) Id est Gaius Iulius Caesar. 2) Cf. infra v. 4375. S. 3) Cf. supra v. 103. S.; v. 245.

- Ad vos postremo, socii¹, conversio nostra,
Pontificum gladius nec sibi robur habet.
- 2365 Vestra manus Romam novit spoliare, nec unquam
Cum Gallo cuneos miscuit illa volens.
- 5 Si tamen haec nostros laesit quandoque priores,
Senciat has veteres non habuisse manus.
- Atque utinam redeat vetus illa potensque virorum,
2370 Quae Pyrrum fregit Annibalemque duces.
- Nunc exhausta viris longoque soluta veterno
10 Invalidis manibus saxa sudesve feret;
Si qua feret, nam plus formido fugamque metumque^a,
Qualiter audito Cesare² vasta fuit'.
- 2375 Hic, cum iam subtus vellet consurgere miles
Et spondere feras, qua vocet ille, manus,
- 15 Pontificumque clamore tacet; tum vero repressis
Cum ducibus mediis atque minore manu:
'Rex', aiunt, 'quicumque putat sublimia scire,
2380 Non se magnificet, aut sua dicta probet.
- Sic et qui regnant et non sub principe Christo,
20 Chrystus regnantes non pacietur eos.
- Si nos ergo tibi nos nostraque magnificamus,
Sicut Christus ait, gloria nostra cadit.
- 2385 Tu quoque si vires proprias et militis huius
Magnificas, Deus est, qui tua dicta notat.
- 25 *f. 38.* Sic scimus, sic et loquimur Dominoque Deoque
Subdimur et subdi te quoque consulimus.
- Si quis amat pompam, si quis sibi quaerit honorem,
2390 Hunc sacri canones ponere praecipunt.
- Ambicio plecti capitali lege iubetur,
30 Ambiciosus homo non placet aecclesiae.
- Hanc legem nos suscipimus, si suscipit ille,
Qui nos infestat et tibi bella parat.
- 2395 Set faciat, debemus eum pacienter habere
Nec nos ex eius criminibus tegere.
- 35 Quod tamen apponitur, quia regnas atque superbos
Inque probos³ homines sub iuga restituis^b,
Crimina nescimus; si fame credere dicit⁴,
- 2400 In tanta causa non valet iste locus;
Si delatorem certum se dicit habere,
- 40 In delatorem criminis auctor agat⁵.
- Set tamen, ut regem lapsum fateamur, et aetas
Et quae sunt regis, crimen onusque levant.
- 2405 Si pater ille foret aut vir discretus, haberet
Et plus consilii saeviciaeque minus.
- 45 O te felicem, regum fortissime David,
Quem Dominus curat atque propheta bonus⁶!
Hildebrandus, homo prudens medicusque fidelis
- 2410 Quod non est, etiam vulnus habere facit.

Ioh. 8, 54.

a) metumque *addit man. 2. c.* b) restitui *c.*; restituis *LAF.*

50 1) Milites alloquitur. 2) Cf. Lucan. I, v. 486—520. ramni c. 44 sq. apud Hinschius, Pseudoisidor. p. 765. S.

3) Intellige: *improbosque homines*; cf. infra v. 3275, 6) Nathan; cf. 2, Reg. 12.

4902. 4) Scil. Gregorius. 5) Cf. Capit. Angil-

Ps. 50, 6.

Et nos de sola levitatum suspicione
Dampnat et in faciem tela facesque rotat.
Sed cui rex peccat? Nisi soli, qui facit illum
Quique potest solus iudicium facere?

2415 Nam reliquos homines rex et sub rege potestas
Iure suo dampnat et gladio perimit.

5

Rex sub rege Deo vivit^a, solius et eius
Iura timet, soli denique peccat ei.

2. Reg. 12, 1 sqq.

Hinc Nathan missus David curare dolentem

2420 Non ferrum hostendit, sed paradigma dedit.

10

Cumque prius sese proprio quasi fune ligasset, *f. 38^v.*
Excepit vulnus atque ita convaluit.

Set Nathan noster nec iura superna veretur
Et curat solus integra vulneribus.

2425 Sed iam iam satis est, nisi quod, qui crimine pulsat
Nec probat, in foveam¹ corruipe ipse suam.

15

Et canones illum peribent debere notari

Pro linguae vicio² supplicio simili³,

Qui regem lacerat, cui dat rex summus honorem,

2430 Quid nisi se regi quaerit habere parem?

20

Sed gladium portat quare? Respondeat illi

Paulus, quem formam vult adhibere sibi.

Rom. 13, 4.

At nos commodius Salomonem respiciamus,

Qui non in gladio perculit Abiathar,

3. Reg. 2, 26 sq.

2435 At vero, quoniam tulit Ephoth post Adoniam⁴,

25

Amovit sacris atque ministerio.

Quod vero nostras sedes et munia carpit

Et baculos nobis invidet et retrahit^b,

Regnum conturbat, dampnum facit aecclesiarum,

2440 Quae de regali convaluere bono.

30

Sed David videat et multos postea reges,

Qui sine sacrificia non abiere manu.

Quid Moyses? Numquid populi non castra regebat?

Attamen ipse Aaron unxit et instituit.

Lev. 8, 12.

2445 Sed Constantinus, aiunt, concessit et Urbem

35

Et quae sunt Urbis et diadema simul⁵;

Set tamen hanc etiam longo post tempore reges

Et servavere^c et tenuere sibi.

An non Gregorium, cuius de nomine gaudet⁶,

2450 Mauricius⁷ Romam iussit habere patrem?

40

Quid Constantinus? Non gestis conciliorum

Praefuit et magnam non statuit synodum?

Quis nescit claram sub rege potente Niceam

Talibus et tantis eminuisse viris,

2455 Cum, quia confinxit gnatum genitore minorem,

45

Arrius in tenebras non rediturus iit?

a) vivit man. 2 in lacuna suppletum c.

b) retrahit c.

c) [nota hiatus, nisi versus corruptus sit.

1) Cf. Prov. 26, 27; Eccle. 10, 8; Eccli 27, 29. 2) Fortasse cogitat de Capit. Angilramni c. 44: *Delatori aut lingua capuletur . . .* 3) Capit. Angilramni c. 48 (Hinschius l. l. p. 766): *Ut, qui non probaverit quod obiecit, poenam quam intulerit, ipse patiatur.* S. 4) In Biblia tantum dicitur (3. Reg. 1, 7): *Et sermo ei (Adoniae) cum . . . et cum Abiathar sacerdote, qui adiuabant partes Adoniae.* 5) Cf. supra

v. 159 sqq. S. 6) Cf. supra v. 672 cum nota, v. 799 sq.

7) Idem argumentum a plerisque iuris imperialis defensoribus eo tempore proferebatur ut a Benzone (SS. XI, 670), Widone Ferrariensi (SS. XII, 168; Libelli de lite I, 553), in tractatu de investitura episcoporum (Libelli de lite II, 499), aliis. Cf. Deusdedit cardinalis Libellum contra invasores et symoniacos cap. II, 10 (Libelli II, 308). S.

1. 39. Quare non ergo studuit compescere regem,
 Ut non deberet sollicitare^a fidem,
 Silvester tantus sacrarum praeco viarum,
 2460 Cum docuisset eum scire et amare Deum?
 5 Quid regi vel^b pontifices per scripta vocare,
 Aut, ut discuterent talia, praecipere?
 Sic alios claros conventus et generales
 Officio summi sustinuere viri.
 2465 Constantinopoli Macedonius¹ Eunomiusque²
 10 Defecere pio cesaris auxilio.
 Ephesus exultat, ubi se Nestorius abdit³
 Et gaudens summo supplicat imperio.
 In Calcedonia cessere Dioscorus⁴ atque
 2470 Euticis⁵ annisu cesaris et studio.
 15 At nunc regis opus et opes Vigilancius⁶ iste
 Respuit et gladios innovat ipse suos.
 Nordmanni tamen exoptat suffragia regis
 Nec vetat Hispanas tangere⁷ sacra manus.
 2475 Quae vero leges audent sibi subdere regem?
 20 Aut quis tot veterum protulit ista patrum?
 Pone^c tamen reges non haec fecisse priores
 Aut patres istum non habuisse modum:
 Temporibus leges mutantur; tempora prima
 2480 Ecclesiae proprium non habuisse patet.
 25 Sic etiam diversa locis fert usus et ordo,
 Nec Grecis adeo nostra statuta placent.
 Si tamen est plebis electio, summa potestas
 Hic quoque non minimum debet habere locum.
 2485 Set quis non videat, quo disceptatio vergat,
 30 Ut solus sedeat⁸ atque quietus agat?
 Qui, quoniam novit se non sedisse decenter,
 Te terrere putat, nos quoque sollicitat,
 Ut, dum turbamur, dum regni summa laborat,
 2490 Non liceat nobis haec mala corrigere.
 35 Nunc ergo regi placeat sententia nostra,
 Hunc hominem summo pellere de solio.
 1. 39'. Nos autem, quos ille gravat, quos dampnat et odit,
 Condempnemus eum nec faveamus ei.
 2495 Roma vel admissum deponat et auferat hostem
 40 Vel sciat irruere Gallica signa sibi'.
 Haec ubi cum ducibus equitum peditumque corona
 Censuit, exclamant atque anathema tonant.
- O furor! O stolidi! Capitis dementia non est
 2500 Haec haeresis? Non est haec via luce carens?

V. Ans. c. 14.

45 a) stollicitare c. b) quam pro vel legendum esse coniecerim; post praecipere in v. 2462 non est signum interrogationis in c. c) abhinc iterum scripsit man. 2. c.

1) Episcopus Constantinopolitanus a. 360. depositus. S. 2) Episcopus Cyzicensis a Constantio imperatore in exilium pulsus. S. 3) In concilio Ephesino anni 431. S. 4) In concilio Chalcedonensi a. 451. S. 5) In concilio Ephesino a. 449. S. 6) Cf. Vita s. Gregorii auctore Paulo diacono c. 1 (Migne, PL. LXXV, 41): Gregorius namque ex Graeco eloquio in nostra lingua vigilator seu vigilans sonat; Vita s. Gregorii auctore Iohanne diacono c. 2 (Migne, PL. LXXV, 63 sq.): adeo ut praesagio quodam Graece Γρηγόριος, quod Latine Vigilantius resonat, vocaretur. Schw. 7) Gregorius VII. reges Hispanos 'sacra tangere', i. e. episcopos ordinare etc. sivilisse vix aliquo iure dici potest. S. 8) Scil. Gregorius VII.

cf. Matth. 13, 14.

cf. Matth. 10, 24.

Matth. 21, 13.

L. ap. 8, 18, 19.

- Ostendat, qui forte potest, audacius ausum
 Quemlibet e tantis antea scismaticis¹.
 Ergo duces cecos non iam sine luce secuntur:
 Sic quoque se cecos et magis esse probant.
 2505 Si cecus cecum sequitur per prava caditque, 5
 Non est ridendus, sed miserandus homo;
 Qui videt et sequitur per devia luce carentem,
 Quis risum teneat², si per inane ruat?
 Cecus et elata cervice Dioscorus³ olym
 2510 Pontificem summum laedere non timuit. 10
 Laesit pontificem scriptis et voce Leonem⁴
 Et coniecit eum musculus in laqueum.
 Set Leo clamavit et tanto murmure stravit,
 Ut faciente Deo frangeret ora Leo.
 2515 Clamores eius orbis persensit eous, 15
 Quique superbiit^a, pronus in ora ruit.
 Hunc etiam Photius post tempora longa secutus
 Non expectata cognitione ruit⁵.
 Si placet exemplum, videant, quia iure sequatur
 2520 Pro culpa simili iudicium simile. 20
 Eripiunt Petro sine causa et iudice claves
 Et faciunt Domino dedecus in famulo.
 Quando minor sedes maiorem dampnat? Et ante
 Discipulum causam quando magister agit?
 2525 Hinc et in octava synodo sententia fertur⁶ 25
 Et per cuncta dehinc saecula praecipitur,
 Ut nemo quemquam verbum ferat in patriarcam, f. 40.
 Non homo, non ullum denique concilium.
 Praecipue vero Romanum nemo notare
 2530 Audeat; audentem tam gravis ira premat, 30
 Ut facti ratio nulli querenda putetur,
 Sed cedat sacris semper honore carens.
 Omnia turbastis, homines sine cognitione^b

 Hunc finem meruere sibi contagia vestra, 35
 2535 Ut cum feceritis, pessime papa luat.
 Munere, flagitiis Sodomam quoque iustificastis,
 Et dampnatis eum, qui sine labe venit.
 Per vos facta Dei domus est spelunca latronum,
 Et dampnatis eum, qui iubet esse foris. 40
 2540 Gregorius peccat, quia regum crimina dampnat
 Et de criminibus vos notat et praetiis.
 Denique peccavit, quoniam sine munere sedit,
 Et quia per regem non habet hunc apicem.
 Haec ubi legistis? Unde haec perversa tulistis? 45
 2545 Nec Symon reprobis tam reprobanda docet,

a) superbit *c.*; *emend. Hofm.* b) *deest pentameter, ut LAF. recte monuit. Apographum quidem nullam lacunam praebet, sed punctis quibusdam in margine per duas lineas sic ¶ ductis indicare videtur textum non certum esse.*

1) V. Anselmi c. 14: *quod a saeculis non est auditum* (loh. 9, 32). S. 2) Cf. Horat., *Ars poetica* v. 5: *risum teneatis, amici?* 3) Patriarcha Alexandrinus (a. 444—451), qui Leonem I. papam a. 451. excommunicavit. 4) Omnia haec usque ad v. 2532 ex Bonizone (Libelli I, 607) Rangerius mutuatus est. De Dioscuri studio in Leonem M. cf. epistolam synodi Chalcedonensis ad Leonem in eiusdem operibus ed. Ballerini I, 1092. 50 Sententiam damnationis a vicariis papae contra Alexandrinum prolatam ibid. I, 1142 habes. S. 5) In octava synodo Constantinopoli a. 869/70 habita. S. 6) Vide canonem XXI huius concilii apud Mansi XVI, 174. S.

- Qui loculos farcire volens de munere Christi
 Non tulit ad regem munera sive precem.
 Ad Petrum venit, a Petro posse poposcit
 Impositis manibus munera sacra dare.
- 5 2550 Ecce docet Symon et vestros arguit actus,
 Ergo vel hunc libeat, qua licet usque, sequi.
 Qui licet erravit, quia vendi posse putavit,
 Non ab^a eo petiit, qui sibi non habuit.
 Ergo penes Petrum sentit mirabile donum,
- 10 2555 Sed quia corripitur, cecior efficitur.
 Iamque placet regi, quia vult disperdere Christum
 Et servos eius dampnat et insequitur.
 Christum fallacem mentiri non reveretur
 Et fraudes magicas fingit habere Petrum.
- 15 2560 Haec quoque parva putat et adhuc graviora fatetur,
 Seque Deum credi postulat atque coli.
 Non erat iste labor, falsis inducere falsa
 Et regem falsum fallere posse magum.
- f. 40'. Hac ex doctrina surgit vesania vestra;
- 20 2565 Sed vos non vobis¹ obsequium facitis.
 Quare non etiam temptatis subdere regem,
 Ut sicut Nero tura praecesque ferat?
 Audetis Christum contempnere, sacra negatis,
 Scripturae sensum vertitis ad placitum.
- 25 2570 Quid superest ad stultitiam, nisi sumere pennas
 Et temptare vias, quas male Symon iit?
 Sed fratrem Moyses, sicut praetenditis², unxit,
 Cum populum regeret et sacra non faceret.
 An vero Moyses non fertur et ante sacerdos
- 30 2575 Et cum fratre sacro praeditus officio?
 Qui negat, offendit vel non sacra carmina³ novit,
 Quae rex et vates ante canenda dedit.
 Ergo sacerdotem potuit sacer atque sacerdos
 Unguere divini conscius aloqui^b.
- 35 2580 Quid de Mauricio⁴, quem fingitis imposuisse
 Gregorium summo pontificem solyo?
 O fraus! O mentis vertigo seditiosae!
 Tamquam non pateat, si ratio videat,
 Felicem⁵, reliquos, qui processere fideles,
- 40 2585 Quos sibi Romanus^c praeposuit populus
 Nullo rege sibi vel opem vel iussa ferente^d,
 Cum staret multo clarius imperium.
 Et quid? Si populus, cum regem sciret amare
 Gregorium, missis optinuit precibus,
- 45 2590 Vel suadere viro vel, ut ipsis vocibus utar
 Vestris, praecipere pondera suscipere?
 Numquid nos non praecipimus fidenter amicis?
 Numquid non etiam cogimus, ut faciant?
 Quae numquam facerent, si nos offendere possent,
- 50 ^e

a) hab c. b) ita c. c) inanus c., emendavit Schw. d) ferentem c. e) hic lineam punctis distinctam habet c.

1) Cf. versus Vergilio adscriptos: *Sic vos non vobis* .., *Domini*) .. *Invocabant*. S. 4) Cf. supra v. 2449sq. S.
 e. gr. apud Salimbene, SS. XXXII, 122 (cum n. 2) et 5) Felix IV. papa (526 — 530), Gregorii I. atavus, dictus
 247sq. (cum n. 4). 2) Cf. supra v. 2444. S. 3) Cf. esse videtur.

55 Ps. 98, 6: *Moyses et Aaron in sacerdotibus eius* (i. e.

- 2595 Quod bene Gregorii probat appellatio, ne se
 Cogeret ad pondus tam grave¹, quin etiam
 Cartula blanditiis nostro quoque more referta,
 Cum se ridiculum scriptitat et simiam²,
 Qui non esse leo valeat vel clarus haberi, 5
- 2600 Etsi praecipiat clarus amicus ei.
 Iamne^a videt, qui nec oculos se nescit habere,
 Quae sic dicuntur, non agitanda fore?
 Numquid Gregorii prudentia nota per orbem *quat. 5.
f. 41.*
 Non est et celebri non nitet eloquio? 10
- 2605 Denique, symoniam^b non dampnat venditionem³?
 Numquid et illicitum non vetat introitum?
 Ergo silete magis, qui nos offendere vultis
 Et sub Mauricii tegmine vos tegitis,
 Ne, dum^c Gregorii pervertere simplicitatem 15
- 2610 Quaeritis, in reges tela reversa cadant.
 Quod, si^d quis dicat, quia regni condicione
 Quivis Romano sederit in solio
 Et Constantini translata longius urbe
 Iam diadema sibi miserit alter ibi 20
- 2615 Praeter pontificem sacra et non sacra regentem,
 Argumenta facit non solidata fide.
 Cum tamen armorum motus plerumque poposcit,
 Ne Petri sedes imperiique capud
 Vim ferret subitam, providit curia claros 25
- 2620 Belligerosque duces mittere, qui tegerent
 Urbem barbaricis in tempestatibus illis,
 Attribuens^e sumptus ex propriis opibus.
 Quod faciunt reges fidei fervore calentes,
 Moti propter eum, qui dedit imperium. 30
- 2625 Ut Carolus quondam, Graecis trepidantibus, Urbi
 In Longobardos robur opemque dare
 Venit et adiuvit et barbara castra removit,
 Verum non ideo sedit in imperio⁴.
 Si tamen indultam gestavit in Urbe coronam, 35
- 2630 Hoc decus illius, non fuit imperii.
 Francorum rex ille potens et clarus in orbe
 Ornatu proprio claruit et solio,
 Quod solet interdum fieri, cum tempore festo
 Reges conveniunt et suaserta ferunt. 40
- 2635 Non tamen idcirco vel regnum consociatur,
 Vel perdit solium, qui recipit socium.
 Ad Constantinum fugitis, quia iussit adire
 Niceam celebres undique pontifices,
 Et quia sic licuit Silvestro non prohibente, 45
- 2640 Creditis in regis cedere cuncta manu^f?

a) Iam ne c. b) ita c.; symonicam emend. Zwölfer. c) Nedum c. d) Quod si c.; fortasse Quodsi legendum est.
 e) At tribuens c. f) fortasse manum legendum est.

1) Cf. Iohannis diaconi Vitam Gregorii I, 40 (Migne, PL. LXXV, 79). 2) Cf. epistolam I, 5, ed. Ewald I, 6sq.: *Ecce serenissimus domnus imperator fieri simiam leonem iussit* etc. (Hae litterae ad Theoctistem sororem imperatoris directae apud Ioh. diaconum I, 47 (cf. Migne l. l. col. 84) insertae sunt. Schw.) Cf. etiam Gregorii epistolam V, 36, ed. Ewald I, 317, ubi con-

queritur, quod 'fatuus' appellatus sit. S. 3) In per-
 multis epistolis, quas omnes enumerare longum est. S.
 4) Rangerius igitur Karolum Magnum cum exarchis 50
 Graecorum Ravennae constitutis comparatque negatque
 eum imperatorem fuisse. Simile quidquam Bonizo in
 Libro ad amicum lib. III (ed. Dümmler, Libelli I, 577sq.)
 et lib. V (l. l. p. 586sq.) sibi excogitavit.

- f. 41^v. Sed quis miretur, si non vel clara videtis,
 Qui non ad lucem, quae regat, aspicitis?
 Silvester pastor et religionis amator
 Questus in aecclesiam surgere perfidiam,
 5 2645 Cum furerent haereses, cum scismata persequerentur,
 Invitavit eum certus amare Deum,
 Cum solus posset compescere seditionem
 Et sumptus, si quis indigeat, facere.
 Haec eadem ratio super his, quos misit, habenda,
 10 2650 Ut nichil auderet error et improbitas.
 Si satis est, ceci, iam frivola tanta cavete!
 Quid iuvat Ephesium¹ ponere concilium?
 Et licet et licuit et adhuc per secla licebit,
 Reges aecclesiis auxilium facere,
 15 2655 Reges concilio patres ex orbe vocare,
 Si iubeat primi rector episcopii,
 Et gladium portare licet, cohibere superbos,
 Et per miliciam vim prohibere licet.
 Quod super infertis, non est electio plebis,
 20 2660 Et fortasse patet, sed quia falsa placent,
 Non vultis canones vel cernere vel meditari,
 Quos nostis contra regibus ire malis.
 Clerus, maiori qui praesidet aecclesiarum,
 Debet pontificem, cum caret, eligere;
 25 2665 Electum tandem plebi proponere debet,
 Ut probet et videat, si vitio careat.
 Si caret, ut testem se demum praebeat illi,
 Sin alias, reprobet, sed ferat, unde probet.
 Hac in parte licet laicis maioribus esse
 30 2670 Et regi, si non suspicione caret.

Haec ita sunt, sed desipiunt, strepituque soluto

V. Ans. c. 14.

Missus² ab Henrico transit in Ytalam
 Ad participes et Symonis acta sequentes,
 Et quocumque venit semina dira serit³.

35 2675 Seminat errorem, ius opprimit et rationem

Et blasphemias spargit ubique novas;

f. 42. Suspensis et adhuc sacro de limine pulsus

Ecclesias aperit, reddit et officia⁴

Vir laicus, ratione carens et religione,

40 2680 Et quasi demonio praecipitante furens;

Mittitur et Romam, qui cogat⁵ cedere papam

Et faciat rursus in cruce stare Petrum,

Pactus mercedem^{a.6} pro tanti criminis ausu,

Ut, quam mox redeat, cum baculo sedeat.

45 a) ita emend. Zwölfer; inde cedem, superscripta littera s corr. sedem, c.

1) Anni 431; cf. supra v. 2467sq. S. 2) Eberhardus de Nellenburg. S. Cf. Meyer von Knonau l. l. II, 629 sq. 3) V. Anselmi c. 14: *Fecit deinceps legationem in Italiam, eandem affirmans praesumptionem per schismaticos sibi complices episcopos.* S. 4) V. Anselmi l. l.: *multos certe, qui propter inter-*

dictum domini papae divino ob officio cessaverant, ipse . . . reconciliavit. Schw. 5) Rolandus quidam clericus Parmensis Romam missus est. 6) Episcopatum Tarvisiensem; cf. Gregorii VII. Registrum V, 14 a, ed. Caspar p. 369. Schw.

2.

- 2685 Legatus Sathanae, postquam pervenit in Urbem,
Ad quod missus erat, tendit, ut expediat;
Garrulus et gentem superans regemque furore
Nec minor ex vicio sive supercilio.
Gregorius sacro cetu de more vocato 5
- 2690 Tractabat sacri dogmata misterii,
Sic aiens, sic corda sacro de flumine replens
Et contra reprobos scuta tenere docens:
'Qui vult', inquit, 'opus, quod non ruat, edificare,
Ante salutarem debet habere fidem. 10
- 2695 Haec autem fidei ratio purgata videtur,
Quam Petri sedes et tenet et loquitur,
Ut, quicumque Deum credit veraciter unum,
Et trinum pariter confiteatur eum;
Personisque tribus equalem praestet honorem 15
- 2700 Cum Genitore Sato Spirituique^a sacro.
Filius est Patris, et Spiritus est utriusque:
Haec tria sunt unus rex opifexque Deus.
Qui Pater est, non est Genitus, nec Spiritus ipse,
Qui Pater aut Genitus, res tamen una tribus. 20
- 2705 Et personalis horum divisio trina
Non facit esse tribus in deitate tria.
Omnipotens natura tribus non tempore cepit,
Et sine momento perpetualis erit.
Et sicut Deus est sine principio, sine fine, 25
- 2710 Sic quoque, quod Genitus, Spiritus et Pater est.
Qui Pater est, semper Pater est, non incipit esse,
Ne sic et Natus ceperit esse Deus.
Et^b sic Spiritui, quod spiritus extat eorum, *f. 42^r.*
Non est posterius a deitate trium. 30
- 2715 Omnia sunt equaeva tribus dumtaxat ab aevo,
Quod sine fine fluit et sine principio.
Sicut^c habent esse pariter, sic et simul esse,
Insuper et quicquid de deitate sapis,
Tantum personae nulli confusio fiat, 35
- 2720 Et personalis proprietas maneat.
Ergo Patris deitas non est prior a deitate
Flaminis aut Nati, sed magis una trium
Maiestas, bonitas, virtus, sapientia, regnum
Et sine principio lumen et omne bonum. 40
- 2725 Filius in carnis nostrae consortia missus
Nostra sibi sumpsit, propria non minuit;
Et de virgineo conceptus sanguine matrem
Esse sibi voluit, noluit esse patrem.
Qui, quia patre Deo Deus est sine tempore natus, 45
- 2730 Tempore natus homo sed sine patre fuit.
At^d quoniam nescit matrem deitatis origo,
Materni ventris germine cepit homo.
Sic utrobique carens nascendi duplicitate
Patrem nescit homo, qui sine matre Deus. 50
- 2735 Verus homo, vera matris de carne creatus
Nescit Adae veteris crimen et omen Evae.

1076.
(Febr. 14.—20.)

a) ita legendum esse videtur; Spirituque c. b) abhinc iterum pergit man. 1. c. c) ita emend. Zwölfer; Sic c. d) abhinc iterum pergit man. 2. c.

- Virgo salutatur, virgo sine sorde gravatur,
 Virgo parit, salva virginitate manet.
 Scit Moyses, quo teste rubus non ardet et urit.
 2740 Et sine materno subere virga parit¹.
 5 Denique, quis primam fecit sine matre parentem?
 Quis sine matre novo contulit esse viro?
 Quis dat api fetus nullo de sanguine prorsus?
 Quis dat vermiculo materiale genus?
 2745 Porro, quis totum fecit sine semine mundum
 10 Et iussit molem ducere membra rudem?
 Sic ergo nasci macula sine debuit agnus,
 Qui mundi maculam tolleret atque scelus.
 Si non esset homo, mortem gustare nequiret,
 2750 Quod si non fieret, non mihi proficeret.
 15 Sic ergo natus et sic indebita passus
 Armato forti fortior arma tulit
 Et captivatam revocavit ad ethera praedam,
 Ad Patrem rediens, Patris in arce sedens.
 2755 Sed bona partitus famulis celestia molles
 20 Fecit mirificos mortis et impavidos
 Spiritus adveniens linguis formavit et ygne
 Et per eos sacram condidit aecclesiam.
 Quam regitis, quam de fidei novitate fovetis,
 2760 Et sicut sponsam sanctificatis eam.
 25 Sed sunt, qui lacerant et comaculare laborant
 Et fidei fructum tollere non trepidant.
 At quia non audent sentire, quod Arrius olym,
 Aut pravum quicquam de deitate loqui,
 2765 Propter tam multos contra perversa locutos
 30 Aecclesiam scindunt et decus eripiunt.
 Sed, si dividitur, Christus quoque non erit unus,
 Et, si servierit, non bene liber erit.
 Unde necesse fuit et, quae sunt dicta, notare
 2770 Et, quae nunc volumus, ad pia corda loqui.
 35 Qui putat in Patrem cum Prole et Flamine credi,
 Debet aecclesiam credere catholicam.
 Quae si credatur, sicut credenda docetur,
 Non erit ancillae prostibulove locus.
 2775 Paulus utrumque probat et Christi virginitatem
 40 Dicit virgineum semper amare thorum.
 Numquid et ancillam non scribit reiciendam?
 Et Sarae monitus non probat ipse Deus?
 Si Christus virgo est et si de virgine natus,
 2780 Virgineum pectus quaerit amatque sibi.
 45 Haec est virginitas, ut, qui se dicit amare
 Christum, non societ hoc in amore malum.
 Si sacer est verbi tractator sive minister,
 Noverit illicitum quaerere conubium.
 2785 De reliquis, qui se non vult omnino tenere,
 50 Servet in uxoris cognitione fidem,
 Sed fidei, sed iusticiae sic servet amorem,
 Ut nichil ante suum curet ametque Deum.

Luc. 1, 28 sqq.

Exod. 3, 2.

Ioh. 1, 29.

Luc. 11, 22.

Act. ap. 2, 3.

1. Cor. 7, 27, 38.

2. Cor. 11, 2.

Gen. 21, 10-12.

1) Nescio, qui locus Bibliae dictus sit; Num. 24, 17, an Is. 11, 1? Num. 17, 8 respexit G. Schwartz.

- Libertas vero aecclesiae, quam dicimus, haec est,
 2790 Ut iam nullus eam possideat laicus,
 Nullus^a rex, nullus princeps nullusque potentum
 Edibus in sacris detve negetve locum'.
 Necdum^b finierat, cum suspirantibus illis
 Et tacitis penitus ad sacra verba patris
 2795 Ingreditur vocemque levans temerarius ille¹:
 'Ildebrande', tonat, 'monache, siste parum.
 Rex iubet a cathedra descendere protinus ista,
 Quod si perstiteris, hostis apertus eris.
 Quique tibi parent et in hoc famulantur honore,
 2800 Ad regem redeant, aut gladium timeant.
 Non te decipiat moti fiducia regni
 Et, quam turbasti, copia Saxonee'.
 Haec autem cum perstreperet succensus ab ira,
 Impetitur, capitur, scinditur, oprimitur.
 2805 Et nisi papa manum velocius oposuisset,
 Ad dominum vivens non rediturus erat.
 Sedato tandem multa gravitate tumultu²
 Consedit tacitus ipse sacerque chorus.
 Inde brevi vultu placido sic fatur: 'Habetis,
 2810 Fratres, quae vobis dicimus, ante oculos.
 Non opus est nobis longa ratione probare,
 Ipse fidem, verbum prebet inanis homo.
 Hoc uno satis est documento significatum,
 Quos laqueos nobis quaerat et aecclesiis.
 2815 Nos tamen ad tempus haec omnia sustineamus,
 Dum castiget eum, qui solet, ipse Deus'.
 Tum vero synodus ad Christum voce levata
 Poscit, ut ipse suum iudicet opprobrium.
 Henricum sane tam pernicialiter ausum,
 2820 Exutum palla pellit ab ecclesia.
 Fautores simili gladio feriuntur et omnes
 Solvuntur manibus illius atque fide,
 Ut nullus regem vocet illum, nullus honorem
 Exibeat, nullus debita signa ferat.
 2825 Sic eat³ et similem simili ratione sequatur
 Et cum deiecto principe⁴ facta luat,
 Qui⁴, quia magnifice sedem super astra levavit
 Atque Deo compar ex aquilone stetit,
 Corruit in preceps tantum deiectus ad yma,
 2830 Quanto maior ei sella cupita fuit.
 Discat depositus³, quia, qui caelestia temptat,
 Carcere sub Stigio debet habere locum.
 Angelicos coetus bonitas divina creavit
 Et se cernendum iugiter exhibuit,
 2835 Cuius in aspectu felices vivere possent,
 Et fieret^c solus omnia laeta Deus.

V. Ans. c. 15.

Is. 14, 13, 14.

f. 44.

a) abhinc iterum pergit man. l. c. b) Nec dum c. c) fortasse faceret corrigendum est.

1) Rolandus Parmensis. Cf. Meyer von Knonau l. l. *vix sedato tumultu synodum cum alacritate cele-* 50
 ll. 633sq. 2) Cf. Bonizo l. l. p. 607: *Venerabilis* *bravit.* S. 3) Henricus dicitur. 4) Diabolus
cero Gregorius secundum boni magistri exemplum dicitur.
conviciatorem suum prius a morte liberavit, dehinc

- Inter¹ quos unum potiore fecit et illi
 Alcius et melius se quoque scire dedit.
 Vallabant illum legiones caelicolarum,
 2840 Atque tegebatur ordinibus lapidum².
 5 Sicut ad ornandos^a vetus est industria reges
 Intexi variis tegminibus lapides;
 De claro lapidum numero non defuit unus,
 Qui tanquam vestis non operiret eum.
 2845 Ille dabat lucem, dabat ille cognitionem.
 10 Ex quo dicit eum leccio Luciferum.
 Porro superbivit et se maiora cupivit.
 At nunc luxuriae servit et invidiae,
 Et pro luce data factus tenebrosa potestas
 2850 Etheream sedem perdidit atque Deum.
 15 Sic istum regem divina potencia fecit
 Et prefecit eum gentibus et populis;
 Sed sacra non tribuit disponere, pontificales
 Excepit cathedras et sibimet tenuit.
 2855 Praesumpsit sacros venundare pontificatus,
 20 Quos dare si vellet, non liceat facere;
 1. 44. Ergo luat regnique sui privatus honore
 Discat regna sacro cedere pontifici.
 Et quia nulla Deo sic^b est vicina potestas,
 2860 Quam quae spiritibus obstat apostaticis,
 25 Regis opus, cure comitum, censura senatus
 Cedunt divinis cuncta ministeriis.
 Et minus est, quod ius tribuit regique ducique,
 Quam quod et ipse suo debet episcopio.
 2865 Hoc vetus et veteri concors nova pagina monstrat,
 30 Haec violare volens insipienter agit.
 Cum propior^c sacris vellet Teodosius esse,
 Fortis et egregius non tulit Ambrosius³.
 Iam tamen ex culpa graviter confuderat illum
 2870 Atque ob saeviciam clauserat aecclesiam.
 35 Post lacrimas, post tristiciam saccumque famemque
 Venerat et iussis eius obedierat;
 Non tamen obtinuit sacris assistere rebus
 Et tulit expulsam laetior ipse suam.
 2875 Hunc ubi Teuthonicus tumor usurpavit honorem,
 40 Ius et fas proprium non tenere decus.
 Gens fera non novit certo se fine tenere,
 Omnia pro placito vultque facitque suo;
 Rex ad comunem superaddidit improbitatem.
 2880 Quo sub lege minus atque timore fuit.
 45 Haec mala libertas puerili cum levitate
 Hunc hominem prorsus eripueri sibi.

a) adornandos c. b) sicut c. c) proprior c.

1) Ad sequentia (usque ad v. 2856) cf. exempli gratia Gregorii I. homiliam XXXIV. in evangelia § 7: *Unde et ipsi angelo, qui primus est conditus . . . ex eorum comparatione clarior fuit* (Migne, PL. LXXVI, 1250 B. C). Ubi etiam versus Ezechiel 28, 12. 13 ad ex-

ponendum adhibentur.

2) Ezechiel 28, 13: *Omnis lapis pretiosus operimentum tuum*, ubi novem lapides enumerati novem ordines angelorum esse putantur.

3) Cf. supra v. 2157sq. S. Cassiodori Historia tripartita IX, 30 (Migne, PL. LXIX, 1144—1147). Schw.

EccI. 10, 16.	Et sicut Salomon puero de rege profatur, Rex puer in vicium seque suosque dedit.	
	2885 Hinc ex iudicio miseris errantibus apto Impetitur populi sedicione sui.	
Exod. 7, 3.	Et sicut legitur Pharaos ^a percussus, eumque Induraturum se notat ipse Deus,	5
	Sic ad cautelam deducitur atque medelam, 2890 Ut sciat ultorem, cum velit, esse Deum.	
	Sed quia clementer exurit et modo victus Victorem superat, hinc fugit, inde fugat,	f. 45. 10
	Non animadvertit pressuram iudicalem Nec putat ex caeli iudicio fieri.	
	2895 His ergo turbata malis, quae diximus, et quae Nulla satis ratio sufficit exprimere Terra videns illum iam frustra corripendum Scinditur et regem spernit et insequitur.	15
	Conveniunt adversus eum populique ducesque 2900 Et de Saxoniae finibus excuciant.	
1073. (8.—9. Aug.)	Tum vero profugus per terras exteriores Figmentis populos concitat atque duces.	20
	Suevia dat fortem multa cum gente Rodolphum, Guelphonem sequitur Bavariae populus.	
	2905 Mittit in auxilium Lotharingia cum duce magno ¹ Armis assuetos ad fera bella viros.	
	Conveniunt et pontifices, quos curia fecit Et pro servicio vestiit aut praecio.	25
	Sed quo iudicio fautores impietatis 2910 Oppressere pios, viderit ipse Deus.	
1075. (13. Iun.)	Victis Saxonibus et multo sanguine fuso ² , Non est paccatus impius ille furor ³ .	30
	Pugnat item conducticiis truculentior armis, Nec tantum superat, sed capit atque ligat.	
	2915 Hic cum principibus ordo quoque pontificalis Dispensante Deo dat sua colla reo; Carcere clauduntur et sub custode tenentur, Et pietatis opus iudicat impietas ⁴ .	35
	Non satis est illi per vim, per sedicionem 2920 Conturbasse bonos et temerasse sacra; Clamat periuros fautores religionis Et trahit in causam iura superna suam.	40
	Nescit deceptus, quae sit paciencia summa, Et nescire Deum iam sua facta putat.	
	2925 Inde fuit tantaque tumens de prosperitate Ecclesiae lumen cogitat oprimere.	f. 45'. 45
et. Is. 14, 13. 14.	Iamque sedet sedemque suam sub frigore ponit Et sua signa Deo proxima stare facit.	

a) Pharaos legitur scripsit man. 1, correxit man. 2, c.

1) Godefrido IV. S. 2) Pugna ad Unstrut fluvium commissa. S. 3) Hausit auctor hoc loco ex Bonizone l. l. p. 606: *Saxonibus rebellantibus intravit rex Saxoniam in manu valida et multitudine gravi, habens secum proximum ducem Rodulfum et ducem Guelphonem et preclarum ducem Godefridum, nobilissimae Matilde*

coniugem, et ducem Theodericum et innumerabilem marchionum et comitum multitudinem. Qui derepente Saxones inparatos invadunt et, quamvis cruentissimum, tamen habuere victoriam. . . Moxque convocans multitudinem episcoporum . . . S. 4) Cf. Brunonis De bello Saxonico c. 55 sq., SS. rer. Germ. ed. 2 p. 36 sq. S.

Apoc. 12, 7 sqq.

- Set Michahel pugnat; solet ille fugare draconem
 2930 Nec sinit in caelo tam grave stare nefas.
 Iamque ruit summo regni de cardine lapsus
 Ludibrium faciet regibus et populis,
 5 Cum, quem non potuit virtus et pugna domare,
 Altera demerget Iudith¹ in opprobrium.
 2935 Ergo fremat victisque cruces et claustra minetur,
 Expugnet regis forcia castra novi²,
 Italian vastet, Romam quoque depopuletur,
 10 Ut, cum victor erit, femina¹ vincat eum,
 Femina tot bellis prius attenuata^a per ipsum,
 2940 Tot nudata viris fortibus atque locis,
 Femina nobilibus longeque potentibus orta,
 Diviciis potens, sed pietate magis;
 15 Quae claro viduata viro³, spoliata parente⁴
 Totam se Domino contulit atque Petro,
 2945 De qua pauca quidem, sed magna notavimus ante,
 Sed restant multis multa notanda locis.
- Postquam concilium⁵ divina licencia solvit,
 20 Papa sacros apices format et ire facit.
 Edificat mores, exornat religionem
 2950 Et quae sunt fidei iusticiaeque docet.
 Admonet errorem fugiendum symoniam
 Atque a scismaticis mandat abesse procul.
 25 Scismaticum scribit⁶ Henricum depositumque,
 Cui si quis faveat, iudicium timeat,
 2955 Iudicium caeli simul et tormenta gehennae,
 In quo perpetuus est dolor et gemitus:
 'Principibus, populis Reni prope litus utrumque
 30 Gregorius rector sedis apostolicae.
 f. 46. Inspiciens fio, quia cogitis, attamen esse
 2960 Audeo, quod voluit Christus et aula Petri.
 Debueratis eum, si non mea dicta, timere
 Et sicut Petrum me quoque suscipere.
 35 Suscipitis fatuos^b et pro se magna loquentes,
 Quos Christus nescit atque praeesse^c negat;
 2965 Quos facit Henricus et pontificalia vendit
 Sicut Iheroboam, qui vitulos statuit.
 Quis regum Petro caeli commisit^d habenas?
 40 Per quem Paulus habet, quod facit atque iubet?
 Creditis errori, conceditis impietati;
 2970 Nos, quia corripimus, omnia perdidimus.
 Perdidimus sedem, quia sacram non damus aedem,
 Perdidimus patriam; sed sino: Christus eos
 45 Arguet et regem cicius non esse probabit,
 Qui se non curat nec sua sceptrum regit.
 2975 An, quia Saxoniam ferro vastavit et ultra,
 Quam dici satis est, omnia comminuit,

1076.

2. Cor. 12, 11.

3. Rec. 12. 28sq.

a) atenuata c. b) abhinc iterum pergit man. 2. c. c) praeesse c. d) comissit c.

50 1) Scilicet Mathildis comitissa. S. 2) Rudolphi ducis Sueviae. S. 3) Gotefridus dux, qui obiit die 26. Febr. a. 1076. S. 4) Beatrice matre, quae obiit die 18. Apr. eiusdem anni. S. 5) Cf. supra v. 2689 — 2824. 6) Ipse Rangerius confecit sequentes litteras; veram Gregorii encyclicam omnibus fidelibus hoc tempore datam vide in Registro eius III, 6 apud Caspar p. 254 sq., sed Rangerius hac usus non est. Schw.

1076. Se regnare putat et me non pontificare
Et de consilio surgit in astra suo?
Ignorat Sathanam pro se nimis alta locutum
2980 Ob celi sedem promeruisse Stigem?
Nescit et eiectam de templo vendicionem? 5
Non habet auditum Symonis¹ interitum?
Diximus haec oïym per multos multa praecantes,
Misimus^a et matrem² multiplicare precem.
2985 Ille, quod est hominum perversae mentis, in ygues
Et gladios primum iussa praecesque tulit; 10
Inde Petro claves extorsit pontificales
Et me praecipitem iussit habire loco.
Caetera dura quidem nec dissimulanda fuerunt,
2990 Hic autem penitus nemo tacere potest.
At ridet veteri de nomine³, crimina fingit, 15
Personam tenuem iactitat⁴ atque rudem.
Sed de criminibus Deus est et mens mihi testis,
Et, quae me novit, dicere Roma potest.
2995 Nomina mutari non est praesumptio. Quare
Non obicit Paulo, qui mihi verba facit? 20
Qui, quod vastabat sacro de sanguine Saulus, f. 46.
Consule de Paulo Paulus ovile regit.
Et Christus voluit dici pro Symone Cephā,
3000 Ut super hanc petram poneret aecclesiam.
Iacob cum Domino noctu certamen inivit 25
Et post bella novo nomine clarus abit.
Denique, dum sermo sit fortis et imperiosus,
Cum Paulo videar corpore ridiculus.
3005 Sed neque nos ipsi nos fecimus; arguat illud,
Si placet arguere, qui fecit ipse Deus. 30
At^b, quae nos facimus, sunt plurima, quae faciamus,
Quantum quisque potest apcius et melius.
Hac in factura, qui vult formosus haberi,
3010 Crimen et omne malum curet abesse sibi.
Iustitiae studeat, pacem sociare laboret, 35
Invigilet patriis usibus et propriis.
Quod si fecissent, quos novimus, et docuissent,
Non esset vobis sanguine tincta manus.
3015 Non essent gladii, non essent tela cruenta
Sanguine fraterno, sanguine Saxonico. 40
Ipse etiam feralis homo sine lite sederet
Et subiecta sibi commodius regeret.
Nunc autem, quia deposuit Petrumque Deumque,
3020 Esto depositus cum sibi complicitibus,
Senciat eternas vires Petrique Deique 45
Et sit divisus a regione bona.
Qui Christum sequitur et vult consortia Petri,
Non illi sese misceat aut sociis.
3025 Si terret promissa fides iurataque dextra,
Plus est, qui⁵ Christo nos ligat atque Deo. 50
Quando de tenebris fidei revocavit ad auras
Et de funerea vos ditione tulit,

a) Missimus c. b) ita Zwölfer; Atque c.

1) Cf. supra v. 19sq. cum nota. 2) Cf. supra v. 2288: *pigmea membra*. S. 5) Petrus apostolus
v. 2045sq. 3) Scilicet Hildebrandi. S. 4) Cf. dici videtur. 55

Illi iurastis et vos et vestra dedistis, 1076.
 3030 Non licet ad veterem iam revocare pedem.
 Qui revocat Christum, perdit vitamque fidemque
 Et vitae perdit tempora praeteritae.
 5 f. 47. Ergo dampnamus reges? Non, sed stabilimus,
 Nam Christo regnum servit et imperium.
 3035 Quod, si non servit et ius et federa rumpit,
 Christus iure suo privat honore dato.
 An non in regem periurus et insidiator
 10 Aut comes aut etiam dux ab honore cadit?
 Et [hi^a], qui iurant aliis, sine crimine iurant?
 3040 Et regum dominus non valet hoc facere?
 Quod si pontificum non est deponere regem,
 Fallimur in priscis vocibus atque novis.
 15 Quid? Samuhel regem non abstulit ille Saulem,
 Et regni solium transtulit in puerum?
 3045 Ad nostros venio, quorum sententia reges
 Eiecit foras et diadema tulit.
 Propter¹ magniloquum, quem latravern, Iohannem²
 20 Audax Theophilus cum reliquis canibus,
 Archadius, quia consilio se praebuit illi,
 3050 Quod sine Romano praesule non licuit,
 Cessit ab aeclesia papae³ mandata secutus
 Et se continuit, dum veniam meruit.
 25 Constantinus⁴ item, Romani pastor ovilis,
 Iustinum⁵ sacro limine pervetuit;
 3055 Qui cum regnaret phaleris et origine clarus,
 Legatis solitum non tulit obsequium;
 Sed se cognoscens et humi prostratus in ipsa
 30 Urbis⁶ platea, quod petiit, meruit.
 Sic et Anastasium⁷ sceptrum sublime tenentem
 3060 Fregit Anastasius papa, vir egregius.
 Sed perversus homo non se respexit et iram
 Desuper urgentem cernere non potuit.
 35 Ergo cum fureret et papam persequeretur
 Verbis, ignito fulmine tactus obit.
 3065 Gregorius regem, tam re, quam voce Leonem,
 Tertius a magno praesule Gregorio,
 Laesit et audacter anathematis igne perussit⁸,
 40 Ut iam saeviret mitius et fremeret;
 f. 47^a. Nec solum sacra tumidum semovit ab ede,
 3070 Sed regni solio prorsus et officio.
 Sic Stephanus Carolum⁹ regem regisque Pipini
 Fratrem sublimi fecit abire loco
 45 Et, quia mollis erat nec rebus ydoneus istis,
 Privatum sibimet vivere iussit eum.

a) *verbum quoddam supplendum esse monuit Schw.; fortasse Et quique iurant aut Et qui periurant aliis legendum est. Hofm.*

1) Exempla sequentia usque ad finem litterarum nullo excepto verbotenus fere ex Bonizonis lib. VII, Jaffé l. l. p. 668 (MG. Libelli de lite I, 608, ed. Dümmler) deprompta sunt. S. Notas his editionibus additas hic breviter explanationi nominum et rerum servituras repetivi. 2) Iohannem Chrysostomum a Theophilo patriarcha Alexandrino consentiente imperatore Arcadio

depositum. 3) Innocentii I. 4) I. 5) Tum Iustinianus II. imperabat. 6) Constantinopolis. 7) Anastasius I. imperator, quem Anastasius II. papa excommunicasse dicitur. 8) Leo III. imperator a Gregorio III. papa neque excommunicatus nec deiectus est. 9) Karolomannus frater Pippini iam a. 747. tempore Zachariae papae sponte regno se abdicavit et monachus effectus est.

1076.

- 3075 At quae strenuitas erat ad maiora Pipino,
Commendavit ei, quod fuerat Caroli.
Quid Nicholaus homo sapiens, qui tempore in uno
Offendit reges comminuitque duos:
Culmen sortitum Michael^{a.1} solis eoy 5
- 3080 Ob male depositi dedecus Ignatii;
Lotarium propter Gaudradae pellicis usum,
Frenantem Francos robur et occiduum?
Denique Gregorius², praecellentissimus auctor,
Regem privandum ducit honore suo, 10
- 3085 Qui contra legem faceret, quam condidit ille
Atque Senatori presbitero tribuit,
Ob xenodochium per secla longa tuendum
Olim Franchorum sub ditione potens,
Qui contra regem praesumpsit scribere legem, 15
- 3090 Per regem regum credidit esse ratum.
Sic alii plures alios proscribere reges
Senserunt simili iure licere sibi.
Ite igitur tuti, Christum regnare scientes,
Quem contra regem nullus habere potest'. 20
- 3095 Haec ubi cernuntur et vulgo saepe leguntur,
Corda pavor tangit; denique post lacrimas
Et de Saxonico tot tristia vota cruore
Mandant Henrico sic habitare sibi,
Ut populus per eum non sordeat, et vel adire 25
- 3100 Pontificem properet atque satisfacere,
Vel non praesumat sollempnem ferre coronam
Et lateat sacco tectus et in cinere.
'Nos', aiunt, 'Christum regem nos scimus habere,
Sub quo, quisquis agit, rex et honestus erit. 30
- 3105 Ipse quidem reges superordinat atque potentes f. 49.
Et iubet in sumptus et^b qua tributa dari,
Ut populus subiectus ei sine lite quiescat,
Et timeat legem noxius et gladium.
Quod si furatur rex ipse vel insidiatur 35
- 3110 Nec de iudicio iustitiaque studet,
Frustra de solio regnique decore superbit,
Cum male convenient regia signa malis.
Sicut, qui statuam divino pensat honore,
Fallitur et similem se facit atque parem, 40
- 3115 Sic, qui vult dici regnans et fascibus uti,
Errat, si sese nescit adhuc regere;
Quo magis a regno procul est homo, qui pietatem
Non habet et regem spernit habere Deum,
Qui sibi cuncta putat contra ius fasque licere 45
- 3120 Et conturbat eos, quos habuit regere;
Qui solium fedat vino cum sanguine potus,
Noctem flagitiis dat scelerique diem.
Sed iam tempus habes resipiscere, si tamen ille
Flentem suscipiat, qui tua sceptrata ligat, 50

a) Michaelis c.

b) atque pro et qua LAF.; sed versus incorrectus vix certe emendari potest.

1) Nicolaus Michael^{em} III. imperatorem non excommuni- mann II, 376; J.-E. 1875. S.
cavit. 2) Gregorii I. registrum XIII, 11, ed. Hart-

- 3125 Si te suscipiet^a Christus, cum praesule summo
 Suscipiat; rex est et dare regna potest.
 Sin aliter, regnum turbari non patiemur
 Et Christum sequimur, quolibet ille vocat'.
 5 Ad papam vero praeces, lamenta feruntur,
 3130 Ut licet elato subveniat misero
 Et vel eum reddat plangendo reconciliatum
 Vel regnum videat, qualiter expediat,
 Si vero iussis prorsus parere paratus
 10 Cunctaque facturum illius ad placitum.
- 3135 Haec ubi sunt illi sic esse reperta, timore
 Corripitur, maeret et lacrimosus agit.
 Canusium locus est canis in montibus; illuc
 Convolat et papam tristis adesse rogat.
 15 Tertia lux illum vidit sub frigore stantem
 3140 Et lacrimis sparsum, quas dabat ille^b pudor.
 f. 48'. Quis^c videat flentem tanto de culmine lapsum
 Et non ex animo compaciatur ei?
 Venerat a Clunio vir mente simillimus agno,
 20 Abbas abbatum maximus Hugo senex¹,
 3145 Sed circa regem tam debilis et lacrimosus,
 Ut solam carnem cerneret atque decus.
 Hinc adeo papam durum vocat et misereri
 Iam debere rogat, ne magis interimat;
 25 Esse patris memorem, quem luxuriosus egensque
 3150 Invenit facilem filius, ut rediit;
 'Et quis', ait, 'tantum pater est quam pontificalis
 Spiritus et Petri de vice nomen habens?
 30 Omnes peccamus, et Petrus nonne negavit?
 Et quid pro tanto crimine sustinuit?
 3155 Flevit et ad veterem sic est revocatus honorem;
 Quid? Facimus durum difficilemque Deum?
 Illi se sociat et plus quam faemina plorat
 Matildis, mestos ut faciat relicos.
 35 Ut videt ille senem lacrimando defficientem,
 3160 Solatur verbis, sed dolet atque gemit.
 Porro videns Martham quasi fratris funera flentem,
 Tum vero lacrimas vix inybere^d potest.
 Martha tamen, quod Martha, facit, sed mortuus iste
 40 Non vult ad vitam surgere de tumulo.
 3165 Papa videt lacrimas, sed non de corde fluentes,
 Ad Christum spectat, dum vocet et iubeat.
 Sed propter stantes importuneque rogantes
 Tandem solvit eum, sistit et ante Deum.
 45 Iurat, suscipitur et participare iubetur,
 3170 Sed necdum sceptro redditur aut solio².
 Sed quis solvat eum, quem Christus non revocavit?
 Aut quis vivificet, quem Deus interimit?

1076.

V. Ans. c. 16.
1077.
(28. Ian.)

Luc. 15, 11—32.

Matth. 26, 69—75.

Ioh. 11.

a) fortasse corrigendum est suscipiat. Schwe. b) cf. v. 3204. c) abhinc iterum pergit man. 1. c. d) i. e. inhibere.

50 1) Cf. Lamperti Annales ed. Holder-Egger p. 290. S.; adde p. 294 cum n. 6. De rebus Canusii gestis cf. Holder-Egger, 'N. Archiv' XIX, 537—563; Meyer von Knonau, 'Jahrb.' II, 756—764, 894—903, et 'Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft' XI (1894), 359—363; Overmann, 'N. Archiv' XXI, 436—439. 2) Cf. Vita Anselmi c. 16: *tertia demum die est absolutus, veruntamen in regnum non est restitutus*. S.

	Si Christus Lazarum lacrimans non vivificasset, Non prodesset ei iussus abesse lapis;		
	3175 Faectorem faceret moles amota sepulchro, Sed nec virtutem vincla soluta darent.	f. 49.	
Ioh. 11, 39. 1. Reg. 15, 35.	Cum Samuhel regem iussus dampnare superbum Fleret, non habuit ex prece, quod voluit;		5
1. Reg. 16.	Mittitur ¹ ad puerum pastorem sed ¹ chitaredum		
1. Reg. 15, 9.	3180 Et committit ei rus et ovile Dei. Quid tamen iste Saul comisserat? Ergone tantus Error erat regi parcere vel pecori?		10
	Hinc videat, quicumque putat clementer agendum, Ne magis offendant, quando remissus agit.		
	3185 Solvitur ille ² tamen, quia plangitur et quia plangit, Sed neque vinctus adhuc nec resolutus abit.		
	Nam qui non potis est necdum resolutus abire, Tum quoque non poterit, cum resolutus erit.		15
Ioh. 11, 44.	3190 Quod fuit in Lazaro preclare significatum, Cum iussus rursus vivere vinctus iit.		
	Ut stupeas duo mira simul: de morte levare, Et vinctum facilem posse movere pedem;		20
	Christus vivificat, Christus dat posse moveri, Ecclesiae virtus solvit et ire sinit.		
	3195 Haec quoque de Christi iussu vel munere manat, Quo sine nec solvit nec bene quisque ligat.		
	Quem vero veterum necdum piget improbitatum Nec pudet in proprio computruisse luto,		25
	Quid prodest sacris assistere sive resolvi, 3200 Cum necdum vivat nec bene liber agat?		
	Quare non properet, qui solvere vincla rogatur: Expectet, videat, quando magister agat,		30
	Quando vocet, nec spiritui se credat aperto, Ne sicut Iudae sit foris ille pudor.		
	3205 Quem vero lateat, qui spiritus intima vexat, Cum neque letetur nec bona verba ferat,		
	Stet fixis oculis tacitus meditansque cibumque Horreat in mensam pronus et ungue notans?	f. 49'.	35
	Gregorius cernit et iam se dampnat, at illum 3210 Admonet, ut sese iam sapienter agat.		
Matth. 8, 20.	At vulpes foveas habeant, volitancia nidos, Ad Christi requiem non erat ille locus.		40
	It tamen ut liber quamquam ^a rediturus et omnes Imperii faleras exhibiturus ei.		
	3215 Sed mox ad quod erat redit et fallaciter instat, Ut quocumque dolo possit eum capere.		
	Haec tibi semper erit versucia pessima, Symon, Sic pro te fieri vota precesque rogas.		45
Act. ap. 8, 24.	Ut videt Henricum mala curia penituisse, 3220 Astute satagunt rumpere pacta bona.		
1077. (Febr.) V. Ans. c. 17.	Et mox Anselmum capiunt, sed non retinere Audent pro tanta nobilitate viri ³ .		50

a) tanquam *man.* 1, *corr.* quamquam *man.* 2, c.1) Coniunge: *non habuit ... sed mittitur.* 2) Henricus IV. rex. 3) Cf. supra v. 48 cum nota.

- Geraldum¹ retinent de cardine pontificali,
 Qui causae socius atque laboris erat.
 3225 O pietas! O fortis amor! Rogat ille teneri
 Et se pro socio vult dare suplicio².
 5 Sed non suscipitur, quamvis nocuisse sciatur
 Et plus posse bonis auxilium facere.
 Interea gaudens Henricus inaniter et se
 3230 Magnificans inter regia vina suis
 Complicibus, quod ei prudentia Gregoriana
 10 Cesserit et nodos solverit arte suos,
 Dum remeare parat quasi rex et crimine mundus,
 Iam male securus, iam male multa minans,
 3235 Ut didicit regem contra sua sceptrā levatum
 Rodulphoque duci³ iam diadema datum,
 15 Tum vero sentit Domino nullius obesse
 Consilium, nullos posse nocere dolos.
 f. 50. Sed factum papae miser imputat, arguit illum
 3240 Corruptae fidei perfidus atque redit;
 Et vix susceptus pugnam parat, omnia vastans,
 20 Omnia disperdens⁴ et veneranda loca.
 Scismatici, socio simul et tutore recepto,
 Surgunt e latebris quisque nocere bonis.
 3245 Quis referat caedes, incendia, furta, rapinas,
 Et quod inauditi fiat ubique mali?
 25 Pseudopontifices non iam sub duplicitate
 Aut quasi sub specie religionis agunt.
 Omnia nudantur, timor et reverentia nulla,
 3250 Nec iam quemque pudet — denique quem pudeat! —
 Sed tamen et pudor est unus vitare pudenda,
 30 Et scelus est summum de bonitate loqui.
 Haec domus, haec sedes, haec curia demonialis,
 Quidquid ubique sonat improbitatis, habet.
 3255 Rex novus e contra murum se religionis
 Opponit, pugnat fortiter et superat⁵.
 35 Sed quia nunc locus est certaminis atque laboris,
 At^a mox subsequitur et decus et requies,
 Post varios belli casus et sedicionum,
 3260 Rodolphus moritur, et pietas premitur.
 1080.
 (15. Oct.)
 Tum vero subita de prosperitate levati
 40 Gaudent et celeris^b non meminere rotae
 Caeci nec sese nec prospera discucientes,
 Quae dat, ut obduret corda superba, Deus,
 3265 Insultant etiam papae quasi decipienti⁶
 Et iam sacrilegum vulgo locuntur eum,
 45 Se sanctos, se chrysticolas, se religiosos,
 Quorum causa Deo iudice iusta patet.
 'En', aiunt, 'qui nos lacerant, qui regna laccessunt,
 3270 Qui sine pontifice^c et sine rege ferunt,

a) Et legendum esse coniecerim.

b) sceleris c., emendavit Schw.

c) nota hiatum, cf. v. 2448 cum nota.

50 1) Ostiensem, v. Arnulfi Mediolan. V, 10. S. Cf. Meyer
 von Knonau II, 768 sq. 2) Vita Anselmi c. 17: *volens*,
si posset, pro fratre suam ipsius animam ponere. S.
 3) Sueviae. S. 4) Cf. Meyer von Knonau III, 35 sq.,

61 sq., 73, 96. 5) Pugnam ad Melrichstadt die
 7. Augusti a. 1078. commissam dicere videtur; cf. Meyer
 von Knonau III, 137 sqq. 6) Cf. v. 3239 sq.

cf. 1. Macch.
3, 19.

- Iam videant, quo desipiant: victoria certe
De coelo veniens haec secus esse docet.
Iam iustus Deus est et inanes arguit illos, f. 50^l.
Qui se magnificant et sua facta probant,
3275 Qui solvunt homines periuros inque fideles¹ 5
Et regnare iubent, quem Deus ipse vetat.
Non satis est papam contra decreta levasse
Et iuramentum, quod miser ipse dedit,
Si non et turbas moveant et sediciones
3280 Et regem faciant, ut sua vota tegant. 10
Nunquit Alexandro non hic iuravit², ut illam
Sedem nullo unquam tempore susciperet,
Cum^a languente patre, quem fecerat, argueretur
Letiferi potus conditor³ atque cibi?
3285 Sed nos arguimur, nos fures, nos homicidae, 15
Qui regem sequimur, supplicium patimur.
Nonne potestatem Deus ordinat et iubet omnem
Sicut maiori subdere semet ei?
Paulus apostolicae dux et via tradicionis,
3290 Sic ait et regem non sine honore facit. 20
Hoc in decreto Petrus non discrepat illi
Et ius non aufert regibus ydolatriis.
Aut haec scripta negent, aut Christi iussa sequantur,
Quem, qui non sequitur, stultitiam loquitur'.
3295 Sic aiunt, sic improperant, sic vociferantur, 25
Atque triumphali cuncta canore replent.
Inde furor cecus quasi iam non percipiente
Aut curante Deo proruit absque iugo.
Non est respectus, non est timor eius in illis,
3300 Incedunt luteas et sine luce vias. 30
Iamque satis non esse putant contempnere sumum
Horrendisque malis commaculare patrem,
Sed, cum sint scelerum sordes et flagitiorum,
Ut iam non redeant et sapienter agant,
3305 Arte nova sibi consimilem vel deteriore 35
Omnibus inveniunt et sibi preficiunt.
Ecce malum⁴, quo non aliud deformius ullum,
Sed sedet in tali corpore tale capud.
Guibertus, quem non puduit violare pudorem,
3310 Quem penes invenias quidquid ubique mali, 40
Iuravit papae⁵, sed quae periuria ledant
Aut moveant hominem, quem Deus exposuit⁶? quat. 6.
f. 51.
Qui, si non esset veterum sentina malorum,
Non posset tantis signifer esse malis.

a) abhinc iterum pergit man. 2. c. 45

1) Intellige: *periuros infidelesque*. Schw. Cf. supra v. 2398. 2) Cf. infra v. 5590. S. Cf. C. Mirbt, 'Die Wahl Gregors VII.' (Marburg 1892) p. 15—17; epistolam episcoporum concilii Wormatiensis Gregorio datam (Cod. Udalrici n. 48; MG. Const. I, n. 58); Vitam Heinrici IV. imperatoris c. 6 (ed. W. Eberhard, SS. rer. Germ.), p. 22, n. 7; libri mei: 'Heinrich IV. und seine Helfer im Investiturstreit' (1927) cap. 3. 6. 3) Cf. supra v. 2293—2296. Similiter, sed paulo aliter Benzo Albensis VII, 2 (SS. XI, 672) Hildeprandum *vena incisa*

pro minuendo sanguine effecisse, ut Alexander papa interficeretur, calumniatur. 4) Cf. Verg., Aen. IV, 174: *Fama malum, quo non aliud velocius ullum*. 5) De sacramento isto cf. infra v. 4101 et Bonizonem in Libro ad amicum lib. VI (ed. Dümmler p. 600) et Donizonem 50 lib. II, v. 122sq. (SS. XII, 382). De sacramento Wiberti ficto apud Deusdedit vide Löwenfeld, 'N. Archiv' X, 321. Cf. etiam O. Köhncke, 'Wibert von Ravenna' (Leipzig 1888) p. 17sq. S. 6) Cf. infra v. 5834.

- 3315 Iudice Guiberto rerum confunditur ordo,
Solvuntur leges, desipiunt canones.
Quod fidei, quod iustitiae, quod religioni
Obstat, Guiberto iudice robur habet.
- 5 Sola fides cum iustitia, cum religione,
3320 Non sunt Guiberto iudice tuta satis.
Guibertus caedes, Guibertus traditiones
Ore manumque simul ordinat atque facit.
Hunc, ne quem pudeat, ne quis vereatur adire,
10 Nulli dissimilem constituere ducem:
- 3325 Sacrilegi, fures, omicidae, symoniales
Securi veniant iamque licenter agant.
Quem sacra sanctorum comunio non capiebat
Et meritis scelerum fecerat esse foris,
15 Contra sanctorum censuram conciliorum
- 3330 Nunc sibi Romanam praeripuit cathedram
Et patrem insequitur; non fas, non iura veretur,
Nec dubitat sceleri ferre patrocinium.
Hoc duce turbantur, qui iussa sacrata secuntur,
20 Hoc duce congaudent, qui mala vota foveant.
- 3335 Si quis emit, si quis violat, si denique vendit,
Hunc sibi tutorem deligit atque ducem.
Vallis erat Stigiae caliginis¹, ut locus ipse
Horrorem faceret et mala signa daret.
- 25 Illuc confugiunt, illic sollempnia fiunt;
- 3340 Noctis opus² talem debet habere locum.
Respice nunc aliquando, senex miserabilis, atque
Discute, quid facias: si placet altus honor,
Si sunt divitiae, si rerum gloria cordi,
30 Ad luxus³ satis est sola Ravenna tuos.
- 3345 Quid tibi cum tenebris^a, cum perversoribus istis,
Et qui ductorem deseruere Deum?
1. 51^a. Sed metuis de iudicio, quia perfidus atque
Periurus gravibus dilacerare malis⁴.
- 35 Scis^b tibi difficilem sub tanto iudice litem⁵,
- 3350 Qui non corrumpi qualibet arte potest.
Ergo iudicium non effugis, ipse patenter
Ostendis culpam magnificasque tuam.
Nunc tua Guibertum nec tota Ravenna videbat,
40 Roma tuas sordes non sinet alta tegi.
- 3355 Gregorianus odor quam circumfertur ubique,
Tantus eris tota fetor in aeclesia.
Iam quia nemo tibi tanta praecessit in arce⁶,
Non succedentem non capit iste locus.
- 45 Si properas, nec ei poteris succedere functo,
- 3360 Et iam nulla potest sella vacare tibi.

V. Ans. c. 19.

a) sequ. et c., quod delendum esse videtur.

b) Scio c., emendavit Schw.

1) Brixia. Cf. Vita Anselmi c. 19, l. c. p. 19: *In loco siquidem horrido et asperissimo* etc. 2) Cf. Vita Bennonis c. 18 (SS. rer. Germ. ed. H. Bresslau p. 24, supra p. 884): *die declinata in vesperum cum papam abdicassent eiusque in locum substituissent Ravennatem episcopum*. 3) Luxuria Wiberti a Bonizone (MG. Libelli I, 600. 611) et a Donizone lib. II, v. 155 (SS. XII, 382) corripitur. 55 Cf. O. Köhncke, 'Wibert von Ravenna' p. 127. Cui

Wibertum non ambitione, immo fide regis, ut papa fieret, commotum esse iudicanti nullatenus possumus assentiri. Vide ibid. p. 128. S. 4) Cf. v. 3311. S. 5) Cf. Horat., Ars poet. v. 78: *et adhuc sub iudice lis est*. 6) Cf. Deusdedit Libellum contra invasores et symoniacos c. II, § 12 (Libelli II, 330): *scientes (complices Wiberti) eundem nulli Romanorum successisse pontificum*, cum nota 9. S.

- Perdis, si quid eras, cum Romam tollere queris,
 Hanc ut non habeas, praeproperando facis.
 Ergo foris, non intus habes hoc pontificale,
 Non honus aut nomen, sed magis obprobrium.
- 3365 Qualis Cornelio iam pontificante Novatus¹ 5
 Nulli successit, nullus et ipse fuit
 Et fecit turbam, fecit sibi scismate sellam,
 Talis es et simili crimine scisma facis.
- cf. Gen. 49, 4.
 3370 Dumque cubile patris ascendere nec rubor obstat,
 Non potes esse pater, sed magis antipater. 10
 Quid iuvat ova tamen alieno² ponere nido?
 Dissimiles fetus numquid habere potes?
 Sacramenta³ facis tamen hoc de munere nostro,
 Sed sunt haec eadem perniciose tibi;
- cf. 1. Cor. 11, 29.
 3375 Perniciemque fers^a, quantis impenderis illa, 15
 Et quantis alii te tribuente dabunt.
 Si quid eras intus pro condicione sacrandi,
 Et foris esse potes condicione sacri.
 Sacramentorum ratio non perditur extra,
 3380 Et redeundo valet, si placet aecclesiae. 20
 Sed vulnus faciunt, cum non ex ordine fiunt,
 Et lacerant^b miserum, qui sacrat ipse miser.
 Sicut baptismus foris est et non iteratur,
 Sic ordo dandi creditur esse foris.
- 3385 Et sicut rediens non debet saepe sacrari, f. 52. 25
 Sic, quicumque venit, praestita non recipit,
 Sed vel agit, si conveniens fortasse videtur,
 Vel sacra signa gerens cesset ab officio,
 Sicut et intus habens post exicialia quaedam,
- 3390 Ut, qui signa ferunt, non opus exhibeant. 30
 Hinc igitur, miserande, vides, quam desipuisti,
 Si tamen hoc ipsum non tibi culpa tulit.
 Ad sumos apices quavis ditione profectus,
 Dum nimis alta⁴ petis, pronus ad ima ruis.
- 3395 Tunc^c putas non esse gravem turpemque ruinam, 35
 Quod contra Dominum suscipis hanc cathedram?
 Quod capud esse malis cumulo faciente malorum
 Dignus es, et tales te cupiere sibi?
 Eligeris de tanta hominum vel perditione
- 3400 Vel numero turpes et reprobos regere. 40
 Non animadvertis, quia, si deformior esset
 Et sacris rebus intolerabilior,
 Non te susciperet inimicus religionis,
 Et qui consilium perditionis habent?
- 3405 Ergo placet talem tanta ratione videri, 45
 Qualem de tota fece levare nequis?

a) fertis c., emendavit Ewald; feres proponit Zicölfer; fortasse feris legendum est. Hofm. b) lacerat c., quod fortasse servandum est. c) Tunc c.

1) A. 251. Cf. Hinschius, Decretales Pseudo-Isidorianae, Decreta Cornelii papae, p. 171. Hefele-Leclercq, 'Histoire des conciles' I, 168 sq. S. 2) Cf. Isidori Etymologiarum lib. XII, c. 7, § 67 de cuculo vel taco. 3) Versibus 3373—3390 Rangerius non negat Clementi ab Alexandro rite ordinato et presbyteris ab ipso Clemente ordinatis ius sacra ordinandi (corpus et sanguinem

Domini, baptisma et reliqua sacramenta dandi) inesse, sed hoc eis indigne dantibus et accipientibus secundum 1. Cor. 11, 29 perniciose esse minatur. Cf. Anselmi Librum contra Wibertum, Libelli de lite I, 522: *Sanctum quippe suum, quod foris habetis, quod malo vestro accepistis, ..., veneratur ecclesia*. Cf. de hac re etiam infra v. 4827 sq. 4) Cf. infra v. 4183. 55

Esto igitur capud excitii, Sathananque secutus
 Iob ad vexandum, sed moderanter, habe!
 Eripias licet et vigiles iumenta bovesque
 3410 Et pecus et famulos, pignora sancta, domos
 5 Et carnem maceres et cum muliere fatiges,
 Tangere non audes vel potes hanc animam,
 Gregorii sedes et ei concessa potestas,
 Sicut erat Petri, semper et huius erit.
 3415 Non est periuri, non mechatoris et eius,
 10 Qui sibi discipulos criminis huius habet.
 Pone tamen sedeas illa quandoque cathedra,
 Iam tamen hic nullo tempore praesul eris.
 Haec sedes sicut Moysis quandoque superbum,
 3420 Hypocritam, furem, sacrilegumque capit,
 15 1. 52'. Nec tamen idcirco bonus est, qui sedit in illa,
 Sed bonus heligitur, quem sacra sella ferat.
 Sicut non malus est, quem sedes non bona cepit,
 Sic non ex sancto sanctificare loco.
 3425 Quaerendum primo de morum condicione,
 20 Et quae tam sancto congrua sunt operi.
 Haec ubi sunt canonum veteri ratione reperta,
 Roma suum sequitur et sacra cuncta patrem.
 Ergo sequebatur veterem sua Roma Camillum,
 3430 Et sinet ire procul se sine Gregorium?
 25 Roma suum vigilem non semper moesta sequetur,
 Per quem luxit ei praevia stella Dei.
 Et tenebras noctis horrendas^a perpeccietur,
 Quas illi facies, perdicionis homo,
 3435 Cum venies et diripies pastoris ovile,
 30 Quod fovet et pascit ipse cruore suo.
 Sed non ista tibi tua gloria longa manebit,
 Urbanus veniet, qui tibi colla premet.
 Quem tu de parvo paulatim proficientem
 3440 Tollentemque capud sicut amena cedrus
 35 Non poteris perferre¹ diu; tum defficiendo
 Cernes depositum, quem regis, atque tuos
 Ausus incipies dampnare, sed insipienter,
 Et non flebiliter utiliterque tibi².
 3445 Omnibus expletis, ubi se male conscius error
 40 Ad mentem revocat, solvitur et dubios
 Estus^b ut Gemini mare patitur^c atque procellae
 Et iam iudicium sustinet ipse suum.
 Ut quem nocturnis apprehendit nubibus auster,
 3450 Et iam Scilleos detulit in scopulos,
 45 Si Borea vexante fretum fervere^d Caribdis
 Incipiat, Stigium fertur ad usque chaos:
 Et, quo se vertat, non invenit, horret abyssum,
 Horret item voces oraque mille canum,

Matth. 23, 2.

1084.
(Mart.)

1088/89.

a) horrenda c., emendavit Ewald.
 50 d) fervore c.

b) abhinc iterum pergīt man. 1. c.

c) parciter man. 1, corr. patitur man. 2, c.

1) Medio anno 1092. Wibertus Roma excessit, Urbem
 non iam intraturus. 2) Clemens postquam tempore
 laudato Romam sua sponte reliquit, sequentibus annis

calamitatibus pressus regem a proprio filio impugnatum
 vidit et papatu se abdicare voluisse narratur. Vide
 Köhneke l. l. p. 88. S.

- 3455 Non aliter deceptus homo sub corde vicissim
 Turbatur saevis motibus et variis.
 Aecclesiam metuit, quam scit non posse perire, *f. 53.*
 Quae valet et novit scismata destruere.
 Postremo luctus longos, tormenta dierum, 5
 3460 Et cum Tartareo sulphure suplicium.
 Non illi secura dies, nox nulla quieta,
 Horrorem Paulus incutit atque Petrus.
 Preterea, quamam redeat, timor obstat ubique,
 Italiam claudit femina bellipotens, 10
 3465 Quam metuit, ne se gladio consumat et ygni,
 Aut dampnet longo carceris exilio.
 Nec maris alta placent, metus est aquilone secundo,
 Nulla fides ventis, nulla fides pelago.
 Stat tamen aequoreas potius temptare procellas 15
 3470 Quam se faemineo credere naufragio.
 Mitior ira maris, clementior unda videtur,
 Aut fera terribilis quam gravis illa manus;
 Hanc ut non metuat et tandem evadere possit,
 Eligit irato credere se pelago¹. 20
 3475 Quo te precipitas, infelicissime? Nescis
 Imperio domini cuncta subesse sui?
 Ergone cuncta putas tecum sentire, nec illi
 Ultra servitium muta elementa dare?
 Non recolis Datan? Non detestaris Abiron? 25
 3480 Qui terram metuis, credulus es pelago.
 An nescis Ionam Tharsum^a transire volentem,
 Quem mare pertimuit, belua saeva^b tulit?
 Nescis naufragium Pauli, cum nocte dieque
 Fluctibus obruitur iam vir apostolicus? 30
 3485 O timor, o miserae fastidia sera senecte!
 Cur Iudae facinus non trahis^c ad laqueum?
 Ille tamen Pharaon² simul egit in aequora currus,
 Obruitur mediis et comitatus aquis.
 Sed trahitur sub terribili feritate monendus, 35
 3490 Ut se respiciat et sciat esse Deum.
 Oblitus^d sceleris, oblitus iudiciorum, *f. 53'.*
 Ad vim consilii mittitur aequorei.
 Artis egens et mentis inops non quaerit opertae
 Classis turritos vellificosque sinus, 40
 3495 Non petit experte remos et transtra moventem^e
 Nec celi faciem concipit ad volucrem.
 Omnia tuta facit et tranquillissima terror,
 Et magis instabilis terra videtur aquis.
 Ingreditur fragilem nocturno tempore cimbam, 45
 3500 Qualem non adeat vel residente Pado.
 Cuncta silent, solus miscet sua murmura ventus,
 Et proibet pelagus tam grave ferre nefas.

a) Tharsum c. b) saeva bellua c., emendavit LAF. c) thrais c. d) abhinc iterum pergit man. 2. c. e) vivente c., emendavit Ewald. 50

1) De hac re nihil alibi traditur. De fuga Ravennam versus cogitandum esse v. 3467 ex verbis: *metus est aquilone secundo*, intellegitur. S. Haec potius a. 1093. quam 1092. accidisse puto; cf. Meyer von Knouau IV, 379—397, passim. Et e versibus 3505sq. elucere videtur Wibertum conatum quendam mare transeundi, fortasse versus Istriam vel affines regiones, facere voluisse. 2) Scilicet Wibertus.

- It tamen et mortem metuens fugit incola mortis
Nec trepidat tumido credere vela notho.
- 3505 Vix aberat portu, cum se caligine celum
Vestit et ingeminat noctis opaca chaos.
- 5 Nusquam stellarum solatia, nulla Boote
Signa patent lunae, delituere globi.
Ventorum mixtis conatibus ira carinam
- 3510 Pulsat et aequoreos tollit in astra sinus.
Nudantur scopuli, pelago nudantur arenae,
10 Et patet educto vallis utrimque salo.
Carbasa scinduntur, ruptos quatit aura rudentes,
Atque ipsum manibus fluctus aplustre rapit.
- 3515 Iam ratis horret honus, iam fluctus omnia vastant,
Hoc tibi litigium bestia saeva facit.
15 Te mare, te tellus¹, te celi nubila dampnant,
Et de morte tua litem elementa gerunt.
Servaris, scelerate^a, tamen maioribus atque
- 3520 Parcitur ad poenam iudiciumque tibi,
Dum non corrigeris tantae terroribus irae
20 Nec sibi te reducem gratia tanta facit.
Post tot virtutes Pharaon, post funera durus
Ultrices undas pertulit et populus.
- 3525 At te plus voluit divina potentia ferre,
Commovit terram, murmur abegit aquae. —
25 *f. 54.* Hoc ita² signifero tam vi quam fraude levato
Eumenidum rabies fertque refertque faces.
Pelluntur patres e sedibus, et temerato
- 3530 Iure patent saevis omnia septa lupis.
Sacra profanantur, sacraria despoliantur,
30 Antiochum dicas aut Totilam furere.
Una salus³ papam, canones, decreta negare
Et Guibertino cedere^b demonio.
- 3535 Hoc agitur prece vel pretio, plerumque timore;
Hoc agitur totis viribus atque dolis.
35 Antichristus adest et multa perfremet ira
Et, si tempus habet, omnia diripiet.
Sed propter sanctos tempus breviabitur^c illi^d,
- 3540 Cum fuerit fidei purificata seges.
O quantum paleae trahit haec quassatio secum!
40 Et quantas cedros sybilus iste quatit!
Sed novit Dominus famulos ubicumque fideles,
Et si corruerint, ipse levare potest.

Exod. 14.

1080/81.

cf. Matth. 3, 12.

3.

- 3545 Ergo furente manu quasi vento et sulphuris ygne
Henricus fauces occupat Italiae
45 Et, quamvis cupiat capud orbis^e perdere Romam
Et faciant illi sola secunda moram,
Sustinet incerto se non comittere Marti,
- 3550 Dum tonat a tergo femina, quam metuit.

1081.

a) ó scelerate c., emendavit Schw. b) caedere c. c) brebiabitur c. d) ille c.; fortasse illud legendum est. e) orbe c.

50 1) Cf. Lucan. I, 110: *Quae mare, quae tellus* . . . Rangerius post versum 3340 reliquerat. 3) Cf. Vergil.2) Hinc narratio rerum gestarum anni 1080 pergit, quam Aen. II, 354: *Una salus victis: nullam sperare salutem.*

V. Ans. c. 20.	Hoc animo maiora probans in praelia vires		
	Per loca se fundit, quae comitissa tenet ¹ .		
	Quanta potest vastat, incendit, depopulatur		
	Et Christi famulam debilitare sitit.		
	3555	Haec est, quae Dominum Petro monitore secuta	5
		Ante pedes eius se dedit atque sua.	
		Ut primum miserae didicit mala gaudia carnis ² ,	
		Horruit et sese protinus erubuit.	
		Non potuit primo se, sicut vellet, habere	
	3560	Servivitque suo pene puella viro.	10
		Materni ^a monitus generisque ^b potencia clari	f. 54 ^c .
		A desiderio detinuere pio;	
1076.		Matre ^{c,3} viroque Dei nutu quandoque soluta ³	
		Disposuit soli sola vacare Deo.	
	3565	Sed iam iamque malis increbrescentibus istis	15
		Ad deffendendam cogitur aecclesiam.	
		Suscipit Anselmum monitorem sive magistrum,	
V. Ans. c. 20.		Qui doceat sacras signifer ipse vias	
		Et Christy Domini tanquam paranimphus honores	
	3570	Illius exponat diviciasque patris	20
		Atque in languorem ^d sanctum convertat amorem,	
		Exornet talamum floribus atque thorum,	
		Pervigil accensam doceat servare lucernam,	
Matth. 25, 1 sqq.		Dum sponsus veniat, qui sibi suscipiat.	
	3575	Hoc facit, hoc curat, hoc nocte dieque laborat	25
		Et vitae studium dirigit ad bravium.	
		Iam lassescentem, iam tanta mole gementem	
		Recreat exemplis colloquiisque bonis,	
		Utque fit ^e , efferri de prosperitate volentem	
	3580	Terret et instabilem monstrat habere gradum.	30
		Sic se, sic illam bellicue domique regendo	
		Christy miliciam servat et aecclesiam.	
		Hoc opus, hoc studium tua sunt donaria, Christe,	
		Qui servas famulos hic et ubique tuos.	
Act. ap. 7, 55-60.	3585	Cum Stephanus pro te lapidum sub grandine staret	35
		Et fleret miseros id faciendo mori,	
		Vidit te stantem, vidit sua bella iuvantem	
		Auxiliumque tuum sensit adesse sibi.	
Iudic. 4.		Ad sexum fragilem redeamus: Debbora quondam	
	3590	Ante viros fortes forcior arma tulit.	40
		Non illi preceptor erat, non signifer ante,	
		Et fecit strages atque trophea tulit.	
V. Ans. c. 20.		Hic ⁴ geminas vires Christo sociavit in unum,	
		Quorum singultu pascitur et lacrimis.	
	3595	Quos ita concordi procinctu nocte dieque	45
		Stantes obstupuit Teutonus et timuit.	
		Cui cum cessissent et se postremo dedissent	f. 55.
		Italiae fortes magnificique viri,	

a) *abhinc iterum pergit man.* 1. c. b) *ita c.; generique proponit Tondelli p. 30 n. 1 ad p. 29, qui cum hoc loco Greg. VII. Reg. I, 46 ed. Caspar p. 70 l. 24 sq. confert, sed vix recte.* c) *Matreque c.* d) *langorem c.* e) *Ut quae sit c., emendavit Schw.* 50

1) *Lucae moratus est diebus 19. et 20. Iulii a. 1081, testantibus chartis St. n. 2837-2839. — Cf. Bonizo ed. Dümmler p. 613. S.* 2) *De hoc loco vide Overmann, 'N. Archiv' XXI, 422; Colucci l. l. p. 127 sq.; L. Tondelli, 'Matilda di Canossa' (Reggio-Emilia [1925])* p. 27 sqq. 3) *Cf. v. 2943. S. De secundo Mathildis matrimonio cum Welfone V. a. 1089. iuncto, a. 1095. soluto Rangerius haud aliter ac Donizo omnino silet.* 4) *Anselmus, qui suas ipsius et Mathildis vires sociavit in unum; cf. V. Anselmi l. l.* 55

- Una domus¹ veteri de nobilitate creata
 3600 Et fundata fide nobilitate magis
 Sustinuit, non erubuit castella domosque,
 Urbes et vicos perdere pro Domino¹.
 5 Insuper et vitam dare non formidat habetque
 Hoc decus eternum, si moriatur ei.
 3605 Scit sane, quia forcior est victoria, quando
 Pugnatur iugulis, et speciosa magis;
 Sed, si servantur haec sabbata, religionem
 10 Perdimus et pietas de pietate perit.
 Cum pagana fidem vesania persequeretur,
 3610 Pugnandum iugulis atque cruore fuit.
 Plus est, quod faciunt, qui pacem scismate rumpunt,
 Et res divinis^a plus inimica sacris.
 15 Erexit vitulos et turificavit Aaron,
 Sed mox penituit et veniam meruit.
 3615 Denique prudenter vitulum concessit ad horam,
 Ne se confoderent desererentque Deum,
 Certus venturum Moysen, qui verba refferret
 20 Atque hunc errorem sanguine corrigeret.
 Quos persistentes invenit legifer ille,
 3620 Occidit gladio militis et proprio.
 At vero Dathan et Abiron scisma moventes
 Vivos enecuit terra. Quid edocuit
 25 Hac in vindicta tali discrecio iusta?
 Quid? Nisi quod vincit omnia² pacis amor?
 3625 Quando minor gravius puniri culpa iubetur,
 Quae lex dat minimis maxima suppliciis?
 Inde patet plus esse satis rescindere pacem,
 30 Quam cum demonio thus adipemque facis.
 Qui simulacra colunt, facili racione premuntur;
 3630 Qui scindunt, speciem religionis habent.
 Et quia de Christo simulata mente loquuntur,
 Hoc magis impugnant dilacerantque fidem.
 35 Hii Christum non esse putant et decipiuntur;
 Hii Christum falsant vel magis ingeminant.
 3635 Quo minus est falli quam fallere, tam minus esse
 Scito negare fidem quam sacra dividere.
 Denique venisti, de sacro fonte bibisti,
 40 Ille neque advenit nec sacra nostra bibit.
 Nunc autem laceras, iam desine, turpius erras,
 3640 Sed sine re speciem religionis habes.
 Atque hoc deterius, quia pacem fingis amici,
 At vero diras fers inimicicias.
 45 Quo constat tales ultra non esse ferendos,
 Quos nisi conpescant verbera, verba vacant.
 3645 Hoc pietas antiqua videns ad religiosos
 Confugit reges vel magis arma dedit,
 Ut tales premerent et vel residere iuberent
 50 Atque vacare sibi, vel bona subriperent.

a) divinas, corr. divinis man. 1, c.

1) Cf. V. Anselmi l.l.: *Adeo enim singulis per singula provide ac sapienter consiliatus est, ut . . . pene totius Italiae sola domus illa resisteret, iniuriam Dei suam-**que vindicaret, honorem obtineret et gratiam Dei non amitteret.* 2) Cf. Vergil., Georg. I, 145: *Labor omnia vincit*; III, 325: *Quid labor aut benefacta iuvant?*

- Sin alias, gravior sententia subsequeretur,
 3650 Ut iam de gladiis terror inesset eis.
 Si^a pacem quaerunt, desistant bella movere,
 Desistant^b fidei dilaniare togam;
 Ioh. 19, 23. Desistant^b Christi tunicam rescindere, quam nec
 Romanus miles findere sustinuit. 5
 3655 Sed lacerant et dilacerant et dilacerantur,
 Et defensores Christus habere potest.
 Anselmus vigilat, dolet, esurit, alget et orat,
 His armis sociam munit et ornat eam. 10
 Quin etiam fortes animos dextrasque virorum
 V. Ans. c. 21. 3660 Informat monitis crebro salutiferis.
 Inque brevi cunctos sic instruit exacuitque,
 Ut Machabeum castra movere putes,
 Sic ardent animis, sic seque suosque tuentur 15
 Et quod maius habent praesidium fidei.
 3665 Hac in militia non perstrepit ira furorque,
 Non incandescit fumus avaritiae,
 Non luxus, non hebrietas, non cantio mollis, f. 56.
 Et quae militiae fastus habere solet. 20
 Sicut in adversis dominatur ineptia castris
 3670 Et petulans luxus¹ sanguineusque furor
 Et sua signiferi formam mala castra secuntur,
 Sic pia non distant a pietate ducum.
 Hostiles cuneos passim funduntque fugantque 25
 Nec dubitant pauci pluribus irruere.
 3675 Sane fides et religio plus omnibus armis
 Audentes faciunt atque tuentur eos.
 Et sicut Iudae narrabant praelia gentes,
 Sic et Matildam mundus² ubique sonat. 30
 Qualis Amazonio de genere Penthesilea
 3680 Belligeras acies ordinat atque regit,
 Non illam noctes, non illam frigora frangunt,
 Non intemperies cogit abesse suis.
 Porro domi Martham simul exprimit atque Mariam, 35
 Providet et curat, consiliatur, agit.
 3685 Ad verbum vitae non desidiosa reverti
 Hoc desiderio pascitur et studio.
 Anselmum celebrat, Anselmi pendet ab ore,
 Et tamquam domino sedula servit ei. 40
 Eius ab officio nocturno sive diurno
 3690 Numquam discedit cumque legente legit;
 Ploranti applorat et cum patiente laborat,
 Formam discipulae suscipit et famulae.
 Quis putet in tali studio vel simplicitate 45
 Humanis rebus quemlibet esse locum?
 3695 Quis putet in tali cura tantoque labore
 Femineam mentem posse vacare Deo
 Seque recolligere post aestus sive procellas,
 Qui circumveniunt atque secuntur eam? 50

a) *abhinc iterum pergīt man.* 2. c. b) *Desistant c.*

1) Cf. supra v. 3344. S. 2) Cf. V. Anselmi c. 20: *ut laudabilis illa (Mathildis) et gloriosa per exteras Nimirum suis (Anselmi) id meritis impetratum est, etiam terras praedicaretur.*

- Haec plane non sunt hominis, sed suggerit ille,
 3700 Cui fortis mulier haec facit et patitur, Prov. 31, 10-31
 Quam satis expresse sapientia pingit et aptat,
 Et Salomon propriis exprimit iudiciis^a,
 5 f. 56^v. Cum forti sponso mulierem iungere quaerit,
 Quae sciat et valeat magnificare domum,
 3705 Quae sexum superet, quae fortia facta¹ virorum
 Non metuat, cuius omnia vincat² amor.
 At vero molles et amantes gaudia carnis
 10 Et desideriiis illius implicitas,
 Ignaras operum, domui non prospicientes,
 3710 Quis nisi deceptum credat amare virum?
 Quae, nisi continuo praetium tribuatur amoris,
 Impensas et opus deperiisse putant.
 15 Huius³ coniugio non est retributio praesens,
 Cui placet attendat, ne properanter agat.
 3715 Spes est, quae forti valeat sociare marito,
 Res autem procul est, quae datur in praetio.
 Idcirco geminat et adhuc de finibus addit,
 20 Ut notet a mundi rebus abesse procul.
 Isti sunt fines, quos ultra nihil^b valet esse
 3720 Et citra nichil est, quod satis esse queat.
 Reperit Anselmus et signa profetica cernens
 Condignam Domini sensit amore sui.
 25 Pulsus ab ecclesia⁴ tamquam fraudante maritum
 Non sibi sed Domino quaerit habere thorum.
 3725 Non erat Anselmi nomen sibi tollere sponsi,
 Quod neque Iohannes sustinuit facere.
 Sponsus habet sponsam, sponso deservit amicus Ioh. 3, 29.
 30 Et gaudens gaudet eius in obsequio.
 Sic et Paulus ait se despondisse marito 2. Cor. 11, 2.
 3730 Uni virgineum sanctificare thorum.
 Aspicit instantem confidentemque maritus
 Et confidit ei, non velut ambiguus, Prov. 31, 11.
 35 De fidei cura, de morum simplicitate
 Deque incorrupti sedulitate thori.
 3735 Sunt, quibus est fidens oculus fortasse mariti,
 Cor vero trepidat, si qua remotus agat.
 Tales evacuant magnos clarosque penates
 40 Et faciunt miseros semper egere viros.
 f. 57. Haec autem spoliis ingentibus exuit hostem,
 3740 Quae tribuit claro belligeroque viro.
 Et quia vir bonus est et ei bona plurima confert,
 Haec quoque, dum vivit, praemia digna refert.
 45 Matildis pugnat, Matildis praemia querit,
 Ultima Matildis cor tenet ante virum.
 3745 Hostem debellans, victricia signa reportans
 Et spoliis illum privat et officio,
 Consilio manuum sic usa vel arte suarum,
 50 Ut lanam lino misceat in studio.
 Vel quia pauperibus nunc haec, nunc illa ministrat
 3750 Deque labore suo sedula servit eis, Ib. v. 13.

a) iudiciis sensui melius respondere videtur, cf. v. 3721: signa profetica. b) ita c.; nil proponit Zwölfer.

1) Vergil., Aen. I, 641: *fortia facta patrum*. 2) Cf. vel Mathildis. 4) Lucensi.
 55 supra v. 3624 cum nota. 3) Scil. mulieris fortis,

	Vel quia de lana textit sibi simplicitatem, De lino studium frangere se nimium.	
Prov. 31, 14.	Haec super, ut navis, quam strenuus institor urget, De longe solitum querit habere cibum.	
	3755 Institor est instans et nulla pericula vitans Et sibi divitias per mare multiplicans.	5
	Matildis patitur et non timet aequoris undas. Flamine vecta sacro, velificante cruce.	
* Matth. 4, 4.	Ex illo refici cupiens ieiunia pane,	
	3760 Quem qui non comedit, vivere nemo potest. Esto, pauperibus tribuat vestemque cibumque Et carnis curas mortificare sciat:	10
	Si desiderio Christi non pascitur ^a atque Iugiter inde sibi per mare cuncta refert,	
	3765 Afficitur longo miser oprimiturque labore, Dum panis vivus non resaginat eum.	15
	Haec sunt magna quidem, sed adhuc maiora secuntur, Noctu sollicitas exhibet excubias.	
Prov. 31, 15.	Surgit, praedatur et sedula praemeditatur,	
	3770 Ut quasi de praeda seque suosque regat. Cum legit aut orat post taedia longa diei, Totum restituit, quod vaga cura tulit.	20
	Et pascit mentem lacrimis et quam sibi gentem Tamquam per sexum duxit in obsequium	
	3775 Affectus molles ^b , quasi sexum debiliorem, Et quibus incumbit maxima cura domus,	25
	Quales Iob famulos famulasque potenter alebat, ^{1.57.} Cum quaesivit eum ludificare Sathan.	
Iob c. 1.	Porro Matildae praedas de nocte videmus,	
	3780 Unde cibum tollat quilibet ordo domus. Tollit ab Henrico nocturna strenuitate, Unde suos pascit et tegit atque suas,	30
	Dum videt Henricum per tot mala facta perire Et Guibertinum cernit abesse malum;	
	3785 Quos dum persequitur et praemonet esse cavendos, Mundat in illorum sanguine laeta manus.	35
cf. Hebr. 9, 22.	Haec autem faciens agrum sibi vidit et emit, Quem colat, ut fructum multiplicare queat.	
Prov. 31, 16.	Quod nisi fecisset, sine fructu et flore fuisset	
	3790 Romanae campus et decus ^c aecclesiae ¹ . Denique, quis nescit, quia mundus et ordo fidelis Ut sterelis ^d campus destituendus erat,	40
	Si non se bello tempestatique dedisset, Ut vitem fidei catholicae sereret?	
ib. v. 16.	3795 At nunc de manuum fructu vel fronde suarum, Qua male culta fuit, vinea sacra redit.	45
	An non plantavit, cum fortiter exuperavit Querentes sacram comaculare fidem?	
	Denique plantavit, quia viva voce suorum 3800 Et studiis operum pluribus arma dedit, Exemploque suo multorum consolidavit	50
	Mentes ad fidei iustitiaeque decus.	

a) parcitur c.; pascitur LAF. b) ita c.; mollis legendum esse videtur. Hofm. c) decus c.; dedecus correxit LAF.,
cui Sackur assensit; cf. n. 1. d) ita c.

1) Intelligendum censeo: Quod nisi fecisset, tunc campus et decus Romanae ecclesiae sine fructu et flore fuissent. 55

- Quod bene non faceret, si non accincta^a fuisset,
 Accinxit lumbos inrequieta suos. Prov. 31, 17.
- 3805 Carnales motus tam forti fune ligavit,
 Ut non diffunderet sive superflueret.
- 5 Atque humerum valido firmavit robore: pulcher
 Ordo prius lumbos stringere, post humerum.
 Nam nisi cingatur fluxae petulantia carnis,
- 3810 Nemo potest humeri robur habere sui.
 Sed quo fine putas subiisse negotia tanta?
 10 Gustavit, vidit, quid labor iste ferat.
 Et iam iam tanti fruitur mercede laboris,
 Cum videt hostiles subcubuisse manus,
- f. 58. 3815 Cum^b videt Henricum iam iam sine milite truncum
 Et Guibertinas detumuisse minas.
- 15 De tali cultu sedet inter praelia Victor¹,
 Et novat Urbanus² Urbis et orbis opus.
 Hanc lucem tenebrae poterunt extinguere nullae,
- 3820 Novit in adversis forcius efficere,
 Aut, si forte vacat et nocte negotia rumpit,
 20 Liberior mentem sublevat ante Deum.
 De tali gustu neque caligante lucerna Ib. v. 18.
 Ad maiora manum misit et artifici
- 3825 Duxit opus digito, sic forcia facta³ perurguens, Ib. v. 19.
 Ut teneat fusum dextera, leva colum.
- 25 Forcia sunt turbare malos et perdere reges,
 Scismaticos odiis frangere perpetuis,
 Aut quae sunt ultra vires temptare vel ipsum
- 3830 Coelum vi rapere vim faciente^c fide. Matth. 11, 12.
 At digiti fusum teneant et dextera tollat,
 30 Quae sibi congegit quantaque leva manus.
 Ad levam colus est, at fusum dextera volvit,
 Cum de terrenis celica pensa facit;
- 3835 Unde manus inopi palmas ad pauperis usum Prov. 31, 20.
 Extendit miseros veste ciboque fovens.
- 35 Denique, quis tantam potuit componere telam,
 Ut vestem fidei texeret atque spei?
 Quam^d prius hinc hereses hinc schismata dilaniarant,
- 3840 Donec feminea conficeretur ope.
- Ergo manus aperit, cum sacramenta revelat,
 40 Quae quasi sub levo clauserat ante sinu,
 Cum facit, ut fidei verbum discurrat in orbem,
 Quo sine mendicat et dolet omnis homo.
- 3845 At vero domui non est metus ulla nocere, Ib. v. 21.
 Frigora quanta ruunt asperitate nivis.
- 45 Nix frigus generat, quoniam prudentia carnis
 Albescit specie, sed nocet ex glacie.
- f. 58'. At vero duplici circumdata pectora veste
- 3850 Non metuunt linguas et superant gladios,
 Aut quia promissis vitae praesentis et eius,
 50 Quae sequitur, freti noxia nulla timent.
 At si multiplici et vario sub tegmine vestem
 Texuit, ut semper tuta sit atque decens,

a) acincta c. b) abhinc iterum pergit man. 1. c. c) fortasse patiente intelligendum est. d) abhinc iterum pergit man. 2. c.

1) Papa III. 2) II. 3) Cf. v. 3705 cum nota.

Prov. 31, 22.

3855 Stragula vestis habet varios mixtosque colores
Et forti filo textur et vario.

Sic decet ornari virtutibus et variari,
Ne cito rumpatur quaelibet absque aliis.

Additur et byssus, ut conversatio carnis

3860 Pura sit et vitii suspicione carens.

Purpura subsequitur, quae sanguine tincta videtur,

Ut sit martirii rubra cruore sui,

Aut ne per florem carnis sibi querat honorem,

Sed regni solium purpureumque decus.

3865 Et ne mireris, cui tam studiosa laboret,

Illa videt, quanto sit placitura viro.

ib. v. 23.

Illa viri spectat venturam nobilitatem,

Quando senatorum sedibus intererit

Et celi portas faciet vel claustra patere,

3870 Omnibus occurrens, omnia discutiens.

Qui fortasse modo neque nobilis esse videtur

Nec sua pro meritis reddere cuique potens,

Sed veniet tanta cum maiestate verendus,

Ut vix sustineat cernere iustus homo.

3875 Sunt etiam portae conventus ob sinodales

Causas expliciti, quos agit ipse sedens

In medio magni circumspectique senatus,

A quibus in dubiis queritur et gravibus.

Credidit insanus hunc oppressisse rigorem,

3880 Ut de iustitia non loqueretur homo;

Sed verbum Domini numquam valet illaqueari,

Iamque nitent portae de probitate viri.

Quem latet Urbanum sic consedissecundum¹?

Quem rigor illius et sacra gesta latent?

3885 Indecorem vero tantis conventibus illum

f. 59.

Dicere non poterit quilibet hostis homo.

Ergo senator habet laudem sibi sive senatus,

Et non praecipue, qui sedet, ipse Deus?

Haec autem scimus tractari non potuisse,

3890 Si non haec mulier sic operata foret.

Hoc opus illius, haec cura laborque diurnus,

Iam per eam portae, iam sacra iura patent.

Iam per eam medius tractat censetque maritus

Et velut in porta iam manifestus agit.

3895 Sic se sicque suos postquam vestivit alumnos,

Addidit, ut faciat, quod praetio tribuat.

Composuit vestem, quam distrahat, et studioso

Conatu simplex, sed grave fecit opus,

Quod cito dirumpi non possit et ornet habentem,

3900 Qua sine Iohannes non bene nudus iit.

Hoc est, quod Petro descendit ab ethere lapsum

Et de reptilibus iussit habere cibum.

Lata fides genus omne capit, de tegmine cuius

Et decor et robur omnia membra tegit.

3905 Vendidit hanc vestem mulier, quam perfidus ante

Quilibet induitur et pretiosus emit.

cf. Marc.
14, 51 sq.

Act. ap. 11, 5.

Prov. 31, 24-25.

1) Saepius; postremo in concilio Lateranensi die 30. Aprilis a. 1099. habito. S.

- Iamque patet tanti, quem femina texit, amictus,
 Pro quo non dubitent Itala corda mori,
 Quando Cananeus^{a.1} mutatis scilicet illis
 3910 Baltibus^b ad gladium militiamque redit.
 5 Ergo, qui gratis acceptam non tenuerunt
 Et rupere fidem, iam patienter agant.
 Et lacrimis tunicam, quam iecit et ipse Iohannes,
 Ne nudi fugiant et moriantur, emant;
 3915 Et permutentur nec tales inveniantur,
 10 Quales erubuit Christus et alma fides,
 Cum fugerent et terga darent sua turpiter hosti
 Et fierent saevo praeda cruenta lupo.
 Ergo Cananeus cingatur: non bene pugnat,
 3920 Cui vestis talos impedit atque ligat.
 15 *f. 59^r.* Quod dum fit, risus et gaudia longa parantur,
 Quando dies nullas inveniet tenebras
 Et miseris luctu stridentibus atque dolore
 Cum palma risum laetitiamque dabit.
 3925 Propter quod studuit et se sapienter habere
 20 Et mala clementer tollere sive pati.
 Has inter curas considerat arcta viarum,
 Quas incedat ei credita tanta domus.
 Ut monasteriis sua sit reverentia, ne quis
 3930 Effluat et latas inchoet ire vias.
 25 Et sic in reliquis conventibus ecclesiarum
 Quam vigilanter agat, quis recitare queat?
 Hoc unum satis est ad tantam sedulitatem,
 Quod vel dum comedit otia nulla capit.
 3935 Et panem vitae, quem gustat nocte dieque,
 30 Expendit reliquis et docet hoc, quod agit.
 Quo fructu quaeris aut qua mercede futura?
 Surgent, quos genuit^c atque Deo peperit,
 Et dicent illam summa cum laude beatam,
 3940 Quos ea de tantis mortibus eripuit.
 35 Vir quoque laudabit et robore sive decore
 Induet et vestem congeminabit ei;
 Ex hoc praecipue, quia turmae scismaticorum
 Deque cruore sacro subdola progenies^d,
 3945 Quae sibi divitias iam conguessisse putabant,
 40 Invenient vacuas et sine laude manus.
 Quas quia decepit species et gratia fallax
 Et propter laudem destituere fidem,
 A mercede procul et munere destituentur,
 3950 Propter quod Dominum non timere Deum.
 45 At vero metuens mulier laudabitur atque
 De fructu manuum semper ei dabitur.
 Et non deficiet laus haec et copia tanta
 In portis proprio praecipiente viro.
 3955 Sed quando ille suos contempnit? Quando relinquit?
 50 Quando continuo non fovet auxilio?

Prov. 31, 27.

ib. v. 28.

ib. v. 29.

ib. v. 30.

ib. v. 31.

a) Cananeo c.
davit Ewald.b) dictum videtur pro balteis; cf. Prov. 31, 24: et cingulum tradidit Chananaeo.
d) proienies c.

c) gemit c., emen-

1) I. e. Henricus IV.

cf. Matth. 26, 53.

4. Reg. 6, 14-17.

2. Macch. 10, 29.

Ios. 5, 14.

Rom. 11, 4.

1. Petr. 2, 9.

Curia celestis gladios habet et legiones

f. 60.

Et, cum vult, famulis mandat in auxilium.

Scimus Helyseum, cum vallaretur ab hoste,

3960 Armatos equites celitus intuitum;

Quos puero hostendit, quorum virtute superbos

5

Luminibus privat Samariamque trahit.

Debellaturo cum paucis millia Iudae

Miles belligeros se tulit ante viros.

3965 Sic quoque, cum Iosue Iericho subvertere vellet,

Armatus niveo terruit actus equo,

10

Qui se ductorem quaesitus dixit eorum,

Quos Deus ipse suis scribit in agminibus.

Hos aliquando quidem nos non sentimus adesse,

3970 Sed tamen assistunt cominus atque tegunt.

Sepe^a tamen divina manus, quos erudit atque

15

Informat, patitur aspera multa pati.

Et, cum sit presens, plerumque putatur abesse

Et sine praesidio deseruisse suos.

3975 Sed probat et multo melius tunc consulit illis,

Quam si subveniat et manifestus agat.

20

Qui, dum permiscet laetis contraria, fortes

Efficit et tumidos non sinit esse suos.

Qui si franguntur et deteriora secuntur,

3980 Nec sic iusticia vel pietate vacat,

Dum cuprum puro melius secedit ab auro,

25

Et sequitur sordem sordida massa suam,

Ne lux cum tenebris proprio minuatur honore

Incipiatque suo forte carere bono.

3985 Hinc adeo plures primo pia castra secuti

Retro^b cesserunt a pietate Dei

30

Et Christi famulam deserti deseruerunt

Et curvaverunt se miseri ante Baal.

Quorum discessu domus est et clarificata

3990 Et firmata magis auxiliante Deo.

Tum vero Christi defensor et eius amica

35

Non cessant monitus accumulare pios.

Qui^c discesserunt, non hac in sorte fuerunt¹;

f. 60'.

Anselmus memorat et racione probat:

3995 'Quod^d permansistis in tempestatibus istis,

Vos estis numerus, quem probat ipse Deus.

40

Nunc illos et consimiles omnino cavete

Et sicut pestem vel gladium fugite.

Et vere gladii furor est comunio prava,

4000 Quo qui percutitur, concidit et moritur.

Et sicut tollit lucem caligo diurnam

45

Et calor in mediis non bene fervet aquis,

Sic, qui participant anathemate contaminatis,

Consortes fiunt illius et pereunt².

4005 Et, cum pugnatis, quos infestatis, amate;

Pugnet non hodium, sed pietatis amor.

50

a) abhinc iterum pergīt man. 1. c. LAF.; etiam in Qui emendari posset.

b) pergīt man. 2. c.

c) pergīt man. 1. c.

d) emendandum esse Quot coniecit

1) V. Anselmi c. 21: *Recesserunt tamen ab illa plurimi suorum et abierunt retrorsum. Separati sunt, inquam, a nobis, quia non erant ex nobis. S.*2) Ibidem: *spiritualibus doctrinis et admonitionibus illud maxime inter cetera replicans, ut ab excommunicatis se observarent. S.*

- A verbis etiam vanis tumidisque cavendum,
Qualia qui pugnant fundere multa solent.
Nemo iustificet sese, non deprimat ullum,
4010 Nemo furetur quodlibet aut rapiat.
5 Castos vos illi servate per omnia, fratres,
Qui sibi pollutum nescit habere thorum.
Denique quod^a fidei, quod^a religionis habete,
Ut, qui vos videat, agmina sacra sciat.
4015 Et Deus ipse suos custodiet, ut nichil illis
10 Omnino noceat, quod facit et faciat'.
Haec dum sepe facit et eos confirmat, ut ultra
Lapsum non metuant, si tamen hoc caveant,
Et miseris monstrat, quanto de culmine lapsi
4020 In quam Tartareo delituere lacu,
15 Et multos revocat de somno et carcere mortis
Et reparat vitae laetus et aecclesiae,
Ipsam postremo temptat revocare tyrannum,
Atque locum veniae sic quoque spondet ei,
4025 Si redeat, si poeniteat, si confiteatur,
20 Et se Gregorio conferat atque Deo.
'Si pietas', inquit¹, 'si rerum cura valeret,
Quae facis et tractas, omnia non faceres.
Sic dico non ex odio, non ex feritate,
4030 Sed, quia, quod non est, dicere non valeo.
25 Numquid^b adulari tibi debeo? Decipiuntur
Et te decipiunt, qui tibi sceptrum ferunt.
Denique noverunt, quid agis, et tu quoque nosti
Et, quia non regnas, ipse patere facis.
4035 Quod si regnares, non coelica iura negares
30 Et regem Christum subsequerere tuum.
Nunc Belial sequeris et Christum perdere quaeris,
Et Christum sponsam destruis, aecclesiam.
Tollis pontifices et pontificalia vendis
4040 Et contra regem pontificemque facis.
35 Quem regem? Quem pontificem? Dominumque Deumque,
Qui solus sceptro fulget et imperio.
Solutus habet coeli claves et solus Averni
Clastra tenet, regum solus ubique potest.
4045 Et te magnificas et ei, miserande, repugnas,
40 Qui neque principibus assimilare bonis.
Scilicet haec Pirrus faciebat et ille Philippi
Fortis Alexander, quem Darius timuit;
Qui, ne nulla sequi posset victoria, molles
4050 Erubuit² gladios faemineasque manus.
45 Turpe viro forti mulierem vincere, vinci
Turpius; ergo puta, quid tibi laudis erit,
Si te victorem faciet non mollior³ hasta
Vel tua strenuitas, sed magis ira Dei;

a) intelligendum videtur tot.

b) Nunquit c.

50 1) V. Anselmi c. 21: *Ipsi denique quondam dicto regi commonitorium dictavit*. Hoc opus adhuc desideratur. S. 2) Alexandrum pugnam cum Amazonibus evitasse, ne ab iis vinceretur, Rangerius hic contendit, quod ita dictum nec in Iuli Valerii Alexandri Polemi libro: Res

gestae Alexandri Macedonis (rec. B. Kuebler) nec in Leonis archipresbyteri libro de Alexandro ('Alexander-roman' ed. F. Pfister) invenio. 3) Scilicet Mathildis comitissae; cf. v. 4049, 4217.

- 4055 Quod si victus eris, quod ego reor esse futurum,
Regibus et populis ludus et omen eris.
Sed Romam venies, Romam superabis et istum¹
Sublimem facies in tua dampna tuum.
Nec satis esse putas ad crimen flagiciose 5
- 4060 Vivere, pollutas sanguine ferre manus,
Si non auctorem contempseris et monitorem
Et super hoc aliud feceris ipse capud.
Nonne tibi statuam miser erexisse videris,
Cum neque discernat aut oculis^a videat? 10
- 4065 Anne videt, qui se foveam demersit in altam
Et secum multos in capud ire facit?
Et cum dampnatum iuste se senciat olym, 1. 61'.
Condempnatorum signifer esse potest.
Hunc tu scire putas et vel discernere posse, 15
- 4070 Qui sub districto iudice non metuit.
Cecus^b es et cecum sequeris; iam si laberinthum
Formides, cecum ne comitare ducem!
Si credis, faciam cum lumine posse reverti,
Et, pro quo saevis, haec tibi sceptrum dabo. 20
- 4075 Ante pedes Petri supplex lugensque iacebo,
Dum reddat sceptrum mitior et solium'.
Haec illi, sed durus homo non flectitur atque
Durior inque dies saevior efficitur.
Denique Guiberto scribit monitoria² quaedam, 25
- 4080 Adversus miserum^c commiseranter agens:
'Iam satis et nimium, Guiberte, silentia nostra
Lusisti nimis et^d pacis abusus ope.
Dum patimur vel compatimur, dum dissimulamus,
Ungues exacuis subdolos et gladios. 30
- 4085 Iudicium faciens prudencius et rationem
Si de praeteritis abluerere malis,
Fecisti fructum sane tibi convenientem
Et qualem tribulus spinaque ferre solet.
Quando potest arbor mala fructum gignere mitem? 35
- 4090 Sed neque non mitem non mala ferre potest.
Mens bona cum fertur, fervet magis ad bonitatem,
Cumque flagellatur, aptior efficitur.
Efferat molliri nulla dulcedine novit
Et, si percutitur, saevior esse solet. 40
- 4095 Et quid agat vineta³, colem^e cum succus amaram
Non emendat humum nec labor assiduus?
Nonne ego te vidi quasi fructum ferre volentem
Et quasi subiectum, cum Laterana domus
Excepit nimium gaudenter et officiose, 45
- 4100 Et tua post primam cellula prima fuit⁴?

cf. Matth. 15 14.

cf. Matth.
7. 17 sq.1074.
(Mart.)
V. Ans. c. 18.

a) oculis c. b) abhinc iterum pergit man. 2. c. c) miseram c. d) e c. e) colen c.

1) Guibertum. 2) Cf. V. Anselmi c. 21: *et here-
siarcham ipsum, sanctae sedis Romanae invasorem,
Wibertum scriptis salutaribus commonuit.* Unam ex
illis epistolis edidit Bernheim, Libelli de lite I, 519 sqq.,
ubi auctor ipse dicit (p. 520): *Scripsi tibi pauca cum
multo dolore et sinceræ caritatis affectu, ut cognoscens
errorem tuum redires ad cor et poenitentiam ageres
delictorum tuorum.* Sed neque litteris illis editis ea,

quae Rangerius profert, si generalem rationem excipis,
ullo modo congruunt nec magis aliis carmen nostrum
respondere putandum est. S. 3) Intelligendum 50
videtur: 'Et quid agant vineta, cum neque sucus cau-
lem neque labor assiduus amaram humum emendat?'
4) V. Anselmi c. 18: *Hic namque nobis cernen-
tibus omnem obedientiam et subiectionem domino
nostro papae Gregorio exhibuit; sed et ipse cum 55*

- Denique iurasti, nec enim potes ista negare¹.
 Nunc, quid agis? Quare turpia tanta facis?
 Sed laesit, quia Tartareo te fune ligavit,
 Et quia^a Tartareus tu tibi funis^b eras.
- 5 1. 62. 4105 Quis nescit sordes et quae mala tanta patrastis?
 Et quis sustineat vel sceleratus homo?
 Nos tamen, ut dixi, de te meliora putantes
 Expectabamus, ut melius saperes.
 Ut vero monitis non es dignatus adesse²,
- 10 4110 Qui te corrigeret, traditus es Sathanae.
 Discere debueras non blasphemare, sed auges
 In dampnum capiti deteriora mala.
 Denique, si iustus et iustis iustior esses,
 Quo te iudicio pontificem faceres?
- 15 4115 Perlege scripturam, seniores consule, quando
 Aut ubi pontificem curia deposuit?
 Si sine consensu Romani pontificatus
 Nullus pontificum sede carere potest,
 Pontifici summo quae curia quaeve potestas
- 20 4120 Vel quod concilium tollere iura³ potest?
 Pone tamen iam Gregorium non pontificare
 Et sedem summam pone vacare patre:
 Quis Romanorum cuiuslibet ordinis in te
 Contulit officium praesidiumque patris?
- 25 4125 Hugonem⁴ satis esse putas, quem diximus Album?
 Sed iam dampnatus atque fugatus erat;
 Quando tamen multis pastorem procreat unus,
 Quamvis consilio fultus et eloquio,
 Quamvis ornatus et moribus et bonitate
- 30 4130 Et per cuncta placens utilitate suis?
 Ergo vides, quia iam nichil est de pontificatu,
 Quod retinere tibi qualibet arte queas.
 Adde, quis assensum tribuit? Quis vidit ovantes
 Pompas et niveos quis tibi rexit equos?
- 35 4135 Hos ego non miror, quos admiraris amasque,
 Qui nichil aut hominis aut rationis habent.
 Hos autem quaero, quales aliquando videmus
 Ad spem sydeream corda levare manu.
1. 62. 4140 Qui bene discernunt, melius discreta secuntur,
 Quos taedet vitae labilis et miserae,
 Qui neque corrumpunt neque corrumpuntur: avarum,
 Mollem, sacrilegum quis bene scire putet?
 Si laudes horum, si conciliabula^c curas,
 Falsus es et falli te, miserande, probas.
- 45 4145 Si vero regimen hos^d inter ducere queris,
 Cecus es et cecos perdere non metuis.

cf. 1. Tim. 1, 20.

V. Ans. c. 19.

Thren. 3, 41.

Matth. 15, 14.

a) ut quid c.; legendumne fortasse At quid et in v. 4103 punctum post ligavit ponendum? Hofm. b) funus c. c) concinabula c.; coniecturam conciliab. protulit LAF. d) hos bis scriptum est c.

honore illum ac dilectione in sacro Lateranensi
 50 palatio recepit hospitio et proximum illum a dextris
 suis in sancto habuit concilio et primum in om-
 nibus etc. Cf. Bonizonem ed. Dümmler p. 600, ubi
 similia narrantur. Ex hoc loco et alio infra N. 3 allato
 epistolam hanc ficticiam esse cognoscitur. S.

1) Cf. supra v. 3311. S. 2) Cf. Anselmi epistolam
 ed. Bernheim, Libelli I, 520. S. 3) Cf. epistolam
 memoratam p. 522: Sicut enim iam dictum est, si
 Gregorius in ecclesia fuit, qui apud te etiam constitit,
 et iudex a nullo condemnari potuit, etc. 4) Cf.
 V. Anselmi c. 19. S.

- Nec de pastoris unquam gaudebis honore,
 Cum Pastor veniet et pecus inspiciet.
 Petrus habet sedem cum Paulo iudicalem,
 4150 Quique vices eius pervigilanter agunt.
 In quo te numero quaeremus sive cathedra,
 Qui non pascis oves, sed rapis et laceras?
 An quia Clementem te nominat impius ordo?
 Sic Parcas dicunt¹, parcere quod nequeant,
 4155 Sic lucum, quia lux² in eo non praevallet ulla,
 Sic etiam dictus Symon et ille fuit,
 Non quia pareret divinae traditioni
 Aut consentiret rebus apostolicis.
 Ergo Clementem, quoniam disperdere queris,
 4160 Te vesana vocat turba per oppositum.
 Hac ergo in serie prorsus non invenieris,
 Hyrcus es et ilem^a pascis habesque gregem,
 Ad levam stabis, et grex tuus ibit in ygues
 Laturus Stygio pabula longa cani.
 4165 Tunc ubi turbo vagus, ubi lata potentia vestra,
 Et quae iactatis, cum bona verba datis?
 Hic, hic pone oculos, hic mentem cum ratione
 Et, quasi iam videas, haec mala tanta time.
 Sed video, quia non metuis discrimina tanta
 4170 Et datus es sensum desuper in reprobum,
 Sicut, qui voluit sedem super astra levare
 Et se non timuit equiparare Deo,
 Nunc, quamvis videat, quoniam sibi Tartarus instat,
 Non tamen a cepto se revocare potest,
 4175 Et^b miserabiliter sese desperat et omni
 Arte doloque facit, ut socios habeat.
 Scit tamen inde sibi melius non esse futurum
 Et nichil omnino posse latere Deum.
 Ergo superbus agit et vel sic quaerit habere,
 4180 Qualemcumque potest, imperii speciem.
 Tu quoque, quandoquidem iam non potes esse, quod optas,
 Papatum turpem turpior ipse facis.
 Sed facies, mihi crede, miser nimis alta³ petendo,
 Ut neque concessum fas sit habere locum.
 4185 Dumque cupis, prave, praesul Romanus haberi,
 Iuste tolletur ipsa Ravenna tibi.
 Sed sine propter eum, qui te de morte redemit,
 Et ne perde pecus, quod sibi^c Christus agit.
 Qui tibi clementer dignetur tangere mentem,
 4190 Quosque trahis tecum, consociare sibi^d.
 Sic ait et monitis non cessat voce, litura,
 Ut Domino quaestum multiplicare queat.
 Sed paciente Deo Sathanas turbavit utrunque
 Et magis atque magis opprimit atque ligat.

Rom. 1, 28.

Is. 14, 13 sq.

f. 63.

a) ita c. corrupte; fortasse vilem, similem vel tale quid legendum est. b) abhinc iterum pergit man. 1. c. c) ita verisimiliter legendum pro tibi, quod LAF. habet, S. d) ita c., non tibi, ut apud LAF., S.

50

1) Isidori Etymol. VIII, 11, 93 (Migne, PL. LXXXII, 324): col. 607): *Lucus est densitas arborum solo lucem Parcas dicunt xai' ἀντίφρασιν appellatas, quod minime detrahens, tropo antiphrasi, eo quod non luceat. parcant.* 2) Isidorus l. l. XVII, 6, 7 (Migne l. l. 3) Cf. supra v. 3394.

- 4195 Ut tamen advertunt¹, quia res non provenit illis,
 Castra movent tristes arvaque Tuscha petunt².
 Ut cessisse vident comitatus et legiones,
 Tum vero gemitus et dolor et lacrimae
 5 Et pro Romano suspiria pontificatu,
 4200 Ad Dominum iuges multimodeque preces.
 Pectora contundunt, coelum clamore fatigant,
 Qualem non surdus quaerit amatque Deus.
 Incipit Anselmus, sequitur miserabilis illa³,
 10 Quae per Gregorium coepit amare Deum:
 4205 'Quam bene provisum fuerat, Deus optime, nobis,
 Cum fera terribilis quaereret haec capita,
 Cum rimaretur gladio, cum persequeretur,
 Cum nobis totis viribus irrueret!
 15 f. 63^v. Unde tibi visum, virtus et gloria, Christe,
 4210 Ut nos eriperes et nova bella dares?
 Si placet, ut parcas, et tanta laude videmur
 Indigni pro te bella necemque pati,
 Non laeta mortes Romanas aure feremus.
 20 Et Pauli gladios excidiumque Petri,
 4215 Immo tuas, Domine, cedes mortemque famemque,
 Et quae multa furor obsidionis habet.
 Esto: sumus molles, et ob hoc mala praelia tollis,
 Ne simus sanctae dedecus aecclesiae.
 25 Tu vires animosque dares. Quis pertulit unquam,
 4220 Si non auxilium sensit adesse tuum?
 Et, quem iuvisti^a, qui^b non vel sanguine vicit?
 Quis timuit gladium te duce sive crucem?
 At nunc quid faciet venerabilis illa senectus⁴,
 30 Cum mortem populi cernet ubique sui,
 4225 Cum miseras matres natorum funera flentes
 Et passim pueros hense fameque mori?
 Hanc vitam quis non videat miserabiliorem
 Morte? Vel has mortes unius esse viri
 35 Quis non expaveat? Nam mortem non timet ille,
 4230 Quae tali vita dulcior esse potest.
 At nos quid facimus ut^c oves pastore remoto?
 Num Guibertinam flectimur ad statuum?
 Parce, Pater, nobis et ab isto carcere tolle,
 40 Ne sine Gregorio simus in exilio.
 4235 Denique parce tuis longe lateque per orbem,
 Quos tibi Gregorius educat atque fovet;
 Qui disperdentur, si Guibertina sequentur
 Scismata, quae saevos mittit agitque lupos.
 45 Et lupus est vehemens et tigride saevior omni
 4240 Pastores tollit et pecudes laniat.
 Hos ergo perdis, et nos quoque cuncta tinemus
 In tam deserta terribilique via'.
 f. 64. Sic flentes Domino Romana pericula mandant
 50 Et detrimentum totius aecclesiae.

a) injusti c., emendavit Ewald. b) intelligendum videtur quis. c) et c., emendavit S.

1) Anselmus et Mathildis, cf. v. 4203. Non recte, ut regio cogitaverit. S. Cf. Overmann, 'Mathilde' p. 148—
 puto, A. Overmann, 'N. Archiv' XXI, 430 cum N. 5 de 151, 'Regesten' n. 42 a—d. 3) Scil. Mathildis. S.
 Heinrico et Guiberto cogitavit. 2) Rangerio tempora 4) Gregorius. Cf. Sap. 4, 8: *Senectus . . . venerabilis*.
 55 non bene distinguente dubium est, de quo anno expeditionis

III.

1.

1081.
(Iul.)

- 4245 Comperit^a ut regem festinum Luca venire,
Scinditur et vario murmure mixta fremit.
Hi regi nova festa parant portasque patere
Praecipiant regi, cuncta licere ferunt;
Hi perversorem clamant debere repelli, 5
- 4250 Sed Petri furias non movet iste sonus.
Usque adeo Petrus non cessat cuncta movere,
Turbans nocturnis omnia consiliis:
Petrus, homo quo non alius¹ prudentior atque
Lucensi populo promptior arma dare. 10
- 4255 Nemo magis doctus populi captare favorem
Ac velut ex oleo vim reparare foco².
Iamque furit praetioque manus conducit iniquas
Atque intemptatum iam nichil esse sinit.
Regis in adventum talem se format, ut illum 15
- 4260 Rex quoque miretur et socium cupiat.
Non parcit manibus, linguae dissolvit habenas
Nec timet in celum prodigiosa loqui.
Nec metus est de Gregorio, ne per comitatum
Laedat, namque iram non timet ille Dei. 20
- 4265 Ergo ubi per regem sentit perversa licere
Et causam fidei non bene stare videt,
Immemor aeterni gemitus et suppliciorum
In tergum faciem vertit et ire Deum
Contra non timuit, patrem patriamque prophanus 25
- 4270 Insequitur, saevas iungit amicitias.
Iamque per angustos aditus rex advolat atque
Fessus in umbroso³ gramine castra locat;
Nec Guibertus abest, dux et comes impietatis,
Deducens cecum cecus ad interitum. 30
- 4275 Petrus compositis rebus praetioque paratis,
Qui sese peterent ac velut eligerent,
Mittit ad Henricum mercari pontificatum
Et Guibertino se dare servitio.
Nec mora! Promissis vendit festinus uterque, 35
- 4280 Praeventus fama criminibusque viri.
Luca facit plausus, miscet nova gaudia vulgus, 1. 64'.
In Petrum ferme consonat omnis homo,
Scilicet ad mores pravae scelerumque favorem
Signiferum famae deterioris habens. 40
- 4285 Si vero est aliquis⁴, qui cum pietate laboret,
Non tamen est ausus de pietate loqui.

V. Ans. c. 10.

Matth. 15, 14.

a) *abhinc iterum pergit man.* 2. c.

1) Cf. supra v. 3307.

2) Cf. supra v. 1827sq. S.

3) 'Umbroso' scribendum et de monasterio Vallis Umbrosae cogitandum esse censuit A. Overmann, 'N. Archiv' XXI, 430sq., cui Meyer von Knonau III, 380—382 assensus est. Sackur in nota quadam huic loco aspersa contradixit, cum auctor nusquam Vallumbrosae Henricum castra locasse dixerit regemque diebus 19. et 20. Iulii (St. n. 2837—39) Lucae fuisse chartae testentur, neque habeamus, cur id, quod Rangerius narrat, ad

aliud tempus referamus, lectorem etiam ad ea, quae Colucci p. 150 exposuit, reiciens. Equidem quamquam 45 Overmann verum coniecisse haud abnuerim, tamen quia auctor res gestas ubique nimis breviter et obscure tangit et exclamationes suas nimis longas et verbosas interponit (usque ad v. 4788, cf. v. 4789sq.), rem in medio relinquendam esse censeo. 4) De se ipso Rangerius, 50 qui his rebus interfuit, cogitare videtur.

- Iam quis in hac sacrae fidei morumque ruina
 Non trahat ex imis flumina visceribus?
 Lugemus muros hostili Marte ruentes,
 4290 Nec Hieremias ipse tenet lacrimas;
 Denique Salvator noster, cum cerneret urbem,
 Quam subvertendam noverat, ingemuit.
 At nos ridemus, ubi desolatio talis
 Festivam speciem dissipat et requiem?
 4295 Et quid sunt muri cineres quandoque futuri?
 Quid turres faciunt, quae cito deficiunt?
 At murus fidei, cuius fundatio Christus,
 Virtutum vario culmine portat opus.
 Hoc ubi vastatur de morum perditione,
 4300 Perditur aeterni gloria summa boni;
 Et pro laetitia, pro comoditate bonorum
 Exoritur clades et sine luce dies.
 O rerum novitas! O perturbatio mentis!
 O res divinis exagitanda minis!
 4305 Quod Iudae facinus aut quae blasphemia tanta
 Samariae? Quid nunc, o Ysaia pater?
 Quid facimus? Quos plaga tumens non occupat artus,
 Computruere crebris omnia vulneribus.
 Non est, qui foveat, et non est, qui medeatur,
 4310 Nec medicamentum quaeritur aut oleum;
 Et verbum Domini contempnitur et gravis ira
 Et, quem iam valeat nemo cavere, furor;
 Quoque magis stupeas, praecellentissima quondam
 Argenti species vertitur in scoriam.
 4315 Iam plus quam meretrix facta est urbs ante fidelis,
 In qua iudicium cepit habere domum.
 At^a velut abiecto legali mecha marito
 Servit demonibus pressa libidinibus,
 f. 65. Et pro iudicii tractatu iustitiaeque
 4320 Fraudibus incumbit, cedibus invigilat.
 Miscet aqua vinum, pro vino fundit acetum,
 Et neque principibus est adhibenda fides.
 Quanti furantur aut cedibus insidiantur,
 Nullum iudicii de gravitate timent.
 4325 Qui non furantur, furantibus associantur,
 Munera captantes praemia respiciunt.
 Vox pupillorum contempnitur et viduarum,
 Et non est aliquis, qui tueatur eos.
 Consimiles Sodomae vel adhuc magis atque Gomorrae
 4330 Excessere novis omnia flagitiis.
 Idcirco Dominus per multos multa minatus
 Ultra non patiens iam violenter agit.
 Iam quercum foliis ventus cum grandine nudat
 Et iam serotinis indiget hortus aquis.
 4335 Et sicut stupae solvit scintilla favillam,
 Sic opus illorum robur utrumque vorat,
 Ut possit nullus extinguere. Quis furor unquam
 Vel sic exarsit vel bona tanta tulit?
 Ignis edax est ira Dei, furit intus et extra
 4340 Et primo tollit, quae bona prima videt.

Ier. 9, 1 (?)

Luc. 19, 41 sqq.

Is. 1, 6.

ib. v. 22.

ib. v. 21.

ib. v. 22.

ib. v. 23.

ib. v. 9.

ib. v. 30.

ib. v. 31.

cf. Is. 30, 27.

55 a) fortasse Et legendum est.

- Principio florem depascitur interiorem
 Et mox, quanta placent, dissipat exterius.
 Sicut coniugio gaudet sine sorte maritus
 Nec sine suplicio parcat adulterio,
 4345 Sic animum divinus amor sine cognitione 5
 Coniugis alterius et sine labe cupit.
 Ex hoc coniugio prodit coelestis origo,
 Quam parit et lactat et colit alma fides.
 Sic est in populo, sic in quocumque fidei
 4350 Divini quaedam copula coniugii, 10
 Quam quisquis violat, diro se crimine fedat
 Et fit spiritui sicut amica malo.
 Nec patitur fortis haec impunita maritus;
 Reicit et mecham depopulatur eam.
 4355 Lucha fuit dives, sed luxuriata maritum 15
 Sprevit, divitiis illius usa mali.
 Urbibus in Tusciis non est opulentia maior, *f. 65^v.*
 Non maior vini copia, non olei.
 Grata situ, specie mirabilis, ut paradiso,
 4360 Si dici liceat, non nimis invidet. 20
 Praecellunt specie pueri simul atque puellae
 Et naturalis non eget arte color.
 Alta viris virtus, prudentia maxima rerum,
 In senibus gravitas et reverendus honor.
 4365 Virginibus, viduis custodia summa pudoris, 25
 Coniugibus prolis cura thorique fides.
 In re civili pax et concordia summa,
 Ius et iudicium pendula lance pari.
 Furta, rapina foris, periuria tam prope nulla,
 4370 Ut ne sacra quidem tangere vellet homo. 30
 At vero sacri cultus qui fervor, ab ipsis
 Rebus et altaris ordine scire licet.
 Tempora transierunt^a velut aurea sub Phrigiano,
 Qui color in prisca religione fuit,
 4375 Cum ligni calices¹ auratos pontificatus 35
 Atque gradus alios per loca quaeque dabant,
 Cum neque nobilitas neque copia divitiarum
 In numero sacrae cognitionis erant,
 Cum procul a sacris equites, pomposa suppellex,
 4380 Et male conditi iuris amica gula. 40
 Qualis Martinus, qualis^b fuit et Phrigianus,
 Quorum paupertas nullius indiguit;
 Quorum paupertas, quid posset, clarificavit,
 Cum Phrigianus aquam flecteret², ille focum³.
 4385 Pauper uterque fuit, fuit et peregrinus⁴ uterque, 45
 Sed non in Christo pauper uterque fuit.
 Horum ego transierim sacra [saecula]^c, tempora primi
 Aeris et hoc ipso nomine clara magis.

a) transierant proponit Zwölfer. b) intelligendum videtur: talis. c) saecula deest, lacuna non indicata in c., supplicet 50 Hofm.; virgulam post primi delevit Strecker.

1) Cf. supra v. 2331. S. 2) S. Frigidianus episc. 233). S. 3) Cf. Sulpicii Severi Vitam s. Martini c. 14 Lucensis (566—588) civitatem ab inundatione Auseris (ed. Halm, CSEL. I, 123). S. 4) Martinus Pannonia, fluvii servasse traditur. Cf. infra v. 4873 sq. et Gregorii Frigidianus Hibernia oriundi fuisse traduntur. Schw. Magni Dialogorum lib. III, c. 9 (Migne, PL. LXXVII,

- Perstringam reliquos, quorum sub tempore vita
 4390 Decolor et studio non satis aequa^a sacro.
 Attamen argento color est suus, et licet auro
 Impariter niteat, sed magis ere placet.
 5 f. 66. Hinc^b igitur videat, qui Lucam scire laborat,
 Qualis et in quanta sedulitate fuit
 4395 Exornare domos sacras et magnificare
 Et ditare suum rebus episcopium.
 Consule scripturas iam multo verme fluentes,
 10 Martini nostri praedia multa leges.
 Iam de militibus quid agam? Cum vel minor aetas
 4400 Sufficiat magnis regibus et dominis.
 Et mihi sufficeret, si non mentita fuisset,
 Sicut et Anselmo, dum bene fida fuit.
 15 Quorum maiores de munere pontificali
 Multas et magnas optinuerunt domos
 4405 Et per virtutem multam multumque laborem
 Ecclesiae dampnum non potuerunt pati;
 De quibus eterno non contemnenda relatu,
 20 Si non protraherem, plurima congererem.
 Auro contextae vestes gemmaeque nitenti
 4410 Augebant celebres rebus et arte dies,
 Cum processurus sollempni luce sacerdos
 Expressum variis non bene ferret honus
 25 Et circumstantes dextra levaque ministri
 Portarent humero texta metalla gravi;
 4415 Sicut sub Moyse sacer est ornatus Aaron
 Et sub eo sacrae quilibet ordo domus,
 Cum populus victor Egipti cum Pharaone
 30 Es et opes varias haec ad agenda daret.
 Hinc ergo populi studium mirari supersunt
 4420 Plures et magni nominis ecclesiae,
 Quarum qui cultus fuerit, quae gloria quondam,
 Ambitus et lapidum longa ruina docet.
 35 De monasteriis vero vel in urbe vel extra
 Non est ad numerum texere sermo levis.
 4425 Sic populus quondam Lucensis lucis honorem,
 Ex quo nomen habet¹, actibus exhibuit.
 f. 66'. Clerus cum populo quasi mens cum corpore iuncta
 40 Certabant proprias sanctificare vias.
- Ast ubi divitiis non est modus, et peregrina
 4430 Religio celebrem caepit habere crucem,
 Ut solet, ex opibus et libertate fruendi
 Et pudor et probitas et sacer ordo perit.
 45 Ac primo vestem luxu studioque placendi
 Induitur laicam, qui sacra vasa gerit.
 4435 Hinc gula quaesitis dapibus terraque marique
 Pascitur et dampnum non videt ipsa suum.
 Esca frequens venterque tumens dirumpit habenas
 50 Iamque thorum alterius scandere ludus erat.

Exod. 34, 1 sqq.

ib. 35, 21 sqq.

a) aqua c., emendavit Schw.

b) abhinc iterum pergunt man. 1. c.

1) Cf. supra v. 703.

- Inde per errorem mutato crimine, sed non
 4440 In licitum verso flagicii placito
 Itur ad heredes et posteritatis amorem,
 Et qui succedat, tollere clerus amat.
 Ac sic ut populus, sic incipit esse sacerdos,
 Nec de coniugii simplicitate studet.
 4445 Nupta sacerdoti discernitur aptior illi,
 Cultus^a et arte dolum conficiente color.
 Pontifices primo contendere, mox ubi trita
 Fronte pudor cessit, desiliere gradu.
 Succutiant alias alii thalamosque suorum
 4450 Fedant, ast aliis plus sua pacta placent.
 Hoc ita testatur castellum Mammula, multae
 Preterea villae, praedia^b multa nimis.
 Hic furor errorem geminat, solvitque timorem
 Subiectis gradibus pontificale malum.
 4455 Hinc sua cuique domus, rerum comunio nulla;
 Atque ita privatus omnia solvit amor;
 Dum non est, qui corripiat, quia vita magistri
 Si non conveniat, spe sine verba facit.
 Inde per errores varios corruptio plebem
 4460 Occupat, ut scabies inrequieta gregem.
 Ad reprobos mores non uno calle venitur
 Et nullus subito pessimus efficitur,
 Sicut nemo boni summam^c conscendit in arcem,
 Si non a minimo tendat in alta gradu.
 4465 Sed^d non continuo pudor est omnino solutus,
 Constat sed paucos eminuisse viros,
 Qui primi facerent, quaequae facienda docerent,
 Viventes casta sobrietate domi.
 Sic per doctrinam, per mores, per rationem
 4470 Occurrit lapsis cura superna malis,
 Dum non vult aliquem nullo revocante perire
 Sed salvum fieri, quem creat atque regit.
 Sed lux in tenebris et adhuc in turbine tanto
 Vix illi satis est, qui moderatur iter.
 4475 Inter perversos vocem sapientia mittit
 Et tanquam pueris lac dare pollicitans
 Non exauditur, sed enim postremo minatur,
 Quod super illorum rideat interitum.
 Hinc etiam Paulus dum causam gentibus aufert
 4480 Culturam veri deseruisse Dei,
 Non mox a summis^e facit argumenta malorum,
 Sed primo lumen eripit et faciem:
 Lumen, quod Dominum spreverunt glorificare
 Nec grates tanto retribuere bono,
 4485 Quod^f secernendum dederit nulloque docente
 Per res ad rerum traxerit artificem;
 At vero faciem, quia, qui se cogitat esse,
 Quod non est, oculo fallitur ipse suo.
 Israhel et Iuda quondam duo regna fuerunt
 4490 Atque fidem Domino non habuere Deo;

a) constructionem verborum et sensum versus 4446 me non perspicere fateor Schm.; v. 4444 sq. fortasse studet Nupta sacerdoti. Discernitur aptior illi Cultus distinguendum est. Hofm. b) praediaque c., emendavit Schw. c) sumam c. d) fortasse legendum est: Sic. e) sumis c. f) abhinc iterum pergit man. 2. c.

- Sed cum peccarent et mutis sacrificarent,
 Non tamen abruptis deperiere malis;
 Quin errante Dei populo per tura sacrorum,
 Cum lis Ieroboam perderet et Roboam
 5 4495 Et reliquos reges excelsis tura^a ferentes,
 Errorem clari dedocuere viri,
 f. 67^v. Quos^b divinus amor et spiritus erudiebat,
 Ut manifestarent, quaeque futura forent.
 Sed peccatorum^c moles et ineptia cordis
 10 4500 Has medicinales exuperabat^d opes.
 Sic quoque Luca bonos habuit miseranda magistros,
 Sed per velamen deseruit regimen.
 Aspice nunc edem primam, mirare columnas,
 Ordine quas gemino ducit utrumque latus.
 15 4505 Aspice structuram lapidum, quas arte decora
 Docta manus posuit sub Salomone novo,
 Quae^e sub Alexandro Romam Lucamque regente
 Grande sed angusto tempore fecit opus¹.
 Qui se^f, qui^f clerum pro viribus officioque
 20 4510 Rexit et in populo ferrea virga fuit.
 Sic alii patres, sed rari, sed sapientes
 Ad lucem Lucam restituere suam,
 Ymo conati, quantum valuerunt, fuerunt,
 Ut vel in extremas non caderet tenebras.
 25 4515 Sed dum paulatim multorum displicet error.
 Labitur ipsa suo perdita iudicio.
 Audit, quid deceat, sentit meliora docetque,
 Sed quae non didicit aut docet, ipsa facit.
 Hac tamen interdum censura corripuntur
 30 4520 Tam virga legum quam gravitate senum,
 Et per praepositos regum comitumque ministros
 Civilis quaedam nominis umbra² manet.
 Sed levis haec etiam districtio nec diuturna,
 Turbat iudicium flagitii praetium.
 35 4525 Quisquis furta facit, ubi iam sub iudice pendet,
 Tollit per praetium iudicio gladium.
 Hoc gemino confusa malo civilis honestas,
 Dum legum virgam nescit et aecclesiae
 In praeceptis fertur, furit, enecat, insidiatur,
 40 4530 Et scelerum studio iungitur ambitio.
 Et iam nulla seni reverentia, rara parentum
 Gratia, coniugii suspiciosa fides;
 Perque gradus vetitos placitum consanguinitatis
 Exsuperat licitas et sine labe faces.
 45 f. 68. 4535 In rebus licitis fidei retinacula nulla,
 Ad detestandas inresoluta fides.

S. Reg. 12, 28 sq.

ib. 13.

cf. Ps. 2, 9.
Apoc. 2, 27.

a) turba c., emendavit Ewald. b) v. 4497—4534 om. LAF. c) peccatorum c. d) i. e. exsuperabat, cf. supra
 v. 542. 1810. e) Qui corr. Quae c. f) se, qui distinxit Hofm.; sequi c. sec. Ewald.

1) Anselmus I. idemque Alexander II. fecit reaedificari a. 1070. facta Barsocchini secundum quasdam notas
 50 cathedram intra annos 1060. et 1070. Cf. inscriptionem multo post in ecclesia positam ('Memorie e documenti . . . di Lucca' VIII, 1822, 10 n.) et quae de
 consecratione ab Alexandro die 6. mensis Octobris a. 1070. facta Barsocchini secundum quasdam notas
 codicum Lucensium disseruit (ib. V, 1884, 300 sq.). Schw. Cf. 'N. Archiv' XXXIV, 178. 2) Cf. Lucan. I, 135:
 stat magni nominis umbra, cf. VIII, 449.

- Ut vero luxus et libertatis amore
 Induxit varios barbara lingua sonos,
 Tanta suos mores sequitur discordia vitae,
 4540 Ut vix tot facies Protheus ille ferat.
 At primo cultus imitari Francigenarum¹ 5
 Gloria, et ignotae quaerens^a vellus ovis
 Tonderi non arte sua, non denique gentis
 Unius^b aut ritus aut prohibenda sequi.
 4545 Ut Babylon quondam linguarum de novitate
 Addidit antiquis deteriora malis, 10
 Sic et de numero populorum multiplicato
 Exoritur scelerum multiplicanda seges.
 At genus incultum villis et rupibus ortum,
 4550 Ingessit rabiem, dum fugit ad requiem.
 Hi, quia, quod tantis novitatibus addere possent 15
 Ad rerum speciem, non habuere domi,
 Artifici cura vigili multoque labore
 Civili studio non nocuere prius;
 4555 Mox odio veteri ceperunt nobilitatem
 Ledere, maiores subdere velle sibi; 20
 Et dum conantur plus posse nocere potentes
 Et pro divitiis divitias praemere,
 Haec rabies populum divisit pace soluta,
 4560 Praeficiunt habiles ad fera cepta duces.
 Et nunc de populo, nunc et de nobilitate 25
 Ductores^c subitos praecipitesque parant,
 Qui modo privatim, modo conciliante tumultu
 Sub pacis specie bella dolosa movent.
 4565 Nec tamen assiduis victoria queritur armis,
 At ubi pax agitur, longa quies sequitur. 30
 Sed magis ad sese versi manuumque laborem
 Hi quantos^{d,2}, alii conficiunt soleas.
 Ac tum signiferis feraliter insidiantur,
 4570 Arces deiciunt, divitias rapiunt.
 Hoc illis studium turbare, sollicitare, 35
 Et maris in speciem nulla quieta pati,
 Vipereoque³ modo materno funere nasci
 Deque patris ceso vertice concipere. f. 68.
 4575 Sic populus quondam questus et pacis amator
 Ad scelerum sordes et sacra bella ruit. 40
 Clerus adhuc, licet ipse suo de cardine lapsus
 Ignarus rerum plebis et artis erat;
 Civiles motus compescere, nolle furores
 4580 Praebat specie religionis opus.
 Sed tum privatis odiis, tum vero timore, 45
 Si quando gladium possit habere fides,
 Miscentur turbis et seditionibus, ex quo
 Praecipue nonus terruit ille Leo⁴,
 4585 Qui talamos, qui rem propriam, qui venditionem
 Primus in extremo tempore pervetuit. 50

a) *ita c.*; quaerere proponit Strecker. b) Unus *c.*, emend. Strecker. c) auctores *c.*, emendavit Ewald. d) quantos *c.*, emendavit S.

1) Cf. infra v. 5294 de Petro episcopo Lucensi, quem (Migne, PL. LXXXII, 443). Schw. 4) Cf. supra Francia docta diu docuerat. 2) I. e. wantos, Gallice v. 409. S. 'gants'. S. 3) Cf. Isidori Etym. XII, 4, 10. 11

Hoc igitur clamore viri perterrita corda
 Lucem prosiliunt perdere, quam metuunt.
 Atque ut peccatum de cognitione revixit,
 4590 Ad legis vetitum fecit adesse malum.
 Sic cleri facies imperturbata veterno
 Non posuit finem vel cataplasma malo.
 Frendunt murmuriis et de novitate querentes
 Nolunt divino credere consilio.

4595 Quoque magis cernunt sese ratione gravari,
 10 Hoc magis avertunt a ratione pedem.
 Hoc studio civile malum devenit in artem,
 Et fecit stolidos litera discipulos,
 Quae, quia vivificans non adstat spiritus illi,
 4600 Insanas mentes ducit ad interitum.
 15 Addiscunt violare fidem, pervertere iura
 Et necdum auditis solvere pacta modis,
 Ut, cum pervertant, pervertere non videantur,
 Velantes faciem calliditate nova.

4605 His ducibus canonum gravitas nullius haberi
 20 Cepit et ipsorum iussio pontificum.
 Quin et pontifices verbis incessere vulgo
 Tum primum licuit et sine lege fuit.
 Quoque magis proibetur amor carnalis et usus
 4610 Et quae sunt cleri publica dividere,
 25 Regula discordes animos facit atque rebelles,
 Ut tanto faciant laxius et sapiant.

f. 69. Hos inter doctus et ab his mala semina Petrus
 Alcius^a ingenio proficit et studio.

4615 Addidit ad morem patriae geniique calorem
 30 Francia miscendi nomina mille mali,
 Non quia perversos non horreat atque biformes,
 Sed quia perversos non uniat^b ipsa salus.
 Inter discipulos didicit sacra dogmata Iudas,
 4620 Sed per avariciam concidit in foveam.
 35 Infelix, quem non potuit sapiencia doctum
 Nec predicta pium tradicio facere!
 Inter convivas de prodicione notatus
 Non tamen a precio retulit ille manum.

4625 In fidei gremio famosus apostata¹ crevit,
 40 Ex evangelico flumine multa bibit;
 Perque gradus primos cleri promotus ab ipso
 Tercius¹ altaris^c stabat in officio;
 Sed mox terreni solii deceptus amore
 4630 In Christum saevit, ydola vana colens,
 45 Et, quod deterius, de Christy dogmate Christos
 Iudicat et rebus exuit atque necat.

Ergo si fidei non est dilectio iuncta,
 Non prodest homini scire profunda Dei.

4635 Arrius ille ferox et signifer impietatis,
 50 Vertit^d in errorem multa legendo fidem.

2. Cor. 3, 6.

Matth. 26, 21 sq.

1. Cor. 13, 2.

a) abhinc iterum pergit man. 1. c. b) versus uno pede abundat, ideo fortasse puniat vel muniat pro non uniat legendum esse coniecit G. Schw.; sed collato versu cum praecedente auctorem ita scripsisse putaverim. c) altari c., emendavit Schw. d) vertit c.

1) Iulianus apostata, qui in ecclesia Nicomediae lector praeter presbyterum diaconumque in officio divino constitutus est (Hist. tripartita V, 1). Lector tertius erat. Schw.

- Sic alii turbare bonos feraliter ausi,
 Quod foris evomerent, edidicere domi.
 Ergo lex peccat? Ergo prudentia caecat?
 4640 Ergo salus perdit? Semita turbat iter?
 Absit, sed vanos homines perversio cordis,
 Non legis vitium dissipat et perimit.
 Petrus ad has voces divinaque verba vocatus
 Et bona Martini¹ participare datus,
 4645 Suxit mortiferum sacro de fonte venenum
 Et de vitali melle fit ydropicus.
 Ymmo vivificam vertens in toxica venam
 Vitam per vicium traxit in exicium
 Hoc foris, hoc intus, hoc omni tempore curans, *f. 69^a.*
 4650 Ut quocumque modo pascat avariciam.
 Haec radix comitem sibi procreat ambicionem,
 Quae duo praecipitem non tenuere virum.
 Inde per invidiam, quae tertia iungitur illis,
 Triste supercilium pene levare nequit.
 4655 His de seminibus capit et versucia mentem
 Dissimulare suis et simulare locis.
 Altus homo nec se sapiens, ubi pontificalem
 Anselmum cernit obtinuisse locum,
 Paulatim primo contempnere, deinde minari,
 4660 Et de persona turpia multa loqui.
 Si quis ab Anselmo doluit pro crimine laesus,
 Illi defensor affuit et socius,
 Infames, cupidos, luxus et ventris amicos,
 Armans saeviciis et male scire docens.
 4665 Quos tanquam paleas venturo^a praeparat igni,
 Ut, si quando queat, omnia comoveat.
 Iste est occasus Lucae de culmine lucis,
 Ista est egregii longa ruina loci.
 Sed ve, qui currit et sudat ad impietatem!
 4670 Fiet ei manuum sudor in obprobrium.
 Hinc exactores spoliabunt, hinc mulieres,
 Non virtute viri praeficientur ei.
 Et cum cadetur^b, et quod tenet, eripietur,
 Ad fusum fugiet, qui dominatur ei.
 4675 De vita vero felici moxque futura
 Quisquis blanditur, fallit et illaqueat.
 At quando veniet Dominus iudexque sedebit,
 In deceptores^c verba severa dabit.
 Et quid deceptis? Quid tum tibi, filia Syon?
 4680 Ipse suis verbis, qui dominatur, agat,
 Qui Deus est exercituum, cui subdita servit
 Coelorum virtus omnis et omne decus.
 Hinc igitur talem dissolvere cuncta potentem, *f. 70.*
 Audiat et sexus mollior et timeat
 4685 Exemploque pari de condicione minori
 Tamque levi causa forcior expaveat.
 Filius ex ipso sexus potioris honore
 Forcior ad quaeque debet agenda fore.

a) vento c.; cf. *Matth.* 3, 12; *Luc.* 3, 17.

b) caedetur fortasse corrigendum est.

c) deceptos c., emendavit LAF.

1) I. e. ecclesiae Lucensis. S.

- Filia faemineo de nomine plus reverendi,
 4690 Sed minus audendi vis et acumen habet.
 Atque^a ideo minus est a iudice corripienda,
 Si minus aut ultra, quam decet, illa facit.
 5 Ergo vides, quicumque potes, quid filia fecit,
 Et cur tam graviter arguat inde pater
 4695 Et iam dicat ei, dicat, qua voce meretur,
 Ac velut aversus improprianter agat.
 'Quid mihi fecit', ait, 'non una, sed omnes in unum,
 10 Filia, quam genuit mater ab arce^b videns¹.
 Quae matris speciem mores vitamque secuta
 4700 Debuit e specula vel sibi prospicere. 1s. 3, 16.
 Principio sese supra concessa levavit
 Et supra modulum se tulit ipsa suum.
 15 Ac sic extento duxit vestigia collo
 Ipsa per ora virum colla superba ferens
 4705 Et circumducens oculos quasi complacitura,
 Spectari cupiens atque videre volens.
 Insuper et plausit, manibus quoque sollicitavit
 20 Incenditque vagos cernere se^c animos.
 Addidit et motum teneris confractibus aptum
 4710 Ex ipso numero tollere corda bono.
 Sic fecit, sic se corrumpere non dubitavit,
 Sic alios demens perdere non metuit.
 25 Sed quid ei faciam? Primo crinalia tollam ib. v. 17.
 Et crines nudos absque decore sinam,
 4715 Unde placere putat, et se^d venundare temptat
 Et quasi tuniculum texit ad interitum. ib. v. 18.
 Inde per ornatum, quo splendet inaniter, ibo,
 30 Quem forma simili luna minuta facit. ib. v. 19.
 Torques de collo, de pectore vincula tollo,
 4720 Quod satis officium non habuere suum.
 f. 70^r. Armus ab armilla non glorificabitur ultra,
 Allicietque feras haec quoque^e praeda manus.
 35 Insignem mitram fedato vertice scindam
 Et iam discrimen non erit ad tegimen. ib. v. 20.
 4725 Ad lumbos veniam pretiosaque cingula rumpam,
 Rumpam murenas atque periscelidas.
 Olfatoriolis, quo nares pascit odore
 40 Et captat miseros, exuet ista manus.
 Auribus appensos per vulnera grata lapillos
 4730 Auferet hostilis nil veritura manus. ib. v. 21.
 Non ultra digitus gemmis^f gaudebit et auro,
 Fronsque sibi stellas flebit abesse suas.
 45 Mutatoriolis vetus oblectatio longe ib. v. 22.
 Fiet, et hos cultus barbara dextra feret.
 4735 Pallia tollentur, pendentia tegmina late
 Et, quibus illucent, lintea nulla sinam.
 Perdet acus etiam gemmis^f auroque paratas,
 50 Ad complectendum turpe decenter opus.

a) abhinc iterum pergit mun. 2. c. b) ab arche c. c) ita c.; sese proponit Zwölfer. d) sese c., emendavit Schw.
 e) an neque legendum sit? f) gemis c.

1) I. e. Sion; cf. Isidori Etym. lib. XV, 1, 5 (Migne. *speculatio interpretatur, eo quod in sublimi con-*
 PL. LXXXII, 527 sq.): *Ipsa est Sion, quae hebraice structa sit et de longe venientia contempletur.* Schw.

Is. 3, 23.

Et, quo se cernit, speculum cum syndone perdet,

4740

Iamque procul vittas atque teristra dabo.

ib. v. 24.

Et quid erit contra? Quantos nunc mulcet odore,

Tantos offendet naris et oris odor.

Et sicut zona nunc molliter illa superbit,

5

Sic et funiculo cincta dolenter erit,

4745

Et quia crispantem contorsit vertice crinem,

Purgabit vicium flebile calvicium.

Fascia pectus ei tenerum vestire solebat,

At nunc saccus erit interiora domans.

10

ib. v. 25.

Sic, quasi dicat, erit teneris mulieribus, adde

4750

Et luge cesos, o miseranda, viros.

Quoque magis doleas et ab ymo pectore plores,

Virtus nec species proderit ulla viris.

Non est in gladiis ad formam motus amoris,

15

Parcere non novit sive timere mucro.

4755

Non metuit fortem, tollit per vulnera mollem,

Non curat gladius, qualia sentit amor.

Tolletur pulcher, tolletur viribus acer,

Quae duo praecipue captat^a ineptus amor.

20

ib. v. 26.

Ac tum merebunt, hoc est, lamenta movebunt

4760

Portae, cum nullus ingreditur eas¹.

Sic per Ysaïam Dominus, sic intonat, inquam,

Quem timet omnino spiritus atque caro.

Hunc finem, miserae, lascivia vestra meretur,

25

Dumque superbitis, omnia destruitis.

4765

Vester amor, vester luxus, petulantia vestra

Omnia turbavit et bona summa tulit.

Inde Deo vestrum iam non patiente furorem

Hostilis gladius et vaga pestis adest.

30

Infernus nova monstra dedit, iam Cerberus ipse

4770

Colla levat, ridet tristia Tesiphone¹.

His ita turbatis, ubi lex et Christus ab urbe

Cessit, funereo cuncta tenente malo,

Conveniunt sceleres^{b,2} ex urbibus officiales,

35

Ad quos summa rei spectat, et officio

4775

Quisque suo temptat usum viresque praeire,

Ne nova de solio subruat ambicio.

Ex agris etiam tanta est adversio veri,

Ut regem videant, ruricolae properant.

40

Hi longo visu pascuntur et imperiali

4780

Auditu faustos seque suosque putant.

Hi vestem tangunt, quo fortunatior illis

Sit manus et surgat laetior inde seges.

Quid iubeat, quid non iubeat dilectio Christi

45

Abscondit miseris omnia regis amor.

4785

Et de monachico fatalia nomina cultu

Gaudent daemonio credere cum pretio.

Venduntur baculi, venduntur praepositurae,

Venditur et Christus, ut fera sive pecus.

50

a) captus c., emend. Hofm.

b) ita c.; cf. v. 3262, ubi sceleris pro celeris scriptum est. Hofm.

1) I. e. Tisiphone, una ex tribus furiis. 2) Haud vox scelerus, -a, -um invenitur, Forcellini V, 366) scio, utrum codex hic corruptus sit pro celeres an effinxerit. Rangerius falsam formam pro scelerati, scelesti (etiam

2.

Henricus Luca sine vi, sine Marte subacta
 4790 Gaudet, at^a in Petri duplicitate placet.
 Petrum miratur, in Petri laude moratur,
 Et Petro Lucam mandat habere suam.
 5 Et quae sunt Lucae regalia mandat habere¹,
 Mandat militiam ducere per patriam.
 4795 Interea² comites Thuscis ex finibus omnes
 Et sub eis validae copia militiae
 f. 71^v. Conveniunt^b, regi funesta in praelia vires
 10 Promittunt, regi cuncta subesse volunt.
 Hugicio³, vir magnanimus, se spondet in arma,
 4800 Sed Petri fraudem non amat; ast alii
 Perfidiam non discuciunt hominemque Deumque
 Decepti pensant condicione pari.
 15 Ymmo quod est satius^c Christumque fidemque perosi
 In regem caeca debilitate ruunt.
 4805 Ille tribunali posito, mediante corona
 Nobilium, vulgo circumeunte foris
 Alloquitur, primo grates satis officiose
 20 Reddit et inde suo provocat auxilio.
 Praemia promittit, aliis largitur^d honores.
 4810 Matildam veteri privat ab officio⁴.
 At Lucam summis commendat^e laudibus atque
 Iungit eam Petro per sacra feda suo.
 25 Postremo Romam disperdere velle profatur,
 At Lucam superis spondet habere parem.
 4815 Ut fecit finem rationibus atque quaerelis,
 Omnibus in regem vox fuit una viris:
 Non modo Romanis insurgere, si iubeantur,
 30 Sed, quam Gregorius dampnat, habere fidem.
 Hoc Petrus, hoc similes, hoc magnis vocibus omnes
 4820 Cum sibi subiectis militibus comites
 Conveniunt et opes in Christy vulnera iungunt,
 Gregorioque necem cunctaque saeva parant.
 35 At Petrus accepta contra ius fasque catedra
 Qualem se exhibuit, littera nulla capit.
 4825 Primo illum quasi pontificem pro munere ponit
 Et sacrat, immo magis exsecrat ille miser⁵,
 Ipse sacri nichil intus habens⁶ atque hordinis huius,
 40 Utpote dampnatus iudice Gregorio;
 Atque per hoc nichil attribuens^{f,6} intrinsecus illi,
 4830 Unde gregis curam possit habere sacri.

a) ita c.; ac proponit Zwölfer. b) abhinc iterum pergit man. 1. c. c) tactus man. 1, corr. tasius man. 2, c.; satius proposuit LAF. d) largiter c. e) comendat c. f) atribuens c.

45 1) Scilicet ut Petrus habeat et ducat, non urbs Lucensis, ut interpretatur Davidsohn, 'Gesch. von Florenz' I, 268.
 2) Cf. Overmann l. l. p. 432. S. Davidsohn l. l. p. 262; idem, 'Forschungen' I, 61. 3) Hughicio filius b. m. Ugonis invenitur inter testes chartae Alexandri II. a. 1068.
 50 in 'Mem. Lucchesi' IV, 2, 243, idem inter scabinos in iudicio quodam Beatricis marchionissae a. 1068. apud Fiorentini l. c. p. 139 (ed. 2 docum. p. 42). 'Uguccione comes filius b. m. Bulgari, qui fuit similiter comes', chartam a. 1091. dedit, 'Mem. Lucch.' V, 3, 676.

n. 1806. S. 4) Hoc loco confirmatur, quod ex charta Heinrici IV. a. 1086. ecclesiae Virdunensi data (St. n. 2883) conici potest, beneficia et honores Mathildae abiudicata fuisse. Quod mense Iulio a. 1081. accidissee Rangerio colligendum est. Cf. Giesebrecht III 5, 1167. S. Meyer v. Knonau, 'Jahrb.' III, 397 n. 86. Schw. 5) Scil. Guibertus. 6) Aliter de Guiberti potestate ordinandi Rangerius supra v. 3373 sqq. iudicavit, sed hic de Guiberto iam damnato loquitur.

cf. Matth 25,33.

- At quoniam fuerat fumum flammisque^a daturus,
 Non erat hircinis aptior his gregibus.
 Attendit Sathanas et longa per avia duxit J. 72.
 Et quasi Tartareo fulgur ab ygne tulit.
 4835 Nunc quia non prodest haec rerum gesta silere, 5
 Audiat¹ et lapsum corrigat ipse suum.
 Et faciat, dum tempus habet, contraria gestis,
 Quantacumque potest cum gravitate, suis.
 Ut, dum forte licet, summum mereatur honorem
 4840 Ante Deum tanti criminis immemorem^b. 10
 Legerat ante viros saevis rationibus aptos,
 Versutos animis, impietate truces,
 Cum quibus infelix et participaret honorem,
 Et fructum caperet tocius officii.
 4845 His iuramento per sacra nefanda ligatur, 15
 Cunctis parta modis omnia dividere.
 Inde satellicio comitatu septus in omnes
 Saevit et insurgit iusticiae comites.
 Nullus in urbe locus, quem non perterreat armis,
 4850 Ferro succinctus et capud ere gravis. 20
 Sic pascit, sic curat oves; ut vero per urbem
 Omnia pro voto conticuere suo,
 Persequitur fratres dominum patremque sequentes,
 Quique sub Anselmi delituere sinu.
 4855 Hos fugat, hos quaerit, hos ferro vexat et ygni, 25
 Expugnat vicos magnificasque domos.
 Una domus² restat, quam dum pervadere temptat,
 Sepius oppositum comperit esse Deum.
 Illuc conveniunt ex omni parte fideles,
 4860 Et pugnant telis comminus^c et gladiis. 30
 Obcingunt urbem velut obsidione perhenni
 Et servant Domino cum pietate fidem.
 Ymmo fides illos tanto munimine firmat,
 Ut metuat muros perdere Luca suos.
 4865 Mons est preruptis circum situs undique saxis, 35
 Vitibus atque oleis arboribusque frequens.
 Angustus limes vix suscipit advenientes,
 Et labor est homini ferre per culta gradum.
 Aspicitur geminus in montis vertice murus. J. 72'.
 4870 Et gemine turres ediciora tenent. 40
 Regia sublimis late spectacula prebet,
 Atque loco robur conficit et speciem.
 Ad latus incerta prelabitur Ausuris³ unda,
 Cum Frigianus aquae nomen iterque tulit.
 4875 Et quia cum rastro fluvium detorsit⁴, ab illo 45
 Tempore nomen ei Sarculus est et erit.
 Hoc igitur castrum iam nominat ultimus orbis,
 Et Moriana stupet bella remotus homo.
 Hic pater Anselmus cum sacram conderet aedem,
 4880 Corpora sanctorum plurima composuit, 50

a) flamasque c. b) imemorem c. c) ita Zwölfer; communiri c.

1) Scilicet Petrus, quem tempore, quo Rangerius scripsit (scil. a. 1096), etiam vixisse dubitari non potest; cf. infra v. 5653—5690 et Overmann, 'N. Archiv' XXI, 430.
 2) Moriana, cf. v. 4878. 3) Hodie 'Serchio'; de cursu

illius olim declinante vide Smith, 'Dictionary of Greek and Roman Geography' I, 344. S. H. Nissen, 'Italische Landeskunde' (Berlin 1883) I, 306. 4) Cf. supra v. 4384 cum nota. S.

- Quorum presidio, virtutibus et pietate
 Et locus et rerum copia tuta foret.
 Certus eos plus posse suis et pactus adesse,
 Quam si belligeros ferret^a in arma viros.
- 5 4885 Hanc arcem Petrus crebris assultibus atque
 Iugibus insidiis temptat et aggreditur^{b.1}.
 Quo duce Luca furit, Lucam sine luce sequuntur
 Ingenio faciles precipitesque manu.
- 10 4890 Quod potuere Petrum ducere sive sequi.
 Qui tamen hoc ipso magis et crudelius instant,
 Quod temerando fidem deseruere Deum,
 Inde timor nullus et commiseratio nulla
 Vel modus ipse etiam, qui solet esse malis,
- 15 4895 Ipsam, quam dicunt urbem² deffendere, vastant,
 Praedam ex sociis inreverenter agunt.
 Et quasi devicta ferro baccantur in urbe,
 Nec metuunt sacras dispoliare domos.
- 20 4900 Martinum violant, gemmis altaria nudant
 Et Christum rursus vendere non trepidant.
 Hos inter motus fraus et periuria ius est,
 Inque pudiciciis³ omnia polluere.
- 25 f. 78. 4905 Hi tamen audenter tanquam signa^c sacra^c secuti
 Impugnant socios, qua latuere foris.
 Collectaque manu valida Nordmannigenarum⁴,
 Quos Henricus eis miserat auxilio,
 Et comitum cuneis Morianum cingere fossa
 Temptant atque novis turribus opprimere.
- 30 4910 Collis erat sub rupe iacens vicinior amni,
 Commodus^d invicto castra fovere sinu.
 Hunc munire parant et forti cingere vallo,
 Cum Petro totum vulgus ab urbe fluens.
- 35 4915 Hoc ubi compertum Morianis, itur in omnem,
 Qua spes est illis certa fidesque, locum.
 Invitant socios, cunctosque hinc inde faventes,
 Seque velut clausos obsidione gemunt.
- 40 4920 Itur ad Anselmum, decurritur ad comitissam
 Cum lacrimis, ut mox subveniat eis.
 'En', aiunt, 'princeps et signifer impietatis
 Et tenebrosa manus nulla quieta sinit.
- 45 4925 Occidit, vastat, at nunc extrema minatur,
 Et parat in medio ponere castra sinu.
 Nunc igitur totis occurrite viribus atque
 Nobis festinum mittite presidium'.
 Matilda quasi de propria curante salute,
 Et quasi natorum funere sollicita^e

a) feret c. b) agreditur c. c) ita c.; fortasse sacra signa legendum est. Hofm. d) Comodus c. e) aliquid
 hic omissum esse LAF. sine causa sufficiente mihi quidem suspicatus esse videtur. S.

1) Etiam anno 1084 Henricus IV. per Tusciam Roma
 50 revertens Petrum, ut ex v. 6443 patet, castelli huius
 expugnationem molientem invenit. Circa haec tempora
 castellum Morianum occurrit in duabus chartis, quarum
 una inter annos 1074. et 1080. ('Memorie . . . di Lucca'
 IV, 2, app. p. 111), altera a. 1111. (ib. IV, 2, 163) data
 55 est. S. Quae hic narrantur, a. 1081. gesta sunt; Meyer

v. Knonau III, 400sq. cum n. 90. 2) Lucam. 3) Id
 est impudicitis, ut iam LAF. recte coniecit; cf.
 supra v. 2398, 3275. 4) Tempore paschali anni 1082.
 Iordanus princeps Capuae partes Heinrici amplexus est,
 ideo tunc Henricus Nordmannos auxilio mittere potuit.
 Cf. Overmann l. l. p. 433; Meyer v. Knonau III, 442sq.,
 455sq.

Matth. 8, 26.

Anselmus scribit: 'Confidite, quid trepidatis?'^a

Nescitis claros bellicososque duces

Quos vobis tribui, cum moenia vestra sacravi?

Matth. 8, 26.

4930

O nimium fragiles! Oh modicae fidei!

Ad me respicitis et formidatis abesse

Robur et auxilium desuper his ducibus?^a

Sic ait, et laetos facit hoc sermone fideles

Et spe divini roborat auxilii.

4935

Petrus adest post terga trahens in bella phalanges

Armatas fundis, glandibus et iaculis.

Occupat et collem mox et tentoria figit,

Et populus simili se stacione locat.

Fit clamor cum laetitia quasi iam superatis

4940

Hostibus aut igni depopulante locum.

At Morianenses campos^b fervere tumultu

Mirati subita de novitate pavent.

Arma tamen rapiunt et fossas agmine vallant,

Atque fidem clypeis iustitiamque tegunt.

4945

Anselmi memores ab eis suffragia poscunt,

Quorum presidio se regit ille locus.

Estus erat, sol in medio libramine coeli

Fundebat radios undique perspicuos.

Spes^c pluviae nusquam, nubis vestigia nulla,

4950

Tristitiam coeli cuncta serena negant.

Cum subito voces primo per nubila raucae,

Quas sequitur fulgor et tremor et strepitus.

Mira fides, montem totum lux clara tenebat,

In castris mixtae grandinibus tenebrae,

4955

Et cum fulminibus pluviarum tanta ruina,

Ut vix ulla fugae spes superesset eis.

Sed fugiunt coctasque dapes et cetera linquunt,

Ipse Petrus metuens ygnea tela fugit.

Sarculus iratis fugientes territat undis,

4960

Et praedabundo gurgite claudit iter.

Castrenses vero divinitus exilarati

Instant et fluvio credere praecipiant.

Nec vada quaeruntur, nec expectatur, ut amnis

Deffluat: hostis agens omnia sicca facit.

4965

Iam saltem, qui^d prisca petunt, miracula cernant

Anselmumque Deum posse movere sciant.

Obtinuit pluviam, pluviae cum tempus abesset,

Virgo de fratris asperitate dolens^{e.1}

Et clausit reditum, cum verbo posset et ille

4970

Mortibus et morbis imperium facere.

Anselmus plorat et pro pietate laborat,

Et secum celi fulgura flere facit.

Helias celum conclusit^f, tresque per annos

Terque duos menses sol sine rore fuit.

4975

Ast, ubi praecepit summus in montibus orans,

Celum non potuit non dare, quod voluit.

3. Reg. 17 et 18.

a) signum interrogationis ipse posui, hic non est in codice. b) campis, a librario (man. 1) corr. campos, c. c) abhinc iterum pergit man. 2. c. d) quia c. e) Scolastica in marg. scriptum est man. 2. c. f) conclusit c.

1) Cf. Greg. M. Dial. II, 33 (Migne, PL. LXVI, 194), de imbre a Scolastica sorore s. Benedicti impetrato. S.

1. 74. Motus item subitos ignes ubi iussit adesse,
 Bis quinquagenos cum duce flamma tulit. 4. Reg. 1, 9—12.
 Qui negat Anselmum, Tesbitem non fateatur,
 4980 Hic quoque, si iubeat, non tonet atque pluat.
 5 Sicut, cum voluit, semel est operatus utrumque,
 Miscens horrendis fulmina cum pluviis;
 Qui si iussisset, et vivos terra voraret,
 Aut aqua submersos in mare ferret eos.
 4985 Non erat hoc Domino durum concedere servo,
 10 Ut facto Moysi par in utroque foret,
 Per quem facta fuit et aquarum copia tanta,
 Et tenebrae reprobis, sole manente bonis. Exod. 9, 23 sqq.
 Sed sapiens et mitis homo sic optat amico, Ib. 10, 22 sq.
 4990 Ut non intendat vota sinistra malo.
 15 Scit quid amicorum merito, quid debeat hosti,
 Et sicut novit, vota precesque facit.
 Novit eos meruisse mori, sed debet honorem
 Christo, vindictam qui iubet esse suam. Rom. 12, 19.
 4995 Si Moyses in scismaticos hostiliter egit Ex. c. 32.
 20 Et viros Stygii misit^a ad ima lacus,
 Iudicium celeste fuit, licuisse fatendum est,
 Sed non est huius temporis id facere.
 Denique et ipse Petrus non ira sive furore
 5000 Motus Ananiam perdidit et Saphiram. Act. ap. 5, 1—11.
 25 Attamen, ut semel est ferro constanter abusus,
 Malcum pontificis vulnere debilitans,
 Sic verbi gladium semel exeruisse videmus,
 Ut notum faceret, quid mereatur homo, Ioh. 18, 10.
 5005 Qui sic Spiritui mentitur, qui sua vota Act. 1, 1.
 30 Fraudat, qui fratrum^b publica priva facit,
 Et vitii semel orta seges non progredieretur,
 Cum foret exemplum tam grave supplicium,
 Quod pateat non ex hominis venisse furore,
 5010 Sed de sydereo prorsus et angelico.
 35 Sicut et anticum fuit illud per Danihelem
 In falsos testes presbiterosque leves.
 Praesertim cum lux fidei tam nuper oborta
 Non esset tenebris purificata satis,
 1. 74'. 5015 Et de lege gravi procedens gratia necdum
 40 Prorsus gratuitos exhibuisset eos.
 Unde Petrum Paulus notat in faciemque resistit,
 Cum se subtraheret et Iacobum metuens
 Et fratres a Hierusalem, quos miserat^c ille,
 5020 Gentiles potus atque cibos fugeret.
 45 Qui Moysem putat ex odio fudisse cruorem
 Aut quemquam veterum sic fuisse patrum,
 Nescit iudicium, nescit pietatis amorem,
 Quo scimus veteres non caruisse patres.
 5025 Iustus amat, sed iudicium plus debet amare,
 50 Et plus iustitiae quam sibi ferre manum.
 In propriis rebus sit mitis et officiosus,
 In rebus Domini non piger aut facilis.
 Parcat non septem vicibus tantummodo^d, verum
 5030 Et septem decies terque quaterque super. Matth. 18, 21 sq.

55 a) missit c.

b) fratrum *proposuit* LAF.; fratrem c.

c) misserat c.

d) tantummodo c.

- Haec est divini quondam sententia verbi,
 Et Christus proprio sic iubet ore suo.
 Hinc pater Anselmus Petrum se percutientem
 Horret, et ex odio non tamen insequitur.
 5035 Hinc et Lucenses post Petrum desipientes 5
 Pastor et eiectus odit amatque simul.
 Odit ob horrorem^a, sed amat propter pietatem,
 Errorem damnat, arguit atque fugat.
 At vero vitam cum Christo perpetualem
 5040 Exoptat miseris atque carere malis. 10
3.
 At Petrus irasci non cessat et insidiari,
 Non cessat proprio tollere strata patri.
 Dicit eum regem, qui vult disperdere legem
 Et patri patrum derogat obsequium.
 5045 Gregorium dampnat, Guibertum pronus adorat, 15
 Laudat perfidiam, diruit aecclesiam.
 Et neque terretur neque tempestate movetur
 Nec mirabilibus flectere corda potest.
 Peccato vinctus et cecus ab impietate
 5050 Ignorat lucis et pietatis iter. 20
 Ergo redit turpemque fugam, dum vindicat, auget,
 Dumque pudet vinci, vincitur inde magis.
 Miles erat praeclarus homo formaque decorus,
 Fortis et ingenio fultus et eloquio.
 1084. 5055 Hic Petrum adgreditur, quotiens videt atque minatur 25
 Et pervasorem nominat atque lupum:
 'Cur', inquit, 'perdis et decipis hos pecuales,
 Quando pontificis non bene nomen habes?
 Christum non metuis, odisti religionem,
 5060 Censuram canonum spernere dulce putas. 30
 Arma geris, simulas equitem vultuque feroci
 Terres, quos verbis non potes allicere.
 Iam quia Scripturam non respicis haec perhibentem.
 Si placet, armorum de ratione probo,
 5065 Ut videat, quicumque putat te pontificantem, 35
 Delusum verbis se populumque tuis.
 Ostendam, spectante Deo, quia non potes esse
 Prorsus in aecclesia vel minimis gradibus.
 Non potes altaris vel subditus esse minister;
 5070 Non potes esse sacri liminis aedituus'. 40
 Hic^b homo turbatur, pallescit, conditionem
 Suscipit et fratrem spondet in arma suum.
 Ut venit condicta dies properatur in unum;
 Miles adest, pugnam querit agitque palam.
 5075 At Petrus de iustitia diffisus inire 45
 Discrimen trepidat atque coire timet.
 Et simulans causas ceptis inconvenientes,
 Sic redit atque suos pene pudere facit.
 Cepta tamen sequitur et multo durius urguit
 5080 Et perscrutatur abdita quaeque loca, 50
 Ne quisquam lateat, qui non sua iussa sequatur,
 Et quantos reperit, non sine clade sinit.

a) errorem proposuit LAF., sed horrorem stare potest; cf. v. 5034.

b) fortasse Hinc vel His corrigendum est.

Torquet presbiteros et ceco carcere claudit
 Et plerosque siti deficit atque fame.
 f. 75^r. 5085 Matronas etiam se longe clarius ortas
 Inreverenter agit flebiliterque locat.
 5 Inque maritalem iacturam sive ruborem
 Claudit et in vacua praecipit esse domo.
 Sed dum conatur violenter episcopus esse,
 5090 Hoc minus esse patet, spernitur atque magis.
 Oderunt illum multi pietatis amore,
 10 Multi propterea, quod mala tanta facit.
 At viduae, quarum Lucae vigilantia magna,
 Noctibus ante Deum tristia corda levant,
 5095 Anselmum cupiunt, Anselmo laeta praecantur,
 In Petrum lacrimas cunctaque saeva ferunt.
 15 Quos facit aut tribuit altaribus ille ministros,
 Horrent et fugiunt sacrilegosque vocant.
 Quaque licet, villas adeunt villisque latentes
 5100 Quaerunt et faciunt vota latenter ibi.
 At noctu redeunt, ne cognoscantur ab illo,
 20 Quem metuunt sicut agna tenella lupum.
 Qualiter Urbano¹ latebras aliquando foveute
 Plangebant viduae virgineusque chorus:
 5105 Qualem Caeciliam legimus sub divite cultu
 Cilicio tectam multam^a dedisse patri
 25 Et de pauperibus patrem pietate secutis
 Curam non vacua sustinuisse manu².
 Tutior Anselmi fuga, sed non mollior hostis,
 5110 Nec minor est viduis hec^b ad agenda metus.
 Has inter turbas, caedes simul atque rapinas
 30 Non tamen a sacris abstinet illa manus.
 Ungit, sacrificat, et ne sibi copia desit,
 Ordinat indignos ad sua signa duces.
 5115 Multi suffugiunt metuentes perditionem,
 Si quando veniat, qui bene praesideat.
 35 Multos, qui necdum poterant discernere, perdit
 Quos hodie flentes cernimus et vacuos.
 Ordinibus dandis aderant sua tempora^c, pauci
 5120 Conveniunt, laesis verticibus redeunt.
 Ex his presbiterum, qualem execraverat ille,
 40 Offendit miles de grege catholico^d.
 f. 76. Arripit^e et terret gladio, postremo recidit
 In quadrum laceram per loca bina comam,
 5125 Et iuramento ligat et compellit, ut urbem
 Introeat clamans atque peragret eam:
 45 'Sic tonsorari debent talique notari
 Signo, quos ledit, non sacrat, iste lupus'.
 Haec vox in populo simul^f est audita, stupore
 5130 Percutitur, sed mox ad sua cepta redit.
 Sic alios alii deturpant atque carere
 50 Officio faciunt, quod peciere foris.

a) multa proponit Zwölfer. b) hoc c. c) ita c.; suo tempore proposuit S., qui signum interpunctionis post, non ante pauci posuit. d) chatolico c. e) abhinc iterum pergit man. 1. c. f) cf. supra v. 123 cum nota a.

1) I., qui in latebris vivens Valerium s. Caeciliae sponsiastici ad a. 232. (t. II, 372 sq. ex Actis s. Caeciliae, quae sum baptizavit. S. 2) Cf. Baronius, Annal. eccle- in Actis Sanctorum, Nov. 22., nondum continentur). S.

- Apta quidem ratio, neque prorsus reicienda,
 Ut, qui pontificem deposuere suum
 5135 Oderuntque patrem contra ius et pietatem,
 Pontifices habeant de grege, quos timeant,
 Et quia sacrari non erubere per illum, 5
 Qui nichil in sacro munere iuris habet,
 Per laicos discant sacrae virtutis honorem
 5140 Et perdant vani nominis effigiem.
 Coeca fides, nescis, quia non est pontificatus,
 Qui datur ad precium? Denique non recolis 10
 Vivere pontificem sanctum Dominoque placentem?
 An nescire putas haec tua facta Deum?
 5145 Iam saltem manifesta vide, pudeatque marini
 Motus¹ et libeat iam revocare pedem.
 Iam mare Sidonem revocat, iam dampnat abissus 15
 Et mundi pelagus Sydoniam faciem:
 Qui vos prudentes et honestos magnificatis,
 5150 Non confundimini, cum laici sapiunt^a,
 Quae vos non sapitis, et vos vestrumque furorem
 Dampnant et caecos et sine luce probant? 20
 Interea quidam de religione vetusta
 Monachus Umbrosae² vallis, homo paciens,
 5155 Et solvi cupiens et Christo proximus esse
 Advenit et medio sic ait in populo:
 'Petre, vides, quia laesa fides simul omnia laedit, 25
 Et non est aut spes aut amor absque fide.
 Non sum doctus homo, sed fretus simplicitate 1. 78'.
 5160 Atque fide^b sana, si placet aspicere.
 Ecce probo, non ambiguis, non arte dolosa,
 Sed rebus certis te male desipere. 30
 Hi quoque desipiunt et te ductore feruntur
 In loca faetentis carceris atque famis,
 5165 In quo servatur Symon tuus et cruciatur,
 Ne videat lucem sydereumque diem,
 Quem tu dum sequeris, miser es Christumque videre 35
 Non poteris, quam rem, si placet, ygne probo.
 Condicione tamen, ut, si non laesus ab ygne
 5170 Exiero, cesses iamque remissus agas'.
 Ille negat nec iudicio se credit et ygnem
 Formidat, verbo spernit et urguet eum; 40
 Et nisi iam motam variis insignibus urbem
 Permetuat, laesum turpiter excuciat.
 5175 Ille redit moestus, quia non est ultima passus,
 Petrus in angustiis^c oscitat et dubiis.
 Vicus abest Luca fere per sex^d milia Sextus³, 45
 Hoc illi nomen contulit hic numerus;
 Quem Moriana locum probitas, quia subiacet illi,
 5180 Illaesium servat a feritate Petri.

a) *ita (virgulam pro signo interrogationis ponens) distinxit Hofm.*

b) fides c.

c) angustis Zwölfer.

d) VI c.

1) Intelligendum videtur: pudeat inconstantiae, quae cum motu maris comparari potest. 2) De hac re cf. Davidsohn, 'Gesch. von Florenz' I, 287. 3) Hodie 'S. Maria di Sesto, pieve presso il ponte a Moriano'.

Cf. 'Mem. ... Lucch.' V, 3, p. VI. Vide ibidem char- 50 tam Rodulfi episcopi a. 1115. datam, p. 679. S. Cf. 'Regesto del capitolo di Lucca' I, n. 646, a. 1104; n. 749, a. 1116.

- Presbiter aecclesia Paganus¹ servit in illa,
 Providus et mirae strenuitatis homo;
 Sed fidei parma, Petri contemptor et arma
 Illius et saevos non metuens gladios;
- 5 5185 Anselmi cultor et per diversa secutor
 Et mandatorum portitor egregius;
 Ex qua noticia fervens et sedulitate
 Et meruit nomen perpetuale sibi.
 Hunc mediatorem pastoris sollicitudo
- 10 5190 Dum facit ad dubium seminecemque gregem,
 Turbat concilium, fraudes intercipit hostis
 Et dat solamen praesidiumque suis.
 Non hunc tempestas, non ardens impedit estas,
 Non interpositis hostibus ipse timor;
- 15 f. 77. 5195 Itque reditque frequens, absentia pectora iungens,
 Absentemque facit promptus adesse suis.
 Et nunc miliciam deducit, nunc comitissam
 Adventare facit et mala corda quatit.
 Nunc aurum, nunc divitias comportat, ut arcem
- 20 5200 Conservent vigiles prorsus et intrepidi.
 Hoc studio Petri conatus reddit inanes^a
 Atque dolos eius solvit et anticipat.
 Ex hoc presbiterum Petrus deprehendere quaerit
 Et, quaecumque potest, recia tendit ei;
- 25 5205 Et^b quia conveniunt illuc ex urbe fideles,
 Ut de commissis confiteantur ei,
 Callidus explorat et tempus et omnia temptat,
 Ut semel offensum tollere possit eum.
 Causa fuit socios haec in secreta coire,
- 30 5210 Surgunt e latebris undique quisque suis.
 Adsunt Martinus² compresbiter et Raginerus²
 Et plures alii de grege solliciti.
 Narrant, disponunt et de patre plurima volvunt
 Et de sacrilegi prodicione Petri.
- 35 5215 Interea veniunt, ut confiteantur, ab urbe,
 Quos amor Anselmi sauciat et reficit;
 Adsunt et trepidae mulieres et lacrimosae,
 Quae non concordant in ratione Petri.
 Paganus plangit et se meroribus angit,
- 40 5220 Dum curat mestos illaqueatque reos.
 Dumque fatentur ei, dum plangunt et lacrimantur,
 Plorat iudicii de gravitate sui.
 Plorat difficilem censuram pontificalem
 Adversus miseros post male facta reos.
- 45 5225 Cum Petrus adsumptis sibi fratribus et patre duro
 Accurrit subitus ut leo sive lupo.
 Quo viso trepidi fugiunt, altaria prendunt
 Et, quaquā possunt, abdita quaeque petunt.

a) innanes c.

b) abhinc iterum pergit man. 2. c.

50 1) Fortasse idem atque Paganus clericus Lucensis, qui
 a. 1071. anulo aureo ab Alexandro papa accepto se
 sacros ordines, quando papa voluerit, accepturum, antea
 vero canonice, ut honore dignus sit, victurum esse pro-
 misit. 'Mem. Lucch.' IV, 2, 148 n. CIV. S. 2) Mar-

tinus quidam plebanus S. Mariae ad Montem temporibus
 Rangerii in charta a. 1100. data 'Mem. Lucch.' IV, 2, n. 112
 (Overmann, 'Mathilde', 'Regesten' n. 60) invenitur. De
 Raginero hic dicto v. praefationem. S.

- Apta quidem ratio, neque prorsus reicienda,
 Ut, qui pontificem deposuere suum
 5135 Oderuntque patrem contra ius et pietatem,
 Pontifices habeant de grege, quos timeant,
 Et quia sacrari non erubuere per illum, 5
 Qui nichil in sacro munere iuris habet,
 Per laicos discant sacrae virtutis honorem
 5140 Et perdant vani nominis effigiem.
 Coeca fides, nescis, quia non est pontificatus,
 Qui datur ad precium? Denique non recolis 10
 Vivere pontificem sanctum Dominoque placentem?
 An nescire putas haec tua facta Deum?
 5145 Iam saltem manifesta vide, pudeatque marini
 Motus¹ et libeat iam revocare pedem.
 Iam mare Sidonem revocat, iam dampnat abissus 15
 Et mundi pelagus Sydoniam faciem:
 Qui vos prudentes et honestos magnificatis,
 5150 Non confundimini, cum laici sapiunt^a,
 Quae vos non sapitis, et vos vestrumque furorem
 Dampnant et caecos et sine luce probant? 20
 Interea quidam de religione vetusta
 Monachus Umbrosae² vallis, homo paciens,
 5155 Et solvi cupiens et Christo proximus esse
 Advenit et medio sic ait in populo:
 'Petre, vides, quia laesa fides simul omnia laedit, 25
 Et non est aut spes aut amor absque fide.
 Non sum doctus homo, sed fretus simplicitate 3. 76'.
 5160 Atque fide^b sana, si placet aspicere.
 Ecce probo, non ambiguis, non arte dolosa,
 Sed rebus certis te male desipere. 30
 Hi quoque desipiunt et te ductore feruntur
 In loca faetentis carceris atque famis,
 5165 In quo servatur Symon tuus et cruciatur,
 Ne videat lucem sydereumque diem,
 Quem tu dum sequeris, miser es Christumque videre 35
 Non poteris, quam rem, si placet, ygne probo.
 Condicione tamen, ut, si non laesus ab ygne
 5170 Exiero, cesses iamque remissus agas'.
 Ille negat nec iudicio se credit et ygnem
 Formidat, verbo spernit et urguet eum; 40
 Et nisi iam motam variis insignibus urbem
 Permetuat, laesum turpiter excuciat.
 5175 Ille redit moestus, quia non est ultima passus,
 Petrus in angustiis^c oscitat et dubiis.
 Vicus abest Luca fere per sex^d milia Sextus³, 45
 Hoc illi nomen contulit hic numerus;
 Quem Moriana locum probitas, quia subiacet illi,
 5180 Illaesum servat a feritate Petri.

a) *ita (virgulam pro signo interrogationis ponens) distinxit Hofm.*

b) fides c.

c) angustis Zwölfer.

d) VI ^{ex} c.

1) Intelligendum videtur: pudeat inconstantiae, quae cum motu maris comparari potest. 2) De hac re cf. Davidsohn, 'Gesch. von Florenz' I, 287. 3) Hodie 'S. Maria di Sesto, pieve presso il ponte a Moriano'.

Cf. 'Mem. ... Lucch.' V, 3, p. VI. Vide ibidem char- 50 tam Rodulfi episcopi a. 1115. datam, p. 679. S. Cf. 'Regesto del capitolo di Lucca' I, n. 646, a. 1104; n. 749, a. 1116.

- Presbiter aecclesia Paganus¹ servit in illa,
 Providus et mirae strenuitatis homo;
 Sed fidei parma, Petri contemptor et arma
 Illius et saevos non metuens gladios;
- 5 5185 Anselmi cultor et per diversa secutor
 Et mandatorum portitor egregius;
 Ex qua noticia fervens et sedulitate
 Et meruit nomen perpetuale sibi.
 Hunc mediatorem pastoris sollicitudo
- 10 5190 Dum facit ad dubium seminecemque gregem,
 Turbat concilium, fraudes intercipit hostis
 Et dat solamen praesidiumque suis.
 Non hunc tempestas, non ardens impedit estas,
 Non interpositis hostibus ipse timor;
- 15 f. 77. 5195 Itque reditque frequens, absentia pectora iungens,
 Absentemque facit promptus adesse suis.
 Et nunc miliciam deducit, nunc comitissam
 Adventare facit et mala corda quatit.
 Nunc aurum, nunc divitias comportat, ut arcem
- 20 5200 Conservent vigiles prorsus et intrepidi.
 Hoc studio Petri conatus reddit inanes^a
 Atque dolos eius solvit et anticipat.
 Ex hoc presbiterum Petrus deprehendere quaerit
 Et, quaecumque potest, recia tendit ei;
- 25 5205 Et^b quia conveniunt illuc ex urbe fideles,
 Ut de commissis confiteantur ei,
 Callidus explorat et tempus et omnia temptat,
 Ut semel offensum tollere possit eum.
 Causa fuit socios haec in secreta coire,
- 30 5210 Surgunt e latebris undique quisque suis.
 Adsunt Martinus² compresbiter et Raginerus²
 Et plures alii de grege solliciti.
 Narrant, disponunt et de patre plurima volvunt
 Et de sacrilegi prodicione Petri.
- 35 5215 Interea veniunt, ut confiteantur, ab urbe,
 Quos amor Anselmi sauciat et reficit;
 Adsunt et trepidae mulieres et lacrimosae,
 Quae non concordant in ratione Petri.
 Paganus plangit et se meroribus angit,
- 40 5220 Dum curat mestos illaqueatque reos.
 Dumque fatentur ei, dum plangunt et lacrimantur,
 Plorat iudicii de gravitate sui.
 Plorat difficilem censuram pontificalem
 Adversus miseros post male facta reos.
- 45 5225 Cum Petrus adsumptis sibi fratribus et patre duro
 Accurrit subitus ut leo sive lupo.
 Quo viso trepidi fugiunt, altaria prendunt
 Et, quaque possunt, abdita quaeque petunt.

a) innanes c.

b) *abhinc iterum pergit man.* 2. c.

50 1) Fortasse idem atque Paganus clericus Lucensis, qui a. 1071. anulo aureo ab Alexandro papa accepto se sacros ordines, quando papa voluerit, accepturum, antea vero canonice, ut honore dignus sit, victurum esse promisit. 'Mem. Lucch.' IV, 2, 148 n. CIV. S. 2) Mar-

tinus quidam plebanus S. Mariae ad Montem temporibus Rangerii in charta a. 1100. data 'Mem. Lucch.' IV, 2, n. 112 (Overmann, 'Mathilde', 'Regesten' n. 60) invenitur. De Raginero hic dicto v. praefationem. S.

- Ille velut visis leo crudelissimus agnis
 5230 Advolat inque rudes talia verba tonat:
 'En, qui pontificem cum summo principe spernunt, 1. 77.
 En, qui se regi pontificique negant.
 Haecine religio, quam vester praedicat ille, 5
 Praeter adulterium solvere coniugium?
 5235 Sed super his alias. Iam nunc veniamus in urbem,
 Ut coram populo discuciamus ibi,
 Hac de doctrina celi de cardine lapsa,
 Qua nos opprimitis, ite, quid aspicitis? 10
 Paganus clamat: 'Quid agis, fera bestia? Numquid
 5240 Ante crucem nescis has inibere manus?
 Christus adest: Christum non aspicias in cruce stantem,
 De cruce clamantem, nec revereris eum?'
 Ille manu raptum dat patri moxque latentes 15
 Scrutatur reliquos et rapit ad socios;
 5245 Atque ita sublimes in equis deportat in urbem,
 Prodigium populis exiciale suis.
 Occurrunt, clamant, capto velut hoste triumphant
 Nec pensant dignos carcere, sed gladio. 20
 Carcere conclusis tetro^a non molliter illis
 5250 Urbis maiores Petrus adesse iubet.
 Concurrunt et de populo pars magna minore,
 Quae propter praetium laudat habetque Petrum
 Et propter regem non respicit ad pietatem. 25
 Adsunt, qui sapiunt, sed pia corda tegunt;
 5255 De quorum numero subtilis ad omnia Todus¹
 Rem simulat Petri, sed comes est fidei.
 Ponuntur canones et libri pontificales,
 Et super his alios collocat innumeros. 30
 Post haec clamantur et respondere iubentur,
 5260 Atque ita conversus incipit ipse Petrus:
 'Patres et socii, quos hic astare videtis,
 Conturbant populum, decipiunt animas.
 Et me contempto, quem rex in sede locavit, 35
 Sese pontifices et dominos faciunt.
 5265 Nunc igitur dicant, qua legum tradicionem
 Praesumpsere mei frangere septa gregis.
 En libri, de iudicio vel dogmate quorum 1. 78.
 Constat apostolicae simplicitas fidei. 40
 Non opus est mihi multa loqui de re manifesta;
 5270 Atque utinam facinus triste latere queat!
 Hildebrandus, homo fallax et seditiosus
 Romam turbavit et diadema tulit.
 Deposuit regem fecitque superstitionem 45
 Et, quae non didicit, dogmata vana serit.
 5275 Hanc in doctrinam tales aliquando professi
 Contempnunt dominos pontificesque suos.
 Obducunt castas tanta caligine mentes,
 Ut metuant propriis solvere iura viris. 50

a) retro, *suprascripta litera t corr.* tetro, c.

1) Tadium quendam filium Willani monaci a. 1055. in Die 26. Febr. a. 1089 invenio (Regestum Lucense I, placito Ebherardi episcopi et missi imperatoris sedisse n. 511, p. 216): *et hoc factum est in presentia Tadi charta in 'Mem. Lucch.' IV, 2, 133, n. 94 testatur. S quondam Villani.*

- Addunt preterea nostro non digna relatu
 5280 Auribus et vestris intolerabilia.
 Sed iam iam dicant, qua vel ratione vel arte
 Haec doceant, aut nos nostraque suscipiant'.
 5 Hic murmur late dispergitur: impetuosa
 Turba fremit, baculos concutit et gladios.
 5285 Illi simpliciter inter se pauca locuti,
 Quis prior in furias audeat ire Petri,
 Tandem consilio sibi commodiore reperto
 10 Respondent breviter: 'Petre, necare potes,
 Et torquere potes; sed nos a simplicitate,
 5290 Quam docet Anselmus, non remove potes.
 Queris, qua causa vel cuius traditione
 Suscipimus lapsos et relevamus eos.
 15 Non sumus armati verborum calliditate,
 Quam male te docuit Francia¹ docta diu;
 5295 Sed sunt doctores nobis et praemonitores,
 A quibus haec poteris discere, quando voles.
 Illorum iussu dissolvimus atque ligamus,
 20 Quos et praefecit ille beatus homo,
 Quem tu persequeris, sed adhuc fortasse videbis
 5300 Te sine pontificis nomine sive loco'.
 Tadius ad hoc^a verbum metuens insurgere vulgus
 Demulcet verbis anticipatque Petrum:
 25 'In gradibus summis summa est patientia virtus,
 Qua sine sumus^b', ait, 'vergit ad ima gradus.
 1. 78^a. 5305 Multi propterea maiores^c voce lacesunt,
 Ut faciant leviter et male multa loqui.
 Et cum diffidunt, plerumque loquacius instant,
 30 Simplicitas humili fidit in eloquio.
 Tu sine verbosos effundere: dum popularis
 5310 Aura² tonet causam, non movet iste sonus.
 Quare consulibus³ placet haec sententia nostris,
 Quorum consilio stamus et auxilio,
 35 Ut veniant et convenient cum pace vocati,
 De quibus haec hominum tanta procella fremit.
 5315 Et vel confirment, quod dicitur ex ratione,
 Aut hii peniteant et male facta luant'.
 Petrus ad haec clamat, fratrem pro pignore donat,
 40 Ut, nisi sic faciat, frater et ipse luant.
 Scit^d tamen artari sese metuitque subire
 5320 Litem iamque videt se capiendo capi.
 Tadium formidat, Tadi consulta veretur
 Et Tadi latebras insidiasque timet.
 45 Sed magis urbanam metuit mutabilitatem,
 Quam videt in nullo sistere posse gradu.
 5325 Iam, quid agat, nescit, contendere triste videtur,
 Tristius in dubiis litigium fugere.
 Res utrobique gravis, litem mens conscia vitat,
 50 At fuga deterius crimine nomen habet.

a) haec c. b) *id est* summus. c) maioris c. d) *abhinc iterum pergit man.* 1. c.

1) Cf. supra v. 4541. S. 2) Cf. Horat. Carm. 3) De con-
 III, 2, 20: *popularis aurae*; Vergil., Aen. VI, 816 etc. sulibus sive maioribus Lucensibus cf. Overmann, 'N.
 Thesaurus linguae latinae I, col. 1479. Archiv' XXI, 434—436.

- Ergo consulibus mandat quantocius ire
 5330 Atque duos ex his ducere, qui doceant
 Rem gestam patres loca per diversa latentes.
 Ut vero in medium quaestio lata fuit,
 Archipresbyteri¹ constancia pene soluta est, 5
 Et quasi dimidius iam sine fratre² timet.
 5335 Ille fuit iustus et ad ista negocia promptus
 Atque gradu pollens archidiaconii².
 Par robur, quo tuta foret vel maxima Roma,
 Ambo pares animis et studio similes; 10
 Officio clari, sed pectore nobiliores,
 5340 Fratres ex utero, sed pietate magis.
 De quibus hic, quoniam non est omnino loquendum,
 Non reor egregium tanta notare brevi.
 Ergo timet, quia fratre caret, tam dura subire, f. 79. 15
 Sed rursus trepidat haec ita deserere.
 5345 Ardet adire tamen tanti spectacula belli
 Et spectante Deo vincere sive mori.
 Sed fratrum lacrimis victus nimioque dolore
 Invitat socios undique praecipuos, 20
 Ut videant pariter et tractent, quid sit agendum,
 5350 Et quis de numero debeat ire suo.
 Eligitur Bardus³, vir magnae religionis
 Et sapiens, summo praeditus officio:
 Et datur adiutor Paulus⁴, non mollior illo 25
 Nec minus in Petrum litis et artis habens.
 5355 Ingreditur fidei princeps et signifer ille,
 Et comitatur eum concio clara ducum.
 Mirantur viduae quasi post mala^a Iohannem⁵
 Et tundunt pugnīs pectora cum lacrimis. 30
 Ipsi, qui Petrum solita levitate secuntur.
 5360 Ad se conversi dira praecantur ei.
 Petrus cum sociis ubi per subsellia sedit,
 Bardus collegas e regione locat
 Et mox orditur: 'Quoniam convenimus', inquit, 35
 'Respondere Petro de pietate sacra,
 5365 Obsecro, sopitis odiis et sedicione,
 Dicere, quae volumus, pleniter ut liceat.
 Non sumus ygnoti: bona vel mala nostra per urbem
 Claescent vobis optime, quos video. 40
 De Petri vita, de moribus et levitate
 5370 Quem lateat, nullum prorsus in urbe puto.

a) hic fortasse aliquid omissum est, cum unus pes versui deesse videatur. Hofm.

1) Lambertus archipresbyter Lucensis filius b. m. Berte occurrit in multis tabulis Lucensibus inde ab anno 1068 ('Mem. e docum. . . di Lucca' IV, 2, 146, n. 102) ad annum 1088 (Regestum Lucense I, n. 504, p. 213).
 2) Blancardus (Blamcardus, Blanchardus) archidiaconus Lucensis filius b. m. Berte fuit frater germanus Lamberti archipresbyteri; cf. Reg. Luc. I, n. 383, p. 150; n. 419, p. 162, saepius. Occurrit in tabulis inde ab anno 1068 (cf. notam praecedentem) usque ad annum 1078 (Reg. Luc. I, n. 447, p. 184). Tempore huius colloquii videtur iam mortuus fuisse, quod fortasse etiam ex Rangerii non satis perspicuis verbis elucet. 3) Bardus primicerius Lucensis ecclesiae in tabulis inde ab

anno 1066 (Reg. Luc. I, n. 337, p. 131) ad annum 1088 (ib. n. 506/07, p. 214) saepissime memoratur; 45 minime hic, ut putant, autor Vitae s. Anselmi (SS. XII, 1sq.) fuit, quod demonstravi 'N. Archiv' XLIII, 527sq.
 4) Paulus diaconus f. b. m. Homodei sive Paulus clericus s. Martini occurrit in tabulis annorum 1091, 1092, 1097 (Reg. Luc. I, n. 524, 525, p. 220; 'Mem. . . di Lucca' IV, 2, 158, 160), qui idem ac hic Paulus esse potest. Alius fuit Paulus notarius filius b. m. Bambi, qui saepissime tabulas huius temporis (Reg. Luc. I; 'Mem. . . di Lucca' IV, 2; V, 3) confecit. 5) Qui locus Bibliae hic intelligendus sit, invenire non possum. 55

- Sic vixit, sic a puero pueriliter egit¹
 Et mala, quae potuit, addere non puduit.
 At nunc de canonum presumit^a tradizione
 Et nos sollicitat, nec satis esse putat
 5 5375 Eiecisse patrem, patris ascendisse cubile,
 Si non et gladio viscera scindat ei.
 Accusat fratres de iusto, de pietate
 Et patrem sicut Absalon insequitur.
 f. 79^v. Petre, legis, quia sella duos non concipit una?
 10 5380 Et quia per precium nemo praeesse potest?
 Hoc ita si constat, ymmo quia constat aperte
 Et non est, qui sic esse negare queat,
 Quid restat, nisi stultitiam deponere, patri
 Consentire tuo, dum licet, et petere
 15 5385 Pro culpa veniam; pius est et promptus, ut iram
 Mitiget; at Symon non solet haec facere'.
 Petrus: 'Quid veniam? Prius est aperire reatum,
 More tuo nimium praeproperanter agis.
 Non capit una duos, plane consencio, sella,
 20 5390 Sed simul^b alter abit, alter habere potest.
 Quem tu forte putas ac^c mecum in sella manere,
 Corruit et fracto vertice pronus iit'.
 Bardus: 'Nos illum scimus sanctumque bonumque
 Et scimus sella non cecidisse sua.
 25 5395 Quod quia sic constat, alieni iuris abusum
 Desere, si non vis deterius cadere.
 Ut tamen ad tempus Anselmum praetereamus,
 Quis te pontificis fecit habere locum?'
 Petrus: 'Pontificem me fecit gratia regis,
 30 5400 Imposuitque manus ad sacra papa novus;
 Quem rex more patrum sublimem fecit, ut ille
 Monachus in turbam seque suosque dedit,
 Turpis homo, turpi nimis oblectatus amore
 Et de faemineo Marte² trophea putans'.
 35 5405 Bardus: 'Per regem, si rex tamen esset habendus,
 Non potes esse sacris^d signifer ordinibus.
 Guibertum taceo, qui sacra pulsus ab aede
 Papa nec est nec erit, testificante fide.
 Ergo duo, quae summa putas, patet esse nefandi
 40 5410 Criminis, ut nequeas esse, quod esse cupis'.
 Petrus: 'Habes scriptum, quia regia sollicitudo,
 Invigilat cunctis rebus apostolicis,
 Et praecepta vides totum diffusa per orbem,
 Quae sapiens nemo dissimulare potest,
 45 f. 80. 5415 Omnem animam subdi fastigia quaeque tenenti,
 Quod qui non faciunt, pessime desipiunt'.
 Bardus: 'Habes contra, quia non est ulla potestas
 Supra divinum ius et apostolicum;
 Quod fidei lumen, qui sacramenta ministrat,
 50 5420 Alcior est cunctis regibus et dominis.
 Rex curat, quae sunt hominum, divina sacerdos;
 Hic pascit mentes, ille caduca facit'.

Gen. 49, 4.

2. Reg. 15—17.

a) presumptum e.

b) id est simulac, cf. supra v. 5129 cum nota.

c) id est hac.

d) sacri e.

1) Cf. supra v. 433.

2) Mathildis dicitur.

- Petrus: 'Sed veterem ratio non impedit usum,
Reges hanc curam tradere per baculum.
5425 Non quia rex actum dispenset pontificalem,
Sed quod caesaris est, et dare caesar habet.
Haec novitas populos conturbat, sediciones 5
Excitat et leges solvit et officia'.
- Bardus: 'Sed sicut cum corpore spiritus unum est,
5430 Sic res aecclesiae nemo secare potest.
Cum datur officium vel munus pontificale,
Et bona creduntur exteriora dari. 10
Tu, qui dividuum mentiris pontificatum,
Dic mihi, qua veterum traditione probas?'
- 5435 Petrus: 'Nugaris, non divido pontificatum,
Sed rex cesareum ius et habere sibi
Et conferre potest urbes, castella domosque, 15
Ut non solvatur pontificalis apex.
Sicut dat tunicam, dat equos et alia multa,
5440 Cur castella, domos rex mihi non tribuat¹?
Bardus: 'Et altaris sacra sunt, et debita sacris
Non possunt rebus ullius attribui^a. 20
Scis veterem sic esse fidem legemque novellam,
Quamvis desipias, sic tamen esse probas.
5445 Haec quicumque negat, legis cadit a racione,
Et convincit eum leccio desipere'.
- Petrus: 'Sacra quidem, sed numquid contaminatur,
25 Cum fuerint regum parta vel aucta manu?
Ergo negant leges et littera sacra sacratis,
5450 Tangere, quae sacra sunt, et reparare sacris.
Sic nos decipimus^b, quoniam bona constabilimus, 1. 80'. 30
Vos autem sapitis, qui foveam facitis'.
- Bardus: 'Nos nulli regum concessa negamus,
Ergo nec laqueum nec foveam facimus.
5455 Et volumus pacem, sed constat nullius esse,
Quanta patent sacris usibus atque locis.
Esto, capud sacro sacrum desudet olivo, 35
Nil tamen hic iuris aut rationis habet'.
- Petrus: 'Ab antiquo regum faciente labore,
5460 Et studio crevit pontificale bonum².
Qui cum florerent et rerum iura tenerent,
Ecclesiis summum constituere decus, 40
Quos penes et virtus et gratia distribuendi
Et renovandorum per loca sancta patrum'.
- 5465 Bardus: 'Petre, fides non est in flumine verbi,
Set tamen et verbum de deitate fluit.
Sed non invenies hodie verbosa loquendo, 45
Reges pontificem constituisse Deo.
Sed neque praelato cuiquam sub lege priori
5470 Rex aliquis summam^c contulit officii'.
- Petrus: 'Quid legem veterem, quid sacra vetusta
Conaris tociens in medium trahere? 50

a) attribui c. b) *legendum vel certe intelligendum videtur*: desipimus. c) sumam c.

1) Carmen de anulo et baculo v. 649—652 (MG. carmine v. 875 sq. (l. l. p. 527). S. Libelli II, 522) similia tractat. S. 2) Cf. in eodem

- Non sumus in veteri, nec iam licet esse sub umbra,
 Ut Deus advenit factus et ipse via.
 5475 Si tamen hos licuit ritus mutare, quid obstat,
 Ut veteres usus solvere non liceat?
 5 Bardus: 'Iam vicium facies cum Symone vestro,
 Si tua facta velis assimilare Deo.
 Ille tamen positam non venit solvere legem,
 5480 Tu nova contempnis, anteriora negas.
 Et quia per Moysen non vis cognoscere Christum,
 10 Hunc ipsum reprobas, qui benedixit eum'.
 Petrus: 'Non reprobis, sed tu regalia tollis,
 'Quae Samuel iussus desuper instituit;
 5485 Et facis in Christum, qui solvit et ipse tributum
 Et Petrum similem iussit habere vicem,
 15 Ut rex terrenus terrenis aecclesiarum
 Esset praelatus et dator et dominus'.
 Bardus: 'Mira fides Christum solvisse tributum,
 5490 Ut faceret servam, quam vocat, aecclesiam.
 Nescis misterium nec percipis hanc rationem,
 20 Cum de pisciculo fert Petrus aera duo?
 Ut videat, quicumque sapit, quia summa potestas
 Non aufert minime subter habere locum'.
 5495 Petrus: 'Iam sentis, ergo licet inferiora
 Regibus et dominis vendere sive dare.
 25 Nec iam crimen habet rex aut quaecumque potestas,
 Dum rerum curam, cui placet, attribuit^a.
 Vel potius cum res ipsas, castella domosque
 5500 Tradicione sacra praebet habere sacris'.
 Bardus: 'Quae sua sunt, fateor, sine crimine donat,
 30 Sed res ecclesiae non valet ille dare.
 Si bona maioris cuiuslibet atque minoris
 Largiri nulla condicione potest,
 5505 Quo pacto sacras et ei res iure negatas,
 Si vim non faciat, rex aliquis tribuat?'
 35 Petrus: 'Iam dixi, sacer est rex ipse sacrisque
 Rebus habet licitum ponere praepositum;
 Quod neque divinis unquam rationibus obstat,
 5510 Temporibus vero consonat atque facit.
 Hinc pax et requies, quoniam cum rege sacerdos
 40 Convenit et solidum corpus uterque facit'.
 Bardus: 'Si constat libertas aecclesiarum,
 Et quae sunt illis libera cuncta, patet.
 5515 Nescis Ambrosium regem¹ sprevisse superbum
 Et matrem² sacris abstinuisse locis,
 45 Cum fureret, cum sacra sibi loca subdere vellet,
 Moenia sacra sibi subdita iure putans?'
 Petrus: 'Non sentis de libertate decenter,
 5520 Sed tamen aecclesiis hanc quoque rex tribuit.
 Libertas vero non est hic accipienda,
 50 Quam sub Iherusalem nomine Paulus ait.
 Sed tamen, ut sancti possint retinere quietem,
 Pro summis hominum Paulus et ipse rogat'.

Hebr. 10, 1.

Ioh. 14, 6.

Matth. 5, 17.

1. Reg. 8, 11-17.

Matth. 17, 26.

Matth. 17, 26.

Gal. 4, 26.

1. Tim. 2, 2.

a) attribuit c.

1) Valentinianum II. 2) Iustinam. Cf. Cassiodori Historiam ecclesiasticam tripartitam IX, 20.

- 5525 Bardus: 'Sed baculum, qui curam^a signat ovilem^b,
Tollis et in laqueum teque gregemque trahis.
Haec est libertas, ut, qui sub rege ministrant,
Qualiter introeunt^c, taliter exiliant^d,
Cum velut Herodes¹ annales pontificatus
5530 Ex praecio faciunt et data subripiunt'.
Petrus: 'De baculo frustra falsoque moveris,
Annulus ipse etiam, quid iuvat aut quid agit?
Presbiteri^e non sunt pastores, numquid et ipsos
Non sub episcopii nomine Paulus habet?
5535 Non tamen accipiunt haec munera, quando sacrantur,
Quod nec in antiqua traditione fuit'.
Bardus: 'An ergo putas baculum rem materialem,
Et quasi materiam sic quoque posse dari?
Sic potes ergo manum cum forcipe, sive capillum,
5540 Sic oleum, sic res quaslibet his similes,
Ut iam sit regis et consignatio sacra,
Et clerum facere vel sacra signa dare'.
Petrus: 'Habes usum veterem maledicere gratis
Et verbis gravibus quemlibet impetere.
5545 Sed regem lacerare tuis quasi celica laus est.
Ast ego te doceam^f regia verba loqui,
Et nisi, quod mediante fide venistis, ego istum
Iam tibi non leviter'. Tardus ad ista pater:
'Praedixi verbis non esse potenter agendum,
5550 Iam, si quid superest, differat ista dies.
Turbatur populus et iam discedere querit,
Et nobis ipsis non placet iste locus.
Tempore condicto rursum coeamus in illa,
Quam Frigianus alit et fovet, aecclesia.
5555 Forsitan expediet litem, quia vivit amatque,
Quem docuit, populum, rebus et ore sacro'.
Sic habeunt, ubi tempus adest, fiducia causae
Et desiderium nulla timere sinit;
Et quamvis nuper passi convicia, adire
5560 Non trepidant dubium de ratione Petrum;
At Petrus, admixtis conclamatoribus, illuc
Convocat et vultu se quoque dissimulat.
Praetendit pacem, mirari, quod rationem
Suffugiant clari veridicique viri,
5565 Quod deceat populum paci conducere, litem
Tollere, nec regem spernere vel dominum.
Si parere velint, se magnificare paratum,
Nec quemquam proprio velle movere loco,
Immo divitiis et honoribus amplificare
5570 Et consanguineis munera magna dare.
Respondent: 'Cessa promittere, perdere noli,
Thesauri nostri dogmata sunt fidei.
Hoc custodimus vigilanter et amplificamus,
Et non est hominum, qui queat eripere.
5575 At quem tu dicis regem, non esse probamus,
Ex quo persequitur sacra Deumque suum.

a) ita cum LAF. legendum esse puto. Hofm.; curat c. b) ita c.; ovilis proposuit LAF. c) introeant man. 1, corr. introeunt man. 2, c. d) i. e. exsiliant. e) abhinc iterum pergit man. 2. c. f) docem c.

1) In Biblia nihil tale invenire potui. Schm. Cf. fasc. 2, praesertim col. 102 sq. Hofm. W. Otto, 'Herodes', Pauly-Wissowa, 'Realenc.', suppl.

Sed nunc in causa non circumducimur ista,
Ipse sibi videat, qualiter expediat.

At te pontificem scimus non esse, tibi que

5580 Sicut pontifici non sumus appliciti.

5 Et quicumque favent, duris in sentibus haerent.

Et non sunt pecudes aut pecori similes,

Quod neque pastorem per pascua laeta secuntur,

Sed seducit eos et vorat ille lupo,

5585 Qui te quique tuum iam portat in ore magistrum

Et mentes vestras nocte dieque vorat'.

Petrus: 'Item pergis fallacia multiplicare,

Falsus es, et falsus doctor uterque tuus.

Hic¹ monasterii quasi quodam culmine lapsus.

5590 Iuravit numquam se fore pontificem.

15 Hic² regi solito iuratus more fefellit

Et nunc impugnat et nova sceptrum facit'.

Bardus: 'Uterque meus pastor vel legifer ille,

Ut geminus Petri rivus ab ore fluit.

f. 82^v. 5595 Tu, qui de tumida descendis Symonis unda,

Cum Nerone sapis et tumidum loqueris.

Fingis in alterutrum, quia nec iurasse probabis

Hunc, et discipulum penituisse vides³.

Petrus: 'Penituit? Ergo male forsitan egit,

5600 Quando tulit baculum propter episcopium.

25 Nec magis erravit, cum solvere iura negavit,

Sicut pollicitus per sacra verba fuit.

Sed fugit, sed deseruit dominumque fidemque,

Quid vult abiectum rursus habere locum?

5605 Bardus: 'Peccatum regi iurasse fatemur,

Et donum regis fetet in aeclesiis.

Sed munus sacrum nescimus habere reatum,

Inde redit sacra purificatus aqua,

Praecipue iussus et saepe redire coactus,

5610 Pontificis cura vim faciente pia'.

35 Petrus: 'Pontificis quo munere, qua ratione,

Monachus et voti proditor ipse sui?

Qui cum sit scelerum capud et via sedicionum,

Conscribit similes in sua signa duces.

5615 Subticeo sordes, quorum fetore laborat,

Qui fidei curam vel pietatis habet'.

Bardus: 'Habet proprium famae dispendia passus

Figmentis sacros commaculare^a viros.

Tu, quia te cernis aliter non posse placere,

5620 Anselmum ledis, Gregorium laceras.

45 Sed patet Anselmi reverentia, Gregorianus,

Si qua Deum siciunt pectora, mulcet hodor'.

Hic tamen^b irasci cum vellet, tota repente

Turba fremit Christo iudice versa retro.

5625 Turba videns Petrum frustra tam multa locutum

Ad cor versa redit, quod male retro dedit;

Ac memor Anselmi Petro maledicit; habendum

Cum Iuda memorat et vocat ad laqueum.

a) comaculare c. b) tamen deest c., supplevit LAF.

1) Gregorius VII. Cf. supra v. 3281 cum nota. S. 2) Scil. Anselmus. S. 3) Cf. supra v. 915sq. S.

- Insurgunt baculis, Petrum de culmine turbant,
 5630 Pulvinar multo stercore commaculant^a.
 Exoritur clamor, tota saevitur in urbe,
 Et iam se miserum clamat omnis homo.
 Iam^b furem, iam sacrilegum, iam perdicionis
 Auctorem vulgus omne profanat eum. f. 83. 5
 5635 Ad Christum viduae voces et brachia tollunt,
 Ut miseris tandem porrigat ipse manum,
 Anselmum reddat, Petrum de culmine pellat
 Et fidei sanae mandet adesse diem. 10
- Hos inter motus populi Christyque triumphos,
 5640 Victa et confusa cum duce parte mala,
 Presbiteri, quos in tenebris dampnarat et antro,
 Solvuntur, Christo clarificante suos.
 Bardus cum Paulo pro tanti flore triumphi
 Gaudent et cupiunt asperiora pati; 15
 5645 Certi venturam semper cum laude coronam^c
 Et defendendos coelitus esse pios.
 Petrus habit fugiens¹ et iam terrore solutus,
 Et qui cum Petro desipuerat, latent. 20
 Hanc quoque quis dubitet Anselmi de prece palmam
 5650 Nec sciat Anselmum perdere posse Petrum?
 Sed quia sic opus est, ut sanctus sanctificetur,
 Anselmus parcat, turba, quod egit, agat.
 Petre, times, meritoque times; sed quid timor iste, 25
 Quid tibi Luca potest aut aliquis facere?
 5655 Ergo time Christum, formida cunctipotentem,
 Cuius iudicium non potes effugere.
 Ludis in Anselmum, loqueris perversa; sed ille
 Te subito faciet inferiora loqui. 30
 Executiet baculum, faciet dampnata fateri
 5660 Et de sublimi coget abire loco.
 Virtus Anselmi non est passura ruinam,
 Sive magisterio iam caritura suo.
 Iam fugis instantem, iam te formidine caeca
 Percutit et populo dat nova corda suo. 35
 5665 Cum vero faciet virga cum sede carere
 Et longo luctu pascere cesariem,
 Quid facies, cum deficies populusque reversus
 Ad mentem sese ceperit inspicere 40
 Et detestari consortia saeva, rapinas,
 5670 Caedes et iuris vincula rupta sacri.
 Et iam pontificem nemo te dicet, erisque f. 83'.
 Obprobrium clero, ludibrium laicis.

a) comaculant c.

b) abhinc iterum pergit man. l. c.

c) choronom c.

1) Nescio num Rangerius ultimam factionis suae victoriam hic describat. Petrus enim, quousque Anselmus vixit, sedem Lucensem, ut ex charta d. 17. Nov. 1086. data (Reg. Luc. I, n. 492) intelligi potest, tenebat. Sed haec tota narratio confusa atque perplexa est, sive quod auctor noster ordinem temporum non satis perspexit et distinxit, sive quod, cum Anselmum victoria quadam ornare vellet, consulto et ex licentia quadam poetica a veritate deflexit, nisi forte, quod ad verum proxime

accedere videtur, commodum quoddam brevissimum et successum fugacem amicorum suorum in maius extulit. S. Infra v. 6898 Rangerius bene scit Anselmum in exilio mortuum esse. Quodsi commodum quoddam brevissimum a sequacibus Anselmi reportatum, ut Sackur 50 suspicatur, cui ego assentior, a Rangerio in maius elatum est, annis 1082. vel 1083. hoc factum esse potest. Cf. 'N. Archiv' XLIII, 543sq.

- Adde, quis esse tibi poteris, cum poplite flexo
 Adstabis viduae¹, quam modo dilanias?
- 5675 Anne tamen poteris nec cernere, ne venerari
 Dicam, quam tociens in populo loqueris?
 5 In populo meham dicis populoque superbo
 Et caeco foedam fingis et esse magam.
 Si tamen haec facias conversus ab impietate,
 5680 Sic quoque magnus eris in medio aecclesiae.
 Magnus erat David, sed Uriam fraude necavit,
 10 Ast, ubi penituit, clarus ut ante fuit.
 Sic non paucorum superant exempla virorum,
 Qui post peccatum promeruerunt statum.
 5685 Sed non sic Iudas argentum reddidit, unde
 Ad laqueum preceps^a et furibundus iit.
 15 Sic ergo si peniteat, si tactus amore
 Pacis, si sacra religionis amans
 Ad Christum venias, a Christo suscipieris,
 5690 Et quasi post tumulum Lazarus alter eris. Ioh. 12, 2.
 Et quis non peccat? Quis non sibi lumina caecat?
 20 Quis per stulticiam non gravat aecclesiam?
 Sed susceptorem Christum clementer habemus,
 Qui novit refugos tollere filiolos,
 5695 Qui novit prolem fugitivam non reprobare
 Et solet in reditu gaudia festa dare, Luc. 15, 22—24.
 25 Sed nec in Anselmo precordia dura dolentem
 Germanum laetis vocibus excipere.
 Non ita quaerentes frumentum tollere fratres
 5700 Venditus inspexit Ioseph, et ingemuit, Gen. 45.
 Non ita solatus post iurgia Benjamin ipsum,
 30 Non ita vel patrem se lacrimando senem?
 Quidquid et angelicus haec ad spectacula coetus
 Laude triumphali cantat in arce poli. Luc. 15, 10.
 5705 Et quis non credat, quia iusto dulcius astat
 Et cantu dulci plus modulatur ei.
 35 Sed denis novies iustis praestare novemque,
 Ne dubites unum, cum redit, ante reum^b. ib. v. 7.
 Quare quis novit vel quis ratione probavit?
 5710 Credamus, quoniam credimus aecclesiam.
 Pastor oves habuit centum, sed defuit una,
 40 Atque reperta facit gaudia plus aliis. Matth. 18, 12, 13.
 Et matrona decem dragmas habuisse refertur,
 Una reperta domum cunctaque laeta facit. Luc. 15, 8, 9.
 5715 Sed quid in his ovibus vel dragmis accipiendum,
 Non est nunc operis istius exprimere.
 45 Ad consolandum satis est, satis ad revocandum
 Ex Christy verbo sic potuisse loqui,
 Ut, cum tempus erit faciem revocare dolenter,
 5720 Et sapienter agas et bene poeniteas.
 Cum reddes baculum lugens et pontificatum,
 50 Ad Christum redeas et male facta luas.
 Audisti Petrum cum Symone² belligerantem,
 Audisti lapsum Symona pennigerum^c.

a) precebs c. b) ita LAF.; rerum c. c) Symon apennig. LAF.

1) Mathildi comitissae LAF. 2) Cf. supra v. 19 sq. cum nota.

- 5725 Anselmus Petrum sequitur, tu Symonis arte
 Quaestum multiplicas, Symonis arte rues.
 I^a nunc^a et populum ventosa garrulitate
 Fallito, mox etenim tu quoque falsus eris.
 Et quia per precium lucratus es hanc stacionem, 5
 5730 Per praecium praeceptis hac stacione cades.
 Hoc tamen unde tibi? Iam Symone turpius erras,
 Quo duce per precium sumis episcopium.
 O lucri funesta fames¹! Si displicet error,
 Hoc saltem gratis debueras facere. 10
 5735 Sed^b precio peccas, precio peccata relinquis,
 Erras cum precio, per precium resipis.
 Sed si revera venalis gratia non est,
 Nemo per precium poenituisse potest.
 Aut ergo precium ne suscipe iam rediturus, 15
 5740 Aut te cum precio gratia non recipit.
 Hoc est peccatum^c, quod nescit habere lavacrum,
 Sicut curari non solet ydropicus².
 Ydropico non unda sitim, non arida tollent, *f. 84^v*
 Et geminat morbum, qui relevare putat. 20
 5745 Sic et avarus homo nulla curabitur arte,
 Augendo crescit et minuendo malum.
 Et quid ei facies, quem nec contraria curant³,
 Nec de consimili munere sumit opem?
 Sed Deus est, qui vivificat, cui nulla resistit 25
 5750 Pestis, et ydropicam siccant avariciam.
 Nescis, quo traheris vel qua ratione moveris,
 In laqueos eius, quem fugis, acceleras.
 Cum te respiciet et ab ista sorde levabit,
 Quam tristes lacrimas haec tibi causa dabit? 30
 5755 Saulus adhuc spirans in Christi membra minarum
 Ecclesiam vastat, dilapidat Stephanum;
 Penituit, commissa^d luit baptismate lotus,
 Plangit dimissae crimina perfidiae.
 Non quia de facto possit dubitare remissa, 35
 5760 Sed quod amet tantum semper amasse bonum.
 Si^e cui non licuit primo sacra solvere mane,
 Vel vespertino tempore sacrificet.

Matth. 12, 31.

Act. ap. 8, 3; 9, 1.

cf. Matth.
20, 1—16.

IV.

1.

1082.

- Interea vinctis Henricus in agmina Tuscis
 Aggreditur Romam castraque constituit 40
 5765 Haud procul a muris et Petri sede sacrata
 Explorans aditus pervigil atque vagus.
 Romani primo rerum novitate moventur
 Et metuunt Tusco cum grege Teutonicos.
 Teutonici frendunt et vix humana locuntur, 45
 5770 Et facit horrorem mentibus ipse sonus

a) inc c., quod recte intellexit Hofm.; Inc (incitas?) LAF. b) abhinc iterum pergit man. 2. c. c) peccatum c.
 d) comissa c. e) Sic fortasse corrigendum est.

1) Cf. Verg. Aen. III, 57: auri sacra fames. 2) Cf. Germ. ed. 3) p. 4 cum nota 4. 3) Cf. Isidori Etym.
 Liudprandi Antapodosis I, 1, ed. J. Becker (SS. rer. IV, 9, 5 (Migne, PL. LXXXII, 193). 50

- Barbarici motus; longa experientia rerum,
 Insolitas armis solvit ubique manus.
 Et quamvis famae non est par copia rerum,
 Quod minus est, fingit multiplicatque timor.
- 5 5775 Omnia magna putant, diffidunt, debilitantur,
 Iamque in Gregorium mussitat^a omnis homo.
 Ut tamen armari semel est audacia nata,
 Ardescunt animis pro pietate magis
 f. 85. Paulatimque novas vires hostemque probando
- 10 5780 Ad veterem formam restituere suos.
 Muros excubiis et portas robore vallant,
 Ac velut Annibali cuncta quieta negant.
 Gregorius, Christi servus doctorque fidelis,
 Non cessat vitae verba docere suos.
- 15 5785 'Nostis', ait, 'fratres¹', quia conversatio nostra
 Non est Gallorum regibus ad placitum
 Et doctrina malos offendit; non tamen esse
 Debemus taciti sive tacenda loqui.
 Ecce furit dirus et muros obsidet hostis
- 20 5790 Et gladio nostras tollere vult animas.
 Quid facimus? Mutare libet preconia nostra
 Atque metu mortis verba profana loqui?
 Si querit nostro gladium maculare cruore
 Et verbum vitae non magis opprimere,
- 25 5795 Non metuo, non impedio. Si vero profanus
 In Christum saevit, ipse resistat ei.
 Et vos, qui Christum mecum debetis amare,
 Hanc impollutam semper habete domum.
 Heu, iterum Nero Petrum crucifigere querit,
- 30 5800 Et ludit miserum Symon avarus eum.
 Sed Paulus vigilat, Petrusque fideliter orat,
 Et de sublimi prorsus utrumque trahit.
 Quod si peccati tanta est offensio nostri,
 Ut tollat populum perfidus atque locum,
- 35 5805 Dum fidei murus solita compagine constet,
 De tali dampno non moveatur homo.
 Corpora mors tollit, dissolvit membra senectus,
 Per varios casus divitiae pereunt.
 Si peritura brevi non sunt vehementer amanda,
- 40 5810 Quod nescit lapsum temporis, illud amem.
 Roma² fuit regum dominans et maxima rerum,
 Adversis crescens, prosperitate ruit.
 Quae vectigales sibi fecerat undique reges,
 Cessit divitiis luxuriisque suis².
- 45 5815 Nunc servit, nunc mesta iacet virtutis et artis
 Inmemor et priscae strenuitatis egens.
 f. 85'. Et, quod deterius, gaudet sic esse subacta
 Iamque iugum paciens dedecus eius amat.
 Sed nos haec sinimus; nulli sua iura negamus,
- 50 5820 At Petri sedem non damus atque fidem.

a) musitat c.

1) Rangerius synodum Romanam a. 1083. Nov. in animo habuisse videtur, de qua in Registro Gregorii IX, 35 a (ed. Caspar p. 627 sq.) legitur: *Ceterum dominus apostolicus in eadem synodo de fidei forma et christianae*

religionis conversatione, sed et robore animique constantia ad praesentem pressuram necessaria ... edisserens ... S. 2) Cf. Sallustii Catil. c. 6—10.

- Nec sinimus solvi doctrinam pontificalem,
 Ut rex pontificem se putet atque Deum,
 Sufficiat regi regalia iura tenere,
 Et de milicia vivat agatque sua.
- 5825 Pontifices illi non debent esse subacti, 5
 Plus est imperio pontificalis honor.
 Quid pastoralis baculus, quid et anulus illi?
 Non sunt officii signa verenda sacri?
 Denique quid restat? Cur non et cetera tollit?
- 5830 Cur non et tondet et signa sacra facit? 10
 Nunc indignatur et non facienda minatur,
 Quod sacrum limen tangere non sinimus;
 Et nos contempnit et spreto principe Petro
 Sublimavit eum, quem Petrus exposuit¹.
- 5835 Quin imo miserum pessumdedit et sibi fossam 15
 Fodit, et in laqueum pronus uterque ruit.
 Nos autem Petro confidimus aut magis illi,
 Per quem stat Petri non violata fides.
 Et quamvis Sathanas granum cribrare petivit,
- 5840 Iam non deficiat Petrus et archa Petri. 20
 Archa Petri doctrina Petri, quo praemonitore
 Fundamenta manent catholicae fidei;
 Quae non defficiet, sed adhuc conversio fiet,
 Et faciet versus omnia stare Petrus.
- 5845 Interea, fratres, vigilemus, sicut oportet, 25
 Ut, quando veniet sponsus et inveniet
 Pervigiles, tollat et lucis in atria ducat
 Et cum dilecto conferat esse^a Petro^c.
- 2.
- Haec ubi sic fatus, post murmura postque tumultus
- 5850 Cencius² assurgit et lacrimosus agit^b: 30
 'Hei mihi! Quid dicam, patres, extrema videmus,
 Perdimus hanc sedem, perdimus atque Petrum.
 Non ago de dampnis, de prolis perdicione f. 86.
 Aut de corrupti suspicione thori.
- 5855 Eripitur pietas et virtus religionis, 35
 Et quaecumque sacra novit habere fides.
 Et qui sunt, qui subripiunt tam dulcia nobis
 Tamque salutiferae gaudia plena spei?
 Qui sunt, qui tollunt nobis vitamque Deumque
- 5860 Aut nos avertunt a pietate patris? 40
 Qui sunt, qui Romam vallarunt obsidione
 Et nos captivant et bona nostra vorant?
 Teutonici, gens dura quidem, sed inepta, magisque
 Ex placito sese quam ratione regens³.
- 5865 Adsunt vicini captantes praemia Tusci 45
 Et^c fugiunt dominae iusta flagella suae⁴.
 Hos agit Henricus ut fortis et ingeniosus,
 Sed nec Saxoniae praelia ferre valens

a) esse c. b) id est ait. c) abhinc iterum pergit man. 1. c.

1) Cf. supra v. 3312.

2) Consul Romanus. S. mann, 'N. Archiv' XXI, 409 sq.

4) Mathildis.

50

3) Cf. supra v. 99; 2875—2878; infra v. 5921. Over-

- Nec de faemineo congressu laeta reportans,
 5870 Quae docuit regem non satis esse virum.
 At nec^a Hannibalem nec Pirrum magnificamus,
 Et pecus hoc hominum maxima Roma timet?
 5 Quos fugitis? Gallos non^b vestra potentia fregit?
 Numquid^c et Arrontis¹ non viduavit humum^d?
 5875 An quia pugnandum nobis sub principe Christo,
 Mollior est animus aut manus aut gladius?
 Gregorius mihi signa ferat pugnetque precando
 10 Et levet ad caelum fortis utrasque manus,
 Donec deficiat Amalec saevissimus hostis
 5880 Et Christy populus cum duce laetus agat.
 Ite, fides vobis clipeos et tela ministrat²
 Atque triumphales tollet in astra manus.
 15 Quisquis Gregorium non suscipit, esto prophanus
 Et iam Romanos extimeat gladios.
 5885 Qualis Iudeus vel Iudas, perfidus esto,
 Quisquis in aecclesiam pontificemque facit.
 Qui papam geminat, non est de dogmate nostro,
 20 Et qui consentit, non meliora sapit.
 Hos hostes habeat virtus Romana per aevum,
 5890 Hos contra laeto pectore bella gerat.
 f. 86^v. Sic patriam civesque^e tuos, Romane, tuendo
 Ad patriam venies et diadema feres
 25 Ad patriam lucis, ubi pax et gloria iustis
 Et regnum perpes et decus et requies,
 5895 Quo non Henricus miserabilis iste laborat
 Et Guibertus ei iunctus amore rei.
 Contra quos, quoniam Christum Petrumque fatigant,
 30 Propter spem vitae corda manusque date!
 Haec ubi sic egit, tollunt oculosque^f manusque
 5900 Ad Dominum, spondent omnia sic facere.
 Tum vero motus et sollicitudo per Urbem
 Armorumque sonus excubiaeque tonant.
 35 Occurrunt, pugnant et nulla pericula vitant
 Et iam Teutonicos non metuunt gladios.
 5905 Urbem mutatam credas, quin ymmo renatam,
 Qualem est expertus Hannibal et timuit.
 Caesareos henses videas Magnique³ cohortes
 40 Et veteres ausus miliciaeque modos.
 Henricus cernit et sicut cera liquescit,
 5910 Nescit, quo redeat, si sine laude redit.
 Sed quia campus ei non commodus esse videtur
 Et iam Romanis cedere castra videt,
 45 De subito collem conscendit et aptat in arcem
 Et cingit muro triste Palacium^{g,4}.
 5915 Romani viso tam multo intrinsecus hoste
 Turbantur subiti de novitate mali;

1083.
(Iun.)

a) nunc c. b) num c. c) Nunquit c. d) id est Lucam in marg. man. 2. c. e) cives c., emend. Hofm. f) oculos-
 50 que c. g) palacionum c., emendavit Overmann, 'N. Archiv' XXI, 425, n. 5. S.

1) Cf. Lucan. I, 586: *Arruns (vates) incoluit desertae moenia Lucae*. 2) Cf. Vergil. Aen. I, 150; X, 218; XI, 71. 3) Id est Pompei, cui Lucanus poeta Magni cognomen semper dat. 4) Cf. Sander, 'Der Kampf

Heinrichs IV. und Gregors VII.' (Berlin 1893), p. 134. S. Meyer von Knonau III, 475 sqq., n. 12 (p. 477). Palatiolus est collis quidam in Urbe.

		Stant tamen et variis hostem congressibus argent ^a	
		Et vires eius undique debilitant.	
		Cernunt occisos matres in sanguine natos	
	5920	Et nati patres, nec modus est lacrimis.	
		Barbara gens tali de prosperitate levata	5
		Non parcit iugulis fortibus et teneris.	
		Quos capiunt, truncant, gemino vel lumine privant ^b ,	
		Aut perimunt gravius carcereis crucibus.	
	5925	Haec quoque parva puta maiori coelitus ira,	
		Ipsa domus Petri diripienda datur ¹ .	10
		Rex gaudet, quasi Gregorium iam caeperit atque	
		Victus sub gladio pendeat ille suo.	
		Pontifices illum per tam funesta secuti	1. 87.
1084 (Mart.)	5930	Conveniunt ² , ut agant, ne vacet aula Petri.	
		Accelerant, sed precelerat Dionisius audax ³	15
		Et pransus sacra se locat in cathedra ^c .	
		'Si propter cathedram ^d debemus credere papam,	
		Non mihi maior', ait, 'aut prior alter erit.	
	5935	Denique, si nostras voces expectat, habeto,	
		Possumus ut pransi vota precesque dare ⁴ .	20
		Sic alias alii quaerunt confingere causas,	
		Et, quem sublimant, laedere non trepidant.	
		Rex etiam cernit, quia se quoque concio spernit,	
	5940	Et iam perfidiae poenitet et furiae;	
		Sed, qui mos pressis tanta caligine, perstat	25
		Et, quasi cuncta videns seria, dissimulat.	
(Mart. 24.)		Guibertus lacrimas et ter componit et illum	
		Se non sponte sua fingit adire gradum ⁴ .	
	5945	Denique per lacrimas, quod dicitur, optat haberi,	
		Quas mimi specie format et ire facit.	30
		Quid tum Gregorio visum est potuitve videri,	
		Cum sacram sedem ludibrio fieri	
cf. Dan. c. 3.		Cerneret et statuam Caldeo more levatam,	
	5950	Quam cum grege suo turba caduca colat!	
		Quare, summe Deus, haec tanta licencia pravis,	35
		Aut ubi tam promptus in mala castra furor?	
4. Reg. 18 et 19.		Sennacherib legimus multa de gente superbum	
		Atque urbem sanctam perdere pollicitum	
ib. 19, v. 35.	5955	Nudatum subito legionibus et rediisse	
		Turpiter et gladio decubuisse domi.	40
4. Reg. 7.		Assirii cum Samariam pessumdare vellent,	
		Et devastasset spem quoque longa fames,	
		Iam iam cum populo sese et sua rege daturō	
	5960	Noctu insperatam vix habuere fugam.	
		Quis numeret strages gentis et milia tanta	45
		Gentis barbaricae caesa minore manu?	
		Quis nescit Iudam, Samsonem cum Gedeone	
		Et Iudith viduam Deboreamque manum?	
	5965	Et quis non trepidet, quis denique non moveatur, 1. 87 ⁴ .	
		Cum videat pressum depositumque pium,	50

a) angunt corrigendum esse videtur.

b) privatur c., emendavit LAF.

c) catedhra c.

d) catedhram c.

1) Hoc nusquam alibi traditur. fontibus aliter narrantur, sed certum est novam Wiberti electionem Romae tunc factam esse. Cf. Meyer von Knonau III, 530, n. 12 (p. 531 sq.).

2) Haec in aliis Placentinus. S. 4) Cf. Anselmi epist. ad Guibertum l. l. (SS. XII, 5; Libelli de lite I, 527): *Quod autem dicis: 'sed quia universalis ecclesiae curam suscepimus, licet inviti' . . .* Cf. Köhncke l. l. p. 66. S.

3) Episcopus

- Contra perversos laetis successibus usos
 Et perversorem, quod cupit, efficere?
 Heccine, iuste Deus, sententia iusta vel ira?
 5970 Et quid dicet homo sic faciente Deo?
 5 Gregorius mitis^a, paciens expellitur; ille
 Durus et inpaciens et canis heligitur.
 Sed non heligitur, ymmo magis impietati
 In capud et caudam bestia saeva datur.
 5975 Sic est, sic fiat, coeli decreta videmus,
 10 Iam de iudicio non moveatur homo.
 Gregorius cum Gregorio¹ Petroque decenter
 Sublimatur adhuc in meliore domo.
 Servit ei pravus; an non servire videtur,
 5980 Cum polit et format, urit et ygne probat?
 15 Quid valet argentum, si non formatur in usum?
 Tum vero formas, si prius ygne probas.
 Quid psalmista canit, cur exprobrat impietati,
 Dum consolatur, tristitia qui patitur?
 5985 'Vidi perversum Libani super alta levatum,
 20 Et pertransivi, si locus esset ei,
 Et iam nullus erat. Coepi perquirere, sed non
 Inveniebatur: iam patienter age'.
 Atque^b audi melius, quid significare videtur
 5990 Haec tam veridici clausula misterii.
 25 Non est ergo locus perversis, quando futurus
 Ignis eos uret, qui neque deficiet,
 Et sine spe finis carnes torrebit iniquis
 Et faciet funus flebile spiritibus;
 5995 Absit, sed pravi locus est quaecumque piorum
 30 Causa latens hominem, sed manifesta Deo,
 Quae vel purgari vel debeat accumulari^c,
 Si quid habet pravum vel minus ad bravium,
 Quod fit per reprobos, ideo conceditur illis
 6000 Vita, potentatus, gloria, divitiae.
 35 *f. 86.* Dumque superbitur vehemens, accenditur ignis,
 Ut pauper turpem perdat in igne cutem;
 Aut datur, ut niteat praeclarius; ergo peracto
 Purgatoque pio non habet ille locum;
 6005 Et sic clementer agitur, quia regula iusta
 40 Exigit in pravum deterius fieri,
 At iustum nitido purgari purius auro,
 Ut nequeas rugam cernere vel maculam.
 Hoc de consilio pariter bonitatis et irae
 6010 Guitbertus sordet Gregoriusque nitet.
 45 Gregorius patitur, ut purior efficiatur
 Et dignus solio distribuyente Deo;
 Guitbertus licitum sibi credit perdere iustum,
 Nec sentit penas perditus ipse suas.
 6015 Numquid Iob Sathanas non expugnare petivit,
 50 Et suscepit eum? Numquid et ipse Deum
 Non est adgressus? Quis Iudae traditionem
 Consuluit? Sed iam sic eat, opprobriis

Ps. 36, 35 sq.

Ephes. 5, 27.

Iob c. 1.

a) mittis c. b) abhinc iterum pergit man. 2. c. c) accumulari c.

1) Gregorio I.

	Mitis homo crescat; nemo turbetur: agonem	
6020	Istum mirari condecet atque sequi.	
	Interea nostris per tot mala debilitatis	
	Gregorius semper fortior efficitur.	
1083 (Nov.)	Et qui Gregorium Christo ductore secuntur,	5
	Quod possunt, faciunt, sicut et ille facit.	
6025	Vulnera, capturas, natorum vulnera seva	
	Postponunt fidei iudicioque Dei.	
	Sed crescente malo de prosperitate malorum	
	Mollescunt aliqui suffugiuntque pati;	10
	Et iam iam trepidant, iam regis munera captant,	
6030	Quaerunt privatis tempora colloquiis.	
	Compositis rebus statuunt aut vendere patrem	
	Aut suadere suo credere consilio:	
	Consilio sane tanquam serpentis et Evae,	15
	Ut cecus pomum tangeret illicitum;	
6035	Et faceret pacem contra ius et pietatem,	
	Solvens periurum nemine teste suum ¹ .	
	'Ecce vides', aiunt, 'quo te sententia traxit,	1. 88'.
	Nos tamen hunc hominem subdimus ecce tibi.	20
	Sed veniat, ne quis videat faciatque ruborem,	
6040	Ut ^a , quicumque favent, dissipuisse ^b putent,	
	Et iam nemo suum dignetur dicere regem,	
	Si quasi periurus denuo peniteat ^c .	
	Ille dolos sentit et perversoris et horum,	25
	Et negat illicito credere consilio.	
6045	'Si mihi corpus', ait, 'longo squallore liquescat	
	Aut gladio tollat perfidus ille caput,	
	Non moveat nec iudicium pervertere cogat,	
	Ut solvam subitus, quem ligat ipse Deus.	30
	At si peniteat, si vere confiteatur,	
6050	Inveniet promptam solvere vincla manum.	
	Dum iacet et saxo premitur nec Christus aperta	
	Voce levat vinctum nec iubet implicitum	
	Solvere, non solvam. Vocet ergo Martha Mariam,	35
	Occurrat Domino non procul a tumulo.	
6055	Adsint Iudei, lacrimas mirentur amici,	
	Tollatur moles, surgat, et ire sino,	
	Si tamen ille iubet, qui clamans erigit illum,	
	Sicut discipulis praecipit in Lazaro.	40
	Non mihi iuravit? Non hac ratione vocavi ²	
6060	Pontifices Gallos egregiosque viros,	
	Ut vel consiliis sese mutaret eorum,	
	Quos sciret vacuos omnibus his odiis?	
	Quid fecit? Non ^e cepit ³ eos ferroque ligavit	45
	Corruptaque fide clausit eis reditum ^d ?	
6065	Nunc credam verbis? Quia scilicet ille nepotes	
	Cepit habetque meos et male vexat eos?	
	Sic faciat; si sunt, quales desidero, vivant;	
	Si cedunt gladio, non vehementer amo ⁴ .	50

a) Et *vel* Neu (= Neve) *legendum vel intelligendum esse videtur.*b) *i. e.* desipuisse.c) Num *c.*d) redditum *c.*

1) Cf. Bonizonis ad amicum lib. IX, MG. Libelli I, 614. S. Meyer von Knonau III, 498 sqq., 500, n. 42. 2) Vide Gregorii epistolam archiepiscopis, episcopis, abbatibus in Gallia constitutis directam (J.-L. n. 5259; Cod. Udalr. n. 58, Jaffé, Bibl. V, 123), qua dicit fideles suos a maiori-

bus curiae Heinrici iuramento securitatem recepissee. S. 3) Inter Gallorum episcopos unus Hugo Diensis archiepiscopus Lugdunensis interceptus esse traditur. S. Cf. Meyer von Knonau III, 495 sq., qui tamen epistola in 55 nota praecedente memorata hic (p. 491 sqq.) non usus est.

Sic illi visa tanta patris integritate

6070 Auro, non gladiis sustinere capi.

Mox, ubi privato nequeunt advertere mentem,

Consilio vulgus sollicitare student.

1084.
(Jan. — Mart.)

5 1. 89. Iam fessum, iam vulneribus dampnisque remissum,
Iam cupidum pacis et novitatis amans.

6075 Maximus¹, in rerum cura pro nomine maior

Et plus antiqua nobilitate potens,

In Capitolini collem conscendit et illuc

10 Cum populo papam convocat et medius

Ante senatores equitum peditumque catervis^a

6080 Ad papam lacrimans subdola verba facit:

'Quanti te faciat et fecerit haec tua Roma,

Testatur longi saeva ruina mali.

15 Non ago de rerum summa, de pontificatu,

Qui tamen haut modici muneris instar habet.

6085 Et quamvis honus est et non honor haec animarum

Cura, tamen sequitur hanc quoque magnus honor,

Sed qui praecipuus honor est et clarior omni

20 Regno Romanae copia militiae.

Nolo iam verbis incumbere, quae vetus illa

6090 Gloria, cum Romae subdita cuncta forent.

Sed nunc quis dubitet magnae virtutis habendum

Gentem tam saevam sustinuisse diu

25 Et regem fregisse crebris congressibus istum,

Quem neque Saxonici sustinere viri.

6095 Ergo puta, quo Gregorii teneatur amore,

Quae tibi sic sese contulit atque sua.

Et nunc igitur^b enses in corda paratos

30 Aspice vel captam, quam regis, aecclesiam.

Et iam pone modum tandem rationibus istis,

6100 Ut populus veteri pace quietus agat.

Si pater es, debes et viscera patris habere;

Si pastor, lacerum flere et amare pecus.

35 Petrus pro populo fidei pacique vocando

Sustinuit mortem fortiter atque crucem.

6105 Sic quoque iunctus ei per tot discrimina Paulus

Crimine sordentes sanguine lavit oves.

Sic Clemens², sic Cornelius³, sic cetera sacra

40 Pontificum series se neci^c prima dedit.

1. 89'. Solus^d ab his nomen non solum pontificantis,

6110 Verum regnantis et dominantis habes.

En morimur, miscet senio sua fata iuventus,

Et mater prolem laeta perire sinit.

45 Et maiora iubes, sed quae maiora feramus,

Dum Petrus et Paulus regnet in urbe sua?

6115 At iam nemo Petrum, nemo vult tollere Paulum,

Nec mihi Gregorium tollere quaerit homo.

a) catervas emendandum esse videtur.
50 iterum pergit man. 2. c.

b) in voce igitur versus mendosus est.

c) mihi c., emendavi.

d) abhinc

1) Sine dubio persona ficticia. Maximus quidam vel Leo Maximus obiit a. 1012. Apr. 23, ut ex inscriptione monasterii S. Bonifacii et Alexii elucet; cf. Forcella, 'Iscrizioni delle chiese e d'altri edifici di Roma del

secolo XI fino ai giorni nostri' VII, 358. S. Sed versus 6263—66 certa de Maximi morte tradere videntur, quae ficta esse vix possunt. 2) I. papa. S.

3) Papa. S.

	Victores vinci cupiunt et iungere dextras, Et faciente Deo rex quoque iussa subit. Certe, quae tribuit bello victoria finem,	
6120	Rebus in afflictis laetior esse solet. Si fidei causa Petrus mihi contulit arma, Quis pugnabit ei, cum satis est fidei? Si vero mortes et eorum fata sitimus, Non hoc de Petri tradizione puto.	5
Act. ap. 5, 1-10.	6125 Nam quod in uxorem durus fuit atque maritum, In fraudem potius verba cruenta dedit.	10
ib. c. 12.	Sed non Herodem percussit se capientem, Neronem tacitus in cruce sustinuit. Parcendum penitus didicit pietate magistra ¹	
	6130 Et nequaquam homini vel maledicta dare. Te quoque non dubitem, tanquam de dogmate Petri, Christy mandatum sicut et ille sequi.	15
1. Reg. 24, 5-7.	David cum Saulem sopitum perdere posset, In christum Domini ferre manum timuit.	
	6135 Sic etiam caeco cum deprehendisset ^a in antro, Flevit per clamidem se lacerasse fidem.	20
	Iam cum te dampnatus erat divinitus ille, Nec tamen ut lapsus sanctus aborret eum, Sed sacramentum veneratus pectora tundit	
ib. c. 26, v. 15. 16.	6140 Et regis tunicam sentit habere sacrum. Quid quod et in vigiles desevit signiferumque Et pro rege malas arguit excubias.	25
	Regem ^b funestum fateor dignumque perire, Atque utinam gladio foderit ista manus!	
	6145 Sed ^c vivit, faciente Deo meliusque vivente ^d , Ne dicant hostem te iugulasse tuum,	f. 90. 30
	Et sit Gregorio iactura cupidine laudis Ad veniam facilem non habuisse manum. Discat nunc feritas et barbara corda moveri	
	6150 Constantes animos plus prece quam gladiis; Et quod Romani pro te pugnasse videntur, Non tibi, sed Domino se ^e potuisse pati.	35
	Aspice nunc vultus truncatae nobilitatis, Et populi, quaeso, saucia membra vide.	
	6155 Denique, si Romam minus est servare, vel orbem Respice lapsurum, quem tibi Roma dedit'. Haec dicens animos populi seducere temptat, Ut, si papa neget, ille dolo teneat.	40
	Papa videns populum turbari seque doloso	
	6160 Obcingi laqueo, stat tamen intrepidus Atque ita: 'Quod Romam laudas, o Maxime', dixit, 'Nos quoque laudamus et bene suscipimus. Et quis non laudet tantum pietatis amorem? Quis non magnificet tela secuta fidem?	45
	6165 Laudamus veteres armis victricibus orbem Subiecisse suis legibus et patriam	50

a) ita c.; deprehendisset Zwölfer. b) Regnum c., emendavit S. c) abhinc iterum pergit man. 1. c. d) vivente corruptum esse videtur. e) se an te legendum sit, in codice incertum est, sed se (= eos) sensui respondet.

1) Cf. Statius Achill. I, 105: *pietate magistra*.

- Illustrasse sua virtute, sed illa^a
 Gloria terrestris atque caduca fuit.
 Haec autem vere laus est, ubi vita perhennis
 6170 De fidei titulo militiaeque venit.
 5 Sed quis ego? Si Roma mihi sua vulnera pensat,
 Irritus est talis et sine messe labor.
 At si pugnavit pro Christi nomine, Christus
 Rex est et dominus et diadema dabit.
 6175 Sed si legitime certavit, viderit unde, 2. Tim. 2, 5.
 10 Obsecro, quae lex sit ista, videto parum.
 Hostis habet muros, altaria possidet hostis,
 Cernitis et statuam, quam Babilon statuit. Dan. c. 3.
 Quae pax ergo potest nobis et civibus esse,
 6180 Si non illa Deo servit et aecclesiae?
 15 Sed morimur. Dolor iste magis mea viscera torquet;
 Nemo potest vulnus hoc magis imprimere.
 Atque utinam moriar, ne tantis mortibus vivus
 Inteream, tantum vivat amica fides.
 6185 Sed Christum non destituo, sub imagine pacis
 20 Bella latent, victis scilicet arma damus:
 Victis aecclesiam, victis concedimus Urbem,
 Quid superest? Et me tradite, et non renuo'.
 Sic habit, et latebras nocturno tempore quaerit,
 6190 Non mortem metuens, sed sapienter agens,
 25 Ut neque, quos pascit, sine consolante relinquat
 Et miseris parcat, quos videt inde mori.
- Clauditur in turri¹ magnus summusque sacerdos 1084.
 Et sumptu tenui seque suosque regit;
 6195 Quae plano fundata loco, sed marmore grandi
 30 Et quadro triplici surgit in astra situ.
 Ambitus inferior solida compage ligatur,
 Quem penetras una difficillique^b via.
 Mensuraque pari distinguitur ordine quadro,
 6200 Ut nullus superet angulus a medio.
 35 Lata superficies campum facit atque patenti
 Vallo munimen praebet in omne latus.
 Ex hac planitie lata multumque patente,
 Quam Tiberis praeterlabitur atque rigat,
 6205 Forma dissimili, simili sed marmore, moles
 40 Surgit et emenso circus ut orbe coit.
 Hanc etiam superat turrita mole cacumen
 Arctius hoc medio, sed magis alta petens.
 Prima loci series iaculis et turribus apta
 6210 Militiae rebus officiisque vacat:
 45 Ex hoc pugnatur per propugnacula longe
 Tormentisque abeunt saxa sudesque manu.
 In medio requies et tuta silentia nullo
 Ad belli strepitum^c concipiente metum,
 6215 Sed^d tamen hinc etiam pugnandi copia multa,
 50 Et gaudent superis inferiora locis.

a) *versus uno pede eget.* b) *difficillique c.* c) *ita LAF.; strepitu c.* d) *versus 6215/16 in fine quaternionis 9. scripti incuria scriptoris in 10. quaternione repetuntur c.*

1) In sepulcro Hadriani dicto 'die Engelsburg'. Cf. Meyer von Knonau III, 541sq.

1084.

Arcem, quae superest, celi custodia munit

quat. 10.
f. 91.

Et facit excelsas angelus excubias.

Temporis^a haec inter longi bellicae ruinas

6220 Incolomis tempus vicit et excidium.

Magnifice turres et lata palacia regum

Cesserunt saevis gentibus atque suis.

Et sicut Troyam legimus post bella 'fuisse'¹,

Sic quoque quis dubitet dicere: 'Roma fuit'.

6225 Sed Crescentis opus² superest custodia pontis,

Et Roma veteris nunc quoque servat opus.

Hanc tamen hostilis demencia vincere temptat

Et putat obductum carcere Gregorium.

Obsidione locum vallat crebrisque fatigat

6230 Ictibus et saxis rumpere saxa iubet.

Et ne quando fugę pateat via neve piorum

Quilibet afflictis rebus opem tribuat,

Pontem per medium transverso tramite vastum

Ducit opus, ferro et robore saxa ligans³.

6235 Disponit vigiles, explorat tempora noctis

Iamque fatigatos cogit in arma suos.

Et quamvis tutus et inexpugnabilis esse

Ex ipsa constat condicione locus,

Mens tamen ardenti magis et magis acta furore

6240 Iam tenet in manibus, quicquid habere cupit.

Caeca fames nescit veteres Babilonis iatus

Nec recolit laetas esuriisse feras.

Nulla tamen prodest odiis penuria rerum

Et, quae tuta solet vincere, longa fames.

6245 Petra fluens et manna pluens potabit aletque

Et feret inclusis omnia laeta suis.

Et nisi mox fugiat fera bestia, scuta videbit,

Et sceleri^b captos obsidione suos;

Et qui nunc rident et de pastore triumphant,

6250 Planctus et lacrimas hoc fugiente dabunt.

Cencius insultat velut alter Curio⁴, verum

Mox disperdendus deteriore modo

Quondam Gregorii sicarius insidiator,

f. 91^a.Cum sacra solventem munera coepit⁵ eum

6255 Adstantem altari Christo nascente profanus,

At nunc pastoris venditor et patriae,

Sed lingua facili penas iam iamque daturus,

Ut Iudas patris proditor et domini.

Ille sibi guttur laqueo confregit, at iste

6260 Venalem linguam mordicus inminuit

Et ferus ultorem sceleris se prebuit ipsum

Nec patria dignus, quam laniavit, humo⁶.1075.
(Dec. 24 25.)

Matth. 27, 5.

a) abhinc iterum pergit man. 1. c. b) id est celeri, cf. supra p. 1256, n. b ad v. 4773.

1) Cf. Vergil. Aen. II, 325: *Fuimus Troes, fuit Ilium*. S.2) I. e. castellum sive turris Crescentii, ubi papa testibus Vita Anselmi c. 22, Hugone Flaviniacensi et Widone Ferrariensi, aliis inclusus erat. Cf. Watterich, *Vitae pontificum I*, 460 sq. S. Meyer von Knonau I. I. p. 540, n. 23. 3) Petri Pisani Vita Gregorii VII. ed. Duchesne II, 290: *Romani vero malam, quam habuerant a**principio, consuetudinem perficere ut prius coeperunt, castrum undique muris observaverunt, ita quod nulli fas erat introeundi vel exeundi*. S. 4) Cf. Lucan. 50 I, v. 268 sqq. 5) Cf. Meyer von Knonau II, 586—590.

6) A. 1077. Papias mortuus est. Meyer von Knonau III, 13 sq.

Maior eo non flagiciis, non impietate,

Maximus¹ exemplo deperiit simili.

6265 Auctoremque mali loca per tam multa secutus

Dum sitit argentum, mortis honore caret.

5

Horum saevitiam populus patresque secuti

Patrem destituunt, sed cito facta luunt.

Nobilium pars magna tamen non frangitur istis,

6270 Cum patre, si iubeat, prompta subire crucem.

Cencius exultat et cum ductore triumphat,

10

Et pietas litem cum pietate facit,

Cum videt ancipitem tenerum pendere Iohannem²,

Et dentes frangit rege iubente truci.

6275 Sic plures gnatos plorant, sed gaudia rursus

Maxima nunc capiunt contuitu fidei.

15

At^a vero cum iam rursus producere vellet

Herodes Petrum, Christus adest et eum,

Sed non in tenebris, plus quam de carcere ferri

6280 Liberat et regem cogit inire fugam.

Guiscardus dux magnificus Petroque fidelis

20

Advolat et Romam vincit et ygne domat.

Educit papam feliciter usque Salernum

f. 92.

Atque ministrat ei promptus honorifice.

6285 Faelix perpetua, felix, dux inclite, fama

Et maior forti Caesare, qui geminos

25

Reges³ exuperas et Romam vincis utramque,

Ad cuius nomen barbara pugna fugit.

Qua te laude feram, quo carmine magnificabo,

6290 Quem sic glorificat Christus et eius amor?

Non te cura tenet belli⁴, non filius ipse⁵,

30

Non metus hostilis in tua terga fremens,

Non maris Adriaci dubiae iugesque procellae,

Quas non turrita classe per alta secas;

6295 Tam tibi securus quam Christo velificante,

Tam metuens patri quam cruce iam posita.

35

Tu mare, tu terram superas, sine milite vincis

Iordanemque⁶ doces inferiora loqui,

Quem defensorem prefixerat hostis Aquino,

6300 Ut tibi montanas clauderet ille vias,

Fortis homo, vir magnanimus, sed cedere novit

40

Iordanis retro nec tenet ille pios;

Si tumeat camposque vagus decurrat in omnes,

Adventum Iosue non tamen impediat.

6305 Sic pugnat pietas, sic obviat impietati:

Auro rupta fides non bene tela quatit.

45

Caetera facta quidem satis et super alta fuere

Et ducibus claris haud imitanda satis.

At nunc ipse tuos superas, dux magne, triumphos,

6310 Quantum magnificis maior eras ducibus.

Sit tibi longa quies et gloria perpetualis,

50

Qui functum patrem tam cito subsequeris,

1085.
(Iul. 17.)

a) non inter v. 6276 et 6277, sed inter v. 6280 et 6281 distinguit c.; emend. LAF.

1) Cf. supra v. 6075, p. 1283, n. 1. 2) Filius quidam Protospath. 1082—1084, SS. V, 61. S. 5) Boe-

Cencii dictus esse videtur, de quo alibi nihil invenio. mundus. S. 6) Principem Capuae. S. Cf. Meyer

3) Alexium I. imperatorem Constantinopolitanum et von Knonau III, 564, cum n. 46.

55 Heinricum IV. regem Germaniae. 4) Cf. Lupus

- Et pro quo tantos potuisti ferre labores,
 Servet inoffensum Gregorius famulum.
- 6315 Explicitus curis saevaeque tumultibus Urbis
 Non vacat a verbis dulcibus atque sacris.
 Nec dolet exilium nec se gemit expoliatum
 Gaudens cum sanctis asperiora pati. 5
- 'Si patimur, si detrahimur, si pellimur', inquit, 1.92.
 6320 'Haec sunt magnanimis semper amica viris.
 Flos mundi fletus generat longosque dolores,
 Et qui nunc florent, arida cuncta metent. 10
 Quo graviora pati pro Christo quisque videtur,
 Hoc maiora feret praemia dante Deo.
- 6325 Sed nos quod^a patimur, qui tristia nulla videmus,
 Et quibus arridet et favet omnis homo?
 Unde magis timor est de prosperitate dolosa 15
 Quam spes de duro continuoque malo.
 Nec iam de meritis praesumimus atque labore,
- 6330 Qui non est, ymmo de bonitate patris,
 Qui nobis tribuit tot munera tam preciosa,
 Et mox plura pius et meliora dabit. 20
 Tantum doctrinae non concedamus inani,
 Sed teneat stabilem spesque fidesque pedem,
- 6335 Et maior reliquis amor indivisus; ubi haec sunt,
 Quae super edificas, inviolata manent'.
 Sic ait, et fratres confirmat nocte dieque, 25
 Dissolvi cupiens atque quiete frui.
 Iamque aderat^b suprema dies multumque cupita;
- 6340 Ut sibi felicem cerneret ille diem,
 Arripitur langore gravi, iam iamque vocandus
 Confortat socios et benedicit eos; 30
 Et successorem sibi nominat¹ atque remittit
 Exceptis ducibus signiferisque mali.
- 6345 Attamen hos recipi, si confiteantur, adortans,
 Designat, per quos hii^c quoque peniteant.
 De testamento non est discussio^d longa. 35
 Vestimenta suis dividit atque mitram
 Anselmo tribuit² et curam mandat habere
- 6350 Aecclesiae, tota qua vacat Italia³.
 Atque item viduam⁴ dat custodire magisque
 Flentem, quo pocior ipse maritus erat. 40
 Et sic ad celum lacrimancia lumina tollens 1.93.
 Migrat et ad patriam carne solutus abit.
- 6355 Petri discipulum sepelit domus⁵ alta Mathaei
 Et socio longum commodat^e hospicium.
 O quantae lacrimae lamentaque quanta per orbem, 45
 Audito patris funere Gregorii!

Phil. 1, 28.

V. Ans. c. 32.

1085.
(Mal. 25.)a) *legendum videtur* quid.

b) adherat c.

c) hi *proponit* Zwölfer.

d) discussio c.

e) comodat c.

1) Tres episcopos papam proposuisse, Lucensem, Ostiensem, Lugdunensem Urbanus II. postea in epistola ab Hugone Flaviniacensi (SS. VIII, 466) tradita testatus est. Cf. Cod. Udalrici n. 71 ed. Jaffé V, 143. S. Meyer von Knonau IV, 59 sqq. 2) Ex Vita Anselmi c. 32 Paulus Bernriedensis in Vita Gregorii VII. c. 111 (Wat-

terich, Vitae pontificum I, 540) haec exscripsit. S.

3) Cf. V. Anselmi c. 24: *Nam potestatem ei et vicem suam dominus papa commisit per omnem Langobardiam, ubi catholici non haberentur episcopi.* Cf. infra v. 6589sq. S. 4) Mathildim. 5) Salernitana.

Et quis non fleret, si non pietate careret,
 6360 In tanto sane naufragio fidei?
 Gregorius, lumen fidei, reparacio legum,
 Integritas vitae, iustitiae speculum,
 5 Pontificum rector, et vox et lingua piorum,
 Normaue formandae tradicionis, obit.
 6365 Ymmo nunc primum vivit feliciter atque
 Vivificum lumen absque rubore videt;
 Cernit dilectam semper cum prole Mariam
 10 Et mediator adest nunc magis ante Deum,
 Ut Christo populum commendet^a ubique fidelem
 6370 Et precibus praestet auxilium fidei.
 Ergo laborantem mortali carne timendum
 Credidimus saevis regibus et populis:
 15 Et nunc non poterit multo magis illaqueare
 Et vexare malos et relevare bonos?
 6375 Qui mirabilibus a primo flore nitescens
 Internis hominum mentibus intererat,
 Et Sathanae fraudes varias deprehendere^b doctus
 20 Cessandas docuit illius insidias,
 Et iam non faciet divino clarus honore,
 6380 Sicut pollicitus antea sepe fuit,
 Et modo plorantes blande solatus alumpnos
 Multo maiorem saepe spopondit opem?
 25 Ergo si pietas sublato plorat amante,
 Gaudeat in caelo iam residente patre.
 6385 Ultraque se pietas effundere debet amico,
 Ut, sibi qui plorat, gaudia ducat ei.
 Cessit Gregorius, sed eodem subveniente
 30 Christus adest viduae sedulus aecclesiae.
 f. 98'. Christo rege suis non possunt laeta deesse,
 6390 Et pastor dabitur, qui pecus omne regat.
 Non gaudebit homo mendax cum Symone Nero,
 Et sciet in seclum vivere Gregorium,
 35 Sentiet ethereas vires et sulphuris ygnem,
 Et partem calicis sulphur ab ygne bibet.
 6395 Et faex illius non evacuabitur unquam,
 Donec peccator pronus uterque¹ bibat.
 At gaudent, quia sicut homo mortalia solvit,
 40 Tanquam non vivat, interiisse rati.
 Sed vivit vitamque bibit de fonte perhennem
 6400 Atque triumphales cernit agitque choros.
 Inde flagellat eos et eis dominatur et iram
 Exerit et plagas incutit et geminat.
 45 Et non cessabit, donec solvatur uterque,
 Lapsi precipites ad Stigis usque lacum.
 6405 At comitissa potens tanto percussa dolore
 Non parcit lacrimis flebilibusque modis;
 Quam dum solatur Anselmus, et ipse gravatur,
 50 Et lacrimas lacrimis dum fugat, ipse facit.
 'Pastor', ait, 'mihi crede, soror, non liquit ovile
 6410 Nec nos deseruit, sed rediturus iit.

a) comendet c. b) deprehendere proponit Zwölfer.

1) Heinricus et Wibertus. S.

Ps. 10, 7
(sec. LXX).

Io. 16, 16—19.

Et sicut Christus, cum sedem Patris adiret,
 Promisit gnatos sepe videre suos.
 Sic Christy famulus et Christo consociatus
 Saepe reviset ovem, quam trahit ad requiem.

6415 Luges Gregorium? Quare, quae tristia¹ vidit?

5

Si dolet aut patitur, condoleamus ei.

Si vero gaudet, si regnat, inane videtur,

Si non congaudet, quisquis amavit eum.

Matth. 26, 53.

Si metuis, non esse putas ibi tot legiones,

6420 Quot legis et cantas, quas Deus ipse regit.

10

Quid Michael? Non miliciam conducit et omnem

Conatum Sathanae pellit ab arce sua?

Adde potestates, et milia milibus adde,

Quanta capi nequeunt quolibet in numero.

6425 Haec tibi Gregorius dabit et mihi celitus arma

J. 94.

15

Et tradet miseros ocus in laqueos.

Nos post errores, post taedia postque labores

Evehet ad caeli gaudia cum superis'.

Haec illi, sed se non praevallet ille tenere

6430 Et gemitu crebro viscera maesta quatit.

20

Et quociens mitram videt, irritamen^a amoris,

Solvitur in lacrimas et fugit ad tenebras.

Et desiderio tabet Christoque fruendi,

Et miscere suo praemia Gregorio.

6435 Hunc sitit, hunc orat, hunc omni tempore plorat

25

Et post Gregorium non nisi funus amat.

Henricus fugiens Rotbertum turpiter ibat,

Iam saevire videns in sua facta Deum.

Tusci non curant fugientem pro duce regem,

6440 Teutonici metuunt omnia, quae fugiunt.

30

Sed per pontifices faedae rationis amicos

Tutus abit, quamvis tutus abire nequit.

Ut venit Lucam, Morianum perdere temptat²

Insistente Petro, patribus et populo;

6445 Sed convenit eo clarorum turba virorum,

35

Ut pacem potius quaereret ipse prior.

Cumque seges castris incumberet, illa superbi

Caeca manus populi tangere grana timet.

Religiosa fames viret esuriente caballo,

6450 Et ridet in culmen luxuriosus ager.

40

Sic Robertus adhuc presens occurrit ubique,

Et nichil est, quod non rex fugiens metuat.

Sic habit et Petrum sub cultro pene reliquit

Et redit ad fines, sed sine laude, suos.

6455 Sed ne confusus redeat, solacia quaerit,

45

Rotbertus peccat³ et comitissa luit.Ut vero didicit papam migrasse⁴, triumphat

Atque Deum pro se bella movere putat.

a) ita emendavit LAF. pro irritamur e.

1) Cf. v. 6325. 2) Vide supra v. 4905sq.; Overmann l. l. p. 433. S. 3) De expeditione anni 1084. in Graeciam facta hoc dictum esse videtur. 4) Res

apud Morianum et Sorbariam ante Gregorii mortem gestae 50 Rangerii errore narratae sunt, acsi postea factae essent; cf. Overmann l. l. p. 416. Meyer von Knonau III, 565 sq.

- Inde furore gravi convertitur in comitissam,
 6460 Quam cum Gregorio credit obisse suo.
 1. 94. Italicis mandat populis ducibusque superbam
 Frangere, commixtis^a agminibus premere.
 5 Pontifices addit, quibus est violencia maior,
 Ex odio veteri a duce Gregorio.
 6465 Ipse velut victor pro funere pontificali
 Evolat et laetus in sua regna redit,
 Maiores facturus opes et milite multo
 10 Consummaturus^b, quod superest operis.
 Sic putat, at Domino non haec sententia constat,
 6470 Qui supportat^c eum, dum cadat in laqueum.
 I, bone, iamque redi, ludos risumque daturus,
 Ut, cum finieris, tum magis incipias.
 15 Nos tibi iam finem facimus¹, non proficis ultra,
 Vicit Gregorius et tua colla ligat.
 6475 Interea comites et ineptia pontificalis
 Italiae populos in mala fata trahunt.
 'Rex', aiunt, 'fortis et longo tempore victor,
 20 Exactis rebus innumerabilibus
 Infectum quiddam nobis ubique reliquit,
 6480 Quod nisi complemus, ludibrium facimus.
 Haec mulier, quae non metuit regalia iussa,
 Perdidit auctorem, quo male tuta fuit.
 25 Aut redeat regique suo sua debita solvat,
 Aut nostros^d animos senciat et gladios.
 6485 Vera fides domino novit debere cruorem,
 Vera fides domino militat et moritur.
 Subdolus et duplex illo presente minatur,
 30 Ast, ubi non paret, mussitat^e atque fugit.
 Offendit regem mulier nec nostra veretur
 6490 Agmina, maiorem se facit Italia.
 Maiorem ducibus et culmine pontificali,
 Maiorem magnis regibus et populis.
 35 Turpe quidem tantis tantillam vincere, turpe
 1. 95. Magnanimis ducibus cum muliere manum
 6495 Et vidua conferre; tamen, quia nos quoque spernit
 Et, quod eam patimur, imputat ipsa sibi
 Et iam magnificat sese, vincatur, et arces
 40 Omnes in cinerem comminuantur^f ei'.
 Sic aiunt, nec respiciunt, quid desuper illis
 6500 Immineat, nescit perfida turba Deum.
 At comitissa dolens et longo consita luctu
 Plangit cum socio de patre Gregorio².
 45 Cum subito didicit, vix fama preveniente,
 Undique collectis viribus irruere.
 6505 Quid faciat? Quos commoneat^g? Sic omnia turbat
 Tempus, ut una dies non bene restet ei.
 Pauci, quos secum retinet, tamen arma capescunt,
 50 Occurrunt illis spem faciente fide.

V. Ans. c. 28.

a) comixtis c. b) consumaturus c. c) suportat c. d) vestros c. e) musitat c. f) cominuantur c. g) comoneat c.

1) Haec circa annos 1096/97. scripta esse patet, cum circa Venetias morabatur. 2) Cf. Overmann l. l. p. 416. S.

- Anselmus de Gregorii munimine fretus
 6510 Consolatur eos optime per socios¹:
 'Non est in gladiis, fratres, fiducia nostra;
 Gregorius vobis militat ante Deum.
 Militat et pietas, constancior omnibus armis,
 Signa gerit ferro forcior alma fides. 5
1. Macch. 3, 19.
 Iud. 15, 15.
 1. Reg. 14, 14.
 6515 Non est in numero semper victoria belli,
 Iudas cum paucis saepe trophea tulit.
 Samson mandibula prostravit^a milia multa,
 Quid Ionatas solo septus ab armigero? 10
 Defficiet tempus, si pergo cuncta refferre,
 6520 Et Iudeorum forcia facta² loqui.
 An^b Iudeorum Deus est, et non magis horum,
 Qui sunt Iudei praesidio fidei?
 Sed magis istorum, quia circumcisio carnis 15
 Et signum fidei non valet absque fide.
 6525 At vero sincera fides et praelia vincit
 Et mare consolidat et nova signa facit.
 Nunc igitur numerum ne formidetis eorum,
 Qui non est numerus defficiente fide. 20
 Ergo fides fundat, et quicquam stare valebit,
 6530 Si fundamentum solvitur, ipsa fides?
 Sana fides plenam desiderat integritatem, 1. 95'
 Ut Christum credens credat et aecclesiam.
 Hoc^c qui non faciunt, frustra de nomine Christi 25
 Gaudent; Christus eos reprobat et refugit.
 6535 Christus amat sponsam, Christum qui dicit amare,
 Mentitur, si non diligit aecclesiam.
 Sic et qui credit Christum, nisi credit et illam
 Quam sibi coniunxit, fallitur, aecclesiam^e. 30
 Et sicut Deitas non gaudet credulitate,
 6540 Quae Christum solvit, sic quoque Christus eam
 Non amat aut curat, immo^d fugit atque refutat
 Condempnatque fidem, quae negat aecclesiam.
 An vero credunt, qui regi subdere querunt 35
 Et libertatem tollere non metuunt?
 6545 Hos contra nobis Christus sua tela ministrat
 Et scutum tribuit catholicae fidei.
 Spiritus est gladius, in quo pugnate, fideles,
 Et verbum vitae cordibus accipite. 40
 Et Deus omnipotens vos dirigat et benedicat
 6550 Et reddat nobis ocius incolumes'.
- Haec ubi sunt illis perlata et dicta, sub ipso
 Articulo pugnae clamor ad astra subit.
 Haste franguntur, solvuntur scuta, venit 45
 Ad gladios, pugnant³ fortiter; at miseri
 6555 Quos Sathanas ducit, subito terrore soluti
 Turbantur, caecos efficit ipse timor.
1084.
 (Iul. 2.)
 V. Ans. c. 24.

a) prostravit c.

b) *abhinc iterum pergit man.* 2. c.c) *versus 6533—6538 in edit. desunt.*

d) imo c.

1) Per Vitae Anselmi auctorem, qui hoc in c. 23 ipse est. 2) Vergil. Aen. I, 641: *fortia facta patrum*. 50
 tradit. Sed adhortatio haec a Rangerio ipso confecta 3) Apud Sorbariam.

- Diffugiunt^a, capitur Parmensis episcopus¹, atque
 Maiores alii magnificique viri,
 Regis fautores incentoresque² malorum
 6560 De grege, quam multos nec numerare queas.
 5 Innumeri vero pereunt passimque per agros
 Expositi canibus alitibusque iacent.
 De fidei numero tria sunt data corpora leto,
 Cetera turba Deo praeside laeta redit.
 6565 Sic agit Anselmus, sic pugnat, dumque precatur,
 10 Prosternit, superat, impedit atque ligat.
 Quin et Gregorius caelum movet et sociatis
 Agminibus caro consulit et famulae.
 f. 96. Ex hoc ergo patet tam virtus Gregoriana
 6570 Quam patris Anselmi; iamque timent miseri,
 15 Qui modo turbabant et flammis^b ore vomebant;
 Iamque incandescit fumus et ira Dei
 In gentem saevam Christumque fidemque perosam,
 Et servit fidei gloria Gregorii.
 6575 Iamque patet, quantus celi clarescat in arce,
 20 Qui sic militiam protegit inde suam.
 Quod videt Anselmus, et adhuc constantior esse
 Incipit et penitus se dare Gregorio.
 Gregorius sedem conscendit pontificalem,
 6580 Anselmus pugnat et grave portat honus.
 25 Sed portat finemque suum considerat ante
 Et cor suspendit ad bona Gregorii.
 'Quando perveniam? Quando cum rege videbo
 Pontificem, carnis pondere deposito?
 5585 O celum celique domus! Quae curia tantis
 30 Exornata bonis! Terra caduca, vale!
 Sed quid agam viduae? Quid agam tibi maxima matrum?
 Cui te servandam per mala tanta dabo?
 Denique tot sedes, quas optimus ille reliquit
 6590 Et mihi commisit^c, cum moriturus erat³.
 35 Sed moriar. Quid enim? Quis non sibi proximus esse
 Debeat et causam pluris habere suam.
 Christe, vides desiderium, discerne, quid esse
 Debeat, ut nimium non mea vota sequar'.
 6595 Sic ait et sese tanto patientius angit,
 40 Quo magis extremam captat^d adesse diem.
 Quo studio fervente cadit pars impietatis
 Et conventiculis abstinet ipsa suis.
 Iam metuunt, iam se sine luce et tramite cernunt,
 6600 Sed sicut cecus^e, qui cadit in foveam,
 45 Celum miratur, sed non habet, unde trahatur,
 Et iacet in fundo turpiter atque luto,
 Sic sapiunt, quia desipiunt et inaniter errant,
 Sed non conantur surgere sive trahi.
 6605 Cernunt catholicae fidei venerabile lumen,
 50 Et sese^f confusos et sine luce vident.

a) diffugu corr. est diffugiunt c., pro diffugiunt.

b) flamas c.

c) comissit c.

d) captat extremam c.

e) caecum c.

f) se pro sese versui melius respondet.

1) Eberhardus. Vide Donizonem II, v. 360. S. supra v. 6349sq. S.

2) 2. Macch. 4, 1: *incentor malorum*.

3) Cf.

Sed pudor est revocare gradum verumque fateri
 Et sese gremio reddere catholico.
 Quales Iudei, qui, cum miranda viderent l. 96.
 6610 Et, quae non faceret plurima solus homo,
 Christum non poterant hominemque Deumque negare,
 Sed pudor obstabat tam manifesta loqui.
 Sed iam tabescant, iam bello et sanguine discant,
 Quam sit bellipotens, cum velit alma fides.

V.

1.

6615 At Matilda valens successibus exilarata
 Proficit inque fidem promptior efficitur. 10
 Et domus Anselmo dispensatore fideli
 Intus et exterius utiliora capit,
 Augetur, floret, fidei de lumine gaudet
 6620 Et crescit gemino multiplicata bono.
 Multi praeterea, quorum sententia longe 15
 A ratione fuit, ad rationis iter
 Et lumen redeunt; Anselmo praeside vitam
 Emendare libet atque heresim fugere;
 6625 Et quia pro Christo propria secessit ab urbe,
 Christus eum multis praeficit aeclesiis. 20
 Conveniunt ad eum non tantum religiosi,
 Sed plures soliti debilitare fidem.
 Ille quibusque suum dispensat pontificatum,
 6630 Et se conformat atque coaptat eis.
 Catholicos firmat et sacramenta ministrat, 25
 Chrisma dat et sacris provehit ordinibus¹.
 Sic ubicumque videt terram pastoris egere,
 Exequitur proprii munia pontificis,
 6635 Sicut papa vicem terram commisit^a in omnem, 30
 Qua Symon similes contulit artifices.
 At vero lapsis et ab impietate reversis
 Collirium dictat atque oculos recreat.
 Curat languentes et cordis febre dolentes,
 6640 Aufert terribili vascula spiritui;
 Et^b tanto melius mirabilisque fatigat, 35
 Quam miserabilis mentis in arce cubat.
 Res dubias solvit, prebet solacia maestis,
 Et certi redeunt, qui dubitanda ferunt.
 6645 Et quid eum lateat, cui spiritus omnia dictat, 40
 Quem non letificet tristia nulla ferens?
 Qui cum laetitiam vultu pretendat et ore, l. 97.
 Non tamen abscedit a gravitate sua.
 Iustitiae vero tantum largitur honorem,
 6650 Ut, quamvis egeat, munera non capiat. 45
 Et cum temptetur: 'Non est', ait, 'hoc faciendum,
 Iusticiam debet vendere nemo bonus.
 Iuste causanti gratis debemus adesse,
 Iniuste vero nec prece nec precio'.

V. Ans. c. 24.

Ib. c. 25.

a) comisit c. b) abhinc iterum pergit man. 1. c.

1) V. Anselmi c. 24: *ibi chrisma, ibi sacros ordines exquirunt.* S

	6655	In causa fidei tam promptus garrulitatem Frangere, quaesitis congrua verba dare, Ut faciat mutos omnes perversa locutos, Dummodo sustineant et pacienter agant.	V. Ans. c. 25.
5	6660	Facundus, sapiens et tanto dogmate pollens, Ut mel in hore sacrum deferat atque favum. Priscos auctores ita novit et expositores, Ut, quociens libeat, quod velit, exhibeat; Ut, qui divicias habet et magis optat habere, Profert ex aditis ^a mixta vetusta novis.	
10	6665	Plures et varios scripsit fecitque libellos, Et de fonte sacro flumina larga fluunt. In Iheremiam scripsit dulcissima quaedam Et de lamentis dulce peregit opus.	ib. c. 26.
15	6670	Psalterium quoque, sed breviter satis atque decenter Exposuit, sed opus claudere mors vetuit. Ex dictis veterum contraxit plurima patrum Ad confundendos perfidiae socios ¹ . Et dedit eternum fidei munimen, ut illis Armatus nullos extimeat gladios.	
20	6675	In ieiunandi virtute probacior illis, Quos aiunt superos obtinuisse cibos, Pisces, delicias et cetera mollia fugit, Perraro vinum sumpsit et ad modicum.	ib. c. 27.
25	6680	In tali mensa, tam divite tamque referta Plus aliquit Paulo mirer et Antonio, Qui procul a magnis domibus nil tale videbant Et poterant levius asperiora pati. Iste inter partas quaesitis artibus escas Multo ^b plus visis esuriebat eis.	
30	6685	Inter mellitos calices et gaudia festa Sepe etiam nulla dormiit usus aqua. Quamvis somnus ei rarissimus et prope nullus, Quem magis omnino vellet abesse sibi,	ib. c. 28.
35	6690	Nocte vigil prima scribensve legensve laborat, Quando remittit opus, excubat in praecibus. Si vero cessit nimium quandoque sopori, Et latus et venter et gula prima ^c luit. Sepe reluctantem nisus superare soporem Incumbit genibus aut iacet in cubitis.	
40	6695	At lectum nescit, nisi cum pudor aut dolor angit, Et — quid tanta sequar — iam fere victus erat. Attamen instantes ita victus vicerat omnes, Iamque potest nemo per mala tanta sequi.	
45	6700	Vicit naturam, vim prelibando futuram, Et iam vivifici vivit hodore boni, Ut possis corpus non hoc animale putare, Sicut habes corpus spirituale fore, Quem neque militiae labor aut via longa subegit, Ut ventri multum parceret aut lateri.	
50	6705	Cenavit sane sollempniter et speciose, Cum preter panem fructus et herba fuit.	ib. c. 29.

a) id est adytis. b) multa c. c) fortasse primo legendum est.

1) Quod opus in Vita Anselmi c. 26: *Apologeticum* appellatur. S.

V. Ans. c. 29.

Omnia, quae potuit, quasi sub velamine fecit,

Hinc etiam lectum non tulit esse palam,

Ut solus legeret et humi sine teste iaceret,

6710 Et sciret nemo, quid pateretur homo.

Conantes¹ contraque fidem pacemque libellos

Ore legens sordes, quas videt, ire sinit;

Sicque legit pomum, mediis in sentibus herens,

Ut spinam caveat, ne manibus noceat.

6715 In sacros apices tam pervigil assiduusque,

f. 98.

Ut plerumque bonos laeserit ygne libros,

Dum nec lux satis est operi, longumque laborem

Et curas vigiles non capiunt oculi¹.

ib. c. 30.

A medio noctis laudes et debita solvens

6720 Cum summo studio non sinit ante diem,

Si non Matildi fessae quandoque pepercit,

Ut rebus magnis sic repararet eam.

O bene provisum viduae! Cui talia Christus,

Ut non deficeret, praebuit obsequia.

6725 Anselmo custode quid est, quod defuit illi?

Cum dedit Anselmum, quae bona non tribuit?

Anselmus dictat famulis et sacra ministrat

Et servat dominam providus atque casam.

Miliciam curat, foris intus omnia lustrat,

6730 Et tamen internis non vacat a studiis.

Mundanas inter curas coelestia quaerit

Et contemplatur tum quoque, cum premitur.

Nec mentem perdit vel luminis integritatem,

Cum circumseptus dat sua militibus.

6735 Hinc omnes illum formidant et venerantur,

Quem norunt etiam plurima prospicere

Atque Deum semper in claustro cordis habere,

Cuius consiliis omnia proveniant.

Errantes etiam sic accipit alloquiturque,

6740 Ut plures nimio tangat amore sui.

Estimat aetatem cum sexu, condicionem

Et causas hominum cogitat atque modum.

ib. c. 31.

Inde per aecclesias omnes sub iure potentis

Matronae clerum corrigit ad canonem.

6745 Monachicos ritus contendit multiplicare,

Hypocrisin vero destruit et reprobat.

Prorsus in officiis missalibus atque diurnis

Affectus vehemens assiduusque stetit.

Sicut cantatur ex ordine pontificali

f. 98^a.

6750 Et sicut legitur, fecit et edocuit.

Apocrifas voces papa proibente Leone

Prorsus in aecclesiae non tulit officio;

Privatim vero velut experiendo videre

Aut in colloquiis aut comedendo tulit.

6755 Psalmos distincte nisi protulit et sapienter

Quisquis^a, erubuit, noluit hoc facere,

Et qui defecit, ut in illum lumina duxit,

Tanquam divino fonte refectus iit;

a) Erubuit, quisquis c.; fortasse Psalmos distincte nisi protulit et sapienter, Erubuit, quisquis noluit hoc facere *distinguendum* est. Hofm.

1) Versus 6711—6718 Rangerius ipse addidit, in V. Anselmi nihil tale invenitur.

		Ac velut oblitus propriae stacionis et usus	V. Ans. c. 31.
	6760	Angelicum lumen comperit et speciem.	
		Inter missarum sollempnia raro sedebat,	
		Quas incompunctus nec semel explicuit.	
5		Ad summam sic Gregorium fuit usque secutus,	
		Ut sese similem prorsus haberet ei.	
	6765	Illius meritis, doctrinae, religioni	
		Attribuit, quicquid fecit et docuit ^a .	
		Id quoque, quod flebat claustralem deseruisse	ib. c. 32.
10		Miliciam, laetus propter eum doluit.	
		Et tantum dampni tanto pensabat amore,	
	6770	Ex tam magnifici consilio medici.	
		Si placet, addamus et adhuc maiora notemus	
		Inter sublimes egregiosque viros,	
15		Gregorius, fons iusticiae de fonte salutis,	
		Doctrinae species de bonitate ducis,	
	6775	In tenebris lumen, in lumine solis acumen,	
		Ecclesiae virtus omnibus esse decus;	
		Anselmus, de fonte sacro quasi rivus habundans,	
20		Quod facit, aut etiam, quod docet, inde bibit.	
		Hoc ut constaret mitram dedit ille ministro,	
	6780	Per quam plus posset et melius saperet,	
		Sicut Heliseo pallam dimisit Helias	3. Reg. 19. 19.
		Et dedit in duplum spirituale bonum.	
25		De palla patris Iordanem ^b dividit ille,	4. Reg. 2, 14.
		Iste per acceptam fert bona multa mitram.	
	f. 99. 6785	Ac primum multis ac duris curat Hubaldum	V. Ans. c. 32.
		Ulceribus, longo tempore spleneticum,	
		Quem ^c sibi pontificem laetissima Mantua fecit,	
30		Non dubitans per eum posse videre Deum.	
		Qui cum langueret et vix iam stare valeret,	
	6790	Cruribus obsessis ulceribus variis,	
		Post ^d medicas vires, post curas atque labores	
		Et post inpensas pene supervacuas	
35		Ad tactum mitrae curatur ^e et incipit ire,	
		Mox valet et pleno robore firmus abit.	
	6795	Sic etiam multos hoc ipso munere curat	ib. c. 33.
		Et dat opem vivus, sicut et ille dabat.	
		Quin etiam plures sanat doctore minister,	
40		Sed tamen haec eadem doctor et ipse facit.	
		Sicut erat Christus faciens et plurima Petrus,	
	6800	Et tamen in Petro non nisi Christus erat.	
		Sic et Gregorius fecit miracula vivus,	
		Post obitum vero plura minister agit.	
45		Sed de mirandis non pendet gloria laudis,	
		Cum multi faciant ¹ , quos mala multa premunt,	
	6805	Et multi nequeunt, quorum bona premia vivunt,	
		Anselmus vivit iamque stupenda facit.	
		Teuto, patri carus, cum iam fere luce careret	ib. c. 34.
50		Et manibus lapsam post sacra sumpsit aquam,	

a) edocuit (ut in v. 6750) vel simile quidquam versui melius responderet.

b) Iordanem proposuit LAF.; Iordanis c.

c) Quae c. d) abhinc iterum pergit man. 2. c. e) curat c.

1) Cf. Gregorii M. Homilia XXIX. in evangelia (Migne, *habere et mali possunt*. Quae sententia a multis medii PL. LXXVI, 1216): *Nam corporalia illa miracula* . . . aevi scriptoribus affertur.

V. Ans. c. 34.		Lavit et invenit Ihesu cum pulvere sputum,	
	6810	Et lotis oculis vidit et invaluit.	
		Guido capellanus vehementi febre calebat,	
		Presbiter, et patris exul amore sui.	
		Hausit aquam similem, similisque medela secuta est,	5
		Nec tulit admissam noxius ygnis aquam.	
ib. c. 35.	6815	Cum Mediolani premeret valitudo Iohannem,	
		Postulat absentis vota precesque patris.	
		Prevenit missum benedictio missa remissum,	
		Nec fecit longas passio dura moras.	10
		Ipsa patri commissam ^a pio comitissa laborans	
	6820	Hanc medicinalem saepe probavit opem;	
		Et cum febriret aut quid pateretur, ab illo	
		Virtutem sensit tactaque convaluit.	
		Et quid non posset, cum Christo totus inesset,	f. 99 ^a 15
		Et virtus fidei, Christus, inesset ei?	
ib. c. 36.	6825	Ex quo etiam sensit plerumque latentia multa,	
		Et cordis vitium raro fefellit eum.	
		Hinc etiam cum detegeret se monachus ¹ illi	
		Et fleret plagam pectoris ipse suam:	20
		'Recte', ait 'in missa talis temptatio, frater,	
	6830	Mentem confundit et per inane rapit'.	
		Hoc illi lumen cum saepe diuque maneret,	
		Inter missarum sacra magis viguit,	
		Quae tanto studio semper celebrare solebat,	25
		Ut, si non posset, in lacrimas flueret.	
	6835	Hic labor, hoc studium sic clarificaverat illum,	
ib. c. 37		Ut terrenus adhuc celica perspiceret.	
		Virgineo flori sine patris semine matri	
		Sanctificans aram vidit adesse palam.	30
		Et quia pectus ei castum iam saepe sacrarat,	
	6840	Contemplanda foris, dum sacrat, illa stetit.	
Luc. 2, 22—38.		Qua votiva die ² laudem canit Anna Mariae	
		Et portat puerum Symeon ille Deum,	
		In matutinis progressus serior horis	35
		Occurrit Domino Syon ut illa suo.	
	6845	Rursus cum flueret lacrimis et diceret: 'Aurem	
Ps. 85, 7.		Inclina, Domine', visibili specie	
		Christus adest, aurem tribuit, solatur amantem,	
		Et desiderio vinctus et alloquio.	40
		Plura quidem fecit et plurima talia vidit,	
	6850	Sed, quantum poterat, nescius omnis erat.	
		Haec autem scimus et nulli scire negamus,	
		Ut iam iam videat hostis et invideat.	
		Ut venit suprema dies nullique cavenda,	45
		Qua desolatos linqueret ille suos,	
	6855	Et sibi felicem mutaret morte quietem	
		Iungendus superis civibus angelicis,	
		Adsunt pontifices et cleri concio magna	
		Et de monachico plurima turba grege.	50
		Ille videns illos non cessat multa monere,	
	6860	Praecipue sacram non violare fidem.	

a) comissa c.

1) Ipse auctor anonymus Vitae Anselmi hoc, quod l. l.: *in purificatione eiusdem gloriosae virginis Mariae* sequitur, ibi c. 36 de semet ipso refert. 2) V. Anselmi (Febr. 2).

	f. 100,	Orat, Gregorii formamque fidemque sequantur, Nec dubitent vitam pro pietate dare. Hos inter monitus dulces, lacrimantibus illis, Emicuit carnis carcere sancta anima.	V. Ans. c. 38.
5	6865	A Christi thalamo da ^{a. 1} denis IIII annos, Et centum facies et semel et decies, Cum vir magnificus et nostro maximus orbe Anselmus migrat et super astra volat, Mense sub Aprili quinto decimoque kalendas,	ib. c. 42. 1086.
10	6870	Cum foret a reditu septimus annus ei ² . Post obitum vero magni clarique magistri Pone novem menses bis deca tresque dies. Intererat lacrimis et, cum benediceret illis, Orabat tangi languida Berta caput,	18. Mart.
15	6875	Berta potens et nupta viro non inferiori ³ , Sed propter Christum terrea despiciens; Passa diu capitis glaciem frigusque nivale, Ut neque vi nimia solis abesset hyemps. Ad tactum calor est post frigora longa secutus,	V. Ans. c. 39.
20	6880	Ut functum melius vivere sciret eum. Audita patris Anselmi transicione Mantua tota ruit et lacrimosa gemit. Exequias illi faciunt non ^b exequiales, Immo triumphali laude secuntur eum.	
25	6885	Lis oritur de sede viri carnisque locello ⁴ , Sed componit eam Bonito, vir sapiens, Et iam multa ferens Sutriorum pulsus ab urbe, Proque fide longo squalidus exilio Sed necdum lingua mutilus necdum sine luce	ib. c. 40.
30	6890	Et necdum gemina nare vel aure carens ⁵ : 'Si volumus tantam medio celare lucernam, Recto iudicio corripiemur', ait, 'Et quid, si voluit pro religionis amore Inter consimiles membra sacrata tegi? Nos autem magis officio faciamus honorem Et fidei, ne iam rideat hostis homo. Debuerant in sede sua pia membra locari; Quod fera Luca negat ⁶ , Mantua praestet ei'. Sic ait, et reliquis eadem sententia visa est,	
35	6895	Et Petrus ⁷ ipse pias colligit exuvias. O nimium felix! O glorificanda per evum Mantua, Lucano ⁸ nobilitata malo!	
40	6900		
	f. 100'		

a) da, sed a super lineam scriptum est priore apice atramento sive consulto sive fortuito deleta, c. b) nec in linea scriptum, non super lineam eadem manu additum est c.

45 1) Id est: sume quatuordecim annos ante Christum natum et adde mille centum annos, et habebis annum 1086. 2) Falsum est. Sed cum V. Anselmi c. 42 dicat Anselmum finitis iam annis septem excommunicationis Heinrici mortuum esse, Rangerius hoc sine
50 dubio non recte interpretatus est. S. Sed equidem vix crediderim Rangerium in tanta re de Anselmo falsi quiddam retulisse; fortasse dicere voluit: septimus annus a reditu ex Luca, id est ab expulsi-
3) Uxor Bernardi comitis. S. 4) Primo enim secun-
55 dum suam voluntatem in capitulo, ut auctor V. Anselmi c. 40 contendit, monasterii sancti Benedicti, quod est

in ripa fluminis Eridani, id est Polirone, tumulare eum volebant. Sed errorem anonymi auctoris illius interesse necesse est; cf. supra v. 1004 cum nota.
5) Cf. Overmann, 'N. Archiv' XXI, 420. S. Sed cf. etiam A. Hofmeister, 'Hist. Zeitschr.' 122, p. 115. 6) Hinc Rangerium non ignorasse patet Anselmum in exilio diem supremum obisse, quod contra v. 6870 certe repugnat. S. Sed cf. notam meam ad v. 6870, et supra v. 5647 cum nota. 7) Quia in ecclesia s. Petri Mantuana tumulatus est. S. 8) Versus 6901—6956 a Rangerio ipso confecti et ad Vitam prosaicam additi sunt.

Ier. 9, 1.

- Anselmo viduata tuo, saevissima Luca,
 Quo compensabis munere tanta mala?
 6905 Quae capies unquam tanti solacia luctus,
 Cui neque cura fuit vel sepelire patrem?
 Infelix plora! Sed quis tibi det lacrimarum
 Fontes, ut valeas plangere dampna tua?
 Sed neque plangendum sentis, durissima gaudes
 6910 Et neque defunctum iam veneraris eum.
 At vivit moresque tuos condempnat et odit
 Et de sevitia vindicat acta tua. 10
 Non potes ad pacem post iurgia tanta reverti,
 Si non peccatus ille cruor fuerit.
 6915 Iam saltem miranda vides: compesce furorem.
 Et noli fissam semper habere fidem.
 Si caro tanta potest vel mortua, spiritus ille
 Quam mirabilius praevallet ante Deum! 15
 Tempus erit, cum non poteris placare furorem
 6920 Et, nisi praecaveas, ibis et ipsa foras.
- Ergo videns solam sese comitissa relictam
 Plangit et in lacrimas tristia corda trahit: 20
 'Heu me desertam! Quaenam haec sententia, Christe,
 Tollere spes et opes et bona tanta simul!
 6925 Gregorium tuleras, patrem mihi, gaudia Romae,
 Ecclesiae lumen, praesidium patriae.
 Anselmo vivente tamen fideique gerente 25
 Curam Gregorius non mihi functus erat.
 Vivebam melius, cum celum tolleret ille,
 6930 Hic terram sacris subderet obsequiis.
 Et mihi iam celum supra sedisse videbar,
 Quamvis in trepido cernerer ire solo. 30
 At nunc Anselmum fideique mihi que tulisti,
 Et simul amissum sentio Gregorium.
 6935 Per quem respiciet? Per quem celestia dicet?
 Per quem dictabit commodiora mihi?
 Et cui plorabo? Quem pro me stare rogabo? 35
 Quis terget lacrimas? Quis dabit eulogias?
 Quis^a reget hos omnes? Quis confirmabit in hostes? *quat. 11.
f. 101.*
 6940 Denique quis laceram sarciet aecclesiam?
 At me debueras miserari, me lacrimosam
 Oppressamque^b malis tollere de medio. 40
 Et tu, qui fessam tam dulciter excipiebas
 Et compellebas vivere posse diu,
 6945 Nec iam Gregorium vel plangere vel memorari,
 Et servare locum praesidio fidei,
 Quid mihi fecisti? Cur tam cito deseruisti? 45
 Haecine sunt tanto frivola digna viro?
 Hilarius natam premisit et inde sororem
 6950 Coniunctam sacri federe coniugii¹.
 Pastor ovem curat, hic nulla insignia cari
 Foederis expositam durior hoste fugit. 50

a) *abhinc iterum pergit man. 1. c.*b) *oppressamque c.*

1) Hilarius Pictaviensis, qui uxorem ante se misit ad coelum, teste Vita s. Hilarii I, 3, AA. SS. Ian. I, 792sq. S.

- Nunc sine me gaudes, ego te sine vivere nolo,
Te sine nulla mihi gaudia laeta peto'.
6955 Sic flentem excipiunt et patri debita solvunt
Et se commendant^a iam per eum Domino.
- 5 iam quis non videat, quanto sit dignus honore,
Ad quem tam clari sic coiere viri?
Insignem meritis et episcopo Godofredum,
6960 Praeclarum fama, dat Magalona suum,
Urbs antiqua¹ quidem, sed bellis attenuata^b,
10 At nunc magnificis urbibus edicior,
Sic illam clara patris² illustrante corona,
De cuius radio Francia tota nitet³.
6965 A Mutina Benedictus adest, facundia cuius
Utilis aecclesiae per loca multa fuit.
15 Quid mihi nunc eius mala post ventura⁴ notare,
Cum non est hominis scire futura sua?
cf. Eccl. 8, 7 (8).
Inter pontifices, tam re quam nomine clarus
6970 Et studio pollens et ratione bonus,
Aribertus⁵ adest, de cuius lacte fluenti
20 Nutritur Regium^c, dum rogat atque sitit.
Hos inter medius titulo gravitatis Hubaldus,
Sacris muneribus amplificatus homo,
6975 Quem pater Anselmus solita curaverat arte⁶,
Pro quo gratificas Mantua dat lacrimas.
25 Nec Damianus abest de cardine presbiteratus,
Clarus caenobii sede Neantulii⁷.
Sutrius exierat⁸, sed mox redit: omnibus una
6980 Causa fuit sacro fonte levare sitim.
Sed Deus ygnaros ad luctum traxerat illos,
30 Ut facerent caro vota suprema suo,
Et testes essent horum, quaecumque viderent,
Ad confundendos perfidiae socios.
6985 Quis desolatam non crederet et perituram
Solvendamque fidem, nec superesse diem,
35 Sed totum tenebras erroribus implicituras,
Solibus ablatis tam cito, tam nitidis?
Sed Christus regnat, Christo faciente dolebit
6990 Et flebit functum tam cito Gregorium,
Anselmique videns miracula sentiet illum
40 Perfidus eternum participare diem.
Tertia nox aderat, cum femina strata, solutis
Renibus, et sola pro pede functa manu,
6995 Nota diuque cibo nutrita nepotis Hubaldi
Praesulis erigitur et pede utroque redit.
45 Inde sequente die, cum tertia surgeret hora,
Caeca nec a primis fletibus usa die,
Nata sibi mundoque iterum videt accola^d Brixae,
7000 Ut de vicino gaudeat illa bono.

a) comendant c. b) attenuata c. c) regnum c. d) acola c.

50 1) Cf. Vergil. Aen. I, 12: *Urbs antiqua fuit*; II, 363: *Urbs antiqua ruit*. 2) Urbani II. papae, qui a. 1096. die 28. mensis Iunii Magalonem pervenit et insulam consecravit; Jaffé, Reg. pontif. ed. 2, p. 688. 3) A mense Iunio anni 1095. ad mensem Augustum a. 1096. Urbanus II. in Francia versatus est. 4) Quae sint, nescitur. Cf. de Benedicto G. Schwartz, 'Bistümer Reichs-italiens' p. 184. 5) Regiensis episcopus. S. 6) Cf. supra v. 6785—6794. 7) Cf. SS. XII, 25, n. 46. S. 8) Bonizo, cf. v. 6886 sqq. S.

V. Ans. c. 43.

Ad sextam pauper de praesulis ipsius aede

Et cum pauperibus illius altus ope,

Ad renes curvus, dum supplicat ante sepulcrum,

Surgit et ad coelum lumina liber agit.

ib. c. 44.

7005

De Campitello mulier sine luminis usu

5

Maesta virum rogitat ad loca sancta vehi.

Ille negat, frater deducit, et inter eundum

Laeta videt, sancto se vovet atque redit.

Ex^a ipso castro muliercula, cruribus atque

f. 102.

7010

Renibus attractis, ut neque strata sua

10

Linqueret, in plaustro cuiusdam civis ad urbem

Venit et ad tumulum ducta soluta redit.

De castro Gradii¹ bis denis mensibus orba

Lumine, cum biduo flebilis absque cibo

7015

Orasset iuxta sancti venerabile corpus,

15

Amissum lumen fletibus obtinuit.

ib. c. 45.

Incola Laxassae², morbo vexata caduco,

Desolata manu, debilitata pede,

Deformis, torto nimis infeliciter ore,

7020

Venit et ad modicum passa recepit opem.

20

ib. c. 46.

In parasceue, Matilda prospiciente,

Quaedam ceca, loco nata Coloniola^b,

Post venias fletusque graves devota tapeto

Sarcophagi faciem tersit et auxit^c opem.

7025

Dente dolens et visceribus geminoque dolore

25

Excruciata diu femina nota loco

Ad tumulum venit, lacrimarum flumina fudit

Et curata redit prorsus utroque malo.

De Castellucule quaedam dum plangeret egra,

7030

Ut neque se lecto debilis erigeret,

30

Auditis mirabilibus se devovet, ire

Mox valet, octavo fert sua vota die.

ib. c. 47.

Perdiderat civis albugine lumen ocelli

Et dederat multos plurima per medicos;

7035

Ad tumulum venit, medicinam postulat et se

35

Mox gaudet gemino lumine posse frui.

Quaedam villa Vadum ferratum dicitur, inde

Allatus puer est, cui gravis arthetica

Utraque funereis damnarat brachia nodis;

7040

Hic quoque clementem sensit adesse patrem.

40

Et de Burbasio^d venit puer, admonitum se

Per somnum referens, cecus et ydropicus;

Invenit celerem tanto sub patre salutem,

Ut clare videat nec nimium sitiatur.

7045

De Gostelengo^e Brixanus lumine ceco

45

Ob morbum, quem fert rustica turba 'bonum',

Audita fama venit, fert vota, revertens,

f. 102'.

Dum fricat, evadit, vota reversus agit.

ib. c. 48.

Incola Maraticae^f mulier vicina Veronae,

7050

Clausa manum levam peste paralitica,

50

a) *abhinc iterum pergit man. 2. c.*b) *Conoliola c., emendavit LAF.*c) *i. e. hausit.*d) *Barbasio V. Ans. cod. A₁,**Burbasio A₁*. 3.*e) *Gozelengo V. Anselmi cod. A₁; Gostelengo reliqui.*f) *Muratica V. Anselmi cod. A₁; Maratica A₁*.*1) *V. Anselmi c. 44: Goudium. S.*2) *ib. c. 45: Lazete. S.*

		Semisepulta sibi, dum supplicat ante sepulcrum Effusis lacrimis cum prece, sana redit.	
		A Mediolano quidam de plebe Rosade ^a Limina sanctorum plurima contigerat;	
5	7055	Sed non inventa loca per tam multa salute Contractus venit, sed resolutus abit.	
		In letaniis, quas dicunt Gregorianas, Mantua vicinis dum petitur populis,	V. Ans. c. 49.
		Cervam conspiciunt, Anselmum vociferantur;	
10	7060	Illa stetit, ducunt et tumulo statuunt. Dum redeunt, navis aberat, ieiunia, fervor	ib. c. 50.
		Reddiderant fessos et via longa viros. Rursus ad Anselmum voces et pectora vertunt,	
		Navis adest, nulla prorsus adacta manu.	
15	7065	Utraque res ^b proprium geminat novitate stuporem, Cerva salutiferos prebuit illa cibos.	
		De ligno navis plures meruere salutem, Sic firmat primam causa secuta ^c fidem.	
		Quidam Teutonicus cum saxo in vertice laesus	ib. c. 51.
20	7070	De gravitate mali vertitur in frenesim; Anulus Anselmi curavit lotus et hausta	
		Supplicat ^d Anselmo moxque quiescit aqua. Affuit et mulier, quam villula nomine Canser ^e	ib. c. 53.
		Miserat ^f ex uno lumine pauca videns ^g ,	
25	7075	Ex alio prorsus sine lucis cognitione, Sed post merorem sensit utroque diem.	
		Brixenses aderant, et sub velamine quidam, Sed confudit eos cordis operta videns.	
		Ergo senex miles Manfredi de Pimelao ¹	
30	7080	Claudus utroque pede, sanus utroque redit. Infelix mulier deducitur a Capriana,	ib. c. 54.
		Curva ferens sese quadrupedum specie. Sed, qui non potuit natura, sepultus adauxit,	
		Ut teneant proprios haec quoque membra modos.	
35	f. 103. 7085	Insula Parmensis, ne quid minus esse putemus, Miratur similem debilitatis opem	
		Quadrupedemque virum bipedem gavisam recepit, Utentem manibus fortiter et pedibus.	
		Contracto puero manus altera pesque rigeat,	
40	7090	Et portabat honus casus ab officio. Venit et oravit modicum, sine munere sensit	
		Iam pede cum gemino functus utraque manu. Astitit et sancto mulier miseranda sepulcro,	
		Cui manus ad nullum sicca valebat opus;	
45	7095	Redditur officio, simul ^h est admota sepulcro, Utilis ad fusum denuo sive colum.	
		Et ⁱ de Ripalta venit puer orbus utroque Lumine, sed fidei lumine perspicuus.	
		Qui sciret sanctum lumen dare posse sepulcrum,	
50	7100	Mox fuis ^k lacrimis lumen utrumque tulit.	

a) Rosave, corr. Rosade, c. b) Rex c. c) causam secutam c. d) supplicat c. e) Canser V. Anselmi, Canser eiusdem cod. A₁. f) Misserat c. g) vivens, corr. videns, c. h) simul = simulac. i) ordo versuum in apographo est 7095/96, deinde 7101—08, tum 7097—7100, demum 7109 sqq. Sed versus 7108 et 7109 inter se cohaerere patet, et si haec omnia cum V. Anselmi c. 54 contuleris, versus 7097—7100 nonnisi incuria scriptoris falso loco positos esse intelliges. S. k) fuis c.

55 1) V. Anselmi c. 53: *Pigognata*. S.

V. Ans. c. 54.

Rursus ad ingratam redeunt miranda Veronam,

Et mulier dampnat pecora^a ceca videns.

Quae cum ploraret nec adhuc loca sacra teneret,

Detersit tenebras lux nova Tartareas.

7105

De Plovezano^b quidam, cui talus uterque

5

Natibus^c haerebat terribili specie,

Solvitur, et nervis in pristina iura remissis,

Articulis fruitur et leviter graditur.

Hunc Ludduniensis^d Hugo vir religiosus

7110

Et fidei purae fortis et egregius

10

Assertor sacrae novitatis, Gregoriano

Fonte satus, vidit multaque turba simul,

Quae tunc a Brixa^e confluxerat atque Verona

Ac de diversis partibus ad tumulum,

7115

Qui tanta mirabilium novitate stupentes

15

Promittunt fidei vivere sive mori.

Luce secutura^f, qua scandit ad ethera Christus,

Praesul Hubaldus ait haec quoque facta palam

Et quam plura refert non inferiora latere,

7120

Quae putat et scribit mox manifesta fore.

20

De Gondutiole^g castello femina quaedam

Incurvata genu nec satis usa pede,

Ferre graves artus baculis molita^h duobusf. 108ⁱ.

Sana redit nullo prorsus egens baculo.

7125

Naribus e geminis biduo stillante cruore

25

Desperabatur dives Atecheriusⁱ.

In medicis spes nulla, dolens dum se vovet illi,

Anselmi praecibus stat cruor inmodicus.

Brixani sacro remeabant a monumento,

7130

Qua supra Godium pergitur ad fluvium;

30

Navis abest, languebat equus in parte remota,

Anselmi merito se levat obsequio.

Miserat^k et puerum vicina Cremona medendum,Cui^l manus in proprio non erat officio.

7135

Qui missi fuerant, verbis et fletibus instant,

35

Et merito fidei redditur usus ei.

Est locus Anserii Casa prisco nomine dictus,

Quem sub episcopii iure Cremona tenet;

Hinc quaedam mulier octo iam caeca per annos

7140

Post longam noctem sensit adesse diem.

40

Ex abbazia mulier miseranda Leonis,

Cui manus aruerat, cum pede curva genu,

Ad patrem venit et opem lacrimosa petivit,

Mox remeat sospes prorsus utroque malo.

7145

Admonitus sompno vir quidam de Citiano^m,

45

Renibus incurvis et manibus tremulis,

Ut vovet ad tumulum se, si valuisset, iturum,

Renibus erigitur et manibus fruitur.

De villa quadam, cui Fossa Capraeriaⁿ nomen,

7150

Curva diuque pedum debilis officio

50

Et baculis tanquam funus miserabile portans,

Sole sub occiduo sospes abit tumulo.

a) peccora c. b) Plouezano c. c) natabus c. d) Lugduniensis, corr. Luddun., c. e) ab rixa c., emendavit LAF.
 f) segura c. g) Gudiciole V. Ans. l. l. h) mollita c. i) at Etherius c., emendavit S. ex V. Anselmi, ubi Adecherius.
 k) misserat c. l) qui, superscripta littera c corr. cui, c. m) Ciliano V. Anselmi. n) Fossa Capraria V. Ans. 55

		Dum matrona cavet pseudo sacra presbiterorum ¹	V. Ans. c. 61.
		Patris ob Anselmi dulce magisterium,	
	7155	Subridens quidam sanctum sibi poscit ad iram,	
		Illa rogat, fatuus claudicat et patitur.	
5		Illa videns illum subito sic esse solutum ^a	
		In precibus perstat et facit, ut iaceat	
	f. 104.	Et ^b desperetur, multis documenta daturus,	
	7160	Ut, qui mortificat, vivificare queat.	
		Ex Guibertinis homo lesae credulitatis	
10		Ferre profectus aquam perdidit et situlam.	
		Sed memor Anselmi sumpta face supplicat illi,	
		Et mox funiculo vas redit a fluvio.	
	7165	Monacha vix uno lumen capiebat oculo,	Ib. c. 62.
		Alterius visu iam viduata diu.	
15		Dum rogat et plangit Anselmo dante medelam,	
		Ex utroque Deus clarificavit ^c eam.	
		Voverat et puerum duodennem ^d mater ab ortu	
	7170	Perfunctum nulla commoditate ^e pedum.	
		Occurrit Regia ² miseratio patris, et arte	
20		Curatum celeri laeta Cremona tulit.	
		Et de Guarstalla quaedam affuit utris ad instar,	
		Ydropico corpus excruciante malo;	
	7175	Haec erat in somnis prius invitata venire,	
		At vero iussis credula sana redit.	
25		Venerat attractus et erat langore solutus,	
		Accurrunt multi cernere solliciti.	
		Albericus adest incredulus, ergo videre	Ib. c. 63.
	7180	Bis conando nequit cumque pudore redit.	
		Interea caeco veteri squallore soluto	
30		Caecior ille pias solvitur in lacrimas.	
		Ut vero flevit, fidei cum luce reversus	
		Ad tumulum, meruit cernere, quod voluit.	
	7185	A Cumis ^{f. 3} etiam vir debilis et baculorum	Ib. c. 64.
		Infirmis pedibus premeditatus opem,	
35		Insuper et terram dampnatus cernere, venit	
		Brixanis mixtus moxque recepit opem.	
		Surdus erat mutusque puer, sed patre sepulto	
	7190	Auditum meruit nec tamen hoc patuit.	
		Post abeunte die solvuntur vincula linguae,	
40		Et iuxta Dominum fecit utrumque bonum.	Marc. 7, 37.
	f. 104.	Dum plangit natam gressu verboque carentem,	V. Ans. c. 65.
		Mater ad Anselmum vertitur et: 'Vel', ait,	
	7195	'Hanc mihi fac sanam vel tolle tibi morituram'.	
		Versa videt gemino iam caruisse malo.	
45		Intererat multis equitantibus ante Cremonam	Ib. c. 66.
		Vir levis et dure talia facta negans,	
		Arguit attractus temeraria verba caballus	
	7200	Et febris in longum, dum fugit ad tumulum.	
		Gutta superveniens matri turbarat ocellum,	Ib. c. 67.
50		Ut neque ferret ei lumen adusque solum.	

a) si legeris ligatum pro solutum in v. 7157 et in v. 7160: vivificat, mortificare ..., pro mortificat, vivificare ..., sensum habere poteris, ut mihi quidem videtur. b) abhinc iterum pergit man. 1. c. c) clarificabit c. d) duodemnem c. e) commoditate c. f) Accunis(?) vel A cunis c., emendavit LAF.

1) Id est: sacra pseudo-presbyterorum. 2) Sic scribendum videtur, cum V. Anselmi c. 62 exhibeat: cum accederet ad Marcham Regiam. Hofm. 3) V. Anselmi c. 64: de episcopatu Cumano, de Valtelina.

		Protinus admoto faciem deterosa tapeto Sana redit, medico ^a gratificata suo.	
V. Ans. c. 68.	7205	Languebat febribus virguncula ^b filia fratris ^{c. 1} , Insuper et iugis ibat ab aure lues. Ut de navicula fuit illi portio lota,	5
ib. c. 69.	7210	Anselmi merito curat utrunque liquor. Et de pulvino, quo saepius ille cubarat, Azonis magni filia convaluit ² , Quae cum clamaret ventris moritura dolore, Hoc superimposito ^d sospes ut ante fuit.	10
ib. c. 70.		Perdiderat vocem puer armiger et neque presens Audiri poterat, sicubi fors aberat.	
	7215	Signa dabat cornu, domino veniente secutus, Ad tumulum vocis reperit officium.	
ib. c. 71.		Raserat et sacro sibi cinerem de monumento Speque fideque bona religiosus homo. Vi febrium multa mulieri debilitatae Infusum tribuit, et mala flamma ruit.	15
	7220	Odo Martini tanta anxietate calebat, Ut corpus nimia contegeretur aqua.	20
		At mox sudorem procul expulit atque dolorem De pulvinari verticis orta salus.	
ib. c. 72.	7225	Aruerat misero manus herebatque lacerto, Curatus laudat, at Petrus illaqueat ^e , Dum pudet audiri vulgo praeconia sancti,	f. 105. 25
		Sed metuens populum denuo solvit eum. Dum ^f puteus foditur et nulla fluenta secuntur,	
ib. c. 73.	7230	Spes superest tanta de bonitate patris; Ut vero precibus comes est helemosina iuncta, Anselmus silicem ferre iubet laticem.	30
ib. c. 74.		Lanzo Trivisinus gutta ficuque laborans Nec pede nec cubito languida membra levans	
	7235	Nec nisi funiculo se retro vel antea volvens Post lacrimas morbo surgit utroque carens.	
ib. c. 75.		Auditu iuvenis et verbo nec semel usus Venerat et multis iam bene notus erat;	35
		Hic quater in somnis, sancto curante rogantem, Praemonitus plenam flendo recepit opem.	
ib. c. 76.	7240	Femina luce carens et mente, sed hoc veteranum, Haec nova pestis erat, sistitur ad tumulum,	40
		Opidone manum quodam ³ stipemque ferente, Et subito mentem suscipit atque diem.	
	7245	Femina turgentem nimium sanieque fluentem Horrebat nasum flebilis ipsa suum;	
		Sed mitis medicus lacrimarum flumine motus Siccavit saniem, reddidit et speciem.	45
ib. c. 77.		Venerat ad tumulum puer et post paulo reversus Perdiderat visum, dum redit ad medicum.	
	7250	Offensus lapidum crebris occursibus orat Moxque illum media sensit adesse via.	50

a) id est filio in *marg. man. 2. c.*; in V. Anselmi c. 67 *Ugo presbyter testatur hoc de sua ipsius matre factum esse.* b) virguncula c. c) scilicet ipsius Anselmi in *marg. manu 2. c.* d) insuper pro super- c. e) A Balutsone (*lege: ab Allucione secundum Vitam Anselmi*) viro bono et fideli relatum est, qui etiam facto illi interfuisse se refert in *marg. man. 2. c.* f) *abhinc iterum pergit man. 2. c.*

1) Arialdi, s. Anselmi fratris. S. 2) Athelasia, *tatu et adiutorio Opizonis de Gonzaga.* 3) V. Ans. c. 76: *hor-*

		Luce ^a Trivisinus quidam nec cecus egebat, Sed laxare sibi lumina non poterat;	
	7255	Venit et invenit medicum curare valentem, Tam sine muneribus quam medicaminibus.	
5		Vairana ¹ in villa languebat muta puella, Cui iam sola suam dextra ferebat opem;	V. Ans. c. 78.
		Mater discipulo, sicut Cananea magistro, Supplicat, occurrit ante cupita salus.	Matth. 15, 22—28.
	7260	Ad tumulum sancti venientibus undique multis Querere debilibus commoda corporibus, Quaedam attracta manu, simul exsiccata lacertum, Spem firmat ^b reliquis sospes utrisque malis.	
	f. 105'. 7265	Missa caneatur, aderat Matilda, laborans Et vitio capitis et febribus nimis;	V. Ans. c. 79.
15		Stare volens collapsa ruit facie ante tabellam ^c , Qua ^d lotus iacuit ² , absque dolore redit.	
		Inde gravis scabies corpus sibi vindicat omne, Iamque manus proprios utraque vastat agros ^e .	ib. c. 80.
	7270	Anulus Anselmi plagae medicatur et igni, Et reddit ^f sanam cum prece discipulam.	
20		Mox etiam visus adeo quasi nube gravatur, Ut noctu lumen non ferat atque apicem;	
	7275	Sed reparat vires oracio, quam dedit illi Iugiter utendam provida cura patris.	
25		Presbitero cuidam, quem Francia misit ^g , Ebrardo, Gutta gravis rigidos reddiderat digitos Et partem palmi mediam nodumque lacerti,	ib. c. 81.
	7280	Panis ob Anselmum pars data curat eum. Lanfrancus miles sine causa carcere clausus In somnis sanctum cernit et orat eum.	ib. c. 82.
30		Spondet opem, limam mittit, custode vidente, Ruptis compedibus solvit et ire iubet.	
	7285	Filiolam matri raptam lupus ore ferebat, Audito sancti nomine ponit eam.	ib. c. 83.
35		Mater adest natamque rapit; lupus ergo trahentem Dum stupet, Anselmus tutor utramque tegit.	
		Cruribus intortis sub se muliercula quaedam Gestabat corpus renibus et manibus.	ib. c. 84.
	7290	Auxilio sancti longo post tempore surgit, Et quia mira videt, Mantua vota refert.	
40		Archipresbiteri cuiusdam filius ista Non credens morbo tangitur, atque dolens	
	7295	Supplicat Anselmo, promittit credere sanctis, Astitit in somnis atque medetur ei.	
45		Femina de Gothi ³ non paucis nota, per annum Ceca, patris dono clarificata fuit, Qua ^h Patris ad dextram deitas caro facta resedit	1087. Mai 6.
	7300	Et nobis reditum ⁱ fecit ad astra die.	

a) Lucae c. b) firmam c. c) faciente tabella c., emendavit S. ex sensu secundum V. s. Anselmi. d) Quo c. e) vocem
50 agros vix intelligo, nisi forte sensu translato pro corpore (membris) comitissae usurpata sit. f) redit c. g) missit c.
h) Quia c., quod versui et sensui repugnat. i) redditum c.

1) V. Ans. c. 78: *Mairana*, a civitate *Brixia* non ut ex V. Anselmi c. 79 intelligitur. S. 3) *Godi*
multum remota. S. 2) Scilicet Anselmus mortuus, V. Anselmi c. 84.

RELATIO AEDIFICATIONIS ECCLESIAE CATHEDRA- LIS MUTINENSIS ET TRANS- LATIONIS SANCTI GEMINIANI.

EDIDIT H. BRESSLAU B. M.

5

Relatio sequens, qua de aedificatione (a. 1099—1106) ecclesiae cathedralis magnificae¹, quam Mutinae etiam hodie admiramur, de translato in hanc novam ecclesiam corpore sancti Geminiani, patroni civitatis et ecclesiae Mutinensis, et de consecrato a papa Paschali II. altari supra sarcophagum sancti constructo narratur, inter monumenta historica Italica aevi Salici singularem locum obtinet nec collectioni nostrae supplementorum ad scriptores illius aevi deesse debet. Scripsit 10 eam non multo post annum 1106, certo ante mortem Mathildis magnae Tusciae comitissae, quae d. 24. m. Iulii a. 1115. obiit, clericus quidam, quem canonicum in ecclesia Mutinensi fuisse verisimillimum est. Nomen vero eius ignoramus; Aimonem enim, magistrum scholarum Mutinensium, qui in chartis quibusdam Mutinensibus annorum 1106—1110. occurrit, auctorem relationis nostrae esse, scriptores complures Mutinenses² aevi recentioris non recte coniecisse mihi 15 videntur, cum versus, quos Aimo de aedificatione ecclesiae composuit³, relationi nostrae certo additi essent, si Aimo eam scripsisset. Auctor relationis sermone culto et florido usus est; Vitam secundam sancti Geminiani diligenter legit eamque non solum ad tempus, quo sanctus mortuus est, determinandum⁴ adhibuit, verum etiam illius Vitae elocutionem passim imitatus est.

Relatio integra in primo quinione codicis archivi capitularis Mutinensis O. II. 11 20 membr., formae maioris, servata est (= A). Codex collectionem privilegiorum ecclesiae Mutinensis continet post medium saeculum XIII. conscriptam, cui postea quinio ille et post eum quaternio quidam saeculo XIV. scriptus antepositus est. Relationem Nicolaus Bonnella notarius Mutinensis scripsit, qui etiam magnam partem privilegiorum codicis exaravit⁵. Folia primum et ultimum quinionis, qui relationem continet, binis picturis splendidis ornata sunt, quorum duae 25 in primo folio depictae Lanfrancum⁶ architectum, cui Mutinenses opus magnum ecclesiae aedificandae mandaverunt, eiusque operarios in aedificatione occupatos, duae in ultimo folio depictae translationem corporis sancti Geminiani et consecrationem altaris ei dedicati effingunt.

1) De qua cf. A. Venturi, 'Storia dell' arte italiana' III, 118sq.; 150sq., ubi p. 151, n. 1 alii libri, quibus de hoc ecclesia agitur, quos inspicere non potuimus, laudantur. 2) Cf. Bertoni in editione relationis infra nominanda p. XI. 3) Vide eos infra p. 1311 n. 3. 4) Cf. infra p. 1310 n. 1. 5) Hoc recte statuit Bertoni p. X, ubi subscriptionem Nicolai Bonnella a. 1271. collectioni privilegiorum insertam edidit (l. 4 pro Ozo legendum est Ego). 6) De Lanfranco architecto nihil certi

nisi ex relatione nostra novimus. In codice autographo Chronicae Alexandri Tassoni, cui excerptum relationis 30 nostrae insertum est, nomini Lanfranci alio atramento (num et alia manu, dubito) addita sunt verba *de Facio dictus Romengardus*, quae quid valeant nescio. Cf. Bertoni l. l. p. XVII et p. XVIII, n. 1, qui haec verba a Tassono ex Chronica monasterii s. Caesarii, quam 35 inspicere non potui, desumpta esse credit.

Quae picturae accurate descriptae a C. Cavedoni, 'Cenni storici intorno alla vita, ai miracoli ed al culto del glorioso san Geminiano' (Modena 1856) p. 127 sqq. in editionibus infra memorandis relationis nostrae, quae a P. Bortolotti et ab I. Bertoni paratae sunt, sed in hac melius quam in illa arte phototypica redditae sunt. Codicem a nobis littera A signatum cum
5 Mutinae diligenter contulisse, postea v. cl. A. Sorbelli, praefectus bibliothecae Bononiensis, in usum nostrum denuo inspexit, qui de paucis locis, de quibus dubitaveram, certiore me fecit.

Posteriorem tantum partem relationis, scilicet historiam translationis, revelationis et consecrationis sancti Geminiani, omissis etiam in hac parte aliquot verbis et sententiis, continet B = codex bibliothecae Mutinensis quae Estensis dicitur lat. 28. (a. F. 2, 4; olim X. H. 22,
10 antea V. A. 28) saec. XIV. ex. sive XV. in., formae minoris, de quo vide Bethmann, 'Archiv' XII, 696 et MG. SS. XII, 350; Holder-Egger, 'Neues Archiv' X, 228, n. 1; XVII, 473; XXXIII, 117; cf. etiam supra p. 973. Contulit eum socius quondam noster O. Holder-Egger; postea a. 1925. diligenter nostrum in usum inspexit W. Holtzmann.

Integram relationem cognovit Alexander Tassonus (mortuus a. 1562), qui eam, ut iam
15 dictum est¹, in Chronica Mutinensi, quam scripsit, nobis servata in codice autographo bibliothecae Estensis lat. 388 (a. F. 3, 4; antea VI. F. 3) excerptit². Textum relationis, imprimis prioris eius partis, non solum valde abbreviavit, sed etiam suo arbitrio mutavit et hic illic depravavit. Edita est chronica Tassoniana in 'Cronache modenese' (= 'Monumenti di storia patria delle provincie modenese' XV), Modena 1888. Textum Tassonianum relationis denuo, sed male, edidit
20 Bertoni; codicem Mutinae ipse denuo inspexi (= T)³.

Ceteri codices aetate recentiore inde a saec. XVII. conscripti, qui in editionibus Bortolotti et Bertonii enumerati sunt, omnes ex codice A descripti ideoque nullius pretii sunt. Quod cum certo certius sit, uberius de eis hoc loco agere et longum et inutile est. Sed quomodo A, B et excerptum Tassonianum (T) inter se cohaereant, breviter quaerendum est. Paucis enim locis B
25 et T, quorum neuter altero usus esse potest, inter se consentientes a codice A discrepant. Vide e. g.

1. p. 1312 l. 16 ad adjacentes BT; ad iacentes A.

2. p. 1312 l. 38 venturam esse in Italiam BT; venturo, corr. manu multo posteriore venturam, A.

3. p. 1312 l. 43 sq. episcoporum cardinalium, abbatum BT; episcoporum cardinaliumque abbatum A.

4. p. 1313 l. 24 quem ipsa die consecrare disposuerat A; altare quod ipsa die consecrare disposuerat B; altare quod ipsa die consecrare decreverat T.
30

5. p. 1313 l. 32 sq. consecratur sanctum corpus et altare beatissimi Geminiani A; sanctum corpus et deest BT.

6. p. 1313 l. 33 sq. a rev. sancte Romane sedis apostolico Paschali A; apostolice BT, pontifice add. T.

35 Quae cum ita sint, B et T non codice A, sed alio quodam nobis ignoto usos esse crediderim. At hic codex, ut ex lectionibus sub nr. 4. 5 notatis clare apparet, non autographus erat, sed textum recentiorem codice A continebat, ubi consecratio corporis sancti ipsius, quae in A narratur, bis a librario eliminata fuit. Quare cum lectionibus variis BT diligenter consideratis etiam fontem codicum BT ab A dependere veri non dissimile sit, nullam earum excepta prima et
40 tertia, quae bonae coniecturae esse videntur, in textum novae editionis recipere ausus sum, sed

1) Supra p. 1308, n. 6. 2) Cf. etiam supra p. 973.

3) Nugas Bertonii, qui excerptum Tassonianum genuinam et primitivam relationem, textum autem plenum codicis A recensionem posteriorem auctam et retractatam
45 esse putat, iam v. cl. b. m. O. Holder-Egger 'Neues Archiv' XXXIII, 561 nr. 195 et v. cl. F. Patetta, 'Studi storici sopra alcune iscrizioni medievali' (= 'Memorie della R. accademia di scienze, lettere ed arti in Modena, serie III, vol. VIII'), Modena 1907, p. 122, n. 1 refutaverunt, neque
50 necesse est, ut de singulis argumentis a Bertonio prolatis uberius hoc loco disseramus. Nam quomodo textus plenus et excerptum inter se cohaereant, id iam ex dicendi genere facile cognosci potest. Cum enim maior pars relationis eo dicendi genere, quod nos 'Reimprosa' vocamus, com-
55 posita sit, nonnumquam factum est, ut, ubi textus plenus duo cola ultimis verbis consonantia praebeat, excerptor

alterum colon sive duo depravaverit. Cf. exempli causa infra p. 1311, l. 26 sq., ubi textus plenus habet: *dum tantum ac tale opus in longum protenditur, || multorum mentibus timor incutitur*; excerptor vero scribit: *Dum tantum et tale opus in longum protenditur, populus timere cepit*; sive p. 1312, l. 26 sq. textus plenus: *Pergunt itaque pontifices, pergit et populus || ad divine propinationis pocula suscipiendum devotissimus*; excerptum: *Pergunt itaque omnes ad divina pocula*; sive p. 1312, l. 41 sq. textus plenus: *Cuius quidem adventus dum inter nos vere innotuit, || ó, ó quante letitiae quantique gaudii motum nostris cordibus imposuit*; excerptum: *Cuius quidem adventus dum inter nos vere innotuit, o quante letitiae quantique gaudii* (sic!) *nostris cordibus supervenerunt*.

lectiones varias codicis *B* omnes praeter orthographicas, lectiones *Tassoni* ibi, ubi cum *B* conveniunt, annotavi; lectiones vero, quas *T* solus habet, omnino neglexi.

Relationem nostram primus edidit *L. A. Muratori*, *Rer. Ital. SS. VI*, 85sq. 'ex duobus codicibus *Estensis bibliothecae*', scilicet nostris *T* et *B*; codicem *A* novit, sed non adhibuit. Illo primum usus est *P. Bortolotti*, '*Antiche vite di S. Geminiano*' (= '*Monumenti di storia patria delle prov. modenese*' *XIV*), *Modena* 1886, p. 111sq., qui lectiones cod. *T* et duorum codicum recentiorum addidit, de relatione nostra prudenter egit et multa ad eam explicandam utilia attulit, codicem *B* vero non novit. Hunc etiam *I. Bertoni* neglexit, qui ultimus ante nos a. 1908. relationem ex cod. *A*, excerptis *Tassonianis* iuxta textum plenum positis, in novae editionis *Muratorianae* fasciculo 49 (tom. *VI* p. 1) sub titulo '*Relatio translationis corporis sancti Geminiani*' edidit. De cuius meritis et erroribus supra satis dictum est.

H. Bresslau (†).

INCIPIIT RELATIO SIVE DESCRIPTIO DE INNOVATIONE
ECCLESIE SANCTI GEMINIANI MVTINENSIS PRESVLIS AC DE TRANSLATIONE
VEL REVELATIONE SEV ETIAM CONSECRATIONE EIVS BEATISSIMI CORPORIS A
DOMNO PASCHALI SANCTE ROMANE SEDIS SVMMO PONTIFICE
DILIGENTER CELEBRATA.

1^a. Quia, fratres karissimi, de vita et moribus, de transitu et miraculis sanctissimi ac semper venerandi patris nostri gloriosique confessoris Christi Geminiani, Mutinensis ecclesie presulis, iam multa audivimus et antiquorum relatione atque librorum testifica-
tione experta cognovimus, satis dignum duximus, ut, que nostris temporibus de eius beneficiis vidimus, ad presentium et futurorum memoriam semper veneranda, prout superna dictaverit clementia, litteris intexeremus, ne, si forte silentio tegerentur, inde gravius iudicaremur.

Iam vero, quia teste scriptura¹ septingentorum quinquaginta et eo amplius annorum transierunt curricula, quod ipse predictus pater noster Geminianus de hac presenti vita gloriosus migravit ad Dominum, ecclesia siquidem, in qua venerandum corpus eius a beatissimo Severo, undecimo sancte Ravennatis ecclesie archiepiscopo, honorifice et decenter reconditum est, licet quibusdam videretur aucta et innovata crementis, tamen, longo annorum situ et multorum etate confecta virorum, crebris scissuris multisque rimis a
fundamentis quodammodo videbatur non solum insistentibus, verum etiam intransitibus seu exeuntibus inferre ruinam. Quo terrore permoti non tantum ordo clericorum, sed et universus quoque eiusdem ecclesie populus inter se vicissim conferre ceperunt, quid consulendum quidve sit inde agendum. Tandem divina disponente providentia, unito consilio non modo clericorum, quia tunc temporis prefata^b quidem ecclesia sine pastoralis cura
agebatur², sed et civium³ universarumque plebium prelatorum seu etiam cunctorum eiusdem ecclesie militum una vox eademque voluntas, unus clamor idemque amor totius turbe personuit: iam renovari, iam rehedificari, iam sublimari debere tanti talisque patris nostri

a) capitula in codicibus non numerantur; numeros adiecimus. H. b) bis scriptum, prius deletum A.

1) Auctor hic usus est secunda Vita sancti Geminiani (ed. *P. Bortolotti*, '*Antiche Vite di S. Geminiano*', *Modena* 1886 [= '*Monumenti di storia patria delle provincie Modenesi*' *XIV*] p. 96), ubi fabula de sancto Severo archiepiscopo, qui sepulturae sancti Geminiani interfuisse dicitur, ex *Agnelli Libro pontificali eccl. Ravennatis* (c. 14, *SS. rer. Langobard. et Italic.* p. 284; *Muratori, SS. rer. Ital., nova ed. II, 3, 1924*, p. 45) ad verbum descripta est. Annos 'septingentos quinquaginta et eo amplius' inde a concilio Sardicensi (344), cui Severum interfuisse *Agnellus* et Vita Geminiani narrant, computatos esse, iam *Bortolotti* p. 30 quamquam dubitans recte coniecit. Ceterum re vera Geminianum multo post Severum obiisse v. cl. b. m. O. Holder-

Egger ad editionem *Agnelli* p. 284 n. 1 annotavit.

2) Benedictus a. 1085. Mathilda comitissa favente episcopus Mutinensis creatus usque ad a. 1097. dominium ecclesiae tenuit. Postea cum ad partes imperatoris transisset, sive expulsus esse sive fugisse videtur. Successor eius Dodo episcopus, qui adversariis imperatoris adhaerebat, ante a. 1100. non occurrit. Cf. *G. Schwartz*, '*Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens*' (1913) p. 184. 3) Cum neque hoc loco neque aliis similibus relationis nostrae consulum sive alii magistratus Mutinensis mentio fiat, concludendum est civitatis regimen annis 1099—
1106 nondum in eam formam redactum fuisse, quam Italici 'comune' vocabant. Quod iam v. cl. *F. Patetta* l. l. p. 122sq. (vide supra p. 1309, n. 3) recte annotavit.

ecclesiam. Quod quidem consilium ubi ad^a aures Mathildis Dei gratia egregie comitisse pervenit, quis fari possit, quanto qualique gaudio exilarata^b, quanta in laude firmata, quantis amminiculis sit obstinata. Tibi, Christe, omnium cordium intimus perscrutator, omnium bonorum primus inventor, omnium gaudiorum summus largitor, tibi quam pro-
 5 fundi cordis maiores possumus grates laudesque referimus^c, qui tanti, ut credimus et vere confidimus, sepe prefati patris nostri precibus exoratus huius operis precipuus extas^d auctor et inventor. Non enim ulla mortalium scientia, nulla illius, quod a te solo factum est, posset providere astutia. Totum ergo, quod actum est, totum, quod est venturum, tue ammirabili maiestati referimus^e, tue gratie imputamus.

10 2. Quid plura? Anno itaque dominice incarnationis millesimo nonagesimo nono ab 1099. incolis prefate urbis quesitum est, ubi tanti operis designator, ubi talis structure edificator inveniri possit. Donante quippe Dei misericordia inventus est vir quidam nomine Lanfrancus¹, mirabilis artifex, mirificus edificator. Eius denique consilio^e et auctoritate ceperunt Mutinenses cives et omnis populus eiusdem basilice ad laudem et gloriam Dei
 15 patris omnipotentis et unigeniti filii eius domini nostri Iesu Christi et Spiritus sancti seu etiam ad honorem beate Marie semper virginis necnon et sancti patris nostri Geminiani fundamentum ponere maius^f in latitudine et longitudine sub die decimo kalendarum Mai. 23. Iunii, per indictionem septimam, epacta autem vigesima sexta, luna quoque vigesima nona², feria secunda post ascensionem domini nostri Iesu Christi ad celos. Quod quidem funda-
 20 mentum cementari ceptum est eodem anno eodemque mense, sicut supra dictum est, quinto^g Iun. 9. idus Iunii, octavo decimo videlicet die post inchoationem fossionis, in sollempnitate siquidem sanctorum Primi et Feliciani, cum laudibus, ymnis et cantibus, cum cereis et lampadibus, cum evangeliorum textibus^h et crucibus, cum multitudine virorum et mulierum, cum omni honore et laude reverende processionis³.

25 Sic, sic itaque divina subvehente dextera fundamentorum fabrica iam usque ad superiora provecta, dum tantum ac tale opus in longum protenditur, multorum mentibus timor incutitur, ne defectu lapidum, quia modicus erat apparatus, remaneret in vacuum. Quis, Deus immense, tua queat enumerare beneficia? Cuius redundans facundia, cuius exuberans eloquentia tua possit narrare magnalia? Ecce, ubi nunquam visum, nunquam cogitatum,
 30 nunquam ab aliquo auditum fuerat, mentes hominum persuadens terram facis effodere; miras lapidum marmorumque congeries ex multitudine misericordiarum tuarum dignaris ostendere, que quidem ad perficiendum ceptum opus videantur satis posse sufficere. Quod certe, pater sanctissime, non nostris adscribimus meritis, non enim tantis sumus digni beneficiis, sed illius te credimus excitatum precibus, cuius ex intimo corde servitium semper

35 a) i ante ad delet. A. b) exillarata A. c) referrimus A. d) estas A. e) consilio A. f) manus, corr. maius, A. g) ita T; quinta A secundum Bertoni. h) testibus A.

1) De Lanfranco cf. supra p. 1308. 2) Notae chronologicae concurrunt praeter lunam, quae die 23. m. Maii a. 1099. vigesima octava erat. 3) Supra priorem
 40 imaginem, quae in codice nostro historiam translationis praecedat, scriptum est: *Anno dominice incarnationis domini nostri Iesu Christi millesimo XCVIII, indictione VII, sub die decimo kal. Iun. incepta est fossio fundamenti huius nostre ecclesie Mutinensis.* Et
 45 infra super imaginem secundam: *Eodem anno V. idus Iunii ceptum est cementari fundamentum prefate ecclesie Mutinensis.* — Apud portam principalem ecclesiae cathedralis inscriptio sculpta est, quam post alios Bertoni p. 13 edidit:

50 *Dum gemini cancer cursum cons[c]endit ovantes
 Idibus in quintis Iunii sup tempore mensis
 Mille Dei carnis monos centum minus annis
 Ista domus clari fundatur Geminiani.
 Inter scultores quanto sis dignus honore,
 55 Claret scultura nunc, Wiligelm, tua.*

Et in muro exteriori occidentem versus haec habetur inscriptio (Bertoni l. l.):

*Marmoribus sculptis domus haec micat undique
 pulchris,
 Qua corpus sancti requiescit Geminiani,
 Quem plenum laudis terrarum celebrat orbis,
 Nosque magis, quos pascit, alit vestitque, ministri.
 Qui petit hic veram membris animaeque medelam,
 Consequitur, recta redit hin[c]que salute recepta.
 Ingenio clarus Lanfrancus doctus et aptus
 Est operis princeps huius rectorque magister,
 Quo fieri coepit, demonstrat littera praesens:
 Ante dies quintus Iunii tunc fulserat idus
 Anni post mille Domini nonaginta novemque.
 Hos utiles facto versus composuit Aimo.
 Bozalinus massarius Ieminiani hoc opus fieri fecit.*

adimplere nitimur. Erigitur itaque diversi operis machina, effodiuntur marmora insignia, sculpuntur ac puliuntur^a arte mirifica, sublevantur et construuntur magno cum labore et artificum astutia. Crescunt ergo parietes, crescit edifitium; laudatur et extollitur, summe Deus, tuum ineffabile benefitium. Iam iamque tua, Criste, favente clementia ad hoc perlatum est opus summo cum studio ac vigilantia, ut primus et maximus tanti operis 5 artifex hoc proponat et asserat se nichil amplius facturum, nisi sanctissimum gloriosi patris nostri Geminiani corpus de loco, in quo tunc aderat, transferretur^b ad alia. Oritur denique multis maxima mestitia; diversa quorundam in commune profertur sententia. Alii quidem clamant hoc non esse temere faciendum, alii vero affirmant non in posterum esse differendum. Tandem illius vincit sententia, quem ad hoc proposuerat divina 10 providentia.

1106. 3. Anno^c igitur^d dominice incarnationis iam millesimo centesimo sexto, gubernante domno Dodone Dei gratia venerabili episcopo Mutinensium ecclesiam, datur huius^d translationis certissimus kalendarum Maiarum terminus, omnium cordibus gratissimus^e. Mittitur itaque circumquaque, et per totam parochiam fit apparatus maximus, fit inextimabile^f 15 gaudium. Mittitur autem non solum ad comprovinciales civitates, sed etiam ad^g adiacentes. (Apr. 29.) Congeritur namque maximum episcoporum concilium, clericorum, abbatum et monachorum; fitque congregatio militum, fit et conventus populorum utriusque sexus, qualis nec nostris temporibus antea visus est, nec alicuius memorie prius habetur insertum. Nullus enim locus, nulla platea, nulla domus, nulla porticus, nullum atrium saltem vel modicum a con- 20 ventu populorum poterat inveniri vacuum. Adest etiam ad hoc spectaculum princeps Mathildis cum suo exercitu, omnes unanimiter prestolantes tanti patris translationem et revelationem cum gaudio. Sed quia, ut diximus, infinita populorum undique turba confluerat, visum est difficile et omnino impossibile, tanto operi manum imponere. Queritur ergo spaciosus camporum locus, ubi turba conveniat, quatenus tantorum presulum monitis 25 et doctrinis refecta, inde unusquisque cum gaudio et letitia redeat. Pergunt itaque pontifices, pergit et populus ad divine propinationis^h pocula suscipiendum devotissimus. Disseminatur denique inter astantes episcoporum predicatio, fitque ad laudem et honorem tanti patris nostri Geminiani peccatorum remissio, fit et criminum absolutio; sic quidem inde redeunt maximo cum tripudio. Iam vero quia dieiⁱ hora^k excreverat et tantarum tur- 30 barum affluentia eos circumsepserat, differtur in posterum prefati patris nostri translatio, que quidem gloriosissime facta est pridie kalendarum Maiarum, amministrante^l Domino^{l.1}.

Apr. 30. De altaris quoque prelibati sanctissimi corporis consecratione inter episcopos siquidem et Mutinensium cives non modica fit altercatio, quia presules eius reliquias revelare cupiunt, cives autem et omnis populus hoc ex toto renuunt. Queritur ergo principis 35 Mathildis sententia, que quidem, sicut decuit et ut predestinatum^m fuerat, ipso² quoque, ut credimus, iam disponente, sedem prenotavit expectandam apostolicam, denuntians hoc in anno venturamⁿ esse in Italiam³. Hoc itaque suscepto consilio et populorum quievit seditio, presulum quoque et civium sedata est altercatio.

4. Interea divina operante misericordia sancte Romane sedis presul iamiam gradatim 40 et obstinate properat ad Italiam. Cuius quidem adventus dum inter nos vere innotuit, ó°, ó°, quante^o letitię quantique gaudii motum nostris cordibus imposuit. Preparatur denique apparatus copiosus, expectatur pastor gloriosus. Adest itaque cum episcoporum cardinaliumque^p, abbatum, monachorum ceterorumque clericorum⁷ seu laicorum venerabilis sancte Romane sedis Pascalis episcopus magno exercitu; adest et princeps Mathildis summa 45

a) ita A. b) transferreretur A. c) incipit B. d) deest B. e) corporis beatissimi confessoris Christi Geminiani add. B. f) ita ABT. g) ita BT; deest A. h) propitiationis B. i) dei B. k) hora superscript. A. l) amm. Dom. deest B. m) prestinatum, de superscript. A. n) ita BT; venturo, corr. venturam manu multo posteriore, A. o) o quante BT. p) que deest BT.

1) Supra priorem imaginem, quae in codice nostro post historiam translationis depicta est, scriptum est: *Anno dominice incarnationis millesimo C VI. pridie kal. Maii facta est translatio patroni nostri beatissimi Geminiani.* 2) Sancto Geminiano. 3) Paschalis II. papa mense Ianuario a. 1106. in Italiam inferiorem pro-

fectus mense Maio Romam rediit. Inde mense Septembri 50 in Tusciam iter fecit, mense Octobri concilium Warstallis (Guastallae) celebraturus, quo Mathildis comitissa eum Mutina comitata est. Auctor noster regnum Italicum sive Langobardicum Italiam nominat.

cum reverentia huic tante talique rei adhibens diligentiam. Confertur ergo ante apostolicum 1106.
inter episcopos, cardinales et clericos seu populum de altaris dedicatione; confertur et de
sancti corporis revelatione. Quorum^a quidem sententia, prout voluntas est hominum,
dividitur in plurima. Tandem reperto consilio de ordine militum sive civium iureiurando
5 poscunt plures affirmare, custodire et salvare, ne in revelatione aliquis temerarius tanti
patris reliquias^b presumat violare. Iurant ergo de ordine militum sex viri, iurant et de
civibus bis seni. Levatur ergo lapis et mensa superposita magna cum reverentia; invenitur
et alia superposita multa cum diligentia. Sic itaque^c multorum una fuit sententia, non
amplius esse perscrutandas reliquias^b. Sed ne alicui infido aut cordis cecitate obscurato
10 aliqua remaneret dubitatio, divina quidem, ut credimus operante clementia, quorum prius
adverse fuerant voluntates, iam in unum conveniunt amorem, ad unum redeunt favorem.

Quid multa^a? Faciente^d domno apostolico sermonem ad populum ac propinante (Oct. 7.)
divina mysteria cordibus omnium remissionemque faciente peccatorum ac se benivolum
reddente mentibus cunctorum, orantibus atque psallentibus episcopis, cardinalibus, clericis
15 et laicis, mira cum reverentia et^e iuratorum custodia detegitur^e, revelatur et intuetur
beatissimum corpus sanctissimi patris nostri Geminiani per manus Bonisenioris Regini
episcopi¹ atque Lanfranchi architectoris multis cum lacrimis et precibus. O quanta exul-
tatio, quantus suavitatis odor, quanta fragrantia inde emanavit! Omnes enim manus pro-
tendunt ad celum, omnes gratias referunt Salvatori et sanctorum omnium conditori, qui
20 tanti patris nostri reliquias^b usque ad nostrum tempus servare dignatus est conditas et
inviolatas.

Expleto itaque sermone pontificis venit ad tumulum, sanctum corpus integrum et
illibatum aspicitur. Summus pontifex ut videt, letus et gaudens efficitur. Cuius quidem
visionis gratia exilaratus^f, quem^{g, 2} ipsa die consecrare disposuerat, causa videndi a populo
25 usque ad alium diem detectum, sed et diligenter custoditum, offitiis diurnis et noctur-
nalibus frequentatum servare collaudat. Frequentatur itaque ab innumerabili populo,
videtur, laudatur, benedicatur et^h, ut pro^h ipsis apud Dominumⁱ intercedat, deprecatur.
Accessit autem et princeps Mathilda dona ferens ingentia, aurum, argentum, pallia^k insignia.
Sed et domnus^l Dodo venerabilis pontifex^m calicem argenteum cum pathena ei obtulit
30 optimum, aureis signisⁿ intus forisque mirabiliter decoratum, hoc precipiens et dicens, ut
nec sibi nec alicui unquam liceat aliqua occasione ipsum ab eius offitio remove. Trans-
acta denique iam die nocteque concesse visionis dedicatur atque consecratur sanctum^o
corpus et^o altare beatissimi Geminiani a reverentissimo sancte Romane sedis apostolico^p
Paschali cum frequentia cardinalium, episcoporum, clericorum, abbatum, monachorum,
35 laicorum et feminarum, cum omni honore et reverentia, summa offitiorum diligentia octava
idus Octubris^{q, 3}. Fit preterea magna peccatorum remissio, dilatatur et extenditur aposto- Oct. 8.
lica benedictio^q.

a) Quorum — Quid multa *infra* l. 12 *deest* B. b) reliquias A. c) que *superscript.* A. d) *pergit* B. e) et — *detegitur* *deest* B. f) *exillaratus* A. g) altare quod *BT.* h) et ut pro *script.* in loco *raso manu eadem* A. i) deum B.
40 k) et pallia B. l) dominus, *corr.* domnus, A. m) Mutinensis *add.* B. n) insignis B; insignibus T. o) sanctum
corpus et *deest* BT; *cf. supra* l. 24. p) apostolice *BT*; pontifice *add.* T. q) 1106 (*numerus Arabicis*) *add.* B, ubi
fit — benedictio *deest*.

1) Cf. de eo, qui antea Mathildis comitissae capellanus fuerat, G. Schwartz l. l. p. 198sq. 2) Scil. s. Gemi-
45 nianum. 3) Supra secundam imaginem, quae in codice nostro post historiam translationis depicta est,

scriptum est: *Eodem anno* (scil. 1106.) *VIII. Idus Octubris dedicatur et consecratur corpus et altare ipsius confessoris* (scil. s. Geminiani).

VITAE PRIMA ET SECUNDA S. BERNARDI EPISCOPI PARMENSIS.

EDIDIT P. E. SCHRAMM.

*Vitam sancti Bernardi episcopi Parmensis a. 1133. mortui, qui cum Mathilda comitissa amicitia 5
coniunctus diu fortiterque contra paparum et ecclesiae hostes certavit, tres auctores anonymi
descripserunt, ex quorum operibus hic non nisi Vita illius episcopi primam et secundam pro-
feremus.*

*S. Bernardi Vita prima a quodam monacho non multis annis post episcopi mortem com-
posita est, cum auctor ipse in prologo se ab abbate monasterii S. Salvii (dioecesis Florentinae) 10
aliisque fratribus, ut sancti viri gesta perscriberet, impulsus esse confiteatur. De tempore
autem, quod Bernardus in supradicto monasterio egit, fere nihil narratur, sed praecipue res
gestae et miracula in urbe Parma facta ab eo collata sunt; ideoque Vitam primam in hac civi-
tate conscriptam esse verisimile est. In controversiis igitur, quibus cives Parmenses, qui non
multo ante Bernardi regimen ad praedecessorem eius Kadalum, i. e. Honorium II. antipapam 15
(† 1071), inclinaverant, usque ad sancti episcopi tempora dividebantur, auctor semper cum
Bernardo et papa et Lothario imperatore consentit, ut ex laudibus eis dictis, ex querelis de
ipsorum inimicis prolatis facile cognoscitur. In operis fine passim se miracula ipse aut vidisse
aut ex Lanfranci Bernardi successoris ore audisse narrat. Cum autem sancti corporis leva-
tionem a. 1139. factam non commemoret, Vita prima iam ante illum diem vel ad illum diem 20
celebrandum composita esse videtur.*

*In s. Bernardi Vita secunda gesta adolescentiae et iuventutis, de quibus in Vita prima
brevius agitur, ab alio auctore anonymo collecta et descripta sunt. Qui cum in eis, quae Bernardus
in monasterio S. Salvii egit, maxime versetur, fortasse in hoc loco vixit, cuius abbate iubente
Vita prima confecta est; nam, quin ille monachus fuerit, non dubitabimus, quia regula s. Benedicti 25
in Vita conscribenda usus est. Opus suum conficiens semper Vitam primam ante oculos habuit,
quam partim verbum pro verbo partim animo secutus est. Quae de Bernardi episcopatus aetate
gestis in Vita prima invenit, nihil fere addens, multa omittens suo scribendi modo repetivit.
Quod opus non multo post sancti mortem confecit, ut ex Vita tertia apparet.*

*S. Bernardi Vitae tertiae auctor anonymus praedecessorum opera nonnullis, quae ex alio- 30
rum ore cognovit, insertis in unum congegit, ut ipse in prologo confessus est; narrat enim se ex
his, quae de ipso [sancto Bernardo] a sapientibus honestisque viris descripta sunt, hausisse.
Erravisse autem virum cl. R. Davidsohn¹, qui in Vita II. Vitam III. adhibitam esse putavit, praeter
alia inde elucet, quod s. Bernardi enumerationem virtutum, quae in Vita II. nonnullis secundum
s. Benedicti regulam mutatis ex Vita I. repetita est, auctor Vitae III. utrumque opus secutus bis 35
inseruit². Bernardus autem ab eo pater noster dictus est, qua de causa monachus Parmensis*

1) 'Forsch. z. älteren Gesch. v. Florenz' I (Berol. 1896), 66 sq.

2) Vita I. c. 1: . . . in asperitate cilicii, in vigiliis et orationibus carnem macerans in abstinentia et patientia, in humilitate et compassione

et in reliquis sancti exercitii virtutibus Deo assidue devotus placere studuit.

Vita II. c. 6: . . . supra regulam abstinentie, patientie, orationi, vestium 'vilitati, silentio, cure infirmorum', 40

aut verisimilius Vallisumbrosae congregationis fuisse videtur. In hac igitur Vita de illius cardinalatus tempore (1099—1106) narratur: multi longo post eius obitum tempore testes viri religiosissimi extiterunt, quo apparere videtur etiam Vitam tertiam iam saec. XII. conscriptam esse¹. Diudicari autem non potest, utrum illa opinio posterorum, qui Attonem Pistoriensem auctorem fuisse putabant, recta sit necne. Hic abbas praeclarus Vallisumbrosae congregationis a. 1134 (1133) episcopus Pistoriensis electus et a. 1157. mortuus est. Praeter alia enim opera ex Vita prima s. Iohannis Gualberti novam Vitam simili modo, atque Vita III. s. Bernardi ex aliis duabus Vitis collata est, confecit².

Ex Vitae I. miraculis nonnulla in Vita II. brevissime duobus novis additis narrantur; in Vita III. decem prima miracula (c. 12—21) iterum aliis additis repetita sunt. Sed duo ultima (c. 22—23), quorum primum multis annorum curriculis revolutis factum est, et in Vita II. et in Vita III. omissa sunt, unde illa postea addita esse demonstrantur, quod etiam Affò perspexit.

Vitam I (= Bibl. hag. Lat. nr. 1246—47) servavit Codex Florentinus Laurentianus Strozianus 4 (= A), saec. XIV, membr., fol. 135^r—137^v, quem descripsit A. M. Bandini, Bibl. Leopold. Laur. seu Catal. Manusc. Suppl. II (Flor. 1792), 285—304 (p. 295 nr. 74: Vita I). Hanc Vitam primus publici iuris fecit a. 1609. Barnabas Parmensis, 'Vita S. Bernardi episcopi Parmensis' (Romae 1609), p. 5—20, cuius editionem nunc rarissimam secuti sunt I. Affò, 'Vita di S. Bernardo degli Uberti' (Parmae 1788) p. 207—217 et codice A etiam collato Monumenta historica ad provincias Parmensem et Placentinam pertinentia IIIb: Chronica Parmensia saec. XI—XIV (Parmae 1858) p. 491—6. Quibus editionibus inter se comparatis clare apparet Barnabam non codice Laurentiano usum esse, sed alio quodam nunc deperdito aut nondum reperto, qui hic illic meliorem textum praebeuit et prologum in codice Laurentiano omissum solus servavit. Propterea ad multos locos, qui in codice nostro depravati sunt, restituendos Barnabae editio (= B) valde utilis est, cuius lectiones notabiliores secundum editionem a. 1788. factam, a nobis et a v. d. Th. Zwölfer collatam, adnotavimus et saepe secuti sumus, prologum etiam ex ea adicientes. Sed quia scriptor codicis A, cuius imagines lucis ope factae, a v. d. Th. Zwölfer iterum cum plagulis collatae, nobis praesto erant, multum in litterarum usu Italicorum more variat neque inter s, ss, sc, x neque inter c et ct et t distinguit, semper usum communem restituimus. Praeterea capitula nos ipsi distinxisimus numerosque eis apposuimus. Nonnulla ultimarum miraculorum in codice saec. XV³, qui Florentiae in regio archivio ('Reale Archivio di Stato') in 'Sala della mostra' nuncupata conservatur, f. 85—86⁴ inserta (quae in Bibl. hag. Lat. nr. 1250h enarrata esse videntur) non adhibuimus.

Vitam II (= Bibl. hag. Lat. nr. 1248) continet Codex Florentinus Laurentianus Plut. XX, 6 (= c.), membr., saec. XIV. in., fol. 13^r—16^v, quem descripsit A. M. Bandini, Cat. cod. lat. bibl. Medic. Laurent. I (Flor. 1774), 615—8 (p. 616: Vita II.). In hoc codice a Blasio monacho Florentino conscripto collectio vitarum quorundam sanctorum inserta est, inter alias Vita quaedam s. Iohannis Gualberti⁴ et Vita II. s. Bernardi, quae primo in lucem edita est a. 1858. in Monum. Parm. l. c. p. 512—15. Quia ille Blasius inter litteras ti et ci non distinguit, nos usum rectum Latinum secuti sumus, imaginibus codicis lucis ope factis, a v. d. Th. Zwölfer iterum cum plagulis collatis, usi. Capitulis secundum codicem plerumque distinctis numeros adiecimus.

Vitae III (= Bibl. hag. Lat. nr. 1249—50), quae in supradicto regii archivi Florentini codice fol. 72 sqq. una cum miraculis et hymnis in s. Bernardi honorem compositis

elymosinarum elargitioni, 'sollicitudini hospitum', aliis virtutibus omnibus sic vacare cepit... (inter signa ' ea, quae ex regula s. Benedicti desumpta sunt, posuimus).

Vita III (Mon. Parm. IIIb p. 500) secundum Vitam I: vestiebatur cilicio, vigiliis et orationibus carnem domans, in cibo parcissimus, in silentio studiosus, diurnis officiis et nocturnis assiduus, humilitatis erat et castitatis amicus, patientiae et obedientiae virtute repletus; multa illi circa socios charitas, multa benignitas.

ib. (p. 501) secundum Vitam II: ... abundantioris abstinentiae, humilitatis et patientiae itinera sectabatur;

in elemosynis largus, in suscipiendis hospitibus alacer, in rebus temporalibus providus, circa infirmorum provisionem sollicitus, erga inobedientes terribilis et severus, obedientibus autem erat affabilis et suavis.

1) Recte in Vita III (p. 506) Bernardus una cum Heinricho V. imperatore in urbe Roma fuisse narratur (cf. p. 1319 n. 6), quod in aliis Vitis non refertur. 2) Cf. supra p. 1077. 3) Cf. supra p. 1078. Quem codicem socius noster A. Hofmeister a. 1913. evoluit. 4) Cf. supra p. 1078 et Davidsohn l. c. p. 54, Bibl. hag. Lat. nr. 4401.

servata est, editionem principem, opinione Bollandianorum mutatam et fraudulenter interpolatam, instituit A. Cyprarius, 'Vita S. Bernardi Parmensis ep. etc.' (Romae 1602). Post eum Thesaurus [Velius], 'Vita S. Bernardi monachi et abbatis monasterii S. Salvii et Vallisumbrosae generalis, S. R. E. cardinalis, et Parmensis episcopi' (Romae 1612) hanc Vitam III. edidit. Vita I. iam a. 1609, ut diximus, edita Vitae III. versio in linguam Italianam translata a. 1618. in urbe Parma proposita est. Praeterea in editorum numero nominandi sunt supradictus b. m. Affò, qui cautissime de s. Bernardi curriculo vitae egit, et editores Monum. Parm. I. c. p. 497—511¹.

P. E. Schramm.

VITA PRIMA BERNARDI EPISCOPI PARMENSIS.

Prologus^a vite et miraculorum beati Bernardi episcopi et confessoris.

Verbum regis celare bonum est, opera Dei enarrare gloriosum est²; mirabilis enim Deus in sanctis suis, quibus iugiter in cunctis rectis actionibus adiutor et cooperator existit, et ideo in eorum laudibus magis divina misericordia et auctoritas quam ipsorum gloria commendatur. Unde quidam ex illis ait: 'Non ego autem, sed gratia Dei mecum'³. 15 Hoc idem etiam ipsa veritas attestatur dicens: 'Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite, sic nec vos, nisi in me manseritis, et sine me nihil potestis facere'⁴. Salubre igitur est et idoneum, ut mirabilem Deum in sanctis suis, id est in eorum operibus profiteri, predicare, laudare et honorare studeamus. Hoc etiam, ut fiat, per psalmistam clamat: 'Sacrificium laudis honorificabit me et illic iter, quo ostendam 20 illi salutare Dei'⁵. Ad hec quoque agenda quidam sapiens nos hortatur dicens: 'Laudemus viros gloriosos'⁶, qui vicerunt regna mundi, et nos laudemus viros, qui ob amorem Christi et fidei eius devotionem terrena predia et carnales affectus et vanos honores ac mundi gaudia vinculo charitatis⁷ Christi compediti ab ipsa adolescentia viriliter perseverando contempserunt. E quibus venerabilis Bernardi Parmensis episcopi sanctitas in vita et 25 post obitum corruscando miraculis divina gratia commendatur; quod homo minus idoneus et imperitie nota circumfusus significare aggrediens non presumptione animi, sed venerabilis abbatis Sancti Salvii⁸ et aliorum fratrum precibus postulatus, qualibuscumque litteris nobis Dominus vires prestiterit, hoc facere spopondi. Rogamus itaque patres et confratres et socios nostros, ut venerabilis viri memorie laudem tribuant et non detrahant, cuius 30 sanctitatem pro miraculis divina virtute exhibitis populus civitatis et pene universi episcopi Parmensis digna veneratione collaudando extollit. Liquet itaque, quia, quicumque eius actionibus detrahit, notam sibi confusionis et periculum detractionis adducit.

Pridie^b idus Decembris. De sancto Bernardo episcopo confessore^b.

1. Igitur venerabilis episcopus Bernardus Florentia civitate nobili genere Ubertorum^c 35 ortus, litterarum studiis a pueritia traditus, contemptis carnalibus affectibus ab ipso sue adolescentie primo tempore in Vallimbrosiana^d congregatione apud Sanctum Salvium^e monachicum^e suscepit habitum, in quo multorum^f sanctorum more commendabilem vitam gerens in asperitate cilicii, in^g vigiliis et orationibus carnem macerans in abstinencia et^h patientia, in humilitate et compassione et in reliquis^h sancti exercitii virtutibus Deo assidue 40

a) prologus non nisi in B traditus est. b) ita A, ubi prologus deest; Incipit vita sancti Bernardi episcopi Parmensis B. c) de Ubertis B. d) Valimbrosiana A; Vallumbrosiana B. e) monachicum A; monasticum B. f) multo A. g) in om. B. h) in hum. et pat. et compass. et reliquis B.

1) Cf. etiam Nestore Pelicelli, 'Vita di San Bernardo degli Uberti Abate Generale di Vallombrosa, Cardinale di Santa Chiesa e Vescovo di Parma' (Parma 1923). 2) Prov. 25, 2: Gloria Dei est celare verbum et gloria regum investigare sermonem; Eccli. 18, 2: Quis sufficit enarrare opera illius? 3) 1. Cor. 15, 10: Non ego autem, sed gratia Dei mecum. 4) Ioh. 15, 4: Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite: sic nec vos, nisi in me manseritis; ib. 15, 5: ... quia sine me nihil potestis facere.

5) Ps. 49, 23: Sacrificium laudis honorificabit me: et illic iter, quo ostendam illi salutare Dei. 6) Eccli. 45 44, 1: Laudemus viros gloriosos. 7) Osee 11, 4: in vinculis charitatis; Coloss. 3, 14: ... caritatem habete, quod est vinculum perfectionis. 8) Ecclesia prope civitatem Florentinam sita et a. 1048. b. Iohanni Gualberti concessa, qui ibidem monasterium postea in 50 congregatione Vallumbrosanorum praeclarissimum erexit, cf. P. F. Kehr, Ital. pontif. III, 39sq. et Vitam s. Iohannis Gualberti c. 25, supra p. 1086.

devotus^a placere studuit. Unde factum est divina dispensante gratia, ut post maiorum suorum dormitionem in eorum loco prius apud Sanctum Salvium in abbatem promoveretur¹, *post 1091.* deinde in Vallimbrosiano^b monasterio ad retinendas et conservandas^c monastici ordinis *c. 1098.* disciplinas in observatione regule beati^d Benedicti cunctis preficeretur^{e.2}. Quod per multa
 5 annorum curricula, Deo auxiliante, honorifice et laudabiliter manante^f ex eadem congregatione virtutum odore^g viriliter tenuit, cuius quoque opinio usque ad summi pontificis Urbani^{h.3} notitiam prolataⁱ gratissime suscepta est. Cognitoque^k honestatis ac religiositatis eius studio ad perferendos Romane ecclesie labores inter varios huius seculi fluctus et pericula in suum adsumpsit^l adiutorium cardinalemque presbiterum^{m.4} instituit. Quod *1099.*
 10 quam iuste, quam religiose officium inreprehensibiliterⁿ observaverit, Romane urbis sanctorum multitudo adhuc testis existit.

2. Cumque^o eo tempore pro ecclesiasticis responsis sub Paschale^h pontifice⁵ per diversa loca mitteretur⁶, contigit^p eum per Parmensem civitatem habere transitum. Que civitas eo tempore simoniace heresis polluta scismate et divisa circumsedentibus locis et civitatibus
 15 asperitatis et feditatis horrorem^q et fastidium exhibebat. Quo cum pervenisset, a saniori^r *1104. (Aug.)* parte plebis honorifice susceptum rogare ceperunt, ut salutis unitatem sibi predicaret eosque expulsa sorde polluti scismatis in splendore concordie catholice fidei divina auxiliante misericordia reduceret. In quo opere quantis iniuriis exasperatus quantisque conviciis sit lacessitus, quomodo vel quanta contumelia ab insano^s populo sit ab altari abs-
 20 tractus, referre paulo diligentius curamus, quia est opus patientie^t laude dignissime^t. Cumque^u, ut iam dictum est, pro concordia facienda a maioribus civibus catholice fidei unitatem diligentibus reverenter fuisset susceptus, fit continuo totius pene episcopii^v omnium procerum ad audienda^w, que tractanda erant, in maiori ecclesia sollempniter concursus; ubi cum exortatione ille etiam benedicere eis disponderet, quatinus ad pacis uni-
 25 tatem eos perduceret, cunctis catholice fidei cultoribus illic circumsedentibus et observantibus se reverenter preparavit ad sacri altaris ministerium. Iam vero perlectis orationibus, quibus divina maiestas pro peccatis populi exoratur, ecce repente insani populi rumor cum strepitu quasi cominus^x pugnantis intus et extra ecclesiam vehemens et terribilis cepit audiri atque videri. Quo commoti terrore, qui convenerant^y, per loca occulta fugi-
 30 entes solum prope altare reliquerunt^z. Illis vero fugientibus adversarii rugiendo circumsteterunt seve^a minando, ut moriturus ab altari secederet. Qui sanctam continuo crucem manibus^b apprehendens divinam maiestatem rogare cepit, ut a tanto scelere eorum manus innoxie fierent. Cumque vero ita suppliciter Deo preces et lacrimas funderet, ecce unus ceteris nequior et malitia^c audacior inter sacerdotem et altare subintrans in eorum manus fremendo
 35 eum impie expulit. At illi eum tenentes et ab ecclesia vociferando trahentes et educentes verbis et factis illum in cuiusdam turris clauastro arctaverunt. Ecce in carne huius completum est, quod per beatissimum^d dicitur Paulum^d: 'Suppleo ea, que desunt passionum Christi, in carne mea'⁷. Nam iste, ut scismaticos et hereticos concordaret, talia passus est.

3. Altera^e vero^f die compuncti et prostrati ad pedes eius, postulantes veniam, un-
 40 animiter ceciderunt, dicentes diaboli instinctu impiam temeritatem se perpetrasse. Quorum

a) devote A. b) vallimbrosiano A; Vallumbrosiano B. c) confirmandas B. d) S. B. e) proficeretur A. f) manente A. g) odorem A. h) sequ. II B. i) perlata B. k) praecedit signum ¶ A. l) ascivit B. m) et presb. A. n) inreprehensibiliter A. o) nulla cap. distinctio AB. p) contingit A. q) horrores A. r) seniori A. s) insano A. t) ita A; patientia laudeque dignissimum B. u) praecedit signum ¶ A. v) Epī A. w) audiendā A.
 45 x) commus A; quominus B. y) cum venerant A. z) relinquerunt A. a) se A. b) in man. B. c) in mal. B. d) beatum Paulum dicitur B. e) praecedit signum ¶ A; nulla cap. dist. B. f) autem B.

1) Praedecessor Bernardi ultimum in chartis reperitur a. 1091. Dec. 7; cf. R. Davidsohn, 'Forsch. z. älteren Gesch. v. Florenz' I (Berol. 1896), 67. 2) De tempore
 50 vide ib. p. 67 et I. Affò, 'Vita di S. Bern.' p. 110sq. 3) Urbanus II (1088—99). 4) Tituli S. Chrysogoni, ut ex chartis Paschalis II. papae inter 14. Apr. 1100. et 20. Mart. 1105. datis necnon ex Vita s. Iohannis Gualberti auct. Andrea Strumensi c. 95 et s. Bernardi
 55 Vitis secunda et tertia apparet; cf. G. Schwartz, 'Die Besetzung d. Bistümer Reichsitaliens' (1913) p. 187sq.;

supra p. 1104; infra p. 1325; Mon. Parm. l. c. p. 502. Primo in Guidonis comitis senioris charta a. 1099. Aug. 30. data honore cardinalatus ornatus occurrit. 5) Paschalis II (1099—1118). 6) Erat enim vicarius apostolicus in Lombardia, cf. Donizo II c. 14 (SS. XII, 398), Landulfus iunior c. 8 (ib. XX, 23), Davidsohn l. c. p. 67, A. Overmann, 'Gräfin Mathilde von Tuscan' (Innsbr. 1895) p. 168 nr. 67a. 7) Coloss. 1, 24: *adimpleo ea, quae desunt passionum Christi, in carne mea*...

ut vidit humilitatem, tam facile ignovit, ac si nichil offense actum fuerit. Sed quia raro humani generis inimicus ex antiqua possessione eicitur nisi gravi contumelia aut morte sanctorum, factum est in membro, quod gestum videmus in capite. Etenim Dei filium Iudei^a exprobraverunt¹ et contumeliis^b affectum occiderunt², ut eius patientie benignitas in salutis exemplo notaretur et iustitia predicaretur, quod contumelia ab imperitis et impiis credebatur. Ita quoque et^c huic Parmensi populo contigit, ut, cui ignoranter gravis scandali contumeliam irrogaverat^d, illi postea devotis obsequiis deserviret^e; et quem^f prius blasfemando et illudendo in carcere retinuit^g, ab ecclesie^g symoniace sordis contagione et suorum vinculis peccatorum frequenti eius benedictione usus, Christi gratia auxiliante, postea mundatus^h et liberatus est. Nam postea ab ipsis civibus a domino papa¹⁰ Pascale expetitus, ut vir tanta sanctitate opinatissimus sibi concederetur in episcopum, eorum cupiens saluti providereⁱ prebuit assensum, si tamen eius vellent iussionibus parere, ne ulterius contra apostolicam ecclesie^k sententiam^k deservirent^l iniquis regibus³. Veniens 1106. igitur dominus papa in Longobardie partes, ut synodum ageret⁴, deductus [est]^m Parmam cum multis Deum timentibus et nobilibus secularibus; adsunt continuo cives supradicte peti- 15 tioni instantes, promittentes se cum apostolica sede semper velle permanere et suis omnino decretis fideliter obedire, si votum suum de venerabili sacerdote complereturⁿ; quod opitulante divina misericordia, ipso tamen multum reluctante, cunctis gaudentibus completum (Nov. 2.—4.) est, atque ab eodem domino papa ad honorem Dei et totius populi salutem in ipsa civitate est episcopus^o consecratus^{o.5}. 20

4. Dehinc^p, que in tempore eius sacerdotii^q ad honorem Dei et plebis terre commodum gesta sunt, breviter enarrantur^r; nam pene omnia, que suo populo ventura erant, per prophetie spiritum predicebat^s.

1108. Eo^t siquidem tempore⁶, quo in episcopum^u electus est, maiores cum minoribus subiectioni matricis^v ecclesie obviarunt^w de Burgo sancti Donini, unde civitas contra eos 25 furens indignabatur, et sepe vocati [sunt]^m per sacerdotem eiusque legatos, ut ad pacis concordieque^x gratiam remearent. Et [cum]^m nulla ratione sue persuasionis a sue obstinationis malitia revocare eos posset, suis civibus de eis sententiam protulit eorum vesaniam^y proprie superbie iudicio fore plane humiliandam, quod continuo facili civitatis impetu vidimus paratum^z. Quos precipue cavere monuit ab homicidiis et effusione sanguinis. 30 Sed sepe ex gravi vicinarum urbium impetu^a merito sanctitatis eius et orationum, que se unanimiter ad destruenda eius civitatis menia preparaverant^b, vidimus eius cives non solum 1121 (1120). liberatos, verum etiam mirabiliter victores extitisse. Denique⁷ Placentini cum Cremonensibus et infinito exercitu undique conducto in tempore eius sacerdotii aggressi sunt expugnare Parmensem^c urbem^c. Et per totam diem iuxta civitatem preliando, in sequenti^d 35 nocte divino nutu territi cum damno et confusione sui exercitus inopinabiliter recesserunt. 1131 (1130). 5. Sub^e eodem^f vero tempore^f, cum ipsi Cremonenses copiosa armata manu et cum^g mirabili^g multitudo militum et peditum super eosdem Parmenses venissent⁸, merito sancti episcopi, divina propitiante clementia, pene omnes ceperunt et captos in suam urbem aduxerunt^h. Itemqueⁱ in sue malitie pertinacia perdurantes, invidentes et persequentes 40

a) iudi A. b) contumelia A. c) ut A. d) irrogaverit B. e) deservirent A; deservivit B. f) que A. g) reclusit, ab eodem B. h) mundatus A. i) praestare B. k) ecclesiam, om. sententiam, B. l) deservirent A. m) uncis [] inclusa om. AB. n) compleret B. o) consec. episc. B. p) nulla cap. dist. AB. q) sacerdotis corr. sacerdotii A. r) enarrantur A. s) predicabat A. t) praecedit signum ¶ A; nulla dist. B. u) episcopatum B. v) matris B. w) obviabant B. x) et concordie B. y) ve sania A. z) patratum B. a) ipse tu A. b) prep. 45 et convenerant B. c) urb. Parm. B. d) frequenti B. e) nulla cap. distinctio AB. f) idem vero tempus B. g) innumerabili B. h) ita A; adduxerunt B. i) item quia A.

1) Ps. 88, 52: *Quod exprobraverunt inimici tui, Domine, quod exprobraverunt commutationem christi tui.*
2) Matth. 22, 6: *Reliqui vero tenuerunt servos eius et contumeliis affectos occiderunt.* 3) Sap. 14, 21: *Et haec fuit vitae humanae deceptio: quoniam aut affectui aut regibus deservientes homines...* 4) Concilium mense Oct. 1106. apud Guardastallum celebratum.
5) Praesente Mathilda comitissa, cf. Donizo II v. 1098 sq. (SS. XII, 401) et Landulfus iunior c. 8 (ib. XX, 24); de

die consecrationis vide Chron. Parmense ed. G. Bonazzi (Muratori, Rer. Ital. SS., n. ed., IX, 9) p. 3 n. 4. Dignitate episcopali ornatus in chartis primum occurrit 9. Iun. 50 1109, cf. Overmann, l. c. p. 181 nr. 116. 6) Cf. Chron. Parm. ad a. 1108, l. c. p. 4 cum n. 3. 7) Chron. Parm. ad a. 1121, l. c. p. 4; Sicardus ad a. 1120 (SS. XXXI, 163); Ann. Crem. ad a. 1120 (ib. p. 4 et n. 1). 8) Chron. Parm. ad a. 1131, l. c. p. 4; Ann. Crem. ad 55 a. 1130, l. c. p. 4.

episcopum eiusque civitatem fraude pretii corruperunt quosdam viros, qui eis tradiderunt locum munitissimum^a adversus eius civitatem, Bersilum¹ scilicet, ubi ponentes militum multitudinem terrere^b et vexare dure ceperunt episcopum et civitatis populum. Cumque sanctus episcopus in terrore et tremore suum videret populum constitutum, de spe divine protectionis et adiutorii cepit suos dulciter refovere, ut in nullo dubitarent se super eorum superbiam victores existere, amonens eos semper et deprecans in his malis, ut cor et manus suas ab homicidiis et sanguinis effusione custodirent.

Talia^c eo predicante, congressis^d tantam Deus eis^e civibus^e victoriam contulit, ut velut apes fumo, sic territi et stupefacti sunt ad eorum impetum; et multos ex eis ceperunt et castrum illis violenter abstulerunt ac fugere ultra Padum compulerunt. Et sic tandem humiliati, eorum persecutio a suo^f episcopo desistere cepit. Hec omnia suo populo ante rei eventum semper contingebant^g, sic eo predicante: Ecce vere^h sacerdos magnus, qui in diebus suis placuit Deo et inventus est iustus, et in tempore iracundie factus est reconciliatio^{i,2}, quia, ut eius sanctitatis meritum pateretur, talia permissa sunt evenire, que illum dignum divina protectione ostenderent. O beatum virum, qui semper in Domino confidens³ inimicos humiliavit⁴ et suo populo victoriam contulit! Unde bene scriptum est: 'Benedictus vir, qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia eius'⁵.

6. Etiam^k hanc^l quoque gratiam sibi Dominus contulerat, ut iniquis esset terribilis, sanctis et Deum timentibus affabilis et suavis. Aliquando nempe regrediens de Tuscie partibus incidit in adversarios, qui cupientes eum et secum gradientes propriis facultatibus expoliare, ita blandimento verborum et mansuetudinis dulcedine eorum elationem et audaciam mitigavit, ut^m suavitate predicationis detenti animiⁿ malitiam obliviscerentur et cum eo pariter plurimum itineris^o spatium pergerent; ac demum relinquentes sanctitati eius se^p suppliciter commendavere.

7. Fuit^q quoque vir iste sepe in multis et magnis periculis pro honore et gratia apostolice sedis⁶; et^r ipsa cum auctoritatem constituisset sibi super Regii civitate^r, mox contra suorum civium voluntatem cum legato Romane ecclesie Reginam^s civitatem publice festinavit excommunicare. Quo cum pergeret, ab ipsius militibus in medio itineris^t cum suis captus est. Sed propitiante divina clementia mirabiliter liberatus est, patrocinio nobilis viri Arduyni⁷ subveniente. Ob^u hoc^u post hec per multos dies suorum civium iram et persecutionem sustinens de loco in locum per episcopium^v fugiens latuit. Illos vero principes, qui gratiam apostolice sedis et pacem communicabant, diligebat permaxime^w. Nam cum gloriosus Lotharius^x ab ecclesia et ab principibus fuisset electus^y, adeo gavisus est, ut adveniente in Ytaliā^z etiam corporis infirmitate gravatus Veronam^a sibi festinaret occurrere^{a,8}. Ita semper profectui concordie favens ecclesie et defectui atque merori condolens et in hoc etiam adversarii temptationem graviter pertulit^b, quia cum ipsis, qui secum erant, expoliatus^c de manu latronum vix evasit.

8. Quodam^d etiam tempore de Brixianis partibus veniens devenit ad monasterium Aque nigre⁹ ibique honorifice susceptus est. Erat autem ibi quidam frater proximus

40 a) immitissimum A. b) terrore A. c) praecedit signum ¶ A; nulla dist. B. d) congressui B. e) civibus eis B. f) sancto B. g) ita B; contingebat A. h) vere om. B. i) primum c ex l correctum esse videtur A. k) nulla cap. distinctio AB; Nam B. l) hac A. m) et cum A. n) iniqui animi B. o) itineris A. p) sic A. q) nulla cap. distinctio AB. r) nam cum Mediolanenses tunc temporis regem Corradum contra Romanae sedis auctoritatem constituissent regnare (quod a. 1128. factum est) pro et ipsa — civitate B. 45 s) regiam B. t) itinere B. u) Ob hoc om. B. v) episcopatum? B. w) quam maxime B. x) Lotharius A. y) ductus A. z) Ytalia A. a) fest. occ. sibi Ver. B. b) pretulit A. c) expoliati A. d) nulla cap. distinctio AB.

1) I. e. Brescello. 2) Eccli. 44, 17: Noe inventus est perfectus, iustus, et in tempore iracundiae factus est reconciliatio. 3) Ps. 2, 13: beati omnes, qui confidunt in eo. 4) 1. Par. 17, 10: humiliavi universos inimicos tuos. 5) Ierem. 17, 7: Benedictus vir, qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia eius. 6) Quid a. 1111. in controversiis inter papam et imperatorem habitis egerit, vide I. Affò, 'Storia della città di Parma' II (Parma 1793), 138; id., 'Vita

di S. Bern.' p. 59; MG. Const. I, 148 et SS. XII, 403; cf. etiam supra p. 1315 n. 1. 7) Arduinus comes de Palude (Palù), de quo Overmann l. c. passim et Affò, 'Storia di Parma' passim. 8) Ob civium Veronensium hostilitatem Lotharius civitatem non intravit; cf. W. Bernhardi, 'Jahrb. d. deutschen Reiches, Lothar v. Supplinburg' p. 443 f. In Lotharii coronatione Romana Bernardus praesens fuit, cf. Const. I, 167, nr. 114, l. 32. 9) Monasterium s. Thomae de Aqua nigra

morti in agone consistens. Rogatus itaque ab abbate et fratribus, ut eius animam venerandus episcopus Domino commendaret, ad horam distulit preces petentium, detentus in aliis necessariis^a sermonibus. Iussit vero sibi nuntiantibus, quatenus ei per obedientiam ex parte Dei preciperent^b, ne anima corpus dereliqueret, quoadusque sibi licuisset occurrere; quod ita factum est. Ecce vir mirabiliter fortis, qui vite imperavit, ut staret, morti, ne accederet, ne fidelis anima sine sacerdotalis benedictionis consolatione de seculo recederet.

9. Nec^c illud nobis reticendum est, quod fertur in ecclesia Mediolanensi posito sibi accessisse^d miraculum. Cum enim pro pace et communi salute populi totius Ytali regni rogatus foret, ut Mediolanum pergeret et ibi per dies aliquot cum archiepiscopo moraretur, rogavit^e archiepiscopum^e, ut reliquias beati Ambrosii privatim^f cum paucis sibi inspicere permitteret. Sed cum per diem pro populi frequentatione id agere non valeret, sustinuit noctis secretum, ut^g sine rumore vel suspitione perficeret. Eunte vero illo cum paucis noctis medio, precipiente archiepiscopo, ferente lumen sacerdote in manibus accidit, ut^h in illo loco satis obscuro candela illis extingueretur. Facta igitur difficultate inspicendi reliquias pro defectioneⁱ luminis, ingemiscens sibi improperebat dicens: 'Iure tibi contigit, quia tue^k minime indignitati^l congruebat videre reliquias piissimi confessoris'. Cumque secum talia voveret, repente lumen in extincta candela ex improvviso inopinabiliter^m apparuit, et suum votum cum augmento letitiae auxiliante Deoⁿ complevit.

10. Erat^o interea fide firmus, spe patientissimus, caritate diffusus, corpore castissimus, in sermone verax, in iudicio iustus, in consilio providus, in universa morum honestate preclarus, se ipsum cotidie in memoria dominice passionis exhibens holocaustum Deo et maxime, cum^p ad id opus adstaret, id est, cum sacram hostiam Deo libaret; et ut eius predicatio suos auditores ad mundi contemptum adduceret, clamabat dicens: 'Nolite diligere mundum neque ea, que in mundo sunt¹; preterit enim figura huius mundi²'. Si quando vero egrum visitare pergeret^q, pondus egritudinis videbatur egroto discedere.

11. Sunt^o denique multa, que meritum sanctitatis eius et fidei predicare et attollere debeant^r, sed ea sapientioribus honestioribusque viris relinquentes ad^s eius^t obitum et miracula post obitum breviter insinuanda adiuvante Domino veniamus. Ipse enim ante plures dies sui corporis futuram dissolutionem previdens^u suos spirituales filios, religiosos viros, se visitare fecit. Attente^v se ipsum Deo commendans, per meritum sanctitatis ac fidei eorum^w commonens eos de pace et unitate concordie sive^x gubernatione ecclesie Dei inter eorum manus migravit pridie idus³ Decembris sepultusque est in maiori ecclesia in monumento reverenter iuxta tanti pontificis honorem, ubi^y divina prestante gratia ad honorem^y Dei ob meritum sancti episcopi fiunt cotidiana miracula, dum languentium multitudo, diversorum languorum gravamine oppressi, recepta sospitate, ad sua redeunt cum letitia. Ibi etenim^z ceci vident, claudi ambulant, surdi audiunt, mutorum lingua aperitur, ferrei nexus ad eius invocationem franguntur, morti proximi sanitati redduntur^a, demoniaci curantur, febribus vexati concita^b sanitate letantur. Amen.

1133.
Dec. 12 (4).

a) necessariis A. b) preciperet A. c) *praecedit signum* A; *nulla cap. dist.* B. d) accidisse B. e) rog. archiep. om. A. f) privato A. g) et A. h) ut om. A. i) defectu B. k) tua A. l) indignati A. m) inopinabiliter om. B. n) Domino B. o) *nulla cap. dist.* AB. p) eum A. q) contingeret B. r) debebant B. s) *praecedit signum* A. t) eius *bis scriptum* A. u) pro-*corr.* pre- A; *praedicens*, per B. v) attende A. w) eorum; et B. x) siue *vel* sine A; sive B. y) ubi — honorem om. A. z) enim B. a) redeuntur A. b) *ita* B; *cuncta* A. 45

(Acquanegra sul Chiese) a. 1055. fundatum, olim ad Brixensem, nunc Mantuanum episcopatum pertinens; cf. P. F. Kehr, Ital. pont. VI, 1, 354 sq.

1) 1. Ioh. 2, 15: *Nolite diligere mundum neque ea, quae in mundo sunt.* 2) 1. Cor. 7, 31: *praeterit enim figura huius mundi.* 3) Ita etiam in Vitae I. superscriptione; secundum Vitam II. c. 14: *celica penetravit MCXXIII. II° nonas Decembris*, i. e. Dec. 4;

cf. p. 1327. In Vita III. dicitur, quod eius *obitus celebratur pridie nonas Decembris*; cf. Mon. Parm. I. c. p. 508. A. 1139. Dec. 3. corpus s. Bernardi a Lanfranco successore elevatum est; cf. I. Affò, 'Storia della città di Parma' II (Parma 1793), 178; id., 'Vita di S. Bern.' 50 p. 169, ubi inscriptio arcae plumbeae contemporanea adnotatur. Diem autem Dec. 4, non 12, celebravit ecclesia Parmensis.

12. Quedam^a mulier de Burgo sancti Donini unicum habens filiam, de cuius^b solummodo^c funeris obsequio iam tractabatur, anxia mater beati episcopi sanctitatem^d recordata ymaginem cere ad instar corpusculi infantule compositam eius sepulcro cum fide et veneratione obtulit; hec^e statim sine^e mora filia penam mortis evasit.

13. Sed^f et alia gravi et diutino langore fatigata, poplite^g scilicet contracto calcaneum in natibus figens, ad eius tumulum fideliter^h lacrimas fundens, divina miserante pietate, teste populo incolumis redivitⁱ ad propria.

14. Sed^k nichilominus illud^l non est obliviscendum miraculum. Mulier de castro Regnani^{m. 1} lumine indigens oculorum fatigata ad eius pervenit tumulum, postulans sancti viri meritis adiuvari suas Domino preces offerendo; ad suum absque ductore locum remeavit incolumis.

15. Aliud^k quoque equeⁿ miraculum non est memorie defraudandum, in quo sancti viri meritum celitus divina misericordia commendavit^o. Quidam^p cum^q sua uxore ceca egrediens sanctorum loca vel sepulcra ab Illirico usque ad oceanum peragrans^r sanctorum suffragia super corporis debilitate invocando et revertendo Mantuam ingrediens^s, audita miraculorum fama sancti viri, ad eius pervenit reliquias. Ibique a tenebroso sanata langore solempniter reddidit Deo^t gratiarum actiones.

16. Sed^u nec illud pariter^v est pretereundum miraculum, quod factum est in partibus nostris notissimum. Mulier nimia^w egritudine^w lassata^w aurium auditum ac lingue perdiderat officium. Cognitis virtutibus, que fiebant propter eius sanctitatis meritum, fideliter credendo impetravit, quod devotione mentis medicamentum salutis^x poposcit. Nam a^y langore curata^z continuo^a sospes redivit ad propria. Sed hec omnipotens Deus idcirco mirabiliter operatur in creatura, ut ad^b nostram intelligentiam sensificet^c eos, qui in hac vita sibi fideliter adherent, etiam post mortem nobis optinere medicamentum salutis posse^d. Unde scriptum est: 'Filii hominum, scitote, quoniam mirificavit^e Dominus sanctum suum'².

17. Ferrea^f quoque vincula merito sanctitatis eius per Christi^g gratiam^g novimus esse dirupta, que ad eius dependent sepulcrum ob^h beati viri memoriam. Denique venerandus episcopus Lanfranchus eius successor³ in quadam arce pro sua superbia quendam in carcere vel catenis religaverat. Ibique inter custodes circumsedentes dolendo, flendoⁱ die noctuque^k permanebat. Ubi autem parentum, propinquorum, amicorum vicinorumque sibi deesse solatium vidit, ad Dei omnipotentis misericordiam et sancti sacerdotis suffragium, quem in vita sua dilexerat, se contulit et mox exinde mirabiliter ruptis catenarum vinculis merito sancti viri et nominis Domini invocatione a predicta^l pena liberatus est veniensque ante sepulcrum eius prostratus gratias Deo retulit.

18. Nec^m illud etiam, quod intra eandem urbem contigitⁿ, est silentio^o pretereundum^o. Quidam^p enim clericus a quodam cive captus et latrocinii crimine inculpatus infra dies quadragesime duris ferri nexibus acerrime^q religatus est. Cumque ad sacros dominice passionis dies ventum fuisset, in quibus fideles christiani ecclesiam solempnius frequentant, et ille nulla miseratione pietatis a vinculis solveretur, tristis intra semetipsum cepit gemere, quod communi letitie sanctorum in^r sacris diebus^r minime adesset. Invocata igitur Christi maiestate^s et auxilio sancti Bernardi episcopi, repente confractis vinculis exilivit et ad maiorem ecclesiam confugit et in turba populorum ante sepulcrum eius prostratus ea, que acciderant^t, populo astanti cum lacrimis indicavit. Qui continuo

45 a) *praecedit signum* ¶ A; *praecedit* Incipiunt miracula B. b) eius B. c) modo-om. B. d) sanctitate B. e) nec B. ubi statim sine om. f) *nulla cap. dist.* AB. g) polpitem A. h) fidenter B. i) redimit A; rediit B (ita etiam l. 22). k) *praecedit signum* ¶ A; *nulla cap. dist.* B. l) aliud B. m) Regnani A. n) eque om. B. o) commendatur B. p) Quidam A. q) cum *his scriptum* A. r) peragrans A. s) ingrediens A. t) Deo om. B. u) *nulla cap. dist.* AB. v) pariter om. B. w) nimia egr. lassata om. B. x) salutis om. B. y) a om. B. z) sanata B. a) continuo om. B. 50 b) ad om. A. c) significet B. d) possint A. e) mirificet A. f) *nulla cap. dist.* AB. g) merita Christi B. h) O A. i) et flendo B. k) notuque A. l) dicta B. m) *nulla cap. dist.* AB. n) contingit A. o) silendum B. p) *praecedit signum* ¶ A. q) accerrime A; om. B. r) his pro in — diebus B. s) misericordia B. t) acciderent A.

1) Regnano apud Fivizzano (prov. Massa e Carrara) aut Regnano apud Città di Castello (prov. Umbria).

mirificavit Dominus sanctum suum ...

3) Epi-

2) Ps. 4, 3 et 4: *Filii hominum ... et scitote, quoniam*

scopus Parmensis, † ante a. 1162.

manibus in altum extensis Deum collaudare cepit, cui^a per meritum beati viri talia operari placuit^a. Multimoda gratia assidue implet^b fidelis populi corda, ut exterius mira in creatura operando fidem, spem et caritatem diffundat atque dilatet in corde credentium. Bonarum^{c,d} sane fidelium narratione nuper comperimus per meritum sancti Bernardi episcopi insignia patrata miracula, que mentes infirmantium ad Christi devotionem pertrahant. 5

19. Et^e aliud audite^f miraculum, quod^f est^f mirabile dictu^g. Vidimus quendam^h iuvenem effebum ad memoriam preciosissimiⁱ Bernardiⁱ episcopi et confessoris paucis diebus revolutis cum matre flebili de Mantua venientem, cuius maxillam^k dextram vidimus totam corrosam et consumptam^k in tantum, quod os marcidum totum adesset et dentes^l minime adfuissent^m. Hunc enimⁿ vidimus cum matre iam vetula vociferantem et recla- 10 mantem misericordiam domini nostri^o Yhesu^o Christi^o cum precibus beate virginis Marie et beati Bernardi confessoris^p. Qui cum vigiliis et orationibus instarent, tertio superveniente die perspeximus ossum in terra iacens et quendam sacerdotem ipsum idem^q ossum in manibus tenentem^r, qui cum lacrimis clamabat dicens: 'Videte ossum putridum, quod cecidit ab ore huius infantis'. Cum maxima vero multitudo virorum et mulierum, iuvenum 15 et puerorum, que convenerat^s ad tam praeclarum et manifestum miraculum, orationibus et genibus flexis instaret, subito^t vidimus in loco putrido^u praeclarum et album ossum cum carne et cute superveniens et dentes pululare et ab osso^v exire. Hunc postea vidimus bene loquentem et comedentem, tamen semper habuit os tortum, quod credimus non fore sine causa. 20

20. Alius^w nichilominus de propria civitate iuvenis, qui lingue officia^x per septem annorum^y curricula^y amiserat, per visum nocte^z vidit, ut ad eius sepulcri^a reliquias^a excubaret et intento corde salutis medicamentum expeteret, nec moram passus festinus adiit^b. Cooperante Christi gratia per fidem ac meritum beati Bernardi^c episcopi usum loquendi, exultante populo Deumque super his laudante, recepit. Hoc^d equidem miraculum^e 25 narrante venerabili viro Lanfranco episcopo¹ successore suo cognovimus.

21. Quedam^f autem mulier de burgo sancti Pauli² sex mensium infirmitate gravata ad eius monumentum cum devotione perrexit, nec eam divina distulit misericordia sanitati restituere. Altera^g vero paralis egritudine graviter dissoluta in domo Petri Bonifilii ivit ad tumultum eius ad orationem et liberata est. 30

22. Multis^f annorum curriculis revolutis accidit^h quendam puerulum duodennemⁱ exire, ut pasceret porcos. Qui cum esset prope flumen, quod vocatur Parma, vocatus a diabolo proprio suo nomine sub voce cuiusdam noti militis respondit: 'Domine', inquit^k puer^k, 'quid vultis?' Cui diabolus voce^m illius^m militis^m ait: 'Veni huc et accipe lambruscas et comede'. Quibus acceptis comedit, et tunc introierunt in eum duo demones, 35 quorum unus dicebatur Nascelusⁿ, alter vero Pulnerus^o. Qui statim ceperunt eum vexare. Pueri vero tenentes eum, ne se precipitaret in flumen^p, clamaverunt maiores, manu ducentes^q ad ecclesiam. Ceperunt demones clamare et eorum nomina et, quomodo introierunt, notificare; tamen^r coacti coniurationibus dederunt responsum se non exituros, donec adessent in presentia Bernardelli Parmensis episcopi, quia^s iam videmus eum coram 40 Mariola iacentem et flentem. Habito^t consilio ducitur puer ad mausoleum sanctissimi Bernardi episcopi et confessoris^s. Quo audito ceperunt demones iurare et vociferari se non exituros pro emulo^u episcopo isto. Tamen orationibus et ieiuniis^v habitis coacti

a) qui ... dignatus est B. b) implevit B. c) nulla dist. AB. d) Bonorum B. e) praecedit signum ¶ A; Est B, ubi capita non distinguuntur. f) audite et quod est om. B. g) dictum A. h) quendam om. B. i) preciosissimi 45 Bernar| A; sancti viri pro prec. — confess. B. k) maxilla dextera erat tota corrosa et consumpta B. l) dentes om. A. m) adfuisset A. n) enim om. B. o) nostri Yhesu Christi om. B. p) conf. om. B. q) idem om. B. r) tenente A. s) cum venerant A. t) subito om. B. u) putridi A. v) ita A; osse B. w) praecedit signum ¶ A; nulla cap. dist. B. x) officium B. y) annos B. z) c rad. ex t corr. A. a) sepulcrum B. b) adiit et B. c) Bernardi om. B. d) nulla dist. AB. e) miraculo AB. f) praecedit signum ¶ A; nulla cap. dist. B. g) praecedit signum ¶ A. 50 h) accidit per A. i) duodenum A. k) inquit puer om. B. l) vis B. m) voce illius militis om. B. n) Nasellus B. o) Pulverellus B. p) flumine A. q) duxerunt B. r) et B. s) quia — confessoris (l. 42) om. B. t) Abito A. u) malo B. v) ieiunis, s in loco raso scriptum A.

1) Vide supra p. 1321 n. 3. 2) De variis locis grafico dell' Italia' ed. A. Amati VII, 2 (Mediol. 1878), nomine 'S. Paolo' aut 'S. Polo' vide 'Dizionario coro- 1378 sq. 55

sunt suum^a exitum demonstrare^b. Tertia superveniente die iuxta horam tertiam ceperunt
 terribiliter puerum vexare; puer vero volutabatur^c spumans. Demones vero clamabant
 dicentes: 'Sancte Bernarde, miserere nostri, quia vidimus te duci a beata virgine Maria!'
 Demones iterum atque iterum clamantes^d dicebant^d: 'O beate Bernarde, cur fles? Cito exituri
 5 sumus et propter tuas lacrimas hic stare non possumus, quia lacrimae tue nos incendunt
 et torquent'. Sacerdotibus vero illis precipientibus, ut in nomine Domini exirent et nemi-
 nem^e lederent, demones vero^f cum adfirmatione^g dicebant se exituros: 'sed non possumus,
 quia licentia non datur nobis^h exiendiⁱ a Yhesu Christo', et asserebant voce tetra beatam
 Mariam cum sancto Bernardo iuxta pedes domini^k nostri^k Yhesu Christi flentem. Iuxta
 10 horam nonam ceperunt clamare et cum magno ululatu exierunt, et puer factus est quasi^l
 mortuus. Quo interrogato, quomodo se haberet, ait: 'Deo^m gratias^m! Liberatus^m sum!' Quod
 cum audivimus, dedimus cum lacrimis gratias beate virgini Marie et beato Bernardo con-
 fessoriⁿ preciosoⁿ necnon domino Yhesu Christo, qui semper exaudit preces servorum suorum.

23. Cum^o multa et innumerabilia^p sint miracula, que dominus noster^q Yhesus Christus^q
 15 meritis beatissimi Bernardi episcopi^r operatus sit^s, tamen ea, que vidimus et audivimus,
 ne oblivioni tradantur, stilo commendare curavimus^t.

Contigit^u beatissimum Christi confessorem nature concessisse, cuius corpus ante altare
 preciosissimi martiris Ciriaci indecenter^v deponitur^w et uni soli iuveni, tamen^x cereis cir-
 cumseptum, ad custodiendum commendatur a diacono quodam. Qui^y Albertus diaconus
 20 ait puero: 'Habeto custodiam, quoadusque^z veniam ad te, quia videre volo palatii expolia-
 tores'. Qui diu morans, tenebris supervenientibus, nox advenit, tamen rediens ait iuveni:
 'O puer, ubi es?' Quo respondente: 'Presto sum!' ait^a diaconus^b: 'Cito perge, iuvenis', et
 ignem affer^d! Ecce canonici iam lapidabunt^e me'. Qui accepta candela a diacono ad coquinam
 canonicorum tendebat; qui, cum pervenisset ad meridianam portam templi, nimio splen-
 25 dore preoccupatus obstupuit, tamen in se rediens candelam, quam a diacono susceperat,
 vidit accensam. Quo facto ait: 'Domine, miserere mei!' Videns diaconus iuvenem venientem
 cum candela accensa ait: 'Quomodo tam cito invenire potuisti, fili mi?' 'Voluntas', inquit,
 'Dei fuit, ut cito michi occurreret, quod volebam'.

Auxiliante domino nostro Yhesu Christo, qui vivit et regnat per^f omnia^g secula secu-
 30 lorum. Amen.

VITA SECUNDA BERNARDI EPISCOPI PARMENSIS.

Incipit vita sancti Bernardi monaci sancti Iohannis Gualberti
 abbatis episcopi et confessoris^h.

1. Bernardus EX Ubertis nobilissimis VIRIS civitatis Florentie linea paterna traxit originem. Vita I. c. 1.
 35 Hic ab ipsis puerilibus annis cor gerens senile Christifere^{l, 1} summa devotione inhesit et
 post suum natum totam spem suam posuit in eam ipsique summe puritatis^k servire
 statu^l apud semetipsum sub seculari habitu, quo^m adviveret^m, ordinavit. A patre² imbu-
 endus litteris traditur, quibus brevi tempore miro modo profecit, sicut processu temporis
 omnibus experientia notum fuit. Quo in tempore viam universe carnis pater ingreditur,
 40 cum matre³ unicaque sorore⁴ ab ipso divitiis magnis dimittitur, ob quarum pregravatus
 molestiam studere dimisit et circa temporalia equis, damicellis et servitoribus secundum
 sui status condecientiamⁿ, servata honestate omnimoda^o, de cetero procuravit. Erat enim
 aspectu formosus, animo robustus, distribuendo largus, armis edoctus, conversatione

a) suorum A. b) demonstrare A. c) colluctabatur B. d) clamabant B. e) nemini A. f) vero om. B. g) ad-
 45 firmationem A. h) a nobis A. i) exeundi B. k) domini nostri om. B, ubi Christi Iesu. l) velut B. m) Dei
 gratia liberatus sum B. n) conf. prec. om. B. o) praecedit signum ¶ A; nulla cap. dist. B. p) innumerabilia A.
 q) noster Yhesus Christus om. B. r) episcopi om. B. s) est B. t) curamus B. u) praecedit signum ¶ A; nulla
 cap. dist. B. v) decenter B. w) reponitur B. x) tantum B. y) dictus B. z) usque om. B. a) ait. Cui A.
 b) diac. om. B. c) invenis om. B. d) defer A. e) lapidaverunt A. f) in B. g) omnia om. B. h) confessoris, sequ.
 50 iterum. Incipit c. i) ita (x¹pe) c. k) sequ. statu alia manu in marg. add. c. l) statu alia manu mut. statu
 (= statuit) c. m) quadiueret c. n) condecientiam c. o) moda alia manu in loco raso et in marg. add. c.

1) [Id est sanctae Mariae. Hofm.] 2) [Brunone filio b. m. Corbizi. Hofm.] 3) [Cui Ligardae nomen fuisse ex charta a. 1089. Apr. 26. data, infra p. 1325 n. 2, I, 67 et 'Gesch. v. Florenz' I, 289 putavit. Hofm.]
 55 Affo, 'Vita di S. Bern.' p. 100 recte conclusit. Hofm.]

iocundus, genitrici sue subiectus, honore avidus, et licet hiis deditus, ab illis tamen vitiis, quibus illud adolescentium genus implicari solet, evitacione modo^a ineffabili^b circumspectus^c et ideo cunctis eum agnoscentibus gratus et^d carus^d.

2. Quadam^e igitur nocte, dum dormitioni vacaret, quidam in pontificalibus miro candore lucentibus preparatus in quadam basilica sibi visu apparuit, qui eum quadam cuculla, 5 quam de altari tulerat, induere voluit; ante collocationem matris et sororis, quas pre cunctis huius vite diligebat, recipere nolle dixit, sed eis locatis sue^f satisfacere voluntati sibi omnino pura fide promisit. Visione cessante ad se rediit et ad ea servanda, que promiserat — etsi visione nocturna —, se teneri omnimode cogitavit et eas secundum con- 10 decentiam sui status ponere et promissum implere omni preservata cautela, ne sciretur a quoquam, toto conamine procuravit.

3. Cepit^g interea pius adolescens a consanguineis, amicis et caris ad sollempnissimum matrimonium^h puellule mire pulcritudinis, nobilitatis magne^h, magnis consanguineis, amicis et dotibusⁱ incitari et in tantum, quod de se timens proposuit non factis^k matris et sororis prius velle vacare^k, ut decreverat, sed^l seculo renunciare, referens incitantibus se fore 15 paratum tempore decenti eorum satisfacere voluntati, locata prius predilecta sorore^l, quod displicere non debet, cum sue domus competat dignitati. Gratiose assentiunt, adolescentis prudentiam diligenter commendantes aspiciunt et ipsum futurum meliorem hominem, qui fuerit unquam in sua progenie, vere asserunt et vere hoc propheticum non intuentes dictum^m admirati de tanta ipsius prudentia retulerunt. 20

1085. Confestimⁿ ad monasterium sancti Salvi, sanctitate famosum, ad spatium unius miliarii prope Florentiam versus partes orientales situatum, accessit, dompnum Dominicum, abbatem monasterii, magne sanctitatis virum, expetiit et eius pedibus inclinatus, ut eum in suum monacum reciperet, affectione mirabili exoravit. Qui cum sic delicatum, formosum ado- 25 lescentulum, nobilem, divitem et potentem [videret^o], non eum posse austeritatem^p regule [tenere^q], sibi exposuit et presertim suorum timens potentiam, ne verteretur in periculum monasterii, cum sui premortui patris sit unicus, et ideo, sibi honore multo exhibito, prelibatis causis ei, quod eum non admitteret, patefecit. Non frangitur spe; sepius eadem repetens illuc progreditur, et in tantum Dei clementia eo abbas et conventus capitur, quod, si deberet comburi locus, ut dicunt, ipsius petitioni assentiunt et gaudiosa 30 suavitate in fratrem eorum et monacum communi concordia, discrepante nemine, receperunt. Domum dum redire nollet, ad portam secundum statuta regule^r ponitur et, ut de factis suis ordinet temporalibus ante assumptionem habitus, confortatur et, quod sic eum facere oporteat, sibi efficacibus rationibus demonstratur.

4. Hoc^r tempore Bernardus inter consanguineos et notos requiritur per plures dies. 35 Immenso dolore cum suis eius^s mater^s affligitur; et tandem, ubi sit, a perquirentibus invenitur. Solutis^t crinibus et usque ad cingulum laceratis vestibus mater et soror cum consanguineis et amicis fletu dolorosissimo illuc pergunt videre solatium suum, spem suam, cor corporis sui, virum, filium, fratrem et totum bonum suum; dilectissimum Bernardum validissimis clamoribus poscunt, quo viso brachiis ad se stringunt et eius 40 brachiis ceu exanimes in terram magno spatio perstiterunt. Ex pietate Bernardus lacrimas nullo retinere modo poterat, ex quo tum ex fletu, tum ex vi, quam sibi facere conabatur nec poterat, abbatem, conventum et omnes utriusque sexus astantes ad fletum piissimum compellunt^u. Ad^v se genitrix cum filia ipsius germana rediit, velut amens filium con-

a) modo eadem manu in marg. add. c. b) li eadem manu superscr. c. c) sequ. fuit alia manu in marg. add. c. d) et 45 carus alia manu in marg. add. c. e) praecedit signum ¶ c. f) s^o c. g) matū c. h) magne in loco raso alia manu scriptum c. i) predite fortasse addendum. k) factis in loco raso alia manu corr., matris — vacare hac manu in marg. add. c. l) sed superscr. c. m) dictum alia manu in marg. add. c. n) praecedit signum ¶ c. o) videret om. c. p) austeritate c. q) timuit c., quod in tenere emendandum esse videtur [, nisi gravior quaedam corruptela latet. Hofm.]. r) nulla cap. distinctio c. s) eius mater alia manu in marg. add. c. t) praecedit signum ¶ c. 50 u) in margine inferiore columnae eadem manu add., sed postea eras., haec verba huc referenda: quod nullus aliquid loqui quibat(?) c. v) praecedit signum ¶ c.

1) [Contissa, quae Alberico filio Gerardi Visdomini nupsit; cf. Davidsohn, 'Forsch.' I, 67. Hofm.] 2) Regula s. Benedicti c. 58 (ed. C. Butler p. 100) de disciplina suscipiendorum fratrum: ... si veniens ... difficultatem

ingressus post quattuor aut quinque dies visus fuerit patienter portare et persistere petitioni suae, annuatur ei ingressus, et sit in cella hospitum paucis diebus. 55

spicit, a qua cum astantibus Bernardus audiri silentio petiit, labore multo habuit. Tunc Deus sic ore ipsius locutus fuit, quod matrem, sororem et astantes consanguineos et amicos ad consolationem deduxit et in tantum, quod pia genitrix sua benedictione ipsum dimisit et ad propria, patenti merore deposito, repatriavit.

5. Post^a earum secessum prudens adolescens sua bona trifarie divisit, unam partem ad statum honorificum matris et sororis instituit, secundam suis servitoribus et pauperibus dedit et tertiam monasterio sancti Salvi, quo Deo servire decreverat, dereliquit¹. Cui^b tertie sancti Iacobi ecclesiam inter Foveas cum multis anniversariis^c usque ad medietatem Arni fluvii copulavit^b. Hiis peractis habitum sancte religionis sumens, ceu esset mortuus, ulterius de mundialibus non curavit. Quod cum quidam² ex ipsius consortibus agnovisset, quandam possessionem, quam tulerat monasterio, ingreditur et vi tenere, quod de iure nequit, omnimode procuravit. Quod ut sensit Bernardus^d, orationi se dedit et querimoniam Deo de homine ponit, qui confestim ei facere iustitiam non neglexit. Nam in instanti gravatus infirmitate linguam perdidit. Signis Bernardum querit eiusque pedibus provolutus nutibus misericordiam petit, orationi se dedit; concito, ut prius, lingue beneficium recepit, sublatum restituit et de cetero defensor monasterii in omnibus et contra omnes fidelissimus semper fuit.

6. Sumpto^e igitur sancte religionis habitu vir Dei sic observationi regule sancti Benedicti, Vita I. c. 1. secundum quam vivere perpetuo promisit, ad litteram se dedit, quod^f nullo statu sive dignitate, qua eum divina providentia elevaverit, per se aliquid transgredi^g, quo^h advixerit^h, 20 passus fuit. Processu^e temporis abbas suus, Dominicus nomine, viam carnis universe ingreditur³, et frater Bernardus communi assensu in abbatem eligitur et — velit, nolit — precibus suorum monachorum eius pedibus flentium assensum prebuit. Ita confirmatus se 25 totum in virum alterum transformavit; nam supra regulam⁴ abstinentie, patientie, orationi, vestium vilitati, silentio, cure infirmorum, elymosinarum largitioni, sollicitudini hospitum, aliis virtutibus omnibus sic vacare cepit, quod angelum effigie humana ipsum fore, non hominem nullus de congregatione affirmare ubilibet dubitavit. Quo in statu parvo tempore stetit eo, quod pater abbas monasterii Vallisumbrose¹ moritur, ad cuius officium sumitur; 30 et devictus precibus abbatum et monachorum ordinis assentire de se facte electioni compellitur; quo in inmensum^k affligitur, quia contemplationis, quam semper optavit, de cetero spe privatum^l [se] inspexit^l.

7. Fama^m sanctitatis ad summum pontificem Urbanum secundum devenit; pro ipso misit, 35 honorifice recepit et plura in eo signis, verbis et factis, quam audierit, inveniens ipsum inⁿ cardinalem episcopum⁵ sancti Grisoconi⁶, renitentem quamvis plurimum, consecravit. 1099. Ipse^m vero sic dignificatus, pro quibusdam sui ordinis magne vite viris direxit et cum eis, velut fecerat in monasterio, semper circa regule observationem vacare in omnibus procuravit, inhibens omnibus, ne vocaretur nisi frater Bernardus, nec casu aliquo potuit induci a quoquam, quod se pateretur aliter acclamari, penitus^o quo advixit^o.

A^p Pascasio⁷ successore Urbani secundi pro legato in partes Ytalie mittitur, quo a Florentinis officio inextimabiliter honoratur nec inmerito: vir siquidem sanctus ad 40 cordiam omnes indifferenter ducebat, hereticos confundebat, delinquentes omni dulcedine recipiebat, rehedificationi, reformationi, consecrationi ecclesiarum, predicationi sollicite attendebat^q; et, quidquid poterat, nil sibi reservans, in usus pauperum mora omnino semota publice^r et occulte dari affectione maxima faciebat.

a) nulla cap. distinctio c. b) Cui — copulavit in marg. alia manu add. c. c) anivellariis c. d) B. postea adscr. c. 45 e) praecedit signum ¶ c. f) quo c. g) in marg. verbum aliquod erasum c. h) q̄advixerit c. i) umbrose in marg. ead. manu add. c. k) in- superscr. c. l) -tum e corr., inspexit ab alio scriptore in marg. add., qui se inserere neglexit, c. m) praecedit signum ¶ c. n) in superscr. c. o) penitus quo advixit in marg. ead. manu add. c. p) praecedit signum ¶ c. q) attendebat c. r) publice c.

1) [A. 1085. lul. 1; cf. chartas apud Affò p. 102 sqq. et Davidsohn, 'Forsch.' I, 67 allatas. Hofm.] 2) Iohannes filius b. m. Gottifredi iudicis [et Adelasiae amitae s. Bernardi], qui in charta a. 1089. Apr. 26. data et ab Affò, 'Vita di S. Bern.' p. 107 sq. edita nominatur; cf. Davidsohn, 'Forsch.' I, 67. 3) Ultimo in chartis nominatus est a. 1091. 4) Regula s. Benedicti Dec. 7; cf. Davidsohn I. c. 49: ... abstinentiae operam damus ...; c. 7: ... omni vilitate vel extremitate contentus ...; c. 42: Omni tempore silentium debent studere monachi, cf. ib. passim; c. 36: Infirorum cura ante omnia ... adhibenda est; c. 31: ... hospitum pauperumque cum omni sollicitudine curam gerat ... (ed. C. Butler p. 87, 35, 76, 69, 62). 5) Immo presbiterum, ut recte in Vita prima narratur. 6) I. e. S. Chrysogoni. 7) I. e. Paschalis II. papa (1099—1118).

cf. Vita I. c. 2.

8. Ad^a Parmensem civitatem pro sedanda discordia inter fideles et hereticos ire compellitur, et in cathedra^a ecclesiae ad predicationem suam populus acclamatur. Convocato populo, in pontificalibus sancto presule celebrante, inter catholicos et infideles lis^b oritur; fideles pelluntur ab infidelibus, antistes ab altari crucem tenendo in manibus sic ornatus episcopalibus eicitur et sic crudeliter ductus oscurissimo carceri mancipatur, quo die tota et nocte sequenti persistente pro eorum conversione orare non desinit, nec verbo sive signo perpendi potuit, quod ipsius animus de tanto sacrilegio et scelere motus fuit, sed semper facie letissima Dei ad agnitionem ipsos reducere procuravit. Cuius affectioni Altissimus parens, sequenti mane totus populus, corrigiis ad collum positus, misericordiam petens ad carcerem accessit, eum honorifice ad episcopatum deduxit. Benigne ipsos absolvit; et infidelibus deductis ad orthodoxam fidem de commisso scelerato flagitio memoria nulla fuit, sed eos speciali^c prerogativa dilectionis in posterum adamavit.

cf. ib. c. 3.

9. Interea^d Parmensis episcopus moritur¹, et a cuncto clero et populo a summo pontifice sibi dari sanctus Bernardus, ambasciatoribus sollempnibus directis^e, multis precationibus postulatur. Quorum affectioni de gratia speciali assensu collegii cardinalium pie satisfecit et ipsum ad regimen Parmensis ecclesiae translavit. Recepta^a igitur ecclesiae Parmensis cura, cum suis monachis sic fuit pastor, quod de hiis, quae ad verum pertinent monachum, nil omisit, et sic presul, quod a sanctorum pontificum tramite non secessit, prout manifestis miraculis omnibus Dei clementia patefecit.

1106 (1108?).

10. Die^a quadam crescente Pado fluvio², totam civitatem propter domorum et locorum destructionem commovit; quod sanctus attendens, illuc currente populi multitudine, post eum^f accessit; ad lectum suum ut rediret, facto signo crucis super eo, ne ultra sine sui licentia egredi audeat, sibi precepit; qui statim sibi obedivit et usque ad hec tempora ei obedire signis patentibus demonstravit.

cf. ib. c. 8.

11. Una^a dierum, cum esset in monasterio Aque nigre, abbas loci ei reverenter supplicavit, ut ad quendam suum monachum laborantem in extremis accederet et sibi beneficium recommendationis anime misericorditer exhiberet. Ipse vero propter festinantiam itineris humiliter se excusans³ uni monachorum, ut ad predictum infirmum accederet, imposuit et, quod eum usque ad suum reditum expectaret, suo sibi nomine imponeret, imperavit^g. Igitur, precepit; plures dies sine ulla mutatione ipsum expectavit; rediit, omni mora postposita egrum visitavit, officium sibi fecit, et confestim facto sibi signo crucis ad^h celica^h illa anima evolavit.

cf. ib. c. 9.

12. Cum^a nocte quadam videre corpus beati Ambrosii ab archiepiscopo Mediolanensi ad sui petitionem de speciali gratia ductus esset ad tumbam loco multum obscuro subitoque omnia luminaria extinctaⁱ fuissent, orationi se suis attribuens^k evenire culpis devotione magna dedit, et omni mora semota divina providentia cuncta extincta lumina accendit; et, quod optabat, affectione vidit permaxima et^l manibus contractavit.

cf. ib. c. 5.

13. Cum^a Placentini et Cremonenses contra Parmam hostiliter convenissent, vir sanctus populum advocavit, ad defensionem civitatis eos animavit, capitaneum dando sibi vexillum suis sacratis manibus super eos vocavit et eis benedictis, plus se abstinentia macerans assidua ipse oratione Dei postulare subsidium non cessavit. Noctem vero, qua sequenti die certamen extiterat ordinatum, totam lacrimis Deum orando occupavit et^m, ut suo Deus succurrat populo, fletu inextimabili exoravit. Cuius precamina Altissimus sic audivitⁿ, quod, ut debellatiⁿ recesserunt, omnia dimiserunt et nullam molestiam recipientes vel facientes confusi sic ad propria redierunt. Quod attendens^o populus, ad suum sanctum presulem redierunt et Deo suis attribuendo^p meritis immenso gaudio gratias retulerunt, et diebus plurimis tota civitas ex more suum gaudium signis localibus demonstravit.

cf. ib. c. 11.

14. Vir^a Dei obitum suum imminere prenoscens fratribus astantibus et quibusdam aliis suis sanctis litteris nunciavit omnibusque aliis curis omissis devotioni, orationi, elemosinarum affluentia largitioni vacare curavit. Et ne commissa sibi ecclesia pateretur in aliquo lesionem, capitulum suum cathedralis ecclesiae vocavit et eis, ut decebat, omnia resignavit et post se ipsis statum dignitatis episcopalis^q affectione maxima commendavit. Hiis^a factis stratulo vili decubans inextimabili devotione sancte matris ecclesiae omnia et singula sacramenta recepit, astanti capitulo et suis consociis monachis se devotissime commendavit et signo crucis se muniens, manibus clausis, in celum erectis oculis, in manus amicorum astantium pioque^q fletu psallentium anima sanctissima illa,

a) praecedat signum ¶ c. b) lix c. c) spūali (= spiritali) corr. spāli (= speciali) c. d) nulla cap. dist. c. e) directis alia manu in marg. add. c. f) eum superscr. c. g) imperavit alia manu in loco raso c. h) ad celica in marg. alia manu add. c. i) stinta c. k) attribuens c. l) et superscr. c. m) et — audivit alia manu in marg. add. c. n) ati alia manu corr. c. o) attendens c. p) attribuendo c. q) que superscr. c.

1) Wido nomine, cf. G. Schwartz, 'Die Besetzung d. Bistümer Reichsitaliens' (1913) p. 187. 2) De hoc miraculo vide Affò, 'Vita' p. 159 sq. 3) Hoc loco illum detentum in aliis necessariis sermonibus Vita prima narrat.

carne dimissa, celica penetravit MCXXXIII. II°. nonas¹ Decembris. Cuius corpus vi maxima clerus et populus de 1133.
manibus pauperum irremediabiliter clamore maximo traxerunt et conditum aromatibus in ecclesia, cui prefuerat, Dec. 4.
honore ineffabili tumularunt.

15. Mulier^a quedam suam filiam ei^b laborantem in extremis commendavit, et confestim liberata fuit. cf. Vita I, c. 12.

5 16. Quedam^a mulier diu lumine oculorum privata ad ipsius tumulum perrexit et concito peroptime liberata cf. ib. c. 14.
domum^c rediit^c.

17. Clericus^a quidam diro traditus carceri eum advocavit et mora deposita fractis compedibus e^d carcere cf. ib. c. 18.
gaudiose repatriavit.

18. Quidam^a Parmensis septennio lingue privatus officio premonitus in sompniis^e ad tumulum eius per- cf. ib. c. 20.
10 rexit et confestim curatus optime rediit.

19. Quidam^a privatus dextra^f maxilla cancri morbo cum dentibus ad eius corpus accessit; et confestim cf. ib. c. 19.
astantibus multis novum eius meritis os, maxillam et dentes auctor nature misericorditer recreavit.

20. Cum^a quedam mulier ydropica diu stetisset et nullo medicorum auxilio curari
potuisset, ad tumulum eius omni reverentia perrexit et curata confestim ad domum suam,
15 quomodo sibi acciderat, publicavit.

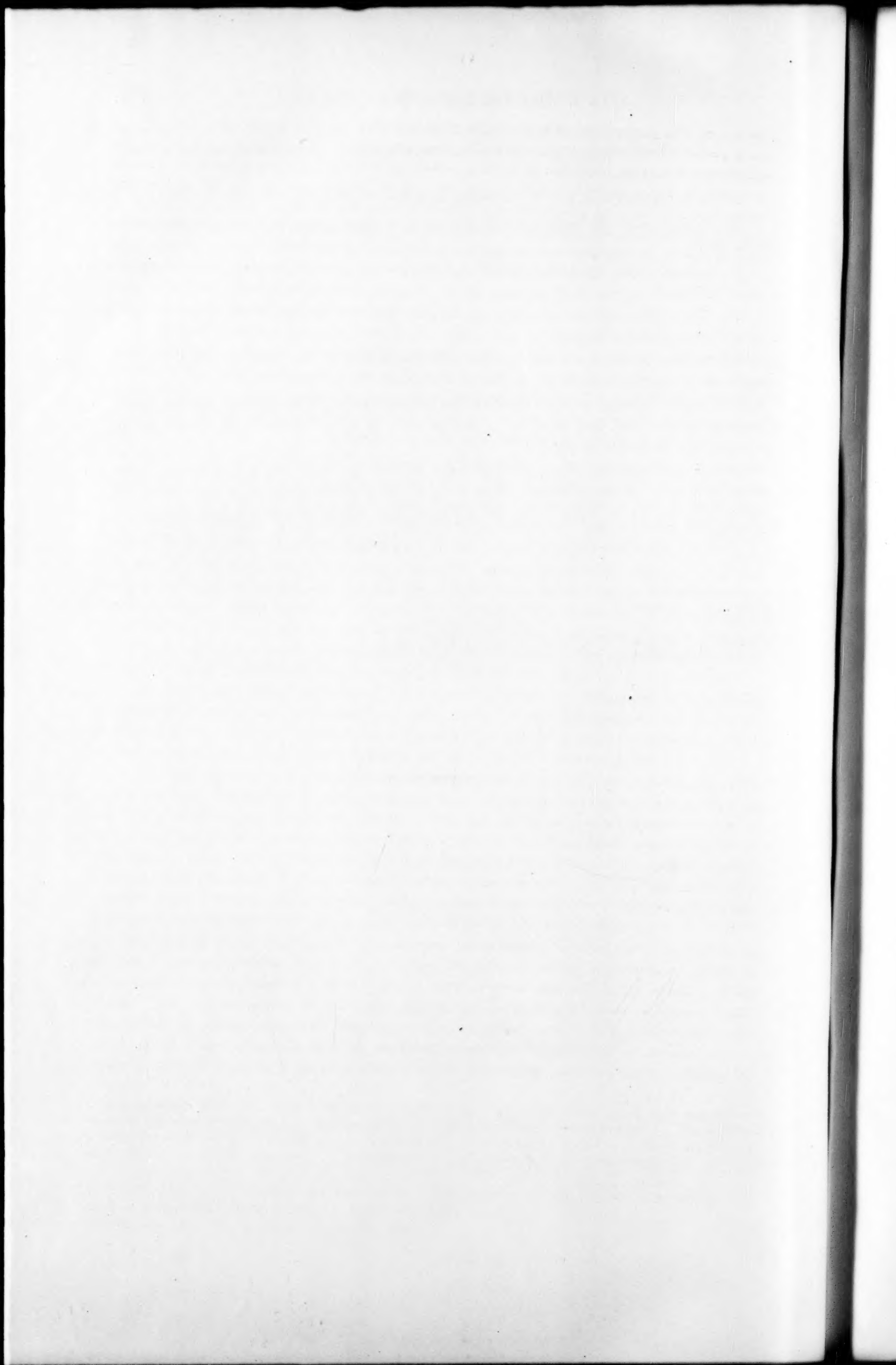
21. Quedam^a mulier contracta per tempora multa permanens, per terram corpus manibus trahens labore cf. ib. c. 13.
permaximo ad locum, ubi iacebat, accessit, orationi se devote dedit et concito ad domum sanissima reversa fuit.

Si vis plura ex eo mira, perge ad integram; hec autem ad presens sufficiant.

Explicit de sancto Bernardo episcopo et confessore.

20 a) praecedat signum ¶ c. b) ei superser. c. c) rediit domum *signis superpositis corr.* domum rediit c. d) et c.
e) sompnis c. f) destra c.

1) De die, quo Bernardus defunctus est, cf. supra p. 1320 n. 3.

M O N V M E N T A
G E R M A N I A E
H I S T O R I C A

SCRIPTORVM

TOMI XXX. PARTIS II. FASCICVLVS III.

MOVEMENT

GERMAN

HISTORY

THE HISTORY OF THE GERMAN PEOPLE
FROM THE EARLIEST TIMES TO THE PRESENT

BY
JOHN G. DREYER, M.A., F.R.S.E.
OF THE UNIVERSITY OF LONDON

SCOTT

THE SCOTTISH BOOKS
OF THE UNIVERSITY OF LONDON
AND THE SCOTTISH BOOKS
OF THE UNIVERSITY OF LONDON

THE SCOTTISH BOOKS
OF THE UNIVERSITY OF LONDON
AND THE SCOTTISH BOOKS
OF THE UNIVERSITY OF LONDON

ANNALIVM PATHERBRVNNENSIVM FRAGMENTA.

EDIDIT HEINRICVS KAVFFMANN.

⁵ *Fragmenta hoc loco edita ad compilationem quandam referenda sunt, quae maxima ex parte ex recensione E Chronicorum Ekkehardi Uraugiensis¹ conflata est. Quae fragmenta ad annos 1112—1115, 1116—1117. pertinentia M. Perlbach in bibliotheca rei publicae Borussicae Berolinensi inventa in 'Neues Archiv' tom. 43 (1920), p. 224—234 edidit (= P.).*

¹⁰ *Codex bibliothecae rei publicae Boruss. Berolinensis Lat. Quart. 836 (= C.), manu saec. XII. in. scriptus, duo folia membranacea, quibus tegumentum libri impressi, qui inscribitur 'Io. Paul. Lancelottus, Institutionum ad ius pontificium sive canonicum libri IV. Basileae 1566 Ising.', circumdatum erat, et duas parvulas particulas membranaceas olim tergo tegumenti agglutinatatas continet. Notitia quaedam in interiore parte anterioris tegumenti inventa illum librum Caspari Christophori de Blumenthal, viri de re publica Brandenburgensi administranda optime ¹⁵ meriti, fuisse docet². Ut breviter potiora de vita illius complectar, Blumenthal, discipulus Benedicti Carpzovii, iuris peritissimi Wittenbergensis³, legatus electoris Brandenburgensis per multas aulas Germaniae et Europae, imprimis Francogalliae, pervagatus, a. 1652. ordini S. Iohannis adscriptus, ab a. 1661. unus ex consiliariis secretis electoris Brandenburgensis fuit et a. 1689. diem supremum obiit⁴.*

²⁰ *Iam restat, ut ad ipsius codicis descriptionem transgrediamur: Folia codicis, 26 cm alta, 23 cm lata, 29 lineas in unaquaque pagina continent⁵. Duarum, quas supra commemoravimus, parvularum particularum, quae 3,5 cm altitudine, 6 cm latitudine habent⁶, lectionem Perlbach enotavit, sed earum, quae codici a nobis consulto adiunctae sunt, particularum altera quidem scriptura plena, altera vero vacua est, unde alteram Perlbachii particulam confusione quadam ²⁵ interim perditam esse apparet. Quae in deperdita particula scripta erant, Perlbachium secuti afferimus. Utramque particulam ex superiore margine folii primi desectam esse Perlbach demonstravit⁷. Codex textum in se cohaerentem non praebet; nam inter f. 1 et f. 2 alia duo folia perierunt, ita ut ea, quae ad annos 1115. et 1116. pertinent, maxima ex parte desint⁸. In particula servata legi possunt verba Ekkehardi p. 246, l. 19—22: [l]egit hanc script[uram] ³⁰ ... [pravile]gium pro liberatione ... hoc sancto concilio, et in tergo Ekk. p. 247, l. 14—19: [r]elictis per p[re]sidia ... [s]epedictus Sigefrid[us] ... [occ]ubuit Wigbertus; particulam deperditam autem continuisse verba Ekk. p. 246, l. 18—21: [Ger]hardus Engolismen[sis] ... [conci]lii coram omnibus l[egit] ... dici pravile[gium], et in tergo Ekk. p. 247, l. 13—18: post castellum adprime [munitum] ... fidelibus suis con[temptores] ... [Sigefrid]us pala- ³⁵ tinus comes, Perlbach docet. Fol. 1 incipit ab verbis Ekk. p. 246, l. 26: [con]tra spiritum sanctum et desinit in verbis Ekk. p. 247, l. 13: bona eorum diripi pos[sessiones]; f. 1° incipit ab verbis Ekk. p. 247, l. 27: [muni]tionem in qua maxime et finit in verbis Ekk. 248, l. 39: sibi voluntarios invenerat [castra non modica instituit]; f. 2 incipit a verbis Ekk.*

1) Ed. G. Waitz, MG. SS. VI, 1—267. 2) Cf. Perl-
bach p. 224. 3) Th. Hirsch, 'Urkunden und Akten-
stücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm

von Brandenburg' IX, 567sq. 4) Cf. 'Allg. Deutsche
Biogr.' II, 753sq.; Perlbach p. 227. 5) Perlbach
p. 224. 6) L. c. 7) L. c. 8) L. c. p. 225.

p. 252, l. 15: [per omnia victis reliqui facere sata]gebant. Longum est et desinit in verbis *Annalium Patherbrunnensium*: Coloniensis, Traiectensis, Halver[stadensis], quod infra plenius videbis; f. 2° incipit a verbis *Ann. Patherbrunn.*: [amis]so revertuntur, maxime et finit in verbis *Ekk.* p. 253, l. 9: quinta decima dehinc die ex [vicino quodam eiusdem episcopi monte].

Post singulos annorum Ekkehardi locos quaedam, quae orationis, ut ita dicam, siccitate aliunde exorta esse luce clarius est, in fine uniuscuiusque anni (1112, 1113, 1114, 1116) subiuncta sunt. Quod librarius codicis ipse crucibus in margine adscriptis significavisse videtur. Sed loco illo, quo primum tale additamentum insertum invenimus, crux sive postea desecta sive viridi colore tegumento perlito velata sive incuria librarii ipsius omissa hodie non apparet. Codicem Gryphiam benigne transmissum a v. cl. A. Hofmeister adiutus diligenter perscrutatus sententiam extremo loco prolata verisimillimam puto.

Librum illum, quem librarius in textu Ekkehardi ampliando secutus est, Perlbach¹ non sine causa *Annales Patherbrunnenses* a v. cl. Scheffer-Boichorst restitutas² fuisse coniecit. Quattuor additamenta textus Ekkehardi in foliis nostris conservata etiam in aliis derivationibus *Annalium Patherbrunnensium* inveniuntur, scilicet ad a. 1112. in *Chronica regia Coloniensi* (= C)³, brevius et contractius apud *Annalistam Saxonem* (= S)⁴ et in *Ann. Hildesheimensibus* (= H)⁵, ad a. 1113. in iisdem *Chronicis* (rectius sub a. 1114. posita), ad a. 1114. apud S, ad a. 1116. eodem loco atque verba: Magna aeris inequalitas facta est etiam in C et H. Sed in tertio additamento (a. 1114, infra p. 1331, l. 10sq.) verba: Sicque demum cum suis omnibus illesus abire permittitur, Liudigerus vero magnifica misericordia Dei comitatus victor repatriat, et in quarto (a. 1116, infra p. 1331, l. 21): dampno amissorum, non nisi in codice nostro leguntur; etiam in primo additamento (a. 1112, infra p. 1330, l. 31) verba primores Goslariam convocant in libellis usque adhuc ad *Annales Patherbrunnenses* relatis ita non inveniuntur. Cum Perlbach universa, quae in codicis reliquiis servata sunt, id est et Ekkehardi et *Annalium Patherbrunnensium* fragmenta, ad verbum typis expresserit, hic Ekkehardianis omissis ea tantum, quae ad *Annales Patherbrunnenses* cum Perlbachio referimus, denuo proponuntur.

H. Kauffmann.

1111. [1112.] Imperator^{a,6} natalem Domini Goslariae celebrat. Eistatiensis episcopus Everhardus Quidelingeburg obiit⁷. Dissensio ducis Liutgeri⁸ et marchionis Rüdolfi⁹ cum imperatore. Inde imperator commotus primores^b Goslariam convocat^b. Principum sententia utrique dampnantur. Ducatus Ottoni de Balnenstad^c committitur, marchia Helprico^{d,10}.

a) praecedunt [Ger]hardus Engolismen[sis episcopus] ... [conci]lii coram omnibus legit hanc script[uram] ... dici privilegium pro liberatione ... hoc sancto concilio ... [con]tra spiritum sanctum et canonicam institutionem — pacato regno suscitant ex *Ekk.* p. 246 l. 18 — p. 247 l. 4. c. b) primores regni G. convocat P; primores — convocat desunt apud Scheffer-Boichorst p. 125. c) Ballenstad CSH. d) ita etiam CS; Elperico H.

1) Perlbach p. 226. 2) P. Scheffer-Boichorst, 'Annales Patherbrunnenses. Eine verlorene Quellenschrift des 12. Jahrhunderts', Innsbruck 1870. 3) Ed. G. Waitz, SS. rer. Germ., Hannover 1880. 4) Ed. G. Waitz, MG. SS. VI, 542—777. 5) Ed. G. Waitz, SS. rer. Germ., Hannover 1878. 6) Proxime accedit Chron. reg. Colon. p. 52: Imperator natalem Domini Goslariae celebrat. Eistatiensis episcopus Eirhardus (Everhardus A₂) Quintilinburg (Quidelinkeburg A₂) obiit. Dissensio ducis Liutgeri (Lotharii A₁) et marchionis Rudolfi cum imperatore. Inde imperator commotus, principum sententia utrique dampnantur. Ducatus Ottoni de Ballenstad committitur, marchia Helprico. Imperator Saltquidele obsidet; ipsi vero non longe, cum imperatore pugnaturi, cum exercitu manent. Set misericordia Dei omnis illa bellorum rabies dissipatur. Predicti principes gratiam imperatoris obtinent, honoribus suis re-

stituuntur. Cf. Scheffer-Boichorst p. 125 sq. 7) Haec Ann. Saxo sine mentione loci in fine a. 1112. habet, qui antea in initio eiusdem anni (p. 749, l. 46) post celebravit ita pergit: Commotio adversus imperatorem concitata est a duce Liudero et Rodolfo marchione propter Fridericum comitem de Stadhen, quem illi captum vinculis mancipaverant, quod inperator graviter accepit. Pro qua dissensione inperator principes Goslariam convocat, quorum sententia utrique dampnantur. Quae cum usque ad accepit ex Ann. Rosenfeldensibus petita esse Scheffer-Boichorst p. 125 n. 5 perspexisset, sequentia ex iis, quae in Chron. reg. Col. in fine anni 1111. leguntur per confusionem quandam orta esse putavit. Sed cf. iam G. Meyer von Knonau, 'Jahrb. Heinr. IV. u. Heinr. V.' t. VI, p. 251 sq. 8) Saxoniae. 9) Septentrionalis, com. Stadensis. 10) de Ploceke add. Ann. Saxo.

Imperator Saltquidele^a obsidet. Ipsi non longe cum imperatore pugnaturi cum exercitu^b 1112.
manent. Sed misericordia Dei omnis illa bellica^c rabies dissipatur. Predicti principes (Iun.)
gratiam imperatoris optinent^d, honoribus suis restituuntur.

[1113.] Ibi^{e.1} Luthowicus², qui se putabat bene in gratia regis esse, iussu eius com- 1114.
prehenditur et^f custodiae mancipatur. Quae res multos principum contra regem exacuit. (Iun.)

[1114.] Liudgerus^{g.3} dux Saxonum expeditionem movet super Dumarum Sclavum eius- 1114.
que filium et eos ad deditionem coegit. Principem quoque Ruianorum ad se in bellum
venientem sagaci agilitate circumvenit. Is, ut circumventum se vidit, pacem colloquium-
que ducis deposcit, germanum fratrem obsidem dat, pecuniam copiosam spondet, fidem
10 sacramento confirmat. Sicque⁴ demum cum suis omnibus illesus abire permittitur, Liudi-
gerus vero magnifica misericordia Dei comitatus victor repatriat.

[1116.] Dux^{h.5} Liudigerus Binitheim urbem egregiam et firmam obsidet captamque 1116.
concremat. Heinricus cum Capite de Misnae a filiis Lóthowici et Wigberti comitum
capitur. Circa festum sancti Petri apostoli principes sepedicti ab imperatore dissidentes Aug. 1.
15 facta acie in campis Wormaciae considunt. In urbe vero Fridericus dux Sueviae, con-
sobrinus imperatoris, Godefridus comes palatinus pluresque ex amicis imperatoris proceres
cum turba non parva consistunt. Cumque mutuae partis principes ea, quae pacis sunt,
tractaturi convenissent, urbani cum hostibus pugnaturi inconsultis ducibus temere erumpunt;
cum subito adversarii irruunt, plures ex eis fugant, vulnerant, trucidant, sicque
20 hostes pluribus amissis vix in urbem devicti confugiunt. Postera die amici imperatoris Aug. 2.
dampnoⁱ amissorumⁱ tristiores effecti pacem, quae pridie eis rennuentibus offerebatur,
expetunt, colloquium in Franconefurt unanimiter in festo sancti Michahelis collaudant. Sept. 29.
Predicti principes ad colloquium condictum vadunt, principes vero Bawariae machinatione
Friderici ducis Sveviae detenti non veniunt, quia, ne quicquam regi contrarium in hoc
25 colloquio statueretur, omni modo satagebat. Quin ipse abbatiam quandam Lindburg oc-

a) ita etiam C; Salwidele S; Saltwidele H. b) cu ..., sequ. circa 6—8 litterae detritae c.; cum exercitu P. c) ita
etiam SH; bellorum C. d) obtinent PC; obtinentes S. e) praecedunt Anno Domini millesimo CXIII^o H. imperator
natalem Domini — bona eorum diripi pos[sessiones] ... post castellum adprime [munitum] ... [r]elictis per p[re]sidia fide-
libus suis con[temptores] ... [s]epedictus Sigefridus palatinus comes [vir nobilissimus] ... [occ]ubuit Wigbertus [capitur]
30 ... [muni]tionem in qua maxime — litē cito direpta cus[todiae t]raditur ex Ekk. p. 247 l. 5—30 c. f) et abscisum c.
g) praecedunt Anno Domini millesimo CXIII^o Dominus imperator natalem Domini — ab armis disceditur ex Ekk. p. 247
l. 31 — p. 248 l. 35 c.; Liudgerus — repatriat non habet Scheffer-Boichorst. h) praecedunt Anno Domini millesimo CXV^o
Considerans imperator Saxoniam — sibi voluntarios invenerat ... [per omnia victis reliqui facere sata]gebant. Longum
est — inopiam victus etiam necessarii ex Ekk. p. 248 l. 36 — p. 252 l. 29 c. i) dampno amissorum om. S neque legun-
35 tur apud Scheffer-Boichorst p. 132.

1) [Hoc perperam sub a. 1113. insertum est. Locus,
ad quem vox Ibi respicit, non indicatur, nisi de ex-
peditione contra Reginoldum comitem Burgundiae, quam
Ekkehardum exscribens praemisit, compiler cogitavit.
40 Neque Ann. Patherbrunnenses Moguntiam, ubi hoc fac-
tum est (cf. G. Meyer von Knouau, 'Jahrb. Heinr. IV.
u. Heinr. V.' t. VI, p. 287) nominasse videntur, qui qui-
dem recte in nuptiis imperatoris Ludewicum captum
esse tradiderunt, quod compiler noster turbavit. Hofm.]
45 Ad verbum convenit Chron. reg. Colon. ad a. 1114.
p. 53; item Ann. Hild. p. 63 et Ann. Saxo p. 750 ad
a. 1114, qui imperatoris pro regis, Ann. Saxo etiam
imperatorem pro regem habent. Cf. Scheffer-Boichorst
p. 127. 2) comes Thuringie add. Ann. Saxo.
50 3) Eadem habet unus Ann. Saxo p. 750sq.: Liuderus
dux Saxonie expeditionem movet super Dumarum
Slavum eiusque filium et eos ad deditionem coegit.
Principem quoque Rugianorum ad se in bellum ve-
nientem sagaci agilitate circumvenit. Qui ut cir-
55 cumventum se vidit, pacem colloquiumque ducis
depoposcit, germanum fratrem suum obsidem dedit,
pecuniam copiosam spopondit, fidem sacramento

confirmavit. Quae Scheffer-Boichorst p. 128 n. 6 ex
Ann. Rosenfeld. antiquis hausta esse putavit, sed ad
Ann. Patherbrunn. potius pertinere Perlbach perspexit.
4) Ea, quae sequuntur (Sicque — repatriat), desunt
apud Ann. Saxonem. 5) Ann. Saxo p. 753:
Dux Liuderus Binitheim urbem egregiam et firmam
obsidet captamque concremat. Heinricus cum Capite
de Misna a filiis comitum Lodowici et Wicberti,
qui capti ab imperatore detinebantur, capi-
tur. Circa festum sancti Petri apostoli principes
sepedicti ab imperatore dissidentes facta acie in campis
Wormatie considunt. In urbe vero Fridericus dux
Suevorum, consobrinus imperatoris, Godefridus co-
mes palatinus pluresque ex amicis imperatoris pro-
ceres cum turba non parva consistunt. Cumque
mutue partis principes ea, quae pacis sunt, tractaturi
convenissent, urbani cum hostibus pugnaturi incon-
sultis ducibus temere erumpunt; cum subito adver-
sarii irruunt, plures ex eis fugant, vulnerant, tru-
cidant, sicque urbani pluribus amissis vix in urbe
devicti confugiunt. Postera die amici imperatoris
tristiores effecti pacem, que pridie eis offerebatur

1116. cupat et loca finitima diripit. Cumque predicti principes Franconvort convenissent et ibi aliquot dies manendo consumpsissent, episcopus Parthinopolitanus, palatinus comes Fridericus, marchio Rūdolfus revertuntur. Episcopus^a vero Mogontinus, Coloniensis, Traiectensis, Halver[stadensis]^b et Paderbrunnensis episcopi, abbas Corbeiensis, dux Liutgerus, comes Herimannus Rhenum transeunt. Ordinatur Mogontiae in monasterio Sancti Albani consilio episcoporum, qui aderant, ab archiepiscopo Coloniensi Friderico Thietmarus Verdensis episcopus. Quo facto episcopus Paderbrunnensis remeat. Alii vero principes amicos imperatoris in predicta abbatia Lintburch parva manu obsident. Contra quos Fridericus dux Suevie, omnibus Alsatie populis excitis, immensa manu pugnaturus vadit. Cumque hostes numero plures adfore cernerent, hi, qui Lintburch per tres iam ebdomadas vallabant, versis armis discedunt et Rhenum transeunt, quibus hec sola gloria fuit, quod nullo suorum leso vel amis]so^c revertuntur, maxime cum eis ita hostes imminerent, nunc fugiendo nunc subsequendo, [ut e]tiam colloquerentur^d. Mogontini vero^e abbati Corbeiensi omnia sua auferunt, ipse vero vix cum^f suis abiit^g. Archiepiscopum^h Mogontini expellunt, sed non diu hoc facto gaudentes^h penas dantⁱ. Amici enim archiepiscopi non longe post¹⁵ inconsultos aggrediuntur, meliores quosque trucidant, ceteros capiunt. Quo facto iterum archiepiscopus urbi dominatur. Magna aeris inequalitas facta est^{k.1}.

a) episcopus om. S. b) hic finit f. 2r; sequentia usque ad [amis]so revertuntur (Ann. Saxo p. 753 l. 46—54) superiore parte folii desecta perierunt c., quae ex Ann. Saxone iam P. restituit. c) hic incipit f. 2v c. d) ... tiam colloquerentur, priores litterae linea ineunte desectae, c.; ut etiam colloquerentur P. cum S. e) vero om. P. f) cum desectum c. 20 g) ita c.; abiit P. cum S. h) Archiepiscopum — gaudentes litteris detritis fere evanida, facto gau[dentes], -dentes non iam legi potest, c.; archiepiscopum Adalbertum P. cum S, quibus tamen spatium in c. non suppetit. i) dant detritum c. k) sequ. Anno Domini millesimo CXVII^o. Dum cuncta per circuitum — quinta decima dehinc die ex [vicino quodam] ex Ekk. p. 252 l. 30 — p. 253 l. 9 c.

renuentibus, ultro expetunt, colloquium in Franconvort unanimiter in festo sancti Michaelis collaudant. Et predicti quidem principes ad colloquium conductum vadunt, principes vero Bavarie machinatione Friderici ducis Suevie detenti non veniunt, quia ne aliquid inperatori contrarium in hoc colloquio statueretur, omnimodo satagebat. Quin ipse abbaciam quandam Lintburch occupat et loca finitima diripit. Cumque predicti principes Franconvort convenissent et ibi aliquot dies manendo consumpsissent, Adelgotus Magedaburgensis archiepiscopus, palatinus comes Fridericus, marchio Rodolfus revertuntur. Mogontinus vero et Coloniensis, Traiectensis, Halberstadensis et Paderbrunnensis episcopi, abbas Corbeiensis, dux Liuderus, comes Herimannus Rhenum transeunt. Ordinatur Mogontiae in monasterio sancti Albani consilio episcoporum, qui aderant, ab archiepiscopo Coloniensi Friderico Thietmarus Verdensis episcopus. Quo facto episcopus Paderbrunnensis remeat. Alii vero principes amicos imperatoris in predicta abbatia Lint-

burch parva manu obsident. Contra quos Fridericus dux Suevie, omnibus Alsatie populis excitis, immensa manu pugnaturus vadit. Cumque hostes numero plures adfore cernerent, hi, qui Lintburch per tres iam ebdomadas vallabant, versis armis discedunt et Rhenum transeunt, quibus hec sola gloria fuit, quod nullo suorum leso vel amisso revertuntur, maxime cum eis ita hostes imminerent, nunc fugiendo, nunc subsequendo, ut etiam colloquerentur. Mogontini abbati Corbeiensi omnia sua vi auferunt; ipse vero cum suis vix abiit. Idem Mogontini archiepiscopum Adalbertum expellunt, sed non diu hoc facto gaudentes penas dant. Amici enim archiepiscopi non longe post inconsultos aggrediuntur, meliores quosque trucidant, ceteros capiunt. Quo facto iterum archiepiscopus urbi dominatur. Magna aeris inequalitas facta est. Cf. Scheffer-Boichorst p. 132 sq.

1) Magna aeris inequalitas facta est etiam in Ann. Hild. p. 64 et Chron. reg. Colon. p. 57.

CHRONICAE S. MARII LAVSANNENSIS FRAGMENTVM.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

⁵ *In archivo cantionali Friburgensi in Helvetia servatur exemplar quoddam chartaceum, ex duobus foliis constans, signatum 'Payerne Nr. 1^b', in cuius paginis 1—3 saeculo XVI. Io. de Bona chartam foundationis monasterii Paterniacensis a Bertha regina Burgundiae anno 961. datam¹ non sua, sed 'aliena manu' exemplatam authentizavit². In pag. 4 alia manus saeculi XVI. ex Chronica quadam in Sancto Mario Lausannae scripta pauca, sed non parvi momenti trans-*
¹⁰ *scripsit, quae a v. d. Ios. Schneuwly archivario Friburgensi inventa primus edidit G. v. W(yss), 'Das Treffen bei Peterlingen im Jahr 1133', in 'Anzeiger für schweiz. Alterthumskunde' 12, nr. 3 (Sept. 1866), p. 41sq. Repetitum est hoc fragmentum valde memorabile in collectione quae inscribitur 'Fontes rerum Bernensium' I (Bern 1883), p. 406, nr. 10. Neque nostrae Monumentorum Germaniae historicorum editioni deesse debuit. Hanc Chronicæ S. Marii Lau-*
¹⁵ *sannensis, de qua etiam nos nihil amplius indagare potuimus, unicam particulam superesse valde dolemus³. Exemplar Friburgense (= c.) ipse Friburgi denuo contuli a. 1928⁴.*

A. H.

Anno incarnationis dominice M^oC^oXXVII^o occisus est comes Willelmus^{a.5} in villa Pa- 1127.
 terniaca et P.^{b.6} de Glana.

²⁰ a) Villūs c. b) ita (p.) c.

1) Cf. A. Hofmeister, 'Die Gründungsurkunde von Peterlingen', in 'Zeitschrift für die Gesch. des Oberrheins', 'N.F.' 25 (1910), p. 217sq. Exemplar 'Payerne Nr. 1^b' textum Friburgensem interpolatum praebet. Cf. etiam
²⁵ H. Hirsch, 'Zur Entstehungszeit der Fälschungen des Klosters Peterlingen', in 'Festschrift Albert Brackmann dargebracht' (Weimar 1931) p. 394sq. 2) Pag. 3: *Datum pro copia a suo proprio originali de verbo ad verbum extracta et licet aliena manu scripta*
³⁰ *Io. de Bona.* 3) De ecclesia collegiata S. Marii ('St. Maire de Lausanne') cf. A. Brackmann, Germ. pont. II, 2 (1927), p. 175sq. H. Hüffer, 'Die Territorialmacht der Bischöfe von Lausanne (—1218)', in 'Zeitschr. f. Schweiz. Gesch.' IV (1924), p. 331sq. 4) Noti-

³⁵ *tiam de occisione Petri et Guillelmi fratris eius (quod Schnürer in dubium vocavit) de Glana et Guillelmi comitis Viennensis cum multis aliis nobilibus apud Paterniacum a. M^oC^oXXVI, quinto Idus Februarii, quam ex titulo sepulchrali Guillelmi de Glana, fundatoris domus*
⁴⁰ *Altaeripae, a. 1142, tertio Idus Februarii mortui, editam habes in Font. rer. Bern. I, p. 398sq. nr. 3 ('Angebliche Grabschrift in der Kirche des Klosters Altenryf'; 'Liber*

*antiq. donat. Alteripe im St.-Archiv Freiburg' saeculi XV, etc.), cf. I. Gummy, 'Regeste de l'abbaye de Hauterive' (Freiburg 1923) p. 2 nr. 3, propterea hic non addidimus, quia, quo tempore conscripta sit, non constat. Nam in editione libri donationum, quam I. Gremaud, 'Livre des anciennes donations faites à l'abbaye de Haute-
 rive', in 'Arch. de la Soc. d'hist. du canton de Fribourg' VI (1896), ex apographo a. 1478. confecto curavit, et in vetere libro traditionum saec. XII—XIII (hodie in Bibliotheca rei publicae Borussicae Berolinensi sub nr. 'Mss. lat. oct. 222' asservato), ex quo codex Friburgensis a. 1478. transcriptus est, referente socia nostra L. Hüttebräuker deest. 5) Puer, comes Burgundiae. Cf. Bernhardi, 'Lothar von Supplinburg' p. 133, n. 38; E. Heyck, 'Gesch. der Herzoge von Zähringen' (Freiburg i. B. 1891) p. 269, n. 798; G. Schnürer, 'Das Necrologium des Cluniacenser-Priorates Münchenwiler (Villars-les-Moines)', Freiburg (Schweiz) 1909, p. 11sq., n. 3. 6) Petrus. Cf. Schnürer l. c.; M. Reymond, 'Les sires de Glâne et leurs possessions', in 'Archives de la Soc. d'hist. du canton de Fribourg' XII (1926), p. 172sq.*

1133. Sexto deinceps anno factum est prelium magnum in eadem villa Paterniaca pro occisione predicti comitis inter ducem Gonradum^{a,1} et Theothonicos suos et comitem Amedeum Gebenensem et Romanos, et fugatus est comes et sui, et ceciderunt multi, et capti fuerunt multi nobiles, et ceteri fugerunt et dispersi sunt². Et ex illa die Theothonici^b invaluerunt contra Romanos*.

5

*) Hec est copia cronice scripte in Sancto Mario Laus.^o sequ. c.

a) Gonrradum c. b) theoci c. c) laus (= Lausannensi vel Lausonensi vel Lausanne) c.; Lausanne edd.

1) Zaringiae, qui frater matris Willelmi occisi erat.

2) Ad idem proelium referunt ea, quae Amedeus episcopus Lausannensis (1144—1159) ad ecclesiam Lausannensem scribit, 'Mémorial de Fribourg' I (1854), p. 185, Migne, Patr. Lat. 188, col. 1301, Fontes rerum Bernensium I, 407: *Volumus tradere memoriae posterorum, quod Amedeus comes Gebennensis castrum quod vocatur Locens, in allodio Lausannensis ecclesiae situm,*

inique evertit, alio in potestate praefatae ecclesiae iniuste contra eandem ecclesiam erecto . . . Unde miro Dei iudicio actum credimus, ut emerso (leg. emenso) 10 brevi spatio, [cum] cum nobili duce Conrado conflingeret, veritus faciem eius terga daret non sine multo damno nec sine plurima nece suorum. Cf. Heyck p. 285.

15

NOTAE HISTORICAE AVGIENSES.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

In codice Augiensi nr. CCXXIX, membranaceo, saec. IX. in., (= c.) laterculo regum et gentium, quem iam saepius typis expressum postremus edidit et saeculo demum 7. vel 8. priore p. Chr. n., non iam c. a. 520, compositum esse acutissime demonstravit Bruno Krusch v. cl. in 'Neues Archiv' 47 (1928), p. 65 sqq.¹, in f. 184. notae duae de rebus quibusdam a Francis a. 801. et 806. bello gestis eadem manu eodemque, viro cl. K. Preisendanz testante, atramento subiunctae sunt, quae, licet iam ante octoginta et duos annos typis datae, omnes, qui de his rebus modernis temporibus egerunt, fugerunt². Quas notas rebus quas narrant coevas et ea quae tradunt aut accuratiora, quam alibi inveniuntur, aut aliunde omnino non nota tradentes primus edidit F. I. Mone in 'Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins' II (1851), p. 256, deinde A. Holder, 'Die Reichenauer Handschriften' I (Leipzig 1906; 'Die Handschriften der Großherzoglich Badischen Hof- und Landesbibliothek in Karlsruhe' V), p. 525³, et A. Chroust, Monumenta Palaeographica, 'Denkmäler der Schreibkunst des Mittelalters', part. I, ser. II, tom. II, fasc. X (München 1912), tab. 10 (340) n. 1; post quos nos eas cum codicis imagine lucis ope facta et postea cum codice ipso a bibliotheca Karlsruhensi nobis petentibus humanissime Gryphiam transmisso denuo collatas hic emendatas proponimus. De nonnullis locis accuratius nos iam edocuit K. Preisendanz Karlsruhensis.

Codicem, quem iam in catalogo librorum monasterii Augiensis a. 822. conscripto⁴ indicari Chroust et Lehmann putant, a duobus scribis Italicis ante a. 822, et eam partem, in qua notae nostrae inveniuntur, post a. 806, exaratum esse A. Chroust v. cl. existimat⁵. Quod si litterarum formas perpenderis, licet ita fieri potuisse prorsus non neges, tamen ita factum esse oportere minime concedes. Nam cum formae litterarum modusque scribendi ad chartas Sangallenses, quarum imagines apud Arndt-Tangl, 'Schrifttafeln zur Erlernung der lateinischen Paläographie' III (Berlin 1903; ed. 3, ib. 1929) tab. 72 a (d. a. 764, d. 24. Apr.), tab. 71 b (d. a. 764, m. Sept.), tab. 72 b (d. a. 769, d. 16. Oct.) habentur, quam proxime accedant, codicis nostri eam partem, de qua agitur, etiam in Alamannia saeculo IX. ineunte a scriba quodam provectionis fortasse aetatis exarari potuisse apud me quidem constat; cf. etiam exemplum 'scripturae Germanicae', quod F. Ehrle et P. Liebaert, Specimina codicum Latinorum Vaticanorum (Bonnae 1912; ed. 2, Berol. et Lips. 1927) tab. 27. ex codice Vat. Pal. nr. 212. post saeculum VIII.

1) Textum laterculi ib. p. 70sq. habes. Inter finem laterculi et notas nostras in codice una linea vacua intercedit, in qua nihil nisi signum interpunctionis huius modi , , , , extat. 2) Indicavit eas B. Krusch l. c. p. 69. 3) Cf. descriptionem totius codicis ib. p. 521sq. et II (1914; 'Die Handschriften' etc. VI), p. 657. 673; III, 2 (curante Karolo Preisendanz, 1918; 'Die Handschriften' etc. VII), p. 155. 163. 4) G. Bekker, Catalogi bibliothecarum antiqui (Bonnae 1885) p. 10 (nr. 330); A. Holder, 'Die Reichenauer Handschriften' III, 1 (Leipzig, Berlin 1916), p. 77; P. Leh-

mann, 'Mittelalterliche Bibliothekskataloge Deutschlands und der Schweiz' I (München 1918), p. 249, cf. p. 243. Certo saeculo XII. Augiae erat, teste inscriptione f. 1: *Liber Augie maioris*. 5) De Lombardo quodam scriba iam Mone cogitavit, qui minus recte tempus, quo codex exararetur, inter a. 780. et 806. definivit. Notae nostrae ad nationem scribae vel regionem, ubi codex scriptus sit, investigandam vix ullius momenti sunt, cf. infra p. 1336 n. 5. — Primam codicis partem (usque ad f. 69) Chroust a. 821 (propter f. 58') exaratam esse putat.

medium exarato divulgaverunt. Porro cum neque de nota catalogi Augiensis modo allati, utrum ad codicem nostrum iure referatur necne, satis constet, immo haec opinio a viro cl. A. Holder, qui eam primo ipse probaverat, non sine causa reiecta esse videatur¹, neque tempus exactum, quo catalogus iste conscriptus sit, ab H. Wibel socio olim nostro² in dubium vocatum certo certius omnibus exploratum et perspectum esse videatur, tam accurate certum annum, ante quem 5 codex noster exaratus sit, definire supersedemus. Notas quoque historicas, quas Augienses propterea diximus, quia in codice in Augiensi bibliotheca sane per longa tempora asservato inveniuntur, Augiae primitus conscriptas esse neque affirmare nec penitus negare ausim.

A. H.

801.
Sept. 21.

XI.^a kl. Octub.^b, III. feria, indictio Xm^c, anni Domini DCCCII³, epacta XIII. urbs 10 Teatina a Franci^d combusta est. In eo anno et caetera castella gremata sunt igni⁴.

806.
Iul. 13.

IIIe idus Iulii^f, II. feria, indicti.^g XIII, anni Domini DCCCVI, epacta^h XXVIII. Uucitanaⁱ uruem^{k.5} a Franci^d disrupta est, et ibidem multi interfecti sunt¹.

a) praecedit in margine $\frac{1}{2}$ c. b) octub c. c) ita recte c.; XIII. perperam legerunt Mone, Holder, Chroust. d) ita c. e) distinctio nulla c. f) Iuli c. g) Indicti. c. h) ita etiam hoc loco c. i) ita c., Mone, Holder, 15 Chroust; Uucitana Krusch l. c. 69; Bucitana (cf. sequens uruem pro urbem) proponit Preisendanz. k) ita c. l) post sunt, quae vox est prima novae lineae, sequuntur in codice quaedam voces erasae, quas a Mone, Holder, Chroust non commemoratas, sed etiam a v. cl. K. Preisendanz per epistolam indicatas auxilio imaginis lucis ope factae et codice ipso in seminario historico Gryphiensi lumini ultravioletae e lucerna quarzea emananti subiecto ita recognoscere me posse existimo: Anno ab incarnatione dñi nři ihu xpi, ex quibus litteris eae, quae typis crassioribus impressae sunt, non iam dubiae sunt. 20

1) Potius ad codicem S. Pauli 25. I. 35 (antea XXVa 9) notam catalogi Holder l. c. refert, priorem sententiam a se ipso in 'Die Reichenauer Handschriften' I, 527 prolatam immutans; cf. etiam K. Preisendanz, 'Zeugnisse zur Bibliotheksgeschichte', in 'Die Reichenauer Handschriften' III, 2 (Leipzig, Berlin 1918), p. 110 sq. 2) H. Wibel, 'Beiträge zur Kritik der Annales regni Francorum und der Annales q. d. Einhardi' (Straßburg 1902) p. 220 sqq. Contra quem vide, quae P. Lehmann l. c. p. 242 sq. diligenter disseruit. 3) Teatinam civitatem (Chieti) a. 801, quem etiam feria tertia, indictio X, epacta XIII. indicant, captam et incensam esse ex annalibus Francorum constat, quas S. Abel et B. Simson, 'Jahrb. des Fränkischen Reiches unter Karl dem Großen' II (1883), p. 251 n. 1 collegerunt; cf. etiam E. Mühlbacher in Reg. imp. I² nr. 374 e et 513 h, qui (sicut etiam Poupardin l. infra cit. p. 56 n. 1) Pippinum regem, cum mense Augusto a. 801. in finibus Spoletinis iudicio adesset, iam in reditu ab expeditione Beneventana fuisse putat, quod, si diem non nisi in Notis historicis Augiensibus traditum ideoque ab omnibus hucusque neglectum perpendis, stare non potest; A. Hofmeister, 'Markgrafen und Markgrafschaften im Italischen Königreich', in 'Mitt. d. Inst. f. österr. Geschichtsforschung', 'Erg.-Bd.' VII (1906), p. 303; R. Poupardin, 'Études sur l'histoire des principautés lombardes de l'Italie méridionale et de leurs rapports avec l'empire franc' (Paris [1907]) p. 55 sq. (= 'Le Moyen Âge', '2e série', X, 1906, p. 271 sq.); L. M. Hartmann, 'Gesch. Italiens im Mittelalter' III, 1 (Gotha 1908), p. 54 sq. 4) Cf. Ann. regni Franc. a. 801 (ed. Kurze p. 116, inter

Barcinonam civitatem ipsa aestate captam et Isaacum Iudeum mense Octobrio de Africa cum elefanto regressum): Et in Italia Teate civitas similiter capta et incensa est eiusque praefectus Roselmus comprehensus; castella, quae ad ipsam civitatem pertinebant, in deditionem accepta sunt. 5) Quorsus haec spectent, plane ignotum est. A. 806. expeditiones contra Sorabos, in Bohemiam, in Corsicam insulam, contra Navarros et Pampilonenses factae sunt. Cf. Abel-Simson II, 355 sq. 357. 361 sq. 362; Reg. imp. I² nr. 419 b. 422 b. Cum expeditioni Bohemicae praeter Baioarios et Burgundios etiam Alamanni interfuisse expressis verbis tradantur, fortasse haec, si notae nostrae Augiae conscriptae sint, ad hanc potissimum expeditionem referenda esse videri possunt; cf. Ann. regni 35 Franc. a. 806 (ed. Kurze p. 122): Missa est manus de Baioaria et Alamannia atque Burgundia sicut anno superiore in terram Beeheim vastataque terrae non minima portione absque ullo gravi incommodo regressa; Abel-Simson II, 357, n. 5. Sed si forte Uucitanam urbem cum loco Bucithi apud Thietm. III, 1 fin. (p. 49. ed. Kurze) conferre liceat (cf. supra l. 16 n. i), etiam magis hic de bello Sorabico agi credas. Quodsi Fucitana intelligendum esset, id fortasse idem quod Fuxitana, id est Foix civitatem Aquitaniae ad 45 Garumnam superiorem sitam, significare potuit. Sed quomodo haec urbs in bello contra Navarros et Pampilonenses suscepto 'disrumpi' potuerit, non video. Si quis vero Uucitanam urbem in Italia quaerere velit, non nisi de expeditione Corsicana cogitari posse videtur. 50

DEDICATIO ECCLESIAE IN VDMODSARD.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

Notitia dedicationis ecclesiae in Udmodsard in his codicibus exstat:

- 5 1) 'Cartul. B 52' [21], nunc signatus 'Stablo-Malmedy, Rep. et Hs. Nr. 2', archivi rei publicae Borussicae Dusseldorpensis, saec. XIII, f. 39 nr. 82 (= A);
- 2) 'Cartul. de Stavelot nr. 1' [664] archivi regii Belgici Leodiensis, saec. XV, f. 57^v (= A¹);
- 3) 'Cartul. Waltz' fratrum Waltz Hanoviae ad Moenum fl., saec. XVI¹, f. 31^v (= A²);
- 10 4) 'Cartul. de Stavelot nr. 6' [685] archivi regii Belgici Leodiensis, saec. XVIII ineuntis, p. 44 nr. 81 (= A³).

A¹ et A² ex A, A³ ex A² transscripti sunt.

Ediderunt hanc notitiam I. Halkin et C.-G. Roland, 'Recueil des chartes de l'abbaye de Stavelot-Malmedy' I (Bruxellis 1909), 191 nr. 86 (perperam ad d. 28. Dec. 980) ex A, adhibitis etiam A¹, A², A³; antea W. Ritz, 'Urkunden und Abhandlungen zur Gesch. des Niederrheins und der Niedermaas' I, 1 (Aachen 1824) p. 50 nr. 36 ex A. Cf. etiam A. Wauters, 'Table chronologique des chartes et diplômes imprimés concernant l'histoire de la Belgique' I (Bruxellis 1866), 401 (ad d. 28. Nov. 980); A. Goerz, 'Mittelrheinische Regesten' I (1876), 308 nr. 1071. Nobis codicem A denuo contulit Archivum Borussicum Berolinense; de reliquis

20 codicibus Halkin et Roland secuti sumus.

De situ villae 'Udmodsard' nobiscum communicavit Archivum Borussicum Confluentinum.

A. H.

Anno ab incarnatione Domini DCCCCLXXX. dedicata est ecclesia in villa Udmodsard² 980. a venerabili Ekberto Trevirensi archiepiscopo in honore sancti Petri apostoli V. kal. Dec., Nov. 27. que etiam subiecta est matri ecclesie in Clotona^{a,3}, sub Herengario corepiscopo, Ravengero^b abbate⁴, Ruodone preposito⁵ necnon Frondone decano et Tietbaldo monacho et Bonone presbitero.

a) Dotona corr. Clotona A; Dotona, in marg. Clotona A¹; Clotona A². A³. b) ita (Rauengero) A; Rauengario Halkin et Roland.

1) Cf. etiam MG. Dipl. VIII, 241. 2) Incognita, fortasse iam ante longa tempora diruta. Si hodie adhuc exstaret, de Urschmitt (*Ursmadia* a. 1190, 'Mittelrhein. Ub.' II nr. 112 p. 155) prope Lutzerath (Rb. Koblenz, Kr. Kochem) vel de Auderath (*Uderath* a. 1569, Ph. de Lorenzi, 'Beiträge z. Gesch. sämtlicher Pfarreien der Diocese Trier' II, Trier 1887, p. 244, cf. 253, 180; Rb. Koblenz, Kr. Kochem) potissimum cogitari posse videtur, quamquam in neutro loco de ecclesia S. Petri quicquam traditur. Cf. W. Fabricius, 'Erläuterungen zum Geschichtl. Atlas der Rheinprovinz' II (1898), 171; V, 2 (1913), 180. 193. 204 sq.; V, 3 (1913), 381; A. Goerz, 'Regesten d. Erzb. zu Trier' (Trier 1861) p. 6; id., 'Mittelrheinische Regesten' I (Coblenz 1876), 308, nr. 1071 (ubi Auderath vel Urschmitt vel Wollmerath,

Kr. Kochem, proponuntur). Uerzig (Rb. Trier, Kr. Wittlich) nimis longe a Clotona abest. 3) Clotten vel Klotten ad Mosellam fl. (Kr. Kochem). Cf. Nota dedicationis in Clotona a. 1004, MG. SS. XV, 2 p. 1281, quae in A immediate huic notitiae subiuncta est (plenius edita ex A, A¹, A², A³ ab Halkin-Roland nr. 92 p. 200 sq., antea ab Ritz p. 50 nr. 36; cf. Wauters I, 444; Goerz I, 329 nr. 1161). 4) Ravengerus abbas Stabulensis inde ab a. 980. Iun. 4 (DO. II. 219) usque ad a. 1004 (Halkin-Roland nr. 93 p. 202) occurrit; a. 1011. iam mortuus erat, cf. DH. II. 238. 5) Qui etiam a. 1004, d. 14. Maii occurrit, SS. XV, 2 p. 1281 (ubi n. 2. perperam cum Rudolfo postea abbate Hersfeldensi et episcopo Patherbrunnensi confunditur).

DEDICATIO ALTARIS S. CRVCIS IN ECCLESIA PRVMIENSI.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

Hanc notitiam Iohannes Friedericus Schannat († a. 1739) in libro, qui 'Eifflia illustrata' in-
scribitur, quem iussu Iohannis Mauriti comitis de Manderscheid-Blankenheim, archiepiscopi
Pragensis (a. 1733—1763), aggressus est, 'ex veteri membrana' desumptam in capitulo sexto,
cui titulus est 'Eifflia borealis sacra', posuit. Quod capitulum 'Eifflia borealis sacra' editioni
'Eiffliae illustratae', quam G. Bärsch a. 1824. Coloniae ex codice quodam Darmstadensi curavit,
deest, sed extat in tribus codicibus Archivi historici civitatis Coloniensis signatis 'Chroniken
und Darstellungen 301' (f. 285^b), 'Chron. 299' (f. 330), 'Chron. 300' (f. 242^b) et in codice
quodam numero carente hodie Pragae in archivo Musei Nationalis ('Archiv narodniho Musea
v Prace'), quo a. 1851. devenit, cum aliis documentis, quae ad archivum Sternberg-Manderscheid
spectant, asservato (f. 582). Codicum Coloniensium duo posteriores apographa sunt ('Chron. 299'
saec. XVIII/XIX, 'Chron. 300' ab Alftero a. 1801. scriptus), primus ('Chron. 301') ab ipso
Schannatio scriptus esse putatur¹. Ex codice Pragensi, quem Hermannus Iosephus ab Hartz-
heim († a. 1763) a. 1754sq. ex autographo Schannatii descripsit vel describendum curavit et
additamentis auxit, hanc dedicationem primus edidit docto commentario illustratam Henricus Neu,
'Eine Prümer Weihinschrift vom Jahre 1063', in 'Rheinische Vierteljahrsblätter' II (1932),
p. 228—231, postquam priore anno de eodem codice pluribus egit ibidem I (1931), p. 404—
414 ('Zur Geschichte der Eifflia illustrata').

De codicibus Coloniensibus nobis benigne rettulit E. Kuphal Coloniensis; codicem Pragensem denuo inspexit v. cl. H. Zatschek socius noster.

A. H.

1063.
Nov. 1.

Anno dom(inicae) incar(nationis) MLXIII. die kalend(arum) Novembris dedicatum est altare hoc cum aedificio a reverentissimo Treverorum^a archiepiscopo Eberhardo² in honorem victoriosissimae sanctae crucis, de cuius praetiosissimo ligno hic habetur, agente hoc venerabili loci huius abbate Ruoperto, qui monasterium Sancti Salvatoris³, mediocri antiquitus constructum fundamine, adauxit, ut cernitur, in longitudine.

a) ita tres codices Colonienses; Tr. om. Neu cum cod. Prag.

1) De codicibus Coloniensibus aliisque 'Eiffliae illustratae' codicibus cf. A. v. Domaszewski, 'Zur handschriftlichen Überlieferung der niederrheinischen Inschriften', in 'Westdeutsche Zeitschrift für Gesch. u. Kunst' XXIII (1904), p. 161. 170sq. Idem codicem Bonnensem signatum 'S 416', cuius etiam H. Neu in 'Rheinische Vierteljahrsblätter' I (1931), p. 414 mentionem facit, aequae ac duos Colonienses 'Chron. 299' et 'Chron. 300' ex Schannatii autographo Coloniensi 'Chron. 301' exscriptum esse putat. 2) Treverensi (a. 1047—1066), qui huius dedicationis in charta monasterio Prumiensi super iis, quae kal. Nov. a. 1063. acta erant, a. 1065.

Oct. 23. data ita mentionem fecit: *Pergentes porro ad ipsum tandem cenobium iam dicti abbatis ductu et rogatu venimus, ubi parte monasterii, quam ipse (sc. Ruopertus abbas) veteri apponens a fundamento construxerat, dedicata altare (altari Beyer) quoque in medio situm a nobis pariter consecratum est, conditisque in eo reliquiis supra nominatas (nominatus Beyer) cum decimationibus suis ecclesias ea conditione tradimus . . .*; H. Beyer, 'Mittelrhein. Ub.' I, 413 sq. nr. 356; A. Goerz, 'Reg. d. Erzb. zu Trier' (Trier 1861) p. 10 sq.; A. Goerz, 'Mittelrhein. Regesten' I nr. 1387. 1402. 3) Prumiense.

DEDICATIO CAPELLAE IN CASTRO WIRTENBERG, VT VIDETVR.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

- ⁵ *Antiquissimum, quod putant, montis Wirtenbergensis super villam Rothenberg inter Esslingen et Cannstatt monumentum in lapide a. 1790. supra portam stabuli equorum in interiore area veteris arcis Wirtenberg reperto, qui a. 1824. in sacristia capellae sepulchralis Katharinae reginae Württembergensis ibidem a. 1820—24. institutae, a. 1927. in capella ipsa positus est, servatur. Cuius specimen saeculo XIX. ineunte delineavit acrique incidit F. A. Seyffer¹, quod non vidimus.*
- ¹⁰ *Lapidis imaginem nunc habes in 'Die Kunst- und Altertums-Denkmale im Königreich Württemberg ... bearb. von Dr. Ed. Paulus. Inventar'. 'Neckarkreis' (1889, 'Neudruck', Esslingen 1906) p. 159, cf. p. 162. et 599, et, formae minoris, apud Eug. Schneider, 'Bilderatlas zur Württembergischen Geschichte' (Esslingen a. N. 1913) p. 42. Textum ediderunt inter alios² v. Memminger, 'Beschreibung des Oberamts Cannstatt' (Stuttgart et Tübingen 1832) p. 196; Chr. F. Stälin, 'Württembergische Geschichte' II (1847), p. 477, n. 5; Hartmann in 'Beschreibung des Königreichs Württemberg nach Oberamtsbezirken', ed. sec., 'herausgeg. von dem K. Statistischen Landesamt', 'Beschreibung des Oberamts Cannstatt' (Stuttgart 1895) p. 620; Eug. Schneider l. c. et 'Der älteste Herr von Württemberg', in 'Württembergische Vergangenheit' (Stuttgart 1932) p. 130sq., quem et imaginem lapidis secuti sumus. Uncis quadratis inclusa in lapide non iam*
- ²⁰ *leguntur, uncis lunatis inclusa abbreviata sunt.*

A. H.

Anno dominice [i]ncarn(ationis) mill(esimo) LXXXIII. indic(tione) V[I]. VII. idus Fe- 1083.
b(ruarii) ded(icator)^a hec cap(ella) ab A[d]elb(erto) Worm(ati)ens(is) ec(clesi)e ep(iscop)o³ Febr. 7.
in h(onorem) s(ancti) [Nicolai]^b.

²⁵ a) DEĎ lapis; dedicata Schneider, alii; an potius ded(icator) [est] legendum? b) ita Schneider; nomen sancti abbreviatum esse videtur, nam, si imagini lapidis credis, non nisi 3 vel 4 litterae evanuerunt; [Nicolai?] v. Memminger [ubi ()], Stälin, Hartmann [ubi ()].

1) V. Eug. Schneider in 'Württembergische Vergangenheit' p. 130sq.; cf. etiam 'Die Kunst- und Altertums-
³⁰ Denkmale im Königreich Württemberg ... Inventar.' (1932), p. 115 n. 6. 3) A. 1070—1107. Qui, Heinrich IV. regi infestus, tunc in monasterio Hirsau-
giensi exulasse dicitur. Cf. K. Weller, in 'Württ. Viertel-
jahrshefte' XXXVIII (1932), p. 114sq.

TRANSLATIO SERGII ET BACCHI MARTYRVM WEISSENBURGENSIS.

EDIDIT W. LEVISON.

Sergii et Bacchi martyrum cultus, quorum basilica in Rusafa sive 'Sergiopoli' castello Syriae 5 orientalis ab Euphrate fluvio in meridiem versus sita celeberrima erat¹, etiam in partibus occidentalibus latius propagatus est². Ecclesiam beati Sergii in Classe civitate constructam post tempora Gothorum Agnellus episcopus Ravennas (557—570) fidei orthodoxae reconciliavit³. Burdigalae Euphron negotiator Syrus anno 585. reliquias eiusdem martyris oratorio domestico intulerat adeo exoptatas, ut particulas earum vel per vim confractas auferrent⁴, neque solum 10 ecclesiae eius sepulchralis fama ad Gregorium episcopum Turonensem pervenerat⁵, sed etiam in baptisterio basilicae S. Martini Turonensi reliquias Iohannis Baptistae et Sergii martyris coniunctas ipse reposuit⁶, neque minus in suburbio Andegavensi propinquo, si non antea, at Chlodoveo II. regnante (639—657) in honorem sancti Sergii monasterium surrexit⁷. Romae inde ab aevo Gregorii III. e pontificibus originis Syriacae (a. 685—701, 708—715, 731—741) ultimi 15 quattuor diaconiae ecclesiae Sergio et Baccho dicatae commemorantur⁸. Ex urbe Roma reliquiae eorum in Germaniam ab Otgario archiepiscopo Moguntinensi (826—847) allatae sunt, qui ut corpus sanctum quoddam Romae sibi inquireretur Gregorium IV. papam (827—844) rogaverat⁹, eumque voti huius compotem factum esse disticha testantur:

Martyribus sanctis honor extat maximus orbe,
Nomine pro Christi qui meruere mori.
Excellens inter quos gaudet Sergius almus,
Qui cum fratre Baccho supplicia arcta luit.
Romulea ex urbe hos praesul Otgarius ambos
Advexit, tantum Sergium et hic posuit.

20

25

Versus Hrabanus Maurus successor eius in tumulo sancti Sergii scribendos composuit, qui et alios super confessionem ipsius sepulchri in eadem ecclesia, scilicet Weissenburgensi, apponendos confecit¹⁰. Reliquiae enim cum aliis ecclesiis illatae sunt, velut anno 850. S. Wigberti Hersfeldensi¹¹, tum coenobio illi Weissenburgensi famosissimo, cuius monachus Otgarius fuerat¹²,

1) Cf. V. Chapot, 'La frontière de l'Euphrate de Pompée à la conquête arabe' ('Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome' 99), 1907, p. 231, 328 sqq.; Fr. Sarre et E. Herzfeld, 'Archäologische Reise im Euphrat- und Tigris-Gebiet' I, Berolini 1911, p. 136—141; II, 1920, p. 1—45 (auctore S. Guyer); III, 1911, tab. 53—62; IV, 1920, tab. 121/22; H. Spanner et S. Guyer, 'Rusafa, die Wallfahrtsstadt des Heiligen Sergios', Berolini 1926. 2) De martyribus cf. C. Byeus, *Acta sanctorum Octobris III* (1770), 833—883; H. Delehaye, 'Les origines du culte des martyrs', Bruxellis 1912, p. 242 sqq. et *Acta sanctorum Novembris II*, 2 (1931), p. 545 n. 20. 3) Agnelli *Liber pontificalis ecclesiae Ravennatis* c. 86 (SS. rer. Langob. p. 334; ed. A. Testi-

Rasponi, *Rer. Ital. SS.*² II, 3, p. 217). 4) Gregorii 30 *Turon. Hist.* VII, 31 (SS. rer. Merov. I, 311 sq.). 5) Greg., *In gloria martyrum* c. 96 (ib. p. 553). 6) Greg. *Hist.* X, 31 (ib. p. 449). 7) *Diploma Childeberti III.* ed. Pertz, *Dipl. Merov.* p. 65 nr. 74. 8) *Testimonia Libri pontificalis aliaque collegerunt P. Kehr, Italia ponti-* 35 *ficia I*, p. 34, 102, 149, et Chr. Huelsen, 'Le chiese di Roma nel medio evo', Florentiae 1927, p. 461 sqq. nr. 50—53. 9) *MG. Epist.* V, 72 nr. 13. 10) *Hrabanus carm.* 55, 1—4 (*MG. Poetae II*, 219 sq.). 11) *Hrabanus carm.* 77, 7, v. 5 (ib. p. 230). Etiam ecclesiae 40 *S. Saturnini in Dreisen vico Palatinatus sitae* (de loco ib. p. 700) reliquiae eorundem martyrum datae sunt; cf. *carm.* 80, 7, v. 4 (ib. p. 233). 12) *MG. Libri con-*

*reliquiarum cultor studiosus*¹. Quod e hymno concludi potest, quem Walahfridus Strabo poeta Augiensis sui aevi clarissimus († 849) in honorem utriusque martyris conscripsit (incipit Pangite caeli, reboemus odas), precans²:

(8). Inde vos saeculi precium sequentes,
quaesumus, nobis meritis favete,
nos ut vestris nequeat nocere
civibus istis.

(9). Hic topus vester vocitatur Alba
Civitas, sacris decorata gazis,
quem sacrosancti cineres adornant,
somata sancta.

His versibus nomen Albae Civitatis (= Weissenburg) proprium inesse G. M. Dreves perspexisse videtur; congruit, quod reliquiae martyrum illorum Weissenburgi et a. 1284. in quattuor altaribus reconditae sunt³ et 'corpora' eorum inter reliquias summi altaris saeculo XV. inventa⁴, postquam Karolus IV. rex a. 1353. partes dimidias inde Pragam detulit⁵.

De Weissenburgo autem coenobio re vera agi brevis relatio translationis testis extat, quae Passioni martyrum satis fabulosae e Graeco sermone in Latinum versae⁶ subiuncta in codice Epternacensi, iam Parisiensi nr. 9740 (Suppl. lat. 243. 3) saeculo XII. exarato legitur⁷ (= c.), qui fol. 212^v—217^v Passionem continet, praecedente hymno (fol. 212, incipit Adsunt nobis exoptata), fol. 217^v—218 Translatione subsequente. Relatio haud ita multo ante aetatem codicis litteris mandata est, siquidem coenobium a Dagoberto rege constructum esse ibi narratum est. Atque monasterium anno 682/83. commemoratum⁸ ut saeculo VII. originem debuit, ita a Dragobodonc episcopo Spirensi constructum est, id quod in charta eidem a. 700. inscripta legitur⁹, neque in diplomatis regum et imperatorum coenobio ab anno 967. ad annum 1067. concessis privilegiorum anteriorum mentio fit nisi Pippini 'imperatoris'¹⁰, donec in privilegio Heinrici IV. anno 1102. dato Dagobertus rex 'fundator' occurrit¹¹, deinceps iterum iterumque celebratus¹², ipsumque diploma nomine eius finxerunt¹³, sive ante annum 1102. compositum¹⁴ sive potius inter annos 1111. et

fraternitatum p. 71 (Sangallensis 210, 6): Otger episcopus et 210 (Augiensis 177, 12, a. 826): Otgerus inter fratres Weissenburgensis monasterii commemoratur.

1) Cf. A. Hauck, 'Kirchengeschichte Deutschlands' II³ (1912), p. 773. 2) Walahfridi carm. 83 (MG. Poetae II, 418 sq.; cf. p. 264 n. 1); G. M. Dreves, *Analecta hymnica medii aevi* 50 (1907), p. 178 sq. 3) C. Zeuß, *Traditiones possessionesque Wizenburgenses*, Spira 1842, p. 335 sq. 4) Ib. p. 337. 5) Epistola Karoli IV. a. 1354 (lan. 2) ed. Boh. Balbinus, *Miscellanea historica regni Bohemiae*, Decadis I. liber VI, Pragae 1684, p. 61. Cf. Byem l. l. p. 861 sq.; Böhmer-Huber, *Regesta imperii VIII*, nr. 1710. 6) De Passionibus martyrum Graecis, e quibus primigenia in *Analectis Bollandianis XIV* (1895), 373—395 publici iuris facta est, cf. *Bibliothecam hagiographicam Graecam*² (1909) nr. 1624/25; de Syriacis et Armeniaca *Bibl. hagiogr. Orientalem* (1910) nr. 1052/55; de versionibus Latinis, quarum unam post Mombrithum Byem l. l. p. 863—869 edidit, cf. *Bibl. hagiogr. Latinam II* (1901) nr. 7599—7606. De genere Passionis cf. H. Delehaye, 'Les Passions des martyrs et les genres littéraires', *Bruxellis* 1921, p. 255, 270 sq., 284, 295, qui eam Passionibus quas dicit 'epicas' adnumeravit. 7) De codice cf. *Bollandianorum Catalogum codicum hagiographicorum Latinorum qui asservantur in bibl. Nationali Parisiensi II* (1890), 579 sqq.; *SS. rer. Merov. VII*, 55 644; de alia parte codicis infra p. 1368. 8) Zeuß l. l.

p. 204 nr. 213; Pardessus, *Diplomata II*, p. 454. De anno 10. Theoderici III. regis neque eius nominis IV. (a. 730/31) agi perspexit A. Halbedel, 'Fränkische Studien' ('Historische Studien' ed. Ebering 132), *Berolini* 1915, p. 17 n. 13. 9) Zeuß p. 194 nr. 203; Pardessus II, p. 430. 10) Diploma Ottonis II. nr. 15, Ottonis III. nr. 125, Heinrici II. nr. 35, Conradi II. nr. 148, Heinrici III. nr. 58 (MG. Dipl. II, p. 23, 537. III, p. 39. IV, p. 200. V, p. 76); Zeuß p. 319 (Stumpf, 'Reichskanzler' nr. 2708). Chartam Ottonis II. genuinam neque interpolatam esse statuit E. Stengel, 'Die Immunität in Deutschland' I (1910), p. 164 (n. 2), 207 (n. 4), 317 (n. 2), 340 (n. 1), 355 (n. 2), 585 (n. 1), 591 (n. 4), qui eam a diplomate Pippini regis deperdito re vera pendere asseruit; cf. etiam Tye (v. p. 1342 n. 1) p. 15 sqq. 11) Zeuß p. 320; Stumpf nr. 2956. 12) Cf. privilegia Heinrici V. a. 1111 (Zeuß p. 325 sq.; Stumpf nr. 3068), Alexandri III. a. 1179 (Zeuß p. 321 sq.; Jaffé, *Reg.*² II, nr. 13 366), Friderici I. a. 1187 (Zeuß p. 326 sq.; Stumpf nr. 4479); martyrologium Weissenburgense saec. XII (ed. E. F. Mooyer, 'Archiv des historischen Vereines von Unterfranken und Aschaffenburg' XIII, 1855, fasc. 3, p. 52; A. Hofmeister, 'Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins N.F.' 34, 1919, p. 401 n. 2); diploma Heinrici I. spurium Klingenmünster coenobio datum nr. 42 (MG. Dipl. I, p. 77). Posteriores mitto. 13) Zeuß p. 323 sqq.; Pertz, *Dipl. Merov.* p. 149 nr. 31. Cf. etiam diplomata Dagoberti spuria

1187. confectum¹. Unde relationem translationis saeculo XI. vergente vel XII. Weissenburgi Passioni additam esse consentaneum est, neque sermo abhorret, partibus sententiarum in iisdem syllabis desinentibus, id quod Germanice 'Reimprosa' vocamus.

Translationem e codice Parisiensi publici iuris fecerunt socii Bollandiani in Catalogo codicum hagiographicorum bibliothecae Nationalis II, Bruxellis 1890, p. 583—584². Ipse imaginem phototypicam intercedente v. c. Henrico Omont expressam adhibui.

W. Levison.

Deinde venerabiles eorum exuvias illa urbium nobilissima et mundi domina³ obtinuit Roma, quae postmodum, per venerabilem Otgarium Mogontinum episcopum⁴ ad Gallias translatae, in civitate Leucopolitana quae et Wizenburch⁵ vocatur honestissimae sepulturae sunt commendatae. Hic nimirum fratrum suorum completionem et magnae resurrectionis expectant diem, quando illorum gaudii perfectio corporum in quibus triumphaverunt glorifica erit resurrectio. Civitas haec, quasi quidam paradysus Dei rore caeli⁶ irrigata, a nobilissimo Francorum rege Dagoberto exaltata⁷ beatoque Petro est donata⁸, in qua ab eodem principe in honore eiusdem caelestis clavigeri⁹ nobilissima, ut nunc usque apparet, basilica cum claustro est edificata. Quo nimirum in claustro electorum monachorum instituit numerum, ut operarentur et custodirent hortum^a hunc deliciarum. Ex eorum sacro collegio electus iste vir processit Otgarius¹⁰, qui primum ibidem abbas, post Mogontinus effectus est archiepiscopus¹¹. Unde primum exaltationis suae locum caeteris familiarius diligens, eum duorum istorum martyrum preclaro lumine irradiavit. Quorum meritis apud omnipotentis Dei clementiam peccatorum hic optineamus veniam, ibi post exutam huius carnis trabeam aeterni regni laeticiam, qui in substantia simplex et in personis triplex vivit et regnat unus per omnia secula seculorum Deus. Amen^b.

a) ortum c. b) Explicit passio Sergii litteris minutis m. al. in marg. add. c.

25

Blidenveldense (ib. p. 171 nr. 53) et Erfurtense S. Petri (ib. p. 198 nr. 83; A. Overmann, 'Urkundenbuch der Erfurter Stifter und Klöster' I = 'Geschichtsquellen der Provinz Sachsen, Neue Reihe' V, 1926, p. 1 nr. 1). — Monachi Weissenburgenses, ut Dagoberto I. regi celeberrimo originem monasterii attribuerent, fortasse eo adducti sunt, quod Dagobertus rex ei donationem fecerat (Zeuß p. 266 nr. 278; Pertz p. 41 nr. 44), scilicet a. 712 rex huius nominis tertius (cf. Stumpf, 'Historische Zeitschrift' 29, 1873, p. 385; Krusch, SS. rer. Merov. V, 90 n. 11). 14) Hans Hirsch, 'Neues Archiv' 34, p. 269.

1) E. Herr, 'Bemerkenswerte mittelalterliche Schenkungen im Elsaß' ('Beiträge zur Landes- und Volkeskunde von Elsaß-Lothringen, Heft 34'), Stratoburgi 1908, p. 1—39; Th. Tyc, 'L'immunité de l'abbaye de Wissembourg' ('Collection d'études sur l'histoire du droit et des institutions de l'Alsace I'), ib. 1927, p. 3 sq., 12, 26 sqq. 2) Cf. etiam Bibl. hag. Lat. nr. 7603. 3) Cf. e. gr. carmen clarissimum, quod incipit: *O Roma nobilis, orbis et domina, cunctarum urbium excellentissima* (ed. Traube, 'Abhandlungen der philos.-philol.

Classe der Münchener Akademie' XIX, 1891, p. 300).

4) 826—847; cf. supra p. 1340. 5) Cf. Annales Monasterienses S. Gregorii a. 631 (SS. III, 153): *Initium Leucopolis coenobii, quod Latine Wizenburch dicitur*.

6) Ita e. gr. Gen. 27, 28. 7) Cf. supra p. 1341. 8) Alexander III. (l. l.) a. 1187 coenobium Weissenburgense iis ecclesiis ac venerabilibus locis adnumerat, quae ad speciale ius per singularem proprietatem sanctae Romanae — spectant ecclesiae; cf. praefationem codicis Edelini abbatis (1262—1293), Zeuß p. 269: *abbas monasterii sancti Petri Wizenburgensis ad Romanam ecclesiam Romanumque imperium nullo medio pertinentis*. Cf. Tyc l. l. p. 13 sq. 9) Ita e. gr. hymnus n. 3 allatus: *Petre tu prepotens caelorum claviger*.

10) Cf. supra p. 1340 n. 12. 11) Otgarius, qui anno 826. ecclesiam Moguntinam regendam suscepit, monasterio Weissenburgensi non nisi annis 837/40—846. praefuit. Cf. Zeuß p. 351; E. Dümmler, 'Geschichte des Ostfränkischen Reiches' I², p. 129. *Otgerus episcopus et abbas* vel *Othgerus abbas et episcopus Magontinus* etiam in catalogis abbatum coenobii commemoratur (SS. XIII, 320).

MIRACVLA SANCTI APOLLINARIS EPISCOPI VALENTINENSIS.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

⁵ *Vitae beatissimi Apollinaris episcopi ecclesiae Valentinae super fluvium Rodani magnum*¹, quam B. Krusch v. cl. in *SS. rerum Meroving. t. III* (1896), p. 194—203 (cf. IV, 768. VII, 814) edidit² (cf. BHL. nr. 634), in codice Parisiensi bibl. nat. Lat. nr. 5315 (olim Colb. 1746, deinde Reg. C. 3863. 8), saec. XII³, membranaceo (= c.), f. 26^v—27^v eiusdem miracula post mortem (= BHL. nr. 636) facta⁴ subiuncta sunt, quae, cum saeculo X. conscripta esse posse videantur et locum valde insignem de Hugonis marchionis Provinciae, comitis Viennensis et Arelatensis, postea (a. 926—945, † a. 947) regis Italiae, expeditione Italica priore (c. 3) nonnullaque de regni Burgundiae sive Provinciae saeculo X. ineunte conditione, de Agarenis et desolatione ecclesiae Valentiniensis notatu haud plane indigna tradant, in tanta auctorum, qui de rebus Burgundicis eius aetatis scripserint, penuria nostrae collectioni inserta iis, qui in res Burgundiae et Provinciae etiam illis temporibus historiam Germaniae artius attingentes investigabunt, haud ingrata fore speramus. De codice, qui in editione Vitae Apollinaris non adhibitus neque indicatus est, accuratissime egerunt socii Bollandiani in *Catalogo codicum hagiographicorum Latinorum antiquiorum saeculo XVI*, qui asservantur in bibliotheca nationali Parisiensi II (Bruxellis 1890), p. 87—89, qui ibidem p. 93 sq. 'Miracula S. Apollinaris' primi typis impresserunt. Deinde ex eodem codice, quem satis mendose ex alio iusto saeculo antiquiore transcriptum esse putat, a rev. canonico Ul. Chevalier, 'Vies de saints dauphinois', in 'Bulletin d'histoire ecclésiastique et d'archéologie religieuse des diocèses de Valence, Gap, Grenoble et Viviers' XV (1895), 'livraison supplémentaire', p. 38—40, paulo emendatiora edita sunt, qui locos sacrae scripturae complures enotavit⁵. Nobis imagines codicis lucis ope factas mediantibus iis, qui Bibliothecae Nationalis Parisiensis curam gerunt, suppeditavit Societas amicorum Bibliothecae Nationalis.

In re orthographica codicem plerumque presso pede secuti tamen in clausulis vocum primae declinationis semper ae pro e posuimus. Capitulum numeros, quos Chevalier cum codice omisit, iam Bollandiani addiderunt.

A. H.

³⁰ 1. Si ea recitata sunt, que largiente Domino in vita sua⁶ peracta noscuntur, illa non oportet tacere, que nostris temporibus pro ipso propitio elucidata sunt. Anno igitur in-

1) Qui saeculo VI. ineunte floruit.

2) Qui Vitam

saeculo IX. in. Valentiae compositam esse exposuit.

3) Ita Bollandiani loco infra citato et iam Catalogus
³⁵ codicum manuscriptorum Bibliothecae regiae P. III, T. IV (Paris 1744), p. 89. Cf. etiam notam sequentem.

4) Cf. etiam A. Molinier, 'Les sources de l'histoire de France' I (Paris 1901), p. 278 nr. 910, qui codicem, Ulixem Chevalier (p. 33, v. infra l. 21) secutus, saeculo XI.
⁴⁰ vel XII. attribuit; Ul. Chevalier, 'Regeste Dauphinois' I (Valence 1913), p. 172 nr. 1012 ad a. 911. Inscriptio

Vitae Apollinaris in codice Parisiensi nr. 5315 ad verbum convenit cum codice Carnotensi nr. 115 (63) (olim monasterii S. Petri Carnotensis), saec. XI. in. (= 1a apud Krusch), SS. rer. Mer. III, 197 l. 37 n. a (omissa tantum voce *magnum*); de quo codice cf. 'Catalogue général des manuscrits des Bibliothèques Publiques de France. Départements' XI (Paris 1890), p. 62 sq.; MG. SS. rer. Merov. VII, 575. 5) In quibus supplendis W. Levison et F. Herberhold v. d. me adiuverunt. 6) Scil. Apollinaris episcopi Valentiniensis, qui secundum Vitam

911. carnationis dominicae DCCCC^{mo}XI^{mo}, defuncto sanctae Valentinensis aecclesiae episcopo¹, Remegarius, natione Francus, in eadem ecclesia rogatur episcopus². Hic dum in iam dictam ecclesiam adveniret, [invenit^a ibi puellam^a], que multis annis contracta^b iacebat nec omnino ambulare^c poterat. Necessitate autem^d Agarrenorum³ instante, prefata basilica, in qua beatus pontifex iacebat, plena erat vasculis, in quibus vinum atque an-
nona^e recondabatur. Eliminata autem omni spurcicia ex ea a prefato presule, statim pre-
dicta puella laudans Deum erecta est et sic incolumis facta est, quasi nunquam renum
ac crurium dolores^f sentisset^g.

2. Eodem namque tempore puella quedam, nomine^h Ermengardis¹, ex patre Ragamberto^k, male a demonio vexabatur⁴. Hanc¹ ecclesiam intrare spiritus malignus nullatenus sinebat,
sed invita^m aⁿ parentibus intus inlata, huc illucque ab ipso agitabatur et nunquam in
olfactu^o odorem incensi sufferre^p poterat. Quod ut compererunt^q parentes eius, miserunt
eam ad domum eximii confessoris Christi et voverunt^r se daturos ex rebus suis atque
eam inibi servituram, si illam Dominus per interventum servi sui a proprio labore liberasset.
Veniens autem ad prelibatam^s ecclesiam⁵, clerici loci illius facta letania, oratione peracta,
statim spiritus malignus cum grandi fetore et ingenti strepitu discessit, dans honorem
Deo vivo et vero⁶, qui sibi talem elegit famulum. Porro omnibus, qui ibidem aderant,
Deo gratias referentibus, puella iam dicta sospitate^t recepta reversa est ad propria. Frater
namque ipsius iniquissimus, nomine Ricardus, qui se voverat Deo sanctoque Apollinari
[ex]^u rebus^v propriis donaturum, cupiditate ductus^w, Ananiae et Saphirae⁷ exemplum
retinens, non solum suam promissionem fraudavit, verum etiam partem suae sorori ex
rebus a patre sibi dimissis minime dedit, quatenus votum suum adimplere posset. Trans-
actis igitur fere octo diebus, iterum leo rugiens^x, qui circuit^y, quaerens quem devoret⁸,

a) inv. ibi puellam om. c.; suppl. Boll. (ibi om. Chevalier). b) contrata c.; corr. Boll. c) ambularet c. d) ita c., Chev.; [sed et.] necessitate aut Agarrenorum [incursione] instante *proposuerunt* Boll. e) annonā c. f) dolore c.; 25 corr. Boll., Chev. g) ita c.; sensisset corr. Boll. h) momine corr. nomine c. i) ermengardis c. k) ita Chev.; Ragamberto Boll.; ragabto c. l) ad add. manu saec. XV. c. m) invieta corr. ex invitta c. n) ita Boll., Chev.; de c. o) olfatu c.; corr. Boll., Chevalier. p) ita Boll.; sufferre c. q) cōper, postea add. ut, c. r) uoverunt fortasse corr. (ex uocauerunt?) c. s) p̄libatā corr. p̄libatā c. t) -ta- superscr. c. u) ex om. c., suppl. Chev. (cf. l. 21 sq.); de suppl. Boll. v) r- corr. ex s- c. w) datus c.; corr. Boll., Chevalier. x) rugiens e corr., ut videtur, in marg. 30 adscr. iterum rugiens, c. y) circu idq;rens corr. circuid q;rens c.; circuit quaerens Boll.

c. 7 (SS. rer. Mer. III, 199) pontificalis officii cursum tricessimo et quarto anno venerabilis vitae complevit, post a. 517. Cf. etiam Chron. episc. Valent. recentioris aetatis, cuius primam partem L. Duchesne, 'Fastes épiscopaux de l'ancienne Gaule' I² (Paris 1907), p. 222 saeculo XII. ineunte sub Eustachio episcopo compositam esse autumat, quod tamquam nimis incertum in medio relinquimus, apud Duchesne l. c. I², 217, cf. 223.

1) Aimenricus, non ante a. 899 (quo anno d. 28. Ian. Isaac episcopus Valentinensis occurrit, Chevalier, 'Reg. Dauph.' I, 159 nr. 930) episcopus factus, qui quo anno obierit, aliunde non constat. Cf. Duchesne l. c. I², 225; Gallia Christiana XVI (1865), col. 298. Chron. ep. Val. (Duchesne I², 218) confuse procedens inter Aymericum et Remegarium Addonem, Brocardum, Archimbertum, Aginnum, Robertum, alterum Isaacium, quos Nicolai papae II. temporibus floruisse nugatur, inserit. 2) Remegarium, cuius natio alibi non traditur, iam a. 907. vel 908 (vel etiam paulo ante a. 907) in cathedram episcopalem ascendisse R. Poupardin, 'Le royaume de Provence sous les Carolingiens' (Paris 1901) p. 261 n. 2 probare conatus est. Sed mihi potius in charta monasterii S. Bernardi Romanensis ('Cartulaire de Saint-Barnard de Romans', 'nouv. éd.', curante Ul. Chevalier, I, fasc. 1, Paris 1898, nr. 7 p. 14 sq.; Chevalier, 'Reg. Dauph.' I, 170 nr. 1000), in qua nititur, si obstat (cf.

'Cartul.' etc. nr. 6 p. 10—14, 'Reg. Dauph.' I, 169 sq. nr. 998) pro anno VIII. Ludowici imperatoris (= a. 908—909, m. Febr.) annus XIII (= a. 913—914, m. Febr.) substituendus esse videtur, nisi forte alibi error quidam 35 latet, quam cum viro doctissimo modo nominato in Miraculis nostris annus DCCCCXI. ex anno DCCCCVI. corruptus esse putandus. Annum 912. tuetur G. de Manteyer, 'La Provence du premier au douzième siècle' (Paris 1908) p. 119 n. 2 ad p. 118. Chron. ep. Valent. 40 (Duchesne I², 218) nihil ad rem affert, cum haec tantum de Remegario narret: ... *successit Remegarius vitae venerabilis, qui inter sua praeclara gesta translationem ss. martyrum Felicis, Fortunati et Achillei ab eorum sepultura in ecclesia b. Stephani celebravit.* 45 Remegarius episcopus sedit etiam a. 923, d. 12. Iun., Chevalier, 'Reg. Dauph.' I, 178 sq. nr. 1051. Successor eius Odilbertus anno demum decimo regnante rege Conrado d. 8. Mai. occurrit, quem annum Chevalier, 'Reg. Dauph.' I, 200 nr. 1184 annum 947. esse statuit (sed 50 cf. etiam quae adnotavi 'Deutschland und Burgund im früheren Mittelalter', Leipzig 1914, p. 95). 3) Quod tuetur Poupardin l. c. p. 262 n. 2, cf. p. 261 n. 4. 4) Cf. Matth. 15, 22: *filia mea male a daemonio vexatur.* 5) B. Stephani Valentinensem, cf. infra c. 3, p. 1346, l. 11. 55 6) 1. Thess. 1, 9: *servire Deo vivo et vero.* 7) Act. 5, 1 sqq. 8) 1. Petr. 5, 8: *quia adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit, quaerens quem devoret.*

reversus est in puellam, et factus est novissimus dolor peior priore¹. A^a domesticis autem patris sui^b comprehensa^c, ducta est mox ad lectum gloriosi pontificis, et vincientes eam cathena, sicut mos est demoniacis facere, coepit^d daemon rabidus^e in ea clamare^f, dicens: 'O Apollinaris, orationes tuae me hodie eiciunt ex hoc corpore.' Et circa horam^g nonam, dum reficeretur memoratus^h episcopus, ipsius urbis solvens ieiunium, annuenteⁱ Deo sanctoque Apollinare^k interveniente soluta est; factusque est repente talis sonus, ut omnes, qui cum episcopo commessuri erant, sperarent ecclesiam et mansionem pariter cecidisse^l. Sicque episcopus, et qui cum eo erant, agentes Deo gratias, puellam incolumem reddiderunt parentibus.

cf. Matth.
27, 64.

10 3. Sed^m nec illud arbitror tacendum reiⁿ gestae miraculum, quod per servum suum Dominus eodem anno ostendere voluit. Anno itaque revolvente ordinationis ipsius pre-
sulis, Ugo inclitus marchio, qui tunc rem publicam sub Ludovico imperatore² regebat, Italiam provehebatur^{o, 3}. Hic namque in suo auxilio episcopos atque comites habebat, inter quos prefatus episcopus⁴ fidelitate necnon et servicio^p assiduus habebatur. Pro-
15 ficiscens igitur iam dictus episcopus Viennam⁵, ut cum^q predicto^r duce deduceretur atque

912.

- a) hic distinctio c. b) sui postea add. c. c) cōpensā c. d) cæpit c. e) rapidus c., Chev.; corr. Boll.
f) -ma- superscr. c. g) h- manu posteriore add., praecedit spatium circiter 2 litterarum capax vacuum c. h) m̄moratus, m̄ postea add., c. i) anunente c. k) ita c.; Apollinari Boll. l) cecidisse c.; corr. Boll. m) nulla distinctio c.
n) rey, sed y manu recentiore in loco raso, c. o) -uehe- e corr. c.; provehebatur corr. ex proficiscebatur? Boll.
20 p) -ui- e corr. manu recentiore c. q) cū superscr. manu recentiore c. r) -dic- in loco raso, ubi prius c. 5 litterae fuisse videntur c.

1) Cf. Matth. 27, 64: *et erit novissimus error peior priore*. 2) Ludowico III, a Berengario I. a. 905. excaecato, qui a. 890. in regem Provinciae promotus,
25 a. 901, m. Febr. Romae in imperatorem coronatus, inter d. 25. Dec. a. 927. et d. 28. Apr. a. 932., fortasse ipso die 5. Iun. a. 928, mortuus est; cf. Poupardin, 'Le royaume de Provence' p. 226 n. 5; A. Hofmeister, 'Deutschland und Burgund im früheren Mittelalter'
30 (Leipzig 1914) p. 39. 51 n. 2. 3) Haec ad priorem expeditionem Hugonis Italicam, quae valde infelicitur cessit, quamque Liudprandus Crem. Ant. III, 12 (*Berengarii iam nominati regis tempore*) et Constantinus Porph., De admin. imp. c. 26 p. 116sq. ed. Bonn. (qui hoc
35 confuse eo tempore, quo Rudolfus rex Burgundiae cum Berengario I. confliget, factum esse dicit) commemoraverunt, spectare R. Poupardin, 'Le royaume de Provence' p. 219 n. 1 (qui Hugonis iter, cuius Mirac. s. Apoll. meminerunt, fortasse plane pacificum fuisse puta-
40 vit), et L. Schiaparelli, 'I diplomi dei Rè d'Italia. Ricerche storico-diplomatiche. Parte V. I diplomi di Ugo e di Lotario', in 'Bull. dell' Ist. Stor. Italiano' 34 (1914), p. 9sq. n. 5, negaverunt. Sed ego facere non possum, quin Georgio de Manteyer, 'La Provence' p. 118sq.
45 assentiar, qui recte ea, quae apud Liudprandum et Constantinum Porph. et in Miraculis s. Apollinaris leguntur, coniunxisse videtur. Nam in eo, quod expeditionem Hugonis Italicam priorem, sententiam ab Ernesto Dümmler v. cl. ante multos annos prolatam (Gesta Berengarii,
50 Halle 1871, p. 46 n. 1) secuti, in a. circ. 923. posuerunt, R. Poupardin ('peut-être en 923', 'Le roy. de Prov.' p. 219; 'entre la bataille de Fiorenzuola et la mort de Bérenger' cum Constantino Porph., sed 'sous toutes réserves', Poupardin, 'Le royaume de Bourgogne', Paris
55 1907, p. 47 n. 3, quod iam L. M. Hartmann, 'Gesch. Italiens im Mittelalter' III, 2, Gotha 1911, p. 196 et 207 respuit) et L. Schiaparelli (a. 923, inter m. Aug. et Dec., l. c. p. 8sq., qui etiam iter in Miraculis nostris commemoratum fortasse ab Hugone inchoatum quidem sed

non perfectum esse putavit), viri alioquin doctissimi et acutissimi, erravisse mihi videntur, quoniam Constantinum valde rerum ordinem turbasse, immo hoc, si Liudprandi verba supra allata diligenter consideraveris, ante m. Dec. a. 915, ubi Berengarius I. imperiale nomen accepit (non paulo post mortem Adalberti I. marchionis Tusciae, i. e. post diem 17. Aug. a., ut vulgo creditur, 915, quod Poupardin, 'Le royaume de Bourgogne' l. c. voluit), factum esse patet. Itaque Hugonem a. 912/13. (ante diem 19. Sept. a. 913) primo Italiam cum bellica manu petiisse et ex Miraculis nostris et ex diplomate Berengarii I (d. Papiæ a. 913, d. 19. Sept., L. Schiaparelli, 'I diplomi di Berengario I', 'Fonti per la storia d'Italia', Roma 1903, nr. 91 p. 244: . . . *Adelardus et suus homo Ingelbertus qui etiam Plantardus dicitur u[n]iti cum infideli nostro Bosone de nostra infidelitate tractantes inventi sunt*; cf. E. Dümmler, Gesta Berengarii p. 48 n. 2) huc ni fallor referendo iam pridem conclusi, 'Hist. Zeitschr.' 117 (1916-17), p. 164. 4) Remegarius Valentinensis. 5) Huc spectare puto iudicium, quo Ludowicus III. imperator *apud Viennam in palatio beati Andreae apostoli* residens Remegario episcopo proclamante ecclesiae Valentinensi Villam Novam ab Hugone duce et marchione, qui eam malo ordine tenebat, resignatam a. 912. reddidit (R. Poupardin, 'Recueil des actes des rois de Provence', Paris 1920, in 'Chartes et Diplômes relatifs à l'histoire de France', nr. 52; Chevalier, 'Reg. Dauph.' I, 173 nr. 1018 ['avant 15. févr.', quod nimis incertum esse Poupardin monuit]), quod, antequam Hugo iter in Italiam aggrediretur, si id recte anno 912/13. attribuimus, factum esse patet. Etiam donatio eiusdem imperatoris *ad deprecationem inclyti ducis ac marchionis nostri Hugonis* ecclesiae Valentinensi et Remegario episcopo facta, quae notis temporis et loci caret, fortasse eodem fere tempore data est (Poupardin, 'Actes' nr. 65; Chevalier, 'Reg. Dauph.' I, 173sq. nr. 1019 ['vers 912'] = VII, 4 nr. 68 ['912'])).

912. sic ad Valenciam remearet, contingit^a, ut mutus, qui^b ab illo¹ per triennium pascebatur et vulgo Pasturellus vocitabatur, ante ipsum veniret, et faciens signum^c, quod solitus erat, coepit^d flere, timens ne in absentia^e eius fame et nuditate periret. Quod ut vidit inclitus dux, tacitus pietate reminiscens sententiam Domini et salvatoris nostri in euan-
 Matth. 5, 7. gelio dicentis: 'Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur', postulavit, 5
 ut ipse episcopus ad domum sancti Apollinaris illum deduceret, confidens, quod meritis sancti pontificis os eius Dominus aperiret. Erat enim octo annorum habens, et nunquam sermo ex ore eius egressus fuerat. Benedictione autem accepta prefatus dux ab episcopo, discessit ab eo. Prelibatusque presul reversus est miserante^f Deo Valentiam, deducens secum, quod postulatum fuerat a principe. Mox enim ut episcopus ingressus est aec- 10
 clesiam^g beati Stephani protomartiris, in qua beatus pontifex Apollinaris quiescebat, a sacerdote loci illius vespertinae laudes inchoatae^h sunt. Ut autem responderunt omnes:
 Ps. 69, 2. 'Domine, ad adiuvandum me festina', et subsecuti sunt: 'Alleluia', mutus, qui nunquam locutus fuerat, tribuente Deo cum eisⁱ prosecutus est: 'Alleluia.' Et quia 'Alleluia' vox
 Apoc. 19, 1 sqq. est angelorum multorum laudantium Deum², teste beato Iohanne³, nos cum illis semper 15
 Deum laudemus, qui regnat in celis et mirabilia per servum suum Apollinarem operatur
 Sap. 10, 21. in terris, qui os mutorum aperit^k et linguas infantium disertas^l facit⁴. Sic^m enimⁿ, Deo
 912/13. volente, reseratum est os Pasturelli muti, ut revertente domino principe ab Arelatense^o, ipse ei per^p mediam civitatem occurreret ac diceret, quia 'quicquid volo, gratias Deo, loqui possum'. Unde^q ut nomen Domini pro his semper laudetur, tintinnabulum, quod collo- 20
 cf. Ps. 71, 17. eius appensum fuerat, ante sepulchrum beati Apollinaris dependit, ut sit nomen Domini benedictum⁵ in secula seculorum. Amen.

a) ita c.; contingit corr. Boll., Chev. b) -i superscr. c. c) -i- superscr. c. d) caepit, a postea delet., c. e) abstinentia c.; corr. Boll., Chevalier. f) miserante e corr. c. g) a- postea delet. c. h) inchoate c.; inchoatae Boll. i) eis superscr. c. k) aperit c. l) dissertas c. m) -c e corr. c. n) enim e corr. c. o) -la- superscr. c. 25
 p) per superscr. c. q) -nde e corr., sequentibus c. 2 litteris erasis, c.

1) Id est Hugone duce et marchione Provinciae, comite Viennensi et Arelatensi. 2) Cf. Luc. 2, 13: multitudo militiae caelestis laudantium Deum. 3) Cf. Apoc. 19, 1: Post haec audiavi quasi vocem turbarum multarum in caelo dicentium: Alleluia: Salus et gloria et virtus Deo nostro est; 6: Et audiavi quasi vocem turbae magnae et sicut vocem aquarum multarum

et sicut vocem tonitruorum magnorum, dicentium: Alleluia: quoniam regnavit dominus Deus noster omnipotens. 4) Sap. 10, 20. 21: et decantaverunt, Domine, nomen sanctum tuum, et victricem manum 30 tuam laudaverunt pariter: quoniam sapientia aperuit os mutorum et linguas infantium fecit disertas. 5) Ps. 71, 17: Sit nomen eius benedictum in saecula.

TRANSLATIO SANCTORVM GEMINORVM ELLWANGENSIS ET RATISBONENSIS.

EDIDIT W. LEVISON.

5

Cultus sanctorum, quorum Translatio brevissima hoc loco edenda est, spatia longissima permeavit. In Passione eorum Graeca satis fabulosa itemque in versione eius Latina primigenia sanctos 'Geminos' Speusippum, Elasippum, Melesippum in Cappadocia passos esse relatum est. Reliquiae eorum in Galliam translatae esse videntur, ubi prope Lingonas iam circa annum 600.
¹⁰ *basilica eorum surrexerat, quae loco nomen dedit Sanctorum Geminorum (hodie Saint-Geosmes, dép. Haute-Marne, arr. et cant. Langres); in qua Ceolfridus abbas Gyrvensis et Wiremuthensis anno 716. in itinere Romano defunctus sepulturam nactus est, eique ecclesiae eo tempore Gangvulfus 'regionum illarum dominus' monasterium adiunxerat, quod episcopi Lingonenses postea sibi vindicare conati sunt. Neque solum cultus martyrum Cappadocum in Gallia radices egit,*
¹⁵ *sed etiam ipsum locum martyrii ex Asia minore illuc transposuerunt, illos a sancto Benigno martyre Divionensi ad fidem Christianam conversos atque in secundo miliario ab urbe Lingonica martyrium passos esse fraudulenter fingentes, id quod Warnacharius presbyter in altera Passione eorum fusius enarravit Ceraunio episcopo Parisiensi dedicata, qui anno 614. concilio Parisiensi interfuit¹. Cultus eorum fines Lingonenses transgressus in Suebiam pervenit, ubi postea monachi*
²⁰ *Ellwangenses reliquias eorum ab Hariolfo episcopo Lingonensi monasterii conditore aevo Pippini regis ad se translatas esse asserebant². Neque vero Ermenricus monachus Ellwangensis in Vita Hariolfi inter annos 842. et 855. composita translationis mentionem fecit³ neque in Annalibus Ellwangensibus commemorata est⁴. Corpora sanctorum illorum a duce quodam Alamannorum et Burgundionum Divione in cellam S. Viti Suebicum translata esse, cumque postea locus Ellwangen-*
²⁵ *sium factus esset, sarcophagos sub pavimento ab iis inventos atque e numero martyrum corpus sancti Benigni ab Reingero abbate (1061—1076) Annoni archiepiscopo Coloniensi concessum ab eoque anno 1073. in coenobium Sigebergense translatum esse auctor Vitae Annonis rettulit⁵. Anno 1100. monasterium Ellwangense incendio destructum, deinde restitutum et anno 1124. consecratum est⁶, atque tum*

³⁰ 1) De his rebus cf. ea quae dixi in praefatione Vitae Gangulfi martyris Varenensis, SS. r. Merov. VII, 143 sq., testimoniis allatis. Cf. L. Duchesne, 'Fastes épiscopaux de l'ancienne Gaule' I², 1907, p. 53 sqq.; H. Günter, 'Legenden-Studien', Coloniae 1906, p. 86 sqq. et iterum,
³⁵ 'Die christliche Legende des Abendlandes', Heidelbergae 1910, p. 140 sqq. 2) De coenobio Ellwangensi cf. A. Brackmann, Germania pontificia II, 1 (1923), p. 107 sqq. et ea quae ibi allata sunt, imprimis J. A. Giefel, 'Die Ellwanger und Neresheimer Geschichtsquellen' (= 'Württember-

⁴⁰ bergische Geschichtsquellen' II, appendix annalium 'Württembergsche Vierteljahrshäfte für Landesgeschichte' XI), Stuttgart 1888. De initiis coenobii egit G. Bossert, 'Die Gründung des Klosters Ellwangen' ('Ellwanger Jahrbuch' [I], 1910, p. 15—36. [II], 1911, p. 10—26.

[III], 1912/13, p. 30—49; antea 'Blätter für württembergische Kirchengeschichte' III, 1888, p. 67—93).
 3) SS. X, 11—15; Giefel l. l. p. 8—12. De Ermenrico cf. Dümmler, 'Forschungen zur Deutschen Geschichte' XIII (1873), 473 sqq. (cf. XIV, 403 sq.); Wattenbach, 'Geschichtsquellen' I⁷, p. 280 sqq.; Manitius, 'Geschichte der Lateinischen Literatur des Mittelalters' I, p. 493 sqq.
 4) SS. X, 17; Giefel p. 12. 5) Vita Annonis I, 38 (SS. XI, 482). Inter capsas reliquiarum coenobii Sigebergensis celeberrimas hodie in ecclesia parochiali asservatas capsam S. Benigni etiam nunc conspicitur. Cella S. Viti hodie est Jagstzell locus ab Ellwangen in septentriones situs, teste Bossert l. l. 1912/13, p. 39.
 6) Ann. Ellwang., SS. X, 17; Giefel p. 12.

in principali ambitu condita sunt corpora sanctorum martirum Sulpicii et Serviliani¹, Eufrosine et Theodore sponsarum eorum de Roma; sanctorum Geminorum Speosippi, Eleosippi, Meleosippi, Neonis² (*Leonis codex*), Turbonis² (*Thuronis codex*), Leonille³, Iunille², Domitille⁴ (*Domicille codex*), Bonifacii martirum, Romani civis, Benigni martiris, de Lingonica civitate beato Hariolfo eiusdem ecclesie episcopo, huius loci fundatore⁵ et procuratore, huc deferente,

*velut in nota de restitutione et consecratione Ellwangensi ex parte cum Annalibus conveniente legitur*⁵.

Sanctos Geminos ab Hariolfo episcopo illo Lingonensi ad limina Ellwangensia translatos esse reliquiasque eorum a Winithario abbate Ramvoldo abbati S. Emmerammi Ratisbonensi primo ¹⁰ *(974—1001) transmissas esse, in brevi relatione litteris mandatum est, quae in codice quodam Bawarico Passioni sanctorum Geminorum alteri subiuncta est. Est codex bibliothecae principis de Oettingen-Wallerstein Maihingensis I. 2. 4°. 6, olim monasterii, cuius nomen erasum est, fortasse Benedictoburani aut Tegernseensis, cui post alia haec insunt saeculo XII. ineunte e libro nisi fallor Ellwangensi descripta*⁶ (= c.):

fol. 154—164. Passio II. sanctorum Geminorum auctore Warnachario (Acta sanctorum Ianuarii II, 76—80), epistula huius (MG. Epist. III, 456 sq.) ommissa atque relatione illa fol. 164 sine titulo, sed incipiente versu post doxologiam subsequente;

fol. 164—166°. Incipit passio Domitillae et Eufrosine (sic) et Theodora virginum et Sulpicii et Serviliani sponsorum (sponsarum pr. m.) ipsarum, scilicet ultima pars Passionis ²⁰ *Nerei et Achillei (Bibl. hagiogr. Lat. nr. 2257 et 6066); fol. 164 saeculo XV. in margine adnotatum est: Habetur etiam in passionali magno folio 111;*

fol. 166°. Incipit passio sancti Cesarii diaconi, scilicet quattuor versus initium Passionis (Bibl. hag. Lat. nr. 1515) complectentes perscripti sunt, parte paginae maxima vacua relicta; saeculo XV. adnotatum est: Legenda de s. Cesario diacono habetur in magno passionali ²⁵ *folio 220.*

Narratiunculam ex hoc libro publici iuris fecit W. Wattenbach, 'Neues Archiv' VII (1882), p. 620—621 (cf. VIII, 369). Eundem codicem ante multos annos benevole transmissum et ipse evolvi.

W. Levison.

³⁰

Isti martyres sancti, quorum Passio inpraesens retinetur, tempore regis Pipini^{a. 7} a beato Hariolfo antistite urbis Lingonicae⁸ per totum translati sunt ad limen Elevangesium^{b. 9}

a) m. al. corr. Pippini c. b) m. al. corr. Elewang. c.

1) Quae Erlolfus episcopus Lingonensis, frater Hariolfi, ab Hadriano I. papa Romano nactus esse dicitur, teste Ermenrico in Vita Hariolfi c. 5. Cf. infra l. 20. 2) E sociis Geminorum; cf. Passionem eorum alteram. 3) Aviae Geminorum. 4) Cf. infra l. 19. 5) 'Wirtembergisches Urkundenbuch' I (1849), p. 357 nr. 281. Cf. ea quae de cultu sanctorum e codice saeculi XVI. ineuntis Vogelmann rettulit, 'Lateinische Hymnen, Antiphonen usw. aus Ellwangen' ('Theologische Quartalschrift' 72, 1890, p. 93 sq., 105, 119, 277); Acta sanctorum Ianuarii II, 74. 6) De codice cf. Wattenbach, 'Neues Archiv' VII (1882), 171 sq.; Levison, SS. rer. Merov. VII, 611 (cf. p. 533). 7) 751/52—768. Initia coenobii Ellwangensis anno 764. attribuenda sunt, si notae a. 1124 ('Wirtemberg. Urkundenbuch' I, p. 357) et Annalibus Ellwangensibus (SS. X, 17 sq.; Giefel l. l. p. 12) fides habenda est; cf. chartam Sonharii a. 764. spuriam ('Wirtemb. Urkundenbuch' I, p. 8). At annum ab initiis monasterii Laureshamensis in Ellwangense translatum esse statuit Bossert l. l. 1910, p. 24. 8) Langres.

De Hariolfo episcopo cf. Vitam eius ab Ermenrico compositam (v. supra p. 1347, n. 3). In privilegio ³⁵ Hludowici imperatoris a. 814. dato ('Wirtembergisches Urkundenbuch' I, p. 79; cf. Mühlbacher, Reg. I², nr. 521) *vir venerabilis Hariolfus episcopus et abbas* commemoratur praeceptum Karoli Magni offerens, quo teste Elehenwang monasterium ille construxit *in honore Domi-* ⁴⁰ *ni ac Salvatoris nostri et sanctae Dei genetricis semperque virginis Mariae et sanctorum martyrum Sulpicii et Serviliani*; de quo privilegio incerto cf. M. Tangl, 'Archiv für Urkundenforschung' I (1908), 135 sq. Erlolfum episcopum Lingonensem ab Hariolfo fratre non ⁴⁵ distinguendum esse Bossert l. l. 1911, p. 10 sqq. coniecit contra Vitam Hariolfi et necrologium Ellwangense, in quo et Hariolfus (Aug. 13) et Erlolfus (Nov. 29) commemorantur (MG. Necrolog. I, 77 sq.; Giefel p. 63. 67; de die Hariolfi cf. epitaphium eius, SS. X, 14, Gie- ⁵⁰ fel p. 12). At re vera de duobus viris agitur; ut enim *Erlulfus episcopus Lingonicensis* concilio Romano a. 769. interfuit (MG. Concil. II, 75, 12. 80, 11; cf.

ex praelibata civitate. Cumque demum post tempus longum venerabilissimus Radisponensium abbas Ramvoldus¹ novam construxisset ecclesiam², flagitabat Winidharium supradicti loci abbatem³ sanctorum reliquias^a transmittere. Qui non audens mandatum petitionemque tanti patroni abnuere, cum consensu fratrum^b transmisit devotissime, ut laus eorum celebraretur in Noricorum regione^{c, 4}.

a) sibi m. al. add. c.

b) eas m. al. add. c.

c) per omnia saecula. Amen m. al. add. c.

MG. Epist. V, 20, 3), ita *Hariolfus episcopus et congregatio ipsius* a. 784. in libro confraternitatum S. Petri Salisburgensis ordini episcoporum vivorum illati sunt
 10 (col. 29, 27, MG. Necrolog. II, 12; cf. librum Augiensem col. 424, 1, MG. Libri confraternit. p. 278). Unus Erlulfus, nisi fallor, dioecesim Lingonensem rexit, Hariolfus episcopus Ellwangensium monasterialis fuit (e numero episcoporum eorum, de quibus nuperrime
 15 H. Frank egit, 'Die Klosterbischöfe des Frankenreiches' [= 'Beiträge zur Geschichte des alten Mönchtums und des Benediktinerordens' ed. Herwegen 17], 1932, p. 82 sqq.); cf. etiam seriem episcoporum Lingonensium, SS. XIII, 380, 20. 750, et L. Duchesne, 'Fastes épiscopaux de
 20 l'ancienne Gaule' II², 1910, p. 184, cf. 188 sq.
 9) Ellwangen in Württemberg ad Jagst fluvium situm est.

1) Cum antea episcopi Ratisbonenses etiam monasterium S. Emmerammi gubernassent, Wolfkangus episcopus anno 974. ei aliquatenus ab episcopatu separato
 25 Ramvoldum abbatem praefecit e coenobio S. Maxi-

mini evocatum, qui illud usque ad annum quo obiit 1001. rexit. Cf. e. gr. Hauck, 'Kirchengeschichte Deutschlands' III³ (1906), p. 378 sqq.; R. Budde, 'Die rechtliche Stellung des Klosters S. Emmeram' ('Archiv für Urkundenforschung' V, 1914, p. 163 sqq.) 2) De crypta post annum 976. a Ramvoldo apud S. Emmerammum aedificata Arnoldus narrat, De memoria S. Emmerammi II, 40 (SS. IV, 568); cf. notas S. Emmerammi de consecratione anni 980 (ib. XV, 1094 sq., 1099). Cf. Fr. Schwäbl, 'Die vorkarolingische Basilika S. Emmeram in Regensburg' ('Zeitschrift für Bauwesen' 69, 1919, col. 229 sqq.). 3) Winithario abbati Ellwangensi annis 979. et 987. a Benedicto VII. papa ('Württemberg. Urkundenbuch' I, p. 224; cf. Jaffé, Reg. I², nr. 3799; Brackmann l. l. II, 1, p. 109 nr. 1) et Ottone III. rege (MG. Dipl. II, p. 437 nr. 38) privilegia concessa sunt. Obiit die 2. Maii (MG. Necrolog. I, 77; Giefel p. 60). 4) Inter reliquias S. Emmerammi (SS. XV, 1094 sqq.) hi martyres alias non commemorantur.

VITA ET PASSIO SANCTI BRVNONIS EPISCOPI ET MARTYRIS QVERFORDENSIS.

EDIDIT HEINRICVS KAVFFMANN.

5

Vita s. Brunonis Querfordensis, qui a. 1009. in Prutenis ad fidem Christi convertendis, ut Adalbertus Pragensis, interfectus est, per diu ignota erat. Sed vitam et passionem eius olim diligenter descriptam esse constabat, cum auctor Gestorum archiepiscoporum Magdeburgensium 'libro gestorum eius' se usum esse profiteretur eundemque 'veraci relatione conscriptum' esse efferret¹. Id, quod de apostolo altero in Prussiam profecto sciebam, singulis brevibusque¹⁰ dictis comprehensum erat, quae Thietmarus Merseburgensis², aequalis eius, complures annales et chronicae Saxoniae orientalis³, Vita Romualdi Petri Damiani⁴, notitia brevis Wiperti cuiusdam clerici, qui se socium postremi itineris dicit, in Cod. lat. Monac. 18897 (Tegerns. 897) manu saec. XI. scripta⁵ protulerunt. Qua in postrema relatione magnam fidem iam non habuimus⁶. Accedit plenior sermo passionis eius in Breviario Halberstadensi a. 1515. impresso, quem¹⁵ A. Kolberg in 'Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands' VIII, 1 (1884), p. 106—108 denuo edidit⁷.

Eandem passionem, et praeterea Vitam Brunonis omnia, quae iter Prussicum praecesserunt, tractantem codex manuscriptus praebet, secundum quem in tabulario civitatis Querfordensis inventum H. G. Voigt doctissima et locupletissima dissertatione (p. 87 sqq.) praemissa in 'Sachsen²⁰ und Anhalt' III (1927), p. 125—134 utramque edidit (= Vo.).

Codex tabularii civitatis Querfordensis A 45 (= A), chartaceus, saeculo XVI. scriptus, charta densata recentioris aetatis, quae tergum scorteum et angulos scorteos habet, inclusus, 20 1/2 cm latus, 32 1/2 cm altus, inscriptus est: Memorabilia Qverfurtensia. Greutz vnd memorial die greutz vnd andere des Ambts Qverfurd gerechtikeit belangend, Auch andere²⁵ Antiquiteten, meistentheils im Vierzehenden Seculo ergangen⁸, qui 138 folia, prima 21 non numerata, deinde 86 numeris 1—86 notata, postrema 31 numeris 90—120 notata continet.

1) Gesta archiep. Magdeburg. c. 10 rec. B, ed. Guil. Schum, MG. SS. XIV, 383 l. 26: *sicut indicat liber gestorum eius*; c. 15, p. 395 l. 2: *sicut indicat liber gestorum eius veraci relatione conscriptus*. Passionem Brunonis praeterea afferunt Fundacio ecclesie collegiate in castro Querfurdtt, ed. Holstein, 'Zur Geschichte des Collegiatstifts B. Mariae Virginis et S. Brunonis zu Querfurt', 'Zeitschrift des Harzvereins' IV (1871) p. 83: *sicut passionis eius refert historia*, et codices B 4 et B 4 a (saeculo XV. post medium scripti) Gestorum archiep. Magdeb., SS. XIV, 383 n. d: *cuius vita patet in prima parte (huius B 4 a) passionalis*. 2) Thietmari ep. Merseburg. Chron. (ed. F. Kurze, SS. rer. Germ.) VII (VI), 34, 35 (58) p. 188 sq. 3) Ann. Quedlinb., SS. III, 80. Gesta archiep. Magdeburg., MG. SS. XIV, 383. 389. 394 sq. Ann. Magdeburg., SS. XVI, 164. Gesta ep. Halberstad., SS. XXIII, 89 sq. 4) Petri Da-

miani Vita s. Romualdi c. 19, SS. IV, 850 sq. 5) MG. SS. IV, 579 sq.; A. Kolberg in 'Zeitschr. f. d. Gesch. u. Alt. Ermlands' VIII, 1 (1884), 105 sq.; H. G. Voigt, 'Brun³⁰ von Querfurt. Mönch, Eremit, Erzbischof der Heiden und Märtyrer' (Stuttgart 1907) p. 297 sq.; in linguam Teutonicam notitia translata est a Voigt, l. c. p. 458 sqq. Cf. Bibl. hagiogr. Lat. Tom. I (Bruxellis 1898/99) p. 220 nr. 1471, Suppl.² (Bruxellis 1911) p. 62. 6) Cf. 35 W. Wattenbach, 'Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter' I⁷, 389. 7) Cf. Bibl. hagiogr. Lat. I, 220 nr. 1472. 8) De codice manuscripto accurate egit H. G. Voigt, 'Historisches Denckmahl der Haupt-Stadt des Hochlöblichen Fürstenthums Sachsen-Quernfurth . . .⁴⁰ von Christian Webel' ('Querfurter Geschichtsdenkmäler' 'Heft' 2—6), Querfurt 1928, p. LXXII—LXXIV n. 31; p. 212 sq.

Qui codex maxima in parte apographa pactorum, litterarum beneficiarum, indices bonorum etc. comprehendit, quae ad dominos Querfordenses et saeculum XV. pertinent. Initio XVII. saeculi Christianus Schultheiss iunior, scriba praefecturae (c. a. 1604—1608) et postea civitatis Querfordensis¹, primis et extremis foliis usus est, ut aliquid litteris consignaret. In fol. 11 sq. autem

5 Vita sancti Brunonis episcopi et martyris legitur, cui in fol. 13 sq. Passio eiusdem adiuncta est.

Cum permultae manus diversae codicem scripserint, difficile est exacte definire, quo tempore codex exaratus sit. Voigt², postquam signa chartarum, quae nostra lingua 'Wasserzeichen' appellantur, spectavit, codicem ex chartis quoque diversis compositum esse animadvertit. Tria signa Voigt invenit; erat maxima in parte codicis stella in urna posita, quod signum non ante a. 1538. 10 invenitur³, et scutum imagine cervi ornatum, quod signum non ante a. 1562. nobis notum est⁴, praeterea arma, in quibus lilia depicta sunt, in fol. 104. inveniuntur⁵, quod signum ad rem nostram minus pertinet. Quibus rebus commotus Voigt⁶ apographum nostrum non ante a. 1568 sqq. exaratum esse putavit. Qua in causa afferendum est codicem quoque, ut videtur, ex chartis diversis compositum paulatim ita exortum esse, ut chartae, quae stella in urna posita signatae 15 sunt, inscriptae essent, priusquam illae imagine cervi signatae adiungerentur. Qua ratione inducti iam a. 1538. pro termino vetustissimo habemus. Sed apographum Vitae et Passionis s. Brunonis in charta scriptum esse inveni, quae nullum illorum signorum, sed aliud praebet, quod caput bovis oculis omissis depingere videtur. Quod signum maxime cum signo chartarum in Ravensburgensi civitate saec. XV. in fabricatarum consentit⁷. Tamen Vitam et Passionem non multo ante 20 a. 1538. exaratam esse verisimile est, cum eandem manum, quae textum nostrum scripsit, etiam alterum libellum fol. 1—4° scripsisse appareat, eumque in charta, quae stella in urna posita signata est. Qui libellus est Fundatio ecclesiae in castro Querforde in linguam Teutonicam translata et Die Geburth der Herschafft von Quernffurdt inscripta. Quibus omnibus causis permotus apographum nostrum circa a. 1525—1550. exortum esse verisimillimum putaverim.

25 Passioni emendandae Breviarium illud Halberstadense subsidio fuit, quod Albertus archiepiscopus Magdeburgensis a. 1515. his verbis fol. 121 inscriptum colligi iussit: Canoniarum horarum liber secundum ordinem Rubrice Ecclesie Halberstadensis ordinatus, studiosissime reusus, correctus et emendatus et ad instar correctissimorum exemplarium collatus, Ac per Georgium Stüchs Nurnberge impressus Anno virginei partus Millesimo quingentesimo 30 quinto decimo, Idibus Nouembris feliciter finit (= B). Breviarium 69 quaterniones, qui ordinatim numerantur, et 26 folia, quae extra ordinem vel omnino non numerantur, continet, in quibus Passio s. Brunonis in fol. 193 sq. legitur⁸. Textum B ex alio exemplari desumptum esse apparet quam textum A aut retractatum, cum lectiones illius plerumque politiores videantur.

Quomodo Vita et Passio exorta sit, H. G. Voigt, 'Eine neuerdings wiederentdeckte mittel- 35 alterliche Lebensbeschreibung des Preußenmissionars Brun von Querfurt', 'Sachsen und Anhalt' III (1927) p. 87—124, pluribus explicare conatur. Primum causas maiorem aetatem Vitae et Passionis dissuadentes contulit, maxime quod auctor noster opera Brunonis et epistulam eiusdem ad Heinricum II. regem missam plane ignorat⁹, quod Brunonem scholam Halberstadensem neque Magdeburgensem frequentasse narrat¹⁰, quod Brunonem ad archiepiscopatum

40 1) Qui scultetus civitatis Querfordensis factus a. 1614, d. 8. Febr. obiit. De scribis civitatis Querfordensis cf. Kolberg in 'Zeitschr. f. d. Gesch. u. Alt. Ermlands' VIII, 1 (1884) p. 90; Voigt, 'Webel' p. LXXI, LXXIII et in indice.

2) 'Sachsen und Anhalt' III, 89; 'Webel' p. LXXIII sq.

45 3) Ch. M. Briquet, 'Les Filigranes' II (Paris 1907) Nr. 6434. Invenitur in civitatibus Gotha a. 1538, Dresden 1547, Dresden a. 1543—1580, Brandenburg, Grubenhagen, Weißenfels etc. Chartae hoc signo signatae in officina Penig in civitate Chemnitz confectae sunt.

50 Chartam quoque color in badium mutatus inde exortam esse indicat, cf. E. Kirchner, 'Die Papierfabrikation in Chemnitz. Festschrift zum 750 jährigen Jubiläum der Stadt Chemnitz', Chemnitz 1893, p. 80. 4) Briquet I Nr. 2247. Invenitur in civitatibus Dresden a. 1562,

55 Hannover a. 1564, Dresden a. 1564—1573, Brandenburg, Berlin, Halle etc. Ubi charta orta sit, in dubio

est. E. Jacobs, 'Alter und früheste Erzeugnisse der Papierfabrikation in Wernigerode', 'Zeitschr. d. Harz-Ver.' 15 (1882), p. 148 propter impressa arma comitum Wernigerodae eam confectam esse dixit. Briquet I, 166 autem in Obergurig villa prope Bautzen sita chartam confectam esse censebat. 5) Nescio an non in Francia haec charta exorta sit. Cf. Briquet I, 128 sqq. 6) Voigt, 'Webel' p. LXXIII, ubi Christianum Schultheis sen. scribam praefecturae in castro Querfordensi (c. a. 1554—1604), qui in folio ultimo ad a. 1596. se nominat, codicem composuisse conicit, cuius initia antea ecclesiae collegatae ibidem c. a. 1500 ascripserat ('Sachsen und Anhalt' III, 90 sq.). 7) Briquet IV, 762 sq. 773. 8) Passio Breviarii a Kolberg in 'Zeitschr. f. d. Gesch. u. Alt. Ermlands' VIII, 1 (1884), p. 106 sqq. repetita est. 9) 'Sachsen und Anhalt' III, 91. 10) Ib. p. 93. Cf. Vita c. 1 p. 1360 l. 13.

Treverensem elatum esse asserit¹, quod Leonem quendam papam nominat, qui Brunonem archiepiscopum consecratum ad paganos in fidem Christi convertendos miserit², quod iam ante iter Italicum Bruno postremo Querfordiae moratus esse dicitur³, quod denique ea, quae inter Boleslaum I. ducem Poloniae et Brunonem gesta sunt, plane ignorat, cum ducem Poloniae principem Prutenorum ad fidem Christi conversum reddat⁴. Quibus a dictis indicia quaedam maioris aetatis discrepant, cum fabula Querfordensis, quae ad asinum Brunonis pertinet, formam antiquiorem praebeat⁵, cum, quam pie Bruno scholaris vixerit, Vita accuratius narrans ea, quae Thietmarus Merseburgensis refert, confirmet⁶, cum res secundum rectum fere ordinem ordinentur⁷. Voigt, postquam quaestione instituta, quae ratio inter ceteros fontes, qui ad Brunonem pertinent, et Vitam intercederet, codices B 3 et B 3a Gestorum archiepiscoporum Magdeburgensium et subscriptiones imaginum, quae olim in capella ecclesiae castri Querfordensis sepulcrum Gebhardi XIV. domini Querfordensis a. 1383. mortui includente inveniebantur⁸, maxime ad Vitam et Passionem accedere cognovit, ad nomina praecipue in Passione nominata animum suum rettulit⁹. Cum ea, quae in tempore, quo Vita et Passio exorta sit, terminando discrepant, coniungere conabatur, occurrit, quod W. Levison v. cl. Vitam Brunonis in initio valde Vitam Landiberti episcopi Traiectensis veterem¹⁰ attingere animadvertit, quae res Vitam et Passionem Querfordiae exortam esse evidenter significare videbatur¹¹. Vitam et Passionem codicis Querfurtensis Voigt ex antiquiore libro gestorum Brunonis petitam esse putat, quem tamen librum gestorum non valde dissimilem Vitae et Passionis nostrae fuisse coniecit. Quae autem in Vita et Passione ex libro gestorum petita contra historiae fidem scripta esse inveniuntur, plus minusve ab iis, qui librum antiquiorem postea rescripsissent, inserta esse censet¹². Cum ecclesia Querfordiae civitatis primaria sancto Lamperto consecrata esset, hoc loco Vitam eiusdem viri sancti haud ignotam fuisse atque Vitam et Passionem nostram Vitam s. Landiberti adhibentem certe in ecclesia collegiata Querfordensi, quae tamen ipsa in honorem s. Mariae et s. Brunonis erecta est, exortam esse putavit¹³.

De quaestione, quomodo Vita et Passio nostra exorta sit, primum disserentes deinde quae remus, quomodo Vita et Passio et liber gestorum Brunonis antiquus inter se cohaereant.

Plane cum iis, quae haec Vita et Passio narrat, primo duo codices posteriores Gestorum archiepiscoporum Magdeburgensium, Codex Hannoveranus (olim Ierichowiensis, inter annos 1445. et 1464. scriptus) et Codex Serbestensis, saeculo XVI. exeunte vel XVII. ineunte ex Hannoverano transcriptus, consentiunt¹⁴. Errores Vitae et Passionis omnes repetentem librarium codicis Hannoverani duobus locis operam dedisse apparet, ut id, quod Passio praebuit, corrigeret; sed denuo duos graves errores inseruit. Primo enim Prago civitatem Pragam metropolim Bohemiae esse credidit, quamquam Prago illud in finibus Ungaricarum gentium quaerendum esse auctor Passionis vix dubium reliquerat¹⁵. Deinde mortem Brunonis in Ungaria collocavit, fortasse iis, quae Passio

1) 'Sachsen und Anhalt' III, 94. Cf. Vita c. 4 p. 1361 l. 12 sqq. 2) lb. p. 95. Cf. Vita c. 9 p. 1363 l. 9; Passio c. 1 p. 1363 l. 26. 3) lb. p. 96. Cf. Vita c. 6—8 p. 1362 sq. 4) lb. p. 96. Cf. Passio c. 4 p. 1364 l. 24. 5) lb. p. 99 sq. Cf. Vita c. 8 p. 1362 sq. 6) lb. p. 100. Cf. Vita c. 1 p. 1360 l. 8 sqq. 7) lb. p. 101 sq. 8) Subscriptiones imaginum in fol. 80^v eiusdem codicis Querfordensis, qui Vitam et Passionem nostram praebet, hoc modo descriptae sunt: *An einer vorgulthen Taffeln abgeschrieben: Hie predigt S. Bruno zu Praga In Ungern und die In todten wolten, stunden unbeweglich vnd begerten von Ihme die taufe. Hie suchet Zebde, konnigs Boslaii bruder, S. Bruno zu todten. Hie wirdt S. Bruno In der messe seine handt vnd sein heupt abgehauen vnd von dem altar gestossen, do die handt gleichwol das Ambt vollzog. Sanct Bruno Im Feuer gestanden tag vnd Nacht vnd vnuorsehret geblibenn*; Voigt, 'Webel' p. 324. 9) Cf. 'Sachsen und Anhalt' III, 103 sq. 10) MG. SS. rer. Meroving. VI, 354 sqq. 11) Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 117 sq. lb. p. 119 Vitam Landiberti non in antiquiore libro gestorum, sed tantum postea in Vita et Passione nostra rescribenda adhibitam esse putavit, quod A. Hof-

meister in 'Jahresberichte für deutsche Geschichte' III (1929) p. 740 sq. in dubium vocavit. 12) Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 122. 13) lb. p. 118. 14) B 3 et B 3a apud Schum, SS. XIV p. 391 n. **: *Hoc eciam tempore sanctus Bruno, nobilis de Quernsforde oriundus, in Magdeborg sacris litteris eruditus et a rege et populo in archiepiscopum Treverensem ordinatus, causa devocionis limina sanctorum . . . a Leone papa Ungariam predicando fidem mittitur, ubi felici itinere Prage civitatem Bohemiae divertens, per byennium Christum euangelizans ibidem in ignem intrans pro vera fide stetit integrum diem et noctem; secundo die primo mane corpore et vestimentis illesus quasi de rore flante progreditur, et populus multus ad Christum convertitur. Post hec in Ungaria veniens et multos convertens, missam celebrans, miles barbarorum ei manum, qua sacrificium benedixit, abscidit, que mox pendens in aere ut divinitus ultra signa faciens super sancta, 16. Kal. Marcii capite truncatur et sic martirio coronatur*. Voigt, 'Brun von Querfurt' p. 192. 15) Cf. Passio c. 1 p. 1363 sq.: *in terram Ungariorum . . . dirigebat, . . . ad opidum, quod dicitur Prago, pervenit*.

de Brunone Ungaros in fidem Christi convertente uberius exposuit, commotus¹. Cum codex B 3 intra annos 1445. et 1464. scriptus sit², eodem tempore Vita et Passio nostra iam exstissee videtur, quod quodammodo eo confirmatur, quod Gestorum archiepiscoporum Magdeburgensium codices B 4 (Berolinensis Ms. Bor. F 866) et B 4 a (Magdeburgensis ex B 4 transcriptus) alibi Vitae expressis
 5 verbis mentionem faciunt³. Qui codices saeculo XV. post medium (B 4 a circa a. 1459/63) scripti sunt⁴.

Deinde argumentum quoque subscriptiones imaginum supradictae, quae olim in capella Querfordensi inveniebantur⁵, praebent, cum res afferant, ex quibus narrationi Passionis plane congruentibus imagines secundum Passionem pictas esse nobis concludendum est. Gebhardus XIV,
 10 qui primus in hac capella sepultus est, a. 1383. mortuus est⁶. Sed utrum imagines statim, postquam capella aedificata est, an postea factae sint, nobis notum non est. Ne minimum quidem argumentum adest, quo illas imagines et Vitam et Passionem nostram eodem tempore exortas esse probetur, id quod Voigt suspicatus est⁷. Hoc tantum pro certo habemus, quod saeculo XV. redactio nostra Querfordiae nota erat.

15 Alius vero libellus Querfordensis, qui Fundacio ecclesiae collegiate in castro Querfurdtt inscribitur, ad nos pervenit, qui ad Passionem Brunonis lectorem remittit⁸. Neque tamen ulla earum rerum gestarum, pro quibus Fundatio Passionis testimonium invocat, in Vita et Passione nostra invenitur⁹, cum Fundatio narret, quomodo ecclesia Querfordensi fundata Bruno praedia, ut quattuor sacerdotibus victum praeberet, donaverit¹⁰. Vitam igitur, qua auctor Foundationis usus
 20 est, si idem descripserit, plenior Vita et Passione nostra fuisse apertum est. Voigt¹¹ ea, quae ad Brunonem Magdeburgae viventem et Querfordiam relinquentem narrantur, in libello nostro maxime contracta esse videri, fortasse in rebus in fonte plenius narratis in breve contrahendis Boleslaum, ducem Poloniae, de quo Passio antiqua certe rectius tradebat, cum duce Prutenorum confusum esse exposuit. Uno loco ea, quae in Fundatione ad Vitam et Passionem pertinent, paulo
 25 accuratius cognosci posse putaverim. Conferatur, quaeso, locus Foundationis, qui parentes Brunonis affert, cum initio Vitae¹²:

Fundatio.

... fuit vir quidam Brotz nomine, genere ac nobilitate sublimis, de prefato castro oriundus, qui non terrenis tantum honoribus, verum etiam
 30 celestibus virtutibus multos, quos secundum seculum principes vocamus preibat et claritatem sui generis atque bonitatis ubique diffundebat. Hic quandam matronam nobilissimam Idam nomine suo copulavit consorcio, que non minus eo virtutum decore atque seculi dignitate pollebat.

Vita.

Sanctus ac gloriosus vir Bruno opido, quod dicitur Quernforde, oriundus fuit secundum seculi dignitatem.

Qui loci aliquo modo inter se cohaerere mihi videntur, cum auctor Foundationis in his verbis
 35 scribendis Passione Brunonis a se infra allata usus sit atque Vita et Passio nostra indicia eiusdem fontis praebeant. Fundationem saeculo XIII, sed potius ineunte quam exeunte, exortam esse in suspitione est¹³.

1) Miraculum de Brunone illaeso ignem intrante in Praga collocatum esse, quod Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 102 adnotavit, ea ratione expediri potest, quod auctor codicis B 3 omnia, quae de s. Brunone in fonte sua invenit, breviter contraxit. 2) Cf. Schum, SS. XIV, 372. 3) SS. XIV, 383 n. d ad c. 10: cuius vita patet in prima parte (huius B 4 a) passionalis. Cf. Voigt 'Sachsen und Anhalt' III, 88; 'Brun von Querfurt' p. 461 n. 2. 4) Cf. Schum, SS. XIV, 373 sq. 5) Cf. supra p. 1352 n. 8. C. Spangenberg, 'Quernfurtische Chronica' (Erffurd 1590) p. 129: Denn das er zu Trier solle Ertzbischoff gewesen sein (wie ein Gemelde von ihm weiset), ist unbeweislich vnd der Historien der Trierischen Bischöffe zu wider. Quod Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 120, recte ita interpretatum esse puto, ut aliae quoque imagines in capella adfuerint, quae res in Vita relatas praeberunt. Cf. Voigt, 'Christian Webel'
 50 p. 324. 6) Voigt, 'Christian Webel' p. 323. Idem

in 'Sachsen und Anhalt' III, 98 sq. 7) Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 99. 8) V. supra p. 1350 n. 1. Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 87 sq. 9) Voigt, ib. p. 92. 10) Holstein p. 83: Beatus Bruno... sicut passionis eius refert historia, ecclesie in Quernvorde primus fundator extitit eamque de prediis suis, quibus temporaliter uti noluit, adeo locupletavit, ut quattuor sacerdotibus Deo inibi servantibus necessaria nulla deficerent. 11) 'Sachsen und Anhalt' III, 109 sqq. 12) Holstein p. 78 (de parentibus s. Brunonis), cf. Vita c. 1 p. 1360 l. 7 sq. 13) Holstein p. 77 eam ante a. 1198. exortam esse putavit, cum Conradus Querfordensis episcopus Hildensemensis, non iam Herbipolensis nominaretur. Voigt, 'Brun von Querfurt' p. 189 sq., 467 sqq. eam saeculo XIII, sed potius ineunte quam exeunte, scriptam esse censuit, quod adhuc verisimile esse credit. Cf. 'Sachsen und Anhalt' III, 87 sq.; 'Christian Webel' p. 387 n.* ('13. Jahrh.').

Nunc ad Gesta episcoporum Halberstadensium saeculo XIII. ineunte exorta progrediamur. Gesta Halberstadensia, quae cum Fundatione non cohaerent, cum auctor ea, quae ad parentes Brunonis et ecclesiae Querfordensis fundationem pertinent, paucis verbis reddiderit¹, locum quendam ex Ekkehardi Chronica compilasse videmus². Nupèr omnino Gesta episcoporum Halberstadensium (vel potius Chronicon Halberstadense saeculi XI. prioris deperditum) librum gestorum Brunonis exscripsisse ad incertum revocatum est³.

Conferantur, quaeso, ea, quae Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium ex libro gestorum Brunonis se expilasse ipsa dicunt⁴, cum iis, quae Gesta episcoporum Halberstadensium narrant⁵:

Gesta archiep. Magdeburg.

Hic (scil. Tageno) ... consecraverat episcopos ... sanctum quoque Brunonem cognomento Bonifacium, prius quidem Sancti Mauricii Magdeburg canonicum, postea vero in palatio regio assumptum, sed fugientem cum deliciis suis seculum, ut sibi lucri faceret Christum, sicque apud Italiae eremum cum beatis sociis Benedicto atque Iohanne in monachica religione perfectissime conversatum, deinde a Romano pontifice ad regem Heinricum et eundem archiepiscopum directum consecraverat archipresulem gentium eique, quod ab apostolico detulit, circumposuerat pallium; qui post hec signis clarus pro Deo ab ipsis gentibus cum suis est martirisatus, sicut indicat liber gestorum eius veraci relatione conscriptus. Iste beatus, sicuti premisimus, de castro Querenvorde fuit oriundus, pater eius Bruno dicebatur, mater Ida, frater Gevehardus.

Gesta ep. Halberstad.

Hic etiam imperator (scil. Otto) sanctum Brunonem, 10 Magdeburgensis ecclesie canonicum, de castro Quernevorde natum, nobilis viri domni Brunonis filium, specialiter dilexit et imperialis aule capellanum fecit. Qui tandem secularis conversationis tumultuationem non sustinens, in Italiam proficiscens, habitum religionis induit 15 et monachum se fecit. Exinde cum duobus confratribus sui cenobii, Benedicto et Iohanne, heremi solitudinem inhabitavit; tandemque eosdem confratres suos de consilio domni Ottonis imperatoris in Poloniam misit, ipseque Romam proficiscitur a domno papa licenciam accepturus 20 cum eisdem suis confratribus in augmentum corone sue paganis gentibus Christi ewangelium predicare. Presedit tunc temporis Romane ecclesie Silvester papa. ... Qui beati Brunonis agnoscens causam adventus, licentiam ei cum suis sociis tribuit predicandi, pallio quoque sibi dato, remisit 25 eum ad Magdeburgensem episcopum in gencium presulem consecrandum. Compos igitur voti sui factus in terram nativitatis sue rediit, in qua aliquamdiu moram faciens, post consecrationem suam mira perfectione claruit, ita quod pedester super aquas incessit. Illo quoque egre- 30 diente de Saxonia, sub pedibus aselli eius in saxo moliebantur vestigia, que apparent usque in hodiernum diem. Tandem de patrimonio suo facto et ditato satis decenter monachorum collegio, ipse cum 18 sociis profectus est in Pruciam et pro fide Christi quam predicabat in eadem pro- 35 vincia a gentibus beluine feritatis Prucie multis suppliciis afflictus, manibus pedibusque abscisis, postremo capite plexus, stipante illum collegio 18 sociorum, illic cum ipso pariter decollatorum, palmam martirii est adeptus, anno videlicet Domini 1008. 16. Kal. Marcii. 40

Etsi ad verbum minime congruunt, tamen, quomodo narratio progrediatur, quomodo res gestae ordinentur, quod spatium eis detur, ita convenire putamus, ut nobis non dubium sit, quin etiam Gesta episcoporum Halberstadensium libro gestorum Brunonis usa sint⁶. Quamquam Vitam et Passionem nostram cum Gestis episcoporum Halberstadensium comparantes non nisi unum locum invenimus, quo loco alter auctor cum altero verbotenus convenire videtur, in fabula scilicet, quae 45 ad asinum Brunonis pertinet⁷, tamen res gestas a Gestis episcoporum Halberstadensium narratas

1) Gesta ep. Halberstad., SS. XXIII, 89sq.: de castro Quernevorde natum, nobilis viri domni Brunonis filium ... Tandem de patrimonio suo facto et ditato satis decenter monachorum collegio. 2) Cf. E. Kessel, 'Zur Entstehung der verlorenen ältesten Halberstädter Bistumschronik', in 'Festschrift für Albert Brackmann' (Weimar 1931) p. 173. Gesta ep. Halberstad., SS. XXIII, 90: a gentibus beluine feritatis Prucie multis suppliciis afflictus manibus pedibusque abscisis, postremo capite plexus stipante illum collegio 18 sociorum, illic cum ipso pariter decollatorum, palmam martirii est adeptus, anno videlicet Domini 1008. 16. Kal. Marcii. Cf. Ekkeh. Chron., SS. VI, 193 ad a. 1008: multis

suppliciis afflictus, et manibus pedibusque abscisis, postremo capite plexus, caelos petiit. Quae Ekkehardus ex Chron. Wirzburg., SS. VI, 29, repetivit.

3) E. Kessel, 'Halberstädter Bistumschronik' p. 173 n. 4. 50 Idem, 'Die Magdeburger Geschichtschreibung im Mittelalter bis zum Ausgang des 12. Jahrhunderts', 'Sachsen und Anhalt' VII (1931) p. 156 n. 211. 4) SS.

XIV, 394 sq. 5) SS. XXIII, 89 sq. 6) Quod iam L. Giesebrecht 'Wendische Geschichten aus den Jahren 55 780 bis 1182' (Berlin 1843) III, 303 n. 5 putavit. Item Schum, SS. XIV, 395 n. 1. 7) Gesta ep. Halberstad., SS. XXIII, 90: Illo quoque egrediente de Saxonia, sub pedibus aselli eius in saxo moliebantur vestigia,

iis, quae Vita nostra refert, respondere apparet¹. Quod complura non ad verbum congruunt, facile accipi potest, cum auctorem Gestorum episcoporum Halberstadensium librum gestorum Brunonis maxime abbreviasse videamus².

Etiam amplius auctorem Gestorum archiepiscoporum Magdeburgensium ea, quae liber gestorum Brunonis narrabat, contraxisse apertum est. Tamen etiam in hoc fonte unum locum esse censemus, qui verba Vitae nostrae sapiat, ubi auctor rebus a Brunone gestis brevem notitiam de origine eius subiunxit³:

Iste beatus, sicuti premisimus, de castro Querenvorde fuit oriundus, pater eius Bruno dicebatur mater Ida, frater Gevehardus.

Vix dubito, quin auctor haec verba ex initio libri gestorum, qui ei sub manibus erat, adiecerit. Cum recensio Gestorum archiepiscoporum Magdeburgensium nobis translata non multum post a. 1142. scripta sit⁴, antiquior autem recensio circa a. 1025. exorta⁵ librum gestorum Brunonis plane ignorasse videatur⁶, ante medium saeculum XII. liber gestorum Brunonis expressis verbis nusquam nominatur⁷.

Iam ad antiquissimos fontes vitae Brunonis, ad Thietmarum et Annales Quedlinburgenses, transeo, ut, utrum Thietmarus, quod prius quidam, etsi dubitantes, suspicati sunt⁸, ex eodem, quo et liber gestorum, fonte hauserit an Thietmari libro liber gestorum usus sit, quaeratur. Thietmarum, cum ipsum patrem Brunonis se cognovisse ac Magdeburgae ipsius Brunonis conscholasticum se fuisse afferat⁹, de vita eiusdem per colloquia ita certiore factum esse constat, ut ea, quae refert, etiam nullo libro scripto adhibito conflare potuerit. Re vera, cum maxime res ante conversionem paganorum susceptam a Brunone gestas narret, nullum librum scriptum, nisi quod mortem Brunonis narrans Annales Quedlinburgenses, quibus saepius usus est, sequitur¹⁰, adhibuisse se significat. Sed Annales Quedlinburgenses exscribens in errorem gravissimum incidit, cum diem obitus Brunonis cum die mortis Brunonis episcopi Verdensis confudisse videatur¹¹, quem errorem praeter permultos alios etiam Vita et Passio nostra repeterunt. Ergo librum ipsum gestorum Brunonis antiquum, quippe qui diem emortualem perperam e Thietmaro desumpsisse videatur, Thietmarum exscripsisse verisimile est¹².

que apparent usque in hodiernum diem. Vita c. 8 p. 1363 l. 1 sqq.: Saxa, super quae animal gradiebatur, in mollitias conversa sunt, ita ut usque in hodiernum diem vestigia animalis in eisdem lapidibus non dubia demonstrarentur.

1) Quod Bruno in Magdeburgensi civitate vixit, habet Vita c. 3 p. 1361 l. 5 sqq.; quod amicus Ottonis III. imperatoris fuit, Vita c. 4 p. 1361 l. 18 sqq., quamquam nomen regis in Vita non affertur; quod monachus factus est, Vita c. 5 p. 1362 l. 5 sqq.; quod Romam profectus papa iubente consecratus est, Vita c. 9 p. 1363 l. 9 sqq., cf. Passio c. 1 p. 1363 l. 26 sqq.; quod Querfordiae moratus est, Vita c. 7 p. 1362 l. 21 sqq.; quod asini pedes saxa molli-
40 liverunt, Vita c. 8 p. 1363 l. 1 sqq. 2) Cf. supra p. 1354 n. 1 et n. 7. 3) Gesta archiep. Magd. c. 15, SS. XIV, 395, cf. c. 14 p. 389. Quae recensio B c. 10 p. 383 narrat ex iis, quae rec. A c. 15 p. 395 refert, praesumpta sunt. 4) Kessel, 'Sachsen und Anhalt' VII, 152. 5) Kessel, ib. p. 120. 6) Kessel, ib. p. 124 sqq., p. 156 n. 211. 7) Annalista Saxo, SS. VI, 658, iis, quae de Brunone secundum Thietmarum refert, haec verba inserit: Pater huius Bruno
50 dicebatur, mater Ida, frater vero eius Gevehardus dicebatur. Gevehardus genuit Burchardum et Idam, Burchardus genuit Gevehardum, patrem Conradi archiepiscopi Magadaburgensis, Ida peperit Gevehardum, patrem Lotharii imperatoris. Eum librum gestorum Brunonis non cognovisse certum puto; nam alioquin libro gestorum adhibito ea, quae Bruno fecit, narravisset. Hunc locum ex genealogia dominorum Querfordensium desumptum esse verisimile est. Cf. etiam

Ann. Magd. ad a. 1009, SS. XVI, 164. 8) Wattenbach, 'Deutschlands Geschichtsquellen' I⁷, 390; L. Giesebrecht, 'Wendische Geschichten' III, 303 n. 6. 9) Thietm. Chron. VII (VI), 34 (58) p. 188: Brun, contemporalis et conscholasticus meus; c. 35 (58) p. 189: Pater autem predicti antistitis . . . , ut ipse mihi narravit . . . 10) Ann. Quedl. ad a. 1009, SS. III, 80: 11. suae conversionis anno in confinio Rusciae et Lituae a paganis capite plexus, cum suis 18, 7. Id. Martii petiit coelos. Thietm. Chron. VII (VI), 35 (58) p. 188 sqq.: In duodecimo conversionis suae anno . . . in confinio predictae regionis (scil. Prucia) et Rusciae . . . XVI. Kal. Martii mitis ut agnus decollatur cum sociis suimet XVIII. 11) Cf. infra Passio c. 6 p. 1366 n. 2. 12) Quem diem in Vita et Passione nostra postea demum additum esse facile putes, cum A hoc modo illum afferat, cf. Passio c. 6 p. 1366 l. 3 sqq.: Martirizatus est beatus Bruno anno Domini millesimo nono XVI. [kal.] Martii temporibus secundi Henrici imperatoris, qui sepultus est in Bamberg. Sed cum B paulo post inserat: decimo sexto kalendas Marcii, Passio c. 6 p. 1366 n. **, etiam id manuscriptum, ad quod B redit, diem mortis dedisse constat. Thietm. Chron. VII (VI), 35 (58) p. 189: XVI. Kal. Martii . . . Facta sunt autem haec in tempore serenissimi regis Heinrichi . . . Omnia, quae in Vita et Passione aliter habentur, a libro gestorum antiquo (qui sepultus est in Bamberg) vel ab aliquo, qui postea Vitam et Passionem rescripsit (secundi . . . imperatoris, cf. Thietm. VII [VI], 34 [58]: regnante tunc secundo Dei gratia Heinricho), addita aut mutata esse suspicor.

Quibus omnibus argumentis commoti librum gestorum antiquum post a. 1016 (verisimiliter post a. 1025) et ante a. 1142. conscriptum esse credimus.

Cum omnes fontes hucusque allati res in conversione paganorum gestas omnino fere neglegant¹, ea, quae de his rebus scimus, aliunde, ex Vita scilicet s. Romualdi a Petro Damiano² conscripta et notitia Wiperti³, qui se socium Brunonis fuisse dicit, proveniunt. Vitam et Passionem Brunonis, Vitam Romualdi, Wipertum in iis, quae de Brunone ex flammis illaeso egrediente⁴ et a fratre ducis Prutenorum ad fidem conversi trucidato afferunt, consentire valde notabile esse mihi videtur. Deinde Vita et Passio et Petrus Damianus in iis, quae de paganis obtorpescentibus narrant, congruunt, quamquam paulum differt, quod Damianus hoc miraculum post mortem Brunonis, Vita et Passio in Ungaria collocat⁵. Dubitari non potest, quin omnes illae narrationes ex fonte communi fluxerunt⁶. Passio autem nostra ea, quae olim de Brunone narrabantur, perfectissime conservasse videtur, cum nomina quaedam ab aliis relationibus omissa praebeat⁷. Non ita multo post mortem Brunonis famam, quomodo diem supremum obisset, quam apud Wipertum legimus, etiam in Italia vulgatam et ad Petrum Damianum delatam esse apertum est⁸. Praeterea Voigt⁹ ea, quae extrema pars Vitae s. Adalberti Romanae non multo ante a. 1039. retractata refert, cum extrema parte Passionis nostrae consentire putavit; quae redactio Vitae Adalberti in codice Casinensi nr. 145 circa a. 1080. scripto ad nos devenit. Vita Adalberti super corpus Adalberti in mare eiectionem columnam igneam, quae locum, quo corpus esset, indicaret, apparuisse narrat. Deinde Voigt¹⁰ in c. 27 codicis

1) Epistola etiam Brunonis ad Heinricum II. regem missa, cf. W. Giesebrecht, 'Geschichte der deutschen Kaiserzeit' II⁵ (Leipzig 1885) p. 702 sqq., quam H. Zeißberg, 'Die Kriege Kaiser Heinrichs II. mit Herzog Boleslaw I. von Polen', 'SB. der Kaiserl. Akad. d. Wiss. Wien Phil.-Hist. Kl.' 57 (1867) p. 346 sqq., primus interpretatus est, nusquam commemoratur. 2) SS. IV, 846 sqq. 3) SS. IV, 579 sq.; Kolberg p. 105. 106; Voigt, 'Brun von Querfurt' p. 297 sq. 4) Petri Damiani Vita Romualdi c. 27, SS. IV, 851. Wiperti Historia Brunonis, SS. IV, 579 sq., Kolberg p. 105: statim ante regem ducti fuimus. Episcopus vero cum suis capellanis preparatis celebravit missam predicando euangelica atque apostolorum dicta. Que omnia ut rex Nethimer nomine audivit, dixit: 'Nos deos habemus, in quibus adoramus et confidimus. Verbis autem tuis obedire nolumus.' Episcopus hoc audiens illius regis adportare iussit simulacra et illo presente in igne proiecit cum virtute maxima. Ignis vero accepit et devoravit illa denique simulacra. Rex autem turbatus dixit indignatione maxima: 'Accipite episcopum citissime et in ignem coram me proicite. Si illum ignis comburit et devorat, cognoscite, quia illius est predicatio vanissima; denique si est aliter, in illum deum credamus velociter.' Tunc iussit rex ignem accendi validissimum et in illum proici episcopum. Episcopus autem indutus vestimento episcopali suam sedem in ignem fecit portare et in igne supra eandem tam diu sedit, quousque a capellanis septem psalmi fuerunt decantati. Rex vero hoc videns factum mirabile cum trecentis viris credidit Deo velociter et accepit baptismum penitentiae. Dux postea illius terre ad episcopum equitavit virtute repletus diabolica et illum episcopum cum capellanis fecit martirizare absque ulla querimonia. Episcopi caput iussit abscidi et capellanos omnes iussit suspendi et meos oculos eruere fecit. Postea vero operante Christo visa sunt ibi signa sine numero et prodigia, nunc vero supra illorum corpora constructa sunt monasteria. Cf. Passio c. 4—6 p. 1364—1366. 5) Petri Damiani Vita Romualdi c. 27, SS. IV, 851. Cf. Passio c. 3 p. 1364

l. 15 sqq. 6) Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 112. 124. 7) Passio c. 1 p. 1364 l. 2: Prago; c. 6 p. 1365 l. 21 et 1366 l. 3: Zebedem et Alstra. Wiperti tantum Historia Brunonis praeterea affert, SS. IV, 579, Kolberg p. 105: Nethimer, pro quo in Passione nostra Boslaus (i. e. Boleslaus dux Poloniae) nominatur. Cf. id, quod Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 112 de codice Casinensi 145 exposuit, in quo eadem confusio invenitur; cf. infra n. 10. 8) Verba Petri Damiani, V. Rom. c. 27 SS. IV, 851: Dum igitur Bonifatii virtus proprio indigeat stilo, idcirco tamen illum cum aliis Romualdi discipulis summotenus hic memorare curamus, ut ex eorum laude, quam magnus vir gloriosus magister eorum fuerit, demonstremus, talem interpretationem postulare, ut nullum scriptum Vitam Brunonis tractans adfuerit, ut Kessel, 'Sachsen und Anhalt' VII, 155 n. 211 putat, nego. 9) Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 97. Cf. V. Adalb. Rom. c. 30, codex 4 b apud Pertz, SS. IV, 595 n. n; Kolberg, 'Zeitschr. f. d. Gesch. u. Alt. Erml.' XVI, 2, p. 603 sq.: Et dum complexset orationem, amputatum est caput eius, sicque nobile corpus felici lapsu occupat terram... Sed ubi cadaver sanctissimi martiris et pontificis Adelberti corruit, concurrunt undique armis munita dira barbaries, et nondum expleto furore caput sanctissimi martiris palo fixerunt, corpus vero dilacerandum bestiis loco ipso dimiserunt... Sed ut ostenderet omnipotens Deus, cuius meriti esset tantus martyr et pontifex, per triginta dies iussu divino ab aquila corpus eius sanctissimum custoditur... Post vero infidelis turba necdum humano sanguine satiata, tollentes corpus eius miserrime dilaceratum in mare demerserunt. Inde vero indicio fulgidae columnae super corpus eius in coelum usque porrectae manifestatum est corpus eius discipulis; et venientes cum multis Christianis abstulerunt corpus eius et coniungentes caput corpori honorifice sepelierunt, et dignam ecclesiam nomine eius construxerunt, ubi merita et virtutes eius exuberant usque in hodiernum diem. 10) L. c. p. 98 n. 18 ad p. 97. V. Adalb. Rom. c. 27, ed. A. Kolberg, 'Zeitschr. f. d. Gesch. u. Alt. Ermlands' XVI, 2 (1907), p. 598; in SS. IV, 595 l. 51 n. d solum B. legitur.

Casinensis 145 etiam ducem quendam Prussiae Uolisclavum nominari attulit, quod cum Bo(le)slao duce (Poloniae) in Passionis nostrae c. 4 confuse posito convenit. Quibus rebus commotus ex iis, quae de Brunone relata essent, redactionem Vitae Adalberti in codice Casinensi nobis traditam sua deprompsisse putavit; quae si ita essent, Passio quaedam Brunonis ante a. 1039. conscripta
 5 esset. Sed in dubio manet, an non econtra ea, quae codex Casinensis 145 de Adalberto narrat, postea ad Brunonem deducta sint¹ an prorsus nulla inter has duas legendas necessitudo immediata intercedat.

Antiquiores fontes Saxonici ad vitam Brunonis pertinentes et librum gestorum Brunonis exscribentes, omnibus rebus gestis, quae Passio uberius refert, omissis, nihil nisi diem, quo Bruno vita decessit, praebent. Quo ex genere Bruno exortus esset, et eum Magdeburgae scolarem (Vita
 10 c. 1. 2) et canonicum fuisse (Vita c. 3), amicum regis fuisse (Vita c. 4), monachum factum esse (Vita c. 5), Querfordiam deinde visitavisse (Vita c. 6. 7), pedes asini eius saxa emollivisse (Vita c. 8), archiepiscopum eum consecratum esse (Vita c. 9), narraverunt. Sed archiepiscopum Treverensem factum eum esse (Vita c. 4), quod posteriorem quendam addidisse apparet, atque famam, quae ad mortem matris spectat (Vita c. 9), quae item posterius fortasse adiuncta est², non narrant. Non
 15 dubito, quin liber gestorum antiquus Passionem nostram non continuerit. In Brunone archiepiscopo consecrato, qui Querfordiam reliquit, paucis verbis de morte eius additis desiisse videtur.

Quae Passio nostra refert, ea postea demum ex rumoribus, quos iam ante saeculum XI. medium in Italia vulgatos fuisse ex iis, quae Damianus refert, videmus, qui etiam a Wiperto adhibiti sunt, composita posterioribus temporibus cum iis, quae liber gestorum attulit atque Vita nostra reddit,
 20 coniuncta sunt. Librum gestorum iam ante a. 1039. in Italia notum fuisse et a Damiano fortasse adhibitum esse, quod Voigt verisimile esse dixit³, nego. Qua in Passione inveniri potuit, quomodo Bruno a papa ad paganos convertendos missus esset⁴, quod inimici eius obtorpuissent⁵, quod illaesus ex flammis exivisset⁶, quod per fratrem ducis ad fidem Christi conversi trucidatus esset⁷, quod caput eius postea inventum esset⁸. Vitam et Passionem genere scribendi inter se differre iam Voigt⁹ ad-
 25 notavit. Quod mirari non possumus, quia Vita Brunonis in Saxonia, qua in terra plurimum tempus vitae egit, componi potuit, quomodo autem pagani conversis mortem subisset, ii viri maxime cognoverunt, quos socios in itinere secum adduxerat, et monachi s. Romualdi regulam secuti, qui etiam id, quod socii, si qui superstites erant, Brunonis narrabant, audiverant.

Iam restat explorare, quo loco et quo tempore ea, quae liber gestorum antiquus narrabat,
 30 cum iis, quae in Passione hodie leguntur, coniuncta sint. Eo, quod Vita Landiberti vetus in Vita nostra adhibita sit, Querfordiam indicari Voigt¹⁰ animadvertit, cum ecclesia parochialis civitatis Querfordensis S. Lamperto consecrata, Magdeburgae autem nulla, Halberstadensi in civitate non nisi capella quaedam in arce, ut dicebatur, i. e. in vico episcopi, sita¹¹ inveniatur. Quam S. Lamperti ecclesiam Querfordensem saeculo XII. circa a. 1155—1198. aedificatam esse Voigt existimat¹².

35 Si Vitam Landiberti demum post hoc tempus Querfordiae cognitam esse conicimus, historia Brunonis, in qua Vita adhibita est, non nisi postea conscribi potuit. Quae si ita sint, in libro gesto-

1) Cf. Passio c. 7—9 p. 1366 sq. 2) Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 111. 3) Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 124. 4) Vita Romualdi c. 27, SS. IV, 851.
 40 Passio c. 1. 5) Cf. supra p. 1356 l. 8. Passio c. 3. 6) Cf. supra p. 1356 l. 5. Passio c. 4. 5. 7) Cf. supra p. 1356 l. 5 sq. Passio c. 6. 8) Cf. supra p. 1356 n. 9. Passio c. 7—9. 9) 'Sachsen und Anhalt' III, 110. 10) 'Sachsen und Anhalt' III, 117 sqq.
 45 11) Cf. O. Doering, 'Beschreibende Darstellung der älteren Bau- und Kunstdenkmäler der Kreise Halberstadt Land und Stadt' (Halle a. S. 1902) p. 219; W. Möllenberg apud Voigt, 'Sachsen u. Anhalt' III, 118 et n. 44. 12) H. G. Voigt, 'Christian Webel' p. 236. 399 sq. Idem, 'Burg Querfurt, ihre Anlage und Entwicklungsgeschichte' (Querfurt 1915) p. 60 sqq. Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 118 Querfordiae tunc temporis etiam propterea in s. Lampertum vel maximum studium directum esse, quod pater Mathildae, uxoris Burchardi III. domini Querfordensis,
 50 burggravii Magdeburgensis, comes quidam Lambertus erat, putavit. [Quodsi quis hac de causa ecclesiam parochialem s. Lamperto dedicatam esse putaverit, id

valde incertum, quin immo vix credibile existimo. Hofm.] Secundum Voigt ecclesia quoque tum demum aedificari coepta est, postquam Burchardus III. dominus Querfordiae factus est (ca. a. 1155). Deinde privilegium Gardolfi episcopi Halberstadensis, quod circa a. 1198. ecclesiae collegiatae Querfordensi datum est (Holstein p. 86; G. Schmidt, 'Ub. d. Hochstifts Halberstadt' I, Leipzig 1883, p. 355 nr. 394) in Querrenvorde XIII mansi, . . . et pratum in fine ville Querrenvordte confirmat. Ex quo privilegio illis temporibus civitatem iam muris cinctam atque ecclesiam S. Lamperti aedificatam fuisse, cum et civitas Querfordia et villa Querfordia, quae ad partem Querfordiae extra muros sitam pertinuisse videatur, nominetur, intelligi posse putat Voigt, 'Christian Webel' p. 253 sq., cf. etiam p. 108. Comes ille Lambertus, pater Mathildae, comes de Gleichen fuisse dicitur, quod etiam certum habet H. Tümmeler, 'Die Geschichte der Grafen von Gleichen von ihrem Ursprung bis zum Verkauf des Eichsfeldes, ca. 1100—1294' (Neustadt a. O. 1929) p. 11 sq.

rum antiquo conscribendo, quem iam paulo post a. 1142. citatum vidimus¹, nondum Vita Landiberti adhiberi potuit. Quod autem de Vita Landiberti post ecclesiam aedificatam demum Querfordiae cognita coniecimus, iam in controversiam vocandum est, cum iam saeculo XI. Leodium atque S. Landibertus orientales partes maxime attingant, quod A. Hofmeister v. cl. me docuit. Sed quoquomodo res se habet, librum gestorum antiquum Querfordiae conscriptum esse suspicari possumus, cum Gesta 5 episcoporum Halberstadensium in eo historiam ad asinum Brunonis spectantem iam invenerint, quam Querfordiae per colloquia hominum traditam esse pro certo habemus².

Sed utrum iam in libro gestorum Brunonis antiquo an demum in eo rescribendo Vita Landiberti adhibita sit, non diiudicamus³. Foundationi Querfordensi saeculi XIII. Vitam et Passionem nostram praesto non fuisse supra ostendimus⁴. In locis Foundationis et Vitae nostrae, quos supra com- 10 paravimus⁵, verba Vitae secundum seculi dignitatem et similia Foundationis ab utroque auctore vix immediate ex Vita Landiberti desumpta esse possunt. Quod haec verba Vitae et Foundationis consentiunt, iam in passione, quam Fundatio affert, fortasse iam in libro gestorum, Vitam Landiberti adhibitam esse potius indicare putamus. Sed in primo tantum et secundo capite Vitae Brunonis Vita Landiberti adhibita est. Si demum in Vita et Passione nobis obvia Vita Landiberti adhibita 15 esset, haec etiam pluribus locis expilata fuisset.

Itaque cum Vita Landiberti adhibita de tempore, quo Liber gestorum cum Passione coniuncta sit, nihil nos doceat, alio modo rem explicare conabimur. Fundatio Querfordensis fontem suum passionem, non librum gestorum appellat. Quem haud facile passionem nominare potuit, quia de passione et morte Brunonis nihil nisi paucis verbis tradit⁶. Itaque Passionem quandam illo tempore cum 20 libro gestorum adhibita Vita Landiberti retractato iam coniunctam fuisse fortasse putare possumus.

Accedit, ut Querfordia, quod etiam ecclesia S. Lamperti tum emergens indicat, saeculo XII. exeunte ad ampliorem gradum proecta sit, quae villa sub castro sita tunc ius civitatis adepta est⁷. Dignitas etiam ac fama dominorum Querfordensium illis temporibus ampliata est, cum Conradus et Gebhardus IV. fratres longe extra patriam noti essent. Conradus, episcopus Hildensemensis 25 (a. 1194—1198), postea Herbipolensis (a. 1198—1202), in rebus, quae ad imperium Romanum pertinebant, maxima negotia exsecutus est. Hoc tempore, ut aliquis ea, quae clarissimus fundator ecclesiae collegiatae et agnatus generis Querfordensis egisset, diligenter describeret, facillime fieri potuit. Fieri etiam potuit, ut Conradus vel Gebhardus IV.⁸ ea, quae de Brunone paganos ad fidem Christi convertente in Italia narrabantur, domum referrent, nisi potius haec iam antea ibi nota 30 fuisse credamus. Nec minus fieri potuit, ut alteruter eorum librum gestorum cum Passionis historia quadam coniungi iuberet et tunc clericus quidam Querfordensis Vitam Landiberti et alios libros sibi notos⁹ adhibens Querfordiae, ut puto, quo loco Vitam Landiberti praesto fuisse a verisimili non abhorret, componeret. Neque enim propterea, quod Brunonem Halberstadensem scholam initio frequentasse Vita nostra refert¹⁰, libellum nostrum in Halberstadensi civitate conscribi oportuit, 35 quia id etiam Querfordensis quidam, cum Halberstadensi episcopatu Querfordia subiecta esset, inserere potuit, nisi forte id potius ab auctore Gestorum archiepiscoporum Magdeburgensium antiquum librum gestorum compilante e consilio omissum esse credamus¹¹. Sed utcumque res se habet, Vitam et Passionem coniunctam semel vel identidem rescriptam et retractatam esse constat. Qua in retractanda nonnullis, quae prius posita erant, omissis fabulae piae immixtae sunt, quae, ut ea, 40

1) Cf. supra p. 1355 l. 12. 2) G. ep. Halb., SS. XXIII, 90. Cf. supra p. 1354 l. 45 sq. 3) Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 119 ('erst gegen 1400'). Vita Landiberti etiam saeculo XV. in Germania media lecta est, quod codex Halberstadensis ecclesiae maioris nr. 126 (1361), qui prius in monasterio monialium Hadmerslebensi fuisse videtur, docet; cf. B. Krusch, SS. rer. Merov. VI, 317; A. Hofmeister, 'Jahresberichte für deutsche Geschichte' III (1929) p. 741, qui Vitam Landiberti potius in libro gestorum antiquo quam in recensione Vitae posteriore medio aevo facta adhibitam esse censet. 4) Supra p. 1353 l. 15 sqq. 5) Supra p. 1353 l. 27 sqq. 6) Cf. supra p. 1357 l. 8. 7) Quod Voigt 'Christian Webel' p. 254. 399 ex privilegio Gardolfi ep. Halberstadensis a. 1198. dato (supra p. 1357 n. 12) conclusit. 8) Gebhardus IV. Querfordensis a. 1207. a rege Phi-

lippo legatus ad Innocentium III. papam missus est, apud quem iam a. 1205/6. fuerat. Innoc. III. Ep. IX, 22, Migne, Patrol. Lat. 215 col. 822. Burch. Ursperg. Chron. (ed. O. Holder-Egger et B. de Simson, SS. rer. Germ.) p. 88. Cf. E. Winkelmann, 'Philipp von Schwaben' 45 (Leipzig 1873; 'Jahrbücher der Deutschen Geschichte') p. 378. 433; Reg. imp. V in indice; Voigt, 'Christian Webel' p. 319, 398. 9) Sulpicii Severi Vitam Martini, Epistolas, Dialogos, cf. Vita c. 2. 5, Passio c. 3 p. 1360, 1362, 1364, et Gregorii Magni Dialogos, cf. Vita 50 c. 2 p. 1360 l. 22. 10) Vita c. 1: studio Halberstadt traditus. 11) Notandum quidem est etiam Thietmarum VII (VI), 34 (58) de schola Halberstadensi tacere. Quod tamen Vitae Brunonis Querf. non omnino repugnare recte Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 93 55 n. 12, animadvertit.

quae de Brunone archiepiscopo Treverensi facto narrantur¹, docent, a veritate quam maxime abhorrent. Ultimam redactionem, quae saeculo XV. nota erat, quamque etiam Voigt non ante a. fere 1400. compositam esse putat, habemus, quam ut et ipsam Querfordiae exortam esse putemus, subscriptiones imaginum, quae olim in capella ecclesiae castri Querfordensis inveniebantur², nobis suadere videntur. 5 Apographum posterioris partis huius ultimae redactionis ad canonicos Halberstadenses devenisse Passio in Breviario Halberstadensi a. 1515. typis data demonstrat³.

Ut breviter, quod exposui, complectar, ita rem se habere puto: In Saxonia, scilicet Querfordiae, inter a. 1016. et 1142⁴, paulo post mortem Brunonis quidam, ut videtur, liber gestorum Brunonis conscriptus est, qui praeter Thietmari Chronica, qui ipse pauca verba ex Annalibus Quedlinburgensibus desumpsit⁵ maximam partem ea, quae per colloquia Querfordiae de Brunone narrabantur, in usum suum ascivit. Quo in libro multa de vita Brunonis relata erant, quae supra pluribus verbis exposuimus⁶, et breviter etiam mortis et sepulturae sancti mentio facta erat. Qui liber gestorum saeculo XII. in ecclesiis Magdeburgensi et Halberstadensi notus erat⁷.

Eodem tempore — fortasse ante a. 1039 — in Italia, sed etiam alibi, ut Wiperti historia nos 15 docet, variae relationes res a Brunone in paganis ad fidem Christi convertendis gestas⁸ tractantes pervagatae sunt, nam ii, qui cum s. Romualdo erant, socios Brunonis noverant atque negotia cum Polonis habebant⁹. Quibus in relationibus inveniebatur, quod Bruno in Ungaria versatus esset, quod pagani obtorpuissent, quod sanctus vir illaesus ex flammis egressus per fratrem ducis Prutenorum in fidem Christi conversi detruncatus esset, fortasse etiam, quod caput Brunonis postea 20 inventum esset¹⁰. Quae relationes saeculo XI. in Italia et Germania meridionali notae erant¹¹.

Liber gestorum et relationes antiquae passionem Brunonis tractantes Querfordiae non ante saeculum XII. posteriorem, fortasse tum demum, nisi iam antea, Vita Landiberti aliisque libris adhibitis, coniuncta esse videntur. Quibus in coniungendis notitia brevis, quam liber gestorum de die emortuali et sepulchro Brunonis attulit, in eo capitulo Passionis, quod ad eandem rem pertinebat, inserta est¹². 25 Nescio an Fundatio Querfordensis iam libris coniunctis usa sit¹³. In Vita et Passione coniuncta recentiore aetate semel vel identidem nonnullis omissis res quaedam insertae et in ordine mutatae sunt, ita ut narratio a veritate interdum abhorreat¹⁴. Vita et Passio nostra, quam eandem Querfordiae exortam esse puto, hoc modo in formam, quam legimus, redacta saeculo XV. Querfordensibus, Magdeburgensibus, Halberstadensibus nota erat¹⁵.

30 Codicem Querfordensem non semper facilem lectu a magistratu illius civitatis et Breviarium Halberstadense a. 1515. impressum a bibliotheca rei publicae Borussicae Berolinensi humanissime Gryphiam transmissa ipse contuli. Itaque, quamvis Voigt, cuius commentarius nobis non semel utilis fuit, a Roberto Holtzmann v. cl. adiutus, textum in universum satis diligenter constituerit erroresque codicis saepius non sine acumine correxerit, textum nostrum non paucis locis etiam emendatiorem pro- 35 dire speramus. In re orthographica codicis vel Breviarii impressi lectiones, quae nimis a solito abhorrebant et saeculum XVI. aperte sapiebant, negleximus¹⁶. Capita in codice (A) non numerantur; nume-

1) Vita c. 4 p. 1361 l. 12 sqq. 2) Cf. supra p. 1352 n. 8. 3) Cf. Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 116. 4) Cf. supra p. 1355 sq. 5) Cf. supra p. 1355 l. 21. 40 6) Cf. supra p. 1357 l. 7 sq. 7) Libro gestorum Gesta archiep. Magdeburg. et Gesta ep. Halberstad. usa sunt. Cf. supra p. 1354. 8) Cf. supra p. 1357 l. 17 sqq. 9) Petri Damiani Vita Romualdi c. 26, SS. IV, 846. 10) Cf. supra p. 1357 l. 21 sqq. 11) Quae relationes 45 in Petri Damiani Vita Romualdi et in Wiperti historia Brunonis occurrunt. Cf. supra p. 1356 l. 5 sqq. 12) Verba Passionis c. 6 p. 1366 l. 3 sqq.: *Martirizatus est beatus Bruno anno Domini millesimo nono XVI. kal. Martii temporibus secundi Henrici imperatoris, qui sepultus est in Bambergae. Viri autem timorati accipientes corpus sancti Bonifatii sepelierunt illud in eodem loco, ubi Dominus multa miracula operatur per servum suum Bonifatium usque in hodiernum diem* in Passionem antiquam postea inserta esse putem. 50 Si c. 6 et 7 Passionis diligenter legeris, c. 7 ea, quae de capite in Alstra flumen proiecto refert, immediate

continuare intelleges; verba supra allata, quae miracula usque in hodiernum diem facta asserunt, finem libri gestorum praebuisse suspicor. 13) Cf. supra p. 1358 l. 8 sqq. 14) Quod Bruno archiepiscopus Treverensis factus esset (Vita c. 4), fortasse quod matrem suam ante mortem vidisset (Vita c. 9), quod ante, non post consecrationem Querfordiae versatus esset (Vita c. 6—9), quod Leo papa eum consecravisset (Vita c. 9, Passio c. 1), fortasse etiam quod dux Prutenorum Boleslaus nominaretur (Passio c. 4). Cf. supra p. 1358 sq. 15) Qua ex forma pendent subscriptiones imaginum, quae olim in capella castri Querfordensis inveniebantur, ea, quae codices posteriores (B 3, 3a) Gestorum archiepiscoporum Magdeburgensium de Brunone afferunt, Passio Breviarii Halberstadensis a. 1515. impressi. Cf. supra p. 1352 sq. Codices alii posteriores (B 4 et 4a) Gestorum archiep. Magdeb. passionale ita afferunt, SS. XIV, 383 n. d: *cuius vita patet in prima parte (huius B 4a) passionalis*, quod non iam exstare dolemus. 16) Littera t interdum duplicata est: Vita c. 1 p. 1360 l. 7:

ros, et in maiore quidem parte Passionis secundum lectiones, in quas Breviarium (B) illam dividit, iam Voigt adiecit. Omnibus, qui nos in hac editione adiuverunt, maxime Adolfo Hofmeister v. cl., qui cum in aliis, tum in codice evolvendo semper nobis adfuit, Wilhelmo Levison v. cl., Erwino Aßmann v. d. maximas gratias ago.

H. Kauffmann.

5

INCIPIT VITA SANCTI BRVNONIS EPISCOPI ET MARTYRIS.

V. Land. vet. 2.

1.^a Sanctus ac gloriosus¹ vir Bruno opido, quod dicitur Quernforde, oriundus fuit, secundum seculi dignitatem ex illustri prosapia ortus². Sed puer gratia divina dispensante cunctis formosior vultuque elegantior apparuit, benignus etiam et benevolus inter notos et proximos crevit. Pater vero^b eius, cui Bruno vocabulum erat, necnon et mater eius Yda nomine^c tanta^d industria^d 10 tanti filii videntes congratulabantur, gratias agentes Deo gaudio replebantur pro eo, quod tam decoratam prolem a supernis sedibus accepisse videbantur. Sed cum fere transacta prima etate sicuti^e plerique studio Halberstadt³ traditus esset virisque sapientibus et autenticis committeretur literis imbuendus, assiduus studiis adherens crebrisque vigiliis semetipsum exercens nimio desiderio superne patrie affectus corpore pene consumptus fuit.

15

V. Land. vet. 6.
Sulp. Sev.
Ep. 3, 14.

2. Quadam vero die, dum adhuc puer naturalibus proficiens incrementis primus^f virtutum floribus inciperet redolere, more solito pedibus⁴ superius calciatis, plantis vero de-
subtus penitus denudatis in secreciori loco theatri stabat. Oculis ac manibus in celum fideliter
intendebat⁵, circumstrepentes et ignicis⁶ ludisque theatricis occupatos proximos ac sodales

V. Land. vet. 6.

minime reputans nec attendens⁶. Venit itaque servus^h missus a parentibus nimisque⁷ frigore 20
trementiⁱ assistens verba parentum, uti iussus fuerat, loquebatur. Sed Dei videns servus^k
algentem geluque rigentem locum, quem tenebat, tenere praecepit. Mira res et stupenda⁸!
Servus cum eundem locum subiret, tanto calore perfusus est, quantum quis in hie-

Greg. M. Dial.
I, 10.

a) capita non numerantur nec ubique distinguuntur A; numeros — in maiore parte Passionis (infra p. 1363 sqq.) secundum lectiones, in quas B illam divisit — adiecit Vo. b) uero alia manu et alio atramento A. c) nomie vel nonne A. d) ita 25 A, Vo. e) secuti A; sicuti corr. Vo. f) ita A; primis corr. Vo. g) ita A, Vo.; fortasse emendandum in iocis Hofm., vel agoniciis Levison. h) suus A; servus corr. Vo. i) tremantibus A. k) servum A; servus corr. Vo.

dicitur, c. 4 p. 1361 l. 24: fecit, p. 1367 l. 23: Oratio. Litteras ae in e, u litteram consonantis vim habentem in v mutavi.

1) Cf. Vita Landib. ep. Traiect. vet. c. 2, MG. SS. rer. Meroving. VI, 354 sq.: *Gloriosus vir Landibertus pontefex oppido Treiectinse oriundus fuit et alitus ex parentibus locupletis secundum dignitatem seculi, inter presidis venerandis et longa prosapia christianis. Ipsi vero erat in pueritia formosus et nobilis, electus in gente et in progeniem suam, crescebat benignus. Inter famulos et cognatus suus vultum fulgentem, in omne affectu pollebat aeminentem aetatem. Cum vidisset pater eius tanta filii industria et a cunctis dilectum, exultabat et gratias agebat Deo; lactabat in gaudio, pro eo quod decoratum videbat prolem. A prima fere aetate tradedit eum ad viros sapientes et sthoricos sacris litteris aedocendum; ille vero cum magno studio offitio usu assiduo adhesit et velociter ipsum consummavit. Cum autem inbutus fuisset a prudentissimis viris, reversus est ad domum patris suae.* 2) Cf. ad haec et ea, quae sequuntur, Thietm. Chron. VII (VI) 34 (58) p. 188: *Fuit quidam Brun nomine, contemporalis et conscolasticus meus, ex genere clarissimo editus, sed divina miseratione pre caeteris parentibus inter filios Dei electus. Hic ab Ida venerabili matre sua unice dilectus magisterio Geddonis philosophi traditur . . . Huius pater erat Brun . . . ; Gesta archiep. Magdeburg. c. 15, SS. XIV, 395: Iste beatus . . . de castro Que-*

renvorde fuit oriundus, pater eius Bruno dicebatur, mater Ida, frater Gevehardus. Cf. rec. B c. 10, SS. XIV, 383. Ann. Magd., SS. XVI, 164. Gesta ep. Halberstad., SS. XXIII, 89: *de castro Quernevorde natum, nobilis viri domni Brunonis filium.* Fundacio eccl. collegiatae in castro Quernfurdt, ed. Holstein, 'Zur Geschichte des Collegiatstifts B. Mariae Virginis et S. Brunonis zu Querfurt', 'Zeitschrift des Harzvereins' IV (1871), 35 78: *Idam . . . copulavit consorcio, que . . . seculi dignitate pollebat.* 3) Immo Magdeburgensi scholae traditus est. Cf. Thietm. Chron. VII (VI), 34 (58) p. 188; Geddo magister scholae Magdeburgensis erat. Brunonis Vita S. Adalberti c. 4, SS. IV, 596. 4) Vita Landib. 40 vet. c. 6, p. 359: *nudisque plantis, discalciatis pedibus.* 5) Sulpicii Severi Ep. III, 14, rec. C. Halm, Vindobonae 1866 (Corpus script. eccl. Lat. I) p. 149: *Oculis tamen ac manibus in caelum semper intentis invictum ab oratione spiritum non relaxabat.* 6) Cf. Thietm. 45 Chron. VII (VI) 34 (58) p. 188: *ludentibus nobis in oratione fuit. Ocio negocium preposuit et sic fructificans ad maturitatem pervenit.* 7) Cf. Vita Landib. vet. c. 6, l. c.: *Erat autem media hyeme nimio frigore, vehementissimusque aliorum brumalis circulus ingruerit,* 50 *ita ut glacies congelaverat, et nix raro fundebat. Ad ubi Dei famulus immobilis persistens . . . Nec Dominus . . . laborantem servo suo diutissime propicius respexit.* 8) Gregorii Magni Dial. I, 10, Migne, Patrol. Lat. 77, col. 208; ed. U. Moricca (Roma 1924. 'Fonti per la storia d'Italia') p. 64: *Res mira et vehementer stupenda!*

mali¹ zeta vix calefieri¹ potuisset. Sic beati viri vestigia per orationis virtutem tantum caloris commodum attulerunt, quantum vestigia eius, quem prediximus, sufferre nullo modo potuerunt. Sic exhibitum est, quantum valeat² deprecatio iusti assidua.

Iac. 5, 16.

3. Beatus itaque Bruno, cui^a adaucto nomine vocabulum est Bonifatius^{b,3}, cum iam puerilis etatis modulum excrevisset, nobilis nobiliori vite semitam arripere cepit. Post ablactationem vero scolasticorum rudimentorum a priorum recedens ferula magistrorum Magdeburgk⁴ venit, cum parentibus suis morem ibidem sequens iterum sub magistrali cura dispositioneque^c vitam suam exercuit. Sed Dominus ac rerum dispositor rutilantem lucem nequaquam voluit sub modio^d diutius latere, sed super candelabrum poni disposuit, ut omnibus domum ingredientibus lucem praeberet. Aderat nunquam^d tabescens mora nec aggravabat praecipitem suum cursum.

Matth. 5, 15.

4. Eodem vero tempore, dum fama vaga pene omnium finitimorum^e populorum ora impleret, episcopus Treverorum^e annuente divina clementia vitam^f finivit. Mox omnibus rebus postpositis fit concursus clericorum, aderat strepitus laicorum, omnes unanimes unanimiter felicem Brunonem, qui aucto nomine Bonifatius^g, id est bona faciens, vocatus, sibi episcopum dari flagitabant. Vagantes etiam pueri per plateas lusibus suis suspensis audito nomine beati viri Deum celi magnificabant, implentes illud psalmiste^h: 'Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem tibi, Deus'. Sed^h rex satisfaciens populo ac petitioni clericorum annuit. At vero sanctus Bonifatius accersitus ad regem adducitur, trahitur^h et, quamvis invitus multumque reclamans se tanto honore indignum, tamen clamore omnium prevalente dignitatem regiminisⁱ suscepit. O quanta^g exultatio, quantum tripudium in die desponsationis boni pastoris Treveriros adiit, tanta deinde tristitia tantusque luctus post amissum pastorem ibidem eos, proh dolor! oppressit. Itaque sedit, docuit, monuit, opus evangeliste fecit et implevit¹⁰.

Ps. 8, 3.

V. Land. vet. 7.

cf. 2. Tim. 4, 5.

25 a) cum A; cui corr. Vo. b) ita hoc loco etiam Vo., alibi semper Bonifacius. c) ita Vo.; dispositionē A. d) ita Vo.; nāque A. e) frumentorum perperam A; frumentorum(?) Vo. f) uitam, u corr., A. g) Bonifacius semper Vo.; qui a. n. Bon. — vocatus ex glossa marginali in textum intrusa putat Aßmann. h) Sex A; Sed corr. Vo. i) ita Vo.; potius tegiminis A.

1) Cf. Vita Landib. vet. c. 6 p. 359 l. 4: *media hyeme*; p. 360 l. 1: *introgressi domum sibi ad calefaciendum*.

2) Iac. 5, 16: *multum enim valet deprecatio iusti assidua*.

3) Cf. infra Vita c. 4; Passio c. 4. 5. 6. 7; Brunonis Vitae quinque fratrum inscriptio, SS. XV, 2 p. 716; Petri Damiani Vita Romualdi c. 26 sq., SS. IV, 850 sq.

35 (cf. Leonis Ost. Chron. mon. Casin. II, 18, SS. VII, 640); Gesta archiep. Magd. c. 10. 15, SS. XIV, 383. 394; Ann. Quedl. ad a. 1009, SS. III, 80 (cf. Ann. Saxo ad a. 1009, 1106, SS. VI, 658. 745; Ann. Magd. ad a. 1009, SS. XVI, 164); Vita Stephani regis Ungar. maior c. 7, SS. XI, 232; AA. SS. Iun. 19, tom. VI, p. 219; H. G. Voigt, 'Brun von Querfurt' (Stuttgart 1907) p. 170. 204; Lohmeyer, 'Allg. Deutsche Biogr.' III, 433.

40 4) Bruno canonicus Magdeburgensis fuit. Cf. G. arch. Magd. c. 15, MG. SS. XIV, 394; Ann. Magd. ad a. 1009, SS. XVI, 164; G. ep. Halb., SS. XXIII, 89. Voigt, 'Brun von Querfurt' p. 31. Kolberg p. 22. 5) Matth. 5, 15: *neque accendunt lucernam et ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus, qui in domo sunt*. 6) Minime. In iis, quae sequuntur, auctor

50 Vitae s. Brunonem Querfordensem cum Brunone archiepiscopo Treverensi (a. 1102—1124) confudit. Cf. Kolberg p. 9 n. 20. Eundem errorem iam codices Hannoveranus et Serbestensis Gestorum arch. Magdeburg. praebent, quorum prior circa a. 1450 scriptus est, cf.

55 Gesta arch. Magdeburg. c. 14, SS. XIV, 391; etiam Hermannii Corneri Chron., apud Eccardum, Corp. Hist. Medii Aevi II (Lipsiae 1723) p. 564: *Bruno archiepiscopus Trevirensis, vir sanctus et nobilis, secundum Egghardum, de Querfort oriundus, passus est mortem*

a Prutenis, qui ex Henrici de Hervordia Chronicis errorem non exscripsit, cum hic de Brunone verba tantum Ekkehardi repetivisset (ed. A. Potthast, Gottingae 1859, p. 96). Voigt, 'Sachsen und Anhalt' III, 94, cum ecclesia Magdeburgensis aliquam necessitudinem cum S. Maximini monasterio Treverensi haberet, Brunonem re vera Treveris aliquem locum officialem — fortasse coadiutoris temporibus Ecberti archiepiscopi (a. 977—993) — tenuisse putavit. Sed ne hoc quidem credere possum. Bruno apud Ottonem III. imperatorem multum auctoritate valuit; cf. Thietm. Chron. VII (VI), 34 (58) p. 188; G. ep. Halb., SS. XXIII, 89: *imperialis aule capellanum fecit*; G. arch. Magd. c. 15, SS. XIV, 394. Praeterea Bruno etiam pallium suscepit et archiepiscopus gentium, quas convertere voluit, consecratus est. Cf. infra p. 1363. Alibi Bruno noster perperam cum Brunone episcopo Augustensi, fratre Heinrichi II. imperatoris, confunditur, v. Voigt, 'Brun von Querfurt' p. 298sq. Cf. iam Wipert., SS. IV, 579: *Brunus, dimisso episcopatu una cum grege sibi credito . . .* 7) Ps. 8, 3: *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem propter inimicos tuos, quem versum Sulpic. Severus, Vita Martini c. IX, 6 p. 119 attulit. Cf. Matth. 21, 16: Utique numquam legistis: Quia ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem?* 8) Cf. V. Ansberti c. 15, SS. rer. Mer. V, 629: *eligitur, trahitur atque . . . consecratur*. Levison. 9) Vita Landib. vet. c. 7, SS. rer. Mer. VI, 361 l. 9: *Et iam longum est aenarrare, quanta exultatio in universo populo adfuit, quante laudes et hymni in adventum eius tripudiati sallebant sacerdotes*. 10) Cf. 2. Tim. 4, 5: *Tu vero*

5. Sed post dies nemine^a sciente iterum quasi ovis argumentata^{b.1} ad propria stabula, scilicet Magdenburgk, rediit. Sed quid novus tiro ageret^c, audiamus. Miles Christi de immenso certamine fatigatus rediit et ad maiora certamina tetendit^d. Oculis^e ac manibus in celum semper intentus^e, invictus ab oratione² psalmodiis diebus ac noctibus vacabat necnon et oblectationibus huius mundi spretis a colloquiis divinis non cessabat³. Qui cum pro nomine Christi sponte pauper factus esset, intendens semper illud evangelicum⁴: 'Qui non renuntiaverit omnibus, que possidet, non potest meus esse discipulus', pollens pollebat virtutibus et, quanto tempore pauperior fieri cupiebat, tanto clarior ut sol et luna per partes mundi fulgebat. Beatus vero Bonifatius, cum preclaram famam sue virtutis undique a vicinis cerneret spargi, estimans spem eternae beatitudinis sibi populari laude minui, intendens illud evangelicum⁵: 'Quia vos recepistis mercedem', eo artius se tenuit, inedia et algore verberibusque corpus strinxit, pernox⁶ etiam in orationibus, in cinere et cilicio recubabat^{6.6}, cupiens se ibidem avelli a fervore⁸ eiusdem populi⁷.

6. Aptum tempus aderat. Magdenburgk cum suis reliquit, Quernforde adiit⁸. Venerunt parentes, fit concursus clientium, agitabatur strepitus amicorum, amore charitatis vulnerati existimabant^h felicemⁱ filium secum conversari^k velle. At longe alia mens^l, alius animus pium pectus sancti viri exercebat^m. Nam tempus illud, quod minus videbatur parvumⁿ, quam quis credere voluisset, nil de domesticis rebus accipere volens, illud apostolicum intendens⁹: 'Qui non laborat, non manducet', victum^o ceteraque corporis necessaria labore manuum cum sudore queritabat.

7. Spatio autem eiusdem temporis peremenso rogavit vir sanctus convenire universam plebem prenominate villule¹⁰, missam pura intentione omnibus celebravit et velut iturus divini corporis et sanguinis viaticum venerabiliter sumpsit. Post expletionem vero missae eis penitus indulgentiam sponte offerens ac verbo salutis eos muniens licentiam abeundi petiit ab ipsis. Qua accepta pacem^p omnibus illis flentibus tribuit et sic cum gaudio discessit. Hic itaque cum stipatam^q turbam precederet^r, quantos eiulatus^s, quantos stridores dentium¹¹ audires, non quasi eodem die unius, sed ut terrarum tumultus abscondi deberet.

8. 'Magnus Dominus noster et magna virtus eius!'¹² Est via prope urbem sita^t nimis lapidosa. Quam cum vir Dei ascendisset^u, asinus, super quem sedebat, pigrius solito more ire cepit. Quem cum famulus Dei calcaribus urgeret et, ut celerius solito more

a) minime A; nemine corr. Vo. b) ita A, Vo. (avis arg.). c) aget A; corr. Afsmann collato Pass. c. 2 p. 1364 l. 4; agat Vo. d) tetendit vel retendit A; retendit Vo. e) ita A; intentis Sulpic. Ser. f) recubebat A; corr. Vo. g) favore vel fervore A; favore forsitan fervore legit Vo. h) existimabantur A; vulnerantes existimabant scribere mavult Vo. i) felicem bis A. k) convesari A; conversari corr. Vo. l) meus A; corr. Vo. m) exercebatur A; per pium pectus — exercebatur vel pium p. — exercebat corr. Vo. n) parvū A. o) victu A; corr. Vo. p) pace A; pacem corr. Holtzmann, Vo. q) ita Vo.; stipatiam A. r) ita A; percederet Vo., qui autem ipse scripturae compendium in A forsitan interpretandum esse praecederet adnotavit. s) quantis eiulatis A. t) sitam A; sita corr. Vo. u) descenderet secundum naturam loci fortasse corrigendum esse putat Vo.; sed verba asinus pigrius solito more ire cepit intellegens non dubito, quin auctor natura loci neglecta per cum — ascendisset causam pigritiae asini indicare voluerit.

vigila, in omnibus labora, opus fac euangelistae, ministerium tuum imple. Levison.

1) Ad quod exemplum auctor hic elocutionem formaverit, nescio. 2) Cf. supra p. 1360 n. 5. 3) Hoc loco auctor meminisse videtur Brunonem in Italia socium s. Romualdi et monachum fuisse. Cf. G. archiep. Magd. c. 15, SS. XIV, 394: in palatio regio assumptum, sed fugientem cum deliciis suis seculum, ut sibi lucri faceret Christum. Ann. Magd. ad a. 1009, SS. XVI, 164. G. ep. Halb., SS. XXIII, 89. 4) Luc. 14, 33: Sic ergo omnis ex vobis, qui non renunciat omnibus, quae possidet, non potest meus esse discipulus. 5) Luc. 16, 25: recordare, quia recepisti bona in vita tua; Matth. 6, 2: Amen, dico vobis, receperunt mercedem suam; cf. Matth. 6, 5. 16. 6) Sulp. Sev. Ep. III, 14 p. 149: pernoctans in ora-

tionibus et vigiliis fatiscentes artus spiritui servire cogebat, nobili illo strato suo in cinere et cilicio recubans. 7) Cf. Thietm. Chron. VII (VI), 34 (58) p. 188: Ob lucrum animae laborem subiit diversae ac grandis viae, castigans corpus inedia et crucians vigilia. 45 G. archiep. Magd. c. 15, SS. XIV, 394: ut sibi lucri faceret Christum. 8) G. ep. Halb., SS. XXIII, 89 sq.: in terram nativitatis sue rediit, in qua aliquamdiu moram faciens, post consecrationem suam mira perfectione claruit. Perperam igitur auctor Vitae 50 Brunonem Querfordiam postremum visitantem ante iter Romanum eiusdem inducit. 9) 2. Thessal. 3, 10: quoniam si quis non vult operari, nec manducet. 10) Querfordensis. 11) Matth. 8, 12: ibi erit fletus et stridor dentium; Luc. 13, 28. 12) Ps. 146, 5: 55 Magnus Dominus noster, et magna virtus eius, et sapientiae eius non est numerus.

ambularet, moneret, saxa¹, super que animal gradiebatur^a, in mollitias conversa^b sunt, ita ut usque in hodiernum diem vestigia animalis in eisdem lapidibus non dubia demonstrarentur. O quam² magnifica sunt opera tua, Domine! Omnia in sapientia³ fecisti. Sol^{Ps. 91, 6. Ier. 10, 12.} in verbo Iosue⁴, ne solitam viam iret in Gabaon, refrenabatur. Saxa in morem nivis
 5 resoluta sunt ac liquefacta, dum vir sanctus et fidelis servus ire cupiebat, mensuram
 tritici⁵ illis ministrare in cibum, qui necdum salutis perceperant verbum. Iosue inimicos
 persecutus est gladio⁶, vir iste fidelis infideles vivificavit verbo salutis, ille gladio per-
 cutiendo⁶, iste verbo fidei sanando^e.

9. Peremenso^d vero spatio^d Romam prospero cursu transadiit. Leoni⁷ apostolico, (1003?)
 10 quid animi haberet, insinuavit. Qui mox spiritu sancto repletus benigne suscepit eum
 ac per^e pios^e amplexus, pia oscula in invicem tradita, instruens eum verbo divino, in
 vicem cardinalium ordinavit illum⁷. At cum famulus Dei consueto more missam cele-
 braret, divina revelante clementia post peracta officia sedit, quasi membris lassis suis
 quietem tribuere vellet. Sed mox ad invincibilia arma, scilicet orationum, confugerat. Eius
 15 namque ori nunquam salutiferum nomen Christi aberat vel, quidquid ad veram eternam-
 que vitam apertinuerat. Post duarum autem vel trium horarum spatium eo permanente
 quidam e circumstantibus clericis accessit, humili precatu pium patrem monens, ut surgeret
 missamque defunctorum celebraret. Qui rennuit^f et subiunxit se prius surgere nolle,
 donec pie matris nuntius de Quernforde adveniret. Mox verba pii verba vera⁸ probantur.
 20 Nuntius sancti Petri oraculum intravit, incurvatis genibus Deum supplicibus votis adoravit
 ac deinde missam cartulam pontifici tradidit. Qui post perceptam cartulam nimio tremore
 ac pavore circumdatus^g et quasi de longo itinere fatigatus surrexit et in^h memoriam pie
 matris et ceterorum fidelium defunctorum devote missam celebravit.

EXPLICIT VITA SANCTI BRVNONIS EPISCOPI ET MARTYRIS.

INCIPIT PASSIO EIVSDEM.

25 1. Sanctusⁱ ac gloriosus papa Leo⁹, videns constantiam sancti Brunonis^k desiderio 1003?
 animi eius satisfacere cupiebat dataque benedictione in terram Ungariorum^{l,10} in opus pre-

a) gradiebatur A; gradiebatur corr. Vo. b) ita Vo.; conversa A. c) post sanando nonnulla (paganos superavit) deesse putat Vo. d) Peremensum vero spatium A, quod tuentur Vo., Levison; cf. supra c. 7 in., p. 1362 l. 21. e) perpios A, Vo.
 30 f) remuit A; remonuit Vo. g) ita A. h) in supplevi, om. A, Vo. i) ea quae sequuntur usque ad miracula operatur per servum suum Bonifatium usque in hodiernum diem (c. 6, p. 1366 l. 8) extant etiam in Brev. Halberstad. (= B) fol. CXCIH^v—CXCIH^v, ubi oratio, quam A in fine praebet (infra p. 1367 l. 23sq.) praecedat. k) qui adaucto nomine Bonifacius, id est bona faciens, vocatus est add. B ex Vitae c. 3, cf. supra p. 1361 l. 4. l) Hungarorum B.

1) G. ep. Halb., SS. XXIII, 90: *Illo quoque egrediente*
 35 *de Saxonia, sub pedibus aselli eius in saxo molle-*
bantur vestigia, que apparent usque in hodiernum diem.
 2) Ps. 91, 6: *Quam magnificata sunt opera tua,*
Domine! 3) Ier. 10, 12: *Qui facit terram in for-*
titudine sua, praeparat orbem in sapientia sua et
 40 *prudencia sua extendit caelos;* cf. Ier. 51, 15. Prov.
 3, 19: *Dominus sapientia fundavit terram, stabilivit*
caelos prudentia. 4) Cf. Ios. 10, 12 sq. 5) Luc.
 12, 42: *Quis, putas, est fidelis dispensator et prudens,*
quem constituit Dominus supra familiam suam, ut
 45 *det illis in tempore tritici mensuram?* 6) Ios. 10,
 10, 11. 7) Immo a Silvestro II (999—1003) pallium
 suscepit, sed a Tagenone archiepiscopo Magdeburgensi
 Merseburgae, postquam in Saxoniam rediit, consecratus
 est. Cf. G. ep. Halb., SS. XXIII, 89: *Romam proficiscitur*
 50 *a domno papa licenciam accepturus . . . Presedit tunc*
temporis Romane ecclesie Silvester papa . . . Qui . . .
pallio quoque sibi dato, remisit eum ad Magdeburgen-
sem episcopum in gencium presulem consecrandum.
 Thietm. Chron. VII (VI), 34 (58) p. 188: *benediccionem*
 55 *cum licencia domni papae episcopalem ab eo* (scil.

Heinrico II. rege) *peciit et eius iussione ab archi-*
episcopo Taginone consecracionem et, quod ipse de-
tulit huc, pallium ibidem suscepit. G. archiep. Magd.
 c. 15, SS. XIV, 394 sq.: *Hic* (scil. Tageno) . . . *Bruno-*
nem . . . a Romano pontifice ad regem Heinrichum
et eundem archiepiscopum directum consecraverat
archipresulem gentium eique, quod ab apostolico de-
tulit, circumposuerat pallium. Cf. rec. B c. 10, SS.
 XIV, 383. Ann. Magd. ad a. 1009, SS. XVI, 164. Petri
 Damiani Vita Romualdi c. 27, SS. IV, 850. Cf. Voigt,
 'Brun von Querfurt' p. 73 sq., 258 sqq.; idem, 'Sachsen
 und Anhalt' III, 96. Leonem quendam papam Bruno-
 nem in Ungariam misisse legitur etiam in cod. Hannov.
 (B 3) et Serbestensi (B 3 a) Gestorum archiep. Magd.
 c. 14, SS. XIV, 391. Vide etiam praefationem p. 1352
 n. 14. Etiam in Mariani Scotti Chron., SS. V, 555,
 glossa in margine postea addita Leonem V. papam apud
 mortem Brunonis affert. Voigt, 'Sachsen und Anhalt'
 III, 95, Leonem IX. papam, qui antea Brun appellatus,
 huius erroris causam fuisse putat. Vide etiam Voigt, 'Brun
 von Querfurt' p. 193. 8) Cf. 2. Reg. 8, 28: *verba*
tua erunt vera. 9) V. supra n. 7. 10) Cf. infra

dicationis eum dirigebat. Vir autem Dei devote suscipiebat evangelium predicationis ac
1005? felici itinere ad opidum^a, quod dicitur Prago¹, pervenit, non paulos^b socios secum habens
itineris.

1. Cor. 3, 6 sq.

cf. Matth.
22, 37—39.

2. Bonus agricola quid ageret, audiamus! Plantavit², rigavit, zizaniā eruit, triticeum
semen, id est geminam dilectionem³, Dei videlicet et proximi, per agros sparsit⁴ multum-
que fructum Deo adiuvante^c ac incrementum ministrante sacre fidei ibidem accumulavit⁴.
Ordinavit autem clericos, ecclesias fabricavit et per totum biennium ibi permanens eccle-
sias firmavit. Egregius vir Dei Bonifatius, dum quadam die missam^d devotissime^d cele-
braret et post perlectum evangelium divina inspiratione inspiratus, pulpitum cum ascen-
disset, misterium^e sacre fidei populo traderet, accidit primos civitatis fanaticos^f interesse
sue salubri^g doctrine. Quidam autem ex eis adhererunt, confitentes Iesum^h Christum^h, et
gratiamⁱ baptismi perceperunt. Quidam^k ex eis zelo malo repleti unanimiter impetum
fecerunt in eum, volentes eum fustibus cedere. Mox protector Deus tribulato cordi affuit
et humilem spiritu velociter salvavit.

Ps. 21, 16.

1. Tim. 2, 4.

3. Tanta vero immobilitate concitata persteterat turba⁵, ut nec pedem terre affixum^l
nec erectam^m manum ultra vel sursum autⁿ movere visumⁿ potuissent^{o,6}. Sic itaque divina
virtute administrante^p virtus⁷ eorum tamquam testa exaruit et lingue eorum faucibus
adhererunt. Dominus vero quasi in pulverem mortis deduxit eos⁷. Ad quod^q mirabile
visu spectaculum cum fere tertia pars paganorum eiusdem oppidi immixtis fidelibus con-
flueret^r, omnes unanimiter, mira gestarum rerum aspicientes, Deum, qui omnes homines
vult salvos fieri^s, glorificaverunt. Ad ultimum vero⁸ hi^t penitentia ducti gratiam baptismi
flagitarunt. Et sic sanitati^u restituebantur. Eo^v namque die magna pars barbarorum
conversa est ad fidem.

4. His itaque peractis preclara fama beati viri Bonifatii^w pervenit ad aures Boslai^{x,9}

a) opp. B. b) paucos B. c) annuente et adiuvante B. d) dev. m. B. e) ministerium B. f) ita B; 25
fovantes A. g) ita B; labubri A. h) Christum Iesum B. i) ita B; gratiam om. A. k) autem add. B.
l) ita B; affixu A. m) erectum A. B; corr. Vo. n) ac visum movere B. o) potuisset B. p) ministrante B.
q) ita B; quodem(?) A; eiusdem vel(?) ydem legit Vo. r) confluerent B. s) quoque B. t) ita B; hii A.
u) sanitate B. v) ea B. w) Bonifacii semper B. x) Bosslai B.

p. 1364 n. 1; epist. Brunonis ad Heinricum regem
a. 1008. missa, W. Giesebrecht, 'Gesch. d. deutschen
Kaiserzeit' II⁵, 702; Vita Stephani regis Ung. maior
c. 7, SS. XI, 232; Addit. ad Ademari Hist. III, 31, SS. IV,
129 n. 2*, ed. I. Chavanon (Paris 1897) p. 153.

1) Cf. G. archiep. Magd. cod. B 3 c. 14, SS. XIV, 391
n. **: *Prage civitatem Bohemie divertens*. Brasso,
Teutonice Kronstadt (Siebenbürgen), illam civitatem esse
Voigt, 'Brun von Querfurt' (Stuttgart 1907) p. 277,
'Brun von Querfurt als Missionar des römischen Ostens'
(Sitzungsberichte der Kön. Böhmischen Gesellschaft der
Wissenschaften. Klasse für Philos., Gesch. u. Philol.,
'Jahrg.' 1908, Prag 1909) p. 4 sqq., 12 sqq., 'Sachsen und
Anhalt' III, 103 putat; Kolberg p. 51 n. 83, 56, 106 n. 2 auc-
torem Vitae rapidiorum aquarum cursuum Dnjepr fluminis
Slavice 'Porogi' vel 'Progi' nominatorum vel Brailae civi-
tatis, quae ad Danubium fl. in Romania sita est, vel Bako
(Bakou prope Tatrosch ad Sereth fl. [?]) civitatis meminisse
censebat. 2) 1. Cor. 3, 6 sq.: *Ego plantavi, Apollo
rigavit: sed Deus incrementum dedit. Itaque neque
qui plantat est aliquid, neque qui rigat: sed, qui
incrementum dat, Deus*. Cf. Matth. 13, 24 sq.: *Simile
factum est regnum caelorum homini, qui seminavit
bonum semen in agro suo. Cum autem dormirent ho-
mines, venit inimicus eius, et superseminavit zizania
in medio tritici, et abiit*. 3) Matth. 22, 37—39:
Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo et

in tota anima tua et in tota mente tua. Hoc est 30
*maximum et primum mandatum. Secundum autem
simile est huic: Diliges proximum tuum, sicut te
ipsum*. 4) Thietm. Chron. VII (VI), 35 (58) p. 188:
steriles hos agros semine divino studuit fecundare.
Cf. Ann. Magd. ad a. 1009, SS. XVI, 164. 5) Sulp. 35
Sev. Vita Martini 12, 3 p. 122: *hic vero mirum in
modum videres miseros primum velut saxa riguisse*.
Sulp. Sev. Dial. I (II) 3, 6: *quae cum omnia solo fixa
ac si aenea signa riguissent*; I (II) 3, 7: *uno adque
eodem in loco stabant fixa simulacra*; I (II) 3, 9: 40
*ipsi potius amissis sensibus in immobilem saxorum
naturam rigescere debuissent, sicut adfixa locis quibus
steterant iumenta vidissent*. 6) Cf. Petri Damiani
Vita Romualdi c. 27, SS. IV, 851. 7) Ps. 21, 16: *Aruit
tamquam testa virtus mea, et lingua mea adhaesit* 45
faucibus meis: et in pulverem mortis deduxisti me.
8) 1. Tim. 2, 4: *Deo, qui omnes homines vult salvos
fieri et ad agnitionem veritatis venire*. 9) I. e.
Boleslaus I. dux Polonorum, qui Brunonem in Prussiam
vocavit. Quem auctor cum duce Prussiae, quem Bruno 50
primum baptizavit, confudit. De iis, quae inter Boles-
laum et Brunonem gesta sunt, cf. Stanisł. Zakrzewski,
'Bolesław Chrobry Wielki' (Lwów - Warszawa - Kraków
1925) p. 209 sqq., quem librum A. Lattermann, 'Bo-
leslaus der Kühne und Große', 'Deutsche Wissenschaft- 55
liche Zeitschrift für Polen', fasc. 23 (1931) p. 91 sqq.
in linguam Teutonicam translatus abbreviavit. De

ducis. Qui mox precepit sibi presentari episcopum. Adletha^{a,1} vero Dei sentiens sibi imminere diem requiecionis², gaudio repletus alacri vultu cum missis satellitibus venit in presentiam ducis. Requirebatur, quisnam esset vel unde aut cur venisset. Respondit^b se causa sue salutis suorumque omnium advenisse. At pontifices templorum invidia diaboli in iram excitati, universam plebem concitaverunt et omnes magistratus ac satrapas in eum, ut vivus incenderetur, qui templa deorum destrueret omnemque populum magicis artibus subverteret. Data est optio elegendi^c, ut aut invictissimis^d diis immolaret aut exitus rei veritatis testimonio^e comprobaretur.

5. Posita est strues lignorum³ ac in medio linquitur meatus unius incedentis. Cumque¹⁰ omni flagore flamma ignis per cava loca undique prorumperet et subtus incendia nimia aridorum^f lignorum pabula essent subministrata, ut acrior arderet, sanctus vir Dei^g Bonifatius non clipeo aut galea protectus, sed signo sancte crucis munitus intrepidus ignium flammam intravit, stetit ac immobilis permansit diem integrum et noctem totam, quasi in loco frigido, ita ut nec pars saltim^h vestimentorum eius ardoris signo lassaretur. At vero cum secunda die primo mane de flamma quasi de rore flante illesus progredere-
15 illud Daviticum psallens^{1,4}: 'Probasti cor meum', Domine, 'et visitasti nocte^k, igne me examinasti et non est inventa in me iniquitas', omnes, qui inenarrabili rei intererant, flexis genibus mundi salvatorem in eo glorificaverunt simulque salutare baptismum ab eo devotissime postulavere. Sed et rex et omnes primates sui se sacre fidei commendantes
20 abluionem sacri fontis leti perceperunt.

6. Zebedem¹ vero frater eius⁵ audiens conversionem fratris, gravi ira commotus misit milites, qui ut sanctum virum raperent suique^m presentie presentarent. Hiⁿ milites, cum armati venirent, invenerunt beatum^o Bonifatium missam^p devote celebrantem. At unus ex eis improbe cum maxima audacia sanctum virum incurrit, manum, cum qua sacrificium
25 benedixit, ferro abscidit⁶ et^q deinde eum^r ab altare^r pepulit^r. Mox, ut idem vidit manum pendentem signa supra^s sancta facientem, commotus obstupuit, ad pedes eius cecidit et penitentiam egit. Is vero, postmodum in suo laureato sanguine baptizatus^t, evasit. Cetera

- a) ita A; athleta B. b) responsum est B. c) eligendi B. d) ita B; invictissime A. e) eius add. B.
f) ita B; aridorum A. g) Dei om. B. h) saltem B. i) ita B; psallans A. k) nocte cm. B. l) ita A;
30 Zebeden B, Vo. m) ita A; sueque B. n) ita B; hii A. o) beatum bis A. p) missas B. q) et om. B. r) ei ab altare pepulit A; vi ab altari eum pepulit B. s) super B. t) ita B; baptisatus A.

Brunone hoc loco p. 112sq. Cf. ad hunc locum Wipert., SS. IV, 579, Kolberg p. 105: *statim ante regem ducti fuimus. Episcopus vero cum suis capellanis preparatis celebravit missam predicando evangelica atque apostolorum dicta. Que omnia ut rex Nethimer nomine audivit, dixit . . .* Regem Prutenorum Wipertus Nethimer nominat, quod nomen Slavicum esse E. Kunik apud Wattenbach, 'Deutschlands
40 Geschichtsquellen' I⁷, 390 n. 1 dixit. Ita etiam Zakrzewski p. 225. Cf. supra in praef. p. 1356 sq.

- 1) Cf. Vita Landib. auctore Stephano § 22, AA. SS. 17. Sept. V. (Venetiis 1770) p. 584: *At Lantbertus Christi athleta*; p. 585: *patientissimus Dei athleta*.
2) Cf. Hebr. 4, 8sq.: *Nam si eis Iesus requiem praestitisset, numquam de alia loqueretur, posthac, die. Itaque relinquitur sabbatismus populo Dei*; Exod. 31, 15: *Sex diebus facietis opus: in die septimo sabbatum est, requies sancta Domino*.
3) Cf. ad
45 sequentia Petri Damiani Vita Romualdi c. 27, SS. IV, 851; Wiperti Historia Brunonis, SS. IV, 579sq., Kolberg p. 105: *Rex autem turbatus dixit indignatione maxima: 'Accipite episcopum citissime et in ignem coram me proicite. Si illum ignis comburet et devorat, cognoscite, quia illius est predicatio vanissima; denique si est aliter, in illum deum credamus velo-*

citer. Tunc iussit rex ignem accendi validissimum et in illum proici episcopum. Episcopus autem indutus vestimento episcopali suam sedem in ignem fecit portare et in igne supra eandem tam diu sedit, quousque a capellanis septem psalmi fuerunt decantati. Rex vero hoc videns factum mirabile cum trecentis viris credidit Deo velociter et accepit baptismum penitentiae. 4) Ps. 16, 3: *Probasti cor meum, et visitasti nocte: igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas*. 5) Cf. Petri Damiani Vita Romualdi c. 27, SS. IV, 851. Wipert., SS. IV, 580, Kolberg p. 105: *Dux autem illius terre ad episcopum equitavit virtute repletus diabolica et illum episcopum cum capellanis fecit martirizare absque ulla quaerimonia*. De nomine Zebedem cf. Kolberg p. 103; Voigt, 'Brun v. Querfurt' (1907) p. 293; 'Brun v. Querfurt als Missionar' ('Sitzungsber. d. Kön. Böhm. Ges. d. Wiss.' etc., a. 1908) p. 24. 30; 'Sachsen u. Anhalt' III, 103sq. 6) Cf. Ekkeh. Chron. ad a. 1008, SS. VI, 193: *Brun episcopus ex monacho, a Prucis multis suppliciis afflicto et manibus pedibusque abscisis postremo capite plexus caelos petiit, quae Ekkehardus ex Chron. Wirzburg., SS. VI, 29, desumpsit; G. ep. Halb., SS. XXIII, 90; Ann. S. Pauli Virdun. ad a. 1002, SS. XVI, 500: Brun episcopus a Bruzis manibus et pedibus abscisis passus est*.

multitudo dum irrumperet, unus ex eis exempto gladio amputavit caput eius, alii effugabantur^a, alii cedebantur. Sed gens effera, necdum in morte eius satiata, caput sanctissimi viri in flumen, quod dicitur Alstra¹, proiecerunt. Martirizatus* est beatus Bruno anno Domini millesimo nono XVI. kal.^b Martii² temporibus secundi Henrici³ imperatoris, qui sepultus est in Bamberg^a.

1009.
Feb. 14.
(März 9)

Viri autem timorati accipientes corpus sancti Bonifatii sepelierunt illud^{c,4} in eodem loco^{**}, ubi Dominus multa miracula operatur per servum suum Bonifatium usque in hodiernum diem^d.

7. At cum Dominus vellet virtutum ostendere, quanti meriti esset apud eum, cuius caput tam inhoneste loco demersum fuisset, quadam nocte accidit, ut piscatores cuiusdam 10

*) martirizatus — Bamberg^a om. B.

**) decimo sexto kalendas Marcii add. B.

a) ita B; effugabantur A.
om. B.

b) kal. suppl. Vo.; kal. om. A; sed cf. decimo sexto kalendas Marcii B n. **.

c) illud

d) hic finit B.

1) Alstrae nomine Lyvam (hodie Liebe, Kr. Rosenberg et Marienwerder, Westpr.) fluvium significari Kolberg p. 103 putavit, cum Slavice Lyva, Leba, Laba verbo Alstra, Aller, Alra etc. ('Elster'), in Teutonicam sermonem verteretur. Cf. J. Bender, 'Über die vorgeschichtliche Zeit und den Namen Ermlands', 'Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands' I (1860) p. 21 n. 2. [Econtra de Pissek (Pissa) aut de Narew fluvio aut de quodam minore fluvio, qui in alterutrum meridiem versus influit, Voigt ('Sachsen u. Anhalt' III, 107, cf. 97sq.) cogitat, qui in libello 'Brun von Querfurt und seine Zeit' ('Neujahrsblätter. Herausgeg. v. d. Hist. Komm. für die Prov. Sachsen' 33, Halle a. S. 1909) p. 37 et 42 vocem 'Alstra' Slavice 'Grenzfluß' significare coniecerat. Sed quae de loco Cholinum, ubi sanctum Adalbertum passum esse quaedam Passio Adalb. ep. Prag., saeculo XI. conscripta, c. 2 (SS. XV, 706) narrat, quem locum Kolno (Koljno) Poloniae inter Lomiza et Iohannisburg a Pissa fluvio ad orientem situm esse posse putavit, potius ad legendam et, confusione quadam intercedente, ad martyrium Brunonis nostri referendo proposuit (cf. postremo 'Sachsen und Anhalt' III, 98 n. 19), valde dubia nec facile recipienda esse videntur. De loco, quo fortasse Brunonem occisum esse putat, quem locum circa Iohannisburg situm fuisse credit, Voigt pluribus disseruit in libro 'Brun von Querfurt' (1907) p. 126sq. et in 'Brun von Querfurt als Missionar', in 'Sitzungsber. d. Kön. Böhm. Ges. d. Wiss.' etc., a. 1908, p. 22sq. Hofm.] Locus, in quo Bruno trucidatus est, ita describitur: Thietm. Chron. VII (VI), 35 (58) p. 189: *in confinio predictae regionis* (scil. Prussiae) *et Rusciae*; Ann. Quedl. ad a. 1009, SS. III, 80: *in confinio Rusciae et Lituae*; ita etiam Gesta archiep. Magd. c. 15, SS. XIV, 383 et Ann. Magd. ad a. 1009, SS. XVI, 164. 2) Necrol. Magdeburg., ed. E. Dümmler, 'Neue Mittheilungen aus dem Gebiet historisch-antiquarischer Forschungen' X, 2 (1864) p. 261: *VII. Idus Mart. Bruno archiepiscopus obiit*. Necrol. Weissenburg., ed. E. F. Mooyer, 'Archiv des hist. Ver. von Unterfranken und Aschaffenburg' XIII, 3 (1855) p. 8: *VII. id. (Mart.) Brun episcopus* (ib. p. 31: *XII. Kl. [Sept.] Brun episcopus obiit*, quod ad Brunonem II. episcopum Verdensem, † 1049, spectat; cf. Hauck, 'KG.' III³⁻⁴, 991). Quem diem etiam Necrol. Merseburg., ed. E. Dümmler, 'Neue Mittheilungen aus

dem Gebiet historisch-antiquarischer Forschungen' XI, 2 15 (1867) p. 239: *Brun episcopus et martyr* praebet. Thietmari Chron. VII (VI), 35 (58) p. 188sq.: *Tunc in confinio predictae regionis et Rusciae cum predicaret, primo ab incolis prohibetur et plus euangelizans capitur deindeque amore Christi, qui aecclesiae caput 20 est, XVI. Kal. Martii mitis ut agnus decollatur cum sociis suis XVIII. G. ep. Halb., SS. XXIII, 90: postremo capite plexus, stipante illum collegio 18 sociorum illic cum ipso pariter decollatorum palam martyrii est adeptus, anno videlicet Domini 25 1008, 16. Kal. Marcii. Econtra Ann. Quedl. ad a. 1009, SS. III, 80: *in confinio Rusciae et Lituae a paganis capite plexus, cum suis 18, 7. Id. Martii petiit coelos*. Eundem diem praebent Ann. Magd. ad a. 1009, SS. XVI, 164. Kurze perperam etiam Gesta 30 ep. Halb. d. 9. Mart. diem mortis praebere dixit. Quamquam necrologia non consentiunt, Necrologium Magdeburgense cum Annalibus Quedlinburgensibus comparans Kurzum recte statuere credo, Brunonem re vera die 9. Mart. mortuum esse, quod etiam A. Hauck, 'Kirchen- 35 geschichte Deutschlands' III³⁻⁴ (Leipzig 1906) p. 631 n. 1 accepit. Sed si Kurze Thietmarum diem 14. Febr., diem mortis Brunonis I. episcopi Verdensis (a. 962—976), ex deperdita Necrologii Merseburgensis parte desumptum perperam pro Brunonis Querfordensis die emortuali 40 habuisse (cf. Thietm. Chron. III, 6 [4] p. 51) putat, obstat, quod Chron. ep. Verd. c. 16, Leibniz, Script. rer. Brunsv. II, 215, Brunonem I. episcopum Verdensem die 27. Apr. mortuum esse refert, quod Hauck III, 990sq. probat. Quomodo Thietmarus — si ita res se habet — 45 dies confuderit, in dubio restat. 3) Thietm. Chron. VII (VI), 35 (58) p. 189: *Facta sunt autem haec in tempore serenissimi regis Henrici*. Ex quibus verbis Thietmari postea per auctorem libri gestorum, et eum, qui Vitam et Passionem coniunxit, et eos, qui illas 50 deinde rescribebant, paulatim verba nostra facta esse puto. Cf. Thietm. VII (VI), 34 (58) p. 188: *... post mortem gloriosissimi imperatoris* (sc. Ottonis III), *regnante tunc secundo Dei gratia Henrico* . . . , et in praefatione p. 1355 n. 12. 4) Thietm. Chron. VII (VI), 35 (58) p. 189: *Corpora tot martirum insepulta iacuerunt, quoad Bolizlavus id comperiens eadem mercatur ac domui suae futurum acquisivit solatium*.*

principis per undas solivagas irent quaerere squamosam turbam piscium, lumina incensa natate viderent, ubi diu cesum caput sancti viri iacebat. Qui cum tumidas aquas valido remigio pulsarent, sic navis immobilis permansit, quasi ab aliquo esset retenta. Stupor¹ Luc. 5, 9. autem circumdederat precordia virorum, adhuc etiam metus eos invasit. Mirabantur, 5 quidnam esset, quod eis acciderat. Recordati autem nominis Ihesu^a invocabant illud, et subito apparuit eis beatus Bonifatius ambulans² super profunditatem aquae. Hi^b vero cf. Marc. 6, 48—50; Matth. 14, 25—27. magis timere coeperunt, existimantes fantasma esse². Sed vir sanctus, ut eos vidit perterritos, miti pectore eos consolari cepit, ne expavescerent², se esse eundem virum, quem pagani morti tradiderant, caputque eius iacere, ubi ardentia lumina Dei nutu natarent. 10 Piscatores autem, postquam in se ipsos redierunt, Deum glorificaverunt locumque illum vigilantia studio notaverunt.

8. Mane autem facto venerunt ad prenotatum locum, invenerunt caput eius. Et accipientes illud, convocato clero et plebe eiusdem opidi posuerunt illud venerabiliter iuxta corpus viri Dei, confitentes Christum Ihesum fide chatholica recepta.

15 9. Eo die ad sacrum eius tumultum³ multa signa per virtutem Domini facta sunt. Cecis^d visus redditus^e est et claudis et debilibus gressus restituebatur, infirmis sanitas pro- Matth. 11, 5. curante Deo restituebatur.

FINIT^d PASSIO SANCTI BRVNONIS EPISCOPI ET MARTYRIS^d.

20 Bruno vir electus papa mittente profectus
Ungaricas gentes⁵ adiit simulacra colentes.
Effera mens gentis dum perfurit in documentis,
Est athletha Dei⁶ submissus perniciiei.

Oratio.

Origo^e et consumatio totius bonitatis, Deus, qui beati Brunonis pontificis et martyris 25 tui nobilitatem in meliorem mutasti dignitatem et eum tam fortiter in tuo^f amore^f inflammasti, ut non solum per^g te terrenam^h substantiamⁱ, verum etiam carnem contempneret, concede, ut, cuius in terris^k sacri sanguinis effusionem celebramus, in celo collocari patrocinia^l sentiamus per dominum nostrum^m Ihesum Christum. Amen^m.

a) Ihesum A; corr. Vo. b) hii A; hi corr. Vo. c) reditus A; corr. Vo. d) Finit — Martyris maioribus litteris scriptum A. e) Origo — Dominum (l. 28) habet B f. CXCIIV. Ad Vesperas sub collecta ante Passionem praecedentem, v. supra p. 1363 n. i ad c. 1. f) am. tuo B. g) pro B. h) terrena B. i) substantiam om. B. k) terra B. l) eius patrocinia B. m) nostrum — Amen om. B.

1) Cf. Luc. 5, 9: *Stupor enim circumdederat eum et omnes, qui cum illo erant, in captura piscium, quam ceperant.* — Ad c. 7—9 cf. supra p. 1356 sq. 2) Cf. Marc. 6, 48—50: *... venit ad eos ambulans supra mare: et volebat praeterire eos. At illi ut viderunt eum ambulantiem supra mare, putaverunt phantasma esse et exclamaverunt. Omnes enim viderunt eum et conturbati sunt. Et statim locutus est cum eis et dixit eis: Confidite, ego sum, nolite timere;* Matth. 14, 25—27: *... venit ad eos ambulans super mare etc.* Levison. 3) Cf. V. Landib. auct. Stephano Lect. IX., SS. rer. Merov. VI, 392: *dum conderetur tumulo;* V. Landib. auct. Sigeberto, ib. p. 405: *ad tumultum sancti oraturus;* V. Landib. auct. Nicolao, ib. p. 428: *signato martyris tumulo.* 4) Matth. 11, 5: *caeci vident, claudi ambulant.* Cf. V. Landib. vet. c. 28 p. 383: *Ibi ceci lumen recepti, claudi restaurati.* 5) Cf. Passio c. 1 p. 1363 l. 27. 6) Cf. Vita Landib. auctore Stephano § 22, AA. SS. 17. Sept. V, 584 sq.; cf. supra Passio c. 4 p. 1365 l. 1.

MIRACVLA SANCTI WILLIBRORDI EPTERNACENSIA.

EDIDIT W. LEVISON.

Vitae Willibrordi Fresionum archiepiscopi et Epternacensis monasterii gubernatoris primi, quam Alvinus composuit¹, in codice Parisiensi nr. 9740 (Suppl. Lat. 243. 3), saec. XII/XIII, olim ipsius coenobii Epternacensis (= c.), fol. 162—164. post caput 31, homilia (c. 32) praetermissa², Miracula nonnulla subiuncta sunt, quae altera parte saeculi XI. monachus quidam congregationis illius composuit. E capitibus sex, quae litteris initialibus et maioribus et ornatioribus distincta sunt, tria ex ipso Alvino (c. 27. 29. 30) pendent, et rebus et verbis aliquatenus immutatis et auctis; 10 quartum in Vita Amalbergae virginis Tamisiensis fabulosa nititur. At in capite quinto et sexto auctor de translatione Willibrordi a. 1031. facta et de bello, quo incolae Walichrensis insulae contra Robertum I. comitem Flandriae victores extiterunt, utilia quaedam fusius enarravit, atque Epternacenses etiam de rebus in regione maritima gestis instructi esse poterant, quippe qui ob possessiones monasterii in insula sitas commercio cum partibus 'inferioribus' fruerentur³. Miraculis iisdem 15 Thiofridus abbas Epternacensis (1083—1110) inter a. 1102. et 1106. in Vita Willibrordi nova cum fuco verborum amplissimo conscribenda ita usus est (c. 25—27, 30, 34, 35)⁴, ut verba praedecessoris partim mutuatus sit partim additamentis pluribus auxerit, cumque et Vitam Amalbergae et Vitam Hilarionis Hieronymianam, quas prior auctor exscripsit neque vero laudavit (c. 4. 5), posterior iisdem locis iterum adhibuerit, nescio an A. Poncelet recte coniecerit etiam Miracula antea a Thio- 20 frido composita esse fontium e quibus hauserat conscio⁵. Idem studium clausularum consonantium in utroque deprehenditur, utque sermo operum aliorum Thiofridi ornatior est⁶, ita etiam decessor verbis minus usitatis potitus est (c. 1 lych(i)nus, c. 2 ephebus, c. 4 paranympus, c. 5 sarabara, c. 6 phalanx, pyxis), atque differentiae quae extant sermonis fortasse ad spatia annorum referri possunt, si Miracula aliquanto tempore ante Vitam Willibrordi a Thiofrido conscripta esse statuere licet⁷. 25

Miracula e codice illo unico Bollandistae in Catalogo codicum hagiographicorum Latinorum bibliothecae Nationalis Parisiensis II, Bruxellis 1890, p. 581—583, publici iuris fecerunt; iterum A. Poncelet socius eorum eadem in Actis sanctorum Novembris III, Bruxellis 1910, p. 458—459, edidit, codice iterum collato⁸. Ipse imaginem eius adhibui arte photographica depictam, quam intercedente v. c. Henrico Omont qua est officiositate nactus sum. Neque rationem codicis orthographi- 30 cam immutavi, nisi quod in clausulis declinationis primae ubique -ae restitui, cum librarius aliquotiens -e, saepius -e scripserit.

W. Levison.

1) Vitae Willibrordi Alvinianae librum priorem eundemque prosaicum nuper ediderunt A. Poncelet, Acta sanctorum Novembris III (1910), 435—451, et ego ipse, SS. r. Merov. VII, 1 (1919), 113—141. 2) De ratione codicis cf. Poncelet l. l. p. 419 sq. (cod. 1 h) et Levison l. l. p. 103 (cod. 9; cf. p. 644). 3) Cf. infra p. 1370 n. 13. 4) Opus Thiofridi Poncelet edidit l. l. p. 459—500 (cf. p. 423 sqq.); non nisi partes selectas L. Weiland, MG. SS. XXIII, 23—30 (cf. p. 12 sqq.), publici iuris fecerat. Cf. Levison l. l. p. 110 sq.; W. Lampen, 'Thiofrid von Echternach' ('Kirchengeschichtliche Abhandlungen' XI), Vratislaviae 1920, p. 12 sqq.;

C. Wampach, 'Geschichte der Grundherrschaft Echternach im Frühmittelalter' I, 1, Luxemburgi 1929, p. 241 sqq. 35

5) A. Poncelet, 'Les miracles de S. Willibrord' (Analecta Bollandiana XXVI, 1907, p. 73—77). Cf. L. Van der Essen, 'Étude critique et littéraire sur les Vitae des saints mérovingiens de l'ancienne Belgique', Lovanii 1907, p. 433 sq.; Levison, 'Neues Archiv' 32 (1907), p. 761. 40 6) Cf. Lampen l. l. p. 61 sqq. 7) Etiam sermo Vitae Irminae a Thiofrido compositae simplicior est; cf. ib. p. 5. 8) Cf. etiam Bibl. hag. Lat. nr. 8943 (suppl. ed. alt. p. 315).

(1).^a In lichinis dependentibus¹ ante viri Dei Willibrordi sepulcrum oleum lucere solebat², quod nullae tenebrae obfuscare, nulla nox interpolare valebat. In die quoque ipsius³ inter missarum sollempnia usque ad effusionem excrevit ac efferbuit et exceptum in ampullulis et datum et missum infirmis unctione² salubri⁴ restituit.

(2). In ipso etatis flore ephebus⁵ quidam tanti languoris pregravatus fuit pondere, ut horrendo et incessabili tremore tota concuteretur artuum compagine^{b,6}. Hic ad tumbam viri Dei a suis adductus et positus est necessariis, et in momento horae redintegrata et solidata compage^b corporis⁷, in conspectu astantium convaluit et exilivit incolomis.

(3). In tam nobili et celebri viri Dei cenobio⁸ quidam nomine, non merito diaconatus^c functus officio^c sacro, infando se involvit sacrilegio. Nam involans^d crucem auream, quam Clemens⁹ Willibrordus in itinere gestare consueverat, obstinato corde cum aliis ecclesiasticis donariis subripuit, et quia ad manum comminuendi et distrahendi copiam non habuit, in abdito et nulli cognito loco recondidit. Pro qua re unanimi fratrum merencium consilio sacrilegus addictus est banno, quin etiam sancta communio et omnis cibi et potus per summam obedienciam ei interdicta est perceptio, nisi infecti dampni restitutio ac pura eum refocillaret confessio. Quod contempnens, cecidit in medio quem presumpserat inobedienciae poculo, et in subitaneae et improvisae mortis articulo, non pro penitenciae remedio, sed divinae ulcionis coactus incendio, prodidit, ubi reconditus^e esset thesaurus suo ablatas sacrilegio; sicque exspiravit, lugubre, detestabile et abominabile exemplum omni ordini monastico.

(4). Hoc quoque non estimetur incongruum hic inserere¹⁰, quod beatus Willibrordus sanctam Amalbergam, adhuc degens in carne, premissa hac benedictionis dulcedine: 'Floreas cum Tecla, valeas cum Agne, et cum Maria optima sit pars tua', sacro crismate consecravit; post obitum vero suum cum consanguinea sua¹¹ gloriosa virgine Gertrude apparens ei in visione et de triennali spacio vitae presentis edocens, sacro eam velamine velavit. O paranymphum verae karitatis dote peditum, qui sponsam Dei preelectam etiam post suum non deseruit transitum, donec introduceret eam in desiderantissimi sponsi sui amplexus et thalamum.

(5). Anno vero progeniti Verbi MXXXI^o, a transitu eiusdem patris CC^oXCII^o¹², re-
cidivi reparata oratorii fabrica¹³, abbati Humberto¹⁴ totique congregationi una sedit sententia¹⁵, ut, invitato domno Poppone Trevirorum archiepiscopo¹⁶ et Henrico duce Boariae^f, nostro autem defensore¹⁷, XIII° kalendas Novenbris inter missarum¹⁸ sollempnia eius ossa

a) numeros capitum adiecerunt Boll.

b) ita hoc loco c. cum Thiofrido c. 26.

c) involans hoc loco add., sed eras., c.

d) ita Thiofridus c. 27, hoc loco om. c.; cf. n. c.

e) corr. ut videtur e reconciliatus c.

f) ita c. et Thiofridus c. 34.

1) Cf. Vergili Aen. I, 726: *dependent lychni laquearibus aureis incensi*. 2) Ex Allevini Vita Willibrordi c. 27 (l. l. p. 136): *Per unctionem quoque olei, quod supra corpus sancti viri lucere solebat, multi infirmi... curati sunt*. 3) Diem 7. Novembris Epternacenses celebrabant; cf. SS. r. Merov.

4) *salutem et incolumitatem mentis et corporis* supplet Thiofridus c. 25 (ed. Poncelet p. 475). 5) *Adolescens* Allevinus c. 29 (p. 136), unde haec narratio deprompta est, verbis mutatis. 6) Ita Hieronymus, epist. 100, 9 (ed. Hilberg, Corpus script. eccl.

7) *omnis compago nervorum atque artuum solvebatur*. 8) Ita Orosius, Hist. IV, 8, 11: *compagem totius corporis*; Eugippius, Vita Severini c. 44, 6: *integram corporis compagem*. 9) Epternaco, hodie Echternach. 10) Nomen Clementis Willibrordo in consecratione archiepiscopali a. 695. a Sergio pontifice Romano impositum est; cf. SS. r. Merov. VII, 84sq.

11) *quod ab acucioris ingenii et limatioris linguae scriptore urbanus est editum* (scilicet ab auctore Vitae Amalbergae, Acta sanctorum Iulii III, 90-102), addit Thiofridus c. 30 (p. 477), qui miraculum supra editum, fonte eius iterum adhibito, ex ipsa Vita Amal-

bergae fabulosa hic illic supplevit. De qua cf. L. Van der Essen, 'Étude critique et littéraire sur les Vitae des saints mérovingiens de l'ancienne Belgique', Lovanii 1907, p. 179sq. 12) *ipsius* (i. e. Amalbergae neque Willibrordi) pro *sua* recte Thiofridus, siquidem Amalbergam et Gertrudem consanguineas fuisse auctor Vitae Amalbergae c. 1 (p. 91) finxerat. 13) Willibrordus anno 739. obierat. 14) Monasterium Epternacense anno 1016. incendio destructum et, novo fundamento posito, restauratum atque anno 1031. dedicatum est; cf. Catalogos abbatum Epternacensium (SS. XIII, 739sq., XXIII, 32sq.), Chronicon Epternacense breve (ib. XV, 1307); infra n. 18. 15) Annis 1028-1051. monasterium Epternacense rexit. Cf. Wampach l. l. I, 1, p. 229sq. 16) Ita Thiofridus etiam c. 31 (p. 478): *una omnium mentibus sedit sententia*. 17) I. e. advocato. Agitur de Heinricho comite Luxemburgensi, qui annis 1042-1047. ducatus Baiuariae praefuit, in ordine ducum Heinrichus VII. vocatus. 18) *dedicationis pro missarum* Thiofridus c. 34 (p. 480). De die dedicationis et translationis convenit codex martyrologii Flori Epternacensis, nunc Parisiensis n. 10158 (H. Quentin, 'Les martyrologes historiques du moyen

transferrentur in locum, ubi modo recondita cum debita honorantur reverencia. Sed unus ex cenobitis, Thitmarus, inter eos, qui delecti erant pavementum infringere, ignorans vel oblitus nocturno se delusum fantasmate, dum bipennem reducta arduus dextera libraret¹ in aere, exerta brachia nullo modo potuit deponere. Tunc a preposito Huperto est commonitus, ut confessione purgaret, si cuius criminis esset conscius.⁵ Discuciens itaque se, nichil in consciencia sua novi admissi invenit; adtamen^a abiens et sarabara sua inspiciens lavit² et rediens sacro labori sollicitius institit. Egesta autem humo et effractis duabus criptis, in tertia sacrum invenerunt sarcophagum^b et sericum desuper pallium; quod, mirum dictu, incorruptum et adhuc integrum ad aeclesiae suspenditur ornatum. Abbas vero Humbertus, ut pro reliquiis distribuendis³ aliquid¹⁰ quantum recondere de corporis eius tesauris, elevato paulisper operculo, videre meruit dilectissimum dominum suum, illesa cuculla et cilicio et pene toto corpore integro⁴. Et effuso statim quasi ex acerra aromatum fumo, obtusa visus sui acie⁵, nichil virium in eius exsangui^d remansit corpore⁶. Attamen inserens manum vir fidei non modicae, de costis eius unam extraxit cum summa formidine. Quidam vero ex cenobitis Fridelo nomine, qui⁷, deposito cingulo militari et oblati ante se duobus filiis, iugo se subdiderat servitutis dominicae, intestinis suis prolapsis et dependentibus⁸, tota debilitatus erat membrorum compagine⁹. Hic inpegit nescius in salutiferam Dei viri tumbam et absque mora¹⁰ sanitatem adeptus est integram. Itaque non tam^e ex vicina^f quam de tota provincia populorum convenerunt examina et, quasi presentem²⁰ viventemque in carne communem patronum suum cernerent ac susciperent, laudes concreparunt^g voce altisona^g, et mistica archa¹¹ Domini translata et deducta in iubilo, in individuae Trinitatis^h altaris propiciatorio est posita¹²; ubi numeri estimationem excedencia innovantur signa et immutantur mirabilia.

cf. Eccl.
36, 6.

(6). Valicrensem autem insulam¹³, ubi sanguisⁱ eius effusus est pro Cristi^k confessione²⁵ et gloria¹⁴, frequentius illustrat miraculis spiritus sui presencia, quia, cum non fidelium,

cf. 1. Cor.
14, 22.

a) ita c. b) sarofagum corr. c. c) ita c. d) exsangui, ras. ut videtur c, c. e) superscr. c. f) ita c.; vicinia Thiofridus. g) concreparent voce altissona c. h) ita Thiofridus; Trin. deest c. i) sangui, ras. c, c. k) ita c.

âge', Parisiis 1908, p. 236; Lampen, 'Thiofrid', l. l. p. 36 de die erravit) atque imprimis notitia dedicationis, quam edidit N. de Werveke, supra p. 771. Thiofridus et in Floribus epitaphii sanctorum I, 6 (Migne, Patr. Lat. 157, col. 334) et in Vita Willibrordi de translatione rettulit.

1) Vergili Aen. V, 478 — 480: *reducta libravit dextra media inter cornua caestus arduus*. 2) Thiofridus l. l.: *iussus est ad lavatorium divertere et sarabara sua diligenti intuitu perspicere. Abiit, inspexit, lavit, rediit*. 3) De reliquiis Willibrordi postea distributis cf. Poncelet, Acta sanctorum Novembris III, 434 n. 1. 4) Thiofridus addidit: *tantisque flagrante odoribus, acsi delibutum esset unguentis omnibus*, exscripto eodem fonte, e quo auctor Miraculorum hauserat, scilicet Hieronymi Vita Hilarionis c. 46 (Migne, Patr. Lat. XXIII, 52): *Quod (corpus) . . . in antiquo monasterio condidit, illaesa tunica, cuculla et palliolo et toto corpore, quasi adhuc viveret, integro tantisque fragrante odoribus, ut delibutum unguentis putares*. 5) Cf. Plini Natur. hist. XXII, 142: *aciem quidem oculorum obtundit*. 6) *ut Danihel queritur de se visionum attonito enigmate*, addit Thiofridus; cf. Dan. 10, 16: *nihil in me remansit virium*. 7) *nobili ortus prosapia* addit Thiofridus. 8) *in secessus confinio et margine* idem addit. 9) Ita Augustinus, De civit. Dei XIX, 12, 3: *compago membrorum manet*; XXI, 3, 1: *com-*

pago membrorum atque vitalium. 10) *visceribus in sedem retortis pristinam* Thiofridus addit. 11) *testamenti* Thiofridus addidit iuxta 2. Reg. 6, 15: *ducebant archam testamenti Domini in iubilo*. 12) Notitia dedicationis, supra p. 771: *Facta est etiam eodem die translatio lucidissimi corporis prefati sancti Willibrordi ac positum est sub altare sancte Trinitatis, cuius dedicatio eodem die facta est*. Erat altare principale. 13) Walcheren insula Zeelandiae, ubi possessiones Epternacensis monasterii sitae erant. Cf. chartas Eugenii III, Victoris IV, Godefridi abbatis Epternacensis (Wampach l. l. I, 2, p. 341, 348, 359), epistulam Heinrico VI. imperatori inscriptam (ib. p. 367; SS. XXIII, 67), descriptionem possessionum, quam ediderunt et J. H. Gallée et K. Lamprecht ('Grundbesitz der Abtei Echternach in Zeeland' in 'Westdeutsche Zeitschrift' VIII, 1889, p. 211 — 220) et R. Fruin ('Grondbezittingen der abdij van Echternach op Walcheren', in 'Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde', 3. series, VI, 1892, p. 291 — 306). Thiofridus abbas (1088 — 1110), ut bella civilia Walichrensi sedaret, in insulam profectus est, id quod in Vita Willibrordi c. 36 (ed. Poncelet p. 481 sq.; SS. XXIII, 28 sqq.) enarravit. Cf. etiam W. Lampen, 'Uit de oudste kerkelijke geschiedenis van Walcheren' ('Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom van Haarlem' 39, 1920, p. 18 — 33). 14) Cf. Alevini Vitam Willibrordi c. 14 (SS. rer. Merov. VII, 128), quo teste Willibrordus gladio percussus neque vero laesus est. Cf. Lampen l. l. (v. n. 13) p. 19 sqq.

sed infidelium signa sint, aliter efferae gentis¹ non emollitur duricia^a. De quibus in calce voluminis libet inserere pauca de plurimis. Presidis² Flandriae Baltwini^b iunior filius Rupertus bellum intulit implacabile Mithilburgensibus³. Ter denas enim legiones⁴, taxatas mille militibus, adversus tria non integra⁵ in hostilia littora^c traiecit navibus. At^d Walicenses, coadunato suo agmine, convenerunt in basilicam 'terque quaterque beati^e' Willibrordi consecratam sanguine^{f,6} et ante participationem salutaris hostiae voto se obstrinxerunt quotannis censum illi persolvere, si eius interventu clemenciae potirentur palma victoriae. Nec mora, succensi ardentissimae fidei calore, pixidem, in qua illius continentur reliquiae, in vexilli suspenderunt cacumine et processerunt his freti, quasi domino Deo gradiente ante eos in fortitudinis suae multitudine. Conserto tandem prelio, pugnatum est ab eis tanta virtute, ut hinc viros inde pecudes putares et, ut canitur⁷, persequi unum mille et duos decem milia effugare existimares. Victi vero hostes cum ad naves refugerent, alii in suis cecidere perempti ratibus et obducti sunt spumante et concreto cruore fluctuum^g, et iuxta illud nobilissimi vatis disticon

Verg. Aen. I, 94.

cf. Isai. 63, 1.

Deut. 32, 30.

Lucani Phars. III, 571—573.

Ib. v. 576—577

cf. Ps. 16, 8, 7.

'Semianimes alii vastum subiere profundum
Hauseruntque suo permixtum sanguine^h pontum'.

Dominus, in umbra alarum suarum sperantes in se protegens, presentem se per innocuae alitis presenciam demonstravit. Nam nivei coloris columba, ut probatae fidei viris visum est, usque ad consummacionem¹ victoriae eos circumvolavit. Neque victrix phalanx, ut nobis qui eidem bello interfuit et postmodum⁸ monachum induit retulit, quemquam nisi tres ex suis perdidit; quod ex ipsorum inconsulta temeritate evenisse liquido constitit. Itaque post tanti triumphi gloriam debitae laudis triumphatori omnium solvit victimam, et votum quod voverat confirmans, ob gloriosae victoriae memoriam duo devicti principis vexilla ad Epternacensem transmisit aecclesiam^k.

- 25 a) corr. ut videtur e duritia c. b) Baltwin(i superscr., littera erasa) c. c) littera c. d) Ad c. e) ita Thiofridus; beati deest c. f) san:guine, ras. c, c. g) fluctus Thiofridus cum Lucano. h) san:guine, ras. c, c. i) consumac. c. k) Explicit vita beati Willibrordi episcopi add. c.

- 1) Walichenses *effera gens* a Thiofrido etiam in Vita Willibrordi metrica II, 215 vocantur (Poncelet p. 489).
30 2) *Divae memoriae presidis Flandriae* Thiofridus. Robertus I. vocatus Friso, comes Flandriae (1071—1093), filius Balduini V. comitis (1035—1067) erat atque post obitum Balduini VI. fratris senioris (1067—1070), Arnulfo filio eiusdem superato, comitatu Flandrensi potitus est.
35 Cum supra Balduinus V. neque vero Robertus 'praeses Flandriae' vocatus sit ('princeps' infra l. 24), nescio an bellum Walichrense ante a. 1067. contigerit, quo tempore Robertus Gertrudem Florentii I. comitis Hollandiae († 1061) viduam a. 1063. in matrimonium duxerat atque comitatum eiusdem regebat. De anno 1063/64. cogitavit Lampen, 'Bijdragen' 39, p. 31 (cf. Ann. Blandin. a. 1063, SS. V, 26; Balduini Ninov. Chron. a. 1064, ib. XXV, 523; Lamperti Hersfeld. Ann. a. 1071, ed. Holder-Egger p. 122 l. 29). Econtra Ch. Verlinden,
45 'Flandre et Zélande sous Robert le Frison' ('Revue belge de philologie et d'histoire' X, 1931, p. 1086—1093), Vita Willibrordi Thiofridiana neque vero Miraculis nostris usus, expeditionem Roberti Walichrensem pugnarum civilium sedandarum causa paulo ante a. 1083. factam esse voluit; at mihi non persuasit, cum Thiofridus c. 36 'externa bella' Roberti a bellis civilibus Walichrensium ab ipso Thiofrido sedatis (cf. supra p. 1370 n. 13) clare distinxerit. Narrationem nostram Balduino V. vivo ante a. 1067. litteris mandatam esse, e silentio auctoris verbis Thiofridi opposito concludere vix licet. Cf.

etiam E. Schmiele, 'Robert der Friese' I, diss. Gotting. 1872, et ea quae G. Meyer von Knonau, 'Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V.' passim de Roberto enarravit (I, 373 sq., 572 sq., II, 36 sqq., 57 sqq., etc.). — Robertus tempore Reginberti abbatis (1051—1081) ecclesias Epternacenses in Frisia sitas 'tyrannica dominatione invaserat' (Wampach l. l. I, 2, p. 321 nr. 196; cf. I, 1, p. 239 sq.). 3) Middelburg oppidum in media Walichrensium insula situm est. Thiofridus c. 35 addit: *cum extremis hominum Morinis iniit consilium et tantum de Francigenis et Theutonibus collegit exercitum, ut vix denis suorum satellitum singuli evenire aestimarentur hostium.* 4) *singulas* addit Thiofridus. 5) *per Schalde marmor* (i. e. aequor; *mermur* codices, correxit Schmitz) idem addit (in Vita metrica IV, 155, Poncelet p. 498: *per Scaldae fluminis undas*). 6) Cf. supra p. 1370 n. 14. Basilica in Westkapelle oppido partis insulae occidentalis sita erat, teste Thiofrido c. 13 (ed. Poncelet p. 469). 7) *in Deuteronomii carmine* Thiofridus addit. 8) *abiectionis militibus armis* idem supplevit. Weiland, SS. XXIII, 28 n. 54, et Lampen, 'Bijdragen' 39, p. 28 coniecerunt agi de Ekehardo, cuius Thiofridus c. 36 (SS. XXIII, 29; Poncelet p. 482) mentionem fecit: *Accessit . . . interpret domni ygumeni* (Thiofridi abbatis) *Ekehardus, coenobita egregius, ante conversionem inter principes eiusdem insulae* (Walichrensis) *nominalissimus.*

TRANSLATIO TRIVM VIRGINVM COLONIENSIVM WALCIODORENSIS.

EDIDIT W. LEVISON.

Cum Henricus V. contra patrem insurrexisset, cives Colonienses imperatori fidem servaverunt, unde, obsidione regis iunioris a. 1106. imminente, munimenta civitatis roboraverunt longiusque produxerunt. Quo in opere perficiendo e regione murorum septemtrionali prope ecclesias S. Cuniberti et Sanctarum Virginum sepulchra Romana inventa atque ad agmina XI milium virginum relata sunt, quae inventio commercii reliquiarum Coloniensium per saecula propagati ansam fomitemque dedit¹. Agmen ecclesiarum, quae reliquias eiusmodi nactae sunt, Walciodorum monasterium (hodie 10 Waulsort) ducit ad Mosam fluvium supra Namurcum situm². Monachus enim eiusdem coenobii, cuius nomen ab A littera incipiebat, ut propositum regulare strictius assequeretur, Coloniam in monasterium S. Pantaleonis se contulerat, quod Herimannus I. abbas (1082—1121) tunc gubernabat, eique congregationi die XI milium virginum (Octobris 21) adscriptus erat, quarum monasterium et ipsum eo tempore Herimanno regendum commissum erat³. Qui monachus cum 15 tria corpora virginum illarum acquisisset, congregationis cuius socius ante fuerat memor, eadem fratribus Walciodorensibus dono dedit et attulit. Cum Walciodorenses primi post Colonienses talia nacti esse dicantur⁴, translatio fortasse ante a. 1113. contigit, quo monachi Weissenburgenses reliquiis eiusdem generis potiti esse feruntur⁵.

De adventu corporum relatio brevis extat, quae, ut occasiones inventionis translationisque in 20 ea narrantur, alicuius momenti est ad tempora Henrici IV. imperatoris extrema et res Colonienses saeculi XII. ineuntis cognoscendas. Monachus Walciodorensis (c. 1), qui translationi interfuit (c. 15. 16) et de rebus Coloniensibus etiam a presbytero quodam monasterii Sanctarum Virginum certior factus est (c. 7), auctore translationis A. illo adhortante (c. 1) opusculum in usum fratrum Walciodorensium (c. 1. 2. 12. 13. 15. 16) composuit, ut apud eos memoria translationis et adventus 25 virginum in sollemnitate eis dicata (c. 2. 3. 4. 12) celebraretur. Auctor circa annum 1130. vel brevi

1) Cf. ea quae dixi, 'Das Werden der Ursula-Legende', Coloniae 1928 (= 'Bonner Jahrbücher' 132), p. 107 sqq.

2) De Walciodoro monasterio cf. L. Lahaye, 'Étude sur l'abbaye de Waulsort' ('Bulletin de la Société d'art et d'histoire du diocèse de Liège' V, 1889, p. 211—501); E. Sackur, 'Der Rechtsstreit der Klöster Waulsort und Hastière' ('Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft' II, 1889, p. 341—389), et ea quae contra Lahaye disseruit ib. V, 1891, 156—158; U. Berlière, 'Monasticon Belge' I, 1890/97, p. 39 sqq., 166 sqq. De chartis Walciodorensibus spuriis aut interpolatis cf. etiam O. Oppermann, 'Rheinische Urkundenstudien' I ('Publikationen der Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde' 39), 1922, p. 209 sqq.; E. v. Ottenthal et H. Hirsch, MG. Dipl. VIII, p. 224. Cf. infra n. 3 et p. 1373 n. 10. 3) Infra c. 12. et 13. Inter documenta Walciodorensia spuria privilegium Benedicti VII. papae a. 976 (Jaffé, Reg. I²,

nr. 3789) extat confectum ad exemplum privilegii pro monasterio S. Pantaleonis eodem die dati, quod et ipsum interpolatum est (ib. nr. 3788; ed. E. Weise, 'Urkundenwesen und Geschichtsschreibung des Klosters St. Pantaleon 30 zu Köln im 12. Jahrhundert', 'Jahrbuch des Kölnischen Geschichtsvereins' XI, 1929, p. 96 sqq., cf. p. 48 sqq., 81). Haec ratio chartarum, quam iam E. Sackur l. l. II, p. 362 ad consuetudinem quandam coenobiorum referre conatus est, e vita A. monachi illius potissimum explicari potest. 35

4) Infra c. 2: *Nos ergo, dilectissimi, qui primi post . . . sanctam Agrippinam Coloniam meruimus potiri gloriosae illius XI milium virginum et martyrum legionis portione*; c. 3: *nos cum primis post prae-nominatam Agrippinam earum sanguine decoratam 40 sanctas potuisse reliquias adipisci*. 5) 'Das Werden der Ursula-Legende' p. 110.

post scripsit, siquidem Suevia totius scismatis recentis et regni status reiue publicae divortii auctrix ab eo vocatur (c. 11); quae verba potissimum in bellum Lotharii III. regis et imperatoris contra Fridericum ducem Sueviae et Conradum fratrem eius gestum (a. 1126—1135) quadrare videntur, Conrado a. 1127. contra Lotharium ab asseclis rege constituto.

5 Continuator, qui paulo ante saeculum XIII. medium Historiam monasterii Walciodorensis ad a. 1230. perduxit, et hanc relationem et narrationem translationis alterius, scilicet Candidi et Victoris martyrum, qui a. 1143. Walciodorum translati sunt¹, Richero auctori attribuit, qui aequae atque Wibaldus abbas Stabulensis et Corbeiensis famosissimus sub Widrico abbate (1101—1129) Walciodori monachus factus est² ibique tempore Lotharii imperatoris magister floruit³: Extant,
10 inquit (c. 2)⁴, magistri Richeri penes nos preclari monimenta ingenii in opusculis, quae de translatione corporum martyrum Candidi et Victoris et sanctarum virginum Coloniensium edidit; qui . . . hic Deo se vocante beato fine quievit. Utramque sane narrationem unius auctoris esse simillimum veri est, quippe quae eundem sermonem exhibeant, 'turgidum videlicet, contortum intricatumque'⁵. Tamen qui e sociis Bollandianis primus Translationes easdem publici
15 iuris fecit, nescio an recte de Richero auctore dubitaverit, opuscula potius Roberto monacho item Walciodorensi vindicans⁶, qui ante a. 1150. Vitam Forannani composuit⁷, a. 1143. translationi illi Candidi et Victoris interfuit⁸, annis 1147.⁸ et 1152. et 1157. inter testes chartarum occurrit⁹ atque etiam documentorum coenobii spuriorum partem scripsisse videtur¹⁰. Continuator ille Historiae Walciodorensis saeculo integro post translationes res gestas enarravit, ita ut testimonium eius vel
20 inde minus certum sit. Utramque translationem per manus Theoderici II. abbatis (1129—1152) factam esse statuit (c. 8)¹¹, utque translatio Candidi et Victoris re vera a. 1143. ab eo peracta est, ita in altera relatione ne nomen quidem Theoderici commemoratur, translatioque virginum Coloniensium ut exposui facta esse videtur, antequam Theodericus officio abbatis ornatus est. Continuator ut Theoderico utramque attribueret, nisi fallor, eo adductus est, quod narrationes duae coniunctae
25 in codicibus transmissae erant. Si autem de tempore erravit, etiam de auctore errasse potest, cuius nomen fortasse e littera R. initiali alicubi inventa coniecit, quo modo eo aevo nomina saepe scribebantur, eaque et in Richerum magistrum et in Robertum auctorem Vitae Forannani quadrabat. Atque, monentibus Bollandianis⁵, sermo huius Vitae idem est atque Translationum. Imprimis Vita (a. 1137/50) cum Translatione Candidi et Victoris (paulo post a. 1143) et in genere dicendi
30 universo congruere mihi videtur et in usu vocum quarundam rariorum velut enucleare, ducamen, lipsanum, quietio, ita ut de uno eodemque auctore et ipse vix dubitaverim. Sermo Translationis virginum Coloniensium, ut compluribus annis ante orta est, cum Vita Forannani aliquanto minus convenit. Tamen etiam in illa de eodem Roberto auctore agi exempla suadent e pluribus haec eandem narrandi rationem exhibentia (contuli codicem Namurcensem, cf. p. 1375):

35 Vita Forannani

c. 16. ipseque quid acciderit, confessorem erga memoratum qualia protulerit, qualiterve quam diutina praestolatione poposcerat sanitatem obtinuerit, suis investigatoribus evidenter patefecit.

40 1) Translationem ediderunt Bollandiani, Analecta Bollandiana XI (1892), 115—125. 2) Wibaldus habitum coenobiale ibi a. 1117. induit. 3) Vita Forannani c. 18 (Mabillon, Acta sanctorum ordinis S. Benedicti V, 593): a praeceptore et magistro suo Richero; Historia Walciodorensis c. 52 (SS. XIV, 527): noster didascalus reverendus Richerus. 4) MG. SS. XIV, 534. 5) Anal. Bolland. XI, 114. 6) Vitam edidit Papebrochius, Acta sanctorum Aprilis III, 807—814, unde eam, nonnullis omissis, iteravit Mabillon l. l. p. 586—595.
50 Sackur l. l. II, p. 351, n. 5 Vitam a. 1137—1150. attribuit. 7) Translatio Candidi et Victoris c. 4. 6. 10. 11. 14 (p. 117 sqq.). Et Robertus et auctor itineris translationis interfuerunt (cf. e. gr. c. 7: in ipsius itineris incohatione nobis . . . data est serenitas; nostrae peregrinationis; Ascendentibus itaque nobis, etc.) talique modo Robertus commemoratur, ut e iudicio Bollandianorum (p. 114) 'vix intellegi queat tam copiosum fuisse

Translatio virginum

c. 3. His non minus subnectendum arbitror, qualiter virgo praefata — a filio cuiusdam regis — concupita, ut ab ipsius patre expetita ac divina revelatione spes frustrandae copulae sit illi concessa. Qualiter etiam —

scriptorem in enarranda Roberti agendi ratione, nisi ipsemet Robertus fuerit'. 8) J. Barbier, 'Documents concernant les monastères de Waulsort et d'Hastière' ('Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique' XVI, 1879, p. 17, nr. 9): Robertus huius rationis scriptor. 9) Martene et Durand, Veterum scriptorum et monumentorum amplissima collectio I (1724), 823, 849 sq. 10) De Roberto chartarum scriptore cf. Hans Schubert, 'Eine Lütticher Schriftprovinz nachgewiesen an Urkunden des 11. und 12. Jahrhunderts', Marburg 1908, p. 26 sq., 100 sqq., et apud H. Pirenne, 'Album belge de diplomatique' (1909) ad tabulam XVI. 11) SS. XIV, 535: Eodem tempore contigit per manus domni abbatis Theoderici beatorum martyrum Candidi et Victoris et sanctarum virginum Coloniensium corpora ad hanc transferri beate semper virginis Marie basilicam.

c. 19. cuncta quae ei acciderant fratribus enarravit, gaudium gaudio cumulavit, votum persolvit, sospes permansit, Deum in omnibus et super omnia magnifice operantem benedixit [asyndeta assonantia].

virgines et forma et genere lectissimae perquisitae et tam sibi quam singulis harum — — mille nobilis prosapiae virgines subscriptae fuerint, meum erat retexere.

c. 5. 'Deus in sanctis suis mirabilis' ore cunctorum acclamatur, laudum carmine benedicatur, harum patrocinia sanctarum ab imminente obsidionis periculo suis precibus ut subveniant obsecrantur, ipse Deus ut earum meritis faveat exoratur.

Neque vocabula rariora desunt tribus relationibus communia velut quietio¹. Opusculum igitur, quod solum ex illis nobis edendum est, ante alia dua a Roberto monacho c. a. 1130. compositum esse crediderim². Tamen fortasse Robertus doctrina Richeri illius usus est, ita ut similitudo sermonis in tribus narrationibus deprehensa non solum ad eundem auctorem, sed etiam ad consuetudinem scholae coenobialis eiusdem referri possit, unde testimonium illud saeculi XIII. de Richero auctore, ut sublestae fidei est, ita non omnino reiecisisse velim³.

Auctor Passionem Ursulae sive XI milium virginum alteram saeculo fere XI. compositam⁴ et exscripsit et laudavit (c. 2. 3). Regulae S. Benedicti sententias ei familiares fuisse (c. 2. 14. 15) consentaneum est; sed opera plura legerat, unde sermoni eius artificiosiori flosculi immixti sunt velut Macrobiani (c. 1) et Boethii (c. 5), atque Horatium ipse attulit (c. 15). Hic illic partes sententiarum si non in iisdem syllabis, at in iisdem vocalibus desinunt, assonatione quadam effecta.

Compendium utriusque translationis Gallico sermone scriptum H. Mirwart Athis a. 1615. publici iuris fecit in libello 'Abrégé de la Vie et Miracles de Saint Foredein et de S. Eloque confesseurs, et de la translation des deux corps des glorieux Martyrs S. Victor et Candide soldats Thebeens; Aussy des trois corps d'aucunes des onze mille Vierges; en l'ancien et celebre Monastere de Walsor' p. 61—83⁵. Deinde Arnoldus de Raisse, cum Petrus Poilvache abbas (1611—1629)⁶ ei Walciodori commoranti 'ex pervetusto manuscripto codice eiusdem coenobii originem continente' Translationes exhibuisset, item non nisi compendia breviter Latine composita edidit, Ad natales sanctorum Belgii Ioannis Molani auctarium, Duaci 1626, fol. 5^v—6 (Candidi et Victoris) et 223^v—224^v (virginum Coloniensium). Translationis virginum textum uberiores, sed et ipsum in breve coactum atque uno loco e Translatione Candidi et Victoris interpolatum⁷ ex exemplari, quod die 24. Decembris a. 1612. in coenobio Hasteriensi Walciodorensi finitimo absolutum et postea a Iohanne Gamansio ad socios Bollandianos transmissum erat⁸, Victor de Buck in lucem protulit, Acta sanctorum Octobris IX, Bruxellis 1858, p. 239—240 (Bibl. hag. Lat. nr. 8445). Denique cum a. 1889. L. Lahaye in rebus Walciodorensibus enarrandis (l. l. p. 299—303) ambas translationes e codice Namurcensi, qui unicus textum utriusque integrum servasse videtur, breviter rettulisset, Bollandiani narrationes ex eodem codice in tomo XI. Analectorum Bollandianorum (Bruxellis 1892) ediderunt, post Translationem Candidi et Victoris (p. 115—125) p. 125—135. Translationem virginum Coloniensium exhibentes, p. 113—115. praefatione praemissa (= Bibl. hag. Lat. nr. 8444, cf. suppl. ed. alt. p. 300).

Codex iam est seminarii episcopalis Namurcensis nr. 6 (= c.), chartaceus, foliorum 143, formae mediae (0,28 × 0,19 m.), olim coenobii Walciodorensis atque saeculo XVI. ineunte scriptus, siquidem librarius fol. 35' post Translationem virginum a. 1525. adnotavit: Scriptum anno (XVe m. al. add.) XXV. die decima mensis Iunii per dominum Arnoldum Trudonensem. Laus Deo. Originem libri notae fol. 1 compluribus manibus inscriptae produnt, controversias inter coenobia Walciodorensis et Hasteriense olim agitata aliquatenus sapientes: Iste liber pertinet

1) Infra p. 1376, n. 7. Cf. etiam ib. n. 2, p. 1380 (n. 2. 4), p. 1382 (n. 1. 2). 2) Etiam partem priorem Historiae Walciodorensis (SS. XIV, 505—533) a Roberto compositam esse Lahaye l. l. p. 314sq. et Bollandiani l. l. p. 114 coniecerunt, sed haec opinio magis incerta stilique diversitas quaedam adesse mihi videtur. 3) U. Berlière, qui in libro 'Monasticon belge' I, 43 testimonia de Roberto monacho composuit, pro Richero auctore Translationum Bollandianis se opposuit, 'Le moine Richer de Waulsort' ('Revue Bénédictine' IX, 1892, p. 380 sq.). 4) De Passione II.

Ursulae, quam inter alios de Buck edidit (Acta sanctorum Octobris IX, 157—163), cf. ea quae disserui, 'Das Werden der Ursula-Legende' p. 90sq. 5) Libellum non vidi; de quo cf. Lahaye l. l. p. 299, n. 6, et Bollandianos l. l. p. 113. 6) De quo cf. Lahaye l. l. p. 376sq. 7) Cf. infra p. 1383, n. 5. 8) Exemplar inter collectanea Bollandiana asservatur in codice Bruxellensi nr. 8917, fol. 23—27; cf. J. Van den Gheyn, 'Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque royale de Belgique' V (1905), 496; cf. de Buck l. l. p. 238.

ecclesie beate Marie virginis Walciodorensis, *deinde*: Liber Monasteriorum Walsiod, *tum* (*deleta sunt*): Liber monasterii duorum monasteriorum Hasteriensis et, *denique*: Hic libellus est monast. Walciodorensis et Hasteriensis, *conspetu codicis addito*. *Econtra fol. 3 in margine superiore nota legitur*: Biblioteca sti. Gerardi (*scilicet Broniensis*). Folia 1', 2, 2', 5 36—37', 102—116', 117', 137', 142' vacant. *Codici insunt*

fol. 3—15'. *Vita Forannani auctore Roberto* (cf. supra p. 1373, n. 6) *una cum indice capitum* (*edidit Lahaye l. l. p. 306*) *et epistolis auctoris et Wibaldi abbatis* (*edidit etiam Jaffé, Bibliotheca rerum Germanicarum I, 99sq.*); *locos a me allatos contuli*;

fol. 16—26. *Translatio Candidi et Victoris* (cf. p. 1373, n. 1);

10 fol. 26'—35'. *Translatio virginum Coloniensium*;

fol. 38—101'. *Historia Walciodorensis monasterii cum continuatione* (SS. XIV, 505—541; cf. p. 504), *praecedente praefatione auctoris* (fol. 38—39: *Spectat ad communem utilitatem . . . fidei ratione terminare*), *quam editores Historiae praetermiserunt, ne mentione quidem facta, unde eam infra p. 1383—1384 supplavi*;

15 fol. 117. *diploma, quod Ludowicus II. rex Franciae occidentalis Evroino die 10. Aprilis* (III. idus Aprilis) a. 879. *Compendii dedit* (Galliot, *'Histoire générale, ecclésiastique et civile de la ville et province de Namur' V, Leodii 1790, p. 274sq.*), *manu alia additum*;

fol. 118—142. *exemplaria chartarum* (*partim spuriarum aut interpolatarum*) *et epistolarum, scilicet*

- 20 fol. 118—119. *Friderici I. imperatoris a. 1152* (Stumpf nr. 3624),
fol. 119'—120'. *Hadriani IV. papae a. 1155* (Jaffé, *Reg. II², nr. 10057*),
fol. 121—123. *Innocentii III. a. 1204* (ed. Barbier l. l. XVI, 48—52),
fol. 123—124. *Roberti comitis a. 946* (Miraes-Foppens, *Opera diplomatica III, 293sq.*; Galliot l. l. p. 288—290),
fol. 124'—125. *Ottonis I. a. 946* (MG. *Dipl. I, 160, nr. 81*),
25 fol. 125'—126. *eiusdem a. 969* (ib. p. 522, nr. 381),
fol. 126'—127. *Heinrici IV. a. 1103* (Stumpf nr. 2964),
fol. 127'—128'. *Lotharii III. a. 1136* (MG. *Dipl. VIII, 224, nr. 131*),
fol. 129—129'. *Conradi III. a. 1146* (Stumpf nr. 3509),
fol. 130—131. *Benedicti VII. a. 976* (Jaffé I², nr. 3789; Galliot l. l. p. 286—288),
30 fol. 131'—132. *Widerici comitis a. 656* (Pardessus, *Dipl. II, 103, nr. 325*),
fol. 132'—134'. *defensionis libertatis Hasteriensis monasterii* (MG. SS. XIV, 541sq.),
fol. 135—136. *Bertrami episcopi Mettensis* (Martene et Durand l. l. I, 1065/67),
fol. 136'—137. *eiusdem* (ib. col. 1063/64),
fol. 138—138'. *Adalberonis I. episcopi Leodiensis a. 1125* (Lahaye l. l. p. 453, nr. 3),
35 fol. 138'—140'. *Conradi III. a. 1151* (Stumpf nr. 3581),
fol. 140'—142. *Eugenii III. a. 1152* (Jaffé II², nr. 9531).

Denique fol. 143 et 143' documenta duo recentiora manu alia addita sunt.

Codicem a viro reverendissimo E. Voosen professore et bibliothecario Namurcensi officiosissime transmissum ipse Bonnae contuli. Rationem scribendi in universum servavi; sed in clausulis
40 *casuum declinationis primae et in haec et prae-, ubi librarius modo -e modo -e exhibet* (*velut due, que, vite*), *semper -ae scripsi, neque feliciter, mille, federe, meniorum, prelii pro feliciter, mille, foedere, moeniorum, proelii retinui.*

W. Levison.

(1). 'Omni^a tempore diligit qui amicus est'. Omnimoda tua, frater, dilectio unanimis
45 me cogit usque eo, ut, dum non ignorem corruere^b ab intellectus altitudine, quicquid
promptula verbositate compositum fuerit a quocumque, veluti parietem ab imperito
constructum artifice, tam deformitatis pati calumniam quam ruinae. Id mecum revol-
vens, etsi, curis familiaribus impeditus, vix satis studio ocium subpeditare^c queam et id
ipsum quod datur ocii libentius meis excessibus curandis insumere mallet, tamen etiam
50 cum mei pudoris detrimento, victus tuo rogatu importuno^d, meimet arbitrio dignus
obiurgatione, cum subsannatoribus displicuerit incultus sermo, materiam disertis auc-
toribus reservandam illucubrato et impolito impudens occupavi stilo, satis ducens tole-
rabile, si ob hoc amore tui absens reprober a^e quocumque, dum me huius, cuius
post largitorem Deum translationis operator es, scriptorem caveas prodere. Igitur

55 a) littera initialis O deest, spatio relicto c. b) corrurere corr. c. c) subpeditante c. d) importurno c. e) a supplavi;
om. c.; cf. l. 46.

propter devotionem, quam erga te et reliquos fratres meos Walchiodorenses¹ habeo, qui me in sodalicium suum ob hoc merito asciscunt, quia crepitanti sub disciplinae suae ferula² aetatulam meam domuerunt et fundamentum, si quid in me aedificii est, posuerunt, inefficaci sermone penes illos liberalissimos meos magistros non sine rubore confusionis os aperire audeo. Attamen priusquam narrandi ponam exordium, pauca³ subiungere duxi necessarium, si quis vestrum ab omni serio feriat³ aures ut audiat vel his, quae iuxta linguae meae ariditatem et ingenioli tarditatem referre disposui, oculos adhibere velit ut perlegat, tamquam fabulosis aut frivolis fidem adhibere non ambigat. Vera quippe et fidelis mea erit relatio.

(2). Quoniam^a ex Agripinensium collegio Undecim milium virginum adventus ad nos¹⁰ solemnitatem et dilectam nobis atque iocundam exceptionem hodierna die debitae devotionis officio celebramus, summopere studeamus nobis ad plurimam imaginare aedificationem quod colimus, ut, sicut illae spiritualis proelii bellatrices eximiae, sexum et mundum cum suo flore⁴ triumphantes, Christum crucis baiulatione secutae sunt et castitatis usque ad sanguinis effusionem in posterum suis sequacibus semet ipsas formam prae-¹⁵ buerunt et exemplum, ita et nos transitoria postponentes, caduca respuentes, nosmet ipsos 'cum vitiis et concupiscentiis' crucifigentes, cum beato apostolo Petro constanter Domino dicamus: 'Ecce! nos reliquimus omnia et secuti sumus te'. Quod non solum in ipso apostolo et in eius condiscipulis, sed et in istis beatissimis, quarum solatii et visitationis consolationem hodie nobis venisse in gratiarum actione divinis laudibus invigilantes²⁰ gratulamur, perfectissime completum credimus. Derelictis enim omnibus domibus, agris rebusque patriis, seculi gloriam, nobilem pompam, utpote regum proles, principum progenies⁵, semper virentis paradisi agrum et 'domum non manufactam in caelis' affectarunt. Dereliquerunt et coniuges et amplexus coniugum delectabiles et qui exinde creantur filios, non quos unquam expertae fuissent, sed quos habiturae^b essent, si seculo fidem servare⁶ ²⁵ praeoptassent, castitatis amore contempserunt, malentes ad 'illa centum quadraginta quatuor milia' electorum numerari pertingere, 'qui cum mulieribus non coinquinati, sequentes agnum quocumque ierit', cantant^c 'canticum novum ante sedem' Dei et agni, quod nemo potest dicere nisi illi. Nos ergo, dilectissimi, qui primi post praenominatam, quae earum meruit decorari sanguine, sanctam Agrippinam Coloniam meruimus potiri gloriosae illius XI³⁰ milium virginum et martyrum legionis portione, ipsarum post ad christiani cultus conversionem habitam intuentes conversationem, imitemur et fidem, non ab re considerantes^d nobis a Deo provenisse, quod pluribus negatum evidentique miraculo constat prohibitum. Siquidem cum facta oportunitate harum inveniendarum, quam sequenti narratione replicabimus, multi raptis earum reliquiis in sua quisque transferre desiderarent^e, clarescentibus³⁵ correctionibus correpti, quod quisque tulerat confiteri et ad templum quietionis⁷ earum referre sunt coacti. Unde cum nobis tam longe remotis haec misericordiae offula cesserit, nulli dubium pium Iesum huic desolatae et priori gloria destitutae conventiculae⁸, interveniente sancta genitrice sua — domina scilicet et specialis protectrix nostra⁹ —, hoc gratiae

a) Adventus trium corporum ex collegio Agripinensium et cetera *m. al. praescr. c.*, ubi littera initialis Q non suppleta est ⁴⁰

b) hibiturae c. c) cantat c. d) consyder. c. e) desyderaret c.

1) Walciodorum monasterium, cuius locus hodie Waulsort audit, in ripa sinistra Mosae fluvii inter Dinant et Givet oppida in provincia Namurcensi situm erat. 2) Prudentius, praefatio carminum v. 7 (ed. Bergman, Corpus script. eccles. Lat. 61, p. 3): *Aetas prima crepantibus flevit sub ferulis*; Vita Forannani c. 15 (Mabillon l. l. p. 592): *dum sub ferula subiacerem praecceptoris*. 3) Macrobii Comment. in somnium Scipionis I, 20, 13: *si quis umquam tam otiosus tamque ab omni erit serio feriat, ut haec quoque in manus sumat*. 4) Cf. Gregorii M. Dialog. II, prol.: *despexit iam quasi aridum mundum cum flore*. 5) In Passione II. Ursulae sociarumque (cf. supra

p. 1374 n. 4) Ursulam filiam regis Britanniae (c. 1), Pinnosam 'inter innumeras nobilissimae prosapiae puellas' cuiusdam ducis filiam fuisse (c. 8) legitur.

6) Regula S. Benedicti c. 1: *servantes saeculo fidem*. ⁴⁵

7) Cf. Translat. Candidi et Victoris c. 7 (p. 119): *noctisque quietione transacta*, c. 9 (p. 120): *quietionisque eorum sanctificationem*, ib.: *locum quietionis eorum*; Vita Forannani c. 9 (Mabillon l. l. p. 590): *quietionis somno . . . in quietionis pace*, c. 11 (p. 591): *locum* ⁵⁰ *quietionis*. 8) De monasterio Walciodorensi illo aevo ad inopiam delapso cf. Lahaye l. l. p. 267. 9) Coenobium Walciodorense Mariae virgini dicatum erat.

munus contulisse, ut et ipsa obsequio sui sequacium in praesenti suae dominationis loco stiparetur et utriusque vitae nostrae subsidio earum meritis amminicaretur.

- (3)^a. Propositi mei videtur autem postulare ratio, quatenus praesenti intextatur opusculo, qualiter Deus deorum dominus, virginis virginum filius, a cuius calore fidei nec P. II. Urs. c. 1.
- 5 angulus abscondere se valuit oceani, sanctam huius legionis principem, Britannorum regis filiam, in ib. c. 2.
- baptismate praesago omine dictam Ursulam, utpote exemplo David futuri regis immanem ursum, diabolum scilicet, superatura, ad suum thalamum corde et animo suspirantem allegerit. His non minus subnec-
- tendum arbitror, qualiter virgo praefata pro fama mirae pulchritudinis, qua nimium gratiosa ib. c. 3.
- vulgabatur oculis, a filio cuiusdam regis latius regnantis feritate barbarica concupita, ut ab ipsius
- 10 patre expetita ac divina revelatione spes frustrandae copulae sit illi concessa. Qualiter etiam ib. c. 5.
- sub conditione coniugii et dotis X^{cem} primevae aetatis virgines et forma et genere lectissimae perquisitae et tam ib. c. 6. 7.
- sibi quam singulis harum, ipsorum concordii duorum studio regum, mille^b nobilis^b prosapiae virgines subscriptae ib. c. 8.
- fuerint, meum erat retexere. Id quoque nihilominus praetermittendum fuerat, qua videlicet ib. c. 6.
- divina operatione, condito nuptiarum die, navali invectione, undenis scilicet trieribus in mare contiguo ib. c. 10. 6. 9.
- 15 ludum fingentes et pro servanda tam sua quamque reginae suae integritate Deum exorantes, flabris ib. c. 10. 11.
- ventorum impulsa classe, sub parvo temporis spatio ad insignemillam Germaniae metropolim Coloniam appli- ib. c. 13.
- cuerint, indeque pedestri itinere progressae Romam et regressae apud eandem urbem, depositis corrup- ib. c. 12.
- tibilibus corporum sarcinis, ad caelestem thalamum cum gloria martyrii pervenerint ibique feliciter^c tumulari cf. ib. c. 17.
- meruerint. Haec igitur omnia describenda quoniam in gestis earum¹ ad liquidum in-
- 20 veniuntur, id quod praemisimus², nos cum primis post praenominatam Agrippinam earum
- sanguine decoratam sanctas potuisse reliquias adipisci, vel cuius industria et studio am-
- miniculante ex eis duarum³ corpora inde huc delata sint, quibus se illustratam haec
- aeclesia hodierna celebritate recolit, prosequamur.

Textus rei^d gestae.

- 25 (4). Anno^e dominicae incarnationis millesimo centesimo quinto princeps H(einricus)^f, 1105.
- huius nominis in catalogo Cesarum Romanorum rex quintus, alias sane bonus, consiliis cf. Ps. 1, 1.
- impiorum in via peccatorum stantium et in cathedris pestilentiae sedentium, anno regni
- sui quarto⁴, depravatus, in augustum piissimum genitorem suum in vigilia natalis Domini Dec. 24.
- manus iniecit⁵, arma commovit, regno pellere omni conamine temptavit, quem adeo
- 30 seva persecutione artavit, ut in nullis huius imperii urbibus et opidis, vicis et castellis
- sedem vel quietis diverticulum ei concederet. Quem profugum pia miseratione urbis
- Agripinensium sicut et Leodiensium cives excipientes, collato foedere, coniurata con-
- spiratione, usque ad sanguinem in sui^g auxilium, filio rebellaturos, se ei ultro pari
- voto dedere⁶. Ob quam praesumptionem rex filius primo Leodienses armis, apud quos
- 35 pater delitescens hiemabat, ad confusionem eius pascha Domini inibi civibus invitis et ob 1106.
- amorem patris renitentibus celebrare contendens⁷, vim inferens expetiit in caena Domini⁸; Mart. 25.
- a quibus, duce Heinrico⁹ huius conspiratae compassionis signifero, caesus, non sine magno
- sui exercitus detrimento terga vertit. Resumptis deinde viribus, coadunato exercitu, utram-
- que urbem subversione exterminaturus, Coloniam versus aciem primitus dirigit. Pri-
- 40 mores^h urbis¹⁰, fama venientis regiae expeditionis perculsi, id quod futurum erat, scilicet

a) caput ipse distinxi. b) mille nobiles c. c) felic. c. d) Textus res (sic) geste postea ut videtur suppl. c.; Textus. Res gestae interpunctis Aßmann. e) littera A initialis non suppleta est c. f) N. (littera ex H. orta) pro Heinricus c. g) suis c. h) Primo res c.

- 1) Auctor Passionem II. Ursulae legerat. 2) Supra (cf. n. 9) et Colonienses cum Leodicis, quod super
- 45 c. 2 (p. 1376 l. 29). 3) Corpora trium virginum infra se rex exercitum ducere vellet, ... ad resistendum
- c. 12. 13. 17 commemorantur. 4) Henricus V. die pari voto studioque se accingebant. 7) Ita et
- sexto Ianuarii a. 1099. Aquis rex coronatus erat, ita ut alii et Vita Henrici IV. c. 11 (ib. p. 36): Itaque Leodii
- annus 1105. anno regni ('ordinationis') eius septimo ne- ... pascha sibi celebrandum statuit. Cf. Meyer von
- que quarto comparandus esset. Fortasse numerus III Knouau l. l. p. 296, n. 31. 8) De pugna hac in cena
- 50 a librario e VII (= 1105) depravatus est. 5) Hein- Domini (ita testes complures) apud Visetum ad pontem
- ricus V. patrem die 23 (neque 24) Decembris a. 1105 in Mosae facta cf. ib. p. 298 et 359 sqq. 9) Henricus de
- Böckelheim castello custodiendum curavit; cf. G. Meyer Limburg a. 1101—1106. dux Lotharingiae inferioris erat.
- von Knouau, 'Jahrbücher des Deutschen Reiches unter 10) 'Primores' etiam in seditione Coloniensi a. 1074. a
- Heinrich IV. und Heinrich V.', vol. V, 261 sq. 6) Simi- Lamperto Hersfeldensi commemorantur (ed. Holder-Egger
- 55 liter de tempore subsequente Vita Henrici IV. c. 13 (ed. p. 187 l. 29); cf. post alios H. v. Loesch, 'Zeitschr. d. Sav.-St.
- Eberhard p. 41): Cum igitur audisset Henricus dux f. Rechtsgesch.' 53 (1933), 'Germ. Abt.' p. 138 sqq.

obsidionem, formidantes, insimul et praecavescentes, ad tuitionem urbis turritas portas muniunt, muros exaltant, parietes oppositis per girum propugnaculis obfirmant, aggeres comportant, vallum priori vallo adiciunt¹. Sed haec et sequentia huius seditionis in suo loco abeant et cronicorum vel annalium historiographis narranda remaneant. Nos tantum inventionem harum sanctissimarum virginum et martyrum hac occasione declaratam, quarum inde ad nos translationem hodierno solemni tripudio ovantes percolimus, ut invidorum facies obnubilentur, fidelibus et amicis auditoribus retexamus.

Inventio^a et revelatio.

1106. (5). Cum^b vallum, ut diximus, per girum fodientes ambitum muri per orbem moeniorum vallarent, ubi e regione fines atrii, qui sparsim pyramides illos^c tumulorum exprimunt, 10 in quibus agmina illa pausant, attigerant, sole cedente, nox singulis laborem relevare^d in posterum dedit. Succedente crastino, operi se praesentarunt maturius solito; sed rustica manus, utpote conducti vulgi indocta reverentia, non parcentes rastris^e, ad insistendum cepto hortabatur mutuo, cum extimplo venusti ornatus incredibilis speciei duae muliebris habitus quibusdam ex ipsis supersedere vallo inopinato apparuere, dulci 15 affatu cautius fodere, decentius glebas illas ammonentes summove. A quibus, quatenam tam imperiosae auctoritatis feminae essent², sciscitatae: 'Nos ex collegio', inquit, 'Undecim milium sumus circumcirca quiescentium virginum nostrumque ductorem et episcopum in medio nostri tumultum vobis nuntiamus inveniendum post modicum'. Nec huius tam iocundae visionis falso rumor increbruerit, quippe quem iuxta revelationem 20 sanctarum mulierum 'rei eventus approbavit'. Quae mox ut et tam vultus gravitate³ quam et alia terribili habitudine, veris sanctitatis indiciis, terrorem attonitis^f incussere, dicto citius disparuere. Secus se stanti indicat hoc alter alteri, turbam gregatim fodientium perculit rumor huiusmodi, per operum magistros divulgabatur verbi tanti^g fama miraculi, sanctas scilicet virgines in quibus non sperabantur locis repertas suique spiritus 25 apparitione suos tumulos suaeque membra sui alloquii attestatione revelasse. Certatim ab omnibus utriusque sexus et ordinis et aetatis ad tantae rei novitatem concurrunt. 'Deus in sanctis suis mirabilis' ore cunctorum acclamatur, laudum carmine benedicuntur, harum patrocinia sanctarum ab imminente obsidionis periculo suis precibus ut subveniant obsecrantur, ipse Deus ut earum meritis faveat exoratur. Quin etiam tunc liberatam 30 ab excidio absque suae partis sanguine urbem, non ingrati beneficii usque hodie frequenti in gratiarum actione retractatione^h praedicant et posteris ad laudem Dei et harum sanctarum recolendum inculcant.

(6)¹. Fides etiam in miraculorum ostensione adhibetur. Nam edituus ecclesiae beati Cuniberti, quae erat contigua operi, nomine Christianus⁴, commendabilis vitae presbiter, 35 dum quasi spaciatus vespertina hora illuc pergeret, officiosa sedulitate collaborantibus se ingressit, et quod occurrebat, quamvis modicum, de pignoribus sanctarum humili devotione sibi suisque profuturum domi detulit. Sed cum difficultas receptaculum condignum sub brevi illo spacio deponendi delatum negaret, divina, ut postmodum patuit, dispositione

a) Inv. et revel. *postea ut videtur suppl. c.* b) littera C initialis non suppleta est c. c) ita c. d) corr. e reuelare c. 40 e) ita potius quam rostris c. f) attonitus c. g) corr. e tanta c. h) retractatione c. i) capita 6—11. in codice non distincta sunt.

1) De munitionibus civitatis Coloniensis ante obsidionem Heinrici V. mense Iulio a. 1106. factam auctis atque longius productis cf. H. Keussen, 'Köln im Mittelalter, Topographie und Verfassung', Bonn 1918 (= 'Topographie der Stadt Köln' I, 1910), p. 4*, 41*sq., 182*sq.; J. Hansen, 'Mitteilungen des Rheinischen Vereins für Denkmalpflege und Heimatschutz' V (1911), 15sq.; R. Koebner, 'Die Anfänge des Gemeinwesens der Stadt Köln', Bonn 1922, p. 86sq., 261; H. Vogts apud P. Clemen, 'Die Kunstdenkmäler der Rheinprovinz' VII, 4 ('Stadt Köln' II, 4), 1930, p. 65sq.; Meyer von Knonau l. l. p. 301, n. 41. Cf. e. gr. Vitam Heinrici IV. c. 13 (p. 41): *Igitur primo Coloniam, quae primum impetum*

latura fuerat, vallo turribusque muniabant. 2) Boethius, Consolatio philosophiae I, 1 (ed. Peiper p. 5): *quaenam haec esset mulier tam imperiosae auctoritatis.* 3) Boethius l. l. IV, 1 (p. 88): *dignitate vultus et oris gravitate servata.* 4) Idem ut videtur atque Christianus decanus S. Cuniberti a. 1122 (Knipping, 'Die Regesten der Erzbischöfe von Köln' II, nr. 204, de charta spuria) et praepositus eiusdem ecclesiae a. 1124—1129 (ib. nr. 213, 232, 237; H. Foerster, 'Annalen des Histor. Vereins für den Niederrhein' 121, 1932, p. 134; MG. Dipl. VIII, p. 20, Lotharii III. nr. 16). De ecclesia cf. 'Die Kunstdenkmäler der Rheinprovinz' ed. P. Clemen VI, 4 ('Stadt Köln' I, 4), 1916, p. 231sq. 55

secus scrinium beati Cuniberti ibidem quiescentis¹ posuit, ut die futuro locare congruentius debuisset. Amotus inde domesticis servitiis^a properabat parere, cum subito lumen miratur divinitus succensum, quod certum habebat per manus suas ilico fuisse extinctum. Qui pernici se revocans cursu, secundo extinxit, ignorans elementum mutum sanctis spontaneum praestare obsequium. Et discessum est². Expeditus denique curis³, quibus ad breve exierat deservire, ecclesiam repetiit, lumen iterum ardens reperiens expavit, sanctarumque reputans hoc meritis, omnibus semper memorandum pie vulgavit. Deo igitur cooperante, sanctos suos mirificante, tam certi proventu miraculi fratres Sancti Cuniberti prius devoti, nunc devotiores effecti, parochiae suae filios convocaverunt et ad retinendum tam preciosarum reliquiarum thesaurum precibus et condignis hortationibus auxilium et consilium eorum sibi allexerunt. Erat enim inter eos et sanctimoniales Sanctarum Virginum⁴ non parva pro reliquiis eisdem contentio. Hae^b quidem sanctarum reliquias sibi reddendas acclamabant, quoniam coagonistarum⁵ suarum corpora in ecclesia sua continebantur; hii sibi eas vendicabant, quoniam infra^c ecclesiae suae terminos reperiiebantur. In hoc autem tam devoto litigio, cuius causae veritas magis accesserit^d, malui reticere, quam ea quae parum comperta habeo quasi bene comperta asserens, falsitatis maculam mihi contrahere. Scio tamen Sancti Cuniberti canonicos in vendicandis sibi reliquiis praevaluisse.

(7). Nec interim id quoque praetermittendum, sed ad laudem Dei suorumque fidelium memoriae fideli censeo commendandum, quod didici relatu cuiusdam religiosi presbiteri, ibidem, in ecclesia scilicet Sanctarum Virginum, praebendarii^e, quia dum fossores, fodiendi ad horam intermisso studio, refectionis causa suum quisque petiisset diversorium, gaudii non parvi nuntius rumor venit sanctimonialibus, in quadam videlicet fovea summitatem eminere cuiusdam ex lateribus honeste compacti sarcophagi et inde reliquias sine difficultatis molestia extrahi posse. Tam leto sanctimoniales excitae nuntio, praefato presbitero praecedente cum cruce et cereis et aliis quae tam sanctis congruunt exequiis eo festine venerunt, et diligenter fracto sarcophago, quod erat interius litum gypso^e cum corpore, quod adhuc tam recenti rubebat sanguine, reppererunt. Sanctas igitur cognoscentes esse reliquias, nec immerito, ad ecclesiam Sanctarum Virginum eas deportaverunt, sanctimonialibus devote subsequentibus cum hymnis et canticis. Quibus in condigno loco reconditis, cum ipse praefatus presbiter manus suas, quippe qui eas locaverat, ablueret, cunctis qui aderant videntibus, de manibus eius defluebat velut unda sanguinis.

(8). Miraculum succedens miraculo gaudium continuabat gaudio. Quaedam enim femina, diuturnae imbecillitatis anxietate fatigata, forte dum effoderentur transiens, de eisdem tulerat reliquiis, sperans vel sic se adepturam diu negatae subsidium sospitatis^f. Has vero dum pro simplicitatis suae incuria collocasset in loco non congruo, puellam quandam in somnis sibi astare conspexit, monentem et minantem, quia, nisi reliquias apud se indigne reconditas amoveret, optatae salutis gaudia minus adeptura foret. Excita somno mulier, visioni non tardavit obedire, quae et diu amissam sanitatem illico se gaudebat recepisse.

(9). In tam populosa urbe, variis referta commertiis, diversarum nationum advenarum et proselitarum causa^g questus, sed et necessitate tuendae urbis conductorum multitudo

a) seriis c. (lineola et littera s coniunctis). b) Hee c. c) ita epitome apud de Buck; in c. d) accesserit c.
45 e) corr. e gypsum c. f) sospi | pitatis c.

1) Scrinium, cuius fragmenta supersunt, saeculo demum XIII. confectum est; cf. ib. p. 300 sqq. 2) Ita Dialogi Sulpicii Severi (ed. Halm p. 216) desinunt: *discessum est*. 3) Horati Carm. I, 22, 11: *curis vagor expeditis* (expeditus codices nonnulli). 4) Monasterii cui aevo recentiore S. Ursulae nomen erat; cf. ea quae dixi, 'Das Werden der Ursula-Legende' p. 27 sq. Ecclesiae S. Cuniberti et Sanctarum Virginum finitimae in agro sepulchrali aevi Romani partem civitatis septemtrionalem circum-

dante sitae erant; cf. I. Klinkenberg, 'Die Kunstdenkmäler der Rheinprovinz' VI, 1/2 ('Stadt Köln' I, 1/2), 1906, p. 269 sqq. et tab. XI. Cuius agri sepulchra medio aevo ad XI milia virginum referebant. 5) Passio II. Ursulae c. 5: *de coagonistarum suarum numero*. 6) De 'fratribus' vel canonicis coenobii Sanctarum Virginum cf. Ioh. Zündorf, 'Zusammensetzung und Verfassung des Kölner St. Ursulastiftes' (dissertatio Bonnensis a. 1911) p. 30 sqq.

tunc confluxerat; unde nimirum portiones cinerum et ossium harum sanctarum quidam custodum absentiam percipientes mutilaverunt, sicque in sua nil preciosius delaturi manicare¹ gestiebant. Horum^a quidam Alamanniae gentis Sueviam natale solum repetens^b, cum spacia stadiorum plurima per silvam inclinato ad occasum die gauderet transegisse, retrogrado fessus itinere qua intraverat parte frustrato se repperit labore. Cumque se delusum ignoto semitarum orbe crederet^c, iterato conamine, diluculi crepusculo alia notiori via maturat repatriare², ignorans sibi itineris fieri obstaculum ob reliquias indigne praesumptas sanctarum. Sed dum viatorem illum oneris virtus impediret, in tantum ut triduo cassato itinere, vergente singulis diebus iam vespere, mereret se redditum quo nollet, in se tandem reversus, non sine sui confusione causam expertus, templum Sanctarum Virginum, sui spiritus angore victus, ingreditur, reatum aperit, furtum detegit, ultro sublata reddit, liber abiit, nulla ulterius obviantem itineris vel gressuum difficultate.

(10). Alter, Anglus natione, cum ad littora maris descendens, navim solvere paratam repperiens, dato naulo, ascendisset, quantam secum rem virtute divina comitatam ferret cum mallet occultare, pelago urgente coactus est prodere. Nam excitata ventorum procella, motu maris 'conteri periclitabatur navis', adeo seivissima tempestate orta, ut nec valerent ad aridam remigare^d nec anchoram ad sistendum figere. Ita navi undique crebra fluctuum collisione quassa, rimis hiantibus, naufragium passos iam tam et vita desperatos quam et inrevocabili praecipitio videres securos. In hoc igitur articulo mortis constituti, ut est moris talium, ante quem pavebant abyssi descensum³, sua sibi commissa confitebantur alterutrum⁴. At ille, quem vice Ioniae reatus conscientiae gravabat: 'Scio', inquit, 'quia mei causa mors haec ingruit ignominiosa. Haec via et hoc opus meum. Haec sanctarum pignora pertinaci audacia temeravi; cuius praesumptionis ultio insontes vos mecum absorbet subito. Quod si intercessionibus earum pius placatus Deus imminentem hanc mortem dignetur aut differre aut moderare, mox redditus terris, qui maiora in huius baratri chaos⁵ deprehensus mallet promittere, nulla diei vel noctis indulta quiete, ad tumultum sacrarum virginum regressus, digna satisfactione huius sacrilegii expiabor contagione'. Ad hanc compuncti cordis sponsionem suffragiis, ut credendum est, sanctarum insperata Dei clementia affuit; aura mitior facta tumultus equoris sedavit. In syrtes applicita puppis facultatem praebuit aquas exhauriendi et patulas rimas qua fluxerant obturandi. Sic ad vitam animati, resolidata rate, vota solviturum^e terris hominem revehunt, ne eos iterum redarguat ceti periculum⁶.

(11). Non reticendum, quia has sanctarum carnis exuvias totius scismatis recentis et regni status reique publicae divortii auctrix Suevia⁷ merito fuisse fertur immerita, nec ad oceanum mare, unde, ut praemisimus⁸, venere, sub verisimili coniectura autumantur voluisse remeare. Quod et veritatis probat indicium. Nam relatae tam ab Suevo quam ab Anglo reliquiae tantis miraculis per dies plurimos claruere, ut de sui reversione sanctis consodalibus suis viderentur applaudere et urbis ecclesias letificare de amissarum tam celibum protectricum recuperatione.

(12). Inpediente^f nostri sensus tenuitate, hic iam succumbimus materiae⁹, quia quod conatur intellectus exprimere, imperitia facundiae obstante, lingua minus diserta non suppetit proferre: videlicet, quo tota huius opusculi intentio pendet, qualiter et nos per quendam huius cenobii nutricium, nostrum olim conscolarem, contextalem et commilitonem,

a) Harum c. b) repetentes c. c) ita epitome apud de Buck; cred. om. c. d) corr. e remigrare c. e) ita c. f) littera I initialis non suppleta est c.

1) I. e. proficisci, festinare. Cf. Du Cange. 2) Cf. Vitam Forannani c. 17 (Mabillon p. 593): *dum repatriata fuit*. 3) Cf. Rom. 10, 7: *Aut quis descendet in abyssum?* 4) Similiter Vita Forannani c. 20 (p. 594): *Hic . . . mercandi gratia mare Anglicum cum aliis est ingressus, cum repente mare conturbatur, et navis conteri periclitatur. At illi in . . . angustia mortis quae imminabat constituti, clamare coeperunt . . . et unusquisque peccata quae fecerant*

confiteri. 5) Valerii Flacci Argonautica II, 86: *horrendum chaos ostendens poenamque barathri*. 6) I. e. periculum ceti marini (exemplo Ioniae), maris ipsius. 7) Auctor alludit ad bellum Lotharii III. cum Friderico duce Sueviae et Conrado fratre eius a. 1126—1135. gestum, Conrado a. 1127. contra Lotharium rege constituto. 8) Cf. supra c. 3 (p. 1377). 9) Sulpicii Severi Vita Martini c. 26, 1 (ed. Halm p. 136): *victi materiae mole succumbimus*.

adepti sumus tria ex integro corpora ipsarum, quarum ad nos voluntario adventu haec
sacra solemnitas diei spiritualibus feriata gaudiis prosequitur a nobis. Voluntario, inquam;
dicimus secundum eventum et redargutionem eorum, quos sua virtute, eo quo praefati
sumus more, cum sui nimia fatigatione constat asportatis privatos esse. Nisi enim ad nos
5 transire voluissent, nisi, quod semper fatendum est, gratuita sanctae Dei genitricis medi-
ante opitulatione, locum hunc in suae deinceps habitationis domum delegissent, eadem
procul dubio nobis obviasset penalis exactio, eadem maneret 'faciei confusio'. Etsi nos
'servi inutiles', etsi 'in domo' Domini 'vasa fictilia in contumeliam' sumus, fuerunt tamen
in vasis irae nostris quaedam vasa misericordiae, quae summus faber ille, 'conflans et
10 emundans argentum', aurea fecit et huic ecclesiae in honorem fieri tribuit; ex quibus
unum memoratus frater noster A. nuncupatus¹, a praesentibus et futuris huius ecclesiae
fidelibus filiis memoria eterna non immerito memorandus, vas in honorem domus nutri-
ciae matris praedicabitur.

cf. 2. Cor. 5, 1.

Ps. 43, 16.

Luc. 17, 10.

2. Tim. 2, 20.

cf. Rom.

9, 22, 23.

Mal. 3, 3.

cf. Rom. 9, 21;

2. Tim. 2, 21.

(13)^a. Hic enim veluti Ioseph, quem praescius futurorum Dominus ad sublevamen
15 futurae fratrum transmigrationis famelicae in Egyptum praemiserat, eodem domino Deo
inspirante, qui per prophetam loquitur: 'Voco virum voluntatis meae de longinquo', ob
hanc quam oculis cernimus huius loci multam et magnam spiritualis commodi utilitatem,
adhuc primevae etatis adolescens, cum amore theoreticae vitae ad artioris institutionis et
propositi, videlicet beati Pantaleonis, in sepe dicta Agrippinensi urbe multa sanctitate
20 pollens cenobium² se a nobis exiens contulisset, claustralis disciplinae fidei executione
eiusdem monasterii patri domino Herimanno³, nulli modernorum omni morum probitate
et religiosa honestate nostra etate comparabili, adeo acceptus extitit, ut in omni bene
morigerata subiectionis obtemperantia Maurum⁴, in omni paternae condescensionis affectu
ipsum patrem cerneret Benedictum⁴. Notandum igitur nec iniuria, gratia praedestinationis
25 divinae futurum aliquid, ut credimus, in hoc portendente, sanctarum virginum martyrii
die corpori eiusdem ecclesiae incorporatum eum fuisse. Hinc vicissim concordante in
alterutrum tam sincera paternitate quam debita filiatione, eiusdem piissimi abbatis con-
sensu et permissione, benivolentia et liberali benedictione — ipse enim tunc temporis,
ut alter Equitius⁵, illam puellarum congregationem regebat — tria ex integro corpora ex
30 collegio Undecim milium virginum et martyrum, ea qua praemisimus⁶ revelatione reper-
tarum, a custodibus et edituis quoquo pacto emendicata et acquisita emeruit. Qui exinde
pie memor suorum, pie recordatus matris et nostri collactaneorum et concretorum⁷, huc
delatis hiis mansuris et seculis eternis profuturis margaritis, 'super aurum et thopasium'
preciosis, templum hoc decoravit et extulit. Unde ab ymnidicis angelorum et omnium
35 celitum choris sit laus et gloria nomini domini Dei omnipotentis et sanctissimae suae
genitricis, huius ediculae gubernatricis, omnis misericordiae matris, quod ex nostris
et ex nostrae et institutorum nostrorum disciplinae alumpnis et coevis talis processit
educatus, cuius probitate hoc domicilium est auctum in tantum decorem et sanctitatis
cacumen.

Octobr. 21.

Ps. 118, 127.

cf. Luc. 10, 40.

(14). Appropinquante cum his deificis xeniis memorato fratre loco Walchiodorensi,
quo ea deponere statuerat, sero a duobus miliariis hospitio susceptus pernoctavit. Attamen,
quamquam diurno fatigatus itinere, noctis instantis spacium iners non passus est prae-
terire; sed velut Martha circa Dei frequens ministerium, fratribus ad claustrum suum,
immo tam preciosi thesauri adventum nuntiari procuravit, et eorum voluntatis atque

45 a) capita deinceps in codice non distincta sunt.

1) E numero fratrum S. Pantaleonis (v. infra c. 13) inter a. 1106. et 1121. Acelini custodis nomen a littera A orditur; cf. B. Hilliger, 'Die Urbare von S. Pantaleon in Köln' ('Publikationen der Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde' XX, 1), 1902, p. 87, 40. 2) De ecclesia et monasterio S. Pantaleonis Coloniensi cf. H. Rahtgens, 'Die Kunstdenkmäler der Rheinprovinz' VII, 2 ('Stadt Köln' II, 2), 1929, p. 42sq. 3) Herimannus I. abbas a. 1082—1121. coenobio S. Pantaleo-

nis praefuit. Cf. Chronicae regiae Coloniensis recensionem alteram ed. Waitz p. 39 et 59; Rahtgens l. l. p. 57, 146, 152. 4) Cf. Gregorii M. Dialog. II, 7 (ed. U. Moricca, 1924, p. 90). 5) Ib. I, 4 (ib. p. 28): ut viris ante praeerat, ita coepit postmodum etiam feminis praeesse. 6) Supra c. 5 (p. 1378). 7) Cf. Arnoldi prologum in libros de S. Emmerammo (SS. IV, 546 l. 19): quendam e fratribus concretum et conscolasticum meum.

dispositionis responsum inibi praestolans, nusquam declinavit. Indefessa igitur legatorum devotio, tam brevis itineris actutum emenso spatio, pervenit quo mittebatur. Fratres, servitutis Dei penso¹ rite completo, soporati reperiuntur, exceptis quos rerum claustralium neglecta cura tardius sollicitabat. Nuntiatos hospites caritate, qua ceteris praestare praedicantur, suscipiunt, dataque fandi copia², gratiam adventus ex ordine discunt. In-
sperato bono exhilarati, continuo absentem patrem³ Hasteriae⁴ tunc positum adeunt, quid
facto opus sit super hoc consulunt eumque matutino tempore reducunt. Communi
igitur habito consilio et ordinatis decenter quae oportebant, solemniter processerunt, atque
in monte qui vulgari vocabulo Solotanus vel Solitarius dicitur⁵ subsistentes, e vicino sanc-
tarum reliquiarum expectant adventum.

(15). Plebs etiam plurima, volucris famae⁶ nuntio excita, sancto timore ac
pio accensa amore, ex vicis et opidis circumquaque sitis laude Dei canora concurrat.
Sed prae ceteris tardius occurrerunt, qui prae ceteris minus amaverunt. Nam quidam
Leffli⁷, qui iuxta idioma sui nominis barbara interpretatione expressi coclear⁸ dicuntur,
quod est instrumentum purgatorium cocorum, quorum princeps, ut ait propheta, destruxit
muros Ierusalem⁹, invitati et expectati, non occurrerunt. Sed tam pio pigritantes interesse
officio, benedictionem nolentes, Flaccicum illud promeruerunt¹⁰: 'Occupet^a extremum
scabies'. Ex eodem tamen castrensi opido, a deo Nam¹¹ antiquitus nuncupato, cetus
fratrum, qui bonus odor est Deo in omni loco, de monasterio beati Perpetui¹², solemn-
i cultu, solemn-
i ordinata processione, longius, quam expetiti expectabantur, obviam exierunt, id
est usque ad praefati montis viculum Solotanum. Ibiq[ue] statione pro expectatione catervatim
circumfluentis populi¹³ disposita, exorsi sermocinare ad turbam, nostrae augmentationi¹⁴ rectae^b
vicinitatis debito affectu congaudentes, rumorem de tanta huius regionis et totius patriae
ex adventu harum sanctarum virginum illustratione auxerunt, sicque his comitati, cum

a) corr. ex Occubet c. b) ita correxi, ut saepius; recte c.

1) Regula S. Benedicti c. 49: *augeamus nobis aliquid solito penso servitutis nostrae*, c. 50: *servitutis pensum non neglegant reddere*; Vita Forannani c. 12 (Mabillon p. 591): *dum debitae servitutis solitum redderent fratres pensum*, c. 16 (p. 592): *fratres . . . mutuo ad peragendum se cohortantes solitum pensum se paravere . . .*, ib.: *sacramque postponens debitae servitutis sollicitudinem*; Translatio Candidi et Victoris c. 7 (p. 119): *quousque . . . debitum sacrae pensum famulationis Christo solveret*, c. 16 (p. 124): *expleta diei servitutis sollicitudine*.
2) Passio II. Ursulae c. 4: *emensoque grandi itinere . . . pervenerunt* (cf. supra l. 2), *dataque fandi copia . . .* Ita etiam Translatio Candidi et Victoris c. 5 (Analecta Bolland. XI, 118, 3): *dataque fandi copia*; cf. Vergili Aen. I, 520. XI, 248: *et coram data copia fandi*.
3) Abbatem Walciodorensis, Widricum (1101—1129) ut videtur. 4) Hodie Hastière par-delà locus in ripa dextera Mosae fluvii supra Waulsort situs. Coenobium Hasteriense Walciodorensi subiectum erat. Cf. supra p. 1374 l. 45. 5) Potius Solania (Sollana, Sologne) vicus qui non iam extat, olim prope Meez villam (comm. Bouvignes) in collibus Dinant oppidum supereminens in ripa sinistra Mosae fluvii ad viam Romanam situs, quam Solonne vel Solanne locus prope Purnode a Dinant in septemtriones versus in partibus Mosae dextris longius a Waulsort remotus. Cf. I. Halkin et C. G. Roland, 'Recueil des chartes de l'abbaye de Stavelot-Malmedy' I (1909), p. 109; C. G. Roland, 'Toponymie namuroise' ('Annales de la Société archéologique de Namur' XXIII, 1899, p. 514 sqq.). Nescio an verba *vel Solitarius* e coniectura superscripta in textum irrepserint, etsi minoris momenti est, quod ab epitoma a de Buck

edita absunt. 6) Ovidi Epist. XVI, 207: *volucris praeconia famae*. 7) 'Hodie Leffe, suburbium Dionanti, ad dexteram Mosae ripam'. Bollandiani. *Ecclesiam Sancte Marie que est in Leffia* saeculo XI. comes Namurensis sibi vindicabat (Stan. Bormans, 'Cartulaire de la commune de Dinant' I, 2, Namurci 1880, p. 2). Cf. Bormans ib. p. 32, n. 3; Roland l. l. p. 349; Berlière, 'Monasticon Belge' I, 124 sqq. 8) Germ. 'Löffel'. 9) Gregorii Magni Regula pastoralis III, 19 (Migne, Patr. Lat. 77, 81): *Quia gulae deditos luxuria sequitur, propheta testatur . . . dicens: 'Princeps coquorum destruxit muros Ierusalem'* (4. Reg. 25, 10 iuxta LXX). 10) Horati Ars poetica v. 417. 11) Castrense oppidum Dinant est, cuius nominis formam anteriorem 'Deonantum' (cf. A. Holder, 'Alt-Celtischer Sprachschatz' I, 1896, col. 1285; Roland l. l. p. 247 sqq.) auctor, qui huius rei testimonium antiquissimum exhibet, a Nam deo ficto repetiit. De fabulis inde exortis cf. F. Rousseau, 'La légende de saint Materne et du dieu Nam à Namur' ('Annales de la Soc. archéol. de Namur' 35, 1922, p. 181—221). 12) Postea ecclesia collegiata S. Mariae Deonantensis. *Paupercula Sancte Marie Sanctique Perpetui confessoris ecclesia in Dyonant* in charta Otberti episcopi Leodiensis a. 1096. commemoratur (Bormans l. l. I, 2, p. 13). Nomen S. Perpetui (episcopi Tungrensis Deonanti sepulti; cf. Gesta episc. Leod. Herigeri I, 28 et Aegidii I, 35, MG. SS. VII, 176. XXV, 29) etiam a. 1152. et 1196. Sanctae Mariae adiunctum legitur (Bormans l. l. p. 15. 21), postea omissum. De ecclesia cf. Bormans, ib. p. 65, n. 1. 13) Apulei Metamorph. IV, 20: *populi circumfluentis turbelis immisceor*. 14) Regula S. Benedicti c. 2: *in augmentatione boni gregis gaudeat*.

tantae exultationis tripudio in perteso pedestri itinere ad hunc^a usque, ita ut erant infulati, locum processerunt, repositam sibi a Deo gratiam et a nobis sincerae dilectionis de cetero habituri vicissitudinem meritam.

cf. 2. Mach.
12, 45.

(16). Et nobis, Iesu bone, corpore virgineo edite, quid letitiae, quid gaudii spiritualis tunc fuerit, cum pro modulo nostro, quibus impensis, quo sacri cultus ornatu, qua diligentia valuimus, hoc tuae largitatis donum, tam delatorem quam delatum, excepimus; et excipiendo, qua reverentia has tuas virgineas sponas et tuae passionis^b conformes¹ in iubilo laudis tripudiantes amplexati sumus, tu respicias, tu acceptum habeas, tu nobis profuturum concedas. Beata vere haec mater ecclesia, quam sic honor divinae dignationis gratuita pietate his luminariis eadem die illuminavit, quam² ipsarum victoriosarum martyrum gloriosus sanguis exornavit, quam earundem inviolatae confessionis candida induit virginitas! Floribus eius nec rosae vernantes ex passionis sanguine nec desunt lilia ex virginitatis honore candentia. Laudem et gloriam ex hoc reginae³, quae harum, quas huc inscrutabili suae miserationis archano⁴ delegavit, media hoc in loco praesidet, cuius etiam stipendiis nostra servitus Deo vegetata ministrat, dicere nullus sermo praevallet. Hic namque ipsa

mater^{*} virgineis letatur virgo choreis;
e regione virgineae sponsae gaudent de virgine matre.

His gaudiis nos interesse quia gloriamur, secundum apostolicam institutionem in Domino gloriemur. 1. Cor. 1, 31.

(17). Sciendum non uno eodemque die harum adventus exceptionem extitisse. Enimvero VI° kal. Iunii^o unius totum ex integro corpus meruimus; octavo kal. Octobris^d alterius cum media portione tertii corporis, ac non post multum temporis reliquam dimidiam partem^{**}. Amen^{***}.

Mal. 27.
Sept. 24.

APPENDIX.

HISTORIAE WALCIODORENSIS MONASTERII PROLOGUS.

Partes Historiae Walciodorensis monasterii ad Forannanum abbatem spectantes editurus, Daniel Papebrochius, *Acta sanctorum Aprilis III*, Antverpiae 1675, p. 814—815. etiam prologum praemisit, qui in codice Namurcensi (= c.) supra adhibito fol. 38—39. legitur. Econtra qui Historiam integram publici iuris facere sibi proposuerant, cum Lucas d'Achery (*Spicilegium VII*, Parisiis 1666, p. 513; ed. de la Barre II, Parisiis 1723, p. 709, e codice Gemblacensi) tum Georgius Waitz (*MG. SS. XIV*, 505), qui ipso codice Namurcensi usus est, prologum praetermiserunt, ne mentione quidem eius facta. Unde occasione data, ne quicquam editioni Monumentorum deesse videatur utque ratio auctoris plenius cognoscatur, prologum hoc loco textui Waitziano addidi. Orthographiam librarii recentioris eodem modo atque supra correxi atque lectiones varias Papebrochii (= Pap.) subiunxi, cui exemplar sub anno 1631. a Thoma Luytens, postea abbate Letiensi, transscriptum et codex 'ante ducentos annos' exaratus praesto fuerunt.

W. Levison.

*) misericordiae mater caelorumque regina piissima semper Maria pro mater epitome a de Buck edita.

**) Temporibus domini Theoderici II.⁵ has excipere meruimus reliquias necnon sanctorum martyrum Candidi et Victoris, ut superius liquet, addit epitome a de Buck edita.

***) Scriptum anno (XV° m. al. add.) XXV. die decima mensis Iunii per dominum Arnoldum Trudonensem. Laus Deo addit librarius codicis.

a) huc c. b) passiones c. c) Iulii de Raisse (non de Buck). d) Novembris de Buck.

- 1) Chromatius, De octo beatitudinibus c. 9 (Migne, Patrol. Lat. XX, 327): *passionum Christi conformes*. 2) I. e. ecclesiam Walciodorensis, nisi fallor, neque diem. 3) Mariae virgini. 4) Cf. Horatii Epist. I, 18, 37: *Arcanum neque tu scrutaberis illius unquam*. 5) Abbatis Walciodorensis (a. 1129—1152). Auctori epitomae sine dubio codex praesto erat, in quo aequae
- atque in Namurcensi narrationes de translationibus virginum Coloniensium atque Candidi et Victoris sese subsequebantur. At ut haec (a. 1143) cum temporibus Theoderici convenit, ita auctor nomen eius haud recte ad translationem virginum rettulit aliquot annis ante factam. Cf. supra p. 1373.

Spectat^a ad communem utilitatem et futurorum temporum firmam stabilitatem succedenti progeniei fideliter scribere praeteritarum atque praesentium rerum certitudinem eique virorum illustrium intimare prudentis discretionis moderationem^b et eorundem dignam inclytamque sagacis virtutis operationem. Etenim^c talis descriptionis studio^d atque huius dignae recordationis revolutione fit incendium ipsius diuturnae meditationis, quo succedens propago indesinenter inflammatur et generalis etiam omnium^e proborum successio ipsa meditatione^f et sapientium^g actuum digna^h recordatione solidatur^b. Deliberamus futurae posteritatiⁱ intimare haec, quae antiqui et virorum proborum industrii verissima certa^k relatione nobis^l reliquerunt et, auctoritatibus prudentis descriptionis ea confirmantes, plurima in nostris archivis recondiderunt. Sed quoniam^m non uniformi materia simul compaginata continentur, generat quoque taedium circuitus et revolutio diversarum auctoritatum investigatoribus suis, utⁿ quibusque simplicibus haec pateant manifestius, quamquam sermone^o et opere me segniter^p mei interioris spiraminis^q tarditas incedere coartet, in unius compaginationis serie ea rescribere et fideliter succedentibus composita censuimus relinquere. Nec quis hoc in opere luculentae verborum^r curiosa meditatione investiget ornatum^s, sed potius respiciens compositoris ambitionem, reperturus futurae posteritatis^t utilitatem, meditando nobiscum ponat supercilium, si nostrae partis recognoscit^u se esse uterinum filium. Non enim opinationi^v meae facile aurem accommodans credendo obaudiui, sed ceu praefatus sum² maiorum deliberavi¹⁵ parere dignis^v dictis, revolvens opiniones eorum, et sic titubationis obstaculum a nobis ablatum et anceps sententia remota est a nostro pectore eorundem maiorum sermocinatione et scripturarum auctoritate.

Et ne inanis et infructuosus noster labor videatur, nitimur ostendere successoribus nostris, qualiter in loco Walciodori miro pulchritudinis aedificio basilica venerabilis genitricis^w Christi a nobili comite Eilberto sit constructa³, qualiterque ex proprio hereditatis^x iure eandem basilicam^y fideliter dotaverit⁴ et qualiter concessa²⁰ apostolicis⁵ et regalibus testamentis⁶ iuri eiusdem basilicae et dominationi⁷ subiecerit. Nitimur etiam ostendere posteris, quid quisque in eadem ecclesia praelatus secundum sui temporis cursum operatus fuerit, atque per hanc⁸ longaevae^z vetustatis successionem ecclesia in cuius abbatis tempore augmentum amplificationis habuerit et cuius praelationis tempore detrimentum diminutionis sustinuerit. Disposuimus etiam revelare et fidei relatione comprehendere, quid a quibusque industriis et nobilibus viris ecclesia^a post donum et largitionem venerabilis comitis Eilberti consecuta^b fuerit, et sub cuius abbatis tempore commutationem, elemosinam, donum vel emptionem aut egerit aut adquisierit, a quibus etiam personis, loca designantes et nomina, praefatae confirmationes auctorizatae⁸ sint.

Sed quia ariditas nostri pectoris sine irrigatione almi Flaminis^c in hoc opere quod expedit^d per se^e nequit comprehendere, ipsam advocatricem nostram⁹, beatam videlicet Mariam, in cuius honore^f haec adorsi sumus, imploramus, ut ex superni fontis rore interventu suae adminiculationis stillicidium super nos dignetur^g dimittere spiritualis innovationis, quatinus, caelestis flatus repletus spiramine, fideliter succedentibus queam fidelem rationem relinquere. Auxilientur nobis orationibus suis deprecationes nostrorum^h fidelium, quorumⁱ fretus intercessionem, subsidium una sentiamus genitricis Christi et levamen^l, ut exordium praesentis operis ducatu almi Flatus¹⁰ succincte et fideliter transeundo ad certum finem valeam adducere et inchoata^k fidei ratione terminare^l.

Cum^m 11 igitur summae nobilitatis sublimis magnificentia aeterni regis — — — — —.

a) Incipit prefatio in librum foundationis monasterii Waulss. m. al. praescr. c., ubi littera S initialis plumbo delineata neque vero depicta est. b) rationem Pap. c) cum add. Pap. d) studio c. e) prob. omn. Pap. f) sapientum Pap. g) om. Pap. h) Propterea add. Pap. i) corr. e potestierotati c. k) certissimaque Pap. l) corr. e reliqu. nobis c. m) cum Pap. n) suis. Ut igitur quibusque Pap. o) op. et serm. Pap. p) spiritus Pap. q) corr. e verborum c. r) ornamentum Pap. s) posteri ritatis c. t) se recogn. Pap. u) opinioni Pap. v) dignis del. c. w) Christi genitr. (Christi m. al. iterum superscr.) c.; cf. infra l. 34. x) heriditatis c. y) ecclesiam Pap. z) (hanc om.) longae vet. Pap. a) om. Pap. b) consequuta c. c) corr. e flaisminis c.; fluminis et add. minus Pap. d) expetit Pap. e) superscr. c. f) honorem haec adorti sumus, imploremus Pap. g) m. al. superscr. c. h) suorum Pap. i) quorum — levamen om. Pap. k) inchoatum fid. relatione Pap. l) Explicit 45 prefatio m. al. subscr. c. m) littera initialis C non suppleta est c.

1) Ita translatio Candidi et Victoris c. 2 (l. l. p. 115): *luculentae postposita verborum venustate*. 2) Ita ibidem: *ceu praefatus sum*. 3) Historia Walciodorensis monasterii c. 12—14 (SS. XIV, 510). 4) Ib. c. 15 (p. 510 sq.). 5) Cf. ib. c. 22 (p. 514). 6) Ib. c. 15 (p. 511, 18): *omnia sub regalibus testamentis designavit*; c. 20 (p. 513): *sub regalibus testamentis auctorizata*. 7) Ib. c. 19 (p. 513): *Hasteria*

iuri et dominationi Walciodorensis ecclesiae famulatura. 8) Cf. ib. c. 19 (p. 513): *Constitutio autem haec quomodo auctorizata fuerit*; c. 22 (p. 514): *testamentum tantis testimoniis auctorizatum*; cf. 50 n. 6. 9) Cf. supra p. 1376 l. 39. 10) Ita Translatio Candidi et Victoris c. 2 (p. 116): *cum almi Flatus subsidio*. 11) Sequitur Historia Walciodorensis monasterii c. 1 (SS. XIV, 505).

ANNALES CASINENSES EX ANNALIBVS MONTIS CASINI ANTIQVIS ET CONTINVATIS EXCERPTI

5

INDE AB A. 1000 (999) VSQVE AD A. 1098.

EDIDIT GVILELMVS SMIDT.

*Imperialis abbatiæ celeberrimæ Montis Casini annales duo distinguuntur: alteri paucas notas ab a. 914. usque ad a. 1042. continentes, quos Ann. Casinates appellatos G. H. Pertz supra in Scripto-
rum tomo III (1839), p. 171 sq. edidit¹, alteri 'Anonymi monachi Cassinensis . . . breve chronicon',
10 etiam 'Chronologia auctore domno Alberico monacho . . . monasterii Casinensis' olim a viris doctis
inscripti, quorum duas recensiones annos 1000 (999)—1212. complexas idem Pertz sub Annalium
Casinensium nomine supra in SS. tomo XIX (1866), p. 303—320 typis mandavit², quibus
priores numeros I et II³, nos autem litteras B et C attribuimus. Quod alterum opusculum hoc loco
recensione tertia (A) adhuc inedita (a. 1000—1098), quam in bibliothecæ Mazarineæ codice
15 nr. 364 Parisiis (hic A 1⁴) contineri primus G. Waitz cognoverat⁵, paucisque lectionibus
codicis ab Onufrio Panvinio adhibiti — nunc incerti, ubi sit — supplevi (C 1 δ¹), quas a. 1925.
Romæ degens in codice bibl. Vaticanae Reginensi lat. nr. 378 reppereram. Quos annales cum
primitus usque ad a. 1098. tantum pertinuisse e codice Parisino appareat, hanc partem nomine
supra scripto ab Ann. Casinensibus posterioribus, i. e. continuatione a. 1099—1212, discerni
20 placuit.*

*Una cum recensione A ceteras duas iam pridem editas, quæ illam intima necessitudine attingunt, annotationibus ad res pertinentibus, quæ adhuc omnino fere deerant, adiunctis codicibusque accuratius descriptis denuo — excepta continuatione, cuius alia quæpiam recensio⁶ ut inveniretur nondum contigit — propterea edidi, quod Pertz, qui editionem suam adolescens iam a. 1822.
25 præparaverat⁷ senexque demum a. 1865. ⁸ finivit, in textu recensionis B (prius I) statuendo exemplar
codicis a L. Bethmann mendose confectum pro fundamento posuit et porro, unde hæc recensio B
atque recensio C (prius II) ortæ essent, non recte intellexit. Gravissimo in errore versabatur con-*

1) Hos, quos primo E. Gattola, Ad historiam abbatiæ Cassinensis accessiones (Venetiis 1734) II, 838 sq., post-
30 remo Bibliotheca Casinensis (Montis Casini 1874—94) I, 92 sq. edidit, E. A. Lowe, Scriptura Beneventana (Oxf. 1929) tab. XXIV 'Ann. Casinenses', nostros G. H. Pertz SS. XVII, 31 n. 1 et W. Arndt ib. XIX, 393 'Ann. Casinates' minus accurate nominaverunt. 2) Biblioth. Casin. I p. XXVII. H. Bresslau, 'Geschichte der Monumenta Germaniæ Historica', 'N. Archiv' XLII (1921), 453 sq., infra p. 1405. P. Sander, 'Der Kampf Heinrichs IV. und Gregors VII. . . .', diss. Straßburg (Berlin 1893),

p. 200 Ann. Casinensium recensiones sex diversas litteris servatas esse non recte dixit. 3) Ferd. Hirsch, 'Über die Annalen von Monte Cassino', 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII (1867), 105. 106. O. Holder-Egger et K. Zeumer, Indices Monum. Germ. hist. (1890) p. 170. 4) Tabula affiliationis codicum infra proponetur p. 1404. 5) 'N. Archiv' VI (1881), 495. 6) Cf. infra p. 1388. 7) Pertz, 'Archiv' V (1824), 11 sqq. 105. 111 sq. 8) Cuius die XV. Kalendas Novembris præfationem tomi SS. XIX dedit.

tendens auctoritatem horum annalium propriam saeculo XI quasi nullam esse¹, quia duodecimo demum, eodem quo Annales Ceccanenses² modo, ex Annalibus Cavensibus³, qui cum duobus recensioibus Casinensium magnam quidem partem ad verbum congruunt, nonnullis autem locis uberiores sunt⁴, et Ann. Casinatibus supra nominatis excerpti cumque additamentis ex aliis Casini fontibus haustis coniuncti essent⁵. Tali sententia a multis probata⁶ commotus, quas annales nostri sub saeculi XI. — partim etiam saeculi XII. — annis praebent, notitias plurimas litteris minimis excudendas curavit; qua re factum est, ut viri docti usque ad hunc diem identidem Annales Cavenses, etiamsi nihil aliud praeter quod Ann. Casin. B vel C narrant, aut solos⁷ aut priore loco citarent et praeterea, quae ab aliis fontibus relata cum illis consentiunt, ad Ann. Cavenses referrent⁸. Nam hos omnes fugit⁹ Pertzium libello a Ferd. Hirsch paulo ante conscripto, quo Ann. Casinensium recensioem C (prius II) solam tum notam, Annales Cavenses, Ceccanenses, aliosque ab annalibus monasterii S. Benedicti deperditis repetierat¹⁰, uti nondum potuisse, neque Hirschium ipsum statim sententiam suam — et quod ad rec. B attinet — contra Pertzium tam egregie defendisse cognoverunt¹¹, ut ex eis, qui medii aevi fontes optime perscrutati sunt, W. v. Giesebrecht¹², W. Wattenbach¹³, E. Steindorff¹⁴, H. Bresslau¹⁵, O. Holder-Egger¹⁶ universi Hirschio assensi essent.¹⁵

Atqui is, quod neque illi viderunt neque alius quisquam adhuc dixit, de opinione quadam iam diu ante Ann. Casinenses editos a Pertzio concepta¹⁷ in utroque libello disserere neglexerat, eandem scilicet tabulam paschalem vetustiore¹⁸ in monasterio Cavensi exaratam nuncque deperditam, de qua istius annalium librarius quae annum millesimum tricesimum et quartum praecedunt, i. e., quoniam ab a. 977. usque ad a. 1033. nihil refertur, annum 976, deprompsisset, notas quoque ab a. 1000 (999)—1031. in Ann. Casinensibus et Ann. brevibus (1000 [999]—1085), perperam Ann. Cavensibus brevibus appellatis¹⁹, exstantes continuisse hisque omissis illum auctorem Cavensem ab a. 1034.²⁰ eventibus plerumque aequalem scripsisse. Hanc sententiam, quam complures secuti sunt²¹, tamen sustinendam non esse infra videbimus²²; hic satis habeas codicem annalium monasterii Cavensis, quod ante a. 1025. iam exstitisse probari non potest²³, saeculo XI. demum²⁵

1) SS. XIX, 305 et 'Göttingische gelehrte Anzeigen' 1866, p. 334; cf. 'b' in 'Hist. Zeitschr.' XV (1866), 401; F. Chalandon, 'Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile' (Paris 1907) I, p. XXXI; Gius. Pochettino, 'I Langobardi nell'Italia meridionale (570—1080)', Caserta 1930, p. 512. 2) Pertz SS. XIX, 275. 281. 3) Hos ediderunt G. H. Pertz — una cum Ann. Cavensibus brevibus qui dicuntur (de quibus vide infra p. 1402) — SS. III, 185—197 atque titulo *Beda de temporibus* significatos B. Gaetani d'Aragona O.S.B., Codex dipl. Cavensis V (1879), App. p. 23 sqq. 4) Quod neque W. v. Giesebrecht, 'Geschichte der deutschen Kaiserzeit' III⁵ (1890), 1069 neque Ferd. Hirsch, 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII, 108 concesserunt, posterior autem ipse p. 111 iamque in dissertatione infra n. 10 citata p. 52 sq. exemplis probavit. 5) SS. XIX, 303. 305. 6) I. Gay, 'L'Italie méridionale et l'empire byzantin' (Paris 1904) p. 406 n. 1, Chalandon l. c. et aliis; vide notas sequentes. 7) Ex. gr. G. Meyer v. Knonau, 'Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V.', III (1900), 389 n. 74, p. 87 n. 130, passim, quamquam I (1890), 545 n. 93 Pertzio nondum assensus erat; deinde A. Fliche, 'Le pontificat de Victor III', 'Revue d'hist. ecclésiastique' XX (1924), 403 n. 1. 8) Meyer v. Knonau III, 444 n.; V. Federici, 'Chronicon Vultur-nense' (Roma 1925; 'Fonti per la storia d'Italia' 58) I, 97 n. 3. 6. 11 passim. G. Weinreich, 'De conditione Italiae inferioris Gregorio septimo pontifice' (diss. Regimonti 1864) p. 85 etiam dubitavit, num annales nostri a monacho Casinensi scripti essent. 9) B. Capasso et E. O. Mastrojanni, 'Le fonti della storia delle provincie napolitane' (Napoli 1902) p. 68 sq.; Chalandon I, p. XXX.

10) De Italiae inferioris annalibus saeculi decimi et undecimi (diss. Berolini 1864) p. 49—60. 64; cf. Hirsch, 'Gött. gel. Anz.' 1865 p. 508. 11) 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII, 103—112 (cf. supra p. 1385 n. 3). 12) L. c. II⁵ (1885), 567. III² (1869), 1063 n. 1 (⁵ 1069). 30 13) 'Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter' II⁶ (1894), 233 n. 3. 4. M. Manitius, 'Gesch. d. lat. Liter. d. MA.' II. III (Muench. 1923. 1931) Ann. Casinenses non memorat. 14) 'Jahrbücher des Deutschen Reichs unter Heinrich III.' I (1874), 465 n. 1. 15) 'Jahrbücher des Deutschen Reichs unter Konrad II.' II (1884), 309 n. 4. 16) SS. XXIV (1879), 142. 121; 'Einiges zur Quellenkritik der Chronik Sicards', 'N. Archiv' XXVI (1901), 541 n. 6. 17) SS. III, 185. 18) Aut fortasse fontem similem ac regum principumque catalogos. Pertz, 'Über das Chronicon Cavense', 'Archiv' IX (1847), 2 sq.; 'Götting. gel. Anz.' 1840 p. 21 sq. 19) Ita Pertz in eorum editione SS. III, 188 sqq. (cf. p. 119. 185), vide infra p. 1402 n. 12. 20) Cuius loco Pertz, 'Archiv' IX, 3 annum 1086. posuit; idem econtra prius ('Archiv' V, 111): a saeculo XI. medio. 21) R. Köpke, 'Die Quellen des Chronicon Cavense . .', 'Archiv' IX, 187. 179; Gaetani d'Aragona, Cod. dipl. Cav. V, App. p. [III]; Capasso-Mastrojanni p. 20; Chalandon I, p. XXXI; Giesebrecht II² (1860), 559, qui sane III², 1063 n. 1 opinionem suam revocavit, cf. etiam U. Balzani, 'Le cronache italiane nel medio evo' ³ (Milano 1909) p. 224. 179. 22) P. 1388. 23) Non iam ab a. 1011 (Pochettino, 'Il monastero di Cava', in: 'I Langobardi nell'Italia meridionale' p. 487), cf. E. Sackur, 'Die Anfänge von La Cava', in: 'Die Cluniacenser in ihrer kirchlichen und allgemeingeschichtlichen Wirksamkeit' II (Halle a. S. 1894), 472 sqq. 474.

exeunte coeptum¹ fontemque eorum, quae cum Ann. Casinensibus et Ann. brevibus usque ad a. 1107² (vel 1085) communia habent, non Cavae scriptum esse.

Ne propterea hunc fontem annales Montis Casini veteres fuisse Hirschio assentiar, denuo incidit aliquid, quod impedire videtur: illi annales a L. Bethmann supra SS. XVII (1861), 31 sq. sub nomine absono 'Seligenstadenses' typis mandati (1067 [1066]—1174)³, quos viri docti modo ex Ann. Romanis hodie deperditis hausisse⁴, modo ipsos Ann. Romanos⁵, modo cuiusdam catalogi pontificum Romanorum et imperatorum Casinensis partem esse dixerunt⁶. Necessitudinem enim propinquam, qua isti annales Casinenses et Cavenses attingunt⁷, P. Scheffer-Boichorst⁸ ex aliquo fonte deperdito non solum his tribus, sed etiam Libro pontificali communi et primum quidem Romano, cui ab a. 1075—1140 (1139) omnia vel plurima Romam eiusque pontifices spectantia deberent, postea quibusdam aliis additamentis amplificato repetiverat, quae loco Italiae inferioris⁹ ignoto — Salernum opinatus est, cum Montem Casinum omnino non memoraverit¹⁰ — de rebus in hac regione gestis (ex. gr. sub a. 1076. 1081. 1140 [1139]) facta essent¹¹. Quamquam igitur annalium nostrorum originem Casinensem, quam F. Hirsch contenderat, Scheffer-Boichorst non refellit et is postea eminentissimus in hoc opusculo adhuc adolescens ceteroquin in fundamento infirmissimo aedificavit¹², tamen origo Romana accepta est¹³. Si econtra opus ineditum, cuius illi annales, qui dicuntur Romani, pars parva sunt, ita, ut in codice Guelferbyitano 'Histor. Handschriften' VII B. 100 vol. VII. fol. 236 sqq. (s. XVII) ab Adolfo Overham ex libro manuscripto Epistularum s. Pauli Seligenstadensi nunc incerto, ubi sit¹⁴, atque fortasse ne accurate quidem descriptum est¹⁵, denique totum adhibetur, graviter et severe secerni necesse est:

1) Quandam pontificum Romanorum et imperatorum cronicam a Petro¹⁶ usque ad a. 1185. pertinentem (f. 236'—242'¹⁷), quam antecedens catalogus regum Francorum, Teutonicorum atque Italicorum (f. 236) in codice Seligenstadensi prius a manu usque ad Lotharium III. — annis regiminis eius nondum indicatis — deductus erat¹⁸. Quae Catalogo pontificum Casinensi¹⁹ quidem usa ut, quod Holder-Egger voluit²⁰, etiam in monasterio s. Benedicti scripta sit, fieri non potest, cum auctor, quae catalogus de privilegio a Zacharia papa Monti Casino dato refert²¹, ipse omiserit, econtra sub a. 968. et — hic certo eventuum aequalis — a. 1156. alias notitias addiderit, quae s. Bartholomaei partim translationem Romam, partim elevationem in Tiberis insula factam referunt quarumque saltem secundam ibidem annotatam esse non solum Pertz²², sed etiam Holder-Egger²³ concessit. Eo apparet istud opus Romae a quodam clerico ecclesiae S. Bartholomaei scriptum esse, quod, cum prius quam alia eiusdem cronica Scriptorum tomo XXXI, 189 sqq. edita ortum sit, 'Cronica pontificum et imperatorum S. Bartholomaei in Insula Romani prior' ('Barth.') appellandum est.

1) E. A. Loew, 'The Beneventan Script' (Oxford 1914) p. 337. Lor. Spiotta, 'La storia letteraria della badia di Cava', 'Estratto dalla Cronaca scolastica del Liceo Ginnasio Pareggiato di Badia di Cava dell' anno 1917—18' (Valle di Pompei 1919), Ann. Cavensium rationem non duxit. 2) Cf. infra p. 1402 n. 3. 3) Wattenbach, 'Geschichtsq.' II⁶, 221 n. 3. Bresslau, 'N. Archiv' XLII, 375. 4) Giesebrecht III⁵, 1068. IV², 404. VI, 304. P. Scheffer-Boichorst in dissertatione infra n. 8 citata. 5) Wattenbach l. c., primum ib. ² (1866), p. 391 n. 4; A. Potthast, Bibl. hist. I², 91; G. Waitz, SS. XXII, 353; Holder-Egger, ib. XXIV, 142 et Indices Monum. Germ. hist. p. 39. 222. 229. 6) Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 541 sq.; 'Über eine römische Papst- und Kaiser-Chronik', ib. XXVIII (1903), 197 n. 5. 222; SS. XXXI (1903), 227. 7) Ita iam Pertz, SS. XVII, 31 n. 1 (cf. supra p. 1385 n. 1), qui sane necessitudinem SS. XIX, 303 sqq. praetermisit. 8) 'Über die sogenannten Annalen von Seligenstadt und verwandte Quellen', 'Forsch. z. dt. Gesch.' IX (1869), 383—396. 9) Quam illum ib. p. 390. 393 'Siciliam' intellexisse Wattenbach II⁶, 221 n. 3 neglexit. 10) Hoc fugit Holder-Egger SS. XXIV, 142. 11) L. c. p. 386. 388 sqq.; cf. Giesebrecht VI, 304. 12) Summario enim a Bethmann

edito solo nisus ac forma Ann. Casinensium eorumque notitiis monasterium ipsum spectantibus neglectis, vide infra p. 1388 sq. 13) Giesebrecht III², 1063 n. 1. Vide supra n. 5. 3. Unus Holder-Egger Ann. Casinensibus fontem Romanum subesse — quod SS. XXIV, 142 ipse concesserat — 'N. Archiv' XXVI, 541 n. 1 non verisimile dixit. 14) Cf. Bethmann SS. XVII, 31. 15) Scheffer-Boichorst, 'Forsch. z. dt. Gesch.' IX, 394. 393 n. 3. Giesebrecht VI, 305. Overham ipse f. 236 dicit haec *excerpsi*. 16) Non a Christo (ita Bethmann l. c., vide n. seq.). A Petro autem usque ad Hadrianum I. vitas vel nomina atque spatia regiminis pontificum solum continet. 17) Aliam cronicam ab a. 1. incipientem, sane brevior, habes in f. 243—243', ubi Overham a. 492. nactus dicit *reliqua non valet describere*. 18) Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 542. Secunda manus usque ad Heinricum VI, tertia ad Guilelmum regem scripsit (Overham f. 236). 19) Neque eius recensionibus n. 21 citatis ipsis, sed catalogo quodam, ex quo hae fluxerunt. 20) L. c. p. 541 sq. 21) 'N. Archiv' XXVI, 551. 'Röm. Quartalschr.' XV (1901), 109 sq. 22) SS. XVII, 31 n. 1. 23) 'N. Archiv' XXVIII, 197 n. 5. Iniuria Scheffer-Boichorst, 'Forsch. z. dt. Gesch.' IX, 392 n. 1 id dubitavit.

2) Omissis eis notitiis, quae postea cronicae codici in Germaniam asportato ex Annalibus Herbipolensibus¹ atque in hoc itinere fortasse in Lombardia additae sunt², alias in codice Seligenstadensi itidem prima manu exaratas, quas auctor non ab a. 1067 (1066) demum³, sed iam ad a. 1014.⁴ et usque ad a. 1140 (1139) ex codice recensiois C Ann. Casinensium archetypo deperdito (C 1)⁵ sumpsit. Ubi cum notitias sane posteriores (a. 1111—1140), quibus hoc loco nihil utimur, saepe uberiores, quam quas hodie in codicibus ex C 1a derivatis legimus, reppererit, C 1, si praeterea Chronicae monasterii Casinensis Continuatio, Annales Ceccanenses, Ann. Herbipolenses (a. 1127—40), porro Cronicae pont. et imp. Basileensis et quae dicitur Tiburtina adhibentur, fere, quod attinet ad annos 1111—1139, restitui potest⁶. Econtra C 1 notitias priores, i. e. annorum 1014. 1067 (1066)—1098 (1099) iam eodem modo amputatas, quo in codicibus ex C 1a derivatis habemus⁷, continebat⁸, ita ut Barth., praesertim cum istas modo ultra amputaverit, modo mutaverit, hic, quod Holder-Egger cognovit⁹, pretium proprium non habeat. Porro de origine quae dicitur Romana illius fontis, qui S. Benedicti annalibus et Cavensibus subfuit, et cum, cuius rei Scheffer-Boichorst rationem non duxit, iam ante et post notas historiam Romae pontificumque Romanorum spectantes (ad a. 1075. 1081. sqq.) primo sub a. 1010, constanter ab a. 1022. mortem et electionem abbatum Casinensium aliaque multa ad abbatiam S. Benedicti pertinentia (vide ex. gr. sub a. 1005. 1045. 1066. 1071) referant, monasteria autem vel ecclesias Salerni¹⁰, Cavae¹¹ aut alibi sitas usque ad a. 1098. nunquam memorent, nemini dubium est, quin, quibus usi sunt, Ann. antiquos, in Monte Casino scriptos fuisse F. Hirsch re vera recte dixerit; pauca exempla a Scheffer-Boichorst allata¹² necessitudinem inter tres fontes supradictos Librumque Pontificalem vel alios auctores Romanos omnino non de verbis, sed de rebus tantum exstare clarissime demonstrant, atque fontem illorum, Ann. Casin. antiquos, nonnulla quoque, quae ultima parte saeculi Romae acciderant quorumque fama magna erat, annotasse mirum non est, quoniam abbatiae imperiali cum urbe aeterna duorum tantum dierum itinere distante illo tempore tale commercium erat¹³, ut res hic gestae nusquam Italiae inferioris, Benevento pontificali solo excepto, tam bene notae esse possent quam in Montis Casini monasterio.

Nam quae nunc in tribus annalium recensioibus, quarum nulla ex duabus aliis pendet¹⁴, ab a. 1000 (999) legimus, non modo non ab Alberico II. Casinensi¹⁵ neque a Petro Diacono¹⁶ neque a Guidone Casinensi composita¹⁷, sed ne saeculo XII. quidem, ut Pertz contendit, compilata¹⁸ neque etiam ex Amati Historia Normannorum¹⁹, Leonis Ostiensis Chronica monasterii Casinensis eiusque continuatione hausta²⁰, sed, ut acciderant, statim²¹ annotata fuisse²² et, quod notas sub a. 1002. 1005. 1031. exstantes spectat, B. Croce splendide cognovit²³ et inde apparet, quod nonnullae de imperatore, pontifice Romano aut abbate S. Benedicti narrantes 'domini', quem aequales horum quemque appellaverant²⁴, titulum servaverunt (sub a. 1025. 1058. 1066) atque aliae (ex. gr. ad a. 1037. 1076, porro — rec. A — ad a. 1086. 1098) interdum non solum quo die, sed etiam qua hora quidquam factum esset, indicaverunt²⁵. Illud vero non valet in notitiis sub a. 1001. 1005. 1007. 1010. et 1042. scriptis, quas ex supradictis Ann. Casinatibus²⁶ sumptas esse²⁷ Pertzio consentiendum est²⁸. Horum

1) SS. XVI (1859), 1 sqq.; cf. Scheffer-Boichorst l. c. p. 393 sqq.; Giesebrecht VI, 304 sq. 2) Scheffer-Boichorst p. 391 sqq., tamen vide supra p. 1387 n. 23. 3) Ita Bethmann l. c. et Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 541; errore Scheffer-Boichorst p. 386: ab a. 1068. 4) Cf. infra p. 1411 n. f. 5) Infra p. 1397. 6) Cf. F. Hirsch, 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII, 109 sqq.; Holder-Egger, SS. XXIV, 142 sq. 142 n. 9; 'N. Archiv' XXVI, 542 sqq.; G. Waitz, SS. XXII, 353; infra p. 1401 sq., 1404. 7) Infra p. 1390. 8) Vide tamen infra p. 1403 n. 6. 9) 'N. Archiv' XXVI, 540 sq. 10) Cf. p. 1387. 11) Cf. p. 1386. 12) 'Forsch. z. dt. Gesch.' IX, 389. 13) Vide infra p. 1391. 14) Infra p. 1400. 15) Infra p. 1397. 16) Pertz, SS. XIX, 305. 17) W. Smidt, 'Guido von Monte Cassino und die „Fortsetzung“ der Chronik Leos durch Petrus Diaconus', in 'Festschrift A. Brackmann dargebr.' (Weimar 1931) p. 300. 18) Cf. supra p. 1385 sq. 19) Vide infra p. 1408 n. 3. 20) C. Peregrinus, Series abbatum Cassinensium (Neapoli 1643) p. 100. 101. passim; Capasso-Mastrojanni p. 68; Balzani,

'Cron. ital.' p. 224, quorum sententiam idem refellit, quod W. Wattenbach, SS. VII, 560 n. 82; p. 573 n. 43 — Peregrinio sane non memorato — attulit. Cf. etiam infra p. 1389. 1401. 21) Sive in primo exemplari ipso, sive in quibusdam schedulis postea descriptis, cf. R. Pauli, 'Ein Regulativ des 13. Jahrs. zur Führung von Jahrbüchern', 'N. Archiv' III (1878), 214 sq. 22) Hoc F. Hirsch, 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII, 111, solum occasione data atque sine argumentatione dixit. 23) 'Teoria e storia della storiografia' (Bari 1927; 'Filosofia dello spirito' IV) p. 11. Sane non animadvertit notam a. 1005. primitus non in Ann. Casinensibus (antiquis), sed iam in Ann. Casinatibus scriptam fuisse. 24) Cf. Necrologium Casinense infra p. 1417 n. ***, ****, *****. 25) Vide tamen infra p. 1390. 26) Vide p. 1385. 27) A quo, infra et p. 1390 dicam. 28) Vide infra p. 1409 et ib. n. 6. Econtra fieri non potest, ut, quod Hirsch, De Ital. infer. ann. p. 50 sq. 54. 56 contendit et Giesebrecht II⁵, 55 567 iteravit, sed iam R. Poupardin, 'Études sur l'histoire des principautés lombardes de l'Italie méridionale' (Paris

annalium, qui de rebus saeculo XI. gestis nihil aliud nisi, quae quinque annis modo nominatis acciderunt, verbotenus fere, sed uberius narrant, exemplum primum hodie iam habemus¹, in quo hae notitiae in marginibus tabulae paschalis² ab aequali eventuum ascriptae sunt. Quam autem formam *Ann. Casinenses antiqui* habuerunt? Cum Scheffer-Boichorst, quamobrem numeri annorum
 5 *Ann. Casinensium, Cavensium, Cronicae S. Bartholomaei prioris* tam saepe inter se different, causam inquirens³ propterea tantum, quod huius cronicae paginas in quattuor columnas — singulas annorum, indictionum, nominum pontificum et imperatorum — divisas ducebat⁴, trium fontis rationem eandem putaverit⁵, annalium nostrorum libri manuscripti ab eo neglecti hoc longe aliter se habere ostendunt: notitias codicum infra⁶ nominatorum A 1, B 1 a, C 1 a, C 1 β¹, C 1 γ universas
 10 tabulis paschalibus inscriptas vides⁷, ubi porro illae codicis C 1 β deperditi legebantur. Inde manifestum est iam fontem quoque, i. e. *Annales Casin. antiquos*, ut *Annales Cavae, Beneventi, Bari*⁸ scriptos, itidem alicui tabulae paschali ac simili modo, quo Casinates, in marginibus eius ascriptos fuisse⁹.

Quod et annales nostri et, ubi insunt, ipsi cycli decennovennales a. 1000.¹⁰ vel, cuius loco is
 15 exstat, 999, i. e. non primo talis, qui plerumque tabularum paschalium initium sumeret¹¹, incipiunt, causam huius rei, quam Peregrinius invenire non potuit¹², *Chronica Leonis Ostiensis Casinensi*¹³ adhibita cognoscimus. Cuius autographum¹⁴ non solum in primo textu ('cod. 1') inde ab a. 1000 (999) multos locos — a Leone ipso scriptos — *Annalium Casinensium*¹⁵, sed etiam inter codicis additamenta ('cod. 1^b, 1^c'), adhuc Leoni quoque attributa, sed secundum H.-W. Klewitz¹⁶ potius
 20 a Petro Diacono confecta, partim notitias, quae illas Leonis commutantes vel supplentes ex *Ann. Casin. antiquis* fluxisse videntur¹⁷, partim autem alias de naturae miraculis annorum 957. 968. 998. et ca. 1020.¹⁸ continet, quae opusculo nostro desunt¹⁹. Quae cum modo *Ann. Casinensium* compositae sint eaeque a. 968. et 998. verae approbentur²⁰, a Petro non quidem confictas, sed ex *Ann. Casin. antiquis* — tabula paschali fortasse eadem, quam ipse 'calculi ordinem' appellans citat²¹
 25 — desumptas, horum igitur partem priorem fuisse puto²². Hoc eo magis liquet, quod *Ann. Casinates*

[1906]] p. 7 n. 7 inverisimile esse dixit, hi quoque loci ex *Ann. Casinensibus antiquis* fluxerint, ubi uberius, sicut in *Ann. Casinatibus*, scripti fuissent, vide infra p. 1390.

- 30 1) Cod. Casinas 3, s. IX (Loew [Lowe], 'Beneventan Script' p. 341; Script. Benev. tab. XXIV: a. 874—892) —XI. Codicum Casinensium manuscriptorum catalogus I, 1 (Montis Casini 1915) p. 6 sqq. 2) E. A. Loew, 'Die ältesten Kalendarien aus Monte Cassino' (München
 35 1908; 'Quellen u. Unters. zur lat. Phil. d. M. A.' ed. L. Traube III, 3) p. 8. 9. 3) 'Forsch. z. dt. Gesch.' IX, 385 sq. 387. 388. De hac re infra p. 1391 sq. disserui. 4) L. c. p. 383. Ita quoque Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI 541. Accedunt tamen duae columnae annorum
 40 regiminis pontificum et imperatorum. 5) L. c. p. 390. Similiter Holder-Egger, SS. XXIV, 142 sq. 142 n. 6 *Ann. Casinenses antiquos* catalogi cuiusdam pontificum et imperatorum formam habentes ab a. 1. iam coepisse non recte contendit, cf. infra et p. 1394 n. 11. 6) P. 1392 sqq.
 45 7) Quod Pertz, SS. XIX, 303 sqq., de cod. C 1 β¹ solo dixisse neque F. Hirsch ullatenus meminisse mirum est. 8) Cf. supra p. 1386. O. Bertolini, 'Gli Annales Beneventani', 'Bullett. istit. stor. ital.' 42 (1923), 61 sqq.; Pertz SS. V (1844), 51. 9) *Annales ad antiquis-*
 50 *simi exemplaris oram* exaratos fuisse Peregrinius quoque, Series abb. Cassin. p. 101. 99, dixit (cf. infra p. 1413 n. i), sed cyclos decennovennales ipsos non memoravit. 10) Vide supra n. 5. 11) Loew, 'Kalendarien aus Monte Cassino' p. 3; 'Benev. Script'
 55 p. 318 sq. 12) L. c. p. 98: *Hoc . . chronicon . . ab anno Christi millesimo nulla satis congrua, quam cognoverim, occasione deductum.* 13) SS. VII (1846), 551 sqq. Hanc Leonis esse A. Lanciotti, 'I falsari celebri

ossia il monachismo italiano durante il medio evo'² (Città di Castello 1914) p. 142 petulantissime negavit, de quo cf. G. Buzzi, 'Arch. soc. rom.' XXXVIII (1915), 722—733. 14) De hoc vide Leidinger, 'Der Codex Lat. Monac. 4623 . .', in: *Casinensia* (Montecass. 1929) II, 367 et Lowe, Script. Benev. tab. LXXVIII. In codicibus aliarum trium recensionum, quas Petrus Diaconus interpolavit (Smidt, 'Über d. Verfasser d. drei letzten Redaktionen der Chronik Leos v. Monte Cassino', in: 'Papsttum u. Kaisertum', hrsg. v. A. Brackmann', Münch. 1926, p. 269 sqq. 285 sq.; 'Brackmann-Festschr.' p. 294 n. 1; Manitius, 'Gesch. d. lat. Liter.' III, 549), multi loci ex *Ann. Casin. antiquis* vel deperditis desumpti desunt, cf. Smidt in 'Papsttum u. Kaisertum' p. 281 n. 6, p. 285 n. 7. 15) F. Hirsch, *Annales* p. 54. 58 sq. 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII, 105 sq.; cf. supra p. 1388 et infra p. 1401. 16) Cf. hunc in 'Quellen u. Forsch. a. ital. Arch.' XXIV (1932—33), 290 sq. 17) Vide e. gr. apparatus sub a. 1027 (B). 1034 (A) et numeros annorum falsos cum nostris consentientes sub a. 1025. 1047. 18) II, 5. 9, SS. VII, p. 631 l. 33 sq., p. 635 l. 32. Alias habes infra p. 1408 n. *. 1410 n. **. 19) Tamen vide n. seq. 20) Cf. infra p. 1409 n. 8, p. 1411 n. 14 et de solis defectu anni 968. a Petro, Chron. II, 9 p. 635 l. 32 uberius quam ab *Ann. Casinatibus* (SS. III, 172) relato F. K. Ginzler in dissertatione infra p. 1413 n. 12 citata p. 680. 681. 21) Infra p. 1410 n. *. 22) Notandum est anno 951. novum cyclum decennovennalem coepisse et inde ab a. ca. 950. Aligernum abbatem monasterium s. Benedicti tum paene desolatum restituisse (Leo, Chron. Casin. II, 1 ['c. 1'], SS. VII, 628; Gay, 'L'Italie méridionale' p. 236 sq.). Cf. etiam infra p. 1401 n. 5.

quoque, quorum tabula paschalis ab a. 874, i. e. initio cycli, usque ad a. 1063, i. e. finem circuli Dionysii primi, pertinet¹, non, ut quinque notitiae supradictae, quae ex eis in *Ann. Casinenses* fluxerunt, a. demum 1001, sed iam a. 914. inchoant. Itaque dubium non est, quin is monachus, qui *Ann. Casinatium* notitias cum *Casinensibus antiquis coniungens omnes illorum s. X. scriptas omisit*, idem fuerit, qui hos alios describens, quae isti de rebus eiusdem saeculi gestis narrabant, itidem omisit². Haec compilatio, quam *Ann. Casinenses deperditos* appellamus, ab anno igitur 1000 (999) incipiens, a qua non solum tres nostrorum recensiones, sed etiam fontium derivatorum, e quibus sane Petrus Diaconus, archivarius et bibliothecarius monasterii S. Benedicti, *Ann. Casin. antiquos pleniores ad manum habebat*, plurimi repetunt, a. 1064. confecta fuisse tribus rebus probatur: primum tabula *Ann. Casinatium paschalis*, cum a. 1063. circumacto inutilis facta esset, pro cyclis sequentibus alia expleri debuit; deinde eo, quod in *Ann. Casinensium codice A 1* tabula paschalis usque ad eundem a. 1139, ubi etiam deperditus C 1 in *Cron. S. Bartholomaei I* adhibitus finem habuit³, est producta⁴, quodque, si ab hoc anno quattuor cyclis decennovennalibus retro numeras, ad eundem a. 1064. pervenies⁵, sub quo *Ann. Casinenses A* circulum Dionysii primum desiisse notarunt, intelligitur annalium antiquorum tabulam paschalem et ipsam usque ad a. 1063. descendisse explendamque fuisse; ad extremum inter ea, quae annales nostri, praecipue *rec. A et B*, usque ad hunc, eaque, quae inde ab a. 1067. narrant⁶, diversitas duplex neganda non est, cum parte prima, quo mense, die aut vero hora quidquam acciderit, raro, secunda (ita sub a. 1071—1078. etc.) saepissime indicent et porro illic res admodum breviter atque tenuiter⁷, hic aliquanto uberius efferant⁸, ita ut interdum etiam causarum rerum certiores fiamus. Neque licet nobis putare auctores *Annalium Casin. ant.* ipsos breviter, eos autem *Ann. Casin. deperditorum* illos continuantes uberius notas, sed duabus notitiis a Petro Diacono ex *Ann. Casin. antiquis* haustis et autographo *Chronicae Casinensis* adiunctis, quarum utraque diei tempora accurate indicat⁹, apparet iam horum notas pleniores fuisse ac ab *Ann. Casin. deperditorum* compilatore eodem modo, quo supradictos quinque locos ex *Ann. Casinatibus* haustos, in compendium redactos esse¹⁰. Quo quoque evenit, ut non solum sub a. 1025. et 1027, quamdiu urbes obsessae vel occupatae essent, ab compilatore praeciperetur, sed etiam illarum notitiarum una tota omitteretur¹¹.

Hos autem — vel *Ann. Casin. deperditos* — ab a. 1000 (999) multo plus continuisse quam nostros contendens *Ferd. Hirsch*¹² prius erravit. Eorum enim, quae modo ab Leone, modo¹³ ab *Ann. Ceccanensibus* et *Ann. brevibus* solis tradita ex illis duxit, alia — ac diversa quidem — hos tres aliunde sumpsisse patet¹⁴, alia in *Ann. Casinatibus* tantum legimus, quos, cum a nostris, ex gr. sub a. 1010. 1042, narratione verbosa ex toto abhorreant, ex *Ann. Casin. antiquis* hausisse omnino refutandum est¹⁵. Quod attinet ad continuationem *Ann. Casin. deperditis* ab a. 1064. usque ad 1098. ab auctoribus contemporaneis per annos singulos additam, earum notarum, quas *Hirsch Chron. Casinensi Annalibusque Cavensibus* uberius servatas credebat¹⁶, verba quidem in *rec. C* ab isto desiderata in *rec. A* hic pleniore inveniuntur. Tamen supersunt pauci loci, quibus omnes tres ab illis vel aliis fontibus ex *Ann. Casin. deperditis* derivatis¹⁷ integritate momento parvo anteceduntur¹⁸.

Redeuntibus nunc ad initium nobis opus est, ut contra *Pertzium* aliosque¹⁹ contendamus: annales nostri iam ad res saeculo XI. gestas cognoscendas magni pretii sunt, quorum auctores notas a monachis S. Benedicti eventibus aequalibus factas ab a. 1000 (999)—1063. interdum solum

1) Loew, 'Kalendarien' p. 8. 9. 2) Exceptis iis, quae in exemplari antiquiore sub a. 999. relata errore ad a. 1000. revocavit. — Simillime librarius codicis C 1 γ (infra p. 1399), quae in exemplari ab eo descripto ante a. 1128 (29) exstabant, tota omisit. 3) Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, p. 540 n. 7, p. 541. 542. 4) Vide infra p. 1393. 5) Aliam tabulam Casinensem quatuor tantum cyclos decennovennales continentem (a. 969—1044) habes in cod. Cas. 230 s. X—XI (Bibl. Cas. IV, 241). 6) Sub a. 1064. 1065. 1068—70. notitiae historicae non exstant. 7) Hirsch, *Annal.* p. 50. 8) Ex gr. sub a. 1067. 81. 96. 98, quantus exercitus fuerit, dicunt, quod nunquam antea (cf. a. 1002. 17. etc. 1045. etc.) factum est. 9) Cf. infra p. 1410 n. **, 1412 n. l. 10) De recensioibus postea, ut videtur, a. 1078. et 1098. con-

fectis vide infra p. 1396sq., 1393sq. Ea divisio, quam Weinreich, *De conditione Ital.* inf. p. 84. 85, Peregrinii verba (Ser. abb. Cassin. p. 98) non recte intelligens, proposuit (a. 1000—1033. 34—88. 89—1152), est plane inutilis. Quando recensioes annalium nobis traditae singulae ortae sint, infra p. 1400sq. dicam. 11) Vide infra p. 1410 n. **. 12) *Annal.* p. 56sq. 51; 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII, 110. 13) Scilicet tales notitias, quales infra p. 1402 n. 12 memoravi. 14) Leonem scilicet ex fonte deperdito, quem 'Papst. u. Kaisert.' p. 279sq. erui, duos alios ex Catalogo pontificum Romanorum atque imperatorum Italo infra p. 1402sq. citato. 15) Vide supra p. 1388 n. 28. 16) *Annales* p. 52sq.; 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII, 111. 17) Cf. infra p. 1403. 18) Infra sub a. 1075. 1090. 95—97. 19) Cf. supra p. 1385sq.

paulo amputatas¹, ab a. 1064—1098, certe quod attinet ad novam rec. A², ita, ut primitus legantur, semper fere nobis tradiderint. Iam in priore parte saeculi testis gravis historiae Italiae inferioris, ex. gr. adventus Normannorum, qui primi ibi apparuerunt (v. sub a. 1000), et expeditionum imperatorum Germaniae (v. sub a. 1038. 1047 etc.), quippe qui plerumque aut monasterii Casinensis ipsius aut, in quo situm erat, principatus Capuani gratia accesserint, in posteriore pluris etiam faciendi sunt, ubi non solum de progressu expugnationis Normannicae³, sed etiam de pontificibus Romanis atque pugna, quae Gregorio VII. papae cum Heinrico IV. rege de Roma orta esset, rettulerint. Notum est de hac re Desiderio abbati Montis Casini eminentissimo (1058—87), qui in omni actione atque administratione rei publicae florebat⁴, Gregorium ipsum scripsisse⁵ ac deinde ecclesiam S. Mariae de Pallaria Romanam una cum deversorio quodam illo tempore abbatis conventusque Casinensis fuisse⁶. Quid mirum, quod noster res Romae gestas, praecipue Heinrici IV. expeditiones, bene noverat ac tempora quidem accurate indicavit (sub a. 1075. 1081—84) simulque, cum abbas eius tum papae studeret⁷, regi et Clementi III. antipapae non amicum se ostendit? Porro dies vitae supremi abbatum S. Benedicti pontificumque Romanorum, imperatorum atque principum in annalibus nulla alia causa scilicet desunt⁷, nisi quod in Necrologio, interdum in Kalendario quoque et in Martyrologio Casinensi, quorum quidque simul cum Ann. Casinensibus literis custoditum est⁸, iam notati erant. Quot denique auctores historiarum Italiae medio aevo annales nostros vel deperditos pro fundamento posuerint, infra p. 1401 sq. dicendum erit.

Nunc pervenimus ad aliquam rem, quae viris doctis negotium diu facessebat⁹, primum quod, quae certo anno acciderant, libri manuscripti annalium complures — nonnullis locis etiam quidam fontes ex Ann. Casin. deperditis derivati — saepissime, partim ut fere fit, cum praecedentis numero coniunxerunt¹⁰, deinde alii itidemque fontes quidam derivati interdum sequenti demum¹¹ tribuerunt. Id modo, ut illud L. A. Muratori¹², ex calculo Pisano, quo auctor ipse nonnunquam usus esset¹³, modo ex errore eius duxerunt¹⁴. Contra dico: Secundum stilum Pisanum hic nullus numerus computatur propterea, quod primum octo numerorum annorum uno maiorum quattuor, sc. annorum 1000. 1011. 50. 67, illo explicari non possunt, deinde ii, qui ceteros, sc. annorum 1022.¹⁵ 25. 34. 62, excipiunt, itidem stilo Pisano reputati non sunt, ita ut de his quattuor solis, rarissime igitur, adhibitus esse deberit.¹⁶ Re vera autem reliquam habemus tantum, quam praepropere Ferd. Hirsch Casinensibus solam attribuit¹⁷, vulgarem rationem nostram atque eam, quae annum a die festo nati Christi incipit quamque se semel quidem adhibuisse Ann. Casinenses ipsi sub a. 1075. verbis attestantur¹⁸: MLXXV. [ind.] XIII. Terminum huius anni, id est ipsa nocte natalis Domini . . . Itaque nisi, quae in vetustissimo exemplo exstabant, iam non recte notata fuisse vis¹⁹, uterque modus supputandi maxima in parte quibusdam librariorum mendis explicari oportet, utpote quae in tabulis paschalibus frequenter inveniuntur²⁰. Quod attinet ad secundum hicque ad notitias sub a. 1000. 1011. 1025. 1067. perperam

35 1) Eos notitias antiquas ex libidine additamentis auxisse Peregrinius l. c. p. 100 (cf. etiam Capasso-Mastrojanni l. c. p. 68) — excepto eo, quod sub a. 1084 recensio C de Gregorio VII. addidit (infra p. 1423 n. 8) — non recte putavit. 2) De auctoritate diversa singularum recensionum cf. infra p. 1400 sq. 3) Notitiis a. 1078 (rec. B) et 1097 (rec. A) nemo iam usus est. 4) G. Schwartz supra p. 1112; M. Manitius, 'Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters' III (Münch. 1931) p. 75. 76 sq. 5) Cf. infra p. 1419 n. 7, 1421 n. 8. 6) Vide postremo D. A. Wil-
45 mart, 'La Trinité des Scots à Rome et les notes du Vat. Lat. 378', 'Revue Bénédictine' XLI (1929), 222 sqq. 7) Desiderio eiusque amico Richardo principe Capuano solis exceptis, cf. sub a. 1087. 1078. 8) Vide infra p. 1393 sq., 1396 sqq. 9) Ex. gr. Scheffer-Boichorst,
50 'Forsch. z. dt. Gesch. IX, 385 sq. 387. 388, de cuius errore cf. supra p. 1389. 10) Exempla multa apud A. di Meo, 'Annali critico-diplomatici del regno di Napoli della mezzana età' (Napoli 1795—1819) IX, 35. 11) Vide infra. Im-
merito di Meo VI, 311 — secum (VI, 325) pugnans —
55 dixit in questo codice (sc. C 1 β) vi è costante la pos-
posizione di un anno, vide tamen infra p. 1392 n. 6. 12) Rer. Italic. Scriptores V, 137. 13) Di Meo VII,

46. 80. 101 et de Ann. Casinensibus (a. 1016) et de Leonis Chronicae Casin. locis cum illis consentientibus (a. 1022. 1025), porro 'Apparato cronologico agli annali del regno di Napoli' (Nap. 1785) p. 8 atque Pertz, SS. III, 186 de Ann. Cavensium notis sub a. 1034. 1067. ex Ann. Casin. deperditis haustis. 14) Hirsch, Annales p. 58 sq. de Leonis Chron. Casin. (a. 1025). H. Hinrichs, 'Die Datierung in d. Geschichtsschreibung des 11. Jahrhs.', 'M. I. Ö. G.' VII. 'Erg.-Bd.' (1907), 613 sqq. 633. 636 nos hic plane destituit. 15) De hoc vide infra p. 1411 n. 12. 16) Etiam in chartis, quae ab abbatibus Casinensibus, praecipue in monasterio ipso, datae sunt, stilum Pisanum non inveni, vide ex. gr. Gattola, Hist. I, 325 (1005 Dec.), 74 (1062 Jul.), 135 et Access. I, 233 (1115 Aug.). 17) L. c. p. 59. 18) Idem Pertz l. c. de Ann. Cavensibus dixit, qui verba supra sequentia ex Casinensibus deperditis mutuati sunt. Ceteroquin inferior quoque Italia hoc stilo usa est (H. Grotefend, 'Taschenbuch d. Zeitrechnung d. dt. MA. . . '6, Hann. 1928, p. 13). 19) Hoc — quod re vera Weinreich, De conditione Ital. inf. p. 85 opinatus est (cf. Hirsch l. c. p. 60) — inopia loci in Ann. Casinatibus, Cod. Casin. nr. 3 p. 137, accidit, vide infra sub a. 1001. 20) Wattenbach, 'G. Q.' I 7, 155 sq.;

positas, est notabile spatium marginis tabulae antiquissimae, quod his in veritate sub a. 999. 1010. 1024. et — in parte — 1066. tribuendum erat, iam alias, aut sub isdem annis (1010. 1066) aut antea praecedentes (sub a. 998.¹ 1022) atque suum spatium ipsum multo egredientes, occupare debuisse, ita ut scriba, sive signum non vidit, sive auctor id non fecerat, annos sequentes, sub quibus illas propterea positas animadverteret, facile veros habere posset. De ceteris numeris annorum supradictis, quorum duos alio modo explicari licet², satis habeas librariorum codicum vetustissimorum, i. e. A 1, B 1a, C 1a, ut infra videbimus, primum notitias supra, secundum iuxta schema, tertium sub schemate tabulae paschalis posuisse, duos ergo ordinem in fonte servatum permutasse, qua in re errores evitari non potuerunt. Quod magis licebit, si nunc illum primum modum supputandi perpenderit.

Huius sane rei est alia ratio. Ecce enim ex monachis, quibus exempla annalium mediæ aevi debemus, unus, quod rarum est, indicavit, quid esset, quapropter ipse aliquæ librarii res gestas tam saepe anno praecedenti ascripsissent. Liber manuscriptus s. XII. ex. — XIII, infra p. 1399 C 1γ significatus, Ann. Casinenses posteriores ab a. 1128 (1129) — 1212. eo modo excerptos continet, ut librarius in utraque columna primo numeros — non accuratius significatos — annorum incarnationis, indictionum, epactarum ceterorumque, quae in tabula paschali ab eo adhibita exstabant, minio, deinde in linea cuiuslibet anni sub his numeris exarata notas atramento nigro scriberet. Annum 1187 (88), usque ad quem numeri annorum semper veris uno minores sunt, nactus dicit in p. 530: Usque modo anni dominice incarnationis et indictiones et cetera, quae debuerunt nigre scripture preponi, fuerunt postposita. Dehinc vero recte (sic!) tramite preponuntur anni Domini et cetera³. Quae verba in exemplis a librario descriptis usque ad a. 1188. aliter, atque in eorum apographo (C 1γ), primo res narratas, deinde demum tempora definita fuisse significant, quo primum intelligitur illum, cum ipse permutato ordine scribere coepisset, res a. 1129. gestas perperam anno 1128. omnesque notitias usque ad a. 1188. semper anno praecedenti attribuisse, porro eadem causa effectum fuisse, ut scribae codicum B 1a et C 1a annalium nostrorum ut fere fit, alter enim de a. 1005. 14—22. 30. 37—47. 52. 62. 76—78.⁴ 81—84, alter de a. 1005. 30. 35—1154. et praeterea Iohannes Berardus, Chronico suo Casauriensi excerpta ex illis inserens⁵, eodem modo laberentur⁶ utque etiam fontium aliorum ex Ann. Casinensibus deperditis haustorum — praecipue de rebus a. 1097—99. gestis — unus et item alter tempora male ordinaret⁷.

Ann. Casinensium, qui textum annalium deperditorum posteris tradiderunt, sex codicibus, quos Pertz adhibuit vel citavit, alios sex — ac tres quidem incertos, ubi sint — addere potuimus, ita ut in universum duodecim, quorum unus recensionem A, duo recensionem B (antea I), novem recensionem C (antea II) continent aut continebant, nunc enumerare debeamus⁸:

Recensio A.

A 1 = Codex Parisiensis bibliothecae Mazarinae 364 (olim 759) membran., 332 fol. min., totus fere ab una manu scriptura Beneventana s. XI. ex. vel XII. in.⁹ pulcherrime exaratus et magnificentissime exornatus¹⁰ (in apparatu critico infra p. 1408 sqq. = 'c.'), Psalterium liturgicum¹¹

H. Schmertmann, 'Die Glaubwürdigkeit von Ostertafeln im Lichte der sogen. Annales Corbeiensis' (diss. Münster i. W. 1915) p. 11. 26. 27; Bertolini, 'Bull. ist. stor. ital.' 42, p. 62sq.

1) Cf. infra p. 1408 n. *. 2) Cf. p. 1411 n. 12, p. 1417 n. 10. 3) Quae minus accurate palam fecerunt Peregrinus l. c. p. 48. 99, Gattola, Accessiones II, 822; cf. etiam di Meo, 'Annali' VI, 325. IX, 35 et Weinreich l. c. p. 84. Pertz autem, SS. XIX, 304. 309 n. b, de hac re nihil nisi scribam apud a. 1188. errorem suum correxisse dicit. 4) Sc. de notitia sola nunc sub a. 1077. neque de ea sub a. 1078. ipso exstante. 5) Vide infra p. 1402. 6) Etiam scriba codicis C 1β hodie deperditi primitus itidem de annis errasse videtur, cf. infra p. 1398. 7) Vide apparatus ad annos supradictos et Hirsch, Annales p. 59sq. 8) Quorum notae novae quomodo prioribus respondeant, infra

p. 1400 dicam. 9) Loew (Lowe), 'Benev. Script' p. 357; Script. Benev. tab. LXXIX. 10) A. Molinier, 'Catalogue des manuscrits de la bibliothèque Mazarine' I (Par. 1885), 132sq.; Lowe, Script. Benev. l. c., qui ibi et initio operis p. [II] specimina scripturae picturarumque dedit. A. Boeckler, 'Abendländische Miniaturen bis z. Ausgang d. roman. Zeit' (Berl.-Leipz. 1930, Tabulae in usum scholarum ed. ab Joh. Lietzmann) p. 75. 104 sane codicis picturam iis, qui sub Desiderio abbate confecti sunt, multo inferiorem esse contendit. 11) Ita A. Wilmart, 'Les prières de saint Pierre Damien pour l'adoration de la croix', 'Revue des sciences religieuses' IX (1929), 514 et n. 4 rectius quam Molinier l. c., P. Batiffol, 'Note sur un bréviaire cassinésien du XIe siècle', 'Mélanges Julien Havet' (Par. 1895) p. 201—209 et 'Histoire du bréviaire romain' (ib. 1911) p. 236 n. 3 et p. 210 n. 3 atque P. Suith. Bäumer, 'Geschichte des Breviers' (Freib. i. B. 1895) p. 601 n. 2; J. Mearns,

- servavit, quod sequentia antecedunt: f. 1—3' Isidori Chronica minora, quorum initium Bedae 'De temporibus libri' principium ducit¹, amputata et continuata Catalogo imperatorum orientis usque ad Alexium I (1081—1118) — annis regiminis eius nondum indicatis — pertinente²; f. 4—6 Catalogus pontificum Casinensis usque ad Paschalem II. scriptus, cuius antecessorumque annos pontificatus ab Gregorio VII. omisit³; f. 6' Catalogus abbatum Casinensium⁴ usque ad Oderisium I (1087—1105) pertendens, quem oratio quoque quaedam f. 136' sq. memorat⁵ et pro quo ipso codex fortasse scriptus est⁶, annis regiminum non nisi usque ad Desiderium eius antecessorem indicatis²; f. 7—8' Annales nostri, de quibus statim latius dicendum est, ab a. 1000 (999). usque ad a. 1098. pertinentes⁷, numeris annorum usque ad a. 1139. productis⁸; f. 9—14 Kalendarium Casinense⁹. Librum post Paschalem II. electum (1099, Aug. 13) et ante Oderisium I. abbatem mortuum (1105, Dec. 2) confectum esse inter omnes constat¹⁰, sed eo, quod dedicatio Casinensis ecclesiae S. Stephani die 5. Novembris a. 1103. facta¹¹ in Kalendario, aliter atque in eo codicum B 1 a et C 1 β¹², nondum occurrit¹³, codicem iam ante hunc diem scriptum esse apparet. Cuius porro in textu annalium cum, ut de lunae defectu d. 5. Iunii a. 1099. facto et Urbano II. papa d. 29. Iulii huius anni mortuo notitiae in recensione C traditae, ita ea de Paschale II. electo nondum legantur, easdem in exemplari a librario codicis A 1 expilato (X) nondum exstitisse statuendum est. Itaque hoc paulo post ignem caelestem d. 27. Septembris a. 1098. visum, quod postremum factum ille annotaverit, inceptum circiterque exeuntem a. 1099, postquam Paschalis proxime electus in Catalogo pontificum additus fuit, finitum esse videtur.
- 20 Quod attinet ad institutionem generalem notitiarum annalium singularum, anni quini triceni (ex. gr. 1000—1034) totidem lineas uniuscuiusque paginae occupant. Illas apud annos 1030. 1034. a dextra, apud a. 1064. a sinistra iuxta schema tabulae paschalis Bedanae¹⁴, ceteris locis super hoc positae vel coeptae vides, ita ut — tribus annis exceptis — inter lineas stent aut saltem incipiant. Schema autem, propter formam foliorum parvam de quattuor columnis deminutum, numeros annorum, indictionum, concurrentium, epactarum tantum continet. Notitias usque ad a. 1071. totumque schema unus librarius, illas ab a. 1073, unde atramenti color mutatur — a. 1072. vacat —, alius exarasse videtur¹⁵. Quos igitur res statim, ut acciderant, primos litteris custodivisse¹⁶ nego, quia usque ad a. 1071. et rursus ab a. 1073. notitiae singulae uno tenore scriptae atque non solum usque ad a. 1063. ex Ann. Casin. deperditis excerptae (supra p. 1390), sed etiam postea nonnullis locis de-
- 30 curtatae sunt¹⁷. Quin etiam cum, quae annales (rec. A. C) fontesque alii ex illis derivati sub a. 1075. ac praecipue a. 1095. inter se plerumque congruentes referunt, Chronicae Casinensis continuatione isdem verbis, sed uberius tradita, itaque hic ab continuatione Annalium Casinensium deperditorum ipsa descripta esse atque ad extremum, ab quo et codex noster et omnino tres annalium recensiones et fontes supradicti — Chronicae Casinensis continuatione excepta — recedunt, exemplar sub a. 1087.
- 35 interpunctione quadam falsa contaminatum esse debuisse videas (infra p. 1424 rec. B, n. c.), fieri

'The Canticles of the Christian Church Eastern and Western in Early and Medieval Times' (Cambr. 1914) p. 52. 85. Partes psalterii aliquas Edm. Martène, De antiquis monachorum ritibus libri quinque I (Lugd. 1690) 40 49 sq., passim (cf. praefatio p. [IV]), M. Prou, 'Manuel de paléographie latine et française' 4 (Par. 1924) p. 76 sq., Wilmart l. c. p. 518 sq. 'Prières pour la communion en deux psautiers du Mont-Cassin', Ephemerides liturgicae XLIII (n. ser. III, 1929), 322—325 luci 45 dederunt.

1) Cf. P. Lejay, 'Notes latines' V, 'Revue de philol.' 'n. s.' XVIII (1894), 43 n. 4. 2) Batiffol, 'Mélanges Havet' p. 208. Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 526. 50 Vide infra p. 1420 (A) n. *. 3) Holder-Egger l. c., qui catalogum ib. p. 547—555 — hoc codice numero 1 significato — edidit. 4) Cf. infra p. 1394 n. 9. 5) Lowe tab. LXXIX. 6) Wilmart, 'Revue des sciences religieuses' IX, 514 sq.; Ephemerides liturgicae 55 XLIII, 322. 7) Errore G. Waitz, 'N. Archiv' VI (1881), 495: ab a. 759, Molinier, 'Catalogue' p. 132: ad a. 1097. itidemque Lowe l. c. Etiam cf. Batiffol

l. c. p. 208 sq.; K. Hampe, 'N. Archiv' XXIII (1898), 378 sq. 649; Holder-Egger ib. XXVI, 526; Bresslau ib. XLII (1921), 453 sq. 8) Causam vidisti supra p. 1390. 9) Molinier l. c. Batiffol p. 201 sqq. Edidit Lejay, 'Rev. de philol.' 'n. s.' XVIII, 44—50 (cod. M), cf. etiam Loew 'Kalendarien' p. 77. 10) Cf. postremo Loew (Lowe), 'Benev. Script' p. 357; Script. Benev. l. c. 11) Vide infra p. 1395. 12) Ib. Biblioth. Casin. IV, 131. 13) Vide 'Rev. de philol.' 'n. s.' XVIII, 50. 14) De quo apud viros doctos supra citatos nihil inveniri mirum est. 15) Hoc v. d. J. Ramackers, cum v. d. C. Erdmann summam consentiens, mihi rettulit, cum Batiffol l. c. p. 208 sq. codicem totum, notitias annalium igitur omnes ab eodem librario scriptas esse contendisset. Immo sententiae nostrae porro adiumento est — quod itidem Ramackers animadvertit — librarium has, si spatio carebat, ante a. 1073 (sub a. 1022. 38. 67) iuxta numeros anni, indictionis etc., econtra post (sub a. 1075. 81. 83 etc.) semper supra in linea anni praecedentis continuasse. 16) Ut Batiffol l. c. p. 208 putavit. 17) Supra p. 1390 et infra.

non potuit, quin hoc non continuationis *Annalium Casinensium* deperditorum exemplum primum, sed istius apographum tantum¹ (X) idque non tam schema, quam notitias iam paululum per se amputans fuerit, quod, postquam ad a. 1098. pervenisset, librarii codicis A 1 paulo plus, econtra ii codicis B 1a — annum 1084, deinde 1087, denique 1104. nacti (v. infra) — multo plus amputantes expilaverint.

Recensio B.

B 1a = Codex Romanus Vaticanus Urbinas Lat. 585, membran. 262 fol. min., scriptura Beneventana a compluribus scribis² s. XII.³ magnifice exaratus et exornatus⁴ (in apparatu critico infra p. 1408 sqq. = 'C.'). psalterium liturgicum iam codice A 1 traditum continet⁵ et antea ibidem: f. 3 (1) *Isidori Chronica minora et decurtata et interpolata*⁶, quae f. 5' (3')¹⁰ *Catalogus imperatorum Graecorum usque ad Alexium I.* — annis regiminis huius nondum indicatis — pertinens⁷ continuavit; f. 6' (4') *Catalogum pontificum Casinensem usque ad Paschalem II.* uno tenore scriptum⁸; f. 8' *Catalogum abbatum monasterii s. Benedicti*⁹; f. 14 (12) *Kalendarium istius*¹⁰ et antea f. 9' (7')—12' (10') *annales nostros ab a. 1000 (999).¹¹ usque ad a. 1167.* pertinentes, numeris solis usque ad a. 1244. productis¹². Non solum scriptura ac pictura, mensuris¹⁵ foliorum atque institutione generali eorum, quae continent¹³, sed etiam modo, quo *Ann. Casinenses* ipsi transscripti sunt, codici A 1 paululo anteriori¹⁴ noster simillimus est, qui etiam in unaquaque pagina triginta quinque lineas ad totidem annos (1000—1034., 1035—1069. etc.) spectantes et schema tabulae paschalis Bedanae decurtatum habeat, tantum quod ipse — foliorum forma paululo maiore¹⁵ — columnam quintam (initium paschae, i. e. dies dominicae festivitatis¹⁶) retinuerit. At²⁰ negligendum non est in codice nostro numeros annorum saepissime uno minores¹⁷ exque uno maioribus, indictionum interdum ex uno minoribus correctos et notitias ipsas in lineis singulis a dextra iuxta illos positas inveniri. Schema, saltem usque ad a. 1104, duabus manibus, quarum secunda dies paschae inde ab a. 1085. exaravit, econtra notitias ipsas ab aliis scriptas esse v. cl. P. Kehr, qui codicem ante me evoluit, primus animadvertit. Istae quattuor distingui possunt, quarum prima²⁵ — ac librarii quidem, qui parum diligenter legemque grammaticam negligens verba descripsit — ab a. 1000, secunda sub a. 1087, tertia ab a. 1097. usque ad a. 1104. res, denique quarta, ut mihi persuasum est, ab a. 1105.¹⁸ usque ad a. 1110, ubi notitiae desint, schema solum, post, ab a. 1111¹⁹, res quoque scripsit²⁰.

Cum *Catalogus pontificum Paschalem II.* (el. 1099. Aug. 13) atque *Catalogus abbatum Oderi-* 30

1) Praeter *Ann. Casinenses* ipsos — et quos F. Hirsch deperditos esse demonstraverat (cf. supra p. 1386) — alia eorum exemplaria prius exstitisse iam Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 539 sq. cognoverat, cf. etiam Hirsch, 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII, 111. 2) Non uno (Bethmann, 'Archiv' XII, 264), vide infra. 3) Ita Pertz SS. XIX, 303; 'Gött. gel. Anz.' 1866 p. 333; C. Stornajolo, Biblioth. apostol. Vatic. codices manuscripti . . . Codd. Urbinates lat. II (Romae 1912), 88. Minus recte Th. Mommsen, MG. Auct. ant. XI, 413 (saec. XI) et Bethmann l. c. (s. XI. ex.). Etiam vide infra. 4) Bethmann, 'Archiv' XII, 265. Lowe, Script. Benev. tab. LXXX, etiam LXXIX. Tamen vide A. Boeckler, 'Abendländische Miniaturen bis z. Ausgang d. romanischen Zeit' p. 103. 5) H. Ehrensberger, Libri liturgici biblioth. apostol. Vat. manuscripti (Friburg. Brisg. 1897) p. 310 sq. B. Albers, 'Ein Papstkatalog d. XI. Jahrh.', 'Röm. Quartalschr.' XV (1901), 103 sqq. Mearns, 'The Canticles' p. 52. 86. Wilmart, Ephemerides liturgicae XLIII, 322 n. 1—3 et 'Rev. des sciences religieuses' IX, p. 515 n. 2, p. 516 n. 2, qui hic p. 518 sq. parvam partem Psalterii edidit. Ca. a. 1500 in f. 1 *psalterium longobardum* scriptum est (Lowe l. c. tab. LXXX). 6) F. Arevalo, S. Isidori Hispalensis . . . opera omnia II (Romae 1797), 390; cf. supra p. 1393. 7) Ib. Hanc catalogi recensionem, cuius finem infra p. 1420 (B) n. * dabimus, vel aliam expilavit Chronicon

Vulturnense (ed. V. Federici) I, 60 sqq. 8) Ed. Albers, 'Röm. Quartalschr.' XV, 105—114. 9) Diversus ab alio in MG. SS. rer. Langob. (1878) p. 489 edito (cf. infra p. 1401 n. 5, 1410 n. 2) et ab eo, quem Leo *Chronicae Casinensi* praeposuit (SS. VII, 576 sq. cod. 1),³⁵ ita ut eundem catalogi nostri auctorem esse Albers l. c. p. 105 immerito statuerit. 10) Albers l. c. p. 103. 104. Lowe l. c. 11) *Ab anno 1* perperam Stornajolo l. c. 12) Folium sequens excisum est. 13) Lowe, Script. Benev. tab. LXXIX. 14) Vide infra p. 1400 sq. 40 15) 212×148 mm., contra 208×137 mm. in codice A 1. Lowe l. c. tab. LXXIX sq. 16) Vide infra p. 1410 rec. A. n. *. 17) Cf. supra p. 1392. 18) Inde non solum atramentum clarius apparet, sed etiam lineas paulo plus distantes ideoque, ut in omni pagina etiam⁴⁵ deinceps res gestae annorum XXXV containerentur, scripturam paene usque ad eius marginem inferiorem ductam habes, ceterum vide n. seq. 19) Et litteris quidem maioribus minusque latis quam sub a. 1097, 1098, 1100 (de a. 1104 vide infra p. 1395 n. 7) et notis,⁵⁰ quae in uniuscuiusque anni fine interpungendi causa sunt factae (de hoc signo cf. Loew, 'Benev. Script' p. 228 sqq. 233 sq.), tenuioribus. 20) Aliter Bethmann, 'Archiv' XII, 264 sq., Pertz l. c., quem ipsum codicem non perscrutatum Capasso-Mastrojanni, 'Fonti'⁵⁵ p. 68 et Chalandon, 'Hist. de la domin. norm.' I, p. XXX secuti sunt, Stornajolo l. c.

sium I. († 1105. Dec. 2) nondum, ut apud Desiderium huius antecessorem, indicantes, quot annis gubernaverint, postremos commemorent, codicem inter a. 1099. et 1105. exaratum esse omnium est opinio¹. Sed Kalendarium, quod Loew eidem tempori attribuit², librarius post diem 5. Novembris a. demum 1103. scripsit, quo die dedicationem ecclesiae S. Stephani Casinensis, quae in illo notata invenitur³, factam esse constat⁴. Cui rei optime convenit, quod manus recentior, quarta scilicet, quae annales usque ad a. 1167. continuavit, ab a. 1105. demum coepit et notitia anni 1104 pertinens ad S. Dominici Sorani ecclesiae dedicationem⁵, quae d. 22. Augusti huius anni evenerat⁶, iam a tertia manu scripta esse videtur⁷. Ideo non dubito, quin pars annalium prior (usque ad a. 1104) in codice nostro inter dies 22. Augusti a. 1104. et 2. Decembris 1105. confecta sit atque in monasterio quidem s. Benedicti, quod scripturam et ornamenta quaeque continet, indicare constat⁸, tamen, ut Lowe (Loew) opinatur, non pro hoc ipso, sed pro alio monasterio ord. s. Benedicti, ubi s. Lucia, cuius nomen librarius eminentius fecit, coleretur⁹. Re vera ita intelligimus primum, quamobrem is solus verba Ann. Casinensium deperditorum hunc montem (sub a. 1005) sive Catalogi abbatum huius cenobii Casinensis¹⁰ in Mons Casinus (sub a. 1004) sive Casinensis cenobii (f. 8') commutaverit¹¹, deinde, quamobrem Annalium continuatio ab a. 1111. usque ad a. 1167, ac sine anticipatione quidem unius anni consueta, pertinens, quod nemo adhuc cognovit, ex alio quodam fonte sumpta sit.

Quae notitiae ex hac parte Ann. Casinensium recensione C continuatae — unice, quae praeterea hanc partem tradidit — aut omnino desunt¹² aut ab ista verbis longe discrepant, illinc omnes semper fere — etiam in errore¹³ — consonae, modo, praecipue quod attinet ad descriptiones temporum, uberior in Annalibus Ceccanensibus reperiuntur¹⁴, qui ipsi partim ex Ann. Casinensibus deperditis¹⁵, partim — iam ab a. 1088. — ex Annalibus Casae Marii vicinae deperditis hauserunt¹⁶. Si igitur apud nostrum monasterii s. Benedicti nullam protinus mentionem facientem econtra ecclesiam Cisterciensium Casae Marii, cuius de rebus gestis recensio C continuata nihil refert, a. 1151. dedicatam esse legis¹⁷, fieri non potuit, quin is, quod Hirsch hanc notitiam negligens iniuria negavit¹⁸, Ann. Casinensium continuationem ex Ann. Ceccanensibus hic quoque idem diemque dedicationis tradentibus exciperet¹⁹, quippe qui extra Montem Casinum in monasterio supradicto s. Luciae dedicato, quo codicem interim venisse oportet, post a. 1167, quin etiam post a. 1217.¹⁵ scripsisse existimandus sit.

Denique de exemplis, quibus auctor partis prioris (usque ad a. 1104) usus est, haec dicenda sunt: Cum Catalogus pontificum ab eo usque ad Paschalem II. productus apud Alexandrum II. postremum annos quidem universos regiminis indicet, sed apud Gregorium VII. ipsum, qui annis XII mense I diebus III sederat, a(nnis) V m(ensibus) — d(iebus) — notet²⁰, id a catalogo quodam post finem quinti anni Gregorii, sc. post d. 23. Aprilis anni 1078, exarato descriptum esse apparet, cuius librarius exemplo anteriore et ad Alexandrum II. solum pertinente²¹ usus, quamdiu successor quoque vivens adhuc ecclesiam gubernasset, ita significare voluit²². Non solum haec nota, sed etiam altera in Annalibus sub eodem anno 1078. posita et in codicibus A 1. C 1 β¹ eadem duo opuscula continentibus et in omnibus fontibus simul ex Catalogo pontificum Annalibusque Casin. deperditis

1) Albers l. c. p. 105. Loew (Lowe) l. c. p. 367; Script. Benev. l. c. 2) 'Kalendarien aus Monte Cassino' 40 p. 83. 3) fol. 19: *Nonis Novembris. Dedicatio ecclesiarum sancti Stephani et sancte Agathe.* 4) Chron. Casin. contin. IV, 23, SS. VII, 772. 5) SS. XIX, 306. 6) Annales Ceccanenses, ib. p. 281 — et ipsi Annalibus Casinensibus deperditis usi, cf. n. 12 —, 45 Jaffé-L. I, p. 717. 7) Hodie pars eius maxima deleta est. 8) Albers l. c. p. 103. Lowe, Script. Benev. l. c., ubi sane Ferdinandum Hirsch, 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII, 105, ignoravit, qui originem codicis Casinensem negaverat, vide statim in textu. 9) L. c. 50 10) Cod. 5 f. 9' apud S. Benedictum. 11) Nota quoque codicem B 1 a in eiusdem Catalogi titulo *Incipit catalogus abbatum monasterii Casinensis* ante postque verbum *monasterii* spatium nimis magnum habere, unde librarium rursus huius omisisse appareat. 12) Sane 55 supradicta quoque anni 1104, quam tamen ex Ann. Casin. deperditis pendere patet, vide textum sub a. 1031.

13) Pertz SS. XIX, 276 n. 3. 14) Cf. Hirsch, 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII, 109. 15) Cf. supra n. 6. 12; infra p. 1403. 1402 n. 8. 16) Pertz SS. XIX, 275; 'Gött. gel. Anz.' 1866 p. 331; Hirsch l. c. p. 111. 17) SS. XIX, 307. 18) L. c. p. 110. 19) Non vice versa, ut Pertz SS. XIX, 276 n. 3 et p. 285 ad a. 1162, 1167. opinatus est; vide Hirsch l. c. p. 109sq. 20) Albers, 'Röm. Quartalschr.' XV, 114. Hoc Ludovicum Duchesne, 'Serge III et Jean XI', in 'Mélanges d'archéol. et d'hist.' XXXIII (1913), 31. 44 effugit. In dissertatione 'Le Liber Pontificalis aux mains des Guibertistes et des Pierléonistes', ib. XXXVIII (1920), 172 n. 1 nostram catalogi recensionem non memoravit. 21) Duchesne, 'Mél. d'archéol.' XXXIII, 31. Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 547. 22) Modo simili Catalogus pontificum Pomposanus de Gregorio VII. scripsit *sedit annos IX* (ed. Duchesne l. c. p. 64), unde Duchesne hoc a. 1082. notatum esse recte collegit (l. c. p. 56; ib. XXXVIII, 172 n. 1).

haustis¹ deest². Qua de re exemplum Annalium nostrum itidem a quodam apud a. 1077 (= 1078). desinente, i. e. Ann. Casinensibus deperditis hunc demum annum nactis, per aliud (B 1), cuius librarius³ tum notas ambas per se addiderit, simulque a continuatione Annalium deperditorum in codice X usque ad a. 1104. producta⁴ repeti videtur.

B 1a = Codex Romanus Vaticanus Reginensis Lat. 378, chart., Laurentii Alex. Zaccagnii, 5
custodis bibliothecae apostolicae primarii († 1712)⁵ studio, opera et manu collectus atque de-
pictus⁶, deinde Ios. Sim. Assemano custodi bibliothecae secundo legatus, qui librum a. 1734. biblio-
thecae Vaticanae donavit, a. 1711, ut videtur, inceptus⁷, post a. 1724.⁸ finitus est. Continet inter
Annales Barenses aliaque multa⁹ f. 338—339 dextra textum recensiois C Annalium Casinensium
— duntaxat usque ad a. 1098 (1099) —, ex Muratorii editione¹⁰ haustum, a quodam Assemani 10
librario¹¹, sinistra textum recensiois B 1a usque ad a. 1167. quidem, sed non prorsus Zaccagnio
ipso auctore¹¹ descriptum. Tamen hoc apographum et, cum in B 1a nota sub a. 1033. exarata hodie
omnino fere deleta sit, et eo pretium habet, quod cuiusdam codicis incerti, ubi sit, de quo infra p. 1400
sub C 1d dicendum est, reliquias parvas nobis conservavit¹².

Recensio C.

15

C 1a = Codex Casinas 47, olim 62 (intus 1020), membr., 640 paginarum in folio, scriptura
Beneventana s. XII. pulchre exaratus atque exornatus¹³, cuius secunda parte primitus ad alium
librum pertinente p. 57—550 Martyrologium Casinense¹⁴ et p. 551—621 Necrologium Casinense¹⁵
conservata sunt¹⁶, prima praeter alia idem monasterium spectantia p. 22—36 Annales nostros ab
a. 1000 (999)—1152 (53) una manu scriptos¹⁷ atque inde ab a. 1035. perperam cum anno prae- 20
cedente (1034. etc.) semper coniunctos¹⁸ continet. Quibus insunt, tabulae paschales cum octo columnis
— anni Domini, indictiones, concurrentes, epacte, terminus septuagesime, initium septua-
gesime, terminus pasche, initium pasche inscriptis¹⁹ — foliorum latitudinem totam occupent, libra-
rius annales ipsos semper in ea linea ponebat, quae numeros annorum, indictionum etc. ad illos perti-
nentes sequebatur²⁰. Opus nunc apud a. 1152 (53) mediis in verbis desinit, non quo amanuensis 25
... inchoatum ... imperfectum reliquit²¹, sed quod cetera et nota a. 1153 (54), ut etiam ex
cod. C 1a¹ ab hoc descripto colligi potest, folio proximo amisso periisse videntur²².

Quod apud plurimos invenitur, spatium temporis a. 1159—73²³, inter quos codex exaratus
esse dicitur, non valet nisi in scriptura Martyrologii, Necrologii ceterorumque primo ab Annalibus
separatorum²⁴. Porro a cod. B 1a, unde textus Annalium noster haustus esse putabatur²⁵, iste omnino 30

1) Vide infra p. 1401 sq. 2) Infra sub a. 1078 (rec. B).
3) Iam hunc ordinem in Ann. Casin. deperditis verisi-
militer exstantem, sc. notas historicas aut super aut ante
suos annorum, indictionum etc. numeros scriptas (v. supra
p. 1393), male intellexisse ideoque res gestas, ut alioquin
(v. supra p. 1392), ita anni quoque 1078 antecedenti, i. e.
1077, ascripsisse, econtra *prelium de Cappelli* a se adiunc-
tum sub a. 1078. recte annotasse puto. 4) Supra p. 1394.
5) De hoc vide Ios. Cozza-Luzi, Novae patrum biblio-
thecae ab Ang. card. Maio collectae X, 1 (Romae 1905)
App. II, 401. 6) Cf. etiam B. Dudík, O. S. B., Iter
Romanum (Wien 1855) I, 169. 7) F. 339': Zaccagnii
iussu *collegit haec instrumenta et compingi fecit et
scripsit Ios. Sim. Assemanus anno domini
1711 mense Maio*. 8) Vide infra et n. 10. 9) Cf.
Bethmann, 'Archiv' XII, 278. 10) Rer. Ital. SS. V
(1724), 55 sqq. 11) Ita v. cl. Giov. Mercati bibliothecae
Vaticanae praefectus benigne me edocuit. 12) Anno-
tationum criticarum, quas Zaccagnius editionem Annalium
novam, ut patet, praeparans ad notitias annorum 1001.
25. 78. 87. protulit, utpote levium, nullam rationem
haberi licuit. 13) Bethmann, 'Archiv' XII, 499.
Biblioth. Casin. II, 18 sqq. Codicum Casin. catal. I, 1
p. 61. Lowe, Script. Benev. tab. LXXXVIII. Immerito
Gattola (Gattula), Accessiones II, 823. 824 et Historia
abbatiae Cassin. (Venetiis 1733) II, 915 hunc codicem
iussu Desiderii abbatis (1058—87) confectum esse voluit,

cum Pertz, 'Archiv' V, 112. et SS. XIX, 303, quem
Capasso-Mastrojanni, 'Fonti' p. 69 n. 1 secuti sunt,
eum saec. XIII. in. vel XII. ex. attribuerit. 14) Cuius
partem Muratori, SS. rer. Ital. VII, 935 sqq. luci
dedit. 15) Ed. Gattola, Access. II, 850 sqq. Eae 35
Necrologii notae, quas infra sub textu Annalium dabi-
mus, non inveniuntur in fragmentis cuiusdam vetustioris
necrologii, quae D. M. Inguanez, 'Frammenti di un Ne-
crologio Cassinese del secolo XI', 'Miscellanea Cassinese'
11 (1932), 19—24 edidit. 16) Lowe l. c., cum 40
Biblioth. Casin. II 18 Necrologium parti primae attri-
buerit. 17) Bethmann l. c. 18) Quae Pertz l. c.
de hac re protulit — SS. XIX, 306 nota m librarium
numerus uno maiorem posuisse errore dixit —, Ca-
passo-Mastrojanni l. c. textui ab a. 1030—1154. lacunam 45
inesse male intellexerunt. 19) Cf. Gattola l. c. p. 822.
20) Pertz, 'Archiv' V, 112. 21) Biblioth. Casin. II,
20; cf. F. Hirsch, 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII, 112.
22) Pertz l. c. et SS. XIX, 303, qui tamen p. 305 tex-
tum primo usque ad a. 1152. pertinuisse perperam dixit, 50
et Bethmann l. c. 23) Regulae s. Benedicti traditio
... cura et studio monachorum in archicoenobio Casi-
nensi degentium (Montiscas. 1900) p. XVII. Loew
(Lowe), 'Benev. Script' p. 342; Script. Benev. l. c. Codi-
cum Casin. catal. l. c. Vide infra p. 1398 n. 18. 24) Vide 55
supra et n. 16. 25) Pertz, 'Gött. gel. Anz.' 1866
p. 333. 334; SS. XIX, 303. Capasso-Mastrojanni l. c.

abest¹. Immo vero ex alio quodam codice (C 1a) fluxit, quem nunc deperditum et a recensiois C² archetypo itidem deperdito (C 1), quodque annos 1067 (1066)—1098. spectat, iam amputato³, descriptum primitus usque ad a. 1139. pertinuisse et ex cod. X⁴ usque ad a. 1154. continuato supplementum fuisse oportet. Ex nostro, qui illius codicis C 1a notas saltem usque ad a. 1098. pertinentes
5 omnes fere totque, quot codex C 1β (et C 1β¹), servavit, pendet:

C 1a¹ = Textus, quem Chronologiam auctore Alberico Casinensi appellatum primus Muratorius a. 1724 ex schedis manuscriptis Constantini Caietani abbatis olim Benedictini (1560—1650)⁵ luci dedit⁶. Apographum partim mendosum Caietani⁷ a. 1601. et 1602. Montis Casini commorati⁸, cum in bibliotheca Alexandrina Romana inter libros manuscriptos multos
10 ab eo relictos reperiri non potuerit⁹, deperditum habendum est¹⁰. Ubi Ann. Casinenses ab a. 1000 (999)—1154. legebantur, usque ad a. 1089 (90) a textu codicis C 1a minime discrepantes¹¹ numeris annorum ab a. 1035. usque ad a. 1150 (51). itidem uno minoribus (1034. etc.). Econtra quidam inde ab a. 1090 (91). usque ad a. 1145 (46). verbis annalium complura additamenta inseruit, quae quidem — ceterum a nonnullis in suspicionem vocata¹² — supra in SS. tomo XIX, 307—309.
15 304 litteris obliquis excusa sunt, sed propterea, quod nihil eorum ab aliis Ann. Casinensium codicibus vel ullis fontibus ex Ann. Casinensibus deperditis mutuatis susceptum legis¹³, nunquam ex istis fluxisse possunt¹⁴ ideoque editionem nostram non contingunt. In errore igitur versabantur Pertz¹⁵ et alii¹⁶ Ann. Casinensium recensioem C totam aut partem eius ab eodem Alberico II.¹⁷ monacho Casinensi scriptam esse volentes, quem Caietanus illius textus auctorem significatum invenit¹⁸.
20 Vero Albericum a. 1100. aut 1101. demum natum¹⁸ nihil aliud nisi additamenta supradicta ultimumque ca. a. 1125. componere potuisse patet.

Ceterum quod Caietanus textum se ex codice manu exarato literis Langobardicis et signato in bibliotheca Casinensi num. 62, alias 1020, sumpsisse contendit¹⁹, Gattola indice librorum manuscriptorum Casinensium a. 1605. confecto nisus optime obiecit hanc signaturam iam tum codicis
25 nunc 47 (i. e. nostri C 1a) fuisse²⁰ istumque semper eadem, nihil igitur illorum additamentorum continuisse²¹, quae quin aliunde hausta, nisi Caietanus²², alius quidam apographo eius inseruerit, mihi non dubium est.

C 1β = Codex Casinas 199 (int. 960)²³, membr., s. XII, ut videtur, scriptura Beneventana exaratus²⁴, post a. 1282.²⁵ continuatus²⁶, aut in sex primis huius (sc. XIX) saeculi lustris²⁷ aut iam
30 in Gallorum direptione mense Maii 1779 male deperditus est²⁸, cuius tamen descriptione pretiosissima forte fortuna ab I. Baptista Friderico Casinensi († a. 1800.)²⁹ relicta et in Biblioth. Casin.

1) Cf. infra p. 1400. 2) Quam nisi iam ca. a. 1125, at ca. a. 1139. saltem exstitisse necesse est (vide infra p. 1401, supra p. 1388. 1390). De istius codicum
35 affiliatione iam Peregrinus, Ser. abbat. Cassin. p. 99, sed minus clare opinatus est, cf. etiam supra p. 1389 n. 9. 3) Vide supra p. 1388. 1390. 4) Supra p. 1393. 5) D. M. Armellini, Bibliotheca Benedictino-Casinensis (Assisii 1731—32) I, 123. 124. 6) SS. rer. Ital. V, 137
40 —143, quam editionem Gius. del Re, 'Cronisti e scrittori napoletani. Storia della monarchia' I (Nap. 1845), [565] —569 repetivit, alio codice, quod Potthast, Bibl. I, 58 indicat, omnino non usus, cf. p. 459 sq. 7) Pertz, SS. XIX, 304. 8) Cf. Gattola, Access. II 823 sq. et infra
45 p. 1399. 9) Codices 91, 99, 102 v. d. C. Erdmann me petente a. 1926. frustra perscrutatus est; de aliis vide H. Narducci, Catalogus codd. mss. praeter orientales, qui in bibliotheca Alexandrina Romae adservantur (Romae 1877) p. 136 sq. 160. 10) De Caietani libris manu-
50 scriptis vide praeterea Armellini l. c. I, 129 sqq. et Additiones et correctiones biblioth. Bened.-Casin. (Fulginei 1735) p. 31 sqq.; Gelasio Caietani, Domus Caietana I, I (Sancasciano Val di Pesa 1927) p. 34 sq. 11) Cf. Weinreich, De conditione Ital. inf. p. 84 n. 2. 12) Gattola
55 l. c. II, 824. Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 539 n. 4. 13) Gattola II, 823. 14) Quod F. Hirsch, Annales p. 53 non cognovit. 15) SS. XIX, 305. 'Gött. gel. Anz.' 1866

p. 334. 16) Ex. gr. G. Mazzuchelli, 'Gli scrittori d'Italia' I, 1 (Brescia 1753), p. 290 sq.; Biblioth. Casin. I, p. XXVII. 17) Non I., 'Breviarii de dictamine' auctore, ut Potthast l. c. dixit. De utroque vide A. Lauri, 'Dei due Alberici da Settefrati monaci di Montecassino', 'Riv. stor. Bened.' VI (1911), 208—220, de secundo praeterea Ant. Mirra, 'La visione di Alberico', 'Miscellanea Cassinese' 11 (1932), 34 sqq. 18) Muratori, Script. V, 140 sub a. 1100. Pertz, SS. XIX, 304. 19) Muratori l. c. p. 137; vide etiam infra p. 1399. 20) Cf. supra p. 1396. 21) Gattola II, 823 sq., quem Pertz l. c. non recte intellexit. 22) Gattola II, 824. 23) Codd. Casin. catal. I, 2 (1923), p. 287. 24) Biblioth. Casin. IV, 123. Loew, 'Benev. Script' p. 346. Codd. Casin. catal. l. c. 25) Vide infra p. 1398. 26) Econtra Gattola, Access. II, 823 (cf. etiam Hist. II, 526), quem Pertz, SS. XIX, 304 et A. M. Caplet, Regesti Bernardi I. abbatis Casin. fragmenta . . . (Romae 1890) p. CXIV n. 114 secuti sunt, codicem totum non prius confectum esse voluit, vide infra p. 1398 n. 15. 27) Caplet l. c. Etiam Bethmann codicem, quem Pertz a. 1822. in Montis Casini monasterio reperire non potuerat ('Archiv' V, 112), D. Rafaeli Sagarrigae commodatum neque ab hoc redditum esse indicat (ib. XII, 501). 28) Ita Biblioth. Casin. l. c. I, p. XXVII; Loew l. c. 29) Biblioth. Casin. I, p. XLVIII. XL.

IV, 123—134 laudata¹ aliisque supplenda niti possumus. Qua teste eadem continuit ac codices A 1 et B 1 a, Psalterium scilicet liturgicum² et antea f. 87 Isidori Chronica minora, subiecto Catalogo imperatorum Graecorum usque ad Alexium I. pertinente³, f. 91 Catalogum pontificum Casinensem, f. 95' Catalogum abbatum monasterii S. Benedicti⁴, f. 110 Kalendarium istius⁵, quod ab f. 97 Annales nostri⁶ inde ab a. 1000⁷ (999)—1195. producti antecedeant. Hi quoque tabulae paschali Bedanae, octo columnis, ut in C 1a, constanti inerant⁸ ac eodem quidem modo, quo illic et in C 1β⁹ ex nostro derivato, sub numeris cuiuslibet anni, indictionis etc. positi fuisse videntur. Prava unius anni anticipatione codicis C 1a hic textus carebat, quippe qui recentius nec inepte fuerit ut plurimum castigatus, sicut frequentes in eo rasurae locisque, quibus oportuit, nova superinducta scriptura demonstrant¹⁰.

Ex eo, quod f. 133 Psalterio incipiente famulum tuum abbatem nostrum Raynaldum quaesumus legebatur¹¹ et in Catalogo abbatum usque ad Bernardum I (1263—82)¹² producto — postea usque ad Ismardum (ca. a. 1314)¹³ continuato¹⁴ — atramentum scripturae usque ad Raynaldum II (1137—66) aequabile inde ab huius successore mutatum est¹⁵, auctores Bibliothecae Casinensis Fridericum secuti codicem Raynaldo II. abbate exaratum esse coegerunt¹⁶, qua cum sententia Catalogus quoque pontificum, cuius Eugenius III (1145—53) postremus — annis regiminis non indicatis¹⁷ — fuit, et Kalendarium tardissime a. 1173. finitum re vera¹⁸ bene conveniunt. Sed qui usque ad a. 1195. pertinent, Annalium librarium num itidem inter illos annos alius subierit, nemo dixit; si aliter res se habet atque codex deperditus Annales uno tenore scriptos continebat, fieri non potuit, quin primum eius partes etiam vetustiores s. XII. demum exeunte, econtra liber itidem deperditus (C 1a), ex quo noster una cum C 1a penderet, Raynaldo abbate a Sigenulfo confectus¹⁹, deinde, cum C 1a usque ad a. 1154 tantum pertineret²⁰, noster alio (X) interim usque ad a. 1195. continuato suppletus sit. Textum enim nostrum ex C 1a plurimum cum eo congruente, etsi paululum pleniore, non ipso pendere eo apparet, quod sub a. 1000. et 1001 (= 1031) res in illo non exstantes refert.

Ab codice C 1β pendet²¹:

C 1β¹ = Codex Berolinensis Lat. in quarto 296, membr., 24 tantum foliorum, s. XV. exaratus²², qui a. 1859. Londinii ex Comitibus Guillemi Libri bibliotheca acquisitus est²³. Quo partes Psalterii liturgici Casinensis solum profanae²⁴ servatae eademque manu, ut videtur, Italica²⁵ exaratae sunt, quae sequuntur, scilicet f. 1—4' Isidori Chronica minora, Catalogo imperatorum Graecorum aucta²⁶, f. 5—9 Catalogus pontificum Casinensis²⁷ usque ad Eugenium III. pertendens, annis ponti-

1) Hoc neque Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 527 n. 3, neque Loew, 'Kalendarien' p. 83 n. 3 animadvertunt. 2) Ed. in parte Gattola, Hist. II, 525—532. 3) Vide infra p. 1421 n. **. 4) Huius catalogi, quo iam Peregrinius, Ser. abbat. Cassin. p. 69, passim usus erat, apographum recentius habes in codice quodam Casinate, quem secutus nuper D. M. Inguañez, 'Chronologia degli abati Cassinesi del secolo XIII.', in Casinensia (1929) II, 412. 410 partem luci dedit. 5) Ed. Biblioth. Casin. IV, 129—131. 6) Qui titulo exteriore (ib. p. 123) itidemque apud B. de Montfaucon, Bibliotheca bibliothecarum manuscriptorum nova I (Parisiis 1739), 223 Chronica Casinensis significati sunt. 7) 1006 non recte Holder-Egger l. c. 8) Gattola, Access. II, 822. 9) Vide supra p. 1396; infra p. 1399. 10) Peregrinius l. c. p. 98, cf. ib. p. 99. 48 et Gattola II, 822, qui haec verba non impugnans iteravit. 11) Biblioth. Casin. IV, 132. 12) Inguañez in Casinensia II, 433 sqq. 13) Pertz SS. XIX, 304, cuius calculum (cf. ib. p. 305 n. 5) etiam, si seriei abbatum saeculi XIII. ab Inguañez (Casinensia II, 449) correctae rationem habuisti, affirmatum invenies. Lugano, 'L'Ital. bened.' p. 66 tempus regiminis Ismardi non indicat. 14) Minus recte Holder-Egger, cf. infra n. 21. 15) Biblioth. Casin. IV, 123. Gattola autem nihil aliud viderat, nisi Catalogum usque ad Bernardum I. minio, deinde atramento signatum fuisse (cf. supra

p. 1397 n. 26). 16) Biblioth. Casin. l. c. 17) Vide infra sub codice C 1β¹. 18) Ut in Martyrologio codicis C 1a (supra p. 1396), ita etiam in hoc Kalendario sub d. 29. Decembris recentissima manus nomen Thomae Cantuariensis archiepiscopi addiderat (Biblioth. Casin. IV, 131), qui a. 1173. sanctus factus est. 19) Oratione Psalterii quadam teste, Biblioth. Casin. IV, 123. 132. 20) Cf. supra p. 1397. 21) Sane non per alium quendam, ut Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 526 n. 6 collegisse debet, qui Catalogum abbatum in C 1β usque ad a. c. 1270 tantum productum fuisse putavit (ib. p. 527 n. 3). 22) Holder-Egger ib. p. 485 n. 4, p. 526 n. 6. Econtra 'Catalogue of the extraordinary collection of splendid manuscripts . . . formed by M. Guglielmo Libri' (Lond. 1859) p. 220 nr. 984 saeculo XIV. et Pertz l. c. annis 1314—1315 codicem errore attribuerunt. 23) 'Catalogue of the collection Libri' l. c. Pertz, SS. XIX, 303. 24) Vide supra, Pertz l. c. p. 304 sq. Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 526 sq. 25) 'Catalogue of the collection Libri' l. c. 26) Ibid. utrumque opus *Temporum descriptio a creatione mundi* inedita appellatum est, cf. ib. p. XXIX *une chronique du Mont Cassin en partie inédite*. 27) Hunc (ibid. *Chronicon pontificum*) ed. Holder-Egger l. c. p. 547—555, ubi hunc codicem numero 2 signavit.

ficatus tamen ab Gregorio VII. praetermissis, f. 9'—10 Catalogus abbatum monasterii s. Benedicti, cui ab Raynaldo I (1137) usque ad Dominicum (1171—74) anni regiminum desunt, usque ad Ismardum (ca. a. 1314)¹ continuatus², denique f. 10'—24 Annales Casinenses ab a. 1000 (999) —1195, qui semper, ut in C 1 α, in lineis sub numeris annorum etc. octo columnis tabulae paschalis Bedanae usque ad a. 1189. inscriptis annotati sunt³. Librarius codicis ordinem verborum codicis C 1 β saepius invertit alioque modo, sane solum, quod spectat ad scribendi genus legemque grammaticam, textum commutavit, praeterea de indictionis numero atque die paschae semel per errorem lapsus est, qui per annos multos continuabatur⁴.

C 1 γ = Cod. Casinas 450 (olim 851), membr., 536 paginarum in folio, scriptura Beneventana s. XII. ex. vel XIII. in. exaratus⁵, cuius verborum littera prima simillime atque in codice C 1 α est exornata⁶, primum Leonis Ostiensis Chronicae Casinensis recensionem II., ut dicitur, cum continuatione, quam Petrus Diaconus sibi adscripsit⁷, ac deinde p. 521—535' earum manuum, quibus Chronica scripta est, prima scriptos Annales Casinenses⁸ ab a. 1128 (29). usque ad 1212. continet, cuius finis folio evulso amissus est⁹. Qui in duabus columnis ita annotati sunt, ut in lineis super notitias ductis numeros non solum annorum, sed etiam — certe ab a. 1128. usque ad a. 1133. — indictionum, concurrentium ceterorumque legas¹⁰, quae omnia in octo columnis tabularum paschalium inveniuntur¹¹. Notitias ipsas, quod attinet ad a. 1128 (29)—1153 (54), ita, ut eas codicis C 1 β, non a codice C 1 α¹², sed a deperdito C 1 α descriptas esse varietate verborum quorundam (ex. gr. sub a. 1139. 40. 42. 43) apparet; sequentes usque ad a. 1182. itidem ex codicis X continuatione haustae esse videntur, cum reliqua (usque ad a. 1212.) alius confecerit¹³. Codicem minus Annalium textu, quippe qui a saeculo demum duodecimo incipiat, non alienum ab editione nostra puto, quam annotatione quadam a librario sub a. 1188. facta, qua intelligimus, quamobrem is quoque res adhuc semper sub anno praecedente rettulerit¹⁰.

C 1 γ¹ = Codex Romanus S. Gregorio C 4 (olim 727), membr., fol. min., s. XV., qui Venetiis in monasterio S. Michaelis Muriani fuerat¹⁴, nunc incertus, ubi sit¹⁵. Quas continebat, notae breves Casinenses a G. Schwartz appellatae¹⁶ et adhuc a Gattola solo luci datae¹⁷ nihil aliud sunt nisi pauca ab a. 1138 (39) usque ad a. 1186 (87) excerpta ex Ann. Casinensibus, quos auctor codice C 1 γ, ut patet, usus numeris annorum plerumque uno veris minoribus valde amputavit et commutavit.

Porro ab eodem C 1 γ pendet:

C 1 γ² = Codex 1059¹⁸ bibl. universitatis Paduanae, qui ex monasterio S. Georgii maioris Veneto illuc translatus est, chart., in folio min., manibus duabus s. XVII. in. scriptus. Quo inter textus Chronicae Leonis Casinensis duos, quorum primum etiam pars continuationis (l. IV, c. 1—67) sequitur¹⁹, in f. 173—178' Ann. Casinenses ab a. 1153 (54). usque ad a. 1212. conservati sunt. Initium sumunt haec verba Const. Caietani²⁰, qui f. 178' textum se Montis Casini mense Octobris a. 1602. confecisse dicit: In fine manuscripti longae²¹ Chronicae Leonis Ostiensis et Petri Diaconi . . . habetur Chronologia quaedam Longobardicis²² literis manuscripta ab a. 1128. ad a. 1212 (i. e. Ann. Casin. codicis C 1 γ), sed cum sit eadem cum nostra (i. e. cod. C 1 α¹), quam exscripsimus ex bibliotheca Casinensi (i. e. ex cod. C 1 α), mutuati sumus ab ea, quae desunt (sc. in nostra) post a. 1153.

40 1) usque ad obitum Simardi . . a . . 1287 perperam 'Catalogue Libri' l. c. 2) Novem seriei postremos habes SS. XIX, 305 n. 5. 3) Hoc in 'Catalogue Libri' p. 221 verbis a perpetual chronological series of events, arranged in a peculiar manner significatum est. 4) Cf. infra p. 1409 n. m. 5) Lowe (Loew), Script. Benev. tab. C; 'Benev. Script' p. 351. Smidt in: 'Papsttum u. Kaisertum' p. 264 n. 9. 6) Lowe, Script. Benev. l. c. 7) Wattenbach, SS. VII, 556 sq. 844 nota a. Bethmann, 'Archiv' XII, 509. Smidt in: 'Brackmann-Festschr.' p. 306 et infra p. 1401. 8) Wattenbach SS. VII, 844 nota a. 9) Gattola II, 822. Pertz, 'Archiv' V, 112; SS. XIX, 320. 10) Vide supra p. 1392. 11) Supra p. 1396. 12) Ita di Meo, 'Annali' VI, 325. 13) Quod Pertz SS. XIX, 304 (cf. 'Gött. gel. Anz.' 1866 p. 333) dixit res ab a. 1183 alium 'scriptorem' annotasse (cf. Cha-

landon, 'Domin. norm.' I. p. XXX sq.), non de scriptura, quam commutatam se videre non posse D. M. Inguez benigne ad me scripserit, sed de verborum tenore intelligendum est, vide Gattola, Access. II, 823. 14) Bethmann, 'Archiv' XII, 400 sq.; G. Schwartz supra p. 1115 sq. 15) Smidt in 'Papstt. u. Kaisert.' p. 266. Schwartz supra p. 1116. 16) Ib. 17) Hist. II, 881 in epistola, quam Franciscus, praelector coenobii S. Michaelis Muriani, ad eum miserat, cf. ib. p. 879, etiam Bethmann, 'Archiv' XII, 401, cum I. B. Mittarelli, Biblioth. codd. mss. monasterii S. Michaelis Venetiarum prope Murianum (Venetiis 1779) p. 42 sqq. notas non memoraverit. 18) Bethmann l. c. p. 669 sub numero 1049. 19) Smidt in 'Papstt. u. Kaisert.' p. 265 et in 'Brackmann-Festschr.' p. 306. 20) Cf. supra p. 1397. 21) lōg cod., cf. n. sq. 22) lōgobardicis cod.

C 1δ. δ¹: Codex quidam, quem Z appellamus, tardissime s. XVI. exaratus, utpote iam ab Onufrio Panvinio (1530—1568) adhibitus, ipse deperditus esse videtur. Cuius apographum vel excerpta, quae ille vir doctissimus¹ confecerat² (C 1δ), ego a. 1925. Romae moratus atque volumina multa³ perscrutatus in schedis ab eo relictis, inde ab a. 1592. partim in Bibliotheca, partim in Archivo Vaticano asservatis⁴ itidem frustra pro! quaesivi⁵. Quamobrem nihil codicis novimus nisi lectiones variantes textus Ann. Casinensium ad a. 1025. 42. 84. 90. 91. 95. 99 attinentes, quas a L. Bethmann⁶ non memoratas in supradicto codice B 1a, i. e. Romano Vaticano Reginensi Lat. 378 (s. XVIII. in.)⁷ f. 338—339 inveni. Ibi tres primas apographo codicis B 1a, econtra quattuor postremas, sine dubio propterea solum, quod notitiae, quas spectant, in hoc desunt, textui recensiois C Muratoriano a Laur. Zaccagnio insertas⁸ (C 1δ¹) vides, quas se in Panvini schedis legisse ait⁹. Et quod notitia anni 1099, quae in recensione A et B codicibus desideratur, in cod. C 1δ exstabat, et lectiones ipsae — praecipue sub a. 1084. 95. atque corruptela a. 1042 — hunc in neutra, sed in rec. C ducendum esse demonstrant, quacum eum etiam, cum Zaccagnius illas sub numeris annorum falsis amborum textuum supradictorum posuerit¹⁰ neque fontem suum annos recte significasse dixerit, istam pravam unius anni¹¹ anticipationem commune habuisse persuasum habeo. Immo ille codex, ut ex lectionibus notitiarum annorum 1091. 99, fortasse et a. 1095, apparet, tenorem recensiois C non totum, sed nonnullis verbis omissis suscepit; coepit, ut videtur, ab a. 1000⁹.

Significationes codicum supradictorum¹² eis, quae in SS. tomo XIX. occurrunt, ita respondent:

Apud nos:	Apud Pertzium:	Apud nos:	Apud Pertzium:	Apud nos:	Apud Pertzium:	
A 1	—	C 1a ¹	2 ^b	C 1γ ¹	—	20
B 1a	1	C 1β	4	C 1γ ²	—	
B 1a	—	C 1β ¹	5	C 1δ	—	
C 1a	2	C 1γ	3	C 1δ ¹	—	

Trium recensiois, quarum quaeque notitias conservavit, quae in duabus aliis non reperiuntur, plenissima, quod attinet ad numerum illarum tabulaeque schema paschalis, tertia est, minime plena et iusta secunda. Quam successiones abbatum Casinensium atque — Alexandro solo excepto — pontificum Romanorum nulla alia causa omisisse patet, nisi quod catalogi abbatum et pontificum in eodem codice annales Casinenses antecedunt. In annalium parte priore (— a. 1063), ubi eodem modo, quo fontes derivati, a compilatione a. 1064. confecta recedunt¹³, tenor eorum, quae tres omnes continent, plane fere congruit¹⁴; posterior (a. 1064—98) textus duos diversos ostendit¹⁵: alterum saepe — interdum valde — amputatum etiamque mutatum, quem recensione C, alterum uberio- rem, cuius adhuc partem minorem notis quibusdam recensiois B¹⁵, maiorem Ann. Cavensibus aliisque fontibus ex Ann. Casinensibus deperditis derivatis noveramus quemque recensio A primum hic edita tradidit¹⁶, et hunc uberio- rem, ut fere fit, eundem atque annalium antiquorum fuisse, sane locis paucis et ipsum paulo amputatum esse fontes derivati¹⁷ demonstrant, quorum unus et item alter tum illorum verba ita, ut notata erant, conservaverit¹⁸. Magni porro recensiois A aestimamus propterea, quod codex, quo solo istam accepimus, notitias nonnullas vel lectiones adhuc ignotas continet (v. sub a. 1097. 98. 95), quod anticipatione unius anni continua recensioi B partimque C inhaerente caret (v. supra p. 1392) quodque, cum, ut verisimile est, a. 1098—99. orta sit, trium est

1) Cf. postremo O. Hartig, 'Des Onuphrius Panvinus Sammlung von Papstbildnissen . . .', 'Hist. Jahrb.' XXXVIII (1917), 284 sqq. 2) Fortasse mense Septembri a. 1563, quando in monasterio Montis Casini degebat, vide P. D. A. Perini, 'Onufrio Panvinio e le sue opere' (Roma 1899) p. 26 sq. 3) Quorum codices Vat. lat. 6783 f. 205, Arch. Vat. lat. 12117 (Misc. arm. XI, 34) f. 8 et nr. 12535 (Misc. arm. XV, 128) f. 146', passim non pauca ex Leonis Ostiensis Chron. Casinensi eiusque continuatione excerpta continent. 4) P. Kehr, 'Diplomatische Miscellen IV. Die Scheden des Panvinus', 'Gött. Nachr.' 1901 p. 1 sqq. 5) Itidem in Catal. codd. lat. bibl. regiae Monacensis² III, 1 (Mon. 1892), 33 sqq., 35 sq. Apud L.-G. Pelissier, 'Catalogue des manuscrits de Panvini', 'Revue des bibliothèques' I (1891), 193 legitur: 48. Cassinensis de viris illustribus. 6) 'Archiv' XII, 278. 7) Cf. supra p. 1396. 8) Cf.

ib. n. 11. 9) F. 338 ad a. 1001: In Panvini schedis refertur ad annum MII, ut apud Caracolum, quae postea expunxit; f. 339 ad a. 1089 (1090): Panvini schede ad annum MLXXXVIII referunt. 10) Sc. sub a. 1041. 88. 89 etc. 11) Vel etiam duorum, vide supra n. 9. 12) Cod. Borr. ad Ann. Casinensium a. 1210 a Pratillo, Historia principum Langobardorum IV (Neap. 1753), 129 n. * citatum, de quo neque apud hunc falsarium neque apud alios quidquam inveni, eum ipsum confinxisse patet, vide infra p. 1410 n. 5. 7. 13) Cf. supra p. 1390. 14) Inter se magis non discrepant quam codex recensiois C. alius ab alio. 15) Quorum Hirsch 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII, 107. 104 sq. non satis rationem duxit. 16) Sane notitiis de bello sacro prorsus omissis, vide sub a. 1096—98. 17) Habes infra p. 1401 sq. 18) Ex. gr. sub a. 1075. 90. 95.

vetustissima, aetate paulo superior recensione B, cuius codicem (B 1 a) librarius inter a. 1104. et 1105. confecit, non mediocriter recensione C, quae non prius quam a. 1154. ad tempus finita est¹.

Auctores medii aevi multi, imprimis in ipso monasterio S. Benedicti, cuius in tabulis paschalibus annales a monachis legerentur, alter antiquos, alter deperditos, alter nostrorum textus deperditos
 5 adhibuerunt², primus Amatus in Historia Normannorum inter a. ca. 1075. et 1080. conscripta³, quo anno aut quo die nonnullae res factae essent, eos secutus indicavit⁴, itidemque, qui Catalogum abbatum a. 1087. Desiderio mortuo ad tempus finivit⁵, et Leo Ostiensis († 1115) primum, ut mihi videtur, inter a. 1094. et ca. 1098.⁶ in Narratione celeberrimae consecrationis et dedicationis ecclesiae Casinensis⁷, deinde, quod adhuc iterum incompertum, sed non dubium est, in Kalen-
 10 dario suo⁸ nondum edito⁹, inter a. 1094. et 1105. exarato¹⁰, cuius numeri annorum diebus mortis multis Casinensium abbatum aliorumque aut dedicationis ecclesiarum ab a. 1010. usque ad a. 1094. ascripti¹¹ cum Ann. Casinensibus plane convenient¹². Praeterea in Leonis Chronica monasterii Casinensis, inprimis eius autographo¹³, inter a. ca. 1098—ca. 1101. conscripto¹⁴ (infra in apparatu 'Leo c. 1'), multi loci annalium nostrorum occurrunt, qui ibi sane — duobus exceptis¹⁵ — cum horum
 15 tenore ad verbum nusquam consentiunt, sed interdum paulo uberius referunt¹⁶, ut non satis mihi constet, auctorne textum Ann. Casinensium deperditorum breviorum amplificaverit an iam ipse pleniore antiquorum usus sit¹⁷. Quod extremum fecisse Petrus Diaconus habendus est, qui in chronicae autographo ('c. 1^b, c') annalium excerptis Leonis correctis et, praecipue de annorum numeris, suppletis¹⁸ etiam, quod gravissimum est, inde ab a. 957. notitias Ann. Casinensium antiquorum
 20 a nostris omissas, tenorem retinens, posteritati tradidit¹⁹. Itidem in Chronicae continuatione²⁰ ('Chr. Cas. cont.'), quam omnino non totam Petrum Diaconum, ut is audacter contendit²¹, sed usque ad ca. res a. 1125. gestas Guidonem presbyterum Casinensem composuisse illumque inter a. ca. 1137. et 1144. modo male interpolasse nuper demonstravi²², loci non pauci²³ partim ex Annalibus deperditis ipsis²⁴, partim (ex. gr. ad a. 1098) ex nostrorum recensione C excerpti²⁵ inveniuntur.
 25 Extra quoque Montem Casinum multi saeculo XII. et XIII. Annalibus usi sunt, sane ab a. 1189. demum, qui eos continuavit²⁶, Ryccardus de S. Germano²⁷, econtra iam prima eorum

1) Silentio hic praetereo recensiones deperditas annorum 1078 (supra p. 1395 sq.), 1098 (ib. p. 1393 sq.), ca. 1125 et ca. 1139 (supra p. 1397 n. 2). 2) F. Hirsch, 30 Annal. p. 54. 3) Cf. Smidt in 'Papsttum u. Kaiserthum' p. 277 n. 8; econtra Manitius III, 449. 452. 4) Aliter Hirsch, 'Forsch. z. dt. Gesch.' VIII (1868), 229 sq.; G. Baist, ib. XXIV (1884), 280; vide ex. gr. infra p. 1408 n. 3, p. 1415 n. 11. 5) SS. rer. 35 Langob. p. 489 (cf. supra p. 1494 n. 9; infra p. 1411 n. 2). Hic annorum 950, 986, 996 numeros fortasse ex Ann. Casinensibus antiquis mutuatus est, vide supra p. 1389 et ib. n. 22. Catalogi recensiones supra apud codices A 1, B 1 a, C 1 β, C 1 β¹ memoratae annorum 40 numeris carent. 6) Ita spatium a. 1094 — 1103. (Wattenbach, SS. VII, 555 et n. 48; Smidt, 'Brackmann-Festschr.' p. 314 n. 2) coartari licet, quod Leo hoc opusculum prius quam Chronicam Casinensem (v. infra) confecit. 7) Ed. Muratori, Script. V, 76 sqq. Manitius III, 549 eam De consecratione ecclesiarum a 45 Desiderio et Oderisio in Monte Casino aedificatarum appellans verba solum Wattenbachii (SS. VII, 555) iteravit. 8) Cod. Vat. Borgianus Lat. 211, f. 1'—13, cuius apographum exstat in cod. Vat. Borg. Lat. 182, 50 vide P. Fedele, 'Un codice autografo di Leone Ostiense...' 'Bull. Istit. stor. It.' XXXI (1910), 11 sqq. 14. Lowe l. c. tab. LXXVII. 9) Sed quae sub mensibus Septembri ac Decembri leguntur, eorum partem apud Fedele l. c. inter paginas 26 et 27 apudque Lowe l. c. depicta 55 habes. Alias notas nuper Inguanez, 'Miscellanea Casinense' 11 (1932) in annotationibus ad p. 19—24 luci dedit, cf. supra p. 1396 n. 15. 10) Fedele l. c. p. 16. Lowe l. c. 11) Id Kalendarium autem Casinense,

quod in annalium codicibus A 1, B 1 a, C 1 β animadvertimus, ut libri huius generis plurimi annorum numeros non continet. 12) Excepto a. 1094 (cf. infra p. 1426 n. 1), econtra mortem Heinrici II. imperatoris uterque etiam perperam anno 1025. assignavit. 13) Vide supra p. 1389 et n. 14. 14) Cf. Wattenbach, SS. VII, 553. Lowe tab. LXXVIII. Leidinger in Casinensia II, 367. Smidt, 'Brackmann-Festschr.' p. 320 sq. 320 n. 4. 15) Vide infra p. 1411 n. 9. 16) Ib. in apparatu rec. A sub a. 1016. 30. 34. 36. 42. 17) Id lectio varians sub a. 1025. fere indicare videtur. 18) Non solum locis infra p. 1410 n. *, 1412 n. 6, 1415 n. 11 citatis, sed etiam de rebus, quas nostri sub a. 1038. 53. 55. 57. referunt. 19) Vide supra p. 1389. Etiam qui in codice B 1 a Catalogum pontificum Casinensem descripsit, Annalibus Casinensibus deperditis semel usus esse videtur, cf. infra p. 1426. 20) III, 35 sqq., SS. VII, 728 sqq.; vide Smidt, 'Brackmann-Festschr.' p. 316 n. 7. 21) Ib. p. 294 sq. Manitius III 547. 549 sq. 22) L. c. p. 306 sqq. 310 sq. 320 sq.; cf. P. Kehr, 'N. Archiv' XLIX (1932), 638 nr. 169. 23) Qui in SS. tomi VII. editione diu ante editionem Annalium Casinensium facta neque pleni neque omnes litteris minoribus significati sunt, ex. gr. III, 49. 50. 73. IV, 11. p. 738. 739. 753. 765. 24) Cf. supra p. 1388. Wattenbach, SS. VII, 573. Hirsch, Annal. p. 54. 59 sq.; 'Forsch. z. dt. Gesch.' VII, 111. 112. 25) Quod Hirsch, Annal. p. 54 omnino, 'Forsch.' VII, 111 de rebus s. XI. gestis immerito negavit. 26) A. Winkelmann, 'MIOG.' XV (1894), 601. 27) Ed. G. H. Pertz, SS. XIX, 321. 324 sqq.

parte Romualdus Salernitanus (1153—81) in *Annalibus chronicae mundi subiectis*¹ ('Rom.'), ex qua notae nonnullae illorum in *chronicam* quandam Bononiensem fluxerunt², inprimis autem in aliis S. Benedicti monasteriis, scilicet auctor *Annalium Cavensium*³ ('Cav.'), Iohannes monachus in *Chronico Vulturensi*⁴ ('Vult.') — is in catalogis quoque imperatorum Graecorum et pontificum Romanorum, quos operi praemisit⁵ — atque Iohannes Berardus in *Chronico Casauriensi*⁶ ('Casaur.'), sed etiam apud Italiae inferioris et mediae Cistercienses, ut S. Mariae de Ferraria *Chronica*⁷ ('Ferrar.') et *Annales Ceccanenses*⁸ ('Ceccan.'), quorum cum parte a. 1029—83. amplexa locos etiam plures ex *Ann. Casinensibus* deperditis haustos deperisse patet⁹, demonstrant. His accedunt *Annales breves* ('Brev.'), errore *Ann. Cavenses breves* appellati¹⁰, i. e. notitiae ab a. 1000 (999). usque ad a. 1085.¹¹ paucae¹² ex *Ann. Casinensibus* deperditis excerptae¹³, exemplari usque ad a. 1217. continuato¹⁴ cuiusdam *Catalogi pontificum Romanorum* atque imperatorum Itali¹⁵ insertae, quas a monasterio Cavensi omnino abesse Hirsch perspicue demonstravit¹⁶ quarumque codicem — s. XIII. Pragae apportatum, nunc Babenbergensem Patr. 64 (B IV 6) — quamvis manu non Beneventana¹⁷, tamen certe in Italia exaratum esse putare licet¹⁸. Denique annales nostros adhibitos videmus in *Chronicis pontificum et imperatorum regionis Romanae* compluribus: in supradicta¹⁹ S. Bartholomaei in *Insula Romani priore* ('Barth.'), partim demum nomine *Ann. Seligenstadensium* fallente edita, per quam illi ab a. 1127—39. etiam ab *Ann. Herbipolensibus*²⁰ suscepti sunt²¹, porro in *Tiburtina*²² ('Tib.') — tamen Viterbii, ut videtur, excerpta²³ — et in *Basileensi*²⁴ ('Basil.') quae feruntur. Ut harum duarum auctores notitias Casinenses ex *Cronica* deperdita *Tiburtina* deprompserunt²⁵, ita non solum Sicardus Cremonensis²⁶, 20 Gilbertus²⁷, Martinus Oppaviensis²⁸, sed etiam Burchardus Urspergensis²⁹ quique *Chronicam universalem Mettensem* conscripsit³⁰.

1) SS. XIX, 402sq. et proxime C. A. Garufi, Muratori, *Scriptores*, n. ed., VII, P. I, adhuc fasc. 1—3 (1914sq.), p. 172sq.; Hirsch, *Annal.* p. 58. 64; 'Forsch.' VII, 112. Arndt, SS. XIX, 393 (vide supra p. 1385 n. 1). Chalandon, 'Domin. norm.' I, p. LI. Manitius III, 331sq. 2) Cf. infra p. 1414 (A) n. e. 3) Cod. diplomat. Cavensis V App. p. 32sq., vide supra p. 1386sq. Non usque ad a. 1139 (ita Scheffer-Boichorst, 'Forsch.' IX, 385sq.), sed usque ad a. 1107. tantum *Ann. Cavenses* *Casinensibus* uti esse videntur; cf. etiam Hirsch, *Annal.* p. 53sq. 4) Muratori, *Scriptores* I, 2 p. 494sq. 508. 512sq., partim etiam Federici ('*Fonti per la storia d'Italia*' 58) I, 101sq. Hirsch, *Annal.* p. 57sq.; 'Forsch.' VII, 105sq., cuius finis Poupardin, 'Études sur l'hist. des principautés lombardes' p. 12 rationem non habuit. De Federici ipso vide supra p. 1386 et n. 8. 5) Federici I, 65. 97sq.; cf. infra p. 1420 n. o, 1426 n. e (B). 6) Muratori, *Scriptores* II, 2 p. 836sq. Hirsch, *Annal.* p. 58; 'Forsch.' VII, 108sq. Cf. supra p. 1392. 7) Ignoti monachi Cisterciensis S. Mariae de Ferraria *chronica* ed. A. Gaudenzi ('*Società Napoletana di storia patria. Monumenti stor., serie I, Chronache*', Neap. 1888) p. 13sq. B. Schmeidler, 'Über die Quellen und die Entstehungszeit der Cronica S. Mariae de Ferraria', 'N. Archiv' XXXI (1906), 27. 29sq. Cf. infra p. 1410 n. 9. 8) SS. XIX, 281sq. Pertz ib. p. 275. Hirsch, *Annal.* l. c.; 'Forsch.' VII, 109sq. (cf. tamen supra p. 1395). Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 527. 539. 543. Capasso-Mastrojanni p. 72. Chalandon I, p. XXXI. 9) Vide autem infra p. 1420 (A) n. e. 10) Pertz SS. III, 188sq. XIX, 275. Holder-Egger, *Ind. M. G. H.* p. 13. 170. Wattenbach, 'G. Q.' II⁶, 202. Capasso-Mastrojanni p. 23 n. 2. Cf. supra p. 1386. 11) Cf. infra p. 1422 (A) n. p. 12) Exceptis illis annorum 999. 1028. 48. 73, quas Pertz eodem modo, quo alias priores et posteriores initia imperii aut pontificatus spectantes adque catalogum

supra statim memorandum pertinentes non recte cum *Ann. brevibus* — horum indictionum numeris praeterea omissis — coniunxit (vide Waitz, 'N. Archiv' III, 1878, 194; 25 SS. XXIV, 89 et infra n. 15), quare etiam Hirsch ('Forsch.' VII, 110) in errorem induxit, Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 505 n. 4. 13) Ita ib. 541 n. 6 recte, minus econtra p. 505 'annales Italiae inferioris'. 14) Haec continuatio (ab a. 1130.) a Waitz, SS. XXIV, 97sq. 30 sub nomine *Hugonis* (sc. de S. Victore *Chronicae*) *continuatio Italia* est edita, cf. n. seq. 15) Non, qui eundem expilavit (Holder-Egger l. c. p. 506), Hugonis de S. Victore *chronicae* ipsi eiusque continuationi Italiae, ut Waitz 'N. A.' III, 194 et SS. XXIV, 89 putaverat, 35 vide Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 504sq. XXVIII, 209 et infra p. 1403 n. 13. 16) 'Forsch.' VII, 107; *Annal.* p. 50 n. 34. Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 541 n. 6. XXVIII, 209, qui sane ib. p. 220 n. 1 et XXVI, 548 catalogum nostrum perperam 'Cavensem' appellavit. 40 17) Waitz, SS. XXIV, 89 n. 4 contra Pertz, ib. III, 119. 186; etiam apud Loew, 'Benev. Script' p. [371] codex deest. 18) Waitz l. c. F. Leitschuh et H. Fischer, 'Katal. d. Hss. d. Kgl. Biblioth. z. Bamberg' I, 1 (Bamb. 1895—1906) p. 433. 435sq. 19) P. 1387sq. 20) SS. XVI 45 (1859), 2. 21) Scheffer-Boichorst, 'Forsch. z. dt. Gesch.' IX, 393sq. Wattenbach, 'G. Q.' II⁶, 221 n. 3. Giesebrecht, 'Kaiserz.' VI (1895), 304sq. Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 542sq. 22) SS. XXXI, 257sq. 23) Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVIII, 202 50 n. 1. 24) SS. XXXI, 289sq. 25) Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 485sq. 539sq. 26) *Cronica*, SS. XXXI, 159sq. Holder-Egger l. c. 27) *Chron. pont. et imp. Rom.*, SS. XXIV, 132 n. 2. 28) Vide Holder-Egger l. c. p. 498. 540 n. 2. 29) Ib. p. 488 55 et n. 7, p. 540. 'Die Chronik des Propstes Burchard von Ursberg' ed. O. Holder-Egger et B. de Simson (SS. rer. Germ., 1916), praef. p. XXIV. 30) Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVIII, 221sq. Econtra quod

Illi fontes derivati Petro Diacono excepto omnes, cum earum notitiarum, quas iste usque ad a. 998. ex Ann. Casinensibus antiquis servavit¹, nullam contineant, ex tali libro solo pendent, in quali hi, ut exemplaria nobis tradita, ab a. 1000 (999). demum inciperent, atque, quod ad tenorem partis excerptorum prioris (— a. 1063²) attinet, cum recensionibus annalium tribus, si commutationes leves ab auctoribus³ factas praetermittis, plane congruunt⁴. Partis autem posterioris (a. 1064—98.) textus, quem Barth. atque, quia haec cum Cronica Tiburtina deperdita ex fonte communi hauserat⁵, etiam Tib. et Basil. habent, idem est ac decurtatus recensionis C⁶; e contra in Chr. Cas. cont., Cav., Ceccan. et Brev. uberius quidam occurrit⁷, qui quidem fere cum textu Ann. Casinensium plenissimo, i. e. codice recensionis A unico — partim etiam cum recensione B — con-

10 venit⁸, locis vero nonnullis, quibus huius quoque librarius decurtavit, ea, quae in Ann. Casinensibus deperditis legebantur, melius servavit, ita ut hic unus et item alter quattuor fontium illum optato suppleat⁹. Quos sane aut alios supradictos ab Annalibus deperditis ipsis, i. e. compilatione anni 1064. paulo amputata, deinde usque ad a. 1098. continuata¹⁰, recedere¹¹ non nisi de Leone eiusque Chronicae continuatoribus contendere potest, quae praeterea ex recensione C hauserunt¹²; ceterorum

15 catalogus quidam imp. et pont. Romanorum (— a. 1217), ex quo catalogus cum Brev. coniunctus et Ceccan. ambo fluxerunt¹³, Cav.¹⁴ atque Rom.¹⁵ exemplari quodam alio, simillimo eidem, quo librarii codicum recensionum A et B auctorque archetypi recensionis C deperditi, uti esse videntur, apographo scilicet compilationis illius continuatae, cuius scriptor, quae hic de rebus inde ab a. 1064—98. gestis relata essent, itidem paululo amputasset¹⁶. E contra a quibus exemplaribus Vult. et Ferrar. —

20 Casaur., quod attinet ad partem annalium posteriorem, nullo numero putatur — notitias suas quasque a Chronica solum Casinensi huiusque continuatione mutuati sint, affirmari non potest.¹⁷

R. Usinger, 'Eine Sibylle des Mittelalters', 'Forsch. z. dt. Gesch.' X (1870), 628 interrogavit, eane, quae Sibylla Tiburtina, SS. XXII, 375 sq. edita, prophe-

25 tavisset *Postea insurgent Agarreni* [i. e. Sarraceni, non Normanni, ut Waitz ib. p. 376 n. 71 * dixit] et *captivabunt Tarentum et Barim (et Apuliam et Pulsariam)* interpolavit Sibylla Cumaea, vide C. Erdmann, 'Endkaiserglaube und Kreuzzugsgedanke im 11. Jahrh.',

30 'Zschr. f. Kirchengesch.' LI, 1932, p. 397) et *cupient venire Romam . . .*, ex Annalibus aut Bari aut Montis Casini deperditis hausta essent, non nisi de illis admitti licet, cf. Lupus Protospatharius ad. a. 987. 988. 991, SS. V, 56, Fr. Gerf., 'Die Sibylle Gottfrieds von

35 Viterbo in anderer Gestalt', 'Forsch. z. dt. Gesch.' XIX (1879), 382 sq. 391 sq., Gay, 'L'Italie méridionale' p. 368.

1) Cf. supra p. 1389. 2) Supra p. 1390. 3) Ann. quoque Ceccanensium, quod etiam Holder-Egger l. c. XXVI, 539 n. 5 perpendit. 4) Leonis locis quibusdam iterum exceptis, vide supra p. 1401. 5) Holder-Egger l. c. p. 542 sqq. 6) Ib. p. 539. 540 sq., supra p. 1388. Excipio, quod attinet ad Basil., notitiam, quam habes infra p. 1416 (A) n. l. 7) Hirsch,

45 Annal. p. 52 sq.; 'Forsch.' VII, 111. Holder-Egger l. c.

p. 539. 541 n. 6. 8) Quod Holder-Egger l. c. p. 526. 539 e contra recensionem A plerumque cum recensione C congruere, ab Ceccan. autem abhorre dicit, id non valet nisi de notitiarum numero ideoque de genere rerum gestarum nonnullarum, quas referunt, neque de tenore verborum partis annalium posterioris. 9) Vide supra p. 1400. 10) Supra p. 1390. 11) Ita Hirsch, Annal. p. 51 sqq.; 'Forsch.' VII, 105. 108 sq. 12) Supra p. 1401. 13) Hirsch, 'Forsch.' VII, 110 et Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVIII, 209, qui sane notitias, quae ex Ann. Casinensibus deperditis haustae in Ceccan. et Brev. legerentur, a diversis auctoribus excerptas esse non recte putavit. 14) Hirsch, Annal. p. 58. 15) Is fortasse per compilationem Annales quoque Beneventanos continentem (Arndt, SS. XIX, 393; Hirsch, 'Forsch.' VII, 112). Garufi, Muratori Scriptores² VII P. I, 1 p. 172 sqq., ubi Rom. ex Ann. Casinensibus deperditis pendeat, nunquam dicit (cf. ib. p. 197 n. 3, 200 n. 3). 16) Vide supra p. 1393 sq. 17) Hirsch, Annal. p. 57 sq. Federici, Chron. Vultur. II, 238 n. 1—6. Schmeidler, 'N. Archiv' XXXI, 27. 29 sqq. de notitiis, quas Ferrar. cum Ann. Casinensibus posterioribus (scilicet ab a. 1099.) communes habet; quod spectat ad nostros, ea de verbis rarissime congruit, vide infra sub a. 1017. 84. 98.

Posteriorum, qui *Ann. Casinenses* descripserunt, *Panvinium* (ca. a. 1563), *Caietanum* (a. 1601—02), *Zaccagnium* (a. 1711) supra cognovimus¹. Editionem primam², sane recensio-
 nis C (codd. C 1 α , β) solius, confecit Ant. Caracciolus, *Antiqui chronologi quatuor* . . .
 (Neapoli 1626) p. 128sq., cuius vitia plurima Cam. Peregrinius, *Castigationes in Chronicon*
 5 *anonymi monachi Cassinensis* = *Series abbatum Cassinensium* . . . (Neap. 1643) p. 98sq.,
 etiam codice C 1 γ adhibito, emendavit cuiusque textum his castigationibus subiectis J. B. Carusius,
Bibliotheca historica regni Siciliae I (Panormi 1723), 505—520. 524—542, L. A. Muratorius,
Rerum Italicarum scriptores V (Mediol. 1724), 55—74, F. M. Pratillus, *Historia principum Lango-*
bardorum IV (Neap. 1753), 69—129, [Alex. Aurel. Pelliccia], 'Raccolta di varie croniche . . .
 10 appartenenti alla storia del regno di Napoli' II (Nap. 1781), 137sq. iteraverunt. Quorum Mura-
 torius praeterea C 1 α ¹ opere citato, sed separatim (p. 137sq.) luci dedit. Alium codicem hodie
 deperditum, C 1 β , simul cum C 1 α et γ paulo post E. Gattola (Gattula), postquam in *Historia*
abbatiae Cassinensis (Venetiis 1733) II, 881 pauca, quae C 1 γ ¹ habet, publici iuris fecit, opere,
 cui titulus est *Ad historiam abbatiae Cassinensis accessiones, II* (Venetiis 1734), 827—36 denuo
 15 ac melius excudi iussit³. Hunc, quodque spectat codicem C 1 α ¹, Muratorium secuti sunt Gius.
 del Re, 'Cronisti e scrittori napoletani . . . I' (Nap. 1845), [461]—480. [565]—569⁴ et G. H. Pertz,
 SS. XIX (1866), 303—320, qui tamen non solum codices C 1 α et γ ipse evoluit, sed etiam C 1 β ¹
 et, ubi recensio-
 nis B textus continetur, B 1 a⁵, ambos adhuc incognitos, addidit⁶. Paulo post, a.
 scilicet 1867, Salvatore Grande, 'I Normanni. Poema storico di Guglielmo Pugliese, cronache
 20 e diplomi del secolo XI e XII' (Lecce; = 'Collana di opere scelte, edite e inedite di scrittori di
 Terra d'Otranto' vol. I) p. 157—201 (cf. p. XIX) Caraccioli sive Muratorii textum codicum C 1 α , β
 cum translatione Italica, notis propriis non multis p. 241—253 adiectis, iterum luci dedit.

In editione nostra paranda Pertziana cum codicibus B 1 a — quem iam P. Kehr v. cl.
 inspexerat —, C 1 α , C 1 β ¹ de integro collata indicationum numeros, quos omnes decessores
 25 prorsus omiserant, resumpsi⁷ atque lectiones variantes codicis C 1 δ ¹ paucas descripsi, cum apo-
 graphum textus codicis A 1 Carolo Hampe v. cl. simul cum O. Holder-Egger et O. Cartellieri, vv.
 clcl. b. m., supplementa quaedam vv. dd. I. Ramackers et C. Erdmann⁸ debeantur. Ad textum codicis
 C 1 β deperditi accuratius statuendum praeter Gattolae editionem (= 'G.') illam quoque Caraccioli
 (= 'Car.', ambo = 'ed.') necnon Peregrinii castigationes (= 'P.') adhibui, deinde in apparatu
 30 fontium ex *Ann. Casinensibus* ipsis vel deperditis derivatorum⁹ lectiones eas, quae aut, sive ex
 illis oriundae esse videntur sive etiam, quod sententia talis aperte refutanda est, a nostris discrepant,
 aut potius congruentes tenorem unius istorum codicis vel recensio-
 nis comprobant¹⁰, saepe libris manu-
 scriptis usus, suscepi, ita ut non paucae editiones tomis Scriptorum prioribus luci datae, ut hic
 de origine vel necessitudine fontium, ita ibi in apparatu nostro de textu quoque simul corrigantur
 35 aut suppleantur¹¹.

Porro inter textum apparatusque habes notitias et nonnullas Leonis *Chronica Casinensi*
 (c. 1^b, 1^c) tantum traditas, quas Petrus Diaconus ex *Ann. Casinensibus antiquis* desumpsisse
 videtur¹², et multas, adhuc ex editionibus antiquis solum notas, quas S. Benedicti monachi de isdem
 rebus atque a nostris relatis *Necrologio* suo¹³, paucas etiam *Kalendario*¹⁴ atque *Martyrologio*¹³,
 40 annis scilicet omissis, inscripserunt¹⁵, denique in notis eas, quas illis simillimas Leo *Kalendario*
 suo inedito inseruit^{14, 16}.

1) Supra p. 1400. 1397. 1399sq. 2) Sequentibus ea,
 quae Pertz SS. XIX, 303, Potthast I² 58, Capasso-Mastro-
 janni p. 69 n. 1 protulerunt, modo corriguntur, modo sup-
 45 plentur. 3) Vide tamen infra p. 1409 n. b. d. 4) Cf.
 supra p. 1397 n. 6. 5) Quem iam Zaccagnius edere
 voluerat, cf. supra p. 1396 n. 12. 6) Supra p. 1385 sq.
 Errores eius in universum non adnotavi. 7) Hos
 eosque annorum tamen tum, cum in nulla trium recen-
 50 sionum res gestae relatae erant, omittere licebat.
 8) Vide etiam supra p. 1393 n. 15. 9) Quibus sub
 annis, semper indicare nimirum nequibam. 10) Sed
 Leonis solius verborum ordinem commutatum significavi.
 11) Scilicet editiones tomorum III (Breves, Casinates,
 55 Cav.), VII (Leonis Chron. Casinensis eiusque continu-
 atio), XVI (Herb.), XVII (Ann. Seligenstadenses qui

dicuntur = Barth.), XIX (Ceccan., Rom.), XXII (Catal.
 pont. et imp. Rom. Tiburtinus, v. supra p. 1387 n. 5),
 XXIV (Chronica quae dicitur Hugonis de Sancto Vic-
 tore, v. supra p. 1402 n. 14, 15, Chronicon pont. et imp.
 Basileense, v. supra p. 1387 n. 10, 13, 1389 n. 5), XXXI
 (Basil., Tib., Cron. pont. et imp. S. Bartholomaei in
 Insula Romani [posterior], v. supra p. 1387), SS. rer.
 Langob. (Catal. abb. Casin.), Indices M. G. H. (v. supra
 p. 1387 n. 5, 1402 n. 10). De plurimis horum fontium
 v. infra p. 1407. 12) Cf. supra p. 1389. 13) Illarum
 editionem Don M. Inguanez cum codice C 1 α contulit.
 14) Quas quoad secundum codicem afferro, C. Erd-
 mann ex eodem descripsit. 15) Vide supra p. 1391.
 Sed codicum eiusmodi plurimorum (Loew, 'Kalendarien'
 p. 83 et n. 3) eorum solum rationem duxi, in quibus

Textui recensiois C, unice compluribus codicibus conservatae, tenorem codicis C 1a, qui codice C 1 β deperdito atque per se solo numquam edito alios adhuc exstantes vetustate atque bonitate superet, pro fundamento posui¹, ceterorum lectiones solum variantes notavi. Quod ad rem orthographicam attinet, in omnibus recensioibus verbum coepi, cuius loco cepi praebent, semper posui, lectionum textuum recentiorum coelum, coena pro celum, cena, porro Graecis, praedictus, 5 ecclesiae pro Grecis, predictus, ecclesie, quae in codicibus antiquissimis inveniuntur, rationem non duxi. Itidem modum illorum recentiorum discrepantem scribendi nomina propria (litterae ph et th pro f et tt, Henricus pro Heinrichus, Ioannes pro Iohannes, Ricchardus, Riccherius pro Richardus, Richerius, Robertus pro Robbertus) omisi.

Quam editionem parandam adiuverunt mirum in modum praefecti bibliothecarum olim regiae 10 Hannoveranae et universitatis Gottingensis, societatis historicae Prussianae Romae exstantis et bibliothecae Apostolicae Vaticanae, deinde Babenbergensis, Berolinensis, Casinensis, Monacensis, Neapolitanae, Paduensis, Parisiensis Mazarinae atque archivorum Hannoverani, Berolinensis, Cavensis, Guelferbytani, Vaticani, porro, qui de codicibus vel libris diversis saepius ac benigne certiore me fecerunt, C. Erdmann tunc Romanus, Marchese A. Genoino Cavensis, Don M. Inguanez 15 Casinensis, W. Levison Bonnensis, J. Ramackers, Ed. Sthamer Berolinensis itidemque H.W. Klewitz Romanus, qui praeterea, quae ipse exquisiverat, sed nondum foras dederat, libenti animo ad me perscripsit. His omnibus maximas gratias ago, imprimis autem Adolfo Hofmeister v. cl., qui non solum de ratione edendi me edocuit omnesque plagulas legit, sed etiam ceteroquin benigne me adiuvens de opusculo optime meritus est, et Paulo Kehr v. cl., qui codicem B 1 a ante me et pro 20 me perscrutatus etiam, ut rei, quam ipse Holder-Egger difficile appellaverat², finem afferrem, me adhortatus est.

Dabam Hannoverae, m. Junio a. 1933.

Guilelmus Smidt.

etiam annales nostri sunt descripti (C 1 a, A 1, B 1 a, C 1 β), ita ut illi libri hos de rerum gestarum diebus suppleant. 16) Supra p. 1401.

1) Exceptis notitiis duabus, quae in eo desunt (a. 1000. 31), 25 annorum numeris ab a. 1035 positus (vide infra p. 1413 n. o) et paucis locis, ubi alii codices meliores lectiones praebent. 2) 'N. Archiv' XXVI, 540.

*Abbreviationes, quibus editio nostra in fontibus atque editionibus
citandis utitur:*

- Amatus* = *Amati Casinensis Historia Normannorum*, vide supra p. 1401.
- Ann. Cas.* = *Annales Casinenses ex Annalibus Montis Casini antiquis et continuatis excerpti*, vide supra p. 1385.
- Ann. Cas. ant.* = *Annales Casinenses antiqui*, vide supra p. 1388 sq.
- Ann. Cas. dep.* = *Annales Casinenses deperditi*, vide supra p. 1390.
- Barth.* = *Cronica pontificum et imperatorum S. Bartholomaei in Insula Romani prior, perperam 'Annales Seligenstadenses' appellata*, vide supra p. 1387 sq. 1402.
- Barth. c. Guelf.* = *eadem, cod. Guelferbytanus*, vide supra p. 1387.
- Barth. c. Selig.* = *eadem, cod. Seligenstadensis deperditus*, vide supra p. 1387 sq.
- Basil.* = *Cronica pontificum et imperatorum Basileensia*, vide supra p. 1402; infra p. 1421 n. f, 1427 n. b.
- Breves* = *Annales breves ex Annalibus Casinensibus deperditis excerpti*, vide supra p. 1386. 1402; infra A p. 1416 n. b, 1418 n. s, 1422 n. p.
- Car.* = *Caraccioli editio princeps recensiois C separatim citata*¹, vide supra p. 1405.
- Casaur.* = *Johannes Berardus, Chronicon Casauriense*, vide supra p. 1402.
- Casinales* = *Annales Casinales*, vide supra p. 1386. 1389 sq.; infra p. 1409 n. 6.
- Cat. abb. Cas.* = *Catalogus abbatum monasterii Casinensis*, vide supra p. 1394 n. 9. p. 1401; infra p. 1410 n. 2.
- Cav.* = *Annales Cavenses*, vide supra p. 1386 sq. 1402; infra p. 1418 n. i. m; 1426 n. n; 1427 n. p.
- Ceccan.* = *Annales Ceccanenses*, vide supra p. 1395. 1402; infra A p. 1408 n. a, 1412 n. f, 1420 n. e, 1422 n. f, 1424 n. a, f, i; (B) n. c; 1426 n. h; (B) n. f; 1427 n. p, 1428 n. f.
- Chron. Casin. cont.* = *Leonis Ostiensis Chronicae monasterii Casinensis continuatio a Guidone Casinensi confecta et a Petro Diacono interpolata ac producta*, vide supra p. 1393. 1401. 1403; infra A p. 1418 n. q, 1420 n. i, 1426 n. e, f, h.
- Cr. Tib. dep.* = *Cronica pontificum et imperatorum Tiburtina deperdita*, vide supra p. 1402.
- ed.* = *editiones recensiois C a Caracciolo et Gattola curatae, quando de tenore codicis C 1 β deperditi congruunt*, vide supra p. 1405.
- Ferrar.* = *Ignoti monachi Cisterciensis S. Mariae de Ferraria chronica*, vide supra p. 1402. 1403.
- G.* = *Gattolae editio recensiois C separatim citata*¹, vide supra p. 1405.
- Herb.* = *Annales Herbipolenses*, vide supra p. 1388. 1402.
- Kalend.* = *Kalendarium Casinense in codicibus A 1, B 1 a, C 1 β traditum*, vide supra p. 1393. 1394 sq. 1398.
- Leo c. 1* = *Leonis Ostiensis Chronicae codex autographus (rec. I, ut dicitur)*, vide supra p. 1389. 1390. 1401.
- Leo c. 1^{b, c}* (add. Petr. Diac.) = *Leo Ost., Chron. Casin. codicis autographi (rec. I, ut dicitur) loci correcti vel mutati*, vide supra p. 1389. 1390. 1401; infra A p. 1408 n. *, 1410 n. *, **, 1412 n. l; (B) n. g.
- Leo et Petr. Diac.* = *Leo Ost., Chron. Casin., alii codices atque interpolati quidem (rec. II, III, IV, qui dicuntur)*, vide supra p. 1389 n. 14.
- Leo, Consecr.* = *Leonis Ostiensis Narratio consecrationis ecclesiae Casinensis*, vide supra p. 1401.
- Leo, Kal.* = *Leonis Ostiensis Kalendarium ineditum*, vide supra p. 1401.
- Martyrol.* = *Martyrologium Casinense,*
- Necrol.* = *Necrologium Casinense,* } quod in codice C 1 a continetur, vide supra p. 1396.
- P.* = *Camilli Peregrinii 'Castigationes'*, vide supra p. 1405.
- Pertz* = *editio recensiois B et C, SS. XIX, 303 sqq.*, vide supra p. 1385 sq. 1405.
- Rom.* = *Romualdi Salernitani Chronicon vel Annales*, vide supra p. 1401 sq. 1403; infra p. 1426 (A) n. f, h, n; (B) n. e.
- Tib.* = *Cronica pontificum et imperatorum Tiburtina*, vide supra p. 1402.
- Vult.* = *Iohannis Chronicon Vulturense*, vide supra p. 1402. 1403.

1) Vide sub 'ed.'.

Recensio A.

f. 7. M.^a [ind.] XIII. Otto imperator puer Beneventum venit*¹.

MI. [ind.] XIII.

MII. [ind.] XV.

MV. [ind.] III. Terremotus⁶ ingens per XV^b et eo amplius dies hunc montem exagitavit, ita ut in nonnullis locis ecclesiam scinderet.

Recensio B.

M. [ind.] XIII. Otto imperator puer Beneventum venit¹. f. 7' (9').
SS. XIX
305.

MI.⁴ [ind.] XIII. Obiit Otto tertius imperator Sutri, et Heinricus, filius patris sui, fit rex, et 5

MII.^a [ind.] XV. hoc anno venerunt Saraceni super Capuam⁵.

MIII. [ind.] II. Terremotus⁶ ingens per XV et eo amplius dies Montem Casinum^b exagitavit, ita ut in nonnullis locis ecclesiam scinderet. 10

De cyclis paschalibus, quibuscum annales in A 1. B 1a. C 1a. β. β¹. γ coniuncti sunt vel erant, supra p. 1393. 1394. 1396. 1398. 1399. dixi.

*) quam notam in Ann. Casin. antiquis antecessisse videntur, quae Leonis c. 1^b (add. Petri Diac.) II, 19, SS. VII, 641 l. 40 levi errore ad regimen Iohannis II. abbatis (a. 996—997) loco Iohannis III (a. 997—1010) notat: . . . luna conversa est media in sanguinem et media in nigredinem⁸ (vide Ann. 15 Casin. sub a. 1016).

a) sic Breves, Leo c. 1 II, 24; sub a. 999. Casaur., quod autem annorum numeros semper uno minores habet, et Ceccan., etiam horum codd. Neap. Brancacc. IV F. 8, Paduanus 1059; itidem Vaticani Barb. Lat. 2378 (s. XVII) librarius notam, quam postea Leonem, alibi ab eo citatum, ut videtur, secutus ad a. 1000. adiunxit, antea ad a. 999. ponere coeperat. b) XII perperam Breves.

a) Pertz ad a. 1001, sed sequentia, ut iam verba patris — et, in linea anni 1002. posita sunt. b) Mons Casinus c.; in Campania factus est Rom.

20

1) Immo vero a. 999, cuius d. 11. Martii Otto chartam fieri Beneventi iussit (DO. III. 310), unde ad Montem Garganum peregrinatus est, cf. Ann. Beneventani 2 et 1 ad a. 999, 'Bullett. Istit. stor. Ital.' 42 p. 128. Obsidionem, qua a. 1001. Beneventum pressit (Ann. Benev. 2 ad a. 1001, l. c. p. 129), auctorem, si dixisset (ita M. Schipa, 'Storia del principato di Salerno', 'Arch. stor. per le prov. Napol.' XII, 1887, 256 n. 1, et alii), aliter locutum fuisse et eius verba sub a. 1002. 1022. 1025. facta (cf. contra sub a. 1014. et 1047) et exemplum Chronicae Leonis Casin. c. 1 II, 24, SS. VII, 642, demonstrant, quae utrumque Ottonis iter narrans, hunc annalium locum — falso anno 1000. accepto — ad illius peregrinationem rettulit. 2) Amato teste (Aimé, 'Ystoire de li 30 Normant' I, 17, ed. O. Delarc, Rouen 1892, p. 18) quadraginta milites, cum Ordericus Vitalis, Historia ecclesiastica III, 2, SS. XXVI, 12, centum a quodam Drogone ductos memoret. 3) Haec verba, testimonium de Italiae inferioris Normannis vetustissimum, iniuria alii propterea tantum, quod in ceteris et antiquioribus codicibus — sed non eandem recensioem continentibus! — et in operibus ex Annalibus Casin. antiquis vel deperditis derivatis non reperiuntur (ex. gr. Ferd. Hirsch, 'Forsch. z. dt. Gesch.' VIII, 1868, 238 n. 1, et C. A. Garufi apud 35 Muratori, Rer. Ital. Script. 2 VII, 1, 1914 sqq., p. 171 n. 7), quamvis non suspecta, tamen interpolata, alii (ita I. Gay, 'L'Italie méridionale et l'empire byzantin' . . ., Paris 1904, p. 406 n. 1) ex Amati Historia Normannorum deperdita hausta volunt, cum contra ego hunc Ann. Casin. antiquorum auctore et deperditorum compilatore posteriorem id, quod illi *avan mille* interpretis eius (l. c.) subfuerit, ex his annalibus monasterii sui Casinensis, quibus etiam alibi usus est (cf. infra p. 1415 n. 11, p. 1420 n. 2. 3), deprompsisse et relationi ab Normannis quibusdam 40 acceptae (Hirsch l. c. p. 238 sq.) adiunxisse pro certo habeam. Amatusne vero, prout sive iam in Ann. Casin. antiquis sive in deperditis demum rem sub a. 999, ut Ann. Ceccanenses et Chron. Casauriense iter Ottonis III. Beneventanum (cf. supra rec. A n. a), aut, ut ceteri textus, sub a. 1000. legit (cf. supra p. 1391 sq.), *ante annum millesimum* an, si *avan* truncatum habes ex *en l'an* (H. Bresslau, 'Jahrbücher des Deutschen Reichs unter Heinrich II.', t. III, 1875, 323 n. 2), *anno millesimo* —, quem potius annum additamentum spectare videtur, 45 quod ex Amato sumptum Petrus Diaconus Chronicae Casin. II, 37, SS. VII, 651, inseruit (cf. W. Smidt, in 'Papsttum und Kaisertum' p. 280 sqq.): Salernum *ante hos*, i. e. circa a. 1017, *circiter XVI annos* a Normannis liberatum esse — scripserit, non satis mihi constat. Sed cum secundum annales nostros Salernum ipso anno illius peregrinationis liberatum et ista sine dubio a. 999 facta sit, inde Normanni non intra a. 1000. et 1001, ut L. M. Hartmann, 'Eine Episode aus der Geschichte von Amalfi', 'Vierteljahrschrift f. Social- und 50 Wirtschaftsgesch.' VII (1909), 490, et Pochettino, 'I Langobardi nell'Italia merid.' p. 406. 407, Schipa l. c. p. 256 n. 1 secuti (cf. supra n. 1) putaverunt, sed a. 999. facinus mirabile patrasse videntur idque non

Recensio C.

p. 22. M. ind.^a XIII.^b Otto imperator puer Beneventum^c venit^{e1}. Quidam^d Nortmanni^{e,2}, Hiero-
SS. XIX, solymis^f venientes, Salernum a Sarracenis^f liberarunt³.
305.

MI.⁴ ind. XIII.⁵ Obiit^h Otto tertius imperator^h Sutri^{i,*,4}, et Henricus, filius patris^k sui, fit rex^l.

999.
999?
(intra m. Aug.
et Dec.)
1002.
A. Casinates.

5 MII. ind. XV.^m Hoc anno venerunt Sarraceniⁿ super Capuam⁵.

MV.^o ind. II. Terremotus⁶ ingens per XV et eo amplius dies hunc montem exagitavit, ita^p ut in nonnullis
locis ecclesiam scinderet.

1005.
A. Casinates.

*) C1a Necrol. Casin. p. 556: XII. kalendas Februarii⁴ obierunt . . . Otto imperator . . .

1002.
Ian. 21 (23).

- a) indictiones om. ed. b) sequentia G., tamquam in C1β non exstarent (cf. ibid. II, 822), perperam typis obliquis ex-
10 cussit. c) v. B. C1β¹. d) haec in C1a deesse — om. ea etiam C1a¹ — G., quod non dixit, crucis signo Caraccioli
auctoritate hic apposito significare voluit. e) Normanni C1β¹. f) ab Hierusolymis v. Sal. Saracenis C1β¹. g) sub
hoc anno etiam Ceccan., Leo c. 1 II, 24, Rom., Vult. h) Otto t. i. o. C1β¹. i) Sutri om. C1β¹, ut — P. teste —
C1β. k) patri C1β¹, ubi Otto — sui in loco raso. l) in C1β¹, ed. per librarii cuiusdam errorem (vide infra p. 1413
n. i) nota de S. Dominici obitu sequitur, quam invenies sub a. 1031. m) in C1β¹ ind. XIII hic perperam iterata non solum
15 omnes reliqui indictionum numeri uno minores sunt veris, sed etiam multis annis dies paschae anni praecedentis ascriptae
sunt. n) Saraceni C1a; Sarrac. v. C1β¹. Breves, Ceccan. o) sub a. 1004. C1a. p) e. Ita C1a.

ante mensem Augusti, intra quem et mensem Octobris Guaimarius IV, quem in civitate obsessa regnantem
Amatus l. c. p. 19 et Ordericus Vit. l. c. memorant, ipse principatum suscepit (Schipa p. 254 sq.). Cui termino
quaedam charta Grimoaldi, a. 994—1009. archiepiscopi Salernitani, iussu facta (Cod. dipl. Cav. VI, 1884, p. 40 sqq.
20 nr. DCCCXCVIII), quam editoris errore ad a. 1035. tractam (ita etiam Schipa p. 256 n. 1) ad anni potius 1005. No-
vembrem spectare diu A. di Meo, 'Annali critico-diplomatici del regno di Napoli' VI (Nap. 1801), 372. 350
viderat, bene convenit dicens: *quoniam Iannaci . . . abuit ecclesia constructa in rebus sua de locum Beteri* (i. e.
Vietri, prope apud Salernum) *in onore sancti . . . Marie et . . . sancti Iohanni* (ita charta ipsa in tabulario
Cavensi asservata) *bactista* (sic!) *et ecclesia ipsa a Sarraceni destructa est et postmodum . . . Iannaci*
25 *ecclesia ipsa iterum fabricabit . . .* Ubi impetus Sarracenorum memoratus sine dubio idem fuit, quem Ann. Casinenses
referunt, cum alium, quem illi hoc tempore in Salernum fecissent, non noverimus atque haec civitatis obsidio longe
alia sit atque ea, quam Lupi Protospatarii Annales (SS. V, 57) et Anonymi Barensis Chronicon (Muratori, Script. V, 148)
Normannorum mentione non facta sub a. 1016. praebent. De narratione Amati sibi ipsi repugnante (I, 17—21
p. 18—25), cuius primam partem — anni numero 1000 reprobato — adhuc omnes fere viri docti una cum illa
30 Orderici Vitalis l. c. sententiisque Chronicae Casin. atque adeo annalium nostrorum iniuria ad hanc secun-
dam obsidionem anni 1016 traxerunt (praeter F. Hirsch, Bresslau, Gay supra citatos ex. gr. Chalandon, 'Hist.
de la domination normande' I, 49 et ib. n. 5 et 'The Conquest of South Italy and Sicily by the Normans' in
'The Cambridge Medieval History' V, 1926, p. 168; C. Carucci, 'La provincia di Salerno dai tempi più remoti
al tramonto della fortuna normanna' . . ., Salerno 1923, p. 273 sq.; A. Genoino, 'Vicende medioevali del mezzo-
35 giorno da un discorso araldico del secolo XVII' ², Cava dei Tirreni 1931, p. 7. 8; A. Cartellieri, 'Die Weltstellung
des Deutschen Reiches 911—1047', München-Berlin 1932, p. 315; cf. etiam Ad. Hofmeister, 'Aus Capri und
Amalfi', in: 'Münchener Museum f. Philologie d. Mittelalters' IV, 1923, 242, qui in Amato edendo in hanc rem
amplius inquit), alio loco plenius disseram. 4) Immo vero Paterni a. 1002 ac mensis Ianuarii neque
d. 21. neque 24 (ita, quamquam ipse dubitans, A. Cartellieri, 'Weltstellung d. Dt. Reiches' p. 260), sed 23
40 (*die Veneris . . . decimo Kal. Februarii* [sic!], Cat. reg. Ital. Osel. II, SS. rer. Langob. p. 520); vide etiam
R. Holtzmann, 'Die Quedlinburger Annalen', in 'Sachsen und Anhalt' I (1925), 88. 5) Cf. Ann. Benevent. 1,
'Bull. Istit. stor. Ital.' 42, p. 129. 6) Ad a. 1004. perperam Caraccioli et Pertzii editiones atque Holder-Egger,
SS. XXXI, 257. 289. M. Baratta quoque, 'I terremoti d'Italia' ('Biblioteca di scienze moderne' 9, Torino 1901)
p. 19 nr. 93 ad annum 1004 spectat, sed non recte, ut fons annalium nostrorum, Ann. Casinates, demonstrat:
45 *MV. ind. III. Hoc anno hunc montem agitavit* (Cod. Casin. nr. 3 p. 137: *ā uī*, quae, ut alii — cf. supra
p. 1385 n. 1 —, Pertz, SS. III, 172 *a vi* intellexit) *terremotus per XV^m dies et eo amplius. Ita* (Pertz *amplius*
ita) *exagitatus est, ut hanc ecclesiam in quibusdam locis scinderet et omnes hunc montem subruī ex[is]timaremus.*
7) Pl. Lugano, Ab. O. S. B., 'L'Italia benedettina' (Roma 1929) p. 64. 8) Defectus lunae exstitit a. 998, d. 6. No-
vembris, I. Fr. Schroeter, 'Spezieller Kanon der zentralen Sonnen- und Mondfinsternisse' (Kristiania 1923) p. 216 nr. 237.

Recensio A.

- MVII. [ind.] V.
 MX. [ind.] VIII.
 MXI. [ind.] VIII.
 MXIII. * [ind.] XII. Heinricus rex venit Romam⁴ et coronatus est a papa Benedicto^{a, 5}.
 MXVI. [ind.] XIII. Luna versa^b est in sanguinem^{c, 7}.
 MXVII. [ind.] XV. Normanni Melo⁸ duce coeperunt expugnare Apuliam^{*, 9}.
 MXXI. [ind.] III. Dattus¹¹ captus est a Grecis^d in turre de Gariliano.
 MXXII. [ind.] V. Heinricus imperator venit Italiam^{e, 12} et super Troiam^{f, 13}. Theobaldum

Recensio B.

- MVII. [ind.] V. Obiit Landulfus princeps Capuanus¹.
 MX. [ind.] VIII.
 MXI. [ind.] VIII.
 MXIII. ^a [ind.] XI. Heinricus rex venit Romam⁴ 5 et coronatus^b est a papa Benedicto⁵.
 MXV. [ind.] XIII. Luna versa est in sanguinem^{c, 7}.
 MXVI. [ind.] XIII. Normanni Melo⁸ duce coeperunt expugnare Italiam^{9, 10}. 10
 MXX. [ind.] III. Dattus¹¹ est captus a Grecis in turre de Gariliano.
 MXXI. [ind.] III. ^d Heinricus imperator venit Italiam¹², Theobaldum^e

*) hic B 1a. C 1a — sub a. 1015. perperam C 1^β — initium pasche VII. kalendas Maii, secundum quam 15 notam in Ann. Casin. ant. scriptam in verbis codicis 1^b Leonis II, 31 anno . . MXIII, quo tempore paschalis festivitas ipso die sancti Marci (= 25. Aprilis) iuxta calculi ordinem exstitit, Heinricus rex etc. Petrum Diaconum diem computasse patet (v. supra p. 1389).

**) inter hanc notam et sequentem in Ann. Casin. antiquorum exemplo primo exstitisse videtur, quod Leo c. 1^b (add. Petri Diac.) II, 38 p. 653 l. 41 sq. praebet: Eo tempore (sc. intra a. 1019. et 1021) 20 mense Maio mare Neapolitanum dulce factum est¹⁴ a media nocte usque in mediam diem.

a) beño c. b) l. tota conversa Leo c. 1 II, 37. c) sang c. d) ggc c. e) haec sub a. 1022. etiam Ceccan., Leo c. 1 II, 39. f) obsidionem a Rom., Vult. relatum om. Ceccan.

a) hinc usque ad a. 1021. numeri annorum uno minores, ab a. 1012—1018. iidem ex numeris uno maioribus (MXIII etc.) correcti sunt c. b) corona in fine lineae et super hanc mendose nat' c. c) sanguine c. d) hinc usque ad a. 1035 25 indictionum numeri ex uno minoribus (III etc.) correcti sunt c. e) Theobald' c.

1) V. sui nominis. 2) I. e. ortus Beneventi, Montis Casini abbas, cf. Ann. Casinates ad a. 996, Bibliotheca Casinensis I, 92. Annum 1010 (ita Lugano, 'L'Ital. bened.' p. 64) ab his traditum, cuius loco W. Wattenbach, SS. VII, 646. 641 n. 97 et Schwartz supra p. 1127 n. 4 annum 1011. posuerunt, Catalogus abbatum monast. 30 Casin. s. XI., SS. rer. Langob. p. 489 (etiam cod. VIII. C. 4. s. XI—XII. Neapoli in bibliotheca nationali asservatus f. 91; cf. Smidt, 'Brackmann-Festschrift' p. 309 n. 1) et Leonis Ost. quoque Kalendarium, cod. Vat. Borg. lat. 211 f. 4 (XV. kalendas Aprilis. Iohannes Beneventanus sacerdos et abbas. Anno Domini MX) habent eundemque ad annum regiminis Iohannis spatium in Catalogo l. c. notatum ducit. 3) Sol non a. 1011., sed d. 18. Martii 1010 defecit (I. Fr. Schroeter, 'Spezieller Kanon der zentralen Sonnen- und Mondfinsternisse' . ., 35 Kristiania 1923, p. 33 nr. 95). Illum annum Leo, Chron. Casin. c. 1 II, 31, SS. VII, 647 l. 48, hunc Petrus Diaconus, decessorem primo ibidem (c. 1^b), deinde II, 29 p. 646 l. 43 corrigens, intellexisse videtur. De errore annalistae vide supra p. 1391 sq. Ad a. 1010. igitur fames quoque, fortasse ista, quae Sergio IV. papa (1009—1012) fuisse fertur (Liber pontificalis ed. L. Duchesne II, 267), pertinet, cum tamen, quod V. Federici non animadvertit, fame ab Chronico Vultur-nensi (vol. II, 'Fonti per la storia d'Italia' [59], 1925, p. 325 cf. ib. n. 2) 40 tradita posterior sit. Cf. etiam Chronici Amalphytani fragmenta c. 23, Muratori, Ant. Ital. I, 211: Anno . . MXI. fames valida Italiam invasit. 4) Ubi Atenulfus abbas Casinensis ipse praesens fuit, cf. DH. II, 287. 5) F. M. Pratillus, falsarius famosus (vide n. 7), ad hoc ait: Alio in exemplari legitur: '1015. Idem papa Romae concilium celebravit' (Historia principum Langobardorum IV, 71 n. 3), quod autem in nullo Ann. Casinensium codice invenitur, cf. etiam supra p. 1400 n. 12. 6) Sc. Beneventi atque Capuae, II. sui nominis, vide 45 Ann. Benev. 1 et 2, 'Bull. Istit. stor. Ital.' 42, p. 131. 7) Istud ad lunae defectum 17. Novembris huius anni factum (Schroeter l. c. p. 218 nr. 247) pertinere videtur. Unde Sicardus Cremonensis, qui Cronicam Tiburtinam deperditam ex Ann. Casin. dependentem secutus . . Henrici temporibus luna III diebus (sic!) sanguinea facta est habet (Cron. SS. XXXI, 160), additamentum hauserit, nescio, cf. Holder-Egger, 'Neues Archiv' XXVI (1901), 486 n. 2. Mirabiliter etiam in Chronico Cavensi a Pratillo conficto sub a. 1015. legimus Luna con- 50 versa est in sanguinem per dies tres a IV. Iul. (ed. Pratillus l. c. IV, 430). 8) Cive Barensi, iterum contra Graecos rebellante (de Leone vide n. sq.). 9) Unde Chronica S. Mariae de Ferraria ed. Gaudenzi

Recensio C.

- MVII.^a ind. III. Obiit Landulfus princeps Capuanus¹. A. Casinates.
- MX. ind. VIII.^b Obiit Iohannes abbas Beneventanus^{c. 2}. ib.
- MXI. ind. VIII. Sol^d defecit, et fames valida^e fuit³. 1010.
- 5 MXIII. ind. XII. Henricus rex venit Romam⁴ et coronatus est a papa Benedicto^{f. 5}. 1014.
Obiit^g Pandulfus^g princeps⁶. (Febr. 16)
- p. 23. MXVI. ind. XIII. Luna versa est in sanguinem^{h. 7}.
- MXVII. ind. XV. Normanniⁱ Melo⁸ duce coeperunt expugnare Apuliam⁹. 1017.
(Maio)
- MXXI. ind. III. Dattus^{k. 11} captus est a Grecis in turre de Gariliano¹.
- 10 MXXII. ind. V. Henricus imperator venit Italiam^{m. 12} et super Troiam^{n. 13}. Theobaldum 1021.
SS. XIX, 306. 1022.

*) C 1a Necrol. p. 569: XV. kalendas Aprilis obiit dominus Iohannes sacerdos et abbas huius loci . . . 1010.
Mart. 18.

a) haec nota in loco raso C 1a. b) sequentia testibus G. P. om. C 1β, itidem C 1β¹. c) sic C 1a¹; Benv C 1a; obiit Beneventi male Ceccan. d) ita P. p. 102, ed., C 1β¹, hic autem corr. ex sal, quod C 1a — P. mendose sol —, Leo c. 1 II, 31, Ceccan. ad a. 1013 (c. 1 salis defectus, c. 2 solis d.), Basil. ad a. 1009. habent; cf. O. Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 15 485 n. 4. e) maxima C 1β¹. f) iam haec — Henricus . . . Hic Romam v. etc. — ex Ann. Casin. mutuata est Barth. (cod. Guelf. f. 241). g) o C 1a. β (P.); obiit P. p. Ceccan.; et Pandulphus (sic C 1β¹) p. ed., deinde lacunae signo perperam apposito. h) sanguine C 1a. i) Nortmanni Car., qui haec, tamquam in C 1a deessent, errore signo crucis notavit. k) Dotatus C 1β¹. l) i. turri Gariliani Car. m) v. in lt. C 1β¹. n) e. s. T. om. C 1β¹ et, quod P. non animadvertit, C 1β (G.).

- 20 p. 14 l. 1, ceterum Ann. Beneventanos secuta, indiligerenter sumpsit . . . Normani (sic!) Apuliam expugnant . . . anno M^o XVII° . . . Cf. Bertolini, 'Bull. Istit. stor. Ital.' 42, p. 77. Rem porro rettulerunt Lupi Ann., SS. V, 57; Anon. Barensis, Chron., Muratori, Script. V, 148; Guil. Apul., Gesta Roberti Wiscardi I v. 41 sqq., SS. IX, 242; Amatus I, 21 p. 25; Leo, Chron. Casin. c. 1 II, 37, SS. VII, 651 (nostrum ad verbum secutus). 652 sq., de cuius narratione in codicibus 2, 3, 4 a Petro Diacono interpolata vide Smidt, 'Kehr-Festschrift', 'Papsttum und
- 25 Kaisertum' (1926) p. 281 sqq. Cf. porro Chalandon, 'Hist. de la domin. norm.' I, 54 sq. et M. Schipa, 'Il mezzo-giorno d'Italia anteriormente alla monarchia . . .' (Bari 1923) p. 131. 10) Ad hanc sententiam cf. n. 12. 11) Meli uxoris frater, de quo fontes in n. 9 citati plurimi referunt. 12) Henricus Troiam quidem in Apulia sitam a. 1022. vere aggressus est, cum regionem Italiae septentrionalem iam a. 1021. exeunte intrasset (DH. II. 461 sqq.; Bresslau, 'Jahrb. Heinrichs II.' t. III, 195). Tamen auctorem vel scribam de anno errasse — rec. B enim
- 30 annum 1021. solum calculo suo falso praebet — propterea conici necesse non est, quod regionis inferioris incolae Italiam saepe tum suam tantum peninsulae partem intellexerunt. P. de Grazia, 'L'uso del nome Italia nel Medio Evo (VI—XII. secolo)', in: 'Bollett. della R. società geografica ital.' ser. V, vol. VIII, a. LIII, vol. LVI (1919), 342 sqq. 13) Quam civitatem obsidens d. 31. Maii, quod Chalandon I, 63 n. 7 iniuria negavit, chartam fieri iussit (DH. II. 472). Nota nostrum, ut alios Italiae inferioris fontes (vide Ann.
- 35 Benev. 2, 'Bull. Istit. stor. Ital.' 42, p. 132 et Chalandon I, 64) Troiam expugnatam esse, quod Bresslau Teutonicos et Farfenses ('Il Chronicon Farfense di Gregorio di Catino a cura di U. Balzani', Roma 1903, 'Fonti p. l. storia d'Italia' 33, p. 253; Querimoniam Hugonis abbatis ad imperatorem ibid. p. 77) secutus postremo 'Wiponis opera' (SS. rer. Germ., 3. ed. 1915) p. 57 n. 3 contendit, non rettulisse. Amatus porro duobus locis, I, 27 p. 35 et IV, 3 p. 158, imperatorem urbem non cepisse tam aperte dicit, ut, quod contrarium I, 24 p. 33 ante-
- 40 cedit, dictum breve et la (sc. Troie) prist ab Amati interprete male traditum habendum sit (ita F. Hirsch, 'Forsch. z. dt. Gesch.' VIII, 248 n. 5; cf. ib. XXIV, 1884, p. 292 G. Baist contra Bresslau, 'Jahrb. Heinrichs II.' t. III, 338 et n. 1). Itaque facere non possum, quin cum G. Romano, 'Le dominazioni barbariche in Italia (395—1024)', Milano [1909] ('Storia politica d'Italia') p. 777 et Pochettino, 'I Langobardi' p. 420 colligam Henricum absces-
- 45 SS. VII, 655; vide etiam Romualdi Chron., Muratori, Script.² VII, 1, p. 175 et ad hoc Garufi ib. n. 6. 14) Cf. Ann. Casin. (posteriores) ad a. 1144, SS. XIX, 310: Mare dulce factum est a Gaieta usque Neapolim et supra p. 1389.

Recensio A.

ordinavit abbatem¹. Pandulfum^a fecit principem, qui fuit comes Teanensis^{b.2}. Pandulfum^a principem^c vinctum secum asportavit³.

MXXV. [ind.] VIII. Obiit Heinricus imperator^{d.5}, et Pandulfus^a princeps solutus a vinctulis^{e.6} anno^f uno^f obsedit Capuam^g cum Grecis⁷ et tandem vi recepit eam.

MXXVII. [ind.] X.

MXXX. [ind.] XIII. Luna XV^h obscurata est¹⁰.

MXXXI. [ind.] XIII.

MXXXIII.¹ [ind.] II. Solis pars maxima obscurata est in ipsa festivitate sancti^k Petri^{l.12}.

f. 7. MXXXV. [ind.] III.

Recensio B.

ordinavit abbatem¹

et

Pandulfum principem^a vinctum secum asportavit³.

5

MXXV. [ind.] VIII. [Obiit]^b Heinricus imperator⁵. Pandulfus princeps solutus a vinctulis⁶ anno^c I obsedit Capuam et vi^d recepit eam.

MXXVII. [ind.] X. Idem princeps Pandolfus^e ¹⁰ ingressus est Neapolim⁸ et obtinuit eam ^{SS. XIX, 306.} anno^c I et mensibus^f V.^{g.9}

MXXVIII. [ind.] XII. Luna XV^a obscurata est¹⁰.

MXXXI. [ind.] XIII.*

15

MXXXIII. [ind.] I. Solis pars maxima obscurata est in ipsa festivitate sancti Petri^{h.12}.

MXXXIII. [ind.] II.

1031.
Jan. 22.

*) B 1a Kalend. Cas. f. 14 (12): XI. kalendas Februarii. Dominici sacerdotis et monachi confessoris.

a) Pand^t c. b) Teanen^e c.; mendose creavit princ. Theobaldum, qui f. c. Teani Ceccan. c) p^e c. d) ad eundem annum — etsi aliis verbis usi — Leonis c. 1^b (add. Petri Diac., vide n. 6) et Kalend. (vide n. 5), Rom. etiamque Ferrar., fortasse tamen Ann. Benev. 1 et 2, 'Bull. Istit. stor. Ital.' 42, p. 133 secuta. e) vin^c c. f) anno om. Ceccanensium editio SS. XIX, 281, sed uno anno cod. Barb. 2378 f. 5'. g) Capuam per annum integrum atque dimidium obsessam Leo c. 1 II, 56 p. 665, fortasse ex Ann. Casin. ant. h) luna cum esset plenissima, idest quintadecima, omnino Leo c. 1 II, 59. i) ita etiam Cav., Rom.; quadriennio... post defectum lunae ab eo quoque sub a. 1030. relatum Leo c. 1, l. c. k) s^c c. l) in i. die festivitatis s. Petri apostoli solis p. m. offuscata est Leo c. 1, l. c., cuius verba in c. 1^b Petrus Diaconus ita mutavit et, haud dubie secundum Ann. Casin. ant., supplevit: ap. sol obscuratus est ab hora quinta usque in horam nonam.

a) Pandulfus princeps c. b) om. c. c) añ c. d) vim c. 20 e) Pand^t c. f) msib' c. g) idem spatium ap. Ceccan. ad a. 1022 et Leonem quoque c. 1 II, 56, quem corrigens (c. 1^b) Petrus Diac. Ann. Casin. ant., ut videtur, secutus per annos ferme tres scripsit (tres SS. VII, 665 l. 53 errore om.). h) ita B 1a f. 338 et Pertz; nunc in c. (B 1a) scripturam huius 25 notae literis [obscura-]ta ē exceptis deletam vides.

30

35

1) Tamen demum post sequentia, etenim, si additamento a Petro Diacono Chronicae Leonis Casinensi (c. 1^b) II, 42 p. 655 adiecto fides habenda est, d. 29. Iunii Montis Casini moratus, cf. chartam Heinrici d. 4. Ianuarii 1023 factam, DH. II. 482. 2) Charta imperialis d. 5. Ianuarii 1023 (DH. II. 483) pro Pandulfo V. eiusque 40 filio Iohanne facta. 3) Sc. Pandulfum IV. principatu in castris Troianis ei adempto, Leonis Chron. Casin., c. 1 II, 40 p. 654; Amatus I, 24 p. 33; charta Heinrici 'secundum veterem traditionem Casinensem' ficta (Bresslau l. c. p. 204 n. 1), DH. II. 530, cf. P. Fedele, 'Ancora delle relazioni fra i conti del Tuscolo ed i principi di Salerno', 'Arch. della soc. rom.' XXIX (1906), 244 sq. 4) Leo Ost., Kalend. f. 4: III. kalendas Aprilis. Atenulfus sacerdos et abbas. Anno Domini MXXII. Leo, Chron. Casin. c. 1 II, 39 p. 654. 45 Catal. abb. Casin., SS. rer. Langob. p. 489. 5) Leonis Kalend. f. 7': III. Idus Iulii Heinricus maior imperator. Anno Domini MXXV. 6) Leo, Chron. Casin. c. 1 II, 56 p. 665 n. y: Defuncto... Heinricho (anno Domini M^oXX^oV^o magnatum add. Petrus Diaconus ib. c. 1^b) eiusdem (eius corr. Petr. Diac.) iudicio tandem solutus a... vinctulis... Pandulfus revertitur..., unde huic regno vacante libertatem concessam esse Bresslau, 'Jahrb. d. Deutschen Reichs unter Konrad II.' I, 171 et n. 1 recte collegerat. Chalandon autem 50 I, 69 sq. et Schipa, 'Il mezzogiorno' p. 134 Chronicae Casinensis recensione posteriori sequuntur, quae l. c. Chuonrado... in regem levato precatu Guaimarii, sc. IV, principis Salernitani, id factum narrant. Sed horum verborum duo postrema ex Amato I, 33 p. 41 sumpta (Wattenbach, SS. VII, 665 n. 30) Petrum Diaconum addidisse patet (cf. Smidt, 'Kehr-Festschrift' p. 280 sqq. 285 sq.) ideoque, praesertim cum Leo c. 1 Conradi initia loco satis posteriore (p. 666 n. c. l. 46 sq.) rettulerit, de verbis Chuonrado — levato rem eodem modo se habere 55 puto. 7) Sc. Apuliae cumque Normannis, a Guaimario IV. ductis. Amatus l. c. Leo, Chron. Casin. c. 1,

Recensio C.

ordinavit abbatem¹. Pandulfum fecit principem, qui fuit comes Teanensis^{a, 2}. Pandulfum principem vinctum secum asportavit^{b, 3}. Obiit Atenulfus abbas^{c, 4}.

MXXV. ind. VIII. Obiit domnus^d Heinricus imperator^{*, 5}, et Pandulfus princeps solutus⁶ annu uno obsedit Capuam cum Grecis⁷ et tandem vi^o recepit^f eam. 1024.
(Iul. 13.)

5 MXXVII. ind. X. Idem Pandulfus princeps^g ingressus est Neapolim⁸ et obtinuit^h eam anno I et mensibus V.⁹

p. 24. MXXX.¹ ind. XII. Luna XV obscurata est¹⁰.

1030.
(Febr. 20.)

MXXXI. ind. XIII.^k Beatus Dominicus migravit ad Christum^{***, 11}.

MXXXIII. ind. I. Solis pars maxima^l obscurata est in ipsa^m festivitateⁿ sancti^o Petri¹².

1033.
Iun. 29.

10 MXXXV.^p ind. II. Obiit Theobaldus abbas^{****, 13}.

*) C 1 a Necrol. p. 572: III. kalendas Aprilis. Obiit domnus Atenulfus sacerdos et abbas huius loci ...

1022.
Mart. 30.

**) ib. p. 592: III. idus Iulii. Obierunt ... et Heinricus imperator.

1024.
Iul. 13.

***) ib. Martyrol. p. 72: XI. kalendas Februarii. Apud Campaniam transitus sancti Dominici venerabilis sacerdotis et monachi.

1031.
Ian. 22.

15 ****) ib. Necrol. p. 586: III. nonas Iunii. Obiit domnus Theobaldus sacerdos et abbas huius loci ...

1035.
Iun. 3.

a) Tianensis C 1 a; Theanensis Car.; Pand. comitem Theani fec. princ. C 1 β¹. b) absportavit Car. c) o. A. a. tantum C 1 a. a¹ et Ceccan. (Attinulfus). d) dō C 1 β¹; dominus G. e) vi om. Car., sed habebat — praeter C 1 a. β¹. δ¹ — C 1 β (P.) f) cepit C 1 δ¹. g) princeps om. C 1 β¹. 1 β (G.) h) optinuit C 1 a. i) sub a. 1029. C 1 a. k) sequentia, quae om. C 1 a, in C 1 β¹ et ed. exstant sub a. 1001, eandem indictionem habente, librarii cuiusdam errore, quem notam in margine interiore exemplaris annalium vetustioris scriptam ad paginam contrariam, ubi a. 1001. invenerit, traxisse P. p. 101 censet. l) m. p. C 1 β¹. m) ipsa om. C 1 β¹. n) festiuit C 1 a. o) s C 1 a. p) hinc notae semper anno praecedenti (1034 etc.) ascriptae C 1 a, Car. (vide supra p. 1392); itaque numeros annorum veros secundum C 1 β¹ — numeros a. 1034—1037. falsos (MXXIII etc.) corrigens — et G. posui; indictiones vero ad illos pertinentes, utpote quas C 1 β¹ falsas (cf. p. 1409 n. m) atque G. omnino non praebeat, ex C 1 a, ubi suis cum annis consentiunt, haurire potui.

- 25 l. c. Pandulfo IV. Capuae iam mense Maii a. 1026. denuo regnante (Cod. dipl. Cajetanus, Tabularium Casinense t. I, Montis Casini 1887—91, P. I, 293 nr. 151) obsidionem, si calculi Leonis (vide supra rec. A. n. g) rationem habes, a. 1024. exeunte inceptam esse oportet, cf. Chalandon I, 71, qui Bresslau I, 176 n. 1 dubitantem refellit. 8) Cf. Ann. Benev. 2 ad a. 1028, 'Bull. Istit. stor. Ital.' 42, p. 133. Neapolim, perfugium Pandulfi V. Capua expulsi, Pandulfus IV. intra menses Sept. a. 1027. et Mart. a. 1028. intrasse videtur, cf. B. Capasso, Monumenta ad Neapolitani ducatus historiam pertinentia I (Napoli 1881, 'Società Napoletana di storia patria, Monumenti storici, ser. I^a, cronache') p. 131 et Chalandon I, 74 n. 3, 75 n. 1. 9) Peregrinus, Series abb. Cass. p. 102, de cuius sententia sane vide supra p. 1388 n. 20, et Capasso l. c. I, 131 sq., Leonis Chronica Casin. c. 1^b (add. Petri Diaconi, cf. Rec. B n. g) nisi, in exemplo annalium primo ann. II et mens. V. scriptum fuisse censuerunt, quod nota numeri II secunda iam exoleta — potius: fere exoleta, quia Petrus hanc legere potuit — librarius quidam ann. I ... intellexisset. Neapolim mense Aprili a. 1029. adhuc a Pandulfo IV. obtentam (cf. Adenulfi comitis chartam apud Gattola, Ad hist. abb. Cass. access. I, 132) alii eodem anno (ex. gr. L. v. Heinemann, 'Gesch. d. Norm.' p. 349 sq.), alii anno 1029. vel 1030. (ita Bresslau II, 300) a Sergio IV. duce recuperatam esse volunt. 10) Schroeter l. c. p. 220 nr. 253. Annalium calculus ad 21. Februarii pertinet. 11) Cf. supra p. 1395 et Iohannis Vita et obitus beati Dominici c. 35, Anal. Boll. I (1882), 298 et n. 1: XI. kal. Febr. anno ... 1031 (cod. 1 male ad a. 1101). Haec ex isto opere inter alia hauserunt et Albericus I. Casinensis, Vita sancti Dominici IV, 22, Acta SS. Ian. II (1643), 445 (vide Anal. Boll. I, 281) et — die praetermisso — Leonis Chron. Casin. c. 1^b (add. Petri Diaconi) II, 59, SS. VII, 668. 12) Cf. Ann. Benev. 1 ad a. 1033. 34. et 2 ad a. 1033., 'Bull. Istit. stor. Ital.' 42 p. 134. De hora diei a Petro Diacono indicata (supra A n. l) res recte se habet, vide F. K. Ginzel, 'Astronomische Untersuchungen über Finsternisse' II, 'Sitzungsber. d. math.-naturwiss. Cl. d. kaiserl. Akad. d. Wissensch.' LXXXVIII, II (Wien 1884), p. 682 sqq. 686 sq., qui annales nostros ignoravit, et Schroeter p. 35 nr. 101. 13) Leo Ost., Kalend. f. 6': III. nonas Iunii. Theobaldus sacerdos et abbas. Anno

Recensio A.

- MXXXVI.^a [ind.] III. Sexto kalendas Februarii^b Mons Vesubius eructavit^c incendium^d ita, ut^e usque ad mare discurreret².
 MXXXVIII. [ind.] VI. Chuonradus imperator^{f.3} ingressus est Capuam vigilia^g pentecostes et in die^{h.4} coronatus^{i.5}. Adenulfus^k episcopus^l reconciliatur⁶. Pandulfus^m princeps exiliatur. Guaimarius^{6a} fit princeps⁷ et Richerius abbas⁸.
 MXXXVIII. [ind.] VII.
 MXLII. [ind.] X. Luna XV.ⁿ obscurata est per V horas VI° idus Ianuarii⁹, cum nulla^p nubes appareret in celo.
 MXLV. [ind.] XIII. Richerius abbas eiecit Normannos^q de terra sancti Benedicti^{r.10}.
 MXLVII. [ind.] XV. Heinricus imperator venit Capuam¹¹ et reddidit eam Pandulfo principi iuniori^{s.12}.

a) at sub a. 1037. Breves, Cav., Rom.; etiam Leo c. 1 II, 62, ubi eruptionem eodem . . quo ordinatus est (sc. Basilius abbas) anno (= 1036 ca. mensem Iunii — 1037, cf. Peregrinus p. 48 sq.) inseruit. b) k f c. c) eruct c. d) incendium adeo maximum et insolitum, ut Leo c. 1, l. c. e) ut quasi flumen add. Rom., cuius ex Chronico l. c., quo aliis quoque locis usa est, Cronaca Varignana Bononiensis ad a. 1036 — non ex Ann. Casin. ipsis aut Cav. solis hic ab editoribus adhibitis — suum incendio che pareva uno fiume de fuoco mutuata est (Corpus chronicorum Bononiensium, Muratori, Script. XVIII², P. I, 1906—09, p. 456). f) inperator c. g) vig c. h) die Breves; alia d. Cav.; altera d. Leo c. 1 II, 63. i) coron c. k) adent c. l) ita etiam Cav. m) Pandi c. n) l. cum esset tertiadecima Casinates, Leo c. 1 II, 65. o) V Casinates, Leo l. c., Cav., Rom. p) nulla prorsus Leo l. c. q) Norman c. r) Beñ c. s) sic etiam Cav.

Recensio B.

- MXXXV. [ind.] III. f. 8 (10)
 MXXXVI. [ind.] III.^a
 Mons Vesubius eructavit^b incendium ita, ut usque ad mare discurreret². 5
 MXXXVII. [ind.] V.
 MXXXVIII. [ind.] VI.
 MXLI.^c [ind.] VIII. Luna XIII. obscurata est per V horas^d V. idus Ianuarii⁹, cum nulla nubes appareret in celo^e. 10
 MXLIII. [ind.] XII. Richerius abbas eiecit Normannos de terra sancti Benedicti^{f.10}.
 MXLVI. [ind.] XIII. Heinricus imperator venit Capuam¹¹ et reddidit eam Pandulfo^g principi iuniori¹². 20

a) hinc usque ad a. 1040 — excepto a. 1038 — etiam Concurrentium numeri ex aliis correcti sunt c. b) eruct c. c) ab a. 1040. usque ad a. 1051. rursus numeri annorum ex numeris uno maioribus (MXLI etc.) corr. c. d) hoī c. e) clo c. f) beñ c. g) panduf c. 25

Domini MXXXV. Hunc non a. 1036 (Wattenbach, SS. VII, 669 et n. 48), sed re vera a. 1035 (ita Lugano, 'L'Ital. bened.' p. 64) obiisse calculus et, ut iam Bresslau II, 298 n. 6 vidit, Leonis Chronica Casin. c. 1, II, 61. 62 p. 669, et Catalogi abb. Casin., SS. rer. Langob. p. 489, comprobat. 40

1) I. e. monachis a Pandulfo IV. principe per vim impositus, Leo l. c. Quod ne cum Wattenbach l. c. et p. 670 n. 50 Registro Petri Diaconi infidissimi niso iam a. 1034. factum esse pro certo habeas, fontes in notae praecedentis fine citati obstant; cf. etiam notam sequentem. 2) Sub anno 1036. hoc apud K. Sapper, 'Katalog der geschichtlichen Vulkanausbrüche' (Straßb. 1917, 'Schriften d. wiss. Gesellsch. i. Straßb.' 27) p. 11 indicatur. Vesuvium tamen a. 1037. erupisse et fontes derivati (vide rec. A n. a) suadent, et quod rec. C anno post Basilii 45 electionem a. 1036. factam rem ascripsit. L. Palmieri, 'Il Vesuvio e la sua storia' (Milano 1880) p. 10 duas eruptiones discernere voluit, quarum altera 27. Feb. (sic!) a. 1036, altera a. 1037. evenisset, sed Petri Damiani verba (De abdicatione episcopatus c. 9, Opera ed. Const. Cajetanus III, Parisiis 1743, 219, opusc. XIX), quae ille revocavit, ad multo priorem a. 981. factam spectant, cf. Peregrinus l. c. p. 104. 3) A Monte Casinensi veniens. Desiderius, Dial. de mirac. s. Benedicti I, 9, supra p. 1123. 4) Quo die teste Leone, Chronica Casin. c. 1 II, 63, 50 SS. VII, 671 l. 50, apud Capuam veterem (S. Maria Capua vetere) tentoria figit, ubi d. 30. Maii chartam fieri iussit (D. Conr. II. 268). 5) I. e. coronatus processit, ut dierum sollemnium mos erat. Giesebrecht, 'Kaiserzeit' II⁵, 649. 6) Immo vero archiepiscopus Capuanus, v. Amatus II, 6 p. 57, qui antea eum a Pandulfo IV. Hildebrandi, illius filii, gratia munere, cui Heinricus II. imperator, ut videtur, eum praefecerat (Bresslau II, 299), spoliatum fuisse narrat, I, 37 p. 45; cf. F. Hirsch, 'Forsch. z. dt. Gesch.' VIII, 254. 6a) Cf. supra p. 1412 n. 6. 7) Pandulfi exilium noster — 55

Recensio C.

MXXXVI. ind. III. Basilius fit abbas¹.

MXXXVII. ind. IIII. Sexto kalendas Februarii Mons Vesuvius^a eructavit incendium ita, ut usque ad mare discurreret². 1037.
Ian. 27.

5 MXXXVIII. ind. VI. Chonradus^b imperator³ ingressus est Capuam vigilia^c pentecostes et in pentecoste^{d,4} coronatus est⁵. Adenulfus episcopus reconciliatur⁶. Pandulfus princeps exiliatur. Guaimarius^{6a} fit^e princeps^{e,7} et Richerius abbas⁸. 1038.
Mai 13. 14.

MXXXVIII.^f ind. VII. Obiit^g Chonradus^b imperator^{g,*,3}, Henricus^h filius eius imperatⁱ. 1039.
(Iun. 4.)

MXLII. ind. X. Luna XIII^k obscurata est per quinque horas V^l idus Ianuarii⁹, cum nulla nubes appareret in celo. 1042.
Ian. 9.
A. Casinates.

p. 25. 10 MXLV. ind. XIII. Richerius abbas eiecit Normannos de terra sancti Benedicti¹⁰.

MXLVII. ind. XV. Henricus imperator venit Capuam¹¹ et reddidit eam Pandulfo principi iuniori¹².

15 *) C 1a Necrol. l. c.: II. nonas Iunii obiit ... et^m Cunradus imperator ...

1039.
Iun. 4.

a) Uessuvius C 1a. b) Conradus C 1β¹, ed. c) viġ C 1a; in vigilia C 1β¹. d) pentecō C 1a; i. p. etiam Casaur. e) p. f. C 1β¹. f) quod 'Catalogue Libri' (cf. supra p. 1398 n. 22) p. 221 libros annalium manuscriptos bibliothecae (archivi) Casinensis omnes hic annum 1038. praebere contendit, non nisi de C 1a valet, cum C 1β teste G. rem recte sub a. 1039. rettulerit. g) Conr. i. o. Vult. h) i. Et Henricus C 1β¹, Vult. i) e. fit rex Vult. k) depravatam ad 20 XIV C 1δ¹. l) VII C 1δ¹. m) quae hic ad aliam notam (cf. Gattola II, 855) pertinentia praecedunt die tertia mensis Iunii, indictione tertia saeculo demum XIV. addita sunt.

exceptis fontibus ex eo derivatis — solus memoriae tradidit, cf. etiam Desiderius, Dial. l. c. et ad hunc P. Fedele, 'Di alcune relazioni fra i conti del Tuscolo ed i principi di Salerno', 'Arch. d. soc. rom.' XXVIII (1905), 15 sq. Nuper M. Schipa, 'Il mezzogiorno d'Italia' p. 149 sq. 135, et 'Sull' origine del primo nucleo della Monarchia siciliana', 'Atti d. R. accad. di archeol., lettere e belle arti' (n. s.) vol. VIII (Nap. 1924), 168 sqq., quam rationem 25 Conradum in itinere a. 1027. facto adversus Graecorum versutias iniisse Wipo, Gesta Chuonradi II. imp. c. 17 (Opera³, SS. rer. Germ., p. 37) rettulerit (v. Gay l. c. p. 443), ut puto, iure ad secundum a. 1038. iter revocavit. 8) Cf. D. Conr. II, 270. Ann. Alt. mai. (SS. rer. Germ., 2. ed. 1891) p. 22. Richerius prius monachus Althensis, deinde abbas Lenonensis fuerat. Cuius praedecessoris Basilii electionem (supra p. 1414 n. 1) irritam 30 iudicatam esse patet (Bresslau II, 311 sq.). 9) Schroeter, 'Spezieller Kanon' p. 220 nr. 259. Die 8. mensis Ianuarii a. 1042. luna non XV, sed XII, et 7. Ianuarii a. 1041. luna non XIV, sed XI. erat. 10) Ad hunc finem a Richerio in Germania maiori satis exercitu congregato (Leo, Chron. Casin. c. 1 II, 70. 69, SS. VII, 678, cf. G. B. Borino, 'Per la storia della chiesa nel sec. XI', 'Arch. d. soc. rom.' XXXVIII, 1915, p. 468 sq.), attamen Guaimarii V. principis auctoritate iam ante impetum dimisso, v. Leo l. c. et de Normannorum expulsionem 35 c. 71 sq., p. 679 sq., ubi recensiones posteriores mense Maio ind. XIII. addiderunt, Desider., Dial. II, 22, supra p. 1138 sq., et Amat. II, 42 p. 97 sq. 11) Ubi d. 3. Februarii Richerio abbati tabulam fieri iussit (DH. III. 184). Amat. III, 1 p. 105 ac Petrum Diaconum Leonis Chron. Casinensem II, 77 p. 682 numero anni suppletent (c. 1^b), quorum Henricum a. 1047. Romam venisse uterque ex se ipso male dicit, nostri fontem non recte intellexisse patet; cf. Wattenbach, SS. VII, 682 n. 10; E. Steindorff, 'Jahrb. d. Deutsch. Reiches unter 40 Heinrich III.' I, 465. 466. 12) I. e. VI. nominis sui, filio illius Pandulfi IV, quem principatum deponere iam bis coactum (v. supra p. 1412 n. 3, 1414 n. 7) imperator nunc praetermisit. (Cf. Pochettino p. 447, qui sane p. 446 patrem iam a. 1047. mortuum esse non recte dixit). Nam quod duae Adenulfi archiepiscopi Capuani chartae d. 19. Martii et d. 17. Octobris 1047. datae, quibus nisus L. v. Heinemann, 'Gesch. der Normannen' p. 362 n. 15 Annales Casinenses errasse voluit, Pandulfum IV., Pandulfum VI. et Landulfum VI, 45 istius filium, regnantes vocant (Michael Monachus, Sanctuarium Capuanum, Neapoli 1630, p. 581 sqq. et CCCCCLXXIII sqq. — inter paginas 580 et 581 —), nihil aliud — praesertim cum Adenulfus ab eodem Pandulfo IV. iam semel munere privatus esset (cf. supra p. 1414 n. 6) — nisi hunc imperatore loco profecto potestatem Capuae rursus habuisse probant. Qua re auctores posteriores, Amatus III, 3 p. 105 sq. et Leo, Chron.

Recensio A.

- MXLVIII. [ind.] II.^a Hoc anno Leo papa ordinatus est.
- MLII. [ind.] V. Guaimarius princeps interficitur^b et Bonifatius marchio¹.
- MLIII. [ind.] VI. Leo papa cum Normannis dimicavit in Apulia^{c,2}.
- MLIII. [ind.] VII. Leo papa obiit^{d,*,3}.
- MLV. [ind.] VIII. Victor papa fit. Richerius abbas defungitur⁴, et Petrus abbas ordinatur⁵.
- MLVII. [ind.] X. Fredericus fit abbas⁶, qui et postmodum Stephanus papa.
- MLVIII. [ind.] XI. Hoc anno defuncto Stephano papa et huius loci abbate⁷ domnus Desiderius omnium fratrum unanimitate⁸ abbas est ordinatus⁸.
- MLVIII. [ind.] XII. Nicolaus papa ordinatur^f.
- MLXI. [ind.] XIII. Nicolaus papa obiit⁹.
- MLXII.^g [ind.] XV. Alexander papa ordinatur^{h,10}. Richardus¹¹ introivit Capuam¹² et factus est princeps^{1,13} XII. kalendas Iunii.
- MLXIII. [ind.] I. Luna XV. eclypsim^k passa est V. idus Novembris¹⁴.
- MLXIII. [ind.] II. Primus Dionisii circulus^l.

Recensio B.

- ML.^a [ind.] III. Leo papa hoc anno ordinatus est.
- MLI. [ind.] IIII. Guaimarius princeps interficitur et Bonifatius marchio¹.
- MLIII. [ind.] VI. Leo papa cum Normannis in Apulia dimicavit² et alio anno obiit³.
- MLV. [ind.] VIII.
- MLVII. [ind.] X.
- MLVIII. [ind.] XI.
- MLVIII. [ind.] XII.
- MLX. [ind.] XIII.
- MLXI. [ind.] XIII. Alexander papa ordinatur. Riccardus¹¹ introivit Capuam¹² et factus est princeps^{b,13}.
- MLXIII. [ind.] I. Luna XV. eclipsin passa est V. idus Novembris¹⁴.
- MLXIII. [ind.] II.

1054.
Apr. 19.

*) *A 1 Kalend.*¹⁵: XIII. kalendas Maii. Leonis pape noni.

a) *sub anno sequente 1050. post indictionis numerum III locus rasmus c., ita ut ille ex IIII mutatus esse videatur.* b) post septennium occisus est (sc. Guaimarius) *perperam sub a. 1037. Breces.* c) in A. d. *sub a. 1054. Cav.* d) L. p. o. et Victor . . *sub a. 1055. Cav.* e) unanimi¹ c. f) N. p. fit *sub a. 1058. Cav.* g) *ita Cav., Rom.; MLXXI perperam Vult.* h) ordinatus est *Cav.* i) Robertus *male add. Vult.* k) *eclyp c.* l) *haec pontificatui Alexandri II. ascripsit Basil. SS. XXXI, 290; primi D. circuli in margine c.*

a) sic *Cav., istumque annum falsum Leonem c. 1 II, 79 — Ann. Casin. deperditos secutum — verbis eodem anno quo ordinatus est (sc. Leo IX) significasse contra Steindorff, 'Jahrb.' II, 452. 456 mihi persuasum habeo.* b) *princes c.*

Casin., c. 1 II, 78 p. 683, quos omnes recentiores secuti sunt, animum induxisse videntur ea, quae Ann. Casin. deperditi rettulerant, tali modo commutare, ut Heinricum ille Pandulfo IV. ipsi (ita postremo A. Cartellieri, 'Weltstellung d. Dt. Reiches' p. 480), hic isti filioque eius (ita Schipa, 'Il Mezzogiorno' p. 163) principatum reddidisse scriberent. At in Ann. Casinensium sententia persistendum est. Etiam cf. Borino, 'L'elezione e la deposizione di Gregorio VI', 'Arch. d. soc. rom.' XXXIX (1916), 340 sqq.

1) I. e. Tusciae, cum Guaimario foedere iunctus. Amatus II, 34 p. 91. Borino l. c. p. 341 sqq. 2) Apud urbem 'Civitate' nuncupatam, cf. Chalandon I, 136 sq. 3) Leo Ost., Kalend. f. 5: XIII. kalendas Maii. Leonis pape noni. Anno Domini MLIII. 4) Leo Ost. l. c. f. 12': III. idus Decembris. Richerius sacerdos et abbas. Anno Domini MLV. Non recte sub idibus Decembris Necrol. monasterii Altae inferioris, MG. Necrol. Germ. IV, 70. Annum Catal. abb. Casin. quoque praebet (SS. rer. Langob. p. 489). 5) Post electionem *absque illius* (sc. papae) *consilio ac voluntate imperatoris* factam (Leo, Chron. Casin. c. 1 II, 91, SS. VII, 690), qua de causa a. 1057. Victor II. Petrum abbatis dignitatem deponere coegit, cf. G. Meyer von Knonau, 'Jahrb. d. Deutsch. Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V.', t. I, 26 sq. 6) Vide notam praecedentem. 7) Leo Ost., Kalend. f. 4: IIII. kalendas Aprilis. Stephanus papa qui et Fridericus abbas. Anno Domini MLVIII. Catal. abb. Casin. l. c. 8) Leonis et Petri Diaconi Chron. Casin. III, 9, SS. VII, 702 sqq., 50 ubi Desiderius iam mense Decembri a. 1057. Stephano X. aegrotante electus esse narratur; cf. G. Baist, 'Forsch.

Recensio C.

ML. ind. III. Hoc anno Leo papa ordinatus est.

1049.

MLII. ind. V. Guaimarius princeps interficitur^a et Bonifatius^a marchio¹.

MLIII. ind. VI. Leo papa cum Normannis in Apulia dimicavit².

5 MLIII. ind. VII. Leo papa obiit^{***3}.

MLV. ind. VIII. Victor papa fit. Richerius abbas defungitur^{****4}, et Petrus abbas ordinatur⁵.

p. 26. MLVII. ind. X. Fredericus fit abbas⁶, qui et^b postmodum Stephanus papa^c.

1057.
(Mal. 23.)
(Aug. 2.)

MLVIII. ind. XI. Hoc anno defuncto Stephano papa et huius monasterii abbate^{****7} domnus^d Desiderius omnium fratrum unanimitate^e abbas est^f ordinatus^{f.8}.

10 MLVIII. ind. XII. Nicolaus^g papa ordinatur.

MLXI. ind. XIII. Obiit Nicolaus^g papa^{*****9}.

MLXII. ind. XV. Alexander^h papa ordinatusⁱ est^{i.10}. Richardus¹¹ introivit^k Capuam¹² et factus est princeps¹³ XII° kalendas Iunii.

1061.
(Oct. 1.)
1062.
Mal. 21.

MLXIII. ind. I. Luna XV. eclipsin^l passa est V. idus¹⁴ Novembris.

1063.
Nov. 9.

15 MLXIII. ind. II.

*) C 1 a Necrol. l. c.: II. nonas Iunii obiit Guaimarius princeps¹⁶ . .

1052.
Iun. 4 (2/3).

**) *ib.* Martyrol. p. 114: XIII. kalendas Maii Rome depositio sancti Leonis noni pape, qui sedit in pontificatu annis quinque.

1054.
Apr. 19.

*** *ib.* Necrol. p. 618: III. idus Decembris. Obiit domnus Richerius sacerdos et abbas huius loci . . .

1055.
Dec. 11.

20 **** *ib.* p. 572: III. kalendas Aprilis. Obiit domnus Stephanus papa, qui et Fredericus abbas huius loci . . .

1058.
Mart. 29.

***** *ib.* p. 593: XIII. kalendas Augusti. Obiit domnus Nicolaus papa . . .⁹

1061.
Iul. 19. (20.)

a) Bonifacius C 1 β¹, ed. b) et om. C 1 β¹. c) p. extitit C 1 β¹. G.; p. dictus est Vult. d) doñus C 1 a. β¹. e) unanimi consensu C 1 β¹. f) o. e. C 1 β¹. g) Nicholaus C 1 β¹; domnus N. Vult. h) domnus A. Casaur., Vult. i) ita Casaur.; ordinatur Car.; constitutus e. Vult. k) intravit C 1 β¹. ed. l) eclipsi C 1 β¹; eclipsim ed.

- z. dt. Gesch.' XXIV (1884), 313. 9) Leo Ost., Kalend. f. 8: *XIIII. kalendas Augusti. Nicolaus papa* 25 (verba 'N. p.' in codice exoleta ex apographo cod. Vat. Borgiano lat. 182 f. 53 supplevi). *Anno Domini MLXI.* At neque hoc die — ita Meyer v. Knouau, 'Jahrb.' I, 216 et n. 31 — neque 'VI. kalendas Augusti', quam Bernoldi Chronici notam (SS. V, 427) Jaffé-L. I p. 566 quidem rectam censuit atque etiam R. L. Poole, 'Papal Chronology in the Eleventh Century', 'English Hist. Review' XXXII (1917), 212sq. in 'XI. Kalendas Augusti' emendari voluit, sed XIII. Kal. Aug. (= 20. Iulii) papam obiisse et, quod R. Davidsohn, 'Forschungen zur älteren Geschichte von Florenz' I (Berlin 1896), 46 citavit, ex Necrologio monasterii S. Mariae de Cuneo in Valle Elvae siti (cf. A. M. Bandini, Catalogus cod. lat. biblioth. Mediceae-Laurentianae, Florentiae 1774—78, IV, 551sq.) et ex Kalendarario S. Sophiae Beneventano (v. Bertolini, 'Bull. Istit. stor. Ital.' 42, p. 141 n. 3, qui sane diem 19. Iulii perperam indicat) apparet. 10) Immo vero a. 1061. Oct. 1, sane indictione XV, ita ut annales antiqui vel deperditi notam suam in tabula paschali non ad annorum, sed indictionum columnam accommodasse videantur. Itidem 35 Ann. Benev. 1 et 2 ad a. 1062, 'Bull. Istit. stor. Ital.' 42 p. 141. 11) I. Aversae comes. 12) I. e. Capuani, qui frustra auxilium Heinrici IV. regis petiverant, Richardo portas quoque ac turres urbis huic iam a. 1058. concessae tradiderunt. Cf. Amat. IV, 28 p. 174sq.; Leonis et Petri Diaconi Chron. Casin. III, 15, SS. VII, 707sq.; Ann. Benev. 1 et 2, l. c. Meyer v. Knouau I, 238sq.; Chalandon I, 216. 13) Cuius nomen Richardus ipse ab a. 1058. gerebat, v. not. praeced. 14) Schroeter, 'Kanon' p. 224 nr. 273: '1063 40 Novbr. 8/9'. 15) 'Revue de philol.' XVIII, 46. 16) Tamen testibus Amato III, 28 p. 127 Iun. 3, Ann. Benev. 2, ad a., 'Bull. Istit. stor. Ital.' 42, p. 138, Iun. 2; v. Fedele, 'Arch. d. soc. rom.' XXIX, 241sqq.

Recensio A.

Recensio B.

- MLXVI. [ind.] IIII. Hoc anno domnus Desiderius coepit edificare^a ecclesiam sancti Benedicti^b in hoc monasterio^c Casinensi¹.
- MLXVII.^d [ind.] V. Stella cometes apparuit². Guotfridus dux³ cum valido^e exercitu in^e Campaniam venit^e usque Aquinum⁴. Richardus Maritimam^f intrat^{f,5}.
- f. 8. MLXXI. [ind.] VIIII. Ecclesia nova sancti Benedicti dedicata est a papa^g Alexandro die kalendarum Octobrium^{h,*} cum altariisⁱ suis⁶.
- MLXXIII. [ind.] XI. Alexander^k papa defungitur et Hildeprandus^l archidiaconus in papam Gregorium ordinatur mense Aprili⁷.
- MLXXV. [ind.] XIII. Terminum^m huius anni, idⁿ estⁿ ipsa nocte natalis^o Domini^o, captus est predictus^p papa supra sanctum altare^{q,8} a quibusdam Romanis infidelibus^{r,9}, sed vi^s et constantia omnium Romanorum eadem^t die receptus est.
- MLXXVI. [ind.] XIII. Hoc anno venit Rob-
- MLXVI. [ind.] IIII.
- MLXVII. [ind.] V.
- MLXXI. [ind.] VIIII*.
- MLXXIII. [ind.] XI.
- MLXXIII. [ind.] XII.
- MLXXV. [ind.] XIII. Hoc anno venit Ro-

Oct. 1. *) A 1¹⁰, B 1a (f. 18'). C 1β¹¹ Kalend.: Kalendis Octobris. Dedicatio ecclesie sancti Benedicti.

a) edific c. b) Beñ c. c) moñ c. d) ita ind. V Cav.; etiam Leo - Petr. Diac. III, 23 cometam post Godefridi iter a. 1067. factum memorant. e) etiam Cav. f) terram Marsorum introivit Cav.; intrat non clare legitur c. g) d[omno] p. Cav.; domno A. . . p. Leo - Petr. Diac. III, 29 (cf. rec. C n. **). h) K. oct c. i) etiam Cav., vide Gaetani d'Aragona, Cod. dipl. Cav. V, App. p. 35 n. *. k) hinc manus altera c.; cf. supra p. 1393. l) ita Cav. m) ita Cav., qui notam totam ad verbum receperunt; in fine Breves sub a. 1074. n) in Breves. o) nat d c. p) Gregorius Breves. q) dum in nativitatibus dominicae sollemnitate in ecclesia sanctae Mariae cognomento Maioris praedictus papa missarum sollemnia ageret, captus e. supra s. a. Chron. Casin. cont. III, 36, ut videtur, iam verba in — Maioris, quibus omissis nostri minus clare referant, ex Ann. Casin. deperditis mutuata. r) etiam Breves, Cav., Chron. Casin. cont. l. c. s) ita Ann. Brevium editio SS. III, 189, sed vi om. cod. (cf. supra p. 1402) fol. 165. t) ita etiam Breves, Cav., Chron. Casin. cont.

1) Mense Martio Leonis et Petri Diaconi Chron. Casin. III, 26 p. 717 sq.; Leo, Narratio consecrationis ecclesiae Casinensis, Muratori, Script. V, 76; cf. [A. M. Amelli], 'La basilica di Montecassino e la Lateranese nel secolo XI', 45 'Miscellanea Cassinese' I (1897), P. I, 16 sqq.; A. Hofmeister, 'Der Übersetzer Johannes und das Geschlecht Comitiss Mauronis in Amalfi', in 'Hist. Vierteljahrschrift' XXVII (1932), p. 250. 2) V. Meyer v. Knonau I, 522 sq. et Bertolini, 'Bull. Istit. stor. Ital.' 42, p. 74 n. 1; de nostri errore supra p. 1391 sq. 3) Sc. Lotharingiae inferioris, de cuius itinere voluntario E. Dupréel, 'Hist. crit. de Godefroid le Barbu' (Uccle 1904) p. 115—123 disseruit. Litterae Annonis archiepiscopi Coloniensis ab H. J. Floss, 'Die Papstwahl unter den Ottonen' (Freiburg i. B. 1858) 50 p. 137 sqq. editae non ad hanc rem, ut Dom H. Leclercq (C. J. Hefele, 'Histoire des conciles, nouv. trad. française' IV, 2, Paris 1911, p. 1258 sq.) opinatur, sed ad a. 1065. pertinent, cf. Meyer v. Knonau I, 401 n. 14. 4) Ubi Richardum I, Capuae principem, obsedit. Ann. Altah. mai. (SS. rer. Germ., 2. ed.) p. 72 sq. Amat. VI, 9 sq.

Recensio C.

MLXVI. ind. III. Hoc anno domnus Desiderius abbas coepit edificare ecclesiam sancti Benedicti in hoc monte^a Casinensi^{b.1}.

MLXVII.^c ind. V. Stella cometes apparuit².

5 Gotfridus dux³ cum exercitu venit Campaniam^d usque Aquinum⁴.
Richardus princeps terram Marsorum intravit⁵.

1066.
(Apr.—Mai.)
1067.
1066?

p. 27. MLXXI. ind. VIII. Ecclesia nova sancti Benedicti dedicata est ab Alexandro papa die
SS. XIX, 307. kalendarum Octobrium^{*} cum quinque altaribus^e suis^{e.6}.

1071.
Oct. 1.

10 MLXXIII. ind. XI. Alexander papa defungitur^{**} et Ildeprandus^f archidiaconus in papam
Gregorium ordinatur mense Aprili^{g.7}.

1073.
Apr. (21. 22)

MLXXV. ind. XIII.

1075.
Dec. 24/25.

Nocte^h natalis Dominiⁱ captus est predictus
papa supra^k sanctum^l altare^s a quibusdam Romanis⁹,
sed vi et constantia omnium Romanorum eodem die receptus est.

15 MLXXVI. ind. XIII.

Hoc^m anno^m venit^m Rob-

*) C 1a *Martyrol.* p. 216: Kalendis Octobris. Hic in Casino dedicatio ecclesie beati patris nostri Benedicti
(de C 1β vide rec. A n. *).

1071.
Oct. 1.

**) C 1a *Necrol.* p. 577: XI. kalendas Maii. Obiit domnus Alexander secundus papa ...

1073.
Apr. 21.

a) monasterio C 1β¹. b) Cassinensi ed. c) ita Barth. d) Camp. om. C 1β¹, etiam C 1β testibus G., P.; v. in
20 Ytaliā et (sequentia Basil. quoque) insecutus est Normannos a Roma usque Tib. sub a. 1045. e) alt^r ss C 1a;
altariis C 1β¹; a. sanctis Car. f) Ildeprandus C 1β¹. g) April C 1β¹; Aprilis G. h) ita hanc notam incipiunt
etiam Barth. et Basil. (iste n.); in n. C 1β¹. i) dñi C 1a. β¹. k) sup C 1a; super ed. l) scm C 1a; sacrum C 1a¹.
m) v. h. a. Car.

p. 244sq. Leonis et Petri Diaconi Chron. Casin. III, 23 p. 714. Fontibus irruptionis a Richardo in Campaniam
25 factae, quos Meyer v. Knonau I, 546 n. 94 collegit, significatio quaedam epistolae a Petro Damiano ad Hein-
ricum IV. missae (Epp. I. VII, 3, Opera ed. Cajetanus I, 120 C) addenda est, v. H. v. Schubert, 'Petrus Damiani
als Kirchenpolitiker', in: 'Festgabe . . . Karl Müller dargebracht' (Tüb. 1922) p. 97. 5) Oderisium comitem
Marsorum, contra Berardum, eius fratrem, defendens, cf. Leonis et Petri Diaconi Chron. Casin. I. c. p. 714sq.,
ubi hoc bellum itidem post Godefridi iter demum narratur, cum ex contrario Amatus VI, 8 p. 241sq. illud
30 ante istud referat. Bellum autem Marsorum, quod postremo Herm. Müller, 'Topographische u. genealogische
Untersuchungen z. Gesch. d. Herzogtums Spoleto u. der Sabina . . .' (Diss. Greifsw. 1930) p. 64sq. anno 1067.
attribuit, iam a. 1066. fuisse (ita Meyer v. Knonau I, 545; Chalandon I, 220) pro re comperta non habeo.
6) Cf. Leo Ost., Kalend. f. 10': Kalendis Octobris. Dedicatio ecclesie sancti Benedicti. Anno Domini MLXXI,
eiusque Narrat. consecr. eccl. Casin., Muratori Script. V, 77, et Chron. Casin. III, 29, SS. VII, 719sq.; Meyer
35 v. Knonau II (1894), 110sq. 7) Haec Gregorius ipse die 23. Aprilis Desiderio scripsit, (Gregorii VII. Registrum
I, 1, MG. Epist. selectae II, fasc. I, 1920, 3sq.). Cf. etiam A. Fliche, 'L'élection de Grégoire VII.' 'Moyen Age'
'2. sér.' t. XXVI (XXXV, 1924), 71sq. 8) Vita Gregorii VII, ap. Duchesne, Lib. Pontif. II, 282, cf. Jos. M.
March, Liber Pontificalis, prout exstat in codice ms. Dertusensi, Barcinonae 1925, p. 128). De huius notae et
sequentium origine vide contra P. Scheffer-Boichorst, 'Forsch. z. dt. Gesch.' IX (1869), 389sq., supra p. 1387sq.
40 Ad fontes ab Meyer v. Knonau II, 587 n. 178 et V (1904), 383 memoratos Chron. Casin. continuatio (cf. A n. q)
et Cron. apost. et imp. Basil., SS. XXXI, 290, utraque ex parte Ann. Casinenses secuta, accedunt. 9) Cencio,
Stephani praefecti filio, duce. Vita Gregorii I. c., cf. etiam A. Fliche, 'La réforme Grégorienne' (Louvain-Paris
1924—25, Spicilegium sacrum Lovaniense. 'Études et documents' fasc. 6) II, 277 n. 2. 10) 'Revue de philol.'
XVIII, 49. 11) Biblioth. Casin. IV, 131, sed perperam sub 'Oct. 4'.

Recensio A.

bertus dux super Salernum¹ pridie nonas Maii² et obsedit eam terra marique. Et^a cepit eam die idus Decembris^{b,3}.

MLXXVII. [ind.] XV. Hoc anno Richardus princeps coepit obsidere Neapolim principio mensis Maii⁴.

MLXXVIII. [ind.] I. Richardus princeps obiit Capue ipsa quinta feria cene Domini^{c,5}, et Neapolis obsidione soluta est, et Iordanus^{d,6} fit princeps^e.

MLXXXI. [ind.] III. Heinricus rex cum^f magno^f exercitu^f venit Romam^g, sed obsistentibus Romanis cum papa Gregorio^h sine effectu reversus est¹⁰. Robbertus dux transito^g mari^g Romaniam debellaturus ingreditur^{*,11}.

*) A 1 Catalogus imperatorum Graecorum f. 3': Alexius nepos Ysaky^h Cumeano^h, qui pugnavit cum Robberto Guiscardo, a quo turpiter victus est^{1,12}.

Recensio B.

bertus^a dux super Salernum II.¹ nonas^b Maii^{b,2} et obsedit eam terra marique et cepit eam die idus^c Decembris^{c,3}.

Hoc^d anno Riccardus⁵ princeps coepit obsidere Neapolim principio mensis Madii⁴.

MLXXVII. [ind.] XV. Riccardus princeps^e obiit Capue ipsa V. feria^f cene Domini^{g,5}, et Neapolis obsidione soluta^h est, et Iordanus⁶ fit princeps.

MLXXVIII. [ind.] I. Hoc anno fuit proeliumⁱ de Cappelli^{k,7}.

MLXXX. [ind.] III. Heinricus rex cum magno exercitu venit Romam^g, sed^l obsistentibus Romanis cum papa Gregorio^{m,9} sine effectu reversus est¹⁰. Robbertus dux transito mari Romaniam debellaturus ingreditur^{l,*,11}.

*) B 1a Catalogus imperatorum Graecorum f. 5' 20 (3'): Alexius nepos^a Ysaky Kumeano, qui^o pugnavit cum Rubberto Uiscardo¹², annis^p . . .

a) ita (. Et) c. b) deē c. c) d c. d) l. eius filius Cav. e) I. f. p. sola verba partis Ann. Ceccan. deperditae (1030—1083) falso loco — inter a. 1085. notas — permanserunt. f) ita Breves, Cav.; congregato exercitu Chron. Casin. cont. III, 49, cf. tamen infra p. 1422 n. 1. g) ita etiam Breves, Cav., Chron. Casin. cont. h) Ysakyumeao c. i) a quo idem imperator devictus est Chron. Casin. cont. III, 49, quae etiam plura refert.

a) Rob c. b) n m f c. c) id deē c.; ubi super — Decembris et statim sequentia Hoc — Madii e transverso in 25 lineis vacuis annorum 1074—1070. — hoc ordine — et ultra usque ad marginem superiorem folii scripta sunt. d) Ho c.; cf. etiam notam praeced. e) sequentia e transverso in lineis a. 1076—1070. et ultra c., cf. n. c. f) fr c. g) dñi c. h) solut c. i) plū c. k) haec om. fontes quoque omnes 30 ex Ann. Casin. deperditis derivati. l) hinc e transverso in lineis a. 1081—1086. c., cf. n. c. m) GŪ c. n) nepos om. c. o) Hic Vult. et codex Hugonis de S. Victore Parisinus 4891, qui eandem notam descripserunt (I, 64 sq., 'Fonti per la storia d'Italia' 58, 'Archiv' XI, 1853, p. 306 sq.). p) anū c., 35 ubi numerus desideratur, quem supplevit Vult. (XL); annis om. cod. Hugonis de S. Victore in nota o citatus.

1) Ann. Benev. 1 a. 1075 ('Bull. Istit. stor. Ital.' 42, p. 144), Chron. Amalph. fragm. (Muratori, Ant. It. I, 214), Romualdi Chronici, ad cuius lectionem W. Arndt, SS. XIX, 407 sq., se applicavit, codex C a. 1077, tamen codices A et B a. 1076. praebent (Muratori Script.² VII, 1 p. 189), qui nunc a plurimis admissus (ex. gr. Chalandon I, 40 243—246) re vera et — si finis obsidionis intellegitur — ex Lupi Annalium calculo Graeco (ad a. 1077, SS. V, 60) et e chartis Salernitanis cogitur, cf. C. A. Garufi, 'Sullo strumento notarile nel Salernitano nello scorcio del secolo XI', 'Arch. stor. Ital.', '5. serie', t. XLVI (1910), 73 sqq. Rem porro narraverunt Amatus VIII, 13 sqq. p. 333 sqq., Guill. Apul. III v. 424 sqq. 465, SS. IX, 274 sq. Gaufr. Malaterra, De rebus gestis Rogerii . . comitis III, 4, Muratori, Script.² V, 1 (1928), p. 58 sq., Chron. Casin. cont. III, 45, SS. VII, 735. 2) Apud Amatum 45 p. 334 mendo, ut videtur, cuiusdam librarii legis *en lo moiz de jung* (Baist, 'Forsch. z. dt. Gesch.' XXIV, 336). 3) Amatus VIII, 23 p. 346: *yde de decembre, c'est lo XVI jor*, quod ex numero 'XIII' itidem corruptum esse patet (Baist l. c.). Arx Salernitana a. demum 1077. Roberto a Gisulfo principe tradita est, cf. Schipa, 'Il mezzogiorno' p. 186 sqq. 4) Amatus VIII, 24. 31 p. 348 sq. 354. Lupus ad a. 1078. l. c. Chron. Casin. cont. I. c. Romualdi Chron., SS. XIX, 408. Contra sententiam de annalibus nostris hic a Meyer v. Knouau III 50 (1900), 87 n. 130 prolatam vide supra p. 1386 n. 7. 5) Amatus VIII, 34 p. 356: *Richart . . fu mort et enterré en cellui jor que Ishu* (sic!) — *Crist cena avec ses disciples*, i. e. 5. Aprilis. At non hoc die, ut Meyer v. Knouau III, 157 n. 98 dicit, sed 6. Aprilis principem obiisse Necrologium Casin., quocum Leonis Ost. Kalendarium (f. 4': VIII. idus Aprilis. Richardus princeps. Anno Domini MLXXVIII) consentit, rettulit (supra rec. C. n. *). 6) Sui nominis I. 7) Quam notam, numquam adhuc adhibitam, sine dubio revocari 55 oportet ad *proelium Capellinum, quod apud Ortonam* (sc. Ortona al mare) *factum est* (Breve Chronicon

Recensio C.

bertus dux super Salernum¹ pridie nonas^a Maii^{a.2} et obsedit eam terra marique et cepit eam die^{a1} idus^{a1} Decembris³.

1076.
Mai. 6.
Dec. 13.

MLXXVII.^{a2} ind. XV. Hoc anno Richardus princeps coepit obsidere Neapolim principio^b mensis Maii⁴.

1077.
Mai. in.

MLXXVIII. ind. I. Ricardus princeps obiit Capue quinta^c feria^c cene Domini^{d.5}, et Neapolis obsidione soluta est, et^e Iordanus⁶ fit princeps.

1078.
Apr. 5 (6).

MLXXXI. ind. III. Henricus rex valida manu^f venit Romam⁸, sed obsistentibus Romanis cum papa Gregorio⁹ sine effectum^g reversus^h est¹⁰.

1078?
1081.

Robbertus dux Romaniamⁱ debellaturus ingreditur^{**}.¹¹

*) C 1a Necrol. p. 574: VIII. idus Aprilis. Obierunt . . . Richardus princeps.

1078.
Apr. 6.
1081.

**) C 1β.^k β¹ (f. 4') Catalogus imperatorum Graecorum: Alexius nepos Isachi^l Cumeano, qui pugnavit cum Roberto Vuiscardo^{m.12}.

- 15 a) nō m C 1a. a¹) idibus C 1β¹. a²) 1066 Car. b) principium C 1a; in p. C 1β¹. c) fr C 1a; feria quinta C 1β¹. d) dñi C 1a. β¹. e) et om. C 1β¹. f) sic Barth. et Basil., quae notas a. 1081. et 1083. amputatas contraxit. g) ex effectus corr. C 1β¹. h) regressus ed. i) transito mari om. etiam Barth., cuius corruptelas sub a. 1079. exstantes Rob. ven. Romam debell., sed obsist. — Gregorio iam Scheffer-Boichorst, 'Forsch. z. dt. Gesch.' IX, 384sq., emendavit. k) cf. Biblioth. Casin. IV, 129. l) Bibl. Casin. cod. C 1β excerpta secuta Alexium nepotem Isachi Cumeani appellat; 20 Ysabei C 1β¹. m) Wiscardo C 1β¹.

seu potius Epistola encyclica in tabulario ecclesiae Pennensis, 'Archiv' IV, 1822, p. 132, quod plurimos viros doctos adhuc effugisse mirum est; v. infra p. 1461sq.), quo Robertum Loritelli comitem cum paucis Normannis Marchiam Firmanam aggressum magnas copias comitum Teatensium, Pennensium, aliorum vicisse Amatus VII, 31 p. 304sq. narrat (cf. Ces. Rivera, 'Le conquiste dei primi Normanni in Teate, Penne, Apruzzo e Valva', 25 'Estratto dal Bollett. d. R. Deputaz. Abruzzese di storia patria' ser. III, a. XVI, Aquila 1925, p. 27sq.; etiam Herm. Müller, in libro supra p. 1419 n. 5 citato, p. 89). Haec pugna neque a. 1075 (Giesebrecht, 'Kaiserzeit' III⁵, 343sq.) neque a. 1076 (Meyer v. Knonau II, 689. 690 n. 108) neque vero a. 1077 (Rivera p. 58. 27) orta est, nam anno a nostro hic, ut videtur, recte tradito (vide supra p. 1396 n. 3) optime convenit, quod Gregorius VII. in conventu a. 1078 (Febr. 27—Mart. 3) Romae habito excommunicavit omnes Normannos, qui 30 invadere terram sancti Petri laborant, videlicet marchiam Firmanam, ducatum Spoletanum . . . (Reg. V, 14a. Epp. sel. II fasc. 2, 1923, p. 371). Chartae post pugnam datae et supradicto Chronico Pennensi adiunctae (l. c. p. 133; infra p. 1466sq.), quae . . . Ab incarnatione Domini . . . sunt anni millesia (sic!) septuagesimo tertio et die mense Iunii (non indicato!) post (sic!) ind. V. (currebat a. 1067) incipit, fides, quod terminum spectat, non habenda est; cf. etiam quae A. Hofmeister infra p. 1466 n. i exposuit. 8) Haud dubie 35 d. 21. Maii. W. M. Peitz, 'Das Originalregister Gregors VII.', 'Wiener Sitzungsber., philos.-hist. Kl.' 165, 5 (1911) p. 234. Non negligendum est nostrum cum multis fontibus consentientem (vide Meyer v. Knonau III, 377 n. 54) ita dixisse, quamquam Gregorius ipsi abbati Casinensi scripserat Henricum tum Ravennae morantem 'parvam manum habere' et certe exercitum maiorem, ut rex putaret, non confecturum esse (Reg. IX, 11, Epp. sel. II, 2, p. 588). Qua de causa Meyer v. Knonau l. c. Gregorii verbis minime quidquam probantibus et 40 Frutolfo (Ekkehardi Chronicon universale SS. VI, 204: parva manu) solis nisum Ann. Casinensium aliorumque testimonium immerito reiecisce patet. Quod Henricus in edicto a. 1082. Romanis proposito, cui P. Sander, 'Der Kampf Heinrichs IV. und Gregors VII.' p. 63 n. 4 et ipse contra Ann. Casinenses confidit, anno praecedente ad eorum urbem cum 'paucissimis militibus' se venisse contendit (Epist. Bamberg. nr. 9, ed. Ph. Jaffé, Bibl. rer. Germ. V, 1869, p. 499), nimirum non obstat. Nam rex, si exercitum suum in impetu primo et irritum quidem 45 magnum fuisse concessisset, sibi ipsi detrimentum attulisset. 9) Ut Frutolfus l. c.: resistente sibi (sc. Henrico) Hiltibrando papa cum Romanis. 10) Similiter alii a regiis partibus alieni. Meyer v. Knonau III, 393 et n. 81. 11) Sc. regnum Graecum, quo dux mense Maio ex Idronti portu proventus est; Chalandon I, 268. 12) Apud Dyrrhachium d. 18. Octobris (Chalandon I, 270sq.); cf. supra A n. i.

Recensio A.

MLXXXIII. [ind.] VI. Heinricus rex^a iterum Romam veniens² porticum Sancti Petri per^b vim cepit et ex magna^b parte destruxit³, archiepiscopum Ravennensem^c invasorem apostolice^d sedis⁴ absque consilio et voluntate^e totius^d Romane ecclesie constituit^f.

MLXXXIII. [ind.] VII. Heinricus^g Romam a Romanis intromissus⁵ XII° kalendas Aprilis stetit ibi^h usque adⁱ XII. kalendas Iunii⁶. Post hec^k venit Robbertus dux cum ingenti^l exercitu^m, et tradita est [eiⁿ] Roma a^l quibusdam^l Romanis^{l,7}, et multa mala ibi committens accepto papa^o Gregorio^o egressus est^{l,9}.

MLXXXV. [ind.] VIII. Fames et mortalitas maxima fuit¹⁰. Gregorius^p papa apud Salernum moritur^{p,q,11}. Obiit^q Robbertus dux^{q,12}.

MLXXXVI. [ind.] IX. Tertiodecimo kalendas Martii incipiente^r nocte^r stella clarissima in circulum^s lune prime ingressa est. Desiderius abbas Rome^t in Victorem papam^u invitatus eligitur ab episcopis et cardinalibus Romanis ipso die pentecostes^{v,13}.

Recensio B.

MLXXXII.¹ [ind.] V. Heinricus iterum Romam veniens² porticum Sancti^a Petri per vim cepit^b et ex parte magna destruxit³, archiepiscopum Ravennensem⁵ invasorem apostolice sedis⁴ absque consilio et voluntate totius Romane ecclesie constituit.

MLXXXIII. [ind.] VI. Heinricus rex Romam a^o Romanis intromissus⁵ XII. kalendas Aprilis¹⁰ stetit ibi usque ad XII. kalendas Iunii⁶. Post haec^d venit Robertus dux cum exercitu, et tradita est ei Roma⁷ et multa mala ibi committens accepto^e papa^e Gregorio^e¹⁵ egressus^f est⁹.

MLXXXIII. [ind.] VII.

MLXXXV. [ind.] VIII.

a) ita Breves, Cav. b) per — magna Breves, Cav., Chron. Casin. cont. c) Rauē c. d) apostolice — totius etiam Breves, Cav., Chron. Casin. cont. e) voluñ c. f) e. papam const. Cav.; in papam Clementem const. Ceccan. (vide P. Sander in opere p. 1421 n. 8 citato p. 131 n. 9), quorum verba sub hoc anno praecedentia deperdita sunt (cf. supra p. 1420 n. e, rec. A). g) H. rex Breves, Cav., Ceccan. h) ibi om. Ceccan. i) ad om. Cav., Ceccan. k) ita c. l) ita Breves, Cav., Ceccan. m) exer c.; cum magno e. Romam intravit Ferrar. n) ita Breves, Cav., Ceccan.; ei om. c. o) pp G. c. p) haec in Ann. Brevium editione SS. III, 190 in fine anni 1083. post constituit posita sunt itidemque in codice (cf. supra p. 1402) f. 165, sed hic in linea anni 1085, et signo notam anni 1084. ante Gregorius includente apparet librum illa verba recte anno 1085. attribuisse, cf. Waitz, SS. XXIV, 89 n. 3. q) m. R. d. in Romania Cav. r) ita Cav.; i. n. om. Rom.; prima hora noctis Ceccan. s) i. circuitu Rom. t) Rom c. u) sequentia etiam Cav. v) pentecost c.

a) hinc e transverso in lineis a. 1082—1088. c. b) c. eam c. c) hinc e transverso in lineis a. 1083—1088. c. d) hec c. e) accep pp GGus c. f) egressu c.

1) I. e., cum annales expeditionem Romanam a. 1082. ab Heinrico susceptam reticuerint, a. 1083. secundum 45 errorem calculi, quem cod. B 1a (et C 1a), sed non 'quattuor recensioes antiquissimae' continent, ut Sander l. c. p. 200 dixit. Cuius sententia alia, Petrum Diaconum — rectius: Guidonem Casinensem, cf. Smidt, 'Brackmann-Festschrift' p. 312 sqq. —, Chron. Casin. cont. III, 50, SS. VII, 738 sq., Ann. Casin. deperditos secutum rem ibi sub a. 1082. legisse huncque suo alio anno significare voluisse, in primis propterea verisimilis non est, quod praeter auctores recensiois A etiamque C fontes quoque ex illis derivati — Breves, Cavenses, Barth. —, ut 50 plerumque, verum annum (1083) praebent. Ceterum ipsas a. 1081. et 1083. notas in Chron. Casin. cont. III, 49 sq., l. c., insertas in huius uno codice folio nunc deficiente deesse solumque in editionibus interpolatis legi respiciendum est (Wattenbach ibid. p. 737 n. a). 2) Quod mense Ianuario aut Februario Meyer v. Knonau III, 470, post sollemnitate Paschae (d. 9. Aprilis) factum esse Peitz, 'Das Originalregister Gregors VII.' p. 238 censet. 3) Sc. civitatis Leoninae muros, cf. Meyer v. Knonau III, 441 n. 11. 479 n. 14, ubi fontibus 55 collectis adde Gregorii Reg. IX, 35a p. 628: Porticus muros surripuit (sc. Heinricus). 4) Guibertus, quem Anselmi quoque Vita heresiarcham . . sedis Romanae invasorem appellat (c. 21, SS. XII, 20),

Recensio C.

- p. 28. MLXXXIII. ind. VI. Henricus rex iterum Romam veniens^{a, 2} porticum Sancti Petri vi captam 1083.
ex parte destruxit^{b, 3}.

Archiepiscopum Ravennensem^c invasorem⁴

5 Romane^d ecclesie^d constituit.

MLXXXIII. ind. VII. Idem rex Romam^e a quibusdam^f Romanis intromissus post duos 1084.
menses a Robberto duce fugatus est. Mart. 21.
Mai. 21.

Idem dux papam^g Gregorium^g de urbe erutum^h Salernum perduxit^{i, 8}.

Mai. 28.

MLXXXV. ind. VIII. Fames et mortalitas maxima fuit¹⁰.

10 Gregorius papa apud Salernum moritur^{*, 11}. Obiit^k Robbertus dux^{**, 12}.

MLXXXVI. ind. VIII. Tertiodecimo kalendas Martii noctis initio stella clarissima in circulum 1086.
prime lune ingressa est. Febr. 17.

Desiderius¹ abbas Rome in papam Victorem eligitur die pentecostes¹³.

Mai. 24.

*) C 1a Necrol. p. 584: VIII. kalendas Iunii. Obiit dominus Gregorius VII. papa ...

1085.
Mai. 25.

15 **) ib. p. 593: XVI. kalendas Augusti. Obierunt ... Robbertus dux ...

Iul. 17.

a) venit C 1 β¹. b) d. et ed. c) raven C 1 a; Ravennatem C 1 α¹. d) ecclesiae Romanae ed. e) Romam
om. Car. f) sic C 1 δ¹ et Barth., cuius auctor id igitur non ipse addiderit, ut Meyer v. Knonau, 'Jahrb.' III, 527 n. 9
putavit. g) ita Car.; pp GG C 1 a; papa Gregorio C 1 β¹. G. h) eruto C 1 a. β¹. G. i) similiter Ferrar. (cf.
rec. A. n. m) et eripiens eum duxit secum in S. k) moritur et o. Car., ut ed. sub a. 1014 (cf. ibid. n. g), abbreviatione
20 pro obiit posita quasi et intellecta. l) dōnus D. C 1 β¹.

- d. 28. Iunii huius anni in ecclesiam S. Petri quidem introductus (Meyer v. Knonau III, 488sq.), sed demum
d. 24. Martii a. 1084. Clemens antipapa inthronizatus est (ib. p. 529). At nequaquam cardinales deerant,
qui ei faverent, vide contra W. Martens, 'Gregor VII' (Leipz. 1894) I, 235 nunc P. Kehr, 'Zur Geschichte
Wiberts von Ravenna (Clemens III.)', 'Sitzungsberichte d. Preuß. Akad. d. Wiss.', Berlin 1921, p. 976 sqq.
25 5) Sc. in partem urbis sinistram; Meyer v. Knonau III, 526 sq. 6) Heinrici profectionis diem noster unus
indicavit, exceptis fontibus ex eo derivatis, ut Ann. Cavensibus, quos solos Meyer v. Knonau III, 549 n. 33
memorat. De commercio, quod illis diebus monasterium Casinense cum Roma habebat, vide ibid. p. 548.
7) L. c. p. 551 sqq. Chalandon I, 277 sq. Non recte Garufi apud Muratorium, Script.² VII, 1 p. 195 n. 7,
Arndtium (SS. XIX, 410 n. 18) secutus, diem 29. Maii indicavit, cf. Meyer v. Knonau III, 554 n. 37. Narrationem
30 optimam Gaufr. Malaterrae, De reb. gestis Rogerii III, 37, nunc in Muratorii Script.² V, 1 (1928), p. 79 sq. habes.
8) Hoc auctor recensionis C ex eo cogisse videtur, quod papam Salerni mortuum esse in proxima Ann. Casin.
deperditorum nota legit. 9) J. Gay, 'Les papes du XIe siècle' (Paris 1926) p. 284. 281 n. 1 et E. Voosen,
'Papauté et pouvoir civil à l'époque de Grégoire VII ...' (Universitas catholica Lovaniensis, diss. theol. ser. II, t. 20,
Gembloux 1927) p. 83 sq., quam — consentiente Borino, 'Arch. d. soc. rom.' XL (1917), 298 — Peitz p. 229 sq.,
35 239 n. 2, 242 protulerat, sententiam probantes Gregorium de integro Romam rediisse atque die 20. Novembris
concilium Lateranense habuisse volunt, etsi E. Caspar hoc sub a. 1083. collocavit (Greg. Reg. IX, 35 a p. 627).
Sed, quod omnes effugit, illi sententiae — a Peitz ipso iam dudum revocatae ('Das Register Gregors I. . .', 'Er-
gänzungshefte zu d. Stimmen der Zeit', II, 2, Freib. i. B. 1917, p. 169 n. 1) — tabula die 4. Novembris a. 1084.
in palatio Lateranensi a Clemente III. antipapa data (Kehr, Italia pontificia I 76 nr. 16) obstat. 10) Quod
40 etiam fontes regionis Romanae complures referunt, cf. SS. XXXI, 259 et n. 4; Lib. Pontif. ed. Duchesne II, 290
(ad a. 1084). 11) Leo Ost., Kalend. f. 6: VIII. kalendas Iunii. Gregorius VII. papa. Anno Domini
MLXXXV. 12) Ib. f. 8: XVI. kalendas Augusti. Robbertus dux. Anno Domini MLXXXV. Necro-
logium ecclesiae S. Matthaei Salernitani ed. C. A. Garufi (Roma 1922, 'Fonti per la storia d'Italia') p. 98.
13) Cf. Chron. Casin. cont. III, 66, SS. VII, 748 sq. Quid sit, quapropter Desiderius electionem suam a. demum

Recensio A.

Recensio B.

MLXXXVII. [ind.] X. Desiderius abbas in papam Victorem ordinatur VII. idus Maii^{a.1}, quo die corpus sancti Nicolai apud^b Varim devenit². Idem Victor papa in hoc monasterio, omnium fratrum consensu ordinato abbate Oderisio, post tertium diem defungitur XVI.^c kalendas^c Octobris^{c.3}.

Pisani apud Africam debellaverunt^d et vicerunt Saracenos^d.

MLXXXVIII. [ind.] XI. Otto Ostiensis episcopus in papam Urbanum eligitur III. idus Martii^{e.5}.

MLXXXX. [ind.] XIII. Ecclesia Sancti Martini⁶ dedicata est a Iohanne Tusculanensi episcopo^f die octavarum eiusdem beati Martini^{**}. Obiit^g Iordanus princeps⁷.

MLXXXI. [ind.] XIII. Castrum Fracte⁸ a Normannis furatum et a nostris⁹ duodecima est die cum magna Dei virtute receptum^h. Capuaniⁱ rebellaverunt^{i.10}.

[MLXXXVII. ind. X.]^a

VII. idus Madii
corpus sancti Nicolai^b Varim

venit².

XVI.^c kalendas^c Octobris^c.

Pisani apud Africam debellaverunt et vicerunt Sarracenos^d.

MLXXXVIII. [ind.] XI.

MXC. [ind.] XIII^{**}.

MXCI. [ind.] XIII.

*) A 1 Kalend.¹¹: XVI. kalendas Octobris. Obiit^k Victor papa, qui et Desiderius¹ abbas.

**) A 1¹². B 1a (f. 19). C 1β¹³ Kalend.: XIII. kalendas Decembris. Dedicatio S. Martini et octava eius^m.

a) hoc tempore omisso indiligenter Hic fuit Des. a. s. Benedicti, eodem die corpus etc. Ceccan. b) apud om. Cav.; venit V. Ceccan. c) ante XVI mendose interpunxit c. (vide rec. B n. c.), praeterea recte post Oct. d) sic Cav., Ceccan. e) Maī c.; māi Cav. f) ubi interfuerunt episcopi VI numero hic add. Ceccan. g) haec sub a. 1091. Cav. h) haec om. Cav., Ceccan. i) itidem sub hoc anno Cav.; debellaverunt perperam Ceccan. ad a. 1090. k) obiit om. Lejay, 'Revue d. philol.' XVIII, 49. l) Lejay l. c. perperam et n. abb. m) Octava s. M. et (et om. B 1a) dedic. ecclesie ipsius B 1a. C 1β.

a) sequentia alius librarius, qui ea sola exaravit, cum linea anni 1087, ut illa quoque a. 1086, nullum spatium iam praeberet, e transverso in lineis a. 1088—1093. sine aliquo signo scripsit, ita ut ignoretur, quem annum intellexerit c. b) Nicolay c. c) librarius (cf. n. a) hunc finem eius notae, qua Ann. Casin. deperditi sane perperam interpungentes diem papae supremum indicaverant (cf. rec. A n. c), eodem modo, quo Ceccan. et ipsi illius mortem omittentes, errore ad bellum Africanum transtulit c.

1087. receperit, A. Fliche, 'Le pontificat de Victor III (1086—1087)', 'Revue d'hist. ecclésiastique' XX (1924), 35 397sq., inquisivit, sed neglecta sententia, quam R. Palmarocchi, 'L'abbazia di Monte Cassino e la conquista normanna' (Roma 1913) p. 129sq. et ego 'Hist. Zeitschrift' CXV (1916), 652sq. deprompsimus.

1) Chron. Casin. cont. III, 68 p. 749sq. 2) Cf. G. Anrich, 'Hagios Nikolaos. Der heilige Nikolaos in der griechischen Kirche . .' (Leipz.-Berl. 1917) I, 435sq. II, 519sq. 3) Leo Ost., Kalend. f. 10: XVI. kalendas Octobris. Victor papa qui et Desiderius abbas. Anno Domini MLXXXVII. Chron. Casin. cont. III, 73 p. 753. Catal. abb. Casin., SS. rer. Langob. p. 489. 4) Sed Genuenses quoque et Romani, a Pantaleone consule Amalfitano, de quo cf. A. Hofmeister, 'Der Übersetzer Johannes und das Geschlecht Comitiss Mauronis in Amalfi' in 'Hist. Vierteljahrsschrift' XXVII (1932), p. 239sq. 244sq. 258sq. (de expeditione a. 1087. p. 269sq.), ducti, expeditionem contra Mehdiam susceperunt, vide inter alios Annales Pisanos — urbis suae calculo usos — ad a. 1088, SS. XIX, 239, eorundem cod. Cremonensem ap. F. Novati, 'Un nuovo testo degli Annales Pisani antiquissimi', in: 'Centenario della nascita di M. Amari' II (Palermo 1910), 13, et Carmen in victoriam Pisanorum apud Fedorum Schneider, 'Texte z. Kulturgesch. d. M. A.' 1 (Rom 1925), p. 34—42. Auctoritatem Chronicae Casin. cont. III, 71 p. 751, expeditionis auctorem Victorem III. fuisse, Fliche, 'Rev.

Recensio C.

MLXXXVII. ind. X. Desiderius abbas papa ordinatur VII. idus Maii¹,1087.
Mai. 9.

qui postea in hoc monasterio ordinato abbate Oderisio

post tertium diem moritur^{*.3}.

Sept. 16.

5 Pisani apud Africam certantes Saracenos^a vicerunt⁴.MLXXXVIII. ind. XI. Otto Hostiensis^b episcopus in papam Urbanum eligitur^c III. idus Martii⁵.1088.
Mart. 12.MXC.^d ind. XIII. Ecclesia^e Sancti Martini⁶ dedicata est a Iohanne Tusculanensi episcopo die octavarum eiusdem beati^f Martini^{f.***}. Obiit Iordanus princeps^{***.7}.1090.
Nov. 18.10 MXCI. ind. XIII. Castrum Fracte^{g.8} a Normannis^h furatumⁱ et a^k nostris^{k.9} duodecimo die magna^k Dei^k virtute^k receptum est^l. Capuani rebellaverunt^{m.10}.

*) C 1a Necrol. p. 603: XVI. kalendas Octobris. Obiit venerande memorie domnus Victor papa qui et Desiderius abbas et renovator huius loci . . .

1087.
Sept. 16.

15 **) ib. Martyrol. p. 242: XIV. kalendas Decembris. Hic in Casino dedicatio ecclesie Sancti Martini et octave ipsius. (De C 1β vide rec. A n. **).

1090.
Nov. 18.***) ib. Necrol. p. 614: XII. kalendas Decembris. Obierunt . . . et Iordanis princeps⁷.

Nov. 20.

a) Sarracenos ed. b) Ostiensis ed. c) ex his Urbanus . . qui fuit Otto H. e. Barth. d) sub a. 1088. C 1δ¹ (cf. supra p. 1400 n. 9), contra — calculo suo solito — sub a. 1089. C 1a. e) e. nova C 1β¹. f) b. M. om. C 1β¹, ed. et C 1β (P. p. 101). g) Frattae ed. h) hic, quae tradidit C 1a¹, additamenta Alberici II. Casinensis incipiunt, cf. 20 supra p. 1397. i) furatur C 1δ¹. Car. k) om. C 1δ¹. l) recapitur C 1δ¹. m) rebellaver C 1a; rebellant C 1β¹.

d'hist. ecclés.' XX, 409sq., ubi hanc perperam in a. 1088. collocavit, in dubio posuit, cui vero A. Hofmeister, 'Hist. Zeitschr.' CXXXIII (1926), 145 oblocutus est. 5) Cf. Chron. Casin. cont. IV, 2 p. 760 sq., cuius narrationis censuram egit Fliche, 'L'élection d'Urbain II', 'Moyen Age' '2. sér.' XIX (1915), 384sqq.

25 6) In Monte Casino sita, cuius dedicationem, de qua etiam v. Leo Ost., Kalend. f. 12 (XIII. kalendas Decembris. Octava sancti Martini et dedicatio ecclesie ipsius. Anno Domini MXC), eiusdem Narr. consecr. eccl. Casin., Muratori, Script. V, 78 (et MG. SS. VII, 726) atque Chron. Casin. cont. IV, 8 p. 763, D. G. Morin, 'Revue Bénédictine' XXV (1908), 289 n. 2, 295. errore a. 1099. inseruit. 7) Quod Arndt, SS. XIX, 412 n. 31 dubitavit, in Necrologio Iordanem I, principem Capuae, et non secundum, d. 19. Decembris

30 a. demum 1127. mortuum, intelligendum esse atque Romoaldum, Chron. SS. XIX, 412 (Muratori, Script.² VII, 1 p. 199) illius obitum ad mensem Februarii perperam a. 1091. rettulisse Leonis Ost. Kalend., ante a. 1116. exaratum probat f. 12: XII. kalendas Decembris. Iordanus princeps. 8) Cuius loco nunc 'Fratta' nuncupati (apud Trajetto, prov. Neapolis, v. Bodo Ebhardt, 'Die Burgen Italiens' VI, Berlin 1927, p. 26) Montem Casinum ipsum tum — a Rainaldo Ridello duce Caietano — oppugnatum esse Chalandon I, 297 non recte dixit. 9) Ab Adenulfo Aquinensi comite ductis. Chron. Casin. cont. IV, 9, SS. VII, 763.

10) Sc. ubi mortem principis (vide sub a. 1090) agnovere, contra Richardum (II) filium eiusque matrem conspirantes . . . Normannos omnes urbe depellunt (l. c. c. 10 p. 764, cf. Gaufr. Malaterra IV, 26, Muratori, Script.² V, 1 p. 104). Quam seditionem a. iam 1090. Urbano papa praesente Meyer v. Knonau IV (1903), 283, econtra Chalandon I, 297 mensis Ianuarii fine a. 1091, cum ille abiisset — quem annum et Bernoldi Chron.

40 SS. V, 451 praeiicit — factam esse censet. 11) Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 526 n. 4. 12) 'Revue de philol.' n. s. XVIII, 50. 13) Bibl. Casin. IV, 131.

Recensio A.

MLXXXIII.^{a.1} [ind.] II. Ecclesia Sancti Andree apostoli dedicata est a Rainaldo episcopo Caietano III. kalendas Februarii*.

MLXXXV.^b [ind.] III. Stelle^c de celo innumerabiles^d cadere et^e quasi^e pluere^e vise sunt per integram horam^f mense Aprili^g post pascha^h prope^f diem^f versusⁱ occidentalem plagam celi^k ubique terrarum^{l.2}.

MLXXXVI. [ind.] IIII.

MLXXXVII. [ind.] V.¹ Fundana civitas a Normannis capta est⁵.

MLXXXVIII.^m [ind.] VI. Dux Rogeriusⁿ cum^o comite^p Roggerio^p Capuam^q cum^r magno exercitu^r per^s XL^s dies^s obsidentes re-

Recensio B.

MXCIII. [ind.] II.*

MXCV. [ind.] III.

(*Ex Catalogo pontificum Casinensi*^a.

Urbanus ... Huius temporibus^b ammoni-¹⁰ tione^c et exhortatione^d ipsius innumera Christianorum multitudo^e contra paganos mare transivit³.)

MXCVII. [ind.] V. Circumdata est Antiochia^f.

MXCVIII. [ind.] VI. Antiochia capta est^g.

*) A 1⁶. B 1a (f. 14 [12]). C 1 β⁷: III. kalendas Februarii⁶. Dedicatio ecclesie Sancti Andree.

a) non MXCIII, ut Fedele, 'Bull. Ist. stor. Ital.' 31, p. 16 n. 2 dicit. b) sequentia — sane verbis commutatis — sub a. 1094. Rom. c) stella c. d) inn. om. Ceccan. e) e. q. p. om. Ceccan. et etiam Chron. Casin. cont. IV, 11, ubi tamen de reliquo, quae Ann. Casin. deperdit scripserant, hoc loco plenissime idque alio ordine servata sunt. f) a quarta ferme vigilia noctis usque in crepusculum Chron. Casin. cont. I. c., e quibus verbis — a Ceccan. omissis — a medie noctis tempore usque mane Rom. g) ap c. h) pridie Nonas Aprilis quarta feria — unde, quod fugit Arndt, SS. XIX, 412, et Garufi, Muratori, Script. 2 VII, 1 p. 200, mendose mense Aprilis ... et IV. Nonas eiusdem .. Rom. — post octavas paschae Chr. Cas. cont.; pridie N. A. f. q. Ceccan., ante quae verba Pertz SS. XIX, 281 errore interpunxit. i) versus — terrarum om. Ceccan. k) celi om. Chr. Cas. cont. l) sequentia om. etiam omnes fontes derivati. m) sequentia brevissime, aliter atque sub a. 1099. Ceccan. n) rog c.; Roggerius d. Cav., qui haec quoque alio ordine — sub a. 1097, ut videtur (v. Gaetani d'Aragona, Cod. dipl. Cav. V. App. p. 38 n. *) — praebent, et Rom., non illos (cf. Arndt SS. XIX, 413 n. 37, et Garufi apud Muratori, Script. 2 VII, 1 p. 201 n. 3), sed Ann. Casin. deperditos secutus. o) una cum Cav., Rom. p) rog c.; Roggerio Sicilie comite Rom.; Rogg. comes Sic. Cav. q) sic Cav.; urbem Cap. Rom. r) ita Cav.; c. m. e. om. Rom. s) p. XL d. om. Cav.; obsedit et quadragesimo die eius obsidionis acquisitam Rom.

a) cuius verba in B 1a (f. 6' [8']) — sed non in A 1. C 1 β¹ 20 (cf. 'N. Archiv' XXVI, 555) — exstantia hic inserui, cum auctor Ann. Casin. deperditis usus esse videatur et ista Catalogi nota haud dubie effecerit, ut librarius postea in eodem codice annalium recensionem B describens, quamquam ceteras notas de bello sacro referentes suscipiebat (v. a. 1097. 1098 et 25 p. 1427 rec. C n. p), tamen primam nobis sub a. 1096 traditam omitteret. b) tpb c. c) ammonicione B. Albers, 'Römische Quartalschrift' XV, 114. d) exhortacione ib. e) itidem ex parte Rom. sub a. 1095: tunc multitudo Christianorum innumera exortatione Urbani pape commota est; 30 Vult.: Iste suis monitis innumeras gentes Christianorum coegit transire maria (ed. Federici I, 98); Ferrar.: congregavit innumeram multitudinem armatorum. f) A. mense Octobri iam die media add. Ceccan. die ipso non indicato. g) ita Cav. sub a. 1096; eadem manus in- 35 super notas annorum 1100 (vide rec. C. n. p) et 1104 (v. supra p. 1395) scripsit c.

1) Sub a. 1093. sane et Leo Ost., Kalend. (Fedele — cf. n. a — p. 16, sed apographum Cod. Vat. Borg. 182 p. 10 'MXCIII') rem refert et Chron. Casin. cont. IV, 9 p. 764, cuius tamen calculum ad a. 1094 pertinere Peregrinus, Ser. abb. Cassin. p. 61 probavit eundemque annum, quod gravissimum est, Leo ipse in Narrat. consecr. eccl. Casin. (Muratori, Script. V, 78) praebet. 2) Cf. Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 543 n. 4; alia testi- 50 monia apud R. Röhricht, 'Geschichte des ersten Kreuzzuges' (Innsbr. 1901) p. 23 et n. 5. Porro vide Ann.

Recensio C.

MXCIII. ind. I.^a Ecclesia Sancti Andree apostoli dedicata est a Raynaldo episcopo Gaietano 1094.
III° kalendas Februarii*. Ian. 30.

p. 29. MXCV. ind. III. Stelle de celo innumerabiles quasi pluere^b vise^{c,d} sunt^c
5 mense Aprili^d prope diem versus occidentalem plagam celi ubique 1095.
terrarum². Apr.

MXCVI. ind. IIIIe Innumera Francorum et ultramontanorum multitudo^f mare transivit^{g,3}.

MXCVII. ind. V. Stella cometes^h apparuit^{l,4}. Hoc^k anno^l urbs Antiochena^m aⁿ Christianisⁿ 1098.
capta est III° nonas Iunii, V^a feria^o. Iun. 3.

10 MXCVIII. ind. VI.^p Dux Rogerius^q cum comite Rogerio^q Capuam per quadraginta dies ob- 1098.

*) C 1a *Martyrol.*⁸: III. kalendas Februarii. Hic in Casino dedicatio ecclesie Sancti Andree apostoli (de 1094.
C 1β vide rec. A n. *). Ian. 30.

a) sic calculo suo falso C 1a; sequentia om. C 1β¹ et C 1β testibus P. l. c. et G. b) ita C 1δ¹ et Barth., Basil., quae
ambo in sequentibus quoque cum rec. C conveniunt; pulvere C 1a. c) uise^r C 1a; v. s. om. Car., sed exstabat etiam
15 C 1β (P. p. 110). d) vise — Aprili etiam C 1δ¹. e) indictionem II, iam ad a. 1095. male positam, hic iteravit C 1β¹
quod mendum sub a. 1097. compensavit. f) u. aliarumque gentium m. ad expugnandum Sarracenos Ceccan.
(cf. Holder-Egger, 'N. Archiv' XXVI, 539 et n. 5); gens multa Normannorum atque Italarum Cav. g) transierunt
Ceccan., Cav. h) c. hoc anno C 1β¹. i) hoc ad a. 1098. Barth., Ceccan., ad a. 1096. Chron. Casin. cont. IV, 16.
k) apparuit, quo et urbs C 1β¹. l) ad a. 1096. Chr. Cas. cont., ad a. 1098. Barth., (Basil.), Ceccan. et, sane aliis verbis
20 usa, Ferrar. m) sic Chr. Cas. cont.; u. Antiochia C 1β¹; Antiochia Ceccan. n) ita Chr. Cas. cont., Barth., Basil.;
a Chr. om. Ceccan. o) ff C 1a; feria V C 1β¹. Ceccan. p) hic, quod ad a. potius 1099. pertinet, sequitur C 1a. β¹, ed.:
Civitas Ierusalem (Hier. C 1β¹, ed.) capta est a Christianis (adhuc etiam Cav.) idibus Iulii (VI^a feria add. Ferrar.); hoc
amputatum perperam sub a. 1100. B 1a. Ceccan. q) rog C 1a, β¹.

Benev. 1 et 2 ad a. 1094, 'Bull. Istit. stor. Ital.' 42, p. 149. 3) Cf. Ann. Benev. 1, 2, 3, l. c. 4) Cf. Lupus
25 ad a. 1098 (secundum calculum Graecum), SS. V, 63, et Röhricht, 'Beiträge zur Geschichte der Kreuzzüge'
II (Berl. 1878), 16 sq. 5) Qua de re nihil certi compertum habui, ne apud B. Amante et R. Bianchi quidem,
'Memorie storiche e statutarie del ducato, della contea e dell' episcopato di Fondi in Campania' (Roma 1903)
p. 90, passim. Leo comes Fundanae civitatis chartam fieri iussit d. 5. Octobris a. 1093 (Cod. dipl. Caietanus
II, 152 sq. nr. CCLXVII) atque postea a. demum 1105. occurrit illius belli particeps, quod inter Robertum I.
30 Capuanum et Richardum I. de Aquila, consulem ducemque Caietanum — Normannum, ut videtur —,
exortum erat (l. c. p. 174 sqq. nr. CCLXXX; cf. M. Merores, 'Gaeta im frühen Mittelalter', Gotha 1911, p. 51 sq.).
Hunc etiam Fundos expugnasse Const. Caietanus, Vita Gelasii II, Muratori, Script. III, 389 n. 21 et 378 n. 11,
quem Gelasium Caetani, Domus Caietana I, 1 (Sancasciano Val di Pesa 1927, 'Documenti dell'archivio Caetani')
p. 97 secutum esse patet, et D. Girolamo Gattola in libro, quem impetrare nequivi, 'Ragionamento su la nobile
35 famiglia Gattola di Gaeta' (Nap. 1788) p. 200 (cf. G. B. Federici, 'Degli antichi duchi e consoli o ipati della città
di Gaeta', Nap. 1791 p. 449) quidem affirmaverunt, neque vero fontem ullum perhibuerunt, ut iam Federici l. c.
p. 57 sq. 58. 461 Gattolae oblocutus sit. Postremo illum Richardum, ut a. ca. 1155. Richardum II. de Aquila,
comitem Fundanum fuisse in Chronicae Casin. cont. III, 39, SS. VII, 731 — Chalandon II, 62 n. 2 perperam
'IV, 36 p. 731' citavit — minime invenitur. 6) Rev. d. philol. l. c. p. 45, ubi sane dies omissus est.
40 7) Bibl. Casin. IV, 130. 8) Bibl. Casin. II, 18.

*Recensio A.**Recensio B.*

ceperunt^{a.1} eamque^b Richardo^c, Iordani^d
filio^d, restituerunt^{e.2}. Eo anno via ignea
in celo^f apparuit V. kalendas Octobris a
prima noctis^g vigilia^g usque circa matuti-
num^h.

5

a) obsederunt ... et ceperunt *Car.*; obsedit *Rom.* b) eam
et *Car.*; eam *Rom.* c) richard c. d) iordan c.; Iordanis
Car.; R. principi *Rom.* e) reddiderunt *Car.*; reddidit
Rom. f) hanc notam in duo solum verba coelum igneum
contraxerunt *Ceccan.* g) nocte vig c. h) matutin c.,
qui hic finem habet.

10

1) Obsidio urbis seditiosae (vide sub a. 1091), cum Urbanus papa illius tempore Capuae, ubi pacem com-
ponere frustra conatus est (Meyer v. Knonau V, 41), chartam, cuius incorruptam integritatem ab editore
P. Kehr, 'Göttinger Nachrichten, phil.-hist. Cl.' 1899 p. 310 in medio relictam E. Caspar, 'Roger II (1101— 15
1154) . . ' (Innsbr. 1904) p. 629 n. 4 affirmavit, d. 9. Iunii fecerit, ergo ante mensem Maii coepta esse
non potest. Consentiunt Gaufr. Malaterra IV, 26 (Muratori, Script.² T. V, 1 p. 104sq.) et Chron. Casin.
cont. IV, 10 (SS. VII, 764, cf. Chalandon I, 306 n.), ita ut sententias et urbem m. Maii captam esse (Lupus l. c.)
vel vero Rogerium comitem in obsidione Capue Kalendis Martii fuisse (charta istius, ut fertur, a. 1098

*

*

Eorum, quae in textu Ann. Casin. posteriorum Scriptorum tomo XIX dato sequuntur, expun- 20
gendi sunt loci:

codicis 1 (= B 1a), p. 306sq. inde ab a. 1111. usque ad a. 1167 (vide supra p. 1395).

codicis 2^b (= C 1a¹), p. 307sq. inde ab a. 1098. usque ad a. 1141, quoad litteris obliquis
excusi sunt (vide supra p. 1397).

Praeterea cuiusdam recensiois Annalium uberioris, ipsius quidem deperditae, sed nonnullis fontibus 25
derivatis traditae, ratio ducenda est (vide supra p. 1388).

*Recensio C.*SS. XIX,
308.sidentes receperunt^{a.1} et Richardo^b, Iordani^c filio^d, restituerunt^e.Eo^f anno via ignea per^g totam^g noctem^g in celo apparuit V kalendas Octobris^h.1098.
Sept. 27.

- a) receper^h C 1a. b) Rich C 1a. c) ita ed.; Iordanis C 1a. β¹. d) f. principi in die sancti Petri ingredienti-
 5 Capuam add. Albericus II. secundum C 1a¹ (vide infra n. 1). e) restitue^h C 1a. f) eodem C 1β¹. g) itidem
 Chron. Casin. cont. IV, 16, tamen perperam ante a. 1098, Barth., Basil. h) sequitur nota defectus lunae d. 5. Iunii a. 1099.
 facti C 1a. β¹, ed., cf. etiam supra p. 1427 n. p.

facta ed. Regii Neapolitani archivi monum. V, Neapoli 1857, p. 249) falsas esse pateat; cf. Meyer v. Knonau V, 41 n. 28; Chalandon l. c. Porro cum comes urbe capta iam d. 4. Iulii Salerni fuerit (Gaufr. Malaterra IV, 29, 10 l. c. p. 106 sqq.), additamentum Alberici II. Casinensis (vide rec. C n. d) illum sociosque eius die 29. Iunii Capuam intrasse recte rettulisse potest. 2) Charta, quam iussu Richardi II. primam rursus Capuae factam habemus, huius anni mense Augusti data est (A. Gallo, 'Codice diplomatico Normanno di Aversa', 'Società Napoletana di stor. patr. Documenti per la stor. dell' Italia meridionale', Nap. 1927, p. 403 sqq. nr. LVI).

*

CATALOGVS REGVM LANGOBARDORVM ET IMPERA- TORVM ARETINVS AVCTORE GERARDO PRIMICERIO.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

5

Gerardus primicerius ecclesiae Aretinae, qui in hac dignitate ab a. 1025. usque ad a. 1064. occurrit¹, mense Novembri a. 1070 non iam supervixit², sex vel septem vetustissima ecclesiae suae de lite cum ecclesia Senensi per longa tempora super aliquot plebibus habita³ documenta⁴ per manus Gezonis notarii in rotulo ex quinque membranis consuto describi fecit⁵, qui rotulus hodie in archivo capituli Aretini fasc. 1 num. 3 signatus exstat (= c.). In cuius rotuli, de quo Pasqui I, 3 accuratissime¹⁰ egit, tergo post Seriem episcoporum Aretinorum⁶, quae tergum tertiae membranae occupat, in quarta et quinta membrana manus, quam ipsius Gerardi Pasqui putat esse⁷, Catalogum regum Langobardorum et imperatorum Romanorum ab Albuino usque ad Heinrici III. mortem, quae perperam in mense Septembri a. 1056. ponitur⁸, deductum scripsit; quem primus edidit propriis sumptibus Ubaldus Pasqui, 'Documenti per la storia della città di Arezzo nel medio evo' IV: 'Croniche¹⁵ (sec. XIV—XV)', Arezzo, 'Coi tipi di U. Bellotti' 1904, p. 3—9 sub titulo: 'Cronologia di re longobardi e d'imperatori, da Alboino ad Arrigo III, scritta verso il 1060 da Gerardo primicero della

1) U. Pasqui, 'Documenti per la storia della città di Arezzo nel medio evo' I (Florentiae 1899; 'Documenti di storia italiana pubbl. a cura della Regia deputazione Toscana sugli studi di storia patria' XI) nr. 120 (a. 1025, d. 2. Oct.). 193 (a. 1064). Quem aliquamdiu sub Teodaldo et Imnone episcopis etiam officio cancellarii functum esse (cf. ib. nr. 127, a. 1027, m. Aug.; 153, a. 1033, d. 20. Mai.; imprimis nr. 156, a. 1037: *per manum Gerardi primicerii et cancellarii nostri*) et postea sub Imnone etiam archipresbyterum fuisse (ib. nr. 166, a. 1044, d. 3. Apr.) adnotavit Pasqui IV, 3 sq. 2) Pasqui I nr. 203 (a. 1070, m. Nov.): *Pagani filius quondam Gerardi primicerii*; cf. nr. 205 (a. 1071, m. Mart.). 210 (a. 1073, m. Aug.). 211 (a. 1073, m. Oct.). 213 (a. 1074, m. Mai). Filii eius erant Paganus, Gerardus item primicerius (a. 1074—1089), Ugo. 3) De qua cf. dissertationes, quas P. F. Kehr, Italia pontificia III, 145 attulit; F. Schneider, 'Die Reichsverwaltung in Toscana' I (Romae 1914), 86 sqq. 4) Pasqui I nr. 9 (in prima membrana, quae fortasse postea adiuncta est). 1. 3. 4. 6. 7. 11; ex quibus nr. 1. 3. 6 denuo edidit L. Schiaparelli, 'Codice Diplomatico Longobardo' I (Romae 1929; 'Fonti per la storia d'Italia' 62) nr. 4. 17. 20. 5) Vide, quae Gerardus ipse in secunda rotuli membrana scripsit (Pasqui I p. 3 ad nr. 1; Schiaparelli I p. 9 ad nr. 4):
✠ *Haec sunt exemplaria de privilegiis apostolicorum et preceptis regum et imperatorum a veteribus tomis*

transscripta super contentione Aretinensis ecclesiae atque Senensis, quae ego Gerardus Sancti Donati primicerius (G. S. D. pr. partim rescripta, partim in loco raso) fideliter denotavi, Deo et domino nostro Iesu Christo teste et omnibus sanctis, si damnatione cum Iuda traditore in die extremi examinis non confundar, de quantum legere potui, iuxta meam conscientiam, nihil plus aut minus describens per manus Gezonis eiusdem sanctae Aretinae ecclesiae notarii. — Secundum Pasqui IV, 4 etiam alius rotulus signatus num. 138, quem 10 praecepta imperatorum et regum et 4 privilegia episcoporum Aretinorum continentem descripsit I, 79 ad nr. 56, Gerardo nostro debetur. 30 — Pasqui IV, 12 fieri potuisse credit, ut Gerardus etiam lectiones in translatione sancti Donati episcopi et martyris (cf. Bibl. hag. Lat. nr. 2295 sq.), quas sub Imnone episcopo compositas esse putat, conscriberet. Quod si temporum ordinem in lectione 1 valde turbatum, qui recentiore aetate sapit, spectaveris, vix tibi persuadebis. 6) Quam prima manu usque ad Teodaldum (a. 1023—1036), deinde diversis manibus usque ad Guillelmum (Guglielmo Ubertini a. 1248—1289) productam v. infra p. 1438 sqq. 7) Quod imagine lucis ope facta confirmari videtur. 8) Infra p. 1437. Catalogum nostrum excipit donatio ficta Zenobii tribuni alia saeculi XI. manu scripta, Pasqui I, 531—534 n. 1 ad nr. 389, cf. p. 3 ad nr. 1.

Chiesa Aretina. *Pauca* (Aripertus filius eius — disciplinam consecravit, *infra* p. 1433 l. 7 — p. 1434 l. 9) *habes etiam apud Pasqui I* (1899), 23sq. n. 2 ad nr. 7. *Eandem fere particulam una comprehensione in fine ampliore inde ab Aripertus filius eius (infra p. 1433 l. 7) usque ad disciplinam consecravit.* Obiit autem praedictus Aripertus Rex Anno Dominicae 5 Incarnationis DCCXII (*infra* p. 1434 l. 10) sub nomine Gerardi primicerii Aretini iam multo ante attulerat L. A. Muratori, *'Annali d'Italia'* IV (Mediolani 1744), 224sq. (ed. sec. VI, ib. 1753, p. 80sq.) ad a. 712 (ex c.)¹, ex quo idem excerptum iteraverunt Fil. Brunetti, *'Codice diplomatico Toscano'* I (Florentiae 1806), 424sq. nr. V, et Car. Troya, *'Codice Diplomatico Longobardo'* III (Napoli 1853), 118—121 nr. 389².

10 Huic catalogo, quem inter a. 1056. et 1064/70. compositum esse patet, Gerardus auctor plura de lite Aretinensis et Senensis ecclesiarum iam dicta inseruit, quae partim, ut ipse innuit³, ex privilegiis, quae transcribi fecerat⁴, et aliis⁵, partim, ut videtur, ex communi Aretinensium fama, quae ex parte fortasse et ipsa ex chartis nobis adhuc obviis in breve contractis aut interdum suo Marte auctis vel explanatis exorta est, desumpsit. Praeterea *'Langobardorum historiam'*, id est librum 15 Pauli diaconi notissimum, legit, quam semel expressis verbis affert⁶. Neque tamen, quod Pasqui IV, 3 opinatus est, sua ex Pauli amplissima narratione abbreviando compilavit; sed catalogum quendam pro fundamento posuit, qui Catalogo regum Langobardorum et Italicorum Lombardo a Georgio Waitz edito⁷, et precipue recensitionibus C et D, ac plerumque etiam magis recensitioni D, simillimus fuit⁸. Praeterea Gerardus libello, qui *'Origo gentis Langobardorum'* inscribitur⁹, usus est, 20 nisi ei recensitionem aliquam Catalogi Lombardi, cuius initium iam ex *'Origine'* auctum erat, praesto fuisse credere mavis.

Gerardi opusculum, quod omnes Catalogi Lombardi codices — exceptis recensitionibus A et B — aetate superat, cum Catalogo Lombardo in universum non ultra Ottonum tempora convenit. Hinc, sicut iam annos imperii et annum mortis Ottonis I. aliter indicavit¹⁰, in supputatione annorum 25 regni vel imperii et annorum incarnationis Domini ex nulla, quotquot nobis innotuerunt, continuationum Catalogi Lombardi recensitione immediate pendere, immo in universum per se procedere videtur, etiamsi in Ottonis II. annis supputandis idem, qui in continuatione codicis C 3, error occur-

1) Qui Gerardum a. 1057 hunc libellum composuisse putavit (*'Ne rapporterò il principio [scil. litis inter 30 episcopos Aretinum et Senensem] colle parole stesche di Gerardo, vecchio Primicerio della Chiesa Aretina, che ne lasciò nell' Anno 1057 una Memoria tuttavia esistente manuscritta nell' Archivio di que' Canonici, e da me tempo fa copiata'*). 2) *'Brano Storico* di Gerardo, Primicerio Aretino, intorno all' uccisione di Godelperto, Gastaldo Sanese, nell' undecimo anno d' Ariberto II.º, cioè nell' Anno 711.' Cf. L. Bethmann et O. Holder-Egger, *'Langobardische Regesten'*, in *'N. Archiv'* III (1878), 244 ad a. 712 (*'Narr. Gerardi Aretini'*). 3) *Infra* p. 1433 l. 14sq.: *Unde autem haec temeraria presumptio et prima usurpatio initium sumpsit, ut in vetustissimis thomis ego Gerardus antiquus, sancte Aritine ecclesie primicerius, qui et haec omnia Deo teste veraciter ordinavi, legi, paucis 40 absolvam.* Ad vocem *thomis* cf. *supra* p. 1430 n. 5 (*a veteribus tomis transscripta*) et id, quod Gerardus noster in secunda rotuli praedicti membrana chartae, quam apud Pasqui I nr. 1 (Schiaparelli I nr. 4) habes, subiunxit (*Pasqui* p. 3, Schiaparelli p. 9): *Notandum 50 loca ideo hic vacua, quia a veteribus tomis vetustate consumptis nihil plus capere potui.* 4) Scil. notitiis iudicati Ambrosii maiorisdomus a. 714, m. Aug. et iudicati episcoporum complurium a. 715, d. 5. Iul., praeceptis Liutprandi regis a. 715, d. 6. Mart. et d. 55 14. Oct., Pasqui I nr. 3. 6 (= Schiaparelli I nr. 17. 20). 4. 7. *Infra* p. 1433sq., 1435. 5) Notitia iudicati Karoli III. imperatoris a. 881, m. Mart., Pasqui I nr. 48 (Reg. imp. I² nr. 1612; *infra* p. 1435). Cf. etiam praeceptum

eiusdem a. 882, d. 15. Febr., ib. nr. 49 (Reg. imp. I² nr. 1633; *infra* p. 1435 n. 9. 20); praeceptum Heinrici III. imperatoris a. 1052, d. 17. Jun., ib. nr. 177 (DH. III. 292, MG. Dipl. V, 395sq.; *infra* p. 1436 n. 13). 6) *Infra* p. 1432 l. 23: *ut Langobardorum narrat historia* (de Gregorio Magno papa et Theudelinda regina). V. etiam p. 1432 n. 5. 10. 12, p. 1432 l. 19. 29. 7) MG. SS. rer. Lang. p. 504sq. 8) Codices recensitionis C a Waitzio adhibiti sunt: Florent. S. Marci nr. 587 saec. XII. ex. (C 1), Romanus coll. prop. fidei (olim conventus S. Dominici de Perusio) saec. XV (C 2), Vatic. Urb. nr. 100 saec. XV (C 3), Vindobon. nr. 2213 (olim monasterii b. Mariae Magdaleneae in Frankentall) saec. XII/XIII (C 4); codices recensitionis D: Vatic. nr. 1348 (olim S. Mariae de Angelis de Florentia) saec. XII (D 1), Pisanus seminarii archiep. (olim S. Caterinae) saec. XI. ex. vel XII. inc. (D 2), Pistoriensis capituli I, 104 (D 3; saeculi XII. prioris, temporibus Calixti II. papae scriptus secundum F. A. Zachariam, Bibl. Pistor., Aug. Taur. 1752, p. 18sq., cuius librum etiam inspexit L. Hüttenbräuker). At codicem, quem Gerardus adhibuit, ab omnibus omnium Catalogi Lombardi recensitionum codicibus diversum fuisse luce clarius est. — Membranam bibliothecae Hamburgensis recensiones A (1) et B (1) exhibentem, quae Waitzii tempore inveniri non potuit, hodie *'Scrin(ium) caps. 10'* signatam et c. a. 1000. scriptam esse v. cl. R. Salomon me petente eruit. 9) Ed. G. Waitz, SS. rer. Lang. p. 1sq. Gerardus ad textum codicis 1b (Cavensis saec. XI. inc.) propius accedit; v. *infra* p. 1432 n. 3; cf. etiam ib. n. 22. 10) *Infra* p. 1436 l. 20.

rens antiquiorem quendam fontem sapit¹, ex quo fortasse etiam annus mortis Ottonis III. 1001. desumptus est². Quae cum ita sint, ut ea, quae ad 'Originem gentis Langobardorum' redeunt, ita usque ad Ottonem I. etiam eas voces, quae in Gerardi libello cum Catalogi Lombardi recensitionibus C vel D conveniunt, typis minoribus expressimus, sed inter has duas recensiones, nisi speciali quadam causa suadente, non distinximus. Textum, quantum fieri potuit, ad codicis normam moderati sumus, quem ex editione Pasquii et imagine lucis ope facta, quam viro humanissimo Paulo Kehr mediante nancisci licuit, cognovimus.

A. Hofmeister.

- Or. c. 5. Alboinus rex Langobardorum, invitatus a Narsio patricio³ Italicorum volentium a se excutere iugum Grecorum, adduxit Langobardos de Pannonia per Aquileias fauces⁴ in Italiam; factusque est rex et dominus Italiae, expulsis Grecis, devictisque omnibus eorum civitatibus absque Roma et Ravenna⁵; mutavit autem nomen regni et gentis Italiae, vocans Italiam Langobardiam. Italicos vero nominavit Langobardos de nomine suae gentis. Regnavit autem Alboinus rex Longobardorum annis tribus⁶ et mensibus sex. Obiit anno dominice incarnationis⁷ DLXXII⁸.
- Or. c. 6. Cleffo filius eius⁹ regnavit annos duos.
- Cat. Lomb.; Paul. H. L. II, 26. Post^a cuius obitum Langobardi¹⁰ diviserunt regnum per duces III¹¹, et iudicaverunt duces annos^b decem¹².
Or. c. 6; cf. Paul. Tunc^a statuerunt sibi Langobardi regem nomine Aucteri^c filium Cleffonis, qui regnavit annos VII¹³. Obiit vero anno dominice incarnationis DLXXXVIII^{d.14}.
- Or. c. 6. Post hunc Ainulfus rex regnavit annos XXV. Huius siquidem tempore fuit sanctissimus¹⁵ et doctissimus papa Gregorius, qui multa scripsit ad Teudelindam christianissimam uxorem Aginulfi¹⁶ regis, ut ipsa inpetraret apud virum suum et apud Langobardos pacem et quietem Romani populi. Quod et factum est. Nam Langobardorum feroces inpetus et devastationes contra Romanos ipsa sepe conpescuit, ut Langobardorum narrat historia¹⁶. Obiit autem Aginulfus rex anno dominice incarnationis DCXIII¹⁷.
- Cat. Lomb.; cf. Or. Adroald^{e.18} rex, filius Aginulfi regis, regnavit annos X cum Teudelinda^f matre sua. Quando obiit¹⁹, erant 25 anni Domini DCXXIII.
- Cat. Lomb. Arioald^{g.h.20} rex Langobardorum in eius locum constitutus est et regnavit annos XIII. Obiit anno dominice incarnationis DCXXXVI.
- Or. c. 6. Post^h haec Langobardi levaveruntⁱ sibi regem nomine Rothari de genere Aginulfi regis²¹, qui commisit bellum cum Romanis iuxta fluvium Scultinam, et ceciderunt Romani octo milia numero²². Regnavit 30 autem Rothari rex Langobardorum annos X et VII*, et decessit anno dominice incarnationis DCLII²³.

*) et menses IIII²⁴ eadem manu supra lineam add. c.

- a) distinctio nulla c. b) -o- e corr. c. c) -e- vel -a- incertum c.; Aucteri Pa. d) ita c.; esse debuit DLXXXVIII vel DLXXXX Pa. p. 8. e) ita c.; esse debuit Adaloald Pa. p. 8. f) Teodelinda c. g) ita c.; Arioato perperam Pa. h) nulla distinctio c. i) leveverunt corr. levaverunt c.

35

1) Cf. codices 3. 4. 5 (Florent. Laur. inter Montemiatinos nr. 3 saec. XI; Pisan. sem. archiep., olim S. Caterinae, saec. XII; Wratislav. bibl. civ. Rehd. S. IV, 4 p. 16, nunc signatus R 293, saec. XII) 'Catalogi regum Tusci', ubi eundem numerum erroneum VII habes (SS. rer. Lang. p. 518 l. 49 n. n). V. etiam infra p. 1436 n. 16. 2) Cf. 'Catalogi regum Tusci' codices 1 (Vatic. nr. 629 saec. XI) et 2 (Pistor. cap. I, 104), SS. rer. Lang. p. 518 l. 39 (codices 3—5 vacant). 3) Ita cod. 1 b (Cavensis saec. XI. inc.) Originis (SS. rer. Lang. p. 4 l. 43 n. g). 4) Cf. Pauli Hist. Lang. II, 9 in., cuius verba Andr. Berg. Hist. c. 1, SS. rer. Lang. p. 222 l. 22, abbreviavit. 5) Cf. Pauli H. L. II, 26, SS. rer. Lang. p. 86 l. 24 sq. (Andr. Berg. c. 1 p. 222 l. 25). 6) Ita Cat. Lomb. B et C (D et F: ann. 4 et mens. 6). 7) Ita semper fere Cat. Lomb. D; anno Domini plerumque C. 8) 568 Cat. Lomb. C; 586 D. Quorum errorem corrigens Gerardus rectum annum restituit. 9) Quod ex de Beleos (Orig. c. 6 in.) corruptum esse videtur. 10) Cf. etiam Pauli H. L. II, 32 in. (Andr. Berg. c. 1

p. 222 l. 31): Post cuius mortem Langobardi etc. 11) Paulus l. c. 35 duces commemorat. 12) Ita Paulus l. c. et III, 16 in.; duodecim Or. 13) Ita Or. c. 6 p. 5 l. 18; 6 Cat. Lomb. cum Pauli H. L. III, 35 in. 14) 589 Cat. Lomb. C et D (584 C 1; 40 639 C 4). 15) Cf. Pauli H. L. IV, 8 fin.: cum eodem viro sanctissimo papa Gregorio. 16) Cf. Pauli H. L. IV, 6. 17) Ita Cat. Lomb. C; 616 rectius D. 18) Ita Or. codices 1 b (Cav.) et 2 (Mutin.), SS. rer. Lang. p. 5 l. 45 et 46, n. u et w; Adolo- 45 ald(us) Cat. Lomb. 19) eiectus est de regno Cat. Lomb. cum Pauli H. L. IV, 41. 20) Arioaldus Cat. Lomb. C; Aovaldus D; Arioald Paul. H. L. IV, 41. 21) Quod ex genere Arodus (Or. c. 6 p. 5 l. 23 sq.; Pauli H. L. IV, 42 in.) corruptum esse videtur. 50 22) numerus Or. c. 6 fin. (sed in codice 2 omiss.). 23) Ita Cat. Lomb. D et C 4; 600 ceteri codices C. 24) Cf. Pauli H. L. IV, 47 in. et Cat. Lomb. C, D, F, ubi Rothari regi anni 16 (13 B) et menses 4 (3 C) attribuuntur, cum rec. A annos 17 cum Origine prae- 55 beat. Quae noster contaminasse videtur.

Rodoaldus rex, eius filius, regnavit annos^a V.

Godolbertus^b, eius¹ filius, regnavit anno uno et mensibus III.

Griomualdus^c rex Longobardorum magnus et pacificus² regnavit annis^d VIII.

Garipaldus^{e,3}, eius filius, regnavit mensibus III.

5 Pertari^b rex Langobardorum regnavit annis X. Obiit anno dominice incarnationis DCXCVI⁴.

Lutpertus^f regnavit annis II. Nichilque virile gessit.

Aripertus^g, filius eius⁵, regnavit annis XII.

Cuius^b regni anno undecimo⁶ Senensis civitatis episcopus⁷ contra Deum⁸ suique 711/12.
ordinis periculum, sanctorum patrum⁹ firmissima iura, sue^g aeclesie terminos⁹ transgressus,
10 invasit quandam sancte Aretine aeclesie^h parroechiam Senensi territorio positam; atque
per integrum annum enormiter, ut ipse^{*} postea ante Liuprandum gloriosissimum regem^{cf. Praec. Liutpr.}
confessus est, usurpative ordinavit in ea aliquanta oracula et duos presbiteros¹⁰. Statim- 715.
queⁱ sinodali¹¹ timore perterritus cessavit.

Unde autem haec temeraria presumptio et prima usurpatio initium sumpsit, ut in
15 vetustissimis thomis¹² ego Gerardus antiquus^{k,13}, sancte Aritine ecclesie primicerius, qui
et haec omnia Deo teste veraciter^l ordinavi, legi, paucis absolvam.

Lupertianus Aretinensis episcopus cum suis^m domesticis habitabat apud plebem Sancte
Marie in Pacina¹⁴, pacifico et quieto ordine, exercens ea, quae ad episcopum pertinent in
sua diocesiⁿ. Illo autem tempore Senensis civitas erat dominicata ad manus Ariberti regis
20 Langobardorum; habitabatque in ea iudex regis Ariberti nomine Godipertus¹⁵. Qui veniens
simul cum Taiberto castaldio¹⁶ regis Ariberti ad plebem Sancte Marie in Pacina, ubi epi-

*) episcopus eadem manu supra lineam adscript. c.

- a) ita c.; menses corr. Pa. b) distinctio nulla c. c) Griomaldus, eadem manu super m superscr. v, c. d) añ c.,
et sic deinceps semper, nisi alia lectio enotatur. e) praecedit spatium vacuum, quo distinctio indicatur c. f) ita Pa.;
25 fortasse Liutpertus, sed -i- perspicui non potest, c. g) ita Pa. IV, 5; [sue] Pa. I, 23 n. 2; sanctaeque Muratori; in imagine
phototypica vix aegre s. . . perspicitur c. h) ita hoc loco c. i) Sstatimque c. k) corr. ex antiquis c. l) ueracit c.
m) sui corr. c. n) diocesi c.

- 1) Scilicet Ariperti I, quem noster per negligentiam omisit. 2) Haec quin ex titulo Karoli Magni imperatoris
30 (cf. G. Waitz, 'Deutsche Verfassungsgeschichte' III², 1883, p. 240sq., 244; cf. etiam VI², 1896, p. 154 de Ottonibus et Heinrico II) ad Grimualdum regem traducta sint, non dubito; sed quomodo id fieri potuerit, cum nullum ecclesiae Aretinae sub hoc titulo datum prae-
35 ceptum extet, non video. Cf. etiam E. Mühlbacher, 'Die Urkunden Karls III.' in 'Sitzungsberichte der Philos.-hist. Klasse der Kaiserl. Akademie der Wissenschaften' 92, 'Jahrgang' 1878 (Wien 1879), p. 407 sq. n. 7, de titulo Ludowici Pii in chartis Lucensibus ad instar tituli
40 Karoli Magni imperatoris usurpato. Infra p. 1436 n. 13.
3) Garipaldus Cat. Lomb. B et E; Garibaldus C et D.
4) Qui annus in Cat. Lomb. C et D ad Cunipertum, filium Perctarit, pertinet; qui Cunipertus a nostro per errorem omissus est. Mors Perctarit in Cat. Lomb.
45 (C et D) anno 685 assignata est. 5) Immo Ragimberti, ut Cat. Lomb. habet. 6) Qui annus a Gerardo fortasse ex verbis Lupertiani episcopi Aretini in iudicato episcoporum Fesulani ceterorumque a. 715, d. 5. lul. (Pasqui I nr. 6 p. 19; Schiaparelli I nr. 20 p. 81):
50 usque ad tertio et quarto anno retro tempus collectus est. Undecimus Ariperti II. annus currebat a. 711—712.
7) Quem iam Adeodatum, qui a. 714 et 715 sedit, fuisse putant; cf. F. Schneider, Regestum Senense I (Romae 1911; Regesta Chartarum Italiae 8) p. LXXXIV. Sed
ipse Adeodatus a. 715 ante Liutprandum regem apertis verbis, quae tamen iam Gerardus noster (p. 1433 l. 11/12 et p. 1434 l. 6—8) non recte intellexerat, contrarium testatus est, v. infra n. 10. 8) Cf. infra n. 10.

- 9) Cf. iudicatum episcoporum (Pasqui I nr. 6 p. 20; Schiaparelli I nr. 20 p. 82): placuit, ut, sicut sanctis patris Nicei et Affessani adque Calcedonensis conciliis statuerunt, ut nemo in aliena docea non invitatus ingredi presumat aut qualemcumque ordinationem faciat; sed in suis diotiiis se conteneretur nec statuta patrum termina transcendat. 10) V. verba Adeodati episcopi Senensis in praecepto Liutprandi regis d. Papiæ a. 715, d. 14. Oct., Pasqui I nr. 7 p. 23sq.: ad Senensem ecclesiam nichil debent nisi contra Deum et canonicam institutionem. Dum inter Aretine civitatis habitatores et Senensem populum inimicitias de morte Godebert iudicis consobrini mei tempore gloriosissimi Ariperti regis fuisset, sic dolose ibidem ab antecessoribus meis unum tantummodo annum per aliquanta oracula intra ipsas dioceses inormiter sacratio provenit; sed et anno isto, dum incaute contra iustitiam causam promoverem, ex iussu bone memorie apostolici Constantini et per me, extra ordinem et rationem, ibidem in presbiteros duos et unum oraculum sacratio facta est. Cf. etiam infra p. 1434 l. 3—9. 11) Cf. supra n. 9. 12) V. supra p. 1431 n. 3; cf. etiam p. 1430 n. 5 et p. 1431 n. 5. 13) Qui, cum haec scribebat, ad minus annos circiter 60 filiumque eiusdem nominis iam adultum habebat; cf. supra p. 1430 l. 6sq. 14) 'S. Maria in Pacina, in val d'Arbia' (Schiaparelli). Quae erat una ex iis ecclesiis, de quibus episcopi Senensis et Aretinus contendebant. Ea quae sequuntur (usque ad p. 1434 l. 5) alibi ita non habentur. 15) V. supra n. 10. 16) Taipert gastaldio Senensis civitatis — sed non una cum Godiperto iudice —

1434 CATALOGVS REGVM LANGOBARDORVM ET IMPERATORVM ARETINVS.

scopus Lupertianus Aretinensis erat, nullamque reverentiam episcopo exhibens, coepit homines ipsius episcopi iniuriose atque contumeliose distringere atque per placita fatigare. Quod factum Aretini, qui cum episcopo erant, non valentes^a pacificare, tandem irruentes, ipsum Godipertum iudicem Senensis civitatis occiderunt¹. Qua de causa universus Senensis populus² commotus est adversus Lupertianum episcopum, eumque inde fugaverunt; illamque paroechiam Adeodatum Senensem episcopum, qui erat consobrinus^b predicti Godoperti iudicis, quem Aretini interfecerunt¹, volentem nolentemque per unum annum² tenere fecerunt. Ibiq^{ue} tria³ oracula et duos presbiteros enormiter⁴ et contra aecclesiasticam^d disciplinam consecravit.

715.
Praec. Liutpr.

Cat. Lomb.

Obiit autem predictus Aripertus rex anno dominice incarnationis DCCXII⁵.

10

Ansiprandus^{e,6} rex regnavit mensibus III.

Liuprandus vero, eius filius, iustissimus et sapientissimus rex Langobardorum, regnavit annis XXXI.

Iud. Ambr.
714.
Iud. episc.
715.

Qui^e inter cetera sue Christianitatis opera prius per quendam Ambrosium virum illustrem sueque domus maiorem⁷, postea autem per episcopos, scilicet Teodaldum Vesolanum episcopum, Maximum Pisanum episcopum, Spetiosum Florentinum episcopum, Talesperianum Lucensem episcopum, una cum misso regis nomine Gunteram notario⁸, novissime vero per semetipsum, intentionem de paroechia, que tunc temporis erat inter Lupertianum Aretinensem episcopum et Adeodatum Senensem episcopum, sapienter atque prudenter definivit, atque nullo umquam in tempore removendam, sicut in suis continetur scriptis⁹, in perpetuum constituit. Obiit^e autem prefatus Liuprandus rex Langobardorum anno dominice incarnationis DCCXLVII¹⁰.

Cat. Lomb.

20

Cat. Lomb.

Astulfus regnavit annis VIII.

Desiderius^e cum¹¹ Adelchis filio suo regnavit annis X et VII¹².

Tunc^e vero Karulus^e rex Francorum, invitatus a Langobardis, eiecit eos de regno. Factus est autem Karolus² magnus imperator Romanorum, qui Leonem Romanum pontificem in suam sancti Petri revocavit sedem eosque, qui imperium suum turbabant, aut trucidabat²⁵ aut procul a regno pellebat¹³. Regnavit autem Karolus imperator in Francia¹⁴ annis XXXIII¹⁵, in Italia XXVIII¹⁶. Obiit anno dominice incarnationis DCCCVI¹⁷.

Cat. Lomb.

Pipinus, eius filius¹⁸, regnavit in Francia annis XXVI, in Langobardia annis VII. Obiit anno dominice incarnationis DCCCXIII.

Lodovicus^e, filius eiusdem Karoli, regnavit in Langobardia annis VIII. Obiit anno dominice incarnationis DCCCXX et III¹⁸.

*) una cum patre suo eadem manu supra lineam add. c.

a) volentes continuo corr. valentes c. b) consebrinus c. c) distinctio nova linea incipiente aperte indicatur c.
d) aecclē astiacā, a paenultima delet., c.; aecclesiasticam Pa. e) distinctio nulla c. f) ita c.; esse debuit DCCXLIII
vel DCCXLIII Pa. p. 9. g) KAROLVS litteris maiusculis script. c. h) ita c.

35

commemoratur a. 714, m. Aug., a. 715, d. 6. Mart., d. 5. Iul., apud Pasqui I nr. 3 p. 6 (Schiaparelli I nr. 17 p. 48), Pasqui I nr. 4 p. 8, nr. 6 p. 19 (Schiaparelli I nr. 20 p. 81: *Tagipert gastaldius Senensis*); cf. Pasqui I nr. 7 (a. 715, d. 14. Oct.) p. 24: *Warnifrit et Agipert castaldii eiusdem* (sc. Senensis) *civitatis*.

1) Mortis Godiperti consobrini sui breviter mentionem fecit Adeodatus episcopus Senensis, supra p. 1433 n. 10.
2) Cf. supra p. 1433 l. 11sq.; sed ib. n. 10 hoc ad antecessores suos ab Adeodato ipso relatum invenis.
3) *Unum* Adeodatus episcopus in praecepto Liutprandi regis a. 715, d. 14. Oct. (supra p. 1433 n. 10), quo haec redeunt. 4) Ita paulo ante de antecessoribus suis Adeodatus episcopus, v. supra p. 1433 n. 10. 5) Ita Cat. Lomb. E (quae recensio secundum Wilhelmum Smidt nohnisi per errorem Guidoni Casinensi attributa est); 711 C et D. 6) Ita Cat. Lomb. B. 7) Ex notitia iudicati Ambrosii a. 714, m. Aug., Pasqui I nr. 3 (Schiaparelli I nr. 7); cf. praeceptum Liutprandi regis

a. 715, d. 5. Mart., Pasqui I nr. 4. 8) Ex iudicato episcoporum Fesulani et ceterorum a. 715, d. 5. Iul., Pasqui I nr. 6 (Schiaparelli I nr. 20). 9) A. 715, d. 14. Oct.; Pasqui I nr. 7. 10) 748 Cat. Lomb. D, ubi non solum Hildeprandus, sed etiam Ratchis rex, quem hic annus spectat, sicut a Gerardo nostro omissi sunt; 748 Cat. Lomb. C et E. 11) Ita Cat. Lomb. B, C, F; et D (omissis verbis *filio suo*). 12) Ita Cat. Lomb. B, D, E; 14 C; 18 F. 13) Haec unde auctor addiderit, nescio. 14) *in Longobardia* (Lang. A) Cat. Lomb. A, C, D, E. 15) Ita Cat. Lomb. D et E; 34 C; 40 A, B, F. 16) *Nam antea in Francia regnaverat ann. 7* Cat. Lomb. C (6 C 1. 3) et D (similiter F; 5 A et E). Nota anno XXXIII et XXVIII regni nostri Karolum Magnum ecclesias eas, quas episcopus Senensis invaserat, confirmasse, DKar. nr. 196, MG. Dipl. Karol. I, 263sq., Pasqui I nr. 18 (a. 801, d. 4. Mart.). 17) 807 Cat. Lomb. C (810 C 1. 3) et D. 18) 822 Cat. Lomb. D; 842 C.

55

Lotharius^a, filius¹ Lodoici, regnavit annis XX et VIII. Obiit anno dominicę incarnationis DCCCL**I** b. 2.

Cat. Lomb.

Lodoicus^a, filius Lotharii, regnavit annis XXVI. Obiit anno dominicę incarnationis DCCCLXXV**I** 3.

Inter Karulum Calvum⁴ de Francia, filium Lodoici, et Karulum manum regnaverunt annis III. Obiit⁵ anno dominicę incarnationis DCCCLXXX⁶.

5 Karolus^a divina favente clementia⁷, antequam Rome coronatus fuisset, regnavit in Francia annis II. Postea vero regnavit in Italia annis VII. Huius siquidem tempore fuit Iohannes Aretinensis episcopus, qui optulit intus in civitate Senensi⁸ ante conspectum serenissimi⁹ imperatoris Karoli^c redeuntis a limine apostolorum Petri et Pauli scripta atque precepta domni Liuprandi regis¹⁰, qualiter idem Liuprandus rex iuste et legaliter diffinivit intencionem de paroechia, quae erat inter
10 Lupertianum Aretinensem episcopum et Adeodatum Senensem episcopum. Quę cum videret prestantissimus Karolus^d imperator et diligentissime ante suum conspectum legi fecisset, convenire fecit ante suam presentiam¹¹ comites¹² et procures¹² atque maiores natu Senensis civitatis et territorii, quorum nomina in notitia et precepto eiusdem Karoli^c prudentissimi imperatoris scripta sunt¹¹. Qui, factis sacramentis supra sancta Dei evangelia^e,¹³ adiurati ab ipso augusto
15 imperatore¹⁴, omnes tamquam uno ore dixerunt¹⁵: 'Scimus, quoniam ipsa paroechia cum suis baptisteriis et oraculis, de quibus tunc temporis ante domnum Liuprandum regem ventilatum est et iuste atque chanonice deffinitum, et de quibus nunc ante vestrum conspectum sermo est, ad episcopatum Aretinensem pertinent¹⁶, et nichil ad episcopatum Senensem debentur¹⁷. Quo audito, Carlus^f magnus¹⁸ imperator per precepti sui seriem confirmavit, quod pars Senensis episcopii omni tempore tacitis et contemptis essent¹⁹; pars vero episcopii Aretinensis^h in perpetuum eas
20 habeat¹⁹ et detineat, omnium hominum molestatione, contradictione penitus remota. Et si quispiam hominum ire, molestare, intencionare contra episcopum Aretinensem temptaverit, XXX libras auri obrizi se compositurum sciat²⁰. Obiit autem prefatus Karolusⁱ imperator anno dominicę incarnationis DCCCLXXX et VIII²¹.

cf. Plac. Kar. III. 881.

cf. Cat. Lomb.

25 a) *distinctio nulla c.* b) *ita c.; esse debuit DCCCLV Pa. p. 9.* c) KAROLI litteris maiusculis script. c. d) KARLUS, o superscripto, c. e) euangelia, prior n corr. (ex u?), c. f) *ita c.* g) *ita c. (conpempti corr. cont.); tacita et contempta esset corr. Pa.* h) *artinensis corr. aret. c.* i) KAROLVS litteris maiusculis script. c.

1) Ita Cat. Lomb. B (*frater B 1*) et D (mut. *frater D 1*); *frater C.* 2) 850 Cat. Lomb. C (860 C 1—3) et D. Abhinc noster annos incarnationis, quos in fonte invenit, consulto immutasse videtur. 3) 876 Cat. Lomb. C et D. 4) Ita non nisi Cat. Lomb. B (*Calvus*) et C (*Calvo*). 5) Ita Cat. Lomb. C. 6) 879 Cat. Lomb. C et D. 7) Ita Cat. Lomb. A, B, C (*d. f. cl. om. C 1—3*), E; *divina clementia D.* 8) Cf. placitum Karoli III. imperatoris a. 881, m. Mart. (Pasqui I nr. 48; Reg. imp. I² nr. 1612): *Dum in Dei nomine civitate Sena in domum episcopii ipsius civitatis, intus caminata, ubi dominus Karolus piissimus*
40 *imperator in iudicio residebat, adessent cum eo . . . ibique veniens Iohannes venerabilis episcopus sancte Aretinensis ecclesie etc.* De Iohanne episcopo Aretinensi cf. infra p. 1439 n. 14 ad Seriem episcoporum Aretinorum. 9) Cf. *Signum donni Karoli serenissimi imp. aug.*,
45 Pasqui I nr. 49, Reg. imp. I² nr. 1633 (a. 882, d. 15. Febr.). 10) Pasqui I nr. 4. 7; cf. supra p. 1433. 1434. In placito Karoli III, ubi testes tantum audiuntur, Liutprandi praecepta non nominantur. 11) Pasqui I nr. 48 p. 69: *Cum ipse Iohannes presul et predicti*
50 *advocatores taliter ipse augustus postularent . . . fecit homines ipsius civitati Aretinensis et Senensis, quos dicebant inde veritatem, firent sui venire presentia. Ita sunt etc.* 12) Cf. ib. in principio placiti p. 69 et p. 70. 13) Ib. p. 69sq.: *fecimus aduci*
55 *sancta Dei evangelia, et unus ad unus ad ipsa sancta Dei evangelia iurati dixerunt . . .* 14) Ib. p. 70: *Winigisus comes, Raginerius abba et Farulfus . . . dixerunt sicut suprascriptus Dionisius*

adiurati ab ipso augusto. 15) In sequentibus Gerardus testimonium Offonis de Aricio et professionem Lupi Senensis episcopi abbreviando contaminavit. 16) Hucusque ex testimonio Offonis, ib. p. 70: *Sio predictas ecclesias cum oraculis et casis seu rebus ad eas pertinentibus, unde contencio est . . ., odie per quadraginta annos abente et possidente ad proprietatem pars ecclesie sancti (Donati) Aretinensis.* 17) Haec sunt verba Lupi Senensis episcopi, ib.: *Vere de predictas plebes cum oraculis vel decimis . . ., quia in omnia sic est veritas, quomodo ipsi dixerunt, et pars nostri episcopii Senensis nihil pertinet ad habendum.* 18) Cf. ex. gr. initium chartae Aretinae cuiusdam Ursi a. 885, d. 8. Febr., Pasqui I nr. 50: *In Dei nomine. Carolus magnus inperator. Anno imperio eius quarto etc.* 19) Ita in fine placiti Karoli III, l. c. p. 70: *rectum eorum omnibus paruit esse et iudicaverunt, ut . . . plebes illas predictas . . . pars ipsius episcopii Aretinensis ecclesie haberet; et ipse Lupus Senensis episcopus cum suo avocatore Gaidoaldo pars episcopii Senensi amodo et in antea manerent inde taciti et contenti, et finita est causa.* 20) Placitum Karoli III. modo allatum sanctione caret, neque in ceteris eiusdem imperatoris privilegiis ecclesiae Aretinensi datis talia leguntur (Pasqui I nr. 47, Reg. imp. I² nr. 1589, a. 879, d. 15. Nov.: *tres auri optimi libras . . . persolvat*; Pasqui I nr. 49, Reg. imp. I² nr. 1633, a. 882, d. 15. Febr.: *centum libras auri se compositurum agnoscat*). Sed cf. praeceptum, quo Ludowicus III. imperator Gripponem de comitatu Aretino, quondam Luponi filium, sub suo mundburd re-

Cat. Lomb.

Berengarius^a rex post mortem Karoli regnum sortitus est Italicum; qui dum uno anno regnasset, intentio exorta¹ est inter Quidonem et iamdictum Berengarium. Cumque inter se pugnarent, effugatus est Berengarius a Quidone, et optinuit Quido regnum annis III et mortuus est.

Lambertus^a filius eius, factus est rex Langobardorum; regnavitque in eo feliciter annis VIII². Obiit autem anno dominice incarnationis DCCCLI^{b.3}.

5

Tunc^a iterum Berengarius introivit in regnum Langobardorum; optinuitque⁴ regnum annis XXVIII. Postea vero coronam imperii suscipiens, imperator Romanorum effectus est, imperavitque annis VIII⁵.

Octavo^{a.6} autem imperii sui anno Rodulfus rex Burgundiorum introivit in regnum. Mox ortum est bellum inter Rodulfum et Berengarium. Berengarius fuga lapsus est Veronam. Rodulfus vero tenuit regnum annis II. Tunc in⁷ illis diebus Rodulfus per Alpes Apenninas Burgundiam remeavit⁷, Veronenses vero Berengarium interfecerunt¹⁰ anno dominice incarnationis DCCCLXXXVII⁸.

Ugo^a rex, antequam filius eius Lotharius nasceretur, regnavit annis V. Postea cum filio suo Lothario regnavit annis XXII.

Lotharius^a autem duxit uxorem de Burgundia filiam Rodulfi regis nomine Adelasiam^c. Obiit Lotharius rex anno dominice incarnationis DCCCLXXXVII^{d.9}.

15

Berengarius^a vero¹⁰ rex simul cum Adalberto filio suo regnavit annis XI.

Tunc^a Octo rex Teutonicorum accepta Adelasia^e, quæ fuit uxor Lotharii regis¹¹, cum consilio Langobardorum introivit in regnum, eiecitque de regno Berengarium et Adalbertum filium eius. Factusque est^{*} Romanorum imperator¹² augustus et magnus triumphator¹³; optinuitque (973). imperium annis XXVIII¹⁴. Obiit anno dominice incarnationis DCCCCXXIII^{f.15}.

20

Cui^a successit alius Octo, et regnavit annis^g VII^{h.16}.

*) Otto alia, ut videtur, manu superscr. c.

a) distinctio nulla c. b) D.CCC.L.I in loco raso, ante D altera littera D apparente, c. c) Adelasiam corr. Adelasiam c. d) .L.XXXX. in loco raso c.; D.CCCC.XXXXVII. proponit Pa. e) Adelsia, super priorem i non deletam superscr. a, c. f) ita c.; DCCCC(L)XXIII Pa. g) ann c. h) ita c.; (X et) VII Pa.

25

cepit c. a. 901 (Pasqui I nr. 55; L. Schiaparelli, 'I diplomi italiani di Lodovico III e di Rodolfo II', Romae 1910, 'Fonti per la storia d'Italia', nr. 8 p. 26): XXX libras auri se conposituros agnoscat; sciat passim habes in privilegiis Aretinis ab imperatoribus et regibus Lamberto, Berengario I, Hugone et Lothario, Adalberto, Ottone I, Ottone III, Heinricho II, Conrado II, Heinricho III. concessis. 21) Cat. Lomb. C et D non nisi ind. 6 (= a. 888) praebebat. Annum incarnationis noster ipse supputando collegit.

1) Ita Cat. Lomb. C; horta B, D; orta F. 2) Ita Cat. Lomb. C 1. 2; 9 B, C 3, D, F. 3) DCCCCI. Gerardus scribere voluit. Post Lambertum cum Cat. Lomb. Ludowicus III. praetermissus est. 4) et obtinuit simul cum illo partem Cat. Lomb. D; et tenuit simul cum illis partibus B et C (partibusque); et regnavit cum illo partim F. 5) 9 Cat. Lomb. C et D; 4 B; sed F cum nostro 8 praebebat. 6) Eodem denique (Eodemque B; denique om. F) Cat. Lomb. B, C, D, F. 7) Ita Cat. Lomb. B et C; in om. et petiit (pro remeavit) D (petiit etiam F). 8) DCCCCXXXVII. Gerardum scribere voluisse puto; anno Domini (dominicae incarnationis F) 926 Cat. Lomb. C, D, F, ubi iste annus ad fugam Rodulfi, non ad mortem Berengarii pertinet. 9) 950 recte Cat. Lomb. C, D, F, qui antea Hugonis mortem anno 948 (C; 949 D, F) assignavit. 10) Ita Cat. Lomb. C; vero om. B, D, F. 11) Hoc quoque Gerardum in catalogo, quem exscripsit, invenisse puto; cf. Cat. Lomb. cont. cod. C 3, SS. rer. Lang. p. 516 l. 30: Octo maior regnavit cum coniuge

sua Cunimunda, quæ fuit uxor Lotharii regis, etc.

12) Dehinc predictus Oto Romam ingressus atque imperator ibidem effectus, omnem Italiam suo subiugavit imperio Cat. Lomb. D, F. 13) Hunc titulum in privilegio Heinrichi III. imperatoris a. 1052, d. 30 17. Iun. Turegi dato (DH. III. 292, MG. Dipl. V, 396; Pasqui I nr. 177) Gerardus legit, nisi potius ipsum, qui tunc cum episcopo suo Arnaldo in curia imperatoris versari potuit, dictatorem huius aliorumque diplomatum a viro cl. Paulo Kehr cuidam clerico natione Italo, 35 quem signo OA notavit (MG. Dipl. V, p. 394, cf. p. XXXV, LIX), attributorum putare mavis: Heinrichus secundus divina favente clementia magnus ac triumphator Romanorum imperator augustus (item DH. III. 296. 298). Litterarum tamen formae et ductus in 40 DH. III. 292 Paulo Kehr a Gerardi manu aliena esse videntur. Prima huius diplomatis verba, quotquot litteris elongatis scripta primam lineam occupant, in autographi capite, teste imagine phototypica in apparatu Mon. Germ. exstante, litteris minutis praescripta sunt 45 (ubi habes henricus, hac). 14) regnavitque ann. 11 et mens. 3 Cat. Lomb. cont. D (cf. cont. E, F); ann. 7, postea cum filio suo Otto ann. 3 cont. cod. C 3; [regn. ann.] 26 Cat. regum Tuscus, SS. rer. Lang. p. 518. 15) Obiit vero ann. Domini 972 Cat. 50 Lomb. D et F (vero om. D 2. 3, F; cf. E). 16) Ita Cat. Lomb. cont. cod. C 3: Postea regnavit filius eius Otto ann. 7; 7 annos etiam Catalogi regum Tusci codices 3, 4, 5 habent (SS. rer. Lang. p. 518 l. 49, n. n); Otto filius Ottonis regn. ann. 11 Cat. Lomb. 55 cont. D et F.

CATALOGVS REGVM LANGOBARDORVM ET IMPERATORVM ARETINVS. 1437

Tertius^{a.1} vero Octo similiter regnavit annis^b VII^{c.2}. Obiit anno dominice incarnationis MI³.

(1002).

Cui^a successit^d Henricus et regnavit annis^b XXIII⁴.

Chuonradus^a vero successor eius regnavit annis^b XV⁵.

5 Heinricus^a filius Chuonradi regnavit annis^b XVIII⁶. Obiit anno dominice incarnationis MLVI⁷, mense Setembris^{e.8}.

1056.
(Oct. 5.)

a) *distinctio nulla c.*
succe(s)it *Pa.*

b) *anñ c.*
e) *setbr c.*

c) *ita c.; (X et) VII Pa.*

d) *Cuius corr. Cui sus et cesit superscr. c.;*

- 1) Ita ex. gr. Cat. Lomb. cont. E. 2) *Otto, filius*
10 *Ottonis et nepos Ottonis, post mortem patris sui*
regnavit in Saxonia ann. 12 et postea in Italia
ann. 5 Cat. Lomb. cont. D et F; [regn. ann.] 6 Cat.
regum Tuscus p. 518. 3) Quando obiit, erant anni
Dom. 1002 Cat. Lomb. cont. D (cf. cont. F et cont.
15 *cod. C 3); post verba in n. 2 allata Cat. reg. Tusci*
codices 1 et 2 pergunt: A Christi nativitate usque
huc sunt anni 1001. 4) Ita Cat. regum Tuscus

- p. 519; cf. Cat. Lomb. cont. D p. 516. 5) Ita Cat.
regum Tuscus p. 519; cf. Cat. Lomb. cont. cod. C 3
p. 516. 6) Cf. Cat. reg. Tusci codices 1. 2 p. 519:
a 4. anno Octoni imperatoris usque ad 18. Henrici
tertii imperatoris sunt ann. 92. 7) 1055 perperam
Cat. Lomb. cont. cod. C 3. 8) Immo d. 5. Octobris;
v. E. Steindorff, 'Jahrb. des Deutschen Reichs unter
Heinrich III.' t. II (1881), 356 n. 4.

SERIES EPISCOPORVM ARETINORVM.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

In rotulo archivi capituli Aretini fasc. 1 num. 3 signato (= c.), ex quinque membranis consuto, quem Gerardus primicerius ecclesiae Aretinae inter a. 1056. et 1064/70. per manus Gezonis eiusdem sanctę Arętine aecclesię notarii describendum curavit, in tergo tertię membranę manu quadam saeculi XI, quae, si Pasquium¹ sequimur, non est manus Gerardi neque Gezonis esse videtur, nomina episcoporum Aretinorum usque ad Teodaldum (qui a. 1023—1036. sedit et a. 1036, d. 12. Iunii obiit)² scripta sunt. Quibus alia manu saeculi XI. nomen Wilhelmi episcopi, suo loco inter Helmpertum et Albertum omissum, et deinceps variis saeculi XI/XII. et XII. manibus nomina episcoporum ab Immone, antea diacono Wormatiensi, Teodaldi successore, usque ad Heliottum (c. a. 1176—1186)³, deinde saeculo XII/XIII. et XIII. Amedei (a. 1188—1203) et Gregorii (a. 1203—1212), postremum rursus aliis tribus manibus nomina Martini, Marcellini, Guillelmi II (qui sedit a. 1248—1289, a. 1289, d. 11. Iun. in proelio apud Campaldinum commisso occisus) subiuncta sunt.⁴

Haec series episcoporum usque ad Teodaldum ad verbum fere cum nominibus episcoporum Aretinorum convenit, quae Ser Tommaso Romani libro suo inedito⁵, qui 'Formularium Curiae Aretinae' inscribitur, c. 43 a. 1542, ut videtur, inseruit, quorum pars fuit reperta in quodam asserculo, dum reficebatur tectum ecclesiae abbatię sancti Clementis, iuxta et intra portam sancti Clementis de Aretio⁶. Quam S. Clementis seriem aequę ac seriem nostram, Gerardi primicerii, ut Pasqui recte suspicari videtur, iussu confectam, ex diptycho antiquo ecclesiae maioris, cui nomina episcoporum defunctorum illata esse conici licet, descriptam esse Pasqui (IV, 260. 261) putat⁷. Seriem nostram sub nomine Gerardi de Episcopis Aretinis usque ad an. 1060 laudavit Franciscus Marucelli in libri sui 'Mare magnum' intitulati, inediti, vol. 19, art. 6 ('De Aretio'), qui continuationem ab a. 1060. usque ad a. 1229. cuidam Uberto Aretino attribuit⁸.

1) Ub. Pasqui, 'Documenti per la storia della città di Arezzo nel medio evo' I (Florentiae 1899; 'Documenti di storia italiana pubblicati a cura della Regia deputazione Toscana sugli studi di storia patria' XI), p. 8 ad nr. 1; idem, 'Doc.' etc. IV (Aretii 1904), 259. 2) V. infra ad c. 2 Historiae custodum Aretinorum, p. 1474 n. 2. 3) Perperam Pasqui IV, 261 haec nomina omnia saeculo demum XIII (Wilhelmi saec. XII) adiecta esse dicit. 4) Sequitur in tergo quartę et quintę membranę Catalogus regum Langobardorum et imperatorum usque ad a. 1056, supra p. 1430 sqq. editus. 5) 'Arch. Capit. d'Arezzo' nr. 1023 secundum Pasqui IV, 261 sqq. Pro Alpari Romani habet Alparius, pro Aribertus: Alipertus, pro Lampertus: Alampertus, et ad Cunimundus, Alipertus, Alampertus addit: gotti et longobardi; pro Helmpertus habet Hylipertus (Pasqui IV, 264). Alteram seriem episcoporum usque ad Angelum de Ricasulis (a. 1391—1403) non paucis locis turbatam idem Romani a. 1560. in 'Libro Collectaneo' inedito (Pasqui IV, 262, 264) 'ex diversis antiquis et modernis monumentis' collegit. Quacum series a Scipione Ammirato, 'Vescovi di Fiesole, di Volterra e d'Arezzo', Florentiae 1637, qui librum suum

iam a. 1592 scripserat) p. 196sq. (usque ad Petrum Usimbardum, a. 1589—1611, producta) edita, quam Gius. Cappelletti, 'Le chiese d'Italia' XVIII (Venetiis 1864) p. 58 sq. iteravit, non semel convenit neque tamen, quod Pasqui IV, 262 n. 2 contendit, ex Romaniana simpliciter descripta esse potest. 6) Quam ecclesiam a. 1031, m. April. Teodaldus episcopus monasterio S. Mariae de Pratalia et Sigizoni abbati concesserat, eo videlicet modo, ut prefatus Sigizo denominatam ecclesiam sancti Clementis a fundamentis rehedificare faciat atque ipse vel sui successores per personas quas providerint regere studeant (Pasqui I nr. 148). 7) Qui propter formam nominis Hylipertus exemplar S. Clementis demum saeculo XIII. aut non multo ante ortum esse censet. 8) Ubertus Aretinus, de Episcopis Aretinis ab anno 1060. usque ad annum 1229, Pasqui IV, 261, qui, quis fuerit iste Ubertus, non diiudicat, sed a. 1190. Ubertum quendam presbyterum (II, Florentiae 1916 [in tegumento 1920], nr. 404, sed in Civitate Castelli) et c. a. 1230. Ubertum notarium Aretinum (cf. II nr. 511, a. 1231, d. 26. Oct.: Dominus Ubertus iudex comitatus Aritii et Castelli pro domino Gevehardo de Aristen legato domini

Seriem hanc antiquissimam, quae rectum primorum episcoporum ordinem a recentioris aevi auctoribus turbatum servavit, primus edidit luculentissimo commentario instructam Ub. Pasqui, 'Documenti per la storia della città di Arezzo nel medio evo' IV (Aretii 1904), 259 sqq.; cuius editionem, quia nostros omnes fere fugit¹ neque in Germaniae bibliothecis publicis suppetit, hoc loco retractare ex re esse existimavimus, textu ad codicis imaginem lucis ope factam, quam viro cl. Paulo Kehr debemus, quantum fieri potuit emendato annisque episcoporum, qui certo constare videbantur, maxime, sed non sine censura, secundum Ubaldum Pasqui et Gerhardum Schwartz², qui Pasqui chronologiam episcoporum non noverat, adscriptis.

A. Hofmeister.

	Sathirus episcopus ³ .	Innocentius episcopus.
10	Donatus episcopus ⁴ .	Maiurianus episcopus.
	Gelasius episcopus ⁵ .	Servandus episcopus ⁶ .
	Domitianus episcopus.	Ciprianus episcopus ⁷ .
	Severinus episcopus.	Bonushomo episcopus.
	Florentius episcopus.	Vitalianus episcopus.
15	Maximianus episcopus.	Alpari ^a episcopus.
	Eusebius episcopus.	Lupartianus episcopus ^{b,8} .
	Gaudentius episcopus.	Deodatus episcopus.
	Dicentius episcopus.	Aliseus episcopus.
	Laurentius episcopus.	Stabilis episcopus ⁹ .
20	Gallius episcopus.	Cunimundus episcopus.
	Benedictus episcopus.	Aribertus episcopus ^{c,10} .
	Olibrius episcopus.	Lampertus episcopus ¹¹ .
	Vindicianus episcopus.	Petrus episcopus ¹² .
	Cassianus episcopus.	Item Petrus episcopus ¹³ .
25	Dativus episcopus.	Iohannes episcopus ¹⁴ .
	Dulcitius episcopus.	Petrus episcopus ¹⁵ .

a) ita c.; Alparius Romani, Ammirato; Alpan Pa.

b) praecedit $\frac{2}{1}$ c.

c) praecedit $\frac{1}{2}$ c.

imperatoris in Italia?) occurrere adnotavit. Etiam Iac. Burali, 'Vite de' vescovi Aretini' (Arezzo 1638) p. 10
30 seriem nostram sub Gerardi primicerii nomine laudavit, quem c. a. 1050. scripsisse continuatione postea ab altero sacerdote usque ad a. 'MCCCIII' (ita per errorem, qui tyopthetae esse videtur, pro 1248) subiuncta putavit.

35 1) Pasqui volumen IV. citavit P. F. Kehr, Italia pontificia III (Berolini 1908), 145. Pasquium secutus priores 20 episcopos usque ad Maiurianum recensuit F. Lanzoni, 'Le diocesi d'Italia dalle origini al principio del secolo VII' ('Studi e testi' 35) I (Faenza 1927), 569—573. 2) G. Schwartz,
40 'Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens unter den sächsischen und salischen Kaisern, mit den Listen der Bischöfe 951—1122' (Leipzig, Berlin 1913) p. 199 sqq. Cf. etiam H. Pahncke, 'Geschichte der Bischöfe Italiens deutscher Nation' I (951—1004), Berlin 1913, p. 83 sq.
45 3) Apud Ammiratum (supra p. 1438 n. 5) praecedunt: *Anno Christi 352 Liberio Pont. Max. Constantino et Iuliano Imperatoribus Sengito et Nigriniano Consulibus fuit primus Episcopus Aretinus et post eum sequuti sunt* etc. 4) Qui a. 362, d.

50 7. Aug. obiisse videtur. Cf. etiam F. Lanzoni, 'Le diocesi d'Italia' I, 569 sq. 5) Cf. infra Hist. cust. Aret. c. 6 p. 1477 l. 1 sq. 6) Cf. Pasqui I nr. 1. 7) Qui concilio Romano sub Agathone papa a. 680 habito interfuit; Mansi, Conciliorum nova et amplissima Col-
55 lectio XI (Florentiae 1765), 310. 8) Qui sedit a. 714

et 715; Pasqui I nr. 3—7. Cf. supra p. 1433 sq. 9) Qui sedit a. 752; Pasqui I nr. 11; Jaffé-Ewald, Reg. pont. I nr. 2307; Kehr, It. pont. III, 147 nr. 5. 10) Qui sedit a. 783 et 801; DKar. nr. 150. 196, MG. Dipl. Kar. I, 204, 264; cf. etiam M. Kössler, 'Karls des Großen erste Urkunde aus der Kaiserzeit' ('Veröffentlichungen des Historischen Seminars der Universität Graz' VIII, Graz, Wien, Leipzig 1931); P. K(ehr), in 'N. Archiv' 49 (1932), 702 sq. nr. 283. 11) Qui sedit a. c. 819, 826, 828; Pasqui I nr. 22 (Reg. imp. I² nr. 701); MG. Cap. I nr. 180 p. 370; J. Ficker, 'Forschungen zur Reichs- und Rechtsgesch. Italiens' IV (1874) nr. 11 p. 15. 12) Qui sedit a. 833, 835, 843; Pasqui I nr. 27. 28. 29. 33. 34 (Reg. imp. I² nr. 1038. 1052. 1107. 1108). Cf. Hist. cust. Aret. c. 1, infra p. 1471 et n. 6. 13) Qui sedit a. 850, 855, 865; Pasqui I nr. 37 (ad a. 853; sed v. Reg. imp. I² nr. 1179 a; Kehr, It. pont. III, 148 nr. 10). 39; Flod. Hist. Rem. eccl. III, 10, MG. SS. XIII, 483 et n. 9. 14) Qui ab a. 872 usque ad a. 898 occurrit; Pasqui I nr. 41 (perperam ad a. 871). 52; Kehr, It. pont. III, 148 nr. 11 (= V, 124 nr. 1); L. Schiaparelli, 'I diplomi di Guido e di Lamberto' (Roma 1906; 'Fonti per la storia d'Italia'), DLamb. nr. 10 p. 95. Certe idem est, quem Libellus de imperatoria potestate in urbe Roma (MG. SS. III, 721; ed. Gius. Zucchetti, 'Il Chronicon di Benedetto monaco di S. Andrea del Soratte', Roma 1920, 'Fonti per la storia d'Italia', p. 203 et n. 3)

	Theodicius episcopus ¹ .	1062/63—1095/99.	Constantinus episcopus ⁸ .
	Everardus episcopus ² .		Sigifredus electus ⁹
986/87—1010.	Helmpertus episcopus ³ .		natione ^c Teutonicus ^{c.10} .
1014—1021/23.	Albertus episcopus ⁴ .	1104/5—1114.	Gualterius episcopus ¹¹ .
1023—1036.	Teodaldus episcopus ⁵ .	1129—1135?	Buianus episcopus ¹² .
		1114/15—1128/29.	[Guido episcopus ^{d.13} .]
e. 1011/13.	Wilihelmus ^a episcopus ⁶ .	e. 1136—1140/42.	Maurus episcopus ¹⁴ .
		1142—1175?	Ieronimus episcopus ¹⁵ .
1036/37—1048/52.	Immo ^b episcopus ⁷ .	1176?—1186.	Heliottus episcopus ^{e.16} .
1051/52—1060/62.	Arnaldus episcopus.		

a) Wil. ep. postea manu saeculi XI. add. c. b) nomina quae sequuntur usque ad Hel. saeculo XI/XII. et XII. add. (Immo — Const. certo, fortasse etiam Sig. et Gualt. una eademque manu) c. c) nat. Teut. eadem manu saec. XII. script. c.
d) Guido ep. saeculo XII/XIII. intra lineas add. c. e) Hel. ep. alia manu saec. XII. script. c.

Iohannem diaconum et archicancellarium suumque (sc. Ludowici II. imperatoris, qui Iohannes inde ab a. 864, m. Febr. usque ad a. 865, m. April. occurrit, H. Bresslau, 'Handbuch der Urkundenlehre' ² I, Leipzig 1912, p. 401) *secretarium, qui postea Reatinus* (cum Zucchetti intellegendum est *Aretinus*) *episcopus effectus est, unde iam electus erat*, nominat, quique in Passione SS. Florae et Lucillae Petro Damiani (perperam, si Fedorum Schneider, 'Die Reichsverwaltung in Toscana' I, Rom 1914, p. 283 n. 4 sequeris) adscripta c. 3 (Migne, Patr. Lat. 144, col. 1030) *religiosus pater Ioannes episcopus Aretinus, cancellarius palatinus* audit. Iohannem a. 900 inter m. Mai. et Oct. diem obiisse Schneider l. c. coniecit. 15) Qui sedit a. 900 (d. 12. Oct.), 901, 916; L. Schiaparelli, 'I diplomi italiani di Lodovico III e di Rodolfo II' (Roma 1910; 'Fonti per la storia d'Italia'), DLud. III. nr. 2. 6. 7, p. 6. 19. 23; id., 'I diplomi di Berengario I' (Roma 1903) nr. 109. 111.

1) Inter Theodicium et Everardum omissum esse Hugonem putant Pasqui IV, 260. 275 sq. et Schwartz p. 199. At equidem, quin in synodo Augustana a. 952, MG. Const. I nr. 9 p. 18 l. 27 *Aritiensis* (pro quo iam Pertz haud ita male *Brixienensis* proposuerat) corruptum sit, nullus dubito. Aufredus a. 958 (Pasqui I nr. 68) potius Verulanus quam Aretinus episcopus fuit. 2) Qui occurrit ab a. 963. usque ad a. 979. 3) Qui ecclesiam a. 986/87—1010. rexit. Qua de causa eum de Alemania ortum esse Pasqui IV, 276 dixerit, nescio. Cf. Hist. cust. Aret. c. 1. 2. 9, infra p. 1472 et n. 2, p. 1474, 1481. Post Helmpertum omissus est Wilhelmus, v. infra l. 7 et n. 6. 4) Qui rexit ecclesiam Aretinam a. 1014—1021/23. Cf. Hist. cust. Aret. c. 6, infra p. 1477 et n. 2. 5) Bonifacii marchionis Tusciae frater, Tedaldi marchionis filius; rexit ecclesiam a. 1023—1036; cf. supra p. 1438; infra Hist. cust. Aret. c. 2. 6 p. 1474 et n. 2, p. 1477. 6) Qui inter Helmpertum et Albertum, non post Teodaldum inserendus erat, primitus consulto, si Pasquio credis, omissus; sedit a. 1011. et 1013; Pasqui IV, 276 sq.; Schwartz p. 200. 7) Nazione Teutonicus. Cf. etiam Hist. cust. Aret. c. 2, infra p. 1474 et n. 4. Ammirato, qui etiam continuo post Teodaldum posuerat *Honfridius Monachus, Arnaldus* (postea omissus), *Viliermus*, habet: *Imnio Francus*; Romani I (ubi *Arnaldus* praecedit): *Franciscus*, Romani II (ubi post Teodaldum sequebantur *Honfridius qui et Immo*

dictus est, Arnaldus, Uuilielmus): *Franci(scus)*, quod ex Franci cognomine Immoni indito depravatum esse patet. 8) Cf. etiam Hist. cust. Aret. c. 8, infra p. 1479 et n. 4. Ammirato habet: *Constantinus Grecus*. 9) *Sigifredus Aretinus electus* etiam Pasqui I nr. 389 (a. 1177—1180) p. 523; cf. Romani I apud Pasqui IV, 264: *Sigifredus electus; hic fuit teutonicus*. Qui subscripsit a. 1099, m. Aug. chartae, quam monasterio S. Mariae in Pratalia dedit (Pasqui I nr. 291, cf. tab. ad IV, 273): *Ego Seyfridus episcopus et comes manu mea ss.* 10) Ita etiam Romani I, v. notam praecedentem; Ammirato: *Sigifredus Teutonicus*. Quod Schwartzium p. 202 fugit. Sed cf. Pahncke p. 83: 25 *Seifridus Teutonicus*, qui I. B. Mittarelli, Ann. Camald. III (1778) p. 65 citavit, ubi legimus: *In locum Constantini arbitramur electum Sigefridum seu Seifridum, natione Teutonicum*. 11) Quem Pasqui IV, 280 et Schwartz p. 202 etiam Gregorium dictum esse contendunt. Rexit a. 1104/5—1114, *qui primus fuit Aretii per dominum papam et non per imperatorem* episcopus constitutus (Pasqui I nr. 389 p. 556, 539) idemque postea ab ipso papa depositus. Ammirato: *Gualterius Elemosinarius*, ubi sequitur *Regius Vice-* 35 *dominus*, sine dubio ex charta quadam male intellecta per errorem effectus (cf. Cappelletti XVIII, 107 sq.). 12) In concilio Pisano a. 1135. ab Innocentio II. papa depositus; Jaffé-Loewenfeld, Reg. pont. I, p. 865. Cf. Pasqui IV, 281 et Kehr, It. pont. III, 155, ad nr. 41, 40 qui — qua causa suadente nescio — Buianum nihilominus usque ad mortem a. 1136. ecclesiam Aretinam obtinuisse dicunt. Ammirato: *Buianus Ubertainus*. 13) Qui ante Buianum post Gualterium inserendus erat, ut recte habent Romani II et Ammirato; rexit a. 1114/15— 45 1128/29. Romani II: *Guido buccatorta*; Ammirato: *Guido Monachus*. 14) Qui occurrit ab a. 1136 (Jaffé-Loewenfeld I nr. 7768) usque ad a. 1140 (Pasqui I nr. 346, 'Regesto di Camaldoli' II [Roma 1909] nr. 985 et 989, quae chartae propter indictiones tertiam 50 et quartam potius ad a. 1140. m. April., et m. Oct., quam 1141 pertinent). Ammirato: *Marcus Monachus*. 15) Electus a. 1142. m. Nov. et a. 1143. ineunte Febr. consecratus Kehr, It. pont. III, 155 nr. 43 sq.; 428 nr. 76 sq. Occurrit adhuc a. 1173. m. Aug., Pasqui I 55 nr. 379. 16) Mortuus a. 1186, d. 4. vel 5. Dec., secundum Pasqui IV, 282. Cf. Stumpf, 'Reichskanzler' II nr. 4583. 4586; H. Kauffmann, 'Die italienische Politik Kaiser Friedrichs I. nach dem Frieden von Con-

1188—1203. Amedeus^a episcopus¹.

1203—1212. Gregorius^b episcopus.

1213—1235. Martinus^c episcopus.

1236—1248. Marcellinus episcopus².

1248—1289. Guillelmus episcopus.

a) Amad. ep. *alia manu saec. XII/XIII. c.* b) Greg. ep. *manu saeculi XIII, fortasse eadem qua Amed. ep., script. c.*
5 c) *hinc rursus tribus diversis manibus saeculi XIII. c.*

stanz' (Greifswald 1933; 'Greifswalder Abhandlungen zur Geschichte des Mittelalters' 3) p. 121 n. 37. Post quem Gualandus electus post annum renuntiavit.

1) Post quem alterum Constantinum intrudunt Romani II
10 et Ammirato. 2) Iussu Friderici II. imperatoris a. 1248.
suspensus in patibulo in prima dominica instantis quadragesime (Raineri Viterb. card. epist. apud Math. Par., Cron. mai., MG. SS. XXVIII, 305), quem diem dominicam Invocavit, id est d. 8. Martii, intellegunt
15 I. Ficker et E. Winkelmann, Reg. imp. V, 1 (Innsbruck 1881—82), nr. 3666 a, V, 2 (1892—94) nr. 13 657, et

F. Liebermann, SS. XXVIII, 305 n. 2 et 5 (quibus-
cum Elisabeth von Westenholz, 'Kardinal Rainer von Viterbo', Heidelberg 1912, p. 154 sqq. ['Heidelberger Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte' 34] consentit), cum I.-L.-A. Huillard-Bréholles, Hist. dipl. Friderici secundi VI, 2 (Paris. 1861) p. 605 n. 2, quem Pasqui IV, 283 secutus est, de dominica Septuagesimae vel Circumdederunt, i. e. d. 16. Febr., cogitaverit (ita etiam R. Davidsohn, 'Gesch. v. Florenz' II, 1, Berlin 1908, p. 336 sq.). E. Kantorowicz, 'Kaiser Friedrich der Zweite' (Berlin 1928) p. 597 et 'Ergänzungsband' (ib. 1931) p. 242 de die tacet.

NOTAE DE BEATRICE DVCISSA TVSCIAE ET GISLA.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

Ex codice musei Nicolai de Iankovich Pestinensis, nunc Pestinensis bibliothecae musei nationalis Ungarici ('Széchényi-Landesbibliothek')¹ codice Iankovichiano nr. 246 fol. Lat., hodie cod. lat. med. aevi 6 (= c.), membranaceo in folio, foliorum 97, qui excerpta ex Pauli Orosii Historiis adversum paganos saeculo X. vel circa scripta et in principio (f. 1—7) manu saeculi XII. vel XIII (vel XIV?) suppleta continet, duas notitias annorum 1076. et 1078. de morte Beatricis ductricis Tusciae et de morte cuiusdam Gislæ uxoris Wilielmi, quae in folio quodam in fine codicis adiecto (fol. 97^v), quod prius cum tegumento codicis posteriore non iam exstante quodam modo 10 coniunctum esse videtur, manu saeculi XI. posterioris scriptae leguntur, edidit G. H. Pertz in 'Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde' VI, fasc. 1—4 (1831), p. 141. De codice cf. praeter Pertzium l. c. p. 140 et C. Zangemeister in praefatione editionis Orosii, Vindobonae 1882, (Corp. script. eccl. Lat. 5), p. XXII. imprimis dissertationem viri doct. Michael Ring Ungarice scriptam, 'A nemzeti múzeum Orosius-codexéről' ('Vom Orosius-Codex des Nationalmuseums'), 15 in 'Nyelvtudományi Közlemények' XII (1876)², p. 45—69 (cf. 'Revue de Philologie', n. s. I, 1877, 'Revue des revues' p. 166), de qua viri clarissimi de Farkas, Instituti Ungarici universitatis Bero- linensis director, et E. Iacubovich, bibliothecae Pestinensis iam nominatae praefectus, benignissime nos edocuerunt. Secundum Ringium notae nostrae, quas denuo typis expressit (l. c. p. 47), non eadem, quod Pertzius voluit, sed diversis manibus rebus coaevis in Tuscia scriptae sunt³. Quod 20 codex humanissime Gryphiam transmissus denuoque a nobis collatus probat; ex quo hic has notitias proponimus.

A. H.

1) In quam a. 1838. cum collectione Iankovichiana coemptus demum post circiter 15 annos illatus est, quod v. cl. E. Iacubovich, bibliothecae Pestinensis, quae 'Széchényi-Landesbibliothek' appellatur ('Magyar Nemzeti Múzeum orsz. Széchényi-Könyvtára'), gratiose nobiscum communicavit. 2) Fasciculus primus, qui hanc dissertationem continet, iam a. 1875. prodit. 3) P. 47: 'Ein besonderes Pergamentblatt ist noch dem Kodex angefügt, mit nekrologischen Notizen aus der gleichen Zeit, auf deren Grund man den Zeitpunkt des geographischen Beiblattes' (i. e. f. 96—96', quod est ultimum ultimi quinionis folium, quod excerpta de regionibus Italiae ex Pauli diac. Hist. Lang. l. II, 9—24: *Omnis Italia que versus meridiem vel potius in eo extenditur — Dicitur etiam Latium ipsa Italia pro eo, quod Saturnus Iovem filium fugiens intra eam latebram invenisset*, desumpta praebere iam Pertz p. 140. vidit) 'mit Sicherheit, den der älteren Bestandteile wenigstens annähernd feststellen kann. Die erste Notiz lautet: Darauf folgt von anderer Hand mit feinerer Feder und dunklerer Tinte, überhaupt Schriftzügen anderen Charakters: Hier sind ungefähr 12 Buchstaben ausradiert, und in der folgenden Zeile schrieb dieselbe Hand, die das geographische Beiblatt schrieb, folgende

dreier Worte: *rebus excessit humanis*. Die Gleichzeitigkeit und Glaubwürdigkeit dieser Aufzeichnungen ist nicht 25 zu bezweifeln. Die genaue Detaillierung der Zeitangaben, der Umstand, daß die zweite Notiz von einer anderen Hand herrührt, sowie eine gewisse loyale Schwülstigkeit im Stil der ersten Notiz (deren nüchterne, nur formale Nachahmung wir in der zweiten sehen) — alles das 30 deutet darauf hin, daß diese Notizen nicht lange nach den aufgezeichneten Ereignissen, innerhalb der Grenzen des toskanischen Herzogtums und durch Untertanen dieses Herrscherhauses geschrieben wurden'. — Post notas nostras in eodem folio (97^v) sparsim complures notulae 35 hodie erasae vel evanidae scriptae erant, quae saltem ex parte ex Pauli diac. descriptione provinciarum Italiae excerptae sunt (cf. ex gr. Hist. Lang. II, 20 de Samnio etc., II, 23 de Liguria et vino a Gallis degustato). Inter quas codice luci ex lucerna quarzea emananti subiecto 40 interdum voces *de(?) Flo(renti?)a* (quae apud Paulum diac. non inveniuntur) apparere videntur, quae tamen certo certius, ita ut affirmando de eis dicere liceat, perspicere non possunt. Etiam in fol. 97^v nonnullae notulae hodie evanidae, sed manu, quae multo recentior fuisse 45 videtur, scriptae occurrunt.

Anno dominice incarnationis MLXXVII^{mo} 1, XIII. kl. Mai., inditione XIII^{ma}, Tuscie 1076.
ductrix Italieque honor inoppumque^a nutrix, vere dicta Beatrix², splendidissima^b lucerna Apr. 18.
in domo Domini^c fulsura, diem clausit extremum.

Anno^d post incarnatum Dominum MLXX nono³, octavo^e idus Augusti, inditione^f prima, 1078.
5 Gisla Wilielmi² uxor ad extremitatem vite deducta^h rebus excessit humanis¹. Aug. 6.

a) ita c. b) l eadem manu eodemque atramento superscr. c. c) ita (dñi, sed altera hasta litterae n et i et signum
abbreviandi detrit.) c.; dei Pertz. d) abhinc alia manus calamo tenuiore et atramento fuscior c.; prior littera n eadem
manu eodemque atramento superscr. c. e) sequ. v̇ (? = vero?) eras. c. f) indictione radendo corr. inditione c.; in-
dictione Pertz. g) uilielmi c. h) sequentibus c. 12—15 (c. 12 Ring) litteris erasis, quarum media fere ū esse videtur,
10 tria postrema verba rebus excessit humanis eadem fortasse manu, quae notam de Beatrice scripserat (aliter Ring, cf. supra
p. 1442 n. 3), et clariore atramento scripta sunt c. i) in medio proximae lineae sequ. Anno dominice incarnationis mille-
sino (sic!) atramento etiam clariore et calamo crassiore script. c.

1) Annus 1077. secundum calculum Pisanum die
25. Martii a. 1076. incipiens hic est annus 1076. se-
15 cundum usum nostrum communem, quo indictio 14.
currebat. 2) Filia Friderici II. ducis Lotharingiae
superioris (qui iam a. 1026/27, non a. 1033, obierat,
cf. A. Hofmeister in 'Mitt. d. Inst. f. österr. Geschichtsf.'
XXXVIII, 1919, p. 503 sqq.), uxor Bonifacii marchi-
20 onis Tusciae et Gotfridi Barbatu ducis Lotharingiae in-

ferioris, mater Mathildis comitissae. De morte Beatri-
cis, quae Pisis obiit, cf. G. Meyer von Knorau, 'Jahrb.
Heinrichs IV.' t. II, p. 692, L. Simeoni ad Donizonis
V. Mathildis v. 1140. et 1360, Muratori, SS. rer. Ital.,
ed. n., V, 2 (1930) p. 44. et 52 sq. 3) Secundum
calculum Pisanum, id est annus 1078. secundum usum
nostrum, quo indictio prima currebat.

INSTITVTA REGALIA ET MINISTERIA CAMERAE REGVM LONGOBARDORVM ET HONORANTIAE CIVITATIS PAPIAE.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

*Libellus, quem hic primi in Germania edimus, pretiosissimus et paene unicus nostrae Monumentorum Germaniae historicorum collectioni deesse non debuit, qui ad cognoscendum dispositionem regni Italici et praecipue iura et administrationem fisci, id est camerae regiae Papiensis, necnon et ordinationem commercii et ministeriorum artium civitatis Papiensis saeculo X. et saeculo XI. 10 ineunte sub Ottonibus nostris regibus et imperatoribus permultum faciat. Codex unicus, chartaceus, foliorum 50¹, in 4°, compluribus manibus saec. XIV, XV, XVI. scriptus et ex diversis partibus saeculo, ut videtur, XVI. vel XVII. hodierno involucro e charta densata grisei coloris facto² comprehensus, in archivo comitum dal Verme Mediolani (prius in loco Torre d'Albera dicto) servatur (= c.), ubi eum a. 1929. benignissime mediante v. cl. Arrigo Solmi et liberalissime con- 15 cedente illustri comite Ing. Ludowico dal Verme³, filio clarissimi quondam generalis comitis Luchini dal Verme, examinare et conferre mihi licuit⁴. Codex miscellanea maxime ad historiam civitatis et ecclesiae Papiensis spectantia continet⁵. Inter quae nono loco f. 23—26 in singulari binione, cuius tamen charta eadem est quae charta sequentis folii 27 hodie cum binione praecedente coniuncti et foliorum 28—34, quae quinionem in tribus postremis foliis mancum efficiunt⁶, leguntur (f. 23—25') 20 Instituta Regalia et ministeria Camere Regum Longobardorum⁷ [et] honorancie Ciuitatis papie, manu, quae saeculi XIV. exeuntis vel XV. ineuntis esse videtur, fortasse non multo post a. 1395, exarata, quibus alia manus coeva vel forsitan paululo posterior Catalogum imperatorum et regum infra p. 1459, n. * editum subiecit⁸ (f. 25'—26), ultima pagina (f. 26') huius binionis vacua relicta.*

1) Quae in codice numeris insignita non sunt.
2) Cum dorso membranaceo subfusco.
3) Qui Mediolani in via 'S. Giovanni sul muro' nr. 14 habitabat. Archivum haud procul in via 'Foro Bonaparte' collocatum erat.
4) De gente nobili dal Verme, quae Verona oriunda saeculo XIV. post medium in dominium Mediolani transiit, v. P. Litta, 'Famiglie celebri italiane' fasc. XIX (Milano 1881).
5) Cf. G. Boni et R. Maiocchi, 'Il catalogo Rodobaldino dei corpi santi di Pavia' (Pavia 1901) p. 7 sqq., qui schedis Petri Moiraghi (de quo vide infra p. 1447 sq.) iam vita defuncti usi sunt, codice ipso non inspecto; A. Solmi, 'L' Amministrazione finanziaria del Regno Italico nell' alto medio evo' (Pavia 1932), p. 6 sqq. De codice etiam ipse alio loco pluribus agam.
6) F. 27—28: *Arenga sive oratio dicenda in die, qua illustrissimus dominus noster dominus Iohannes Galeaz Comes Virtutum etc. ducalia sumet*

insignia (a. 1395); f. 28'—30: *Littera describens du- 25 calis solempnitatem tituli, quo nostrum illustrissimum principem Iohannem Galeaz Maiestas cesaria insignire dignata est, d. Mediolani decimo Septembris MCCCLXXXV.*; f. 31—33: *De Secundo philosopho et de eius scilento*; f. 33'—34': *Capitulum de ponti- 30 ficibus et de constitutionibus eorum tam in misa quam in aliis ordinibus ecclesie.* Quae etiam eadem manu qua 'Instituta regalia et ministeria camere regum Longobardorum' scripta esse posse negari omnino nequit.
7) Hic finit prima linea.
8) Ante a. 1412, v. infra 35 p. 1445, l. 1 sqq. — Ultimus codicis Vermiani libellus (nr. XX apud Boni et Maiocchi p. 10), *Registrum corporum sanctorum et indulgenciarum ecclesiarum Papie* (f. 47—50'; ed. Boni et Maiocchi p. 11—34), in charta alia manu posteriore (eadem qua f. 35 sqq.) neque ante 40 a. 1407, cum sanctum Bricium iam in ecclesia S. Mariae

Libellum nostrum iam a. 1412. mense Octobri Papiæ dictator mandati, quod 'in executione litterarum' 'illustrissimi domini nostri' ducis Mediolani et comitis Papiæ ad 'potestates, capitaneos, rectores, officiales (sc. civitatum et terrarum) et subditos prefati domini (sc. ducis Mediolani et comitis Papiæ) et etiam non subditos suos' de studio Papiensi, postquam fluxis pluribus annis, in valentibus bellorum dissidiis, quibus hec patria Lombardie, proh dolor! diu premebatur et vexabatur, vacavit, reformato et 'ad proximum sancti Luce festum' inchoando missum est, in usum suum convertit, scribens¹: . . . Etiam revolutis pluribus annis studium generale floruit in dicta civitate, incipiendo a Berengario primo, qui imperavit anno Domini DCCCCXIII etc. solus in Italia², usque ad Octonem tercium, Octonis secundi filium, anno Domini DCCCCLXXII³, prout in Institutis Regalibus et Ministeriis Regum Logombardorum et honoranciis civitatis sepedicte⁴ lacius continetur.

Centum fere annis elapsis Iacobus Gualla libro suo a. 1505. Papiæ typis dato, qui 'Papie Sanctuarium' inscribitur⁵, f. 7 (lib. I cap. 3) ex pervetusto Papie Pontificum codice bibliotece Pontificalis delubri, in quo eorum sacre hystorie leguntur, quaedam inseruit, quae quin ad c. 3 Institutorum regalium (infra p. 1452 l. 13 sqq.) vel eius fontem redeant, non dubito⁶. Et quamquam in verbis modo allatis est, quod forsitan codicem ecclesiae cathedralis Papiensis a Gualla adhibitum magis compilationem quandam, quae libellum 'Institutorum regalium' vel notitias quasdam in eum receptas exscripserit, quam ipsa 'Instituta regalia' continuisse indicare videri possit, tamen fieri potuisse, ut Gualla vel ipso codice Vermiano vel eius simili usus sit, non omnino negaverim, praesertim cum codex Vermianus hodie superstes et primo loco brevem episcoporum Papiensium historiam a beato Syro usque ad Guidonem de Languscho comitem de Aula comitum palatinorum de Lomello⁷, quae Cronica episcoporum Papiensium inscribitur⁸, et ultimo loco Registrum corporum sanctorum et indulgenciarum ecclesiarum Papie iussu Robaldi episcopi a. 1236. compositum⁹, quod et aliunde notum est, ad quod Gualla in praefatione f. 1¹⁰ et lib. I c. 7 (De sancto Rhedubaldo Papie Episcopo . . .) f. 13 sq.¹¹ respexit, exhibeat.

de la Capella iacentem adnotet, quo hoc anno translatus est (Boni et Maiocchi l. c. p. 18), scriptus est ('scritto nel primo quarto del secolo XV; pochi anni dopo il trasporto . . . del corpo di S. Brizio a S. M. Cap-
pella avvenuto nel 1407', Boni et Maiocchi p. 10).

1) 'Cod. dipl. dell'Università di Pavia' II, 1 (Pavia 1913) nr. 195, p. 124. Cf. A. Solmi, 'Sulla persistenza della scuola di Pavia nel medioevo fino alla fondazione dello studio generale', in 'R. Ist. Lomb. di scienze e lettere. Rendiconti' ser. II, vol. LVIII (1925), p. 218 sq.
2) Infra p. 1459 l. 11. 3) Infra p. 1460 l. 9.

4) Infra p. 1450 sq. 5) Iacobi-Guallae Iureconsulti Papie Sanctuarium. In fine libri legitur: *Finis Sanctuarij: Papie antiquitatum: Reliquiarum sanctorum que erant in Arce Papie: Indulgentiarum quarumlibet ecclesiarum intra et extra civitatem: ac vbi iaceat corpus. b. Bernardini de Feltro. Impressum Papie per magistrum Iacob de Burgofranco Anno domini*

MCCCCCV. die .x. mensis Nouembris. Guallae liber denuo prodiit a. 1587: Iacobi Guallae I. C. Patriitque Ticinen. historiae suae patriae, Sanctuarii Papiae appellatae, Libri Sex . . . Papiae, Ex Officina Hieronymi Bartoli .M.D.LXXXVII. Guallae

verba Stefanum Breventano ('Istoria della antichità, nobiltà, et delle cose notabili della città di Pavia', 'In Pavia Appresso Hieronimo Bartholi, nelle Case di S. Pietro in Ciel' Aureo 1570') Italice vertisse Gius. Robolini, 'Notizie appartenenti alla storia della sua patria' II (Pavia 1826), p. 287. animadvertit, Breventano l. III c. 1, f. 51—51': *Questa era ancora una special preminenza, che (come era notato nel libro de gli annali di questa Città, et nelle Istorie dei Vescovi d'essa, il quale era nel la libra-*

ria della Chiesa Catedrale) i maggiori Prencipi d'Italia nominatamente notati, et anco fuori d'Italia solleuano ogni tre anni (mentre durò il Real seggio) portare al Palagio commune una certa quantità di pecunia come per tributo, o censo. 6) Gualla l. c. f. 7 (ed. a. 1587, p. 10), de regibus Longobardorum, qui Papiam exaltaverunt, inter cetera sic habet: *Papiam etiam exaltarunt: quod in pervetusto Papie Pontificum codice bibliotece Pontificalis delubri: in quo eorum sacre hystorie leguntur: habetur: quemadmodum maiores ibidem ad verbum nominatim inscripti Italiae Principes: atque etiam extra Italiam: omni triennio regia regnante sede: in eiusdem vrbis palatio certam pecuniarum: et rerum quantitatem persoluebant.* 7) Qui sedit a. 1295—1311, anno DCCCCLXIII^o in codice perperam adscriptus, de quo errore cf. Fed. Savio, 'La leggenda di S. Siro primo vescovo di Pavia', in 'Giornale Ligustico' 19 (1892), p. 401 sqq., imprimis p. 416 sqq., qui codicem nostrum non adhibuit. 8) *Hec ex cronica episcoporum Papiensium compendiose et succinte colliguntur ut infra, f. 1. 1'. 4—6.* 9) Anno Domini MCCXXXVI. dominus Rubaldus Dei gratia episcopus fecit inquire corpora sanctorum, que erant in civitate Papie et in burgis et ecclesiis, in quibus sunt recondita, in quodam libro per ordinem narrante. Et sunt numero CXXXXI (manu posteriore corr. CXXXXVIII), et exceptis hiis, que non sunt in hoc folio, quorum nomina ignorantur, et aliis reliquiis etc., f. 49. 49'. 47—48'. 50. 50'. Quod ex apographo Moiraghiano (v. infra p. 1447 et 1448 n. 1) ediderunt G. Boni et R. Maiocchi, 'Il Catalogo Rodobaldino dei Corpi Santi di Pavia' (Pavia 1901). 10) Rhodobaldi autem presulis ticinensis cronica: edita anno salutis Millesimo ducentesimo

11) Qui sedit a. 1295—1311, anno DCCCCLXIII^o in codice perperam adscriptus, de quo errore cf. Fed. Savio, 'La leggenda di S. Siro primo vescovo di Pavia', in 'Giornale Ligustico' 19 (1892), p. 401 sqq., imprimis p. 416 sqq., qui codicem nostrum non adhibuit. 8) *Hec ex cronica episcoporum Papiensium compendiose et succinte colliguntur ut infra, f. 1. 1'. 4—6.* 9) Anno Domini MCCXXXVI. dominus Rubaldus Dei gratia episcopus fecit inquire corpora sanctorum, que erant in civitate Papie et in burgis et ecclesiis, in quibus sunt recondita, in quodam libro per ordinem narrante. Et sunt numero CXXXXI (manu posteriore corr. CXXXXVIII), et exceptis hiis, que non sunt in hoc folio, quorum nomina ignorantur, et aliis reliquiis etc., f. 49. 49'. 47—48'. 50. 50'. Quod ex apographo Moiraghiano (v. infra p. 1447 et 1448 n. 1) ediderunt G. Boni et R. Maiocchi, 'Il Catalogo Rodobaldino dei Corpi Santi di Pavia' (Pavia 1901). 10) Rhodobaldi autem presulis ticinensis cronica: edita anno salutis Millesimo ducentesimo

Multis annis post, saeculo XVI. posteriore, comes Alphonsus Beccaria¹ ex antiquissimo libro manuscripto penes ipsum existente, monachorum Cassianensium Divi Salvatoris Papiæ² tractante de institutis, et Regalibus legum longobardorum affini suo Alexandro Raudensi (da Rho-), iurisconsulto athenaei Papiensis, quaedam rettulit, quae ille in indice tractatus sui 'de Analogis, Univocis et Aequivocis' Venetiis a. 1586—1587. prelo subiecto posuit³. Qui codex S. Salvatoris Papiensis a. 1586. idem qui codex a. 1412. Papiæ adhibitus aut eius gemellus fuisse videtur. Num etiam idem qui Vermianus noster fuerit, neque affirmare neque prorsus negare audeo. Neque magis certi quicquam de eo codice diffiniri posse videtur, in quo post centum annos et amplius P. Romualdus (Ghisoni) a S. Maria ord. Erem. Excalceatorum S. Augustini 'librum Institutorum Regalium Regum Longobardorum'⁴, perlegere potuit⁵. Unde tribus locis ea, quae de ecclesiis Papiensibus, 10 scilicet monasterio S. Martini q. d. foris portam (infra c. 5) et ecclesiis S. Syri et S. Michaelis maioris (infra c. 16) ibi habentur, in libro suo, qui inscriptus 'Flavia Papiæ Sacra' post mortem demum auctoris Ticini Regii a. 1699.⁶ in lucem prodit, cum lectoribus communicavit, magis tamen

sexto: et trigesimo stupendum continet numerum inferiorius anotatum: sanctorum corporum: sacrorumque templorum: quae et ab quibus regibus sint erecta. 11) Praeterea animaduertens Ticinensem urbem Sanctorum reliquiis quam maxime illustratam. Pastor ipse optimus: ut rei divinae precipuam curam gereret. per singula totius urbis templa: venerandas Sanctorum reliquias: quae erant in obscuro: solertissime perquisivit: scriptoque mandavit. Et Cronicam perbreuem de eis condidit quae reuerendo tanti Presulis nomine communita: eiusdem sacri thesauri patefactam veritatem veris litteris dillucide continet: atque fidem: longeque etiam maiorem prestat venerationem. cui etiam adiecit delubra Regum impensa erecta: ubi nominatim ipsi Reges tumultantur. Quae omnia cum eiusdem urbis celesti origine: ac ingenti antiquitate in medium efferuntur.

1) Ex gente Papiensi celeberrima, de qua cf. Robolini, 'Notizie' IV, 2 (Pavia 1832), p. 189 sqq., V, 1 (Pavia 1834), p. 161 sqq., V, 2 (Pavia 1836), p. 13 sqq., VI, 1 (Pavia 1838), p. 48 sqq. De Alphonso comite ex ramo 'Beccaria di S. Alessio' oriundo v. Robolini V, 1, p. 189 sq. 2) De monasterio S. Salvatoris Maioris Papiæ ab Adalheida imperatrice instituto cf. P. Kehr, Italia pontificia (Reg. pont. Rom.) VI, 1, p. 203. 3) Qui liber (intitulatus *Tractatus de Analogis, Univocis et Aequivocis Iuris utriusque, Decisiones Ampliss. Sena. Mediol. et aliorum supremorum Magistratum includens: Celeberrimi I. C. D. Alexandri Raudensis Patritij Mediol. ex Dominis Burgheti, in Ticinensique Gymnasio in vespertinis iuris civilis professoris*) Venetiis, Ex Officina Ioannis Baptistae Somaschi. 1587. in lucem prodit. In fine libri I (quem solum typis expressum vidi) c. 40 p. 522. legitur: *Hic impono finem huic primo libro sperans Dei benignitate, alia meliora me in sequenti dicturum, uel fortè etiam aliquando hæc eadem, refrigerato inuentionis amore, nouum quasi lectorem maturius examinaturum atque correcturum; Ticini die vltima febrarij. MDLXXXVI.* Inter contextum libri et indicem qui sequitur (*Index locupletissimus in librum primum tractatus de iuris civilis analogis Alexandri Raudensis iuriscon. Mediolan. et in Florantissimo Gymnasio Ticinensi ius civile in sede Vespertina docentis*) legitur nota: *Venetis, Apud Ioannem Baptistam Somaschum. MDLXXXVI.* In indice s. v. *Gymnasium Ticinense legum imperialium, quo anno fuit erectum* hæc verba habes: *adde quod*

secundum Cassan. in consuet. 10. parte. consid. 32. col. 3. anno a partu Virginis 740. tempore Caroli 15 magni erectum fuit Gymnasium Ticinense, quo tempore in eo explicabantur leges consuetudines ac constitutiones longobardorum, ut rettulit mihi Illu. et Clariss. Iurisconsultus affinis meus D. Co. Alphonsus Beccaria constare ex antiquissimo libro manu scripto 20 penes ipsum existente, monachorum Cassianensium Divi Salvatoris Papiæ, tractante de institutis, et Regalibus legum longobardorum. Secundum Robolinum l. c. II (Pavia 1826), p. 200: '... il Professore di Giurisprudenza in Pavia Alessandro Rho detto Raudense 25 che nel 1585.' (sic!) 'stampò in Venezia un Trattato de Analogis Univocis et Aequivocis' etc. usque ad 'tractante de Institutis et Regalibus Legum (ossia Regum) Longobardorum'. Cum verbis modo allatis cf. ea, quae in mandato a. 1412. verba supra p. 1445 l. 7 sqq. 30 allata immediate praecedunt: *Studium enim generale floruit in dicta regia civitate temporibus regum Liutprandi filii regis Asprandi, qui obiit in Pavia anno Domini DCCXLI et iacet in ecclesia sancti Augustini, quam sub vocabulo Sancti Petri in celo aureo 35 fabricavit, et Desiderii, ultimi regis Logombardorum, qui regnavit in Pavia annis XXVI, anno Domini DCCLIII. Qui quidem reges Logombardorum iacent pro maiori parte in ecclesiis hic per eos constructis. Etiam reuolutis pluribus annis etc.* Quae in libello 40 nostro ipso vel ullo modo cum eo coniuncta in codice Vermiano non leguntur, ubi tamen f. 13' et 21' de regibus Longobardorum, qui iacent in Pavia in ecclesiis infrascriptis, et de regibus Longobardorum ab Alboino usque ad Desiderium complura inveniuntur. 45 — Cf. etiam Renato Sòriga, 'Per una nuova edizione delle „Honorantie civitatis Papiæ"', in 'Boll. d. Soc. Pavese di storia patria' XIV (1914), p. 91. Alexander Rhaudensis (Rho), qui Papiæ iura inde ab a. 1580. usque ad a. 1600. docuit, a. 1600. in senatorem elec- 50 tus a. 1627. Mediolani obiit; v. C. Dell'Acqua, 'I Sepolcri dei Re Longobardi in Pavia', in 'Boll. d. Soc. Pavese di storia patria' I (1901), p. 444, qui ib. et p. 445 n. 2 Tractatum de analogis, univocis et aequivocis a. 1587. in lucem prodisse dicit. 4) Quem sub 55 antiquorum Langobardorum regno a. 774. a Francis expugnato conscriptum esse putavit (cf. Flavia Papiæ Sacra I, p. 87). 5) Sòriga p. 91, quem Solmi secutus est, P. Romualdum (Ghisoni) codice Vermiano usum esse coniecit. 6) Non 1609. 60

sensu quam verbis servatis. Qui loci in Flaviae Papiae Sacrae parte I. pag. 28, 32, 87 inveniuntur; quos cum ipso 'Institutorum regalium' textu comparatos hic inserendos esse e re iudicavimus:

1) *Flav. Pap. Sacr. I, p. 32¹:*

'Si quidem in libro Institutorum Regalium
5 eorumdem Regum, ubi de spectantibus ad
Ecclesias agitur, habetur, quod, quotquot ex
Venetorum Urbe, Ticinum, negotiaturi
adveniebant, dimidium pro unoquoque cen-
tenario, de negociatione sua, Ecclesiae
10 D. Martini extra Portam persolvere tene-
bantur. *Instit. Regal. Reg. Longob.*'

2) *Flav. Pap. Sacr. I, p. 87²:*

'In Ecclesia scilicet D. Syri lampadem
ex auricalco fuisse, quae iugiter, ex Regis
15 praescripto, collucere inibi debebat, pro Ani-
ma ipsius Regis, ob quod, ter in anno,
Domini scilicet Nativitate, et Festis Pa-
schatis Ressionationis, et Pentecostes,
Regius Cubicularius libram unam, dena-
20 riorum Papiensium, pro manutenendo
lampadis oleo solvere iuebatur: ac insuper
Mansionariis duodecim, singulis *Ca-
ligas, et calceamenta Canevacia*, cum *pa-
ludamento*³, in Paschate, praeberet, qua-
25 tenus accensam custodirent Lampadem,
Lumen Imperatoris appellatam: Quod
item paludamentum⁴, cum calceamentis, et
caligis, obtinebant, quando Rex processio-
naliter illam ingrediebatur Ecclesiam. *lib.*
30 *instit. Regal. Reg. Longob.*'

3) *Flav. Pap. Sacr. I, p. 28:*

'Insuper, et hoc consueverunt Regum ali-
qui, quod, quotiescumque ingredi continge-
bat Basilicam hanc (*sc. S. Michaelis Maioris*),
35 Processionaliter, Regem, eius Mansionarii
novis Caligis, et Calceamentis Canevaceis, ac
paludamento, singuli donarentur, quatenus,
pro eiusdem Regis Anima, devotas ad Deum
preces effunderent. *Instit. Regal. Reg. Longob.*'

40 *Ex P. Romualdi (Ghisoni) libro notitia libelli nostri ad recentiores viros doctos, inter quos
Iosephus Robolini praecipuus fuit, devenit, qui codicem frustra quaesitum perditum deplorabant*⁵.
*Quo a. 1890. exeunte in archivo comitum dal Verme (tunc in Torre d'Albera existente*⁶) *reperito
textus 'Institutorum regalium' a rev. dom. Petro Moiraghi transcriptus primum editus est Papiae*

Inst. reg. c. 5:

'Solebant venire multi divites negocia-
tores Venetorum in Papiam cum eorum
negocio. Et dabant ad monasterium Sancti
Martini, qui dicitur foris portam, quadra-
gesimum soldum de omni negocio.'

Inst. reg. c. 16:

'Est autem in ecclesia Sancti Syri rete
unum de auricalcho, ubi debet magister
camere per tres vices in anno, in natale
Domini, in pascha et in pentecoste, per
unumquodque ipsorum festorum, dare li-
bram unam denariorum Papiensium in
oleo, ita ut illud rete possit complere et
illuminare pro anima regis. Et duo-
decim mansionarii ... debent recipere
per singulos vestimenta de lana et par unum
caligarum et in pascha paludamenta per
singulos et caligas canevacias, eo quod
custodiant bene lumen imperatoris; et
quot vicibus rex intrat cum processione
in ecclesia Sancti Syri, sic debet donare
ipsis duodecim mansionariis per singulos an-
nos pro anima regis, ut preces eorum exau-
diat Deus.'

Inst. reg. c. 16:

(*Cf. supra sub 2.*)

'Et duo mansionarii Sancti Michaelis
maioris debent recipere vestimenta, sicut fa-
ciunt mansionarii Sancti Syri.'

(*Cf. supra sub 2.*)

1) Ubi P. Romualdus haec praemisit: *Verum, antequam
45 construeretur illud Gynaecium Monialium* (*sc. S. Mar-
tini iuxta Portam Aurelianam*), *Ecclesia D. Martini, iam
usque a temporibus Regum Longobardorum, extitisse
claret.* 2) Ubi de ecclesia SS. Gervasii et Protasii
agens P. Romualdus haec praemisit: *Non levis aut
50 [leg. autem] hic nobis occurrit dubitatio super eo,
quod in regalibus institutis Longobardorum Regum
perlegere contigit.* 3) *paludamento* Rom. 4) *plau-*

damentum Rom. 5) Robolini, 'Notizie appartenenti
alla storia della sua patria' II (1826), p. 200sq., qui
hunc libellum saeculo XII. antiquiorem non esse pu-
tavit, quae sententia stare non potest. Etiam C. Prelini,
'San Siro primo vescovo e patrono della città e diocesi
di Pavia' II (Pavia 1890), p. 32 n. 1 libellum periisse cre-
didit. Cf. Vidari, 'Frammenti cronistorici dell' agro Tici-
nese'² II (1891), p. 318sq.; Sòriga l. c. p. 31. 6) Cf.
G. Boni et R. Maiocchi, 'Il Catalogo Rodobaldino' p. 7.

a. 1891. in secunda editione libri Iohannis Vidari, qui inscribitur 'Frammenti cronistorici dell' agro Ticinese', II, p. 399—405¹. Secundam editionem, cum codicem ipsum in archivo Vermiano in Torre d'Albera (degli Alberi) invenire non iam potuisset, ex eodem apographo Moiraghiano emendatam paravit Renatus Sòriga, in 'Bollettino della Società Pavese di storia patria' XIV (1914), p. 95—101². Tertiam et quartam editionem a. 1920. et 1932. debemus viro clarissimo et inter rei publicae administratores litterarum studio excellentissimo Arrigo Solmi³, qui codice archivi Vermiani iam Mediolanum translato denuo adhibito et de textu difficili non semel lectu, difficillimo intellectu et constituendo et explicando⁴ optime meritus est et nos etiam summa, qua est, liberalitate et humanitate semper et in omnibus adiuvit. Quod et ex hac quinta nostra editione, quam infra proponimus, diligenti lectori satis patebit. Quam etiam emendatiorem, etsi non, quod in tali re vix umquam fieri posse harum litterarum periti consentient, omnino perfectam, tamen et in textu recensendo et in rebus explicandis non semel utilia contribuentem viris doctis et Germaniae et Italiae gratam fore speramus.

Restat, ut, quo tempore quoque consilio libellus noster conscriptus sit, paucis explicemus⁵. Quem saeculo XI, non XII. vel posteriori, attribuendum esse recte iam Vidari perspexit⁶. Sòriga eum intra tria priora saeculi XI. decennia, fortasse paulo ante palatium regium a. 1024. a Papiensibus destructum compositum, sed hic illic postea, postremo saeculo XIV. post medium, interpolatum esse putavit. Primus Solmi suo iure duas partes distinxit⁷, alteram, quae partem longe maximam complectitur (c. 1—21), saeculo XI. priore compositam, alteram, id est prologum et epilogum, cui etiam postea ab tertio quodam auctore catalogus imperatorum et regum subiunctus est⁸, saeculo XIV. adiectam. Quam secundam partem saeculo XIV. exeunti attribuit, cum in prologo (infra p. 1451, l. 7 sq.) ad studium generale Papiensibus a. 1361. a Karolo IV. imperatore concessum respectum haberi putaret. Sed ego iis magis assentior, qui quidem vocabulum 'studium generale' ante saeculum XIII. usurpari non posse concedunt, sed locum, de quo agitur, potius ad scholam iuris Papiæ saeculo XI. celeberrimam quam ad studium generale a. 1361. noviter institutum referunt, et prologum et epilogum non post a. 1361, sed saeculo XIV. priore, Heinrici VII. vel potius Ludowici Bawari imperatorum temporibus ab aliquo homine Papiensi gloriae patriae flagrantissimo adiectum esse puto, qui non Librum de descriptione Papiæ ab Opicino de Canistris a. 1330. absolutum⁹ exscripsit, sed eodem animo incensus iisdemque fere temporibus interdum similia scripsit¹⁰. Primam,

1) Cf. ib. p. 318—323. P. Moiraghi, 'Curiosità Pavese' I (Pavia 1896), p. 125. Cf. C. Dell'Acqua, 'I Sepolcri dei Re Longobardi in Pavia', in 'Boll. d. Soc. Pavese di storia patria' I (1901), p. 445: 'Ma il vanto di averlo fatto conoscere è dovuto al conte Luchino Dal Verme, il quale in un centone di cose pavesi da lui posseduto, trovò riprodotto quel libro in una copia dal sec. XV . . . Trasmesso da Roma al nostro concittadino comm. avv. Giovanni Vidari, e da lui esaminato in concorso del chiaro ab. Don Pietro Moiraghi' etc. Apographum Moiraghianum in bibliotheca Seminarii Papiensis servari dicit Sòriga l. c. p. 92. 2) Cf. ib. p. 90 sqq. 3) A. Solmi, 'Il testo delle „Honorantie civitatis Papie“', in 'Arch. stor. Lombardo', 'Serie quinta', XLVII (1920), p. 187—192; cf. p. 177 sqq. — A. Solmi, 'L'Amministrazione finanziaria del Regno Italico nell' alto medio evo' (Pavia 1932) p. 20—27. 4) A. Solmi, 'Le „Honorantie civitatis Papie“ e le stazioni doganali del regno italico', in 'R. Ist. Lomb. di scienze e lettere. Rendiconti', ser. II, vol. LIII (1920), p. 577—585; 'La distruzione del Palazzo regio in Pavia nell' anno 1024', ib. LVII (1924), p. 351—364; 'Sui rapporti commerciali tra Pavia e le città bizantine dell' Italia Meridionale nell' alto medioevo', in 'Studi Bizantini a cura dell' Istituto per l'Europa orientale' I (1924), p. 311—315. Quae commentationes retractatae in librum 'L'Amministrazione finanziaria' supra allatum receptae sunt, ubi et aliae aliorumque virorum doctorum dissertationes afferuntur. 5) Quae alibi pluribus prosequar. Cf. praeter Solmium etiam Sòriga l. c. et F. Landogna, 'La genesi delle

„Honorantie civitatis Papie“, in 'Arch. stor. Lombardo', 'Serie quinta', XLIX (1922), p. 295—331. 6) Vidari p. 319. Etiam Petrus Moiraghi, postquam quandam elocutionis similitudinem cum Liudprandi postea episcopi Cremonensis operibus animadvertisse sibi visus est, ita ut etiam, quod a recto quam maxime abhorret, de Liudprando ipso quasi libelli nostri auctore cogitari posse crederet, tamen 'Instituta regalia' 'primis saeculi XI. annis' ascribere maluit ('Curiosità Pavese' I, 125 sq.). 7) Quod Landogna frustra infirmare conatus est. Solmium secutus est A. Schulte, 'Pavia und Regensburg', 'Hist. Jahrb.' 52 (1932), p. 469. 8) E contra Landogna p. 329. catalogum imperatorum et regum, excepta clausula ultima de principibus electoribus, quam non ante saeculum XIII. exeuntem ita scribi potuisse nemo est quin videat, primitivi libelli partem esse posse putavit. Quod a vero quam maxime abhorrere ex ratione, quae inter hunc catalogum et Martini Poloni Chronicam aliosve recentiorum temporum catalogos vel chronicas intercedat (infra p. 1459 sq.), luce clarius patet. 9) Quem sub titulo 'Anonymi Ticinensis Liber de laudibus civitatis Ticinensis' ediderunt R. Maiocchi et F. Quintavalle apud Muratori, SS. rer. Ital., nov. ed., XI, 1 (1903); denuo impressit F. Gianani, 'Opicino de Canistris I' „Anonimo Ticinese“ (Cod. Vaticano Palatino latino 1993), Pavia 1927, p. 73 sqq. De Opicino de Canistris cf. etiam R. Salomon, 'Das Weltbild eines avignonensischen Klerikers', in 'Vorträge der Bibliothek Warburg' VI (1930), p. 145 sqq. 10) Neque tamen cum Landogna l. c. p. 298 libellum nostrum ante librum Opicini de Canistris scriptum esse oportere affirmaverim,

id est mediam et longe maximam partem textus nobis obui Solmi, ut ante eum iam Sòriga fecerat, saeculo XI. priore ante a. 1024, vivo adhuc Heinrico II. imperatore, id est circiter a. 1010—1020, conscriptam esse putat. Cui Landogna oblocutus libellum de 'Institutis regalibus' potius post mortem Heinrici II. Conrado II. imperante compositum esse statuit. Cui quin et ego assentiar, facere non
 5 possum. Nam etiamsi ea quae in c. 21 leguntur: Et imperator Henricus multa ministeria venundedit, ea, quod, qui non habebat filium, in regalem honorem camera hereditasset, de Heinrico II. imperatore sine liberis mortuo dicta esse Landognae vix concesserim et in hoc loco sane difficillimo explicando magis opinioni a Solmio acutissime prolatae (v. infra p. 1458 n. 6) accedam, tamen haec eadem verba et ea quae sequuntur: Et si fuisset prudens imperator et honorabilis,
 10 sicut decet imperium etc. Heinrico vivo et in libello ad ipsum vel ad consiliarios suos ita scribi potuisse nullo modo mihi persuadere possum. Praeterea, quod Landogna statuit, pactum cum rege Anglicorum et Saxorum in c. 3 memoratum ut idem sit, quod Kanutus rex Anglorum et Danorum a. 1027. fecit, cum tempore paschali (d. 26. Mart.) Romae una cum Rudolfo III. rege Burgundiae coronationi Conradi II. imperatoris interesset, quamvis sagaciter Solmi repugnauerit¹, fieri potuisse
 15 vix negarim. Nec mirum videtur, quod Kanutus rex in epistola, quam continuo ad suos in patriam direxit, ea tantum, quae ab imperatore et rege Burgundiae impetraverat, nec simul ea, quae ipse pro his se daturum esse promiserat, posuit. Quae si probaveris, antiquam libelli nostri partem, qui c. 1—21 complectitur cuiusque tenor, exceptis fortasse interdum nonnullis vocibus, vix ullo loco posteriore tempore e consilio immutatus esse videtur², post Heinrici II. imperatoris mortem palatium-
 20 que regium a Papiensibus a. 1024. destructum Conrado II. imperante circiter a. 1027. vel paulo post ab auctore quodam Papiensi, qui camerae regiae ascriptus vel erat vel fuerat³, eo consilio ad imperatorem eiusve consiliarios dirigendam compositam esse pro certo habebis, ut eos ad iura camerae regiae incuria praedecessorum regum vel imperatorum Ottonis III. eiusque matris Theophaniae, cuius consiliarius erat ille diabolus, qui nominabatur Iohannes Grecus⁴ etc. (c. 21), et Hein-
 25 rici II. subversa recuperanda accenderet. Prologus et epilogus saeculo XIV. priore, fortasse Heinrico VII. vel Ludowico Bawaro imperante a Papiensi quodam, qui gloriam patriae commendare et fortasse contra Mediolanum civitatem iam quam maxime in omnibus progressam defendere nitebatur, additus est, qui etiam titulum moderno tempore communiter usitatum adiecit: Honorancie civitatis Papie⁵, cum sincerus saeculi XI. prioris titulus esset: Instituta regalia et ministeria
 30 camere regum Longobardorum⁶.

Auctorem principalis libelli saeculi XI. prioris in conscribendo registris camerae regiae aliisve scriptis authenticis vel etiam chartis usum esse patet. In quibus singulis indagandis summum studium Landogna posuit; qui quamvis sagacissime et doctissime singula scrutaretur, tamen plurima non ita evicit, ut hic allata in edendo textu nobis vel lectoribus usui esse posse viderentur. Itaque
 35 his omissis eos, quibus haec cordi erunt, ad ipsam viri doctissimi dissertationem⁷ delegamus.

In recensendo textu ita versati sumus, ut secundum usum nostrum, quoad fieri potuit, presso pede codicem, etiamsi non autographum et non semel evidenter corruptum, sequeremur, non nisi iis locis, ubi corruptela non dubia et emendatio, etsi non in verbis, tamen in sensu certa erat, emendatis, non negantes etiam pluribus locis coniecturae locum esse. Etiam rem orthographicam, paucis
 40 quae posteriorem aetatem evidentius sapere videbantur exceptis, secundum codicem unicum moderati sumus, cuius lectionem semper, etiam levissimam, ab ea recedentes adnotavimus. Propter singularem textus et potestatem et obscuritatem saepius etiam ex editionibus prioribus, quamquam omnes non nisi ad eundem codicem, quem et nos habuimus, redeunt, praesertim ex duobus, quas

1) Item P. S. Leicht, qui libellum temporibus Conradi II. regis, nondum imperatoris, inter a. 1024 et 1031 (!) tribuit ('Riv. di St. del Diritto ital.' V, 1932, 223 sq.), cui F. Borlandi ('Riv. stor. ital.' 49, 1932, ser. IV, 2, p. 383 n. 2) contradixit, Solmium secutus. — V. p. 1452 n. 6.
 2) Aliter, nec tamen recte, Landogna p. 300. Qui etiam
 50 compluribus locis textum ab auctore saeculi XIV. male lectum et propterea depravatum opinatus emendationes non paucas proposuit, quas omnes minus probatas negleximus: c. 7 negociatorum pa(latii) pro n. Papie, c. 8 monete pa(latii) pro m. Papie, c. 13 camerarii palatii pro
 55 cam. Papie, c. 14 facere debent in palatio pro f. d. in Papia, c. 17 negociatores palatii pro neg. Papienses.

3) Cf. Sòriga l. c. p. 94. De (A)gisulfo, filio Airaldis quondam magistri camerae (c. 20, infra p. 1458 l. 1 sq.) — qui Airaldis fortasse a. 988/90. vel 91. decessit —, cogitat Solmi, 'L'Amm. fin.' p. 201. Quod neque negari neque affirmari potest. Ad scholam iuris Papiensem saeculi XI. ineuntis respexit Moiraghi, 'Cur. Pav.' I, 126. 4) Iohannes Philagathus. 5) Cf. etiam initium prologi: Hec instituta regum Longobardorum, hii regii fascies, hec honorancie huius antique urbis Ticinensis . . .
 6) Cf. etiam c. 1: . . . audite . . ., qualiter omnia ministeria, que pertine[nt] ad came[rum] regis et palacium, et omnia i[ura] regalia Longobardorum . . instituta fuere! 7) Supra p. 1448 n. 5 allatam.

Solmio debemus, quia ipse ipsum codicem Vermianum uberius examinandi facultatem habuit, ne quid huic editioni deesse videri posset, variam lectionem adscripsimus. In sententiis et circuitibus distinguendis usum nobis consuetum secuti sumus, varia lectione non nisi gravi quadam et singulari causa monente adscripta.

In libris impressis evolvendis v. d. H. Kauffmann me sedulo adiuvit, qui etiam aequae ac v. d. E. Aßmann et v. cl. W. Smidt plagulas mecum correxit. Nec minus P. Kehr, R. Heuberger, C. Erdmann utilia mecum humanissime communicaverunt.

Dabam Gryphiae, m. Septembri a. 1932.

A. Hofmeister.

INSTITVTA REGALIA ET MINISTERIA CAMERE REGVM LONGOBARDORVM^a

10

[ET^b] HONORANCIE CIVITATIS PAPIE.

In¹ nomine domini nostri Iesu Christi dei semper eterni. Hec instituta regum Longobardorum^c, hii regii fascēs^d, hec honorancie huius antique urbis Ticinensis in solido et niveo marmore^e deberent affigi, ne usquam longinqua vetustas valeat abolere. Hanc civitatem primam³ hii in oris Christicolam et ob hoc^e benedictam¹⁵ aput^f Dominum inter alias civitates sanctus Syrus in ingressus sui exordio benedixit et inquit⁴: 'O alma urbs, lectare^g! non minima, sed ingens et copiosa^h vocaberis in finitimis civitatibus inter alias urbes, veniet tibi ab extremis montibus exultatio'. Roma nominat Papiam et appellat filiamⁱ suam⁵. Et sicut Roma coronat imperatorem in ecclesia Sancti Petri cum papa suo, ita Papia cum episcopo suo²⁰ coronat regem in ecclesia^k Sancti Michaelis maioris, ubi est lapis unus rotundus⁶ cum quatuor aliis lapidibus rotundis. Est regale palatium in hac civitate Papie⁷, ad quod et ad presentiam regis venire tenentur et debent omnes principes Italie, de factis Ausonie, sicut agitabat fortuna, deliberacione matura celebraturi consilium

a) ita c.; Langob. Vid.; Longobardorum Sor., Solmi. b) charta lacera, perpusilla vestigia scripturae c.; sive Vid., Sor.; 25 seu Solmi; et legitur in mandato ad officiales ducis Mediolanensis et alios de studio Papiensi restaurato proxime inchoando (Papiae, m. Octobr. a. 1412), 'Cod. dipl. dell' Univ. di Pavia' II, 1 (Pavia 1913) nr. 195 p. 124, cf. supra p. 1445, infra p. 1459 l. 8 c) ita hoc loco c., Solmi²; Longob. Vid., Sor., Solmi¹. d) fastes Vid., Sor., Solmi. e) ita c. f) ita c. g) ita c.; intelligendum est delectare. h) primum o corr. c. i) filiam in marg. suppl. c. k) ectia c.

1) Hic prologus saec. XIV. adiectus est. 2) Cf. ex gr. marmor ille musei historici civitatis Papiae, cui versus infra n. 5 allati inculpti sunt. 3) Cf. Opicini de Canistris Libellus de descriptione Papie, c. 1, ed. R. Maiocchi et F. Quintavalle, Muratori, SS. rer. Ital., ed. nova, XI, 1 (1903), p. 1, F. Gianani, 'Opicino de Canistris I' „Anonimo Ticinese“ (Cod. Vaticano Palatino latino 1993) (Pavia 1927) p. 73: *In principio quidem sue conversionis ad Christum, cuius fidem prima in partibus illis accepit...* 4) Vita s. Syri c. 3, Surius, De probatis sanctorum historiis VII (Col. Agr. 1581), 696, Mombritius, Sanctuarium, nova ed. 1910, II, 543, Prelini, 'San Siro' I (1880), p. 188 sq.: *Ingressusque urbem futurae prosperitatis eius annuncians deprompsit praesagium: 'Delectare gaudiis, urbs gloriosa (gl. om. M.) Papia, quia veniet tibi ab aeternis (externis M.) montibus exultatio, nec vocaberis minima, sed copiosa in finitimis civitatibus...'*; Liudpr. Antap. III, 6, ed. I. Becker, MG. SS. rer. Germ., p. 76 (ubi *gloriosa* deest, *externis* pro *extremis*, *Non* pro *nec* legitur); Lib. de descr. Papie c. 1, Muratori l. c. p. 2, Gianani p. 74: *'Delectare gaudiis, gloriosa urbs Papia, qu. v. t. ab extremis m. ex. Non v. m., set c. in f. c.'*, quibuscum ad verbum convenit Officium s. Syri § 42, quod ex antiphonario Modoetiensi saec. XII. et ex codice Papiensi saec. XV. edidit C. Prelini, 'San Siro primo vescovo e patrono... di Pavia' I (Pavia 1880), p. 63. 5) Cf. Cod. Vat. Pal. 1993 (Opicini de Canistris) f. 15,

ubi ad prophetiam s. Syri adiecta est figura feminae et 30 adscriptum: *Papia filia pape*, Gianani p. 74, n. 1; *Roma secunda* in versibus in Lib. de descr. Pap. c. 13, Muratori, SS. r. It., e. n., XI, 1, p. 25, Gianani p. 99, ad Papiam, ab aliis ad Mediolanum relatis, de quibus cf. Robolini, 'Notizie appartenenti alla storia della sua patria' III (1828), p. 288—296, Moiraghi, 'Curiosità Pavesi' I, 58—130. 6) Talis lapis nostris adhuc temporibus in medio ecclesiae monstrabatur. Ultimus regum Fridericus I, postea imperator, a. 1155, d. 24. April. in ecclesia S. Michaelis, ubi antiquum regum Longobardorum palatium fuit, coronatus est; Ott. Fris. G. Frid. II, 27; A. Hofmeister, 'Eine neue Quelle zur Geschichte Friedrich Barbarossas. De Ruina civitatis Terdonae', in 'Neues Archiv' 43 (1922), p. 141. Saeculo XIV. Henricus VII. rex a. 1311. bis, tempore 45 paschali (ubi humillime in domo Predicatorum tenuit curiam suam, Nic. de Butr. ed. E. Heyck p. 20) et mense Octobri, et Ludowicus Bawarus imperator a. 1329. a d. 19. Iun. usque ad d. 4. Oct. (A. Chroust, 'Beitr. z. Gesch. Ludwigs d. Bayers', Gotha 1887, p. 227. 237 50 n. 6) Papiae morati sunt. 7) De situ veteris palatii a. 1024. a Papiensibus destructi, inter plateas hodie 'Piazza Municipio' et 'Corso Garibaldi' dictas, v. A. Solmi, 'L'Amministrazione finanziaria del Regno italico nell' alto medio evo' (Pavia 1932) p. 39. 190 sqq. 55 Inde ab saeculo XII. novum palatium imperatoris extra portas civitatis Papiensis apud S. Salvatorem nominatur.

et ad beneplacitum regis observaturi, quicquid^a in dicto consilio deliberatum fuisset¹. Debet enim habere Papia comites palatii, qui debent per totam Italiam in omni loco adhuc ante imperatorem tenere palatium sive placitum iuris² et ius unicuique tribuere, et habere missum^{b,3} regis, et secundum preceptum controversie per totam Italiam ducebantur. Papia debet habere regem, advocatum⁴ et iudices palatinos. Omnes insuper iudices Italie debent questiones per sententiam iudicare. Quia ex omnibus civitatibus Italie veniebant ad generale studium huius alme civitatis Papie⁵ studere in iure civili et leges adiscere⁶, et maiores magisque honorati fuere iudices Papie. Ex omnibus civitatibus Ytalie^d extiterunt episcopi Papie⁶. Ex omnibus ordinariis ecclesie^e Sancti Syri, ex omnibus clericis, qui fuerunt huius civitatis Ticinensis, plures divina gracia et misericordia sancti sunt⁷.

1.^f Vos⁸ omnes, quibus est insitus amor, utilitas et honor regni Lombardie, audite letis et equis animis, qualiter omnia ministeria, que^g pertine[nt] ad came[ram] regis et palacium, et omnia^h i[ura]^{g,h} regaliaⁱ Longobardorum^k vetustis temporibus instituta fuere!

2. Intrantes negociatores in regnum solvebant decimam de omni negotio ad clusas et ad vias, que sunt hee^l regi pertinentes, videlicet⁹: prima est Secusia^{m,10}, secunda Bardo¹¹, tertia Belinzona¹², quarta Clavenna¹³, quinta Balzano¹⁴, sexta Volerno¹⁵, septima Trevile¹⁶,

a) ita c. b) ita c., edd. c) ita c. d) ita hoc loco c. e) Ecclie c. f) numeri desunt in codice, ubi haec sine ulla distinctione praecedentibus subiunguntur neque etiam in sequentibus usquam capita numerantur nec semper distinguuntur; in capitibus distinguendis cum v. cl. Solmi convenimus. g) que — iura in marg. suppl., iis, quae uncis quadratis inclusimus, iam abscisis, c. h) oīa n. . ., non iam facile lectu, c.; omnia, omisso iura, Vid., Sor.; cetera enim Solmi. i) i superscr. c. k) ita hoc loco c.; Longob. Solmi. l) ita c.; hec edd. m) ita Solmi; seculia c., Vid., Sor.

1) Tale concilium Papiae a. 1311. mense Octobri Heinrich VII. rex cum civitatibus Lombardiae habuit; G. Sommerfeldt, 'König Heinrich VII. und die lombardischen Städte in den Jahren 1310—1312', in 'Deutsche Zeitschrift für Geschichtswiss.' II (1889), 2, p. 134 sqq. 2) A. 1014 (d. 7. Mai., DH. II. 299) postremo comitem palatii iudicio curiae in praesentia imperatoris praesidentem invenit I. Ficker, 'Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens' I (1868), 315; idem p. 319 comitem palatii etiam absente rege iurisdictionem per totum regnum habuisse negat. 3) De iudicibus Papiensibus missis regis v. Ficker, 'Forsch. z. Reichs- und Rechtsgesch. Italiens' II (1869), 43 sq., 45, 49; III (1870—72), 422 sq. 4) De advocato d. imperatoris (regis) et regni Papiae saec. X. et XI. v. I. Ficker, 'Forsch. z. Reichs- und Rechtsgesch. Italiens' III, p. 25. 5) Hoc non ad generale studium utriusque iuris, videlicet tam canonici quam civilis, necnon philosophiae, medicinae et artium liberalium, quod Karolus IV. imperator civitati Papiae a. 1361, d. 13. April. concessit (Reg. imp. VIII nr. 3631; 'Cod. dipl. dell' Univ. di Pavia' I, Pavia 1905, nr. 1 p. 1; A. Solmi, 'Sulla persistenza della scuola di Pavia nel medioevo fino alla fondazione dello studio generale', Milano 1925, in 'Rendiconti del R. Ist. Lomb. di scienze e lettere' vol. 58, p. 216 sqq.), sed ad antiquam scholam iuris Papiae saec. XI. celeberrimam spectare puto, de qua cf. Ficker l. c. III, p. 42 sqq., A. Solmi, 'La scuola di Pavia nell' alto medio evo', in 'Nuova Antologia' 1925. 6) Cf. Lib. de descr. Papie c. 1, Muratori, SS. r. It., e. n., XI, 1, p. 3, Gianani p. 76: *Temporibus Longobardorum, sicut fertur, illic omnes partium illarum episcopi congregabantur ad synodum, unde et adhuc sunt ibi capelle quam plures vocate multarum civitatum Lombardie nominibus etc.* Cf. Solmi, 'L'Amm. fin.' p. 53 sq.; Schulte, 'Hist. Jb.' 52, p. 465 sqq. 7) Lib. de descr. Papie c. 1, Muratori l. c., Gianani p. 75 sq., non nisi de episcopis

nonnullis Papiensibus catalogo sanctorum adscriptis refert. 8) Hinc quin vetus libellus saec. XI. priore compositus incipiat, non dubito (Solmi¹: a c. 2, Solmi²: a c. 1 vel 2). 9) Ad ea quae sequuntur cf. Solmi, 'L'Amm. fin.' c. III: 'Le stazioni doganali del Regno italico' p. 55 sqq. (iam antea idem, 'Le „Honorantie civitatis Papie“ e le stazioni doganali del Regno Italico', in 'Rendiconti del R. Ist. Lomb. di scienze e lettere' ser. II, vol. LIII, 1920, p. 577—585). 10) Susa ad Doram Ripariam. 11) Hodie Fort Bard ad Doram Balteam inter Augustam Praetoriam et Eporediam. 12) Bellinzona ad Ticinum fl. supra Lacum Maiorem. 13) Chiavenna ad Meram fl. supra Lacum Cumanum. 14) De Bauzano (Bozen ad Isarcum fl.), quod proposuit Solmi, approbante Landogna ('Arch. stor. Lomb.' XLIX, 305), vix ullo modo cogitari posse videtur. Cf. etiam M. Völser, 'War Bozen im 10. Jahrhundert Zollstätte des Königreichs Italien?', in 'Tiroler Heimat' 9 (1927), p. 53 sqq. Si ordinem, quem in enumerandis locis auctor sequitur, respicis, hic locus quidam inter Adduam (Chiavenna) et Athesim (Volargne) positus expectatur. Quod optime ad Valzana (? = Volciano in sinistra ripa fluvii Chiese) prope Salò situm quadrat, ut F. Landogna in 'Studi Trentini' VIII (1927), p. 73 animadvertit (Landogna 'Valzana' scribit, quod nomen in tabulis geographicis nobis suppetentibus non invenimus). Sed etiam alia alii viri docti loca in medium produxerunt, ut Bolzano ad Tesinam fl. a Vicentia civitate ad orientem et septentrionem situm (quod dubitando magis quam affirmando G. Suster in 'Studi Trentini' VII, 1926, p. 35 proposuit). Habes etiam praeter Bolzano prope Vicentiam Bolzano prope Bellunum, Bolzano prope Sanctum Vitum in provincia Utinensi, Bolzano prope Cividale, cf. K. v. Ettmayer, 'Der Ortsname Bozen', in 'Festschrift zu Ehren Emil von Ottenthals' ('Schlernschriften' 9, Innsbruck 1925), p. 41—52, imprimis p. 47; O. Stolz, 'Die Ausbreitung des Deutschtums in Südtirol' III, 1 (München, 183*

octava Sanctus Petrus de Iulio¹ via de Monte Cruce², nona prope Aquilegiam³, decima Forum Iulii⁴. Omnes gentes, que veniunt de ultra montes in Lombardiam, debent esse adecimate^a de caballis, servis, ancillis, pannis laneis et lineis, canevaciis, stagno et spatibus, et debent de omnibus negociis decimam dare ibi ad portam misso camararii^b. Sed omnia sine ulla adecimatione debent dimittere Romipetis sancti Petri, que ducuntur pro impensis eorum. Nullus homo debet ipsos Romipetas adecimare nec eis ullam contrarietatem facere; et si quis fecerit, sub anatama^c sit⁵.

3. Gens vero Anglicorum et Saxorum^d venerunt et veniebant cum eorum negociis et mercadanciis, et videntes ad clusas evacuari males et bulges, ira commoti, sese cum ministrilibus camere altercationibus imiscebant^e et verbis iniuriis et sepius cultro^f mutuis vulneribus percuciebant^g. Rex vero Anglicorum et Saxorum pro secandis tantis et malis et tolendis^h periculis et rex Longobardorumⁱ hoc insimul modo convenerunt⁶: Gens Anglicorum et Saxorum non umquam^k deberent adecimari, et ob hanc causam rex Anglicorum et Saxorum^l et eorum gentes tenentur et debent mittere ad palatium in Papia et ad cameram^m regis omni tercio anno quinquaginta libras cocti argenti et duos magnos canes veltrices mirabiles, pilosos seu velutos, in cathenis cum collariis copertis laminis deauratis et bolatisⁿ sive smaltatis ad arma regis, et duo scuta optima bocelata^o et duas optimas lanceas et duas optimas spatulas operatas et probatas, et magistro camere debent dare duas magnas cottas de vario minuto et duas libras cocti argenti et recipere sigillum a magistro camere, quod in eundo et redeundo^p nullam molestacionem recipiant.

4. Dux^q vero Venetorum cum suis Venetis debent^r dare omni anno de denariis Venetis, qui denarii sint^s de uncia una, tam boni de pondere et argento sicut Papienses⁸,

a) ita c., semper. b) ita hoc loco c. c) ita c.; anagama Solmi. d) ita c. e) ita c. f) ita c.; ultro Solmi¹; ultra Solmi². g) ita edd.; percuciebat c. h) ita c. i) ita c., Sor., Solmi; longeb. Vid. k) ita c. l) Szp hoc loco c. m) ita c., Vid.; camaram Sor., Solmi. n) ita c. o) ita c. p) reddeundo c. q) praecedit signum distinctionis postea insertum c. r) ita c., Vid.; debet Sor., Solmi. s) ita c.; sunt edd.

Berlin 1932), 7 sqq. (11 n. 1), 18 sqq. 15) Volargne ad Athesim fl. supra Veronam. 16) Curiam quandam Trevile prope Castelfranco inter Brentam et Plavim fluvios sagaciter indagavit P. S. Leicht, 'Le stazioni doganali del Regno d'Italia in Friuli', in 'Mem. Stor. Forogiuliesi' XVII (1921), p. 117 sq., cui Solmi, qui prius de Tarvisio (Treviso) cogitaverat ('Rendiconti' etc. LIII, p. 581 sq.), assensus est. Attamen dubitandi rationes manent.

1) (S. Pietro di) Zuglio. 2) Monte Croce, 'Plecken-Paß' in Alpius Carnicis. 3) Haec ante Aquilegiam civitatem per Popponem patriarcham (a. 1019—1042) restauratam scripta esse videri animadvertit P. S. Leicht, in 'Mem. Stor. Forogiul.' XVII (1921), p. 119, quem F. Landogna, in 'Arch. stor. Lombardo' ser. 5, XLIX (1922), p. 307, et A. Solmi, 'L'Ammin. fin.' p. 67 secuti sunt. Teloneum hic memoratum Leicht in ponte Isontii ad Farra, Solmi, qui prius ('Rendiconti del R. Ist. Lomb. di scienze e lettere' ser. II, vol. LIII, 1920, p. 582) de Cervignano cogitaverat, ibidem aut in antiquo 'Ponte Sontii' apud Gradiscam posuerunt. 4) Cividale del Friuli ad Natisone fl. 5) Cf. ex. gr. ex regno Francorum Pipini regis Concil. Vern. a. 755, d. 11. Iul., c. 22, MG. Capit. I nr. 14, p. 37: *De peregrinis, qui propter Deum vadunt, ut eis tolloneos non tollant*; eiusdem capitulare incerti anni (cf. Reg. imp. I² nr. 79) c. 4, MG. Capit. I nr. 13, p. 32. 6) A. 1027, cum Kanutus rex una cum Rudolfo III. rege Burgundiae coronationi Conradi II. imperatoris Romae (d. 26. Mart.) intererat, pactum inter eos factum est, de quo ipse Kanutus epistolam in Angliam destinavit, quam Florentius Wigorniensis Chronicis suis (MG. SS. XIII, 126 sq.) sub a. 1031,

cui perperam per communem rerum Anglosaxonicarum scriptorum errorem Kanuti iter Romanum assignavit, et Wilhelmus Malmesburiensis Gestis regum Anglorum II § 183 (cf. § 182, ed. W. Stubbs I, 1887, p. 221 sq.) inseruerunt: *Locutus sum igitur cum ipso imperatore et domino papa et principibus qui ibi erant de necessitatibus totius populi universi regni mei tam Anglorum quam Danorum, ut eis concederetur lex aequior et pax securior in via Romam adeundi, et ne tot clausuris per viam artentur et propter thelon iniustum fatigentur. Annuitque postulatis imperator et Rodolphus rex, qui maxime ipsarum clausurarum dominatur; cunctique principes edictis firmaverunt, ut homines mei tam mercatores quam alii orandi causa viatores absque omni angaria clausurarum et theloneariorum firma pace et iusta lege securi Romam eant et redeant*; Reg. dipl. hist. Dan. I nr. 70 et ser. sec. I, p. 9. 7) Ad c. 4—6 cf. W. Lenel, 'Zur älteren Geschichte Venedigs', in 'Hist. Zeitschr.' 99 (1907), p. 490 sqq. (hoc libello 'Institutorum regalium' non adhibito); Solmi, 'L'Ammin. fin.' p. 91 sqq.: 'I mercanti di Venezia, di Amalfi, di Gaeta e di Salerno e la Camera regia di Pavia'; cf. etiam F. L. Ganshof, 'Note sur un passage de la vie de saint Géraud d'Aurillac', in 'Mélanges Iorga' (Paris 1933) p. 295 sqq., qui libelli nostri mentionem non facit. De tributo Venetorum cf. H. Bresslau, 'Venezianische Studien', in 'Festgabe für Gerold Meyer von Knonau' (Zürich 1913), p. 69 sqq., imprimis p. 83 sqq., qui 'Instituta regalia' non adhibuit. 8) Quod, etiamsi forte magis ita esse debuit quam fuit, repugnare videtur opinioni, quam ultimus, quod sciam, sane acutissime, H. Bresslau l. c. p. 71 n. 4 et p. 90 defendit, quod in pacto Ottonis II.

libras quinquaginta in palacio Papie et magistro camere palium^a unum optimum^{b.1}, propter hoc, quod ad regem^c Longobardorum^d pertinet². Et illa gens non arat, non seminat, non vindemiat. Istud censum^e appellat^f pactum, eo quod gens Venetorum potest emere in omni portu granum et vinum³ et illorum dispendia in Papia facere et nullam molestiam recipere debent.

5. Solebant^g venire multi divites negociatores Venetorum in Papiam cum eorum negocio. Et dabant ad monasterium Sancti Martini, qui dicitur foris portam⁴, quadragesimum soldum⁵ de omni negocio. Et magistro camere debent dare omni anno per unumquemque Veneti, cum venerint Papiam, maiorem^h unam libram piperis et unam cinamomiⁱ et unam galengri^k et libram unam zinzebris et uxori magistri^l camere pectinem^m unum eboris et speculum unum et paraturam unam aut soldos viginti Papienses honorum⁶.

6. Solebantⁿ venire similiter Salaterni^o, Gaytani et Malfitani^{p.7} in Papiam cum magno negocio et donabant camere in palacio regis quadragesimum soldum⁸ et uxori camerarii, sicut Veneti, per singula pigmata parature.

7. Ministri^q autem negociatorum Papie, magni et honorabiles et multum divites, receperunt semper de manu imperatoris preceptum⁹ cum omni honore, ubicumque fuissent ad mercatum aut per aquam aut per terram¹⁰, ut^r nullum damnum nec molestiam debeant^s

a) ita c. b) optimum c. c) num regnum emendandum? d) ita c., Sor., Solmi; longob. Vid. e) censum c. f) ita c., Vid., Sor.; appellatur Solmi. g) praecedit signum distinctionis postea insertum c. h) ita c., Vid., Sor.; maiores Solmi; cf. infra c. 12, p. 1456, l. 13. i) cinamonii c. k) galengri vel, quod minus verisimile videtur, galenga c.; galengri edd. l) ita c., Vid., Sor.; magistro Solmi. m) ita c.; pectine edd. n) praecedit signum distinctionis postea insertum c. o) ita c.; intelligendum est Salernitani. p) Malefcitani corr., ut videtur, Malfitani (vel Malfatani) c.; Malefatani edd. q) praecedit signum distinctionis postea insertum c. r) ita Solmi; aut c., Vid., Sor. s) debeat c.; debeat Vid., Sor.; debeatur Solmi.

25 a. 983. tributum antiquitus consuetum 25 librarum denariorum Papiensium auctum non sit, cum duo denarii Veneti idem quod unus denarius Papiensis valerent. At potuitne fieri, ut auctor Papiensis hic magis, quod in pactis esse credidit aut voluit, quam quod in iis positum erat, proponeret?

1) Cf. pactum Ottonis II. imperatoris a. 983, d. 7. Iun., c. 22, MG. Dipl. II, 355 sq., Const. I, nr. 18, p. 43, R. Cessi, Pacta Veneta, in 'Arch. Veneto' 59, 5. ser., nr. 9—10 (1929), p. 75 (cf. p. 36 n. 2), c. 20: *Et promisit nobis cunctus ducatus Veneticorum et successoribus nostris pro huius pactionis foedere annualiter omni mense Marcio (marcii Cessi) persolvere libras suorum denariorum quinquaginta et pallium unum*. Eadem leguntur etiam in pacto Ottonis I. a. 967, d. 2. Dec., c. 23, MG. Dipl. I, p. 483, Const. I, nr. 14, p. 35, sed post Waltherum Lenel ('Die Entstehung der Vorherrschaft Venedigs an der Adria', Straßburg 1897, p. 1 sq. n. 1) Bresslau et Cessi (p. 26 sqq.) hunc locum ex pacto Ottonis II. interpolatum esse ostenderunt. *Pallium et quæ camerarii nostri sibi annualiter pro censu exigebant . . . exceptis quinquaginta libris* Otto III. imperator a. 1001. duci Veneticorum suisque successoribus perdonavit, DO. III. 397, MG. Dipl. II, p. 830; Ioh. diac. Chron. Ven., SS. VII, 34, l. 21 sqq., ed. Ioh. Monticolo, 'Cron. Venez. antich.' I ('Fonti per la storia d'Italia'), 163. Sed in pactis saec. XII. et XIII, inde ab a. 1111, pallium denuo invenitur. 2) Cf. B. Schmeidler, 'Venedig und das deutsche Reich von 983—1024', in 'MÖG.' XXV, 1904, p. 545 sqq., cui W. Lenel, in 'Hist. Zeitschr.' 99 (1907), p. 495 sqq., contradixit, et W. Lenel l. c. p. 508 n. 1 de praecepto Karoli III. a. 883. dato. Neuter tamen hoc 'Institutorum

regalium' loco usus est. 3) Cf. Liudpr. Leg. c. 55 (Opera ed. I. Becker p. 205): *A Veneticis et Amelfitanis institoribus . . . qui nostris ex victualibus haec ferendo nobis vitam nutriunt suam*. 4) Monasterium monialium B. Mariae et S. Martini situm non longe a Ticinensi civitate prope portam q. d. Aureliana atque Palatina; P. Kehr, Ital. pont. VI, 1, p. 221 nr. 1. 5) Quem monasterio S. Martini, prope quod mercatus Venetorum Papiae fuisse videtur, non camerae regiae persolvendum esse hinc elucere puto. Cf. pactum Ottonis I. a. 967, d. 2. Dec., c. 11; pactum Ottonis II. a. 983, d. 7. Iun., c. 10: *De ripatico vero placuit, ut secundum antiquam consuetudinem pars parti observetur omnem quadragesimum . . .* — Otto III. imperator a. 998, d. 6. Oct., DO. III. 304, MG. Dipl. II, p. 731, monasterio S. Martini q. d. foras portam inter alia *dimidium quoque portum super fluvium Ticinum in loco qui vocatur Sclauaria cum alia divisione portus in alia eiusdem Ticini fluminis parte confirmavit*. 6) Haec ea esse videntur, quæ camerarii nostri sibi annualiter pro censu exigebant, quæ Otto III. imp. a. 1001. Venetis condonavit, v. supra n. 1. 7) Cf. supra n. 3. 8) Cf. pactum Ottonis I. c. 11, Ottonis II. c. 10, supra n. 5. 9) Cuius exemplar nullum exstat. Cf. Solmi, 'L'Ammin. fin.' p. 79 sqq. 10) Cf. diploma Friderici I. imp. d. a. 1164, d. 8. Aug., Stumpf. nr. 4024, Böhmer, Acta imp. nr. 121, p. 113 (= Solmi, 'L'Ammin. fin.' app. nr. XV, p. 270): *Concedimus quoque fidelibus nostris Papiensibus, ut eorum mercatoribus per totam Ytaliā per aquam et terram libere et secure ire liceat nec cogantur dare maiorem vidam vel tenssam vel pedagium nisi secundum bonum veterem usum et iustum*.

eis facere aliquo modo. Et qui contra hoc fecerit, componere debet mille mancosos^a aureos in camera regis¹.

8. Ministerium^{b, c, 2} autem monete Papie debet habere novem magistros³ nobiles et divites super omnes alios monetarios, qui debent custodire et precipere omnibus aliis monetariis cum magistro camere, ut numquam faciant peiores denarios, quam semper fecerunt, de pondere et argento de duodecim in decem. Et debent illi novem magistri donare fictum de moneta omni anno ad cameram regis duodecim libras denariorum Papiensium et comiti Papie^{d, 4} libras^e quatuor similiter. Eo modo^f, quod, si magister monete invenerit aliquem falsarium, cum comite Papie^d et cum magistro camere debent manum dextram^g illius falsarii facere amputari⁵ et ad cameram regis omnem suam substantiam perveniri⁶. Et ipsi novem magistri, quando aliquis eorum intrat magistratum, debet dare ad cameram regis boni auri optimi unzas^h tres.

9. Monetariiⁱ vero Mediolanenses debent habere magistros⁷ quatuor nobiles^k et divites, et cum consilio camerarii Papie debent denarios Mediolanenses facere tam bonos de argento et pondere, sicut denarii Papie, et cambiare eos per unum denarium solidos^l. Et debent dare fictum magistro camere Papie omni anno libras duodecim denariorum bonorum Mediolanensium. Et si invenerint aliquem falsarium, debent illi suam manum dextram^m amputare⁵ et omnem suam substantiam ad cameram regis applicari⁶.

10. Suntⁿ etiam omnes auri levatores^{o, 8}, qui mittunt rationem ad cameram Papie et numquam debent alicui aurum venumdare per sacramentum et debent ad illum⁹ consignare

a) mancosos c. b) praecedit signum distinctionis, fortasse postea insertum, c. c) ita emend. Solmi²; Minister c. d) ita c., edd.; Palatii proponit Solmi, 'L'Ammin. fin.' p. 112. 114. e) li- in loco raso c. f) ea quae sequuntur artius cum iis, quae supra l. 4-6 leguntur (qui debent custodire — de duodecim in decem), quam cum immediate praecedentibus cohaerere videntur, neque vero ita, ut in c. exstant, ab auctore scripta esse prorsus negari possunt. g) ita c. h) ita c., Vid., Sor.; untias Solmi. i) praecedit signum distinctionis c. k) ita Solmi; nobilles c. l) ita c., Vid., Solmi; lacunam post solidos habet Sor. et Solmi, 'L'Ammin. fin.' p. 112, qui p. 118 duos supplere videtur; solidos (pro solido?) Landogna p. 321. m) ita c. n) praecedit signum distinctionis c. o) ita c.; lavatores Solmi². Nihil immutandum esse docent D'Ar. 5, MG. Dipl. III, 705 l. 38, et charta Papiensis d. a. 1135, d. 27. Sept., apud Solmi, 'L'Ammin. fin.' append. nr. X, p. 261.

1) Hanc formulam in diplomatibus regum saec. IX. et X. usitatam esse monuerunt F. Landogna ('Arch. stor. Lombardo' XLIX, 1922, p. 314), A. Solmi, 'L'Ammin. fin.' p. 79sq. Diploma Friderici I. modo allatum habet: *Si quis vero huius nostre auctoritatis edictum violare presumpserit, M libras auri se compositurum cognoverit, dimidium camere nostre et dimidium predictis Papie consulibus.* 2) Ad c. 8 et 9 cf. A. Solmi, 'L'Ammin. fin.' p. 111sq., 142sq., 153sq., 159sq. 3) *Gundefredus qui et Azo magister monete, filius b. m. Petri, qui professus est ex natione sua lege vivere Longobardorum*, Papias occurrit a. 989, d. 3. Ian. in commutatione de rebus monasterii Nonantulani cum Iohanne abbate et archiepiscopo Placentino facta (Muratori, Ant. It. I, 305 sq.). Antea Heldebrannus quidam, *magister monetariorum Papiensis provinciae manens et vulpinae dolositatis minas praecavens, subditis praemonstrabat vias rectitudinis, quas depravant nimium, qui in illud insudant calliditatis officium*, qui per Maiolum abbatem Cluniacensem a gravissima infirmitate sanatus est; Anon. Silvin. Vita s. Maioli c. 20, Bibl. Cluniac. (Paris. 1614) p. 1776. 4) Quamquam comitatus Papiensis pertinentia comitiva palatii non erat (I. Ficker, 'Forsch. z. Reichs- u. Rechtsgesch. Italiens' I, 317), tamen ineunte saeculo XI. Otto, qui alibi comes comitatus Lomellensis (a. 1018, d. 4. Dec., MG. LL. IV, 651) vel comes Laumellensis (Chron. Novalic. III, 32) audit, idem et comes palatii et comes comitatus Ticinensis occurrit, DO. III. 411 (a. 1001, d. 14. Oct.), DH. II. 299 (a. 1014, d. 7. Mai), Muratori, Ant. Ital. I, p. 387 (a. 1018, d. 28. Aug.), G. Biscaro, 'I Conti di

Lomello', in 'Arch. stor. Lombardo', ser. 4, vol. VI, a. XXXIII (1906), p. 351sq., imprimis 361sq. 5) Poena adulteris nummorum consueta. Edict. Roth. c. 242, MG. LL. IV, 60. 360; cap. Hlud. Pii (a. 819), MG. Cap. I, nr. 139, c. 19, p. 285, = Lib. Pap. Lud. P. c. 25, LL. IV, 534. 6) Statuta posteriora (Genuens., Parm.) conferunt F. Landogna ('Arch. stor. Lombardo' XLIX, 1922, p. 320sq.) et Solmi. 7) *Mediolani Gedeon qui et Atzo magister monete civitati Mediolani* a. 923, m. Maio, *Benedictus qui et Rotzo magister monete* a. 941, m. Febr. occurrunt; Cod. dipl. Langob. (Mon. hist. patr. XIII) nr. 502. 558. Lotharius rex monetam Mediolanensem Manassi archiepiscopo successoribusque suis concessit (a. 947/50); L. Schiaparelli, 'I Diplomi di Ugo e di Lotario' etc. ('Fonti per la storia d'Italia') p. 377, nr. 6 (deperd.). Quod iis, quae hic in c. 9 leguntur, repugnare non videtur. 8) Ad c. 10 cf. F. Landogna, in 'Arch. stor. Lomb.' XLIX (1922), p. 314sq., et idem 'Su alcuni fiumi auriferi nell'alto medio evo', in 'Rivista geografica italiana' XXXI (1924), p. 77-86; Solmi, 'L'Ammin. fin.' p. 129sq.: 'La raccolta dell'oro nei fiumi dell'Italia superiore'. Definitio regalium in curia Roncaliae a. 1158. facta (MG. Const. I, nr. 175, p. 244sq.) enumerat *flumina navigabilia, et ex quibus fiunt navigabilia.* 9) Magistrum monetae, supra c. 8 et 9 memoratum, intelligere vult Solmi p. 132; sed valde dubito. Malim, si liceat, interpretari ad illum = per sacramentum. Sòriga, 'Boll. d. Soc. Pavese di storia patria' XV (1915), 79 omittit ad ante illum.

et camerario. Et debent omne illud aurum comparare, gradinam¹ solidos^a duos, idest octava pars unzie, idest denariorum^b duorum cum dimidio, soldi^c sedecim, alias^d undecim unzie, in fluminibus, ubi aurum levant^e, que sunt hec: Padus², Ticinus², Dorica³, Sicida^{f,4}, Stura⁵, Misturla^{g,5}, flumen^h Octo⁶, Amalone⁷ et Amalona^{h,8}, Celo^{i,9}, Duria¹⁰, Blavum^{k,11},
5 Urba¹², Salvus¹³, Sesedia¹⁴, Burmia¹⁵, Agonia¹⁶, Ticinus a Lacu Maiori ubi intrat in Padum.

a) s; c.; s (solidos?) Vid.; s... Sor.; solidorum Solmi. b) dnaz, dn in loco raso, c. c) ita c. d) aliax c., Vid., Sor.; aliarum Solmi. e) leuāt c.; levatur Solmi¹; lavatur Solmi². f) parum plane scriptum c.; scicida Sor. g) misturla c.; minor Sturla (vel Sturia) intellegit Solmi; idem iam proposuit Landogna, qui alioquin etiam sive Sturia pro misturla emendari posse putavit ('Arch. stor. Lomb.' XLIX, 317; 'Riv. geogr. ital.' XXXI, 80). h) flumen octo amalone
10 et amalona c. i) celo c., quod Landogna et Solmi corruptum putant pro fluvio hodie dicto Elvo; alioquin vel Amalone-celo pro et Amalona, Celo proposuerat, quod pro alio nomine fluminis Malone ('Malloncello') habuit, Landogna ('Arch. stor. Lomb.' XLIX, 317, quod tamen revocavit in 'Riv. geogr. ital.' XXXI, 82). k) blauum vel elauum, parum clare scriptum, c.

1) Quam vocem a 'crates' vel 'cratina' = 'scodella' deriva-
15 tam esse putat Landogna ('Arch. stor. Lomb.' XLIX, 314); 'piccola scodella' intellegit etiam Solmi p. 133.
2) Cf. Lib. de descr. Pap. c. 12, Muratori, SS. r. lt., e. n., XI, 1, p. 23, Gianani p. 98: *In predictorum fluminum glareis reperitur aurum per artifices in hac arte peritos.*
20 Heinricus II. imperator a. 1014. ecclesiae Novariensi confirmavit ripam et alveum Tieini ab eo loco qui dicitur Camariasco usque ad locum qui vocatur Petra Maura cum omnibus... etiam aurificiis... ut nulli inibi aurum liceat laborare preter licentiam episcopi qui
25 pro tempore fuerit, DH. II. nr. 306, MG. Dipl. III, 383. De Pado cf. etiam infra n. 4; de Ticino Solmi, 'L'Ammin. fin.' append. nr. X (a. 1135, d. 27. Sept.), p. 261: *de locis et glarea posita in Ticinum, ubi Asis percurrere debet, ad aurum levandum.* 3) Dora
30 Baltea. Cf. etiam n. 4. 4) Sesia. A. 1000, d. 1. Nov. Otto III. imperator ecclesiae Vercellensi dedit et confirmavit omnem aquam de Sicida a fine inter Gatinariam et Romanianum usque dum ipsa aqua Sicida intrat in Padum... cum omnibus, que in
35 ipso flumine supra et infra ex omni parte fieri possunt, et totam aquam de Saruo de Andorni usque dum intrat in Padum, et totum aurum, quod invenitur et elaboratur infra Vercellensem episcopatum et Vercellensem comitatum et infra comitatum Sancti
40 Agathe et infra iura et infra pertinencias Sancti Michaelis in Lauceio et infra alias terras ad episcopatum Vercellensem et ad comitatum pertinentes, hoc adiecto: *ut, sicut in nostram cameram aurum solitum redierat, ita deinceps in eternum in kameram Sancti*
45 *Eusebii deferatur;* MG. Dipl. II 813sq. (DO. III. 384). Iam a. 999, d. 7. Mai. idem imperator Sancto Eusebio confirmaverat aquam de Scicida, aquam de Saruo, aquam de Eleuo cum utrisque ripis a loco ubi nascuntur usque in Padum, aquam de Pado cum
50 duabus rippis a Lionna usque plebem Martori, aquam de Duria cum utrisque ripis a Petra Grossa usque Verucham; MG. Dipl. II, 749 (DO. III. 323, de cuius diplomatis fide ab aliquibus dubitatur, cf. 'NA.' 46, 1926, p. 643, nr. 1055); cf. DK. II. nr. 84 (a. 1027, d. 7. Apr.). 147, MG. Dipl. IV, 115. 199; DH. III. nr. 328 (a. 1054, d. 17. Nov.), MG. Dipl. V, 450. 5) Alterum flumen 'Stura', ea quae Cuneum civitatem praeterlapsa in Tanarum influit ('Stura di Demonte'), alterum 'Stura di Lanzo', quae infra Taurinum a sinistra parte in
60 Padum effunditur, esse potest. Sed etiam alii fluvii eiusdem nominis exstant, qui sine diligentiore inquisi-

tione prorsus excludi non possunt. 6) Orco fl., qui paulo supra Clavasium (Chivasso) in Padum a sinistra parte influit, inter Doram Balteam et Sturam di Lanzo. Cf. Petr. Azar., De statu Canapicii (De bello Canepiciano), Muratori, SS. rer. Ital., ed. nov. XVI, 4, p. 184: *Orcus, procedens ex Valle Soana et a partibus Provinciae descendens et multum in longum protendens, in quo magna quantitas auri colligitur et grana tam grossa reperiuntur, quod vidi granum esse valoris florinorum XVI...* 7) Malone fl., qui a sinistra parte influit in Padum fl. ('immediatamente a monte dello sbocco dell' Orco', Landogna in 'Riv. geogr. ital.' XXXI, 80). 8) De brachio aliquo minore fluvii Malone, quod fortasse sub nomine *Lama vetula* in DH. II. nr. 305 (a. 1014, d. 14. Mai), MG. Dipl. IV, 424, latere putat, cogitat Solmi. Aliter Landogna, v. n. i. 9) De Elvo fl. (indicato a Balbo, 'Mémoire sur le sable aurifère de l'Orco et des environs', in 'Mémoires de l'Académie Royale des Sciences', Taurini 1786, part. II, p. 415), qui in Sesiam (vel potius Cervum) a dextra parte effunditur, cogitant Landogna ('Riv. geogr. ital.' XXXI, 82), qui prius tamen aliter iudicaverat (v. n. i), et Solmi. Sed res nimis dubia videtur, v. infra n. 11, supra n. 4. 10) Dora Riparia. 11) Belbo fl., qui in Tanarum a dextra parte influit, secundum Landogna et Solmi. Sed si forte in codice *elauum* pro *blauum* legendum est, quod certo diiudicari nequit, facile hic de Elvo fl. (supra n. 9), qui *Eleuus* vel *Heleuus* audit (supra n. 4), agi putari potest. 12) Orba fl., qui in Bormidam a dextra parte influit. 13) Cervo (Sarvus) fl., qui in Sesiam a dextra parte se effundit. Cf. supra n. 4. 14) Hic Solmi ad Ezzo fl., quem in Bormidam (a dextra parte, Landogna, 'Riv. geogr. ital.' XXXI, 84) effundi et inter fluvios auriferos occurrere dicit, respicere quam, quod Landogna ('Arch. stor. Lomb.' XLIX, 317 et dubitando 'Riv. geogr. ital.' XXXI, 83) consideravit, Sesiam iterum positam credere maluit. Neque tamen parvi faciendum esse videtur, quod vallis Sesiae in autographo Conradi II. imperatoris ecclesiae Novariensi datae a. 1025, d. 10. lun. (DK. II. 38, MG. Dipl. IV, 42) vallis *Sesedana* audit, cf. etiam DK. II. 118. Equidem non nisi 'Erro' fluvium in Bormidam influentem in tabulis geographicis nobis suppetentibus inveni, in cuius vicinia locum Sezzadio v. cl. P. Kehr nobis indicavit. 15) Bormida fl., qui infra Alessandriam civitatem in Tanarum a dextra parte effunditur. 16) Agogna fl., qui inter Ticinum et Sesiam in Padum a sinistra parte influit.

Sunt eciam ista flumina: Abdua¹, Oglus², Mentius³, Sarno⁴, Adexe^{a.5}, Brenta, Trebia. Et per omnia alia flumina predicta^b debent aurum levare^c.

11. Sunt^{d.6} autem piscatores⁷ in Papia, qui ex omnibus bonis debent habere unum magistrum⁸ et debent habere sexaginta naves et pro unaquaque navi debent dare duos denarios per omnes kalendas; qui denarii kalendarum debent dari eorum magistro, et⁵ debent illos salvos facere, ut, quando rex est in^e Papia^e, debent^f de ipsis denariis pisses^g comparare aut^h suo cum honore semel in ebdomadaⁱ eos adducere et magistro camere pisses^g dare omni die Veneris.

12. Sunt^k etiam duodecim corarii^l confectores corium^m cum duodecim iunioribus eorum in Papia et debent confectare XII coria eorumⁿ de bobus optimis in omni anno¹⁰ et ad cameram regis et^o dare, eo quod nulli homini liceat coria confectare. Et qui contra hoc fecerit, componat in camera regis soldos^p centum Papienses. Et quando primum intrat aliquis unus ex istis corariis^{q.r}, maiores debent dare libras quatuor, medietatem ad cameram regis et aliam medietatem ad alios corarios^q.

13. Sunt^s eciam alia ministeria. Omnes naute et nauterii debent habere^t duos bonos¹⁵ homines magistros^u sub potestate camararii^v Papie. Quando^w rex est in Papia, debent ipsi ire cum navigio^{x.9}, et debent illi duo magistri duas magnas naves aptare, unam pro rege et aliam pro regina, et hedificium^y facere cum tabulis et bene coperire. Gubernatores^z unam navem habeant, ut salvi fiant per aquam, et debent recipere cum eorum iunioribus quottidie^a dispendia de curia regis.

14. Et^b fuere ministrales^c saponarii in^d Papia, qui faciebant^e saponum et qui dabant fictum^f omni anno in camera regis libras a statera centum saponi et libras decem saponi camarario^g, eo quod nullus alius saponum facere debet^h in Papia.

15. Estⁱ eciam consuetudo feminarum illarum, que sunt divites, que non habent tutorem nec mundium et que volunt^k maritum accipere, quod debent venire et deprecari^l magistrum²⁵ camere¹⁰, ut ille faciat pro Deo et pro anima regis, ut ille donet eis tutorem et mundium

a) ita Solmi; Alexe c., Vid., Sor. b) ita c., Vid., Sor.; predicta om. Solmi. c) ita c., semper, et hoc loco etiam Solmi². d) praecedit signum distinctionis c. e) in Papia superscr. c. f) ita c., edd. g) ita c., edd. h) ita c., edd. i) b superscr. c. k) praecedit signum distinctionis c. l) corarii corr. corarii c.; corarii Solmi². m) ita c., Solmi. n) ita edd.; eoꝝ (vel eoꝝ?) c. o) ita c., Vid., Solmi²; et om. Sor.; et dare — componat in camera regis (l. 12) om. Solmi¹. p) ita c., Solmi. 30 q) ita hoc loco c. r) virgulam non hoc loco, sed antea inter aliquis et unus ponit Solmi. s) praecedit signum distinctionis c. t) dare c., edd.; cf. c. 8, 9, 11. u) ita Solmi; magistro c., Vid., Sor. v) ita hoc loco c. w) praecedit signum ~ c. x) nauig in loco raso c. y) hedificium c.; hedificium edd. z) praecedit signum ~ c. a) ita c. b) praecedit signum distinctionis c. c) ministrales c. d) im c. e) ita c., Vid.; facebant Sor., Solmi. f) ita c., Vid., Sor.; fictum om. Solmi. g) ita hoc loco c. h) ita c.; debet(ur) Solmi². i) praecedit signum distinctionis c. 35 k) ita Vid., Sor., Solmi²; nolunt c., Solmi¹. l) ita c., Vid.; deprecare Solmi.

1) Adda. A. 1002. Arduinus rex episcopatu Laudensi concessit omnem redditum auri, quod [in ripis fluminis Aduae levatur] in toto confinio castellorum Cauenaci et Galgagnani, qui redditus pertinere videntur camere nostre, DArd. 5, MG. Dipl. III, 705. Cf. etiam diploma Ludowici II. imperatoris (spurium, Reg. imp. I² nr. 1256, quod ope diplomatis Heinrici IV. regis a. 1061, d. 31. Oct., Stumpf nr. 2596a, confictum esse v. cl. P. Kehr me docuit) monasterio S. Sixti Placentino datum, Ficker, 'Forsch. z. Reichs- u. Rechtsgesch. Italiens' IV, nr. 14, p. 19: *excepta auri lavatione, quam camere reservavimus nostre*. — De auro in fluminibus quae sequuntur invento alibi notitia certa nulla habetur. 2) Oglio. 3) Mincio. 4) Ad quem fluvium 'Sarno' Landogna ('Riv. geogr. ital.' XXXI, 85) et Solmi respiciant, non video. Nam de Sarno fluvio Campaniae hic agi non potest. Itaque 'Sorne' rivulum, qui inter Mori et Ala a dextra parte in Athesim influit, proponere velim. Cf. etiam K. Miller, Itineraria Romana (Stuttgart 1916) p. 278. 5) Etsch. 6) Ad c. 11—14 et 17—19 cf. Solmi, 'L'Ammin. fin.' p. 139sqq.

7) *Piscationum redditus* inter regalia enumerat definitio regalium in curia Roncaliae a. 1158. facta, MG. Const. I, nr. 175, p. 245. 8) Ex Convenientia inter abbatem de Morimundo et piscatores Papias a. 1179/1180. 40 facta (Solmi, 'L'Ammin. fin.' app. nr. XVI, p. 271sqq., editionem a R. Sòriga, 'Sulle corporazioni artigiane di Pavia nella età comunale', in 'Boll. d. Soc. Pavese di storia patria' XV, 1915, p. 89—91, secutus, cuius textum P. Kehr v. cl. me petente humanissime cum codice Mediolanensi bibliothecae Brerae AE XV 36, qui continet 'Bonomi Morimundensis sanctae Mariae coenobii tabularii quotquot supersunt', p. 509—512 nr. 207 contulit) Solmi p. 158sq. tunc duos magistros piscatorum insimul officium gessisse ostendit. 9) Cf. definitio re- 50 galium Roncaliae a. 1158. facta, p. 245: *navium prestationes*. 10) Cf. Edict. Roth. c. 182: *De vidua qualem habeat licentiam ... Et si parentes non fuerint legitimi, tunc mundius ille ad curtem regis perteneat etc.* (etiam de muliere, quae maritum non 55 vellit aut non possit habere); c. 385: *Si mundius de puella libera, parentes mortuos, ad curtem regis*

et licentiam accipere maritum, quem velint, secundum suam legem; et ibi debet illa femina unum scutum optimum et unam lanceam optimam offerre, dare magistro camere.

16. Est^a autem in ecclesia^b Sancti Syri rete unum de auricalcho, ubi debet magister camere per tres vices in anno, in natale Domini, in pascha^c et in pentecoste, per unum-
5 quodque ipsorum festorum, dare libram unam denariorum^d Papiensium^e in oleo, ita ut illud rete possit complere et illuminare pro anima regis^f. Et duodecim mansionarii, qui sunt custodes^g in ecclesia^f Sancti Syri, debent recipere per singulos vestimenta de lana et par unum caligarum et in pascha paludamenta per singulos et caligas canevacias, eo quod custodiant bene lumen imperatoris; et quot vicibus rex intrat cum processione in ecclesia^g
10 Sancti Syri, sic debet donare ipsis duodecim mansionariis^h per singulos annos pro anima regis, ut preces eorum exaudiat Deusⁱ. Et duo mansionarii Sancti Michaelis maioris debent recipere vestimenta, sicut faciunt mansionarii Sancti Syri.

17. Hoc^k sciatis, quod de omnibus istis ministeriis nullus homo debet illorum ministerium facere, nisi illi, qui ministri sunt. Et si alius homo fecerit, debet bannum com-
15 ponere in camera regis et iurare, quod amplius non faciet. Nec ullus negociator in aliquo mercato, nisi negociatores Papienses fuerint, non debent^l dissolvere^m illorumⁿ negocium antequam Papienses negociatores^o. Et qui hec contra fecerit, componat bannum.

18. Et^o suprascripti homines, qui sunt de ministeriis istis, que supra leguntur, non debent constituere aut facere ullum placitum, nisi ante regem aut magistrum camere.

20 19. Et^o de omnibus ministeriis istis, que supra leguntur, decima pars ad cameram^p regis pertinet^q, in beneficio nota^q, aliquando beneficium regi decimam, et de omnibus ministeriis istis, que ad regem pertinent, debet uxor eius regina terciam partem habere.

20. Hec^r sciatis, quia omnia ista ministeria recipit Gisulfus magister camere, qui fuit nobilis et dives, in tempore Ugonis regis^s et filii eius Lotharii regis^t, virum Adelee^u, et
25 in tempore primi^v Berengarii regis et in tempore primi Ottonis imperatoris^w cum omni honore. Illo defuncto^x Ottone^y imperatore ille Gisulfus tenuit [et post eum]^z filius^{aa} eius Ayraldus^{ab} magistratum^{ac} cum omni honore, sicut pater eius fecit, usque in secundo^{ad} et

a) praecedit signum distinctionis c. b) ectia c. c) pascha Solmi². d) dnar c. e) papn c. f) ita Vid.;
ectia c.; ecclesiam Sor., Solmi. g) ecclia c. h) ita Vid., Sor.; manssionariis c., Solmi. i) deus, simul exeunte
30 linea et pagina, in marg. suppl. c. k) praecedit signum/~ c. l) ita c., Vid., Solmi; nec debet Sor. m) dissolvere c.
n) ita c., Vid.; eorum Sor., Solmi. o) distinctio nulla c. p) ita c.; camerarium corr. Solmi². q) ita distinguit
Solmi; pertinet in beneficio, nota Sor.; signum ~ post pertinet ponit c. r) praecedit signum ~ c. s) defuncto c.,
Sor., Solmi; defuncto Vid. t) ita c., Vid., Sor.; Ottone om. Solmi. u) et post eum om. c., Vid., Sor.; et suppl. Solmi
(omissis post eum). v) ita Solmi; filium eius Ayraldum c., Vid., Sor. w) ita Solmi; magistrum c.; magistrum Vid., Sor.

35 ceciderit . . . , cf. c. 204. Cf. etiam ea, quae A. Solmi,
'La condizione privata della donna e la giurisprudenza
longobarda nell'Italia meridionale', in 'Arch. Giuridico
'Filippo Serafini' 68 (n. s. 9, 1902), p. 295, n. 4 ex
Blasio da Morcone affert: *Item nota, quod mundia*
40 *viduarum, pupillorum et pauperum vel divitum orpha-*
norum non spectat ad curas comitum vel baronum
seu baiulorum, sed ad curtem regis . . . ; licet comites,
barones ac baiuli locorum hoc ius usurpent, sicut et
multa alia. De tutoribus cf. etiam Ficker, 'Forsch. z.
45 Reichs- u. Rechtsgesch. Italiens' I, 284. II, 56 sq., 67 sq.,
ubi tamen non specialiter de Papiis nec de magistro
camerae, sed magis communiter de misso regis agitur.
De comitibus palatinis, qui simul comites Papias vel
Lomelli erant, v. etiam Solmi, 'L'Ammin. fin.' p. 237.
50 Fridericus I. imperator a. 1164, d. 8. Aug., Böhmer,
Acta nr. 121, p. 113, Papiensibus inter alia etiam pote-
statem tutores et procuratores dandi concessit.

1) Nescio, num ad idem rete pertineat, quod in Lib. de descr.
55 Pap. c. 16, Muratori, SS. r. It., e. n., XI, 1, p. 39, Gianani
p. 110, legitur: *In medio ipsius ecclesie solent ardere,*
presertim ipsa die et nocte (sc. in vigilia depositionis
b. Syri), *lampades multe parve in magna crate ferrea*

pendentes, quarum oleum dare tenetur ex annuo censu
civitas Aquensis Lombardie; cf. C. Prelini, 'San Siro
primo vescovo e patrono della città e diocesi di Pavia' I
(Pavia 1880), p. 542 sq., II (Pavia 1890), p. 148.
2) Cf. Lib. de descr. Pap. c. 18, Muratori l. c. p. 46,
Gianani p. 114: *Mansionarii autem sive custodes, pre-*
sertim ecclesie cathedralis, redditus habent perpetuos
in ecclesia; c. 20, Muratori l. c. p. 48, Gianani p. 117.
3) Nullum alium mercatorem in ullum negotium a mer-
catore Papiensi inchoatum se intromittere debere inter-
pretatur et statuta posterioris aevi comparat Solmi,
'L'Ammin. fin.' p. 81 (cf. 142. 152), ubi tamen de Papien-
sibus nihil. 4) A. 926—946. 5) Qui iam a. 931.
a patre rex constitutus a. 950. obiit. 6) Adelheidis
de Burgundia, quae a. 951. in secundis nuptiis Ottoni I.
regi, postea imperatori, nupsit et a. 999. vidua obiit.
7) Immo secundi Berengarii, qui fuit marchio Epore-
giae et inde ab a. 950. una cum Adalberto filio regnavit.
8) Qui a. 951. rex Italiae constitutus et post decem annos
Berengario et Adalberto expulsus a. 962. Romae in im-
peratorem coronatus a. 973. obiit. 9) Otto II. a. 967.
in imperatorem coronatus post patrem solus imperavit
a. 973—983.

tercio¹ Ottone imperatore. Defuncto^a Ayraldo^b magistro^b camere debuit tenere et Agisulfus filius eius, sicut pater eius tenuit, magistratum camere regis.

988/91. 21. Tunc^c venit ille diabolus, qui nominabatur Iohannes Grecus, qui fuit verus apostata, episcopus Placentinus², et hereticus, et fuit consiliarius imperatricis Grece³ et filii eius Ottonis tercii, qui erat parvulus, et rex contulit⁴ omnia ista ministeria [eidem^d Iohanni⁵ Greco, et ille omnia ista ministeria^d], que ad cameram regis pertinebant, voluit ad suam manum tenere. Et tulit duos servos de imperatrice^e Greca, unus eorum nominabatur Siccus et alius Nanus, et dedit eis omnia ministeria, que supra leguntur. Et tunc ille interdictus Grecus Iohannes cum suis camarariis^f nesciebat de omnibus honoribus camere et de^g proficuo camere regum. Et tunc cepit ille Iohannes et alii mali consiliarii illius¹⁰ imperatricis Grece cum filio suo Ottone, qui erat parvulus et iuvenis rex, facere ministeria regalia venundari^h et in perpetuum donare et omnia ista ministeria dispergere, quod numquam fuerunt illa ministeria postea in honore. Et imperator Henricus^{1,5} multa ministeria venundedit, ea^k, quod, qui non habebat filium, in regalem honorem camera hereditasset⁶. Et si fuisset prudens imperator et honorabilis, sicut decet imperium¹, omnia illa precepta,¹⁵ que facta sunt de illis ministeriis camere, omnia fecisset incidere et cameram regalem in suo statu et in suo robore permanere, sicut fuerunt ab antiquis temporibus^m.

Ista^{n,7} omnia ministeria honorabilia et alia plura decet esse in Papia cum Dei misericordia et sancte Marie et sancti Syri, qui mittit^o cum episcopis suis in Roma^p, ut de manu pape deberent recipere unctionem et benedictionem et consecrationem⁸.²⁰ Sicut in Roma est apostulus^q, qui mortuos suscitavit⁹, ita est^r in Papia^r sanctus Syrus, qui tres mortuos suscitavit¹⁰ et cecum illuminavit¹¹, quod numquam audivimus, quod aliquis de apostolis^s fecisset, et alia^t pulchra mirabilia miracula fecit. In Roma est unus de^u quatuor doctoribus sanctus Gregorius. In Papia est alius doctor sanctus

a) defuncto, nullo signo interpunctionis praecedente, c., edd.; signum; inter Ottone et imperatore ponit Solmi. b) Ayraldus 25 magister c., edd. c) praecedit signum ~ c. d) talia vel similia supplenda esse puto; uncis quadratis inclusa om. c., edd. e) -rice in loco raso, pro -ore ut videtur, c. f) ita c. g) de superscr. c. h) ita c.; venundare Solmi. i) Hāricus c.; Heinricus Vid. k) ita c., Vid., Sor.; eo Solmi, qui ('L'Ammin. fin.' p. 178) in hoc circuitu fortasse aliquid excidisse putat; Et imp. H. m. min. venundedit, eo quod non habebat filium, qui regalem honorem in camera hereditasset Leicht (supra p. 1449 n. 1). l) sequ. Et delet. c.; sequ. et edd., quod uncis inclusit Solmi¹. m) Evanuerunt manu multo 30 posteriore, saec. fortasse XVI. vel XVII, in marg. adscript. c. n) distinctio nulla c. o) ita c., Vid., Sor.; reges add. Solmi, sed de episcopis Papiensibus immediate a Romano pontifice consecrandis, non de imperatoribus coronandis hic agi apparet; fortasse in textu aliquae voces exciderunt. p) ita c., Vid., Sor.; Romam Solmi. q) ita c. r) ita c., Vid., Sor.; in Papia est Solmi. s) aplis c. t) ita Solmi; allia c., Vid., Sor. u) sanctis add. Sor., Solmi, om. c., Vid.

1) Otto III. a. 983—1002. Ea quae in sequentibus de Iohanne Philagatho narrantur, antequam Otto III. a. 996. in imperatorem coronatus est, viva adhuc Theophano imperatrice, quae a. 991, d. 15. Iun. obiit, facta esse patet. 2) Iohannes Philagathus Graecus ex Calabria, abbatiam Nonantulanam a. 982, episcopatum Placentinum dignitate archiepiscopali insignitus a. 988. accepit; a. 997. m. Maio antipapa Iohannes XVI. constitutus, a. 998, m. Mart. contumeliose depositus est. Cf. G. Schwartz, 'Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens' (Leipzig, Berlin 1913) p. 189; P. E. Schramm, 'Kaiser, Basileus und Papst in der Zeit der Ottonen', in 'Hist. Zeitschr.' 129 (1924), p. 443 sqq., 464 sqq., qui 'Honorantias' non noverunt. 3) Theophano, cuius capellanus Iohannes Philagathus erat, qui etiam a. 980—982. et 991—992. officio cancellarii in Italia fungebatur. A. 989/990. imperatrix in Italia morabatur. Cf. Th. v. Sickel, 'Erläuterungen zu den Diplomen Otto III.', in 'Mitt. d. Inst. f. oesterr. Geschichtsf.' XII (1891), p. 225 sqq., 231 sqq. 4) Quod ex. gr. fortasse per imperatricem in Italia a. 989/990. res regni disponentem aut per regem puerum, cum Iohannes Graecus a. 990, m. Iun. et a. 991, m. April. in Germania morabatur, fieri potuit. 5) Henricus II. (a. 1002—1024), a. 1004, d. 14. m. Mai. Papias in regem Italiae, a. 1014,

d. 14. m. Febr. Romae in imperatorem coronatus. 35 6) Cf. Edict. Roth. c. 223 de bonis eorum, qui sine heredibus moriuntur, ad regem spectantibus; Solmi, 'L'Ammin. fin.' p. 178 sq. De Henrico II. sine filiis mortuo hic agi putavit Landogna ('Arch. stor. lomb.' XLIX, 324), quod minus probabile videtur. Sed haec et 40 ea quae sequuntur, quomodo Henrico imperatore vivo ita dici potuerint, non video. 7) Epilogus qui sequitur una cum prologo saec. XIV. adiectus est. 8) Lib. de descr. Pap. c. 18, Muratori, SS. r. It., ed. nova, XI, 1, p. 43, Gianani p. 113: *Electus* (sc. episcopus) *autem ad appro-* 45 *bationem, confirmationem et consecrationem Romani pontificis destinatur*. Quod iam temporibus Constantini papae (a. 708—715) a *priscis temporibus* in usu erat, Lib. pont. c. 90, MG. Gest. pont. Rom. I, 225. Cf. P. Kehr, Ital. pont. VI, 1, p. 171 sq.; F. Lanzoni, 'Le diocesi d'Italia 50 dalle origini al principio del sec. VII' II (Faenza 1927), 'Studi e Testi' 35, p. 983 sq. 9) Act. 9, 36—42. 10) Hoc alibi non inveni. Cf. Vita s. Syri c. 2, Prelini, 'San Siro' I, p. 184, et Cron. brevis de sanctis episcopis Ticinensibus, Muratori, SS. r. It., n. e., XI, 1, p. 60, ubi tamen unus 55 tantum mortuus a beato Syro Veronae suscitatus esse legitur. 11) Quod in Laudensium oppido factum esse tradit Vita s. Syri c. 13, Prelini, 'San Siro' I, p. 214.

Augustinus¹. Eciam Dei misericordia episcopus fuit de Papia, qui fuit apostolicus sancti Petri in Roma, qui Petrus nomine vocabatur². O gloriosa urbs Papia, centum viginti septem ecclesiis³ et sedecim monasteriis⁴ doctata^a, que sunt nocte et die bene vigillata^{b.5} et ad Dominum deprecata, ut semper sis salva cum masculis et feminis, que in te sunt, et cum bestiis et omni substantia!*

*) *Alia manu fortasse paululo recentiore add. in c. Catalogus imperatorum et regum Italiae et Alamanniae a Berengario I. usque ad Ottonem tertium in hunc modum:*

Suprascripta instituta regalia et ministeria camere regum Logombardorum^c ac honorancie regie et alme civitatis Papie fuere temporibus prenominatorum et infrascriptorum serenissimorum et invictissimorum imperatorum et regum ut supra et infra, videlicet primo:

Berengarius primus⁶ anno Domini DCCCC^oXIII^{or} d.⁷. Imperavit annis sex⁸ solum^e in Italia. Unde Cf. Mart. Pol. non habetur augustus nec alii septem subsequentes usque ad Octonem^f primum. Iste prudens in armis fuit et bellavit cum Romanis⁹.

Berengarius secundus. Imperavit aput^g Romanos annis septem¹⁰, anno Domini DCCCC^oXIII^{or} h.¹¹. Henricus filius Octonis ducis¹² Sansonieⁱ anno Domini DCCCC^oXX. Imperavit annis XVIII in Almania aput Teotonicos. Hic nec fuit coronatus nec in Ytalia^k imperavit.

Ugo primus anno Domini DCCCC^oXXI¹³. Imperavit annis sex in Italia aput Romanos.

Berengarius tercius anno Domini DCCCC^oXXXI. Imperavit annis septem in Italia. Huius tempore in Ytalia^k fuit magnum scisma.

Lotarius secundus anno Domini DCCCC^oXXXVII¹⁴. Imperavit aput Romanos annis duobus. Huius tempore sol factus est sanguineus, mox post paucos dies lues in homines est secuta.

a) ita c., edd. b) ita c., edd. c) ita c., Solmi¹; longobardorum Vid.; longobardorum Sor., Solmi². d) ita c., Vid., Sor., mand. a. 1412 ('Cod. dipl. dell' Univ. di Pavia' II, 1 nr. 195, p. 124); DCCCCVIII. Solmi. e) ita c., Solmi; solus, fortasse recte, mand. a. 1412 ('Cod. dipl. dell' Univ. di Pavia' II, 1 nr. 195, p. 124). f) ita c., edd., etiam in sequentibus. g) ita c., etiam in sequentibus. h) ita c., edd. i) ita c., Vid., Sor.; Saxonie Solmi. k) ita hoc loco c.

1) Qui iacet in ecclesia S. Petri in coelo aureo. Cf. Cron. de corporibus sanctis Pap., Muratori, SS. r. It., e. n., XI, 1, p. 56; Lib. de descr. Pap. c. 4. 16, ib., p. 12. 39, Gianani p. 85. 109. 2) Petrus episcopus Papiensis, archicancellarius Italiae a. 980—983, qui a. 983. per Ottonem II. imperatorem papa Iohannes XIV. factus a. 984, d. 20. Aug. in carcere obiit. Cf. Cron. de corporibus sanctis Pap., Muratori, SS. r. It., e. n., XI, 1, p. 55; Lib. de descr. Pap. c. 3, ib., p. 10, Gianani p. 83: *Ecclesia Sancti Iohannis in burgo . . . cum capella Sancti Raphaelis archangeli contigua, in qua iacent corpora Petri episcopi Papiensis, qui fuit per annum in sede Romana, quamvis ex certa causa non fuerit cathologo pontificum Romanorum ascriptus . . .* 3) Cf. Lib. de descr. Pap. c. 1, Muratori, SS. r. It., e. n., XI, 1, p. 3sq., Gianani p. 76: *Hec quidem civitas . . . intra tres murorum ambitus plurium quam centum triginta ecclesiarum numero noscitur radiare*; c. 10, Muratori l. c. p. 17, Gianani p. 91: *Intra urbem centum triginta tres ecclesias numeravi, exceptis aliquibus capellis . . .* In catalogo iussu Rodobaldi episcopi Papiensis a. 1236. confecto secundum P. Romualdum a S. Maria [Ghisoni], 4) Immo *Hospitalia vero intus et in circuitu prope numero XVI* 5) Lib. de descr. Pap. c. 10, Muratori, SS. r. It., e. n.,

XI, 1, p. 17, Gianani p. 91, qui pergit: *Ex quibus omnibus ecclesiis, tam intus quam in circuitu prope, sunt monasteria et prioratus monachorum ac domus religiosorum vel oratoria moderno tempore tantum XXVII. Monialium vero et Humiliatarum XXI* etc. *Canonice XV, que sunt intra muros . . .* Cf. Gianani p. 53—57 ex Opicini de Canistris cod. Vat. Pal. lat. nr. 1993, f. 4', ubi ecclesiarum summa est CXXXV. *Religiose domus XLVIII* (p. 57). 5) Cf. ex. gr. Lib. de descr. Pap. c. 20, Muratori l. c. p. 48, Gianani p. 117: *Quid plura? non solum ecclesie, sed etiam tota civitas valde bene ordinata est.* 6) Hic catalogus regum proxime, quantum video, ad Martinum Pol. accedit. Nec tamen immediate Martini Chronicam auctor exscripsisse aut praeter illam etiam alium vel alios compilasse videtur. 7) Nota numeros annorum hic et in sequentibus valde corruptos Berengariosque duos more posterioribus usitato in quatuor divisos esse. A. 908. Mart. Pol., MG. SS. XXII, 464 habet, cuius numeros et ipsos plerumque a veris abhorrrere patet. 8) Ita Cron. pont. et imp. Tiburt., Sicardi Crem. Cron., Chron. ex cod. Veneto, SS. XXXI, 255. 157; XXIV, 113; Galv. Flamma, Chron. maius (ed. A. Ceruti, in 'Miscell. di storia italiana' VII, 1869) p. 572; 4 Mart. 9) Sequitur *Conradus Alemannus* apud Mart. 10) Ita Cron. Tiburt.; 4 Chron. ex cod. Ven.; 9 Mart.; VI Sic. Crem. (SS. XXXI, 157), Galv. Flamma p. 577. 11) 916. Mart. 12) Cf. ex. gr. Gotifr. Vit. Panth. XXIII, 28, SS. XXII, 232 sq.; Galv. Flamma p. 577. 13) Ita Cron. apost. et imp. Basil., SS. XXXI, 288; DCCCCXX. Sic. Crem., ib. p. 157; 922. Mart. 14) Ita Galv. Flamma p. 582; 938. Mart.; DCCCCXLIII. Sic. Crem., SS. XXXI, 157; 945. Cat. Cenc., SS. XXIV, 105; 946. Chron. ex cod. Ven., SS. XXIV, 113; DCCCCXLVII. Cron. pont. et imp. S. Barth. in insula Rom., SS. XXXI, 213.

cf. Mart. Pol.

Berengarius quartus anno Domini DCCCC^oXXXVIII^a.¹ Imperavit^b cum Alberto annis XI in Ytalia^c. Hic oppressit Ytaliā^c et Danildam^d uxorem Lotarii inclusam servavit, quam Octo primus imperator liberavit et in uxorem accepit.

Octo primus Henrici primi filius² anno Domini DCCCCLXI^o.³ Imperavit annis XI⁴. Primus ex genere Teotonicorum imperium occidentis solus obtinuit. Hoc imperante desierunt Ytalici^f imperare⁵. Imperavitque tam apud Ytalicos^f quam Teotonicos annis XII.

Octo secundus superioris filius⁶ anno Domini DCCCC^oLXIII^o ⁷ successit Octoni primo⁶. Imperavit annis X⁸, Rome defunctus⁹.

Octo tercius Octonis secundi filius anno Domini DCCCC^oLXXII^h.¹⁰ Hic ob sui strenuitatem dicebatur Mirabilia mundi¹¹. Hic veneno periit¹².

Isto tempore ecclesia¹³ ordinavit septem electores imperii, et sunt hi^k, videlicet¹:

Archiepiscopus Maguntinus cancellarius Germanie. Archiepiscopus Treverensis^m cancellarius Galliarum. Archiepiscopus Collonieⁿ cancellarius Ytalie^o. Marchio Brandeburgensis^p camararius^q. Pallatinus^r dapipher^s. Dux Saxonie^t portitor^u.¹⁴ ensis¹⁴. Rex vero Boemie pincerna.

a) ita Solmi; decccc^oxxxviii^o c., Vid. b) sequ. apud Romanos delet. c. c) ita hoc loco c. d) danildam vel dauil- 15
dam c.; davildam Vid., Sor.; dauildam Solmi²; danildam Solmi¹. e) ita c., Vid., Solmi; DCCCCLXI Sor. f) ita c.
g) ita c., Vid.; DCCCCLXIII. Sor.; D.CCCC.lxxiiij.^o Solmi. h) ita c., Vid., Sor., mand. a. 1412 (Cod. dipl. dell' Univ.
di Pavia II, 1 nr. 195, p. 124); D.CCCC.lxxxi. Solmi. i) ita c., Vid., Sor.; mundi Solmi. k) ita c., Vid.; hii Sor.,
Solmi. l) v3 c. m) ita c., Vid., Sor.; Trevirensis Solmi. n) ita c. o) ita c. p) ita c., Solmi; Brandenburg.
Vid., Sor. q) ita c. r) ita c. s) ita c. t) ita hoc loco c. u) ita c.; portator edd. 20

1) Ita Galv. Flamma p. 583 (sed annis XII); 940. Mart.; DCCCCLVII. Sic. Crem. p. 158; 948. Cat. Cenc.; 949. Chron. ex cod. Ven. 2) Cf. ex. gr. Gotifr. Vit. Panth. XXIII, 29, SS. XXII, 233. 3) Ita Chron. ex cod. Ven., Sic. Crem.; 955. Mart.; 962. Cat. Cenc. 4) 12. Mart.; 6. Cron. Tib., Cat. Cenc., Chron. ex cod. Ven., Sic. Crem., Gilb. etc. 5) *Hic fuit primus imperator Theotonicorum. Exempto enim imperio ab Ytaliciis, soli Theotonici imperaverunt usque ad presens tempus* Mart., ex Gilb., SS. XXIV, 131; cf. Cat. Casin., SS. XXII, 365. 6) Cf. Gotifr. Vit. Panth. XXIII, 30, SS. XXII, 236; Sic. Crem. p. 158; Galv. Flamma p. 592. 7) DCCCCLXVI. Sic. Crem. p. 159; 968. Mart.; DCCCCLXIX. Galv. Flamma p. 592; 975. Gotifr. 8) Ita Cat. Casin. p. 365; 20 (10 in rasura A) Mart., Galv. Flamma p. 592; 3 Cat. Cenc.; 8 Cron. Tib., Cat. ex cod. Ven. 9) Cf. Gotifr. l. c., p. 237. 10) 988. Mart.; DCCCCLXXXIX. Galv. Flamma p. 597; 996. Cat. Cenc.; 984. Gotifr. Vit. Panth. XXIII, 31, p. 238; DCCCCLXXXIII. Sic. Crem. p. 159. 11) Cf. Gotifr. l. c. et Gilb., SS. XXIV, 132, ex Ottonis Fris. Chron. VI, 26, ed. A. Hofmeister p. 290. Iac. de Var., Leg. aurea, ed. Graesse p. 839, quem Alb. Mil., SS. XXXI, 424, exscripsit,

paulo longius recedit. Galv. Flamma p. 592 hoc cognomen Ottoni II. tribuit. 12) Cf. ex. gr. Ekkeh. Uraug. D. E a. 1000, MG. SS. VI, 192, ex Sigeb. Gembl. a. 1002, ib. p. 354; Chron. reg. Colon. a. 1001, ed. G. Waitz p. 32, R. Wilmans, 'Jahrb. Otto's III.' (Berlin 1840) p. 243 sqq. 25
13) Ita primus Tholomeus Luc., Determinatio compendiosa de iurisdictione imperii c. 13 (ed. M. Krammer p. 29): *per ordinationem ecclesie*, et in continuatione libri s. Thomae de Aquino De regimine principum III, 19 (Divi Thomae Aquinatis Opera, ed. altera Veneta, XIX, 30
1787, p. 542, = De regno III, 19, S. Thomae Aquinatis Opuscula omnia ed. P. Mandonnet I, Paris 1927, p. 420; cf. Hist. eccl. XVIII, 2, Muratori SS. rer. Ital. XI, 1047 sq.). Multa conguessit M. Buchner, 'Die Entstehung und Ausbildung der Kurfürstenfabel' (Freiburg i. B. 1912) 35
p. 34—65. Apud Mart. p. 466 tantum habemus: *Et licet isti tres Ottones per successionem generis regnaverint, post tamen institutum fuit, ut per officiales imperii imperator eligeretur. Qui sunt 7, videlicet 3 cancellarii, scilicet etc.* 14) Ita Mart. (et Thol. Luc. 40
Hist. eccl. XVIII, 3, p. 1048) in versibus immediate subiunctis; in textu pedestri *ensem portans* (Thol. Luc. Hist. eccl. l. c.: *qui portat ensem*) habet.

* * *

De tempore, quo 'Instituta regalia' conscripta sunt, priusquam editionem penitus absolvam, ad ea, quae supra p. 1449 l. 11 sqq., 20sq. (cf. p. 1452 n. 6) dicta sunt, haec addere 45 placet. Nam re iterum iterumque considerata facere vix possum, quin Landognae opinione in hoc quidem reiecta illud pactum, cuius in c. 3 mentio fit, magis cum Solmio et Leichtio ad antiquum quoddam pactum — saeculo fortasse X. priore, si non prius, inter reges Anglorum et Italiae conventum —, quod Conradus II. et Canutus a. 1027 renovaverunt, quam ad ipsum Conradi et Canuti pactum referam. Quae si recte posita sunt, tamen libellum non ad Heinricum II, 50 sed ad successorem eius successorisque consiliarios directum esse apud me constat (cf. supra p. 1449 l. 3 sqq.), etiamsi non iam demum post coronam imperialem a. 1027, d. 26. Mart. a Conrado II. acceptam eum ortum esse oportet, immo etiam antea primis Conradi II. regis annis (c. a. 1024/27), et maxime, cum rex a. 1026 Italiam ingressus usque ad principium anni sequentis ita omnes Ticinenses afflixit, donec omnia, quae praecepit, . . . compleverant (Wipo c. 12), 55 compositus esse potest.

LIBELLVS QVERVLVS DE MISERIIS ECCLESIAE PENNENSIS.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

⁵ *Libellum querulum de iniuriis ecclesiae Pennensi a Trasmundo et Bernardo, fratribus Berardi quondam episcopi, temporibus Iohannis episcopi, qui sedit a. 1057/58—1079/90¹, illatis non ante a. 1078/79.² ad papam, qui Gregorius VII. fuisse videtur, directum sub titulo 'Breve Chronicon, seu potius Epistola Encyclica, in tabulario Ecclesiae Pennensis, ex Bibliotheca D. Cyri Minervini Neapoli' reverendissimus dom. episcopus Münter Havniensis (= Mü.) in 'Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde' IV (1822), p. 128—135 (adiectis annotationibus p. 136—138) edidit. Quem, quamquam nec de codice Minervini neque, unde transcriptus esset, quamvis summa cum humanitate a Wilhelmo Smidt, Annalium Casinensium editore³, aliisque viris doctissimis adiuti, velut Eduardo Sthamer Berolinensi, Heinricho Carusi Romano Vaticano⁴, Gino Masi Florentino, quicquam indagare potuimus⁵, tamen, utpote ab omnibus fere viris doctis praetermissum⁶,
¹⁵ huic nostrae collectioni inserendum esse iudicavimus, quia de Friderico de Lotharingia, qui Stephanus papa IX. appellatus est, et Trasmundo comite Teatensi et Berardo episcopo Pennensi quaedam notatu digna tradit et, quomodo ecclesia Pennensis ab omni alio vinculo absoluta, iustitiae suae, cum monasterium Casauriense conderet⁷, si credi potest, renuntiante Ludowico II. imperatore, cum ecclesia Romana coniuncta fuerit, fusius exponit nec de Normannis tacet. Fortasse inter alia etiam
²⁰ ad querimonias Pennensis ecclesiae in hoc libello prolatas Gregorius VII. papa in litteris circa initium mensis Februarii a. 1081. ad Desiderium abbatem Casinensem datis respexit⁸, mandans inter alia abbati de Roberto de Loritello terrarum sedis apostolicae invasore⁹, ut ad Roberti (Guisardi) ducis memoriam revocaret, qualiter de illo nobis promisit, videlicet quod idem comes se terras apostolicae sedis, preter quas habebat, ulterius non invasurum spopondit; quas*

²⁵ 1) V. infra p. 1464 n. 6. 2) V. infra c. 4 p. 1465 et n. 4. 3) Qui etiam plagulas nobiscum correxit.

4) Cui nos a. 1930. Romae constituti textum 'Chronici Pennensis' commodavimus. Cuius dissertationem 'Notizie su Codici della Biblioteca Capitolare di Chieti e sulla
³⁰ Collezione Canonica Teatina del Cod. Vatic. Reg. 1997', in 'Bull. d. R. Dep. Abruzzese di Storia Patria', ser. III, an. IV (1913), ipsi non vidimus. 5) De Minervino

(Giro Saverio Minervini), clerico, iurisconsulto, historico, Reg. Academiae Neapolitanae inde ab a. 1779. socio,
³⁵ v. Francescant. Soria, 'Memorie storico-critiche degli storici napolitani' II (Neapel 1782), p. 426 sqq., qui librum ab eo conscriptum, non iam prelo subiectum, 'Memorie della Chiesa, e Vescovi di Cività di Penne' laudavit. Cuius libri manuscripti mentio non fit apud

⁴⁰ P. F. Kehr, Italia pont. IV (1909), p. 283 sq. Itaque quo deveniret, constare non videtur, quod valde dolendum est. Cf. etiam quae P. Kehr in 'Nachrichten v. d. Kön. Gesellschaft der Wissenschaften. Göttingen. Philol.-hist. Klasse' 1898 p. 300 sq. ex relatione Ludowici Schiapa-

relli de archivis Pennensibus exposuit. — Münterum a. 1785. Neapoli a Minervino textum nostrum accepisse F. Blume, Iter Italicum IV (1836), p. 87 sq. dicit. 6) Eo usus est W. Smidt, supra p. 1420 n. 7, quem etiam Ul. Robert, 'Le Pape Étienne X', 'Revue des Questions historiques' XX ('Onzième année', 1876), p. 49—76, ubi libellus noster p. 59 obiter allegatur, non fugit. Etiam Herm. Müller, 'Topographische und genealogische Untersuchungen zur Geschichte des Herzogtums Spoleto und der Sabina von 800—1100', diss. Greifswald 1930, p. 88 sq. nonnulla ex libello Pennensi desumpsit. 7) Chronica Casauriensis auctore Iohanne Berardi praeposito, apud Muratori SS. rer. Ital. II, 2, p. 775 sqq., centum annis posterior est. Libellus noster praeter chartas aliquas non iam superstites (v. infra p. 1462 n. 2 et 1463 n. 3) etiam aliquibus, quas Chronicae Casauriensi insertas legimus, usus esse videtur (v. infra p. 1462 n. 5 et 1463 n. 4). 8) Greg. VII. Reg. IX, 4, ed. E. Caspar (MG. Epist. sel. II, 2) p. 578. 9) V. infra c. 4 p. 1465 et n. 6.

tamen, *pergit papa*, pro posse suo invadere, sicut audivimus, adhuc non desistit. Suadens igitur admoneas eum, ut memorati nepotis sui sacrilegam compescat audaciam atque hortetur illum et preterita corrigendo et in futuro se abstinendo beatum Petrum propitium sibi facere, in cuius irritatione ruinam et in gratia vitam et felicitatem possit obtinere perpetuam. *Quæ si recte cum iis, quæ infra in libello querulo de miseriis ecclesiae Pennensis leguntur, collata sint, inde hic libellus a. 1079. vel 1080. compositus esse colligitur. Quod etsi forte certo certius affirmare non audeas, tamen quin circa hoc tempus, nec multo post, libellus noster conscriptus sit, dubitari non potest.*

Textum mendis scatentem iam Münter nonnullis locis intra uncas lunatos et in annotationibus subiunctis emendare conatus est, ex quibus quaedam in textu retinuimus, ceteris in apparatus criticum reiectis. Plura haud spernenda G. H. Pertz, 'Vermuthungen über einige verdorbene Stellen des Chronicon Pinnense', in 'Archiv' V (1824), p. 531 sq., adnotavit.

Dabam Gryphiae mense Octobri a. 1932.

A. H.

1.^a Notum sit primitus Romanae ecclesiae dominoque papae [. . .]^{b.1} caeterisque successoribus suis omnibusque aliis Christianis, quod Pinnensis ecclesia cum tota civitate sua et cum aliis castellis semper absoluta fuit et nullum vinculum super se habuit, nisi beati Petri, excepto quod Pinnensis episcopus per praeceptum apostolicae sedis² ad fidelitatem episcopi Lodoico imperatori unam partiunculam octorizavit, scilicet pertinenciam Fare cum silvis et cum molendinis et unam partiunculam in Blanziano^{c.3} et in Ponziano⁴, eo tenore, ut illi homines, qui in illis partibus haberent haereditatem, tenerent^d ad fidelitatem^e 20
866/72. imperatoris vivente imperatore et moriente imperatore ecclesia reciperet sua. Accidit autem illis temporibus, ut imperator⁵ divino compunctus afflamine per consilium Romani pontificis⁶ vellet ecclesiam in honorem Sancti Clementis, si posset in finibus Italiae insulam invenire, quae utilis esset ad horatorium construendum, aedificare. Tunc a magnatibus suis recepto consilio unam insulam invenire infra comitatus Teatensem^f et Pinnensem, 25 quae undique circumdata erat Piscaria⁷. Statim ut imperator hoc audivit, cum toto exercitu suo ad has partes pervenit. Ingressusque insulam invenit⁸ ibi horatorium constructum in honorem Sanctae Trinitatis⁸, quae Casa aurea nuncupabatur. Laetus effectus circumdata

a) capita non numerantur Mü. b) (N.) pro [. . .] Mü. c) ita Mü.; fortasse Kantiano legendum, v. n. 3. d) ita Mü.; tenerentur proposuit Pertz. e) ita Mü.; domini suppl. Pertz. f) Teanensem Mü. 30

1) Qui Gregorius VII. (a. 1073—1085) fuisse videtur. V. praef.; Münter p. 138. 2) Quod non exstat. — A. 837, d. 13. Ian. Lotharius I. imperator ecclesiae Pennensi immunitatem concessit (Reg. imp. I² nr. 1054), quam Otto I. imperator a. 968, d. 4. Mai. confirmavit (DO. I. 357). 3) In charta, quam Grimbaldus episcopus Pinnensis a. 873, d. 25. m. Martii de cambio cum Ludowico imperatore facto dedit, legitur (Chron. Casaur., Muratori, SS. rer. Ital. II, 2 p. 937): *Et cambium recepi . . . a te domno Ludowico piissimo imperatore terram tuam loco, ubi dicitur Kantianum, petias duas etc.* Hodie locus quidam Canzano nominatus a fluvio Vomano e septentrione et a civitate Teramensi ad orientem exstat, qui tamen a Pennensi civitate longius distat. 4) In eadem charta, in nota praecedente laudata, pergit episcopus: *Et recepimus a te in ipso cambio terram tuam et molinum unum et salectum in loco, ubi dicitur Puntanianum, in unum se tenentes iuxta fluvium Tabae etc.* Iuxta fluvium hodie Tavo appellatum, qui a meridie civitatis Pennensis fluit, in tabulis geographicis locum similis nominis non inveni. 5) Ludowicus II, imperator a. 850—875. Cf. Reg. imp. I² nr. 1293a et 1272 (dipl. monasterio Casauriensi datum a. 874, d. 1. Nov.; Chron. Casaur. I. III, Muratori, SS. rer. It. II, 2 p. 812): . . cum omnipotentis iuvamine

freti Beneventum progredieremur, in ipso positi itinere devenimus ad Piscariam, ubi quandam invenimus insulam undique aquis cinctam, quam divina inspiratione circumeuntes et ex omni considerantes parte perspeximus ipsam usibus esse monachorum aptam 35 temporibus profuturis; qua de re Dei omnipotentis inspiratione tacti iussimus inibi aedificari basilicam in honore Sanctae et individuae Trinitatis, ubi etiam collocare fecimus corpus. b. Clementis martyris et pontificis Christi, ubi etiam ad cumulum mercedis 40 nostrae coadunavimus coetum monachorum etc. Cf. Chron. Casaur. I. I. p. 777. 6) Hadriani II (867—872). Cf. Chron. Casaur. I. I. p. 778—782, ubi (p. 782) diem translationis s. Clementis in Casauriam in d. VI. kal. Iunii (fortasse potius d. 26. Iun. quam d. 45 27. Mai.) a. 872. positum habes. 7) Cf. diploma Ludowici supra n. 5 allatum. Quae insula hodie non iam insula est. Ecclesia quondam abbatae S. Clemente a Casauria prope Torre de'Passeri hodie in ripa sinistra Piscariae fl. sita est. 8) Aliter et rectius Chron. 50 Casaur. I. I. p. 778: *Ludovicus . . . in ea* (sc. insula, cui nomen est Casa aurea, p. 777) *monasterium in honore Sanctae et individuae Trinitatis aedificari praecepit;* v. chartae n. 5 et p. 1463 n. 4 laudatae et diploma Ludowici II. imperatoris d. 26. Mai. a. 873, Reg. imp. I² 55

undique insula invenit maiorem partem insulae esse Pinnensis ecclesiae, scilicet unam ecclesiam Sancti Quirici cum CL^a modiis¹ de silvis et terris. Mittensque optimos nuncios^b fecit venire episcopum nomine Garibaldum². Prostratus ad pedes eius postulavit, ut illam terram sibi concederet et cambium reciperet, aut in maritimis aut in montanis. Episcopus omnino hoc renuit. Tunc imperator, accepto alio consilio, reddidit omnia quae hab^c eo^c tenebat in civitate Pinnensi per cartulam et per praeceptum regium³ firmavit; dominoque Garimbaldo² episcopo reddidit eo tenore, ut deinde inantea nullus dux, nullus marchio, nullus comes, nullus vicecomes infra^d totam terram episcopatus intraret nisi causa amoris, et cartulam cambiationis ab episcopo recepit⁴. Ab illa hora sana illibataque ecclesia ad fidem beati Petri remansit.

Matth. 28, 12.

2. Accidit^e autem, ut legatus Romanae ecclesiae Fridericus⁵ [de]^f Constantinopolin revertens^g, ditatus magnis muneribus ab imperatore⁶, maritima tempestate ad has partes proiceretur^h. Quo audito crudelissimus comes Trasmundus^{1,7} et tenere eum cum suis sociis fecit. Quid plura? Omnia bona, quae habebat, abstulit et etiam vestimenta. Ipse vero cancellarius cum sociis suis tristis et moerens Romam regressus est. Placente Altissimo ad praesens sanctissimus papa^{k,8} defunctus est. Volente et concedente Romana ecclesia ab omni populo ipse Fridericus episcopus Romanus electus est, qui postea Stephanus est appellatus⁹. Hic modico residente tempore reminiscens dedecoris et iniuriae, quod sibi comes Trasmundus fecit, congregato exercitu ad has partes pervenit, ut comitem Trasmundum cum sua progenie deleret de terra, et in campo sacro hospitatus est¹⁰. Ille ut audivit adventum Romani pontificis, timor et tremor irruit super eum¹¹, pro timore coepit stridere dentibus suis¹² et volutare¹ se per^m terram^{m,13} sicuti homo, qui esset possessus a daemone. Tandem boni homines eius sibi consilium dederunt, ut mitteret se unam funem in collo sicuti latro, qui est deprehensus in latrocinio, ante praesentiam domini

1054.

1057—1058.

1058?

25 a) 150 Mū. b) (n)uncios Mū. c) ita Pertz; habet, quae Mū. d) infra (intra?) Mū. e) nulla cap. distinctio Mū. f) de vel a suppl. Pertz; e Constantinopoli propos. Mū. g) re ... tens (revertens?) Mū. h) proiecit Mū. i) (deest verbum forsā: prehendere) add. Mū. k) (alia recentiori manu additum legitur nomen, Victor) add. Mū. l) ita Pertz; voluptate Mū. m) ita Pertz; ptra (penetrare?) Mū.

nr. 1257 (Chron. Casaur. l. III. p. 802): *In qua* (sc. insula, cui nomen est Casa aurea) ecclesiam ab antiquo beati martyris Quirici constructam invenientes, alteram non longe ab ea ecclesiam in honorem Sanctae et individuae Trinitatis aedificari praecepimus.

35 1) Ita charta Grimaldi episcopi p. 1462 n. 3 laudata, l. c. p. 936: . . . concambiavi tibi domno Ludovico piissimo imperatori in insula Piscariae loco, ubi dicitur Casaurea, terram per mensuram modiorum centum quinquaginta, quae pertinent ad partem superscripti episcopii Sancti Maximi; et habetur super ipsa terra ecclesia una, quae aedificata est in honore Sancti Quirici, et duae casae etc. 2) Grimaldus in charta p. 1462 n. 3 laudata; cf. Chron. Casaur. l. III. p. 800. 3) Quod non exstat. 4) Charta commutationis, quam Chron. Casaur. p. 936 servavit, demum a. 873, d. 25. Mart. in Pinne data est, v. p. 1462 n. 3 et 4; ubi circa finem episcopus dicit: *Omnes suprascriptae res nobis pertinent de ipsa curte vestra de civitate de Pinne*. In Chron. Casaur. l. III. p. 800 C textum mancum esse patet. Cf. etiam Reg. imp. I² nr. 1257 (Chron. Casaur. l. III. p. 802, a. 873, d. 26. Mai.). 5) Filius Gozelonis I. ducis Lotharingiae inferioris et superioris, frater Godfridi Barbatii ducis Lotharingiae superioris, postea marchionis Tusciae et ducis Lotharingiae inferioris; cancellarius et bibliothecarius ecclesiae Romanae inde ab a. 1051, cardinalis diaconus, postea monachus (a. 1055) et abbas monasterii Casinensis

(a. 1057). 6) Constantinopolitano, Constantino IX. Monomacho. Leon. Ost. Chron. mon. Casin. II, 85, SS. VII, p. 686; Lampert. Hersf. a. 1054, ed. O. Holder-Egger p. 65; Ann. Rom., SS. V, p. 470, l. 32 sq. 7) Trasmundus III. comes Teatinus (Chieti), de quo cf. Herm. Müller, 'Topogr. u. genealog. Untersuchungen z. Gesch. d. Herzogt. Spoleto u. d. Sabina' p. 87 sqq.; C. Rivera, 'Le conquiste dei primi Normanni in Teate, Penne, Apruzzo e Valva', in 'Bull. d. R. Dep. Abruzzese di storia patria', ser. III, a. XVI, 1925 (Aquila 1926), p. 8 sqq., qui libellum nostrum non novit. Idem facinus brevius narrat Leo Ost. Chron. mon. Cas. II, 85 fin.: *Quos prospere revertentes Trasmundus Teatinus comes per terram suam transeuntes cepit, et universa quae ferebant cum magna iniuria auferens, tandem dimisit. Atque ita Fridericus Romam reversus est*. 8) Victor II, qui a. 1057, d. 28. Iul. Aretii obiit. 9) Stephanus IX. (X.), qui a. 1057, d. 2. Aug. electus et sequenti die consecratus iam a. 1058, d. 29. Mart. Florentiae mortuus est. 10) Quae expeditio fortasse a. 1057. exeunte vel a. 1058. ineunte (ante finem mensis Martii) facta est, quia Desiderius non ante mensem Decembrem a. 1057. futurus abbas Casinensis designatus est; cf. infra c. 3, p. 1464, l. 10, Leo Ost. Chron. mon. Cas. III, 9, p. 702 sq.; Jaffé-Loewenfeld, Reg. pont. Rom. I, p. 554 sq. 11) Cf. ex. gr. Psalm. 54, 6: *Timor et tremor venerunt super me*. 12) Cf. Marc. 9, 17 (de puero lunatico): (spiritus mutus) *stridet dentibus*. 13) Cf. Marc. 9, 19: *et elisus in terram volutabatur spumans*.

papae veniret et, quaequae^a abstulerat, per novem¹ redderet, et de omnibus aliis suis rebus, quantum sibi placeret. Quod et factum est. Papa misericordia motus est, omnia alia perdonavit.

1058?

3. Yllis temporibus etiam^b erat episcopus nomine Berardus², qui omicidia commissa habebat, et manus eius sanguine plenae erant³; amplius non debebat accedere ad altare. 5 Ut audivit adventum papae, timore percussus, accepto consilio⁴ ab amicis suis, antequam Romana legatio veniret, iter aggressus est et in pedibus domni papae prostratus, virgam et annulum proiecit et indulgentiam postulavit. Qui^c nimia^e misericordia motus iussit eum a terra surgere et ante suam praesentiam in canopeo sedere. Tunc papa, accepto consilio⁴ cum cardinalibus et cum abbate Sancti Benedicti⁵ et cum praeposito Sancti 10 Liberatoris et cum canonacis aliisque bonis viris clericis istius episcopatus, elegerunt episcopum nomine Iohannem Felertanum et monachum Sancti Liberatoris⁶. Tunc dominus papa pro eo, quod episcopus Iohannes erat simplex et Berardus erat belligerator et magis valebat in armis quam in divinis, et etiam^d hortus^e erat nobili genere, vocavit eum papa ante suam praesentiam et dixit ei: 'Frater Berarde, modo remotus es a ministerio altaris; sed 15 pro eo, quod citius ad nos venisti et indulgentiam postulasti, indulgentiam consequeris. Veni ante nostram praesentiam et coram omni multitudine huic nostro confratri hominum^f fac! Et nos praecipimus ei, ut omnia castella quaerat, civitatem scilicet et unum feudum infra^g civitatem, quodcunque ipse voluerit, sibi conservet. Hoc iusiurandum adimple per veram fidem sine malo ingenio, ut, quamdiu^h vixeris, terram perfecte regas et illamⁱ, quae perdita 20 est, ob fidelitatem ecclesiae et tui domini episcopi te intromittas acquirere.' Quod et factum est, et per sacramentum firmavit⁷. Nullus affuit illuc, sanctissime papa^k, qui dicere ausus esset vel balbutiri cum lingua, quod civitas esset sua haereditas nec aliqua terra ecclesiae. In pace remansit episcopus cum omnibus beneficiis ecclesiae.

4. Tunc^l memoratus^m Berardus acriter coepit dimicare contra illos, qui terram ecclesiae 25 tenebant, sicut ei fuerat imperatum. Accidit autem, ut quodam die, quo acriter pugnaret

a) quaeque Mū. b) ita vel 'noch besser' enim proposuit Pertz; et Mū. c) ita Pertz; Quin imo Mū. d) ita Pertz; et Mū. e) (ortus) add. Mū. f) ita Pertz; bonum Mū. g) ita Mū.; fortasse intra emendandum. h) ita Pertz; quam Mū. i) illa(m) Mū. k) (N) add. Mū. l) nulla cap. distinctio Mū. m) memoris (memoratus?) Mū.

1) Cf. Edict. Roth. c. 246. 250. 343; Aregis princ. c. 11; Pact. de Leburiis c. 7; Pertz, in 'Archiv' V, p. 532.

2) Pennensis, quem Ughelli, Italia sacra² I (1717), p. 1115 ad a. 1055. habet. Berardum a. 1057. exeunte vel a. 1058. ineunte (ante finem mensis Martii) episcopatum resignasse ex sequentibus patet.

3) Isai. 1, 15: *manus enim vestrae sanguine plenae sunt.*

4) Cf. Matth. 28, 12: *consilio accepto.*

5) Quod ad monasterium S. Benedicti Casinense Münster rettulit; quod stare non potest, nisi Desiderium circiter mensem Decembrem a. 1057. in abbatem Montis Casini a fratribus electum quidem, sed demum Stephano IX. papa mortuo, qui regimen abbatae etiam papa non dimisit, dominica paschali (d. 19. Apr.) a. 1058. in abbatem ordinatum hic indicatum intelligas.

6) De monasterio destructo 'S. Liberatore della Majella', olim monasterio Casinensi subiecto, in episcopatu Teatino ad fluvium Alento inter Serramonacesca et Pretoro in territorio Manupellensi ad radices montis Maiellae sito v. P. F. Kehr, Italia pont. IV, p. 273 sq. Iohannes inde ab a. 1057/58. usque ad a. 1079/90. episcopatu Pennensi functus esse videtur; cf. etiam infra p. 1465 n. 8. Neque enim G. Schwartz ('Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens' p. 238 sq.) post Iohannem cum Ughellio iam ad a. 1070. Pamponem episcopum in catalogo posuisset, si libellum nostrum novisset. Charta Pamponis pro monasterio S. Bartholomaei de Carpineto (Ughelli, Italia sacra² I, p. 1116 sq.)

d. 6. April. non anni 1070, sed anni 1090, quo in- 30

dictio 13. currebat, data esse videtur. Nam *sub anno Dom. 1070. 6. mens. April. Ind. 13.* hoc 'chirographum'

datum esse legitur apud Ughell. l. c., cum idem X², Anecd. p. 388 *indict. VIII.* habeat, quod quomodo stare

possit, prorsus non video. Cf. etiam C. Rivera, in 'Bull. 35 d. R. Dep. Abruzzese di storia patria', ser. III, a. XVI, 1925 (Aquila 1926), p. 44, n. 1, qui Pamponem a. 1085,

m. April. bona S. Bartholomaei de Carpineto confirmasse dicit. Sed nescio an apud Ughellium (lt. sacr.² I, 1116),

quem sequitur, confusio quaedam intercesserit. 7) Huc 40

spectare videntur ea, quae apud Petrum Damiani, Epist. I, 9 (ad Nicolaum II. Romanum pontificem, = Opusc. 19, De

abdicatione episcopatus c. 7), Opera ed. C. Caetani (Romae 1606) I, p. 15, Migne, Patr. Lat. 145, col. 437, leguntur:

Nostris quoque temporibus Pennensis episcopus ponti- 45

ficalem cathedram sponte deseruit seseque illi, qui sibi successit, sincera admodum devotione substravit.

Nam et ipse mihi successor eius retulit tanta illum sibimet obedientia et humilitate subiectum, ac si se

numquam meminere super aliquos obtinuisse prima- 50

tum. Quod non de Iohanne eiusque successore, sed de Iohannis praedecessore et Iohanne dictum esse etiam

G. Schwartz, 'Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens' p. 238, et C. Rivera, in 'Bull. d. R. Dep. Abruzz. di stor. patr.', ser. III, a. XVI, 1925, p. 29, n. 3, per- 55

spexerunt.

adversus collem Farinulae^{a,1}, superveniente suo compatre, qui iniuste tenebat terram ecclesiae, propria ipsius lancea vulneratus est et ad mortem deductus. Sed volente Domino poenitentiam egit et omnia episcopo reddidit^b, sicut ei fuerat imperatum a domino papa, et spiritum reddidit. Cumque hoc audientes consanguinei eius, venerunt, ut lugerent eum cum dolo, et locuti sunt verba pacifica² episcopo et hominibus civitatis cum fraude; absque audientia et voluntate episcopi diviserunt, quod Berardus tenuit, per binas partes. Una pars vocata est Trasmundina^c Et omnia castella, quae de foris erant, abstulerunt. Volente Altissimo, qui sine iustitia nullum facinus dimittit, Trasmundus et Bernardus³ in proelium Capellinum^{d,4}, quod apud Ortonam⁵ factum est, ceciderunt et in 1078? 10 captione comitis Roberti⁶ et Taxionis^{e,7} missi^f sunt^f; obsidem dederunt et fidelitatis sponsores similiter, usque dum darent pecuniam, quam sibi irrogaverant. Revertentibus domi cum omni mala famulatione ad episcopum⁸ pervenerunt, ita allocuti^g sunt^g: 'Peccavimus, sanctissime pater. Parce poenitentibus pro eo, quod ausi fuimus invadere terram sanctae ecclesiae; accipe cartulam abrenunciationis et excommunicationis, sicut tu feceris cum 15 tuis canonicis, quod neque nos, neque nostri haeredes ausi simus^h sine tua tuorumque

a) Collem Facinulae (vel Farinulae) Mü. b) reddidit Mü. c) ita Mü.; altera Bernardina vel similia supplenda esse ex sequentibus patet. d) ita Mü. e) Faxionis Mü. f) missis, nullo signo interpunctionis sequente, Mü. g) allocutis Mü. h) ita Pertz; siscun (sic) Mü.

1) Nescio an de vico Farindola, a civitate Pennensi ad 20 occidentem in ripa sinistra fluminis Tavo sito, agatur.
2) Cf. 1. Mac. 1, 31: *Et locutus est ad eos verba pacifica in dolo.* 3) Fratres Berardi quondam episcopi occisi, v. infra c. 5, p. 1466, l. 19. Amat. VII, 31 p. 306: *Li fill de Bernarde, avec lo neveu de Transmunde, furent pris.* 4) Quod ad a. 1078. referunt Ann. Casin. rec. B, supra p. 1420 (cf. SS. XIX, p. 306): *Hoc anno fuit proelium de Cappelli.* Cf. quae W. Smidt, supra p. 1420 sq. n. 7 annotavit, qui annum 1078. recte in Annalium Casinensium recensione B positum esse 30 existimat. Sed fortasse etiam ea, quae Gregorius VII. papa circa initium mensis Februarii a. 1081. Desiderio abbati Casinensi mandavit de . . . Roberto de Loritello, qui terras apostolicae sedis . . . pro posse suo invadere, sicut audivimus, adhuc non desistit (Greg. VII. Reg. IX, 4, ed. Caspar p. 578), cum libello nostro Pennensi cohaerere possunt. 5) Ortona a Mare, a civitate Teatina ad orientem? Cf. Amat. VII, 31 (ed. O. Delarc, 'Ystoire de li Normant. Par Aimé', Rouen 1892, p. 304 sqq.), qui hanc pugnam pluribus prosequitur. 40 6) Robertus de Loritello, qui invasor bonorum sancti Petri iam in synodo Romana a. 1075, m. Febr. exeunte excommunicatus erat (Greg. VII. Reg. II, 52a p. 197; cf. excommunicationem contra omnes Normannos, qui invadere terram sancti Petri laborant etc. in synodo 45 Romana a. 1078, d. 27. Febr. — d. 3. Mart., prolatam, Reg. V, 14a p. 371, quam C. Rivera, in 'Bull. d. R. Dep. Abruzz. di st. p.', ser. III, a. XVI, 1925, p. 31, post hanc pugnam factam esse putat, quod minime affirmaverim, et supra n. 4. 7) Tascone, frater Roberti de 50 Loritello, Amat. VII, 30 p. 303. Cf. L. von Heinemann, 'Gesch. der Normannen in Unteritalien und Sicilien' I (Leipzig 1894), p. 281; F. Chalandon, 'Hist. de la domination normande en Italie et en Sicile' I (Paris 1907), p. 249, 309. Qui quomodo contra monasterium S. Bartholomaei 55 de Carpineto se gesserit, Chron. S. Barthol. de Carpineto l. III (Ughelli, It. s. 2 X, Anecd. p. 359) tradit, ubi Drogo . . . qui et Tascio, . . . comes Lamberti, vir magnificus et potentissimus audit, sed perperam cum Drogone Roberti Guiscardi fratre confunditur. Cf. etiam Drogo, qui alio

nomine vocatur Tasso, frater quidem comitis Roberti in charta Randulphi episcopi Teatini, Ughelli, It. sacr.² VI, p. 701; diploma Paschalis II. papae, quo a. 1115, d. 18. Iul. ecclesiae Teatinae possessiones a Roberto et Tascione comitibus et a Roberto predicti Roberti comitis filio et a Guillelmo Tascionis filio restitutas vel donatas confirmavit, Ant. Balducci, 'Regesto delle pergamene della curia arcivescovile di Chieti' I (Casalbordino 1926), p. 6 nr. 13 et 'App. IV' p. 97 sq., Jaffé-Loewenfeld, Reg. pont. I nr. 6461, P. F. Kehr, It. pont. IV, 269 nr. 5: *Ex predecessoris nostri sanctae memoriae Urbani secundi papae scripto comperimus, quod nobilis memoriae comites Robertus, cui de Loritello agnomen fuit, et frater eius Tascio possessiones quasdam vel ecclesias Teatino episcopo contulerint sive reddiderint, etc.; in diplomate Urbani II. papae a Paschali II. papa allato, a. 1097. vel 1098, d. 19. April. (XIII. kal. Mad.) dato, P. Kehr in 'Nachr. v. d. Kön. Gesellsch. d. Wiss. zu Göttingen. Phil.-hist. Kl.' 1905 p. 329 et 330, Jaffé-Loewenfeld I nr. 5687, Kehr, It. pont. IV, 268 nr. 3. Cum disponente Domino ad Theatinam accessissemus ecc[lesi]am, venerabilis confrater noster Raynulfus ipsius ecclesiae episcopus in conspectum nostrum Roberti comitis et Tascionis [fratris] eius donationem obtulit, quam iidem comites Theatine ecclesie scriptis propriis concesserunt] . . . Tascio quoque qui et Drogo comes, qui sub dictione sua ad Theatinam ecclesiam pertinebat, etc. legitur; consilio et suffragatione . . . et Wilelmi filii Tassonis etiam a. 1101, m. Mai. in charta Roberti comitis filii comitis Roberti, Balducci l. c. 'App. III.' p. 94. Cf. etiam C. Rivera, in 'Bull. d. R. Dep. Abruzz. di st. patr.', ser. III, a. XVI, 1925, p. 49 sqq., qui etiam p. 16 sq. donationem Taxionis Normandi Teatini comitis ecclesiae S. Iuvenalis in Loreto di Penne a. 1066, d. 13. Febr. datam, quam editam esse dicit in 'Rivista Abruzzese' m. Mai. 1896, p. 239, affert. 8) Iohannes episcopus Pennensis supradictus, quem aequae in pugna apud Ortonam facta captum, sed propter sanctam et reverendam personam dimissum esse Amat. VII, 31 p. 306 narrat.*

successorum voluntate aliquam partem de hoc, quod abrenunciamus, demandare. Solummodo, sanctissime pater, adiuva nos, ut exeamus de captione malorum Normannorum'. Et per cartulam recepit excommunicationem^a, sicut ipsi dixerant, et ad thesauros ecclesiae manum misit et LX^{a'} libras inter aurum et argentum et pallium et alia hornamenta et equos Bernardum et Transmundum dedit. Ingressi^b autem ante praesentiam episcopi, sathanas, qui in corde Iudae traditoris per acceptam buccellam ingressus¹ est, corda illorum invasit, ut pactionem facerent cum Normagnis^{c,2}, maxime cum Nebulonem^d nobilissimo Normagno^e, ad cuius sortem eorum devenerat terra, ut civitatem Pinnensem et Speculum et Collem altum et alia castella, quae de foris erant et ecclesiae et episcopo pertinebant, Nabulon^f darent et alia eorum essent salva et secura absque ulla molestatione Normannorum. Quid plura? 10 Sicut superius, ita fecerunt. Civitatem et alia castella tradiderunt. Tali modo, sanctissime papa, vestra ecclesia desolata est omnibus bonis.

5. *Chartula^g abrenunciationis, quae textum excipit^g.*

1079?
Iun.

In Dei nomine. Ab incarnatione Domini nostri Iesu^h Christi^h sunt¹ anni¹ millesia¹ septuagesimo¹ tertio¹, et¹ die mense Iunii, per^k ind. V.¹ Ego Bernardus et Trasmundus, 15 filii alterius Bernardi, cogitavimus diem aeterni iudicii, quando empia¹ et iusti sententiam debent recipere a Domino nostro. Propter hoc bona et spontanea nostra voluntate cartulam facimus donationis de nostris proprietatibus et de omnibus nostris rebus, quas in civitate Pinnensi cepimus ad mortem nostri fratris Berardi episcopi, sancto episcopatus^m, qui aedificatus est in honorem sanctae Mariae et sancti Maximi, et tibi domino Iohanni 20 episcopo caeterisque successoribus tuis et omnem abrenunciationem, quae neque nostri haeredes aliquo tempore requirere debeamus. Et quiaⁿ domnus imperator Karolus praecepit³, ut Longobardi potestatem haberent cartulam donationis et venditionis faciendi [de]^o omnibus suis rebus, propter hoc reddimus tibi Iohanni episcopo omnibusque tuis canonicis, quaecunque tenemus in ista civitate intus et foris, mobilia et immobilia, et adiutorium 25 desideramus habere per vestram mercedem ab isto sancto episcopo et vobis, quia in captione Normannorum sumus.

.....^p ego Iohannes episcopus una cum meis canonicis et aliis bonis hominibus^q adiutorii faciendi accepi et LX libras dedi ambobus tam inter aurum et argentum et pallia et equos et alia mobilia, et per iussionem subscripti Bernardi et Trasmundi cum meis 30 canonicis excommunicationem feci ex parte omnipotentis Dei et virginis Mariae et apostolorum Petri et Pauli et omnium electorum Dei⁴ et auctoritate ordinis mei et meorum confratrum, ut, si aliquis aliquo tempore hanc cartulam frangere voluerit, [iram]^r omnipotentis Dei et beatae Mariae et sanctorum apostolorum Petri et Pauli et omnium electorum Dei⁴ incurrat et sit dampnatus, sicut fuit Iudas, qui Salvatorem osculo^s tradidit, 35 et sicut^t fuit Pilatus et Cayphas, qui de morte Domini consilium dederunt, nisi emendaverint et civitatem sanctae ecclesiae et episcopo reddiderint et poenitentiam acceperint. Fiat! Fiat!

a) excumm. Mü. a') 60 Mü. b) ita Mü.; fortasse Egressi vel Regressi emendandum. c) Conormagnis Mü., quod nescio num comitibus Normagnis intelligendum sit. d) nebulonem (sic) Mü. e) Conormagno Mü.; quod nescio num comite Normagno 40 intelligendum sit. f) (sic) add. Mü. g) hanc inscriptionem, quam Mü. litteris non cursivis exhibet, ab ipso Münstero vel alio recentiorum temporum viro docto additam esse puto. h) I. C. Mü. i) ita Mü., quae valde corrupta esse patet; fortasse intellegendus est annus 1079 (v. p. 1465 n. 4), quo indictio secunda ('II'. pro 'U.'?) currebat; quod si recte coniecimus, textum in hunc fere modum emendare oportet: sunt anni millesimo septuagesimo nono, tertio etiam die mense Iunii, vel similiter; cf. notam sequentem. k) post Mü.; cf. charta quaedam (actum in Pinne) apud F. Savini, 'Il cartulario della chiesa 45 Teramana' (Roma 1910) p. 99 nr. LV, quae incipit: In Dei nomine ab incarnatione Domini nostri Ihesu Christi sunt anni millesimo quinquagesimo octavo, et regnante domnus Henricus gratia Dei per indictionem tertiam, quam chartam W. Smidt mihi indicavit. l) ita Mü. m) ita (Episcopatus) Mü.; num episcopatus legendum? n) qui Mü. o) de supplevi, om. Mü. p) ita Mü. q) ita Mü. r) iram suppl. Pertz; Mü. s) ita Mü.; intellegendum est osculo. 50 t) sicut Mü.

1) Ioh. 13, 26 sq.: *Et cum intinxisset panem, dedit Iudae Simonis Iscariotae. Et post buccellam introivit in eum sathanas.* 2) Cf. Amat. VII, 32 p. 306 sq.: *Et li autre Transmunde, fill de Bernarde et lo neveu partirent li chastel et furent ses chevaliers de Robert, més Robert et sa part de li chastel.*

3) Karoli M. Capit. Ital. a. 801, c. 1, MG. Cap. I, 205 (= Lib. Pap. Kar. M. 78, MG. LL. IV, 501 sq.): *Si quis Langobardus . . . pro salute animae suae de rebus suis cartam donationis cuilibet facere voluerit, etc.*

4) Cf. ex. gr. Col. 3, 12: *sicut electi Dei*; Tit. 1, 1: 55 *secundum fidem electorum Dei.*

Ego Petrus iudex et notarius hanc cartulam per iussionem amborum Bernardi et Trasmundi scripsi ad honorem Sanctae Mariae et Sancti Maximi levitae in civitate Pennensi, feliciter^a. †^a Ego Bernardus signum crucis feci. Ego Albertus fil. Gosberti cum filio meo Pastore signum crucis feci^b. †^b Ego Trasmundus signum crucis feci^c. †^c Ego
5 Abellus cum filio meo Cono signum crucis [feci]^d. †^e Ego Adamus cum cunctis meis filiis signum crucis feci. Ego Iohannes episcopus omnes istos homines et alios per hominum et sacramentum recepi ad fidelitatem sanctae ecclesiae^f.

a) Feliciter †. *Mü.*b) feci †. *Mü.*c) feci †. *Mü.*d) feci *om.* *Mü.*e) †. *Mü.*f) Finis Chronici *add.* *Mü.*

HISTORIA CVSTODVM ARETINORVM.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

Historiam sane curiosissimam, quam infra proponimus, etsi plus semel iam editam, tamen nostrae collectioni deesse noluimus, quia non solum diversa regum et imperatorum, Hludowici Pii¹, 5 Hugonis et Lotharii eius filii, Ottonis III, praecepta vel constitutiones adhibuit (c. 1), sed etiam de episcopis Aretinis, inter quos Immo (a. 1036/37—1048/52, c. 2 p. 1474 sq., c. 7 ex. p. 1478) certo in Germania natus erat² aliique (ut Petrus I, sub Hludowico Pio et Hlothario I, c. 1, Hel(m)pertus³, a. 986/87—1010, c. 1. 2. 9, Adalbertus, a. 1014—1021/23, c. 6, Teodaldus, frater Bonifacii marchionis Tusciae, a. 1023—1036, c. 2. 6, Constantinus, a. 1062/63—1095/99, c. 8) varia cum im- 10 peratoribus commercia colebant, agens, quamquam res ad regnum vel imperium proprie spectantes non tractavit, tamen ad cognoscendum, quomodo ante disciplinam ecclesiasticam Hildebrandi socio- rumque et successorum eius opera saeculo XI. posteriore reformatam clerici interdum se ipsos eccle- siasque sibi commissas rexerint, vel maximi momenti est. Neque enim ea, quae hic de canonicis et custodibus ecclesiae Aretinae leguntur, Aretii tantum ita fieri potuisse quisquam sibi persuadere 15 debet, cum similia etiam Romae in ecclesia S. Petri evenisse Bonizo Sutrinus episcopus in Libro ad amicum testetur⁴. Sed quae Bonizo a mansionariis beati apostolorum principis pessime facta et a Gregorio VII. papa funditus extirpata non nisi paucis, sed contumeliosis verbis strinxit, ea auctor noster Aretinus, quomodo Aretii per longa tempora gesta essent, luculenter et accuratissime per singula enarravit, in epilogo testem Deum, secretorum agnitorem, invocans, nichil a se esse 20 a(d)iunctum studiose, sed et compendiose descripsimus veritatem⁵ (c. 10 ex.).

Historia nostra a synodo Aquisgranensi a. 816. celebrata, ubi praecepta vitae regularis cano- nicorum uberrima promulgata sunt, incipiens (c. 1) res, postquam a Petro I. episcopo Aretino sub Hlothario I. imperatore congregatio canonica in ecclesia Aretina instituta et ab Hel(m)perto episcopo reaedificata est (a. 1009), inter canonicos et custodes ecclesiae S. Stephani et ecclesiae S. Donati⁶ 25

1) Hlotharii I. praeceptum d. a. 843, d. 29. Aug., ad quod Grazzini (v. infra p. 1469 n. 9) remisit, auctor noster Aretinus expressis verbis non laudavit. 2) Sicut postea Sigifredus, Constantini successor (a. 1095/99—c. 1105); v. Ser. episc. Aret. apud Pasqui, 'Doc. per la storia della città di Arezzo nel medio evo' IV, 261 (cf. 279 sq.), et supra p. 1440 et n. 7. 10. 3) Qui et ipse, si Pasquo (l. c. p. 276) credis, ex Alemannia originem traxit. 4) L. VII, MG. Lib. de lite I, 603: *Erant preterea Romae multi pestilentes, iusticiam odientes, ut concubinatorum sacerdotum filii et propinqui . . . Erat preterea Romae antiqua et pessima consuetudo, quam beatus papa suo tempore funditus ab eadem ecclesia extirpavit. Nam in beati apostolorum principis ecclesia erant sexaginta et eo amplius mansionarii, laici coniugati et plerique concubinati, qui eandem ecclesiam per vices suas die noctuque custodiebant; [in] quorum potestate omnia preter maius erant altaria, que orationibus cotidie vendebant etc. Quod primus adnotavit H. Bresslau, 'N. Archiv' V (1880), 451. 5) Quocum viri docti ii, qui de fide libelli*

iudicium tulerunt, prorsus consentiunt; cf. Bresslau l. c. p. 442; W. Wattenbach, 'Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter' ⁶ II (1894), 243 ('merkwürdig durch die ungeschminkte Darstellung tief zerrütteter kirchlicher Zustände unmittelbar vor der Reformbewegung'); 30 U. Pasqui, 'Documenti per la storia della città di Arezzo nel medio evo' I (Florentiae 1899, 'Documenti di st. ital. pubbl. a cura della R. dep. Toscana sugli studi di st. patria' XI), p. X ('narrazione assai veridica'); ib. IV (Aretii 1904), 19 ('veridica e preziosa'); Grazzini p. 73 (v. infra 35 p. 1470 l. 24 sqq.); A. Dresdner, 'Kultur- u. Sittengesch. d. ital. Geistlichkeit im 10. u. 11. Jh.' (Bresl. 1890) p. 110 (cf. passim). Econtra [D. A. Dragoni], 'Monumenti e notizie storiche riguardanti la chiesa primitiva vescovile d'Arezzo' (Lucca 1755) p. 64 sqq. in Historiam nostram tam- 40 quam splendori ecclesiae Aretinae adversam vehementer invectus eam eo animo compositam esse putavit, ut prima sedes episcopatus Aretii in ecclesia S. Stefani fuisse probaretur. 6) Quibus tertia S. Mariae ecclesia ab Hel(m)perto reaedificata accessit, ecclesiis S. Stephani et S. Donati attigua. 45 Cf. P. F. Kehr, Italia pontificia III (Berolini 1908), 157.

gestas ad minimum usque ad concordiam inter canonicos et Reginaldum et Berardum clericum filium eius a. 1082, d. 7. Ianuarii factam (c. 8) proseguitur.¹ In qua omnia pacta et conventa necnon et donationes, quibus canonici omnes deinceps oblationes ecclesiae S. Stephani et S. Mariae ecclesiam-que S. Donati et altaria, quae in ea ecclesia erant, atque confessionem, quae est sub altare S. Mariae, 5 acquisiverunt, diligentissime enotata sunt, ita ut auctorem re vera id egisse, ut, quomodo canonici haec in suam potestatem redigerent², demonstraret, facile eluceat.

Auctor, quem aut ipsum canonicum Aretinum aut canonicis familiarissimum fuisse vix quisquam negabit, demum Constantino episcopo mortuo³, cui inter d. 16. Maii a. 1095. et m. Augustum a. 1099. Sigifredus successit⁴, fortasse Iocundo quoque archidiacono et praeposito iam vita⁵ aut 10 certe officiis defuncto⁶ libellum nostrum composuisse videtur. Neque tamen multo post, cum auctor usque ad Immonem episcopum ea, quae in scriptis invenimus et quae ab idoneis testibus didicimus et quae ex parte vidimus⁷, brevi stilo se tradidisse, nunc vero mala, quae ecclesia inde cottidie patiebatur, scribenda se curaturum esse aperte declaret (c. 8 in.). Unde eum circiter a. 1050. iam adultum fuisse ideoque vix multo post a. circiter 1100. libellum suum conscribere potuisse patet. 15 In quo conscribendo praeter acta concilii Aquisgranensis a. 816. et fortasse Hlotharii I. capitulare Olonnense primum a. 825.⁸ multas chartas, inter quas etiam praecepta regum et imperatorum supra nominatorum et episcoporum Aretinorum Petri, Hel(m)perti, Immonis, Constantini, quarum permultae, et omnes fere autographae, adhuc in archivio capituli Aretini extant, adhibuit, quas infra suis locis adnotavimus⁹. Praeter ea, quae proprie de custodibus, 'qualiter se agebant', exponuntur, 20 etiam ea, quae de ecclesiis Aretinis S. Mariae a Romano pontifice, quem Iohannem XV. papam fuisse crediderim¹⁰, et S. Donati a Teodaldo episcopo¹¹ consecratis et de Teuzonis presbyteri itinere Hierosolymitano¹² hic inveniuntur, aliunde nota non sunt.

Pergamena, quam autographam, quamvis mendis non liberam, putare licet¹³, quae Historiam custodum Aretinorum servavit, extat in archivio capituli Aretini ('Archivio Capitolare di Arezzo'), 25 signata 'Cassa III, perg. n. 362' (= c.); est folium unicum¹⁴, 62,2 cm largum, 75,4 cm longum¹⁵, cuius pagina recta (f. 1^r) in duabus columnis, quarum unaquaeque 78 lineas continet, manu, quae saeculi XI. exeuntis¹⁶ esse videtur, textum nostrum usque ad Henrici filii Uguizonis mariti sui (c. 9 ex., p. 1482 l. 7) praebet, eadem manu in columna prima paginae versae (f. 1^v) usque ad lineam septimam (linea sexta vacua relicta) ad finem perductum. In medio dorso (f. 1^v) litteris

30 1) Fortasse aliquae pactiones, quae in c. 3. 4. 5. 8 ex. leguntur, de quibus aliunde nobis non constat, etiam post a. 1082. factae sunt. At commutatio cum Bosone fratre Iocundi archidiaconi et praepositi (c. 9 ex.) iam multo ante mortem Iocundi, qui non ante d. 16. Mai. 35 a. 1095 (fortasse ante m. lun. a. 1098, cf. infra p. 1482 n. 2) obiit, evenisse videtur, cf. infra p. 1481 n. 8. 2) Cf. infra p. 1470 l. 2sq. 3) Ita Pasqui IV, 20 ('circa l'anno 1100' p. 19); Grazzini (v. infra) p. 73. Nam c. 8, infra p. 1479 l. 11sq., ita de Constantino episcopo habetur: 40 *Episcopus igitur Constantinus, qui eo tempore* (i. e. a. 1077/78) *Aretinæ ecclesie residebat* . . . Muratori (v. infra) historiam 'circiter annum 1092.' scriptam esse dixit. Econtra anno 1100. pergamena, qua servatur, in archivio capituli Aretini ascripta est. Ante 45 discordias gravissimas saeculo XII. ineunte inter clerum et populum Aretii exortas eam conscriptam esse Pasqui p. 20 et Grazzini p. 74 fortasse recte statuissent videntur. Sed quod Pasqui de Heinrico praeposito, qui iam m. Iunii a. 1098. Iocundi locum tenebat (Pasqui I nr. 286) 50 et ipse inter d. 8. Sept. a. 1105. et d. 13. Oct. a. 1106. Iohannem successorem habuit (ib. nr. 296. 297; P. F. Kehr, Italia pont. III, 158 nr. 5), tamquam auctore libelli nostri cogitavit, certis rationibus probari non potest. 4) G. Schwartz, 'Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens . . . 951—1122' (Leipzig, Berlin 1913) p. 202; Pasqui IV, 279. 5) Ita Pasqui IV, 20. 6) Cf. c. 9 ex., p. 1482 l. 4: *Iocundo, qui fuit archidiaconus et prepositus*. Cui in archidiaconatu inter

m. Oct. a. 1091. et d. 16. Mai. a. 1095, in praepositura inter d. 16. Mai. a. 1095. et m. lun. a. 1098. alii successerunt; v. infra p. 1482 n. 2. 7) Cf. etiam c. 7 p. 1478 l. 13sq.: *sicut et adhuc nostris oculis cernimus*; c. 10 in. p. 1482: *Ne fallaces compositores iudicemur, qualiter panes oblationis ecclesie Sancti Stephani et Sancte Marie ante nostros oculos multotiens divisi fuerint, breviter dicamus*, ubi tempus ante a. 1077/78, nec ultra aut non multo ultra saeculum XI. medium retrorsum, indicari videtur. 8) Infra p. 1471 n. 4. 9) P. 1471 n. 8. 9. 10; p. 1472 n. 1. 3. 6. 7. 8; p. 1473 n. 1; p. 1474 n. 3; p. 1476 n. 6; p. 1477 n. 11; p. 1478 n. 5. 6; p. 1479 n. 5—9. 12. 13; p. 1480 n. 2 (cf. 3); p. 1481 n. 1. 7. — Cf. Grazzini p. 73, qui in n. 1 undecim chartas archivi capituli enumeravit, sed praecepta Hugonis et Lotharii regum (infra c. 1 p. 1471 n. 10) omisit et perperam Ottonis III. privilegium d. a. 998, d. 2. Maii (DO. III, 290) pro eiusdem privilegio d. a. 996, d. 12. Iul. (DO. III, 217) citavit. V. etiam supra p. 1468 n. 1. 10) Infra c. 1 et p. 1472 n. 4. 11) Infra c. 6 et p. 1477 n. 5. 12) Infra c. 2 p. 1474. 13) Ita Grazzini p. 71. Sed Pasqui IV, 19 et 20 id pro certo affirmare non audet. 14) Perperam complura folia esse H. Bresslau, 'N. Archiv' V, 442 dixit. 15) Ita Grazzini p. 74; 630×740 mm Pasqui IV, 19. 16) 'Von einer Hand der zweiten Hälfte des 11. Jahrh.' Bresslau l. c.; 'da mano resa un po' malferma per l'età, ma di persona che esercitava la professione di scriber codici, cioè d'uno scriptor' Pasqui l. c.

maiusculis eiusdem aetatis, quae a scriba textus scriptae esse videntur, inscriptio adiecta est talis: Scriptum de ecclesia Sancti Stephani et de ecclesia Sancti Donati, qualiter se custodes agebant, et quomodo canonici eas adquisierunt¹.

Quam inscriptionem secutus primus Historiam, quam 'multiplici consideratione dignam' iudicavit, edidit L. A. Muratori, *Antiquitates Italicae medii aevi* V (Mediolani 1741), col. 217—224⁵ (in dissertatione *De Canonicis*), sub titulo Enarratio eorum, quae perverse gesta sunt a Custodibus Ecclesiarum Sancti Stephani et Sancti Donati, in Civitate Arretina, et quomodo Canonici tandem eas Ecclesias adquisierunt². Quae editio satis mendosa denuo prodiit in editione *Aretina Antiquitatum Italicarum* (*Antiquitates Italicae medii aevi* . . . Auctore L. A. Muratorio . . . Arretino Seminario et Collegio Ecclesiasticorum Castilionensi Episcopalis alteram hanc¹⁰ editionem curantibus tom. XII, Arretii 1778, Typis Michaelis Bellotti, col. 675—694), cui varia lectio, nec tamen integra, ex pergamena autographa adiecta est³.

Tertius Historiam usque tunc omnino fere ita neglectam, ut eam vir longe doctissimus et in scriptis huius temporis plus aliis volutatus ineditam putaret, edidit H. Bresslau in 'N. Archiv' V (1880), 443—451 (praef. p. 442sq.; cf. p. 651), sub titulo 'Chronik des Capitels zu Arezzo'⁴,¹⁵ qui eam a. 1879, m. Octobri Aretii viderat, ex exemplo sibi a rev. patre Ludovico Paci archipresbytero et archivario humanissime transmissio, quod, etsi textui Muratoriano in universum superius, tamen non omnibus modis absolutum erat.

Quartam editionem ex autographo, quod accuratius quam antecessores expressit, curavit Ubaldus Pasqui, 'Documenti per la storia della città di Arezzo nel Medio Evo' IV: 'Croniche (sec. XIV—²⁰ XV)', (Arezzo, 'Coi tipi di U. Bellotti' 1904)⁵, p. 19—30 sub titulo 'Relazione storica sulla origine della Chiesa Aretina e sulla perversa amministrazione tenuta dai custodi e mercenari della chiesa stessa'. Qui etiam imaginem prioris pergamenae partis⁶ lucis ope factam editioni suae adiunxit.

Post quem quintus editor Giovanni Grazzini, qui libellum nostrum 'Cronica dei Custodi': inscripsit, in nova editione *Scriptorum rerum Italicarum Ludovici Antonii Muratorii* ('Raccolta²⁵ degli Storici Italiani dal cinquecento al millecinquecento ordinata da L. A. Muratori. Nuova edizione riveduta ampliata e corretta con la direzione di Giosuè Carducci e Vittorio Fiorini'), tom. XXIV, part. I, fasc. 1. 2 (Città di Castello 1909), p. 75—82 (praef. p. 69—74), omnes priores superans et ipse autographum quam accuratissime exscribendum suscepit. Nec tamen capita distinxit nec commentario textum, exceptis iis, quae sagaciter in praefatione praemisit, elucidare conatus est.³⁰

Quibus editionibus omnibus, et praecipue Grazziniana, cum debita gratiarum actione adhibitis nos hic textum ad imaginem pergamenae Aretinae lucis ope factam, quam v. cl. Paulo Kehr intercedente nacti sumus, et ad alteram prioris partis eiusdem (v. supra l. 23 et n. 6), quam Pasqui editioni suae addidit, excussum, quantum fieri potuit, atque exactum aliasque pro viribus recognitum et in capita, quae lectoribus opportuna fore speramus, divisum atque notis, quae ad fontes ab auctore³⁵ adhibitos cognoscendos tempusque rerum gestarum definiendum facere posse videbantur, instructum emendatiorem et politiore denuo proponimus. Lectionem priorum editionum, quam Grazzini plerumque, etsi non omnino plenam, enotavit, paucis locis exceptis omisimus. In re orthographica moderanda pergamenam autographam, quantum ex imaginibus lucis ope factis perspicere potui, presso pede secutus etiam litteras e, e, ae ita, ut in autographo inveniuntur, retinui, litteris tamen⁴⁰ maiusculis non nisi in initiis nominum propriorum et singularum comprehensionum secundum usum nostrum positis. Verborum conformationem regulis grammaticae non semel repugnantem, ubi non nisi lapsu quem dicunt calami auctor peccasse videbatur, emendavi⁷; alia, quae, etsi minus recte, tamen ita ab auctore consulto scripta esse posse ii, quibus illius aetatis chartae aliaque dicta-

1) Sequuntur notae recentioris aetatis: N XII, et alia manu: 154, 34, 25. Pergamenam accuratissime descripsit Grazzini p. 74 et passim in varia lectione; cf. Pasqui IV, 19. 2) Muratorium, quamquam: *Monumentum autem, quod nunc editurus sum, multiplici consideratione dignum, ego olim ex antiqua pergamenam descripsi adservata in Archivio Canonico Arretii* dicat, pergamenam autographam ipsum transcripsisse propter multa menda gravissima Grazzini p. 71 sq. non credit. Muratorii editionem iteravit non sine mendis Io. Lami, S. Eccl. Florentinae Monumenta I (Flor. 1758),

281—286. 3) Cf. col. 675/76 n. a. 4) Cf. 45 A. Potthast, *Bibl. hist. medii aevi*² I (1896), 252: *Chronicon Aretinum*. 5) Quem fasciculum editor propriis sumptibus typis imprimi fecit. 6) Usque ad in malam consuetudinem. Tunc (infra c. 2, p. 1474 l. 13). 7) Infra p. 1473 n. c; p. 1475 n. a; p. 1478⁵⁰ n. i. l; p. 1479 n. c; p. 1482 n. g. k. Neque vero p. 1472 n. d nec p. 1476 n. g, p. 1479 n. b. f, p. 1481 n. a. e quicquam in textu mutavi, quia, quam vocem auctor scribere voluerit, certo certius constare non puto.

mina trita, sunt facile concedent, servavi, in plagulis corrigendis ab H. Kauffmann, qui etiam in libris parandis et inspiciendis indefessam operam navavit, et E. Aßmann v. v. d. d. et W. Smidt v. cl. adiutus.

Dabam Gryphiae, mense Maio a. 1933.

5

A. H.

SCRIPTVM^a DE ECCLESIA SANCTI STEPHANI
ET DE ECCLESIA SANCTI DONATI, QVALITER SE CVSTODES AGEBANT,
ET QVOMODO^b CANONICI EAS ADQVISIERVNT^a.

f. 1^r,
col. a.

1.º In^d nomine sancte et individuae Trinitatis^d. Regnante Lodoico, filio prioris
10 Caroli, factus est conventus synodi eo precipiente in loco qui dicitur Aquisgrani, multis- 816.
que preceptis ab eo rite compositis¹, preceptum pre omnibus hoc salutiferum statuit, pre-
cipiens cunctis congregatis episcopis, ut unusquisque eorum daret studium canonicam
construendi². Filius autem eius Lotharius post mortem illius³ patrem^e secutus, per regnum 840.
transiens non invenit aecclesias episcopales ordinatas cum canonica congregatione, sicut
15 ipse et pater eius preceperat, condoluit⁴. Veniensque Aritium et causa orationis ad
Sanctum Donatum⁵, non reperiens quod preceperat, contra episcopum ipsius ecclesiae
nomine Petrum⁶ est indignatus quam plurimum. Iterum premonuit episcopos⁴, precipue
et ipsum Petrum antistitem Aretinum, per se et per suos optimates, ut preceptis suis et patris ex. gr. 825.
oboedirent. Ipse autem Dei famulus Petrus oboedivit et eam construxit. Congregatione ab eo
20 facta, aliquanta⁷ bona ibi concessit, insuper et quattuor manuales personas ad serviendum dedit, 835/843.
scilicet pistorem, cocum, lavandarium et bifuleum, sicut in suo scripto continetur⁸. Deinde tanta
fama illius congregationis communiter viventis per multa loca terrarum cognita, a bonis
hominibus ibi bona mundi plurima sunt concessa⁹. Denique Ugó rex cum Lothario filio suo
ob devotionem ad corpus sancti^f Donati^f veniens, talibus auditis, magna predia contulit ipsis canonicis, 933 et 938
25 sicut in preceptis eius scripta sunt¹⁰, quo inopia procul ab eis remota in Dei et sancti^f Donati^f (vel 939).

a) SCRIPTVM — ADQVISIERVNT litteris maiusculis in dorso pergamenae scripta c. b) QMO c. c) capita non numerantur nec ubique distinguuntur c.; distinxiimus numerosque adiecimus. d) In — Trinitatis litteris maiusculis scripta c. e) re corr. c. f) Scī Donati litteris maiusculis script. c.

1) Cf. acta concilii Aquisgran. a. 816. celebrati, MG. LL. Concil. II, 307sq., nr. 39, imprimis sub A p. 308sq. (Institutio canonicorum Aquisgranensis). 2) Cf. ib. c. 117 p. 398. et Hludowici imperatoris epistolae ad archiepiscopos missae, ib. nr. 39 sub C p. 456sq.; vide etiam concilium Aquisgranense a. 819. m. Ianuario 35 habitum, ib. nr. 41 p. 467sq., MG. LL. Cap. I nr. 138 c. 3. 14, p. 276. 277sq. 3) Hludowicus I. imperator a. 840, d. 20. m. Iun. mortuus est. Sed Hlotharius I. iam patre vivente nomen imperatoris acceperat et Italiam administrare coeperat. 4) V. infra n. 8. 40 Cf. etiam Hlotharii I. capitulare ecclesiasticum a. 825, m. Maio Olonnae constitutum, MG. LL. Cap. I nr. 163 c. 7, p. 327, Reg. imp. I² nr. 1024: *Volumus, ut singuli episcopi conversationem canonicorum eorumque habitationes Kalendas Octobris futuri anni absque* 45 *ulla negligentia, sicut disposuimus, habeant prae-*
paratas. 5) Qua de re aliunde non constat. Hlotharium I. post a. 840. Aretii moratum esse vix crediderim. 6) Qui inde ab a. 828/833. ecclesiae Aretinae praeerat. Cf. U. Pasqui, 'Documenti per la storia della città 50 di Arezzo nel Medio Evo' IV, 273. Petrus I. episcopus Aretinus a. 833, 835, 843. ab Hlothario I. privilegia accepit, Reg. imp. I² nr. 1038. 1052. 1107, cf. p. 841 dep. nr. 40. 7) Cf. titulus chartae Petri episcopi (quam vide infra n. 8) manu saeculi XI. in dorso ad- 55 iectus: *Privilegium Petri episcopi de aliquantis terris.* 8) Quod notis diei et anni caret, sed inter a. 835 (post

diploma Hlotharii I. d. a. 835, d. 6. Oct.) et 843. datum esse manifestum est (v. n. 6 et 9); Pasqui I nr. 30 ('840 circa'): *... quia domno et perpetuo Hlothario semper augusto sepe nos admonuit cum cunctis ob-*
matibus atque doctores et sapientibus in eiusque
imperio consistentibus, ut unusquisque episcopus sue
aeccliesie canonica constituere, sicuti in Dei nomine
ipsius piissimi augusti obaudientes precepta, nostre
aeccliesie predicta canonica construximus. Pro quibus
utillimum prospeximus ... confirmare providimus
ad eadem canonica de rebus episcopatu nostro,
quatenus ipsi canonici et sacerdotes ... absque
indigentia vivere possint et delectabiliter exorare
valeant pro stabilitate regni et imperii domnorum
nostrorum atque sancta aeccliesia et cuncto populo
Christiano eorundem a Domino regendum conces-
sus ... De vero personis hominum dedimus ibidem
personas quattuor manuales, pistores quoque et cocum
atque lavandarium et bifuleum ... 9) Cf. ex. gr. confirmatio Hlotharii I. imp., a. 843, d. 29. Aug., Reg. imp. I² nr. 1108; Pasqui I nr. 34; confirmatio Hugonis et Lotharii regum a. 933, d. 17. Ian., quam in nota sequente attulimus. 10) Dipl. Hugonis et Lotharii regum, a. 933 (936), d. 17. Ian. (*Actum in domo Sancti Donati*); Pasqui I nr. 61; L. Schiaparelli, 'I Diplomi di Ugo e di Lotario' etc. (Roma 1924, 'Fonti per la storia d'Italia' 38) nr. 33: *... ideoque venientibus nobis ad domum Sancti Donati ... pro timore Dei*

986/87—
1010. talis congregatio maneret semper servitio constituta, et ut perpetuum regem exorarent
diaboli nequitia, canonicorum talis congregatio et ecclesie officia diu fuerunt dispersa.
Et hoc evenit pro episcoporum desidia et pro rectorum neglegentia¹ ac pro pravorum hominum
cupiditate, qui eis abstulerant, unde tunc usque vixerant. Sicque permansit pene mortua¹ 5
usque ad Helperti digni pastoris religiosas providentiam². Eo quidem presidente³, in
predicta^a ecclesia^a cum maximo labore reaedicavit ecclesiam^b Sancte^b Marie^b, et veniente
994/95? ibi Romano pontifice⁴ cum maximo honore ac desiderio consecrare eam^c ab eo fecit⁵;
insuper etiam canonicam reaedicavit et clericos, quantos potuit⁶, ad communem vitam congregavit,
aliquando precibus, aliquando minis⁷, et quasi bonus pater ad fraternam societatem constituit. 10
Qui etiam, que erant sue utilitatis, plurima bona eis concessit, inter hec et quartam partem
1009. ecclesie, que^d antecessores sui sibi reservaverant^e, sine refragatione donavit, sicut in privi-
996. legio suo invenitur⁸. Insuper etiam cum Otto⁹ imperator transiret per Tusciam, deveniens
ad corpus sancti^f Donati^f causa orationis, conduxit suos canonicos, quos ordinaverat¹⁰,

a) ecclesia predicta, sed signis superscriptis transposita c. b) ecclesiam S. Marie linea exeunte et proxima ineunte eadem 15
manu in marg. suppl., sed S. in imaginibus luce factis non iam legibile, c. c) eam eadem manu superscr. c. d) ita c.,
edd. e) ita c.; reservaverunt male Grazz. f) Sci Donati litteris maiusculis script. c.

omnipotentis et ipsius sanctissimi locis veneratione ...
Statuimus quoque, ut sit ipsa canonica cum canonicis
ipsius loci sub magisterio et regimine Leonis huius
presentis archidiaconi et Dadonis archipresbiteri
eorum successoribus, facientes pari voto communique
consensu de frugibus et redditibus, quod in ipsa cano-
nica annualiter Dominus dederit, seu de helemosinis
absolute et libere, quod canonici facere debent, absque
alicuius contradictione vel molestatione Pro
maiori quoque illorum securitate recipimus illos cum
omnibus illorum mobilibus et immobilibus rebus illis
iuste et legaliter pertinentibus sub nostrae tuitionis
mundburdo, quatinus securae vivere Deoque servire
et pro nobis stat[unque] regni nostri remedioque ani-
marum nostrarum et fratrum [nostr]orum [orare]
illos iugiter delectet. Cf. etiam dipl. Hugonis et Lotharii
regum, a. 988. vel 939, d. 18. Mart. (Actum Aritii);
Pasqui I nr. 63; Schiaparelli, 'I Dipl. di Ugo e di
Lotario' etc. nr. 48.

1) V. charta Helmperti episcopi a. 1009 (infra n. 8):
Ipsa (sc. regula canonica) autem quondam hic rite
fuerat instituta, sed post permulta annorum spatia
rectorum neglegentia decidit ab ordine, disidie tor-
pore confusa; predecessores enim mei coepiscopi
non solum illam in pristinum statum non ordi-
naverunt, verum etiam hoc, quo sub silentio diu
damnata maneret, egerunt. Diplomata, quibus Adal-
bertus rex a. 961, d. 28. Febr. (Actum Areti; Pasqui I,
nr. 69; Schiaparelli, 'I Diplomi di Ugo e di Lotario, di
Berengario II e di Adalberto' p. 342—345 nr. 2) et
Otto I. imperator a. 963, d. 10. Mai. (Actum Monte
Feretano ad Sanctum Leonem; DO. I. 253, MG. Dipl. I,
361 sq.; Pasqui I, nr. 71; Reg. imp. II, 1 nr. 341) cano-
nicis in ecclesia S. Donati Deo servantibus possessiones
et iustitias confirmaverunt, auctor praetermisit. 2) Helm-
pertus episcopus Aretinus sedit a. 986/87—1010; G.
Schwartz, 'Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens'
p. 200; Pasqui IV, 276. 3) Cf. charta Helmperti
episcopi a. 1009 (infra n. 8) in initio: dignum fore
omnino duxi, ut et sedis, cui praesideo, idoneus rector
et auctor et supra gregem mihi commissum vigilis

ductor et providus extiterem dispensator. 4) Quem
Iohannem XV. fuisse putaverim, qui a. 995, m. Aprili
ineunte a Crescentio Roma depulsus in Tusciam morabatur 20
(cf. Fed. Schneider, 'Papst Johann XV. und Ottos III.
Romfahrt', in 'Mitt. d. Österr. Inst. f. Geschichtsforschung'
XXXIX, 1923, p. 193 sqq.; A. Hofmeister, 'Hist. Zeitschr.'
129, 1924, p. 165). De Iohanne XVIII. cogitaverunt
Pasqui IV, 28 (qui per errorem XIX. nominavit) et P. 25
F. Kehr, Italia pontificia III (1908), 157 nr. 1: '(1003—
1009) april'. Dedicationem huius ecclesiae primis mensis
Aprilis diebus celebratam esse Pasqui I. c. ex recen-
tioribus notitiis eruit. 5) Quod fortasse a. 994.
exeunte vel a. 995. ineunte factum est. Aliunde nihil 30
constat. 6) Cf. charta Helmperti episcopi (v.
infra n. 8), in qua tamen ecclesia S. Mariae non
nominatur: Huius quoque decus ecclesie modo in
suis moenibus ad melius re]dificandis, modo in
suis alumniis diversis artibus erudiendis, prout atten- 35
tius potui, continuo labore adauxi. 7) V. charta
Helmperti episcopi a. 1009 (infra n. 8): . . . ex quo
istud adeptus sum ad episcopium, canonica dogmata
observari predicavi et eos, qui se eisdem salubriter
obtemperarent, modo precibus, modo exortationibus, 40
aliquando etiam minis ad comune in omnibus com-
morari feci Igitur quoniam domum pro neces-
sitatibus qualitate cum suo claustro fieri precepi et
fratres in ea ad statuta canonica observanda elegi . . .
Quamobrem domo re]dificata et in ea fratribus ordi- 45
natis 8) A. 1009, d. 12. Febr.; Pasqui I
nr. 94: . . . In primis quidem concedo atque confirmo
omnem decimationem humano usui competentem ex
illa terra, que ad usum canonicorum ab imperatoribus
et regibus seu ab aliis hominibus preceptaria institu- 50
tione vel aliquo modo actenus est adtrib[ut]a, et illius
pariter, que ad idem declarabitur in posterum aliquo
modo acquisita, et post longam bonorum et
ecclesiarum seriem demum subiunctum est: quartam
portionem ecclesiarum istius episcopii nostri. Ea, 55
quae Helmpertus episcopus canonicis concesserat, Hein-
ricus II. imperator a. 1020. confirmavit, DH. II. 436.
9) Otto III. 10) Vuillelhelmum scilicet archidiaconum
et Berahardum presbiterum et primicerium, Martinum

ante imperatorem, et preceptum ab eo acceperunt de omnibus, quę ad illos pertinebant vel 996. quęcumque adquisituri erant, sicut legitur in ipso precepto¹. Et plurima, quę fuerunt perdita priscis^a temporibus ex antiqua canonica, cum adiutorio suo et imperatoris receperunt.

2. Sed^b ut retro redeamus, ne episcopi antecessores predicti Helperti presulis ex
5 toto viderentur esse gregum suorum dispersores, quartam partem omnium oblationum ecclesię propria manu retinuerunt, tres partes² alias presbiteris et clericis, quos^c constituerant in ipsa ecclesia, cum aliis beneficiis dederant. De tribus ipsis partibus quattuor partes factę sunt. Tali pacto et tenore illis clericis hoc beneficium ab episcopis fuit concessum, ut ecclesię pavimenta mundarent ac lampadas accenderent et studerent et campanas horis
10 competentibus sonarent atque ecclesię ianuas cum omni eius thesauro vicissim custodirent et pro ecclesię custodia cum suspenso somno noctibus singulis requiescerent. Ita factum est, ut, pro tali beneficio ipsis concessio divites effecti, mulieres conduxerunt^d filiosque ex eis generaverunt^d, et dehinc ecclesiam inter se diviserunt, sicut inantea³ dicitur. Sed quoniam solitum est, ut divitię homines in superbiam elevent⁴, per quod bene-
15 ficiū habuerant, dedignabantur studere. Illis autem curam ecclesię male tractantibus contra eos clamor populi⁵ exarsit. Tunc illi pro pavore eius ecclesie tunc episcopi⁶ atque populi, inito consilio, quendam monachum⁷ adquisiverunt, ut eorum^e vice ecclesię deserviret et omnia, quae necessaria ibi erant, studeret. Et hoc constituerunt, ut pro beneficio tempore messis et vindemię darent ei sedecim sextaria de grano, similiter et
20 de vino pro unaquaque quarta parte et de offertione, sicut tunc videretur. Diebus vero festis vel letaniis⁸, vel si aliquo modo oblatio adherat^f, mittebat unusquisque illorum servum vel mercennarium aut ipse per se ad eam requirendam. Tunc fiebant furta, rapinę, rixę, garritiones et divisiones, ita ut multoties unum panem per quattuor partes dividerent et candelam similiter cum altercatione. Predicto custode post parvum tempus
25 mortuo, vice illius intromiserunt presbiterum Ursum, qui Torellus vocabatur, cum supradicto beneficio. Ille autem presbiter inscius nec campanas noverat sonare horis matutinalibus nec per horas constitutas diei neque hoc facere in ecclesia, quod decebat. Inter hec

a) ita c.; priscis edd. b) nulla distinctio c. c) ita Mur., Br.; quas c., Pa., Grazz. d) ita c., edd.; cf. infra c. 7 p. 1478 l. 8. e) praecedit una fere littera erasa c. f) ita c.; cf. ex. gr. adherant in charta Constantini episcopi
30 Aretini d. a. 1077, m. Aug., Pasqui I, nr. 225 p. 315 l. 6, infra p. 1479 n. 6 citata.

clericum et custodem Sancti Donati, Sigizonem scolae cantorem, Michahel presbiterum, Ato presbiterum, Uuinionem presbiterum, Iohannem presbiterum, Girardum presbiterum, Berto presbiterum, Iudonem presbiterum,
35 Leonem presbiterum et reliquos secundum DO. III. 217 (v. notam sequentem). Ex quibus quinque chartae Helperti episcopi saepius allatae (supra p. 1472 n. 8) subscripserunt (exceptis Berahardo, Sigizone, Michahale, Atone, Iohanne, Iudone, Leone), ubi praeterea leguntur
40 Boso diaconus et vicedominus, Ingizo presbiter, Bonizo, Wolferius, Petrus presbiteri et canonici. Cf. etiam infra c. 9 p. 1481 et n. 11; praeterea supra p. 1472 n. 7 in fine.

45 1) A. 996, d. 12. Iul. (actum in ecclesia Sancti Donati); DO. III. 217, MG. Dipl. II, 628sq.; Pasqui I nr. 82: qualiter nos consultu ac interventu Helmprati venerabilis episcopi nostrique fidelis etc. — In DO. III. 290 (MG. Dipl. II, 715; Pasqui I, 119 nr. 85), quo imperator
50 Romae a. 998, d. 2. Maii, canonicos sanctae Aretinensis aeccliesiae, Berardum videlicet archipresbiterum, Wilielmum archidiaconum, Martinum clericum et custodem, Sigizonem scolae cantorem omnesque alios maiores et minores presentes et sequentes cum iam
55 dictae Sancti Donati aeccliesiae canonica et cum omnibus, quae in eorum preceptis leguntur, rebus mobilibus et immobilibus et cum omnibus, quae ipsi

ex sua parte habent vel habere poterint, sub mundi-
burdio suo et defensione recepit, Helperti episcopi mentio non fit. 2) Cf. charta Arnaldi episcopi longe posterior, d. a. 1060, m. Martio (Pasqui I nr. 189), qua, consideratis . . . [scriptis fratrum canonicorum nostrorum atque perlectis, quę sibi constituta fuere ab] antecessoribus nostris, iisdem confratribus . . . [integra]s tres partes totius frumenti et leguminis atque omnium annonarum seu denariorum et ferri totius nostri episcopii, sicut solita sunt deferri a populo pro redemptione decimarum, tam in granario quam in aliquo alio loco vel [in bo]nis nostrorum ministrorum, concessit, quartam vero portionem supradictarum rerum pro restauratione ecclesię retinuit. 3) Id est infra, v. c. 3—5, p. 1475, 1476. 4) Cf. Deut. 17, 20: Nec elevetur cor eius in superbiam super fratres suos; Iob 21, 7: Quare ergo impii vivunt, sublevati sunt confortatique divitiis? 5) Cf. ex. gr. 2. Esdr. 5, 1: Et factus est clamor populi et uxorum eius magnus adversus fratres suos Iudaeos. 6) Quis fuerit, quamquam diffiniri non potest, tamen hic de rebus saeculo X. exeunte aut XI. ineunte gestis agi videtur. 7) De Mauricio presbytero et monacho, qui a. 1015, m. Martio chartae Adalberti episcopi canonicis S. Stefani et Donati concessae subscripsit (Pasqui I nr. 106), cogitavit Pasqui IV, 28. Quod certis rationibus non nititur. 8) Cf. infra c. 8 in. p. 1478 et n. 7.

fames in comitatu Castellano¹ maxima orta est. Quidam presbiter nomine Teuzo inde veniens, eiecto supradicto custode Torello, a presbiteris et [clericis^a qui cu]stodes esse per se debuerant, in ecclesia custos factus est. Hic namque p[resbiter^b cum esset^b hone]stus, bonus et studiosus in [toto^c o]fficio erat. Inspirante autem Deo, quam plures homines ex Aritio Hierosolimam perre[xerunt^d, et ip]se^d presbiter Teuzo cum eis perrexit. Tunc ipsi custodes non habentes alium, remiserunt eundem Ursum presbiterum. Reverso itaque Teuzone presbitero ex Hierosolimis, propter suam bonam conversationem canonicus factus est. Igitur supradictus Ursus nichil sciebat facere, sicuti prius. Hinc omnis populus per custodum summisionem episcopum Teodaldum, qui tunc temporis erat², imploraverunt, ut eundem Teozonem^e ad custodiam ecclesie reverti iuberet. Quia canonicus factus erat, canonici^f talia facere non consentiebant. Ad ultimum tamen propter episcopi iussionem et populi obsecrationem consenserunt. Sed et hoc toto animo contradixerunt, ne cum eis commederet, ne deveniret in malam consuetudinem. Tunc predicti custodes super canonicam se vindicabant in prediis, et que facere poterant. Inde etiam post per obsecrationem eiusdem episcopi et populi statutum est, ut ipse Teuzo presbiter in ecclesia ebdomad^g missarum sicut canonaci^h presbiteri faceret et ebdomad^g coquine similiter, et canonici et custodis officia impleret. Sicⁱ permissum est ei tantum comedere. Adquisito autem cibo, abstulerunt supradicti custodes medietatem de grano, quod soliti erant dare. Quo mortuo intronizaverunt Iohannem Turphum, nepotem illius, quem secum duxerat et nutrierat. Dehinc maxima concertatio inter canonicos et ipsos custodes iterum exorta est de victu ipsius. Custodes sicut avunculum illum facere volebant, sed omni nisu canonici^k repugnabant. Hoc autem canonaci^l opponebant, quod quartam partem tunc haberent de ecclesie oblatione. Canonici econtra^m talia respondabant: 'Quando Helpertus episcopus suique antecessores quartam partem manu sua habebant, quam postea ipsi nobis concesserunt³, custodes victum ab eis non requirebant. Insuper beneficium aliud vobis est concessum pro ecclesie custodia'. Denique predictus Iohannes Turphus, eo quod victum non habebat ab aliqua parte, nec campanas sonabat sepius per tres dies vel quattuor vel plures. Illi interim causam canonicorum, ubicumque poterant, male tractabant. Interea episcopus Immo, qui tunc temporis fuerat⁴, partim

1036/37—
1048/52.

a) ita Pa., Grazz.; pergamena lacera, perspicui possunt extrema hasta superior litterae l, particula infima litterae q, suprema pars prioris litterae s vocis custodes c.; [canonicis qui cu]stodes Br.; cf. supra c. 2 in. p. 1473 l. 6: presbiteris et clericis.
b) ita Grazz.; pergamena lacera, perspicui possunt littera b cum signo compendii, litteram p continuans, et infima hasta litterae r c.; p[resbiter hone]stus Pa., quibus litteris spatium non expletur; p[resbiter Teuzo hone]stus Kauffmann.
c) ita Pa., Grazz.; pergamena lacera, perspicui potest particula superior prioris litterae t c.; suo Br. d) pergamena lacera, perspicui possunt extrema hasta sinistra inferior litterae x, hasta tertiae litterae r in perrexerunt, parva particula corporis litterae p vocis ipse c. e) ita hoc loco c. f) canonaci eadem manu corr. canonici c. g) ebdamadā corr. ebdomadā c.
h) ita hoc loco c.; canonici edd.; sed in chartis Aretinis saeculi XI. non semel etiam canonacus legitur, ex. gr. Pasqui I, nr. 161 p. 233 l. 18 (a. 1041, d. 5. Mart.: canonacis), nr. 231 p. 323 (a. 1079, m. Aug.: Ego Bonicus canonacus et subdiaconus ssi), nr. 236 (a. 1080, d. 1. Febr.: Ego Bonicus subdiaconus et canonacus ssi). i) Sicut radendo corr. Sic c. k) canonaci eadem manu corr. canonici c. l) ita c.; canonicis edd. praeter Pa. m) ita edd. (econtra Pa.; e contra Grazz.); 40 econtra c.

1) Città di Castello. Cf. Fed. Schneider, 'Die Reichsverwaltung in Toscana' I, 99 sqq., imprimis p. 101.
2) Te(o)daldus episcopus Aretinus, filius Tedaldi marchionis Tusciae, sedit a. 1023—1036; Schwartz p. 200 sq.; H. Bresslau, 'N. Archiv' V (1880), 442 sq.; Pasqui IV, 277 sq. Quem a. 1036, d. 12. Iunii mortuum esse docet Transl. s. Donati Lect. 9, apud Pasqui IV, 14 (antea ex. gr. impressa apud Iac. Burali, 'Vite de' vescovi Aretini' (Arezzo 1638) p. 37—39 (Lect. 8, p. 39) et G. Cappelletti, 'Le chiese d'Italia' XVIII, Venetiis 1864, p. 93—96 (Lect. 8, p. 95 sq.), cf. Bibl. hag. Lat. nr. 2295 sq.: *Supervixit vero post dedicationem altaris et (et om. Burali, Cappelletti) ecclesie annis tribus mensibus septem (annis tribus supra decem mensibus septem Burali, Cappelletti) . . . His igitur et aliis pluribus bonis exornatus, tertio-decimo presulatus sui anno a beato Donato pridie*

idus Iunii Christo presentatus inter sanctorum agmina feliciter est assumptus. Editionem principem apud P. Buonamici, 'Discorso sopra la vita di s. Donato' (Florentiae 1607) p. 38—41, quae fortasse cum Pasquio convenit, nancisci non potuimus. Codicem Aretinum Bibliothecae Fraternalitatis Laicorum a Pasquio adhibitum re vera signatum esse 'Ms. Nr. 27' ('Memorie storiche aretine' fol. 172) P. Kehr v. cl. nobis rettulit. 3) V. chartam Helmperti episcopi, a. 1009, d. 12. Febr., supra p. 1472 n. 8 allatam. 4) Immo vel Irmenfredus, Irenfredus, antea diaconus Wormatiensis, episcopatum Aretinum a. 1036/37—1048/52. obtinuit; Schwartz p. 201; Pasqui IV, 278; H. Bresslau, 'Jahrb. Konrad II.' t. II, 534—536; W. Wattenbach, 'Deutschlands Geschichtsquellen' I⁷ (1904), 419. 438. II⁶ (1894), 18; C. Pijnacker Hordijk, 'Alpertus Mettensis De diversitate tempo-

clamor[e]^a populi, partim mala voluntate atque virtute, et quia ecclesie iniuriam non valens sustinere, in claustrum veniens cum populo, post maximam altercationem hoc inter canonicos et custodes diffinitum est, ut per cottidianos dies unam coppam de vino et unum panem canonici custodi illi darent ad fenestram coquine, dominicis et festivis diebus ad tertiam
 5 cum eis pranderet. Revertente tempore messis et vindemie, custodes supradicti vicario suo, quod soliti erant dare de vino et grano¹, aut non dabant, vel si eorum aliquis dabat, alius non dabat, vel si forte dabant, cum maxima inopportunitate prebebant. Quando autem non accipiebat, nec campanas sonabat nec, que erant in ecclesia facienda, faciebat. Talia passa est ecclesia, usque dum ad canonicos devenerat, et cetera alia mala, que Deo iuvante
 10 dicentur ob memoriam.

3. Superius^b diximus², quia custodes illi filios generaverunt; nunc dicendum est, qui fuerint, et quomodo ecclesiam inter se dividerint. Fuit quidam presbiter Petrus³, qui a loco de Nuce vocabatur, qui plures filios habuit, sicut alii custodes; sed nolumus dicere nisi de illis, qui ecclesiam⁴ habuerunt. De Petro presbitero geniti sunt presbiter Salomon
 15 et Andreas clericus⁵. Qui presbiter Salomon habuit quartam partem ex quattuor supradictis partibus⁶, quam dividerunt inter se filii sui et nepotes. De Salomone illo geniti sunt Leo laicus^c et Sizo clericus⁷. De Leone genitus est Bonicus. Bonicus in senectute sua factus est canonicus⁸, partem suam ipsis canonicis concessit. Ex Sigizone genitus est Ungarinus laicus⁹. De Ungarino geniti sunt Teuzo clericus et Raginerius¹⁰ et Salomon
 20 laici; qui simul partes suas dederunt canonicis pro uno modiore de terra in Agaze¹¹ in concambio, quod dedit Paganus, filius Suppi de Montercle¹², pro anima filii sui Guiberti^d. Andreas clericus, frater Salomonis presbiteri, habuit aliam quartam partem, quam dividerunt filii eius et nepotes. De Andrea geniti sunt Blancus clericus et Mannulus laicus. De Blanco geniti sunt Ucellittus^e et Guidolus laici¹³. Ucellittus iudicavit medietatem
 25 sue partis canonicis pro anima sua et accepit decem solidos pro altera medietate. Widolus accepit viginti solidos pro sua parte. De Mannulo geniti sunt Briccus et Pincus¹⁴. De Bricco geniti sunt Widolus clericus¹⁴ et Bertus et Mincius. Widolus accepit pretium quattuor sol(idorum) pro sua parte. Bertus et Mincius vendiderunt partem suam Picucio medico. Moriente Picucio medico iudicavit canonicis XX solidos. Post mortem eius filius
 30 eius Helias non habens unde daret, dedit suam partem ecclesie. De Pinco geniti sunt Iafus et Guidolus laici et Bonattus^f clericus¹⁵. Iafus pro parte sua accepit quattuor solidos a canonicis. Partem Guidonis et Bonatti presbiteri habuerunt pro anima ipsius Bonatti presbiteri.

a) ita corr. Br.; clamor c., Mur. b) S- littera initialis solito maior c.; hic distinguunt Mur., Pa. c) laicos corr. laicus c. d) Giberti eadem manu corr. Gviberti c. e) prius t eadem manu superscr. c. f) prius t eadem manu superscr. c.

35 rum und De Theoderico I, episcopo Mettensi. Codex Hannoveranus 712A in phototypischer Reproduktion, Leiden 1908, p. XVII (Codices Graeci et Latini photographice depicti duce Scatone de Vries. Suppl. V). Eius interventu Conradus II. imperator canonicis ecclesiae
 40 Aretinae privilegium concessit, a. 1038, d. 15. Mart. (DK. II. 263, MG. Dipl. IV, 363—365; Pasqui I nr. 158), quod auctor noster aequae ac DH. II. 436 (a. 1020). 464 (a. 1021, d. 31. Dec.), DK. II. 74 (a. 1027, d. 31. Mart.), DH. III. 183 (a. 1047, d. 7. Ian.), MG. Dipl. III, 557—
 45 559. 589—591. IV, 94 sq. V, 226 sq., praetermisit. De Tedaldo et Immone episcopis Aretinis v. etiam DH. III. 180 (a. 1047, d. 3. Ian.), MG. Dipl. V, 223 sq.; de Immone etiam Pasqui I nr. 166 (a. 1044, d. 3. Apr.). Cf. etiam infra c. 7 fin., p. 1478 et n. 5. 6.

50 1) Supra p. 1473 l. 19 sq. 2) Supra c. 2 p. 1473 l. 13 sq. 3) Inter canonicos occurrunt a. 933. Petrus presbiter, qui fuit vicedominus, et alius Petrus presbiter (DHug. et Loth. 33, Schiaparelli l. c. p. 103). Sed num
 55 alteruter huc pertineat, incertum est. — Noce (fraz. del com. di Subbiano, pr. di Arezzo). 4) Scil. S. Stephani; cf. infra c. 6 in.; c. 4 ex. 5) Quidam Andreas cleri-

cus et diaconus subscripsit a. 1009, m. Iun. (Pasqui I, nr. 95). 6) Supra c. 2 p. 1473. 7) V. etiam infra c. 10. Cf. n. 9. 8) Bonicus canonicus et subdiaconus subscripsit a. 1079, m. Aug., a. 1080, d. 1. Febr. (Pasqui I, nr. 231. 236), Bonico canonicus iamdicti Iocundi prepositi a. 1086, m. Febr. (ib. nr. 264); domnus Bonicus canonicus a. 1095, d. 16. Mai. (ib. nr. 284). V. etiam infra c. 10. 9) Ungarinus filius quondam Sigizonis occurrit Aritii a. 1078, m. Febr. et d. 11. Nov.; Pasqui I, nr. 227. 228. 10) Signum manus Raginerii filii cuiusdam Ungarini occurrit in charta, quam Constantinus episcopus a. 1084, d. 23. Mai. monasterio SS. Florae et Lucillae dedit (Pasqui I, nr. 257). 11) Agazzi (com. Arezzo; cf. etiam Fed. Schneider, 'Reichsverwaltung in Toscana' I, 284 n. 1); de quo loco cf. etiam DH. II. 464 (a. 1021, d. 31. Dec.), DK. II. 74 (a. 1027, d. 31. Mart.). 12) Monterchi (pr. e circ. di Arezzo, mand. di S. Sepolcro). 13) V. etiam infra c. 10. 14) Quidam Wido clericus subscripsit ex. gr. a. 1078, d. 11. Nov., et a. 1080, d. 1. Febr. (Pasqui I, nr. 228. 236), a. 1078, d. 11. Nov. praeter eum alius Wido subdiaconus laudans. 15) Bonatto presbiter occurrit a. 1077, m. Aug. (Pasqui I, nr. 225).

4. Leo^a quidam presbiter¹ fuit, qui habuit filios^b Pecionem^{c.2} et^c Iohannem presbiterum, Canem dictum propter iracundiam, qui habuit quartam partem de ecclesia. Qui presbiter Iohannes genuit filium^d Iohannem Blancum^{e.3} laicum^f. Iohannes Blancus non habuit filium, sed filias. Una^g ex illis, quę Cara vocabatur, dedit suam partem de *ecclesia^{*f. 1^r, col. b.} Sanctę Marię, et dedit eam in coniugium Signorello filio Aritii⁴. Ex qua natus est Ugo⁵ linus, quem pater et mater fecerunt canonicum⁵, et pro ipso in canonicam dederunt ipsam ecclesiam. De Pecione geniti sunt Martinus et Iohannes laici. De Martino genitus est Cunizellus clericus. De Cunizello genitus est Brittolus et Bosolus laici. De Brittolo geniti sunt Guinigildolus et Guiducius laici. De Iohanne Peci geniti sunt Iohannes clericus et Rodulfus et Boso laici. Suprascriptus Iohannes Blancus dedit suam partem de altario¹⁰ Sancti Stephani nepotibus suis supradictis, scilicet Cunizoni clerico et Iohanni clerico et Rodulfo et Bosoni laicis fratribus. Predicto Iohanne clerico^h moriente, iudicavit canonicis¹ XX solidos. Fratres eius Boso et Rodulfus pro ipsis solidis dederunt partes suas de altario Sancti Stephani canonicis⁶. Cunizellus clericus iudicavit canonicis medietatem sue partis eiusdem altaris; pro alia medietate filius eius Bosolus et nepotes sui, filii¹⁵ Brittoli, acceperunt XII solidos ab ipsis.

e. a. 961/63?
c. a. 996/1009?

5. Iohannes^k presbiter, filius Ati⁷, genuit filium Gerardum presbiterum⁸, qui habuit aliam quartam partem. Idem Gerardus genuit Mascarum clericum. De Mascaro genitus est Gerardus⁹ laicus, qui Gerardus habuit filios et filias. Unam quidem ex eis nomine Antilia dedit in coniugium¹ Ubaldulo^m, filio Gerardi Fuski de Montepupe¹⁰. Postea ipse Ubal-²⁰ dulus dedit socero suo unum modioem de terra in loco qui dicitur Ropone et in Scarniceto pro ipsa parte ecclesię et misit fratrem suum Ugolinum⁵ cum ipsa in canonicamⁿ.

6. Hactenusⁿ, quę mala in ecclesia Sancti Stephani sunt perpetrata, et qualiter ad canonicos devenerit, sub brevitate memoravimus. Nunc, iuvante Deo nostro, quid^o in ecclesia Sancti^p Donati^p gestum fuerit, antequam ad canonicos deveniret, ad memoriam²⁵

a) nulla distinctio c. b) filiū corr. filios c. c) Pecionem et eadem manu superscr. c. d) filios corr. filiū c. e) ita edd.; blancū, blanc in loco raso, sequentibus verbis et pecionem linea perducta deletis, c. f) laicos corr. laicū c. g) ita c. edd.; intelligendum est uni, cuius vocis loco auctor fortasse contra regulam grammaticę scribere voluit unae. h) cto (= clerico) eadem manu superscr. c. i) -o- corr. ex -ie- c. k) I littera initialis solito maior c. l) coniugio corr. coniugiv c. m) Ubaldolū corr. Ubaldulo c. n) post canonicam sequitur spatium magnum vacuum, post quod in eadem linea³⁰ pergit Hactenus (littera H initialis solito maior) etc. c. o) ita c., Mur.; quod Br. (qui postea fuerat habet), Pa., Grazz. p) S. Donati litteris maiusculis script. c.

1) Inter canonicos occurrit Leo presbiter a. 933 (DHug. et Loth. 33) et a. 961 (DAdalb. 2) et alius Leo presbiter a. 996 (DO. III. 217), quorum tamen neuter, num huc referendus sit, affirmari potest. 2) V. infra n. 6 fin. 3) V. etiam infra c. 10 p. 1482; p. 1476 n. 6. 4) Segnorellus filius quondam Aritii occurrit a. 1078, d. 11. Nov., et, omisso quondam, a. 1079, d. 29. Ianuar. (Pasqui I nr. 228. 229). 5) Alteruter fortasse est Ugo sudiacanus et canonicus, qui subscripsit a. 1080, d. 1. Febr. (Pasqui I nr. 236), qui nescio num idem sit qui Ugo canonicus et primicerius a. 1130 (ib. nr. 327. 328) et Ugo Aretinę ecclesię prepositus et primicerius a. 1137, m. Sept. (ib. nr. 343). 6) A. 1081, d. 28. Oct. (Pasqui I nr. 248): *Manifesti sumus nos Boso et Rodulfo fratres et sumus filii quondam Iohannis, qualiter pro mercede et remedio anime Iohannis clerico fratri nostro et nostrae ... spondimus et promittimus ... et obligamus nos et nostros filios ed heredes ... idest de tota et integra nostra portione de ecclesia et altario beati protomartiris Stephani Aretini episcopii, cum omni introitu et oblatione, que ibi Deo offertur pro salute vivorum et mortuorum, ex integro, sicut predicto patri nostro, Iohanni clerico et nobis obvenit ex parte Iohannis Blanco, seu quaecumque*

modo ... In dorso istius chartę manu aequali scriptum est: *Carta que fecerunt Boso et Rodulfo filii Iohannis Pecci* etc. 7) Inter canonicos ecclesię³⁵ S. Donati occurrit Iohannes clericus et custos a. 963 (DO. I. 253, ubi praeter eum alius Iohannes presbyter et Iohannes diaconus nominantur), Iohannes clericus et sacrista a. 961 (DAdalb. 2, Schiaparelli l. c. p. 344, praeter alium Iohannem presbiterum). Ato quidam⁴⁰ presbiter inter canonicos occurrit a. 933 (DHug. et Loth. 33, Schiaparelli l. c. p. 103), alius Ato presbiter certo huc non referendus a. 996 (DO. III. 217). — Cf. infra c. 9 p. 1481. 8) Inter canonicos ecclesię S. Donati occurrit a. 996. Girardus presbiter (DO. III. 45 217), a. 1009. m. lun. (Pasqui I nr. 95) *Gerardo presbiter custos et canonicus*. 9) *Gerardus filius Mascari* testis occurrit Aritii a. 1082, d. 7. Ian. (Pasqui I nr. 249); idem residebat cum Constantino episcopo a. 1077, m. Aug. (ib. nr. 225); enumeratur⁵⁰ etiam inter invasores bonorum monasterii SS. Florae et Lucillae, cui quondam terram in loco Rosamo contendit (ib. nr. 201 in fine, quam pergamenam Pasqui a. circ. 1070. attribuit). V. etiam infra c. 10 p. 1482. 10) Quidam *Ubaldus filius* (quondam a. 1082) *Gerardi* testis⁵⁵ subscripsit a. 1081, d. 28. Oct., et a. 1082, d. 7. Ianuar. (Pasqui I nr. 248. 249).

nostris posteris relinquimus. Ex eo tempore, quo Gelasius¹ presul, qui oratorium Sancti^a Donati^a parvum aedificavit, sic autem permansit per plurimum tempus usque ad Albertum huius ecclesie episcopum². Denique ipse secutus antecessorem suum Helpertum, qui ecclesiam Sancte Marie a fundamentis renovaverat³, sic et iste a fundamentis ecclesiam construxit
 5 Sancti^a Donati^a eamque ad medietatem deduxit, sed preventus morte, successor quidem Teodaldus⁴ perfecit. Usque ad horum tempora ordinarii clerici celebrabant omnia sacra
 mysteria^b in ecclesia Sancti Stephani, ubi manet sedes^c episcopii. Consecrata vero ecclesia ipsa⁵ a Teodaldo presule cum maximo honore, ab eo constitutum est, ut canonici
 in predicta canonica manentes a die consecrationis usque in Cena Domini maiora officia
 10 ibidem peragerent propter honorem sancti^d corporis, minora queque^e in ecclesia, ubi est sedes episcopalis⁶; a Cena Domini usque ad consecrationis anniversarium^{f,7} propter honorem episcopii ibi⁸ faciant maiora et minora in ecclesia Sancti Donati.

7. Sed^g quia superius diximus⁹, quomodo presules posuerunt custodes in ecclesia Sancti Stephani, et quomodo suam custodiam ad desidiam et ad suam utilitatem conduxerunt, nunc
 15 conscribendum similiter est de Sancti Donati custodibus. Fuit^h quidam presbiter monachus
 nomine Petrus¹⁰, cui date sunt a presulibus tres partes oblationis ecclesie cum alio beneficio propter illius ecclesie custodiam. Quartam vero sic de ipsa ecclesia, quomodo et de alia, retinuerunt propria manu; quam etiam suprascriptus Helpertus episcopus dedit canonicis¹¹. De Petro monacho genitus est Martinus clericus¹², qui vice sua adhibuit vica-
 20 rium. Eo defuncto singillatim constituit alios, ut facerent ecclesie necessaria, adiuncto beneficio de ipsa tantum oblatione, sicut et inter eos complacuit. Igitur propter abundantiam oblationis unus ex servis ipsius semper morabatur cum ipsis. De Martino genitus est Cucius¹³. Cuius temporibus quia translatus est sanctum corpus beati Donati¹ et
 ecclesia ipsius consecrata¹⁴, factaque ibi sunt plurima miracula¹⁵ meritis beati Donati¹, que
 25 nec valent cuiusquam lingua enumerari, propterea concurret tota Tuscia¹⁶ cum infinitis

a) S. Donati litteris maiusculis script. c. b) -y- corr. ex -i- c. c) sedet corr. sedes c. d) S. c. e) ita (q̄r) c.; quoque edd. f) anniversario corr. -ū c. g) nulla distinctio c. h) F littera initialis solito maior c. i) Donati litteris maiusculis script. c.

1) Gelasius, successor s. Donati, tertius episcopus Aretinus, cui annos fere 362—371 assignant; cf. Pasqui IV, 259. 269(—370 cir.). 2) Adalbertus, antea archiepiscopus Ravennas, Aretii sedit a. 1014—1021/23, ubi Willielmo, successori Helmperti, successit; Schwartz p. 200, cf. 154; Pasqui IV, 277. Qui Adalbertus canonicis ea, quae Helmpertus episcopus concesserat, confirmavit et auxit, a. 1015, m. Mart. et m. Nov.; Pasqui I nr. 106. 107. 3) Supra c. 1 p. 1472. 4) De quo v. supra p. 1474 n. 2. Cf. charta d. a. 1026, m. Dec. (Pasqui I nr. 125), qua Theodaldus ea, quae
 40 Maginardo prudenti viro atque arte architectonica optime erudito ab Helmperto et Alberto episcopis ob instauratorem ecclesiae attributa erant, confirmavit et auxit, inter alia quandam quoque terram, quam pie recordationis Albertus episcopus predicto magistro
 45 Maginardo concessit, pro eo quod ipse architectus Ravennam ivit et exemplar ecclesiae Sancti Vitalis inde adduxit atque solers fundamina in aula beati Donati instar ecclesiae Sancti Vitalis primus iniecit. De hoc aedificio a. 1561. destructo cf. Pasqui I, p. VI sq.;
 50 IV, 28—30. 5) Scil. S. Donati. Annus 1032. colligitur ex Transl. s. Donati lect. 9 (8) (supra p. 1474 n. 2) et versibus in antiqua ecclesia S. Donati a. 1561. destructa exstantibus a Pasqui IV, 14 et 16 (I, p. VI per errorem 1033). Sed si eum sequimur, in initio Transl.
 55 lect. 1 (Pasqui IV, 12) temporum ordinem turbatum esse oportet, quippe quo loco tempore Henrici imperatoris nova ecclesia completa et Rainerio Tusciae praeside praesente, qui a. 1027. vel 1028 (ante m. Iulii) aut

depositus aut mortuus est (cf. A. Falce, 'Bonifacio di Canossa' II, Reggio nell' Emilia [1927], p. 14—21; H. Bresslau, 'Jahrb. d. Deutschen Reichs unter Konrad II.' I, 137 sq. 451. II, 190), dedicata dicatur. Neque tacendum est annos, quibus Theodaldus episcopus dedicationem supervixit, in prioribus editionibus interdum aliter atque apud Pasquium (quocum [D. A. Dragoni], 'Monumenti e notizie storiche riguardanti la chiesa d'Arezzo', Lucca 1755, p. 75 consentit) legi (v. supra p. 1474 n. 2). 6) Scil. S. Stephani. 7) D. 12. Nov.; Pasqui I, p. VI n. 7; IV, 15 (5). 16 (14). 8) In ecclesia S. Stephani. 9) Supra c. 2—5. 10) Petrus monachus, presbiter et sacrista inter canonicos occurrit a. 933 (DHug. et Loth. 33, Schiaparelli l. c. p. 103). 11) A. 1009, d. 12. Febr.; supra c. 1, p. 1472 n. 8. 12) Martinus clericus et custos S. Donati inter canonicos occurrit a. 996. 998, DO. III. 217. 290 (cf. supra p. 1472 n. 10, p. 1473 n. 1). 13) Donatus qui Cucilus vocatur, clericus et custos a. 1041, d. 5. Mart. integram quartam portionem de omni oblatione et introitu de altario et ecclesia Sancti Donati refutavit, quam Immo episcopus canonicis concessit (v. infra p. 1478 n. 5); Donatus clericus et custos testis occurrit a. 1025, d. 2. Oct., a. 1027, m. Aug., a. 1028, d. 4. Mart., a. 1030, m. Sept., a. 1031, m. Maio et m. Oct. (Pasqui I, nr. 120. 127. 129. 141. 149. 150). 14) Supra c. 6 l. 7 sq. et n. 5. 15) Cf. quae Transl. s. Donati lect. 8, Pasqui IV, 14, de muliere tradit, quae per triennium caeca ipso dedicationis die visum recepit. 16) Cf. Transl. s. Donati lect. 1, Pasqui IV, 12: totaque quasi Tuscia ad cele-

oblationibus ad eius impetranda suffragia. Tunc quasi pro custodia omnes servi et mercennarii predicti Cucii altare circumdabant, nec cessabant furare et rapere, quæque^a poterant. Similique modo servi vel mercennarii aliorum custodum in altera ecclesia¹ faciebant. Demum cupiditas insatiabilis², quæ nec in quoquam expleri valet, talia facere pene totum populum circa ecclesiam stantem commovit. In tantum quippe talis malitia³ rapine crevit, ut multoties illis trahentibus aliquid cum intentione, altare totum discoperiretur. Sic consuetudo mala aucta est adeo, ut rustici et femine^b ob devotionem^c ibi venientes depredabantur^d, et volentes se adiuuvare cedebantur et, quod nequius est, vulnerabantur, et sanguis ante altare effundebatur. Ministri vero ecclesiæ circa altare opponebant artificium lignorum cum firmis trabibus^d, sed semper a raptoribus fuerat exterminatum. Eu, eu, quanta¹⁰ mala non solum ante altare, sed per totam ecclesiam et per totum mercatum fuerant tunc temporis perpetrata! Insuper etiam rustici^e, qui in suis saccis frumentum cuiuslibet generis deferebant, si non poterant auferri, saccos eorum cultellis scindebant, sicut et adhuc nostris oculis cernimus. Unde etiam et bella sepius orta sunt. Episcopi, qui tunc erant, venientes in ecclesiam, si quos poterant invenire raptores, flagellis cedebant,¹⁵ illisque recedentibus, peiora fiebant. Nec hoc solum autem, sed qui videbatur adiuuvare, ut melius rapere posset ac furare, pro sacco retinendo ad oblationem annualiter tortam cum gallinis et tres vel quattuor solidos, sicut adquisitum sibi videbatur, deferebat suo domino custodi. Cetera altaria, que erant infra ecclesiam, supradictus Cucius quædam vendidit et quædam donavit laicis. Altare scilicet Sancti Iohannis Baptiste dedit Brigulo²⁰ Aquaticio et Ildibrando, filio Petri³; Sancti Petri altare dedit filiis Bricki^f. Altare Sancte Lucie dedit Gizoni Teuzi et letanias de Gropina⁴. Canonici^g autem videntes predicta mala, et quia pars eorum quarta ad nichilum devenerat, consilio cum Cucio facto, dederunt sibi unum mansum et quendam modio rem de terra iuxta civitatem pro una qu[arta^h pa]rte. Aliamⁱ etenim quartam antiquitus habebant ab episcopo Helperto concessam⁵. Convento cum canonicis²⁵ facto, spontane^k in manu episcopi Immonis ipsam tantum quartam partem refutavit. Idem episcopus Immo acceptis XX libris^l denariorum Lucensium a canonicis, facto privilegio⁶, concessit eam ipsis.

1041. 8. Hucusque^m, quæⁿ in scriptis invenimus, et quæ ab idoneis testibus didicimus, et quæ ex parte vidimus, brevi stilo tradidimus. Nunc mala, quæ ecclesia inde cottidie patiebatur,³⁰ scribenda curabimus. Mos erat ut quandocumque letanie⁷ veniebant⁷ ad Sanctum Donatum^o causa orationis, audiebant missam ad altare Sancti Stephani, et omnes candelas accensas Cucius habere solitus erat. De ipsis candelis regebat ecclesiam per omnes matutinas horas a festivitate sancti^p Donati⁸ usque ad festivitatem sancti Stephani⁹. Mensura cotidiane candelæ erat a cubito usque ad policis summitatem, et accendebatur matutino³⁵

a) ita (quæq) c.; intelligendum est quæquæ. b) devationem corr. devotionem c. c) ita c., edd.; cf. supra c. 2 p. 1473 l. 12/13. d) trahibus corr. trabibus c. e) præcedit una fere littera erasa c. f) inter c et k una fere littera erasa c. g) hic distinguit Mur. h) ita Br., Pa., Grazz.; unaquaque parte Mur.; pergamena lacera, perspicui potest extrema hasta inferior litteræ r (in quarta) c. i) ita edd.; alia c. k) spontaneo corr. spontane^e c. l) ita edd.; libras c. m) nulla distinctio c.; hic distinguit etiam Pa. n) quæ eadem manu superscr. c. o) Donatum litteris maioribus script. c. p) S. Do- 40 nati litteris maioribus script. c.

branda tante solemnitatis misteria cum hostiis et muneribus copiosoque apparatu convenit.

1) S. Mariæ et S. Stefani. 2) Cf. Eccli. 14, 9: *Insatiabilis oculus cupidi in parte iniquitatis; non satiabitur, donec consumat arefaciens animam suam.* 3) V. infra c. 8 ex. 4) Fraz. del com. di Loco Ciufenna, pr. e circ. di Arezzo, mand. di S. Giovanni di Valdarno. V. infra c. 8 ex. 5) V. charta Immonis episcopi d. Aretii a. 1041, d. 5. Martii, Pasqui I nr. 161: *Dedimus itaque ac libenter tradidimus domno Venerando preposito ceterisque confratribus ibidem pro tempore, Deo largiente, servantibus integram quartam portionem de omni oblatione et introitu de altario et ecclesia Sancti Donati, quam Donatus qui Cucilus vocatur, clericus et custos, de se in nobis manu propria refutavit spontaneus;*

unde sibi mansum unum simul cum modio uno de terra restituimus; imitati videlicet ac secuti Helpertum pie recordationis antecessorem nostrum, qui alteram quartam partem altarium contulit denominatis fratribus, quando eos regulariter providus instituit vivere etc. De Helperto episcopo v. supra c. 1 p. 1472 et n. 2. 8. Cf. etiam Pasqui I nr. 228 p. 318 (a. 1078, d. 11. Nov.). 6) A. 1041, d. 5. Martii, v. not. præced. De Immone episcopo cf. supra c. 2 p. 1474sq. et n. 4. 7) Cf. 50 charta d. a. 1077, m. Aug. (Pasqui I nr. 225), infra p. 1479 n. 5. 12: *... et omnes illas candelas, que accense ad missam similiter offeruntur a letaniis, que veniunt de toto episcopatu in isto episcopio a die Pentecoste usque ad kalendas Setenber.* Cf. supra c. 2 55 p. 1473 l. 21. 8) D. 7. Augusti. 9) D. 26. Decembris.

inchoante. In festivis diebus augebatur mensura. In festivitate^a sancti Stephani^{1,2} non est solitum in civitate missa^b cantari, donec finiatur euangelium in episcopali ecclesia Sancti Stephani, et huc^c ad maiorem missam² omnes cives sunt soliti venire, et propter honorem et devotionem, ac magnas candelas ibi offerre. Similiter et in Domini Resurrectione². De predictis candelis Sancti Stephani regebatur ecclesia usque ad Resurrectionem Domini; cum candelis etiam de Resurrectione usque ad festivitatem sancti Donati^d. Mortuo vero supradicto Cucio, filius eius Raginaldus paternum suscepit dominium³. Oblatione prefate ecclesie parumper deficiente moreque rapinarum nec decrescente, Raginaldus, Cucii filius, quod beneficium paternum, ut consuetudo erat, non haberet, multoties candelas et corrigias linguis campanarum non dabat nec funes, et quicquid ecclesie competebatur^e, nec faciebat nec suis subiectis custodibus facere iubebat. Episcopus igitur Constantinus^f, qui eo tempore Aretine ecclesie residebat^{f,5} cum omni conventu clericorum et laicorum^{g,6}, ex predicta causa Raginaldum in presentiarum iussit adsisti. Interrogatum^h illico est, cum ipse Raginaldus ecclesie beneficium haberet, cur eam non studiose et, ut solitum erat, regeret⁷. Responsum ab eo est: 'Custodes Sancti Stephani et alii homines, que mea et que ecclesie sunt, tollunt; regere eam ideo non possum'⁸. Tunc Raginaldus⁹ consilio accepto¹⁰ a suis fidelibus et amicis, et quia ingeniosus erat, reputans, qualiter sibi prodesset et ecclesie dedecus¹¹ auferret, hoc visum sibi melius est, ut candelas predictas in manu episcopi refutaret⁹, exceptis XII^{im} optimis candelis sibi retentis in festivitate sancti Stephani et similiter XII in Resurrectione Domini¹². Sicque completum est. Post idem Raginaldus acceptis XX solidis canonicis tradidit eas¹³. Vidensⁱ interea Raginaldus oblationem ecclesie deficere cottidie, timens in orrendum Dei iudicium incidere¹⁴, et quod sibi parum prodesset, et quia verecundiam inde multoties passus

a) festivitatem corr. -te c. b) ita c.; missam Br. c) ita corr. Br.; hoc c., Mur., Pa., Grazz. d) S Donati litteris maioribus script. c. e) ita c.; competebat Mur., Br. f) ita c.; presidebat Br., fortasse recte, nisi ante residebat quaedam verba exciderunt, velut preerat et in atrio ecclesie (residebat) vel similia, cf. n. 5. g) virgulam ante cum o. conv. cl. et l. posuit Br.; cum o. conv. cl. et l. intra virgulas incluserunt Mur., Grazz., qui etiam post ex pred. causa virgulam posuerunt; virgulas ante cum o. conv. et post ex pred. causa habet Pa. h) ita c. i) littera initialis solito maior c.; hic distinguit Mur.

1) D. 26. Decembris. 2) Cf. charta d. a. 1077, m. Aug., modo allata: . . . hoc est omnes candelas, que in festivitate sancti Stephani et in die resurrectionis Domini accense offeruntur ad maiorem missam tam de civitate quam de domo . . . 3) Raginaldus custos subscripsit a. 1057, d. 6. Nov. (Pasqui I nr. 182), Rainaldus custos a. 1060 (Sept.—Dec.), a. 1064 (ib. nr. 190. 192), Rainaldus a. 1078, d. 11. Nov. et a. 1082, d. 7. Ianuar. (ib. nr. 228. 249); v. infra; a. 1074, m. Maio (ib. nr. 213) Raginaldus filius quondam Cucii Aretii cum Constantino episcopo in iudicio resedit. Itaque Cucius inter d. 5. Mart. a. 1041. et d. 6. Nov. a. 1057. diem obiisse videtur. 4) Constantinus, qui partes regias vel imperatorias tuebatur, a. 1062. vel 1063, episcopus factus sedit adhuc a. 1095, d. 16. Maii, sed a. 1099, m. Augusto iam Sigifredus successerat; Schwartz p. 201 sq. (inde ab a. 1063, m. Ian.); Pasqui IV, 279 (inde ab a. 1062, m. Ian.). 5) Cf. initium 'brevis recordationis', d. a. 1077, m. Aug. (Pasqui I nr. 225), ad quod sequens narratio usque ad l. 19 redit: . . . qualiter factum est in comitatu Aritino, in domo Sancti Donati, in atrio ecclesie beate Marie virginis residebat dominus Constantinus sancte Aritine sedis episcopus et comes, residentibus cum eo . . .; sed cf. etiam diploma Constantini episcopi, d. a. 1078, d. 11. Nov. (ib. nr. 228 p. 318): . . . sancte Aretine ecclesie, cui Dei gratia presidemus. 6) Cf. in charta nr. 225 modo laudata: . . . Unde episcopus cum suis fidelibus cleri(cis) et laicis, qui adherant, ignito consilio, laudaverunt, ut Raginaldus deinceps studeret, ne ecclesia tale dedecus haberet; cf. etiam 'breve

recordationis' Constantini episcopi de custodia a Raginaldo refutata et ab episcopo canonicis commissa, a. 1078, m. Febr. (Pasqui I, 316 sq. nr. 227): . . . accersiri iussit Raginaldum . . . Predictus Raginaldus in presentia multorum hominum clericorum et laicorum qui ibi adherant . . . (similiter ib. nr. 228 p. 318, a. 1078, d. 11. Nov.). 7) Cf. in charta a. 1077 m. Aug., supra citata: In suprascriptorum presentia venit Iocundus archidiaconus et prepositus et conquestus est ex parte canonicorum, quod Raginaldus custos non daret candelas ad legendas matutinales lectiones, sicut ex debito solitus erat dare. Tunc episcopus inquisivit Raginaldum, cur non daret candelas. 8) Ib.: Ad hec Raginaldus respondit: 'Dare debeo, set non possum, quia ceteri custodes furto et rapina tulerunt mihi illas candelas, quas ego ad istum usum dare debeo'. 9) Ib.: Tunc Raginaldus bona et spontanea voluntate, et ne ulterius exinde causaretur, venit et refutavit in manu episcopi omnes illas candelas . . . hoc est omnes candelas etc. (v. supra p. 1478 n. 7 et p. 1479 n. 2). 10) Cf. Matth. 28, 12: Et congregati cum senioribus consilio accepto; cf. etiam supra n. 6. 11) Cf. supra n. 6. 12) V. charta nr. 225 modo laudata in fine: Ex is tamen candelis debet abere Raginaldus duodecim candelas optimas etc. 13) Cf. charta a. 1077, m. Aug. iam saepius laudata: Tunc episcopus, consensu et laudatione Raginaldi custodis et supradictorum hominum qui aderant, investivit . . . Iocundum prepositum . . . Pretium a canonicis Raginaldo solutum in charta non indicatur. 14) Cf. Hebr. 10, 30. 31: Quia iudicabit Dominus populum suum.

esset, accepto et invento salubri consilio¹, suam custodiam et partem ecclesie coram^a clero
 1078. et populo in manu episcopi refutavit², acceptis inde a canonicis libris XLV ex Lucensibus^b
 denariis. Tunc^c prefatus episcopus privilegio facto³ eam canonicis concessit⁴ eo tenore⁵, ut canonici
 semper in Cena Domini oleum pro chrismate et oleum pro exorcismis et oleum pro infirmis darent et
 lampadam ardentem omni nocte ante altare Sancti^d Donati^d et corrigias linguis campanarum et funes ad campa- 5
 nas minores sonandas et cereae XX libras similiter, quam^e Raginaldus sibi consueverat dare⁶. Po-
 stea episcopus acceptis a canonicis III^{or} libris denariorum Lucensium per scriptum predictam
 ceram illis concessit⁷, quattuor libris pretermisissis, quas ipse episcopus Gerardo primicerio
 dederat⁸. Deinde canonicis X solidos primicerio dantibus, illis concessit suam partem cere⁸.
 Revertente^f autem Berardo clerico, filio ipsius Raginaldi, de scolis⁹, coepit ex hoc indignari, 10
 et infringere factum patris voluit. Dicebat se ab episcopo investitum de eadem ecclesia¹⁰,
 quando est factus clericus. Canonici autem videntes astutiam Berardi et calliditatem

a) praecedit una fere littera erasa c. script. c.

b) lic. corr. lvc. c.

c) hic distinguit Mur.

d) S Donati litteris maiusculis

e) ita c., edd.

f) R littera initialis solito maior c.

Horrendum est incidere in manus Dei viventis. Haec chartam aliquam sapiunt, quae tamen praesto non est neque eadem est, qua (secundum Pasqui I, 317 n. 1) Constantinus episcopus a. 1078, d. 10. Febr. canonicis custodiam a Raginaldo refutatam et omnes portiones ecclesiae S. Mariae et S. Stephani ab iis iam acquisitas vel in futuro acquirendas confirmavit (cf. Pasqui I, 317 n. 1), quam chartam, etsi in universum, tamen non ubique ad verbum, cum alia charta eiusdem episcopi, d. a. 1078, d. 11. Nov. (Pasqui I nr. 228), convenientem v. cl. P. Kehr nobis conferendam curavit.

1) Cf. p. 1479 n. 10. 2) Cf. Pasqui I, nr. 227 p. 317 (a. 1078, m. Febr.): *Raginaldus . . . predictam aecclesiam* (sc. Beati Donati) *cum omni oblatione et custodia ex integro manu propria manibus prefati episcopi refutavit . . .*; nr. 228 p. 318 (a. 1078, d. 11. Nov., quacum convenit charta d. a. 1078, d. 10. Febr. inedita, de qua cf. supra p. 1479 n. 14): *Raginaldus manibus nostris sponte ex integro refutavit ipsum officium aecclesiasticę custodię cum omni oblatione ecclesie Sancti Donati sive omnium ipsius aecclesie altarium nec non et omnibus, quę de ecclesia Sanctę virginis Marię et Sancti protomartiris Stephani ob ipsam custodiam habere consueverat sive aliquis per eum.* Pretium in his chartis non indicatur. 3) Ea quae sequuntur non in 'brevis recordationis' d. a. 1078, m. Febr. (Pasqui I nr. 227), sed in diplomate Constantini episcopi d. a. 1078, d. 11. Nov. (ib. nr. 228) ex parte saltem leguntur, ad quod tamen auctor respicere non potuit, quia a. 1078, d. 11. Nov. episcopus etiam ceram, quam m. Febr. sibi reservaverat, canonicis concessit. Extant etiam in charta d. a. 1078, d. 10. Febr. (de qua v. supra p. 1479 n. 14), quae de cera, aliter ac diploma d. a. 1078, d. 11. Nov. nihil continet, quod Pasqui non annotavit. 4) Cf. Pasqui I, nr. 228 p. 318 (a. 1078, d. 11. Nov.; cf. charta inedita d. a. 1078, d. 10. Febr.): *per hanc nostri privilegii paginam obsecratu eiusdem Raginaldi concessimus domino Iocundo nostrę aecclesie preposito ceterisque confratribus in canonica Beati Donati in communi vita pro tempore Deo servientibus integram medietatem (quam a Raginaldo recepimus sequi. 10. Febr.) aecclesie Sancti Donati, quam Raginaldus nobis spontaneus refutavit (quam R. n. sp. ref. deest 10. Febr., ubi sequi: atque ipsius aecclesie altarium cum omni oblatione, pro*

cum o. alt., quę ibi ded. s. et obl. eorum) cum om- 15
nibus altaribus, quę ibi dedicata sunt, et oblatione eorum . . . 5) Ad ea, quae sequuntur, quae, etsi non ex diplomate d. a. 1078, d. 11. Nov. (vel priore d. 10. Febr.) desumpta sunt, certe cum eo ad communem fontem redeunt, cf. ib.: *Ordinantes atque constituentes, ut* 20
. . . oleum lucernę altaris Santi Donati (S. D. deest 10. Febr.), corrigias etiam appendendis campanarum linguis nec non et funes ipsius campanis sonandis, exceptis maioribus, prebeant, sextarium quoque olei ad crismam conficiendum annualiter tribuant (sext. 25
qu. o. ad cr. conf. a. tribuant desunt hoc loco 10. Febr., sed in fine suppleta erant). 6) Cf. Pasqui I, nr. 227 ex., p. 317 (a. 1078, m. Febr.): *et ipsi fratres ad pre-*
nominatum episcopum et suis successoribus episcopis per omnem annum in mense Augusto ceram, quam 30
suprascriptus Raginaldus solitus dare erat eo tempore, quando prefatam aecclesiam refutavit, ipsis persolverent. V. supra n. 3, infra n. 7. 7) Cf. Pasqui I, nr. 228 p. 318 (a. 1078, d. 11. Nov.): *Insuper etiam*
totum debitum cere, quod Raginaldus annualiter nobis 35
dabat, concessimus (quod in charta Constantini episcopi a. 1078, d. 10. Febr., inedita, in Archivo capituli Aretini sub nr. 260 servata, de qua P. Kehr v. cl. nos petentes certiores fecit, deest). Pretium alibi non indicatur. 8) Quod a. 1078 inter m. Febr. et d. 11. Nov. factum 40
 esse oportet. In chartis Aretinis prelo subiectis, quas vidimus, de hac re nihil invenitur. Gerardus primicerius usque ad a. 1089, m. Apr. (Pasqui I, nr. 275) saepe occurrit (ex. gr. nr. 225, a. 1077, m. Aug.; nr. 228, a. 1078, d. 11. Nov.). 9) V. charta Berardi et patris 45
 sui Rainaldi, d. a. 1082, d. 7. Januar. (Pasqui I, nr. 249): *Ego Berardus reversus a scolis, considerans refutationem, quam pater meus Raginaldus fecit, me ab-*
sente, . . . de aecclesia et custodia Beati Donati epi- 50
scopi et martiris et Sanctę Marię et protomartiris
Stephani cum omni oblatione earum, quam ipse michi sua prece a predicto episcopo adquisierat sua vice custodiendam, pleniter laudavi et confirmare dispo-
sui . . . 10) Cf. etiam subscriptionem Berardi diplomati Constantini episcopi, d. a. 1078, d. 11. Nov. (Pas- 55
 qui I, nr. 228 p. 319), postea, ut mihi videtur, adiectam: *Ego Berardus clericus filius predicti Rainaldi, qui ex predicta ecclesie custodia a Constantino episcopo investitus fueram, laudans confirmansque subscripsi.*

Raginaldi pro pace adiunxerunt eis X libras Lucensium denariorum¹. Iterumque ab patre et ipso filio receperunt scriptum² cum omni definitione ecclesie et de aliis causis, quibus 1082. contra eos agere videbantur, sicut in eorum scripto legitur¹. Sed et ipsi canonici omnia cum pace habere volentes, adquisierunt altaria, que erant in ea ecclesia, a nepotibus Briguli 5 et Ildibrandi, quorum avibus^a Cucius dederat³, et a Guinigildo, filio Gizi Teuzi⁴. Ildibrando, filio Cani⁵, nepoti Ildibrandi, pro sua parte altaris Sancti Iohannis dederunt octo solidos. Filius Rusticelli⁶, consobrinus illius, suam partem eiusdem altaris dedit ipsis 1079. canonicis pro anima sui patris⁷. Nepotibus Briguli, Teuderico et Bosoni, dederunt XVI solidos. Inter altare Sancte Lucie et letanias de Gropina dederunt Guinigildulo XVI 10 solidos^b.

9. Nunc^c de confessione, quam pretermisimus, que est sub altare Sancte Marie, prout Dominus donaverit, veritatem dicamus⁸. Denique, sicut prefati sumus⁹, predicti pontifices tres partes de altare confessionis similiter clericis dederunt, id est Gebizoni presbitero, filio Peci, et Bosoni clerico, filio Ropulti, quem secum Elpertus^d episcopus¹⁰ conduxit¹¹, 15 et Viventio clerico, filio Iohannis Ati¹². Gebizo presbiter non habens filium sed filias, una^e ex illis, Teuza nomine, Griffoni notario¹³ in domo sua in coniugium dedit cum sua c. a. 1041. 66. parte illius altaris et cum omnibus terris suis. Ex qua natus est Ildibrandus¹⁴, qui accipiens quindecim solidos, dedit eam canonicis. De Bosone geniti sunt Guidolus et Carellus.

a) ita c.; avis corr. Grazz. b) sequ. spatium vacuum 55 mm (secundum Grazzini) complectens c. c) N littera initialis 20 solito maior c.; hic etiam distinguunt Br., Pa. d) ita (elpt') c.; Helpertus edd. e) ita c.; unam edd.

1) Pasqui I nr. 249 (a. 1082, d. 7. Ianuar.): *spondimus, promittimus ego suprascriptus Berardus et ego iamdictus Raginaldus et obligamus (nos) et nostros filios et nepotes seu heredes . . . tam de suprascriptis aecclesiasticis rebus et causis quam etiam de ipsa terra, que est posita prope fluvium Castro, que fuit data predictę canonice pro anima patris mei seu de sponsione filii vel nepotis mei, quam michi fecisti ad ordinem canonicum recipiendi, vel de denariis ante refutationem nobis pactis, quos camerarium querebamur nobis quoquomodo retenuisse, quod ab hac hora in antea de omnibus suprascriptis rebus et causis non presumamus contra vos et predictam canonicam agere, causare, tollere, contendere, intromittere seu intentionare vel aliquo modo fatigare . . .*; et ibidem in fine: *Pro suprascripta autem sponsione et obligatione et refutatione confirmanda recipimus meritum argentum et alias mobiles res a te domno Iocundo preposito per libras centum, quia taliter inter nos convenit.* 2) Cf. p. 1480 n. 9. 3) Supra c. 7 p. 1478. 4) Supra c. 7 p. 1478. 5) V. n. 7. 6) Gerardus, v. n. 7. 7) A. 1079, d. 29. Ian., Pasqui I nr. 229: *Gerardus filius quondam Rustici et I[l]dibrandus filius cuiusdam Cani . . . pro Dei amore et timore et anime eorum mercede et Rustici patris suprascripti Gerardi refutaverunt et investierunt suprascriptum prepositum (sc. Iocundum) ad usum et sumptum canonicorum fratrum in canonica Sancti Donati Deo servientium, idest integram eorum portionem de uno altario de intus aecclesia Santi Donati, qui est dedicatus ad honorem sancti Iohannis Baptiste atque in honore aliorum sanctorum . . .* 8) Iam a. 1079, m. Aug. (Pasqui I nr. 231) *Iocundus sancte Aretine sedis archidiaconus et prepositus canonice eius Petro presbytero filio quondam Bonizonis suisque heredibus libellario nomine integram confessionem cum altario que ibi consecratum est ad honorem Dei et beatorum martyrum Marcellini et Augu-*

stini, et est subter aecclesia genitricis Dei virginis Marie, dedit. Unde ea, quae in c. 9. exponuntur, omnia ante hoc tempus facta esse videntur. Cf. etiam chartam d. m. Febr. a. 1078 (Pasqui I, nr. 227), qua charta Constantinus episcopus canonicis *aecclesiam Sancti Donati cum omni sua custodia et cum omni oblatione ex integro dedit et similiter cum ea Sancte genitricis Dei et virginis Marie Sanctique protomartiris Stephani cum omnibus altaribus, qui ibi Deo dicati sunt, quam suprascripti fratres a mansionariis ipsius aecclesie acquisitum habebant.* Unde tamen certus terminus ante quem non efficitur, quia a. 1078, d. 10. Febr. (in charta inedita) et d. 11. Nov. (Pasqui I, nr. 228 p. 318 sq.) idem Constantinus episcopus iisdem canonicis confirmavit *omnes illas portiones reliquarum partium aecclesie Sanctę Marie et Sancti Stephani (superiores et inferiores add. 11. Nov.), quas aquisitas habent (vel adquisituri erunt add. 11. Nov.), ab ipsius aecclesie mansionariis (vel ab aliquibus aliis add. 11. Nov.).* 9) Supra c. 2 in. p. 1473. 10) Qui sedit a. 986/87–1010, supra p. 1472 n. 2. 11) Cf. supra c. 1 ex. p. 1472 l. 14: *conduxit suos canonicos, quos ordinaverat, ante imperatorem.* Sed Boso neque in DO. III. 217 neque in DO. III. 290 inter canonicos Aretinos nominatur (supra p. 1472 n. 10, p. 1473 n. 1). 12) Cf. supra c. 5. — A. 1027. et 1038. inter canonicos occurrit Viventius quidam archidiaconus, a. 1038. praeter eum alius Viventius diaconus (DK. II. 74. 263). 13) Qui occurrit ab a. 1041–1066, Pasqui I nr. 161. 197 (a. 1066, m. Oct.: *ego Griffi notario filius quondam Bonizi iudex*). A. 1077, m. Aug. non iam superstes erat, v. n. 14. 14) Ildibrando filio quondam Griffi qui fuit notarius occurrit a. 1077, m. Aug., Pasqui I nr. 225; *Ildibrandus filius quondam Griffi* a. 1086, m. Febr., ib. nr. 265; idem a. 1084, d. 23. Mai., a. 1086, d. 9. Iul., a. 1087, d. 9. Aug., ib. nr. 257. 266. 271.

Guidolus adquisivit partem fratris et post utrasque dedit canonicis pro anima sua, tamen recepit inde vestimentum banbacinum^a. Viventius clericus et Signorellus¹ fratres non habentes filios, reliquerunt^b partem illius altaris et omnia sua nepotibus suis, filiis fratris sui Teozonis¹, scilicet Bosoni et Iocundo, qui fuit archidiaconus et prepositus², qui et reliquit^c omnia sua Bosoni³ fratri suo cum predicta parte altaris. Boso autem dedit illam⁵ canonicis et accepit pro ea terram de Vilalba^{d,4}, quam dedit Sophia comitissa⁵ pro anima Henrici, filii Uguizonis, mariti sui^{e,6}.

10. *Ne^f fallaces compositores iudicemur, qualiter panes^g oblationis ecclesie Sancti Stephani et Sancte Marie ante nostros oculos multotiens divisi^h fuerint, breviter dicamus. Si essent LXIII panesⁱ aut quilibet⁷, in primis canonici tollebant ex eis XVI, quę erat¹⁰ quarta pars. Relinquebantur^k XLVIII, et fiebant ex eis quattuor partes. Tunc ex ipsis Gerardus Mascari⁸ tollebat XII, et XII Iohannes Blancus⁹. Duodecim erant inter Sizonem¹⁰ et Bonicum¹¹. Alii XII, qui remanebant, taliter¹ divisi erant: Ucellittus et Widolus, filii Blanki¹², habebant VI. Alios VI, qui remanserant, habebant Pincus et Briccus fratres¹³. Alter eorum habebat tres filios et tres panes, et alius similiter^m.

Omnia, quę a nobis hic scripta sunt, testem Deum secretorum agnitorem¹⁴ habemus, nichil esse aiunctumⁿ studiose, sed et compendiose descripsimus veritatem.

a) ita c.; bambacinum Mur., Pa., Grazz.; bonbacinum Br. b) reliquert c. c) ita c. d) ita c., Br., Pa.; Villalba Mur.; Vitalba Grazz. e) sequ. signum interpunctionis ;., reliqua parte lineae vacua, c. f) N littera initialis solito maior c. g) ita emendavi, v. l. 10 sqq.; partes c., edd. h) ita c.; divis(a)e edd., sed v. notam praecedentem. i) pān c. 20 k) ita edd.; Relinquebantur c. l) sequ. spatium breve (an erant eras.?) c. m) reliqua pars lineae (spatium c. 6-7 litterarum) et sequens linea vacua c. n) ita c. (pro adiunctum, quod habet Mur.).

1) Ipsas decimas, quas Teuzo et Signorellus filii Iohannis annualiter reddunt, magistro Maginardo architecto ab Helmperto episcopo attributas Theodaldus episcopus a. 1026, m. Dec. confirmavit; Pasqui I nr. 125 p. 177. 2) Iocundus occurrit archidiaconus a. 1057-1091 m. Oct. (non iam a. 1095, d. 16. Mai.), praepositus (canonicae Sancti Donati) a. 1064 (nondum a. 1060)-1095, d. 16. Mai. (non iam a. 1098, m. Iun.), Pasqui I nr. 182. 281 (cf. 284), 192 (cf. 190), 284 (cf. 286). 3) Boso filius Teuzonis subscripsit a. 1080, d. 1. Febr. (Pasqui I nr. 236), Boso filius quondam Teuzonis a. 1082, d. 7. Ian. chartae Berardi et Raginaldi (cf. supra p. 1480, n. 9). 4) Locum quendam Villalba non longe ab Aretio situm commemorat Pasqui I, 136 n. 1. Villalba (fraz. del com. di Arezzo); est etiam alter locus Villalba (fraz. del com. di Pieve Sancto Stefano, prov. di Arezzo).

De tempore cf. supra p. 1481 n. 8. 5) Filia Berardi comitis, quae iam ante m. Aprilem anni 1079. altera vice Alberto comiti filio quondam Alberti comitis nupserat et adhuc a. 1098, m. Dec. occurrit; H. Bresslau, 'Jahrb. Konrad II.' t. I (1879), 448. 450; 'N. A.' V, 443; Pasqui I, nr. 230. 290. 6) Heinrichus, filius Ugonis (Ugizonis, Pasqui I, nr. 230) qui fuit marchio (Spoleti et Camerini), post m. Oct. a. 1066. et ante m. Apr. a. 1079. mortuus est; Bresslau l. c.; cf. n. 5. 7) 'Soll wohl heißen "64 Brode oder wie viel immer"; die Zahl 64 ist also nur beispieelsweise genannt' Bresslau. 8) Supra c. 5 p. 1476. 9) Supra c. 4 p. 1476. 10) Supra c. 3 p. 1475 l. 17. 11) Supra c. 3 p. 1475 l. 17 sq. 12) Supra c. 3 p. 1475 l. 24. 13) Supra c. 3 p. 1475 l. 26 sqq. 14) Cf. Eccli. 7, 5: Non te iustifices ante Deum, quoniam agnitor cordis ipse est.

SVPPLEMENTA.

NOTAE BROTSELDENSES.

EDIDIT A. HOFMEISTER.

I. In archivo ecclesiae parochialis villae Brotselden (Prodselten, Niederbrotselden, Altenbrotselden, hodie Dorfprozelten) inter Wertheim et Miltenberg ad Moenum fluvium sitae, quae, prius ad dioecesim Moguntinam, nunc ad dioecesim Wirziburgensem spectans, olim Ordini fratrum Teutonicorum (inde ab a. 1319 usque ad a. 1483)¹, deinde archiepiscopatui Moguntino, postremo inde ab a. 1816 regno, nunc rei publicae Bavariae ascripta est, servatur membrana 37 cm longitudine, 28 cm latitudine habens (= c.), in qua una manu saeculi XV. notae de
 10 dedicatione ecclesiae a. 1009 et de dedicatione altaris S. Mariae ibidem a. 1258 facta et de indulgentiis a multis pontificibus Romanis et aliis concessis² satis ornate, licet non sine mendis foedissimis, conscriptae sunt. In cuius membranae tergo itidem saeculo XV. haec inscripta sunt: Hec Cetela est sancti Viti patroni ecclesie in Dorffprotselden.

Dedicationes annorum 1009³ et 1258⁴ leguntur etiam manu, quae Matthaei Götz parochi
 15 Prozeltenensis (a. 1803—1809) esse videtur, scriptae in folio quodam, quod in principio libri manuscripti apud eandem ecclesiam asservati, qui inscribitur 'Liber Baptizatorum in Ecclesia parochiali Dorfprodselten de aō Dni 1790 usque ad Annum 1[861]'⁵, adiunctum est, hoc titulo praemisso: 'Copia descripta ex epistola antiqua a. R. D. Severo paracho in Wallthürn aō 1772'; quod exemplum (= c.¹), tamquam nullius pretii, praetermisimus. Eodem exemplo satis mendoso,
 20 ex quo c.¹ pendet, usus est [I. C.] Dahl apud [I.] von Fink. 'Die geöffneten Archive für die Geschichte des Königreichs Baiern' II (Bamberg 1822/23), fasc. 6, p. 135 sq., qui dedicationes a. 1009 (perperam ad a. 1109, d. 20. Nov.) et a. 1258 (perperam sub d. 7. Oct.) ex 'Copia descripta ex autographo antiquo a R. D. Severo, paracho in Wallthürn anno 1772' edidit. Dahl notitiam anni 1009 non genuinam, sed saeculo demum XV. a falsario quodam fictam esse
 25 putavit, maxime quia numerum anni corruptum 1109 cum Willigiso archiepiscopo non convenire et nomina episcoporum Wormatiensis et Halberstadensis non recte indicata esse vidit atque etiam modus, quo diem significatum esse putavit, tunc temporis in usu non fuisse sibi videbatur. Quod iudicium, quantum ad rem a. 1009 actam attinet, stare non potest, etiamsi nonnulla nomina iam culpa librarii membranae (c.), qui archetypi litteras non recte intellexisse videtur, evidenter
 30 corrupta sunt nec verba, quae legimus, omnia iam in archetypo ita posita, sed potius saltem ex parte a librario saeculi XV. concinnata esse facile concedes⁶.

1) V. infra p. 1485 n. 8. 2) Scilicet Ordini fratrum Teutonicorum generaliter, non ecclesiae Brotseldensi specialiter. 3) Perperam ad a. 1109: Anno Domini Millesimo Centesimo nono 20ma Novembris. 4) Perperam Anno Domini 1258 Septima 8^{bris}. Verba Et translata est — Michahelis (infra p. 1485 l. 16) desunt. 5) Cf. etiam Amrhein in libro infra p. 1484 l. 1 sqq. citato p. 525 sub nr. 7. 6) Cf. etiam, quae de indulgentiarum usu N. Paulus loco infra p. 1485 n. 6 citato exposuit.

Notae nostrae ex c. a v. rev. Augusto Amrhein, qui membranam perperam saeculo XIII. scriptam esse putavit ('Abschrift aus dem 13. Jahrhundert'), non accurate indicatae ('Archivinventare der katholischen Pfarreien in der Diözese Würzburg', Würzburg 1914, p. 524, 'Veröffentlichungen der Gesellschaft für Fränkische Geschichte. 5. Reihe: Inventarien fränkischer Archive' I)¹, postquam ipse in villa Dorfprozelten positus, viro rev. Casparo Trapp, paracho loci, gratiose facultatem scrutandi praebeante, eas ex c. transcripsi, hic primum integrae typis dantur.

II. In eiusdem ecclesiae Brotseldensis (Dorfprozelten) archivo exstant litterae indulgentiarum a Guillelmo Antibirensi archiepiscopo et undecim episcopis ecclesiae parochiali in Brotselden a. 1337, d. 28. Martii, Avinione concessae², quae in membrana quadam formae maximae scriptae³ et ab Heinrico archiepiscopo Moguntino a. 1338, d. 4. Maii (Datum Asch[affenburg])¹⁰ per cedula[m] transfixam⁴ confirmatae sunt⁵. In tergo membranae (= c*) manu saeculi XV. enumeratae sunt Reliquie in ecclesia ville Prodselden, quam notitiam a viro rev. A. Amrhein, qui has litteras indulgentiarum enotavit⁶, non indicatam ipse transcripsi.

A. Hofmeister.

1) Ex cuius libro dedicationem a. 1009, quam pro inedita habuisse videtur, breviter enotavit M. Stimming, 'Mainzer Urkundenbuch' I (Darmstadt 1932), 152 nr. 249 ('Arbeiten der Historischen Kommission für den Volksstaat Hessen'). Amrhein tacite nomina episcoporum a. 1009 emendavit, falsorum nominum in c. traditorum mentione omnino non habita. 2) Quarum tenor talis est: *Universis sancte matris ecclesie filiis, ad quos presentes littere pervenerint, nos miseratione divina Guillelmus Antibirensis archiepiscopus, Paulus Fulgincensis, Andreas Coronensis, Alamannus Suanensis, Franciscus Bisciciensis, Nicholaus Nazariensis, Benedictus Cardicensis, Iacobus de Valona, Petrus Callicensis, Raymundus Cathiniensis, Dominicus Perensis et Iohannes Bregerensis episcopi salutem in Domino sempiternam. Pia mater ecclesia de animarum salute sollicita devocionem fidelium per quedam munera spiritualia, remissiones videlicet et indulgencias, invitare consuevit ad debitum famulatus honorem Deo et sacris edibus impendendum, ut, quanto crebrius et devocius illuc confluit populus Christianus assiduis Salvatoris gratiam precibus implorando, tanto delictorum suorum veniam et gloriam regni celestis consequi mereatur eternam. Cupientes igitur, ut ecclesia parochialis in Brotselden et altaria in eadem consecrata in honore beate Marie virginis, sancti Iohannis baptiste, sancti Viti et sancte Katerine, Magunt(ine) dioc(es)is, congruis honoribus frequentetur(!) et a Christi fidelibus iugiter veneretur(!), omnibus vere penitentibus et confessis, qui ad dict(am) ecclesiam et altar(ia) in omnibus festis suorum patronorum vel in dedicacione eiusdem ac in aliis festis infrascriptis, videlicet Natalis Domini, Circumcisionis, Epiphanie, Parasceues, Pasche, Ascensionis, Pentecostes, Trinitatis, Corporis Christi, Invencionis et Exaltacionis sancte crucis, in omnibus festis beate Marie virginis ac sancti Iohannis baptiste, Petri et Pauli et omnium apostolorum et euangelistarum sanctorumque Stephani, Laurencii, Martini, Nicholai, Gregorii, Augustini, Ambrosii, Ieronimi, Benedicti, sanctarum Marie Magdalene, Katerine, Margarete, Cecilie, Lucie, Agathe, Agnetis, Barbare, in commemoratione omnium sanctorum et animarum et per octavas dictarum festivitatum octavas habencium singulisque diebus dominicis et sabbatis causa devocio-*

*nis, orationis aut peregrinacionis accesserint, seu qui missis, predicacionibus, matutinis, vesperis aut aliis quibuscumque divinis officiis ibidem interfuerint aut corpus Christi vel oleum sacrum, cum infirmis portentur, secuti fuerint seu in serotina pulsacione campanae secundum modum curie Romane genibus flexis ter Ave Maria dixerint, necnon qui ad fabricam, luminaria, ornamenta aut quevis alia dict(is) ecclesie et altare(!) neccessaria manus porrexerint adiutrices, vel qui in eorum testamentis aut extra aurum, argentum, vestimentum aut aliquod (ter!) aliud caritativum subsidium dict(is) ecclesie et altare(!) donaverint, legaverint aut procuraverint, et qui cimiterium dicte ecclesie pro animabus corporum inibi iacencium et omnium fidelium defunctorum exorando circuerint(!) et sepulturam ibidem suam elegerint, quocienscumque, quandocumque et ubicumque premissa vel aliquid premissorum devote fecerint, de omnipotentis Dei misericordia et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius auctoritate confisi singuli nostrum quadraginta dies indulgenciarum de iniunctis eis penitenciis misericorditer in Domino relaxamus, dummodo dioc(esani) voluntas ad id accesserit [et conse]nsus. In cuius rei testimonium presentes litteras sigillorum nostrorum iussimus appensione muniri. Dat(um) Avinioni XXVIII. die mensis Martii, anno Dom[ini] M^oCCC^oXXXVII. et pontificatus domini Benedicti pape XII. anno tertio. Quae litterae in indiculo indulgentiarum collectiviarum locupletissimo apud H. Delehaye, 'Les lettres d'indulgence collectives', in Anal. Boll. 45 (1927). p. 336 sq., cf. 46 (1928) p. 300 sqq., non indicantur. 3) In qua adhuc vestigia ad minus 11 sigillorum apparent, quae exceptis filis 7 sigillorum et frustis quarti et undecimi sigilli perierunt. Amrhein l. c. p. 524 sub nr. 2, ubi nomen archiepiscopi corruptum est, minus accurate 6 fila sigillorum et duo sigilla laesa indicavit. 4) Cuius sigillum, remanente loro membranaceo, periit. 5) Adiectis 40 dierum indulgentiis in forma simili et hac conditione addita (de qua cf. H. Delehaye, Anal. Boll. 46, 1928, p. 342 sq.): *Nolentes tamen, quod hee indulgenciarum littere extra dictam ecclesiam per modum questus aliquatenus deferantur. Alioquin huiusmodi indulgencias volumus esse nullas.* 6) L. c.*

I.

Anno Domini millesimo^a nono^b, kl. Novembris dedicata^c est ecclesia sancti Viti in 1009.
 Brotselden a venerabilibus dominis domino Willegiso archiepiscopo Maguntino^{d.1}, domino
 Bernhardo^{e.2} Wormaciensi episcopo, domino Walthero Spirensi episcopo³, domino Benigno^{f.4}
 5 Halberstatensi episcopo, domino Henrico^{g.5} Patriprunnensi^h episcopo in honore sancte et
 individue Trinitatis necnon et victoriosissime crucis et in commemoratione sancte Dei
 genitricis Marie et sancti Iohannis baptiste et sanctorum apostolorum Petri et Andree et
 sanctorum martyrumⁱ Stephani, Viti, Laurencii, Georii et sanctorum confessorum Benedicti
 et Severi et sanctarum virginum Felicitatis, Margarete, Brigide, Undecim milium virginum.
 10 Et translata est dedicacio in proximam dominicam ante festum beati Michahelis archangeli.
 Unde in die dedicacionis habentur quinque indulgencie a quinque supradictis episcopis⁶.

Anno Domini M^o CCLVIII, septimo kl. Octobris^k dedicatum est altare novum Domine 1258.
 nostre a venerabili domino episcopo Veronensi^{l.7} Theodrico in honore sancte Dei genitricis
 Marie. Ibi est enim de capillis et de lacte eius et sancti Nicolai episcopi, de oleo sancte
 15 Katharine et sanctorum martyrum Panthaleonis, Herculei et sancti Anthonii confessoris.
 Et translata est dedicacio in proximam^m dominicam ante festum sancti Michahelis, et do-
 tatum est a domino Walthero pincerna⁸. Sept. 25.

Itemⁿ hec sunt indulgencie⁹. Primo Celestinus III^{us}¹⁰ confirmavit, Honorius III^{us}, Gregorius nonus,
 Innocencius III^{us}, Honorius III^{us}¹¹, Alexander^o III^{us}, Clemens III^{us}, Bonifacius VIII^{us}¹²: Wer dez ordes

20 a) sequ. C delet. c. b) uono c. c) Dedicata c. d) magunt c. e) ita c.; legendum est Burchardo. f) ita (be-
 nigno, littera b. linea rubra ornata) c.; v. n. 4. g) ita c.; Meinwerco emendandum, non, si infra l. 11 recte de quin-
 que episcopis agitur, quicquam incuria scriptoris omissum; v. n. 5. h) priprunnensi c. i) nr̄m c. k) vel potius otto-
 bris c. l) ita (veronensi) c. m) x eadem manu superscr. c. n) praecedit un plinea vacua, Item — indulgencie non
 illustrata, c. o) ita c.

- 25 1) Qui sedit a. 975—1011. 2) Burchardus episco-
 pus Wormatiensis sedit a. 1000, m. Febr. — 1025.
 3) Qui sedit a. 1004—1027. 4) Immo Arnolfus
 episcopus Halberstadensis, qui sedit a. 996—1023.
 5) Nomen corruptum esse patet. Ecclesiam Pather-
 30 brunnensem ab a. 1009, d. 13. Mart., usque ad a. 1036.
 Meinwerco obtinuit, qui Rethario (a. 983—1009) suc-
 cessit. Nam de Heinrico episcopo, qui a. 995/96—1018.
 Herbipoli praeerat, propter numerum quinque episco-
 porum (infra l. 11) cogitari non potest. 6) Cf. N.
 35 Paulus, 'Geschichte des Ablasses im Mittelalter vom Ur-
 sprunge bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts' I (Pader-
 born 1922), 132 sqq. ('Die ältesten Ablässe für Almosen
 und Kirchenbesuch'), qui talium indulgentiarum ante
 saeculum XI. exempla non inveniri neque ullum in Ger-
 40 mania testimonium anno 1089. antiquius, indulgentia
 quadam Mindensi anni 1044. tamquam non genuina
 sprete, se indagare potuisse exposuit (p. 147); H. Dele-
 haye, 'Les lettres d'indulgence collectives', Anal. Boll. 44
 (1926), p. 342 sqq.; 45 (1927), p. 97 sqq. 7) I. e. Vi-
 45 ronensi (Wierland Estoniae). De Theoderico O. Min.,
 episcopo Vironensi, a. 1247/71. in dioecesis Colonien-
 si, Maguntina, Treverensi occurrente v. C. Eubel, Hierarchia
 catholica medii aevi I² (1913), 531. 552. 554. 555;
 Böhmer-Will, Reg. archiep. Magunt. II (1886) in indice
 50 p. 465. 8) De Klingenberg et Prozelten (et Reichen-
 eck). Cf. [I. C.] Dahl, apud v. Fink, 'Die geöffneten Ar-
 chive für die Geschichte des Königreichs Baiern' II
 (1822/23), fasc. 4, p. 354 sqq.; fasc. 6, p. 136 n. *;
 A. Feulner in 'Die Kunstdenkmäler des Königreichs
 55 Bayern' III 'Rb. Unterfranken und Aschaffenburg', fasc. 7
 'BA. Marktheidenfeld' (München 1913) p. 115; W. Möller,
 'Stammtafeln westdeutscher Adels-Geschlechter im Mittel-
 alter' (Darmstadt 1922) p. 43 sq. Waltheri filii paulo
 post (non post a. 1275) castrum Prozelten (Bratshelden,
 hodie 'Stadtprozelten') cum pertinentiis suis comitibus de
 Wertheim et dominis de Hanau vendiderunt, a quorum
 heredibus a. 1319. ad ordinem S. Mariae Teutonicorum,
 postea a. 1483. per commutationem ad archiepiscopum
 Moguntinum devenit; Dahl, apud v. Fink l. c. II, fasc. 4,
 p. 368 sqq.; 'Die Kunstdenkmäler des Königreichs Bayern'
 I. c. p. 118, cf. ib. (in introductione auctore Iohanne
 Ring) p. 4 sq. 9) Indulgentiae, quae sequuntur, non
 ecclesiae Brotseldensi singulariter, sed Ordini Teutonico,
 sub cuius dominio haec ecclesia inde ab a. 1319 usque
 ad a. 1483 erat, generaliter concessae ex summario
 quodam, in quo omnes fratrum Teutonicorum indul-
 gentiae tam genuinae quam fictae abbreviatae erant,
 excerptae esse videntur. Tale est summarium sub
 Gregorio XI. papa confectum et a. 1375, d. 1. Iul. in
 domo Ordinis Teutonici Treverensi vidimatum ('Summ.
 Trev.'; v. etiam infra n. 12), de quo rettulerunt B. Du-
 dik, 'Über Ablass tafeln' (in 'Sitzungsberichte der Philos.-
 hist. Classe der Kais. Akademie der Wissenschaften' 58,
 Wien 1868) p. 174 sq. et secundum librum quendam
 Hartmanni Grisar ineditum N. Paulus, 'Gesch. d. Ab-
 lasses im Mittelalter' III (1923), 235 sq. Similia habes,
 ex simili fonte hausta, partim fusius exposita, in tabulis
 indulgentiarum Vindobonensibus a. 1466. et a. 1513
 (Dudik p. 156 sqq. et 160 sqq.) et in libello saeculi XV.
 qui inscribitur *Gnad und Ablase des Tewtschen ordens*
 (SS. rer. Pruss. III, 713 sqq.). 10) Qui sedit a. 1191—
 1198. et indulgentias fratrum Hospitalis S. Iohannis et
 Templariorum confirmavit; cf. Paulus I (1922), 173 sq.
 11) Cf. etiam infra p. 1486, n. 9. 12) De Bonifa-
 cio IX (a. 1389—1404), qui hic per errorem pro Boni-

kirchen gibt ierlich zins ader gulte von syme gude, daz yme Got geben hot, oder sich gesellet zu uns brudern oder zu unser bruderschafft, dem wirt vergeben daz VII. teil sener^a gesaczten buß. Item Honorius III^{us}¹: Parasceue, Dedicacio, Exaltacio sancte crucis XLII jar und XLII karre². Item Honorius III^{us}¹: Dedicacio, Nativitatis Christi, Epiphanie et per octavas CCCCC^b LVIII³ iar und XL karren. Item Honorius III^{us}¹ et Urbanus⁴: Cottidie quilibet CV^c⁵ dag. Item Gregorius IX^{us}, Innocencius III^{us}, Allexander^d III^{us}, Clemens III^{us}, Paschasinus^e⁶ III^{us} et Bonifacius IX^{us}⁷: Daz dritteil siner gesaczten buß.¹

Item^f Urbanus III^{us}⁸, Innocencius III^{us}: Zu Weyhennachten, Cena Domini, Pasche, Ascensio, Pentecostes, Assumpcio et Purificacio, Omnium sanctorum wirt vergeben XL tag ir gesaczten buß⁸. Item Honorius III^{us}⁹: Zu Weyhennachten, Pasce, Ascensio, Pentecosten, vir Frawen^g tag, aller apostellen dag iclicher besunder, Maria^h Madaleneⁱ, Laurencii, Nicolai, Stephani⁹ und Elizabeth XL dag und XIII karren. Item Honorius III^{us}¹⁰: 10 et^k in anno, scilicet Parasceue, Dedicacio, Exaltacio sancte crucis, et per XL^{am} secundis, quartis, sextis feriis XL annos et XL karenas. Item Iohannes XXII^{us}¹¹: Uff alle vor geschriben hoczeyt XXIII iar und XXIII karen. Item XXII¹ erzbischoff¹² und von yeclichem XL dag und I^m karen. Item auch haben die kirchen, die in den orten gehören, von Honorio III°, Gregorio nono, Allexandroⁿ III° gnade und freyhet, die Iohanser hern orden hatt und die Tempelheren haben¹³, an die vor geschriben gnade und applas. 15

Item^o summa totaliter tenet funffhundert trew und aczig iar¹⁴ applas und LXV karen¹⁴ ab Honorio, Allexandro^p III^o^q et Iohanne XXII° neenon ab aliis pontificibus*.

II.

Reliquie in ecclesia ville Prodselden.

Item reliquie XI milium virginum. 20

Item reliquie sanctorum Viti et sociorum eius.

Item de sancto Bartholomeo apostolo^r.

*) *sequitur manu alia, cursiva saeculi c. XV*: Noch dem als ein festivetet uber daz ander ist mit applas c.

a) ita hoc loco c. b) ita c. c) ita (C. v.) c. d) Allender c. e) ita (vel Paschasius) c., corrupte; intellegendum est Paschasius, ut Summ. Trev. et SS. rer. Pruss. III, 716 habent. f) praecedit ¶ minio scriptum c. g) linea minio 25 subterducta insignitum c. h) altera littera a minio superscr. c. i) ita c. k) emend. vel suppl. ter, v. n. 10. l) ita c. m) J. c. n) ita c. o) praecedit una linea vacua c. p) ita c. q) III° c. r) ita c*.

facio VIII (a. 1294—1303) positus esse videtur, cf. Paulus III, 152 sqq. Bonifacius VIII. nominatur in Summ. Trev., SS. rer. Pruss. III, 717, Dudik p. 159 (a. 1466), cf. p. 171 (a. 1513). Iam in Summ. Trev. praeterea Gregorium XI. invenis in indiculo Brotseldensi omisum. Quare nescio an notitia Brotseldensis ad summarii formam quandam antiquiorem redeat.

1) Haec iam in Summ. Trev. posita inter fictas Ordinis Teutonici indulgentias recenset Paulus III, 235 sq. (cf. II, 3). 2) Ad hanc vocem cf. Paulus II, 80 sqq., qui eam ad Germanicum 'chara' ('Trauer', 'Klage') refert, quod valde dubium videtur. 3) Ita SS. rer. Pruss. III, 714; CCCCCLXVIII Dudik p. 169 (a. 1513); 550 Summ. Trev. 4) Urbanus IV. in Summ. Trev. nominatur. Plura de eo leguntur SS. rer. Pruss. III, 716; Dudik p. 170 sq. (a. 1513); v. infra I. 7. 5) 50 Summ. Trev., XXV tage SS. rer. Pruss. III, 714, Dudik p. 158 (a. 1466). 169 (a. 1513), de Honorio III. Proxime accedit SS. rer. Pruss. III, 718: Item dy gnanten bruder haben teglich hundert und V tag ablass, ubi tamen nullus pontifex indicatur. 6) Intellegendus est Paschalis III, qui a. 1164, d. 3. Maii omnibus fratrum Hospitalis S. Iohannis Ierosolimitani benefactoribus septimam partem iniunctae poenitentiae remisit; I. Delaville le Roulx, 'Cartulaire général de l'ordre des Hospitaliers de S. Jean de Jérusalem' I (Paris 1894), 234 nr. 332; cf. Jaffé-Loewenfeld, Reg. pont. II nr. 14485;

Paulus III, 235 n. 6. 7) Cf. p. 1485 n. 12. 8) Cf. SS. rer. Pruss. III, 716 (omissa Nativitate Domini). 9) Haec de Honorio IV. leguntur, omisso tamen festo 30 s. Stephani et adiecto festo Omnium sanctorum, SS. rer. Pruss. III, 716 et apud Dudik p. 171 (a. 1513). De festo s. Stephani v. supra p. 1484 n. 2 et, in privilegiis ordinis S. Iohannis, Paulus III, 234. 10) Haec habes SS. rer. Pruss. III, 718 (drey male ym jare etc.); 35 cf. '42 iar . . auch 42 Karreit' (supra I. 3) Dudik p. 158 (a. 1466). 169 (a. 1513). 11) Qui sedit a. 1316—1334. Eadem habes in Summ. Trev. et SS. rer. Pruss. III, 717; cf. Dudik p. 171 (a. 1513): XXIII jar und so vil karen. V. etiam supra n. 1. 40 12) XXII ertzbischofe und bischofe SS. rer. Pruss. III, 718; item Dudik p. 158 (a. 1466). 171 (a. 1513). Has litteras a 4 archiepiscopis et 8 episcopis ecclesiis et capellis Ordinis Teutonici in dioecesi Maguntinensi sitis a. 1289, d. 23. Martii datas habes apud A. Wyß, 'Ub. 45 der Deutschordens-Ballei Hessen' I, 377 sq. nr. 501 (in 'Hess. Ub.' I. 'Abt.', Leipzig 1879), quas enotavit H. Delehaye, Anal. Boll. 45 (1927), p. 112 (sub a. 1288) et 113 (sub a. 1289). 13) Ita etiam SS. rer. Pruss. III, 718; Dudik p. 157 (a. 1466), cf. 161 (a. 1513); p. 169 sq. 50 Alexander III. nominatur). 14) Ita SS. rer. Pruss. III, 718 (cf. 719 n. 1); Dudik p. 157 (a. 1466), cf. p. 172 (a. 1513). 500 annos et 65 karenas, ubi mendum latere videtur, habet Summ. Trev. (Paulus III, 236).

- Item reliquie sancti Stephani prothomart(yris).
 Item reliquie sancti Andree apostoli^a.
 Item reliquie sancti^b^b
 Item de sancto Laurencio m(artyre).
 5 Item Symonis et Iude.
 Item reliquie beate virginis Marie.
 Item de virga Moysis.
 Item de sancto Cristoforo m(artyre).
 Item de sancta Katherina.
 10 Item de sancto Vale^c
 Item de sancta Ursula v(irgine).
 Item de sancta Maria Magdalena.
 Item de sepultura Christi^d.
 Item de sancto Nicolao.
 15 Item de lapide, ubi Christus ascendit in celum.

a) ita c*. b) nomen sancti et ea quae sequuntur legi non iam potuerunt c*. c) Vale(ri? n?) . . . c*. d) $\frac{1}{x}$ non iam valde perspicuum c*.

ANONYMI RATISPONENSIS CHRONICAE FRAGMENTA.

20 EDIDIT GEORGIUS LEIDINGER.

Chronicae quae sequuntur reliquiae quamvis multa ex fontibus iam notis hausta tradant, tamen nonnulla cum nova tum memoratu digna praebent. Quamobrem v. cl. Adolfus Hofmeister huius tomi editor monuit, ut textum, quem iam in 'Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philos.-hist. Abteilung, Jahrgang 1933, Heft 1', p. 65—72 in lucem protuleram, 25 hoc in volumine denuo ederem. Cum iam illic (p. 3 sqq.), unde originem duxerint quaeque in eis contineantur, accuratius disseruerim, lector benevolus haec evolvat. Codicis deperditi fragmenta, scilicet 8 folia membranacea circa finem saeculi XII. scripta, quae chronicae nostrae in monasterio S. Emmerami Ratisponensi post a. 1168, ut videtur¹, compositae textum exhibent, nunc in bibliotheca reipublicae Bavaricae Monacensi (Cod. lat. 29 090^a) asservantur (= c.), 30 cui eas de tegumento libri alicuius impressi solutas v. cl. Adalbertus Ipfelkofer dono dedit.

Georgius Leidinger.

Francorum regem Pipinum et duos filios eius Carolum et Carlomannum^a. Sed et Berthradam indutam^b cycladibus regiis *R(egino)* 753.
 gratia Spiritus sancti septiformis consignavit^c in Dei nomine atque Francorum procures apostolica benedictione sancti-
 35 ficans [auctoritate^d] sancti Petri sibi a Christo tradita^e obligavit et obtestatus est, ut nunquam de altera stirpe per
 succedentium temporum curricula ipsi vel quique ex eorum progenie orti regem super se presumant accipere nisi
 de eorum progenie; quos et divina providentia ad sedem apostolicam tuendam eligere et per eum, videlicet sancti
 Petri vicarium, immo Domini nostri Iesu Christi, in potestatem regiam dignata est sublimare et unctione sacra-
 tissima [consecrare^f].

40 a) Caromannum c. b) induta c. c) cogsignavit corr. consignavit c. d) om. c. e) traditi c. f) om. c.

1) Quo anno, d. 7. Maii, corpus Hemmae reginae in infra p. 1489 l. 42.
 ipsa ecclesia inventum est; Leidinger l. c. p. 38 sqq., 58;

A. F. 754,
R. 753; H. 754.

[H]iis^a itaque gestis rex papam nobili legatione mittens Romam ad sedem suam gloriose reduxit¹. Quo videlicet papa ad sua reverso ipse apostolicus ob memoriam beati Dyonisii ecclesiam construxit Rome illicque conventum Grecorum collocavit, eius compatriotas, qui eum a languore curavit². [E]xinde^b, ut fertur, pontifices Romani postmodum decreverunt instituere annuatim in vigilia sancte^c pasche bis senas lectiones, sex Grecas⁵ primum, sex Latinas alteras ante baptismum legere, quod usque hodie ab hoc Greco conventu fieri licet indubitanter nos credere et post hec ad chronicam nos convertere.

748? [N]am^d ubi decessit dux Vdilo Pipini regis sororius, dux Tessilo in Boiaria tunc potenter regnavit; qui tamen avunculo suo fidem modicam conservavit³.

R. 768. [P]ost^e hoc Pipinus hoc nomine primus rex unctus Francorum moritur atque Parisius ad Sanctum Dyonisium honorifice sepelitur.

[H]unc^f nimirum Pipinum regem nonnulli⁴ fabulose arbitrantur exstitisse genitorem beate Gerdrudis ipsamque sororem fuisse Caroli Magni; quod chronice probant sane esse falsitatis errorem, [c]um^g a Dagoberto rege usque ad Carolum Magnum pene constant centum viginti anni. Cuius videlicet Dagoberti quondam regis^h Francorum beate¹⁵ Gerdrudis genitor Pipinus dux Austrasiorum exstitit maior domus. Hoc utique evidenter edocetur in gestis eiusdem beate Gerdrudis⁵, in quibus sic continetur:

Vita s. Geretr.

[D]umⁱ beate Gerdrudis genitor Pipinus regem Dagobertum domum suam invitaret ad nobile convivium, advenit cuiusdam ducis Austrasiorum filius quidam postulans a rege, ut sibi Gerdrudem virginem sive^k parentibus concederet in matrimonio secundum mores seculi pro terrena ambitione et amicitia mutua. [P]lacuit^l ergo regi Dagoberto patrique puelle Pipino et suasit, ut ad presentiam cum matre ipsa puella evocata fuisset, ignorantibus eis, ob quam causam rex vocaret infantem. Interrogata autem inter epulas^m a patre, si illum iuvenem auro fabricatum et sericis vestibus indutum habere voluisset sponsum, atⁿ illa quasi furore repleta respuit illum cum iuramento dicens nec^o illum nec ullum terrenum sponsum nisi Christum habere voluisset, ita ut et ipse rex et proceres eius valde mirarentur super hiis, que a puella parva iussione Dei dicta erant. [P]uer^p vero ille confusus recessit et iracundia plenus; 25 puella autem sancta convertit se ad genitricem suam, et ex ea die cognoverunt parentes eius, a quo fuerat rege adamata. H. 646. Ipsa quoque virgo permansit defuncto patre suo Pipino non rege, sed tantum duce Austrasiorum.

[Q]ua^q de re minime est dubitandum precipue exstitisse ante Carolum Magnum tres Pipinos, de quibus est sic enucleandum: 30

[P]rimus^r Pipinus fuerat dux Austrasiorum.

[I]stiusque^s nepos iunior princeps erat alter Pipinus Francorum necnon Austrasiorum.

[I]amque^t nepos huius Pipinus tercius unctus

[F]rancorum^u fuit in regnum, quo tunc dominatus

[R]egni^v totius erat, post ubi deficiebat. 35

[I]taque^w ne quem repetens litera legentem tedio afficiat^x, pro laborantibus rudi ingenio rem aliter^y enodare planius liceat.

[I]gitur^z primus ac senior Pipinus dux erat Austrofrancie regisque Dagoberti maior domus⁶. Qui tres soboles genuit, filium videlicet nomine Grimoaldum postea in Austrasie^a ducatu^b iure hereditario succedentem^c, huius quoque germanam, scilicet beatam Gerdrudem virginem permanentem, ipsius utique sororem nomine Gebam⁷ legitime nubentem.

a) h in margine c. b) e in margine c. c) sancto c. d) N in margine c. e) p in margine c. f) t (sic) in margine c. g) c om. c. h) reges corr. regis c. i) D om. c. k) ita (sive) c.; cf. Leidinger p. 13, qui verba sive parentibus antea post a rege collocanda esse demonstravit. l) P om. c. m) puella c. n) t c. o) ec c. p) P om. c. q) Q in 45 margine c. r) P om. c. s) I om. c. t) I om. c. u) F om. c. v) R in margine c. w) I in margine c. x) officiat c. y) alter c. z) I in margine c. a) Austrasia c. b) ducatum c. c) succedente c.

1) Reginonis Chron. (= R.) a. 753, rec. F. Kurze p. 44; cf. Ann. Fuld. (= A. F.) a. 754, rec. F. Kurze p. 6sq.; Herimanni Aug. Chron. (= H.), MG. SS. V, 99. 2) Cf. Regino rec. Kurze p. 45. 3) Cf. Ann. Fuld. et Herimannum Augiensem ad a. 788, Reginonem ad a. 763. et 781; infra p. 1489 l. 33sq. 4) Hoc contra Passionem secundam Kiliani c. 19 (ed. Fr. Emmerich, 'Der

heilige Kilian', Würzburg 1896, p. 22; MG. SS. rer. Merov. V, 728 n. 2, cf. 719 et n. 4) dictum esse animadvertit W. Levison. 5) Ad cuius textum B 3 (cod. Lat. 50 Monac. 14031, olim S. Emmerami Ratispon. A 31, saec. XI, cf. MG. SS. rer. Mer. VII, 792sq.) ea quae sequuntur proxime accedunt; Leidinger l. c. p. 9sq. 6) Cf. Reg. 546—571 et 605—611. 7) Her.: Begga.

tem nobili viro Ansgiso, filio sancti Arnolfi postea prelati Metensi episcopo. [Q]ui^a vide. H. 646.
 licet Angisus^b ex Geba senioris Pipini filia sancteque Gerdrudis germana iuniorem
 Pipinum genuit, cuius avus Pipinus senior fuit. [I]taque^c Pipinus iunior, sororius beate
 Gerdrudis, genuit primum Carolum non regem unctum, sed principem¹ tantum totius
 5 regni Francorum. [I]ste^d vero Karolus princeps¹ magnus genuit^e Carolomannum post
 seculo renuntiato² in Monte Cassino monachum factum³ genuitque fratrem eius
 unctum regem Francorum tertium Pipinum, qui genuit magnum Karolum, e
 cuius nobili prosapia scilicet filiis ac nepotibus cronicis regum concorditer attestanti-
 bus Romanum imperium de partibus Gallie totaliter transiit ad terras Teutoniae.

10 [H]uius^f itaque nobilis viri Deo hominibusque vitam laudabilem non immerito
 congruit fore brevissime explicabilem, pro cuius adhuc probitate morum iudiciali
 sententia leges exequitur regnum Romanorum.

[P]ostquam^g ergo frater eius Carlomannus spiritum exalavit, cuius invidiam lenis- 771.
 sime tribus annis tolerans secum regnavit, solus vero XLIII annos nutu divino pru-
 15 denter ac felicissime regnum totius Europe gubernavit. [N]am^h legentes eius inclita
 gesta minime latent, que in eis viriliter Deo fautore patravit.

[I]giturⁱ Desiderii regis Longobardorum filiam consultu matris sue Berhtradis matrimonio copu- H. 770.
 lavit; quam postea, nescio qua causa, prohibente matre per annum repudiavit duxit-
 que uxorem nomine Hildigardem⁴ de stirpe Suevorum nobilissimam.

20 [D]e qua tres filios genuit, quos secum regnum tenentes Carolum maiorem domus,
 regem Italiae Pipinum ac post se imperatorem Lvdewicum constituit; e quibus eo
 vivente filiis duobus mortuis, Carlo atque Pipino, ipso vero decedente solus Lvdewicus 814.
 filius eius superfuit, qui etiam post eum regnum paternum tenuit.

[H]unc Ludewicum Galliae populi pro nimia lenitate appellant Pium, Teutones
 25 vero hoc nomine cognominant eius filium⁵.

[D]uxit utique Karolus Magnus Fastradam reginam de stirpe Francorum ac Germanorum, R. et H. 783.
 nobilem feminam, et alias cum concubinis claras uxores, de quibus genuit soboles
 quam plures, quorum actus nunc reticendo preterimus, quia Caroli Magni gesta
 adhuc breviter hic inserimus.

30 [I]gitur rege Carolo Magno in Gallia regnum gubernante ac Tessilone duce Baio-
 arie, sue videlicet filio amite, illo secum commorante, fidem regno servandam iura-
 mento firmante, hoc vero proposito se furtim a regno abalienante, fidem temerando
 violavit, quam Pippino regi, avunculo suo, patri videlicet Caroli Magni, antea raro
 conservavit⁶; ipse quoque ad tuendum se quasi securus in Baioariam repedavit. [H]oc
 35 rege^k Carolo Magno audito^k, in Gallia negotio regni disposito, eum persequi ac-
 celeravit ipsique ad flumen, quod dicitur Lech, potenter obviavit, ibi quoque 787.
 quatuor militaribus scharis coercens circumvallavit. [Q]uo viso dux Tessilo territus,
 dum se desperaret evadere, dolose, ut creditur, ultro se offerens regie potestati ...

... [Ludewi]cus vero frater eius precibus populi annuit ac de Galliis, ne eas vastaret, in Germaniam A. F. et H. 876.
 40 ut vir pacificus revertitur.

[E]o tempore uxor eius Hemma regina II. kal. Febr(uarii) est defuncta et in Ratispona in Ian. 31.
 ecclesia sancti Emmerami martyris et episcopi in abside partis aquilonaris debito honore est sepulta⁷.

[I]pse quoque Ludewicus vir eius, rex Germaniae, vir fortis et religiosus, apud Franchenfurt V° kal. Sep- A. F., R., H. 876.
 tembris moritur et apud Lorscheim cenobium honorifice sepelitur. [T]resque filii eius, qui ex Hemma regina R. et H. 876.
 45 geniti fuerant, paternum regnum, scilicet Germaniam, inter se partim diviserunt. [N]am Carolo

a) Q in margine c. b) sic c. c) I in margine c. d) I om. c. e) iterum sequitur genuit c. f) h in margine c.
 g) P in margine c. h) n in margine c. i) cum sequentis partis margo exterior abscissa sit, initialium signa, quas illic
 extitisse verisimile est, perdita sunt c. k) sic c.

1) Cf. Reg. 655—718. 2) Reg. 745: *seculum* Brem., Gest. Hammaburg. eccl. pont. I, 24 (26) in.,
 50 *relinquere*. 3) Reg. 746: *in Cassinum usque per-* 38 (40) in. Cf. Leidinger l. c. p. 54 sq. 6) Cf. supra
venit et ibi monachus effectus est. 4) Cf. A. F., p. 1488 l. 9 et Reg. 781: *non diu ... promissa con-*
 Reg. et Her. 783. 5) V. infra p. 1490, l. 33; Adami *servavit*. 7) Cf. Leidinger l. c. p. 16—53.

R. et H. 876. concidit^a cum suis adiacentiis universa Alemannia, fratri vero eius Lvdewico cum proximis finibus venit omnis orientalis Francia, Carlomanno autem cum suis conparibus sorte contigit omnis Baioaria.

Qui in Otingen regalem posuit sedem.

R. 880. [N]am ipse cum propter infecunditatem sue coniugis postea desperaret heredem, ex quadam nobili femina quamvis non regina genuit filium elegantissime forme, quem Arnoltum nomine nuncupavit ob recordationem episcopi Metensis ecclesie beatj Arnolfi, de cuius sancta progenie ante postque magnum Carolum processit stirps regalis Carolorum; quod utique licet credi minime factum humana deliberatione, ea videlicet causa, ut, si quando forte reges huius generis immatura preventi morte liberorum spe exheredati deficerent, principes regni ex memoria nominis hunc solum superstitem super se regem constituerent. Que res postmodum non inmerito in prosperum accidit; nam hereditario iure regnum Baioarie post se tenendum pater ei tradidit.

A. F., R., H. 876. [I]gitur rex Carolus cognomento Calvus, rex Gallie, audiens obisse fratrem suum Ludewicum regem Germanie ipsum regnum non animo leni, sed manu valida invadens occupat usque ad fluvium Rehni. [H]oc Ludewico fratris sui filio fit ubi cognitum, qui fuerat ad patris obitum tunc ad palatium curie regalis positus, egre ferens, minime tamen est territus. [L]egacione premonet dati federis fratris sui, videlicet patris Ludewici senioris, esse oblitum firmumque pactum fuisse irritum, precibus eum ab incepto revocans.

A. F., R., H. 876. Interea vero clam^b adversus eum validum exercitum circumduxit, cum quo Colonie transito Rehni flumine^c. Nec [defuit^d] aliquis [quid^e] hoc^e inferret Caroli auribus. Ipseque Carolus videns per internuntia

R. 876. Ludwici sui fratrueis se fore delusum, factus amaro animo, mox ad belli se convertit usum, hoc bello Ludewicum obprimere toto conamine est nisus, cum L milibus et eo amplius, in quibus tamen inaniter confisus, superba elatione patruelem bello aggreditur. Deinde certamen acerrime committitur. [V]erum^f quia rex per multam virtutem non salvabitur¹, inito certamine Regnahrius comes signifer Karoli extinguitur; confertissimum quoque agmen a sociis Ludewici viriliter ceditur et, sicut ignis in stipula missus furens incenditur ac ab eo in momento totum consumitur, ita vis adversariorum ferro contrita terre prosternitur et exercitus Caroli graviter cesus terga vertendo corrui et Ludewici victoria fuit. [C]arolus^g vero cum suis fugientibus^h in Galliam rediit celeritate, qua valuit.

A. F., R., H. 876. [P]ostⁱ hoc predicti fratres, Carolus, Carlomannus, Ludewicus, convenerunt in loco, qui dicitur Swalfelth, ibique regnum paternum inter se diviserunt.

[N]am^k isti fuerunt filii ex Hemma regina aput Teotones vocabulo Ludewici Pii², regis totius Germaniae, fratris Caroli cognomento Calvi.

A. F., R., H. 877. Tunc quoque regius Galliae secundo Romam est profectus; ibi dudum nomen imperatoris ingenti pretio

R. 877. a Iohanne apostolico adeptus, regnum Italiae videns in transeundo magis potitus est quam perfruendo. A Roma quidem reversus in Barcham^l, in matrimonium iungit Irmingardam Bosoni germano regine Richildis, filiam defuncti Ludewici Italiae imperatoris; in quo, dum filium non haberet succedentem heredem, regnum Ytalicum orbatum fuerat.

[H]uius^m itaque Ludewici filii Lotharii imperatoris Carolus Calvus patruus fuerat. [I]taqueⁿ . . .^o

A. F., R., l. 879 et 880. . . . [Ludewicus frater Carlo]manni cognita morte patrueis sui Ludewici Balbi regnum eius [invadere^p] disponens Mosam fluvium transvadavit finesque imperii vastando occupavit. [C]ui^q duo fratres adolescentes cum valida manu occurrentes legatione vicissim interiecta nequaquam pugna committitur, sed firma pax inter eos indicitur factoque federe tota Lothoringia Ludewico ab eis conceditur, batis quoque abbatia insuper ei additur.

a) ita c. b) clamabat; abat *delevit* c. c) sic c. d) om. c. e) hoc aliquis c. f) v in *margin* c. g) c in *margin* c. h) fugentibus c. i) P in *margin* c. k) N in *margin* c. l) sic ut *Reginonis codd. B 2 pro Lango-* bardiam c. m) H in *margin* c. n) I in *margin* c. o) *finis folium* c. p) om. c. q) ii c.

1) Ps. 32, 16: *Non salvatur rex per multam virtutem; Regino: in multa virtute.* Auctor bibliae textum bene novit. 2) V. supra p. 1489, l. 24 sq. 50

[I]ndeque^a revertens Northmannorum multitudinem cum preda ad classem repedantem obviam habuit, cum *A. F. et R. 880.*
qua inito certamine dimicans maxima pars ex eis corruit. Ubi Hugo ex pelice regis filius morte occu-
buit, quem ad Lorscheim monasterium^b tumulari constituit.

[T]unc^c frater eius Carlomannus rex Baioariae morbo paralis^d dissolutus usum loquendi dimisit¹. Inde *A. F. et H. 879.*
5 Ludewicus a quibusdam in Baioariam vocatus est et, que videbantur, ut sua² ibi disposuit, fratrem quoque
Carlomannum egrotantem, scripto ei [res suas^e], quia lingua non potuit, commendantem invisit eique
principes ministraturos deputavit^f. Ipse vero Carlomannus post hec spiritum emisit XI° kal. Aprilis et *A. F., R., H. 880.*
in Otingen debito honore sepelitur. [N]empes princeps iste, cuius memoria hic agitur, litteris fuerat *R. 880.*
sagaciter eruditus, Christiane religioni deditus omni que virtute redimitus; semper triumpho^h
10 peroptime est potitus.

[P]ostⁱ cuius obitum frater eius Ludewicus iunior ad optinendum regnum eius Baioariam est ingressus. *R. 880 et 882.*
[C]umque^k Ratispone moraretur, unicus filius eius nomine Ludewicus, quem ei Liſtgardis regina legitime
genuerat, adhuc etate puerulus de fenestra solarii cadens fractis cervicibus mox expiravit. Quem pater
ibi in ecclesia sancti Emm(eram) terre commendavit³ ipseque rex post breve tempus in *A. F., R., H. 882.*
15 Franchenfurt XIII° kal. Septembris moritur et in Lorscheim cenobio iuxta patrem suum tumulatur.

[I]gitur^l duobus fratribus iam defunctis, Carlomanno rege Baioariae ac Ludewico rege
Austrasiae, ex tribus filiis Ludewici senioris, regis Germaniae, fratris videlicet Caroli
Calvi, regis Galliae, quos Hemma regina Ludewico genuit, solus Carolus cognomento
Iunior superfuit. Qui egressus Alemanniam ingressus est Italiam illamque totam per- *R. 881.*
20 domuit veniensque Romam nomen imperatoris arripuit, eique totum Romanum imperium
fortuito succubuit. [A]rnolfum^m itaque suum fratruelem in regno Baioariae stabiliens
firmiter constituit, quemⁿ tamen insperate post se, ut creditur, successorem Romani
imperii habuit. [E]o^o quoque tempore Ludewicus rex Galliae, filius Ludewici Balbi, nepos vero *R. et H. 883.*
Caroli Calvi, Parisius aput sanctum Dyonisium morte occubuit ibique sepultus est. Frater quoque
25 eius Carlomannus regnum obtinuit. Sub quo gens Northmannorum, que ab Aschon⁴ recesserat, Sompnam *R. 884.*
fluvium intravit ibique residens se tute collocavit. [Q]uod^p cum Carlomannus male sustineret, pecu-
niam ei pollicetur, si a regno recederet. [Q]ue^q gens pro hac re centum⁵ milia pondera argenti puri atque
probatu ab eo exegit totidemque annos pacem promisit acceptaque pecunia funes a littore solvunt, naves
conscendunt et marina loca repetunt.

30 [I]nterea^r Carolomannus pergens ad venatum, contigit eum ab apro graviter vulneratum vitam ex-
cedere post modicum tempus, sepultusque est aput Sanctum Dyonisium civitate Parisius. [A]iunt^s autem,
quod a quodam satellite arma ferenti fuerit inprovidē sauciatus, sed quia non sponte, sed [invitus^t] com-
miserat hoc facinus, ob hoc rex illud tacitus, ne traderetur morti^u servus innoxius, rogavit, ut
celaretur.

35 [M]ortuis^v itaque duobus fratribus filiis Ludewici Balbi, Caroli vero Calvi nepo-
tibus, ad^w

a) I om. c. b) monasterio c. c) T om. c. d) parisi c. e) om. c. f) deputans c. g) N om. c. h) est
add. c. i) P om. c. k) C om. c. l) I in margine c. m) a in margine c. n) que c. o) e in margine c.
p) Q in margine c. q) Q in margine c. r) I in margine c. s) A in margine c. t) om. c. u) morte c.
40 v) M in margine c. w) cetera desunt c.

1) Hinc chronicam nostram ex Herimanni codice Ra- (Kurze p. 89): *dispositis . . . his, quae ad se pertinere*
tispontensi (cod. Lat. Monac. nr. 14613, olim S. Emme- *videbantur.* 3) Quod alibi non traditur. 4) Haslon
rami) pendere elucet; Leidinger p. 57. 2) Cf. A. F. 876 (Elsloo) Reg. 5) XII Reg.

ADDENDA ET EMENDANDA.

A SOCIIS ADIVTVS COLLEGIT A. HOFMEISTER.

AD PARTEM I.

Eo, quae in fine partis I. p. 725 habes, hic repetita non sunt.

- P. 262, l. 39 (in *Iacobi de Guisia Annalibus Hanoniae*) emendandum est sepe dicto pro se pro dicto. 5
- P. 335 sqq.: *Cronica S. Petri Erfordensis moderna cum appendicibus, aliis libellis additis, denuo edita est ab ipso Oswaldo Holder-Egger b.m. in libro qui inscribitur: Monumenta Erphesfurtensia saec. XII. XIII. XIV. Hanoverae et Lipsiae 1899 (Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis separatim editi), p. 117 sqq., ubi Appendices VI ('Notae dedicationum Montis S. Petri Erfordensis'), p. 417—440, et VII ('Series abbatum monasterii S. Petri Erfordensis': '1. Series codicis Helwici'; '2. Series Nicolai de Siegen'), p. 440—442, integriora et emendatiora prodierunt. Quas hic repetere nolumus, ad librum modo allatum lectorem delegantes.*
- P. 508, l. 27 sqq.: *Plures particulas Cronicae Reinhardsbrunnensis in Catalogo sanctorum ordinis s. Benedicti Andreae Lang indicavit Ios. Fassbinder, 'Der Catalogus sanctorum ordinis sancti Benedicti', diss. Bonn. 1910, p. 82. 88 sq. 93. 103 sq. 114 (nr. 582. 655. 656. 715. 886. 1044), cf. p. 121. W. Levison.* 15
- P. 668, n. k, l. 49 sq. (ad *Cronicam ecclesiae Wimpinensis*) lege: [Cui succe]ssit [in dec]ana[tu] d. H. [de Cim]jeren, quae post electus (p. 668, l. 30, cf. n. *) ponenda sunt; cf. prefatus H. decanus, p. 669, l. 16. K. Hampe, in *'Hist. Vierteljahrschrift' I* (1898), p. 251.
- P. 679, l. 4 (ad *Cronicam domus Sarensis*) lege: 1267. pro 1268. Aßmann.
- P. 695, l. 6 (in *Cronica domus Sarensis* v. 646): illac pro illa coniecit Aßmann. 20
- P. 702, l. 40 sq. (ibidem ad v. 992 sq.): *His versibus numeros alterius anni, quo monasterium reliquit (1267), et alterius, quo revertit (1294), Henricus Heimburgensis intexuit; id quomodo concludamus liceat, alio loco viris doctis explicabitur. Aßmann.*
- P. 712, l. 39 sq. (in *Continuatione pontificum Romana brevi*) lege: vivendam pro in dandam. M. Tangl (cf. K. Hampe l. c. p. 252).
- P. 717, l. 44 et n. 13 (ad *Continuationem pontificum Anglicam*): ma. ru. est Matthaeus Rubeus card. diac.; 25 pro aa. colum. lege ia. colum., id est Iacobus Colonna card. diac. K. Hampe l. c. p. 252, cf. etiam p. 252 sq. ad p. 717, n. 12.
- P. 719 sq.: *Cronicae Minoris Continuatio VII. denuo edita est ab O. Holder-Egger, Monumenta Erphesfurtensia p. 702—704, cf. p. 503 sq.*

Ad Annales Montis S. Georgii.

- P. 721, l. 16 sq.: *In Valle S. Mariae ('Marienthal') hos annales ortos esse non posse animadvertit K. Hampe l. c. p. 252.* 30
- P. 722, l. 7 lege: prepositus pro propositus. K. Hampe l. c.
- l. 18 lege: C[unradum] pro C[unradus]. K. Hampe l. c.

AD PARTIS II. FASCICVLVM 1.

- P. 755: *Notitiam de conventu Hattonis archiepiscopi Moguntini et Herivei archiepiscopi Remensis edidit etiam M. Stimming, 'Mainzer Urkundenbuch' I (Darmstadt 1932), p. 109 sq. nr. 176.* 35
- P. 766, l. 16 sq. (ad *Notas Prumienses*): *Dedicationem cryptae Prumiensis a. 1098 factam habes etiam apud F. X. Kraus, 'Die christlichen Inschriften der Rheinlande' II nr. 441.*
- P. 774, l. 36: *Dedicatio Isnensis etiam edita est ab J. A. Giefel in 'Württembergische Geschichtsquellen' IV (Stuttgart 1891), 36.*
- P. 779, l. 29 sqq.: *Dedicationem Moguntinam, quam ineditam putasse videtur ipsoque anno 1070. scriptam esse iudicavit, minus recte edidit M. Andrieu, 'Les Ordines Romani du haut moyen âge'. I 'Les Manuscrits', Lovanii 1931 ('Spicilegium sacrum Lovaniense. Études et documents' 11), p. 387 sq., qui p. 373 sqq. de codice Vindobonensi nr. 701 pluribus egit.*
- P. 783, l. 11 sq. (ad *Notas dedicationum Treverenses*): *Dedicatio oratorii ss. Philippi et Iacobi a. 1124. facta etiam edita est apud Kraus II nr. 340 et locis ab eo indicatis.*
- P. 789 sqq.: *Ad Vitam Lebuini antiquam cf. etiam M. Lintzel in 'Sachsen und Anhalt' 7 (1931), 76—108 et 45 A. Hofmeister in 'N. Archiv' 49 (1932), 653—656.*
- P. 789 l. 35: *Pro: Ian M. Coëns, Anal. Boll. 45 (1927), p. 408 n. 1 proponit: iam.*

Ad Translationem et Inventionem sancti Dionysii Ratisponensem antiquiorem.

- P. 823, l. 17 sqq.: *De codice Lat. Monac. 1805 cf. etiam G. Leidinger, 'Der Codex Aureus der Bayerischen Staatsbibliothek in München' VI, 'Text' (München [1925]), p. 31 n. 1.* 50
- P. 824, l. 8 sqq.: *De Andrea Ratisponensi et Vito Arnpeck cf. etiam Leidinger l. c. p. 52 et 55 n. 4.*
- l. 12: *Iam a. 1060, d. 30. Nov. Eberhardum abbatem successorem Reginwardi occurrere (SS. XVII, 572 sq.) monuit B. Bischoff, in 'Stud. u. Mitt. z. Gesch. d. Bened.-Ordens' 51 (1933), p. 134, cf. etiam p. 128 sqq.*
- P. 827, n. 1: *Cf. etiam Leidinger l. c. p. 28 sqq., qui (p. 35) auctorem libelli nostri Arnoldi de S. Emmerammo libro usum esse contendit.* 55

P. 840, l. 1 sqq.: De codice Havniensi Vitae Lietberti episcopi Cameracensis v. nunc E. Iørgensen, *Catalogus codicum Latinorum mediæ ævi Bibliothecae Regiae Hafniensis* (Hafniae 1926) p. 395—397, quae partem II. saeculo XII, partem III. saeculo IX. vel X. attribuit; cf. etiam E. Iørgensen, 'De middelalderlige latinske Manuskripter i det Kgl. Bibliothek', *Festskrift til Kristian Erslev* (Kopenhagen 1927) p. 211—226, imprimis p. 221.

- 5 P. 866, n. ** et n. 3: Epitaphium Alvisi episcopi Atrebatensis exstat etiam in *Hist. mon. Aquicinct.* c. 5, SS. XIV, 588, l. 25 sqq.; cf. H. Sproemberg, 'Beiträge zur französisch-flandrischen Geschichte' I: 'Alvisus, Abt von Anchin (1111—1131)', *Berlin* 1931, p. 22 n. 8 ('*Histor. Studien*' fasc. 202).

Ad Vitam Bennonis II. episcopi Osnabrugensis auctore Nortberto.

P. 872, l. 37: Cf. *Exod.* 23, 15: non apparebis in conspectu meo vacuus. W. Levison.

- 10 P. 874, l. 3: Cf. *Phil.* 3, 13: ad ea vero, quae sunt priora, extendens me ipsum. W. Levison.

l. 6: Cf. *Luc.* 12, 42: fidelis dispensator et prudens, quem constituit Dominus supra familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensuram. W. Levison.

P. 877, l. 31: Cf. *Sulp. Sev. V. Mart.* c. 6, 4: Cedendum itaque tempori arbitratus ad insulam, cui Gallinaria nomen est, secessit. W. Levison.

- 15 P. 879, l. 12: vallo pro valle legendum esse videtur. De hoc loco cf. H. Rothert in '*Zeitschrift des Hist. Vereins für Niedersachsen*' 85 (1920), 133—135. W. Levison.

P. 880, l. 5 sq. et p. 883, l. 12: Cf. *Sulp. Sev. V. Mart.* c. 6, 4: Ibi quoque eum Auxentius ... gravissime insectatus est multisque adfectum iniuriis de civitate exturbavit. W. Levison.

P. 881, n. 7: Cf. etiam B. Krusch in '*Göttingische gelehrte Anzeigen*' 189 (1927), p. 114 sqq.

- 20 P. 882, l. 31 et n. f: contra omnes irruptionum (tribulationes) (cf. p. 875, l. 20; 887, l. 38) proposuit B. Krusch l. c. p. 112 sq.

P. 884, l. 27: Cf. *Luc.* 9, 12: Dies autem coeperat declinare. W. Levison.

P. 886, l. 20 sq.: Cf. 1. *Cor.* 12, 26: ... compatiuntur omnia membra; ... congaudent omnia membra. W. Levison

l. 30: Cf. *Ioh.* 19, 35: Et qui vidit, testimonium perhibuit. W. Levison.

- 25 l. 33 sq.: Cf. *Sulp. Sev. V. Mart.* c. 1, 8: Simul et legentibus consulendum fuit, ne quod his pareret copia congesta fastidium. W. Levison.

P. 887, l. 10: Cf. *Reg. s. Benedicti* c. 4: Ecce haec sunt instrumenta artis spiritalis. W. Levison.

P. 889, l. 27: induto cum Gelenio et omnibus codicibus Vitae interpolatae legendum esse (pro indutus) censet Krusch l. c. p. 113.

- 30 l. 35 et n. q: aetatem post autem supplet Krusch l. c. p. 113.

P. 890, l. 8 et n. b: lectionem Gelenii si (pro sic) tuetur Krusch l. c. p. 113.

Ad Fundationem ecclesiae Hildensemensis.

- P. 943, l. 5 sqq., p. 944, l. 2 sqq., p. 945, l. 17 sqq., p. 946, l. 5 sqq.: Cf. nunc etiam W. Effmann, '*Zur Baugeschichte des Hildesheimer Doms vom 9. bis zum 12. Jahrhundert. Aus dem Nachlaß des Verfassers herausgegeben und mit einem Anhang über die ursprüngliche Gestalt der Westanlage von St. Michael in Hildesheim versehen von Alois Fuchs*', *Hildesheim et Leipzig* 1933 ('*Der Hildesheimer Dom, seine Geschichte und seine Kunstschatze. Herausgegeben vom Domkapitel*' I).

P. 954 sqq.: Ad Translationem s. Alexandri in monasterium Hallense Novi Operis et tractatum qui intitulatur Denotatio reliquiarum etc. cf. etiam Ina Friedlaender, 'Die Bedeutung eines Magdeburger Reliquienkultes für die Geschichte Ottos I', in '*Sachsen und Anhalt*' 8 (1932), p. 130 sqq.

40

AD PARTIS II. FASCICVLVM 2.

Ad Translationem et Miracula sanctorum Senesii et Theopontii.

Varia lectio e codice B₁ (Vindob. pal. lat. 748) enotata hoc modo emendanda vel supplenda est, adiunctis nonnullis lectionibus ex C secundum apographum per Lotharium de Heinemann confectum:

45	P. 986, l. 26 ^d : deuecta cenobium ducta B ₁ .
29 ^{g,h} : igitur incarnationis xpyeti B ₁ .	P. 988, l. 32 ^t : miliaribus B ₁ (etiam C).
32 ^u : Nonantula (non corr.) B ₁ .
	P. 987, l. 3: contulit linea perducta delet. et in marg. tradere studuit suppl. B ₁ .	34 ^v : opitulante gratia clementia, gratia del., B ₁ (non C).
	6: cansano corr. caniano B ₁ .	42: Nonantulensium B ₁ . C.
	7 ^g : martyrum om. B ₁ (etiam B ₂).	42 ^a : patebatur (non patebatur) B ₁ .
50	10 ⁱ : Hunorum B ₁ (etiam B ₂ . C).	P. 989, l. 10: Nonantulensium B ₁ . C.
	17 ^p : Rödolfum (non Rudolfum) B ₁ .	14 ⁱ : ibant corr. adibant, ad versu ineunte in margine suppl., B ₁ (cf. C).
	23 ^u : Rödolfus pro monachus (non Rudolfus monachus) B ₁ .	23 ^a : Teuzo (non Teuho) B ₁ .
	24: tristicia per tres dies B ₁ .	27 ^p : venerantur B ₁ (etiam B ₂ . C).
55	38 ^b : sancta B ₁ (etiam C).	35: ut de corr. unde B ₁ .
	38 ^c : optatum (non oblatum) B ₁ .	36 ^a : populo B ₁ (etiam B ₂).
	P. 988, l. 1 ^a : erat extat B ₁ .	36 ^t : Otricus (non Otricus) B ₁ .
	5: in om. B ₁ . C.	40: pcepit sup. lineam suppl. B ₁ .
	7 ^d : Deo extat B ₁ .	43 ^v : exoritur omnium B ₁ (etiam B ₂ . C).
60	7: flumi minis B ₁ .	P. 990, l. 1: uotum (pro notum) B ₁ . C (etiam Ughelli V ² , 494: votum), quod in textu collocandum erat.
	9 ^b : Rödolfus (non Rudolfus) B ₁ (etiam B ₂).	
	16: reverentissima B ₁ .	

- P. 990, l. 5^d: ea, e *ex a corr.* B₁.
 8^g: Pontianum B₁ (etiam B₂; cf. C).
 33^u: summa cum devotione B₁, B₂.
 P. 991, l. 5^d: Rōdolfi (non Rudolfi) B₁ (etiam B₂).
 11ⁱ: terram (non terra) B₁.
 19^q: atque (non et) B₁.

P. 992, l. 31: laeti *pro beati proposuit G. Laehr b. m.*

- P. 991, l. 34^x: Rōdolfo (non Rudolfi) B₁.
 36^y: Nonantulensis, -o- *corr. ex -a-*, B₁.
 P. 992, l. 19^e: Rōdolfus (non Rudolfus) B₁.
 43^p: celebratur *corr. celebrantur* B₁ (etiam C).
 45^r: regente B₁ (etiam B₂). 5

H. KAUFFMANN.

Ad Vitam et Miracula sancti Bononii abbatis Locediensis.

P. 1023, l. 26 sqq.: Codicem Rom. Vat. Barb. 586 etiam A. Testi Rasponi ('Note marginali al L. P. di Agnello: Le 10 Leggende del Monastero di Santo Stefano di Bologna', in 'Atti e Memorie della R. Dep. di storia patria per le provincie di Romagna', ser. IV, vol. I, Bologna 1911, p. 397—464, v. ib. p. 400 sq.), cuius dissertationem indicavit B. de Gaiffier, Anal. Boll. 48, 1930, p. 411 sq., saeculo XI—XII (sed magis XII) attribuit. Codicem ex monasterio quodam provinciae Ravennatis provenire Testi Rasponi existimat.

P. 1024, l. 3—7: De codice Bononiensi Lat. 1473 v. etiam Testi Rasponi l. c. p. 402 et 431 sqq. et ib. vol. II (1912), 15 p. 206—223; A. Poncelet, Anal. Boll. 42, 1924, p. 333—338.

l. 18 et n. 4 et l. 28 et n. 5: Testi Rasponi p. 402 et 436 codices Vercellenses XLV (87) et XXXIV (196) saeculo XIV. attribuit.

post l. 30 adde: Apographum textus codicum 4 et 5 saec. XVIII. confectum servatur inter collectanea Prosperi Lambertini (cf. p. 1025, l. 2) in codice Bononiensi bibl. univ. Lat. 1071 (vol. X fusc. 53); cf. A. Poncelet, Anal. Boll. 42, 20 p. 331 sq.

6) Codex Paduanus bibliothecae universitatis 1622, chartaceus, fol. 323 in 4to mai., saec. XV. ex., quem a B. de Gaiffier l. c. p. 412 indicatum nobis petentibus contulit P. Kehr v. cl. Qui codex, Passiones Sanctorum signatus, totus una eademque manu scriptus, in fronte bis hunc titulum praebet: Aliqua pars sanc[tu]m Dñi Ioannis Belethe ex liberaria sanctorum apostolorum Petri et Pauli (Romae add. altero loco). Insunt f. 86': Prologus in vita sancti Bononii abbatis (Augusti 30); 25 f. 86'—87': Incipit vita eiusdem sancti Bononii abbatis; f. 86': Prologus in miraculis supradicti sancti Bononii; f. 87'—89': Miracula eiusdem, speciali titulo non praemisso. Cuius codicis variam lectionem, quia solus omnium codicum, quotquot innotuerunt, omnes textus partes, et Vitam cum Prologo et Miracula itidem cum prologo, continet neque ex alio codice nobis noto descriptus est, quamquam in universum non magni pretii, uno tamen loco (p. 1033, l. 18^e) certo ceteris praestantem, hic enotavimus, orthographicis semper fere praetermissis: 80

- P. 1026, l. 1/2^a: om.
 2^b: Prologus in vita sancti Bononii abbatis (Augusti 30) minio.
 6: quanto *corr.* in quantum. — ac om.
 8: scripturae om.
 9: pfectos. — misterii.
 12: a *pro* ac.
 15: Bononii.
 16: ab om.
 20: de om. — scribendo.
 22: precantium.
 23^a: Incipit vita eiusdem sancti Bononii abbatis.
 24: sub monastico se praetextu.
 26^k: quod.
 27: sapientes.
 31: vir om.
 35: hominibus adhuc.

- P. 1027, l. 10: disruptarum.
 11^p: condidit om.
 13^r: transibat.
 15: sicut. — pducebat.
 17: inenarrabili. — wiam om.
 22: commoto maris.
 23^e: egressi.
 24^d: miserante.
 25: eius om.
 25/26: Dominus ibi.
 26^f: novo *pro* nevo.
 27: priscam *pro* pristinam.
 28: ministravit *pro* monstravit.
 31: inventionis *pro* invectionis. — populis.
 35: ab *pro* ad. — °super.

- P. 1028, l. 1: superposito.
 5/6: Babilionorum.
 8^g: quos om.
 9^b: diuna *pro* divae.
 11/12: et incessanter — suspirabat om.
 16/17: et in patriam terram — redirent om.
 20: grassiores.
 25: quos sibi.
 27^a: Ierosolimam.
 28^b: montem.
 30: Constantinopolin.

- P. 1028, l. 31: pascentes. — exceptionibus.
 33^f: demonstrante.
 34: opera.
 34/35: et in patriam — reverterentur om.
 36: dictatos imperii. 35

- P. 1029, l. 1: sunt om.
 3^b: montem.
 4: sacro (om. sanctae).
 14: et om.
 15^q: regulam om. 40
 18^r: Locoediensi.
 20: anglicus. — illum.
 24/25^b: consumato.
 25^e: fratribus om. — d III° kallendas septembris videlicet die XXX° Augusti add. post 45 reddidit.
 26^e: et qualis om.
 29: qualibet *pro* qualibuscumque.

- P. 1030, l. 1: Ardebericus.
 3: eius sacratissimum. — corpus om. 50
 5^b: choibentia.
 11^p: acquisivit (saepius).
 15^a: om.
 16/17^a: Prologus in miraculis supradicti sancti Bononii. 55
 18: nostri om.
 19: ac *pro* et.
 30: qtestante *pro* cum, testante.
 34: om.
 35: Miraculum minio et in margine itidem 60 minio 1 praemissum (et sic deinceps).
 38: Luitfredus.

- P. 1031, l. 2: sinu om.
 3^b: Miraculum minio et in margine 3 *pro* Aliud mir. 65
 6: servus om.
 8ⁱ: dum *pro* cum.
 9^k: fermentum. — uel *pro* ut.
 10: uel *pro* ac. — etiam *pro* esset.
 11ⁿ: fieri om. 70
 15°: Miraculum et in margine 6 *pro* Aliud.
 16: orationibus se.
 22^t: Miraculum post mortem et in margine 9.

- P. 1031, l. 26: per om.
 29: audita.
 31: et cunctis.
 34^b: gradu vel gressu.
 35: eandem pro eadem.
 37^d: Miraculum et in margine 10.
 38/39: dolore dentium.
 41: ut modicum.
 43: ad osculandum.
 10 P. 1032, l. 2: tempore vite sue.
 3^a: Miraculum et in margine 11. — copulata coniugio.
 12^e: exausta.
 13: ad tempus ante peperit add.
 15 16^b: Miraculum et in margine 12.
 17: confluunt.
 19ⁱ: Miraculum et in margine 16. — actum esse.
 23^o: mos om.
 31: evidenter om.
 32: quibuscumque.
 20 34: profectio pro protectio.
 35^d: Miraculum et in margine 17.
 36^e: Qui pene.
- P. 1032, l. 37: sed om. — fscānellis.
 38: videlicet pro incederet.
 39^g: crepidinis.
 39/40: quod optaverat. — Cui hora om.
 44ⁿ: Miraculum et in margine 18.
 45: diuina pro diutina.
 46^p: scanella.
 P. 1033, l. 4^d: Miraculum et in margine 19. — Vilielmi.
 5^f: beati om.
 6: adessent.
 7: filium suum.
 8^g: vero om.
 9: discedere. — inquent.
 10ⁱ: istius.
 11: ut om.
 18°: omnium, ut iam supra emendandum esse conieci.
 19^p: curritur.
 20^q: prefacta.
 22: miraculo.
 24^w: Amen om. Sequ.: Laudes deo celicole de etc. usque ad piando nos facinore.

P. 1025, l. 10: Prologum Vitae antea typis expresserat Testi Rasponi l. c. vol. I (1911), p. 400—401 ex codice 1, cuius editio cum nostra convenit exceptis tribus locis (p. 1026, l. 4 explanationem materiarum, l. 5 aura perperam, l. 12 sordantes perperam).

l. 25 sq.: Dissertationem nostram non iam in lucem emissam proxime prodituram esse speramus. Fraudem sub Ratberti nomine conflatam etiam Testi Rasponi l. c. vol. I (1911), p. 399 sqq. (cf. idem, 'Intorno a P. Grandi e a S. Bononio discepolo di S. Romualdo', in 'Rivista Camaldolese' 1926 p. 17—21. 95) tuendam suscepit, qui Vitam Bononii anonymam postea Bononiae et rursus postea ab alio auctore saeculo demum XII. posteriore Miracula Vercellis composita esse contendit. Qui, licet vir doctissimus, a recto tramite quam maxime aberravit.

P. 1031, l. 27 sqq.: Eadem in Miraculis s. Mariae Magdalenae et alibi legi monuit Testi Rasponi l. c. vol. I, p. 433. 437, qui p. 434 miraculum 12 a nobis praetermissum ex Miraculis s. Bertini petatum esse putat.

P. 1056, l. 29 (ad Vitam sancti Arial di) adde notam ad vocem coniugatorum: Cf. Greg. M. hom. in Ezech. l. II, 35 hom. 4 (Migne P. L. 76, 976); Moral. I, 14. XXXII, 20 (ibid. 75, 535; 76, 657). Zwölfer.

Ad Vitas sancti Iohannis Gualberti.

P. 1078, l. 30 sqq.: Tres alios codices Vitae sancti Iohannis Gualberti auctore Hattone episcopo Pistoriensi indicavit B. de Gaiffier, Anal. Boll. 48 (1930), p. 412, quorum duos recentiores (Rom. Vallicell. H. 12¹ et Corsin. 792²) amplius non curamus, tertius (Rom. Vatic. Chis. F VIII, 210 = cf.) omnium longe antiquissimus, saeculo XII. vel XIII.³ scriptus, 40 si eius copia nobis tempore opportuno data fuisset, in edendis excerptis ex libro Hattonis praecipuo loco adhibendus erat Cuius variam lectionem saepe cum c*. convenientem a v. d. Goldfriedrich nobis transmissam hic enotavimus:

- P. 1080, l. 6: Nicholaitarum heresis (-i corr. atramento pallidiore ex -e).
 8: patria Florentinus om.
 45 10^b: conversatione ut l.
 13^c: prudentum (cf. l.).
 14^d: propinquaverat ut 2. c*.
 16: armigero suo.
 19: terra.
 50 expassis, -ss- in loco raso.
 22^g: concite ut c*.
 24^b: sancti Miniatis om., inter ad et venit spatium rasum non amplius 4 litterarum capax, in quo reliquiae litterarum evanidae legi non iam possunt.
 55 29/30: Eadem — servatur manu cursiva (saec. XIII. ex.?) in marg. suppl.
 32^l: melius posset ut c*.
 32ⁿ: sepius volvens (cf. c*.).
 60 36^q: prius ponere ut c*.
 38/39^r: suo armigero (ita c*) corr. suis armigeris.
 39^s: pergite in loco raso, ubi prius vade (ut c*) scriptum erat.
 40^u: concitus (ita l. c*) corr. conciti.
 65 40^v: prepara (ita c*) corr. preparate.
 40^w: socius (ita c*) corr. socii.
- P. 1080, l. 40^x: ei ut l. c*.
 40^y: est exsecutus (ita c*) corr. sunt exsecuti (sunt manu recentiore saec. XIII. ex. in loco raso).
 41^z: recedente eo (ita c*) corr. recedentibus illis.
 43^b: postulat ut c*.
 43^c: producere ut l. c*.
 P. 1081, l. 39/40: famulus quem corr. famulos quos.
 40: considerans corr. considerantes.
 rediit corr. redierunt.
 41^r: innotuit corr. innotuerunt.
 43^x: idem ut c*.
 P. 1083, l. 30ⁱ: Rodulfus ut c*.
 34: passin, -in in loco raso, pro Passiniano.
 40^q: dabant ut l. 2.
 P. 1084, l. 38: Teuzonis.
 38^m: et om. ut c*.
 39: Ylari pro Hyllari.
 39ⁿ: confessoris om. ut c*.
 P. 1086, l. 39: Teuzonis.
 40: in honore.
 41: Umbertus.
 43: altariis.
 extitit.

1) 'Saec. XVI extr. — XVII in.', A. Poncelet, Catal. cod. hagiograph. Lat. bibliothecarum Romanarum praeter quam Vaticanae (Bruxellis 1909) p. 431.

2) 'Saec. XVI. post medium', Poncelet l. c. p. 280.

70 3) 'Membraneus in 4°, circ. an. 1300', Poncelet l. c. p. 275; 'saec. XII.' novus Bibliothecae Chisianae catalogus.

Ad Desiderii Dialogos de Miraculis Sancti Benedicti.

P. 1114, n. 18, l. 40 sqq.: *De tertia catalogi Casinensis recensione* v. B. Albers, 'Roem. Quartalschr.' XV (1901), 103 sqq (cf. *infra* p. 1394, n. 8). W. Smidt.

P. 1115, l. 30 sq.: Cf. etiam Mich. Monachus, *Recognitio Sanctuarii Capuani* (Neap. 1637) p. 15: in *Dialogis*, quae (!) manuscripta habentur in monasterio Casinensi; ubi p. 15 sqq. locus de Offa abbatisa affertur (cf. *Dial. III*, 9 sq.). W. Smidt. 5

P. 1127, l. 47, n. 4: *De annis Iohannis abbatis* cf. *infra* p. 1410, n. 2. W. Smidt.

Ad Rangerii Vitam Anselmi Lucensis episcopi.

P. 1152 sqq.: Cf. etiam E. Kittel, 'Der Kampf um die Reform des Domkapitels in Lucca im 11. Jahrhundert', in *Festschrift, Albert Brackmann dargebracht* (Weimar 1931) p. 207—247.

P. 1154, l. 56, n. 36 adde: 'v. 4706. 6431' (cf. *infra* l. 15 et 17). 10

P. 1192, l. 22: *Ad* v. 1680 cf. Kittel l. c. p. 232, n. 5 *ad* p. 231.

P. 1195, l. 3 et n. 1 (*ad* v. 1803): *Econtra* Kittel l. c. p. 226 n. 3 locum S. Genesii hodie Vico Wallari dictum esse a Fedoro Schneider et Petro Guidi evictum esse indicat.

P. 1206, l. 54, n. 1 (*ad* v. 2316) adde: Cf. Lucan. *Phars. III*, 108.

P. 1255, l. 18: *Ad* v. 4706 cf. Ovid. *Ars amat. I*, 99. Aßmann. 15

P. 1284, l. 29 (v. 6145) et n. d: iuvante (cf. v. 1634) proponit Aßmann.

P. 1290, l. 21: *Ad* v. 6431 (irritamen amoris) cf. Ovid. *Met. IX*, 133. Aßmann.

Ad Vitas s. Bernardi episcopi Parmensis.

P. 1315, l. 13—16 adde: *Ex codice A descriptus est, omisso prologo, codex bibl. reg. Bruxell. 8964* (Collect. Bolland.), f. 110—113^a. Cf. B. de Gaiffier, *Anal. Boll.* 48, p. 414. 20

P. 1315, l. 42 sqq.: Cf. B. de Gaiffier, *Anal. Boll.* 48, p. 414.

AD PARTIS II. FASCICVLVM 3.

P. 1335, l. 24 sqq. (*ad Notas historicas Augienses*): Cf. nunc etiam A. Bruckner, 'Paläographische Studien zu den älteren St. Galler Urkunden. I. Zum Problem der rätischen Schrift. II. Die alemannischen Schrifttypen und ihre Ausdehnung', in 'Studi medievali', 'N. S.' 4 (1931), p. 119 sqq., 360 sqq. 25

P. 1341, n. 13 (*ad Translationem Sergii et Bacchi Weissenburgensem*) adde: *De diplomate Dagoberti Weissenburgensi spurio iam* cf. Th. Mayer, 'Die älteren Urkunden des Klosters Klingenmünster', 'Mitt. d. Ost. Inst. f. Geschichtsforschung' 47 (1933), p. 140 sqq., 384. W. Levison.

P. 1364, l. 48, n. 1 (*ad Passionem s. Brunonis episcopi et martyris Querfordensis*): *De Bacău civitate Romaniae ad Bistrițam fl. sita Kolberg confuse cogitasse videtur.* 30

Ad Miracula s. Willibrordi Epternacensia.

P. 1369, n. 18 adde: W. I. A. Visser, 'Geschiedenis der reliken van den H. Willibrordus, die in 1301 naar Oudmunster te Utrecht zijn overgebracht', Utrecht 1933 (*libellus separatim editus est ex annalibus qui dicuntur 'Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht' LVII*, p. 137—210), p. 28—61 (164—197), *negavit tempore dedicationis templi Epternacensis a. 1031. celebratae translationem corporis Willibrordi factam esse, sed hanc a Thiofrido fictam esse voluit. Neque vero mihi* 35 *persuasit. Nam silentium catalogi abbatum Epternacensium primi (SS. XIII, 740. XXIII, 32) minoris momenti est, atque quod Henricus comes Luxemburgensis 'dux Boariae' (= Baiuariae) vocatur (p. 1369, l. 30), contra auctorem qui pluribus annis post scripsit non magis valet. Notitiae dedicationis supra p. 771 editae Visser rationem non habuit, quae etsi in codice recentiore tradita est, tamen testimonium haud spernendum exhibere videtur. Narrationem ut flosculis Hieronymianis (p. 1370 n. 4) ita fortasse aliis rebus ab auctore exornatam esse concesserim, quamquam minus certus sum relationem de Fridelonis* 40 *monachi intestinis prolapsis et restitutis (ib. l. 15—19) fictam esse ad exemplum Frithelonis advocati, cuius complicitas Ruokeri a. 1051/59. ultione divina defuncti intestina post mortem effluxisse ipse Thiofridus rettulit (Vita Willibrordi c. 33, SS. XXIII, 26; ed. Poncelet p. 479). De cryptis Epternacensibus (supra p. 1370 l. 8) Visser p. 53 (189) sqq., de propitiatorio altaris (l. 23) p. 56 (192) sq. egit. Cf. etiam C. Wampach, 'Rheinische Vierteljahrsblätter' III (1933), p. 369 sqq. W. Levison.*

Ad Annales Casinenses.

P. 1397, l. 30: *Annum 1799 — vel, addimus, 1797 — loco 1779 'Bibliothecam Casin.' indicare debuisse D. M. Inguanez, 'Inni inediti di Alberico e il codice Cassinese 199', 'Bullett. Istit. stor. Ital.' 47 (1932) p. 193 n. 1 recte dixit, qui sane codicem C 1^β illo anno, quo D. Henricus Gattola eo usus puer fuisset, amitti nondum potuisse l. c. p. 193 censuit. Sed Inguanez contendens Gius. del Re Annales Casinenses a. 1845 edentem codicem adhibuisse erravit, cf. supra p. 1405; ceterum vide ib. p. 1397 n. 27. W. Smidt.* 50

P. 1400, l. 38 adde post (v. sub a. 1097. 98. 95: 64. 75), *quarum una Annalium modum supputandi annos indicat (sub a. 1075).* W. Smidt.

P. 1416, l. 35, n. 1 (A) in fine adde: (*vide supra* p. 1390, l. 14 sq.). W. Smidt.

P. 1451, l. 16 et p. 1452, l. 1 (*ad Instituta regalia regum Longobardorum*) adde notam: *Ad Bardo ('Fort Bard') et ad riam de Monte Cruce ('Plöcken-Paß') nunc P. Kehr refert id, quod in diplomate Heinrichi III. imperatoris nr. 199* 55 *(MG. Dipl. V, 256 sq.), dato a. 1047, d. 1. Maii, legitur: largiti sumus omnibus hominibus in Monte Scalfi habitantibus*

facultatem et largitionem negociandi et eorum ferrum vel quicquid voluerint per vastitudinem nostri imperii vendendi usque Montem Cruciam et Montem Bardonem etc. — *De libro Solmii* (p. 1444, n. 5, passim) cf. nunc etiam W. Lenel, 'Über die „Honorantiae civitatis Papiac“ und das „Regno Italico“ im Hochmittelalter', 'Hist. Zeitschr.' 149, fasc. 1 (1933), p. 75 sqq.

- 5 P. 1488, n. 4 (ad *Anonymi Ratisponensis Chronicam*) adde: Cf. etiam *Anal. Boll.* XVII (1898) p. 166 (de s. Gertrude ex *Magno Legendario Austriaco*).

CORRIGENDA.

AD PARTEM I.

Ea, quae in fine partis I. p. 725 habes, hic repetita non sunt.

- 10 P. 92, l. 38 lege: inducias. — P. 206, l. 16 lege: pactionem. — P. 212, l. 10 lege: pauperiei. — P. 401, l. 26 lege: honorifice. — P. 484, l. 40 lege: Cristofori martiris, de legione Thebeorum. — P. 598, l. 16 lege: fratres.

AD PARTIS II. FASCICVLVM 1.

- P. 758, l. 43 lege: 1882 pro 1876. — P. 775, l. 28 lege: est. — P. 781, l. 44 sq. lege: infra p. 860, l. 37 sq. (pro supra ...). — P. 782, l. 33 lege: Th. (pro A.) Ilgen. — P. 796, l. 11 lege: quoniam pro quippe qui. — P. 799, l. 31 lege: galea
15 pro galae. — P. 816, l. 49 lege: 1687 pro 1587. — P. 817, l. 46 lege: capsis pro capis. — P. 867, l. 30 lege: matheram pro
Matheram. — P. 867, l. 31 lege: foro pro Foro. — P. 904, l. 7 lege: Metensium pro Metensisium. — P. 905, l. 23 lege: ge-
rere. Qua pro gerere, Qua. — P. 907, l. 13 lege: multiplicitate pro multplicitate.

AD PARTIS II. FASCICVLVM 2.

- P. 968, l. 48 (n. 2) dele in post pax. — P. 986, l. 49 (n. 1) dele signum puncti post sed. — P. 987, l. 54 (n. 2) lege:
20 Sile pro Sila; l. 55 (n. 6) lege: Sile pro Sila. — P. 1025, l. 40 lege: signatae pro signata. — P. 1026, l. 40 lege: e) pro c). —
P. 1028, l. 21 lege: ad invicem consentientes supplices. — P. 1038, l. 18 pone in textu: omnium pro omnem, v. p. 1495, l. 16 sq. —
P. 1139, l. 47 (n. 10 ad p. 1138) lege: 1035. pro 1036. — P. 1179, l. 14 in margine lege: (Mai. — Dec.) intra lunulas inclus. —
P. 1243, l. 48 lege: d) pro c).

AD PARTIS II. FASCICVLVM 3.

- 25 P. 1336, l. 16, n. c lege: sequens (litteris q. d. cursivis expressum). — P. 1385, l. 19 lege: continuationibus (pro: con-
tinuatione). — P. 1395, l. 50, n. 10 lege: C 1 β¹ pro 5. — P. 1432, l. 10 adde notam a' ad Pannonia: pennonia corr. pan-
nonia c. — P. 1444, l. 16 lege: filio fratris pro filio. — P. 1450, l. 20 lege: ecclesia^k. — P. 1452, l. 22 adde notam t ad
tam: tan c. — P. 1454, l. 14 adde notam k' ad tam: tan c. — P. 1454, l. 18 adde notam m' ad omnem: omen c. — P. 1454,
l. 33 (n. 1) lege: violare; l. 34/35 lege: cogno- | verit. — P. 1454, l. 36 (n. 7) lege: Mediolani (litteris rectis, non cursivis ex-
30 pressum). — P. 1457, l. 3 lege: Siri pro Syri. — P. 1457, l. 30 (n. q) lege: signum | pro signum ~. — P. 1459, l. 21 lege:
dies paucos pro paucos dies. — P. 1460, l. 48 lege: pactum. — P. 1471, l. 1 lege: trita sunt, facile concedent.

INDEX NOMINVM.

SCRIPTSIT H. KAUFFMANN.

Maior numerus paginam, minor lineas quinas indicat.¹⁾

A.

- Aa (*immo* ia), *id est* Ia(cobus de) Colum(na) card. diac. (S. Mariae in via lata) 717, 40.
- Aachen v. Aquisgranum.
- Aadolaun v. Hadolaun.
- Aalst v. Alost.
- Aardenburg v. Andembourch.
- Aarôn subdiac. dioc. Frising. 761, 25.
- Aath v. Ath.
- (Abagha Chan) imp. Tart. (fil. Hulagu Chan) 407, 30. 627, 40.
- Abalachus v. Albumasar.
- Abarhilda vidua 792, 15.
- Abbassia v. Abechies.
- Abchinrot (locus), *Mönchengirn prope Finsterbergen* (thür. Gb. Gotha, Kr. Gotha) 519, 15.
- s. Abdon mart. 767, 20. 770, 5. 771, 25—773, 5. 775, 30. 972, 20.
- Abdua fl., *Adda* 1456, 1.
- Abechies villa parroch., *Aubechies* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Quevaucamps) 234, 40; Obechies 237, 30; *fortasse etiam* Abbassie eccl. et planicies 168, 35.
- Abel dux Sleswic., rex Dan., 29. 33, 50; uxor: Mechtildis; liberi: Erichus (I. dux), Abel, Sophia.
- Abel fil. Abel regis Dan. 29, 10.
- Abelardi: Petrus.
- Abelinus (ep. Aldenburg.) 35, 15.
- Abellus quidam 1467, 5; fil.: Cono.
- de Abinberg, Abinberc, *Abenberg* (bayr. Rb. Mittelfranken, Ba. Schwabach), com.: Rabodo, Fridericus.
- Ablatonas, Ablata, Blaton villa, civ., *Blaton* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Peruwelz) 95, 45. 100, 25. 110, 20. 118, 10. 123. 126, 40. 131, 145, 35. 167, 25—169, 1. 193, 1. 235, 10; Albatino-villa 137, 30. — Ablatonensēs 168; cf. *etiam* Carina civ., Mercurialis civ.
- Ablebertus v. Aldebertus ep. Camerac.
- Abodritae, Apodriti 7, 40. 8; reges 8, 20; rex: (Kanutus); dux: Mistoy; princ.: Nicolaus.
- (Aborayda), *fortasse Abu-Sakarijá*, rex Marroch. (fil. Abu-Hafs) 286.
- Abraham (patr.) 615, 15; mensa 972, 10.
- Abraham caganus *id est* rex (Avar.) 738, 5. 739, 5.
- Absalon abbas S. Amandi monast. Elnon. 784, 30. 785, 5.
- Absimar: (Tiberius III. imp. Constantinopol.).
- Abu Ali al Hasan v. Alhasen.
- Abu Ali el-Hosein v. Avicenna.
- Abu Bekr v. Rasis.
- Abu'l- v. Albu-.
- s. Abundantii mart. reliquiae 972, 25.
- s. Abundi reliquiae 758, 15. 972, 25 (-dii).
- Accon, Acon, Akon, Accaron, Acharon, Acra, Acconensis civ., *hodie Akka* (Palest.) 36, 15. 239, 25. 244, 20. 355, 20. 377, 25. 385. 386. 401, 35. 424. 425. 545. 547. 556, 35. 557. 564, 20. 584, 35. 590, 55—592, 1. 623, 20. 634, 60. 635. 642, 45. 713, 25. 714, 40. 715, 15. 717. 718, 35. 719, 35. 720, 5; muri 635; portus 386, 30. 592, 1; domus Templ. 424, 35. 635, 20; conv. fratrum Predicat. 425, 1. 635, 25; ep.: Iacobus. — Aconitae 557, 40.
- Acela nobilis mulier 889.
- Acelinus frater ord. Pred. 303, 1.
- Achab (rex Isr.) 474, 20.
- (Achardus) ep. Cabilon. 1044, 25.
- Acharon v. Accon.
- (Achilles), Acilles, fil. Tetidis 92, 35.
- s. Achillei mart. reliquiae 197, 20. 758. 775, 35.
- de Achin: Heidinricus mag.
- Ackerscholle: Tyle.
- Acon v. Accon.
- Acqu- v. Aqu-.
- Acra v. Accon.
- Acrene villa parroch., *Deux-Acren* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Lessines) 234, 30. 323, 10.
- Ada v. Adelheidis.
- Adabaldus, Adaboldus v. Adalbaldus.
- Adal-, Adel-, Adil-, Alb-, Alh-.
- Adala, Adela v. Adelheidis.
- Adelarius v. Adelhardus.
- Adalascia, Adelasia v. Adelheidis.
- Adalbaldus, Adabaldus, Adaboldus, Adoaldus, Aldebaldus dux Duac., de pago Austrebt., Francigena 110, 10. 127, 30. 134. 136, 1. 137, 15. 138, 45. 140, 45. 142, 20; uxor: Rietrudis; liberi: Mauruntus, Clothsendis, Eusebia; fr.: Erchanoaldus, Sigifridus comes Pontiv.
- Adelberchtus v. Adalbertus.
- Adelbero II. archiep. Brem. 11, 55.
- Adalbero, Adelbero ep. Herbipol. 357. 524, 15 (*perperam* Adilbertus). 526, 15. 527, 1 (*perperam* Adalbertus).
- Adelbero I. ep. Met. 183, 35.
- Adalbertus, Adalperht, Adelbertus, Adelberchtus, Adilbertus, Aldebertus, Albertus, Alberhtus, Albrecht.
- S. Adalberti eccl. Aug. 775.
- S. (Adalberti), Aldeberti Mons tunc Alberici mons dictus, *Mont-St.-Albert* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Celles) 121, 5.
- s. Albertus, Adalbertus, Adelbertus, Adelberchtus ep. Prag. et martyr 9, 10. 38. 693, 1. 749, 15. 767, 15. 775, 5; corpus 38, 55; reliquiae 484, 40. 767, 15. 771. 772, 5. 780, 15. 972, 25; fr.: Gaudencius.
- s. Aldebertus 149, 35.
- Albertus, Alberhtus I. rex Rom., dux Austr. et Stir., fil. Rudolphi I. regis 423. 431, 15—434, 25. 437, 5—441, 1. 443. 634, 40. 641. 642. 646, 30—650, 30. 670, 40—674, 5. 703, 30. 716, 40. 719, 40. 720, 1. 724, 10; *perperam* Adolfus 642, 10; familiares 440; nepotes 716, 40; litterae 440, 10; uxor: Elisabeth; filii: Rudolfus rex Bohem., Fridericus rex Rom., Lupoldus VI. dux, Albertus II. dux, Heinricus dux, Otto dux; avunculus: Albertus comes de Heyrlo.
- Adalbertus, Albertus rex Langobard., fil. Berengarii II. regis 1436, 15. 1460, 1.
- Adalbertus I. archiep. Brem. 778, 15; ep. 522, 15.
- Adalbertus, Adelbertus I. archiep. Magdeburg. 9, 40. 749, 20.
- Albertus, Adelbertus, Adilbertus comes de Kevernberg, summus praepos. Magdeburg., II. archiep. Magdeburg., fil. Guntheri IV. (II.) com. 33. 379, 25. 380, 5. 382, 25. 559, 15. 570, 45. 571. 576, 50. 597, 20. 604, 30. 613, 55.
- Adalbertus, Adelbertus, Adilbertus I. archiep. Mogunt., cancell. 359, 35. 360, 10—362, 30. 365, 15. 483, 10. 488, 25. 533, 20. 534, 35. 536, 10. 935. 936, 35. 923, 1 (*immo* Ruthardus). 1332; fr.: Bruno ep. Spir.; patruelis: Adelbertus II. archiep.
- Adelbertus praepos. (S. Mariae eccl.) Erford., II. archiep. Magunt., patruelis Adelberti I. archiep. 365, 15. 366, 1. 534, 35.
- Albertus (archiep. Ravenn.), ep. Aretin. 1440, 1. 1477, 1.
- Adelbertus III. (archi)ep. Salzburg. (fil. Wladizlai II. regis Bohem.) 372, 15. 374, 15.
- (Aldebertus), Ablebertus, Emebertus ep. Camerac. et Attrebat., nob. ex pago Brabettensi 155, 30.
- Albertus II. ep. Halberstad. (fil. Alberti II. ducis Brunswic.) 652, 70.
- Albertus II. ep. Herbipol. 464, 30.
- Adalbertus, Adilbertus ep. Herbipol. v. Adalbero.
- Albertus de Bichelingen, ep. Ypos. 464, 25. 472, 1. 484 (*perperam* Ypon.).
- Adelbertus I. ep. Leodic. (fil. Godefridi VII. ducis Lotharing. inf.) 377, 5.

¹⁾ Ad loca Thuringiae plerumque et territoria olim existentia et districtus moderni, in quibus sita sunt, afferuntur. In locis Belgiae et Franciae explicandis F. L. Ganshof v. cl. summopere nos adiuvit.

- (Albertus I.) ep. Livon. 391, 1.
 Albertus II. ep. Misn. 403, 35.
 (Albertus I. *aut* II.) ep. Ratispon. 723, 5.
 (Albertus) ep. Sleswic. 364, 20. 533, 45.
 Adelbertus, Adilbertus ep. Wormac. 524, 15. 1339, 20.
 Adalbertus abbas Hornbac. 803, 35—805, 25.
 Aldebertus abbas 133, 1.
 Albertus frater Minor, fil. Heinrici I. com. de Anhalt 31, 25.
 Adalperht diac. dioc. Frising. 761, 25.
 Adalperht acol., subdiac. dioc. Frising. 761, 20.
 Albertus (de Glichen) praepos. electus Magdeburg. 393. 617.
 Albertus diac. Parm. 1323, 15.
 Adalbertus presb. Patrobrun. 809, 15.
 Albertus, Albrecht mon. Sar. 692. 694, 25. 695, 1.
 Albertus cellerar. monast. Vallumbros. 1083, 5.
 Albertus II. dux Austr. et Stir., fil. Alberti I. regis Rom. 674, 40.
 Albertus I. (dux Bawar., comes Holland.), comes Hanon., fil. Ludewici IV. imp. Rom. 84, 40. 85, 15. 86. 114, 25.
 Albertus I. dux Brunswic., fil. Ottonis I. ducis 26. 27. 29, 20. 31. 33, 45. 400, 1. 401, 50—403, 5. 410, 20. 465. 622, 1—624, 45. 631; uxores: Elisabeth, Adelheidis; liberi: Henricus, Albertus, Wilhelmus, Otto, Conradus, Luderus, Mechtildis.
 Albertus II. dux Brunswic., fil. Alberti I. ducis 26, 40. 27, 10. 421, 15. 624, 15. 631. 633, 35; uxor: (Rikenza).
 Albertus, Adalbertus, Adelbertus I. Ursus dux Sax., marchio Septentr. et Brandenburg. et Orient., comes de Ballenstede, fil. Ottonis com., maternus avus Hadewigis comit. de Brenen 13, 10—15, 30. 18. 19. 23, 35. 31. 32. 361, 20. 362, 5. 363, 15. 365, 30. 367, 20. 371. 531. 533, 1. 535, 5. 536, 25. 539, 1. 953, 1; uxor: Sophia; liberi: Hadewigis, Otto I. marchio, Hermannus I. comes de Orlamunde, Sigefridus archiep. Brem., Albertus comes de Anhalt, Bernardus dux Sax.
 Albertus I. dux Sax., fil. Bernardi ducis 27, 5. 30, 10. 31. 33, 5. 327, 20. 604, 40; uxores: Agnes, Helena; liberi: Jutta, Elisabeth, Jutta, Johannes, Albertus.
 Albertus II. dux Sax., marchio (Morav.), fil. Alberti I. ducis, avunculus Adolphi V. com. Holsat. 27, 5. 29, 15. 31, 35. 406, 40. 415, 20. 421. 431, 15. 626, 45. 633, 40. 641, 10. 671, 10. 700, 20; uxor: (Agnes), *perperam* (Ingeburgis).
 (Adalbertus), Aldebertus I. *vel* II. dux et marchio Tusc. 978, 30—980, 30. 982.
 Adelbertus palat. comes Sax. (fil. Friderici VI. com. palat.) 372, 20.
 Adelbertus, Albertus, Albrecht I. lantgr. Thur., II. marchio Misn., fil. Heinrici I. lantgr. et march., patruus Friderici Tutonis march. Misn. 27, 10. 32, 5. 401, 45. 402, 10. 403, 1. 411, 40. 418. 420, 25. 421, 15. 422, 20. 423, 20. 426, 5. 427, 40. 428, 1. 437. 438. 441, 20. 446, 20. 465, 30. 475. 527, 10. 563, 30. 620, 45. 623, 35—625, 50. 627, 10. 629, 20—636, 15. 639. 644, 30—647, 35. 649, 30. 651, 35. 658; uxores: Margareta, Conegunda, Elisabeth; liberi: Henricus II. lantgr. Thur., Fridericus I. lantgr., Theodericus lantgr., Agnes, Albertus; marschalcus: (Hermannus Goldacker).
 Albertus fil. (illegitim.) Alberti I. lantgr. Thur. 635. 639, 60.
 Albertus II. marchio Brandenburg., comes de Arneborch, fil. Ottonis I. march. 32. 33; uxor: Mechtildis; liberi: Iohannes I. marchio, Mechtildis, Otto III. marchio.
 Albertus III. marchio Brandenburg., fil. Ottonis III. march. 34, 5.
 Albertus, fil. Iohannis I. march. Brandenburg. 33, 50.
 Albertus, Adelbertus, Adilbertus I. marchio Misn., fil. Ottonis march. 32, 5. 550, 25. 551, 15—554, 25; uxor: (Sophia).
 Adelbertus fil. Liupoldi III. march. Orient. 786, 35.
 (Albertus) burgrav. de Norenberg, (fil. Friderici IV. burgrav.), gener (Lutae) com. de Hennenberg 464, 10. 471, 25; uxor: (Sophia).
 Albertus comes de Anhalt, fil. Alberti I. Ursi march. Brandenburg. 32, 1.
 Albertus II. comes de (Anhalt-)Kothin, fil. (Agnetis) sororis Waldemari march. Brandenburg. 445, 5. 651, 10; uxor (*perperam*): Elizabeth.
 Albertus comes de Glichen 410, 30. 423, 10. 634, 45.
 Albertus I. comes de Glichenstein (fil. Heinrici com.) 403, 30. 418, 20. 625, 10. 632, 15.
 (Albertus II.) comes de Gorz, fil. (Meinhardi III.) com., nepos Alberti I. com. de Tyrol 414, 5. 722, 20.
 Albertus comes de Heyrlo (fil. Burchardi III. com.), avunculus Alberti I. regis Rom. 431, 35. 641, 20.
 Adalbertus comes (Mett.) 740, 35.
 Albertus fil. Godefridi com. Namure. 205, 5.
 Albertus II. comes de Orlamunde et Holsat. (*perperam* Alsac.), fil. Sigefridi III. com. 390, 10. 564, 1. 587. 600, 25. 657, 30; uxor: Hedwigis; fr.: Hermannus II. comes; socer: Hermannus I. lantgr. Thur.
 Albertus (*potius* Hermannus III.) comes de Orlamunde, fil. Hermannii II. com. 418, 20. 632, 15; fr.: Otto.
 Adelbertus comes de Piugen 787, 1; fr.: Gebehardus.
 Albertus I. comes de Rabinswald et de Wie, fil. Guntheri V. (III.) com. de Kevernberg, patruus Guntheri V. de Kevernberg 391, 15. 559, 15. 613, 45.
 (Albertus II.) comes (de Rabenswald) 410, 30.
 Albertus I. comes de Tyrol, (fil. Heinrici com.) 722, 20; nepotes: (Meinhardus II. comes, Albertus II. comes de Gorz).
 Albertus de Briaco 908, 15.
 Adelbertus, Adilbertus de Grumbach 375, 30. 376, 15. 543, 15.
 Adelbertus, Adilbertus de Hildebure 375, 35. 543, 15. 547, 20.
 (Albertus) Knut miles (de Marktwerfens), fil. Alberti Knut de Weissenfels) 447, 5. 651, 55.
 Albrecht I. dom. de Lodebure et Luchtenberg, (fil. Hartmanni IV. dom.) 475, 30; fr.: Hermannus VI.
 Adelbertus princ. Lodrun castr. 13, 5. 18, 25. 363, 40. 533, 25.
 Adelbertus nob. de Perge 787, 5; fr.: Adalrammus.
 Albertus de Thuringin nob. 416, 35.
 Adelbertus avunculus Sigefridi I. archiep. Mogont. 759, 15.
 Adelbertus, Adilbertus miles 362, 35. 532, 1; fr.: Eribo.
 Albertus, fil. Gosberti 1467, 1; fil.: Pastor.
 Albrecht von Ilmene mag. cons. Erford. 477, 5.
 Adelbodus ep. Gultraiaet. 185, 35.
 Adelchis v. Adalgisus.
 Adeldagus ep. Hamaborg. 955, 20. 956, 25.
 Adelenus discip. s. Landelini 127, 35.
 (Adalgisus), Adelehis rex Langobard., fil. Desiderii regis 1434, 20.
 (Adalgisus), Algisus quidam Mediolan. 1070, 1.
 Adelgotus archiep. Magdeburg. 949. 950. 955, 30. 1332, 1.
 Adelgundis v. Aldegundis.
 s. (Adelhardus), Adelarius, Adelharius 367, 35; reliquiae 482, 25.
 (s.) Adelhardus abbas Corbeyae antiquae in Francia 7, 45.
Adelheidis, Adelheida, Adelheid, Adelheydis, Adelheyda, Adelheydt, Aleydis, Alheidis, Alheyda, Adhelegida, Adala, Adela, Adelea, Adelenis, Ada, Adyla, Ala, Alla, Aelis, Aelidis, Adalascia, Adelasia, Athelasia.
 Adelheidis, Adelheid, Adhelegida, Alheyda imp., filia Rudolphi II. regis Burg., uxor Lotharii II. regis Ital. et Ottonis I. imp. Rom. 8. 9. 515, 30. 516, 35. 989, 15. 1436 (Adelasia). 1457, 20 (Adelea); Danilda 1460, 1.
 Adela, Adelenis, Ala, Alla filia (*perperam* soror) Roberti regis Franc., uxor Balduini V. com. Flandr. 151, 5 (regina tocius nobilitatis). 190. 191, 15. 193, 35.
 (Adelheidis) filia (Wsewolod I.) regis Rusc. (princ. Kijow.), uxor Heinrici IV. regis, imp. Rom. 527, 5.
 Adelheydt uxor Wratizlai II. ducis Boem. 39.
 Adelheydis uxor Zobeslay I. ducis Boem. 40, 50.
 Adelheydis filia Ottonis I. (*perperam* Alberti) duc. Brunswic., uxor Heinrici I. lantgr. Hass. 27, 5. 31, 10. 410, 15. 465, 10. 622, 1.
 Aelis ducissa Met., filia Petri ducis, mater Hervei ducis 146, 10.
 Adelheida, Adelheidis, Adelheyda, Adelheydis, filia Utonis II. march. (Sept.), uxor Friderici com. palat. Sax. et Ludewici II. com. Thur. 522. 523. 525, 20. 527, 10. 528, 25. 529.
 Adelheidis filia Ludewici I. lantgr. Thur., abbat. S. Nicolai monast. Isenac. 532, 20.
 (Athelasia) filia Azonis II. march. (de Este) 1306, 5.
 Adyla filia Ottonis march. Misn., uxor (Ottocari I.) Primizl regis Boem. 41, 10. 523, 5.
 Adelheidis, Aleydis filia (Bonifacii II.) march. Montis-ferrati, uxor Alberti I. ducis Brunswic. et Gerhardi I. com. Holsat. 26, 40. 29, 20. 31, 5.
 Adala palatina (filia Ottonis march. de Orlamunde, uxor Alberti com. de Ballenstedt et Heinrici II. com. palat. Rheni) 358, 10.
 Adelheidis uxor Ottonis Ytalici (com. Sabaud., march. Segus.) 524, 1.
 (Adelheidis) filia Tietpaldi II. march. (de Vohburg), uxor Friderici I. imp., regis Rom. 15, 10.

- Adela comit. Mont., (filia Hugonis com. de Egisheim et Dachsburg) uxor Ragineri III. com. 183.
- Aelidis filia Balduini II. com. Hanon., uxor (Nicolai II.) *perperam* Hugonis dom. de Rumigny 195, 20. 199 (*perperam* Richildis 199, 40. 199, 45).
- Ala filia (Florentii III.) com. Holland., uxor Ottonis II. march. Brandenburg. 32.
- Aelis (filia Florentii IV. com. Holland.), uxor Iohannis I. de Avennis 305. 316, 5; fr.: Wilhelmus rex Rom.
- Ada neptis Richeldis com. Mont. 861.
- Aelis, Aelidis, Aleidis, Aleydis, quae Hermengardis appellata est, Sunamitis dicta, filia Godefridi com. Namure., uxor Balduini IV. com. Hanon. 204, 40. 205. 209, 35. 210. 213, 1—215, 35. 216. 222. 225, 25.
- (Adelheidis) uxor Dithmari com. (de Selboldes) 529, 20.
- Adelheidis, Adelheydis filia Lodewici Cum-barba, I. com. Thur., uxor (Cunonis) dom. in Wippera 519, 30. 520, 20.
- Adelheidis, Alheidis filia Ludewici II. com. Thur., uxor Udalrici II. com. de Wimar 523, 20. 536, 15.
- Aelidis filia (Nicolai II.) *perperam* Hugonis de Rumigny, uxor dom. de Ciry et dom. de Doucery 199, 35.
- Aelidis filia Gossuini III. de Montibus, uxor Rogeri de Condato 199, 25.
- Aelidis filia Eustacii I. du Ruels, monialis S. Foliani monast. iuxta Rues 198, 30.
- Ada filia Eustacii I. du Ruels, uxor Nicolai de Boulers et Walteri de Bouzies et Gossuini de Winterin 198. 232, 35.
- Aelidis filia Philippi de Senoburgo, uxor Walteri de Bouzies 226, 45.
- Alheidis bigina, filia Ratonis 693, 40. 696, 35.
- Alheidis inclusa in Sar 696, 35.
- Adalascia matrona nobil. 1103, 15.
- Adalliëzus diac. dioc. Frising. 761, 25.
- Adalmâr diac. dioc. Frising. 761, 25.
- Adelogus, Adelhogus, Adellogus praepos. Goslar., ep. Hildenesheim. 371, 15. 376, 15. 764, 45.
- Adeloldus praepos. Hildesheim. 886; epistola 886.
- Adalovinus v. Adelwinus.
- Adalperht v. Adalbertus.
- s. (Adalrammi). Adigrammi conf. reliquiae 482, 25.
- Adalrammus archiep. Bawar. (Salisburg.) 740.
- Adelrammus de Eppinperge nob. 787, 5; fr.: Waltherus de S. Andrea, Hertwicus de Rûdniche, Ernestus de Treisme.
- Adalrammus de Perge nob. 787, 5; fr.: Adelbertus.
- Adelstanus rex Angl. 8, 15; soror (*perperam* neptis): Edidis.
- (Adelwaldus), Adulwaldus, Adroald rex Langobard., fil. Aginulfi regis 1011, 20. 1432, 25; privilegium 1011, 20.
- Adelwinus, Adlwinus, Adalovinus, archiep. Salisburg. 741, 15. 742; archiep. Boiorum 744, 10.
- Adalwinus ep. (Ratisbon.) 734, 30.
- Adam (primus homo) 404, 20.
- (Adam) ep. Morin. 269. 281.
- Adam abbas Aquicin. 197.
- Adam abbas Cisterc. 265.
- Adam de Zedlitz, abbas Sar. 701.
- Adam mon. et custos eccl. Casin. 1140.
- Adam magister 217, 30; domus ante fores eccl. S. Iohannis bapt. Valencen. 217, 30.
- (Adam) vicecomes de Melun 268.
- Adam de Wallaincourt 206, 35.
- Adam adolescens quidam 1032, 35.
- Adamus quidam 1467, 5; filii 1467, 5.
- Adda v. Abdua.
- (Ademarus) (archi)ep. Lugdun., prior Cluniac. 408, 20.
- Ademarus abbas Cluniac. 178, 15.
- (Ademarus vice)comes Lemovic. 1044, 10.
- Adenulfus v. Atenulfus.
- Adeodatus, Deodatus.**
- Deodatus papa 133, 10.
- (Adeodatus), Deodatus ep. Aretin. 1439, 15.
- Adeodatus I. ep. Sen. 1433, 5—1435, 10.
- Deodatus custos superior S. Dionisii eccl. 178, 45.
- Adeodatus v. *etiam* Trutmannus inclusus.
- Adexe fl., *Etsch* 1456, 1.
- Adhelegida v. Adelheidis.
- Adigrammus v. Adalrammus.
- Adlwinus v. Adelwinus.
- Ad maris periculum v. maris periculum.
- Adoaldus v. Adalbaldu.
- Adoldus diac. dioc. Frising. 761, 25.
- Adolfus, Adolffus, Adolphus, Adulfus.**
- Adolfus, Adolphus comes de Nassowe, rex Rom. 426. 427, 35. 428, 1—432, 45. 437, 25. 443. 473. 474. 636. 639, 35—641, 45. 646, 45. 650. 671. 672. 703, 30. 719, 35. 720, 1. 724, 10; (*immo* Albertus I.) 642, 10; fil.: Rupertus.
- Adolfus I. archiep. Colon. (fil. Eberhardi com. de Altena) 36. 37, 1. 377, 5. 378, 5. 379, 25. 560, 40. 568. 569.
- Adolfus, Adolffus, Adolphus II. archiep. Mogunt. 486. 487, 15; vicarius in pontificalibus: Iohannes ep. Syron.
- Adolfus abbas Herveld. 371, 45. 373, 15.
- (Adolfus) dux de Monte 573, 20.
- Adolfus I. comes Holsat. et de Scowenburch 29; filii: Hartunghus, Adolfus II. comes.
- Adolfus II. comes Holsat., fil. Adolphi I. com. 29, 5; fil. (*immo* nepos): Adolfus.
- Adolfus III. comes Holsat. et de Scowenborch, fil. Adolphi II. 35, 40. 36, 30.
- Adulfus IV. Iohannes comes Holsat. (fil. Adolphi III. com.), nepos (*perperam* fil.) Adolphi II. com., frater ord. Minorum 29; uxor: Heilwigis; liberi: Mechtildis, Iohannes I., Gerhardus I.
- Adulfus V. comes Holsat., fil. Iohannis I. com. 29, 15; uxor: Eufemia; avunculus: (Albertus II.) dux Sax.
- Adolfus V. comes (de Monte) 386, 45. 592, 15; fr.: (Engelbertus).
- Ad-pontem campus *prope Bobbio* (Prov. Pavia) situs 1003, 15.
- Adraldus prior Paterniaci, II. abbas Bremet. monast. 1041.
- Adriacopoleos v. Adrianopolis.
- Adriacum v. Adriaticum.
- (Adrianopolis), Adriacopoleos, Andronopolis civ., *Adrianopol* 244, 30. 245, 10. 286, 5. 300, 35. 544, 30.
- Adrianus v. Hadrianus.
- Adriaticum, Adriacum mare 558, 40. 975, 1. 1287, 30.
- Adroald v. Adelwaldus.
- Adscen, Asce: Iohannes.
- Adulfus v. Adolfus.
- Adulwaldus v. Adelwaldus.
- Ad-Urnam S. Columbani locus *prope Bobbio* (Prov. Pavia) situs 998, 25.
- Advertus, Atvertus abbas Lisathii et S. Michaelis Clus. monast. 967. 968, 20.
- Adyla v. Adelheidis.
- Aedelwaldus v. Ethelwoldus.
- Aeg- v. Eg-.
- Aeilika v. Eylika.
- Aelis, Aelidis v. Adelheidis.
- (Aeneas), Eneas nob. Rom. 658, 20.
- Aengilhardus v. Engelhardus.
- Aenor v. Alienora.
- Aenus fl., *Inn* 742, 15; Oenus 744, 20.
- Aethiops, Aethyops v. Ethiopes.
- Aëtius, Etius patricius Rom. 110, 20. 118, 20.
- s. Affii (Afflini?) reliquiae 771, 10.
- S. Afrae eccl. August. 663, 20.
- S. (Afrae), Affrae altare in infirmitorio S. Petri monast. Erford. 485, 1.
- s. Afra, Affra mart. 485, 5. 662, 15. 663, 25; reliquiae 482, 30. 484, 40. 788, 10.
- Africa, Affrica 89. 90. 94, 35. 95. 103, 20. 122, 5. 124, 25. 142, 30. 364, 35. 394, 10. 534, 5. 617, 15. 713, 15. 1424, 5. 1425, 5. — Affricanae, Africanæ partes 144, 15. 983, 1.
- Aganippus I. archidruyndus id est princ. sacerdot. Belg. *fabul.* 113, 1.
- Aganippus II. archidruyndus id est princ. sacerdot. Belg. *fabul.* 113, 1.
- s. Agapitus mart. (Praenest.) 767, 20; reliquiae 482, 20. 758, 25.
- s. Agapiti (diac. Rom.) mart. reliquiae 771.
- Agapitus II. papa 178, 30.
- Agapitus papa (*perperam*) 173, 15. 185, 40.
- Agareni, Agarreni i. e. *Sarraceni* 1018, 25. 1020, 25. 1118. 1344, 1.
- S. Agathae mart. mons *prope Capuam, Sant'-Agata de Goti* (ital. Prov. Benevento, circ. Cerreto Sannita) 1123. 1150, 1.
- s. Agatha virgo 192, 30. 483, 35. 774, 1. 784, 40; reliquiae 758, 10. 764, 25. 769, 20. 771, 25. 774. 777, 10. 787, 25. 818, 15. 972; capilli 786, 10; festum 1484, 55; nox 387. 55. 593, 15; s. Aytæ dies 692, 1.
- s. Agatho papa 139, 5. 749, 30.
- Agaze (villa), *Agazzi* (Tosc., Prov. et circ. et del. Arezzo) 1475, 20.
- Agenensis (*Agenais pagus, frz. dép. Lot-et-Garonne*): Clemens V. papa.
- Agenor rex Lib. 90, 5; filia: Europa.
- s. Agericus ep. (Virodu.) 783, 25.
- Agilulfus, Aginulfus, Ainulfus rex Langobard. 998, 5. 1011, 20. 1432; genus 1432, 25; privilegium 1011, 20; uxor: Teudelinda; fil.: Adroald rex.
- Agilulfus abbas Bob. 998, 10.
- Agisulfus magister camerae Pap., fil. Ayraldi mag. 1458, 1.
- s. Agnae reliquiae 774, 15. 786, 15.
- Agnania v. Anagnia.

- s. Agnes virgo et mart. 484, 10. 770, 10. 1369, 20; reliquiae 764, 25. 768, 25. 771, 25. 776, 15. 786, 10. 787, 25. 972, 10. caput 712, 25; tunica 818, 15; festum 1484, 55; octava 566, 10.
- Agnes v. etiam Hedwigis filia Heinrici I. regis.
- Agnes filia Heinrici IV. regis et imp. Rom., uxor Frederici I. ducis Swev. et Liupoldi III. march. Orient. 29, 40. 530, 20. 658, 1. 786, 35.
- (Agnes) filia Rudolphi I. regis Rom., uxor Alberti II. (*perperam* Iohannis) ducis Sax. 31, 35. 421. 633. 671, 10.
- Agnes filia Ottacari I. Primizl regis Bohem., sanctimon. 41, 25. 607; sponsa Heinrici (VII.) regis Rom. 607.
- Agnes (filia Wencezlai I. regis Bohem.), uxor (Heinrici Illustris) march. Misn. 404, 50.
- (Agnes) filia (*perperam* soror) Ottakari II. regis Bohem., uxor Rudolphi II. (*perperam* Hartmudi) ducis Austr. 42, 40. 671, 5. 703.
- Agnes filia Wilhelmi V. (ducis Aquit.), com. Pictav., uxor Heinrici III. regis et imp. Rom. 10, 30. 356, 10. 520, 35. 521. 524, 5. 753, 15. 858, 25. 1200, 20—1203, 20.
- Agnes filia Leopoldi VI. (*perperam* Frederici) ducis Austr., uxor Alberti I. ducis Sax. 31, 30.
- Agnes filia Ottonis I. ducis Brunswic., uxor Wizlai II. princ. Rug., canonica in Quidelingheburgh 27, 10. 31, 15.
- Agnes Maria filia (Bertholdi IV.) ducis de Merant, uxor illegit. Philippi II. regis Franc. 243, 30. 259, 20.
- (Agnes) filia (Meinhardi III.) ducis de Tirol, uxor Friderici I. march. Misn. 631, 30.
- (Agnes) filia (Conradi) com. palat. Rheni, uxor Heinrici Brunswic., V. com. palat. Rheni 26, 5. 36, 30.
- (Agnes) filia Heinrici Brunswic., V. com. palat. (Rheni), uxor Ottonis II. ducis Bawar. 26. 722, 25.
- Agnes filia Hermann I. lantgr. Thur., uxor (Heinrici) ducis Austr. et Alberti I. ducis Sax. 31, 35. 564, 10. 603. 607, 15.
- Agnes filia Alberti lantgr. Thur., uxor Heinrici I. ducis de Brunswig 27, 10. 624, 15. 631. 632, 35.
- Agnes filia Iohannis I. march. Brandenburg., uxor (Erici VI.) regis Dac. 34, 1.
- (Agnes filia Conradi march. Brandenb.), uxor (Alberti I. princ.) de (Anhalt-) Kotin 445, 5. 651, 10; fr.: Walde-marus.
- Agnes filia Conradi march. de Landesberch, uxor Heinrici Brunswic., V. com. palat. Rheni 26, 10.
- Agnes filia Botschonis com. de Bernek, uxor Ratonis et Witigonis de Swabniz 682, 35. 691, 5. 693, 35. 696, 30. 697, 35. 703. 707, 1.
- Agnes filia Balduini IV. com. Hanon., uxor Radulphi de Couchiaco 205.
- Agnes uxor Iohannis Adscen mil. Thur. 620.
- Agnes beghina, filia Hellini de Alneto mil. 264, 25.
- Agnes uxor Dietheri de Dithensheim 665, 40.
- Agnes filia Gossuini III. de Montibus, uxor Simonis d'Espinoy et d'Antoing 199, 30.
- Agnes filia Gerhardi de Obrany (uxor Ienesii de Schonberg) 699, 25. 703, 30. 707, 15.
- Agonia fl., *Agogna fl.*, qui in Padum influit 1455, 5.
- Agram v. Sagramensis ep.
- s. Agricicius ep. Trevir. 776, 25.
- Agrippa v. Herodes.
- Agrippina, Agripina, Agripinum, Agripinensis, Agrippa v. Colonia.
- Agundia religiosa quaedam iuxta b. Mariae eccl. in (S. Germani) civ. 1130, 35.
- Ahacolaym v. Hadolaun.
- Ahquicenis v. Aquicenis.
- s. Aia, Aya uxor Hidulphi ducis Austras. inf., com. Hanon. 113, 45. 123. 132. 182, 40; nepos ex sorore: Brunulphus.
- Aibes villa parroch., *Aibes* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Solre-le-Château*) 234, 35.
- s. Aicadrus, Aycadrus abbas monast. Gemetic., conf. 139. 140. 169. 171, 30. 868, 20; parentes 139, 50. 140; magister 139; Vita 139, 10; translacio 161, 45; corpus 166, 15. 169. 170; brachium 171; mater: (Ermina).
- Aicius prior monast. S. Michaelis Clus. 969. 970.
- Aiguesmortes v. Aquae-mortuae.
- Ail- v. Al-.
- Aimenricus v. Haimericus.
- Aimeries, Aymeries villa parroch., *Aymeries* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Berlaimont*) 234, 25. 312, 20; Emmeries 235, 50.
- (Aimo I.) archiep. Tarantas. (*perperam* Tarentinus) 36, 45. 378, 5.
- Aymon prior (S. Salvii) eccl. Valencen. 225, 30.
- (Aimo), Haimo comes Fani-Martis et Ardennae 163. 164; quattuor filii 163, 45. 164, 1.
- Ainghien, Anghien, Anghia, Enghien villa, castrum, *Enghien* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Soignies*) 221. 229, 20. 234, 30. 235, 10. 330, 15—332, 10; terra 320, 30; territorium 331; de A. dom.: Bonifacius, Gossuinus, Hugo, Sigerus, Walterus.
- Ainghien le Petit villa parroch., *Petit-Enghien* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Soignies*, cant. *Enghien*) 234, 35.
- Ainières v. Anieres.
- Ainulfus v. Agilulfus.
- Ayraldus magister camerae Pap., fil. Gisulfi 1457, 25. 1458, 1; fil.: Agisulfus.
- Airbertus v. Hairbertus.
- Aire, Area, Aria villa, fortalicium, *Aire-sur-Lys* (frz. *dép. Pas-de-Calais*) 229, 5. 240, 10. 260, 5. 268, 10. 269, 1. 287, 35; dom.: Balduinus, Iohannes, Ferricus; Ariensis prepos.: Robertus; Ariensis eccl.: S. Petri.
- Ais villa, *Aix-les-Fampoux* (frz. *dép. Pas-de-Calais*, arr. et cant. *Arras*, com. *Fampoux*) 155, 45.
- Aisevaing v. Auvaing.
- Aisin villa, *Anzin prope Valenciennes* (frz. *dép. Nord*) 234, 45.
- Aisne v. Ausona.
- Aistulfus v. Astulfus.
- Ayta v. Agatha.
- Aix v. Aquensis urbs.
- Aix-les-Fampoux v. Ais.
- Akon v. Accon.
- Al-, All-.
- Ala, Alla v. Adelheidis.
- Alach v. Alich.
- Alain v. Alanus.
- Alaing territor., *Allain vicus hodie in suburbio Tournai civ. (belg. Prov. Hennegau)* situs 304, 15.
- (Alamanni), Alemanni, Almanni, *id est Teutonici* 329, 20. 604; cf. Teutonici — Alamannia, Alamania, Alemannia, *id est Teutonia* 93, 5. 147, 10. 182, 45. 200, 10. 204, 1. 221, 10. 233, 35. 302. 305, 1. 313, 5. 314, 20. 330, 5. 383, 10. 385, 10. 386, 20. 391, 20. 392. 394, 25. 399, 25. 403, 5. 432, 35. 433, 40. 434, 25. 441, 15. 446, 5. 463. 471, 10. 548, 5. 550, 5. 554, 35. 555, 30. 556, 30. 558. 559, 35. 564. 574, 15. 576, 40. 579, 40. 588, 1. 589, 15. 591, 45. 595, 30. 603, 40. 605. 606, 25. 607. 613, 45. 616, 30. 617, 20. 621, 25. 636, 50. 641, 55. 642. 651, 40. 655, 40. 671. 673, 35. 674. 713, 1. 722. 1459, 15; regnum 403, 5. 671, 20; civitates 555, 30. 674, 10; gens 550, 5; episcopi 591, 45; principes 394, 25. 399, 25. 441, 15. 446, 5. 547, 25. 558, 35. 559, 35. 564, 10. 588, 1. 607. 621, 25. 651, 40. 655, 40. 713, 1. 722; barones 671; nobiles 441, 15; reges, legati v. Teutonia. — Alemannia Inferior (Hanonia) 109, 15.
- (Alamanni), Alamani, Alemanni, Almanni, *id est Suevi* 10, 30. 116, 35. 142, 35. 155, 5. 527, 1. 658, 20. 662, 1; cf. Suevi. — Alamannia, Alemannia, Alamania, *id est Suevia* 11, 5. 115, 40. 319, 1. 515, 10. 724, 25. 1380, 1. 1490, 1. 1491, 15; principes 10, 30; nobiles 658, 20; duces, lantgravii: v. Suevia.
- Alemanni fratres v. Teutonica domus.
- Alamannus ep. Suan. 1484, 25.
- Alamindarus (princ. Sarracen.) 124, 25.
- Aland v. Precekina.
- Alani 180, 25. 182, 15. — Alania, quae ad Meotides paludes attingit 90, 1.
- Alanus (de Insulis scriptor), *Alain de Lille* 79, 25; Anticlaudian liber 79, 25.
- Alardus ep. Camerac. 157, 30. 228, 40.
- Alardus, Allardus abbas Aquicin. 196, 10.
- Alardus dom. de Chimaco cognom. Poliere, par Mont. castri 199, 5; uxor: Yda; fil.: Egidius.
- Alardus de Strepi miles, dom. de Audregnies 226, 40. 263, 1. 282, 15; uxor: Yda; filia 226, 40.
- Allardus Maqueriel 242, 30.
- Alaricus I. rex Wisigoth. 116, 20. 117.
- Alaricus II. rex Goth. (Wisigoth.) 122, 25.
- Al Aschraf v. Malik el-Aschraf.
- Alax archiep. et diac. Benevent. 1127. 1128, 5.
- Alba fl., *Aube*, qui in Seine fl. influit 158, 25.
- Alba fl., *Dendre Orientale*, olim *Rivière d'Arbre* (belg. *Prov. Hennegau*, qui in *Uco Ath cum Petite Dendre fl. confluit*) 100, 30. 117, 10.
- Albaciense monast. *ignotum* Hanon. 183, 15.
- Albani, Albanences 85, 10. 91. 93, 35. 100, 30. 109, 35; territorium 100, 30; historiae 91, 25; acta 85, 10; v. etiam Rutheni, Scoti, Britones. — Albania, Albiana 93, 1. 109, 35; v. etiam Brabantia, Seocia.
- Albani, Albanenses, Albanienses (*Albano-Laziale*) card. ep.: Petrus III., Walterius, Iohannes, Heinricus, Pelagius.
- S. Albani monast. Mogunt. 7, 30. 521, 20. 779, 35. 884, 45. 1332, 5; abb.: Arnoldus, Godescalcus.
- s. Albanus mart. 780, 1; reliquiae 764, 20. 772, 25. 780, 1; dies 587, 5.

- (Albanus, *Alba*, *Piem.*, *Prov. Cuneo*)
ep.: Benzo.
- Albarum dominarum monast. Erford.
v. S. Ursulae monast.
- Albatino-villa v. Ablatonas.
- Albea v. Albia.
- Albegunda uxor Gevardi com. (Tarvis.)
987, 1.
- Alberga uxor Ildebrandi ep. Florent.
1105, 30.
- Alberhtus v. Adalbertus.
- Albericus, Ailbericus, Albricus.**
- Alberici Coma seu Huppa v. Albertmont.
- Alberici castrum iuxta Marcisium trans
Scadi fl. in silva Visconii 121, 10.
- Alberici mons v. Albertmont, S. Alde-
berti Mons.
- Albericus, Ailbericus rex Franc., fil.
Childerici I. (*perperam* Clodii) regis
113, 45, 119, 35—122, 35; uxor 121, 15;
filii 121, 15; fil.: Waubertus.
- Albricus ep. Camerac. et Attreb. 156, 1.
- Albricus abbas Traiect., nepos Gregorii
abb. 794, 30, 795, 1.
- Albericus diac. Casin. v. Theophilus.
- Albericus, Ailbericus Orphanus com.
Hanon. et Mont., fil. Brunulphi com.
114, 1, 123, 20, 131, 141, 40, 145, 35;
uxor 131, 20; liberi 131, 20; fil.: Wal-
terus.
- Albericus consul Rom. (fil. Gregorii
com.) 971, 25, 1141, 20; fil.: (Theo-
phyllactus i. e.) Benedictus IX. papa.
- Albricus nob. de Nonantula 974, 15.
- Albericus (de Palmia) 1305, 25.
- Albertmont, li houppe d', mons *antea*
Alberici mons prope Montem S. Alde-
berti 121, 5; Alberici Coma seu Huppa
121, 20.
- Albertus v. Adalbertus.
- Albia, Albea, Albius, Elbe fl., *Elbe*
7, 40, 20, 28, 30, 32, 25, 411, 5, 536,
651, 50, 738, 5, 739, 1.
- Albiana v. Albania.
- Albigenses 283, 5; terra 246, 5, 264, 10.
- s. Albini reliquiae 818, 15. — *Cf. etiam*
in ind. rer. et verb.
- Albion v. Britannia.
- Albo, Albon com. Hanon. et Mont.
114, 1, 158, 159, 1, 162, 163, 169, 20;
uxor 162, 25, 163, 40, 169, 20; fil.:
Manicherius.
- Alboinus rex Langobard. 1432; fil. *per-*
peram: Cleffo.
- Albolt (*fortasse* canon. Aschaffenburg.)
759, 40.
- Albracensis v. Elbracensis.
- Albrecht v. Adalbertus.
- Albricus v. Albericus.
- Albucasim, Abu 'l-Kasim Chalaf ben
Abbās 'el Zahrewi med. 82, 15; libri
cyurgici et phisicales 82, 20.
- (Albumazar), Albumasar, (Abalachus)
astronom. 82, 15, 94, 35, 95; libri
astronomici et mathematicales 82, 15;
introductionum (in astron.) 94, 35;
de magnis coniunctionibus 94, 35.
- Albus: Ewaldus, Hugo.
- Albus-lacus urbs v. Wizenze.
- Alcazia, Alkayza castrum, *Alacer do*
Sal (*distr. Lissabon*) 386, 591, 50.
- Alch v. Alich.
- Alchuinus v. Alcuinus.
- Alcimius 1162, 30 (= Cadolus).
- Alcoranus liber legis Sarrae. 388, 593.
- Alcuinus, Alchuinus, Alhwinus (abbas
Turon.) 159, 45, 738, 1, 739, 1.
- Alda uxor Hugonis regis Langobard.
996, 15, 1001, 25, 1006, 1007, 25.
- Aldahensis v. Altahensis.
- Aldebaldus v. Adalbaldu.
- Aldebertus v. Adalbertus.
- Aldedruidis v. Aldetruidis.
- S. Aldegundis monast. Melbod. 129, 35,
131, 50, 172, 10, 182, 45, 199, 10.
- s. Aldegundis, Aldegunda fil. Wauberti
ducis, monialis 123, 5, 124, 10, 128, 20
—130, 35, 132, 5, 182, 40, 183, 10,
868, 30; reliquiae 769, 20, 773, 10,
786, 10; sponsus: (Eudo).
- Alden-, Aldin-, Alten-.**
- Aldenardum, Aledenardum, Audenarde
(civ.), *Audenarde* (*belg. Prov. Ost-*
flandern) 100, 25, 117, 30, 320, 10;
curia Palmensis iuxta A. 320, 10. —
Aldenardenses, Aldernenses, Aude-
nardenses dom.: Ernouldus, Ricau-
tis, Iohannes; balivus: Iohannes.
- Aldenberga, Aldinberga, Aldinberge mons,
villa, *Altenbergen prope Friedrichroda*
(*thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Gotha*) 518,
519, 526, 25, 608.
- Aldenburg, Aldenbure, Aldenburch,
Aldenburg, Aldinburg civ. regni,
opp., castr. imp., *Altenburg* (*Thür.*)
380, 40, 423, 20, 441, 5, 445, 20, 552,
25, 634, 55, 649, 20, 651, 20.
- (Aldenburg), Aldenborch (civ.), *Olden-*
burg (*pr. Rb. Kiel, Kr. Cismar*) 15,
25. — Aldenburgensis, Altenburgen-
sis episcopatus 30, 25; ep.: Ewardus,
Wago, Ezico, Volwardus, Reimber-
tus, Benno, Meynherus, Abelinus,
Ezo vel Ernfridus, Wizelinus, Gerol-
dus, Conradus, Henricus.
- Aldenburg, *Altenberg* (*pr. Rb. Wies-*
baden, antea Coblenz, Kr. Wetzlar),
monast. monial. Premonstrat. ord.
609, 35.
- (Aldenburg), Altenburgk monast. S.
Petri, *Altenburg in septentrionali*
parte Merseburg. civ. 927, 15.
- (Aldenburg), Aldinborg castrum, *Alte-*
burg in saltu Thuringico olim situm
inter rivos Alte Gera et Wilde Gera
prope Dörrberg et Arlesberg 461, 15,
467, 5.
- Aldendorf municio, *Allendorf* (*pr. Rb.*
Cassel, Kr. Witzzenhausen) 624, 10.
- Aldendorpensis eccl., *altes Dorf, locus*
desertus prope Hildesheim ante Al-
mestor situs 942, 25.
- de Aldinguttern, *Altengottern* (*pr. Rb.*
Erfurt, Kr. Langensalza): Henricus
Slune; cf. Guteran.
- de Aldenhusen, *Altenhausen* (*pr. Rb.*
Magdeburg, Kr. Neuahaldensleben),
comes: Sifridus (de Osterburg).
- zu dem Aldinsteyne castrum, *Alten-*
stein prope Salungen (*thür. Gb. Mei-*
ningen) 464, 35.
- Aldernensis v. Aldenardensis.
- s. Aldetruidis, Aldedruidis filia s. Vin-
centii 129, 45, 868; brachium 786, 15.
- Aldo miles Valencian. 153, 40, 154; fr.:
Gothuinus (advoc.) Tornac.
- s. Aldricus ep. Cenoman. 807, 10—809,
40, 812, 35; coep.: David.
- Aldricus diac. Patrobrun. 809.
- Allec v. Conradus.
- Aleidis, Aleydis v. Adelheidis.
- Allellinus, Allelinus abbas Bonae-spei
et Calvimontis monast. 219, 25.
- Allelmus abbas Aquicin. 196, 15.
- Alemanni, Alemannia v. Alam.
- Alenconia civ., *Alençon* (*frz. dép. Orne*)
101, 30; comes 329, 1.
- Allendorf v. Aldendorf.
- de Alenvelt, *Allfeld* (*bad. Kr. et Ab.*
Mosbach): Wernherus.
- Aleppo v. Halab.
- Aller v. Halera.
- Alerheim v. Alreheim.
- Allesleyben, *fortasse etiam* Asleyben
prope Reinhersborn, *hodie pars civi-*
tatis Gotha 630, 30, 653, 20.
- Aletaque v. Odilla.
- Alexander, Allexander.**
- s. Alexander martyr, fil. s. Felicitatis
955, 15—957, 5; reliquiae 769, 20, 955,
15—957, 5, 972, 20.
- Alexander v. Paris.
- Alexander, Allexander Magnus rex
Maced. fil. Philippi II. regis 19, 35,
80, 45, 102, 10, 414, 20, 1241, 40.
- Alexander imp. Constantinopol. 752.
- s. Alexander I. papa, martyr 165, 20;
rel. 482, 10, 758, 15, 769, 20, 776, 10.
- Alexander II. papa, ep. Luc., patruus
Anselmi ep. Luc. 39, 20, 188, 35,
356, 5, 860, 35, 1037, 1059, 30, 1063,
25, 1072, 1095, 35—1099, 40, 1106,
1107, 1, 1120, 1146, 25, 1157, 5—1159,
40, 1165, 15, 1166, 35, 1169, 40, 1171,
1190, 1200, 1, 1205, 1226, 10, 1251, 15,
1416, 20, 1417, 10, 1418, 10, 1419.
- Alexander, Allexander III. papa, qui
et Rolandus, Rulandus 15, 217, 218,
20, 219, 15, 225, 35, 368, 370, 371, 10,
372, 10, 373, 35, 538, 5, 540, 10; pri-
vilegium 217.
- Alexander, Allexander IV. papa 201, 5,
398, 45, 399, 30—401, 20, 621, 40, 623,
666, 1, 1485, 15, 1486.
- Alexander abbas Aquicin. 197, 25.
- Alexandria urbs (Aegypti) 94, 35, 116, 5,
124, 25, 834, 25, 1027; portus 1027, 20.
— Alexandrini ep. (patriarch.):
Dyonisius, Theophilus, Dioscorus,
Iohannes V.
- s. Alexii conf. dies 458, 1 (All.). 485, 1.
- Alexius, Alexis I. imp. Constantinopol.
196, 1, 202, 30, 975, 10, 1287, 25, 1420,
20, 1421, 10; nepos Isachi Cumeani
I. imp. 1420, 20, 1421, 10.
- Alexius III. imp. Constantinopol. 243,
50, 244, 5.
- Alexius ep. Brandenburg. 377, 1.
- (Alfanus II.) archiep. Benevent. 1128, 1.
- Allfeld v. Alenvelt.
- Alferius abbas S. Trinitatis monast.
(Cav.) 1149.
- (Alfonsus), Alfoncius, Alfunsus.**
- (Alfunsus VIII.) rex Castellae 288, 1.
- Alfunsus rex Rom., X. rex Castellae
30, 10, 33, 40, 413, 5; filia: Blanca.
- (Alfonsus I.) rex Portugal. 230, 20,
243, 25; filia (*perperam* soror): Me-
haldis.
- (Alfonsus II.) rex Portugal. 286, 287,
10, 288, 1; fil.: Petrus.
- (Alfonsus) dux Aquitan. 329, 20.
- Alfoncius comes de Bayona, *postea*
frater Iacobus Sportarius 242, 20,
288, 5, 293, 30; duo filii 242, 20.
- (Alfredus Magnus) rex Angl. 816, 10;
filia: Elftrudis; cf. *etiam* Ansel-
mus.
- Alfunsus v. Alfonsus.
- (Algardus, *Olgerd*) rex Tartar. et princ.
Russ. (*immo* Lithuan.) 469, 30; fr.:
(Narimunt).
- Algisus v. Adalgisus.
- Alhasen, Abu Ali al Hasan ben al-
Hosein 82, 20; libri perspectivi et
arismeticales 82, 20.
- Alheidis, Alheyda v. Adelheidis.
- Alhmona, Alhmonis fl., *Altmühl, qui*
in Danubium fl. influit 736, 5, 737, 5.
- Alhwinus v. Alcuinus.
- Alich, Alch, Alach villa (*pr. Rb. Erfurt,*
Kr. Erfurt) 427, 5, 477, 5, 486, 40;
de Alch: Hermannus mag. cons.
Erford.
- (Alienora), Aenor.**

- (Alienora filia Ferdinandi III. regis Cast.), uxor Edwardi I. regis Angl. 713, 30.
- (Alienora) uxor (Ludewici VII.) regis Franc. 14, 40. 15, 1.
- Aenor filia Radulphi I. com. Viro-
mand., uxor Godefridi, filii Balduini
IV. com. Hanon., comitissa Belli-
montis 205, 20. 233, 1.
- Alineus vassus Samsonis com. 1008, 15.
- Aliseus ep. Aretin. 1439, 15.
- Alkayza v. Alcazia.
- Alkersleyben, Alkirsleybin (villa). *Al-
kersleben* (thür. Gb. Schwarzburg-
Sondershausen, Kr. Arnstadt) 461, 25.
467, 20.
- All- v. Al-.
- Almaberga v. Amalberga.
- Alman- v. Alaman-.
- Almanni decani mansio 217, 35.
- Almaricus, Almericus v. Amalricus.
- Alnensis eccl. v. Alneum.
- Alnetum, Aulnoit eccl., *Aulnoy* (frz.
dép. Nord, arr. Valenciennes, cant.
Valenciennes-Sud) 217, 25. 234, 45.
264, 25; miles: Hellinus.
- Alneum cenob., *Aulne ad Sambre fl.*
(belg. Prov. Hennegau, arr. et cant.
Thuin, com. Gozée) 127, 35; Alnensis
eccl. 312, 20.
- Alost, *Aalst inter Bruzellam et Ganda-
vum* (belg. Prov. Ostflandern) 117, 30.
186, 30; Alostensis comitatus 314, 25.
321, 10; ballivitas 206, 1; terra 334 15;
comes: Theodericus.
- Alpari ep. Aretin. 1439, 15.
- Alpes 18, 25. 37, 15. 102, 1. 164, 25.
370, 35. 382, 1. 538, 15. 542, 10. 576,
35. 611, 15. 674, 15. 905, 5. 974, 20.
1041, 20. 1063, 35. 1091, 5. 1178, 15.
1202, 45; montes 1452, 1; Alpium
fauces 14, 10. 534, 55; Alpes Yurae,
nunc S. Godardi 102, 25. — Alpinae
undae Reni 1204, 40.
- Alpes, *id est Appenninus mons* 961, 5;
Alpes Apenninae 1436, 10.
- Alpheus 404, 30; v. Iacobus.
- s. Alpini ep. Cathalaun. (*perperam* Ca-
bilon.) reliquiae 785, 40. 786, 1.
- Alprandus rex Comanus 415, 25.
- Alreheim, Alreheim castrum, *Alerheim*
(bayr. Rb. Schwaben und Neuburg,
Ba. Nördlingen) 392, 35. 616, 35.
- Alsacia, Alsacia, Alsasia, Alsassia 102, 1.
167, 15. 169, 15. 1332, 5; Alsaciae po-
puli 1332, 5. — Alsasii 168, 15; Alsa-
siensis ducatus 131, 25. 158, 5; baro-
nes 672, 15; ducis filia 131, 20. —
Alsacius pagus 156, 25; duces: Wal-
terus, Walterus; com.: Waltericus,
Theodericus, Fredericus II. dux Suev.,
perperam Albertus.
- Alstra fl., *fortasse Liebe fl.* (Westpreußen,
Kr. Rosenberg et Marienwerder) vel
Pisseck vel Narew fl. 1366, 1.
- (Althensis), Aldahensis (*Nieder-Al-
teich*, bayr. Rb. Niederbayern, Ba.
Deggendorf) abbas: Godehardus.
- Altbunzlau v. Bolezlai urbs.
- Altena v. Althema.
- Alten- v. Alden-.
- Altfridus ep. Hildens. 943. 944. 946, 1.
- de Althema, Alzena, *Altana* (pr. Rb.
Arnsberg), comes: (Fridericus II.).
- Altisiod-, Altissiod- v. Autissiod-.
- (Altmannus) abbas Swarcza cellae 924.
- Altmühl v. Alhmona.
- Altovadense monast., *Hohenfurth* (böhm.
G. Budweis, Pol.-B. Kaplitz) 748, 25.
- Altus-mons monast., *Hautmont prope*
Melbodium (frz. dép. Nord, arr. Aves-
nes, cant. Maubeuge) 129. 135, 35.
183, 10. 867, 25. 868, 5; Omont villa
- parroch. 237, 45; v. etiam S. Petri
monast. Erford.
- Altzeia civ., *Alzey* (hess. Prov. Rhein-
hessen) 672, 15.
- Alluinus v. s. Bavo conf.
- Alutharius v. Halitgarius.
- Alvensleve castrum et comicia, *Alvens-
leben* (pr. Rb. Magdeburg, Kr. Neu-
haldensleben) 33, 35.
- Alvernae Mons, *La Verna mons inter*
Arno et Tiber fl. (Tosc., Prov. et circ.
Arezzo) 252, 45. 255, 20. 256, 10.
- Alvisus ep. Attrebat., abbas Aquicinct.
93, 40. 197. 866; epytaphium 866, 25.
- Alzena v. Altena.
- Alzey v. Altzeia.
- Amadeus v. Amedeus.
- Amadriades 38, 1.
- s. Amalberga 1369, 20; b. Almabergae
corpus 820, 35; consanguinea: s.
Gertrudis.
- Amalfia, Amalfitana, Amalfitanorum
urbs, civ., *Amalfi* (Campan., Prov.
et circ. Salerno) 1019, 20. 1021, 25.
1149, 5. — Amalfitani 1017, 15; Mal-
fitani 1453, 10; Amalfitanus populus
1017, 25; dux: (Manso I.).
- Amalfridus nob. 135, 35; filia: Aurina.
- Amalone fl., *Malone fl.*, qui in Padum
influit 1455, 1. — Amalona fl., *for-
tasse brachium minus Malone fl.*
1455, 1.
- Amalricus, Almaricus, Almericus.
- Almericus V. rex Ierosol. 389, 20. 594,
30.
- Amalricus rex (Wisigoth.) 122, 40;
uxor: Rothilda; filia: Rothilda.
- Almaricus (de Bena) hereticus 272, 30;
doctrina 272, 30.
- Almericus, Ailmericus, *fortasse Valen-
tianensis*, historiographus 81, 35. 106,
15. 110, 40. 111, 30. 112, 1. 115, 10.
117, 50—119, 10. 120, 10. 131, 1. 141,
10. 142, 10. 162. 190. 198, 10; historia
107, 35. 108, 35. 115, 25. 116, 35. 122,
35. 132, 25. 183, 25. 205, 25; cronica
110, 15. 122, 15; historiae in vulgari
180, 25; historia communis 204, 40.
- (Amalricus IV.) comes Montisfortis
199, 5; uxor: Richildis.
- Amanaburg castellum, *Amöneburg* (pr.
Rb. Cassel, Kr. Kirchhain) 370, 5.
- S. Amandi cenob. Elno., Helnon., Elno,
Helno, Elnonensis abbatia in Pabula,
Saint-Amand-les-Eaux (fr. dép. Nord,
arr. Valenciennes) 94. 110, 10. 124, 35.
132, 40—134, 45. 138, 50. 142, 5. 159, 30.
162, 15. 164, 15. 165, 35. 166, 15. 172, 10.
183, 45. 784. 785, 5; altaria 784; fun-
dacio 110, 10; dedicacio 132, 40; hi-
storia 164, 15; Elnonenses fratres
134, 10; eccl.: SS. Petri et Pauli,
S. Stephani; abb.: Gotlinus, Gille-
bertus, Guillelmus, Absalon; prior:
Hellinus; custos: Waltherus de
Corda.
- S. Amandi pratum (*prope Tornacum*)
304, 5.
- s. Amandus ep. Traiect., fil. Sereni
94, 10. 124, 35. 125. 127. 129. 130, 10.
131, 35—136, 45. 162, 15. 165, 25. 767,
20; corpus 139. 162, 15. 166, 15; reli-
quiae 764, 25. 769, 20; sepulcrum 138,
50; vita a Philippo de Elemosina
abb. scripta 94, 5.
- Amantia uxor Sereni, genetrix s. Aman-
di 124, 35.
- s. Amaris (*corrupte*) patricii Rom. digi-
tus 782, 15.
- Amatildus dom. de Pons 265.
- s. Amatoris ep. (Autissiod.) et conf.
reliquiae 786, 1. 818, 15.
- S. Amati eccl. Duac. v. S. Mariae eccl.
Duac.
- s. Amatus archiep. Senon. 133, 25. 137.
- 140, 40. 141, 5; Edun. 138 (*immo* ep.
Sedun.); corpus 166; reliquiae 782,
15; Vita 137.
- Amazonium genus 1234, 30; regina:
Penthesilea.
- de Ambennay, *Ambenay* (frz. dép.
Eure, arr. Evreux, cant. Rugles):
Henricus.
- Ambianum, Ambianis, Amiens, Am-
bianensis civ., *Amiens* (frz. dép.
Somme) 87. 91, 20. 101, 35. 116, 40.
233, 5. 240, 10; d'A.: Petrus. — Am-
bianenses 87, 20; e p.: Ewardus, Ber-
nardus I.
- S. Ambrosii oratorium et solarium
Epternac. 774, 5.
- S. Ambrosii eccl. Mediolan. 716, 25.
1071, 15. 1072, 5.
- S. Ambrosii monast. Mediolan. 1060,
15; abbas: Aripandus.
- S. Ambrosii eccl. ad Nemus, *Sant' Am-
brogio ad Nemus eccl. hodie in parte*
septentrionali Mediolani urbis sita
1061.
- s. Ambrosius ep. Mediolan. 115, 40.
116, 10. 355, 1. 484, 30. 774, 5. 784, 25.
1056, 10. 1062. 1064. 1202, 40; reli-
quiae 487, 25. 765, 10. 769, 20. 776, 15.
972, 10. 1320, 10; vestis 786, 1; cor-
pus 1062, 15. 1065, 20; festum 587, 5.
765, 35. 1484, 50; Ambrosianum 903,
30; Ambrosianus versiculus 903, 40.
- Ambrosius comes de Malaspina 242, 20.
288, 5.
- Ambrosius maiordomus Liuprandi regis
Langobard. 1434, 10.
- Ambrosius v. etiam Aurelius rex Brit.
- Amedeus ep. Aretin. 1441, 1.
- Amedeus comes Geben. 1334, 1.
- (Amedeus IV.) comes Sabaud. 298, 30.
306, 1; fr.: Thomas.
- Amelungesborne claustrum, *Amelunx-
born* (braunsch. Kr. Holzminden)
31, 1.
- Amfroipret v. Anfroipret.
- s. Amiani (Miniani) cf. reliquiae 482, 25.
- Amiens v. Ambianum.
- Amizo ep. Taurin. 962, 45. 963. 965, 50.
967, 35.
- Ammensleve monast. b. apostolorum
(Petri et Pauli) ord. S. Benedicti,
Groß-Ammensleben (pr. Rb. Magde-
burg, Kr. Wolmirstedt) 995, 15.
- Ammonitarum regnum 91, 5.
- Amöneburg v. Amanaburg.
- Amulgêr diac. dioc. Frising. 761, 25.
- Anacletus II. papa, qui et Petrus (card.
presb. S. Calixti) 362, 35. 363, 35.
- Anagnia, Agnania, Anania civ., *Anagni*
(Prov. Frosinone) 218, 15. 400, 20. 621,
40. 715, 20. 716, 40. 717, 40; civ. Apu-
liae 368, 25; de A.: Bonifacius VIII.
papa.
- Anahalt v. Anhalt.
- Analdi, gens a Treveris subacta, *for-
tasse circa Anholt* (pr. Rb. Münster,
Kr. Borken) 102, 5.
- Anania v. Anagnia.
- Ananias 1344, 20; uxor: Saphira.
- s. Anastasiae virg. et mart. reliquiae
482, 10. 769, 20. 771, 10. 774, 10. 818,
15; corpus 771, 5.
- (Anastasia) fil. Barnimi I. (ducis Pomm.)
34, 40.
- Anastasius, Anastacius, Anastascius.
(S. Anastasii monast. Rom.), *Abbadia*
delle Tre Fontane prope Romam,
(abbas): Bernhardus, qui et Euge-
nius III. papa.
- s. Anastasii mart. reliquiae 758, 10.
776, 20. 972, 15.
- Anastasius, Anastacius I. imp. (Con-
stantinopol.) 122, 30. 1221, 30.

- s. Anastacius I. papa 116, 5; Anastasius conf. 770, 1; reliquiae 782, 15.
- Anastacius II. papa 122, 10; Anastasius 1221, 30.
- Anastascius III. papa 176, 10.
- Anastasius IV. papa, qui et Cunradus I. ep. Sabin., Romanus, fil. Benedicti 220, 367.
- s. Anatholiae virg. reliquiae 758, 10.
- s. Anathonis, qui fuit de septuaginta duobus discipulis, caput 771, 45.
- Anchin v. Aquicinetus.
- Ancona, Anchonitana civ., *Ancona (Marche)* 255, 1. 370, 10. 537, 35. — Anconitana, Anchonitana marchia 381, 20. 714, 25. 717, 20; Anchonetana marchia 398, 30; civ.: Camerina, Asculum, Nuchir.
- Andegavia, *Anjou* 175, 5; Andegavenses, Andegavences, Andegaventes com.: Fulco IV., Carolus I.
- Andeliaci insula, *Les Andelys* (frz. dép. Eure) 243, 45.
- Andembourch villa, *Aardenburg* (nied. Prov. Zeeland), *perperam pro Middelburg* 266, 20.
- (Andenna), Ardenna, *Andenne* (belg. Prov. et arr. Namur) 233, 30; S. Beggae cenob. Andeniense 172, 15.
- Anderlecht v. Anuerlech.
- Anderlues v. Andrelves.
- Andernascenses, gens circa *Andernach* (pr. Rb. Coblenz, Kr. Mayen) 102, 5.
- Andisleibin, Andisleybin municio, *Andisleben* (pr. Rb. Erfurt, Kr. Weißensee) 441, 30. 649, 35.
- de S. Andrea, *St. Andrä* (Niederösterreich, Bh. Tulln); Walterus.
- S. Andreae insula in portu Brundisino sita 611, 25.
- S. Andreae cenob. Cameracisii, novi castelli Camerac. 188, 20. 856, 25. 858, 35. 862, 25.
- S. Andreae arx (prope monast. Casin.) 1139, 15.
- S. Andreae apost. eccl. Casin. 1426, 1427.
- S. Andreae eccl. Colon. 768.
- S. Andreae eccl. Erford. 391, 1. 472, 15.
- S. Andreae valva Erford. 472, 1.
- S. Andreae altare S. Petri monast. Erford. 483, 15.
- S. Andreae apost. campana S. Petri monast. Erford. 396, 25. 464, 25.
- S. Andreae eccl. in Vitpeche 429, 640.
- SS. Andreae et Bartholomei apost. altare in capella S. Mariae monast. Reinersborn. 638, 40.
- S. Andreae campana monast. Reinersborn. 638, 50.
- s. Andreas apost. 483, 767, 5. 782, 25. 842, 25. 856—859, 1. 1485, 5; reliquiae 482, 15. 484, 15. 487, 25. 764, 769, 15. 774, 20. 775, 25. 776, 10. 777, 5. 782, 785, 10. 787, 25. 817, 25. 842, 25. 856, 25. 972, 20. 1487, 1; crux 485; sandalia 767, 10; vigilia 487, 35. 592, 50. 722, 25; festum 642, 30.
- (Andreas I.) rex Ungar. 854.
- Andreas II. rex Ungar. 41, 10. 385, 25. 386, 10. 572, 577, 30. 590, 55. 591, 596, 20. 597, 25. 606, 10. 607, 1. 722, 1; uxor: Gertrudis; liberi: Elisabeth, Bela, Colomannus; soror: Constanca.
- Andreas de S. Paulo ep. Camerac. 157, 35; fr.: (Walramus III.) comes S. Pauli.
- Andreas ep. Coron. 1484, 25.
- Andreas abbas, cellerarius S. Petri monast. Erford. 399, 30. 418, 10. 426, 434, 40. 489, 1. 629, 40. 632, 1.
- Andreas abbas S. Fidelis monast. Strum. 1047, 40—1075, 25. 1077, 1.
- Andreas clericus (Aretin.), fil. Petri 1475; filii: Blancus, Mannulus.
- Andreas praepos. S. Benedicti monast. Capuani 1132, 25.
- Andreas clericus Donon. 152.
- Andreas (prior monast.) Marchian., historiographus 107, 35. 108, 15. 120, 122. 123, 20—127, 1. 141, 20. 142, 40. 164, 10. 166, 25. 172, 40. 173, 25. 175, 30. 183, 40. 185, 5. 190, 1; historiae 107, 35. 108, 15. 111, 25; cronicae 111, 10.
- Andreas mon. et custos Sar. 692, 695, 1. 702, 10.
- Andreas von Rochhusen, consul Erford. 477, 10.
- Andreas fil. Martini rustici 1013, 1014.
- Andreas adulescens (Ticin.) 1007, 10.
- Andreae: Petrus IV. ep. Camerac.
- Andreas v. Ludewig consul Erford.
- Andregnies v. Audregnies.
- Andrelves villa parroch., *Anderlues* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Binche) 234, 30.
- Andromadas rex Belg. *fabul.* 113, 25.
- Andronopolis v. Adrianopolis.
- Andwerpia v. Antwerpia.
- Anfroipret villa parroch., *Amfroipret* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Bavai) 234, 25.
- S. Angeli castellum, *S. Angelo in Teodice* (ital. Prov. Frosinone, circ. Sora, fraz. di Cassino) 1135, 35; basilica: S. Nicolai.
- S. Angeli monast. iuxta Pistoriam, *S. Michaelis monast. de Furculis* (in suburbio Pistoiae civ.) 1102, 10.
- S. Angeli v. Crescencii castellum Rom.
- Angelus mon. Casin. 1129.
- Angera v. Statio.
- Anghia, Anghien v. Ainghien.
- Angicourt v. Anglicurt.
- Angisius, Angisus v. Ansegius.
- Angli 7, 30. 8, 15. 108, 40. 271, 35. 360, 5. 518, 15. 530, 10. 751, 20; terra 94, 35; patria 791, 20; regnum 282, 30; Anglus 1380; Anglorum historia eccl. v. Beda; apost.: Augustinus; presbiter: Beda. — Anglia 11, 30. 36, 92, 40. 93, 102, 15. 108, 40. 171, 35. 174, 175, 5. 197, 15. 242, 15. 260, 264, 20. 266, 268, 271, 40. 272, 1—274, 40. 288, 5. 300, 1. 302, 5. 362, 15. 374, 10. 384, 30. 387, 20. 389, 30. 400, 25. 402, 20. 403, 40. 405, 40. 406, 15. 435, 459, 515, 30. 531, 30. 544, 15. 547, 25. 588, 30. 592, 45. 621, 45. 623, 50. 625, 15. 626, 1. 644, 655, 40. 656, 1. 713, 25. 714, 40. 715, 30. 717, 718, 723, 30. 790, 45. 791, 30. 792, 1; Anglya 3, 15; terra 459, 5; regnum 271, 25. 714, 35; transmarinae insulae 798, 5; b. Petri patrimonium 273; nobiles 241, 20. 260, 40; barones 271, 20. 272, 30. 274, 20. 291, 1; nautae 718. — Anglicana insula 93, 30; Anglicanum regnum 260, 40; Anglicum volgare 102, 15; Angliei 262, 5. 718, 5. 1452; Anglicus 216, 5; v. etiam Bartholomeus, Iohannes; Anglus: Philippus; Anglica regina v. Mathildis; reges: Edilbertus, Anselmus, Alfredus, Eduardus I., Adelstanus, (Kanutus), Guilelmus I., (Heinricus I.), Heinricus II., Richardus I., Iohannes, Heinricus III., Edwardus I., (Eduardus II.), Eduardus III.; (*Cantuar.*): Eadualdus; de A.: Willelmus comes Flandr.; v. etiam Britannia.
- Anglicurt, Anglicurtis cella et villa, *Angicourt* (frz. dép. Oise, arr. Clermont) 170, 171.
- Angoulême v. Engolisma.
- Angre villa parroch., *Angre* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Dour) 226, 35. 234, 30; terra 226, 35.
- Angriel, *Angreau* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Dour) 234, 30.
- de Anhalt, Anhalt, Anahalt, Hanhalt, Hanalt com.: Albertus, Bernhardus, Heinricus I., Heinricus II., Bernardus I., Sifridus I., Otto I., Heinricus II. archiep. Magd.; de (Anhalt-) Kothin com.: Albertus II.
- s. Aniani corpus 785, 35.
- Anich villa parroch., *Aniche* (frz. dép. Nord, arr. et cant. Douai) 234, 25.
- Anieres villa parroch., *Ainières* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Frasnes, com. Arc-Ainières) 234, 35.
- Anilidum fiscus in Tallau pago 161, 30.
- Anjou v. Andegavia.
- S. Annae altare S. Petri monast. Erford. 483, 45.
- b. Anna, mater s. Mariae Dei genitricis 404, 30. 486, 40.
- Anna 911, 5. 1298, 30; altera (Torulla) 816, 20.
- (Anna, etiam Constantia nominata) filia Friderici II. imp. Rom., uxor (Iohannis III. Ducae Vatatizis) Bacarii regis scismatici (imp. Constantinop.) 398, 25. 618, 50.
- Anna uxor Rudolphi I. regis Rom. 411, 25. 628, 35. 724, 20.
- (Anna) filia (Iohannis) regis Bohem., uxor (Otonis) ducis Austr. 458, 10. 655, 25.
- (Anna) filia (Iaroslai I.) regis Rusc., uxor Heinrici I. regis Franc. 842, 850.
- Anna (filia Belae IV. regis Ung.), uxor Bostizlai ducis Bulgar. (*immo Rostislai princ. de Halicz et de Tschernigow*) 42, 5.
- Anna filia Ulrici dom. de Nova-domo, uxor Zmilonis (de Obrany) 707, 20.
- (Anna) filia Ienczonis dom. (de Polna), uxor Zmilonis, (filii Botschonis de Obrany) 697, 30.
- Anneko de Heynborch v. Anno de Lapide.
- Anno, Hanno II. archiep. Colon. 356, 10. 524, 15. 776, 778, 15. 878, 20. 887, 1. 905, 1. 1163, 10; ep. 877.
- Anno (Hanno) ep. (Wormat.) 750, 10.
- Anno de Lapide raptor 420, 20; Hanno de L. ministerialis 633, 10; etiam Anneko de Heynborch *appellatus* 27, 15.
- Anoire villa parroch., *Anor* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Trélon) 234, 25.
- s. Ansberti archiep. Rothomag. reliquiae 815, 15—820, 25; tumulus 815, 15; Ansberti predium: Bladulfi villa.
- Ansegius rex Colon. 146.
- (Ansegius), Ansigisus abbas Lobien. 164, 10.
- Ansegius, Ansigisus, Ansgisus, Angisus, Angisius maiordomus, fil. Arnulphi ep. Mett. 123, 1. 140, 40. 657, 10. 1489, 1; uxor: Begga; fil.: Pipinus.
- Anselmus, Anshelmus, Ansellus, Anselinus.
- Anselmus rex Angl. *corrupte* (*jortasse* Alfredus Magnus) 171, 35. 174, 175.
- Anselmus archiep. Cantuar. 204, 20.
- Anselmus IV. de Buis, archiep. Mediolan. 1072.
- Anselmus archiep. Ravenn., ep. Havelberg. 13, 30. 19, 10. 483, 1.
- Anselinus (Walthelmus) ep. Carnot. 175.
- s. Anselmus II. ep. Luc. 1156, 30—1307, 40; fr.: (Arialdus); patruus: Alexander II. papa.
- (Anselmus) ep. de Prucia (Varm.) 42, 10.

- Ansellus abbas Aquicin. 198, 5.
 Anselmus canon. eccl. Sonég., dom. de Perona, fil. dom. de Trazegnies 220, 25.
 Ansellus procur. et propinquus Hugonis castellan. Camerac. 843, 15. 853. 859.
 Anselmus de Keu, cruce signatus 242, 15.
 Anshelmus de Sunthusin 530, 20; fr.: Hug.
 Anserada mulier 987. 988.
 Anserii Casa (*prope Cremonam*) 1304, 35.
 Anseroet villa parroch., *Anseroet* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Celles) 234, 35; cf. Osseneroet.
 s. (Ansgarius), Anskarius conf., (archiep. Hamburg.) 770, 10.
 (Ansgarius) pater s. Aycadri 139, 50. 140.
 Ansigisus v. Ansegisus.
 Anshelmus v. Anselmus.
 Ansigisus v. Ansegisus.
 Ansiprandus rex Langobard. 1434, 10; fil.: Liuprandus rex.
 Anskarius v. Ansgarius.
 Anstrudis filia (Warattonis maioris domus) *perperam* Tassilonis ducis Bav., uxor (Drogonis) *perperam* Karoli Magni 160, 1.
 Antakja v. Antiochia.
 Anthenoria, Anthenorides v. Ath.
 Anth- v. Ant-.
 Antibirensis (*Antivari, Iugoslav., olim Montenegro*) archiep.: Guillelmus.
 Anticlaudianus liber v. Alanus.
 Antilia filia Gerardi laici Aretin., uxor Ubalduli de Montepupe 1476, 20.
 Antiochia, Anthiochia, Antyoehia civ., *hodie Antakja* (Syr., Wil. Haleb) 202, 45. 378, 20. 400, 15. 405. 545. 625. 1426; Antiochena urbs 1427, 5.
 Antioeus 1231, 30.
 Antivari v. Antibirensis.
 Antoing villa parroch., *Antoing* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai) 234, 35; Antogniensis eccl. 143, 25. 144, 40; collegium 234, 35; eccl.: S. Mariae; d'A. dom.: Simon, (Hugo).
 (Antoninus), Anthoninus princ., (imp. Rom.) 957, 5. — V. *etiam* Marcus.
 Antonius, Anthonius.
 SS. Anthonii et Gangolfi eccl. Erford. 464, 10. 471, 30; cf. S. Gangolfi mon.
 s. Antonii reliquiae 482, 25. 771, 20; s. Anthonii mon. reliquiae 773, 45.
 s. Antonius, Anthonius mon. et abbas in Tebaida 354, 35. 1295, 25; reliquiae 775, 25; ordo 354, 35; Antonii 1041, 35.
 s. Anthonius in Padua conf., mon. ord. Minor. fr., qui et Fernandus dicitur 281, 30. 282. 609, 15. 613, 45; magnus pater 485, 30; reliquiae 1485, 15.
 Antonius mon. et presb. Casin. 1131.
 Anthonius iuvenis (mon. ord. Praemonstrat.) 207, 10.
 Anthonius predicator 252, 25.
 (M.) Anthonius 105, 10.
 Antreppe villa parroch., *Autreppe* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Dour) 234, 45.
 Antwerpia, Andwerpia (civ.), *Antwerpen* 325.
 Antyoehia v. Antiochia.
 Anuerlech (villa), *Anderlecht* (belg. Prov. Brabant, suburb. Brüssel civ.) 867, 25; altare eccl. S. Mariae Camerac. datum 867, 25.
 Anvaing v. Auvaing.
 Anzin v. Aisin.
 Ap-, App-.
 Apenninae Alpes, Appenninus mons v. Alpes.
 Aper vir illuster, pater s. Lamberti 127, 25.
 Appia (via) 1118, 25.
 Apodriti v. Abodritae.
 Apolda villa, *Apolda* (thür. Gb. Weimar) 401, 45.
 S. Apollinaris mons *prope Remagen* (pr. Rb. Coblenz Kr. Ahrweiler), 782, 25.
 s. Apollinaris, Appollinaris ep. (Valentin.), cf. Christi, mart. 1343, 30—1346, 15; reliquiae 785, 15. 972, 20 (Appollenaris); corpus 776, 10; sepulchrum in b. Stephani protomart. eccl. Valentin. 1346, 20; dies 468, 10.
 Apollinaris abbas Casin. 1118.
 s. Appollonia virgo 486, 35.
 Appolonius pater 1061, 35.
 b. apostolorum monast. in Ammensleve v. Ammensleve.
 apostolorum eccl. Cenoman. 807.
 apostolorum Actus 643, 25. 834.
 App- v. Ap-.
 Apulia, Apulya, Appulia, Apulea 3, 35. 4, 5. 8, 50. 29, 35. 41. 282, 15. 307, 20. 364, 40. 365. 368, 25. 376, 20—378, 20. 390, 20. 392, 40. 398, 30. 401, 25. 403. 405. 413, 5. 427, 20. 521, 10. 525, 5. 534. 544, 20. 545, 30. 550. 554, 25. 555. 557, 40. 558, 15. 559, 30. 603, 40. 607, 10. 608, 20. 612, 30. 616, 40. 623, 15—625, 30. 629, 5. 639, 20. 671, 10. 716, 35. 1122, 5. 1410, 10. 1411, 5. 1416, 5. 1417, 1; principes 975, 10; civ.: Barum, Beneventum, Ortrant, *perperam* Anagnia, Cremona; duces: Boamundus, Menfridus; reges: v. Sicilia. — Apulica expedicio 376, 25.
 Apuliacum fiscus in pago Rothomago 161, 30.
 Aquae v. Aquisgranum.
 Aquae-mortuae iuxta Marsiliam, *Aiguesmortes* (frz. dép. Gard) 405, 35.
 Aquae nigrae monast., *Acquanegra sul Chiese* (Lombard., Prov. Brescia, circ. Castiglione) 1319, 35. 1326, 20.
 Aquapendente (civ.), *Acquapendente* (Prov. et circ. Viterbo) 718, 1.
 Aquaticius: Brigulus.
 Aquensis urbs, *Aix* (frz. dép. Bouches-du-Rhône) 143, 15; cf. *etiam* Aquisgranum.
 Aquicinctus, Acquicinctus, Anchin insula, cenobium S. Salvatoris, *Anchin* (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Marchiennes, comm. Pecquencourt) 196. 197. 234, 25; Aquicinensis eccl. 197; ecclesiola 196, 10; congregacio 196; eccl. historia foundationis 196, 5; Aquicinense, Acquicinense, Acquiscitense cenobium 196, 55. 197, 1. 853, 40; monasterium 197, 25. — Aquicinenses, Acquicinenses, Ahquicinenses, Aquicinctenses monachi 197, 30; abb.: Alardus, Allelmus, Haimericus, Gelduinus, Robertus, Alvisus, Gossuinus, Alexander, Simon I., Adam, Guillelmus I., Simon II., Guillelmus II., Iacobus, Willermus III., Ansellus.
 Aquila (civ.), *Aquila degli Abruzzi* 427, 25. 639, 25. 718, 10.
 Aquileia, Aquilegia civ., *Aquileja* 415, 25. 462, 35. 1452, 1; Aquileiae fauces 1432, 10; Aquilegenses, Aquilegienses, Aquileyenses, Aquilienses patr.: (Poppo), (Godeboldus), (Wolferus), (Bertholdus), Philippus, (Ludewicus II.).
 Aquinum, *Aquino* (Campan., Prov. Fro-sinone, circ. Sora) 1121, 5. 1287, 35. 1418, 5. 1419, 5. — Aquinensis comes 1138.
 Aquisgranum, Aquae, Aquensis civ., *Aachen* 9, 20. 10. 37, 1. 136, 30. 159, 40. 162. 177, 20. 180, 5. 187, 5. 211, 35. 355, 10. 361, 35. 367, 15. 378, 5. 399, 10. 406, 40. 417, 20. 432, 30. 441, 15. 531, 10. 535. 536, 25. 549, 40. 560. 607, 25. 621, 15. 627, 1. 629. 638, 1. 641, 50. 670, 1. 672, 35. 720, 1. 737, 20. 738, 5. 740, 20. 780. 843, 25. 1471, 10; palatium 736; Aquensis thronus Karoli Magni 406, 40. 584, 1. 627, 1; eccl.: S. Mariae; capella: S. Lamberti; cives 417, 20. 629, 25; villa Ende iuxta A. 165, 25. — Aquense concilium 211, 35. 355, 10. 738, 15; consilium 162, 30. 163, 15; conventus 187, 5; synodus examinationis 736. 737, 20.
 Aquitania, Acquittania 11, 25. 117. 134. 144, 5. 159, 30. 242, 20. 288, 5. 329, 20. 355, 10; civ.: Burdegala, Tholosa; legatus in A.: Gerhardus II. ep. Engolism.; de A. comes: Alfoncius de Bayona. — Aquitani, Acquitani, Aquitanici 124, 35. 127, 20. 968, 25; provincia 124, 35; rex: Airbertus (Charibertus II.); duces: Eudo, (Guaiferus), Wilhelmus I., (Alfon-sus), Ebaldus; Aquitanus: s. Emme-rammus.
 Ara fl. v. Ora fl.
 Arabes 103, 15. 126, 30. — Arabia 95, 1. 389, 5. 400, 15. 594, 15; castra: Cracum, Mons-regalis. — Arabice 388, 15. 407, 30. 593, 35. 627, 40.
 Aragones 712, 1. — Arragonia, Arro-gonia 403, 45. 405, 40. 413, 5. 625, 15. 626, 1. 714; regnum 413, 5. 712, 1. 714, 15; reges: (Iacobus I.), Petrus III., (Karolus comes de Valesio).
 Araris, qui et Saona, *Saône* 164, 25.
 Arbra, Arbre villa parroch., *Arbre-lez-Ath* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Chièvres) 234, 45. 321, 20—323, 1; castellanus 322, 25; dom.: Osto.
 Arcadius, Archadius imp. (Constantinop.) 116. 1221, 20.
 Arc-Ainières v. Archs.
 Archadia 103, 15. 412, 40; fons 412, 40.
 Archadius v. Arcadius.
 Archenaldus, Archinaldus v. Ercha-noaldus.
 Archs, *Arc-Ainières* (belg. Prov. Henne-gau, arr. Ath, cant. Frasnes) 234, 40.
 Arctoi fines 905, 5.
 Ardachrensis eccl., *Ardagger* (Nieder-österreich, Bh. Amstetten) 778.
 Ardarius rex Gepid. 110. 120, 25.
 Ardenna v. Andenna.
 Ardennae silvae 102, 25. 121, 1; cf. *etiam* Hericina silva. — Ardenna, Ardena, Ardannensis pagus 131, 5. 186, 5. 169, 15. 203. 315, 25; com.: Haimo, Hidulphus, (Godfridus).
 Ardericus ep. Vercell. 1030.
 (Ardericus), Hardericus pater Fro-mundi princ. Brudegal. 147, 15.
 Ardre fortalicium 110, 30.
 (Arduinus), Hardoinus V. marchio Tau-rin. 966. 967, 40; curia 966, 30.
 Arduynus (comes de Palude) 1319, 30.
 (Arduinus), Harduinus Met. quidam 897. 898, 10.
 Area v. Aire.
 Arecium, Aretium, Aretina civ., *Arezzo Tusciae* 412, 30. 639, 1. 974, 20. 1103, 40. 1438, 20. 1471, 15 (Aritium). 1474, 5 (Aritium). 1478, 20. 1479, 1; sepul-chrum Gregorii X. papae 412, 30. 629, 1; Aretina, Aritina eccl. 1433.

- 1472, 1479, 10; Aretinensis episcopatus 1435, 15; Aretinense episcopium 1435, 20; Aretinensis ep. 1435, 20. 1473, 5; custodes 1471, 5; canonici 1471, 1472, 1474, 10—1482, 10; clerici 1472, 5; eccl.: S. Clementis, S. Donati, S. Mariae, S. Stephani; Aretinenses ep.: Sathirus, Donatus, Gelasius, Domitianus, Severinus, Florentius, Maximianus, Eusebius, Gaudentius, Dientius, Laurentius, Gallius, Benedictus, Olibrius, Vindicianus, Cassianus, Dativus, Dulcitius, Innocentius, Maiurianus, Servandus, Ciprianus, Bonushomo, Vitalianus, Alpari, Lupartianus, Deodatus, Aliseus, Stabilis, Cunimundus, Aribertus, Lampertus, Petrus I., Petrus II., Iohannes, Petrus III., Theodicius, Everardus, Helmpertus, Wilihelmus I., Albertus, Teodaldus, Immo, Arnaldus, Constantinus, Sigifredus, Gualterius, Guido, Buianus, Maurus, Ieronimus, Heliottus, Amedeus, Gregorius, Martinus, Marcellinus, Guilelmus II.; primicerius: Gerardus; canonici: Bonicus, Ugolinus; presbiteri: Gebizo, Gerardus, Iohannes, Iohannes Canis, Leo, Petrus, Salomon; clerici: Andreas, Berardus, Blancus, Bonattus, Brigulus, Cuniellus, Ildibrandus, Iohannes, Mascarus, Sizo, Teuzo, Viventius, Widolus. — Aretini 1434.
- Arelate, Arelatis, Arelatum, Arelatensis civ., *Arles* (frz. *dép. Bouches-du-Rhône*) 143, 5. 159, 15. 162, 20. 252, 30. 1346, 15.
- Arendsee v. Arnesse.
- Areopagita: Dionysius.
- Aretium, Aretina civ., Aretini, Aretinensis v. Arecium.
- Arewasia eccl., *Arrouaise* (frz. *dép. Pas-de-Calais*) 212, 30; fratres 212, 30; abbas: (Lambertus). — Arroasiensis ordo 706, 35; Arroentes fratres 217, 20.
- Arezzo v. Arecium.
- Argentina, Argentoratum, Strasburg, Strassoburgium, Strasburgensis civ., *Strasbourg Alsatie* 116, 40. 120, 45. 515, 30. 561, 40. 744, 10. 873; episcopatus 517, 1. — Argentinii 115, 30. — Argentinensis eccl. 924, 1; ep.: Wilhelmus I., Werenherus II., Heinricus I., (Conradus II.), (Conradus III.).
- d'Argillieres, *Arzillières* (frz. *dép. Marne, arr. Vitry-le-François, cant. S. Remy-en-Bouzemont*): Henricus.
- Argivi 91, 30. 112, 50; historiae 87, 20.
- Arglardo: Otto II. comes palat. Bur Gund.
- Aria v. Aire.
- s. Arialdus mart. Mediolan., fil. Bezonis 1047. 1049. 1051—1075, 25; passio 1047. 1049; praedium proprium 1055, 10; famulus: Bonovisinus.
- (Arialdus) fr. s. Anselmi 1306, 1; filia 1306, 1.
- Aribertus, Aripertus.**
- (Aribertus I. rex Langobard.) 1433, 1; fil.: Godolbertus rex.
- Aribertus, Aripertus II. rex Langobard., fil. (Ragimberti) *perperam* Lupterti regis 1433. 1434, 10; regnum 1433, 5; castaldio: Taibertus; iudex: Godipertus.
- Aribertus ep. Aretin. 1439, 20.
- Aribertus ep. Regien. 1301, 15.
- Aribertus v. *etiam* Heribertus.
- Aribo ep. Magunt. 517, 40. 518.
- (Aribo), Arpeo ep. Frising. 735, 5.
- (Aribo), Eribo miles 362, 35. 532, 1; fr.: Adelbertus.
- Ariensis v. Aire.
- Arimaspi, *Scythae fabul.* 103, 15.
- Arioald rex Langobard. 1432, 25.
- Arionulphus v. Arnoldus.
- Ariopagus locus apud Athenas 834, 10. 835, 10.
- Ariovistus rex Sax. 104, 15.
- Aripertus v. Aribertus.
- Ariprandus cancellarius, abbas S. Ambrosii monast. Mediolan. 1060.
- Aristotiles (philos.) 80, 45. 81, 15. 82, 15. 185, 1; Poetria 80, 45; Politica 81, 15; libri morales, logicales atque naturales 82, 15.
- Aritium, Aritina eccl. v. Arecium.
- Aritius 1476, 5; fil.: Signorellus.
- Arkenne villa parroch., *Arquennes* (belg. *Prov. Henne-gau, arr. Charleroi, cant. Senefte*) 234, 40.
- Arles v. Arelate.
- Arleux v. Halut.
- Arlon v. Erlons.
- Armata Belgis v. Belgis.
- Armatus mons, *Monte Armato prope Bononiam* 1102, 15; monast.: (S. Mariae).
- Armeni 124, 35. 411, 20. 628, 30. — Armenia 400, 15. 411, 15. 628, 30. 642, 45. 720, 10; regnum 400, 15. 411, 15. 628, 30; rex: (Haitho II.). — Armenia minor 95, 5.
- Armorici, Armoricae 101, 30. 118, 35; (terra), quae Britannia Superior dicitur 101, 30; regnum 118, 35.
- Arn ep. Salisburg. 734, 15—736, 10. 737, 10. 740, 1; archiep. 736, 10. 737, 10. 740, 1.
- Arnaldus v. Arnoldus.
- de Arneborch, *Arneburg* (pr. *Rb. Magdeburg, Kr. Stendal*), comes: Albertus II. marchio Brandenburg.
- Arnesse claustrum ord. S. Benedicti, *Arendsee* (pr. *Rb. Magdeburg, Kr. Osterburg*) 32, 20. 33, 1.
- Arno fl. v. Arnus.
- Arnoldus, Arnouldus, Arnaldus, Arnold, Arnolfus, Arnolffus, Arnoulphus, Arnulfus, Arnulphus, Arionulphus, Ernouldus, Ernulphus.**
- s. Arnulfus (mart.) 122, 30.
- Arnolfus, Arnulfus, Arnulphus imp. Rom., rex Franc. orient., dux Bavar., fil. Karlomanni regis Bavar. 7, 50. 38, 10. 156, 25. 173, 25. 175, 35. 657, 15. 742, 10. 746. 749, 5. 752, 20. 825, 1—828, 30. 831, 30. 832. 1490, 5. 1491, 20; cesar 823, 25. 825, 20. 826, 40. 827, 1. 832, 40; regnum 827; corona 827, 25; donationes 832, 35; privilegia 1011, 20; locus sepulturae in S. Emmerami eccl. Ratisbon. 827, 30; fratruelis Caroli III. imp. 1491, 20; filii: Ludewicus, Czendebuldus.
- (Arnoldus I.) archiep. Colon. 535, 25.
- Arnoldus archiep. Magunt., cancell. 19. 367, 25. 368. 371, 10. 536, 30. 537, 1.
- (Arnoldus II.) archiep. Trever. 30, 10.
- Arnaldus ep. Aretin. 1440, 10.
- (Arnoldus) ep. Bamberg. 421, 10. 633, 35.
- Arnoldus, Arnolfus ep. Halberstad. 9; *perperam* Benignus 1485, 1.
- s. Arnolfus, Arnoldus, Arnulphus maior domus Franc., ep. Met., dux Austras., fil. Arnouldi, avus s. Wandregisili 123, 1. 126, 35. 127, 30. 155, 30. 657, 10. 816, 1; reliquiae 772, 25. 786, 1. 1489, 1. 1490, 5; genus 816, 1; fil.: Ansegisus.
- Arnoldus I. ep. Spir. 777, 25.
- Arnolffus ep. Wirceburg. 515, 25.
- Arnoldus I. ep. Wormat. 777.
- Arnulphus abbas S. Salvatoris monast. Eiam. 221, 25.
- (Arnoldus) abbas S. Petri monast. Gand. 291, 15.
- Arnoldus abbas S. Albani monast. Mogunt. 779, 35.
- Arnoldus abbas Sar. 681. 698, 35. 701, 30—703, 35. 705.
- Arnolfus praepos. (Aschaffenburg.) 759, 40.
- Arnoldus praepos. maior Trever. et S. Mariae eccl. Erford. 393, 10.
- Arnoldus praepos. de domo Mogonciae 377, 10.
- Arnoldus, Arnold mon. Sar. 692. 702, 10.
- Arnoldus (mon.) Trudon. 1374, 40. 1383, 40.
- Arnoldus, Arnolfus, Arnulfus, Arnulphus, Arionulphus dux Bavar. 177, 30. 178, 30. 742. 743. 744, 20. 746; rex Teuton. 8, 15. 742, 20; filius 178, 30; fil.: Eparhardus.
- (Arnoldus II.) comes de Cigniac 203, 1.
- (Arnoldus V.) comes de Cigny 329, 25. 331, 30.
- Arnulphus I. comes Flandr., fil. Balduini II. com. 156, 40. 177. 178, 25. 180, 35. 183, 35. 184, 5. 185. 815, 40. 816. 818. 820, 15; ex genere s. Arnulphi 816, 1; marchisus 815, 40. 816, 1. 818, 40. 820, 15; avus: Balduinus I. Ferreus.
- Arnoulphus II. comes Flandr. 185, 10.
- Arnoldus, Arnulfus, Arnulphus, Arnoulphus, Ernouldus, Ernulphus III. comes Flandr., I. comes Hanon., fil. Balduini VI. com. 114, 10. 194. 195. 198, 15. 843. 862.
- (Arnoldus II.) comes de Ghisnes 268, 25; uxor: Beatrix.
- (Arnoldus III.) *perperam* Theobaldus comes de Ghisnes 325. 326. 334, 20.
- Arnouldus, Ernouldus, fil. Balduini II. com. Hanon. 195, 20. 198. 199, 1; uxor: Beatrix; fil.: Eustacius.
- Arnoldus comes civ. Mogunt. 360, 10.
- Arnulphus comes Valencian. 184, 10. 191, 1.
- Ernouldus de Aldenardis 226, 40. 268, 5; uxor: Elizabet.
- (Arnolfus de Gavera) gubernator Iohannae com. Flandr. et Hanon., dom. de Matrene 284, 35—292, 15. 294, 20. 295, 10. 296, 15. 298; fil.: (Arnolfus); avunculus: Iudocus.
- (Arnolfus) fil. (Arnolfi de Gavera,) dom. de Matrene 288, 35.
- Arnouldus, Ernouldus de Landas buticularius 226, 10. 266.
- Arnulfus quidam Mediolan. 1066, 5.
- Arnouldus fil. Ausberti senatoris Rom. 123, 1; fil.: Arnulphus.
- Arnoldus 818, 5.
- Arnoldus laicus 765, 5.
- de Arnsowe, *Arnshaugk* (thür. *Gb. Weimar, nunc Kr. Gera*), comes: Otto; Marnshow 637, 5.
- Arnstete civ., opp., *Arnstadt* (thür. *Gb. Schwarzburg-Sondershausen*) 381, 1. 460. 461, 20. 462. 466, 20. 467, 25. 468, 1. 470, 5. 617, 1; de A. comes: Guntherus XXI. de Swarczbure.
- Arnulfus, Arnulphus v. Arnoldus.
- Arnus fl., *Arno* 1088, 40. 1325, 5.
- Arona arx, *Rocca d'Arona* (Prov. et circ. *Novara*) 1070, 10.
- Arpeo v. Aribo.
- Arquennes v. Arkenne.

- Arragonia v. Aragon-.
- Arras v. Attrebatum.
- Arrius 106, 30. 1156, 5. 1208, 45. 1215, 25. 1253, 45.
- Arrogonia v. Aragon-.
- Arrons (vates Rom.) 1279, 5.
- Arrouaise, Arroasiensis ordo, Arroentes fratres v. Arewasia.
- s. Arsenius mon. 798, 15; reliquiae 972, 15; dens 786, 5.
- Arsenius ep. (Ort.) 745, 20.
- Arsenius mon. in Gallo insula 1018. 1021.
- Arsûf v. Azotum.
- Artaxerses I. rex Persarum et Medorum 81, 10.
- Artevelde (villa), Ertvelde (belg. Prov. Ostflandern, arr. Eekloo, cant. Assenede) 314, 25.
- s. Arthemii mart. reliquiae 764, 20. 765, 10; festivitas 765, 35.
- Arthesiencium librae, Artois v. Attrebatensium comitatus.
- Artre villa, Artres (frz. dép. Nord, arr. et cant. Valenciennes) 232, 35. 234, 25.
- Arturus rex Brit. fabul., princ. Hanon., fil. Uterpandragonis regis 94, 15. 107, 5. 118. 120, 35.
- (Arturus) confuse Atritus dux Britann. Minoris 270, 35; patruus: Iohannes rex Angl.
- Ascafaburc, Asschaffaburc (civ.), Aschaffenburg (bayr. Rb. Unterfranken) 757, 35—759, 35; forestus 759, 35.—Ascafaburgensis eccl. 758. 759; Ascaphanburgensis eccl. 758, 45; Ascafinburgensis eccl. 366, 1; basilica 758, 50; altaria 758; reliquiae sanctorum 758; thesaurus 758, 40; libri 758, 45; fratres (congreg. can.) 759; advocatus: Eberhardus; praepos. (verisimiliter): Arnolfus, Marcolfus.
- Asce, Adscen: Iohannes.
- Ascha, Assche (belg. Prov. Brabant, arr. Brüssel) 330. 334, 10; planicies 330. 334, 10.
- Aschaffenburg v. Ascafaburc.
- Ascharia (civ.), Aschersleben (pr. Rb. Magdeburg) 28, 50. 31; com.: Otto, Heinrich II.
- Aschfeld v. Askefeld.
- Aschon, Elsloo ad Mosam fl. (niederl. Prov. Limburg, prope Maastricht) 1491, 25.
- Ascoillies villa parroch., Asquillies (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Pâturages) 234, 40.
- Asculanum, Esculium, Exculana civ., opp. in marchia Anconitana, Ascoli (Piceno) 714, 25. 716, 5. 717, 20. 1122, 30; monast.: (S. Benedicti). — Asculanus: Nicholaus IV. papa.
- Asia, Asya 89. 90, 10. 387, 25. 517, 10. 592, 45; usurpator regnorum Asiae: Saphadinus.
- Asisini, Assassini, gens, quae in Libano monte septentrionali inter Antiochiam et Tripolim sedebat 398.
- Askefeld villa, Aschfeld (bayr. Rb. Unterfranken, Ba. Karlstadt) 526, 35.
- Asleyben v. Allesleyben.
- (Asnidense monast.), Essen (pr. Rb. Düsseldorf), abbat.: Mathhilda.
- Asowsches Meer v. Meotidae paludes.
- Aspertus ep. Ratispon. 746, 10.
- Asquillies v. Ascoillies.
- Assassini v. Asisini.
- Assatici montes a parte meridiei Austrasiarum regni siti 119, 30. 121, 1.
- Assch- v. Asch-.
- Asseburch, Asseborch castrum, Asseburg (braunsch. Kr. Wolfenbüttel) 26, 40. 31, 1.
- Assem terra 95, 10.
- en Assenois, Astenois: Dampierre.
- Assirii 80, 20. 381, 35. 1280, 40; imperium 381, 35; regnum 91, 5; rex: Balcon.
- Assisium, Assizium civ., Assisi (Prov. Perugia, circ. Foligno) 246, 30. 249. 257, 45. 282, 40. 390, 35; S. Maria de Porciuncula iuxta A. 282, 30. 295, 10; S. Damiani eccl. prope Assisium 247, 20. 248; tugurium 249, 15; immo Esium 30, 1; Assisinas ep.: (Guido II.). — Assisii 609, 15.
- (Asso) ep. Attrebat. 298, 15.
- Assur v. Azotum.
- Astulfus, Aistulfus rex Langobard., (fil. Pemmonis ducis Foroiul.) 1011, 20. 1434, 20; privilegium 1011, 20.
- Aswerus rex (Pers.) 431, 10. 641, 5.
- Asya v. Asia.
- Atecherius dives quidam 1304, 25.
- (Atenulfus), Adenulfus II. (archi)ep. Capuan. 1414, 5. 1415, 5.
- Atenulfus abbas Casin. 1130, 15. 1138. 1412, 45. 1413.
- Ath, Aath, Anthenoria, Athens villa, castrum, Ath (belg. Prov. Hennegau) 93, 10. 100, 50. 198, 20. 200, 15. 205, 45. 206. 234, 45. 303, 30. 320, 25—322, 40. 331, 5; turris 200, 15. 206; forum 320, 35; portae 321, 15; castellania 205, 45. 206, 15. 320, 25; castellanus 321, 10. 322; monast.: (S. Mariae) Refugium; Vies Ath, id est Ath Vetus 117, 10; de A.: Walterus. — Anthenorides 93, 10. 100, 30.
- Athalaricus (rex Ostrogoth.) 123, 20.
- Athelasia v. Adelheidis.
- Athelswitha, Athelsuit v. Ethelwida.
- Athenae 834; locus apud A.: Ariopagus. — Athenienses 824, 20. 834. 835, 10. 980, 15; Attenienses 82, 5; rex 980, 15; eccl. 834, 20; rex: (Codrus); Atheniensis: Dyonisius; ep.: Dyonisius Ariopagita.
- Athila, Atho, Athrebat- v. Att-.
- Atlit v. Castrum-Filii-Dei.
- Atrebat- v. Attrebat-.
- Atritus v. Arturus.
- s. Attala (abbas Bob.) 998, 5.
- Attenienses v. Athen-.
- Atthila v. Attila.
- Attica lingua 1169, 25.
- Attila, Athila, Atthila, Attyla rex Hun. 110. 117. 120. 429, 1. 474. 640, 1; fil.: Hernac, Dintzich; fr.: Bleda.
- Atto, Atho, Hatto, Hacta.
- Atho (Hatto) I. archiep. Mogont. 755. 756.
- Hatto II. archiep. Mogunt. 515, 40. 516, 1.
- (Atto) ep. Florent. 1081, 25. 1082.
- Atto (Hatto) ep. (Frising.) 735, 5.
- Hacta abbas b. Vedasti cenob. 138.
- Atto comes (fortasse Teatinus) 1140, 10; fil.: Atto.
- Atto comes (fortasse Teatinus), fil. Attonis com., gener Oderisii 1140, 5.
- Attre villa parroch., Attre (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Chièvres) 234, 45.
- Attrebatum, Attrebatas, Attrebatis, Attribatum castrum, civ., urbs, Arras (frz. dép. Pas-de-Calais) 87, 35. 91. 20. 110. 116, 45. 135, 5. 155. 170, 15. 171. 177, 35. 183, 40. 187, 10. 204, 20. 229, 5. 240, 10. 268, 45. 285. 290, 1. 1490, 45 (Attrabatis); eccl. et monast.: S. Mariae, S. Vedasti, S. Vincencii iuxta A. — Attrebatenses 171, 30. — Attrebatensis, Atrebatensis, Athrebatensis episcopatus 155, 25. 202, 1. 226, 45. 299, 35; pagus 155, 50; ecclesia 157. 843, 40. 863, 20. 867, 20; Attrebatense episcopium 156, 25; castrum 155, 55. 157; territorium 155, 40; Attrebatenses episcopi 156, 30; canonici 157, 15; ep.: Vedastus, Robertus, Alvisus, Petrus I., (Radulfus), (Pontius), (Asso); immo Camerac.: Berthoaldus, Aldebertus, Autbertus I., Vindicianus, Albericus, Halitgarius, Stephanus, Autbertus II., Gerardus I., Lietbertus; decanus: Iohannes; archidiaconus: Honoratus; vicedom.: Robertus de Bethunia; advocatus: Iohannes; cf. etiam Cameracum.
- Attrebatensium, Atrebatensium comitatus, Artois 863, 20; comes: (Robertus II.); princ.: Fromundus. — Arthesiencium librae 223, 5.
- Attyla v. Attila.
- Atus quidam Aretin. 1476, 15. 1481, 15; fil.: Iohannes.
- Atvertus v. Advertus.
- Aub v. Augia.
- Aubain, Saint, villa parroch., Saint-Aubin (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Avesnes-Nord) 238, 25.
- Aube v. Alba.
- Aubechies v. Abechies.
- Aubigny le Bok villa parroch., Aubigny-au-Bac (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Arleux) 234, 25; fortasse etiam Aubigny 234, 25.
- Auberchicourt v. Aubrechicourt.
- Aubertus v. Autbertus.
- Aubigny v. Aubegny.
- Aubrechicourt villa parroch., Auberchicourt (frz. dép. Nord, arr. et cant. Douai) 234, 30.
- Aubri villa parroch., Aubry (frz. dép. Nord, arr. et cant. Valenciennes) 234, 45.
- Aucteri rex Langobard., fil. Cleffonis regis 1432, 15; (uxor): Teudelinda.
- s. Auctor, Autor archiep. Trever. 12, 45. 36, 50; corpus 36, 50.
- Audacer pater Balduini I. com. Flandr. 147, 10.
- Audebertus v. Autbertus.
- Audenarde v. Aldenardum.
- Audengerius archidruyndus, id est princeps sacerdotum Belg. fabul. 113, 1.
- Audenhove v. Odenone.
- Auderath v. Udmodard.
- s. Audoenus conf., qui et Dado, ep. Rothomag. 119, 10. 131, 35; reliquiae 785, 40. 818, 10.
- S. Audomari opp., fortalitium, villa, Saint-Omer (frz. dép. Pas-de-Calais) 185, 15. 229, 5. 240, 10. 260, 5. 268, 25; eccl.: S. Bertini; castellanus: (Wilhelmus V.).
- s. Audomarus ep. Morin. 132, 5. 155, 35.
- Audovera, qui et Othebirn, uxor Chilperici I. regis Franc., sanctimon., perperam de Hispania 480; soror (perperam): Brunihildis.
- Audoxia (Eudoxia) (uxor Theodosii II. imp. Constantinop.) 118, 20.
- Audregnies, Andregnies villa, Audregnies (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Dour) 234, 30. 282; Daudregnies 235, 30; eccl.: fratrum de Trinitate; dom.: Alardus de Strepil miles.
- Augia civ., Aub (bayr. Rb. Unterfranken, Ba. Ochsenfurt) 461, 1.

- Augia (monast.), *Reichenau* (bad. Kr. *Constanza*, Ab. *Überlingen*) 746, 40. 774, 40. 775, 1; eccl.: S. Adalberti; abbas: Udalricus; Augenses mon.: Hermannus Contractus, Othwinus.
- Augusta urbs, civ., *Augsburg* (bayr. Rb. *Schwaben und Neuburg*) 37, 15. 356, 30. 363, 25. 527, 5. 533, 5. 605. 706, 50. 928, 1; Augustana urbs, civ. 12, 35; Augustensis urbs, civ. 663, 20. 664, 5; cives 12, 35. 363, 25. 533, 5; eccl. 662, 5; eccl.: S. Afrae; Augustenses ep.: Udalricus, Bruno, Eberhardus, Sigifridus II.; de A.: Iohannes scriba.
- Augusta Viromandorum v. S. Quintini eccl. Vermand.
- S. Augustini ordo 226, 45. 277, 40. 303, 25. 311, 30. 312. 355, 1. 637, 5; regula 182, 40. 196, 20. 207, 15. 217, 20. 609, 35. 949; canonici regulares 192, 5. 196, 30. 207, 15. 355, 1. 460, 15. 629, 45; canonici seculares 182, 40; Augustinenses fratres 406, 35. 446, 15. 626, 45. 651, 35; monast.: Omnium Sanctorum iuxta Cathalanum, domus Erford., in Grimmis, in Nova-civitate, S. Victoris Paris., in Quarceto, in Redenboch, S. Vincencii Senog., de le Thure, S. Martini Tornac., S. Iohannis Valencen. — Crucem gestantes, fratres cruciferi dominici sepulchri ord. S. Augustini 684, 15; v. Cruciferi.
- S. Augustini monast., Augustinensium fratr. domus Erford. 393, 40. 406, 35. 424, 1. 460, 15. 626, 45. 629, 45. 635, 10; Augustinensis fr. quidam 430, 30; praepos.: Zigeler, (Theodericus).
- S. Augustini valva Erford. 460, 30. 464, 10. 471; pons 460, 30.
- Augustinensium eccl. in Grimmis 446, 15. 651, 35.
- S. Augustini fratrum monast. in Nova-civitate 637, 5.
- s. Augustinus ep. Ypon., conf., doctor 91, 1. 96, 30. 116, 15. 355, 1. 394, 10. 484, 30. 617, 15. 770, 10. 784, 25. 1190, 5. 1459, 1; reliquiae 482, 25. 484, 40. 487, 25. 764, 20. 787, 25; festum 1484, 50; vigilia 629, 35; octava 402, 30. 624, 1; de Civitate Dei liber 96, 15; sermo S. Laurentii (*pseudoaug.*) 96, 20.
- b. Augustinus apost. Angl., (archiep. Cantuar.) 125, 20. 271, 35.
- Augustinus mon. S. Silvestri monast. Nonantul. 989, 30.
- Augustinus minister fratrum Minorum in Terra Laboris 257, 40.
- (Augustudunum), Edua civ., *Autun* (frz. *dép. Saône-et-Loire*) 144, 20; ep.: Leodegarius; Augustidunensis mart.: s. Livianus.
- Augustus v. Octavianus.
- (Aulae-regiae) claustrum Cisterc. ord., *Königsaal* (böhm. G. *Prag*, Pol.-B. *Smichow*) 431, 25. 641, 15.
- Aulica villa, *Elze* (pr. Rb. *Hildesheim*, Kr. *Gronau*) 941. 942, 5; Aulicensis eccl. 941. 942; sacerdotes 942, 25; eccl.: (S. Petri); de A. miles: Sifridus.
- Aulne v. Alneum.
- Aulnoit, Aulnoy v. Alnetum.
- Aulnoye v. Ausnoit.
- s. Aunarii ep. Autissiod. capilli 785, 35.
- Aura v. Uragiensis abbas.
- s. Aureae capilli 818, 15.
- Aurelianus (civ.), *Orléans* (frz. *dép. Loiret*) 260. 618, 40; Aurelianensis urbs 127, 20; ep.: (Manasses); Aurelianensis: Paganus.
- Aurelius Ambrosius rex Brit. *fabul.* 118, 30; fil.: Uterpandragon.
- s. Aurei mart. reliquiae 482, 20. 758, 20; ss. A. et Iustinae festum 482, 45.
- Aurina abbat. monast. in Houlsicurte, filia Amalfridi nob. 135, 35.
- Ausbertus senator Rom., fil. Wauberti princ. Hanon. *fabul.* 113, 45. 122. 123, 1. 126. 134, 20; uxor: Blithilda; fil.: Arnouldus.
- Ausbertus quidam ignotus 126, 25; uxor: Blithilda.
- Auseris v. Sarculus fl.
- Ausiaceum, Auseiacum (villa), *Oisy* (frz. *dép. Pas-de-Calais*, arr. *Arras*, cant. *Marquion*) 843, 1. 861, 40. 862; municipium 861, 40. 862, 15.
- Ausona fl., *Aisne* 95, 35. 101, 20.
- Ausonia, id est Italia 1450, 20.
- Ausnoit villa parroch., *Aulnoye* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Berlaimont*) 234, 40.
- Austerbatences v. Ostrevantum.
- Australiae v. Austria.
- Austrasia 115, 40. 132, 35. 146, 10. 167, 15. 178, 15. 1488, 40. 1491, 15; Austria 118, 15. 119. 515, 10; reges atque duces, qui postmodum Lotharingiae dicti sunt 158, 45; Germaniae inferioris regnum, quae Austria dicebatur 164, 25. — Austrasii 7, 15. 113, 45. 119. 120, 10. 121, 15. 126. 127. 131. 132, 40. 137. 1488; Austrazii 110, 5 (sive Ostrogoti). 119, 10. 121, 1; Austrii 119, 20; Franci, qui Austrasii dicuntur 122; Francorum regnum, quod Austrasiorum dicitur 122, 40; regnum 118, 15—120, 10. 121. 126, 30. 131; dominium 126, 45; civitates 126, 40; reges 84, 35. 110. 127, 10; reginae 110, 15; principes 126; leges et consuetudines 127, 10. — Austrasiencium cartae 85, 10; historiae 91, 30. 127, 5; reges: (Bisinus) rex Thor., Sigebertus I., Lotharius II., Dagobertus I., *perperam* Hairbertus, Sigebertus III., Hildricus II., Ludewicus III. rex Franc. (Orient.); dux 1488, 15; duces: Arnulphus, Pippinus, Brunulphus, Guntelandus, Ydulphus. — Austrasia, Austrazia Inferior ducatus, qui inter riparias Mosae, Scadi, Oceani continebatur 109, 15. 110, 20. 126. 131.
- Austrebentensis, Austrevanensis v. Ostrevant.
- Austria, *Österreich* 3. 4. 29, 30. 30, 15. 40, 55—42, 35. 383, 50. 385, 30—387, 20. 396, 25. 413. 415. 416, 1. 421, 15. 423, 1. 431. 433. 439, 1. 440. 444, 1. 446, 10. 450, 40. 458, 10. 462, 15. 469, 1. 539, 25. 543, 25. 562, 30. 564, 10. 571, 45. 572. 582, 1. 590, 55—592. 602, 40. 603. 607. 633, 40. 634. 636, 50. 638, 1. 641. 642. 647. 649. 650, 35. 651, 45. 652. 654, 60. 655, 25. 670, 5—672, 5. 674. 695, 25. 703, 30. 719, 40. 722, 10—724, 10. 735, 15; marchionatus 3, 10. 723, 25. 724, 5; ducatus 3, 10. 41, 30. 670, 5—672, 5. 723, 25; provincia 415, 1; dux 539, 25; nobiles 642, 25. — Austrasii 379, 10; Australes 42, 25. 43, 1. 415, 10; march.: v. Orientalis marchia; Austriae, Australes duces: Heinrichus II., Leopoldus V., Fridericus I., Leopoldus VI. *corrupte* Icanus, Fridericus II., Heinrichus, Ottacarus, Albertus I., Rudolfus II., Iohannes, Rudolfus III., Fridericus I., Leopoldus I., Albertus II., Heinrichus, Otto; ducissa: Iohanna; de A. nob.: (Wernhardus de Wolfkerstorf); miles: Woltherus de Vogilweyde; mulier: Brigida; de A.: b. Colomannus; civ. princip.: Vienna.
- Austria superior, *Francia Rhenana* 560, 25.
- Austria cf. etiam Austrasia.
- Austrofrancia 1488, 35.
- s. Austrudis reliquiae 786, 15.
- (S. Autberti), Auberti, Oberti castrum, *Saint-Aubert* (frz. *dép. Nord*, arr. *Cambrai*, cant. *Carnières*) 200, 10. 204. 225, 10. 231, 20; de S. Auberto, Oberto: Egidius I., Guillelmus, Gerardus, Egidius II.
- S. Autberti eccl. Camerac. 155, 40—157, 10. 862, 20; cler. regulares 862, 20.
- s. Autbertus, Aubertus, Audebertus, Obertus I. ep. Camerac. et Attrebat. 127, 35—129, 20. 132, 5. 135. 138, 30. 155, 35. 868, 20; corpus 128, 1. 166, 5; Vita 111, 10.
- Autbertus II. ep. Camerac. et Attrebat., mon. (S. Vedasti) cenobii Attrebat. 156, 45.
- (Autbertus), Aubertus fil. Wauberti regis Austras. 121, 35.
- (Autissiodorum), Altissiodorum civ., *Auxerre* (frz. *dép. Yonne*) 116, 40; Autissiodorenses, Autissiodorenses, Altissiodorenses, Altissiodorenses ep.: Amator, Germanus, Aunarius, (Guillelmus); com.: Petrus, (Mathildis).
- Autor v. Auctor.
- Autreppe v. Antreppe.
- Autun v. Augustudunum.
- Auvaing villa parroch., *Anvaing* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Ath*, cant. *Frasnes*) 234, 40; fortasse etiam Aisevaing 234, 40.
- Auxerre v. Autissiodorum.
- de Auxonio, *Auxonne* (frz. *dép. Côte-d'Or*): Guillelmus II. ep. Camerac.
- s. Ava abb. Donon. 153, 35.
- Avares 162, 10; caganus: Abraham; cf. etiam Huni.
- Avellani v. Fons.
- Avenn., Aven- v. Avesn.
- Avennelles villa parroch., *Avesnelles* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*) 234, 25.
- (Avernica) civ. 158, 10; comes: Blandinus. — Avernium bellum 158, 10.
- Aversanum opp., *Aversa* (*Campan.*, *Prov. Neapel*) 1139, 30.
- Avesnes, Avesnae, Avennae, Avenae villa, castrum, *Avesnes* (frz. *dép. Nord*) 195, 35. 197, 10. 227. 228. 230, 25—234, 25. 260. 261, 20—263, 40. 303, 35—307, 5. 309. 313, 45—318, 1. 328. 385, 30. 386, 20. 547, 40. 591; turris 195, 35. — Avesnense territorium 187, 1; Avesnensis decanatus 234, 25—238, 20; Avesnensis Haga 228, 20. 306, 20. 307, 5; Avennense winagium 306; Avennencium proles 186, 40; dom.: Iacobus, Burchardus, Walterus, Guido, Iohannes, Baldwinus, Iohannes, Florencius, Willermus, Bouchardus, Guido, Iohannes.
- Avesnes les Secques villa parroch., *Avesnes-le-Sec* (frz. *dép. Nord*, arr. *Valenciennes*, cant. *Bouchain*) 234, 35.
- Avicenna, *Abu Ali el-Hosein ben Abdallah ben Ali el-Scheich* 82, 15; libri cyrurgici et phisicales 82, 20.
- Avillianum castrum, *Avigliana* (*Piem.*, *Prov. Torino*, circ. *Susa*) 963, 20. 966, 30.
- Aviniona, Aviona, Avinio (civ.), *Avignon* (frz. *dép. Vaucluse*) 455. 674, 25. 719, 1. 1484, 35; Avignionensis captio 302, 25.
- Awennencium proles v. Avesnes.
- de Axella, *Axel* (niederl. *Prov. Zeeland*, prope *Hulst*): Livinus.
- Ay- v. Ai-.
- Azelinus v. Acelinus, Ezelinus.
- Azincourt v. Hazecourt.
- Azo abbas monast. S. Reparatae (de *Marradio*) 1089, 5.

Azo (praep.) monast. b. Michaelis in valle Regis, mon. Casin. 1130.

Azo II. marchio (de Este) 1306, 5; filia: (Athelasia).

Azo Mediolanensis 1058, 1.

Azotensis (*Esdūd Palaest.*) ep.: Hupertus.

Azotum castrum dom. Hospital., quod alio nomine Assur voc., *Arsūf* (*Palaest., prope Akka*) 402, 45. 403, 1. 624, 25.

B.

Baatdo presb. et mon. Cell. 804, 30.

Babenberg, Babenberc, Babenberch, Babinberg, Bamberch, Bavenberch civ., *Bamberg* (*bayr. Rb. Oberfranken*) 4, 10. 15, 5. 19, 5. 37, 5. 356, 20. 360, 1. 364, 25. 365, 25. 367. 375, 1. 378. 380, 25. 381, 20. 393, 20. 460, 30. 515, 40 (*Babinberga*). 516, 40. 517, 10. 530, 10. 534, 1—536, 25. 564. 574, 25 (*Babinbergensis* civ.). 575, 1. 576, 45. 612, 45. 616, 50. 721, 20. 750, 25. 1366 (*Bamberga*); episcopium 516, 40; pons 460, 30; *Babenbergensis* metropolis 565, 20; eccl. 378, 35. 521, 50 (*Bambergensis*). 889, 5. 945; eccl. maior 19, 5. 516, 40; monast. 356, 20. 375, 1. 393, 20. — *Bamberiensis fortasse perperam pro Brandenburgensis* ep. 42, 25; *Babenbergenses*, *Bambergenses*, *Babinbergenses*, *Bavenbergenses*, *Bavenburgenses* ep.: Eberhardus I., (*Suidgerus*), Hermannus I. (*Babinburgensis*), Otto I., Egilbertus, Otto II., Thimo, Ecbertus, (*Heinricus* I.), (*Bertholdus*), (*Arnoldus*); praepos.: *Heinricus*; canon.: *Nortbertus*; *Babenburgensis*, *Babinburgensis*, *Bavenburgensis* eccl. constructor: *Heinricus* II. rex, imp.

Babilon, Babilonia 94, 35. 95, 1 (*Babilonia*). 1252, 5 (*Babylon*). 1285, 10. 1286, 25; *Babilonis* transmigratio 81, 5; *Babilonius* (rex): (*Nabuchodonosor*); *Babilonica* turris 182, 20; *Bethil* id est *Babillonia* 95, 1.

Babilon, Babilonia, Babylon, Babilonia, id est Cairo, cf. *Babilijun hodie suburbium Cairo* civ. 251, 15. 388, 55. 389, 5. 396, 1. 400. 401, 30. 405, 10. 424. 594. 618, 25. 623, 20. 624, 25. 625. 627. 634, 55. 635, 15. 724, 10. 1027. 1028, 15; partes 388, 55. 594, 5; regnum 389, 5. 594, 15; mon. (*S. Benedicti*) 1027, 10. — *Babilonia Nova* 400, 20. — *Babilonii, id est Aegyptii* 387. 388, 45. 592, 35. 593. 855, 30. 1028, 5; castra 388, 45. 593, 60; sold.: (*El-'Aziz Nizār Abū Mansūr*), (*El-Mustansir*), *Saladinus*, *Corindanus* (*Malik el-Kamil*), (*Malik el-Muazzam Gajabh ed-din Turanschah*), (*Malik Moëzz*), (*Kutuz*), *Melchazar* (*Bibars*), (*Malik el-Mansur Kelawun*), (*Nāsir*), (*Malik el-Aschraf*); cf. etiam *Egyptii*.

de *Babilonia immo Balonia*: *Guido* III. ep. *Camerac.*

Babinberg, *Babinburg* v. *Babenberg*.

Babstadt v. *Bagestat*.

Babyl- v. *Babil-*.

Bacarius rex v. *Iohannes* III. imp. *Constantinopol.*

s. *Bacchus* mart. 1342; s. *Bachi* mart. reliquiae 482, 20. 771, 40; s. *Bacci* mart. ossa 785, 20; ss. *Bacchi* et *Sergii* exuviae 1342, 5.

Bacconis villa v. *Novale S. Mariae*.

Baccus, *Bachus* v. *Bacchus*.

Bacharach civ., *Bacharach ad Rhenum fl.* (*pr. Rb. Coblenz, Kr. St. Goar*) 419, 35.

Back: *Iohannes*.

de *Baden*, *Bade*, *Baden*, march.: *Hermannus* VI., (*Rudolfus* I.), *Henricus immo Fridericus*; *marchionissa*: (*Irmengardis*).

Baderatus, *Patratius* ep. *Patrobrun.* 807. 809. 812, 20; *Paratus* 809, 1; *missi nobiles* 807, 10. 809, 15.

Badewasser v. *Louffa*.

s. *Badilo*, *Baidolo* conf., abbas *Lutos.* 135, 35. 143. 144.

Bärenbach v. *Berbach*.

Baffe villa parroch., *Bauffe* (*belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Lens*) 235, 5.

Bagdad v. *Baldach*.

Bagestat villa, *Babstadt* (*bad. Kr. Heideberg, Ab. Sinsheim*) 673, 5; *marcha* 673, 5.

Bagoaria v. *Bawaria*.

Bai-, Bay-.

Baidolo v. *Badilo*.

Baierum praedium, *Boiry-Sainte-Rictrude* (*frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Beaumetz-les-Loges*) 135, 5.

Bayeux v. *Baiocenses*.

Bailliolum, *Balliolum*, *Baleolum* in *Flandria*, *Bailleul* (*frz. dép. Nord, arr. Hazebrouck*) 195. 268, 20; de *B. dominus* 195.

Bailloeul villa parroch., *Beloeil* (*belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Quevaucamps*) 235, 5.

Baioar-, *Bayoar-* v. *Bawar-*.

Baiocenses, *incolae Baiocensis agri, hodie Bessin nominati, circa Bayeux* (*frz. dép. Calvados*) siti 718, 5. — *Balocensis* (*immo Baiocensis, Bayeux*) ep.: (*Robertus*).

de *Baiona*, *Bayona*, *Bayonne* (*frz. dép. Basses-Pyrénées*), comes: *Alfoncius*.

Baiovar-, *Baiowar-* v. *Bawar-*.

Baisieux v. *Baizui*.

Baissilly villa parroch., *Bassilly* (*belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Enghien*) 235, 5.

Baives v. *Baurres*.

Baizuel villa parroch., *Bazuel* (*frz. dép. Nord, arr. Cambrai, cant. Le Cateau*) 235, 20.

Baizui villa parroch., *Baisieux* (*belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Dour*) 234, 25.

Balaas ariolus 572, 25; *Balaan* 103, 45.

s. *Balactiae* (*Balladiae*) mart. reliquiae 482, 30.

Balanber rex *Hun.* 115, 1.

Balcon rex *Assir.* 381, 35.

de *Baldach* regnum, *Bagdad* 400, 15; *kalifa*: (*Mustāssim*).

Baldewini: *Wernerus*.

Baldewinus v. *Balduinus*.

Baldricus archiep. *Brit.*, (ep. *Dolensis*) 160; *Vita s. Hugonis* 160, 1.

Baldricus dom. de *Roisin* 199, 30; filii et filiae 199, 30; uxor: *Beatrix*.

Balduinus, Baldewinus, Balduwinus, Baldwinus, Baltwinus, Waldewinus.

Balduinus I. imp. *Constantinop.*, IX. comes *Flandr.*, VI. comes *Hanon.*, fil. *Balduini* VIII. com. *Flandr.* 114, 15. 197, 30. 225. 227. 229, 5. 231, 15. 239, 20—245, 50. 258, 30—261, 40. 272, 35. 285, 45. 286. 289. 290. 296, 10. 297, 30. 300, 10—302, 20. 305, 25. 594, 35 (*Waldewinus*); ordinationes 241; *Historiae* 240, 35; *Gesta* imp. *Balduini* atque *Henrici a Veneticis* confecta 259, 10; uxor: *Maria*; filiae: *Iohanna*, *Margareta*. — *Balduinus* I. imp. fictus v. *Bertrandus* de *Rains*.

Baldewinus, *Balduinus* II. imp. *Constantinop.*, comes *Namurc.*, fil. *Petri* com. *Altisiod.* 305. 315, 25. 406. 407, 1. 626, 40. 627.

Balduwinus I. rex *Iherosol.* 358, 10; fr.: *Gotefridus*.

Baldewinus I. (archi)ep. *Prem.* (*Brem.*) 371, 15.

Baldewinus archiep. *Trever.*, defensor ac provisor eccl. *Mogunt.* 452, 25. 457. 458. 653, 40. 654, 50. 655. 674, 30; ep. 457, 15. 655, 1; *litterae* *patentes* 458, 25. 655, 35.

(*Balduinus*) ep. *Brandenburg.* 571, 10.

Balduinus Ferreus, *Costa-ferrea* I. comes *Flandr.* et *Halbat. immo verisim.* *Harlebec.*, fil. *Odoacri*, avus *Arnulphi* I. march. *Flandr.* 147, 10. 165, 35. 166, 30. 816, 30; uxor: *Iudith*; fil.: *Balduinus* II. comes.

Balduinus II. comes *Flandr.*, fil. *Balduini* I. com. 172, 40. 173, 30. 176, 10. 816, 10; uxor: *Elfrudis*; fil.: *Arnulphus*.

Balduinus IV. comes *Frandr. corrupte pro Flandr.* 187, 25.

Balduinus *Insul.* V. comes *Flandr.* 108, 20. 114, 5. 187. 188. 190. 191. 193. 198. 842, 1. 848, 30. 853. 858, 30. 1371, 1 (*Baltwinus*); quasi interrex *Franc.* 188, 30; uxor: *Adela*; fil.: *Balduinus*, *Robertus* I. comes.

Balduinus (*perperam* *Barbatus*) VI. comes *Flandr.*, I. comes *Hanon.*, fil. *Balduini* V. com. *Flandr.* 108, 20. 111, 25. 114. 188. 190. 191. 193. 194. 198. 858, 30. 862, 35; marcio 193, 35; *genealogia* 198; uxor: *Richildis*; filii: *Arnulphus*, *Balduinus*. — ? *Balduinus* quidam comes *Hanon.* atque *Flandr.* 143, 30.

Balduinus VII. com. *Flandr.*, fil. *Roberti* II. com. 204, 20.

Balduinus *Animosus* I. marcio *Namurc.*, VIII. comes *Flandr.*, V. comes *Hanon.*, fil. *Balduini* IV. com. *Hanon.* 110, 5. 114, 15. 197. 205, 15. 221, 35. 222, 5—234, 1. 239. 303; ambo filii (*perperam*) 230, 10; uxor: *Margareta*; liberi: *Balduinus*, *Henricus*, *Philippus*, *Elizabeth immo Ysabella*, *Yolendis*; fr.: *Balduinus*, *Godefridus*, *Henricus*; sor.: *Yolendis*, *Agnes*, *Laurencia*; avunc.: *Henricus* comes *Namurc.*

Balduinus II. comes *Hanon.*, de *Montis*, *Montibus*, fil. *Balduini* VI. com. *Flandr.* 111, 10. 114, 10. 194, 15—196, 1. 198. 199. 202. 203; *litterae* *donationis* 111, 10. 202, 10; sigillum 111, 10. 202, 15; uxor: *Ida*; liberi: *Balduinus*, *Arnouldus*, *Yda*, *Richildis*, *Aelidis*.

Balduinus III. comes *Hanon.*, fil. *Balduini* II. com. 114, 10. 195, 20. 198, 15. 203. 204, 35; duae filiae 198; uxor: *Yolendis*; fil.: *Balduinus* IV., *Gerardus*.

Balduinus *Edificator* IV. com. *Hanon.*, fil. *Balduini* III. com. 114, 15. 186, 25. 200, 15. 203, 20—207, 15. 209, 25—216, 45. 218. 221, 15—223, 40. 225. 226, 1; uxor: *Aelidis*; liberi: *Balduinus*, *Godefridus*, *Balduinus*, *Henricus*, *Yolendis*, *Agnes*, *Laurencia*; semifr.: *Godefridus* *castellan.* *Valencen.*

Balduinus fil. *Balduini* IV. com. *Hanon.* in pueritia mortuus 205.

Balduinus d'Aire 268, 10.

Balduinus de *Avennis*, fil. *Bouchardi*, *historiographus* 81, 40. 107, 35. 118, 35. 119. 122. 126, 30. 127, 10. 136, 30. 141, 10. 142. 147, 30. 158. 163, 25. 166, 30—169, 5. 190. 192, 35. 193, 1. 198, 10. 204, 35. 205, 25. 209, 25. 225, 20. 233, 50. 234, 20. 263. 306. 307. 309. 313. 315, 20—319, 15. 328. 329, 10; *historiae* 107, 35. 118, 35. 122, 35. 126, 30. 127, 10. 167, 10. 205, 25. 209, 25. 225, 20; ex *cronichis* 122, 15; *Belgensis ursica proles* 103, 5.

- Balduinus de Avesnes, fil. Iohannis 305, 15.
- Balduinus de Biauvoir 241, 30.
- Balduinus li Carons 199, 25; filii et filiae 199, 25; uxor: Yda.
- Balduinus de Germaines miles 331, 30.
- Balduinus de Henin 226, 40; uxor: Elizabet; liberi: Balduinus, Basilia.
- Balduinus de Henin, fil. Balduini 226, 40.
- Balduinus de Nigella 244, 40.
- Balduinus de Nova-villa nob. 241, 35, 287, 35.
- Balduinus, fil. Henrici de Senoburgo, tempore iuventutis defunctus 226, 35.
- Balduinus de Toegni vexillarius, fil. (Rogerii) 203, 25, 216 (Toinus); fr.: Radulphus, Rogerus, Godefridus.
- Balduinus de Walencurte 231, 20; gens 231, 20.
- de Baleham terra in Regitestensi comitatu, fortasse *Balham* (frz. *dép. Ardennes*, arr. *Rethel*, cant. *Asfeld*) 199, 40, 241, 35, 287, 35, 331, 30; dom.: Godefridus, Ioselinus, Guido.
- Baleolum v. Bailliolum.
- Balerna castr., *Palermo* 392, 40, 616, 40.
- Balham v. Baleham.
- de Ballenstede, Ballenstidde, Balnenstad, *Ballenstedt* (*Ld. Anhalt*), com.: Otto, Albertus I.
- Bailliolum v. Bailliolum.
- Balocensis v. Baioc.
- Balonia v. Babilonia.
- Balthasarus, fil. Ottonis I. lantgr. Hass. (*immo* Friderici II. lantgr. Thur., march. Misn.) 657, 45.
- Balthicum mare 35, 10.
- s. Balthilda, Balthildis uxor Clodovei II. regis Franc. 137, 5; reliquiae 818, 20.
- Baltwinus v. Balduinus.
- Balzano, fortasse *Volciano ad Chiese fl.* (*Lombard.*, Prov. *Brescia*, circ. et mand. *Salò*) 1451, 15.
- Bamberch, Bamberg, Bamberga, Bambergensis, Bamberiensis, Bamburgensis v. Babenberg.
- s. Banthi ossa 783, 35.
- Bapalmis, Bapaumes (civ.), *Bapaume* (frz. *dép. Pas-de-Calais*, arr. *Arras*) 223, 5, 229, 5; Palma 240, 10; wignagium 223, 5.
- Barbada curticella s. Columbani, *Barbata* (Prov. *Bergamo*, circ. *Treviglio*) 1013, 20.
- S. Barbarae altare S. Petri mon. Erford. 484, 5.
- s. Barbara virg. et mart. 484, 10; reliquiae 482, 30, 484, 40, 764, 25, 769, 20, 771, 25, 780, 35, 783, 20; corpus 771, 5; festum 1484, 55.
- Barbari, id est *Marrochii* 412, 1, 628, 55.
- Barbaria, Sitia inferior, quae a Meotidis palludibus incipiens inter Danubium et oceanum septemtrionale usque ad Germaniam porrigitur 90, 1.
- Barbasso v. Burbasium.
- Barbata v. Barbada.
- Barbatus: Balduinus VI. comes Flandr.
- Barbatus ignotus qui fuerit 721, 20.
- de Barbenchon, *Barbençon* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. *Thuin*, cant. *Beaumont*), dom.: Ysaac, Nicholaus, Egidius.
- Barcha v. Langobardia.
- Bardewic, Bardewich civ., *Bardowiek* (pr. *Rb. Lüneburg*, *Kr. Lüneburg*) 30, 30, 32, 10, 36, 602, 25 (Bartenwig).
- Bardi, comestores hominum, ora canum portantes 103, 20.
- Bardo, *Bard* (Piem., Prov. *Torino*, circ. *Aosta*, mand. *Donnaz*) 1451, 15.
- s. Bardo archiep. Mogunt., archicancell., abbas Hersfeld. 518, 25, 519, 25, 521, 10; ep. 518, 20, 519, 35; B. ep. baculum et dalmatica 482, 30.
- Bardowiek v. Bardewic.
- Bardus (primicerius) eccl. Luc. 1268, 20—1274, 15.
- Bare, Bari v. Barum.
- Bar-le-Duc v. Barum.
- Barluta (civ.), *Barletta* (Apul., Prov. *Bari*) 611, 20.
- Barma v. Parma.
- s. Barnabae apost. reliquiae 482, 20, 486, 10, 782, 10.
- Barnim, Barnum, Barnem I. dom. (dux Pomer.) 33, 15, 34; duae filiae 34, 40; uxor: Mechtildis; liberi: (Otto), (Barnim), Bolizlaus, (Anastasia).
- (Barnim II. dux Pomer.), fil. Barnimi I. (ducis) 34, 40.
- Barno terra, *Barnim regio Brandenburg. marchionatus inter Oderam, Habelam, Sprevam sita* 33, 15; dom.: Barnem I. dux Pomer.
- Barnum v. Barnim.
- Barrea vallis v. Regis vallis.
- Barri pagus super Albam, circa *Bar-sur-Aube* (frz. *dép. Aube*) 158, 25; (comes): Waltericus dux Alsas.
- Barrum v. Barum.
- Barry villa parroch., *Barry* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. *Tournai*, cant. *Leuze*) 234, 45.
- Bar-sur-Aube v. Barri pagus.
- Bartenwig v. Bardewic.
- Bartholdus v. Bertoldus.
- S. Bartholomei eccl. Erford. 424, 5, 635, 10.
- b. Bartholomei apost. altaria in insula Gallo 1018, 10, 1021, 35.
- bb. Bartholomei et Andreae apost. altare in capella b. Mariae virg. mon. Reinersborn. 638, 40.
- SS. Bartholomei et Mariae Magdaleneae eccl. Minorum fr. iuxta Valencenas 283, 45, 284, 288, 5, 289, 10, 291, 20, 292, 20, 294, 25—298, 5; conventus 284, 35, 294, 25, 295, 297, 298, 5; conventulus 284, 1; fratres 289, 10, 292, 20, 294, 25—298, 5; guardianus 292, 20, 294, 20; decanus: Iohannes Sauvages.
- s. Bartholomeus apost. 486, 15; reliquiae 482, 483, 30, 486, 10, 764, 15 (Bartolomeus). 771, 20, 774, 20, 775, 25, 776, 10, 778, 20, 780, 782, 25, 783, 20 (Bartholomaeus). 972, 15, 1486, 20; Bartolomei caput 32, 30; dens 782, 10; vestimentum 771, 1; festum 387, 1, 642, 55, 652, 55, 719, 30, 818, 30; dies 387, 5, 445, 30, 450, 15, 592, 25, 651, 25; vigilia 677, 1, 716, 35.
- (Bartholomeus) ep. Laudun. 207.
- Bartholomeus (Anglicus) 87, 30, 90, 93, 111, 30; de proprietatibus rerum liber 87, 30, 90, 111, 30; de proprietatibus provinciarum liber 92, 40, 93, 25.
- Bartolomeus mon. Sar. 702, 5.
- Bartholomeus de Bethunia nob. 241, 30, 287, 35; fr.: Guillermus, Quennon.
- Bartoldus v. Bertoldus.
- Barum, Bare civ. Apuliae, *Bari* 14, 1, 365, 15, 534, 35, 611, 20, 1424, 1 (Vari); monast.: S. Nicolai.
- Barum, Barrum, *Bar-le-Duc* (frz. *dép. Meuse*) 187, 25, 325, 326; comes: Godefridus immo Theobaldus II.
- Baruntius frater (eremita, canon. eccl. Velitr.) 1046, 20.
- Basècles v. Bazeccle.
- Basilia, Basileensis civ., *Basel* (Schweiz) 116, 40, 671, 15; Basiliensis episcopatus 418, 35, 632, 25; eccl.: S. Mariae; Basilienses ep.: Rudolphus III., Henricus IV., Petrus I., Petrus II.
- Basilia fil. Balduini de Henin, uxor Walteri de Brena 226, 40.
- s. Basilius pater, (ep. Caesar.) Capadoc. 115, 25, 483, 30; os 786, 1; norma 1106, 10.
- Basilius (papa non annumeratus) 173, 20.
- Basilius I. imp. Constantinop. 752, 15.
- (Basilius II.) imp. Constantinop., fil. Romani II. imp. 752, 30.
- Basilius abbas Casin. 1138, 45, 1415, 1.
- (Basina) fil. immo uxor (Bisini) regis Thoring. et Austr., uxor Clodii immo Childerici I. regis Franc. 118, 15, 119.
- Bassacius abbas Casin. 1118.
- Bassens villa, *Basseux* (frz. *dép. Pas-de-Calais*, arr. *Arras*, cant. *Beaumontz-les-Loges*) 155, 45.
- Bassilly v. Baissilly.
- Bateburn, Baterborn v. Patrobrunensis locus.
- Batenbach rivulus, qui a dextra parte in Badewasser rivum prope *Friedrichroda* influit (thür. *Gb. Gotha*, *Kr. Gotha*) 519, 10.
- Bathildis v. Balthilda.
- Bathuani, populus regionis hodie *Be-tuwe dictae*, inter *Vahalem* et *Lacam* (holl. Prov. *Gelderland*) 102, 5.
- Baturicus ep. (Ratispon.) 739, 20.
- Bauari v. Navari.
- Bauaria v. Bawari.
- Baudour villa parroch., *Baudour* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. *Mons*, cant. *Lens*) 235, 25.
- Bauffe v. Baffe.
- Baumburg v. Paumburch.
- Baurres villa parroch., *Baives* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Trélon*) 235, 15.
- Bautegnies villa parroch., *Boutignies* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. *Thuin*, cant. *Merbes-le-Château*, com. *Grand-Reng*) 235, 10.
- Bautzen v. Budisium.
- Bauwegnies villa parroch. in decanatu Chierviae, *Bouvignies* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. et cant. *Ath*) 235, 5.
- Bavacus, Bavacensis villa, urbs, civ., quae Octavia nuper dicebatur, olim Belgis Armata, *Bavai* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*) 83, 40, 87, 10 (Bavachus). 88, 40, 90, 94, 25, 95, 25, 100, 45, 110, 20, 115, 30, 116, 45—118, 1, 234, 25 (Bavay). 811, 35 (Bavaca civitatula); Bavonia 117, 1; cives 811, 35; basilica 811, 35; Bavacensis decanatus 234, 25—238, 25; villulae iuxta B.: Hugnies, Hon, Surhon. — Bavacenses 115, 30; v. etiam Belgis Armata, Octovia.
- Bavar- v. Bawar-.
- Bavenberch, Bavenbergensis, Bavenburgensis v. Babenberg.
- S. Bavonis cenob., eccl. Gandav. 172, 15, 784; canonici 784, 15.
- s. Bavo conf., antea Alluinus 125, 30, 126, 25, 767, 20; reliquiae 482, 30; vita 125, 30; gesta 125, 30.
- Bavo Priscus I. rex Belg., rex Frigiae fabul., conatus Priami regis Troyae 88, 94, 20, 96, 25, 112; fil.: Bavo Belgineus.
- Bavo Belgineus archidruyndus, id est princ. sacerdot. Belg., fil. Bavonis I. regis Belg. 112, 50.

Bavo Brunus archidruyndus, id est princeps sacerdot. Belg. 113, 1.

Bavo Leoninus archidruyndus, id est princ. sacerdot. Belg. 113, 1.

Bavo Lupinus, Luppinus archidruyndus, id est princ. sacerdot., summus sacerdos Belg. 96. 113, 1.

Bavonia v. Bavacus.

Bawari, Bawarii, Bavari, Baioarii, Baiowarii, Norici 8. 12, 25. 14, 20 (Bavarii). 23 (Bowari). 36, 40. 365, 30. 369, 5. 373, 25. 374, 15. 378, 1. 379, 10. 383, 30. 384, 1. 535, 5. 537, 15. 540, 15. 541, 10. 543, 25. 580, 35. 584, 5. 662, 670, 15. 732, 5 (Baiovarii). 733, 5. 734, 20 (Baworii). 734, 25. 735, 5. 740. 742. 743. 744 (Boii). 745, 30. 746, 1. 746, 25 (Bavarii). 843, 25. 949, 20. 1349, 5. — Bawaria, Bavaria, Baioaria, Baiowaria 3. 4, 1. 8, 15. 9, 40. 10, 30. 15, 20. 18, 20. 19, 1. 23 (Bowaria). 24, 15 (Bowaria). 26, 5. 28, 50—30, 20. 32, 10. 37, 10. 39, 50. 41, 45. 42, 25. 114, 25. 158, 15. 160, 1 (Bayoaria). 178, 30. 358, 30. 370, 35. 372, 25. 373, 25. 374, 10. 391, 10. 398, 25. 400, 5. 403. 411, 25. 414, 5. 415, 20. 421, 15. 431, 35. 434, 15. 439, 5. 446, 10. 449. 450, 40. 462, 20. 516. 524. 535. 538, 15. 563, 20. 564, 5. 589, 15. 596, 45. 605. 611, 15. 613, 40. 621, 35. 625, 10. 628, 35. 634, 45. 641, 20. 642, 35. 647, 45. 651, 45. 652. 657. 658, 20. 671, 10. 672, 25. 673, 30. 674, 30. 722. 732, 1 (Baworia). 732, 5. 733, 10. 735. 736, 30 (Baworia, Bagoaria). 738, 25. 740. 741, 10. 743. 743, 30 (Boiaria). 746. 747. 824, 30. 825. 828, 15. 882, 15. 1218, 20. 1331, 20. 1369, 30 (Boaria). 1488, 5 (Boiaria). 1489, 30—1491, 20; regnum 8, 20. 743, 5. 1490, 10. 1491, 20; ducatus 10, 30. 15, 20. 23, 45. 24, 15. 29, 40. 30, 20. 373, 25. 524. 733, 10. 743, 30; provincia 431, 35. 641, 20; Noricorum regio 662, 15. 670, 15. 1349, 5; Fredericus dux Baw. dictus, fortasse comes de Bogen 40, 25; principes 37, 10. 1331, 20; Bowari servi 22, 30; Bowaricus mos 23, 1; Bauaria (immo Austria) 607, 30; civ.: Ratispona; urbs metropolit.: Ratispona; reges: Ludewicus, Carlomanus; duces: Tassilo I., Griffo, Tassilo II., Hlodharius, Arnulfus rex Franc., Arnolfus, Eparhardus, Perhtoldus, Heinrichus I., Heinrichus II., Otto, Heinrichus III., Heinrichus IV., Heinrichus V., Heinrichus VII., Otto de Northeim, Heinrichus Pinguis, Welfo I., Welfo II., Heinrichus IX., Heinrichus X., Heinrichus XI., Heinrichus XII., Otto I., Ludewicus I., Otto II., Ludewicus II., Heinrichus I., Otto III., Stephanus I., Ludewicus III., Rudolfus I., Ludewicus IV., Stephanus II., Albertus I.; com. pal.: Rabbodo, Otto VI., Otto VII., Otto VIII.; com.: Keroldus, Cadaloc; ducissae: Maria, (Agnes); archiep.: Adalrammus, Adalovinus archiep. Salisburg.; de B.: Lucarda, Ludovicus; Bavarus: Ludewicus IV. imp.

Bay- v. Bai.

Bazecce villa parroch., Basècles (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Quevaucamps) 235, 1.

Bazuel v. Baizuel.

Beatrix I. (comitissa) de Burgundia, uxor Friderici I. imp. Rom. 15, 10. 30, 1. 375, 5.

Beatrix fil. Philippi regis, uxor Ottonis IV. imp. Rom. 24, 35. 25, 1. 37, 15. 383. 580.

Beatrix marchionissa, filia (Wenzeslai I.) regis Boem., uxor Ottonis III. march. Brandenburg. 33, 10. 34. 42, 10; camerarius 34, 30.

(Beatrix) filia (Heinrici II.) ducis Brabanc., uxor Guillelmi III. de Dompnapetra 319, 35.

Beatrix ductrix Tusc., comitissa de terra Theotonica et regia stirpe, (filia Friderici II. ducis Lothar. super.), uxor Bonifacii march. Tusc. et com. in Longobardia 974, 35. 1088, 35. 1197, 5. 1219, 15. 1232, 10. 1443, 1.

Beatrix seu Beltidis, uxor Hervei ducis Met. 146, 40.

Beatrix II. abbat. in Quidelinghe-burch, (fil. Hermannus I. de Winzenburg, lantgr. Thur.) 19, 20; soror: Sophia.

Beatrix filia Ottonis V. Magni (march. Brandenburg.), uxor Polconis I. ducis Sles. (-Schweidnitz) 31, 30.

(Beatrix) filia (Guidonis) com. Flandr., uxor Florencii V. com. Holland. 31, 15.

(Beatrix) comitissa, uxor (Arnolfi II.) com. de Ghisnes, conata Fernandi com. Flandr. 268, 40.

(Beatrix) filia Godefridi com. Namurc., uxor Manecherii immo Guntheri com. Regitest. 205, 5.

Beatrix immo Berta filia Rassonis I. dom. de Gaures, uxor Eustacii II. li Valles dom. du Rues 198, 35. 200, 20.

Beatrix de Lens ord. Cist. in Spinosi-loci mon. iuxta Montes, ex nobili stirpe 275, 30. 276, 1.

Beatrix filia Gossuini III. de Montibus, uxor Baldrici de Roisin 199, 30.

Beatrix filia Eustacii I. du Ruels, uxor Walteri de Lendio 198, 25.

Beatrix filia Walteri du Ruels (Ath), uxor Ernoulfi fil. Balduini II. com. Hanon. 198, 20.

Beatrix filia Eustacii II. li Valles dom. du Ruels 198, 40.

Beatrix filia Hugonis (immo Nicolai II.) de Rumigny, uxor Gossuini III. de Montibus 199; perperam Richildis 199, 50.

Beaudignies v. Biaudegnies.

Beaufort, Beaujeu, Beaumont v. Bellifortis, Bellofortis, Bello-ioco, Bellimons, Bellomons.

Beaunay v. Belvacus.

Beaurepaire villa parroch., Beaurepaire (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Avesnes-Sud, ad Rivierette fl.) 235, 15.

Beaurim, Belreim eccl., Beaurains-les-Arras (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Arras-Sud) 157, 15. 862, 30.

Beauvais v. Belvacus.

de Bebera, Bibra: Hermannus dec. S. Mariae Erf.

de Bebinburc, fortasse Bebenburg (bayr. Rb. Oberpfalz, Ba. Ob-Viechtach): (Lupoldus).

Bechelingen v. Bichelingen.

Bechem v. Bohemia.

Bechstete villa, Bechstedt-Wagd (pr. Rb. et Kr. Erfurt) 376, 25. 477. 548, 10; de B.: Heinemann, Heinrich.

Beclers, Becqueriau, Becquignies v. Biequelers, Bieckeviel.

Beda venerabilis presb. Angl., historiogr. 81, 30. 93, 5. 107, 1. 141, 25. 751, 20. 823, 25. 836, 40. 837; scripta 823, 25; cronica 837, 1; actus Britann. 81, 30; liber de gestis Angl. 93, 5; explanatio Act. apost. 836, 40.

Bedom, Bedon villa in diocesi Monast., Bedum (ndl. Prov. Groningen) 385, 10. 589, 15.

Beelis v. Belgis.

S. Beggae cenob. Anden. v. Andenna.

(s.) Begga filia Pippini I. maiorisdomus Austras., uxor Ansegisi maiorisdomus 140, 45; perperam Geba 1488, 40. 1489, 1.

Beginarum ordo 446, 20. 651, 45; cf. in ind. rer. et verb.

Bego fil. Hervei ducis Met. 145, 40. 147, 10; sorores 145, 40.

Beichlingen v. Bichelingen.

de Beka, Beke: Iohannes.

(Bela II.) rex Ungar. 364, 45. 534, 15; nuntii 364, 45. 534, 15.

(Bela III.) rex Ungar. 375, 5. 543, 30; filius 375, 5.

Bela IV. rex Ungar., fil. Andreae II. regis 4. 34, 35. 41, 25. 42. 400, 40. 401, 10. 404, 1. 405, 25. 622. 625, 20. 722, 10; rex Hun. 695, 20; uxor: (Maria); liberi: Stephanus, Anna, Elizabeth, Bela; soror: Elizabeth; fr.: Colomannus; matertera: Hedwigis.

Bela, fil. Belae IV. regis Ungar. 34, 35. 42; uxor: Conegundis.

Belbo v. Blavum.

Belegnies v. Belignies.

Belgi, Belgii, Belgenses 81, 30. 85, 35. 87 (Belgences). 87, 10. 88, 35. 94, 1. 96. 97, 15—99, 25. 101, 20. 103, 45. 104, 20 (Belgentes). 104, 30. 109. 112. 113; Belgenses Galli 106, 10; gesta Lucii, Hugonis, Nicholai, Clarembaldi 81, 30; Belgi v. etiam Portus Belgorum. — Belgica 98. 104, 1; Belgica Gallia 87. 89, 30. 90. 116, 45. 752, 10; provincia Galliae 90, 15; Belgica Remensis 94, 10; Belgorum, Belgense regnum 85. 90, 55. 91, 1. 96, 35. 98. 98, 10 (Belgica regna). 99, 25. 100, 10. 104. 113, 25; territorium 109, 10. 112, 45. 113, 25; principatus 109, 25. 113. 114, 30; leges 85, 30; inter-signia 96, 35; Belgensis leo 98, 5; Belgensis populus 105, 25; Belgica gens 98, 20; principum catalogus 112, 45. — Belgorum, Belgicae historiae 85. 87. 88, 30. 90. 91. 96, 5; libri 85, 35; Belgorum aut Ottovianorum dominium, quod nunc dic. Belvacinium 109, 25; Belgici v. etiam Huynienses; reges fabul.: Bavo Priscus, Ursus, Ursa, Gurguncius, Sisilius, Friscembaldus I., Friscembaldus II., Waringerus, Leoninus, Leopardus I., Leopardus II., Leopardinus, Camber, Melbrandus, Blandinius, Suardus, Leo I., Leo II., Leo III., Leo IV., Leo V., Goomerus, Taynardus, Ursarius, Andromadas; archidruyndi, id est summi sacerdotes fabul.: Bavo Belgineus, Bavo Leoninus, Bavo Lupinus, Bavo Brunus, Brunehuldus, Bruno, Aganippus I., Aganippus II., Audengerius, Heribrandus; duces: Walacrinus, Misse-nus; Belgensis ursica proles: Iohannes et Balduinus de Avesnis.

Belgies v. Belignies.

Belgineus: Bavo.

Belgioioso v. Peduculosus portus.

Belgis, Belgis Armata, Belgensis, Belgorum civ., urbs antiqua in Hanon. territ. situata, quam Beelis, deinde Belgis, postmodum Octovium contigit nominari 84, 35. 87. 88. 89, 30—91, 20. 94, 1. 95, 30. 96, 35. 97, 1. 98. 100, 5—102, 40. 104. 109. 113, 10; Belgense palacium 88, 40; septem viae generales 97, 1; historiae 95, 30; sacerdos: Belis; v. etiam Bavacus.

Belgis Comata civ., quae et Treveris 91. 101.

Belgis Gallica seu Belva, quae et Belvacus 91. 101, 25.

Belgius dux Trever. fabul., fil. Belis sacerdot. 87, 25. 91.

Béliant v. Bethlehem.

Belignies, Belegnies, Gallice Belgies vocata, villa parroch., Bellignies (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Bavi) 88, 40. 111, 45. 234, 30.

- Belinzona, *Bellinzona* (schweiz. *Kt. Tessin*) 1451, 15.
- Belis sacerdos in Belgensi civ. 91, 10; fil.: Belgius dux Trev.
- Bella monialis quaedam S. Petri mon. Benevent. 1149, 35—1150, 1.
- Bellaing v. Biellain.
- Bellecourt v. Brellecourt.
- Bellfortis turris v. Bellofortis villa.
- Bellignies v. Belignies.
- Bellimons, Bellomons, Bellomontense castrum, *Beaumont* (belg. *Prov. Henegau, arr. Thuin*) 192, 199, 20, 331, 5; Bellimont. prepositura 320, 30; capella: S. Venancii; par: Gossuinus.
- Bellimontis, *Beaumont-sur-Oise* (frz. *dép. Seine-et-Oise*), comit.: Aenor.
- Bellinzona v. Belinzona.
- Bellofortis, Biauffort villa, *Beaufort* (frz. *dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge*) 227, 30, 235, 30; Bellifortis turris 231, 15.
- de Bello-ioco, *Beaujeu* (frz. *dép. Rhône, arr. Villefranche*): Ymbertus.
- Bellomons v. Bellimons.
- Beloeil v. Bailloeul.
- Belreim v. Beaurim.
- Beltidis v. Beatrix, uxor Hervei ducis Met.
- Belvacus fiscus in Tallau pago, *Beaunay* (frz. *dép. Seine-Inf., arr. Dieppe, cant. Tôtes*) 161, 30.
- Belvacus, Belva, Belvacensis civ., *Beauvais* (frz. *dép. Oise*) 87, 88, 90, 91, 101, 116, 40 (Belvacum); episcopium 170, 30, 171, 25; territorium 264, 15; Belvacinium dominium 109, 25. — Belvaci 170, 40, 171, 30; ep.: Vedastus, Warinus, Drogo; v. *etiam* Belgis.
- Belyal 578, 10.
- Benanium (civ.), *Bevagna* (*Prov. Perugia, circ. Foligno*) 254, 35 (*leg. Benanium?*).
- de Bendeleyben, *Bendeleben* (thür. *Gb. Schwarzburg-Sondershausen, Kr. Sondershausen*): Egillolfus.
- S. Benedictae eccl. 192, 35.
- s. Benedicta virgo 769, 35, 770, 1; reliquiae 786, 10.
- (S. Benedicti) cella in Asculano opp. 717, 20, 1122, 30.
- S. Benedicti mon. Capuan. 1131, 40, 1132, 25; praepos.: Andreas; mon.: Paulus.
- S. Benedicti monast., terra, abbas Casin. v. Casinum.
- S. Benedicti eccl. nova Casin. 1418, 1419; altaria 1418, 10; dedicatio 1418, 20.
- S. Benedicti alt. Epternac. 772, 5.
- S. Benedicti altare S. Petri eccl. Erford. 482, 35, 485, 25.
- S. Benedicti campana in S. Petri monast. Erford. 431, 1.
- S. Benedicti mon. Frising. 762, 1.
- S. Benedicti mon. v. S. Mariae domus Ylmen.
- S. Benedicti alt. (in M. Amiata) 972, 25.
- S. Benedicti mon. in Padolirone insula 975, 20; sepulchrum Mathildae comit. Tusc. 975, 15.
- S. Benedicti alt. cellae Paulinae 936, 30.
- S. Benedicti ordo 191, 15, 194, 355, 365, 45, 400, 405, 25, 459, 25, 613, 30, 625, 50, 639, 20, 656, 5, 716, 10, 718, 10, 995, 15; ordo niger 459, 20; habitus 1108; habitus de nigro in russetum commutatus 718, 10; monachi 158, 25, 177, 40; cenobitae 169, 35; abbates 459, 25; capitulum 459, 25; constitutiones per Benedictum XII. papam editae 459, 15; mon.: Celestinus V. papa, Conradus de Gata; monast.: (S. Petri et Pauli) in Ammensleve, (S. Mariae) in Arnesse, in Babilonia, S. Petri Erford., S. Georgii Prag., (SS. Michaelis et Stephani) Frising. — S. Benedicti regula 23, 25, 134, 5, 161, 30, 163, 201, 35, 355, 450, 5, 459, 20, 526, 20, 529, 15, 652, 50, 656, 5, 805, 10, 969, 1011, 15, 1027, 10, 1029, 15, 1082, 30, 1083, 35, 1084, 1, 1085, 1105, 1108, 15, 1317, 1, 1325, 15; regulare preceptum 1042, 15.
- s. Benedictus abbas (Casin.), conf., nigr. monach. pater 122, 30, 124, 279, 20, 355, 5, 482, 35, 485, 514, 40, 515, 1, 766, 25, 770, 10, 774, 1, 777, 1, 785, 40, 1062, 1, 1091, 1, 1106, 10, 1111, 1—1151, 5, 1381, 20, 1485, 5; reliquiae 482, 25, 487, 764, 20, 765, 15, 775, 20, 776, 15, 777, 10, 972, 25; barba 772, 5; spinae 485, 5; lapis specus 485, 5; dies 470, 10; festum 765, 20, 1484, 50; legenda a s. Gregorio papa scripta 124, 40; v. Casinum; cf. p. 1618.
- Benedictus I. papa 124, 35.
- Benedictus II. papa 140, 40.
- Benedictus III. papa 165, 5.
- Benedictus IV. papa 175, 35.
- Benedictus V. papa 515, 35.
- Benedictus VIII. papa 9, 40, 186, 15, 1105, 40, 1410, 5, 1411, 5.
- Benedictus IX. papa, fil. Alberici 971, 25, 1141, 20.
- Benedictus XI. papa, *antea* (Nicolaus) ep. Host., mon. Predicat. ord. 435, 643, 40, 715, 716, 15, 718, 30; Romanus 715, 25; Italicus de Tervisina civ. 716, 15.
- Benedictus XII. papa, *antea* Iacobus de Ferreiro card. 455, 35, 456, 458, 25—460, 20, 654, 655, 35, 656, 1484, 40; constitutiones s. Benedicti ord. per B. editae 459, 15.
- Benedictus (Caietanus card.) v. Bonifacius VIII. papa.
- Benedictus ep. Aretin. 1439, 20.
- Benedictus ep. Cardic. 1484, 25.
- Benedictus ep. Mutin. 1301, 10.
- Benedictus abbas S. Michaelis mon. Clus. 968, 20—969, 25.
- Benedictus, pater Anastasii IV. papae 220, 5.
- Beneventum, Beneventana urbs, civ. Apuliae, *Benevento* 13, 50, 14, 1, 398, 30, 734, 20, 735, 15, 1022, 35, 1121, 40, 1122, 1, 1127, 1128, 1, 1140, 15, 1149, 35, 1150, 1408, 1, 1409, 1; cives 1128, 1; nobilis vir 1150; nobilis et dives habitator 1022, 35; ecclesia 1127, 10; pontificium 1127, 15; monast.: S. Petri, S. Sophiae; archiep.: (Lanulfus), Alax, (Alfanus II.); archidiacon.: Iohannes; diacon.: Alax; sacerdotes: Iohannes; Beneventanus: Sikenolfus; Beneventanus abbas v. Casinum.
- s. Benigni conf. reliquiae 769, 5, 818, 15.
- Benignus (*immo* Arnolfus) ep. Halberstat. 1485, 1.
- Benno (ep. Aldenburg.) 35, 15.
- Benno I., qui et Beringarius, ep. Osnabrug. 778, 30, 877, 35, 879, 30, 880.
- Benno II. ep. Osnabrug. 871, 30—892, 40; vicedom. episcopat. Colon. 877, 20; praepos. eccl. Hildesheim. 874, 45, 877; administrator regiae domus 875, 1; magister scolar. Hildesheim. 874, 10; parentes 872, 873; fundator Iburg. mon. 871, 30; internuncius inter regem (Heinricum IV.) et papam (Gregorium VII.) 887, 25.
- (Benno) fil. Sifridi com. de Bymeneburch 23, 20.
- Bentheim v. Binitheim.
- (Bentivenga) card., ep. Tudert., fr. Minor. ord. 713, 40.
- (Benzo ep. Alb.) 1159, 15.
- Benzo unus ex nobilibus (militibus) Ubaldi de castro Figlinensi 1092.
- Benzo nobilis, nepos Teberti monachi Passinian. 1104.
- Berahtram v. Bertrandus.
- Berardus ep. Penn., fil. Bernardi 1464, 1—1466, 15; consanguinei 1465, 1.
- Berardus clericus Aretin., fil. Raginaldi cust. S. Donati eccl. 1480, 10, 1481, 1.
- Berbach rivulus, *Baerenbach prope Paulinzella* (thür. *Gb. Schwarzburg-Rudolstadt*) 923, 1.
- Berca, Bercha v. Berka.
- Bercht- v. Bert-.
- Berchtesgaden v. Perchtesgaden.
- Berelle villa parroch., *Berelles* (frz. *dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Solre-le-Château*) 235, 25.
- Berengarius, Beringarius, Beringerus, Beryngerus, Perngerus.**
- Berengarius imp. Rom., I. rex Longobard. 1000, 25, 1436, 1459, 10; privilegium 1011, 20; *perperam* II. 1459, 10.
- Berengarius, Beringerus II. rex Longobard., (fil. Adalberti march. Eporeg.) 8, 35, 9, 25, 515, 40, 1436, 15, 1457, 25; *perperam* III. et IV. 1459, 15, 1460, 1; rex Ital. 180, 15; uxor: (Willa); fil.: Adalbertus rex.
- Berengarius ep. Camerac. 156, 35.
- Beringarius v. Benno I. ep. Osnabrug.
- Beringarius comes de Lara 530, 35; fil.: Ludewicus.
- Beringerus fil. Lodewici com. de Lare 583, 20.
- Beringerus comes de Linderbeke, fil. Theoderici com. 520, 15; fil.: Lodewicus, Didericus.
- Perngerus comes de Sultzpach 535, 35.
- Beringerus comes Thur., fil. Lodewici Cum-barba I. com. 519, 30, 521, 20, 529, 15; uxor: Bertrada; fil.: Conradus.
- Beringerus de Meldingen 542, 10.
- Beringerus, Beryngerus de Schidingen 448, 652, 15.
- Beretrudis uxor Lotharii II. regis Franc. 126, 134, 20.
- Berewardus v. Bernwardus.
- Berewigus, Berevicus praepos. mon. Redenboch 950.
- Berg v. Mons.
- Berga castrum, *Bergues-S.-Winnoc* (frz. *dép. Nord, arr. Dunkirchen*) 820, 5; eccl.: S. Winnoci.
- Berhta, Berhtradis v. Bertha.
- Beringarius, Beringerus v. Berengarius.
- Beringarius v. *etiam* Benno I. ep. Osnabr.
- Berizo abbas S. Salvii mon. 1088, 5.
- Berka, Bercha castrum, *Berka* (thür. *Gb. Weimar, Kr. Weimar*) 424, 5, 520, 15, 526, 15, 629, 20 (Berca). 631, 25, 632, 635, 10; sanctimoniales 424, 5, 635, 10; comes: Didericus.
- Berlainmont, Bierlaimonte villa parroch., *Berlaimont* (frz. *dép. Nord, arr. Avesnes*) 200, 10, 206, 5, 235, 15; dom.: Mehaldis.
- Berle, *Berles-au-Bois* (frz. *dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Beaumetz-les-Loges*) 157, 15.
- Berlin, Berlyn, *Berlin* civ. *Marchiae Brandenburg.* 31, 30, 33, 15, 653, 15; Predicatores (S. Pauli) 653, 15.

- de Berlstele, *Berlstedt* (thür. Gb. Weimar, Kr. Weimar): Ludolphus.
- Bermerain villa parroch., *Bermerain* (frz. dép. Nord, arr. Cambrai, cant. Solesmes): Bermerain Sancte Marie, *Bermerain-S.-Marie* 235, 20; Bermerain Sancti Martini, Saint Martin Bermerain, *Bermerain-St.-Martin* 235, 20. 238, 45; Biermerain 217, 35.
- Bern v. Beruo.
- Bernadellus, Bernardus, Bernars v. Bernhardus.
- de Bernek comes: Botsco.
- Bernhardus, Bernardus, Bernhard, Bernadellus, Bernars, Pernhardus, Peranhardus.**
- S. Bernhardi, Bernardi ordo, monachi, sanctimonialis v. Cisterciensis ordo.
- Bernhardi-cella locus *prope Saar* (Maehren) 683, 15. 684.
- s. Bernhardus, Bernardus abbas Clarevall. 14, 35. 19, 5. 204, 25. 219, 15. 220, 40. 221. 486, 35. 536, 35. 703, 40. 956, 5; legenda 220, 35.
- Bernhardus, Bernhard, Pernhardus (rex Ital., fil. Pippini regis) 738. 739. 743, 30.
- (Bernhardus card. presb. tit. S. Clementis, apost. sedis legatus 15, 10. 367, 25. 536, 30.
- (Bernhardus archi)ep. Magdeburg. 417, 35. 630, 5.
- Bernardus ep. Ambian. 198, 1.
- Bernardus ep. Halberstad. 9, 30.
- Bernhardus I. ep. Hildensheim. 946, 15. 948, 10; fr.: Lambertus.
- s. Bernardus ep. Parm., abbas S. Salvii, card. presb. S. Grisogoni Rom., fil. Brunonis 1104. 1316—1327, 15. 1322, 40 (Bernadellus); legatus apost. sedis 1325, 35; soror: Contissa.
- Bernardus I. ep. Patherbrunn. 12, 40.
- (Bernhardus) ep. Seccov. 415, 20.
- Bernhardus (*immo* Burchardus) ep. Wormat. 1485, 1.
- Peranhardus diac. dioc. Frising. 761, 25.
- Bernhardus de Monte-Policiano, fr. (Predic.) 445, 35; cf. 444, 30. 651, 1.
- Bernhardus v. *etiam* Eugenius III. papa.
- (Bernhardus II.) dux Karint. 722, 20; fil.: Philippus.
- Bernardus I., qui et Benno, dux Sax., fil. Hermann ducis 28; fil.: Bernardus.
- Bernardus II. dux Sax., fil. Bernhardi I. ducis 28; fil.: Ordolfus, Hermannus.
- Bernhardus, Bernardus dux Sax., comes de Anhalt, fil. Adelberti I. march. Brandenburg. 23, 35. 30, 35—32, 1. 36, 5. 374, 5—378, 1. 532, 25. 540, 25. 552, 25. 553, 25. 556, 25. 567, 25; uxor: Iutta; filii: Magnus, Heinricus, Albertus.
- Bernardus (*fortasse* II. marchio Septiman.) 154, 35.
- Bernardus I. comes de Anhalt, fil. Henrici I. com. 29, 10. 31, 20; uxor: (Sophia).
- Bernardus I. comes de Haldeleve 23, 20; fil.: Bernardus II. comes.
- Bernardus II. comes de Haldeleve, fil. Bernardi I. com. 23, 20.
- Bernardus (comes Penn.), fil. Bernardi 1465, 5—1467, 1.
- Bernhardus, Bernardus comes (de Plozeke) 19, 10; de Sax. 366, 40.
- Bernardus I. comes de Raceburch 35, 40. 36, 5; fil.: Volradus.
- Bernardus (comes) de Welpia 36, 1.
- Bernardus comes 1299, 15; uxor: Berta.
- Bernardus *immo* Hermannus II. de Lippia 29, 5; fil.: Heiliwigis.
- Bernars d'Orbais 199, 5; uxor: Yda; fil.: Ingherrant.
- Bernhardus ministerialis imp. 553.
- Bernardus miles, adversarius apostol. sedis 1145, 40.
- Bernardus quidam 1466, 15; filii: Bernardus (comes Penn.), Trasmundus (comes Penn.), Berardus ep. Penn.
- Bernissart villa parroch., *Bernissart* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Quevaucamps) 235, 5.
- Berno, Bern.**
- Berno ep. Hildenesheim., decanus maioris eccl. 376, 15. 377, 10.
- Berno ep. Magnopol. 15, 25. 377, 5.
- Bern laicus 750, 35.
- (Bero), Pero.**
- Pero subdiac. et acol. dioc. Frising. 761, 20.
- Pero subdiac. et acol. dioc. Frising. 761, 20.
- Pero subdiac. et acol. dioc. Frising. 761.
- Pero acolitus dioc. Frising. 761, 20.
- Bernuinus ep. Carnot. 810, 35.
- s. Bernwardus, Berewardus ep. Hildensem. 10, 10. 765. 944, 15; translatio 377, 10.
- Bersillies-l'Abbaye v. Bierchillies.
- Bersilum civ., *Brescello* (Emil., Prov. Reggio nell' Emilia, circ. Guastalla) 1319, 1.
- Berta v. Bertha.
- Bertaimont, *suburbium antiquum civ. Mons* (belg. Prov. Hennegau) 235, 25.
- Bertarius v. Bertharius.
- Bertha, Berta, Berchta, Berhta.**
- s. Berta uxor Sigifridi com. Pontiv. 134, 25.
- (Bertha) filia imp. Constantinop., uxor Gerardi de Roussillione, soror uxoris Karoli Martelli 143, 15.
- Berhta uxor Pippini regis Franc. 732, 25; Berthrada 1487, 30; Berhtradis 1489, 15.
- (Bertha) filia Florencii I. com. Fris., uxor Philippi I. regis Franc. 191, 25.
- Bertha, Berchta filia Ottonis (com. Sabaud.), uxor Heinrici IV. imp. Rom. 357, 5. 524, 1. 525, 10. 527, 5.
- Berta uxor Bernardi com. 1299.
- Bertha relicta Egilolfi de Bendeleyben 577, 25.
- Berta filia Godefridi de Bouchain, uxor com. de Duratio et Egidii de Sancto Oberto 203, 40. 204, 1.
- Bertha uxor Eustacii II. du Rues v. Beatrix.
- Bertha (uxor nob.) de Sebeche 617.
- (Bertharius), Bertarius rex Thoring. 124, 5; soror: Berthilia.
- Bertharius (maior domus Franc.) 141, 5.
- Berthi-, Bertho- v. Berti-, Berto-.
- Berthrada v. Bertha.
- s. Bertilia, Berthilia, soror Bertarii regis Thuring., uxor s. Wauberti ducis 123, 5. 124. 128. 129. 132, 5.
- S. Bertini eccl. Audomar. 185, 15; monachi 185, 15.
- s. Bertinus abbas (Sith.) 133, 1. 141, 25; reliquiae 818, 10; digitus pedis 786, 1.
- Bertoldus, Bertholdus, Bartoldus, Bartholdus, Bertolfus, Bertolt, Berchtoldus, Bertous, Berthoaldus, Perchtoldus, Perhtoldus, Pertholdus.**
- (Bertoldus) patr. Aquileg. 392, 35. 616, 40.
- Berchtoldus ep. Mett., archiep. electus Brem. 373, 1.
- (Bertoldus archi)ep. (Coloc.) 387, 20.
- (Bertoldus) ep. Babenberg. 415, 15.
- Berthoaldus ep. Camerac. et Attrebat. 155, 30.
- Berchtoldus I. ep. Cic. 369, 5.
- Berchtoldus II. ep. Cic. 375, 10.
- Bertoldus, Bertholdus (comes) de Henneberg, I. ep. Herbipol. 355, 25. 403, 20. 410, 15. 472, 35. 485, 20. 564, 1. 625, 5; fr.: Hermannus.
- Bertoldus, Bertholdus de Sternberg, decanus, II. ep. Herbipol. 355, 25. 410, 15. 414, 5. 415, 15. 419, 25. 472, 35.
- Bartholdus I. ep. Hildensheim. 946, 15.
- Bertoldus, Bertholdus II. ep. Nuenberg. 377, 20. 378, 10. 380, 1.
- Bertoldus Kolner abbas mon. de Brühheim 447, 30.
- Bartoldus abbas S. Petri mon. Erford. 489, 1.
- Bertous abb. Fuld. 406, 10. 625, 55.
- Perchtoldus, Pertholdus abbas in Pomuk 688, 40. 692, 1.
- Perchtoldus mon. Sar. 702, 10.
- Bertoldus capellanus 15, 1.
- Bertoldus sacerdos et capellanus 611, 10.
- Perchtoldus, Perhtoldus dux Noric. (Bawar.) 743, 15. 746, 25.
- (Bertoldus IV.) dux Meran. 4, 10. 243, 30. 404, 5; *perperam* Carinth. 572, 30; fil.: Agnes Maria, Gertrudis, Hedwigis.
- Bertholdus dux Turing. *immo* Conradus dux Zaring.
- Bertoldus, Berchtoldus IV. dux (de Zeringen) 368, 35. 537, 5; fr.: Rudolfus.
- (Bertoldus V.) dux de Ceringen 383, 50. 582, 1.
- Bertoldus I. comes de Hennenberg, fil. Godeboldi com. 520, 10; fil.: Boppo.
- Bertoldus II. comes de Hennenberg, fil. Bopponis VI. com. 520, 10.
- Bertoldus III. comes de Hennenberg 563, 35; *perperam* Bertoldus comes de Kevernberg 396, 15. 559, 15. 618, 45; patruus: Boppo VII. comes.
- Bertoldus VII. comes de Hennenberg 453. 454, 1. 631, 25. 632, 10. 654; soror: Iutta.
- Bertoldus, Bertholdus I. comes de Kevernberg, fil. Guntheri VI. (IV.) com. 397, 5. 619, 20; *immo* Bertoldus III. comes de Hennenberg 396, 15. 559, 15. 618, 45.
- Bertholdus de Grünbüch 676, 35.
- Bertoldus de Heylingen miles 611, 5.
- Bertoldus de Kindehusen 587, 20.
- Bertoldus de Mila miles 611, 5.
- (Bertoldus) de Somerde, castrensis in Wizzense 435; fil.: Cunradus.
- Bertolfus auctor (versuum Epternac.) 773, 5.
- Bertolt von Gota, cons. Erford. 477, 20.
- Bertolt von Guttirn, mag. cons. Erford. 477, 5.
- Bertolt von Melchindorf, cons. Erford. 477, 20.
- Bertolt von Salvelt, cons. Erford. 477, 10.
- Bertolt Smet, cons. Erford. 477, 25.
- Bertoldus de Tutilstete, cons. Erford. 472, 5.

- Bertrad monialis, filia Odalrici et s. Paulinae 915. 916; maritus 915.
- Bertrad filia Morchonis 922, 25.
- Bertrada uxor Beringeri com. (de Sangerhausen) 529, 15.
- (Bertrandus II.) archiep. Burdegali. v. Clemens V. papa.
- Bertrandus de Rains heremita, reclusus apud Tornacum, Balduinus I. imp. Constantinop. fictus 289. 290. 300, 5 — 302, 20. 594, 35 (Bertramus).
- (Bertrandus), Berahtam sacerdos Wormat. 754, 10.
- Bertus, fil. Bricci 1475, 25; cf. 1478, 20. 1482, 15.
- Beryngerus v. Berengarius.
- Besançon v. Bisancium.
- Beseleel 860, 5.
- Bessin v. Baiocenses.
- Bessingerode v. Novale S. Mariae.
- Bethania (Palest.), hodie *El-Azarije* prope Ierusalem 404, 40.
- Bethil v. Babilon.
- Bethleem (Palest.), hodie *Bêt-Lahm* prope Ierusalem 404, 40. — Bethle-hemitani, Bethleemincenses ep.: Petrus I., (Rainerius).
- de Bethleem abbatia sanctimonial. iuxta Montes, *Béliant* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Mons, com. Mesvin) 311. 312, 1; prior.: Elizabeth.
- Bethsaida, Bethsayda prope *Genezareth lacum*, hodie *Et-Tell* (syr. Wil. Damascus) 385, 35. 591, 5.
- Bethunia opp., *Béthune* (frz. dép. Pas-de-Calais) 157, 30. 197, 45. 241, 30. 242, 30. 266. 268. 277, 5. 287, 35. 325, 15; advoc.: Robertus III., Guillelmus II., Quenno, Bartholomaeus, Iohannes III. ep. Camerac., Robertus VII., Mathilda, Iacobus abbas Aquicin.
- Bettignies v. Bietegnies.
- de Bettingen, *Bettingen* (bad. Kr. Moosbach, Ab. Wertheim): Gerlacus decanus Wimpin.
- Bettrechies v. Bietrechies.
- Betuwe v. Bathuani.
- Beugen v. Piugen.
- Beuvrages v. Buvreges.
- Bevagna v. Benanium.
- Bevene le Happert, *Bienne-les-Happart* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Merbes-le-Château) 234, 35.
- Beza, uxor Bezonis, mater s. Aialdi 1050. 1051.
- Bezo nob. Cutiac. 1050, 15; uxor: Beza; fil.: s. Aialdus.
- Bezzo (fortasse canon. Aschaff.) 759, 35.
- Bianello v. Bibianelum.
- Biaudegnies villa parroch., *Beaudignies* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy) 235, 25.
- Biauffort v. Bellofortis.
- de Biauvor: Balduinus, Herveus.
- Bibars v. Melchazar.
- Bibianelum (villa), *Bianello* (Emil., Prov. et circ. Reggio) 974, 25.
- Bibra v. Bebera.
- Bichelingen, Bichilingen, Bichelingin, Bychelingen castrum, castellum, *Beichlingen* (pr. Rb. Merseburg, Kr. Eckartsberga) 358, 30. 368, 20. 374, 5. 376, 5. 383, 5. 403, 30. 439, 30. 464, 25. 472, 1. 524, 5. 529, 1 (Bechelingen). 538, 25. 544, 25. 551, 10. 567, 40. 579, 25. 581, 15. 585, 1. 625, 10 (Bychelingen). 645, 10; conterminum Albuslacus civ. 551, 10; com.: Cuno *perperam* Thymo, Fridericus I., Reinboto, Fridericus II., Fridericus III., Fridericus IV., (Heinricus), Albertus ep. Ypos.
- Bi-der-kerchin: Theodericus de Tenstete.
- Bieckeviel, *viz Becquignies prope Buisigny* (frz. dép. Nord, arr. Cambrai, cant. Clary) 217, 35. *Fortasse Becqueriau* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Est, com. Marly) secundum F. L. Ganshof.
- Biequelers villa parroch., *Beclers* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Leuze) 234, 45.
- Biellain villa parroch., *Bellaing* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Nord) 234, 45.
- Bienne v. Bevene.
- Bierchillies, *Bersillies-l'Abbaye* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Merbes-le-Château) 235, 35.
- Bierlaimonte v. Berlainmont.
- Biermerain v. Bermerain.
- Bierviel (villa), *Biervliet* (niederl. Prov. Zeeland) 314, 25.
- Biese v. Bysa.
- Bietegnies villa parroch., *Bettignies* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge) 235, 30.
- Bietrechies villa parroch., *Bettrechies* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Bavai) 234, 30.
- Bieverne villa parroch., *Bièvrene* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Lessines) 235, 40.
- Bigavia v. Pigavia.
- Bigerius v. Birgerius.
- Bilingi villa, *Billingshausen* (pr. Rb. Hildesheim, Kr. Göttingen) 28, 10.
- Bilingus (comes) Sax. 28; uxor 28, 15; fil.: Hermannus. — Bilingi semen 28. 29, 35.
- de Biltersleiben, *Biltersleibin*, *Bindersleben* (pr. Rb. et Kr. Erfurt): Ludwig, Heinricus.
- Bymeneburch v. Bomeneburg.
- Binchium villa, *Binche* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin) 205, 20 (Binchium). 205, 40. 231. 233, 10. 234, 35 (Binch). 303, 35. 331, 5; decanatus 234. 235, 5 — 238, 30; Binchensis prepositura 320, 30.
- Binch Sancte Crucis villa parroch. in Binchii decanatu 234, 35.
- Binch Sancte Elizabeth villa parroch. in Binchii decanatu 234, 35.
- Bindersleben v. Biltersleiben.
- Bingen, Binge, Bingia, Pinguia, Pingwia civ., castellum, *Bingen* (hess. Prov. Rheinhessen) 19, 15. 370, 5. 397, 20. 433, 35. 434, 20. 619, 30. 642; mons s. Ruperti iuxta B. 19, 15.
- Bintheim urbs, *Bentheim* (pr. Rb. Osnabrück) 18, 15. 1331, 10.
- Birchenefelt, *Birclara locus in Spessart silva situs* 759.
- (Birgerius princeps et gubernator, *perperam*) rex Swec. 31; fil.: Katherina, Ricza.
- (Birgerius), Bigerius Costa-ferrea dux et rector Dan., fil. regis Dan. 171, 40.
- Bysa fl., *Biese* (Altmark) 33, 20.
- Bisancium, Bisuncia (civ.), *Besançon* (frz. dép. Doubs) 15, 40. 116, 40; curia 15, 40; Bisuntini, Bysuntini archiep.: (Hugo I.), (Theobaldus).
- Bischofrode v. Roda.
- Bischofsheym civ., *Tauberbischofsheim* (bad. Kr. Mosbach) 461, 1.
- Bisciciensis (*Bisignano*, Prov. et circ. Cosenza) ep.: Franciscus.
- (Bisinus) rex Thoring. et Austr. 118, 15. 119, 10; uxor *perperam* filia: (Basina).
- Byso comes de Glychen 518, 35.
- s. Bisucii reliquiae 482, 25.
- Bisuncia, Bisuntinus, Bysuntinus v. Bisancium.
- Biterbium, Byternium, Bitervium v. Viterbium.
- Bitherolfus nob., cantilenarum confector 571, 40.
- Bithusen (prope Gotha) 630, 30.
- Bituris, Bituricas civ., *Bourges* (frz. dép. Cher) 162, 20. 396, 10. 618, 40.
- Blactae v. Blattae.
- Bladulfi villa, predium SS. Wandregisili et Ansberti, *Bléville* (frz. dép. Seine-Inférieure, arr. Havre) 815, 20.
- (Blanca) filia Alfonsi X. regis Castellae, sponsa Iohannis II. march. Brandenburg. 33, 40.
- Blanca uxor Ludovici VIII. regis Franc. 300, 1. 618, 40.
- (Blanca) filia (Philippi III.) regis Franc., uxor Rodolphi III. ducis Austr. 433, 35. 434. 642.
- (Blancardus) archidiaconus. Luc. 1268, 5.
- de Blanckenhain, *Blankenhain* (thür. Gb. Weimar, Kr. Weimar), dom.: (Henricus).
- Blancus clericus (Aretin.), fil. Andreae clericus 1475, 20; filii: Ucellitus, Guidolus.
- Blancus: Iohannes laicus Aretin.
- Blandinii, Blandinius, Blandiniensis mons iuxta Gandavum (belg. Prov. Ostflandern) 117, 1. 125, 25. 138, 35. 178, 25. 816, 5. 818. 819, 15. 820; monast.: S. Petri. — Blandinii oppidum antiquum 101, 15.
- Blandini opp. v. etiam Tornacum.
- Blandinius rex Belg. *fabul.* 113, 10.
- Blandinius comes civ. Avern. 158, 10.
- Blangiacensis villa, *Blangy-sur-Ternoise* (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Saint-Pol, cant. Le Parcq) 134, 25.
- Blankenberg, Blankenborg castrum, *Blankenburg ad H.* (Braunschweig) 362, 45. 532, 25.
- Blankenhain v. Blanckenhain.
- Blanziano villa ignota in Pennensi diocesi 1462, 15.
- Blaregnies villa parroch., *Blaregnies* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Pâturages) 235, 35.
- S. Blasii cella, *St. Blasien* (bad. Kr. Waldshut) 917, 35; abbas: (Udo).
- S. Blasii cella, *Zella-Mehlis* (antea thür. Gb. Gotha) 520, 1; eccl. 520, 5.
- S. Blasii eccl., mon. Brunswic. 11, 45. 19, 30. 27, 1. 31, 5. 35, 35. 770; principale altare 769, 35; septentrionale altare 770, 1; australe altare 770, 1; altare in media eccl. 770, 5; altare in septentrionali parte monast. 770, 10; altare in australi parte monast. 770, 15; oratorium in turre in australi parte 770, 20; oratorium in septentrionali parte turris 770, 20.
- S. Blasii alt. Brunwil. 775, 25.
- S. Blasii eccl. iuxta Erfordiam 472, 25. 480, 5.
- s. Blasius ep. et mart. 482, 40. 766, 30. 769, 35. 770, 10. 784, 10; reliquiae 482, 20. 764, 20. 767, 15. 775, 25. 776, 35. 780, 20. 787, 25. 788, 10.
- de Blassenberc: Heinrich.
- Blaton v. Ablatonas.
- Blattae, Blactae, *populus Sarracen.* 245. 286, 5. 290, 30.
- Blaugies v. Bliaugies.

- Blavum fl., *Belbo fl.*, qui in *Tanaro fl.*, vel *Elvo fl.*, qui in *Cervo fl.* influit 1455, 1; cf. *Celo*.
- Blechede (villa), *Blekedo* (pr. *Rb. Lüneburg*) 602, 25.
- Bleda rex Hun. 117, 35. 118, 20. 119, 40. 120, 5; fr.: *Attila*; avunc.: *Rugila*.
- Bleichfel (villa), *Ober-, Unter-Pleichfeld* (bayr. *Rb. Unterfranken*, *Kr. Würzburg*) 357, 5.
- Blekedo v. Blechede.
- Blequi v. Bliki.
- Blesium, *Blois* (frz. *dép. Loir-et-Cher*) 306, 25; *Blesensis patria* 242, 10; *Blesenses com.*: *Odo I.*, *Ludovicus*, *Hugo*; comitissa: *Maria*; *Blesensis*: *Petrus*. — *Blesentes* 175, 30.
- Bléville v. Bladulfi villa.
- Bliaugies villa parroch., *Blaugies* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Mons*, cant. *Dour*) 88, 40. 234, 30.
- Bliki, Blequi villa parroch., *Blicguy* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Ath*, cant. *Chièvres*) 206. 235, 10.
- Blindenburg v. Etzeborg.
- Blisensis pagus, *Bliesgau* (circa *Blies fl.*, prope *Zweibrücken*) 805, 5.
- Blithilda, Blithildis filia *Clotarii I.* aut *II.* regis *Francorum*, uxor *Ausberti* senatoris *Rom.* 122, 40. 126. 134, 20.
- Blithildis secunda, filia *Clotarii II.* regis *Franc.*, uxor *Ausberti* cuiusdam ignoti 126, 25.
- Blithildis uxor *Hildrici II.* regis *Franc.* 137, 25.
- Blois v. Blesium.
- uf der Bloßeleyben v. Loibin silva.
- Boalim dux (*Sarracen.*) 1018, 10. 1021.
- Boamundus v. Boemundus.
- Boaria v. Bawaria.
- Bobio, Bobium, Bobiense, Ebobiense coenob., monast., *Bobbio* (ital. *Prov. Pavia*) 996, 1. 997, 15—1015, 5; eccl. 996, 15. 997, 30. 998, 1. 1001, 25. 1003, 15; abbatia 1001; eccl. maior 1002; *Ebobiensis locus* 998, 1; possessiones 1011, 25. 1012, 5; possess.: *Sarturianum*; curticea: *Barbada*; curtis: *Memoriola*; campus prope *B.*: *Ad-pontem*; eccl.: *S. Mariae*, *S. Martini*, *S. Crucis*; altare: *S. Petri*; presbyteri 1003, 10; abb.: *Attala*, *Agilulfus*, *Silveradus*; presb.: *Rainerius*; sacerdos: *Teoderulfus*; magister: *Christianus*.
- Bobrau v. Kapelboborow.
- Bocarius rex v. *Iohannes III.* imp. *Constantinopol.*
- Bochardus v. Burchardus.
- Boda civ. Ung., castrum, *Buda*, *Ofen* 572, 35. 573, 15.
- s. Bodagisli ossa 773, 10.
- de Bodenburch, *Bodenburg* (braunschv. *Kr. Gandersheim*), comes: *Heinricus*.
- de Bodensteine, *Bodenstein* (braunschv. *Kr. Gandersheim*): *Conradus* canonicus.
- in Bodiken monast. canon. regul. *S. Manulfi*, *Böddeken* (pr. *Rb. Minden*, *Kr. Büren*) 797, 5.
- Bodilo Francus 137, 20.
- Boecia, *Boeotia*, prov. *Graec.* 414, 25.
- Boecius (*Anicius Torquatus Severinus*), philos. 79, 20. 82, 20. 122, 30. 124. 226, 5; libri informatorii et epistolares 82, 20; De consolatione (philos.) 79, 20. 226, 5.
- Böddeken v. Bodiken.
- Boegnies villa, *Gognies-Chaussée* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Maubeuge*) 195, 5.
- Boelare v. Boulers.
- Boele villa, *Boyelles* (frz. *dép. Pas-de-Calais*, arr. *Arras*, cant. *Croisilles*) 155, 45.
- Boemi, Boemia, Boemus v. Bohem.
- (Boemundus I. archiep.) *Trever.* 425, 40. 636, 10.
- (Boemundus), Boamundus I. dux *Apul.*, fil. (*Roberti*) *Guiscardi* ducis *Nordmann.* 202, 25. 1287, 25.
- Boeotia v. Boecia.
- de Bogen, *Bogen* (bayr. *Rb. Niederbayern*, prope *Straubing*), comes: *Fredericus I.*
- Boggo v. Burchardus.
- Bogislaus v. Bolizlaus.
- Bohemi, Boemi 4, 20. 8, 30 (Bohemii). 18, 15. 36, 45. 37, 45—43, 5. 355, 30. 362. 364, 30. 365, 40. 379. 384. 415. 416. 421, 30. 438. 458, 10. 464, 40. 516, 10. 531. 534, 5. 535, 10. 560. 566. 584. 633, 45. 634. 641. 647. 650, 35. 655, 20. 670, 20. 677, 10. 689, 5. 690, 1. 700. 701, 20. 703, 25. 719, 30; Boemus 37, 40; Bohemus: *Wratislaus II.* rex, *Ottacarus I.* rex, *Ottacarus II.* rex, *Kohan.* — *Bohemia*, *Boemia* 3, 10. 4. 10, 35. 12, 15. 14, 40. 29, 5. 34. 36, 50. 37, 40—42, 50. 178, 15. 362, 5. 364, 45. 371, 35. 379. 382, 25. 383, 40. 400, 40. 410, 25. 417. 421, 15. 437, 5—439, 1. 449. 454, 10. 458, 10. 516. 520, 30. 531, 15. 532, 20. 534, 15. 552, 35. 560, 20. 566. 572, 35. 578, 5. 581, 25. 606, 40. 607. 622. 625, 10. 628, 25. 629, 5. 633, 35. 646. 647. 652. 653, 5. 654, 20. 655. 658, 20. 670. 671. 673. 674. 689, 5. 722, 30—724, 5. 738, 5 (Bechem). 746, 20. 747, 1; regnum 3, 10. 40, 25. 41, 40. 42, 45. 566, 30. 670, 35. 723, 25; ducatus 3, 10. 10, 35. 38. 39, 55—41, 10. 362, 1. 531, 15. 723, 25; ducatus medietas 40, 25; principatus 40, 15; provincia 532, 20; rex 1460, 10; duces 43, 5; nobiles 39, 25. 42, 50; potencieores 416, 30; meliores suppani 4, 20; gens 38, 10; cronica 37, 35; metropolis: *Praga*. — *Bohemi*, *Bohemici*, *Boemi*, *Boemici* reges: *Wratislaus II.*, *Wladizlaus II.*, *Ottacarus I.*, *Wenceslaus I.*, *Ottacarus II.*, *Wenceslaus II.*, *Wenceslaus III.* *perperam* *Boleslaus*, *Rudolfus* (*Heinricus*), *Iohannes*, *Wenceslaus IV.*, *Sigismundus*; duces: *Primizl*, *Lubossa*, *Nezamizl*, *Mnata*, *Wogen*, *Watozlav*, *Crezomizl*, *Neclav*, *Gostivit*, *Borivoy I.*, *Zpitigneus I.*, *Wratislaus I.*, *Wenceslaus I.*, *Bolizlaus I.*, *Bolizlaus II.*, *Bolizlaus III.*, *Wladivoy*, *Iaromir*, *Odelricus*, *Bracizlaus I.*, *Zpitigneus II.*, *Conradus*, *Brazezlaus II.*, *Borivoy II.*, *Zuato-pluk*, *Wladizlaus I.*, *Zobezlaus I.* *Udalricus*, *Zobezlaus II.*, *Odalricus*, *Fridericus*, *Wenceslaus II.*, *Heinricus*; regina: (*Iutta*); ducissa: *Ludmila*; (*Boemus*): *Crocco*; iudex: *Estibor*.
- Bohnte v. Bonwide.
- Bohucho, Bohuslaus 682, 20; uxor: *Sybilla*.
- Boiaria, Boii v. Bawar.
- Boiry-Sainte-Rictrude v. Baierum.
- Bois-de-Lessines v. Bos de Lessines.
- Boleen v. Bouchain.
- Bolengria (vicus *Camerac.* civ.) 867, 30.
- (Bolezlai), Bolizlay urbs, opp., *Altbunzlau* (*Böhmen*, *Pol.-B. Brandeis a. Elbe*) 38. 39, 1; monast. 39, 1.
- Bolezlaus, Boleslaus, Bolizlaus, Boslaus.
- Bolezlaus, Bolizlaus I. Sevus dux *Bohem.*, fil. *Wratislai I.* ducis 38.
- 43, 20; rex 8; liberi: *Straquaz*, *Bolizlaus II.*, *Mlada*.
- Bolezlaus, Bolizlaus II. dux *Boem.*, fil. *Bolezlai I.* ducis 38. 43, 20; uxor: *Hemma*; filii: *Wenceslaus*, *Bolezlaus*; filii (*perperam* nepotes): *Iaromir*, *Odelricus*.
- Bolezlaus, Bolizlaus III. dux *Boem.*, fil. *Bolizlai II.* ducis 38. 43, 20; fr. (*perperam* filii): *Iaromir*, *Odelricus*.
- Boleslaus (*immo* *Wenceslaus III.*) rex *Bohem.*, fil. *Wenceslai II.* regis 437. 646.
- Bolizlaus dux de *Olomucz* v. *Bracizlaus II.* dux *Boem.*
- Bolezlaus, Boslaus I. dux *Polon.* 1367, 1; *perperam* *Mesko* 38, 45; (*immo* *Nethimer* rex *Pruten.*) 1364, 20. 1365.
- Bolezlaus II. dux *Polon.*, fil. *Kazimiri I.* ducis 38, 25. 39, 15.
- Bolezlaus III. dux *Polon.* 40. 364.
- (Bolezlaus IV.) dux *Polon.* 368, 5.
- Bolizlaus (*Bogislaus*) II. princ. *Sclav.* (dux *Pomeran.*) 32, 40.
- Bolizlaus (*Bogislaus*) IV. (dux *Pomeran.*), fil. *Barnimi I.* ducis 34; uxor: *Mechtildis*.
- Bolizlaus II. dux *Sles.* 31, 30; uxor: *Heydewigis*; filii: *Henricus*, *Polco*.
- Bollestete, Bolistede villa, *Bollstedt* (pr. *Rb. Erfurt*, *Kr. Mühlhausen*) 400, 1. 621, 30.
- Bologna, Bolonia v. Bononia.
- Bolonia, Bononia, Bononiensis civ., *Boulogne-sur-Mer* (frz. *dép. Pas-de-Calais*) 212, 25. 264, 15. 266. 274, 10. 307, 1. 815, 35—817, 35. 818, 5. 819, 20; *Boloniense winagium* 306, 15. 307, 1; *populus* 819, 20; *Bononiense territorium* 815. 817, 5; eccl.: *S. Vulmari*; ep.: *Wicfridus*; *Boloniensis comes* 147, 10; *Bolonienses com.*: *Erkengerus*, *Stephanus*, *Matheus*, *Reginaldus*; comitissa: (*Ida*).
- Boloni v. Bononius.
- de Bomeneburg, Bymeneburch, *Boyneburg*, cuius rudera exstant (pr. *Rb. Cassel*, *Kr. Eschwege*), comes: *Sigefridus*.
- Bona spes monast., *Bonne-Espérance* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Thuin*, cant. *Binche*, com. *Vellereille-les-Brayaux*) 218. 219; abb.: *Odo*, *Philippus*, *Godescaldus*, *Iohannes*, *Allelinus*, *Robertus*.
- Bonattus clericus *Aretin.*, fil. *Pinci* 1475, 30. 1482, 15.
- Bonaventura generalis ord. *Minorum* fr., cardin. 258, 5. 313, 5.
- Bondenum de Diacono, *Bondeno di Roncore* (*Emil.*, *Prov. et circ. Ferrara*) 974, 30; eccl.: *S. Iacobi*.
- Bondocharetus id est de *Nogareto*.
- Bonicus canon. (*Aretin.*), fil. *Leonis* laici 1475, 15. 1482, 10.
- Bonifacius, Bonifacius, Bonifatius.
- S. Bonifacii eccl. *Fuld.* 593, 10.
- s. Bonifacius, Bonifacius, Bonifatius, antea *Winfridus* mart. et conf., archiep. *Mogunt.* 7, 15. 355, 10. 385, 15. 472, 30. 515. 528. 589, 20. 732, 15. 733, 15. 751, 25. 758, 15. 764, 20. 767, 15. 770, 1. 772. 775, 35. 785, 25. 791, 35. 792; legatus apost. sedis in *Germania* 355, 10; socii 767, 15; reliquiae 482. 487, 25; caput 487, 25; dies 619, 40. 633, 5. 723, 10; discipulus: *Gregorius* sacerdos.
- Bonifatius v. etiam s. *Bruno* ep. et mart.
- Bonifacius (I. papa) 116, 30.
- Bonifacius (II. papa) 123, 25.

- Bonifacius III. papa 125.
 Bonifacius, Bonifacius IV. papa 125, 25. 133, 35.
 Bonifacius (V. papa) 125, 40.
 Bonifacius (VI. papa) 173, 30.
 Bonifacius, Bonifacius VIII. papa, *antea* Benedictus (Caietanus) presb. card. (SS. Silvestri et Martinī), Campanus de Anagninae civ. 427, 35. 434. 639, 30. 642, 50. 643, 40. 715. 716, 10. 717, 40. 718, 20. 720; *perperam* IX. 1485, 15. 1486, 5.
 Bonifacius IX. (*immo* VIII.) papa 1485, 15. 1486, 5.
 Bonifacius II. marchisus, marchio de Monte-ferrato 26, 40. 29, 20. 241, 25. 243, 10. 244, 15. 245, 5; filia: Adelheidis.
 Bonifatius marchio Tusc. et comes in Longobardia 974, 35. 1197, 1. 1416, 5. 1417, 1; uxor: Beatrix; filia: Matildis.
 (Bonifacius) comes Sabaaud. 329, 1.
 Bonifacius d'Enghien, fil. Hugonis dom. 221, 15.
 Bonito (ep.) Sutrius 1299, 25. 1301, 25.
 Bonka mon. filia Ratonis 693. 696, 35.
 Bonn v. Bunna.
 Bonne-Espérance v. Bona spes.
 Bono presb. (Stabul.) 1337, 25.
 Bononia, Bolonia civ., *Bologna* 394, 10. 604. 609, 15. 617, 20. 1026; portae 604, 20; burgenses 604; Bononiensis populus 991, 15; monast.: S. Stephani.
 Bononia v. *etiam* Bolonia.
 s. Bononius, Bolonius abbas Loced. 1026, 1—1033, 20.
 Bonovisus famulus s. Arialdi 1049, 45. 1074, 1.
 Bonrode v. Bunrode.
 Bonus papa v. Donus.
 Bonus: Wernerus.
 Bonus-conventus, *Buonconvento* (*Tosc.*, *Prov. et circ. Siena*) 716, 35.
 Bonusfilius: Petrus.
 Bonushomo ep. Aretin. 1439, 10.
 Bonussenior ep. Regin. 1313, 15.
 Bonwide (villa), *Bohnte* (*pr. Rb. Osna-brück, Kr. Wittlage*) 885, 15.
 Boppo v. Poppo.
 Borbonium (comitatus), *Bourbonnais* (*frz. dép. Allier*) 329, 1; comes: (Eudo).
 Borch civ., *Burg* (*pr. Rb. Magdeburg, Kr. Jerichow I*) 33, 1.
 Borchardus v. Burchardus.
 Bordeaux v. Burdegala.
 Borgo v. Burgum.
 Borgoratto-Mormorola v. Memoriola.
 Borivoy I. dux Boem., fil. Gostivit ducis 38. 43, 15; uxor: Lyudymila; filii: Zpitigneus, Wratislaus.
 Borivoy II. dux Boem., fil. Wratislai II. regis Boem. 39. 40. 43, 10; uxor: Gerberga *corrupte* Helbrik.
 Bormida v. Burmia.
 Bosau v. Bozowe.
 Boscho v. Botscho.
 Bos de Lessines villa parroch., *Bois-de-Lessines* (*belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Lessines*) 235, 10.
 Bosei (comes in Sace) 40, 1.
 Boslaus v. Bolezlaus.
 Boso (rex Burgund.) 1490, 35; uxor: Irmingardis.
 Boso cler. Aretin., fil. Ropulti 1481; filii: Guidolus, Carellus.
 Boso (Aretin.), nepos Briguli 1481, 5, cf. 1.
 Boso laicus Aretin., fil. Iohannis Peci 1476, 10.
 Boso, fil. Teozonis Aretin. 1482, 1. 5.
 Boso capitaneus Wandal. 168, 50.
 Bosolus laicus Aretin., fil. Cunizelli clerici 1476.
 Bossenrot, *fortasse Rödichen villa, olim Bosserode nominata* (*thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Gotha*) 519, 10.
 Bossut v. Buxutum.
 Bostizlaus v. Rostislaus.
 de Botelstein, Botilstein: Iohannes.
 Boto comes de Rabinsberg 565, 35; fr.: Heinricus.
 Botscho, Botsco, Bothsco, Boscho, Bothscho comes de Bernek, castellanus in Znoyme 682, 35. 686, 35—691, 30. 693. 697. 706, 45. 707; uxor: Eufemia; liberi: Zmilo, Gerhardus, Agnes; fr.: Zmilo, Cono, Nicolaus.
 Botscho (de Cunstadt) fil. Cunonis 690, 30.
 Botscho, Botso (de Obrany), fil. Gerhardi 699, 20. 703, 1. 707.
 Botscho de Swabitz, fil. Witgonis 697, 35.
 Botsesse villa, *Puschwitz* (*pr. Rb. Merseburg, Kr. Torgau*) 536, 5.
 Bottenbach villa, *Bottenbach-Busch-gothardshütten* (*pr. Rb. Arnsberg, Kr. Siegen*) 725, 40; *perperam* Gottenbach 487, 30.
 Bottenigo v. Canianus.
 Bouchain, Boleen castrum, *Bouchain* (*frz. dép. Nord, arr. Valenciennes*) 203, 35—205, 45. 231, 15. 233, 10. 235, 45; de B.: Godefridus.
 Bouchardus v. Burchardus.
 Bougnies v. Buignies.
 Bouillon v. Bullione.
 de Boulers terra, *Nederboelare* (*belg. Prov. Ostflandern, arr. Aalst, cant. Geeraardsbergen [Grammont]*) 198; dom.: Nicolaus.
 Boulogne-sur-Mer v. Bolonia.
 Bouloingne villa parroch., *Boulogne* (*frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Avesnes-Sud*) 235, 20.
 Bourbonnais v. Borbonium.
 Bourges v. Bituris.
 de Bourghella, Bourgiselles, Bourgielles, *Bourghelles* (*frz. dép. Nord, arr. Lille, cant. Cysoing*): Gilbertus, Bousardus.
 Bousies v. Bouzies.
 Boussardus de Bourgiselles 267, 15.
 Boussieres villa parroch., *Labuissière* (*belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Merbes-le-Château*) 235, 35.
 Boussoit villa parroch., *Boussoit* (*belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Roeulx*) 234, 40.
 Boussut villa parroch., *Boussu-lez-Mons* (*belg. Prov. Hennegau, arr. Mons*) 234, 30; Buxutum 232, 45.
 Boutignies v. Bautegnies.
 Bouvegnies villa parroch., *Bouvignies* (*belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Ath*) 235, 10.
 Bouvegnies villa parroch., *verisimil. Louvignies-Bavai* (*frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Bavai*) 234, 30.
 Bouvignies v. *etiam* Bauvegnies.
 Bouvines v. Bovinense bellum.
 Bouzies, Bousies (*frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Landrecies*) 198, 35. 226, 45. 235, 25; de B.: Walterus.
 de Bove, Boves, *Boves* (*frz. dép. Somme, arr. Amiens*): Enghelranus, Hugo, Robertus.
 Bovinense bellum (*Bouvines, frz. dép. Nord, arr. Lille, cant. Cysoing*) 269, 20.
 Bow- v. Baw-.
 Boyelles v. Boele.
 Boyneburg v. Bomeneburg.
 Bozen v. Pozanum.
 Bozena filia Krezinae, concubina Odelrici ducis Boem. 38, 50. 39, 1.
 Bozowe monast., *Bosau* (*pr. Rb. Merseburg, Kr. Zeitz*) 531, 1.
 Brabancia, Brabantia, Bracbatense territorium 24, 35. 26, 40. 27, 20. 31, 5. 90, 25. 108, 30. 136. 145, 45 (Brabantia). 147, 45. 165 (Brabantia). 167, 20. 184 (Brabantia). 195, 5 (Brabantia). 232, 10. 233. 260, 40. 282, 30. 319. 320, 25. 325, 30. 327, 5. 362, 25. 401, 45. 415, 20 (Brabantia). 435. 531, 40. 619, 25. 620, 35. 621, 35. 644. 657, 35. 889, 1 (Brabantia); Bracbatensis comitatus 109. 143. 186, 25 (qui et comitatus Nerviensis); *etiam* Albania, Servia Carbonaria, Burbatensis comitatus *dicta* 109, 35; Bracbatensis, Brabettensis, Brachatensis pagus 155, 30. 188, 30. 204, 25; provincia 165, 20. 844, 5; duces 184; Retia, Recia, quae nunc Brabancia dicitur, v. Rethia; Bracbantensis: Rothnacum villa. — Brabantini 84, 40. 168, 15. 221. 230, 40. 233, 20; Nervii, qui et Bracbatenses, immo potius Burbatenses, dicti Tarquinii Burbancii 94, 1; Bracbantiorum progenies 119, 35; (Wilhelmi) abb. S. Trudonis historiae 81, 35. 108, 30; registra 85, 15; duces: Pippinus, Godefridus I., (Walramus III.) Pagnus, Godefridus III., Henricus I., (Henricus II.), (Henricus III.), (Iohannes I.), (Iohannes II.); ducissa: Sophia; maior totius B.: Egidius de Keu; Brabantinus, Brabantius: Godefridus III. dux, Henricus I. dux, Iohan mon. Sar.; Burbantius: Tarquinius; nob. ex pago Brabettensi: Aldebertus ep. Camerac.
 Braccata Gallia, Braccati Galli v. Gallia.
 Brachium S. Georgii, *Hellespont* 14, 40. 36, 20. 244, 15. 376, 5. 544, 30.
 de Brachuel, *fortasse Bracieux* (*frz. dép. Loir-et-Cher, arr. Blois*): Petrus.
 Bracizlaus, Bracezlaus, Bracilaus, Bratizlaus I. dux Boem., fil. Odelrici ducis 38. 39. 43, 5; Fratislaus 520, 30; uxor: Iuditha; filii: Zpitigneus, Wratislaus, Choradus, Iaromir, Otto.
 (Bracizlaus) Bracezlaus, Brecizlaus, Bratizlaus *perperam* Bolizlaus II. dux Boem. et de Olomucz, fil. Wratislai II. regis Boem. 39. 40, 1. 43, 10; uxor: Lucarda.
 Bracle (villa), *Opbrakel et Nederbrakel* (*belg. Prov. Ostflandern, arr. Ouden-aarde, cant. Nederbrakel*) 323, 10.
 Braffe, *Braffe* (*belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Peruwelz*) 234, 45.
 Braine v. Brena.
 (Branda Castiglioni ep.) Placent., card. (presb. tit. S. Clementis) 573, 20.
 Brandant 750, 5.
 Brandeburch, Brandeborch urbs, civ., castrum, *Brandenburg ad Habulam fl.* 8, 10. 15, 30. 31. 33. 34, 40; antiqua civ. 33, 35; nova civ. 33, 40; *fortasse perperam* Bamberiensis ep. 42, 25; Brandenburgenses, Brandenburgenses, Brandenburgenses, Brantenburgenses ep.: Ezilo, Folchwardus, Willimarus, Syfridus I., Alexius, Norbertus, (Baldwinus), Henricus I. — Brandenburg, Brandeburch, Brandeburc marchia, Marchia 26, 20. 29, 15. 31, 40. 32, 35. 33, 5.

- 403, 5. 404, 45. 406, 40 (Brandenburg). 421, 15. 423, 10 (Brandenburg). 451, 30. 452, 20 (Brandenburgensis marchia). 469, 624, 45. 633, 35. 634, 50 (Brandenburg). 653, 15. 674, 30. 700, 40 (Brandenburg); marchia citra Albeam 32, 25; principatus 31, 40. 32, 35; terra 31, 45; barones 33, 5; Brandeburgensis marchio 1460, 10; marchionum genealogia 31, 40; regio Brandenburg. marchionatus: Barno terra; Brandenburgenses, Brandenburgenses march.: Albertus I., Otto I., Otto II., Albertus II., Iohannes I., Otto III., Iohannes II., Otto IV., Conradus, Iohannes III., Otto V., Otto VI., Albertus III., Albertus IV., Hermannus Longus, Waldemar, Ludewicus I.
- Brandeburch castrum, *Brandenburg* (pr. Rb. Königsberg, Kr. Heiligenbeil) 34, 40.
- Brandenberg castrum, *fortasse Brandenburg* (thür. Gb. Weimar, Kr. Eisenach) 611, 1. 635, 45; comes: Borchardus.
- Brandenvels, Brandenvetz castrum, *Brandenvels, cuius rudera prope Markershausen* (pr. Rb. Cassel, Kr. Eschwege) exstant 451, 15. 635, 45. 653, 5.
- Brandusium v. Brundusium.
- Brantenburgensis v. Brandeburch.
- Bran-, Bras- v. Bren-, Bres-.
- Bratizlaus v. Bracizlaus.
- Brau- v. Bru-.
- Brawancia v. Brabancia.
- Bray villa parroch., *Bray* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Roculx) 231, 30. 234, 40.
- Breaugies v. Briaugies.
- Brecizlaus v. Bracizlaus.
- Breduwan villa, *Breitenwang* (Tirol, Bh. Reutta) 14, 10.
- Bregerensis ep.: Iohannes.
- Brehna v. Bren.
- Breisach v. Brisach.
- Breitenau v. Bretenowa.
- Breitenwang v. Breduwan.
- Brellecourt villa parroch., *Bellecourt* (belg. Prov. Hennegau, arr. Charleroi, cant. Fontaine-l'Évêque) 234, 40.
- Brema (civ.), *Bremen* 19, 1. 31, 10. 32, 10; Bremensis, Premensis eccl. 11. 28, 35. 373, 1; provincia 386, 35. 592, 1; prepositura maior 31, 10; Bremenses, Premenses archiep.: Willehadus, Adalbertus I., Adelbero II., Hartwigus I., Baldewinus I., Sigefridus, Hartwicus II., (Gerhardus II.); electus: Berchtoldus ep. Mett.; praepos.: Conradus.
- Bremetensis abbatia regalis, *Breme* (Lombard., Prov. Pavia, circ. Mortara) 1041, 5; abbas: Adraldus.
- Breminunfirst, locus in Spessart silva situs 759, 45.
- de Bren, Brenen, Brehna (pr. Rb. Merseburg, Kr. Bitterfeld), com.: Thymo, (Otto III.); comitissa: Hade-wich.
- Brena, Brena le Wihote, Braine le Conte, *Braine-le-Comte* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Soignies) 206, 25. 233, 10. 235, 30; fortasse de B.: Walterus.
- Brena, Brenia, Brania, *Braine-sur-Vesle* (frz. dép. Aisne, arr. Soissons) 228; comes 329, 25.
- Brendelin: Burcardus miles.
- Brennius rex (Brit.) *fabul.* 113, 20; fr.: Brenus.
- Brenno dux Gall. Senon. 369, 15.
- Brenta fl., *Brenta* 1456, 1.
- Brenus rex (Brit.) *fabul.* 113, 20; fr.: Brennius.
- Brescello v. Bersilum.
- Brescia v. Brixia.
- Breslau v. Wratizlawia.
- Brespurg, Braslavespurch v. Presburg.
- Bresse v. Brixiae comes.
- Brest v. Brissia.
- Bretagne v. Britannia.
- Bretenowa monast., *Breitenau* (pr. Rb. Cassel, Kr. Melsungen) 587, 5.
- Breteuil-sur-Noye v. Bretoeil.
- Bretinbach, Breytenbach castrum *Hausbreitenbach* (thür. Gb. Weimar, Kr. Eisenach) 445, 5. 635, 45. 651, 10.
- Bretoeil (villa), *Breteuil-sur-Noye* (frz. dép. Oise, arr. Clermont) 233, 1.
- Breuberg v. Bruberg.
- Breytenbach v. Bretinbach.
- Breytingen abbacia, *Herrenbreitungen* (pr. Rb. Cassel, Kr. Schmalkalden) 524, 30.
- Brezalauspure v. Presburg.
- de Briaco: Albertus.
- Briaugies villula, *Breaugies vicus comm. Bellignies* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Bavai) 88, 40.
- Briceus, fil. Mannuli laici Aretin. 1475, 25. 1482; filii: Widolus, Bertus, Min-cius; filii Bricki 1478, 20.
- s. Brictius, Briccus, Bricius ep. (Turon.), mart., cf. 770, 15. 1192, 35; reliquiae 482, 30. 487, 5. 775, 35; festi-vitas 972, 1 (Britii).
- Briffueil, *Wasmes - Audemez - Briffueil* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Péruwelz) 234, 45; cf. Wanes.
- s. Brigida virgo 1485, 5; reliquiae 764, 25. 774, 15. 776, 30. 787, 25.
- Brigida mulier quaedam de Austria, de opido Mautharn 638, 1.
- Brigulus Aquaticus Aretin. 1478, 20. 1481; nepotes: Teudericus, Boso.
- Brindisi v. Brundusium.
- Brisach civ., *Breisach* (bad. Kr. Freiburg i. B.) 672, 10.
- Brissia civ., *Brest* (frz. dép. Finistère) 101, 30.
- Britanni 96, 1. 118, 30. 160, 5. 1377, 5; Bedae Venerabilis actus B. 81, 30; gesta 85, 10; historiae 91, 25. 118; rex 1377, 5; rex: Leir; cf. Britones.
- Britannia insula 90, 1 (Britannica insula). 92, 40—94, 30. 95, 10 (Britannica insula). 103, 15. 108, 40. 115, 15. 162, 10; Albion insula 93, 1. 108, 40; Bruti insula 169, 5. 173, 50; Britannia Angliae insula 790, 45; provincia 92, 40. 93, 25; v. etiam Anglia.
- Britannia, Britannia, *Bretagne* 7, 30. 115, 15. 118, 30. 329, 30; Britannia Minor 270, 35; Armorici, quae Britannia Superior dicitur 101, 30; regnum 118, 30; reges v. Britones; duces: Arturus I. confuse Atritus, (Iohannes I.).
- Britannicus oceanus, *Nordsee* 87, 30.
- Britius v. Brictius.
- Britones 91, 30. 93, 35. 113, 35. 160, 1. 166, 5 (Brittones). 231, 40. 242, 10; historiae 94, 15. 106, 15; historia (Galfredi Monmut.) 115, 10. 118; qui et Rutheni, Albani, Nortwinth-Combrii 93, 35; reges *fabul.*: Gurguncius, Brennius, Brenus, Maximianus, Ottavius, Aurelius Ambrosius, Uterpandragon, Arturus, Numeneus; archiep.: Baldricus (Dolensis); cf. Britanni.
- Brittolus laicus Aretin., fil. Cunizelli clerici 1476; filii: Guinigildolus, Guiducius.
- Brixen v. Prix-.
- Brixia, Brixia, Brixensis civ., *Brescia* 363, 40. 444, 1. 533, 25. 650. 674. 1301, 45. 1304, 10; *perperam* Ticinum 884, 1; murus 674, 20; vallum 674, 20; eccl. altare, quod retro concavum foramen habet 884; Brixensis pagus 746, 1; Brixianae partes 1319, 25; clusae 363, 40. — Brixiani, Brixani, Brixenses 444, 15. 650, 45. 1303, 25. 1304, 25. 1305, 35; Brixanus 1302, 45.
- Brixiae, *La Bresse circa Bourg* (frz. dép. Ain), comes 242, 20.
- S. Brixii decanatus (*Saint-Brice eccl. in dextra ripa Scaldis fl., hodie intra civ. Tornacensem sita*) 234, 35—238, 40.
- Broilum, Broilense monast. v. Meurivilla.
- Broniense, Broynense cenob. (S. Gerardi), *Saint-Gérard* (belg. Prov. Namur, arr. Namur, cant. Fosse) 174, 45. 180, 20.
- de Brot, *Deutsch-Brod* (böhm. Gau Prag): Zmilo.
- Brotselden, Prodselden villa, *Dor/prozelten* (bayr. Rb. Unterfranken, Ba. Marktheidenfeld) 1484, 35. 1485, 1. 1486, 15; eccl.: S. Viti.
- Brozensis vicus, *Brozzi ad Arno fl.* (Tosc., ital. Prov. et circ. Firenze) 1103, 15; presb.: Zenobius.
- de Bruberg, Bruberc, *Bruberg* (hess. Prov. Starkenburg, Kr. Erbach), miles: Gerlacus.
- Brucken, *Brücken* (pr. Rb. Merseburg, Kr. Sangerhausen) 639, 10.
- Brudegalensis v. Brugae.
- Brü- v. Bru-.
- Brüx v. Pons.
- Brugae, Brugis villa, *Brügge* (belg. Prov. Westflandern) 175, 1. 232, 10. 259, 35. 260, 20. 261, 15. 266. 271, 5. 274, 35. 314, 35. 320, 10 (Brugensis villa). 820, 20 (Bruzia); basilica: S. Donaciani. — Brugenses, Brudegalenses 147, 15. 266, 30. 314, 20; Brudegalensis princ. *fabul.*: Fromundus; Brugenses castellani: Thomas, Iohannes de Nele; Brugensis: s. Donacianus.
- Brugelletes villa parroch., *Brugellette* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Chièvres) 235, 15.
- Bruheim, Bruheym, Brunheim (villa) *Brüheim* (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Gotha) 447, 30. 464, 20. 489, 5; de Br. abb.: Iohannes, Bertoldus Kolner, Theodericus.
- Bruille villa parroch., *Bruille-lez Marchiennes* (frz. dép. Nord, prope Douai) 235, 40.
- Brul, der Brühl, pars Erford. civ. olim extra muros sita 442, 15. 649, 55.
- Brulense coenob., *Karthaus-Prüll* (bayr. Rb. Oberpfalz-Regensburg, Kr. Regensburg) 829, 40; abbas: Wisilius.
- Brun v. Bruno.
- Brundusium, Brandusium (civ.), *Brindisi* (Prov. Lecce) 545, 30. 611; protus 611, 25; S. Andreae insula (in portu B.) 611, 25.
- Brunechildis v. Brunichilde.
- de Brunecke, *Branneck*, cast. dirut. prope Creglingen (Württ. Jagstkr., OA. Mergentheim): (Godefridus).
- Brunehildis vicus iuxta villulam Hellegnies nunc voc. 115, 15. 167, 35.
- Brunehildis archidruyndus, princ. Belg. 96, 35. 97. 113, 1.
- Bruneswic, Bruneswik, Brunewich v. Brunswic.
- Brunheim v. Bruheim.

Brunichildis, Brunihildis, Brunechildis de Hispania, uxor Sigiberti I. regis Franc. 125, 35. 480, 15. 998, 1; soror: *perperam* Audovera.

Bruninbere v. Gruninbere.

Brunna civ. Morav., *Brünn* (*Mähr.*) 42, 50. 687, 1. 688, 25. 695, 40. 703, 30; monast.: Minorum fr.

Brunnendrut (civ.), *Pruntrut*, *franco-gall. Porrentruy* (*Schweiz, K. Bern*) 724, 30.

Bruno, Brun, Pruno.

s. Bruno ep. et mart., cui adaucto nomine vocabulum est Bonifatius, fil. Brunonis dom. Querford. 1360, 5—1367, 25; *perperam* ep. Trev. 1361, 15; caput eius 1366. 1367; corpus 1366, 5. 1367, 10; tumulus 1367, 15.

Bruno, Brun I. archiep. Colon. 8 (ep.). 84, 35. 132. 144, 45. 178. 180, 15—183, 40; historia, quae B. ascribitur 132. 183, 25; gesta B. Rogeri 180, 20; fr.: Otto.

Bruno, Brun II. archiep. Colon. 13, 25 (ep.). 365, 15. 534, 35.

Bruno III. archiep. Colon. 376, 25. 377.

Bruno IV. archiep. Colon., prepos., Bunn. 37, 1. 379. 380, 20. 569. 571, 35; ep. 380, 20. 569, 40.

Bruno archiep. Trev. 11, 5. 783.

Bruno ep. August. 10, 25.

(Bruno) ep. Prix. (Brix.) 415, 20.

Bruno ep. Mind. 770.

Bruno ep. Nuwenburg. 420, 20. 421, 10. 633.

Bruno, Pruno ep. Olmuc. 42. 414, 5. 689, 10. 700, 25.

Bruno ep. Segn. 528, 25.

Bruno ep. Spir., Nemet. 361, 5. 782, 25; fr.: Adalbertus I. archiep. Mogunt.

Bruno ep. Tull. v. Leo IX. papa.

(Bruno) abbas Hirsau. 929, 15.

Bruno presb. et celerar. Hildesh. 764, 45.

Bruno electus prepos. Magdeburg. 393, 30. 617, 5.

Bruno (dux Sax.) fil. Liutolfi ducis 7, 55.

Bruno I. comes Brunswic. 10, 55. 26; uxor: Gisela; fil.: Ludolphus.

Bruno II. (comes Brunswic.) 22, 20; fr.: Ecbertus.

Bruno archidruyndus, princ. Belg. 113, 1.

(Bruno Uberti Florentinus) 1323, 35; uxor: (Ligarda); liberi: Bernardus ep. Parm., (Contissa).

Bruno dom. Querford. 1360. 1361, 5. 1362, 15; uxor: Yda; fil.: s. Bruno ep. et mart.

Bruno de Weberstete *corrupte* Eckirstete 457, 15. 655, 5.

(Brunricus), Prunricus famulus Liupoldi III. march. Austr. 786, 40.

Brunswic, Brunswig, Brunswik, Brunswic, Brunswik, Brunswich urbs, civ., *Braunschweig* 10, 40 (Brunswik). 11, 45. 12, 45 (Brunswich). 14, 50 (Brunswig). 18, 40. 19, 30. 22, 25—24, 1. 25, 1—27, 1. 29, 20. 31. 32, 40. 33. 35, 35—37, 10. 385, 20. 399, 15. 400, 1. 401, 50. 410, 20. 421, 15. 438, 10. 465. 535, 40 (Brunswik). 541, 15. 561, 25. 589, 15. 621. 622, 1. 623, 35. 624. 631, 35. 632, 35. 633, 35. 647, 10; ducatus 26, 20; principes 26, 10; Brunswicenses duces 32, 40; Luthere iuxta B. 18, 40; Brunswicensia monast.: S. Blasii, S. Cyriaci, S. Egidii; Brunswicenses, Brunswicenses duces: Heinricus Leo, Otto IV. imp., Otto I., Albertus I., Heinricus I.,

Albertus II., Wilhelmus; ducissa: Mechtildis; com.: Bruno I., (Ludolphus), Bruno II.

Brunolphus dux Austras. Infer., princ., comes Hanon., fil. Hisdulphi aut com. Templut., nepos ex sorore s. Ayae 113, 50. 114, 1. 123. 126. 131. 132, 10. 145, 35; uxor 131, 15. 145, 35; quattuor filii 126, 45. 145, 35; una filia 123, 15; duae filiae 131, 20; filii: Albericus, Hisdulphus, Glomericus.

Brunus: Bavo.

Brunwardisrot (villa), *Brunwardsrode* (*pr. Rb. Cassel, Kr. Schmalkalden*) 519, 15.

Brunwilarensis monast., *Brauweiler* (*pr. Rb. Cöln, Kr. Cöln*) 776; eccl. 776, 20; capella 775, 30—777, 1; abbacia 775, 40; altaria 775, 15—777, 5; capella: S. Maximini; abb.: Tegen, Geldolphus.

Bruoeul villa parroch. in decanatu Ostreban. 235, 45.

Brusselle, Bruxella villa, *Brüssel* 789, 35. 868, 35.

Bruti insula v. Britannia.

Brutus primus consul (Rom.) 99, 10.

Bruxella v. Brusselle.

Bruzziæ v. Brugæ.

Bry villa parroch., *Bry* (*frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Est*) 235, 50.

Bucalio sive Buscalus miles *perperam* historiograph. ricmatizatus in volgari 100, 1.

Bucco v. Burchardus.

ex Buchaugiensi (*Buchau, württ. Donau-Kreis, O. A. Riedlingen*) familia: Gerungus.

Buchebrunne, locus ignotus *Thur. inter Gotha et Schmalkalden* 519, 15.

de Buchenowe, Buchonowe, *fortasse Buchenau* (*pr. Rb. Cassel, Kr. Hünfeld*): Weccelo.

Buchinedal, locus in *Spessart silva situs* 759, 10.

Buchonia (prov.) *circa Fuldæ fl., inter Hassiam et Franciam Orient.* 441, 15. 645, 5; Buchoniae partes 439, 25.

Buchonowe v. Buchenowe.

Buchy v. Buxem.

Bucitana v. Uucitana urbs.

Bucko v. Burchardus.

Buda v. Boda.

Budisium castrum, *Bautzen* (*sächs. Lausitz*) 40, 25.

Büdingen v. Butingen.

Buggo v. Burchardus.

Buianus ep. Aretin. 1440, 5.

Buignicourt villa parroch., *Bugnicourt* (*frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Arleux*) 235, 40.

Buignies villa parroch., *Bougnies* (*belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Pâturages*) 235, 30.

de Buis: Anselmus archiep. Mediolan.

Buissenau, Buizenau territor. Carbonariae silvae, *circa Buissenal* (*belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Frasnes*) 167. — Buzenau villa 235, 1.

Buissière v. Boussieres.

de Bulcingosleyben *Bilzingsleben* (*pr. Rb. Merseburg, Kr. Eckartsberga*): Rudolfus.

Bulgar, Bulgarellus (Guillelmus) comes 1088, 1. 1089, 1. 1100.

Bulgari 42, 5. 740, 15; Bulgares 142, 20; reges: Therbellis, (Omortag), Iohannes; dux: *perperam* Bostizlaus. — Bulgaria 854, 25.

de Bullione, *Bouillon* (*belg. Prov. Luxemburg, arr. Neufchâteau*): Godefridus. — Bulliacensis dux: Henricus III. ep. Leodien.

Bunna, Bunne (civ.), *Bonn* (*pr. Rb. Cöln*) 452, 25. 458, 25. 569, 20. 653, 40. 655, 30; Bunnenses praepos.: Bruno IV. archiep. Colon., Heinricus (comes) de Vernberc. — Bunnenses 457, 10. 655, 1.

Bunrode (monast.), *Bonrode* (*pr. Rb. Merseburg, Kr. Weissensee*) 636.

Buobo, *fortasse canon. Aschaffenburg.* 759, 40.

Buonconvento v. Bonus-conventus.

Burbancia, Burbantius, Burbatenses, Burbatensis v. Brabancia.

Burbasium, *Barbasso* (*frz. del com. Roncoferraro, Prov. et circ. Mantua*) 1302, 40.

Burchardesstuol, locus in *Spessart silva situs* 759, 5.

Burchardus, Burcardus, Borchardus, Bochardus, Bouchardus, Burckardus, Burkardus, Burgardus, Burckart, Bucco, Bucko, Buggo, Boggo, Busse.

S. (Burchardi), Borchardi monast. Halberstad. 25, 10; abbatisa 25.

Burchardi famuli 474, 10.

Burchardus I. archiep. (Magdeburg.), prepos. Hildensem. 576, 55. 613, 55.

(Burchardus II.) archiep. Magdeburg. 431, 10. 641, 5.

Burchardus de Schraplow, III. archiep. Magdeburg. 447. 648, 50. 652, 5. 653, 50; fr.: (Burchardus).

Burchardus, Burgardus, ep. Camerac. 157, 25. 201. 219, 35.

b. Burchardus, Bucco, Bucko, Buggo II. ep. Halberstad. 357, 10. 527; corpus 36, 5.

s. Burchardus, Burcardus I. ep. Wirceburg. (Herbipol.) 515, 10; reliquiae 482, 25. 764, 40.

Burchardus III. ep. Losann. 357, 15. 527, 10.

Bouchardus II. ep. Mett., fil. Iohannis de Avesnis 305, 20.

Burchardus ep. Traiect. 358, 5.

Burchardus I. ep. Wormac. 186, 5; *perperam* Bernhardus 1485, 1.

Bucco, Buggo, Boggo II. ep. Wormac. 361, 5. 367, 5. 487. 787, 40. 788, 10.

Burchardus abbas S. Petri monast. Erford. 358, 20. 360, 15. 361, 30. 480, 10. 488; cf. Burchardi famuli 474, 10.

Burchardus abbas Fuld., II. abbas Herveld. 371, 10. 372, 5.

Burckardus Erthrich, prebendarius ad aram S. Crucis Wimpin. 676, 20.

Burcardus, Burckardus, Burkardus, Burckart de Hallis, decanus, sacerdos prebendarius S. Petri eccl. Wimpin. 661. 668, 40. 670. 671, 35. 673, 10. 674, 1. 675, 1. 677, 30; mater 669, 15.

Burchardus I. dux Alamann. 8, 10.

Borchardus comes de Brandenburg 611, 1.

Burchardus comes Luchenheim. de Saxonia 362, 40. 532.

Burcardus comes de Wartberg 374, 35. 542, 10.

Burchardus IV. borchgrav. Magdeborg. 545, 20.

Bouchardus de Avesnis 259, 25—263, 40. 269. 270. 272. 275, 10. 306, 1—308, 35. 309. 313. 316. 317, 35; cantor Laudun., thesaurarius Tornac., subdiaconus 272; uxor: Margareta; filii: Iohannes, Balduinus.

Bouchardus V. de Monmorenchi 205, 30.
228, 10; uxor: Laurencia; fil.: Mat-
theus.

(Burchardus II.) nob. de Schraplow
447, 10; fr.: Burchardus III. archiep.
Magdeburg.

Burcardus Brendelin miles 669, 30.

Bochardus Colon. quidam 905, 1.

Busse von Glinde (Erford.) 477, 35.

Burc San Donnin v. Burgum S. Donini.

Burdegala in Aquitania, *Bordeaux* 117,
20; Burdegalaensis archiep.: (Ber-
trandus II.).

Burg v. Borch.

Burgardus v. Burchardus.

Burggrumbach v. Grumbach.

Burghausen v. Purchusin.

Burgscheidungen v. Schidingen.

Burgstall v. Purchstalle.

Burgtonna v. Ostirtunna.

Burgum S. Donini, Burgun-Domini,
Burc San Donnin, *Borgo S. Donnino*
(*Prov. Parma*) 605, 1318, 25, 1321, 1.

Burgundia provincia 15, 10, 30, 1, 93,
25, 119, 30, 126, 40, 132, 40, 135, 40,
143, 15, 144, 30, 146, 10, 147, 1, 164,
25, 175, 5 (Burgondia), 176, 5, 186, 1,
226, 261, 30, 329, 355, 15, 515, 10,
516, 35, 518, 671, 15, 1436, 10; Celtica
provincia 93, 25; regnum 147, 1; du-
catus 180, 1. — Burgundiones 143, 15,
167, 15, 180, 10, 187, 20, 518, 15; Bur-
gundii 1436, 5; reges: Rudolphus II.,
Rudolphus III.; duces: Gerardus,
(Richardus), Gilbertus, Otto, Hein-
ricus, Henricus immo Hugo III.,
(Hugo IV.); com.: Willelmus III.,
Otto II., (Otto V.); (comitissa):
Beatrix I.; Burgundus: Innocen-
tius V. papa.

Buricellum villa, *Bourcheuil* (frz. *dép.*
Pas-de-Calais, arr. *Béthune*, cant.
Carvin, comm. *Dourges*) 862, 1; eccl.
862, 1.

Burius dux Dan. 173; fr.: Rollo.

Burmia fl., *Bormida fl.*, qui in *Tanaro*
fl. influit 1455, 5.

Bursfeldensis, Bursveldensis (*Bursfelde*,
pr. *Rb. Hildesheim*, Kr. *Münden*)
abbas: Volmarus; mon.: Herman-
nus.

Bury villa parroch., *Bury* (belg. *Prov.*
Hennegau, arr. *Tournai*, cant. *Peru-*
welz) 235, 1.

Buscalus v. Bucalio.

Busigny v. Buzegnies.

Busse v. Burchardus.

de Butingen, *Büdingen* (hess. *Prov.*
Oberhessen), nob.: Gerlacus.

Buto concionator quidam Sax. 794, 15.

de Butstete, *Buttstädt* (thür. *Gb. Wei-*
mar, Kr. *Apolda*): Siffridus civis
Erford.

Buvreges villa parroch., *Beuvrages* (frz.
dép. Nord, arr. *Valenciennes*) 235, 45.

Buvrines villa parroch., *Buvrines*
(belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Thuin*,
cant. *Binche*) 234, 40.

Buxum villa, *Buchy* (*Lothringen*,
prope *Verny*) 907, 20.

Buxutum v. Boussut.

Buzegnies, Buzignies castrum, *Busigny*
(frz. *dép. Nord*, arr. *Cambrai*, cant.
Clary) 204, 5, 231, 20.

Buzenau v. Buissenau.

Buzo (de Lomnitz) 686, 30; fr.: Iesco,
Thobias.

By- v. Bi-.

C, Ka-, Kn-, Ko-, Ku-.

Cabilonensis civ., *Chalon-sur-Saône* (frz.
dép. Saône-et-Loire) 1041, 30; eccl.
1044; sinodus 1044, 25—1046, 5; Ca-
bilonenses, Cavillonenses ep.: (Achar-
dus), immo *Chatalaun*: Alpinus.

Cacabi, Kakabi porta Gand., *Ketel-*
poorte in meridionali parte Gand. civ.
291, 297, 5.

Kacenelleboin v. Catzenellinbodin.

Cadaloc (comes Bawar.) 737, 20.

Kadalous, Cadolus, Cadulus v. Hono-
rius (II.) antipapa.

Kadiköi v. Calcedonia.

Cadiz v. Gades.

b. Kadroe 894.

Cae- v. Ce-.

Käfernborg v. Kevernberg.

Kärnten v. Carinthia.

Cagli v. Calliensis ep.

Cagnano v. Canianus.

Kahl v. Kalda.

Kahla v. Kale.

Caietana urbs, Caietanus v. Gaieta.

Kain v. Kayn.

Cairo v. Babilon.

Kaisarie, Kaisarije v. Cesarea, Cesa-
riensis.

Kaiserslautern v. Luttera.

Kaiserswerth v. Werda.

Kakabi v. Cacabi.

Calabria 8, 50, 30, 1, 364, 40, 534, 10,
555, 15, 1021, 20; reges: v. Sicilia.

Kalbe v. Calve, Calvo.

Calcedonia, hodie *Kadiköi ad Propon-*
tidem (prope *Constantinop.*) 1209, 10;
Calcedonense concilium 762, 5.

Calceya b. Marie villa parroch., *Chaus-*
sée - Notre - Dame - Louvignies (belg.
Prov. Hennegau, arr. *Mons*, cant.
Lens) 235, 55; parochia 310.

Calcinum v. Cauchia.

Kalda rivus, *Kahl fl.*, qui in *Moenum*
fl. influit (bayr. *Rb. Unterfranken*,
Ba. Alzenau) 759, 40.

Kalden v. Calentin.

Kaldinborn, Kaldenbornensis, Calde-
bornensis eccl. prope Sangerhusin,
Kaltenborn (pr. *Rb. Merseburg*, Kr. *Sanger-*
hausen) 523, 20, 531, 1, 655, 15;
conventus 655, 15; prepos.: (Con-
radus).

Kale civ., opp., castellum, *Kahla* (thür.
Gb. Altenburg, Kr. *Stadtroda*) 461, 25,
467.

Calemelle villa parroch., *Callenelle*
(belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Tournai*,
cant. *Peruwelz*) 235, 10.

Calenberg v. Kalinberg.

de Calentin, Kalentyn, Kalden, cuius
rudera prope *Monheim* (bayr. *Rb.*
Schwaben und Neuburg, *Ba. Donau-*
wörth) exstant, marschaleus 356, 30;
fil.: Walterus de Glissbergk; mar-
schaleus: Heinricus.

Caletensis pagus v. Cauchia.

s. Calimeri (archiep. Mediol.) reliquiae
771, 15.

Calinberg, Kalinberg mons iuxta Wis-
pach et villam Settinstete, inter
villam *Sättelstedt* et *Isenacum*, in quo
hodie villa *Kahlenberg* (thür. *Gb.*
Gotha, nunc Kr. *Eisenach*) sita est
619, 10, 622.

Calisia, Kalisia, *Kalisz ad Prosna fl.*
(*Polen*) 438, 1, 647, 1; dux: (Primis-
laus II.).

Calixtus, Kalixtus, Calistus.

s. Calixtus, Kalixtus, Calistus I. papa
767, 15; reliqu. 771, 45, 777, 5, 785, 15.

Calixtus, Calistus II. papa, antea (Gui-
do archi)ep. Vienn. 11, 12, 5, 360,
361.

Calixtus, Calistus III. (anti)papa, po-
stea Iohannes ep. (card.) Alban. 371,
10, 372, 10, 540, 10.

Calixtus quidam papa *fabul.*, fortasse
Gregorius VI. papa 193, 5.

Kalkenruth castrum, *Kalkreut* (pr. *Rb.*
Merseburg, Kr. *Liebenwerda*) 606, 40.

Callenelle v. Calemelle.

Kallentium progenies v. Karolorum
genus.

Calliensis (*Cagli, Ital.*, *Prov. Pesaro*
e Urbino, circ. *Urbino*) ep.: Petrus.

s. Caloceri m. reliquiae 769, 20.

Kalocsa v. Colocensis.

Kalônije v. Emmaus.

Calops: Theodericus.

Kaltenborn v. Kaldinborn.

Calvariae, Calvarius mons, *Golgatha*
404, 15; reliquiae 485, 10, 487, 5, 771, 1,
773, 817, 15; *Golgata* 404; *Golgatha*
817, 20; *Golgotana* eccl. 853, 5.

Calve civ., castrum, *Kalbe ad Milde fl.*
(pr. *Rb. Magdeburg*, Kr. *Salzwedel*)
33, 25.

Calvimons (monast.), *Chaumont-Porcien*
(frz. *dép. Ardennes*, arr. *Rethel*) 219,
25; abbas: Allelinus.

Calvo urbs, *Kalbe ad Saale fl.* (pr. *Rb.*
Magdeburg) 8, 60; monast.: S. Lau-
rencii.

Camaldulae (monast.), *Camaldoli* (*Tosc.*
Prov. et circ. Arezzo, del. *Poppi*)
1082, 30.

Camber rex Belg. *fabul.*, dux Hun.
100, 20, 113, 10; Cambri civ. v. Came-
racum.

Cambises rex Pers. 100, 10.

Cambrai, Cambrenses v. Cameracum.

Cambrésis, Cambriana v. Cameracesii
comitatus.

Cambridge v. Cantabrigia.

Cambro, Cambron, Cambronensis eccl.,
Cambronnense cenob. (Cist.), *Cam-*
bron olim in com. Cambron-Casteau
220, 235, 50.

Cambron: Chastel Cambron, *Cambron-*
Casteau (belg. *Prov. Hennegau*, arr.
Mons, cant. *Lens*) 235, 55.

Cambron Sancti Vincentii, *Cambron-*
Saint-Vincent (belg. *Prov. Hennegau*,
arr. *Mons*, cant. *Lens*) 235, 50.

Cambronaria v. Carbonaria.

Camburg urbs, castrum, *Camburg* (thür.
Gb. Meiningen, Kr. *Saalfeld*) 551, 30,
553, 25.

Kamene castrum, *Kamenz* (pr. *Rb.*
Breslau, Kr. *Frankenstein*) 39, 50.

Cameracesii, Cameracisii comitatus,
Cambrésis 88, 30, 109, 25, 122, 15,
141, 35, 142, 10, 146, 147, 5, 167, 25,
194, 25, 206, 20, 231, 20; Cambriana et
Cameracisium, a civitate Cambri sic
dicta, nunc Cameracisium appellata
101, 5; reges: Raucharius, Reginal-
dus; comes: Hugo.

Cameracisium castellum, civ., *Cateau-*
Cambrésis (frz. *dép. Nord*, arr. *Cam-*
brai) 188, 20, 194, 30; monast.: S.
Andreae. — Castrum Novum in pago
Cameracensi 156, 35; novum castel-
lum 841, 40, 842, 1, 846, 20, 848, 30,
856, 25, 858, 35, 862, 25; cf. etiam
Cameracesii comitatus. — Fortasse
etiam Castellense cenob. 868.

Cameracisii porta Valencen. 332, 5.

Cameracum, Cameracus, Cameracensis,
Cameraca urbs, civ., *Cambrai* (frz.

- dép. Nord) 110, 118, 5, 119, 131, 137, 40, 141, 10, 147, 5, 155, 10—157, 15, 178, 20, 187, 35, 188, 5, 194, 30, 204, 10, 207, 10, 239, 15, 265, 5, 303, 781, 842, 20—867, 30, 868, 20; Cambri civ. 101, 5; Cameracensis patria 853, 25; pagus 142, 156, 35, 861, 20; in pago Cameracae: Castrum Novum, cf. etiam Cameracisium; moenia 860, 40; ambitus civ. 860, 40, 861, 30; castellani: Walterus, Hugo; procurat.: Ansellus, Erleboldus; iudex: Erleboldus. — Cameracensis eccl. 155—157, 165, 35, 204, 10, 276, 5, 841, 10, 842, 10, 843, 846, 35, 847, 850, 855, 20, 863, 866, 35, 867, 20; episcopatus 157, 25, 294, 40, 299, 40, 868, 5; episcopium 843, 35, 850, 5; aula pontificalis 842, 1, 848, 25; urbs propria episcopi 842, 10; episcopus 310, 312, 30; archidiaconi 847, 5; diocesis 317, 5, 868, 1; parochia 165, 30, 861, 40; ecclesiae 859; monasteria 862, 10; oratoria 859, 25; cimiterium 859; eccl. cathedralis 203, 10; claustra canonicorum 853, 40; custodia ord. Minor. 405, 55, 626, 20; officialis 318, 1; historia 188, 194, 20; episcoporum catalogus 154, 40, 155; Cameracense capitulum 307, 308; eccl. et monast.: S. Autberti, S. Crucis, S. Gaugerici, S. Mariae, S. Nicholai, S. Sepulchri, S. Vedasti; vici: Bolengria, de Paschiertrau; forum 867, 30. — Cameracenses 115, 30 (Cambrenses). 156, 40, 269, 45, 847, 15, 850, 861, 35, 862, 15; primates 156, 45; episcopi 154, 40, 157; cives meliores et ditiores 859; cives 848, 35, 862, 30; Cameracesium portae 119, 10; Cameracenses ep.: s. Gaugericus, Bertholdus, Aldebertus, Autbertus I., Vindicianus, Hildebertus, Hunoldus, Hadulphus, Tragnardus, Gonfridus, Albrius, Hilduarius, Halitgarius, Theodericus, Gumbertus, Theobaldus, Hilduinus, s. Iohannes I., Rotardus I., Didilo, Stephanus, Fulbertus, Berengarius, Engelrannus I., Autbertus II., Wilbaldus, Thiedo, Rotardus II., Herluinus, Gerardus I., Lietbertus, Gerardus II., Walterus, Manasses, Odo, Burchardus, Lietardus, Nicholaus I., Petrus I., Robertus, Alardus, Rogerius, Iohannes II., Nicholaus II., Hugo, Petrus II. de Corbolio, Iohannes III. de Bethunia, Godefridus de Condato, Guiardus, Nicholaus III., Ingeramnus, Guillelmus I., Guido II., Philippus, Petrus III., Guido III. de Balonia, Guillelmus II. de Auxonio, Guido IV., Petrus IV., Robertus II., Gerardus III., Iohannes IV., Andreas de Sancto Paulo; potius Attrebatenses: s. Vedastus, Dominicus, Vedulphus; prepos.: Petrus, Wiboldus; prepos. curiae: Walcherus; archidiaconi: Guo, Walcherus; decanus: Rogerus; capellanus: Hugo; cantor: s. Iohannes.
- Camerina civ. in Anchonit. marchia, Camerino (Marche, Prov. Macerata) 381. — Camerina marchia 975, 1.
- Camillus, M. Furius 1229, 20.
- Campani 228. — Campania, Campagna Franc., Champagne 175, 5, 188, 30, 226, 10, 233, 40, 242, 243, 10, 305, 25, 329, 1, 394, 5, 617, 15; Campanienses com.: Theobaldus I., (Heinricus I.), Theobaldus III., (Theobaldus V.); senescaldus: Ioffredus de Genville.
- Campania, Campagna di Roma 13, 50, 355, 5, 412, 40, 525, 5, 1021, 20, 1413, 10, 1418, 5, 1419, 5; Campanus: Bonifacius VIII. papa.
- Camp en Hault villa parroch. in dec. S. Brixii 235, 10.
- Campitellum castr., Campitello ad Oglio fl. (Prov. Mantua) 1302, 5.
- Campuli: Eustacius III. du Rues.
- Canal de Calais v. Neuna fl.
- Cananeus: Heinricus IV. imp. Rom.
- Cananea mulier 1307, 5.
- s. Canciani, Cantiani mart. reliquiae 482, 10, 764, 20, 972, 10.
- ss. Cancianorum mart. reliquiae 764, 40, 765, 10; festivitas 765, 35.
- s. Cancianillae, Cantianillae virg. reliquiae 482, 10, 764, 25, 972, 10.
- s. Cancii, Cantii mart. reliquiae 482, 10, 764, 25, 972, 10.
- s. Candidi reliquiae 488, 15, 877, 30, 1383, 40.
- Canevino v. Cannavini pagus.
- Canianus fl., Cagnano fl., hodie Botte-nigo appellatus, qui in Sile fl. influit (Prov. Treviso) 987, 5.
- Canis I. (de Scala) dom. Veron., advocatus imp. 444, 25, 452, 5, 650, 50, 653, 20.
- Canis: Iohannes presb. Aretin.
- Cannavini pagus, Canevino (Prov. Pav.) 1003, 35; eccl. 1004, 5.
- Canossa v. Canusium.
- Canser villula in episc. Cremon., Can-sero (Lombard., Prov. et circ. Cremona, mand. Pescarolo) 1303, 20.
- Cantabrigia, Cambridge (immo Canterbury) 268, 10.
- de Canteleu, Canteleu (frz. dép. Seine-Inférieure, arr. Rouen): Eustacius.
- Canterbury, Canthuar. v. Cantuaria.
- Cantiani, Cantianillae, Cantii v. Canc.
- Cantin villa parroch., Cantin (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Arleux) 233, 1.
- (Cantium, Kent) rex: v. Anglia.
- Cantuaria, Cantuariensis civ., Canterbury (Kent) 268, 15, 273, 382, 30; perperam Cantabrigia 268, 10; eccl.: S. Trinitatis; archiep.: b. Augustinus, Anselmus, s. Thomas, Iohannes de Pecha.
- Canturienses (Cantù, Prov. Como) fratres 1066, 35.
- Canus (Aretin.), fil. Ildibrandi 1481, 5; fil.: Ildibrandus.
- Canusium, Canossa (Prov. Reggio) 1223, 10.
- Kanutus, Knut.
- (Kanutus rex Abodrit., dux Slesw.), fil. Erichi II. regis Dan. 363, 364.
- Knut I. rex Angl. (et Dan.) 520, 30, 1452, 10.
- Kanutus VI. rex Dan., fil. Woldemari I. regis 35; uxor: Gertrudis.
- Knut miles, consiliarius Friderici I. march. Misn. 447, 5, 651, 55.
- Capadocensis: Basilus.
- Kapelboborow, Bobrau (Mähren, Pol. B. Neustadt) 698, 1.
- Capellani: Gerhardus.
- Capelle, Kapellendorf v. Capielle, Cappelndorf.
- Capellinum proelium v. Cappelli.
- Capet: Hugo.
- de Capis, Cappy (frz. dép. Somme, arr. Péronne, cant. Bray): Guido, Clarembaldus.
- Capitolium arx Romae, Capitolini collis 516, 20, 1283, 5.
- de Cappelli, Cappelle sul Tavo inter Penne et Castellamare Adriatico situm vel Cappelle inter Averrano et Magliano de' Marsi situm?, proelium 1420, 10; Capellinum proelium, quod apud Ortonam factum est 1465, 5.
- Cappelndorf castrum, Kapellendorf (thür. Gb. Weimar, Kr. Weimar) 469, 35.
- Capielle villa parroch., Capelle (frz. dép. Nord, arr. Cambrai, cant. Solesmes) 235, 15.
- Capielle villa parroch., Chapelle-à-Wattines (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Leuze) 235, 5.
- Cappy v. Capis.
- Caprasius mons, Monte Caprasio prope Chiusa di San Michele (Piem., Prov. Torino, circ. Susa, mand. Avigliana) 961, 25.
- Caprea, Capritana, Capris insula, Capri (Prov. Neapel) 1018, 10—1021, 35, 1022; ep.: Constantius. — Capritani peregrini 1018, 30; eccl.: S. Constantii; princ.: Ebalus.
- Capreus, in Caprea ins. potens 1020, 5.
- Capriana locus, Capriano del Colle (Lombard., Prov. et circ. Brescia, mand. Bagnolo Mella) ut videtur 1303, 30.
- Caprimons, Chèvremont (belg. Prov. et arr. Lüttich, cant. Fléron, com. Vaux-sous-Chèvremont) 99, 25, 178, 20; C., quae nunc Leodium die. 101, 40; comitatus 146, 25.
- Capritana, Capritani v. Caprea insula.
- Capua, Capuana urbs, Capua (Campan., Prov. Neapel, circ. Caserta) 13, 50, 14, 1, 1123, 1124, 5, 1126, 1131, 40, 1132, 1150, 1, 1408, 5, 1409, 5, 1412, 5, 1413, 1—1416, 20, 1417, 10, 1420, 5, 1421, 5, 1426, 15, 1427, 10, 1428, 1, 1429, 5; eccl. et monast.: S. Benedicti, S. Laurentii, S. Stephani; (archi)ep.: Adenulfus II.; Capuani princ.: Landulfus, Pandulfus II., Pandulfus IV., Pandulfus V., Guaimarius IV., Pandulfus VI., Richardus, Iordanus. — Capuani 1424, 20, 1425, 10; Capuanus: Pandulfus.
- Kapuze: Diterich.
- Cara filia Iohannis Blanci laici Aretin., uxor Signorelli 1476, 1.
- Karabant v. Carusbannus.
- Caradivagius, Cariadiagius (Malik el-Muazzam Scheref ed-din) sold. (Damasce.), fil. Saphadini sold. Babilon. 388, 5, 389, 593, 25.
- Caradocus, Karadocus (dux Cornub.) 106, 10, 115, 5.
- Caralus v. Carolus.
- S. Carauni abbacia Carnot. 810, 40, 815, 20.
- Carbonaria silva, Kohlenwald (Arden-nen) inter Sambram, Mosam, Thiliam fl. 100, 102, 10, 108, 40, 109, 20—111, 35, 115, 25—118, 40, 121, 142, 30, 147, 5 (Cambronaria silva). 166, 35—168, 40, 169, 35, 231, 30; territorium 111, 5; Carbonariae silvae partes: Buissenau, Hugnia aut Huyna; v. etiam Brabancia.
- in Carcere Tulliano: S. Nicholai eccl. Rom.
- Carcetum v. Quarcetum.
- Cardicensis (Cardica, Gardhikion Thes-saliae, Graec.) ep.: Benedictus.
- Cardonis porta Valencen. 332, 10.
- Carellus fil. Bosonis cler. Aretin. 1481, 15.
- Carentani v. Carinthia.
- Cariadiagius v. Caradivagius.
- Caribdis v. Carybdys.
- Carignan v. Evodium.
- Carina, Carincea, Karina, Karinea, Karintia, Karitia, Clarinea civ., aut iuxta Compendium in Francia supra montem Clarini, aut iuxta mare Ruthenorum, postea Gandensis villa, aut Mercurialis civ. postea Ablatonas civ. 95, 100, 25.
- Karineus, Clarineus dux, prothofundator Karineae civ. 95.

- Carinthia, Karinthia, Karintia provin-
cia, *Kärnten* 4, 20 (Carinthia). 42, 30.
413, 35. 415 (Charintia). 421, 15. 431,
15. 438. 458, 10. 634, 45 (Charintia).
641, 10. 647. 655, 20. 658, 20. 670, 40.
671, 1. 672, 10. 722, 20. 723, 1; *immo*
Merania 572, 30. — Carintani, Caren-
tani, Charintii 42, 25. 732, 30. 733, 30;
duces: Otto I., Cuno I., Cuno II.,
(Bernhardus II.), (Ulricus III.), Em-
hardus, Heinrich VI. rex Bohem., *im-*
mo Meran.: (Bertoldus IV.); comes:
Pabo.
- Karintia, Karitia v. *etiam* Carina.
- Carisiacum (villa), *Quierzy ad Oise fl.*
(*frz. dép. Aisne, arr. Laon, cant.*
Coucy-le-Château) 738. 739, 1.
- Karlenses, Karlentes v. Carolorum
genus.
- Carlomannus, Karlomannus, Carolo-**
mannus, Karolomannus, Karoloma-
nus, Karulusmanus, Karlemannus,
Karlmannus.
- Carlomannus, Karlomannus, Carolo-
mannus, Karolomannus princ. Franc.,
fil. Karoli Martelli 147, 20. 515, 10.
732, 5. 733, 5. 751. 792, 1. 1489, 5;
perperam Carolus 1221, 40. 1222, 1;
mon. Casin. 1489, 5.
- Carlomannus, Karlomannus, Carolo-
mannus, Karolomannus rex Franc.,
fil. Pippini regis 159, 20. 732. 733, 25.
745, 30. 752, 1. 1487, 30. 1489, 10.
- Karlomannus, Karlmannus, Carolo-
mannus, Karolomanus rex Bavar.
(et Ital.), marchio Orient., fil. Lude-
wici II. regis Franc. (Orient.) 721, 20.
742, 5. 744. 745, 30. 825. 1435, 1 (Ka-
rulusmanus). 1490. 1491; privilegium
1011, 20; uxor 1490, 5; fil.: Arnolfus
imp. Rom.
- Carlomannus, Karlomannus rex Franc.,
fil. Ludewici Balbi II. regis 172, 40.
1490, 40. 1491.
- Karlstein v. Lapis Karoli.
- Karlus v. Carolus.
- Carmeli de monte, *Carmel, hodie Dsche-*
bel Mâr Eliâs prope Haifâ (Palaest.),
fr. ord. b. Mariae domus iuxta Tra-
ponam 713, 15. 718, 30.
- Carnières villa parroch., *Carnières (belg.*
Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant.
Binche) 224. 235, 5.
- Carniola, Carriola, *Krain* 413, 35. 415.
431, 15. 641, 10.
- Carnotum, Carnotena, Carnotensis urbs,
civ., *Chartres (frz. dép. Eure-et-Loir)*
101, 30. 172, 35. 175. 189, 5. 810.
815; confines 173, 35; patria 242, 10;
rusticus 226, 50; clerici 810. 811;
sinodus 810, 35; monast.: S. Ca-
rauni; Carnotenses, Carnothenses
ep.: Bernuinus, Anselinus *immo*
Walthelmus, Fabricus *immo* Fulber-
tus; comes: Ludowicus comes Bles.;
Carnotensis: (Iohannes Sarisber.,
ep.). — Carnotesium 101, 30.
- Carolomannus, Karolomannus, Karo-
lomanus, Karulusmanus v. Carolo-
mannus.
- Carolorum, Karolorum, Karulorum ge-
nus, *Carolingi* 517, 20. 657, 20. 658,
20; Karlentes, Karlenses 184, 15.
843, 35; Karlentium, Kallencium pro-
genies 119, 30. 126; Karolotida pro-
genies regia 134, 20; Carolorum stirps
regalis 1490, 5.
- Carolus, Karolus, Carulus, Karulus,**
Caralus, Carlus, Karlus.
- Carolus, Karolus, Karlus Martellus
princ., (maior domus) Franc., fil.
Pippini (maioris dom.) 114, 1. 123, 1.
136, 35. 142. 143. 145, 35. 147, 30.
179, 30. 515, 5. 657, 15 (Marcellus).
732, 1. 745, 15. 751, 20. 792, 1. 941,
10. 1489; Karolus Tutides 131, 20.
143, 20; uxor filia imp. Constantinop.
et soror Bertae, uxoris Gerardi ducis
Burgund. 143, 15; filii: Carloman-
nus, Pippinus, Grifo.
- Carolus, Karolus, Karulus, Caralus
Magnus, I. imp. Rom. christianissi-
mus, rex Franc., fil. Pippini regis 7.
8, 1. 20, 1. 24, 1. 114, 1. 123, 1. 132, 10.
136, 30. 142. 147, 35 (rex Rom.).
148, 1. 156, 1. 158, 1—161, 50. 162.
355, 10. 408. 480, 20. 515. 517. 576,
10. 628. 657, 15. 732, 1—739, 15. 745,
30. 749. 752. 785, 30. 794, 10. 798, 15.
879. 941. 943, 5. 986, 25. 987, 1. 1162,
30. 1202, 40. 1212. 1434. 1466, 20.
1471, 10. 1487, 30—1490, 5; *immo* Lu-
dewicus I. 164, 20; edicta 381, 5.
576, 15; privilegium 147. 1011, 20;
progenies 185, 10. 515, 25; genus 657,
25. 658, 15; proles 753, 15; thronus
Aquisgrani 406, 40. 627, 1; vexillum
785, 30; palatium: Ingelheim; ux-
ores: filia Desiderii, Hildegarda, Liu-
kart, Fastrada, *perperam* Anstrudis;
filii: Pippinus, Carolus, Pippinus
rex Ital., Ludewicus I. imp., *per-*
peram Hugo archiep. Rothomag.
- Carolus, Karolus, Carlus iunior, mai-
or-domus Franc., fil. Caroli Magni imp.
Rom. 738. 739, 10. 743, 30. 1489, 20.
- Carolus, Karolus II. Calvus rex Franc.,
imp. Rom., fil. Ludewici I. imp. Rom.
114, 5. 123, 1. 144. 154. 164, 20—166.
657, 15. 740, 35. 752, 10. 812, 35. 815, 15.
816, 10. 1435, 1 (Karulus). 1490. 1491;
carta de restauratione eccl. Donon.
154, 30; privilegium 1011, 20; liberi:
Ludewicus II. rex Franc., Iudith,
Pippinus, Drogo; fratruelis: Lude-
wicus III. rex Franc. (Orient.).
- Carolus, Karolus, Carlus iunior, III.
imp. Rom., rex Franc. et Ital., fil.
Ludewici II. regis 166. 173. 175, 20.
657, 15. 746. 1435. 1436, 1. 1489, 40.
1490, 30. 1491, 15; preceptum 1435,
10; fratruelis: Arnolfus imp.
- Carolus, Karolus III. Simplex, Pius,
minor, rex Franc., fil. Ludovici II.
Balbi regis 123, 5. 156, 30. 166, 30.
172, 35. 173. 175, 15—178, 30. 179.
283, 10. 752, 15; *perperam* Ludovicus
175, 40; tumba 283, 10; liberi: Gilla,
Ludovicus.
- Karolus IV. (imp.), rex Rom. 464, 40.
- Carolus V. imp. (Rom.) 784, 20.
- (Carolus I. comes de Valesio) rex Arra-
gon., fil. (Philippi III.) regis Franc.
714, 15.
- Carolus, Karolus, Carulus Gallicus,
I. rex Sicil., comes Andegav., senator
Urbis (Rom.), vicarius Tusc. 41, 30.
325. 328, 45—334, 25. 403. 404, 45—
406, 30. 413. 624, 45—626, 40. 629, 5.
712, 1—714, 10. 715, 5. 718, 30; vica-
rius et preses imperii Rom. 413, 5;
comes Hanon. 333, 30; fr.: Lude-
wicus IX. rex Franc.
- (Karolus II.) rex Sicil. 671, 10; fil.:
(Karolus I. rex Ung.).
- (Karolus I. rex Ung.), fil. (Karoli II.)
regis Sicil. 671, 10; uxor: (Clemen-
cia).
- Karolus dux Lotharing., fil. Ludovici
IV. regis Franc. 123, 5. 180, 1. 184.
185. 516, 15; rex Franc. 184, 20;
liberi: Otto, Geberga.
- Carolus, Karolus comes Flandr. 201, 30.
362, 10. 531, 30.
- s. Caronni mart. reliquiae 818, 5.
- li Carons: Balduinus.
- Carriola v. Carniola.
- Carthaginis, Kartaginis mare angustum
386, 25. 591, 45; (Carthaginenses) ep.:
Cyprianus, Eugenius.
- Karthaus-Prüll v. Brulense coenob.
- Cartignies villa parroch., *Cartignies*
(*frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant.*
Avesnes-Sud) 235, 1.
- Kartusiensis ordo 706, 35.
- Carul-, Karul- v. Carol-.
- Carusbannus, *Karabant pagus inter*
Lille (frz. dép. Nord) et Béthune (frz.
dép. Pas-de-Calais) 110, 30.
- Carybdys, Caribdis 558, 35. 1046, 40.
- Casa aurea insula, *Casauria ad Pescara*
fl. (ital. Prov. Pescara) 1462, 25.
- Casellum v. Casseletum.
- Caseus: Heinrich IV. ep. Herbipol.
- Casinum, Casinus Mons, Cassinus, Ca-
sini, Casinensis mons, Casinense
monast. S. Benedicti, *Montecassino*
(*Campan., ital. Prov. Frosinone*) 514,
40. 515, 1. 718, 10. 1116, 35—1151.
1408, 5. 1409, 5. 1411, 10. 1413. 1416,
15—1418, 1. 1419. 1424, 5. 1425. 1427,
10. 1489, 5; eccl. 1408, 10. 1409, 5.
S. Benedicti terra 1414, 15. 1415, 10;
abbas 1464, 10; villae 1139, 5; villulae
1139, 10. eccl.: S. Andreae, S. Bene-
dicti nova, S. Martini; abb.: s. Bene-
dictus, Apollinaris, Bassacius, Iohan-
nes (*confuse* Beneventanus), Theo-
baldus, Atenulfus, Basilius, Riche-
rius, Petrus, Fridericus, Desiderius,
Oderisius I.; decanus: Iohannes;
mon.: Antonius, Azo, Angelus, Caro-
lomannus, Felix, Georgius; castel-
lum: Conca.
- Casselen opp., *Cassel (pr. Prov. Hessen-*
Nassau) 454, 25. 654, 30; eccl. extra
muros 454, 25. 654, 30.
- Casseletum, Casellum castrum, *Cassel*
(*frz. dép. Nord, arr. Dünkirchen*)
268, 5. 862, 40.
- S. Cassiani monast. de Monte Scalaro
1086, 25. 1092, 20.
- s. Cassiani mart. reliquiae 764, 20.
- Cassianus ep. Aretin. 1439, 20.
- Cassianus (presb., scriptor) 118, 15.
- Cassinus mons v. Casinum.
- Cassiodorus (Senator) 123, 25.
- s. Cassius ep. Narn. 977, 30—983, 20;
uxor: Fausta.
- s. Cassius mart. (Theb.) 770, 15.
- Castel iuxta Thiuzies, *Casteau prope*
Thieusies (belg. Prov. Hennegau,
arr. Soignies, cant. Roelx) 235, 55.
- Castella regnum, *Castilien* 30, 10. 33, 40.
282, 10. 412. 413, 5. 628; reges: Al-
funsus VIII., Alfunsus X., (Ferdi-
nandus III.).
- Castellamare di Stabia v. Stabi.
- Castellanus (*Città di Castello, Prov. et*
circ. Perugia) comitatus 1474, 1.
- Castellaria Vallenc. v. Valencenae.
- Castellense cenob. v. Cameracisium.
- Castelli-monasterium, *Château-l'Abbaye*
(*frz. dép. Nord, arr. Valenciennes,*
cant. Saint-Amand) 227, 25.
- de Castello, *Châteauneuf-en-Thimerais*
(*frz. dép. Eure-et-Loir, arr. Dreux*):
Gervasius, Herveus.
- Castello v. *etiam* Giro.
- Castelluculis (opp.), *Castelluccio (Lom-*
bard., Prov. Cremona, circ. Casal-
maggiore, mand. Marcaria) 1302, 25.
- Castellum monast., *Kastl (bayr. Rb.*
Oberpfalz-Regensburg, Ba. Neumarkt)
535, 35.
- castellum novum v. Cameracisium.
- Castelvetro v. Castrum vetus.
- Castilien v. Castella.
- Kastl v. Castellum.
- Casto archiep. Mediol. 716, 30.
- s. Castorii mart. reliquiae 778, 20.
- s. Castoris conf. reliquiae 783, 20.

- Castrilocus v. Mons.
 Castri Vienne v. Viane.
 Castrum Cesaris, cuius rudera hodie apud Vaulx-lez-Tournai (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Tournai) exstant 110, 20. 115; castrorum Cesaris mons 88, 35.
 Castrum-Filii-Dei, postea Castrum-Peregrinorum, Castrum-Peregrini in diocesi Cesar. inter Cayphas et Cesaream castrum, hodie Atlit (Palaest., distr. Akka) 386. 424, 10. 425, 10. 591, 40. 592, 5. 634, 60. 635, 30. 717, 30.
 Castrum, castellum Novum v. Camera-cisium.
 Castrum Palladis v. Magdeburch.
 Castrum-Peregrinorum v. Castrum-Filii-Dei.
 (Castrum vetus) locus, *Castelvetro prope Nonantulam* (Emil., Prov. et circ. Modena) 991, 20; eccl.: SS. Senesii et Theopontii.
 s. Castuli mart. reliquiae 765, 10; festi-vitas 765, 35.
 Cata- v. Catha-.
 Catania v. Cathiniensis ep.
 Katzenellenbogen v. Catzenellinbogen.
 Cateau-Cambrésis v. Cameracisium.
 Katerina v. Katherina.
 Cathalanum, Catalaunum, Cathalanen-sis civ., *Châlons-sur-Marne* (frz. dép. Marne) 116, 40. 126, 40. 192. 849, 20; eccl. 192, 1; ep. cronicae 192, 15; eccl. et monast.: Omnium Sancto-rum reg. S. Augustini, S. Petri, S. Stephani; Cathalanenses, Catha-launenses, Catalaunenses ep.: s. Al-pinus *perperam* Cabilon., Hildegri-mus, Rogerus I., Rogerus II., Ro-gerus III., Petrus. — Catalaunenses 7, 25. — Cathalanicum bellum 110, 20.
 Cathalonia, *Catalonien* 715, 45.
 Katherberg mons, ubi hodie Catterfeld villa (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Gotha) sita est 518, 30.
Katherina, Katerina, Katharina.
 S. Katherinae altare in eccl. parroch. in Brotselden 1484, 40.
 S. Katherinae altare S. Petri eccl. Er-ford. 483, 20.
 S. Katherinae eccl. Isenac. 384, 45. 393, 30. 451, 10. 588, 5. 617, 5. 619, 5. 653, 1.
 b. Katherinae capella Reinersb. 637, 5.
 S. Katherinae virg. capella in Wimpin. eccl. 672, 5. 673, 1.
 s. Katherina, Katerina virgo et martyr 483, 25; reliquiae 1487, 5; s. Katha-rinae oleum 1485, 15; dies 486, 15. 711, 15; festum 712, 10. 1484, 55.
 (Katherina) filia Rudolphi I. regis Rom., uxor Ottonis III. duc. Baw. 671, 10.
 Katherina filia (Birgeri princ., *perpe-ram*) regis Swec., uxor Sifridi I. com. de Anhalt 31, 20.
 Katherina filia Ratonis 693, 40. 696, 35; maritus 693, 40.
 Cathiniensis (Catania, Sicil.) ep.: Ray-mundus.
 Cato (Uticensis) 82, 5.
 Catterfeld v. Katherberg.
 Catuli saltus v. Welpesholte.
 de Catzenellinbogen, Katzenellenbogen, Kacenelleboin, Kazzinellebo, Kazzin-elleboin, *Katzenelnbogen* (pr. Rb. Wiesbaden, Unterlahn-Kreis), com.: (Eberhardus I.), (Iohannes I.).
 Cauchia, *Pays de Caux* (frz. dép. Seine-Inférieure) 101, 35; Calcinum territo-rium 161, 30; Caletensis pagus 820.
 le Cauchie prope Melbodium v. S. Remi, Villers.
 Cauffours, les, villa, *Les Chaufours olim prope civitatem Tornacum, nunc in civitate sita* 304; Estauffours 235, 1; Saint Jehan d'Estauffours 238, 40.
 Caux v. Cauchia.
 (Cavense) monast. v. S. Trinitatis mo-nast.
 Cavillonensis v. Cabilonensis.
 Kayn villa parroch., *Kain* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Tournai) 236, 25.
 Cayphas civ. in diocesi Cesar., *Haijâ* (Palaest., vil. Akka) 386, 20. 403, 1. 591, 40. 624, 25.
 Cayphas (sac. Iud.) 1198, 50. 1466, 35.
 Cayphas: Iohannes II. abbas Sar.
 Kazi filia Croceonis 37, 45; tumulus super Msem fl. 38, 1.
 Kazimir I. dux Polon. 39; immo Mesko II. 38, 55; liberi: Bolizlaus, Wadizlaus, Zuatava.
 Cazimarus II. princ. Slav. (Pome-ran.) 32, 40.
 Kazzinellebo, Kazzinelleboin v. Catzen-ellinbogen.
 S. Ceciliae alt. Epternac. 771, 25.
 S. Ceciliae eccl. episcop. Hildensem. 943, 10.
 S. Ceciliae tituli (Rom.) card. *perperam* 281.
 s. Cecilia virgo et mart. 483, 35. 769, 35. 770, 1. 784; reliquiae 482, 30. 484, 40. 764, 765, 10. 768, 25 (Caecilia). 769, 5 (Caecilia). 771, 25. 774, 10. 776, 25. 777, 10. 778, 20. 780, 35. 784, 5. 818, 15. 972, 10; lapis, super quem inter-fecta est 786, 10; festivitas 765, 40; festum 1484, 55; vigilia 764, 30.
 Cecilia de Sangirhusen, uxor Lode-wici I. Cum-barba com. Thur. 519, 30.
 Cecilia filia Ludewici II. com. Thur., uxor Gerlaci com. de Weldense 523, 20. 535, 15. 537, 15.
 Cecilia filia Lodewici I. lantgr. Thur., uxor Udalrici ducis Bohem. 532, 15.
 Cecilia v. etiam Sicilia.
 Cedes v. Oedes.
 Cedron torrens, *Kidron* 404, 40.
 de Cegenhain, Cegenhayn, *Ziegenhain* (pr. Rb. Cassel), com.: Gozmarus, Fredericus.
 s. Cehilmæ (leg. Cehilinae) virg. et mart. reliquiae 482, 30.
 Celanum (civ.), *Celano* (Prov. Aquila, circ. Avezzano, prope lacum Fucinum) 253, 30.
 Celata Gallia v. Gallia.
 s. Celestinus I. papa et mart. 118, 10; corpus 221, 25; caput 221, 30.
 Celestinus II. papa, qui et Gwido (card. presb. tit. S. Marci) 366, 15. 956.
 Celestinus III. papa, qui et Iacinctus 4, 35. 239, 15. 376. 377, 35. 547, 10. 550. 554, 25. 555, 25. 1485, 15.
 Celestinus IV. papa, antea Gamfredus ep. (card.) Sabien. 394. 617, 30; fortasse etiam 295, 20.
 Celestinus V. *perperam* IV. papa, antea Petrus de Moron heremita, mon. S. Benedicti ord., de Sicil. regno, prov. Terre Laboris 427. 639, 30. 715, 15. 716, 10. 718.
 s. Celestis ep. Met. conf. reliquiae 782, 15.
 Celius, Celyus mons (Rom.) 265, 5. 377, 15. 554, 35; eccl.: S. Stephani.
 Cella monast., *Zell iuxta Pfrimm rivum* (bayr. Rb. Pfalz, Ba. Kirchheim-bolanden) 798. 800, 10—804, 35; mo-nachi 802, 1; diaconi 802, 1; clerus 802, 1. 804, 10; villa 803, 30; incolae 798, 5. 800, 10. 804; eccl.: S. Salva-toris; orator.: S. Mychaelis; presb.: s. Philippus, Wacarius, Baatdo; Cella Philippi 798, 45; Cellensis eccl. 800, 45.
 Cella monast. prope Friberg civ., *Zelle* (sächs. Kh. Dresden, Ah. Meissen) 462.
 Cella S. Martini, eccl. praepos., *Prob-stein-Zella ad Werram fl.* (thür. Gb. Weimar, Kr. Eisenach, prope Tref-furt) 395, 30. 486.
 Cella, Cellense monast. v. etiam S. Blasii, S. Gisleni Cella.
 Cellae Veteres, *Celle vecchie* (Tosc., Prov. et circ. Florenz, mand. Borgo San Lorenzo, com. Vicchio) 1091, 40.
 Celles v. Chielle.
 Celmanea v. Cenomannica civ.
 Celo fl., fortasse Elvo fl., qui in Cervo fl. influit 1455, 1; cf. Blavum.
 S. Celsi monast. Mediol. 1060, 15. 1071, 45. 1072, 30; abbas 1060, 10; abbas: Lanfrancus.
 s. Celsi ep. (Trev.) et conf. reliquiae 482. 783, 25.
 Celsus: Iulius.
 Celtica v. Burgundia, Gallia, Ungaria.
 Celticorum agenda 85, 10.
 Celyus v. Celius.
 Cencius (consul) Rom. 1278, 30. 1286, 35. 1287, 5; fil.: Iohannes.
 Cenomannica, Celmanea civ., urbs, *Le Mans* (frz. dép. Sarthe) 807, 10—810, 1. 812, 35. 813; populus 808, 45. 809; nobiles 807, 20; suburbium 807, 25; femina 810, 15; eccl. 813, 40; sacer-dotes 807, 20—809, 5; diaconus 808; eccl.: SS. Apostolorum, S. Salva-toris, S. Vincentii; ep.: s. Iulianus, s. Pavacius, s. Liborius, b. Victurius II., s. Aldricus; coep.: David; dia-conus: Gundaldus.
 Cerberus (canis) 1187, 10.
 s. Cerbonii conf. reliquiae 786, 5.
 Cerfontaine v. Serfontaines.
 Ceringen v. Zaringia.
 Cerlianense castellum, *Cerliano* (Tosc., Prov. et circ. Florenz, mand. et com. Scarperia) 1090, 5.
 Cervo v. Salvus fl.
 Cesaris Castrum v. Castrum.
 Cesar, Cezar, Caesar v. Iulius, Octavia-nus Augustus, Heinricus V. imp., Fridericus I. imp., Fridericus II. imp.
 (Cesaraugustus) (*Zaragoza Aragon.*), ep.: Valerius; archidiaconus: Vincen-tius.
 Cesarea civ., castrum Palest., hodie *Kaisarije* (distr. Akka) 386. 403, 1. 591. 624, 25. 845, 30; basilica: S. Petri; Caesariensis: Cornelius; Cesa-riensis diocesis 386, 20. 591, 40; ep.: Eusebius; cf. Castrum-Filii-Dei, Cay-phas.
 (Caesariensis) Capadoc. (*hodie Kaisarie, Türkei, vil. Angora*) ep.: Basilus.
 s. Cesarii reliquiae 777, 10.
 (Caesarius), Caesarius, miles de Halver-stat 952, 30.
 Cezar v. Cesar.
 Chacenay v. Parcenay.
 Chalcedon v. Calcedonia.
 Châlons-sur-Marne v. Cathalanum.
 Chalon-sur-Saône v. Cabilonensis civ.
 Cham fil. Noae 89, 40.
 Champagne v. Campania.
 Chapelle-à-Wattines v. Cappielle.
 Charibertus v. Hairbertus.
 Char- v. Car-.
 Chastel Cambron v. Cambron.
 Château-l'Abbaye v. Castelli monast.
 Chaumont-Porcien v. Calvimons.

- Chaussée-Notre-Dame-Louvignies v. Calceya Beatae Mariae.
- Chelheim (civ.), *Kelheim* (bayr. Rb. *Niederbayern*) 722, 1.
- Chemnitz v. Kemelicz.
- Cherubin 615, 10.
- Cherv- v. Chirv-.
- Chester v. Zestriae comes.
- Chèvremont v. Caprimons.
- Chiavenna v. Clavenna.
- Chielle villa parroch., *Celles* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. *Tournai*) 235, 10.
- Chiemsee v. Chimensis ep.
- Chieres: Thomas.
- Chiervia, Chièvres v. Chirvia.
- Chieti v. Teatina urbs.
- Childebertus, Hildebertus.**
- Childebertus, Hildebertus I. rex Franc., fil. Clodovei I. 123, 20. 124, 20. 480, 10.
- Childebertus II. (rex Franc.) 125, 5.
- Childebertus, Hildebertus III. rex Franc., fil. Theoderici III. regis 138, 45. 141. 142. 179, 35; *confuse* Cilpericus 179, 30; fil.: Dagobertus.
- Hildebertus rex Franc., fil. Grimoaldi maioris domus 137, 1.
- Hildebertus ep. Camer. et Attr. 155, 50.
- (Childericus), Hildericus, Hildricus.**
- Hildericus, Hildricus I. rex Franc. 122. 480, 25; *perperam* Clodius 118, 15. 119; *perperam* Chilpericus 480, 10; uxor: Basina; fil.: Clodoveus, *fabulosi*: Albericus, Reginaldus, Raucharicus.
- Hildricus II. rex Franc., Austras., (fil. Clodovei II. regis) 130, 35. 133, 15. 137; uxor: Blithildis.
- Hildericus, Hildricus III. rex Franc., *perperam* fil. Tageberti I. regis 143, 10. 147, 25. 480, 20.
- Chilpericus, Cilpericus.**
- Chilpericus I. rex Franc., fil. (Chlotarii I.) *perperam* Clodovei I. regis 124. 125. 480; uxores: Audovera, Fredegundis; filii: Clodoveus, Lotharius.
- Chilpericus II. rex Franc. 142.
- Chilpericus, Cilpericus v. *etiam* Childericus I. rex Franc., Childebertus III. rex Franc.
- Chimacum, Chimai, *Chimay* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. *Thuin*) terra 199, 5. 206; dom.: Alardus, (Egidius).
- Chimensis (*Chiemsee*, *Oberbayern*) ep.: Iohannes.
- de Chin, Cigniac, Cigny, *Chiny* (belg. Prov. *Luxemburg*, arr. *Virton*, cant. *Florenville*), com.: Egidius, (Arnulfus), Arnoldus V.
- de Chiri, *Séry* (frz. *dép. Ardennes*, arr. *Rethel*), dom.: Guido; de Ciry dom. 199, 35; uxor: Aelidis.
- Chirvia, Chiervia, Chirviense castrum, Chirviensis villa, *Chièvres* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. *Ath*) 186. 187, 1. 199, 35—201, 25. 204, 5. 206, 5. 230, 5 (Chervia). 235, 50. 320, 25—322, 40; cf. *Servia* civ.; collegia 235, 50; decanatus 234, 40—238, 40; Chirvenses eccl.: S. Iohannis Crucifer., b. Mariae, S. Martini. — Chirvienses domini 321, 35; dom.: Rasso, Wido; domina: Dammison.
- de Chisonio, *Cysoing* (frz. *dép. Nord*, arr. *Lille*), dom.: Iohannes.
- Chiusa San Michele v. Clusa.
- Chlodesindis v. Glodesindis.
- Chlodoveus etc. v. Clodoveus etc.
- Chlotharius v. Lotharius.
- Choisy v. Coisi.
- Choke villa parroch., *Chocques* (frz. *dép. Pas-de-Calais*, arr. et cant. *Béthune*) 212, 25.
- Chonradus, Choradus, Chounradus v. Conradus.
- Chorinensis abbacia Cisterc. ord., Corin, *Chorin* (pr. Rb. *Potsdam*, Kr. *Angermünde*) 33, 45. 34, 1.
- Chozivinus comes 742, 1.
- Chri- v. Cri-.
- Chrodechildis uxor Clodovei I. regis Franc. v. Rothildis.
- (Chrudimensis, *Chrudim*, *Böhmen*, G. *Pardubitz*) dux: Theobaldus II.
- Chrutho princ. Slav. (*Wagr.*) 28, 45.
- Chrysostomus: Iohannes.
- Chunegundis, Chunigundis v. Conegundis.
- Chunibertus v. Cunibertus.
- Chunrad, Chunradus, Chuonradus, Chuonrat v. Conradus.
- Chuosla, *Kusel* (bayr. Rb. *Pfalz*) 755, 25; altare: S. Remigii.
- Chur v. Curiensis eccl.
- Chuzim v. Cruchon.
- Cicensis, Ciczensis, Cycensis, Czicensis, Zciczensis (*Zeitz*, pr. Rb. *Merseburg*), eccl. 651, 60; ep. *potius* Nuwenburg.: Teodericus I., Richwinus, Uto I., Wiemannus, Berchtoldus I., Uto II., Berchtoldus II., Engelhardus.
- Cicero, (M.) Tullius 1172, 20. 1182, 20; Tulliana facundia 964, 25.
- Ciciliae lacus v. Cyzicus.
- Ciczensis v. Cicensis.
- Cigniacum, Cigny v. Chin.
- Cignus, id est swane, equus Ludewici II. com. Thur. 524, 25.
- Ciliano v. Citianum.
- Cilpericus v. Chilpericus.
- Cimmirn, Cymmern v. Zcimmirn.
- Cincius: Honorius III. papa.
- Ciply villa parroch., *Ciply* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. et cant. *Mons*) 235, 20.
- s. Cypriani conf. reliquiae 769, 5.
- s. Cyprianus, Ciprianus ep. (Carthagin.) et mart. 767, 15; reliquiae 486, 10. 487, 25. 764, 20. 769, 20. 774, 15. 776, 10. 777, 5.
- Ciprianus ep. Aretin. 1439, 10.
- Cyprianus magus 525, 15.
- Ciprus, Cyprus, Cipri insula 103, 15. 188, 25. 385, 25. 386, 10. 425. 546, 35. 590, 55. 591. 635, 30. 858, 15; princeps, quem katapant, hoc est secundum dominum, vocant 858, 15; rex: (Hugo I.).
- S. Ciriaci eccl. Brunswic. 10, 40.
- S. Ciriaci mons Erford. 457, 30.
- S. Cyriaci monast. Gerinrod. 915; abbatisa 915, 15; abbas 915, 25.
- S. Ciriaci altare eccl. Parm. 1323, 15.
- s. Ciriacus, Cyriacus mart. 484, 20. 486, 45. 769, 35. 772, 30. 773, 5; reliquiae 482. 484. 487, 5. 764, 20. 768, 25. 771. 775, 20. 776, 10 (Siriaci). 777, 25. 778, 20. 780, 20. 782, 10. 972, 30; dies 486, 40.
- s. Ciriacus, Cyriacus mart. 784, 35; reliquiae 785, 15.
- Cirus, Cyrus rex Pers. et Med. 80, 35. 81, 10. 100, 10.
- Ciry v. Chiri.
- Cysoing v. de Chisonio.
- Cistercium, Cisterciensis abbacia, *Cîteaux* (frz. *dép. Côte-d'Or*, arr. *Beaune*, cant. *Nuits*, com. *Saint-Nicolas-les-Cîteaux*) 203, 15. 265, 45. 706; Cistercii heremus 203, 10; abb.: Rubertus, Stephanus, Adam. — Cisterciensis, Cysterciensis ordo 32, 15. 33, 20. 34, 1. 203. 220, 25. 265. 266, 1. 275. 276, 1. 277, 45—280, 5. 355, 15. 396, 5. 398, 45. 431, 25. 570. 589, 1. 618, 35. 641, 15. 706, 35. 723, 25; S. Bernardi ordo 275, 1. 686, 40; Cistercienses, Cystercienses monachi 220, 25. 276, 1. 355, 15. 398, 45. 471, 30. 644. 723, 25 (Cistercienses). 946, 15; servi Bernhardi monachi 474, 10; S. Bernardi sanctimonialiales 303, 30; Cisterciense capitulum 411, 10; Cistercienses abbates 264. 570, 40; claustra 570, 5; monast.: (Aulae-regiae), Cambron., Chorin., Lenyn., Novale S. Mariae, Ad Portam etc.; monast. monialium: Fontinella, Refugium S. Mariae; Cisterciensis: Beatrix de Lens.
- Citianum (villa), *Ciliano* (*Tosc.*, Prov. *Siena*) 1304, 45.
- Cividale del Friuli v. Forum Iulii.
- Civitas Nova prope Mutinam, *Cittanuova* (*Emil.*, Prov. *Modena*) 975, 15.
- de Civitate Dei, liber b. Augustini 96, 15.
- Cyzici *perperam* Cicilie (*Kyzikos ad meridionalem plagam Propontidis, hodie prope Panderna ruinae*) lacus 412, 35; ep.: Eunomius.
- Cladolubum, *Kladrau* (*Böhmen*, G. *Pilsen*, Pol. Bz. *Mies*) 40, 25; monast.: S. Mariae.
- Clairvaux v. Clarevallis.
- S. Clarae monast. Wratislav. 34, 45.
- s. Clara virgo 580, 1. — S. Clarae ordo 355, 20. 580, 1; sorores 713, 5. 715, 5; v. *etiam* Suseliz.
- Claraevall- v. Clarevall-.
- Clarembaldus historiogr. 81, 30. 87, 45. 88, 15. 96, 10. 104; gesta Belg. 81, 30.
- Clarembaldus de Capis 242, 5; fr.: Guido.
- Clarevallis cenob., *Clairvaux* (frz. *dép. Aube*, arr. et cant. *Bar-sur-Aube*, com. *Ville-sous-la-Ferté*) 204, 25. 265, 40. 266, 1; Clarevallenses, Clarevalenses, Claraevallenses abb.: s. Bernhardus, Radulphus. — Clarevallis ord. abbates 15, 45.
- s. Clarii (*leg. Elarii*) reliquiae 482, 25.
- Clarinea, Clarineus v. Carina, Karineus.
- de Claromonte, *Clermont-en-Beauvoisis* (frz. *dép. Oise*), comes: Radulphus; fortasse *etiam* Clarini mons iuxta Compendium in Francia, supra quem Karina civ. sita erat 95, 40.
- Claudius (Tiberius) imp., cesar 188, 45. 834. 835.
- Clavenna, *Chiavenna* (*Lombard.*, Prov. *et circ. Sondrio*) 1451, 15.
- Cleffo rex Langobard., *perperam* fil. Alboini regis 1432, 15; fil.: Aucteri.
- (Clemencia) filia (Rudolfi I. regis Rom.), uxor (Karoli I. regis Ung.), filii (Karoli II.) regis Sicil. 671, 10.
- Clemencia filia Conradi ducis de Zeringe, uxor Heinrichi Leonis ducis Sax. et Bawar. 15, 1. 24, 25. 30, 15. 35, 25.
- (Clemencia) filia Godefridi com. Namure., uxor Bertoldi (*immo* Conradi) ducis Tur. (*immo* Zaring.) 205, 5.
- Clemencia filia Nicholai de Dammison, uxor Gerardi de Halut 200, 25.
- S. Clementis eccl. Aret. 1438.
- S. Clementis altare (Iburg.) monast. 878. 880. 881, 1.
- S. Clementis eccl., monast. Met. 894. 895. 899, 20—904, 35; abbas: Hagano.
- ad S. Clementem Predicat. domus in Praga 41, 40.

- S. Clementis eccl. Rom. 955, 20. 956, 25; presb. card.: Bernhardus, (Branca).
- s. Clemens ep. Met. 894. 895, 5. 896—908; calciamenta 776, 30; feretrum 901; liber gestorum 896, 30; lipsanum 908, 9—10; monumentum 901, 1. translatio 898, 45.
- s. Clemens I. papa et mart. 770, 15. 813, 35. 834. 835, 35—837. 878, 5. 880, 40. 1161, 1. 1283, 35. 1462, 20; reliquiae 197, 20. 764, 20. 769, 20. 774, 15. 775, 30. 776, 10. 777, 25. 782, 25. 817, 25. 972, 25; dies 878, 5; festivitas 955, 20. 956, 25; discipulus s. Petri apostoli 834, 20. 836.
- Clemens II. papa, *antea* (Suidgerus) Pavimberg. ep. 521. 1143, 5.
- Clemens III. antipapa, qui et Wiberus, Wigbertus, Wypertus, Guibertus archiep. Ravenn. 358, 10. 525. 884. 1156, 30. 1196. 1226. 1227. 1242. 1245. 1246, 25. 1247, 25. 1257, 35. 1262, 15. 1269, 35. 1279, 25. 1280, 25. 1281, 40. 1289, 35. 1422. 1423, 1; monitaria 1242, 25; Guibertinum servitium 1246, 30; demonium 1231, 30; malum 1236, 30; Guibertina scismata 1245, 40; statua 1245, 35; Gibertinae minae 1237, 10. — Guibertini 1305, 5.
- Clemens III. papa 375, 25. 376, 20. 542, 35. 547, 10.
- Clemens IV. papa, *antea* Wido archiep. Narbon., card. (ep. Sabin.) 402, 40—404, 1. 405, 10. 406, 25. 413, 1. 624. 625, 20. 626, 35. 629, 5. 717, 15. 1485, 15. 1486, 5; uxor 402, 40; filia 402, 40.
- Clemens V. papa, *antea* (Bertrandus II.) archiep. Burdeg., natione Guasco, Agenensis 435, 1. 436, 35. 444, 30. 446, 20. 643, 40. 644, 25. 645, 20. 650, 65. 651. 674, 25. 715. 716. 718, 30; vel Clementinus 643, 40; sententiae 716, 35.
- Clemens VI. papa 460, 20. 463, 30. 464. 470, 15.
- (Clemens VII. papa) *antea* Robertus II. ep. Camerac., (comes) de Gebennis 157, 35.
- (Clemens II.) ep. Haurien. 573, 25.
- Clemens v. *etiam* s. Willibrordus.
- Clementia v. Clemencia.
- Clermont en Beauvoisis v. de Claramonte comes.
- de Cleven, *Cleve* (pr. Rb. Düsseldorf), comes: (Theodericus VII).
- Cligniacensis v. Cluniac.
- (Climont) *prope Schlettstadt* (Unterelsaß), fortasse mons in silva Vogien, in quo castrum in memoriam Clodii regis Franc. constructum est 121, 1.
- Clinchz, Clinchz v. Linza.
- Clingeshore, Clingishore nobilis de Septem-castra terra, magister, vir philosophus, nigromanciae et astronom. scienciis erud. 572. 573, 1. 574, 10.
- Clitorius lacus v. Ditorie lacus.
- Clochilayca (rex Dan.) 122, 30.
- Clodius Crinitus rex Franc., fil. Pharamundi regis 108, 40. 113, 40. 118. 120. 121. 472, 20; immo Childericus I. 118, 15. 119. 122, 35; progenies 122, 20; castrum in memoriam Clodii regis constructum 121, 1; fil.: Meroveus; Clodii filii 121, 30; v. *etiam* Franci.
- s. Clodoaldi conf. reliquiae 764, 25.
- Clodomerus, Clodomirus rex Franc., fil. Clodovei I. regis 123, 20. 480, 10.
- Clodoveus I. rex Franc., *etiam* Ludovicus vocatus, fil. Childerici I. *perperam* Chilperici regis 122. 133, 35. 155. 480, 10; uxor: Rothildis; filii: Clodomerus, Hildebertus, Lotharius, *perperam*: Chilpericus, Guntramnus.
- Clodoveus II. rex Franc., fil. Dagoberti I. regis 132, 35. 133, 5. 134, 20—136, 10. 137. 179 (Ludovicus). 480, 20; uxor: Bathildis; filii: Lotharius, Hildericus, Theodericus; maiordomus et patricius: Hercinoldus (Erchanoaldus).
- Clodoveus III. rex Franc., (fil. Theoderici III. regis) 141. 142 (*perperam* secundus 141, 30. 142); immo Dagobertus III. 142, 30; fr.: Childebertus.
- Clodoveus fil. Chilperici I. regis Franc. 125, 5.
- Cloniace. v. Cluniac.
- Clotarius v. Lotharius.
- Clothsendis filia Adabaldi ducis Duac. 134, 30. 138, 5.
- Clotona eccl., *Klotten* (pr. Rb. Coblenz, Kr. Cochem) 1337, 25.
- Cluniacum, Clunium, Cluniacense monast., cenob., *Cluny* (frz. *dép. Saône-et-Loire*, arr. *Mâcon*) 197, 5. 408, 20 (Cluniacensis). 516, 35. 706, 35. 928, 10. 1035, 30. 1036. 1041. 1043. 1044, 35. 1045, 20. 1178, 40. 1223, 15; eccl. 194, 5. 1043, 1; eccl.: S. Maioli. — Cluniacenses, Cloniacenses 526, 30. 630, 10; ordo 526, 30. 706, 35. 1044, 5; congregatio 1036, 10. 1041, 35. 1042; consuetudines 197, 5. 630, 10; Cluniacensis, Cligniacensis abbas 158, 20. 1042, 20; Cluniacenses abb.: Ademarus, Odilo, Hugo; prior: (Ademarus).
- Clus locus, angustiae *prope Lodrone castrum a Garda lacu versus occidentem sitae* 13, 1.
- Clusa monasterium, *Chiusa San Michele* (Piem., Prov. Torino) 960, 1—970, 20; basilica: b. Michaelis. — Clusinus grex 970, 20; Clusarum Mons 965, 45; cf. *etiam* Pirchiriana mons; abb.: Advortus, Benedictus; prior: Aicius. — Clusa villula 967, 35.
- Clyo, (Klio musa) 841, 20.
- Knesen, Knosene v. Gnosene.
- Knut v. Kanutus.
- Cobenstede, Kobinstede, *Cobstädt* (thür. Gb. Gotha, Kr. Gotha) 461, 25. 619, 15; de K. ministeriales 619, 15.
- Coblenz v. Confluentia.
- Kochendorf villa, *Kochendorf* (württ. Neckar-Kreis, Oa. Neckarsulm) 675, 25; de K. marchia 675, 25.
- (Codrus) rex (Athen.) 82, 5.
- Koelbigk v. Kolebeke.
- Köln v. Colonia.
- Königsaal v. Aulæ-regiae claustrum.
- Königsee v. Kongissê, Konungesse.
- Königsfelden v. Kungesvelt.
- Königslutter v. Luttere.
- Körn-, Cöth- v. Corn-, Koth-.
- Kohan (Bohemus ex gente Wrissovic.) 38, 50.
- Kohlenwald v. Carbonaria silva, Servia Carbonaria.
- Coisi (villa), *Choisy-au-Bac* (frz. *dép. Oise*, arr. et cant. Compiègne) 233, 1.
- Coldiz castrum, *Colditz* (sächs. Kh. Leipzig, Ah. Grimma) 37, 10.
- Kolebeke villa, *Koelbigk* (Anhalt) 17, 30.
- s. Colenciae virg. reliquiae 764, 40.
- Colerech villa parroch., *Colleret* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Maubeuge*) 235, 15.
- Colewide villa, *Coulogne* (frz. *dép. Pas-de-Calais*, arr. *Boulogne*, cant. *Calais*) 268, 30.
- Collaciones patrum 586, 15.
- Collalto v. Collis altus.
- Collectiones annorum mundi sive Revolutiones annorum mundi, liber Egidii de Lessines fratris 166, 25. 175, 20.
- Colleret v. Colerech.
- Collis altus castellum, *Collalto* (Prov. Teramo, circ. et mand. Penne, fraz. del com. Penne) 1466, 5.
- de Collo-medio: Guido II. ep. Camerac.
- Colnensis v. Culmensis.
- Kolner: Bertoldus.
- (Colocensis) (*Kalocsa*, ung. Kom. Pest-Pilis-Solt-Kl. Kumanien) (archi-) ep.: (Bertoldus).
- Colognola v. Coloniola.
- b. Colomannus 724, 5.
- Colomannus (rex Halic., fil. Andreae II. regis Ung.) 41, 25; fr.: (Bela).
- s. Colonati reliquiae 782, 10.
- Colonia, Colonia Agrippina, Colonia Agripinensis, Agripina, Agrippina, Agripinum, Agrippinensis, Agrippa urbs, civ., *Köln ad Rhenum* 10, 45. 12, 15. 27, 20. 36. 37, 1. 102, 1. 115, 25. 116, 40. 146, 20. 156. 162, 40. 165, 25. 188, 30. 207, 10. 231, 5. 233, 30. 274, 5. 314, 10. 359, 5. 360. 378, 30—380, 1. 404, 5. 420, 15. 488. 530, 20. 537, 25. 568, 40—570, 1. 600, 25. 632, 25. 663, 1. 768, 25. 773, 10. 847, 5. 877, 5. 878, 20. 889. 905, 1. 948, 15. 949, 1. 1163, 5. 1376, 30—1378, 1. 1379, 40. 1381, 15. 1460, 10. 1490, 20; Coloniensis civ. 405, 1; burgenses 569; primores urbis 1377, 35; metropolis civ. 905, 1. 1377, 15. 1379, 40; palatium imperiale 848; muri 1378; vallum 1378; portae turritae 1378, 1; Coloniensis eccl. 180, 20. 181, 25. 371, 5. 372, 25. 603, 5. 778, 15; provincia 386. 591, 45. 592, 1; ministeriales 603, 5; archiepiscopus 775, 35. 1460, 10; archiepiscopatus 37, 1. 178, 30; episcopatus 8, 40. 877, 20; eccl. et monast.: S. Andreae, S. Cuniberti, S. Gereonis, S. Pantaleonis, S. Petri, S. Severini, S. Stephani; orator.: S. Crucis. — Colonienses 8, 40. 37, 1. 178, 30 (Colonienses). 221, 10. 379. 380, 1. 384. 390, 10. 404, 10. 420, 15. 569. 570, 1. 584; advocati 384, 10. 584, 20; rex: Ansegisus; Colonienses archiep.: Chuni-bertus, Hiltipaldus, Guntharius, Wigfridus, Bruno I., Gero, Herbertus, Hermannus II., Anno II., Hildolfus, Sigewinus, Hermannus III., Fridericus I., Bruno II., (Arnoldus I.), Reinaldus, Philippus I., Bruno III., Adolfus I., Bruno IV., Engelbertus I., Heinricus I., Conradus, Engelbertus II. *confuse* Engilhardus, Sifridus, (Wieboldus); vicedominus episc. Colon.: Benno II. ep. Osnabrug.; canon.: Erichus, Lambertus; prefectus: Hermannus; Coloniensis: Bo-chardus; Agrippinenses: Undecim milia virginum. — Agripinenses 1377, 30.
- Coloniola, *Colognola* (Tosc., Prov. et circ. Lucca, mand. Capannori) 1302, 20.
- Colonna v. Columpna.
- S. Columbae virg. eccl. Senon. 176, 10.
- s. Columbae virg. et mart. reliquiae 482, 10. 767, 25. 774, 10. 776, 20. 786, 10. 818, 20.
- S. Columbani Ad-Urnæ v. Ad-Urnæ.
- s. Columbanus 125, 20. 997, 15—1015, 5; reliquiae 482, 25. 972, 10; cf. Bobio monast.; Columba 1000, 1.
- de Columpna, Columpnenses, *Colonna*, cardinales 715, 35. 717, 35; de C.: Ia(cobus card. diac.).
- Coma v. Alberici Coma.
- Comani v. Cumani.

Comata Belgis, Gallia v. Belgis, Gallia.
Combrii v. Northwint-Combrii.

Comitissae hospitale (Insul.) 275, 5.

Commodus imp. (Rom.) 106.

Comnenus v. Cumeanus.

Como v. Cuma.

Compendium (civ.), *Compiègne* (frz. *dép. Oise*) 95, 35. 185, 5. 232. 239, 30. 240. 329, 25; eccl.: S. Corneli; iuxta C.: Karina civ., Clarini mons.

Conca castellum S. Benedicti monast. Casin., *Conca* (it. *Prov. Campobasso, circ. Venafro, com. Cittareale*) 1124.

s. Concordii mart. reliquiae 771, 5.

Condatum, Condatense castrum, *Condé-sur-l'Escaut* (frz. *dép. Nord, arr. Valenciennes*) 121, 10. 157, 30. 168, 40. 171, 35—174, 35. 193, 1. 199, 30. 227. 228. 232, 15. 235, 55 (Conde). 263, 1; cf. Vies Condet; Condatenses prae-bendae 232, 30; eccl. et monast.: S. Mariae, S. Wanulphi; de C. dom.: Rogerus, Nicholaus; de C.: Godefridus ep. Camerac.

de Condato supra Matronem, *Condé-sur-Marne* (frz. *dép. Marne, arr. et cant. Châlons-sur-Marne*): Walterus.

Condro (dux Istr.) 99, 25.

Condronica, Condronici v. Hugnia.

Conedralium vicus canonicus, *Connerre* (frz. *dép. Sarthe, arr. Le Mans, cant. Montfort*) 810, 10; basilica: S. Simphoriani.

Conegunda, Konegunda, Conegundis, Konegundis, Cunigunda, Cunegundis, Kunegundis, Cungundis, Kunigunda, Chunegundis, Chunigundis, Cunnegund.

s. Konegunda, Konegundis, Cunegundis, Kunegundis, Kuningundis, Chunegundis, Cunnegund, Christi virgo, uxor Heinrici II. imp. (Rom.) 517. 520, 25. 564, 25. 723, 30. 746, 35. 750, 25; translacio 378, 35; reliquiae 565, 25. 765, 15; natalis dies 765, 25; filia sororis 517, 1; fr.: Heinricus.

(Cunegundis) regina, ux. Heinrici III. 1086.

Conegundis, Chunigundis filia Philippi regis (Rom.), uxor Wenczelai I. regis Boem. 41. 43, 20. 682, 15.

(Conegunda) filia Ottacari II. regis Bohem., sponsa (Hartmanni) filii Rudolphi I. regis, sanctimon. 42. 414.

Conegundis, Cungundis filia Bostizlai ducis Bulgar. (*immo* Rostizlai princ. de Halicz) uxor Ottacari II. regis Bohem. 42, 5. 43, 20. 415, 30. 695, 25.

Conegunda, Konegunda de Ysenberg, uxor Alberti lantgr. Thur. 625, 55. 635, 45.

Conegundis filia Ottonis III. march. Brandenburg., uxor Belae, filii Belae IV. regis Ung., et (Walerami IV.) ducis de Limburg) *perperam* Luneburch 34. 42.

Conegundis, Cunigunda filia Ludowici II. com. Thur., uxor Wichmanni com. de Sax. 523. 531, 1.

Coneum cenob. (S. Mariae), *Coneo* (Tosc., *Prov. et circ. Siena, mand. Colle di Val d'Elsa*) 1102, 5.

Confluentia opp., *Coblentz* 18, 40. 365, 25. 535. — Confluentini 102, 5.

Confugia, *Ober-Kaufungen* (pr. *Rb. et Kr. Cassel*) 517, 1.

de Kongissê: Gunther cons. Erford.; v. Konungesse.

Konia v. Iconium.

Connerre v. Conedralium.

Conon (papa) 140, 45.

Conradinus v. Conradus.

Conradus, Conrardus, Cōnradus, Conradus, Corradus, Choradus, Chonradus, Chōnradus, Cunradus, Cūnradus, Cuonradus, Cuonrat, Cunrat, Chunradus, Chūonradus, Chounradus, Chuonradus, Chuōnrat, Cono, Cūno, Cuno, Gonradus, Curradus.

Conradus, Conrardus, Cunradus, Cūnradus, Chunradus I. rex (Franc. Orient.) 176, 1. 515, 25. 627, 20. 742. 744, 20. 746. 749, 5; fr.: Eberhardus dux Franc.

Conradus, Cunradus, Cūnradus, Chonradus, Chuonradus Salicus, Francus, Spirensis II. rex, I. imp. Rom., comes 10. 26, 30. 187. 408, 5. 517, 10—520, 30. 627, 50. 657, 25. 658. 747, 1. 749, 25. 752, 25. 753, 15. 771, 30. 821. 971, 25 (Curradus). 1123. 1124, 1. 1414, 5. 1415. 1437; dux 517, 30; nepos Cunonis I. ducis (Carint.) 517, 30; uxor: Gisela; liberi: Heinricus III. rex, Mahthilt.

Conradus, Coradus rex (Rom.), fil. Heinrici IV. regis et imp. 10. 357, 30. 975, 5.

Conradus, Cōnradus, Cunradus, Chounradus Suevus, III. rex (Rom.), fil. Frederici I. ducis Suev. 13, 25—15, 5. 18, 40. 19, 5. 29. 30. 32. 15. 361, 5. 362. 364, 25—367, 15. 530, 20—536, 20. 658, 1. 747, 15. 753, 20. 956, 5. 1319, 40 (Corradus); imperator 536, 10; filius sororis Heinrici V. regis 530, 20; uxor: Gerdrudis; filii: Heinricus, Fridericus.

Conradus, Cunradus, Chunradus IV. rex (Rom.), fil. Friderici II. imp. 3, 30. 30, 5. 396, 30. 398, 35. 535. 619. 669, 40. 722; *immo* Heinricus (VII.) rex 3, 25; uxor: Elizabeth; fil.: Conradinus.

Conradus, Cunradus, Cūnradus, Chunradus rex (Sicil. et) Terrae Sanctae, dux Suev., fil. Conradi IV. regis (Rom.) 3, 35 (regulus). 403, 45. 404, 45. 405. 625; Conradinus 41, 30. 535, 45. 625, 30.

Cūno card. ep. Prenest. 360, 25.

Cūnradus I. (card.) ep. Sabin. v. Anastasius IV. papa.

(Conradus) archiep. Colon. 30, 10. 327; cancellarius imp. 327, 55.

(Conradus I. archi)ep. Magdeb. 13, 35.

Conradus, Cunradus de Sterenberg, II. archiep. Magdeburg., canon. 34, 45. 403, 35.

Conradus, Cunradus, Cūnradus I. archi-ep. Mogunt., III. archiep. Saltzburg. 36, 40. 369. 370. 372, 15. 373, 25—375, 15. 377. 378. 537. 541. 542, 25. 548, 40—550, 40. 555, 5. 558, 40. 561, 35; Moguntinae sedis electus 370. 537, 35; apostolicae sedis legatus 374, 15; fr.: Otto I. dux Bawar.

Conradus, Chunradus I. archiep. Salz-eburg., Iuvav. 786. 787. 949. 950.

Conradus (IV. archiep. Salzburg.), I. ep. Lavent. 421, 10. 422. 633, 35. 634.

(Conradus II.) ep. Argentin. 561, 40.

(Conradus III.) ep. Argentin. 672, 15.

Conradus, Cunradus I. ep. Constanc. 24, 20. 516, 5.

Cunradus I. (ep.) Frising. 722, 35.

(Conradus II.) ep. Frisien. 415, 20.

Conradus, Cūnradus ep. Halberstad., mon. de Sychem 378, 35. 389, 25. 571, 20.

Conradus, Cunradus, Cunradus de Quernforde, I. ep. Herbipol., I. ep. Hildesheim. 377, 20. 378, 10. 379, 1. 555, 10. 558, 40. 562. 563. 565, 566, 15; *fortasse* 763, 10; imperialis aulae cano. 377, 20. 555, 10. 558, 40. 562, 30; uterini fr.: Gebhardus, Gerhardus.

(Conradus) de Trimpere, II. ep. Herbipol., prepos. Herbipol. 403, 20. 625, 5.

Conradus II. ep. Hildensheim., magister 389. 393, 35. 597, 25. 609, 30; *fortasse* 763, 10.

Conradus I. (ep. Lubic., Aldenburg.) 35, 15.

Cunradus I. ep. Spir. 759, 1.

(Conradus III.) ep. Spir. 383, 45. 581, 35. 583.

Cūnradus ep. Traiect. 358, 5.

Conradus I. ep. Verd., praepos. Brem., fil. Ottonis I. ducis Brunswic. 26, 25. 27, 1. 31, 5. 421, 10. 633, 35.

Cūnradus II. ep. Wormac. 376, 30.

Conradus, Cunradus, Cūnradus magister ord. domus Theut., quondam lantgr. Thur., fil. Hermannii I. lantgr. 5, 15. 391, 25. 394, 20. 564, 5. 606, 30. 613. 614. 616, 40. 617, 20.

(Conradus) abbas Corbeyensis 36, 10.

Conradus, Cunradus II. abbas Fuld. 36, 10. 377, 5.

Cūnradus abb. S. Viti monast. in Oldesleibin 391, 1.

Chunradus de Pomuk abbas Sar. 692, 30. 693, 5.

Conradus canon., presb. de Bodensteine 763. 764; anniversarius 763, 15. 764.

Conradus miles ord. Crucif. (S. Iohannis?), fil. Alberti I. ducis Brunswic. 26, 40. 27, 10.

Conradus de Gata, mon. S. Benedicti ord. Erford. 355, 40. 464, 5.

Cūnradus prepos. S. Mariae monast. Erford. 393, 10.

Cūnradus cantor in Monte S. Petri monast. Erford. 393, 1.

Chuonradus, Chuōnrat subdiac. et acol. dioc. Frising. 761.

Conradus scriptor et notarius Herbipol. 611, 10.

Conradus cantor eccl. Hildesheim. 765, 5.

(Conradus) prepos. in Kaldinborn 655, 15.

Conradus, Cunradus, Cūnradus de Marburch magister, predicator 5, 5. 384, 20. 389, 40. 391. 597, 25. 606, 25. 613, 45—615, 15.

(Conradus) de Spiegelebere prothonot. Heinrici III. archiep. Mogunt. 459, 10.

Cunradus prepos. in Pih . . . 722, 5.

Conradus cellerarius Reynersborn. 655, 20.

Conradus, Chunradus prior Sar. 697, 20. 702, 5.

Conradus, Cunradus pater Allec de Welhrad, mon. Sar. 692.

Cunradus Suevus, mon. Sar. 702, 5.

Cunradus mon. Sar. 702, 5.

Cunradus mon. Sar. 702, 10.

Chunradus mon. Sar. 695, 1.

Chunrad novic. Sar. 694, 30.

Conradus, Cunradus de Heilprunn, decanus eccl. Wimpin. 669, 15. 671, 35.

Conradus Keller, prebendarius eccl. Wimp. 675, 35.

Conradus Zophritter, prebendarius eccl. Wimp. 675.

Conradus Link scriptor 676, 20.

Conradus dux Bohem. et Moraw. 41.

Cuno I. dux (Carint.) 517, 30; nepos: Conradus II. imp. (Rom.).

Cono II. (dux Carint.) 187, 5.

Conrardus dux (Lotharing.) 178, 50. 180.

- Conradus I. (dux Masov.) 41, 10; fr.: Lescho.
- Conradus, Choradus I. dux Morav., fil. Bracezlai I. ducis Bohem. 38, 35—40, 1. 43, 10; uxor: Wirpirk; filii: Odalricus, Lutoldus.
- Conradus, Cunradus, Chunradus dux Swev., fil. Friderici I. imp. (Rom.) 30, 1; immo Fridericus V. dux Swev. 3, 15. 374.
- Conradus dux Zaring. 24, 25. 30, 15. 1334, 1 (Gonradus); *perperam* Bertoldus dux Tur. 205, 5; uxor: (Clemencia); filia: Clemencia.
- Conradus, Conrardus, Cūnradus pal. comes Rheni, fil. Friderici II. ducis Suev. 36, 30. 233, 30. 386, 35. 535, 45. 537, 10; filia: Agnes.
- Conradus marchio Brandenburg., fil. Iohannis I. march. 33, 45. 421, 15. 633, 35. 634, 50; uxor: Constancia; filia: Agnes.
- Conradus marchio de Landesberch 26, 10. 32, 40. 553, 25. 559, 1; filiae: Mechtildis, Agnes.
- Conradus, Cunradus, Cūnradus marchio Misn., comes (de Wettin), fil. Thymonis com. de Bren 361, 20. 367, 5. 368, 5. 523, 1. 527, 10. 530, 20. 531, 10. 536, 1; uxor: Lugharda; fil.: Otto.
- Conradus marchio de Monte-ferra 373, 15; de Munfarran 545, 30.
- Conradus de Plozeke, marchio Septentr. 13, 5. 18, 25; *perperam* Henricus marchio Stad. 363, 30.
- Cuno, Cūno comes de Bichelingin 358, 30. 529, 35.
- Conradus comes de Eberstein 31, 1. 400, 1. 402, 15. 621, 35. 623, 35.
- Conradus comes de Honsteyn, fil. Beringeri com. de Sangirhausen 521, 25. 522, 1. 529, 15.
- Chūnradus I. comes de Pilsteine 787, 1. (Conradus) comes de Plagen 723, 5; fr.: (Otto).
- Conradus comes de Swartzburg v. Henricus II. comes.
- Conradus *fortasse confuse pro* Henricus I. (com. Thur.), fil. Ludewici com. 529, 15.
- Cunradus comes de Wazzerburch in Styria 722, 35.
- Cono fil. Abelli 1467, 5.
- Cono, Cūno (de Cunstadt) 690; filiae 690, 35; fil.: Botscho; fr.: Botscho, Zmilo, Nicolaus.
- Conradus, Cunrat de Eichstete 362, 35. 532, 1.
- (Conradus) de Hesseburg 636, 25; fr.: Ludewicus.
- Cunradus Hohenvelsarius (minister.) 722, 15.
- Cūnradus de oppido Wareberch 405, 45.
- (Cuno) de Wipperra *fortasse* 520, 20; uxor: Adelheidis; fil.: Lodewicus.
- Cunradus (Bonus) de Wizzense, fil. (Bertoldi de Somerde) 435.
- Cunrat von Ekehartberge, cons. Erford. 477, 10.
- Cunrat von Franckinhusen, cons. Erford. 477, 20.
- Cunrat von Gota, cons. Erford. 477, 5.
- Cunrat von Holzhūsin, cons. Erford. 477, 10.
- Cunrat von Smire, civis Erford. 477, 45.
- Cūnradus civis Erford. 389, 40.
- de Consolatione philosophiae, liber (Torquati Severini) Boecii 79, 20. 226, 5.
- Consorte v. Curtissora.
- Constancia (civ.), Konstanz (Baden) 24, 20; Constanciensis eccl. 24, 20; Constancienses, Constantienses ep.: Conradus I., Eberhardus I., Gebhardus III., Udalricus II., (Rudolfus I.).
- Constancia filia Rogeri II. regis Sicil., uxor Heinrici VI. regis, imp. Rom. 30, 1. 375, 10. 376, 25. 550, 10. 557, 558, 30. 559, 30.
- (Constancia) uxor Friderici II. regis et imp. Rom. 389, 25. 594, 35.
- Constancia uxor Ottacari Primizl I. regis Bohem. 41. 43, 15. 607, 1; fr.: (Andreas II.) rex Ung.
- (Constancia) filia (Liutpoldi VII.) ducis Austr., uxor Henrici lantgr. Thur., march. Misn. 32, 5.
- Constancia filia Primizlai I. ducis (Polon.), uxor Conradi I. march. Brandenburg. 33, 45.
- Constancia v. etiam Anna.
- Constantinopolis, Constantinopolitana, Constantini urbs, civ. 7, 35. 14, 40. 15, 1. 124, 25. 156, 5. 159, 30. 227, 5. 243, 35—245, 40. 286. 366. 371, 25. 376, 5. 544, 30. 564, 20 (Constantinopolim). 751, 35. 1028, 30. 1160, 30. 1209, 5. 1212, 15. 1221, 30 (Urbs). 1463, 10; imperium 161, 45. 244. 259. 289, 25; fines 289, 25; palatium 1028, 30; synodus octava 1210, 25; eccl.: S. Sophiae. — Constantinopolitani, Constantinopoli 143, 1. 408. 626, 40. 628, 5; imperator 143, 15. 162, 1; Constantinopolitani imp.: Arcadius, (Theodosius II.), Anastasius I., Eraclius I., Constantinus IV., Constantinus V., Constantinus VI., Nicephorus I., Stauratius, Michahel I., Leo V., Michahel II., Theophilus, Michahel III., Basilus I., Leo VI., Alexander, Constantinus VII., Romanus, Nicephorus II., Iohannes I., (Basilus II.), (Constantinus VIII.), Alexius I., Iohannes II. rex, (Manuel I.), Alexius III., Balduinus I., Henricus, Balduinus II., cf. p. 1618; ep. (patriarch.): Macedonius, Iohannes (Chrysostomus).
- s. Constantini reliquiae 482, 35.
- Constantinus II. papa 158, 35.
- Constantinus I. Magnus imp. Rom. 7, 30. 106, 30. 1160. 1202, 30. 1208. 1212, 40. 1221, 25.
- Constantinus (IV. imp. Constantinop.) 133.
- Constantinus V. imp. (Constantinop.) 142, 30. 143, 1. 158, 25. 159. 474, 20. 751, 20.
- Constantinus VI. imp. Constantinop. 159, 40. 161, 50. 751, 25.
- Constantinus VII. imp. Constantinop., fil. Leonis VI. imp. 752, 20; fil.: Romanus.
- (Constantinus VIII.) imp. Constantinop., fil. Romani II. imp. 752, 30.
- Constantinus ep. Aretin. 1440, 1. 1479. 1480.
- Constantinus bechardus Erford., hereticus 463, 30. 471, 1.
- Constantinus v. Fridericus II. imp.
- S. Constantii eccl. in insula Caprea 1019—1022.
- S. Constantii templ. in Maiore ins. 1019, 25.
- s. Constantius ep. (Capr.) 1018, 25—1022, 40; tumba 1020, 20; tumulus 1022, 40; reliquiae 771, 5; festivitas 1019, 10. 1020, 20.
- Konstanz v. Constancia.
- (Contissa filia Brunonis Uberti, uxor Alberici Visdomini) 1323, 40. 1324, 15; fr.: s. Bernardus ep. Parm.
- Konungesse (villa), Königsee (thür. Kr. Rudolstadt) 648, 5; cf. Kongissē.
- Coradus v. Conradus.
- Koran v. Alcoranus.
- Corbeil v. de Corbolio.
- Corbeya antiqua, Corbiense cenob. in Francia, Corbie (frz. dép. Somme, arr. Amiens) 7, 45. 156, 40; abb.: Adelhardus, Erkenbertus; mon.: Engelrannus I. ep. Camerac.
- Corbeya, Corbeya nova, Corbeyense, Corbeiense monast. in Saxonia, Korvey (pr. Rb. Minden, Kr. Höxter) 7. 515, 15. 882, 20; Corbeyenses, Corbeienses abb.: Wernherus, Ecbertus (*potius* Erchembertus), (Conradus); mon.: Witikindus.
- s. Corbinianus ep. (Frising.), conf. 769, 15.
- de Corbolio, Corbeil (frz. dép. Seine-et-Oise): Petrus II. ep. Camerac.
- de Corda: Waltherus.
- Cordes villa parroch., Cordes (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Frasnes) 235, 10.
- Corfacince corrupte ex quod ficit minsis 141, 35.
- Corfe v. Corph.
- Coriasca fl., qui in Trebbiam fl. influit 998, 15.
- Corindanus (Malikel-Kamil) sold. Babil. 387, 55—389, 1. 398, 25. 594, 10; fr.: Caradivagius.
- Corinthus 854, 25; sepulcrum s. Demetrii 855, 25; Corinthiensis ep.: Dionysius. — Chorint(h)i 83.
- Cormeray v. Tourmeroi.
- Corneberg mons, Körnberg prope Friedrichroda (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Gotha) 518, 30.
- Cornelia v. Winpina.
- S. Cornelii eccl. Compend. 185, 5.
- (S. Cornelii) monast. End. v. Ende.
- s. Cornelius papa et martyr 767, 15. 769, 5. 1228, 5. 1283, 35; reliquiae 482, 20. 486, 10. 764, 20. 772, 10. 774, 15. 785, 25.
- Cornelius Caesareensis 845, 30. 1053, 30.
- Cornetum, Corneto Tarquinia (Prov. Roma, circ. Civitavecchia) 386, 30. 591, 50.
- Cornubia, Cornwallis 30, 10. 713, 20; rex: Dyonocus; dux: Caradocus; comes: Rychardus.
- s. Coronae virg. et mart. reliquiae 775, 35. 776, 20. 780.
- Coronensis (Koróni Messeniae, Graec.) ep.: Andreas.
- Corph castellum, Corfe Castle (engl. Ct. Dorset) 274, 5.
- (Corrigii), Correggio (Emil., Prov. Reggio nell' Emilia), dom.: Frogerius.
- Kortryk v. Curtracum.
- Korvey v. Corbeya.
- Coryn v. Chorinensis abbacia.
- Cosdroe, Cosdroes II. rex Pers. 125, 40. 126, 1. 751, 30.
- SS. Cosmae et Damiani eccl. (prope Casinum montem) 1135, 15.
- SS. Cosmae et Damiani altare S. Petri eccl. Erford. 484, 20.
- s. Cosmas martyr 484, 20. 767, 15. 769, 35. 770, 5; reliquiae 482, 20. 484, 20. 764. 765, 15. 768, 25. 769, 20. 774, 15. 775, 30. 776, 10. 783, 20. 972, 15; Cosmae et Damiani dies 474, 30; festivitas 765, 25.
- Cosmas ep. Prag. 39.
- Coswig v. Kozwic.
- de Kothin, Kotin, Köthen (Anhalt), prince.: Albertus II.

- de Couchiaco, Couciaco, *Coucy-le-Château* (frz. *dép. Aisne, arr. Laon*), dom.: Radulphus I.; castellanus: Guido.
- Coulogne v. Colewide.
- Courçon v. Cruchon.
- Courneuve v. Curtis-nova.
- Cousolre v. Curtissora.
- Cowari 742, 10.
- Cozianum, *hodie Crevalcore* (Emil., *Prov. et circ. Bologna*) v. S. Martini eccl. in Coziano.
- Kozwie (civ.), *Coswig* (Anhalt, *Kr. Zerbst*) 31, 25; mon. sanctimon. ord. Praedicat. 31, 25.
- Cracum castrum in Arabia, *prope El-Kerak* (Transjord., *Moabit*) 389, 5. 594, 15.
- Crak castrum domus Hospit., *Hesu al Akrad* (Syr., *distr. Tarabulus*) 406, 20.
- Crakovia civ., *Krakau* 38.
- Cramphintore v. Kramphentor.
- Crana (civ.), *Kronach* (bayr. *Rb. Oberfranken*) 615, 35.
- Credebaldus, Crodobaldus praepos. monast. Marchian. 134, 10. 135, 30.
- Creinberg, *cuius rudera exstant in monte Kraienberg prope Kieselbach* (thür. *Kr. Eisenach*) 625, 55.
- Crema (civ.), *Crema* (Prov. *Cremona*) 368, 15; Grimme 19, 20.
- Cremona, Cremonensis civ. (Lomb.), *Cremona* 603, 45. 604, 15. 605, 20. 608, 20. 1304. 1305; *perperam* in *Apulia* 603, 40; Cremonensis curia (a. 1226) 603, 40. 605. 606, 1. — Cremonenses 1094, 25. 1318. 1326, 30.
- Cremsyr, *Kremsier* (mähr. *G.Olmütz*) 689, 10.
- Crescencii castellum, *Crescentii opus Romae, saepius S. Angeli castellum appellatum* 525, 5. 1286, 5.
- Crescencius, Crescens (de Theodora) patricius Rom. 9, 15. 516, 15; uxor 9, 20.
- Crescens comes s. Pauli apost. 834, 20.
- s. Crescentiani conf. reliquiae 482, 30.
- s. Crescentini conf. reliquiae 482, 25.
- Crespin v. Crispiniensis eccl.
- Crespin-en-Chaie v. Crispini eccl.
- Cresus (Croesus rex Lyd.) 931, 25.
- Cresus (Scotus historiogr.) 81, 30. 102. 109, 25; historia Alban. sive Scot. 81, 30. 102. 109, 25.
- Creta 90, 5; Cretes 103, 15.
- Creuzburg v. Cruceburg.
- Crevalcore v. Cozianum.
- Crezomizl dux Bohem. 38, 10. 43, 10.
- Cri-, Chri-.**
- Criencio fl., *Crinchon, qui in Scarpe fl. influit* (frz. *dép. Pas-de-Calais*) 156, 25.
- Criniszi locus (Thur.) 760, 1.
- Crinitus: Clodius.
- Crisans, *Křizanau* (Mähren, *G. Iglau, Pol.-B. Gr. Meseritsch*) 684, 20; (de C.): Pribislaus, Eufemia.
- s. Crisanti, Crisaneti mart. reliquiae 758, 10. 767, 20. 769, 20. 785, 25.
- S. (Crisogoni), Grisogoni, Grisoconi eccl. Rom. trans Tiberim 1105, 20. 1325, 30; card. ep. immo presb.: Bernardus.
- s. Crisogonus mart. 770, 10; reliquiae 482, 20. 769, 20. 775, 30. 778, 20.
- s. Crispiniani, Chrispiniani mart. reliquiae 484, 40. 758, 20. 785, 25. 817, 30; Crispini et Crispiniani festivitas 888, 10.
- Crispiniensis eccl., Crispiniense, Crispinense, Crispini cenob., Crispinium, Crespin, *Crespin* (frz. *dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Condé-sur-Escaut*) 127, 35. 156, 30. 194. 235, 1. 265. 868, 25; annales 194, 15; eccl.: S. Landelini, S. Petri; Crispiniensis abbas: Landelinus.
- SS. Crispini et Crispiniani eccl. extra muros Suessionic. civ., *St.-Crespin-en-Chaie* (frz. *dép. Aisne, arr. Soissons*) 208, 1; abbas: Rogerus; fr.: Gilbertus.
- s. Crispini mart. reliquiae 484, 40. 758, 20. 776, 25. 785, 25. 817, 30; Crispini et Crispiniani festivitas 888, 10.
- Cristanus, Christianus, Cristianus, Cristannus.**
- Cristanus I. archiep. Mogunt., prepos. Merseb. 368, 40. 369, 5—374, 15. 537. 538, 35. 540. 541, 20; ep. 368, 40. 537, 10; electus 537; superelectus 369, 5.
- Cristanus, Cristannus, Cristianus II. archiep. Mogunt. 397. 398, 1. 465, 25. 488, 35. 619, 35; ep. 397. 398, 1.
- (Cristanus) ep. (Lithuan.) ord. domus Teuton. 398, 45.
- Cristanus, Christianus, Cristianus ep. Samn., ord. domus Theuton. 418, 1. 422, 10. 423, 25. 630, 40. 631, 15. 634, 5. 637, 5. 638, 35.
- Christianus abbas S. Petri monast. Erford. 489, 15.
- Cristanus abbas Zedlitz monast. 694, 15.
- Christianus magister monast. Bob. 1002.
- Christianus (*fortasse* decan. S. Cuniberti eccl. Colon.) 1378, 35.
- Christburg v. Cristisburch.
- Cristhoforus v. Cristophorus.
- Christifera: s. Maria.
- S. Cristinae castrum, *prope lacum S. Christinae, hodie Lago di Bolsena* (Prov. *Viterbo*) 718, 1.
- s. Cristinae, Christinae virg. reliquiae 771, 25. 774, 15. 972, 10.
- Cristisburch civ., *Christburg* (pr. *Rb. Marienwerder, Kr. Stuhm*) 406, 15.
- Cristophorus, Cristoforus, Christophorus, Cristoforus, Cristhoforus.**
- SS. Cristofori et Mauricii monast. in Homborg 534, 40.
- s. Christophorus, Cristoforus, Cristoforus, Cristoforus mart. 485, 20. 767, 15. 770, 15. 777, 1; reliquiae 484, 40. 487, 25. 764. 765, 10. 768, 25. 771, 40. 775. 777, 5. 779, 25. 785, 20. 818, 1. 1487, 5; festivitas 765, 35.
- Christoforus I. rex Dan. 29, 15; filia: Margareta.
- Christophorus comes de Kesselstatt 995, 15.
- Christi corporis capella Montis S. Petri Erford. 488, 1.
- Cristus, Christus v. Iesus Christus.
- Crocco (Boemus) 37, 40; filiae: Kazi, Teclika, Lubossa.
- Crocus v. Croscus.
- Crod-, Croe- v. Cred-, Cre-.
- Crois villa parroch., *Croix-Caluyau* (frz. *dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Landrecies*) 235, 15.
- Croix villa parroch., *Croix-lez-Bouveroy* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Merbes-le-Château*) 235, 5; de Cruce mil.: Hugo, Renialdus, Guillermus.
- s. Cromatius 785, 20; fil.: Tiburtius.
- Croscus *potius* Crocus rex Vandal. 116. 117.
- de Cruce, *Heiligenkreuz* (Nieder-Öster-
- reich, *Bh. Baden prope Wien*): Salmon mon.
- de S. Cruce ep. 611, 30.
- de Cruce v. etiam Croix.
- Cruceburg, Cruceburg, Cruceburg, Cruceborg, Cruceborch castrum, urbs, *Creuzburg ad Werram fl. (thür. Gb. Weimar, Kr. Eisenach)* 14, 25. 395, 1. 430, 15. 465, 30. 597, 35. 609, 40. 617, 35. 640; castrenses 640, 35.
- de Cruchon, Chuzim, Curzum, Cusii, *fortasse Courçon* (frz. *dép. Charente-Inférieure, arr. la Rochelle*): Robertus presb. card.
- Cruciferorum ordo v. S. Augustini, Hospital., Templ., Teuton. ordo; cf. Moritus, S. Iohannis eccl. Chirv.
- S. Crucis eccl. Bob. 1000, 1.
- S. Crucis eccl. Camerac. 156, 20. 853, 45. 862, 25.
- S. Crucis orator. Colon. 781, 1.
- S. Crucis alt. Epternac. 773, 30.
- S. Crucis altare S. Petri eccl. Erf. 482.
- S. Crucis eccl. Leodic. 822, 10.
- S. Crucis orator. Met. 898, 5; provisor: Hazo.
- S. Crucis altare (in M. Amiata) 972, 25.
- S. Crucis v. S. Mariae eccl. Nonantul.
- S. Crucis eccl. Northus. 392, 20. 616, 25.
- S. Crucis altare in S. Salvatoris monast. Prum. 1338, 25.
- S. Crucis eccl. Reynirsborn. 645, 40.
- S. Crucis altare Reinhersborn. 539, 20.
- S. Crucis in Ierusalem eccl. Rom. 380, 10. 571, 25; *fortasse perperam* ep. 611, 30; presb. card.: Leo.
- S. Crucis eccl. in Werde 722, 30.
- S. Crucis alt. Wimp. eccl. 673, 1. 674. 676, 25; prebendarius: Burekardus.
- S. Crucis v. etiam Binch.
- Cruceborg, Cruceburg v. Cruceburg.
- Crudolfus, Crudolf ep. Wormac. *fabul.* 665. 666, 20. 677, 30.
- Cucciago v. Cutiacum.
- Kuchen: Sifrit.
- Cucius custos S. Donati eccl. Aretin., fil. Martini cust. 1477, 20—1479, 5. 1481, 5; fil.: Raginaldus.
- s. Cucufati, Eucufati reliquiae 482.
- Kühnhausen v. Kindehusen.
- Cuesmes v. Quennies.
- Culmensis, Colnensis (*Culm, Westpreußen*) ep.: Heydericus, (Wernerus).
- Culmite locus ignotus marchiae Orient. 742, 10.
- Cuma, Cumum, Cumae, Cumana urbs, civ., *Como* (Lombard.) 372, 5. 1050. 1074, 45. 1305, 30; eccl. 1074, 45; Cumanus ep.: Reinaldus.
- Cumani, Comani, *Kumanen* 43, 1. 245. 286, 5. 290, 30. 400, 40. 416. 417, 10. 622, 25; Comanus rex: Alprandus.
- Cumeanus, Kumeanus, *Comnenus*: Ysak I. imp. Constantinopol.
- Cumum v. Cuma.
- Cune-, Kunegundis v. Coneg.
- Küngesvelt cenob. sanctimon., *Königsfelden* (schweiz. *Kt. Aargau*) 674, 1.
- Cungundis v. Conegunda.
- S. Cuniberti monast. Colon. 488, 15. 1378, 35; fratres 1379, 5; canonici 1379, 15.
- s. Cunibertus, Chunibertus ep. Colon., conf. 127, 30. 1378, 15; reliquiae 482, 25. 772, 5; scrinium 1379, 1.
- (Cunibertus), Cunipertus rex Langobard. 1011, 20; privilegium 1011, 20.
- Cunimundus ep. Aretin. 1439, 20.

- Kuningund, Kuningundis, Cunnegund v. Conegunda.
 Cuniza vidua nob. 885, 15.
 Cunizellus, Cunizo cler. Aretin., fil. Martini laici 1476; filii: Brittolus, Bosolus.
 Cuno, Cuno, Cunradus, Cunrat, Cuonradus, Cuonrat v. Conradus.
 (de Cunstadt, *Mähren, G. Brünn, Pol.-Bz. Boskowitz*): Cuno, Botscho.
 Cūphese castrum, *olim in Kyffhäuser monte (thür. Gb. Schwarzburg-Rudolstadt, nunc Kr. Sondershausen) situm* 360, 25.
 Curatus de Zomerghem 242, 1.
 Curgies villa parroch., *Curgies (frz. dép. Nord, arr. et cant. Valenciennes)* 235, 20.
 Curiensis eccl., *Chur (Graubünden)* 622, 10; ep.: Harpertus, (Thietmarus), (Folcardus).
 Curio (Scribonius iunior) 1286, 35.
 Curonia, *Kurland* 5, 1.
 Curtis-nova, *La Courneuve (frz. dép. Seine, arr. et cant. St.-Denis)* 239, 30.
 Curtissora, Curtissorra, Curtisorra, Consonre, *Cousolre (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Solre-le-Château)* 124, 10, 128, 30—130, 20, 235, 15; eccl.: S. Mariae.
 (M. Curtius) miles Rom. 82, 5.
 Curtracum, Curtriacum, Curtracensis civ., villa, *Kortryk (belg. Prov. Westflandern)* 173, 10, 266, 435, 25, 644.
 Curzum v. Cruchon.
 Cusa rex Ungar. 744, 15.
 Kusel v. Chuosla.
 Cusii v. Cruchon.
 Cuthax terra 95, 5.
 s. Cuthberti ep. (Lindisfarn.) reliquiae 773, 35.
 Cutiacum, *Cucciago (Lombard., Prov. et circ. Como, mand. Cantù)* 1050, 15, 1055, 5; eccl. 1055, 5; eccl. extra vicum 1055, 10; Cutiacensis nob.: Bezo.
 Kuttinis montes, *Kuttenberg (Böhmen, G. Prag)* 646, 30; Kuthin montes 437, 10.
 (Kutuz) sold. Babil. 400.
 Cy- v. Ci-.
 Czendebuldus rex Franc. (Lothar., fil. Arnulfi imp. Rom.) 657, 20.
 Czicensis v. Cicensis.
 Czimern, Czimmern v. Zcim.
- D. — Cf. T.**
- Daasdorf v. Tasdorf.
 Dacia bipennis 664, 10.
 Daci, Dacia v. Dani.
 Dachsberg v. Grimberg.
 Dado v. Audoenus.
 Dagewin quidam 803, 20.
 Dagobertus I. rex Franc., fil. (Ch)lotarii II. regis 94, 10, 110, 10, 113, 50, 123, 124, 45, 126, 127, 128, 15, 129, 45, 130, 25—132, 35, 134, 135, 25, 141, 142, 1, 155, 179, 867, 25, 1488; Tagebertus 480, 20; uxores: Ragnetrudis, Nanthildis; filii: Sigibertus, Clodoveus, *perperam* Hildericus; fr.: Hairbertus; soror: Blithildis.
 Dagobertus II. rex Franc., fil. Sigiberti III. regis 132, 35, 137, 1, 1342.
 Dagobertus III. rex Franc. 179, 472, 515, 5; Tagebertus 480; *perperam* Clodoveus 142, 30; fil.: Theodericus.
 Daibertus v. Daybertus, Taibertus.
 Daillies (et Lapis) communitas, *Dailly (belg. Prov. Namur, arr. Philippeville, cant. Couvin)* 167, 30.
 de Dainvilla, *Dainville (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. et cant. Arras)*: Gerardus III. ep. Camerac.
 Dalmatia 855, 25.
 s. Dalmatii reliquiae 972, 5.
 Le Dam, *Damme (belg. Prov. Ostflandern, arr. et cant. Brügge)* 266, 25.
 Damascus (Syr.) 14, 125, 40, 389, 5, 642, 720, 10, 851, 30; regnum 594, 15. — Damasceni 557; rex: *perperam* Zenki.
 s. Damasus I. papa conf. 115, 25, 355, 1; reliquiae 482, 10.
 Damasus II. papa, antea Poppo (ep. Brix.) 10, 20, 187, 35, 1143, 5.
 Dame Ydon v. Dammison.
 S. Damiani eccl. (prope Assisium) 247, 20, 248.
 SS. Damiani et Cosmae altare S. Petri eccl. Erford. 484, 20.
 s. Damianus mart. 484, 20; reliquiae 482, 20, 484, 20, 764, 765, 767, 15, 768, 25—770, 5, 774, 15, 775, 30, 776, 10, 783, 20, 972, 20; ss. Cosmae et Damiani dies 474, 30; cf. etiam Cosmas.
 Damianus v. etiam Petrus Damianus.
 Damiata civ., urbs, *Damiette (Aegypti, ad ostium Nili fl.)* 300, 1 (Damieta). 386, 40—389, 20, 396, 592, 5—594, 30, 618; cives 593, 5.
 Dammartin v. Dompni Martini.
 Damme v. Dam.
 Dammison, Damiso, Dammyson, Dommizon, Dame Ydon, filia Widonis de Chirvia, uxor Egidii de Chin et Rasonis de Gaures et Nicholai III. de Rumeigny 198, 35, 200, 201, 35, 204, 5, 205, 40.
 Damouzie, *Damousies (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge)* 235, 40.
 de Dampierre, Dompierre en Assenois, Dompna-petra, *Dampierre-le Château (frz. dép. Marne, arr. Châlons-sur-Marne, cant. Dommartin-sur-Yèvre)* com.: Reginaldus, Guillelmus I., Guillelmus II., Guido, Iohannes.
 Dango (de Hanonia?): Henricus imp. Const.
 Dani, Daci 8, 20, 11, 12, 30, 13, 30, 18, 30, 26, 15, 35, 15, 36, 10, 84, 35, 141, 5, 156, 5, 165, 20—167, 5, 169, 5—172, 40, 173, 35—175, 10, 178, 180, 182, 15, 196, 15, 363, 45, 364, 1, 367, 15, 533, 30, 536, 25, 573, 20, 749, 10; Teni 746, 25. — Dania, Dacia 18, 35, 29, 5, 33, 50, 90, 1, 103, 20, 173, 363, 390, 5, 400, 5, 402, 45, 404, 10, 532, 533, 30, 535, 30, 598, 15, 621, 35; populus 532, 30; Danica gens 815, 15; regnum 29, 5, 173, 35; Danorum termini 740, 10; rex 173; reges: Clochilayca, Haroldus I., Swein I. Otto, Magnus, Erichus II. Egothe, Nicolaus, Erichus III. Emunc, Sueno III., Waldemar I., Kanutus VI., Waldemar II., Ericus V. Ploghpenning, Abel, Christoforus I., Ericus VI., (Erichus de Pomerania); rector: Bigerius Costaferra; duces: Hastings, Godefridus, Rollo, Burius.
 Daniel (proph.) 1126, 40; cf. Add.
 s. Danielis reliquiae 818, 1.
 Daniel fr. ord. Pred. Erf. 391, 5, 613, 35.
 Daniel fil. Guillelmi II. advoc. Bethuniae 268, 40.
 Daniel de Markelies 266, 45.
 Danilda v. Adelheidis imperatrix.
 Danquorderode (castellum civ. Brunswic.) 19, 30.
 Danubius fl., *Donau* 7, 30, 42, 43, 1, 90, 1, 381, 10, 415, 576, 20, 662, 15, 670, 15, 672, 10, 740, 25, 854, 5.
 Dares Frigius (historiogr.) 81, 25, 92, 35; historia 92, 35.
 s. Darius 767, 20.
 Darius I. rex Pers. et Med. 81, 10.
 Darius III. rex Pers. 578, 5, 1241, 40.
 Dasanek locus *olim prope Gifhorn (pr. Rb. Lüneburg)* situs 20, 5.
 Datenberg v. Totenberg.
 Dativus ep. Aretin. 1439, 25.
 Dattus 1410, 10, 1411, 5.
 Daudregnies v. Audregnies.
 David turris Ierosol. 388, 5, 593, 20.
 David rex (Hebr.) 525, 10, 586, 30, 609, 45, 1377, 5; Daviticum illud 1028, 1, 1365, 15; fil.: Absalon, Salomo; cf. Add.
 David rex (Tartar.), fil. Iohannis presb., imperatoris Ind. 244.
 David coop. Aldrici ep. Cenoman. 807, 20, 809, 15.
 David fil. (Ragnihildis) sororis Erichi (Emune regis Dan.) 364, 533, 40.
 Davions: Wistasses.
 Davo amicus s. Lebuini 793, 20.
 Daybertus ep. Pis. 528, 25.
 Decem milia martirum 485, 20; reliquiae 485, 5; dies 484.
 Déchy v. Dichy.
 Dedo, Teto comes, marchio (de Landesbere) 375, 544, 25; fr.: Theodericus.
 Deidesheim v. Ditsensheim.
 Degesig v. Gelingen.
 s. Demetrius 387, 25, 767, 15, 855, 25; sepulchrum 855, 25; festum 592, 50; dux Thessalon. 767, 30; fr.: Dionisius.
 Demetrius 772, 20; fr.: Georgius.
 Demetrius nob. (Narn.) 979.
 Denain, Denaing v. Dononium.
 Dendenghien villa parroch., *Oudeghien (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Lessines)* 235, 35; cf. Oudighien.
 Dender, Dendermonde v. Tenera, Tenremonde.
 Dendre Orientale v. Alba fl.
 St. Denis v. S. Dyonisii monast. Paris.
 s. Dentlinus, Denclinius dux Hanon., fil. s. Vincentii 123, 5, 868, 40.
 Deodatus v. Adeodatus.
 Deodericus v. Theodericus.
 Dergneau v. Diergniau.
 Dereygnau, Ieregnau castrum, *olim sub urbium civ. Insul.* 267, 40.
 s. Desiderii conf. reliquiae 482, 25, 818, 5.
 Desiderius rex Langobard. 7, 20, 159, 45, 732, 25, 734, 5, 1202, 45, 1434, 20, 1489, 15; privilegium 1011, 20; liberi: Adelchis rex, filia uxor Karoli Magni I. imp. Rom. 1489, 15.
 Desiderius abbas Casin. v. Victor III. papa.
 Despienes, *Spiennes (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Mons)* 235, 45.
 Deurinrhut, *Därnkrot (Nieder-Österreich, prope Wien)* 416, 15.
 Deusdedit papa 125, 30.
 Deusdedit card. presb. 528, 25.
 Deutsch-Brod v. Brot.
 Deutunice v. Teuton.
 (Deventer) locus ad Yslam fl., eccl. 792, 15, 794, 795; eccl.: S. Mariae.
 Deynze v. Donse.
 Dhaun v. Duna.
 (s.) Dicientius ep. Aretin. 1439, 15.
 Dichy villa parroch., *Déchy (frz. dép. Nord, arr. et cant. Douai)* 235, 25.
 Diczman v. Theodericus.
 s. Didacus ep. (Oxonien.) 264, 10.
 Didericus v. Theodericus.
 Didilo, Didolis ep. Camerac. 127.

- Dido ep. Pictav. 137, 1.
 Diedenhofen v. Theodonis villa.
 Diergniau villa parroch., *Dergneau* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Frasnes) 235, 35; Ergniau 235, 5.
 Diertenborn v. Dytenborn.
 Dietericus, Dietricus v. Theodericus.
 Diethardus ep. Hildensem. 944, 15.
Dietherus, Dieterus, Ditherus, Dytherus.
 Ditherus II. archiep. Mogunt. 486, 35.
 (Dietherus) archiep. Trev. 434. 642. 673, 25.
 Dietherus, Dieterus, Dytherus de Hel-
 mestat, praepos. et archidiaec. eccl.
 Wimpin. 661, 15. 668, 25. 669, 30. 670.
 672, 35.
 Dietherus de Ysessheim, prebendarius
 S. Nicolai altaris eccl. Wimpin. 667,
 40. 676, 25.
 (Dietherus) comes de Honsteyn 468, 15.
 Dietherus de Dithensheim 665, 40;
 uxor: Agnes; fil.: Richardus.
 Dietmarus v. Thietmarus.
 Dyetzo v. Theodericus.
 s. Dignae virg. et mart. reliquiae 482, 30.
 s. Digni reliquiae 773, 10.
 Dimechiel villa parroch., *Dimechaux*
 (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant.
 Solre-le-Château) 235, 40.
 Dimont villa parroch., *Dimont* (frz.
 dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Solre-
 le-Château) 235, 25.
 Dinantum (civ.), *Dinant* (belg. Prov.
 Namur) 178, 1. 1382, 15; eccl.: S.
 Perpetui.
 Dinstirberg villa, viculus, *Finsterbergen*
 (thür. Gb. Gotha, prope Friedrichroda)
 518, 35. 526, 25.
 Dintzich (rex Hun., fil. Attilae) 120, 35;
 Guindhzie 110, 15.
 Diocletianus, Dyoclecianus imp.(Rom.)
 474, 20. 745, 15. 855, 25.
 Diodhart 759, 35.
 Diodmarus v. Thietmarus.
 s. Diogenes 780, 35.
 Diomedes deus Graec. 96, 10.
 S. Dyonisii cenob. in Brokeroya 195, 15.
 S. Dionisii basilica Mediol. 1072, 30.
 S. Dyonisii, Dionisii monast., eccl. Pa-
 risiensis, in Francia, *Saint-Denis* 132,
 35. 137, 15. 141. 142, 10. 178, 35. 179.
 180, 5. 229, 10. 811, 20. 825, 25—827,
 30. 1488, 10. 1491; abbas 825, 30—
 828, 40; presbyteri 811, 20; diaconi
 811, 20; cronica 176, 1; abb.: Eubulo,
 Hildewinus; custos: Deodatus; de
 S. Dionisio: Galterus.
 S. Dyonisii eccl. Rom. 1488, 1.
 Dyonisii 834. 835, 35. 836, 1.
 s. Dyonisius, Dionisius Ariopagita mart.
 179, 10. 239, 30. 387, 25. 824, 20—837,
 25; primus ep. Athen. 824, 20. 834, 25;
perperam ep. Corinth. 836, 40—837,
 25; apost. Gall. provinc. 824, 20; liber
 831, 15; epist. ad Polycarpum 835, 1;
 reliquiae 758, 15. 764, 20. 767, 20.
 772, 1. 774, 20. 776, 20. 785, 20. 817,
 25. 972, 15; sepulchrum 486, 1; dies
 469, 5. 529, 35; festum 387, 25. 592, 50.
 644, 1. 764, 30; uterinus fr.: Deme-
 trius; socii: Rusticus, Eleutherius.
 Dyonisius, Dionisius papa 155, 20. 834,
 25.
 Dyonisius ep. Alexandr. 834, 25.
 Dyonisius ep. Chorinth. 834. 835, 5.
 836, 1.
 Dionisius ep. Placent. 1280, 15.
 Dyonisius abbas (Rom.) 834, 25.
 Dionisius (Exiguus) 114. — Dionisii
 circulus 1416, 25.
 Dyonisius fr. Paradisi 76, 5.
 Dionocus rex Cornub. 115, 15.
 Dioscorus, Dioscurus patriarcha Ale-
 xandr. 1209, 10. 1210, 5.
 Diotmarus v. Thietmarus.
 Dypoldus v. Theobaldus.
 Dyrachium, *Durazzo* (Alban.) 274, 25.
 s. Disiboti conf. reliquiae 482, 10.
 Disna, *Dissen* (pr. Rb. Osnabrück, Kr.
 Iburg) 879, 30. 880, 15. 885, 15; ad-
 vocatus: Meginbaldus.
 Dispargum cast. Thoring. dictum, *for-
 tasse Duisburg* (belg. Prov. Brabant,
 arr. et cant. Löwen) 119, 10.
 Dyspoti: Stephanus (Lazarewitsch),
 dux Serb.
 Dytenborn locus, eccl., *Dietenborn* (pr.
 Rb. Erfurt, Kr. Nordhausen) 529.
 Dithensheim, Dithensheim villa, *Deides-
 heim sub monte Hardt* (bayr. Rb.
 Pfalz) 665; de D.: Richardus.
 Diterich, Ditericus, Dithericus, Dythe-
 ricus v. Theodericus.
 Dithensheim v. Dithensheim.
 Ditherus, Dytherus v. Dietherus.
 Ditmarus, Dithmarus v. Thietmarus.
 Ditorie (Clitorius) lacus Italie 412, 35.
 Dittelstedt v. Tutilstete.
 Ditwinus de Heimbürg iudex 692, 40;
 fil.: Heinricus.
 Ditzo v. Theodericus.
 Divort, *Tiefurt* (thür. Gb. Weimar)
 461, 25.
 de Dixmuda, Dixemude, *Diksmuide*
 (belg. Prov. Westflandern): Theode-
 ricus.
 Dobelin castrum, *Döbeln ad fl. Frei-
 berger Mulde* 598, 30.
 Dobiche villa circa plagam orientalem
 in dyocesi Halberstatensis episcopii,
fortasse Dobschen (pr. Rb. Merseburg,
 Kr. Weißenfels) 590.
 Dobrowitz v. Drowowicz.
 Doda abbat. Mont. 163, 15.
 Dodilo ep. Camerac. et Attrebat. 156.
 Dodo ep. Mutin. 1312, 10. 1313, 25.
 Dodo presb., capellanus regius (Otto-
 nis I. imp. Rom.) 955. 956, 35.
 Dodo interfecto s. Lamberti 142, 20.
 Döbeln v. Dobelin.
 Döbritschen v. Duberscan.
 Döllstädt v. Tulstete.
 Dörrberg v. Turinberg.
 Dognonium v. Dononium.
 Dokinde, Dokinge villa, *Dokkum* (nie-
 derl. Prov. Friesland) 385, 15. 589, 20.
 Domicianus v. Domitianus.
 Domini templum (Ierosol.) 388, 5. 398,
 25. 593, 25.
 s., b. Dominicus 245, 40. 246. 274, 25.
 355, 25. 389, 45. 456, 35. 583, 20. 609,
 15; dux, fr. Predicatorum 389, 45.
 609, 15; Legenda 245, 45. 246, 1. 258,
 35; dies 619, 5; ordo 245, 45; v. etiam
 Predicatores.
 s. Dominicus (abbas Sorian.), sacerdos
 et mon., cf. 1412, 15. 1413.
 Dominicus ep. Camerac. et Attrebat.
 155, 20.
 Dominicus ep. Peren. 1484, 25.
 Dominicus abbas S. Salvii monast.
 1095. 1324, 20. 1325, 20.
 Dominus v. Iesus Christus et in ind.
 rer. et verb.
Domitianus, Domicianus.
 Domitianus imp. Rom. 835, 40. 836, 1.
 (s.) Domitianus ep. Aretin. 1439, 10.
 s. Domitiani ep. (Traiect.) reliquiae
 786, 1.
 Domicianus discip. s. Landelini 127, 35.
 Domizon v. Dammison.
 Dompierre villa parroch., *Dompierre*
 (frz. dép. Nord, arr. et cant. Avesnes)
 235, 25. 868, 25.
 Dompni - Martini, *Dammartin-en-Goële*
 (frz. dép. Seine-et-Marne, arr. et cant.
 Meaux), comes 329, 25; de Dompno-
 Martino: Reginaldus comes Bolon.
 Don v. Tanay.
 S. Donaciani basilica Brug. 326, 25. 820;
 decanus: Robertus II.
 S. Donati eccl. Aretin. 1471, 5. 1476, 25
 —1478, 15. 1481, 1; S. Donatus 1471,
 15. 1478, 30; oratorium parvum 1477,
 1; altaria 1481, 1; altaria: S. Donati,
 S. Luciae, S. Iohannis Baptistae,
 S. Petri; custodes 1477, 15. 1479, 10;
 custodes: Petrus, Martinus, Cu-
 cius, Raginaldus.
 S. Donati altare in eccl. S. Donati
 Aretin. 1480, 5.
 s. Donatus ep. Aretin. 1439, 10. 1471,
 25. 1477, 20; corpus 1471, 20. 1472, 10.
 1477, 20; reliquiae 482, 20. 770, 1.
 778, 35. 782, 15; festivitas 1478, 30.
 1479, 5.
 Donatus (Aelius, gramm.) 82, 15.
 Donau v. Danubius.
 Donauwörth v. Werda.
 de Doncery, *Donchery* (frz. dép. Arden-
 nes, arr. Mézières, cant. Sedan), dom.
 199, 35; de D.: Reginaldus.
 Dononium, Dognonium, Denaing villa,
Denain (frz. dép. Nord, arr. Valen-
 ciennes) 149, 10—154, 30. 173, 35. 199,
 35. 235, 45; Dononiensis eccl., Dono-
 niense cenob., monast. 148, 15. 149.
 151, 1—154, 30. 166, 15; Denaing
 colleg. 235, 45; destructionis historia
 171, 35; eccl.: S. Mariae; abbat.:
 s. Ava, Ermentrudis, Fredessendis;
 sanctimon.: Emma; presb.: Ger-
 ardus; cler.: Andreas, Hildinus;
 de D.: Stephanus. — Dononienses
 148, 15; Dononiensis: s. Regina.
 Donse villula, *Deinze ad Lys fl.* (belg.
 Prov. Ostflandern, arr. Gent) 266, 45.
 Donus v. Bonus.
 Dora Baltea, Dora Riparia v. Dorica,
 Duria.
 Dordrecht v. Dourdrachi.
 Dorfprozelten v. Brotselden.
 Dorgowe (civ.), *Torgau* (pr. Rb. Merse-
 burg) 446, 15.
 Dorica fl., *Dora Baltea fl., qui in Padum*
influit 1455, 1.
 Dorinburg v. Dornburg.
 Doringen v. Thuringia.
 dormientes septem v. septem dor-
 mientes.
 Dornburg, Dorinburg, Dorneburg ca-
 strum, opp., *Dornburg ad Saale fluv.*
 (thür. Gb. Weimar, nunc Kr. Stadt-
 roda) 464, 10. 468. 471, 30.
 Dortmund v. Trütmundi villa.
 Douai v. Duacum.
 Doucy villa parroch., *Douchy* (frz. dép.
 Nord, arr. Valenciennes, cant. Denain)
 235, 35.
 Dour villa parroch., *Dour* (belg. Prov.
 Hennegau, arr. Mons) 235, 30.
 Dourdrachi villa, *Dordrecht* (niederl.
 Prov. Südholland) 84, 20.
 Doure ripparia, *Droue fl. in Eure fl.*
influens 175, 10.

Dourleers villa parroch., *Dourlers* (frz. *dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Avesnes-Nord*) 235, 30.

Douzies v. Dozies.

Dovra (civ.), *Dover* 271, 40.

Dozies villa parroch., *Douzies* (frz. *dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Bavi, com. Feignies*) 235, 40.

Dragomir de gente Latic., uxor Wratizlai ducis Boem. 38, 25.

Dresden, Dreseden, *Dresden* 460, 30, 599, 20; pons 460, 30.

Drezingin opp., *Drösing ad March fl.* (*Niederösterreich*) 416, 15, 417, 1.

Driades 38, 1.

Drivels, Dryfels v. Trifels.

Drivlit alveus, quod nos Latine Trinum-fluentem possumus dicere 820, 15.

Drivordia, Drivorte, Drivurte, Trifordia, *Treffurt ad Werram fl.* (*pr. Rb. Erfurt, Kr. Mühlhausen*) 391, 25, 452, 5, 489, 10, 611, 5, 614, 20, 653; de D.: Fridericus II., Fridericus X., Hermannus VIII., Hartungus abbas S. Petri monast. Erford.

Droco, Drogo.

s. Droco, Drogo de Sebourg 239, 1.

Drogo (ep. Belvac.) 171, 25.

Droco ep. Matic. 1036, 1041, 1044, 30, 1045.

Drogo fil. Pippini II. 142, 20; *perperam* Karolus Magnus 160; uxor: Anstrudis; fil.: Hugo archiep. Rotomag.

Drogo fil. Caroli II. Calvi regis Franc. 165, 35.

Droeschkau v. Tressegowe.

Droesing v. Drezingin.

Drouzdorp, Drunzdorph, *Drosendorf* (*ad Thaya fl.*) 42, 35, 43, 1.

Drowowicz, Drowowitz, *Dobrowitz* (*Böhmen, G. Prag, Pol.-Bz. Ciaslau*) 684, 15, 686.

Drudwinus subdiac. Patrobrun. 809, 15.

Druhtesbeke rivus, *Drüffelbeck, qui in Hehlenriede fl.* (*pr. Rb. Lüneburg, Kr. Gifhorn*) influit 20, 5.

Drunzdorph v. Drouzdorp.

Dryfels v. Drivels.

Duacum, Duacense castrum, Duacensis villa, *Douai* (frz. *dép. Nord*) 127, 30, 134, 25, 140, 45, 141, 5, 156, 30, 166, 183, 40, 194, 25, 195, 35, 204, 30, 223, 5, 263, 1, 266, 35, 285, 25, 334, 1; territorium 133, 35; decanatus 234, 25—236, 45; Tuder nunc Duacum 110, 35; eccl.: S. Mariae. — Duacenses 134; Duacensis dux: Adalbaldus; de D.: Petrus.

Duberscan ecclesiola, *fortasse Döbritschen prope Ienam opp.* 917, 40.

Duderstadt v. Tutersteten.

Dürnkruť v. Deurintrhut.

Dulcitius ep. Aretin. 1439, 25.

Dumarus Slavus 18, 5, 1331, 5; fil. 18, 10, 1331, 5.

de Duna, *Dhaun* (*prope Kirn ad Nahe fl.*): Heinricus prepos. Wormac.

de Duratio, *Duras* (belg. *Prov. Limburg, arr. Hasselt, cant. Saint-Trond*), comes 204, 1.

Durazzo v. Dyrachium.

Durbeium, *Durbuy* (belg. *Prov. Luxemburg, arr. Marche*) 99, 25, 131, 5, 185, 10; Durbeienne territorium a gente Durbeica sic appellatum 101, 20; Ob-durbiensis comitatus 146, 30; Durbienses com.: Glomerius, Henricus.

Duria fl., *Dora Riparia fl.*, qui in *Padum fl.* influit 1455, 1.

Duringen v. Thuringia.

Duttenburg villa, *Duttenberg* (württ. *Neckarkr., Oa. Neckarsulm*) 673, 5.

Duysburg v. Dispargum.

Dy- v. Di-.

E.

Eadualdus rex Angl. immo Cantuar. 125, 40.

Ebaldus (dux Aquitan.), comes Pictav. 175, 5.

Ebalus, princ. Capreae insulae, fil. Telonae 1020, 10.

Ebbeko, Ebezzo, praepos. S. Mauritii eccl. Hall., sacerdos b. Petri eccl. in Sereno Monte 951, 45, 952, 1; mater 951, 45, 952, 10.

Ebbelin (*fortasse* canon. Aschaffenburg.) 759, 40.

Ebbo v. Ebo.

de Ebeleibin, Ebeleybin, *Ebeleben* (thür. *Gb. Schwarzburg-Sondershausen, Kr. Sondershausen*), commendator Hospitaliorum Erford. 650, 30; ministerialis: Heinricus.

Ebirhardisbrucken, *die Ebertswiese prope Tambach* (thür. *Gb. et Kr. Gotha*) 519, 15.

Eberhardus, Eberhaardus, Eberhart, Ebirhardus, Ebrardus, Eparhardus, Euerhardus, Evrardus, Ewardus, Erardus.

(Eberhardus II.) archiep. Salzburg. 380, 10, 571, 30; ep. 392, 35, 616, 40.

Eberhardus archiep. Trev. 772, 1338, 25.

Ewardus ep. Ambian. 197, 40.

Everardus ep. Aret., (fil. Bonifatii march. Spolet.) 1440, 1.

Eberhardus ep. August. 769, 10.

Eberhardus I. ep. Babenberg. 516, 40.

Eberhardus I. ep. Constant. 774, 40.

Euerhardus I. ep. Eistat. 1330, 25.

Eberhardus ep. Mersburg. 371, 25, 378.

Eberhardus ep. Parm. 1293, 1.

Eberhardus (ep. Ratisbon.) 747, 15.

Eberhart (*fortasse* canon. Aschaffenburg.) 759, 40.

Ebrardus presb. Francus 1307, 25.

(Eberhardus) prepos. de Paumburch 722, 10.

Ebrardus scriptor, 107, 25.

Eparhardus dux Baioar., (rex) Longobard., fil. Arnolfi ducis Baioar. 743.

Eberhardus (dux Franc.) 8, 25, 178, 25, 744, 20; fr.: Conradus I. rex (Franc. Orient.).

Eberhardus, Ebirhardus immo Ulricus II. comes immo dom. de Hayno 433, 642.

(Eberhardus I.) comes de Katzenellenbogen 415, 20, 421, 20, 633, 40; fil.: (Philippus aut Otto).

Evrardus, Ewardus Radoulz princ. Mauritan., castellanus Tornac. 203, 25, 227, 25.

Eberhardus advocatus eccl. Aschaffenburg. 759, 15.

Eberhardus, Eberhaardus, Ebirhardus de Masbach, Franco 449, 652, 45.

(Eberhardus de Nellenburg) missus Heinrici IV. imp. (Rom.) 1213, 30, 1214, 1, 1216, 5; legatus Sathanae 1214, 1.

Erardus de Parcenay baro 302.

Everardus laicus 948, 15; fr.: b. Lambertus praepos. Novi-operis.

Eberno mon. de Suevia (Gatersted.) 921.

de Ebersberg, *Ebersburg castrum, cuius*

rudera prope Stolberg (*pr. Rb. Merseburg, Kr. Sangerhausen*) exstant, marschaleus: Heinricus.

Eberstat villa, marchia, *Eberstadt* (württ. *Neckarkreis, Oa. Weinsberg*) 675, 15.

de Eberstein, Ebirsteyn, Eversteyn, *castrum olim prope Holzminden situm*, comes: Conradus.

Ebezzo v. Ebbeko.

Ebir- v. Eber-.

Ebo, Ebbo, Elbo archiep. Rem., ep. Hildesheim. 156, 740, 10, 943.

Ebobiensis locus, Ebobiense monast. v. Bobio.

Ebrach v. Elbracensis abbas.

Ebrardus v. Eberhardus.

(Ebredunensis) civ., *Embrun* (frz. *dép. Hautes-Alpes*) 1148; (archi)ep.: Hugo.

Ebroinus, Ebruinus maior domus (Franc.) 133, 25, 137, 139, 5, 140, 45, 141, 155, 40.

Ebron (Hebron), (Pal.) 381, 35, 404, 20.

Eburiones, gens Gallica, quae circa Mosam fl. inter Rhenum et Sabem prope Leodium habitabat 102, 5.

Eca- v. Esca-.

Écaussines v. Stassines.

Ecbertus, Ecgbertus, Eckbertus, Egbertus, Ekbertus, Ekkibertus, Echebertus.

s. Eckbertus conf. 772, 20.

Ekbertus archiep. Trevir. 1337, 20.

Ecbertus ep. Babenberg. 385, 25, 386, 15, 392, 35, 591, 612, 45, 613, 616, 40; soror: (Gertrudis).

Ecbertus abbas Corb. v. Erchembertus.

Ecbertus I. marchio Saxon. (Misn.), (fil. Ludolphi com. Brunswic.) 14, 50, 22, 26, 30; liberi: Ecbertus, Gertrudis; fr.: Bruno.

Ecbertus, Ecgbertus, Ekebertus, Egbertus, Ekkibertus, Ekbertus II. marchio (Misn.), fil. Ecberti I. march. 10, 22, 36, 50, 357, 527, 885, 40, 886; soror (*perperam* uxor): Gerthrudis.

Echebertus II. comes de Pütin 787, 5.

Echate v. Hekate.

Echternach v. Efternacum.

Echzell v. Eczol.

Eckarsperge, Eckartsberga v. Eckersberg.

Eckehardus, Ekkehardus, Egghehardus, Ekehardus.

(Eckehardus) ep. Merseburg. 393, 20, 616, 55.

Eckehardus, Ekehardus abbas monast. Reinersborn. 384, 40, 586, 20, 588, 1, 608, 25, 613, 50, 614.

Egghehardus abbas Urug. 19, 30; cronica 19, 30.

(Eckehardus) mon. Epternac. 1371, 20.

Ekkehardus praepos. S. Petri eccl. in Monte Sereno 951, 952, 1.

Eckehardus I. marchio (Misn.) 23, 20.

Ekkehardus II. marchio (Misn.) 911, 30.

Eckersberg, Eckersberge, Eckersperge, Eckirsberg, Eckarsperge, Eckehartberge castrum, *Eckartsberga* (*pr. Rb. Merseburg*) 448, 477, 523, 10, 652; de E.: Cunrat cons. Erford., Ruprecht civ. Erford.

Eckirstete v. Weberstete.

(Eckwardus), Ewardus (ep. Aldenburg.) 35, 15.

Eckwardus, Ekwardus (de Heimburg) lapicida 694, 705, 10; fil.: Heinricus.

Eclaibes v. Esclébables.

- Eczol villa, *Echzell* (hess. Pr. Oberhessen, Kr. Nidda) 461, 15.
- Edelgerus, Eyligerus II. comes de Ilfelt et de Honsteyn 376, 5. 544, 20.
- Edidis, quae ab aliis Otgis nominatur, uxor Ottonis I. imp. Rom. 8, 15; fr. *perperam* patruus: Adelstanus rex Angl.
- Edilbertus (rex Angl.) 125, 20.
- Edissa civ., quae et Roas dicitur, *Urfa* (türk. Mesopot.) 14, 30.
- (Edmundus) fil. (Richardi regis Rom.) 402, 20. 623, 50.
- Edua civ. v. Augustudunum.
- Edunensis v. Sedunensis.
- Edwardus, Eduardus.**
- S. Edwardi regis et conf. eccl. London. 713, 30.
- (Eduardus I.) rex Angl. 177, 30.
- (Edwardus II. rex Angl.) 8, 15; fr.: Adelstanus; soror *perperam* filia: Edidis.
- Edwardus I. rex Angl., fil. Heinrici III. regis 402, 20. 435. 625, 15. 626, 1. 644. 713. 714, 40. 715, 30. 718; uxor: (Alienora); fil.: (Eduardus II. rex).
- (Eduardus II. rex Angl.), fil. Edwardi I. regis 435; sponsa: Philippa.
- Eduardus III. Magnus rex Angl., fil. (Edwardi I.) regis 102, 15. 459. 644, 40. 655, 40; uxor: Philippa.
- Eename v. Eiamensis eccl.
- Efternacum, Epternacum, Epternaca, Epternacensis, S. Willibrordi eccl., monast., *Echternach* (luxemb. B. Grevenmachern) 770, 40—774. 1369, 5. 1371, 20; eccl. parroch. 774, 5; domus infirm. 772, 10; oratorii fabrica 1369, 25; brevis mons 774, 5; solarium S. Ambrosii 774, 5; congregacio 1369, 25; diac. 1369, 5; canonici 771, 30; monachi 771, 30; eccl.: S. Gregorii, S. Petri et Pauli, S. Trinitatis; orator.: S. Ambrosii, S. Michaelis, S. Pancracii, S. Salvatoris, S. Symphoriani, S. Trinitatis; capella: S. Gregorii; *altaria* 770, 40—774. 1370, 20; abb.: Udo (Uroldus), Humbertus; praepos.: Hupertus; mon.: (Ekehardus), Fridelo, Thitmarus.
- Egbertus v. Ecbertus.
- Egelbertus v. Egilbertus.
- Eger v. Egra.
- Egghehardus v. Ekehardus.
- Egibertus v. Egilbertus.
- Egidii sedes, *St.-Gilles prope ostium Rhodani* (frz. dép. Gard) 1178, 15.
- S. Egidii monast. Brunswic. 11, 45. 14, 50. 35, 15. 36, 50; abbas: Heinrichus *perperam* Egidius.
- S. Egidii capella Erphord. 426, 25.
- s. Egidius abbas (Gill.) 7, 15. 484, 10. 515, 15. 1178, 35; S. Egidii, Aegidii conf. reliquiae 787, 25. 788, 10; dies 600, 40; festum 469, 15.
- Egidius (dux Rom., rex Franc.) 120, 35. 122, 1.
- Egidius immo Heinrichus I. (ep. Lubic.), abbas S. Egidii monast. (Brunswic.) 35, 15.
- (Egidius II. vel Iohannes II.) abbas Sancti Sepulcri monast. Camerac. 317, 1.
- Egidius de Lessines frater (historiogr.) 166, 25. 175, 20; Collectiones annorum mundi 166, 25; Revolutiones annorum mundi 175, 20.
- Egidius de Barbenchon 263, 1.
- Egidius de Chimaco, fil. Alardi 199, 5.
- Egidius dom. de Chin 200, 5. 204, 5; uxor: Dammison; filia: Mehaldis.
- Egidius de Keus, maior totius Brabanc., fil. Iohannis 199, 15.
- Egidius I. de Sancto Oberto, senescaldus 200, 10. 204. 226, 10. 228, 1; uxores: Berta, Mehaldis; filii: Gerardus, Egidius II.
- Egidius II. de Sancto Oberto, fil. Egidii I. 204, 5.
- Egidius Minave prepos. Valencen. villae 332, 25.
- Egilbertus, Egelbertus, Egilbertus, Eilbertus, Eilbertus.**
- Egelbertus, Egibertus, Egilbertus, Eilbertus archiep. Trev. 10, 25. 39, 20. 767, 5. 780, 30.
- Egilbertus ep. Babenberg. 365, 40.
- Egilbertus ep. Frising. 761. 769, 15.
- Egilbertus, Eilbertus ep. Mind. 776, 5. 778. 878, 25.
- Eilbertus comes (Florin.), fundator Walciodor. monast. 1384.
- Egilolfus archiep. Salisburg. 743, 10.
- Egillolfus de Bendeleyben 577, 25; relicta: Bertha.
- Eginhardus v. Emmehardus.
- Eginstete villa, *Egstedt* (pr. Rb. Erfurt, Kr. Erfurt) 466, 20.
- Egiptii 386, 55. 387, 50. 388, 1. 592, 20. 593; Egipcii 387, 55; Egyptii 386, 50; Aegyptii 1028, 5; urbs: Alexandria; Egipcus, Egipcus draco: (Malik el-Mansur Kelawun) sold. Babil.; v. *etiam* Babilonii. — Egiptus, Egyptus, Aegyptus 80. 95, 10. 98, 15. 239, 25. 258, 20. 386, 35. 388, 55. 389, 1. 396, 1. 403, 1. 592, 1. 594. 618, 25. 624, 25. 625, 35. 930, 15. 951, 25. 1027, 1. 1028. 1036. 1042, 20. 1249, 25. 1381, 15; principes 1027, 1; annona 388, 55. 594, 5; sold.: cf. Babilon; v. *etiam* Babilon; Egyptiaca: Maria.
- Egisippus v. Hegesippus.
- Egra civ., *Eger* (Böhmen) 405, 45; marchia 413, 35. 415, 30; eccl.: Minorum fr.
- Egstedt v. Eginstete.
- Egypt. v. Egipt.
- Eiamensis, Eyamensis eccl., *Eename* (belg. Prov. Ostflandern, arr. et cant. Oudenaarde) 221, 30; monast.: S. Salvatoris.
- Egilbertus, Eilbertus v. Egilbertus.
- de Eichelborn, Eychilborn, *Eichelborn* (thür. Gb. Weimar, Kr. Weimar), dom.: Hermannus.
- de Eichstete, Eystede, *Eichstedt* (pr. Rb. Merseburg, Kr. Querfurt): Conradus.
- Eichstetenses, Eistatenses, Eistatenses, Eihstatenses, Eychstedenses, Eyckstedenses, Eystadenses, Eystatenses (*Eichstätt*, bayr. Rb. Mittelfranken) ep.: Heribertus, Gebhardus I., Eberhardus I., Gebhardus II., Hartwicus, (Heinricus III.), Reimboto.
- Egilbertus, Eilbertus v. Egilbertus.
- Eilbrechtisgehoven, Elbrechtisgehoven, Eylbrechtisgehove prope Erfordiam, *Ilversgehoven hodie suburbium septentrionale Erfordiae* civ. 463, 15. 470, 20. 477, 25; de E.: Sifrit consul Erford.
- Eildagensis eccl., *Eldagsen* (pr. Rb. Hannover, Kr. Springe) 942, 25.
- Eilika, Eylicha, Eyleka, Elica, Aeilika.**
- Eylicha, Eyleka, Elica filia Magni ducis Sax., uxor Ottonis com. de Ballenstede 23, 35. 28, 50. 31. 32, 10; soror: Wilphildis.
- Eylicha, *etiam* Hedwigis dicta, filia Iohannis I. com. Holsat., uxor Ottonis IV. march. Brandenburg. 29, 15. 33, 45.
- Aeilika quaedam 750, 1.
- Eingilhardus v. Engelhardus.
- Einhardus 800.
- Eiscenberg (villa), *Eschenbergen* (thür. Gb. Gotha, Kr. Gotha) 640, 50.
- Eisenach v. Ysenacum.
- Eisenberg, Eisleben v. Ys-.
- Eisleibin, Eislebin, Eysleybin villa, *Eischleben* (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Arnstadt) 428, 5. 429, 15. 639, 40. 640, 15.
- Eistatensis, Eistatiensis v. Eichstetensis.
- Eytirberg, Eytirsburg castrum olim in *Ettersberg monte* (thür. Gb. Weimar, prope Weimar) situm 390, 20. 418, 25. 610, 10. 612, 30; cenobium 610, 10.
- Ekbertus, Ekkibertus v. Ecbertus.
- Ekehardus, Ekkehardus v. Ekehardus.
- Ekeleib ep. Merseburg. 366, 10.
- Ekkergem v. Heckerghem.
- Ekwardus v. Eckwardus.
- (El-'Aziz Nizâr Abû Mansûr) rex Babylon. 1028; uxor: (Maria).
- Elbe v. Albia.
- Elbertus mon. Novi Operis 952, 45.
- Elbo v. Ebo.
- Elbracensis, Albracensis (*Ebrach*, bayr. Rb. Oberfranken, Ba. Bamberg) abbas: Winricus.
- Elbrechtisgehoven v. Eilbrechtisgehoven.
- Eldagsen v. Eildagensis eccl.
- Eldebrandus v. Hildebrandus archidiacon.
- s. Electae virg. reliquiae 775, 20. 777, 10.
- Elemosina (monast.), *L'Aumône* (frz. dép. Eure-et-Loire, arr. Dreux, cant. Nogent-le-Roi) 94, 5; abbas: Philippus.
- Elemosinarius: s. Iohannes ep. Alexandr.
- Elena v. Helena.
- Eleonore v. Alienora.
- Elera v. Halera.
- Elesmes v. Ellemmes.
- s. Eleutherii conf. reliquiae 775, 35.
- s. Eleutherius mart., socius s. Dyonisii 824, 20; reliquiae 758. 764, 20. 769, 20. 772, 1. 776, 20. 785, 20. 817, 25. 972, 15.
- Elevangesium limen, *Ellwangen* (württ. Jagstkreis) 1348, 30. 1349, 1; abbas: Winidharius.
- Elftrudis filia (Alfredi) regis Angl., uxor Balduini II. com. Flandr. 816, 10.
- (Elias), Helias (proph.) 249, 30. 770, 40; 1260, 45. 1297, 20; Tesbites 1261, 1.
- Elias, Helias fr., generalis minister ord. Minor. fr. 294, 40. 295, 15.
- (Elias), Helyas de Waltsachsen monachus Sar. 692. 694, 45.
- (Elias), Helias fil. Picucii medici (Aret.) 1475, 30.
- Elica v. Eilicha.
- Eyligerus v. Edelgerus.
- S. Eligii Mons, *Mont-St.-Eloi* (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Vimy) 155, 50. 156, 5. 862, 30.
- s. Eligius ep. Noviom. et Tornac. 131, 30. 139, 1. 785, 20; reliquiae 818, 15.
- Elinandus (Helinandus) ep. Laudun. 858, 20. — Cf. Helinandus.
- Elipandus (archiep. Toletan.) 736, 5.
- s. (Eliseus), Heliseus, Helyseus proph. 1056, 10. 1134, 1. 1240, 1. 1297, 20; reliquiae 972, 15.
- Elizabeth, Elisabeth, Elisabet, Elisabet, Elysabet, Elyzabet, Elyzabeth.**
- S. Elisabet Binech v. Binech.

- S. Elisabeth altare S. Petri eccl. Erford. 484, 25.
 S. Elisabeth eccl. Marburg. 5.
 S. Elisabeth hospitale Martburg. 614, 30.
 S. Elisabeth hospitale Valenc. 310, 15.
 S. Elisabeth campana Reynersborn. 638, 55.
 s. Elisabeth, Elisabeth, Elizabeth, Elisabeth, Elysabet, Elyzabeth de Marc-burch, filia Andreae II. regis Ung., uxor Ludewici IV. lantgr. Thur. 3, 25, 5, 10, 27, 5, 31, 10, 34, 35, 41, 20, 302, 30, 391, 15, 395, 1, 401, 50, 404, 1, 405, 25, 410, 15, 465, 484, 25, 485, 5, 563, 20, 572, 573, 577, 582, 5, 590, 595, 35—598, 1, 600, 602, 30, 603, 606, 609, 610, 612, 613, 615, 5, 616, 45, 617, 35, 619, 620, 625, 20, 636, 35, 638, 657, 30, 722, 1, 724, 1, 771, 15; translacio 393, 1, 616, 40; sepulchrum 410, 20; festum 470, 5, 1486, 10; Vita 612, 30; fr.: Bela IV. rex Ung.
 Elizabeth priorissa Bethleem. eccl. iuxta Montes 312, 1.
 Elizabeth mon. in Sconaugia 19, 15.
 Elizabeth de Hawenstein, conversa eccl. Wimp. 676; fr.: Ditzo de Steinfurt.
 (Elisabeth) filia Wenczeslai II. regis Bohem., uxor Iohannis regis Bohem. 674, 10.
 Elizabeth, Elizabeth uxor Philippi II. regis Franc. v. Ysabella.
 Elizabeth regina Ung., filia Belae IV. (regis Ung., uxor Heinrichi I. ducis Bawar. infer.) 4, 1.
 Elizabeth filia Ottonis II. ducis Bavar., uxor Conradi IV. regis (Rom.) 535, 45.
 Elyzabet filia (Heinrici II.) ducis Brabanc., uxor Alberti I. ducis Brunswic. 26, 40, 31, 5.
 Elisabeth, Elyzabeth filia Ottonis I. ducis Brunswic., uxor Wilhelmi regis Rom., II. com. Holland. 27, 5, 31, 10, 399, 621, 20; immo (Adelheidis) uxor Heinrichi I. lantgr. Hass. 454, 15, 622, 1; *perperam* Helena 31, 10.
 (Elisabeth) filia (Pribislai II.) ducis Calis., uxor Wenczeslai II. regis Bohem. et Rudolphi III. ducis Austr. 438, 1, 647, 1.
 Elisabeth filia Emhardi ducis Karint., uxor Alberti I. regis (Rom.) 440, 40, 649, 15, 671, 1, 674, 1.
 Elyzabet filia Alberti I. ducis Sax., uxor Iohannis I. com. Holsat. 29, 31, 35; fr.: Albertus.
 Elizabeth, Elizabeth filia Friderici I. march. Misn., uxor Heinrichi II. lantgr. Hass. 447, 10, 454, 35, 647, 5, 648, 45, 652, 5, 654; uxor Alberti II. de Kothin dicta 445, 5, 651, 10; fr.: (Fridericus).
 (Elisabeth) filia Nicolai de Selavia (immo Iohannis I. de Meckilbure), uxor Gerhardi I. com. Holsat. 29, 15.
 Elisabeth, Elizabeth filia Ottonis (com.) de Arnsowe, uxor Friderici I. march. Misn. 438, 15, 448, 35, 449, 1, 451, 35—453, 454, 458, 5, 642, 55, 647, 10, 648, 45, 652, 25—655, 15; filia Alberti lantgr. 647, 10.
 (Elisabeth) filia Godefridi com. Namure., uxor Rogeri de Rosoy 205, 1.
 (Elisabeth filia Hermannii III. com. de Orlamunde), uxor Alberti lantgr. Thur. 438, 15, 642, 55, 647, 10; noverca Friderici I. march. Misn. 642, 55.
 Elizabeth filia (Radulphi) com. Viromand., uxor Philippi com. Flandr. 205, 20, 218, 20, 229.
 (Elisabeth) uxor Nicolai de Barbenchon 312.
 Elizabeth, Elyzabeth filia Pribislai (de Krzizanow), uxor Zmilonis de Luchtenburg et Rewisschi (de Upa) 682, 698, 5, 703, 20; sorores: Stislawa, Eufemia.
 Elizabeth de Materna 285, 35; fr.: Iudocus.
 Elyzabeth Sarensis 696, 45; soror: Leucardis.
 Elizabeth filia Philippi de Senoburgo, uxor Balduini de Henin et Ernouldi de Audenarde 226, 40.
 Ellemmes, *Elesmes* (frz. *dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge*) 235, 15.
 Ellende, Elnde, Oberellen (thür. *Gb. Meiningen, nunc Kr. Eisenach*) 447, 1, 614, 20; praepos.: Heinrichus de Myla; de E.: Gerardus.
 Ellenhardus ep. Frising. 778, 15.
 Ellignies villa parroch., *Ellignies-St. Anne* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Quevaucamps*) 235, 5; Hellegnies 167, 35.
 Ellno, Ello v. S. Amandi cenob.
 Ellwangen v. Elevangesium limen.
 Elmbertus v. Helmbertus.
 Elmoradae (rex *fabul.*) 82, 5.
 (El-Mustansir) rex Babilon. 855, 30.
 Elnde v. Ellende.
 Elno, Elnonenses, Elnonensis v. S. Amandi cenob.
 Elouges v. Eslouges.
 Elpertus v. Helmbertus.
 Elsloo v. Aschon.
 Elster v. Olstra.
 Elstirberg castr., *Elsterberg* (sächs. *Kh. Zwickau, Ah. Plauen*) 464, 40.
 Elvo v. Blavum, Celo.
 Elysabet, Elyzabeth v. Elizabeth.
 Elywib quaedam 803, 25.
 Elze v. Aulica.
 Embricho, Embrico ep. Wirezburg., prepos. Erphesford. 362, 15, 531, 35.
 (Embricho, Emicho) de Spanheim, canon., scolast. eccl. Mogunt. 436, 645.
 Embrun v. Ebredunensis civ.
 Emebertus v. Aldebertus.
 Emerammi v. Emm.
 Emerchicourt v. Ermenchicourt.
 s. Emerenciana virgo 770, 25; s. Emerentiae virg. et mart. reliquiae 482, 30.
 (Emericus de Schonecke) electus Mogont. 420, 30.
 s. Emetorii reliquiae 818, 15.
 Emhardus v. Meinhardus.
 Emicho v. Embricho.
Emma, Hemma, Hemna.
 (Emma), Hemma regina, uxor Ludewici II. regis German. 1489, 40, 1490, 30, 1491, 15.
 Hemna uxor Bolizlai II. ducis Bohem. 38, 40.
 Hemma abbat. 750, 25.
 Emma sanctimon. quaedam Donon. 151, 30—153, 30.
 Emmaus cast. (Palest.), *hodie Kalôniye prope Hierosolimam* 414, 30, 833, 30.
 Emmehardus ep. Mikilburg. 35, 20.
 Emmehardus immo Eginhardus ep. Wirezburg. 357, 15.
 S. Emmerammi, Emmerami, Emerammi monast., eccl. Ratisbon. 38, 746, 10, 747, 824, 30, 825, 827, 30—830, 35, 832, 35, 833, 1, 1489, 40, 1491, 10; ciborium 827, 25; libri 829, 30; locus sepulturae Arnulfi imp. 827, 30; Hemmae reginae 1489, 40; abb.: (Tuto), Ramvoldus, Richolfus; cellerarius: Wisilius; mon.: Straquaz.
 s. Emmerammus, Heymmerannus Aquitanus ep. et mart. 830, 30, 831, 30; s. Hemerammi reliquiae 758, 20; sanguis 776, 25; tumulus 830, 30; miracula 825, 1.
 Emmeries v. Aimeries.
 Ende, Enda villa iuxta Aquisgranum, Endense cenob., *Kornelimünster* (pr. *Rb. Aachen, Kr. Aachen*) 136, 165; monast.: (S. Cornelii). — Endenses 165, 25.
 Endenghien, Endignien v. Oudeghien.
 Eneas v. Aeneas.
Engel-, Engil-.
 Engilbaldus subdiac. et acol. Frising. 761.
Engelbertus, Engilbertus, Englebertus.
 Engelbertus, Engilbertus I. archiep. Colon. 386, 45, 390, 10, 592, 15, 600, 25, 603; fr.: Adolfus V. comes de Monte.
 Engelbertus, Engilbertus II. archiep. Colon. 404, 405, 1, 406, 411, 1, 626, 45; *perperam* Engilhardus 627, 1; fr.: Theodericus I. comes de Valkenburg.
 Englebertus fil. Hugonis dom. d'Engghien 221, 15.
 Engilhardeseih, locus in *Spessart silva* 759, 5.
Engelhardus, Engilhardus, Aengilhardus, Eingilhardus.
 Engilhardus, Aengilhardus archiep. (Magdeburg.) 517, 50, 749, 25, 750, 20.
 Engilhardus, Engilhardus, Eingilhardus ep. Nuwenburg. 380, 1, 391, 5, 393, 20, 395, 10, 571, 10, 613, 35, 616, 50, 618, 1; ep. Cic. 385, 25, 386, 15, 591, 35.
 Engilhardus de Winsperg, prepos. Wimp. 675, 35.
 Engilhardus v. etiam Engelbertus II. ep. Colon. et Ezelinus ep. Scarn.
 Engillesbach v. Engelsbach.
 Engilpero diac. Frising. 761, 25.
Engelrannus, Enghelranus, Inghelrandus, Ingerramnus, Ingherrant.
 Engelrannus I. ep. Camerac., mon. Corb. 156, 40.
 Ingerramnus II. ep. Camerac. 157, 30.
 Inghelrandus (comes) 176, 20.
 (Engelrannus), Enghelranus II. de (Coucy et) Boves, fil. Thoma dom. de (Coucy et) Merlo 242, 15.
 Ingherrant d'Orbais, fil. Bernars 199, 5.
 Engelsbach, Engillesbach villa, viculus, *Engelsbach* (thür. *Gb. Gotha, nunc Kr. Gotha*) 518, 35, 526, 25.
 Engilsint filia Odalrici et S. Paulinae 915.
 Engilsvint caeca 803, 25.
 Enghien v. Ainghien.
 Engil- v. Engel-.
 Englebertus v. Engelbertus.
 Englie Fontaine villa parroch., *Englefontaine* (frz. *dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Est*) 235, 15.
 Engolisma (civ.), *Angoulême* (frz. *dép. Charente*) 158, 10; Engolismenses ep.: s. Salvius, Gerhardus II.
 Enisa fl., *Enns* 735, 5.
 s. Eobanus 367, 35.
 Eoricus (Eurich, rex Visigoth.) 121, 25.
 Eparhardus v. Eberhardus.
 Ephesus 1209, 10; Ephesium concilium 1213, 10. — Ephesii 83, 5.
 Epicurus v. Epycurus.

- Epicus, *Epirus* 412, 45.
 Épinal v. Spinallum.
 Épinlieu v. Spinosi-loci abbassia.
 s. Epiphanius, Epyphanus (ep. Ticin.) conf. 769, 35; corpus 886, 25; reliquiae 764, 765, 10; festivitas 765, 35.
 Eppe-Sauvage v. Eppre.
 de Eppenstein, Eppensteyn, Eppin-steyn, Oppenstein, *Eppstein* (pr. *Rb. Wiesbaden, Obertaunuskreis*): Sifridus II. archiep. Mogunt., Gerhardus II. archiep. Mogunt., Godefridus V. Eppenheim villa prope Wormaciam, *Heppenheim* (hess. Prov. Starkenburg) 672, 20.
 de Eppinperge nob.: Adelrammus.
 Eppinstein, Eppstein v. Eppenstein.
 Eppre villa parroch., *Eppe-Sauvage* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Trélon) 235, 50.
 Epternacensis eccl., Epternacum v. Efternacum.
 Epycurus (philos.) 1142, 10.
 Epyphanus v. Epiphanius.
 Equitius 1381, 25.
 Eracleus, Eraclius v. Heracleus.
 Erardus v. Eberhardus.
 Erarius (rex Ostrogoth.) 123, 25.
 Erbaut villa parroch., *Erbaut* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Lens) 235, 5; Yerbaut 236, 10.
 Erbisfordia v. Erfordia.
 Ercanradus II. ep. Paris. 811, 5.
 Erchanoaldus, Erchenaldus, Archenaldus, Archinaldus, Hercinoldus, Hercealdus maior domus Franc. et patric. Clodovei II. regis 127, 30. 134. 137; princ. palatii 137, 5; fil.: Lendesius; fr.: Adalaldus dux.
 (Erchembertus), Ecbertus abbas Corb. 19, 30. 1332.
 Erchin villa parroch., *Erchin* (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Arleux) 235, 20.
 Eresbure, Erespure (castrum), hodie *Marsberg* (pr. *Rb. Arnsberg, Kr. Brilon*) 732, 30. 733, 30; Heresburg 879, 15.
 Erfordia, Erphordia, Erphurdia, Erphesfordia, Erphesfordt, Erphesfurd, Erphesfurt, Erffordia, Erfort, Errfort, Erbisfordia, Erfordensis, Erphordensis, Erphesfurdensis civ., opp. *Erfurt* 36, 10. 355, 40. 356. 358, 20. 359, 1. 361, 25 (Erpesfurt). 366, 5—368, 35. 370, 5—374, 30. 376, 25. 378, 40. 383. 385, 20. 389, 25—400, 35. 405, 10. 406. 411, 40. 414, 30. 418, 10—420, 35. 421. 423. 424, 1. 426. 427, 10. 430. 431, 1. 434, 40. 435, 5. 438, 40. 439, 35. 440, 1. 441. 446, 20. 450, 15—452, 35. 455, 5. 457, 5—461, 35. 463, 1—472, 35. 474, 25—478, 35. 480, 1. 481, 20. 482, 45. 487, 35. 488. 515. 525, 1. 533, 20. 535, 20. 537. 538, 35. 539, 35—542, 1. 548, 10. 549, 25. 556, 35. 557, 1. 561, 15. 563, 30. 565, 1. 566. 582, 5. 597, 20. 598. 600, 10. 608, 1. 613. 614, 1. 616, 20—621, 30. 622, 10. 625, 35. 626. 629. 630, 1. 632. 633, 25—635, 10. 644, 35. 647, 40. 648, 35—652, 55. 653, 1. 654, 50. 655, 15. 909, 15. 910, 35. 938, 40; muri 391, 20. 472, 35. 523, 30. 537, 30. 538, 35. 566. 613, 50. 633, 25. 649, 55; murus lapideus 537, 30; curia Mogont. archiep. 411, 40; curiae 450; advocacia 392, 15; praetorium 355, 40. 443, 15. 453, 5. 457, 35; turris in foro apud pretorium 355, 40. 453, 5. 457, 20 (cf. 35); plateae fori rapularum et pergamenorum 430, 35; forum piscium 453, 35; Lata-platea 389, 10. 597, 20; Brul 442, 15. 649, 55; Espich 458, 5; platea carnificum 464, 5. 471, 20; platea fullonum 626, 50; cimiterium Iud. 463, 5. 470, 15; domus clipeariorum 431, 5; estuarium 443, 15; patibulum lapideum 466, 10; molendina ante civitatem 442, 5; pons 389, 10. 597, 20; pons institorum 540, 5; pons apotecarum 426, 25; lapideus pons mercatorum 372, 1. 383, 50. 396, 45. 451, 25. 540, 5; temes, temetes, temetae 385, 20. 460, 30. 467, 1; universitas seu studium (generale) 355, 40. 472, 35; Erfordense territorium 548, 5; villae 649, 30; Erfordense maldrum frumenti 626, 50. 629, 25. 643, 30. 653, 20; Erfordiae cervisia, Erfortsbir 423; Erphordensis navicula 428, 30; ecclesiae 394, 25; eccl. et monast.: S. Andreae, SS. Anthonii et Gangolfi, Augustinensium fr. domus, S. Augustini regularium, S. Bartholomei, S. Blasii iuxta E., S. Ciriaci, S. Georgii, Hospitaliorum, S. Iacobi Scotorum, S. Laurentii, S. Leonhardi, S. Mariae, S. Mariae Magdalenae, S. Martini, Minorum fratrum, S. Nicolai, Novi-operis, S. Pauli, SS. Petri et Pauli, Predicatorum, Saccitarum, S. Severi; capellae: S. Egidii, S. Fontis; portae: S. Andreae, S. Augustini, S. Iohannis, Kramphentor, S. Mauricii; valva cerdonum 469, 35; parrochia: S. Iohannis. — Erfordenses, Erphordenses, Erphesfordenses, Erphesfurdenses, Erffordenses, Erfordienses 373, 1. 379. 391, 15. 392, 20. 395. 418, 10. 430, 35. 433, 20. 435, 1. 436, 40. 441, 20—443, 20. 445. 446, 25. 448. 450, 5. 453, 25. 454, 1. 455, 5. 457. 458, 5. 461. 464. 467, 5. 475, 35. 538, 50. 540, 10. 608, 1. 613, 45. 618. 628, 55. 629, 55. 645, 25. 649, 35—651, 10. 652, 15. 654, 35—655, 15; cives 395. 410, 30. 417, 30. 418. 420, 40. 421, 25. 427, 10. 430, 35. 433, 20. 435, 1. 436, 40. 441, 20. 461, 35. 466, 5—469, 35. 475. 477, 25. 537, 30. 607, 30. 618, 20. 619, 1. 621, 25. 625, 35. 629, 45. 630, 40. 631, 15. 632, 1. 633. 642, 10. 644, 30. 649. 651. 652, 50. 654; populus 439, 1. 647, 40; consules 399, 40. 426. 443, 10. 453, 5. 463. 465, 1. 470. 477, 30. 621, 30. 626, 45. 632, 1. 654, 50; magister consulum 644, 35; iudices 626, 45; magistri physici 463, 40; maiores civ. 565, 5; meliores civ. 644, 35; potiores 478, 20. 632, 5; summi burgenses 399, 40. 621, 25; seniores 399, 40. 621, 30; pueri 617, 1; prelati 392, 20. 616, 25; clerus 450; sacerdos quidam 390, 25; Erphordensis manus 457, 10; Iudei 463, 1. 468, 25. 470, 10. 592, 20; advocatus: Friderich von Yschirstete; capitaneus: Ludewicus de Guttirn; Erphesfurdenses, Erphesfurtenses abb.: v. S. Mariae, S. Petri monast.; Erphesfordenses, Erphesfurdenses prepos.: Adalbertus II. archiep. Mogunt., Arnoldus prepos. maior Trever., Embricho ep. Wirceburg.; Erphordensis canon.: Witego ep. Misn.; Erphesfurdensis mon.: Conradus de Gata, Ingram; bechardus: Constantinus; cives: Heinrich von Blassenbere, Sifridus de Butstete, Conradus, Detricus, Ruprecht von Eckarsperge, Busse von Glinde, Volradus de Gota, Gozze von Ingersleibin, Legatus, Heinrich Liberlip, Iacob Mezzersmet, Cunrat von Smire, de Spreten, Zcinke; cons.: Gunther von Kongissê, Cunrat von Ekehartsberge, Sifrit de Eilbrechtisgehoven, Cunrat von Franckinhusen, Bertolt von Gota, Cunrat von Gota, Iohannes de Grimstete, Cunrat von Holzhüsin, Bertolt von Melchindorf, Andreas von Rochhusen, Bertolt von Salvett, Bertolt Smet, Bertoldus de Tutilstete, Hugo de Cimirn; mag. cons.: Bertolt von Guttirn, Albrecht von Ilmene.
 Ergniau v. Diergniau.
 Ergoltinga (villa), *Ergolding* (bayr. *Rb. Niederbayern, Ba. Landshut*) 742, 5.
 s. Erhardi conf. reliquiae 482, 25.
 Erhardus abbas S. Jacobi monast. Scotorum Erford. 356, 30. 629, 45.
 Eribo v. Aribo.
 Erichsberg, Ersbere castrum uf dem Hareze 461, 35. 468, 15.
 Erichus II. (Egothe) rex (Dan.) 363, 1. 364; liberi: Erichus, Kanutus, Ragnihildis; fr.: Nicolaus.
 Erichus III. (Emune) rex Dan., fil. Erichi II. (Egothe) regis 363. 364. 533; fil.: (Swein); patruus: Nicolaus.
 Erichus, Ericus V. (Ploghpenning) rex Dac., fil. Waldemari II. regis 29, 5. 31, 35. 33. 400, 5. 621, 35; quattuor filiae 31, 35; uxor: Iutta.
 (Erius VI.) rex Dac. 34, 1; uxor: Agnes.
 (Erius de Pomerania) rex Dan. 573, 20.
 Erichus, Ericus archiep. Magdeburg., fil. Iohannis I. march. Brandenburg., canon. Colon., Magdeburg., Halberstad. 33, 50. 421, 10. 632, 40. 633, 35. 642, 55; fr.: Albertus.
 Ericus I. (*perperam* Heinricus) dux Sax. 453, 10. 654, 1.
 Erichus, Ericus I. (dux Sleswic., fil. Abel regis Dan.) 29, 10; uxor: Margareta.
 (Erius dux de Smaland) *perperam* rex Swec. 31, 35; filia: (Ingeburgis).
 Erin villa parr., *Herin* (frz. dép. Nord, arr. et cant. Valenciennes) 235, 20.
 s. Erindrudis reliquiae 778, 20.
 Eringus v. Iringus.
 Erkengerus comes Bolon. 818, 5.
 Erkenne villa parroch., *Erquennes* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Dour) 235, 55; fortasse etiam Yerkenne 236, 15.
 Erkiezies v. Herkisies.
 Erkinghehem fortalicium, *Erquinghem-Lys* (frz. dép. Nord, arr. Lille, cant. Armentières) 268, 5; Herkinghem 267, 10.
 Erleboldus Rubeus iudex et procurator Camerac. civ. 853, 40. 854, 1. 859, 40. 860, 5. 862.
 Erlembaldus, Herlembaldus (de Cotta) 1059. 1060. 1062, 20. 1063, 25—1067, 20. 1070. 1071, 15. 1072, 5; fr.: Landulfus.
 Erlons castr., *Arlon* (belg. Prov. Luxemburg) 227, 15.
 Erlungus ep. Wirceburg. 361, 5. 530, 20. 783, 1 (cf. 38—40).
 s. Ermelandi reliquiae 818, 10.
 Ermenchicourt villa parroch., *Émerchicourt* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Bouchain) 235, 20.
 Ermengardis puella quaedam, filia Ramburgerti 1344; parentes 1344, 10.
 Ermenpertus, Ermpertus comes (in Isengowe) 742, 5.
 Ermentrudis abbatisa Donon. 150, 40.
 Ermentrudis uxor Gualteri castell. Camerac. et Iohannis advocati Atrebat. 846.
 Ermes v. Hermes.
 Ermesindis v. Hermensens.
 (Ermina) mater s. Aycadri 140, 5.
 s. Erminoldus abbas Pruveling. 747, 5.
 s. Erminus conf., abbas Laubien. 143, 10; reliquiae 868, 30.
 Ermland v. Varmiensis ep.
 Ermpertus v. Ermenpertus.
 Ernestus, Ernest, Hernestus.
 Ernestus abbas Reynersborn. 530, 25. 533, 20. 536, 5.
 Ernestus pri'r Hirsaug. 526, 30.

- (Ernestus I.) dux Suev. 26, 30; uxor: Gisela; fil.: Hermannus.
- Ernest I. comes de Thuringia (de Glichen) 367, 10.
- Ernestus II. comes (de Glichen) 371, 20. 538, 35.
- Hernestus III. comes de Glichen 397, 30; fr.: Heinricus, Lampertus.
- Ernestus de Treisme 787, 5; fr.: Waltherus de S. Andrea, Adelrammus de Eppinperge.
- Ernfridus v. Ezo.
- Ernouldus, Ernulphus v. Arnoldus.
- Ernstroda v. Erpherode.
- Erodocus, Erodocus v. Herodotus.
- Erpesfurt v. Erfordia.
- Erpff molitor quidam 472, 20.
- Erpfwar, lumen recepit 803, 20.
- Erpherode, Erphisrot villa, *Ernstroda* (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Gotha) 519, 15. 635, 50.
- Erphesford-, Erphesfurd-, Erphesfurt-, Erphord-, Erphurd- v. Erfordia.
- Erphus miles 480, 20.
- Erquelines villa parroch., *Erquelines ad Sambre fl.* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Merbes-le-Château) 235, 20.
- Erqu- v. etiam Erk-.
- Errandus v. Stephanus.
- Errfort v. Erfordia.
- Erro v. Sesedia.
- Ersbere v. Erichsberg.
- Erstein villa, *perperam* super ripam Mogoni flum., *Erstein* (Unterelsaß) 360, 35.
- Erthrich: Burkardus.
- Ertvelde v. Artevelde.
- Erwinus I. comes de Glichen 530; uxor: Heleburga.
- Erwinus II. comes (de Glichen) 540, 10.
- Erwinus III. comes de Glichen 403, 20.
- Erxleben v. Irckesleve.
- Esbinunberg, Esbinunclingerun, *locus in Spessart silva* 759.
- Escaillon villa parroch., *Ecaillon* (frz. dép. Nord, arr. et cant. Douai, prope Auberchicourt) 235, 25.
- Escanaffles v. Estanaffles.
- Escarmain v. Esquarmaing.
- Escaudaing villa parroch., *Escaudain* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Denain) 235, 25.
- Escaufours v. Cauffours.
- Escauppons villa parroch., *Escautpont* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Condé) 235, 25.
- Escaussines villa parroch., *Écaussines-Lalaing ad Sennette fl.* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Soignies) 224, 1.
- Eschenbergen v. Eiscenberg.
- de Eschinbach, *Eschenbach* (bayr. Rb. Mittelfranken, Ba. Gunzenhausen); Wolframus.
- Eslebbles villa parroch., *Eclaibes* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge) 235, 55.
- Eslevaing villa parroch. in decanatu Ostrevanensi 235, 25.
- Esculium v. Asculanum opp.
- (Esiu), *Iesi* (Marche, Prov. Ancona) *perperam* Assisium 30, 1.
- Eslouges villa parroch., *Élouges* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Dour) 235, 55.⁷
- Espas villa parroch., *l'Espaix* (frz. dép. Nord, arr., cant., com. Valenciennes) 235, 30; Spars 238, 20.
- Espenvelt, Espinevelt villa, *viculus olim inter Ernstroda et Rödichen* (thür. Gb., nunc Kr. Gotha) sita 518, 35. 519, 10. 526, 25.
- Espich locus quidam in Erfordia 458, 5.
- d'Espinoy, *Epinois* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Binche) et d'Antoin dom.: Simon, (Hugo).
- Esquarmaing villa parroch., *Escarmain* (frz. dép. Nord, arr. Cambrai, cant. Solesmes) 235, 15.
- Essen v. Asnidense monast.
- Estambruges villa parroch., *Stambruges ad Dendre fl.* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Quevaucamps) 235, 5.
- Estanaffles villa parroch., *Escanaffles ad Schelde fl.* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Celles) 206, 1. 235, 1; Scanaffles 186, 30.
- Estauffours v. Cauffours.
- (de Este), *Este* (Venet., Prov. Padua), marchio: Azo II.
- Estenkerke villa parroch., *Steenkerke-lez-Enghien* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Enghien) 235, 10.
- Estibor iudex Boem. 41, 45; fil.: Ianos.
- Estinnes v. Lestines.
- Estrees villa parroch., *Estrées* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Berlaimont, com. Bachant) 235, 50.
- Estrepi v. Strepi.
- Estroen, Estruen villa, *Etroeungt ad Helpe fl.* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Avesnes-Sud) 217, 30. 235, 50. 263. 306. 307, 5; terra 262.
- Estruen villa parroch., *Estreux* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Est) 202, 1. 235, 30.
- Étampes v. Stampis.
- Eth villa parroch., *Eth* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Ouest) 235, 30.
- (s. Ethelwida), Athelswitha, Athelsuit (regina) 749, 30.
- s. (Ethelwoldi), Aedelwaldi ep. (Winton.) reliquiae 713, 35.
- Ethico Cum-curru-aureo princeps 23, 45. 24; liberi: Henricus, Iuditta (*confuse*).
- Ethimoloiarum, Ethymoloiarum liber Ysidori (ep. Hispal.) 402, 30. 414, 20. 624, 1.
- Ethiopes, Ethiopes 103, 15. 575, 35. 1018, 5. 1021, 30; Aethiops 1134, 45; Aethyops 913, 5. — Ethiopia 94, 35. 95, 10.
- Ethy- v. Ethi-.
- Etius v. Aëtius.
- Etroeungt v. Estroen.
- Etrudis v. Gertrudis.
- Etsch v. Adexe fl.
- Et-Tell v. Bethsaida.
- Ettersberg v. Eytirberg.
- s. Ettonis reliquiae 868, 30.
- Etzeborg castrum, *Blindenburg* (Alt-osen) 572, 30; monasterium 572, 30.
- Eubulo abbas S. Dionysii monast. Paris. 832, 1.
- S. Eucharii eccl. Trever. 12, 20; altare: S. Iohannis bapt.
- S. Eucharii ara Wimpin. 675, 35.
- s. Eucharius archiep. Trev., conf. 767, 20. 784, 5; reliquiae 482. 776, 15. 782, 15.
- Euclides 82, 15; libri astronomici et mathematicales 82, 15.
- Eucufatus v. Cucufatus.
- Eudo dux (Aquitani) 143, 1.
- (Eudo) comes Borbon. 329, 1.
- (Eudo) nob., sponsus s. Aldegundis 128, 40. 129.
- Eudoxia v. Audoxia.
- Euerhardus v. Eberhardus.
- s. Eufemiae reliquiae 774, 10.
- Eufemia filia Zamburi II. (ducis Pomerell.), uxor Adolphi V. com. Holsat. 29, 15.
- Eufemia filia Pribislai (de Krzizanow), uxor Botschonis com. de Bernek 682. 691. 693. 695, 35—699, 40. 701, 20. 707; sor.: Stislawa, Elyzabeth.
- Eufemia filia Gerhardi de Obersen, (uxor Tassonis de Tassau) 699, 25. 703, 25. 707, 15; fr.: Botscho, Zmilo; soror: Agnes.
- s. Eugeniae reliquiae 758, 10. 774, 10. tunica 818, 15.
- Eugenius (imp. Rom.) 116, 5.
- Eugenius II. papa 164, 10. 740.
- Eugenius III. papa, qui et Bernhardus (card., abbas S. Anastasii monast. Rom.) 220. 366, 20. 367, 25. 956, 5.
- Eugenius ep. (Carthagin.) 121, 40. 122, 1.
- s. Eulaliae reliquiae 774, 15. 776, 35.
- Eumenides 1187, 10.
- Eunomius ep. Cyzie. 1209, 5.
- Eurich v. Eoricus.
- Europa 37, 40. 88, 15—90, 10. 92, 40. 93; Europae totius regnum 1489, 15.
- Europa filia Agenoris regis Lib. 90, 5.
- s. Eusebia abbat. Marsian., filia Adabaldi ducis Duac. 133, 30. 134, 30. 136, 1—138, 30; reliquiae 786, 15; fr.: Mauruntus.
- s. Eusebii reliquiae 774, 20.
- Eusebius ep. Aretin. 1439, 15.
- Eusebius (Caesariensis) 81, 30. 91, 45. 113, 15. 834, 5. 835, 40—837, 20; ecclesiastica hystoria 834. 836, 45; genealogia ecclesiasticorum 81, 30; cronica 91, 45.
- Eustachia v. Wistassia.
- s. Eustachius mart. 484, 25; reliquiae 772, 1. 775, 30. 776, 10.
- Eustacius de Canteleu 242, 15.
- Eustacius dom. de Lendio, fil. Walteri dom. 198, 30. 312, 25.
- Eustacius I. du Ruels, par Mont. castri, fil. Ernouldi, filii Balduini II. com. Hanon. 198. 231. 232; uxor: Maria; liberi: Nicholas, Eustacius, Beatrix, Aelidis, Ada.
- Eustacius II. du Rues, dictus li Valles, fil. Eustacii I. 198. 200, 20. 231, 20; uxor: Beatrix immo Bertha; liberi: Eustacius, Beatrix.
- Eustacius III. du Rues Campuli, fil. Eustacii II. 198, 35.
- Eustacius IV. dou Rues 263, 1. 281, 5; uxor: Maria.
- Eustacius cf. etiam Wistasses.
- (Eustorgius) archiep. Nicoss. 385, 25. 386, 35. 591, 1. 592, 5.
- S. Eustorii eccl. Mediol. 537, 25.
- Eutices (hereticus), *Eutyches* 1209, 10.
- s. Eutropiae reliquiae 786, 10.
- Eva (uxor Adami) 966, 20. 1214, 50. 1282, 15.
- Eva quaedam (Segus.) 966, 20.
- s. Eventii, Evenzii reliquiae 758, 10. 769, 20. 776, 10.
- Everardus v. Eberhardus.
- Everhelmus canon. S. Petri eccl. Colon. 949, 1.
- Everhelmus decanus eccl. in Redenboch 950, 25.

Evermodus ep. Racisborg. 15, 25.

Eversteyn v. Eberstein.

Eveza filia Operti, uxor Henrici com. de Bodenburch 952, 10.

Evodium, Evosium, *Ivois hodie Carignan* (frz. dép. Ardennes, arr. Mézières) 169, 15. 858, 25.

Evrardus, Ewardus v. Eberhardus.

ss. Ewaldorum duorum reliquiae 482, 25. 777, 10. 782, 10; s. Albi Ewaldi mart. reliquiae 769, 5.

Exculana civ. v. Asculanum opp.

s. Exuperii, signiferi s. Mauriti reliquiae 482, 20. 711, 15. 782, 15. 817, 30.

Ey- v. Ei-.

Ezelinus, Ezelo, Ezilo, Ezo, Ezzo, A(ecelinus), Azelinus, Hezelinus, Hezelo, Hezilo.

Ezelo ep. Partinopol. 918, 25; v. Henricus I. archiep. Magdeburg.

Ezo, Ezzo, *etiam* Ernfridus *appellatus* ep. Altenburg. 35, 15. 779.

Ezilo ep. Brandenburg., abbas Ilsineburg. 9, 20.

Ezelinus, Azelinus, Hecelinus, Hecelo, Hezilo ep. Hildesheim. 764, 15. 770, 5. 874. 877. 945. 946.

Ezelinus ep. Scarn. 775, 40; Engelhardus 775, 30.

A(ecelinus? mon. S. Pantaleonis eccl. Colon.) 1381, 10.

Hecelinus mon. S. Clementis monast. Mett. 905, 35.

(Ezzo comes palat. Lothar.) 759, 20. 760, 1. 775, 20; uxor: (Mathildis); filia: Richeza.

Ezelinus de Tervis 400.

Ezico (ep. Aldenburg.) 35, 15.

F. V germanicum. — Cf. Ph.

F. Gyze venator, miles 633, 20.

Fabae planum, *hodie Merdsch Ibn 'Âmir* (Paläst.) 385, 35. 591, 5.

s. Fabianus, Fabyanus ep. (Rom.) et mart. 1193, 40; reliquiae 482, 20. 486, 5. 758, 20. 764. 769, 20. 771, 40. 782, 10. 787, 25.

Fabianus comes (*in Wissegrad urbe prefectus*) 40, 15.

Fabricus (*immo* Fulbertus) ep. Carnoth. 516, 30.

Faenza v. Vegenze.

Fait v. Fayt.

Falestis v. Palestina.

de (Valkenburg), Walkenberg, *Valkenburg ad Geule fl.* (niederl. Prov. Limburg), comes: Theodericus I.

Valkensteyn castrum, *Falkenstein* (pr. Rb. Merseburg, Mansfelder Gebirgskreis, *prope Ballenstedt*) 18, 15.

Famars v. Fanum-Martis.

Familleux Rues villa parroch., *Familleux* (belg. Prov. Hennegau, arr. Charleroi, cant. Seneffe) 236, 5.

Fampols villa, *Fampoux* (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Arras-Sud) 155, 45.

de Vanre, *Großfahner* (thür. Gb. et Kr. Gotha): Henricus camerarius.

Fanum-Martis, Martis-Fanum, Phannum-Martis, nunc Fanmars, *Famars* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Sud) 88. 101, 10. 110, 20. 116, 45. 118. 141. 163, 40. 164, 1. 167, 25. 236, 20 (Fanmars); Fani-Martis, Fanimartensis, Martiensis comitatus 109, 25 (Phani-Martis). 141. 142. 158. 169, 35; patria

179, 5; castellanus 232; *fortasse etiam* Marcisium 121, 10; comes: Haimo. — Fanimartenses, Fanismartenses 115, 30. 116.

Fara v. Fare.

Faramundus v. Pharamundus.

Varch: Reynardus; cf. Porcus.

Fardensis v. Verd.

Fare pertinencia, ?? *Fara Filiorum Petri* (Prov. et circ. Chieti, mand. Buccianico) 1462, 15.

de Vargila, Varila, *Vargula ad Unstrut fl.* (pr. Rb. Erfurt, Kr. Langensalza): Waltherus miles, Rudolfus pincerna, Petrus abbas S. Petri monast. Erford.

Farinulae collis, *Farindola ad Tavo fl.* (Prov. Teramo, circ. et mand. Penne) 1465, 1.

Vasanus: Henricus militaris vir.

Fastrada, Fastrat regina, filia Ratolfi com., uxor Caroli Magni imp. Rom. 7. 736, 10. 737, 5. 1489, 25.

Fastredus advocatus 197, 10; uxor: Yda.

Faubourg-de Leffe v. Leffli.

Faulz Roes, Fauroeulx v. Roes.

Fauril villa parroch., *Favril* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Landrecies) 235, 50; *fortasse etiam* Faveroles 235, 45.

Fausta nob., uxor s. Cassii ep. Narn. 979. 980, 15—982, 1.

s. Faustini reliquiae 783, 35.

Faustus (ep. Regen.) 122, 40.

Faveroles, Favril v. Fauril.

(Fayt), *Fait* Castrum villa parroch., *Grand-Fayt ad Petite Helpe fl.* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Avesnes-Sud) 235, 45.

Fayt villa parroch., *Fayt-le-Franc* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Dour) 226, 35. 236, 1.

Fayt villa parroch., *Fayt-lez-Manage* (belg. Prov. Hennegau, arr. Charleroi, cant. Seneffe) 236, 5.

Fayt, *Fait* Villa villa parroch., *Petit-Fayt ad Petite Helpe fl.* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Avesnes-Sud) 176, 25. 235, 45.

Fecain villa parroch., *Féchain* (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Arleux) 235, 40.

Federicus v. Fridericus.

Vegenze civ., *Faenza* (Emil., Prov. Ravenna) 604, 5; portae 604, 5; cives 604, 5.

Vehra v. Vere.

Feignies v. Fignies.

de Veldesberg dapifer 697, 40. 699, 20; de Velsperg nob.: Tuta.

Feleries villa parroch., *Felleries* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Avesnes-Nord) 235, 55.

Felertanus: Iohannes II. ep. Penn.

s. Felicianus mart. 770, 10; reliquiae 487, 5. 769, 20. 776, 10. 777, 25. 778.

s. Felicissimi mart. reliquiae 758, 15. 771.

s. Felicitas virgo et martyr 957, 5. 1485, 5; reliquiae 482, 30. 484, 40. 769, 20. 776, 15. 955, 15—957, 1; cerebrum 786, 10; septem filii 769, 20. 955. 957; filii: s. Alexander, s. Felix.

Felines villa parroch., *Flines-lez-Mortagne ad Schelde fl.* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Saint-Amand) 235, 35.

b. Felicis altare in Teatina urbe 1129, 5.

s. Felicis ep. reliquiae 772, 5; de corpore 771, 10.

s. Felicis mart., filii s. Felicitatis, reliquiae 758, 25. 771, 15. 972; corpus 955, 25. 957; digitus 783, 35.

s. Felicis conf. reliquiae 776, 20. 778, 20.

s. Felicis I. papae et mart. reliquiae 487, 5. 769, 20. 780; dies 439, 35.

Felix (III. papa) 122, 1.

Felix IV. papa 1211, 35.

Felix ep. de Hispania (Urgell.), hereticus 736. 737, 1. — Felicianus heresis 159.

Felix mon. Casin. 1128. 1129.

Felleries v. Feleries.

Velseche castrum, *hodie non iam exstat, olim in Eichsfeld pago prope Gleichenstein castrum situm* 392, 10. 616, 20.

Felsenbure v. Selsenburg.

de Velspech civis Ysenac. 623, 5.

Velsperg v. Veldesperg.

Feluys villa parroch., *Feluy* (belg. Prov. Hennegau, arr. Charleroi, cant. Seneffe) 236, 15.

Fenaing villa parroch., *Fenain* (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Marchiennes) 236, 20.

de Fera in Tardenois, *Fère-en-Tardenois* (frz. dép. Aisne, arr. Château-Thierry), dom.: Iohannes.

Verdenses (*Verden*, pr. Rb. Stade) 1332, 5; Verdenses, Fardenses, Werdunenses ep.: Thietmarus II., Hugo, Tammo, Rudolfus, Conradus I.

Ferdinandus v. Fernandus.

Vere curia, *Vehra ad Unstrut fl.* (pr. Rb. Erfurt, Kr. Weisensee) 471, 30.

Fère v. Fera.

Ferin villa parroch., *Ferin* (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Douai-Sud) 235, 40.

de Veringen, *Veringenstadt* (Hohenzollern, Oa. Gammertingen), comes: Wolfradus.

Feris v. Persis.

Fernandus, Ferrandus, (Ferdinandus).

s. Fernandus v. s. Anthonius in Padua. (Ferdinandus III.) rex Castellae 412, 5. 628, 60; filia: (Alienora).

Fernandus, Ferrandus comes Flandr. et Hanon., fil. (Sanctii I.) regis Portugal. 114, 50. 259, 30—263, 35. 266, 5—270, 40. 274. 275, 1. 276. 281. 282. 291. 292. 296, 10—299, 15. 301, 1. 304, 30. 305, 25. 307, 20. 308, 15. 309, 1; uxor: Iohanna.

de Vernberg, Vernberc, Vernbure, Virnborc, *Virneburg* (pr. Rb. Coblenz, Kr. Adenau): Henricus III. archiep. Mogunt., Robertus.

Feron villa parroch., *Féron* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Trélon) 235, 55.

Ferrandus v. Fernandus.

Ferrius v. Fridericus.

Ferrière v. Fryeres.

s. Ferrutii reliquiae 482, 25.

Ferté-Milon v. Milonis Firmitas.

de Ferverio: Iacobus (Benedictus XII. papa).

Vesolanus (*Fiesole, Tusc., prope Florentiam*) ep.: Teodaldus.

Ficiclo (civ.), *Fucecchio ad Arnum fl.* (Tusc., Prov. Florenz, circ. San Miniato) 1083, 30; Ficiclense monast. 1100, 5; monast.: S. Salvatoris.

S. Fidelis monast. in Strumis 1102, 10; abbas: Andreas.

Videlnhusen, Fidilnhusen castrum, *Vippach-Edelhausen* (thür. Gb. et Kr. Weimar, *prope Neumark*) 461, 25. 467, 5.

s. Fides virgo 486, 35; reliquiae 818, 20.

- Fiesole v. Vesolanus ep.
- Figlinense castrum, *Figlini di Val d'Arno* (Tusc., Prov. et circ. Florenz) 1092, 10; (n o b.): Ubaldus.
- Fignies villa parroch., *Feignies* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Bavai) 236, 10.
- Filli-Dei-Castrum v. Castrum.
- Finsterbergen v. Dinstirberg.
- Fioletum, incertum ?? num Villach (Kärnten) ?? 42, 30.
- Vippach-Edelhausen v. Videlnhusen.
- s. Firmini ep. et mart. reliquiae 785 25.
- Firmus mon. Casin. 1140, 40.
- Virnbore (Virneburg) v. Vernberg.
- Fischaha, Fiskaha, *Fischa fl., qui inter Viennam et Preßburg in Danubium fertur* 739, 5. 744, 15.
- Fischbach v. Wispach.
- Vitpeche, Wipeche villa, *Mark-Vippach* (thür. Gb. et Kr. Weimar) 429, 15. 640, 15; eccl.: S. Andreae.
- de (Vitpeche), Wypech, *Schloß-Vippach* (thür. Gb. et Kr. Weimar): Thydericus.
- Fiurstad locus, olim ad Reinhardsberg montem prope Friedrichroda (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Gotha) situs, hodie non iam exstat 519, 10.
- Flaccicum illud v. Horacius.
- Fladeheim, Fladicheim in Thuringia, *Flarchheim* (pr. Rb. Erfurt, Kr. Langensalza) 356, 15. 549, 40; fortasse etiam Fladebeche 549, 25.
- Flamengrie villa parroch., *La Flamengrie* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Bavai) 236, 1.
- Flamengrie villa parroch., *La Flamengrie* (frz. dép. Aisne, arr. Vervins, cant. La Capelle) 235, 50.
- Flammenne v. Melbodius rivulus.
- Flamingi, Flandrenses, Flandrenses, Flandrini 84, 40. 85, 15. 108, 20. 156, 40. 165, 35. 166, 10. 173, 10. 185, 15. 193, 25. 196, 25. 201, 30. 204, 205, 35. 230, 40. 231, 10. 240, 243, 30. 244, 20. 259, 10—261, 35. 266, 30—271, 15. 289, 30. 291, 1. 300, 25. 302, 314. 319. 320 (Flaminghi). 325. 326 (Flamenc). 362, 15. 435. 436. 531, 30. 644. 645, 1. 853, 20. 862; factio maioris partis 862, 35; populus 531, 30; historiae 81, 35. 108, 30; registra 85, 15; Rutheni, qui et Flandrenses, ymo verius Flammenses a flammeis cervicibus 94, 1; Flamingus: Robertus de Bethunia.
- Flandria, Flandriae, *Flandern* 14, 40. 31, 15 (Flandrya). 88, 25. 90. 91, 15. 108. 110, 5. 114. 125, 1. 134, 25. 146, 25. 147, 10. 151, 5. 166. 167, 20. 169, 1. 175, 1. 176, 10. 180, 35. 181, 30. 185. 187 (Francia). 188. 191. 193, 20—195, 25. 197, 30. 200. 201, 25. 205. 218, 20. 223. 227, 5. 228, 35—230, 50. 232. 239, 15—244, 20. 258, 35—263, 40. 266. 267, 40—269, 35. 272, 1. 274. 276, 10. 282, 30. 284, 35—286, 15. 287, 30. 289, 1—292, 1. 294. 295. 297, 15—310, 10. 313, 10—315, 35. 318, 5—328, 20. 330, 5. 334, 15. 435. 529, 1. 547, 25. 594, 35. 621, 10. 644. 815, 40. 816, 1. 820, 35. 842, 1. 848, 30. 862. 864. 1371, 1; Ruthenia, quae nunc Flandria dicitur 101, 15; comitatus 114, 10. 146, 25. 166, 25. 191, 20. 193, 20. 195, 25. 196, 25. 228, 35. 239, 20. 240, 5. 276, 10. 289, 15. 300, 5. 306, 1. 309. 328, 20. 334, 15; feudum 290, 40; provincia 644, 40; civitates 435, 20. 644, 45; bonae villae 259, 30. 261. 262, 5; communitates 240. 259, 5. 260, 15. 261, 1; arma 240, 15. 313; scutum 240, 20; comites 134, 25. 307, 35. 308, 1. 327, 40; barones saepe; nobiles saepe; nacio 285, 15; vassalli 320. 322. 323, 25. 324, 5; Flandrenses com.: Balduinus I., Balduinus II., Arnulphus I., Arnulphus II., Balduinus IV., Balduinus V., Balduinus VI., Arnulfus III., Robertus I. Friso, Robertus II., Balduinus VII., Karolus, Wilhelmus I., Theodericus, Philippus, Balduinus VIII., Balduinus IX., Fernandus, Thomas, Guillelmus II., Guido, (Robertus III.); comitis-sae: Adela, Mehaldis, Margareta I., Iohanna, Margareta II.; marcio: Balduinus VI.; marchisi com.: Balduinus I., Arnulfus I.; perperam rex: Robertus II.; gubernator: (Arnulphus de Gavera) dom. de Matrene; senescallus: Hellinus. — Flandriense ydioma 260, 20; in Fl.: Bailliolum.
- (Flandrina) filia Godefridi com. Namure, uxor domini d'Espinoy et d'Antoing 205, 1.
- Flarchheim v. Fladeheim.
- Flauwis v. Zantwic.
- s. Flavii conf. os 786, 5.
- Flekieres villa parroch., *Le Flékière* (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Marchiennes, com. Fenain) 235, 40.
- Flensinges villa, *Flensungen* (hess. Prov. Oberhessen, Kr. Alsfeld) ? 447, 1.
- Fleredesfelt, *Flörsbach* (pr. Rb. Cassel, Kr. Gelnhausen) 759, 45.
- Fleury v. Floriacensis.
- Flines v. Felines.
- Flobecq, Florberch, Florebert villa parroch., *Flobecq* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath) 186, 30. 206, 1. 235, 35.
- Flörsbach v. Fleredesfelt.
- Florentius, Florentius.**
- s. Florentius, Florencius mart., ep, Perusin. immo Pisaur. 750, 20. 770, 15; reliquiae 769, 20.
- Florentius ep. Aretin. 1439, 10.
- Florentius I. comes Fris. 191, 25; uxor: Gertrudis; filia: Berta.
- (Florentius III.) comes Holland. 32, 20; filia: Ala.
- Florentius V. comes Holland., fil. Wilhelmi regis Rom. 27, 10. 31, 15; uxor: Beatrix.
- Florentius, Florentius preses Holland. 325. 334, 25; fr.: Wilhelmus rex Rom., comes Holland.
- Florentius princ. de la Mouree, fil. Iohannis de Avesnis 305, 15.
- Florennes v. Florine.
- Florentia, Florentina, Florens civ., *Florenz* 444, 30. 445, 25. 650, 55. 651, 25. 711, 35. 974, 30. 1080, 15—1082, 5. 1086. 1088, 20. 1089, 5. 1095, 20. 1096. 1105. 1106, 30. 1146, 20. 1195, 15. 1316, 35. 1323, 30. 1324, 20; Florentina eccl. 1096, 5. 1105, 35; Florentinus episcopus 1106, 40; Florentina diocesis 1146, 15; forum publicum 1082, 5; eccl. et monast.: S. Miniati, Predicatorum, S. Reparatae; orator: S. Petri in caelo aureo. — Florentini 1084, 35. 1089, 10. 1106, 30. 1325, 35; Florentinus populus 1096, 10; Florentina plebs 1096, 15; Florentinus clericus 1095, 40. 1096, 10; Florentinus clericus 1106, 40; Florentini ep.: Spetiosus, Petrus Papiensis, Ildebrandus, Atto I., Petrus Mezzabarba; archipresb.: Rozo; dux: Gotifredus; genus nobile: Ubortorum; Florentii (Fusco), (Bruno) pater s. Bernardi episcopi Parmensis; Florentinus: Gualbertus.
- Florentius v. Florencius.
- Florezece villa parroch., *Floursies* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Avesnes-Nord) 235, 55.
- Floriacensis (*Fleury*, frz. dép. Loiret, arr. Gien, cant. Ouzouer-sur-Loire): Hugo.
- s. Florianus mart. 784, 5; reliquiae 764, 40.
- Florine, Florines, Florinnes villa, *Florennes* (belg. Prov. Namur, arr. Philippeville) 186, 10. 206, 5; terra 199, 10. 200, 25; Florinorum cenob. 843, 40; comes: Eilbertus.
- s. Florini conf. reliquiae 758, 15.
- Floursies v. Florezece.
- Floyon villa parroch., *Floyon* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Avesnes-Sud) 235, 50.
- Focas v. Phocas.
- de Vogilweyde: Woltherus.
- Fogia, Foya (civ.), *Foggia* (Apul., Capitanata) 398, 5. 619, 35.
- (de Vohburg), *Vohburg* (bayr. Rb. Oberbayern, Ba. Pfaffenhofen), marchio: Tietpaldus II.
- Foillanus, Foillianus v. Follianus.
- (Folcardus) ep. Cur. 393, 40.
- Folcbertus, Folcbrat nobilis Saxo 792, 20. 793; fil.: Helco.
- Folchwardus v. Volwardus.
- Volmarus v. Volmarus.
- de Volcstete, *Volkstedt* (thür. Gb. Schwarzburg-Rudolstadt, prope Rudolstadt): Heinricus.
- Voldensis v. Fulda.
- S. Foliani, Folliani, Fulliani eccl., abbatia iuxta villam du Rues, *Saint-Feuillan prope Roelux* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies) 198, 30. 219; monialis: Aelidis.
- s. (Folianus), Foillanus, Foillianus (abbas) Foss., ep. et mart. 127, 35. 132, 5. 219, 35. 868, 10; reliquiae 780, 20.
- Folie villa parroch., *La Folie* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. et comm. Landrecies) 236, 10.
- de Folieto, *Fouilloy* (frz. dép. Somme, arr. Amiens, cant. Corbie): perperam Hugo Paris. de S. Victore.
- Foligno v. Fulginensis ep.
- de Volkolderode, Volkolrode, *Volkenroda* (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Sondershausen), monachi 400, 1. 621, 30.
- Volkstedt v. Volcstete.
- Volmarus, Vulmarus, Volmarus, Wlmarus, Wolmarus, Wolgmarus.**
- S. Vulmari eccl. (Bonon.) 816, 25; prae-posit.: Notgerus; edituus: Hergerus.
- s. Wlmarus 868, 30; s. Vulmari abb. corpus 816.
- (Volmarus) ep. Mind. 892, 1.
- Volmarus, Wolgmarus I. abbas S. Petri monast. Erford., abbas Bursveld. 397, 35. 399, 30. 401, 25. 488, 40.
- Volmarus, Wolmarus II. abbas S. Petri monast. Erford. 458, 20. 489, 1.
- Volcmarus cantor Sar. 702, 10.
- Folodacus advoc. (Petrobrun.) 809.
- (Volradus) ep. Halberstad. 421, 10. 633, 35.
- Volradus comes de Raceburch, fil. Bernardi I. com. 36, 5.
- Volradus de Gota, civis Erphord. 418, 20.
- Volwardus, Wolwardus ep. Aldenburg. 35, 15.
- (Volwardus), Folchwardus ep. Brandeburg. 770, 20.
- Fondi v. Fundana urbs.
- Fons Avellani, *Fonte Avellana* (Marche, Prov. Pesaro e Urbino, circ. Pesaro, mand. Pergola, com. Serra Sant'Abbondio) 1046, 40.

Fons S. Mariae v. Fontinella.

Fontaines, de le Fontaine, villa parroch., fortasse Fontaine (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge, com. Limont-Fontaine) 235, 40. 236, 15.

Fontaines villa parroch., fortasse Fontaine-au-Bois (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Landrecies) 235, 55.

Fontaines, Fontanis villa parroch., Fontaine-l'Évêque (belg. Prov. Hennegau, arr. Charleroi) 199, 25. 236, 5. 263, 1; de F. dom.: Nicholaus, Walterus.

de Fontanis, Fontaines (frz. dép. Saône-et-Loire): Nicholaus III. ep. Camerac.

Fontenella, Fontenelles v. Fontinella.

Fontenielles villa parroch., Fontenelle (frz. dép. Aisne, arr. Vervins, cant. La Capelle) 235, 50.

Fontenoit villa parroch., Fontenoy (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Antoing) 235, 35.

Fontinel (villa), Fontenoy-en-Puisaye (frz. dép. Yonne, arr. Auxerre, cant. Saint-Sauveur) 740, 35; pugna (a. 841) 740, 35.

Fontinella, Fontinella, Fontinellae, Fons b. Marie, de Fonte eccl., monast. monialium ord. Cist. iuxta, prope Valencenas, Fontenelles (frz. dép. Nord, arr. et cant. Valenciennes, com. Maing) 264. 265. 277. 278; abbat.: Hawidis.

Fontinelle, Fontinellense monast., Saint-Wandrille (frz. dép. Seine-Inférieure, arr. Yvetot, cant. Caudebec) 816, 5. 817; mon.: Mainardus.

S. Fontis capella Erford. 450.

Forchies villa parroch., Forchies-la-Marche (belg. Prov. Hennegau, arr. Charleroi, cant. Fontaine-l'Évêque) 236, 5.

Forechheim (civ.), Forchheim ad Regnitz fl. (bayr. Rb. Oberfranken) 356, 10.

Forest villa parroch., Forest-lez-Frasnes (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Frasnes) 235, 35.

Foriest villa parroch., Forest (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Landrecies) 236, 5.

Forli (civ.), Forlì (Emil.) 604, 5; Livien-sis episcopatus 516, 30.

Formosus papa, ep. Portuen. 173, 30. 175, 35. 746, 10. 785.

s. Fortunati mart. et conf. corpus 972, 25; reliquiae 482, 25. 758. 777, 10. 787, 25. 972, 10; dens 783, 35.

Forum, immo forum, v. Cameracum.

Forum-Iulii, Furgali, Fryol, Friaul 42, 30. 573, 20. 735, 25; de Fryol patri-archa: cf. Aquileia.

Forum Iulii (civ.), Cividale del Friuli ad Natisone fl. (Venet., Prov. Udine) 1452, 1.

Fossa Capraria villa, Fossa Caprara (Lombard., Prov. Cremona, circ. et mand. Casalmaggiore) 1304, 45.

Fossart, terra de Mortrui quae dicitur F., Fossart, hodie pars Valencen. civ., cf. Rue du Grand Fossart, Rue du Petit Fossart, Rue du Fossart (saec. XVI., postea saec. XIX. Rue Abel de Pujol) in meridionali parte civ. 217, 35.

Fossense cenob., Fosse-la-Ville (belg. Prov. Namur, arr. Namur) 868, 10; abbas: Foillanus.

Fouilloy v. de Folieto.

Foulent villa parroch., Fouleng (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Chièvres) 235, 40.

Fourmies villa parroch., Fourmies (frz.

dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Trélon) 235, 50.

inter Foveas: S. Iacobi eccl. Florent.

Foya v. Fogia.

Fracte castrum, Fratta apud Traietto (Campan., ital. Prov. Neapel, circ. Gaeta) 1424, 15. 1425, 10.

Frameries villa parroch., Frameries (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Pâturages) 236, 15.

Frankfordia, Francfort, Franchenfurt, Franchono vada v. Frankenvurt.

Franci, Franken 7, 15. 8, 1. 81, 30. 84, 35. 85, 10. 92, 1. 93, 10. 94, 15. 104, 1. 108. 110, 40. 112, 15—116, 40. 118, 25—123, 30. 126. 127. 131, 20. 132, 40. 133, 35. 137, 1. 141, 5—143, 10. 145, 50. 147. 148, 5. 149, 15. 155. 156, 15. 158. 163, 10. 165. 167. 168. 170, 30. 171. 176. 178. 179. 184, 35. 185, 1. 231, 40. 472. 515, 5. 517. 657. 732, 5. 734. 751, 15. 755, 30. 773. 791. 792, 1. 798, 15. 799, 20. 811. 815, 15. 867, 25. 879, 20. 1212, 35. 1222, 5. 1222, 10 (Franchi). 1336, 10. 1342, 10. 1434, 20. 1487, 30—1489, 25; genus 657, 20; reges 8, 1. 84, 35. 112. 131, 20. 142, 1. 147, 25. 170, 30. 176. 179, 25; reges primitivi 158, 45; stirps regalis 123, 30; duces 126, 35; procures 1487, 30; regnum 7, 15. 115, 1. 119. 122. 126. 127, 10. 137, 10. 141. 146, 30. 149. 163, 1. 171. 792, 1. 798, 15. 948, 10. 1488, 35. 1489, 5; imperium 163. 165, 15; cronicae 81, 30; historiae 85, 10. 92, 1. 108, 5. 118, 40. 122, 5. 127, 5. 179; communis historia 120, 5; Franci Germanici 90, 20; Franci, qui Austrasii dicuntur 122; Francorum regnum, quod Austrasiorum dicitur 122, 40; Franci Merobingi 122; Francus: Bodilo, Clotaricus, Remegarius ep. Valentin.; Francigena: Adalbaldu dux Duac.; Francorum vadum v. Frankenvurt. — Francia, Frantia 7. 93, 10. 126, 40. 127. 132, 40. 134, 35. 141, 35. 145, 40—147, 1. 167. 168. 170, 1. 179. 480, 1. 515, 10. 657, 15. 732, 10. 733, 15. 738, 5. 739, 1. 740, 20. 742, 5. 752. 948, 10. 999, 30. 1000, 30. 1253, 30. 1267, 15. 1301, 10. 1307, 25. 1434, 25. 1435; partes superiores 127, 15; reges: fabul. Priamus, fabul. Marcomirus, fabul. Pharamundus, Clodius, fabul. Merwigus, fabul. Albericus, fabul. Egidius, Childericus I., Clodoveus I., Chlotharius I., Childebertus I., Clodomirus, Theodebertus I., Chilpericus I., Sigibertus I., Guntramnus, Chlotharius II., Childebertus II., Dagobertus I., Charibertus II., Theodericus II., Sigibertus III., Clodoveus II., Dagobertus II., Chlotharius III., Childericus II., Theodericus III., Chilpericus II., Clodoveus III., Childebertus III., Dagobertus III., Theodericus IV., Childericus III., Pippinus, Carolus Magnus, Pippinus, Carlomannus, Ludovicus I. Pius potius Lotharius I., Lotharius II.; dux et rex: Pippinus Nanus; duces: Sunno, Pippinus; princeps: Carlomannus, Pippinus; princeps palatii: Archinaldus; maiores domus: Bertharius, Waratto, Grimoaldus, Pippinus, Carolus Martellus, Carolus iunior; regina: s. Balthildis.

Franci, Francigenae, Franzosen 13, 30. 14, 40. 15, 1. 114, 5. 123, 5. 166, 30. 170, 40. 171, 35. 173. 175, 10—177, 1. 179. 180. 183, 40. 185. 187, 10. 188, 10. 190, 15. 196, 25. 205, 25. 228. 233, 40. 240, 20. 243. 259, 40. 262, 15. 266, 40. 270, 25. 271, 20. 273, 40. 282, 25. 301. 313, 15. 314. 325. 389, 5. 435. 436. 545, 40. 546. 594, 15. 644. 645, 1. 658. 712, 1. 718, 5. 816, 40. 818, 40. 842, 5. 848, 30. 850. 858. 861, 5. 975, 10. 1252, 5. 1427, 5; rex 185, 25; reges 658, 15; regni principes 205, 25. 861, 5. 975, 10; nobiles 241, 20. 658, 20; ba-

rones 241, 25. 326, 15; nobilitas 850, 5; regnum 123, 5. 185. 196, 25. 233, 40. 264, 15. 282, 25. 396, 5. 401, 15. 618, 30. 623, 10. 714, 35. 850, 5. 858, 20; Francigenum opus 666, 25; Francigena quidam 999. 1000. 1175, 15. — Francia 7, 45. 15, 45. 90. 94, 35. 95, 35. 108, 40. 114, 5. 126, 30. 141, 30. 149. 150, 20. 154, 35. 165, 5. 166. 172. 173, 30. 175. 178, 35. 180, 5. 184, 20. 188. 193. 199, 5. 200, 10. 204, 1. 223, 10. 224, 10. 226, 1. 228, 45—230, 30. 232. 233. 239, 25. 240, 20—243, 40. 250, 10. 258, 35. 259. 261, 10. 264, 15. 266, 35. 268, 5. 283, 1. 291, 30. 299, 40—301, 5. 304, 40. 305, 25. 309. 319, 1. 325, 25. 326. 329, 15. 332, 40. 334, 10. 374, 30. 383, 45. 394, 5. 396. 401, 15. 406, 15. 412. 433, 35—435, 30. 459. 470, 1. 547. 581, 30. 584, 10. 594, 35. 617, 15. 618. 623, 10. 624, 45—626, 5. 628. 642. 644. 655, 40. 656, 1. 666, 25. 713, 15—715, 45. 718. 828, 5. 862, 35; in F.: Compendium; reges: Carolus II. Calvus, Ludovicus II. Balbus, Ludovicus III., Carlomannus, Odo, Carolus III. Simplex, Radulphus, Ludovicus IV. Ultramarinus, Lotharius III., Ludovicus V., perperam Carolus dux Lothar., Hugo Capet, Robertus I., Heinricus I., Philippus I., Ludovicus VI., Ludovicus VII., Philippus II., Ludovicus VIII., Ludovicus IX., Philippus III., (Philippus IV.), (Philippus VI.); reginae: (Alienora), Elizabeth; dux: Hugo Capet; quasi interrex: Balduinus V. comes Flandr.; marescallus: Heinricus; cf. Galli.

Franci, Franci orientales 177, 40. 746, 1; Ostrofranci 379, 10. — Francia Orientalis 11, 5. 163, 30. 358, 30. 526. 1490, 1; Francia id est Lotharingia 177, 40; reges: Carolus III. imp., Arnulfus imp., Conradus I., Henricus I.; cf. Germania. — Francia Rhena cf. Austria superior.

Franci, Francones, Franckones, incolae ducatus Franciae in Germania 17. 36, 40. 357, 35. 517, 35. 595; Francus: Conradus II. rex; Franco, Francko: Eberhardus de Masbach, Gundelcarl; Francigena: Conradus I. rex. — Francia, Franconia, Frankonia, Franckonia 10, 5. 37, 10. 358, 25. 406, 20. 415, 25. 432, 35. 433, 40. 466, 10. 517, 55. 518, 20. 540, 40. 606, 5. 611, 15. 615, 45. 641, 55. 658, 20; Orientalis Franciae ducatus 530, 20; principes 37, 10; de F. miles 540, 40.

S. Francisci monast. pauper. dominarum Prag. 41. 42, 45.

b. Francisci eccl. Valencian. v. Minorum fr. conventus Valencen.

s., b. Franciscus fr. 97. 245, 40—247, 25. 249, 10—258, 30. 274, 25. 282, 30—284, 20. 294. 297, 20. 355, 20. 390. 580, 1. 602, 35. 603, 20. 609, 15; primum Iohannes vocatus 246, 30; fundator Minorum fr. ord. 97. 390, 15; Legenda 245, 45. 258, 35; Vita 246, 25. — S. Francisci ordo v. Minores fratres.

Franciscus ep. Biscie. 1484, 25.

Franck- v. Frank-.

(Franco) archiep. Rothomag. 175, 15.

Franco ep. Leod. et Tungr., abbas Lobien. eccl. 149, 40. 172.

Francofurtum, Francenefurt, Francoevort, Francoevort, Francono vada v. Frankenvurt.

Francones, Franconia, Francus v. Franci.

s. Francovei reliquiae 818, 15.

Francia v. Flandria.

Frankefordia, Frankefort, Frankenefurt, Frankenevort, Frankenfordia, Frankenfurt, Franckenfurt v. Frankenvurt.

- Frankenberch mons, *Frankenberg prope Goslariam civ. (pr. Rb. Hildesheim)* 10, 10.
- Frankenhusen, Franckenhusen, Frankinhusen, *Frankenhausen (thür. Gb. Schwarzburg-Sondershausen, Kr. Sondershausen)* 389, 45. 463, 1. 470, 5. 477, 20. 585, 1; monast. sanctimon. 389, 45. 585, 1; de F.: Cunrat cons. Erford.
- Frankenstein, Frankensteyn, Franckensteyn, Franckinsteyn castrum, in *Frankenstein monte ad Werram fl. super Kloster-Allendorf prope Salungen (thür. Gb. Meiningen)* 430, 10. 520, 5. 619, 15. 640, 35; castrenses 430, 10. 640, 35; ministeriales 619, 15; de Fr.: Ludewicus.
- Frankenvurt, Frankenfurt, Frankenefurt, Frankenvurth, Frankfort, Frankenevort, Frankinvurt, Frankinvurth, Frankenvort, Frankenvorth, Frankfort, Frankfordia, Frankfordia, Franckfurt, Franckfort, Franckefort, Franckevort, Franckenfurt, Franckenvurt, Franckenvort, Franckinfurt, Franckfordia, Franckfordia, Franckenfurt, Franconefurt, Franconevort, Franquevort, Franconvort, Vranckfurt, Vranckenfurt, Vranckenfurt, Vranckenorde, Vranckenfurt, Francorum vadum, Francono vada, Franchono vada civ., opp., villa regia, *Frankfurt ad Moenum fl.* 14, 25. 19, 5. 30, 10. 37, 10. 305, 5. 318. 327. 366, 5. 367, 15. 368, 40. 370, 10. 381, 5. 383, 40. 394, 35. 396, 35. 405, 40. 406, 35. 425, 40. 426, 10. 432, 1. 441, 15. 446. 459. 460, 30. 462. 470, 5. 535. 536, 25. 537. 558, 10. 575, 35. 576, 15. 581, 30. 617. 619, 5. 625, 55. 626. 636. 641, 25. 649, 25. 651, 40. 655, 40. 670, 1. 671, 25. 674, 30. 677, 10. 722, 15. 736, 5. 737, 5. 740, 5. 741, 1. 1321, 20. 1332, 1. 1489, 40. 1491, 15; pons 460, 30; cives 625, 55; curia a. 1142: 366, 5. 535, 20; curia a. 1212: 383, 40. 581, 30; curia a. 1291: 425, 40. 636, 10; curia a. 1308: 441, 15; curia a. 1336: 459, 1. 655, 40; curia a. 1338: 459, 25; conventus a. 823: 740, 5; synodus a. 793: 737, 5.
- (Frankenvurt), Vranckenorde (civ.), *Frankfurt ad Oderam fl.* 33, 15.
- Frankonia, Francko, Franckones, Franckonia v. Franci.
- Franoit villa parroch., *Frasnoy (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Ouest)* 236, 25.
- Franquefort v. Frankenvurt.
- Frantia v. Franci.
- Frasne villa parroch., *Fresnes (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Condé)* 236, 20; de Fraxino dom.: Ludovicus.
- Frasne en Buzenau villa parroch., *Frasnes-lez-Buissenal (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath)* 235, 30.
- Frasnoy v. Franoit.
- Fratisslaus v. Bracezlaus.
- Fratres Maiores v. Predicadores fr.
- Fratta v. Fracte.
- Frauenburg v. Frowenburg.
- de Fraxino v. Frasne.
- Fraxinum-magnum, *Fresnoy-le-Grand (frz. dép. Aisne, arr. Saint-Quentin, cant. Bohain)* 167, 30.
- Fredegundis, Fridegundis uxor, pelex Chilperici I. regis Franc. 125, 5. 480, 15.
- Fredelendis Valenc. domus 217, 35.
- Fredericherode, Frederichrode, Fride-
richerode villa, viculus, *Friedrichroda (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Gotha)* 518, 35. 530, 10. 624, 35. 635, 50. 636, 25.
- Fredericus v. Fridericus.
- Fredessendis abbat. Donon. et Mechein. 151, 1—153, 30; Vita s. Reginae Donon. 151, 10.
- Frei- v. Fri-.
- de Frekense, Frenkense nob.: Wichmannus.
- Fres-, Fresones, Fresnicourt v. Fris-.
- Fresnes v. Frasne.
- Fresnoy-le-Grand v. Fraxinum.
- Fressaing villa parroch., *Fressain (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Arleux)* 235, 45.
- Fréthun v. Weretha.
- de Friaise, Frisaise, *Friaize (frz. dép. Eure-et-Loir, arr. Nogent-le-Rotrou, cant. La Loupe)*: Iohannes.
- Friaul v. Forum-Iulii.
- Friberg, Friberg civ., *Freiberg ad Mulde fl. (sächs. Kh. Dresden)* 429, 30. 462. 640, 25; cives 640, 25; Fribergense castrum 429, 35. 640, 25; castrenses 640, 25; prope F.: Cella monast.
- Friburg, Friborg civ., *Freyburg ad Unstrut fl. (pr. Rb. Merseburg, Kr. Querfurt)* 523, 10. 538, 25. 598, 15; cf. 454, 45.
- s. Friciani conf. reliquiae 818, 10. Cf. Frigianus.
- s. Fridegerii reliquiae 818, 15.
- Fridegundis v. Fredegundis.
- Fridelo cenobita (Epternac.) 1370, 15; duo filii 1370, 15.
- Fridepertus subdiac. et acolit. dioc. Frising. 761.
- Fridericherode v. Fredericherode.
- Fridericus, Fredericus, Fridricus, Federicus, Ferricus, Friderich.**
- Fridericus, Fredericus, Fridricus I. imp., rex Rom., Augustus, Cesar, III. dux Suev., fil. Friderici II. ducis 3, 15. 4, 5. 15. 16. 19. 24, 15. 29, 45. 30. 32, 1. 35. 36. 40, 50. 41. 210. 211, 35. 212. 219, 15. 220, 35. 221. 226, 1. 230. 367, 15—376, 30. 535, 15—546, 20. 547, 15. 548, 1. 549, 35. 550, 20. 555, 15. 560, 15. 569, 5. 645, 40. 657, 25. 658. 682, 15. 747, 10. 753, 20. 952, 10; filia 375, 5; uxores: Adelheidis, Beatrix; filii: Fridericus, Heinricus, Conradus, Otto, Philippus.
- Fridericus, Fredericus, Fridricus, Federicus II. imp., rex Rom., Augustus, Cesar, Constantinus, fil. Heinrici VI. imp. 4. 26, 20. 30, 5. 32, 5. 33, 50. 264, 15. 282, 25. 302. 313. 382, 35—385, 40. 389, 25. 390, 20. 392, 35—396, 30. 398. 401, 25. 402, 25. 403, 10. 405, 40. 419, 5. 535, 40. 558, 10. 561, 30. 578. 584, 40. 588, 25. 589. 594, 35. 597, 20. 602, 25—607, 15. 609. 611. 613, 35. 616, 35—619, 35. 623, 15. 624, 50. 625, 50. 626, 10. 632. 658, 5. 669, 40. 700, 40. 717, 15. 721, 25. 722; *perperam* lantgr. Thur. 385, 40; uxores: Constantia, (Isabella); liberi: Heinricus, Conradus IV. rex, Menfredus, Margareta, (Anna Constantia).
- Fridericus, Fredericus rex Rom., III. dux Austr., fil. Alberti I. regis 439, 1. 440, 30. 446, 10. 449. 450, 40. 454, 45. 647, 40. 649, 10. 651, 45. 652. 654, 40. 674; electus in regem Rom. 654, 40.
- Fridericus archiep. Colon. 358, 5. 783, 1. 1332.
- Fridericus I. archiep. Magdeburg. 951, 25. 956, 5.
- Fridericus archiep. Magunt. 8, 35.
- (Fridericus II.) archiep. Salzberg. 414, 5; ep. 415, 20.
- (Fridericus I.) ep. Halberstad. 528, 10.
- Fridericus de Kirchberg, II. ep. Halberstad. 25, 5. 390, 35. 571, 20.
- Fridericus I. ep. Monast. 878, 25.
- Fridericus, Fredericus abbas Casin. v. Stephanus IX. (X.) papa.
- Fridericus abbas Prum. 767, 30.
- Fridericus abbas Sar., de Pomuk clauastro, postea cellerarius, lapidum magister, rector hospital. 688, 45. 689, 20. 690, 1. 692.
- Fridericus mon. Sar. 695, 1.
- Fridericus dux Alsac. v. Fridericus II. dux Suev.
- Fridricus I. dux Austr., fil. Liupoldi V. ducis 4, 5.
- Fridericus, Fridricus II. dux Austr. 3, 30. 4, 20. 41. 396, 25. 722, 10. 724, 5. 695, 25; soror: Margaretha.
- Fridericus dux Austr. v. etiam Liupoldus VI. dux Austr.
- Fridericus dux Bohem., fil. Wladizlai II. ducis et regis 40, 55. 41, 1.
- Fridericus I. dux (Lothar. sup.) 9, 5.
- Fridericus (II. dux Lotharing. super.) 187, 20; filia: Beatrix.
- (Fridericus III.) dux Lotharing. (sup.) 329. 411, 25. 628, 35.
- Fridericus I. (de Misna) dux Sax. 573, 20.
- Fridericus, Fredericus dux Sir. immo Stir., marchio de Bade, fil. (Hermann VI. ducis et march.) 405, 5. 625, 30; *perperam* Henricus dux Austr. 41, 30.
- Fridericus, Fredericus I. dux Suev., de Stauffen 29. 535, 50. 658, 1; *perperam* fil. Heinrici V. imp. Rom. 29, 30; uxor: Agnes; filii: Fridericus, Conradus, *perperam* Heinricus.
- Fridericus, Fredericus II. dux Suev., fil. Frederici I. ducis 13, 25. 15, 5. 29. 30, 20. 361, 5. 362. 364. 365, 20. 531. 533, 50—535, 45. 658, 25. 753, 20. 1331. 1332, 5; dux Alsaciae 13, 25; consobrinus Heinrici V. regis, imp. 1331, 15; uxor: Iutta *perperam* Uta; liberi: Fridericus, Iutta, Conradus.
- Fridericus (IV. dux Suev.), fil. Conradi III. regis Rom. 30, 15. 35, 25. 747, 15; *perperam* Henricus 29, 45; uxor: (Gertrudis).
- Fridericus, Fredericus V. dux Suev., fil. Friderici I. imp. Rom. 30, 1. 35, 30. 36, 20. 376, 1. 541, 40. 543, 35. 547, 15; *perperam* Conradus 3, 15. 374; *perperam* fil. Balduini V. com. Hanon. 230, 10; sponsa filia Woldemari I. regis Dac. 35, 30.
- Fridericus, Fredericus comes palat. Sax., (fil. Friderici III. com. palat.) 522. 524, 10; uxor: Adelheidis.
- Fridericus, Fredericus IV. comes palat. Sax. II. 25. 18, 10. 361, 5. 529, 30. 530, 1. 1332, 1; fr.: Hermannus.
- Fridericus, Fredericus, Friderich I. lantgrav. Thur., marchio Misn., princ. Orientalis terre, fil. Alberti lantgrav. 32, 5. 420, 25. 421, 15. 426, 5. 430, 1. 437, 25—442, 25. 444—449. 451, 10. 452, 1. 477, 25. 527, 10. 563, 30. 625, 50. 631. 632, 35. 633. 635, 45. 636, 15. 640, 25. 642, 55. 646, 45—653, 15. 658; advocati 441, 25; uxores: Agnes, (Elisabeth); liberi: Fridericus, Fredericus, Elizabeth.
- Fridericus fil. Friderici I. lantgrav. Thur. 631, 30.
- Fridericus, Fredericus, Federicus II. lantgrav. Thur., marchio Misn., fil. Friderici I. 444. 449, 5. 451, 10—455, 5. 457, 15. 458. 460, 25—462, 35. 465, 10—468, 20. 470, 5. 471, 35. 527, 10. 652, 35—655, 15. 658; advocati 457, 15; uxor: Mechtildis; sponsa: Iutta; filii: Fridericus, Fridericus, Balthasarus, Ludovicus, Wilhelmus.
- Fridericus fil. primogen. Friderici II. lantgrav. Thur. 453, 1. 653, 45.

- Fredericus, Federicus III. lantgr. Thur., marchio Misn., fil. Friderici II. lantgrav. 471, 35. 658, 10.
- Fridericus, Fredericus Tuto dictus, marchio de Landisberg, marchio Misn., fil. Theoderici march. 420, 20. 421, 15. 426, 1. 633. 636, 15; patruus: Albertus lantgr. Thur.
- (Fridericus III.) burggrav. de Norinberg 421, 25. 633, 45.
- Fridericus IV. burggrav. de Norinberg, nob. 443, 1. 449. 650, 10. 652, 45.
- Fridericus, Fredericus comes de Abinberg 374, 35. 542, 5.
- Fridericus II. comes de Althema 390, 10. 603, 1.
- Fridericus I. comes de Bichelingin 368, 20.
- Fridericus, Fredericus II. comes de Bichelingen 376, 5. 538, 25. 544, 25.
- Fridericus, Fredericus III. comes de Bichelingen 383, 5. 567, 40. 579, 25. 581, 15. 585, 1.
- Fridericus IV. comes de Bichilingen 403, 30. 625, 10.
- Fredericus dux Bawar., fortasse I. comes de Bogen 40, 25; uxor: Zuatava.
- Fredericus (comes) de Cegenhayn 536, 15; fr.: Ludewicus, Henricus, Hermannus.
- Fridericus comes de Ysenberg 600, 25.
- Fridericus comes de Kirchbere 374, 35. 542, 5.
- (Fridericus) comes (de Rabenswald et Wie) 410, 30.
- Fridericus fil. Ludewici II. com. Thur. 359.
- (Fridericus VI. comes) de Trumingen 415, 20.
- Fridericus III. comes de Wimar 453, 39—40. 461, 20; fr.: Hermannus.
- Ferrius d'Aire 241, 35. 244, 35. 287, 35; fr.: Iohannes.
- Fridericus II. de Drivorte 391, 25. 611, 5. 614, 20.
- Fridericus, Fredericus X. de Drivordia 452. 653; fr.: Hermannus.
- Friderich von Yschirstete, advoc. Erford. 476, 40.
- (Fridericus) de Holloch 421, 20. 633, 40.
- (Fridericus) fil. Odalrici et s. Paulinae 920, 25.
- Fredericus de Trunden nob. 603, 15.
- Fridericus, Fredericus de Wangeheim 452. 653, 25.
- Fredericus de Werterde nob. 461, 35 (Henricus). 468, 15.
- Fridianus v. Frigianus.
- Friedrichroda v. Fredericherode.
- Frigia, Frigius v. Phrig.
- S. Frigiani ep. eccl. Luc. 982, 1.
- s. Frigianus ep. Luc. 1248. 1258, 40. 1272, 30; s. Fridiani reliquiae 972, 15. Cf. Fricianus.
- de Frinstete, *Frienstedt* (pr. Rb. et Kr. Erfurt): Hartungus cons. Erford.
- Frisaise v. Friaise.
- Friscembaldus I. rex Belg. *fabul.*, (fil. Gurguncii regis) 113, 10.
- Friscembaldus II. rex Belg. *fabul.*, (fil. Friscembaldi I. regis) 113, 10.
- Frisia, Fresia 84, 25. 114, 20. 143, 5. 174. 185, 35. 186, 15 (Frisonia). 188, 35. 191, 25 (Frizia). 266, 20. 305. 314, 20. 368, 1. 385, 15. 387, 5. 399, 45. 419, 25. 465, 25 (Frisea). 589, 20. 592, 25. 633, 50. 658, 20. 792, 5. 941, 15; marchia 358, 20. — Frisones 30, 5. 143, 5. 147. 148, 1. 174, 5 (Frissones). 174, 30 (Frissiones). 266. 358, 20. 386. 387. 389, 30.
- 399 (Fresones). 405, 40. 592. 593, 5. 597, 20. 621. 626, 10. 732, 15 (Fresi). 794, 20 (Fresones); Friso quidam 386, 40. 387, 15. 592. 621, 15; Fresicus negociator 358, 5; duces: (Popo), Radbodus *etiam perperam rex dictus*; marchio: Henricus Pinguis; com.: Florencius I., Willermus I., Willermus II., Iohannes II.; apostolus: s. Vulfrannus; Friso: Robertus I. comes Flandr.; cf. *etiam* Hollandia.
- Friscurtis villa, *Fresnicourt* (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Béthune, cant. Houdain) 155, 45.
- Frisingensis sedes, *Freising* (bayr. Rb. Oberbayern) 761, 15; alt. princip. 769; eccl. et monast.: S. Benedicti, S. Mariae, S. Petri, S. Stephani; Frisingenses, Frisenses ep.: Corbinianus, Arpeo, Atto, Egilbertus, Ellenhardus, Cunradus I., (Conradus II.). — Frising. dioc. archidiaconus. quidam 761, 30; diaconi: Adalliezus, Adalmâr, Adalperht, Adoldus, Amulgêr, Engilpero, Gêroldus, Helmpertus, Isangrim, Peranhardus, Richfrêdus, Walarapo, Walterius; subdiaconi et acoliti: Aarôn, Adalperht, Chuonradus, Engilbaldus, Friedepertus, Hartwic, Hiltigrim, Hugibaldus, Iitto, Irmanhardus, Pero, Pero, Pero, Richart, Warmundus, Werinperht, Willibaldus, Willihalm; subdiaconi: Aarôn, Hartwich, Isanhard, Lantperht, Trutmunt; acoliti: Pero, Werdmundus.
- Friso, Frisones, Frisonia, Frissones, Frizia v. Frisia.
- Frithgernus (dux Visigoth.) 115, 20.
- Frizlar, Frizlaria, Vritslaria, Fritzlar, Friteslaria, Friteslari, Vritzlarensis urbs, civ., opp., *Fritzlar* (pr. Rb. Cassel) 358, 25. 360, 25. 391, 25. 395, 20. 405, 45. 614, 10. 618, 20. 626, 15; menia murorum 614, 15; summum 614, 25; cives 614, 20; praepos.: Gumbertus.
- Frogerius dives (dom. Corrigii) 991, 5.
- Frohse v. Vrose.
- Fromundus prince. Brudegal. et Arthes., fil. Harderici 146, 40. 147.
- Frondo decanus (Stabul.) 1337, 25.
- s. Frontiani reliquiae 482, 25.
- Vrose (villa), *Frohse ad Albim fl.* (pr. Rb. Magdeburg, Kr. Kalbe) 33, 45.
- Frowenburg castrum, *Frauenburg olim prope Eisenach situm* 622, 5.
- Fryeres villa parroch., *Ferrière-la-Grande et Ferrière-la-Petite* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge) 236, 10.
- Fryol v. Forum-Iulii.
- Fucecchio v. Ficielo.
- Fulbertus ep. Camerac. 156, 35. 165, 30; fortasse *etiam* 170, 5.
- Fulbertus v. Fabricus ep. Carnoth.
- Fulbertus abbas S. Sepulchri monast. Camerac. 867, 35.
- Fulcherus dom. Camerac. 855, 35—858, 40; fil.: Fulcherus.
- Fulcherus mon., fil. Fulcheri dom. Camerac. 859, 1.
- Fulco archiep. (Rem.) 156, 25.
- Fulco (de Neuilli) sacerdos 243, 15.
- (Fulco IV.) comes Andegav. 188, 30.
- Fulda, Vulda, Fuldense, Fultense monast., *Fulda* (pr. Rb. Cassel) 8, 25. 11, 40. 361, 1. 393, 5. 406, 15. 433, 15. 437, 30. 459, 20. 515. 541, 35. 593, 10. 616, 45. 625, 35. 642, 10. 646, 45; muri 616, 45; provinciale capitulum S. Benedicti ord. 459, 20; Iudei 616, 45; eccl.: S. Bonifacii. — Fuldenses monachi 397, 25; Vuldensis ordo 9, 20.
- Fuldenses, Vuldenses, Voldenses abb.: Rabanus, (Richardus), Sifridus, Hermannus, Burchardus, Ruggerus, Conradus II., Henricus III., Henricus IV., Bertoldus II., (Henricus V.).
- (Fulgentius) ep. Rusp. 122, 5.
- Fulginensis (*Foligno, Umbria*) ep.: Paulus.
- S. Fulliani eccl. v. S. Foliani abb.
- Vulmarus v. Volmarus.
- Fultense cenob. v. Fulda.
- Fundana urbs, civ., *Fondi* (ital. Prov. Neapel, circ. Gaeta) 1118, 25. 1426, 10.
- Furgali v. Forum-Iulii.
- S. Fursei, Fursei eccl. canon. Peron. 176, 10. 283, 5.
- s. Furseus, Furseus (abbas Latiniac.) 131, 35. 137, 35; digitus 786, 1; capilli et cultellus 786, 5; fr.: Ultanus.
- Furster civ. Northus. 478, 25.
- S. Fuscae eccl. v. SS. Mariae et Fuscae eccl. prope Tervisium civ.
- (Fusco) Florentius quidam 1090, 30.
- Fuskus: Gerardus.

G.

- Gabala v. Gabulensis ep.
- Gabaon (Gibeon Palaestinae) 1363, 1.
- Gabriel, Gabrihel archang. 388, 15. 593, 35. 770, 20.
- Gabulensis (*Gabala hodie Djebele, Syr., prope Ladikije*) ep.: Dithmarus.
- Gadebusch v. Godebuz.
- Gades, *Cadiz* (*Hispan.*) 89, 45.
- Gages v. Ghages.
- Gaieta, Gayetum, Caietana urbs, *Gaeta* (*Campan., ital. Prov. Neapel*) 254, 15. 386, 25. 591, 50. 1133, 30; eccl.: S. Scholasticae; Caietanus, Caietanus ep.: Rainaldus. — Gaytani 1453, 10; Caietani, Gayetani, Caietani: Iohannes *id est* Gelasius II. papa, Iohannes *id est* Nicholaus III. papa.
- s. Gaii mart. reliquiae 777, 10.
- Gaillars villa parroch., *Gaillard* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Celles, com. Anseroel) 236, 30.
- de (Gainesburg), Gaynesburg, *Gainsborough* (engl. ct. Lincoln): Willelmus fr., ep. Wigorn.
- Galicus v. Galli.
- Galienus cesar 834, 25.
- Galienus (med.) 82, 15; libri cyurgici atque phisicales 82, 15.
- Galilee, Gallilee mare, *Genesareth lacus* (*hodie Bahr Tabarijeh, Palaest.*) 386, 1. 591, 10.
- Galli 93, 20. 102, 20. 106, 20; Gallicanus populus 119, 25; historiae 91, 25. — Gallia, Galliae 7, 15—9, 35. 87, 25—91, 15. 103, 10. 104. 108, 40—110, 20. 115, 15—117, 35. 118. 120, 25. 121, 25. 124, 40. 127, 45. 133, 40. 145. 146, 10. 149, 20. 165, 40. 166, 5. 167. 170, 1—172, 35. 175. 187, 30. 193, 10. 535, 25. 661. 663, 1. 798, 15. 824. 825, 15. 826, 30. 827, 20. 830, 25. 831, 10. 834, 30. 836. 837. 897, 45. 925, 30. 1342, 10; inferior 106. 108, 15. 109, 5. 115, 15. 117. 118, 5. 167, 1. 172, 5. 180, 25. 181, 25; cf. Hanonia; superior 106, 25. 110, 20. 118, 5. 172, 30; occidentalia regna 825, 15; Gallica regna 825, 50; principatus 116, 1; Gallicae provinciae 824, 20; Gallice eccl. 196, 15; Gallica rura 904, 1; civitates 87, 15. 110, 1. 115. 118, 5; Gallici portus 93, 35; gentes 836, 20. 837, 20; bella 87, 15; cancellarius Galliarum (archiep. Trev.) 1460, 10; opp.: Con-

- fluencia. — Gallice 88, 35. — Galli Belgenses 106, 10; Gallia Belgica 85. 87. 89, 30. 90. 116, 45. 752, 10; Gallica Belgis v. Belvacus; cf. Belgi. — Galli Braccati (*quo nomine primo incolae provinciae Narbonensis a Romanis appellabantur*) 109; Gallia Braccata 87, 25. — Gallia Comata (*quo nomine primo Gallia, quae non ad provinciam Narbonensem pertinebat, a Romanis appellabatur*), Gallia Celtica, Gallia Celata 87, 25. 90, 10. — Gallia Germanica 85, 40. — Galli Senones, Senonientes 94, 5. 369, 15; duo duces 94, 5; Gallia Senonensis 90, 25. 93, 20; dux: Brenno. — Gallia Togata, *id est Gallia Cisalpina* 87, 25.
- Galli, *Franzosen* 185, 35. 326, 1. 1039, 5. 1160, 10. 1178, 40. 1279, 5; Gallici 243, 10; pontifices 1282, 40; Gallus 1207, 1; Gallici, Galici: Martinus IV. papa, Karolus I. rex Sicil., Heinrichus mon. Sar. — Gallia, Galliae 15, 35. 188, 30. 270, 30. 274, 5. 301, 10. 360. 362, 35. 366, 20. 395, 35. 462, 30. 470, 1. 536, 15. 618, 15. 663, 15. 785, 40. 831, 35. 968, 25. 998, 1. 1037, 10. 1039, 30. 1041, 15. 1132, 1. 1143, 30. 1144. 1148, 5. 1489, 5—1491, 20; regnum 270, 30; reges 1277, 15; primates 671, 15; ep. quidam 1132, 1. 1144; Gallicana eccl. 362, 35; reges: cf. Franci. — Gallica lingua, Gallicum, Gallicum volgare, gallice 87, 45. 88, 5. 101. 102, 15. 110, 30. 117, 10. 121, 10. 126, 15. 142, 5. 164, 15. 167, 30. 168. 232, 30. 248, 1. 260, 20. 387, 60. 393, 20; in vulgari Gallico transferre 102, 15; Gallicanum ydionia 240, 30; Gallicum grossum 87, 50; Gallica frena 1162, 30; Gallica profectio 1035, 20. 1037, 15; Gallicum iter 1039, 20; Gallica signa 1202, 45. 1209, 40; cf. Franci, Francia.
- Galliae, *id est terra Galatarum in Asia minore* 834, 20.
- Gallius ep. Aret. 1439, 20.
- Gallus insula, *Gallo lungo, La Proja prope Positanum* 1018, 5. 1021, 25; altare: b. Bartholomei; mon.: Arsenius.
- (S. Galli monast.), *St. Gallen (Schweiz)*, capella: S. Mauricii.
- s. Gallus conf. 758, 25. 784, 15; reliquiae 758, 15; dies 516, 35; festum 628, 35. 647, 1.
- Gallus de Iablon (*sive de Lemberg*) 682, 30; uxor: Stislawa; liberi: Gallus, Iarosius, Margaretha.
- Gallus de Iablon, fil. Galli 682, 35.
- Galterus v. Walterus.
- Gamfredus (card.) ep. Sabien. v. Celestinus IV. papa.
- Ganalo 159, 10.
- Ganda, Gandavum, Gandensis villa, *Gent (belg. Prov. Ostflandern)* 95, 40. 97, 5. 107, 35. 117 (Wanda). 126, 25. 175, 1. 240, 10. 263, 35. 266, 30—268, 1. 269, 1. 271, 5 (Gandae). 271, 10. 274, 30. 276, 25. 288, 35. 291. 292, 25. 297, 5. 314, 35. 320, 10. 324, 5. 784, 15. 816, 1. 819, 15; cf. Carincea; muri 125, 25; portus 97, 5; Gandense territor. 117, 10; eccl. et monast.: S. Amandi, S. Bavonis, S. Ioannis, S. Petri in monte Blandinii; parochiae: Heckreghem, S. Nicolai; porta: Cacci; mons: Blandinii; (castellanus): Sigerus II.; de Gandavo: Iacobus. — Gandenses 240, 15. 243, 25. 266, 30. 314, 20. 817, 35; canonici 784, 15; Minores fr. 291, 35.
- de Gandonville: Galterus.
- Gandulfus princ. (nob. Ital.) 1013, 25.
- Gangloff-Sömmern v. Sumeringen.
- S. Gangolfi monast. Erford. 480, 5; v. etiam SS. Anthonii et Gangolfi eccl. Erford.
- S. (Gangolfi), Gingolfi eccl. Magunt. 677, 5.
- S. Gangolfi eccl. et cimiterium in Sumeringen 568, 10.
- s. Gangolfus, Gangulphus, Gengulfus, Gengulphus, Gingnolfus mart. 482, 40. 750, 10; reliquiae 758, 15. 764, 20. 771, 10. 772, 1. 775, 30. 776, 35; corpus 771, 5; sanguis 776, 30; dies 484, 15.
- Garamanti 412, 45.
- de Gardiz, *Groß-Garz (pr. Rb. Magdeburg, Kr. Osterburg, prope Seehausen)*, miles: Petrus.
- Gardolfus ep. Halberstat. 377, 15. 378.
- Garganus, Gargani mons, *Monte Gargano (ital. Pr. Foggia)* 254, 45. 961, 40. 964. 1132, 1; eccl.: S. Michaelis.
- Garibaldus, Garimbaldus ep. Pinn. (Penn.) 1463.
- de Gariliano, *Garigliano fl.*, turris 1410, 10. 1411, 5; Liris fl. 1118. 1119.
- Garinus, Garrinus, Guarinus, Warinus.
- Warinus ep. Belvac. 170, 40.
- (Garinus) ep. Silvanect. 290. 301, 20.
- Guarinus abbas coenob. Septim. 1105.
- Garinus, Garrinus gubernator Lothar., fil. Hervei ducis Met. 145, 40. 146, 40. 147. 167. 168.
- Garipaldus rex Longobard., fil. Griomualdi regis 1433, 1.
- Garnerus, Garnerius v. Wernherus.
- Garrinus v. Garinus.
- Gartach Maior, *Groß-Gartach (württ. Neckar-Kreis, prope Heilbronn)* 673, 5. 675, 5.
- Gasconia, Gascogne v. Wasconia.
- Gastine, de le, la, *Woesten (belg. Prov. Westflandern, arr. et cant. Ieper [Ypern])*: Philippus.
- Gata, Gatha v. Gotha.
- Gatersteden (villa), *Gatterstedt (pr. Rb. Merseburg, prope Querfordiam)* 920, 15. 921; monast. 921. 922; mon.: Eberno, Siegeboto.
- s. Gatiani dens 786, 5.
- Gaudefridus v. Godefridus.
- s. Gaudencii mart. reliquiae 758, 20.
- Gaudencii archiep. Gnezdl., fr. s. Adelberti, corpus 38, 60.
- Gaudentius ep. Aretin. 1439, 15.
- Gaudrada v. Waldrada.
- Gaufridus, Gaufridus, Gaufridus v. Godefridus.
- S. Gaugerici monast. Camerac. 156. 862, 25. — (S. Gaugerici) mons prope Cameracum 155, 30.
- S. Gaugerici eccl. cath. Magdeburg. 178, 20.
- S. Gaugerici monast. Valencen. extra muros 141. 158, 20. 183, 25. 220. 288, 15; prioratus 220, 1; prior: Ubertus.
- s. Gaugerici conf., ep. Camerac. 125. 155, 30; corpus 178, 20; reliquiae 868, 20; festivitas 781, 25.
- Gaures, Gaura (villa), *Gavere (belg. Prov. Ostflandern, arr. Gent, cant. Oosterzele)* 198, 35. 200, 15. 205, 45. 206, 5. 242, 1. 268, 10. 287, 30. 321, 25; de G.: Rasso, Rogerus, (Arnulfus), Rasso.
- Gaurraing villa paroch., *Gaurain-Ramecroix (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Leuze)* 236, 35; Ramecroix 237, 50.
- Gay- v. Gai-.
- Gazan rex Tartar. 460, 1. 642. 656, 5. 720, 10. 724, 10; nuntii ad papam 460, 1. 720, 15.
- Geba v. Begga.
- Gebahardus v. Gebehardus.
- Gebalona villa ignota prope Rhenum fl. 811, 25.
- Gebechenstein, Gebechensteyn, Gebichensteyn, Gevekenstein castrum, *Giebichenstein ad Saale fl. (pr. Rb. Merseburg, prope, hodie intra Halle civ.)* 521, 1. 524. 949. 950.
- Gebehardus, Gebhardus, Gebahardus, Gevehardus, Gevardus.
- Gebehardus (archiep.) Salzburg. 524, 15.
- Gebehardus, Gevehardus III. ep. Constant. 11, 5. 358, 40.
- Gebehardus I. ep. Eystad. v. Victor II. papa.
- Gebehardus II. ep. Eichstet. 367, 1. 482, 1.
- Gebehardus de Hennenberg, ep. Wirzburg., fil. Godeboldi com. 367, 5. 368, 10. 520, 10; electus 361, 5. 362, 15. 531, 35.
- Gebehardus ep. Merseburg. 454, 10. 654, 20.
- Gevehardus, Gerardus, ep. Prag., antea Iaromir, fil. Bracezlai I. ducis Bohem. 38, 55. 39.
- Gebehardus I. ep. Ratispon. 829, 25.
- Gebehardus III. ep. Ratispon. 521, 30. 830.
- Gebhardus abbas monast. in Pomuk 695, 45.
- Gebehardus comes de Piugen 787, 1; fil.: Herimannus; fr.: Adelbertus.
- Gebehardus comes de Purchusin 787, 5.
- Gevehardus comes de Suppelingeburch 23, 20; fil.: Lotharius imp.
- Gevardus comes (Tarvis.) 987, 1; dux 986, 30; uxor: Albegunda.
- Gebehardus de Nordeke, fil. Thymonis 520, 1.
- Gebehardus de Quernforde 559, 1; fr.: Gerhardus, Conradus.
- Gebelini, Gebelingi, *Ghibellini* 456, 20. 518, 20. 711, 35.
- de Gebennis, *Genf*: Robertus II. ep. Camerac.; Gebenensis comes: Amedeus.
- Geberga (filia Henrici I. regis Germ.), uxor Ludewici IV. regis Franc. 180, 1.
- Geberga filia Karoli ducis Lothar. (infer.), uxor Lamberti com. Lovan. et (Henrici) com. Durb. 184. 185, 10.
- (Geberga), Helbrik filia (Liutpoldi II.) march. Orient., uxor Borivoy II. ducis Boem. 39, 55.
- Geberta mater Adalbaldi ducis Duac. 133, 30. 136, 1.
- Gebertus v. Silvester II. papa.
- Gebhardus v. Gebehardus.
- Gebichensteyn v. Gebechenstein.
- Gebizo presb. Aretin., fil. Peci 1481; filiae 1481, 15; filia: Teuza.
- Gebrenni, *daz, locus in Spessart silva* 759, 5.
- Gecze: Theodericus.
- Gedeon v. Gideon.
- Geeraardsbergen v. Gerardi-mons.
- Geete v. Getus.
- Geilenhusen, Geylenhusen, Geylnhusen, Ghelenhusen villa regia, *Gelnhausen ad Kinzig fl. (pr. Rb. Cassel)* 30, 30. 32, 1. 377, 15. 554, 35.
- Gelasius (I. papa) 122, 10.
- Gelasius II. papa, antea Iohannes (Gaelanus) 11, 45. 12, 1. 360.
- Gelasius ep. Aretin. 1439, 10. 1477, 1.

- Gelboe montes, *Gilboa* (Palaest., qui ab Iesreel civ. usque ad Iordan fl. pertinent, hodie Dschebel Fakûa) 385, 35. 591, 5.
- Geldern v. Gelria.
- Geldolphus abbas Brunwilar. 777, 1.
- Gelduinus abbas Aquicin. 197, 5.
- Gelfradus, Gelphradus abbas S. Petri monast. Erford. 367, 1. 371, 35. 488, 30.
- Gelingen corrupte Degesig monast., *Göllingen* (thür. Gb. Schwarzburg-Rudolstadt, A. Frankenhausen) 378; cf. 725, 15; praepos.: Wicelo.
- Gellire v. Gelria.
- Gelnhausen v. Geilenhusen.
- Gelphi, Gelphini v. Wel-.
- Gelphradus v. Gelfradus.
- Gelria, Ghelria, Gellire, Geldern (pr. Rb. Düsseldorf) 12, 25. 203. 327, 20; com. (perperam duces): Gerhardus II., (Otto III.).
- Gemblacense coenob., *Gembloux* (belg. Prov. Namur, arr. Namur) 177, 20. 183, 35; fortalicium 233, 15; Genblacensis abbas: Olbertus; (fundator): s. Guibertus; Gemblacensis: Sigibertus.
- Gemegense, Gemegiense, Gemeticense, Gemmeticense, Gemmaticense, Gemmaticum monast., Gemegiensis eccl., Gemmeticus locus, *Iumièges* (frz. dép. Seine-Inférieure, arr. Rouen) 160, 30. 161. 169, 40—171, 20; Gemeticenses monachi 169, 40. 171, 30; Gemmetices fr. 160, 25; conventus 169; Gemegensis abbas 141, 15. 169; eccl.: S. Petri; Gemegienses abb.: b. Philibertus, s. Aicadrus, (Martinus), Robertus, Theodericus; mon.: s. Hugo archiep. Rothomag.
- ss. (Gemini) mart. 1348, 30; reliquiae 1349, 1.
- S. Geminiani eccl. Mutin. 1310, 10—1313, 30.
- s. Geminianus ep. Mutin. 1310, 10—1313, 30; reliquiae 972, 15.
- s. Gemini senatoris reliquiae 818, 5.
- Gemmat-, Gemmet- v. Gemeg-.
- (de Gemmingen), *Gemmingen* (bad. Kr. Heidelberg, Ab. Eppingen): Weccelo prebend. Wimp.
- s. Genardi capilli 818, 15.
- Genardus nob. 158, 50.
- Genblacensis abbas v. Gemblacense coenob.
- Gene civ., *Jena ad Saale fl.* (thür. Gb. Weimar, Kr. Apolda) 401, 45. 454, 5. 654, 20; de Iene: Iohannes consul Erford.
- s. Genebaudus ep. Laudun. 124, 30.
- Genesis 587, 1; Geneseos lib. 906, 35.
- S. Genesii locus, *S. Ginese di Mammoli* (Tosc., Prov. et circ. Lucca, com. Capannori) vel *Vico Wallari* (Prov. Lucca) 1195, 1; cf. Mammula.
- s. Genesii mart. reliquiae 776, 20.
- Genezareth lacus v. Galilee mare.
- Genf v. de Gebennis.
- Gengulfus, Gengulphus v. Gangolfus.
- Genlaing villa parroch., *Jenlain* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Ouest) 236, 5.
- Genlaing villa parroch. in decan. Mont. 236, 1; cf. Ghelin ??
- Genly v. Gensi.
- s. Genovefa virgo (Parjs.) 120, 25. 124, 25; reliquiae 772, 15. 774, 15; capilli et vestimentum 786, 10.
- Gensericus rex (Vandal.) 121, 40.
- Gensi, Genly (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Pâturages) 236, 50.
- Gent v. Ganda.
- Gentio mon. 144, 20.
- Genua, Genuenses v. Ianua.
- de Genville, fortasse Ioinville ad Marne fl. (frz. dép. Haute-Marne): Ioffredus senescald. Campan.
- Georgenthal v. S. Georgii Vallis.
- Georgica (carmen) Virgilii 950, 1.
- S. Georgii Brachium v. Brachium.
- S. Georgii Vallis monast., *Georgenthal* (thür. Gb. Gotha, A. Ohrdruf) 366, 40. 535, 20. 559, 10. 582, 45. 585, 35. 645, 35. 653, 20 (Georii); monachi 645, 35. 653, 20. — S. Georgii Mons 582, 40.
- S. Georgii cella (iuxta Casin. monast.) 1118, 25.
- S. Georgii eccl. Erford. 477, 45.
- S. Georgii mons prope Hallam 950, 20.
- S. Georgii mart. eccl. in foro Ysenac. 546, 10.
- S. Georgii monast. Isn. 774, 30; chronica 774, 30.
- (S. Georgii) monast. Luc. 1119, 35. 1120; praepos.: Iohannes.
- S. Georgi monast. Prag. 38, 40; sanctimon. S. Benedicti ord. 38, 40; abbat.: Maria.
- S. Georgii monast. Prufeling. 747, 5.
- s. Georgius, Georius mart. 486, 45. 487. 546, 10. 770. 777, 40. 1485, 5; reliquiae 482, 20. 485, 30. 487, 5. 758. 765, 10. 767, 15. 769, 20. 771, 40. 774, 15. 777, 30. 778, 20. 785, 25. 787, 25. 818, 1; sanguis 772, 20. 776, 10; dies 543, 20; festivitas 765, 35; fr.: Demetrius.
- (Georgius) archiep. Strigon. 573, 20.
- Georgius mon., custos S. Liberatoris monast. iuxta radices Magellici montis 1138.
- Georgius, Georius comes de Widen 386, 30. 591, 50.
- Georgius discip. s. Constantii 1022.
- Gepidae 110, 15. 117, 35; regnum 124, 20; rex: Ardaricus.
- Gera fl., *Gera fl., qui in Unstrut fl. influit* 463, 5. 472, 20.
- Geraldinont. v. Gerardimont.
- Geraldus v. Gerhardus.
- s. Gerani reliquiae 818, 15.
- Gerardi-mansus, *Grammene* (belg. Prov. Ostflandern, arr. Gent, cant. Deinze) 143, 20.
- Gerardi-mons, Mons-Gerardi, Gerardi-montis, Gerardus-mons, Geraldinontis, Geraldinontensis villa, coenob. (S. Adriani), *Geeraardsbergen* (Grammont) ad *Teneram fl.* (belg. Prov. Ostflandern, arr. Aalst) 143. 172, 15. 186, 30. 314, 25. 320, 25. 868, 10; decanatus 234, 30. 235, 40. 236, 25; incolae 868, 15.
- Gerardus v. Gerhardus.
- Gerberga v. Geberga.
- Gerbodo (miles Flandr.) 194, 5.
- Gerdagus ep. Hildensem. 944, 15.
- Gerdrud, Gerdruda, Gerdrudis v. Gertrudis.
- Gerenrode, Gerenrodhe, Gerinrode monast., *Gernrode* (Anhalt, Kr. Ballenstedt) 27, 5. 31, 20. 915, 15; monast.: S. Cyriaci; abbat.: Mechtildis.
- S. Gereonis eccl. Colon. 156, 40. 949, 1; canon.: Meinherus.
- s. Gereon martir 766, 30. 770, 15; reliquiae 764; sociorum reliquiae 488, 15. 764, 40.
- Gerhardus, Gerardus, Geraldus, Geroaldus, Girardus, Gherardus.
- (S. Gerhardi) cenob. Bron. v. Broniense cenob.
- s. Gerardus abbas Bronien. et S. Gisleli Cell. 175, 45. 177, 35. 178. 180, 20. 183, 15. 1375, 1; biblioteca 1375, 1.
- Geraldus (card.) ep. Ost. 1200, 20. 1203, 15. 1204, 5. 1225, 1.
- Gerhardus (card. presb. tit. S. Crucis) v. Lucius II. papa.
- (Gerhardus II.) archiep. Brem. 393, 1. 616, 40.
- Gerhardus I. archiep. Magunt. 30, 10. 31, 1. 326, 35. 398. 399, 45. 400. 621. 622, 10; ep. 398. 399, 45. 400. 621. 622, 10.
- Gerhardus de Eppenstein, II. archiep. Mogunt. 420, 30. 421. 424, 5. 425, 40. 427, 10. 428, 35. 431, 5. 432, 5—434, 25. 436, 30. 633, 30. 635, 10. 636, 10. 641, 5—643, 20. 645, 20. 672. 673, 25. 719, 40; electus 418, 30; ep. 425, 40. 428, 35. 719, 40.
- Gerardus I. ep. Camerac. et Attrebat. 157, 10. 170, 30. 187, 35. 188, 1. 841. 843, 35—845, 20. 846. 859; capellanus Heinrici II. imp. 157, 10. 843, 35; propinquus: Lietbertus ep. Camerac.
- Gerardus II. ep. Camerac. 157. 194, 15. 202, 20.
- Gerardus de Dainvilla, III. ep. Camerac. 157, 35.
- Gerardus ep. Camerac. v. etiam Guiardus.
- Gerhardus II. ep. Engolism., legatus in Aquitania II, 20.
- Gerardus ep. Florent. v. Nicolaus II. papa.
- (Gerhardus) ep. Lavatin. 415, 20.
- Gerardus ep. Prag. v. Gebehardus.
- Girardus, Geroaldus abbas S. Petri monast. in monte Blandinii iuxta Gandavum 815, 40—820, 15.
- Gerardus antiquus primicerius (S. Donati) eccl. Aretin. 1433, 15; cf. 1430, 15 (n. 5).
- Gerardus primicerius Aretin. 1480, 5.
- Gerardus presb. Aretin., fil. Iohannis presb. 1476, 15; fil.: Mascarus cler.
- Gerardus presb. Donon. 152.
- Gerardus mon. Passinian. 1092.
- Gerhardus, Gerhard subdiacon., puer Sar. 694, 30. 696, 25.
- Girardus fr. Vallumbros. 1103, 5.
- Gerhardus canon. Wimp. eccl. 674, 5.
- Gerhardus fr. ord. Min. 391. 614, 40.
- Gerardus de Roussillon, dux Burgund., comes 136. 143. 144. 186; uxor: Berta.
- Gerhardus de Obersen, (comes de Bernek), fil. Botschonis comitis 681, 30. 682, 40. 690, 15. 691, 5. 693, 35. 697, 40. 699. 700, 20. 701, 20. 703, 1—705, 30. 707; uxor: Iuta vel Tuta, Tutlina; liberi: Botscho, Zmilo, Eufemia, Agnes.
- Gerhardus comes *perperam* dux de Gellire 12, 25. 203, 20; filia: Yolendis.
- Gerardus fil. Balduini III. com. Hanon. 203.
- Gerhardus, Gerardus, Gherardus I. comes Holsat., comes de Scowenburch, fil. Adolphi IV. Iohannis com. 27, 1. 29; uxores: (Elisabeth), Adelheidis; filia: Liutgardis.
- Gerardus comes de Leodio 146, 25.
- (Gerhardus de Donoratico) com. Pisan. 405, 5. 625, 30.
- Gerardus laicus Aretin., fil. Mascari clerici 1476. 1482, 10; filii et filiae 1476, 15; filia: Antilia.

- (Gerardus Aretin.), fil. Rusticelli 1481, 5; consobrinus: Ildibrandus.
- Gerhardus Capellani 611, 5.
- Gerardus Rotundi carnifex Chierv. 320, 35—322, 45.
- Gerardus de Elnde 611, 5.
- Gerardus de Halut 200, 25; uxor: Clemencia.
- Gerardus de Iacea, Iauca miles 198, 1, 263, 321, 20, 324, 45.
- Gerardus dom. de Lendio 321, 20.
- Gerardus Fuskus de Montepupe 1476, 20; filii: Ubaldulus, Ugolinus canon. Aret.
- Gerardus quidam ex Ponienſi territ. 1092, 10.
- Gerhardus de Quernforde 559, 1; fr.: Gebehardus, Conradus.
- Gerardus dom. de Sancto Oberto, fil. Egidii 204, 1, 228, 1, 231, 20, 263, 1.
- Gerardus dom. de Sothenghien 223, 40, 268, 10; fr.: Walterus.
- Gerardus de Vienna 143, 20.
- Gerhardus 749, 30.
- Gerinrode v. Gerenrode.
- Gerlacus de Nazowe, archiep. Mogunt. 464.
- Gerlacus de Bettingen, decan. Wimp. 676, 1.
- Gerlacus comes de Weldense 523, 20, 535, 20; uxor: Cecilia; fil.: Udo II. ep. Cie.
- (Gerlacus) de Bruberg miles 423, 15, 430, 25, 634, 55, 640, 45, 641, 1.
- Gerlacus de Butingen nob. 603.
- Gerlannus nob., abbas Bob., cancell. Hugonis regis Langobard. 996, 15, 1001, 15—1003, 15, 1005, 10, 1007, 1013, 20, 1015, 1.
- Gerlo 154, 35.
- de Germanes miles: Balduinus.
- Germani 98, 35, 102, 20, 106, 20, 115, 15, 119, 25, 167, 168, 15, 180, 35, 534, 35, 1489, 25; Germanicus populus 746, 1; regna 85, 1; Germanicum regnum 94, 10; reges 658, 15; coloni 905, 1. — Germania 7, 15, 8, 40, 11, 40, 15, 45, 37, 40, 90, 93, 94, 30, 106, 115, 116, 40, 117, 35, 134, 20, 145, 10, 146, 10, 167, 15, 175, 25, 177, 25, 355, 10, 362, 35, 363, 20, 365, 15, 366, 35, 373, 30, 420, 30, 533, 5, 543, 1, 615, 15, 655, 35, 673, 35, 818, 5, 825, 5, 828, 830, 25, 897, 45, 924, 5, 925, 30, 1127, 35, 1142, 10, 1143, 10, 1145, 15, 1377, 15, 1460, 10, 1489, 35—1491, 15; Germanicae partes 183, 20; nationes 106, 15; civitates 116, 40, 543, 1, 673, 35; principes 11, 1, 841, 40; cancellarius 1460, 10; episcopi 362, 35; aquilonaris plaga 37, 40; Austrasii reges Germaniae 110, 10; Germania, quae et Aleman-
nia 93, 5; Germania Renensis 93, 20; metropolis: Colonia, Maguncia; reges: Ludewicus II., Heinricus I.; legatus sedis apost.: s. Bonifacius; cf. Alamanni, Austrasii. — Germaniae inferioris regnum, quae Austria dicebatur 164, 25; Germanica Gallia 85, 40; Germanici Franci 90, 20.
- (S. Germani) civ. circa radicem Casini montis, *San-Germano, hodie Cassino* (Prov. Neapel, circ. Sora) 1130, 35, 1139, 5; monast.: b. Mariae.
- S. Germanus in Laya, *Saint-Germain-en-Laye* (frz. dép. Seine-et-Oise, arr. Versailles) 328, 30.
- S. Germani eccl. Mont. 132, 183; canonici 131, 45.
- S. Germani (eccl.) Spir. 676, 30; scolasticus: Marcius magister.
- s. Germanus cf., ep. Autisiodor. 118, 20, 767, 20; reliquiae 785, 818, 10; ossa 772, 25.
- s. Germanus (ep.) Paris. 124, 40.
- s. Germanus martyr 770, 10.
- Gernrode v. Gerenrode.
- Gero archiep. Colon. 768, 20.
- Gero archiep. Magdeburg. 749, 20, 750, 30.
- Gero ep. Halberstad., decan. 36, 368, 30, 369, 372, 537.
- Geroaldus v. Gerhardus.
- Geroboam (Ierobeam I. rex Israel.) 474, 20; Ieroboam 1161, 40, 1251, 1; Ih. 80, 20, 1219, 35.
- Geroldus ep. Aldenburg. et Lub. 15, 25, 35, 15.
- Gerolt (*fortasse* canon. Aschaff.) 759, 40.
- Gêroldus diac. Frising. dioc. 761, 25.
- Geroldus de Hawenstein, decan. Wimp. eccl. 674, 1, 675, 5.
- (Geroldus), Keroldus (comes a Carolo Magno Bavariae prefectus) 737, 15.
- Gerona v. Gerunda.
- Gerontius mart. atque pontif. (Cerv.) 750, 10.
- Gertrudis, Gerthrudis, Guertrudis, Gerdrudis, Gerdruda, Gerdrud, Gertrut, Etrudis.**
- S. Guertrudis cenob. Nivell. 162, 35, 172, 15; abbatissa 162, 35.
- S. Gertrudis eccl. Osnabrug. 878, 40.
- s. Gertrudis, Gerthrudis, Guertrudis, Gerdrudis, Gerdruda, Etrudis virgo et mart., abbat. Nivell., filia Pipini senioris 129, 15, 132, 5, 133, 136, 229, 20, 770, 20, 780, 15, 1369, 20, 1488, 1489, 1; reliquiae 482, 30, 767, 25, 776, 15, 778, 20, 780, 1, 787, 25; gesta 1488, 15; consanguinea: Amalberga; sororius: Pipinus maiordomus.
- Gertrudis, Gerthrudis ducissa, filia Lotharii III. imp. Rom., uxor Henrici (Superbi) ducis Bawar. et Sax. et Henrici II. ducis Austr. (XI. ducis Bawar.) 11, 40, 12, 25, 14, 18, 20, 19, 5, 23, 26, 35, 29.
- Gerthrudis filia Henrici ducis Austr., uxor Wladislai (march. Moraw.) et (Hermann) march. de Baden et (Romani) ducis (*perperam* regis) Rusc. immo Halic., sanctimon. in Suseliz 41.
- (Gertrudis) filia Henrici Leonis ducis Baw. et Sax., uxor (Friderici IV. ducis Suev. et Kanuti VI. regis Dan.) 24, 25, 30, 15.
- Gertrudis (filia Theoderici II. ducis Lotharing. super., uxor Florentii II. com. Holland.) 11, 50; fr. germanus: Lotharius III. imp.
- Gerdrudis regina Ung., filia (Bertholdi IV.) ducis Meran., uxor Andreae II. regis Ung. 4, 15, 41, 15, 572, 30, 577, 40, 582, 5, 612, 45.
- (Gertrudis) comitissa (filia Bernhardi II. ducis Sax.), uxor Florencii I. com. Fris. et Roberti I. com. Flandr. 191, 25.
- Gertrudis (*perperam* Sophia) filia Ludewici III. lantgr. Thur., abbat. Altenburg. (*perperam* in Kitzingen) 608, 15.
- Gerthrudis, Gerdrudis marchionissa Sax., filia Ecberti I. march. Misn., uxor Henrici Pinguis march. Fris., com. de Nordheim et Henrici I. march. Misn. 11, 22, 23, 26, 30, 36, 50, 358, 20, 360, 20, 529, 30; *perperam* uxor Egberti II. march. Misn. 36, 50; *perperam* soror Lotharii III. imp. 11, 40.
- Gerdrudis filia Perngeri I. com. de Sultzpach, uxor Conradi III. regis Rom. 535, 35.
- Gertrudis abbat. Hammatic., quondam uxor Ingomari 137, 138.
- Gertrudis uxor Leonardi, mater Rodolfi canon. Goslar. 764.
- Gerdrudis rectrix hospital. Sar. 696, 30.
- s. Gerulfi reliquiae 482, 25.
- Gerunda, *Gerona* (Catalon.) 715, 45; *perperam* Gerunda fl. 914, 915.
- Gerungus ep. Misn. 371, 20.
- Gerungus abbas S. Paulinae cellae 924, 925, 5, 927, 25—934, 15; ortus natalibus Buchaugiensis familiae 928, 1.
- Gerungus laicus 764.
- s. Gervasius mart. 770, 20, 774, 5, 808; reliquiae 772, 10, 774, 972, 5; ossa 369, 25, 537, 25; vestimentum 776, 35; ss. Gervasii et Prothasii dies 485, 10.
- Gervasius archiep. Rem. 861.
- Gervasius de Castello 242, 5; fil.: Herveus.
- Gervasius de Provino 270, 30.
- Gerwicus pleban. S. Pauli eccl. Erford. 385, 20.
- Getae v. Gothi.
- Gethsemani petra 487, 5.
- Getus fl., *Geete, qui in Dyle fl. influit* 362, 30, 531, 40.
- Gev- v. Geb-.
- Geylenhusen v. Geilenhusen.
- Ghages villa parroch., *Gages* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Chièvres) 236, 35.
- Ghelin villa parroch., *Ghlin* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Mons) 236, 50; cf. Genlaing??
- Ghelria v. Gelria.
- Gherardus v. Gerhardus.
- Ghibellini v. Gebelini.
- Ghilenghien villa, *Ghislenghien* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Ath) 236, 35, 320, 40; Ghillenghinensis, Gillingenensis, Gilingeniensis eccl. 200, 20, 201.
- Ghillebertus v. Gilbertus.
- Ghislage v. Gilleges.
- Ghisleni, Ghislenus v. Gisl-.
- Ghisnes villa, castrum, *Guines* (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Boulogne-sur-Mer) 268, 325, 326, 334, 25; comitatus 268, 35; terra 268; com.: Arnolfus II., Theobaldus immo Arnoldus III.
- Ghlin v. Ghelin.
- Ghoy v. Goy.
- Gibbertus presb. (Gall.) 1144.
- Gibeon v. Gabaon.
- Gibieque villa parroch., *Gibecq* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Chièvres) 236, 40.
- (s.) Gibrianus 124, 25.
- (Gideon), Gedeon (iudex Israel.) 388, 30, 593, 50, 1039, 1280, 45.
- (Gideon), Gedeon prebend. 253, 20.
- Giebichenstein v. Gebechenstein.
- Giecheburc, Giecheburg prepositura, *Iechaburg* (thür. Gb. Schwarzburg-Sondershausen, Kr. Sondershausen) 391, 10, 613, 35.
- Giessen v. Gissen.
- Gigniacensis (cella), *Gigny ad Suran fl.* (frz. dép. Iura, arr. Lons-le-Saunier, cant. Saint-Julien) 173, 25.
- Gilbertus, Gillebertus, Gislebertus, Gisilbertus, Gisilbertus, Gisalpertus, Ghillebertus, Gisilpertus.**
- Gillebertus ep. Noviom., abbas S. Amandi eccl. Elnon. 159, 30.
- Gisilbertus abbas S. Petri eccl. Erford. 358, 15.

- Gisilbertus abbas (Hasung.) 525, 35. 526, 20.
- Giselbertus, Gisilbertus abbas Reinersborn. 528.
- Gilbertus, Gilebertus abbas S. Iohannis eccl. Valencen., fr. SS. Crispini et Crispiniani eccl. Suession. 207, 20—217, 40.
- Gilbertus (praepos. Mont.) 81, 35. 107, 35. 131, 50. 132. 164, 40. 183, 25. 186, 20. 189, 45—191, 30. 194. 195. 202, 25. 203, 30. 222, 5. 225. 226, 50—231, 1. 233. 239, 25. 303, 25; historia 107, 35. 183, 25; cronica 239, 25; facta Hanon. 81, 35.
- Gisalpertus, Gisilpertus clericus quidam ex regione Paris. oriundus 825, 20—826, 40. 832, 1.
- Gilbertus, Gillebertus dux Burgund. 180; filia: (Ludegardis).
- Gilbertus, Gillebertus, Ghillebertus, Gislebertus dux Lotharing. 177. 178.
- Gilbertus de Bourghella 263, 1. 268, 10.
- Gilboa v. Gelboe montes.
- Gildardus ep. Suession. (immo Roto-mag.) 124, 40.
- Gilengeniensis, Gillengeniensis eccl. v. Ghilenghien.
- Gilla v. Gisela.
- Gillebertus v. Gilbertus.
- Gilleges villa parroch., *Ghislage* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Mons, com. Havré) 236, 1.
- Gilleni, Gillenus, Gillio v. Gisl-.
- Gingolfus, Gingolfus v. Gangolfus.
- Giosfredus dispensator Vallumbros. monast. 1089, 1.
- Girardus v. Gerhardus.
- Giro opp. (castr.), *Castello in Ischia ins.* 1018, 20. 1021, 40.
- Gisalpertus v. Gilbertus.
- Gisela, Gysela, Gisila, Gisla, Gysila, Gysla, Gilla, Gyzela, Kysela.**
- Gilla filia Karoli III. regis Franc., uxor Rollonis ducis Normann. 175, 15.
- (Gisela) filia (Heinrici II.) ducis Bavar., (uxor Stephani I. regis Ung.) 657, 25.
- Gisela, Gysela, Gisila, Gysila, Gysla de Werle (filia Hermannii II. ducis Suev.), uxor Brunonis com. Brunsvic. et (Ernesti I.) ducis Suev. et Conradi II. imp. Rom. 10, 55. 26, 30. 515, 20. 517. 518, 5. 519, 5. 520. 657, 25. 658. 753, 15 (Kysela); neptis Heinrici II. imp., de genere Karolorum 517, 20.
- Gyzela filia Odalrici et s. Paulinae 915.
- Gisla uxor Wilielmi (Tusc. ?) 1443, 5.
- Giselbertus v. Gilbertus.
- Giselerus, Gisilharius archiep. Magdeburg., ep. Merseburg. 9, 40. 749, 20.
- Giselerus molitor Goth. 615, 40.
- (Giseprandus ep. Terdon.) 1010. 1011.
- Gisil-, Gisl- v. Gisel-.
- S. Gisleni, Gilleni, Ghisleni monast. Cellense, Cella, Cellense cenob., Cellensis eccl., Saint Guislain, *Saint-Ghislain* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Boussu) 172, 10. 175, 45. 177. 178, 5. 180, 20. 183, 15. 185, 15. 187, 20. 200, 10. 238, 30. 868, 25; monachi 187, 10; abb.: Gerardus, Heribrandus, Widricus; Annales S. Gil- leni in Cella, S. Gisleni, Guisleni, Ghisleni 177, 35. 184. 185, 40. 186, 5. 187.
- s. Gislenus, Ghislenus, Guislenus, Gil- lenus Cellensis, ep. 127, 35. 130, 30. 132, 5. 177, 45. 178, 1; Atheniensis 155, 35; corpus 174, 25. 184, 1. 187, 15; legenda 111, 10. 177, 40.
- (Gislenus), Gillio de Chin 205, 40.
- (Gislenus), Gillenus de Trazegnies 204, 45.
- de Gisperleiben, *Gispersleben ad Gera fl.* (pr. Rb. Erfurt, Kr. Erfurt): Hein- rich consul Erford.
- Gissen, Gryssen opp., *Giessen* (hess. Prov. Oberhessen) 451, 30. 653, 10.
- Gisulfus magister camerae Pap. 1457; fil.: Ayraldus.
- Givry villa parroch., *Givry* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Pâturages) 236, 45.
- Gizo, Gizus Teuzi (Aret.) 1478, 20. 1481, 5; fil.: Guinigildus.
- Glagon villa parroch., *Glageon* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Trélon) 236, 25.
- de Glana, *Glâne* (schweiz. Kt. Waadt): Petrus.
- de Glanceon, Glanchon silva inter Tor- nacum et Valencenas 289. 300, 10. 302, 15.
- Gleisberg v. Glisberg.
- Glichen, Glichin, Gliche, Glychen, Gleichen castrum, castellum, opp., *Gleichen, cuius rudera in Gleichberg monte* (pr. Rb. Erfurt, Kr. Erfurt) exstant 10, 40. 357, 10. 379, 15. 391, 15. 392, 10. 397, 30. 401, 15. 403, 20. 423, 10. 461, 30. 468, 5. 518, 30. 527, 10. 530. 613, 40. 616, 20. 621, 45. 623, 1. 634, 45; comitum sepulchrum in Monte S. Petri Erford. 484. 485, 10; de Gl. com.: Byso, Erwinus I., Lampertus I., Ernestus I., Ernestus II., Erwinus II., Lampertus II., Ernestus III., Heinricus I., Lampertus praepos. S. Petri Erford., Heinricus II., Erwinus III., Albertus, Herman- nus (*perperam* Heinricus); nob.: Theodericus.
- de Glichenstein, Glichinstein, Gliken- stein, *Gleichenstein castr., cuius rudera in Eichsfeld pago prope Ershausen* (pr. Rb. Erfurt, Kr. Heiligenstadt) ex- stant, comes: Albertus I.
- Glinde (villa), *Glinde ad Albim fl.* (pr. Rb. Magdeburg, Kr. Kalbe ad Salam fl.) 950, 20.
- de Glinde: Busse Erford.
- de Glisberg, Glihsbergk, *Gleisberg mons ad Salam fl.* (thür. Gb. Weimar, prope Jena civ.), dom.: Waltherus.
- s. Glodesindis (Chlodesindis) Met. 125, 35. 772, 25.
- Glodius v. Clodius.
- Glogovia (civ.), *Glogau* (pr. Rb. Lieg- nitz) 27, 15; dux: (Heinricus III.).
- Glomicus comes Durb., fil. Brunulphi ducis Austras. Inf. 131.
- Glychen v. Glichen.
- Gnezden, *Gnesen* 38; eccl.: S. Mariae; Gnezdensis, Gneznensis archiep.: Gaudencius, (Vincentius).
- Gnosene (Knosene) stagnus prope Tor- gau (pr. Rb. Merseburg), cf. *Knesen villa, quae olim prope Losswig* (Kr. Torgau) exstitit 536, 5.
- s. Goar 767, 20.
- Goarcensis v. Gurzensis.
- Gocelinus v. Gotlinus.
- S. Godardi v. Godehardi.
- (Godeboldus) patriarcha Aquil. 521, 30.
- (Godeboldus) ep. Traiect. 1332, 1.
- Godeboldus, Gudeboldus comes de Hennenberg, fil. Bopponis I. com. 519, 40. 520, 10. 530, 35; filii: Boppo, Bertoldus, Gebehardus, Guntherus.
- Godeboldus de Wasungen, fil. Boppo- nis II. com. de Hennenberg 520, 5.
- Godebuz (cast.), *Gadebusch* (Mecklen- burg-Schwerin) 36, 5.
- Godefridus, Godefredus, Godofredus, Gotafredus, Gotefridus, Gotifredus, Gotfridus, Godfridus, Gaufredus, Gau- fridus, Gauffridus, Gaudefridus, Gozze, Guotfridus.** Cf. Giosfredus, Gon- fridus.
- Godefridus rex Normann. 150, 1.
- Godefridus de Condato ep. Camerae. 157, 30. 284, 5. 294. 297, 20. 298, 15.
- Godefridus, Gotefridus, Gotfridus I. ep. Herbipol. 375. 376. 543, 15. 545, 20; cancellarius imp. 375, 10.
- Gotefridus II. ep. Herbipol., summus prepos. 377, 30.
- Godofredus ep. (Magalon.) 1301, 5.
- Gotfridus mon. Sar. 702, 5.
- Gotafredus (dux Alamann.) 751, 20.
- Godefridus dux Dan. 172. 174, 30.
- Godefridus I. dux Lotharing. (infer.) 186, 15.
- Godefridus, Godfridus, Gotfridus, Guot- fridus II. dux Lotharing. (*primo* super., *deinde* infer., fil. Gothelonis I. ducis) 187. 521, 1. 1418, 5. 1419, 5; Gotifredus dux (Tusc.) 1095, 45.
- Gotefridus III. dux Lotharing. (infer.), marchio Tusc. 1197, 5. 1219, 15.
- Godefridus, Gotefridus de Bullione, IV. dux (Lotharing. infer.) 196, 1. 358, 10. 1218, 20; fr.: Balduinus I. rex Iherosol.
- Gotefridus, Gotfridus, Godfridus I. dux Lovan. 362. 365, 35. 531, 40; dux Brabanc. 362. 531, 40.
- Godefridus III. dux Lovan. 221, 20. 223. 224. 229, 15—233, 25; dux Bra- banc. 233, 25; fil.: Henricus.
- Godefridus comes palat. (Rheni) 1331.
- Godefridus, Gauffridus (immo Theo- baldus II.) comes de Barri 325. 326.
- Godefridus fil. Balduini IV. com. Ha- non. 205; uxor: Aenor.
- Godefridus comes Namurc. 204, 40. 205; uxores: Sibylla, Hermesendis; li- beri: Elisabeth, Flandrina, Henri- cus, Albertus, Aelidis, Beatrix, Cle- mentia.
- Godefridus comes (Nordalbing.) 29, 1.
- Godefredus comes de Pertica 242, 15.
- (Godefridus) comes (Province) *fortasse* 1148, 10.
- Godefridus comes (Virdun.) 184, 10. 185. 191, 1; *perperam* dux 84, 35.
- Godefridus de Baleham 230, 40.
- Godefridus de Bouchain, castell. Va- lencen., dom. Ostrevan. 203, 35; uxor: Yolendis; liberi: Godefridus, Berta.
- Godefridus, fil. Godefridi de Bouchain 203, 40. 206. 209, 30.
- (Godefridus) de Brunecke 415, 20.
- (Godefridus) de Eppenstein, iusticiarius Ludowici IV. imp. 459, 20.
- (Godefridus) de Hollo 415, 20. 633, 40.
- Gotfridus dom. de Hohenloch 461, 10.
- Godefridus dom. de Toesni, fil. (Rogeri) dom. 203, 25.
- Godefridus de Tourmeroi 242, 10; fr.: Hugo.
- Gaufredus dom. de Vienna 230, 40.
- Gaufredus, Gauffredus, Gaufridus de Villa-Harduin 242, 30. 245.
- Gotefridus de Northusen, consul Er- ford. 426, 40. 427, 5.
- Gozze von Ingerisleibin, civis Erford. 477, 45.
- S. (Godehardi), Godardi Alpes v. Alpes.
- S. Godehardi eccl. (Halberstad.) 18, 30.
- s., b. Godehardus, Gothardus, Gote- hardus conf., ep. Hildensem., abbas

- Hersfeld., abbas Aldah. 10. 363, 20. 517, 1. 520, 25. 533, 1. 769, 35. 770, 1. 788, 1. 944, 20. 946, 20; reliquiae 764, 40. 765, 15. 787, 25; corpus 12, 35; tumba 764, 35. 765, 1; translatio 750, 5. 765, 20.
- Godescalcus, Godescaldus v. Gotscalcus.
- Godfridus v. Godefridus.
- Godi v. Gothi.
- Godildis mulier 800, 15.
- Godina uxor Osberti 207, 20.
- Godinus Bob., ex Francia ortus 1000, 30.
- Godipertus, Godopertus iudex Ariberti II. regis Langobard. in civ. Senensi 1433, 20. 1434.
- Godolbertus rex Langobard., fil. (Ariperti I. regis) 1433, 1.
- Godium v. Gothi.
- Gognies, Boegnies villa, *Gognies-Chaussée* (frz. dép. Nord. arr. Avesnes, cant. Maubeuge) 195, 5. 236, 45.
- Gök-Su v. Saleph.
- Göllingen v. Gelingen.
- Görz v. Gorz.
- Goito v. Gradii castrum.
- Goldacker: Hermannus.
- Goldbach v. Golpach.
- Goldichen: Hartung consul Erford.
- Golgata, Golgatha, Golgotana eccl. v. Calvariae mons.
- Golis curia *ignota prope Erfordiam* 469, 15.
- Golpach (villa), *Goldbach* (thür. Gb. *Gotha*, Kr. *Gotha*) 620, 40. 637, 25; (de G.): Helwicus marschalcus.
- Gommegnies, Gommegnies villa parroch., *Gommegnies* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Ouest) 217, 40. 236, 5.
- Gondregien villa parroch., *Gondregnies* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath., cant. Chièvres) 236, 40.
- Gondutiole castellum, *fortasse Gonnicella* (Lombard., Prov. Pavia, circ. *Voghera*, mand. *Godiasco*) 1304, 20.
- Gonfridus ep. Camerac. et Attrebat. 156, 1.
- Gommegnies v. Gommegnies.
- Gonradus v. Conradus.
- Gonterus, Gontharius v. Guntherus.
- Goomerus rex Belg. *fabul.* 113, 25.
- s. Gordiani reliquiae 197, 20. 780, 20.
- s. Gorgonius martyr 10, 20; reliquiae 764, 20. 769, 20; Gorgonis corpus 732, 15.
- de Gorz (Goricia), *Görz ad Isontium fl.*, com.: (Meinhardus III.), (Albertus II.).
- Gosbertus 1467, 1; fil.: Albertus.
- Goseck v. Gozie.
- Goslaria civ., villa regia, *Goslar* (pr. Rb. *Hildesheim*) 10. 17, 25. 18. 23, 15. 36, 55. 357, 10. 360, 10. 373, 5. 519, 25. 527, 5. 541, 10. 874, 5. 875, 1. 876, 35. 877, 40. 920, 30. 1330; Goslariensis aula 11, 15; palacium 535, 30; lacus 17, 25; conventus curiae reg. 920, 30; Goslariense monast.: *Novi-operis*. — Goslarienses 567, 5; erarium 567, 5; praepos.: *Adelogus*; canon.: *Rodolfus*.
- Gossuinus, Goswinus, Gosswinus, Gothuinus, Gozwinus.**
- Gothuinus ep. Tornac. 153, 40. 154. 269. 270, 10. 281; fr.: Aldo miles Valencen.
- Gossuinus abbas Aquicin. 197, 20.
- Gozwinus praepos. (S. Borchardi monast. prope Halberstat) 25.
- Gossuinus dom. d'Enghien, fil. Hugonis dom. 221, 15. 229, 20.
- Gossuinus de Hova 321, 25.
- Gossuinus, Gosswinus III. de Montibus, par Mont. castri et Valencen. et Bellomont. 199; uxor: *Beatrix*; liberi: Gossuinus, Yda, Mehaldis, Aelidis, Rosa, *Beatrix*, Agnes.
- Gossuinus, Goswinus IV. de Montibus, fil. Gossuini 199.
- Gossuinus dom. de Oysi, nob. 195.
- Gossuinus de Winterin (*immo Wavrin*) 232, 35; uxor: *Ada*; fr.: *Hellinus*.
- Gostelengum, *Gottolengo* (Lombard., Prov. *Brescia*, circ. *Verolanuova*, mand. *Leno*) 1302, 45.
- Gostivit dux Bohem. 38, 10. 43, 15; fil.: *Borivoy*.
- Goswinus v. Gossuinus.
- Gota v. Gothi.
- Gotafredus, Gotefridus v. Godefridus.
- Gotegnies, *Gottignies* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. *Soignies*, cant. *Roelux*) 236, 1; *Gotigniacum* op. 117, 20.
- Gotehardus v. Godehardus.
- Gotehrammus (comes Bawar.) 737, 25.
- Gotfridus v. Godefridus.
- Gotha, Gota civ., opp., villa, *Gotha* 384, 40. 418, 20. 441, 10. 444. 452, 15. 453, 20. 454. 462, 40. 470, 5. 477. 595, 10. 635, 55. 636, 1. 639, 5. 642, 55. 643, 10. 649, 25. 653, 30. 654; valva, quae villam *Sundershusin* respicit 595, 10. — *Gothenses*, *Gotenses* cives 452, 10. 638, 40. 641, 1. 653, 25; consules 638, 40; mag. cons. 638, 40; *Gothenses* cives: *Giselerus* molitor, *Heinricus* de *Ufhusen*; de G.: *Bertolt* cons. *Erford.*, *Cunrat* cons. *Erford.*, *Volradus* civis *Erford.*; de Gata, *Gatha*: *Conradus* mon.
- Gothardus v. Godehardus.
- Gothelo I. (dux Lotharing. infer. et superior.) 187, 30; fil.: *Godefridus*.
- Gothi, *Wisigothi* 84, 35. 107, 35. 112. 117, 20. — 119, 25. 122, 25. 182, 15; regnum 112, 35; *Getae* 134. — *Gothia* 90, 1. — Cf. *Wisigothi*, *Ostrogoti*.
- Gothi, *Godium*, *Godi* (Lombard., Prov. et circ. *Brescia*, mand. *Bagnolo Mella*) 1304, 30. 1307, 45.
- de Gothis dom.: *Iohannes*.
- Gotho 1133, 40.
- Gothuinus v. Gossuinus.
- Gotifredus v. Godefridus.
- Gotigniacum v. Gotegnies.
- Gotlinus, Gocelinus abbas S. Amandi monast. *Helnon*. 172, 25. 173.
- Gotscalcus, (Godescalcus), Godescaldus, Gotschalcus, Gotsalk.**
- Godescaldus abbas eccl. *Bucil.*, abbas *Bonae-spei* eccl. 219.
- (Godescalcus) abbas S. Albani monast. *Mogunt.* 884, 45.
- Gotscalcus Magister-fori, consul *Erford.* 427, 5.
- Gotsalk, Gotscalcus de *Lubelin*, consul *Erford.* 427, 5. 477.
- Gotsalk von *Tyfental*, consul *Erford.* 477, 20.
- Gotschalcus civis *Ysenae*. 574, 5.
- Gottenbach (*immo Bottenbach*) villa, *Bottenbach-Buschgotthardshütten* (pr. Rb. *Arnsberg*, Kr. *Siegen*) 487, 30.
- Gottern v. Guterer.
- Gottignies v. Gotegnies.
- Gottolengo v. Gostelengum.
- Gouzdec castrum prope urbem *Misnac*, quod olim prope *Constappel* (sächs. Kh. *Dresden*, Ah. *Meissen*), fortasse in *Gohlberge* monte situm erat 39, 25.
- Goy villa parroch., *Ghoy* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. *Soignies*, cant. *Lessines*) 236, 25.
- Goy villa parroch., *Ghoy* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. *Thuin*, cant. *Merbes-le-Château*, com. *Labuissière*) 236, 30.
- Gozie cenob., *Goseck* (pr. Rb. *Merseburg*, Kr. *Querfurt*) 522, 15.
- Gozmar (fortasse praepos. *Aschaffenburg*) 759, 35.
- Gozmarus comes de *Cegenhain* 542, 5; comes *Hass*. 374, 35.
- Gozwinus v. Gossuinus.
- Gozze v. Godefridus.
- Gozzin (villa), sane *Gross- sive Klein-görschen* (pr. Rb. et Kr. *Merseburg*, prope *Lützen*) 598, 15.
- Gracianus, Gratianus.**
- s. *Gratiani* reliquiae 482, 10.
- Gracianus imp. Rom. 113. 114, 25. 115, 1.
- Gracianus (mon. S. *Felices* monast. *Bolon.*) 82, 20. 92, 5; libri canonici et legales 82, 20; compilacio canonis 92, 5.
- Gracianus subdiac. et notar. eccl. Rom. 218, 15.
- Gradii castrum, fortasse *Goito* (Lombard., Prov. *Brescia*, circ. *Castiglione delle Stiviere*, mand. *Volta*) 1302, 10.
- Grae- v. Gre-.
- Grammene v. Gerardi-mansus.
- Gran v. Groti fl.
- Grandeglise villa parroch., *Grandglise* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. *Ath*, cant. *Quevaucamps*) 236, 40.
- Grand-Fayt v. Fayt Castrum.
- Grandipratum, *Grandpré* (frz. dép. *Ardenes*, arr. *Vouziers*) 329, 25. 331, 25; comes: (*Heinricus* VI.).
- Grand-Reng v. Gran Raing.
- Grandrieu v. Grant Rieu.
- Granmes villa parroch., *Grandmetz* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. *Tournai*, cant. *Leuze*) 236, 50.
- Granopolitanus (*Grenoble*, frz. dép. *Isère*) ep.: *Hugo*.
- Gran Raing villa parroch., *Grand-Reng* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. *Thuin*, cant. *Merbes-le-Château*) 236, 45.
- Grant Rieu, *Grandrieu* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. *Thuin*, cant. *Beaumont*) 236, 50.
- Grant Wargny v. Warigni.
- Gratianus v. Gracianus.
- Gravelinghes (villa), *Gravelines* (frz. dép. Nord, arr. *Dünkirchen*) 268, 30.
- Gravines villa parroch. in decanatu S. *Brixii* *ignota* 236, 35.
- Greccio v. Grecii heremit.
- Greci, Graeci 7, 35. 8, 50. 13, 30. 14, 40. 40, 40. 80, 45. 92, 40. 96. 231, 40. 243, 40. — 245, 40. 282, 30. 288, 30. 366. 376, 5. 389, 20. 407. 408. 414, 25. 517, 45. 525, 5. 544, 30. 573, 15. 594, 30. 627. 628, 1. 713, 1—715, 1. 1191, 25. 1192, 1. 1209, 25. 1212, 30. 1410, 10. 1411, 5. 1412, 5. 1413, 1. 1432, 10. 1488, 1; imperatores 7, 35; regnum 80, 45; civitates 1432, 10; consuetudines 408, 10; imp.: (*Iohannes* I.), (*Michael* VIII.), (*Manuel* II.); *perperam* reges: (*Iohannes* II. *Comnenus*), (*Manuel* I.), (*Isaac* II.), cf. *Constantinopolis*; *Grecus*: *Iohannes* (XVI. antipapa); *Grecia*: (*Theophania*) imp.; *Greculus*: (*Isaac* II. imp.); *nacione Greca*: (*Maria*) uxor *Belae* IV. regis *Ung.* — *Grecia*, *Graecia* terra 19, 15. 90, 5. 92, 30. 106, 30. 364. 376, 5. 470, 1.

- 516, 1. 534. 543, 40. 1178, 40; provin-
cia 92, 30; rex 92, 30; de G.: Theo-
phania. — Grecum, Greca lingua
115, 20. 143, 10. 402, 35. 408, 10. 624, 5.
627, 55. 1188, 5. 1191; Grecum purum
111, 60; Graeca levitas 8, 55; Greca
enigmata 1191, 20; Grecum nomen
1191, 25; Greca nota 1191, 30; Greca
via 1191, 25; Grecus ignis 386, 55.
387. 592. 593, 1; Grecus conventus
1488, 5; Graecae lectiones 1488, 5.
- Grecii heremitorium, *Greccio* (in Um-
bria, circ. et mand. Rieti) 254, 25.
- de Grediz, *Münchengrätz ad Iser fl.*
(böhm. G. Jung-Bunzlau): Heinrich
mon. Sar.
- Gräfontonna v. Ostirntunna.
- s. Gregoriae reliquiae 774, 15.
- S. Gregorii eccl. et capella Epternac.
773, 40.
- s. Gregorii mart. Spolet. corpus 783, 35.
- s., b. Gregorius I. papa, conf., doctor
124, 40. 125. 355, 5. 484, 30. 485. 773,
40. 774, 5. 791, 20. 836. 837. 1056.
1084, 20. 1098, 15. 1101, 10. 1171, 15.
1174, 5. 1186, 35. 1187, 5. 1221, 35.
1222, 5. 1281, 10. 1432, 20. 1458, 20;
Dyalogi 124, 40; privilegium 1009, 1;
reliquiae 482, 25. 485, 30. 487, 25. 764,
20. 772, 20. 773, 25. 774, 5. 775, 20.
783, 20. 784, 25. 785, 35. 787, 25. 818, 5.
972, 25; corpus 714, 5; cingulum
771, 5; dies 486, 1; festum 724, 30.
1484, 5; Gregorianae letaniae 1303, 5.
- Gregorius II. papa 7, 15. 142, 25. 143, 1.
528, 1.
- Gregorius III. papa 143, 1. 1221, 35.
- Gregorius IV. papa 164. 465, 20. 740.
- Gregorius VI. papa, antea Iohannes
archipresb. (S. Iohannis ad Portam
Latinam) 408, 5. 627, 50. 1142; *for-
tasse etiam* 193, 5; cf. Calixtus quidam
papa.
- Gregorius VII. papa, antea Hildebran-
dus mon., archidia. Rom. eccl. 10,
55. 356, 5. 357, 1. 524, 15. 525, 5. 866, 5.
882, 30—884, 35. 887. 925, 35. 926, 5.
975, 5. 1092. 1095, 35. 1102, 35. 1107,
15. 1143, 25. 1144, 15. 1148, 1. 1156.
1159, 30. 1160, 1. 1163, 15. 1171. 1172,
25. 1174. 1184. 1186. 1187. 1193, 30—
1195, 5. 1196, 20. 1200, 1. 1203, 25—
1209, 50. 1212. 1213, 40. 1214, 5. 1216,
5. 1217. 1219. 1223. 1225, 5. 1229.
1241, 20. 1243, 20. 1245. 1246, 15.
1257. 1262, 15. 1266, 40. 1273. 1277.
1279, 5—1286, 35. 1288, 1—1292, 1.
1293. 1297. 1299, 1—1301, 35. 1418, 15
—1420, 15. 1421, 10. 1422, 15. 1423.
1466, 10; *fortasse* 1462, 10. 1464, 20;
Vigilanci 1209, 15; decretum gene-
rale a. 1075: 1174, 25; epistola 1186, 5.
1219; preceptum 1193, 35; testamen-
tum 1288, 35; legati 1174, 20; Grego-
riana prudentia 1225, 5; Gregorianus
odor 1227, 40. 1273, 45; Gregoriana
virtus 1293, 10; Gregorianus fons
1304, 10.
- (Gregorius VIII. antipapa) 11, 45.
- Gregorius VIII. papa 36, 15. 375, 20.
542, 35.
- Gregorius IX. papa, antea Hugo, Hugo-
linus II. card. ep. Ost. 4, 15. 37.
201, 5. 258, 25. 282, 15. 302. 303, 1.
313. 380, 10. 390. 392. 393, 20. 394.
398. 571, 25. 609. 613, 35. 616. 617.
1485, 15. 1486; *fortasse etiam* 295, 20;
cf. Celestinus IV., Innocentius IV.
papa; Gregoriana constitutio 716, 20.
718, 10.
- Gregorius X. papa, antea Theobaldus
archidia. Leod. 30, 10. 354, 25. 355.
406, 25—412, 30. 413, 5. 472, 35. 626,
35—629, 10. 670, 1. 698, 20. 711. 712,
35. 714. 717, 15. 718, 10. 719, 25. 723,
30; sepulchrum in Arcio 412, 30.
629, 1.
- Gregorius (S. Angeli card. diac.) v.
Innocentius II. papa.
- Gregorius (S. Angeli) card. (diac.), apo-
stolicae sedis legatus 15, 10. 367, 20.
368, 30. 536, 30. 537, 5.
- Gregorius ep. Aretin. 1441, 1.
- s. Gregorius ep. Lingon. 124, 35.
- Gregorius (ep. Nazianz.) 116, 5.
- (Gregorius) archiep. (*potius* ep.) Prag.
431, 10. 641, 5.
- s. Gregorius abbas Traiect. 791, 30. 792.
794, 30; nepos: Albricus.
- Gregorius mon. Casin. 1129.
- (Gregorius) logotheta, nuntius (Michae-
lis VIII. Palaeol.) imp. Grec. (Con-
stantinop.) 407, 35. 627, 45.
- Greifenberg v. Grifenberch.
- Grenoble v. Granopolitanus ep.
- Grie- v. Gri-.
- Grifenberg, Griffenberg, Gryffenberg,
Grifnberc castrum olim in Hausberg
monte prope Jena (thür. Gb. Weimar)
situm 436, 40. 437, 1. 475. 645, 25.
- Grifenberch castrum, *fortasse* Greifen-
berg (bayr. Rb. Oberbayern, Ba.
Landsberg) 722, 20.
- Grifo, Krifo, Griffio (fil. Caroli Martelli
maioris domus Franc.) 732. 733.
- Griffo notarius (Aret.) 1481, 15; uxor:
Teuza; fil.: Ildibrandus.
- Grifo v. etiam Grippo.
- Grifstete curia, *Griefstedt* (pr. Rb. Er-
furt, Kr. Weissensee) 614, 30.
- Grimaldus v. Griomualdus.
- Grimberg mons, *fortasse* Dachsberg
prope Ernstroda (thür. Gb. Gotha,
Kr. Waltershausen, nunc Kr. Gotha)
519, 15.
- Grimoaldus presb., custos S. Martini
eccl. Bob. 1002. 1003.
- Grimoaldus dux Austrofranc., (maior
domus Franc.), fil. Pippini I. maioris
dom. 132. 137. 1488, 40; fil.: Hilde-
bertus.
- Grimoaldus v. etiam Griomualdus.
- Grimme, Grymme, *Grimma* (sächs. Kh.
Leipzig) 446, 15. 651; diluvium a.
1316: 446, 15. 651, 35; eccl.: Augu-
stinensis.
- Grimme v. Crema.
- de Grimstete: Iohanes consul Erford.
- Griomualdus rex Longobard. 1433, 1;
Grimaldi regis privilegium 1011, 20;
fil.: Garipaldus rex.
- Grippo prefectus S. Petri monast. in
monte Blandinii iuxta Gandavum
819, 40. — Cf. etiam Grifo.
- Grisheim, Grysheim curia, *Griesheim*
ad Ilm fl. (thür. Gb. Schwarzburg-
Rudolstadt, Kr. Arnstadt) 462, 10.
468, 20.
- Grisocoon., Grisogon. v. Chrisogon.
- de Gritsansteine, *Kreutzenstein* (Nieder-
österreich, prope Korneuburg): Diet-
ricus.
- Groitzsch v. Groytz.
- Grombach v. Grünbüch.
- Groningen, *Groningen* (Niederlande)
789, 5; domus confess. sororum ant.
conv. 789, 5.
- Grop: Theodericus nob.
- de Gropina, *Gropina* (Tosc., Prov. et
circ. Arezzo, mand. S. Giovanni Val-
darno, com. Loco Ciufenna), letaniae
1478, 20. 1481, 5.
- Gropo Altum, *fortasse* Gruppo di Ca-
rana mons prope Bobbio (Prov. Pavia)
998, 20.
- Grosage v. Grouzage.
- Groß-Ammensleben v. Ammensleve.
- Großenhain v. Hagen-Elbe.
- Großfahner v. Vanre.
- Groß-Gartach v. Gartach.
- Groß-Garz v. Gardiz.
- Großgörschen v. Gozzin.
- Groß-Liebringen v. Lyeberga.
- Groß-Lupnitz v. Luppenze.
- Großmonra v. Munre.
- Groti fl., *Gran, qui in Danubium fl.*
influit 38, 15.
- Grouzage villa parroch., *Grosage* (belg.
Prov. Hennegau, arr. Ath, cant.
Chièvres) 236, 40.
- Groytz, Groytzk castrum, *Groitzsch*
(sächs. Kh. Leipzig, Ah. Borna) 599.
- Grünberg v. Gruninbere.
- de Grumbach, Grumbach, *Burggrum-
bach* (bayr. Rb. Unterfranken, Ba.
Würzburg): Adelbertus.
- de Grünbüch, *Grombach* (bad. Kr. Heidel-
berg, Ab. Sinsheim): Heinrich decan.
Wimp., Bertholdus.
- Grüne, fossa iuxta, ? *der Sachsengraben*
prope Wallhausen ad Helme fl. 20, 5.
- Gruninbere, Grunenberg, Gruninberg,
Bruninbere civ., castrum, *Grünberg*
(hess. Prov. Oberhessen, Kr. Gießen)
375, 15. 542. 553, 15.
- Gruppo di Carana v. Groppo Altum.
- Gry- v. Gri-.
- Gryssen v. Gissen.
- Guaiferus dux Aquitan. 143, 5. 158.
- Guaimarius (Waimarius) V., (*secun-
dum alios* IV.), princ. Capuan. 1123,
40. 1414, 10. 1415, 5. 1416, 1. 1417.
- Gual- v. etiam Wal-.
- Guala 1126, 10; fil.: Pandulfus.
- Guandia v. Wormatia.
- Guarinus v. Garinus.
- Guarratho (Waratto maior domus
Franc.) 141, 5; *perperam* Tassilo dux
Bayoar. 160, 1; filia: Anstrudis.
- Guarstalla, *Guastalla* (Prov. Reggio
nell' Emilia) 1305, 20.
- Guaseo v. Wasconia.
- Gudeboldus v. Godeboldus.
- s. Gudila virgo 868, 35.
- Guel-, Guen- v. Wel-, Wen-.
- Günstedt v. Gunnestete.
- Günzburg v. Guntionis castellum.
- Guerrius Le Sor nob. baro 186. 187, 1.
- Guertrudis v. Gertrudis.
- Guesnaing villa parroch., *Guesnain* (frz.
départ. Nord, arr. Douai, cant. Douai-
Sud) 236, 45.
- Guiardus (Guido I.) ep. Camerac. 157.
30. 275, 5. 281, 5. 312, 15; *fortasse* 295,
sed cf. Nicolaus III. ep. Camerac.;
perperam Gerardus 220, 30.
- Guibertus v. Wibertus.
- (Guichardus) prior S. Salvii eccl. Va-
lencen. 292.
- Guido, Gwido, Gydo, Wido, Wydo,
Quido, Guidolus, Widolus.**
- S. Gwidonis (eccl. Spir.) 407, 5. 627, 20;
prepos.: Otto.
- de S. Gwidone: Ogerus.
- Quido (imp. Rom.), rex Ital. 1436, 1;
fil.: Lambertus.
- (Guido) rex Ierosol. 36, 15. 375, 25.
542, 30.
- Guido I. card. ep. Prenest. 378, 40.
380, 20. 564, 30.
- Gwido, Wido card. (ep. Sabin.), archiep.
Narbon. v. Clemens IV. papa.

- Gwido (card. presb. tit. S. Calixti) v. Paschalis III. (anti)papa.
- Wido, Wydo card. (presb. S. Laurentii in Lucina), legatus apost. sedis 404, 1. 625, 20.
- Gwido (card. presb. tit. S. Marci) v. Celestinus II. papa.
- Guido, Wido archiep. Mediol. 1057, 1. 1063, 20—1065, 30. 1067. 1069. 1073, 40; neptis: Oliva.
- Guido I. archiep. Rem. 188, 5. 842, 5. 848, 40—850, 1.
- (Guido archi)ep. Vienn. v. Calixtus II. papa.
- Guido ep. Aretin. 1440, 5.
- (Guido II.) ep. Assis. 247, 45. 257.
- (Guido I.) ep. Camerac. v. Guiardus.
- Guido II. de Collo-medio ep. Camerac. 157, 35.
- Guido III. de Babilonia ep. Camerac. 157, 35.
- Guido IV. de Venthadorio ep. Camerac. 157, 35.
- Wido ep. Parm. 1326, 10.
- Wido ep. Placent. 996, 15. 1001, 20. 1007, 30; fr.: Rainerius.
- Guido ep. Traiect., fil. Iohannis de Avesnis 305, 20.
- Widolus clericus Aretin., fil. Bricci 1475, 25; cf. 1478, 20. 1482, 15.
- Guido capellanus 1298, 1.
- Guido comes Flandr., fil. Guillermi de Dompna-petra et Margaretæ comitissæ Flandr. 31, 15. 313. 314, 20—317, 20. 325, 1—328, 40. 330, 5. 334. 435. 436, 15. 644. 645, 5; uxor: Mathilda; liberi: Robertus, Willermus, Philippus, (Beatrix), (Philippa).
- (Guido) comes Nivern. 226.
- Guidolus, Widolus laicus Aretin., fil. Blanci clerici 1475. 1482, 10.
- Guidolus (Aretin.), fil. Bosonis clerici 1481, 15. 1482, 1.
- Guido, Guidolus laicus Aretin., fil. Pinci 1475, 30. 1482, 15.
- Guido dom. de Avennis 260. 306, 20. 307, 5. 309, 1; fr.: Walterus, Bouchar-dus.
- Guido dom. de Baleham 331, 30.
- Guido de Capis 242, 5; fr.: Clarembaldus.
- Wido dom. Chierv. 200, 1. 201, 35; uxor: Yda; filia: Dammison.
- Guido dom. de Chiri 230, 40.
- Guido castellanus de Couciaco 242, 10.
- Gydo de Monte-forti 713, 20.
- Guiducius laicus Aretin., fil. Brittolli laici 1476.
- Guil- v. Wil-.
- Guindhzie v. Dintzie.
- Guines v. Ghisnes.
- Guinigildolus laicus Aretin., fil. Brittolli laici 1476.
- Guinigildulus, Guinigildus (Aretin.), fil. Gizi Teuzi 1481, 5.
- Guinitus abb. (in M. Amiata) 971, 25.
- Guiscardus, Uuiscardus, Vuiscardus: Robertus dux Normann.
- Guisie, de Guisia castrum, *Guise* (frz. *dép. Aisne, arr. Vervins*) 227, 45. 228; winagium 306, 15.
- de Guisia, Guysia: Iacobus.
- Guislain, Guislenus v. Gisl-.
- Gulfoaldus (Wulfoaldus) maior domus Franc. 140, 45; Vulfoaldus 137, 15.
- Gultraiactensis eccl. v. Traiectum.
- Gumbertus ep. Camer. et Attr. 156, 15.
- Gumbertus prepos. Wormac. 391, 25.
- (Gumbertus), Gunbertus de Weseborch 32, 40.
- Gumizo mon. 1120. 1121.
- Gumpoldus v. Gundpoto.
- Guncelinus, Gunczelinus, Gunzelinus.**
- Gunzelinus I. comes de Zwerin 36, 1. (Guncelinus III.) comes de Zwirin 402, 15. 623, 35.
- Gunczelinus, Gunzelinus V. comes de Zwirin 421, 15. 633, 40.
- Guncelinus (de Wolfenbüttel) dapifer Ottonis IV. imp. Rom. 36, 55. 382, 45. 383, 1. 579.
- Gundaldus summus diac. Cenoman. 809, 15.
- s. Gundanisulus cf. 809, 15.
- Gundarus v. Guntherus.
- Gundekarl, Gundelkarl Franco 10, 1. 17, 25.
- Gundelandus v. Guntelandus.
- de Gundelsheim, *Gundelsheim* (württ. *Neckarkreis, Oa. Neckarsulm*): Heinrichus magister.
- Gundpoto (Gumpoldus) ep. (Patav.) 743, 1.
- Gunnestete, Gunstete villa, *Günstedt* (pr. *Rb. Erfurt, Kr. Weissensee*) 463, 15. 470, 20.
- Guntamundus rex Wandal. 122, 1.
- Guntelandus, Gundelandus dux (Austrias., maior domus Franc.), tutor Hairberti II. regis Franc. 126. 131, 5; filii 126, 45.
- Guntelmus mon. monast. Septim. 1105, 40.
- Gunteram v. Guntram.
- Gunthart (*fortasse* canon. Aschaffenburg.) 759, 40.
- Guntherus, Gunther, Guntharius, Gunterus, Guntharius, Gundarus.**
- Guntherus rex Rom. electus, XXI. comes de Swarczbure et Arnstete 460, 35. 461, 20. 462, 15. 466. 468. 470, 1.
- Guntharius, Gontharius archiep. Colon. 165, 35. 745, 20.
- Guntherus archiep. Magdeburg. 573, 15.
- Guntharius ep. Hildensem. 942, 15. 943.
- Guntherus de Hennenberg, ep. Spir., fil. Godeboldi com. 520, 10.
- Guntherus abbas S. Petri monast. Erford. 486. 487. 488, 10. 489, 15.
- (Guntherus) decan. S. Mariae monast. Erford. 393, 15.
- Guntherus prepos. Wormac. 614, 20.
- Guntherus comes de Kevernberg, fil. Guntheri VI. (IV.) com., fr. ord. Minor. 559, 15.
- Gundarus comes (de Kevernberg) 559, 1; fil.: Zigerus.
- Guntherus comes de Kevernberg 518, 30.
- Guntherus III. (I.) comes de Kevernberg, fil. Siczonis 559, 5; fil.: Siczo.
- Guntherus comes de Kevernberg, fil. Siczonis, pater Guntheri IV. (II.) et Heinrici I. *confuse* 559, 10.
- Guntherus IV. (II.) comes de Kevernberg, fil. Guntheri (*potius* Siczonis) com. 559; filii: Guntherus, Heinrichus I. comes, Albertus II. archiep. Magd., Willibrandus archiep. Magd.
- Guntherus V. (III.) comes de Kevernberg, fil. Guntheri IV. (II.) com. 559, 10; comes de Swarczbure 379; filii: Guntherus, Albertus I. (com.) de Rabinswald, *perperam* Albertus archiep. Magd. (*immo* frater).
- Guntherus VI. (IV.) comes de Kevernberg, fil. Guntheri V. (III.) com. 397, 5.
559. 619, 20; filii: Guntherus ord. Min., Bertholdus, Guntherus; patru-eles: Heinrichus III., Guntherus VII. com. de Swarczbure.
- Guntherus V. comes de Kevernberg, fil. Guntheri VI. (IV.) com. 559, 15; patruus: Albertus I. comes de Rabinswald.
- (Guntherus VI. *vel* VII.) comes de Kevernberg 410, 30. 418, 5. 630, 40. 631; cognata: Iutha uxor Bertoldi com. de Hennenberg.
- (Guntherus) *perperam* Manecherius com. Regitest. 205, 5; uxor: Beatrix.
- Guntherus I. comes de Rupin 31, 25; filia: (Sophia).
- Guntherus IV. comes de Swarczbure v. Guntherus V. (III.) comes de Kevernberg.
- Guntherus VII. (V.) comes de Swarczbure 397, 5. 559, 15. 619, 20; fr.: Heinrichus; patruelis: Guntherus VI. (IV.) comes de Kevernberg.
- Guntherus IX. (VII.) comes de Swarczbure 419, 40. 420, 40. 631, 25. 632, 10; fr.: Heinrichus; soror: (Sophia).
- (Guntherus XVIII.) comes de Swarczborg 467, 15.
- Gunther von Kongissê, consul Erford. 477, 5.
- Gunther von Ilmene, consul Erford. 477, 10.
- Gunther von Someringen, consul Erford. 477, 20.
- Gonterus de Putheo 217, 30.
- Guntionis castellum, *Günzburg* (bayr. *Rb. Schwaben*) 737, 20.
- (Guntram), Gunteram notarius, missus Liuprandi regis Langobard. 1434, 15.
- Guntramnus rex Franc., fil. Chlotharii I. *perperam* Clodovei I. regis 125, 20. 480, 10.
- Gunzelinus v. Guncelinus.
- Guo archidiacon. Camerac. 841, 40. 847, 35. 848, 20.
- Guormacensis pagus v. Wormacia.
- Guotfridus v. Godefridus.
- Gurguncius rex Belg. *fabul.* 113, 5; uxor: Ursa; (filii): Sisillius, Friscembaldus.
- Gurzenses, Goarcenses (*Gurk, Kärnten, Bh. St. Veit*) ep.: Romanus I., (Theodericus II.).
- Gussegnies villa parroch., *Gussignies ad Honelle fl.* (frz. *dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Bavai*) 236, 30.
- Guta v. Iutta.
- Guteren, Guttern, Guttirn (villa), *Gottern ad Unstrut fl.* (pr. *Rb. Erfurt, Kr. Langensalza*) 392, 15. 442, 1. 477. 616, 25. 649, 5; de G.: Bertolt mag. cons. Erford., Diterich cons. Erford., Ludewicus capitaneus Erford.
- Guysia v. Guisia.
- Gwido, Gydo v. Guido.
- Gysela, Gysila, Gysla, Gyzela v. Gisela.
- Gyze: F. venator.

H.

- Habesborch, Habeschborg, Habicheschburch, Hobicheschburg, Havechesburch, Havesbure, Havesburg (castr.), *Habsburg* (Schweiz, *Kt. Aargau, B. Bruck*) 30, 10. 406, 40. 440, 20. 627, 1. 649, 1. 719; de H. comes: Rudolfus I. rex Rom.
- Hacmaticense cenob. v. Hammaticum.
- Hacquegnies villa parroch., *Hacquegnies* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Frasnes-lez-Buissenal*) 236, 25.

- Hacta v. Atto.
 Hadewich, Hadewigis v. Hedwigis.
(Hadrianus), Adrianus.
 S. Adriani Geraldimont. cenob. 172, 15.
 s. Adrianus mart. 769, 15. 868; reliquiae 764, 20; corpus 143, 30.
 Adrianus imp. Rom. 837.
 Adrianus I. papa 7. 20, 5. 159. 732, 25. 733, 30. 736. 737, 5.
 Adrianus II. papa 165, 45. 1462, 20.
 Adrianus (III. papa) 173, 15.
 Adrianus IV. papa 15. 19, 10. 210, 15. 367, 30. 368; immo Adrianus V. papa 711, 5.
 Adrianus V. papa 413, 10. 629, 10. 711, 30. 712. 719, 25; Ianuensis 711, 30; *perperam* Adrianus quartus 711, 5.
 Hadulphus ep. Camerac. et Attrebat., fil. b. Ranulphi mart. 155, 50. 156, 1.
 Hadwiga v. Hedwigis.
 Hagano abbas S. Clementis monast. Met. 902, 35.
 Hagano quidam 908, 1.
 Hage, uf dem, locus in marchia Steinfurt villae (*Steinsfurt, bad. Kr. Heideberg, Ab. Sinsheim*) 676, 5.
 Hagen-Elbe v. Hain ober Elbe.
 Hagenoia, Haginonentes, Hagnou v. Hanonia.
 Hagmagiense cenob. v. Hammaticum.
 Haholdus canon. eccl. maioris Hildenseim. 952, 25.
 Haifa v. Cayphas.
 Haigerloch v. Heyrlo.
 (Haimericus, Aimenricus) ep. Valentin. 1344, 1.
 Haimericus, Haymericus abbas Aquicin. 196. 197.
 Haimo v. Aimo.
 Haina, Haynia, Hayna, Haine fl., *Haine, qui in Schelde fl. influit* 108, 25. 111, 5. 118, 1. 141, 10. 320, 25; Haniae paludes 109, 25. 172, 5. 174, 35.
 Hainauci, Haynauci, Hainaucum, Haynaucum, Hainici v. Hanonia.
 (Hainburg) *perperam* Neuburch (civ.), *Hainburg ad Danubium fl. (Niederösterreich, Bh. Bruck ad Leitha fl.)* 41, 50; (de Heimburg): Heinricus subdiae. Sar.
 (Haine), Hayne Sancti Pauli, *Haine-Saint-Paul (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. La Louvière)* 236, 20.
 (Haine), Hayne Sancti Petri, *Haine-Saint-Pierre (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Binche)* 236, 20.
 (Hainicum), Haynicum idioma, Haynau v. Hanonia.
 (Hainin), Haynin villa parroch., *Hainin (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Boussu)* 236, 15.
 (Haino), Hayno castrum, *Hanau* 433. 642; comes: Ebirhardus (*potius* Ulricus I. dom.).
 Hain ober Elbe, Hayn ower Elbe, Hagen-Elbe civ., *Großenhain (sächs. Kh. Dresden)* 444, 35. 446, 15. 651.
 (Hainoense), Haynoense, Haynoensis, Haynoniensis v. Hanonia.
 Hainricus v. Heinricus.
 Hairbertus, Airbertus (Charibertus) II. rex Franc., Aquitan., (fil. Chlotharii II. regis) 126. 127.
 (Haitho II.) rex Armen. 720, 10.
 Hal villa parroch., *Hal (belg. Prov. Brabant, arr. Brüssel)* 236, 5; decanatus 234, 30. 235, 10. 236, 5.
 de Halap regnum, *Aleppo, hodie Halebes-Schabba (Syr.)* 400, 15.
 Halberstat, Halberstad, Halverstat, Halverstad urbs, *Halberstadt (pr. Rb. Magdeburg)* 13, 15. 18, 30. 20, 5. 25, 10. 36, 1. 37, 10. 363, 45. 369. 372, 35. 516, 30. 533, 25. 537, 25. 952, 30. 1360, 10 (Halberstadt); ep. 952, 30; eccl. 9. 357, 10. 363, 15. 527, 25. 532, 35; episcopatus 7, 25. 362, 30; episcopi dyocesis 590, 45; eccl. termini 20, 5; ep. dyocesani 32, 30; eccl. et monast.: S. Borchardi prope H., S. Stephani. — Halbirstadenses 527, 20; Halberstadenses, Halberstatenses, Halbirstadenses, Halverstadenses, Halverstatenses ep.: s. Hildegimus I., Sigismundus I., Bernardus, Hildewardus, Arnolfus (*perperam* Benignus), Burchardus II., Stephanus, (Fridericus I.), Reinhardus, Otto, Udalricus, Gero, Theodericus, Gardolfus, Conradus, Fridericus II., Meynardus, Ludolfus II., Folradus, Albertus II.; praepos.: Hermannus de Anhalt; canon.: Erichus; miles: Caesarius.
 Haldesleve, Haldesleven, Haltisleiben castr., *Haldensleben (pr. Rb. Magdeburg)* 23, 20. 30, 25. 35, 35. 373, 5. 540, 40; de H. nobiles 23, 20; com.: Bernardus I., Bernardus II.
 Hale v. Halla.
 Haleb-es-Schabba v. Halap.
 Halera (fl.), *Aller fl.* 941, 15; Elera 20, 5.
 Halguidis v. Hedwigis.
 Hali (ben Rodoan, astronom.) 82, 15.
 (Halicensis, *Halicz, Galiz., prope Stanislau*) princ.: Bostizlaus.
 (Halitcharius), Alutharius ep. Camerac. 162.
 Halla, Hallae, Hallis, Hallo, Hallum, Hale civ., villa, *Halle ad Salam fl. (pr. Rb. Merseburg)* 36, 50. 362. 375, 1. 399, 20. 532, 1. 542, 25. 571, 15. 621, 20. 949, 35—951, 45; eccl. et monast.: S. Mariae, S. Mauritii, Novi-Operis; mons prope civ.: S. Georgii. — Hallenses 950; Hallensis civis: Hazecho.
 de Hallis, *Schwäbisch-Hall (württ. Jagstkreis)*: Burcardus. — Hallenses librae 666, 45. 667, 35. 669. 673. 674, 5 — 676, 30; solidi 673, 20.
 de Halremunt, *Hallermund (pr. Rb. Hannover, prope Springe)*, com.: Wilbrandus, Ludolfus I.
 Haltisleiben v. Haldesleve.
 de Halut, *Arleux-en-Gohelle (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Vimy)*: Gerardus.
 Halv- v. Halb-.
 de Ham, *Ham (frz. dép. Somme, arr. Péronne)*: Cedus (*potius* Oedes).
 Ham v. Cham.
 Hamaborgensis v. Hammab.
 Hamage v. Hammaticum.
 Hamaide villa parroch., *Lahamaide (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Frasnes)* 236, 35.
 de Hamalan, *Hamaland pago, in dextra ripa Yssel fl. usque ad Deventer civ. sito*: Theodericus I. ep. Met.
 Hamburg v. Hammaborch.
 de Hamelencourt, *Hamelincourt (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Croisilles)*: Hugo.
 Hammerstein cast., *Hammerstein (pr. Rb. Coblenz, Kr. Neuwied)* 359, 40. 523, 15. 530, 1.
 Hammaborch, Hammenburch civ., urbs, *Hamburg* 8, 60. 29, 1; Hammaborgenses, Hammenburgenses archiep.: Anskarius, Unni, Adeldagus; cf. Brema.
 Hammaticum, Hammaticense, Hammagiense, Hagmagiense, Hacmaticense monast., *Hamage (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Marchiennes, com. Wandignies-Hamage)* 132. 136, 1 — 138, 30; Hangmagiensis sinus 133, 20; eccl.: S. Mariae, S. Petri; abbat.: s. Gertrudis, s. Eusebia.
 Hammerstein v. Hamerstein.
 Hanalt, Hanhalt v. Anhalt.
 Hanau v. Hayno.
 Hangiest (villa), *Hangest-en-Santerre (frz. dép. Somme, arr. Montdidier, cant. Moreuil)* 233, 1.
 Hangmagiensis sinus v. Hammaticum.
 Haniae paludes v. Haynia.
 Hannibal, Annibal 1207, 5. 1277, 10. 1279.
 Hanno v. Anno.
 Hanonia, Hannonia, Hainaucum, Haynaucum, Annonia, Agnonia, Huniacum, Hunyacum, *Hennegau* 83, 30. 86. 88. 89, 30—91, 20. 97. 100. 101, 1. 102. 108, 10—114, 20. 117, 20. 118, 1 (Hunonia). 131. 141. 142, 30. 143, 30. 145, 30—147, 5. 157, 30. 158, 1. 160, 5. 162, 25. 164, 30. 166, 30. 167. 169. 175, 1. 178. 180, 30. 181, 45. 182, 40. 184, 5. 188, 40. 191, 30. 194. 195. 197, 10. 198, 25. 200. 201, 25. 203. 204. 206. 211, 35. 220, 25. 222. 223. 225, 1. 226, 30. 227. 229, 10—231, 20. 233, 5. 239. 240, 5. 243, 25. 244, 20. 258, 35—260, 40. 261, 1. 262, 25. 263, 40. 267, 45. 269, 35. 272, 1. 274. 276, 30. 282. 283, 1. 284, 35. 285. 289. 290, 5. 291. 295. 298, 15. 299, 15—307, 35. 313, 5. 314. 315, 25. 317, 35. 319, 1. 320, 25. 321, 30. 323. 324. 327, 40. 330, 15. 334; Hagnou 108, 25; Hagenoia a Hainicis sic dicta 111, 50; Haynnau quasi 'Hait nom', id est oditum nomen 108, 20; Huniacum, Hunyacum territ. 111; Haynauci ducatus 131, 25; Haynoense territ. 111; Haynoniensis pagus 177, 10; cf. Gallia inferior, Alemannia inferior, Austrasia inferior, Belgense territ., Lotharingia inferior, Picardia inferior, Servia Cambronaria, Treberense territ.; patria 78, 40. 84, 5. 86. 89. 90, 20. 91, 40. 97, 20. 107, 30—109, 1. 111, 50. 112. 118, 1. 132, 10. 180, 30—182, 35. 189, 35. 195, 5. 199. 206, 40. 227, 20. 240, 40 — 242, 1. 262, 15. 300, 25. 302, 25. 324. 325. 331, 10. 332. 333, 35. 334; comitatus 108, 20. 110, 5. 143, 20. 145, 40. 146, 25. 176, 15. 183, 40. 187. 190, 10. 192. 195, 15. 202, 30—204, 35. 206. 226, 35. 234, 50. 239, 20. 240, 35. 241. 276, 10. 289, 15. 298, 10. 300, 5. 305, 5. 306, 1. 313, 40. 314, 1. 319, 40. 320. 328, 25—330, 10. 331, 5. 333, 15. 334, 15; ducatus 123; pagus 162, 25. 164, 15. 218, 30; regio 95, 20; principatus 83, 15—86, 10. 105, 40. 109, 20. 112. 115, 5. 116, 1. 158, 45. 159, 1; Hanoniense, Haynoense, Hanonicum territorium 78, 40. 87. 89, 20. 90, 50. 106, 25. 107. 109. 111. 112, 45. 114, 30. 119, 5. 128, 10. 183, 20. 227, 25. 239, 1; eccl. 181, 5; clerus 233; comes 132, 30. 143. 203, 5. 298, 15; principes 75. 76, 15. 86. 105. 106, 25. 107. 112, 20. 113, 35. 118, 45. 119, 5. 148, 5. 157, 40. 158, 1. 167, 1. 189; principes primarii 85, 15; comites 185, 1. 195, 30. 198, 15. 203, 5. 205, 30. 223. 232, 20. 265, 15. 307, 35. 308, 1. 324; nobiles 241. 262, 10; curia 241; princ. annales 78, 40. 92, 15. 94, 20. 98, 25. 107. 119, 5. 128, 5; princ. genealogia 91, 45. 114, 35. 124, 15; princ. cathalogus 113, 30; historiae 85. 86, 20. 91, 30. 169, 20; historia communis 192, 25. 195, 15; historia in vulgari 198, 10; idioma 111, 15; Haynicum idioma 111; domini 323, 30; magnus baillivus 319, 40. 320, 30. 322, 35. 323, 15. 324; populus 105, 25; leges et consuetudines 195*

- 241; communitates, bonae villae 259. 260, 15. 261. 331, 1. 333, 35; arma 240. 313, 25; officium camerarie 200, 10; feodum camerarie summe 227, 35; cameraria 204, 5; moneta 320, 10; pax 226, 50. 227, 1; metropolis, civ.: Mons; opp.: Hericinum. — Hanonienses, Hannonienses, Hanonenses, Hanonientes 81, 35. 84, 25. 91, 30. 106, 10. 107, 30. 119, 35. 146, 1. 147, 1. 166, 35 (Hainauci). 168, 15. 172. 181, 5. 187, 30. 193, 25. 205, 35. 206, 5. 221. 228. 230. 233, 15. 243, 30. 244, 20. 245, 15. 259. 260, 1. 261, 15. 266, 40. 269. 289, 30. 300, 25. 302, 1. 319. 320. 323. 324. 325, 5; Haginonentes 178; Hainici 111, 50; Propancii, qui et Hanonienses 94, 1; Hanonienses: Rotundi; Gilberti Hanoniensium facta 81, 35; Hanoniensis 85, 50. 112, 5. 260, 15. 274, 10. 299, 10; dux: Dencinius; princ. *fabulosi*: Priamus, Marcomirus, Pharamundus, Clodius, Albericus, Merovingus, Waubertus, Waubertus Senator, s. Vincentius, s. Waldetrudis, Hidulphus, s. Aya, Brunulphus, Albericus, Walterus, Waltericus, Albo, Manicherius, Maximianus, Arturus rex Brit.; com.: Manasses, Raginerus Longicollis, Raginerus III., Raginerus IV., Raginerus V., Hermannus, Balduinus I., Ernulphus, Balduinus II., Balduinus III., Balduinus IV., Balduinus V. Animosus, Balduinus VI. imp. Constantinop. (I.), Fernandus, Thomas, Iohannes I., Iohannes II., Guillelmus I., Guillelmus II., Guillelmus III., Albertus I.; comitis: Yolendis, Aelidis, Richildis, Margareta, Iohanna, Margareta; gubernator: Arnulphus de Gavera; de H.: Guillelmus II. ep. Camerac.; cf. etiam Hugnia.
- Hapers v. Herpers.
- Harbertus v. Harpertus.
- Harburg v. Horburg.
- Harchies villa parroch., *Harchies* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Quevaucamps) 236, 35.
- Harchonwez v. Ierchonwez.
- Harcourt v. Haricuria.
- Harcz v. Harz.
- Hardenberg v. Hartenberg.
- Hardericus v. Ardericus.
- Hardewicus v. Hartwicus.
- Hardisleiben (villa), *Hardisleben* (thür. Gb. Weimar, Kr. Weimar) 461, 25.
- Hardoinus v. Arduinus.
- Hardt v. Hart.
- Harduin: Walterus canon.
- Harduinus v. Arduinus.
- Hargny villa parroch., *Hargnies* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Berlaumont) 236, 15.
- Haricuria civ., *Harcourt* (frz. dép. Eure, arr. Bernay) 101, 30.
- Hariolfus antistes (ep.) Lingon. 1348, 30.
- Harlebeca, Herlebaccense opp., *Harlebeke* (belg. Prov. Westflandern, arr. Kortrijk) 101, 15. 166, 30; Harlbekensis eccl.: S. Petri.
- Harlungeberge castrum, *Harlingberg* olim prope Goslariam civ. (pr. Rb. Hildesheim) situm 36, 55.
- Harmabarus ep. Traiect. 148, 1.
- Harmegnny villa parroch., *Harmignies* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Pâturages) 236, 20.
- Harmensteyn castrum *Hassiae* ignotum 622, 15.
- Haroldus I. rex Dan. 35, 15; fil.: Swein Otto.
- Harothselve silva (Hanon.) 217, 40.
- Harpertus ep. Cur. 662, 10.
- (Harpertus), Harbertus ep. Hildensem. 765, 5.
- Harsefeld v. Rosenvelde.
- de Harstalt minister.: Hildemar, Hermannus.
- Hart, dy, *Hardt saltus* 461, 15.
- Hart v. etiam Harz.
- Hartczstig locus forest. prope Altenbergen (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Gotha) 519, 15.
- de Hartenberg, Hartinberg, *Hardenberg* (pr. Rb. Hildesheim, Kr. Norderheim), miles 452, 10. 653, 25.
- Harteburg, Hartesburg, Hartisborch v. Hartzburg.
- Hartmannus prepos. monast. Niuwenburg. 786, 45.
- Hartmannus lantgrav. Aleman., fil. Rudolphi I. regis Rom. 42, 40. 414. 724, 25; *perperam* pro (Rudolfus dux Swev.) 671, 5. 673, 40; *perperam* Hartmudus dictus 671, 5; sponsa: Kunegundis.
- Hartmannus de Heldringen nob. 611, 5.
- Hartmudus v. Hartmannus lantgrav. Alem., Hartradus IV. nob. de Merinberg.
- Hartnandus mon. 801, 15.
- Harto v. Harz.
- (Hartradus IV.) *perperam* Hartmudus nob. de Merinberg 591, 30.
- Hartrat (comes Franc. Orient.) 734, 20. 735.
- Hartungus, Hartunghus, Hartung.**
- Hartungus I. de Trifordia, abbas S. Petri monast. Erford. 489, 10.
- Hartungus II. abbas S. Petri monast. Erford. 489, 10.
- Hartunghus fil. Adolphi I. com. Holsat. 29, 5.
- Hartungus de Frinstete, consul Erford. 427, 5.
- Hartung Goldichen, consul Erford. 477, 5.
- Hartwicus, Hartuic, Hartwic, Hartwich, Hartwigus, Hardewicus, Hertwicus.**
- Hartwicus I. (archi)ep. Prem. (Brem.) 35, 20. 371, 15.
- Hartwicus II. archiep. Brem. 36, 25.
- Hardewicus archiep. Magdeburg. 529, 35.
- Hartwicus ep. Eistat. 378, 1.
- Hartwic subdiac. Frising. 761, 20.
- Hartwich subdiac. et acol. dioc. Frising. 761, 20.
- Hertwicus de Horzelgeu militaris vir 619, 10; v. Lodewicus.
- Hartuic nob. de Rechperch 787, 5; fr.: Otto de Lengenbach, Heidenricus de Purchstalle.
- Hertwicus de Rüdniche 787, 5; fr.: Waltherus de S. Andrea, Adelrammus de Eppinperge, Ernestus de Treisme.
- Hartz v. Harz.
- Hartzburg, Hartesburg, Hartesburg, Hartisborch castrum, *Harzburg* (braunsch. Kr. Wolfenbüttel) 356, 5. 385, 20. 540, 35. 589, 15.
- Harvaing, Harveng villa parroch., *Harveng* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Pâturages) 219, 15. 236, 50; de H.: Philippus.
- Harz, Harcz, Hart, Hartz, Harto silva 20, 5. 33, 15. 461, 35. 468, 15. 521, 55; uf dem Härke, Harze: Ersberc castrum.
- Hasbanium, Hassebagnum, Hasbaniensis patria, *Haspengau* (prope Lüttich civ.) 9, 5. 176, 1. 199, 45. 200, 25; Hasebatensis comitatus 146, 30; Hasbaniense monast.: S. Trudonis; vicedom.: Henricus.
- Hasenberg locus, *Hasenbühl* prope Göltheim (bayr. Rb. Pfalz, Ba. Kirchheim-Boland) 672, 20.
- Hasnonium, Hasnon, Hasnonie, Hasnonii, Hasnoniense monast., *Hasnon* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Saint-Amand) 108, 20. 111, 25. 133, 10. 172, 5. 188, 40. 194. 195, 15. 202, 5. 236, 5. 862, 35; eccl.: S. Petri.
- Haspengau v. Hasbanium.
- Hasprae, Haspra, Haspre (villa), *Haspres* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Bouchain) 139, 10. 140, 35. 141, 15. 160, 5. 161, 45. 169. 170. 236, 10. 330, 10. 334, 1; Hasprensis cella 141. 170; Hasprehiense cenob. 868; decanatus 234, 25—238, 45; eccl.: S. Petri et Pauli; praepos.: Iohannes.
- Hassebagnum v. Hasbanium.
- Hassi, Hessi, Hessonis 7, 15. 791, 35. 879, 15. — Hassia, Hassya, Hassonia 27, 5. 374, 35. 375, 15. 391, 25. 395, 1. 396, 35. 401, 45. 405, 45. 410, 15. 414, 5. 421, 15. 436. 442, 35. 447, 10. 451. 454, 15. 465, 10. 553, 15. 542, 25. 591, 30. 597, 10. 611, 15. 613. 614. 617, 35. 619, 10—621, 35. 622, 1. 624, 10. 626, 10. 627, 15. 633, 35. 645. 650, 10. 652, 5. 653, 30. 654. 657, 35; lantgravii 515, 50; dux immo lantgr.: Henricus I.; lantgr.: Hermannus II., Henricus I., Iohannes, Otto I., Henricus II.; princ.: Ludewicus IV. lantgr. Thur.; lantgravia: Adelheidis; comes: Gozmarus de Ziegenhain; immo lantgr.: Henricus I.
- Hasteria, Hasteriense monast., *Hastière-par-delà* (belg. Prov. Namur, arr. Dinant, cant. Beauraing) 1375, 1. 1382, 5.
- Hastings dux Dan. 172. 173, 35; conestabularius principalis 171, 40.
- Hasungin, Hasungensis eccl., *Hasungen* (pr. Rb. Cassel, Kr. Wolfhagen) 357, 1. 458, 20; abbas: Theodericus.
- Hat, der, locus vallis Wipp. 676, 10.
- Hatto v. Atto.
- Hauchin villa parroch., *Haulchin* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Binche) 236, 25.
- Hauchin villa parroch., *Haulchin* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Sud) 236, 10.
- Hauenstein v. Hawenstein.
- Hauge, *Stift Haug* prope (hodie intra Würzburg civ. 464, 30.
- Haurech villa parroch., *Havré* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Mons) 236, 50.
- Hauriensis v. Iaurinensis.
- Hausbreitenbach v. Bretinbach.
- Hausen v. Husen.
- Haussi, Hausi villa, *Haussy-sur-Selle* (frz. dép. Nord, arr. Cambrai, cant. Solesmes) 195, 5. 231, 25. 236, 10. 330, 10.
- Haussilly villa parroch., *En-Haut* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Enghien, com. Silly) 236, 30.
- Hautmont v. Altus-mons, Omont.
- Hautrege villa parroch., *Hautrage* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Boussu) 236, 35.
- Havai villa parroch., *Havay* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Pâturages) 236, 1.
- Haveckesburch v. Habesborch.
- Havel v. Obula.

- Havelberc (civ.), *Havelberg* (pr. Rb. Potsdam, Kr. Westprignitz) 376, 20; Havelbergenses, Havelburgenses, Haverbergenses ep.: Anselmus, Hubertus, Helmbertus, Wilhelmus, Henricus I., Hermannus.
- Haveluy villa parroch., *Haveluy* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Denain) 236, 5.
- Havesburc, Havesburg v. Habesborch.
- Havines villa parroch., *Havannes* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Tournai) 236, 30.
- Havré v. Haurech.
- de Hawenstein, *Hauenstein* (bayr. Rb. Pfalz, Ba. Pirmasens)? Geroldus decanus Wimp., Elizabeth conversa.
- Hawidis v. Hedwigis.
- Haŵsteige vineae in marchia Offenhein (*Offenau*, württ. Neckarkreis, Oa. Neckarsulm) 676, 5.
- Hay- v. Hai-.
- Hazecho civis dives Hall. 949. 950.
- Hazecourt villa parroch., *Azincourt* (frz. dép. Nord, arr. et cant. Douai, com. Aniche) 236, 45.
- Hazo sacerdos, provisor oratorii S. Crucis Met. 898, 5.
- Hebrei 83, 10. 398, 35; Hebraeus 471, 30; Hebraica veritas 107, 1; cf. Iudei.
- Hebron v. Ebron.
- Hecelinus, Hecelo, Hezilo v. Ezelinus.
- Heckerghem, Heckreghem parrochia, *Ekkergem regio civitatis Gent* 291.
- Hedwigis, Hedewigis, Hedewig, Hade-
wigis, Hadwiga, Hadewich, Hawidis,
Halguidis, Alguidis, Heydewigis.**
- Hawidis abbat. Fontinell. 265, 45. 277, 45. 278, 10.
- (Hedwigis) *perperam* Agnes (filia Heinrichi I. regis Germ.), uxor Hugonis Magni duc. Franc. 180, 5.
- (Hedwigis) filia Rudolphi I. regis Rom., uxor (Otonis IV.) march. de Brandenburg, *perperam* ducis de Lunenburg 671, 10.
- Halguidis, Alguidis filia Hugonis I. regis Franc., uxor Ragineri IV. com. Mont. 190, 25. 193, 35.
- Hadewich comitissa de Brenen (filia Diepoldi ducis de Iamnitz), uxor (Friderici I.) com. 953, 1; maternus avus: Albertus I. Ursus.
- s. Hedwigis ducissa Polon. (Siles.), filia (Bertholdi IV.) ducis Meran. (uxor Heinrichi I. ducis Siles. infer.) 403, 45. 404. 625, 20; fil.: Heinrichus.
- (Hedwigis) filia (Heinrici III.) ducis Polon. (Wratislaw.), uxor Heinrichi, filii Alberti lantgrav. Thur. 631.
- Hedwigis, Hedewig uxor Ludewici I. lantgrav. Thur. 532, 15. 536, 20.
- Hedwigis filia Hermannii I. lantgr. Thur., uxor Alberti com. Alsac. (*immo* Holsat.) 564, 1. 657, 30.
- Hadewigis filia Alberti I. Ursi march. Brandenb., uxor Otonis march. Misn. 32, 5.
- Heydewigis filia Heinrichi I. com. de Anhalt, uxor Bolizlai II. ducis Sles. (de Liegnitz) 31, 25.
- Hedewigis filia Nicolai I. dom. de Werle, uxor Iohannis II. march. Brandenburg. 33.
- Hegbertus v. Herbertus.
- (Hegesippus), Egisippus *histor.* 86, 40.
- Heidelbere, Heydelberg civ., castrum, *Heidelberg ad Neckar fl.* 392, 35. 411, 30. 462, 20. 616, 35. 665, 10; de H. duces: Rudolfus II., Rupertus III.
- (Heidenricus de Erpitz) archiep. electus Magdeburg. 451, 15. 452, 35. 653, 5.
- (Heidenricus), Heydericus ep. Culm., fr. ord. Predicat. 33, 30.
- Heidenricus de Purchstalle 787, 5; fr.: Otto de Lengenbach, Hartuicus de Rechperch.
- Heidinricus mag. de Achin, fusor campan. 396.
- Heidingsfeld v. Heytingisvelt.
- Heigne v. Hugnia.
- Heilbronn v. Heilprunn.
- Heiligenbere, Heiliginbere, Heliginbere, Heylinginbere mons, cast., *Heiligenberg ad Eder fl. prope Gensungen villam* (pr. Rb. Cassel, Kr. Melsungen) 375, 15. 391, 25. 542, 25. 613, 50.
- Heiligenkreuz v. de Cruce.
- Heiligenstadt, Heilegenstat. v. Hilgenst.
- de Heilingin, Heylingen, *Heilingen* (vel *Bothenheilingen*, vel *Isserheilingen*, vel *Kirchheilingen*, vel *Neuenheilingen*, pr. Rb. Erfurt, Kr. Langensalza): Bertoldus, Heinrichus consul Erford.
- de Heilprunn, *Heilbronn* (Württ. Neckarkreis): Cunradus.
- Heilram quidam 740, 15.
- (Heilwigis), Heyliwigis filia Bernardi (*immo* Hermannii II.) de Lippia, uxor Adolphi IV. com. Holsat. 29.
- Heimburch v. Hainburg.
- Heimeburch, *Heimburch* (braunschw. Kr. Blankenburg) 18, 10. — de Heynborch: Henricus, Anneko.
- Heineman von Bechstete, consul Erford. 477, 10.
- Heineman von Salvelt, cons. Erf. 477, 10.
- Heino, Heyno de Lapide minister. 420, 20. 633, 10.
- (Heinrichesdorf) villa, *Krummen-Hennersdorf* (sächs. Kh. Dresden, Ah. Freiberg) 554, 10.
- Heinricus, Henricus, Hinricus, Heinrich,
Heinreich, Hainricus.** — Cf. Heineman, Heino.
- Heinricus, Henricus, Hinricus I. Saxo rex Franc., Teoton., fil. Otonis ducis Sax. 7, 55. 8. 31, 45. 38, 25. 177. 178, 15. 657, 20. 743, 1. 746. 749, 10. 750, 15. 753, 10. 1459, 15. 1460, 1; imp. Rom. 752, 20; uxor: Mathildis; lib.: Otto, Geberga, Heinrichus, Bruno.
- s. Heinrichus, Henricus, Hinricus cf., II. rex, I. imp. Rom., IV. dux Bavar., Pius, Claudus, Babinbergensis, fil. Heinrichi II. ducis Bavar. 9. 10. 17. 28. 84, 40. 157, 10. 186. 187, 5. 515, 20—517, 20. 657, 20. 746. 747, 1. 749, 25. 752, 25. 753, 15. 841, 30. 843. 844. 945, 5. 1366, 1. 1408, 5. 1409, 1—1413, 10. 1437, 1. 1458, 10; reliquiae 487, 10. 765, 15; festivitas 765, 20; uxor: Konegunda; neptis: Gisela imp.; attavus (*perperam*): Ludewicus II. imp.
- Heinricus, Henricus, Hinricus III. rex, II. imp. Rom., VI. dux Bavar., Niger, fil. Conradi II. imp. 10. 26, 30. 187. 188. 190, 20. 191, 5. 202, 15. 517, 35. 520. 521. 658. 747, 5. 752, 30. 753, 15. 775, 1. 830, 10. 841, 40. 847. 848. 853. 858, 25. 874. 1086. 1105, 15. 1142. 1143. 1159, 10. 1203, 1. 1205, 35. 1206. 1414, 15. 1415. 1437, 5; ux.: (Cunegundis) 1086, Agnes; fil.: Heinrichus IV.
- Heinricus, Henricus, Hinricus IV. rex, III. imp. Rom., Cesar, augustus, fil. Heinrichi III. regis, imp. 10. 11. 20. 26, 30. 28. 39. 193, 40. 202, 15. 204. 356, 5—359, 25. 521. 522, 1. 523, 10—526, 10. 527. 529, 40. 658, 1. 752, 30. 753, 15. 767, 5. 779, 10. 780, 35. 858, 25. 876, 35—878, 5. 880, 30—884, 40. 886. 887. 896, 40. 897, 45. 911. 920, 25. 923, 30. 925, 30—927, 5. 974, 15. 975, 5. 1080, 5. 1156, 30. 1159, 5. 1160, 5. 1161, 40. 1163. 1170, 15. 1172, 20.
- 1199, 40. 1200. 1204, 1—1207. 1211, 10. 1213, 30. 1216. 1217. 1219. 1222, 20—1225. 1231, 40. 1236, 30. 1237, 10. 1246. 1257, 1. 1259, 25. 1276, 35. 1278, 45—1280, 10. 1289, 35. 1290, 25. 1291, 15. 1377. 1420, 10. 1421, 5—1423, 5; anniversarium 11, 20; fautores 880, 30; Teotonus 1232, 45; Cananeus 1239; uxores: Berchta, (Adelheidis); liberi: Conradus, Heinrichus V. rex, imp., Agnes; dapifer: Morcho.
- Heinricus, Henricus, Hinricus V. rex, IV. imp. Rom., Augustus, Cesar, fil. Heinrichi IV. regis, imp. 10, 50—12, 15. 18. 23, 25. 26, 30. 28, 50. 40. 204. 205, 15. 206, 40. 356, 25. 358, 20—361, 35. 529, 1—531, 30. 535. 658, 1. 752, 30. 753, 15. 922, 45. 949. 950, 30. 974. 1330, 25—1332, 5. 1377; uxor: Mathildis; fil. (*perperam*): Fridericus I. dux Suev.; sororii, filii sororis: Fridericus II. dux Suev., Conradus III. rex Rom.
- Heinricus, Henricus rex (Rom.), fil. Conradi III. regis 29, 45. 535, 35.
- Heinricus, Henricus, Hinricus VI. rex Alemann., V. imp. Rom., Augustus, rex Sicil., fil. Friderici I. imp. 3, 15. 4. 24, 30. 30, 1. 36. 41, 5. 230, 10. 233. 239, 15. 355, 20. 374, 20—377, 35. 382, 35. 384, 1. 535, 40. 541, 40. 542. 544. 547, 15. 549. 550. 552. 553, 25—558, 40. 560, 10—561, 30. 564, 15. 578, 20. 584, 5. 589. 658, 5. 721, 25 (Hainricus); fil. avunculi Hermannii I. lantgr. Thur. 550, 40; *immo* Fridericus I. imp. 36, 20; uxor: Constancia; fil.: Fridericus.
- Heinricus, Henricus, Hinricus VII. rex, imp. Rom., V. comes de Luzelburg 441, 15. 442, 35—446, 20. 649, 30—651, 60. 674. 716; fil.: (Iohannes); fr.: Walrabin.
- Heinricus, Henricus, Hainricus (VII.) rex Rom., fil. Friderici II. imp. 3, 25. 30, 5. 41, 50. 391, 35. 392, 35. 395, 5. 535, 40. 602. 603. 605. 607. 614, 35. 616. 618, 1. 669, 40. 722, 5. 724, 1; *perperam* Chunradus 3, 25; uxor: Margareta.
- Heinricus, Henricus Raspo, rex Rom., Alemann., lantgrav. Thur., fil. Hermannii I. lantgr. 30, 5. 31, 35. 302, 40. 390, 20. 392. 393, 30. 396. 398, 35. 564, 5. 606. 610, 10. 612. 613, 30. 614, 5. 616, 20—618, 45. 619. 645, 30. 722, 15; in imperatorem electus 313, 5; *fortasse* 32, 5. 33, 40.
- Heinricus, Henricus fil. Richardi regis Rom. *perperam* Angl., com. Cornub. 406, 15. 713, 20.
- Henricus imp. Constantinop., Dango, fil. Balduini V. com. Hanon. 231, 15. 241, 30. 245, 35. 259. 274, 10. 286; Gesta 259, 10.
- (Heinricus I.) rex Angl. 11, 30. 29, 25. 360, 5; filia: Machtilda.
- Henricus II. rex Angl. 24, 30. 35, 25. 229, 45. 374, 10; liberi: Richardus, Mechtildis.
- Henricus III. rex Angl. 30, 10. 400, 25. 402. 621, 45. 713. 718; filii: Edwardus, (Heinricus); fr.: Richardus rex Rom.
- (Heinricus) fil. (Heinrici III.) regis Angl. 402, 20.
- Heinricus rex Bohem., VI. dux Carinth. 431, 15. 438. 458, 10. 647. 655, 20; filia: (Margareta).
- Heinricus, Henricus I. rex Franc., (fil. Roberti II. regis) 114, 5. 170, 40. 188. 828. 842. 850. 858, 25. 861, 5; familiares 828, 10; uxores: (Anna), Mathildis; filii: Philippus, (Hugo).
- Heinricus card. ep. Alban., apost. sedis legatus 375, 30. 543.
- (Heinricus I.) archiep. Colon. 393, 1. 616, 40.

- Hinricus I. archiep. Magdeburg. 11, 5.
 Hinricus de Anhalt, II. archiep. Magdeburg. 646, 55.
 Hinricus (*immo* Guntherus I.) de Swalenberge, archiep. Magdeburg. 629, 55.
 Heinricus I. archiep. Mogont., praepos. maioris eccl. Mogont. 366, 10. 367, 482. 536, 30.
 Heinricus II. archiep. Mogont., IV. ep. Basil., fr. ord. Minorum 416, 10. 418, 30—420, 10. 632. 724, 25.
 Heinricus III. archiep. Mogunt., praepos. Bunn., (comes) de Verneborg 452, 25. 458. 459, 10. 462, 20. 464, 15. 653. 655.
 (Heinricus IV.) archiep. Trever. 406, 40. 626, 45.
 Heinricus I. ep. Argent. 375, 30. 543, 15.
 (Heinricus I.) ep. Bamberg. 396. 618, 45.
 Henricus I. ep. Brandenburg. 42.
 (Heinricus) *perperam* Hundolfus ep. (Constant. in Cypri insula) 469, 35.
 (Heinricus III.) ep. Eistat. 393, 20. 616, 50.
 Henricus I. ep. Havelburg. 34, 20.
 Heinricus II. ep. (Herbipol.), Wirzburg. 370, 5.
 Heinricus III. ep. (Herbipol.), Wirzburg., praep. Babenberg. 376, 30. 377.
 Heinricus IV. ep. (Herbipol.), Wirzburg., Caseus, scolast. eccl. maioris 379, 1. 380, 5. 565, 15.
 Heinricus I. ep. Hildenesheim. 398, 1.
 Heinricus I. ep. Leod. 780, 10.
 Henricus III. ep. Leod., dux Bulliac. 313, 40. 314. 320, 20. 324.
 (Henricus I.) *perperam* Egidius ep. Lubic., abbas S. Egidii 35, 15.
 (Heinricus II.) ep. Merseburg. 420, 20. 421, 10. 633.
 Heinricus III. ep. Merseburg. 643, 20.
 (Heinricus II.) ep. Paderbrunn. 1332.
 Henricus (*immo* Meinwercus) ep. Patiprun. 1485, 5.
 Henricus ep. Prag., dux Boem. 41.
 (Heinricus Iohannes) ep. Quinque-eccl. 573, 25.
 Henricus ep. Retescon. 488, 1.
 Heinricus, Henricus I. ep. Spir. 779, 15.
 (Heinricus II.) archiep. (*immo* ep.) Spir. 326. 327, 20.
 Heinricus I. ep. Verdun. 783, 25.
 Heinricus I. ep. Wormac. 376, 30. 377, 1; capellanus regius 376, 30.
 (Heinricus II.) ep. Wormac. 391, 25. 614, 20.
 Heinricus de Duna, (III. ep. Wormac.), praepos. maioris eccl. Wormac., praepos. eccl. Wimp. 673, 10.
 Heinricus, Henricus abbas S. Petri monast. Erford., camerarius 389, 35. 397, 35. 398, 5. 488, 35.
 Heinricus III. abbas Fuld. 377, 5. 378, 1.
 Heinricus IV. abbas Fuld. 397, 25.
 (Heinricus V.) abbas Fuld. 421, 10. 438, 20. 439, 25. 444, 15. 445, 5. 633, 35. 647, 15. 651.
 (Heinricus V.) abbas Hersveld. 421, 10. 625, 55. 633, 35.
 Heinricus abbas in Pomuk, abbas Sar. 694. 695.
 Heinricus abbas monast. Reinersborn. 653. 654, 45. 655, 15.
 Heinricus de Myla, praepos. in Ellende 447, 1.
 (Heinricus) commendator Hospitalar. Erford. 443, 30.
 (Heinricus) de Malsleibin canon. Erford. 442, 5. 649, 50.
 Heinricus Minnikinus, praepos. Novio-
 operis monast. Goslar. 389, 40. 597, 25.
 Heinricus praepos. Heiligenstat. 391, 25. 614, 20.
 Heinricus Gallicus, mon. Sar. 692. 695, 1.
 Heinrich de Grediz, mon. Sar. 702, 5.
 Heinricus (de Heimbürg scriptor) sub-
 diac., mon. Sar. 681. 694, 30. 696. 702. 705; lapicida 705, 10; sculptor 705, 15.
 Heinricus de Luban, subcellerar. Sar. 702, 10.
 Heinricus Swevicus, mon. Sar. 645, 30.
 Heinricus mon. de Welhrad et Sar. 692, 10.
 Heinricus mon. Sar. 702, 5.
 Heinrich mon. Sar. 702, 10.
 Henricus (canon. S. Mariae eccl. Tor-
 nae., scriptor) 105.
 Heinricus de Cimeren, decan. Wimp. 668, 45. 669, 15; cf. 1492, 15.
 Heinricus de Grünbüch, decan. Wimp. 675, 10.
 Heinricus de Gundelsheim magister, rector scolar. Wimp. 667, 35.
 Henricus clericus quidam 151, 40. 152.
 Henricus, Hinricus (II. marchio, dux Austr.), XI. dux Bavar. 14, 25. 19, 5. 29, 40. 30, 20; uxor: Gertrudis; fr.: Conradus III. rex Rom.
 Henricus dux Austr., fil. (Liutpoldi VI.) ducis 41, 25. 603. 607, 15; uxor: (Agnes); filia: Gertrudis.
 Henricus dux Austr. et Stir. 674, 40; fr.: Fridericus rex Rom., Liupoldus, Albertus, Otto.
 Henricus *immo* Fridericus (dux Austr.), fil. Hermann VI. march. de Baden 41, 30.
 Henricus, Henricus, Hinricus I. dux Bavar., fil. Heinrici I. regis (Germ.) 8. 178. 180, 15. 743. 746. 662, 5.
 Henricus, Henricus II. dux Bavar. 184, 1. 516. 740, 25. 746, 30. 843, 25. 1408, 1. 1409, 1; patruus Ottonis III. imp. 1408, 1. 1409, 1; fil.: Heinricus II. rex, imp. Rom.
 Henricus V. dux Bavar. 746, 35. 747, 1; soror: Cunigundis.
 Henricus VII. dux Boar. 1369, 30.
 Henricus, Henricus Niger, IX. dux Bavar. 23, 40. 24, 15. 28, 50. 29, 30. 535, 35; uxor: Wilphildis; liberi: Iutta, Heinricus, Welf; fr.: Welf.
 Henricus, Henricus, Hinricus Superbus, Catulus, X. dux Bavar. et Sax., fil. Heinrici Nigri ducis 12, 25. 14. 18. 19. 23. 24, 15. 29. 30, 30. 32, 10. 365. 534, 45. 535; avunculus Friderici I. imp. 30, 30; uxor: Gertrudis; fil.: Heinricus.
 Henricus, Henricus, Hinricus Leo XII. dux Bavar. et Saxon., fil. Heinrici Superbi ducis 15. 16. 19. 23, 40—25, 1. 26, 35. 29, 30—31, 15. 32, 1. 35. 36. 365, 40. 367, 20. 368. 370, 35—374, 25. 378, 5. 536, 25. 537, 5—541, 45. 544, 15. 550. 560. 569, 5. 589, 15; dux Brunswic. 589, 15; dux magnus 550; uxores: Clemencia, Mechtildis; liberi: Gertrudis, Heinricus, Otto, Wilhelmus, Luderus, Ricza, Mathildis.
 Henricus, Hainricus I. dux Bavar. (inf.), palat. comes Reni, fil. Ottonis II. ducis 3. 4, 1. 414, 5. 415, 20. 671, 10. 722. 723, 5; uxor: Elizabeth; filii: Otto, Ludewicus, Stephanus.
 Henricus fil. Zuatopluk ducis Boem. 40, 5.
 Henricus I. dux Brabant., fil. Godefridi III. ducis Lovan. (Lotharing. inf.) 231, 10—233, 10. 282, 30. 384, 10; filia: Maria.
 (Heinricus II.) dux Brabant. 24, 35. 319, 35. 621, 35; liberi: (Maria), Heinricus lantgr. Hass., (Beatrix).
 (Heinricus III.) dux Brab. 26, 40. 319, 25. 325, 30. 327, 5; filia: Elizabet.
 Henricus, Henricus I. dux Brunswic., fil. Alberti I. ducis 26, 40. 27, 10. 421, 15. 438, 10. 631. 632, 35. 633, 35. 647, 10; uxor: Agnes.
 Henricus dux Burgund. (fil. Hugonis Magni ducis Franc.) 180.
 Henricus (*immo* Hugo III.) dux Burgund. 226.
 (Heinricus III.) dux Glogov. 27, 15; uxor: Mechtildis.
 Henricus V. dux de Iawere (Siles.), fil. Bolizlai II. ducis Sles. 31, 30.
 Henricus III. dux Lemburg. 227, 10. 233, 30.
 Henricus dux Lotharing., fil. Gisberti ducis 184, 30.
 Henricus (I. de Limburg) dux (Lotharing. inf., fil. Walrami II. com. de Limburg) 1377, 35; (fil.): Paginus (Walramus III.).
 Henricus (*immo* Godefridus I.) dux Lotharing. (infer.) 186, 10.
 Henricus, Henricus II. dux Polon. (*i. e.* Siles.) 41, 25. 404, 1. 625, 20; mater: s. Hedwigis.
 Henricus III. dux Polon. (*i. e.* Wratistlaw.) 631; filia: (Hedwigis).
 Henricus IV. dux Polon. (*i. e.* Wratistlaw.) 420, 5.
 Henricus (*immo* Ericus I.) dux Sax. (Lauenburg) 453, 10. 654, 1.
 (Heinricus IV.) dux Slesewic. 573, 20.
 Henricus *perperam* fil. Friderici I. ducis Suev. 29.
 (Heinricus Dandulus) dux Venet. 242. 243, 5. 245, 10.
 Henricus II. palat. comes Rheni 357, 25. 528, 30; uxor: Adala.
 Henricus V. dux, comes palat. Rheni, fil. Heinrici Leonis XII. ducis Bavar. et Sax. 24, 30. 25, 1. 26. 30, 35. 36; Saxoniae dux iunior 550, 15; uxores: Agnes, Agnes; filiae: Agnes, Irmengardis.
 Henricus, Henricus, Hinricus I. lantgr. Hass., fil. (Heinrici II.) ducis Brabant. 27, 5. 31, 10. 401, 45. 405, 45. 414, 5. 415, 20. 421, 15. 436, 25. 619, 25. 620, 35. 621, 35. 622, 1. 623, 5. 624, 10. 626, 10. 627. 633, 35. 645, 15. 657, 35; *perperam* Hermannus 622, 35; *perperam* dux 405, 45. 626, 10. 627, 15; comes 401, 45; uxor: Adelheidis; fil.: Otto.
 Henricus, Hinricus II. lantgrav. Hass., fil. Ottonis I. lantgr. 447, 10. 451, 25. 452, 20. 453, 10. 454. 652, 5. 654, 30. 657, 35; *perperam* Hermannus 621, 55; uxor: Elizabeth.
 Henricus, Henricus, Hinricus (Illustris) I. lantgr. Thur., marchio Misn., fil. Theoderici I. march. 32, 5. 33. 395, 10. 397, 10. 420, 20. 527, 10. 563, 30. 564, 1. 596. 597. 599, 5. 618, 1—620, 45. 622. 623, 1. 624. 633, 10. 658, 10; uxor: Constantia; filii: Albertus, Theodericus.
 Henricus, Henricus, Hinricus II. lantgr. Thur., fil. Alberti lantgrav. 32, 5. 625, 50. 631. 658; uxor: (Hedwigis).
 Henricus (*immo* Hermannus I.) lantgr. Thur. 385, 40.
 Hainricus I. margrav. Austr. 724, 5.
 Henricus, Henricus, Hinricus Pinguis, comes de Nordheim, marchio Fris.,

- fil. Ottonis ducis Bawar. 14. 23. 358, 20; uxor: Gertrudis; liberi: Otto, Rikenza.
- Heinricus margrav. Landsberg., fil. Iohannis I. march. Brandenburg. 34, 1. 446. 651; patruus Woldemari march. 446. 651.
- Heinricus I. marchio (Misn. et Orient.) 360, 20; uxor: Gerdrudis.
- Heinricus II. marchio Misn. et Orient. 361, 20. 531, 5.
- Heinricus comes (marchio Morav.), fil. (Wladislai II.) regis Bohem. 532, 20.
- Heinricus III. marchio Orient., comes (de Groitzsch), fil. Wigberti com. 363, 15. 533, 1. 1331, 10.
- Henricus fil. Uguizonis (marchionis Spolet.) 1482, 5; uxor: Sophia.
- Heinricus II. marchio de Staden (Septentr.) 362, 30. 531, 40; immo Conradus marchio Septentr. 363, 30. 533, 10.
- Henricus dictus Pribezlaus rex (princ. Slav. Brandenburg.) 31; uxor: Petrisa.
- Heinricus, Henricus I. comes de Anhalt, fil. Bernardi ducis Sax. 29, 10. 31, 20. 33, 15. 564, 10; uxor: Irmen-gardis vel Sophia dicta; liberi: Bernardus, Sifridus, Henricus, Albertus, Hermannus, Magonus, Otto, Iutta, Sophia, Heydewigis.
- Heinricus, Henricus II. Pinguis, comes de Anhalt, Aschariae, fil. Heinrici I. com. 27, 5. 31. 402, 15. 465, 30. 623, 35; uxor: Mechtildis; fil.: Otto.
- (Heinricus) comes de Bichelgingin 439, 30.
- Henricus comes de Bodenburch 952; uxor: Eveza.
- Henricus I. comes Campan. 229. 233, 40.
- (Henricus) comes de Durbeio 185, 10; uxor: (Gerberga).
- Henricus marchio (*potius* comes) de Tangermunde (Gardelegen), fil. Ottonis I. march. Brandenburg. 32.
- Heinricus I. comes de Glichen 392, 10. 395, 25. 397, 30. 400, 35. 616, 20. 621, 45; fr.: Ernestus III. comes, Lampertus.
- Heinricus II. comes de Glichen 401, 15. 623, 1.
- Henricus (*immo* Hermannus) comes de Glichen 468, 5.
- (Heinricus VI.) comes Grandi-prati 329, 25.
- (Heinricus VIII.) comes de Hennen-berg 468, 5.
- Heinricus III. comes de Honstein 439, 25.
- Heinricus (IV. comes) de Honsteyn 464. 645. 655, 1; advocatus Karoli IV. imp. Rom. 464, 40.
- (Heinricus V.) comes de Honstein 457. 468, 15. 655, 1.
- Heinricus I. comes (de Kevernberg) v. Heinricus I. comes de Swartzborg.
- Heinricus II. comes (de Kevernberg) v. Heinricus II. comes de Swartzburg.
- (Heinricus III.) dom. (comes) de Luxembourc 315.
- (Heinricus IV. comes) de Lutzellen-borch 27, 20; fr.: Walramus.
- Henricus Cecus, I. comes Namurc. et Luxemburg., fil. Godefridi com. 205. 223, 30—225, 15. 227. 229. 233.
- Heinricus comes de Rabinsberg 565, 35; germ. fr.: Boto.
- (Heinricus) fil. (Wilhelmi) com. Salis-ber. 261, 35.
- (Heinricus II.) comes de Seine 391, 35. 614, 35.
- Heinricus I. comes de Stalberg 581, 15. 597, 30. 611, 1.
- Heinricus (comes) de Stalberg 468; *perperam* Hermannus 461, 35.
- Heinricus I. comes de Swartzborg, fil. Guntheri (*immo* Siczonis) com. (de Kevernberg) 374, 35 (com. Thuring.). 540, 10. 542, 5. 559, 10.
- Heinricus II. comes de Swartzburg, fil. Guntheri IV. (II.) com. (de Kevern-berg) 379. 559. 597, 30; *perperam* Conradus 604, 30.
- Heinricus III. comes de Swartzburg, patruelis Guntheri VI. (IV.) com. de Kevernberg 397, 5. 559, 15. 619, 20; fr.: Guntherus VII. comes.
- Heinricus, Henricus V. comes de Swarcz-bure 418, 20. 631, 25. 632; fr.: Gun-therus IX. (VII.) comes; soror: (Sophia).
- Heinricus VII. comes de Swarczbure 449, 1. 451, 30. 652, 30. 653, 15.
- Heinricus IX. comes de Swarczborg 466, 20. 467, 15.
- Heinricus X. comes de Swarczburg 459, 15.
- Henricus XII. iunior comes de Swarz-burg 466, 25.
- Hinricus XXII. vel XXIV. comes de Swartzborg 573, 25.
- Heinricus I. comes de Swerin 390, 5. 598, 15.
- Heinricus Raspen I., fil. Lodewici II. com. Thur. 361, 25. 362, 35. 523, 15. 530, 35. 531, 45.
- Henricus II. Raspen (comes Hass.) 532, 15; fr.: Lodewicus II. lantgr. Thur., Ludewicus.
- Heinricus III. Raspen comes, fil. Lude-wici II. lantgr. Thur. 373, 20. 536, 15. 540, 35 (Raspe).
- (Heinricus) comes Vian. 305, 30; uxor: Margareta.
- Henricus (comes Cum - curru - aureo), fil. Ethiconis 24.
- (Heinricus Borwinus I.) princ. Slav. (de Meckilburg) 24, 25; uxor: (Ma-thildis).
- (Heinricus II.) dux (*potius* dominus) de Meckilbure 421, 20. 633, 40.
- Henricus I. dom. de Werle 27, 10. 31, 25; uxor: Rieza; filia: (Rikenza).
- Heinricus Cum - Capite, (burggrav.) de Misnae 530, 35. 1331, 10.
- Henricus dom. d'Ambennay miles 331, 30.
- Henricus d'Argillieres 242, 5.
- (Heinricus) de Calentin marscalcus 381; marschaleus de Papenheim 721, 20.
- Heinricus de Ebeleibin miles, minister. 442, 5. 649, 50.
- Heinricus marsch. de Ebersberg 611, 5.
- Heinricus de Eroldehusin miles 460, 35. 466, 25.
- Henricus vicedom. de Hassebagnio 200, 25; uxor: Yolendis.
- Henricus de Heynborch 27, 15.
- Heinricus de Meydeburg miles 611, 5.
- Heinricus de Mila advocatus, miles 633. 635, 55. 636, 5. 645, 30; fil. 636, 5; filia 636, 5.
- Henricus de Monstroel 242, 5.
- Henricus de Nigella 242, 1. 287, 30.
- Heinricus de Oftirdingen, magister in cantilenis 571, 40. 572.
- (Heinricus II. Russe) nob. de Plauwe 452, 1. 653, 15.
- Henricus dom. de Senoburgo, fil. Bal-duini IV. com. Hanon. 205, 20. 226; filii: Philippus, Balduinus.
- Henricus de Simmaningen 787, 5.
- Heinricus de Sitavia 688; uxor: Sibila; fil.: Zmilo de Luchtenburg.
- Heinricus Slune de Aldinguttern 464, 35.
- Heinricus camerarius de Vanre 611, 5.
- Heinricus Vasanus militaris vir 640, 55.
- Heinricus de Volstete 462, 5.
- (Heinricus IV.) de Wyda 604, 30.
- (Heinricus V.) de Wyda 604, 30.
- (Heinricus) de Wilnowe nob. 438. 647.
- Heinricus de Wirterde 461, 35; cf. 468, 15.
- Henricus marescallus Franc. 266, 35.
- Heinricus fratrueles s. Paulinae 937. 938.
- Heinricus scriptor virtuosus, magister in cantilenis 571, 40.
- Heinrich von Bechstete, consul Erford. 477, 20.
- Heinricus, Heinrich de Biltersleiben, magister cons. Erford., consul Er-ford. 427, 5. 477, 20.
- Heinrich von Blassenberg, civis Erford. 477, 45.
- Heinrich von Gisperleiben, consul Er-ford. 477, 10.
- Heinricus de Heilingin, consul Erford. 427, 5.
- Heinrich von Hemeleiben, consul Er-ford. 477, 10.
- Heinrich Hotterman, consul Erford. 477, 20.
- Heinrich Liberlip, civis Erford. 478, 1.
- Heinrich von Mudenbrecher, consul Er-ford. 477, 20.
- Heinrich von Stalberg, civis Erford. 478, 5.
- Heinrich von Tennestete, consul Erford. 477, 10.
- Heinricus de Ufhusen, civis Goth. 645.
- Heintzelinus mon. Sar. 702, 10.
- Heizil (*fort.* canon. Aschaffenh.) 759, 40.
- Heizo (*fortasse* canon. Aschaffenburg.) 759, 40.
- (Hekate), Echate 847, 25.
- Helbrik v. Geberga.
- Helco Saxo, fil. Folcberti 793.
- Heldinus clericus Donon. 152.
- de Heldrunge, *Heldrunge* (*pr. Rb. Merseburg, Kr. Eckartsberga*), dom. 410, 30; nob.: Hartmannus.
- Heleburga uxor Erwini com. de Glei-chen 530, 25.
- Helemmes (villa), ? *Hellemmes-Lille* (*frz. dép. Nord, arr. Lille, cant. Lille-Nord-Est*) 217, 30.
- S. Helenae capella Ierosol. 404, 25.
- s. Helena regina 7, 30; reliquiae 769, 20. 771, 25. 772, 25. 774, 15. 783, 20. 786, 10; fil.: Constantinus Magnus imp.
- Helena filia Waldemari I. regis Dan., uxor Wilhelmi de Luneburg 26. 30, 35.
- Helena filia Ottonis I. ducis Brunswic., uxor Hermannii II. lantgr. Hass. et Alberti I. ducis Sax. 27, 5. 31.
- Helena filia Iohannis I. march. Brande-burg., uxor Theoderici march. de Landesberg 32, 5. 33, 50.
- Helesmes v. Hellemmes.
- Heli quidam 1032, 40.
- Helias v. Elias.
- Helinandus mon. S. Mariae monast. Frigidi-Montis (scriptor) 81, 30. 82, 5. 87, 15. 92, 35. 105, 1. 164, 25. 204, 25 (Helinnandus). 220, 25. 264, 15.
- Helinandus v. *etiam* Elinandus.
- Helinginberg v. Heilegenberg.

Heliottus ep. Aretin. 1440, 5.
 Helipont villa parroch. in decanatu Chierv. 236, 40.
 Heliseus v. Eliseus.
 Hellebiecque, *Hellebecq* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Ath) 236, 40.
 Hellegnies v. Ellignies.
 Hellegreve civis Isenac. 572.
 Hellemmes villa parroch., *Helesmes* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Denain) 236, 5.
 Hellemmes v. etiam Helemmes.
 Hellinus prior S. Amandi monast. 784, 30.
 Hellinus de Alneto 264, 25. 265; uxor: Maria; filiae: Iohanna, Agnes.
 Hellinus senescaldus Flandr. 230, 35. 232, 35; fr.: Gossuinus.
 (Helmbertus), Helpertus, Helpertus ep. Aretin. 1103. 1104, 1. 1440, 1. 1472, 5. 1473, 1. 1474, 20. 1477. 1478, 25. 1481, 10 (Elpertus); privilegium 1472, 10.
 Helmbertus, Elmbertus ep. Havelberg., praepos. 376, 20. 380, 1. 561, 30.
 (Helmbertus), Helpertus diac. Frising. 761, 25.
 Helmestat castrum, *Helmstadt* (bad. Kr. Heidelberg, Ab. Sinsheim) 661, 15. 668, 25. 670. 672. 673, 1; de H.: Dietherus; armiger: Wolfradus.
 Helmistat, Helmistete, Helmstete civ., *Helmstedt* (Braunschweig) 27, 15. 420, 20. 633, 5.
 Helpertus v. Helmbertus.
 Helno, Helnonensis v. S. Amandi eccl. Elnon.
 Helno fl., *Elnon fl.*, qui in *Schelde fl.* influit (frz. dép. Nord, prope Saint-Amand) 94, 15.
 Helpe v. Helprae.
 Helpericus, Helpricus marchio (Septentr.), comes de Plozeke 18, 5. 1330, 30.
 (Helpericus), Helpricus compotista 748.
 Helpertus v. Helmbertus.
 Helprae duae (fl.), *Helpe grande et petite fluvii* (frz. dép. Nord), qui in *Sambre fl.* influunt 187, 1.
 Helse monast. circa Argentinam, *Selz* (Unterelsaß) 515, 30; v. Selsenburg.
 Helwicus (de Goltbach) marschaleus 620, 40.
 Helyas, Helyseus v. Elias, Eliseus.
 Hem v. Helno.
 Hembise villa parroch., *Hembise* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Lens, com. Cambion - Saint-Vincent) 236, 45.
 de Hemeleiben, *Hemleben* (pr. Rb. Merseburg, Kr. Eckartsberga): Heinrich consul. Erford.
 Hemelgoten: Irmigardis.
 Hemerammus v. Emmerammus.
 Hemezo presb. (Magd.?) 750, 1.
 Hemleben v. Hemeleiben.
 Hemma, Hemna v. Emma.
 Hengesbere locus in *Spessart silva* 759, 5.
 Hengilbach, *Hengelbach* (thür. Gb. Schwarzburg-Rudolstadt, prope Stadt-ilm) 919, 30.
 de Henin, *Hénin-Liétard* (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Béthune, cant. Carvin): Balduinus.
 Hennegau v. Hanonia.
 Hennenberg, Henneberg, Hennenbere, Henninberg, Hennenberch, Hennebere castrum, *Henneberg* (thür. Gb. Meiningen, Kr. Meiningen) 355, 25. 375, 30. 376, 15. 403, 20. 410, 15. 453,

10. 464, 10. 468, 5. 471, 25. 472, 35. 485, 20. 519, 40. 543, 15. 545, 20. 563, 35. 564, 1. 596, 45. 598, 20. 600, 1. 606, 1. 622, 15. 624, 30. 625, 5. 631, 25. 632, 10. 654; genealogia 520, 5; com.: Boppo I., Poppo VI., Boppo VII., Hermannus I., Bertholdus I. ep. Herbipol., Bertoldus III., Boppo VIII., Bertoldus VII., (Heinricus VIII.); comitissa: Iutta.
 Henricus v. Heinricus.
 Henripont v. Helipont.
 Henzies villa parroch., *Hensies* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Boussu) 236, 15.
 Heracleus, Heraclius, Eracleus, Eracilius imp. Rom. (Const.) 125, 30. 127, 1. 751, 30.
 Heraclonas imp. Rom. (Const.) 127, 30.
 Herbatiliacus pagus, *Herbauge*, regio (frz. dép. Loire-Inf. et Vendée) 124, 35.
Herbertus, Heribertus, Herebertus, Herembertus, Herbert. — Cf. Airbertus, Aribertus, Herimburtus.
 s. Herbertus, Herebertus, Herembertus archiep. Colon. 18, 1. 769, 1; reliquiae 777, 10. 818, 10.
 Heribertus ep. Eihstat. 769, 10.
 Herbert mon. Sar. 702, 5.
 (Herbertus IV.) comes de Sancto Quintino 859, 20.
 Herbertus II. comes Viromand. 175, 40. 176, 5. 177, 40 (Hegbertus *perperam*).
 Herbertus de Huchtenhagen 34, 25.
 Herbipolis, Wirceburg, Wirceburg, Wirzeburch, Herbipolensis civ., *Würzburg* 15, 10. 37. 362, 15. 365, 15. 369, 30. 380, 1. 403, 25. 419, 20. 433. 459, 30. 460, 30. 464, 30. 466, 10 (Heripolensis civ.). 515, 10 (Wyrczeburg). 526, 15 (Wirzeburg). 527, 1 (Werzeburg). 531 (Wirzburg). 534, 35 (Wirtzburg). 537 (Wirtzpure). 540, 20. 541, 15. 556, 15. 562. 595, 25 (Wirtzburg). 596, 45. 641, 60; Werzenborg 433, 40; Wirceburgensis eccl. 357; pons cum magna turri 460, 30; eccl. 562. 563, 5; episcopatus 355, 25. 410, 15; curia 556, 15; eccl.: S. Kiliani; Herbipolenses, Wirceburgenses, Wirceburgenses, Wirtzburgenses ep.: s. Burchardus I., Arnolfus, Otto (*immo* Poppo I.), Adelbero *perperam* Adalbertus, Meynhardus II., Emmehardus, Erlungus, Ruggerus, Gebehardus, Embricho, Sigefridus, Gebehardus, Heinricus II., Heroldus, Reinhardus, Godefridus I., Heinricus III., Godefridus II., Conradus I., Heinricus Casus IV., Otto I., Hermannus I., Iringus, Bertoldus I., Bertoldus II., Manegoldus, Wolframus, Hermannus II., Otto II. Wolfskele, Albertus II.; electus: Boppo; praepos.: (Boppo) de Trimberg, Godefridus; decanus: Bertholdus; scolast.: Heinricus Casus. — Herbipolenses cives 403. 625, 5; de H.: Conradus scriptor et notarius.
 Herbisleyben, Herbisleybin (villa), *Herbsleben* (thür. Gb. Gotha, Kr. Gotha) 463, 1. 470, 5.
 Herbort mon. Sar. 692, 30.
 Herchies v. Hericinium.
 Hercinoldus, Hercenaldus v. Erchanaldus.
 s. Herculei mart. reliquiae 1485, 15.
 Herebertus, Herembertus v. Herbertus.
 Herengarius corep. (Trev.) 1337, 25.
 Heresburg v. Eresburg.
 Herfordense monast., *Herford* (pr. Rb. Minden) 882, 20; abbatissa 882, 20.

Hergerus edituus S. Vulmari eccl. Bonon. 816, 25.
 Hergnies v. Herignies.
 Heribertus v. Aribertus, Herbertus, Herimburtus.
 Heribrandus v. Hildebrandus abbas Cell.
 Hericina silva 102; Hericina ultra Mosam, quae nunc Ardenna 101, 40. — Hericini 100, 35. 102, 20.
 Hericinium, Herchies castr., opp., *Herchies* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Lens) 100, 35. 236, 35; opp. iuxta villam Serviae in Hanonia 102, 25.
 Héricy v. Herrici monast.
 Herigerus abbas Lob. 185, 35.
 Herignies villa parroch., *Hergnies* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Condé) 195, 10. 236, 40.
 Herihilt quaedam 803, 20.
 Herimannus v. Hermannus.
 (Herimarus) abbas S. Remigii monast. Rem. 1143, 30.
 Herimburtus quidam 1072, 15.
 Herimpont villa parroch., *Henripont* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Soignies, prope Braine-le-Comte) 236, 1.
 Herin v. Erin.
 Herines villa parroch., *Hérinnes* (-lez-Pecq) ad *Schelde fl.* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Celles) 236, 30.
 Herisbrandus archidruyndus, princ. Belg. *fabul.* 113, 1.
 Heriveus archiep. Rem. 755. 756, 5.
 Herizo quidam prior Vallisumbros. 1083, 5.
 Herkinghem v. Erkinghehem.
 Herkisies villa parroch., *Herquegies* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Frasnes-lez-Buissenal) 236, 30; fortasse etiam Erkiezies 235, 1; Yerkisies 236, 10.
 Herlebaccense opp. v. Harlebeca.
 Herlembaldus v. Erlembaldus.
 Herluinus ep. Camerac. et Attrebat., archidiaconus eccl. Leod. 157, 5. 843, 35.
 s. Hermagoras ep. et mart. 770, 5; reliquiae 787, 25 (Hermachorae). 972, 10.
 Hermann-villa civ., *Hermannstadt* (*Siebenbürgen*) 395, 5; cenob.: Predicatorum.
Hermannus, Herimannus, Herman.
 Hermannus rex Rom. (comes de Lucelborg et de Salm) 356, 25. 357, 5. 525, 1. 885, 35. 886, 1. 897, 45.
 Hermannus II. archiep. Colon. 775, 20.
 Hermannus III. archiep. Colon., Dives 781, 5; ep. 357, 15. 358, 5.
 Hermannus I. ep. Babinburg. 524, 15.
 Hermannus (ep. Havelberg.), fil. Iohannis I. march. Brandenburg. 34, 1.
 Hermannus I. ep. Herbipol. 393. 397, 30. 398, 50. 616, 50.
 Hermannus Hummel, II. ep. Herbipol., cancell. Ludovici IV. imp. Rom. 460, 10.
 Hermannus ep. Hildensheim. 371, 15.
 Herimannus ep. Met. 896, 40—899, 35.
 Hermannus II. ep. Monast. 375, 30. 543, 15.
 Hermannus ep. Prag. 39, 50. 40, 15.
 Herimannus ep. Volutern. 1093. 1094.
 Hermannus (de Salza) fr. (magister ord.) de domo Theutonica 604, 1.
 Hermannus, Herimannus abbas S. Pantaleonis monast. Colon. 781. 1381.

- Hermannus de Eichelborn, abbas S. Petri monast. Erford. 458, 20. 460, 15. 464, 20. 489, 5.
- Hermannus I. abbas Fuld. 371, 5.
- Hermannus abbas Reynersborn. 542. 566, 5.
- Hermannus de Czimern, abbas Reynersborn. 643. 645. 647. 650, 50. 653; prior 643, 15.
- Hermannus Contractus (Aug.) 873; opuscula egregia 873, 25.
- Hermannus mon. Bursfeld. 489, 10.
- Hermannus de Bebera dec. S. Marie eccl. Erford. 457. 458. 654, 50. 655.
- Hermannus praepos. Halberstad., fil. Heinrici I. com. de Anhalt 31, 25.
- Hermannus subdiac. eccl. maioris Hildesheim. 763, 15.
- Hermannus diac. Sar. 692, 10.
- Hermannus dux Sax. 23, 40. 28; fil.: Bernardus.
- Hermannus, fil. Bernardi II. ducis Sax. 28, 40.
- Hermannus IV. dux Suev., fil. (Ernesti I. ducis et) Gisela imp. 26, 30. 520, 25.
- Hermannus II. comes palat. (Rheni) 357, 5.
- Hermannus III. comes palat. (Rheni) 367, 5. 368, 1.
- Hermannus (*immo* Heinricus II.) lantgrav. Hass. 621, 55.
- Hermannus, Herimannus I. comes de Winzburg, lantgr. Thur., marchio (Misn.) 18, 15. 361, 20. 531, 10. 1332, 5.
- Hermannus, Hermanus II. comes de Winzburg, (lantgr. Thur.) 19, 10. 362. 367, 10. 532. 536, 20. 952, 10.
- Hermannus I. lantgr. Thur., comes palat. Sax., fil. Ludewici II. lantgr. 36. 373. 374, 1. 377, 10—379, 35. 382, 30—385, 40. 523, 30. 536, 15. 540, 30. 541, 10. 544, 25. 548, 1. 550, 40—554, 35. 556. 557, 1. 558, 40. 560, 1—568, 30. 571, 35—573, 1. 577, 25. 587, 35. 589, 25. 591, 25. 593, 10. 594, 40—596, 1. 597, 35. 600, 35. 609, 45. 610, 10. 612, 50. 645, 40. 657, 30. 658, 10; *perperam* Henricus 385, 40; uxores: Sophia, Sophia; liberi: Iutta, Hedwigis, Irmigardis, Ludewicus, Hermannus, Heinricus Raspo rex Rom., Conradus, Agnes; nepos: Hermannus.
- Hermannus II. lantgr. Thur., dom. Hass., fil. Ludewici IV. lantgr. 27, 5. 31, 10. 395, 1. 465, 30. 597, 35. 617. 657, 35; uxor: Helena.
- Hermannus fil. Lodewici II. com. Thur. 359. 523, 15. 529. 530; fr. uterinus: Fredericus IV. comes palat. Sax.
- Hermannus fil. Hermann I. lantgr. Thur. 564, 5.
- (Hermannus VI.) marchio de Bade 41, 30; uxor: Gerthrudis; fil.: Fridericus (*perperam* Henricus).
- (Hermannus) Longus marchio (Brandenburg.) 431, 15. 641, 10.
- Hermannus comes de Glichen 461, 30; *perperam* Henricus 468, 5.
- Hermannus, Hermanus comes Hanon., com. Mont., fil. Thuringiae ducis *nominatus* 114, 5. 187, 10. 190, 5—192, 25. 193, 15; filia 190. 191, 35; uxor: Richildis; fil.: Rogerus.
- Hermannus I. comes de Hennebere 403. 564, 1. 622, 15. 624, 30. 625, 5; filii: Boppo VIII., *perperam* Bertoldus; fr.: Bertholdus I. ep. Herbipol., Henricus (Illustris) I. lantgr. Thur.
- Hermannus I. comes de Orlamunde, fil. Adelberti I. march. Brandenburg. 32, 1. 372, 1.
- Hermannus II. comes de Orlamunde 396, 40. 587. 598, 10. 619, 15; (filii): Otto III., Albertus III.; fr.: Albertus.
- (Hermannus III.) *perperam* Albertus comes de Orlamunde 418, 20.
- Herimannus, fil. Gebehardi com. de Piugen 787, 1.
- Hermannus (*perperam pro* Heinricus comes) de Stolbere 461, 35.
- Hermannus IV. comes de Wimar 441, 30. 444, 25.
- Hermannus, Herman V. comes de Wimar 453, 39—40. 461, 20. 649. 650, 55; greve von Orlamunde 475, 30; fr.: Fridericus.
- Hermannus praefectus Colon. 537, 35.
- Hermannus VIII. de Drivordia 452. 653; fr.: Fredericus.
- (Hermannus Goldacker) marschalcus Alberti I. lantgr. Thur. 475, 30.
- Hermannus de Harstalt minist. 633, 10.
- Herman edeler herr von Lodebure unde Luchtenbere 475, 30; fr.: Albrecht.
- Hermannus de Northusen 615, 35.
- (Hermannus) puer in Prsbzla (de Pribislav) 686, 25; fr.: (Scenko).
- Hermannus de Slatheym, dapifer Ludewici IV. lantgr. Thur. 602, 40. 611, 5. 620, 40.
- Hermannus Stranze (de Tulstete) 619, 15.
- Hermannus, Herman de Alch mag. cons. Erford. 427, 5. 477, 5.
- Hermannstadt v. Hermann-villa.
- Hermengardis v. Adelheidis.
- Hermensens, (Ermesindis filia Conradi II. com. Luxemburg.), uxor Godefridi com. Namurc. 204, 40. 205, 1.
- s. Hermes mart. 136, 25. 165. 868, 10; corpus 741, 15; reliquiae 487, 5. 764, 20. 758, 20 (Ermes). 776, 10.
- Hernae (rex Hun.), fil. Attilae 110. 120.
- Hernestus v. Ernestus.
- Hernoldus Nobilis, praeclarissimus in gente Getarum 134, 15; uxor 134, 15; filia: Richtrudis.
- Herodes (I. rex Iud.) 474, 20. 774, 10. 1202, 10. 1272, 5.
- Herodes Agrippa (I. rex Iud.) 404, 30. 1284, 10. 1287, 15; Agrippa 474, 20.
- Herodias 1069, 5.
- (Herodotus), Erodocus, Erodotos, Orodocus 87, 25. 93, 35. 112, 1.
- Heroldus archiep. Salisburg. 743.
- Heroldus ep. Wireburg. 370, 5.
- Herpers castr., *Hapers* (frz. *dép. Nord*, arr. Valenciennes) 405, 55. 626, 20.
- Herpitolensis civ. v. Herbipolis.
- Herquegies v. Herkiesies.
- Herrandus, Errandus, etiam Stephanus nominatus, ep. Halberstad., (abbas et) mon. Ilzenburg. 525, 35. 527. 528; apostolicus legatus 527, 25.
- Herrenbreitungen v. Breytingen.
- Herrici monast., *Héricky* (frz. *dép. Seine-et-Marne*, arr. Melun) 755, 15; basilica: S. Salvatoris.
- Hersfelde, Hersfeldia, Herveldia, Hersvelt, Hersfeldense monast., *Hersfeld* (pr. *Rb. Cassel*) 365, 30. 515. 517, 1. 520, 25. 535, 5; Herveldensis abbacia 371, 10. 373, 15; abbas 725, 15; Hersfeldenses, Herveldenses abb.: s. Gotthardus, Bardo, Willibaldus, Burcharthus II., Adolfus, Sigefridus, Iohannes I., (Heinricus V.), (Simon I.); Hirsfeldensis (*immo* Bursfeldensis) abbas: Wolgmarus.
- Hertingus de Meldingen 542, 40.
- Hertwicus v. Hartwicus.
- Hertzebrock monast. sanctimon., *Hertzebrock* (pr. *Rb. Minden*, Kr. Wiedenbrück) 878, 35.
- Herveldensis, Herveldia v. Hersfelde.
- Herveus dux Met., dux Lotharing., fil. Aelidis duc. Met. 145, 40. 146; uxor: Beatrix; liberi: Garinus, Bego.
- Herveus de Biauvoir 242, 10.
- Herveus de Castello, fil. Gervasii 242, 5.
- Herzebrock v. Hertzebrock.
- Hesdin v. Hisdinium.
- Heseler castrum, *Burg-Hessler* (pr. *Rb. Merseburg*, Kr. Eckartsberga) 461, 25. 467, 15.
- de Hesseburg, *Hessberg ad Werra fl.* (thür. Gb. Meiningen, Kr. Hildburghausen): Ludewicus.
- Hessi, Hessones v. Hassia.
- Hester (Esther) liber 82, 30.
- Hestrut villa parroch., *Hestrud ad Thure fl.* (frz. *dép. Nord*, arr. Avesnes, cant. Solre-le-Château) 236, 50.
- Hetingen v. Ottinga.
- Hetschburg v. Heytinsburg.
- dy heyde, loca solitaria, *die Lüneburger Heide* 541, 1.
- Heydelberg v. Heideberg.
- Heydericus v. Heidenricus.
- Heydewigis v. Hedwigis.
- Heyersum v. Hoegersen.
- Heylingen v. Heilingin.
- Heylinginberg v. Heilegenbere.
- Heyliwigis v. Heilwigis.
- Heyman fil. Zmilonis Luchtenburg. 703, 20.
- Heymmerannus v. Emmerammus.
- Heynborch v. Heimeburch.
- Heyno v. Heino.
- de Heyrlo, *Haigerloch* (Hohenzollern, pr. *Rb. Sigmaringen*), comes: Albertus.
- Heytingisvelt villa, *Heidingsfeld* (bayr. *Rb. Unterfranken*, Ba. Würzburg) 460, 10.
- Heytinsburg (villa), *Hetschburg* (thür. Gb. et Kr. Weimar) 629, 35.
- Hezilo v. Ezelinus.
- Hiacinthus v. Iacinctus.
- Hibernia 998, 1; gens 999, 20; Hibernicus miles: Tundalus. — Hybernici 718, 5.
- (Hidda) uxor Zuatoptuk ducis Bohem. 40, 5.
- s. Hidulphus, Hisdulphus, Ydulphus princ. Hanon. *Jabul*. 113, 45. 123, 10. 132, 5; dux Austras. inf. 123, 10; s. Ydulphi legenda 123, 10; uxor: Aya; fil.: Brunulphus.
- Hidulphus comes Ardenn., fil. Brunulphi 131.
- Hier- v. Ier-.
- S. (Hilarii), Hyllari, Ylarii, Ylari monast., *Sant' Ellero in Alfiano* (Tusc., Prov. et circ. Florenz, mand. Figline) 1083, 15. 1084, 35. 1105, 45; abbatis: Itta.
- s. Hilarius, Ilarius ep. Pictav. 770, 10. 773, 45. 1300, 45; reliquiae 482, 25. 764, 20. 786, 5. 972, 20 (Hylarii).
- Hilarius papa 121, 20.
- (Hildebaldus), Hiltipaldus (archi)ep. Colon. 739, 25.
- Hildebalt quidam 803, 20.
- Hildebertus v. Childebertus.
- Hildebrandus, Ildeprandus, Ildibrandus.**
- (Hildebrandus), Ildeprandus ep. Florent. 1105, 30; coniux: Alberga.
- Hildebrandus, *perperam* Heribrandus, abbas Cell. monast. 187.
- Hildebrandus, Hildeprandus, Ildeprandus, Eldebrandus archidiacon. v. Gregorius VII. papa.

- Hildibrandus (Aretin.), fil. Griffonis notarii 1481, 15.
 Hildibrandus, fil. Petri (Aretin.) 1478, 20. 1481, 5; fil.: Canus.
 Hildibrandus (Aretin.), fil. Cani 1481, 5.
 Hildebure v. Hildenbure.
Hildegardis, Hildegarda, Hildigardis, Hiltigart.
 Hildegarda, Hildigardis, Hiltigart uxor Caroli Magni imp. 7, 25. 734, 15. 735, 5. 1489, 15; de stirpe Suevorum nobilissima 1489, 15.
 s. Hildegardis virgo, monialis in S. Ruperti monte iuxta Bingiam 19, 15. 221.
 Hildegardis filia Lodewici I. Cum-barba com. Thur., uxor Bopponis I. com. de Hennenberg et Thymonis de Nordeke 519. 520, 1.
 Hildegeseburch castrum, *olim prope Wolmirstedt (pr. Rb. Magdeburg) situm, hodie non iam exstat* 32, 15.
 s. Hildegimus ep. Catalaun., I. ep. Halberstad. 7, 25. 20, 5; germanus: s. Liutgerus.
 s. Hildemargae reliquiae 818, 20.
 Hildemarus advoc. Ickessleve 27, 15. 420, 20.
 Hildemarus de Harstalt minister. 633, 10.
 de Hildenbure, Hildinborg, Hildebure, cuius rudera *prope Ostheim (thür. Gb. Weimar, Kr. Eisenach, nunc Kr. Meiningen) exstant*: Adelbertus.
 Hildeprandus v. Hildebrandus.
 Hilderath quidam 803, 20.
 Hildericus v. Childericus.
 Hildesheim, Hildensheim, Hildensheim, Hildenesheim, Hildenesheimensis civ., *Hildesheim (pr. Prov. Hannover)* 363, 20. 389, 40. 533, 15. 597, 25. 877, 30. 886, 10. 944, 15. 946, 20; nova civ. episc. 763; nova civ. praepos. 763, 30. 764, 30; eccl. 27, 5. 515, 5 (Hyldeheim). 533, 1. 576, 55. 763. 874. 941, 25—946, 20. 952, 25; episcopatus 517, 1; structura 877, 1; templum i. e. eccl. maior 764, 15; princ. eccl. 945, 15; monasteria 945, 15; capella 946, 10; abbatia in orientali parte civ. 946, 20; capitulum 763, 30; ep. 764, 5; clerus 944, 20; eccl. et monast.: S. Caeciliae, S. Godehardi, S. Mariae, S. Michaelis; hospitalis: S. Iohannis; altaria: S. Iohannis bapt., S. Stephani; Hildesheimenses, Hildenesheimenses, Hildensemenses, Hildesemenses, Hildensheimenses, Hildememenses ep.: Guntharius, Reimburtus, Ebo, Altfredus, Marwardus, Wicpertus, Walpertus, Sehardus, Diethardus, Othwinus, Osdagus, Gerdagus, s. Bernwardus, s. Godehardus, Thiemarus, Azelinus, Hecelinus, Udo, Bertholdus, Bernhardus I., Hermannus, Adelhogus, Berno, Conradus I., Harbertus, Sifridus I., Conradus II., Heinricus I., Otto I., (Sifridus II.); praepos.: Adeloldus, (Burchardus I. archiep. Magd.), Werno; subdiac.: Hermannus; canon.: Haholdus; mag. scolar.: Benno II. ep. Osna-brug.; cantor: Conradus; laicus: Iohannes.
 Hildewardus v. Hildwardus, Hiltiwart.
 Hildi- v. Hilde-.
 Hildolfus archiep. Colon. 356.
 Hildricus v. Childericus.
 Hilduardus ep. Camerac. et Attrebat. 156.
 Hildwardus, Hildewardus ep. Halberstad. 9. 516, 30. — *V. etiam* Hiltiwart.
 Hilduinus ep. Camerac. et Attreb. 156, 15.
 Hildwinus abbas S. Dionysii monast. 834, 5. 835.
 Hilgenstad (civ.), *Heiligenstadt (pr. Rb. Erfurt)* 614, 20; Heilegenstatensis prepos.: Heinricus.
 S. Hyllari monast. v. s. Hilarii monast.
 (Hillinus) (archi)ep. Trever., legatus apost. 368, 40.
 Hiltigart v. Hildegardis.
 Hiltigrim subdiac. et acol. dioc. Frising. 761.
 Hiltipaldus v. Hildebaldus.
 Hiltiwart quidam 803, 20. — *V. etiam* Hildwardus.
 Hiltruda, uxor Wolfradi com. de Veringen 774, 40.
 s. Hiltrudis v. 868, 35.
 (Hiltrudis filia Caroli Martelli, uxor Odilonis ducis Bawar.), amita Caroli Magni 1489, 30; fil.: Tessilo II. dux.
 Hilzenburg v. Ilseneborch.
 Himminessteine, Himminestein, Himminigesstein, *locus in Spessart silva situs* 759.
 (Hincmarus), Igmarius archiep. Rem. 156, 15.
 Hinricus v. Heinricus.
 (Hiob), Iob 82, 35. 130, 15. 586, 30. 587, 1. 1229, 1. 1236, 25. 1281, 40.
 Hion villa parroch., *Hyon (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Mons)* 236, 1.
 (Hippocrates), Ypacras (med.) 82, 15; cf. in ind. rerum et verborum.
 s. (Hippolyti), Hypoliti, Ypoliti, Yppoliti mart. caput 771, 15. 772, 1; reliquiae 764. 775, 30. 777, 25. 778, 40. 780. 818, 1.
 (Hipponensis), Yponensis eccl., *Hippo regius, hodie Bône (Alger.)*, ep.: b. Augustinus.
 (Hipposensis), Yposensis, Ypusensis *perperam* Yponensis (*Hippo, Galil.*) ep.: Albertus de Bichelingen.
 Hircanae tygres 555, 10.
 (Hircanus), Hyrcanus II. rex (Iud.) 104, 5.
 Hirena, Hirene v. Irena.
 Hirsaugia, Hirsaugiense cenob., *Hirsau (württ. Schwarzwaldkreis, Oa. Calw)* 526, 30. 917, 40. 918, 1. 923, 25. 924. 930, 20. 931, 30. 932; Hirsaugita plantatio 932, 5; abbas 935, 40. 936; abbas: Bruno; prior: Ernestus; mon.: Wernherus. — Hirsaugienses 924, 1. 935. 936; conventus 935, 40; ordo 526, 30; consuetudo 630, 10.
 Hirsfeldensis v. Hersfeld. (*immo Bursfeld.*)
 Hisdinium, *Hesdin (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Montreuil)* 229, 5.
 Hisdulphus v. Hidulphus.
 Hysidorus v. Isidorus.
 Hismahelitae v. Sarraceni.
 Hispani 282, 1; Hispana manus 1209, 15; Hispanus, Hyspanus: Iohannes XXI. papa; Hispalensis: s. Ysidorus ep. — Hispania, Hyspania 89, 45. 90, 1. 103, 15. 143, 1. 246, 1. 282, 10. 288, 1. 307, 20. 355. 370, 1. 412, 1. 480, 15. 570, 5. 583, 20. 628, 55. 914, 30; Ispania 736, 1; marca 740, 20; reges: cf. Arragonia, Castella; de H.: Brunihildis et Fridegundis sorores. — Hispania citerior 914, 35; ulterior 1120, 45; Hispaniarum populi 968, 25.
 Hl- v. L-.
 Hobichesburg v. Habesborch.
 Hocheim, Hocheym villa, *Hochheim (pr. Rb., Kr. Erfurt)* 442, 15. 649, 55.
 Hoch-Lieben v. Luban.
 Högersen villa, *Heyersum (pr. Rb. et Kr. Hildesheim)* 942, 30.
 Hörselgau v. Horselgeu.
 Hoesnaken v. Lawanaque.
 Höxter v. Hucsaria.
 Hogerus, Hogeri, Hoyger (comes de Mansfeld) 359, 35. 360, 1. 530.
 Hohenfels v. Hohenvelsarius.
 Hohenfurth v. Altovadense monast.
 Hohenloch, Hohenlohe v. Holloch.
 Hohen-Trüdingen v. Trumingen.
 Hohenvelsarius (*Hohenfels prope Albisheim villam ad Pfrimm fl., bayr. Rb. Pfalz, Ba. Kirchheim-Bolanden*) marschaleus: (Philippus II.); Hohenvelsarius: Conradus.
 Hohnstein v. Honstein.
 de Hoio, Hoyo: Waltherus fr. ord. Minor.
 Holandrini v. Hollandia.
 Holdeslebin v. Oldesleiben.
 Holdinus rex Ruth. 94, 15.
 Hollandia 27, 10 (Hollandya). 30, 5. 32, 20. 84, 15. 88, 25. 90. 114, 20. 185, 35. 266, 15. 305, 10. 314. 316. 324, 15—328, 30. 330, 1. 334, 20. 386, 30. 399, 1. 591, 50. 621, 5; comitatus 327, 35; patria 84, 10. 328, 10; historia 148, 1. 325, 20. 334, 5; com.: Florencius III., Willermus I., Wilhelmus II., Florencius V., Iohannes II., Guillelmus III., Guillelmus IV., Guillelmus V., Albertus I.; comitissa: Margareta. — Holandrini 266. 319, 30; Holandrinorum facta Iohannis de Beka 81, 40.
 de Holloch, Hollo, Hohenloch, *Hohenlohe, quod castrum olim prope Uffenheim (bayr. Rb. Mittelfranken) exstabat, duo fratres 421, 40. 633, 40; de H.: Gotfridus, Fridericus.*
 Holsacia 29, 1. 31, 35. 33, 45. 415, 25; Holtzacia 31, 1; com.: Godefridus, Adolfus I., Adolfus II., Adolfus III., Albertus, Adolfus IV., Iohannes I., Gerhardus I., Adolfus V., Iohannes II. — Holzati 36, 25.
 Holzhusen villa, *Holzhausen (pr. Rb. Cassel, Kr. Fritzlar)* 405, 45. 626, 15.
 de Holzhusin, *Windisch-Holzhausen vel Mönchen-Holzhausen (pr. Rb. et Kr. Erfurt)*: Cunrat consul Erford.
 Homborg, *Homburg ad Unstrut fl. prope Thamsbrück (pr. Rb. Erfurt, Kr. Langensalza)* 534, 40; monast.: SS. Mauricii et Cristofori.
 Hon Sancti Petri, Hon villa parroch., *Hon-Hergies (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Bavai)* 118, 1. 236, 20.
 Honacourt, Houlsicurtis, Hunocurtense monast., *Honnecourt ad Schelde fl. (frz. dép. Nord., arr. Cambrai, cant. Marcoing)* 135, 35. 155, 50. 868, 5.
 de Hondescoten, *Hondschoote (frz. dép. Nord, arr. Dunkirchen)*: Winocus.
 Hones v. Hoves.
 s. Honestae virg. reliquiae 764, 25. 765, 10; festivitas 765, 35.
 Honestus ep. (*potius* coadiutor) Trev. 772, 15.
 Honneau v. Hunella.
 Honnecourt v. Honacourt.
 Honoratus archidiac. Attrebat. dioc. 135, 30.
 Honoricus (rex Wandal.) 121, 45.
 s. Honorinae reliquiae 818, 20.
 Honorius imp. Rom. 108. 113, 30. 116. 117.
 Honorius I. papa 126, 1. 1009, 1.
 Honorius (II.) antipapa, Cadulus, Cado-lus, Kadalous, Kadulus ep. Parm. 1038. 1039, 1. 1146, 1. 1162, 30; Kadalocus furor 1038, 1; satellites 1039, 1.
 Honorius II. papa 12, 30. 361, 35—363, 10. 532, 35.

- Honorius III. papa 197, 40. 246, 5. 274, 20. 276, 5. 281. 282, 40. 283, 20. 294. 295. 302, 30. 385, 1. 389, 25. 390, 20. 589, 10. 594, 35. 602, 40. 607, 10. 609, 15. 1485, 15. 1486; qui Cincius dictus fuerat 274, 20.
- Honorius IV. papa, pontifex Romanus, de Sabellis 418, 10—420, 10. 630, 45. 632. 635, 40. 714, 20—716, 40. 719, 25. 1485, 15; *perperam* Honorius V. papa 714, 15.
- de Honstein, Honsteyn, Hoynsten, Hoynsteyn, *Hohnstein*, cuius rudera in *Harz saltu* (pr. Rb. Hildesheim, Kr. Ilfeld) exstant, com.: Conradus, (Dietherus), Eyligerus II., Heinricus III., Heinricus IV., (Heinricus V.).
- Hopfgarten, Hopfgartin, Hophgartin, Hopphegartin castrum, *Hopfgarten* (inter Weimar et Erfurt, thür. Gb. et Kr. Weimar) 435, 1. 475, 5. 644, 30; villanus 637, 30.
- (Horatius), Oratius (Flaccus) 1104, 30; Flaccicum illud 1382, 15.
- Horbürg castellum, *Harburg* (pr. Rb. Erfurt, Kr. Nordhausen) 370, 5.
- Hormisda, Ormisda (papa) 122, 25. 155, 20.
- Hornaing castrum, *Hornaing* (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Marchiennes) 110, 30. 120, 30; Hornaing Sancti Iohannis 236, 5; Hornaing Sancti Kalixti 236, 5.
- Hornbacensis eccl., *Hornbach* (bayr. Rb. Pfalz, Ba. Zweibrücken) 805, 20; monast. S. Pirminii 805, 10; Hornbachenses 803, 35; abbas: Adalbertus.
- de Hornecke, *Horneck prope Gundelsheim* (württ. Neckarkreis, Oa. Neckarsulm): Wernherus.
- Hornes, *Hornues* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Soignies) 236, 40.
- Hornut, *Hornu* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Boussu) 236, 20; Hornutensis quercus 240, 35. — Hornutenses 184, 5.
- Horoscolfus socius s. Philippi presb. Cell. 798. 800, 1.
- Horrues v. Hornes.
- de Horselgeu, Horzelgeu, *Hörselgau ad fl. Hörsel* (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Gotha): Hertwicus, Lodewicus.
- Hoslim v. Oslin.
- Hospitalarii fratres, Hospitalenses S. Iohannis, Hospitalii, Hospitalis domus fr., milites, ordo 35, 30. 375, 25. 386. 389, 10. 403, 1. 406, 20. 542, 30. 543, 10. 591, 35. 592. 594, 20. 624, 25. 642, 50. 650, 30. 720, 15; capitulum generale 443, 30; Johanser hern orden 1486, 10; Cruciferorum ordo 27, 10. 201, 15; Hospitaliorum domus: Crak castrum; v. Conradus; cf. S. Iohannis eccl. Chierv.
- Hospitalarii fr. Erfordenses 443, 30; commendator: Heinricus.
- Hospitaliorum domus Prag. ad S. Petrum 41, 40.
- Hostia (civ.), *Ostia* (ad ostium Tiberis fl.) 1132, 35; Hostienses, Ostienses card. ep.: Petrus Damianus, Geraldus, Otto I., Hubertus, Octavianus, Hugo II., Petrus V., Latinus, Nicolaus.
- Hostich villa, *Houdain* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Bavai) 195, 5.
- Hostilis, Hostilio civ., Hostiliences v. Tornacum.
- Hostrevann- v. Ostrevann-.
- Hotterman: Heinrich consul Erford.
- Houdain villa parroch., *Houdeng-Aimeries* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. La Louvière) 236, 25.
- Houdain, villa de H., *Houdain* (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Béthune) 269, 1.
- Houdain v. etiam Hostich.
- Houffalize v. Hufalise.
- Houlsicurtis v. Honacourt.
- Houtain, Houtaing villa parroch., *Houtaing* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Ath) 236, 25; eccl. 143, 30.
- Houx v. Huinia Retiana.
- Hoves, Hova, Hones villa parroch., *Hoves-lez-Enghien* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Enghien) 236, 40. 241, 35. 287, 35. 321, 25; de H.: Iohannes, Gossuinus.
- Hoyger v. Hogerus.
- Hoynsten, Hoysteyn v. Honstein.
- Hoyo v. Hoio.
- Hoyum, *Huy ad Mosam fl.* (belg. Prov. Lüttich) 101, 40. 117, 50.
- Hrodpert. v. Robertus.
- Hub-, Ub-.
- Ubaldus, fil. Gerardi Fuski de Montepupe 1476, 20; uxor: Antilia.
- Hubaldus (card.) ep. Sabyn. 528, 25.
- Hubaldus ep. Mantuan. 1297, 25. 1301. 1304, 15.
- Ubaldu nob. de Figlinensi castro 1092; uxor 1092, 15.
- Hubertus, Humbertus, Hupertus, Ubertus, Opertus.
- S. Huberti, Humberti eccl. v. Mariccolae.
- Hubertus (card.) ep. Ost. v. Lucius III. papa.
- (Hubertus card.) ep. (Praenest.) 1200, 20. 1203, 15. 1204, 5.
- Ubertus card. ep. S. Rufinae 1086, 40.
- Hupertus ep. Azot. 766, 35.
- Hubertus ep. Havelberg. 376, 20. 483, 30. 485, 35.
- (Humbertus) abbas b. Pantaleonis monast. Colon. 885, 25.
- Humbertus abbas S. Willibrordi monast. Epternac. 771. 772, 10. 1369, 25. 1370, 10.
- Ubertus abbas S. Miniatis monast. Florent. 1081, 20. 1082. 1105, 5.
- s. Hubertus, Humbertus, Hupertus (abbas Mariccol.) conf. 94, 10. 142, 25. 176, 25. 177. 868, 25; reliquiae 771, 5; legenda 108, 25. 111, 10.
- Hupertus praepos. (Epternac.) 1370, 5.
- Ubertus prior S. Gaugerici eccl. Valencen. 220, 5.
- Opertus laicus 948, 15. 952, 10; filia: Eveza; fr.: Lambertus prepos. Novi-Operis.
- Uberti, genus nobile Florent. 1316, 35. 1323, 30.
- Huc, Hug. — Cf. Hugo.
- Hug de Sunthusin 530, 20; fr.: Anshelmus.
- Huc der Lange, mag. cons. Erf. 477, 15.
- Hucbaldus mon. Elnon. 165, 45.
- de Huchtenhagen, *Uchtenhagen* (pr. Rb. Magdeburg, Kr. Osterburg): Herbertus.
- Hucsaria civ. Westval., *Höxter* (pr. Rb. Minden) 555, 30.
- de Hufalise, Hufalaze, *Houffalize* (belg. Prov. Luxemburg, arr. Bastogne): Thomas.
- Hugbertus abbas (et dux) 165, 35.
- Hugibaldus, Hugipolt subdiac. et acol. dioc. Frising. 761, 20.
- Hugibalt quidam 803, 20.
- Hugicio v. Hugo.
- Hugnia, Huyna, Huynia, *pars Carbonariae silvae* 111, 35. 112, 1; Huynia Condronica 101, 40. — Propancii ab ydolo Pan, qui et Hanonienses, ymo verius Huynienses a Hunis 94, 1; Huynienses Belgici 100; Huynienses Condronici 100, 15; Huynienses Reciani 100, 15.
- Hugnia castrum, *fortasse Heigne* (belg. Prov. Hennegau, arr. Charleroi, cant. et com. Jumet) 117, 50.
- Hugniacum, *fortasse Les Rigneux* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Merbes-le-Château, com. Rouveroy) ?? 117, 50.
- Hugnies villula, *fortasse Bougnies* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Pâturages) ?? 88, 40. 118, 1.
- Hugo, Ugo, Hugolinus, Ugolinus, Hugicio, Uguizo. — Cf. Huc.
- (Hugo I.) rex Cypri 385, 25. 386, 10.
- Hugo fil. Ludewici III. regis Franc. (Orient.) ex pelice 1491, 1.
- Hugo Capet, Capucius rex Franc., comes Paris., fil. Hugonis Magni com. 114, 5. 123, 5. 176, 5. 180, 10. 184, 20. 185. 190, 25; liberi: Robertus, Halguidis.
- Hugo, Ugo rex Langobard., dux, marchio (Provinc.) 996, 10. 997, 35. 1001. 1005, 20. 1007, 30. 1008, 5. 1009, 1. 1011, 20. 1013, 15. 1345. 1346. 1436, 10. 1457, 20. 1459, 15. 1471, 20; principes 1006, 15. 1008, 5; optimates 1006, 15. 1008, 5; uxor: Alda; fil.: Lotharius II. rex.
- Hugo fil. Lotharii II. regis Lotharing. 173, 15.
- Hugo, Hugolinus II. card. ep. Ost. et Velletr. v. Gregorius IX. papa.
- Hugo Albus (card. ep. Praenest.) 1243, 25.
- Hugo (card. presb. tit. S. Sabinae) apostolice sedis legatus 399, 15. 621, 15.
- (Hugo I.) archiep. Bisunt. 1044, 30.
- (Hugo archi)ep. (Ebredun.) 1148.
- Hugo archiep. Lugdun. 1304, 5.
- s. Hugo archiep. Rothomag., fil. Dragonis *perperam* Caroli Magni imp., mon. Gemmetie. 160. 161. 169. 171, 30. 868, 25; corpus 160, 5. 161, 45. 166, 15. 169, 50. 170; brachium 171.
- Hugo ep. Camerac. 157, 30.
- Hugo ep. Granopol. 220, 30.
- Hugo ep. Fard. (Verd.) 373, 15.
- Hugo, Ugo abbas Cluniac. 1036, 25. 1041, 35. 1043, 15—1045, 35. 1046. 1108. 1223, 20.
- Hugo abbas S. Petri monast. Erford. 378, 40. 488, 35.
- Hugo abbas Less. 317.
- Ugo abbas Septimen. monast. 1106, 15.
- Ugolinus canon. Aretin., fil. Gerardi Fuski de Montepupe 1476, 20.
- Ugolinus canon. Aretin., fil. Signorelli 1476, 5.
- Hugo capellanus Camerac. 853, 40.
- Hugo (Flaviniae.) 81, 35; historiae Lotharing. 81, 35.
- Hugo Floriac. (scriptor) 121, 40.
- Ugo plebanus S. Iohannis Maioris eccl. 1091, 35. 1103, 1.
- Hugo Tullensis 88. 89, 15. 98, 35. 99. 105, 1. 106, 30. 107, 35. 108. 111, 30. 112. 115, 10. 118. 119, 10. 121, 35. 126. 127, 10. 131. 145, 35. 147, 10. 158. 159; gesta Belg. atque Trev. 81, 30; historia Belg. 87, 50. 116, 35. 120, 35; historiae 104.
- Hugo Paris. dictus de Sancto Victore vel (*perperam*) de Folieto 220, 30.
- Hugo clericus quidam 151, 40. 152, 1.
- (Hugo III.) *perperam* Henricus dux Burgund. 226.

- (Hugo IV.) dux Burgund. 329.
 Uguizo (marchio Spolet.) 1482, 5; fil.: Henricus.
 Hugo comes Camerac. 145, 40—147, 5; uxor 145; fr.: Walterus comes Hainauc.
 Hugo Magnus comes Paris. 176, 5. 180; uxor: Hedwigis; filii: Hugo Capet rex Franc., Otto, Henricus.
 Hugo IV. comes de Sancto Paulo 205, 25. 242, 15; uxor: Yolendis; filiae: Ysabella, Eustachia = Wistassia.
 Hugo V. comes de Sancto Paulo et de Blesio 306, 25; uxor: Maria.
 Hugicio (comes Tusc.) 1257, 10.
 Hugo comes 515, 20. 517. 518, 45; fil.: Wichmannus; fr.: Ludewicus Cumbarba comes; proavus: *perperam* Ludewicus II. imp.
 Hugo (cognomine Dissutus), de comitatu Arvern. 964, 45—968; uxor: Isengarda; fil.: Mauricius.
 Hugo de Boves 268, 25. 271, 45. 272, 5.
 Hugo de Brachuel 242, 10; fr.: Petrus.
 Hugo castell. Camerac., nepos Gualteri castell. 853. 859, 5—862, 35; propinquus: Ansellus.
 Hugo de Cruce, par Montensis 215, 40.
 Hugo dom. d'Enghien 221; filii: Gosuinus, Englebertus, Sigerus, Bonifacius.
 (Hugo) dom. d'Espinoy et d'Antoing 205, 1; uxor: (Flandrina).
 Hugo de Florines, fil. Nicholai III. de Rumeigny 200.
 Hugo de Hamelencourt 240, 25.
 Hugo dom. d'Oizi 194. 195, 10.
 Hugo (*potius* Nicolaus II.) de Rumeigny 199. 200, 20; uxor: Aelidis; liberi: Nicolaus III., Richildis, Beatrix, Aelidis; quinta et sexta filia 199.
 Hugo fil. Nicholai IV. de Rumeigny 200, 30.
 Hugo de Tourmeroi 242, 10.
 Hugo de Cimmirn, cons. Erf. 427, 5.
 Hugo *v. etiam* Hue, Hug.
 Huinia Retiana, (regio Belg.), quae ex altera parte fluminis Mose situabatur, *fortasse circa Houx ad Mosam fl. (belg. Prov. Namur, arr. et cant. Dinant)* 101, 40.
 Huissignies *v. Husseignies*.
 Hulst, *Hulst* (nied. Pr. Zeeland) 314, 25.
 Hulsteloo *v. Hustrelo*.
 Humbertus *v. Hubertus*.
 Humbrath quidam 803, 25.
 Hummel: Hermannus II. ep. Herbipol.
 Humulse, *locus in Spessart silva* 759, 35.
 Hundesdal, Vallis Canum, *Hundsgrund locus in Spessart silva circa fontes Kahl fl.* 759.
 Hundisburg *v. Hunoldesburch*.
 Hundolfus (*immo* Henricus) ep. (Constant. in Cypro insula) 469, 35.
 Hunella fl., *Honneau vel Rhonelle rivuli, qui in Haine fl. influunt* 118, 1.
 Hunessneida, *locus in Spessart silva* 759, 5.
 Hunfridus archiep. Magdeburg. 749, 25.
 Hungari, Hungaria *v. Ungari*.
 Huni, Hunni 84, 35. 85, 40. 94, 1. 97, 15. 99, 25. 100. 107, 5. 108. 110, 1—113, 35. 117, 35—120, 30. 124, 30. 126, 1. 146, 10. 147, 5. 167, 5. 169, 5. 180, 25. 182, 15. 474, 15; historiae 88, 30; regnum 93, 10. 112. 115, 1. 118, 20; gens 987, 10; rescripta 85, 15; reges: Attila, Bleda, Rigula, Hernac, Dintzieh; duces: Condro, Cambrus. — Hunia 93, 15.
 Huni, *Avari* 162, 5—169, 5. 734, 10—737, 10. — Hunia 734, 30. 735, 25.
 Huni, Hunni, *Ungari* 180, 40. 181, 40. 661, 20—664, 35. 677, 20. 695, 20. 854, 5. 874; princ. 664, 30; Huni quandoque dicti Hungari 111, 30; Huni, qui postmodum dicti sunt Hungari 108, 15; rex: Bela IV.; *cf.* Ungari.
 Huniacum, Hunyacu *v. Hanonia*.
 Hunissart villa parroch., *Rainsars* (frz. *dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Trélon*) 236, 15.
 Hunni *v. Huni*.
 Hunocurtense cenob. *v. Honacourt*.
 Hunoldesburch castrum, *Hundisburg* (pr. *Rb. Magdeburg, Kr. Neuahaldensleben*) 33, 45.
 Hunoldus ep. Cam. et Attr. 155, 50.
 Hunoldus ep. Merseburg. 770, 1.
 Hunonia castrum (Hanon.?) 117, 50.
 Hunonia *v. etiam* Hanonia.
 Hunseignies *v. Husseignies*.
 Hupertus *v. Hubertus*.
 Huppa *v. Alberici Coma seu Huppa*.
 de Husen, *Hausen ad Nesse fl. (thür. Gb. Gotha)*: Ludewicus, Rudolfus.
 Husplemonde, *Husplemunde castrum, Rupelmonde* (belg. *Prov. Ostflandern, arr. Sint Niklaas, cant. Temsche*) 314, 25. 315, 20.
 Husseignies, *fortasse etiam* Hunseignies, *Ugies villa parroch., Huissignies* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Chièvres*) 236, 45.
 Hustrelo, *Hulsteloo* (niederl. *Prov. Zeeland*) 314, 25.
 Huy *v. Hoyum*.
 Huyna, Huynia, Huynienses *v. Hugnia*.
 Huzmannus ep. Spir. 357, 15.
 Hvaldburga *v. Walpurga*.
 Hy- *v. Hi*.
- I. Y.
- de Iablon, *fortasse Iablunkau* (Mähren, *G. Ostrau, Pol.-B. Wsetin*): Gallus.
 Iacea, Iaucia, Iauche (villa), *Jauche* (belg. *Prov. Brabant, arr. Nivelles, cant. Jodoigne*) 198, 1. 263, 1. 321, 20; de I.: Rignerius, Gerardus.
 s. Iacinctus, Iacintus, Iacintus mart. 767, 20. 1140; reliquiae 758, 25. 771, 10. 777, 10.
 Iacinctus *v. Celestinus* III. papa.
 S. Iacobus, *Santiago de Compostela Hispaniae* 914, 30.
 S. Iacobi eccl. in loco, qui vocatur Bondenum de Diacono 974, 30.
 S. Iacobi monast. Scotorum Erford. 356. 392, 25. 427, 10. 629, 45; abbas: Erhardus.
 S. Iacobi eccl. inter Foveas Florent. 1325, 5.
 S. Iacobi monast. in Monte Specioso Mogunt. 19, 20. 368, 20. 522, 1. 537, 1.
 S. Iacobi monast. Pegav. 439, 10. 530, 5. 647, 45.
 S. Iacobi altare Sar. 689, 15. 697, 5.
 S. Iacobi eccl. in Struzeberch 34.
 s. Iacobus Alpei 404, 30; reliquiae 771. 772, 15. 773, 40. 774, 20. 787, 25; S. Iacobi et Philippi festum 196, 20. 627, 30. 671, 25. 716, 40. 719, 25; *v. Add.*
 s. Iacobus Zebedei apost. 404, 30; reliquiae 482. 487. 764, 40. 769, 5. 771, 1. 774, 25. 776, 10. 778, 20. 782, 10. 787, 25. 972; festum 468, 10. 471, 15. 540, 10. 626, 50. 642, 10. 654, 20. 655, 30. 719, 20. 889, 25; vigilia 619, 25; *v. Add.*
 (Iacobus I.) rex Arragon. 403, 45. 405, 40. 625, 15. 626, 1.
 (Iacobus card. ep. Port.), I. ep. Avin. *v. Iohannes* XXII. papa.
 Iacobus card. ep. Prenest. 398, 10. 566, 35. 571, 35.
 Iacobus de Ferverio card. (presb. tit. S. Prisca) *v. Benedictus* XII. papa.
 Iacobus de Colum(na card. diac. S. Mariae in via lata) 717, 40 (*perperam* aa); *cf.* 1492, 20.
 Iacobus patr. Ierosol. *v. Urbanus* IV. papa.
 (Iacobus) ep. Acon. 386. 591. 592, 5.
 Iacobus ep. de Valona 1484, 25.
 Iacobus de Bethunia, abbas Aquicin. 197, 45. 198, 1.
 Iacobus capitaneus pastorum, apostata ord. Cisterc. 396. 618, 35.
 Iacobus Sportarius frater *v. Alfoncius* comes de Bayona.
 Iacobus de Guisia fr. ord. Min. Valencen., mag., *plerumque* 'Actor' denominatus 47. 83, 20. 84, 25. 86. 107, 10; Actor 93, 10—234, 20 *saepius*; fr.: Iohannes.
 Iacobus de Avesnis 225, 10. 227. 228. 230, 25—233, 25. 241, 30. 260. 547, 40; filii: Walterus II., Guido, Bouchardus.
 Iacobus de Gandavo 107, 35; fr.: Iohannes de Loe.
 Iacobus de Rumeigny, fil. Nicholai IV. 200, 30.
 Iacobus de Sery 331, 30.
 Iacob Mezzersmet, civis Erf. 477, 45.
 Iacobus de Molhusen, mag. (qui campanas Erford. fudit) 638, 50.
 Iacze (de Copnik) dux (*potius* princ.) Polon. 31, 45.
 Iadara, Iadarra urbs Ungar., *Zara vecchia* (Dalmat.) 244.
 Iafus laicus Aret., fil. Pinci 1475, 30. 1482, 15.
 Ianua, Ianuensis civ., *Genua* 405. 444. 625, 40. 650. 674, 20. — Ianuenses, Genuenses cives 388, 35. 405, 20. 593, 55. 625, 45. 641, 50. 650, 50. 720, 20; Ianuensis: Adrianus V. papa.
 s. Ianuarii reliquiae 972, 25.
 Ianuarius mon. S. Vincentii monast. ad Vulturum 1121.
 Ianus (deus) 1189, 40. 1206, 5.
 Iaphet fil. Noae 89, 40.
 Iaromarus II. (*perperam* Ieronimus) princ. Rugian. 29, 10; filia: Margareta.
 Iaromir dux Bohem., fil. Bolizlai III. (*immo* II.) ducis 38. 43, 20.
 Iaromirus fil. Borivoi II. ducis Bohem. 40, 45.
 Iaromir *v. etiam* Gebehardus ep. Prag.
 Iaros fil. Estibor iud. Bohem. 41, 45.
 Iarosius fil. Galli de Iablon 682, 35.
 (Iaroslau I.) rex Rusc. 850; filia: Anna.
 Iauche, Iaucia *v. Iacea*.
 (Iaurinenses) *perperam* Haurienses (*Raab, Ungarn*) ep.: (Petrus II.), (Clemens II.).
 de Iawere, *Jauer* (pr. *Rb. Liegnitz*), dux: Henricus.
 Ibenhain *v. Iwenhayn*.
 Ybor princ. Siccamb. 115, 40.
 Iburg urbs, Iburgense castrum, *Iburg* (pr. *Rb. Osnabrück*) 879, 5—881, 10. 886, 5—892, 40; Iburgense monast. 871. 872. 880, 5. 884. 885; abbas 885, 25. 887, 35. 888, 45; bona eccl. 887, 35; praedium 887, 15; capella 885, 10; oratorium: S. Mariae; alt.: S. Clementis; abb.: Nortbertus.

- Icherstede castrum, *Isserstedt* (thür. Gb. Weimar, nunc Kr. Stadtroda) 603, 40; de Yschirstete: Friderich advoc. Erford.
- Ichtershausen v. Uchterichusen.
- Yconium, *hodie Konia (Türkei)* 545, 1; gentiles 545, 1; Yconiensis heremi vastitas 550, 1; soldani: (Kilidsch Arslan), Melik.
- Ida (filia Hermannii I. ducis Suev.), uxor Ludolfi ducis Suev. 758, 5.
- (Ida) comitissa Bolon. 274, 5; filia: Mathildis.
- Ida, Yda comitissa, uxor Balduini II. com. Hanon. 195, 198, 15, 202, 203, 5.
- Yda filia Balduini II. com. Hanon., uxor Thomae dom. de Merlo 195, 20, 199, 1.
- Yda uxor Widonis dom. Chierv. 201, 35.
- Yda nobilis matrona, coniunx Fastredi advoc. 197, 10.
- Yda filia Walteri de Lendio 198, 30.
- Yda filia Thomae de Merlo, uxor Alardi de Chimaco et Bernars d'Orbais 199, 5.
- Yda filia Gossuini I. de Montibus, uxor Sigeri d'Ainghien et Rignerii de Iauche et Balduini li Carons 199.
- Yda (uxor Isaac de Montibus) 201, 30; fil.: Nicholaus.
- Yda uxor Brunonis dom. Querford. 1360, 1361, 5, 1362, 15, 1363.
- Yda uxor Alardi de Strepri 282, 15.
- Ydon v. Dammison.
- Ydulphus v. Hisdulphus.
- Iechaburg v. Giechebure.
- Iehan, Saint, d'Escaufours v. Cauffours.
- Iemappes v. Iumappes.
- Jena, Jene v. Gene.
- Ienezo, Ientzo v. Iohannes.
- Ienlain v. Genlaing.
- Yerbaut v. Erbaut.
- Ierchonwez villa parroch., *Irchonwelz* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Chièvres) 236, 15; fortasse etiam Harchonwez 236, 35.
- Ieregnau v. Dereygnau.
- Ieremias (proph.) 82, 30, 662, 30, 927, 30, 1056, 40; Iher. 80, 25, 1295, 10; Hier. 1247, 1.
- Ierichowe, *Jerichow* (pr. Rb. Magdeburg) 35, 20; eccl. 35, 20.
- Yerkenne v. Erkenne.
- Yerkisies v. Herkisies.
- Ieroboam v. Geroboam.
- s. Ieronimus, Iheronimus, Hieronimus, Yeronimus cf., doctor 80, 50, 81, 30, 91, 1, 106, 40, 115, 20, 116, 355, 1, 484, 30, 770, 10, 778, 784, 25, 835, 25, 836, 5, 837, 1, 1190, 5; psalterium 80, 50; genealogia ecclesiasticorum 81, 30; liber illustr. vir. 837, 1; cronica 106, 40; reliquiae 764, 20, 776, 30, 786, 5, 818, 15; festum 1484, 50.
- Ieronimus card. ep. Prenest., minister generalis ord. fr. Minorum v. Nicholaus IV. papa.
- Ieronimus ep. Aretin. 1440, 5.
- Ieronimus v. Iaromarus II. princ. Rugian.
- Ierosolima, Iherosolima, Iherosolimae, Ierusalem, Iherusalem, Hierosolima civ. sancta, *Jerusalem* (hodie El Kuds) 3, 15, 10, 40, 14, 19, 15, 32, 15, 36, 15, 80, 125, 40, 126, 5, 194, 10, 196, 1, 201, 5, 263, 15, 273, 15, 296, 45, 299, 40, 357, 25, 358, 366, 25, 367, 5 (Ierosolimae). 371, 15, 375, 25, 385, 25, 388, 389, 5, 400, 15, 401, 40, 404, 516, 30, 528, 542, 30, 544, 35, 557, 35, 571, 25, 590, 55—594, 15, 623, 25, 662, 665, 15, 751, 30 (Ierosolimae). 777, 5, 841, 5 (superna). 853, 5—858, 20, 867, 30, 873, 25 (Iherosolyma). 896, 40 (sup.) 948, 1028, 25, 1029, 1, 1037, 1059, 20 (Ierosolima). 1067, 1 (Ierusalem). 1128, 10, 1261, 40 (Hierusalem). 1271, 50, 1382, 15, 1409, 1 (Hierosolymae). 1474, 5 (Hierosolimae); metropolis 80, 5; regina civ. 388, 5, 593, 25; nova civ. 296, 45; muri 593, 25, 1382, 15; loca sancta 404; templum Domini 593, 25, 618, 50, 665, 15; basilica princ. apost. 591, 40; sepulchrum Domini gloriosum 593, 25, 948, 20; turris David 593, 25; eccl.: S. Sepulchri; capella: S. Helenae; cf. Teutonica domus, S. Iohannis eccl. Chirv., Hospitalarii; Ierosolimorum principatus 14, 35; Ierosolimitanum, Iherosolimitanum regnum 389, 5, 400, 15, 594, 15; primum concilium 106; Ierosolimitana terra sancta 35, 30; Ierosolimitani, Iherosolimitani patr.: Zacharia, (Radulfus), (Iohannes), Iacobus, (Nicolaus); Hierosolimitani patriarchae 736, 35; reges: Almericus, Wido, Iohannes; Hierosolimitani monachi 736, 20; Hierosolimitani missi 736, 35. — Ierosolimitana, Iherosolimitana profectio 366, 40, 549, 35, 557, 1, 558, 15, 646, 15; Ierosolimitanus procinctus 520, 10, 561, 35; Ierosolimitanum iter 859, 40; Iherosolimitana expedicio 377, 20; Ierosolimitana peregrinacio 459, 15.
- Ierusalem v. S. Crucis in Ierusalem (eccl. Rom.).
- de Ierrignau castrum, *des Reigneaux olim suburbium Insulensis* civ. 268, 1.
- Iesco v. Iohannes.
- Iesi v. Esium.
- Iesus Christus, Cristus 474, 25, 481, 20, 483, 10, 484, 30, 486, 487, 515, 1, 516, 5, 517, 10, 520, 25, 524, 5, 525, 30, 528, 529, 531, 5, 533, 45, 536, 35, 540, 20, 542, 35, 546, 25, 555, 30, 566, 10 (Ihesus). 570, 572, 30, 582, 583, 5, 585, 25, 587, 5, 591, 593, 594, 596, 600, 20, 602, 35, 603, 609, 25—614, 45, 615, 20, 616, 45, 619, 35, 625, 40, 627, 628, 633, 1, 635, 20, 638, 10, 643, 644, 651, 30, 661, 662, 45, 664, 10, 669, 25, 681, 40, 683, 5—691, 35, 693, 20, 695, 30, 697, 45, 698, 40, 699, 701, 35, 703, 5, 704, 30—706, 45, 707, 5, 714, 40, 972, 5, 1344, 10, 1362, 1, 1364, 10, 1367, 1376, 1377, 1, 1383, 1, 1384, 1413, 5, 1450, 10, 1466, 10, 1487, 35, 1488, 20; unigenitus in Iordane baptizatus 612, 1; rex 644; iudex 644; Salvator 769, 15, 1466, 35, 1484, 35; corpus 404, 20, 473, 35, 549, 622, 20, 639, 55, 642, 5, 651, 30, 669, 25, 1484, 15; corporis viaticum 611, 30; corporis octava 723, 10; sanguis 404, 15, 548, 25, 549, 1, 651, 30; sanguinis Domini thesaurus 750, 10; stigmata 583, 5, 602, 35; scarpae 712, 25; unabilius 712, 25; circumcisionis carne 712, 25; crux 722, 10; Domini lignum 32, 30, 36, 15; sepulchrum v. S. Sepulchri templ.; sepultura 1487, 10; lapis, ubi ascendit in celum 1487, 15; nativitas festivitas 486, 20, 633, 30; corporis festivitas 486, 25, 1484, 45. — Christi signum 555, 5, 556, 5; signum passionis 584, 35; nomen 1362, 5, 1363, 15. — Christi milites 388, 30, 591, 10, 593, 45; fideles 585, 35, 1484, 40; confessor 585, 40, 586, 35, 587, 1; Cristi confessio 1370, 25; thyrocinium 583, 15; virginum Christi collegium 586, 35; miles: s. Bruno ep. et mart.; Christicola: Papia civ.; christicolus imperator: Ludovicus (Pius); Christifera: s. Maria. — Christianus v. in ind. rerum et verb. Cf. Add.
- Ieumont villa parroch., *Ieumont ad Sambre fl.* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge) 236, 20.
- Iezabel 1069; Zezabel 1105, 35; cf. Oliva.
- Igmarus v. Hincmarus.
- s. Ignacius, Ignatius ep. (Antioch.) 87, 1, 1222, 5; epist. ad Iohannem evang. 87, 1; reliquiae 777, 5.
- Ihe- v. Ie-.
- Ihoniz: Theodericus.
- Ihy villa parroch., *Ihy* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Pâturages, com. Havay) 236, 20.
- Iitto subdiac. et acol. dioc. Frising. 761.
- Ila-, Yla-, Ild- v. Hila-, Hild-.
- Ilfelt, Ylefeld cenob., *Ilfeld* (pr. Rb. Hildesheim) in saltu Harz situm 376, 5, 544, 25; de I. comes: Edelgerus II.
- Ilge v. Egidius.
- Ylleyben villa, *Illeben* (thür. Gb. et Kr. Gotha, prope Tonna) vel *Ülleben* (thür. Gb. et Kr. Gotha, prope Gotha) 583, 20.
- Illiricum 1321, 10.
- Ilmena, Ylmena, Ilmin, Ilmina opp. ante nemus, *Ilmenau* (thür. Gb. Weimar, nunc Kr. Arnstadt) 379, 20, 392, 1, 420, 40, 464, 10, 471, 30, 633, 25.
- Ilmene, Ylmene, *Stadtilm ad Ilm fl.* (thür. Gb. Schwarzburg-Rudolstadt, Kr. Arnstadt) 419, 40, 420, 40, 462, 40, 470, 5, 477; cenob.: S. Mariae sanctimon.; de I.: Albrecht mag. consul. Erford., Gunther consul Erford., Lutolf consul Erford.
- Ilseneborch, Ilsineborch castrum, *Ilsenburg* (pr. Rb. Magdeburg, Kr. Wernigerode) 9; monast. 9, 15; Hilzenburg 523, 35; abb.: Errandus, Ezilo.
- Ymbertus de Bello-ioco 302, 25.
- Ymgramus de Viztricz 690, 35; uxor 690, 35.
- Imad-ed-din Zenki v. Zenki.
- Immadus ep. Paterbrunn. 20.
- Immo ep. Aretin. 1440, 5, 1474, 25, 1478, 25; privilegium 1478, 25.
- Ymula op., *Imola* (Emil., Prov. Bologna) 604, 10.
- Indi 103, 15. — India 103, 35, 244, 40, 400, 15; regnum 400, 15; imp.: Iohannes presb.
- Ingeburgis regina (Franc., uxor Philippi II. regis Franc.) 266, 5.
- (Ingeburgis) filia (Erici ducis de Smaaland) *perperam* regis Swec., uxor (Iohannis I.) *perperam* Alberti ducis Sax. 31, 35.
- Ingelheim, Ingelnheym v. Ingilheim.
- s. Ingenuini mart. reliquiae 758, 10, 769, 20.
- de Ingerisleibin, *Ingersleben* (thür. Gb. et Kr. Gotha): Gozze civis Erford. 477, 5.
- Ingerrannus, Inghelrandus, Ingherrant v. Engelrannus.
- Ingilheim, Ingelnheym, *Ingelheim* (hess. Prov. Rheinhessen, Kr. Bingen) 521, 1, 734, 25, 743, 1.
- Ingilinstad (civ.), *Ingolstadt* (bayr. Rb. Oberbayern) 573, 20; dux: Lodewicus VII.
- Ingram mon. Erford. 487.
- Inn v. Aenus fl.
- ss. Innocentum reliquiae 197, 20, 482, 20, 817, 20; festivitas 486, 20; de brachio unius Innocentis 782, 15.
- s. Innocentius I. papa 116, 10, 1221, 20; s. Innocentius, Innocencius mart. 770, 5; reliquiae 482, 10, 765, 10, 777, 25, 817, 30; s. Innocencii festivitas 765, 40.
- Innocencius, Innocentius II. papa, antea Gregorius (card. diac. tit. S. Angeli) 12, 13, 1, 14, 1, 18, 25, 362, 35, 363, 365, 25, 366, 15, 532, 533, 535, 5, 786, 787.

- Innocencius, Innocentius III. papa 4, 10, 36, 40, 37, 246, 5, 248, 249, 1, 263, 264, 1, 269, 10—274, 15, 282, 283, 20, 295, 1, 377, 35—379, 30, 380, 382, 383, 40—386, 35, 561, 25, 563, 564, 569, 570, 1, 571, 574, 15, 581, 25, 588, 15, 589, 592, 1, 721, 25, 723, 30.
- Innocencius, Innocentius IV. papa 201, 5, 313, 5, 316, 30—318, 5, 395, 15—398, 45, 618, 619, 20, 632, 30, 711, 30, 1485, 15, 1486, 5; *fortasse* 295, 30; cf. Gregorius IX. et Celestinus IV. papae; nepos: Adrianus V. papa.
- Innocencius, Innocentius V. papa, *antea* (Petrus V.) card. ep. Ost., (II.) archiep. Lugdun., fr. ord. Predicat., theologiae mag. et doctor, Burgundus de Tarantasia 408, 20, 412, 413, 629, 711, 25, 719, 25.
- Innocentius VI. papa 464, 5.
- Innocentius ep. Aretin. 1439, 5.
- s. Inosindae virg. et mart. reliquiae 783, 25.
- Insula, Insulae castrum, Insulensis villa, *Lille* (frz. *dép. Nord*) 110, 25, 188, 40, 266, 35—268, 1, 275, 292, 10, 295, 298, 5, 302, 20; eccl.: S. Petri; Insulensis: Balduinus I. com. Hanon.
- de Insula, Insulle, *fortasse* *Isles-sur-Serain* (frz. *dép. Yonne, prope Avallon*): Manichierus.
- de Insulla: Ourricus.
- Ioachim (abbas de Floris, hereticus) 272, 30.
- Ioannes v. Iohannes.
- Iob v. Hiob.
- Iocundus praepos. et archidiaconus Aret., fil. Teozonis 1482, 1.
- Ioffredus de Genville, senescald. Campani. 242, 5.
- Iohanna comitissa Flandr. et Hanon., filia Balduini VI. com., I. imp. Constantinopol., uxor Fernandi Portugal., com. Flandr. et Hanon., et Thomaes com. Sabaud., com. Flandr. et Hanon. 114, 243, 259, 5—262, 15, 263, 269, 270, 274, 25—276, 35, 281, 284, 289, 290, 292, 1—299, 45, 301, 1—310, 45, 333, 40, 594, 35.
- (Iohanna) ducissa de Austria, (uxor Alberti II. ducis) 462, 15, 469, 1.
- Iohanna filia Hellini de Alneto 264, 25.
- Iohanna sanctimon., filia Philippi de Senoburgo 226, 45.
- Iohannes, Iohan, Ioannes, Ientzo, Ienisch, Ienczo, Iesco.** — Cf. Iehan.
- S. Iohannis Hospitalenses v. Hospitalarii fratres.
- S. Iohannis Maioris eccl., *San Giovanni Maggiore prope Borgo S. Lorenzo* (Tosc., Prov. et circ. Florenz) 1091, 35; plebanus: Ugo.
- S. Iohannes Anglicus, *Saint-Jean-d'Angély* (frz. *dép. Charente-inférieure*) 300, 5; abbas, burgenses, villa 300, 5.
- S. Iohannis bapt. altare in S. Donati eccl. Aret. 1478, 20, 1481, 5.
- S. Iohannis bapt. altare in eccl. parroch. in Brotselden 1484, 40.
- S. Iohannis de Iherusalem Cruciferorum fratrum eccl. Chirv. 201, 15; capella 201, 15.
- S. Iohannis altare in eccl. parroch. Epternac. 774.
- S. Iohannis parrochia Erford. 468, 25.
- S. (Iohannis) Ioannis bapt. capella in S. Petri eccl. Erford. 484, 35.
- S. Iohannis altare eccl. S. Petri Erford. 483, 5.
- S. Iohannis bapt. valva interior Erford. 375, 35, 419, 40, 426, 5, 460, 30.
- S. Iohannis cenob. Florin. 843, 40.
- S. Iohannis, Ioannis eccl. Gand. 274, 30, 784, 20.
- S. Iohannis hospitale Hildesheim. 763, 20.
- S. Iohannis bapt. altare Hildesheim. 765 (et evang.). 944, 5.
- S. Iohannis evang. capella Merseburg. 916, 25.
- S. Iohannis evang. altare in S. Walde-trudis eccl. Mont. 222, 5.
- S. Iohannis bapt. v. S. Marie et Ioh. alt. (in M. Amiata).
- S. Iohannis bapt. templum Nuenheim. 788, 10.
- S. Iohannis porta Pap. 1005.
- S. Iohannis evang. altare Reinersborn. v. SS. Mariae et Iohannis ev. monast., altare Reinersborn.
- S. Iohannis bapt. eccl. Rom. Lateranis, in Laterano 12, 40, 533, 15, 654, 45; S. Iohannes evang. 363, 30; eccl. S. Iohannis Later. 18, 25.
- S. Iohannis (altare Sar.) 689, 15.
- S. Iohannis atrium Tornac. 304, 5.
- S. Iohannis bapt. altare in S. Eucharie eccl. Trev. 12, 20.
- S. Iohannis castrum Valencen. 295, 40, 299, 35.
- S. Iohannis bapt. eccl. Valencen. 141, 158, 20, 207, 15—210, 35, 212, 40—214, 50, 217, 218, 20, 333, 40; abbas: Gilbertus.
- S. Iohannis altare in fr. Minorum eccl. Valencen. 297, 25.
- S. Iohannis altare in eccl. Wimp. 676, 35.
- s. Iohannes, Ioannes bapt. mart. 482, 10, 483, 5, 1298, 5, 1485, 5; reliquiae 482, 20, 483, 10, 484, 487, 25, 764, 15, 765, 769, 15, 771, 15, 772, 15, 773, 25, 774, 1, 780, 1, 785, 10, 787, 20, 817, 20, 933, 15, 972, 20; festum 592, 15, 594, 10, 611, 1, 627, 35, 636, 637, 35, 638, 35, 648, 50, 1484, 50; vigilia 605, 20, 623, 60; dies nativitat. 538, 25; in decolacione 519, 40, 593, 60, 649, 55; v. *Add.*
- s. Iohannes apost. et evang. 87, 1, 471, 5, 483, 10, 484, 5, 526, 528, 35, 529, 645, 30, 653, 40, 1346, 15; reliquiae 764, 15, 765, 771, 15, 774, 25, 779, 782, 10, 785, 10, 817, 25, 972; vestimenta 483; festivitas 486, 20; festum ante portam Latinam 519, 40, 636, 15, 765, 20; dies 519, 40, 531, 5, 636, 15. — s. Iohannis (ev.) amorem bibere 462, 15, 469, 5. — v. *Add.*
- ss. Iohannis et Pauli reliquiae 771, 10, 776, 15, 777, 787, 25.
- Iohannes v. etiam s. Franciscus.
- Iohannes I. imp. Constantinop. 752, 30.
- (Iohannes II. Comnenus) rex (imp.) Grec. 13, 30, 364, 35, 534, 5.
- (Iohannes III. Vattacius imp. Constantinop.), Bacarius, Bocarius rex scismat. 398, 25, 618, 50; uxor: (Anna Constantia).
- Iohannes presb., imp. Indiae 244, 40; fil.: David.
- Iohannes rex Angl. 243, 40, 259, 264, 20, 268, 5—274, 35, 384, 30, 387, 20, 592, 45; *potius* Henricus III. rex 282, 30; fil.: Oliverus.
- Iohannes rex Bohem., fil. Heinrici VII. regis, imp. Rom. 449, 10, 451, 15, 458, 459, 5, 650, 35, 652, 653, 5, 655, 674; uxor: (Elisabeth); liberi: Anna, (Iutta), Iohannes Henricus.
- Iohannes I. rex Blac. et Bulgar. 244, 25.
- Iohannes rex Ierosolim. 299, 40, 300, 1, 385, 25, 386, 389, 5, 590, 55—592, 1, 594, 15.
- Iohannes I. papa 122, 30.
- Iohannes III. papa 124, 30.
- Iohannes V. papa 140, 45, 155, 45.
- Iohannes VI. papa 142, 20, 515, 5.
- Iohannes VII. papa 142, 20.
- Iohannes VIII. papa 166, 785, 40, 1490, 35.
- Iohannes IX. papa 515, 40.
- Iohannes X. papa 177.
- Iohannes XI. papa 178, 15.
- Iohannes XII. papa, *antea* Ottavianus 8, 30, 9, 25, 28, 20, 180, 15, 181, 20, 182, 35, 183, 20, 186, 1, 515, 954, 30, 955, 20—957, 1.
- Iohannes XIII. papa 38, 40, 183.
- (Iohannes XIV.) papa, *antea* Petrus III. ep. Pap. 1127, 40, 1459, 1.
- (Iohannes XV.) papa 1472, 5.
- Iohannes Grecus (XVI. antipapa), ep. Placent., abbas Grecus (Nonant.) 516, 990, 5, 1458; pseudopapa 516, 15.
- Iohannes XIX. papa 187, 5, 518, 15, 1030.
- Iohannes XXI. papa, *antea* (Iohannes Petrus Iuliani) card. ep. Tusculan., Hispanus, Portugalensis 413, 10, 417, 25, 629, 711, 712, 717, 5, 719, 25.
- Iohannes XXII. papa, *antea* (Iacobus card. ep. Port., I.) ep. Avin. 446, 20, 450, 1, 451, 20, 452, 25, 455, 457, 1, 643, 40, 651, 70—653, 45, 654, 40, 715, 40, 719, 1, 1486.
- Iohannes (*immo* Celestinus V.) papa 639, 30, 720, 5.
- Iohannes (cancell. Rom. eccl.) v. Gelasius II. papa.
- Iohannes (card.) ep. Alban. v. Calistus III. papa.
- Iohannes IV. (card.) ep. Sabin. v. Silvester III. papa.
- Iohannes I. (card.) ep. Tuscul. 1424, 15, 1425, 5.
- Iohannes II. (card.) ep. Tuscul. 528, 25.
- Iohannes III. (card. ep.) Tuscul., legatus apost. 419.
- (Iohannes Cholet, card. presb. tit. S. Caeciliae) 717, 40.
- Iohannes archipresb. (S. Iohannis ad Portam Latinam) v. Gregorius VI. papa.
- Iohannes card. presb. tit. S. Stephani de monte Celio, legatus apost. 377, 15, 554, 35, 555.
- Iohannes Gaetanus card. diac. tit. S. Nicolai in Carcere Tulliano v. Nicolaus III. papa.
- Iohannes Crisostomus (patr. Constantinopol.) 116, 15, 1221; corpus 118, 25.
- (Iohannes) patr. Ierosolim. 611, 30.
- Iohannes de Pecha, archiep. Cantuar., minister provinc. Angl. fr. Minorum 714, 1, 717; doctor theologiae 714, 1.
- Iohannes I. archiep. Trev. 36, 40, 378, 5, 783, 15.
- Iohannes II. archiep. Trev. 766, 35.
- s. Iohannes Eleemosinarius V. ep. Alexandr. 125, 25.
- Iohannes ep. Aretin. 1435, 5, 1439, 25.
- Iohannes ep. Breger. 1484, 25.
- s. Iohannes I. ep. Camerac. et Attreb., cantor Camerac. eccl. 156.
- Iohannes II. ep. Camer. 157, 30, 239, 15.
- Iohannes de Bethunia, III. ep. Camerac. 157, 30, 269, 25, 276, 5, 277, 5, 281, 303, 10.
- Iohannes IV. Cherclaus ep. Camerac. 157, 35.
- (Iohannes Saresber., ep.) Carnot. 79, 5; Policraticus 79, 5.
- (Iohannes) ep. Chim. 415, 20.

- Iohannes ep. Lavac. 485, 10.
 (Iohannes) IV. ep. Leod., (II. ep. Met.), fil. Guidonis de Dompna-Petra, com. Flandr. 325, 15.
 (Iohannes VI.) ep. Lubuc. 573, 20.
 Iohannes I. ep. Marseburg. 371, 25.
 Iohannes de Meldingen, I. ep. Nunburg. 464, 1. 471, 20.
 (Iohannes I.) ep. Penn. 955, 5—957, 5.
 Iohannes Felertanus, II. ep. Pinn. (Penn.), mon. S. Liberatoris 1464, 10—1467, 5.
 (Iohannes II.) ep. Prag. 391, 1.
 Iohannes III. ep. Prag. 42.
 Iohannes Vincentius, ep. Ravenn. *nominatus*, heremita in Pirchiriana monte 961, 25—964, 5. 967. 968, 20.
 (Iohannes IV.) ep. Sagram. 573, 20.
 Iohannes I. ep. Spir. 357, 15.
 Iohannes, Ioannes ep. Syron. 484, 35. 485, 1—487, 10; vicarius seu suffraganeus Adolphi II. et Ditherici II. archiep. Magunt. in pontificalibus 486.
 Iohannes de Valencenis, abbas Bone-spei monast. 219, 25.
 (Iohannes II. *vel* Egidius II.) abbas S. Sepulcri monast. Camerac. 317.
 Iohannes abbas (monast. cuiusdam Camerac.) 133, 1.
 Iohannes II. abbas Casin., archidiacon. Benevent. 1127. 1128. 1410, 30. 1411.
 Iohannes de Brûheim, abbas S. Petri mon. Erf. 434, 40. 447, 30. 489, 1.
 Ioannes de Segen, abbas S. Petri monast. Erford. 489, 15.
 Iohannes I. abbas Herveld. 378, 30.
 (Iohannes) abbas in Pomuk 701.
 Iohannes, Iohan I. abbas Sar., prior et subprior et mon. Sar., *postea* abbas Pomec. 692. 694. 697, 20. 699; Brabantinus 692, 15.
 Iohannes II. Cayphas, abbas Sar., prior in Welherad 699, 35—701, 1.
 Iohannes III. abbas Sar. 700; hospitalensis in Pomuk 700, 30.
 Iohannes IV. abbas Sar., Saxo, de Pomuk 701, 15.
 s. Iohannes Gualbertus, Walberti, abbas Vallumbros. monast. 1049, 45. 1050, 35. 1077, 1—1110, 10. 1147, 1. 1323, 30.
 Iohannes abbas S. Vincentii monast. ad Vulturum 1121, 1.
 Iohannes scriptor Anglicus *v.* Thomas comes de Noranthone.
 Iohannes Turphus custos S. Stephani eccl. Aretin., nepos Teuzonis custodis 1474.
 Iohannes presb. Aretin., fil. Ati 1476, 15. 1481, 15; filii: Gerardus presb., Viventius clericus, Signorellus, Teozo.
 Iohannes Canis presb. Aretin., fil. Leonis presb. 1476, 1; fil.: Iohannes Blancus laicus.
 Iohannes clericus Aretin., fil. Iohannes Peci laici 1476.
 Iohannes Sauvages fr. Minor, decan. Atrebat. 283, 10. 284, 10.
 Iohannes de Augusta (scriba) 706, 50.
 Iohannes Back presb. (in Zonia) 789, 40.
 Iohannes sacerdos Benevent. 1140, 15.
 Iohannes mon. S. Laurentii monast. Capuani 1132.
 Iohannes presb., praepos. S. Georgii monast. Luc., decanus S. Benedicti monast. Casin. 1119. 1120.
 Iohannes Veneticus, mon., heremita in silva prope monast. Casin. 1121, 35. 1131. 1132, 15. 1135.
 Iohannes mon. Cysterc., litteratus 570.
 Iohannes praepos. S. Mariae, canon. S. Severi eccl. Erford. 459, 10.
 Iohannes civis in Syhgen, confr. S. Petri monast. Erford. 487.
 Iohannes de Loe, cler. dioc. Tornac., mag. artium, fr. Iacobi de Gandavo 107, 35.
 Iohannes de Media-villa, mag. prepos. de Haspris 140, 45.
 Iohannes diac. Anselmi ep. Luc. 1298, 5.
 Iohannes mon. S. Liberatoris monast. iuxta radicem Magellici montis 1137. 1138.
 fr. Iohannes li Nattiers, qui prius Iudocus de Materna vocabatur 242, 1. 284, 30—286, 40. 287, 40. 289, 40. 294, 1.
 Iohannes archypresb. S. Michaelis monast. Nonantul. 974, 10.
 Iohannes prior S. Silvestri monast. Nonantul. 974, 10.
 Iohannes mon. Passinian. monast. 1102.
 Iohannes mon. et rector scholarum S. Salvatoris eccl. Prum. 767, 30.
 Iohannes mon. Sar. 692, 15. 694.
 Iohannes, Iohan mon. Sar. 692, 15. 702, 10.
 Iohannes mon. Sar. 702, 10.
 Iohannes novicius Sar. 702, 10.
 Iohannes de Beka (canon. Ultraiect.) 81, 40. 148, 1; historia Holland. 148, 1; facta Holandrinorum 81, 40.
 Iohannes de Prisco, fr. ord. Min. de conventu Valencian. 405, 50. 626, 20.
 Iohannes fr. Vallumbros. monast. 1091, 40.
 Iesko prepos. (Wyssegrad.) 703, 25; fr.: (Wenceslaus II.) rex Bohem.
 Iohannes dux Austr., fil. (Rudolfi II.) *perperam* Hartmudi ducis Swev. (*potius* Austr.) 440. 649. 671, 5. 673, 35.
 Iohannes I. dux Brabanc. 27, 20. 199, 15.
 (Iohannes II.) dux Brabanc. 435. 644.
 (Iohannes I.) dux Britann. 329, 20.
 Iohannes dux in Luneburch, fil. Ottonis I. ducis Brunswic. et Luneburg. 26, 25. 27, 1. 29, 20. 31; liberi 31, 5; uxor: Liutgardis; fil.: Otto.
 Iohannes I. dux Sax., fil. Alberti I. ducis 27, 5. 29, 15. 31, 35; uxor: Ingeburgis.
 Iohannes lantgrav. Hass. 442, 35. 443, 1. 650, 10.
 Iohannes I. marchio Brandenburg., fil. Alberti II. march. 29, 15—31, 35. 32, 40. 33. 34, 1; uxores: Sophia, Iutta; liberi: Iohannes, Otto, Helena, Conradus, Erichus, Albertus, Hermanus, Heinricus, Mechtildis, Agnes; VII filii et tres filiae 34, 1.
 Iohannes II. marchio Brandenburg., fil. Iohannis I. march. 33. 406, 40. 626, 45; uxor: Hedewigis; sponsa: (Blanca).
 Iohannes III. marchio Brandenburg., de Praga, fil. Ottonis III. march. 34. 404, 45. 625, 25.
 Iohannes Heinricus (marchio Morav., comes de Tirol), fil. Iohannis regis Bohem. 458, 10. 655, 20; uxor: Margareta.
 (Iohannes II.) comes de Catzenellinbogin 457, 15. 655, 1.
 Iohannes I. comes Hanon. et Holland., fil. Iohannis de Avesnis 84, 10. 97. 114. 305, 15; fil.: Guillermus.
 Iohannes I. comes Holsac., fil. Adolphi IV. Iohannis com. 29. 31, 35; uxor: Elisabeth; liberi: Adulfus V., Iohannes, Eilicha.
 Iohannes II. comes Holsac., fil. Iohannis I. com. 29, 15; uxor: Margareta.
 Iohannes *v. etiam* Adolfus IV. com. Holsac.
 (Iohannes III.) comes de Roussi 329, 25.
 (Iohannes II.) comes Suession. 329, 25.
 Iohannes comes (Vales.), fil. Ludewici IX. regis Franc. 403, 45. 405. 625, 15. 626.
 Iohannes I. dom. de Meckilbure *v.* Nicolaus de Sclavia.
 Iohannes I. dom. de Werle, fil. Nicolai I. 31, 25; uxor: Sophia.
 Iohannes Adseen, Asce. militaris vir 619, 10. 620, 5; filia 620; ux.: Agnes.
 Iohannes d'Aire 241, 35. 244, 35. 287, 35; fr.: Ferricus.
 Iohannes Blancus laicus Aretin., fil. Iohannis Canis presb. 1476. 1482, 10; filiae 1476, 1; filia: Cara.
 Iohannes Peci laicus Aretin., fil. Pecionis 1476, 5; filii: Iohannes clericus, Rodulfus laicus, Boso laicus.
 Iohannes advoc. Atrebat. 841, 35. 842, 1. 846. 847, 35. 848. 853; factio 847, 35. 848; uxor: Ermentrudis.
 Iohannes de Audenarde 226, 40; fil.: Ernouldus.
 Iohannes de Avesnis, fil. Bouchardi 103, 45. 114, 20. 263. 304, 35—307, 5. 309. 313, 5—320, 20. 324. 325. 328. 329, 10. 333, 15. 334; domicellus Hanon. 320, 20; comes Hanon. 324; vicecomes 103, 45; primogenitus Margaretae comitissae Flandr. 304; uxor: Aelidis; filii: Iohannes I. comes Hanon., Balduinus, Florencius princ. de la Mouree, Guido, Willermus, Bouchardus, Iohannes.
 Iohannes (iunior), fil. Iohannis de Avesnis 305, 20.
 Iohannes de Botelstein 437, 20. 646, 40.
 Iohannes de le Brongnardrie 321, 25.
 Iohannes de Nele, castell. Brug. 242, 1.
 Iohannes castell. Camerac. 188, 5.
 Iohannes *fortasse* fil. Cencii 1287, 10.
 Iohannes de Chisonio 226, 35.
 Iohannes de Dompna-Petra, fil. Guillermi 313, 15—317, 15. 325, 1—328, 40. 334, 20.
 Iohannes, fr. Wistassis Davions 244, 40.
 Iohannes de Fera in Tardenois 331, 30.
 Iohannes de Friaie 242. 244, 35.
 Iohannes de Gandavo 298, 25.
 Iohannes de Gothis 331, 30.
 (Iohannes) fr. germanus Iacobi de Guisia 86, 15.
 Iohannes de Hoves 241, 35. 287, 35.
 Iohannes quidam apud Irlendam 256, 25.
 Iohannes dom. de Keus 199, 15; uxor: Richildis; fil.: Egidius.
 Iohannes de Lens 312, 30.
 Iohannes dom., (par Montensis castri, de Morlan) 198, 20; filia: Maria.
 Iohannes dom. Nighell. 263, 1.
 Iohannes de Paluel 321, 25.
 (Iohannes, fil. Gottifredi iudic. Parm.) 1325, 10.
 Iohannes, Ientzo, Ienczo, Ienisch de Polna nob. 683, 1—686, 15. 697, 30; filia: (Anna).
 Iohannes de Ronsoy, dom. Aldenard. 323.
 Iohannes de Sanctis 242, 10.
 Iohannes de Trit 241, 35. 287, 35; fr.: Rinerus.

- Iohannes miles Valenchen. 292, 30.
 Iohannes de Virzon 242, 5.
 Iohannes Curatus de Zoemerghem 287, 30. 288, 10.
 Iohanes von Grimstete, consul. Erford. 477, 10.
 Iohannes von Jene, consul Erf. 477, 10.
 Iohannes Unsöte, consul Erf. 477, 10.
 Iohannes laicus (Hildesheim.) 763, 25.
 Iohanser hern v. Hospitalarii fr.
 Ioinville v. Genville.
 Yolenda, Yolendis comitissa Hanon., filia (Gerardi II.) com. (*perperam* ducis) Gelr., uxor Balduini III. com. Hanon. et Godefridi de Bouchain 114, 15. 203. 204, 35. 206.
 Yolenda, Yolendis filia Balduini IV. com. Hanon., uxor Yvonis com. Suession. et Hugonis IV. com. S. Pauli 205. 228.
 Yolendis (filia Balduini V. com. Hanon.), uxor Petri imp. Constantinop. 274, 15. 305, 25; fr.: Balduinus I. imp. Const., Henricus imp. Const.
 Yolendis filia Nicholai III. de Rumegni, uxor Henrici vicedom. de Hassebagnio 200, 25.
 Ionas propheta 80, 35. 1230, 25. 1240, 5. 1380, 20; reliquiae 197, 20.
 Ionas (biograph. s. Columbani) 997, 15.
 s. Ionatus, Ionathus abbas Marsian. 134, 10. 135. 786, 5.
 Ionkoit pratum iuxta villam Mont., *Ionquois* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Celles, com. Escanaffles) 275, 15; capella: S. Mariae.
 Iordanes fl., *Iordan*, *hodie Scheriat-el-Kebir* 258, 20. 385, 35. 591, 10. 612, 1. 817.
 Iordanus, Iordanes I. princ. Capuan. 1287. 1420, 10. 1421, 5. 1424, 15. 1425, 5. 1428, 1. 1429, 1; Iordanis 1425, 15; fil.: Richardus II. princ.
 Iordanus (Nemorarius, scriptor) 82, 20.
 Iosaphat vallis (*Palaest.*, *prope Ierusalem*) 358, 15. 404, 40. 528, 40; sepulchrum Mariae 404, 40.
 Ioselinus, Iosselinus de Baleham 241, 35. 287, 35.
 Ioseph (fil. Iacob) 82, 10. 83. 404, 20. 586, 30. 590, 25. 929. 1169, 20. 1275, 25. 1381, 10.
 Ioseph (de Arimathia) 404, 20.
 Iosephus (historiograph.) 19, 35. 81, 25.
 Iosue (dux Hebr.) 81, 25. 82, 30. 416, 25. 1240, 5. 1287, 40. 1363.
 Iovianae Alpes, *Großer St. Bernhard* 1037; Ioviana pericula 1039, 5.
 Iovis vicus Belg. civ. 97, 10.
 s. Iovittae reliquiae 972, 10.
 Ypa-, Ypo-, Yppo- v. Hippo-.
 Ypre, Yprensis villa, *Ypern* (*Ieper*, belg. Prov. Westflandern) 266, 50—268, 30. 271, 5 (Ypris). 274, 35. 314, 35. — Yprenses 314, 20.
 Irchonwelz v. Ierchonwez.
 de Irkesleve, *Erxleben* (pr. Rb. Magdeburg, Kr. Neuholdensleben) vel *Irxleben* (pr. Rb. Magdeburg, Kr. Wolmirstedt), advoc.: Hildemarus.
 (Irena), Hirena, Hiréne imperatrix, uxor Leonis IV. imp. Constantinop. 161, 50. 162, 5. 751, 25. 752; fil.: Constantinus.
 Iringus, Irine ep. Herbipol., canon. S. Kiliani eccl. 398, 50. 403, 20; Eringus 625, 5.
 Irlenda, *fort. Lerida* (Catalon.) 256, 25.
 Irmanhardus, Irmanhart subdiac. et acol. dioc. Frising. 761.
 Irmelshausen v. Irminoldeshusin.
 (Irminfridus) rex Thur. 22, 5; filii 22, 5.
 (Irmingarda) coniunx Lotharii I. imp. Rom. 766, 25.
 Irmingarda filia Ludewici II. imp. Rom., uxor Bosonis (regis Provinc. et Burgund.) 1490, 35.
 Irmigardis, *etiam Sophia vocata*, filia Hermannii I. lantgr. Thur., uxor Heinrici I. com. de Anhalt 31, 20. 564, 10.
 (Irmigardis) marchionissa, filia Heinrici Brunswic., com. palat. Rheni, uxor (Hermannii V.) march. de Baden 26.
 Irmigardis Hemelgoten vidua 648.
 de Irminoldeshusin, *Irmelshausen* (bayr. Rb. Unterfranken, Ba. Königshofen): Boppo.
 Irminsul (idolum Sax.) 732, 30. 733, 30.
 Irxleben v. Irkesleve.
 Isa, Ysa, Ysara fl., *Oise*, *qui in Seine fl. influit* 149, 25. 151, 15.
 Ysaac, Ysachar, Ysak, Isachus.
 Ysak, Isachus Cumeanus (Comnenus I. imp. Constantinop.) 1420, 20. 1421, 10; nepos: Alexius I. imp.
 (Isaac II.), Ysachar imp. Romaniae (Constantinop.), rex Grec. 376, 5. 543, 30 (Greculus). 544, 30.
 Ysaac dom. de Barbenchon 199, 40; fil.: Nicholaus.
 Ysaac domus apud Cameracum 781, 25; factio 781, 30.
 (Isabella) imperatrix, (uxor Friderici II. imp. Rom.) 611, 25.
 Ysabella, Yzabella, *etiam Elizabeth nominata*, filia Balduini V. com. Hanon., uxor Philippi II. regis Franc. 228, 50. 229.
 Ysabella filia Hugonis IV. com. S. Pauli 205, 25.
 Ysachar, Isachus, Ysak v. Ysaac.
 Isangrim diac. dioc. Frising. 761, 25.
 Isanhart subdiac. dioc. Frising. 761, 20.
 Isara, *Isar fl.*, *qui in Danubium fertur* 740, 25.
 Ysara v. Isa fl.
 Isauria (regio Asiae minoris) 854, 25.
 Yscarp v. Scarp.
 Ischia v. Maior insula.
 Yschirstede v. Icherstede.
 Ise v. Isunna.
 (Isen) fl., *Isen*, *qui in Inn fl. influit* 449, 15.
 Ysinnachirburc, Ysenachenburg, *Eisenacher Burg castrum olim prope Eisenach civ. situm* 438, 20. 622, 5. 647, 20.
 Ysenacum, Isenacum, Ysenachum, Ysenache, Ysenach, Ysennach, Isenach, Ysenacensis civ., *Eisenach* 384, 45. 393, 30. 396, 35. 418, 5. 440, 10. 448, 30. 451, 10. 462, 40. 470, 5. 523, 25. 532, 20. 564, 5. 572, 20. 591, 25. 612, 30. 617, 5. 619. 620, 35. 623, 5. 630, 40. 646, 40. 648, 40. 652, 20. 653, 1; Ysenachense castrum 462, 40; Ysenacense forum 546, 10; hortus ferarum 448, 30; eccl. et monast.: S. Katherinae, S. Nicolai, Predicatorum; capella: S. Katherinae. — Ysenacenses, Ysinacenses cives 437, 20. 438. 440, 10. 441, 1. 621, 5. 622, 5. 646, 40—648, 40. 649, 20; Ysenacensis civis: Gotschaleus.
 de Ysenberg, *Isenberg ad Ruhr fl.* (pr. Rb. Arnsberg, Kr. Hattingen), comes: Fridericus.
 de Ysenberg, *Eisenberg* (thür. Gb. Altenburg, Kr. Stadtroda): Conegunda, uxor Alberti lantgr. Thur.
 Isengarda uxor Hugonis Arvern. 966.
 Ysengrim ep. Ratisbon. 746, 20.
 Ysennach v. Ysenacum.
 Isensheim Inferior, Yseszhein (villa), *Unter-Eisisheim* (württ. Neckarkreis, Oa. Heilbronn) 667, 40. 669, 30. 676, 25; plebanus sacerdos: Siboto; prebendarius: Dietherus.
 Ysia civ. (antiqua) in Picardia 101, 35.
 s. Isidori mart. reliquiae 776, 35. 972, 20 (Hysidori).
 s. Isidorus, Ysidorus, Ysydorus Hispal. 87, 15. 89. 90. 92, 30. 93; Ethimoloiarum liber 402, 30. 414, 20. 624, 1.
 Isières v. Yzer.
 Ysin- v. Ysen-.
 Ysius insula maris (quaedam, de qua Parisius civ. nomen accepit) 811, 5.
 Ysla fl., *Yssel* 791, 30. 792, 15.
 Ysleiben villa, *Eisleben* (pr. Rb. Merseburg, Kr. Mansfeld) 390, 30.
 Isles v. Insula.
 Ismir v. Smirnei.
 (Ysnensis monast.) eccl., *Isny* (württ. Donaukreis, Oa. Wangen) 774.
 Isnik v. Nicea.
 Ispania v. Hispania.
 Israel, Israeliticus populus 593, 55. 617, 1. 627, 5. 665, 15. 777, 5; Israhelitae 640, 1; v. *Add.*; cf. Iudei.
 Issa 209, 40; v. Aelidis comitissa Hanon.
 Yssel v. Ysla.
 Isserstede v. Icherstede.
 Isunna, *Ise fl.*, *qui in Alleram influit* 20, 5.
 Ysydorus v. Ysidorus.
 Italia, Ytalia 8, 30—10, 50. 12, 40. 13, 35. 18, 35. 28, 20. 29, 35. 35, 35. 90, 5. 110. 112, 35. 120, 20. 123, 20. 124, 30. 125, 10. 159, 25. 162, 20. 163, 35. 164, 25. 172, 35. 180, 15. 185, 40. 254, 50. 356, 30. 357. 360. 363, 25. 365. 367, 30. 368, 1—372, 20. 373, 15. 375. 389, 10. 392, 25. 400, 10. 404, 45. 412, 35. 443, 35. 444. 452, 1. 518, 45. 520, 25. 521, 5. 525, 10. 527, 15. 530, 20. 533, 10. 534. 537. 538, 15. 540, 15. 541, 20. 556, 30. 576, 40. 594, 20. 611, 15. 616, 30. 625, 25. 650. 653, 20. 732, 25. 734. 735, 1. 743, 5. 746, 35. 747. 750, 15. 752, 5. 758, 5. 884, 1. 887, 25. 897, 45. 956, 15. 964, 45. 969, 1. 974. 975. 987, 10. 996. 998. 1001, 15. 1080, 5. 1118, 20. 1119, 10. 1123, 15. 1127, 35. 1138, 40. 1141, 5. 1142. 1183, 35. 1202, 45. 1213, 30. 1219, 5. 1231, 40. 1232, 45. 1288, 35. 1291, 30. 1312. 1319, 30. 1325, 35. 1345, 10. 1410, 10. 1411, 10. 1432, 10. 1434, 25. 1435, 5. 1443, 1. 1450, 20. 1451. 1459. 1460. 1462, 20. 1489, 20. 1490, 35. 1491, 15; populi 1291, 15; fines 961, 5; civitates 576, 40. 1451, 5; principes 1450, 20; capitanei 389, 10. 594, 20; iudices 1451, 5; Italica gens 1432, 10; Italicum, Ytalicum regnum 121, 40. 363, 20. 533, 5. 1320, 5. 1432, 10. 1436, 1. 1490, 35; cancellarius 1460, 10; Itala corda 1239, 1; reges: Theodoricus, Alboinus, Pipinus, Bernhardus, Ludewicus II. imp., Karolus III. imp., Berengarius I., Guido, Hugo, Berengarius II., cf. Longobardi; patricius: Narses. — Itali 382, 5; Italici, Ytalici 89, 15. 370, 30. 1432. 1460, 5; populi 1291, 1; duces 1291, 1; Italicus exercitus 369, 5; Ytalicus: Benedictus XI. papa, Otto (comes Sabaud.). — Ytalica protectio 30, 15; expeditio 35, 25; cf. *etiam* Ausonia.
 (Iterius) ep. Lemovic. 1044, 10.
 Itta (uxor Pippini I. maior. domus Franc.) 131, 35.
 Itta abbatissa S. Ylarii monast. 1083, 15. 1084. 1105, 40.

s. Iudas apost. 81, 10. 83, 1 (I. Thadeus). 485, 10; reliquiae 758, 10. 772, 20. 787, 25. 1487, 5; dies 563, 35; ss. Iudae et Symonis vigilia 623, 35. 655, 10; v. Thadeus.

Iudas traditor 533, 45. 1012, 1. 1013. 1466; v. Add.

Iudas Quiriacus (ep. Ierosol.) 804, 20.

Iudei 10. 19, 35. 80. 81, 1. 89, 15. 106, 5. 357, 25. 358, 1. 389, 30. 393, 5—395, 1. 419. 432. 433. 435. 442. 445, 30. 461. 462, 40. 463. 465, 1. 468, 25. 470. 571, 15. 585, 30. 597, 20. 616. 617. 632, 25. 633, 1. 641, 55. 642, 1. 643, 30. 644. 649, 60. 651, 30. 834, 15. 860, 10. 1292, 10. 1294, 1. 1318, 1; Iudaicus populus 960, 30; Iudaica plebs 1117, 30; ep. 617, 35; Iudeus 1191, 5. 1279, 15; Iudaeus 1117, 25; Iudeus quidam Frankenford. 394, 35. 617, 30; Iudeus: Petrus. — Iudea 80. 106, 5. 960, 35.

Iudita, Iudith, Iuditha, Iuditta v. Iutta.

s. Iudocus 127, 35.

Iudocus de Materna v. fr. Iohannes li Nattiers.

Iuellus de Mediana 264, 10.

Iuliacum, Jülich (pr. Rb. Aachen) 404, 10. 417; Iulienses, Iuliaci com.: (Wilhelmus II.), Wilhelmus IV.

s. Iuliana virgo et mart. 770, 1; reliquiae 482, 30. 769, 20. 771, 25. 774, 10. 777, 10; festum 688, 20; dies 619, 5.

Iuliana abbat. Quarcet. 303, 25.

Iuliana filia Nicholai III. de Rumeigny, uxor Reginaldi de Ronsoit 200, 25.

s. Iulianus ep. (Cenoman.) 808, 20. 813, 35; reliquiae 482, 25. 769, 20. 771, 15. 772, 10. 782, 10.

(Iulianus) apostata (imp. Rom.) 1253, 35.

s. Iulitta 784, 35.

Iulius Celsus, Romanus (historiogr.) 81, 30. 87, 15. 102. 105, 1.

Iulius Cesar 12, 10. 85, 35. 88, 35. 95, 45. 100, 40. 101, 1. 104. 105. 107, 5. 111, 45. 113. 114, 30. 931, 25. 1206, 5. 1207, 10. 1287, 20; Cesaris bella 105, 15.

Iumappes, Jemappes (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Mons) 236, 20.

Iumièges v. Gemegense monast.

Iuno 120, 40.

Iupilia civ., Jupille (belg. Prov. Lüttich, arr. Lüttich, cant. Grivegnée) 99, 25.

Iupiter 90, 5.

Yura v. Alpes Yurae.

Iurbize villa parroch., Jurbise (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Lens) 236, 15.

Iurgen terra 95, 10.

s. Iustina mart. 525, 15; reliquiae 482, 20. 972, 10; Iustinae et Aurei festum 482, 45.

Iustina mater Valentiniani II. imp. 1271, 40.

Iustinianus I. cesar, imp. Constantinop. 82, 20. 123, 25. 124. 834, 25.

Iustinianus II. imp. Constantinop. 140, 45. 141, 20. 142, 20; *perperam* Iustinus 1221, 25.

s. Iustini presb. et mart. corpus 740, 30; reliquiae 758, 20. 764, 20. 769, 20.

(Iustinus II. imp. Constantinop.) *perperam* Iustinianus 124, 35.

s. Iusti mart. reliquiae 484, 40. 764, 20. 765, 10. 771, 10; festum 765, 35.

Iutta, Iuta, Iutha, Iuttha, Iudita, Iudith, Iuditha, Iuditta, Guta.

Guta Deo devota in Reynersborn, pedissequa s. Elizabeth 620.

Iuditta filia Ethiconis (immo Welfonis) princ. Cum-curru-aureo, uxor Lude-

wici I. imp. Rom. 24. 812, 35; orthodoxa imperatrix 812, 35; proles 812, 35; fr. (*perperam*): Heinricus.

Iudith filia Caroli Calvi II. imp. Rom., uxor Balduini I. com. Flandr. 165, 35. 166, 25. 816, 10.

Iutta, Guta filia Rudolphi I. regis Rom., uxor Wenceslai II. regis Bohem. 42, 40. 414. 421, 30. 422, 10. 431. 437, 15. 438, 5. 633, 45. 634, 5. 641. 646, 35. 647, 1. 670, 35. 671, 10. 700, 40. 703, 30.

Iudita (filia Wratislai II. regis Bohem., uxor Wladislai I. ducis Polon.) 39, 10.

Iutta filia Iohannis regis Boem., sponsa Frederici II. march. Misn. 449, 5. 451, 15. 652, 35. 653, 5.

Iutta, Iutha filia Henrici IX. Nigri ducis Bawar. (*perperam* Henrici X. Superbi) uxor Friderici II. ducis Suev. 24, 15. 29. 535, 45; *perperam* Uta 535, 35.

Iutta filia Mesechonis III. ducis Polon., uxor Bernardi ducis Saxon. 31, 20.

Iutta filia Alberti I. ducis Sax., uxor Erichi V. regis Dan. 31, 30.

Iutta filia Alberti I. ducis Sax., uxor Iohannis I. march. Brandenburg. 31, 35. 33, 50. 34, 1.

Iutta, Iutha, Iuttha lantgravia, filia Friderici II. ducis Swev., uxor Ludewici II. lantgr. Thur. 535. 536, 10. 538, 25. 548, 1. 645. 646. 657, 25. 658, 1.

Iutta filia Lodewici I. lantgr. Thur., uxor Wladislai II. regis Bohem. 379, 5. 532, 50.

Iutta comitissa, filia Ludewici II. lantgr. Thur., uxor Hermannii III. (com.) de Rabinsberg 536, 15.

Iutta filia Hermannii I. lantgr. Thur., uxor Theoderici march. Misn. et Bopponis VII. com. de Hennenberg 32, 5. 551, 10. 563, 30. 596, 40—600, 1. 657, 30. 658, 10.

(Iutta) filia Alberti II. march. Brandenburg., *fortasse* sponsa (Heinrici Rasponis) lantgr. Thur. (regis) 32, 40.

(Iutta) domina de Hennenberg, (filia Hermannimarch. Brandenburg., uxor Heinrici VIII. com. de Hennenberg) 464, 10. 471, 25.

Iuditha filia Heinrici (*perperam* Ottonis) comitis (immo march. de Swinford), uxor Braceslai I. ducis Bohem. et Petri regis Ung. 38. 39, 5.

Iutta filia Heinrici I. com. de Anhalt, uxor Nicolai I. dom. de Werle 31, 25.

Iutha, Iutta (filia Bertoldi V. com. de Henneberg), uxor Theoderici lantgr. Thur. 631, 25. 632, 10; fr.: Bertoldus VII. comes de Hennenberg.

Iuta filia dapiferi de Veldesberg, uxor Gerhardi de Obrany 697, 40. 699, 20. 703. 705, 30.

Iuvavum, Iuvavensis v. Salzburg.

s. Iuvenalis ep. Narn. 977, 30—983; s. Iuvenalis mart. reliquiae 789, 1.

(Iuvenalis) poeta 874, 15.

s. Iuvini reliquiae 785, 40; b. Iuvini presenti corpore insignis locus, *Saint-Jouin-de-Marnes* (frz. dép. Deux-Sèvres, arr. Parthenay, cant. Airvault) 139, 45. 140, 1.

Iwenhayn villa, Ibenhain (thür. Gb. et Kr. Gotha) 648, 20.

Yvo comes Suession., dom. de Nigella 205, 25. 228; uxor: Yolendis.

Ivois v. Evodium.

Yzabella v. Ysabella.

Yzer villa parroch., *Isières* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Ath) 236, 10.

Izo (*fortasse* canon. Aschaffenburg.) 759, 40.

Ke-, Ki-, Kl-, Kr-, Ky-.

Cf. C.

Keiser: Ludewig.

Kelawun v. Malik el- Mansur.

Kelbra (villa), Kelbra (pr. Rb. Merseburg, Kr. Sangerhausen) 639, 10.

Kelheim v. Chelheim.

Keller: Conradus.

Kello quidam 803, 25.

Kelremeistir (*qui Ottocarum II. regem Bohem. interfici iussit*) 417, 1.

Kemeliez, Kemelitz, Kemmeniez civ. regni, Chemnitz (Sachsen) 441, 5. 446, 15. 649, 20. 651, 50.

Kenaucamp villa parroch., *Quevaucamps* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath) 236, 30.

Kent v. Cantium.

Kerchberg v. Kirchberc.

Keroldus v. Geroldus.

Kertzstadensis (*confuse pro Sarsteden-sis*) eccl., *Sarstedt ad Innerste fl.* (pr. Rb. Hildesheim, Kr. Hildesheim) 943, 1.

Kesnoit v. Quarcetum.

de Kesselstett, Kesselstadt (pr. Rb. Cassel, prope Hanau), comes: Christophorus.

Ketelporte v. Cacabi porta Gand.

de Keu, Keus, Quoex (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Auxi-le-Château): Anselmus, Iohannes.

de Kevernberg, Kevernberc, Keverenberch, Keverenberg, Keverenberge castrum, *Käferburg, cuius rudera prope Arnstadt (thür. Gb. Schwarzburg-Sondershausen, Kr. Arnstadt) exstant* 396, 15. 418, 5. 518, 30. 537, 10. 559. 570, 45. 618, 45. 619, 20. 630, 40—632, 10; comites 632, 10; com.: Gundarus, Zigerus, Siczo, Guntherus III. (I.), Guntherus, Siczo IV., Guntherus IV. (II.), Guntherus V. (III.), Guntherus VI. (IV.), Guntherus fr. ord. Min., Bertoldus I., Guntherus V., (Guntherus VI. vel VII.), Adelbertus II. archiep. Magdeburg.; cf. Swarczburg.

Kiczingen v. Kitzingen.

Kidron v. Cedron.

Kievrain, Kievraing villa parroch., *Quiévrain* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Dour) 232, 35. 236, 25.

Kievrechin villa parroch., *Quiévrechain* (frz. dép. Nord, arr. et cant. Valenciennes) 236, 25.

Kievy villa parroch., *Quévy-le-Grand* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Pâturages) 236, 30.

Kyffhäuser v. Cûphese.

S. Kiliani eccl. Wirciburg. 379, 1. 398, 50. 460, 5; scol.: Heinricus Caseus; canon.: Irinc, Otto Wolfskele.

S. Kyliani capella eccl. Wimpin. 673, 20.

S. Kyliani altare Wimpin. eccl. 676, 35.

s. Kilianus, Kylianus ep. et mart. 515, 1; translacio 515, 15; reliquiae 403, 25. 487, 25. 758, 20. 776, 10. 782, 10. 818, 1; vexillum 403, 25; socii 515, 1. 758, 20.

de Kindehusen, Kühnhausen ad Gera fl. (pr. Rb. et Kr. Erfurt): Bertoldus.

de Kirchberc, Kerchberg, Kirchberg (bayr. Rb. Niederbayern, Ba. Rottenburg), comes: Fridericus.

Kirchberc, Kerchberg, Kirchberch, Kirchberg castrum, *cuius rudera in monte Hausberg prope Jena (thür. Gb. Weimar) exstant* 404, 50. 436, 40. 437, 1. 475. 587, 25. 625, 25. 645, 25;

- burggravii: Theodericus, Theodericus, (Otto I.).
- de Kirchberg (*olim inter Sondershausen et Lohra*): Fredericus II. ep. Halberstad.
- Kysela v. Gisela.
- Kitzingen, Kiezingen, Kyczingen, *Kitzingen ad Moenum fl. (bayr. Rb. Unterfranken)* 403, 25. 461, 10. 608, 15.
- Kladrau v. Cladolubum.
- Klein-Liebringen v. Lyeberga.
- (de Klingenber), *Klingenber (bayr. Rb. Unterfranken, Ba. Schweinfurt)*: Waltherus pincerna.
- Klio v. Clio.
- Klosterlausnitz v. Lusenitz.
- Klosterneuburg v. Nuenburch.
- Kraienberg v. Creinberg.
- Krain v. Carniola.
- Krakau v. Crakovia.
- Kramphentor, Kramphfentor, Kramphintore valva Erford., *Krempfertor* 460, 30. 464, 5. 471, 20. 472, 1. 635, 10; *Cramphintore* 424, 1.
- de Kranichfelt, *Kranichfeld ad Ilm fl. (thür. Gb. Meiningen, nunc Kr. Weimar)*, domini 466, 5.
- Kremsier v. Cremsyr.
- Kreutzenstein v. Gritsansteine.
- Krezina 38, 50; filia: Bozena.
- Krifo v. Grifo.
- Kronach v. Crana.
- Křižanau v. Crisans.
- Ky- v. Ki.
- L.**
- La civ., *Laa ad Thaya fl. (Niederösterreich, Bh. Mistelbach)* 416, 10.
- Laboris Terra v. Terra Laboris.
- Lacedemonii 81, 15; Lacedemones 231, 40.
- Laceny (villa), *Lassigny (frz. dép. Oise, arr. Compiègne)* 233, 1.
- Lacium v. Latium.
- Lactencius (Lactantius Firmianus) 106, 30.
- Lacus aqua prope civ. Lubec., *Poetenitzer Wiek fluminis Trave* 420, 25.
- Lacus Maior, *Lago Maggiore* 1067, 30. 1069, 1070, 5. 1455, 5.
- Ladeuze v. Landerise.
- Ladislav II. rex Bohem. v. Wladizlaus. s. Ladislaus I. rex Pannon. (Ung.) 528, 30.
- (Ladislav IV.) rex Ung. 413, 35. 416, 5.
- Lago Maggiore v. Lacus Maior.
- Laighesain, *Lanquesaint (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Ath)* 236, 50.
- Laina, *Leine fl., qui in Alleram influit* 941. 942, 20.
- Lallaing castrum, *Lallaing (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Douai-Nord)* 231, 15. 237, 5.
- Lambecca v. Lembecca.
- Lambertus, Lampertus, Lantbertus, Lantperht.**
- S. Lamberti capella Aquensis 780, 20.
- s. Lambertus mart., ep. Leod., fil. Apri 127, 25. 132, 5. 142, 15. 155, 50. 780, 5; parentes 142, 15; reliquiae 482, 20 (Lampertus). 758, 20. 764, 20. 767, 1. 771. 773, 35. 775, 30. 778, 20. 780, 20. 787, 25. 818, 5; s. Lamberti feodum 232, 25.
- Lambertus (imp. Rom.), rex Langobard., fil. Quidonis (imp. et) regis 1436, 1.
- (Lambertus) card. (ep. Ost.) 361, 10.
- Lampertus archiep. Mediolan. 1007. 1008, 1.
- Lampertus ep. Aretin. 1439, 20.
- (Lambertus) abbas Arrewas. 212, 30.
- Lantbertus abbas Crispin. 194, 20.
- Lambertus heremita prope S. Benedicti monast. in Monte Casino 1135, 15.
- Lampertus praepos. S. Mariae eccl. Erford. 397, 30; fr.: Ernestus III., Heinricus I. com. de Glichin.
- Lantperht subdiae. dioc. Frising. 761, 20.
- (Lambertus) archipresb. Luc. 1268, 5.
- b. Lambertus praepos. Novi-Operis monast. 947, 1—953, 5; canon. S. Petri eccl. Colon. 948. 949, 1; anniversarius 952; fr.: Bernhardus ep. Hildensem., Swidhardus, Opertus, Everardus.
- Lambertus propinquus s. Paulinae, mon. Paulinaecellae monast. 934, 30. 935.
- Lampertus I. comes (de Glichen) 367, 5.
- Lampertus II. comes de Glichen 379, 15. 565, 1.
- Lambertus I. comes Lovan., fil. Ragineri III. com. Hanon. 183, 45—185, 10. 186, 10. 195, 25; uxor: Gerberga; liberi: Yda, Lambertus.
- Lambertus II. comes Lovan., fil. Lamberti I. com. 184, 30. 195, 20; *perperam dux* 198, 15.
- Lambrac, Lambris villa, *Lambres (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Douai-Ouest)* 156. 166, 20.
- Lancelot v. Lansellinus.
- Lancius pontellus, *olim verisimiliter in Grand-Fait villa (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Avesnes-Sud)* situs 176, 25.
- Lanewiczi v. Lengvicz.
- de Landas, *Landas (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Orchies)*: Ernouldus.
- Landauna (civ.), *Landau (bayr. Rb. Niederbayern)* 732, 5.
- S. Landelini cenob. Cell. 172, 10.
- S. Landelini eccl. Crispin. 194. 265; eccl.: S. Petri et Landelini.
- s. Landelinus cf. 127, 35. 132, 5. 868, 25; qui et Maurosus 127, 35; corpus 174, 25.
- Landerise villa parroch., *fortasse Ladeuze (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Chièvres)* 237, 1.
- Landescrone, Landiscrone urbs regia, *cuius rudera ad Rhenum fl. prope Remagen (pr. Rb. Coblenz, Kr. Ahrweiler)* exstant 384, 15. 584, 25.
- Landisbere, Landisberg, Landesberch, Lannisbere marchia, *Landsberg (pr. Rb. Merseburg, Kr. Delitzsch)* 32, 40. 375, 15. 418, 15. 420, 20. 446, 15. 559, 1. 624, 40. 632, 15. 633, 10; march.: Thidericus, Conradus II., Theodericus II., Fridericus Tuto, Heinricus.
- s. Landoaldus 127, 25.
- Landrechies, Landreiacum villa parroch., *Landrecies ad Sambre fl. (frz. dép. Nord, arr. Avesnes)* 176, 25. 231, 10 (fortalic.). 237, 5. 306, 15. 307, 1.
- s. Landricus ep. Met., fil. s. Vincentii 123, 5. 130, 25. 132, 5. 868, 40.
- Landricus miles Hanon. 210, 35.
- Landsberg v. Landisbere.
- Landshut v. Lantshüt.
- (Landulfus) archiep. Benevent. 1127, 15.
- Landulfus cler. Mediolan. 1053. 1054. 1055, 25. 1059, 20; fr.: Erlembaldus.
- Landulfus V. princ. Capuan. 1410, 1. 1411, 1.
- Lanfrancus, Lanfranchus ep. Parm. 1321, 25. 1322, 25.
- Lanfrancus clericus 1060, 15.
- Lanfrancus miles 1307, 25.
- Lanfrancus architectus Mutin. 1308. 1311, 10. 1313, 15.
- Langensalza v. Salza.
- Langewice v. Lengvicz.
- Langobardi, Langobardia v. Longobard.
- Langres v. Lingonica urbs.
- Lannisbere v. Landisbere.
- Lanquesaint v. Laighesain.
- Lansellinus: de Lansellino (Lancelot) du Lac historia 118, 30.
- Lantbertus, Lantperht v. Lambertus.
- Lantshüt (civ.), *Landshut (bayr. Rb. Niederbayern)* 3, 20.
- Lanzo Trivisus 1306, 30.
- Laodicia, Laoditia Siria, *Ládikiyeh (ad Casium montem)* 855, 30. 857, 20. 858; eccl. dom. sepulchri 855, 30; portus 858, 1; Laodicensis ep. 858, 20.
- Laon v. Laudunum.
- de Lapide, *Stein*, minist.: Anno, Heino, Wecilo.
- Lapis (et Daillies) communitas Carbonariae silvae, ?? *Saint-Roch (belg. Prov. Namur, arr. Philippeville, cant. et com. Couvin)* 167, 30.
- Lapis Caroli, *der Karlsstein prope Dettingen (bayr. Rb. Unterfranken, Ba. Alzenau)* 759.
- Laplaigne v. Le Plaigne.
- Lara, *Lohr ad Moenum fl. (bayr. Rb. Unterfranken)* 759, 10.
- de Lara, Lare, Lohra (pr. Rb. Erfurt, Kr. Nordhausen), com.: Beringerus, Lodewicus I., Lodewicus II.
- Larahobedun (villa), *Lohrhaupten (pr. Rb. Cassel, Kr. Gelnhausen)* 759; eccl. 759.
- Lassebona, *Lissabon* 386, 25. 591, 45; Ulixbona, Ulixbone civ. 281, 30. 287. 288, 1.
- Lassigny v. Laceny.
- Lata-platea Erford. 389, 40. 597, 20.
- Lateranum, Lateranis 12, 40. 18, 25. 147, 40. 220, 20. 272, 20. 363, 30. 384, 25. 457, 5. 588, 20. 654, 45 (Latheranum); Lateranense palacium Rom. 521, 5. 712. 956; Lateranensis basilica 249, 1; eccl. 716, 30; curia 1045, 20; Laterana domus 1221, 35. 1242, 40; eccl.: S. Iohannis bapt., S. Iohannis evang.; palat.: S. Petri; Lateranense concilium (a. 1112) 11, 20; (a. 1215) 272, 40. 386, 35. 409, 15. 592, 1.
- Latini 91, 30. 96. — Latium, Lacium 211, 25. 1020, 10. 1192, 1. — Latina lingua 29, 5. 925, 20; Latinus sermo 549, 30; Latinum 29, 5. 87, 45. 89, 5. 690; Latine 115, 25. 402, 35. 624, 5. 662, 30. 677, 25. 820, 15. 925, 20; cf. latinizare in ind. rer. et verb. — Latinum miliare 641, 55. 720, 20. — Latina eccl. 408, 5. 627, 30; Latinae lectiones 1488, 5; Latini 399, 20. 594, 30; cf. Romana eccl.
- Latina porta Reinersborn. 531, 5.
- Latina porta (Rom.) v. s. Iohannes ewang.
- Latinus Ma(labranca) fr., (card.) ep. Ost., (de Ursinis), nepos Nicolai III. papae 711, 35. 717, 40.
- Laubiense cenob. v. Lobes.
- Laucha v. Louchaha.
- Lauconis silva, *forêt de Livry (prope Paris. civ.)* 137, 25.

- Lauda urbs, civ., *Lodi* (Lombard., Prov. Mailand) 369, 1. 537, 15. 974, 25.
s. *Lauderici reliquiae* 771.
- Laudunum, *Laon* (frz. *dép. Aisne*) 116, 45. 119, 30. 124, 30. 147. 176 (Lugdunum). 228, 45 (Laudunusium). 232, 25. 842, 10. 849, 5. 850, 20; eccl. 850, 20; Laudunus 849, 10; eccl.: S. Mariae; Laudunenses ep.: s. Genebaldus, Elinandus, Bartholomeus, Rogerus; cantor: Bouchardus de Avenis.
- Lauenburg v. Louenburch.
- in Laufen, *Lauffen* (Württ. Neckarkreis, Oa. *Besigheim*), advocatus 666, 40; v. Reinhardus.
- Laurencia filia Balduini IV. com. Hanon., uxor Theoderici com. de Alost et Bouchardi de Monmorenchi 205.
- S. Laurencii mart. monast. in Calvo urbe 8, 60.
- b. Laurentii monast. Capuan. 1132, 20; mon.: Iohannes.
- S. Laurencii eccl. Erford. 464, 1. 471, 20. 529, 25; mon. 529, 25.
- b. Laurentii capella super novum ambitum in eccl. S. Petri Erford. 486; S. Laurentii altare ib. 486, 25.
- S. Laurentii eccl. Met. 894, 45. 895, 1. 908, 5.
- S. Laurentii Templar. (domus) Prag. 41, 40.
- S. Laurentii eccl. Viterb. 711, 10.
- s. Laurentius, Laurencius ep. et mart. 486, 35. 774, 10. 779, 15. 784, 25. 788, 1. 1485, 5; reliquiae 482. 484, 10. 487, 5. 758. 764. 765, 15. 767, 15. 768, 25. 769, 20. 772, 10. 774, 15. 775, 30—778, 30. 779, 20. 782. 785. 787, 25. 817, 30. 972. 1487, 1; dies 468, 15; festivitas, festum 765, 25. 1484, 50. 1486, 10; vigilia 471, 20. 764, 30; s. Laurencii sermo (b. Augustino adscriptus) 96, 20.
- Laurentius ep. Aretin. 1439, 15.
- Lauritani (*Laurito prope Positano in paeninsula Amalfitana*) homines 1018, 1.
- Lausanne, Lausannensis v. Losanna.
- Lausitz v. Lusacia.
- Laventinenses, Laventini, Lavatinenses, Lavacenses (*Lavant Carinthiae*) ep.: Gerhardus, Conradus I., Iohannes.
- Lawanaque, i. e. la Wanake, fortasse *Hoesnaken* (belg. Prov. Brabant, arr. Brüssel, cant. Hal, com. Bellingen) 233, 5.
- Laxassa (castrum), *Lazzate* (Lombard., Prov. Mailand, circ. Monza, mand. *Barlassina*) 1302, 15.
- Laya v. S. Germanus in Laya.
- s. Lazarus 404, 40; corpus 144; reliquiae 770, 40. 776, 35. 780, 35; v. *Add.*
- Lazzate v. Laxassa.
- s. Lebuinus 789. 790, 45. 791, 30—795; Wini, Wine 793.
- Lebus v. Lubus.
- Lecco v. Leucum.
- Lech, Leh, Lemannus, Licus fl., *Lech*, qui in Danubium influit 663, 20. 734, 20. 735, 20. 743, 25. 1489, 35.
- Lechvelt, das *Lechfeld* (prope Augsburg civ.) 746, 30.
- Lécluse v. Sciusa.
- Leduinus abbas S. Vedasti 170, 25.
- Leeden villa, *Leiden* (niederl. Prov. *Südholland*) 84, 15.
- Leernes v. Lierne.
- Lees Fontaines villa parroch., *Lez-Fontaine* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Solre-le-Château*) 236, 35.
- Leffli, incolae *Faubourg-de-Leffe* suburbii *Dinant* civ. (belg. Prov. *Namur*) 1382, 10.
- Legatus civis Erford. 393, 15. 616, 50.
- Legia v. Leodium.
- Leh v. Lech.
- Lehesten v. Leisten.
- Lehnin v. Lenyn.
- Leicester v. Leycestria.
- Leina v. Linungon.
- Leine v. Laina.
- Leipzig v. Liptzk.
- Leir rex Britann. 96, 1.
- Leisnig v. Lisnic.
- Leisten, Leysten, Leistein castrum, *Lehesten* (thür. Gb. *Weimar*, prope *Jena*) 437, 1. 475, 45. 645, 25.
- Leitmeritz v. Lutmerice.
- Lemannus fl. v. Lech.
- Le Mans v. Cenomannica urbs.
- Lembecca, Lembece, Lambecca, de Lembecque villa, *Lembecq-lez-Hal* (belg. Prov. Brabant, arr. Brüssel, cant. Hal) 229, 20. 230, 35. 233; Lambesche terra 229, 50.
- Lemburgensis ducatus, *Limburg* (belg. Prov. *Lüttich*, arr. *Verviers*) 227; *perperam* Luneburch 34, 35; oratorium 777, 40; Lemburgenses, Lentburgenses duces: Henricus III., (Walramus IV.). — Lipurgenses 102, 5.
- Lemovicensis civ., *Limoges* (frz. *dép. Haute-Vienne*) 1043. 1044; monast.: S. Martialis; ep.: Iterius; comes: (Ademarus); Lemovicensis: s. Leonardus. — Lemovicina regio, *Limousin* 147, 25.
- Lendium, Lens, Lendensis villa, *Lens-sur-Dendre* (belg. Prov. *Hennegau*, arr. *Mons*) 198, 25. 229, 20. 236, 50. 269, 1. 275, 30. 276, 30. 312. 321, 20—323, 1; Lendentes (?) dom. 312, 30; de L. dom.: Walterus, Eustacius, Iohannes, Gerardus; domicella: Beatrix.
- de Lengenbach, *Neu-Lengbach* (Niederösterreich, Bh. *Hietzing*): Otto.
- Lengevelt (villa), *Lengefeld* (pr. Rb. Erfurt, Kr. *Mühlhausen*) 638, 10.
- Lengvicz, Lancwicz, Langewice pagus Thur. inter *Westergowe* et *Husitin* pagos et limitem, qui hodie *Rennstieg* nuncupatur, situs 379, 20. 918, 20. 923, 1; capella: S. Mariae Magdaleneae.
- Leno v. Leonis abbatia.
- Lens v. Lendium.
- Lentburgensis v. Lemburgensis.
- Lenyn, Lehnin (pr. Rb. *Potsdam*, Kr. *Zauch-Belzig*) 32. 33, 10; Lenynense cenob. ord. Cisterc. 32, 15. 33, 5. 34, 50.
- Leonis abbatia, Leno (Lombard., Prov. *Brescia*, circ. *Verolanuova*) 1304, 40.
- S. Leonis mons, *San Leo* (Marche, Prov. *Pesaro e Urbino*) 955, 1.
- Leo I. imp. Constantinop. 108, 40. 118, 35. 121, 25.
- Leo (Leontius) imp. (Constantinop.) 141, 20.
- Leo III. imp. Constantinop. 142, 45. 143, 10. 147, 30. 751, 20. 1221, 35; fil.: Constantinus V.
- Leo IV. imp. (Const.) 159, 30. 751, 20.
- Leo V. imp. Constantinop. 752, 5.
- Leo VI. imp. Constantinop. 752.
- Leo rex Belg. *fabul.* 113, 15.
- Leo I. rex Belg. *fabul.*, fil. Misseni ducis 113, 20.
- Leo II. rex Belg. *fabul.* 113, 20.
- Leo III. rex Belg. *fabul.* 113, 20.
- Leo IV. rex Belg. *fabul.* 113, 20.
- Leo V. rex Belg. *fabul.* 113.
- s. Leo I. papa 118, 25. 120, 10. 767, 20. 1210, 10. 1296, 45; reliquiae 758, 15. 772, 20. 773, 25. 817, 30.
- Leo II. papa 139, 10.
- Leo III. papa 7. 159, 45. 161, 50. 162, 10. 736, 10—739, 20. 1434, 20.
- Leo IV. papa 165, 1.
- Leo V. papa 175, 40.
- (Leo VI.) papa 177, 30.
- Leo (VII. papa) 178, 15.
- Leo (VIII. papa) 183, 35.
- Leo (immo *Silvester II.*) papa 1363. 1367, 15.
- Leo (fortasse *Sergius IV.* papa) 186, 10.
- Leo IX. papa, antea Bruno ep. Tull. 10, 20. 187, 30. 188. 190. 191, 35—193, 35. 521, 15. 767, 1. 775, 1. 823, 25. 1087. 1089. 1090, 1. 1143, 10—1146, 15. 1158, 15. 1165, 40. 1189, 10. 1190, 5. 1192. 1252, 45. 1416. 1417; scriptum 1165, 40; legati 1089. 1090, 1.
- Leo card. presb. (tit.) S. Crucis in Ierusalem 37. 380, 10. 571, 25; *perperam* ep. Sabin. 37, 15.
- (Leo) ep. Ratispon. 415, 20.
- Leo abbas S. Trinitatis Cav. 1149.
- Leo II. abbas Nonantul. coen. (postea archiep. Raven.) 990, 20.
- Leo abbas S. Pauli monast. apud Romam 1140, 20.
- Leo presb. Aretin. 1476, 1; filii: Pecio, Iohannes Canis.
- Leo mon. Casin. 1128, 5.
- Leo presb., avunculus Smaragdi mon. Casin. 1131, 15.
- Leo laicus Aretin., fil. Salomonis presb. 1475, 15; fil.: Bonicus canon.
- S. Leodegarii silva, *le bois de Luchaux* (frz. *dép. Somme*, arr. *Doullens*) 155, 40.
- s. Leodegarius ep. Augustudun. 137. 139, 5. 140. 155, 40. 778, 40; reliquiae 758, 10 (Leudegarii). 785, 25. 818, 1.
- Leodium, Leodiensis, Leodicensis urbs, civ., *Lüttich* 11, 10. 12, 30. 131, 10 (Legia). 200. 204, 10 (Legia). 233, 30. 290, 1 (Leodium). 314, 20. 358, 20. 359. 363, 10. 532, 35. 780, 10. 821. 822. 1377, 35; Caprimons, que nunc Leodium dicitur 101, 40; eccl. 157, 5. 314, 5. 371, 15. 406, 25. 821, 25. 822; episcopatus 176, 1. 278, 20. 320, 30. 322, 35. 324; diocesis 238, 55. 592, 35; diocesis miles quidam 387, 15; parochia 142, 25; eccl. cathedr. 203, 10; ep. 223, 15. 232, 20. 324; clericus 821, 20; eccl. et monast.: S. Crucis, S. Nicholai; Leodiensis comitatus 146, 25; patria 199, 45; Leodicense studium 945, 10; ep.: s. Lambertus, Walcandus, Franco, Reginardus, Henricus I., Rudolfus, Albertus I., Robertus I., Henricus III., Iohannes IV.; archidiacon.: Herluinus ep. Camerac., Theobaldus postea Gregorius X. papa; comes: Gerardus. — Leodienses, Leodicenses 85, 10. 155, 10 (Leodienses). 168, 15. 172. 206, 5. 232, 25. 325, 5. 821, 10. 822. 1377, 30; cives 1377; Leodiensium libri 85, 10; communitas 172, 25; confinia 325, 5.
- S. Leonardi, Leonhardi eccl. Erford. 431, 1. 485, 35; altare: S. Leonhardi.
- S. Leonhardi altare in eccl. S. Leonardi Erford. 485.
- S. Leonhardi altare in monast. S. Petri Erford. 422, 15.

- (s.) Leonardus Lemovicensis, (abbas monast. Nobiliac.) 124, 30.
Leonardus 764; uxor: Gertrudis; fil.: Rodolfus canon. Goslar.
Leoninus rex Belg. *fabul.* 113, 10.
Leoninus v. etiam Bavo.
Leontius v. Leo.
Leopardinus rex Belg. *fabul.* 113, 10.
Leopardus I. rex Belg. *fabul.* 113, 10.
Leopardus II. rex Belg. *fabul.* 113, 10.
Leopoldus v. Lupoldus.
Le Plaigne villa parroch., *Laplaigne* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Antoing) 236, 50.
Le Quesnoy v. Quarcetum.
Lerida v. Irlanda.
Lernei lacus 1175, 30.
Les-Andelys v. Andeliaci insula.
Lescho dux (Cracov.) 41, 10; fr.: Conradus I. dux (Masov.).
Lespais, Lespaix villa parroch., *fortasse L'Espaix* (frz. dép. Nord, arr. et com. Valenciennes) 237, 10.
Lesquielles v. Scarre.
Lessines villa parroch., *Lessines ad Dendre fl.* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies) 100, 30. 186, 30. 206, 1. 236, 50; Saxonia civ., nunc Lessines 100, 30; de L.: Egidius.
Lestines, Lietscini, Lestines in Valle villa parroch., *Estinnes-au-Val* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Binche) 231, 30. 236, 45. 867, 30.
Lestines in Monte villa parroch., *Estinnes-au-Mont* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Binche) 236, 45.
Letiense, Lessiense, Lesiense cenob., Letiensis eccl., *Liessies* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Solre-le-Château) 172, 10. 194, 5. 197, 10. 868, 35; Lessiensis, Liessiensis abbas: Hugo. — Liessies 236, 35.
Letus abbas S. Michaelis monast. Pasinian. 1083, 30. 1100, 35. 1101, 30.
Leucardis v. Liutgardis.
Leuchtenburg, Leuchtenberg v. Luchtenbere, Luchtenbure.
Leucopolitana civ. v. Wizenburch.
Leucorum opp. v. Tullum.
Leucum castrum, *Lecco ad lacum Cumensem* (Lombard., Prov. Como) 1063, 5.
Leudegarius v. Leodegarius.
Leudesius, Lendesius, fil. Archenoldi maioris domus Franc., princ. palac. 137.
Leodium v. Leodium.
Leukart v. Liutgardis.
Leunum v. Lugdunum.
Leupold, Leupoldus v. Lupoldus.
s. Leuthrudis virgo 769, 35.
Leuze v. Lutosa.
Le Val villa parroch., *Leval* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Berlaimont) 236, 35; cf. Vaulz.
Le Val villa parroch., *Leval-Trahegnies* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Binche) 236, 40; cf. Vaulz.
Leviatan 259, 1. 1194, 25.
Leyba v. Loyba.
Leycestria, *Leicester ad Soar fl.* (England) 713, 25; comes: Symon de Monte-forti.
Leyden v. Leeden.
Leysten v. Leisten.
Lézat v. Lisathium.
Lez-Fontaines v. Lees Fontaines.
Liafburga uxor Thiatgrimi 20, 5.
s. Lianae virg. reliquiae 771, 25.
czum Libenchrode villa, *Liebenrode* (pr. Rb. Erfurt, Kr. Nordhausen) 414, 35.
de Libenstete, *Liebstedt* (thür. Gb. et Kr. Weimar): Peter, consul Erford.
S. Liberatoris monast. iuxta radicem Magellici montis 1137; praepos. 1464, 10; mon.: Iohannes, Iohannes II. ep. Penn.
Liberlip: Heinrich, civis Erford.
Libertus v. Lietbertus.
Libia 103, 20.
Libista filia Pribislai 682, 25.
s. Liborius ep. Cenoman. 807, 5—813, 40; scrinium 20, 20.
Libuschin v. Lubossa.
Lichtenburg v. Luchtenburg.
Lycurgus v. Ligurgus.
Licus v. Lech.
Liebenrode v. Libenchrode.
Liebenwalde v. Livenwalde.
Lyeberga (villa), *Groß- vel Klein-Liebringen* (thür. Gb. Schwarzburg-Rudolstadt, prope Stadtilm) 919, 30.
Lieberbus v. Lietbertus.
Liebstedt v. Libenstete.
Lienardus v. Lietardus.
Lierne villa parroch., *Leernes* (belg. Prov. Hennegau, arr. Charleroi, cant. Fontaine-l'Évêque) 236, 45.
Liessies v. Letiense cenob.
Lietardus, Lienardus ep. Camerac. 157, 25. 219, 5.
Lietbertus, Liebertus, Libertus ep. Camerac. 157. 187, 30. 188. 190, 20. 193, 30—195, 10. 781. 840, 30—868, 1; praepos. 845. 847, 5; archidia. 841, 40. 845. 846, 40. 847, 5; capellanus Heinrici III. imp. 847, 15; parentes 844; sepulcrum in S. Sepulcri monast. Camerac. 866, 1; descriptor gestorum eius 868, 1; propinquus: Gerardus I. ep. Camerac.
Lietdulfus, Lietdulphus v. Ludolphus.
Lietscini v. Lestines.
Lieu Sanct Amant villa parroch., *Lieu-Saint-Amand* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Bouchain) 237, 5.
s. Lifardus archiep. et mart. 868, 5.
Ligarda v. Liutgardis.
Ligeris fl., *Loire* 101, 30. 122, 10. 149, 20.
Ligne villa parroch., *Ligne* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Leuze) 199, 25. 237, 1; de L.: Walterus.
Ligurgus (Lycurgus) 82, 5.
Liguria, Lyguria 444, 20. 650, 50.
Lileau v. Loe.
Lille v. Insula.
Limburgh, Limburg v. Lemburgensis ducatus.
Limburg v. Lindburg.
Limoges v. Lemovicensis civ.
Limons villa parroch., *Limont-Fontaine* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge) 236, 35.
Lindburg, Lintburch abbatia, *Limburg monast., cuius rudera prope Dürkheim (bayr. Rb. Pfalz) exstant* 1331, 25. 1332.
de Linderbeke, *Linderbach* (thür. Gb. et Kr. Weimar), com.: Theodericus, Beringerus.
Lingonica urbs, civ., *Langres* (frz. dép. Haute-Marne) 1348, 30. 1349, 1; Lingoniae 116, 40; Lingonienses ep.: s. Gregorius, Hariolfus.
Link: Conradus.
Linungon, Lynungen (villa), *fortasse Leina* (thür. Gb. et Kr. Gotha)? 519, 15. 530, 25.
Lintburch v. Lindburg.
Linus 834, 20; s. Lini papae reliquiae 482, 20.
Linza, Linzha civ., *Linz* (Oberösterreich) 415, 5. 744, 15; Clinchz, Clinez 42, 35.
s. Lyoba virgo 767, 25.
Lyon v. Lugdunum.
de Lippia, *Lippe*, comes: Bernardus II.
Lippoldus, Lyppoldus v. Lupoldus.
Liptzk, Lipczigk, Lipez, Lypez civ., opp., *Leipzig* 395, 20. 439, 20. 446, 15. 554, 5. 598. 599, 1. 631, 35. 648, 1. 651, 50; cives 598, 25; fr. Predicatores 648, 1; eccl.: Predicatorum, S. Thomae.
Lipurgenses v. Lemburgensis ducatus.
de Lira: Nicolaus mag.
Liriope (nympha) 102, 10.
Liris fl. v. Gariliano.
Lisa, Liza fl., *Lys, qui in Schelde fl. influit* 117, 5. 172, 5. 183, 45. 266, 40. 267, 10. 291, 15. 297, 5.
Lisathium, *Lézat* (frz. dép. Ariège, arr. Pamiers) 967, 20; abbas: Advetus.
Lisnic castrum, *Leisnig* (sächs. Kh. Leipzig, Ah. Doebeln) 37, 10.
Lissabon v. Lassebona.
Litopramus v. Liudrammus.
s. Liudgerus, Liutgerus, Ludgerus, Lutgerus cf., ep. Monast., fil. Thiatgrimi 7. 20, 5. 750, 5. 794, 30. 795; reliquiae 764, 25.
Liudgerus, Liudigerus, dux Sax. v. Lotharius III. imp.
Liudolphus, Liudulphus v. Ludolphus.
Liudrammus, Litopramus archiep. Salisburg. 740, 30. 741, 15. 744, 10.
Liudwit, Ludowitus (dux Pannoniae infer.) 739, 25. 740, 10. 741, 1 (Hliudwitus). 743, 30.
Lyudymila v. Ludmila.
Liupoldus, Liutbaldus v. Lupoldus.
Liuprandus v. Liutprandus.
Liutefredus fr. monast. Loced. 1030. 1031, 1.
Liutgardis, Liŭtgardis, Liukart, Lucarda, Lugharda, (Ligarda), Leucardis, Leukart.
Liutgardis, Liukart, uxor Caroli Magni imp. Rom. 736, 20. 737, 15.
(Ligarda) mater s. Bernardi ep. Parm. 1323, 40.
Lucarda de Bawaria (*fortasse* de Bogen), uxor Bracislai II. ducis Bohem. 39, 50; fr.: Albertus comes.
Liŭtgardis *perperam* Mattilda filia Liutolfi (com. Sax.), uxor Ludewici III. regis Franc. (Orient.) 7, 55. 1491, 10.
Lugharda uxor Conradi I. march. Misn. 536, 1.
(Liutgardis) filia Gerardi I. com. Holstat., uxor Iohannis ducis Luneburg. 27, 1. 29, 15. 31, 5.
Leucardis, Leukart ancilla Eufemiae, uxoris Botschonis (de Znaim), operatrix atque magistra, procuratrix dominarum Sar. 693, 25. 696. 697, 1; soror: Elyzabeth.
Liutger v. Liudgerus.
Liutgerus v. Lotharius.
Lyuthici barbari (gens Slav.) 31, 50; Pomerani, qui Liuthici dicuntur 18, 20; Lutizi 358, 10; Luticensis gens 38, 25; (princ.): Dragomir.

- Liutoldus (comes) de Plegen 787, 5; fil.: Liutoldus.
- Liutoldus (comes) de Plegen, fil. Liutoldi (com.) 787, 5.
- Liutolfus v. Ludolphus.
- (Liutpertus), Lutpertus rex Langobard. 1433, 5; fil. (*perperam*): Aripertus II. rex.
- Liutpoldus v. Lupoldus.
- Liutprandus, Liuprandus rex Langobard., fil. Ansiprandi regis 1433, 10—1435, 15; scripta et precepta 1435, 5; privilegium 1011, 20; maiordomus: Ambrosius.
- Liuzman (*fortasse* canon. Aschaffenburg.) 759, 35.
- Livenwalde (civ.), *Liebenwalde* (*pr. Rb. Potsdam, Kr. Nieder-Barnim*) 33, 15.
- s. Liviani mart. Augustidun. reliquiae 785, 25.
- Liviensis ep. v. Forli.
- Livinus de Axella 242, 1. 287, 30.
- Livius, Titus (scriptor) 81, 30. 99, 10.
- Livonia, *Livland* 5, 1; Livoniensis (Rigensis) ep.: Albertus I.
- Livry v. Lauconis silva.
- Liza v. Lisa.
- Lobes villa parroch., *Lobbes ad Sambre fl. (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Thuin)* 236, 40; Lobienae, Laubiense monast. 123, 10. 127, 35. 156, 25. 172, 15. 177, 25. 183, 10. 149, 40. 868, 30; Lobienae abb.: Franco, Ansigisus, Herigerus; mon.: Ratherius. — Lobientes 123, 10.
- Loccum v. Luchenheimensis comes.
- Locedium, Locediense monast., *Lucedio (Lombard., Prov. Novara, circ. VerCELLI, com. Ronsecco)* 1029, 5—1033, 1; abbas 1029, 5; abbas: s. Bononius; mon.: Liutefredus.
- de Lodebure, *Lobedaburg, cuius rudera super Lobeda ad Saale fl. exstant, dom.: Herman, Albrecht.*
- Lodewicus, Lodewicus, Lodewigus, Lōdewigus, Lodoicus v. Ludewicus.
- Lodi v. Lauda.
- Lodomarus frater Gaufredi de Vienna 230, 45.
- Lodowicus, Lodwicus v. Ludewicus.
- Lodrun, Lodrum urbs, castrum, *Lodrone ad Chiese fl. (Trentino, prope Condino)* 13, 5. 18, 25. 363, 40. 533, 25; dom.: (Adalbertus).
- Loe, Le, villula, *fortasse Lileau vicus, quondam in territorio urbis Ath (belg. Prov. Hennegau)* 321.
- de Loe: Iohannes.
- Löhningen v. Luninge.
- Löwen v. Lovanium.
- Logombardi v. Longobardi.
- Lohr, Lohra v. Lara.
- Lohrhaupten v. Larahobedun.
- Loibin v. Loyba.
- Loire v. Ligeris.
- Lombardia, Lombardus, Lombardya, Longbardi, Lombardi, Lonbardia v. Longobard.
- Lombize villa parroch., *Lombise (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Lens)* 237, 1.
- Londinium, Londonia, *London* 274, 1. 713, 30; eccl.: S. Edwardi regis apud Westmonasterium.
- s. Longini mil. reliquiae 482, 25. 487, 25.
- Longobardi, Langobardi, Longbardi, Longbardi, Lombardi 7, 20. 9, 25. 179, 45. 382, 1. 394, 10. 515, 1. 540, 20. 576, 35. 604. 617, 20. 716, 35 (Lonbardi). 734, 1. 743, 1. 968, 30. 974, 15. 996, 10. 998, 5. 1088, 35. 1212, 30. 1432, 5—1434, 20. 1436. 1450, 10. 1451, 10. 1452, 10. 1453, 1. 1459, 5 (Logombardi). 1489, 15; regnum 122, 1. 1002, 1. 1433, 5. 1434, 20. 1436. 1451; rex 1451, 15. 1452, 10. 1453, 1; regalia 1451, 10; regum instituta 1450, 10; regum camerae ministeria 1450, 10; Langobardorum historia 1432, 20; Longobardus 1162, 25; reges: Alboinus, Cleffo, Aucteri, Agilulfus, Adroald, Ariold, Rothari, Rodoaldus, (Aripertus I.), Godolbertus, Griomualdus, Garipaldus, Pertari, Lutpertus, Aribertus II., Ansiprandus, Liutprandus, Astulfus, Desiderius, Adelchis, Karulus Magnus, Pipinus, Bernhardus, Lodoicus I., Lotharius, Lodoicus II., Karolus II., Karulusmanus, Karolus III., Berengarius I., Quido, Lambertus, Hugo, Lotharius II., Beringerus II., Adalbertus; Lombardus, Lombardus: Petrus. — Longobardia, Langobardia, Lombardia, Lonbardia 12, 40. 23, 35. 37, 15 (Longobardia). 242, 15. 255, 5. 282, 15. 288, 5. 291, 1. 302, 5 (Lumbardia). 357, 20. 359, 20. 368, 5. 444, 20. 452, 1. 515, 40. 605, 20. 611, 15. 650, 50. 653, 20. 674, 15 (Lombardya). 711, 10. 716. 741, 5. 974, 20. 975. 1318, 10. 1432, 10. 1434. 1451, 10. 1452, 1; Barcha 1490, 35; ep. 884, 1; Lombardie nob. 241, 20; marchio et comes: Bonifatius; de L.: Machthilt (marchion. Tusc.).
- Longueville villa parroch., *La Longueville (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Bavai)* 236, 40.
- Longus pons in civ. Brunswic. 12, 50.
- Loressam v. Lorscheim.
- s. Lorii senatoris reliquiae 818, 5.
- Lorko venator Bohem. 39, 50.
- Lorscheim cenob., *Lorsch (hess. Prov. Starkenburg, Kr. Bensheim)* 1489, 40. 1491; Loressam 361, 30; *fortasse* familia 801, 20. 802, 30; mon.: ? Tassilo.
- Losanna civ., *Lausanne (schweiz. Kt. Waadt)* 357, 15. 411, 25. 527, 15. 628, 35; (eccl.): S. Marii; ep.: Burchardus.
- Lota- v. Lotha-.
- Lotha-Karlenses 846, 50; Lotharienses atque Karlenses parentes 843, 35.
- Lotharingi, Lothoringi 84, 35. 85, 10 (Lothorienses). 98, 40. 145, 45. 147. 163, 30. 166, 30—168, 15. 180, 35. 185, 10 (Lothorienses). 843, 20 (Lotharienses). 858, 20 (Lothorienses); progenies 119, 35; historiae 81, 35. 91, 30; genealogia 87, 50. — Lotharingia, Lothoringia, Lotaringia 11, 50. 12, 30. 90. 123, 5. 146. 147, 10. 163. 165. 167, 15. 177, 40. 179. 180. 184. 185, 35—187, 35. 193, 40. 203, 1. 272, 1. 329. 411, 25. 628, 35. 658, 20. 905, 5 (Lotharia). 1218, 20 (Lothoringia). 1490, 45; regnum 165, 15. 176, 1. 179, 40. 180, 1. 896, 30; ducatus 146. 184, 5. 185, 10; Lotharicus ducatus 184, 25; dominium 185, 35; rex: Lotharius (II.); duces: Herveus, Gislebertus, Conradus, Karolus (L. inf.), Otto (L. inf.), Henricus I. comes Lovan. (L. inf.), Gothelo II., Godefridus II., Godefridus IV. (L. inf.), Matheus I. (L. sup.), (Fridericus III. L. sup.); gubernator: Garinus. — Lotharingia Inferior 109, 15; reges et duces Austrasie, qui postmodum Lotharingie dicti sunt 158, 45; Mosellana, quae nunc Lothoringia dicitur 102, 1. — Lothoringia Superior 146, 15.
- Lotharius, Lotarius, Lōtharius, Lototharius, Lūtharius, Clotarius, Luderus, Liuderus, Hludharius.
- Lotharii, Clotarii reges Franc. 179.
- Lotharius, Clotarius I. rex Franc., Me-
- robing., fil. Clodovei I. regis 122, 40. 124. 126, 10. 480, 10; liberi: Sigebertus, Blithilda.
- Lotharius, Clotarius Magnus, II. rex Franc. et Austras., fil. Chilperici I. regis 125, 5—127, 1. 128, 15. 133, 35. 134, 20. 480; uxores: Beretrudis, Shichildis; liberi: Dagobertus, Hairbertus, Blithildis.
- Lotharius (Chlotacharius) III. rex Franc., fil. Ludovici (Clodovei) II. regis 133, 10. 137, 5. 179.
- Lotharius (Chlotacharius) IV. rex Franc. *perperam* fil. Dagoberti II. regis 142, 40. 179.
- Lotharius, Lotarius I. imp. Rom., rex Franc., fil. Ludewici I. imp. 156. 163, 25—165, 20. 515, 20. 657, 15. 740. 741, 5 (Hludharius). 749, 1. 752. 766. 1435, 1. 1471. 1490, 40; Lotharius, qui et Ludovicus 752, 15; uxor: (Irmingarda); filii: Ludewicus II. imp., Lotharius II. rex.
- Lotharius, Lotarius, Lotorius (II.) rex Lotharing., rex Franc., fil. Lotharii I. imp. Rom. 165. 178. 179. 745, 20. 749, 1. 1222, 5; *perperam* imp. 657, 15; uxor: Theoberga; concubina: Waldrada.
- Lotharius, Lotarius II. rex Langobard., fil. Hugonis regis 1005. 1006. 1436. 1459, 20. 1460, 1. 1471, 20; uxor: Adelasia.
- Lotharius rex Franc. (Occid.), fil. Ludovici IV. regis 123, 5. 179. 180. 183, 40. 184; fil.: Ludovicus V. rex.
- Lotharius, Lotarius, Lōtharius, Lūtharius, Liudgerus, Liudigerus, Liutgerus, Luderus III. imp., rex Rom., dux Sax., comes (de Suppelingeborch, fil. Gebhardi com.) 11, 10—14, 50. 18 (Liutgerus). 19. 23. 24, 15. 28, 50. 29. 32, 10. 40 (Lottarius). 361, 20—365, 40. 529, 30. 531, 10—534, 60. 752, 30. 753, 20. 1222, 5. 1319, 30. 1330, 30—1332, 1; uxor: Rikenza; filia: Gertrudis; *perperam* soror: Gertrudis marchionissa.
- Luderus Crucifer (mag. ord. Teuton.), fil. Alberti I. ducis Brunswic. 26, 40. 27, 10.
- Lotharius abbas eccl. Elnon. 162, 15.
- Lotharius, Luderus fil. Heinrici Leonis, ducis Bavar. et Saxon. 24, 30. 30, 35. 36, 35. 550, 20.
- Lothoring- v. Lotharing-.
- Lōthowicus v. Ludewicus.
- Louchaha rivulus, *Laucha, qui in Hörsel fl. influat (thür. Gb. Gotha)* 519, 15.
- Louenburch castrum, *Lauenburg super Albim fl. (Holstein)* 36, 30; *perperam* Lunebure 671, 10; dux: (Iohannes I.).
- Louffa fluviolus, *das Badewasser rivulus, qui prope Hörselgau in Hörsel fl. influat (thür. Gb. Gotha)* 519.
- Louch villa parroch., *Lourches (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Denain)* 237, 10.
- Louevgnies villa parroch., *Louvignies-Quesnoy (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Est)* 237, 5.
- Louvignies-Bavai v. Bouvegnies.
- Louvre v. Lupara.
- Lovanium, Lovania, *Loewen (belg. Prov. Brabant)* 131, 10. 180, 35. 181, 30. 184, 35. 223, 30. 224. 229, 15—231, 25. 232, 10. 365, 35; Lovaniensis comitatus 146, 25; pagus 131, 5; dux 131, 10. 163, 5; comites 184, 20; comes 180, 35. 181, 30; Lovanienses duces: Godefridus I., Godefridus VII.; Lovanienses, Lovagniensis com.: Lambertus I., Henricus I., Lambertus II. — Lovanienses, Lovanienses 221.

- Loyba, Loybe, Loyben, Leyba mons, silva, *Thüringer Wald* 518, 30. 519. 526. 531, 5. 617, 1; Loibin silva, que vocatur uf der Blossleyben 393.
- de Luban, *fortasse Hoch-Lieben (böhm. G. Jung-Bunzlau, Pol.-B. Melnik)*; Heinricus mon. Sar.
- Lubeke, Lubecke, Lubecensis civ., *Lübeck* 19, 25. 30, 25. 36. 413, 20. 420, 25. 541, 5; Lubezensis episcopus 30, 25; ep.: Ewardus, Wago, Ezico, Volwardus, Reimburtus, Benno, Meynherus, Abelinus, Ezo *vel* Ernfridus, Wizelinus, Geroldus, Conradus, Heinricus; cf. Aldenburg. — Lubicensis 36, 25.
- de Lubelin, Lubilin: Gotscaleus consul Erford.
- Lubossa filia Craconis, uxor Primizl ducis Bohem. 37, 45. 38. 43, 5.
- Lubossa urbs Bohem., *Libuschin (böhm. G. Laun, Pol.-B. Schlan)* 38, 1.
- Lubus urbs, civ., castrum, *Lebus (pr. Rb. Frankfurt a. O.)* 601. 602; Lubusan. castrum 33, 35; porta, que respiciebat ad orientem 602, 5; castrenses 601. 602, 5; nobiles 601, 20; Lubusani, Lubucenses ep.: Wilhelmus, (Iohannes VI.). — Lubusana terra 33, 35.
- Luca, Lucca, Lucha, Lucensis, Lucana urbs, civ. Tusc., *Lucca* 758, 5. 974, 20. 982, 1. 1119, 35. 1120, 10. 1158. 1171. 1172, 1. 1184, 25. 1185, 10—1187, 35. 1193, 30. 1195, 5. 1196, 25. 1197, 20. 1198, 45. 1199, 20. 1246. 1248, 15. 1249, 5. 1251. 1254, 30. 1257. 1258, 30—1260, 5. 1263, 10. 1274, 25. 1290, 30. 1299. 1300, 1; Lucana sedes 1171, 40; Lucanus apex 1171, 40; eccl. 1120, 30. 1158, 40. 1163, 25. 1172, 5. 1268, 5. 1269, 40; clerus 1183, 35; canonici 1197, 20; monachus 1298, 15; consules 1267, 30. 1268, 1; populus 1170, 25. 1177, 45. 1183, 35. 1197, 25. 1246, 10. 1249, 35; eccl. et monast.: S. Frigiani, S. Georgii; Lucenses ep.: s. Frigianus, Talesperianus, s. Anselmus, Rangerius; archidiaconus: Blancardus; subdiaconus: Petrus; archipresb.: Lambertus; presb.: Martinus; primicerius: Bardus. — Lucenses 1159, 1. 1262, 5; Lucani cives 982, 5; patres 1183, 35. — Lucenses denarii 1478, 25. 1480. 1481, 1.
- Lucania 1018, 25. 1021, 25.
- Lucanus poeta 19, 35. 81, 30. 149, 25; vates nobilissimus 1371, 10.
- Lucarda v. Liutgardis.
- s. Lucas ewangel. 471, 5; reliquiae 787, 25; dies 466, 30. 674, 25; ewangelium 593, 35; v. *Add.*
- Lucca v. Luca.
- Luccowe, Luckowe civ., *Lucka (thür. Gb. et Kr. Altenburg)* 438, 30. 647, 30.
- Luceborg, Lucellemburgenses v. Lutzellenborch.
- Lucedio v. Locedium.
- Lucenses, Lucensis, Lucha v. Luca.
- Luchenheimensis, Lukenheimensis (*Loccum, pr. Rb. Hannover, Kr. Nienburg*) comes: Burchardus.
- Lucheux v. S. Leodegarii silva.
- de Luchtenberc, *Leuchtenburg prope Kahla ad Saale fl. (thür. Gb. Altenburg, nunc Kr. Stadtroda)*, dom.: Herman, Albrecht.
- de Luchtenburg, Luchtenbure, Leuchtenburg, Luchtenburgensis, *Lichtenburg, Lichnice (böhm. Pol.-B. Časlau)*, dom.: Zmilo.
- Luchtenwalt mons, castrum (Thur., *ignotum prope Ysenacum*) 619, 10. 622, 20.
- S. Luciae altare in S. Donati eccl. Aretin. 1478, 20. 1481, 5.
- s. Luciae virg. et mart. reliquiae 764, 25. 765, 10. 771, 5. 774, 15. 775, 20. 776, 15. 779. 787, 25. 788, 10; dies 619, 35; festum 639, 30. 1484, 55; nox 627, 10; crastinum 633, 25.
- s. Lucianus 770, 10.
- Lucifer, Luczeber 470, 30. 1217, 10.
- Lucifer cf. *etiam* matutina stella in *indice rerum et verborum*.
- Lucina (virgo nob. Rom.) 785, 20.
- Lucius II. papa, qui et Gerhardus (card. presb. tit. S. Crucis) 366. 956.
- Lucius III. papa, qui et Hubertus (card.) ep. Ost. 201. 211. 373, 35. 375, 10. 541, 25. 542; immo Alexander III. papa 210, 20.
- Lucius Tungrensis (scriptor) 81, 30. 87, 45—89, 15. 96. 97, 15. 98, 30—100, 20. 102. 104. 108, 15. 112, 25. 113, 15; gesta Tungr. et Belg. 81, 30; historia 98, 30. 104, 25.
- Lucius consul Rom. 99, 10.
- Lucius procurator Rom. 94, 15.
- Lucka, Luckowe v. Luccowe.
- Luczeber v. Lucifer.
- Luczelburg v. Lutzellenborch.
- Ludduniensis civ. v. Lugdunum.
- Luderus v. Lotharius.
- Ludewicus, Lûdewicus, Ludevicus, Ludewigus, Ludowicus, Ludovicus, Ludowichus, Ludoicus, Luthowicus, Lodewicus, Lodewigus, Lödewicus, Lödewigus, Lodowicus, Lodoicus, Ludwicus, Lûdwigus, Ludvicus, Lodwicus, Ludewig, Hludowicus.**
- Ludovicus I., Ludovicus II. rex Franc. v. Clodoveus.
- Ludewicus, Ludevicus, Ludvicius, Ludovicus, Ludowicus, Lûdewicus, Lodewicus, Ludoicus, Ludowichus I. Pius rex Franc., imp. Rom., fil. Caroli Magni imp. 7. 24. 114, 1. 123, 1. 136. 142, 5. 143, 35. 144, 1. 156, 15. 160. 162, 20—165, 15. 355, 10. 515. 517, 35. 657, 15. 738. 740. 741, 1 (Hludowicus). 745, 25. 749, 1. 750, 15. 752, 5. 807. 809. 812, 30. 815, 15. 816, 40. 883, 5. 941, 30—943, 5. 1434, 30. 1435, 1. 1471. 1489, 20; genus 657, 25; proles 812, 35; privilegium 1011, 20; convenientia cum filiis 740, 35; uxor: Iudith; filii: Lotharius I. imp., Pippinus, Ludewicus, Carolus II. imp.
- Ludewicus, Ludowicus, Ludovicus, Lodoicus II. imp. Rom., fil. Lotharii I. imp. 165, 20. 515, 20. 742, 5. 752, 15. 1130, 10. 1435, 1. 1462. 1463, 5. 1490; privilegium 1011, 20; filia: Irmingarda.
- Ludowicus, Ludovicus III. imp. Rom. 752, 20. 1345, 10.
- Ludewicus, Ludowicus, Ludovicus, Lodewicus Bavarus, IV. imp., rex Rom., dux Bavar., fil. Ludewici II. ducis 114, 25. 446, 10. 449. 450. 452, 1—455, 10. 457, 5—460, 10. 462. 469. 651, 45. 652, 35—656, 5. 658, 5. 674. 675, 1; mandatum 454, 10; litterae 453, 30; uxor: Margareta; liberi: Mechtildis, Ludewicus, Guillelmus, Albertus; cancellarius: Hermanus Hummel, II. ep. Herbipol.; iusticiarius: Godefridus de Eppenstein.
- Ludewicus, Ludowicus, Ludwicus, Ludowichus, Ludovicus II. rex Germ. (Franc. Orient.), rex Baioar., fil. Ludewici I. imp. Rom. 164, 25. 165, 10. 166. 740, 35. 741. 743, 30. 744, 10. 749, 5. 752, 5. 818, 40. 1489, 25—1491, 15; Pius 1489, 25. 1490, 30; uxor:
- Hemma; filii: Ludewicus III. rex, Carolus III. imp., Carlomannus.
- Ludewicus, Ludowicus, Lûdewicus, Ludwicus III. rex (Franc. Orient.), fil. Ludewici II. regis 7, 55. 742. 1490. 1491; uxor: Liutgardis *perperam* Mattilda; fil.: Ludewicus.
- Ludewicus, fil. Ludewici III. regis (Franc. Orient.) 1491, 10.
- Ludewicus, Lodewicus, Ludvicius, Ludwicus, Ludowicus, Ludovicus Puer, IV. rex (Franc. Orient.), fil. Arnulfi imp. Rom. 7, 50. 175, 45. 657, 20. 742, 10. 746, 15. 827, 35.
- Ludewicus, Ludovicus, Ludowicus Balbus, II. rex Franc. (Occid.), fil. Karoli Calvi imp. 114, 5. 123, 1. 149, 15. 166. 171, 35. 176, 1. 1490, 40. 1491; immo Karolus II. imp. 752, 15; filii: Ludewicus, Carlomannus, Karolus.
- Ludewicus III. rex Gall. (Franc. Occid.), fil. Ludewici II. 1490, 40. 1491.
- Ludovicus (immo Karolus Simplex) rex Franc. 175, 40.
- Ludovicus, Lodewicus (Ultramarinus) IV. rex Franc. (Occid.), fil. Karoli III. regis 123, 5. 176, 10—180, 5. 515, 30; uxor: Geberga; filii: Lotharius, Karolus.
- Ludovicus V. rex Franc. (Occid.), fil. Lotharii III. regis 123, 5. 185.
- Ludewicus, Ludovicus, Ludewigus VII. rex Franc. 14, 35. 15. 221, 1. 228, 45. 243, 40. 366, 20. 536, 15. 848, 30; uxor: Alienora; fil.: Philippus II.
- Ludovicus VIII. rex Franc., fil. Philippi II. regis 260. 266, 35—270, 25. 273. 274. 281. 282, 5. 289, 30—292, 5. 300, 1—302, 30. 712, 1; uxor: Blanca; filii: Ludovicus IX., Karolus I. rex Sicil., Robertus I. comes Artes.
- s. Ludewicus, Ludovicus, Lodewicus cf., IX. rex Franc., fil. Ludovici VIII. regis 104, 1. 302, 25. 305, 25. 309. 313. 315, 1—317, 35. 327, 15—329, 25. 333, 10. 334, 5. 395, 35. 396. 401, 15. 402, 50. 403. 405. 618. 623, 10. 624, 45—626, 15. 713. 718, 30; filii: Philippus III., Iohannes comes Vales., Petrus.
- (Ludewicus II.) patr. de Fryol (Aquileg.) 573, 20.
- Ludovicus (archiep. Mogunt., Magd.), fil. Friderici II. march. Misn. (*perperam* Ottonis lantgr. Hass.) 657, 45.
- Lodewicus I. ep. Monast., (comes) de Wippera, fil. Lodewici (com.) 520, 20.
- Ludovicus (abbas S. Dionysii), proximus amicus Lotharii II. regis Lotharing. 179, 1.
- Ludewicus abbas S. Petri Erf. 489, 5.
- Ludewicus abb. Reinersb. 622, 10. 624.
- Ludewicus scolasticus S. Mariae eccl. Erford. 390, 10.
- s. Lodowicus de ordine Minorum 719, 1.
- Ludewicus de Northeim, sacerdos Wimpin. 668, 40.
- Ludewicus, Lodewicus, Ludwicus I. dux Bavar., fil. Ottonis I. ducis 3, 25. 374, 10 (Lödewigus). 378, 1. 391, 10. 398, 25. 596, 45. 605. 607, 30. 613, 40. 722, 1. 724, 1.
- Ludewicus, Ludowicus, Ludwicus II. dux Bavar. (sup.), comes palat. Rheni, fil. Ottonis II. ducis 3, 20. 30, 10. 400, 5. 403. 406, 40. 411, 25. 414. 415, 20. 621, 35. 625, 10. 626, 45. 628, 35. 671, 10. 722; uxores: Maria, (Mathildis); fil.: Ludewicus IV. imp.
- Ludwicus III., fil. Heinrici I. ducis (Bawar. inf.) 3, 35.
- Ludewicus V. dux Bavar., marchio Brandenburg., fil. Ludewici IV. imp. Rom. 452, 20. 462, 20. 469, 25. 653, 35.
- Lodewicus VII. dux de Ingilinstad (Bawar.) 573, 20.

- Lodewicus I. lantgr. Hass., fil. Ottonis lantgr. 454, 15.
- Ludewicus, Lodewicus, Ludevicus Cumbarba, I. comes Thur. 515, 20. 517, 25—520, 20. 521, 15. 657, 25; uxor: Cecilia; liberi: Lodewicus II., Beringerus, Hildegardis, Uta, Adelheidis; fr.: Hugo; proavus (*perperam*): Ludewicus II. imp. Rom.
- Ludewicus, Lodewicus, Lōthowicus, Ludovicus, Ludewigus, Ludevicus, Ludowicus, Luthowicus II. comes Thur., fil. Ludewici I. com. 359, 35—361, 20. 519. 521, 20—526, 30. 528, 25—531, 5. 532. 535, 50. 657, 25. 934. 935, 1. 1331; advoc. Reinersborn. 530; advoc. Paulinae cellae 934. 935, 1; mon. Reinersborn. 361, 20; filii 1331, 10; uxor: Adelheidis; liberi: Ludewicus I. lantgr., Henricus, Hermannus, Fridericus, Conradus, Udo, Cunigunda, Cecilia, Adelheidis.
- Ludewicus, Lodewicus, Ludewigus I. lantgr. Thur., fil. Ludewici II. com. 362. 365, 40. 366, 1. 517, 50. 523, 15. 529, 15. 530, 35. 532. 535. 657, 25. 936, 40; immo Ludewicus II. lantgr. 535, 15; uxor: Hedwigis; liberi: Ludewicus II., Henricus, Ludewicus, Adelheidis.
- Ludewicus, Lodewicus, Ludowicus, Ludovicus, Ludewigus II. lantgr. Thur., fil. Ludewici I. lantgr. 366, 1. 368, 35. 370 (Lūdwigus). 371, 30 (Lōdewigus). 373. 532, 15. 535, 15—539, 35. 548, 5. 645, 40. 657, 25. 658, 5; *perperam* Ludewicus I. lantgr. 535, 15; uxor: Iutta; filii: Henricus, Fridericus.
- Ludewicus, Lodewicus, Lodowicus, Ludowicus, Ludovicus, Lōdewigus, Lōdewicus Pius, III. lantgr. Thur., comes palat. Sax., fil. Ludewici II. lantgr. 30, 35. 36, 5. 371, 30. 373, 1—376, 15. 536, 10. 539, 20—543, 15. 545, 25—547, 1. 548, 1. 550, 40. 557, 25. 563, 25. 564, 5. 645. 646, 15. 648. 657, 30; sepulchrum 648; corporeae manubiae 547, 1.
- Ludewicus, Lodewicus, Ludovicus IV. lantgr. Thur., fil. Hermannus I. lantgr. 31, 20. 379, 20. 390, 20. 391. 563. 564, 5. 573, 1. 589, 25—591, 30. 593, 10—617, 40. 619. 636, 35—639, 15. 657, 30. 658, 10. 722, 1; *fortasse etiam* 32, 5; uxor: s. Elisabeth; liberi: Hermannus II., Sophia, Agnes.
- Ludovicus comes Bles. et Carnot. 241. 242. 244, 35.
- Ludewicus, Lodewicus, Ludewigus I. comes de Lare, fil. Beringari com. 362, 5. 520, 15. 530, 35. 531, 20.
- Lodewicus II. comes de Lare 583, 20; fil.: Beringerus.
- Ludewicus comes de Tummesbrucken, fil. Ludewici I. lantgr. Thur. 532, 15. 544, 25.
- Lodewicus comes de Wartperg 611, 1.
- Lodewicus (comes) de Wippa 520, 20; uxor: Mechtilda; filii: Cuno, Lodewicus I. ep. Monast.
- Ludewicus de Frankensteyn, fil. Boppo- nis II. com. de Hennenberg 520, 5.
- Ludovicus de Fraxino 227, 40.
- Ludewicus de Guttirn, capit. Erford. 442, 1. 649, 45.
- Ludewicus de Hesseburg 636, 25; fr. 636, 25.
- Lodewicus de Horzelgeu, militaris vir 619, 45; v. Hertwicus.
- Ludewicus de Husen 611, 5; fr.: Rudolfus.
- Ludewig irn Andreas, consul Erford. 477, 20.
- Ludewig von Biltersleiben, mag. cons. Erford. 477, 15.
- Ludewig Keiser, consul Erford. 477, 10.
- Ludgerus v. Liudgerus.
- s. Ludmila, Lyudymila filia Zlamboris com. de Psov castello, uxor Borivoi I. ducis Bohem. 38, 20. 750, 25.
- Ludmila filia Wratislai II. ducis Bohem. 39, 10.
- Ludoicus v. Ludewicus.
- Ludolphus, Ludolfus, Liutolfus, Lietulfus, Liedulphus, Liudolphus, Liudulphus, Lutolfus, Lutolf.**
- Ludolphus, Ludolfus, Lutolfus archiep. Magdeburg. 377, 1. 378, 1. 379, 25. 551, 40. 570, 40.
- (Ludolfus II. ep.) electus Halberstad. 33, 35.
- Liutolfus (comes Sax.) 7, 55; liberi: Bruno, Otto, Livtgardis (*perperam* Mattilda).
- Liutolfus, Lietdulfus, Liedulphus, Liudulfus dux Alemann. (Suev.), fil. Ottonis Magni imp. Rom. 178, 30. 180, 15. 662. 740, 25. 758, 1.
- Ludolphus dux (*immo* comes) Brunswic., fil. Brunonis I. com. 26, 30; filii: Bruno, Ecbertus.
- Ludolfus I. comes de Halremunt 36, 1.
- Ludolphus, Lutolfus de Berlsted 597, 30. 611, 5.
- Liudolphus (advoc. Bennonis II. ep. Osnabr.) 890. 891.
- Lutolf von Ilmene, consul Erf. 477, 20.
- Ludovicus, Ludowicus, Ludwicus etc. v. Ludewicus.
- Ludowitus v. Liudwit.
- s. Lutrudis virg. reliquiae 764, 25.
- Lüb-, Lün- v. Lub-, Lun-.
- Lüttich v. Leodium.
- Lützen-Sömmern v. Sumeringin.
- Lugdunum, Lugdunium, Ludduniensis civ., Lyon 317. 395, 35. 407. 408, 35. 618. 627. 716, 25. 719, 25 (Leunum). 723, 30. 1304, 5; Lugdunenses archiep.: Hugo, Petrus II., Ademar. — Lugdunense concil. (a. 1245) 398, 20; (a. 1274) 354, 25. 355, 25. 410. 711, 1. 719, 25; (a. 1277) 714, 5; (a. 1281) 713, 35. 714, 30; (a. 1392) 472, 35; decretum 398, 10.
- Lugdunum v. etiam Laudunum.
- Lugharda v. Liutgardis.
- Lugy v. Lusta.
- Luiboldus, Luipaldus v. Lupoldus.
- Lukenheimensis v. Luchenheimensis.
- s. Lulli cf. reliquiae 482, 25.
- Lumbard. v. Longobard.
- Lunae vicus Belgensis civ. 97, 10.
- Lundina civ., Lund (*schwed. Prov. Schonen*) 364. 533.
- Lunenburg, Lunebure, Lunenburg, Luneborg, Luneborch civ., castrum, *Lüneburg ad Ilmenau fl. (Hannover)* 26. 28, 20. 29, 20. 30. 32, 10. 36, 10. 421, 15. 541, 15; (*immo* Lauenburg) 671, 10; (*immo* Limburg) 34, 35; mons 28, 20; principatus 27, 1. 31, 5; monast.: S. Michaelis; duces: Wilhelmus, Otto I., Iohannes, Otto II. — Lunenburgenses 36, 10, cf. *etiam* dy heyde.
- Luninge (villa), *Löhningen (schweiz. Kt. Schaffhausen aut bad. Kr. Waldshut, A. Bonndorf)* 872, 25; viculus prope L. 872, 25.
- Lupara, *Louvre (palat. Paris.)* 292, 1.
- Lupartianus, Lupertianus ep. Aret. 1433, 15—1435, 10. 1439, 15.
- Lupinus: Bavo.
- Lupize v. Luppenze.
- Luppinus: Bavo.
- Lupoldus, Luppoldus, Leupoldus, Leopoldus, Liupoldus, Liutbaldus, Leupold, Liutpoldus, Lyppoldus, Lippoldus, Luiboldus, Luipaldus.**
- Lupoldus, Luiboldus archiep. Mogunt. 522, 1. 759.
- Lupoldus archiep. Mog., ep. Wormac. 378. 379, 5. 380. 563, 1. 565. 576.
- Leupold mon. Sar. 702, 10.
- Lupoldus, Luppoldus II. marchio (Orient.) 357, 25. 528, 30; (liberi): Lupoldus, Helbrik (Gerberga).
- Lupoldus, Liupoldus, Lūpoldus, Lyp- poldus III. marchio Orient., (fil. Lupoldi II. march.) 39, 55. 365, 10. 534, 30. 786, 35. 787, 1; uxor: Agnes; filii: Liupoldus, Adelbertus; liberi 786, 35; famuli: Sigefridus, Prünricus.
- Liupoldus (IV. marchio Orient.), fil. Liupoldi III. march. 786, 35.
- Liupoldus, Leup. V. dux Austr. 3, 15. 4, 5; filii: Fridericus I., Lupoldus VI.
- Lupoldus, Leupoldus, Lippoldus VI. dux Austr., fil. Liupoldi V. ducis 3, 20. 4, 15. 32, 5. 41, 50. 383, 50. 385, 25—387, 20. 572. 583, 1. 590, 55—592, 40. 602, 40. 603. 607. 723, 30; *perperam* Fridericus 31, 30; liberi: Margareta, Agnes, (Henricus), Fridericus II., (Constantia).
- Lupoldus, Liupoldus, Luppoldus I. dux Austr., fil. Alberti I. regis Rom. 444, 1. 449, 20. 450, 20. 650, 35. 652. 653, 1; dux Swev. 674, 35.
- Luipaldus fil. Wolfradi com. de Veringen 774, 40.
- Luppoldus comes *jabul.* 517, 30; uxor, filius sponsus filiae Conradi II. regis 517, 30.
- (Lupoldus) de Bebinbure 459, 10.
- Leupoldus (ducatus Austriae filius, scriptor) 94. 95.
- Liutbaldus custos oratorii S. Philippi Cell. laicus 800, 20.
- Leupoldus carpentarius Sar. 693, 45.
- Luppenze, Lupize villa, *Groß- et Wengen-Lupnitz (thür. Kr. Eisenach) ad Nesse fl., ut videtur* 619, 15. 638; illi de L. (ministeriales) 619, 15.
- s. Lupus (ep. Senon.) 125, 35. 767, 20; reliquiae 786, 5.
- Lusacia, Lusitz, *Lausitz* 596, 50. 605, 10.
- Lusenitz locus, *Klosterlausnitz (thür. Gb. Altenburg, nunc Kr. Stadtroda)* 529, 20. 530, 20.
- Lusitana regio 103, 20.
- Lusta villa, ? *Lugy (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Montreuil, cant. Fruges)* 155, 45.
- Lutera v. Luttera.
- Lutgerus v. Liutgerus.
- Lûtharius v. Lotharius.
- Luthesia, Luthetia v. Parisius.
- Luthowicus v. Ludewicus.
- Luticensis gens, Lutizi v. Lyuthici.
- Lutmerice, *Leitmeritz (Böhmen)* 40, 1.
- Lutoldus ep. Mynd. 485, 15.
- Lutoldus fil. Conradi I. ducis Bohem. 40, 1.
- Lutolfus v. Ludolphus.
- Lutosa, Lutoza, Leuze villa parroch., *Leuze (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai)* 143, 25. 186. 195. 231, 20. 236, 45; castrum 231, 10; de Lutosa dominus 195; Lutosensis terra 320, 25; Avennencium atque Lutosencium proles nobilis 186, 40; Lutosensis eccl. 143, 25. 144, 20; eccl.: S. Petri; abbas: s. Badilo.

- Lutpertus v. Liutpertus.
 Luttera, *Kaiserslautern* (bayr. Rb. Pfalz) 802, 10; Luttera 802, 40.
 Luttere, Lutteron, Lutrede, Lûtrede, Luthere, *Königsutter* (braunsch. Kr. Helmstedt) 14, 10. 15, 5. 18, 40. 23, 29, 40. 367, 20. 534, 40. 536, 60; Lutrensis abbacia, monast. 365, 20. 534, 40; conventus canon. 14, 10. 23, 20; monast. ord. S. Benedicti 14, 10.
 Lutzellenborch, Lutzelnburg, Luxemboure, Luczelburg, Luzelburg, Luceborg, *Luxemburg (Lützelburg)* 27, 20. 315, 30. 441, 15. 649, 30. 674, 10. 716, 25; Luxiburgense castrum 229, 30; comitatus 205, 5; Luxemburgenses com.: Godefridus, Heinricus, Heinrichus (III. dux Lentburg.), Walramus IV., Heinrichus III., Heinrichus IV., Heinrichus V. (VII. imp. Rom.). — Lucellemburgenses 102, 5.
 Luxovium, Luxuvium monast., *Luxeuil* (frz. dép. Haute-Saône, arr. Lure) 137. 141, 1. 145, 10.
 Ly- v. Li-.

M.

- Maas v. Mosa.
 Maastricht v. Traiectum Superius.
 Macedonicus exercitus 19, 35.
 Macedonius ep. (patr.) Constantinop. 1209, 5.
 ad Macerias eccl. extra muros Met. civ. (cf. *hodie Rue Mazelle, Porte Mazelle*) 900.
 Machabeus 432, 25. 540, 30. 641, 40; de s. Machabeo (rel.) 818, 5; ss. Machabeorum reliquiae 483, 5; v. *Add.*
 Machamet v. Machometus.
 s. Macharii mon. os 786, 5.
 Macharius de Sancta Manehulde 241, 35. 245, 10. 287, 35.
 de Machland, *Machland regio* (prope *Zwettl, Niederösterreich*): Otto, (Waltchün).
 Machometus, Machamet, Macometus prince. Saracen. 126, 25. 127, 10 (Muhammad). 388, 15. 398. 593, 35. 618, 50.
 Machthilda, Machthilt v. Mathildis.
 Mâcon v. Maticensis eccl.
 Macourt scenodoxia, hospitale, *Macou* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. et com. Condé) 193.
 Madalhilt 803, 25.
 de Madela, *Magdala* (thür. Gb. et Kr. Weimar): Sifrit consul Erford.
 s. Madelberta, Maldeberta, Mathalberta, Mathelberta filia s. Vincentii 129, 45. 750, 20. 770, 20. 868.
 Madelbertus homo quidam (Lombard.) 1007, 5.
 Madelgarius v. Vincentius.
 Mädelstein v. Methensteyn.
 Mähren v. Moravia.
 Maeter v. Matrene.
 Mafle villa parroch., *Maffle* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Chièvres) 237, 20.
 Magadaburg, Magadaburgum, Magatuburch, Magdaburgensis v. Magdeburch.
 Magalona urbs, *Maguelonne* (frz. dép. Hérault, arr. Montpellier, cant. Frontignan) 1301, 5.
 Magdala v. Madela.
 Magdalena v. Maria Magdalena.
 Magdeburch, Magdeborch, Magdeburg, Magdeburgk, Meideburg, Meydeburg, Magdeborgensis civ., *Magdeburg* 9. 12. 33, 45. 40, 50. 178, 20 (Magatuburch). 393, 30. 396, 30 (Meigdebure). 447. 451, 15. 516, 40 (Meidebure). 545, 20. 617, 10. 619, 1. 652. 750 (Magadaburg, Magadaburgum). 955, 30 (Magdeburgk). 956, 15. 1361, 5. 1362 (Magdenburgk); Parthenopolis 9, 30; Castrum Palladis 447, 15. 652, 5; muri 617, 10; eccl. 29, 15. 32, 40. 570, 45 (Parthenopolitana eccl.). 949, 10. 956, 5; eccl. metropolitana 955, 30; diocesis 949, 15. 995, 15; episcopatus 516, 40; eccl. terra 33, 45; electus 570, 45; eccl. ministeriales 33, 1; magistri cons. 447, 15. 652, 5; archiep. cronica 521, 55; eccl.: S. Gaugerici, S. Mauricii; Magdeburgenses, Magdeborgenses, Magadaburgenses, Magdaburgenses, Partinopolitani archiep.: Adelbertus I., Giselerus, Tagino, Walthardus, Gero, Hunfridus, Aengilhardus, Hardewicus, Heinrichus I., Adelgotus (Partinopolitanus), Rudogerus, s. Nortbertus, Conradus I., Fridericus I., Wichmannus, Ludolfus, Albertus II., Willebrandus, Rudolfus, Rupertus, Conradus II., Bernhardus, Erichus, (Burchardus II.), Burchardus III., Heidenricus de Erpitz, Otto de Hassia, Guntherus II.; prepos.: Albertus, Bruno; canon.: Magonus de Anhalt, Erichus archiep., Otto de Anhalt; burchgrav.: Burchardus IV.; ministeriales: Gunbertus, Richardus; de M.: Heinrichus. — Magdeburgenses 29, 15. 33. 380, 5. 571, 25; Meideburgenses 451, 20; cives 652, 5; termini 29, 15.
 Magellius mons, *La Majella* (Abruzz., Prov. Chieti) 1137, 20; monast.: S. Liberatoris.
 Magister-fori: Gotscaleus consul Erford.
 s. Maglionis reliquiae 818, 15.
 Magni locus, qui nunc dicitur, *Magnicourt-en-Comté* (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Aubigny), ut videtur 115, 15.
 Magnopolis, Magnopolitanus v. Meckilbure.
 Magnus, Magonus.
 s. Magnus mart. 17, 35. 767, 20; reliquiae 776, 25; vigilia 649, 55.
 (Magnus) rex Dan. (et Norweg.) 28, 45; filia: (Wilphildis).
 Magnus rex Dac., fil. Nicolai regis Dan. 13. 18, 30. 363. 364. 533.
 Magonus canon. Magdeburg., fil. Heinrichi I. com. de Anhalt 31, 25.
 Magnus, Magonus dux Sax., fil. Ordolfi ducis 11, 10. 23. 28. 29, 30. 31, 40; filiae: Wilphildis, Eilica.
 Magnus, Magonus fil. Bernardi ducis Sax. 31, 20. 556, 25.
 Magnus nobilis Hass. 597, 10; fil.: Theodericus Grop.
 Maguelonne v. Magalona.
 Magunc., Magunt. v. Mogunc.
 Mahaldis, Mahthilt v. Mathildis.
 Mahlerten v. Malerthen.
 Mailand v. Mediolanum.
 de Mailli, Malli, *Mailly-Maillet* (frz. dép. Somme, arr. Doullens, cant. Acheux): Theodericus, Nicholas.
 Main v. Mogus fil.
 Main villa parroch., *Maing* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Sud) 237, 10.
 Mainardus v. Meinhardus.
 Mainriu villa parroch., *Mairieux* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge) 237, 15.
 Mainsnil v. Vies Mainsnil.
 Mainulfus archidiaconus. Patrobrun. 809.
 Mainwault, *Mainvault* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Ath) 237, 50.
 Mainz v. Moguncia.
 S. Maioli eccl. (Cluniac.) 1036, 20.
 b. Maiolus cf. (abbas Cluniac.) 1044, 20.
 Maior insula, *Ischia insula inter sinum Neapolitanum et sinum Gaietanum* 1018, 20. 1020, 20. 1021, 40; eccl.: S. Constantii.
 Maiores fratres v. Predicatores.
 Maiori v. Reginniculae.
 Mairano v. Vairana.
 Mairieux v. Mainriu.
 Maisières v. Maizieres.
 Maiurianus ep. Aretin. 1439, 10.
 Maius Sumerde v. Sumerde Maius.
 Maizieres, *Maisières* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Mons) 237, 20.
 Mala-domus v. Maude.
 de Malaspina comes: Ambrosius.
 Malbodiense cenob. v. Melbodium.
 Malchus 404, 45.
 Maldeberta v. Madelberta.
 Maldegarius v. Vincentius.
 Maldeghem (villa), *Maldegem* (belg. Prov. Ostflandern, arr. et cant. Eekloo) 266, 10; castellanus: Philippus; fortasse etiam Mandeghien 271, 1.
 Malek al-Adel v. Saphadinus.
 (Malekschah fil. Kilidsch Arslan sold. Icon., gener) *perperam* fil. Saladini 36, 20.
 Malerthen (villa), *Mahlerten* (pr. Rb. Hildesheim, Kr. Gronau) 942, 30.
 Malfitani v. Amalf.
 (Malik el-Aschraf) sold. Babil., fil. (Kelawun) sold. 424. 425, 5. 635.
 Malik el-Kamil v. Corindanus.
 (Malik el-Mansur, Kelawun) sold. Babil., draco Egipcus, tyrannus 424. 634, 55. 635, 1; fil.: Al Aschraf.
 Malik el-Muazzam v. Caradivagius.
 Malitum, fortasse *Marito prope Maiori in paeninsula Amalfitana* 1017, 20.
 Malli v. Mailli.
 Malmesberiensis (*Malmesbury, engl. et Wilts*): Guillelmus.
 de Malo-leone: Savericus.
 Malone v. Amalone.
 de Malsleibin, Mansleybin, *Molschleben* (thür. Gb. et Kr. Gotha): Heinrichus canon.
 s. Mamae mart. reliquiae 769, 20.
 s. Mamertus, Mammertus ep. Vienn. 121, 25. 155, 15.
 s. Mammetis reliquiae 482, 25.
 Mammula castellum, *S. Ginese di Mamoli* (Tosc., Prov. et circ. Lucca, com. Capannori) 1250, 1; cf. S. Genesii locus.
 de S. Manahulde v. Manehulde.
 Manasses (rex Iud.) 525, 10.
 (Manasses) ep. Aurelian. 264, 10.
 Manasses ep. Camerac. 157, 25. 195, 10.
 Manasses v. etiam Manichorius.
 Manchicourt villa parroch., *Monchecourt* (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Arleux) 237, 5.
 Mancus regio 95, 5.
 Mancusus mon. Casin. 1122, 1.
 Mandeghien v. Maldeghem.
 Manecherius v. Manichorius.
 Manegoldus ep. Herbip. 421, 10. 633, 35.
 de S. Manehulde, Manahulde, *Sainte-Menehould ad Aisne fl.* (frz. dép. Marne): Macharius.

- Manfredus, Menfredus, Menfridus, Meinfridus rex Sicil., princ. Apul., fil. Friderici II. imp. Rom. 30, 5. 401, 25—403, 15. 623, 15. 624. 714, 10.
- Manfredus miles de Pimelao 1303, 25.
- Manicheorum secta 394, 10. 617, 15.
- Manicherius, Manicerius comes Hanon. et Mont., dom. Regitest., fil. Albonis com. 114, 1. 162, 30. 163; Manasses 162, 30. 164. 169. 186, 20; uxor 164, 35; fil.: Raginerus I. Longi-colli.
- Manicerius, Manecherius I. comes Regitest. 230, 40; (*immo* Guntherus) 205, 5.
- Manicherius, Manecherius de Insula 242, 5. 245, 1.
- Manigfaltbach, *fortasse Schilfwasser rivulus, qui in Hörsel fl. influit, prope Friedrichroda (thür. Gb. et Kr. Gotha)* 519, 10.
- Mannulus laicus Aretin., fil. Andreae clerici 1475; filii: Briccus, Pincus.
- de Mansfeld, *Mansfeld (pr. Rb. Merseburg)*: Hogerus.
- Mansleybin v. Malsleibin.
- (Manso I.) dux Amalfit. 1017.
- s. Mansuetus ep. (Tull.) 767, 20. 780, 15; reliquiae 772, 5. 782, 15.
- Mantua (civ.), *Mantua ad Mincium fl.* 1072, 25. 1297, 25. 1299. 1301, 20. 1303, 5. 1307, 40. 1321, 15. 1322, 5; ep.: Hubaldus.
- (Manuel I. Comnenus) imp. Constantinop., rex Grec. 35, 30. 366.
- (Manuel II.) imp. Grec. 573, 15.
- S. Manulfi monast. v. Bodiken.
- Maqueriel: Allardus.
- Mara fl., *March, qui in Danubium fl. influit* 401, 1. 622. 723, 5; Morava 43, 1.
- Marage villa parroch., *Maurage (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Roelx)* 237, 35.
- Maratica (villa iuxta Legnago portum), *fortasse Marega (Venet., Prov. Verona, circ. Legnago, com. Bevilacqua)* 1302, 45.
- Maravius v. Morav.
- (Marbacense, *Marbach, Oberelsaß, prope Colmar*) altare: Omnium sanctorum.
- Marbaix villa parroch., *Marbaix (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Avesnes-Sud)* 237, 25.
- Marburc, Marburch, Marcburc, Marc-burch, Marchburg, Margburc, Mar-porg, Marpurg, Marchpurch, Mart-burg, Martpurg, *Marburg (pr. Rb. Cassel)* 5. 384, 20. 390, 1. 391. 393, 1. 404, 1. 410, 20. 465, 10. 597, 25. 598, 1. 606, 25. 611, 10. 613. 614. 616, 40. 617, 40. 625, 20. 722, 1; burgenses 598, 1; eccl.: S. Elizabethae; eccl. maior 598, 1; sacerdos et capellanus: Wernerus; de M., Martpurgensis: Conradus magister, s. Elizabeth.
- Marcaria v. Regia.
- s. Marcelliani reliquiae 765, 20. 771, 10; festum 765, 30.
- s. Marcellini (Marcelli) papae reliquiae 777, 25; cf. Marcellus.
- s. Marcellinus presb. et mart. 193, 40. 767, 20. 770, 10; reliquiae 482, 20. 764, 20. 776, 20. 777, 25. 972; corpus 740, 20.
- Marcellinus ep. Aretin. 1441, 1.
- s. Marcellus papa 868, 5; cf. etiam Marcellinus.
- s. Marcellus diac. et mart. 770, 15. 772, 30. 773, 5; reliquiae 780, 20. 785, 25. 818; corpus 164. 867, 25.
- Marcellus v. Karolus.
- Marcenae v. Marchianense cenob.
- March v. Mara fl.
- Marchegg v. Marech.
- Marche-lez-Écaussines v. Marke.
- Marchelmus discipulus s. Willibrordi 792, 10.
- Marchia, marchia v. Brandeburgensis, Misnensis, Septentrionalis marchia.
- Marchianus: Nicolaus IV. papa.
- Marchianense, Marsianense, Marsiense cenob., monast., *Marchiennes (frz. dép. Nord, arr. Douai)* 125, 25. 133, 30—136, 10. 138. 166, 15; Marcheniarum monast. 135, 20; eccl. historia 133, 20; littus 133, 20; Marcenae 137, 45; Marchianensis villa 135, 10; Marsianensis locus 134, 5; eccl.: SS. Maurunt et Rictrudis, SS. Petri et Pauli; abbas: Ionatus; (prior): Andreas.
- Marchio germanus s. Arialdi 1049, 45.
- Marchipont v. Morchimpont.
- Marchpurch v. Marburc.
- s. Marciani, Martiani reliquiae 771, 15. 818, 5.
- Marcianus imp. 120.
- Marcisium v. Fanum-Martis.
- Marcus mag., scolast. S. Germani eccl. Spir., canon. Wimp. 676, 30.
- Marcolfus archiep. Mogont., prepos. Ascafinburg. 366.
- Marcomirus rex Franc. *fabul.*, fil. Priami regis 113, 40.
- Mareq v. Marke.
- S. Marci alt. (in M. Amiata) 972, 20.
- s. Marcus ev. 82, 35 (Marchus). 471, 5. 667, 20; corpus 972, 20; rel. 484, 35. 765. 777, 10. 785, 10. 787, 25; dies 1410, 15.
- s. Marci papae reliquiae 972, 25.
- Marcus (Aurelius) Antoninus (imp. Rom.) 835. 836, 1. 837.
- Mardburg v. Marburc.
- Marech civ., *Marchegg (Niederösterr., Bh. Groß-Enzersdorf)* 416, 10.
- Marech villa parroch., *Maresches (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Ouest)* 237, 10.
- Marega v. Maratica.
- Mareolae v. Meurivilla.
- Mareolum villa, *Maroeuil (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Arras-Nord)* 155, 45.
- Mare Salitum, *fortasse Marsal ad Meurthe fl. (Lothring., prope Château-Salins)* 120, 45.
- Maresches v. Marech.
- du Mareschiel fons in nemoribus de Audregnies 282, 20.
- Margareta, Margaretha, Margarita.**
- S. Margaretae alt. S. Petri Erf. 482, 45.
- s. Margareta, Margaretha virgo et mart. 483, 1. 484, 25. 766, 30. 770, 1. 1485, 5; reliquiae 197, 20. 482. 484, 40. 764. 765, 15. 767. 777. 778, 20. 782, 15. 787, 25. 788, 10. 818, 20; festum 626, 15. 628, 30. 1484, 55; dies 487, 1. 723, 5; dominica post M. 486, 20; vig. 458, 1.
- Margareta filia Friderici II. imp., uxor Alberti lantgr. Thur. 30, 5. 32, 5. 405. 625, 50. 626, 10. 631. 632, 35. 658, 5.
- (Margareta) filia Petri imp. Constantinop., uxor (Heinrici I.) com. de Viana 305, 30.
- Margareta filia Heinrici ducis Carinth., regis Bohem., uxor (Iohannis Heinrici march. Morav.) filii Iohannis regis Bohem. 458, 10. 655, 20.
- Margareta filia Christofori I. regis Dan., uxor Iohannis II. com. Holsat. 29, 15.
- Margareta, Margaretha, Margarita filia
- Leupoldi VI. ducis Austr., uxor Heinrici (VII.) regis Rom. et Ottakari II. regis Bohem. 4, 15. 41, 50—43, 20. 603. 607. 695, 25.
- Margareta I. comitissa Flandr. et Hanon., filia Theodoricus II. com. Flandr., uxor Balduini V. com. Hanon. 197, 30. 223, 5. 224, 10. 225. 228, 35. 230. 239. 303.
- Margareta II. comitissa Flandr. et Hanon., filia Balduini I. imp. Constantinop., uxor Bouchardi de Avesnis et Wilhelmi de Dompna-petra 97. 114, 20. 243. 259. 260. 262, 5—264, 1. 269. 270. 272, 35. 273, 1. 275. 295. 303, 20—305, 15. 308, 10—311, 15. 313, 5—322, 35. 324, 5—334, 25. 399, 5. 621, 10; Belgensis ursa 98, 5; nepos: Iohannes II. comes Hanon.
- Margareta comitissa Hanon. et Holland., filia Guillermi III. com., uxor Ludewici IV. imp. Rom. 114, 25.
- (Margareta filia Eberhardi I. com. de Kyburg) uxor (Theoderici VII.) com. de Cleven, consanguinea Rudolphi regis Rom. 422, 25. 634, 10.
- (Margareta) filia Ieronimi (*potius Iaromari II.*) princ. Rugian., uxor Erici I. ducis Sleswic. 29, 10.
- Margaretha filia Galli de Iablon (uxor Aegidii de Upa) 682, 35.
- Margburc v. Marburc.
- de Margny, ? *Marigny-en-Orxois (frz. dép. Aisne, arr. et cant. Château-Thierry)*?: Philippus ep. Camerac.
- b. Mariae eccl. Antogn. 136, 35. 143, 25.
- S. Mariae sacellum in S. Apollinaris monte (*prope Remagen*) 783, 1.
- S. Mariae eccl. Aquens. 417, 40. 780; altaria 780.
- S. Mariae eccl. Aretin. 1472, 5. 1476, 5. 1477, 1. 1478, 1. 1482, 5.
- S. Mariae altare in S. Donati eccl. Aretin. 1481. 1482, 1.
- (S. Mariae) monast. in monte Armato v. Armatus mons.
- S. Mariae eccl., mon. Attreb. 155. 187, 10; canonici 155, 40; congregatio 862, 25.
- S. Mariae eccl. maior Basil. 724, 25.
- S. Mariae v. Bermerain.
- S. Mariae eccl. Bob. 998, 5. 999.
- S. Mariae virg. altare in eccl. parroch. in Brotselden 1484, 40. 1485, 10.
- S. Mariae capella Brunwil. 777.
- S. Mariae eccl. Camerac. 127, 45. 137, 40. 156. 157, 5. 188, 5. 194, 35. 842, 1. 848, 25. 862. 865, 35. 867, 25; clerici 848, 25; thesauri 848, 25; terra 863, 20.
- b. Mariae ordo de monte Carmeli 713, 15.
- b. (Mariae) virg. capella Chirv. 201, 15.
- S. Mariae abbatia Cladolubi 40, 25.
- S. Mariae eccl., mon. Condat. 136, 35. 143, 25. 172, 45. 174, 35. 183, 20. 195.
- S. Mariae Dei genitricis eccl. Curtis-solr. 128. 129, 10.
- S. Mariae eccl. (in Deventer) 792, 25, cf. 15.
- S. Mariae eccl. Donon. 148, 10. 150, 35. 154, 5.
- S. Mariae eccl. Duac., quae nunc S. Amati dic. 127, 30. 134, 25. 141, 5. 166.
- b. Mariae alt. Epternac. 773, 25; altare criptae 771, 40.
- S. Mariae virg. eccl. Erford. 376, 30. 389, 25. 390. 391. 393. 394, 1. 397, 30. 399, 1. 411, 45. 420, 35. 438, 40. 439. 446, 20. 457, 5. 458, 20. 463, 30. 465, 25. 470, 35. 478, 30. 539, 35. 598, 15. 613, 35. 617, 10. 620, 20. 629, 45. 633, 25. 651, 35. 654, 50. 655, 5; monast. 367, 35. 398, 45. 471, 40. 472, 30. 647, 40; novus chorus 463, 30. 470, 35; canonici 427, 10. 620, 20. 629, 45; prepositurae 391, 10. 613, 35; prepos.: 198

- Adelbertus II. archiep. Magunt., Conradus, Arnoldus, Iohannes; decani: Guntherus, Hermannus de Bebera; scol.: Ludewicus. — S. Mariae mons Erford. 398, 5. 614, 45.
- S. Mariae basilica (in ambitu Montis S. Petri) Erford. 483.
- S. Mariae capella in eccl. S. Petri Erford. 422, 15. 431, 30. — S. Mariae virg. altare in eccl. S. Petri Erford. 422, 40. 634, 20.
- ad S. Mariam Novam altare in dormitorio eccl. S. Petri Erford. 484.
- S. Mariae monast. Florent., *Badia* 1081, 25; mon.: Teuzo.
- S. Mariae eccl. Fontinell. v. Fontinella.
- S. Mariae domus Frising. 762, 1.
- S. Mariae monast. in (S. Germani) civ. 1130, 35.
- S. Mariae eccl. in Gnezden 38, 55.
- S. Mariae eccl. forensis in Halla 951, 35.
- S. Mariae eccl. Hammatic. 138.
- S. Mariae eccl. Hildensem. 886. 942, 10 — 946, 20; altare 946, 5; praedia 886, 20; reliquiae 886, 25.
- S. Mariae alt. mai. Hildesh. 764. 765.
- S. Mariae oratorium Iburg. 881, 1.
- b. Mariae Iherosol. ordo v. Teutonica domus.
- SS. Mariae, Nicolai, Benedicti domus sanctim. in Ylmene 419, 40. 420, 40.
- S. (Mariae) virg. eccl. Laudun. 260, 30.
- S. Mariae et SS. Petri et Pauli monast. Maricol. 177, 10.
- (S. Mariae Canonicae) eccl. Mediolan. 1066.
- S. Mariae Secretae eccl. Mediolan. 1059.
- S. Mariae eccl. Melbod. 129, 35.
- S. Mariae orator. Met. 906, 5.
- SS. Mariae et Andreae orator. Moguntin. 782, 25.
- SS. Mariae et Albani orator. (in Moguntina diocesi situm) 779, 35.
- S. Mariae altare in S. Godehardi capella Mogunt. 787, 40.
- S. Mariae v. S. Waldestrudis eccl. Mont.
- S. Mariae capella du Ionkoit iuxta Mont. villam 275, 15.
- b. Mariae v. S. Salvatoris et b. Mariae templ. (in M. Amiata).
- SS. Mariae et Iohannis bapt. altare (in M. Amiata) 972, 10.
- S. Mariae virg. eccl. in Nazareth, ubi salutata fuit ab ang. 401, 35. 623, 20.
- S. Mariae in Nerana cenob., *postea Badia di Tagliatuni, inter Figline et Incisa in Valdarno (Tosc., Prov. et circ. Florenz) situm* 1102, 10.
- S. Mariae monast. Niuwenburg. (*Klosterneuburg*) 786. 787; familia 786, 40; possessiones 786, 40; privilegium apost. 787, 1; prepos.: Hartmannus; famuli: Sigefridus, Prunricus.
- S. Mariae Novale v. Novale S. Mariae.
- S. Mariae eccl. Novi-Operis (prope Hallam) 950, 45—953, 10; altare 950, 5. 951, 1; tumba b. Lamberti 953; hospitale pauperum 952, 15; magistri 952, 20; scolares 952, 20; canon. et sacerdos: Werno; mon.: Elbertus.
- S. Mariae principale altare in monasterio Novi-Operis 950, 5.
- S. Mariae monast. in Oselle 1102, 15.
- S. Mariae in Pacina plebs, *S. Maria in Pacina in val d'Arbia (Tosc., Prov., circ., mand. Siena, com. Castelnuovo Berardenga)* 1433.
- S. Mariae eccl. Paris. 392, 25. 616, 30.
- S. Mariae eccl. de Portiuncula Assis. 248. 252, 35. 257, 15. 282, 30. 295, 10.
- S. Mariae monast. Ratisbon. 747.
- SS. Mariae et Iohannis ev. monast. Reinersborn. 447, 1; S. Mariae eccl. Reinersborn. 637, 40. 638, 35. 643, 20; S. Mariae capella Reinersborn. 636, 30. 638, 40; S. Mariae sanctique Iohannis ev. altare 531, 5; altare: SS. Andreae et Bartholomei.
- SS. Mariae et Nicolai capella Reinersborn. 531, 20; capella b. virg. 526, 10.
- S. Mariae campana Reinersb. 638, 50.
- S. Mariae ac S. Remigii eccl. Rem. 755, 15. 756, 5.
- S. Mariae Dei genitricis ad Gradus eccl. Rom. 370, 15. 538, 1.
- S. Mariae Maioris eccl. Rom. 521, 5. 714, 45. 715, 15. 716, 5. 717, 35. 1418, 35; altare 1418, 15. 1419, 10.
- S. Mariae Novae eccl. Rom. 528, 20.
- S. Mariae ad Presepe eccl. Rom. 609, 15.
- S. Mariae capella Sar. 695, 5.
- SS. Mariae et Andreae orator. Tervent. 145, 20.
- SS. Mariae et crucis et Fuscae eccl. in insula Caniano et Sylo fluminibus circumdata (prope Tervisium civ.) 986, 30. 987, 5.
- S. Mariae eccl. Tornac. 124, 25. 125, 1. 154. 196, 40; altare S. Mariae 154.
- SS. Mariae et Michaelis orator. Trever. 780, 30.
- SS. Mariae et Helenae reginae altare eccl. maioris Trever. 783.
- S. Mariae eccl. Tungr. 661, 40.
- S. Mariae eccl. Valencen. 111, 10. 202. 207, 1; litterae donationis 111, 10.
- S. Mariae ad Aulam eccl. Valencen. 239; canonici 275, 15.
- S. Mariae Vallis v. Vallis S. Mariae.
- S. Mariae alt. maius Vallumbros. 1086, 40.
- S. Mariae virg. eccl. Walciodor. 1375, 1. 1384.
- S. Mariae altare eccl. Wimp. 667; missa perpetua in eccl. Wimp. ad beatam virginem 676, 30.
- s. Maria Dei genetrix semperque virgo 47, 15. 404, 35. 482—488. 525, 15. 526. 529. 563, 1. 586, 1. 593, 30. 614, 35. 638. 643. 644. 645, 30. 649, 50. 652, 25. 653, 50. 667, 1. 669. 677, 40. 682, 5. 684. 685. 687, 30—689, 40. 692, 1. 775, 40. 1369, 20. 1376, 35. 1377, 1. 1381, 35. 1383. 1384, 30. 1458, 15. 1466. 1467, 1. 1485; Christifera 1323, 25; reliquiae 764. 765. 767. 770, 40. 771. 773. 776. 779, 25. 780, 1. 782. 785, 30. 787, 20. 817, 20. 972. 1485, 10. 1487, 5; reliquiae (regiae capellae Ludovici Pii) 942; caput 198, 1; capilli, crines 484. 485, 10. 488, 10. 712, 25; lac 484, 25; oleum 484, 1; vestimenta 482. 483, 20. 485, 15; sepulchrum 404, 40. 483, 35; locus, ubi de seculo migravit 488, 5; ymago in Bunrode 636, 35; imago (Patherbr.) 20, 20; festum 1484, 50; nativitas 469, 40. 564, 25. 611, 20. 636, 40. 641, 50. 649. 720, 15. 722, 20; visitatio 605, 45; annunciatio 655, 20; purificatio 470, 35. 471, 15. 535, 15. 585, 35. 649, 35; assumptio 445, 25. 468, 20. 528, 30. 530, 5. 611, 20. 634, 40. 638, 10. 643, 40. 651, 25. 712, 5; missa Mariae 697, 45; s. Maria (et s. Maximus lev.) patrona episcopatus Pennensis 1466, 20. 1467, 1; mater: Anna; cf. *Add.*
- Maria, soror Marthae 144, 15. 845, 35. 857, 35. 866, 30. 1185. 1234, 35. 1282, 35; rel. 774, 10; unguentum 487, 5; fr.: Lazarus.
- s. Mariae Egyptiacae reliquiae 767, 25.
- S. Mariae Magdaleneae ordo sanctimon. penitencium 390, 25. 609, 15.
- (S. Mariae Magdaleneae) albarum dominarum monast. Erford. 424, 5. 635, 10.
- S. Mariae Magdaleneae capella in S. Petri eccl. Erford. 391, 1.
- S. (Mariae) Magdaleneae altare S. Petri eccl. Erford. 483, 30.
- S. Mariae Magdaleneae capella in Thuringiae pago Lengvitz 918. 919, 1.
- S. Mariae Magdaleneae capella Reinersborn. 637, 5.
- SS. Mariae Magdaleneae et Bartholomei eccl. Valencen. 284, 1.
- s. Maria Magdalena virgo, mart. 144. 483, 35. 486, 45. 603, 25. 773, 20; reliquiae 144, 35. 482. 485, 30. 487, 10. 488, 10. 572, 30. 764. 765. 767, 25. 772, 25. 782, 15. 786, 15. 787, 15. 1194, 45. 1487, 10; corpus 135, 35. 143, 15. 144; festum 624, 1. 765, 25. 1484, 55. 1486, 10 (Madalena); vigilia 647, 45.
- s. Maria de Oginaco matrona 280, 15.
- Maria imperatrix, uxor Balduini I. imp. Constantinopol. 241, 30. 243, 20. 244.
- (Maria) uxor (El-'Aziz Nizar Abû Mansûr) regis Aegypti 1028, 20.
- Maria (*immo* Agnes) uxor illegitima Philippi II. (Augusti) regis Franc. 259, 20.
- (Maria) filia Philippi II. regis Franc., uxor Philippi II. com. Namure. 243, 30. 259, 20.
- (Maria) nacione Greca, uxor Belae IV. regis Ungar. 405.
- Maria filia (Heinrici I.) ducis Brabant., uxor Ottonis IV. imp. Rom. 24, 35. 384, 10.
- Maria filia (Heinrici II.) ducis Brabant., uxor (Ludewici II.) ducis Bawar. 400, 5. 621, 35. 722, 30.
- Maria uxor Hellini de Alneto 265, 1.
- Maria comitissa Bles. et de S. Paulo, (filia Walteri de Avennis), uxor Hugonis V. com. 306, 25.
- Maria filia Walteri de Lendio 198, 30.
- Maria filia Iohannis dom. de (Morlan), uxor Eustacii I. du Ruels 198. 281, 5.
- Maria v. *etiam* Mlada.
- *Mariathal v. Vallis S. Mariae.
- Maricolae, Maricolense cenob., S. Humberti, Humberti eccl., *Maroilles (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Landrecies)* 94, 10. 172, 10. 176. 177. 183, 10. 203. 862, 25. 868, 25; monast.: S. Mariae et SS. Petri et Pauli apost.; abb.: b. Humbertus, Wireodus. — *Maroilles villa parroch.* 237, 25.
- Marienrode v. Novale S. Mariae.
- Marinus I. papa 173, 15.
- Marinus II. papa 178, 25; Martinus III. 816, 40. 818, 40.
- Marinus papa *perperam* 185, 5.
- Ad maris periculum locus, *Mont-Saint-Michel (frz. dép. Manche, arr. Avranches)* 961, 1.
- Maritima v. Marsorum terra.
- Maritima regio, *Zeeland* 820, 35; cf. *Zelandia*.
- Marito v. Malitum.
- S. Marii eccl. Lausann. 1334, 5.
- s. Marii reliquiae 767, 1.
- Marke villa parroch., *Marcq-en-Ostrevant (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Arleux)* 237, 5.
- Marke villa parroch., *Marche-lez-Écaussinnes (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Roelux)* 237, 20.
- de Markelies: Daniel.
- de Marketis, Markettes abbatia, cenob., *Marquette-lez-Lille (frz. dép. Nord, arr. et cant. Lille)* 275, 1. 298. 299, 10. 304, 30. 308, 15.

- Marquette villa parroch., *Marquette-en-Ostrevant* (frz. *dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Bouchain*) 237, 5.
- Marklo locus iuxta Wisuram fl. 793, 1; Marclo 793, 30.
- Mark-Vippach v. Vitpeche.
- Marle v. Merlo.
- Marlis, *Marly* (frz. *dép. Nord, arr. et cant. Valenciennes*) 237, 10.
- Marne v. Materna fl.
- Marnshow v. Arnsowe.
- Maro v. Virgilius.
- Maroeuil v. Mareolum.
- Maroilles v. Maricolae.
- Marpent villa parroch., *Marpent ad Sambre fl.* (frz. *dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge*) 237, 15.
- Marporg, Marpurg v. Marburc.
- (Marquardus), Marwardus ep. Hildesheim. 944, 15.
- Marquardus abbas Reinersborn. 630. 633, 15. 636, 5. 637, 20. 639, 1. 642, 55. 643, 15.
- Marquette v. de Marketis abbatia.
- Marradi v. S. Reparatae monast.
- Marrochium 287. — Marrochii 286; regnum 286; rex: (Aborayda); cf. etiam Barbari.
- Marro 1039, 5 (v. n. 1).
- Martis vicus Belg. civ. 97, 10.
- Mars 101, 10. 120, 40. 428, 10. 432, 45. 639, 45. 663, 45. 1020, 5. 1196, 30. 1197, 20; Martis impressiones 185, 40; Mars femineus: Mathildis com. Tusc.
- Marsal v. Mare Salitum.
- Marseburg v. Merseburg.
- Marseille v. Marsilia.
- Marsorum terra, *Marsi, regio Italiae mediae* 1418, 25. 1419, 5; provincia 1135, 1; de Marsi comes 955, 5. 956, 30; Maritima 1418, 5.
- s. Marsi presb. reliquiae 786.
- Marsianense, Marsiense cenob. v. Marchian.
- Marsilia (civ.), *Marseille* 405, 35. 626, 5.
- Marsinopolis, Marsipolis v. Merseburg.
- Martburg v. Marburc.
- Martellus: Carolus maior domus Franc.
- s. Martha, Marta 144, 15. 404, 40. 845, 35. 857, 35. 866, 30. 912, 5. 1053, 30. 1185, 30. 1186, 1. 1223, 35. 1234, 35. 1282, 35. 1381, 40; rel. 144, 15. 774, 10; unguentum 487, 5; sor.: Maria; fr.: Lazarus.
- s. Marthae mart. reliquiae 767, 1.
- S. Martialis monast. Lemov. 1043. 1044.
- s. Martialis reliquiae 972, 10.
- s. Martianus v. Marcianus.
- Martin, Saint v. Bermerain.
- s. Martinae virg. et mart. rel. 775, 20.
- s. Martiniani reliquiae 482, 25; SS. Martiniani et Processi dies 432, 45. 641. 672, 25 (Martiriani). 719, 35.
- S. Martini eccl., *S. Martino di Cartone in valle Bobiensi* 1002, 35; custos: Grimoaldus presb.
- S. Martini eccl. Casin. 1424. 1425.
- S. Martini eccl. prepos. in Cella v. Cella.
- S. Martini eccl. parroch. Chirv. 201, 10.
- S. Martini eccl. in Coziano, *S. Martino in Cozzano prope Nonantulam* 988, 30.
- S. Martini alt. Epternac. 771, 10.
- S. Martini eccl. Erford. 397, 25; parrochia 465, 25.
- S. Martini altare in turri dextra eccl. S. Petri Erford. 482, 40.
- S. Martini alt. mai. Hildensem. 764, 35.
- S. Martini eccl. Luc. 1254, 5. 1259, 15; bona 1254, 5.
- S. Martini eccl. Met. 132, 40. 137, 1. 900, 25.
- S. Martini eccl. maior Mogont. 400, 35. 411, 1. 452, 25. 583, 45. 653, 40; monast. Mogont. 356, 25. 365, 15. 534, 35; altare S. Martini 757, 35; canonici 392. 452, 25. 653, 40; praepos.: Arnoldus, Wernherus, Sifridus.
- S. Martini ad Palmas villa, *San Martino alla Palma* (it. *Prov. et circ. Florenz, com. Casellina e Torri*) 1107, 25.
- S. Martini foris portam monast. Pap. 1453, 5.
- S. Martini tit. card. presb.: Galterus.
- S. Martini eccl. Terven. 145, 15.
- S. Martini monast. Tornae. 172, 15. 196. 197. 204, 10. 267, 30; pauperi clerici 196; monachi 196, 50; eccl. restorationis historia 197, 10; *perperam* S. Maximi cenob. 196, 5; abbas: Odo.
- S. Martini eccl. Valencen. 183, 25.
- s. Martinus I. papa 127, 35. 131, 35. 132, 40. 867, 25; reliquiae 483, 1; privilegium 1009, 1.
- Martinus III. v. Marinus II. papa.
- Martinus IV. papa, nacione Gallicus de Turonis, *antea Symon* card. presb. (tit. S. Caeciliae) 355, 35. 418, 10. 630, 45. 711, 40. 712, 1. 713, 10—715, 5. 716, 1. 717, 15. 719, 25; privilegium 'Martinus Dei gratia' 714, 10; *perperam* Martinus V. Tuscus 714, 5.
- Martinus ep. Aretin. 1441, 1.
- Martinus ep. Misn. 371, 20. 375, 30. 376, 15. 543, 15. 545, 20.
- s. Martinus cf., ep. Turon. 116, 10. 123, 20. 183, 35. 189, 5. 482, 40. 486, 45. 646, 55. 766, 25. 767, 20. 769, 35. 770, 15. 774, 10. 783, 1. 788, 1. 807, 25. 813. 848, 5. 854, 10. 1183, 45; archiep. Turon. 807, 25. 813; reliquiae 482. 484, 40. 758, 10. 764. 769, 20. 771. 774, 15. 775, 20. 776, 20. 778, 35. 785, 35. 818, 10. 972; festum 541, 10. 576, 15. 598, 15. 607, 25. 628, 20. 641, 50. 741, 15. 1484, 50; vigilia 591, 10; octava 594, 35. 649, 30. 1424, 20. 1425, 15; dies octavarum 1424, 15. 1425, 5.
- (Martinus) abbas Gemeg. 170, 5.
- Martinus clericus, custos eccl. S. Donati Aretin., fil. Petri custodis 1477; fil.: Cucius.
- Martinus presb. Luc. 1265, 30.
- Martinus (Oppav.) 81, 35. 220, 1; gesta pontif. et imp. 81, 35.
- Martinus presb. 1067, 40.
- Martinus laicus Aretin., fil. Pecionis 1476, 5; fil.: Cunizellus clericus.
- Martinus rusticus 1013. 1014; fil.: Andreas.
- Martis-Phanum, Martis-Fanum, Martisensis comitatus v. Fanum-Martis.
- Martpur, Martpurgensis v. Marburc.
- Marvis intra civ. Tournai (belg. *Prov. Hennegau*) 304.
- Marwardus v. Marquardus.
- de Masbach, Maspach: Eberhardus Franco.
- Mascandium v. Mastain.
- Mascarus clericus Aretin., fil. Gerardi presb. 1476, 15. 1482, 10; fil.: Gerardus laicus.
- Masnuy v. Mauvy.
- Maspach v. Masbach.
- Massenbach (villa), *Massenbach* (württ. *Neckarkreis, Oa. Brackenheim*) 675, 5.
- Mastain villa parroch., *Mastain* (frz. *dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Bouchain*) 237, 5; Mascandium 164, 35. 169, 15; de M.: Guillelmus.
- Materna fl., *Marne* 101, 20. 192, 20; Matronis 331, 30.
- Materna v. Matrene.
- s. Maternus cf. 767, 20; reliquiae 482, 25. 772, 5.
- Mathaeus v. Matheus.
- Mathalberta, Mathelberta v. Madelberta.
- Mathera v. mathera (in indice rerum et verborum).
- S. Mathei altare S. Petri eccl. Erford. 485, 15.
- S. Mathaei eccl. Salernit. 1289, 40; sepulcrum Gregorii VII. papae 1289, 40.
- s. Matheus, Mattheus, Matthaes apost. et evangel. 82, 35. 484, 5. 485, 15. 759, 1. 920, 35. 1195, 1; reliquiae 487, 25. 768, 25. 771, 1. 774, 20. 778, 20. 785, 10. 817, 25. 972, 20; dies 648, 30; nox 636; vigilia 638, 35.
- (Matheus) Ru(beus) (de Ursinis, card. diae.) 717, 40. cf. 1492, 20.
- (Matheus I.) dux Lotharing. 14, 40.
- Matheus comes Bolon., fil. Theoderici com. Flandr. 223, 5. 228, 35.
- Matheus de Monmorenchi, fil. Bouchardi 205, 30. 242, 10.
- (Matheus Rufus de Ursinis) Romanus senator 394, 30. 617, 25.
- Matheus de Walaincourt 241, 30. 244, 35.
- Mathildis, Matildis, Mattildis, Mathilda, Mathhilda, Machthilda, Matilda, Matilda, Mathhilt, Mahthilt, Machthilt, Mechtildis, Mechtilda, Mechthilda, Mettildis, Mitildis, Mahaldis, Mehaldis.**
- Mettildis uxor Hinrici I. regis (Germ.) 8, 15.
- Mattildis filia Ottonis I. imp. Rom., abbatissa de Quidilingboreh 9, 1.
- (Mathildis filia Ottonis II. imp. Rom., uxor Ezzonis com. palat.) 759, 20. 760, 1. 775, 20; fundatrix Brunwil. monast. 775, 20.
- Mahthilt regina Franc., filia Conradi II. imp. Rom., uxor (immo sponsa) Henrici I. regis Franc. 188, 10. 828.
- (Mathildis) filia (Rudolfi I.) regis Rom., uxor Ludowici II. ducis Bawar. 671, 10. 673, 30.
- Mechtildis, Mechtilda, Mechthilda marchionissa, filia Ludewici IV. imp., regis Rom., uxor Friderici II. march. Misn. 451, 15. 452, 15. 453, 5. 454, 30. 462, 10. 653. 658, 5; marchionissa Thuring. 462, 10.
- Machthilda, Mattilda, Mechtildis, Mechtilda filia (Heinrici I.) regis Angl., uxor Heinrici V. imp. Rom. 11, 30. 29, 25. 360, 5. 530, 10.
- Mechtildis filia (Heinrici II.) regis Angl., uxor Heinrici Leonis, ducis Bawar. et Sax. 24, 25. 25, 1. 30. 35, 25. 36, 15.
- Mahaldis, Mehaldis regina, comitissa Flandr., filia (Alfonsi I.) regis Portugal., uxor Philippi com. Flandr. 230, 20. 243, 25. 259, 25—263, 25. 268, 20. 269, 25. 286, 15.
- (Machtildis) filia Heinrici Leonis, ducis Bawar. et Sax., uxor (Heinrici Borwini I.) princ. Slav. (Abodrit.) 24, 25.
- Mechtildis filia Ottonis I. ducis Brunswic. et Luneburg., uxor Heinrici Pinguis, II. com. de Anhalt, abbatissa Gerenrod. 27, 5. 31.
- Mechtildis filia Alberti I. ducis Brunswic., uxor Heinrici III. ducis Glo-gov. (Siles.) 26, 40. 27, 15. 31, 5.

- Mattilda filia Liutolfi (com. Sax.) v. Liutgardis.
- Machtilda, Mathhilda abbatissa Asnid. (filia Liudolfi ducis Suev.) 757, 30. 758, 5; fr.: Otto.
- Mechtildis filia Lodewici I. lantgr. Thur., uxor Theoderici com. de Werben 532, 20.
- Mechtildis filia Alberti II. march. Brandenburg., uxor Ottonis I. ducis Brunswic. et Luneburg. 26, 20. 30, 40. 31, 15. 32, 40. 33, 5. 37, 1.
- Mechtildis filia Iohannis I. march. Brandenburg., uxor Bolizlai IV. ducis Pomeran. 34, 1.
- Mechtildis filia Ottonis III. march. Brandenburg., uxor Barnimi I. ducis Pomeran. 34.
- Mechtildis filia Conradi march. de Landesberch, uxor Alberti II. march. Brandenburg. 32, 40. 33.
- (Mathildis filia Thimonis II. march. Misn., uxor Geronis com. de Seburg) 367, 5; fil.: Wiemannus archiep. Magdeburg.; fr.: Conradus I. marchio.
- Mathildis, Mathilda, Matilda, Matildis, Mitildis comitissa Tusc., (filia Bonifacii march. Tusc.) 973—975. 1153, 1. 1177, 15. 1185, 35. 1192, 45—1194, 10. 1197, 5. 1199. 1219. 1223, 30. 1232, 1. 1234—1241. 1245, 1. 1257, 20. 1259. 1265, 15. 1275, 1. 1278, 45. 1288, 35. 1289, 45. 1290, 45. 1291, 1. 1294, 5. 1296. 1298, 10. 1300, 15. 1302, 20. 1307, 10. 1311, 1—1313, 25; comitissa Mutin. 974, 15; Machthilt de Longobardia 357, 20; Mars femineus 1269, 30.
- (Mathildis) filia Idae comit. Bolon., uxor Philippi (Hurepel), filii Philippi II. regis Franc. 274, 10.
- Mehaldis uxor Guillermi advocati de Bethunia 268, 40.
- (Mathildis) advocata Bethun., uxor Guidonis de Dompierre, com. Flandr. 325, 15.
- Mechtildis filia Adolphi IV. com. Holsat., uxor Abel regis Dan. 29.
- Mehaldis filia Gossuini III. com. Mont., uxor Walteri de Ligne et Nicolai de Fontanis 199, 25.
- (Mathildis) comitissa Nivern., uxor Petri, fr. Philippi com. Flandr. 227, 35.
- Mechtilda uxor Lodewici (com.) de Wipper 520, 20.
- Mehaldis filia Iacobi de Avesnis, uxor Nicholai IV. de Rumegny 200, 30.
- Mehaldis de Berlaimont, filia Egidii de Chin, uxor Egidii de Sancto Oberto 200, 10. 204, 5.
- Mathhilt 803, 20.
- s. Mathiae, Matthiae apost. reliquiae 483, 35. 485, 5. 777, 5. 782, 10; corpus 12, 20; vigilia 673, 1; octava 765, 25.
- Mathias, Mathyas archiep. Mogunt. 450, 1—452, 25. 478. 652. 653; custos in Morbach 450, 1. 652, 50; mon. 652, 50.
- Matiscensis eccl., *Mâcon* (frz. *dép. Saône-et-Loire*) 1036, 15; ep.: Droco.
- de Matrene, Materna, *Mater* (belg. *Prov. Ostflandern, arr. et cant. Oude-naarde*): Arnulphus, Iudocus.
- Matronis v. Materna fl.
- Matt- v. Mat-.
- Maubeuge v. Melbodium.
- Maubray villa parroch., *Maubray* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Antoing*) 237, 40.
- Maude villa parroch., *Maulde* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Leuze*) 237, 40; *fortasse etiam* Maladomus 168, 30.
- Mauer v. Muer.
- (Maugerius) archiep. Rotomag. 171, 15.
- Maugret, *Maugré* (frz. *dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Sud, com. Verchain-Maugré*) 237, 1.
- Maulde v. Maude.
- Maules ep. Suession. 242, 10.
- Maurage v. Marages.
- s. Maureliani reliquiae 818, 5.
- s. Maurentini cf. reliquiae 482, 30.
- S. Mauritii alt. Eptern. 772, 1.
- S. Mauricii capella (Sangall.) 784, 10.
- S. Mauritii eccl. Hall. 951, 45; praepos.: Ebbeko.
- SS. Mauricii et Cristofori monast. Homberg. 534, 40.
- S. Mauricii kath. eccl. Magdeburg. 380, 10. 447, 25. 571, 25.
- (S. Mauricii) monast. Mind. 885, 30.
- S. Mauricii valva Erford. 463, 5. 470, 15.
- Mauricius (imp. Constantinop.) 125, 20.
- s. Mauricius, Mauritius mart. 297, 25. 766, 30. 767, 15. 770. 771, 15. 780, 35. 784; reliquiae 487, 25. 758, 10. 764, 20. 769, 20. 772. 774, 15. 775, 30. 776, 25. 787, 25. 817, 30; socii 767, 15. 776, 25. 780, 35. 784, 10; corpus 9, 25; capilli 785, 25; festum 639, 40; signifer: s. Exuperius.
- Mauricius fil. Hugonis Arvern. 968, 5.
- Mauritagnia, Mauritania opp., castrum, *Mortagne* (frz. *dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Saint-Amand*) 227, 25. 300; princ.: Evrardus Radoulz.
- Mauritania (regio Africae) 116, 30.
- Mauritanici *potius* Morinici portus 93, 35.
- Mauritius v. Mauricius.
- (Maurocenus) patr. Constantinopol. 244, 25.
- S. Mauronti fundus Duac. 166, 10.
- Maurosus v. Landelinus.
- Maurunti villa v. Meurivilla.
- SS. Maurunti atque Rictudis eccl. Marsianensis Fundatio 110, 10.
- s. Mauruntus, Maurontus abbas, fil. Adalbaldi ducis Duac. 132, 40—134, 30. 136, 1—138, 50. 140, 45. 142, 20; corpus 166, 15; brachium 786, 5; puthus 138, 50.
- s. Maurus abbas (Glannafol.), discipulus s. Benedicti 124. 1135, 30. 1381, 20; reliquiae 785, 40.
- ss. Mauri et Crisanti reliquiae 769, 20.
- Maurus ep. Aretin. 1440, 5.
- Mautern v. Moutharn.
- Mauvy S. Iohannis villa parroch., *Masnuy-St. Jean* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Lens*) 237, 50.
- Mauvy S. Petri villa parroch., *Masnuy-St. Pierre* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Lens*) 237, 50.
- s. Maxelendis virgo et mart. 868, 30.
- s. Maxencii reliquiae 818, 15.
- Maximianus Herculeus imp. Rom. 474, 20. 745, 15.
- Maximianus v. Maximus.
- Maximianus ep. Aretin. 1439, 15.
- S. Maximini capella monast. Brunwil. 775, 40. 776, 35.
- s. Maximinus archiep. Trev. 767, 20. 776, 35; reliquiae 482, 25. 771, 10. 775, 20. 776.
- S. Maximi cenob. Tornac. v. S. Martini.
- s. Maximus ep. Reg. 145; corpus 143, 25. 144, 40; legenda 144, 40. 145, 1.
- (s.) Maximus (Taurin.) 79, 20.
- s. Maximus levita (et s. Maria) patronus episcopatus Penn. 1466, 20. 1467, 1.
- Maximus, Maximianus tyrannus (imp. Rom. in Gallia), rex Britann. et princ. Hanon. 106. 115. 116, 1.
- Maximus (Petronius, imp. Rom.) 120, 25.
- Maximus ep. Pis. 1434, 10.
- Maximus nob. Rom. 1283, 5. 1284, 45. 1287, 1.
- Maximus ill. vir, civis Rom. 1145, 40.
- Mayenne v. Mediana.
- Meaux v. Meldae.
- Mecheiniense cenob. v. Messines.
- Mechterstede (villa), *Mechterstedt ad Hörsel fl.* (thür. *Gb. et Kr. Gotha*) 615, 30.
- Mechtildis, Mechtilda, Mechthilda v. Mathildis.
- Meckilburc, Mekelinborg, Magnopolis, Mikilimburch, *Mecklenburg* 15, 25. 35, 20. 421, 20. 633, 40; Magnopolitani ep.: Emmehardus, Berno; dux (*potius dominus*): (Heinricus II.); cf. Heinricus Borwinus I., Nicolaus (*immo Iohannes I.*).
- Mecquegnies, *Mecquignies* (frz. *dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Bavai*) 237, 30.
- S. Medardi capella Brunwil. 775, 35, cf. 40.
- S. Medardi cenob. (Suession.) 146, 1.
- S. Medardi oraculum (*prope Le Mans*) 810, 5.
- s. Medardus ep. (Noviom.) 124, 40. 775, 30. 776, 15; reliquiae 482, 25. 776, 15. 777, 10.
- Medelrichstat (civ.), *Mellrichstadt* (bayr. *Rb. Unterfranken*) 356, 15.
- Medi (gens) 80, 20. 81, 10. 103, 20; reges: Cyrus, Darius I., Artaxerses I.
- de Mediana, *Mayenne* (frz. *dép. Mayenne*): Iuellus.
- de Media-villa, *Moyenneville* (frz. *dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Croisilles*): Iohannes prepos. Haspr.
- Medicina, Medicini villa, *Medicina* (*Emil., Prov. Bologna, circ. Imola*) 12, 40. 604, 10.
- Mediolanum, Mediolanensis urbs, civ., *Mailand* 15, 25. 30, 30. 40, 50. 368, 5—370, 30. 371, 5. 375, 10. 394, 10. 444. 537, 25. 617, 20. 650, 35. 674, 15. 716, 25. 974, 25. 1007, 35. 1047—1075. 1100. 1158, 5. 1298, 5. 1303, 1. 1320, 10; Medyolanum 537, 20. 538, 15; Medyolanensis civ. 537; muri 537, 25; basilica 1054, 25; eccl. maior 1062. 1064. 1074, 5; libertas propria eccl. 1064, 35; aula pontific. 1064, 45; habitaculum canon. 1058, 10; eccl. 1057. 1058. 1320, 5; archiep. quidam 1326, 25; clerici suburbanii 1055, 1; eccl. et monast.: S. Ambrosii, S. Dionisii, S. Eustorgii, (S. Mariae Canonicae), S. Mariae Secretae, S. Sepulchri, S. Victoris ad Corpus, S. Victoris ad Ulmum; archiep.: s. Calimerus, s. Ambrosius, (Aribert), Wido, Anselmus de Buis, Casto; clericus: Landulfus; monetarius: Nazarius; Mediolanensis martir: s. Arialus. — Mediolanenses 16, 25. 30, 30. 40, 50. 363, 30. 368. 369, 5. 370, 30. 372, 1. 411, 10. 444. 533, 10. 538, 10 (Medyolanenses). 650. 974, 25. 1007, 5. 1094, 25. 1319, 40; cives 411, 10. 617, 20; milites 1057; monetarii 1454, 10; v. Algisus, Arnulfus, Azo, Siro. — Mediolanenses denarii 1454.
- Mediomatricum v. Metensis civ.
- Mediterraneum mare 392, 25. 402, 45. 405, 15. 616, 30. 625, 40.
- Medyol. v. Mediol.

- Meesen v. Messines.
Meginbaldus advocat. Osnabrug. 880.
Megindrud 803, 20.
Meginerus v. Meinherus.
Meginfrit[h?] praepos. (*fortasse* Magdeburg.) 750, 20.
Meginhardus v. Meinhardus.
s. Meginradus mart. 784, 10.
Mehaldis v. Mathildis.
Meideburc etc., Meigdeburc v. Magdeburch.
Meinfridus v. Manfredus.
Meingoz ep. Merseburg. 365, 20.
Meinhardus, Meynhardus, Meynardus, Mainardus, Meginhardus.
Meynardus ep. Halberstad. 33.
Meynhardus, Meginhardus ep. Wirceburg. 357. 526, 10.
Mainardus mon. Fontinell. 816, 15.
Meinhardus dux Carint., II. comes de Tirol, fil. (Meinhardi III.) com. de Gorz 414, 5. 415. 421, 25. 423, 1. 631, 30. 634, 45. 722, 20; Emhardus 670, 40. 671, 1; dux de Tirol 631, 30; filiae: (Agnes), (Elisabeth).
(Meinhardus III.) comes de Gorz 722, 20; filii: Meinhardus, Albertus.
Meynhardus I. (comes) de Muleberg 559, 25.
Meinhardus, Meynhardus, Meynardus II. comes de Mulburg 393, 15. 577, 25. 604, 30. 611, 1. 616, 50.
Meinherus, Meginerus.
Meginerus archiep. Trev. 784, 1.
(Meinherus) *perperam* Meymbertus ep Aldenburg. 35, 15.
(Meinherus?) canon. S. Gereonis eccl. Colon. 949, 1.
(Meinwercus) *perperam* Henricus ep. Patriprunn. 1485, 5.
Meinzessul, locus in Spessart silva 759, 10.
Meissen v. Misna.
Mekelinborg v. Meckilburc.
Melbodium, Melbodiense opp., castrum, villa, Maubeuge (*frz. dép. Nord, arr. Avesnes*) 83, 50. 155, 30. 162, 40. 172, 10. 182, 45. 183, 5. 231, 30. 237, 15. 270, 10. 331, 5; Melbodius locus 129; Malbodiense cenob. 868, 30; decanatus 234, 35—238, 40; eccl. et monast.: S. Aldegundis, S. Mariae, S. Petri, S. Quintini.
Melbodius rivulus, *fortasse la Flamenne, qui in Sambre fl. influit* 129, 15.
Melborn v. Melleborn.
Melbrandus rex Belg. *fabul.* 113, 10.
Melchazar (Bibars) sold. Babil., rex Egipti, Turcus 401. 402, 45. 403, 5. 405. 625. 718.
von Melchindorf, Melchendorf (*pr. Rb. et Kr. Erfurt*): Bertolt consul Erford.
Meldae (civ.), Meaux (*frz. dép. Seine-et-Marne*) 126, 30; ep.: s. Pharo.
de Meldingen (*potius de Miltitz, sächs. Kh. Dresden, Ah. Meissen*): Iohannes I. ep. Nuwenburg.
de Meldingen, Mellingen (*thür. Gb. et Kr. Weimar*): Beringerus, Wernher mag. consul. Erford., Diterich cons. Erford.
Melfi v. Melpia.
Melin v. Mellin.
Melle villa parroch., Melles (*belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Celles*) 237, 40.
Melleborn (villa), Melborn (*thür. Gb. Weimar, Kr. Eisenach*) 637, 5.
Mellin villa parroch., Meslin-l'Évêque (*belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Ath*) 237, 50; Melin, Mellin 322.
Mellingen v. Meldingen.
Mellrichstadt v. Medelrichstat.
Melnik v. Psov.
Melpia (civ.), Melfi (*Apul., Prov. Potenza*) 611, 20.
Melsungen v. Milsungen.
de Melun, Melun (*frz. dép. Seine-et-Marne*), vicecomes: Adam.
Melus (civ. Bar.) 1410, 5. 1411, 5.
Memoriola curtis monast. Ebob., Borgoratto-Mormorolo (*Lombard., Prov. Pavia, circ. Voghera, mand. Montalto-Pavese*) 1013.
Memphis (urbs Aegypt.) 98, 15.
Menapii (gens Belg.) 94, 10. 100, 15. 109, 30. 115, 30. 173, 10; Menapii, deinde Tarquicenses, nunc Tornacenses 93, 40; Menapiorum legenda 85, 10.
Menapus dux Morin. 93, 40.
Mencze v. Moguncia.
Mendicantium, mendicancium ordines 274. 408, 40. 409. 456, 25; ordines mendicancium et non mendicancium 354, 25.
Menfredus, Menfridus v. Manfredus.
Menilunbac, locus in Spessart silva 759, 35.
s. Mennae mart. reliquiae 764, 40. 771, 25.
Mentius fl., Mincio fl., qui in Padum influit 1456, 1.
Menz v. Moguncia.
Meotidae, Meotides paludes, hodie Asowsches Meer 89. 90, 1.
Meralicius (fil. Saladini sold. Aegypt.) 239, 25.
Meran, Merania (ducatu), Meran 4, 15. 31, 25. 243, 30 (Merant). 385, 25. 404, 5. 590, 55. 600, 1. 625, 20; duces: Bertholdus IV., (Otto VII.).
Merberch (Merenberch) mons, id est mons equi 24.
Merbes-le-Château v. Merkes Castrum.
Merbes-Ste.-Marie v. Mierkes.
Merbodo, Merboto officialis aulae apost. 384, 1. 584, 5.
Merchern v. Moravia.
Mercurialis, Mercurii civ., quae nunc Ablatonas dicitur 95, 40. 100, 25; cf. Ablatonas.
Mercurialis, Mercurii vicus Belg. civ. 97.
Mercurii ara, quae nunc castrum Sansonis appellatur, Samson (*belg. Prov. et arr. Namur, cant. Andenne, com. Thon*) 121, 1.
Mercurii ydolum 95, 45.
s. Mercurius 767, 15. 1151, 10; rel. 482, 25.
Merdsch Ibn 'Amir v. Fabae planum.
Merevigus v. Merwigus.
Merhern v. Moravia.
de Merinberg, Merenberg (*pr. Rb. Wiesbaden, Oberlahnkreis*), nob.: Hartmudus (*immo Hartradus IV.*).
Merkes Castrum villa parroch., Merbes-le-Château ad Sambre fl. (*belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin*) 237, 35.
Merlenses, *fortasse incolae Moers comitatus* 102, 5.
Merlinus (magicus) 103, 1.
de Merlo, Marle (*frz. dép. Aisne, arr. Laon*): Thomas.
Merobingi, Merovingi 120, 5—122, 45; Merobingi Franci 122, 45; Meronei filii 121, 30; cf. etiam Muevin.
Merseborch, Merseburc, Merseburch, Merseburg, Marseburg, Marsipolis, Marsinopolis civ., urbs, Merseburg 8, 10. 12, 25. 13, 30. 18, 20. 34, 50. 362, 5. 364, 30. 367, 15. 384, 5. 402, 15. 404, 45. 531, 20. 534, 1. 536, 25. 584, 10. 608, 5. 615. 625, 25. 643, 20 (Merseburg). 911, 35. 916. 920, 25. 926, 45; Merseburgk 916, 25; Merzeburck 516, 40; dyocesis 623, 40; eccl. 566, 35. 926, 25; Merszburgensis eccl. 925; monast. 916, 25; domus elemosin. 916, 30; hospitalia edificia 917, 5; capella: S. Iohannis evang.; Merseburgenses, Mersebergenses, Marseburgenses, Mersburgenses ep.: Giselherus, Thietmarus, Hunoldus, Werenherus, Meingoz, Ekeleib (Ezzelinus) II., Iohannes I., Eberhardus, Theodericus, (Eccardus), Rudolfus, (Heinricus II.), Heinricus III., Gebehardus; praepos.: Cristanus I. archiep. Mogunt.
Merville v. Meurivilla.
Merwigi urbs, olim in loco Erfordiae sita 472, 25. 480, 5; Merwigisbore, Merwigsburg mons, castrum 472. 515, 5.
Merwigus, Mervigus, Merevigus, Mero-veus, Merovingus, Merovecus, Meroneus, Meronecus rex Franc. 113, 45. 119. 120. 472. 480. 515, 5; fil. aut affinis Clodii aut de genere Troian. 120; magister miliciae 119; fil. Merwigi regis Thur. 472, 25. 480, 1; tritavus Dagoberti cuiusdam regis Franc. 472, 25. 515, 5; Meronei filii cf. Merovingi.
Merwigus rex Thur. 472, 25. 480, 1; fil.: Merwigus rex Franc.
Merzeburck v. Merseborch.
Mesecho, Mesicho, Mesich, Mesko v. Misico.
Mesirich, Groß-Meseritsch (*maehr. G. Iglau*) 686, 25; de M.: Iohannes.
Meslin v. Mellin.
Mesnil v. Vies Mainsnil.
Messia (Moesia) 90, 5.
Messin, Messina (*Sicil.*) 558, 25.
Messines, Mechiniense monast., Meesen (*Messines, belg. Prov. Westflandern, arr. Ypern, Ieper*) 151, 5. 191, 15; abbatissa: Fredessendis.
Mesvin v. Moevins.
Metensis civ., urbs, Methis, Metz 8, 45 (Mettensis urbs). 116, 40. 120, 15. 126, 40. 132, 40. 146. 183, 45. 225, 15. 661, 35. 663. 894, 25—896, 30. 898. 899, 15. 902, 15—904, 35. 905, 30. 906, 1. 907, 1. 908, 10; Mosellana civ., quae Mediomatricum et nunc Methis 102, 1; Mosellana civ. 95, 25; Metense episcopium 1489, 1; Metensis eccl. 7, 50. 373, 5 (Mettensis eccl.). 898, 45. 1490, 5; cenob. 898, 35; abbates 898, 35; Metense suburbium 905, 30; xenodochium 905, 30; pagus in vicinia 904, 5; vallis 146, 30; eccl. et monast.: S. Clementis, S. Laurentii, ad Maccarias extra muros, S. Martini, S. Petri, S. Stephani; ora t.: S. Mariae, S. Stephani (Methense); iuxta M.: S. Vincentii abb.; Metenses ep.: s. Clemens, s. Celestis, s. Arnulphus, s. Landricus, Adalbero I., Theodericus I., Herimannus, (Bertramus) *perperam* Berchtoldus, Bouchardus II.; duces: Herveus, Petrus; duciassa: Aelis; comes: Adalbertus; Metensis: s. Glodesindis. — Metenses 8, 45 (Metenses). 115, 30. 146, 30. 183, 45. 661, 35. 663, 5. 896, 40. 902, 40—904, 5; cives 663, 5. 899, 15. 903, 15; mercator 902.
Methensteyn castrum, Mädelstein castrum olim prope Eisenach situm 622, 5. 623, 5.

- Mettildis v. Mathildis.
 Metudius ep. Morav. 38, 10.
 Metz v. Metensis civ.
 Meurivilla, Broilum, Broilense monast., *Merville* (frz. dép. Nord, arr. Hazebrouck) 137, 138, 141, 5, 166, 10; cf. Broilense cenob.; Meurivilla quasi Maurunti villa 137, 20; Mareolae 156, 30; Mexivilla 166, 10; Minorvilla 166, 15.
 Mevreggien villa parroch., *Mévergnies* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Chièvres) 237, 55.
 Meydeburg v. Magdeburch.
 Meymbertus v. Meinherus ep. Aldenburg.
 Meynardus, Meynhardus v. Meinhardus.
 Mezzersmet: Iacob, civis Erford.
 S. Michaelis archang. cenob., *Saint-Mihiel* (frz. dép. Meuse, arr. Commercy) 137, 15.
 S. (Michaelis), Mychaelis orator. Cell. 798, 20, 800, 20, 801; custos: Liutbaldus.
 S. Michaelis monast. in monte Pirchiriana Clus. 960, 1—970, 20; abb.: Benedictus, Advertus; prior: Aicius.
 S. Michaelis orator. Epternac. 772, 15, 774, 1.
 S. Michaelis altare in S. Petri eccl. Erford. 485, 30.
 S. Michaelis monast. de Furculis v. S. Angeli monast.
 S. Michaelis eccl. in Gargano monte 1132, 1.
 S. Michaelis claustrum Hildesheim. 377, 10, 944, 945; abbas: Theodericus.
 S. Michahelis eccl. Luneburg. 28, 20.
 S. Michaelis eccl. Nonantul. 974, 10.
 S. Michaelis maioris eccl. Pap. 1450, 20, 1457, 10; mansionarii 1457, 10; eccl. regia 1005, 1006; lapis rotundus 1450, 20.
 S. Michaelis monast. Passinian. v. Passinianum.
 S. Michaelis eccl. in valle, quae dicitur Regis 1130, 10; v. Azo.
 S. Michaelis or. Trever. v. S. Mariae.
 S. Michaelis archangeli capella extra muros Valencen. 193, 10.
 S. Michahelis alt. eccl. Wimp. 676, 35.
 s. Michael, Michahel archangelus 9, 40, 485, 767, 5, 778, 30, 960, 962, 963, 1, 964, 966—70, 1130, 1219, 1, 1290, 10; princ. angelorum, caelestis exercitus 966, 5, 968, 10; tria peculiaria loca in occiduis finibus orbis 960, 961; rel. 773, 5; imago 970, 1; festum 256, 1, 534, 20, 577, 5, 638, 50, 652, 35, 655, 30, 670, 1, 674, 35, 719, 25, 722, 5, 1331, 20, 1485; vigilia 652, 40. — S. Michaelis oratorii terra 817, 20.
 Michahel I. imp. Constantinop. 752, 5.
 Michahel II. imp. Constant. 752, 10.
 Michahel, Michael III. Porphyrogenitus imp. Constantinop. 752, 15, 1222, 5.
 (Michael VIII.) imp. Gree. (Constantinop.) 407, 35, 408, 627, 45, 628, 1.
 Michahel ep. Ratispon. 38, 30.
 (Michael de Cesena, minister) generalis ord. Min. 456, 30, 457, 1.
 Michsna v. Misna.
 Middelburg v. Mildebourg.
 Middenwalde (civ.), *Mittenwalde* (pr. Rb. Potsdam, Kr. Teltow) 33, 20.
 de Mieli, fortasse Milly (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Vimy, com. Avion): Villanus.
 Mierkes Beate Marie villa parroch., *Merbes-Ste.-Marie* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Merbes-le-Château) 237, 35.
 Mies v. Msa.
 Mignault v. Mingnau.
 Mikilimborch v. Meckilburc.
 de Mila, Myla, *Mihla* (thür. Gb. Weimar, Kr. Eisenach): Bertoldus, Heinricus advocatus.
 de Milapi, *Mirepoix* (frz. dép. Ariège, arr. Pamiers): Petrus III. ep. Camerac.
 Mildebourg villa, *Middelburg* (niederl. Prov. Zeeland) 84, 20. — Mithilburgenses 1371, 1; cf. Andembourch.
 Miles v. Milo.
 de Milingistorf, *Millingsdorf* (pr. Rb. Merseburg, Kr. Eckartsberga): Dite-rich consul Erford.
 Milla fl., *Mulde* 20, 10.
 Milli, Milly (frz. dép. Oise, arr. Beauvais, cant. Marseille-le-Petit) 233, 1.
 Milly v. etiam Mieli.
 Milo, Miles li Braibans 242, 245, 10.
 Milonis Firmitas, *La Ferté-Milon* (frz. dép. Aisne, arr. Château-Thierry, cant. Neuilly-Saint-Front) 218, 25.
 Milsungen civ., *Melsungen* (pr. Rb. Cassel) 552, 40.
 Mimigardevordensis v. Monasteriensis.
 Minave: Egidius praepos. Valenc. villae.
 Mincio v. Mentius.
 Mincius (Aretin.), fil. Bricci 1475, 25, 1482, 15; cf. 1478, 20.
 Mindenensis eccl., *Minden* 770, 10; monast.: (S. Mauricii); oratoria: S. Trinitatis etc., S. Crucis etc.; altaria 778; Mindenses, Myndenses ep.: Bruno, Eilbertus, Folmarus, Lutoldus.
 Minerva 94, 1, 101, 10; Minervae ara supra montem, qui nunc Mons Sancti Aldiberti dicitur 121, 5.
 Mingnau villa parroch., *Mignault* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Roelx) 237, 20.
 S. Miniatis monast., *San Miniato Tusciae apud Florentiam* 1080, 1081, 1083, 10, 1105; abbas: Ubertus.
 s. Miniatis, s. Minatis reliquiae 764, 40, 779.
 Minnikinus, Mundikinus: Heinricus praepos. Goslar.
 Minores fratres, Minorum fr. ordo, S. Francisci ordo 29, 10, 33, 20, 41, 20, 83, 20, 97, 20, 107, 10, 245, 45, 248, 249, 35, 275, 20, 281, 30—283, 1, 284, 40, 286, 287, 15, 289, 1—292, 40, 294, 296, 10—298, 301, 302, 35, 303, 1, 313, 5, 355, 381, 10, 390, 391, 395, 35, 398, 45, 400, 401, 30, 403, 404, 35, 405, 411, 10, 418, 30, 420, 10, 456, 30, 457, 1, 474, 10, 484, 10, 559, 15, 570, 576, 20, 598, 15, 609, 15, 613, 614, 40, 625, 632, 20, 706, 45, 711, 713, 1—716, 5, 717, 719, 1, 723, 25; unus gardianus 405, 20, 625, 45; religio 245, 45, 248, 20, 289, 5, 717, 20; regula 248, 249, 5, 589, 10, 714, 1; fundator: s. Franciscus; ministri generales: Elias, Bonaventura, Nicholaus IV. papa, Ieronimus, (Michael de Cesena); minister provinc. Angl.: Iohannes de Pecha; fr.: Albertus ep. Ypos., Albertus fil. Heinrici I. com. de Anhalt, Adolfus IV. comes Hol-sat., s. Anthonius, (Bentivegna), Fernandus, Gerhardus, Guntherus de Kevernberg, Heinricus II. archiep. Mogunt., Iacobus de Guisia, s. Lodowicus, Willelmus de Gaynesburg; conventus (eccl., cenob., domus): Acon. 425, 5, 635, 25; Bunn.

687, 1, 688, 25, 695, 40; Erford. 390, 5, 391, 20, 400, 35, 419, 40, 424, 1, 598, 15, 613, 50, 621, 40, 622, 10, 635, 10; Gand. 297, 5; Mont. 275, 25, 308, 10; Northus. 392, 20, 616, 25; Paris. 282, 5; Prag. ad S. Iacobum 41; Rip. 33, 50; Stendal. 34, 1; conventus Valencen. S. Bartholomei, b. Francisci eccl. Valencian. 97, 275, 15, 291, 35 (sacristia). 294, 295, 20, 296, 30—299, 40, 304, 30, 305, 15 (alt. mai.). 307, 20; 297, 25 (altare S. Iohannis); Viterb. 711, 30.

Minori v. Reginniculae.

Minorvilla v. Meurivilla.

Mirepoix v. Milapi.

Mirewant paludes iuxta Condatum 121, 10.

Mirmegardevurdensis v. Monasteriensis.

Misene, Misenensis v. Misna.

Misico, Mesko, Mesicho, Mesecho, Mesich, Mysiko.

Mesko, Mysiko I. dux Polon. (immo Bolezlaus I.) 38, 516, 15.

(Misico II.) rex Polon. 776, 1; *perperam* Kazimir 38, 55; uxor: Richeza.

Misico, Mesicho, Mesecho, Mesich III. dux Polon. 31, 20, 371, 30, 539; filia: Iutta.

Mesko II. dux Polon. (immo Opol.) 41, 30.

Misna urbs, castrum, *Meißen super Albim fl.* (sächs. Kh. Dresden) 4, 20 (Michsna). 36, 50, 39, 25, 404, 50, 453, 5 (Missenen). 465, 10, 466, 35 (Misnia). 477, 25 (Misene). 517, 1 (Mysna). 523, 5 (Missen). 553, 25 (Misnin). 653, 50 (Myssen). 1331, 10; Misense territor. 543, 45; Missenensis terra 465, 5, 620, 45, 631, 649, 20; Missenensis, Myssenensis provincia 447, 10, 652, 1; Missenenses partes 596, 50; Misnensis, Missenensis, Mysnensis marchia 411, 5, 451, 30 (Marchia). 596, 50, 597, 10, 605, 10, 628, 65; Zribia, quae nunc marchia Misnensis dicitur 39, 25; episcopatus 517, 1; Misnenses, Misnenses, Missenenses ep.: Gerungus, Martinus, Albertus II., Witigo I.; Misnenses, Missenenses, Mysnenses, Myssenenses, Misnenses, Misnenses march.: Eckehardus I., Eckehardus II., Ecbertus I., Ekbertus II., Heinricus I., Heinricus II., Hermanus II. de Winziburg, Conradus I. de Wettin, Otto, Albertus I., Theodericus I., Heinricus I., Albertus II., Theodericus II., Fridericus Tuto, Fredericus I., Fredericus II.; marchionissae: Gertrudis, Agnes; (burggr.): Heinricus Cum-Capite. — Mysnenses 596, 45.

Missenus princ. Belg. *fabul.* 113; fil.: Leo.

Mistoy dux Apodrit. 8, 60.

Misturla v. Stura fl.

Mithilburgenses v. Mildebourg.

Mitildis v. Mathildis.

Mittelhusin, Mitelhusin, Mittelnhusen villa, *Mittelhausen ad Schmale Gera fl.* (thür. Gb. et Kr. Weimar) 397, 40, 429, 15, 559, 20, 640, 10.

Mittenwalde v. Middenwalde.

Mizner: Ulrich mon.

Mlada (Maria) abbatissa S. Georgii monast. Prag., filia Bolizlai II. ducis Bohem. 38.

Mnata dux Bohem. 38, 10, 43, 10.

Mochonowa (villa), quae olim inter *Rödichen et Cumbach* (thür. Gb. et Kr. Gotha) sita non iam exstat 519, 10.

Modena v. Mutina.

s. Modesti mart. reliquiae 484, 40.

Modicensia rura (*Monza, Lombard., Prov. Mailand*) 1064, 10; Modicenses clerici 1063, 1064.

(s.) Modoaldus (archiep. Trev.) 131, 30; soror: Itta.

Mönchengirn v. Abchinrot.

Mönchen-Holzhausen v. Holzhausen.

Mörs v. Merlenses.

Moesia v. Messia.

Moervins villa parroch., *Mesvin (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Mons)* 237, 20.

Moguncia, Moguntia, Mogoncia, Mogontia, Maguncia, Maguntia, Menceze civ., *Mainz* 3, 15, 7, 8, 35, 10, 40—12, 10, 19, 26, 20, 36, 40, 39, 20, 40, 35, 116, 40, 180, 45, 230, 316, 10, 356, 357, 25, 359, 35—361, 35, 365, 15, 369, 30, 374, 20, 375, 30, 377, 378, 381, 1, 391, 35—393, 40, 394, 15, 397, 20, 401, 10, 411, 1, 419, 1, 458, 30, 478 (Menz), 517, 45, 520, 35, 521, 20, 522, 1, 526, 10, 529, 1, 530, 10, 531, 10, 534, 537, 1 (Moguntina civ.), 541, 40, 543, 1, 556, 5, 560, 40, 613, 35, 614, 35, 616, 35, 619, 30, 623, 1, 632, 25, 653, 40, 655, 35, 719, 40, 720, 1, 740, 30, 745, 755, 30 (Mogontia urbs), 792, 1, 804, 5, 884, 45, 1204, 1205, 5, 1332; Mogonciensis civ. 360, 25; Magunciacia metropolis Germaniae 7, 15; Moguntina, Mogontina, Maguntina eccl. 374, 15, 378, 392, 400, 40, 452, 30, 563, 1, 576, 20, 581, 1, 583, 25, 591, 25, 595, 30, 614, 40, 620, 20 (Mogunciensis), 645, 20, 653, 655, 10, 755, 10, 757, 35; Maguntinus, Mogontiacensis, Moguntiacensis, Moguntinensis archiepiscopus 367, 25, 418, 35, 420, 30, 536, 30, 614, 10, 632, 25, 923, 1; Moguntina, Mogontina, Maguntina diocesis 392, 30, 452, 561, 30, 562, 25, 563, 15, 616, 35, 653, 40, 1484, 40; Mogontinus clerus 397, 20, 619, 35; Moguntina, Mogontina, Maguntina sedes 391, 5, 392, 1, 486, 487, 15, 517, 40, 527, 35, 537, 35, 555, 5, 561, 35, 563, 15, 564, 20, 595, 30, 757, 30, 759, 1, 779, 35, 792, 1; Moguncia sedes 457, 30; archiepiscopi 478, 15, 758, 1; Maguntinus archiep. 1460, 10; prepositi 758, 1; Moguntinum, Mogontinum capitulum 452, 30, 458, 645, 20, 653, 45, 655; iura 458, 30; constitutiones 458, 30; concilium (a. 1104) 529, 1; clericorum congregatio 758, 1; populus 792, 5; eccl. et monast.: S. Albani, S. Gergolfi, S. Iacobi, S. Martini; capella: S. Godehardi; oratorium: S. Mariae et S. Andreae; Moguntini, Mogontini, Maguntini, Magontini, Moguntinenses, Mogontinenses, Maguntinenses, Mogoncienses, Mogoncienses, Maguncienenses, Magoncienses, Magunciacenses, Magonciacenses, Mogonciacenses archiep.: Rigibertus, s. Bonifacius, Otgarus, Rabanus, Atho I., Fredericus, Wilhelmus, Hatto II., Rupertus, Willigisus, Aribus, Bardo, Lupoldus I., Sigefridus I., Wecil, Ruthardus, Adelbertus I., Adelbertus II., Marcolfus, Heinrichus I., Arnoldus, Cristianus I., Conradus I., Lupoldus II., Sigefridus II., Sifridus III., Cristianus II., Gerhardus I., Wernherus, Heinrichus II., Gerhardus II., Petrus, Mathias, Heinrichus III., Gerlacus de Nazowe, Ditherus II., Adolfus II.; electus: Rüdolfus; canon. et scolast.: Emicho de Spanheim. — Mogontini 368, 25, 371, 10, 1332, 10; Maguntini 11, 35; Moguncienses 537, 5, 541, 25, 576, 25; Mogoncienses 368, 25; Maguncinenses 115, 30; Mogontinenses 379, 10; Mogontinenses 419, 1; meliores 1332, 15; cives 360, 25, 541, 25.

Mogus, Mogonus, Moin fl., *Main* 360, 35, 403, 30, 625, 5, 759, 1204, 40.

Moien (villa) 777, 30.

(Moimir) fil. Zuatopluk regis Morav. 38, 20.

Moinsart, Muinsart, olim inter *Épinlieu et Nimy (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Mons)* situm 276, 30.

Molburg, Molburgh v. Mulburc.

Moldau v. Woltom.

Molhusen, Mulehusen, Mulehusin, Mulhusen, Mulhusin, Mülhusin regia villa, opp., *Mühlhausen (Thüringen, pr. Rb. Erfurt)* 13, 25, 364, 50, 373, 5 (Mülhusen), 378, 25, 382, 50, 383, 1, 397, 35, 398, 40, 429, 25, 441, 30, 463, 10, 475, 477, 534, 20, 579, 620, 1 (Molhusin), 638, 50, 640, 20, 649, 35; menia 620, 1; portae 620, 1; fossa 620, 1; cives 461, 35, 475, 579, 10, 620, 1, 640, 20, 649, 35, 654; de M.: Iacobus magister, Sifrit consul Erford., Diterich consul Erford. — Molhusenses 443, 20, 453, 25, 454, 1, 461, 35, 464, 15, 468, 15, 475, 40, 650, 25.

Molismenses monachi (*Molesme, frz. dép. Côte-d'Or, arr. Châtillon, cant. Laignes*) 203, 10.

Molschleben v. Malsleibin.

Mommegnies villa parroch., *Momignies (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Chimay)* 237, 25.

Mommelenus ep. Tornac. et Noviom. 133, 1.

Monachis v. Monacum.

Ad monachos cella v. Cella S. Martini.

Monacum, Monachis civ., *München* 462, 15, 469, 15.

Monasteriensis civ., *Münster Westfaliae* 18, 15; eccl. 7, 25; diocesis 385, 10, 589, 15; Monasterienses, Mimigardervordenses, Mirmigardervordenses ep.: s. Liudgerus, Rotbertus, Fridericus I., Lodewicus I., Hermannus II., Otto I.

Monasterium cast., *Montreuil (frz. dép. Pas-de-Calais)* 185, 25.

Monasterium super Sambram, *Moustier-sur-Sambre (belg. Prov., arr., cant. Namur)* 278, 20, 279, 20.

Monchecourt v. Manchicourt.

Monchiaulx, Montiniacum villa parroch., *Monceau-St-Waast (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Berlaimont)* 176, 25, 237, 25.

Monchiaux villa parroch., *Monchaux ad L'Ecaillon fl. (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Sud)* 237, 1.

s. Mongundis, Monegundis 189.

de Monmorenchi, *Montmorency (frz. dép. Seine-et-Oise, arr. Pontoise)*: Bouchardus, Matheus.

Monopola (civ.), *Monopoli (Apul., Prov. et circ. Bari)* 611, 20.

de Monte (*Berg regio ad Rhenum fl.*) dux: Adolfus; comes: Adolfus V.; illi de Monte 27, 20.

Mons, Montes, Montensis civ., villa, Montense castellum, castrum, *Mons (belg. Prov. Hennegau)* 83, 97, 111, 10, 132, 158, 35, 162, 35, 174, 30, 181, 1, 182, 45, 183, 1, 188, 15, 190, 20, 192, 40, 194, 35, 198, 20, 199, 202, 10, 203, 30, 205, 206, 25, 215, 40, 221, 20, 222, 225, 229, 25, 230, 50, 231, 233, 234, 237, 15, 240, 35, 262, 30, 263, 5, 275, 307, 15, 311, 312, 314, 321, 35, 322, 40, 331, 868, 40; Castrilocus, Castriloci castrum 121, 128, 131, 40, 132, 175, 1; Mons Castri-loci 131, 25, 184, 1, 204, 20; Montense territorium 101, 1, 111, 15; Montensis comitatus 109, 40, 111, 1, 123, 20, 146, 25, 147, 10, 158, 164, 40, 172, 30, 181, 184, 1, 191, 5; curia 322, 35; comes 132, 20, 167, 25, 168, 45; comites 181, 45, 190, 10; balivus 323, 10; eccl. 191, 5; eccl. maior 311,

30; decanatus 234, 40—238, 40; prepositura 320, 30; Montenses leges 308, 5; Montensis lex 226, 50; idioma 111, 15; eccl. et monast.: S. Germani, Minorum fr., S. Petri, S. Waldeudis antea S. Mariae; iuxta M.: Bethleem monast.; abbatissa: Doda; canon.: Walterus; com.: Albon, Albericus, Waltericus Orphanus, Manasses, Raginerus I. dux Lothar., Raginerus III. comes Hanon., Raginerus IV. comes Hanon., Raginerus V. comes Hanon., Hermannus, Balduinus II. comes Hanon.; comitis-sae: Adela, Richildis; pares: Hugo de Cruce, Eustacius du Ruels, Alardus de Chimaco, Gossuinus III., Walterus de Lens, Eustacius de Lens, Iohannes de Lens; unus de maioribus: Iohannes de Morlan. — Montenses 111, 15, 184, 5; Montences 190, 10.

Montensis porta Valencen., *Porte de Mons* 330, 20, 332, 333.

Mons villa parroch., ? fortasse *Les Monts (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. et com. Frasnes-lez-Buissenal)* 237, 45.

(in Monte Amiata), *Monte Amiata (Prov. Siena)*, eccl.: S. Salvatoris.

Mons S. Audeberte villa parroch., *Mont-St-Aubert (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Celles)* 237, 45.

Mons-capelle domus Minor. fr. Valencen. 283, 284, 10.

Mons Cassinus, Casinus v. Casinus mons.

Mons Castri-loci v. Mons.

Mons Clusarum v. Pirchirianus mons.

de Monte Cruce via, *Plöcken- (Plecken-) paß, in Alpibus Carnicis* 1452, 1.

in Montefalconis palatium, *Montefalcone (ital. Prov. et circ. Viterbo)* 711, 40.

Montis-ferrati, de Monteferre, Monteferra, Munfarran march.: (Wilielmus III.), Conradus, Bonifacius II.

Montis-fortis, *Montfort-l'Amaury (frz. dép. Seine-et-Oise, arr. Rambouillet)*, com.: (Amalricus IV.), Simon IV., Simon; de Monte-forti: Gydo.

Mons S. Georgii v. S. Georgii Vallis.

Mons-Gerardi v. Gerardi-mons.

Mons, qui vocatur Longus, *Monte longo prope Ruino (Lombard., Prov. Pavia)* 1004, 1.

Mons Martyrum, *Montmartre (apud Parisinam civ.)* 811, 20.

Mons S. Petri v. S. Petri monast. Erf.

de Monte-Policiano: Bernhardus fr.

de Montepupe, ? fortasse *Poppi (Tosc., Prov. et circ. Arezzo)*: Gerardus Fuskus. — Cf. Strumis.

Mons-regalis castrum in Arabia, *hodie Schobek (Transjordan.)* 389, 5, 594, 15.

Mons S. Walpurgis v. Wassenbure.

Monstroel villa parroch., *Montroeuil-aux-Bois (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Leuze)* 237, 45.

de Monstroel: Henricus.

Monstroeuil, *Montroeuil-sur-Haine (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Boussu)* 237, 30.

Mont v. Mons.

Montecassino v. Casinum.

Monte Gargano v. Garganus mons.

Montelongo v. Mons, qui voc. Longus. de Montercle, *Monterchi (Tosc., Prov. et circ. Arezzo, mand. S. Sepolcro)*: Suppus.

Monte Sant' Angelo v. Garganus mons.

Monte Sant' Oreste v. Sarapti mons.

Monte Scalari v. Scalarius mons.

- Montigny, *Montigny-en-Ostrevant* (frz. dép. Nord, arr. et cant. Douai) 237, 10.
 Montigny villa parroch., *Montignies-lez-Lens* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Lens) 237, 55.
 Montigny villa parroch., *Montignies-sur-Roc* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Dour) 237, 30.
 Montiniacum v. Monchiaulx.
 de Montmiral, *Montmirail* (frz. dép. Sarthe, arr. Mamers): Reginaldus.
 Montmorency v. Monmorenchi.
 Montrécourt v. Moustroelcourt.
 Montreuil, Montroeuil v. Monstroel.
 Mont-Saint-Guibert v. S. Wiberti Mons.
 Mont-Saint-Michel v. maris, Ad periculum.
 Monza v. Modica.
 Morava v. Mara.
 Moravia, Morawia, *Mähren* 4, 25. 38, 10—41, 25. 42, 50. 454, 10. 606, 45. 654, 20. 658, 20. 689, 5; Merhern 362, 1; Merhern 531; regnum 38, 20; principatus 42, 45; nobiles 42, 50; civ.: Olmuntz; ep.: Metudius; reges: Zuatopluk, Moimir, Zuatopluk; duces: Conradus I., Otto I., Odalricus, Zuatopluk, Otto II., Bolizlaus, Wratizlaus, Conradus Otto dux Bohem., Wladizlaus Henricus, Otakarus II. rex Bohem.; (marchio): Albertus II. dux Sax., (Iohannes Henricus); princ.: Rostislaus. — Moravi 41, 35. 42, 25. 689, 25. 744, 10; Moragii 437, 20; Maravii 640, 40.
 Morbach, *Murbach* (Oberelsaß, prope Gebweiler) 450, 5. 652, 50; custos: Mathias archiep. Mogunt.
 Morchimpont villa parroch., *Marchipont* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Dour) 237, 35.
 Morchipons, *Morchipont* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Est) 116, 45.
 Morcho 911. 912, 30. 913, 30. 914, 30. 917, 40. 918; dapifer Heinrici IV. imp. 911, 35; liberi 918, 1; uxor: Oda; liberi: Odalricus, Poppo, s. Paulina; fr.: Werenherus ep. Merseb.
 Morea v. Mouree.
 Moriana civ. v. Morinum.
 de Moriano, Moron, *Morrone mons super Sulmona civ.* (Prov. Aquila): Petrus heremita.
 Morianum castellum, *Moriano* (Tusc., Prov. Lucca, circ. et com. Lucca) 1258. 1259, 25. 1290, 30; Morianenses campi 1260, 15; Moriana probitas 1264, 45; Moriana bella 1258, 45. — Moriani 1259, 30.
 Morienus prothofundator Morianae civ. 101, 10.
 Morini (gens Belg.) 93, 40. 115, 30. 155, 35; historiae 81, 35. 91, 25; cartae 85, 10; dux: Menapus. — Morinici v. Mauritanici portus.
 Morinum, Moriana, Morinensis, Moritis civ., Morinorum, Morinenses ep. v. Terravana.
 Moritus religiosus de ord. Crucifer. 249.
 Morlanwez, Morlenwes castrum, *Morlanwelz* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Binche) 198, 25. 231, 20. 237, 40; de (Morlan) dom.: Iohannes.
 de Mormail silva, *Forêt de Mormal* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Est) 307, 15.
 Moron v. Moriano.
 Mortagne v. Mauritagia.
 Morteruels locus, *Morteruels silva* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Ouest, com. Villereau, prope Harbignies) 222, 5.
 de Mortui terra, quae dicitur Fossart 217, 35; cf. Fossart.
 Mortuum-mare (civ.), *Mortemer* (frz. dép. Seine-Inférieure, arr. et cant. Neufchâtel) 221, 10.
 Mosa fl., *Maas* 101, 40. 102, 1. 131, 30. 137, 15. 164, 25. 169, 15. 172, 5. 315, 25. 1490, 40.
 Moscheta v. Muscetatum cenob.
 Mosella fl., *Mosel* 36, 45. 88, 20. 167, 20. 169, 15; Mozella 163, 30.
 Mosellana, quae nunc Lotharingia 101, 40; Mosellani 101, 25; historiae 91, 25.
 Mosellana civ. v. Metensis civ.
 Moses v. Moyses.
 (Mosthasem) papa, kalifa de Baldach 400, 15.
 Moulembais villa parroch., *Moulbaix* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Chièvres) 237, 55.
 Mourcourt villa parroch., *Mourcourt* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Celles) 237, 45.
 de la Mouree, *Morea*, princ.: Florencius.
 Moustier v. Monasterium.
 Moustiers villa parroch., *Moustier* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Frasnes) 237, 45.
 Moustroelcourt villa parroch., *Montrécourt ad Selle fl.* (frz. dép. Nord, arr. Cambrai, cant. Solesmes) 237, 1.
 Moutharn op., *Mautern ad Danubium fl.* (Niederösterreich, Bh. Krems) 638, 1.
 Moyenneville v. Media-villa.
 Moyses (Moses) 767, 10; de virga Moysi 758, 15. 771, 1. 1487, 5 (Moysis); v. Add.
 Mozella v. Mosella.
 Msa fl., *Mies*, qui in Beraun fl. influit 38, 1.
 Muden, *Muiden* (niederl. Prov. Nordholland, prope Weesp) 789, 20; sorores S. Katharinae 789, 20.
 de Mudenbrecher: Heinrich consul Erford.
 Mühlendorf v. Müldorf.
 Mühlhausen v. Molhusen.
 München v. Monacum.
 Münchengrätz v. Greditz.
 Münster v. Monasteriensis civ.
 Münsterschwarzach v. Swarcza cella.
 de Muer, *Mauer* (bad. Kr. et Ab. Heidelberg): Petrus decan. Wimpin.
 Muevin paludes, id est Merobingi (prope Montensem civ.) 121, 10.
 Muhammad v. Machometus.
 Muiden v. Muden.
 Muinsart v. Moinsart.
 Mulbure, Mulburg, Muleberg, Molburg, Mülburg, Molburgh castrum, *Mühlberg*, cuius rudera super *Mühlberg villam* (prope Erfordiam) exstant 391, 15. 393, 15. 477, 30. 559, 25. 577, 25. 604, 30. 611, 1. 613, 40. 616, 50; com.: Meinhardus I., Meinhardus II.
 Mulde v. Milla fl.
 Müldorf, Mulidorf, *Müldorf* (bayr. Rb. Oberbayern) 3, 30. 722, 30. 743, 25.
 Mulehusen etc. v. Molhusen.
 Mundikinus v. Minnikinus.
 Munfarran v. Montis-ferrati.
 Munre (villa), fortasse *Großmonra* (pr. Rb. Merseburg, Kr. Eckartsberga) 639, 10.
 Murbach v. Morbach.
 Murer: Theodericus consul Erford.
 Muscetatum cenob. S. Petri, *Moscheta* (Tosc., Prov. et circ. Florenz, com. Firenzuola) 1083, 30. 1086, 25. 1089. 1090. 1108, 5; Muscitana eccl. 1107; alpis 1107, 20; abb.: Rodolphus.
 Muslo mon. Sar. 702, 10.
 s. Mustiolae reliquiae 972, 10.
 Muthardus quidam 669, 30.
 Mutina, Muthina, Mutinum civ., *Modena* (Emil.) 604. 974, 15. 1301, 10. 1308—1313; Mutinensis comitatus 974; populus 991, 15; eccl. 1312, 10; concilium maximum 1312, 15; eccl.: S. Geminiani; ep.: s. Geminianus, Dodo; comitissa: Mathilda; architectus: Lanfrancus. — Mutinenses (cives) 989, 10. 1311, 10. 1312, 30.
 Mutina (comes Bohem.) 40, 1.
 My- v. Mi-.

N.

Naast v. Naste.

Nabewinden (villa), *Nahwinden* (thür. Gb. Schwarzburg-Rudolstadt, prope Stadt-Ilm) 919, 30.

s. Naboris reliquiae 764, 20. 972, 5; corpus 732, 15; sanguis 771, 15.

Nabuchodonosor (Nebucadnezar) 415, 40. 429, 1. 640, 1; Nabugod. 1202, 5; Babilonius 1170, 40.

Nabulon v. Nebulon.

Nägelstedt v. Neylstete.

Nahgowe pagus, *Nahegau* 798, 15.

Nahwinden v. Nabewinden.

Nam deus 1382, 15.

Nanthildis v. Nanthildis.

Namurcium, Namurcum (civ.), *Namur* (Belg.) 131, 10. 205, 5. 225, 15. 227, 20. 233. 239, 15. 240, 25. 259, 15. 315, 25; Namureii castrum 121, 1; prebenda: S. Petri; Namurensis, Namureii comitatus 146, 30. 205. 223, 30. 229. 233, 20. 299, 10. 305, 30. 308, 15. 315, 25; Namureus comitatus 101, 25; Namureii patria 227, 15; Namurensis marchio: Balduinus V. comes Hanon.; Namurcenses com.: Godefridus, Henricus I., Philippus I. (potius marchio), Balduinus II. imp. Constantinopol. — Namurcenses 168, 15; Namurcensium progenies 119, 35.

Nannetum civ., *Nantes* (frz. dép. Loire-Inférieure) 101, 30.

Nanthildis, Nanthildis uxor Dagoberti I. reg. Franc. 132, 35. 134, 35. 135, 25.

Nanus servus (Theophaniae) imp. Graecae (Rom.) et Iohannis (Philagathi) 1458, 5.

Narbonensis (*Narbonne*, *Languedoc*, frz. dép. Aude) archiep.: Wido, id est Clemens IV. papa.

(Narimunt princ. Lithuan.) 469, 30; fr.: (Algardus) rex Tartar. et princ. Russ. (immo Lithuan.).

Narnia, Narniensis, Narnensis urbs, civ., *Narni* (Prov. et circ. Terni) 978, 25—981; provincia 980, 25; patria 983, 20; nob.: Demetrius; eccl. 978, 20; ep.: s. Cassius, s. Iuvenalis. — Narnienses 979, 5. 982, 30. 983, 1; Narniensium populi 981, 25.

Narses, Narsus patricius Italic. 124, 30. 1432, 5.

Nascelus demon quidam 1322, 35.

(Nâsir) rex Babil., soldanus, (fil. Kela-wun sold.) 724, 10.

Nassekane (cognomen cuiusdam violatoris pacis in Hassia) 597, 10.

de Nassow, Nassowe, Nassawe, Nazhowe, Nazowe, *Nassau* (pr. Rb. Wiesbaden, Kr. Dietz), com.: Adolfus rex Rom., Gerlacus archiep. Mogunt., Philippus I. (de Weilburg).

Naste villa parroch., Naast (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Soignies) 237, 25.

Naum-, Naun- v. Nuwen-.

Navarra 288, 1. 302, 35; Navaria 405, 40; Nawaria 403, 45; Nawarria 625, 15; Naverra 713, 15; reges: (Sancio VII.), (Theobaldus I.), (Theobaldus II.). — Navari 626, 1; *perperam* Bauari 626, 55.

Nazaret, Nazareth, hodie *En-Nazira* (Palaest.), eccl., ubi nostra virgo gloriosa salutata fuit ab angelo 401, 35. 623, 20; Nazariensis ep.: Nicolaus.

S. Nazarii eccl. Mediolan. 1071, 45.

s. Nazarii mart. corpus 732, 15; reliquiae 482, 20. 764, 20. 771, 40. 772, 25. 774. 972, 20 (Nazarii).

Nazarius clericus Mediol. 1050, 5.

Nazarius monetarius Mediol. 1053.

Nazhowe, Nazowe v. Nassow.

Neantulum cenob. v. Nonantula.

Neapolis urbs, *Neapel* 550. 716. 718, 20. 1018, 15. 1020. 1021, 40. 1026, 15. 1412, 10. 1413, 5. 1420. 1421; Neapolitana urbs 1125, 25; Neapolitanum mare 1410, 20; mag. militum (duces): (Sergius III.), Sergius V. — Neapolitani 1018, 20.

Neber, Nebere opp., castrum, *Nebra ad Unstrut fl.* (pr. Rb. Merseburg, Kr. Querfurt) 460, 25. 462, 40. 464, 10. 466, 15. 470, 5.

Nebulon, Nabulon nobilissimus Normann. 1466, 5.

Neckarus fl., *Neckar* 411, 30. 670, 15.

Neclav, Neclan dux Boem. 38. 43, 10.

Neindorf v. Nendorp.

Neipperg v. Niperg.

Neisse v. Nizam fl.

de Nele v. Nigella.

Nemetensis v. Spirensis.

Nemus v. S. Ambrosii eccl. ad Nemus.

Nendorp castrum, *Neindorf* (pr. Rb. Magdeburg, Kr. Oschersleben) 30, 25.

Neomagum civ., *Nimwegen* (niederl. Prov. Geldern) 99, 25. 115, 25. — Neomagi 102, 5.

Nepomuk v. Pomuk.

Nerana v. S. Mariae monast. in Nerana.

s. Nerei mart. reliquiae 197, 20. 758. 775, 35.

Nero imp. Rom. 474, 20. 1099, 35. 1158, 5. 1162, 35. 1173, 30. 1174, 40. 1205, 10. 1211, 20. 1273, 20. 1277, 25. 1284, 10. 1289, 30.

Nerva imp. Rom. 836, 1.

Nervii, Nervii, Nerviensis (gens Belg.) 87, 25. 94, 10. 101, 10. 105, 5. 109, 30. 115, 30; Nervii, qui et Bracbatenses ymo potius Burbatenses 94, 1; rex: Turnus. — Nerviensis comitatus 109, 40. 143; Nerviensis seu Bracbatensis comitatus, quod idem est 143, 30. 186, 25. 187, 1; comes 167, 25. 168, 45; Nervienne territorium 121, 20. — Nervia civ., quae et Tornacus 99, 40. 101, 10. 105, 5. 109, 30; metropolis civ. 109, 40; Nerviorum civ. 87, 25.

Nesle v. Nigella.

Nestorius (patr. Constantinopol.) 118, 15. 120, 10. 1209, 10.

(Nethimer) rex (Pruten.), *perperam* Boslaus I. dux (Polon.) 1364, 20. 1365; fr.: Zebedem.

Neubrandenburg v. Nowin-Brandeburch.

Neuburch v. Hainburg.

Neuburg v. Nuwenburg.

Neuching v. Nuchinga.

Neuenheim v. Nuenheimensis eccl.

Neufchatel v. Novum-Castrum.

Neufmaison v. Noeves-maisons.

Neuf-Mesnil v. Noef-Mainsnil.

Neufvilles v. Nova-villa.

Neuhaus v. de Nova-domo.

Neu-Lengbach v. Lengenbach.

Neumagen v. Numeia civ.

Neumark v. Novum-forum.

Neuna fl., *Canal-de-Calais*, olim *La Nieulay fl.* (frz. dép. Pas-de-Calais) 818, 30. 820, 5.

Neusess v. Nusessen.

Neusitz v. Nuisaza.

Neuss v. Nus.

Neustadt v. Nova-civitas.

Neustria 126, 40. 132, 40. 139, 10. 141, 5. 158, 15. 160, 20. 169. 170, 1. 171, 15. 175. 515, 10; Neustria Superior, quae durabat a Belvaco usque ad Ligerim et Armoricos et oceanum 101, 25; Neustria Inferior, quae situatur inter Secanam et Sommam et oceanum 101, 30.

Neuville v. Noefville, Nova-villa.

Neuville-en-Bourjonval v. Porgivallis municipium.

Neuwerk v. Novi-operis monast.

Nevers v. Nivernensis com.

Neylstete prope Unstrut, *Nägelstedt* (pr. Rb. Erfurt, Kr. Langensalza) 356, 35.

Nezamizl dux Bohem. 38, 10. 43, 5.

Nic-, Nich-.

s. Nicasius, Nichasius archiep. Rem. 120, 15. 784; reliquiae 785, 15.

Nicea, *Nicaea*, hodie *Isnik* in Asia minore 1208, 40. 1212, 40; Nicaena synodus 1061, 35.

s. Niccius, Nicetius archiep. Trev. 767, 20; reliquiae 775, 35. 776.

Nicephorus, Nichephorus I. imp. Constantinop. 162, 5. 752, 5.

Nicephorus II. imp. Const. 752, 30.

Nicodemus 404, 20.

Nicolaitae, Nicholaytae, *heretici* 1050, 35. 1080, 5.

Nicolaus, Nicholaus, Nycolaus.

S. Nicolai basilica in S. Angeli castello 1135, 40.

S. Nicolai monast. Bar. 14, 5.

S. Nicolai eccl. Camerac. 188, 1. 861, 5; monast. iuxta eccl. S. Nicolai 860, 40.

S. Nicolai eccl. Erford. 467, 1.

S. Nicolai altare in dextra parte basilicae S. Mariae in eccl. S. Petri Erford. 483, 25.

S. Nicolai parrochia Gand. 297, 5.

SS. Nicolai et Mariae domus sanctimon. Ymen. v. S. Mariae domus.

S. Nicolai cenob. in Ysenache 532, 20; abbat.: Adelheidis.

S. Nicolai basilica Leodic. 822, 10.

S. Nicolai eccl. in Nyscow 684, 1.

S. Nicolai altare Paulinaecell. 934, 10.

SS. Nicolai et Mariae capella Reinherborn. v. S. Mariae capella.

S. Nicolai in Carcere Tulliano tit. diac. card.: Iohannes Gaetanus *postea* Nicholaus III. papa.

S. Nicolai, Nicholai capella in eccl. S. Petri Rom. 711, 40. 712; S. Nicolai altare in eccl. S. Petri Rom. 714, 5.

S. Nicolai eccl. Stendal. 32; chorus 32, 35.

S. Nicolai altare in eccl. cathedr. Trev. 783, 10.

S. Nicolai parrochia Valencen. 310, 15.

S. Nicolai, Nycolai altare in eccl. Wimp. 667. 669, 20. 676, 25; prebendarii: Dietherus, Wecelo.

S. Nicolai (?) capella (in Wirtenbere castro) 1339, 20.

s. Nicolaus, Nicholaus, Nycolaus ep. (Myr.), cf. 483, 30. 486, 45. 685. 688, 5. 771, 15. 776, 5. 783. 784, 25; corpus 1424, 1; reliquiae 482, 25. 764. 765, 20. 771. 772, 20. 776, 15. 777, 10. 778. 787, 25. 788, 10. 821. 822. 972, 25. 1485, 10. 1487, 10; festum 624, 15. 653, 50. 765, 30. 934, 5. 1484, 50. 1486, 10; nox 581, 15.

Nicolaus rex Dan. 363. 364, 15. 533; fil.: Magnus; fr.: Erichus II. Egothe rex.

Nicolaus, Nicholaus I. papa 165. 741, 15. 745, 20. 1222, 1.

Nicolaus, Nicholaus II. papa, *antea* Gerardus (ep. Florent.) 188, 30. 968, 5. 1158, 15. 1416, 15. 1417.

Nicolaus, Nicholaus III. papa, *antea* Iohannes Gaetanus card. diac. tit. S. Nicolai in Carcere Tulliano, Romanus de domo Ursin. 258, 25. 381, 35. 417, 25. 418, 10. 629, 30. 630, 45. 711, 10—715, 5. 717. 719, 25; constitutio 713, 5.

Nicolaus, Nicholaus IV. papa, *antea* Ieronimus card. ep. Penestr., min. gen. ord. Min., Asculanus de marchia Anconitana 420. 425, 10. 426, 5. 636, 15. 713, 35—716, 5. 717. 718, 20. 719, 30; doctor theol. 715, 15; *perperam* Romanus 715, 10.

Nicolaus fr. (Predicat., card.) ep. Ost. 716, 30.

(Nicolaus) patr. Ierosol. 424, 25. 635, 15. 717, 25.

Nicholaus I. ep. Camerac., fil. (*immo* fr.) Gossuini III. de Montibus 157. 201, 30. 212. 220, 1. 221, 25.

Nicholaus II. ep. Camerac., fil. Eustacii I. du Ruels 157, 30. 198, 25.

Nicholaus III. de Fontanis, ep. Camerac. 157, 30. 303, 25. 317. 318; *fortasse* 295, cf. Guido I. ep.

Nicholaus ep. Nazar. 1484, 25.

Nicolaus ep. Prag. 41, 45.

(Nicolaus III.) ep. Wacensis 573, 25.

Nicholaus (Ambian.), eius historiae Morin. atque Flaming. 81, 35.

Nicholaus de Lira magister 81, 10.

Nicholaus Ruclerii (scriptor) 81, 30. 87, 45. 88, 1. 98, 1. 102, 35. 104; gesta Belg. 81, 30; poetarium 98, 1.

Nicolaus, Nyc. mon. Sar. 692, 30. 702, 5.

Nicolaus mon. Sar. 702, 10.

Nicolaus (Nicolotus I.) princ. Slav. (Abodrit.) 19, 20.

Nicolaus de Sclavia (*immo* Iohannes I. de Meckilbure) 29, 15; filia: (Elisabeth).

Nicolaus I. dom. de Werle 31, 25. 33, 40; uxor: Iutta; liberi: Hedewigis, Henricus, Iohannes.

Nicolaus, Nicholaus de Barbenchon, fil. Ysaac 199, 40. 204, 1. 312; uxor: Elisabeth.

Nicolaus, Nicholaus de Boulers 198. 232, 35; uxor: Ada.

Nicholaus de Condato 263, 1.

Nicolaus, Nycolaus (de Drnowitz) 690; fr.: Botscho, Zmilo, Cono.

Nicolaus de Fontanis 199, 25; uxor: Mehaldis.

Nicholaus de Malli 242, 15.

- Nicolaus II. de Rumigny v. Hugo.
 Nicolaus, Nicolaus III. de Rumigny, fil. Hugonis 199, 200; uxor: Damison; liberi: Nicolaus IV., Hugo, Iuliana, Clemencia, Yolendis.
 Nicolaus IV. de Rumigny, fil. Nicolai III. 200, 230, 5; uxor: Mehaldis; filii: Nicolaus V., Hugo, Iacobus.
 Nicolaus V. de Rumigni, fil. Nicolai IV. 200, 30, 321, 20, 324, 45.
 Nicolaus von Saleza, consul Erford. 477, 20.
 Nicolaus traphator (puerorum in Terram Sanctam proficisc.) 721, 25.
 s. Nicomedis reliquiae 482, 20.
 Nicossiensis (*Nicosia in Cypro insula*) archiep.: (Eustorgius).
 Nidecke castrum, *Nideggen ad Roer fl.* (pr. *Rb. Aachen, Kr. Düren*) 404, 10.
 Nieder-Alteich v. Altahense monast.
 Niedermarsberg v. Eresburg.
 Niederschlettenbach v. Slettenbach.
 Niedertopfstedt v. Topstede.
 Niederzimmern v. Zeimmirn.
 Niefernheim v. Nyuera.
 Nienburg v. Nuimberc.
 Nieulay v. Neuna.
 Nieuwenhove v. Nuenhova.
 Nieuwpoort v. Novus-portus.
 Nigella, Nighella (villa), *Nesle* (frz. *dép. Somme, arr. Péronne*) 228, 242, 1, 244, 40, 263, 1, 287, 30; dom.: Yvo comes Suession., Iohannes, Henricus, Balduinus; de Nele: Iohannes castellanus Brug.
 Nigri monachi, niger ordo v. S. Benedicti ordo.
 Nighella v. Nigella.
 Nigra Silva, *Schwarzwald* 663, 20, 917, 35.
 Nilus fl., *Nil* 386, 387, 389, 1, 592, 594, 10.
 Nymi villa parroch., *Nimy* (belg. *Prov. Hennegau, arr. et cant. Mons*) 237, 25.
 Nimwegen v. Neomagum.
 Ninive regnum 400, 15. — Ninivitae 525, 10.
 de Niperg, Nyperg, *Neipperg* (württ. *Neckarkreis, Oa. Brackenheim*): Rembodo decanus Wimp.
 Nyscow (villa), *Nischkau* (böhm. *G. Prag, Pol.-B. Deutsch-Brod*) 684, 1; eccl.: S. Nicolai.
 Niuchinga v. Nuchinga.
 Nyuera villa, *Niefernheim* (bayr. *Rb. Pfalz, Ba. Kirchheim-Bolanden*) 805, 35.
 Niuwenburgensis basilica v. Nuenburch.
 Nivella, Nivigella (civ.), *Nivelle* (belg. *Prov. Brabant*) 162, 35, 163, 5, 198, 20, 207, 10; monast.: S. Gertrudis; abbatissa 162, 35; Nivellensis: s. Gertrudis.
 Nivernenses (*Nevers, frz. dép. Nièvre*) com.: Guido, Mathildis.
 Nizam fl., *Glatzer Neisse* 39, 50.
 Noa 89, 40; filii: Sem, Cham, Iaphet.
 Nobertus v. Norbertus.
 de Nobiliaco (*pars urbis Attrebat.*) eccl.: S. Vedasti.
 Noce v. Nuce.
 Nocera-Umbra v. Nuchir.
 Noef-Mainsnil villa parroch., *Neuf-Mesnil* (frz. *dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Bavai*) 237, 25.
 Noefville villa parroch. in decanatu Valencenensi 237, 30.
 Noeves-maisons villa parroch., *Neuf-maison* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Lens*) 237, 15.
 de Nogareto (*perperam* Bondocharetus): Willelmus miles.
 Noielle v. Noyelle.
 Noirchain v. Norehin.
 Noireantone v. Noranthone.
 Nola campana S. Petri mon. Erf. 457, 30.
 Nonantula, Nonantulanum, S. Silvestri mon., *Nonantola* (Emil., *Prov. et circ. Modena*) 974, 10, 986—991, 5, 992, 40; Nonantulana patria 989, 35; Nonantulensis populus 991, 35; nobiles: Albricus, Tebertus; Nonantulana eccl. 991, 30; Nonantulense cenob. 986, 25, 991, 15; Neantulium cenob. 1301, 25; Nonantulanae mon. 988, 45; eccl.: S. Michaelis; abb.: Petrus III., Iohannes Grecus, Leo II., Rodulfus I. et II.; praepos.: Otericus; prior: Iohannes; mon.: Augustinus, Rodulfus. — Nonantulenses 988, 40, 989, 10, 992; Nonantulanus: Teuzo pr.
 Nonecestre castellum, *Rochester* (engl. *Ct. Kent*) 272, 15.
 de Noranthone, Noireantone, *Northampton* (Angl.), comes 242, 15; comes: Thomas.
Norbertus, Nortbertus, Nortpertus.
 s. Norbertus, Nortbertus, Nobertus, Nortpertus archiep. Magdeburg. 12, 20, 206, 207, 355, 15, 362, 1, 531, 50; primus fundator religionis Premonstrat. 206, 40. — Nortbertini canonici 355, 15; cf. Premonstratenses.
 Norbertus ep. Brandenburg. 377, 1.
 Nortbertus abbas Ibürg. 871, 35, 872, 889, 890, 892.
 Norchin, *Noirchain* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Pâturages*) 237, 25.
 Nordabingorum (Nordalbingorum) terra 28, 32, 10; comes: Godefridus.
 de Nordeke, *Nordeck* (pr. *Rb. Cassel, Kr. Marburg*): Thymo, Gebhardus.
 Nordgowe, *Nordgau* (Oberpfalz) 743, 15.
 Nordh- v. North-.
 Nordmanni v. Normanni.
 Nordsee v. Britannicus oceanus.
 Norenberg, Norinberg, Nurenberc, Nurnberc civ. imperialis, opp. regium, *Nürnberg* (bayr. *Rb. Mittelfranken*) 12, 25 (Nurinberch). 355, 30, 362, 5 (Nurinberg). 382, 35, 410, 20 (Nurnberg). 414, 15, 421, 25 (Nörnberc). 432, 35, 439, 5 (Norenberc). 443, 1, 452, 15 (Norenberc). 461, 35 (Norinberc). 464, 10, 471, 25, 531, 20, 573, 25 (Norenberga). 578, 20 (Norenbergh). 603, 5, 607, 20, 628, 20, 633, 45, 641, 50, 647, 45, 650, 10 (Nurenberg). 652, 45, 653, 30; castrum 12, 25, 362, 5, 531, 20, 603, 5; burggr.: (Fridericus III.), (Fridericus IV.), Albertus; hosp.: S. Spiritus.
 Norici v. Bawari.
 Normanni, Nortmanni, Northmanni, Nordmanni 8, 20, 84, 35, 127, 45, 149, 150, 20, 156, 20, 164, 20—167, 5, 169, 5—173, 20, 175, 178, 180, 25—182, 15, 185, 15, 196, 15 (Normani). 794, 20, 1491; gens quaedam aquilonis, quam plerique Northawinghos, alii usitacius Northmannos vocant 149, 15; Normannica destructio 134, 35; reges 8, 20; rex: Godefridus (*potius* Dan.); dux: Rollo; cf. etiam Dani, Norwgon. — Normanni, incolae *Normanniae ducatus Franc.* 186, 718, 5, 816, 40; com.: Ricardus I., (Richardus II.). — Normannia, Nortmannia, *Normandie* 101, 35, 175, 329, 15, 718, 5; Normannia Superior 101, 30; nautae 718, 5. — Normanni, Nortmanni in *Siciliae regno sedentes* 1124, 25, 1138, 40, 1139, 1409, 1, 1410, 5, 1411, 5, 1414, 15, 1415, 10, 1416, 5, 1417, 1, 1424, 15, 1425, 10, 1426, 15, 1466 (Normagni); Nordmannigenae 1259, 25; Normannica cohors 1139; Nordmannus rex 1209, 15; Normannus quidam 1124; duces: Robertus Guiscardus, Rogerius (Apul.); Normagnus: Nebulo.
 Nortbertus v. Norbertus.
 Northampton v. de Noranthone.
 Northawinghi, Northmanni v. Normanni.
 de Northeym, Nordheim, *Northheim* (pr. *Rb. Hildesheim*), com.: Otto dux Baw., Henricus Pinguis marchio Fris.
 Northein, Northheim villa, *Nordheim ad Neckar fl.* (württ. *Neckarkreis, Oa. Brackenheim*) 676, 1; de N.: Ludewicus sacerdos Wimp.
 Northusen, Northusin villa regia, op. regale, *Nordhausen* (pr. *Rb. Erfurt*) 373, 5, 378, 382, 50, 383, 20, 389, 30, 392, 15, 414, 35, 426, 40, 441, 30, 475, 20, 478, 552, 560, 35, 579, 5, 580, 10, 597, 20, 615, 35, 616, 25, 649, 35; eccl.: S. Crucis, Minorum fr.; Northusensis praepos.: Witego I. ep. Misn.; civis: Furster; de N.: Rüdolf decan. S. Mariae eccl. Erford., Godefride consul Erford. — Northusenses 443, 20, 450, 1, 464, 35, 650, 25; cives 450, 1, 475, 20, 649, 35.
 Northwint-Combrii (gens Brit.) 93, 35; cf. Rutheni.
 Nortmanni, Nortmannia v. Normanni.
 Nortpertus v. Norbertus.
 Norwgon (gens), *Norweger* 11, 60.
 de Norwic, *Norwich* (engl. *Ct. Norfolk*), comes 242, 15.
 Nostridenvegi confuse pro Scridevingi (gens septentr.) 11, 60.
 Notgerus prepos. S. Vulmari (eccl. Bonon.) 816, 25.
 Nouvelles v. Nouvelles.
 Nova-civitas, *Neustadt ad Orlam fl.* (thür. *Gb. Weimar, nunc Kr. Gera*) 464, 10, 471, 30, 637, 5; claustrum S. Augustini ord. 637, 5.
 de Nova-domo, *Neuhaus* (böhm. *G. Budweis*): Ulricus.
 Novale S. Mariae, cella canon. regularium, *Marienrode* (pr. *Rb. et Kr. Hildesheim*) 946, 15; Bacconis villa, Bessingerode, a Cisterciensibus Novale S. Mariae vocatus 946, 15.
 Novaria civ., *Novara* (Lombard.) 974, 15.
 Nova Troya v. Troia.
 Novatus (Novatianus hereticus) 1228, 5.
 Nova-villa villa parroch., *Neuville* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Lens*) 237, 15.
 Nova villa in Busco villa parroch., *Neuville* (frz. *dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Est*) 237, 20.
 Nova villa supra Scaldam villa parroch., *Neuville-sur-l'Escaut* (frz. *dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Bouchain*) 237, 20.
 de Nova-villa, *Neuville-Vitasse* (frz. *dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Arras-Sud*): Balduinus.
 Nouvelles villa parroch., *Nouvelles* (belg. *Prov. Hennegau, arr. et cant. Mons*) 237, 25.
 Noviomum, Novionum (civ.), *Noyon* (frz. *dép. Oise, arr. Compiègne*) 131, 30, 196, 30; Noviomensis eccl. 156, 5; ep.: s. Medardus, s. Eligius, Mommelenus, Gillebertus, Transmarus, Ralboldus, Simon (de Vermandois). — Noviomenses 784.

Novum castellum v. Cameracisium.

Novum-Castrum, *Neufchâtel ad Axonam fl.* (frz. *dép. Aisne, arr. Laon*) 150, 20—152, 30; eccl. 151, 20—153, 1.

Novum-forum op., cast., *Neumark* (thür. *Gb. Weimar, Kr. Weimar*) 418, 10, 464, 40.

Novi-operis claustrum monial. Erford., *Neuwerkskloster* 424, 1. 442, 5. 635, 10. 649, 50.

Novi-operis monast. Goslar., *Neuwerk, etiam Mariengarten nominatum* 389, 40. 597, 25; praepos.: *Heinricus Minnikinus*.

Novi operis monast. Hall., *Neuwerk (prope Hallam ad Salam fl.)* 949, 15—952, 35. 955, 30—957, 10; eccl.: *S. Mariae*; altare principale: *b. Mariae*; praepos.: *b. Lambertus*.

Novus-portus, *Nieuwpoort* (belg. *Prov. Westflandern, arr. Veurne*) 266, 10.

Nowenburg v. Nuwenburg.

Nowin-Brandeburch (civ.), *Neubrandenburg* (Mecklenburg) 33, 15.

Nowin-Tangermunde (civ.), *Angermünde* (pr. *Rb. Potsdam*) 33, 15.

Noyelle villa parroch., *Noyelles-sur-Selle* (frz. *dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Bouchain*) 237, 20.

Noielle villa parroch., *Noyelles ad Grande-Helpe fl.* (frz. *dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Berlaimont*) 237, 15.

Noyon v. Noviomum.

Nucater (*confuse pro* Audacher) notarius Caroli Calvi II. imp. Rom. 154, 35.

de Nuce, Noce (*Tosc., Prov., circ., mand. Arezzo, com. Subbiano*): *Petrus presb. Aretin.*

Nuchinga, Niuchinga (villa), *Neuching* (bayr. *Rb. Oberbayern, Ba. Erding*) 742, 15. 744, 15.

Nuchir civ., *Nocera-Umbra* (ital. *Prov. Perugia, circ. Foligno*) 381; ep.: *Philippus Oderisius*.

Nuenberg, Nuenborg, Nuwenburg v. Nuwenburg.

Nuenburch (villa), *Klosterneuburg* (Niederösterreich., *prope Wiennam*) 29, 30; *Niuwenburgensis basilica* (*S. Mariae*) 786, 35. 787, 15.

Nuenheimensis (*Neuenheim, Baden, hodie pars Heidelberg. civ.*) eccl.: *S. Iohannis bapt.* 788.

Nuenhova villa, *Nieuwenhove* (belg. *Prov. Ostflandern, arr. Aalst, cant. Geeraardsbergen*) 165, 35.

Nürnberg v. Norenberg.

Nuimberc (monast.), *Nienburg ad Saale fl.* (Anhalt, *Kr. Bernburg*) 373, 20; abbas: *Sigefridus*.

Nuisaza (villa), *Neusitz* (thür. *Gb. Schwarzburg-Rudolstadt, nunc Kr. Rudolstadt*) 919, 30.

Numedia, quae est pars Affricae 95, 5.

Numeia civ., *fortasse Neumagen ad Mosellam fl.* (pr. *Rb. Trier, Kr. Berncastel-Cues*) 99, 25.

Numeneus (rex Brit.) 165, 10.

Nunbergensis v. Nuwenburg.

Nurenberc etc., *Nurnberc, Nurnberg v. Norenberg*.

Nus, Nusia, Nussia civ., *Neuß* (pr. *Rb. Düsseldorf*) 27, 20. 419, 5. 632.

Nusessen, Nüzesse villa prope Erfordiam, *Neusess villa, quae olim ab Erfordia civ. septentrionem versus sita non iam exstat* 463, 40. 471, 15.

Nuwenburg, Nuenborg urbs, *Naumburg ad Salam fl.* (pr. *Rb. Merseburg*)

404, 50. 523, 5. 625, 25; diocesis 623, 40; *Nuenborgensis eccl.* 559, 5; de *Nowenburg custos* 611, 10; *Nuwenburgenses, Nuwenborgenses, Nuenburgenses, Nunbergenses* ep.: *Ditericus I., Bertholdus II., Engelhardus, Theodericus II., Bruno, (Iohannes I.), Rudolfus*; cf. *Cicensis ep.*

Nuwenburg, Nuwenbure, Nuwenborg castrum, *Neuburg ad Unstrut fl. super Freyburg civ.* (pr. *Rb. Merseburg, Kr. Querfurt*) 454. 538, 25 (*Nuenburg*). 539, 5. 598. 599, 15. 600. 606, 15. 654; id est *Friburg* 598. 599, 15; *castrenses* 654, 20; *Friborg* 454, 45, cf. 10.

Nuwenhof castrum, *Naunhof ad Parthe fl.* (sächs. *Kh. Leipzig, Ah. Grimma*) 599, 20.

Nüzesse v. Nusessen.

Ny- v. Ni-.

O.

Obdurbienensis comitatus v. Durbeium.

Obechies v. Abechies.

Oberellen v. Ellende.

Ober-Kaufungen v. Confugia.

Obernburg v. Oboronbure.

Obernperg (villa), *Obernberg ad Oenum fl.* (Oberösterreich, *Bh. Ried i. Innkr.*) 3, 15.

Obersen, Oberzez castrum, *Obran* (Mähren, *G. et Pol.-B. Brünn*) 690, 20.

Ober-Topfstedt v. Topstede.

S. Oberti castrum v. S. Autberti castrum.

Obertus v. Autbertus.

Oberzez v. Obersen.

Obiernies villa parroch. in decanatu Chierviensi 237, 35.

Obizies villa parroch., *Obigies* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Celles*) 237, 35.

Oboronbure (civ.), *Obernburg ad Moenum fl.* (bayr. *Rb. Unterfranken*) 758, 50.

Obourg v. Obureq.

Obran v. Obersen.

Obrechies villa parroch., *Obrechies ad La Solre fl.* (frz. *dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge*) 237, 45.

Obterbatensis, Obterbentum v. Ostrevantum.

Obula (fl.), *Havel, qui in Albim influit* 33, 25.

Obureq villa parroch., *Obourg* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Mons*) 237, 50.

Ocker v. Ovacia.

Octacker v. Odackarus.

Octavia v. Octovia.

Octavianus, Octovianus, Ottavianus. — Cf. Ottovian.

Octavianus, Octovianus Caesar Augustus, imp. Rom. 7, 35. 8. 12, 10. 88. 521, 35. 589, 25. 745, 15; *Octavianus rex pacificus* 980, 5; *Octaviani imp. sententiae atque decreta* 85, 35.

Octovianus (card. ep. Ost.) 243, 45.

Octavianus (card. presb. tit. *S. Caeciliae*) v. *Victor IV. papa*.

Ottavianus v. *Iohannes XII. papa*.

(Octavius), Ottavius rex Brit. *fabul.* 115, 10.

Octo fl., *Orco fl., qui in Padum fl. influit* 1455, 1.

Octo v. Otto.

Octovia civ. (antiqua Belg., *postea Bavacum*) 84, 35. 88, 40. 118, 25; Ba-

vacum, quae Octavia nuper dicebatur 115, 30; *Octovium* 88, 15; cf. *Bavacus*.

Octovianus v. Octavianus.

s. Oda 142, 25.

Oda v. Uta.

Odackarus, Odakerus, Otakarus, Otakerus, Otaggerus, Ottakarus, Ottocar, Ottakerus, Ottakerius, Otacherus, Otocharus, Otthokarus, Otthocarus, Otkarus, Otkarius, Othaccar, Otacker, Octacker.

Odackarus, Ottakerus, Otkerus *Primizl I. dux postea rex Bohem.*, fil. *Wladizlai II. ducis, regis* 36. 41. 43, 15. 382, 25. 383, 40. 532, 20. 552, 35. 560. 562, 20. 565, 20. 566. 568. 574, 25. 581, 25. 606. 607; uxores: *Adyla, Constantia*; liberi: *Heinricus, Agnes, Wencezlaus I. rex, Wladizlaus*.

Odackarus, Odakerus, Odoackar, Ottakar, Ottakerius, Otakerus, Otkarus, Otakar, Otaggerus *Primizl II. rex Bohem.*, marchio *Moraw.*, dux *Austr.*, fil. *Wencezlai I. regis* 3. 4. 30, 15. 34, 35. 41, 40—43, 20. 355, 30 (*Oththokarus*). 379 (*Othaccar*). 400, 40. 401. 403, 35. 410, 25 (*Oththocarus*). 413, 1—417, 5. 431, 5. 622. 625, 10. 628, 25. 629, 5. 641, 1. 670. 671 (*Otacker*). 690, 1. 695. 699, 40. 700, 5. 703, 25. 719, 30 (*Otacker*). 722, 30. 723, 1 (*Otakerus*). 724, 5 (*Otacherus*); uxores: *Margareta, Kunegundis*; liberi: *Wenceslaus II. rex, Agnes, Kunigundis*; soror (*immo filia*): (*Agnes*).

Otacharus V. marchio *Stir.* 787, 1.

Odalricus, Odalricus v. Udalricus.

Oddo v. Otto.

Odecar (*fortasse canon. Aschaffenburg.*) 759, 40.

Odelricus v. Udalricus.

Odenone, Odenonne, Odenove (villa), *Sint-Goriks-Oudenhove et Sint-Maria-Oudenhove* (belg. *Prov. Ostflandern, arr. Aalst, cant. Zottegem*) 242, 1. 287, 30. 323, 10; de O.: *Petrus*.

Odera fl., *Oder* 28, 30. 33, 1. 38, 15. 39, 45.

Oderbergen super Oderam fl., *Oderberg* (pr. *Rb. Potsdam, Kr. Angermünde*) 33, 1.

Oderisius I. abbas *Casin.* 1424, 5. 1425, 1.

Oderisius vir quidam potens (*Teatin.*) 1140; gener: *Atto comes*.

Odewardus v. Eduardus.

Odik conversus *Sar.* 692, 5.

Odilla Aletaque: domine *Odille Aletaque vicus in Tornac. civ.* 267, 30.

b. Odilonis altare *Silvan.* 1044, 25.

s. Odilo, Odilio abbas *Cluniac.* 185, 40. 516, 35. 1044.

(Odilo), Vdilo (dux *Boiar.*) 1488, 5; sororius *Pipini regis Franc.* 1488, 5; fil.: *Tessilo II. dux*.

Odo v. Otto.

Odoacer, Odoackar v. Odackarus.

Odolfus comes (*Bawar.*) 739, 25.

s. Odulfus presb., *perperam ep.* (*Staur.*) 750, 15; reliquiae 482, 10.

Oebisfelde v. Osvelde.

Oedes (*perperam Cedes*) de *Ham* 241, 30.

Oelberg v. Oliveti mons.

Oenus v. Aenus.

Oese v. Osede.

Oesterreich v. Austria, Orientalis marchia.

Ötingen, Oetting v. Ottinga.

Oeudeghien v. Oudeghien.

Ofen v. Boda.

Offa abbat. mon. *S. Petri Benev.* 1150.

- Offenau v. Offenhein.
- Offenberch (villa), *fortasse Oppenberg* (Steiermark, Bh. Liezen) 722, 35.
- Offenhein marchia, *Offenau* (Württ. Neckarkreis, Oa. Neckarsulm) 676, 1.
- de Oftirdingen, Ophtirdinge: Heinricus magister in cantilenis.
- Ogerus de Sancto Guidone 242, 5.
- Ogi villa parroch., *Ogy* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Lessines) 237, 35; *Ogia* villa 820, 5.
- Ogii villa v. Oizi.
- de Oginaco, *Oignies* (belg. Prov. Namur, arr. Philippeville, cant. Couvin): s. Maria.
- (Otgiva), *Ogiva* comitissa (filia Fridrici com. Luxemburg., uxor Balduini IV. com. Flandr.) 187, 10.
- Oglus fl., *Oglio fl.*, qui in Padum influit 1456, 1.
- Ogy v. Ogi.
- Ohrdruf v. Ordorf.
- Ohre v. Ora.
- Oicos villa, *Ourton* (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Béthune, cant. Houdain) 155, 15.
- Oignies v. de Oginaco.
- Oise v. Isa.
- Oisy v. Ausiacum, Oizi.
- Oizi, Oizy, Oysi, Ogii villa, *Oisy* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Sud) 194, 195, 237, 55, 867, 30; castrum 194; d'O.: Gossuinus, Hugo.
- Okerus (Otgarus) ep. (Spir.) 956, 20.
- Olbertus abbas Genblac. 85, 35.
- Oldenburg v. Aldenburg.
- Oldesleiben, Oldesleibin, Oldisleyben, Oldisleyben, Oldesleibon, Holdesleibin locus, *Oldisleben* (thür. Kr. Sondershausen) 365, 1, 391, 1, 394, 15, 395, 30, 523, 5, 534, 25; monast.: S. Viti.
- Olibrius ep. Aretin. 1439, 20.
- Oliferus v. Oliverus.
- Oliva abbatia, *l'Olive* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Binche, com. Morlanwelz) 277, 278, 35, 280, 5, 281, 10; abbas: s. Wilhelmus.
- (Oliva) neptis Widonis archiep. Mediol. 1068, 1; Jezabel et Herodias nuncupata 1069, 5; Jezabel 1069, 25.
- Oliverus, Oliferus fil. (Iohannis) regis Angl. 387, 20, 592, 45.
- Oliverus princ. (Franc.) 159, 10.
- Oliverus de Rochefort 242, 5.
- Olivetis mons, *Oelberg* (prope Jerusalem) 404, 45, 771, 1, 853, 10, 97, 5; de monte Oliveti reliquiae 817, 15.
- Ollignies v. Oulignien.
- Olmuntz, Olmunz civ. Marav., *Olmütz* (Mähren) 437, 20, 646, 40; Olomuc urbs 39, 30; Olmucenses, Olomuncenses, Ulmuncenses ep.: Bruno, (Theodericus); dux: Bolizlaus.
- Olstra fl., *Weisse Elster*, qui in Salam fl. influit 356, 20.
- Oltesleibon v. Oldesleiben.
- Olzenitz v. Ossenicz.
- Omnium sanctorum monast. iuxta Cathalanum 192.
- Omnium sanctorum capella in S. Petri eccl. Erford. 425, 30.
- Omnium sanctorum altare Marbac. 782, 10.
- Omnium sanctorum festum 588, 20, 594, 20; festivitas 765, 35.
- Omont v. Altus-mons.
- (Omortag) rex Bulgar. 740, 15.
- Omundesdorf (villa) in Pannonia 734, 30.
- Onencentauri 414, 25.
- Onnaing, Onneng villa parroch., *Onnaing* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Est) 237, 1, 307, 308, 5.
- Onnezies villa parroch., *Onnezies* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Dour) 237, 1.
- (Onuphrius de Cornu) abbas (Moron.) 427, 25, 639, 25.
- Openheim v. Oppenheim.
- Opertus v. Hubertus.
- Ophtirdinge v. Oftirdingen.
- Opido (Opizo de Gonzaga) 1306, 40.
- Oportunus abbas (Lunaclac.) 735, 10.
- Oppenberg v. Offenberch.
- Oppenheim, Oppenheym, Oppenheim opp., *Oppenheim ad Rhenum fl.* (hess. Prov. Rheinhessen) 360, 25, 432, 10, 641, 35, 724, 25.
- de Oppenstein v. Eppenstein.
- Ora (fl.), *Ohre*, qui in Albim fl. influit 33, 1; Ara 20.
- Oratius v. Horatius.
- Orba v. Urba.
- d'Orbais: Bernars.
- Orcades insulae, *Orkney* 90, 1.
- Orco v. Octo.
- Orcos v. Oicos.
- Ordolfus, qui et Othto dicebatur, dux Sax., fil. Bernardi II. ducis 28; uxor: Wilphildis; fil.: Magnus.
- Ordorf (villa), *Ohrdruf* (thür. Gb. et Kr. Gotha) 636, 40.
- Orfall capella sita inter Alich et Totelstett, locus hodie desertus prope Tiefert (pr. Rb. et Kr. Erfurt) 486, 40, 487, 1.
- Orghignies villa parroch. in decanatu Melbodiensi 237, 50.
- Orkney v. Orcades.
- Orientalis marchia, *Oesterreich* 744, 1; Orientalis regio 787, 1; orientales plagae 744, 1; comites 787, 1; nobiles 787, 1; march.: Lupoldus II., Liupoldus III.; comites: Rantopot, Carolomannus; v. Austria.
- Orientalis provincia, *Osterland* 423, 20, 446, 5, 447, 551, 35, 578, 10, 634, 55, 651, 40, 652; terra 429, 30, 438, 439, 1, 440, 1, 441, 1, 445, 10, 600, 5, 606, 620, 45, 623, 35, 624, 40, 631, 640, 25, 647, 648, 35, 649, 20, 651; marcha 375, 5; Orientales partes 402, 10, 598, 5, 599, 20, 623, 30; municiones 651, 20; Orientis partes 523, 5; Orientis provincia 551, 35; Orientis principes 523, 10; march.: Adelbertus (Ursus), Heinricus, Theodericus, Dedo, Heinricus (Ill.), Theodericus, (Fridericus I. marchio Misn.). — Orientales 402, 5, 445, 15, 551, 35, 552, 5, 553, 20, 568, 25, 601, 1, 651, 15; milites 402, 5; spolia 552, 5.
- Orientalis v. Francia, Saxonia, Teutonici; cf. etiam in ind. rer. et verb.
- de Origni, *Origny* (frz. dép. Aisne, arr. Saint-Quentin, cant. Ribemont), dom.: Godefridus de Bouchain.
- Orlamunde, Orlemunde castrum, *Orlamünde ad Saale fl.* (thür. Gb. Altenburg) 32, 1, 372, 1 (Orlamundi). 378, 1, 390, 15, 396, 40 (Horlamunde). 418, 20, 464, 10, 467, 10, 471, 30, 475, 30, 571, 20, 587, 598, 10, 600, 25, 619, 15, 632, 15; comites 467, 10; de O. com.: Hermannus I., Sigefridus III., Albertus, Hermannus II., Hermannus III.
- (perperam Albertus), Otto II. (III.), Herman V.
- Orlan fines, territorium imp. inter Saale et Orla fl. situm 378, 25, 379, 15.
- Orléans v. Aurelianus.
- Orlemunde v. Orlamunde.
- Ormegnies villa parroch., *Ormeignies* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Chièvres) 237, 40.
- Ormisda v. Hormisda.
- Orodocus v. Herodotus.
- Orosius 81, 30, 87, 15, 89, 90, 93, 15, 105, 1, 112, 1, 116, 25.
- Ors villa parroch., *Ors* (frz. dép. Nord, arr. Cambrai, cant. Le Cateau) 237, 45.
- Orsini v. Ursina domus.
- Orsineval villa parroch., *Orsinval* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Ouest) 237, 55; Seneval 238, 15; Ursina vallis 217, 40.
- Ortona (civ.), *Ortona a Mare* (Prov. Chieti, circ. Lanciano) vel *Ortona de' Marsi* (Prov. Aquila, circ. Avezzano, mand. Pescina) 1465, 5.
- Ortrant civ., *Otranto* (Apul.) 390, 20, 609, 10, 611, 25, 613, 30.
- Ortwinus abbas monast. S. Petri Erford. 489, 10.
- Orvieto v. Urbs-vetus.
- Osbertus 207, 20; uxor: Godina; fil.: Gilbertus abbas S. Iohannis monast. Valencen.
- Oschatz v. Ossenicz.
- Osdagus ep. Hildesheim. 944, 15.
- Osede (villa), *fortasse Oese villa*, quae olim prope Elze (pr. Rb. Hildesheim, Kr. Gronau) sita non iam exstat 763, 30.
- Oselle, *Osella* (ital. Prov. Perugia, prope Città di Castello) 1102, 15; monast.: S. Mariae.
- Osenbruge v. Osnabrugge.
- Oslin mons iuxta flumen Primma (bayr. Rb. Pfalz, Ba. Kirchheim-Bolanden) 796, 35, 803, 30; Hoslim 803, 35.
- Osnabrugge (civ.), *Osnabrück* 878, 35, 880, 5, 887, 30, 889, 15, 890, 5; Osenbruge 36, 1; paludes inviae 879, 1; monast. 878, 35; eccl.: S. Gertrudis; Osnabrugensis eccl. 878, 879, 30, 882, 892, 5 (Osnabrugensis); episcopus 883, 5; decimatio 883, 5; Osnabrugenses, Osnaburgenses ep.: Benno I., Benno II., Widekindus; advoc.: Meginbaldus, Liudolphus.
- Os-porci v. Sergius II. papa.
- Ossegg v. Ozzec.
- Osseneroet villa parroch. in decanatu S. Brixii, quae, quin eadem quae Ossenbroeck (belg. Prov. Ostflandern, arr. et cant. Aalst, com. Oordegem) sit, valde dubito 237, 35; cf. Anseroet?
- Ossenicz, Olzenitz municio, *Oschatz* (sächs. Kh. Leipzig) 446, 15, 651, 50.
- Osterburch opp., castrum, *Osterburg ad Biese fl.* (pr. Rb. Magdeburg) 33, 1.
- Osterfeld v. Osterwisen.
- Osterland v. Orientalis provincia.
- Osterroth, Ostirroth villa, *Osterode* (pr. Rb. Hildesheim) 367, 20, 536, 30.
- Osterwik, antea Salingenstede, *Osterwieck* (pr. Rb. Magdeburg, Kr. Halberstadt) 20; episcopus Halberstat transmutatus 20, 5; eccl.: S. Stephani.
- Osterwisen, *Osterfeld inter Ernstroda et Schönau vor dem Wald* (thür. Gb. et Kr. Gotha) 519, 15.
- Ostheim v. Ozenheim.
- Ostia v. Hostia.

- Ostich villa parroch., *Ostiches* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Ath) 237, 40.
- Ostirntunna villa, *Gräfontonna vel Burg-tonna* (thür. Gb. et Kr. Gotha) 637, 45.
- Ostirroth v. Osterroth.
- Osto de Arbra 321, 20.
- Ostrevantum, Obterbentum (pagus), *Ostrevant regio* (frz. dép. Nord, prope Cambrai) 110, 30. 204, 10. 205, 35; Obterbatensis, Ostrevanensis, Ostrevannus pagus, comitatus 108, 45. 110. 111, 1. 133, 10; Austrebatensis pagus 134, 35; Austerbatencium comitatus 206, 40; Ostrogotensis pagus 133, 15; Ostrogotensis ducatus 133, 35; Hostrevannum terra 206, 20; Ostrevanensis decanatus 234, 40 — 238, 45; Hostrevanensium gesta 81, 35; Obterbatensium eccl. destructionis historia 173, 35; dux: Adalbaldu; com.: Aldebertus, Godefridus; dom.: Godefridus de Bouchain; Ostrevandensis, Austrevanensis archidiacon.: Robertus.
- Ostrofranci v. Franci.
- Ostrogoti, Ostrogothi 84, 35. 108, 45. 110. 112. 113. 115, 1. 116, 1—118, 40. 119, 25—121, 20. 123, 25. 180, 25; regnum 115, 1; Austrazii sive Ostrogoti 110, 5; reges: Wignitarius, Walamerus, Thudemerus, Theodericus, Athalaricus, Erarius, Totila. — Ostrogocia (pars Hanoniae) 112, 30; Ostrogocia inferior 120, 30; Ostrogocia deinde Ostrevannus 110, 25; Ostrogocia seu Ostrevannus 108, 45; Ostrogotensis pagus v. Ostrevantum.
- Osvelde (civ.), *Oebisfelde* (pr. Rb. Magdeburg, Kr. Gardelegen) 33, 45.
- s. Oswaldus rex (Northumbr.), mart. 485, 10. 774, 5; reliquiae 482, 20. 486, 5. 764, 20. 765, 15. 787, 25; festum 765, 20.
- Otacker, Otacherus, Otaggerus, Otakar-us, Otakerus v. Odackarus.
- Otericus praepos. Nonantul. 989, 35.
- Otgarius, Otkarius archiep. Mogunt. 515. 1342.
- Otgarus v. Okerus.
- Otgis v. Edidis.
- Othaccar v. Odackarus.
- Othebirn v. Audovera.
- Othelricus, Othelricus v. Udalricus.
- Otho, Othto v. Otto.
- Othwinus ep. Hildensem., mon. Aug. 944, 15.
- Otingen v. Ottinga.
- Otkarius v. Otgarius.
- Otkarus v. Odackarus.
- s. Otmarus, Ottmarus cf. 784, 15; reliquiae 482.
- Otocharus v. Odackarus.
- Otranto v. Ortrant.
- Ottakar, Ottakerius v. Odackarus.
- Ottav. v. Octav.
- Ottenhausen v. Utenhusin.
- Othto v. Otto.
- Oththocarus, Oththokarus v. Odackarus.
- Ottik v. Otto II. dux Moraw.
- Ottinga, Otingen, Ötingen (villa), *All-ötting* (bayr. Rb. Oberbayern) 721, 20. 825, 5. 1490, 1. 1491, 5; Hetingen 722, 25.
- Ottmarus v. Otmarus.
- Otto, Ottho, Otho, Othto, Octo, Odo, Oddo.
- Otto, Otho, Ottho, Octo, Oddo Magnus, I. rex, imp. Rom., fil. Heinrici I. regis Teuton. 8. 9. 23, 40. 28. 84, 35. 128. 156. 169, 30. 170, 10. 178. 180, 1—182, 35. 183. 515. 657, 20. 662, 1—664, 5. 743. 746, 25. 749. 750. 752, 20. 753, 10. 954, 30—957, 1. 1436. 1457, 25. 1459, 10. 1460; immo Otto II. imp. 516, 1; familia 28, 15; uxores: Edidis vel Otgis, Adelheidis; liberi: Liudolfus, Otto II., Wilhelmus, Matildis.
- Otto, Ottho, Octo II. rex, imp. Rom., fil. Ottonis I. imp. 8. 9. 183, 45. 184. 516. 657, 20. 740, 25. 749, 20. 752. 758, 5. 803, 35. 1028, 5. 1127. 1128, 1. 1436, 20. 1457, 25. 1460, 5; *perperam* Otto I. imp. 516, 1; uxor: Theophanu; fil.: Otto III. imp.
- Otto, Octo III. rex, imp. Rom., cesar, fil. Ottonis II. imp. 9. 20, 15. 28, 20. 38, 45. 157, 5. 186, 1. 516. 657, 20. 746, 35. 749, 25. 752, 25. 753, 10. 841, 30. 843. 964, 45. 967, 40. 1361, 15. 1408, 1. 1409. 1437, 1. 1458. 1460, 5. 1472, 10. 1473, 1; Mirabilia mundi 1460, 10; *perperam* uxor 516, 20; fil. patru: Heinricus II. imp.
- Otto, Otho, Ottho de Brunswick, IV. rex, imp. Rom., fil. Heinrici Leonis, ducis Bavar. et Sax. 4. 12, 45. 24, 30—26, 5. 30. 33, 1. 36. 37. 41, 10. 264, 15. 269. 270, 1. 272, 30. 274, 20. 282, 25. 372. 379, 1—385, 20. 535, 40. 560. 561, 25. 562. 564, 20. 565, 20. 566, 35. 567, 10. 568, 30. 569. 571, 30. 575, 35. 576. 578, 5—581, 20. 583. 584. 587, 35. 589, 15; dux de Brunswig 560, 15. 561, 25; uxores: Beatrix, Maria; dapifer: Guncelinus (de Wolfenbüttel).
- Odo rex Gall. (Franc. Occid.) 173. 176, 1. 831; fr.: Robertus I. rex.
- Otto I. (card.) ep. Ost. v. Urbanus II. papa.
- Otto card. ep. Port. 398, 10.
- Odo card. ep. Tuscul., apostolicae sedis legatus 309. 313. 315. 328, 5.
- Otto archiep. Magdeburg., fil. Ottonis I. lantgr. Hass. 451, 20. 469, 25. 653, 60.
- (Odo Rigoldus) archiep. Rothomag. 403, 45. 625, 15.
- s. Otto I. ep. Babenberg. 11, 5. 18, 20. 365, 40; reliquiae 765, 15; natale 765, 20.
- Otto II. ep. Babenberg. 36, 10. 377, 20.
- Odo ep. Camerac. 157, 25. 196. 197. 204, 10; abbas S. Martini monast. Tornac. 197. 204, 10; magister scolarium rector 196.
- Otto ep. Halberstad. 361, 15. 362, 20. 363, 10. 532, 35. 936, 35.
- Otto I. ep. Herbipol., maior prepos. Herbipol. 380, 5.
- Otto Wolfskele, II. ep. Herbipol., canon. S. Kiliani eccl. maioris Herbipol. 460.
- Otto (immo Poppo II.) ep. Herbipol. 516, 10.
- Otto I. ep. Hildensem., fil. Ottonis I. ducis Brunsw. et Luneburg. 26, 25. 27, 1. 31, 10.
- (Otto I.) ep. Monast. 385, 25. 386. 591.
- (Otto) ep. Paderborn. 421, 10. 633, 35.
- (Otto) ep. Patav. 42, 10.
- Otto ep. Ratispon. 357, 15.
- (Otto II.) ep. Traiect. 385, 25. 386, 15. 591.
- Odo abbas cenob. Bone-spei 218, 35. 219.
- Otto canon. Magdeburg., fil. Heinrici I. com. de Anhalt 31, 25.
- Otto mon. Sar. 694, 25.
- Otto prepos. S. Gwidonis (Spir.), cancell. Rudolphi regis Rom. 407, 5. 627, 20.
- Othto miles ord. Crucif. (Templar.), fil. Alberti I. ducis Brunswic. 26, 40. 27, 10.
- Otto dux Austr. et Stir., fil. Alberti I. regis Rom. 458, 10. 655, 25. 674, 40; uxor: (Anna).
- Otto dux (Bavar. et Suev.), fil. Liudolfi ducis Suev. 516, 1. 740, 25. 757, 30. 758.
- Otto dux Bavar., comes de Nordheim 23, 15. 524; filii: Heinricus marchio Fris., Thymo (immo Cuno) comes de Bechelingen.
- Otto I. dux Bavar., VI. comes palat. Bavar. 3. 15. 368, 10. 369, 5. 373, 25. 374, 10. 537, 15. 563, 20. 564, 5. 657, 30; liberi: Lödewig, Sophia; fr.: Conradus I. archiep. Mogunt., Otto VII. comes palat.
- Otto II. dux Bavar. 3. 535, 45. 722, 20. 747, 20; uxor: Agnes; filii: Ludewicus, Heinricus.
- Otto III. dux Bavar. (infer.), fil. Heinrici I. ducis 3, 35 (Octo). 431, 35. 641, 20. 671, 10. 672, 25; uxor: (Catharina).
- Otto, Ottho I. dux Brunswic. et Luneburg., fil. Wilhelmi ducis Luneburg. 26. 27, 1. 30, 40—32, 40. 399, 15. 621; uxor: Mechtildis; liberi: Mechtildis, Helena, Otto, Elisabeth, Albertus, Iohannes, Otto, Conradus, Adelheydis, Agnes.
- Otto fil. primogenitus Ottonis I. ducis Brunswic. et Luneburg. 30, 40.
- Otto dux Burgund., fil. Hugonis Magni ducis Franc. 180; uxor: (Liutgardis).
- Otto dux (Carinth.), fil. Conradi ducis (Lotharing.) 804, 1.
- Otto dux Lotharing. (infer.), fil. Karoli ducis 178, 30. 184. 186, 5. 516, 15.
- Otto II. dux Luneburg., fil. Iohannis ducis 27, 1. 421, 15.
- (Otto I.) dux Meran. 31, 25. 385, 25. 600, 1; uxor: Sophia.
- Otto I. dux Moraw., fil. Bracezlai I. ducis Bohem. 38, 55. 39; filii: Zuatopluk, Ottik.
- Otto II. dux Moraw., fil. Ottonis I. ducis 39, 30 (Ottik). 40. 361, 35. 362, 5. 531.
- Otto, Octo Magnus, dux Sax., fil. (Liutolfi) com. 7, 55. 8, 5. 1459, 15; fil.: Heinricus I. rex.
- Othto dux Sax. v. Ordolfus.
- (Otto II) dux Stetin. (Pomer.) 573, 20.
- Otto comes (potius marchio) de Swinford, III. dux Swev. 38, 50. 521, 35; soror (*perperam* filia): Iuditha.
- Otto VII. comes palat. Bavar. 373, 25. 374, 10; fil.: Otto VIII. comes palat.; fr.: Otto I. dux Bavar., Conradus I. archiep. Mogunt.
- Otto VIII. de Witelesbach, comes palat. (Bavar.), fil. Ottonis VII. com. palat. 4, 10. 24, 30. 37, 5. 41, 15. 264, 5. 380. 381, 10. 574, 15—576, 15. 721, 20.
- Otto (II. comes palat. Burgund.), Argardo, fil. Friderici I. imp. 3, 15. 30, 1.
- (Otto V.) comes Burgund. 671, 15.
- Otto I. lantgrav. Hass. 447, 10. 451, 20. 652, 5. 657; filii: Heinricus II. lantgr., Otto archiep. Magdeburg, Lode-wicus I. lantgr.; *perperam*: Balthasar, Ludovicus, Wilhelmus.
- Otto I. marchio Brandenburg., fil. Alberti Ursi I. march. 31, 40. 32. 36, 5; filii: Otto II., Albertus II., Henricus.
- Otto Largus, II. marchio Brandenburg., fil. Ottonis I. march. 32. 33, 5. 377, 20; uxor: Ala.
- Otto, Ottho III. marchio Brandenburg., fil. Alberti II. march. 30. 32, 40—34, 50. 42. 401, 1. 403, 5. 622, 30. 624, 45; fil. 403, 5. 624, 45; liberi

- 33, 5; notarius 34, 25; uxor: Beatrix; liberi: Iohannes III., Otto Magnus V., Conegundis, Mechtildis, Albertus III., Otto VI.
- Otto Cum-telo, IV. marchio Brandenburg., fil. Iohannis I. march. 29, 15, 33, 45, 421, 15, 431, 15, 633, 35, 641, 10; uxor: Eilicha.
- Otto Longus, Magnus, V. marchio Brandenburg., fil. Ottonis III. march. 31, 30, 34, 414, 10, 415, 25, 421, 15, 423, 10, 633, 35; filia: Beatrix.
- Otto VI. marchio Brandenburg., fil. Ottonis III. march., mon. Lenin. 34, 5.
- Otto marchio Misn., fil. Conradi march. 32, 5, 36, 10, 376, 5, 523, 1, 527, 10, 541, 543, 45, 544, 20; uxor: Hade-wigis; liberi: Albertus, Theodericus, Adyla.
- Otto marchio (Septentrion.) v. Udo III. marchio.
- Otto I. comes de Anhalt, fil. Heinrichi II. com. 27, 5, 31, 421, 20, 633, 40.
- (Otto) comes de Arnsowe 642, 55; filia: Elizabeth.
- Otto, Ottho comes Aschariae, de Bal-lenstede 18, 5, 23, 35, 28, 50, 31, 40, 1330, 30; dux Sax. 1330, 30; uxor: Eilica; fil.: Albertus I. marchio.
- Odo (I. comes Bles.) 175, 30.
- Otto, Odo (II. comes Bles. et Campan.) 187, 20, 518, 20.
- (Odo de Burgundia, comes Nivern.) comes Borbonii 329, 1.
- (Otto III.) comes de Bren 421, 20, 633, 40.
- (Otto II.) dux (*immo* comes) Ghelr. 327, 20.
- (Otto) comes (de Hardekke) 723, 5; fr.: (Conradus) comes de Plagen.
- Otto comes de Northeim, fil. Heinrichi Pinguis com. 14, 50.
- Otto II. (III.) comes de Orlamunde 410, 30, 418, 20, 632, 15; fr.: Albertus (*vel potius* Hermannus III.).
- Otto comes (de Rineck) 367, 5.
- Otto Ytalicus (comes Sabaud.) 524, 1; uxor: Adelheidis; filia: Berchta.
- (Otto) comes (de Wolfrathshusen) 13, 45.
- (Otto I, non IV.) burggrav. de Kerch-berg 437, 1, 645, 25.
- Otto nob. de Lengenbach 787, 5; fr.: Hartuicus de Rechperch, Heiden-ricus de Purchstalle.
- Otto de Machlande 787, 5; fr.: Walt-chün.
- Otto de Stuternheim (miles) 451, 15, 653, 5.
- (Otto I.) dom. de Trasnies 234, 5.
- (Otto II.) dom. de Trazegnies 318, 35.
- Ottocarus v. Odackarus.
- Ottovianorum dominium, quod nunc dicitur Belvacinium 109, 25.
- Oudeghien villa parroch., *Oudeghien* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Lessines) 237, 40; *fortasse etiam* Endenghien, Endignien 235, 10; Den-denghien 235, 35.
- Oudenhove v. Odenone.
- Oulignien, Ollignies (belg. Prov. Henne-gau, arr. Soignies, cant. Lessines) 237, 40.
- Ourricus v. Udalicus.
- Ourscamp v. Ursicampi cenob.
- Ovacra (fl.), *Ocker*, qui in *Aller* fl. influit 20, 5.
- Ovo (Samuel Aba) rex Ung. 520, 45.
- Oysi v. Oizi.
- Ozenheim eccl., *Ostheim* (thür. Gb. Wei-mar, prope Meiningen) 758, 50.
- Ozies villa parroch., *fortasse Offies* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Solre-le-Château, com. Dimont) 237, 45.
- Ozzec (monast.), *Ossegg* (böh. G. Laun, Pol.-B. Dux) 683, 10, 689, 15, 693, 15; mon.: (Zlavko), Rudgerus.

P.

- Pabia v. Papia.
- Pabo comes (Carantan.) 744, 35.
- Pabula (terra), *Pevèle regio inter Lille, Douai, Tournai civ. sita* 110, 165, 35; Pabulosa terra 108.
- Pacificus minister ord. Min. in Francia 250, 283, 1.
- Pacina v. S. Mariae in Pacina.
- Padebornensis, Padeburgensis, Pade-burnensis, Paderburnensis, Pader-brunnensis v. Patrobrunnensis locus.
- Padolirone insula, *Polirone* (Lombard., Prov. Mantua, circ. Gonzaga) 975, 20; monast.: S. Benedicti.
- Padua (civ.), *Padua* (Venet.) 282, 15, 404, 45, 613, 45.
- Padus fl., *Po* 255, 5, 975, 20, 1004, 1066, 25, 1230, 45, 1319, 10, 1326, 15, 1455.
- Paganus presb. eccl. in Sexto 1265, 1, 1266, 10.
- Paganus Aurelianensis (miles, qui cru-cem assumpsit) 242, 10.
- Paganus, fil. Suppi de Montereale 1475, 20; fil.: Guibertus.
- Paginus v. Walramus III. dux Brabanc.
- Palacii principatus v. Renus.
- Palaciolus collis in Urbe Rom. 1279, 45.
- Palamedes 92, 40.
- Palatinus mons Rom. 525, 5.
- Palborn v. Patrobrunnensis locus.
- Palermo v. Balerna castrum.
- Palestina 106, 5, 386, 15, 591, 35; Fale-stis id est Palestina 95, 1.
- Palestrina v. Prenestina civ.
- Palma v. Bapalmis.
- s. Palmacii reliquiae 777, 10.
- Palme (villa), *Pamel* (belg. Prov. Ost-flandern, arr., cant., com. Oudenaarde) 322; Palmensis curia 320, 10; Pal-mensis iusticia 321, 35.
- Palna, *Polna rivus* (mähr. G. Brunn, Pol. Bz. Neustadt) 689, 5.
- de Paluel, *Palluel-près-d'Oisy* (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Mar-quion): Iohannes.
- Pamel v. Palme.
- Pan ydolum 94, 1, 109, 40; Pan phanum in medio Carbonariae silvae 100, 40, 101, 1.
- S. Pancratii alt. Eptern. 771, 40, 772, 1.
- S. Pancratii orator. Eptern. 772, 5.
- s. Pancracius, Pancratius mart. 765, 15, 766, 30, 770, 772, 5, 779, 784, 5; cor-pus 776, 10; reliquiae 197, 20, 482, 20, 758, 15, 764, 769, 20, 771, 40, 772, 774, 15, 775, 777, 10—779, 20, 780, 35, 782, 25, 972, 20; festum 765, 20.
- Pandulfus, Pandolfus.**
- Pandulfus II. princ. Capuan. 1411, 5.
- Pandulfus, Pandolfus IV. princ. Ca-puan. 1123, 1124, 1, 1125, 35, 1412, 1—1414, 5, 1415, 5; (fil.): Pandulfus.
- Pandulfus V. princ. (Capuan.), comes Tean. 1412, 1, 1413, 1.
- Pandulfus VI. princ. Capuan., (fil. Pan-dulfi IV. princ.) 1414, 15, 1415, 10.
- Pandulfus nob. Capuan. 1124.
- Pandulfus fil. Gualae 1126.
- Pannonia, Panonia 90, 5, 93, 111, 30, 375, 5, 518, 15, 520, 30, 521, 1, 528, 30, 658, 20, 734, 30, 735, 25, 737, 10, 854, 1142, 10, 1432, 10; Pannoniae sive Ungariae partes 39, 30; Pannonia vel Propancia 101, 1; reges (Ungar.): Stephanus I., Andreas I., s. Ladis-laus, (Bela III.); cf. Ungari; dux: Ludowitus (Pannon. inf.); comes: Rihheri. — Pannonii 97, 15, 101, 1, 108, 10, 854, 20; historiae 88, 30.
- S. Pantaleonis, Panthaleonis monast. Colon. 8, 40, 488, 10, 781, 885, 25, 1381; abb.: Herimannus, Humber-tus; mon.: A(eclinus?).
- s. Pantaleon, Panthaleon mart. 766, 30, 769, 35, 775, 20; reliquiae 483, 5, 764, 40, 771, 15, 787, 25, 972, 5, 1485, 15; festum 450, 30.
- Pantheon (Rom.) 125, 25.
- Pantianum castrum, *Panzano* (Emil., Prov. et circ. Bologna, com. Castel-franco dell' Emilia) 990, 5.
- de Papenheim, *Pappenheim ad Alt-mühl fl.* (bayr. Rb. Mittelfranken), marsch.: (Heinricus).
- Papia urbs, civ., *Pavia* (Lombard.) 8, 40, 9, 1, 13, 40, 15, 35, 180, 15, 368, 20, 372, 1, 734 (Pabia), 735, 1, 989, 996, 10, 1002, 1, 1005, 1—1007, 10, 1015, 5, 1066, 1106, 30, 1450, 10—1454, 15, 1456, 1458, 1459; Tici-nensis urbs 1013, 20, 1450, 10, 1451, 10; Ticinum (*immo* Brixia) civ. 884, 1; Christicola 1450, 15; ep. 1450, 20; comes 1454, 5; comites palatii 1451, 1; ep.: Petrus III.; camera regis Langob. 1451, 10—1459, 5; came-rarius 1452, 1, 1453, 10, 1454, 10, 1455, 1, 1456, 1458, 5; camerae ma-gister 1452, 15, 1453, 1454, 1456, 1457, 1458, 1; magistri camerae: Gisulfus, Ayraldus, Agisulfus; nego-ciatores 1457, 15; magistri monetae 1454, 1; monetarii 1454; piscatores 1456, 1; magister piscatorum 1456, 1; nautae et nauterii 1456, 15; duo ma-gistri nautarum 1456, 15; corarii 1456, 5; saponarii 1456, 20; honoran-ciae 1450, 10, 1459, 5; Papienses dena-rii 1452, 20, 1454, 1457, 1; soldi 1453, 10, 1456, 10; palatium 1005, 20, 1006, 1450, 20, 1452, 10, 1453; eccl.: S. Martini, S. Michaelis maioris, S. Petri, qui dicitur Leprosorum, S. Syri; porta: S. Iohannis. — Tici-nenses 989, 1; Papienses cives: An-dreas, Madelbertus; Papiensis: Pe-trus ep. Florent.
- Papignien, Pappingnien villa parroch., *Papignies ad Dendre fl.* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Lessi-nes) 237, 10, 323, 10.
- Pappenheim v. Papenheim.
- Pappioelle villa parroch., *Popuelles* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Celles) 237, 5.
- Paratus v. Baderatus ep. Patrobrun.
- de Parcenay silva, *Chacenay* (frz. dép. Aube, arr. Bar-sur-Seine, cant. Es-soyes) 302; de P. baro: Evrardus.
- Paris Alexander 115, 45.
- Parisiacum (*immo* Pontiliacum) pala-cium reg., *Pontailier-sur-Saône* (frz. dép. Côte-d'Or) 154, 35.
- Parisius, Parisiensis urbs, civ., *Paris* 112, 5, 116, 40, 122, 30, 137, 1, 142, 173, 175, 1, 180, 5, 188, 15, 230, 45, 243, 30, 260, 264, 5, 291, 292, 1, 302, 35, 313, 20, 328, 30, 392, 25, 401, 20, 405, 616, 30, 618, 623, 10, 626, 666, 25 (villa), 717, 5, 811, 824, 20, 825, 15, 828, 10, 834, 1, 1488, 10, 1491; Luthe-sia, quae Parisius nunc dicitur 101, 35; Luthetia 115, 45; Parisiensis theo-logi magistri 400, 621, 35; scolares 302, 30; arx 616, 30; insula 811; pro-loquutor 333, 5; denarius 412, 25, 628, 55; solidi 304, 10; eccl. 811, 10; eccl.

- et monast.: S. Dyonisii, S. Mariae virg., Minorum fr., S. Victoris; Parisienses ep.: s. Germanus, Ercanradus II.; com.: Odo, Robertus, Hugo Magnus, Hugo Capet. — Parisi 115, 45; Parisienses cives 618, 40; Parisiensis: Hugo de S. Victore.
- Parma civ., *Parma (Emil.)* 989, 10. 1158, 20. 1162, 35. 1314—1327; Barma 604, 45; Parmensis civ., urbs 1316, 30. 1318, 35; capitaneus 1326, 30; burgenses 605, 1; cives 605, 5; populus 1318, 5; palladium 605, 5; eccl. 1326, 10; eccl. maior 1321, 40; cathedralis eccl. 1326; ep.: Kadulus, Eberhardus, Wido, s. Bernardus, Lanfranchus; diaconus: Albertus; clericus: Rolandus; Parmensis insula 1303, 35. — Parmenses 1318, 35; (Parmensis): Petrus Bonifilii.
- Parrona v. Perona.
- s. Parthenii mart. reliquiae 769, 20.
- Parthenopolis, Parthinopolitanus, Partinopolis v. Magdeburg.
- Paschalis, Pascalis, Pascualis I. papa 162, 20—164, 10. 738, 30. 739, 20.
- Paschalis, Pascalis II. papa *antea* Raynerius card. presb. (tit. S. Clementis) 11. 12, 1. 29, 20. 204, 10. 359. 360, 20. 528, 25. 917, 5. 922. 974, 20. 1310, 15. 1312. 1313. 1317, 10. 1318; Pascasius 1325, 35; Paschasius 204, 35. 206, 40; litterae 917, 35.
- Paschalis III. (anti) papa, *antea* Gwido (Cremensis card.) 369, 35. 370, 20. 371, 10. 538, 5; Paschasius 1486, 5.
- de Paschiertrau vicus Camerac. civ. 867, 30.
- Passinianum, Passianum, Passinianense, Passinianese, Passiniense cenob., *Passignano (Tosc., Prov. et circ. Florenz, del. S. Casciano, com. Barberino di Val d'Elsa)* 1083, 30. 1086, 25. 1087, 5. 1088, 40. 1092. 1100, 35. 1101, 30. 1102, 25. 1103, 30; monast.: S. Michaelis; abbas: Letus; prior: Petrus; mon.: Gerardus, Iohannes, Tebertus; patronus: Benzo.
- Pastor, fil. Alberti 1467, 1.
- Pasturellus mutus (Valentiae sanatus) 1346.
- Patavia civ., *Passau ad Danubium fl. (bayr. Rb. Niederbayern)* 42, 35. 948; Pataviensis eccl. 787, 20; Patavienses ep.: Gundpoto, (Udalricus I.), Reimarus, Otto, (Petrus).
- Paterbrunnens. v. Patrobrunnensis civ.
- Patereni 146, 10.
- Paterniaca villa, *Peterlingen (Payerne, schweiz. Kt. Waadt)* 1333, 15. 1334, 1; Paterniacum monast. 1041, 1; prior: Adraldus.
- s. Paterni reliquiae 818, 5.
- Patratu v. Baderatus ep. Patrobrun.
- Patrobrunnensis civ., locus, *Paderborn (pr. Rb. Minden)* 13, 15 (Patherbrunnensis civ.). 807, 10. 809. 812; Bateburn, Baterborn 515, 15; Paborn 521, 10; Paterbrunnense incendium 20, 15; sacerdotes 812; sacerdotes nobiles 807; levitae 807, 15; diaconi 812, 15; congregatio sancta 809; basilica 812; templum principale 13, 10; monast. 807, 15; Paderbrunnensis, Paderburnensis diocesis 797, 15. 995, 15; Paderburnenses, Paderbrunnenses, Padeburnenses, Patherbrunnenses, Patriprunnenses, Padebornenses, Padeburgenses ep.: Baderatus, Meinwercus (*perperam* Heinrichus), Rodharius sive Rodolphus, Immadus, (Heinricus II.), Bernardus I., Simon I., (Otto); archidiaconus: Mainulfus; diaconus: Adricus; subdiaconus: Drudwinus; presb.: Adalbertus; advocatus: Folodacus.
- (s.) Paula (Bethleem.) 115, 45.
- Paula cf. Paulina.
- S. Paulinae cella, *Paulinzelle (thür. Gb. Schwarzburg-Rudolstadt, Kr. Rudolstadt)* 395, 30. 922, 15—925, 10. 936, 1—938, 45; altare princ. 936, 30; altaria: S. Benedicti, S. Crucis, S. Nicolai; abbas 922, 30. 936; abb.: Gerungus, Odalricus; mon.: Lambertus, Suarzo; advocati: Sizo comes, Ludewicus; cf. S. Mariae cella.
- s. Paulina filia Morechonis, uxor Odalrici 910, 35—938, 40; maritus primus 912, 40. 913, 10; filii 936, 20; Paula 912; Paulina, non Paula dicta 912, 25; translatio 936; reliquiae 936, 30; fratrueis: Heinrichus.
- s. Paulini reliquiae 972, 30.
- Paulinus ep. Nolan. 1199, 5.
- S. Pauli, de S. Paulo com. v. Sancti Pauli com.
- S. Pauli burgus (Emil.?) 1322, 25.
- S. Pauli eccl., monast. etc. v. SS. Petri et Pauli eccl., monast. etc. Elnon., Epternac., Erford., Haspr., Marchen., (in M. Amiata), Rothnac.
- S. Pauli eccl. Erford. 385, 20; plebanus: Gerwicus.
- S. Pauli campana eccl. S. Petri Erford. 396, 25.
- S. Pauli monast. Pis., *San Paolo all' Arno* 1102, 10.
- S. Pauli monast. Ratisbon. 747.
- S. Pauli monast. de Razolo v. Razolum.
- S. Pauli monast. Rom., *San Paolo fuori le mura* 1118, 25. 1140, 20; abbas: Leo.
- S. Pauli monast. dictum Rubevallis in Zonia iuxta Bruxellam 789, 35.
- s. Paulus apost. 482. 483, 40. 486. 487, 20. 578, 25. 615, 25. 663, 5. 773, 40. 787, 25. 1466, 30. 1484, 30; reliquiae 482, 15. 483, 10. 484, 25. 488, 5. 764, 15. 765. 769, 5. 771. 773, 30. 774, 20. 775, 25—777, 25. 780, 20. 782. 785, 10. 787, 20. 817, 25; festum 639, 15. 716, 30; conversio 469, 35; commemoracio 626, 5; v. etiam Petrus. Cf. Add.
- s. Paulus primus heremita 354, 35. 798, 15; reliquiae 774, 15. 786, 1; Pauli 1041, 35.
- Paulus (I. papa) 158, 30.
- Paulus ep. Fulgin. 1484, 20.
- Paulus mon. S. Benedicti monast. Capuan. 1131. 1132.
- Paulus mon. Septim. 1105, 45.
- Paulus Lucensis quidam 1268, 25.
- Paumburch, Pomburch monast., *Baumburg ad Alz fl. (bayr. Rb. Oberbayern, Ba. Traunstein, prope Trostberg)* 722, 10. 723, 1; domestici 722, 10; praepos.: (Eberhardus).
- Pausitano (opp.), *Positano in paeninsula Amalfitana* 1018, 1.
- Pauzana v. Pozanum.
- s. Pavacius (ep. Cenoman.) 809, 15.
- Pavia v. Papia.
- Pavimbergensis v. Bambergensis.
- de Pecha: Iohannes archiep. Canterbur.
- Pecio, fil. Leonis presb. Aretin. 1476; filii: Martinus laicus, Iohannes laicus.
- Pecius Aretin. 1481, 10; fil.: Gebizo pr.
- Pecquencourt v. Peskenecourt.
- Peduculosus portus (ad Padum fl.), *Belgioioso (Prov. et circ. Pavia)* 1004, 10.
- Pegau v. Pigavia.
- Peilstein v. Pilsteine.
- Peissant villa parroch., *Peissant (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Merbes-le-Château)* 237, 15.
- de Pekahe: Rüdolfus.
- s. Pelagiae virg. reliquiae 484, 40.
- s. Pelagii mart. reliquiae 482, 20. 764, 40.
- Pelagius (I. papa) 124, 20.
- Pelagius (II. papa) 125, 1.
- Pelagius card. ep. Alban., apostol. sedis legatus 387, 20. 388, 1. 389, 10. 592, 45.
- Penestrinus v. Prenestina civ.
- Penna, Pennensis, Pinnensis civ., *Penne ad Tavo fl. (Prov. Teramo)* 955. 956, 30. 957, 1. 1462, 15. 1463, 5—1467, 1; eccl.: SS. Mariae et Maximi; eccl. 955, 10. 956, 30. 1462, 15. 1463, 1. 1465, 1—1467, 5; comitatus 1462, 25; eccl. thesauri 1466, 1; episcopium 955, 10. 956, 30; episcopatus 1464, 10; ep. 1462, 15. 1466, 35; canonici 1464, 10. 1465, 15. 1466; clerici 1464, 10; ep.: Garibaldus, (Iohannes I.), Berardus, Iohannes II.; (com.): Bernardus, Trasmundus.
- Penthesilea 1234, 30.
- Peranhardus v. Bernhardus.
- Perche v. Pertica.
- Perchtesgaden monast., *Berchtesgaden (bayr. Rb. Oberbayern)* 535, 35.
- Perchtoldus v. Bertoldus.
- Peregrinus, Pilgrimus, Pilgrinus, Pilgerinus.
- s. Peregrini mart. reliquiae 482. 764, 20. 765, 10; festivitas 765, 35.
- Pilgrimus I. archiep. Salisburg. 742.
- Peregrinus, Pilgerinus, Pilgrinus abbas monast. S. Petri Erford. 371, 35. 377, 5. 488, 35.
- Perensis ep.: Dominicus.
- de Perge, *Perg (Oberösterreich, ad Naarn fl.)*: Adalrammus, Adelbertus.
- Perhtoldus v. Bertoldus.
- Périgueux, Férigord v. Petragoricensis eccl.
- Perngerus v. Berengarius.
- Pernhardus v. Bernhardus.
- Pero v. Bero.
- Perona (civ.), *Péronne (frz. dép. Somme)* 137, 35. 173, 30 (Parrona). 176. 220, 25. 240, 10. 260. 283, 5. 290. 291, 1. 300, 45—302, 1. 309, 20; monast. 137, 35; Peronensis abbas: Ultanus; eccl.: S. Fursei; de P. dom.: Anselmus.
- Péronnes v. Pieronne.
- s. Perpetuae reliquiae 774, 15. 818, 15.
- b. Perpetui monast. (in Dinant opp.) 1382, 15.
- Perpigianum (civ.), *Perpignan (frz. dép. Pyrénées-orientales)* 715, 45.
- Perreumont v. Petrosus-mons.
- Persae 7, 20. 80. 81, 10. 126, 1. 751, 30; Perses 103, 20; Persarum pretor 126, 1; reges: Cyrus, Cambises, Darius I., Xerxes, Aswerus, Artaxerxes I., Darius III., Cosdroes II. — Persis 126, 1; Feris id est Persis 95, 1.
- Pertari rex Langobard. 1433, 5.
- Pertholdus v. Bertoldus.
- de Pertica, de la Perche, Perticensis, *Le Perche regio (frz. dép. Eure-et-Loir et Orne)*, com.: Godefredus, Stephanus.
- Perusium, Perusia, Perusina civ., *Perugia Umbriae* 274, 15. 589. 617, 15. 712, 1. 715. 716. 750, 25; palatium 712, 1; ep. (*perperam, immo* Pisaurensis): s. Florentius. — Perusini 716, 20.
- Peruwelz v. Pieruwes.

- Pesaro v. Pisaurensis ep.
 Pescara v. Piscaria.
 Peskencourt villa parroch., *Pesquen-court* (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Marchiennes) 237, 25.
 Pessen v. Presburg.
 Peterlingen v. Paterniacum monast.
 Petersberg v. S. Petri Mons Erford., Serenus Mons.
 Petit-Enghien v. Ainghien le Petit.
 Petit-Fayt v. Fait Villa.
 Petit Roes villa parroch., *Petit Roelx-lez-Braine* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Enghien) 237, 20.
 Petit Wargny villa parroch., *Wargnies-le-Petit* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Ouest) 237, 25.
 Petowa (civ.), *Pettau ad Drau fl.* (Südsteiermark, hodie Jugoslaw.) 742, 1; eccl. 742, 1.
 Petragoricensis eccl., *Périgueux* (frz. dép. Dordogne) 134, 45; Petragoricum solum, *Périgord regio* 134, 40.
 de Petraponte, *fortasse Pierrepont* (frz. dép. Aisne, arr. Laon, cant. Marle), dom.: Robertus.
 Petrissa ux. Pribezlaï reg. Slav. 31, 40.
 S. Petronellae schella in S. Petri monast. Erford. 437, 5.
 s. Petronella, Petronilla virgo 486, 35; reliquiae 771, 25. 774, 15.
 Petrosus-mons, *Prémont* (frz. dép. Aisne, arr. Saint-Quentin, cant. Bohain) 231, 20; Perreumont villa parroch. 206, 35.
 (S. Petri) monast. Altenburg. 927, 15.
 S. Petri cenob. Altimont. 172, 10.
 S. Petri altare in eccl. S. Donati Aret. 1478, 20.
 S. Petri eccl. Ariensis 191, 10.
 (S. Petri) princ. apost. eccl. (Assis.) 248.
 (S. Petri) princ. apost. eccl. Aulic. 941. 942; altare 942, 1.
 S. Petri monast. Benevent. 1149, 35. 1150; abbatissa: Offa.
 S. Petri altare in maiore eccl. Bob. 1002, 30. 1003, 1. 1014, 5.
 S. Petri alt. Brunwil. 776, 20.
 S. Petri eccl. (Camerac.) 868, 20.
 S. Petri abbatia Cathalan. 192, 20.
 S. Petri eccl. *inter Cenoman. et Carnot. civ. sita* 810, 25.
 S. Petri maior eccl. Colon. 360, 10. 530, 20. 537, 25. 848, 20. 889, 5. 948, 15. 949; canon.: Everhelmus, b. Lambertus.
 SS. Petri et Landelini eccl. Crispin. 194, 15; abb.: Raynerus, Lantbertus.
 SS. Petri et Pauli apost. eccl. Elnon. 133. 138, 50. 139, 1. 159, 30. 165, 35.
 SS. Petri et Pauli eccl. Epternac. 774.
 SS. Petri et Pauli apost. in Monte monast. s. Benedicti ord. Erford., S. Petri Mons Erford. 356, 20. 358, 25. 362, 45. 365, 25. 366, 10. 367, 1. 377, 5. 385, 30. 389, 35—394, 15. 395, 30. 396, 20—401, 25. 410, 35. 411, 1. 418, 10. 419, 35. 422. 423. 426, 30. 428, 35. 431. 434, 40. 437, 5. 438, 40. 440, 1. 441, 10. 442, 30. 455, 5. 457, 25. 460. 461, 30. 463, 30—465, 25. 466. 468. 471, 1. 472. 480, 5. 481, 20. 482, 45. 487, 35. 488. 515, 5. 525, 1. 535, 20. 614, 1. 618, 25. 629. 632, 1. 633, 45. 634. 647, 40. 648, 35. 649, 25. 650; conventus 395, 30. 397, 10. 398, 50. 427, 10. 430; congregacio 634, 20; monachi 629, 45; dedicacio 419, 35; ambitus 461, 30; chorus 634, 5; pomerium 633, 45; cap.: S. Mariae, S. Mariae Magdalene, Omnium Sanctorum; alt.: S. Andreae, S. Annae,
 S. Barbarae, S. Mariae, S. Michaelis, S. Leonhardi; campanae: S. Andreae, S. Benedicti, S. Pauli, S. Petri, Nola, SS. Trinitatis et Petri; abb.: Gisilbertus, Burchardus, Ripertus, Wernherus I., Rudigerus, Wernherus II., Gelfradus, Piligrinus, Ditmarus, Hugo, Witelo, Heinrichus, Volmarus I., Andreas, Iohannes I., Volmarus II., Hermannus de Eichelborn, Theodericus de Bruheym, Petrus de Varila; cantores: Cûnradus, Hermannus de Eichelborn.
 S. Petri princ. apost. campana in S. Petri eccl. Erford. 396, 40. 397, 10. 430, 35. 431, 1. 437, 5; (SS. Petri) princ. apost. et Trinitatis campana in S. Petri eccl. Erford. 399, 35.
 S. Petri orator. Florent. (in coelo aureo), *San Pietro Celoro* 1096, 35.
 S. Petri eccl. (Frising.) 762, 1.
 S. Petri monast. Gand. in Blandinio monte 125, 25. 138, 35. 172, 15. 178, 25. 289, 1. 291, 15. 816. 817, 35. 818, 35—820, 35; abb.: Girardus, Arnoldus.
 S. Petri monast. Gemetic. 171.
 S. Petri cenob., eccl. Hacmatic. 133. 138; abbatissae: b. Eusebia, Gertrudis.
 S. Petri eccl. Harlbek. 191, 10.
 S. Petri cenob. Hasnon. 172, 10. 202; monachi 111, 10. 202; Fundacio 110, 10.
 SS. Petri et Pauli cella Haspr. 169.
 S. Petri altare eccl. maioris Hildesheim. 763, 25. 765, 1.
 S. Petri eccl. Insul. 188, 40. 191, 10. 193, 20.
 S. Petrus de Iulio, (*S. Pietro di*) Zuglio (*Venet., Prov. Udine, circ. Tolmezzo*) 1452, 1.
 S. Petri princ. apost. basilica in Lupenze 638, 25.
 S. Petri eccl. Lutos. 136, 35.
 SS. Petri et Pauli apost. monast. Marchen. 135.
 S. Petri eccl. principalis Melbod. 172, 10. 183, 5.
 b. Petri bas. (Met.) 896, 40.
 S. Petri eccl. Mont. 131, 25. 183, 1; monachi 131, 45.
 SS. Petri et Pauli alt. (in M. Amiata) 972, 15, cf. 20.
 S. Petri monast. v. Muscetian. cenob.
 S. Petri prebenda Namure. 239, 15.
 S. Petri eccl., quae dicitur Leprosorum, Pap., *San Pietro in Verzolo* 1005.
 ad S. Petrum domus Hospital. Prag. 41, 40.
 S. Petri eccl. vicina Quentavico portui 815, 20.
 S. Petri apost. princ. campana Reinersborn. 638, 50.
 S. Petri princ. apost. eccl. Rom. (in Vaticano) 9, 1. 10, 25. 363. 367, 30. 370, 15. 382, 10. 417, 25. 521, 5. 525, 5. 533. 538, 1. 577, 5. 629, 30. 711, 40. 712. 714, 5. 715, 25. 716. 955. 956. 965, 5. 974, 20. 1118, 25. 1143, 1. 1145. 1363, 20 (oraculum). 1450, 20; S. Petri porticus 1422, 1. 1423, 1; altare 712, 30. 922. 955, 1; altaris ministri 965, 10; capella: S. Nicolai; altare: S. Nicholai.
 SS. Petri et Pauli eccl. colleg. Rothnac. 133. 136. 143, 30; historia 133, 5.
 S. Petri eccl. Salisburg. 741, 10.
 S. Petri monast. in Salvelt 378, 15.
 S. Petri altare Sar. 694, 20.
 S. Petri eccl. in Sereno Monte (*prope Hallam*) 951. 952; praepos.: Ekkehardus; sacerdos: Ebbeko.
 S. Petri eccl. iuxta Stationem vicum 1068, 15.
 S. Petri eccl. Tornac. 197, 10.
 S. Petri vicus Tornac. civ. 267, 30.
 S. Petri eccl. in Udmodard 1337, 20.
 S. Petri eccl. in foro Valencien. 207, 1. 217, 25.
 S. Petri eccl. Wimp. 661, 15.
 b. Petri basilica cum claustro (Wizenburg.) 1342, 15; collegium 1342, 15; monachi 1342, 15; abbas: Otgarius archiep. Mogont.
 S. Petri basilica Wormat. 754, 10.
 s. Petrus papa, princeps apost., mart. 178, 30. 273. 396, 10. 482, 1. 486. 487. 515, 35. 525, 15. 527. 528, 5. 538, 5. 578, 25. 591, 40. 609, 15. 618, 45. 624, 20. 626, 35. 638, 30. 643, 25. 661. 663, 5. 677, 35. 689, 15. 776, 35. 1342, 10. 1466, 30. 1484, 30. 1485, 5; vicarius Dei 538, 5; claviger celi 649, 50. 677, 35. 941, 20. 1342, 15. 1376, 15; reliquiae 482. 483, 10. 484, 25. 488. 740, 20. 764. 765, 30. 767. 769. 771. 773, 30—777, 25. 779. 780, 20. 782. 785, 10. 787, 20. 817, 20; vestimenta 483, 35. 484, 5. 485; crux 484, 20. 485, 20; tumulus 661, 25; clavus 488, 15; claves 1204, 20; translatio 164, 5; festa 183, 15; ad Vincula 241, 20. 483, 40. 534, 1. 601, 45. 634, 15. 646, 50. 1331, 10; cathedrae dies 716, 1. 717; SS. Petri et Pauli festum 484, 5. 545, 30. 591, 55. 639, 15. 716, 30. 902, 1. 1412, 15. 1413, 5. 1429, 1. 1484, 50; SS. Petri et Pauli limina 202. 470, 15. 964, 5. 1435, 5. — S. Petri sedes 588, 40. 714, 25. 1434, 25; cathedra 713, 10. 715, 5. 1158, 10; auctoritas 1010, 20. 1011. 1487, 35; limen 1205, 25; duplicitas 1257, 1; mansuetudo 965, 15; naviculum 1036, 35; tutela 1105, 40; defensio et tuicio 1009, 25; pars 1059, 35; hostes 1099, 30; sagena 588, 20; gladius 15, 40. — S. Petrus i. e. *Romana eccl.* 147, 25. 734, 20. 735, 20. 922, 30. 1459, 1. 1462, 15. 1463, 10; patrimonium 273, 30. 402, 45. 550. 624, 24—25; vicarius 1487, 35. — S. Petri palacium 457, 5. 654, 45; palacium papale apud S. Petrum 711, 20. 712, 15 (palacia); ortus 711, 20; gardinus conversarum iuxta palacia 712, 15. — S. Petri Romipetae 1452, 5. — Cf. *Add.*
 s. Petri levitae reliquiae 772, 1.
 Petrus imp. Contantinop., comes Autisiod. 274, 15. 305; uxor: Yolendis; lib.: Balduinus II. imp., (Margareta).
 (Petrus II.) rex Hispan. (Arragon.) 288, 1.
 Petrus III. rex Arragon. 712, 1. 714.
 Petrus infans, fil. (Alfonsi II.) regis Portugal. 286. 287, 1. 288, 10.
 Petrus rex Ungar. 39, 5. 520, 30. 521; uxor: Iuditha.
 Petrus card. ep. Alban., *antea* prior S. Michaelis monast. Passinian. et abbas S. Salvatoris monast. in Ficiclo 197, 50. 1083, 30. 1098. 1099. 1100, 5. 1102, 40. 1147, 20. 1195; legatus in Alemannia 197, 50.
 Petrus Damianus card. ep. Ost. 1034—1046. 1106, 45. 1132, 35. 1301, 25; presb. card. 1301, 25; liber contra Kadaloum 1038, 1; versus 1038.
 Petrus V. card. ep. Ost., II. archiep. Lugdun., fr. ord. Predicat. v. Innocentius V. papa.
 Petrus (card. presb. S. Calixti) v. Anacleus II. papa.
 Petrus (Capuanus, diac. card.) 240, 25.
 (Petrus de) Colum(na, diac. card.) 717, 40.
 Petrus archiep. Mogunt., II. ep. Basil. 436, 35. 438, 40. 440, 20. 441. 446, 10. 450, 1. 645, 20. 647, 35. 649. 651, 40. 652, 50. 674, 30.

Petrus I. ep. Aretin. 1439, 20. 1471, 15.
 Petrus II. ep. Aretin. 1439, 20.
 Petrus III. ep. Aretin. 1439, 25.
 (Petrus I.) ep. Attrebat. 233.
 (Petrus I.) ep. Basil., electus Mogont. 418.
 Petrus ep. Bethleem. 244, 35.
 Petrus ep. Callien. 1484, 25.
 Petrus I. ep. Camerac., fil. Theoderici com. Flandr. 157, 30. 223, 5. 227, 35. 228, 35; uxor: Mathildis.
 Petrus II. de Corbolio ep. Camerac. 157, 30.
 Petrus de Milapi, III. ep. Camerac. 157, 35.
 Petrus Andreae, IV. ep. Camerac. 157, 35.
 Petrus ep. Cathalan. 317.
 Petrus Papiensis, ep. Florent. 1094, 35—1099, 45. 1106. 1146. 1147.
 (Petrus II.) ep. (Iaurin.) 387, 20. 592, 45.
 Petrus ep. Luc. 1253, 25. 1257—1276.
 (Petrus) ep. Morin. 298, 15.
 Petrus magister in studio positus, electus ep. Nuwenburg. 395. 618.
 Petrus III. ep. Pap. v. Iohannes XIV. papa.
 (Petrus) ep. Patav. 415, 20.
 Petrus ep. Vercell. 1028. 1029.
 Petrus abbas Casin. 1416, 10. 1417, 5.
 Petrus de Varila, abbas monast. S. Petri Erford. 489, 5.
 Petrus III. abbas S. Silvestri monast. Nonantul. 987. 988. 992, 20.
 Petrus Abelardi 220, 30.
 Petrus presb., mon., custos S. Donati eccl. Aretin. 1477, 15; fil.: Martinus custos.
 Petrus de Nuce presb. Aretin. 1475, 10; filii: Salomon presb., Andreas clericus.
 Petrus Blesensis (scriptor) 82, 20.
 P(etrus) prepos. Camerac. 307, 30.
 (Petrus) mon. Casin. 1130, 15.
 Petrus Comestor magister 221.
 Petrus Lombardus magister 82, 20. 92, 5. 189, 25. 221; Sententiae 92, 5.
 Petrus subdiac. Luc. 1246.
 Petrus de Moron heremita v. Celestinus V. papa.
 Petrus capellanus Quarcet. 303, 5.
 Petrus mon. Sar. 697, 20. 702, 5.
 Petrus de Muer, decan. Wimp. 675, 30.
 Petrus dux Met. 146, 10; filia: Aelis.
 (Petrus Polanus) dux Venec. 364, 35. 534, 5.
 (Petrus comes Alencon.), fil. Ludewici IX. regis Franc. 403, 45. 625, 15.
 Petrus Alphunsus, Alfunsus, quondam Iudeus 203, 15.
 Petrus d'Amiens 242, 15.
 Petrus Aretin. 1478, 20; fil.: Ildibrandus.
 (Petrus Bernardone) 246, 30. 247; fil.: s. Franciscus.
 Petrus ferrarius Bob. 1000.
 Petrus de Brachuel 242, 10.
 Petrus de Duaco 263, 1.
 P(etrus dom.) de Glana 1333, 15.
 Petrus de Gardiz miles 34, 10; curia 34, 10.
 Petrus (Koning) capitaneus Flandr. 435, 20. 644, 45.
 Petrus fil. Pribislai (de Krzizanow) 682, 25.

Petrus de Odenone 242, 1. 287, 30.
 Petrus Bonifili, Parmensis 1322, 25.
 Petrus iudex et notarius (Penn.) 1467, 1.
 Peter von Libenstete, consul Erford. 477, 5.
 Pettau v. Petowa.
 Pevèle v. Pabula.
 Pforzheim v. Porzemi.
 Pfrimm v. Primma.
 Ph- cf. etiam F-.
 Phanum-Martis v. Fanum-Martis.
 Phanum-Solis v. Solemmes.
 Phani-solis comitatus, *Solesmes* (frz. *dép. Nord*, arr. *Cambrai*) 109, 25.
 s. Phara virgo 126, 30; fr.: s. Pharo.
 s. Pharahildis virgo 868, 35; reliquiae 786, 15; soror: s. Reineldis.
 Pharamundus, Faramundus (rex Franc. *fabul.*) 113, 40. 480, 1; Sarmundus 480, 20; fil.: Clodius.
 Pharao 148, 35. 214. 845, 40. 923, 15. 929, 30. 1036. 1060, 30. 1123, 20. 1218, 5. 1230, 30. 1231, 20. 1249, 25; Pharao rex Egypti id est soldanus Babilonie 396. 400. 618, 25. 635, 5.
 Pharisei ritus 474, 1.
 s. Pharo (ep. Meld.) 126, 30; soror: s. Phara.
 Phebus (Apollo) 849, 35. 900, 20. 902, 1; Phebeia lampas 847, 25; Phoebigena lampas 755, 35.
 s. Philibertus abbas Gemmetic. 131, 35. 160, 35; reliquiae 786, 1.
 (Philippa) filia (Guidonis) com. Flandr., sponsa (Eduardi II.) regis Angl. 435. 436, 15. 644, 40. 645, 5.
 Philippa regina, filia Guillelmi III. com. Hanon., uxor Eduardi III. regis Angl. 102, 15.
Philippus, Phillippus, Phylippus, Phylippus.
 SS. Phylippi et Iacobi orator. Trev., *hodie S. Banthi capella* 783.
 s. Philippi apost. reliquiae 482, 15. 772, 15. 774. 776. 782, 25. 787, 20. 972, 15 (Phylippi); Philippi et Iacobi festum 196, 20. 627, 30. 671, 25. 716, 40. 719, 25.
 s. Philippus presb. Cell. 798—805.
 Philippus (II. rex Macedon.) 1241, 40; fil.: Alexander.
 Philippus, Phillippus, Phylippus rex (Teut.), dux Suev., fil. Friderici I. imp. 4, 10. 12, 45. 24. 30, 1. 36. 37. 41. 240. 377, 35—381, 20. 383, 20. 384, 15. 535. 560, 1—570, 1. 571. 574. 575, 1. 576. 580, 10. 584, 25. 682, 15. 721, 20; imp. 41, 5. 576, 45; filiae: Beatrix, Chunigundis, Beatrix.
 Philippus, Phillippus I. rex Franc., fil. Heinrici I. regis 188. 191, 25. 193, 40. 196, 25. 861, 5. 862, 35; uxor: Berta.
 Philippus, Phillippus II. (Augustus), rex Franc., fil. Ludovici VII. regis 221, 10. 223, 10. 226, 1. 228, 45—233, 35. 239, 15—241, 25. 243. 259, 5—262, 5. 264. 266, 5—271, 20. 273. 274. 276, 5. 281. 282, 25. 299. 301, 20. 374, 30. 383, 45. 384, 5. 547. 581, 30. 584, 10. 594, 35; immo Ludovicus VIII. 290, 1; Conquisitor 282, 25; *Gesta a Rigordo mon. S. Dionysii scripta* 115, 40; uxores: Elisabeth sive Yzabella, Ingeburgis, Agnes (*perperam* Maria); liberi: Ludovicus VIII. rex, Philippus, Maria.
 Philippus III. rex Franc., fil. Ludewici IX. regis 403, 45. 405, 35. 406, 15. 412. 413, 5. 625, 15. 626, 5. 628. 713, 15. 714, 15. 715, 40; liberi: Philippus IV. rex, (Blanca), (Carolus).
 Philippus IV. rex Franc., fil. Philippi

III. regis 433, 35—436, 15. 642. 644. 645. 715. 718, 5.
 (Philippus VI.) rex Franc. 459. 655, 40. 656, 1.
 Philippus patr. Aquileg., archiep. Salzpurg., fil. (Bernhardi II.) ducis Karint. 415, 25. 722, 20.
 Philippus I. archiep. Colon. 30, 30. 35. 35. 36, 5. 231, 5—233, 40. 371, 5. 372. 374. 376. 540. 550, 30. 775, 35. 777, 1; cancellarius 371, 5.
 Philippus de Margny, ep. Camerac. 157, 35.
 (Philippus Oderisius) ep. (Nucer.) 381, 25.
 Phillippus de Harveng abbas Bone-spei monast. 219.
 Philippus abbas Elemosinae monast. 94, 5; tractans vitam b. Amandi ep. 94, 5.
 Philippus (Hurepel) comes Bolon., fil. Philippi II. regis Franc. 274, 10; uxor: Mathildis.
 Philippus, Phillippus comes Flandr., fil. Theoderici com. 197, 30. 200, 15. 205. 206, 5. 218, 20. 223. 227, 35—233, 40. 243, 25. 259, 25—261, 1. 303, 30. 547, 25; uxores: Elisabeth, Mathildis.
 Philippus, fil. Guidonis de Dompnapetra, com. Flandr. 325, 15.
 (Philippus) fil. (Eberhardi I.) com. de Katzenellenbogen 421, 20. 633, 40.
 Philippus comes Namurc., fil. Balduini V. com. Hanon. 231, 15. 240. 243. 259. 261. 262, 20. 263, 1; uxor: Maria.
 Philippus I. comes de Nassow 573, 25.
 Philippus de la Gastine 266.
 (Philippus II.) marschalcus Hohenvelsarius 721, 20.
 Philippus castellanus de Maldegheem 266.
 Philippus dom. de Senoburgo, fil. Heinrici dom. 226; filiae: Elizabeth, Aelidis, Iohanna.
 Philistinorum regnum 91, 5; Philistaei 982, 35.
 (Phocas), Focas cesar (imp. Constantinop.) 133, 35.
 Phoebus, Phoebigena v. Phebus.
 Photius (patr. Constantinop.) 1210, 15.
 (Phrigia), Frigia 88, 15. 92, 30. 112, 45; rex: Bavo; Frigius: Dares.
 Phylippus v. Philippus.
 Piacenza v. Placentia.
 Picardia (regio), *Picardie* 87, 30. 91, 20. 109, 50. 325, 25 (Pikardia). 405, 55. 626, 20; Piconia, quae nunc Picardia 101, 35; custodia ord. Minorum 405, 55. 626, 20; Picardia inferior, *id est Hanonia* 90, 20. 91. 109, 15; Picardia superior 91. — Picardorum historiae 91, 25; cf. Piconii.
 Pichon v. Ponticum opp.
 Piconia, quae nunc Picardia 101, 35. — Piconii 101, 35. 109, 50; cf. Picardia.
 Piconicum civ., *Picquigny* (frz. *dép. Somme*, arr. *Amiens*) 101, 35.
 Pictava civ., *Poitiers* (frz. *dép. Vienne*) 773, 45; Pictavenses ep.: s. Hilarius, Dido. — Pictavenses 300, 1.
 Pictavia, *Poitou* 36, 40. 175, 5. 270, 20. 325, 25—329, 15; comes: Ebaldus; princ.: Wilhelmus; Pictaviensis: Otto IV. imp. Rom.
 Picucius medicus Aretin. 1475, 25; fil. Helias.
 Piere v. Saint Piere.
 Pieronne villa parroch., *Péronnes-lez-Binche* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Soignies*, cant. *Roelux*) 237, 15.

- Pierrepont v. de Petraponte.
- Pieruwes villa parroch., *Péruwelz* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai) 237, 10.
- Pieton (rivulus), *Le Piéton*, qui in *Sambre* fl. influit 224, 35.
- Le Pieton villa, *Piéton* (belg. Prov. Hennegau, arr. Charleroi, cant. Fontaine-l'Évêque) 231, 25.
- Pigavia, Pygavia, Bigavia civ., *Pegau* (sächs. Kk. Leipzig, Ah. Borna) 439, 10, 453, 15, 530, 5, 647, 654, 5; monast.: S. Iacobi.
- Pigmei 414, 25; cf. ind. rer. et verb.
- Pih (eccl. vel monast.) 722, 5; prepos.: Cunradus.
- Pikardia v. Picardia.
- Pilatus 1466, 35.
- Pilgerinus, Piligrinus, Piligrinus v. Peregrinus.
- de Pilsteine, *Peilstein ad Kleine Mühl* fl. (Oberösterreich, Bh. Rohrbach): Chunradus I.
- de Pimelao (potius Pigognata): Manfredus miles.
- Pincus, fil. Mannuli laici Aretin. 1475, 1482; filii: Iafus laicus, Guidolus laicus, Bonattus clericus.
- Pingua v. Bingen.
- Pinnensis v. Penna civ.
- Pinneroel villa parroch., *Pommeroeul* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Quevaucamps) 237, 15.
- Piovezano v. Plovezanum.
- Pippais villa parroch., *Pipaix* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Leuze) 237, 5.
- Pippinus, Pipinus.**
- Pippinus, Pipinus senior, fil. Karlemani, I. maior domus Franc., dux Austras. 126, 131, 30, 1488, 1489, 1; uxor: s. Itta; liberi: Grimoaldus, Begga, s. Gertrudis.
- Pippinus, Pipinus iunior, II. maior domus, dux Franc., princ. Franc. et Austras., fil. Ansegisili 114, 1, 123, 1, 141, 142, 25, 169, 480, 30, 657, 15, 741, 5, 751, 20, 773, 10, 1488, 30, 1489, 1; Grossus 657, 15; sororius s. Gerdrudis 1489, 1; filii: Karolus Martellus, Drogo.
- Pippinus, Pipinus rex, maior domus Franc., fil. Karoli Martelli 7, 35, 114, 1, 123, 1, 145, 35—148, 5, 158, 480, 20, 515, 10, 657, 15, 732, 733, 743, 30, 745, 30, 751, 752, 792, 1, 798, 15, 799, 941, 10, 1221, 40, 1222, 1, 1348, 30, 1487, 30—1489, 30; Nanus 657, 15; uxor: Berhta; filii: Karolus Magnus, Karlomanus; sororius: Vdilo dux Bavar.
- Pippinus, Pipinus rex Ital., fil. Caroli Magni imp. 159, 40, 162, 15, 736, 737, 10, 738, 15, 739, 10, 1434, 25, 1489, 20; fil.: Bernhardus rex.
- Pippinus (I. rex Aquitan., fil. Ludowici Pii imp.) 738, 25.
- Pippinus fil. Caroli Calvi regis et imp. 165, 35.
- Pirchiriana, Pyrchiriana, Pyrchiriana mons, *Monte Pirchiriano* (Piemont, Prov. Turin, circ. Susa) 960, 1—966, 10, 967, 1, 969; Pyrchirianus mons 961, 1; basilica: S. Michaelis.
- Pirenei montes, *Pyrenäen* 715, 45.
- S. Pirminii monast. v. Hornbacensis eccl.
- Pirrus, Pyrrus rex (Epir.) 1207, 5, 1241, 40, 1279, 1.
- Pisa, Pysana civ. Tusc., *Pisa ad Arno* fl. 446, 1, 651, 30, 674, 25, 975, 1; Pisana eccl. 716, 35; Pysensis synodus (a. 1135) 786, 45; monast.: S. Pauli; Pysanus ep.: Maximus, Daybertus; Pisanus, Pysanus comes: Gerhardus. — Pisani, Pysani 388, 35, 593, 55, 1424, 5, 1425, 5.
- Pisaurensis (perperam Perusinus; *Pesaro in Marchia Anconitana*) ep.: s. Florentius.
- Piscaria fl., *Pescara* fl. 1462, 25.
- Pissote porta Valencen. 283, 15.
- Pistoria, Pistorium (civ.), *Pistoja Tusciae* 1102, 10, 1109, 20; monast.: S. Angeli.
- Pythagoras puer Sergii magistri mil. Neapol. 1125, 1126.
- Python, Saint, v. Sainpiton.
- Pitigiana vinea, *Pitiana* (Tusc., Prov. Florenz) 1084, 10.
- de Piugen, *Beugen vel de Regau* (prope *Vöcklabruck*, *Oberösterreich*), comes: Gebhardus.
- Placentia, Placentina urbs, civ., *Piacenza* 406, 25, 989, 10, 1001, 20, 1054, 1; eccl. 1010, 10; ep. 1008, 30, 1009, 5, 1010, 10; ep.: Iohannes IV., Wido, (Branda Castiglioni). — Placentini 1094, 25, 1318, 30, 1326, 30.
- de Plagen, Plegen, *Plain*, cuius rudera inter *Reichenhall* et *Salzburg* (Salzburg) exstant, com.: Liutoldus, (Otto), (Conradus).
- Plaigne villa parroch., *Laplagne* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Antoing) 237, 10.
- Plana fl., *Plane*, qui in *Havel* fl. influit 33, 20.
- Plato (philos.) 79, 15, 82, 15, 1104, 30; opera: Thimeus, Politica.
- (Plautus) comicus 372, 10.
- de Plawe, Plauwe, *Plauen im Vogtland*, nob.: (Heinricus II. Ruzze).
- Plawe (civ.), *Plaue* (pr. Rb. Potsdam, Kr. Westhavelland) 32, 40, 33, 25; de P. ministerialis: Richardus.
- Plegen v. Plagen.
- Pleichfeld v. Bleichfel.
- Plinius (maior) 89, 40.
- Plisenensis, Plissenensis, Plissynensis, Plisnensis terra, *Pleißnerland* (circa *Pleiße* fl.) 37, 10, 445, 10, 631, 651; Plisenensis, Plysensis, Plisnensis provincia 447, 652; comes: Rabodo.
- Plöckenpaß v. Monte Cruce.
- Plön v. Plone.
- Plötzkau v. Plozece.
- Plombières v. Plumbaria balnea.
- Plone civ., *Plön* (Schlesw.-Holst.) 31, 1.
- Plovezanum (villa), *Piovezano* (Venet., Prov. et circ. Verona, com. Pastrengo) 1304, 5.
- de Plozece, Plozeke, *Plötzkau ad Saale* fl. (Anhalt, Kr. Bernburg), march.: Helpericus, Conradus; comes: Bernhardus.
- Plumbaria balnea, *Plombières* (frz. dép. Vosges, arr. Remiremont) 121, 1.
- Plutonis mensis, *Februarius* 40, 15.
- Plysenensis v. Plisenensis.
- Po v. Padus fl.
- Pöhlde v. Polede.
- Poetenitzer Wieck v. Lacus aqua.
- Poetria (opus Aristotelis) 80, 45.
- Pogna v. Poniense territor.
- Poilevake castrum, *Poivache* (belg. Prov. Namur, arr. et cant. Dinant, com. Houx) 299, 10, 308, 15.
- Pois (villa), *Pois* (frz. dép. Somme, arr. Amiens) 233, 1.
- Pois villa parroch., *Pois du Nord* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Est) 237, 20.
- Poitiers, Poitou v. Pictavia.
- Polco v. Polko.
- Polede (villa), *Pöhlde* (pr. Rb. Hildesheim, Kr. Osterode) 23, 15.
- Poleni v. Poloni.
- s. Policarpus ep. Smirn. 835, 1; reliquiae 773, 30, 786, 1.
- de Policiano Monte: Bernhardus fr.
- Poliere v. Alardus de Chimaco.
- Polirone v. Padolirone.
- Politica (Aristotelis) 79, 15, 81, 15, 85, 5.
- Polko, Polco I. dux de Polon. (de Schweidnitz), fil. Bolizlai II. ducis Sles. 31, 30, 431, 15, 641, 10.
- Polna (civ.), *Polna* (boehm. G. Prag, Pol.-B. Deutsch Brod) 683, 686, 20; de P.: Iohannes; v. etiam Palna rivus.
- s. Polocronii reliquiae 777, 10.
- Poloni, Poleni 38, 20—40, 10, 41, 30, 42, 25, 364, 30, 366, 20, 371, 30, 534, 539, 35, 601, 35; immo Bohemi 40, 35; (Poloni) fratres 750, 35. — Polonia 31, 39, 15—41, 30, 42, 20, 364, 45, 368, 5, 374, 375, 1, 454, 10, 534, 15, 539, 1, 542, 25, 601, 602, 654, 20, 724, 1; (Silesia) 403, 45, 404, 1, 420, 5, 431, 15, 625, 20, 631, 641, 10; civitates 39, 35; duces 42; legati 375, 1; duces: Mesko I., Boslaus I. (perperam Mesko), Kazimir (immo Mesko II.), Wratislaus II. rex Bohem., Kazimir I., Bolezlaus II., Wladizlaus I., Bolezlaus III., Mesicho III., Boleslaus IV. Crispus, Lescho, Zloslaus (Wladizlaus II.), Primizlaus I., (Primizlaus II. rex); (Masov.): Conradus I.; (Opol.): Mesko II.; (Siles.): Heinrichus II., Heinrichus IV., Polko I.; (de Copnic): Iacze; ducissa (Siles.): Hedwigis; Polomiae pars 38, 15; Polomiae partis dux: Wratislaus.
- Pomerani, *Pommern* 18, 20; duces: Cazimarus II., Barnim I., Bolizlaus IV.; cf. Lyuthici, Stetin.
- Pommeroeul v. Pinneroel.
- Pompeyus Magnus 578, 5, 1279, 35.
- Pomuk, Pomuck monast., *Nepomuk* (boehm. G. Pilsen, Pol.-B. Přestitz) 688, 694, 15, 695, 45, 699, 35—701, 30; abb.: Perchtoldus, Gebhardus, Heinrichus, Iohannes; mon.: Heinrichus, Iohannes Saxo, Wernherus; hospitalensis: Iohannes.
- Poncianus v. Pontianus.
- Poniense territor., *Pogna* (Tusc., Prov. Florenz, prope Certaldo) 1092, 10; v. Gerardus.
- Pons civ., *Brüx ad Biela* fl. (boehm. G. Laun) 41, 35.
- Pons, *Pont-sur-Sambre* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Berlaimont) 237, 5.
- de Pons: Hellinus, Amatildus.
- Pontaillier, Pontiliacum v. Parisiacum.
- Ponthieu v. Pontiviensis comes.
- s. (Pontiani) Ponciani papae rel. 777, 5.
- s. Pontiani mart. corpus 972, 25; reliquiae 769, 5, 778, 40.
- Ponticum opp., quod nunc Pichon dic., *Pichon* (frz. dép. Somme) 87, 30.
- Pontileuva (villa), *Pontlieue* (frz. dép. Sarthe, prope Le Mans) 810.
- Pontinicum civ., *Pontigny* (frz. dép. Yonne, arr. Auxerre) 101, 35.
- Pontisara (civ.), *Pontoise* (frz. dép. Seine-et-Oise) 229, 45.
- (Pontius) ep. Attrebat. 284, 5.
- Pontiviensis (Ponthieu regio ad Somme fl.) comes: Sigifridus; Pontivensis: s. Richarius.

- Pontoise v. Pontisara.
- Ponzianum (villa), ?? Ponzano prope Teramo an Ponzano prope Civitella del Tronto (Prov. Teramo) 1462, 15.
- Poppi v. Montepupe, Strumis.
- Poppo, Popo, Boppo.**
- (Poppo) patr. Aquileg. 971, 30.
- Poppo, Popo archiep. Trever. 771, 30—773, 1. 1369, 30.
- Poppo (ep. Brix.) v. Damasus II. papa.
- (Popo) dux Fris. 143, 5.
- Boppo I. comes de Hennenberg 519, 40. 520; uxor: Hildegardis; filii: Boppo, Godeboldus.
- Poppo, Boppo II. comes de Henneberg, fil. Bopponis I. com. 519, 40. 520, 5. 530, 35; filii: Boppo, Ludewicus, Godeboldus.
- Boppo comes de Hennenberg, fil. Godeboldi com. 520, 10.
- Poppo, Boppo VI. comes de Hennenberg, fil. Bertoldi I. com. 375, 30. 376, 15. 520, 10. 543, 15. 545, 20; fil.: Bertoldus, Boppo.
- Poppo, Boppo VII. comes de Hennenberg, fil. Bopponis VI. com., patruus Bertoldi III. com. 563, 30. 596, 45. 598, 20. 599, 1. 600, 1. 606, 10; uxor: Iutta; fil.: Hermannus.
- Boppo VIII. comes de Hennenberg 564, 1.
- Boppo de Irminoldeshusin, fil. Bopponis II. com. de Hennenberg 520, 5.
- Poppo de Wasungen 559, 25.
- Poppo fil. Morchonis 922, 25.
- Popuelles v. Pappioelle.
- Porcianum, Sanctum (civ.), *Château-Porcien* (frz. dép. Ardennes, arr. Rethel) 203, 40; Porcianensis comes 329, 25; comes: Godefridus de Bouchain.
- Porciuncula v. S. Mariae eccl. de Portiuncula.
- Poreus: Reynhardus; cf. Varch.
- Pordenone v. Portus Iunonis.
- Porgivallis municipium, *Neuville-en-Bourjonval* (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Bertincourt) 861, 20.
- Porphirogenitus v. Michael III. imp.
- de le Porquerie, Porkerie: Guillermus.
- Porrentruy v. Brunnendrut.
- Porta claustrum, *Schulpforta* (pr. Rb. Merseburg, prope Naumburg) 363, 45. 465, 55. 471, 30.
- Portiuncula v. S. Mariae eccl. de P.
- Portuenses (Porto) card. ep.: Formosus, Theodewinus, Otto.
- Portugalia 114, 15 (Portugallia). 230, 20. 243, 25. 259, 30. 281, 35. 282. 286, 10. 287. 291. 299, 15. 591, 50; regnum 259, 30. 281, 25; reges: Alfonsus I., (Sanctius I.), Alfonsus II.; de P.: Fernandus comes Flandra — Portugalenses 282, 1; Portugalensis: Iohannes XXI. papa.
- Portus Belgorum v. Silva-portus.
- Portus-Iunonis, *Portenau, Pordenone* (ital. Prov. Udine) 415, 35; Petrus Naonis 42, 30; Portuensis dominium 413, 35.
- Porzemi op., *Pforzheim* (bad. Kr. Karlsruhe) 924, 1.
- Positano v. Pausitano.
- Posonium v. Presburg.
- Potentia civ. Apul., *Potenza* (Lucan.) 256, 30.
- s. Potentianae, Potensianae virg. reliquiae 484, 40. 487, 25; dies 719, 35; s. Potencianae vigilia 635.
- Potielles villa parroch., *Potelle* (frz. dép.
- Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Est) 237, 30.
- Pottes villa parroch., *Pottes ad Schelde fl.* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Celles) 237, 10.
- Poumburch v. Paumburch.
- Pozanum, Pauzana (civ.), *Bozen ad Eisack fl.* 734, 15. 735, 10.
- Prae- v. Pre-.
- Praga urbs, civ., *Prag (Böhmen)* 8, 10. 9, 10. 34, 5. 38, 5—42, 45. 422, 10. 431, 5. 606, 40. 634, 5. 641, 1; Boemiae metropolis 38, 10; castrum 41, 45; Pragense ius 689, 10; episcopatus 38, 40. 41, 5; eccl. 41, 20. 42, 10; eccl. maior 41, 40; eccl. et monast.: S. Adalberti, S. Francisci, S. Georgii, Hospitaliorum ad S. Petrum, Minorum fr. ad S. Iacobum, Predicatorum ad S. Clementem, S. Wenczelai, Wissegradensis; Pragenses ep.: s. Adalbertus, Iaromir sive Gerardus (immo Gebhardus), Cosmas, Hermannus, Henricus dux Boem., Iohannes II., Nicolaus, Iohannes III., (Gregorius); de P.: Iohannes III. marchio Brandenburg. — Pragenses 416, 1.
- Prago civ., opp. Ungar. 1364; primi civ. 1364, 10.
- s. Praxedis virgo 766, 30; reliquiae 775, 20. 776, 15; dies 467, 1.
- Precekina (fl.), *der Aland, qui in Albim fl. influit (Altmark)* 20, 10.
- Precianus (Priscianus grammaticus) 82, 15.
- Predicatorum (heresia) 116, 25.
- Predicadores fratres 33, 20. 34. 41, 20. 246, 15. 301, 10. 302, 35. 303, 1. 355, 25. 389, 45. 395, 35. 400, 20. 401, 30. 403. 456, 35. 588, 35. 609, 15. 621, 40. 625, 1. 714, 10. 716, 15; Predicatorum ordo 33, 30. 34. 246. 355, 25. 385, 20. 391, 5. 401. 412, 30. 435, 35. 583, 20. 588, 35. 613, 35. 623, 10. 629, 1. 706, 40. 711, 25. 715, 25. 716, 15. 723, 25; fratres Maiores 474, 10; Predicator quidam 444, 30. 651, 1; dux: s. Dominicus; fr.: Acelinus, Benedictus XI. papa, Bernhardus, Daniel, Heydenricus, Innocentius V. papa, Theodericus; conventus (eccl., cenob., domus): Accon. 425, 1. 635, 25; in Berlyn 653, 15; Erford. 391, 5. 395, 5. 613, 35; Florent. 445, 25. 651, 25; in Hermannivilla civ. 395, 5; Ysenac. 447, 5. 448, 30. 620, 35. 652; sanctimon. in Kozwic 31, 25; in Lipcz 439, 20. 648, 1; Prag. ad S. Clementem 41; in Struzceberch 34; Valencen. 275, 15. 297, 35—299, 15.
- Premensis v. Brema.
- Prêmesques v. Primiaceum.
- Premonstratum, Premonstratensis locus, *Prémontré* (frz. dép. Aisne, arr. Laon, cant. Coucy-le-Château) 207; Premonstratenses 218, 35. 219, 30. 644, 1; Premonstratensis religio 206, 40; ordo 218, 30. 220, 25. 227, 25. 419, 20. 706, 40; eccl. 218, 30; monasteria 609, 35; mon.: Anthonius.
- Prémont v. Petrosus-mons.
- Prenestina civ., *Palestrina* 360, 25; Prenestini card. ep.: Hubertus, Cuno, Guido I., Iacobus, (Hieronymus Penestrinus).
- Presburg, Brespur, Brezalauspurc, Braslavespurc castrum, *Pressburg ad Donau fl.* 529, 5. 577, 30. 742, 10. 744, 15; Pessen castellum Ungar. 42, 5; Posonium 42, 15.
- Preussen v. Pruscia.
- Preux villa parroch., *Preux-au-Bois* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Landrecies) 237, 20.
- Preux villa parroch., *Preux-au-Sart*
- (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Ouest) 237, 30.
- Prezel, Preziel villa parr., *Préseau* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Est) 217, 30. 237, 30.
- Priamus rex Troyae 88. 658, 20.
- Priamus rex, primus dux Franc. *fabul.* 113, 40. 115, 1. 185, 1; fil.: Marco-mirus.
- Pribezlaus Henricus dictus rex Slav. (Brandenburg.) 31, 40; uxor: Petri-ssa.
- Pribislaus, Pribizlaus, Prsibizlaus, Pribislaus, Prsibizlaus (de Krzizanow, castellanus de Wewery, postea de Brunna civ.) 682. 684. 685, 25—688, 25. 706, 45. 707; uxor: Sibilla; liberi: Petrus, Eufemia.
- Pribislaus v. Prsbzla (opp.).
- Priches villa parroch., *Prisches ad Rivière fl.* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Landrecies) 237, 1.
- s. Primati reliquiae 482, 25.
- Prime porta Tornac. 267, 25.
- Primiaceum (villa), *Prêmesques* (frz. dép. Nord, arr. Lille, cant. Armentières) 303.
- Primizlaus, Primizl.**
- Primizlaus, Primizl rusticus, dux Bohem. 38. 43, 5; uxor: Lubossa.
- Primizl I. rex Boem. v. Odackarus I.
- Primizl II. rex Boh. v. Odackarus II.
- Primizlaus I. dux (Polon.) 33, 45; liberi: (Primizlaus II.), Constancia.
- (Primizlaus II.) dux Calis. (rex Polon.), fil. Primizlai I. ducis 647, 1; filia: (Elisabeth).
- Primma fl., *Pfrimm, qui in Rhenum influit* 796, 35. 803.
- s. Primus mart. 770, 10; s. Primi et Feliciani reliquiae 487, 5. 769, 20. 776, 10. 777, 25. 778, 20; fest. 1311, 20.
- s. Prisca virg. dies 722.
- Prisches v. Priches.
- Priscianus v. Precianus.
- de Prisco: Iohannes fr. ord. Minor.
- Prisibislaus, Prsibizlaus v. Pribislaus.
- s. Privati reliquiae 774, 15.
- Prixensis (*Brixen ad Eisack fl.*) ep.: Bruno, v. etiam Damasus II. papa.
- Probatia piscina (Ierosol.), *Bethsaida prope S. Annae eccl.* 404, 30.
- s. Probi reliquiae 779, 20.
- ss. Processi et Martiniani dies 432, 45. 641. 672, 25 (Martiriani). 719, 35.
- Procopius (abbas Sazav.) 750, 15.
- s. Proculi mart. reliquiae 769, 20. 972, 15.
- Prodselden v. Brotselden.
- Propancii, qui et Hanonienses 93, 40. 94. 109, 30; Propantii 94, 10. — Propancia vel Pannonia 101, 1; Propancium territorium 109, 40.
- Prosper (Aquitanus scriptor) 81, 30. 106, 35. 107, 1. 116, 10.
- s. Prothasius, Protasius 770, 20. 808; ss. Prothasii et Gervasii reliquiae 772, 10. 774. 972, 5; ossa 369, 25. 537, 25; dies 485, 10.
- s. Prothus, Protus mart. 767, 20. 1140; reliquiae 764, 20. 771, 10. 777, 10. 780, 1. 818, 1. 972, 10; cf. Iacinctus.
- Prouvy v. Provy.
- Provincia, *Provence* 135, 40. 164, 25. 264. 515, 10; dux et marchio: Ugo rex Ital.; comes: Godfredus.
- de Provino, Provin (frz. dép. Nord, arr. Lille, cant. Seclin): Gervasius.
- Provinum, Provisina civ., *Provins* (frz. dép. Seine-et-Marne) 116, 40. 394, 5.

- Provy villa parroch., *Prouvy* (frz. *dép. Nord*, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Sud) 237, 25.
- Prozelten v. Brotselden.
- Prsbzla (civ.), *Přibislav ad Sazava fl.* (böhm. G. Prag, Pol.-B. Chotěboř) 686, 25.
- Prsibizlaus v. Pribislaus.
- Pruceni, Pruci, Prucia v. Pruscia.
- in Prufelingen monast. S. Georgii, *Prüfening ad Danubium fl. prope Ratisbonam civ.* 747, 5; *Pruvelingensis abbas*: Erminoldus.
- Prumia, Prummia monast. S. Salvatoris, *Prüm in Eifel saltu* (pr. Rb. Trier) 752, 10. 766, 20. 767, 30. 1338, 25; *altaria* 766. 767; *abb.*: Ruopertus, Fridericus; *dec.*: Theodericus; *cust.*: Reinardus; *rector scol.*: Iohannes; *mon.*: Lotharius I. imp.
- Pruno, Prūnicus v. Bruno.
- Pruntrut v. Brunnendrut.
- Pruscia, Prussia, Prucia, *Preußen* 5, 1. 34, 40. 41, 15. 42, 1. 403, 5. 406, 15. 605, 10. 624, 45. — *Pruci* 9, 10; *Pruceni* (*immo* Rutheni) 41, 10; *dei*, *templa* *deorum* 1365, 5; *pontifices* *templorum* 1365, 1; *primates* 1365, 15; *magistratus* *ac* *satrapae* 1365, 5; *plebs* 1365, 15; *rex*: (Nethimer), *perperam* Boslaus I. dux (Polon).
- Psov castellum, *Melnik ad Elbe fl.* (böhm. G. Jung-Bunzlau) 38, 20; *comes*: Zlambor.
- Ptolomaeus v. Tholomeus.
- de Pūbenchirchen, *Bodenkirchen* (bayr. Rb. Niederbayern, Ba. Vilsbiburg): Wolframms.
- Publius prefectus urbis (Rom.) 957, 5.
- Pütten v. Pütün.
- Pulchra-domus fortalicium Sigeri castell. Gand. 269, 1.
- Pullus militaris vir Thuring. 640, 55.
- Pulnerus demon 1322, 35.
- de Purchstalle, ? *Burgstall prope Neu-Lengbach* (Niederösterreich, Bh. Hietzing): Heidenricus.
- de Purchusin, *Burghausen* (bayr. Rb. Oberbayern, Ba. Altötting): Gebehardus, Sigehardus.
- Puschwitz v. Botsesse.
- s. Pusinnae virg. reliquiae 482, 30. 764, 25.
- de Putheo: Gonterus.
- de Pütün, *Pütten ad Leitha fl.* (Niederösterreich): Ekebertus II.
- Py. v. Pi.

Q.

- ss. quadraginta martyrum reliquiae 774, 20. 782, 15.
- Quaracetum, Carcetum (civ.), *Le Quesnoy* (frz. *dép. Nord*, arr. Avesnes) 213, 10. 226, 45. 231. 303. 330, 35. 331, 1; *Quaraceti villa* 205, 40; *Quaracetum locus* 164; *Quaracetum* 238, 50; *Kesnoit* 236, 30; *abbacia* *sanctimon.* 303; *abbatissa*: Iuliana.
- Quarignon villa parroch., *Quaregnon* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Boussu) 237, 35.
- Quaroube villa parroch., *Quarouble* (frz. *dép. Nord*, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Est) 237, 40. 307. 308, 5.
- Quarte villa parroch., *Quartes* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Celles) 237, 35.
- Quartes villa parr., *Quartes* (frz. *dép. Nord*, arr. Avesnes, cant. Berlaumont, com. Pont-sur-Sambre) 237, 35.

- Quatuor-industriorum terra, *die 'Vier-Ämter' ('Vier Ambachten')*, *hodie Staatenflandern circa Hulst et Aardenburg* (niederl. Prov. Zeeland) 314, 20.
- Quatuor coronatorum reliquiae 487, 5.
- Quedilingaburch etc. v. Quidelinge-burch.
- Quennies villa parroch., *Cuesmes* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Mons) 237, 40 (*ubi F. Ganshof proponit Quemmes*).
- Quenno de Bethunia 241, 30. 242, 30. 245, 10; fr.: Bartholomeus, Guillelmus.
- Quentavicus portus, *hodie Étaples ad Canche fl.* (frz. *dép. Pas-de-Calais*, arr. Montreuil) 815, 20; *vicina eccl.*: S. Petri; *prefectus*: Grippo.
- Quentin, Saint, v. S. Quintini eccl.
- Querberg v. Santberg.
- Quercetum v. Quarcetum.
- Quernforde urbs, opp., villula, *Querfurt* (pr. Rb. Merseburg) 559, 1. 622, 45. 624, 55. 1360, 5. 1362. 1363, 15; de Q.: Gebehardus, Gerhardus, Robertus archiep. Magdeburg.
- Quesnoy, Le, v. Quarcetum.
- Quevaucamps v. Kenaucamp.
- Quévy v. Kievý.
- Quidelingeburch, Quidelinge-burch, Quidelingburch, Quidelinghe-burch, Quidelinburg, Quitillingenburch, Quittlinburg, Quittelinginburg, Quedelingaburch, Quedelinge-burch, Quedelinge-borg civ., *Quedlinburg* (pr. Rb. Magdeburg, Kr. Aschersleben) 8, 20. 9, 1. 14, 15. 18. 19, 20. 31, 15. 355, 10. 359, 1. 365, 5. 526, 15. 534, 25. 541, 5. 1330, 30; *eccl.* 355, 10; *concilium* (a. 1085) 526, 15; *abbat.*: Mathildis, Beatrix II.; *canon.*: Agnes.

Quido v. Guido.

Quierzy v. Carisiacum.

Quiévr. v. Kievr.

Quinque-ecclesiensis (*Fünfkirchen*, ung. Com. *Baránya*) e p.: (Heinricus Iohannes).

Quinque-fratrum corpora 38, 60.

S. Quintini eccl. Melbod. 183, 10.

S. Quintini eccl. Vermand., *Saint-Quentin* (frz. *dép. Aisne*) 172, 10; *Sanctus Quintinus* 859, 20; *Saint Quentin* 283, 10; *Augusta Viromandorum* 849, 5; *S. Quintini custodia* 283, 5; *custos*: Guillelmus fr. Minor; de S. Quintino comes: (Heribertus IV. comes Vermand.).

s. Quintini reliquiae 758, 10. 772, 20. 774, 15. 785, 20. 818, 1.

Quiriacus v. Iudas Quiriacus.

S. Quirici eccl. in Casa aurea 1463, 1.

s. Quirillae virg. et mart. reliquiae 776, 35.

s. Quirini mart. corpus 143, 30; reliquiae 482, 25. 758, 20. 764, 20. 769, 20. 775, 35. 776, 10; *sanguis* 776, 25; *brachium*, de quo legitur in agone Alexandri 782, 15.

Quitilinburg etc. v. Quidelinge-burch.

Quoeux v. Keu.

R.

Raab v. Iaurin.

Raab (mulier Canaan.) 615, 5.

Rabanus, Rabbanus (Maurus) abbas Fuld., archiep. Mogunt., sophista 8, 1. 165. 515, 20.

Rabbodo v. Radbodus.

Rabeno decan. Wimp. 674, 45.

Rabenoldi: Ulricus consul Erford.

de Rabinsberg, *Ravensberg* (pr. Rb. Minden, Kr. Halle), com.: Heinricus, Boto; comitissa: Iutta.

de Rabinswald, *Rabenswald castrum olim prope Nebra ad Unstrut fl.* (pr. Rb. Merseburg, Kr. Querfurt) situm, com.: Albertus I., (Albertus II.), (Fridericus).

Rabodo v. Radbodus.

Rac 750, 1.

Raceburch, Racisborch castrum, *Ratzeburg* (Holstein, Kr. Lauenburg) 15, 25. 36, 5; *Raceburgensis episcopatus* 30, 25; ep.: Evermodus; com.: Bernardus, Volradus.

Radagaisus v. Ragadaisus.

Radaspona v. Ratispona.

Radbodus, Radebouldus, Ratbodus, Rathbodus, Rabbodo, Rabodo, Rantopot.

Radbodus famulus (ep.) eccl. Traiect. 789, 10.

Radbodus, Radebouldus, Ratbodus, Rathbodus rex (*potius* dux) Fris. 147. 174.

Rabbodo palat. comes (Bawar.) 358, 5.

Rantopot comes (marchiae Orient.) 744, 1.

Rabodo (comes de Abenberg) 37, 10; *patrimonium* in terra Plisn. 37, 10.

s. Radegundis reliquiae 786, 15. 818, 20; s. Radegundae reliquiae 774, 15.

Radespona, Radispona, Radisponenses v. Ratispona.

Radstadt v. Rastat.

Radoulz: Evrardus.

Radulfus, Radulphus v. Rudolfus.

Raetia v. Rethia.

Ragadaisus (dux) 116, 15.

Ragambertus 1344; *liberi*: Ermen-gardis, Ricardus.

S. Ragenfredis camba Valencen. 296, 15.

s. Ragenfredis virgo, filia s. Reginae Donon. 151, 20—153, 40; *corpus* 150. 151. 166, 15; *reliquiae* 152. 153. 786, 15; *miracula* 151, 10.

Raginaldus v. Rainaldus.

Raginerus, Raginerius, Rangerius, Reginerus, Regnahrius, Rainerius, Raynerius, Raynerus, Reynherus, Renerus, Rignerius, Rinerius, Rinerus. — Cf. Reginardus, Reinhardus.

Raynerius card. presb. (tit. S. Clementis) v. Paschalis II. papa.

(Reynherus) ep. Bethlehemit. 386, 35. 592, 5.

Rangerius ep. Luc. 1155, 30.

Raynerus abbas Crispin. 194.

Rainerius presb. Bob. 1003, 10. 1004, 15. 1008. 1014, 15.

Rainerius mon. Casin. 1139, 35.

Raginerus (cler. Luc.) 1265, 30.

Raginerus, Rignerius Longicolti (dux Lotharing.), I. comes Hanon., Mont., fil. Giselberti (*perperam* Manicherii) com. Mont. 114, 5. 149, 45 (Reginerus). 164. 169. 172. 174; *uxor* 174; *fil.*: Raginerus II.

Raginerus II. comes Hanon. 178, 5.

Raginerus, Rainerus, Raynerus, Rignerius Longicolti, III. comes Hanon. 114, 5. 178, 35. 180. 181. 183. 184. 190, 30; *uxor*: Adela; *liberi*: Raginerus IV. comes, Lambertus comes Lovan., *perperam* Richildis.

Raginerus IV. (*perperam* II.) comes Hanon., Mont., fil. Ragineri III. com. 114, 5. 183, 45. 184, 10—186, 5. 190, 30. 191, 1; *uxor*: Hadwiga; *fil.*: Raginerus V. comes.

- Raginerus, Raynerus V. comes Hanon., Mont., fil. Ragineri IV. com. 85, 40. 114, 5. 186. 187. 190. 193, 35; filia: Richildis.
- Regnahrius comes, signifer Karoli Calvi 1490, 25.
- Raginerius laicus Aretin., fil. Ungarini laici 1475, 15.
- Rignerius dom. de Iauche 199; uxor: Yda.
- Rainerius fr. Widonis ep. Placent. 996, 15. 1001, 20.
- Renerus, Rinerus, Rinerius de Trit nob. baro, castellanus Valencen. 207, 25. 208, 5. 209, 25. 210, 10. 241 35. 245. 287, 35.
- Reynherus lutifigulus 526.
- Raginfredus (maior domus Franc.) 142. 143, 1. — Cf. Reynfridus.
- Ragnetrudis uxor Dagoberti I. regis Franc. 127, 20.
- (Ragnihildis filia Erii I. regis Dan.) 364, 10; fil.: David; fr.: Erichus II. rex. — Cf. Reineldis.
- Rai-, Ray-.**
- Raymes villa parroch., *Raimes* (frz. *dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Saint-Amand*) 205, 45. 238, 15; Ramorum turris 231, 15.
- Raymundus ep. Cathin. 1484, 25.
- Raymundus VI. comes Tholos. 264, 20.
- Rainaldus, Raynaldus, Reginaldus, Reinoldus, Renialdus.** — Cf. Reginardus.
- Reginaldus rex Cameracisii, fil. Clodii regis Franc. 119, 35. 122, 15.
- Reinoldus archiep. Colon. 368, 10. 370. 371, 5.
- Rainaldus archiep. Rem. 196, 25.
- Rainaldus ep. Cum. 1107.
- Rainaldus, Raynaldus ep. Gaietan. 1426, 1. 1427, 1.
- (Rainaldus) abbas (S. Benedicti monast. Casin.) 13, 50.
- Raginaldus custos S. Donati eccl. Aretin., fil. Cucii custodis 1479, 5—1481, 1; fil.: Berardus clericus.
- Reginaldus de Dompno-Martino, comes Bolon. 264. 266. 268, 25.
- Reginaldus comes de Dampiere en Assenois 242, 5.
- Reginaldus propinquus Manicherii com. Hanon. 163, 45.
- Renialdus miles de Cruce 218, 30; fil.: Guillelmus.
- Reginaldus de Doncery 230, 40.
- Rainaldus nob. 84, 35. 181, 30. 183; fr.: Garnerius.
- Reginaldus de Montmiral 242, 10. 244, 35.
- Reginaldus de Ronsoit 200, 25. 230, 40; uxor: Iuliana.
- Rainerius, Raynerius, Raynerus v. Raginerus.
- Raines, Raynes villa parroch. in decanatu Avesnensi 237.
- Rains villa, *fortasse La Grange-au-Rez* (frz. *dép. Aube, arr. et cant. Troyes, com. Montgueux et Macey*) 302, 10; de R.: Bertrandus.
- Rainsars v. Hunissart.
- Raimes v. Raymes.
- Ralboldus ep. Noviom. et Tornac. 196. 197, 1.
- Rama (civ.), *hodie Beit-Rima (Palaest., prope Lydda)* 662, 25.
- Rambertus ep. Virdun. 772, 25. 773, 1.
- Ramecrois v. Gaurraing.
- Ramegny v. Rumeigny.
- de Rameillies allodium, *Ramegnies* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Merbes-le-Château, com. Merbes-Sainte-Marie*) 218, 30.
- Rammensberch, Rammesberch mons, *Rammelsberg prope Goslar* (pr. *Rb. Hildesheim*) 10, 1. 17, 25.
- Ramorum turris v. Raymes.
- Ramouzies villa parroch., *Ramousies ad Helpe fl.* (frz. *dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Avesnes-Nord*) 237, 45.
- Ramurgis abbatissa Spinosiloci monast. 276, 15.
- Ramvoldus abbas (S. Emmerammi monast.) Radispon. 824, 40. 1349, 1.
- Rangerius v. Raginerus.
- Rani v. Rugia.
- Ranis castrum, *Ranis* (pr. *Rb. Merseburg, Kr. Ziegenrück, prope Pößneck*) 378, 25.
- Rantopot v. Radbodus.
- b. Ranulphus mart. 155, 50; fil.: Hadulphus ep. Camerac.
- Raoulcourt v. Roucourt.
- Rasis (medicus), *Abu Bekr Muhammed ben Zakarija er-Râzi* 82, 15.
- de le Raspaille silva, *Raspaille* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Frasnes-lez-Buissenal, com. Saint-Sauveur*) 323, 10.
- Raspe, Raspo: Heinricus rex Rom., lantgr. Thur., Heinricus I., Heinricus II., Heinricus III. com. Thur.
- Raspenberc, Raspenberg, Raspinberg, Rassinberg castrum, *cuius rudera exstant prope Rastenberg* (thür. *Gb. Weimar, Kr. Apolda*) 429, 10. 448. 640, 10. 652, 15.
- Rasso I. de Gaures, dom. de Chirvia 186, 35. 198, 35. 200. 205; uxor: Dammison; lib.: Rasso II., Beatrix.
- Rasso II. de Gaures, fil. Rassonis I. 204. 206. 225, 10. 230, 5.
- Rasso III. de Gaures 242, 1. 268, 5. 287, 30; fr.: Rogerus.
- Rasso VI. de Gaura 321.
- Rastat (civ.), *Radstadt ad Enns fl.* (Salzburg, *Bh. St. Johann*) 723, 1.
- Rastenberg v. Raspenberc.
- Rastizlao, Rastizolao, Ratislao (princ. Morav.) 744.
- Ratbodus v. Radbodus.
- Ratchisus rex Langobard. 1011, 20; privilegium 1011, 20.
- Ratgart contractus 803, 20.
- Rathbodus v. Radbodus.
- Ratherius, Ratherus ep. Veron., mon. Lob. 177. 180.
- Ratislao v. Rastizlao.
- Ratispona, Ratisbona, Radespona, Radaspona, Regensburg civ. Bawar., *Regensburg* (bayr. *Rb. Oberpfalz*) 3, 30. 9, 25. 10, 20. 15, 20. 38, 25. 42, 25. 358, 5. 376, 1. 403, 40. 460, 30. 521, 15. 535, 30. 538, 20. 543. 625, 15. 664, 30. 722, 15. 724, 1. 734, 25. 736, 1. 737, 1 (Reganesburc, Reganespure). 740, 25. 741, 10. 742, 15. 743, 20. 744. 746. 747. 824, 30. 825, 1. 827, 20. 828. 829, 5. 882, 15 (Radispona). 1489, 40. 1491, 10; Reginae civitates 746, 20; Ratisponensis urbs 827, 20; Hyataspolis Imbripolis 746, 30; monasteria 747, 15; monasteria urbana 832, 5; ep. 829, 25; pons 460, 30; synodus (a. 791) 731, 1; (a. 792) 736, 1; eccl. et monast.: S. Emmerammi, S. Mariae, S. Pauli; Ratisponenses ep.: Adalwinus, Baturicus, Aspertus, Tuto, Michahel, s. Wolfgangus I., Gebhardus I., Gebhardus III., Otto, Eberhardus, (Albertus I. aut II.), Leo; abbas: Reginwardus. — Radisponenses 1349, 1.
- Rato, Ruth, maritus Agnetis de Bernek 693; filiae: Alheidis, Bonka, Katharina.
- Ratolfus comes 7, 25; filia: Fastrada, uxor Karoli Magni imp.
- Ratri contractus 803, 20.
- Ratymarus (princ. Slav. inter Drau et Save fl. sedentium) 740, 30.
- Ratzeburg v. Raceburch.
- Raucharius, Raucarius rex Camerac., fil. Clodii regis Franc. 119, 35. 122, 15.
- Raucourt v. Regalis-curtis mons.
- Ravengerus abbas (Stabul.) 1337, 25.
- Ravenna civ., *Ravenna* 603, 45. 975, 1. 1227. 1432, 10; exarcatus 713, 1; Ravennas eccl. 1310, 25; Ravennates, Ravennenses archiep.: s. Severus, Iohannes Vincentius, Leo II., Wiberus, Anselmus.
- Ravensberg v. Rabinsberg.
- Ray- v. Rai-.
- Razman (*fortasse* canon. Aschaffenburg.) 759, 40.
- Razo (*fortasse* canon. Aschaffenburg.) 759, 40.
- Razo laicus conversus de ecclesia Redenboch 948.
- Razolum (villa), *Razzuolo* (Tusc., *Prov. et circ. Florenz, del. Borgo S. Lorenzo*) 1086, 25. 1087, 15; Razolense cenob. 1091; monast.: S. Pauli; abbas: Teuzo.
- Reate (civ.), *Rieti Umbriae* 253, 20; Reatina provincia 256, 15.
- Rebais villa parroch., *Rebais* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Ath*) 238, 1.
- de Rechperch, *Rehberg prope Ried* (Traungau, *Oberösterreich*): Hartuucius, Otto.
- Recia, Recii, Reciani v. Ret-.
- Reciovarus 474, 20.
- Reclusorium: Alpes que Reclitorium dicuntur, *die Klausen* (prope *Lodrone castrum*) 18, 25; cf. Lodrun.
- Recordana (domus Templ.), *quae olim ad Belum fl. (hodie Nahr Na'mên) prope Accon civ. sita erat* 385, 30. 591, 5.
- Requignies v. Rekegnies.
- Redenboch eccl., *Rottenbuch* (bayr. *Rb. Oberbayern, Ba. Schongau*) 948. 949, 5. 950, 25; praepos.: Berewigus; decan.: Everhelmus; laicus conversus: Razo.
- Redomis v. Rothomagus.
- Redulfus v. Rudolfus abbas Vallumbros.
- Refugium (S. Mariae) virg., abbatia de Ath 303, 30.
- Regalis-curtis mons, *Raucourt* (frz. *dép. Ardennes, arr. Sedan*) 167, 55. 168.
- Reganesburc, Reganespure, Regensburg, Regensburg v. Ratispona.
- Regenses (*Riez ad Colostre fl., frz. dép. Basses-Alpes, arr. Digne*) ep.: s. Maximus, Faustus; subdiacon.: Rusticus.
- Regenstau (castrum), *Regenstau ad Regen fl.* (bayr. *Rb. Oberpfalz, Ba. Stadt am Hof*) 3, 35.
- de Regensteyn, *Regenstein castrum, cuius rudera prope Blankenburg ad Harz saltum exstant*, comes: Sifridus III.
- Reggio v. Regium.
- Reghegnies v. Rekegnies.
- Regia (Marcha Regia), *fortasse Marcavia* (Lomb., *Prov. Cremona, circ. Casalmaggiore*) 1305, 15.

- Regia v. Regium.
- Regicourtensis, Regicurtis eccl., *Roucourt* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Péruwelz) 136, 35, 143, 30; Roucourt villa parroch. 237, 55.
- S. Reginae cenob. Donon. 172, 5.
- s. Regina Donon. 148, 149, 153, 35; corpus 148, 149, 166, 15; Vita 110, 10, 151, 10; historia 119, 35; filia: s. Ragenfredis.
- Regina civ. v. Ratispona, Regium.
- Reginaldus v. Rainaldus.
- Reginardus v. Reinhardus.
- Reginbertus v. Reimburtus.
- Reginboldus v. Reiboldus.
- Reginboto v. Reinboto.
- Reginerus v. Raginerus.
- Regingarius (famulus monast. Lauriss.?) 801.
- Reginger 803, 20.
- Reinhardus v. Reinhardus.
- Reginmarus v. Reimerus.
- Reginniculae (*Majori et Minori oppida in paeninsula Amalfitana*) 1017, 20, 1018, 1. — Reginna maior, *Majori* 1017, 20. — Reginniculae minores (*Minori*) 1017, 25.
- Reginum v. Regium.
- Reginwardus abbas (S. Emmer.) monast. Ratispon. 830.
- Regis vallis, *Barrea vallis* (Prov. Aquila, circ. Sulmona) 1130, 10; eccl.: S. Michaelis; abbas: Atenulfus.
- Regitestensis comitatus (*Rethel, frz. dép. Ardennes*) 199, 40, 226, 30; Regitestensis dominatus 163, 40; Regitestenses comites 169, 15; com.: Manasses, Manecherius (*immo Guntherus*), Manicerius I.
- Regium, Regina civ., *Reggio nell' Emilia* 989, 10, 1301, 20, 1319, 25; Reginum 1313, 15; Regia 604, 35, 1319, 45; burgenses 604, 35; ep.: Bonussenior.
- Regnahrius v. Raginerus.
- Regnani castrum, *Regnano* (Prov. et circ. Massa e Carrara, mand. Fivizzano, com. Casola in Lunigiana) aut *Regnano* (Prov. et circ. Perugia, mand. Città di Castello) 1321, 5.
- Rehberg v. Rechperch.
- Rehnus v. Renus.
- Rei-, Rey-**
- Reichenbach monast., *Reichenbach ad Regen fl.* (bayr. Rb. Oberpfalz, Ba. Roding) 534, 40.
- Reichenbach v. etiam Richeмбаhe, Richinbach.
- Reichenhall v. Salina.
- Reidling v. Rüdnicke.
- Reigneaux v. Ierrignau.
- Reimarus ep. Patav. 786, 40, 787.
- Reymbertus ep. Aldenburg. 35, 15.
- Reimburtus ep. Hildesheim. 943, 10.
- Reiboldus canon. Trever. 783, 25.
- Reimensis, Reims v. Remis.
- Reinardus v. Reinhardus.
- (Reinboto) ep. Eichstet. 421, 10, 633, 35.
- (Reinboto), Rembodo de Niperg, decan. Wimp. 675.
- Reinboto comes de Bichelingin 374, 5.
- s. Reineldis 868, 35; soror: s. Pharahildis. — Cf. Ragnihildis.
- Reynfridus nob. (de Ditenborn) 529; uxor: Willicha. — Cf. Raginfredus.
- Reinhardus, Reynhardus, Reinardus, Reynardus, Reginardus, Reginhardus.**
- Reinhardus, Reynhardus ep. Halberstad. 11, 25, 18, 10, 361, 15, 929, 15, 1332, 1.
- Reginardus ep. Leod. 821, 15, 822, 10.
- Reinhardus ep. Wireiburg. 375, 10.
- Reinhardus abbas Sigeberg. 887.
- Reinardus custos Prum. 767, 30.
- Reinhardus pastor parroch. in Stetin 666, 40, 667, 1; fr. 666, 40.
- Reynhardus, Reynardus Varch vel Porcus (miles Thur.) 597, 30, 611, 5.
- Reynardus de Zwethrin mag. in cantilenis 571, 40.
- Reinhersborn, Reinhersburn, Reynersborn, Reynarsborn, Reynirsborn, Reynhardisborn, Reynhersborn, Reinhersbornense, Reynersbornense, Reynharsbornense, Reinhartzbornense, Reynirsbornense, Reynhersbornense monast. Thur., *Reinhardsbrunn* (thür. Gb. Gotha, Kr. Gotha, prope Friedrichroda) 395, 426, 20, 447, 1, 453, 10, 454, 5, 465, 30, 489, 10 (Reinhardsborn). 514, 35 (Reinhartzborn). 518, 35, 519, 40 — 521, 20, 522, 20 (Reynersbornense eccl.). 525, 10 (Reynardisbornense cenob.). 526 (Reynharsborn; villula 526, 10). 527, 10 — 532, 5, 535 — 537, 15, 539, 540, 45, 542, 544, 25, 545, 25, 547, 10, 548, 1, 566, 5, 582, 585, 586, 50 (Reinhartzbornense mon.). 588, 595, 608, 609, 612, 10 — 615, 617, 40, 620, 5, 622, 15, 624, 627, 10, 630, 635 — 639, 5, 643, 645, 40 — 648, 30, 650, 50, 653, 35 — 655, 10, 657; Reinhersbornensis possessio 519, 1; allodia 630, 30; infirmaria 653, 25; sepulchrum Ludewici II. com. Thur. 648; monast.: SS. Mariae et Iohannis; basilica: S. Mariae; capellae: S. Katharinae, S. Mariae, S. Mariae Magdalenae, S. Nicolai; altare: S. Crucis; Reynersbornenses, Reinhersbornenses abb.: Gisbertus, Ernestus, Hermannus I., Wichardus, Ekehardus, Ludewicus, Marquardus, Hermannus II., Heinricus; prior: Hermannus; cellerarius: Conradus; fundator: (Ludewicus II. comes Thur.); Reynersbornenses, Reynirsbornenses monachi 585, 40, 595, 613, 30, 620, 622, 15, 635, 50, 636, 5, 639, 5; Reynersbornensis confrater 586, 1.
- Reynherus v. Raginerus.
- Reinoldus v. Rainaldus.
- (Reinulfus) comes Zestr. 389, 5, 594, 15.
- Rekegnies villa parroch., *Recquignies* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge) 238, 5; Reghegnies 238, 5.
- s. Remaclus ep. et cf. 780, 15.
- Rembodo v. Reinboto.
- s. Remedii conf. reliquiae 764, 25; festum 765, 20.
- Remegarius ep. Valentin., natione Francus 1344, 1 — 1346, 10.
- Remis, Remorum, Remensium urbs, civ., *Reims* (frz. dép. Marne) 87, 20, 98, 35, 116, 40, 119, 30, 126, 40, 151, 15, 180, 10, 183, 40, 185, 15, 193, 10, 317, 10, 360, 35, 738, 30, 739, 20, 784, 35, 861, 5; Remensis civ. 849, 10; metropolis 848, 35; Remencia civ. 101, 20; eccl.: S. Mariae, S. Remigii; Remensis eccl. 239, 15, 276, 5, 755, 756, 943, 20; provincia 272, 35; ep. provinciales 849, 1; Remica regmina 755, 30; Remense territorium 101, 20; Remensis Belgica cf. Belgica; ep.: Remigius; Remenses, Reimenses archiep.: s. Reolus, s. Nichasius, s. Viventius, s. Xistus, Fulco, Igmarius (Hinemar), Ebbo, Vulfarius, Guido I., Turpinus, Heriveus, Gervasius, Rainaldus, Sanso, Willermus I., Guillermus II. — Remi 87, 20, 98, 35, 101, 20, 120, 35, 126, 40, 207, 30; Re-
- menses 151, 15, 360, 35; Remorum provincia 208, 1.
- Remi, Saint, en le Cauchie villa parroch., *Saint-Rémy-Chaussée* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Berlaimont) 238, 20.
- S. Remigii eccl., monast. Rem. 180, 10, 755, 15, 756, 5, 1143, 30, 1144, 5; res S. Mariae ac S. Remigii Remensis eccl. in pago Guormacensi 755, 15; abbas: Herimannus.
- S. Remigii altare Chuoslar. 755, 25.
- s. Remigius cf., ep. Rem. 120, 35, 121, 25, 123, 25, 124, 155, 480, 10, 483, 30, 756, 5, 767, 20; corpus 758, 20; reliquiae 482, 10, 764, 25, 765, 15, 772, 15; pallium 818, 30; dies 626, 45.
- Remistammus fr. Eudonis ducis Aquitan. 147, 25.
- Remus fr. Romuli 101, 20, 369, 15.
- Renaix v. Rothnacum.
- Renenses, Renensis v. Renus.
- Remerius 122, 20; fr.: Raucarius rex Camerac., Richerius.
- Renerus v. Raginerus.
- Renialdus v. Rainaldus.
- Renus, Rhenus, Rethnus fl., *Rhein* 3, 20, 4, 1, 7, 30, 25, 1, 26, 5, 30, 35, 36, 40, 88, 89, 45, 99, 30, 100, 35, 102, 115, 30, 116, 30, 118, 119, 30, 149, 20, 155, 5, 164, 25, 169, 15, 233, 30, 358, 30, 362, 30, 367, 15, 391, 20, 392, 40, 396, 30, 406, 40, 414, 415, 15, 419, 429, 10, 431, 30, 432, 1, 434, 20, 440, 15, 515, 516, 1, 517, 35, 518, 25, 531, 40, 535, 25, 552, 25, 560, 569, 1, 571, 30, 579, 40, 613, 45, 626, 45, 640, 10 — 642, 40, 648, 665, 40, 672, 724, 25, 811, 812, 1, 873, 30, 886, 45, 904, 40, 905, 5, 948, 15, 1204, 40, 1219, 25, 1332, 1490 (Rehnus); Alpinae undae Reni 1204, 40; Reni partes 379, 10, 380, 15, 423, 35, 663, 1; fines 383, 10; Rethnotici portus 93, 35; Germania Renensis 93, 20; Palatii principatus 26, 5; palatinus dapifer, elector 1460, 10; com. palat.: Hermannus II., Heinricus II., Sigefridus, Godefridus, Willelhelmus, Hermannus III., Conradus, Heinricus V., Heinricus I. dux Bavar., Ludowicus II., Rudolfus I., (Rudolfus II.), Rupertus III.; cf. in ind. rerum et verb. sub verbo palatinus. — Renenses 43, 1; Reni provinciales 384, 5, 584, 10; Rhenenses principes 569.
- Renus fl., qui fluit inter Bononiam et Muthinam, *Reno* 604, 30.
- s. Reolus archiep. Rem. 133, 1.
- S. Reparatae monast., *S. Reparata di Marradi* (Tusc., Prov. et circ. Florenz) 1086, 25; abbas: Azzo.
- Ressars villa parroch., *Ressaix* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Binche) 237, 45.
- Ressons v. Risson.
- Retesconensis v. Rodescoth.
- Rethel v. Regitestensis comitatus.
- Rethia, *Raetia* prov. Rom. 392, 35, 616, 35.
- (Rethia), Retia, Recia, quae nunc Brabantia dicitur 91, 15, 99, 25, 101, 40. — Recii 101, 25, 109, 30; Reciorum legenda 85, 10; Huyniensis Reciani 100, 15; Huinia Retiana 101, 40; Rethii, qui et nunc Brebrentinenses 94, 5, 115, 15; Retiorum historiae 91, 25; rex: Rethius; v. Brabantia.
- Rethius quidam rex Reth. 94, 5.
- Rethnotici, Rethnus v. Renus.
- Reuss v. Ruzze.
- Revigliano v. Rubiliana.
- Rewisschus, Rewissch (de Upa) 698, 5, 703; uxor: Elizabet; fr.: Witko.

- Rey- v. Rei-.
- Rhein v. Renus.
- Rheinau v. Rinowa.
- Rheinfelden v. Rinstete.
- Rhenus, Rhenenses v. Renus.
- Rhône v. Rodanus.
- Rhonelle v. Hunella.
- Ribaldi-mons, *Ribemont* (frz. *dép. Aisne*, arr. *St. Quentin*) 203, 40; dom.: Godefridus de Bouchain.
- Ricautis v. Richildis.
- Richardus, Riccardus, Ricchardus, Ricardus, Richart, Ritsardus, Rychardus, Rykardus.**
- Richardus rex Rom., comes Cornub. 30, 10 (Rychardus). 400 (Ritsardus). 402, 20. 621, 45. 713, 20; *perperam* rex Angl. 406, 15; filii: Heinricus, Eduardus; fr.: Heinricus III. rex Angl.
- Richardus, Ricardus I. rex Angl. 3, 15 (Rykardus). 30, 35. 240. 241. 260. 723, 30.
- Richardus card. (diac. tit. S. Angeli) 413, 10. 629, 10.
- Richardus abbas (*fortasse* S. Blasii eccl. Brunswic.) 35, 15.
- Ricardus (prior) S. Victoris (monast. Paris.) 220, 30.
- Richart acol., subdiac. dioc. Frising. 761, 20.
- Richardus de Ditsensheim, decan. eccl. Wimp. 665, 35—669, 5. 672, 1. 677 (Richart); canon. 666, 10; fr. 668, 30; fil. fratris: Richardus.
- Richardus fil. fratris cuiusdam Richardi de Ditsensheim, decani eccl. Wimp. 668, 30.
- (Richardus) dux Burgund. 175, 5. 176, 10; fil.: Radulphus rex Franc.
- Ricardus I. dux Normann. 816, 40.
- Ricardus II. comes (dux) Normann. 170. 186, 5; filii: Ricardus III., Robertus.
- Ricardus III. (dux Normann.), fil. Ricardi II. com. (ducis) Normann. 170, 35.
- Richardus, Riccardus, Ricchardus I. princ. Capuan. 1416, 20. 1417, 10. 1418, 5. 1419, 5. 1420, 5. 1421.
- Richardus (II. princ. Capuan.), fil. Iordani I. princ. 1428, 1. 1429, 1.
- Richardus de Plawe, minist. eccl. Magdeburg. 32, 40; fr.: Gunbertus de Weseborch.
- Ricardus fil. Ragamberti 1344, 15.
- S. (Richarii), Rikarii (*Saint-Riquier*, frz. *dép. Somme*, arr. *Abbeville*, cant. *Ailly-le-Haut-Clocher*) monachi 185, 15.
- s. Richarius, Rikarius Pontiv. 133, 30. 134, 30. 185, 20; dens 786, 5; ss. Rikarii et Walerici gesta 185, 15.
- Richart v. Richardus.
- Richeldis v. Richildis.
- Richembahe (rivus), *Reichenbach rivus*, qui in *Kahl fl. influit* (*Spessart*, bayr. *Rb. Unterfranken*, *Ba. Alzenau*) 759, 40.
- Richerius abbas S. Benedicti monast. Casin. 1122. 1139, 30. 1414, 10—1417, 15.
- Richerius fr. Raucarii regis Camerac. 122, 20; fr.: Remerius.
- Richeza v. Rikenza.
- Richfridus diac. dioc. Frising. 761, 25.
- Richildis, Richeldis, Ricautis.**
- Richildis uxor Caroli Calvi II. regis Franc. (Occid.), imp. Rom. 1490, 35; fr.: cso re. (Burgund.).
- Richildis, Richeldis comitissa Mont., filia Ragineri V. com. Hanon., uxor Hermanni com. et Balduini VI. com. Flandr. 114. 188. 190, 1—195, 25. 198. 201, 15—203, 40. 223, 10. 225, 35. 226, 1. 861, 25—863, 1; neptis: Ada.
- Richildis filia Balduini II. com. Hanon., uxor (Amalrici IV.) com. Montisfortis, sanctimon. 195, 20. 199; immo Aelidis filia Balduini II. com. 199.
- Ricautis de Audenarde 272, 5; filii tres 272, 5.
- Richildis filia Hugonis de Rumigny, uxor Iohannis de Keus 199, 15.
- Richildis (immo Beatrix) uxor Gosuini III. de Montibus 199, 50.
- Richinbach castrum, *Reichenbach* (pr. *Rb. Cassel*, *Kr. Eschwege*) 602, 30.
- Richiza v. Rikenza.
- Richolfus abbas S. Emmerami monast. Ratispon. 829.
- Richtrudis v. Rietrudis.
- Richwinus ep. Cic. (Nuwenburg.) 361.
- Richza v. Rikenza.
- SS. Rietrudis et Mauruntii monast. Marsian. 110, 10. 172, 10.
- s. Rietrudis, Richtrudis, filia Hernoldi, uxor Adalbaldi ducis Duac. 110, 35. 125, 35. 127, 30. 133, 30—138, 45. 142, 20; corpus 166, 15; reliquiae 786, 15; filiae tres 135, 45; consanguinei 134, 40; liberi: Chlothendis, s. Eusebia, s. Mauruntus.
- Ricza v. Rikenza.
- Rieneck v. Rineck.
- Rieti v. Reata.
- Riez v. Regensis ep.
- Riga v. Livonia.
- Rigibertus, Rygibertus (archi)ep. Mogunt. 472, 25. 480, 10.
- Rignerius v. Raginerus.
- Rigo 1182, 10.
- Rigneux v. Hugniacum.
- Rigula rex Hun. 118, 20.
- Rihheri comes (Pannon. infer.) 744, 1.
- Rikarius v. Richarius.
- Rikenza, Rikinza, Rikza, Richenza, Richiza, Richza, Ricza, Ricze, Rixa.**
- Rikenza, Rikinza, Rikza, Richiza, Ricza, Rixa imperatrix, regina, filia Henrici Pinguis march. Fris., uxor Lotharii III. imp. Rom. 11, 40. 12, 15. 14. 18, 40. 19, 1. 23. 26, 35. 363, 20. 365, 20 (Richza). 366, 1. 533, 5. 534, 40. 535.
- Ricza filia (Birgeri ducis *perperam*) regis Suec., uxor Henrici I. dom. de Werle 31, 25.
- Ricza, Ricze filia Henrici Leonis ducis Bawar. et Sax. 30, 35. 36, 35; Rixa immo Gertrudis 35, 25.
- Richeza, Richiza (filia Ezzonis pal. com. Rheni), uxor Miseconis II. regis Polon. 759, 20. 760, 1. 776, 1.
- (Rikenza) filia Henrici I. dom. de Werle, uxor Alberti II. ducis Brunswic. 27, 10.
- Rimagni v. Rumegny.
- de Rinberch, Rintberg nobilis 433. 642, 1; Rintberg Rex 432, 40.
- de Rineck, Rinecke, *Rieneck* (bayr. *Rb. Unterfranken*, *Ba. Lohr*), comes 415, 20; comes: Otto.
- Rinerus, Rinerius v. Raginerus.
- Rinkeleiben, Rinkeleibin, Rinkeleybin, Rynkeleybin villa, *Ringleben ad Gera fl.* (pr. *Rb. Erfurt*, *Kr. Erfurt*) 443, 1. 445, 1. 650, 10; castrum 651, 5.
- Rinowa opp., *Rheinau ad Rhenum fl.* (*Unterelsaß*, *prope Erstein*) 724, 25.
- Rinstete civ., *Rheinfelden* (*Aargau*) 440, 20. 649, 1.
- Rintberg v. Rinberch.
- Ripalta (villa), *Ripalta* (*Lombard.*, *Prov. Cremona*, *circ. et mand. Crema*) 1303, 45.
- Ripertus abbas S. Petri monast. Erford. 360, 15. 362, 15. 487. 488, 30.
- Riphei v. Tiphei montes.
- Ripis (civ.), *Ripen* (*Jütland*) 33, 50; monast.: Minorum fr.
- Risloubita 803, 20.
- Risson (villa), *Ressons-sur-Matz* (frz. *dép. Oise*, arr. *Compiègne*) 233, 1.
- Ritsardus v. Richardus.
- Rixa v. Rikenza.
- Robertus, Robbertus, Rotbertus, Ropertus, Rodperctus, Ruobertus, Ruodbertus, Ruopertus, Rubertus, Rubbertus, Rudbertus, Rupertus, Rudpertus, Rutpertus, Hrodperctus, Hrodperhtus, Ruprecht.**
- S. Ruperti mons iuxta Bingiam 19, 15; abbat.: s. Hildegardis.
- S. Rudperti, Rodpereti eccl. Salisburg. 734, 1. 741, 10.
- s. Ruodbertus, Hrodperctus, Hrodperhtus (ep. Salisburg.) 734, 1. 735, 1; s. Rudberti reliquiae 787, 25.
- Rupertus rex Rom., dux Heidelberg. (III. comes palat. Rheni) 677, 5.
- Robertus I. rex Franc. 176. 193, 35; *fortasse etiam* 154, 35; uxor 176, 5; fil.: Hugo Magnus dux Franc.; fr.: Odo comes Paris.
- Robertus II. rex Franc., fil. Hugonis regis 114, 5. 170, 40. 187, 5. 190. 191, 10; liberi: Henricus I. rex, Adela.
- Robertus rex Sicil. 459, 5. 716, 35.
- Robertus, Rubertus, Rupertus de Curzum magister, card. presb. tit. S. Stephani in Celio monte 265, 5. 270, 30. 387, 20; immo Rubertus, Rupertus (de Sumerote) card. (diac. tit. S. Eustachii) 394, 30. 617, 25.
- Robertus, Rupertus, Ropertus de Quernforde, archiep. Magdeburg. 403, 35. 622, 45. 624, 55.
- Rupertus, Ruobertus archiep. Mogunt. 516, 1. 804.
- Robertus archiep. Rothomag. 170, 35.
- Robertus ep. Attrebat. 197, 20.
- (Robertus) ep. Baioc. (*perperam* Baloc.) 385, 25. 591, 1.
- Robertus I. ep. Camerac., prepos. Arien., fil. rustici Carnot. 157, 30. 226. 227.
- Robertus II. ep. Camerac. v. Clemens VII. papa.
- (Robertus I.) ep. Leod. 309, 15.
- Rotbertus ep. Mirmegardevurd. 775, 20.
- Robertus abbas Acquicin. 197, 15.
- Robertus de Ramegni, abbas Bone-spei monast. 219, 25.
- Rubertus, Rupertus abbas Cistere. 355, 15. 706, 40.
- Robertus II. abbas Gemetic. 171.
- Robertus (immo Theodericus) abbas Gemet. 170, 10.
- Ruopertus abbas S. Salvatoris monast. (Prum.) 1338, 25.
- (Robertus II.) decan. S. Donaciani eccl. Brug. 326, 25.
- Robertus de Cusii, magister 592, 45.
- Robertus archidiaconus Ostrevand. 93, 40. 204, 30.

- Rupertus, Rubertus subdyac. Sar. 694, 30. 696, 25.
- Rubertus grammaticus, mag. 974, 15.
- Robertus, Robbertus, Rotbertus, Rubertus Guiscardus dux (Apul. et Calabr.) 521, 10. 1290. 1418, 20. 1419, 15—1421, 10. 1422. 1423.
- Robertus: Rollo, post vocatus Robertus, dux Dan. (Normann.) 173, 30—175, 25; fr.: Burius.
- Robertus (dux Normann.), fil. Ricardi II. com. Normann. (ducis) 170, 40.
- Hrodpertus (comes Franc.) 735, 10.
- (Robertus I. comes Attrebat.) 396, 1. 618, 25; fr.: Ludewicus IX. rex Franc.
- (Robertus II.) comes Attrebat. 329, 25.
- Robertus, Rupertus Friso, I. comes Flandr., fil. Balduini V. com. 84, 40. 114, 10. 188, 35. 191. 193, 15—196, 25. 198, 15. 862, 35—864, 5. 1371; filia 195; uxor: Gertrudis; liberi: Robertus II. comes, (Adela), (Gertrudis).
- Robertus II. comes Flandr., fil. Roberti I. com. 196, 25. 204; Rupertus rex Flandr. 529, 1; fil.: Balduinus VII. comes.
- (Robertus III. comes Flandr.), fil. (Guidonis) com. Flandr. 325, 15. 435, 15. 436, 15. 644, 40. 645, 5.
- Robertus I. comes (de Loritello, fil. Godefridi de Hauteville) 1465, 10; (fr.): Taxio.
- (Rupertus comes de Nassowe), fil. Adolphi regis Rom. 432, 25. 641, 45.
- Robertus de Bethunia, vicedom. Attrebat. civ. 203, 25.
- Robertus VII. de Bethunia (fil. Wilhelmi II.) 266. 268.
- Robertus de Boves 242, 15; fr.: Enghelranus.
- Robertus de Petraponte 230, 40.
- Robertus de Romnisor 242, 10.
- Robertus de Roussoi 241, 30. 244, 35. 287, 30.
- (Robertus) de Vernbure 459, 10; fr.: Heinricus III. archiep. Mogunt.
- Robertus de Ville 242, 5; fr.: Ioffredus de Genville.
- Ruprecht von Eckarsperge, civis Erford. 477, 45.
- Robiersart villa parroch., *Robersart* (frz. *dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Landrecies*) 238, 1.
- Rocca d'Arona v. Arona.
- Roch, Saint, v. Lapis.
- de Rochefort: Oliverus.
- Rochelize, Rogelitz (civ.), *Rochlitz* (*sächs. Kh. Leipzig*) 453, 1. 653, 45.
- Rochelizesberg castrum, *Rochlitzer Berg ad Zwickauer Mulde fl. prope Rochlitz* (*sächs. Kh. Leipzig*) 599, 35. 600, 5.
- Rochester v. Nonecestre castellum.
- de Rochhusen, *Rockhausen* (*thür. Gb. Schwarzburg-Sondershausen, nunc Kr. Arnstadt*): Andreas consul Erford.
- Rocq v. Roques.
- Rodanus fl., *Rhône* 118, 35. 147, 1. 164, 25. 1178, 15.
- Rode (villa), *Bischofroda* (*thür. Kr. Eisenach*) 487.
- Rodescoth fortalitium, *Rodosto ad Propontidem* (*türk. Thrac.*) 245, 10; Retesconensis ep.: Henricus.
- Rodestoe portus, *Rostock* (*Mecklenburg*) 404, 10.
- Rodharius ep. Paterbrunn. 20, 15.
- Rodingus v. Rodulfus abbas Muscit.
- Rodoaldus rex Longobard., fil. Rothari regis 1433, 1.
- Rodolfstadt v. Rudolfstat.
- Rodolfus, Rodolphus v. Rudolfus.
- Rodomi, Rodomum, Rodomensis v. Rothomagus.
- Rodosto v. Rodescoth.
- Rodperetus v. Robertus.
- Rodulfus, Rodulphus v. Rudolfus.
- Rödichen v. Bossenrot.
- Roes v. Ruels, Petit Roes.
- Roes, Faulz, villa parroch., *Fauroeulx* (*belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Merbes-le-Château*) 236, 20.
- Roesne villa parroch., *Ruesnes* (*frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Est*) 238, 5.
- Röttingen v. Rotingen.
- Roeulx v. Rues, Ruet.
- Rogelitz v. Rochelize.
- Rogerus, Rogerius, Roggerius, Rokkerus, Rozerus, Ruggerus, Rüggerus, Rudgerus, Rudigerus, Ruodgerus.**
- Rogerus, Rogerius, Roggerius, Ruggerus, Rudigerus II. dux, comes Normann., *postea* rex Sicil., Calabr., Apul. 13, 35 (Rokkerus). 19, 10 (Rozerus). 29, 35. 30, 1. 364, 35 (Rüggerus). 365, 10. 534. 1426, 15. 1427, 10; filia: Constancia.
- Ruggerus, Ruodgerus (archi)ep. Magdeburg. 362, 1. 955, 35.
- Rogerius ep. Camerac. 157, 30. 233.
- Rogerus I. ep. Cathalan. 192.
- Rogerus II. ep. Catalaun. 192. 842, 5. 849.
- Rogerus III. ep. Cathalan., fil. Hermannii com. Hanon. 190, 35—192, 25.
- Rogerus I. ep. Laudun. 228. 230, 40.
- Ruggerus ep. Wirceburg. 361, 5.
- Rudigerus abbas S. Petri monast. Erford. 365, 25. 366, 10. 488, 30.
- Ruggerus abbas Fuld. 372, 10.
- Rogerus abbas SS. Crispini et Crispiniani monast. Suession. 208.
- R(ogerus) decanus Camerac. 307, 30.
- Rudigerus scolarius S. Petri monast. Erford. 431, 25.
- Rudgerus mon. Ozzec. 693, 15.
- Rogerus clericus Potent. 256, 35.
- Rogerus (Ruotgerus Colon. scriptor) 132, 25. 180, 20. 183, 25; Gesta Brunonis 180, 20; historia 183, 25.
- Rogerius dux Normann. (Apul.) 1426, 15. 1427, 10.
- Rogerus dom. de Condato 199, 30; uxor: Aelidis.
- Rogerus de Gaures 242, 1. 287, 30; fr.: Rasso III.
- Rogerus de Rosoy 205, 1; uxor: (Elisabeth).
- (Rogerus) dom. de Toegni 203, 20; filii: Radulfus, Rogerus, Balduinus, Godefridus.
- Rogerus fil. (Rogeri) de Toegni 203, 25.
- Rognas villa v. Rothnacensis eccl.
- Roisin, Roizin, *Roisin* (*belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Dour*) 199, 30. 237, 50; de R.: Baldricus.
- Rokkerus v. Rogerus.
- Rolandus, Rulandus cancell. eccl. Rom. v. Alexander III. papa.
- Rolandus ep. Tarvis., clericus Parm. 1213, 40.
- Rolandus abb. (in M. Amiata) 972, 30.
- Rolandus, Rollandus (princ. Franc.) 159.
- Rolandus (qui versus in SS. Senesium et Theopontium composuit) 992, 30.
- Rollo v. Robertus dux Dan.
- Roma, Urbs, Romana civ., urbs, *Rom* 8, 45—12, 40. 15, 20. 29, 35. 38, 40. 40, 40. 92, 25. 99. 101, 20. 102. 107, 1. 115, 45—117, 15. 121, 40. 122, 40. 124, 30. 133. 148, 1. 160. 161, 10. 165. 185, 5. 187, 30. 188, 40. 193. 202, 30. 210, 20. 246, 10. 263, 10. 264, 1. 270, 10. 355, 5. 356. 358, 10. 359, 25. 360, 30. 362, 20—364, 10. 365, 25. 367, 10. 370, 15. 380, 20—382, 5. 385. 386, 35. 394. 398, 10. 400, 40. 406. 413, 5. 414, 25. 418, 30. 420, 30. 434. 444. 452, 5. 462, 30. 463, 25. 470, 15. 488, 25. 515, 30—517, 35. 518, 15. 524, 5—526, 10. 528. 529, 25. 532, 35. 533. 535, 1. 538, 1. 550, 1. 560, 25. 561, 25. 571. 576, 40. 578, 5. 588, 40. 589, 10. 592, 1. 595, 30. 609, 15. 614, 40. 617. 626, 40. 629. 632, 20. 642, 30. 650. 653, 20. 661, 25. 666, 1. 674, 25. 711, 10—718, 20. 721, 25. 723, 30. 732, 5. 733, 5. 734, 20. 735, 15—737, 15. 740. 741, 15. 746, 10. 773. 785, 45. 792, 5. 798, 10. 817, 30. 834. 843, 25. 860, 35. 872. 883. 887. 914. 915, 1. 916, 10. 917. 922. 954, 30. 955, 20—957, 5. 960. 964. 965, 5. 967, 40. 968, 25. 974, 20. 975, 1. 978, 30. 979, 1. 982, 45. 983. 988. 999. 1030, 10. 1038, 10. 1045, 20. 1054. 1059. 1064. 1066, 25. 1069, 20. 1086, 40. 1095, 35. 1106, 40. 1107. 1117, 30. 1123. 1124, 1. 1127, 40. 1140. 1141—1146. 1157, 5. 1158—1163. 1171, 45. 1172, 1. 1174. 1182. 1196. 1197, 15. 1200, 1. 1202, 35. 1203, 40—1207, 1. 1208. 1209, 35. 1212. 1213, 40. 1214, 1. 1219, 5. 1220, 15. 1227, 40. 1228, 1. 1229. 1231, 45. 1237, 15. 1242, 1. 1251, 15. 1257, 25. 1266, 40. 1268, 5. 1276, 40. 1277, 40. 1278, 40—1280, 10. 1283, 10—1287, 25. 1288, 1. 1300, 20. 1317, 10. 1342, 5. 1363, 5. 1377, 15. 1410, 5. 1411, 5. 1417, 15. 1420, 15. 1421, 5—1423, 10. 1432, 10. 1435, 5. 1450, 15. 1458. 1459, 1. 1460, 5. 1463, 15. 1488, 1. 1490, 35. 1491, 20; caput mundi 364, 10. 533, 40. 1146, 20; caput superstitionis 960, 35; summus locus 1204; mater civitatum 964, 40; urbium maxima 960, 35; orbis domina 960, 35; clarissima apex religionis 960, 40; muri 529, 25; arces 1159, 10; turris Crescentii, i. e. *Engelsburg* 1284, 25. 1286, 5; ecclesiae 955, 20. 956, 20; eccl. et monast.: S. Clementis, S. Dyonisii, S. Iohannis evang. et bapt. in Laterano, S. Mariae ad Gradus, S. Mariae Maioris *vel* ad Presepe, S. Mariae Novae, S. Petri in Vaticano, S. Sabinae; arx: Capitolium; palacium: Lateranum. — Romana eccl. 11. 83, 10. 125. 133, 15. 139, 10. 158. 218, 15. 244, 10. 272. 283, 30. 360. 378, 40. 382, 40. 398. 407, 5. 408, 10. 456. 515, 35. 517, 15. 530, 20. 535, 25. 564, 20. 578, 30. 627. 713, 35. 777, 5. 813, 35. 834, 20. 922, 30. 956, 5. 965, 35. 975, 5. 1045. 1060, 25. 1064, 30. 1083, 30. 1086, 40. 1105, 40. 1107, 15. 1120, 30. 1145, 5. 1197, 5. 1202, 40. 1236, 40. 1317, 5. 1319, 25. 1462, 10. 1463; sedes 24, 40. 28, 15. 155, 25. 452, 30. 550, 25. 565, 25. 571, 5. 954, 30. 956, 15. 1009—1011, 25. 1044. 1099, 40. 1146, 1. 1158. 1165, 35. 1169, 45. 1171, 40. 1202, 35. 1205, 5. 1312. 1313, 30. 1319. 1422, 5. 1423, 5. 1462, 15; pontificalis cathedra 717, 5. 922, 35. 926, 15. 1141, 30. 1158, 30. 1227, 15; curia 294. 378, 20. 427, 10. 436, 30. 456, 5. 564, 25. 569, 5. 576, 25. 589, 1. 602, 40. 607, 10. 642, 30. 645, 20. 714. 720, 15. 717, 20. 1484, 20; Romanus pontificatus 1243, 15. 1245, 5; episcopatus 282, 40; Romanum patrimonium 456, 15; Romani summi pontifices 5, 1. 517, 15. 717, 10. 1141, 5. 1488, 1; episcopi 982, 45; cardinales 368, 20. 1422, 25; Romanus pontifex 271, 35. 394, 30. 515, 35. 617, 25. 965, 55. 982, 35.

1035, 35. 1041, 30. 1045. 1105, 40. 1145, 35. 1146, 25. 1192, 1. 1203, 5. 1221, 20; papa 1450, 20. 1458, 20; clerus 1143, 5; Romana apostolica auctoritas 446, 25. 883, 1. 1043, 20. 1045, 5; dignitas 960, 40; appellacio ad curiam 456, 10; Romana privilegi 1045, 30; Romana tradicio 1170, 10; pietas 965, 25; discussio 1044, 35; Romanae eccl. tutela 965, 35; apostolorum limina 37, 20. 452, 35. 978, 30. 982, 45; marscalcus curie 456, 5; Romanus synodus 1106, 40; Romanum concilium 1045, 30. 1210, 25; Romana legatio 1464, 5; Romani papae: (cf. *Add.*) s. Petrus, Clemens I., Alexander I., s. Calixtus I., s. Poncianus, s. Fabianus, Damasus I., s. Siricius, Anastasius I., Innocentius I., Zosimus, Bonifacius I., Celestinus I., Sixtus III., Leo I., Hilarius, Simplicius, Felix III., Gelasius I., Anastasius II., Symmachus, Hormisdas, Iohannes I., Bonifacius II., Agapitus I., Silverius, Vigilius, Pelagius I., Iohannes III., Benedictus I., Gregorius I., Sabinianus, Bonifacius III., Bonifacius IV., Deusdedit, Bonifacius V., Honorius I., Severinus, Theodorus I., Martinus I., Vitalianus, Deodatus, Donus, Agatho, Leo II., Benedictus II., Iohannes V., Sergius I., Iohannes VI., Iohannes VII., Sisinnius, Gregorius II., Gregorius III., Zacharias, Stephanus II., Paulus I., Constantinus II., Stephanus III., Adrianus I., Leo III., Stephanus IV., Paschalis I., Eugenius II., Valentinus, Gregorius IV., Sergius II., Leo IV., Benedictus III., Nicolaus I., Hadrianus II., Iohannes VIII., Marinus I., Adrianus III., Basilius, Stephanus V., Formosus, Bonifacius V., Stephanus VI., Romanus, Theodorus II., Benedictus IV., Leo V., Sergius III., Anastasius III., Iohannes X., Stephanus VII., Iohannes XI., Leo VII., Marinus II. (Martinus III.), Agapitus II., Iohannes XII., Leo VIII., Iohannes XIII., (Iohannes XIV.), Iohannes XVI., Silvester II., Benedictus VIII., Iohannes XIX., Benedictus IX., Gregorius VI., Damasus II., Leo IX., Victor II., Stephanus IX., Nicolaus II., Alexander II., Gregorius VII., Clemens III. (antipapa), Victor III., Urbanus II., Paschalis II., Gelasius II., Calixtus II., Honorius II., Innocentius II., Anacletus II., Celestinus II., Lucius II., Eugenius III., Anastasius IV., Adrianus IV., Alexander III., Victor IV. (antipapa), Paschalis III. (antipapa), Calixtus III. (antipapa), Lucius III., Urbanus III., Gregorius VIII., Clemens III., Celestinus III., Innocentius III., Honorius III., Gregorius IX., Celestinus IV., Innocentius IV., Alexander IV., Urbanus IV., Clemens IV., Gregorius X., Innocentius V., Adrianus V., Iohannes XXI., Nicolaus III., Martinus IV., Honorius IV., Nicolaus IV., Benedictus XI., v. *Add.*; subd.: Gracianus. — Romani 7—10, 55. 11, 45. 15, 15. 30, 5. 31, 35. 36, 40. 42, 30. 81, 85, 5. 87, 20. 89, 15. 91, 93, 5—97, 15. 98, 40. 99. 104, 40. 105. 108. 110. 111. 113. 115, 1—118. 127, 15. 139, 5. 142, 20. 147, 35. 148, 1. 161, 50. 162, 1. 191, 5. 204, 35. 210, 15. 220, 1. 230, 15. 231, 40. 282, 25. 305. 309, 15. 316. 325. 326. 329. 355. 360, 30. 367, 30. 370. 383, 45. 387, 20. 392, 30. 399, 25. 400, 30. 406. 410. 431, 30. 432, 30. 434, 30. 440, 5. 444, 30. 516, 20. 518. 519, 5—521, 5. 535, 40—537, 35. 538. 542, 35. 549, 35. 552, 5. 557, 40—559, 35. 563, 10. 564, 5. 572, 35. 574, 10. 581, 25. 584. 592, 45. 602, 40. 603, 1. 604, 10. 605. 607. 614, 5. 616, 35. 621. 626, 40—629, 5. 632, 30. 633, 20. 634. 636. 641. 642. 646, 30—654, 40. 658. 667,

20. 671, 1. 677. 712, 40. 713, 20. 716. 719. 721, 25. 724, 20. 736, 15. 752. 782, 15. 843, 20. 858, 25. 896, 30. 956, 5. 981, 30—983, 1. 1028, 5. 1159, 1. 1162, 20. 1182, 5. 1243, 20. 1257, 25. 1276, 40. 1279. 1284, 35. 1418. 1419, 10. 1420, 15. 1421, 10. 1422, 10. 1423, 5. 1432. 1434, 20. 1436. 1459. 1489, 10; Romani veteres 1155, 35; Romani i. e. *Welsche*, *Romanen* 1334; Romanus 1117. 1279, 20; principatus 843, 20; patriciatus 9, 15; Romana provincia 93; terra 94, 35; regio 95, 10; fines 981, 30; Romanum solium 1212, 15; Romani principes 107, 5. 605, 60; nobiles 527, 40. 658, 20; cives 887, 30; populus 712, 25. 1141, 25. 1143, 5. 1160, 10. 1164, 1. 1211, 40. 1432, 20; consul 896, 30; senatus 713, 5. 715, 5. 1187, 30; legio 95, 15; militia 1283, 20; Romanae copiae 8, 50; Romanus miles 1234, 5; belligator 1044, 40; gladius 1279, 15; Romanum ius 1162, 15; Romana virtus 1279, 20; nobilitas 1172, 1; fraus 1205, 15; pericula 1245, 45; Romanum nomen 1160, 30; Romanae historiae 81, 30. 87, 20. 91. 99; Romanorum facta 85, 5; idioma 111, 45; reges (antiqui): Romulus, Tarquinius Priscus, Servius Tullius, Tarquinius Superbus; patricii: s. Amaris, Aetius, Karolus Martellus, Crescentius; consules: Albericus, Cencius; senatores: (Matheus Rufus de Ursinis), Karolus I. rex Sicil.; procurator Rom. in Brit.: Lucius; miles: M. Curtius; civis: Maximus; (Romana) virgo: s. Lucina; Romani: s. Celsus, Anastasius IV. papa, Innocentius III. papa, Nicolaus III. papa, Honorius IV. papa, Nicholaus IV. papa (*immo* ex Romania), Benedictus XI. papa. — Romanum imperium 4, 40. 7, 30. 10, 50. 94, 10. 115, 1. 127, 15. 158, 45. 161, 50. 181. 204, 35. 282, 25. 364, 40. 413. 417, 30. 444, 35. 534, 10. 543, 30. 574, 10. 578, 25. 603, 10. 629, 5. 671, 1. 674, 5. 718, 30. 736, 20. 948, 10. 1117, 30. 1377, 30. 1458, 20. 1489, 5. 1491, 20; regnum 306, 35. 406, 45. 431, 20. 434, 10. 437, 25. 627, 5. 641, 10. 642, 30. 646, 45. 658, 15. 670, 10. 677, 1. 720, 1. 1200. 1206, 15. 1377, 25. 1489, 10; regnum 1203, 45; Romani imperatores 84, 35. 114, 30. 717, 10; imperator 399, 25. 560, 30. 576, 30. 621, 25; reges 30, 5; rex 559, 35. 1028, 5; Romanus orbis 923, 10; Romana res publica 204, 35. 568, 40; monarchia 549, 35. 581, 20. 588, 15; expedicio 363, 45. 533, 30; Romanum iter 13, 10; Romanorum Cesarum catalogus 1377, 25; Romani imp. et reges: v. *Add.*, Karolus I. Magnus, Ludewicus I. Pius, Lotharius I., Ludowicus II., Karolus II. Calvus, Karolus III., Guido, Lambertus, Arnolfus, Ludowicus III., Berengarius, Cunradus I., Heinrichus I., Otto I., Otto II., Otto III., Heinrichus II., Conradus IV., Heinrichus III., Heinrichus IV., Rudolfus, Heinrichus V., Lotharius II., Conradus III., Fridericus I., Heinrichus VI., Philipus, Otto IV., Fridericus II., Heinrichus (VII.), Conradus IV., Heinrichus Raspe, Wilhelmus, Richardus, Rudolfus I., Adolfus, Albertus I., Heinrichus VII., Ludewicus IV., Fridericus dux Austr., Carolus IV., Wenczeslaus, Rupertus, Sigismundus; imperatrix: (Constantia); regina: Anna. — Romipetae s. Petri 1452, 5. — Cf. *romanizare in ind. rer. et verb.*

Roma utraque, i. e. *Roma et Constantinopolis* 1287, 25.

Roma secunda, *id est Tornacum* 100, 1.

Romania, *Romagna* 1086, 25; Romaniola 282, 15. 713, 1; Romandiola 711, 35; Romanus: Nicholaus IV. papa.

Romania, i. e. *Romandiola Florentina* 1082, 10.

Romania, i. e. *imperium Byzantinum* 544. 1420, 15. 1421, 10; imp.: Ysachar II.

s. Romani mart. reliquiae 779, 20. 780, 1.

s. Romani mon., alumni s. Benedicti reliquiae 785, 40.

Romanus I. (Lecapenus) imp. Constantinopol. 176, 10. 752, 20.

Romanus II. imp. Constantinopol., fil. Constantini VII. imp. 752; filii: (Basilus II.), (Constantinus VIII).

Romanus (papa) 175, 35.

Romanus I. ep. Gurz. 786, 40. 787.

Romanus (dux Wladimir. et Halic.) rex Rusc. 41, 30; *perperam* rex Prucen. 41, 10.

Rombies villa parroch., *Rombies* (frz. *dép. Nord*, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes - Est, com. Rombies-et-Marchipont) 238, 20.

Rommeries villa parroch., *Romerics* (frz. *dép. Nord*, arr. Cambrai, cant. Solesmes) 238, 5.

Rommersdorf v. Rumarlstorf.

de Romnisor: Robertus.

Romulus rex Rom. 88, 30. 98, 40. 101, 20. 369, 15; fr.: Remus.

Ronchiavalense bellum, *Roncesvalles in Pyrenaeis montibus* (Navarra, prope Val Carlos) 159, 10.

Ronkieres villa parroch., *Ronquières* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Soignies) 238, 10.

Ronnascensis vicus v. Rothnacum.

Ronse v. Rothnacum.

Ronsoi, Ronsoit, Ronsoy v. Rosoy.

Ronta curia, *Ronta* (Tusc., Prov. et circ. Florenz, com. Borgo San Lorenzo) 1091, 25.

Roos v. Edissa civ.

Ropertus v. Robertus.

Ropone locus (*prope Arezzo?*) 1476, 20.

Ropultus (Aret.) 1481, 10; fil.: Boso clericus.

Roques villa parroch., *Rocq* (frz. *dép. Nord*, arr. Avesnes, cant. Maubeuge, com. Recquignies) 238, 10.

Rosa filia Gossuini III. de Montibus, uxor Stephani de Denaing 199, 30.

Rosade plebs, *Rosate* (Lombard., Prov. Mailand, circ. Abbiategrosso, mand. Binasco) 1303, 1.

Rosan civ., *Rossano Calabriae* 8, 55.

Roselet (villa), *fortasse Rosult* (frz. *dép. Nord*, arr. Valenciennes, cant. Saint-Amand) 217, 35.

Roselinus mon. Gemetic. 171.

Rosental cenob. sanctimon., *Rosenthal* (bayr. Rb. Pfalz, Ba. Kirchheim-Bolanden) 672, 25.

Rosenvelde (monast.), *hodie Harsefeld* (pr. Rb. et Kr. Stade) 35, 20.

de Rosoy, Rousoi, Ronsoit, Ronsoi, Ronsoy, *Rozoy-sur-Serre* (frz. *dép. Aisne*, arr. Laon), dom.: Reginaldus, Rogerus, Robertus, Galterus, Iohannes.

Rossano v. Rosan.

Rostislaus (*perp.* Bostizlaus) dux Bulgar. (*immo* de Tschernigow et Halicz) 42, 5; uxor: Anna; filia: Cungundis.

Rostock v. Rodestoc.

Rosult v. Roselet.

Rotardus v. Ruthardus.

Rotbertus v. Robertus.

Rotenbech fl., *Rottenbach* (thür. Gb. Schwarzburg-Rudolstadt, prope Königsee) 923, 1.

- Rotenschirmbach v. Scirimbach.
 Rothardus v. Ruthardus.
 Rothari rex Langobard. 1432. 1433, 1; *perperam* de genere Aginulfi regis 1432, 25; fil.: Rodoaldus.
 Rothenburg v. Rotinbure.
 Rothildis uxor Amalrici regis Visigot. 122, 40; fr.: Clotarius I. rex Franc.
 Rothilda filia Amalrici regis Visigot., uxor Wausberti ducis 122, 40.
 Rothildis (Chrodechildis) uxor Clodovei I. regis Franc. 122, 10. 123, 20. 124, 25.
 Rothnacum, Rothnaxis, Ronnachis, Rothnaci, Rothnacensis, Ronnascensis vicus, villa, *Ronse, Renaix* (belg. *Prov. Ostflandern, arr. Oudenaarde*) 136. 165. 221, 25; *fortasse etiam* Rognas villa 868, 10; Rothnacensis eccl. 136. 165; monast. canon. 165; cronica 221, 25; Rothnacenses canonici 165. 221, 30; eccl.: SS. Petri et Pauli.
 Rothomagus civ., *Rouen* (frz. *dép. Seine-Inférieure*) 131, 35. 160, 15. 161, 1. 229, 40. 816, 15; Rodomum 101, 30. 171; Redomis, Rodomis civ. 170; Rothomagus pagus 161, 30; com.: Ricardus II., Wilhelmus (dux Normann.); Rothomagensis eccl. 160, 35; Rodomensis diocesis 169, 40; Rothomagenses, Rodomenses archiep.: s. Ansbertus, s. Audoenus, (Franco), Maugerius, Robertus, s. Hugo, (Odo Rigaldus). — Rothomagi 175, 20; Rodomi 171, 30.
 Rotinberg castrum, *Rotenburg ad Fulda fl.* (pr. *Rb. Cassel*) 445, 5. 651, 10.
 Rotinbure, Rotinburch, Rotinborg civ., *Rothenburg ad Tauber fl.* (bayr. *Rb. Mittelfranken*) 433. 461, 1. 641, 60.
 Rotingen civ., *Röttingen ad Tauber fl.* (bayr. *Rb. Unterfranken, Ba. Ochsenfurt*) 461.
 Rottenbach v. Rotenbech.
 Rottenbuch v. Redenboch.
 Rotundorum, Rotondorum Hanon. societas 319. 320. 322. 324; Rotundi socii 324. 325, 5. 331, 25; societatis libellus 331, 15; Historia 334, 25; Rotundi: Gerardus.
 Roucourt villa parroch., *Roucourt* (frz. *dép. Nord, arr. Douai, cant. Douai-Sud*) 238, 15; Raoulcourt turris in pago Ostrevann. 205.
 Roucourt v. Regicourtensis eccl.
 Roucy v. Roussi.
 Rouen v. Rothomagus.
 Rougemont v. Rubeus-mons.
 Rousies v. Rozies.
 de Roussi, *Roucy* (frz. *dép. Aisne, arr. Laon, cant. Neufchatel*), comes: Iohannes III.
 de Roussillon, Roussellione, *Roussillon* (frz. *dép. Pyrénées-Orientales*), comes: Gerardus.
 Roussoi v. Rosoy.
 Rouvroit villa parroch., *Rouvrois* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Merbes-le-Château*) 237, 45.
 Roya (civ.), *Roye* (frz. *dép. Somme, arr. Montdidier*) 233, 1. 240, 10.
 Rozerus v. Rogerus.
 Rozies, *Rousies* (frz. *dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge*) 238, 10.
 Rozoni, Rozonis eccl. v. S. Sepulchri eccl. Mediol.
 Rozo archipresb. Florent. 1095, 40. 1096, 20.
 Rozoy v. Rosoy.
 Ruadheit 803, 20.
 Rubbertus v. Robertus.
 Rubeevallis v. S. Pauli monast.
 Rubeolus fl. v. Sebethus.
 Rubertus v. Robertus.
 Rubeus-mons, *fortasse Rougemont* (frz. *dép. Côte-d'Or, arr. Semur, cant. Montbard*) 226, 15.
 Rubeus: Erleboldus.
 Rubiliana insula, *Revigliano insula in sinu Neapolitano sita* 1018, 15. 1021, 40; monast. 1018, 15. 1021, 40.
 Ruceni, Rucia v. Rusci.
 Ruclerii: Nicholaus.
 Rudbertus, Rutpertus v. Robertus.
 Rudgerus, Rudigerus v. Rogerus.
 de Rüdnicke, *Reidling* (*Niederösterreich, Bh. Tulln*): Hertwicus.
 Rudolfstat, Rodolfstadt civ., opp., castrum, *Rudolstadt* (thür. *Gb. Schwarzburg*) 461, 25. 467, 15. 598, 10.
Rudolfus, Rudolfus, Rudolphus, Rüdolfus, Ruodolfus, Rûdolfus, Rodolfus, Rodolphus, Radulfus, Radulphus, Rudolf, Rûdolf, Rûdolf.
 Rudolfus, Rodolfus, Rodolphus rex Rom., dux Suev. 10. 356. 521, 35. 525, 1. 884, 40 (Rodolphus). 897, 45. 1218, 20. 1219, 5. 1225.
 Rudolfus, Rudolphus, Rûdolfus, Rodolfus, Rodolphus, Rodulfus I. rex Rom., comes de Habesborch 4, 5. 30, 10. 31, 35. 42. 43, 1. 355. 406. 407, 5. 410. 411. 413, 1—423, 40. 425, 40. 431. 440. 473. 627, 1—629, 50. 632, 30—635, 45. 636, 10. 640, 50. 641. 667, 20. 669, 35—671, 30. 698, 20. 700, 40. 712, 40 (Radulfus). 719. 724; imp. 42, 30; augustus 667, 20; uxor: Anna; liberi: Albertus I. rex, Rudolfus II. dux Austr., Hartmannus, (Mathildis), (Catherina), (Hedewigis), (Clementia), Agnes, Guta vel Iutta.
 Rudolfus, Rodolphus rex Bohem., III. dux Austr., fil. Alberti I. regis Rom. 433, 35. 434. 438. 642. 647. 673, 35; uxores: (Blanca), Elizabeth.
 Rodolfus (I. rex Burgund.) 8, 10.
 Rodolfus, Rodulfus II. rex Burgund. 8, 30. 1436; filia: Adelheidis.
 Rudolphus, Rodolphus III. rex Burgund. 187, 5. 518, 15.
 Radulphus rex Franc., fil. Richardi ducis Burgund. 176.
 (Radulfus) patr. Ierosol. 385, 30—387, 10. 389, 10. 591. 592. 594, 15.
 Rodolfus archiep. (Magdeburg.) 619, 55.
 Rudolfus archiep. Salzburg. 421, 10. 422. 633, 30. 634.
 (Radulfus) ep. Attrebat. 283.
 Rudolphus III. ep. Basil. 782, 10.
 (Rudolfus I.) ep. Constanc. 421, 10. 422, 25. 633, 35. 634, 10.
 Rudolfus I. ep. Fard. (Verd.) 377, 20.
 Rudolfus, Ruodolfus, Rodolphus ep. Leod., electus archiep. Mogunt. 232, 20. 233, 30 (Radulphus). 368, 35. 369, 5. 371, 10. 375, 30. 537. 543, 15 (Rodolfus); fr.: Bertoldus IV. dux (Zaring.).
 Rudolfus ep. Merseburg. 395, 20.
 (Radulphus) ep. Morin. 326.
 Rudolfus pincerna, ep. Nunburg. 355, 40. 464, 1.
 (Rodulphus) ep. (Patherbrunn.) 1086.
 Rodulfus ep. Tudert. 1100, 25; episcopatum Florentinum vacantem regens 1100, 25.
 Rodulphus (abbas Cison., fil. Eberhardi march. Foroiul.) *fortasse* 154, 35.
 Radulphus abbas Clare-vallis monast. 265, 40. 266, 1.
 Rodulfus, Rodingus abbas Muscet. monast. 1083, 30. 1089. 1090. 1092, 30. 1106, 45—1110, 1; v. Rudolfus abb. Vallumbr.
 Rodulfus I. abbas Nonantul. 991.
 Rodulfus II. abbas Nonantul. 991, 30.
 Rodulfus, Rodulfus abbas Vallumbros. 1049. 1072, 15 (Redulfus). 1101, 20. 1102, 5; v. Rodulfus abb. Muscet.
 Ruodolf (*fortasse* canon. Aschaffenburg.) 759, 40.
 Rodulfus mon. S. Sepulchri monast. Camerac. 866, 10; Radulfus 840, 30. 866, 25.
 Rûdolf von Northusen, decanus S. Mariae eccl. Erford. 478, 30.
 Rodolfus subdiac. Goslar. 764.
 Rodulfus mon. S. Silvestri monast. Nonantul. 987, 15. 988. 992, 15.
 Rudolfus mon. Sar. 692, 30.
 Radulphus III. prior S. Salvii monast. Valencen. 275, 5. 295. 310, 10.
 Rudolfus II. dux Austr., fil. Rudolphi I. regis Rom. 421, 15. 422, 10. 440, 30. 633, 40. 634. 649, 10; fil.: Iohannes.
 Rudolfus I. dux Bawar., comes palat. Rheni 421, 15. 423, 1. 434, 15. 634, 45. 642, 35 (Rudolphus). 672, 25. 673, 30.
 (Rudolfus II. comes palat. Rheni) dux de Heidelbere 462, 20.
 (Rudolfus I.) dux Saxon. 469, 25.
 (Rudolfus I.) marchio de Baden 670, 10.
 Rudolphus, Rodolfus, Rûdolfus, Rûdulfus marchio (Septentr., de Stade) 11. 18. 366, 15. 529, 30. 1330, 30—1332, 1.
 Rodulphus comes Camerac. 173.
 Radulphus com. de Claromonte 228, 10.
 Radulphus I. comes Viromand. 205, 20; filiae: Elisabeth, Aenor.
 Rodulfus laicus Aretin., fil. Iohannis Peci laici 1476, 10.
 Rudolfus de Bulcingosleyben 611, 5.
 Radulphus de Couchiaco 205, 25. 228, 10. 230, 45; uxor: Agnes.
 Rudolfus de Husen 611, 5; fr.: Ludewicus.
 Rûdolfus de Pekahe 787, 5.
 Radulphus de Toesni, fil. Rogerii 203, 25.
 Radulphus de Turno 230, 40.
 Rudolfus, Rudolphus pincerna de Vairila 397. 559, 20. 597, 30. 602, 40. 610, 50. 611, 5. 617, 45 (Rodolphus). 619. 623, 40.
 Rudolf von Stusforte, cons. Erf. 477, 10.
 Rügen v. Rugia.
 Ruels, Rues, Roes villa parroch., *Roelx* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Soignies*) 198. 200, 20. 219. 231. 237, 50. 263, 1; eccl.: S. Folliani; de R. dom.: Eustacius I., Walterus, Eustacius II., Eustacius III.
 Ruesnes v. Roesne.
 Ruet, *Roelx* (frz. *dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Bouchain*) 238, 15.
 S. Rufinae (card.) ep.: Ubertus.
 s. Rufina virgo 770, 10.
 Rufinus v. in ind. rer. et verb.
 Rufus v. Matheus de Ursinis senator Rom., Sifridus de Spatenberg.
 Rugia (insula), *Rügen* 27, 10. 36, 25. — Rani sive Rugiani 29, 10; Ruiani 18, 10. 1331, 15; princeps 18, 10. 1331, 5; princ.: Iaromarus II., Wizlaus III.
 Ruggerus, Rûggerus v. Rogerus.
 Ruhr v. Rura.
 Rulandus v. Rolandus cancell.

Rulhusen, Rulhusin curia, *Rulhausen*, quae olim prope Gröningen (pr. Rb. Erfurt, Kr. Weissenfeld) sita non iam exstat 612, 55. 630, 30. 647, 25.

Rumarlstorf Premonstrat. ord. monast., *Rommersdorf* (pr. Rb. Koblenz, Kr. Neuwied) 609, 35.

Rumegnies villa parroch., *Rumillies* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Tournai) 237, 55.

de Rumeigny, Rumigni, Rumigny, Rimagni terra, *Rumigny* (frz. dép. Ardennes, arr. Rocroy) 199. 200. 206, 5. 230, 5. 321, 20; fortasse Ramegni 219, 25; dom.: Hugo (immo Nicolaus II.), Nicolaus III., Nicolaus IV., Nicolaus V., fortasse Robertus abbas Bone-spei.

de Runkil, Runchel, *Runkel* (pr. Rb. Wiesbaden, Oberlahnkreis): Sifridus archiep. Colon.

Ruobertus, Ruodbertus v. Robertus.

Ruodgerus v. Rogerus.

Ruodhart v. Ruthardus.

Ruodo praepos. Stabul. 1337, 25.

Ruodolf, Ruodolfus v. Rudolfus.

Ruopertus v. Robertus.

Ruozelin (fortasse canon. Aschaffenburg.) 759, 35.

Rupella (civ.), *La Rochelle* (frz. dép. Charente-Inférieure) 300, 5.

Rupelmonde v. Husplemonde.

Rupertus, Ruprecht v. Robertus.

de Rupin, *Ruppin* (pr. Rb. Potsdam), comes: Guntherus I.

Rura fl., *Ruhr fl.*, qui in Rhenum influit 879, 15.

Ruscia, Rucia 40, 45. 41, 30. 469, 30. 703, 30; rex 703, 30; reges: (Iaroslav I. dux Kijow.), (Wsewolod I. dux Kijow.), Romanus (dux Wladimir.); princeps: (Narmant dux Lithuan.). — Rusci 527, 5; Rusci 850, 5; Ruteni 13, 30. 400, 40; Ruceni 622, 25.

Ruspensis (*Ruspe* in Africa prov. Rom.) ep.: Fulgentius.

Russii (qui olim sub dicione Treverorum permanserunt) 102, 5.

Rüstiberg castellum, *Rusteberg* (pr. Rb. Erfurt, Kr. Heiligenstadt) 370, 5.

Rusticellus (Aret.) 1481, 5; fil.: (Gerardus).

s. Rusticus mart. 824, 20; reliquiae 758, 15. 764, 20. 769, 20. 772, 1. 776, 20. 785, 20. 972, 15; socius s. Dyonisii 824, 20.

Rusticus abbas, magnus prior, antea procurator mon. Vallumbros. 1083. 1089, 1. 1100, 35. 1102. 1103.

Rusticus subdiac. Regensis 145, 10.

Ruteni v. Rusci, Rutheni.

Ruth v. Rato.

Ruthardus, Rùthardus, Rotardus, Rothardus, Ruodhart.

Ruthardus, Ruthardus, Rothardus archiep. Mogont. 10, 45. 357, 10—359, 15. 482. 528, 35. 538, 20. 923, 1. 929, 15; perperam Adalbertus 936, 35.

Rotardus I. ep. Camerac. et Attreb. 156, 20.

Rotardus II. ep. Camerac. et Attrebat. 157, 1.

Ruodhart (fortasse canon. Aschaffenburg.) 759, 40.

Rutheni, qui et Flandrenses ymo verius Flammenses 94. 109, 30. 115, 15; Rutheni, qui et Albani, Northwint-Combrui, Britones antiquitus fuerunt 93, 35; territorium 101, 15; mare 95, 40; Rutenorum historiae 91, 25; rex: Holdinus; dux: Ruthenus; Ruthenia,

id est territorium Ruthenorum, nunc Flandria 101, 15.

Ruthenus dux Ruthen. 93, 35. 101, 15.

Ruzze fl., *Reuß fl.*, qui in Aare fl. influit 440, 20. 649, 1.

Ry- v. Ri-.

S.

Saa- v. Sa-.

Saaz v. Sace.

Sabaaudia, Sabaudia, *Savoyen* 114, 20. 242, 20. 298, 30. 307, 15. 329, 1; com.: (Thomas I.), (Amadeus IV.), Thomas II. comes Hanon., (Bonifacius).

de Sabellis, *Savelli* (gens Rom.): Honorius IV. papa.

S. Sabinae eccl. Rom. 716, 5.

Sabinenses, Sabyenses card. ep.: Iohannes IV., Hubaldus, Cünradus I., Gamfredus (Sabiensis, Sabyensis); perperam Leo card. presb.

Sabinianus (papa) 125, 20.

s. Sabini ep. reliquiae 771, 5.

Sabyensis, Sabyensis v. Sabinensis.

Saccellitae (Erford.) 424, 40.

Sacciste aut de Saccis fratres, congregatio monach., quae regulam s. Augustini observabat (Augustiner-Eremiten) 275, 10.

Saccitarum eccl. Erford. 424, 5. 635, 10.

Sace civ., *Saaz* (böhm. G. Laun) 40; provincia 40, 20.

de Sachsa, *Sachsa* (pr. Rb. Erfurt, Kr. Nordhausen): Tylo mag. cons. Erford., Diterich consul Erford.

Sachsenborg (villa), *Sachsenburg ad Wipper fl.* (pr. Rb. Merseburg, Kr. Eckartsberga) 534, 50.

Sättelstedt v. Setenstete.

Safed v. Saphat.

Sagramensis (*Agram*, *Jugoslav.*) ep.: (Iohannes IV.).

Sailly v. Saliacum.

Sainpiton, Sampiton villa parroch., *Saint-Python* (frz. dép. Nord, arr. Cambrai, cant. Solesmes) 231, 25. 238, 50.

Saint-Amand-les-Eaux v. S. Amandi cenob. Elnon.

Saint-Aubin v. Aubain.

Saint-Brice v. S. Brixii decanatus.

Saint-Feuillan v. S. Foliani eccl.

Saint-Gérard v. Broniense cenob.

Saint-Ghislain v. S. Gisleini monast. Cell.

Saint-Jean d'Angely v. S. Iohannes Anglicus.

Saint-Iouin-le-Marnes v. s. Iuvini reliquiae.

Sainte-Menehould v. de S. Manehulde.

Saint-Mihiel v. S. Michaelis cenob.

Saint-Omer v. S. Audomari opp.

Saint-Pierre iuxta Valenchenas villa parroch. olim prope Valenciennes sita (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes) 238, 10.

Saint-Python v. Sainpiton.

Saint-Rémy-Chaussée v. Remi.

Saint-Riquier v. S. Richarii monachi.

Saint-Roch v. Lapis.

Saint-Saulve v. Sauve.

Saint-Sauveur v. Sauveur.

Saint-Symphorien v. Simphorien.

Saint-Vaast v. Vedastus.

Saint-Valéry-sur-Somme v. S. Walerici monachi.

Saint-Waast-la-Haute v. Vedastus.

Saint-Wandrille v. Fontinelle.

Saint-Waust-les-Bavai v. Vedastus.

Sala, Sale fl., *Saale fl.*, qui in Albim fl. influit 20, 50. 355, 40. 401, 45. 404, 50. 464, 5. 475, 10. 523, 5, cf. 35. 524, 25. 551, 30. 553, 15. 625, 25; Sala Sclavica 523, 5.

Sala fl., *Saale fl.*, qui in Leine fl. influit 941, 15.

Saladinus soldanus, rex Saracen. (Aegypt.), *Salah-ed-din Iussuf Ibn-Ajjub* 36. 239 (Salhadinus). 375, 25. 376, 10. 389, 5. 542, 30. 544, 30. 545, 40. 546, 15. 554, 30. 594, 15; filii 554, 30; fil.: Meralicius; fil. (immo gener): (Malek).

Salaterni v. Salernum.

(Salborn), Saalborn v. Sarborn.

Salcz- v. Salz-.

de Saldere, *Saldern* (braunsch. Kr. Wolfenbüttel), miles 27, 15.

Sale v. Sala.

Saleberia, Salesberia (civ.), *Salisbury* (engl. Ct. Wiltshire) 266. 268, 25; Salebergensis, Saliberiensis comes: (Wilhelmus III.).

Saleph fl., hodie Gök Su (Cilicien) 36, 20.

Salernum, Salernitana civ., *Salerno* *Campaniae* 887, 30. 1149. 1287, 20. 1409, 1. 1420, 1. 1421, 1. 1422, 15. 1423; eccl.: S. Mathaei. — Salaterni 1453, 10.

Salers villa parroch., *Salles* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Chimay) 238, 25.

Salesberia v. Saleberia.

Salesches v. Senleches.

Salevelt, (Saalfeld), Salfeldensis eccl. v. Salvelt.

Salhadinus v. Saladinus.

Saliacum (villa), *Sailly-au-Bois* (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Pas) 135, 5.

Saliberiensis v. Saleberia.

de Salice, Salicis vicus Valencen. civ. 310.

Salicorum genus 657, 25; (Salici) imp. 873, 30; Salicus, Sallicus: Conradus II. imp.

Salina (opp.), *Reichenhall* (bayr. Rb. Oberbayern, Ba. Berchtesgaden) 743, 5. — Salinarii 743, 5.

Salingenstede v. Osterwik.

Salis, Salisburgum v. Salzburc.

Salisbury v. Saleberia.

Salles v. Salers.

Sallicus v. Salicus.

(Sallustius) sapiens huius saec. 951, 20.

Salmon v. Salomon.

Salmona (civ.), *Sulmona* (ital. Prov. Aquila) 718, 10.

Salomo, Salomon rex Iud., fil. David 98. 606, 35. 609, 45. 614, 45. 663, 15; Salomonis templum Ierosol. 688, 10; v. Add.

Salomon presb. Aretin., fil. Petri de Nuce presb. 1475; filii: Leo laicus, Sizo clericus.

Salomon, Salmon de Cruce, mon. Sar. 692. 694, 45.

Salomon laicus Aretin., fil. Ungarini laici 1475, 15.

de Salonne, fortasse Salones ad Seille fl. (Lothringen, prope Château-Salins): Thomas.

Salquidele, Saltquidele (civ.), *Salzwedel* (pr. Rb. Magdeburg) 18, 5. 1331, 1; Soltwedele 33, 5.

- Salseburgensis v. Salzburch.
 Saltim v. Sautain.
 Saltquidele v. Salquidele.
 Saltza v. Salza.
 Saltzbach rivulus, *Sülze, qui in kleine Leina fl. influit* (thür. Gb. Gotha) 519, 15.
 Saltzburgensis v. Salzburch.
 S. Salvatoris cenob. v. Aquicinetum.
 S. Salvatoris eccl. Cell. 802. 804. 805, 1; custos 802, 15—804, 35.
 S. Salvatoris eccl. Cenoman. 808. 809.
 S. Salvatoris orator. Epternac. 773, 40.
 S. Salvatoris monast. Eyam. 221; abbas: Arnulphus.
 (S. Salvatoris) monast. in Ficiclo 1083, 30; abbas: Petrus.
 (S. Salvatoris) monast. de Fontana Taonis, *cuius rudera prope Pistoja (Tusc., Prov. Florenz) exstant* 1102, 5.
 S. Salvatoris bas. in Herici mon. 755, 15.
 SS. Salvatoris et Mariae templ., eccl. (in M. Amiata) 971. 972; altaria 972; monast. 972, 10; abb.: Guinitus, Rolandus.
 S. Salvatoris monast. v. Prumia.
 S. Salvatoris alt. Ratispon. 824, 40.
 S. Salvatoris monast. in Septimo, Septimense monast., cenob., Septimense eccl., *Settimo (Tusc., Prov. Florenz)* 1088, 1. 1095, 40. 1097. 1100. 1105. 1106, 15. 1108, 45. 1109; abb.: Guarinus, Hugo; mon.: Guntelmus, Paulus.
 S. Salvatoris monast. in Sofena (*Tusc., Prov. Arezzo, prope Figline del Arno*) 1102, 10.
 (S. Salvatoris) monast. de Vaiano, *Vaiano (Tusc., Prov. et circ. Florenz, com. Prato)* 1102, 5.
 Salvator v. Iesus Christus.
 Salvelt villa regia, civ., opp., *Saalfeld ad Saale fl. (thür. Gb. Meiningen)* 378. 379, 15. 477, 10. 521 (Salevelt); Salfeldensis eccl. 935, 10; abbas: Waltherus; de S.: Bertolt consul Erford., Heinemann consul Erford.; monast.: S. Petri.
 S. Salvii, Salvi monast. extra Florentinam urbem 1086, 25. 1088, 15. 1089, 5. 1095. 1103, 10. 1316. 1317, 1. 1324, 20. 1325, 5; abb.: s. Bernardus, Berizo, Dominicus.
 S. Salvii (eccl.) prope Maricolas 176, 25.
 S. Salvii eccl. Valencen. 225, 30. 274, 10. 284, 5. 292, 25. 295. 297, 45. 298. 310. 311. 868, 10; priores: Aymon, Guichardus, Radulphus III. — S. Salvii parochia Valencen. 311, 1.
 s. Salvius ep. (Engolism.) et mart. 162, 1. 183, 25. 868, 10; elev. 159, 1; rel. 785, 20.
 Salvus fl., *Cervo fl., qui in Sesiam fl. influit* 1455, 5.
 Salza, Salza, Saltza civ., opp., castrum, *Langensalza ad Salza fl. (pr. Rb. Erfurt)* 383, 15. 457, 15. 461, 40. 462, 1. 468, 20. 477, 20. 580, 5. 608, 20. 655, 5; muri 580, 5; nob. 608, 20; de S.: Hermannus fr. de domo Theut., Nicolaus consul Erford.
 Salzburch, Salzpurch, Salzpurch, Salis, Salisburgum, Salczburg, Iuvavum, Salczburgensis, Saltzburgensis, Iuvavensis civ., *Salzburg* 422, 40. 634. 734. 736, 30. 737, 25. 741. 742, 15. 743, 10; monast. 737, 25; eccl. 374, 15; sedes 736, 35; Salseburgenses canonici 950, 35; eccl. ministeriales 723, 1; eccl.: S. Petri, S. Rudperti; ep.: Virgilius; Salzburchenses, Salczburgenses, Saltzburgenses, Salzeburgenses, Salseburgenses, Salzpurchenses archiep.: Arn, Adalrammus, Liudrammus, Adelwinus, Diodmarus, Piligrinus I., Egiolfus, Heroldus, Gebhardus, Conradus I., Adelbertus III., Cünradus III., (Eberhardus II.), Philippus, Fridericus II., (Rudolfus).
 Salzungen civ., *Salzungen ad Werra fl. (thür. Gb. Meiningen)* 462, 10.
 Salzwedel v. Salquidele.
 Sambienses, Samnienses (*Samland, Ostpreußen*) ep.: (Henricus), Christianus.
 Sambra, Sambre fl., *Sambre fl., qui in Mosam fl. influit* 129, 15. 177, 10. 238, 1. 278, 20.
 Sambucetum villa, *Sauchy-Lestree (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Marquion)* 155, 15.
 Samniensis v. Sambiensis.
 Sampiton v. Sainpiton.
 Samson v. Sanson.
 Samuel abbas Wizenburg. 779.
 ad Sancta sanctorum basilica Rom. 712, 20.
 Sancta Terra v. Terra Sancta.
 Sancti Pauli, de Sancto Paulo, *Saint-Pol-sur-Ternoise (frz. dép. Pas-de-Calais)*, com.: Hugo IV., Galterus III. de Castillon, Hugo V., (Walramus III.), Andreas ep. Camerac.
 de Sanctis: Iohannes.
 (Sanctius VII.) rex Navarr. 288, 1.
 (Sanctius I.) rex Portugal. 259. 261. 281, 35. 286, 15; fil.: Fernandus comes Flandr.
 Sanctius II. archiep. Tolet. 412, 1. 628, 55.
 Sandwich v. Zantwic.
 Sangerhusen, Sangerhusin, Sangirhusen civ., opp., villa, *Sangerhausen (pr. Rb. Merseburg)* 519, 30. 521, 20. 522, 1. 524, 30. 529, 15. 567. 600, 5. 628, 25. 655, 15; moniales 628, 25; eccl.: S. Udalrici; de S.: Cecilia.
 San Germano v. S. Germani civ.
 San Ginese v. S. Genesii locus.
 San Giovanni Maggiore v. S. Iohannis Maioris eccl. Rom.
 San Leo v. S. Leonis mons.
 San Martino alla Palma v. S. Martini ad Palmas.
 San Miniato v. S. Miniatis monast.
 San Severino v. S. Severini castrum.
 Sansonis castrum, *antea ara Mercurii, Samson (belg. Prov. Namur, arr. Namur, cant. Andenne, com. Thon)* 121, 1.
 s. Sansonis reliquiae 818, 10.
 Sanson archiep. Rem. 207, 30. 208, 5. 209, 25.
 (Sanson), Samson comes (Langobard.) 1008, 15; vassus: Alineus.
 Sansonia v. Saxonia.
 Santberg (collis), *fortasse Querberg prope Engelsbach (thür. Gb. Gotha, Kr. Gotha)* 519, 15.
 Sant' Ellero v. S. Hilarii monast.
 Santiago de Compostela v. S. Iacobus.
 Sanzo (*fortasse decanus Aschaffenburg.*) 759, 35.
 Saona v. Araris.
 Saphadinus, Saphadynus, *Malik al-Adil*, soldanus (Babilon.) 385, 35. 387. 388, 5. 592, 45. 593, 25; filii: Caradivagius, Corindanus (Kamil).
 Saphat castrum Templar., *hodie Safed Galilee* 403, 15. 625.
 Saphira, uxor Ananiae 1191, 45. 1261, 20. 1344, 20.
 Sar monast., Sarensis eccl., *Saar ad Sazava fl. (mähr. G. Brünn, Pol.-B. Neustadt)* 681. 682, 20. 685, 45. 686. 688, 35—707, 20; conventus 689, 40. 701. 702; monachi 681, 5. 707, 10; prelati 681, 15; fundacio 707; presbiterium 707, 5; fundatores 706, 45; campanile novum 701, 35; coquina 701, 35; cronica 681, 1; capellae: S. Mariae, SS. Undenorum milium virginum; altare: SS. (Iohannis) Baptistae et Iacobi; abb.: Adam, Arnoldus, Chunradus, Heinricus, Iohannes I., Iohannes II., Iohannes III., Iohannes IV., Walthelmus, Winricus; prior: Conradus; mon.: Albertus, Andreas, Arnoldus, Bartolomeus, Chunradus, Cunradus Swevus, Cunradus, Gotfridus, Iohannes, Iohannes, Iohannes, Heinreich, Heinricus, Heinricus, Heinricus (de Heimbürg), Heintzelinus, Herbert, Leopoldus, Muslo, Nicolaus, Nicolaus, Perchtoldus, Petrus, Symon, Ulrich, Wigandus; cellerarius: Fridericus; subcellerarius: Heinricus; cantor: Volemarus; novicii: Sydlo, Iohannes; inclusa: Alheidis; fundatores: Botsco (de Znaim), Prsibizlaus (de Krzizanow).
 Saraceni v. Sarraceni.
 in Sarapti, Zirapti monte, *Soracte, hodie Monte Sant' Oreste prope Romam*, monast.: S. Silvestri.
 de Sarborn, *Saalborn (thür. Gb. et Kr. Weimar)*: Sifrit consul Erford.
 de Sarburg, *Saarbrücken (pr. Rb. Trier)*, comites 535, 45.
 Sarculus, Auseris fl., *Serchio fl. (Tusc., Prov. Lucca et Pisa)* 1258. 1260, 30.
 Sardinia (insula) 412, 45. 1018, 20. 1021, 25; Sardiniae iudices 975, 10. — Sardi 103, 20.
 s. Sarius conf. 868, 25.
 Sarmundus v. Pharamundus.
 Sarno fl., *fortasse Sorne rivus, qui in Athesim fl. influit* 1456, 1.
 Sarraceni, Saraceni 14. 36, 15. 127. 139, 5. 142. 143. 145, 40—147, 1. 158, 25. 164, 35. 165, 40. 171, 35. 174. 188, 25. 259, 1. 277, 1. 282, 30. 286. 287, 20. 288, 30. 375, 25. 376, 10. 384, 20—389, 1. 396, 5. 398, 20. 400, 15. 401. 403. 404, 35. 405. 407. 408. 412. 424. 425. 542, 30. 544, 30. 546. 555, 15. 556, 30. 557. 584, 30. 590, 50—594, 10. 618. 623. 625. 626, 15—629, 5. 635. 717, 20—719, 35. 758, 5. 854, 30. 1017, 15—1019, 20. 1022. 1130, 10. 1408, 5. 1409. 1424, 10. 1425, 5; Sarracenicus populus 424, 10. 634, 60; Hismahelitae 1021, 20; rex 386, 30; Sarracenicus, Sarracenorum mos 119, 35. 121, 15. 854, 30; gens 143, 5; Sarracenus quidam 386, 40. 521, 10. 592, 5. 722, 1; rex: Alamindarus; soldanus: Saladinus; princ.: Macometus; dux: Boalim; cf. etiam Agareni. — Sarraceni, *pagani* 5, 1. 34, 40. 566, 25. 855, 5.
 Sars villa paroch., *Sars-Poteries (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Sorelle-Château)* 238, 25.
 Sarstedt v. Kertzstadensis eccl.
 Sarta villa, *Sart-Richevin (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Binche, com. Vellereille-le-Brayeux)* 219, 1.
 Sartae, Sarte fl., *Sarthe, qui in Maine fl. influit* 807, 25. 813, 35.
 Sarturianum (villa), *Sarturano (Prov. et circ. Piacenza, com. Agazzano)* 1003, 25; eccl. 1003, 25.
 Sassegnies villa paroch., *Sassegnies ad Sambre fl. (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Berlaimont)* 238, 20; Saxiniaco 176, 25; Sassigniacas villula 177, 10.
 Sathirus ep. Aretin. 1439, 5.
 Satis v. Scarp.

s. Saturnini reliquiae 774, 20. 818, 1.

Saturni vicus Belg. civ. 97, 5.

Saturnium seculum 615, 15.

Sauch villa parroch., *Saulx* (frz. *dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Bouchain, com. Lourches*) 238, 5.

Sauer v. Sure.

Saultain v. Sautain.

Saulzoir v. Sauzoit.

Sausedlitz v. Sulzi.

Sausoit v. Sauzoit.

Sautain, Sautaing villa parroch., *Saultain* (frz. *dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Est*) 217, 40 (Saltim). 238, 15; eccl. 217, 25; de Saltim feodati: Stephanus, Willermus, alii.

Sauvages: Iohannes.

Sauve, Saint, villa parroch., *Saint-Saulve* (frz. *dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Nord*) 238, 10.

Sauveur, Saint, villa parr., *Saint-Sauveur* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Frasnes-lez-Buissenal*) 238, 40.

Sauvrech v. Wavrech.

Sauzoit villa parroch., *Saulzoir ad Selle fl.* (frz. *dép. Nord, arr. Cambrai, cant. Solesmes*) 238, 50; Sausoit 330, 10.

Savelli v. Sabellis.

Savericus de Malo-leone 388, 50. 594, 5.

s. Savini reliquiae 972, 20.

Savoyen v. Sabaaudia.

Saxiniaco v. Sassegnies.

(Saxo) card. (presb. tit. S. Stephani) 361, 10.

Saxones 7, 8, 1, 10, 30, 11, 35, 14, 15, 10, 17, 30, 18, 5—20, 1, 22, 29, 31, 50, 36, 40, 37, 10, 39, 25, 40, 35, 43, 1, 91, 30, 97, 15, 100, 25, 104, 119, 25, 121, 10, 127, 30, 142, 40, 148, 10, 158, 40, 159, 356, 357, 35, 358, 10, 359, 1—361, 35, 365, 30, 366, 5, 367, 20, 368, 1, 370, 35, 378, 1, 379, 10, 382, 45, 383, 402, 1, 405, 1, 522, 5, 523, 1, 527, 1, 530, 15, 531, 10, 534, 40—536, 25, 538, 15—541, 10, 568, 30, 579, 610, 30, 622, 5, 657, 20, 734, 10, 738, 1, 739, 1, 753, 20, 791, 30, 793, 794, 811, 879, 20, 880, 884, 40, 886, 5, 926, 20, 1202, 15, 1218, 25, 1331, 5; Saxoni 733, 30; Saxonii 91, 25; Saxorum gens 1452; Saxones transmarini 791, 25; Saxones Transalbiani 7, 35; Saxones antiqui 791, 30, 793, 1; Saxonum dei 793; reges 880, 40; principes 10, 18, 10, 26, 10, 29, 20, 365, 370, 35, 371, 20, 534, 40, 535, 5, 538, 35, 539, 1, 540, 40, 541; satrapae 793, 1, 794, 5; nobiles 792, 20, 793, 1; historia 91, 25; Saxonencium scripta 85, 10; Saxonica gens 811, 40; Saxonici viri 1283, 25; Saxonigena 746, 20; Saxonum tumultuatio 885, 35; idolum: Irminsul; Saxonicus: Heinricus Leo dux; Saxo: Heinricus I. rex, Iohannes IV. abbas Sar., Heinricus III. marchio Orient. — Saxonia 7, 45—12, 15, 13, 10, 14, 16, 30—19, 25, 23, 26, 10, 27, 5—30, 35, 31, 15—33, 50, 93, 5, 147, 20, 327, 20, 355, 45, 358, 25, 361, 5—363, 30, 365, 366, 40, 371, 1—374, 5, 380, 15, 384, 5, 398, 35, 399, 15, 400, 30, 402, 35, 406, 40, 415, 20, 420, 20, 421, 431, 15, 453, 10, 469, 25, 515, 516, 35, 517, 50, 519, 30, 522, 5, 523, 527, 529, 531, 532, 10—536, 15, 538, 20, 540, 541, 544, 15, 550, 558, 40, 560, 40, 563, 30, 564, 5, 568, 30, 571, 30, 573, 20, 584, 10, 589, 15, 598, 20, 601, 1, 604, 40, 611, 15, 619, 40, 620, 30, 621, 20, 624, 15, 626, 45, 633, 641, 10, 654, 1, 657, 30, 658, 20, 671, 10, 700, 20, 732, 30, 733, 30, 734, 5, 738, 1, 739, 1, 745, 15, 749, 792, 15—794, 10, 807, 809, 811, 40, 812, 5, 874, 876, 45, 877, 30, 879, 880, 30, 884, 40.

920, 921, 10, 926, 10, 928, 30—930, 30, 934, 25, 941, 942, 955, 5, 1206, 35, 1216, 10, 1218, 15, 1219, 45, 1278, 45, 1460, 10; Sansonia 1459, 15; partes 148, 15; terra 30, 25; pagi 793, 1; ducatus 11, 30, 14, 20, 16, 30, 18, 23, 25, 28, 29, 35—31, 15, 32, 365, 374, 5, 535, 5, 540, 25, 1330, 30; episcopales sedes 941, 10; ecclesiae 941, 25, 942, 20; capellae 942, 20; opida 540, 15; castella 876, 45; comites 398, 35, 619, 40; optimates 516, 35, 874, 10; gens 809, 35; Saxonia occidentalis 32, 40; Saxonia Orientalis 551, 25, 552, 25, 543, 45, 553, 5; Saxonia media 793, 1; rex: Ariovistus; dux portitor ensis, elector 1460, 10; duces 30, 20; duces: Otto, Hermannus, Bernardus I., Bernardus II., Magnus, Lotharius (Luderus), Heinricus (Superbus), Albertus (Ursus), Heinricus Leo, Bernhardus, Albertus I., Albertus II., Rudolfus I., Iohannes I., Ericus I. (perperam Heinricus), Fridericus I., Wilhelmus III.; perperam: Heinricus (V. comes palat. Rheni), Udalricus (II. comes de Wimar); ducissa: (Agnes); march.: Ecbertus (Misn.), Adelbertus (Septentr.); marchionissa: Gertrudis; com. palat.: Fridericus III., Fridericus IV., Adalbertus, Hermannus, Ludewicus; Saxonici com.: Adalbertus (de Ballenstedt), Bernhardus (de Plötzkau), Conradus (de Wettin), Thymo (II. de Wettin), Uto (IV. de Stade), Wichmannus; princ.: Otto dux de Brunswig; nobilis: Buto. — Saxonica historia (Widukindi) 9, 35; (Thietmari) 9, 45; Saxonicum idioma 111, 45; (id.) Saxonium purum 111, 40; bellum 876, 40, 878, 30; Saxonicus cruor 1222, 20; sanguis 1220, 40.

Saxonia civ. v. Lessines.

Sayn v. de Seine.

Sazawa v. Zasa fl.

Scalarius mons, *Monte-Scalari* (Tusc., *Prov. Florenz, prope Figline*) 1086, 25; monast.: S. Cassiani.

Scaldus, Scadus, Scaldi, Scadi fl., *Schelde* 100, 30, 109, 30, 116, 30, 117, 121, 10, 131, 30, 149, 150, 5, 154, 25, 163, 30, 164, 25, 166, 10, 172, 5—174, 40, 179, 5, 186, 35, 205, 45, 227, 40, 237, 20 (Scalda). 264, 25, 265, 1, 291, 15, 304, 5 (Scaudus).

Scanaffles v. Estanaffles.

de Scanemach castrum, *Stanimaka* (Bulgarien, *Okr. Philippopol*) 245.

Scarnensis (Skara, *schwed. Prov. West-gothland*) ep.: Ezelinus.

Scarnicetum (prope *Arezzo*?) 1476, 20.

Scarp, Scarpus fl., *Scarpe fl.*, qui in *Schelde fl.* influit 94, 15, 173; Yscarp 133, 166, 15; Satis 156, 25.

Scarre, de Scarriis castrum, *Lesquielles-Saint-Germain* (frz. *dép. Aisne, arr. Vervins, cant. Guise*) 227, 45, 228.

Searthvelde castrum, *Scharzfeld* (pr. *Rb. Hildesheim, Kr. Herzberg*) 23, 10.

Seasonowe (castrum), ? *Stanau* (thür. *Gb. Altenburg, Kr. Roda, prope Woltersdorff*) ? 619, 15.

Scaudi insula v. Walacria.

Scaudus v. Scaldus.

Scenko v. Zenco.

Sceringe v. Zaringia.

Schad: Wolframus.

Schächerhausen v. Schecherhusen.

Schaltin v. Saltim.

Scharffenberg, Scharfinberg castrum, cuius rudera in *Scharfenberg monte prope Thal villam* (thür. *Gb. Gotha, nunc Kr. Eisenach*) exstant 468, 5, 619, 15.

de Scharfinstein, *Scharfenstein castrum* (pr. *Rb. Erfurt, Kr. Worbis, prope Beuren*), illi 591, 30.

Scharzfeld v. Searthvelde.

Schau- v. Schow-, Scow-.

Schecherhusen (villa), *Schächerhausen villa olim prope Nordheim* (württ. *Neckarkreis, Oa. Brackenheim*) sita 676, 1.

Schelde v. Scaldus.

Schidingen, Schydingen castellum, *Burg-Scheidungen ad Unstrut fl.* (pr. *Rb. Merseburg, Kr. Querfurt*) 448, 5, 524, 5, 652, 15; de S.: Beringerus.

Schildenrode villa, sita olim ubi nunc *Erfordia* 472, 15.

Schilfwasser v. Manigfaltbach.

Schiplitz, Schypelitz, Schyplitz castrum, *Zscheplitz ad Unstrut fl.* (pr. *Rb. Merseburg, Kr. Querfurt*) 522; monast. 522, 35, 636, 35 (Syplitz); eccl. 529, 20; moniales 585, 1.

Schladebach v. Stalbach.

Schles-, Schlet- v. Sles-, Slet-.

Schleusingen v. Slusungen.

Schloß-Tonndorf v. Tundorf castrum.

Schloß-Vippach v. Vitpeche.

Schlothheim v. Slatheim.

Schm- v. Sm-.

Schobek v. Mons-regalis.

Schönau v. Sconaugia.

Schönwalde v. Sconenwalde.

S. Scholasticae eccl. Caiet. 1133, 30.

S. (Scholasticae), Scolasticae schella in S. Petri monast. Erford. 437, 5.

s. (Scholastica), Scolastica virgo 484, 15, 486, 35, 767, 25, 770, 20; reliquiae 482, 30; festum 542, 30.

Schone, Schonen (*Daniae, hodie Sueciae prov.*) 404, 10.

Schowinberg prope Fridericherode, (castrum), *Schauenburg, cuius rudera prope Friedrichroda* (thür. *Gb. Gotha, Kr. Gotha*) exstant 530, 10; Sowenburg castrum 519, 1, 622, 10, 624. — Cf. Scowenborch.

de Schraplow, Zraphela, *Schraplau* (pr. *Rb. Merseburg, Seekreis Mansfeld*): Burchardus archiep. Magdeburg.

Schulenborch castrum, *Schulenburg castrum, quod olim ad Vechte fl. prope Veldhausen* (pr. *Rb. Osnabrück, Kr. Bentheim*) situm erat 12, 15.

Schwabenitz v. Swabniz.

Schwäbisch-Hall v. Hallis.

Schwal- v. Swal-.

Schwarzbure, Schwarzburg v. Swarczburg.

Schwarzau v. Svariza.

Schwarzwald v. Nigra silva.

Schweinfurt v. Swinforde.

Schwerin v. Swerin.

Schydingen v. Schidingen.

Schypelitz, Schyplitz v. Schiplitz.

Scicilia v. Sicilia.

Scilla 558, 35, 1046, 40; Seylle canes 970, 10.

Scirimlich fundum, *Rotenschirmbach* (pr. *Rb. Merseburg, Seekreis Mansfeld*) 929, 930, 25, 931, 15.

Scitica gens 854, 25; Sitarum regnum 91, 5; Sithia, Sitia inferior 89, 50, 175, 25.

Sclavi, Slavi 8, 12, 30, 15, 30, 18, 35, 19, 25, 24, 25, 28, 29, 1, 32, 40, 33, 1, 515, 25, 794, 20, 925, 20; Sclavorum, Slavica gens 28, 30, 548, 15, 925, 20; Sclavorum, Slavorum terra 18, 35;

- populi 35, 10; cronica 35, 10; Slavus 8, 55; Slavorum castrum: Werla; princ.: Chruto, Nicolaus (Nicolotus I.), (Heinricus Borwinus I. dux Obotrit.), Bolizlaus (II. dux Pomeran.), Kazimarus (II. dux Pomeran.); Slavus: Dumarus. — Slavica, Slavia 19, 28, 40, 29, 15, 35, 25; Slavonia 15, 25; Slavonia 254, 50; Slavica Sala 523, 5; de S.: Nicolaus (immo Iohannes I. de Meckilbure). — Slavica, Slavica lingua 29, 5, 551, 30; Slavonica lingua 925, 20; Slavice 690, 20; Slavicum 690. — Cf. Winidi.
- Sclusa municio, *Lécluse* (frz. *dép. Nord*, arr. *Douai*, cant. *Arleux*) 204, 10.
- Sclusa (civ.), *Sluis* (niederl. *Prov. Zeeland*, distr. *Middelburg*) 288, 10.
- Scocia v. Scoti.
- Scolastica v. Scholastica.
- Scoltenna v. Scultinna.
- Seonaugia monast., *Schönau* (pr. *Rb. Trier*) 19, 15; in S.: Elizabeth.
- Seonenwalde villa, *Schönwalde* (pr. *Rb. Magdeburg*, Kr. *Stendal*) 32, 25.
- Scoti, qui et Albani 102, 10; Scotorum gentes 93, 1; historia 81, 30. — Scocia 93, 1, 124, 30, 137, 10.
- Scotorum monast. Erford. v. S. Iacobi monast.
- de Scowenborch, Scowenburch, *Schauenburg ad Weser fl.* (pr. *Rb. Münster*, Kr. *Minden*, inter *Rinteln* et *Oldendorf*), comites 29, 1; com.: Adolfus I., Adolfus II., Adolfus III., Adolfus IV., Iohannes I., Gerhardus I. — Cf. Schowinberg.
- Scowinvorst mons, castrum, *Schauenforst*, cuius rudera prope *Rudolstadt* (thür. *Gb. Schwarzburg-Rudolstadt*, nunc Kr. *Rudolstadt*) exstant 598, 10.
- Scridevingi v. Nostridenvegi.
- Sery v. Iacobus.
- Scultinna fl., *Scoltenna fl.*, qui in *Panaro fl.* influit (Emil.) 1432, 20.
- Seylle canes v. Scilla.
- Sebach v. Subach.
- Sebasta civ., hodie *Sebastije*, olim *Samarina* (Galileae) 773, 35, 774, 20.
- s. Sebastianus mart. 484, 486, 770, 5, 784, 25; corpus 785, 20; reliquiae 482, 484, 20, 487, 5, 764, 769, 20, 772, 20, 775, 30, 776, 10, 778, 20, 780, 782, 10, 787, 25, 972, 10; caput 956, 20; ossa 740, 15.
- de Sebeche, *Seebach* (pr. *Rb. Erfurt*, Kr. *Langensulza*): Bertha.
- Sebeleyben (villa), *Siebleben* (thür. *Gb. et Kr. Gotha*) 630, 30.
- Sebethus, Rubeolus fl., *Sebeto fl.*, qui in orientali parte *Neapolitanae civ.* in mare influit 1020, 10.
- Sebouch, Sebourg villa parroch., *Sébourg* (frz. *dép. Nord*, arr. *Valenciennes*, cant. *Valenciennes-Est*) 238, 15; Senoburgum 226, 45; Senoburgi terra 226; de S.: s. Droco, Philippus.
- Secana v. Sequana.
- Secanistarum (Sequanorum) historiae 91, 25.
- Secchia v. Siccula.
- Seccoviensis (Seckau, *Steiermark*, Bh. *Judenburg*) ep.: Bernhardus.
- s. Secundus mart. 770, 5.
- Secusia (civ.), *Susa ad Dora Riparia fl.* (Piem., *Prov. Turin*) 1451, 15; Segusiana vallis 964, 5.
- Sedletz v. Zedlitz.
- Sedunensis (Sitten, *schweiz. Kt. Wallis*; *perperam* Senonensis) ep.: s. Amatus.
- See- v. Se-.
- Seeland v. Zelandia.
- Segen v. Syhgen.
- Segia fiscus in Calcino territorio, fortasse *Sigy ad Andelle fl.* (frz. *dép. Seine-Inférieure*, arr. *Neufchâtel*, cant. *Argueil*) 161, 30.
- Segnensis (Segni, *Prov. Rom.*, circ. *Velletri*) card. ep.: Bruno.
- Segona v. Sequana.
- Segusiana vallis v. Secusia.
- Sehardus ep. Hildesheim. 944, 15.
- Sehusen civ., *Seehausen* (pr. *Rb. Magdeburg*, Kr. *Osterburg*) 34; monast.: Predicatorum fr.
- de Seine, Seyne, Sayn (pr. *Rb. et Kr. Koblenz*), comes: (Heinricus).
- Seine v. Sequana.
- Selicha aqua, *Selke fl.*, qui in *Bode fl.* influit 357, 15.
- Selsenburg monast., *Selz* (Unterelsaß), ut videtur 472, 35; Felsenbure 472, 25.
- Selz v. Helse, Selsenburg.
- Sem fil. Noe 89, 40.
- Semeris villa parroch., *Sepmeries* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Le Quesnoy-Ouest*) 217, 30, 238, 15.
- Semousies villa parroch., *Semousies* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Avesnes-Nord*) 238, 25.
- Senator presb. (abbas Rom.) 1222, 10.
- Seneca (philos.) 82, 20.
- Seneffe villa parroch., *Seneffe* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Charleroi*) 238, 35; Sonephia, Senophia 219, 35, 220, 1.
- Senensis civ., *Siena* (Tusc.) 1433, 1434, 1, 1435; Senense territorium 1433, 10; Senensis populus 1434, 1; maiores natu 1435, 10; iudex: Godipertus; Senensis episcopatus 1435, 15; episcopium 1435, 15; diocesis 716, 35; ep. 1433, 5; ep.: Adeodatus.
- Senes v. Sennes.
- SS. Senesii et Theopontii eccl. in loco, qui dicitur *Castrum vetus* 991, 30.
- s. Senesii, Synesii corpus 986—992.
- Seneval v. Orsineval.
- Senior v. Vetustus de Montanis.
- ss. seniores, viginti quattuor 767, 5.
- Senlechus villa parroch., *Salesches* (frz. *dép. Nord*, arr. *Cambrai*, cant. *Solemes*) 238, 50.
- Senlis v. Silvanectae.
- Sennacerib (rex Assy.) 80, 25, 1202, 5 (Semn.). 1280, 35 (Sennach.).
- s. Sennes mart. 767, 20, 770, 5, 772, 30, 773, 5; reliquiae 771, 25, 772, 10, 775, 30, 972, 20 (Senes).
- Senoburgum v. Sebourch.
- Senogis villa, *Soignies* (belg. *Prov. Hennegau*) 331; Sonégias 135, 35, 868, 30; Songnies 238, 45; Sonégiensis eccl. 220, 25; Senogiensis decanus 234, 1; Senogiense cenob.: S. Maldegarii (Vincentii); canon.: Anselmus.
- Senonae (civ.), *Sens* (frz. *dép. Yonne*) 116, 40, 176, 10; eccl.: S. Columbae; archiep.: s. Vulfrannus, s. Amatus (immo Sedunensis). — Senonences 137, 10.
- Senonensis Gallia 90, 25, 93, 20. — Senonenses, Senonences 85, 10, 91, 30, 101, 20; Senonientes Galli 94, 5; Senones Galli 369, 15; registra 85, 10; Senoniorum historiae 91, 25; dux: Brenno.
- Sepmeries v. Semeries.
- Septem-castrorum terra Ung., *Siebenbürgen* 395, 5, 572, 20.
- de ss. septem dormientibus reliquiae 771, 20, 818, 1.
- septentrionalis marchia, *Nordmark*, hodie *Altmark* (pr. *Rb. Magdeburg*) 11, 30, 13, 10, 18, 1330, 30; marchia citra *Albeam* 32, 25; septentrionales march.: Thidericus, Udo III., Rodolfus, Helpricus, Conradus, Adelbertus.
- Septimense, in Septimo cenob. v. S. Salvatoris monast. in Septimo.
- septuaginta duo discipuli 771, 45; v. Anathon.
- Septuaginta 107, 1.
- S. Sepulchri, Sepulcri eccl., monast. Camerac. 157, 15, 188, 781, 859, 860, 866, 867, 30, 868, 1, 317, 5; sepulchrum Domini in medio basilice 867, 30; oratoriolum, eccl. parva 859, 1; abbas 866, 1; abb.: Waltherus, Fulbertus, (Iohannes II.); mon.: Rodolfus.
- S. Sepulchri templum Ierosol. 400; sepulchrum Domini 867, 30; v. Add.
- S. Sepulchri eccl., quae dicitur Rozoni, (Mediol.) 1064, 50, 1065.
- Sequana, Secana fl., ampnis, *Seine* 93, 20, 101, 30, 141, 20, 149, 175, 1, 740, 35 (Segona). 811, 815, 15.
- Sequani v. Secanistarum historiae.
- Seraphin 602, 35; Seraph 255, 25.
- Serchio v. Sarculus.
- Serenis: Tribus Serenis, *Isolette delle Sirenuse*, hodie li Galli prope *Amalfiam* 1018, 5.
- Serenus Mons, *Petersberg* (prope *Halle*) 951, 35; eccl.: S. Petri.
- Serenus 124, 35; uxor: Amantia; fil.: s. Amandus.
- Seres v. Serre.
- Serfontaines villa parroch., *Cerfontaine* (frz. *dép. Nord*, arr. *Avesnes*, cant. *Maubeuge*) 238, 1.
- s. Sergius mart. 758, 25, 1342; reliquiae 482, 20, 771, 40, 785, 20; brachium 955, 35; ss. Sergii et Bacchi mart. exuviae 1342, 5.
- Sergius I. papa 141, 1, 773.
- Sergius II. papa, Os-porci 164, 25, 465, 20; privilegium 1009, 1.
- Sergius (III. papa) 175, 40.
- Sergius IV. papa v. Leo.
- Sergius mon., hereticus (Nestorianus) 388, 15, 593, 35 (Sergis).
- Sergius, discipulus s. Constantii 1022. (Sergius III. ?) mag. mil. (dux Neapol.) 1018, 15, 1021, 35.
- Sergius mag. mil., (V. dux) Neapol. 1125, 1126.
- Serovallis castellum, *Serravalle* (Umbr., *Prov. Perugia*, circ. *Foligno*) 381, 30.
- Serre fortalicium, *Seres* (griech. *Makedonien*) 244, 40.
- Servandus ep. Aretin. 1439, 10.
- s. Servatius, Servacius ep. Tungr. 483, 30, 661, 662, 1, 663, 1; reliquiae 775, 20, 776, 15.
- Servia Carbonaria, Cambronaria aut Silva Carbonaria, *der Kohlenwald ad Sambre fl.* (belg. *Prov. Hennegau et Brabant*) 109. — Silvanorum historiae 91, 30.
- Servia, Servie, Serviensis civ., villa, *Chievres* (belg. *Prov. Hennegau*, arr. *Ath*) 100, 102, 25, 105, 10, 110, 20; cf. Chirvia.
- s. Serviliani reliquiae 482, 25.
- Servius (Tullius) rex Rom. 99, 100, 108, 10, 111, 35, 118, 5.
- s. Servulus cf. 485, 5.
- Sesedia fl., ? *Sesia fl.*, qui in *Padum fl.* influit, vel *Erro fl.*, qui in *Bormida fl.* influit 1455, 5; cf. Sicida fl.

Sesto v. Sextus.

Setenstete, Settinstete villa, *Sättelstedt ad Hörsel fl. (thür. Gb. Gotha)* 608, 1. 622, 25; de S. ministerialis: Waltmannus.

Settimo v. S. Salvatoris monast. in Septimo.

Seusslitz v. Suseliz.

Seva fl., *Sieve, qui in Arno fl. influit* 1089, 20.

s. Severae virg. et mart. reliquiae 482, 30. 783, 25.

Severiana eccl. v. S. Severi mon. Erf.

S. Severini eccl. Colon. 156; praepos.: Thiedo.

S. Severini castrum, *San Severino-Marche (Prov. et circ. Macerata)* 250, 1.

Severinus (papa) 127, 15.

Severinus ep. Aretin. 1439, 10.

S. Severi monast. Erford. 356, 20. 366, 10. 427, 10. 459, 10. 525, 1. 535, 20. 629, 45; Severiana eccl. 452, 35; canonici 629, 45; prepositura 427, 10; canon.: Iohannes praepos. S. Mariae Erford.

s. Severus archiep. Ravenn. 1310, 25. 1485, 5; ossa in Erfordiam translata 515, 15; reliquiae 972; dies 624, 35.

Sevilla v. Sibia.

Sextus (vicus), *Sesto (Tusc., Prov., circ., com. Lucca)* 1264, 45; presb.: Paganus.

Seyne v. Seine.

Shichildis v. Sichildis.

Si-, Sy-.

Sibia civ. (Hispan.), *Sevilla* 412, 5. 628, 60.

Sibilla austri regina (proph.) 98; Sibillae diversae 98, 1. 102, 35.

(Sibilla) uxor Godefridi com. Namurc. 205, 1.

Sibilla, Sibila, Sybilla uxor Pribislai (de Krzizanow) et Heinrichi de Sitavia 682, 684, 30. 688, 691, 35. 693, 15. 695, 30. 703, 20. 707, 5.

Sibodo, Siboto v. Siegboto.

Siccambria 115, 40.

Siccula fl., *Secchia fl., qui in Padum fl. influit* 991, 15.

Siccus servus (Theophaniae) imp. et Iohannis (Philagathi) 1458, 5.

Sychem cenob., *Sittichenbach (pr. Rb. Merseburg, Kr. Querfurt)* 389, 25. 390, 30; mon.: Cunradus ep. Halberstad.

(Sichildis), Shichildis uxor Lotharii II. regis Franc. 126; fr.: Brunulphus dux Austras. Inf.

Sicida fl., *Sesia fl., qui in Padum fl. influit* 1455, 1; cf. Sesedia fl.

Sicilia, Scicilia, Sycilia, Cecilia 13, 35. 30, 1. 41, 30. 364, 35. 375, 10. 377, 15. 398, 10. 401, 25. 402, 25. 403. 405. 412, 40. 427, 25. 534, 5. 535, 30. 555, 15. 611, 15. 613, 30. 623, 15. 625. 626, 40. 629, 5. 639, 25. 656, 1. 671, 10. 712, 1. 713, 15. 714. 716. 718, 30. 1021. 1119, 10; regnum 401, 25. 402, 25. 405, 5. 427, 25. 625, 30. 639, 25. 714. 716, 10; reges: Rüggerus II. dux, comes, Wilhelmus I., Heinrichus, Manfredus, Karolus I., (Karolus II.), Robertus. — Siculi, Syculi 365, 10. 534, 30; Siculus: Wilhelmus I. rex.

Sicionii v. Sitionii.

Siczo, Syczo v. Sizo.

Sydlo novicius Sar. 702, 10.

Sydon, Sydonis, Sidonis castrum, *Sidon (Phœnic.)* 84, 10. 386, 10. 424, 10.

425, 10. 591, 20. 634, 55. 635, 30. 1264, 15; burgum cum castro 717, 30; Sydonia facies 1264, 15.

de Sydow pincerni duo 573, 25.

Siebenbürgen v. Septem-castrorum terra.

Siebleben v. Sebelebyben.

Sieg- v. Sig-.

Siena v. Senensis civ.

Sieve v. Seva.

Sifridus etc. v. Sigefridus.

Syghardus, Syghart v. Sizo III. comes de Kevernberg; cf. Sigehardus.

Sigeborgen, Sieburg, Sigeborgense monast., *Sieburg ad Sieg fl. (pr. Rb. Köln)* 879, 15. 887, 1. 889; abbas: Reginhardus. — Sigiburch civ. 734, 5.

Sigebertus v. Sigibertus.

Siegboto mon. (Gatersted.) de Suevia 921.

(Siegboto), Siboto, Sibodo prebendarius Wimp., sacerdos plebanus de Inferiore Isensheim 669. 671, 35.

Sieburg v. Sigeborgen.

Sigefridus, Sigifridus, Sigifredus, Sifridus, Siffridus, Syfridus, Syffridus, Sifrit.

Sigefridus, Sifridus archiep. Brem., I. ep. Brandenburg., fil. Adalberti I. march. Brandeburg. 32, 5 (Syfridus). 36, 15. 371, 40. 373, 1. 374, 5. 375, 5.

Sifridus dictus Runchel, archiep. Colon., maior praepos. Magunt. 27, 20 (Syffridus). 404, 5. 411, 1. 417, 25. 419. 420. 425, 40. 629 (Siffridus). 636, 10.

Sigefridus, Sifridus I. archiep. Mogunt., abbas Fuld. 356, 10. 357, 1. 522, 1. 524, 15. 759, 15. 778, 15. 779, 35 (Sigifridus).

Sigefridus, Sifridus, Siffridus de Eppenstein, II. archiep. Mogunt., praepos. S. Petri eccl. Mogunt. 41, 20. 378. 380. 381, 5. 382, 25. 389, 35—391, 5. 563, 15. 564. 570, 1. 571, 35. 576, 20. 591. 593, 10. 595, 30. 598, 10. 600, 10. 613, 35. 614, 40; patruelis: Sigefridus III. archiep.

Sifridus III. archiep. Mogunt., patruelis Sifridi II. 391, 5—395, 25. 397. 613. 614. 616. 617, 25—619, 30.

Sigifredus (ep.) electus Aretin., natione Teutonicus 1440, 1.

Sigifridus II. ep. August. 527, 5.

Sifridus I. ep. Hildens. 763, 30. 765, 5.

(Sifridus II.) ep. Hildensem. 421, 10. 633, 35.

Sigefridus, Siffridus ep. Wirzburg. 367. 482.

Sigefridus abbas Herveld. et Nuimberg. 36, 10. 373, 15. 378, 30.

Sifridus eremita, praepos. sanctimon. in Monte S. Walpurgis 582, 5. 585. 586, 50. 587, 5.

Sigefridus, Sifridus palat. comes (Rheini) 359, 45. 529, 30. 530, 5.

Syfridus comes de Aldenhusen 33, 1.

Sifridus I. comes de Anhalt, fil. Heinrichi I. com. 31, 20; uxor: Katherina; filiae duae 31, 25.

Sigefridus, Sifridus comes de Bömeneburg 23, 15. 366, 15; filii: (Benno), (Sifridus).

(Sifridus) fil. Sifridi com. de Bymeneburg 23, 20.

Sigefridus, Sifridus I. comes de Orlamunde 378, 1. 571, 20.

Sigifridus comes Pontiv. 134, 20; uxor: s. Berta; fr.: Adabaldus dux Duac.

Sifridus III. comes de Regensteyn 31, 25; uxor: Sophia.

Siffridus comes de Wallebike 14, 1.

Sifridus miles (de Aulica) 763, 25. 765, 5.

Sifridus Rufus (de Spatenberg) 611, 5.

Sigefridus famulus (Liupoldi III. march. Austr.) 786, 40.

Siffridus de Butstede, magister cons. Erford. 423.

Sifrit von Eilbrechtisgehoven, consul Erford. 477, 20.

Sifrit Kuchen, consul Erford. 477, 20.

Sifrit von Madela, consul Erford. 477, 20.

Sifrit von Mulhusin, consul Erford. 477, 20.

Sifrit von Sarborn, consul Erford. 477, 10.

Sigehardus comes de Purchusin 787, 5.

Sigelin (*fortasse* canon. Aschaffenburg.) 759, 40.

Sigelspach villa, *Siegelsbach (bad. Kr. Heidelberg, Ab. Sinsheim)* 669, 35.

(Sigerus), Zigerus comes de Kevernberg 559, 5; fil.: Siczo.

Sigerus dom. d'Ainghien, fil. Hugonis dom. 199, 25. 221, 15. 330, 40—332, 25; uxor: Yda.

Sigerus (II. castellan.) de Gandavo 269, 1.

Sigerus de Silly 241, 35. 287, 35.

Sigerus nob. (fundator Aquicin. cenob.) 196, 5.

Sigewinus archiep. Colon. 356, 15. 357, 15. 883, 25.

Syghen, Syhgen, Segen (civ.), *Siegen ad Sieg fl. (pr. Rb. Arnsberg)* 487, 30. 489, 15. 725, 40; civis: Iohannes; de S.: Ioannes abbas S. Petri monast. Erford.

Sigibertus, Siebertus I. rex Franc., Austras., fil. Chlotacharii I. regis 124, 30. 141, 40. 480, 15; uxor: Brunihildis; filii: Childebertus II., (immo nepotes): Theodericus II., Theobertus II.

Sigibertus III. rex Franc., Austras., fil. Dagoberti I. regis 110, 10. 114, 1. 127. 131. 132. 137, 1. 480, 20 (Sigibertus); fil.: Dagobertus II. rex.

Sigibertus mon. Gemblac. (historiogr.) 81, 30. 93. 106, 15—108, 15. 110, 45. 111, 30. 112. 114, 35—116, 25. 118. 119, 40—127, 30. 131, 30—133, 10. 136. 45. 138, 50. 141, 25. 142, 40. 143, 15. 147. 158, 25. 159. 162, 20. 166, 35. 168, 35. 173, 1. 180, 15. 183, 35. 184, 5. 185, 35. 186, 15. 188, 30. 190, 25. 194, 15. 196, 5. 202, 25. 204.

Sigiburch v. Sigeborgen.

Sigifredus, Sigifridus v. Sigefridus.

Sigismundus imp., rex Rom., rex Ungar. et Bohem. 572, 35. 573, 20.

s. Sigismundus I. ep. Halberstad. 8, 5.

Sigizo v. Sizo.

Signorellus, fil. Aritii 1476, 5; uxor: Cara; fil.: Ugolinus can.

Signorellus (Aretin.), fil. Iohannis Ati 1482, 1.

Sigy v. Segia.

Sikenolfus mon. S. Sophiae Benevent. 1151, 15.

s. Silanus 767, 20.

Sile v. Sylum.

Silesia v. Slesia.

Silly, Silli, Siliacum villa parroch., *Silly (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Enghien)* 238, 45. 241, 35. 287, 35. 331, 25; de S.: Sigerus.

- Syloa, (Silo locus Palest.), *hodie Selân* 772, 15 (de S. reliquiae).
- Sylum, Sylus fl., *Sile fl. (Venetiae)* 987.
- Silva Carbonaria, Silvani v. Servia Carbonaria.
- Silvanecta (civ.), *Senlis (frz. dép. Oise)* 152; *Silvanectensis* ep.: Guarinus.
- Silva-portus Belg. iuxta Aldenardum; Portus Belgorum, quae nunc Silva-portus dicitur 100, 25.
- Silveradus abbas Bob. 1001.
- Silverius (papa) 123, 25.
- S. Silvestri monast. v. Nonantul.
- (S. Silvestri) monast. in Sarapti monte 732, 5. 733, 5.
- S. Silvestri eccl. Viterb. 713, 20.
- s. Silvester I. papa, cf. 769, 35. 773, 40. 1160, 30. 1209, 1. 1212, 45. 1213, 1; corpus 972, 30. 987, 10; reliquiae 482, 25. 764, 20. 780, 1. 972, 5.
- Silvester II. papa, *antea Gebertus* 185. 965. 967, 40; *perperam* Leo 1363. 1367, 15.
- (Silvester III.) papa, *antea Iohannes IV. (card.)* ep. Sabin. 1141, 30.
- Silvester sacerdos Assis. 249, 45.
- Silvinicum, Silviniacus locus, *Souigny-en-Bourbonnais ad Queune fl. (frz. dép. Allier, arr. Moulins)* 1044; monast. 1044, 20; altare: S. Odilonis.
- s. Silvini ep. et mart. reliquiae 818, 1; casula 818, 10.
- Simachus papa 122, 10.
- Simachus patricius 122, 35. 124, 30; gener: Boecius.
- s. Symeon apost. v. Simon.
- s. Simeonis, Symeonis patr. et mart. reliquiae 774, 1. 818, 1.
- de Simmaningen, *Simmering, hodie suburbium Viennae civ. Austr.: Henricus*.
- s. Simmetrii reliquiae 482, 25.
- s. Simonis apost. reliquiae 758, 10. 771, 1. 772, 20. 774, 25. 787, 25. 817, 25. 972, 20 (Symonis). 1487, 5; ss. Symonis et Iudae ap. dies 563, 35; vigilia 466, 20. 623, 35. 655; s. Symeon apost. 485, 10.
- Simon ep. Noviom. et Tornac. 784.
- Simon, Symon I. ep. Paderburn. 404, 5. 405, 40. 626, 10.
- (Simon ep. Wormat.), diocesanus eccl. Wimp. 669, 15.
- Simon I. abbas Aquicin. 197.
- Simon II. abbas Aquicin. 197.
- Simon I. abbas Hersveld. 445, 5. 651.
- Simon fr. Predicat. (de S. Quintino) 303, 1; historia (Tartar.) 303, 1.
- Symon mon. Sar. 692, 5.
- Symon (Turonensis) v. Martinus IV. papa.
- Simon presb. 750, 25.
- Simon IV. comes Montis-fortis 242, 10.
- Symon comes de Monte-forti et Leycestr. 713, 25.
- Simon dom. d'Espinoy et d'Antoing 199, 30; uxor: Agnes.
- S. Simphoriani basilica in Conedralio vico 810.
- S. Symphoriani orator. Epternac. 772, 10.
- s. Simphoriani, Symphoriani mart. reliquiae 758, 10. 772, 10. 774, 15. 818, 1.
- Simphorien, Saint, villa parroch., *Saint-Symphorien (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Mons)* 238, 30.
- s. Simplicii mart. reliquiae 482, 25. 777, 10.
- Simplicius papa 121, 20.
- Sinay, Synay mons 263, 15. 461, 30. 1028, 25. 1029, 1; Syna mons 767, 10. 963, 25. 1128, 10.
- s. Sindulfi costa 786, 1.
- Synesius v. Senesius.
- Sinna fl., *Sinn fl., qui in Fränkische Saale fl. influit* 759, 50.
- Sion mons (Ierosol.) 404, 30; populus Syon 472, 1; v. *Add.*
- Syplitz v. Schiplitz.
- Sirenuse v. Serenis.
- Siria, Syria v. Stiria.
- Siriacum, id est Siraut, Sirault villa parroch., *Sirault (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Lens)* 164. 238, 45; *Siriaci terra* 142, 5.
- s. Siriacus v. Ciriacus.
- Siricius (papa) 115, 45.
- Syronensis (*Syros una ex Cyclad. insulis*) ep.: Iohannes.
- S. Syri eccl. Pap. 1451, 10. 1457; mansionarii 1457.
- s. Syrus ep. Pap. 1106. 1450, 15. 1458.
- Syrus, Sirus presb., socius s. Arialdi 1066, 20. 1072, 10—1075, 10.
- Sisillius rex Belg., (fil. Gurguncii regis) 113, 5; fr.: Friscembaldus.
- s. Sysinnii mart. reliquiae 764, 20.
- Sisinnius (papa) 142, 25.
- Sitarum regnum, Sithia, Sitia v. Scit.
- de Sitavia, ? *Zwittau (mähr. G. Brünn, Pol.-B. Mähr. Trübau):* Henricus.
- Sitionii, (Sicionii) 381, 35; rex: Turmarchus.
- Sitten v. Sedun.
- Sittichenbach v. Sychem.
- s. Siwaldi brachium 783, 35.
- s. Sixtus, Syxtus, Xixtus, Xistus I. papa et mart. 770, 1. 772, 30. 773, 5; reliquiae 482, 20. 488, 5. 758. 764, 20. 771. 772, 15. 775, 30. 776, 20. 780, 20. 782, 25. 787, 25. 972, 15; dies 598, 35.
- Sixtus III. papa 118, 20.
- s. (Sixti), Xisti ep. (Rem.) reliquiae 785, 40.
- Sizo, Sigizo clericus Aretin., fil. Salomonis presb. 1475, 15. 1482, 10; fil.: Ungarinus laicus.
- Sizo, Siczio, Syczio, Ziczio, *etiam* Sygahardus, Sygahart vocatus, comes de Kevernberg (Schwarzburg), fortasse advocatus Paulinae cellae 559, 5. 923, 1. 930, 30. 931. 936, 40; fil.: Guntherus.
- Sizo, Siczio IV., comes de Kevernberg 369, 1 (comes de Thuringia). 537, 10. 559; fil.: Guntherus.
- Skara v. Scarnensis ep.
- Slatheim, Slatheym castrum, *Schlottheim (thür. Gb. Schwarzburg-Rudolstadt, nunc Kr. Sondershausen)* 418, 5. 611, 5. 620, 40. 630, 40. 631, 15; de Sl.: Hermannus dapifer.
- Slauckwicz (villa), *Slawkowicz (mähr. G. Brünn, Pol.-B. Neustadt)* 698, 1.
- Slavi, Slavia, Slavica, Slavonia, Slavus v. Slav.
- Slesewig, Sleswic civ., *Schleswig* 364, 20. 533, 45; eccl. 364, 20. 533, 45; ep.: (Albertus); Slesewicensis duces: Abel, Erichus I., (Henricus IV.).
- Slesia, *Schlesien* 31, 30; dux: Bolizlaus II. (Siles. Infer.); cf. Polonia, Glogovia, Iawere.
- Slettenbach (villa), *Nieder-Slettenbach (bayr. Rb. Pfalz, Ba. Bergzabern)* 779, 15; eccl. 779, 10.
- Sluis v. Selusa.
- Slune v. Henricus Slune de Aldinguttern.
- Slusiones post nemus, Sluzungen (civ.), *Schleusingen (pr. Rb. Erfurt, inter Hildburghausen et Suhl)* 464, 10. 471, 30.
- Smalcaldin, Smalkalde, Smalkalden civ., op., *Schmalkalden (pr. Rb. Cassel, inter Meiningen et Gotha)* 567, 1. 610, 5. 611, 1.
- Smalkalden fluviolus, *Schmalkalde fl., qui in Werram fl. influit* 519, 15.
- Smaragdus mon. Casin. 1131, 15; avunculus: Leo presb.
- Smedestete (villa), *Schmidstaedt villa olim prope Erfordiam sita, hodie non iam exstans* 446, 30.
- Smet: Bertolt consul Erford.
- de Smire, *Schmira (pr. Rb. et Kr. Erfurt):* Cunrat civis Erford.
- Smirnei (*Smyrna, hodie Ismir civ. Asiae minoris*) 835, 1; ep.: Policarpus.
- Soana v. Suanensis ep.
- Sobezlaus I. et II. v. Udalricus.
- Socrates philos. 82, 5. 1182, 10.
- Sömmerda v. Sumerde Maius.
- in Sofena: S. Salvatoris monast.
- Soignies v. Senogiis.
- Soissons v. Suessionas.
- Sol: Solis vicus Belg. civ. 97, 10.
- s. Solatoris mart. reliquiae 818, 1.
- Solemmes, Solempmes villa parroch., *Solesmes (frz. dép. Nord, arr. Cambrai)* 141. 231, 25. 238, 50; Sollempnia 141, 10; Solis-Phanum civ., nunc Solempmes 101, 5; de Sollemmes terra 142, 10; territorium 141, 30; cf. Phani-Solis comitatus.
- Solon philos. 98, 1.
- Solotanus viculus, *olim prope Meez villam (belg. Prov. Namur, arr. et cant. Dinant, comm. Bouvignes) situs, ut videtur* 1382, 20; Solotanus vel Solitarius mons 1382, 5.
- Solre, Solrinnes v. Sorre, Sorrines.
- Soltwedele v. Salquidele.
- Somer- v. Sumer-.
- Somma, Summa (fl.), *Somme* 101. 172, 5; Sompna 173, 5. 1491, 25.
- Sommaing villa parroch., *Somain (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Marchiennes)* 238, 10.
- Sommaing villa parroch., *Sommaing ad Écaillon fl. (frz. dép. Nord, arr. Cambrai, cant. Solesmes)* 238, 50.
- Sommering v. Sumering.
- (de Sommerschenburg), *Sommerschenburg (pr. Rb. Magdeburg, Kr. Neuhaldensleben), comicia* 33, 35.
- Sompna v. Somma.
- Sondershausen v. Sundershusin.
- Sonegias, Sonegiensis eccl., Songnies v. Senogiis.
- Sonephia v. Seneffe.
- Sonneberg v. Suninberg.
- Sonneborn v. Sunneborn.
- S. Sophiae monast. Benevent. 1150, 40. 1151, 15; mon.: Sikenolfus.
- S. Sophiae eccl. Constantinop. 244. 245.
- s. Sophia virgo 770, 10.
- (Sophia) filia Waldemari I. regis Dan. 35, 30.
- Sophia filia Waldemari II. regis Dan., uxor Iohannis I. march. Brandenburg. 33.
- Sophia filia Abel regis Dan., uxor Bernardi I. com. de Anhalt 29, 10. 31, 20.

- Sophia lantgravia, filia Ottonis I. ducis Bavar., uxor Hermannii I. lantgr. Thur. 384, 40. 393, 30. 563, 20. 564, 5. 588, 5. 600, 15. 606. 610. 612, 15. 613, 25. 657, 30.
- (Sophia filia Friderici ducis Bohem.), uxor Alberti I. march. Misn. 553, 30.
- Sophia palatina, uxor Hermannii I. lantgr. Thur. 544, 25. 563, 30. 657, 30.
- Sophia (*potius* Irmigardis) filia Hermannii I. lantgr. Thur., uxor Heinrichi I. com. de Anhalt 31, 20. 564, 10.
- Sophia ducissa Brabanc., filia Ludewici IV. lantgr. Thur., uxor Heinrichi II. ducis Brabant. 27, 5. 31, 10. 401, 45. 600, 20. 602, 30. 617, 5. 619, 25—623, 5. 657, 35; (*immo* Gertrudis filia Ludewici IV. lantgr.) 608, 15.
- Sophia uxor Adelberti I. march. Brandenburg. 19, 20; soror: Beatrix.
- Sophia filia Heinrichi I. com. de Anhalt, uxor Ottonis I. ducis Meran. et Sifridi III. com. de Regensteyn 31, 25.
- Sophia comitissa (uxor Lamperti II. com. de Gleichen) 395, 25.
- (Sophia) filia Guntheri I. com. de Rupin, uxor Iohannis I. dom. de Werle 31, 25.
- (Sophia) filia (Guntheri VII. [V.]) com. de Schwarzburg, uxor (Heinrici III.) com. de Hennenberg 631, 25. 632, 10.
- Sophia comitissa, uxor Heinrichi, filii Uguizonis (march.) 1482, 5.
- Sophia matrona nob. 953, 5.
- Sorabii 379, 10.
- Soraete v. Sarapti mons.
- Sorbaria (castrum), *Sorbara* (ital. Prov. et circ. Modena, mand. Nonantola, com. Bomporto) 991, 5.
- Soriano v. Surianum.
- Sorne v. Sarno.
- Sorre le Chastiel villa parroch., *Solre-le-Château ad Solre fl.* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes) 238, 1.
- Sorre sur Sambre villa parroch., *Solre-sur-Sambre* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Merbes-le-Château) 238, 1; castrum 231, 15.
- Sorrines villa parroch., *Solrines ad Solre fl.* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Solre-le-Château) 238, 5.
- Sorus presb. 1109.
- de Sotenghien, Sothenghien, Zottegem (belg. Prov. Ostflandern, arr. Aalst): Gerardus, Walterus.
- Souchet villa, *Souchez* (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Vimy) 268, 45.
- Souvigny-en-Bourbonnais v. Silviniacum.
- Sowenburg v. Schowinberg.
- Spairwalt v. Sperwalt.
- Spandowe (civ.), *Spandau* (pr. Rb. Potsdam, Kr. Osthavelland) 31, 30.
- de Spanheim, Spanheim, *Sponheim* (pr. Rb. Coblenz, Kr. Kreuznach): (Emicho).
- Spars v. Espas.
- Sparsiatae 81, 20.
- Spatarii (ordo mil.) 386, 30. 591, 50.
- (de Spatenberg), *Spatenburg castrum olim prope Sondershausen ad Wipper fl. situm*: Sifridus Rufus.
- s. Speciosae virg. reliquiae 764, 25.
- Speciosus mons (extra murum Mogunt. civ.) 522, 1.
- (Speciosus), Spetiosus ep. Florent. 1434, 15.
- Speculum castellum prope Penn. civ. (Abruzz., Prov. Pescara) 1466, 5.
- s. Spei ep. (Spoletan.) reliquiae 780, 15.
- Sperwalt, Spairwalt quidam homo Dei (conversus S. Petri monast. Erford.) 487.
- Spetiosus v. Speciosus.
- Speyer v. Spira.
- de Spiegeleberg, *Spielberg* (pr. Rb. Merseburg, Kr. Naumburg): Conradus.
- Spiennes v. Despienes.
- Spinallum (civ.), *Épinal* (frz. dép. Vosges) 120, 45. 121, 1.
- Spinosi-loci abbassia iuxta Montes, Spine-locus, *Épinlieu* (belg. Prov. Hennegau, arr., cant., com. Mons) 275. 276; abbat.: Ramuburgis.
- Spira, Spyra, Spirensis urbs, civ., *Speyer* (bayr. Rb. Pfalz) 11. 12. 19, 5. 359, 10. 362. 365, 1. 375, 5. 426, 1. 440, 20. 443, 25. 520, 30. 527, 5. 531. 536, 25. 576, 45. 636, 15. 649, 1. 650. 671, 20. 674, 10. 873, 30. 886, 45; Spirensis diocesis 411, 30. 665, 40; eccl. 520, 25. 558, 35. 779, 15. 886, 45; eccl. maior 667, 10; sepulera regum 671, 20; eccl.: S. Germani, S. Gwidonis; Spirenses, Spyrenses ep.: Okerus, Waltherus, Arnoldus I., Conradus I., Heinrichus I., Huzmannus, Iohannes I., Bruno, Guntherus, Conradus III., Heinrichus II.; praepos.: Wernherus; Spirensis: Conradus II. imp.
- S. Spiritus hospitale Norenberg. 573, 30.
- S. Spiritus alt. Epternac. 773, 30.
- (Spitigneus), Zpitigneus I. dux Bohem., fil. Borivoy I. ducis 38, 20. 43, 15.
- Spitigneus, Zpitigneus II. dux Bohem., fil. Bracezlay I. ducis 38, 55. 39. 43, 5.
- (Spitigneus), Zpitigneus dux Bohem. (fil. Borivoy II. ducis) 41, 5.
- Spoletum (civ.), *Spoletto* 576, 20; Spoleti marchia 975, 1; Spoletanus ducatus 398, 30; Spoletana vallis 246, 30. 249, 10. 254, 35. 355, 20. 715, 15; ep.: s. Speus; Spoletanus: s. Gregorius mart.
- Sponheim v. Spanheim.
- de Spreten, *Spröttau* (thür. Gb. et Kr. Weimar, prope Groß-Rudestedt): civis quidam Erford. 647, 25.
- Spyra, Spyrensis v. Spira.
- Stabi (civ.), *Castellamare di Stabia* (Campan., Prov. Neapel) 1021, 35; Stauim 1018, 15.
- Stabilis ep. Aretin. 1439, 15.
- (Stablo) monast., *Stablo, Stavelot* (belg. Prov. Lüttich, arr. Verviers) 1337; abbas: Ravengerus; praepos.: Ruodo; decan.: Frondo; mon.: Tietbaldus; presb.: Bono.
- Staditz v. Zeaditi.
- Stadium, Staden, Stadon, Stadin, Stade civ., *Stade* (Hannover, iuxta Albim fl.) 36. 362, 30. 363, 30. 368, 15. 523, 1. 527, 10. 531, 40. 533, 10; march. (*potius* com.): Udo II., Udo III., Heinrichus II., Uto IV., Rudolfus.
- Stadtberge v. Eresburg.
- Stadttilm v. Ilmene.
- de Stalbach (*immo* Slatebach), *Schladebach* (pr. Rb. et Kr. Merseburg): Theodericus nob.
- de Stalberg, Stolbere, *Stolberg in saltu Harz* (pr. Rb. Merseburg, Kr. Sangerhausen), com.: Heinrichus I., Hermannus (*potius* Heinrichus); (de St.) comites 410, 30; de S.: Heinrich civis Erford.
- Stambruges v. Estambruges.
- de Stamford villa, *Steenvoorde* (frz. dép. Nord, arr. Dunkirchen) 268, 20.
- Stampis civ., *Étampes* (frz. dép. Seine-et-Oise) 101, 30; Stamparum comes 329, 1.
- Stanau v. Seasonowe.
- Stanimaka v. Scanemach.
- Stargart (civ.), *Burg-Stargard* (Mecklenburg) 33, 15.
- Staritz villa, *Stanitz* (pr. Rb. Merseburg, Kr. Torgau) 536, 5.
- Starkinberg, Starkinbere castrum, *Starkenbourg prope Heppenheim* (hess. Prov. Starkenburg) 417, 30. 629, 35.
- Stassines Sainte Audegonde villa parroch., *Écaussines-Lalaing* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Soignies) 238, 35; Stassines 238, 35.
- Stassines Saint Remy villa parroch., *Écaussines-d'Enghien* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Soignies) 238, 35; Stassines 238, 35.
- Statio (villa), *Angera olim Stationa nominata* (Lombard., Prov. Como, circ. Varese) 1067, 35. 1068, 30.
- Stauda v. Studowe.
- de Stauffen: Fridericus I. dux Suev.
- Stauim v. Stabi.
- Stauratius imp. Constantinop. 752, 5.
- Steenkerque v. Estenkerke.
- Steenvoorde v. Stamford.
- Steffanus v. Stephanus.
- Steiermark v. Stiria.
- Stein v. de Lapide.
- Steinfurst, Steynfirst mons, castrum, *Steinfürst, quod olim prope Friedrichroda* (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Gotha) situm erat 619, 10. 622.
- Steinfurt villa, *Steinsfurt* (bad. Kr. Heidelberg, Ab. Sinsheim) 676, 5; marchia 676, 5; de St.: Ditzo.
- Stendal, Stendalensis civ., *Stendal* (pr. Rb. Magdeburg) 32. 34, 1; eccl.: S. Nicolai.
- s. Stephanæ virg. reliquiae 767, 25.
- Stephanus, Sthephanus, Sthepphanus, Steffanus, Stefanus.**
- S. Stephani eccl. Aret. 1471, 5. 1474, 15—1478, 1. 1479. 1482, 5; altarium 1476, 10; custodes 1474, 1—1477, 10. 1478, 1. 1479, 15; custodes: Ursus Torellus, Teuzo, Iohannes Turphus.
- S. Stephani altare in S. Donati eccl. Aretin. 1478, 30.
- S. Stephani monast. Bonon. 1026, 35.
- S. Stephani eccl. Capuan. 1132, 1.
- S. Stephani cella (iuxta Casin. monast.) 1119, 5.
- S. Stephani eccl. cathedral. Catalaun. 192, 15. 849, 20.
- S. Stephani templum Colon. 769, 1.
- S. Stephani eccl. Elnon. 139, 1.
- S. Stephani alt. Epternac. 771, 10.
- S. Stephani alt. eccl. S. Petri Erf. 483, 1.
- S. Stephani titulus Frising., *Weihestephan* (bayr. Rb. Oberbayern, prope Freising) 762, 1.
- S. Stephani mon. Halberst. 9, 10. 516, 30.
- S. Stephani protom. altare Hildesheim. 765. 944, 5.
- S. Stephani eccl. Met. 894, 5. 899, 15. 906, 5; archidiacon. 894; primicerius: Wigericus.
- S. Stephani eccl. in Osterwik 20, 1.
- S. Stephani alt. Prum. 766, 30.
- S. Stephani in Celio monte tit. Rom. presb. card.: (Saxo), Iohannes, Robertus de Curson.
- S. Stephani eccl. in Tangermunde 32, 30.
- b. Stephani protomart. eccl. Valentin. 1344. 1346, 10; sepulchrum s. Apollinaris 1343, 20; clerici 1344, 15.
- S. Stephani capella Wormat. 777.

- s. Stephanus prothom. 80, 5. 404, 30. 483, 1. 486, 15. 633. 820, 40. 1276, 30. 1485, 5; corp. 116, 25. 972, 25; reliqu. 36, 1. 482, 20. 483, 5. 487, 5 (Stephanus). 661, 35 (Stephanus). 758, 15. 764—767, 1. 769. 771. 773, 45. 774, 15—777, 25. 778, 40. 780, 20. 785, 15. 787, 25. 817, 25. 972, 20. 1487, 1; caput 198, 1; festivitatis 486, 20 (Stephanus). 1478, 30. 1479; festum 712, 10. 1484, 50. 1486, 10; invencio 471, 5. 611, 15; vigilia invencionis 441, 10; 2 dies 468, 15 (Stephanus); vigilia 649, 25.
- Stephanus, Steffanus I. rex Ungar. 518, 15. 520, 25.
- Stephanus II. rex Ungar. 40, 40.
- Stephanus V. rex Ungar. 4, 1. 723, 5.
- s. Stephanus I. papa 784, 5; reliquiae 787, 25. 818, 15. 972, 29—30; dies 468, 15 cf. 30 n. o (Stephanus).
- Stephanus II. papa 147, 25. 732, 10. 733, 15. 1487. 1488, 1.
- Stephanus III. papa 158, 35. 159, 20. 1221, 40.
- Stephanus IV. papa 162, 20. 355, 10. 738, 25. 739, 20.
- Stephanus V. papa 173, 25.
- Stephanus VI. papa 175, 35.
- Stephanus VII. papa 177, 30.
- Stephanus papa *fabul.* 183, 45; *alter* 184, 10.
- Stephanus IX. (X.) papa, *antea* Fridericus (de Lotharingia) abbas Casin. 188, 30. 1054, 5. 1416. 1417. 1463—1465, 1.
- Stephanus (de Fossa-Nova, card.) 246, 15.
- Stephanus ep. Camerac. et Attrebat. 156. 177, 40.
- Stephanus ep. Halberstad. v. Herrandus.
- Stephanus abb. Cistere. 203, 15. 204, 15.
- Stephanus, Stefanus Veneticus mon. Casin. 1130. 1131.
- Stephanus I. dux Bavar. (infer.) 4, 1. 439, 5. 462, 20. 647, 45.
- Stephanus (Lazarewitsch) Dyspoti, dux (Serb.) 572, 35.
- Stephanus comes Bolon. 232, 20.
- Stephanus comes Pertic. 241, 25. 242, 15. 244, 35; fr.: Godefredus.
- Stephanus de Denaing 199, 30; uxor: Rosa.
- Stephanus feodatus de Saltim 217, 40.
- de Sterenberc, *Sternberg prope Asmis-sen (Lippe)*: Cunradus II. archiep. Magdeburg.
- de Sternberc, *Sternberg (bayr. Rb. Unterfranken, Ba. Königshofen)*: Bertoldus II. ep. Herbipol.
- Stetyn (civ.), *Stettin ad Oderam fl. (Pomeran.)* 34, 40; eccl. canon. 34, 40; Stetinensis dux: (Otto II.), v. Pomeran.
- Stetin (villa), *Stetten (würtl. Neckarkreis, Oa. Brackenheim)* 666, 40.
- Steynfirst v. Steinfist.
- Sthepphanus, Sthephanus v. Stephanus.
- Stigius locus 1187, 10.
- Stilfrit castrum, *Stillfried ad March fl. (Niederösterreich, Bh. Gänserndorf)* 416, 15.
- Stiria, Styria, *Steiermark* 3, 15. 30, 15. 42, 30. 413, 35. 415, 25. 670, 40. 672, 10. 674, 40. 722, 35; *perperam* Siria, Syria 405, 5. 625, 30; ducatus 3, 15; marchionatus 3, 15; duces: Fridericus de Baden, Albertus I. dux Austr., Albertus II. dux Austr., Henricus dux Austr., Otto dux Austr.; Stirensis marchio: Otacharus V. — Styrienses 43, 1.
- Stislawa, Stizlawa filia Pribislai (de Krzizanow), uxor Galli de Iablon 682, 30.
- Stizlaus conversus Sar. 692, 5.
- Stolberc v. Stalberg.
- Stolp (villa), *Stolp ad Oderam fl. (pr. Rb. Potsdam, Kr. Angermünde)* 33, 15.
- Stormaria, *Stormarn (Holstein, circa Alster, Biller, Trave fl.)* 29, 1. — Stormarii 36, 25.
- Stotor provincia, *fortasse terra Stoderanorum (Hevellorum), qui inter Albim et Oderam fl. sederunt* 38, 25.
- Stotternheim v. Stuternheim.
- Stoyei 402, 35. 624, 5.
- Stragow claustrum (ord. Praemonstrat.), *Strahow (Bohem., prope Pragmam)* 40, 50; Stragoviensis eccl. 40, 55.
- Strantfrisones v. Transfrisones.
- Stranze: Hermannus de Tulstete.
- Straquaz fil. Bolizlai I. ducis Bohem., mon. S. Emmerami monast. Ratispon. 38.
- Strasburg, Strasburgensis civ., Strassoburgium v. Argentina civ.
- Strausberg v. Struzberch.
- Straussfurt v. Stusforte.
- Strēlitz v. Strsilicz.
- Strepi, Strepy villa parroch., *Strépy-Bracquegnies (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Roelx)* 226, 40 (Estrepi). 238, 35. 282, 15; de St.: Alardus.
- Strigonium urbs, *Gran ad Danubium fl. (Ungar.)* 38, 50. 39, 30; Strigoniensis archiep.: (Georgius).
- Strouui, Strowe fl., *Streu fl., qui in Fränkische Saale fl. influit* 356, 15. 520, 1.
- de Strsilicz, *Strēlitz (mähr. G. et Pol. B. Brünn)*: Zmilo.
- in Strumis, *hodie Poppi (Tusc., Prov. et circ. Arezzo), monast.: S. Fidelis. — Cf. Montepupe.*
- Struzberch, Struzeberch, Struzceberch castrum, castellum, *Strausberg (pr. Rb. Potsdam, Kr. Oberbarnim)* 33, 15. 34; eccl.: S. Iacobi, Predicatorum fr.
- Studowe villa, *Stauda (sächs. Kh. Dresden, Ah. Großenhain)* 601, 1.
- Stura fl., *Stura fl. (e. gr. Stura di Demonte fl., qui in Tanaro influit, et Stura di Lanzo fl., qui in Padum influit)* 1455, 1; Misturla 1455, 1.
- Stusforte, Stusförte villa, *Straußfurt ad Unstrut fl. (pr. Rb. Erfurt, Kr. Weissensee)* 469, 20. 477, 10; de St.: Rudolf consul Erford.
- Stuternheim, Stutirnheim, Stutirnheim castrum, *Stotternheim (thür. Gb. Weimar, Kr. Weimar)* 405, 10. 451, 15. 625, 35. 653, 5; de St.: Otto.
- Styria v. Stiria.
- Suanensis (*Soana Tusc., Prov. et circ. Grosseto, mand. Pitigiano, com. Sorano*) ep.: Alamannus.
- Suardus rex Belg. *fabul.* 113, 15.
- Suarzo familiaris s. Paulinae 930; fil.: Werenherus.
- de Subach, *Seebach (pr. Rb. Erfurt, Kr. Langensalza)*: Theodericus.
- Subhugniacum castrum (Hanon. ?) 117, 50.
- Sublacus locus, *Subiaco ad Teverone fl. (Prov. Roma)* 514, 40.
- Sudergo pagus (Saxon.) 792, 20.
- Suderhusen, Sunderhusen villa, *Suirhuisum (niederl. Prov. Friesland)* 385, 15. 589, 20.
- Sueci v. Swecia.
- Sülze v. Saltzbach.
- Suessionas, Suessionis, Suessione, Suesio, Suesona, Suessionica, Suessionensis civ., *Soissons (frz. dép. Aisne)* 119, 15. 122, 20. 145, 45. 146, 1. 176, 5. 207, 35. 208, 10. 228. 230, 45. 243, 10. 266, 5. 740, 15; Suessionensis comitatus 228, 40; ep.: Gildardus, Maules; com.: Yvo, Iohannes II.
- Suetonius 81, 30. 87, 15. 105, 1.
- Suevi, Swevi 15, 50. 29, 40. 36, 40. 43, 1. 116, 35. 173, 10. 364, 20. 365, 20. 367, 15. 376, 1. 377, 35. 378, 1. 379, 10. 383, 30. 384, 1. 403, 45. 405, 60. 439, 35. 521, 35. 527, 5. 534, 1—536, 25. 566, 20. 580, 35. 584, 5. 647, 30. 753, 20. 923, 25. 1489, 15; Suevus 1380, 35; Suevi, Swevi: Conradus III. rex Rom., Welfo IV. dux Bavar., Gerungus abbas Hirsau., Conradus mon. Sar.; Swevicus: Henricus mon. Sar. — Suevia, Swevia, Svevia 3, 15. 13, 25. 19, 10. 23, 30. 26, 30. 29, 30, 1. 36, 20. 37, 10. 93, 20. 240. 360, 20. 361, 5. 364, 25. 374, 30. 396, 35. 405, 5. 415, 20. 431, 40. 432, 1. 516, 10. 530, 20. 531, 25. 533, 50. 535, 15. 541, 40. 543, 35. 547, 20. 560, 40. 562, 25. 568, 30. 611, 15. 625, 30. 641, 25. 658. 671. 673, 40. 674, 40. 872, 25. 917, 35. 921, 25. 923. 927, 30. 932, 40. 1219, 20. 1331. 1332, 5. 1380; principes 37, 10; duces: Otto I., (Ernestus I.), Hermannus IV., Otto III., Rudolphus, Fridericus I., Fridericus II., Fridericus III., Fridericus IV., Fridericus V., Chunradus II., Philippus, Cunradus IV. (Conradinus), Hartmudus (immo Hartmannus), Leopoldus (I. dux Austr.); ducissa: Agnes; de S.: Sigeboto mon. (Gatersted.).
- Suhl v. Sule.
- (Suidgerus) ep. Bamberg. v. Clemens II. papa.
- Suirhuisum v. Suderhusen.
- Sule villa, *Suhl (pr. Rb. Erfurt, Kr. Schleusingen)* 393, 25. 617, 1.
- s. Sulfiae reliquiae 774, 10.
- Sulmona v. Salmona.
- S. Sulpicii domus (prope Cenomann. civ.) 810, 20.
- S. Sulpicii ep. oratorium Trev. 784, 1.
- s. Sulpicius, Sulpitius cf. 868, 10; reliquiae 774, 15. 776, 25. 818, 10; discipulus s. Salvii 868, 10.
- de Sultzpach, *Sulzbach (bayr. Rb. Oberpfalz)*, comes: Perngerus.
- Sulzi castrum, *Sausedlitz (pr. Rb. Merseburg, Kr. Delitzsch)* 606, 40.
- Sumerde Maius (civ.), *Sömmerda (pr. Rb. Erfurt, Kr. Weissensee)* 457, 10; Somerde 435, 35; de S.: (Bertoldus).
- Sumeringin, Summeringen, Someringin, Sommeringin villa, *Lützen- et Gangloff-Sömmern (pr. Rb. Erfurt, Kr. Weissensee)* 443, 5. 477, 20. 650, 10; cimiterium et eccl. 568, 10; de S.: Gunther consul Erford.
- Summa v. Somma.
- Sunamitis (Aelis uxor Balduini IV. com. Hanon.) 215, 35. 216, 35.
- Sunderhusen v. Suderhusen.
- Sundershusin villa, *Sondershausen (thür. Gb. Schwarzburg-Sondershausen, nunc Kr. Sondershausen)* 595, 10.
- Sundhausen v. Sunthusen.
- Suninberg (civ.), *Sonneberg (thür. Gb. Meiningen, nunc Kr. Sonneberg)* 615, 35.

Sunneborn, Sonnenborn (villa), *Sonneborn* (thür. Gb. et Kr. Gotha) 452, 5. 653, 20.

Sunno (dux Franc.) 116, 30.

Sunthusen (villa), *Sundhausen* (thür. Gb. et Kr. Gotha, prope Gotha) 630, 30.

de Suppelingeburch, *Supplinburg* (braunsch. Kr. Helmstedt, A. Königslutter), com.: Gevehardus, Lotherius.

Suppus de Montereale 1475, 20; fil.: Paganus.

Suracken villa, *Swratka* (mähr. G. Brünn, Pol. B. Neustadt) 701, 25.

Sure, *Sauer fl.*, qui in *Mosellam fl.* influit 773, 15.

Surhon villula, *Sur-Hon* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Bavai, com. Taisnières-sur-Hon) 118, 1.

Suriani 404, 35.

Surianum castrum, *Soriano nel Cimino* (Prov. et circ. Viterbo) 258, 30. 711, 40. 712. 714, 5. 715, 1.

Susa v. Secusia.

s. Susannae reliquiae 774, 15. 788, 10. 818, 20.

in Suseliz, *Seußlitz* (sächs. Kh. Dresden, Ah. Meissen), (cenob.) paup. domin. (S. Clarae) 41, 30.

Sutrium, Sutrina, Sutriorum, Sutri urbs, *Sutri* (Prov. et circ. Viterbo) 975, 1. 1142. 1299, 25. 1408, 1. 1409, 1; Sutrius: Bonito.

Svevia v. Suevia.

Swabinga (villa), *Schwabing* (bayr. Rb. Oberbayern, Ba. München I) 3, 20.

de Swabniz, Swabitz, *Schwabenitz* (mähr. G. Brünn, Pol.-B. Wichau): Witigo.

Swalfelth locus, *Schwalafeld pagus* Bavar. circa *Altmühl fluvium* superiore 1490, 30.

Svariza fl., fortasse *Schwarzau fl.*, qui in *Leitha fl.* influit (Niederösterreich) 744, 5.

de Swalenberge, *Schwalenberg* (Lippe): Hinricus.

Swarcza cella, *Münsterschwarzach* (bayr. Rb. Unterfranken, Ba. Kitzingen) 924, 20.

Swarczburg, Swarczbure, Swarczburg, Swartzborg, Swartzburg, Swarczborch, *Schwarzburg ad Schwarza fl.* (thür. Gb. Schwarzburg-Rudolstadt, nunc Kr. Rudolstadt) 379. 397, 5. 418, 20. 419, 40. 449, 1. 466. 468. 470, 1. 542, 5. 559. 573, 25. 597, 30. 604, 30. 619, 20. 631, 25. 632. 652, 30. 653, 15; de S. comitatus 923, 1; comites 467, 15; com.: Sizo III., Henricus I., Henricus II. (perperam Conradus), Guntherus IV., Henricus III., Guntherus VII. (V.), Guntherus IX. (VII.), Henricus V., Henricus VII., Henricus IX., (Guntherus XVIII.), Henricus X., Guntherus XXI., Henricus XII., Henricus XXII. vel XXIV.; cf. Kevernberg

Swatka v. Suracken.

Swatopluk v. Zuatopluk.

Swavey ius 26, 5; filiae Henrici V. com. palat. Rheni sub condicione Swavey iuris 26, 5.

Swecia, *Schweden* 31; reges: (Birgerius immo princ.), (perperam Ericus dux de Smaland). — Sueci 11, 60. 12, 1.

Swein I. Otto rex Dan., fil. Haroldi I. regis 35, 15.

(Swein III.) rex Dan., (fil. Erii III. Emune regis) 367, 15. 536, 25.

Swerin, Zwerin, Zwerin, *Schwerin* (Mecklenburg) 36, 1. 390, 5. 402, 15. 421, 15. 598, 15. 623, 35. 633, 40; de S. com.:

Gunzelinus I., Henricus I., Gunzelinus III., Gunzelinus V.; Swerinen-sis, Zuerinensis episcopatus 15, 25. 30, 25; ep.: Berno.

Swevi, Swevia, Swevus v. Suevi.

Swidhardus laicus fr. b. Lamberti praepos. (Novi-Operis prope Hallam) 948, 15.

Swinforde, Swinford civ., *Schweinfurt* (bayr. Rb. Unterfranken) 521, 35. 606, 5; de S. comes (potius marchio): Otto III. dux Suev.

Sy- v. Si-.

T. Cf. D.

Tabaniae v. Tubaniae fons.

Tabaristân v. Trabrasthen.

s. Tadasii senatoris reliquiae 818, 5.

Taddeus v. Thadeus.

Tadus Lucensis 1266, 25. 1267. 1272, 20.

Tagebertus v. Dagobertus.

Tagino archiep. Magdeburg. 749, 20.

(Tagino), Tegen abb. Brunwilar. 775, 15. 776, 1.

Taibertus castaldio Ariberti regis Langobard. 1433, 20.

Tainnieres villa parroch., *Taisnières-sur-Hon* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Bavai) 238, 25.

Taisnières-en-Thiérache v. Taynieres.

Talesperianus ep. Luc. 1434, 15.

Talia (musa) 47, 10.

Tallau pagus (Normann.), inter *Béthune fl.* et *Bresle fl.* (frz. dép. Seine-Inférieure) situs 161, 30; in Tallau p. fisci: Anilidum, Belvacus.

(Talmud), Thalmud 81, 5.

Tambach v. Thambach.

Tammo ep. Fard. (Verd.) 373, 15.

Tanays fl., *Don* 89, 45.

Tangermunde civ., *Tangermünde ad Albim fl.* (pr. Rb. Magdeburg, Kr. Stendal) 32; eccl.: S. Stephani; de T. comes: Henricus (comes de Gardelegen); cf. Nowin-Tangermunde.

Taonis Fontana v. S. Salvatoris monast. de Fontana Taonis.

Tarabolus v. Tripolis.

Tarant castrum, *Tharand* (sächs. Kh. et Ah. Dresden) 599, 20.

Tarantasia (civ.), *Moutiers-en-Tarentaise* (frz. dép. Savoie) 711, 25; Tarentasiensis (perperam Tarentinus) archiep.: Aimo I.; de T.: Innocentius V. papa (Petrus).

Tardenois v. Fera in T.

Tarpeyus mons Rom. 516, 15.

Tarquicenses, nunc Tornacenses 93, 40.

Tarquinus, Tarquinius Priscus rex Rom. 99.

Tarquinus, Tarquinius Burbantius aut Superbus rex Rom. 93, 40. 94, 1. 99. 109, 35.

(Tarsus), Tharsus (Cilic.) 1230, 25.

Tartari, Tarthari, Thartari 3, 25. 41, 25 (Tattari). 244. 303, 1. 395, 5. 400. 401. 404, 5. 405. 407. 417, 5. 420, 1. 460. 623. 625. 627. 633, 5. 642. 656, 5. 700, 40. 713, 1. 715, 1. 720, 10. 722, 10. 724; Tartarorum rex 401, 15. 405. 407, 30. 623, 10. 625; nobiles 401, 15. 623, 10; imp.: (Abagha Chan); reges: David, Gazan. — Tartari, *Lithuani* 462, 35. 469, 30; rex (potius princ.): (Algardus).

de Tasdorf, *Daasdorf* (thür. Gb. et Kr. Weimar, prope Buttstedt); Ticzil, consul Erford.

Tassilo I. (dux Bawar.) 125, 20.

Tassilo, Tassillo, Tasilo, Tessilo, Thessilo II. dux Baioar., fil. Uðilonis ducis 158. 159, 35. 160, 1. 732, 1—735, 20. 743, 30 (Thessolo). 1488, 5. 1489; fortasse etiam Tassilo mon. 801, 20; filia 158, 15; liberi: Theodo, perperam Austrudis; avunculus: Pipinus rex Franc.

Tattari v. Tartari.

Tauber v. Tubera.

Tauberbischofsheim v. Bischofsheym.

Taurinensis civ., *Turin ad Padum fl.* 963, 15; parrochia 965, 45; ep.: Amizo. — Taurinenses 970, 10.

Taxio (fil. Godefridi de Hauteville) 1465, 10; fr.: Robertus I. comes (de Loritello).

Taxis rex Ung. 8, 35.

Taynardus rex Belg. *fabul.* 113, 25.

Taynieres villa parroch., *Taisnières-en-Thiérache ad Grande Helle fl.* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Avesnes-Nord) 238, 20.

Teanensis (*Teano*, ital. Prov. Neapel, circ. Caserta) comes: Pandulfus V. princ. Capuan.

Teatina urbs, *Chieti* (Abruzzi) 1128, 45. 1336, 10; Teatinus episcopatus 1137, 15; ep. 1129; altare: S. Felicis; Teatinum territorium 1140, 1; Teatensis comitatus 1462, 25; com.: Atto, Trasmundus III.

Tebaida, *Thebais* prov. Aegypti 354, 35; in T. mon. et abbas: s. Antonius. — Cf. Thebei.

Tebertus mon. Passinian. coen. 1104; nepos: Benzo.

Tebertus nob. de Nonantula 974, 15.

s. Tecla (Thecla) virgo 769, 35. 1369, 20; reliquiae 774, 10.

Teclika, Theca filia Croconis Bohemi 37, 45. 38, 1.

Tegino v. Tageno.

Teisiphone v. Tesiphone.

Tekhyn castrum, *Tetin* (böhm. G. Prag, Pol.-B. Hořowitz, prope Beraun) 38, 1.

Tellectum mons (apud Coriascam fl., qui in Trebiam fl. influit, Prov. Pavia, prope Bobbio), certe cum Tellechis loco in cartis Bob. monast. saepius nominato cohaeret 998, 20.

Telona, (Telo) fil. Martis (princ. Capri ins.) 1020, 5; fil.: Ebalus.

Teltowe terra, *Tellow* (pr. Rb. Potsdam) 33, 15.

Templarii, Templariorum ordo, Templi milicia 35, 30. 355, 15. 375, 25. 386—389, 10. 403, 15. 424. 446, 20. 542, 30. 543, 10. 591, 40—594, 20. 625, 1. 635. 642, 50. 651, 45. 715, 35. 720, 15; Templi domus fr. milites 403, 1. 624, 25; Tempelheren 1486, 15; Templarium heresis 715, 30; marscalcus 388, 15. 593, 50; mag.: (Wilhelmus Carnotensis), (Wilhelmus de Belloioco); domus: Acon. 424, 35. 635, 20; Prag. ad S. Laurencium 41, 40; Cruciferi 27, 10; v. Otto.

Templutensis (pagi, qui olim in confinio Franciae et Belgiae circa Landrecies, Avesnes, Chimay civ. situs erat) comes 123, 15; fil.: Brunulphus comes Hanon.

Teneberg castrum, *Schloß Tenneberg* (thür. Gb., nunc Kr. Gotha) 454, 5 (Tenneberg civ.). 619, 10. 627, 10. 633, 15 (Theneberg). 635. 636, 5. 648, 45. 654, 20 (civ.); scultetus 619, 10; mons 519, 20. 545, 25 (Thenenberg).

Tenera (fl.), *Dender*, qui in *Schelde fl.* influit 117, 30; Thenor 100, 30. 117, 10; Tenor 100, 30.

Tener-munda v. Tenremondę.

- Teni v. Dani.
- Tenneberg v. Teneberg.
- Tennestete v. Tenstete.
- Tenor v. Tenera.
- Tenremonde, Tener-munda villa, *Den-dermonde* (belg. Prov. Ostflandern) 314.
- Tenstete, Tennestete (civ.), *Tennstedt* (pr. Rb. Erfurt, Kr. Langensalza) 460, 35. 463, 1. 470, 5. 477, 10; de T.: Heinricus consul Erford., Theodericus.
- Teobaldus v. Theobaldus.
- Teodaldus ep. Aretin. 1440, 5. 1474, 1477, 5.
- Teodaldus ep. Vesolan. 1434, 10.
- Theodericus v. Theodericus.
- Teoderulfus sacerdos quidam Bob. 999, 1.
- Theodosius v. Theodosius.
- Teutonici v. Teutonicus.
- Teozo v. Teuzo.
- Tepla, *Tepl* (böhm. G. Pilsen, ad *Tepl* fl.) 42, 35.
- en Terasse, *Thiérache* (frz. dép. Nord): Villers.
- Terdonensis eccl., *Tortona* (Piem., Prov. Alessandria) ep. 1010, 10; ep.: (Giseprandus).
- s. Terengarii (?) reliquiae 830, 25.
- s. Terentiani reliquiae 779, 25.
- Tergentina (civ.), *Trient* 14, 5.
- Terra Laboris provincia regni Siciliae, *Terra di Lavoro* (Campan.) 257, 40. 716, 10.
- Terra Sancta 30, 25. 32. 36. 114, 10. 188, 20. 196, 1. 202. 203, 20. 228. 229, 25. 241, 25. 243, 15. 260, 45. 263, 15. 268, 40. 270, 30. 315. 384, 15. 385, 30. 386, 15. 387, 20. 390, 20. 392, 45. 400, 10. 401, 30. 402, 45. 403. 405. 406, 20—408, 25. 411, 30. 413, 1. 425, 10. 461, 30. 468, 5. 536. 543, 10. 546, 30. 547, 35. 550, 40. 554, 30—556, 40. 558, 20. 559, 30. 562, 40. 573, 20. 584, 30. 588, 30. 591. 592, 45. 609. 613, 5. 618, 35. 624, 25—629, 5. 635, 30. 642. 713, 25. 714. 720. 724, 10; rex: Conradinus; cf. Ierosolima, Palestina.
- Terravana, Morinum, Moriana, Morinensis civ., *Théroutanne* (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Saint-Omer, cant. Aire-sur-Lys) 95, 25. 96, 1. 101, 10. 116, 45. 169, 1; Terwana 94, 15; Moritis civ. 87, 35; gallice Terruane 101, 45; Terventium urbs 145, 15; Morinensis officialis 318, 1; eccl.: S. Martini; Morinenses, Morinorum ep.: s. Audomar, Adam, Petrus, Radulphus.
- Terremus fl., *Thérain*, qui in Oise fl. influit 88, 20.
- s. Tertulini mart. reliquiae 778, 20.
- Tervel v. Therbellis.
- Tervenentes v. Terravana.
- Tervisium, Tervis, Tervisina urbs, civ., *Treviso* (Venet.) 400, 5. 716, 15. 987, 5. 992, 20; ep.: Rolandus; comes: Gevardus; de T.: Ezelinus. — Tervisina marchia 255, 5. — Trivisinus quidam 1307, 1; Trivisinus: Lanzo.
- Terwana v. Terravana.
- Tesbites: Elias.
- Tesiphone (*Teisiphone*, una ex *Eumenidibus*) 371, 1.
- Tessilo v. Tassilo.
- Tessin v. Ticinus fl.
- Tetin v. Tekhyn.
- Tetis (Thetis) mater Acillis 92, 35.
- Teto v. Dedo.
- Teuchern v. Thuchure.
- Teudelinda uxor (Auctari regis Langobard. et) Aginulfi regis Langobard. 1432.
- Teudericus nepos Briguli (Aret.) 1481, 5.
- Teutleben v. Tyteleyben.
- Teutonici, Teutunici, Theutonici, Theothonici 13. 39, 1. 40, 35. 325, 5. 363, 45. 370, 10. 380, 30. 382, 1. 386. 387. 401, 1. 518, 20. 533. 537, 35. 543, 45. 545, 40. 591, 50—593, 5. 622, 25. 689, 25. 690. 1276. 1278, 40. 1290, 30. 1334. 1436, 15; Teutones 1489, 20; Teotonnes 1490, 30; Teotonici 1459, 5. 1460, 5; Teutonici orientales 38, 20; cf. principes orientales (Teutoniae vel Saxoniae) 36, 5. 380, 40. 560, 5. 567, 1. 568; principes orientis 523, 10; Teutonici, Teutunici episcopi 10, 55. 11, 25. 12, 1; Theutunicus ep. 521, 5; Teutunici apices 1159, 20; reges 1175, 15; Teutonici, Theutoniae, Theutonicae, Theutonici principes 368, 10. 400, 25. 541, 40. 558. 571, 25. 621, 45. 975, 10; principales magnates 558, 40; milites 364, 10; Teuto, Teutonicus quidam 1297, 45. 1303, 15; Teutonicus, Teutonius: Heinricus IV. imp. Rom., Sigifredus ep. Aret. — Teutonicum, Teutunicum, Theutonicum, Teutonorum regnum 11. 361, 1. 374. 375, 15. 378, 40. 380, 10. 541, 40. 564, 20. 571, 25. 742, 20; nomen 366, 35; Teutonicus, Theutonicus exercitus 369, 5. 550, 10; tumor 1217, 35; Teutonice manus 1197, 15; Teutonica gens universa 879, 25; Teutunicus populus 12, 20; Theutonica lingua 29, 5. 549, 30; Teutonicum, Teutunicum 39, 10. 690, 30; Theutonica, Theutunica verba 212, 5. 423, 35; Teutonice, Theutonice 167, 10. 677, 25; Deutunice 690, 25; cf. theutonizare in ind. rer. et verb.; Teutonica rabies 1175, 30; Teutonicus frenuens 1159, 5; gladius 1279, 35. — Theutonia, Teutonia 23, 35. 30, 30. 38, 50. 39, 10. 384, 20. 387, 5. 400, 25. 406, 30. 592, 25. 606, 30. 1489, 5; Theutunica 626, 50; Teutonica regio 401, 45; Theutonica, Theotonica terra 556, 35. 974, 35.
- Teutonica, Theutonica domus, Teutonice, Theutonice domus ordo militiae b. Mariae Iherosol. hospitalis, fratres, Teutonicorum, Theutonicorum domus, ordo, Theutonicus ordo 4, 40. 5. 355, 20. 386. 394, 20. 398, 45. 406, 15. 418, 1. 423, 25. 564. 591, 40. 592, 5. 604, 1. 614, 30. 616, 40. 617, 20. 630, 40. 631, 15. 1485, 15. 1486, 1; Alemanni fratres 642, 50. 720, 15; Teutonicorum capitanei 389, 5. 594, 15; mag.: Hermannus II. (de Salza), Conradus I. lantgr. Thur.; de ord. domus Theut. ep.: Cristanus ep. Samb.; Cruciferi 27, 10; v. Luderus.
- Teuza filia Gebizonis presb. Aret., uxor Griffonis notarii 1481, 15.
- Teuzi: Gizo.
- Teuzo, Theuzo abbas S. Pauli monast. Razol., mon. S. Mariae monast. Florent. 1081—1083, 10. 1084, 35. 1086, 35. 1087, 15. 1089, 5. 1103. 1105. 1110.
- Teuzo, Teozo presb., custos S. Stephanii eccl. Aretin., canon. 1474; nepos: Iohannes Turphus.
- Teuzo clericus Aretin., fil. Ungarini laici 1475, 15.
- Teuzo presb., Nonantulanus genere 989, 20.
- Teuzo clericus in Septimensi monast. 1109, 15.
- (Teuzo), Teozo (Aretin.), fil. Iohannis Ati 1482, 1; filii: Boso, Iocundus archidiacon. et praepos.
- Teuzo Mediabarba, nob. Pap. 1106, 30; fil.: Petrus ep. Florent.
- Thabor mons, hodie *Dschebel-et-Tôr* (Palaeest., prope Nazareth) 386, 1. 591.
- s. Thadei apost. reliquiae 771, 1. 774, 25; s. Thatei reliquiae 482, 20; s. Tadei reliquiae 972, 20; v. Iudas.
- Thal- v. Tal-.
- Thambach (villa), *Tambach ad Apfelstädt rivulum* (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Gotha) 519, 15.
- Thamsbrück v. Tummesbrücken.
- Thar- v. Tar-.
- Thateus v. Thadeus.
- Thau magnum (littera Graeca) 250.
- Thebaïs v. Tebaida.
- Thebaldus v. Theobaldus.
- ss. Thebei mart. 297, 25; Thebeorum mart. reliquiae 36, 50; Thebeorum societatis reliquiae 488, 15; Thebeae legionis mart. reliquiae 482, 10; de Thebeorum legione reliquiae 484, 40; Thebei: s. Cassius, s. Victor, s. Ursus. — Cf. Tebaida.
- Theca v. Tedica.
- Thecla v. Tecla.
- Thed- v. Teod-, Theod-.
- Theganger 803, 20.
- Themarus v. Thietmarus.
- Then- v. Ten-.
- Theobaldus, Teobaldus, Thebaldus, Tietbaldus, Tietpaldus, Dypoldus.**
- (Theobaldus I.) rex Navarr. 302, 35.
- (Theobaldus II.) rex Navarr., V. comes Campan. 329, 1. 403, 45. 405, 40. 625, 15. 626, 1. 713, 15.
- (Theobaldus) archiep. Bysunt. 573, 20.
- Theobaldus (anti)ep. Camerac. et Atrebat. 156, 15.
- Theobaldus abbas Casin. 1131, 35. 1132, 15. 1410, 10. 1411, 10. 1413.
- Theobaldus archidiacon. Leod. eccl. v. Gregorius X. papa.
- Tietbaldus mon. (Stabul.) 1337, 25.
- Theobaldus, Teobaldus II. dux Bohem. (Chrudim. et de Czaslau), nepos (*perperam* fil.) Wladizlai I. ducis 41, 1. 566, 30 (Dypoldus); filii: Teobaldus III., (Zobeslaus).
- Teobaldus III. dux Bohem. (de Czaslau), fil. Theobaldi II. ducis 41, 15. 566, 30.
- Tietpaldus II. marchio (de Vohburg) 15, 10; filia: (Adelheidis).
- Theobaldus II. (*perperam* Godefridus) comes de Barro 325. 326. 334, 20.
- Theobaldus I. comes Campan. 188, 30.
- Theobaldus, Thebaldus III. comes Campan. 241, 25—243, 10.
- (Theobaldus V.) comes Campan. v. (Theobaldus II.) rex Navarr.
- Theobaldus (*immo* Arnoldus III.) comes de Ghisnes 325. 326.
- Theoberga uxor Lotharii II. regis Lotharing. 745, 20.
- Theod- cf. Teod-.
- Theodebertus (I. rex Franc.) 124, 20.
- (Theodebertus), Theobertus II. rex Franc., fil. (*immo* nepos) Sigiberti I. regis 480, 15.
- Theodebertus cf. etiam Tebertus.
- Theodericus, Teodericus, Theodoricus, Theodricus, Thedericus, Thidericus, Tidericus, Thydericus, Tydericus, Deodericus, Dithericus, Ditericus, Didericus, Dietericus, Dietricus, Dythericus, Diterich, Ticemannus, Tyce-mannus, Tyczmann, Tyzemann, Diczman. — Cf. Teudericus, Tizil.**

- Theodericus I. rex Franc., fil. Clodovei .I. regis 22. 480, 10.
- Theodericus II. rex Franc., fil. Childeberti II. (*perperam* Sigiberti I.) regis 125. 480, 15. 998, 1.
- Theodericus, Theodoricus III. rex Franc. (fil. Clodovei II. regis) 133. 137, 10—139, 5. 140, 40. 141. 155. 179, 30; filii: Clodoveus III. rex, Childebertus III. rex.
- Theodericus IV. rex Franc. 142. 143, 10.
- Theodericus, Theodoricus rex Ostrogoth., Ytal. 118, 15. 121, 25—123, 20; nepos: Athalaricus.
- Theodericus (II. rex Visigoth.) 121, 25.
- Theodericus, Teodericus card. presb. 360, 10. 530, 15.
- Theodericus II. archiep. Trev. 395, 10. 618, 1.
- Theodericus ep. Camerac. et Attrebat. 154, 45. 156, 5.
- (Theodericus II.) ep. Goarc. (Gurc.) 415, 20.
- Theodericus ep. Halberstat. 373, 15.
- Theodericus ep. Merseburg. 378, 35.
- Theodericus, Deodericus I. de Hamalan, ep. Met. 8. 183. 894. 895.
- Teodericus, Ditericus I. ep. Cic. (Nuwenburg.) 361, 15. 531, 1.
- Theodericus, Ditericus II. ep. Nuwenburg. 395, 10. 396, 40. 397, 15. 398, 45. 618; fr.: Heinrich I. marchio Misn.
- (Theodericus) archiep. (*immo* ep.) Olmuc. 431, 10. 641, 5.
- Theodricus, Dietericus ep. Veron. (Wiron.), fr. ord. Min. 398, 45. 483, 20. 1485, 10.
- s. Theodericus abbas (in monte Orprope Remos), discipulus s. Remigii 124, 40.
- Theodericus de Bruheim, I. abbas monast. S. Petri Erford. 464. 489, 5.
- Theodericus de Czimern, II. abbas monast. S. Petri Erford. 489, 5.
- Theodericus abbas Gemetic. 170. 171, 1.
- (Theodericus) abbas Hasung. 458, 20.
- Theodericus abbas S. Michaelis monast. Hildenesheim. 377, 10.
- Ditericus I. abbas, *antea* hospitalarius S. Viti monast. in Oldesleiben 391, 1. 394, 15.
- Ditericus II. abbas, *antea* capellanus S. Viti monast. in Oldesleiben 394.
- Theodericus II. (abbas Walchiodor.) 1383, 40.
- Theodericus abbas Werden., prior S. Petri monast. Erford. 488.
- Theodericus mon. et sacerdos Casin. 1135.
- (Theodericus) praepos. S. Augustini monast. Erford. 629, 45.
- Theodericus Ihoniz mag. (Erford.) 464, 30.
- Theodericus fr. ord. Predicat. Erford. 401, 20.
- Theodoricus decanus Prum. 767, 30.
- Theodericus (de Eilenburg) marchio (Orient.) de Lannisberc 375; fr.: Teto marchio.
- Theodericus, Thidericus, Ditericus I. marchio Misn., comes (de Weissenfels), fil. Ottonis march. 32, 5. 378, 1. 379, 10. 382, 30. 383, 25. 523, 1. 527, 10. 551, 5. 553. 554, 25. 558, 40. 563, 30. 596. 619, 25. 657, 30. 658, 10; uxor: Iutta; fil.: Heinrich I. lantgr. Thur.
- Theodericus, Thedericus, Thidericus, Thidericus, Dythericus II. marchio Misn., (Orient.), de Landesberch, fil. Heinrich I. marchionis, lantgr. Thur. 26, 35. 31, 1. 32, 5. 33, 50. 402, 10. 411, 30. 415, 15. 417, 35. 418, 15. 420, 20. 465, 30. 544, 20. 563, 30. 620, 45. 623. 624. 628, 40. 629, 20. 630, 5—633, 10. 658, 10; uxor: Helena; fil.: Fridericus Tuto.
- Theodericus, Theodoricus, Thidericus, Thydericus, Tidericus, Dythericus, Ticemannus, Tycemannus, Tyczmann, Tyzemanne, Diezmann lantgr. Thur., fil. Alberti lantgr. 32, 5. 418. 420, 25. 421, 15. 428, 1. 429, 5. 437, 25—440, 15. 475. 625, 50. 630, 35—633, 35. 635, 45. 639, 35—641, 1. 646, 45—648, 40. 658; uxor: Iutha.
- Thidericus marchio (Orient.) 28, 30.
- Theodericus comes de Alost et de Waies 205, 30; uxor: Laurencia.
- Didericus comes de Berka, fil. Beringeri com. de Linderbeke 520, 15.
- (Theodericus VII.) comes de Cleven 422, 25. 634, 10; uxor: Margareta.
- Theodericus de Alsacia, comes Flandr. 14, 40. 204, 40. 205. 223, 5 (Theodericus). 362, 15. 531, 30; liberi: Margareta, Philippus, Matheus comes Bolon., Petrus ep. Camerac.
- Theodericus nob. (comes) de Glichen 530, 40.
- Dietricus comes de Gritsansteine 787, 1.
- Theodericus comes de Linderbeke 520, 15; uxor: Uta; fil.: Beringerus.
- (Theodericus) comes de Valkenberg (Valkenburg) 405, 1; fr.: Engelbertus II. archiep. Colon.
- Theodericus comes de Werben, fil. Alberti Ursi, I. march. Brandenburg. 532, 20; uxor: Mechtildis.
- (Theodericus) burggr. de Kerchberg 587, 25.
- Theodericus praefectus de Kirchberg 404, 50. 625, 25.
- Theodericus dom. Avesn. 194, 10. 197, 10; soror: Yda.
- Theodericus Calops (*Pseudo-Fridericus*) 632, 35.
- Theodericus, Theodoricus de Dixmuda 242, 1. 287, 30.
- Theodericus Gecze 469, 20.
- Theodericus Grop nob. in Hassia, fil. Magni 597, 10.
- Diterich Kapuze (advoc. Mulburg.) 477, 30.
- Theodericus de Mailli 331, 30.
- Theodericus de Stalbach (*immo* Slatebach) nob. 598, 30.
- Theodericus de Subach 611, 5.
- Theodericus Bi-der-kerchin de Tenstete nob. 460, 35. 466, 25.
- Thydericus de Wypech 587, 20.
- Diterich von Guttern, consul Erford. 477, 15.
- Diterich von Meldingen, consul Erford. 477, 20.
- Diterich von Milingistorf, consul Erford. 477, 5.
- Diterich von Mülhusin, consul Erford. 477, 20.
- Theodericus Murer, consul Erford. 427, 5.
- Diterich von der Sachsa, consul Erford. 477, 5.
- Ditericus civis Erford. 389, 40.
- Theodewinus card. ep. Port., Romanae eccl. legatus 535, 25.
- Theodgaudus v. Thietgaudus.
- Theodicius ep. Aretin. 1440, 1.
- Theodo fil. Tassilonis II. ducis (Bawar.) 734, 25. 735, 20.
- s. Theodoli mart. reliqu. 769, 20. 776, 10.
- Theodomarus v. Thietmarus.
- Theodonis villa, *Diedenhofen* (Lothring.) 738, 10. 739, 5.
- Theodoricus v. Theodericus.
- s. Theodorus mart. 767, 15. 770, 15; reliquiae 482, 25. 764, 20. 778, 35. 780, 20.
- Theodorus (I. Lascaris imp. Graec. de Nicea) 274, 25.
- Theodorus (I. papa) 127, 25; Theodori papae privilegium 1009, 1.
- Theodorus (II. papa) 175, 35.
- Theodosius, Teodosius I. imp. Rom. 115. 116, 5. 414, 30. 1202, 40. 1217, 30.
- Theodosius, Teodosius II. imp. Rom. 108, 40. 116, 30. 118, 10. 120. 394, 10. 617, 15; uxor: Eudoxia.
- Theodosius III. imp. Rom. 142, 25. 751, 15.
- Theodricus v. Theodericus.
- Theophanu imperatrix, de Grecia, Greca, uxor Ottonis II. (*perperam* I.) imp. Rom. 8, 55. 9, 5. 516 (Theophania, Theophanii). 1458.
- Theophilus imp. Constantinop. 752, 10.
- Theophilus patr. Alexandr. 115, 25. 1221, 20.
- Theophilus (ep. Antioch.) 525, 15. 857, 10.
- Theophilus levita, interlocutor Desiderii abb. (*fortasse* Albericus diac. Casin.) 1117—1119, 30. 1121. 1122. 1124, 1. 1125, 20. 1126, 20. 1129. 1130, 1. 1134. 1137. 1144. 1145, 40. 1148. 1149, 35.
- s. Theopompi, Theopontii corpus 986—992.
- Theoton. v. Teuton.
- Thérain v. Terremus.
- Therbellis (Tervel) rex Bulgar. 142, 20.
- Thérouanne v. Terravana.
- Thessalia 412, 40; Thessala monstra 103, 20.
- Thessalonicensis (*Saloniki, griech Macedon.*) dux: s. Demetrius; cf. *Add.*
- Thessilo, Thessolo v. Tassilo.
- Theti v. Dedo.
- Thetis v. Tetis.
- Thetmarus v. Thietmarus.
- Theu. v. Teu.
- Thiatgrinus 20, 5; uxor: Liafburga; filii: Liudgerus ep. Mimig., Hildgrinus ep. Halberst.
- Thiaus villa parroch., *Thiant* (frz. *dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Sud*) 238, 40.
- Thidericus v. Theodericus.
- Thiedo, Tietdo ep. Camerac. et Attrebat., praepos. S. Severini eccl. Colon. 156, 45. 178, 5.
- Thiemarus v. Thietmarus.
- Thier, *Thieu* (belg. *Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Roculx*) 238, 25.
- Thiérache v. Terasse.
- Thietgaudus, Theodgaudus archiep. Trev. 165, 40. 745, 15.
- Thietmarus, Thetmarus, Thiemarum, Themarum, Thitmarus, Theodomarus, Dithmarus, Ditmarus, Dietmarus, Diodmarus, Diotmarus.**
- Theodomarus I. archiep. Salisburg. 744, 10; Diodmarus, Diotmarus 742, 1.
- (Thietmarus) ep. Cur. 1145, 10.
- Thietmarus, Dithmarus, Ditmarus II. ep. Verd. 367, 1. 482. 1332, 5.
- Dithmarus ep. Gabul. 485, 25.
- Thetmarus, Thiemarum, Themarum ep. Hildesheim. 942, 30—944, 20.

- Thietmarus ep. Merseburg. 9, 45.
 Dietmarus ep. Wormac. 357, 5.
 Dithmarus, Ditmarus abbas monast. S. Petri Erford. 377, 5. 488, 35.
 Thitmarus cenobita (Epternac.) 1370, 1.
 Dithmarus comes (de Selboldes, *Lan-genselbold, pr. Rb. Cassel, Kr. Hanau*) 529, 20; uxor: Adelheidis.
 Thieu v. Thier.
 Thieulain villa parroch., *Thieulain (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Leuze)* 238, 30.
 Thieusies v. Thiuzies.
 Thieventelles villa parroch., *Thi-ventelles (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Condé)* 238, 30.
 Thiezelin (*fortasse* canon. Aschaffen-burg.) 759, 40.
 Thim- v. Tim-.
 Thiōthoh (*fortasse* canon. Aschaffen-burg.) 759, 40.
 Thirol v. Tirol.
 Thitmarus v. Thietmarus.
 Thiuzies villa parroch., *Thieusies (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Roculx)* 235, 55. 238, 40.
 Thivencelles v. Thieventelles.
 Thobias v. Tobias.
 Tholetum v. Tullum.
 Tholomeus (Ptolemaeus scriptor) 82, 15.
 Tholosa civ. regia Aquitan., *Toulouse (frz. dép. Haute-Garonne)* 112, 35. 117, 20. 125, 35; Tholosanus comes: Raymundus VI.
 S. Thomae altare eccl. Brunwilar. 775, 25.
 S. Thomae altare in S. Petri eccl. Er-ford. 485, 5.
 S. Thomae apost. eccl. in Liptzk 598, 20.
 s. Thomas apost. 485, 10. 486, 15. 829, 10; reliquiae 771, 1. 774, 20. 775, 25. 777, 5. 972, 15; festum 324, 5. 722, 5. 724, 25; vigilia 467, 5. 563, 15. 633, 25. 707, 1.
 s. Thomas archiep. Cantuar., mart. 212. 221, 10; translacio 389, 25; dies 486, 25.
 (Thomas II. Zaremba) ep. Wratislav. 420, 5.
 (Thomas) mag. theologus et doctor bonus 386, 20. 591, 40.
 Thomas comes Flandr. et Hanon., (II. comes) Sabaud. 114, 20. 275, 20. 276, 30. 298. 299, 5. 306, 5—308, 10; uxor: Iohanna comit.; fr.: (Amadeus IV.) comes Sabaud.
 Thomas comes de Noranthon, *postea* fr. Iohannes scriptor Anglicus 288, 5. 293, 20.
 Thomas (*immo* Cuno comes Suession.), castellanus Brug. 228, 40.
 Thomas dictus Chieres (miles) 266, 10.
 Thomas dom. de (Coucy et) Merlo 199, 1; uxor: Yda; liberi: Enghel-ranus II. de (Coucy et) Boves, Ro-bertus de Boves, Yda.
 Thomas (dom.) de Hufalise 263.
 Thomas de Salonne 217, 35.
 Thomellus, Tomellus (historiogr., mon. S. Amandi) 81, 35. 107, 35. 108, 25. 110, 15—112, 1. 120, 30. 190, 1. 193. 195, 30.
 Thoricourt v. Troicourt.
 Thoringi, Thoringia v. Thuringi.
 Thourotte v. Touroute.
 Thr- v. Tr-.
 Thuchure, Tucher castellum, *Teuchern (pr. Rb. Merseburg, Kr. Weißenfels)* 359, 35. 530, 1.
 Thüringer Wald v. Loyba silva.
 Thuidemeris, Thudemeris, Tuidemer rex Ostrogot. 110. 121; fr.: Wala-merus.
 Thuin, Thuinum, Tuinum, Tuini villa, *Thuin (belg. Prov. Hennegau)* 231, 15. 322, 30. 323, 5. 324, 15.
 Thullin villa parroch., *Thulin (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Boussu)* 238, 25; Tulin villa 195, 1.
 Thullum v. Tullum.
 Thumaide v. Tumaides.
 Thura, de le Thure cenob. ord. S. Au-gustini, *Thure ad Sambre fl. (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Merbes-le-Château, com. Solre-sur-Sambre)* 312.
 Thurei v. Turci.
 Thuringi, Turingi 7, 15. 22, 15. 357, 35. 359, 1. 361, 25. 401, 50. 402, 1. 421, 25. 426, 5. 428, 30. 429, 1. 439, 25. 538, 25. 552. 553. 557, 1. 562, 40. 590. 596, 55. 601, 35. 603, 40. 609, 30—611, 15. 612, 30. 633, 45. 636, 15. 638, 5. 640, 1. 645, 5. 653, 35. 792, 1. 911, 25. 932, 10. 934, 45. 936, 40; Thuringii 37, 10; Thu-ringorum provincia 590, 20; terra 401, 50. 402, 1. 610, 40; populus 421, 25; gens 911, 25; Thoringi 118, 15. 124, 5; Thoringorum regnum 119, 20; reges: Bysinus, Bertarius. — Thu-ringia, Turingia 10, 35. 27, 10. 30, 5 (Turingia). 31. 36. 93. 125, 20. 190, 15. 355, 45. 357. 358, 1. 362, 40. 364, 50—366, 5. 367, 10. 368, 25. 369, 1. 371. 373, 5—375, 30. 377, 35—379, 35. 383. 385, 40. 390, 15. 391, 15. 392. 394, 15. 396, 10—398, 30. 400, 30. 401, 45—403, 30. 405, 35. 411, 40. 417, 35. 418, 15—420, 35. 421, 25. 427. 428, 1—430, 25. 437, 25—441, 30. 448, 1. 451, 15. 453, 15. 457. 459, 10. 460, 25. 462. 463. 465. 466. 470. 471, 10—473, 20. 480, 1. 514, 35. 515. 517, 50—519, 10. 523. 527, 1. 530, 10. 532. 534. 535. 537, 1—539, 5. 540, 30. 541, 30. 542, 25. 543, 15. 548, 10. 549, 25. 550, 40. 551. 556, 25. 558, 40. 560, 1—562, 20. 564. 566, 25. 567. 572. 577. 579. 581, 5. 587, 35. 590. 591. 594, 40—598, 1. 601, 1. 603, 20. 608, 5—610, 45. 611, 40. 612, 15. 613. 617, 40. 618, 45—620, 35. 622, 5—626, 10. 627, 10. 629, 20—634, 10. 638, 25—640, 45. 646, 45—649, 40. 651, 60. 652, 15. 653, 5—655, 5. 657, 25. 658, 15. 722 (Tūringia). 918, 20. 920, 15. 922, 45. 927, 30. 928, 30. 930, 20. 931, 1; Thoringia 118, 15. 119; Düringen 475; prelati 459, 10; dux 190, 15; lantgravii 514, 35. 515, 50; principes primi 936, 35; principes 365, 20. 366, 1. 534, 40. 535, 15; comites 397. 398, 35. 403, 30. 448, 1. 453, 10. 567, 15. 619; nobiles 417, 35. 418, 15. 440. 441, 5. 448, 1. 458, 1. 629, 20. 630, 5. 653, 5; advocati 440. 451, 15. 452, 10. 453, 5; barones 383. 440, 15. 453, 10. 579. 581, 5. 654, 1; domini 466; ministeriales 440, 15. 453, 10. 625, 10. 629, 20. 654, 1; milites 402, 5. 623, 30; civitatenses 460, 25; civitates 466. 470, 25; opida 470, 25. 579, 40; villae 470, 25; villae optima 402, 1; castra 579, 40; provin-cia 532, 5. 609, 45; praepositurae 427, 10; pagus: Lengviez; Thuringiae Cronica 651, 60; Thuringiae, Thuringorum reges: Bisinus, Ber-tarius, Merwigus *fabul.*; lantgr.: Hermannus II. de Wincinburg, Lu-dewicus I., Ludewicus II., Lude-wicus III., Hermannus I., Lude-wicus IV., Heinrich Raspe rex Rom., Conradus, Hermannus II., Heinri-cus I. (Illustris), Albertus, Albertus fil. Alberti, Theodericus, Fridericus I., Fridericus II., Wilhelmus III. dux Sax.; lantgraviae: Elizabeth, Margareta; com.: Ludewicus I., Lu-dewicus II., Heinrich III. Raspe, Siczo (de Kevernberg), Heinrich

(I. de Schwarzburg); de Thuringia: Albertus nobilis.

Thuronensis, Thuronia v. Turoni.

Thuscae fines v. Tusci.

Thydericus v. Theodericus.

Thymo, Thimo, Timo ep. Babenberg. 377, 20. 378. 564, 25.

Thymo (*immo* Cuno) comes de Beche-lingen, (fil. Ottonis com. de Nord-heim, ducis Baw.) 529, 1.

Thymo II. comes Sax. (de Wettin) 523, 1; uxor: Uta; fil.: Conradus marchio Misn.

Thymo de Nordeke, ingenuus 520, 1; uxor: Hildegardis; fil.: Gebhardus.

Thyrus v. Tyrus.

Tiberis fl., *Tiber* 1104, 20. 1285, 35.

(Tiberius), Tyberius Cesar, I. imp. Rom. 835, 25. 988, 20.

Tiberius II. imp. Constantinop. 125, 5.

(Tiberius III. imp. Constantinop.), Ab-simarum 141, 25.

s. Tibureii, Tiburtii mart. reliquiae 482, 25. 486, 5; fil. Cromatii 785, 20.

s. Tibureius, Tiburtius, Tybureius mart. 769, 35; reliquiae 764. 765, 20; ss. Ty-burcii et Valeriani festivitas 765, 25; vigilia 635, 5.

Ticemannus, Tycemannus v. Theoderi-cus.

Ticinum *etc.* v. Papia, Brixia civ.

Ticinus fl., *Tessin* 1071, 1. 1455.

Ticzil v. Tizil.

Tidericus v. Theodericus.

Tiefthal v. Tyfental.

Tiefurt v. Divort.

Tietbaldus, Tietpaldus v. Theobaldus.

Tietdo v. Thiedo.

(Tile), Tyle Ackerscholle, consul Er-ford. 477, 20.

(Tilo), Tylo de Sachsa, mag. cons. Er-ford. 427, 5.

(Timeus), Thimeus (liber Platonis) 79, 15.

Timo v. Thymo.

s. Timothei, Thimotei mart., discipuli Pauli reliquiae 482, 10. 758, 25. 778, 30. 818, 5; Thimoteus 83, 10; Thimo-theus 911, 15.

Tiphei montes, *Riphei montes septen-trionales fabul.* 89, 45.

Tirboum (Dierbouum) locus prope Cat-terfeld (*thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Gotha*) 519, 15.

de Tirol, Tyrol, Tyrolis com.: Alber-tus I., Meinhardus II.

Tirus v. Tyrus.

Tischnowitz v. Tuschnowitz.

Titus Livius v. Livius.

(Tizil), Ticzil von Tasdorf, consul Er-ford. 477, 10.

Tizil Vicztum, civis Erford. 478, 1.

Tobias 586, 30. 1000, 25; Thobias 82, 30.

(Tobias), Thobias (de Tassau) 686, 30; fr.: Iesco, Buzo.

Todi v. Tudertini ep.

de Toegni, *Tosny ad Seine fl. (frz. dép. Eure, arr. Louviers, cant. Gaillon)*, dom.: (Rogerus), Rogerius, Baldui-nus (Toinus).

Töttelstädt v. Totelstett.

Togata Belgis 91, 10; Togata Gallia 87, 25. 90, 10.

Toletanus (*Toledo*) archiep.: Elipan-dus, Sanctius II.

Tomellus v. Thomellus.

- Tongres Nostre Dame villa parroch., *Tongre-Notre-Dame* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Chièvres) 238, 35.
- Tongres Saint Martin villa parroch., *Tongre-Saint-Martin* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Chièvres) 238, 35.
- Tongris, Tongres, Tongrensis v. Tungriae civ.
- Tonnehaut villa parroch. in decanatu Chierviae, pars *Thoricourt villae* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Enghien) 238, 35; cf. Troicourt.
- Topstede, Topstete praedium, *Nieder-vel Ober-Topfstedt* (pr. Rb. Erfurt, Kr. Weissenfeld) 545, 25. 630, 30.
- Torellus: Ursus.
- Torgow praedium super ripam Albeam, *Torgau* (pr. Rb. Merseburg) 536, 1. 651, 50.
- Tornacum, Tornacus, Tornacensis urbs, civ., villa, *Doornik, Tournai* (belg. Prov. Hennegau) 87, 35. 91, 20. 99. 100, 1. 101, 10. 109. 110, 20. 116, 45. 119, 30. 154, 15. 168. 175, 1. 186, 30. 188, 20. 196. 197. 267. 289, 5. 299, 25. 300. 302, 15—304, 25. 594, 35; Blandini opp. 109, 55; Hostilis civ. 99; Hostilio 100, 1; Nervia 99. 100, 1. 101, 10. 109; secunda Roma 100, 1; portae 119, 10; Tornacensis castellanus 203, 25; castellanus: Evrardus Radoulz; officialis 318, 1; eccl. et monast.: S. Mariae, S. Martini, S. Maximi, S. Petri; Tornacensis diocesis 107, 35; episcopatus 226, 45; eccl. 154. 260, 30; eccl. cathedr. 203, 10; processio 196; vici: Odille Ale-taque, S. Petri, Tura; Tornacenses ep.: Mammelenus, s. Eligius, Radboldus, Simon de Vermandois, Gothuinus, Walterus; thesaurarius: Bouchardus de Avesnis; Tornacensis historia 99. — Tornacenses 115, 30. 119, 10. 139, 1. 186, 35. 196, 35. 303. 784; Menapii, deinde Tarquicenses, et nunc Tornacenses 93, 40; Tornacensis: Gothuinus; Hostiliencium dicta 85, 10.
- Tortona v. Terdonensis eccl.
- Torulla matrona Bonon. 816, 20.
- Tosny v. Toegni.
- Totalstett villa, *Töttelstädt* (thür. Gb. et Kr. Gotha) 486, 40.
- Totenberg mons, *Datenberg prope Kabarz* (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Gotha) 519, 15.
- Totila (rex Ostrogoth.) 124, 20. 1182, 10. 1231, 30.
- Töto v. Tuto ep. Ratisbon.
- Toul v. Tullum.
- Toulouse v. Tholosa.
- de Tourmeroi, *Cormeray* (frz. dép. Loir-et-Cher, arr. Blois, cant. Contres): Hugo, Godefridus.
- Tournai v. Tornacum.
- de Tournehem, Tournehen, Tornehem castrum, *Tournehem ad Hem fl.* (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Saint-Omer, cant. Ardres) 268.
- Tourote (villa), *Thourotte* (frz. dép. Oise, arr. Compiègne, cant. Ribécourt) 233, 1.
- Tourp villa parroch., *Tourpes* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Quevaucamps) 238, 35.
- Tours v. Turoni.
- Trabrasthen (terra), *fortasse Tabaristân terra in orientali litore maris Caspici* 95, 10.
- Tracia, Trachia, *Thracia* 90, 5. 103, 25.
- Tragnardus ep. Camerac. et Attrebat. 156, 1.
- Tragoditae v. Trogodici.
- Traianus (imp. Rom.) 836, 1.
- Traiectum castrum, *Utrecht* 11, 50. 29. 25. 791, 30; Wiltenburch 791, 30; eccl. 789, 10; Gultraiaecensis eccl. 185, 35; Traiectensis diocesis 385, 15. 589, 20; Traiectenses ep.: s. Willibrordus, Harmabarus, Radbodus, Adelbodus, Conradus, Burchardus, (Godboldus), Otto II., Guido; abb.: Gregorius, Albricus.
- Traiectum Superius urbs, opp., *Maastricht* 411, 20. 628, 30. 662, 1; pons publici aggeris 662, 1. — Traiectenses 135, 30. 662, 1; ep.: s. Amandus.
- Traisen v. Treisme.
- Tranfrisones, *Strantfrisonen* 29, 5.
- Transalbani Saxones 7, 35.
- Transmarus ep. Noviom. 818, 40.
- Transmundus v. Trasmundus.
- Trapona in Sicilia, *Trapani* 713, 15; portus 713, 15; domus fr. ord. b. Mariae de monte Carmeli 713, 15.
- Trasamundus (rex Wandal.) 124, 25.
- Trasignies v. Trazegnies.
- Trasmundus, Trasmundus III. comes (Teat.), fil. Bernardi 1463. 1465, 5—1467, 1; Trasmundina pars 1465, 5.
- Traungau v. Trungowe.
- Trausnitz v. Truwesnit.
- Travallia arx, *quae olim certe in Val-Travaglia ad Lacum Maiorem* (Prov. Como, circ. Varese) sita erat 1073, 10.
- Trazegnies villa, *Trazegnies* (belg. Prov. Hennegau, arr. Charleroi, cant. Fontaine-l'Évêque) 205, 45. 220, 25. 224, 15. 234, 15 (Trasignies). 309, 10. 318; de Tr. dom.: Gillenus, (Otto I.), Otto II.
- Trebia fl., *Trebbia fl., qui in Padum fl. influit* 1456, 1; Trevia 998, 15.
- Treberi, Treberis etc. v. Treveris.
- Trecae, Treucarum civ., *Troyes* (frz. dép. Aube) 116, 40. 146. 204, 10; Treccensis ep.: Garnerus.
- de Treisme, *Traisen* (Niederösterreich, Bh. Lilienfeld): Ernestus.
- Trelon villa parroch., *Trélon* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes) 238, 20.
- SS. Trium regum altare eccl. S. Petri Erford. 484, 15.
- SS. Trium Regum altare in paradyso Wimpin. 676, 25.
- Tressegowe (villa), *Droeschkau* (pr. Rb. Merseburg, Kr. Torgau) 536, 5.
- Treteburg, Treteburg locus, collis olim ad Unstrut fl. supra Gebesee situs 361, 25. 609, 60.
- Treveris, Treverensis, Treverorum civ., *Trier* 12, 20. 15, 45. 87, 20. 88. 90. 91. 116, 40; Treverina civ. 98, 30; Treberis civ. 87, 25; Treberorum civ. 120, 15; Treverensis, Treverorum provincia 92, 25. 386, 35. 592, 1; eccl. 633, 40; archiep. 1460, 10; ep. 1361, 10; clerici 1361; domus, i. e. eccl. cathedr. 783, 10; eccl.: S. Eucharii, S. Matthiae; orator.: SS. Mariae et Michaelis, SS. Philippi et Iacobi; Treverenses, Trevirenses archiep.: s. Eucharis, s. Agrius, b. Maximinus, b. Auctor, s. Celsus, s. Niccius, s. Mododaldus, Thietgaudus, Ekbertus, *perperam* s. Bruno ep. et mart., Poppo, Eberhardus, Eigilbertus, Bruno, (Godefridus), Meginerus, Hillinus, Iohannes I., Theodericus II., Arnoldus II., Heinricus II., Boemundus I., (Dietherus), Baldwinus, Iohannes II.; Treverensium septem ep. reliqu. 484, 40; Treverensis corep.: Herengarius; maior praep.: Arnoldus; can.: Reiboldus. — Treberense territorium, i. e. *Hanonia* 109, 10; Treueris, i. e. *Belgis Comata* 101, 50; Treverorum dominium 88. — Treveri 88. 102, 5. 115, 30. 771, 30. 1338, 25. 1361, 10; Treviri 767, 5. 776. 780, 30. 783, 15. 784, 1. 1369, 30; Treveriri 1361, 20; Treberenses 109, 10; Treberi 87, 25; Treverorum, Treberorum historia 87, 25. 91. 92, 5. 115, 35. 116, 20. 118, 5. 120, 15. 121, 30; gesta 81, 30; libri 85, 5; dux: Belgicus.
- Trevis v. Trebia.
- Trevile, *fortasse Trevile curia, quae prope Castelfranco* (Venet., Prov. Treviso) sita erat 1451, 15.
- Trevirensis, Treviri v. Treveris.
- Treviso v. Tervisium.
- Triburia (civ.), *Tribur* (hess. Prov. Starkenburg, Kr. Großgerau) 524, 1.
- Tribus Serenis v. Serenis.
- Trient v. Tergentina civ.
- Trier v. Treveris.
- Trifels, Drivels, Dryfels urbs, castrum regium, *Trifels, cuius rudera prope Annweiler* (bayr. Rb. Pfalz, Ba. Bergzabern) exstant 379, 35. 384, 15. 570, 1. 584, 25.
- Trifordia v. Drivordia.
- de Trimperc, Trimperc, *Trimberg* (bayr. Rb. Unterfranken, Ba. Euerdorf): Boppo, praepos. et ep. Heribol.
- S. Trinitatis ordo (de redemptione captivorum) 706, 40; fratres 312, 35; eccl. (domus): in monte villae d'Audregnies 282, 20; in Lendio 312, 25.
- S. Trinitatis altare Aquens. 780, 15.
- S. Trinitatis eccl. metropol. Cantuar. 273, 35.
- S. Trinitatis horatorium in Casa-aurea 1462, 25.
- S. Trinitatis monast. (Cav.), *Cava dei Tirreni* (prope Salernum) 1149, 1; abb.: Alferius, Leo.
- S. Trinitatis eccl. Efternac. 773; v. Efternac.
- S. Trinitatis alt. (Eptern.) 771, 35. 1370, 20.
- S. Trinitatis etc. orat. Eptern. 772, 25.
- S. Trinitatis orat. et altare Mind. 778, 30.
- S. Trinitatis cripta Prum. 767, 5.
- Trinum-fluentum v. Drivlit.
- Tripolis castrum, civ., *hodie Tarabolus-esch-Schâm ad Kadischa fl.* (Syr.) 386, 10. 400, 15. 557, 30. 591, 30. 714, 40. 717, 20.
- Trit villa parroch., *Trith-Saint-Léger* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Sud) 238, 45; de Tr.: Rinerus, Iohannes.
- Trivisus v. Tervisium.
- Trockenlina rivulus, *die Trockene Leina, qui in Leina fl. influit* (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Gotha) 519, 15.
- Trogodici, Tragoditae (Trogodyti) 103, 20. 412, 45.
- Troia, Troya civ. (Asiae min.) 88, 15. 92. 112, 50. 1286, 5; Troiana, Troyana provincia 92, 30; Troianum bellum 92, 35. — Troiani, Troyani 96, 5. 115, 40. 184, 35. 658, 25; Troianorum genus 120, 5; bella 81, 25; historiae 87, 20; Troyea vena 184, 35. 185, 1; Troianus rex: Priamus.
- Troia, Nova Troya, Troya nova civ., *Troja* (Apul., Prov. Foggia, circ. Bovino) 186, 15. 517, 10. 611, 15. 1410, 10. 1411, 10.
- Troicourt villa parroch., *Thoricourt* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Enghien) 238, 35; cf. Tonnehaut.
- Tronchiennes v. Trunchinium.
- Trothmunde v. Trûtmundi villa.
- Trouille v. Trulle.

- Troya v. Troia.
 Troyes v. Trecae.
 S. Trudonis, *Sint-Truiden, Saint-Trond* (belg. Prov. Limburg, arr. Hasselt), abbas: Wilhelmus II.; Trudonensis (mon.): Arnoldus.
 Trulle ripparia, *Trouille fl., qui in Haine fl. influit* 275, 20.
 de Trumingen, *Hohen-Trüdingen* (bayr. Rb. Mittelfranken, Ba. Gunzenhausen), comes: (Fridericus VI.?) 415, 25; de Trunden nob.: Fredericus.
 Trunchinium, *Drongen, Tronchiennes ad Lys fl.* (belg. Prov. Ostflandern, arr. et cant. Gent) 266, 40.
 Trungowe, *Traungau* (Oberösterreich, circa Traun fl.) 743, 15.
 Trutmannus, Adeodatus inclusus Erford. 472, 25. 480, 5. 515, 5.
 Trütmundi, Thrutmundi villa, *Dortmund* (pr. Rb. Arnsberg) 359, 40. 530, 5; Trothmunde 18, 10.
 Trutmunt subdiae. dioc. Frising. 761, 20.
 Truwesnit castrum, *Trausnitz* (bayr. Rb. Oberpfalz, Ba. Nabburg) 674, 35.
 Tubaniae, Tabaniae fons *Palaestinae* 385, 35. 591, 5.
 Tubera fl., *Tauber fl., qui in Main fl. influit* 459, 30.
 Tubisia, Tubise, Tubizia villa, *Tubeke, Tubize* (belg. Prov. Brabant, arr. et cant. Nivelles) 230, 30. 233, 5.
 Tucher v. Thuchure.
 Tucia v. Tuscia.
 Tuder v. Duacum.
 Tudertini (*Todi, Prov. et circ. Perugia*) ep.: Rodulfus, (Bentivenga).
 Tüngeda v. Tungede.
 Türnau v. Tyrna.
 Tüttleben v. Tyteleyben.
 Tui- v. Thui-.
 Tulin v. Thullin.
 Tullianus v. Carcer.
 Tullius Hostilio rex Rom. 88, 30.
 Tullius v. Cicero.
 Tullum, Tholetum, Tullensis civ., *Toul* (frz. dép. Meurthe-et-Moselle) 120, 45. 124, 1. 126, 40. 155, 5. 192, 35 (Thullum). 433, 35. 434, 1. 642; Leucorum opp. 155, 5; ep.: Bruno; Tullense territorium 7, 45. — Tullenses 115, 30; Tullensis: Hugo.
 Tulstete, Tulstede, Tullestete (villa), *Döllstädt* (thür. Gb. et Kr. Gotha) 457, 10. 619. 630, 30. 655, 1; de T. illi 619, 10; de T.: Hermannus Stranze.
 Tumaides villa parroch., *Thumaide* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Quevaucamps) 168, 25. 238, 30.
 Tummesbrucken, Tummesbruckin, Tummezbrucken, Tunesbrucken, *Thamsbrück ad Unstrut fl.* (pr. Rb. Erfurt, Kr. Langensalza) 463, 1. 470, 5. 532, 15. 544, 25; de T. comes: Ludewicus.
 Tundalus miles Hibern. 220, 30.
 Tundorf castrum, *Schloß-Tonndorf* (thür. Gb. Weimar, nunc Kr. Weimar) 461, 25. 467, 25.
 Tungede villa, *Tüngeda* (thür. Gb. et Kr. Gotha) 444, 15.
 Tunesbrucken v. Tummesbrucken.
 Tungriae, Tungri, Tungros, Tongris, Tungrens urbs, civ. principalis, opp., *Tongerren* (belg. Prov. Limburg) 95, 25. 101, 40. 102. 115, 25. 116, 40. 661. 662, 1. 663; Tungrens ep.: s. Servatius, Franco (*potius* Leod.); cf. Leod.; Tungrens, Tongrens: Lucius. — Tungri 66, 1; Tungrorum historiae 91, 25; Tungrinorum terrae 85, 10.
 Tunis, *Tunis Africae* 405, 30; Tunici 713, 25.
 Tura vicus (*in meridie parte civ. antiquae Tornac., cf. hodie Rue de la Ture*) 267, 30.
 (Turanschah) sold. Babil. 396, 1. 618, 25.
 Turci, Turchi, Thurci 202. 244, 30. 245. 282, 30. 288, 30. 375, 25. 376, 10. 542, 30. 544, 30. 545, 5. 557; Turcus: Melchazar (Bibars) rex Egipti.
 Turcopoli 14, 45.
 Turin v. Taurinensis civ.
 Turinberg mons, *Dörrberg* (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Gotha, prope Ernstroda) 519, 15.
 Turingi etc. v. Thuringi.
 Turmarchus rex Sition. 381, 35.
 de Turno: Radulphus.
 Turnus rex Nerv. 94, 1. 105, 5.
 Turoni, Turonis (civ.), *Tours* (frz. dép. Indre-et-Loire) 716, 1. 1183, 45; monast. 1184, 1; Turonensis, Thuronesis ep.: s. Martinus, s. Brictius; abbas (S. Martini): Alchuinus; de T.: Martinus IV. papa. — Turonenses 813, 10.
 (Turonis), Thuronia, *Touraine* 175, 5.
 Turphus: Iohannes.
 Turpinus (archiep. Rem. fabul.) 81, 30. 159, 15.
 Tuschnawitz (monast.), *Tischnowitz* (Mähren, G. Brünn) 690, 35.
 Tusci 382, 1. 576, 35. 716, 35. 1196, 25. 1276, 35. 1290, 25; Tuscus: *perperam* Martinus IV. papa. — Tuscia, Tussia 282, 15 (Tucia). 398, 30. 403, 10. 444, 20. 541, 20. 611, 15. 624, 50. 650, 50. 674, 711, 35. 713, 5. 715, 5. 716, 35. 974, 20. 975, 1. 978, 30. 982, 1. 1029, 10. 1080, 5. 1087. 1088, 35. 1089, 10. 1105, 25. 1146, 20. 1172, 10. 1192, 5. 1197, 15. 1248, 15. 1319, 15. 1443, 1. 1472, 10. 1477, 25; Tuscae fines 1257, 5; vicaria 713, 5. 715, 5; Tuscae eccl. 1172, 5; Tuscae, Tusciae urbes 1197, 20. 1248, 15; castella 711, 35; Tuscha arva 1245, 1; comites 1257, 5; Tuscus grex 1276, 40; Tuscii vicini 1278, 45; dux et marchio: Bonifatius; ductrix: Beatrix; march.: Adelbertus I. vel II., Gotefridus III. dux Lothar.; comitissae: Beatrix, Mathildis; vicarius: Karolus I. rex Sicil.
 Tusculanenses, Tusculani (*Tusculum, hodie Frascati*) card. ep.: Iohannes I., Odo, Iohannes III., Petrus V.; de Tusculana natus: Benedictus IX. papa.
 Tuta, Tutlina de Velsperg, uxor Gerhardi de Obrany 704, 35. 707.
 Tuteleyben v. Tyteleyben.
 Tutersteten marcha, *Duderstadt* (pr. Rb. Hildesheim, Kr. Osterode) 361, 25.
 de Tutilstete, *Dittelstedt* (pr. Rb. et Kr. Erfurt): Bertoldus consul Erford.
 Tutlina v. Tuta.
 Tuto, Tōto ep. Ratisbon. 743, 1. 746. 832, 20.
 (Tuto) abbas S. Emerammi monast. Ratisbon. 38, 25.
 Tuto v. etiam Fridericus marchio Misn.
 Ty- v. etiam Ti-.
 Tyeion (Typhon) gigas 414, 20.
 Tyezmann, Tydericus v. Theodericus.
 de Tyfental, *Tiefthal* (pr. Rb. et Kr. Erfurt): Gotsalk consul Erford.
 Typhon v. Tyeion.
 de Tyrna, *Türnau* (Mähren, G. Brünn, Pol.-B. Mährisch-Trübau): Wichardus, (Waltherus), (Wolfhardus).
 s. Tyrsus mart. et socii eius 767, 15.
 Tyrus, Thyrsus, Tyri civ., castrum, *Tyrus, hodie Sūr* (Phönic.) 35, 15. 264, 10 (Tirus). 386, 10. 424, 10. 425, 5. 545. 555, 20. 557, 30. 584, 30. 591, 20. 634, 55. 635, 25. 717, 30.
 Tyteleyben, Tuteleyben predium, *Teutleben ad Hörsel fl. vel Tüttleben* (thür. Gb., nunc Kr. Gotha) 529, 5. 545, 25. 630, 30.
 Tyzemann v. Theodericus.
 Tzeverlingeborch (*locus, olim, ubi nunc Walle, Rb. Celle, Kr. Gifhorn situs*) 23, 5.

U.

Ub- v. Hub-.

Ucellittus laicus Aretin., fil. Blanci clerici 1475, 20. 1482, 10.

Uchtenhagen v. Huchtenhagen.

Uchterichusen, Ūchtrichishusen cenob., *Ichtershausen ad Gera fl.* (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Arnstadt) 377, 25. 379, 20.

Uckermark v. Ukara terra.

Udalpertus archiep. Salisburg. 742, 20. 743.

Udalricus, Ūdalricus, Ulricus, Ulrich, Odalricus, Odelricus, Ōdalricus, Othelricus, Ŏthelricus, Ourricus.

S. Udalrici eccl. in Sangerhusin 524, 30; S. Odalrici parrochia 628, 30.

s. Udalricus, Ūdalricus, Ulricus, Othelricus, Ōthelricus I. ep. August., cf. 516, 5. 524. 661, 20—664, 40. 749, 15. 770, 5; reliquiae 487, 10. 771, 40. 778, 20. 787, 25; dies 634, 10.

Ūdalricus II. ep. Constant. 784, 10.

Udalricus, Ūdalricus, Odelricus ep. Halberstad. 19, 15. 36, 1. 368, 30. 372. 373, 15. 537, 1.

(Udalricus I.) ep. Patav. 948. 949.

Ūdalricus abbas Aug. 775, 1.

Udalricus abbas Paulinae cellae 932. 933, 40—935, 35.

(Udalricus I.) abbas S. Emmer. monast. Ratisbon. 829, 40.

Ulrich Mizner, mon. Sar. 697, 20.

Udalricus cancellarius Conradi II. imp. Rom. 519, 25.

Odelricus dux Bohem., fil. Bolizlai III. (*immo* II.) ducis 38. 43, 25; uxor 38, 50; concubina: Bozena; fil.: Bracezlaus I. dux.

Udalricus, Ūdalricus, Zobeslaus, Zobe-
 laus (Sobezlaus) I. dux Bohem., fil. Wratislai regis 39, 15. 40. 43, 15. 362. 364. 365, 40. 531. 534, 5. 535, 10; fil. 362, 5. 531, 20; uxor: Adelheydis; filii: Zobe-
 zlaus II., Wencezlaus II., Odalricus.

Udalricus, Zobe-
 zlaus (Sobezlaus) II. dux Bohem., fil. Zobe-
 zlai I. ducis 40. 41, 1. 371, 35.

Odalricus dux Bohem., fil. Zobe-
 zlai I. ducis 40. 532, 15; uxor: Cecilia.

(Udalricus III.) dux Karint. 4, 20. 723, 1.

Odalricus, Odelricus dux Moraw., fil. Conradi I. ducis 40; fil.: Wratislaus.

Udalricus II. comes de Wymar 523, 20; princeps de Saxonia 529; *perperam* dux Saxon. 522, 5; uxor: Adelheidis.

Ulricus comes de Wirtenberg (fil. Eberhardi III. com.) 676, 40.

Ulricus II. dom. (*perperam* Eberhardus comes) de Hayno 433. 642.

- Ourricus de Insulla 242, 10.
 Ulricus de Nova-domo 707, 20; filia: Anna.
 Ódalricus 913. 914. 916. 917, 5. 918, 5; uxor: s. Paulina; liberi: Wernherus, Fridericus, Engilsint, Gyzela, Bertrad.
 Ódalricus fil. Morchonis 922, 25.
 Ulricus Rabenoldi consul Erford. 427, 5.
 Udestadt v. Utstete.
 Udmodasard villa incognita, *Urschmitt vel Auderath* (pr. Rb. Koblenz, Kr. Kochem)? 1337, 20; eccl.: S. Petri.
 Udo v. Uto.
 Ülleben v. Ulleyben, Ylleyben.
 de Ufhusen, *Ufhausen* (pr. Rb. Cassel, Kr. Hünfeld): Heinrichus civis Goth.
 Ugies v. Hussegnies.
 Ugo, Ugolinus, Uguizo v. Hugo.
 Ukara terra, *Uckermark* 33, 15.
 Ulixbona v. Lassebona.
 Ulleyben (villa), *Ülleben* (thür. Gb. Gotha, nunc Stadtkr. Gotha) 653, 20; cf. Ylleyben.
 Ulma opp., villa, *Ulm ad Donau fl.* (württ. Donaukreis) 13, 25. 364, 25. 533, 50.
 Ulmuncensis ep. v. Olmuntz.
 Ulricus, Ulrich v. Udalricus.
 Ulsenheim v. Ussinkeim.
 Ultanus abbas Peron. 137, 35; fr.: s. Furseus.
 s. Ultonis ossa 773, 10.
 Umbra, *Umbria* 414, 20.
 SS. Undecim milium virg. cenob. Colon. v. S. Ursulae cenob.
 SS. Undenorum milium virginum capella in monast. Sar. 700.
 ss. Undecim milia virginum et mart. Agripin. 482, 30. 483, 1. 1376, 10—1379, 5. 1380. 1381, 30. 1382, 20. 1383. 1485, 5. 1486, 20; reliquiae 482, 15. 487, 5. 767. 769, 5. 777, 10. 783, 25. 787, 25. 1376. 1377, 20. 1379. 1380. 1382, 10. 1383, 40; duarum corpora 1377, 20; tria corpora 1381. 1383, 20; tumulus 1380, 25; martyrii dies 1381, 25; gesta 1377, 15; prince: s. Ursula.
 Ungari, Ungarii, Ungri, Hungari 8. 13, 30. 38. 39, 5. 41. 42, 1. 43, 1. 108, 15. 111, 30. 175. 177. 178. 401, 5. 416. 417, 10. 437, 15. 449, 15. 515, 25. 520. 521. 534, 15. 543, 30. 622, 30. 646, 40. 652, 40. 662, 15. 723, 1. 724, 5. 742, 10—744, 20. 746. 749. 1363, 25; Ungaricae gentes 1367, 20; principes 744, 15; gentis ritus 42, 20; historiae 88, 30; legenda 85, 10; Ungarus: (Bela IV. rex); cf. Hunni. — Ungaria, Hungaria 3, 25. 4. 34, 35. 38. 40, 15—42, 20. 111, 30. 112, 1. 187, 30. 366, 25. 385, 25. 386, 10. 387, 20. 395, 5. 400, 40. 404, 1. 405, 25. 413, 35. 420, 1. 431, 10. 437, 15. 529, 1. 543, 40. 568, 25. 572. 573, 20. 577. 582, 5. 590, 55—592, 45. 596. 597. 606, 10. 607, 1. 612, 45. 622. 625, 20. 633, 5. 641, 5. 646, 40. 698, 15. 700, 40. 722. 746, 25; Celtica prov., id est Ungaria 543, 25. 568, 25; Ungariorum terra 1363, 25; episcopi 387, 20. 592, 45; Ungaricus rex 975, 10; Ungariae, Ungariorum, Ungarienses reges: Cusa, Taxis, Stephanus I., Petrus, Ovo, (Andreas I.), Stephanus II., Bela II., (Bela III.), Andreas II., Bela IV., Stephanus V., (Ladislav IV.), Boleslaus (immo Wenczelus III.), Sigismundus imp. Rom.; reginae: Gerdrudis, Elisabeth uxor Heinrici I. ducis Bawar.; ep.: (Bertoldus Coloc.), (Petrus II. Iaurin.); cf. Pannonia.
 Ungarinus laicus Aretin., fil. Sigizonis clericus 1475, 15; filii: Teuzo clericus, Raginerius laicus, Salomon laicus.
 Unni (immo Unwanus) archiep. Hammenburg. 28, 35.
 Unsöte: Iohannes consul Erford.
 Unstrut fl., *Unstrut, qui in Saale fl. influit* 20, 5 (Unstrada). 356. 453, 35. 523, 5.
 Unter-Eisisheim v. Isensheim.
 Unwanus v. Unni archiep. Hammenb.
 Uragiensis (Aura, bayr. Rb. Unterfranken, Ba. Hammelburg, prope Kissingen) abbas: Egghehardus.
 Urba fl., *Orba fl., qui in Bormida fl. influit* 1455, 5.
 S. Urbani heremus, fortasse S. Urbano (Prov. et circ. Terni, com. Narni) 254, 1.
 s. Urbanus I. papa et mart. 1263, 20. 1299, 30; reliquiae 482, 20. 758, 20. 769, 20. 776, 20. 777, 25; dies 623, 15.
 Urbanus II. papa, qui et Otto (card.) ep. Ost. 196, 25. 202. 358, 5. 525, 35. 527, 25. 528. 1237, 15. 1238, 25. 1317, 5. 1325. 1424, 10. 1425, 5. 1426, 10.
 Urbanus III. papa 375.
 Urbanus IV. papa, antea Iacobus patr. Ierosol. 401. 402. 623, 15. 624, 15. 1486.
 Urbs v. Roma.
 Urbs vetus civ., *Orvieto* (ital. Prov. Terni) 413, 10. 629. 711, 40; palatium 711, 40. — Urbevetani 718, 1.
 Uroldus v. Uto.
 (Urraca) regina Portugal., (uxor Alfonsi II. regis) 386, 30.
 Ursa regina Belg. *fabul.* (filia Herisbrandi princ. sacerdot., uxor Gurguncii regis) 113, 5.
 Ursarius rex Belg. *fabul.* 113, 25.
 Urschmitt v. Udmodasard.
 s. Ursianae virg. reliquiae 774, 10.
 Ursicampi cenob., *Ourscamp* (frz. dép. Oise, arr. Compiègne, cant. Ribécourt, com. Chiry-Ourscamp) 220.
 Ursina, Ursinorum domus, Ursini, *Orsini gens Rom.* 711. 712, 10. 716, 30. 717, 35; de U.: Nicholaus III. papa, Matheus Rubeus.
 Ursina vallis v. Orsineval.
 s. Ursmarus 141, 25. 142, 25.
 (S. Ursulae) et SS. (Undecim milium) virginum eccl., cenob. Colon. 1379. 1380; templum 1380, 10; congregatio 1381, 25; sanctimoniales 1379; praebendarius 1379.
 (S. Ursulae) albarum domin. monast. Erford. 424, 5. 635, 10.
 s. Ursula regina, filia regis Britann., princ. Undecim milium virg. 1377; reliquiae 764, 40. 1487, 10.
 s. Ursi Thebei sanguis 782, 10.
 Ursus rex Belg. *fabul.* 98, 30. 113, 5.
 Ursus, qui Torellus vocabatur, custos S. Stephani eccl. Aret. 1473, 25. 1474.
 Ussinkeim, Ussenkeym villa (Francon.), ? *Ulsenheim* (bayr. Rb. Mittelfranken, Ba. Uffenheim)? 461; de U. miles 461, 1.
 Uta, Ōda.
 Uta filia Heinrici Nigri ducis Bawar. v. Iutta.
 Uta filia (Otonis de Nordheim, ducis Sax.) *perperam* Udonis II. march. de Staden (Septentr.), uxor Thymonis II. com. Sax. (march. Misn.) 523, 1. 527, 10.
 (Uta) uxor Utonis II. march. de Staden (Septentr.), *perperam* filia regis Rusc., uxor (Heinrici IV.) imp. 527, 5.
 Uta filia Lodewici Cum-barba, I. com. Thur., uxor Theoderici com. de Linderbeke 519, 30. 520, 15.
 Ōda uxor Morchonis, mater s. Paulinae 911, 40—913, 30. 914, 30. 917, 40. 918.
 Utenhusin villa, *Ottenhausen* (pr. Rb. Erfurt, Kr. Weissensee) 530, 30.
 Uterpandragon rex Britann., fil. Aurelii Ambrosii regis 118, 35; fil.: Arturus.
 Uto, Udo.
 Uto, Udo I. ep. Cic., fil. Lodewici II. com. Thur. 361, 30. 367, 5. 369, 5. 523, 15. 531, 20. 936, 35. 938, 30.
 Uto, Udo II. ep. Cic., fil. Gerlaci com. de Weldense 375, 10. 523, 20. 537, 15.
 Udo ep. Hildesheim. 885. 886. 946, 15.
 (Udo) abbas S. Blasii cellae in Nigra silva 917, 35.
 Ūdo (immo Uroldus) abb. Epternac. 773, 45.
 Uto, Udo II. marchio de Staden (Septentr.) 523, 1. 527, 5; filiae: Adelheidis, *perperam* Uta.
 Udo III. marchio (Septentr.) 31, 50; *perperam* Otto 358, 10.
 Uto comes de Saxonia (de Frekenleve) 362, 30. 531, 40.
 Utrecht v. Traiectum.
 Utstete, Uthstete municio, *Udestedt* (thür. Gb. et Kr. Weimar) 441, 35. 649, 40.
 Uucitana (Bucitana??) urbs 1336, 10.
 Uiscardus v. Guiscardus.

V. Cf. F.

Vaast v. Vedastus.

Vadum ferratum villa, *Vadoferrato* (Tusc., Prov. et circ. Lucca, com. Camaiore) 1302, 35.

Vadum mons sive Vadi mons, in quo olim castrum Vadum prope Crépy-en-Val (frz. dép. Oise, arr. Senlis) situm erat 175, 10.

Vaianum monast. v. S. Salvatoris mon.

Vairana villa, *Mairano* (Lombard., Prov. et circ. Brescia, mand. Bagnolo Mella) 1307, 5.

Valcelle, Valcellense cenob., *Vaucelles* (frz. dép. Nord, arr. Cambrai, cant. Marcoing, com. Crèvecœur) 220, 25. 867, 5. 868, 15; prior: Willelmus.

Valencenae, Valencianae, Valencianae, Valenchenae, Valenchianae, Vallenchenae, Valencenense, Valencianense, Valenchenense, Valenchianense opp. imperiale, villa, *Valenciennes* (frz. dép. Nord) 84, 1. 97. 110. 141. 10. 154. 158. 159, 1. 178, 35. 179. 181, 25. 182, 10. 185, 30. 186 (Valencianae). 193, 10. 203, 35. 205, 45—208. 211, 35. 212, 20. 213, 1. 217. 220, 5. 221, 35. 224, 10—226, 5. 231, 15. 232. 30. 238. 264. 269, 10. 274, 5. 275. 277, 25. 282, 35—284, 50. 288, 5—292, 45. 294, 25—300, 40. 302, 15. 305. 310. 330, 15—334, 25; Valencenense, Valencianense, Valenchenense castrum 158, 20. 186, 5. 199, 20. 208, 40. 210. 217, 35; par castri V.: Gossuinus III. de Montibus; regius locus 217, 35; mansiones et domus 217; cf. Fos-sart; Valentini conventus (ord. Minor.) 405, 55. 626, 20; fr.: Iohannes de Prisco, Waltherus de Hoyo; Valencenenses eccl. et monast.: S. Bartholomei Minorum fr., S. Francisci, S. Gaugerici, S. Iohannis baptistae, S. Mariae, S. Martini, S. Petri in foro, S. Salvii, S. Vedasti; capella: S. Michaelis; portae: Cameracisii, Cardonis, Montensis; Valencenensis comitatus 191, 1; castellania 206, 20. 209, 30; Castellaria Vallen-cenensis 109, 25; dongio 291, 40. 292.

- 298, 35. 299. 307, 20; Valencenensis, Valenchenensis aula 215, 50. 216, 5. 221, 40. 239; eccl. 86, 15; decanatus 234, 45—238, 45; Valencianensis fiscus 182, 35; obsidio 332, 50; phalae confraternitas 193, 30; moneta 265, 30; Valencenensium alborum librae 262, 35. — Valencenenses, Valenchenenses 141, 10. 314, 10. 330, 20. 332, 5—334, 25; Minores fr. 291, 35. 292, 20. 296, 30—299, 45. 304, 30; Valencianenses, Valenchenenses mil.: Aldo, Iohannes; Valencenensis comes: Arnulphus; castellani: Godefridus de Bouchain, Renerus de Trit; Valencenensis: Fredelendis.
- Valencia, Valentia urbs, civ., *Valence* (frz. *dép. Drôme*) 1345, 5. 1346; Valentinensis eccl. 1344, 1. 1345, 5; ep.: Apollinaris, (Aimenricus), Remegarius.
- Valens imp. Rom. 106, 40. 107. 114, 35. 115, 1.
- Valentianense cenob., Valentini conventus ord. Minor. v. Valencenae.
- Valentianus v. Valentinianus.
- Valentinianus I. imp. Rom. 106, 40. 107, 5.
- Valentinianus II. imp. Rom. 113 (Valentinianus). 114, 25—116, 5. 1271, 40; mater: Iustina.
- Valentinianus III. imp. Rom. 120. 121, 30.
- s. Valentinus mart. 770, 10; reliquiae 758, 10. 772, 20. 775, 30. 777, 10. 783, 20. 972; dies 450, 20.
- Valentinus (papa) 164, 10. 740, 20.
- Valentinus fiscalinus Valencen. 179, 5.
- s. Valeriae virg. et mart. rel. 777, 10.
- s. Valerianus mart. 769, 35; reliquiae 764. 765, 20. 818, 1; ss. Valeriani et Tybureii festivitas 765, 30; vigilia 635, 5.
- Valerianus (imp. Rom.) 474, 20.
- s. Valerius mart., conf. 767, 20; reliquiae 482, 20. 758, 25. 764, 40. 777, 10; s. Vale(rii?) reliquiae 1487, 10.
- Valerius ep. (CesarAugust.) 1159, 35.
- Valerius diac. Reg. 145, 10.
- Valicrensis insula v. Walacria.
- Valimbros., Vallimbros. v. Vallis Umbrosa.
- Vallenchenae, Vallencenensis v. Valencenae.
- Vallis Canum v. Hundesdal.
- Vallis S. Georgii v. S. Georgii Vallis.
- Vallisimbrosa, Vallisimbrosanus v. Vallis Umbrosa.
- Vallis S. Mariae (monast.), *Mariathal* (Tirol, Bh. Kufstein, prope Rattenberg), ut videtur 723, 1.
- vallis Regis v. Regis vallis.
- Vallis Umbrosa, Vallisumbrosa, Vallimbrosa, Vallisymbrosa, Vallis Umbrosae, Vallisimbrosae, Vallumbrosae, Vallimbrosianum mon., *Vallombrosa* (Tusc., Prov. et circ. Florenz, mand. Figline, com. Reggello) 1049. 1072, 35. 1073. 1086. 1103. 1104, 35. 1109, 40. 1147, 1. 1264, 20. 1317, 1. 1325, 25; Vallisimbrosanus locus 1082, 35; Vallisimbrosa, Vallisimbrosiana congregatio 1102, 15. 1316, 35; Vallumbrosanus ordo 1050, 35; abbas 1102, 20; mon. quidam 1264; abb.: Iohannes, s. Iohannes Gualbertus, Rodulfus; priores: Herizo, s. Iohannes Gualbertus, Rusticus; dispensator: Giosfredus; procurator: Rusticus; cellerarius: Albertus; fr.: Girardus; mon.: Andreas; alt.: S. Mariae.
- de Valona, *Valona* (Alban.) ep.: Iacobus.
- Vandali v. Wandali.
- Varensis plebs, *Varese* (Lombard., Prov. Como) 1073.
- Vari v. Barum.
- (Varmiensis, *Ermland, Ostpreußen*) ep.: (Anselmus).
- Varro (P. Terentius V., scriptor) 92, 30. 93, 5. 96, 15.
- Vasconia v. Wasconia.
- Vast v. Vedastus.
- Vaucelles v. Valcelle.
- Vaulz villa parroch. in decanatu Avesnensi, *fortasse Vaulx (-lez-Chimay)* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Chimay) 238, 1; cf. Le Val (frz. *dép. Nord*, arr. Avesnes, cant. Berlaumont)?
- Vaulz villa parroch. in decanatu Binchii 238, 10; cf. Le Val (-Trahegnies)?
- Vaulz villa parroch. in decanatu S. Brixii, *Vaulx-lez-Tournai* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Tournai) 238, 15.
- Vedastus, Vaast, Vast, Waast.**
- Vast, Saint, villa parroch., *Saint-Waast-la-Vallée* (frz. *dép. Nord*, arr. Avesnes, cant. Bavai) 238, 30.
- Vaast, Saint, villa parroch., *Saint-Vaast* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. La Louvière) 238, 30.
- S. Vedasti eccl., monast. Attrebat., *Saint Vaast* 129, 30. 138, 35. 141, 20. 156, 1. 170. 204, 20; abb.: Hacta, Leduinus; mon.: Autbertus II. ep.
- S. Vedasti eccl. Camerac. 862, 25.
- S. Vedasti eccl. de Nobiliaco 155, 40.
- S. Vedasti altare Prum. 767, 1.
- S. Vedasti eccl. parroch. Valencen. 283, 40; parrochia 283, 15; Saint Vast iuxta Valencenas 238, 15.
- s. Vedastus ep. Atrebat. et Camerac. 123, 25. 124. 155. 170. 171. 767, 20. 867, 20; corpus 155, 35. 156, 10.
- Vedulphus ep. Camerac. et Attrebat. 155.
- Vegecius 81, 20; de re militari 81, 20.
- Velaine villa parroch., *Velaines-lez-Tournai* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Celles) 238, 15.
- Vellerella (villa), *Vellereille-le-Brayeux* (belg. Prov. Hennegau, arr. Charleroi, cant. Binche) 218, 30; cf. Villerelle le Secque.
- Velletrensis, Welletrensis (*Velletri*, Prov. Roma) card. ep.: Hugo II.; cf. Ostienses card. ep.; canon.: Baruntius.
- Vellis v. Vielis.
- de Veltem, *Veltheim* (braunsch. Kr. Braunschweig), comes: Wernerus IV.
- S. Venancii capella Bellimont. 192, 40.
- s. Venantii abbatis reliquiae 482, 20. 776, 35.
- Vencezlaus v. Wencezlaus.
- Vendegies ou Boz villa parroch., *Vendegies-au-Bois* (frz. *dép. Nord*, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Est) 238, 30.
- Vendegies sur Escault villa parroch., *Vendegies-sur-Escailon* (frz. *dép. Nord*, arr. Cambrai, cant. Solesmes) 238, 35.
- Venetia, Venecia, Venetiae, Venesia civ., *Venedig* 242. 243, 5. 245, 10. 285, 45. 286, 1. 364, 35. 372. 392, 25. 470, 1. 534, 5. 540, 10. 546, 35. 547, 10. 616, 30. 641, 55. 720, 20. 975, 1. 1130, 30; dux 1452, 20; duces: (Petrus Polanus), (Heinricus Dandulus). — Veneciani, Venesiani, Venecii, Vene-
- tici, Veneti 242, 25—244, 15. 259, 10. 364, 35. 388, 35. 534, 10. 593, 55. 641. 720. 1452, 20. 1453; negociatores 1453, 5; Venetici: Stefanus, Iohannes. — Veneti denarii 1452, 20.
- de Venthadorio: Guido IV. ep. Camerac.
- Veneris vicus Belg. civ. 97, 10.
- Venus 412, 35; dies Veneris 629, 10.
- s. Verani conf. reliquiae 818, 10.
- Vercellensis (*Vercelli*, ital. Prov. Novara) diocesis 1029, 5; ep.: Petrus, Ardericus.
- Verchain-Maugret v. Werchin.
- Verciliacum v. Versiliacum.
- Verdunum, Virdunum civ., *Verdun* (frz. *dép. Meuse*) 126, 40. 773, 1; Verdunensis parrochia 137, 15. — Verdunenses 783, 25; Virdunenses ep.: s. Agericus, Rambertus, Heinrichus I.; (comes): Godefridus. — Werdunensis v. Verdensis ep.
- s. Verena virgo et mart. 770, 1; reliquiae 764, 25. 771.
- Vermandia civ., nunc Vermans, *Vermant ad Omignon fl.* (frz. *dép. Aisne*, arr. Saint-Quentin) 101, 15. 116, 45. 172, 10; Vermendorum civ. 87, 20; eccl.: S. Quintini.
- Vermandia, Viromandiae comitatus, Viromandia, *Vermendois* (frz. *dép. Aisne et Somme*) 175, 40. 176, 5. 218, 20. 227, 45 (Verm.). 240, 10. 294, 30. 297, 15; Vermandensis pagus 137, 35; Viromandenses, Vermandenses com.: Herbertus II., Radulphus; comitissa: Elizabet.
- Vermendio dux (Gall.) 101, 15.
- Verna v. Alvernae Mons.
- Vernaces (*confuse pro* Theodorus Branas) 245, 30.
- Vernalis pauper 1109, 10.
- Verno (civ.), *Vernon* (frz. *dép. Eure*, arr. Évreux) 243, 45.
- Verona (civ.), *Verona ad Athesim fl.* 8, 65. 177, 25. 211. 367, 30. 444. 542, 10. 650, 50. 1302, 45. 1304. 1319, 30. 1436, 5; ep.: Ratherius; Veronensis advocatus imp.: Canis I. — Veronenses 363, 30. 444, 25. 533, 10. 650, 50. 1436, 10.
- Veronensis (Wironensis, *Wierland in Estland*) ep.: Theodricus.
- s. Veronica 988.
- s. Veronis corpus 132, 10; legenda 85, 40. 111, 10.
- Versiliacum, Verciliacum, Versiliacense cenob., *Vézelay* (frz. *dép. Yonne*, arr. Avallon) 135, 40. 143, 15. 144, 1; Vice-liacensis locus 144, 15.
- Vertaing villa parroch., *Vertain* (frz. *dép. Nord*, arr. Cambrai, cant. Solesmes) 238, 35.
- Vertignoel villa parroch., *Vertigneul* (frz. *dép. Nord*, arr. Cambrai, cant. et com. Solesmes) 238, 35.
- Vestcapellae (villa), *Westkapelle in Walcheren insula* (niederl. Prov. Zeeland) 325, 35.
- Vesuvius, Vesubius Mons, *Vesuv* (prope Neapolim) 1414, 1. 1415, 1.
- Veteres Cellae v. Cellae Veteres.
- Vetustus de Montanis rex barbar. 398, 30; Senior dictus rex gentilis 391, 15. 613, 40.
- Vexunia (terra), *Vexin regio inter Seine et Oise circa Epte fl.* (frz. *dép. Seine-et-Oise*, Eure, Oise) sita 101, 35.
- Vézelay v. Versiliacum cenob.
- Vezou villa parroch., *Vezon* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Péruwelz) 238, 15.

(Viane), Vienne, Castri, *Viane* (belg. Prov. Ostflandern, arr. Aalst, cant. Geeraardsbergen) 143, 20; de Vienna: Gaufredus; fortasse etiam *Viane* villa in decanatu Chierv. 238, 25.

Viane villa parroch. in decanatu Mont. 238, 45.

de Vianna, *Vianden* (luxemburg. distr. Diekirch), comes: (Henricus I. marchio Namurc.).

Viceliacensis locus v. Versiliacum.

(Vielinus), Wixelinus ep. Aldeburg. 35.

Vicentius: Iohannes.

Vicenza v. Vincentina civ.

Viconiensis abbatia, *Vicoigne* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Saint-Amand, com. Raismes) 218, 25; Annales 218, 25. — Visconiae, Visconii silva 121, 10.

Vicq v. Vy.

S. Victoris (ad Corpus) monast. Mediolan. 1059, 10; abbas 1059, 10.

S. Victoris ad Ulmum eccl. Mediolan. 1066, 25.

S. Victoris cenob. Paris. 220, 30. 311, 30; de S. V.: Hugo, Ricardus.

s. Victor mart. 770. 774, 5; reliquiae 758, 25. 772, 10. 774. 817, 30. 972, 20. 1383, 40.

ss. Victoris et Ursi mart. Theb. sanguis 782, 15.

Victor II. papa, antea Gebehardus I. ep. Eistad. 10, 25. 188. 521, 30. 858, 25. 1145. 1148, 5. 1416, 5. 1417, 5. 1463, 15.

Victor III. papa, antea Desiderius abbas Casin. 1117, 15—1119, 35. 1121. 1122, 35. 1123, 1. 1124, 5. 1125, 20. 1126, 25. 1129. 1130, 5. 1134. 1137. 1144, 15. 1145. 1148, 1. 1149. 1237, 15. 1416, 15. 1417, 5. 1418, 1. 1419, 1. 1422, 20. 1423, 10—1425, 10; fortasse 1464, 10.

Victor IV. (anti)papa, qui et Octavianus (card. presb. tit. S. Caeciliae) 15. 210. 368. 369. 537, 15.

s. Victorini mart. reliquiae 764, 20. 782, 10; ossa 297, 25. 779, 20.

b. Victurius, Victurus cf., II. ep. Cenoman. 807, 25. 813.

Vicztum: Tizil civis Erford.

Vielis, Vellis (villa), *Viesly* (frz. dép. Nord, arr. Cambrai, cant. Solesmes) 231, 25. 241, 35. 287, 35; de V.: Galterus.

Vienna (civ.), *Vienne ad Rhodanum fl.* (frz. dép. Isère) 12, 1. 143, 20. 155, 15. 404, 45. 1345, 15; Viennensis eccl. 121, 25; Viennenses ep.: s. Mamertus, Guido; Vienense concilium (a. 1311/12) 715; de V.: Gerardus.

Vienna v. etiam Viane.

Vierzon v. Virzon.

Vies Ath v. Ath.

Vies Condet villa parroch., *Vieux-Condé* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Condé) 238, 30.

Viesly v. Vielis.

Vies Mainsnil villa parroch., *Vieux-Mesnil* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Berlaimont) 238, 5; Mainsnil 237, 30.

Viesrain villa parroch., *Vieux-Reng* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge) 238, 40.

Vigilancius: Gregorius VII. papa.

s. Vigili mart., cf. reliquiae 482, 25. 765, 15. 972, 20; festum 765, 20.

Vigilius (papa) 123, 25. 124, 20.

Vignole castrum, *Vignola sul Panaro* (ital. Prov. et circ. Modena) 974, 10.

de Vilalba, *Villalba* (Tusc., Prov. et circ. et com. Arezzo) vel *Villalba* (ib., com. Pieve Santo Stefano), terra 1482, 5.

Vilaris eccl., *Villers-Pol ad Rhonelle fl.* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Ouest) 217, 30; Vilaris castrum 231, 15; Villers-Sirpol villa parroch. 238, 50.

Vilerot v. Villere.

Vilimares dorsuli, locus in *Spessart silva* 759, 40.

Villa-Harduin v. Villeharduin.

Villanus de Mieli 242, 5.

Villalba v. Vilalba.

Villaris v. Vilaris.

Ville villa parroch., *Ville-sur-Haine* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Roelux) 238, 25.

de Ville: Robertus.

de Villeharduin, Villa-Harduin, *Villehardouin* (frz. dép. Aube, arr. Troyes, cant. Piney): Gaudefridus.

Villere, Vilerot villa parroch., *Villereau* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Ouest) 238, 50.

Villerele le Secque villa parroch., *Vellereille-le-Sec* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Roelux) 238, 10; cf. Vellerella.

Villeret villa parroch., *Villerot* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Boussu) 238, 30.

Villers villa parroch., *Villers-Sire-Nicole* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge) 238, 40.

Villers Saint Amand villa parroch., *Villers-Saint-Amand* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Chièvres) 238, 25.

Villers ou Bois villa parroch., *Villers-aux-Bois* (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras, cant. Vimy) 238, 50.

Villers en le Cauchie villa parroch., *Villers-en-Cauchie* (frz. dép. Nord, arr. Cambrai, cant. Carnières) 238, 40.

Villers Saint Guislain villa parroch., *Villers-Saint-Guislain* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Roelux) 238, 10.

Villers-Pol, Villers-Sirpol v. Vilaris.

Villers iuxta Quercetum villa parroch. in decanatu Valencenensi 238, 50.

Villers-Sire-Nicole v. Villers.

Villers en Terasse villa parroch., *Villers-la-Tour* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Chimay) 238, 1.

Villers ou Tertre villa parroch., *Villers-au-Tertre* (frz. dép. Nord, arr. Douai, cant. Douai-Sud) 238, 50.

Vima (villa), *Vimy* (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Arras) 145, 25; eccl.: SS. Mariae et Andreae.

Vincelaus v. Wencezlaus.

Vincentina civ., *Vicenza* (Venet.) 393, 20.

S. (Vincentii), Vincencii fratres iuxta Attrebatibus 285, 5.

S. Vincentii basilica Cenoman. 809.

S. Vincentii abbacia iuxta Methim 183, 45.

S. (Vincentii), Vincencii, Maldegarii abbassia Senog. 172, 10. 182, 40.

S. Vincentii monast. ad Vulturum, *SanVincenzo a Volturmo* (Prov. Campobasso, circ. Isernia, mand. Castellone) 1121, 1; abbas: Iohannes; mon.: Ianuarius.

s. Vincentii papae reliquiae 482, 20.

s. Vincentius, Vincencius archidiaconus.

(Cesaraugust.) et mart. 767, 15. 770, 10. 784, 25. 1159, 35; reliquiae 482, 20. 764, 40. 771. 772, 20. 774, 15. 776, 10. 777, 5. 780, 20. 782, 25. 785, 15. 817, 30; dies 471, 20.

s. Vincentius, Vincencius cf. Senog., antea Madelgarius 123, 5. 128, 10. 129, 20. 130, 25. 131, 10. 132, 5. 135, 35. 155, 35. 182, 40. 331, 15. 867, 25. 868; princ. Hanon. 113, 45; corpus 174, 25; uxor: Waldetrudis; liberi: Aldetrudis, Denclinus, Landricus, Madelberta.

(Vincentius) archiep. Gnezn. 601. 602, 1.

Vincentius, Vincencius (Bellocac.) 81, 30. 92, 5. 118, 40. 121, 45. 124. 220, 35. 226, 45. 239, 25; Speculum (historiale) 92, 5.

S. Vindiciani monast. apud montem S. Eligii 862, 30.

Vindicianus ep. Aretin. 1439, 20.

s. Vindicianus ep. Camerac. et Attrebat. 133, 1. 135, 30. 138. 154, 45. 155.

Vinea beghinagium Brug. 274, 35.

Vinricus v. Winricus.

Virdunum, Virdunensis v. Verdunum.

Virgilius ep. Salisburg. 734, 15. 735.

Virgilius Maro (poeta) 950, 1. 1020, 10. 1172, 20. 1182, 15; carmen: Georgica.

SS. Virgines v. Undecim milia virg.

Viromandia, Viromandiae comitatus v. Vermand.

de Virzon, *Vierzon* (frz. dép. Cher, arr. Bourges): Iohannes.

Visconiae, Visconii silva v. Viconiensis abbatia.

Visigothi v. Wisigothi.

Vitalianus (papa) 132, 45.

Vitalianus ep. Aretin. 1439, 10.

s. Vitalis mart. reliquiae 482, 20. 777, 10. 972, 20; dies 643, 15.

Vitas patrum 586, 15.

Vitello v. Vitulo.

Viterbium, Vitervium, Biterbium, Bitervium (civ.), *Viterbo* (Ital., Lazio) 37, 15. 401. 405, 10. 406. 623, 15 (Byternium). 711, 5—713, 20. 715, 5. 716, 1; officiales 712, 35; eccl. maior 711, 30; Viterbiense palac. 711; eccl.: S. Laurencii, Minorum fr., S. Silvestri; ep.: Guido.

Vittenbere, Vittenbure v. Wittenbure.

Vitulo (Vitello scriptor) 82, 20.

S. Viti eccl. in Brotselden 1485, 1; S. Viti altare in eccl. parroch. in Brotselden 1484, 40.

S. Viti monast. in Oldesleiben 391, 1. 394, 15. 395, 30; abb.: Cunradus, Ditericus I., Ditericus II.; hospitalarius: Ditericus.

S. Viti mart. eccl. cathedr. Prag. 38, 30—40, 15.

s. Vitus mart. 8, 10. 766, 30. 1485, 5; reliquiae 482, 20. 758, 15. 764, 20. 765, 10. 776, 10. 777, 30. 782, 10. 1486, 20; translatio 750, 1; festivitas 765, 35; dies 470, 5.

s. Viventii ep. Rem. reliquiae 785, 35.

Viventius clericus Aretin., fil. Iohannis Ati 1481, 15. 1482, 1.

de Viztricz: Ymgramus.

Vdilo v. Odilo.

Vogiensis silva, *Voges* 121, 1; Vogia 169, 15; Vogis civ. principalis 102, 1; Vosagus saltus 755, 25.

Volciano v. Balzano.

Volerno, *Volargne ad Athesim fl.* (prope Veronam, com. Dolcè) 1451, 15.

(Volterrannus, *Volterra, Tusc., Prov. Pisa*) ep.: Herimannus.

Volturno v. Vulturinus.

Vosagus saltus v. Vogiensis silva.

s. Voti mart. reliquiae 764, 40.

Vranchevurt, Vranckefurt, Vranckenfurt, Vrankenwurde, Vrankenvorde, Vrankenvurt v. Frankenvurt.

Vratislaus v. Wratizlaus.

Vucitana v. Uucitana urbs.

Vuiscardus v. Guiscardus.

Vulfaldus v. Gulfoaldus.

Vulfarius archiep. Rem. 156, 5.

s. Vulfrannus, Vulfrannus, Wlfrannus (ep. Senon.), apost. Fris. 147; reliquiae 817.

s. (Vulgani) Wlganii corpus 786, 5.

Vulpes insula, *Wulpen insula in ostio Westerschelde fl. olim sita, hodie cum terra solida cohaerens* 266, 20.

Vultur, 'der Geier', militaris vir Adolphi regis Rom. 640, 55.

Vulturinus fl., *Volturno* 1121, 1.

Vulverus presb. (Hildesheim.) 764, 30.

Vy villa parroch., *Vicq (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Condé)* 238, 50.

W.

Waas v. Was.

Wacarius mon. et presb. Cell. 801.

Wacensis (*Waitzen ad Danubium fl., ung. Com. Pest-Pilis-Solt*) ep.: (Nicolaus III.).

Wacezlaus v. Wencezlaus.

Wachenheim v. Wahrenheim.

Wachsenburg v. Wassenburg.

Wadelincourt v. Wandelincourt.

Wadizlaus v. Wladizlaus.

Wago ep. Aldenburg. 35, 15.

Wahrenheim villa, *Wachenheim ad Pfrimm rivum (hess. Prov. Rheinhessen, Kr. Worms)* 805, 35.

Waiblingen v. Webelinga.

Waines villa parroch., *Wasmes-en-Borinage (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Boussu)* 238, 45.

de Waises, *Weez (belg. Prov., arr., cant. Namur, com. Wierde)*, comes: Theodericus.

Waitzen v. Wacensis ep.

Wala v. Guala, Walh.

Walacria, Wallacria, Gualacra, Valicrensis insula, *Walcheren (niederl. Prov. Zeeland)* 174, 186, 5. 266, 325, 327, 1370, 25; *fortasse etiam* Scaudi insula 173, 45. — Walacritae 174, 15; Walicrenses 1371.

Walacrinus dux Belg. *fabul.* 113, 15.

Walaincourt v. Walencourt.

Walamer, Walameris, Walamerus rex Ostrogot. 110, 120; Walameris prata 110, 30; fr.: Thuidemeris.

Walarapo diac. dioc. Frising. 761, 25.

Walbeck v. Wallebike.

Walbertus v. Waubertus.

Walburga, Walburgis v. Walpurga.

Walcandus ep. Leod. 162, 163.

Walcheren v. Walacria.

Walcherus archidiacon. et praepos. Camerac. 853, 40. 854, 1. 859, 40. 860, 5.

Walciodorensis, Walchiodorensis, Walciodori, Walsiod. monast., *Waulsort ad Mosam fl. (belg. Prov. Namur, arr. et cant. Dinant)* 1375, 1. 1377, 20. 1381. 1383. 1384; conventiculum

1376, 35; templum 1381, 30; abbas 1384; Walchiodorenses fratres 1376, 1. 1381, 40. 1382, 1; eccl.: b. Mariae virg.; abb.: (Widricus?), Theodericus II.

Walckenrede claustrum, *Walkenried (braunschw. Kr. Blankenburg ad Wieda fl.)* 531, 30.

Walcourt v. Walencourt.

Waldburga v. Walpurga.

Waldemar v. Woldemarus.

s. Walderadae virg. reliquiae 771, 25.

(Walderada), Waldrada, Gaudrada pellex Lotharii II. (regis Lotharing.) 745, 20. 1222, 5.

S. Waldeudis eccl. Mont. 131, 132, 162, 30. 183, 25. 186, 20. 203, 35. 204, 20. 205, 20. 206, 25. 222, 5. 225, 270, 10. 275, 20; eccl. b. Mariae, quae nunc S. Waldeudis nuncupatur 182, 45; abbatisa 162, 30; sanctimonialis 164, 35; canonici sacerdotes 164, 35; capitulum 275, 20.

s. Waldeudis principissa Hanon., filia Wauberti ducis Hanon., uxor s. Vincentii 113, 45. 123, 124, 10. 128, 129, 45. 131, 30. 132, 5. 155, 35. 182, 40. 868, 40; reliquiae 174, 30; vita 128, 15.

Waldewinus v. Balduinus.

Waldinborg mons, *Wallenburg prope Auwallenburg (pr. Rb. Cassel, Kr. Schmalkalden)* 619, 15.

Waldrada v. Walderada.

Waldsassen v. Waltsachsen.

Walencourt (villa), *Walcourt (belg. Prov. Namur, arr. Philippeville)* 241, 30; Walencurtis 231, 20; Walencurtis 908, 15; Walaincourt 244, 35; Wallaincort 206, 35; de W.: Adam, Balduinus, Widricus, Matheus.

Walenusensis eccl., *Wallensen (pr. Rb. Hannover, Kr. Hameln)* 942, 25.

S. Walerici eccl., *Saint-Valéry-sur-Somme (frz. dép. Somme, arr. Abbeville)* 185; monachi 185, 15.

s. Walericus, Walricus 185; ss. Walerici et Rikarii gesta 185, 15.

Walers v. Wallers.

Walh (*fortasse* Wala fil. Bernhardi) 738, 25.

Walicrenses v. Walacria.

Walkenberg v. Valkenburg.

Walkenried v. Walckenrede.

Wallacria v. Walacria.

Wallaincort v. Walencourt.

de Wallebike, *Walbeck (pr. Rb. Magdeburg, Kr. Gardelegen)*, comes: Sifridus.

Wallenburg v. Waldinborg.

Wallenhusen castrum, *Wallhausen (pr. Rb. Merseburg, Kr. Sangerhausen)* 18, 15.

Wallensen v. Walenusensis eccl.

Walers, Walers villa parroch., *Walers-Trélon (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Trélon)* 110, 30. 120, 30. 238, 1; Waslare cenob. 127, 35.

(Walers), Walers villa parroch., *Walers (frz. dép. Nord, arr. et cant. Valenciennes)* 238, 50.

Walpertus v. Waubertus.

S. Walpurgis Mons v. Wassenburg.

s. Walpurga, Walpurgis, Walburga, *Waldburga* 750, 5. 759, 5. 770, 25; reliquiae 487, 25. 758, 10 (Waldburga). 767, 25. 769, 20 (Hvaldburga). 771, 780, 1 (Waltpurga). 787, 25; festum 467, 25. 608, 5. 655, 10; vigilia 475, 10.

(Walramus III.) Paginus dux Brabant. (Lotharing. inf., fil. Heinrici I. ducis) 362, 531, 40.

(Walramus IV.) dux de Limburch (*perperam* de Luneburch) 34, 35; uxor: Conegundis.

(Walramus comes) de Lutzellenborch (I. de Ligny) 27, 20; fr.: (Heinricus IV. comes).

(Walramus), Walrabin (de Lutzellenborch) fr. Heinrici VII. imp. Rom. 444, 5. 650.

Walricus v. Walericus.

Walsandus mon. S. Petri monast. Hasnon. 202, 15.

Walsiod v. Walciodorensis monast.

Walsvint 803, 20.

Walburga v. Walpurga.

(Walchün) de Machlande 787, 5; fr.: Otto.

Walterhusen (opp.), *Waltershausen (thür. Gb. et Kr. Gotha)* 636, 5. 637, 10.

Waltericus v. Walterus Orphanus dux Alsac. (pater et filius).

Walterus, Walterius, Waltherus, Woltherus, Gualterus, Gualterius, Galterus.

Walterius (card.) ep. Alban. 528, 25.

Galterus card. presb. tit. S. Martini, legatus universalis 273.

Gualterius ep. Aretin. 1440, 1.

Walterus ep. Camerac. 157, 25.

Walterus (I. ep. Laudun.) 221, 5.

Waltherus ep. Spir. 1485, 1.

(Walterus) ep. Tornac. 275, 5. 298, 15. 326.

Walterus abbas monast. iuxta eccl. S. Nicolai Camerac. 860, 25. 861, 1.

Waltherus abbas Salfeld. 935, 10.

Waltherus de Corda, custos eccl. S. Amandi 785, 5.

Walterius diac. dioc. Frising. 761, 25.

Walterus Harduim, canon. eccl. maioris Mont. 311, 312, 1.

Waltherus de Hoio, fr. ord. Minorum de conventu Valent. 405, 55. 626, 20.

Walterus, Waltericus Orphanus, dux Alsas., comes Hanon. et Mont., fil. Alberici princ. Mont. 110, 1. 114, 1. 131, 25. 141, 10. 142, 145, 30—147, 5. 158, 5; uxor 145, 40; filii 142, 35; fil.: Walterus (Waltericus).

Walterus, Waltericus Orphanus dux Alsas., comes Hanon. et Mont. et Barri pagi, fil. Walteri ducis Alsas. 114, 1. 157, 40. 158, 162, 25. 163, 40. 169, 20; uxor 158; filiae tres 158. 162, 25. 163, 40. 169, 20.

Walterus, Galterus comes de Brena, fil. Walteri d'Ainghien 226, 40. 242, 5; uxor: Basilia.

Galterus de Castillon, comes Sancti Pauli 266, 35.

Walterus d'Ainghien 226, 40; fil.: Walterus comes de Brena.

Waltherus de S. Andrea 787, 5; fr.: Adelrammus de Eppinperge, Hertwicus de Rüdniche, Ernestus de Treisme.

Walterus, Waltherus, Galterus II. nob. de Avennis, fil. Iacobi dom. 260. 261, 40. 262. 303. 304. 306. 307, 5. 309, 1. 385, 30. 386, 20. 591; filia: Maria.

Walterus, Galterus de Bouzies 198, 35. 226, 45. 241, 30; uxores: Ada, Aelidis.

Galterus, Gualterus, Walterus castellan. Camerac. 157, 5. 841, 35. 846.

- 853, 15. 859, 5; filius 846; uxor: Ermentrudis; nepos: Hugo.
- Walterus de Condato supra Matronem 331, 30.
- Galterus de Sancto Dionisio 242, 15.
- Walterus de Fontanis 263, 1.
- Galterus de Gandonville 242.
- Walterus, Waltherus de Glisberg, fil. marschalci de Kalenty 356.
- Waltherus pincerna (de Klingenberg) 1485, 15.
- Walterus de Lendio 198, 25. 229, 20. 276, 30. 312, 25; uxor: Beatrix; liberi: Eustacius, Yda, Maria.
- Walterus de Ligne 199, 25; uxor: Mehaldis.
- Galterus de Rosoy 241, 30. 287, 30; fr.: Robertus.
- Walterus du Ruels, Aath, Nivella 198, 20; filia: Beatrix.
- Walterus de Sothenghien 223, 40; fr.: Gerardus.
- (Walterus) de Tyrna 686, 20; fr.: (Wolfhardus).
- Waltherus de Vargila, nob. Thur. 577, 25. 590, 25. 596.
- Galterus de Vielis 241, 35. 244, 35. 287, 35.
- Woltherus de Vogilweyde, mag. in cantilenis 571, 40; miles Austrie 571, 45.
- Walterus (fundator Aquicin. monast.) 196, 5.
- Walthardus archiep. Magdeburg. 749, 25.
- (Walthelmus ep. Carnot.) v. Anselinus.
- Walthelmus abbas in Zedlitz et in Sar 693. 694. 705, 25.
- Waltherus v. Walterus.
- Waltmannus de Setenstete, ministerialis Ludewici IV. lantgr. Thur. 608, 1.
- Walpurga v. Walpurga.
- Waltsachsen (monast.), *Waldsassen ad Wondreb rivum* (bayr. Rb. Oberpfalz, Ba. Tirschenreuth) 692, 20. 696, 1; de W. mon.: Helyas, Winricus.
- Wanda v. Gandavum.
- Wandali (Vandali) 84, 35. 85, 40. 96, 1. 107, 5. 110. 112. 113. 116, 20—118, 40. 122, 1. 145, 40—147, 5. 167, 1—169, 5. 180, 25. 182, 15; Wandalorum rescripta 85, 10; reges: Croscus *fabul.*, Gensericius, Honoricius, Guntamundus, Trasamundus; capitaneus: Boso.
- Wandelaincourt villa parroch., *Wadelincourt* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Quevaucamps) 168, 15. 238, 25; Wandalorum curtis 168, 15.
- s. Wandonis reliquiae 818, 15.
- s. Wandregisilus, Wandragisilus 141, 20. 147, 35. 815, 15—820, 40; s. Wandrageselii legenda 124, 10; predium: Bladulfi villa; avus: s. Arnulphus.
- Wanes villa parroch., *fortasse Wasmes-Audeméz-Briffueil* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Péruwelz) 238, 20; cf. Briffueil.
- Wanezebieke villa parroch., *Wannebecq* (belg. Prov. Hennegau, arr. Soignies, cant. Lessines) 238, 25.
- Wangeheim, Wangeheym, *Wangenheim* (thür. Gb. et Kr. Gotha) 452. 619, 10. 653, 25; de W. illi 619, 10; de W.: Fridericus.
- Wanicho 803, 20.
- Wannbruckan, ? *locus prope Catterfeld* (thür. Gb. Gotha, Kr. Gotha) 519, 15.
- Wannebecq v. Wanezebieke.
- Wanrat 803, 20.
- S. Wanulphi eccl. Condat. 174, 35.
- Waratto v. Guarratio.
- Warberg v. Wartperg.
- Wareberch opp., *Warburg ad Diemel fl.* (pr. Rb. Minden) 405, 45; civis: Cünradus.
- Warchin v. Werchin.
- Wargnies-le-Petit v. Petit Wargny.
- Warigni villa parroch., *Wargnies-le-Grand* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Le Quesnoy-Ouest) 238, 45; Grant Wargny 236, 5.
- Waringerus rex Belg. *fabul.* 113, 10.
- Warinharius v. Wernherus.
- Warinus v. Garinus.
- Warmundus acol. et subdiac. dioc. Frising. 761.
- Warta (fl.), *Warthe fl.*, qui in Oderam fl. influit 33, 50.
- Wartperg, Wartberg, Wartberc, *Warpere castrum Ysenach.*, *Wartburg* (thür. Kr. Eisenach, prope Eisenach) 359, 45. 374, 35. 418, 5 (Wartperc). 438. 447. 449, 5. 451. 454, 1. 462, 40. 521, 40. 523, 25 (Warberg). 530. 538, 25. 541, 35. 542, 10. 572, 15. 573, 1. 579, 35. 600, 20. 602, 30. 606. 611, 1. 612. 619. 620. 623, 5. 625, 55. 630. 631. 635, 55. 647. 648, 45. 652, 1—654, 15; mons 521, 40; turris maior 447, 5. 652, 1; estuarium 447, 10. 652, 1; de W. comes: Lodewicus; de W.: Burchardus.
- de Was terra, *Waas regio* (belg. Prov. Ostflandern, circa St. Niklaas et Lokeren civ.) 314, 20; ballivitas 206, 1.
- Wasconia, *Gascogne* 134, 40. 733, 20. 738, 25; Vasconia 732; Gasconia 718, 5; dux: Pippinus I. — Wascones 134, 15; Guasco: Clemens V. papa.
- Wasellienses (*Wesel*, pr. Rb. Düsseldorf, Kr. Rees) 102, 5.
- Waslare v. Wallers.
- Wasmes v. Waines, Wanes, Briffueil.
- (Wassenberg) castellum, *Wassenberg* (pr. Rb. Aachen, Kr. Heinsberg) 379, 35. 569, 40.
- Wassenburg, Wassinburg castrum, *Wachsenburg* (thür. Kr. Arnstadt, prope Haarhausen) 391, 15. 613, 40; S. Walpurgis Mons 582, 5. 586, 35; praepos.: Sifridus.
- Wasserburg v. Wazzerburch.
- de Wasungen, *Wasungen* (thür. Gb. et Kr. Meiningen); Godeboldus, Poppo.
- Watignies villa parroch., *Wattignies* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Maubeuge) 238, 45.
- Watozlav v. Witozlav.
- Watripont v. Waudripont.
- Watzlaw v. Wencezlaus.
- Waubertus, Wausbertus, Walbertus, Walpertus, Gualbertus.**
- Waubertus rex Austras., princ. Hanon. *fabul.*, fil. Alberici regis Franc. 113, 45. 121. 122, 35; uxor 121, 35. 122, 35; filii: Ausbertus senator, Wausbertus senator.
- Waubertus, Wausbertus senator, princ. Hanon. *fabul.*, fil. Wauberti princ. regis Austras. 113, 45. 121, 35—123, 5. 124; uxor: Rothilda; filii: Waubertus dux Hanon., Brunulphus.
- s. Waubertus, Walbertus dux Hanon., fil. Wauberti senatoris 123. 124, 10. 129. 132, 1; uxor: s. Bertilia; filiae: s. Waldetrudis, s. Aldegundis.
- Waubertus tertius 124.
- Walpertus ep. Hildesheim. 944, 15.
- Walbertus, Gualbertus nob. Florent.
1080. 1081. 1104. 1105; filii: s. Iohannes Gualbertus, Ugo.
- Waukeke villa parroch., *Wodecq* (belg. Prov. Hennegau, arr. Ath, cant. Flobecq) 238, 30.
- Waudret villa parroch., *Waudrez* (belg. Prov. Hennegau, arr. Thuin, cant. Binche) 238, 10.
- Waudripont villa parroch., *Watripont* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Celles) 238, 20.
- Waulsort v. Walciodorese monast.
- Wausbertus v. Waubertus.
- Wavrechin villa parroch., *Wavrechainsous-Denain* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Bouchain) 238, 50; *fortasse etiam Sauvrechins* 238, 10.
- Wavrin v. Winterin.
- Waza, uxor Wilielmi III. march. (de Montferrat) 1033, 1.
- de Wazzerburch in Styria, *Wasserburg* (Steiermark, Bh. Judenburg), comes: Cunradus.
- Webelinga villa, *Waiblingen ad Rems fl.* (württ. Neckarkreis, Oa. Waiblingen) 517, 20.
- de Weberstete (*perperam* Eckirstete), *Weberstede* (pr. Rb. Erfurt, Kr. Langensalza): Bruno.
- Wecelo, Wecil, Wecilo, Weczel, Weczelo, Wicelo.** — Cf. Wernherus.
- Wecil archiep. Mogont. 357.
- Wecelo ep. Witem. 767, 5.
- Wecelo abbas S. Petri monast. Erford. v. Witelo.
- Wecelo (de Gemmingen), prebendarius ad aram S. Nicolai eccl. Wimpin. 669, 20.
- Weczelo, Wicelo de Buchenowe 451, 15. 653, 5.
- Wecilo de Lapide miles 460, 35. 466, 25.
- Weczel cocus Ludewici IV. lantgr. Thur. 615, 35.
- Wedelungesbach v. Witelesbach.
- Wederavia, *Wetterau* 461, 15.
- Weesp, *Weesp* (niederl. Prov. Noordholland) 789, 40.
- Weez v. Waíses.
- Weheries villa parroch., *Wihéries* (belg. Prov. Hennegau, arr. Mons, cant. Dour) 238, 5.
- Weia: Iohannes I. abbas Sar.
- Weida v. Wyda.
- Weihenstephan v. S. Stephani titulus Frising.
- Weil-, Weim-, Wein- v. Wil-, Wim-, Win-.
- Weissenburg v. Wizenburch.
- Weissenfels v. Wissenfels.
- Weissensee v. Wizenze.
- de Weldense comes: Gerlacus.
- Welehrad v. Welherad.
- Welfesholt, Welfesholz, Welfisholez, Welfonis silva v. Welpesholte.
- (Welfi), Guelphi 716, 35; Gelphi 711, 35; Guelphini 456, 20; Gelphini 518, 20.
- Welfo, Welfh, Guelpho.**
- Welfo, Guelpho (IV.) Swevus, I. dux Bavar. 524, 10. 1218, 20.
- Welfo, Welfh (V.) II. dux Bawar. 29, 30. 361, 5.
- Welfo, Welfh VI., dux Bawar. (*potius* Spolet.), fil. Heinrici Nigri (*perperam* Superbi) ducis Bawar. 29, 30. 747, 15; fil.: (Welfo).
- (Welfo VII.) fil. Welfonis VI. ducis (Spolet.) 747, 15.

- Welherad, Welhrad (monast.), *Welherad* (mähr. G. et Pol.-B. Ungar.-Hradisch) 692, 700, 701, 1; prior: (Iohannes); de W.: Conradus, Henricus.
- Welltrensensis v. Velletrensis.
- Welpesholte, Welpesholcz, Welfesholt, Welfesholz, Welfisholcz, Welfonis Silva, *Welfesholz* (pr. Rb. Merseburg, Mansfelder Seekreis, prope Gerbstädt) 12, 15, 29, 357, 360, 5, 530, 15; Catuli saltus 29, 25.
- Wolph v. Welfo.
- de Welpia, *Wölpe* (pr. Rb. Hannover, Kr. Nienburg), comes: Bernardus.
- Welse v. Wolsene.
- Wenceslaus, Wenczeslaus, Wentzeslaus, Wencelaus, Wentzlaus, Weneczlaus, Wenezlaus, Wentzlaus, Guencezlaus, Vencezlaus, Vincelaus, Wacezlaus, Watzlaw.**
- Wenczeslaus rex Rom., IV. rex Boem. 677, 10.
- s. Wenceslaus, Wenczeslaus, Wenezlaus, Wacezlaus, Vencezlaus, Guencezlaus mart., I. dux Bohem., fil. Wratislai I. ducis 38, 39, 1, 43, 15, 178, 15, 749, 10, 750, 25; corpus 38, 30; reliquiae 482, 20, 771, 40 (Vincelai).
- Wenceslaus II. dux Bohem., (fil. Zobeislai I. ducis) 41, 5.
- Wenceslaus, Wentzeslaus, Watzlaw I. rex Bohem., fil. Odackari Primizl I. regis 4, 25, 34, 5, 41, 42, 1, 43, 20, 682, 15, 690, 1, 692, 1; uxor: Conegundis; liberi: Primizl Ottakar II. rex, Wladizlaus (marchio Morav.), Beatrix.
- Wenceslaus, Wenczeslaus, Wenezlaus, Wentzlaus II. rex Bohem., fil. Ottacari II. regis 42, 40, 43, 25, 414, 421, 15, 422, 10, 423, 5, 431, 437, 438, 5, 633, 35, 634, 641, 646, 647, 1, 670, 35, 671, 10, 673, 30 (Wentzlaus), 674, 10, 681, 700, 40, 701, 20, 703 (Wentzeslaus); uxores: Iutta, Elisabeth; liberi: Boleslaus III. (*perperam* Boleslaus), (Elisabeth).
- (Wenceslaus III.) rex Bohem. et Ungar., *perperam* Boleslaus, fil. Wenczelai II. regis 437, 646.
- Wenceslaus, Wencelaus fil. Bolizlai II. ducis Bohem. 38, 40.
- (Wenceslaus) *perperam* Wlatizlaus, fil. Zuatopluk (ducis Bohem.) 40, 40.
- Wendelstein, der, castrum, *Wendelstein ad Unstrut fl.* (pr. Rb. Merseburg, Kr. Querfurt) 453, 35.
- Wenia v. Wienna.
- Wenigen-Lupnitz v. Luppenze.
- Wentzlaus, Wentzeslaus, Wenzlaus v. Wenceslaus.
- Wephlaria, Wesflaria civ., *Wetzlar ad Lahn fl.* 419, 10, 632, 30. — Wethflarienses 102, 5.
- de Werben, *Werben* (pr. Rb. Magdeburg, Kr. Osterburg), comes: Theodericus.
- Werchin villa parroch., *Verchain-Maugré* (frz. dép. Nord, arr. Valenciennes, cant. Valenciennes-Sud) 238, 35.
- Werchin villa parroch., *Warchin* (belg. Prov. Hennegau, arr. et cant. Tournai) 238, 15; Werchin 304, 15.
- Werchiniel, Werchinoel villa parroch. in decanatu Haspr. 238.
- Werchusen v. Werichusen.
- Werzeburg, Werenzenborg v. Herbipolis.
- Werda (civ.), *Kaiserswerth* (pr. Rb. et Kr. Düsseldorf) 32, 20.
- Werde, *Donauwörth* (bayr. Rb. Schwaben) 722, 30; eccl.: S. Crucis.
- Werdenense monast., *Werden* (pr. Rb. Düsseldorf, Kr. Essen) 488, 10; Werdenensis abbas: Theodericus.
- Werdmundus acolitus dioc. Frising. 761, 20.
- Werdunensis v. Verdensis ep.
- Werechin v. Werchin.
- Werenherus v. Wernherus.
- Weretha villa, *Fréthun* (frz. dép. Pas-de-Calais, arr. Boulogne, cant. Calais) 819, 30.
- Werichhusen, Werchusen castrum Thur., *Werningshausen* (thür. Gb. Gotha, nunc Kr. Weimar) 461, 30, 467, 30, 468, 25.
- Werinperht acol. et subdiac. dioc. Frising. 761, 20.
- Werinza (fl.), *Wörnitz fl.*, qui in Danubium fl. influit 740, 35.
- Werla, Werle castrum Slav., *Werle ad Warnow fl.* (Mecklenburg, inter Bülow et Schwaan) 19, 25, 27, 10, 31, 25; de W. dom.: Nicolaus I., Henricus I., Iohannes I.
- de Werle, *Werl* (pr. Rb. Arnsberg, Kr. Soest): Gisela imperatrix.
- Wermundus fidelis Lotharii II. regis Lotharing. 178, 45.
- Wernherus, Wernerus, Werenherus, Wernher, Wernhardus, Warinharius, Garnerus, Garnerius.** — Cf. Weccelo.
- Wernherus, Wernerus archiep. Mogunt., praepos. S. Martini eccl. Mogunt. 42, 10, 400, 401, 10, 406, 35, 410, 30, 411, 414, 5, 415, 15, 417, 30, 418, 622, 10, 623, 1, 626, 45, 629, 630, 5, 632.
- Werenherus II. ep. Argentin. 924, 1.
- (Wernherus) ep. Coln. (*fortasse* Culm.) 421, 10, 633, 35.
- Werenherus ep. Merseburg. 911, 35, 925, 10—927, 25; fr.: Morecho.
- Garnerus ep. Trec. 242, 5.
- (Wernherus) abbas (Corbeien.) 882.
- Wernherus I. abbas monast. S. Petri Erford., mon. Hirsau. 362, 365, 25, 488, 30.
- Wernherus II. abbas et mon. monast. S. Petri Erford. 366, 10, 367, 1, 488, 30.
- Wernerus sacerdos et capellanus de Martpurg 611, 10.
- Wernherus, Werenherus mon. Paulinae cellae, fil. Odalrici et s. Paulinae 920, 15—922, 25, 924, 925, 5, 931, 35—934, 30.
- Wernherus, Wernher de Pomuk, (subprior et) mon. Sar. 694, 25, 695, 1, 700, 20.
- Wernherus de Hornecke, praepos. maioris eccl. Spir. et eccl. Wimpin. 667, 5.
- Wernherus de Alenvelt, praepos. eccl. Wimp. 668, 25.
- Wernherus Baldewini, utriusque iuris doctor Erford. 487.
- Wernerus IV. comes de Veltem, consobrinus Wichmanni archiep. Magd. 15, 30.
- Garnerius, Garnerus (nob. Hanon.) 84, 35, 181, 30, 183; fr.: Rainaldus.
- (Wernhardus de Wolfkerstorf) nob. de Austria 415, 10.
- Warinharius (*unus ex progenitoribus gentis Salicae imperialis*) 801; uxor 801, 5; familia 801, 10; amici 801, 10; ministri 801, 10.
- Werenherus, frater barbatus, fil. Suarzonis 930, 45.
- Wernherus, Wernerus, Wernhardus Bonus servus 419, 633, 701, 15.
- Wernher von Meldingen, mag. cons. Erford. 477, 5.
- Werno praepos. Hildenseim. 952, 25.
- Werno canon. et sacerdos S. Mariae eccl. Novi Operis 952, 35.
- Werra fl., *Werra* 358, 40, 365, 35 (Wirra), 395, 30, 486, 10, 535, 5, 624, 10; *perperam* Wesera 535, 50.
- Wert, 'Werder' locus in flumine Albea (prope Torgau civ.) 536, 5.
- Werterde v. Wirterde.
- Wesdenanstein, locus in Spessart silva 759, 10.
- de Weseborch, *Wiesenburg* (pr. Rb. Potsdam, Kr. Zauch-Belzig), minist.: Gunbertus.
- Wesel v. Wasellienses.
- Wesera v. Wisara.
- Wesflaria v. Wephlaria.
- Westkapelle v. Vestcapellae.
- Westmonasterium in Londoniis, *Westminster* 713, 30.
- Westvali, Westfali 36, 1, 405, 626. — Westvalia 30, 30, 35, 555, 30.
- Wethelingesbach v. Witelesbach.
- Wethflarienses v. Wephlaria.
- Wetterau v. Wederavia.
- Wettin v. Witin.
- Wetzlar v. Wephlaria.
- Wezindorf, *Wetzendorf ad Unstrut fl.* (pr. Rb. Merseburg, Kr. Querfurt) 460, 30; pons 460, 30.
- Whithorn v. Winternensis ep.
- S. Wiberti Mons, *Mont-Saint-Guibert* (belg. Prov. Brabant, arr. Nivelles, cant. Perwez) 233, 20.
- s. (Wiberti), Wigberti ep. reliquiae 484, 40.
- s. (Wibertus), Wicbertus cf. (abbas Fritzlar.) 750, 20; reliquiae 482, 30.
- s. (Wibertus), Guibertus (fundator monast. Gemblac.) 183, 35.
- Wibertus, Wigbertus, Wypertus, Guibertus archiep. Ravenn. v. Clemens (III. anti)papa.
- (Wibertus), Wicpertus ep. Hildesheim. 944, 15.
- (Wibertus), Wicbertus, Wigbertus, Wicpertus marchio (Misn. et Orient.), comes (de Groitzsch) 360, 1, 361, 529, 30, 530, 5, 531, 10, 1331, 10; mon. Pegav. 361, 30; fil.: (Henricus III. marchio Orient.).
- (Wibertus), Guibertus, fil. Pagani de Montereale 1475, 20.
- Wiboldus praepos. Camerae. 862, 5.
- Wibpin v. Winpina.
- Wicbertus v. Wibertus.
- (Wicboldus) archiep. Colon. 434, 642, 673, 25.
- Wicelo v. Weccelo.
- Wicense v. Wizenze.
- Wicfredus v. Wigfridus.
- Wichardus abbas Reinhersborn. 583.
- Wichardus de Tyrna 686, 20.
- Wichmannus, Wigmannus, Wichemannes, Wicmannus.**
- Wichmannus, Wigmannus archiep. Magdeburg., (*antea* ep. Cie.), fil. Geronis com. de Seburg 15, 30, 30, 25, 31, 45 (Wichemannes), 35, 35, 36, 10, 367, 5 (Wicmannus), 374, 1, 377, 1, 536, 539, 20, 540.
- Wichmannus, Wigmannus comes de Saxonia 523, 20, 531, 1; uxor: Cunigunda.
- Wichmannus comes, fil. Hugonis 517, 518, 1.

- Wichmannus nob. de Frekense 949, 1. 950, 25. 951.
- Wicpertus v. Wibertus.
- Wiczeleyben v. Witzeleyben.
- Wiezenburg mons *prope Tunzenhausen villam situs* (pr. Rb. Erfurt, Kr. Weissensee) 581, 10.
- de Wyda, Weida (thür. Gb. Weimar, Kr. Neustadt ad Orlam fl., nunc Kr. Gera): (Heinricus IV.), (Heinricus V.).
- de Wida illi 42, 5.
- Widogovo (vasallus Spir. ep.) 779, 10.
- Widekindus, Widikindus, Witikindus, Witikint.**
- (Widekindus) ep. Osnaburg. 404, 5.
- Witikindus mon. Corb. 9, 35; historia Saxonica 9, 35.
- Widikindus, Witikint dux Sax. 8, 1. 879, 20 (rex).
- Widekindus de Wulferbutle ministerialis 22, 30. 23; filiae 23, 15.
- de Widen, Wyden, Wied (pr. Rb. Coblenz, Kr. Neuwied), comes: Georgius.
- Widenesol, *das hohe Sohl prope Flörsbach* (pr. Rb. Cassel, Kr. Gelnhausen) 759, 45.
- Widikindus v. Widekindus.
- Wido, Wydo, Widolus v. Guido.
- Widricus abbas Cell. 187, 25.
- (Widricus?) abbas Walciodor. monast. 1382, 5.
- Widricus de Waleicurte 908, 15.
- Wie, Wye civ., opp., castrum, *Wiehe ad Unstrut fl.* (pr. Rb. Merseburg, Kr. Eckartsberga) 391, 15. 441, 30. 453, 35. 461, 25. 462, 40. 467, 15. 470, 5. 613, 45. 649, 40; de W. comes: Albertus.
- Wied v. Widen.
- Wienhausen v. Winhusen.
- Wienna, Wigenna, Winensis civ. Austr., *Wien* 414, 1. 415. 417, 10. 670; cives 670, 20; *fortasse etiam* Wenia 742, 10.
- Wieres villa parroch., *Wiers* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Péruwelz) 238, 20.
- Wiesen v. Wisun.
- Wiesenburg v. Weseborch.
- Wigandus, Wygandus mon. Sar. 692. 694, 40. 695, 1. 702.
- Wigandus mon. Sar. 702, 5.
- Wigbertus v. Wibertus.
- Wigenna v. Wienna.
- Wigericus primicerius S. Stephani monast. Met. 895, 5.
- Wigfridus archiep. Colon. 8, 40.
- (Wigfridus), Wicfredus ep. Bonon. 816. 819, 20.
- Wigheries villa parroch., *Wignehies* (frz. dép. Nord, arr. Avesnes, cant. Trélon) 238, 5.
- Wigmannus v. Wichmannus.
- Wigorniensis (*Worcester ad Severn fl., England*) ep.: Willermus de Gaynesburg.
- Wihéries v. Weheries.
- Willboldus v. Williboldus.
- Wilbrandus, Willebrandus, Willibrandus archiep. Magdeburg., comes de Kevernburg, fil. Guntheri IV. (II.) com. 33. 559, 10. 619, 40.
- Wilbrandus comes de Halremunt 36, 1.
- Wildeck v. Willeke.
- Wilfildis v. Wulfhildis.
- Wilhemitarum heremitarum ordo 355, 10.
- Willhelmus, Wilihelmus, Willermus, Willermus, Willehelmus, Willihalm, Willaumes, Willermus, Guillelm, Guillelmus, Guilihelmus.**
- Willhelmus, Willermus, Willermus, Willehelmus, Guillelmus rex Rom., II. comes Holland., Zeland., Fris. 27, 10. 30, 5. 31, 10. 305. 309, 15. 314. 316. 318. 320, 20. 324, 10—331, 10. 334. 399. 465, 25. 621; imp. 316, 35. 320, 20. 326, 35—328, 15. 330, 5; rex Alamann. 329, 20; leopardus marinus 98, 10; aper, capud ornatum gemmis auro altum ferens 103, 5; uxor: Elizabeth; fil.: Florentius V. comes Holland.; soror: Aelis.
- Guillelmus I. rex Angl., comes Rotomag. 171, 15. 188, 40. 196, 1.
- Willhelmus (I. rex) Siculus 15, 35.
- Guillelmus archiep. Antibir. 1484, 20.
- Willhelmus archiep. Mogunt., fil. Ottonis I. imp. Rom. 8, 40.
- Willermus archiep. Rem. 239, 15. 276, 5. (Guillelmus II.) archiep. Rem. 302, 30.
- Wilihelmus I. ep. Aretin. 1440, 5.
- Guillelmus II. ep. Aretin. 1441, 1.
- (Guillelmus) ep. Autissiod. 264, 10.
- Guillelmus de Hanonia, I. ep. Camerac. 157, 30.
- Willermus, Guillelmus de Auxonio, II. ep. Camerac., fil. Iohannis de Avesnis 157, 35. 305, 20.
- Willhelmus, Willehelmus ep. Havelberg. 390, 5. 391, 5. 392, 25. 393, 40. 395, 5. 483, 35. 484, 5. 485, 30.
- Willhelmus ep. Lubus. 34, 45.
- (Willhelmus I.) ep. Strasburg. 873, 25.
- Willelmus de Gaynesburg, ep. Wigorn., fr. Minor., lector curie 715, 25.
- (Willhelmus de Bello-ioco) mag. Templ. 424, 25. 635, 15.
- (Willhelmus Carnotensis) mag. Templ. 388, 35. 593, 50.
- Guillelmus I. abbas Aquicin., abbas S. Amandi 197, 35.
- Guillelmus II. abbas Aquicin. 197, 40.
- Willermus, Guillelmus III. abbas Aquicin. 198.
- Willhelmus abbas (Hirsaug.) 928.
- Guillelmus II. abbas S. Trudonis monast. Hasban. 81, 35. 108, 30. 184. 185, 1; historiae Brabant. 81, 35. 108, 30.
- Willihalm acol., subdiac. dioc. Frising. 761, 20.
- Guillelmus Malmesber. (historiogr.) 141, 25.
- Guillelmus des Mascandio 164, 35. 169; historia 164, 35. 169, 20; cronica 169, 15.
- Guillelmus (de Nangiaco) 81, 30; cronica Franc. 81, 30.
- s. (Willhelmus) Oliv. 277, 1—281, 10.
- Guillelmus, Willaumes fr. Minor, custos S. Quintini eccl. 283.
- Willelmus prior Valcell. cenob. 868, 15.
- Willhelmus I. dux Aquitan. 355, 10.
- Willhelmus (V. dux Aquitan.), princ. Pictav. 520, 35; filia: Agnes.
- Willhelmus, Willehelmus dux Brunswic., fil. Alberti I. ducis 26, 40. 27, 10. 421, 15. 633, 35.
- Willhelmus de Luneburg, fil. Heinrici Leonis ducis Bawar. et Sax. 24, 30. 26. 30, 35. 36, 35; uxor: Helena.
- Willhelmus III. dux Sax. et lantgrav. Thur. 355, 45.
- Willhelmus, Willehelmus palat. comes (Rheni) 365, 45. 535, 10. 936, 40.
- Willhelmus fil. Ottonis lantgrav. Hass. (*immo* Friderici II. lantgr. Thur. march. Misn.) 657, 45.
- Wilielmus III. marchio (de Montferrat) 1033, 1; uxor: Waza.
- Willhelmus marchio (Septentrion.) 521, 30.
- Willelmus III. Puer comes (Burgund.) 1333, 15. 1334, 1.
- Willhelmus, Willehelmus de Anglia, comes Flandr. 362, 15. 531, 30.
- Guillelmus, Willhelmus de Dompnapetra 261, 30. 308, 15. 309. 313. 314, 20; uxor: Margareta II. comitissa Flandr.; filii: Guillelmus, Guido, Iohannes.
- Guillelmus, Willhelmus, Willermus de Dompnapetra, III. comes Flandr., fil. Guillelmi dom. de Dompnapetra et Margaretae comitissae Flandr. 309, 10. 313. 314, 20—319, 35. 325, 10. 326, 15; uxor: Beatrix.
- Willermus fil. Guidonis com. Flandr. 325, 15. 644, 40. 645, 5.
- Guillelmus I. Bonus comes Hanon., III. comes Holland., fil. Iohannis com. 114, 25; liberi: Guillelmus, Margareta, Philippa.
- Guillelmus, Guillelmus II. comes Hanon., IV. comes Holland., fil. Guillelmi I. com. 102, 10. 114, 25.
- Guillelmus V. comes Hanon. et Holland., fil. Ludovici IV. imp. Rom. de Bavaria 114, 25.
- Willhelmus, Willermus, Willehelmus I. comes Holland. 266. 386, 30. 591, 50.
- Willhelmus II. comes Holland. v. Willhelmus rex Rom.
- (Willhelmus II.) comes Iuliac. 37, 1.
- (Willhelmus IV.) comes Iuliac. 404, 10. 417, 15. 629.
- (Willhelmus Longa-spata III.) comes Salisb. 261, 35. 266. 268, 25. 274, 1; fil.: Henricus; fr.: Iohannes rex Angl.
- Guilihelmus comes, qui et Bulgarellus vocatur v. Bulgarellus.
- (Willhelmus V.) castellanus de S. Audomaro 273, 15.
- Guillelmus de Ausnoit 242, 15.
- Willermus Avunculus 263, 1.
- Guillelmus II. li Rous advocaciatus Bethun. 241, 30. 268, 40; uxor: Mehaldis; filii: Robertus, Daniel; fr.: Bartholomeus.
- Willhelmus Bondocharetus (de Nogarreto), miles (Philippi IV.) regis Franc. 715, 20.
- Guillelmus de Cruce, fil. Renialdi mil. 218, 30.
- Guillelmus de le Porkerie 241, 35. 287, 35.
- Guillelmus de Sancto Oberto 225, 10.
- Willermus feodatus de Saltim 217, 40.
- Willelmus (nob. Franc.) 154, 35.
- Wilielmus (nob. Tusc.?) 1443, 5; uxor: Gisla.
- Wilidrud 803, 25.
- Wilihart 803, 25.
- Willaumes v. Willhelmus.
- Willaupuch villa parroch., *Willaupuis* (belg. Prov. Hennegau, arr. Tournai, cant. Leuze) 238, 20.
- Willaupuch villa parroch. in decanatu Avesnensi 238, 5.
- Wille-, Willi-**
- Willibertus 801, 1.
- Williboldus, Willibaldus, Willboldus.**
- s. Williboldi conf. reliquiae 779, 25.

- Wilboldus ep. Camerae. 156, 45.
 Williboldus, Wilboldus abbas Herveld. 371.
 Willibaldus acol., subdiae. dioc. Frising. 761.
 Willebrandus, Willibrandus v. Wilbrandus.
 S. Willibrordi, Wyllibrordi monast. Epternac. v. Efternacum monast.
 S. Willibrordi basilica (Walicrens.) 1371, 5.
 s. Willibrordus, Wyllibrordus, Wylbrordus Clemens ep. (Traiect.) 141, 25 (Guillebrodus). 767, 20, 772, 30—774, 5, 777, 5, 792, 1369, 1370; reliquiae 767, 1, 770, 15, 773, 10, 775, 35, 783, 25, 1370, 1371, 5; corpus 1370, 10; ossa 1369, 30; sanguis 1370, 25; sepulcrum 1369, 1; tumba 1369, 5, 1370, 15; translatio 771, 35; liber vitae eius 773, 15; dies 1369, 1.
 Willicha, Willecha uxor Reynfridi nob. Thur. 529.
 s. Wyllefridi ep. reliquiae 772, 10.
 Willigisus, Willegisus archiep. Mogunt. 757, 30, 758, 5, 1485, 1.
 s. Willehadus, Willihadus ep. (Brem.) 750, 30, 770, 10; reliquiae 482, 25, 764, 20.
 Willelhelmus, Willihalm v. Wilhelmus.
 Willehoult nemus (in Hanonia, prope Chierviensem villam) 322, 5.
 Willekinus (de Holesheim) advocatus Heinrici I. lantgr. Hass. in Wissensee 627.
 Willelmus, Willermus v. Wilhelmus.
 Willimarus ep. Brandenburg. 371, 35.
 Willirat (fortasse canon. Aschaffenburg.) 759, 40.
 Willerstedt v. Wilrestete.
 Willi- v. Wille-.
 Willisvint 803, 20.
 de Wilnowe, Weilnau (pr. Rb. Wiesbaden, Kr. Usingen), nob.: (Heinricus I.).
 Wilpe eccl., Wilp (niederl. Prov. Overijssel) 792, 15, 794, 795, 1; oratorium 792, 15.
 Wilphildis v. Wulphildis.
 Wilrestete castrum, Willerstedt (thür. Gb. et Kr. Weimar) 461, 25, 467, 20.
 Wiltbalt 803, 20.
 Wiltecke castrum, Wildeck, cuius rudera prope Höneberg (pr. Rb. Cassel, Kr. Rotenburg) exstant 635, 45.
 Wiltenburch v. Traiectum castrum.
 Wilzi v. Winidi.
 Wimar, Wymar, Wimaria civ., villa, castrum, Weimar ad Ilm fl. (Thüringen) 395, 20, 433, 25, 441, 30, 442, 15, 453, 40, 523, 25, 587, 20, 618, 20, 642, 60, 649, 650, 55; de W. com.: Udalricus II., Hermannus IV., Fridericus III., Hermannus V.
 Wimpinensis, Wimppinensis, Wimpfen v. Winpina.
 Winceburg, Wincenbure, Wincenburg v. Winzinburg.
 Wincestria (civ.), Winchester (engl. Ct. Hampshire) 273, 25; (Wintoniensis) ep.: s. Aedelwaldus (Ethelwoldus).
 Wincinburg, Winczenborg, Winczenburg v. Winzinburg.
 Windisch-Holzhausen v. Holzhäsin.
 Winensis civ. v. Vienna.
 Winfridus v. Bonifatius.
 Winhusen monast., Wienhausen (pr. Rb. Lüneburg, Kr. Celle) 26, 10.
 Wini v. s. Lebuinus.
 Winidharius abbas (Elevang.) 1349, 1.
 Winidi, qui dicuntur Wilzi 734, 30. — Cf. Slavi.
 S. Winnoci eccl. Berg. 820, 10.
 (s.) Winocus 125, 1.
 Winocus de Hondescoten 242, 1, 287, 30.
 Winpina, Wibpin, Wimpinensis urbs, civ., Wimpfen ad Neckar fl. (hess. Prov. Starkenburg) 661, 15, 662, 667, 25, 675, 5, 676, 40, 677; Cornelia urbs, opp. 661, 20, 662, 677, 20; cives 662, 15, 677, 5; Wimpinensis, Wypinensis eccl. 661, 5, 665, 30—677, 5; monast. 665, 666, 20, 668, 25, 669, 25, 670, 25; archidiaconatus 673, 10; capitulum 673, 20; summum altare 668, 25; eccl.: S. Petri; capella: S. Katherinae; altaria: S. Crucis, S. Eucharii, S. Mariae, S. Nicolai; Wimpinenses praepos.: Wernherus de Hornecke, Wernherus de Alenvelt, Engelhardus de Winsperg; decani: Conradus, Burkardus, Gerlacus de Bettingen, Richardus de Ditsenheim; archidiae.: Dytherus, Heinricus; rector scol.: Heinricus; canon.: Gerhardus. — Wimpinensis, Wimppinensis vallis 676, 677, 5; Wypinensis cronica 677, 20.
 Winricus, Vinricus abbas Sar. et Elbrac., mon. de Waltsachsen 692, 45, 693, 50, 696, 1—699, 30, 702, 1, 705.
 Wynseburch v. Winzinburg.
 de Winsperg, Weinsberg (württ. Neckarkreis): Engelhardus praepos. Wimpin.
 Wintberc, Wintberg castrum, olim in monte Hausberg prope Jena situm 436, 40, 475, 645, 25.
 de Winterin, immo Wavrin (frz. dép. Nord, arr. Lille, cant. Haubourdin): Gossuinus.
 Winterstein, Wintirstein castrum, Wintenstein ad Emse fl. (thür. Gb. et Kr. Gotha) 438, 25, 647, 20.
 Winzinburg, Wincinburg, Winceburg, Wincenbure, Wincenburg, Winczenborg, Winczenburg, Wynseburch castrum, Winzenburg, cuius rudera ad Leine fl. prope Alfeld (pr. Rb. Hildesheim) exstant 361, 20, 362, 45, 367, 10, 531, 10, 532, 536, 20, 952, 10; com.: Hermannus I. lantgr. Thur., Hermannus II. lantgr. Thur.
 Wipeche, Wypech v. Vitpeche.
 Wypertus v. Wibertus.
 Wippera, Wippra ad Wipper fl. (pr. Rb. Merseburg, Mansfelder Bergkreis) 520, 20; de W. dom.: Lodewicus.
 Wirceburg, Wirceburg, Wirzeburg, Wirzburg v. Herbipolis.
 (Wiredus) abbas S. Huberti abbat. (in Maroilles) 203.
 Wiricus mon. Sar. 692.
 Wironensis v. Veronensis.
 s. Wironis conf. reliquiae 769, 5.
 Wirpik uxor Conradi I. ducis Bohem. 39, 35.
 Wirra v. Werra.
 Wirtenberg (castrum), Württemberg olim super villam Rothenberg (württ. Neckarkreis, prope Cannstatt) situm 676, 40; capella: S. Nicolai?; de W. comes: Ulricus.
 de Wirterde, Werterde, Witterda (pr. Rb. et Kr. Erfurt): Heinricus (Fridericus).
 Wirtzburg, Wirtziburg, Wirtzpurg, Wirzeburch etc. v. Herbipolis.
 Wisara (fl.), Weser 374, 5; Wisura 793; Wisera 941, 15; Wesera (potius Werra) 535, 50.
 Wyschehrad, Wisegradensis eccl. v. Wisegrad.
 Wisigothi, Wisigoti, Wisigothae 115, 25 (Visigothi). 116, 5, 117; reges: Frithgerus, Alaricus I., Theodericus II., Eoricus, Alaricus II., Amalricus. — Cf. Gothi.
 Wisilius abbas Brül., cellerarius S. Emmerammi monast. Ratisbon. 829, 40.
 Wisowitz (monast.), Wisowitz ad Drzewnika fl. (mähr. G. et Pol.-B. Ung.-Hradisch) 691, 1.
 Wispach (villa), fortasse Fischbach ad Hörsel fl. (thür. Kr. Eisenach, prope Eisenach) 622, 10.
 Wisegrad urbs, opp., Wyschehrad (hodie pars Pragae urbis) 38, 39; Wisegradensis, Wisegradensis eccl. 38, 10, 40, 35; monast. 39; camera ducis 38, 10; (praefectus urbis): Fabianus.
 Wissense v. Wizenze.
 Wissenvels civ., castrum, Weißenfels ad Saale fl. (pr. Rb. Merseburg) 453, 25, 454, 5, 551, 15, 598, 25, 654; cf. Wunnenfels.
 Wistasses Davions 244, 40; fr.: Iohannes. — Cf. Eustacius.
 Wistassia filia (Hugonis IV.) com. S. Pauli 205, 25; Eustachia 228, 40.
 Wisun (villa), Wiesen (bayr. Rb. Unterfranken, Ba. Lohr) 759, 10.
 Wisura v. Wisara.
 Witzenhusin municio, Witzzenhausen ad Werra fl. (pr. Rb. Cassel) 602, 30, 624, 10.
 Witego v. Witigo.
 de Witelesbach, Witelingeback, Witelingesbach, Witlespach, Wedelungsbach, Wethelingesbach, Wittelsbach (bayr. Rb. Oberbayern, Ba. Aichach), com.: Otto VIII. comes palat. Bavar.
 Witelo abbas S. Petri monast. Erford., praepos. de Gelingen 378, 45, 389, 35, 488, 45, 725, 15; perperam Wecelo 488, 35.
 Winternensis (Whithorn-Galloway, schott. Ct. Wigtown) ep.: Wecelo.
 Within v. Witin.
 (Witigo), Witego ep. Misn., praepos. Northus., canon. Erford. 403, 35, 421, 10, 426, 25, 633, 35.
 Witigo, Witgo, Witko de Swabniz 697, 35, 703, 707, 5; uxor: Agnes; fil.: Botscho; fr.: Rewissch.
 Witikindus, Witikint v. Widekindus.
 Witolingesbach v. Witelesbach.
 Witin castrum, Wettin (pr. Rb. Merseburg, Saalkreis) 402, 10, 465, 30 (Witthin). 623, 35; de W. comes: Conradus I. marchio Misn.
 Witko v. Witigo.
 Witlespach v. Witelesbach.
 Witozlav, Watozlav dux Bohem. 38, 10, 43, 10.
 Wittelsbach v. Witelesbach.
 Wittenbure, Vittenbure, Vittenbere (villa), Wittenburg prope Elze (pr. Rb. Hildesheim, Kr. Gronau) 763, 765, 1.
 Wittenvelt (villa), Wittenfeld (pr. Rb. Osnabrück, Kr. Bersenbrück) 879, 5.
 Witterda v. Wirterde.
 de Witzeleyben, Wiczeleyben, Witzleben (thür. Gb. Sondershausen, Kr. Arnstadt) miles 461, 25, 467, 20.
 Witzzenhausen v. Witzenhusin.
 Wizelinus v. Vizelinus.

Wizenburch civ., *Weissenburg* (*Unterelsaß*) 1342; *Leucopolitana* civ., quae et Wizenburch 1342, 10.

Wizense, Wizzense, Wizzensee, Wissen-
se, Wicense civ., castrum, *Weissensee*
(*pr. Rb. Erfurt*) 36, 50. 379. 397, 10.
435, 5. 463, 1. 470, 10. 619, 30. 624,
15. 627. 633, 20. 644; *Albus-lacus*,
Lacus urbs, civ., castellum 383.
538, 25. 551, 10. 567. 568. 580, 10.
581.

Wizlaus II. dom. (princeps) Rug. 27,
10. 31, 15; filii et filiae 27, 10; uxor:
Agnes.

Wladivoy dux Bohem. 43, 20.

Wladizlaus, Wadizlaus.

Wladizlaus, Wadizlaus I. dux Bohem.,
fil. Wratislai II. ducis et regis 39,
15. 40. 43, 10; liberi: Wladizlaus II.,
(Theobaldus I.), (Heinricus), Zua-
tava.

Wladizlaus, Wadizlaus II. dux, rex
Bohem., fil. Wladizlai I. ducis 14, 40.
15, 25. 40. 41, 1. 43, 15. 371, 35 (*La-
dislaus*). 532, 20; uxor: Iutta; filii:
Fridericus dux, Odackarus I. rex,
Wladizlaus Henricus.

Wladizlaus, Wadizlaus (Henricus) dux
(marchio) Moraw., fil. Wladizlai II.
ducis Bohem. 41.

Wladizlaus marchio Moraw., fil. Odak-
kari Primizl I. regis Bohem. 41, 20.

Wladizlaus, Wadizlaus (marchio Mo-
raw.), fil. Wencezlai I. regis Bohem.
41, 30; uxor: Gerthrudis.

Wladizlaus, Wadizlaus I. dux Polon.,
fil. Kazimiri I. ducis 38, 55. 39.

(Wladizlaus Laskonogi), Zloslaus dux
Polon. 601. 602.

Wlatizlaus v. Wencezlai fil. Zuato-
pluk ducis Bohem.

s. Wlganuis, s. Wlmarus v. s. Vulga-
nius, s. Volmarus.

Wodecq v. Waudeke.

Wodelbrat (*fortasse* canon. Aschaffen-
burg.) 759, 40.

Wölpe v. Welpia.

Wörnitz v. Werinza.

Woesten v. de le Gastine.

Wogen dux Bohem. 38, 10. 43, 10.

Woldemarus, Waldemarus.

Woldemarus I. rex Dan. 15. 26, 15.
35. 36, 10; filia sponsa Friderici V.
ducis Suev. 35, 30; liberi: Kanutus
VI. rex, Woldemarus II. rex, Helena,
(Sophia).

Woldemarus II. rex Dan., fil. Wolde-
mari I. regis 29, 5. 30, 35. 33, 40.
390, 5. 598, 15; liberi: Erichus V.
rex, Abel rex, Sophia.

Woldemarus, Waldemarus marchio
Brandenburg. 444, 35—446, 5. 469,
20. 651. 674, 30; soror: (Agnes).

Wolfenbüttel v. Wulferbutle.

Wolferamus v. Wolframus.

Wolff v. Wolf.

s. Wolfgangus, Wolfgangus ep. Ratis-
pon., cf. 486, 45. 521, 15. 824, 40; reli-
quiae 482, 25. 787, 25.

Wolfgari 803, 25.

(Wolfgerus) patr. Aquilien. 380, 10.
571, 25. 574, 15.

(Wolffhardus) de Tyrna 686, 20; fr.:
(Walterus).

(de Wolfradeshusen), *Wolfrathshausen*
(*bayr. Rb. Oberbayern, Ba. München*
II), comes: Otto.

Wolfradus mon. Reinersborn. 630, 15.

Wolfradus archicapellanus Wirceburg.
515, 10.

Wolfradus comes de Veringen 774, 40;
uxor: Hiltruda; fil.: Luipaldus.

Wolfradus armiger de Helmeſtat 672, 1.

Wolframus ep. Herbipol. 460, 5.

Wolframus, Wolferamus de Eschin-
bach, mag. in cantilenis 571, 40.
573. 574.

(Wolframus), Wolframmus nob. de
Pübenchirchen 786, 45.

(Wolframus), Wolfframus Schad 676, 35.

Wolfskele: Otto.

Wolgmarus, Wolmarus v. Folcmarus.

Wolmerſtede caſtrum, *Wolmirstedt* (*pr.*
Rb. Magdeburg) 33, 1.

Wolsene fl., *Welse*, qui in *Oderam* influit
(*prope Schwedt* civ.) 33, 15.

Woltherus v. Walterus.

Woltom fl., *Moldau*, qui in *Albim*
influit 38, 10.

Wolwardus v. Volwardus.

Wonesberch mons inter Bononiam et
Weretham 819, 30.

Worceſter v. Wigornienſis ep.

Wormacia urbs, *Worms ad Rhenum* fl.
10, 20. 12, 25. 326, 30. 357, 5. 361.
366, 1. 367, 25. 376, 30. 377, 1. 380, 15.
432. 535, 15 (*Wormis*). 536, 30. 571, 30.
641. 672. 754, 10. 777, 40 (*Wormatia*).
1331; *Guandia* 1205, 5; campi 1331,
15; *Wormaciensis*, *Wormatiensis* eccl.
378, 30. 664, 40. 673, 10; palatium 777,
15; aula 777, 15; capella palatii 777;
clerus 777, 30; populus 777, 30; ur-
bani 1331, 15; *Guormacensis* pagus
755, 15. 756; *Wormaciensis* pagus
798, 45; eccl.: S. Petri; *Worma-
cienses*, *Wormatienses*, *Wurmaciens-
es* ep.: *Crudolfus fabul.*, *Dietma-
rus*, Anno, Burchardus I. *perperam*
Bernhardus, *Arnoldus* I., *Adelbertus*,
Burchardus (*Bucco*) II., *Cunradus* II.,
Heinricus I., *Lupoldus*, *Heinricus* II.;
praepos.: *Gumbertus*, *Guntherus*,
Heinricus de *Duna*; *sacerdos*:
Berathram.

Wratislaus, Vratisslaus.

Wratislaus almus, I. dux Bohem., fil.
Borivoy I. ducis 38. 43, 15; uxor:
Dragomir; filii: s. Wencezlai I.,
Bolizlaus I.

Wratislaus, Wratislay, Vratisslaus II.
dux, rex Bohem. et Polon., fil. Bra-
cezlai I. ducis Bohem. 10, 35. 38, 55
—40, 35. 43, 5; uxores: *Adelhey*,
Zuatava; liberi: *Iudita*, *Ludmila*,
Bracezlai II., *Borivoy* II., *Wladiz-
laus* I., *Zobezlaus* I., *Wratislaus*,
Bolizlaus.

Wratislaus fil. Wratislai II. ducis,
regis Bohem. 39, 15.

Wratislaus dux partis Polonie (*Lu-
czan.*) 38, 15.

Wratislaus dux Moraw. (*Brunn.*), fil.
Odelrici ducis 40; uxor 40, 45.

Wratislavia urbs, *Breslau* 34, 45. 38,
15. 39, 35; monast.: S. *Clarae*; *Wra-
tislaviensis*, *Wradeslaviensis* episco-
patus 404, 1. 625, 20; *Wratislaviensis*
ep.: *Thomas* II.

(*Wsewolod* I.) rex Rusc. (princ. *Ki-
jow.*) 527, 5; filia: (*Adelheidis*).

Württemberg v. Wirtenberg.

Würzburg v. Herbipolis.

Wulf vir nob. 37, 5; fil. 37, 5.

de Wulferbutle, *Wolfenbüttel* (*Braun-
schweig*): *Widekindus*.

(*Wulfhildis*) filia (*immo* soror *Magni*)
regis Dan., uxor *Ordolfi* ducis Sax.
28, 45.

(*Wulfhildis*), *Wilphildis*, *Wilfildis* filia
Magni ducis Sax., uxor *Heinrici*
Nigri ducis Bawar. 23. 28, 50. 29, 30.
32, 10.

Wulfoaldus v. Gulfoaldus.

Wulpen v. Vulpes insula.

Wunnenfels castrum Thur. *fortasse*
perperam pro *Wissenvels* 553.

Wurmaciensis v. Wormacia.

Wy- v. Wi-.

Wylbrordus v. Willibrordus.

X.

Xerses rex (Pers.) 414, 20; cf. *Aswerus*.

Xistus, Xixtus v. Sixtus.

Y v. I.

Z. Cf. S.

Zacharias papa 143, 10. 515, 10. 732,
10; *Zachariae* privilegium 1009, 1.

Zacharias patr. Iherosol. 125, 40.

Zacheus (princ. publicanorum) 517, 1.
525, 15. 767, 10. 817, 20.

Zähringen v. Zaringia.

Zamburus (II. dux Pomerell.) 29, 15;
filia: *Eufemia*.

de Zandern miles 452, 10. 653, 25.

Zantwic portus, *Sandwich ad Stour* fl.
(*engl. Ct. Kent, prope Ramsgate*)
273, 20; *confuse* *Flauwis* 268, 10.

Zara vecchia v. Iadara.

Zaragoza v. Cesaraugustanus ep.

de Zaringia, Zeringe, Zeringen, Cerin-
gen, Sceringe, *Zähringen* (*bad. Kr.*
et Ab. Freiburg), ducis: *Conradus*
(*perperam* *Bertholdus* dux Thur.),
Berchtoldus IV., (*Bertoldus* V.).

Zasa, *Sazawa* fl., qui in *Moldau* fl.
influit 689, 5.

Zauche v. Zucha.

Zeaditi villa, *Staditz* (*böhm. G. Böhm.*
Leipa, Pol.-B. Aussig) 38, 5.

Zciczensis v. Cicensis.

(*Zeimmirn*), *Cymmern* (villa), *Nieder-
zimmern* (*thür. Gb., nunc Kr. Weimar*)
418, 25; *plebanus* 418, 25.

Zeimmirn villa, *Zimmernsupra* (*pr. Rb.*
et Kr. Erfurt) 442, 10; *Cymmern* 649,
50; *Czimmern* 477, 35.

de (*Zeimmirn*), *Cimmirn*, *Czimern*:
Hugo consul *Erford*, *Theodericus* II.
abbas S. Petri monast. *Erford*.

Zcinke civis *Erford*. 450, 30.

Zebedem fr. (*Nethimer*) regis (*Pru-
ten.*) 1365, 20.

s. *Zebedeus*: reliquiae 972, 20; *Zebedei*:
Iacobus.

Zedlitz monast., *Sedletz* (*Böhmen, G.*
Prag, prope Kuttenberg) 693. 694.
701, 1; de Z. abbas: *Cristanus*;
mon.: *Walthelmus*, *Adam*.

Zeeland v. Zelandia.

Zeerichzee villa, *Zierikzee* (*Duiveland*,
niederl. Prov. Zeeland) 84, 20.

Zeitz v. Cicensis eccl.

Zelandia, Zellandia, *Zeeland* (*Nieder-
lande*) 84. 88, 25. 115. 271, 1 (*Ze-
landa*). 305. 314, 20. 315, 35. 316, 15.
325; comes: *Iohannes* II.; de Z.:
Willermus rex Rom.; cf. *Maritima*
regio.

Zell, Zelle v. Cella.

Zella-Mehlis v. S. Blasii cella.

(*Zenco*), *Scenko* (de *Budissin* sive de
Cebowitz) 686, 25.

Zenco dom. in *Mesirich* 686, 25.

(*Zenki*) rex *Damasc.* (*potius* princ. de
Mosul) 14, 30.

- s. Zenonis reliquiae 482, 20. 783, 20. 972, 15.
 Zeno imp. (Constantinop.) 121. 122; soror 121, 35. 122, 35; nepotes ex sorore *fabul.*: Ausbertus, Waubertus.
 Zenobius presb. Broz. 1103, 15.
 Zeringe, Zeringen v. Zaringia.
 Zestriae, *Chester ad Dee fl. (Mittel-England)*, comes: (Reinulfus).
 Ziczo v. Siczo.
 Ziegenhain v. Cegenhain.
 Zierikzee v. Zeerichzee.
 Zigeler praepos. S. Augustini claustrum Erford. 460; concubina 460, 20.
 Zigerus v. Sigerus.
 Zimmern, Zimmernsupra v. Zeimmirn.
 Zirapte v. Sarapti mons.
 Zlambor comes de Psow castello 38, 20; filia: Lyudymila.
 Zlauco abbas in Ozzec monast. 683. 684, 40. 689.
 Zloslaus v. Wladizlaus.
 Zmilnheim v. Wisowitz claustrum.
 Zmilo fil. Botschonis com. de Bernek 682, 40. 691, 5. 693, 35. 697. 707; uxor: (Anna); fr.: Gerhardus; soror: Agnes.
 Zmilo dom. Luchtenburg. et de Brot 682. 688, 25. 689, 40. 695, 5. 697, 40. 698, 1. 703, 20; uxor: Elizabeth; filii: Zmilo, Heyman, (Heinricus), (Ulricus), (Raimundus).
 Zmilo fil. Zmilonis dom. de Luchtenbure 683, 1.
 Zmilo (de Obrany), fil. Gerhards 681, 25. 699, 20. 704. 707; uxor: Anna; fr.: Botscho; sorores: Eufemia, Agnes.
 Zmilo de Strsilicz 690; fr.: Botscho, Cono, Nicolaus.
 Znoym, Znoyme civ., *Znaim ad Thaya fl. (Mähren)* 606. 687, 20; de Z. castellanus: Botscho.
 Zober mons, *Zober mons (Tschecho-Slowakei, G. Neutra, prope Neutra civ.)* 38, 20; heremitae 38, 20.
 Zobezaus, Zobezaus I., II. dux Boem. v. Udalricus I., II. dux Boem.
 (Zobezaus) fil. Dypoldi II. ducis Bohem. 566, 30.
 Zobor v. Zober.
 de Zomereghem, Zoemerghem, *Zomereghem (belg. Prov. Ostflandern, arr. Gent)*: Iohannes Curatus.
 in Zonia iuxta Bruxellam monast.: S. Pauli dicti Rubeevallis.
 Zophritter: Conradus prebendarius Wimp.
 Zosimus v. Zozimus.
 Zotan (princ. Avar.) 736, 10. 737, 10.
 s. Zotici mart. reliquiae 783, 20.
 Zottegem v. Sotenghien.
 Zozimus (Zosimus papa) 116, 25.
 Zpitigneus v. Spitigneus.
 Zraphela v. Scrappelewe.
 Zribia, quae nunc marchia Misnensis dicitur 39, 25.
 Zscheiplitz v. Schiplitz.
 de Zuannburg et de Sarburg comitum genus 535, 45.
 Zuatava regina Bohem., filia Kazimiri I. ducis Polon., uxor Wratislai II. regis Bohem. 39. 40, 20.
 Zuatava filia Wladizlai I. ducis Bohem., uxor Frederici (com. *fortasse* de Bogen, *perperam*) ducis Bawar. 40, 25.
 Zuatopluk (Swatopluk) rex Morav. 38; filii: (Moimir), (Zuatopluk).
 (Zuatopluk) fil. Zuatopluk regis Morav. 38, 20.
 Zuatopluk (Swatopluk) dux Bohem., fil. Ottonis I. ducis Morav. (*perperam* Wratislai regis) 39, 30. 40. 43, 10; uxor: (Hidda); fil.: Henricus.
 Zucha, *Zauche (terra Brandenburg.)* 31, 40.
 Zuerinensis v. Swerin.
 Zuglio v. S. Petrus de Iulio.
 Zwanine: Petrus.
 Zwentibold v. Czendeboldus.
 Zwerin, Zwirin v. Swerin.
 de Zwethrin, *fortasse Zeuthen (bad. Kr. Karlsruhe, Ab. Bruchsal)*: Reynardus mag. in cantilenis.
 Zwickowe civ. regni, *Zwickau (Sachsen)* 441, 5. 649, 20.
 Zwittau v. Sitavia.

ADDENDA AD INDICEM NOMINUM.

A.

- Aaron 279, 10. 1208, 30. 1211. 1233, 15. 1249, 25; fr.: Moyses.
 Abacuc (Habacuc) proph. 80, 35. 964, 30.
 Abdias proph. 80, 35.
 Abel v. Habel.
 Abiathar (sacerd. Iud.) 1208, 20.
 Abiron 1230, 25. 1233, 20.
 Abraham (patr.) 140, 25. 381, 35; Abraham 81, 1; uxor: Sara.
 Absalon fil. David regis (Iud.) 214, 35. 1198, 15. 1269, 5.
 Adam (primus homo) 1161, 15. 1214, 50. 1219, 50.
 Adonias (fil. David regis Iud.) 1208, 25.
 Agabus proph. 1037, 25.
 Aggeus proph. 80, 35.
 Agyon oros, *Athos promontorium Chalcidicae* 1128, 10.
 Amalec, *gens Palaestinae* 1279, 10.
 Amos proph. 80, 30.
 Ananias 1191, 45. 1261, 20; uxor: Saphira.
 Andreas abbas S. Fidelis monast. Strum., *corrigere*: 1049. 1050. 1072—1075. 1076, 25. 1077, 1; monachus Vallumbros. 1050, 40. 1072, 35; discipulus Iohannis abb. Vallumbros. 1050, 35.
 Aristotiles: Politica 85, 5.
 Asaph auctor psalmorum 81, 1.
 Aser fil. Iacob 84, 20.
 Athan (Ethan) auctor psalmorum 81, 1.
 Athos v. Agyon oros.
 Aurora uxor Tytoni 849, 10.

B.

- Baal (deus) 1240, 30.
 Baale, anchilla Rachelis, uxor Iacob (patr.) 84.
 Babylon 1252, 5; Babilonis iatus 1286, 25; Babilonicus lacus 964, 30.
 Barabas (homicida) 1197, 30.
 Baruch (amicus Ieremiae) 82, 35.
 Belial 214, 30. 1036, 1. 1057, 20. 1241, 30; Belyal 578, 10.
 Belyal v. Belial.
 s. Benedictus abbas (Casin.) *lege*: 1118, 40. 1119. 1122, 40 — 1124, 1. 1127, 25 — 1129, 40. 1131. 1133—1139. 1144, 10, et *postea adde*: sepulcrum 1131, 25. 1134. 1136, 40; imago 1138, 25; vigiliae 1132, 35; festivitas 1138, 25.
 Benjamin fil. Iacob 83. 1241, 30. 1275, 25.
 Boos (Boas, maritus Ruth) 86, 25.
 Bootes: Boote signa 1231, 5.

C.

- Caldeus (*Chaldaea*) mos 1280, 30.
 Capharnaum, *Kapernaum, hodie Tel Hum (Galilaea)* 354, 30.
 Catilina (L. Sergius) 1193, 10.
 Cephas v. Petrus.
 Chaldaea v. Caldeus mos.
 Chore tres filii, auctores psalmorum 81, 1.
 Colocensium (*Colossae Asiae min.*) eccl. 83, 5.
 Constantinopolis, p. 1526, col. 2, l. 35

- sqq., supplendo corrige imp.*: Arcadius, Theodosius II., Marcianus, Leo I., Zeno, Anastasius I., Iustinianus I., (Iustinus II.), Tiberius II., Mauricius, Focas, Eraclius, Heraclonas, Constantinus IV., Iustinianus II., Leo (Leontius), (Tiberius III.) Absimar, Theodosius III., Leo III., Constantinus V., Leo IV., Constantinus VI., Hiren, Nicephorus I., Stauratius, Michael I., Leo V., Michael II., Theophilus, Michael III., Basilus I., Leo VI., Alexander, Constantinus VII., Romanus I., Romanus II., Nicephorus II., Iohannes I., (Basilus II.), (Constantinus VIII.), Ysac I., Alexius I., (Iohannes II.), (Manuel I.), (Isaac II.), Alexius III., Balduinus I., Henricus, Petrus, Baldwinus II., (Michael VIII. Palaeologus), (Manuel II. Palaeologus); imp. Graec. (de Nicea): Theodorus I., (Iohannes III.).
 Croix, p. 1527, col. 2, l. 76 *dele* mil. *post* de Cruce.
 S. Crucis alt. Epternac.: cf. 771, 15. — Cf. 759, 15 (eccl. in Larihobedun).

D.

- Dagon (deus Philist.) 982, 35.
 Damaris mulier, uxor Dyonisii Ariopagitae 834, 15.
 Dan fil. Iacob 84, 15.
 Daniel proph. 80, 30. 82, 35. 960, 25. 964, 30; Danihel 1169, 25. 1261, 35; Danielis (liber) 79, 10. 84, 45.
 Dathan 1233, 20; Datan 1230, 25.
 David rex (Hebr., Iud.) 80, 50. 81, 1. 97, 35. 845, 40. 851, 30. 933, 40. 1020,

15. 1198, 15. 1201, 5. 1207, 45. 1208. 1269, 5. 1275, 3. 1284, 15; Davit fons 965, 20.

Debbora (proph. et iud. Iud.) 1232, 35; Debborea milicia 1161, 25; Debborea manus 1280, 45.

Defensor presul (ep. in Gallia) 848, 5.

Dyna filia Iacob 84, 20.

E.

Emaus v. Emmaus.

Esdras 81, 5. 928, 25; liber 82, 30.

Esther v. Hester.

Ethan (civ. in orientali parte Aegypti inferioris) 400, 20.

Ethan v. Athan.

Ezechias (rex Iud.) 1204, 15.

Ezechiel proph. 80, 30. 82, 35.

G.

Gad fil. Iacob 84, 20.

Galatae, gens in Asia minore 83, 5. 87, 5.

Gamaliel (Pharisaeus) 1107, 15.

Giezi (servus Elisei proph.) 1056, 10.

Godolias (praefectus Iudaeae) 931, 10.

Golias (Philist.) 1161, 35.

Gomorra (urbs) 1247, 40.

H.

Habacuc v. Abacuc.

Habel (Abel) sanguis 1201, 35.

Heli (sacerd. et iud. Iud.) 982, 35; duo filii 982, 35.

Heman auctor psalmorum 81, 1.

Hermon (mons) 961, 20.

Hisrael v. Israel.

Holofermus (dux Assir.) 1042, 25.

Hosea v. Osee.

I. Y.

Iacob (patr.) 83. 84, 10. 132, 15. 845, 35. 922, 40. 929, 30. 1186, 20. 1220, 25; uxores: Lia, Rachel, Baale, Zelphe; liberi: Ruben, Simeon, Levi, Iuda, Dan, Neptali, Gad, Aser, Ysachar, Zabulon, Ioseph, Benjamin, Dyna.

b. Iacobus Iustus, fr. Domini 79, 45 (apost.). 87 (apost. 87, 5). 1261, 40; (auctor epist.) 83. 86. 1057, 15. 1101, 5 (apost.); Iacobus Alphei, fr. Domini 80; vigilia 458, 1; reliquiae 773, 40. 774, 20; vestimentum 771, 20.

Iaffa v. Ioppe.

Yditum auctor psalmorum 81, 1.

Iericho (civ.), hodie *Erichâ* (*Palaest.*) 931, 10. 1240, 5; Hiericho 1042, 25.

Iesaias v. Isaias.

Iesus, Ihesus Christus, Christus, Cristus, Dominus *passim*; corpus 445. 488, 1. 773, 20. 1010, 25. 1011, 1. 1101, 20. 1107, 10; sanguis 445. 488, 1. 765, 10. 773, 20. 776, 5. 927, 5. 1010, 25. 1011, 1. 1135, 40; sanguinis thesaurus 750, 10; vulnera 1257, 30; sacramentum 1057, 10; crux 1098, 20. 1099, 1; lignum 135, 5. 482. 484. 485, 15. 771, 15. 778, 40. 780. 785, 25. 30 (quod Formosus dedit, quod excisum fuit de vexillo regis Karoli); vestimentum 772, 15. 773, 20 (quod aspersum est sanguine eius). 776. 817, 15; vestis 782, 25; vestis, qua induit s. Glode-sindem 772, 25; clavus 776, 5; lectus, in quo natus est 770, 40; lectus, in quo iacuisse fertur 483, 15; palma 485, 25; tabula, super quam comedit 487, 5; miraculum 1099, 10;

corporis festum 485, 20; nativitas 486, 20. 738, 10. 765, 30; dies natalis 736. 738; vigilia 1058, 35; cena 765, 30; passio 1062, 5. 1317, 35; resurrectio 773, 30. 1062, 5; ascensio 765, 30. 1311, 15. — Christi nomen 820, 15. 1093, 35. 1136, 15. 1285, 5; oves 1095, 5. 1099, 30; famulus 1055, 20. 1063. 1064. 1066. 1067, 15. 1072, 10. 1073, 1—1075, 15. 1084, 10; famula 1232, 1. 1240, 30; vicarius 1107, 15; martir 1064, 10. 1065, 10. 1072, 10. 1075, 5; ministri 1052, 45; ecclesiae 1123, 5; sacerdotes 817, 1; collegium sacerdot., monach. atque cler. 816, 5; adversarii 1059, 30; hostes 1059, 25; heresis de adoptione filii Dei 736, 1; Nazarenus 809, 30; Salvator 135, 5. 791, 30. 792, 10. 855, 15. 856, 5. 986, 35. 1040, 35. 1074, 5. 1097, 20. 1101, 15. 1108, 10. 1136, 30. 1247, 5. 1313, 15; Salvatoris imago 486. 1138, 20; altare Domini 758, 20; fr.: Iacobus Iustus. — V. etiam S. Sepulchri templum et in ind. rerum et verb. *sub verbis*: arundo, ascensio, christianus, circumcisio, columpna, concha, ficus, fimbria, funes, lapis, locus, ligamentum, manna, miles, pallium, panis, petra, presepium, sindon, spinea corona, spongia, sudarium, tunica, vas.

ss. Innocentum reliquiae 769, 20. 770, 40. 772, 20. 783, 25 (innocentium); infantium, qui ab Herode occisi sunt 774, 10; innocentum panni aspersi eorum sanguine 817, 20.

Ioel proph. 80, 30.

S. Iohannis bapt. alt. Brunwilar. 776, 25.

s. Iohannes bapt. 210, 10. 212, 35. 817, 20 (precursor Domini). 843, 40; vigilia 376, 25. 1067, 5; festum 407, 25. 425, 40. 426, 15; nativitas 371, 20. 765, 20; in natalitio vel decollatione 933, 30.

s. Iohannes apost. et evang. 82, 35. 83. 257, 30. 850, 40. 865, 20. 922, 40. 960, 20. 1101, 15. 1194, 45. 1235, 25. 1238, 45. 1239, 5. 1268, 25 (?); sepulcrum 771, 15. 817, 25; vestimentum 817, 25; natalis dies 765, 20; Apocalipsis liber 819, 10.

Ionathas (fil. Saul) 933, 40; Ionatas 1292, 10.

Ioppe, hodie *Iaffa* (*Palaest.*) 850, 40.

Iosias rex Israel (*immo* Iud.) 272, 25; cf. ioziticus 578, 20.

Ysachar, Ysacar, fil. Iacob 84, 5.

Isaias (proph.) 1050, 1; Ysaia 1247, 20 (Ysaia). 1256, 20; Ysayas 82, 30; Yzaia 80, 25. 132, 15; proph. 1381, 15.

Israel 80, 5. 83. 84. 85, 25. 97, 35. 161, 25. 272, 25. 280, 5. 400, 20. 863, 40. 864, 1. 923, 15. 942, 15. 982, 35. 1036, 5. 1037, 5; Israhel 406, 50. 1250, 50; Ysrael 80, 40. 83, 20. 85, 25; Israelitae 982, 35; Israeliticus populus 416, 25. 1036, 1. 1037, 20; Hisraelitica Christi familia 1042, 20; reges: Ieroboam I., Achab, Iosias (v. Iuda).

Iuda regnum 80, 25. 1250, 50; reges: Saul, David, Salomon, Roboam, Ezechias, Manasses, Iosias (*perperam* Israel.), Sedechias, Herodes I., Herodes I. Agrippa.

Iuda, fil. Iacob 84.

Iudas (traditor) 1194, 35. 1198. 1224, 30. 1230, 30. 1247, 20. 1253, 30. 1273, 50. 1275, 10. 1279, 15. 1281, 50. 1286, 40 (proditor).

Iudas Machabeus (dux Iud.) 174, 30. 308, 25. 416, 35 (cf. 45). 1234. 1240, 5. 1280, 45. 1292, 5; cf. Machabeus.

Iudith (vidua) 911, 5. 1219, 5. 1280, 45; liber 82, 30; quasi nova Iudith 1042, 25.

Yzaia v. Isaias.

L.

Laban (pater Liae et Rachelis) 214, 25.

s. Lazarus 857, 35. 1223, 35. 1224. 1275, 15. 1282, 40; sorores: Maria, Martha.

Levi fil. Iacob 83.

Lia, Lya, uxor Iacob 83. 84. 1186, 20.

Libanus (mons) 851, 30. 1281, 15; Libani cedrus 819, 10.

Lobedaburg v. Lodeburc.

Loth 1122, 10; uxor 1122, 10.

s. Lucas ewangel. 82, 35. 83, 1. 84, 1. 388, 15. 834, 20. 835. 837, 20. 1042, 1. 1055, 35; in crastino 220, 30.

M.

Machabei 80, 40; liber 82, 30. 85, 35.

Madianitae gens 1039, 45.

Malachias proph. 80, 40.

Malcus 1261, 25.

Marchus v. Marcus.

s. Maria Dei genitrix 388, 10. 402, 50. 448. 453, 5. 755, 35. 764, 15. 766, 20. 767, 5. 769. 770. 772, 25. 773. 775. 777—780. 783. 784, 40. 787, 20. 788, 1. 842, 25. 853, 10. 856. 857. 858, 40. 860, 20. 936, 10. 938. 943, 5. 950, 45. 969, 35. 1056, 5. 1091, 1. 1098, 15. 1102, 10. 1109, 10. 1289, 5. 1298, 30. 1322, 10. 1323; reliquiae 765, 10. 767, 1. 769, 15. 771, 40. 773. 775, 20. 780, 1. 942, 1; lac 484, 25. 764, 15. 765, 10; ungues 765, 10; velum 972, 30; vestimenta 482. 483, 20. 764, 35. 765, 10. 817, 20. 972, 35 n. t; vestimentum 771, 1. 773, 25. 776, 20. 779, 25. 782, 10. 785, 30. 787, 20; vestis 485, 15. 779, 20. 782, 25; sepulchrum 483. 767, 10. 771, 15. 773, 25; nativitas 359, 20. 441, 10. 765, 30; octava nativitatis 765, 35; assumptio 765, 30; dies assumptionis 359, 40; octava assumptionis 765, 35; annunciatio 765, 30; annuntiatio 764, 5; purificatio 764, 30. 765, 30; purificatio 441, 30. 462, 40; matutinae 764, 25. — V. etiam in ind. rerum et verb. *sub verbis*: capilli, crines, locus, pallium, sandalia.

Melchisedech (rex et sacerdot.) 81, 1.

Micheas proph. 80, 30.

Moabitis 86, 25; Ruth.

Moises v. Moyses.

Moyses (Moses) 80, 50. 81, 25. 398, 35. 842, 40. 845, 40. 860. 963, 25. 1028, 25. 1123, 20. 1181, 40. 1198, 10. 1208, 30. 1211, 25. 1215, 1. 1229, 10. 1233, 15. 1249, 25. 1261. 1271, 5; Moises 81, 1. 82, 30. 83. 1036, 1. 1037; locus in monte Syna, quo Dominus ei locutus est 767, 10; fr.: Aaron.

N.

Nabuzardan (dux Babil.) 1042, 25.

Naphtali v. Neptali.

Nathan proph. 1207, 45. 1208.

Naum proph. 80, 35.

Nazareus (Ioseph fil. Iacob) 83, 35.

Neemias 81, 10.

Nemroth 182, 15.

Neptali (Naphtali) fil. Iacob 84.

O.

Offies v. Ozies.

Ooliab (artifex Iud.) 860, 5.

Ozee (Hosea) proph. 80, 30.

P.

Parcae 1244, 5.

b. Paulus ap. 83, 1. 139, 25. 273, 25. 834. 835. 836, 40. (850, 15). 908, 15. 911.

- (916, 45). (919, 20). 920, 10. 922, 40. 936, 35. 948, 5. 960, 35. 1037. 1040, 10. 1058, 30. 1061, 20. 1091. 1092. 1101, 5. 1117, 25. 1119, 30. 1126, 40. 1160, 20. 1164, 35. 1177, 5. 1183, 45. 1186, 10. 1191. 1195, 1. 1206, 10. 1208, 20. 1215, 35. 1219, 40. 1220. 1226, 15. 1230. 1235, 30. 1244, 1. 1245, 20. 1250, 40. 1261, 40. 1271, 50. 1272, 10. 1277, 30. 1283. 1295, 25. 1317, 35; dies passionis 902, 1; pallium 817, 25; epistolarum 83. 92, 5; s. Pauli hymnus v. Petrus; Saulus 920, 35. 1220, 20. 1276, 30.
- s. Petrus papa, princeps apost. 83, 1. 132, 45. 133, 40. 147, 25. 161, 10. 426. 817. 836. 850, 40. 856, 5. 896, 35. 908, 15. 960, 35. 965. 966, 10. 1011. 1053, 30. 1055. 1056. 1059, 35. 1089, 35. 1091, 1. 1093, 45. 1096. 1097, 5. 1099. 1108. 1119. 1141, 20. 1145, 20. 1160. 1161. 1163, 20. 1169, 40. 1171, 45. 1173, 25. 1183, 45. 1184, 45—1186, 5. 1191, 45. 1194. 1206, 10. 1210, 20. 1211. 1213, 40. 1219. 1220. 1223, 25. 1226, 20. 1230, 5. 1232, 5. 1238, 45. 1242, 20. 1244, 1. 1245, 20. 1261. 1271, 10. 1273, 15. 1275, 50. 1276, 1—1279, 25. 1281, 10. 1283. 1284, 5. 1287, 15. 1297, 40. 1299, 40; dies passionis 902, 1; pallium 817, 20; mantellum 777, 5; lectus 817, 20; domus 1280, 10; aula 1219, 30. 1280, 10; sedes 1010, 30. 1212, 20. 1214, 10; limen 798, 10. 965, 1; tradicio 1284, 5; potestas 1229, 5; tutela 1096, 35; dogma 1284, 15; nomen 1098, 15. 1099, 20; discipulus 1288, 40; vigilia 1067, 35; ss. Petri et Pauli hymnus 1068, 40; Petri et Pauli ap. officium 133, 10; Symon 845, 30. 1099, 20. 1141, 25. 1157. 1177, 35. 1220, 20; Cephas 1220, 20.
- Philemon (adiutor Pauli ap.) 83, 10.
- Philippenses (*Philippi Macedoniae*) 83, 5.
- R.**
- Rachel uxor Iacob 83. 84. 1186.
- Raphael (arch)angelus 1000, 25.
- Roboam (rex Iud.) 80, 20. 1162, 1. 1201, 15. 1251, 1.
- Roma, p. 1593, col. 1, l. 16sq., inter papas adde: Linus, Sixtus I., Urbanus I., Cornelius, Stephanus I., Felix I., Marcellinus, Marcellus, Silvester I., Marcus, Felix IV., Pelagius II., Conon, Iohannes IX., Leo VI., Benedictus V., (Iohannes XV.), (Silvester III.), Clemens II., (Gregorius VIII. antipapa), Celestinus V., Bonifacius VIII., Clemens V., Iohannes XXII., Benedictus XII., Clemens VI., Innocentius VI., (Clemens VII. antea) Robertus de Gebennis ep. Camerac.; Romanorum presulum Gesta 1010, 30.
- Roma, Romani, p. 1593, col. 2, l. 64, inter imp. adde: Octavianus Augustus, Tiberius, Claudius, Nero, Domitianus, Nerva, Traianus, Adrianus, Anthoninus, Marcus (Aurelius) Antoninus, Commodus, Valerianus, Gallienus, Diocletianus, Maximianus Herculeus, Constantinus I., (Iulianus), Valentinianus I., Valens, Gracianus, Maximus (Maximianus), Valentinianus II., Theodosius I., Eugenius, Honorius, Valentinianus III., (Petrionius) Maximus, cf. Constantinopolis.
- Ruben fil. Iacob 83, 40.
- Ruth liber 82, 30; Moabitis 86, 25.
- S.**
- Sabaoth 982, 35.
- Salomon (rex Iud.) 79, 20. 80, 50. 81. 189, 1. 219, 1. 260, 1. 845, 40. 919, 20. 1001. 1040, 15. 1137, 10. 1168, 30. 1201, 15. 1208. 1218, 1. 1235, 1. 1251, 15.
- Salomon rabi 81, 1.
- Samaria 1240, 5. 1247, 20. 1280, 35.
- Samson (Simson) 1280, 45. 1292, 5.
- Samuhel (proph.) 1161. 1221, 15. 1224, 5; Samuel 81, 25. 1271, 10.
- Sara, uxor Abraham patr. 381, 35. 1215, 40.
- Saul (rex Iud.) 933, 40. 1161. 1221, 15. 1224, 5. 1284, 15.
- Saulus v. Paulus.
- Sebulon v. Zabulon.
- Sedechias (rex Iud.) 1201, 15.
- S. Sepulchri templum Ierosol., sepulchrum Domini, adde: 30, 25. 35, 30. 404. 483—485, 1. 487, 5. 488, 1. 758. 767, 10. 770, 40. 771, 15. 772, 15. 773. 776, 5. 777, 5. 780, 35. 782, 10. 784, 35 (altare dedicatum in honore s. sepulchri etc. in ecclesia S. Amandi). 785, 30. 853, 10. 867, 30. 1487, 10 (sepultura); de sepulchro Domini coloris albi atque rubei 817, 15.
- (s.) Silas (comes s. Pauli ap.) 1117, 25.
- Simeon fil. Iacob 83, 50.
- Symeon 84, 1. 1298, 30.
- Simon, Symon magus 1055, 30. 1056. 1082, 1. 1096. 1097, 5. 1098, 15. 1099. 1141, 25. 1157 — 1159, 1. 1165, 30. 1170. 1171, 5. 1173, 30. 1174, 35. 1177. 1191. 1195, 15. 1210, 45. 1211. 1213, 30. 1220, 5. 1224, 45. 1244, 10. 1264, 30. 1269, 15. 1271, 5. 1272, 15. 1275, 50. 1276. 1277, 30. 1289, 30. 1294, 30.
- Symon v. Petrus.
- Syon mons 961, 20. 1298, 30; Syon filia 280, 10. 1254, 40. 1255, 10; Syon adolescentulae 275, 30.
- Sodoma (urbs) 312, 1. 1210, 35. 1247, 40.
- Sophonias proph. 80, 35.
- Susanna (Iudaea) 1169, 25.
- T.**
- Tabita (mulier) 850, 40.
- Tartarus 1244, 25; Tartareus lacus 1241, 10; funis 1243, 1; ygnis 1258, 1; Tartareae tenebrae 1304, 1.
- Theophilus (amicus s. Lucae ewang.) 83, 1.
- Thessalonicenses 83, 10.
- Titus (discip. s. Pauli ap.) 83, 10.
- Tytonus maritus Aurorae 849, 10.
- U.**
- Urias 1161, 35. 1275, 5; coniux 1161, 35.
- Z.**
- Zabulon (Sebulon), fil. Iacob (patr.) 84, 10.
- Zacharias proph. 80, 35.
- Zelphe, ancilla Lie, concubina Iacob (patr.) 84.
- Zezabel v. Iezabel.

INDEX RERVM ET VERBORVM.

COMPOSUIT ERWINVS ASSMANN.

Maior numerus paginam, minor lineas quinas indicat.

- a** = *ad* 980, 25; *cf.* *abstare*, *aiungere*.
- abba** = *abbas* 173, 5. 1000, 15. 1181, 25. 1187, 5. 1205, 35. *saepius*; *abbas* *ab-*
batum 1223, 20; *avidus auri* 826, 1;
regales 392, 30. 616, 30; *seculares*
163, 25; *id est pater monasterii* 1010,
5; *abbatem ordinare* 889, 1; *cf.* *pater*.
- abbatia**, *abbacia saepius*; *male empta*
1060, 15; *regalis* 1041, 5; *sive con-*
ventus 277, 4—5; *abbasia* 94, 10; *ab-*
bassia 108, 21. 178, 25. 35. 182, 40.
188, 40. 191, 5. 274, 30. 275, 25; *nomi-*
nantur: *Bethleem iuxta Montes*, *Bre-*
metensis (regalis), *Breytingen*, *Brun-*
wilarensis, *S. Carauni Carnotensis*,
Chorinensis, *Cistercium*, *S. Foliani*
iuxta villam du Rues, *Hersveldensis*,
Hildesheim, *Leonis*, *Lindburg*, *Lu-*
trensis, *S. Mariae Cladolubi*, *Market-*
tes, *Oliva*, *Petri Cathalan.*, *Refugium*
S. Mariae, *Spinosi-loci*, *Viconiensis*,
S. Vincentii; *cf.* *monasterium*.
- abbaticum nomen usurpare** 1060, 20;
regimen 1055, 40.
- abbatiola** 881, 5.
- abbatissa saepius; *seculares* 162, 25.**
- abdicacio proprietatis** 616, 15.
- abdicare papam** 884, 25.
- abditia templi** 810, 40.
- ablactatio** 1361, 5.
- ablutio, baptisma** 651, 25. 1365, 20.
- abreviare v. historia.**
- abscultare** = *auscultare* 1022, 30.
- absentacio, absentia** 610, 1.
- absentatus, qui abest** 249, 20.
- absintium compassionis** 247, 15.
- absis** = *apsis* 1489, 40.
- absolutio** 528, 25; *criminum* 1312, 25;
excommunicationis 409, 40. 861, 25.
35.
- absolvere (ab excommunicatione)** 861,
30; *a fidelitate* 382, 40. 528, 15.
- absortus** = *absorptus* 545, 15. 613, 5.
- abstare** = *adstare* 1002, 30.
- abundancia, habundancia**: *frugum* 629,
25. 40; *frumenti et vini* 370, 5; *panum*
630, 30; *rerum mundanarum (re-*
spuenda in monasterio) 877, 20.
- accessiones periodicae** 900, 1; *sperae*
(i. e. sphaerae) octavae 94, 25.
- accidens subst.** 307, 25.
- accidia** = *acedia* 1167, 15.
- accipiter** 1051, 15.
- accommandare** = *accommodare* 321, 40.
- acephalum genus** 1189, 35; *acephalorum*
heresis 121, 40.
- acer**: *acris* = *acribus* 1066, 10.
- acerra aromatum** 1370, 10.
- acephali v. acephal.**
- acolitus** 260, 30. 761, 15. 20. 762, 1.
- acquitare, frg. acquitter** 324, 35.
- actionalis**: *domus bene actionales ad*
refectionem egrotorum 905, 1.
- activa vita** 912, 15. 914, 20.
- actor** = *auctor* 83, 15. 88, 45. 92—100.
102. 104—108. 112. 114. 115. 117—
128. 131—133. 136. 140—144. 147.
157. 158. 160—162. 164. 167—181.
183—186. 192. 202. 220. 225—227.
233. 245. 313; *cf.* *auctor*.
- actor, qui accusavit** 628, 45.
- aculeus mortis** 856, 35; *cf.* *flagellum*;
figurate *pungitivus invidencie aculeus*
553, 10.
- adecimare** 1452, 1—10.
- adecimatio** 1452, 5; *cf.* *decima*.
- adelphus, frater, monachus** 992, 15.
- adhereditare** 843, 40.
- adiacentia sing. fem.** 1490, 1.
- adiscere** = *addiscere* 1451, 5.
- aditum** = *adytum* 1295, 10.
- adiuncti (militum)** 226, 5.
- adiurare (aliquem) super (aliquid)** 126,
10.
- adiuvare**: *adiuvaturi* 1044, 40.
- adlet(h)a v. athleta.**
- adminiculatio** 1384, 30.
- administratio regiae domus** 875, 1; *sa-*
cramentorum 943, 15.
- admiraldus, baro soldani, Emir** 591, 15;
admirandus 386, 5; *ammirallus* 718,
35. 40; *amiratus* 424, 15. 635, 1.
- admonitiuncula** 892, 25.
- a(d)mortisare, amortizare, frg. amortir**
201, 15. 209, 30. 275, 20. 298, 35. 308,
10. 320, 5.
- a(d)mortisacio** 209, 30. 275, 20.
- adolescens** 364, 10. 524, 1. 533, 40. 648, 5.
873, 20. 991, 35. 1127, 10; *adulescens*
1007, 10.
- adolescencia** 205, 5. 912, 45. 1127, 10.
1131, 20; *adolescenciae primus gra-*
us 928, 1; *metas attingere* 374, 15.
- adolescentulus** 386, 10. 591, 35. — *ad-*
olescentula 264, 40. 275, 30.
- adopcio cure** 713, 35; *filii dei, heresis*
736, 1.
- aducere** = *adducere* 1318, 40.
- adulter, adulterium v. presbiter, sacer-**
dos.
- adulterinus**: *per adulterinos alveos flu-*
men ab opido reicere 560, 35.
- adultus**: *pueri, iuvenes et adulti* 473,
25.
- aduncare, sibi arripere** 553, 1.
- aduncacio** 550, 30.
- advehere**: *advexere* = *abvexere* 1020, 30.
- adventus v. cappa.**
- adversatrix** 330, 30. 332, 15.
- advocacia, advocatia** 33, 15. 191, 5. 392,
15. 441, 25. 454, 5. 616, 20. 25. 633, 15.
20. 635, 50. 55. 647, 25. 649, 30. 35. 654,
20. 763, 15. 20. 30. 765, 5.
- advocaciata** 325, 15. — *advocaciatus*
241, 30. 268, 40.
- advocacio** 409, 1; *advocacionis officium*
in causis ecclesiasticis 408, 45.
- advocatrix** 148, 15; *beata Maria* 1384,
30.
- advocatus** 27, 15. 197, 10. 384, 10. 402,
1. 20. 409, 5. 410, 10. 435, 15. 438, 30.
439, 20. 25. 440, 1—10. 441, 25. 443, 5.
444, 25. 445, 10. 15. 448, 25. 449, 1.
451, 15. 452, 1—15. 454, 20. 457, 15.
464, 40. 530, 30. 35. 584, 20. 608, 30.
609, 1. 619, 10. 622, 5. 623, 40. 45. 627,
5. 10. 635, 55. 639, 5. 640, 50. 55. 644,
40. 645, 5. 20. 30. 647, 30. 648. 649, 35.
650, 10. 50. 651, 15. 652, 20. 35. 653.
654, 25. 655, 5. 666, 40. 759, 15. 809,
15. 40. 841, 35. 846, 10. 853, 15. 880, 10.
15. 923, 1. 930, 30. 931, 1. 934, 45. 1451,
5; *cf.* *subadvocatus*.
- aeclesia v. ecclesia.**
- aedecula** 1129, 1.
- aedificare** 697, 1. 1199, 15.
- (a)edicatio, consolatio, Erbauung** 1073,
20. 1074, 40. 1109, 45. 1117, 1. 1134, 10.
1145, 5. 1376, 10.
- (A)edificator**: *Balduinus IV. comes*
Hanon.
- aedificiolum** 967, 30.
- (a)edificium antiquatum** 303, 15; *hospi-*
tale 917, 5; *leprosorium* 201, 1; *lignum*
in turri, ubi campanae pendent 396,
20 (*cf.* 398, 50); *subterraneum* 879, 10;
aedificii bases transvehere 795, 5.
- (a)edituus, ostiarius** 816, 25. 849, 40.
1378, 30.
- aegrotus**: *pulmentum, quod egroti (leg.*
egrotis ?) *convenit* 1092, 35.
- (a)egritudo longeva** 901, 20.
- (a)enigmata Graeca, i. e. etymologiae**
ex lingua Graeca petitae 1191, 20.
- (a)equationis tabula domorum duo-**
decim ad latitudinem villae 95, 25.
- (a)equidium, solstitium** 903, 20.
- (a)equilibratio** 150, 15.
- (a)equilibras (ex coniectura) herci-**
scunde hereditatis 551, 20.
- (a)equipar** 979, 10.
- (a)equipol(l)ere** 118, 10. 316, 20.
- aeris inequalitas** 1332, 15; *intemperies*
411, 15. 617, 25. 619, 5; *malignitas*
991, 15.
- (a)era, ordo temporum** 91, 30. 35. 96, 5.
105, 30.
- (a)erarium** 560, 20. 567, 5. 575, 1. 580,
35. 1028, 35.
- (a)estas sicca** 404, 5. 743, 1.
- (a)estivale v. refectorium.**
- (a)estuarium, hypocaustum** 443, 15. 447,
10. 630, 30. 650, 20. 652, 1.

- (a)etas iuvenilis 850, 5. 932, 45; iuvenis quidem etate, sed sensu maturus 394, 15; etatis gravedo 426, 40; ex omni etate, seniorum, mediocrum et iuvenum 399, 40. 621, 30; aetas intelligibilis 912, 25; primaeva 1026, 25; aetates spirituales 852, 10; aetas tertia hominum 845, 15; ultimam iam pene aetatem agere 1130, 15; v. decrepitus, grandaevus.
- aetatula 1376, 1.
- afflumen divinum 1462, 20.
- affragium, *frg. forage, thelonii genus* 306, 5. 40.
- afugere = *aufugere* 1008, 10.
- agenda mortuorum 405, 5. 625, 30; agenda Celticorum 85, 10.
- aggeris publici pons 662, 1.
- agiographus, ayographia v. hagiographus.
- agit *pro ait* 1170, 15. 1278, 30; v. aiens.
- agnitionis litteratoriae signa 833, 40.
- agnus Dei: sculptura cum vexillo 610, 50.
- agon: agones martyrum seu vitae sanctorum 872, 5; legitur in agone Alexandri 782, 15; *agonia* 1092, 15. 1320, 1.
- agonia, *etymon nominis Hanoniae* 108, 30, 35.
- agonizacio 121, 40.
- agonizare 108, 35. 121, 40. 978, 15.
- agonistae Christi 388, 50. 585, 35. 594, 5; conscolares 873, 40; id est milites agonizantes 108, 35.
- agonitheta triumphator 1027, 1.
- aiens 1214, 5; v. agit.
- ayographia v. hagiographus.
- aiungere = *adiungere* 1482, 15.
- alas dilatare usque ad, *i. q. subicere* 99, 30; alas extendere 266, 25.
- alatrix 213, 35.
- alba 453, 5. 473, 40. 622, 20. 638, 45. 758, 50. 55. 936, 20. 1099, 5. 1138, 1; cum aurifrigiis 646, 30; sine capucio 292, 20; v. circulus.
- albae dominae 424, 5. 635, 10; *cf. in ind. nom. s. v. S. Mariae Magd. monast. Erford.*
- albat 1138, 1.
- Albinus, *i. q. argentum* 933, 20; *cf. Rufinus, argentum.*
- albugo, *morbus oculorum* 1302, 30.
- albus, *moneta* 262, 25. 306, 5. 40. 310, 40; *cf. libra, solidus.*
- aleatrix publica 384, 10. 584, 15.
- aliqualis 89, 30. 95, 35. 108, 5. 110, 5. 227, 30. 246, 35. 290, 15. 487, 20. 649, 55. 655, 10. 676, 5.
- aliquotus 111, 35. 172, 30. 259, 10. 284, 35. 290, 45. 309, 20. 314, 30.
- allec, *Hering* 25, 15. 463, 5. 563, 25. 669, 5; allecum captura 404, 10. 405, 1. 406, 35.
- allegoria 573, 10.
- alligantia, *foedus, frg. alliance* 231, 5.
- allodium 110, 5. 40. 134, 1. 191, 5. 200, 1. 5. 203, 5. 205, 10. 206, 20. 30. 35. 217, 35. 218, 30. 35. 395, 30. 618, 25. 630, 30. 636, 1; liberum 110, 5. 40. 200, 1; alodis 809, 10.
- almificus 1032, 35.
- aloe 404, 20.
- aliquium = *aliquium* 1211, 30.
- alphabetum 75, 15. 107, 40. 234, 20.
- alpis (Muscitana) 1107, 20.
- altare: altario *abl.* 972, 5; aureum 20, 25; Domini 758, 20.
- alterato 567, 35.
- altercari, *manibus congregari* 604, 40.
- alteritas 549, 15.
- alternari v. chorus.
- alvearium 582, 20.
- amantissimus = *amatissimus* 139, 35.
- amarificare 603, 35.
- amasia 322, 30. 45. 324, 10.
- ambasciator 1326, 10.
- ambitus, *das Umschreiten* 880, 15; ambitus, *Kreuzgang* 461, 30. 468, 10. 486, 25. 30. 614, 5. 636, 30. 665, 25. 775, 30; *Umfang, Ausdehnung* 907, 10.
- ambo, *Kanzel* 673, 1. 1001, 1.
- amicabilis 35, 30. 271, 35. 281, 10. 324, 25. 30. 330, 25. 601, 25. 1044, 30. 1129, 1.
- amiciter 1031, 40.
- amiratus, ammirallus *cf. admiraldus.*
- amonere = *admonere* 1319, 1.
- amorem s. Iohannis bibere 462, 15. 469, 5.
- amortisacio, amortizare v. admortisare.
- ampullula 1369, 1.
- amputare dextram manum 640, 20; nasum, labia 322, 30.
- anachoreta 962, 5. 963, 40; anachorita 1041, 35.
- anachoretica disciplina 1121, 35.
- anaglifum opus 666, 25.
- anaphus 817, 10. 40.
- anathema 133, 1. 135, 40. 398, 20. 456, 20. 561, 30. 35. 787, 10. 843, 5. 894, 35. 963, 40. 967, 35. 1012, 1. 1036, 20. 1184, 40. 1190, 10. 1191, 1. 1209, 40. 1221, 35; sub anatema sit 1452, 5.
- anathematizare 11, 1. 10. 143, 1. 398, 5. 542, 35. 619, 35. 736, 1. 1043, 40; anatematisare 300, 35.
- ancile 386, 40. 592, 5.
- angelicus = *angelus* 689, 30; angelici cunei 813, 5; angelica dignitas 133, 25; angelicae domus 1180, 40; angelicus famulatus 900, 35; angelici hymni 808, 55; angelicum ministerium 903, 10; angelicis moribus et canis decoratus 968, 25; angelicum os 773, 15; angelicae pennae 968, 10; angelica revelatio 963, 15; salutacio 459, 30; sedulitas 907, 15; angelicus vir 256, 5.
- angelus: angelorum chorus 799, 15; exercitus 589, 1; festum 765, 35.
- angere: angent = *angunt* 1280, 1.
- angulares lapides 413, 15. 629, 15.
- animalia v. intersignium, mortalitas.
- animequior 577, 35.
- Animosus: Balduinus I. marcio Namurc.
- annales 851, 25; pontificatus 1272, 5; temporum 85, 45; annalium historiographi 1378, 1; *cf. ind. nominum s. v. Crispiniensis eccl., Hanonia, Viconiensis abbatia.*
- annihilare 548, 20. 636, 15. 639, 5. 928, 30; anichilare 419, 25. 426, 1. 444, 20. 448, 5.
- annisus, *studium* 562, 30. 630, 5. 1209, 10.
- anniversaliter 905, 35.
- anniversarius *subst.* 952, 20; anniversarium *acc.* 11, 20. 1477, 10; anniversario *abl.* 390, 10. 600, 25. 676, 25. 764, 774, 40. 952, 30. 1043, 40; anniversario *abl.* 669, 10. 25. 673, 10. 25. 674, 5. 675, 10. 25; anniversariis *abl.* 764, 30; ecclesia cum multis anniversariis 1325, 5; anniversarius dies 646, 20. 759, 15; anniversariae celebrationes 637, 30.
- annona 594, 5. 602, 20. 603, 40. 630. 638, 15; de celo 9, 5.
- annus carus 696, 15; discretionis 597, 5. 607, 5; iubileus 463, 25. 470, 15. 850, 35; anni legitimi 268, 40; nubiles 551, 10. 556, 25; puellares 912, 25; de anno in annum 665, 20.
- annosa silva 928, 35.
- annualis census vaccarum 127, 30; cursus 903, 20; giratio 898, 35.
- annuus census v. census; dux, id est annuatim renovandus 100, 5. 10. 113, 15; annua exactio 876, 15; annum officium 1087, 45; annua pensio 421, 20; annuus puer *i. q. puer unius anni* 1161, 30; annui redditus prediorum 916, 30; annum tributum 35, 25.
- ante: retro ante temporibus 149, 20.
- antea: per antea 108, 40. 281, 15; *cf. inantea.*
- anteagere 381, 15. 576, 30.
- antemurale civitatis 562, 1.
- antidotum, antydotum 249, 45. 584, 25.
- antiepisopus 36, 1.
- antipater 1228, 10.
- antiphona, antifona 165, 45. 836. 1003, 15. 1075, 1.
- antiphonarium 836, 5; antiphonaria antiqua 836, 20; antiphonarius 758, 50.
- antiquatus: totus antiquatus remansit 181, 1; v. aedificium.
- anulus, annulus *abbatis* 197, 40; *episcopi* 363, 15. 532, 40. 974, 20. 1272, 5. 1278, 5. 1464, 5; *regis* 137, 25. 176, 15. 20. 40. 177, 20. 179, 20; sculpturam habens 610, 50.
- anunciare = *adnuntiare* 824, 25.
- apertim 91, 40.
- apertinere = *adpertinere* 1363, 15.
- apex: apostolicae sedis apicem conscendere 835, 40 (*cf.* 1210, 40); fidei 1159, 30; tante dignitatis (*i. e. papae*) 588, 40; imperialis 184, 25; imperialis dignitatis 653, 20; litterarum 1035, 30; Lucanus *i. q. episcopatus Lucensis* 1171, 40; magnificencie 601, 35; v. monarchia; Ottonis 578, 15; pontificalis 1270, 15; pontificis 564, 30; regni 426, 15. 578, 15. 636, 25. 1159, 5. 20; regia (*sic*) 382, 35; religiosus 960, 20; sacer 1219, 20. 1296, 5; sanctificationis 250, 35; sum(m)us 1228, 30; theologie gradus 86, 5; triumphalis 1203, 1; *i. q. epistula* 554, 25. 563, 10; preceptivus 384, 20. 588, 15; apices sigillati 565, 25.
- aplustre 1231, 10.
- apocrifus 148, 1. 1296, 45.
- apocrisarius 569, 10.
- apodiare = *appodiare, ital. appoggiare, inniti* 1064, 45.
- ap(p)oplexia 110, 40. 422, 30. 448, 40. 449, 40. 460, 5. 634, 15. 652, 30.
- apostasia 1038, 1.
- apostata 387, 55. 388, 15. 396, 5. 593, 15. 35. 618, 35. 705, 25. 965, 20. 1253, 35. 1458, 1; v. Iulianus imp.
- apostatatare 272, 35. 391, 40. 405, 15. 625, 40.
- apostaticus 1217, 20.
- apostemata foraminosa 568, 15.
- apostolatus 384, 30. 35. 588, 30.
- apostolicus, apostolus *passim*; apostulus 1458, 20; vices apostolicas agere 816, 40. 818, 40; v. benedictio.
- apostolus: omnes apostoli Christi 768, 20 *etc.*; XII apostolorum reliquiae 771, 20. 40. 773, 20. 776, 10; in divisione apostolorum 426, 1. 636, 15; Acta apostolorum 643, 25; Actus apostolorum 834. 836, 40; v. cripta.
- apot(h)eca 423, 15. 634, 50; apotecarum pons 426, 25. 634, 50.

- apparencia: apparencias allegare 300, 45.
- apparitor 804, 10. 1063, 35.
- appellacio 163, 5. 10. 317, 20. 30. 456, 10. 571, 5. 572, 10. 588, 10. 629, 45. 653, 45.
- appendicia, *sing. fem.* 526, 35. 529, 15.
- applas, *vox germ.* 1486, 15.
- appoplexia *v.* apoplexia.
- apprimis, *pro apprimus, i. q. egregius* 374, 15.
- approbacionis littere 265, 20.
- appropriare 109, 1. 554, 15. 560, 1. 569, 25. 573, 25. 575, 5. 650, 40.
- aptare principis nomen 532, 15.
- aqua benedicta 629, 50. 630, 1; sanctificata 1098, 10; ducta super (in) montem 362, 45. 365, 10. 457, 30; aqua nimia 991, 15. (20); *morbis* 1306, 20; sacramentalis 548, 24—25; viva 929, 35; calidam aquam pluere 982, 20; aqua per occultos meatus statim sponte diffuit 1043, 5; *cf.* inundatio.
- aquatile vas 759, 45.
- aqueus liquor 250, 20. 283, 25.
- aquila augurizans 917, 20—35; aquilae victrices 369, 10; (in intersignis) 97, 15.
- aquilonaris 37, 40. 110, 20. 113, 35.
- arabilis 311, 40. 928, 35.
- arari = *arare* 1092, 1.
- aratrum, *quantum terrae uno aratro arari potest* 581, 1. 583, 35. 627, 10.
- arbiter 570, 45. 666, 45.
- archangelus *v.* Gabriel, Michael.
- archetypus vel sensilis mundus 1104, 30.
- archicancellarius 519, 25. 1460, 10.
- archicapellanus 515, 10.
- archidiaconium 1268, 5.
- archidiaconatus 260, 29—30. 672, 35. 673, 10. 841, 35. 845, 25. 30. 1092, 25.
- archidiaconus 135, 30. 157, 5 *saepius*; 1418, 10. 1419, 5. 1482, 1.
- archidruyndus, id est princeps sacerdotum 112, 50. 113, 1.
- archiepiscopalis dignitas 161, 25; ecclesia 398, 10.
- archiepiscopatus 379, 30. 381, 1. 418, 35. 420, 30. 614, 10. 632, 25. 773, 10.
- archiepiscopus *passim*; vices archiepiscopi gerere 775, 20.
- archimandrita 1102, 25.
- archimysta, *archiepiscopus* 744, 10.
- archipr(a)esul 207, 30. 382, 30. 578, 10. 759, 5. 14—15. 771, 30. 950, 25. 35.
- archipresbyteratus 875, 1.
- archipresbyter (*vel* -iter) 974, 10. 1014, 30. 1094, 5. 1095, 40. 1096, 20. 1142, 10. 1268, 5; filius archipresbiteri 1307, 40.
- archiscolus 841, 35. 845, 1.
- archisinagogus 1040, 35.
- architector 284, 40. 295, 25. 30. 296, 15. 1313, 15.
- architectoria ars 666, 25. 886, 40.
- architectura 666, 25.
- architectus 387, 1. 592, 20. 876, 40.
- archivum 195, 1. 202, 5. 20. 565, 25. 1384, 5.
- arcuata ecclesia 1043, 1.
- arcus: archus iuxta altare 159, 35.
- arduitas materie 132, 25.
- argenteus calix 1313, 25; argentea cappa 817, 45; capsula 933, 29—30; argenteum (poculum) 1143, 35; *v.* capella.
- argentum *saepius*; coctum 1452, 15; purum 632, 40; usuale 624, 40; *cf.* Albinus.
- argumentata ovis corruptum 1362, 1.
- arida *scil. terra* 1380, 15; arida manus 615, 39—40; aridum brachium 1006, 20.
- ariditas manuum 906, 10, *cf.* 1006, 20.
- aries, *machina obsidialis* 173, 15; *signum zodiaci* 94, 30. 40. 95, 1.
- arimetica ratio 906, 40; arithmetica 907, 35; cubica arimeticorum duplicatio 907, 40. — arismeticales libri 82, 20.
- ariolus 572, 25. 594, 50.
- arismeticalis *v.* arimetica.
- arma conducticia 1218, 30; imperialia 843, 29—30; invasiva 193, 25; popularia 560, 25; secularia 908, 1; crucis signaculo insignita 247, 5; arma, *frg. armoiries, Wappen* 240, 15. 20. 313, 20. 25; armis insignitum sigillum 307, 15; *cf.* scutum; homines armorum, *frg. gens d'armes* 205, 39—40. 231, 20. 323, 10. 324, 10. 331, 20.
- armare *v.* gallea; armati *saepe*.
- armarium 391, 25. 614, 20; armarium loci sacrorum sive sacristiae (in Monte Amiata) 972, 50.
- armata, *subst. fem. gen., i. q. exercitus* 314, 35.
- armonica *v.* harmonica.
- aromata *pl.* 364, 45. 404, 20. 534, 15. 558, 35. 808, 40. 809, 45. 1327, 1. 1370, 10.
- arrestare, *frg. arrêter* 245, 5. 267, 1. 269, 1; *aliter* homo arestatus, *i. q. in custodia* 456, 10.
- ars architectoria 666, 25. 886, 40; bellica 714, 40; grammatica 1163, 35 (*cf.* 902, 30); hastillandi 304, 40; inclusoria 956, 1; artes liberales 139, 20. 165, 45. 1041, 5 (*cf.* magister in artibus 107, 35; saporis tripertiti septem rivos ebibens 844, 20); magicae 1365, 5; mathematicae 86, 5; ars militaria 223, 25; artes phisicae 86, 5; ars prudentiae profunda 875, 15; signum artis 638, 50; in omnibus artibus adprime eruditus 574, 10.
- artatio cardinalium in electione summi pontificis 711, 30.
- arthetica, *scil. gutta, arthritis* 1302, 35.
- articuli fidei 408, 5. 582, 1. 588, 25. 627, 50; articulus 609, 20; articuli manuum s. Kiliani 818, 1.
- articus polus 109, 10.
- artifex 295, 45. 595, 1 (?). 638, 45. 666, 25. 30. 872, 35. 913, 40. 1311, 10. 1312, 1; versipellis, *diabolus* 918, 40.
- artificialiter 589, 25.
- artificiosus 919, 25. 944, 1.
- artificus: artificior *pro artificentior* 927, 1.
- artus: in arto ponere, *obsidere* 36, 55.
- arundo, qua percussus est Dominus 776, 5. 30.
- arx 167, 25 (*ubi* archem). 1066, 30. 1252, 30. 1275, 30. 1291, 35. 1321, 25; poli 1275, 30; *figurate saepius; nominatim afferuntur*: in monte s. Agathae, s. Andreae, Arona, ad divum Bavonem, Capitolium, Moriana, in Palaciolo, Parisius, Romanae, Romani pontificis, Travallia.
- as: spretis ex asse omnibus rebus 189, 1.
- ascendere: ascensi, *qui ascenderunt* 966, 25; locus, in quo Dominus ascendit in celum 770, 40; terra, ubi Dominus celos ascendit 779, 20. 25; locus ascensionis Domini 776, 25; *v.* lapis.
- asylum 554, 5. 557, 10. 561, 1. 579, 35. 890, 40. 923, 30.
- asinaria sella 920, 10.
- asinina fatuitas 107, 20; ossa 1008, 15.
- asinus: asinos minare 890, 40; asinorum procurator 1083, 30.
- asperitas *v.* hiems.
- aspersio aque benedictae 609, 55.
- assecurare iuramento 228, 35.
- assensus 756, 1. 5; (imperatoris) in electione papae 11, 45. — asscensendum 99, 45.
- assiduitas ventorum 371, 40.
- assimulari = *assimulare* 594, 25.
- assisinus = *assassinus, frg. assassin, sicarius* 713, 25.
- astrolabium 94, 25.
- astrologus 402, 35. 423, 1. 624, 5. 634, 50.
- astronomia 95, 20; celestis et terrestris 94, 20; terrestris, scilicet geomancia 96, 25. 40; *v.* sciencia.
- astronomicus: astronomica disputatio 903, 20; astronomici libri 82, 15.
- astrorum sciencia 95, 20.
- aswefacere 647, 55.
- at(h)leta 1031, 25; (in acie) 547, 30; Christi 124, 1; Dei 662, 5. 666, 10. 1365, 1. 1367, 20; fidei 290, 40; adlet(h)a 547, 30. 662, 5. 1365, 1.
- atramentum 253, 1.
- atrium 793, 10. 1312, 20; episcopi 10, 45; ecclesiae 19, 20. 154, 20. 219, 5. 304, 5. 1065, 5; *cimiterium* 1378, 5.
- attediare 92, 10.
- attestacio miraculorum 555, 30.
- attinencia *subst. fem. gen.* 487, 50. 530, 10.
- attracta manu 1307, 10.
- auca 654, 45.
- auctator 677, 30.
- auctenticus *v.* autenticus.
- auctor 1222, 5; antiphonarii 836, 5; auctores prieci 1295, 5; sacrae scripturae 834, 5 (*cf.* 35); auctor secularis 905, 40; auctorum rubrica 108, 1; *cf.* actor.
- auctoritas apostolica 317, 30. 318, 35. 372, 20. 391, 20. 446, 25. 459, 15. 606, 30. 613, 45. 615, 15. 652, 50. 922, 25. 968, 15—20. 1030, 5. 10. 1044, 10; apostolicae sedis 1041, 30; canonum 943, 1; ecclesiastica 876, 35; episcopalis 176, 35. 935, 30; imperialis 110, 5. 183, 15. 674, 10; metropolitana 849, 15; papae 882, 30; pontificalis (pontificis) 859, 1. 863, 20. 25. 40; regalis (regia) 355, 30. 410, 20. 423, 15; Romana 883, 1; scripturarum 80, 1. 1384, 15; audiendi confessiones et iniungendi penitencias salutare 355, 35; dandi et suscitandi et confirmandi episcopatus in omni Sclavorum terra 30, 25; visitandi clerum 391, 10.
- auctorizare confirmationes 1384, 25; octorizare 1462, 15.
- audactim 1007, 5.
- audiencia imperatoria, (imperatoris) 11, 35. 516, 20. 542, 1. 547, 20; (papae) 400, 25; regis 326, 30. 359, 15.
- auditum habet, *audivit* 1220, 5.
- auguriae scienciae 96, 25.
- auguriatrix 917, 25.
- augurizare 917, 25.
- augustalis benedictio 15, 10.
- augustus 7, 40. 8, 30. 107, 1. 206, 40. 384, 30. 588, 29—30. 841, 40. 1123, 30. 35. 1127, 40. 1142, 15 *alibi*.
- aula 399, 20. 621, 20. 970, 15 *saepius*; cum cameris 275, 10; apostolica 384, 1. 584, 5; episcopi 842, 1; imperialis 382, 30. 543, 5. 554, 35. 555, 30. 558, 40. 562, 30. 578, 10. 580, 40; Petri

- 1219, 30. 1280, 10; pontificalis 844, 20. 847, 5. 848, 25. 1064, 45; regia, regalis, regis 156, 15. 518, 10. 526, 20. 575, 35. 941, 15. 1006, 15. 1008, 5. 1036, 10; *nominatim afferuntur*: s. Constantii, Goslariensis, Petri, s. Stephani in Halberstat, Valencensis.
- aulici 518, 10. 552, 30. 575, 30. 799, 40. 920, 35. 45; a. canes 923, 40. 926, 5; aulica sabbata 920, 40.
- aune in vulgari, *frg. asinus* 111, 15.
- aune in vulgari, *frg. mensura panni* 111, 20.
- aureus: aurea montana spondere 569, 1; v. altare, bulla, capsula, currus, plenarium, poculum, scrinium, scutum.
- auriculam sulcare 322, 5.
- aurum levare 1455, 1. 1456, 1; auri levatores 1454, 15; aurum obrizum 1435, 20; optimum 1011, 30; ad deaurandum 20, 25; v. Rufinus.
- aurifex 913, 35.
- aurifrigium, *frg. orfroy* 646, 30. 919, 25.
- auruspiciae (= *haruspiciae*) scienciae 96, 25.
- austeritas v. hiems, regula.
- austus = *haustus* 1302, 20.
- autenticus, auctenticus: historia autentica, non autentica 87, 5. 25. 35; autenticae historiae 96, 15. 169, 25; autenticae literae 1360, 10; autentica privilegia 426, 35; auctentica visio 250, 1; auctenticus doctrina (s. Franciscus) 258, 20.
- auwe *mhd.* 668, 20.
- auxit = *hausit* 999, 35.
- avantgardia 245, 10.
- Ave Maria 488, 5.
- avena 629, 40. 653, 20.
- avidescere 561, 25.
- avunculus, *frater matris ex. gr.* 364, 15. 373, 5. 431, 35. 437, 20. 533, 45. 539, 30. 540, 25. 545, 25. 550, 40. 596, 40. 605, 15. 613, 40. 641, 20. 646, 40; avunculus, *frater patris* 285, 30. 45. 288, 35. 289, 10. 15. 35; avunculus, *filius sororis* 438, 1. 646, 50; avunculus, *filius sororis patris* 619, 30. 620, 35; avunculi 86, 15; Avunculus, *cognomen*: Willermus.
- avus: avibus = *avis* 1481, 5.
- axilium = *exilium* 981, 5.
- ayographia v. hagiograph.
- azimus panis 517, 15.
- azurinus, *frg. azurin, caeruleus* 97, 10.
- B**achalarius in facultate sacre theologie 88, 50.
- bachari = *bacchari* 13, 45.
- bachatus *subst.* 891, 45.
- bachineti, *homines bacineti*, i. e. *casibus in modum bacinorum confectis, galeati* (cf. *Du Cange s. v.*) 334, 1.
- baculare, *baculo caedere* 395, 15.
- baculus *episcopi* 363, 15. 532, 40. 974, 20. 1187, 30. 35. 1208, 25. 1213, 40. 1270, 1. 1272, 1—10. 1273, 20. 1274, 1. 30. 1278, 5; et pontificatus 1275, 45; pastoralis 1278, 5; pontificalis 890, 15. 1170, 15; baculos vendere 1256, 45; baculus s. Bardonis 482, 30; s. Martini 813, 20; s. Philiberti 786, 1; s. Wyllibrordi 773, 10; baculus rubeus *intersignium in scuto* 240, 20; bachulus 152, 15.
- baillivatus 332, 25. — ballivitas, cf. *germ. Ballei* 206, 1. — ba(i)llivus, *frg. bailli* 320, 30. 322, 35. 323, 10. 15. 30. 324.
- Balbus v. Ludewicus II. rex Franc. (occid.).
- balbutiri = *balbutire* 1464, 20.
- balista 331, 10. 403, 20. 442, 25. 569, 35. 625, 1. 650, 1; spiculum de balista 265, 35.
- balistarius 386, 50. 461, 1. 592, 20. 662, 20.
- ballivitas, ballivus v. baillivatus.
- balneator 23, 1.
- balneum 23, 1. 600, 15; balneum Domini (Ierosol.) 404, 25; balnea Plumbaria 121, 1.
- balsamum 963, 35; sacratum 817, 30.
- balteus: baltibus = *balteis* 1239, 1.
- banbacinum (i. e. *bombycinum*) vestimentum 1482, 1.
- banir *mhd.* 475, 35.
- ba(n)nire 304, 10. 25. 324, 25. 45.
- bannus 949, 15. 1369, 10; ecclesiasticus 934, 35; episcopalis 937, 5; bannum componere 1457, 10. 15; banno ligare 880, 5.
- baptisma *saepe*; baptismatis fons sacer 362, 5; sacramentum baptismatis 1027, 20; baptismus 1086, 15; cf. ablutio. — baptismalis ecclesia 942, 20. 25. 1009, 15. 1094, 5.
- baptizare *saepe*; campanam 437, 1; schellas 437, 5; baptizare 972, 5; baptisare 131, 35. 1365, 25; baptisare 724, 10; cf. lapis.
- baptisterium 1435, 15.
- barba: barbam abscindere 195, 30; Cum barba v. Ludewicus I. comes Thuring.; barba s. Audoeni 818, 10; s. Benedicti 772, 5; s. Germani ep. Autiss. 785, 35; s. Hylarii 786, 5; s. Pauli 771, 20; s. Petri 776, 9—10. 785, 10.
- barbaricus: barbarica avaritia 1139, 5; feritas 1027, 5. 1377, 5; gens 1280, 45; barbaricum imperium 128, 1; barbarici motus 1277, 1; rapinae 566, 20; ritus 908, 1; barbaricae tempestates de *scismatibus* 1212, 25; barbarica vastatio 1027, 10.
- barbaries 937, 30. 1119, 5.
- barbarus 31, 50. 358, 10. 396, 1. 398, 35. 400, 20. 550, 10. 618, 25. 854, 5. 30. 1027, 5. 1119, 1. 1364, 20; barbara castra de hereticis 1212, 30; corda *itidem* 1284, 30; gens 90, 1. 814, 25. 1280, 5; barbarus hostis 664, 25. 1159, 1; barbara interpretatione 1382, 10; lingua 1252, 1; barbarae nationes 400, 40. 405, 50. 622, 25. 626, 15. 855, 10; barbara pugna 1287, 25.
- barbati fratres 921, 25; id est conversi 930, 45; Barbatus v. Balduinus VI. comes Flandr; v. *etiam* capillatus.
- barbota, *navigium* 387, 45. 593, 1.
- barga = *barca* 173, 45.
- baro 4, 20. 33, 5. 25. 37, 10. 39, 35. 40. 40. 5. 181, 40. 45. 182, 5. 186, 25. 207, 25. 35. 216, 35. 221, 20. 40. 222, 25. 223, 1. 232, 50. 233, 20. 241, 25. 244, 15. 40. 245, 20—30. 260, 30. 261, 30. 266, 20. 40. 268, 15. 271, 20. 35. 272, 15. 30. 274, 20. 288, 5. 289, 5. 291, 1. 5. 292, 30. 300, 10. 319, 1. 320, 20. 323, 25. 326, 15. 25. 330, 40. 333, 10. 382, 10. 40. 383, 1. 10. 40. 405, 35. 410, 30. 411, 40. 414, 15. 415, 20. 35. 421, 5. 423, 1. 431, 15. 434, 1. 440, 15. 20. 444, 20. 462, 20. 463, 10. 464, 10. 465, 10. 527, 1. 567, 5. 40. 569, 1. 577, 5. 578, 25. 579, 15. 30. 581, 5. 30. 590, 15. 609, 45. 610, 40. 626, 5. 632, 10. 633, 30. 634, 40. 635, 1. 641, 10. 642, 25. 649, 1. 654, 1. 664, 30. 670, 35. 671, 5. 30. 672, 15. 25. 674, 15. 690, 10. 15. 698, 25. 703, 25. 714, 15. 719, 40. 724, 20; cf. *admiraldus*.
- barritonare, *clamare* 168, 25.
- basilica *passim excepto Iacobo de Guisia*; de lignis constructa 374, 25; cum
- clauastro 1342, 15; basilice consecratio 786, 35.
- basis v. aedificium.
- bassus, *frg. bas, humilis* 296, 5.
- bastrina, *vehiculum* (cf. *Diefenbach, Glossarium, 1857, s. v.*) 321, 15.
- batellus, *frg. bateau, navigium, scapha* 717, 25.
- battismus v. baptisma.
- bechardus 471, 1; cf. *pechardus*.
- beghina, *virgo Deo famulans* 264, 25. 270, 10. 310, 15. 25. 40. 311, 15. 20; beghinae sorores 275, 5; bigina 696, 35. Cf. in *ind. nomenclum*.
- beghinagium 274, 35. 275, 10. 311, 10.
- beghinus (frater) 275, 5. 311, 10.
- beysBen *mhd.*, *ludus avium et canum* 604, 45 n. a.
- bellicus apparatus 587, 20; furor 863, 35; manus 565, 1; motus 886, 40; v. ars.
- bellum campale 120, 40. 174, 1. 180, 35; pessimum 742, 10; sanctum 1099, 30; publice indicere 362, 1; bellum, *manipulus, manus armatorum* 167, 55.
- belloforium, *frg. beffroi, specula, turris campanilis* 284, 40.
- bene, *ante numeralia i. q. ultra, germ. 'gul'* 381, 25. 424, 35. 635, 20.
- benedicere 390, 25; aquam 629, 50. 630, 1; cimiterium 187, 35; ecclesias 862, 1; panem 1135, 15; in regem 861, 5; velum 135, 5.
- benedictio 193, 20. 202, 40. 219, 5. 382, 5. 809, 1. 5. 858, 35. 860, 25. 878, 30; apostolica 220, 9—10. 317, 1. 10. 318, 5. 922, 35. 1487, 30; augustalis 15, 10; episcopalis 161, 20. 571, 5; imperialis 9, 40. 11, 15. 359, 25. 363, 25—35. 367, 30. 381, 15. 382, 10. 383, 40. 389, 25. 434, 10. 517, 35. 521, 5. 525, 10. 531, 10. 533, 5. 15. 550, 35. 576, 30. 577, 10. 581, 25. 594, 35. 642, 30; regalis 361, 35. 367, 15. 536, 25. 577, 1; sacerdotalis 571, 5; specialis (papae) 193, 10; cerei 116, 25.
- beneficiati 407, 20. 554, 35. 627, 35. 673, 5. 712, 20.
- beneficium 10, 5. 12, 5. 24, 5. 177, 40. 180, 10. 220, 15. 275, 15. 276, 20. 310, 25. 35. 373, 25. 378, 25. 420, 30. 456, 5. 517, 40. 45. 518, 1. 5. 25. 606, 25. 30. 612, 10. 613, 40. 618, 15. 621, 40. 713, 35. 714, 20. 718, 25. 861, 30. 911, 35. 993, 20. 1058, 5. 1457, 20. 1464, 20. 1473, 5—25. 1474, 25. 1477, 15. 20. 1479, 5. 10; confirmacionis 400, 40; et officium 391, 10. 400, 25. 409, 10. 410, 10. 563, 5.
- berbicus grex = *vervecinus grex* 1091, 25.
- beschätzen *mhd.* 475, 5.
- bestetegunge *mhd.* 612, 55.
- bibere v. amor.
- biblia glosata 34, 10; byblia scripta (per Rudgerum monachum ab Ozzec) 693, 15; biblia scripta manibus b. pontificis Gregorii (in Monte Amata recondita) 972, 50.
- bibliotheca 1375, 1; operis et exhortationis 1042, 35.
- bifrons fortuna 558, 30.
- bifulcus, manualis persona, i. q. *bibulcus, ital. bifolco, Rinderhirt* 1471, 20.
- bigami 410, 1.
- bigina v. beghina.
- binomius, cui *geminum nomen est* 29, 5.
- bipennis: bipenni *abl. sing.* 174, 40; bipennis *abl. pl.* 244, 35.
- in birote, i. q. *birota* 981, 20.
- byrrum clericale = *birrus* 1060, 20.

- bisextus, *scil.* annus 450, 25.
bitumen 196, 10.
bladare (*ex coniectura*), *agrum serere* 683, 35.
bladum, *frumentum* 254, 25. 299, 20. 672, 15.
blandificare 905, 45.
bocelata scuta, *Buckelschilde* 1452, 15.
bolatus 1452, 15.
bombycinus *v.* banbacinus.
bonarium, *metrum agri* 276, 30. 311, 40. 312, 15.
bonnare, *mensurare* 304, 15.
bonum *saepe*; *mascul. gen.* 179, 5; bona feodalicia 451, 25; bonum pontificale 1270, 35; bona publicare 159, 25; bonorum defensor, *advocatus* 931, 5.
borchgravius *v.* buregravius.
boreas 98, 15.
boum fimum calidum, *medicamentum* 1091, 45.
brac(h)a 326, 1. 639, 45.
brachium militare 843, 20; brachii os in duas partes dissultum 922, 40; *v.* aridus.
breve 1106, 25; breves, *notulae in reliquiis sanctorum* 817, 45. 818, 20.
breve (*R. Roepell dubius coniecit hanc esse vocem Germanicam Bräu vel Breu*) 694, 5.
breviarium 283, 15.
breviculus, *qui in manibus mortuorum ponitur* 1101, 35.
brife, *pl., mhd.* 612, 50. 55 (beistliche, keiserliche, königliche unde bischofliche).
briga, *ital. briga, pugna* 572, 15.
brisiare = *brisare*, *i. q. frangere* 913, 5.
bruletum, *nemus* 472, 20.
brucus = *bruchus* 560, 35.
bulges = *bulgae, lederne Säcke* 1452, 5.
bulla 201, 1. 10. 212, 5. 220, 3. 294, 35. 295, 5. 308, 30. 316, 35. 317, 1. 40. 394, 35. 617, 30; crucis 487, 25; excommunicationis 1064, 30; aurea 407, 40. 627, 45; falsa 209, 10; imperialis 557, 1 (*cf.* 212, 5); bullae papales 211, 35.
bullatores 712, 35.
buregravius 421, 25. 437, 1; burggravius 449, 14—15. 556, 35. 587, 25. 633, 40. 645, 25; burgravius 42, 10. 464, 10. 471, 25; borchgravius 545, 20; borggravius 556, 40.
burgenses 19, 20. 36, 25. 84, 10. 180, 25. 40. 45. 206, 30. 221, 40. 222, 10. 230, 5. 261, 5. 267, 1. 10. 25. 300, 5. 303, 40. 304, 5. 10. 320, 20. 330, 35. 333, 25. 441, 25. 561, 10. 562, 5. 569, 20. 35. 598, 1. 599, 5. 30. 604, 10—40. 605, 1. 608, 1. 649, 35; summi, quibus cura civitatis commissa fuit 399, 40. 621, 25.
burger(e) *mhd.* 475. 476, 40. 477, 25. 478, 25.
burgus 168, 40. 180, 45. 201, 10. 717, 30. 1043, 20. 1318, 25. 1322, 25; *nomina tim afferuntur*: in Chirvia, S. Donini, S. Pauli, Sydonis.
bursa 207, 25. 596, 10.
buß, *vox germanica* 1486, 1. 5.
buticularius, *pincerna* 226, 10.
butirum, *Butter* 643, 30.
buxta, *arca* 771, 35.
byblia *v.* biblia.
byrrum *v.* birrum.
- c-, k-.**
caballinus fons (*Ιπποκρήνη*) 1180, 35; caballina ossa 1008, 15.
caballus 154, 5. 801, 25. 1290, 35. 1305, 45. 1452, 1.
cacefaton, *κακέφατον* 111, 25.
cae- *v. etiam ce-*.
c(a)ecacio 148, 10.
c(a)ecare 41, 5. 516, 15 (*cf.* 148, 5).
caeci (sanati) 637, 25. 40. 639, 10. 1301, 45. 1302. 1303, 20. 45. 1307, 45. 1321, 5. 10. 1325, 10. 25. 45. 1327, 5.
caelestis exercitus 966, 5; militia 960, 20; caeleste palatium 966, 15; celestia sacramenta 566, 10; celestes viri 85, 45; virtutes 485, 35. — celorum patria 992, 35.
c(a)enolentus: ex cenolenta carnis indagine migrare 646, 25.
caesar, cesar 11, 40. 15, 20. 25. 35. 133, 35 (*de imperatore Constantinopolitano*). 234, 10. 543, 25. 722, 1. 740, 10. 803, 35. 825, 20. 826, 40. 827, 1. 832, 40. 834, 10. 15. 25. 837, 5. 10. 841, 40. 876, 40. 911, 40. 931, 25. 956, 25. 1162, 10. 15. 1205, 5. 1209, 10. 1270, 1; in cesarem consecrare 12, 40; cesar augustus 206, 40; cesares et augusti (*Romanorum*) 107, 1; Caesarum Romanorum catalogus 1377, 25. *Cf. in ind. nominum*
caesareus ensis 1279, 35; caesareum ius 1162, 10. 1270, 10.
caganus, *Khan* 738, 5; cagonus 739, 5.
calcanea natibus cohaerent 1032, 35; poplite contracto calcaneum in natibus figens 1321, 5; calcaneis inclines 575, 35.
calciamenta Clementis ep. Met. 776, 30.
calculus 1410, 15.
calefactorium 638, 35.
kalifa 400, 15.
caligae canevariae 1457, 5; caligarum par 1457, 5; pauperimis caligas auferre 428, 10. 639, 45; caligae s. Wandregisili 817, 10. 40.
caligo oculorum 675, 30. 888, 45.
calix argenteus cum pathena aureis signis intus forisque decoratus 1313, 29—30.
Calvus *v.* Carolus II. rex Franc. (occid.), imp.
camba, *officina, in qua cerevisia conficitur* 217, 30. 296, 15. 867, 30.
camberarie (Hanoniensis) officium, *cf. frg. chambrier* 200, 10; *cf.* cameraria.
cambiare 1454, 15.
cambiationis cartula 1463, 5.
cambium 132, 5. 1463, 1; *cf.* concambium.
camelus 425, 15. 557, 15. 635, 35. 855, 5. 904, 10.
camera 38, 10. 213, 10. 223, 20. 301, 30. 35. 460, 20. 630, 30. 694, 1. 718, 40. 848, 25. 862, 5; *cf.* aula; camera regis (Langobardorum) 1011, 30. 1450, 10 (regum L.). 1451, 10. 1452, 15. 20. 1453, 10. 1454, 1—15. 1456, 10. 20. 1457, 15. 20. 1458, 1—15. 1459, 5; camerae magister 1452, 15. 20. 1453, 1—10. 1454, 5. 15. 1456, 5. 25. 1457, 1—20. 1458, 1; magistratus 1458, 1; ministeria 1450, 10. 1459, 5; ministras 1452, 10.
cameraria (Hanoniensis) 204, 5; summa 227, 35; *cf.* camberaria.
cam(er)erarius 34, 30 (uxoris marchionis de Brandeburch). 194, 20. 301, 30. 389, 35. 454, 20. 611, 5; (imperii) 1460, 10; (regis Langobardorum) 1452, 1. 1453, 10. 1454, 10. 1455, 1. 1456, 15. 20. 1458, 5; camerarii missus 1452, 1; uxor 1453, 10; camararius 1452, 1. 1456, 15. 20. 1458, 5.
camerula 1083, 20.
caminus paupertatis 289, 5.
camisia, *frg. chemise, ital. camicia* 175, 10. 272, 10. 785, 35. 818, 10. 862, 5. 865, 30. 913, 1.
campalis *v.* bellum.
campana, *tintinnabulum* 171, 20. 200, 25. 218, 1. 297, 10. 304, 10. 375, 1. 394, 25. 396, 20. 25. 40. 397, 10. 15. 398, 40. 50. 399, 35. 426, 20. 430, 35. 40. 464, 25. 542, 20. 25. 589, 10. 612, 50. 617, 25. 620, 1. 622, 20. 629, 35. 636, 30. 645, 40. 655, 15. 829, 30. 906, 35. 998, 10. 1097, 15. 1473, 5. 25. 1474, 25. 1475, 5. 1480, 5; campanae serotina pulsacio 1484, 15; campanarum linguae 1479, 10. 1480, 5; campanam baptizare 437, 1; fundere 397, 15. 399, 35. 431, 1. 439, 30. 638, 50; *v.* campanum.
campanator 800, 45.
campanilis turris 219, 5 (*cf.* 396, 20. 398, 50. 998, 10); campanile 197, 45. 295, 15. 20. 297, 10. 701, 35.
campanum 907, 5; *v.* campana.
campiductor 567, 40; campidoctor ecclesiasticus 1040, 5.
campnatum, *Kemenate* 573, 1. 574, 5; campnata (?) 638, 35.
campus scuti, *Wappenfeld* 97, 10.
cancellarius 15, 30. 137, 25. 298, 40. 327, 25. 359, 35. 367, 25. 371, 5. 375, 10. 377, 20. 407, 5. 460, 10. 488, 25. 536, 30. 555, 10. 558, 40. 562, 30. 580, 40. 627, 20. 996, 20. 1001, 25 (summus). 1060, 20. 1144, 30. 1460, 10; vice archicancellarii 519, 25; Romanae ecclesiae 1463, 15.
cancellatis manibus 33, 30. 865, 35.
cancelli in ecclesia 1001, 5. 1007, 25. 1064, 30. 40.
cancer, *morbus* 1327, 10; in mamilla 130, 15. 20; *signum zodiaci* 94, 30. 95, 5.
candela 450, 15. 460, 20. 473, 35. 622, 20. 764. 1473, 20. 1478, 30. 1479, 1. 5. 15; cotidiana candela mensura 1478, 34—35.
candelabrum 763, 35. 764, 5. 765, 1.
canevacium 1452, 1. — canevariae caligae 1457, 5.
canina rabies 1038, 5.
canis nigerrimus super sepulchrum 154, 15; canes Seyllei 970, 10; canes veltrices 1452, 15; Canis dictus propter iracundiam 1476, 1.
canna plumbea 442, 30. 650, 1.
canones (sacri) 80, 20. 81, 5. 82, 30. 156, 15. 316, 25. 561, 10. 712, 30. 925, 35. 1060, 25. 1093, 30. 1169, 25. 1170, 5. 1174, 10. 1175, 25. 1188, 20. 1204, 40. 1206, 45. 1207, 25. 1208, 15. 1213, 20. 1227, 1. 1229, 20. 1231, 30. 1253, 15. 1266, 25. 1269, 1. 1296, 35; canonis compilacio Graciani 92, 5; canonum auctoritas 943, 1; censura 1262, 30; decreta 363, 15. 532, 40. 942, 20. 1165, 40; ius 480, 15; lex 942, 30; tradicio 1269, 1.
canonica, *habitatio canonicorum* 1471, 10. 1472, 5. 1473, 1. 1474, 10. 1476, 5. 20. 1477, 5.
canonicae prebendae *v.* praebendae; canonicalis religio 943, 10.
canonicus: canonica causa 409, 35; canonica constitutio 666, 5; canonice audire vel diiudicare 368, 30. 537, 1; canonica decreta 1142, 1; chanonice deffinire 1435, 15; canonicae ecclesiae 1100, 10; canonice ecclesiam regere 843, 35; electio canonica 527, 35; canonice eligere 11, 55. 210, 15. 361, 15. 395, 10. 446, 20. 460, 5. 527, 30. 618, 1; canonica lude (epistula) 81, 10; canonicae epistolae 83, 5; canonice fieri 755, 35; canonica hora 201, 20. 283, 15. 20. 456, 20. 644, 15. 1137, 45; canonice incorporare 280, 5; canonicum institutum 927, 15; inobedientiae vindictam canonice intentare 1041, 30; canonica lex 205

- 943, 20; canonici libri 82, 20; monicio canonica 218, 10; canonicus mos 849, 25; canonicus ordinare 408, 44—45; ordo canonicus 217, 20, 220, 25; canonicum et iudicium ordinem habere 11, 55; professio canonica 944, 25; regula 666, 5; sanctio canonica 527, 30, 1046, 1; canonicus usus 944, 10; vicus canonicus 810, 10.
- canonici *passim*; Nortbertini 355, 15; canonici et canonice 355, 10; canonici regulares 192, 5, 207, 15, 355, 1, 362, 25, 946, 15, 949, 10; canonici sacerdotes 164, 35; canonici seculares 182, 40, 207, 25; canonici et canonice seculares 182, 45; sanctimoniales in canonicas seculares, monachos in canonicos seculares mutare 183, 5; chorus canonicorum 404, 20, 25; claustra canonicorum 853, 40; conventus canonicorum 23, 20; coquina canonicorum 1323, 20; curia canonici 381, 25, 397, 25, 464, 30, 465, 25; canonicorum familiae 217, 43—218, 1; canonicorum congregatio 1472, 1; monasterium 136, 25; canonici officia 1474, 15; canonicorum erronei mores 666, 10; canonicorum, non monachorum officium 1085, 1; translatio canonicorum 784, 15; *cf.* concanonici; canonacus 1464, 10, 1474, 15, 20.
- canonizare 24, 20, 41, 20, 404, 1, 609, 15, 625, 20, 719, 1, 1030, 35; canonisare 390, 35.
- canonizatio 142, 15.
- canopeum = *conopeum*, lectus 1464, 5.
- cantica patrum 208, 30; prophetica et evangelica 812, 40.
- cantilena 304, 40; cantilene vulgares 429, 10, 640, 5, 874, 30; confectio cantilenarum 573, 1; magistri in cantilenis 571, 35; cantilenarum confectores 571, 40.
- cantor 156, 15, 272, 35, 393, 1, 458, 20, 573, 35 (cantores VI), 608, 35, 702, 10, 712, 30, 761, 15, 765, 5, 928, 5.
- cantus 573, 10; ecclesiae 159, 35; (Hucbaldi) de sancta Trinitate 165, 45; lugubres 612, 50; cantos *acc. pl.* 1063, 1.
- capella *saepe*; capella argentea deaurata 1046, 10; regia 942, 1; rotunda 946, 10.
- capellula 881, 1.
- capellania 222, 5, 274, 30, 35, 276, 30, 311, 20.
- cap(ell)anus 15, 1, 157, 10, 193, 5, 273, 35, 303, 5, 310, 20—35, 311, 10, 24—25, 394, 15, 456, 20, 611, 10, 612, 1, 629, 45, 644, 15, 665, 10, 20, 843, 35, 853, 40, 862, 5, 1298, 1; capellani commensales 203, 5; capellanus summus 601, 30; regius 376, 30, 955, 15; tam conventuales quam et capellani 395, 25.
- capellarius 618, 20, 629, 45, 942, 1.
- capellum, cappellum capitis (s. Wandregisili) 817, 10, 40.
- capillatus 300, 25 (barbatus atque c.).
- capillus; capilli 785, 35; s. Agathae 786, 10; s. Amandi 162, 15; s. Aunarii 785, 35; s. Aureae 818, 15; s. Bonifacii 482, 30; s. Coronae 776, 20; s. Crispini 785, 20; s. Crispiniani 785, 20; s. Eufemiae 786, 15; s. Fursei 786, 5; s. Genardi 818, 15; s. Genovefae 786, 10; s. Germani 785, 30; s. Hylarii 786, 5; s. Hildemargae 818, 20; s. Margarethae 782, 15; s. Mariae 484, 10, 15, 35, 712, 25, 764, 15, 773, 25, 776, 5; s. Mauricii 785, 25; s. Pauli 776, 20; s. Petri 776, 20, 785, 10; s. Quintini 785, 20; s. Radegundis 818, 20; s. Salvii 785, 20; capilli circa capita ardentes 12, 30.
- capisterium, *vas*, quo frumenta purgantur 1144, 15.
- capitale plumeum, *cervical* 1087, 35; capitalis lex 1207, 25; capitalis sententia 452, 15.
- capitaneus 168, 50, 225, 10, 243, 10, 245, 25, 30, 266, 35, 325, 30, 327, 5, 330, 15, 35, 386, 30, 389, 5, 10, 396, 5, 403, 10, 435, 20, 442, 1, 461, 1, 591, 50, 594, 15, 20, 618, 35, 624, 45, 644, 45, 649, 45, 1326, 30.
- capitellum 694, 1, 695, 20, 697, 1, 698, 10.
- capitolium 614, 5, 951, 20.
- capitose, *obstinate* 302, 20.
- capitularis domus 675, 15; capitularia Actuum apostolorum 834, 15.
- capitulum 162, 35, 197, 1, 252, 35, 265, 40, 275, 20, 292, 35, 296, 30, 307, 25—35, 308, 1, 5, 403, 25, 410, 10, 411, 10, 422, 10, 427, 10, 436, 30, 452, 25, 30, 458, 1, 25, 30, 459, 20, 614, 5, 10, 621, 60, 625, 5, 634, 5, 643, 40, 644, 1, 20, 645, 20, 653, 40, 45, 655, 10, 30—40, 656, 5, 661, 15, 668, 25, 30, 669, 20, 673, 5, 20, 676, 10, 15, 705, 15 (capitulum), 718, 30, 763, 30, 1085, 35, 1123, 25, 1326, 40, 45; capitulum abbatum ordinis s. Benedicti super reformatione ordinis 400, 30; capitulum generale 266, 1, 282, 35, 443, 30, 650, 30, 696, 20; capitulum provinciale 252, 30, 459, 20; in capitulo residere 1043, 30.
- cappa 32, 30, 137, 40, 646, 30, 643, 35, 669, 15, 758, 40, 55, 786, 5; cappis nigris induti per adventum et septuagesimam ad chorum procedentes 669, 15.
- cappati 567, 25.
- cappellum v. capellum.
- caprella = *capra* 998, 30.
- captare, *sentire* 1293, 40.
- captivacio 398, 20.
- captivitas crucis 543, 10.
- captivus; captivi imperii 556, 10.
- capucium 292, 19—20, 299, 20, 325, 10.
- caput; puer cum duobus capitibus 460, 10; capite plectere 371, 20, 649, 20; capitibus sententialiter truncare 405, 5; capita XII truncata 267, 25; *cf.* capitalis; caput et iudex 386, 45; caput et summus primas 408, 1; capud 128, 25, 129, 30, 134, 45; Cum-Capite v. Heinricus (burggr.) de Misnae; caput Domini 972, 1; capita apostolorum 712, 20; *etc.*
- caracter niger (pestis) 370, 25, 538, 10; sigilli 265, 35; regalis vexili 270, 35; tam salutiferi quam machademici characteres 1019, 25.
- carbasum, *velum* 79, 35, 1119, 5, 1231, 10.
- carcer 359, 40, 864, 40; magistri carceris 1028, 15.
- carceralis custodia 272, 20, 1028, 30, 1031, 25.
- carcereae cruces 1280, 5.
- cardinalatus 192, 10, 714, 35.
- cardinalis 15, 30, 37, 5, 210, 15, 273, 35, 309, 30—40, 313, 1, 5, 10, 40, 315, 40, 359, 30, 360, 10, 30, 361, 10, 367, 20, 368, 20, 30, 370, 15, 377, 15, 378, 40, 380, 20, 398, 10, 401, 20, 30, 402, 40, 404, 1, 406, 15, 25, 407, 25, 35, 409, 25, 30, 412, 30, 413, 10, 425, 10, 427, 15, 25, 30, 455, 35, 456, 15, 530, 20, 536, 30, 537, 5, 538, 1, 554, 25, 555, 5, 564, 20, 571, 35, 573, 20, 588, 30, 623, 15, 624, 20, 625, 20, 627, 35, 40, 629, 1, 10, 635, 30, 639, 15—25, 674, 25, 711, 5, 20, 712, 30, 713, 20, 35, 714, 20, 30, 715, 1, 15, 35, 717, 35, 40, 718, 1, 10, 971, 30, 974, 20, 1037, 5, 1045, 15, 1059, 30, 1083, 30, 1086, 40, 1312, 40, 1313, 1, 1326, 10, 1422, 20; diaconus cardinalis 712, 10, 717, 10; episcopus cardinalis 197, 50, 527, 40, 535, 25, 543, 5, 1325, 30 (*cf.* 1086, 40); presbyter cardinalis 265, 5, 270, 30, 273, 5, 380, 10, 528, 25, 554, 35, 555, 30—45, 571, 25, 716, 1, 10, 1104, 20, 1317, 5; cardinales artare 716, 20 (*cf.* 711, 30); claudere 409, 25, 30, 628, 15, 20; recludere 394, 30, 617, 25, 30; sub uno conclave manent 716, 20; cardinalium cohercio 711, 1; in vicem cardinalium ordinare 1363, 10; unus de septem cardinalibus s. Romanae eccl. 1086, 40.
- cardo litis 882, 10; pontificalis 1225, 1; presbiteratus 1301, 25.
- karena, *indulgentia quadraginta dierum* 488, 5, 1486, 10. — karen, karre(n), *vox germanica* 1486, 1, 10, 15.
- carencia aquae 430, 19—20, 640, 40.
- carere v. divina.
- caristia, karistia 95, 40, 389, 1, 390, 10, 457, 25, 594, 10, 603, 40, 655, 10. — carus annus 696, 15.
- caritativus 311, 30, 841, 10, 949, 20, 1484, 25.
- carmen 681, 30, 704, 1, 40, 705, 10, 836, 20, 25, 977, 30, 1211, 30; carmina prophetica et evangelica 809, 20; magicum carmen 1206, 35; *eadem notione* carmina 37, 45.
- carminacio, *res magicae* 96, 10.
- carmulam levare, facere, *seditionem excitare* (*vox bavarica*, *cf.* Kralik in 'N.A.' 38, 1913, p. 425 sqq.) 738, 30, 739, 25, 744, 1.
- carnifex 321, 15, 322, 15; platea carnificum (Erford.) 464, 5, 471, 20.
- carnisprivium 440, 1, 453, 15, 461, 15, 462, 40, 470, 5, 599, 15, 648, 35, 654, 5.
- carpentarius, *faber tignarius* 295, 25, 693, 45.
- carrata (vini), *quantum uno carro vehi potest* 595, 20.
- karre(n) v. karen.
- carta 85, 10, 138, 20, 141, 35, 154, 30, 170, 15, 20, 40, 176, 15, 20, 30, 177, 1, 15, 178, 35, 179, 25—45, 193, 30, 202, 15, 20, 204, 15, 211, 30, 227, 5, 239, 10, 241, 1, 10, 15, 253, 1, 262, 25, 30, 266, 1, 276, 25, 30, 298, 40, 303, 30, 45, 306, 5, 30, 308, 30, 310, 10, 311, 10, 314, 1, 5, 315, 15, 316, 10, 318, 20, 862, 20, 946, 15, 1089, 30, 35; specialis 291, 35; testamentaria 519, 25.
- cartula 1089, 30, 1212, 1, 1363, 20, 1466, 1, 30, 1467, 1; abrenunciationis 1465, 10, 1466, 10; cambiationis 1463, 5; donationis 1466, 15, 20; excommunicationis 1465, 10; venditionis 1466, 20; aureis litteris chartulam conscribere 882, 25.
- carus annus v. caristia.
- casale, *suburbium*, *villula* 386, 45, 592, 10.
- casati (Cameracensis ecclesiae), *ministeriales*, *vasalli* 847, 5.
- castaldius regis 1433, 20.
- castaneae arbores 1055, 10.
- castellania 205, 45, 206, 15, 20, 209, 30, 320, 25.
- castellanus 157, 5, 203, 25, 35, 207, 25, 217, 40, 227, 25, 228, 40, 232, 30, 242, 1, 10, 273, 15, 320, 1, 321, 10, 322, 25, 40, 330, 35, 40, 386, 5, 429, 5, 591, 15, 640, 5, 687, 20, 841, 35, 842, 35, 846, 5, 853, 15, 859, 5.
- castellatura 846, 10, 35, 848, 25, 853, 15, 20, 859, 5, 10, 861, 30.
- castellulum (in summitate mali navis compositum) 386, 45, 592, 10.
- castellum *saepe*; christianorum 375, 25, 542, 30; imperii 1377, 30; super quatuor malos 387, 1; *masc. gen.* 188, 15; *nominatim afferuntur*: Albuslacus (Wizense), Amanaburg, S. Angeli, Bichelingen, Bingen, Kale, Cameracisium, Cerlianense, Conca,

Corph, Collis altus, Crescencii, Danquorderode, Dispargum, Emmaus, Glichen, Gondutiole, Guntionis, Haldesleven, Hamerstein, Heiliginberg, Heresburg, Horburg, Iburg, Mamula, Montense (Mons), Morianum, Nonecestre, Novum, Obersen, Pessen (Presburg), Psow, Quaracetum, (in Romandiola), Rüstiberg, (in Saxonia), Schidingen, Serovalis, Sigeburg, Speculum, Struzberch, in monte Thabor, Thuchure, (in Thuringia, Tuscia), Wartberg, (Wassenberg), Werichhusen, Wizense (Albus-lacus); *ceterum* cf. 462, 44—463, 1; *v. etiam* castrum.

castrenses 430, 1. 10. 15. 435, 5. 454, 5. 551, 35. 601, 20. 35. 40. 602, 5. 640, 25. 35. 644, 30. 654, 20. 1260, 35. — castrense opidum (Dinantum) 1382, 15.

castrum *saepe*; *nominatim afferuntur*: Ainghien, Alberici, Albus-lacus (Wizense), Alcazia, Aldenardum, Aldenburg (imp.), Aldinborg, zu dem Aldinsteyne, Alost, Alreheim, Alvensleve, Asseburch, Ath, Attrebatum, (S.) Au(t)berti, Avesnes, Avillianum, Azotum, Balerna, Bellimontis, Berga, Berka, Bersilum, Bethsayda, Bicheligen, Binchium, Blankenberg, Bliki, Boda (Ungar.), Bouchain, Brandeburch *bis*, Brandenburg, Brandenvels, Bretinbach, Budisium, Buzegnies, Kale, Kalkenruth, Calve, Camburg, Kamene, Campitellum, Cappelndorf, Casinum, Casseletum, Castri-locus, Castri Vienne, Castrum Cesaris, Castrum-Filii-Dei *postea* Castrum-Peregrini, Castrum Palladis i. e. Meideburg, Cesarea, Chirvia, Coldiz, Conca, Condatum, Cracum, Crak, Crisans, S. Cristinae, Cruceburg, Cūphese, Curtriacum, Dereygnau (Jeregnaui), Dobelin, Dornburg, Duacum, Eckersberg, Eytirberg, Elstirberg, Erichsberg (Ersberg) uf dem Harze, Erlons, Etzeborg, Valkensteyn, Velseche, Videlnhusen, Figlinense, Fracte, Frankenstein, Friberg, Frowenburg, Gaures, Gebchenstein, Gerardi-mansus, Gerardimons, Ghisnes, Glichen, Godebuz, Gouzdec, Gradii, Grifenbere, Grifenberch, Grimme, Groytz, Gruninbere, Guisie (de Guisia), Hayno, Haldesleve, Hamerstein, Harlungeberge, Hartzborg, Heidelbere, Heiligenbere, Helmostat, Hennenberg, Hericinium, Herpers, Heseler, Hildegeshurch, Hopfgarten, Hornaing, Hoyum, Hugnia, Hugniacum, Hunoldsburch, Hunonia, Husplemonde, Iburg, Icherstede, Ierrignau, Ilseborch, Insula, S. Iohannis Valencen., Ysenach, Kevernberg, Kirchbere, Lalaing, Leisten, Lens, Leucum, Lisnic, Lodrun, Louenburch, Lubus, Luchtenwalt, Luneburch, Lutoze, Luxiburg, Mauritagnia, Melbodium, Merwigisborc, Methensteyn, Misna, (ecclesiae Moguntinae), Monasterium (Montreuil), Montense, Mons regalis, Morianum, Morlanwez, Mulburc, Namurcium, Neber, Nendorp, Nidecke, Norenberg, Novum-Castrum, Nuwenburg, Nuwenhof, Obersen (in Latino quasi castra gygantum 690, 20), Oizi, (Orientalium provincie), Orlamunde, Osterburch, Pantianum, (Petrosusmons), Plone, Poilevake, Praga, Presburg (*etiam* Bresburg), Raceburch, Ranis, Raspenbere (Rassinberg), Regnani, Richinbach, Rinkeleben, Rochelizesberg, Rotinberg, Rudolfstat, Salza, Sansonis, Saphat, Scanemach, Scarre, Scarthvelde, Scharffenberg, Schiplitz, Schowinborg (Sowenburg), Schulenborch, Scowinvorst, Septemcastrorum terra, S. Severini, Sydon, Slatheim, Sorre, Starkinberg, Steinfirist, Stilfrit, Struzberch, Stuternheim, Subhugniacum, Sulzi, Suria-

num, Tarant, Tekhyn, Teneberg, in monte Thabor, (Thuringiae), Tournhem, Traiectum, Trifels (regium), Tripolis, Truwesnit, Tundorf, Tyrus, Valencenense, Vignole, Villaris, in silva Vogiensis, Wallenhusen, Wartperg, Wassenbure, der Wendelstein, Werichusen, Werla, Wie, Wilrestete, Wiltecke, Wiltenburch, Wimar, Wintbere, Winterstein, Winzinburg, Wisenvels, Wissense, Witin, Wizense (Albus-lacus), Wolmerstede, Wunnenfels; *ceterum* cf. 87, 34—35; *v. etiam* castellum; castrum imperiale 423, 20. 634, 55; regium 379, 35. 569, 40; castra *pl.*, *Lager*, *saepe*; castra constituere 1276, 40; figere 385, 35. 401, 1. 591, 9—10. 622, 29—30; locare 1246, 25; metari (*etiam* castrametari) 42, 35. 43, 1. 168, 10. 273, 20. 364, 20. 365, 35. 383, 15. 386, 40. 432, 15. 533, 45. 543, 25. 545, 10. 550, 5. 551, 30. 552, 25. 557, 25. 560, 25. 579, 25. 580, 10. 584, 35 (Christi). 592, 10. 641, 35. 672, 10; movere 580, 5. 863, 25. 1234, 10. 1245, 1; ponere 31, 45 (in glacie). 442, 15. 1118, 25. 1259, 40; barbara castra *de haereticis* 1212, 30; *v. ecclesia*.

casula, *vestis sacerdotalis* 473, 40. 614, 20. 643, 35. 646, 5. 25. 673, 15. 758, 50. 783, 25. 785, 35. 817, 10. 40. 818, 5. 10. 951, 1. 1098, 20. 1147, 25; casula serica 614, 20; *nominatim afferuntur*: s. Ansberti, s. Gregorii, s. Silvini, s. Wandregisili, s. Willibrordi.

catalogus, cathalogus (episcoporum) 154, 40. 155, 35. 156, 10. 35. 157, 15—25. 1426, 5; catalogus Cesarum Romanorum 1377, 25; martirum 1072, 25; cathalogus sanctorum 156, 1. 282, 15. 404, 1. 625, 20. — cathalogum (principum) Belg. 112, 45; principum Hanonie 113, 30.

katapant, hoc est secundum dominum (princeps Cypri) 858, 15.

cataplasma 1253, 5.

catarate = *cataractae* 819, 45.

cathedra, kathedra, *sedes episcopi vel papae* 372, 15. 713, 10. 715, 5. 716, 1. 717, 5. 15. 20. 917, 5. 922, 15. 35. 923, 1. 925, 15. 35. 926, 1. 15. 942, 10. 1141, 20. 30. 1142, 1. 1146, 20. 1158, 10. 30. 1159, 5. 20. 1161, 1 (in ac cathedra). 1171, 10. 1184, 40. 1216, 5. 1217, 15. 1227, 15. 1228, 35. 1229, 10. 1244, 5. 1257, 35. 1280, 15. 1312, 40.

cathedralis ecclesia 40, 15. 178, 20. 192, 15. 203, 10. 380, 9—10. 447, 25 (cathedralis). 457, 1. 612, 40. 613, 1. 1308, 1. 1326, 1. 40; kathedralis 571, 25.

cathena, ad quam Dominus fuit ligatus 404, 20.

catholicus, catholicus *saepe*; catholicorum doctrina 81, 25; catholica ecclesia 361, 15. 405, 10. 455, 20. 527, 25. 625, 35. 1080, 5. 1215, 35; catholici episcopi 528, 15; catholica fides 5, 1. 88, 50. 106, 5. 611, 30. 841, 1 (vel universa). 1063, 20. 1185, 10. 1292, 35. 1293, 45. 1367, 10; fidei catholicae articuli *v. articuli*; cultor 1317, 25; fundamentum 1035, 20. 1278, 20; legatus 528, 15; persecutor 400, 10; sigillum 941, 10; unitas 1317, 20; vitem serere 1236, 40; zelator 606, 25; fidem catholicam suscipere 175, 30; catholicum gremium 1294, 1; catholicus grex 1263, 40; imperator 627, 20. 651, 30; catholice imperium regere 843, 30; ius catholicum 845, 25; catholice ordinare 1100, 20; catholicus ordo 771, 30; pastor 528, 10; victoria catholici populi (*interpretatio nominis Nicolai*) 968, 5; princeps catholicus 591, 1. 385, 30 (catholicus); catholicae regulae unitas 926, 5; vere catholicus 445, 30. 527, 25. 651, 30.

causa canonica 409, 35; ecclesiastica 408, 45—409, 1; legitima 718, 15; si-

nodalis 1238, 20; causas adiudicare 793, 5.

cautella, *dolus, astutia vel tale quid* 175, 10.

ce- *v. etiam* cae-, coe-.

cedula = *schedula* 253, 5; cetela 1483, 10.

celarium, celerarium *v. cellarium*.

celerarius *v. cellerarius*.

celeriuscule 906, 30.

cella = *monasterium, coenobium* 141, 10. 169—171. 175, 45. 208, 1. 30. 209, 40. 214, 20. 217, 10. 520, 5. 588, 5. 692, 10. 917, 35. 922, 30. 45. 933, 30. 946, 15. 992, 20. 1091, 40; *monasterio subdita* 170, 15. 358, 40. 487, 35. 40. 967, 5. 1119, 5. 1122, 30. 1132, 25. 1141, 1; de cellis ad cellas compelli 643, 10; *nominantur*: Anglicurt, S. Benedicti in Asculano opp., Bernhardi, S. Blasii, S. Georgii, Gigniacensis, Hasprensis, Novale S. Mariae, S. Paulinae, SS. Petri et Pauli, S. Stephani, Swarcza; = *camera monasterii* 252, 40. 45. 1137, 25; hospitum 1108, 20; infirmorum fratrum 1131, 1; interior novitiorum 1100, 25; exterior 1083, 39—40; cellae labor, cura 1083, 10; cellae ministerium 1102, 25; cella vinaria 845, 40.

cellarium 392, 20. 638, 35. 669, 5. 801, 10. 1124, 30. 40. 1125, 10; celarium 193, 25; celerarium 636, 30.

cellerarius 399, 30. 426, 20. 636, 30. 638, 35. 655, 20. 692, 35. 829, 35. 1083, 5; cellararius 1088, 15. 30. 1124, 40; celerarius 636, 30. 764, 45.

cellula 169, 35. 798, 20. 799, 1. 10. 25. 800, 15. 20. 801, 5. 10. 964, 1. 1081, 25. 1043, 15.

cementare fundamentum 1311, 20. — cementarius 284, 40; cementarium opus 876, 40; prima cementarii statuta 941, 20. 946, 10. — caementum 890, 40; cementis et cementariis 932, 40.

cenaculum 374, 35. 524, 25. 653, 1. 1065, 1.

cenobialis, cenobita, cenobium *v. coen*;

cenodoxia *v. xenodoxia*.

censualis: censuales domus 217, 35;

censuale ius 763, 15; censuales solidi 217, 40.

censura apostolicae sententiae 925, 30; canonum 1262, 30; claustris 945, 10; ecclesiastica 15, 40. 317, 30. 318, 5. 369, 5. 384, 25. 452, 35. 537, 15. 588, 20. 923, 30. 1046, 1; ieiuniorum vel silentii 1039, 25; pontificalis 1265, 40; presentium 540, 25; senatus 1217, 25; taciturnitatis 1042, 10.

census 311, 20. 665, 35. 763, 20. 764, 10. 937, 10. 1371, 5. 1453, 1; vaccarum annualis 127, 30; annuus 39, 15. 310, 40. 572, 20. 927, 20.

centuriones 670, 10.

certamen singulare 552, 15.

certitudinaliter 257, 45. 285, 20. 322, 10.

cervisia 423, 30. 40. 563, 25. 640, 40. 643, 30; cerevisia 430, 20.

cetela *v. cedula*.

cevalceia *v. chevalcheya*.

chaos 978, 5. 1189, 20. 1380, 25.

charecter *v. character*.

charisma 1026, 35.

chartula *v. cartula*.

chevalcheya 307, 35; cevalceia 304, 5.

Chi gist freres *e. q. s.*, *inscriptio franco-gallica* 283, 10.

chimeralis: chimerales historias somnare 107, 20.

chimerinus: chimerinas statuas ymaginare 107, 20.

chir- *v. etiam* cir-.

- chirographum 882, 30. 885, 1.
 cholonus v. colonus.
 chor- v. etiam cor-.
 chorales sedes 673, 15.
 chorea, corea: c(h)oreas ducere 17, 30. 464, 1. 590, 5. 617, 1.
 c(h)orizare, *choreas ducere* 464, 1.
 chorus *saepe*; angelorum 799, 15; sacer 1216, 20; militiae caelestis 960, 20; chori hymnidici 812, 5; alternantes modorum sub alterna modulacione 138, 40; chorus (*ecclesiae*) *saepe*; superior 227, 30; chori sedes 197, 35; chorus canonicorum, ubi lotum fuit corpus Christi 404, 20. 25.
 chrisma, crisma 410, 35. 844, 5. 1009, 20. 1161, 15. 1294, 25. 1369, 20.
 chrimale 785, 35.
 christianissimus: christianissima devotio 903, 25; christianissimus imperator 576, 10. 1130, 10; rex 405, 30. 459, 5. 626, 1. 656, 1; christianissima uxor regis 1432, 20.
 christianitas 281, 30. 389, 5. 594, 15; cristianitas 470, 1; christianitas Atrebatensis 283, 10. 284, 10; christianitatis consueto more 844, 5; christianitatis cultores 612, 35; desolacio 425, 10. 635, 30; christianitatem evertere 717, 25; ad christianitatem (christianitatis titulum) perducere 791, 20. (129, 25); a christianitate recedere 357, 30; christianitatem recuperare 714, 45.
 christianus *passim*; cristianus 592, 20. 635, 40; christiani cruce signati 393, 5. 616, 45; christianorum castella 375, 25. 542, 30; christianus cultus 35, 25. 1376, 30; christianus exercitus 366, 40. 376, 15. 396, 1. 545, 1. 15. 20. 618, 25. 664, 5. 30; legio christianorum exercituum 816, 5; christianos facere 8, 20. 31, 40; christiana fides 155, 5. 175, 15. 20. 286, 30. 394, 35. 617, 30. 652, 25; christianus imperator 407, 1. 627, 20; christianorum lex 174, 10. 15. 387, 60. 593, 15; christiana milicia 386, 35. 592, 1; christiani milites 562, 35; christiani nominis cultores 403, 1. 624, 25; hostis 400, 10; ignominia 366, 35; in-munis 941, 10; christianus orbis 844, 1; christiani orthodoxi 807, 5; peregrini 244, 1. 5; christiana pietas 428, 15. 639, 45; plebs 419, 30; populus 36, 20. 173, 5. 404, 5. 405, 10. 406, 20. 429, 1. 623, 20. 625, 25. 35. 640, 1. 662, 20. 663, 25. 1484, 35; christiani principes 405, 15. 625, 40; christianorum profectio 545, 35; christianus puer (a Iudaeis occisus) 419, 1. 632, 25; christianorum regnum 80, 5; christiana religio 28, 35. 897, 20. 1491, 5; christianorum rex 543, 10; christianorum sanguinis effusio 126, 1; christianorum societas 176, 35; terra 164, 35; treuga 385, 25. 590, 50.
 Christicola (Papia) 1450, 15.
 Christifera (Maria) 1323, 25.
 christiformis 256, 45.
 christus Domini 1284, 15.
 chronica, chronicae, cronica, cronicae 89, 25 (cron.). 658, 15 (cron.). 825, 1. 831, 35 (chronica). 1378, 1. 1488, 5 (chronica). 1488, 10 (chronicae); imperatorum 30, 5; regum 1489, 5; ep. Cathalan. 192, 15 (in cronicis); cronica archiep. Magdeburg. 521, 55; eccl. Rothnae. 136, 35 (cronica). 221, 25 (ex cronicis); cronica domus Saren-sis 681, 1; Cronica Thur. ingie] 651, 60 (sec. Croniam); cronica eccl. Wimpin. Burcardi de Hallis 660, 25. 661, 5. 670, 45 (Chronicon). 677, 20; Francorum Sigiberto, Guillermo, Turpino auctore 81, 30; cronica Almerici 110, 15; cronicae Andreae Marsianensis 111, 25; Balduini et Almerici 122, 15 (ex cronicis); cronica Bedae 837, 1; Egghehardi abb. Urag. 19, 30; Eusebii 91, 45; cronica Gilberti 239, 25; cronica Ieronimi 106, 40; cronicae Sigiberti 108, 15; cronicis et historiales libri, ut Iosue, Iudicum, Ruth, Regum, Paralipomena, Esdra, Thobias, Iudith, Hester et Machabeorum 82, 30; cronicorum historiographi 1378, 1.
 c(h)ronicae passionis, *diuturna infirmitas* 384, 40. 546, 20. 580, 5. 587, 35.
 c(h)ronographa 98, 40; cronographus 134, 20. 220, 25. 221, 5.
 ci-, cy-.
 ciborium 827, 25.
 cyclas, *vestis feminea* 1487, 30.
 ciclus lunaris 781, 34—35.
 ciclica species numeri 907, 35.
 cicones = *cygni* 98, 20. — cigneum caput, i. q. *cyneum*, de alba coma senis 1037, 40.
 cif(f)us, ciphus v. sciphus.
 cylias id est millenarius (χιλιάς) 568, 20.
 cilicina vestis 1085, 20.
 cilicium, *vestis poenitentialis* 566, 1. 590, 50. 818, 5. 919, 1. 990, 10. 992, 1. 1028, 1. 1263, 20. 1316, 35. 1370, 10; cilitium 786, 5. 864, 15.
 cimiterium 17, 30. 187, 35. 188, 1. 193, 1. 5. 298, 25. 311, 1. 441, 40. 463, 40. 45. 471, 10. 15. 486, 10. 566, 20. 568, 10. 649, 45. 859, 25. 30. 894, 30. 35. 1032, 20. 1484, 25; Iudaeorum (Erf.) 463, 5. 470, 15; cf. atrium.
 cinamomum, *Zimt* 1453, 10.
 cingulum (imperatoris) 25, 15. 20. 40. 45; *sacerdotale* 758, 50. 55. 771, 5. 777, 5. 783, 25. 818, 5; cingulo militari deposito 1370, 15.
 ciphus v. sciphus.
 cippus, *vinculum* 524, 10; *carcer* 859, 15.
 circumferencia v. circumferencia.
 circonligare 86, 25.
 circonvicinus v. circumvicinus.
 circuitiones Germaniae 897, 45.
 circuitus claustris, i. q. *ambitus*, *peristylum* 423, 5. 634, 45.
 circularis: circularia signa 558, 20. — circulariter 406, 1.
 circulus de alba pelle 1109, 5; aureus habens in medio sui signum s. crucis 868, 15; regalis 39, 20; circuli circa solem 13, 10; circulus Dionisii 1416, 25.
 circumadiacere 134, 5. 171, 35. 269, 5. 1002, 25.
 circumastare 1145, 25.
 circumcingere: circumcingentes 296, 35.
 circumcisio Domini, Iesu Christi 765, 10. 30; in *imesi* cisio circum 695, 35; *festum* (Jan. 1) 486, 35; de carne circumcisionis Iesu Christi 712, 25.
 circumeursatio 411, 45.
 circumeutere: circumeuentes 436, 20.
 circumdatio muri 1058, 10.
 circumferencia sigilli 111, 10. 202, 15; circumferencia 90, 45; circumferentia 47, 15.
 circumferencialiter 283, 10.
 circumiacencia *subst. fem. gen.* 520, 1.
 circumlambere 963, 20.
 circumlocutio: post multas circumlocuciones, ut mos est clericorum 151, 1.
 circummanere 861, 1. 880, 1.
 circumornare 198, 5.
 circumrotare 231, 40. 319, 20.
 circumsitus mons undique saxis 1258, 35.
 circumspectus, *magnificus* (cf. *Thes. ling. lat. III 1171, 77 sqq.*) 1190, 25 (circumspectus, cf. 1181, 5). 1238, 20. 1324, 1.
 circumstare: circumstans 852, 25.
 circumsurgere 1099, 10.
 circumvicinus, *frg. circonvoisin* 106, 10. 111, 15. 115, 5. 117, 45. 167, 1. 170, 5. 174, 35. 204, 35. 231, 30. 260, 35. 264, 35. 304, 35. 331, 10; circumvicinus 86, 15; circonvicinus 87, 20. 89, 10.
 kyrieleyson 1004, 1; kiryeleyson 1003, 15; kirie leyson 1098, 10.
 cirot(h)eka, cyrotheca 137, 40. 256, 35. 408, 35. 620, 40. 621, 1. 628, 10. 950, 5. 15; ciroteca argentea in scuto nigro *signum* 117, 5.
 cyrurgici libri 82, 20.
 cisio v. circumcisio.
 cismarinae partes 559, 30; ripae 558, 35.
 cismontanus 966, 30; *intelligendum videtur: qui ultra montes habitat*, cf. *citra*.
 cit(h)ara 269, 25. 382, 25; cythara 578, 1.
 citharedus 1020, 15; chitaredus 1224, 5.
 citra = *circa* 811, 41; = *circiter* (?) 521, 15; = *ultra* 393, 25. 617, 1; cf. *cismontanus*. (Cf. *Abmann in 'Glossa' XXI, 1933, p. 63 sqq.*)
 cives *saepe*; maiores 1317, 20; meliores et ditiores 859, 15; cives et rurenses 402, 25. 623, 50; civium supernorum consorcium 587, 10.
 civilis amicus (*oppos. clericus*) 1066, 5; civiles clerici 1054, 10; ius civile 402, 30. 517, 25. 589, 35. 624, 20. 1451, 5; civilia monasteria 1073, 5; civilis in moribus 911, 35; plebs civilis atque suburbana 848, 45 (cf. 1074, 10); civiles querimoniae 845, 10.
 civitas *saepe*; advocati civitatum 449, 1. 652, 35; claviger civitatis 809, 20; clientes (civitatis) 267, 35; civitatis comes et episcopus 175, 5; civitates comprovinciales 1312, 15; consilarii civitatis 242, 40; cura civitatis 399, 40; civitas imperialis 603, 5; iudex civitatis 859, 40; ius civitatis 763, 15; maiores civitatis 565, 5. 1435, 10; maritimae civitates 541, 20; civitas metropolis 101, 40. 109, 40; minister civitatis 859, 40; civitas principalis 102, 1. 415, 1; procurator civitatis 853, 40; civitas regia 426, 10; civitatum regina (Ierosolima) 593, 25; civitates regni 441, 1. 649, 20; seniores civitatis 396, 30; sigillum civitatis 443, 15; civitates solempnes 101, 30; civitatem munire 443, 35. 444, 20. 980, 1; *nominatim afferuntur*: Ablatonas, Accon, Adriacopoleos (Adrianopolis), Agrippina (Colonia), Albus-lacus (Wizense), Aldenburg, (Alemanie), Alenconia, Altissiodorum, Altzeia, Amalfia, Ambianensis, Anagnia, Ancona, Antiochia, Aquileia, Aquisgranum, Arcium, Arelate, Argentina, Arnstete, Asculanum, Assisium, Attrebatum, Augia, Augusta, Austrasiorum civitates, Babenberg, Babilonia Nova, Bacharach, Bardewic, Barum, Basilia, Bavaculus, Belgis, Belgis Comata (Treveris), Belvacus, Beneventum, Bersilum, Bingen, Bischofsheym, Bituris, Boda, Bolonia, Bononia, Borch, Brandeburch, Brisach, Brissia, Brixia, Brunna, Brunswic, Cabilonensis, Kale, Calve, Cameracisium, Camera-cum, Camerina, Cantuaria, Caprimons, Capua, (silve Carbonarie), Carina, Carnotesium, Carnotum, Cathalanum, Cayphas, Cenomannica, Cesarea, Civitas nova, Colonia, Constantinopolis, Crakovia, Cremona,

- Cristisburch, Cumana, Curtracum, in terminis Damascenorum, Damiata, Durbeium, (Ebredunensis), Edissa, Edua, Egra, Engolisma, Erfordia, Fanum-Martis, Vegense (Faenza), (Flandrie), Florentia, Frankenvurt, Friberg, Friburg, Fritzlar, Fundana, Gene, (S. Germani), (Germanie), Goslaria, Gotha, (Graecorum in Italia), Gruninbere, Hain ober Elbe (Großenhain), Halberstat, Halla, Hammaborch, Haricuria, Heidelberg, Helmistat, Herbipolis, Hermann-villa, Hildesheim, Hoyum, Hostilis, Hucaria, Ianua, Yconium, Ierusalem, Ilmena, Ysenacum, Ysia, (Italiae), Iupilia, Iuvavensis (Salzburg), Kemelicz, Kitzingen, La, Laodicia, Lauda, Lemovicensis, Leodium, Lessines, Leucopolitana (Wizenburch), Lingonica, Linza, Liptzk, (Longobardie), Losanna, Lubeke, Lubus, Luca, Luccowe, Lugdunum, Lundina, Luneburch, Luthesia (Paris), Magdeburch, Marech, Mare Salitum, Martburg, Mediolanum, Mediomatricum (Metz), Mercurialis, Merseborch, Metensis, Milsungen, (marchiae Misnensis), Moguncia, Molhusen, Monacum, Monasteriensis, Mons, Morinensis (Thérouanne), Mossellana (Metz), Mutina, Nannetum, Narnia, Neapolis, Neomagum, Nervia (Tornacus), Norenberg (imperialis), Nova-civitas, Novaria, Nuchir (Nocera), Numeia, Nus, Octovia, Olmuntz, (Orientalium provinciae), Orlamunde, Ortrant, (in Pannonia), Papia, Parisius, Parma, Patavia, Patrobrunensis, Penna, Perusium, Phanum-Solis (Solesmes), Piconicum, Pictava, Pigavia, Pisa, Placentia, Plone, Pons (Brux), Pontinicum, Potentia, Praga, Prenestina, Provisina, Quidelinge-burch, Ratispona, Ravenna, Regium (Regina), Remis, Rinstete, Rodomis (Rouen), Roma, Rosan, Rothomagus (Rouen), Rotinbure, Rotingen, Rudolfstat, Sace, Salernum, Salvett, Salza, Salzburg, Salzungen, Sangerhusen, Saxonia (Lessines), Sebastia, Schusen, Senensis, Servia, Sibilis, Sigiburch, Slesewig, Sluzungen, Smalcaldin, Spira, Stadium, Stampis, Stendal, Strasburg, Suessionis, Sutrium, Swinforde, Tangermunde, Taurinensis, Tennebere, (in Terra Sancta), Terravana (Thérouanne), Tervisina, Tholetum (Toul), Tholosa, (Thuringiae), Ticinensis, Tornacum, Traiectum, Trecarum, Treveris, Tripolis, Troia, Troia nova, Tullum, Tungris (Tongern), (Tusciae), Tyrus, Ulixbona (Lissabon), Urbsvetus, Valencia, Venetia, Verdunum, Vermandia, Vincentina, Vogis, Wephalaria, Wie, Vienna, Wimar, Wipina, Wirzburg, Wissenvels, Wizenburch, Wizenze (Albus-lacus), Znoym, Zwic-kowe; *v. etiam metropolis, principalis; cf. oppidum, stat, urbs.*
- civitates 433, 1. 442, 20. 25. 444, 30. 454, 1. 460, 25. 464, 10. 545, 5. 550, 15. 557, 30. 561, 5. 562, 10. 567, 30. 568, 5. 569, 25. 641, 60. 649, 60. 650, 1. 651, 1. 654, 15; civitates regni Romani 677, 1; civitatis episcopus 561, 40; fluvius 560, 35.
- civitatala 811, 35 (Bavaca).
- clades inguinaria 821, 1.
- clamare *v. quittum clamare.*
- clamis, *χλαμύς* 570, 25—35. 595, 5. 1284, 20.
- clamosus 644, 10.
- claudere manus, *die Hände falten* 1326, 45.
- claudus sanatur 637, 30. 40. 1303, 30; Claudus *v. Heinrichus II. imp.*
- clausa, *angustiae* 533, 25; *cf. clusa.*
- claustra, *sing. fem. gen.* 1085, 5.
- claustralis disciplina 874, 20. 928, 10. 20. 932, 35. 934, 5. 1381, 20; militia 1297, 9—10; observantia 934, 15; officina 878, 40; claustrali restrictione clausi 945, 5; claustrale superpelliceum 945, 1; claustraliu rerum cura neglecta 1382, 1; claustrensis locutio 1042, 15.
- claustrum = *monasterium saepe*; claustra canonicorum 853, 40; *strictiore vi* 182, 45. 197, 35. 200, 10. 295, 30. 296, 30. 297, 15. 378, 20. 422, 1. 423, 1. 5. 860, 20. 924, 20. 944, 10. 15. 1043, 5. 1081, 10. 1475, 1; claustrum maioris ecclesiae 41, 40; monasterii 669, 25. 1090, 40. 1122, 20. 1124, 35. 1141, 5; ambitus claustrum 665, 25; censura claustrum 945, 10; basilica cum claustrum 1342, 15; claustrum custodia 1042, 10; dispositio 921, 40; limes 1085, 40 (*cf. 5*); claustra relaxare 945, 14—15; rigorem claustrum mollire 945, 10; in claustrum servare 944, 25 (*cf. 30*); *nominantur*: Amelungesborne, Arnesse, Aula-regia, Cameracum, S. Michaelis Hildesheimense, Nova-civitas, Novi-operis, Porta, Stragow, Walckenrede; *cf. coenobium, monasterium*; = *Verschluß* 1238, 15. 1241, 35; = *Gefangenschaft* 1171, 5. 1219, 5. 1317, 35.
- clausura 135, 45. 265, 30. 312, 15.
- claviger civitatis 809, 20; *cf. s. Petrus in ind. nom.*
- clavis: claves castrorum 330, 35; obedientiarum 931, 25; pontificales 1220, 10. *cf. 1172, 40. 1173, 10*; claves et dominium assumere 331, 5.
- clavus: clavi de regis clipeo excussi 11, 15; clavorum signa (Francisci) 255, 40. 55; de clavo (Domini) 776, 5; s. Petri ap. 780, 20.
- clericalis: clericalia cessant 11, 40; clericalia byrrum 1060, 20; clericalis habitus 196, 20. 410, 1. 606, 25. 794, 1; clericalis ius 652, 50; clericalis militia 272, 35; clericalis ordo 149, 45. 398, 20. 894, 1; clericalis privilegium 410, 1; clericalis status 260, 35.
- clericature gradus 227, 35.
- clericatus officium 528, 10; signum 1059, 1.
- clericus *passim*; *interpretatio vocis* 1189, 35. 1191, 25 (*cf. s. v. clerus*); clerici civiles 1054, 10; concubinati 1087, 25. 1105, 30; congregacio clericorum 19, 25. 30, 25. 664, 35. 665, 20. 758, 1. 1087, 25; supra clericorum et conubia 1053, 35; clericorum familiae 1069, 25; clerici familiares 859, 20; clericus fur 829, 35; clerici et laici (*vel similiter*) *passim*; matricularii clerici 831, 35; minister clericus 1109, 15; clerici ordinarii 1477, 5; ordinationes clericorum 943, 20. 25 (*cf. 408, 40*); clerici non legaliter ordinati 1143, 20; ordo clericorum *v. ordo*; clerici regulares 862, 20. 30; clericorum et regularium dissensio 362, 30; clerici religiosi 975, 5; clerici et religiosi 395, 35. 420, 5; clerici scolares 196, 20. 217, 40; seculares 209, 25. 652, 25; suburbanii 1055, 1.
- cleronomia Christi 144, 10.
- clerus *passim*; *interpretatio vocis* 1188, 5. 1189, 35. 1191, 25 (*cf. Isid. etym. VII 12, 1. Ps.-Ruf. in psalm. 67, 14*); compositio inter clerum 459, 10; clerus ecclesiasticus 811, 10; principalis fratrum clerus 943, 5; primi gradus cleri 1253, 40; clerus tam maioris quam minoris ordinis 1063, 20; ordo cleri 1063, 20 (*cf. s. v. ordo*); clerus et populus (*vel similiter*) 1143, 5. 1169, 45. 1171, 20 *passim*; redituum quinta pars a clero 395, 25. 618, 55; clerus cum religiosi 395, 20; vicesimam a clero exigere 398, 5. clerus visitare 391, 10; cleros flentes mactare 473, 25.
- clibanus 551, 5.
- cliens 225, 15. 227, 40. 267, 35. 306, 10. 15. 307, 1. 320, 1. 15. 595, 1. 857, 25. 1362, 15; clientes equites (in equis) 224, 15. 20. 225, 10. *cf. 1145, 20*; clientes pedites 242, 40; clientes et pedites 233, 10; clientes templi 473, 25.
- clientela 1125, 30.
- clientulus 409, 1.
- clima: in quatuor climatibus muros effodere 569, 35.
- clipearii 431, 5.
- clipeus regis 11, 15; *cf. fenestra.*
- cloaca 38, 55. 374, 35. 542, 5.
- clusa, *angustiae* 363, 40. 367, 30. 1451, 15. 1452, 5; *cf. clausa.*
- coabbas 265, 40.
- coadiungere 109, 40. 334, 1.
- coadiutor 222, 45. 315, 1. 432, 5. 590, 1. 641, 30. 936, 45; regni et imperii 458, 30. 655, 35.
- coadiuvare 155, 35. 156, 40. 168, 40. 448, 1.
- co(a)equus 160, 45.
- co(a)etaneus 195, 20. 873, 20.
- coagonista 1379, 10.
- coangustiare 566, 25.
- coccones, *genus navium* 386, 30—45. 387, 1. 15. 592, 1. 10. 25. 55; coccones 402, 45.
- coclear, quod est instrumentum purgatorium cocorum, 'Lefli' 1382, 14—15.
- coctare panes 669, 10.
- coeti lateres 267, 5; coctum argentum 1452, 15.
- cocus = *coquus* 605, 1. 5. 615, 35. 634, 25. 1382, 15; quocus 1083, 5; cocus manualis persona 1471, 20. — *Cf. coquina.*
- codex 102, 40. 139, 45. 567, 30. 758, 50. 1062, 35; evangelii (*vel similiter*) 388, 10. 593, 30. 865, 15; codicem evangeliorum aperire 850, 1; codex (Iudaeorum) 571, 15; memoria pro codicibus uti 226, 5.
- c(o)elibatus 539, 25. 872, 30.
- c(o)enobialis consuetudo 1106, 6—10; disciplina 923, 20. 924, 5. 927, 25. 930, 1. 932, 1. 20; cenobialia instrumenta 930, 15; cenobiales officinae 968, 15; cenobialis vita 150, 10.
- c(o)enobita 169, 35. 380, 20. 447, 30. 571, 30. 759, 20. 826, 35. 830, 1. 832, 10. 833, 1. 944, 20. 1370, 1. 15. — *coenobita religio* 759, 20.
- c(o)enobitalis vita 1082, 30.
- coenobium, *coenobium passim*; coenobii libertas 966, 40; coenobia locupletissima 887, 20; de constructione coenobii sponsonem facere 965, 25; coenobium sub Romanae ecclesiae defensione stabilire 922, 35; *commemorantur*: 1) *secundum nomina sanctorum*: SS. Adriani, Amandi, Andreae, Bavonis, Beggae, Crispini, Dyonisii, Gerhardi, Gertrudis, Gisleni, Johannis, Landelini, Maldegarii, Mariae, Medardi, Michaelis, Nicolai, Petri, Reginae, Ursulae et Undecim milium virginum, Victoris; 2) *secundum nomina locorum*: Alneum, Andeniense, Aquicinctus, Attrebatum, Bobio, Brokeroya, Broniense, Brulense, Cambronnense, Castellense, Cellense, Clarevallis, Cluniacum, Coenueum, Corbeia antiqua, Küngevelt, Dononiense, Eyrtirberg, Ellno, Endense, Florinorum, Fossense, Gemblacense, Gerardi-mons, Gozie, Hammaticum, Hasprehiense, Hermannivilla, Hirsaugiense, Honacourt, Ilfelt, Laubiense, Lenynense, Lessien-

- se, Letiense, Lorsheim, Marchianense, Maricolae, Markettes, Melbodiense, Methis, Muscetatum, Nerana, Nonantulense, Passinianum, Razolum, Rosental, Senogiense, Septimense, Sychem, Thura, Uchterichusen, Ursicampi, Valcelle, Valencenae, Versiliacum, Wallers; *cf.* claustrum, monasterium.
- coepiscopus 807, 20. 809, 15. 935, 30. 1044, 35.
- coesse 555, 25. 581, 30; coessentes 364, 20. 533, 45.
- cogere: cogebuntur 206, 30.
- cogitativus 231, 50. 232, 1. 5. 285, 20. 288, 35.
- cognomentum 86, 40.
- cohercio cardinalium propter electionem summi pontificis 711, 1.
- cohors 173, 35. 50. 215, 5. 694, 45. 1139, 15; (Danorum) in turmis duabus divisae 172, 1.
- cohortare 1064, 20.
- coimperator 8, 45. 9, 35.
- collactaneus 1381, 30.
- collaria 1452, 15; collare aureum leoni argenteo intersignium in armis obtinere 240, 15.
- collateralis legatus (papae) 380, 10. 571, 25; collateralis regis 565, 25.
- collatio ac libertas 232, 30; collacio ordinum 408, 40; collacio prebendarum 232, 30; collacio brevis de contemptu mundi 296, 40; collacionem preaudire 564, 15.
- collecta, *vectigal* 233, 50. 398, 15; *oratio ecclesiastica* 411, 45.
- collegialis ecclesia 133, 5. 136, 20. 182, 50—183, 1.
- collegiata ecclesia 660, 25.
- collegium 162, 25. 35. 172, 1. 182, 45. 233, 45. 234, 20 (*cf.* 234—238). 646, 1. 717, 40; collegium vel alia universitas 410, 5; collegium canonicorum et beneficiatorum 712, 20; cardinalium 456, 15. 1326, 10; sacerdotum, monachorum atque clericorum 816, 5; collegia monachorum 129, 25; religiosorum 422, 35. 634, 20; sacrum 1342, 15; collegium virginum Christi 586, 35; Undecim milium virginum 1376, 10. 1378, 15. 1381, 30.
- colliculus 518, 39—40.
- collimitantia membra 570, 5.
- collirium = *collyrium* 1295, 30.
- colloquium 743, 1. 874, 25. 886, 1; commune 884, 25; (imperatoris et regis Francorum) 858, 25; (imperatoris) cum optimatibus 11, 50; principum 361, 1. 380, 25. 952, 35; cum principibus 437, 30; colloquia privata 875, 5; colloquium secretum 948, 35.
- colonia 171, 20.
- colonianus (*ex emendatione*) 330, 15.
- colonus 383, 10. 579, 30. 905, 1. 1011, 25; cholonus 474, 5.
- color croceus et persicus (solis) 406, 10. 626, 35 (*cf.* persicus); color de intersignis 97, 5. 10.
- columba septemplex, *spiritus sanctus* 845, 30.
- columbinus: columbini oculi 844, 30; columbina simplicitas 249, 45. 251, 15.
- columna, ubi Dominus flagellatus est 404, 20. 769, 15; de columpna, ad quam Dominus (ligatus) flagellatus est, fuit 767, 10. 785, 30.
- coma 614, 10; comam malo usu nutrire 12, 30.
- comata *v.* cometa *et in ind. nom. sub* Belgis, Gallia.
- comburare hereticos 391, 20. 394, 5. 613, 45. 617, 15.
- comes, *Begleiter* 849, 25. 907, 25. 1258, 15; *Graf, saepe*; comes et marchio 225, 30. 974, 35; comes potius quam marchio 32, 35; civitatis comes et episcopus 175, 5; palatii 1451, 1; *v.* marchisus, palatinus, principalis, provincialis, vicecomes; comis *pro* comes 739, 25. — comitissa *saepe*.
- cometa 781, 25. 30; cometa stella 429, 10; stella comata 724, 10; cometes 185, 40. 402, 30. 35. 624, 1. 5 (*his quattuor locis interpretatio vocis*); cometes stella 402, 25. 623, 55. 640, 10. 1418, 5. 1419, 1. 1427, 5; *cf.* crinita.
- comicia = *comitatus, Grafschaft* 29, 1. 33, 35. 518, 25.
- comicus (*Plautus*) 372, 10.
- comitatrix 917, 30.
- comitatus, *begleitet* 857, 25. 1331, 10; *Begleitung* 855, 1. 971, 30. 1087, 9—10. 1167, 15. 1230, 30. 1258, 15.
- comitiva, *i. q. comitatus, Begleitung, Gefolgschaft* 194, 25. 244, 20. 260, 5. 261, 25. 262, 5. 266, 15. 20. 267, 1. 268, 20. 269, 10. 285, 25. 291, 1. 305, 5. 315, 5. 411, 10.
- commanentia elemosinaria 924, 25; secularium 929, 40. 930, 25.
- commarchiones, circummanentes rustici, *Markgenossen* 880, 1.
- commater 620, 25.
- commedere 411, 10.
- commendaticiae litterae 572, 15. 1108, 20.
- commendator, *Komtur* 443, 30. 650, 30.
- commensalis 203, 5. 223, 30.
- commentari 185, 35.
- commercatrix Romanorum barbaries, *barbari Romanorum finibus vicini* 843, 20.
- commercium habere, *adulterina consuetudine uti* 454, 20; urbs variis referta commertiis 1379, 40.
- commilitones 908, 1.
- conminatorius (liber) 80, 30.
- comminister 585, 20. 908, 15.
- commissarius 292, 35. 316, 30. 328, 10.
- commonitoriae epistolae (apostolicae sedis) 1041, 30.
- communia, *Gemeinde* 304, 1; *v.* communio, communitas.
- communicare (divinis misteriis) 445, 25. 35. 651, 25. 30. 1085, 35.
- communio corporis et sanguinis 273, 30. 1085, 35. 1135, 40. 1137, 5; ecclesiastica, ecclesiae 923, 35. 924, 1. 925, 35. 926, 1. 45; sacra sanctorum 1227, 10; sancta 1369, 10; communione privare 368, 35. 1122, 20; in communionem recipere 380, 15; communio, *Gemeinde* 274, 25.
- commune bonum 82, 1. 5. 15; communis consuetudo 880, 10. 881, 20. 882, 15; communes dies (apud Saxones in Octobri) 22, 20; communis electio principum 23, 20; historia 309, 5; communes et innobiles 181, 15; commune interdictum terre 218, 1; ius 269, 45; communis platea 240, 35; plebs 282, 1; populus 175, 45. 320, 20; commune refugium 880, 35; communis sententia 882, 10; usus 880, 1; utilitas 880, 20; et publica via 1070, 40; commune vulgus 27, 15; communiter vivere 1058, 20.
- communitas, *Gemeinde* 81, 15. 82, 5. 116, 35. 167, 30. 172, 25. 175, 20. 181, 35. 40. 182, 5. 25. 201, 20. 205, 15. 223, 1. 229, 40. 240, 1. 15. 35. 40. 242, 35. 40. 259, 5. 260, 15. 261, 1. 269, 20. 290, 5. 10. 292, 25. 296, 45. 333, 1. 442, 10. 443, 5—15. 450, 14—15. 453, 35. 463, 1. 649, 55. 650, 15—25. 677, 5; *v.* communia, communio.
- compaginacio 387, 1. 592, 25.
- compar: compares (Carlomanni) 1490, 1; compar, *uxor* 897, 35.
- comparative, *im Vergleich zu* 85, 4—5.
- compartire, *dividere* 119, 40. 163, 25.
- compassio *v.* absintium.
- compassivus 255, 25. 30.
- compater 40, 10. 1465, 1.
- compatriota 86, 10. 848, 45. 1488, 1.
- compatronus 1092, 15.
- compilacio canonis Graciani 92, 5; (Gregorii IX.) de extravagantibus 609, 20.
- compilerator librorum 106, 30.
- compingere 107, 20; conpingere 91, 40.
- complacencia, *subst. fem. gen.* 604, 1.
- complementum, *perfectio* 219, 5; effectus complementi 227, 34—35.
- completorium 283, 20. 609, 55. 673, 5. 675, 25. 764, 10.
- componere: composciturum 1011, 30.
- compositio, *pactum et conventum* 389, 5. 10. 398, 25. 413, 35. 414, 1. 415, 25. 418, 10. 434, 25. 459, 10; pecuniaria 444, 40.
- compositor et poeta 185, 1.
- comprehensor 575, 25.
- compresbiter 1265, 30.
- compromissio 313, 5—15.
- comprovincialis 15, 30. 931, 15. 936, 40. 950, 30; comprovinciales civitates 1312, 15; comprovinciales episcopi 842, 5. 849, 1. 949, 20.
- compunctive 1102, 35.
- conatus = *cognatus* 86, 40. 288, 20. 321, 35; conata 188, 15. 268, 40.
- concambium, *permutatio* 885, 15. 936, 15. 942, 30. 1490, 1; *cf.* cambium.
- concanonicus 666, 35. 676, 30. 949, 1.
- concha, ubi Dominus lavit pedes discipulorum 785, 30.
- conciliabulum 1243, 40; conciliabula secreta 576, 1.
- conciliatus caetus 1188, 1.
- concilium, consilium (*ecclesiasticum*) 1210, 25; concilia generalia 517, 15; sancta 1227, 15; apostolicae sedis concilium adire 1036, 30; concilium generale celebrare 425, 15. 635, 30; celebracio concilii 246, 10; sacerdotale concilium 1143, 20; concilia tenere 11, 5; concilium primum Iherosolimis 106, 5. 10; Nicenum (a. 325) 1208, 40; Ephesium (a. 431) 1213, 10; Calcedonense (a. 451) 762, 5; quattuor concilia (Nicenum, Constantinopolitanum a. 381, Ephesium, Chalcedonense) 1101, 35. 1209, 45—50; (Caroli) de processione spiritus sancti (a. 808) 738, 15; Aquisgrani (a. 816) 162, 30—163, 15. 355, 10. 1471, 10; Nivelense (a. 817) 163, 5; (Sutrinum a. 1046) 1142, 15. 20; in Galliis (a. 1049) 193, 10; (Ebredunense a. 1056) 1148, 5; sanctum (Romae a. 1063) 1036, 30; (Romae a. 1067) 1106, 45. 1107, 10. 1146, 30; (Wormatiae a. 1076) 1205, 5; (a. 1076) 1219, 15; (Ansae, Claromonte, Divione, Augustoduni, Pictavi, Iulio-boni, Avenione a. 1076—1080) 1175, 25; (Romae 1079?) 1189, 25; generale (Lateranense a. 1102) 11, 1; (Mutinae 1106) 1312, 15; Lateranense (a. 1112) 11, 20. 25; Colonie (a. 1118) 360, 20; in Fritslaria (a. 1118) 360, 25; Lateranense (a. 1215) 246, 5. 10. 264, 1. 270, 10. 15. 272, 20. 25. 40. 273, 1. 384, 25. 30. 386, 35. 409, 15. 588, 20. 25. 35. 592, 1. 721, 25. 723, 30; fratrum Minorum iuxta Assizium (a. 1221) 282, 40; Erphordie (a. 1223) 390, 1. 598, 10; Maguntie (a. 1233) 392, 1. 595, 30;

- (Romae a. 1241) 398, 10; in Vritslaria (a. 1244) 395, 20, 618, 20; Lugdunense (a. 1245) 395, 35, 398, 30; in Mongontia (a. 1261) 401, 10, 623, 1; Lugdunense (a. 1274) 354, 25, 355, 25, 407, 15—40, 408, 10—25, 40, 409, 15, 20, 410, 1, 15, 472, 35, 627, 30—55, 628, 1, 698, 20, 711, 1, 713, 35, 714, 5, 30, 719, 25; generale Cisterciensium (a. 1275) 411, 10; Herbipoli (a. 1287) 419, 20, 25; Vienense (a. 1307) 715, 30, 35; cf. synodus. — consilium, concilium (*saeculare*): generale i. q. curia 230, 1, 10; (Saxonum) 793; (dominorum ville) 330, 25; commune (imperatoris Caroli Magni et optimatum) 879, 25; (imperiale) 211, 35, 212, 20, 327, 40, 557, 10, 843, 20, 847, 30; magistrorum phisicorum 463, 40; nobile, nobilium 241, 1, 35, 242, 20; palatinorum 180, 45, 181, 20, 847, 10; principum 4, 10, 380, 40, 381, 1, 382, 30, 545, 15, 578, 15; consilia privata 875, 5; cum regibus primoribus occidentis habita 897, 45; (regalia) 266, 5, 518, 10, 526, 15, 529, 1, 1450, 20, 1451, 1; consilium (regale) congregare 329, 5; cf. curia.
- concionator (publicorum negotiorum) 874, 25.
- conceivis 605, 5, 824, 25, 960, 15.
- conclamator 1272, 35.
- conclave, camera 380, 30, 35; domini abb. Epternae. 772, 10; conclave (cardinalium) 716, 20, 1067, 15; cf. cardinalis.
- conclusive 294, 1.
- concomitari 267, 1.
- concordancia 75, 15, 92, 1, 5, 107, 40.
- concreare milites 230, 10.
- concretus, aequalis 1381, 30.
- concubina 460, 20, 480, 10, 666, 10—20, 1086, 15, 1087, 30, 1489, 25.
- concubinatus, qui concubinam habet 1087, 25, 1105, 30.
- concurrens, epacta solis 781, 30, 782, 5, 783, 15.
- concussiones grandisonae circa altare 154, 20.
- concutere: concussiunt 173, 15.
- condam = quondam 144, 25, 220, 25, 243, 25, 817, 5.
- condecens 89, 25.
- condecencia 1323, 40, 1324, 9—10.
- condescendero 207, 35, 209, 35, 210, 30, 229, 30, 255, 15, 271, 35, 590, 35, 1028, 15.
- condescensio 1381, 20.
- conditio aequalis 879, 25; pacis 371, 1; plebeia 872, 25; rustica 879, 35; servilis 1195, 35.
- condividere 84, 30, 40, 123, 15, 131, 5, 30, 147, 5, 172, 35, 224, 45, 230, 45, 232, 15, 243, 15, 320, 25, 323, 15, 326, 5, 10.
- conducticia arma 1218, 30.
- conductus ripariarum 172, 5; salvus 227, 40, 300, 45, 301, 15. — locus conductu difficilis 969, 15.
- confabulationem habere 1075, 15.
- confectare coria 1456, 10.
- confectiones radicum 722, 25.
- confectores cantilenarum 571, 40.
- confessio: confessionem accipere 803, 10; audire 355, 35, 409, 15; confessio (sub altare), confessionis altare 1481, 10. — confessor 393, 35, 617, 10, 637, 20; passim.
- confestinus nuncius 325, 40.
- confirmacio (electi) 111, 1, 286, 5, 418, 30, 35, 420, 30, 632, 25, 662, 20, 668, 25; libertatis (monasterii) 922, 45; preceptorum 1011, 30; confirmacionis beneficium 400, 40.
- confiscare 180, 40, 576, 10.
- confligacio, asketische Übung 160, 20.
- conflua negotiandi commoditas 941, 15.
- confluentia aquarum 665, 1.
- conformitas 80, 10.
- contractus 907, 5.
- confraglare 125, 40.
- confrater 182, 30, 208, 35, 285, 15, 487, 35, 527, 40, 583, 5, 585, 40, 586, 1, 666, 14—15, 1026, 10, 1316, 25, 1464, 15, 1466, 30.
- confraternitas phale Valencenensis 193, 30.
- confretus 388, 50, 594, 5.
- confusibilis 328, 15. — confusibiliter 141, 15, 147, 20, 209, 15, 406, 45, 627, 5.
- congerra manticaria seu tabernaria 920, 10.
- coniecturare 776, 40.
- coniugalis: coniugale fedus 911, 5; ordo coniugalis 911, 1, 913, 25, 914, 20; societas 911, 40; thalamus 913, 15; coniugalia vincula 916, 15, 45; vita laudabilis, licet coniugalis 1053, 10.
- coniugati adulterique sacerdotes 1055, 20.
- coniuracio 158, 35, 159, 35, 441, 30, 552, 35, 673, 30; coniurationes, Beschwörungen 594, 50.
- coniux episcopi 979, 25, 1105, 30.
- conm- v. comm-.
- connestabularius principalis, frg. con-
nétale 171, 40.
- connotacio 97, 1.
- connotare 107, 40, 167, 10, 168, 35, 210, 15.
- comp- v. comp-.
- conquirere (an conqu(a)erere?, frg. con-
quérir): conquesivit 732, 30, 733, 20; terrae conquestae (cf. frg. conquête) 119, 15, 245, 35.
- conregnare 282, 30.
- consacerdos 807, 20.
- consanguinea 272, 35, 1074, 25.
- consanguinitas 190, 25, 35, 1080, 10; v. dispensatio.
- consendere mare (ex navem conscendere et mari vehi permixtum) 169, 1, 175, 1.
- conscolares 873, 20, 40, 1380, 40; agonistae 873, 40.
- conseripcio bonorum 670, 25; testamentoria 922, 35.
- consecrare s. crisma 410, 35; ecclesiam 918, 25; episcopum 571, 10, 842, 5; in cesarem 12, 40; in imperatorem 515, 35, 561, 25, 589, 10 alibi; in papam 547, 15.
- consecratio basilice 786, 35; ecclesiarum 12, 45, 934, 20, 25, 35, 963, 1; liberae consecraciones in ecclesiasticis 11, 45; episcoporum 372, 15, 420, 30, 849, 45, 850, 1; episcoporum et abbatum 370, 20, 538, 5; (imperatoris) 12, 35; papae 713, 10; presbiterorum seu diaconorum 1009, 5; regalis, regia 850, 10, 20; templi 937, 1; consecrationis dies 963, 15 (cf. 697, 10).
- consentire: conscientes 40, 15.
- consequens: per consequens 179, 40, 45; post consequenter annos paucos 263, 5.
- conservatores de diocesi 718, 25.
- consignare locum s. Petro 922, 20; sacro velamine 916, 35; ad (= per) sacramentum (?) 1454, 20.
- consignire 270, 35.
- consiliare, consiliis iuvare 980, 20 (a suis consiliatus est).
- consiliarii 453, 10, 620, 40, 621, 5, 635, 50, 654, 1, 860, 15, 980, 10; civitatis 242, 40; comitis, comitissae 229, 30, 261, 1, 262, 10, 289, 35, 315, 5, 322, 35, 326, 20, 327, 15; imperatricis 1458, 5, 10; patriarum 259, 30, 35, 269, 35, 40; regis 391, 10, 20, 35, 315, 5, 329, 5.
- consiliatores comitissae 324, 20, 30; patriarum 270, 1.
- consiliatrix 213, 35.
- consilium, synodus vel curia v. concilium; consilium monasticae disciplinae 1036, 29—30; ewangelica 293, 1; (aliquo) a consiliis uti 874, 25.
- consistorium imperatoris 211, 40, 552, 5; imperii 556, 5; imperiale 327, 1, 5, 10; papae et cardinalium 425, 10, 456, 1, 25, 635, 30; regis Ung. 854, 10; archiep. Mogunt. 517, 45, 518, 5; libri consistorii imperatoris 327, 1.
- consodalis 1380, 35.
- consolare 1105, 15.
- consororius 228, 10.
- conspiracio 28, 40, 29, 20, 382, 40.
- conspiratores 1194, 5.
- constitutio 964, 1; canonica 666, 5; capituli 458, 30, 655, 35; olimpiadum primaria 98, 35; (papae Urbani II.) 528, 10; Innocentii (II.) 363, 45; (Honorii III.) 588, 30; Gregoriana (X.) 716, 20, 718, 10 ('Ubi maius est periculum', innovata a Celestino V.); (Adriani V.) 712, 5; (Iohannis XXI.) de cohercione cardinalium, de artatione cardinalium in electione summi pontificis 711, 1, 30; (Nicholai III.) 713, 5, 715, 5; (Bonifatii VIII.) 434, 35; (Benedicti XII.) 459, 15, 656, 1; constitutiones perpetuae (Flandrie) 240, 40; cf. decretalis, decretum.
- constringere: constrictus = constrinxit 1192, 5.
- consubstantialis 852, 30.
- consuetudinarius 256, 10, 892, 30.
- consuetudo 240, 40, 279, 20, 885, 30; consuetudines antiquae 158, 25; cenobialis monasteriumque 1106, 9—10; Cloniacensium vel Hirsaugiensium 630, 10; congregationis 1077, 15; consuetudo et congregatio 1102, 15; communis 880, 10, 881, 20, 882, 15; ecclesiastica, ecclesiarum 527, 30, 875, 25, 882, 25; fidelium 872, 40; singulares inter fratres 951, 5; Grecorum 408, 10; ius et consuetudo 314, 15, 882, 25; leges et consuetudines 191, 1, 241, 1, 10, 15, 35; libertates et consuetudines 191, 5, 332, 45; pietatis 22, 20; psalmodiae vel vigiliarum 1039, 25; consuetudinum varietas 885, 30.
- consul (Romanus) 99, 10, 35, 896, 30, 1141, 20, 1142, 1; consules (civitatis) 399, 40, 406, 35, 418, 15, 443, 10, 450, 10, 453, 5, 457, 10, 463, 1, 10, 465, 1, 470, 10, 25, (476, 40), 621, 30, 626, 45, 632, 5, 650, 20, 654, 10, 50; kumphan an deme rate 477, 15; consul populi 845, 10; (sacri imperii) 327, 35; magister consulum 423, 30, 427, 5, 435, 10, 447, 25, 638, 45, 50, 644, 35, 652, 5; cf. meistere.
- consultum v. senatus.
- contectalis, uxor 519, 5, 615, 5, 1380, 40.
- contemptibiliter 568, 45.
- contemptive 901, 1.
- contemptor magisterii et disciplinae 859, 10.
- contemptus mundi 128, 25.
- contemptus = contentus 1020, 10.
- contentivus 83, 1.
- conthoralis, uxor 445, 10, 448, 43—449, 1, 572, 5, 651, 10.
- contiguatus, cf. frg. contigu 296, 20, 299, 35.

continere: contineat = *contineatur* 1011, 20.

contra *cum abl.* (?) 737, 1; *cf.* pro.

contraccio erurium 615, 35; enormitas et contractio membrorum 905, 25.

contractus 637, 45. 904, 40. 1303, 35. 1321, 5. 1327, 5. 1342, 1.

contractus, *frg. contrat* 229, .

contradictoria *subst. sing., Fehdeansage* 382, 35. 566, 15. 574, 40. 578, 20. 579, 35.

contrahere cum aliquo, *matrimonium inire* 41, 30. 599, 1. 603, 1. 607, 15; *matrimonium* 598, 20. 607, 15.

contramandare 229, 40.

contrariari 89, 25.

contrarietatem facere 1452, 5.

contubernaculum 543, 35.

contutare se, *se abdere* 1022, 5.

conubium clericorum 1053, 35, *cf.* 1063, 35. 1087, 30; *cf.* coniux; legitimum 913, 15.

conus maioris altaris 305, 15.

convalescere = *convalescere* 394, 5.

convencio 268, 20. 306, 35. 333, 30. 361, 1.

convenientia monastica 1042, 1.

convenire aliquem, *einen Dienstvertrag mit jemand schließen* 461, 5. 1054, 15.

conventicula, *sing. fem., i. q. conventus, monasterium* 1376, 35.

conventiculum: conventicula populo- rum 1065, 40.

conventualis 355, 40. 395, 25. 464, 5. 618, 20; conventualis ecclesia 182, 50. 392, 20. 35. 612, 40. 616, 25. 35. — conventualiter 183, 25. 284, 5. 291, 20. 295, 20. 297, 40; *legendum est consequenter* 488, 40 n. d.

conventulus 275, 20. 284, 1.

conventus: conventus generales 1209, 5; conventum generale principum condicere 534, 45; conventum principum convocare 18, 40; indicare 14, 15; conventus principum apud Dinantum (a. 934) 178, 1; principum episcoporumque 368, 35. 537, 5; conventum regalem et synodalem celebrare (Aquisgrani a. 1022) 187, 5; conventus (apud Ticinum, *immo Brixiae*, a. 1080), *i. q. synodus* 884, 5; conventus generalis Legie (a. 1103) 204, 10; conventus regalis curiae Goslarie (a. 1105?) 920, 30; conventus episcoporum ac principum magnus apud Goslarium (a. 1115) 360, 5; conventus regis ac regni principum apud villam Erstein (a. 1119) 360, 30; conventus principum (Ratispone a. 1156) 15, 20; conventus principum episcoporumque Erfordie (a. 1160) 368, 35. 537, 5; conventus generalis Erfordie (a. 1170) 371, 20; conventus episcoporum et comitum atque clericorum Moguntie (a. 1238) 391, 35. 614, 35. — conventus, *congregatio monachorum, saepe*; conventus ecclesiarum 1239, 25; conventum aedificare 288, 35. 294, 25; ampliare 308, 10; construere 294, 30. 35. 295, 10. 30. 45; dotare 297, 15; stabilire 692, 25. 694, 25; *cf.* Minores, Predicatores fratres.

conversari regulariter 885, 25.

conversatio 1031, 35. 1130, 30. 1147, 40 *saepius*.

conversio 246, 25. 288, 10. 656, 5. 1365, 20.

conversus 630, 10. 635, 50. 639, 1. 676, 1. 691, 45. 692, 5. 712, 15; illitterati, quos conversos vocant 585, 35; laicus conversus 948, 20; *cf.* barbatus; conversus, *immo perversus* 531, 4—5.

convertere 7, 15. 20. 18, 20. 125, 20. 147, 30. 150, 1. 264, 5, *saepius*.

conviator 917, 10. 25. 1086, 35.

convicaneus 900, 5. 905, 15. 20.

convicinus 287, 30.

cooperatrix 620, 5.

coopertorium 1109, 35; auro intextum 989, 15; de serico 577, 40.

coordinacio 157, 20. 198, 15.

cophinus: cophinos complicare 284, 30; componere de iuncis marinis 293, 30.

copia librorum 197, 45; vini (et) olei 1248, 15; copia, *Kopie, Doppel* 176, 30. 178, 35. 202, 10. 299, 15. 308, 30.

coppa de vino 1475, 1.

copula maritalis 580, 10. 912, 40; copula, *nuptiae* 360, 5.

coquina 634, 25. 636, 30. 638, 35. 699, 5. 701, 35. 1083, 10. 1110, 1. 1129, 35. 1323, 20; quoquina 1109, 50; coquinae ebdomada 1475, 15; fenestra 1475, 1.

coquus v. cocus.

cor- v. *etiam* corr-.

corarii confectores corium 1456, 5; corarii 1456, 10.

corda: cordae lignorum, *mensura* 299, 25.

corea v. chorea.

corepiscopus 1337, 25.

corizare v. chor.

corniculum sonare 323, 15.

cornu id est radius solis 661, 20.

cornucare 634, 25.

cornupes, *equus* 517, 45.

corona aurea de celo 17, 5; ferrea 716, 25; imperialis, imperii 550, 30. 35. 560, 40. 716, 45. 717, 15. 738, 20. 739, 15. 740, 5. 827, 25. 954, 34—955, 1. 20. 1142, 15. 1436, 5; iustitiae 756, 10; (regia) 11, 1. 571, 30; spinea 408, 30. 35. 628, 5. 10. 785, 30; vitae 547, 35; coronam deponere 380, 15. 571, 30; sollempnem coronam ferre 1222, 25; indultam coronam gestare 1212, 35; ad coronam ire 716, 25; sponsae coronam auream superponere 42, 20; = *tiara* 1205, 40; = *tonsura* 136, 20; = *contio* 1194, 1. 1257, 15.

coronacio (imperatoris) 12, 1. 37, 15. 20. 286, 5. 716, 30; (regis) 179, 20. 30—40. 300, 1. 302, 25. 674, 10.

coronare corona ferrea 716, 25; corona imperiali 716, 45; diademate 115, 1; gloria et honore 625, 1; (imperatorum) 244, 10. 974, 20; in imperatorem 674, 25. 1410, 5. 1411, 5. 1414, 5. 1415, 5. 1435, 5; martirio 385, 15. 386, 50. 589, 20. 1060, 10 (*cf.* 978, 15); (papa) 427, 25. 639, 25. 712, 10. 716, 5—25. 718, 10. 20; (regem) 406, 45. 426, 15. 431, 5. 627, 1. 636, 25. 641, 1. 670, 1. 671, 25. 672, 35. 674, 35. 695, 20. 703, 25. 713, 30. 715, 45. 720, 1; (reginam) 229, 10. 431, 20. 641, 15. 842, 5; v. spina.

corporale, *indumentum altaris* 425, 35.

corporalis: corporale iuramentum 597, 1.

corporeae manubiae 547, 1.

corpus: medio corpore premortuus 1007, 10; corpus mysticum 80, 10; corpus ecclesie in unitatem redigere 15, 45; ab unitate corporis ecclesie prescindere 382, 20.

corremigare 915, 5.

co(r)respondenter ad premissa 84, 30.

corrigia, *cingulum* 248, 30. 1326, 5; (campanarum) 1479, 5. 1480, 5.

corrodere: corrodunt 47, 15.

cortina, *pallium sericum* 758, 35. 55.

Costa-ferrea v. Balduinus I. comes Flandr., Bi(r)gerius dux Dan.

cotta, *tunica*: cottae de vario minuto 1452, 15.

cottidianus: cottidianis diebus 894, 25. coturni (Primizl ducis) subere consuti 38, 5.

couterinus 624, 30.

crassari 829, 25. 960, 30.

credere, *tradere* 925, 20.

creditores 632, 40.

cratis: in crate torrere 587, 30.

crather 549, 5. — crathera 548, 20. 549, 20.

kremere *mhd.* 478, 1.

crepare, *krepieren* 800, 10.

crepundia nupcialia 383, 20. 580, 15.

crimen 706, 30. 875, 25; calumpnie 552, 25; lese maiestatis 552, 25.

criminalis: criminalia peccata 971, 30.

crinale, *acus comatoria* 1255, 25.

crinis: crines s. Mariae 485, 10. 488, 10. 765, 10; *cf.* capillus, coma.

crinita, *cometa* 402, 35. 624, 5; *cf.* cometa.

crisma v. chrisma.

cristallinus: cristallini lapides 425, 35.

crypta *passim*: criptae effractae 1370, 5; de cripta, ubi (in qua) apostoli dormierunt (in Monte Oliveti) 771, 1. 40.

croceus: croceum signum soldani 387, 15. 592, 35.

crocia, *virga pastoralis (vel vestis? cf. Du Cange)* 817, 10. 40.

cronica v. chronica.

crucibulum, *lucerna nocturna* 763, 30.

crucifer: Cruciferi fratres S. Iohannis de Iherusalem 201, 15; Cruciferorum ordo 27, 10. 249, 35; *cf. in ind. nom.* crucifigere 433, 10. 642, 5; carnem suam 1026, 35.

crucifixio 419, 30. 633, 1.

crucifixus *saepius*; crucifixus guttas sanguinis distillans 603, 25; crucifixi ymago visa atque yris 392, 30. 616, 30; crucifixi patrimonium 661, 10; de loco, ubi crucifixus fuit (Dominus) 817, 15.

cruenter 115, 30.

crumena 1093, 10.

crurifragium 600, 25.

crus: crura intorta 1307, 35.

crux *passim*; crux alba et magna apparuit 385, 15; crux rubeo colore in aere 365, 5; crucis signum in celo 14, 30; crucis triplex forma apparuit in aere 385, 10. 589, 15; crux et ymago salvatoris apparuit 385, 1. 589, 1; crux cerulei coloris iuxta solem 385, 15; crucem accipere, capere 375, 25. 30; s. crucis signum affigere 270, 40; crucem assumere 228, 35. 229, 25. 241, 20. 242, 1—15. 243, 10; signo crucis benedicere 254, 1; crucis bulla 487, 25; crucis captivitas 543, 10; carereae cruces 1280, 5; crux Domini, dominica 126, 5. 542, 30 (*cf.* 387, 1). 592, 20; ecclesiae 1080, 25; crucis effigies 913, 35. 963, 30; s. crucis exaltacio 389, 1. 594, 10. 644, 1. 765, 35; crucis dominice expedicio 376, 1; signum crucis facere super aliquem (aliquo) 253, 25. 1326, 15. 25; crucis dominice figuram facere 405, 5; crucis generalis sermo 196, 40; crucis hostis 545, 40. 547, 25; signum crucis (alicui) indere 854, 35; crucis insigne prefulgidum 936, 25; arma crucis signaculo insignita 247, 5; s. crucis inventio 404, 20 (locus). 707, 1. 719, 35. 765, 35; crucis dominice iter 377, 25; lignum crucis 126, 1. 385, 30. 387, 10. 483, 15. 485, 25. 486, 5. 487, 25. 488, 1. 591, 5. 10. 592, 30. 771, 1. 776, 5. 30. 785, 30.

- 787, 20. 817, 10. 45; de cruce Domini 972, 1; misteria crucis 246, 30; signaculo crucis se munire 1147, 30; passagium s. crucis 387, 20. 592, 45; pilei cum rubeis crucibus 463, 20; crucem ponere 999, 20; crucem predicare 313, 5. 385, 10. 392, 45. 400, 10. 401, 30. 403, 5. 407, 25. 408, 25. 412, 35. 589, 15. 618, 35. 627, 35. 722, 10; crucis predicatio 385, 15. 386, 25. 589, 20. 591, 45. (714, 40); de cruce predicationem facere 714, 40; cum signo crucis proficisci 403, 5. 624, 45; crucem dominicam profiteri 543, 15; crux, *insigne regale* 11, 1; crucem Domini rogare 408, 30. 628, 5; crux secta 385, 35; signum crucis facere, *subscribere* 1467, 1. 5; signum crucis superinducere 545, 30; crucis signifer 256, 30; crucis signum 386, 1. 10. 403, 5. 555, 10. 35. 40. 591, 20. 609, 30. 624, 45. 857, 1. 868, 15. 904, 20. 938, 20. 1003, 20; cruci(s)signacio 266, 5 (puerorum). 283, 5. 285, 45. 288, 1. 300, 10. 25; cruce signare (cruce signatus, *crucesignatus*) 14, 35. 19, 5. 32, 20. 167, 45. 202, 20. 35. 241, 30. 243, 15. 253, 20. 264, 10. 271, 35. 272, 5. 300, 25. 30. 301, 10. 375, 30. 376, 1. 377, 15. 391, 35. 403, 40. 405, 35—50. 411, 25. 462, 35. 469, 30 (*ubi et cruce-signati*). 543, 20. 546, 25. 554, 40. 558, 15. 588, 30. 609, 10—40. 612, 5. 614, 35. 616, 45. 625, 15. 626, 1—15. 628, 35. 714, 40; crucem suscipere 241, 40; velificante cruce 1236, 5; crucis verbum 401, 15; crucees in vestibus 8, 40 (*cf.* 734, 15. 735, 10. 15); crucees et vexilla 812, 30; cum crucibus et vexillis honorifice suscipere 438, 40; vexillum crucis 174, 40. 175, 10. 247, 5. 249, 55. 1064, 5; vexilla cruce signata 167, 45; crux a s. Columbano affixa 999, 20—35. 1000, 1; crucem gestantes *v.* S. Augustini ordo *in ind. nominum*; *cf.* *etiam* lapis, signum salutare.
- cubicularius 847, 30; milites cubicularii 11, 15; regius et sacerdotalis cubicularius 850, 15; et villicus 859, 15.
- cubiculum 37, 5. 611, 35. 644, 15. 844, 35. 864, 10; claustro contiguum 924, 20.
- cubicus: cubica arimeticorum duplicatio 907, 40.
- cuculla 1087, 40. 1324, 5. 1370, 10; *vel* cucullus 1085, 10; cucullus 1129, 40.
- cultellus s. Vulframni 817, 10; cultelli s. Ansberti 817, 10.
- cultores ydolorum 85, 30.
- cultus paganorum 89, 10; *v.* divinus.
- cunctipotens 1274, 25.
- cuppa 1003, 10. 1006, 5. 1007, 30. 1008, 5. 1013, 25.
- cuprum 10, 5. 17, 25; cupro operire 946, 5.
- cura animarum 218, 5. 665, 15; totius congregationis 1083, 35; coquinae 1083, 10; cura rerum claustralium neglecta 1382, 1; cura exterior 1083, 35; hospitalitatis 1083, 30; magistralis 1361, 5; pastoralis 137, 45. 794, 30. 813, 25. 844, 20. 925, 20; pontificalis 1159, 1. 1172, 25. 1178, 5 (*cf.* pontificalia curare 1201, 45); praepositurae 1121, 1; sacrorum 1206, 45; curam episcopatus administrare 874, 15. 45—875, 1; (praepositurae) ab archiepiscopo suscipere 950, 40; regis curam per baculum tradere 1271, 1.
- curatus, *frg.* *curé* 234, 1. 15.
- curia = *curtis*, *Gehöft* 183, 5. 206, 1. 298, 35. 393, 25. 423, 40. 426, 5. 442, 5. 450, 10. 15. 461, 20. 462, 10. 468, 20. 572, 15. 614, 30. 617, 1. 630, 35. 649, 45. 50. 650, 50. 652, 55. 675, 5. 688, 40; canonici, canonicorum 381, 25 (*in* Nuchir). 397, 25 (*Erford.*). 464, 30. 35 (*in* Hauge). 465, 25 (*Erford.*); cellerarii 426, 20. 636, 30. 638, 35; claustrarii 424, 1. 5. 635, 10; monachorum Cisterciensium 471, 30; munita 464, 40. 467, 20. 468, 25; prebendalis 670, 25. 673, 15; *praeterea nominatim afferuntur*: curia in Alkirsleybin, Vere, Golis, Grifstete, Grisheim, Hardoini marchionis Taurin., Hellegreve civis Isenac., Petri de Gardiz militis, Palmensis, Ronta, Rulhusen; = *Hof*: curia 320, 10 (Palmensis iuxta Aldenardis). 321, 30. 322, 35. 324, 40. 427, 10. 436, 25. 571, 5. 605, 15. 30. 611, 10. 645, 15. 717, 5. 20. 1173, 30. 1184, 35. 1193, 40. 1195, 1. 5. 1212, 25. 1218, 25. 1243, 15. 1293, 25; angelorum 189, 20; caelestis 970, 20. 1240, 1; demonialis 1225, 30; episcopalis 879, 30; imperatoris 15, 40. 40. 45. 632, 35; Lateranensis 1045, 20; pontificalis 846, 1. 1065, 40; regalis, regia, regis 138, 25. 328, 30. 45. 434, 5. 642, 30. 883, 20. 911, 30. 1456, 20; *v.* Romana; curiae cancellarius 137, 25; dispensator 609, 1; fiscus 609, 5; lector 715, 25; marscalcus 456, 5; prepositus 853, 40; = *Reichstag*, *Hoftag*: curia, curia regis (regalis, regia), imperatoris (imperialis) 12, 45. 15. 35—45. 19, 25. 26, 20. 30, 30. 37, 10. 40, 50. 131, 10. 228, 1. 230, 15. 241, 10. 35. 260, 15—25. 355, 30. 364, 25. 30. 50. 365, 25. 366, 1. 5. 367, 15. 20. 369, 30. 373, 20. 375, 30. 378, 40. 381, 5. 383, 40. 384, 5. 392, 40. 410, 20. 414, 15. 421, 5. 425, 40. 432, 35. 433, 15. 441, 15. 459, 1. 531, 25. 55. 533, 20. 534, 1. 5. 20. 535, 1. 15. 20. 536, 25. 30. 538, 20. 539, 1. 540, 20. 541, 10. 15. 35. 40. 552, 15. 20. 555, 25. 556, 5—20. 558, 10. 15. 563, 25. 564, 20. 565, 25. 30. 575, 35. 576, 15. 581, 30. 584, 10. 602, 25. 603, 40. 605, 20. 25. 606, 1. 607, 30. 608, 20. 628, 20. 633, 30. 636, 10. 641, 50. 642, 10. 655, 40. 656, 5. 724, 25. 920, 30. 45. 926, 45; curia, immo sinodus 368, 20; generalis 11, 35. 226, 5. 373, 40. 377, 1. 15. 380, 1.
- curialis 594, 45. 936, 40. 1092, 15; curialis facetia 945, 1; curiales disciplinae 920, 30.
- curialitas 226, 1. 945, 10.
- currens moneta 261, 20.
- currus aureus 24, 5. 10; cum curru aureo, Aureo-curru *v.* Ethico; unguentum, quo curruum rote solent ungi 428, 15.
- cursum, *processio cum hymnis et orationibus* 615, 30.
- curticella 1013, 20 (Barbada).
- curtis 209, 30. 583, 20; regia 555, 10; *cf.* Curtis-nova, Memoriola, Regalis-curtis mons.
- curvari toto corpore 901, 10; *cf.* 810, 20. 811, 1. 1304, 40. 50. 1305, 30. 40.
- custodia carceralis *v.* carceralis; publica 556, 10; regia 360, 1; custodiae officium 859, 5; *fratrum Minorum* 283, 5 (S. Quintini). 405, 55 (Picardie). 626, 20 (Picardie); custodia (ecclesiae) 698, 5. 1474, 10. 25. 1477, 10. 15. 1478, 1. 1480, 1.
- custodio 250, 25.
- custos 450, 5. 611, 10. 636, 30. 652, 50. 692, 15. 767, 30. 1002, 35; aulae (s. Constantii) 1022, 40; carceris 587, 30; custodiae (S. Quintini ord. Min.) 283, 5; ecclesiae 178, 45. 785, 5. 802, 15. 30. 804, 35. 900, 1. 1002, 35. 1138, 10. 15. 25. 1140, 25. 1183, 50. 1381, 30. 1471, 5. 1474—1479; fratrum 1083, 5. 1084, 35; oratorii 800, 20; regulae 1020, 10; speluncae (ecclesiae) 1003, 10. 1014, 15; templi 1020, 30. — *frg.* custodes (de Saint Quentin et des parties entours) 283, 10.
- cutellus *pro* cultellus 817, 40.
- cy- *v.* ci-.
- daemon, demon, demones 137, 10. 189, 15. 252, 45. 385, 5. 445, 30. 574, 1. 651, 30. 901, 5. 902, 10. 40. 904, 20. 30. 919, 25. 1134, 45. 1135. 1136, 20. 40. 1345, 1. 1463, 20; a demone absolvi 587, 5; acies demonum (species ferarum imitantium) 900, 15; laquei demonis atque doli 1182, 1; demones effugare 258, 1; daemonem expellere 810, 15. (815, 30); familiari demone uti 226, 50; demon ferocissimus 908, 5; daemonum insanum (*i. e.* insania) 803, 20; lamentum 857, 1; legio 815, 30; demon malignus 901, 1; daemonum occultatio 978, 1; a demone obsessus 1134, 10; possessus 963, 40. 1135, 15; pugnae demonum horribiles 252, 10; demonum spiritus 856, 35. 857, 10. 865, 15 (repellere); turba 815, 35; a demonibus vexatae 1005, 15; *cf.* Nascelus, Pulnerus.
- daemoniacus a demone obsessus 809, 35. 810, 30. 811, 10. 35. 983, 15. 1120, 5. 1129, 35. 1320, 39—40. 1345, 1.
- daemonicus: daemonica infestatio 1136, 45.
- d(a)emoniosus: demoniosa sanata 903, 20; demoniosus furor 586, 40.
- daemonium, demonium 638, 1. 5. 689, 30. 900, 20. 1160, 20; demonia (*cf.*) fugare 1029, 25. 1120, 10; (a) daemonio liberare 811, 15. 1014, 30; a daemoniis sanare 810, 20; a daemonio vexari 811, 35. 907, 35. 1032, 15. 1344, 10.
- d(a)emonius Guibertinus 1231, 30.
- dalmatica 646, 25. 758, 40. 55. 785, 15. 35. 817, 10. 40.
- damicellus *v.* domicellus.
- dangerium, *frg.* *danger* 89, 20. 294, 10.
- dangerosus 294, 5.
- dapifer 36, 55. 382, 45. 579, 1. 581, 5. 15. 602, 40. 611, 5. 697, 40. 699, 20; regalis mensae 911, 35; dapipher (comes palatinus Rheni elector) 1460, 10.
- 'Datam Suriani' in suis litteris fecit apponi (Nicholaus III. papa) 712, 35.
- datio 595, 15. 1165, 25; regum 1172, 40.
- de = *frg.* *de*, *saepius apud Iacobum de Guisia*; de nocte, *noctu* 301, 30. 415, 10; de prope 90, 40; de sero 301, 35; *cf.* *s. v.* facilis, longe; de ad ipsos 672, 10.
- dea *v.* deus.
- deaurare (crucem) 20, 25; theca deaurata 785, 5.
- debaccacio 174, 45. 180, 25.
- debaccare 115, 30. 172, 20; debaccari 110, 20 (?). 149, 30; debachari 428, 15. 639, 45. 872, 5.
- debere *pro infinitivo futuri* 334, 20.
- deca 1299, 10.
- decalogus 223, 15. 908, 1.
- decanatus 234—238. 668, 45. 669, 15. 675, 30. 676, 1. 1119, 35.
- decantatus est = *decantavit* 1068, 30; *cf.* 1069, 1.
- decanus 234, 1. 283, 10. 284, 10. 307, 30. 326, 25. 355, 25. 368, 30. 376, 15. 377, 1. 393, 15. 410, 15. 457, 5. 20. 458, 1. 5. 461, 10. 619, 40. 654, 50. 655, 5—15. 665, 35. 667, 5—669, 15. 671, 35. 672, 1. 673, 5—677, 5. 944, 25. 950, 25. 1337, 25.
- decapitare 268, 35. 538, 35.
- decas 907, 40.
- decima, decimae 157, 15. 195, 10. 197, 30. 35. 201, 5. 217, 30. 35. 218, 1. 310, 40. 311, 20. 614, 30. 673, 5. 759, 5. 763, 25. 30. 862, 25. 943, 1. 1165, 35. 1451, 15. 1452, 1. 1457, 20; de dominicalibus 536, 5; frugum 361, 25; monetarum 867, 30; piscacionum 536, 5; de rebus ad monasterium pertinentibus 1009, 15; decima reddituum et

- proventum in subsidium Terre Sancte ab omnibus prelatiis, claustris, beneficiatis et religiosis habentibus possessiones 407, 20, 25, 627, 35; decimam montis concedere 23, 10.
- decimacio 533, 20, 714, 35, 881, 10—882, 30, 883, 1, 5, 885, 1; *cf.* addecimacio.
- decipere = *desipere* 1270, 25.
- declamatoriales libri 82, 30.
- declarare archimystam 744, 10; declaruit *pro* declaravit 358, 30 (*cf.* claruit 359, 45).
- declaratio ignea 1095, 35; regule b. Francisci 714, 1.
- declivus: declivo sole 372, 5.
- decollare 41, 30, 155, 40, 392, 10, 403, 45, 411, 30, 421, 1, 597, 10, 616, 20, 621, 35, 625, 35, 628, 40, 633, 25, 713, 25, 722, 30.
- decontra 567, 15, 40.
- decorticare arbores 1055, 10.
- decrepitus: aetas senis ad decrepitam vergebat 845, 5.
- decretalis (Gregorii X.) de electione pape 'Ubi periculum maius' 409, 20, 628, 10, 718, 10; decretales et statuta (Gregorii X.) 410, 15; sextus (liber) decretalium 643, 20, 715, 20; septimus 446, 25; decretalis (Bonifacii VIII.) 'Super cathedram' 456, 30; *cf.* constitutio, decretum.
- decretum 85, 35, 274, 20, 427, 25, 639, 20, 25, 666, 20, 1009, 15, 1010, 25, 1011, 5, 1226, 20, 1231, 30, 1318, 15; abbatum 570, 40; *v.* canones; decretum generale 1174, 25; imperiale 879, 25; decreta sacri imperii atque consulum eius 327, 35; contra decreta et iuramentum 1226, 5; decreta et leges 384, 35, 588, 35, 715, 25; decreta legum 589, 40; decretum Lugdunense 398, 10; marchisi 816, 10; decreta patrum 1206, 45; summi pontificis 316, 35; decretum (Urbani II.) 528, 15; (Innocentii IV.) 398, 30; regale (176, 35), 177, 20; *cf.* etiam extra de sententia excommunicationis 'Cum medicinalis' (Innocentii IV.) 618, 10; extra de sententia et re iudicata 'Cum eterni tribunal' (Innocentii IV.) 618, 15; extra de homicidio 'Humani' (Innocentii IV.) 618, 15; *cf.* constitutio, decretalis.
- decubare, *aegrotare* 229, 35, 257, 15, 1171, 5.
- decubitio 897, 30.
- decursor et illusor 794, 10.
- defectuosus 590, 45.
- defensio ecclesie 458, 25, 655, 30, 922, 30, 1009, 25.
- defensivus *v.* deffensivus.
- defensor ecclesie 458, 25, 655, 30; piorum plebium 979, 5; defensor bonorum, *advocatus* 931, 5.
- defervere 1067, 1.
- deffensivus pons 267, 5.
- deforis 243, 40; *cf.* foris.
- degere: deguit 978, 20.
- degradacio 745, 15.
- deieccio (uxoris) 631, 15.
- deificus 170, 25, 568, 15, 1381, 40.
- deiformis 256, 45.
- deiformitas 257, 35.
- delegata delegare 786, 45; iudex delegatus 317, 5.
- deliberacio (principum) 382, 30.
- deluvium *v.* diluvium.
- demandare aliquem 301, 5, 10.
- denarius 175, 45, 306, 40, 390, 30, 620, 15, 701, 40, 712, 40, 763, 15, 764, 10, 35, 875, 40, 1134, 25, 30, 1173, 20; denarii halle 306, 5, 40; denarii Lucenses 1478, 25, 1480, 1, 5, 1481, 1; Mediolanenses 1454, 10, 15; Papienses 1454, 5, 15, 1455, 1, 1456, 5, 1457, 5; Parisienses 412, 25, 628, 55; denarius Venetus de uncia una 1452, 20; denarii usuales 320, 10; denariorum libra 150, 34—35, 758, 1; talenta 654, 45; denarios facere de pondere et argento de duodecim in decem 1454, 5.
- denigrare *translate* 222, 40, 551, 30.
- denominatio cognationis 873, 5.
- denominativum, *i. q.* nomen 847, 10.
- dens: dentium dolor 1031, 35, 1032, 1, 1302, 25.
- dentale, instrumentum rusticorum, quo frumentum seminatum terra obruitur 950, 1, 5, 10, 20.
- depauperatio 234, 10.
- dependere: dependit = *dependet* 1346, 20.
- deponere pontificem 1264, 1; regem 1221, 10, 1266, 45; depositus (*scil.* rex) 1216, 40, 1219, 25, 1220, 40.
- deposicio (abbatis) 209, 10; papae 736, 10.
- depredationes pauperum 908, 1.
- depredatrix 330, 25.
- derisorie 517, 30.
- desertus: deserta ad agros reducere 33, 15; instaurari 744, 5; deserti precipicia 544, 35.
- designare: designatus in praesulem 878, 20; designatum habeo = *designavi* 950, 15.
- designator operis 1311, 10.
- desolator, qui *desolationem* efficit 430, 25.
- desperatus, qui *desperavit* 1080, 15.
- desponsare in facie ecclesie 298, 30, 308, 35—309, 1, 316, 30.
- desponsatio 1361, 20.
- desubtus 711, 10.
- desuperius 547, 30.
- determinacio: contra determinacionem sacrosanctae matris ecclesie 88, 50.
- deus: *paganorum* dii 105, 25, 793, 25, 30; dii deaeque 120, 40; dii silvarum 121, 15.
- devestire 30, 30.
- dextrarius, *equus militaris* 386, 15, 403, 40, 442, 25, 568, 5, 591, 35, 604, 15, 625, 10, 650, 1.
- di-, dy-.
- dya, duo 47, 15.
- diabolicus: diabolicum commentum 904, 15; diabolicus distinctus 980, 20; diabolicae illusiones 1060, 40; diabolicum incendium 894, 15; insidiae 129, 20, 888, 40; diabolicus instinctus 639, 1; diabolicum instrumentum 383, 30; diabolica lascivia 380, 25; machinamenta 1070, 30; nequitia 1064, 1; perfidia 1064, 1; dyabolicus spiritus 418, 20, 1067, 15.
- diabolus, dyabolus 249, 15, 252, 40, 380, 30, 388, 15, 450, 20, 573, 5, 593, 35, 621, 1, 634, 30, 35, 652, 60, 761, 10, 810, 30, 854, 40, 887, 5, 894, 5, 15, 907, 20, 918, 25, 978, 5, 1012, 35, 1091, 1, 1365, 1, 1377, 5, 1472, 1; princeps deiectus, *diabolus* 1216, 35.
- diaconatus officio functus 1369, 9—10.
- diaconus *saepe*; diaconus 785, 25; dyaconus 820, 30; summus diaconus 809, 15; *cf.* cardinalis; diacones 808, 35, 40, 812, 15, 1009, 25.
- diadema, dyadema 364, 1, 533, 30, 534, 10, 1171, 35; regni 364, 35, 534, 10, 550, 25, 30, (1162, 20, 1200, 40, 1205, 40, 1206, 15, 50, 1221, 15, 1225, 10); tiara 1160, 30, 1208, 35, 1212, 20, 1266, 40, 1279, 20, 1285, 5; sacrum 1199, 20; diademate coronare 115, 1; *translate* 1019, 35; dyademata 577, 35.
- diafonia 132, 25.
- dialecticus 1181, 45; dialetici libri 82, 35.
- dyamans 487, 30.
- diatim, *cotidie* 894, 25.
- dicare se suaque Deo 921, 20.
- dicio imperatoria 399, 30, 621, 25; regia 12, 25.
- dictamen versuum 634, 30.
- dictare libros 1061, 10; versus 640, 50.
- dictatores (Rom.) 99, 35.
- dictio: dictionum vilitas 908, 25.
- dictum: dicta veterum patrum 1295, 15.
- dydascalus 681, 30.
- dies anniversarius 759, 15; belli 226, 25; communes (in Octobri apud Saxones) 22, 20; dedicationis 918, 35, 963, 10; dormitationis 934, 1; feriatus atque profestus 969, 30; forenses 453, 35; glaciales 393, 20; indulgentiarum 787, 30; pascales 1061, 15, 25, 40, 1063, 4—5; dies regeneracionis 519, 35; sabbati 130, 10; sacrorum dierum violator 875, 20; votiva dies 1298, 30; *v.* hebdomada; de die in diem 182, 5, 240, 5, 288, 35, 314, 15, 325, 15, 382, 20, 388, 55, 432, 15, 527, 1, 576, 35, 577, 15, 579, 10, 594, 10, 641, 35, 864, 10, 915, 35, 951, 25, 1029, 25, 1122, 10; die incrastinata 565, 5; *v.* unus.
- dieta 244, 30, 245, 10, 381, 25, 608, 5.
- diffamatio in *peiolem partem*, *i. q.* infamatio, *frg.* diffamation 317, 35, 40.
- diffidare, *Fehde ansagen* 164, 1, 314, 20, 40, 322, 45.
- diffidatio, *Fehdeansage* 224, 25, 35, 260, 10.
- diffidentiam mandare, *Fehde ansagen* 226, 25, 861, 35.
- diffiduciare, *idem* 231, 1.
- diffinitiva sententia 317, 25.
- diffugare 163, 45; *part. praes.* diffugiens (*vix derivatum a verbo diffugiendi sensu transitivo ut dicimus nuncupato*) 164, 1.
- diffugere: diffugiit 1103, 10.
- digitus: digiti rigidi 1307, 25.
- dignanter 257, 50.
- dignativus 247, 5, 254, 45.
- dignificare 291, 25, 1325, 30.
- dignitas 12, 5, 218, 10, 859, 10, 890, 25, 1010, 20; angelica 133, 25; archiepiscopalis 161, 25; ecclesiastica 129, 10, 138, 5, 382, 30, 578, 10, 583, 25, 882, 10; episcopalis 961, 25, 1326, 40; hereditaria 362, 1, 531, 15, 931, 35, 934, 25; imperatoria 269, 10, 373, 35, 573, 25; imperialis 366, 35, 444, 25, 452, 5, 650, 55, 653, 20; metropolitana 9, 35; pontificalis 409, 30, 652, 50, 890, 40; prelationis 1105, 10; regis 10, 50; regia 375, 15, 432, 5; sacerdotalis 911, 1; senatoria 413, 5; prebendae et dignitates 459, 15.
- digrassari 402, 10, 623, 35.
- dilucidatio 107, 25.
- diluvium (Noe) 89, 40, 91, 1, 381, 35; generale 125, 10; in Grimmis 446, 15, 651, 35; deluvium 381, 35.
- dimissio: dimissionem manu propria facere, quod et vulgo werpire 861, 30.
- dinster kemnate *mhd.* 574, 45.
- diocesanus episcopus 32, 30, 554, 1, 668, 35, 669, 15, 1484, 35.
- diocesis, dioecesis *saepe*; *gen.* dioeceseos 135, 30, 849, 40, 891, 10, 940, 15, 1029, 5; dioecesis 1010, 15.
- diploma 940, 15.

dirivare = *derivare* 97, 15.

discensiones = *dissensiones* 147, 10, 15.

disciplina anachoretica 1121, 35; cenobialis 923, 20. 924, 5. 927, 25. 930, 1. 932, 1. 20; claustralis 874, 20. 928, 10. 20. 932, 35. 934, 5. 1381, 20; corporalis, *Prügelstrafe* 391, 20. 613, 40; curiales 920, 30; ecclesiastica 755, 15. 926, 30. 1434, 5; legales 923, 20; monastica 885, 10. 928, 5. 932, 10. 1036, 25. 1039, 10. 1129, 25. (1317, 1); morum 621, 5; regularis 183, 20. 265, 20. 358, 15. 528, 40. 616, 15. 918, 1. 1122, 5; se(h)olaris 915, 25. 932, 15. 944, 25; scolasticae 665, 45; septem 902, 30; spiritalis 595, 15; in omni disciplina educatus 951, 35.

disciplinare 128, 35. 1086, 1.

discipula: discipule Christi 264, 30—40. 265, 5.

discipulus: de septuaginta duobus discipulis (Anathon) 771, 45.

discoherens 558, 1.

discoloratus 548, 25.

discontinuatio, *digressio a proposita oratione* 189, 35.

discoperire 1478, 5.

discordia narrationis 837, 15.

discrecio, *aetas matura* 597, 5.

discriminosus 586, 44—45.

discutere: discutiendo 91, 35; discutiendas 90, 30; discussiendam 318, 15.

dispactus 613, 5.

disparere, *frg. disparaitre* 255, 30.

dispensare, *administrare, attribuire* 849, 20. — dispensatio 875, 1. 878, 35. — dispensator 606, 15. 609, 1. 669, 10. 692, 5. 931, 25. 1089, 1. — dispensatoria domus 160, 10.

dispensare, *ignoscere, indulgere* 190, 25. 35. 618, 10, 15. — dispensacio 263, 15; consanguinitatis 37, 15. 602, 40. 607, 5, 10.

dispersio = *dispersio* 80, 30.

disputabiles libri 82, 35.

disrupta est 1336, 10; disruptuerunt (*var. l. diripuerunt*) 115, 25.

dissenteria 405, 30. 562, 30. 626, 5.

disserpens femineo eiulatu 317, 35.

dissipuisse = *desipuisse* 1282, 20.

disswetudo 576, 10, 25.

distemperancia 162, 35. 548, 10.

disticon (Lucani) 1371, 10.

distillare = *destillare* 603, 25.

diurnum officium 885, 30. 1234, 40. 1296, 40. 1313, 25; opus 902, 40. 904, 5; senium 859, 35.

diversificare 108, 5. 911, 1.

diversim 899, 5.

diversimode 109, 20. 115, 5. 120, 1. 144, 40. 328, 5. 635, 15.

diversorium 323, 15. 905, 15. 1103, 10. 1379, 20.

divertere = *devertere* 561, 1. 5. 40. 819, 30.

diverticulum 1039, 1. 1044, 1. 1149, 10. Dives v. Hermannus III. archiep. Colon.

divinus: divina *pl.*, *Gottesdienst* 380, 10. 450, 5 *saepius*; divinis carere 392, 20. 395, 30. 616, 25; divina resumere 392, 25; suspendere 390, 5. 395, 5. 417, 35. 600, 10. 618, 5; divinus cultus 8, 15. 433, 10. 642, 5. 646, 5. 675, 1. 35. 807, 20; famulatus 955, 30; divina hereditas 827, 30, 35; divinum ius 1269, 45; divina lex 460, 5. 1051, 25. 1206, 45 *saepius*; divinae litterae 1051, 15. 1062, 35. 1131, 20; divina maiestas 319, 20. 388, 40. 593, 60. 961, 5; divina, hu-

mana medicina 1000, 20; misteria 374, 25. 590, 15. 651, 25. 712, 30. 842, 45. 1054, 5; negotia 528, 15. 954, 30; officia (officium) 355, 1. 15. 380, 15. 399, 1. 405, 25. 409, 40. 435, 1. 540, 1. 582, 15. 643, 40. 646, 35. 666, 5. 873, 1. 955, 20. 956, 25. 1484, 15; philosophia 139, 40; divinum privilegium 961, 10; divina propinatio 1312, 25; scriptura 139, 45. 911, 5. 932, 15; theoria 961, 30; traditio 1244, 10; ulcio 818, 35; volumina 1060, 35.

divisim 1191, 1.

divisio imperii 380, 10. 571, 25; spoliolum 286, 5; personalis trina 1214, 20.

divortium v. scisma.

doctare = *dotare* 1459, 1.

doctor *saepius*; agiographus 81, 25; bonus i. e. *Deus* 1181, 45. 1198, 25; ecclesie 143, 25; gentium mendacium 1117, 25; impietatis 1177, 20; legum 260, 25; theologiae 711, 25. 714, 1. 715, 15; utriusque testamenti 82, 25; (utriusque iuris) 487, 30.

doctrina catholicorum 81, 25; Christi 248, 15; ecclesiastica 1143, 14—15; ewangelica 606, 25; perversa 272, 30; pontificalis 1278, 1; sacra 192, 25.

documentum 532, 5; documenta litteralia 665, 45; ecclesiasticae disciplinae 755, 15.

dogma 139, 35. 925, 25. 1163, 30. 1266, 35. 45. 1279, 15. 1295, 5; dogmata fidei 1272, 45; sacri misterii 1214, 5; philosophorum 139, 45; dogma Petri 1284, 15; dogmata sacra 1253, 30. 45.

dogmatizare 87, 15. 116, 15.

dolor dentium 1032, 1. 1031, 35. 1302, 25; yliorum 1103, 1; podagricus 805, 20; ventris 1306, 5; viscerum 635, 1. 1075, 20. 1150, 35. 1302, 25.

dolorosus v. porta.

doloze = *dolose* 244, 40.

doma: ex proprio domate palacium fabricare 417, 25. 629, 30.

domare: domaverat 104, 20; cf. edomaverunt 99, 25.

domesticus: domestica familia 382, 45. 579, 1; domestici 383, 5. 579, 20. 589, 45. 722, 10. 1028, 20.

domicella, *canonica saecularis* 131, 45. 183, 1. 206, 25. 275, 20. 278, 20; filia principis vel nobilis 261, 25. 35. 262, 15. 24—25. 270, 5. 275, 30. 607, 5. 20. 608, 10. 693, 40. 699, 20.

domicellus, *princeps, filius principis vel nobilis* 223, 1. 320, 20. 325, 10. 597, 1. 5. 682, 1. 693, 35. 695, 15. 697, 20. 699, 15. 20; damicellus, *famulus* 1323, 40.

domina hereditaria 383, 30. 580, 35. 625, 55; naturalis (*opponitur* tirannitrix, cf. 330, 25) 332, 30. 35; albae dominae 424, 5. 635, 10; pauperes dominae 41, 30. 35. 42, 45. 580, 1; dompna 915, 35.

dominatio proterva advocati 923, 1; terrenae potestatis 922, 30; dominacio vestra, *allocutio* 601, 25.

dominatus 163, 40; saecularis 963, 40; dominatum Cameracae civitatis imperio preripere imperiali 863, 1.

dominicalis: dominicalium decimacio 533, 20; decimae de dominicalibus 536, 5; dominicalis littera F 723, 10.

dominicus: dominica oracio 412, 10. 459, 30. 628, 40. 952, 40; cf. pater noster.

dominium 331, 5. 441, 5. 601, 25. 649, 20. 734, 1. 1479, 5; paternum 440, 40. 649, 15; supremum in territorio 105, 15; temporale 188, 5; domineum 32, 25. 38, 5.

dominus dominancium 293, 10; hereditarius 383, 5. 579, 20; naturalis 163,

30. 181, 10. 266, 30. 289, 30. 290, 5. 291, 30. 330, 40. 331, 5. 332, 30. 35. 333, 5. 20. 334, 20; notabilis 199, 25; principalis 317, 20; temporales domini 321, 20.

domnicare, *fisco addicere* 1433, 15.

domuncula 426, 30. 35; de singulis domunculis sive laribus, quod vulgo 'eyn hert' nuncupatur, exactiones extorquere 426, 35.

domus angelica 1180, 40; capitularis 675, 15; domi duodecim terminus astrologicus 95, 25; domi censuales 217, 35; domus dispensatoria 160, 10; elemosinaria (elemosinarum) 152, 40. 916, 30; episcopalis 157, 5; familiaris 966, 1; fortis 167, 35. 330, 20. 1258, 25; hospitum 636, 30. 1134, 15; infirmorum 691, 40. 695, 10. 772, 10. 1129, 45. 1130, 15. 25. 1131, 4—5. 1135, 1; leprosaria 204, 5; pontificalis 1060, 15. 1073, 39—40; regia 554, 45; domus testudinatae 572, 35; domus, *ecclesia cathedralis*, Dom 9, 1. 377, 10. 783, 10. 810, 20. 1119, 10. 1288, 40; tres domus, *ordines Palaestineses (S. Iohannis, Templ., Teuton.)* 386, 35. 592, 5.

donarium 170, 5. 174, 5. 179, 10. 300, 1. 419, 5. 555, 20. 572, 10. 859, 1. 895, 5. 1232, 30.

donatio 607, 15 (= *dos*); regia 581, 35; donationis cartula 1466, 15. 20; litterae 111, 10; ratificatio 306, 35; titulus 614, 30.

dongio, *castellulum* 186, 30. 209, 30. 291, 20. 40. 292, 5. 10. 25. 293, 50. 294, 25. 30. 45. 295, 20—45. 296, 15—45. 297, 15. 298, 5. 20. 299, 15. 30. 35. 307, 20.

donum imperiale 117, 20; dona (imperatorii oblata) 364, 40. 534, 10; regia 364, 50. 534, 20; spiritualia 956, 5; *masc. gen.* 179, 10.

dormitationis dies, i. q. *dies mortis* 934, 1.

dormitorium 34, 20. 295, 30. 296, 30. 297, 10. 378, 20. 423, 5. 426, 20. 582, 10. 634, 45. 636, 30. 638, 35. 772, 25. 944, 25. 1043, 5. 1085, 10. 1130, 20; puerorum 763, 20.

dorsale, *aulaeum, quod parietibus appenditur* 576, 5. 646, 30.

dos 262, 25. 35. 441, 10. 613, 15. 631, 5. 30. 654, 10; privilegium dotis 883, 10.

dotalicium virtutum 615, 15; dotalicii ius 190, 10.

draco 185, 40. 357, 20. 589, 5. 634, 55. 900, 15. 960, 25. 970, 15 (dracho). 1038, 10. 1219, 1.

dragma = *drachma* 1275, 40.

driboch, tribrachum 383, 15; cf. instrumentum dyabolicum 383, 30.

dromeda, *camelus* 557, 15.

druyndus 113, 5.

ducatus, *Herzogtum* 10, 30. 32, 10. 39, 55 *saepius*; *Führung*: ducatu almi Flatus 1384, 30; *Geleit* 601, 35 *saepius*.

ducentissimus, i. e. *ducesimus* 114, 40.

ducissa 11, 40. 15, 1. 26, 5. 35 *saepius*. Cf. ductrix.

ductilis fons 442, 30. 650, 1.

ductor principalis campi 167, 30.

ductrix, *Führerin*: aquila 917, 30; *Herzogin*: 1443, 1; ductrix seu ducissa 11, 40.

duellum 201, 35. 398, 15. 587, 20; duello se expurgare 952, 10.

dulcifluus 1128, 20.

dulcis: dulce factum mare 1410, 20.

dulcissonus 809, 20. 812, 35.

duplex: in duplicibus *lit.* 771, 45.

duracio, *Dauer* 456, 5.

durare, extensum esse 101, 30.

dux annuus 100, 5, 10. 113, 15; *monachorum* 923, 15. 969, 20 (*Benedictus*); *Predicatorum* 389, 45; *dux, Herzog passim*; *statuere ducem in regem* 746, 1.

dy- v. di-.

ebdomada, ebdomadarius, ebdomas v. hebdomas.

ecclesia, aeclesia passim; *apostolica* 528, 1; *arta et rotunda (Pragensis)* 39, 5; *archiepiscopalis* 398, 10; *v. baptismalis, cathedralis, catholica*; *canonica* 1100, 10; *collegiata* 660, 25; *conventualis* 616, 25, 35; *episcopalis* 398, 15. 943, 5. 1471, 10. 1479, 1; *forensis* 951, 35; *generalis* 210, 10; *lapidea* 277, 10; *ex lapidibus* 998, 10; *Latina* 408, 5; *ex lignis* 998, 5; *mater* 83, 30. 88, 50. 178, 45. 207, 15. 244, 10. 45. 278, 15. 573, 17—574, 1. 808. 844, 1. 845, 20. 30. 846, 15. 848, 15. 25. 853, 40. 907, 1. 942, 25. 943, 1. 945, 15. 1045, 5. 1326, 40. 1337, 25. 1383, 5 (*cf. s. mater* 149, 1); *mater ecclesiae, ecclesiarum* 9, 30. 942, 15. 948, 15; *materialis* 247, 30; *matrix* 218, 5. 369, 15. 392, 5. 571, 10. 15. 581, 1. 595, 30. 614, 40. 1318, 25; *metropolitana* 273, 35. 955, 30; *militans* 80, 5. 83, 30. 245, 40; *occidentalis* 517, 15; *orientalis* 15, 35. 408, 5. 517, 10. 627, 50; *parrochialis* 133, 10. 201, 10. 205, 20. 218, 5. 774, 5. 1484, 35; *patria* 1171, 15; *previlegiata* 182, 30; *principalis* 172, 10. 945, 15; *primae omnes* 1166, 10; *v. Romana*; *rutula seu polita* 961, 15; *secularis* 201, 15; *transmarina* 424, 10. 15. 634, 55. 635, 1; *universa* 384, 20. 392, 45; *universalis* 408, 20. 628, 1. 903, 25; *ecclesiae atrium* 1065, 5; *castra et predia* 550, 30; *v. communio, consuetudo, custodia, defensio*; *effractores* 561, 20; *v. emunitas*; *fabrica* 967, 30. 1484, 20; *facies v. desponsare, matrimonium*; *filia* 942, 15; *pax inter imperium et ecclesiam* 398, 10; *ecclesiarum incendia* 908, 1; *instituta* 384, 30; *v. ius*; *(in iure militis)* 1057, 35; *v. libertas*; *ecclesiae marescallus* 411, 45; *melioracio* 204, 10; *miles* 1310, 35; *ministeriales* 33, 1. 603, 5. 723, 1; *ministri* 1478, 5; *navis* 883, 25; *officine* 422, 5. 634, 1; *officium* 1296, 45; *ornatus* 391, 30. 614, 20; *ornamenta* 1484, 20; *pax* 926, 15. 45; *prelati* 1107, 10; *provisio* 458, 25; *regia porta (an cancelli?)* 1006, 15; *restauratio* 664, 40; *summitas* 764, 1; *thesaurus* 1473, 10; *tuicio* 458, 25; *unitas* 244, 10. 45. 714, 5 (*cf. 577, 20*); *utilitates procurare* 673, 15; *ecclesiam consecrare et dedicare* 918, 25; *consumere* 962, 40; *emere* 1057, 35; *vendere* 1059, 5, 10.

ecclesiasticus, aeclesiasticus: *ecclesiastica* 369, 1; *ecclesiasticae res* 359, 30. 880, 5; *ecclesiastici* 269, 20; *ecclesiastica auctoritas* 876, 35; *ecclesiasticus bannus* 934, 35; *campidoctor* 1040, 5; *v. censura*; *clerus* 811, 10; *v. consuetudo, dignitas*; *ecclesiastica disciplina* 755, 15. 926, 30. 1434, 5; *doctrina* 1143, 14—15; *donaria* 1369, 10; *exaccio* 201, 5; *examinatio* 882, 10; *familia* 1054, 10; *fides* 121, 40; *ecclesiasticorum genealogiae* 81, 30; *ecclesiasticus gradus* 13, 1. 762, 5. 1086, 15; *ecclesiastica historia cf. Eusebius*; *investitura* 11, 20. 45; *ecclesiasticum iudicium* 925, 30. 35; *lac* 941, 25; *ecclesiastici libri* 283, 15; *ecclesiastica lex* 941, 25; *ecclesiasticus mos* 136, 15. 850, 20; *ecclesiastica negotia* 1142, 15. 1143, 30. 1148, 5; *v. officium*; *ecclesiasticus ordo* 762, 5. 862, 30. 1051, 15. 1081, 30. 1087, 25; *ecclesiastica persona* 133, 1. 138, 35. 392, 5. 407, 5. 576, 25. 595, 30. 614, 40. 627, 25; *ecclesiasticus presul* 939, 25. 943, 25; *ecclesiasticorum princi-*

pum institutio 550, 30; *ecclesiasticae possessiones* 583, 30; *ecclesiastica responsa* 1317, 10; *sacramenta* 310, 20. 548, 15. 927, 10. 943, 15. 20; *sanctio* 875, 20; *sepultura* 410, 5; *studia* 1143, 15; *unitas* 517, 15. 925, 40; *utensilia* 919, 25.

ecclesiola, aeclesiola 172, 15. 196, 10. 429, 20. 640, 15. 842, 40. 45. 861, 1. 917, 14. 963, 30. 965, 50.

eclexia = ecclesia 711, 30.

eclipsis, eclypsis lune 372, 5. 25. 392, 5. 401, 25. 423, 20. 563, 15. 1416, 20. 1417, 10; *cf. luna*; *eclipsis solis* 3, 23. 18, 30. 357, 20. 363, 40. 366, 35. 376, 25. 448, 25. 518, 20. 722, 5. 723, 10 (*eclippsis*). 724, 1. 738, 10. 15; *generalis* 394, 25. 401, 45; *particularis* 423, 10. 443, 20. 634, 50.

economus, echonomus v. oeconomus.

eculeus 664, 30.

edictum 372, 10. 540, 10; (*canonicorum Moguntinae ecclesiae*) 392, 30. 616, 35; *Karoli (Magni)* 381, 5. 576, 15; *generale* 88, 35 (*Octaviani imperatoris*). 556, 5; *imperiale* 368, 20. 370, 30. 372, 15. 374, 10. 538, 10. 35. 556, 40. 925, 40. 1028, 30; *pacis et concordie* 328, 1; (*papae*) 588, 30; *peremptorium* 552, 15; *regale* 519, 20; *regalis curiae* 926, 45; *regis* 85, 25. 421, 1. 520, 35. 633, 30; *regis et cardinalis* 315, 40.

edinus = haedinus 1041, 10.

edissere = edicere 132, 25.

edomare v. domare.

edituus v. aedituus.

effebus v. ephebus.

efflagrare 305, 1.

effractores ecclesie 561, 20.

egloga 789, 10.

eya 610, 30. 620, 25. 979, 20.

eyn hert mhd. v. domuncula.

elaciones maris 713, 15.

elactuarium 1110, 5.

elapsus, subst. 383, 35. 580, 35.

electio passim; *canonica* 527, 35; *ducum annuorum* 113, 15; *libera* 787, 1; *electionis imperatoriae praerogativa* 848, 15; *electionem cassare* 418, 35. 632, 25.

elector: electores (regis, regni) 30, 10. 305, 10. 425, 40. 426, 15. 431, 40. 434, 10. 441, 15. 446, 5. 563, 10. 636, 10. 20. 642, 30. 651, 40. 720, 1; *cf. principes Teutonice, ad quos electio pertinebat imperii (ad electionem spectantes)* 400, 25. 425, 40. 432, 10. 30. 621, 45. 636, 10. 641, 30. 49—50. 671, 25; *septem electores imperii* 1460, 10.

electuarium 249, 40. 590, 40.

elegus: elegi musarum 578, 5.

elementum: elementa litterarum 844, 10.

elemosina 25, 10. 40. 124, 5. 127, 5. 129, 40. 159, 45. 254, 45. 259, 1. 265, 10. 35. 277, 5. 10. 284, 1. 40. 45. 285, 1. 10. 294, 5. 297, 25. 299, 20. 310, 35. 311, 40. 411, 10. 412, 15. 606, 5. 15. 613, 25. 615, 5. 620, 15. 20. 628, 45. 630, 20. 645, 45. 666, 5. 686, 5. 690, 10. 885, 35. 916, 30. 1042, 30.

elemosinarius 712, 30; *elemosinaria commanentia* 924, 25; *domus* 152, 40.

eligere v. canonice, episcopus; regulariter 786, 45. 1009, 20; *papam* 159, 20; *pontificem Romanum* 394, 30; *in summi episcopatus sedem* 792, 5; *in regem* 398, 1. 621, 5.

elyos, quod est sol 661, 20.

elogium propheticum 1038, 5.

eloquentia urbana 1090, 30.

eloquium Grecum 1188, 5; *sacrum* 606, 20; *Socratis* 1182, 10; *Tullianum* 906, 5.

elucidare 104, 30. 133, 35.

elucidatio 87, 40. 95, 20. 96, 30.

emancipationis titulus 544, 1.

emenda, satisfactio, Geldstrafe 22, 25. 39, 1. 241, 5. 417, 35. 418, 15. 436, 15. 595, 25. 614, 30. 632, 5. 645, 5. 669, 30. 672, 5.

emere ecclesiam 1057, 35.

eminentior: in eminentiori rupis 998, 20.

emollescere 1138, 39—40.

emologare 315, 40.

empcio: empcionis ius 428, 1. 639, 35. — *emptor venditorque sacri* 1059, 9—10.

emphiteosis, praedii sub certis conditionibus locatio perpetua 410, 10.

empius = impius 1466, 15.

emunis 156, 30.

emunitas: emunitates ecclesiae (vel similiter) 560, 25. 561, 10. 562, 10; *imperii* 562, 20; *oratorii* 1096, 40; *privilegium emunitatis* 155, 45.

enceniare, convivio excipere 456, 25; *condonare* 955, 30; *cf. exenia.*

enim primo loco 140, 5. 932, 25.

ens 706, 5.

ensis apostolicus 384, 25; *imperatoris* 18, 30; *ensis portitor elector* 1460, 10; *cf. gladius.*

enutritor trium regum 381, 5. 576, 15.

enxenia v. exenia.

epacta 781, 30. 782, 5. 1311, 15.

ephebus 1369, 5; *effebus* 1322, 5.

Ephot, vestimentum summi sacerdotis Iud. 1208, 25.

epidimialis, epydimialis, ephidimialis pestilencia 463, 40. 464, 45. 469, 1. 471, 10.

epylentica puella 638, 15.

epilogatio 82, 30. 105, 10. 240, 30. 258, 15.

episcopalis: episcopalia 1326, 1; *episcopalis auctoritas* 935, 30; *episcopalem auctoritatem assumere* 176, 35; *bannus* 937, 5; *benediccio* 161, 20. 571, 5; *cathedra* 717, 20. 923, 1. 925, 15 *sae- pius*; *dignitas* 961, 25. 1326, 40; *domus* 157, 5; *ecclesia* 398, 15. 943, 5. 1471, 10. 1479, 1; *episcopale fastigium* 1001, 25; *episcopalis investitura* 363, 15. 532, 40; *a iurisdictione episcopali eximi* 39, 15; *episcopalis manus* 759, 15; *episcopalia negotia* 925, 15; *officia* 1099, 40; *episcopalis potestas* 759, 15; *principatus* 942, 15; *episcopale privilegium* 196, 20; *episcopales redditus* 392, 15. 616, 20; *episcopalis sedes* 1477, 10; *vicem episcopalem gerere* 561, 30.

episcopatus cathedram accipere 1146, 20; *curam administrare* 874, 45; *in episcopatu collocare* 877, 30; *episcopatum confirmare* 30, 25; *fundare* 873, 30; *regere* 877, 25; *ab onere et honore episcopatus deponere* 407, 25; *episcopatus investitura* 378, 30; *episcopatum resignare* 377, 5. 380, 1; *in summi episcopatus sedem electus* 792, 5; *episcopatus vicedominus* 877, 20.

episcopium 137, 35. 156, 25. 170, 30. 171, 25. 356, 10. 369, 1. 472, 30. 590, 45. 843, 35. 848, 30. 850, 5. 881, 10. 897, 40. 942, 10. 955, 10. 1159, 10. 25. 1169, 10. 1173, 10. 1200, 1. 1213, 15. 1217, 25. 1249, 5. 1272, 5. 1273, 20. 1276, 5. 1301, 5. 1304, 35. 1316, 30. 1317, 20. 1319, 30. 1477, 5. 1489, 1.

- episcopus *pro* archiepiscopus 360, 30. 361, 5. 20. 368, 40. 417, 35. 482, 30. 537, 10. 630, 5. 719, 40. 877, 5. 25. 30. 883, 25. 1148, 9—10; *v.* cardinalis, catholicus, comprovincialis, diocesanus; episcopus (Iudeorum) 395, 1. 617, 35; simoniacus 1082, 5. 10; suffraganeus 35, 20. 368, 40. 378, 5. 422, 1. 537, 10. 775, 35; vicem gerens mancipii 890, 40; episcopi atrium 10, 45; aula 842, 1; coniux 979, 25; *v.* consecratio; electio 11, 50. 418, 35. 457, 1; ordinatio 372, 15; persecutio 829, 25; potestas 1009, 20; res propria 880, 1; civitatis comes et episcopus 175, 1; episcopum consecrare 878, 20; constituere 877, 40; eligere 361, 15; instituere 877, 35; investire 15, 25; laudare 878, 1; ordinare 878, 25; substituere in locum papae 884, 25; in episcopum eligi 451, 15. 878, 5; stabilire in loco episcopi 847, 10.
- epistola 219, 15. 274, 15. 830, 25. 30. 849, 5. 886, 15. 1069, 20. 1096, 5. 1104, 25; epistolae canonicae 83, 5; communitoriae (apostolicae sedis) 1041, 30; epistolas aut libros scribere 79, 40.
- epistolaris assensus 849, 1; liber 82, 20. 35.
- epitaphium 47, 5 (Iacobi de Guysia). 866, 5 (Lietberti ep. Camer.). 892, 15 (Bennonis II. ep. Osnabr.). epythaphium 866, 25 (Alvisi ep. Atreb.); epithafium 283, 5 (fr. Guillermi O. Min.).
- epytritus = *epitritus* 904, 5.
- epulae et ludi 22, 19—20; epulae pontificales 864, 20.
- equester ordo 387, 20. 592, 45; equestris sella 424, 15. 631, 1; tunica 945, 1.
- equitatura, *i. q.* *eques* 431, 15. 583, 30.
- equitatus, *Ritt. kriegersches Unternehmen* 386, 1—10. 591, 10—20.
- equus: equi de Hispania et Apulia 307, 20; equis detrahi, *poena* 302, 20; equi falerati 411, 40; equarum indomitatum greges 40, 45; equi vectamen 899, 5.
- erebus: erebi gurgis 978, 5.
- eremita *v.* heremita.
- ergastulum carnis 156, 20. 157, 10. 586, 40.
- eroicus 260, 40. — *Cf.* heroes.
- errantes stellae 577, 5.
- escancheia, *traditio bonorum, quae ex delicto vasalli cadunt ad dominum* 262, 40; escancia 311, 5.
- esox 941, 15.
- essencia 280, 5.
- essencialis 85, 5.
- estalogium 306, 5. 40.
- l'estaple 232, 30.
- estuarium *v.* aestuarium.
- ethica 844, 20.
- ethimologia 108, 20. 112, 5. 1080, 5.
- eucharistia, eukaristia 445, 35. 548, 5. 15. 20. 570, 25.
- eulogia 1300, 35.
- eurus 98, 15.
- evangelicus: evangelica et prophetica carmina 809, 20. 812, 40; consilia 293, 1; doctrina 606, 25; indictio 913, 25; evangelici libri 82, 35; evangelicorum magorum trium corpora 371, 5. 537, 25; evangelica paupertas 251, 1. 283, 15; evangelicus sermo et apostolicus 1188, 20; euangelicus 1029, 10; euangelicus 124, 1.
- evangelista, euangelista 81, 25. 84, 1. 87, 1. 220, 30. 1361, 20. 1484, 50. — *Cf.* Iohannes, Lucas, Marcus, Matheus
- evangelium: evangelia tangere (*iurandi causa*) 407, 40. 627, 45; ad ewangelia iurare 290, 25; euangelium 1019, 25. 1124, 15. 1143, 15. 1146, 15. 1147, 5. 1194, 40. 1479, 1; ewangelia 1003, 15.
- evangelizare, ewangelizare 251, 45. 792, 5. 834, 30.
- exacerbanter 1033, 5.
- exactio 99, 15. 180, 30. 181, 5. 201, 5. 240, 25. 402, 25. 426, 30. 35. 427, 1. 443, 15. 581, 1. 623, 55. 650, 20. 676, 5. 876, 15.
- exalienare 128, 25. 129, 1.
- exaltacio *v.* crux.
- exarcatus (Ravennae) 713, 1.
- excellencia, *allocutio* 601, 20; principum 601, 35.
- exercitatio 137, 50.
- exercitus *v.* exercitus.
- excerebrare mortuum super pavimentum 147, 15.
- excerptum de verbo ad verbum 108, 1.
- excessivus 248, 40. 255, 30. 295, 15.
- excolibilis 927, 30.
- excommunicationis cartula 1465, 10; sub excommunicationis verbo exigere 372, 30.
- excoriare 263, 20. 612, 35.
- exectis = *exsectis* 429, 10. 640, 10 (*ex-actis*).
- executio: ab executione officii suspendere 618, 10.
- executor: executores publici 299, 15. 25. 45; executor iusticie 332, 20.
- exenia 543, 35. 595, 35. 1089, 1; enxenia 1086, 10. 40; *cf.* enceniare.
- exequiae non exequiales (sed triumphales) 1299, 20.
- exercitalis via 759, 45.
- exercitus *saepi*; caelestis 966, 5; *v.* christianus; Domini 385, 25. 35. 590, 55. 591, 5. 854, 20; Dei 855, 1; regius 429, 10. 430, 20. 640, 5. 40; retro-exercitus 202, 25; signatorum 376, 10. 544, 30; exercitu *pro* exercitui 229, 40; exercitus 304, 5. — *Cf.* exercitatio.
- exheredare 1490, 10.
- exhilarativus 576, 5.
- exhinc 1059, 10. 1069, 5. 25. 1071, 45. 1083, 30. 1087, 30.
- exiliare 140, 45.
- exire: exiebant 1071, 5.
- exitus = *excitus* 146, 15.
- ex nunc *v.* nunc.
- exoculare 38, 45.
- exorcismus 907, 30. 1480, 1.
- exorcista 761, 15. 762, 1.
- expeditio 12. 13. 14, 20. 35. 18, 5. 25. 29, 5. 42, 50. 325, 25. 359, 20. 363, 30. 365, 15. 368, 20. 371, 30. 377, 25. 390, 20. 392, 45. 403, 35. 407, 30. 413, 30. 416, 10. 431, 30. 435, 15. 437, 10. 30. 438, 1. 35. 40. 440, 15. 544, 25. 566, 15. 595, 20. 600, 1. 625, 10. 641, 20. 644, 40. 646, 50. 647, 35. 648, 40. 50. 652, 10. 887, 30. 929, 25. 1331, 5; Apulica 376, 25; crucis dominice 376, 1; generalis 373, 20; Iherosolimitana 377, 20; imperialis 874, 25; Ytalica 35, 25; regia 1377, 40; Romana 533, 30.
- expensae 33, 40. 34, 10. 42, 35 *saepius*; expensas mirabiles facere 302, 10.
- experimentaliter 300, 30.
- experimentator 568, 1.
- experire *inf.* 94, 20.
- expost 10, 30. 11, 30. 50. 12, 20. 25. 15. 10. 40.
- exsiccata lacertum (*acc. graec.*) 1307, 10.
- extasis, *ἔκστασις* 269, 30. 285, 20.
- extediare 23, 5.
- exterminabilis 711, 5.
- exterminium 166, 5. 638, 40.
- extimere 1295, 20.
- extemplo = *extemplo* 321, 15. 1378, 10.
- extinctorium 387, 10. 592, 30.
- extores = *extorres* 215, 5.
- extra: ab extra villam et ab intra 267, 40.
- extravagans 189, 35. 609, 20.
- extunc 33, 40. 160, 25. 409, 10. 410, 10. 572, 35. 584, 10. 602, 35. 657, 15. 665, 20. 675, 25. 677, 25. 970, 10. 1020, 25. 1145, 35; ex tunc 247, 10. 253, 15. 256, 20. 334, 10.
- exulare propter Dominum 791, 25.
- exultabilis 982, 5.
- exurere, *ad medicinam spectans* 1131, 20.
- ey- *v.* ei-.
- fabula: fabulae et inanes lectiones 978, 1; populares 874, 30; fabula prisca 1189, 40.
- facialis visio 455, 15.
- facies, *Feld (im heraldischen Sinne)* 240, 15; *v.* desponsare, matrimonium
- facilis: de facili *adverbiali sensu* 273, 20. 277, 14; *cf.* de. — *faciliter* 220, 20. 228, 20. 714, 20.
- facitereula, *i. q.* *facitergium* 758, 35. 55. 811, 5.
- factus = *fatus* 997, 30. 999, 25. 1013, 35; praefactus = *prae-fatus* 997, 20.
- facultas, facultates, *Vermögen* 10, 45. 247, 50. 373, 25. 875, 45. 882, 20. 890, 5. 1319, 20; facultas sacre theologie, *Fakultät* 88, 50.
- f(a)eculentia 846, 25.
- f(a)ex: non iam rex, sed regni fex 430, 25. 640, 45; regum fex 474, 30; ad fecem oblivionis iusticie devolvi 426, 40.
- falang *v.* phalanx.
- falco, *Falke* 567, 40.
- falera, faleratus, falleratus *v.* phalera.
- falla *v.* phala.
- falsarii (monetae) manum dextram amputare 1454, 10. 15.
- famelicus 1088, 15. 1091, 20.
- fames 9, 5. 10, 25. 14, 45. 358, 10. 366, 30. 367, 10. 369, 25. 379, 25. 389, 20. 406, 30. 446, 25. 515, 40. 516, 1. 521, 30. 544, 35. 545, 10. 550, 1. 594, 5. 10. 30. 603, 40. 605, 35. 624, 1. 626, 50. 55. 651, 50. 674, 30. 700, 30. 35. 711, 10. 719, 20. 743, 15. 25. 796, 25. 859, 30. 874, 35. 935, 5. 1411, 1. 1422, 15. 1423, 5. 1474, 1; se ipsum fame interficere 400, 15; famis 741, 5.
- familia = *comitatus* 223, 40. 225, 10. 227, 15. 288, 5. 422, 1. 423, 5. 15. 571, 35. 577, 25. 604, 40. 611, 1. 10. 20. 632, 35. 634, 1. 45. 50. 644, 5. 654, 35. 858, 35. 914, 1; domestica 382, 45. 579, 1; (monasterii, ecclesiae) 635, 50. 801, 20. 802, 30. 928, 1; familiae 756, 5; utriusque sexus 1011, 25; familiae dispensator 1089, 1; familiae canonicorum 217, 43—218, 1; clericorum 1069, 25; familia Christi 849, 20; ecclesiastica 1054, 10.
- familiaris *saepius*; s. Paulinae 930, 30; familiares clerici 859, 20; frater familiaris 1072, 20; familiares (papae) 456, 10.
- familiola 906, 25. 1135, 35. 1136, 40.
- famulatus angelicus 900, 35; divinus 955, 30.
- fanaticus 1364, 10.
- fantasia, fantasma, fantasticus *v.* phantasia.

fanula, *vestis sacra* 758, 10.
 (fanum), phanum 100, 40—101, 10.
 fasque nefasque 859, 10; ius et fas (*vel similiter*) 531, 25. 565, 40. 1217, 40. 1227, 15. 1275, 35; contra fas 628, 30; phas nephasque confundens 640, 30.
 fasces 363, 10. 532, 35; regii 1450, 10; fascibus uti 1222, 40.
 fastus regius 874, 10; rethoricus 960, 10.
 fatigabundus 558, 35.
 fatire = *fatigare* 1087, 40.
 fatuitas asinina 107, 20.
 fautio: falsis fautionibus inniti 934, 35.
 fe- *v. etiam* fae-.
 febricitare 153, 1. 1031, 15.
 febrile 1298, 10; *cf.* frigoreticus.
 febris, febres 7, 45. 34, 25. 119, 15. 138, 10. 203, 30. 405, 30. 515, 1. 585, 1. 20. 602, 25. 611, 25. 30. 626, 5. 662, 1. 672, 40. 696, 25. 716, 35. 801, 15. 820, 20. 846, 15. 889, 15. 952, 30. 35. 953, 1. 1005, 30. 1006, 1. 1103, 15. 1120, 30. 1128, 1. 1140, 10—20. 1174, 10. 1295, 30 (cordis). 1298, 1. 1305, 45. 1306, 1. 15. 1307, 10. 1320, 40.
 feminalia 865, 35.
 femoralia 247, 50. 251, 5. 255, 50. 800, 25.
 feneratorum rapacitas 112, 10.
 fenestra coquinae 1475, 1; solarii 1491, 10; fenestrae ad modum clipeorum, *instrumenta ad castellum invadendum adhibita* 322, 5.
 feodalis, feudalis: feudalia (pheodalia) bona 451, 25. 653, 10; feudale (feudale, pheodale) ius 26, 20. 392, 15. 539, 40. 560, 5. 616, 20. 25; feodalis terra 271, 35.
 feodare 206, 30. 217, 40. 223, 35. 226, 10. 322, 35. 562, 20.
 feodum, feudum, pheodum, pheudum 24, 1. 30, 30. 191, 5. 204, 5. 206, 25. 35. 221, 20. 227, 35. 228, 1. 229, 20. 230, 10. 232, 20. 35. 241, 15. 251, 10. 262, 35. 40. 290, 45. 306, 20. 30. 307, 20. 327, 35. 399, 25. 434, 20. 518, 25. 536, 5. 560, 20. 597, 15. 621, 25. 642, 40. 671, 30. 1464, 15; feodum seu (et) homagium 146, 15. 20; ius feudi (pheodi) 536, 10. 605, 10.
 ferculum, *Gericht, Gang* 409, 25. 628, 15. 634, 25.
 feretrum 139, 10. 181, 40. 201, 20. 297, 20. 620, 25. 983, 10.
 feriatu dies atque profestus 969, 30.
 fermentatus panis 517, 15.
 ferramentum 1121, 5. 1133, 40; quod vulgo manariam vocat 1014, 1.
 ferrarius 1000, 15; faber 1121, 5. 10.
 ferreus rex (*Ottocarus II. apud Tartaros vocabatur*) 417, 5; Ferreus, Costa-ferrea *v.* Balduinus I. comes Flandr.; Costa-ferrea *v. etiam* Bi(r)gerius dux Dan.
 ferrum: ferri candentis iudicium 589, 10.
 fertilitas magna 459, 15.
 ferto, *moneta* 629, 40. 630, 35.
 ferula magistrorum 1361, 5.
 fessio, *vox a fessus derivata?* 979, 20.
 festinancia 382, 50.
 festinare aliquem (?) 328, 10.
 festivare (*ex emendatione vix recta*) 328, 10 *cf.* 45.
 festivitas (festum) novem lectionum (Hildesheimensis) 764, 1. 25; festivitates ydolorum aut deorum 105, 25.
 feudal, feudum *v.* feodalis, feodum.
 feuerpfeyle *germ.* 461, 40.
 fex *v.* faex.

fibulare *v.* lingua.
 ficeta circa Bononiam 394, 40. 617, 20.
 fictus, *vectigal*: de moneta 1454, 5. 15; saponi 1456, 20.
 ficus, *ulcus* (*Graecis σύχων*) 1306, 30; quam ipse Dominus plantavit 771, 20.
 fideiussor 332, 5. 15. 451, 1. 652, 60. 857, 35.
 fidelitas: a fidelitate absolvere 382, 40. 528, 15. 578, 25. 714, 15; fidelitatem accipere 974, 15; exhibere 300, 5; facere 274, 1. 861, 30; iurare 206, 30. 267, 35. 597, 1. 861, 35. 886, 1. 10; fidelitatis iuramentum 411, 10; sacramentum 562, 20. 569, 20; sponsores 1465, 10; fidelitate connexi 594, 45; salva fidelitate 188, 30.
 fides, *Glauben v.* catholica; ecclesiastica 121, 40; Slavice gentis 548, 15; orthodoxa 1326, 5; recta 7, 15; una fides mentium 841, 5; universa 841, 1; sacrae fidei articuli 627, 50; fidei athleta 290, 40; fulti inimica fidei calliditate 968, 30; fidei dogmata 1272, 45; in fide erudire 124, 1; novella in fide gens 28, 30; fidei hostes 627, 5; persuadere (aliquem) super fide Christi 792, 15; *Treue* iuratoria 392, 5. 595, 30. 614, 40; iurisiurandi 371, 1; malefida 568, 35; matrimonialis 911, 40; fidem dare 382, 10. 1277, 50; sacramento confirmare 1331, 9—10; fide solvere 1216, 30; frangenti fidem non est ei fides servanda 327, 10.
 fiere *v.* fire.
 fieri: in fieri esse, *i. q. nasci, in statu nascendi esse, cf. germ. 'im Werden'* 456, 20.
 filiatio, *oppos.* paternitas 1381, 25.
 filii sacerdotum 1062, 15.
 fimbria Domini 771, 20. 773, 30.
 finum *v.* bos.
 fire *germ.*: die vire, fiere, fire (zu Erforte) 479, 1—25.
 fiscalinus 179, 5.
 fiscus 156, 30. 158, 50. 161, 30; proprius 264, 15; de fisco palatii erogare 1275; ad fiscum publicare 181, 30; a fisco recedere 182, 35; de fisco curie solvere 609, 5; *nominatim afferuntur*: Anilidum, Apuliacum, Belvacus, Segia.
 flagellacio 34, 5.
 flagellatores 3, 35. 401, 10. 463, 15. 20. 470, 20. 25. 622, 35. 724, 5.
 flagelliferi 468, 25.
 flagellum 401, 10. 413, 15. 463, 15. 566, 1. 585, 25. 622, 35. 629, 15. 695, 25. 908, 10; cum aculeis ferreis 463, 20; quo granum excuti solet 387, 15. 592, 35.
 flagor, *flagrantia* 1365, 10.
 flammivomus 555, 1. 856, 35. 1098, 30.
 flammosus 1099, 5.
 fleubothomus = *phlebotomus* 603, 20.
 floccipendere, *parvi aestimare* 176, 35. 920, 45.
 florenia, *florenus* 328, 5.
 floreni 16, 25. 456, 15. 457, 1. 487, 35. 654, 45. 675, 35. 40.
 floribundus 913, 30. 916, 5. 920, 40. 924, 40. 927, 20. 932, 15.
 floricio 818, 25.
 floridus *v.* iuventus.
 fluviolum 998, 15. 999, 1; fluviolus 320, 25. 519, 10—20.
 fluvium *neutr.* 88, 20.
 fluxus sanguinis 815, 29—30; reumatis et sangwinis 645, 20; ventris 716, 35.
 fodesorium, *ligo, Hacke* 813, 15.
 fondare, *frg. fonder* = *fundare* 101, r.

fons caballinus, *Hippocrène* 1180, 35; ductilis 442, 30. 650, 1; sacer 1295, 10 (*pro baptisate passim*); sacerdotalis 189, 5.
 foraminosus 590, 50.
 forefacere, *offendere, nocere* 142, 5. 224, 1. 227, 20. 327, 30. — forefactum 158, 25. 241, 5. 263, 10. 15. 264, 1. 302, 15. 20. 304, 15. 320, 10. 321, 35.
 forenses, *externi* 434, 25; *a foro*: forensis ecclesia 951, 35; lex 541, 15; forenses dies 453, 35; *qui non collegii cardinalium est* 717, 40.
 forest *germ.*, forestu(m), *torneamenti genus* 608, 5—15.
 forestarius, *custos saltuum regionum* 147, 10.
 forestus, *silva, saltus* 759, 35.
 forinsecus *adiectivum* 1061, 10.
 foris: de foris, *draußen* 1465, 5. 1466, 5; *cf.* deforis.
 formula, *Chorgestühl* 763, 20.
 fortalicium, *castellum* 110, 30. 35. 117, 10. 25. 168, 45. 172, 15. 20. 204, 5. 205, 40. 45. 206, 5. 221, 20. 225, 5. 227, 10. 15. 231, 10. 25. 30. 232, 15. 40. 233, 15. 20. 240, 10. 244, 15. 40. 245, 10. 20. 25. 260, 5. 267, 10. 268, 5. 269, 1. 314, 25. 30. 322, 5. 330, 1. 15; fortalitiu 229, 20; fortalicium 110, 25; forteliciu 221, 15; *nominatim afferuntur*: Ablatonas, Anghien, Ardre, Arie, Ath, S. Audomari, Avesnis, Buzegnies, Condati, Duacum (Tuder), Gemblacum, Herkinghem, Hornaing, Landrechies, Lutoze, Obterbentum, Pulchra-domus, Rodescoth, Serre, Vies-Ath, Wallers, S. Wiberti Mons. — *Cf.* castellum, castrum, municio.
 forterissia 304, 24—25.
 fortis *v.* domus, villa.
 forum, quod Gallice dicitur l'estaple 232, 30; forum instituere 206, 20; mercancia fori 201, 15; forum vulgare constituere 602, 30; forus *mascul. gen.* 183, 20. — foro competenti acquirere 206, 25.
 fossatum 110, 35. 168, 40. 228, 25. 30. 229, 5. 267, 5. 268, 35. 382, 50. 387, 55. 388, 20. 30. 389, 15. 425, 15. 435, 30. 579, 5. 592, 55. 593, 15. 40—55. 594, 1. 25. 604, 20. 635, 35. 644, 50. 55. 649, 60. 650, 15. 736, 5. 737, 5.
 fossorium 929, 35.
 franquisia, *frg. franchise, privilegium, libertas* 230, 5.
 frater, id est monachus 166, 10; *passim, v. barbatus, beghinus, laicus, Augustinenses, Cruciferi (in ind. rer. et verb.), Hospitalarii, Minores, Predicatores, de Trinitate, domus Templi, domus Teutonice.*
 fraternitatem caritatis concathenare 809, 5.
 fratriscida 38, 25.
 fratrueis 1489, 40.
 frenesis *v.* phrenesis.
 frequentatio = *frequentia* 1320, 10.
 frigiditatis tremor, *Schüttelfrost* 554, 10.
 frigoreticus 189, 45. 1031, 15; *cf.* febris.
 frigus ex pluvia colligere 889, 15; frigoris inmanitas 361, 35; intemperancia 382, 20. 577, 20.
 fruges et vina immatura 411, 15; laesae a locustis 746, 1.
 frustratorie 559, 30.
 frustum, *Brandenburgensibus quarta pars talenti* 33, 35.
 fugae et appellaciones religiosorum 456, 10.
 fugere: fugierunt 672, 25.
 fullones: platea fullonum *v.* Erfordia.

funda 664, 15.
 fundamentaliter 87, 10.
 fundibularii 662, 20. 663, 45.
 fundus = *fundamentum* 689, 20. 45.
 funes, quibus ligatus est Christus 771, 1.
 fur clericus 829, 35. — furare = *furari*, *plündern* 1424, 15. 1425, 10; *furari reliquias* 899, 35. (900, 10). — *furtum sacratissimum* 826, 10.
 furare, *wüten*: *furuisse* 1261, 45.
 furcifer 1069, 15.
 furnus 217, 35. 304, 10. 867, 30.
 furor limphaticus 904, 25; *satellicius* 1158, 10.
 furtum *v.* fur.
 fustigare 1065, 1.

galea, *Galeere* 386, 15. 35. 591, 35. 592, 1. 611, 25. 641, 55; *gallea armata* 242, 45.
 galeda, *galeida*, *parva galea*: cum armatis *galedis* 641, 50; *galeidas* 720, 20.
 galengrum (?), *radix aromatica Indica* 1453, 10.

gallinacius: *gallinacia ova* 1149, 25.
 gardianus 285, 1. 5. 290, 1. 292, 30. 35. 293, 5. 20. 40. 45. 294, 1. 20. 405, 20. 625, 45; *guardianus* 292, 20.

gardinum conversarum 712, 15.
 garritio 1473, 20.

gaudiosus 847, 20. 1324, 30. 1327, 5; *gaudiosum gaudium* 857, 40 (*cf.* *laeta laetitia ibid.*).

gavalum, *saxon. gafol, census, reditus* 867, 30.

gazophilacium, *arca, in qua reponebantur eroganda pauperibus* 86, 25. 189, 25. 586, 30.

gehenna *saepius*; *iehenna* = *gehenna* 594, 30.

gehennalis (*poena*) 213, 30.

gemebundus 603, 10. 1062, 40. 1089, 10.
 gemeinde, *gemeynde* (Erfordensis) *germ.* 477, 10—479, 25.

genealogia 26, 25. 28, 10. 31, 40. 32, 40. 79, 1. 81, 30. 87, 50. 91, 45. 92, 20. 107, 30. 113, 35. 40. 119, 5. 120, 1. 122, 35. 124, 15. 126, 20. 164, 40. 169, 10—25. 175, 30. 195, 20. 198, 10. 15. 40. 199, 35. 203, 25. 205, 5. 25. 226, 45. 240, 30. 520, 5. 523, 25. 556, 5. 706, 45; *genealoya* 517, 50. 556, 45. 559, 35.

gener: *dat. generi* 587, 45 *n. l.*

generalis, *rector ordinis fratrum Minorum* 294, 20. 313, 5. 456, 30. 457, 1. 715, 15; *generalis minister, idem* 294, 40. 295, 15. 713, 35. 714, 30; *v. capitulum, concilium, conventus, decretum, studium.*

generatio = *genus* 185, 10. 1202, 40.

generatrix 969, 30.

genimen 616, 15.

gens, *Mannschaft ex. gr.* 120, 40. 231, 20; *gentes, pagani* 836, 20. 837, 20. 960, 35; *gentes et populi* 1217, 15; *v. barbarus*; *ius gentium* 921, 40; *gens maledictissima* 269, 25; *silvae gentium* 937, 30.

gentiles 10, 40. 15, 1. 30. 547, 30. 559, 1. 562, 40. 609, 25. 642, 45. 50. 720, 5. 10. 795, 1. 814, 35. 815, 25. 817, 5. 896, 35. 978, 1. 1198, 1. 1261, 40; *gentilis homo, i. q. saecularis* 1188, 15; *gentilium ius* 979, 20; *lex* 661, 20; *gentiles litterae* 844, 40; *gentilis rex* 391, 15. 613, 40; *gentilium ritus* 661, 20.

gentilitas 155, 10. 548, 5.

genuflexio 34, 5. 30.

geomancia 96, 25.

germana 305, 25.

gestatorium 554, 10; *lectus gestatorius* 843, 5. 863, 15.

gibbosus: *gibbosa puella* 615, 35.

gigas, *gygas* 174, 40. 414, 20. 553, 20. 569, 30. 610, 60. 690, 20.

gignasium = *gymnasium* 139, 20.

gingivus, *i. q. gingiva* 387, 40. 592, 65.

gypsum 1379, 25.

giratio annualis 898, 35.

girovagus 131, 15. 1043, 30.

glacialis: *glaciales dies* 393, 20; *glaciale vehiculum, Schlitten* 30, 40.

gladiatorius: *gladiatoria milicia* 260, 35.

gladius materialis 456, 5. 557, 5; *Petri* 15, 40; *uterque gladius, spiritualis scilicet et temporalis* 452, 30. 653, 45; *gladius iracundiae* 116, 45; *gladium accipere* 358, 20. 539, 35; *exerere* 1261, 25; *gladius (regis) in acumine combustus* 11, 15; *cf. ensis.*

gleba, *cadaver* 165, 30. 620, 25.

globus, *Reichsapfel* 11, 1; *globus igneus* 962, 15. 30.

glosa super *Genesim* 89, 40; *interlinearis* 184, 20. — *glosata biblia* 34, 10; *glosatum psalterium* 92, 5.

gracia *v.* gratia.

gradale, *cantatorium* 758, 50.

gradina, *id est octava pars unziae* 1455, 1.

gradus astronomicus 95, 15; *mathematicus* 94, 30; *XV gradus, graduales psalmi* 669, 5; *consanguinitatis* 190, 25. 35; *gradus theologie apex* 86, 5.

gram(m)atica 226, 5; *gramatica ars* 1163, 35.

gram(m)aticales libri (*Donati et Prisciani, i. e. Prisciani*) 82, 15.

grammaticus 902, 30. 1181, 45; *magister* 974, 15; *grammatici* 111, 25.

granarium 193, 25. 669, 5.

grandisonus 154, 20.

grando 254, 25. 30. 1018, 25. 1022, 1.

grangium, *horreum* 411, 10. 576, 20.

grant *frg.*: *le grant hro* 175, 20.

(gratia), *gracia imperatoris* 364, 25. 50. 371, 10. 374, 10; *regis* 358, 1. 20. 359, 10. 40. 363, 45. 380, 5.

gratificati *passiv.* 863, 35.

gratulabundus 863, 10. 1108, 40.

gravedo etatis 426, 40.

gregator 677, 30.

gremare = *cremare* 1336, 10.

gremium catholicum 1294, 1.

grex catholicus 1263, 40; *monachicus* 1298, 50; *greges equarum indomitatum* 40, 45; *scismatici* 1156, 20; *turmarum* 365, 35.

griffes, *Greifen* 103, 15. — *grifo*: *grifonis abl.* (*in intersigniis*), *idem* 97, 15.

griseus: *grisei monachi, Cistercienses* 411, 5; *griseus ordo* 385, 1. 419, 20. 683, 10. 685, 1; *griseorum religio* 687, 5; *griseae sanctimoniales* 419, 40; *grisea tunica* 292, 15. 299, 20; *pelles griseae atque mardelinae* 364, 45 (*ubi griseae*). 534, 15.

grossus: *grossum Gallicum* 87, 50; *grossae atque palpabiles scienciae* 86, 10; *Grossus v. Pippinus II. maior domus Franc.*

quantus, *frg. gant, chirotheca, Handschuh* 1105, 40. 1252, 30.

guardianus *v.* gardianus.

gubernacula regni 10, 30. 374, 20. 434, 10.

gubernator, *Regent, v. Arnulphus domi-*

nus de Matrene; *gubernatores patiarum* 269, 35; *pauperum* 284, 15; *ville* 267, 25. 330, 20. 332, 15.

guerra, *gwerra v. werra.*

gulae pruritus 1039, 30; *gula, pellis rubricata* 945, 1.

gulosus: *gulosi monachi* 1039, 20; *gulosus usus* 1061, 1.

gurges sacer, *baptisma* 755, 30.

guttur ultra modum tumidum 989, 20.

gwerra *v. werra.*

gy- *v. gi.*

habere ad consilium pergere 793, 15.

habitus s. *Benedicti* 1108, 30. 40; *clericus* 196, 20. 410, 1. 606, 25. 794, 1; *s. conversationis* 1031, 35. 1130, 30; *fratrum Minorum* 286, 15; *heremitarum* 38, 20; *heremiticus* 300, 10; *laicalis* 136, 10. 800, 20. 1102, 25; *monachi* 141, 1. 1140, 25; *nigrorum monachorum* 196, 30; *monachalis* 582, 9—10; *monachicus* 791, 25. 1090, 35. 1137, 20. 40. 1316, 35; *monachilis* 932, 1. 968, 30; *monasticae religionis* 1105, 5; *ordinis* 285, 30; *pauperum dominarum* 41, 35; *peregrinus* 854, 10; *regularis* 246, 1. 949, 10. 950, 34—35. 952, 15; *religionis* 198, 30. 201, 35. 289, 5. 409, 15 (*novae*). 1325, 15; *religiosus* 800, 1; *sacer* 1127, 30; *sanctae vestis* 1041, 1; *sanctimonialis* 1130, 35. 1149, 35; *secularis* 832, 5. 1104, 5. 1323, 35; *habitus (animumque) mutare, ad monachos se convertere* 915, 30. 919, 35.

habundancia *v.* abundancia.

h(a)eresiarcha (*Otto IV.*) 579, 35. 580, 1. 582, 1.

h(a)eresis 12, 5. 246, 1. 264, 5. 40. 390, 1. 391, 20. 35. 392, 10. 398, 20. 459, 30. 471, 1. 524, 15. 570, 10. 40. 595, 30. 597, 25. 613, 45. 614, 35. 656, 5. 736, 1. 737, 1. 854, 25. 925, 30. 1019, 25. 1096, 20. 1105, 10. 1156, 20. 30. 1157, 10. 1209, 40. 1213, 5. 1237, 35. 1294, 15; *neophitorum (neophitana)* 1056, 20. 1063, 20; *Nicolaitarum* 1080, 5; *symoniaca* 359, 25. 1051, 20. 1056, 20. 1061, 1. 1063, 20. 1080, 5. 1089, 10. 1093, 15. 40. 1094. 1096—1100, 15. 1146, 25. 1148, 5. 1317, 10; *Templariorum* 715, 30; *cremari pro heresi* 390, 1.

h(a)ereticus, h(a)eretici 264, 20. 360, 20. 382, 35. 388, 15. 391, 20. 392, 10. 394, 5. 400, 10. 517, 15. 578, 20. 593, 35. 595, 30. 613, 45. 617, 15. 713, 1. 715, 5. 20. 736, 1. 5. 1055, 30. 1056, 20. 1057, 5. 25. 1059, 25. 35. 1062, 20. 1066, 20. 30. 1074, 1. 1094, 45. 1096, 25. 1097, 10. 1100, 20. 1107, 35. 1119, 25. 1317, 35. 1325, 40. 1326, 1. 1458, 1; *symoniacus* 1094, 15. 1096, 35; *symoniacus et hereticus* 1057, 5. 1094, 40. 1095, 35. 1096, 1; *combusti (igne cremati)* 391, 20. 392, 10. 394, 5; *hereticus emptor venditorque sacri* 1059, 9—10; *heretica pravitas* 361, 15. 606, 25.

haga, *silva* 108, 25. 30. 224, 20. 30. 228, 20. 306, 20. 307, 5.

(h)agiographus 81, 25. 82, 25. — (h)ayographia 582, 20.

hait nom, *id est oditum nomen, etymologia nominis Hanoniae* 108, 20. 112, 5.

halla, *domus, in qua ius dicitur* 304, 20; *domus, in qua merces venales exponuntur* 306, 5. 40.

hallenses, *Heller* 461, 10. 669, 10. 15. 672, 5; *hallensibus, ut vulgari ioco dicitur, exectis de testiculis* 429, 10. 640, 10.

hantwerke (*Erfordia*) *germ.* 477, 45. 479, 25.

(h)ariolus *v.* ariolus.

- (h)armonica dulcedo 903, 30.
 haro, *clamor* (cf. *Du Cange s. v.*) 175, 20; cf. hro.
 haruspicius v. auruspicius.
 hastilliandi ars 304, 40.
 hastiludium 42, 20. 226, 15. 462, 35;
 hastillidium 304, 40. 313, 20. 318, 35.
 319, 1.
 hastula = *assula* 630, 20, 25.
 he- v. *etiam* hae-.
 (h)ebdomada 42, 40. 154, 10. 229, 40.
 269, 5. 277, 30. 323, 5. 379, 35. 410, 35.
 615, 35. 617, 25. 638, 10. 648, 45. 654, 5.
 714, 15. 1456, 5; (h)ebdomas 290, 45.
 557, 40; (h)ebdomates 34, 15; cf. quin-
 decim dies 129, 1. 1065, 39—40; ebdo-
 mada coquinae 1474, 15; missarum
 1474, 15.
 (h)ebdomadarius (sacerdos) 667, 5.
 669, 5.
 heyde *mhd.* 541, 1.
 heulare = *eiulare* 990, 25.
 heptas 906, 35.
 herbae medicinales 1108, 5; herbarum
 vires 37, 45.
 herbilia = *ervilia* 1000, 5.
 heriscundus, *vox ab 'heriscere' deri-*
vata: heriscunde hereditatis equi-
 libritas 551, 20.
 hereditarius v. dignitas, domina, domi-
 nus; hereditarium ius 29, 40. 32, 35.
 123, 10. 158, 15. 247, 50. 276, 1. 306,
 40. 317, 15. 597, 1. 15. 922, 25. 1488, 40.
 1490, 10. cf. hereditas; hereditaria
 pars 649, 10; hereditarius principa-
 tus 544, 10; reges naturales here-
 ditarii 149, 15; hereditaria successio
 458, 10. 519, 30. 521, 20. 549, 35. 558,
 10. 655, 20; hereditarius successionis
 550, 5.
 hereditas 469, 25. 517, 40. 518, 5. 550,
 40. 551, 40. 556, 5. 559, 10. 843, 40.
 862, 15. 1012, 25. 1464, 20; heriscun-
 de hereditatis aequilibritas 551, 20;
 hereditas divina 827, 30, 35; imperii
 560, 10; innata 23, 45; hereditatis ius
 428, 1. 639, 35. 1384, 20. cf. heredita-
 rius; hereditas paterna 646, 45. 648, 5;
 proscribende hereditatis titulus 544, 1;
 hereditatis traditio 809, 35; heredita-
 tes tradere 794, 10.
 heremita 38, 20. 276, 1. 278, 30. 45. 280,
 30. 45. 289, 5. 300, 5. 15. 354, 35. 427,
 20. 639, 20. 715, 15. 718, 10. 786, 5.
 798, 15. 964, 1. 967, 5—15. 968, 20.
 1059, 35. 1128, 10. 20; heremitarum
 habitus 38, 20; Wilhelmitae 355, 10;
 cf. solitarius.
 heremiticus habitus 300, 10; heremitica
 vita 300, 10. 1105, 45. 1150, 5.
 heremitorium 131, 40. 254, 25. 256, 15.
 290, 40. 300, 40.
 heremus 253, 55. 254, 5. 279, 30. 355, 10.
 427, 20. 639, 20. 961, 30; heremus lo-
 cus 14, 45.
 heres 853, 15. 918, 20. 921, 15; legitimus
 9, 5; naturalis 132, 5. 190, 10; linea
 heredum (descendencium ab aliquo)
 26, 35; Christum heredem bonorum
 suorum facere (efficere) 921, 1. 20.
 heresis, hereticus v. haer.
 herniosus 934, 1.
 heroes, *milites* 1104, 5. — Cf. eroicus.
 hert, eyn, *mhd.* 426, 25; v. domuncula.
 heudum, *metrum frumentarium* 299, 20.
 hi-, hy-.
 hyatus 565, 10.
 hibernus = *hiems* 751, 25 (grandis et
 durus).
 (h)ydropsicus 1254, 10. 1276, 15. 1305,
 20. 1327, 10; cecus et ydropsicus 1302,
 40; ydropica avaricia 1276, 25.
 hiems, hiemps, hyems, hyemps (aspera,
 diuturna, dura vel tale quid) 358, 10.
 366, 15. 367, 5. 372, 20. 382, 20. 386,
 10. 392, 25. 404, 5. 430, 5. 437, 10. 577,
 20. 616, 30. 640, 30. 741, 5. 903, 15;
 (calida, lenis, tepida) 393, 20. 394, 5.
 403, 5. 542, 30. 624, 45. 969, 1; *masc.*
gen. 732, 15. 733, 20. — hyemale re-
 fectorium 423, 5.
 (h)iera, gr. *ἱερά νόσος*, (cf. *Isid. etym.*
IV, 9, 8) 906, 10.
 hymnidicus, ymnidicus: ymnidicae lau-
 des 933, 25; hymnidici chori 812, 5.
 1381, 34—35; libri 82, 30.
 (h)ymnisonus 847, 5.
 (h)ymnizare 899, 20. 903, 30.
 himnodia 905, 35.
 hymnus, ymnus *saepe*: „Te deum lau-
 damus“ 804, 35; dominicus cum re-
 sponsorio et collecta 411, 35; ymni
 matutini (matutinales) 849, 40. 962, 5;
 sanctorum apostolorum Petri et
 Pauli 1068, 40.
 (h)ypocraticum, i. q. *medicamentum*
 906, 10. Cf. in *ind. nom. sub verbo*
 Hippocrates.
 hypocrisis 1296, 40.
 hypocrita 1229, 10.
 (h)ipotesis 90, 55.
 hiralus, *Herold* 304, 30. 330, 5; hirallus
 319, 1.
 hisdem v. isdem.
 historia *passim*; ab historiis inceptis
 digredi 258, 35; cf. *ind. nom. sub*
verbis: Albani, Amalricus, S. Amandi
 cenob. Elnon., Andreas Marchian.,
 Angli, Aquicinctus, Argivi, Austrasia,
 Balduinus I. imp. Constantinop.,
 Balduinus de Avennis, Belgi, Belgis
 Armata, Brabancia, Britanni, Brito-
 nes, Bruno I. archiep. Colon., Cresus,
 Dares, Dononius, Eusebius (Caesa-
 riensis), Flamingi, Franci, Galli, Gil-
 bertus (praepos. Mont.), Hanonia,
 Hollandia, Hugo (Flavinian.), Hugo
 Tullensis, Huni, Iohannes de Beka,
 Lansellinus, Longobardi, Lotharingi,
 Lucius Tungrensis, Marchianense mon-
 nast., S. Martini monast. Tornac.,
 Morini, Nicholaus (Ambian.), Ostre-
 vantum, Pannonia, Picardia, s. Re-
 gina, Rethia, Rogerus (Colon.), Ro-
 ma, Rotundorum societas, Rutheni,
 Saxones, Scoti, Secanistarum histo-
 riae, Senonensis Gallia, Simon fr.
 Predicat., Tornacum, Treveris, Troia,
 Tungriae, Ungari, Wilhelmus II. ab-
 bas S. Trudonis monast.; v. *etiam*
autenticus, chimeralis.
 historialis liber 82, 20. 108, 5.
 historiographus, historiografus: histo-
 riographi 85, 5. 87, 40. 45. 90, 55. 104,
 30. 112, 25. 126, 15. 133, 25. 167, 5;
 historiographi eronicorum vel anna-
 lium 1378, 1; historiographi (regno-
 rum) 81, 20; historiographi (Hanon.)
 169, 20; historiographi (Almericus,
 Andreas Marsian., Balduinus, Gilbertus,
 Hugo Tull., Sigibertus Gemblac.,
 Thomellus, alii) 107, 35; historiogra-
 phi (Almericus et Hugo Tull.) 117, 45;
 historiographi approbati (Almericus,
 Andreas Marsian., Balduinus, Tho-
 mellus, alii) 190, 1; historiographus
 (Balduinus) 136, 35; historiografi (Be-
 da, Prosper, Sigibertus Gemblac.,
 alii) 107, 5; historiographi (Clarem-
 baldus, Lucius Tungr., Nicholaus
 Ruclerii) 88, 1; historiographus (Cre-
 sus) 102, 10; historiographus (Guil-
 lermus abbas S. Trudonis Hasban.)
 185, 1; historiographi (Hugo Tull.,
 Lucius Tungr., alii) 89, 15; historio-
 graphi (Lucius Tungr. et alii) 100, 20;
 historiographus (Lucius Tungr.) 88,
 25; historiographus (Nicholaus) 104,
 35; historiographus (Sigibertus Gem-
 blac.) 204, 30; historiographus histo-
 riae Tornac. 99, 5. 35; historiographus
 quidam novellus fictus riematizatus
 (i. e. *historiographi liber*) in volgari,
 cuius nomen Bucalio sive Buscalus
 inesse videtur 100, 1; historiographo-
 rum opiniones 114, 35. 169, 10; sen-
 tenciae 92, 25; scripta 112, 35; igno-
 rancia 155, 1.
 histriones, hystiones 304, 40. 428, 1.
 521, 1. 639, 35.
 hodium = *odium* 979, 15.
 holocaustum 83, 45. 582, 30. 586, 10.
 1320, 20.
 homagium 41, 10. 146, 15. 20. 197, 45.
 206, 35. 221, 20. 227, 1. 232, 35. 233, 1.
 260, 5. 268, 20. 306, 20. 307, 1. 315,
 25. 324, 35. 331, 5. 414, 5. 447, 20.
 449, 1. 464, 20. 559, 10. 560, 45. 652,
 10. 35; homagium et (seu) feudum
 146, 15. 20; homagium ligium 262, 35.
 (h)omelia 758, 45. 836, 25. 30.
 hominium 187, 1. 309, 20. 378, 15. 25.
 379, 1. 560, 15. 563, 15. 566, 35. 1464,
 15. 1467, 5.
 honorancie civitatis Papie 1450, 10.
 1459, 5.
 honustus = *onustus* 802, 20.
 hora = *ora* 810, 5; horae occidentales
 960, 35.
 horatorium v. oratorium.
 (h)ordeaceus, hordeum v. ordeaceus,
 ordeum.
 (h)orison: *acc.* orisonta 94, 30.
 (h)orologium 7, 20.
 (h)oroscopia 96, 25.
 (h)ortalicium, *hortus* 296, 20.
 (h)ortus 594, 25. 711, 20. 798, 20. 800,
 10. 801, 25. 860, 1; ortus ferarum 448,
 30. 652, 25; ortus ad olera fratrum
 S. Iohannis Valencen. infra sceptrum
 castrum 217, 35; orti deliciarum 923, 10.
 hospes *passim*; hospites et monachi
 969, 10; hospites, qui domos incolunt
sub censu annuo 217, 35. 381, 30.
 hospitalare (*ex emendatione*) 212, 30.
 hospitalarium, *hospitale* 259, 1. 274, 30;
 hospitalarium (?) 275, 15; hospitu-
 laria, *sing. fem. gen., idem* 274, 30. 35.
 275, 15 (?).
 hospitalarius 391, 1; hospitularia 270,
 15. Cf. *ind. nominum.*
 hospitale 193, 5. 200, 35. 201, 10. 249,
 35. 269, 35. 274, 35. 275, 1—10. 303, 10
 —25. 310, 1—311, 25. 312, 25. 35. 390,
 5. 398, 25. 424, 30. 573, 30. 606, 1. 614,
 30. 635, 15. 690, 35. 696, 30. 699, 5.
 763, 20. 917, 5. 952, 15. 1000, 20. 1004,
 25. 1087, 25. 30; cf. domus hospitum.
 hospitalensis 700, 30; rector, rectrix
 692, 40. 696, 30.
 hospitare 411, 10. 422, 1. 5. 423, 1. 453, 15.
 hospitium, hospicium, *hospitale* 464, 45.
 722, 35. 884, 20; hospitium (mona-
 sterii, *opponitur* exterior cella) 1083,
 35; hospicia munita, i. q. *arx* 225,
 5 (?). 444, 10; v. mensa.
 hospitular. v. hospitalar.
 (h)ostagius, *frg. hostage, obses* 262, 40.
 266, 25. 267, 25. 35. 315, 25.
 hostiarius v. ostiarius.
 hostiatim = *ostiatim* 300, 15.
 hostis, *fem. gen., expeditio bellica* 741, 1.
 743, 30; hoste *pro* hostis 741, 1.
 hostium = *ostium* 301, 30. 35. 972, 1.
 hringe, *castra Avarorum* 737, 10.
 hro: le grant hro 175, 20; cf. haro,
 ro ro ro.
 humerale, *vestis sacerdot.* 473, 40. 758,
 50. 55.
 hurdus vel hurdum 221, 40.

hus, hūs (dat. hūse), pl. husere (dat. husern, husirn) *vox germ.*, Burg 475, 10—40. 477, 30; *nominatim afferuntur*: Kirchbere, Grifenbere, Mülberg, Wintbere.

husones, *piscium genus* 573, 25.

hy- v. hi-.

hydra v. idra.

i-, y-.

iactura v. machina.

ycona, gr. εἰκών, i. q. imago 666, 25.

yconomus v. oeconomus.

idioma, ydioma 90, 20. 106, 15. 111, 40. 45. 60. 117, 30. 240, 30. 260, 20; ideoma, ydeoma 111, 15. 925, 20; iuxta idioma sui nominis barbara interpretatione expressi 1382, 10.

idiota, ydiota 874, 15. 903, 30. 1056, 35. 1087, 35.

ydolatra presbyter 273, 40.

ydolatrare, colere Driadas et Amadriadas 38, 1.

idolatria 925, 20.

idolum 1170, 45.

idolum (Irmisul) 733, 30; ydolum Mercurii 95, 45; Pan 94, 1. 109, 40; ydolorum cultores 85, 30; ydolorum aut deorum naturae, formae et festiuitates 105, 25.

idra = hydra 668, 15. 1157, 35.

ydropicus v. hydropicus.

iehenna v. gehenna.

iera v. hiera.

igneus: ignea acies in celo 516, 5; civitas vel ignis Domini 961, 10; via in celo 1428, 1. 1429, 1; ignea columna 1130, 41—1131, 1; ignea declaratio 1095, 35; igneus globus 962, 15. 30; ignea iacula 460, 10. 25; ignee linguae 404, 35; ignea pestilencia 196, 40; spicula 745, 25; tela, vulgariter feuerpfeyle 461, 40.

ignicus: ignica aut ignici ludi (?) 1360, 15.

ignis, incendium 12, 35. 23, 1. 208, 40. 225, 5. 267, 20—30. 365, 15. 366, 10. 375, 5. 380, 10. 431, 1. 433, 25. 464, 10. 568, 5. 571, 25. 615, 50. 616, 5. 617, 35. 636, 30. 746, 30. 945, 15. 1133, 10. 1336, 10; de celo 404, 35; instar magnae columpnae 963, 20; Grecus 386, 55. 387, 10. 35. 592, 20. 30. 60. 593, 1; inextingibilis 568, 5; cf. incendium; ignis, poena: igne comburere 613, 45. 50; consumere 394, 40. 639, 5; (con)cremare 419, 10. 597, 25. 632, 30. 635, 15; ignis purgatorius 894, 35; ignis probatio 868, 15; igne probare 1097, 40; cf. ignea declaratio.

ignivomae prunae 1098, 30.

ignobilis: quidam non ignobilium 429, 20.

ylorum dolor 1103, 1.

illapsus, subst. 565, 1.

illarescere = hilarescere 1053, 10.

illaudabiliter 552, 35.

illegitimationis nota 316, 15. 25.

illegitimitatis macula 317, 15.

illegitimus: illegitimi filii 263, 10. 316, 25; illegitima uxor 259, 20; v. matrimonium.

illic = illuc 999, 25.

illicenciatus 30, 30.

illiteratus 388, 15. 593, 35; illitterati, quos conversos vocant 585, 35; illiterati homines 942, 20.

illucere, illuminare 808, 35.

illucubratus stilus 1375, 50.

illuminare, oculorum lumina alicui resti-

tuere 803, 15. 20. 25. 30. 807, 40. 983, 5. 1000, 42. 1029, 25. 1301, 45. cf. 1302. 1303, 20. 45. 1305, 10. 30. 45.

imaginare 1376, 10.

imber: imbres sulfurei 982, 20; cf. inundancia.

imiscere 1452, 10.

imitare 1022, 25.

imm-, inm-.

immediate 102, 20. 112, 1. 121, 45. 131, 50. 157, 20. 176, 15. 186, 20. 196, 10. 285, 1.

inmeliorare 808, 15.

immodico adv. 150, 30.

inmunis christiani nominis 941, 10.

inmunitas: inmunitates 407, 10. 627, 25.

ymnidicus, ymnisonus, ymnizare, ymnus v. hymn.

imp-, inp-.

impensae regiae 881, 30.

imperator (Wilhelmus rex Romanorum) 326, 35. 327. 328, 15; in imperatorem eligere 305, 10; v. oratio.

imperatorius v. audientia; imperatoria celebritas 550, 5; dicio 399, 30; v. dignitas; iussio 1123, 25; maiestas 562, 10. 967, 40; v. reliquiae; imperatorie celebritatis usufructuarius 550, 5.

imperatoris consiliarius 1458, 5. 10.

impaccio, Zuwendung 160, 30.

imperialis: imperiale 1161, 10; imperialis apex 184, 25; imperialibus armis insignire 843, 25; v. auctoritas, aula, benediccio; imperiales bullae 557, 1; v. castrum, civitas, consilium; imperiale consistorium 327, 1. 5. 40. 556, 5; v. corona; imperiales copias stipare 843, 25; imperiale decretum 879, 25; decus 164, 25. 1173, 1. 1199, 20; v. dignitas; imperiali honore privare 398, 5. 619, 35; imperiale imperium 863, 1; imperialia indumenta 517, 5; imperialis iniuria 368, 10; imperialia insignia 11, 1. 37, 10. 245, 40; imperiale ius 458, 10. 655, 25; imperialis iustitia 934, 35; liberalitas 847, 20; imperiales litterae 556, 35; imperialis magister 844, 30; maiestas 552, 15; munificentia 458, 10. 655, 25; imperialia negocia 538, 25; imperiale officium 23, 15; v. oppidum; palatium 848, 20; imperialis persona 1200, 25; potentia 15, 35; potestas 1028, 30. 35; imperialia preconia 558, 10; privilegia 182, 40. 183, 5. 10; imperialis protectio 434, 20. 642, 40; imperiales sevitiae 1167, 35; imperialis sententia 560, 15; sessio 847, 30; imperiale solium 843, 20; statutum 581, 1.

imperiosus: imperiosae auctoritatis feminae 1378, 15.

imperium abbatis 1044, 5. 1102, 20; imperii advocatus 444, 25. 452, 5. 650, 50. 653, 20; aerarium 1028, 35; imperium barbaricum 128, 1; imperii captivi 556, 10; capud imperii vim subitam fert 1212, 20; imperii coadiutor 655, 35; consistorium 327, 1; corona 717, 15. 1436, 5; curia tocius imperii 377, 15; imperium dare 1212, 30; imperii decreta 327, 35; decus 948, 15. 1212, 35; (Dei) 992, 45; ab imperio deponere 269, 15; imperii divisio 380, 10. 571, 25; electio 400, 25. 621, 45; electores 1460, 10; falerae 1224, 40; fautores 22, 45; imperii fideles 318, 20. 25; imperio gaudere 1206, 30; imperii hereditas 560, 10; imperium imperiale 863, 1; inevitabile 1059, 30; imperium invadere 106, 10. 164, 1; imperii iudicium 603, 10; maiestas 327, 35; metae 181, 15; ministerialis 553, 1. 5; monarchiam imperii manutenere 225, 39—226, 1; nobiles imperii congregare 318, 15; imperii op-

pida 1377, 30; non contemptus (i. q. contentus) patris imperii 1020, 10; pax inter imperium et ecclesiam 398, 10; pax sacerdotii et imperii rescissa 570, 5; imperium perdere 1202, 5; ad imperium pertinere 42, 35; imperium Pharaonis derelinquere 1036, 10; imperium pontificis 846, 25; plus est imperio pontificalis honor 1278, 5; imperii predia 562, 20; principatus 26, 20; principes 318, 35. 398, 35. 618, 50; imperium regale 187, 15; (regis) 170, 40; catholice imperium regere 843, 30; imperii regimen 23, 30; respublica imperii 204, 35; v. Romanum; in imperio sedere 1212, 30; regnum et imperium Christo servit 1221, 5; in imperium succedere 165, 15. 259, 5; imperii successor 425, 40. 636, 10; summo imperio supplicare 1209, 10; imperium suscipere 516, 35; ab imperio tenere (aliquid) 36, 30. 318, 10. 25; terras imperii tenere 413, 1; possessiones imperii a tenentibus revocare 670, 1; terrae sub imperio contentae 327, 40; imperium tollere 1203, 10. 1204, 35; imperium totale 210, 15; translatio imperii Constantinopolitani ad imperium Romanum 161, 49—50; imperii turbacionem moliri 392, 35; imperium usurpare 574, 10; imperium vacat 669, 40. — imperium 669, 40. 674, 5. 1089, 20; imperialis 674, 10.

impetuosus 561, 5. 1267, 5.

impignorare, pro pignore tradere 229, 20.

impingere: impigerunt in Christum Deum 978, 30.

imposicio, tributum 179, 15. 320, 1. — imposicio manus suppreme (pontificalis) 581, 25. 849, 30.

imposterum 891, 50.

inpraesens 1348, 30; inpr(a)esentiarum 863, 25. 867, 39—40. 956, 1. 10. 1031, 30. 1143, 30; in presentiarum 859, 40.

imprecibilis 250, 25.

impregnare 634, 25.

impressio sigillativa 255, 40; impressiones Martis, visa caelestia miraculosa 185, 40.

improperare, increpitare, improbare 112, 5.

improperiose 112, 5.

improperium i. q. contumelia, opprobrium 831, 10.

inabilis = inhabilis 555, 35.

inactus, rebus infectis 429, 15. 443, 1. 640, 10. 650, 10.

inaequalitas aeris 989, 35.

in(a)estimandus 580, 30.

inantea, postea, infra 670, 30. 1463, 5. 1473, 10.

inaptitudo 261, 40; cf. ineptitudo

inbeneficiare 372, 30. 374, 5.

incaptus 1073, 5.

incarcerare 175, 40. 194, 25. 267, 15. 291, 30. 326, 15. 398, 15. 715, 25. 926, 1.

incarminator 96, 20. 121, 15.

incarnaciones annorum observare 245, 45.

incaustum, atramentum 674, 40.

incendium 13, 15. 25. 20. 15. 178, 5. 267, 30. 271, 5. 372, 1. 20. 35. 383, 50. 385, 20. 389, 40. 392, 20. 396, 25. 30. 399, 20. 35. 413, 20. 424, 1. 5. 426, 5. 25. 430, 35. 464, 1—10. 471, 20. 30. 540, 50. 582, 5. 597, 20. 614, 20. 616, 25. 619, 1. 621, 20. 623, 30. 40. 625, 35. 626, 10. 627, 5. 628, 65. 629, 25. 631, 1. 15. 635, 5. 10. 639, 40. 640, 30. 642, 15. 35. 40. 643, 1. 647, 15. 30. 649, 40. 650, 10. 651, 5. 653, 10. 25. 655, 1. 663, 5—20. 674, 40. 747, 15. 773, 45. 843, 40. 908, 1. 913, 10. 1089, 35; pirale 945, 15; cf.

- 356, 20, 25, 357, 25, 395, 1, 405, 45, 516, 30, 520, 25, 747, 5—20; *cf.* ignis; (ex monte Vesuvio) 1414, 1, 1415, 1.
- incentor 579, 25, 581, 15, 849, 45.
- incibatus, *sine cibo* 586, 15.
- incinerare 405, 45, 425, 35.
- incipere: inceptit 197, 35.
- incircumciscus 433, 5, 470, 10, 642, 1.
- incisiones panum 1085, 15.
- inclamitare 1008, 20.
- inclusoria ars 956, 1.
- inclusus, *monachus in singulari cella degens* 826, 30, 828, 1, 829, 1; inclusa 696, 35.
- incolatus huius seculi 585, 35.
- incombere = *incumbere* 894, 40, 902, 35, 40, 905, 1.
- incombustus 1102, 5.
- incommunicatus 646, 5.
- incompunctus 1297, 1.
- inconclusive 172, 5.
- inconstabilitas 930, 5.
- inconsutilis tunica (Christi) 769, 15.
- inconvulsus 882, 30.
- incorporacio 265, 40.
- incorporare 1381, 25; canonice 280, 5.
- incorrectus 1165, 40.
- incrastinata die 565, 5.
- increduli 273, 15, 274, 10, 388, 30—45, 594, 1, 792, 20.
- inrepare: inrepavit 1014, 15; increpati sunt 623, 45; increpanter 1033, 5.
- incriminare, *accusare* 163, 30.
- inculpate 1321, 35.
- incuratus 877, 15.
- incurrere, *sich belaufen auf* 429, 1.
- indecorose 899, 40.
- indefectivus 937, 25.
- indeficienter 666, 5.
- indempnitas 550, 35.
- indescriptus 615, 45.
- indesinenter 135, 1, 523, 10, 1384, 5.
- indicibilis 194, 25, 245, 20, 25, 258, 40, 260, 10, 270, 5, 301, 35, 316, 20, 319, 15, 577, 45; *cf.* inedicibilis.
- indiffinitus 564, 10.
- indilate 233, 30, 316, 35.
- indisruptus 1010, 30.
- indonatus 846, 35.
- indubitanter 1488, 5.
- induciae 327, 5, 604, 10.
- induciare discordiam 454, 1, 458, 15, 459, 10, 654, 15, 655, 30; expeditionem 377, 25.
- indulgencia, indulgentia 5, 5, 193, 1, 201, 10, 273, 10, 393, 25, 400, 10, 401, 30, 50, 402, 50, 407, 25, 434, 30, 35, 486, 25, 40, 487, 1, 15, 488, 5, 528, 25, 616, 55, 627, 35, 637, 40, 644, 25, 689, 30, 719, 1, 783, 5, 787, 30, 1362, 20, 1464, 5, 15, 1484, 30, 35, 1485, 10, 15, 1486, 15, 20.
- inedicibilis 436, 5 (*varia lectio*), 553, 20, 571, 10, 574, 25, 577, 5, 644, 55, 846, 5; *cf.* indicibilis.
- inefficax, *infectis rebus* 186, 15.
- ineptitudo = *inaptitudo* (*cf.* s. v.) 219, 1, 283, 44—284, 1.
- inesse = *esse* 100, 1.
- inexcolibilis 928, 35.
- inexorbitans 287, 20.
- inextimabilis = *inaestimabilis* 1312, 15, 1325, 35, 1326, 35, 40.
- inexustus 1169, 10.
- infallibiliter 330, 1.
- infamia patricialis 544, 1.
- infans: infans et puer, adolescens et iuvenis, senes et mulieres 991, 25; infantes, qui ab Herode occisi sunt 774, 10 (*cf.* ss. Innocentum reliquiae in *ind. nom.*); v. Petrus fil. (Alfonsi II.) regis Portugal.
- infantia 932, 45.
- infeodare, inpheodare 23, 10, 232, 15, 458, 14—15, 575, 35, 655, 25, 670, 10 (a regno Romano infeodatis), 671, 30.
- infirmaria 34, 25, 296, 30, 653, 35; *cf.* domus infirmorum.
- infirmitas stomachi 1086, 35.
- infirmus: infirmorum servitor 1031, 40; v. domus.
- infirmorium 485, 1.
- infit = *inquit* 1006, 25, 1014, 10.
- infixio 385, 10.
- inflacio 637, 10.
- informatorius (liber) 80, 25, 82, 20.
- infortune 907, 5.
- infra = *in c. acc.* 268, 35; = *intra* 829, 5.
- infractus (*ab infringere*) i. q. fractus 443, 20, 650, 25.
- infula (pontificalis) 380, 5, 394, 35, 542, 10, 40, 571, 25, 589, 5, 617, 30, 818, 40, 849, 25, 40, 924, 1.
- infulare (pontificalibus indumentis, insigniis) 850, 1, 861, 15, 926, 45, 1383, 1.
- ingenium, *dolus, machina* 267, 5, 1144, 25.
- ingenuissime 547, 25.
- ingesigel, *vox germ.* 612, 50.
- inguen: in inguine crepare 1131, 10, *cf.* 20.
- inguinarius: inguinaria clades 821, 15, 822, 1; pestis 355, 5, 821, 10; plaga 785, 35.
- inhabilitas 263, 25.
- inhirent v. inire.
- inhumare, *poena* 222, 45.
- inybere = *inhibere* 1223, 35; *cf.* proibere.
- inimicabiliter 160, 30.
- inire: inientes 142, 35; inhirent 980, 25.
- iniuriatus 615, 15.
- inleger, *vox germ.* 477, 25.
- inm- v. imm-.
- innata hereditas 23, 45.
- innaturaliter 548, 25.
- innobilis = *ignobilis* 181, 15, 300, 25, 30, 40, 302, 1.
- innominiosus = *ignominiosus* 270, 25.
- innumerosus 559, 30.
- inobedienciae poculum 1369, 15.
- inopinabilis, *incredibilis* 100, 1, 107, 20.
- inordinabilis 546, 1.
- inp- v. imp-.
- inpheodare v. infeodare.
- inquisicio 304, 20.
- inquisitor 715, 30.
- inrecusabilis 864, 25.
- inresolutus 1251, 45.
- inrotare, *poena* 222, 45.
- insalutatus 610, 10.
- insanabilis sagitta 9, 50.
- insania 1088, 40. — insanum, i. q. *insania* 803, 20.
- inseminatus, *nicht besät* 465, 5.
- insentenciare 548, 30.
- insepultus = *sepultus* 312, 20.
- insidiator sicarius 1286, 35.
- insigne crucis 936, 25; v. imperialis; insignia pontificalia 861, 15; insignia regalia 11, 1; regni 381, 5, 576, 15; sacerdotalium vestimentorum 849, 30.
- insignire imperialibus armis 843, 25; regali consecratione 850, 10; signis militaribus 221, 35.
- insimul, *frg. ensemble* 96, 5, 103, 25, 146, 35, 179, 15, 243, 1, 245, 30, 272, 10, 287, 5, 303, 15, 322, 1, 324, 5, 405, 20, 443, 1, 625, 40, 650, 10, 684, 35, 1189, 35, 1377, 40, 1452, 10.
- insperato: ex insperato 714, 20.
- instabilis rotatus (monachorum) 921, 40.
- instabilitas (monachorum) 921, 35, 930, 5.
- installire (prepositum), *bestallen* 393, 15.
- institor, *mercator* 392, 25, 540, 5, 595, 25, 616, 30.
- institutio apostolica 1383, 20; institutio principum ecclesiasticorum 550, 30; simboli 106, 30.
- institutum canonicum 927, 15; instituta ecclesiarum 384, 30, 588, 30; regalia 1450, 10, 1459, 5.
- instructivus (liber) 82, 35.
- instrumentum: instrumenta (bellica) 388, 35, 592, 30, 593, 55, 599, 20, 602, 5; cenobialia 930, 15; diabolicum v. tribrachium; exhibicionis 646, 10; invasiva 322, 15 (*cf.* 5); purgatorium cocorum 1382, 10; instrumentum, *charta* 675, 25; publicum sigillatum 409, 35.
- insufficiencia 718, 15.
- insultum facere 646, 4—5.
- intacibilis, *qui non tacet* 905, 20.
- intantum, i. q. *tantum* 915, 20; in tantum *saepe apud Iacobum de Guisia*.
- integraliter 157, 45.
- integrare, *componere* 83, 25, 109, 20, 45.
- intelligibilis etas 912, 25. — maturioris intelligentiae anni 915, 20.
- intemperies aeris 411, 15, 617, 25, 619, 5.
- intensor exercitationis 811, 10.
- interdicere 616, 25; et excommunicare 218, 1, 5, 220, 15.
- interdictum 409, 10, 30, 40, 410, 5, 10, 411, 30, 434, 45, 609, 20, 616, 30, 628, 20, 629, 40, 45, 643, 40; apostolicum 588, 20; commune terre 218, 1; generale 220, 15.
- interesse *subst.* 409, 40.
- interlinearis glosa 184, 20; historia 164, 40.
- interlocutoria deliberacio 557, 1; dilacio 556, 10.
- interloqui, interloquium, i. q. *colloqui, colloquium* 325, 30, 654, 15.
- interminatio sempiterni anathematis 963, 40.
- internesio = *internecio* 112, 20.
- internuntium 1490, 20.
- interpellatrix 980, 15.
- interpres 408, 15, 623, 10, 627, 55; visionis 913, 5.
- interpretatio barbara 1382, 10.
- interrex 188, 30.
- intersignum, *Wappen* 96, 35, 97, 15, 240, 15, 266, 20, 313, 20, 25, 322, 30, 325, 5, 10; intersignia 97, 40.
- interula, *camisia* 1032, 40.
- intimior 256, 1.
- intimitas 86, 35.
- intitulare 956, 10.
- intitulatio, intitulacio 312, 35, 843, 30.
- intoxicare 407, 1, 413, 10, 437, 10, 438,

30. 444, 5. 445, 25. 35. 452, 20. 460, 10. 462, 15. 20. 463, 5. 464, 10. 470, 5. 471, 5. 609, 10. 617, 35. 627, 20. 629, 10. 646, 35. 647, 30. 650, 40. 651, 60. 653, 35.

intra v. extra.

intricate, *vox ignota (breuiter?)* 177, 40.

intrinsecus, *nomen* 84, 40. 254, 15.

introductionum (in astronomiam) 94, 35.

intronizacio 209, 10. 282, 40. 289, 25. 584, 1.

intronizare 39, 45. 40, 5. 41, 1. 219, 30. 244, 10. 359, 1. 369, 5. 372, 15. 432, 30. 535, 25. 537, 15. 541, 30. 561, 1. 641, 50. 642, 35. 1474, 15; inthronizare 1143, 5.

inundacio 14, 45. 390, 15. 465, 1. 744, 5. 819, 45. 820, 1; aque, aquarum 366, 15. 367, 15. 35. 369, 30. 371, 40. 402, 35. 411, 5. 419, 25. 446, 15. 460, 25. 467, 1. 595, 1. 605, 35. 624, 15. 651, 35. 990, 4—5. 35; maris 270, 40; pluvie, pluviarum 648, 20. 802, 5; inundatio superioris morbi 1056, 15; inundacionis profluvium 399, 15. 621, 15.

inundancia aquarum 443, 25; imbrium 457, 25. 655, 10; pluvie, pluviarum 401, 40. 604, 15.

inungere in regem 176, 10. 535, 30.

invadiare, *pro pignore tradere* 647, 25. 918, 20.

invalere, *studere, operam dare* 140, 5.

invasivus: invasiva arma 193, 25; instrumenta 322, 15.

invasores rerum ecclesiasticarum 880, 5.

inventio v. crux.

investire 1174, 40; episcopos 15, 25.

investitura 11, 45. 12, 1. 378, 10; ecclesiastica 11, 20; episcopalis, episcopatus 363, 15. 378, 30. 532, 40; privilegium de investitura 12, 5.

invicem: ab invicem = *ab utroque, i. e. a matre et filio* 921, 15.

invincibilis 1363, 10.

invitissime 260, 30.

involuntarius 556, 15. 20.

iocale, *res pretiosa* 194, 35. 301, 20. 25. 40. 302, 10; signa iocalia 1326, 35.

ioculator 521, 1.

iocus: ioco vulgari 429, 10. 640, 10.

ioziticus (*cf. Iosias p. 1619*) 578, 20.

ipepa 662, 40.

ypocraticum v. hypocraticum.

ipotesis v. hipotesis.

yris 392, 30. 616, 30.

yronice 1089, 1.

irrefrenatus 112, 15.

irregularitas 618, 10; de irregularitatibus divites absolvere 714, 20.

irrequisitus 409, 30. 628, 15.

irriguum lacrimarum 548, 40.

isdem = *idem* 551, 15. 30. 553, 15. 1054, 5. 35. 1055, 5. 35. 1061, 10. 1066, 10. 1108, 20. 1120, 1. 1133, 35. 1136, 10. 25. 1147, 10; hisdem 1091, 10; eidem loco 150, 45.

ysophagus, *i. p. κύσσορος, gula* 575, 20.

iter Appiae 1118, 25; crucis dominicae 377, 25; Ierosolimitanum 859, 40; peregrinationis ad sepulchrum Domini 948, 20—35; sanctae profectionis 556, 40; Romanum 13, 10; sanctum 556, 40; sancti itineris procinctus 555, 5. 35. 45. 558, 40; transmarinum 302, 35; ultramontanum 1035, 20. 1037, 35.

iubileus annus 463, 25. 470, 15. 850, 35.

iudex 386, 45. 406, 35. 577, 15. 626, 45. 692, 40. 853, 40. 854, 1. 858, 25. 859, 40. 875, 30. 975, 10. 1008, 15. 1227, 1.

1451, 5. 1467, 1; iudices advocati 623, 45; iudex delegatus 317, 5. 618, 10; illius iurisdictionis 561, 15; ordinarius 618, 10; palatinus 1451, 5; regis 1433, 20. 1434, 1. 5; iudices constituere 793, 30; iudex (*caelestis*) 644, 5—15; tremendus 1012, 35.

iudicialis: iudiciales leges 845, 10; iudicialis pressura 1218, 10; iudiciale scriptum 966, 35; iudicialis sedes 1244, 1; sententia 1489, 10.

iudiciarius: iudicarium ordinem habere 11, 55; iudiciaria potestas 156, 25; sententia 517, 40. 600, 25. 934, 45.

iudicium 405, 35. 446, 1. 589, 45. 609, 20. 626, 5. 651, 30; aeternum 1466, 15; apostolicae sedis 964, 1; candentis ferri 516, 20. 25. 589, 10; Dei, Domini 411, 20. 617, 25. 618, 45. 623, 25. 628, 30. 663, 10. 639, 30. 641, 30. 684, 5. 717, 25. 1479, 20; divinum 640, 15. 650, 30; ecclesiasticum 925, 30. 35; omnium hominum 666, 30; Romani imperii 603, 10; par 882, 10; penitentie 156, 5; pontificale 1197, 10; principum 362, 1. 373, 20. 374, 1. 531, 15; tremendum 970, 20; iudicii tribunalibus ventilare 934, 40; seculare 390, 1. 398, 15. 410, 1. 597, 25. 639, 5; spirituale 410, 1; ius et iudicium 1248, 25; coram iudicio 666, 45; iudicium postulare 364, 35. 534, 5; iudicio presidere 603, 5; pro iudicio pacis et quietudinis visitare 600, 5; strenuitas iudiciorum 588, 40.

iuger, iugeris 676, 5.

iuramentum 119, 15. 191, 25. 221, 20. 231, 1. 287, 25. 30. 289, 15. 311, 10. 332, 30. 409, 1. 886, 5; advocati 880, 10; corporale 597, 1 (*cf. 313, 15*); fidelitatis 411, 10; optimatum 745, 20; iuramento assecurare 228, 35; tutores per iuramentum assignare 126, 35; iuramento se astringere, constringere 266, 5. 378, 5. 10; cum iuramentis se excusare 319, 15; iuramenta facere in manibus prepositi et iuratorum 333, 35; (cum) iuramento firmare 270, 25. 319, 25; iuramento se obligare 370, 1. 378, 25. 379, 1. 20. 30; iuramentum prestare tactis reliquiis 597, 1; contra decreta et iuramentum 1226, 5.

iurare ad s. ewangelia Dei 332, 35; more consueto comitum 331, 5. 15; v. fidelitas; propria manu 880, 15; securitatem 382, 10. 577, 5; per sanctos 884, 30; iureiurando 285, 40. — iurati (villae) 267, 35. 304, 1. 5. 20. 314, 10. 332, 20. 333, 10. 25—35.

iuratoria fides 392, 5. 595, 30. 614, 40.

iurisdicchio 441, 1. 25. 564, 30. 565, 40. 649, 20—35. 665, 1. 10. 934, 30; iuridicio 32, 20; a iuridicione episcopali eximi 39, 15; iurisdictionis illius iudices 561, 15.

ius 166, 10. 206, 20. 689, 10. 690, 15. 759, 10. 848, 45. 861, 5. 864, 35. 934, 25. 970, 15. 1057, 35. 1066, 20; ius advocaciae 647, 25; apostolicum 1269, 45; apostolicae sedis 365, 10. 534, 30; caesareum 1162, 10. 1270, 10; capituli 655, 35; catholicum 845, 25; censuale 763, 15; civile 402, 30. 517, 25. 589, 35. 624, 20. 1451, 5; civitatis 763, 15; clericale 652, 50; a iure communi excommunicatus 269, 45; ius divinum 1269, 45; dotalicium 190, 10; ecclesiae 27, 5. 588, 30. 882, 15. 25. 942, 15; ius et tutela Romanae ecclesiae 965, 35; ius baptismalium ecclesiarum 942, 25; eligendi papam 159, 20; regem 671, 25; emptio 428, 1. 639, 35; episcopii 1304, 35; feudale 26, 20. 392, 15. 539, 40. 560, 5. 616, 20. 25; feudi 536, 10. 605, 10; gentium 921, 40; gentilius 979, 20; hereditatis 428, 1. 639, 35. 1384, 20; hereditarium 29, 40. 32, 35. 123, 10. 158, 15. 247, 50. 276, 1. 306, 40. 317, 15. 597, 1. 15. 922, 25. 1488,

40. 1490, 10; imperiale 458, 10. 655, 25; maternum 942, 25; matrimon(i)ale 556, 30. 615, 10; metropolitanum 11, 60; monasterii 905, 30; nature 289, 15. 937, 30; naturale 113, 45. 308, 30; antique nobilitatis 426, 30; oblacionis 646, 20; ordinarium 845, 10; iuris ordo 618, 10; ius pa(r)rochiale 265, 30. 310, 20. 311, 10; pastorale 926, 20; paternale 328, 20; patronatus 606, 30; iuris periti 317, 25; iuris placitum 1451, 1; ius Pragense 689, 10; iura principatum 556, 25; pristina 1170, 5; ius privilegiorum 859, 1; propinquitatis 123, 15; proprietatis 192, 5. 934, 35; iura provincialia 450, 1. 652, 50; sui iuris redditus 862, 15; iura regalia 1278, 1. 1451, 10; ius regni 11, 25. 395, 35. 529, 30; iuris regula 327, 10; ius Romanum 1162, 15; iura sacerdotum 1161, 45; ius sacrum 1175, 25. 1274, 40; synodale 880, 10; successione naturalis 192, 5; quod Swavey vocatur 26, 5; terrenum 589, 35; tuicionis 598, 5; in utroque iure peritus (perfectus) 273, 5. 274, 15; utriusque iuris doctor 487, 20; ius et consuetudo 314, 15; iura et constitutiones 458, 30; ius et fas 1217, 40; non fas, non iura 1227, 15; contra ius fasque 531, 25. 1257, 35; ius et iudicium 1248, 25; iura et libertates 192, 1. 308, 10; iuri (ab)renunciare 560, 15. 562, 10. 624, 10; iura concedere 443, 20. 650, 25; iniuste suo iuri coniungere 1001, 25; suo iuri mancipare 1194, 10; novum ius de meretricio 581, 5; iura restituere 850, 35; cum omni iure suo tradere 759, 15.

iusiurandum 408, 1. 646, 45. 647, 35; iurisiurandi fides 371, 1; sacramentum 381, 5. 382, 35. 550, 35. 576, 15. 578, 15; iure iurando firmare 229, 35. 359, 25; iurare 285, 40; se obligare 370, 1; ius iurandum requirere 602, 15; per iusiurandum se subdere 437, 25; contra iusiurandum 438, 35; sub testificatione iurisiurandi 581, 1.

iussio imperatoria 1123, 25; regalis 799, 20. — iussa regalia 1291, 20; sacrata 1227, 15; veterum patrum 1170, 10.

iusta (*ex emendatione*), tournamentum, *i. q. tjoste* 602, 20; *cf. zlost*.

iusticiabiliter 304, 20.

iusticiarius imperatoris 459, 20.

iustitia imperialis 934, 35; synodalis 882, 10; iusticiae equitas 621, 10; corona 756, 10; fautores 934, 40; phalerata flexibilitas 112, 10; inimicus 621, 1; prosecutio 621, 5; regula 1148, 15; violatio 882, 1; iustitiarum secularium neglectus 881, 35; iusticia = *iurisdicchio* 304, 1. 10. 307, 40. 321, 35.

iuvenilis aetas 850, 5. 932, 45; etas et levitas 453, 5; iuveniles anni 1166, 25; doli 1166, 20; iuvenilis mobilitas 843, 20. — iuveniliter 875, 40.

iuvenis 195, 30. 305, 20. 394, 15. 399, 40. 421, 20. 431, 15. 25. 460, 15. 473, 25. 474, 10. 792, 5. 859, 5. 991, 25. 1014, 20. 1130, 20. 1166, 25. 1169, 5. 20. 40 *alibi*; iuvenis effebus 1322, 5; iuvenis = *iunior* 418, 5.

iuventus 226, 35. 435, 24—25. 846, 30. 1168, 15; florida 932, 40; primaeva 948, 15 (*cf. 1149, 39—40*); prime iuventutis flos 311, 35.

k v. c.

laberinthus 1242, 5; laberintus 1199, 5; laberinti scripturarum 844, 20; laberintus desperacionis 563, 10.

labia amputare 322, 20; (mortui) cum cultro aperire 648, 30; diversorum labiorum lingwa 384, 1. 584, 5.

laborare orando 919, 25; precibus 804, 30.

laborator 180, 25. 182, 5.
 lacessere: lacesserunt 170, 1.
 lachus, *germ. läche, i. q. signum termini* 519, 10, 20.
 laeta laetitia 857, 40; *cf. gaudiosus*. —
 l(a)etabundus 581, 10. 586, 1. 991, 25.
 l(a)etania 138, 35. 151, 20. 590, 50. 807,
 15. 20. 808, 5. 907, 30. 992, 5. 1002, 30.
 1006, 5. 1008, 25. 1061, 20. 1095, 10.
 1098, 5. 1344, 15. 1473, 20. 1478, 20.
 30. 1481, 5; letaniae Gregorianae
 1303, 5; litania 889, 40. 989, 40. 991, 1.
 l(a)etifer 1053, 1. 1065, 20. 1067, 45.
 1071, 1. 1226, 10.
 l(a)etificare 178, 10. 364, 45. 388, 30.
 593, 45. 612, 25. 644, 25. 944, 10. 1184,
 25. 1294, 40. 1380, 35.
 lagena, *Flasche* 469, 5; languena 1040,
 1, 10.
 laicalis habitus 136, 10; ordo 756, 1.
 laicus *saepius*; laycorum arbitrium 369,
 1; laicus in coniugio habens consan-
 guineam 1074, 25; laycorum concen-
 tus 586, 5; laicus conversus 948, 20;
 laicus (frater) 25, 15. 45. 283, 1. 290,
 20. 293, 30. 948, 10; laici diversi ordi-
 nis 1085, 30; laycorum pompa 641,
 50; palatini proceres laici 135, 35;
 laica potestas 156, 35; laici religiosi
 196, 30; laica vestis 1249, 45.
 laycari, *clericatus ordinem abicere* 31, 5.
 lambrusca = *labrusca uva* 1322, 34—35.
 lampas 1138, 15—30. 1473, 5. 1480, 5;
 lampas Phoebigena 755, 35; lampa-
 des tres s. sepulchri (Ierusal.) 404, 35.
 lana: vestimenta de lana 1457, 5. —
 lanca *scil. vestis* 531, 25. — lanei et
 linei panni 1452, 1.
 lancea (Constantini Magni) 177, 30;
 regalis, regis 8, 10. 35. 10, 35. 11, 1.
 527, 15; lancea 322, 1. 331, 20; lan-
 ceas duas optimas mittere, *vectigal*
 1452, 15; unam lanceam optimam
 offerre 1457, 1.
 landesherren *vox germ.* 479, 20.
 lanca *v. lana*.
 der Lange *v. Hue mag. cons. Erford.*
 langor tenebrosus 1321, 15.
 languena *v. lagena*.
 lantgravia 384, 40. 405, 35. 410, 15. 438,
 15. 454, 20. 465, 10. 535, 15. 538, 25. 30.
 548, 1. 588, 5. 10. 613, 60. 626, 10. 645,
 35. 45. 647, 10. 658, 1; lantgravissa
 625, 60. 645, 40.
 lantgravius 5, 15. 355, 45. 368, 40. 370,
 35—385, 40. 390, 20—403, 5. 411, 40.
 414, 5—427, 40. 437, 25—443, 5. 446,
 20. 447, 10. 451, 20—454. 465, 30. 532
 —567. 571—574. 577, 25. 579, 10. 20.
 587, 45. 589—658. 722, 1. 724, 25;
 landgravius 375, 5. 391, 15. 402, 10.
 542, 40. 600, 35; landtgravius 32, 5;
 langravius 722, 15; langgravius 532,
 15. — lantgreve *mhd.* 477, 25. *V. sub*
Hassia et Thuringia in indice nomi-
num.
 lapicida 277, 20. 691, 15. 693, 30. 705, 10;
 lapicida magister 694, 1. *Cf. lato-*
mus.
 lapideus: lapideae litterae 832, 15; la-
 pideus pons 451, 25.
 lapis crystallinus 425, 35; onichinus
 860, 5; porphireticus sculptus 222, 5;
 lapides (inscripti) 831, 30. 40. 832, 15.
 20. 35. 833, 15. 20; secti 666, 25; lapis
 de nubibus 365, 1. 534, 25; lapis nati-
 vitatis Domini 485, 10; lapis, super
 quem sedit, quando baptizatus est
 Dominus 972, 5; lapis, in quo sedit
 Dominus, quando misit binos dis-
 cipulos ante faciem suam 770, 44—
 771, 1; lapis Domini, super quem
 sedit, quando discipulos suos docuit
 'Pater noster' 483, 15; lapis, super
 quem stabat Dominus, quando dixit

Petro: 'Tu es Petrus' 817, 15; lapis,
 super quem sedit, quando quinque
 milia hominum satiavit (Dominus)
 972, 5; lapis, super quem oravit Do-
 minus in monte Oliveti 972, 5; la-
 pis, unde ascendit Dominus 485, 15;
 lapis, ubi Christus ascendit in celum
 1487, 15; lapis, ubi stetit, quando
 transfiguratus est (Dominus) 972, 5;
 lapis, ubi sancta crux posita fuit,
 quando Dominus crucifixus est 771,
 20; lapis, ubi sancta crux inventa
 est 771, 20; lapis specus s. Benedicti
 485, 5; lapis, super quem s. Cecilia
 interfecta est 786, 10; lapis, super
 quem innocentes sunt occisi 770,
 40; (unus) lapis, cum quo lapidatus
 est (fuit) s. Stephanus 771, 10. 817,
 25; lapis, qui iacuerat super sepul-
 chrum, super quem sedit angelus
 404, 25; lapis, quem angelus revol-
 vit ab hostio monumenti 972, 1;
 lapis rotundus in ecclesia S. Micha-
 elis Papiensi 1450, 20.
 laquear superius turris 629, 35.
 laquearium = *laquear* 394, 1. 617, 10.
 1138, 15.
 lares *v. domuncula*.
 largifluus elemosinarius 712, 30.
 largitas oculorum 803, 25.
 Largus *v. Otto II. marchio Branden-*
burg.
 lascivia verba perferre 979, 10.
 laterales, *familiares* 704, 30.
 lateraliter 539, 10.
 lateres cocti 267, 5.
 lati, *lassi, laeti* 793, 1.
 latinizare 564, 15; *cf. Latin. in ind.*
nom.
 latitudo, *geographische Breite* 94, 20. 25.
 95, 25.
 latomus, *lapicida* 665, 5. 666, 25.
 latrina 148, 45.
 laudissonus 586, 1.
 laureare (martyrii palma) 254, 50; lau-
 reatus sanguis 1365, 25.
 laus: laudes 283, 20; (h)ymnidicae 933,
 25; matutinae 808, 30. 1137, 45; *cf.*
s. v.; vespertinae 1346, 10; vesperti-
 nales 430, 30; omne festum habens
 proprias laudes 390, 1. 598, 15; laudes
 cum iubilo 899, 30.
 lavandarius, manualis persona, *servus*
pannis eluendis addictus 1471, 20.
 lavatorium 394, 15.
 laxitudo 913, 1.
 lectare = *delectare (?)*, *malim = lae-*
tare (cf. dictatos = ditatos 1494, 30;
doctata = dotata 1459, 1) 1450, 15.
 lectio: lectiones (*sacerdotales*) 279, 20.
 390, 1. 573, 10. 598, 15; lectio in mensa
 355, 1. *cf.* 1058, 10; lectiones noctur-
 narum 996, 10; lectio de veteri testa-
 mento 1134, 35; lectiones ac respon-
 soria 1096, 35; lectionem legere 456,
 35; lectiones sex Grecae primum, sex
 Latinae alteras legere 1488, 5; fabulae
 et inanes lectiones 978, 1; leccio *i. q.*
scriptura sacra (an sermo?) 1217, 10;
 lectioni (*i. q. legendo*) operam dare
 969, 35. *cf.* 582, 20.
 lector 761, 15. 762, 1; curie 715, 25; pro-
 vincialis Minorum fratrum 714, 30.
 lectualia 577, 40.
 lectura 92, 10.
 lectus *v. gestatorius*; lectus Domini, in
 quo iacuisse fertur 483, 15; in quo
 natus est Dominus 770, 40; s. Petri
 779, 20. 25. 817, 20.
 legalis: legales disciplinae 923, 20; libri
 82, 20; legalis traditio 903, 25; clerici
 non legaliter ordinati 1143, 20; sacer-

dotium minime legaliter acquisitum
 1147, 5.
 legare testamentum 298, 1. — legatum
 310, 35.
 legatio *saep.*; legacio peregrinorum
 202, 30.
 legatus *passim*; catholicae fidei 528, 15;
 collateralis 380, 10. 571, 25; a latere
 summi pontificis 181, 20. 328, 5; ho-
 noratus 444, 15; Sathanae (*i. e. im-*
peratoris) 1214, 1.
 legenda 92, 20. 960, 1; sanctorum atque
 sanctorum 107, 30. 128, 5. 157, 45;
 translacionis s. Aicadri 140, 35; s. Ba-
 dilonis 143, 25; s. Benedicti 124, 40;
 b. Bernardi 220, 35; s. Dominici 245,
 45; s. Droconis de Sebourch 239, 1;
 b. Francisci 245, 45; b. (s.) Gisleni
 111, 5. 177, 40; s. Humberti Marico-
 lensis 108, 25. 111, 5; s. Ydulphi 123,
 10; b. (s.) Maximi 143, 35. 144, 40.
 145, 1; s. Oberti 111, 5; s. Rietrudis
 138, 5; s. Veronis 85, 40. 111, 5; b.
 Waldetrudis 128, 10; s. Wandrageselii
 124, 10; legendae Hungarorum, Re-
 ciorum atque Menapiorum 85, 10.
 legio 1245, 1; (curiae caelestis) 1240, 1;
 demonum 815, 30; martyrum 1376,
 30. 1377, 5; militum 364, 40; Romano-
 rum 15, 15; legiones taxatae mille
 militibus 1371, 1.
 legitimus: legitima *scil. uxor* 402, 40.
 473, 25. 624, 20; legitimi anni 268, 40.
 legitimum connubium 913, 15; legiti-
 ma conthoralis 445, 10. 651, 10; legi-
 time filie 264, 25; legitimus heres 9, 5;
 legitima hora 602, 15; legitimus mar-
 ritus 263, 25; legitima provocacio
 317, 25; legitimum testamentum 135,
 25. 50; legitima traditio 922, 25; regu-
 la legitimi thori 915, 15.
 leo, *signum armorum* 84, 5. 97, 15. 25. 35.
 240, 15; Leo *v. Heinricus XII. dux*
Saxon. et Bawar.
 lepra pravittatis 1036, 25; symoniaca
 1098, 25.
 leprosarum 207, 1. 274, 30. 333, 25. —
 leprosiarum loca 258, 40. — lepro-
 sarium (*vel -aria*) 274, 15. — lepro-
 soria 200, 35. 330, 20; domus 201, 5.
 leprosus 189, 15. 193, 15. 257, 1. 258, 1.
 388, 10. 569, 25. 593, 30. 600, 15. 637,
 40. 722, 35. 864, 20; leprosorium edi-
 ficia 201, 1; locus 332, 15.
 (lethargia), litargia 471, 1. — letargica
 infirmitas 274, 20.
 leuca, *frg. lieue, gallische Meile* 176, 25.
 269, 1. 331, 20. 407, 35. 627, 40; leuga
 156, 25.
 leva, *rebellio* 841, 15.
 levare aurum 1455, 1. 1456, 1. — leva-
 tores auri 1454, 15.
 levita 134, 10. 136, 20. 138, 5. 45. 142, 20.
 661, 35. 807, 15. 809, 35. 45. 846, 1.
 847, 20. 849, 5—25. 1072, 1. 10. 30.
 1117, 5. 1467, 1.
 lex 381, 5. 593, 30. 715, 25. 846, 10. 1270,
 20. 45. 1285, 10; antiqua 267, 35; leges
 apostolicae patrumque piorum 1190,
 30; Belgensis regni aut Hanoniensis
 principatus 85, 30; lex canonica 943,
 20; capitalis 1207, 25; christianorum
 174, 10. 15. 387, 60. 593, 15. 30; *v. decre-*
tum; divina 460, 5. 542, 20. 851, 35.
 1051, 25. 1206, 45 *saepius*; legum doc-
 tor 260, 25; legum dominus (Clemens
 IV.) 402, 40. 624, 20; lex ecclesiastica
 941, 25; forensis 541, 15; gentilium 661,
 20; leges humanae 542, 20; lex Iudeo-
 rum 433, 5. 642, 1; leges iudiciales
 845, 10; lex iuris civilis 589, 35; Mon-
 tensis 308, 5. 331, 5; leges mundales
 875, 30; patriae 1174, 15; legum per-
 icia 588, 35; legum reparacio (Gre-
 gorius VII.) 1289, 1; leges (Saxonum)
 793, 5; legum utilitates 589, 40; lex
 (ab Ottone I. viduis et orphanis

- a. 963. data) 955, 1; leges novas approbare 158, 25; nullis legibus coherceri 854, 25; leges dare 308, 5; legem formare 1192, 5. 15; leges negare 1270, 25; renovare 793, 5; solvere 1227, 1. 1271, 5; leges et consuetudines 191, 1. 241, 1. 10. 15. 35.
- lexus = *laesus* 711, 10.
- libellus delicatus (Gregorii X.) 408, 25. 35. 628, 5; libelli VI Alutharii de remediis peccatorum et ordine vel iudiciis penitentie 156, 5; libellus infamie 621, 40; metrificatus 143, 15. 207, 15; contra Minores fratres 400, 20; ricmatizatus 319, 30; societatis Rotundorum 331, 15; vetustus 775, 30. 40; libellos scribere 1295, 10; conantes contraque fidem pacemque libelli 1296, 5; libellus, *charta, qua praedium in emphyteusin conceditur* 1165, 35.
- liber 673, 15. 688, 40; Alcoranus 388, 10. 593, 30; libri arismeticales 82, 20; astronomici 82, 15; et historia Belgensis regni aut Hanoniensis principatus 85, 30; canonici 82, 20; consistorii imperatoris 327, 1; declamatoriales 82, 30; liber decretalium 715, 20; libri dialectici 82, 35; liber s. Dionysii Areopagitae 831, 15; libri disputabiles 82, 35; ecclesiastici 283, 15; epistolares 82, 20. 35; liber Ethimoloiarum (Isidori) 402, 30. 624, 1; libri ewangelici 82, 35; liber ewangeliorum 758, 50; et epistolarum 771, 45. 773, 45; gestorum (s. Clementis ep. Met.) 896, 30; libri gramaticales 82, 15; historiales 82, 30. 108, 5; (h)ymnidici 82, 30; informatorii 80, 25. 82, 20; instructivi 82, 35; legales 82, 20. 30; Leodiensium 85, 10; logicales 82, 15; mathematicales 82, 15; liber vitio scriptorum mendosus 754, 10; metrificatus 108, 30; libri missales 428, 25. 639, 55; monastici 82, 35; morales 82, 35; (s. Emmerami coenobio ab Arnulfo imperatore oblato) 827, 25; perspectivi 82, 20; phisicales 82, 20; poetales 82, 30; pontificales 1266, 25; politici 82, 30; prophetici 82, 30; Romanae traditionis 1170, 10; breviarium sive libri pro sacerdotibus 283, 19—20; Slavonicae linguae 925, 20; manu bene docta scripti aureisque litteris precapitulati 827, 25; testimoniales 82, 35; textuales 463, 35; theologicales 82, 20; liber vite 242, 20. 290, 35. 773, 15; compilacio (Gregorii IX.) in V libros divisa 609, 20; librorum compilator 106, 30; copia 197, 45; scriptor 463, 35; libros acquirere 884, 40; auferre, diripere (*vel similiter*) 251, 30. 391, 30. 429, 20. 439, 10. 614, 20. 616, 5. 636, 30. 640, 15. 647, 50. 829, 30; conficere 928, 15; conscribere 9, 45; et ligare 284, 30. 45; dictare 1061, 10; ygne laedere 1296, 10; obligare 643, 35; rapere 473, 35; scribere 79, 40; librorum subsidium mittere 1083, 15.
- liberalis: liberales artes v. artes; litterae 1051, 15. 1062, 35; liberalia studia 873, 20.
- libertare 320, 5.
- libertas (marito defuncto accepta) 916, 20—917, 1; libertates ampliare 183, 20. 307, 15; libertatis coenobii refragandae occasio 966, 40; collatio ac libertas 232, 30; libertates confirmare 333, 35; libertatis confirmatio 922, 45; libertates et consuetudines 191, 5. 332, 45; libertatem antiquam destruere 271, 20; libertati donare 922, 15; libertas ecclesiae 426, 30. 1064, 35. 1110, 10. 1170, 5. 1216, 1. 1271, 40. 1292, 35; libertas episcopos et abbates sine regali preiudicio iuste atque canonice eligere 361, 15; libertas expedita 966, 40; libertates et franquissae 230, 5; iura et libertates 192, 1. 308, 10; libertas liberalis 845, 20; nativa et secuta libertate liberrimum (monasterium Cluniacense) 1035, 35; libertas loci 935, 1. 25. 967, 35; sanctae libertati loci invidere 1036, 15; monasterii 1009—10; libertates nobilium et innobilium 181, 40; libertas patriae (Lietbertus) 846, 15. 864, 5. 10; libertatis praesidium (Lietbertus) 863, 35; libertatis privilegium 155, 45. 156, 1; privilegia et libertates 182, 30. 183, 20. 219, 20; libertas publica (Lietbertus) 844, 10. 850, 30; libertati rei publicae studere 844, 10; libertatis publicae status 922, 30; libertas spiritualis 155, 45; libertatis statuta stabilire 922, 30.
- libra, *signum zodiaci* 40, 15. 94, 35. 95, 5—15.
- libra, *mensura pecuniae saepe*; libra (terre) 232, 35. 233, 1.
- libramen: in medio libramine coeli 1260, 20.
- libraria 86, 25.
- licea, *Pallisade* 388, 30. 389, 10. 593, 50. 594, 20.
- licentia *saepius*; inquirendi mysterii 804, 5; licenciam dare super adulterio 745, 20; licentia 88, 35.
- licentiarum, *licenciarum, frg. licentier, i. q. dimittere* 119, 25. 135, 5. 232, 15. 50. 273, 1. 274, 5.
- lichinus = *lychnus* 1369, 1.
- licerae v. littera.
- liga 286, 35. 287, 1.
- ligamentum, unde fuit ligatus (Dominus) 817, 15; cf. cathena, funes.
- ligius: ligium homagium 262, 35; ligius miles 853, 20.
- ligkouff, *lihkouff, germ. = mercipotus* 412, 10. 628, 45.
- lignus v. municio, poculum.
- lignum v. crux; intersignia ex figuris lignorum 97, 15; lignum 787, 20; lignum Domini 485, 15; lignum trans Iordanem plantatum 817, 20; lignum, ubi Zacheus sedit 817, 20.
- lima correctionis et correptionis 107, 25.
- limes: limites descripti instar vernalis pruiniae 944, 5.
- limma, *gr. λείμμα* 904, 1.
- limphaticus furor 904, 25.
- linagium = *lignagium, frg. lignage, i. q. familia, cognatio* 222, 10.
- linea indutus 540, 45. — linei panni 1452, 1.
- linea generis 931, 40; heredum descendencium 26, 35; maiorum 921, 15; nobilis prosapiae 920, 10; nobilitatis 911, 25. 912, 25; paterna 1323, 30; sanguinis 1111, 5; lineam (*vix sanum*) corrigere 271, 30.
- lingua Attica 1169, 25; barbara 1252, 1; Gallica 248, 1; Greca 408, 10. 627, 55; lingwe ignee 404, 35; lingwa diversorum laborum 384, 1. 584, 5; Latina 925, 20; rustica 998, 20. 25; Slavica 551, 30; linguae Sclavorum ideoma 925, 20; linguae Sclavonicae libri 925, 20; lingwa Theutonice 549, 30; lingwarum interpretes 401, 15. 623, 10; peritus in pluribus linguis 396, 5. 618, 35; linguarum peritus Latine, Theutonice et Sclavice 29, 5; officium linguae amittere 902, 10; lingwe officio destitutus 422, 34—35. 634, 20; (non) perfrui 901, 40; patria lingwa loqui 555, 5; linguae plectrum exprimere 1099, 25; lingua fere tribus digitis pendet extra labia 989, 20.
- lingua, *pars vestis clericorum, pellicialis* 945, 1; linguas claustralium superpelliceorum fibulare 945, 1.
- linguae campanarum, *Klöppel* 1479, 9—10. 80, 5.
- linteramen, super quod transivit (s. Audoenus) 818, 10.
- lintheum Domini 972, 1. 30.
- lipposus 83, 40.
- lipsanum, lypsanum, *gr. λείπαρον, i. q. reliquiae* 897, 10. 906, 1. 908, 5.
- liquefactivus 255, 40.
- litania v. laetania.
- liturgia v. lethargia.
- littera dominicalis F 723, 10; i. q. epistula 574, 15; i. q. inscriptio 1311, 45; litterae lapideae 832, 15; i. q. scriptura sacra 888, 30; littere Arabice scripte 407, 30; fidi litterarum apices 1035, 30; litterarum elementa 844, 10; litterae tam liberales quam divinae 1051, 15. 1062, 35; seculares ac divinae 1131, 20; divitiae per litteras acquisitae 873, 40; litterae gentiles 844, 40; sine litteris ac idiotae 874, 15; inscius litterarum et quasi idiota 1087, 35; litterarum inscius laycus 574, 10; litteris imbuere 1062, 35. 1323, 35; litterarum noticia 246, 35; littere sacre 252, 20. 873, 1. 1270, 25; litterarum sciencia 185, 35. 948, 10. 1051, 15; studia 666, 1. 873, 35. 1041, 5. 1316, 35; litteris et studiis secularibus imbutus 572, 20; litteris et sermone potens 1044, 30; facundus sermone et litteris haud mediocriter eruditus 1144, 20; litera 11, 25. 685, 30. 720, 15. 883, 25. 967, 40. 1253, 10; lietera 1108, 20.
- litteralis: litteralia documenta 665, 45; litteralis magister 873, 15; sciencia 219, 15.
- litterare, *per litteras tradere* 153, 35.
- litteratorius: litteratoriae agnitionis signa 833, 40; litteratoria rudimenta 932, 40; studia 915, 25 (*ubi literat.*) 928, 1.
- litteratura, *litterarum sciencia, eruditio* 711, 5.
- litteratus 270, 30. 277, 5. 570, 15. 593, 35. 711, 5. 831, 5; literatus 388, 5.
- litterula, *epistula* 250, 10. 253, 1. 390, 25; litterulae 887, 35.
- locellus, *aedacula Deo sacra* 967, 20. 981, 20; locellus carnis 1299, 25.
- locum ipsum *pro nom. sing.* 998, 25.
- locuplex 400, 25. 621, 45.
- locus nativitatis Domini 484, 25; locus, ubi crucifixus fuit (Dominus), coloris varii 817, 15; locus, ubi mater Domini de seculo migravit 488, 5; locus assumptionis Marie in celum 770, 40; v. ascendere, vestigium.
- locusta 460, 1. 466, 10. 30. 560, 35. 601, 10. 656, 5. 746, 1.
- logicae studere 844, 20. — logicales libri 82, 15; logicalium studium 86, 5.
- logotheta 407, 35. 408, 1. 627, 45.
- longe: a longe 546, 5. 610, 45; de longe 812, 5.
- Longicollus, Longi-collis *cognomen Ragineri I. comitis Hanon.* 149, 45. 164, 35. 169, 5. 10. 15. 174, 20.
- longinquus: de longinquo 546, 5.
- longiturnus 555, 25. 557, 10. 568, 25. 587, 35.
- Longus v. Hermannus, Otto V. march. Brandenburg.
- lorica 285, 35.
- loricati 555, 20.
- loto, *semuncia, sexta decima pars marcae* 627, 10. 643, 10.
- lubbet pyl, de, *mhd., sagitta insana-bilis, sagitta veneno affecta* 9, 50.
- lucanus, *aurora* 370, 10.
- lucifluus 961, 1.
- lucius, *Hecht* 223, 20. 1087, 15.
- ludus 384, 10. 584, 15; avium et canum, *mhd. beize* 604, 1; de decem virgini-

- bus 448, 30. 652, 25; in horto ferarum 448, 30. 652, 25; ludi et epula 22, 19—20; theatri 1360, 15.
- lues mortifera 370, 25. 538, 10. 1459, 20; *cf.* pestilentia.
- lumen (in dormitorio) 1043, 5. 1085, 10; imperatoris (in eccl. S. Syri Pap.) 1457, 5; lumina laxare non posse 1307, 1.
- luminarium 1383, 10; (ecclesiae) 1484, 20.
- luna (con)versa in sanguinem 4, 10. 360, 15. 746, 35. 1410, 5. 1411, 5; conversa media in sanguinem et media in nigredinem 1408, 15; obscurata 1412, 10. 1413, 5. 1414, 10. 1415, 5; tetro igne sanguinei coloris apparuit 747, 10; *cf.* eclipsis.
- lupanar 581, 5. 583, 30.
- lupus 1307, 30; lupi in Frankonia 406, 20; puer a lupis educatus 436, 20. 645, 10; deportatus 461, 15.
- lustrum 173, 45; libras nummorum dat septem lustra *id est* XXXV 216, 30.
- lutifigulus 526, 5.
- lutuosus 928, 35.
- maceracio** 566, 1.
- maceria 90, 45; *murus* 1014, 1. 1067, 20.
- machademicus character 1019, 25.
- machina: per machinam iactare 623, 5; machinam stelliferi mundi gubernans 992, 45.
- machinamentum 543, 30; diabolicum 1070, 30.
- maga 1275, 5. *V.* magus.
- magicus 1191, 35; magicae artes 1365, 5; magicum carmen 1206, 35; magicae fraudes (Petri) 1211, 10; magicae prestigiae 572, 20; magicae sordes 1170, 15.
- magister 139, 196, 15. 20. 217, 30. 221, 45. 223, 15. 20. 260, 20. 25. 270, 25. 384, 20. 387, 20. 389, 35. 391, 20. 35. 40. 395, 10. 15. 396, 25. 572, 10—20. 573, 1. 5. 574, 1. 10. 592, 45. 597, 25. 606, 25. 613, 45. 614, 35. 615, 15. 618, 5. 35. 626, 20. 634, 25—40. 667, 35. 670, 30. 676, 30. 677, 40. 792, 5. 795, 1. 844, 20. 25. 932, 20. 1002, 5. 1361, 5. 1376, 1; in artibus 107, 35; bestie 590, 10; camerae (regis Langobardorum) 1452, 15. 20. 1453, 1—10. 1454, 5. 15. 1456, 5. 25. 1457, 1. 15. 20. 1458, 1 (magistri uxor 1453, 10); in cantilenis 571, 35; capitaneus peritus in pluribus linguis 396, 5. 618, 35; carceris 1028, 15; consulum 423, 30. 427, 5. 435, 10. 447, 25. 638, 45. 50. 644, 35. 652, 5 (*cf.* meistere); domus Teutonice (ordinis T.) 5, 15. 394, 20. 617, 20; grammaticus 974, 15; imperialis 844, 30; lapicida 694, 1; lapidum 692, 35; litteralis 873, 15; milicie 119, 10; militum 1018, 15. 1021, 35. 1125, 25. 30; monetae 1454, 1—10; nautarum 1456, 15; operum 295, 30. 296, 10. 1378, 20; phisicus 463, 40; piscatorum 1456, 1. 5; provincialis 1051, 5. 10; scolarium 874, 10; in studio positus 618, 1; (milicie) Templi 388, 35. 424, 25. 593, 50. 635, 15; theologus 386, 20. 400, 20. 591, 40. 621, 35. 40; theologiae 463, 35. 711, 25; magister et fratres 201, 1. 10.
- magisterium 877, 1; magisterii contemptor 859, 10; regularis disciplinae 1122, 5; scolare 844, 20. 30. 845, 1; principatus sive magisterium 835, 5.
- magistra 693, 25. 696, 40. 941, 25.
- magistralis cura 1361, 5.
- magistratus camerae regis (Langobardorum) 1457, 25. 1458, 1.
- magnates 12, 45. 318, 20. 355, 30. 410, 20. 521, 35. 558, 40. 559, 35. 628, 20. 1462, 20. — magnati 555, 25. 577, 30.
- 582, 5. 590, 15. 596, 15. 609, 45. 610, 35. 648, 1. 713, 20.
- magnificencia regalis, regia 380, 25. 421, 30. 422, 25. 426, 1. 431, 10. 434, 1. 436, 15. 633, 50. 634, 15. 641, 5. 645, 5; magnificencie Polonorum apex 601, 35; magnificencia vestra, *allocutio* 601, 25.
- magnificus princeps 614, 5. — magnificus 134, 1.
- magnus: magni in mundo 26, 25; magnus 81, 1. 86, 30. 90, 45. 94, 35. 95, 45; Magnus *v.* Carolus I. imp., Otto I. imp., Otto dux Saxon., Otto II. marchio Brandenburg.
- magus 396, 10. 525, 15. 618, 30. 1158, 15. 1203, 5. 1211, 15; evangelicorum magorum tria corpora 371, 5. 537, 25; *cf.* Simon magus. *V.* maga.
- maiestas, *imperator* 372, 40; divina 319, 20. 388, 40. 593, 60. 961, 5; imperii, imperialis, imperatoria 327, 35. 552, 15. 562, 10. 967, 40; lese maiestatis crimen 552, 25; reus 35, 35. 532, 10. 552, 30; regia 23, 10. 41, 50. 370, 35. 373, 35. 380, 25. 399, 20. 540, 20. 581, 25. 621, 20. 876, 35. 878, 20. 881, 30; maiestas vestra 955, 10. 956, 35.
- maiores, *potentes* 388, 40. 589, 45. 593, 60. 879, 35. 1252, 20. 1267, 25; cives, civitatis 565, 5. 1317, 20; maiores natu civitatis 1435, 10; exercitus 604, 30; urbis 1266, 20; maiores et minores 296, 45. 1318, 20; terre 597, 1. 952, 10; maior domus 127, 30. 133, 25. 134, 20. 137, 5. 15. 145, 35. 155, 40. 480, 30. 657, 10. 15. 1434, 10. 1488, 15. 40. 1489, 20; maiores, *pro avi* 613, 25. 963, 10 *saepius*; maiorum linea 921, 15; tituli 920, 1; Maiores fratres *v.* Predicatores *in ind. nominum*.
- malacticum, *gr.* μαλακτικόν, *medicamentum emolliens* 906, 10.
- maldrum, *Malter* 406, 30. 626, 50. 629, 25. 40. 630, 35. 643, 30. 653, 20. 669, 10. 30. 673, 20.
- maledictissimus 319, 20.
- malefida fides 568, 35.
- malegrates, *frg.* mauvais gré 300, 40.
- males (*an* malis?), *cf.* vox germanica malhe, *frg.* malle, *pera* 1452, 5.
- malignanter 313, 35.
- malignitas aeris 991, 15.
- mammæ amputare 662, 30; succidere mulieribus 677, 25.
- mammæ 208, 20; mammona 525, 30.
- managium beghinagii 311, 10.
- manaria, *ital.* mannaia, *securis* 1014, 1.
- mancipatio cippi 524, 10.
- mancossus, *nummus* 1454, 1.
- mancus, manchus 714, 25. 715, 10.
- mandare aliquem 302, 1.
- manducare 427, 30. 639, 25. 876, 1. 1088, 25. 1149, 25. 1191, 10.
- manere villam, *incolere* 304, 5; *esse* 872, 25.
- manerium, *frg.* manoir, *habitatio*, *villa* 168, 40.
- mangnus, mangnificus *v.* magnus.
- mangonella, *machina iaculatoria* 267, 20.
- mania 517, 45.
- manicare, *proficisci*, *festinare* 1380, 1.
- manipulus = *manipulus*, *sudarium* 693, 25.
- manna 408, 35. 628, 10. 771, 15 (*s.* Iohannis ev.). 777, 5 (quod pluit filiis Israel de celo et fuit per s. Willybrordum ep. de Iherosolimis translatus). 817, 15 (Domini).
- mansa 1084, 10; *cf.* mansus.
- manseolum *v.* mausoleum.
- mansio 9, 15. 216, 30. 386, 1. 395, 25. 792, 15. 849, 5. 929, 40.
- mansionarii 1457, 5. 10.
- mansiuncula 811, 15. 918, 20.
- mansus 177, 10. 179, 5. 15. 217, 35. 296, 20. 310, 5. 35. 40. 311, 20. 643, 5. 30. 760, 1. 763, 25. 765, 1. 777, 30; *cf.* mansa.
- mantellum s. Petri 777, 5.
- manticaria congerra 920, 10.
- mantile, *Tischtuch* 1085, 15.
- manuales personae: pistor, cocus, lavandarius, bifuleus 1471, 20.
- manuducere 159, 1. 225, 15.
- manufideles 668, 30.
- manus arida 1006, 20. 1306, 20; manuum ariditas 906, 10; manus morbo acuto impetita 905, 40; muneraria 1098, 35; sicca 1303, 40; tumida 620, 5—15; manum dexteram amputare 429, 25; manibus cancellatis 33, 30; manus claudere 1326, 45; benedictionis manum imponere 382, 5; manus mortua, *tote Hand* 182, 30.
- manutenentia 119, 15. — manutenere 206, 40. 226, 1. 232, 15. 268, 30.
- manutergium 425, 35. 758, 55. 1088, 30. 35.
- mappa, *pannus altaris* 473, 35.
- map(p)ula 646, 5. 30. 758, 55. 1147, 35.
- marca, *nummus* 12, 25. 30. 20, 20. 25. 34, 10—42, 5. 383—462. 550, 30. 581—698. 919, 30; *marcha* 242, 40. 243, 5. 304, 10. — *marc*, *mhd.* 478, 40. — *Cf.* *marcha*.
- maregravius 445, 10. 446, 5. 10. 451, 10. 452, 15. 461, 40; marggravius 622, 1. 5. 15. 20. 624, 5. 30. 625, 50. 642, 55. 651, 10. 40. 45. 653, 1. 25; margravius 446, 15. 451, 15. 453, 25. 620, 35. 624, 55. 653, 3. 654, 10. 724, 1; marggravia 452, 40.
- marcha, *Landesmark* 361, 25. 673, 5; *marca* 740, 20. — *marchia* 11, 30. 32, 25. 33, 5. 255, 1. 358, 20. 375, 15. 381, 20. 398, 30. 411, 5. 413, 35. 451, 30. 452, 20. 596, 50. 597, 10. 605, 10. 624, 40. 653, 35. 675, 5. 15. 25. 676, 1. 5. 714, 25. 717, 20. 744, 1. 975, 1. 1330, 30. — *Cf.* *marca*.
- marchio *saepi*; comes et marchio 225, 30. 974, 35; comes potius quam marchio 32, 35; *marcio* 114, 5; *marginio* 19, 1.
- marchionatus 3, 10. 15. 723, 25. 724, 5. 863, 1.
- marchionissa 11, 40. 26, 5. 35. 404, 50. 448, 35. 449, 1. 451, 35—452, 1. 5. 453, 5. 20. 454, 5. 25. 458, 5. 462, 10. 20. 35. 597, 5. 598, 5. 30. 599, 10. 600, 1. 652, 25—35. 653, 15. 25. 45. 654, 10. 20. 655, 15.
- marchisus 241, 5. 243, 10. 816, 10. 818, 30. 40. 820, 15; marchisus comes Flandr. 815, 40. 816, 1; *marcisus* 245, 5.
- mardelinae pelles 364, 45. 534, 15.
- mare dulce factum 1410, 20; funditus eversum, *Sturmflut* 819, 35—40; maris inundacio 270, 40; mare conscendere *v.* conscendere; transmeare 289, 20.
- marescallus *v.* marscallus.
- marggravia *v.* maregravius.
- maritalis copula 580, 10. 912, 40; iunctio 872, 25; *thorus* 911, 5.
- marmor 712, 20. 867, 35. 1311, 30. 1450, 10; marmores sculpti 1311, 35; marmora pulire 1312, 1.
- marmoreus: marmoreae columnae 867, 35; marmoreum templi pavimentum 811, 15.

- marscaleus, marschaleus 356, 30. 381, 5. 10. 388, 35. 456, 5. 576, 15. 20. 593, 50. 611, 5. 620, 40. 721, 20; marescalus 266, 35. 411, 45. — marschale mhd. 475, 30.
- martyr: martirum catalogus 1072, 25.
- martyrizare, martirizare 9, 10. 38, 25. 116, 35. 45. 127, 40. 143, 1. 158, 25. 168, 5. 174, 40. 286, 25. 30. 749, 10. 837, 10. 1366, 1; martirisare 159, 20; marturizare 120, 15.
- martyrologium, martirologium 192, 15. 303, 5. 837, 1. 10.
- massarius, ital. *massaio*, i. q. *administrator*, *dispensator* 1311, 50.
- masticare 387, 40. 592, 65.
- mater v. ecclesia: mater, *abbatissa* 915, 15; materfamilias 532, 20. 914, 15; cenobii 532, 20. — maternum ius 942, 25.
- materialis ecclesia 247, 30; dominicae crucis effigies 913, 35; gladius 456, 5. 557, 5.
- mathematicae artes 86, 5; scientiae 96, 25. — mathematicales libri 82, 15.
- mathera, *fermentum cerevisiae* (? cf. *Du Cange s. vv. mathera et maeria* 4) 862, 25. 867, 30.
- matica 301, 40.
- matricularii clerici 831, 35.
- matrimonialis: matrimoniale conubium 523, 1; matrimonialis fides 911, 40; matrimoniale ius 556, 30. 615, 10. — matrimonialiter 259, 35. 519, 30. 40. 523, 25. 532, 20. 583, 30.
- matrimonium, *bonum ex successione materna* 915, 20; matrimonii ratificatio 262, 15; matrimonium verum et laudabile 262, 20; illegitimum 263, 10; matrimonium et fedus perpetuum pangere et in facie ecclesie, prout moris est nobilibus, solempnizare 262, 20.
- matrix v. ecclesia.
- matutinus: matutinae 393, 15. 616, 50. 630, 15. 647, 25. 668, 35. 763, 35—764, 10. 25. 808, 35. 810, 15. 888, 20. 1001, 1. 1003, 30. 1478, 30; matutinum 283, 20. 722, 25. 1478, 35. 1484, 15; matutini hymni 962, 5; matutinas horas cantare 698, 40; matutinae laudes 283, 20. 808, 30. 1137, 45; matutinum sacrificium 253, 20; matutina signa 934, 5; sinaxis 898, 25; matutinarum sinaxis 901, 40; matutinatorum solemnitas 161, 45; matutina stella 402, 30. 623, 55. 624, 1. 900, 15. 923, 25 (cf. *Lucifer* 1159, 25); matutinae vigiliae 894, 40. — matutinales hymni 849, 40; horae 1473, 25; matutinale officium 279, 20. 989, 25. 1138, 1; matutinalia solemnia 936, 20; matutinalis squilla 639, 1.
- mausoleum 558, 35. 565, 25. 981, 10. 1322, 40; mauseolum 892, 15; manseolum 384, 40. 565, 45. 588, 5. 1072, 30.
- maxilla corrosa 1322, 5; dextra maxilla cancri morbo privatus 1327, 10.
- maxillarii de porta et muri 304, 20.
- medicabilis et fidelis rapina 901, 30.
- medicamen: medicamina mulierculae 1091, 40.
- medicamentum 718, 45. 889, 15. — medicari 902, 40.
- medicina 152, 15. 249, 40. 590, 35. 805, 25. 808, 10. 901, 35. 1302, 35; Dei 706, 10; humana et divina 1000, 20; medicinae valentia 922, 40.
- medicinalis: medicinale 153, 5; medicinalis herbae 1108, 5; opes 1251, 10. 1298, 10; medicinalis parsymonia 583, 10; penitencia 603, 35; potus 900, 5.
- medicus 212, 40. 590, 35. 620, 15. 645, 20. 718, 45. 807, 30. 856, 1. 20. 952, 15. 999, 35. 1131, 20. 25. 1475, 25; fidelis 1207, 45; salutis 821, 15; medici terreni 808, 10; medicae vires 1297, 30.
- medullus 546, 35.
- meistere germ. 476, 30; des rates 477, 5; cf. *magister consulum*.
- meliores, *potentiores* 4, 20. 467, 1. 644, 35. 793, 30. 859, 15.
- melioracio ecclesie 204, 10.
- meliorare 792, 1.
- mellifluus: mellifluum flumen 1187, 20; nectar 1128, 25; mellifluae praeces 1189, 20.
- melodia 836, 30; decursa 849, 40.
- melota, gr. *μυλωτή*, *pellis ovina* 518, 30.
- membrana, *Pergament* 192, 15. — membranata, *Haut* 1131, 10.
- membrum: membrorum mutilacio 182, 10; officio destitutus 422, 34—35; truncaciones 13, 15. 20; menbra 570, 4—5. 785, 15. 1043, 30, *saepius*.
- memorandissimus 118, 40.
- memoriale 757, 35. 891, 20.
- mensa papalis 456, 10. 25; regalis 911, 35; lectio in mensa 355, 1; *tumba*, *lapis*, *qui sepulcro insternitur* 1002, 10. 35. 1003, 5; mensa Abraham 972, 10.
- mentaliter 82, 1. 15.
- mento = *mentum*: mentonem abscindere 322, 25.
- merancia = *melancholia* 314, 15.
- mercadanciae = *merces* 1452, 5.
- mercantia fori 201, 15; maris 95, 45.
- mercari pontificatum 1246, 30.
- mercatio: mercationum frequentia dives locus 1044, 20; cf. *commertium*.
- mercator quidam 902, 15; mercatores 274, 35. 303, 40; mercatores peregrini 222, 10; mercatorum pons lapideus (Erf.) 451, 25.
- mercatus 1453, 15. 1457, 15. 1478, 10. — mercatum symoniale 1173, 10.
- merces nautica 404, 10.
- mercen(n)arius 273, 20. 663, 20. 925, 25. 1103, 10. 1473, 20. 1478, 1.
- merchimonia: inposiciones super merchimonias 320, 1; merchimoniae mercatorum 274, 35.
- mercipotus = *lihkouf* 412, 10. 628, 45.
- meretricium: de meretricio novum ius sibi confingere 581, 5.
- meretrix 308, 40. 404, 10. 549, 25. 618, 30.
- meridionalis plaga 545, 10.
- merulae in intersigniis 97, 15.
- met = *ipse* 474, 35.
- metacismus term. gramm. 908, 25.
- metafora, methafora 83, 25. 84, 30. — methaphoricus 83, 15.
- metallum: metalla texta 1249, 25; metallorum venae 10, 5.
- metanea, gr. *μετάνοια* 992, 5.
- metenses, pro *metentes*, *qui metunt* 86, 25.
- metreta 696, 20.
- metrice 87, 40. 104, 35.
- metrificatus liber, libellus 108, 30. 143, 15. 207, 15.
- metrista 450, 25.
- metropolis 7, 15. 9, 30. 38, 15. 90, 40. 109, 30. 110, 1. 132, 10. 147, 5. 565, 20. 848, 45. 861, 10. 1377, 15; civitas 101, 40. 109, 40; urbs 39, 15. 40; id est mater ecclesiarum 9, 30; metropolys 38, 10; civitas metropolis 101, 40 (Hoyum); *ecclesiastice nominantur*: Babenberg, Colonia, Ierosolima, Monguncia, Nervia, Praga, Remis.
- metropolita 849, 40. 850, 1.
- metropolitanus 272, 25. 570, 40. 758, 5. 849, 1. 5. 15. 40. 935, 35; archiepiscopus 408, 1. 627, 45; metropolitana auctoritas 849, 15; dignitas 9, 35; ecclesia 273, 35 (Cantuar.). 955, 30 (Magdeburgh); metropolitanus episcopus 842, 5; metropolitanum ius 11, 60; metropolitana urbs 824, 30 (Ratispona).
- metrum 102, 35. 103, 40. 104, 25. 634, 30—40. 681, 10. 704, 40.
- miles: milites Christi 385, 35. 388, 30. 591, 10. 593, 45. 819, 25. 846, 20. 854, 40. 855, 1. 856, 5. 861, 25. 978, 1. 979, 20; cubicularii 11, 15; emeritus 540, 30; ligius 853, 20; magnus 300, 20; ministerialis 442, 5. 649, 50; milites concrare 230, 10; facere 33, 20. 34, 45. 42, 20. 422, 20; milites tam Hanonie quam Flandrie 301, 30; *appellantur*: (Albertus) Knut de Marktwerben, Adelbertus, Alardus de Strep, Aldo Valencianensis, Aribio, Balduinus de Avesnis, Balduinus de Germaines, Benzo, Bernardus, Bertoldus de Heylingen, Bertoldus de Mila, Bouchardus de Avesnis, Bucalio, Burcardus Brendelin, Knut, Caesarus de Halverstat, Conradus ord. Crucif., M. Curtius Romanus, Erphus, F. Gyze, de Francia, Gerbodo, Gerardus de Iacea, Gerlacus de Bruberg, Henricus d'Ambennay, Henricus de Ebeleibin, Henricus de Eroldehusin, Henricus de Meydeburg, Henricus de Mila, Hellinus de Alneto, Iohannes de Avesnis, Iohannes Valencianensis, Landricus, Lanfrancus, s. Longinus, Manfredus de Pimelao, Matheus de Monmorenchi, Orientales, Ottho ord. Templ., Paganus Aurelianensis, Petrus de Gardiz, Renialdus de Cruce, Reynhardus Varch, de Saldere, Sifridus de Aulica, Templarii, Teutonici, Thuringiae, Tundalus Hibernicus, de Ussinkeim, Wecilo de Lapide, Willelmus de Cruce, de Witzeleyben, Woltherus de Vogilweyde, de Zandern; v. *notabilis*.
- milia, *Meile* 854, 5. 861, 20. — miliare 42, 35. 386, 45. 572, 35. 573, 25. 592, 10; Latinum 641, 55. — miliarium 99, 5. 10. 145, 15.
- miliarius 1381, 40.
- militare, *militem facere* 3, 30. 722, 25; Christo 129, 20. 385, 30. 871, 35. 1137, 20; Deo 126, 10. 135, 15. 45. 798, 10. 25; Domino 609, 40; v. ecclesia militans.
- militaris: militare brachium 843, 20; cingulum 1370, 15; militaris honor 591, 25; ordo 222, 40; militaria sacramenta 374, 20. 546, 25; militare sceptrum 1064, 40; militaribus signis insignire 221, 35; militaris status 260, 30; militaria tirocinia 920, 20; militares viri 518, 30; *appellantur*: Hertwicus de Horzelgeu, Henricus Vasanus, Iohannes Adscen (Asce), Lodewicus de Horzelgeu, Pullus, Vultur.
- militarius: militaria ars 223, 25; virtus 153, 40.
- militia caelestis 960, 20; Christi 1232, 30; christiana 386, 35. 592, 1; claustralis 1297, 9—10; clericalis 272, 35; Domini 386, 5. 591, 15; gladiatoria 260, 35; v. *magister*; milicie officium 665, 25; ordinaciones 224, 35; ordo milicie b. Marie Iherosolimitani hospitalis domus Theutonice 4, 40 (cf. s. v. *Teuton.*); milicie princeps 403, 10. 602, 5. 15. 20. 624, 45; militia regalis 818, 40; secularis 140, 20. 272, 35; spiritualis 249, 30; suburbana 569, 25. 30; v. *Templum*; milicie tyrocinium 541, 40; titulus 153, 40; miliciam plenam indicare 608, 5 (cf. 10).
- minare, *ducere* 474, 5. 890, 40.
- minera: minerarum venae 17, 25.

- minister altaris 927, 1. 965, 14; apostolicus 965, 25; civitatis 859, 40; clericus 1109, 15; fratrum (Minorum) 257, 40; (fratrum Min. provincialis) 250, 10. 283, 1. 717, 5; (imperatoris) 469, 10; ministri Christi 1052, 45; negociatorum 1453, 15.
- ministerialia *lit.* 221, 25.
- ministerialis 22, 30. 23, 5. 217, 40. 403, 30. 418, 1. 20. 419, 15. 440, 15. 442, 5. 453, 10. 539, 10. 552, 20. 554, 40. 556, 1. 590, 40. 595, 45. 597, 1. 599, 10. 608, 1. 619, 10. 625, 10. 629, 20. 630, 40. 631, 1. 15. 632, 15. 633, 10. 649, 1. 50. 654, 1. 720, 1. 911, 35. 926, 1; ecclesiae 33, 1. 603, 5. 723, 1; imperii 553, 1. 5; regni 382, 40. 578, 25. 670, 35; *appellantur*: Anno de Lapide, Bernhardus, Gunbertus de Weseborch, Heinricus de Ebeleibin, Hermannus de Harstalt, Hildemar de Harstalt, de Luppenze, ecclesiae Magdeburgensis, Richardus de Plawe, Salzburger ecclesiae, Thuringiae, Waltmannus de Settenstete, Widekindus de Wulferbutle. — ministeriales camere 1452, 10; saponarii in Pavia 1456, 20.
- ministerium altaris 1086, 15. 1317, 25. 1464, 15; angelicum 903, 10; camerae regum Langobardorum 1450, 10. 1451, 10. 1456, 15. 1457, 10—20. 1458, 5—15. 1459, 5; monetae 1454, 1; ministerii officium (in Francia) 250, 10; ministerium pontificatus 813, 30; ad ministerium (regis) se transferre 23, 10; ministeria regalia venundare 1458, 10.
- ministrare 762, 5. 927, 10; sacra 1296, 20; sacramenta 1294, 25; ministrare sub rege 1272, 1.
- ministrator 178, 45.
- minium 151, 20.
- minor populus 1057, 1. 1266, 20; *cf.* maior.
- minutum, *sexagesima pars gradus* 94, 30; *parva moneta* 586, 30; cottae de vario minuto 1452, 15.
- mirra 404, 20. 773, 20 (qua Magdalena unxit corpus Christi).
- miserebundus 908, 10.
- miseri cordiae (sex) opera 34, 35. 914, 20 *saepius*.
- missa, missarum sollemnia *passim*; missa animarum 764, 5; in remedium animarum 676, 15; de (pro) defunctis 407, 5. 627, 20. 667, 5. 668, 35. 694, 25. 952, 45. 1363, 15; maior 1001, 1. 1479, 1; missae precium 875, 40; sacramenta 573, 10; de sancta trinitate 34, 40; uxoriati presbiteri 363, 15. 533, 1; rationalis usus in celebrationibus missarum 12, 45; missarum ebdomada 1474, 15; missam cantare 875, 45; iuvare 637, 15.
- missale 192, 15. 829, 30; missalis *idem* 758, 45. 50; missales libri 428, 25. 639, 55; missalia officia 1296, 40; ornamenta 808, 40.
- mistura = *mixtura* 1054, 20.
- mitra 197, 40. 363, 15. 532, 40. 1105, 40. 1255, 35. 1288, 35. 1290, 20. 1297, 20—35. — mitrato capite 1136, 20.
- mittere per (aliquem) 1067, 5.
- mittis = *mitis* 1170, 15.
- moderatrix 969, 30.
- modernus: modernis temporibus 85, 1.
- modius, *mensura agri* 1463, 1; *acc.* modio rem 1476, 20; *abl.* modiore 1475, 20.
- modulacio *v.* chorus.
- modulus puerilis etatis 1361, 5.
- moenia, menia: menia murorum 614, 15; *gen. plur.* moeniorum 1378, 5; *abl. plur.* meniis 462, 1.
- mola fluctuum = *moles?* 819, 35.
- molendinarius 393, 5. 616, 45.
- molendinum 232, 30. 312, 35. 442, 10. 649, 50. 1106, 30; molendini rota 615, 40.
- molestator 317, 30.
- molitor 472, 20.
- mollicare 906, 10.
- monachalis habitus 582, 5.
- monachare 694, 15; monac(h)ari 132, 35. 160, 40. 161, 10.
- monachatus 161, 35. 1108, 35. 40.
- monachelli 683, 20. 696, 25.
- monachicus: monachica districtio 944, 25; *v.* habitus; mos 586, 20; monachic ritus 1296, 35; monachica vita 7, 50.
- monachilis *v.* habitus.
- monachus: monachi gulosi 1039, 20; seculares 1043, 15; *v.* grisei, nigri; monachorum dux (Benedictus) 969, 20; ordo 23, 25. 150, 40. 355, 5. 1325, 25; monaci 1105, 45. 1325, 25; monachum induere 1371, 20.
- monarchia 544, 15. 579, 40; (Belgensis) 98, 30; Romana 581, 20; Romani apicis 549, 35; monarchie (Romane) apex 575, 10. 588, 15 (*cf.* 40); arx 575, 25; evectus 575, 35; monarchia totius orbis 568, 40; monarchiae quatuor regnorum (Danielis) 80, 30; tria regna in monarchiam suscipere 127, 5; monarchiam imperii manuteneri 225, 39—226, 1.
- monasterialis requies 1199, 1.
- monasterium *passim*; canonicorum 136, 25; civile et dissolutum 1073, 5; regale 526, 45; regulare 526, 1. 20; monasterii libertas 1009—10; regimen 1132, 15; temporalia 134, 10; *commemorantur*: 1. *secundum nomina sanctorum*: SS. Albani, Aldegundis, Ambrosii, Anastasii, Angeli, Augustini, Benedicti, Blasii, Burchardi, Cassiani, Celsi, Cyriaci, Clarae, Clementis, Cornelii, Cristofori, Cuniberti, Dyonisii, Egidii, Emmerammi, Fidelis, Francisci, Galli, Gangolfi, Gaugerici, Georgii, Germani, Gisleni, Hilarii, Iacobi, Laurencii, Liberatores, Manulfi, Mariae, Martialis, Martini, Mauricii, Michaelis, Miniatis, Nicolai, Omnium Sanctorum, Pantaleonis, Pauli, Perpetui, Petri, Pirminii, Remigii, Reparatae, Rikarii, Rietrudis, Salvatoris, Salvii, Sepulchri, Severi, Silvestri, Sophiae, Stephani, Trinitatis, Trudonis, Vedasti, Victoris, Vincentii, Vindiciani, Viti, Waldetrudis, Walerici, Willibrordi; 2. *secundum nomina locorum*: Albacienae, Aldenburg, Altenburgk, Altovadense, Altus-mons, Ammensleve, Aquae nigrae, Aquicinctus, Armatus mons, Asculanum, Asnidense, Ath, Attrebatum, Augia, Babenberg, Barum, Beneventum, Blandinium, Bobio, Bodiken, Bolizlay, Bona spes, Bononia, Bozove, Bretenowa, Brunswic, Brunwilarens, Bunrode, Bursfeld, Kaldinborn, Calvimons, Calvo, Camaldulae, Cameracisium, Cameraeum, Capua, Castellense, Castellum, Cathalanum, Cella, Cella, (Cisterciensium), Cladolum, Cluniacum, Clusa, Colonia, Condatum, Corbeya nova, Kozwic, Dononense, Epternacense, Eiamense, Elemosina, Erford., Etzeborg, Ficiclenae, Florentia, Volkolderode, Fontinella, Fontinelle (Saint Wandrille), Frankenhusen, Frising., Fulda, Ganda, Gatersteden, Gelingen, Gemegense, S. Georgii Vallis, Gerenrode, (S. Germani civ.), Goslaria, Halberstat, Halla, Hammaticum, Hasban. (S. Trudonis), Hasnonium, Hasteria, Helse (Selz), Herfordense, Herrici, Hersfeld, Hertzebrock, Hildesheim, Homborg, Ho-
- nacourt, Hornbacense, Iburgense, Ilmene, Ilseborch, Ysenacum, Ysenense, Lemovicense, Leodium, Lobiense, Locedium, Luca, Luneburch, Lutrense, Luxovium, Magellius mons, Marchianense, Maricolae, Mediolanum, Melbodium, Merseborch, Messines, Methis, Meurivilla, Minden., Moguncia, Mons, Nivella, Nonantula, Nuimberc, Oldesleiben, Oselle, Osnabrugge, Ozzec, Padolirone, Parisius, Passinianum, Paterniacum, Patrobrun., Paumburch, Perchesgaden, Perona, Pigavia, Pisa, Pistoria, Pomuk, Praga, (Premonstratensium), Prufelingen, Prumia, Ratispona, Razolum, Reichenbach, Reinherborn, Roma, Rosenvelde, Rothnacum, Rubiliana insula, Rumarstorf, Salvett, Salzbure, Sangerhusen, Sar, in Sarapti monte, Sclarium mons, Schipnitz, Sconaugia, Schusen, Selsenburg, Silviniacum, Sofena, Stablo, Strumi, Tornacum, Tuschnawitz, Vagianum, Valencenae, Vallis S. Mariae, Vallis Umbrosa, Walciodorens, Waltsachsen, Welherad, Werdenense, Westmonasterium, Winhusin, Wipina, Wisowitz, Wissegrad, Wratizlavia, Zedlitz, Zonia; *cf.* claustrum, coenobium.
- monasticus: monastica convenientia 1042, 1; cura 888, 45; *v.* disciplina; institutio, instituta 923, 10. 20; mansio 929, 40; monasticum officium 967, 20; monasticus ordo 220, 25. 354, 35. 1043, 1. 1317, 1. 1369, 20; monasticus portus 160, 25; praetextus 1026, 24—25; monastica quies 934, 40; religio 609, 35. 919, 40. 1104, 5. 1105, 5. 1106, 15; monasticus rigor 887, 20; monasticam vestem accipere, suscipere 1081, 40. 1100, 25; monastica vita 805, 10. 915, 40. 920, 1. 924, 5. 930, 15. 1059, 20.
- mondus = *mundus* 1460, 10; Mirabilia mundi *v.* Otto III. imp.
- moneta currens 261, 20; monetae decima 867, 30; moneta Hanoniensis 320, 10; Valencenensis 265, 30; moneta et theloneum 156, 30. 35; monetam formare 1162, 15; fictum de moneta 1454, 5. 15; monetae magister 1454, 1—20; ministerium 1454, 1.
- monetarius 1053, 10. 1454, 1—10.
- monialis: monialia vestimenta 130, 1; (sanctarum) monialium congregacio 8, 60. 150, 40; moniales 473, 25.
- monitoria scribere 1242, 25.
- monoceros 370, 35. 538, 15.
- monogamus 1094, 5.
- monomachia 552, 10. 15.
- monos *indecl.*, *unus*: mille Dei carnis monos centum minus annis *i. q. anno* 1099. 1311, 50.
- monostic(h)i libri 82, 35.
- mons, *Bergwerk*: decima montis 23, 10.
- monstrancia 725, 40.
- monstrum 414, 20—35. 468, 25. 668, 15. 714, 25.
- montani 689, 25; montana *v.* aurea m.
- monumentum (Domini) 972, 1; *v.* lapis, pulvis *et in ind. nom.* S. Sepulchrum; *v.* *etiam* osculari.
- moralis philosophia 86, 5. 260, 25; morales libri 82, 35.
- morbus apoplexie 634, 15; paralis 1491, 1 (*cf. s. v.*); paralyticus 1033, 5; podagrae 964, 10; scroellarum 138, 50; morborum diversa genera 388, 5. 594, 9—10; medicina morbo efficax 590, 35; manus morbo acuto impetita 905, 40.
- moribundus (?) 1018, 15.
- morigeratus 281, 5.

- mors repentina, *mortalitas* 989, 1; mortis pestilentia, *idem* 990, 5. 992, 10; poculum 444, 30. 651, 1; diversarum mortium genere perempti 366, 30.
- morsellum, *portio* 153, 20.
- mortalis: mortale peccatum 279, 1.
- mortalitas 187, 35. 358, 5. 377, 30. 418, 15. 517, 10. 632, 15. 711, 10. 738, 15. 739, 10. 746, 5. 747, 15. 822, 5. 990, 20. 991, 35. 1422, 15. 1423, 5; *cf.* mors repentina, mortis pestilentia.
- mortuus: mortuorum agenda 405, 5. 625, 30; vesper 675, 25; puella a mortuis suscitata 145, 30; *v.* manus.
- motus *v.* terre motus.
- movere feodum de (aliquo) 262, 40.
- muletare = *multare* 444, 10.
- multiformiter 230, 10.
- multigenus 525, 20. 550, 5.
- multiplarie 80, 25.
- multiplicitas = *multitudo* 907, 10.
- munburdum, *tutela* 1011, 25.
- mundalis: mundales leges 875, 30; pompae 131, 30; mundalia 877, 15; negotia (praepositi) 878, 1.
- mundialis: mundiales amici 1092, 10; tenebrae 246, 30.
- mundificare 697, 5.
- mundius 1456, 25.
- mundus: mundi opera 34, 35; rectores 831, 30; totum mundum irradiare 923, 25.
- muneraria manus (*ex coniectura*) 1098, 35.
- municio *saepe*; municiones lignee 388, 30. 593, 50; navium 557, 25; predonum 671, 20; terrarum 876, 45; *nominationim afferuntur*: Acharontis, Aldendorf, Andisleibin, Boleen, urbs in Brunswich, Calinberg, Dorgowe, Drouzorp, Grimme, Hain ober Elbe, in Ysinnachirbure, Kemeliez, Lypcz, orientales (*in Osterland*), Ossenicz, Schlusa, in Tullestete, Utstete, Wie, Wissenvels, Witzenusin. *Cf.* castellum, castrum, fortalitium.
- municipalis preses 1096, 40.
- municipium 842, 50. 843, 1. 858, 35. 861, 20. 40. 862, 15. 1123, 45; *nominationim afferuntur*: municipium apud Ausiacum, apud Porgivallem.
- municipiuncula (in Salcza) 580, 5.
- munificare 161, 30.
- munificentia imperialis 458, 10. 655, 25; regalis, regia 131, 10. 30. 187, 15. 911, 40.
- munus benedictionis 219, 5; munera mistica 385, 25. 590, 55; munus nunciale, *Botenbrot* 598, 1; pontificale 1249, 15; munera regia 366, 30. 367, 15; sacra 1301, 20.
- murale opus 831, 25.
- murator, *confeitor murorum* 691, 10.
- murena, *collare* 1255, 35.
- murenula 42, 15.
- murmuriosus 1182, 40.
- murtritor, *frg. meurtre, Mörder* 322, 45.
- mus: a muribus devoratus 515, 40. 516, 1.
- musarum elegi 578, 5.
- musica 165, 45. — musicus impulsus 904, 1.
- musitare = *mussitare* 232, 1.
- mutatoriolum, *Kleid zum Umziehen* 1255, 40.
- mutus sanatus 902, 1. 5. 1307, 5; surdus mutusque 1305, 35; *cf.* 1306, 10. 1322, 20. 1327, 5. 10. 1346, 1—15.
- nacio *v.* barbara; tota cristianitas ac alie naciones 470, 1; natione 928, 1. 1050, 15. 1053, 1.
- naevus *v.* nevus.
- nanque = *namque* 1120, 10. 1128, 10. 1151, 10.
- Nanus *v.* Pippinus rex Franc.
- nastula, *cf. germ. Nestel, fibula* 818, 10.
- nasus sanie fluens 1306, 40; nasum amputare 322, 20.
- nata *v.* natta.
- natale 316, 35. 317, 20. 40. — natalitium 317, 1.
- nates calcaneis cohaerentes 1032, 35; talus uterque natibus haerens 1304, 5.
- natio *v.* nacio.
- nativa rupes 962, 40.
- nativitas: nativitatis Domini locus 484, 25; nativitatis patria 86, 5.
- natta, *matta* 284, 30. 285, 15; nata 284, 15.
- naturae ydolorum aut deorum 105, 25; *v.* ius.
- naturalis philosophia 86, 5. 260, 25; *v.* domina, dominus, hereditarius, heres, ius.
- naulerus 914, 40.
- naufragiosus 547, 10.
- naufragium 367, 5. 1380, 15.
- naulum 546, 25. 1380, 10.
- nausea: usque ad nauseam habundare 181, 10.
- nautarum magistri 1456, 15.
- nauterius 1456, 15.
- nautica merces 404, 10.
- navalis exercitus 1021, 20; invectio 1377, 10; navalia vasa 713, 15.
- navidium, *navigium* 1019, 20.
- navis: naves collisae 1119, 15; navis ecclesiae 883, 25; pons super naves magnas (ultra Danubium) 42, 20; *acc.* navim 1380, 10.
- necare aqua, *ital. annegare, i. q. submergere* 369, 35.
- necessarium, *latrina* 888, 20.
- necifex 463, 50. 471, 35.
- nectar mellifluum 1128, 25.
- nefas scismaticum 1172, 20; fas nefasque 859, 10; nephas 929, 20.
- neglectus *subst.* 548, 30. 550, 5.
- negociator 389, 25. 454, 10. 594, 30. 654, 20. 1451, 15. 1453, 5. 1457, 15; negociatorum ministri 1453, 15.
- negotia divina 528, 15. 954, 30; ecclesiastica 1142, 15. 1143, 30. 1148, 5; episcopalia 925, 15; imperialia 538, 25; mundalia (praepositi) 878, 1; publica 382, 50. 874, 25. 876, 35; regni 368, 35. 382, 50. 537, 5. 541, 5. 25. 542, 10. 565, 40. 577, 35. 579, 1. 606, 1. 875, 5. 887, 35. 1489, 30; secularia 528, 15; negotium synodale 875, 1; negotii (iudicarii) praefectus 875, 30; negotii testimonium 882, 25.
- neophitana heresis 1063, 20. — neophiti 702, 25; neophitorum heresis 1056, 20.
- nephias *v.* nefas.
- nevus (*i. q. naevus*) rumoris 1039, 20.
- nichil: pro nichilo reputare 473, 40.
- niger *v.* cappa; character (pestis) 370, 25. 538, 10; niger seu terreus color (in scuto) 96, 40; nigri monachi 28, 20. 196, 30; nigrorum monachorum pater (*s. Benedictus*) 122, 30; niger ordo 419, 20. 427, 20. 459, 20; *cf.* 718, 14—15; Niger *v.* Heinrich III. imp., Heinrich IX. dux Bavar.; *cf. etiam* S. Benedicti ordo.
- nigratus pannus 945, 1.
- nigredo (pestis) 387, 40. 592, 65; silvarum nigredo, *Schwarzwald* 923, 10.
- nigromancia 419, 5; nygromancie scientia 572, 20.
- nigromanticus 450, 20. 451, 1. 652, 60; scolaris 594, 45; nigromanticae scientie 96, 25.
- nimum = *nimis* 417, 20. 629, 25. 825, 35.
- nimpha 1020, 10.
- ninina, *hanonice nenen, i. q. nutrix, Amme* (*cf. Diez, Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen* p. 223) 152, 30. 40.
- nisus, *Falke* 608, 5.
- nivei sensus 1169, 35; volucres 952, 5.
- nix: nivis profunditas 933, 25.
- nobilis *passim*; nobiles et ignobiles (*vel tale quid*) 167, 20. 176, 35. 180, 40. 181, 40. 182, 20. 271, 25. 287, 10. 300, 30. 40. 302, 1. 334, 15. 444, 40. 743, 5. 979, 1. 1007, 30. 1071, 10; in vulgis seu in nobilibus hominibus 808, 1; nobiles castrenses (in Lubus) 601, 20; de Reno 429, 10. 640, 10; sex viri nobiles, cantilenarum confectores summi 571, 39—40; *v.* matrimonium; nobilis mulier 317, 15; ex nobili stirpe claram ducens originem 275, 30; nobiliores civitatis 418, 25; nobilissima gemma Thuringorum 601, 35; *nobiles appellantur*: Acela, Adela, Aldebertus ep. Camer., Adelbertus de Perge, Albertus de Thuringin, Adalascia, Adelrammus de Eppinberge, Adalrammus de Perge, Aeneas Romanus, (Alamanniae), Albricus de Nonantula, Amalfridus, (Angliae), Arduynus (comes de Palude), (Austriae), Balduinus de Nova-villa, Bartholomeus de Bethunia, Beatrix de Lens, Benzo, Benzo, Bertha de Sebeche, Bezo Cutiacus, Bitherolfus, (Bohemiae), Burchardus II. de Schraplow, Clingeshore de Septem-castris, Cuniza, Demetrius, Eudo, Fausta, Folcbertus Saxo, (Franciae), Fridericus II. burggrav. de Norinberg, Fredericus de Trunden, Fredericus de Werterde, Gandulfus, Genardus, Gerlacus de Butingen, Gerlannus, Gossuinus de Oysi, Guericus Le Sor baro, de Haldesleve, (Hanoniae), Hartmannus de Heldringen, Hartmudus de Merinberg, Hartuuius de Rechperch, Heinrich II. Russe de Plawe, Heinrich de Wilnowe, Hermann edeler herr von Lodebure unde Luchtenberc, Hubaldus de Figlinensi castro, Uberti, Ida, Iohannes de Polno, (Lombardia), Magnus Hassiae, Maximus, (Moraviae), (Orientalis marchiae), Otto de Lengenbach, Pandulfus Capuanus, Renerus de Trit, Rainaldus, Renialdus de Cruce, Reynfridus de Ditenborn, de Rinberch, (Romani), (Saxones), Sigerus, Sophia, (Tartarorum), Tebertus de Nonantula, Teuzo Mediabarba, Theodericus de Glichen, Theodericus Grop, Theodericus Bi-der-kerchin in Tenstete, (Thuringiae), Tuta de Velsberg, Walterus de Avennis, Walterus de Vargila, Walbertus Florentinus, Wichmannus de Frekense, Wolframms de Pübenkirchen, Wulf; Nobilis cognomento: Hernoldus.
- nobilitas coelestis 948, 5; generis 584, 5. 649, 15. 683, 25; antique nobilitatis ius 426, 30; linea 911, 25. 912, 25; nobilitas terrena 948, 5; nobilitatis universitas 570, 49—50.
- noctifuga 847, 25.
- nocturnalibus officia 1313, 25.
- nocturnus: nocturnarum lectiones 996, 10; nocturnum officium 1095, 5. 1234, 208

10; nocturna sinaxis 1137, 30; nocturnae vigiliae 934, 5. 1134, 35.
 nocumentum 574, 35.
 nodositas 586, 20.
 nomades 854, 25. 855, 5.
 nomen mutare 792, 5; nominetenus 585, 15.
 nominatissimus inter regni primates 564, 10.
 nona 431, 25.
 noncupare = *nuncupare* 93, 35. 101, 10.
 norma 705, 50; ad normam corrigere 1106, 10; norma regularis 894, 1. 968, 30; regularis vitae 927, 20; religionis 1141, 20; sapientis 681, 40; vivendi 248, 50; vivere rite 609, 25; secundum normam (s. Benedicti) vivere 1086, 20.
 nostrates 387, 388.
 nota: missa cum nota cantari debet 667, 20.
 notabilis dominus 199, 25; miles 205, 30. 232, 35; proles 205, 1; notabiliores civitatis, ville 242, 35. 266, 25. 333, 10. 25; notabilissima progenies 205, 25.
 notanter 108, 1.
 notarius 34, 25. 611, 10. 712, 35. 1434, 15. 1467, 1. 1481, 15.
 notorius 563, 1.
 notus *ventus* 98, 15.
 novale, *novus ager* 218, 1. 518, 35. 519, 10; cf. *Novale S. Mariae* 946, 15.
 novercari 399, 25.
 novicius 702, 10; novicii, id est scolares 422, 5. 694, 30.
 novitas: novitates seu vetustates 90, 45; novitatis studium 963, 15.
 nox sancta 1061, 5; de nocte 301, 30. 415, 10.
 nudulus 677, 40.
 numismata *pl.* 1093, 10.
 nummularius 1147, 5.
 nummus 899, 45. 902, 20. 1106, 35; nummorum modii 8, 35; nummum aureum singulis annis ad altare s. Petri persolvere 922, 30.
 nunc: ex nunc 253, 20; ex nunc et tunc 892, 35; ex nunc pro tunc 222, 45; ex nunc pro tunc et ex tunc pro nunc revoco 89, 1; pro nunc 94, 25. 609, 5.
 nunciale *v.* munus.
 nuntii solemnes (Tartarorum) 401, 15. 20. 405, 15. 25. 407, 30.
 nundinae 183, 10—20. 602, 30.
 nundum = *nondum* 135, 30. 146, 30. 153, 20.
 nunquid 1120, 20. 1186, 35; nunquit 1191, 45. 1201, 10. 1203, 10. 1204, 10. 1205, 30. 1226, 10. 1241, 25.
 nusgil, *vox germ., i. q. fibula, fem. et neutr. gen.* 758, 40.
 nutricius orphanorum 127, 5.
 obaudire 585, 30; obaedit 979, 5. 10; obaediti ab aliquo 979, 1.
 obeingere 1258, 30. 1284, 40.
 obediencia, obedientia exterior 1085, 9—10; sub obediencia vivere 265, 10; *v.* regulariter, stipendium.
 obediencialis: obediencialia statuta 264, 30; obediencialiter 183, 15.
 obedienciarius 763, 30.
 obeditiuncula 1103, 30.
 ober Slavice quasi gygas 690, 20.
 obmittere 834, 30.
 obitus, officium pro defunctis celebrandum 203, 1. 5.

oblatio 310, 35. 45. 311, 1. 5. 417, 40. 548, 20. 612, 10. 613, 25. 637, 10. 648, 15. 665, 15. 1473, 5. 20. 1474, 20. 1477, 15. 20. 1478, 1. 15. 1479, 5. 20; oblationis ius 646, 20; misterium 926, 40; panes 1482, 5; oblationem promittere 952, 35; vovere 952, 30. 953, 1.
 oblati: oblato Deo pueri 439, 15.
 oblivisci *pass.* 85, 20. 1145, 20.
 oboed- *v.* obed-.
 obrizum aurum 1435, 20.
 obseculum *v.* osculum.
 obscuratus *v.* sol.
 observacio mutata in consuetudinem pietatis 22, 20; observacionis sacre tempora 371, 1.
 observantia claustralis 934, 15.
 obsequiosus 579, 24—25.
 obstinatio 887, 30. 890, 20.
 obtabilis = *optabilis* 809, 20.
 obtalmia, *gr. ὀφθαλμία, morbus oculorum* 229, 35.
 obtemperantia 1381, 20.
 obticere 595, 1.
 obturare 1380, 30.
 oceanicus: oceanica littora 93, 35.
 oceanus 11, 60. 87, 30. 89, 40. 45. 92, 40. 93, 30. 97, 5. 99, 30. 101, 30. 102, 1. 109, 30. 118, 35. 119, 30. 131, 30. 164, 25. 175, 25. 1321, 10; oceanus 961, 1. 1377, 5; oceanum mare 815, 15. 1380, 35. — oceanum septemtrionale 164, 25.
 occidentalis ecclesia 517, 15; occidentales horae 960, 35; principes (Teutoniarum) 18, 10; occidentalis plaga 520, 15. 1426, 5. 1427, 5.
 occiduus: occiduæ fines orbis 960, 40.
 occubitus, *mors* 550, 20.
 octogenarius 427, 30. 639, 25.
 octorizare *v.* auctorizare.
 oculatus: oculata fide 87, 40. 816, 30.
 oculus: oculi columbini 844, 30; oculorum caligo 888, 45; largitas 803, 25; oculum erueri 322, 25; tortuosus oculis 716, 25; benedicendi ac curandi oculos gratiam habere 390, 25.
 odiose res gestas conscribere 107, 20.
 odisse: odiunt 793, 10; odivit 457, 1; odiens 805, 10; oditus, *qui odio est* 108, 20. 169, 25; odiuntur 112, 15. — *Cf.* *hodium*.
 odor ignis 1099, 5 (*legendumne ardore?*).
 odoriferari 245, 40.
 (o)economus 1087, 10. 1088, 25. 30; economus 160, 10. 35; yconomus 606, 15.
 offerenda *lit.* 608, 35.
 offertio 1473, 20.
 officina 197, 10. 35. 295, 30. 297, 15. 312, 15. 20. 422, 30. 424, 5. 427, 1. 575, 25. 616, 5. 634, 1. 15. 45. 635, 10. 860, 20. 885, 10—20. 931, 35. 1043, 5; claustralis 878, 40; intra et extra claustrum 423, 5; officinae coenobiales 968, 15; conventus 296, 30. 35; ecclesie 422, 5; lapideae 1043, 1.
 officialis 181, 35. 318, 1. 575, 35. 661, 10. 712, 35. 1166, 5. 1256, 35; aule apostolice 584, 5.
 officarius 97, 10. 267, 35. 319, 35. 330, 40. 331, 5; fori 232, 30.
 officiati patriam regentes 112, 10.
 officiosissime 849, 15. 854, 10. 858, 35.
 officium abbatium 1055, 40; abbas 1083, 30. 1084, 35. 1085, 40; altaris 1056, 5. 1074, 35. 1253, 40; apostolice sedis 543, 1; apostolorum Petri et Pauli 133, 10; archidiaconatus 1092,

25; benedictionis 878, 30; et beneficium 391, 10. 400, 25. 409, 10. 410, 10. 563, 5; camberarie 200, 10; canonicorum, non monachorum 1085, 1; clericatus 528, 10; confessionis audiende 409, 15; coquinae 1083, 10; custodiae 859, 5; decanatus 1119, 35; pro defunctis 697, 10; diaconatus 1369, 5; diei festi 388, 1; dispensationis 878, 35; *v.* divinum, diurnum; ecclesiae 1296, 45; (ecclesiasticum) 192, 30. 486, 35. 1055, 40. 1213, 35; officia maiora, minora (ecclesiae) 1477, 5. 10; episcopale 1099, 40. 1100, 20—30; excubiarum utriusque sexus 899, 15; imperiale 23, 15; lingwe officio destitutus 422, 34—35; officium lingue amittere 902, 10; (marschalci curie) 456, 5; matutinale 279, 20. 989, 25. 1138, 1; milicie 665, 25; ministerii 250, 10; missale 1296, 40; missae 141, 1; missa et officium 213, 1; monasticum 967, 20; non mortuorum, sed martyrum canere 1071, 14—15; nocturnale 1313, 25; nocturnum 1095, 5. 1234, 40; annum et celebre in nocte s. resurrectionis 1087, 45; papale 407, 20. 627, 30. 639, 30. 720, 5; pastorale 219, 20. 1161, 10; patriae 320, 20; pontificis 863, 35; pontificale 1055, 40. 1270, 5; predicationis 409, 15; praepositurae 1149, 20; presbiterii 849, 35; prioris 1083, 30. 1084, 10; officii proventus 23, 15; officium psalmodiae 894, 25; regni 1221, 40; sacerdotale 666, 5. 1086, 10; sacratum 1188, 45; sacri officii signa 1278, 5. 10; in officiis solemnibus principum constituti 86, 15; officium vespertinale 1075, 1; vestiarii 1102, 25; vigiliarum 894, 20; ab officiis deponere 319, 40; officii fructum capere 1258, 10; ab officio privare 1257, 20; officio et beneficio privare 563, 5; in officiis stabilire 320, 15.
 ogganire 1158, 30.
 oleum de ossibus 393, 1; olei copia 1248, 15; oleum exsudare 616, 45; oleo resudare 963, 35; oleum rosacium 724, 10; olei sacri unctio 14, 10. 924, 40; sacro perunctus oleo 951, 25; oleum pro chrismo, pro exorcismis, pro infirmis 1480, 1; oleum exceptum in ampullulis et datum et missum infirmis unctione salubri restituit 1369, 1; oleum s. Marie 484, 1.
 olfa(c)torium 1255, 35.
 olimpiades 98, 30. 35. 100, 10. 15. 105, 30. 113, 5—25. 114, 40; olimpiadum primaria constitutio 98, 35.
 olivetum 392, 25. 616, 30.
 omelia *v.* homelia.
 omnipotencia 231, 20. — omnipotentissimus 966, 5.
 onichinus lapis 860, 5.
 operantes, *operarii* 888, 10.
 operarius 1133, 30. 40.
 operatrix 696, 40.
 operculum, *Deckel* 1370, 10.
 opificium humanum 961, 15.
 oppidani 150, 25. 334, 10. 451, 30. 653, 10.
 oppidum *saepe*; opidum 158, 20. 25. 560, 5. 568, 35. 576, 5. 581, 20. 599, 10 *saepe*; *nominatim afferuntur*: Aldenburg (imp.), (Alamaniae), Albuslacus (Wizense), Arnstete, Asculanum, S. Audomari, Aversanum, Bethunia, Blandinii, Bolizlay, Kale, Caprimons, Casselen, Confluentia, Cornelia (Winpina), Dinantum (castrense), Dornburg, Drezingia, Durbeium, Erfordia, Frankenvurt, Fritzlar, Giro, Gissen, Glichen, Gotha, Gotigniacum, Haltisleiben, Harlebeca, Hericinum, Herlebacense, Ilmena (imperii), Ymula, Ysenach, Iupilia, Liptzk, Mauritagnia, Melbodium,

- Molhusen, Moutharn, Neber, Neomagus, Nonantula, Norenberg (regium), Northusen (regale), Novumforum, Numeia, Oppenheim, (Orientalis provinciae), Osnabrugge, Osterburch, Pichon, Ponticum, Porzemi, Prago, Quernforde, Rinowa, Rubeusmons, Rudolfstat, Salvett, Salza, Sangerhusen, (Saxoniae), Smalcaldin, Tenstete, (Thuringiae), Traiectum Superius, Tullum Leucorum, Tummesbrucken, Tungri, Ulma, Valencianense (imperiale), Vallis Senonentium, Wanda (Gent), Warberch, Wie, Wissegrad, Wizense (Albuslacus); cf. 87, 34—35; oppidum castrense v. Dinantum; imperiale v. Aldenburg, Valencianense; regale, regium v. Francordia, Nurenberc, Northusen; v. etiam civitas, stat, urbs, villa.
- opprobriosus: opprobriosa preduccio 608, 35. — opprobrose anos ostendere 36, 25.
- optimates 9, 10, 25, 11, 50, 15, 45, 188, 30, 196, 30, 369, 10, 516, 35, 529, 1, 540, 25, 670, 10, 799, 10, 35, 825, 5, 874, 10, 879, 25, 890, 20, 920, 25, 980, 25, 1008, 5, 1471, 15; obtimates 1006, 15; optimatum iuramentum 745, 20; v. colloquium, consilium; optimates (abbatis) 804, 15.
- opus v. diurnum; manuum 962, 1; misericordiae 34, 35, 914, 20; mundi 34, 35; murale 831, 25; pietatis 34, 30, 39, 30; Urbis et orbis 1237, 15; operum magistri 1378, 20.
- oraculum 249, 15; oratorium, capella 810, 5, 1363, 20, 1433, 10, 1434, 5, 1435, 15.
- oramen 1030, 35, 1032, 5.
- oratio saepius; benedictionis 809, 1, 5; v. dominica; privata, publica 951, 5; sanctorum 886, 25; orationes perlegere 1317, 25; orationes communes in ecclesia pro imperatoris longiturna vita constituere 555, 25.
- oratoriolum 859, 30.
- oratorium 128, 40, 129, 30, 134, 1, 145, 20, 257, 40, 264, 25, 276, 1, 388, 1, 406, 15, 582, 15, 593, 20, 661, 35, 663, 5—15, 665, 5, 770, 20, 772, 773, 40, 774, 5, 777, 40—784, 1, 792, 15, 798, 20, 800, 20, 30, 801, 1, 15, 817, 20, 859, 25, 881, 1, 898, 5, 906, 5, 943, 1, 964, 15, 1000, 20, 1030, 35, 1057, 25, 1083, 20, 1085, 10, 1086, 40, 1096, 35, 1120, 5, 25, 1134, 45, 1135, 20, 1138, 15, 1150, 5, 1369, 55, 1477, 1; oratorii ambitus 907, 10; custos 800, 20; emunitas 1096, 40; horatorium 1462, 20, 25.
- orbis 925, 30, 977, 30, 1117, 30; Romanus 923, 10; stellifer 989, 40; Urbis et orbis opus 1237, 15.
- ordeaceus (hordeaceus) panis 864, 15.
- ordeum = hordeum 630, 35.
- ordinabiliter 555, 45.
- ordinacio 138, 35, 151, 5, 156, 45; cardinalium 711, 15, 712, 30, 715, 1; clericorum 943, 20, 25; ecclesiasticorum graduum 13, 1; (episcopi) 807, 10, 878, 25, 946, 20; milicie 224, 35; (regis) 126, 10; ordinacionem facere 714, 20, 35, 717, 10.
- ordinare clericos 408, 40; canonicos 408, 44—45; canonicos 1472, 10; catholice 1100, 20; regulariter 1106, 10; usurpative 1433, 10; in vicem cardinalium 1363, 10; ordinandi 849, 25; ordinandae personae 1009, 20; clerici non legaliter ordinati 1143, 20.
- ordinarius (clericus) 1073, 40, 1451, 10, 1477, 5; iudex 618, 10; ordinarium ius 845, 10.
- ordo alphabeti 75, 15, 107, 40; ordines approbati 354, 25; ordo archipresbyteratus 875, 1; canonicus 217, 20, 220, 25; regularium canonicorum 355, 1; catholicus 771, 30; celi 614, 40; clerus tam maioris quam minoris ordinis 1063, 20; (clericali) 149, 45, 398, 20, 894, 1; clericorum 1310, 30; ordinum collocacio 408, 40; coniugalis 911, 1, 913, 25, 914, 20; ordines diversi 419, 25, 425, 5; tres ordines in ecclesia 1056, 25, 30; ordo ecclesiasticus 762, 5, 862, 30, 1051, 15, 1081, 30, 1087, 25; ecclesiasticae dignitatis 129, 10, 138, 5, 882, 10; v. equester; ordinis gradus et dignitas 1010, 20; ordo impius 1244, 5; ordines post Lateranense concilium instituti 409, 15; ordo iudiciarius 563, 1; habito canonico et iudiciario ordine 11, 55; ordo iuris 618, 10; laicalis 756, 1; laici diversi ordinis 1085, 30; ordo militaris 222, 40; militum sive civium 1313, 1, 5; v. monachi, monasticus, niger; novus 409, 15; polliticus 81, 15; presbiteratus 585, 35; presbiterii 849, 30; pontificalis 1218, 30, 1296, 40; ordinis reformacio 400, 35; ordo sacer 260, 30, 534, 55, 761, 15, 1082, 30, 1174, 30, 1193, 10, 1249, 40, 1269, 35, 1294, 25; sacerdotii 29, 10; subdiaconatus 270, 5; ordines tripartiti 390, 34—35; ordines celebrare 389, 25, 35, 390, 5, 35, 391, 5, 392, 1, 25, 40, 393, 35, 40 saepius; ordinem (monasterii) mutare 927, 25; v. Alemanni fratres, Arroasiensis, s. Augustinus, Beginae, s. Benedictus, s. Bernhardus, Carmeli fratres b. Mariae, Kartusiensis, Cisterciensis, s. Clara, Clarevallis, Cluniacensis, Cruciferi, Dominicus, Franciscus, griseus, Hospitalarii, Hirsauensis, b. Mariae milicia, s. Maria Magdalena, Mendicantes (in ind. nom.), Minores fratres, niger, pauperes dominae, Predicatores, Premonstratensis, Templarii (domus Templi), Teutonicus (domus Teutonica), Trinitas, Vallumbrosanus, Wilhelmitae heremitae.
- organum 382, 25, 390, 15, 425, 35, 483, 40, 484, 40, 578, 1.
- oriens 274, 15; v. etiam ind. nom. s. v. Orientalis provincia.
- orientalis ecclesia 15, 35, 408, 5, 517, 10, 627, 50; plaga 662, 1; orientales partes, videlicet regnum Indie, regnum Armenie etc. 400, 15; principes (Teutoniae vel Saxoniae) 36, 5, 380, 40, 560, 5, 567, 1, 568, 20, 40; v. etiam ind. nomenclaturam.
- orison v. horison.
- ornamentum: ornamenta 616, 5, 621, 20, 636, 30; altaris 429, 20, 450, 25, 640, 15; missalia 808, 40; regalia 399, 20, 827, 25.
- ornatus 561, 10, 646, 25, 647, 50, 707, 10; ecclesie 391, 30, 614, 20, 675, 40, 1370, 10.
- orologium v. horologium.
- oroscopia v. horoscopia.
- orphaneitas 145, 35.
- orphanus: orphanorum nutricius 127, 5.
- orridior = horridior 474, 20.
- orriri = oriri 154, 45.
- ortalicium v. hortalicium.
- orthodoxus 809, 25, 843, 45; orthodoxi christiani 807, 5; orthodoxa fides 713, 1, 715, 5, 1326, 5; imperatrix 812, 35; orthodoxus 122, 10.
- orthogonalis 945, 20.
- orthogonium, orthogonicum rectangulum 944, n. q. l. 34—35.
- ortus: ab ortu matris, i. e. a nativitate 1003, 35; cf. 1007, 10.
- ortus v. hortus.
- os: ore intacibili repetere 905, 20.
- os: ossa caballina vel asinina 1008, 15; oleum de ossibus 393, 1; ossum pro os 1322, 10, 15.
- osculum pacis 268, 5, 15, 278, 35, 40; osculo pacem firmare 974, 25; osculum 1466, 35. — locum vestigiorum Domini osculari 965, 25; monumentum (s. Clementis) 901, 1.
- oscurus = obscurus 1326, 1.
- ossiculum parvulum in pede contractum habere 952, 15.
- ossum v. os.
- ostagius v. hostagius.
- ostensio miraculorum 1378, 30; v. reliquiae.
- ostiarius 761, 15, 762, 1; hostiarius 575, 5, 1086, 15.
- ovinus v. pellis.
- Pactio 306, 35, 685, 30. — pactum 223, 10, 744, 5, 922, 30.
- p(a)edagogus 28, 15, 681, 30, 844, 20, 932, 45.
- p(a)alex 480, 15, 1491, 1.
- p(a)enitencia 263, 15, 20, 317, 40, 566, 1, 614, 5, 25, 622, 35, 623, 1 saepius; medicinalis 603, 35; penitencias salutaris iniungere 355, 35. — penitenciales psalmi 864, 25. — penitenciosus locus 614, 5.
- p(a)enitere pers. constr. 422, 20, 434, 30, 609, 15, 615, 5, 1005, 5, 1165, 40, 1179, 5, 1184, 25, 1204, 10, 1224, 45, 1241, 15, 1267, 35, 1273, 20, 1275, 10, 15, 45, 1276, 10, 30, 1282, 20, 30, 1288, 30; penitentes reconciliare 410, 35.
- pagani 22, 20, 85, 30, 123, 30, 124, 1, 364, 35, 366, 25, 30, 403, 5, 406, 15, 412, 1, 449, 15, 459, 5, 515, 5, 534, 10, 536, 20, 555, 15, 559, 5, 30, 562, 35, 624, 45, 628, 55, 652, 40, 656, 1, 791, 25, 817, 35, 855, 30, 858, 15, 20, 1119, 15, 25, 1364, 15, 1367, 5, 1426, 10; paganorum sectae, scienciae, cultus, ritus, sacrificia 89, 10; paganus manibus altaria prophanare 149, 25; pagana vesania 1233, 10. — paganica crudelitas 428, 15, 639, 45; secta 120, 40.
- paganismus 28, 45, 879, 15.
- pagenses regni 171, 15.
- pagina, litterae, charta 265, 35, 304, 25, 318, 20, 455, 15.
- paginula 275, 30, 1138, 5.
- pagus 134, 5, 791, 1, 30; nominatim afferuntur: Alsacius, Ardannensis, Attrebatensis, Austrebatensis (Ostrebatensis), Barri super Albam, Blisensis, Bracbatensis, Brixiensis, Caletensis, Cameracensis, Cannavini, Guormacensis (Worms), Hainauci, Haynoniensis, Hanoniensis, Herbatiliacus, Lengvitz Thuringiae, Lovaniensis, Nahgowe, Nordgowe, Obterbatensis, Ostrogotensis, Ostrevannus, Rothomagus, (Saxoniae), Sudergo, Tallau, Trungowe, Vermandensis.
- pal(a)estra 873, 40, 875, 40.
- palam: in palam 618, 40.
- palatina 358, 10, 544, 25, 563, 30, 657, 30.
- palatinus 361, 5, 368, 35, 373, 25, 374, 1, 14—15, 381, 10, 406, 40, 414, 5, 10, 522, 5, 10, 523, 1, 524, 10, 528, 30, 529, 30, 537, 10, 541, 10, 574, 15—25, 576, 15, 626, 45, 657, 30; palantinus 24, 30, 25, 1, 26, 5—15, 30, 10, 36, 35—45, 37, 5, 41, 15; palatini canes 843, 25; palatinus comes 3, 20, 4, 1, 10, 11, 25, 18, 10, 233, 30, 264, 5, 357, 5, 25, 358, 5, 359, 45, 365, 45, 367, 5, 368, 1, 369, 1, 372, 20, 380, 25, 522, 5, 10, 523, 1, 530, 5, 535, 14—15, 536, 15, 537, 15, 541, 10, 551, 40, 563, 30, 564, 5, 611, 15, 672, 25, 721, 20, 936, 40, 1331, 15, 1332, 1; palantinus comes 30, 35, 36, 30; palatini iudices 1451, 5; principes 848, 15; procures 135, 25, 35, 40, 845, 10; palatinorum consilium 180,

45. 181, 20. 847, 10. *Cf. in ind. nom. sub verbo* Renus.
- palatium, palacium, pallatium, pallacium 10, 50. 11, 35. 28, 15. 117, 1. 147, 15. 20. 160, 45. 176, 30. 40. 187, 35. 230, 10. 245, 35. 381, 30. 417, 25. 521, 5. 535, 30. 571, 35. 605, 5. 612, 25. 629, 30. 654, 45. 711, 5. 15. 40. 712, 15—25. 736, 25. 30. 848, 15. 876, 35. 881, 15. 890, 40. 956, 20. 25. 1005, 20. 1006, 5. 15. 1028, 30. 1089, 20. 1286, 5. 1322, 15; caeleste 966, 15; palatii comites (Papiae) 1451, 1; palatium euria regalis 1490, 15; palacii fiscus 127, 5; palatium imperiale 848, 20; imperialis aule 554, 35; papale 711, 20; palacii princeps 137, 5; palacium regale 154, 35. 177, 20. 179, 20; palacium (regis Langobardorum Papiae) 1450, 20. 1451, 1. 10. 1452, 10. 1453, 1. 10; aeterni regis 992, 35; regni et ecclesie 363, 35. 533, 15; palatia scholarum 844, 30; palatium sive placitum iuris *etymologia* 1451, 1; Palacii principatus *v. in ind. nom. s. v. Renus.*
- paledrus 630, 35.
- palefredus, *equus phaleratus* 274, 5. 583, 30; palefridus 580, 40.
- pallium *v. pallium.*
- palla (altaris) 473, 40. 646, 30; *sepulchralis* 1014, 5; s. Mariae Magdalenae 786, 15; palla, unde fugata est plaga inguinaria 785, 35.
- pallido solis, *pallor* 405, 55.
- palliolum 758, 35. 1185, 5.
- pallium 11, 55. 380, 5. 394, 35. 418, 35. 420, 30. 450, 5. 452, 25. 460, 15. 522, 15. 527, 25. 528, 45. 535, 25. 569, 25. 571, 5. 25. 572, 5. 617, 30. 632, 25. 652, 50. 653, 40. 736, 15. 737, 15. 740, 15. 30. 741, 15. 776, 35. 783, 25. 785, 35. 786, 15. 802, 5. 818, 10. 829, 30. 862, 10. 900, 10. 1002, 20. 30. 1006, 10. 15. 1046, 10. 1313, 25. 1466, 1. 25; altaris 758, 35. 55; archiepiscopus 379, 30; pallium sericum 1370, 5; palium 1453, 1; pallium, in quo Dominus natus involutus est 767, 10; s. Mariae 767, 10; s. Pauli, s. Petri 817, 20.
- palmus, *metrum* 1087, 5.
- paludamentum 1457, 5.
- panigerica crustarum efferta 153, 15.
- panis azimus 517, 15; corruptus 388, 55. 594, 5; panis (ecclesiae) 1473, 20. 1475, 1; panes oblationis 1482, 5; panis ordeaceus 864, 15; subcinericius 914, 5. 1031, 5; de quo (Christus) sacciavit V milia 487, 5; panes quinque, quos benedixit Dominus 771, 1. 817, 20; panis, quem dedit Dominus discipulis 771, 1; panum incisiones 1085, 15; panis et vini species 404, 35; panis cum cervisia coquitur 430, 20. 640, 40.
- pannus 884, 10. 15; panni lanei et linei 1452, 1; pannus nigratus 945, 1; sericus 132, 30. 389, 25. 398, 15. 594, 30; pannos consuere 284, 30; panni innocentum 817, 20.
- papa 408, 1 *saepe*; papae auctoritas 882, 30; consecratio 713, 10; depositio 736, 10; placacio 571, 5; papam abdicare 884, 25; eligere 159, 20; in papam sublimare 785, 45; papae strepam tenere 37, 20; verus papa Romanus 211, 20; papa kalifa 400, 15.
- papalis mensa 456, 10. 25; papale officium 407, 20. 627, 30. 639, 30. 720, 5; palatium 711, 20; papalia privilegia 182, 40; papales sententiae 398, 20.
- papatus 15, 30. 427, 25. 35. 626, 35. 639, 25. 30. 712, 40. 713, 5. 715, 1. 5. 716, 10. 718, 10—20. 858, 25. 1205, 15. 1244, 35.
- papilio, *frg. pavillon, tentorium* 96, 40. 299, 20.
- par, *convassallus* (*cf. Du Cange s. v.*) 194, 30. 199, 5. 20. 217, 40. 222, 10. 227, 1. 228, 20. 312, 25. 314, 5. 322, 35; XII pares castri Montensis 83, 25. *cf.* 312, 25. 30; *v. parrilitas*; par, *Paar*: caligarum 1457, 1; boum 802, 25.
- paradigma 1208, 10.
- paradisiacus 133, 25.
- paradisus 408, 30. 628, 10. 978, 10. 1145, 1. 1180, 1. 1183, 25. 1248, 15; paradisi aditus 189, 5; ager 1376, 20; gaudia 706, 10; spiritale unguentum de paradiso 804, 30; parradisus 992, 40; *atrium ecclesiae* 9, 1. 485, 15. 20. 637, 5. 675, 35. 676, 25.
- paralipsis 648, 5. 721, 20. 901, 40. 1075, 5. 1322, 25. 1491, 1.
- paraliticus 160, 15. 189, 15. 256, 25. 258, 1. 620, 15. 637, 10. 40. 639, 10. 648, 10. 699, 10. 815, 25. 901, 35. 1135, 10; morbus 1033, 5; paralitica pestis 1302, 50.
- paramentum altaris 251, 30.
- paranymphus 1232, 15. 1369, 25.
- paratura, *ornatus* 922, 20. 1109, 5. 1453, 10; parature pigmata 1453, 10.
- parcialiter res gestas conscribere 107, 20.
- pardus 904, 15; *in intersignis* 97, 15.
- parentela, *cognatio* 948, 10. 1067, 40.
- parlamentum, *colloquium* 229, 40. 45. 232, 25. 45. 50. 233, 1. 242, 25. 259, 15. 269, 35.
- parochia, parochialis, paroechia *v. parochia*, parrochialis.
- parradisus *v. paradisus.*
- parricidalis: parricidale iugulum marchionis 552, 20. *Cf. patricidalis.*
- parrilitas castri Montensis 206, 25. *Cf. par.*
- parrochia, parochia 9, 35. 137, 15. 155, 25. 162, 35. 183, 5. 220, 15. 265, 1. 30. 283, 15. 291, 15. 297, 5. 310, 15. 20. 45. 311, 1. 5. 20. 408, 20. 465, 25. 468, 25. 528, 20. 628, 30. 665, 10. 15. 666, 40. 792, 10. 804, 5. 810, 10. 812, 25. 861, 40. 965, 45. 982, 20. 1009, 15. 1019, 5. 1069, 35. 1312, 15. 1379, 5; par(r)oechia 1060, 15. 1433, 10. 1434, 5. 15. 1435, 5. 15; parroechiae per ecclesias baptismales, quas plebes dicunt 1094, 5.
- par(r)ochialis 665, 15; consuetudo 310, 20; ecclesia 124, 5. 133, 10. 201, 10. 205, 20. 218, 5. 283, 40. 774, 5. 1484, 35; parochiale ius 265, 30. 310, 20. 311, 10; parochialis presbiter (310, 45). 311, 1. 10. 15. 355, 35; villarum parrochialium Hanoniae index 234, 25—238.
- parrochianus 311, 10. 863, 20.
- pars, *Partei saepe*; partes, *Gegend saepe*; orientales 400, 15; transmarinae 230, 25. 271, 45. 301, 10. 378, 10. 398, 25. 462, 30. 546, 30. 555, 20. 556, 30. 562, 20. 35. 564, 1. 611, 1; ultra mare 400, 15; ultramarinae 254, 45; pro parte, *zum Teil* 114, 30.
- parschalehus, *germ. Barschalk, i. e. homo mediae conditionis inter liberos et servos* 741, 10.
- parsymonia medicinalis 583, 10.
- participacio s. altaris 279, 1; salutaris hostiae 1371, 5.
- particulares principes territorii (Hanoniensis) 97, 20.
- partiunculam (terrae) octorizare 1462, 15.
- parvicomus: parvicomos igniculos componere 544, 40.
- parvificatio animi aut mutabilitas 287, 25.
- parvipendere 250, 35. 368, 35. 414, 15. 674, 40. 846, 15. 847, 1. 905, 25. 1038, 1.
- 1039, 1—5. 1040, 10. 20. 1044, 40. 1096, 40. 1122, 20. 1126, 25. 1135, 45. 1142, 1. 1150, 25. 30; parvi pendere 1055, 30; *cf. parum pendens* 948, 5.
- parvissimus 1088, 20. 1089, 20.
- pascalis *v. dies.*
- passagium sive transitus, *Furt* 472, 20; *Fahrt über Meer* 386, 25. 388, 50. 407, 25. 35. 588, 30. 591, 45. 594, 5. 627, 40; s. crucis 387, 20. 592, 40; generale 385, 25. 390, 20. 590, 50. 609, 5. 10; peregrinorum transmarinum 277, 1; vernale 385, 30. 388, 25. 591, 1. 593, 45.
- passer solitarius in tecto 160, 25.
- passio: passionis cronicae 384, 40. 546, 20. 580, 5. 587, 35; passionis Christi signo signati 584, 35.
- passionarium, *liber passionis sanctorum continens* 834, 30.
- passus, „*Passus*“ 90, 55. 95, 35. 104, 30. 108, 5. 112, 45. 126, 15. 154, 40. 185, 35. 190, 1.
- pastillum, *Pastete* 412, 20. 25. 628, 50. 55.
- pastor = abbas 924, 15—935, 15; apostolicus 914, 25; catholicus 528, 10; pastor et rector 397, 20; pastores se nominantes (viri scelerati) 618, 30—40.
- pastoralis baculus 1278, 5; *v. cura*; gradus 1158, 30; pastoralis ius 926, 20; officium 219, 20. 1161, 10; virga 863, 25. 1105, 40. 1128, 30.
- pat(h)ena 473, 35. 646, 25. 758, 35—45.
- pater uterinus 223, 15; = abbas: pater (monachorum, monasterii) 989, 1. 1009, 5. 20. 1010, 5. 1029, 5. 1036, 25. 1082, 1. 1100, 35 *saepe*; *v. Benedictus*; = *sancti patres saepe*; patrum decreta 1206, 45; vite 197, 1. 264, 35; paterfamilias 857, 20. — pater noster, *oratio dominica* 283, 20. 25. 412, 10.
- paternalis: paternale ius 328, 20.
- paternitas, *officium abbatis* 887, 40; *intitulatio* 761, 10.
- paternus: paterna linea 1323, 30.
- patria = *terra passim apud Iacobum de Guisia*; patriae circumvicinae 231, 10. 260, 35. 304, 35; patriam novam perquirere 173, 50 (*cf. novam conquirere terram ibd.*); communitas patrie nunc regnantis exponitur 86, 35; *antiqua notione*: patria nativa 281, 30; propria 172, 20. 181, 15; redire in patria 862, 10; patria i. q. *caelum* 612, 5 *saepe*; patria aeterna 1130, 5; caelestis 583, 1. 611, 45. 864, 30; celestis contubernii 585, 35; celorum 992, 35; superna 843, 10; patria ecclesia 1171, 15.
- patriarcha 83, 30. 244, 25. 272, 25. 380, 10. 385, 30. 386, 20. 387, 10. 392, 35. 401, 20. 410, 5. 415, 25. 424, 25. 571, 25. 573, 20. 574, 15. 591, 1. 611, 30. 616, 40. 623, 15. 635, 15. 717, 25. 736, 30. 971, 30. 1186, 20; patriarcha 1210, 25.
- patriciatus 9, 15.
- patricida 364, 15.
- patricidalis infamia 544, 1. *Cf. parricidalis.*
- patricius 7, 40. 134, 20. 782, 15. 1162, 20. 1432, 5.
- patrimonium 3, 30. 135, 15. 144, 10. 405, 5. 441, 25. 469, 25. 565, 15. 625, 30. 649, 35. 666, 1. 1089, 30; regis 576, 1; regni 565, 20; crucifixi 661, 10; Romanae ecclesiae 456, 15; *v. Petrus*; principis apostolorum 273, 10.
- patrinus, patrina, *Pate* 31, 40. 620, 10.
- patriota 905, 15.
- patrizare 584, 5.
- patrocinator 677, 30.

- patrocinium 36, 50. 572, 5. 648, 25. 661, 25. 787, 20. 818, 25. 819, 30. 40. 824, 25. 825, 5. 30. 833, 40. 894, 30. 964, 5. 968, 15. 25. 970, 20. 982, 10. 989, 1. 15. 1041, 30.
- patronatus 291, 15. 310, 15; ius 606, 30.
- patronus 166, 10. 185, 15. 284, 5. 696, 5. 704, 40. 763, 30. 764, 45. 765, 1. 828, 5. 25. 831, 5. 15. 25. 833, 20. 837, 25. 848, 40. 860, 35. 871, 35. 878, 10. 894, 20. 898, 30. 963, 5. 978, 15. 1151, 10. 1349, 1. 1370, 20; monasterii 644, 5. 10; patrones 981, 1.
- paulato incesso 406, 5. 626, 25.
- pauper: pauperes Christi 196, 25; pauperum dominarum ordo (s. Clarae) 41, 30. 580, 1; pauperum loca 258, 40.
- paupertas evangelica 251, 1. 283, 15; (respuenda in monasterio) 887, 20.
- pavimentum: pavimenta ecclesiae munda 1473, 5.
- pax 371, 1. 381, 5. 419, 15. 420, 35. 425, 1. 25. 423, 15. 743, 25. 744, 5. 753, 20. 794, 20. 25. 844, 5. 879, 25. 35. 887, 25. 925, 35; ecclesiae 926, 15. 45; perpetua 425, 40; v. osculum; pacis reformatio 243, 40; violator 423, 15. 597, 10; sub ficta pace 417, 20. 629, 25.
- peccamen: peccaminum nebulae 896, 25.
- peccatrix conscientia 965, 5. 15.
- peccatum: peccata criminalia 971, 30; peccatum mortale 279, 1; originale 615, 30; peccata venialia 972, 1; peccatorum remissio 273, 10. 287, 15. 292, 10. 299, 1. 470, 20. 1312, 25. 1313, 10. 35. 1484, 30; peccatorum venia plenissima 434, 30.
- pechardus 463, 30; cf. bechardus.
- pecia, *frg. pièce, fragmentum* 97, 1.
- pecierant = *petiverant* 243, 1.
- pecten eboris 1453, 10.
- pectusculum precordiorum 575, 20.
- pecualis 1262, 25.
- pecunia: per pecuniam regimen (monasterii) accepit 1081, 25.
- pecuniarius: pecuniaria compositio 444, 40; pena 42, 5; satisfactio 392, 20. 433, 20. 616, 25. 642, 10.
- pedagogus v. paedagogus.
- pedes: pedites v. clientes.
- pediculus: a pediculis consumptus 455, 1. 654, 40.
- pedissequa 454, 15. 25. 625, 20. 646, 10. 648, 45. 654, 25. 30.
- pedissequus 596, 35. 620, 5; pedissecus 192, 25.
- peditare 811, 30.
- pedulis: pedulem in sinu gestare 1103, 10.
- pelex v. paelex.
- pelliceus: pelliceum indumentum 1095, 15.
- pellicialis v. lingua.
- pellicanus, *avis* 1085, 40.
- pellis: pelles gris(e)ae atque mardelinae 364, 45. 534, 15; circulus de alba pelle 1109, 5; velamentum capitis de ovina pelle 1109, 4—5; pellium sutor 1014, 20.
- pena v. poena.
- penetrare regis 575, 5.
- penitentia v. paenitentia.
- penna, *Schreibfeder* 674, 40.
- penniger 1275, 50.
- pensio annua 421, 20. 633, 40.
- pera 248, 25. 30.
- peragratio zodiactea 897, 15.
- peramator 207, 25. — peramatus 86, 40.
- percelebrare = *celebrare* 1103, 19—20.
- percussorium, *Klöppel* 1004, 10. 15.
- perdevotissimus 208, 35.
- pereffluere in gehenna 389, 20. 594, 29—30.
- peregrinari, *ad terram sanctam proficisci* 36, 15. 293, 45. 403, 5. 624, 45.
- peregrinatio 194, 10. 228, 1. 242, 25. 45. 243, 10. 264, 10. 358, 15. 405, 30. 50. 406, 25. 543, 35. 562, 20. 35. 609, 40. 610, 5. 612, 5. 10. 35. 616, 10. 626, 15. 791, 25. 858, 30. 859, 40. 914, 25. 1037, 30. Cf. 866, 30. 872, 35. 873, 30. 914, 30—915, 10. 999, 25.
- peregrinus 133, 40. 134, 1. 242, 35. 40. 243. 277, 1. 294, 10. 386, 10—20. 388, 25. 30. 50. 389, 30. 405, 30. 434, 35. 546, 30. 556, 5. 30. 557, 10. 591. 593, 45. 594, 5. 597, 20. 610, 35. 612, 5. 613, 10. 626, 5. 875, 20. 916, 30. 967, 25. 1012, 10. 1248, 45; Christi 376, 10; peregrini christiani 244, 1. 5; episcopi 385, 25. 591, 1; peregrinus habitus 854, 10; peregrini elegantis habitudinis 966, 30; mercatores 222, 10; peregrinae personae 921, 40; peregrina religio 1249, 40; peregrinorum legatio 202, 30; passagium transmarinum 277, 1.
- peremetiri: peremenso spatio 1362, 20. 1363, 5.
- peremptorius: peremptorium consilium 556, 20; cum peremptoriis edictis curiam prefigere alicui 552, 15. — peremptorie 603, 15.
- perextendere 179, 45.
- perfidi = *infideles* 388, 1. 593, 25.
- perfremere 1231, 35.
- perfurere 566, 20.
- pergamenum, *Pergament* 430, 35. 674, 40. — pergameni (Erford.) 430, 35.
- perhempnis, perhennis = *perennis* 213, 15. 750, 20. — perhempniter 178, 40.
- perinstanter 574, 10.
- periodicus: periodicae accessiones 900, 1.
- perire: periebant 740, 25.
- periscelidae 1255, 35.
- periurium 880, 10. 897, 5.
- periurus 875, 5. 20. 886, 5.
- perizomata 326, 1.
- perlatere 1066, 25. 1071, 45.
- perlonginquus 440, 40. 648, 15.
- permaximus 173, 50. 194, 30. 243, 10. 273, 20. 325, 35. 331, 25. 355, 35. 410, 25. 563, 15. 628, 25. 663, 30. 666, 5. 914, 25. 934, 20. 1084, 10. 1319, 30. 1326, 30. 1327, 15.
- permetuere 1264, 40.
- permobilis 808, 30.
- pernimium 991, 15.
- peroptare 139, 35.
- peroptimus 675, 10. 1327, 5.
- perpeti: perpesserunt 168, 15.
- perplura 373, 25; perplurimus 881, 35.
- perprius 309, 24—25. 328, 35; per prius 90, 20. 120, 45. 146, 10. 285, 30.
- perradiare 79, 30.
- perscrutari 245, 45.
- persequi *passiv.* 1053, 35.
- persicus color 406, 10. 626, 35.
- persona v. ecclesiastica; personae eminentiores, sicut episcopi 937, 1; persona imperialis 1200, 25; personae manuales 1471, 20; nobiles 963, 40; ordinandae 1009, 20 (cf. 761, 10); peregrinae 921, 40; persona reverenda 1043, 20; secularis 133, 1; personae spirituales 929, 5; subiectae 982, 10; clericus celebris personae et scientiae 825, 20; in (propria) persona 296, 35. 332, 20. 594, 50. 685, 5. 687, 15. — personaliter 33, 10. 230, 52—231, 1. 629, 1. 633, 25. 712, 25.
- personare: personarentur = *personarent* 1003, 10.
- personus: persona vociferatio 566, 35.
- perspectivus: perspectivi libri 82, 20.
- perspicatia 875, 10.
- persuadere abusionem 912, 50; bonum 930, 15; (aliquem) super fide Christi 792, 15.
- pertinencia, *subst. sing. fem.* 315, 25. 358, 40. 522, 1. 536, 1. 5. 675, 5. 1462, 15.
- perventus = *qui pervenit* 230, 30. 245, 35. 266, 25. 268, 1. 10. 290, 45. 1067, 35; cf. praeventus.
- pervetare 1221, 25.
- pervigilanter 1187, 45.
- pes: per pedes suspendere 31, 1; pes montis 596, 45.
- pestilencia 14, 45. 256, 20. 356, 25. 357, 20. 366, 30. 367, 10. 368, 1. 388, 55. 389, 20. 402, 30. 470, 1. 525, 5. 527, 20. 544, 35. 594, 5. 30. 605, 35. 624, 1. 1022, 15; ignea 196, 40; mortis 990, 5. 992, 10.
- pestilens ac fetida quedam nebula 370, 20. 538, 9—10.
- pestis 256, 15. 387, 40. 432, 35. 470, 35. 592, 60. 641, 55. 642, 40. 907, 30; bellica 881, 5; v. epidimialis, inguinaria; paralitica 1302, 50; podagra 805, 25; symoniaca 1141, 10. 1147, 25.
- petitorius: petitoriae litterae 440, 1. 648, 35.
- petrarium, *Steinwurfmaschine* 267, 20. 386, 55. 592, 20.
- phala, phalla, falla, *locus, ubi merces venum exponuntur* 193, 30. 332, 20. 333, 1. 30.
- phalanx, falanx 15, 30. 161, 25. 663, 40. 1260, 5. 1371, 20.
- phalerae, falerae 1221, 10; imperii 1224, 40; verborum 960, 5. — falleratus 547, 25; falerati equi 411, 40; cf. palefredus; phalerata iusticiae flexibilitas 112, 10.
- (phantasia), fantasia 300, 15. 612, 1. 794, 10. — fantasma 288, 1. 792, 20. 1367, 5. 1370, 1. — fantasticus 118, 30; error 897, 10.
- phanum v. fanum.
- phenning, phenninge, phennige *germ.* 475, 30. 477, 40. 478, 5.
- pheodalis, pheodum, pheudum v. feodalis, feodum.
- philosophia 47, 10. 844, 20. 1181, 50. 1182, 10; divina 139, 40; tam naturalis quam moralis 86, 5. 260, 25; Philosophia (in Boecii libro de consolatione) 79, 20.
- philosophus 572, 20. 902, 30; philosophi priores 977, 30; philosophorum dogmata 139, 45; phylosophi 1104, 30; philozophus 98, 1.
- philozophare 134, 10.
- phisica 844, 20; phisicae artes 86, 5. — phisici 471, 10. 611, 10. 906, 35; phisicorum magistri 463, 40.
- phisicales libri 82, 20.
- phitonicus spiritus, i. e. *Pythonicus* 38, 1.
- (phrenesis), frenesis 471, 1. 815, 30. 1198, 45. 1303, 20.
- pi-, py-.
- pictura ambitus Sancti Petri Erfordie 468, 10; picturae pulcherrimae in superiori parte testitudinis basilicae ad Sancta sanctorum (Rom.) 712, 20. picturare 712, 15.

- pietas pietatis (Maria) 857, 1.
 pigma: pigmata parature 1453, 10.
 pigmeus (= *Pygmaeus*): pigmea membra 1205, 20; cf. *ind. nom.*
 pigritare = *pigritari* 99, 30.
 pyl, *mhd.*, v. *lubbet*.
 pilosus: pilosi canes veltrices 1452, 15.
 pilus: pili s. Thome ap. 777, 5.
 pincerna 397, 1. 40. 461, 30. 464, 1. 467, 30. 559, 20. 597, 30. 602, 40. 610, 50. 611, 5. 617, 45. 619, 15. 20. 623, 40. 1144, 1. 1485, 5; *elector* 1460, 10; *plur.* pincerni 573, 25.
 Pinguis, Pingwis v. Henricus comes de Nordheim, marchio Fris.
 piper 1453, 5; talentum piperis 654, 45.
 pirale, *hypocaustum conventuale* 945, 15. — pirale incendium, cf. *πῦρ* 945, 15.
 piramis, pyramis: pyramides 609, 15; pyramides tumulorum *masc. gen.* 1378, 5.
 (pirata): pyratarum lues 814, 25.
 piraticus: piratica crudelitas 814, 25. 815, 15; pyratice manus 557, 15. — piraticam agere 149, 15; exercere 389, 20. 594, 25. — pyratice 550, 30.
 pis legumen = *pisa* (?) 1000, 5; cf. *herbilia*.
 pisa, *Erbse* 326, 1.
 piscacio 519, 20. 530, 30. 536, 1; piscacionum decima 536, 5.
 piscator 266, 15. 20. 1124, 20. 1366, 10. 1367, 10. 1456, 1; piscatorum magister 1456, 1.
 pisciculus: pisciculi de celo 9, 5.
 piscina 404, 30. 689, 20. 35. 691, 10. 693, 10. 696, 10. 701, 35.
 piscis: pisces pluviales (*pro* fluviales) et marini 387, 30. 592, 55; pisses 1456, 5; forum piscium v. Erfordia; pisces, *signum zodiaci* 94, 35. 95, 10. 15.
 pisses v. piscis.
 pistare 669, 10.
 pistor 630, 25. 669, 10; manualis persona 1471, 20.
 pistrinum 630, 20. 30.
 Pius v. Ludewicus I. imp., Ludewicus II. rex Germ., Carolus III. rex Franc. (Occid.), Ludowicus III. lantgr. Thur.
 pixis 549, 30. 817, 10. 30. 40; hostiarum corporis Christi 428, 30. 639, 55; pixidem, in qua illius (s. Willibrordi) continentur reliquiae, in vexilli suspenderunt cacumine 1371, 5.
 placitare 598, 1. 604, 10. 607, 25.
 placitatio 240, 35. 309, 20. 25. 438, 35. 440, 1. 441, 25. 647, 35. 648, 35. 649, 35.
 placitum 8, 65. 445, 15. 461, 1. 597, 1. 604, 10. 15. 607, 1. 620, 35. 642, 45. 651, 20. 741, 10. 858, 30. 861, 40. 934, 40. 1431, 1. 1457, 15; vulgare 597, 15. 598, 5. 20. 25; palatium sive placitum iuris 1451, 1; *Gefallen* 601, 25. 605, 10.
 plaga, i. q. regio 370, 30. 538, 10. 662, 1; i. q. pestis 746, 1. 990, 15; inguinaria 785, 35.
 planca, tabula, in qua merces venum exponuntur 23, 1.
 plancio, genus armorum 322, 1.
 planeta, casula, vestis sacerdotalis 1074, 10.
 plantare reliquias, i. q. collocare 773, 45. 774, 10.
 plantatio novella 25, 10. 887, 10. 888, 1.
 plasmare 685, 5.
 platea 85, 19–20. 368, 30. 519, 15. 537, 1; platea assignata 226, 25. 30; platea civ. (Ianuen.) 405, 20. 625, 40; communis 240, 35; in platea iacens 620, 15; in platea cum vicinis loqui 900, 20; plateam obtinere 245, 5; per medium platearum 406, 30. 626, 40; v. Erfordia.
 platta, Platte 227, 30.
 plebanus, i. q. presbyter parochialis 385, 20. 409, 15. 418, 25. 665, 10. 20. 1091, 35. 40. 1103, 1; sacerdos 669, 30.
 plebeius 636, 40; plebeia conditio 872, 25; rusticitas 589, 45.
 plebiscitum 38, 10. 441, 5. 649, 20.
 plebs 387, 25. 791, 30. 850, 30. 1163, 5 *saepius*; plebs christiana 419, 30; plebs civilis atque suburbana 848, 45; communis 282, 1; diversae conditionis 899, 10; egregia 1181, 10; = *ecclesia parochialis*, *parrochia* 1002, 25. 1014, 20. 30. 1433, 15. 20; plebium piorum defensor 979, 5; plebium praelati 1310, 35; cf. *parrochia*.
 plectrum linguae exprimere 1099, 25.
 plenarium 20, 25; aureum 20, 20.
 plenilunium 903, 25.
 pleurisis 7, 45.
 plumarium, *Federkissen* 428, 15. 639, 50. — plumeum capitale, *idem* 1087, 35.
 plumbum 10, 5. 17, 25. — plumbeae cannae 442, 30. 650, 1.
 pluries 88, 45. 120, 40. — sine pluri 285, 1.
 pluvia: pluviae 125, 10. 434, 5. 590, 50. 624, 15. 1018, 25. 1022, 1; pluviae stillicidia 1032, 5; pluviarum tempestatumque diffusio 1088, 40; cf. *inundatio*, *inundancia*.
 pluvialis, *vestis sacerdot.* 1087, 20; v. *pisces*.
 poculum 785, 35; ligneum (Gregorii VII. papae) 1143, 30. 1144, 1; (pocula) aurea argenteaque 1143, 35.
 podager 714, 25. 964, 35.
 podagra 863, 15; pestis 805, 25; podagrae morbus 964, 10.
 podagricus dolor 805, 20.
 p(o)ena 263, 10. 15. 364, 1. 609, 25. 662, 30. 667, 20. 875, 30. 35; penae eternales 894, 35; pena pecuniaria 42, 5.
 poenitentia v. paenitentia.
 poeta 579, 15; et compositor 185, 1; poetarum carmina 977, 30.
 poetalis: poetales libri 82, 30.
 poetarium (Nicholai Ruclerii) 98, 1; cf. *cantilena*.
 poetria 226, 5.
 poliandrum, *coemeterium* 859, 35.
 politicus: politici libri 82, 30; polliticus ordo 81, 15; Politica (Aristotilis) 81, 15 (II° Politice XIX°). 85, 5 (V. Politicorum IX).
 pollicitatio munerum 875, 10.
 polus 94, 30; articus 109, 10; zodiaci 94, 25; poli arx 1275, 30; ineffabilis polorum gloria 1031, 35.
 pomerium, *Obstgarten* 34, 15. 421, 30. 570, 25. 594, 25. 633, 45. 1028, 15.
 poncellus, pontellus, *ponticulus* 176, 25. 304, 5.
 pons: pontes 460, 30. 1087, 20; pons lapideus 296, 20. 451, 25; (Octaviani) mirae magnitudinis atque pulchritudinis 980, 5; super naves magnas (ultra Danubium) 42, 20.
 pontifex *passim*; pontificis auctoritas 859, 1; pontificum cetus 583, 25; summi pontificis decreta 316, 35; imperium 846, 25; officium 863, 35; pontifices templorum (pagani) 1365, 1; pontificem deponere 1264, 1; eligere 394, 30.
 pontificalia 581, 1. 1324, 1; in pontificalibus celebrare 1326, 1; pontificalia curare 1201, 45; pontificalibus indutus 519, 35. 549, 10; pontificalia vendere 1219, 35. 1241, 30; vicarius in pontificalibus sive suffraganeus 486, 5.
 pontificalis actus 1270, 1; apex 1270, 15; v. aula; auctoritas 863, 20. 40; baculus 890, 15. 1170, 15; pontificale bonum 1270, 35; pontificalis cathedra 1141, 30. 1159, 20. 1171, 10. 1184, 40. 1216, 5. 1217, 15. 1228, 35. 1229, 10. 1244, 5. 1257, 35. 1280, 15; cardo 1225, 1; censura 1265, 40; pontificales claves 1220, 10; pontificale culmen 1189, 5; v. cura; pontificalis curia 846, 1; dignitas 409, 30. 652, 50. 890, 40; doctrina 1278, 1; domus 845, 10. 1060, 15. 1073, 39–40; pontificales epulae 864, 20; pontificalia gesta (Camerac.) 853, 25; plus est imperio pontificalis honor 1278, 5; pontificalia indumenta 850, 1. 1142, 1; v. infula; insignia 861, 15; pontificale iudicium 1197, 10; pontificales libri 1266, 25; pontificalis locus 1254, 20; manus impositio 849, 30; pontificale munus 1161, 15. 1249, 15. 1270, 5; obprobrium 1228, 1; officium 1055, 40. 1270, 5; pontificalis ordo 1218, 30. 1296, 40; pontificale regimen 1055, 40; pontificalis reverentia 1201, 40; ritus 927, 1; sciphus 864, 20; sedes 1171, 1. 1206, 25. 1293, 20; sella 1142, 1; spiritus 1223, 25; thronus 846, 40; virga 866, 30. 1206, 1. 1464, 5. — pontificaliter 843, 40. 864, 10.
 pontificare 1220, 1. 1228, 5. 1243, 20. 1262, 35. 1283, 40.
 pontificatus, *episcopatus* 373, 5. 1176, 25. 1187, 35. 1264, 5. 1270, 10. 1275, 45. 1294, 20; *archiepiscopatus* 595, 30. 813, 30. 1127, 35; *papatus* 133, 35. 201, 5. 258, 30. 274, 15. 715, 30. 1142, 25. 1163, 20. 1243, 15. 30. 1245, 5. 1283, 15; pontificatus aurati 1248, 35; pontificatus annales 1272, 5; pontificatum mercari 1246, 30; venundare 1217, 15.
 pontificium 20, 30. 860, 15. 1127, 15.
 popularis: populares 269, 5; fabulae 874, 30; popularia arma 560, 25; popularis laus 1362, 10; turba 876, 35.
 populosus: populoza urbs 928, 40. 1379, 40.
 populus catholicus 968, 5; v. christianus; communis 175, 45. 320, 20; minor 1057, 1. 1266, 20; ruralis 84, 5; vulgaris 326, 1; gentes et populi 1217, 15; populi, *Leute* 981, 25. 982, 35. 988, 35. 990, 30. 991, 25. 1003, 15. 1019, 5. 1107, 30. 1141, 30. 1270, 5. 1303, 5. 1312, 15. 30. 1321, 40; nobiles 978, 25; populorum conventicula 1065, 40.
 porcio: porciones sanctorum, *partes, frusta (reliquiae)* 9, 25.
 porphireticus lapis sculptus 222, 5; porphiretica ruffa 609, 15.
 porta, ubi Dominus intravit in die palmarum (Ierusal.) 404, 25; portae dolorosae (Ierusal.) 404, 25; portae turritae 1377, 40.
 porticus 333, 25. 520, 15. 1312, 20. 1422, 1. 1423, 1.
 portitor ensis, *dux Saxon. elector* 1460, 10.
 portus: portum *neutr. gen.* 1004, 10; *no-minantur*: Acon, Alexandria, Brundisium, Flauwis, Gallici, Ganda, Laodicia, Mauritanici (Morinici), Novus-portus, Peduculosus, Quentavicus, Rethnotici, Rodestoe, Silva-portus, Zantwic.
 posse *subst.*: contra posse 585, 5; iuxta posse 105, 25. 189, 40. 263, 20. 303, 10. 321, 35. 329, 1; pro posse 151, 1. 319, 5. 851, 25. 1097, 20. 1100, 15;

- pro posse suo 914, 25; pro scire et posse 755, 20; secundum posse 968, 1.
- possessio: possessiones in ius regni attrahere 11, 25; Deo offerre 922, 25; s. Petro et papae offerre 786, 40.
- possessiuncula 931, 1. 1013, 35.
- potens: potentes 356, 10. 357, 5. 431, 15. 799, 5. 879, 35. 1140, 1. 1252, 20.
- potentatus 1281, 30.
- potentia regalis 381, 5. 576, 15; usurpativa 934, 20.
- potestas 759, 20. 876, 35. 881, 20. 1229, 5. 1243, 15. 1271, 25. 1290, 10; claudendi cardinales 409, 30. 628, 20; episcopalis 759, 15; imperialis 15, 35. 1028, 30. 35; investiendi episcopos 15, 25; iudicialia 156, 25; laica 156, 35; mundana 923, 30; regia 369, 10. 1487, 35; saecularis 966, 35; saeculi 966, 35. 1030, 5. 1271, 20; terrena 922, 30; usurpativa advocati seu subadvocati 923, 1; potestatis honorisve sui dignitate carere 218, 10.
- potestative 1001, 30.
- potior pars populi 1027, 5; potiores civitatis 418, 15. 632, 5.
- potiri (aliquem) 36, 10.
- potis est 844, 15.
- practica 962, 1.
- pr(a)ecalligare 90, 15. 25. 96, 15. 184, 35.
- pr(a)ecambula 92, 15. 255, 40. 595, 25.
- pr(a)ecbenda 107, 30. 131, 45. 132, 30. 150, 35. 182, 40. 183, 1. 5. 25. 195, 10. 30. 232, 30. 239, 15. 260, 25—35. 298, 35. 392, 35. 40. 459, 15. 616, 35. 643, 10. 666, 1—20. 40. 667, 1. 15. 20. 35. 668, 30. 40. 669, 1. 5. 20. 674, 5. 45. 675, 5. 25. 35. 763, 15. 862, 20. 1165, 35; prebendae canonicales 182, 45. 195, 5. 239, 10. 667, 10. 15; canonicis danda 157, 5; publica 915, 20; vacantes episcopatu servientes 397, 5. 619, 20; prebenda sacerdotalis 657, 35; canonialis secularis 182, 45.
- pr(a)ebendalis curia 670, 25. 673, 15.
- pr(a)ebendarius 253, 20. 661, 15. 667, 15. 40. 669, 15. 20. 671, 35. 675, 10—20. 676, 5. 20. 25; presbiter 1379, 20.
- pr(a)ebendula 665, 30. 669, 35. 676, 5—15.
- pr(a)ecapitulati aureis litteris libri 827, 25.
- pr(a)ecentor 903, 30.
- pr(a)eceptivus: preceptivi apices, *litterae papae* 384, 20. 588, 15.
- pr(a)eceptum apostolicae sedis 1462, 15; regis, regale, regium 968, 20. 1011, 20. 1463, 5. 1473, 1; regulare patris Benedicti 1042, 14—15.
- praeces v. prece.
- pr(a)ecinctorium, *vestis sacerdotalis* 646, 30.
- pr(a)ecluus, *gloriosus* 844, 5.
- praeco: praecurrens quasi praeco 812, 20.
- pr(a)econialis vox 584, 5. — preconialiter 576, 5.
- praecordialis: precordiales 610, 10; praecordialis contricio 582, 15. — praecordialiter 950, 15.
- pr(a)ecordiosus: precordiosum pectusculum 575, 20.
- pr(a)eda 146, 5. 268, 30. 384, 5. 1474, 10.
- pr(a)edacio 622, 15.
- pr(a)edicare crucem 384, 20. 628, 1. 629, 1. 722, 10.
- pr(a)edicatio 249, 10. 713, 35. 1074, 19—20. 1484, 15; v. crux; predicacionis officium 409, 15.
- pr(a)edicator 390, 1. 554, 30. 555, 1. 712, 30; magister 390, 1. 597, 25; Minorum fratrum 714, 30.
- pr(a)edilectus 326, 15. 609, 45. 55.
- pr(a)edium: predia et castra ecclesiae 550, 30.
- pr(a)edo 615, 10. 622, 15. 631, 35. 633, 25. 671, 20. 701, 5.
- praedoctus 1169, 25.
- pr(a)educio opprobriosa 608, 35.
- pr(a)edux 388, 1. 593, 20.
- pr(a)eelectus 572, 25.
- praefactus v. factus.
- pr(a)efartus = *praefertus* 1019, 25.
- pr(a)efecturae vices committere 28, 15.
- pr(a)efectus 664, 1. 819, 40; negotii (iudiciarii) 875, 30; urbis (Romae) 957, 5.
- pr(a)ehabere 111, 25. 234, 1. 245, 5. 261, 20. 290, 10.
- praeiudicium 444, 15. 610, 10; sine regali preiudicio eligere 361, 15.
- pr(a)elationis dignitas 1105, 10; in prelacione constituere 714, 35; praelatio *abbatis* 1384, 20.
- pr(a)elature vacantes episcopatu servientes 397, 5. 619, 20.
- pr(a)elatus 11, 5. 36, 40. 272, 25. 327, 1—20. 384, 25. 392, 20. 398, 10—20. 407, 20. 35. 408, 1. 409, 5. 410, 5. 10. 417, 35. 419, 25. 456, 5. 10. 459, 10. 25. 561, 20—35. 570, 40. 45. 577, 30. 582, 20. 25. 588, 20. 589, 15. 603, 20. 616, 25. 618, 10. 627, 35—45. 636, 25. 639, 1. 643, 1. 5. 644, 1. 681, 15. 698, 20. 712, 25. 1107, 10. 1270, 45. 1271, 15; praelati plebium 1310, 35; *de abbate* 1384, 20.
- pr(a)emaxime 907, 15.
- praemonitor 1267, 15. 1278, 20.
- pr(a)enarratus 595, 20.
- pr(a)enominare 101, 5.
- praenosticare, *praedicere* 102, 35.
- pr(a)eordinare: preordinata verba 1092, 30.
- pr(a)epedicio 595, 10.
- pr(a)epositura, *Propstei* 31, 10. 320, 30. 332, 25. 391, 10. 397, 30. 427, 10. 486, 10. 613, 35. 665, 15. 669, 35. 725, 20. 841, 35. 845, 25. 30. 877, 30; v. cura; praepositurae officium 1149, 20; praepositorum vendere 1256, 45. — praepositus *saepe*.
- pr(a)epotens: prepotentes in exercitu 370, 25. 538, 10.
- praeproperanter 1269, 15.
- pr(a)epugna 330, 10.
- pr(a)erogativa electionis imperatoriae 848, 15; meritorum 257, 35; regalis 847, 20; sciencia 313, 5. 573, 5; specialis 1326, 10; sublimium virtutum 258, 15.
- pr(a)esencialiter 712, 20.
- pr(a)esentiarum v. impraesentiarum.
- pr(a)esepium Domini 482, 30. 483, 20. 484, 35. 485, 25. 770, 40. 772, 15. 773, 20. 30. 776, 30. 783, 20. 785, 30. 972, 5.
- pr(a)eservare 250, 30.
- pr(a)eses Flandriae 1371, 1; Romani imperii 413, 5. 629, 5; municipalis 1096, 40.
- pr(a)esidens 272, 30. — pr(a)esidere 943, 10. 944, 15. 20. 945, 10.
- pr(a)esidium v. Trothmunde, libertas. praestigium 96, 10. 20.
- pr(a)esulatus 127, 45. 202, 20. 849, 5. 956, 5. 1019, 25.
- pr(a)esumptuose 629, 5.
- pr(a)esupponere 89, 30. 114, 30. 206, 10. 210, 30.
- pr(a)etaxatus 179, 45.
- pr(a)etergradi 1175, 35.
- pr(a)eterlegere 849, 5. 854, 5.
- pr(a)etersedere tributum 39, 45.
- pr(a)etor Persarum 126, 1.
- pr(a)etorium, *Rathaus* 355, 40. 443, 15. 453, 5. 457, 35. 650, 20.
- praeveniri 1193, 10; preventus = *qui praevenit* 595, 5. 1060, 20; cf. preventus.
- pratellum 613, 10. 712, 40.
- pre- v. *etiam* prae-, proe-.
- precamen 1326, 35.
- precaria, *pensio pecuniaria* ('Bede') 627, 10; per precariam acquirere 885, 15.
- precarium = *precaria* 890, 15.
- precative 1030, 20.
- precatus, *subst.* 1363, 15.
- prece et (vel) precio (*et similiter*) 36, 55. 92, 10. 209, 35. 386, 5. 671, 30. 859, 10. 863, 5. 1231, 30; praeces mellifluae 1189, 20.
- presbyter *saepe*, *maxime* 1473, 5—1477, 15. 1481, 15; v. cardinalis, parochialis; presbyteri, Attica lingua senes 1169, 25; in adulterio (deprehensi) 1074, 35; presbyter episcopi vice 791, 30; ydolatra 273, 40; praebendarius 1379, 20; presbyteri tam seculares quam spirituales 539, 30; presbyteri uxorati missa 363, 15. 533, 1; cf. pseudopresbyter.
- presbiteratus 849, 15; presbiteratus cardo 1301, 25; ordo 585, 35.
- presbiterium 707, 5; presbiterii officium 849, 35; ordo 849, 30.
- pressura 150, 1; iudicialis 1218, 10; pressure undisone 382, 25.
- pretiosissima, *Schmucksachen* 913, 25.
- pretium v. prece.
- previlegiare, privilegium v. privilegiare, privilegium.
- prima, *primum officium diei* 763, 25. 30.
- primarius: primarii principes 85, 15.
- primas, primates 8, 60. 9, 5. 18, 1. 156, 45. 163, 30. 364, 20. 412, 1. 533, 50. 628, 55. 671, 15. 724, 25. 879, 20; regni 358, 35. 365, 35. 373, 20. 374, 20. 533, 50. 535, 10. 540, 20. 541, 15. 564, 10. 1203, 45. 1365, 15; summus 408, 1. 627, 45.
- primatus 960, 20. 1202, 30.
- primicerius 895, 5. 1433, 15. 1480, 5.
- primores reges occidentis 897, 45; regni 401, 20. 623, 10; urbis 1377, 39—40.
- princeps (Mathildis) 1312, 20. 35. 45. 1313, 25; apostolorum 273, 10. 386, 15. 431, 1. 577, 5. 591, 40. 638, 25. 30. 50. 712, 15. 1055, 40 (*cf.* Petrus); caelestis exercitus 966, 5; v. catholicus, christianus; principum coniuracio 552, 35; consensus 364, 29—30. 534, 1; v. consilium; principis Romanorum consistorium 552, 5; v. conventus; princeps deiectus (*i. q. diabolus*) 1216, 35; principum ecclesiasticorum institutio 550, 30; v. electores; princeps fortuna 550, 5; princeps eximii 541, 10; ingenui 547, 25; v. iudicium, milicia; principes monachorum (*i. q. abbates*) 923, 15; principum more evocatus 372, 40; principis nomen 532, 15; principes occidentales (Teutoniarum) 18, 10; v. orientalis; princeps palatii 137, 5; principes palatini 848, 15; particulares territorii 97, 20; princeps patriae 848, 35; principes primarii 85, 15; primi 532, 5. 936, 35; princeps de principe Christo (*i. q. papa*) 1202, 30; principum progenies 1376, 20; princeps propheticus 616, 1. 20; provincie 536, 15. 551, 10. 30. 561, 10. 20. 35. 564, 30. 565, 10. 25. 567, 568, 25. 30. 578, 5. 10. 579, 30. 580, 25. 581, 25. 30.

- 587, 20; regni 205, 25. 355, 30. 359, 5. 360, 5. 35. 361, 1. 365, 25. 373, 20. 382, 25. 383, 45. 530, 10. 535, 1. 541, 40. 571, 25. 858, 25. 1490, 10; regis 1006, 15; seculares 421, 5. 10. 422, 25. 425, 40. 426, 10. 433, 15. 633, 30. 35. 634, 10. 636, 10. 20. 642, 10; principum sententia 11, 30. 18, 5. 26, 20. 32, 1. 35, 35. 1330, 30; principes spirit(u)ales 421, 5. 10. 422, 25. 426, 10. 433, 15. 633, 30. 635, 1. 636, 20. 642, 10; princeps summus (*i. q. rex*) 1266, 1; principes summi et nobiles 415, 15; principum testimonium 556, 25; universitas 556, 15. 562, 5; urbis 13, 5. (18, 25); princeps Francorum *v.* Carolomanus, Carolus, Pippinus.
- princhipium = *principium* 83, 40.
- principalis: principale altare 763, 35. 764, 1. 769—772. 775, 20. 779, 15. 20. 936, 30. 950, 5; principalis civitas 102, 1. 415, 1; comes 362, 40. 532, 5. 10. 40. 535, 10. 540, 25. 657, 25; dignitas 589, 30; dominus 317, 20; ductor campi 167, 30; dux et rector 286, 25; ecclesia 172, 10. 945, 15; principales magnates 558, 40; principalis principatus 106, 25; sedes 126, 40; principale templum 13, 10. — principalior 382, 50. 579, 10.
- principalitas 380, 35.
- principantes = *principes* 112, 10.
- principatum *neutr. gen.* 114, 30. — principatus 14, 35. 35. 35. 40, 15. 42, 40. 45. 83, 15. 84, 30. 40. 85. 86, 1. 374, 5. 414, 5. 551, 1. 554, 25. 564, 5. 589, 30. 609, 40. 55. 843, 20. 960, 20. 1055, 40. 1123, 10; episcopalis 942, 15; hereditarius 544, 10; imperii 26, 20; sive magisterium 835, 5; principalis 106, 25; principatus honor 1123, 40; fidele municipium 858, 25; principatum Romanorum successiones 96, 1.
- principissa 128, 10. 610, 60.
- prior *passim*; magnus prior 1103, 5.
- prioratus 220, 1. 269, 1. 928, 10. 933, 1. 1041, 1.
- priorissa 193, 1. 312, 1.
- priscus: prisci auctores 1295, 5; priscus 1473, 1; Priscus *v.* Bavo.
- prisonarius, *frg. prisonnier, captivus* 172, 25.
- prisseus *v.* priscus.
- privatus: privati 554, 40. 926, 1; privata colloquia 875, 5; privatae orationes 951, 5; privatus usus 880, 20.
- privilegiare, previlegiare, previllegiare 33, 1. 131, 30. 147, 30. 183, 20. 201, 1. 25. 320, 5. 556, 5. 787, 20; privilegiata ecclesia 182, 30.
- privilegium, previlegium, previllegium 11, 25. 38, 40. 40, 35. 132, 10. 155, 40. 156, 1. 30. 170, 5. 176, 15. 25. 30. 182, 30. 183, 15. 20. 191, 10. 197, 40. 201, 5. 25. 206, 15. 217, 10. 20. 219, 20. 230, 5. 333, 35. 40. 355, 35. 361, 15. 392, 5. 10. 407, 25. 426, 35. 439, 10. 515, 35. 519, 1. 5. 521, 50. 528, 1. 25. 531, 5. 536, 10. 542, 15. 35. 558, 10. 588, 30. 595, 30. 35. 605, 15. 614, 40. 45. 627, 35. 647, 50. 714, 10 (Martini IV. papae, quod incipit sic: 'Martinus Dei gratia') 714, 35. 922, 25. 925, 40. 1008, 30. 1009, 1. 5. 1010, 15. 1011, 20. 1012, 1. 1013, 1. 1045, 30. 35. 1472, 10. 1478, 25. 1480, 1; apostolicum (*vel similiter*) 787, 10. 15. 922, 15. 993, 20. 1009, 1. 1011, 25. 1036, 20. 1045, 34—35; privilegia autentica 426, 35; privilegium clericale 410, 1; divinum 961, 10; dotis 883, 10; episcopale 196, 20; imperiale 182, 40. 183, 5. 10; de investitura dignitatum et beneficiorum concessa imperatori (a. 1111) 12, 5; privilegiorum ius 859, 1; privilegium libertatis 155, 45. 156, 1; privilegia papalia 182, 40; regalia 131, 10; privilegium speciale 147, 35; privilegio-
- rum tenor 1045, 35; *translate* 251, 55. 256, 40.
- pro et contra 315, 15.
- probare igne 1097, 40.
- probatio ignis 868, 15; *cf.* declaratio.
- proceres 191, 5. 20. 227, 10. 228, 1. 230, 45. 267, 20. 290, 1. 411, 25. 516, 25. 547, 25. 628, 35. 662, 40. 664, 25. 975, 10. 1435, 10; laici 135, 35; palatini 135, 25. 35. 40. 845, 10; regni 543, 30. 582, 5.
- processio *saepe*; anniversaria 196, 40—55; processione debita suscipere 375, 1. 542, 25.
- processionaliter 213, 1. 297, 25. 441, 35. 451, 5. 626, 40. 649, 40.
- procinctus *saepe*; Ierosolimitanus 520, 10; sancti itineris 555, 5. 35. 45. 558, 40; sanctus 556, 35; procinctus 1040, 1.
- procuratio 409, 5. 598, 30. 605, 25. 613, 15.
- procurator 211, 40. 409, 1. 5. 596, 40. 628, 50. 661, 10. 688, 45. 845, 20. 853, 20. 25. 859. 1089, 1; asinorum, postea vaccarum 1083, 30; civitatis 853, 40; domus episcopi 841, 35; liberalis libertatis 845, 20; pauperum 284, 1; puorum 190, 10.
- procuratrix dominarum 696, 45.
- proditorie 122, 20.
- pr(o)eliosus, *bellicosus* 642, 45. 720, 10.
- profanare sacra 1231, 25; prophanare paganis manibus altaria 149, 25. — prophane vocis verba 906, 10.
- profectio Ytalica 30, 15; Ierosolimitana 549, 35. 646, 15; sancta 555, 35; sancte profecionis iter 556, 40.
- professio canonica 944, 25; regularis 1083, 40.
- proficuerint = *profecerint* 328, 30.
- proficius 606, 20.
- profluvium inundacionis 621, 15; ventris 132, 35. 396, 35. 619, 5.
- profundare se in cogitationibus 285, 20.
- progenies regia 134, 20; regalis 741, 5; principum 1376, 20; Caroli 185, 10. 515, 25; notabilissima 205, 25.
- prohemium (*prooemium*) rhetoricae locutionis 1045, 1.
- proheredes 966, 35.
- prohibitus *subst.* 541, 5.
- proibere = *prohibere* 1253, 20; *cf.* in-ybere.
- prologus 681, 5.
- proloqui: prolocuntur 105, 35. 112, 25.
- proloquor 333, 5.
- promotor imperatoris 181, 5.
- promptificare 546, 25.
- promptuarium 557, 45.
- promptulus: promptula verbositas 1375, 45.
- pronosticon 842, 5.
- prope: de prope 90, 40; a prope 610, 45.
- prophanare, prophanus *v.* profanare.
- prophetare 272, 25.
- prophetiae spiritus 19, 15. 246, 15. 252, 35. 253, 5. 30. 258, 15. 833, 25.
- propheticus: propheticum 271, 15. 636, 20. 662, 35; prophetica cantica 812, 40; carmina 809, 20; propheticum elogium 1038, 5; prophetici hymni 808, 5; libri 82, 30; propheticus princeps 616, 1. 20; sermo 616, 5; profetica signa 1235, 20; propheticus spiritus 253, 40. — propheticus 219, 1.
- propiciatorium, altare portatile 615, 10. 1370, 20.
- propinatio divina 1312, 25.
- propinquitatis ius 123, 15.
- propinquius 1064, 45.
- proporeionare 89, 15. 93, 30.
- propositus, *abbas* 930, 25. 931, 5; *cf.* 722, 5 et 1492, 25.
- propriarius 550, 5.
- proprietas ius 192, 5. 934, 35.
- propugnaculum: propugnaculis per girum oppositis parietes obfirmare 1378, 1.
- proximior 1072, 5.
- propulsus 573, 10.
- prosa 87, 45; *rhythmus* 144, 20.
- prosaice 87, 45.
- proscribere 550, 40. 552, 30. 560, 15. 563, 10. 603, 10. 15; reges 1222, 15; sententialiter 392, 15; bannire aut proscribere 324, 25. 45; proscribende hereditatis titulus 544, 1.
- proscripcio 182, 10. 603, 15. 616, 50; imperatoris 393, 15.
- proselita 1379, 40; proseliti 666, 35.
- prosperatus 558, 5. 591, 30. 598, 10.
- prospicuitas 712, 10.
- protectio b. Petri 217, 20; imperialis 434, 20. 642, 40.
- protector et advocatus 452, 1. 635, 15.
- protectrix 1376, 35. 1380, 35.
- protestacio 105, 25.
- prothofundator 94, 45. 101, 10. 20. 132, 10. 144, 45. 145, 1. 245, 45. 298, 5. 10.
- prothofundatrix 299, 10.
- prothomartyr 20, 1. 139, 1. 198, 1 *saepe*; *cf.* Stephanus.
- prothonotarius 459, 10.
- provincia *saepe*; *nominatim afferuntur*: Austria, Bavaria, Brachatis, Brementis, Burgundia, Carinthia, Coloniensis, Flandria, Marsorum, Merhern, Myssenensis, Narniensis, Orientalis, Reatina, Remensis, Sace, Stotor, Terra Laboris, Thuringia, Treverensis.
- provincialis, *provincialis comes* 373, 5. 374, 30. 376, 15. 384, 5. 540, 10. 584, 10; provinciale capitulum 459, 20; provincialis comes 365, 40. 370, 5. 373, 1. 10. 374, 1. 375, 30. 535, 15. 50. (*cf.* provincie comes 536, 10. 631, 1); provincialia iura 450, 1. 652, 50; provincialis lector Minorum fratrum 714, 30; provinciales magistri 1051, 5. 10; provincialis minister Minorum fratrum 717, 5.
- provisio, *päpstliche Einsetzung eines Bischofs* 410, 5. 452, 30. 458, 25. 653, 45. 655, 30. 714, 35.
- provisor 638, 15; curiae pontificalis 846, 1; ecclesiae 458, 25. 655, 30.
- provisus, *der vom Papst eingesetzte Bischof* 452, 30. 653, 45.
- provocacio legitima 317, 25.
- provolutio 948, 30.
- psalmigraphus 582, 30. 1033, 10.
- psalmodia *saepe*; puerilis 1197, 30; psalmodiae consuetudo 1039, 5; officium 894, 25; spalmodiae 1098, 5.
- psalmodiare 152, 40.
- psalmus *saepe*; psalmos cantare reciproce 1062, 40; spalmi 1092, 20. 1095, 10. 1097, 15.
- psalterium 151, 20.
- psalterium 115, 20. 153, 1; glosatum 92, 5; psalterium exponere 1295, 15.
- pseudopapa 516, 15.
- pseudopontifex 1225, 25.
- pseudopresbiter *in tmesi* 1305, 1.
- publicare bona 159, 25; ad fiscum 181, 30.

publicus: publica custodia 556, 10; publicum instrumentum sigillatum 409, 35; v. libertas; publica missa 608, 30; v. negotia; prebenda 915, 20; v. strata; via 154, 25. 1070, 40; v. respondere.

pudibundus: pudibundam partem corporis detegere 614, 15.

pudoratus 844, 30.

puella epylentica 638, 15; a mortuis suscitata 145, 30; puellarum congregationes 129, 25.

puellaris: puellares anni 912, 25.

puer 260, 20. 414, 1. 10. 419, 1. 473, 25. 521, 35. 535, 15. 597, 15. 638, 20. 747, 5. 763, 20. 846, 10. 857, 15. 20. 35. 862, 40. 876, 35. 1166, 20. 25; annuus i. e. unius anni 1161, 30; armiger 1306, 10; cum duobus capitibus 460, 10; puerorum crucissignatio 266, 5; puer a lupis deportatus 461, 15; a lupis educatus 436, 20. 645, 10; pueri Deo oblati 439, 15; puerorum procurator 190, 10; puer scolaris 394, 1. 617, 10; pueros Domino tradere educandos 968, 35; puerorum tutor 119, 20; Puer v. Ludewicus rex Franc. orient. — puer fem. (pro puella) 693, 40.

puerilis aetas 1168, 15. 1361, 5; levitas 638, 20; psalmodia 1197, 30; puerilia vitia 1166, 25.

pueritia 205, 20. 798, 25. 1026, 20 etc.

puerpera virgo (Maria) 677, 40.

puerperium: ex puerperio defuncta 244, 20.

puerulus 258, 5. 638, 15. 25. 792, 1; resuscitatus 239, 30; revivificatus 638, 25.

pugna *passim*; barbara 1287, 25; pugnae demonum horribiles 252, 10.

pulire marmora 1312, 1.

pulpitus 1364, 5.

pulsacio, *Geläut* 430, 40.

pulsus, *Pulsschlag* 856, 1.

pulvis (corporis sancti) in potu datus 900, 1; corporis s. Germani 785, 35; in quo salvator noster pedem posuit, quando de Jordanis alveo in naviculam ascendit 817, 15; pulvis monumenti (Domini) 972, 4—5.

pungio 670, 35.

pungitivus 553, 10.

purgatorius ignis 894, 35; purgatorium instrumentum cocorum (coclear) 1382, 15.

pustula 568, 15.

putheus iuxta sepulcrum 138, 50.

putrefaccio mamillarum 587, 30.

pyxis v. pixis.

Quadragesima 549, 25. 567, 5. 599, 20. 602, 30. 607, 10. 669, 5. 673, 5. 675, 25. 724, 20 *alibi*.

quadragesimali tempore 672, 1.

quadragesimus v. soldus.

quadrans 20, 25. 632, 40.

quadriga 635, 5.

quadrigenti 334, 1.

quadrivialis 149, 20.

quadrupes vir 1303, 35.

quaerela = *querella* 1173, 10. 1179, 10. 1187, 5. 1257, 25.

qu(a)estus regius 583, 35.

quamcitius 119, 25; quamecius 285, 20. 25.

quandiu 1149, 20.

quantum ad 94, 20. 30. 95, 5; in quantum 670, 30. 683, 20. 685, 25.

quartale, *quattuor pars modii* 669, 10.

quartana, *febris* 555, 25; cf. *sq.*

quaternus typus, *febris* 901, 20.

querulosus: querulosae voces 455, 5.

questa 243, 15.

questus v. quaestus.

quibat 808, 1; quiverat 808, 25. 45; quiverim 1068, 10.

quietare v. quittare.

quicumque in *imesi* 1182, 35.

quietudo 567, 15.

quietum clamare v. quitum clamare.

quilibet 126, 20; aut quilibet, *oder wie viele auch immer* 1482, 10.

quinarius, *metrum* 907, 30.

quindecimus 206, 30.

quindena *subst. fem. gen.* 460, 10. 715, 25.

quintam partem reddituum a clero exigere 395, 25. 618, 55.

quiris 417, 25. 629, 30.

quidam = *quibusdam* 683, 30.

quitatio, *dimissio, absolutio a debito* 298, 40.

quittare, *frg. quitter, i. q. dimittere, relinquere* 174, 55. 201, 20. 298, 35. 299, 1. 306, 20. 25. 307, 5. 20. 315, 20; quietare 327, 40.

quitum clamare 299, 1. 307, 5; quietum (*nonne* quietum?) clamare 262, 35.

quocus, quoquina v. cocus, coquina.

quod = *quo* 1006, 1. 35.

rabi Salomon 81, 1; rabi, *episcopus Iudaeorum* 395, 40. 617, 55.

rationalis, ratiocinium v. rat.

rappacia, *fortasse „Rappe“, genus nummorum (aut mensurae vas aut panis species?)* 673, 20.

rapula, *Rübe* 430, 35.

rasura, *tonsura* 949, 10.

rat *mhd.* 476, 30. 35. 477, 30. 45. 479, 1. 15. 20; kumphan an deme rate 477, 15; di(e) rat 476, 30. 477, 35. 40; di(e) rete 476, 30. 40. 477, 15. 478, 25. 35. 45. 479, 25.

ratesmeistere *mhd.* 477, 15.

ratificare 205, 15. 260, 1. 306, 5. 30; cf. ratis habere.

ratificatio donationis 292, 5. 306, 35; matrimonii 262, 15; ratificationis signum 333, 10.

ratio ari(th)metica 906, 40. 907, 35.

(ratiocinium): ratiocinium 584, 15. 1181, 50.

(rationalis): rationalis usus in celebrationibus missarum 12, 45.

ratis habere = *ratificare* 263, 30; pro ratis habere 551, 20.

reaccendere 899, 30.

readiudicare 203, 30.

re(a)edificare *saepius*; rehedificare 1310, 35. — rehedificatio 643, 1. 1325, 40.

realiter cognoscere aliquem 290, 15.

rebellio 13, 5. 328, 30. 406, 30. 626, 40. 926, 10.

rebellis 359, 20. 367, 30. 670, 20. 747, 1. recalcitrare 85, 40.

recepta, *subst. sing., pecuniae coactio* 306, 10. 45.

receptor, *pecuniae coactor* 320, 15.

recessus sperae (= *sphaerae*) super polos zodiaci 94, 25.

recidivus *subst.* 20, 1.

reclamacio 603, 15.

se reclamare de 187, 15.

recluserium 197, 15; cf. *Recluserium in ind. nom.*

recoadunare 245, 5.

recoaptare calamum 189, 40.

recollectio 80, 10. 25. 104, 35. 149, 15.

recolligere, *frg. recueillir* 86, 30. 91, 35. 100, 20. 234, 20. 240, 25. 30. 245, 1. 247, 25. 249, 15. 267, 25. 283, 10. 292, 35. 322, 5. 382, 30. 546, 5. 567, 5. 665, 35. 854, 40. 856, 20. 857, 30. 1098, 20; se recolligere, *se reficere* 1234, 45.

recommendacio 307, 10. 324, 20.

reconciliacio: reconciliaciones mulierum post partum 310, 20.

recondere: recondiuntur 982, 5.

reconglobare 175, 15.

reconsecrare 765, 5. 777, 5.

reconvertere 268, 30. 603, 25.

rectangulum 944, 1.

rector: rectores civitatum 628, 20; ecclesiarum 629, 45. 665, 10; rector hospitalensis 692, 40; rectores mundi 851, 30; patriarchum 269, 35; rector sapientissimus 846, 10; scolarium 196, 15. 667, 35; pastor et rector 397, 20.

rectrix 133, 30. 311, 10; hospitalensis 696, 30.

recursio (noctis) solita 901, 20.

reddituacio 293, 25.

redditus 33, 15. 35. 34, 1. 134, 35. 182, 20. 276, 30. 298, 30. 35. 456, 15. 25. 641, 15. 918, 20. 927, 20 *saepius*; annui prediorum 916, 30; episcopales 392, 15. 616, 20; sui iuris 862, 15; pro quantitate agrorum 879, 30; reddituum decima 407, 20. 627, 35; quinta pars a clero 395, 25. 618, 55; solutio 876, 15; redditus 431, 25.

redemptio 326, 5. 10. 327, 30. 40. 334, 20. 516, 30.

reditus v. redditus.

reductive 90, 25.

reemere 627, 15.

reextruere 862, 35.

refectorium 295, 30. 296, 30. 378, 20. 426, 20. 636, 30. 638, 35. 1043, 5. 1138, 25; estivale, hyemale 423, 5. 634, 45.

referendarius 320, 15.

reflorere 877, 25.

refocillare 1369, 15.

refocillatio 846, 30.

reformacio ordinis (s. Benedicti) 400, 35.

refugium commune 880, 35.

refundere, *iterum fundere* 464, 30.

regalia 11, 50. 14, 20. 359, 5. 30. 535, 30. 550, 30. 566, 30. 571, 1. 1206, 20. 1257, 5. 1271, 10.

regalis abbatia 1041, 5; apex 1159, 5; apparatus 555, 10; auctoritas 423, 15. 634, 55; aula 526, 20. 1036, 10; benedictio 536, 25; circulus 39, 20; clemencia 368, 15. 374, 1. 25. 428, 5. 639, 40; consecratio 850, 10; regalia consilia 518, 10; regalis curia 1490, 15; regale decretum 177, 20; regalis excellencia 399, 20. 621, 20; femina 613, 15; regale imperium 187, 15; regalia insignia 11, 1; instituta 1450, 10. 1459, 5; iura 1278, 1. 1451, 10; iussa 1291, 20; regalis iussio 799, 20; v. lancea; liberalitas 847, 20; v. magnificentia; milicia 818, 40; regalia ministeria venundare 1458, 10; regale monasterium 526, 45; regalis munificencia 131, 10. 30. 911, 40; regales nuntii 861, 5; regalia obsequia 136, 10; v. oppidum, palacium; regalis potencia 381, 5. 576, 15; regale praeceptum 968, 20; regalis prerogativa 847, 20; regalia privilegia 131, 10; regalis progenies 741, 5; prosapia 753, 15. 20; regales satellites 370,

30. 538, 15; regale sigillum 1159, 25; regalia signa 1182, 10; regalis stirps 123, 30. 190, 15. 1490, 5; regalia testamenta 1384, 20; regalis vexilli character 270, 35; v. vicus, villa. — regaliter 155, 40. 577, 30.
- regeneracio: regeneracionis dies 519, 35.
- regenerare (baptismate) 127, 25. 134, 30.
- regens 259, 15. — regere rem publicam dictum de marchione 1345, 10; sceptrum 815, 15.
- regia aeclesiae, porta (an cancelli?) 1006, 15.
- regimen imperii 23, 30; monasterii 1132, 15. 1150, 1. 5; patriarchum 269, 35—45; pontificale 1055, 40; regni 23, 30; sacerdotale 1145, 5; per pecuniam regimen (monasterii) accipere 1081, 25; regimine pro regimine 219, 15.
- regina civitatum (Ierosolima) 388, 5. 593, 25.
- regirare 1133, 40.
- registrare: registrata in libris consistorii imperatoris 327, 1.
- registrum 85, 10. 15. 677, 40; (sanctorum) 589, 10.
- regius: regium aerarium 575, 1; regius apex 382, 35; regia auctoritas 355, 30. 410, 20; aula 518, 10. 1006, 15. 1008, 5; capella 942, 1; capellanus 376, 30. 955, 15; v. castrum, civitas; regia consecratio 850, 20; v. corona; regius cubicularius 850, 15; v. curia, curtis; regia custodia 360, 1; dicio 12, 25; dignitas 375, 15; domus 554, 45; donacio 581, 35; regius error 923, 30; exercitus 429, 10. 430, 20; regia expeditio 1377, 40; regii fasces 1450, 10; regius fastus 874, 10; regiae fores 380, 30; regium genus 10, 15; regius honor 39, 40; regiae immensae 881, 30; regius lectus 11, 15; regius locus 217, 35; v. magnificentia, maiestas; regia manus 370, 10; regius mos 14, 10; regia munera 366, 30. 367, 15; magnificentia 187, 15; regium nomen 357, 5. 363, 10. 364, 35. 50. 365, 20; regium nomen deponere 380, 15. 571, 30; usurpare 362, 10. 20; regii nominis usurpator 13, 25. 14, 15; regia offensa 884, 35; v. oppidum; potestas 369, 10. 1487, 35; regium praeceptum 1463, 5; regia preminencia 578, 15; regius questus 583, 35; sanguis 262, 10; regium sigillum 882, 25; regius signifer 13, 40; regium stema 125, 35; regia stirps 172, 25. 974, 35; unecio 549, 40; v. urbs; verba 1272, 20; via 454, 10. 654, 20. 837, 5. 1059, 25; v. villa.
- regnum *passim*; regni apex 426, 15; barones 383, 40; regnum christianorum 80, 5; regni civitas 441, 1. 649, 20; coadiutor 655, 35; regna Dei 706, 15; v. diadema, dignitas, electio, gubernacula; regni insignia 381, 5. 576, 15; regni ius 11, 25. 529, 30; ab regni omni iure destituere 395, 35; regni magnates 355, 30. 410, 20; ministeriales 382, 40. 578, 25. 670, 35; quatuor regnorum monarchiae 80, 30; tria regna in monarchiam suscipere 127, 5; v. negocia; regni officium 1221, 40; pagenses 171, 15; regni et ecclesiae palacium 363, 35. 533, 15; patrimonium 565, 20; v. primates, primores, principes; procures 543, 30. 582, 5; regimen 23, 30; regnum atque sacerdotium 29, 35. 382, 5. 577, 1; regni sceptrum 561, 30. 670, 1; scisma 558, 25; seccio 568, 40; sedes 441, 15; regnum et imperium Christo servit 1221, 5; regna sidera 445, 30. 35. 651, 25; in regno solidare 576, 5; sublimare 576, 25; regni status 920, 30; tutor 119, 20; universitas 402, 20; rengnum 670, 35. Cf. rich.
- regula 971, 25 *saepe*; apostolica 1087, 30; apostolicae rectitudinis 248, 30; regule austeritas 1324, 25; regula canonicorum et canonicarum 355, 10; canonicarum constitutionis 666, 5; catholica 925, 40; regulae catholicae unitas 926, 5; regula Christi 248, 15; s. conversationis 1147, 40; regulae custodes 1020, 10; regula monasticae disciplinae 1129, 25; ecclesiastica 1094, 15; s. institutionis 1128, 5. 1131, 40; iustitiae 1148, 15; sacra 1189, 5; specialis 264, 30; regule statuta 1324, 30; regula legitimi thori 915, 15; sub regula vivere 137, 15; cf. Augustinus, Benedictus, Franciscus, Minores fratres.
- regulare per beati Benedicti regulam 201, 35.
- regularis: regulares 182, 35. 362, 30. 460, 15. 629, 45; utriusque sexus 160, 35; v. canonici; regularis cerimonia 264, 35; regulares clerici 862, 20. 30; v. habitus; regulare monasterium 526, 1. 20; regularis norma 894, 1. 968, 30; observancia 616, 15. 928, 5; regulare preceptum 1042, 10; regularis professio 1083, 40; regulares religiosae 163, 20; regularis tramitis via 1105, 24—25; vita 217, 15. 915, 40. 927, 20. 928, 10. 932, 5. 944, 15. — regulariter conversari 885, 25; eligere 786, 45. 1009, 20; ordinare 1106, 10; obedientiam regere 1102, 5; Deo servire 129, 20. 986, 30; vivere 878, 35.
- rehabere 37, 45. 40, 1. 305, 30. 325, 20. 401, 25. 623, 25. 699, 45. 881, 20.
- rehedificare, rehedificatio v. reaedificare.
- reincipere 188, 35.
- reinduere 865, 35.
- reintegratio 80, 25.
- reintegrare 292, 35.
- reintroducere 527, 1.
- reiterare 908, 15.
- reungere 1144, 15.
- relatio, das Zurückbringen 1015, 5; Bericht, relatio antiquorum 833, 35; antiquitatis verissima 961, 20.
- relevare (feudum) 301, 20.
- relevatio terrarum 309, 15. 318, 15.
- religio 615, 45. 887, 1; religionis apex 960, 40; religio canonicalis 943, 10; v. christiana; coenobita 759, 20; fratrum 950, 45; v. monastica; religionis norma 1141, 20; religio peregrina 1249, 10; prisca 1248, 30; vetusta 1264, 20; religio i. q. ordo 42, 45. 198, 30. 206, 40. 245, 45. 248, 20. 286, 30. 287, 30. 288, 10. 35. 289, 1. 5. 408, 40. 409, 15. 608, 15. 687, 5. 717, 20. 963, 10. 967, 20; religionis ingressio 285, 15.
- religiosus: religiosus magnus et robustus 284, 40; religiosi 79, 1. 407, 20. 420, 1. 425, 5. 441, 35. 442, 5. 451, 10. 456, 612, 45. 613, 1. 625, 20. 627, 35. 629, 15. 635, 25. 649, 40. 45. 684, 10. 687, 5. 711. 872, 30. 1146, 25; religiosi viri 460, 5. 653, 20. 803, 15. 865, 30. 948, 35. 40. 950, 25. 1106, 5; religiosi fratres 1002, 30; fratres religiosi atque religiosae 275, 5; religiosi monachi 1002, 25. 1142, 15. 1146, 35; clerici religiosi 975, 5; clerici et religiosi 395, 35. 420, 5; religiosi sub regula degentes 459, 15. 656, 1; clerus cum religiosis 395, 20. 618, 20; religiosi, tam conventuales quam et capellani 395, 25; tam religiosi quam seculares 643, 1; religiosus chorus monachorum 818, 40; omnes tam religiosi quam clerici et laici 627, 15; religiosorum appellationes et fugae 456, 10; religiosorum conventus 295, 35. 296, 1. 422, 10. 634, 5; collegia 422, 35. 634, 20; claustra 420, 1. 633, 5; domus 41, 40. 405, 35. 626, 5; laici religiosi 196, 30; religiosus comitatus clericorum et aliorum bonorum virorum 971, 30; religiosus 456, 5; religiosus de ordine Cruciferorum 249, 35; religiosus vir 662, 10. 801, 5. 951, 40. 967, 15. 25. 996, 15. 1089, 10. 1105, 10. 1118, 35. 1128, 30. 1131, 35. 1304, 5; religiosus monachus 1121, 35. 1131, 5. 1132, 15; religiosus habitus 800, 1; religioso indutus habitu domus Theutonice 614, 30; religiosa vita 1135, 10; religiosae satis vitae monachus 1130, 10.
- reliquiae *passim*; reliquias plantare 773, 45. 774, 10; reliquiarum indices ampliores 758, 10—25. 764, 15—25. 35—40. 765, 10—20. 767—780. 782—783. 784, 5. 785, 5—786, 15. 787, 20—30. 788, 10. 815, 20. 817, 5—818, 25. 820, 25. 35. 830, 25. 868. 884, 40. 886, 5. 25. 898, 45. 900. 902, 35. 903, 10. 933, 10—30. 954—957. 972. 1379, 10—35. 1486—1487; reliquiis tactis iuramentum prestare 597, 1; reliquie, que pertinent ad imperatoriam dignitatem 573, 25. 30; ostensio earum 573, 30.
- remorsus consciencie 317, 35.
- renia incurva 1304, 45.
- rennuere 1044, 5. 1046, 35.
- renovator 677, 30. 1425, 10.
- reobtinere 212, 40. 445, 20. 651, 20.
- repagare 462, 30.
- reparaturus *passiv.* 169, 1; v. repparare.
- repatriare 211, 35. 221, 35. 226, 10. 232, 10. 260, 30. 263, 20. 267, 1. 268, 5. 20. 45. 286, 30. 290, 40. 302, 30. 315, 10. 383, 35. 384, 5. 544, 20. 546, 20. 547, 40. 550, 25. 559, 30. 566, 35. 580, 35. 584, 10. 605, 10. 849, 10. 1325, 1. 1327, 5. 1331, 10. 1380, 5; repatriatus qui repatriavit 230, 15. 324, 15.
- repausare exercitum 432, 1. 641, 25.
- reperire: repererunt = *reppererunt* 1003, 5; reperti sumus = *repperimus* 1070, 40.
- repopulare 175, 20.
- repositorium 554, 20.
- repparare 79, 30. 205, 40; v. repar.
- requesta 288, 10. 292, 1. 303, 10. 307, 10. 328, 15.
- res publica, respublica 82, 1. 25. 83, 30. 99, 10. 117, 15. 380, 25. 841, 15. 844, 10. 846, 15. 955, 1. 5. 960, 25; obsequens 83, 30; civitatis 100, 15; imperii Romanorum 204, 35; (monasterii) 931, 25; patriarchum 269, 35; rem publicam regere dictum de marchione 1345, 10.
- resaginare 1236, 15.
- rescripta Wandalorum et Hunorum 85, 10.
- resignacio 415, 25.
- resignare abbaciam 378, 45; episcopatum 377, 5. 380, 1.
- resolidare 1380, 30.
- resonare, heißen, bedeuten 690, 20. 25; cf. sonare.
- respective 232, 5.
- respondere: responditur 121, 30; respondere publice de aliquo dubio 88, 50.
- responsalis conclusio 90, 50. 91, 20. 111, 20.
- responsor, sponsor 223, 40. 230, 50. 244, 25. 245, 5.
- responsorium 411, 45. 1075, 1. 1096, 35.
- responsum ecclesiasticum 1317, 10; responsibus 211, 15. 212, 10.
- respublica v. res publica.
- restaurum integritatis 550, 35; restaurum facere 392, 15. 616, 25.
- resultare 97, 40.
- resuscitacio 638, 25.
- resuscitare: locus, ubi Dominus Lazarum resuscitavit 404, 40; resuscitatus 239, 30. 245, 30.

rete, *Kronleuchter* (?), de auricalcho 1457, 1. 5.
 rethor 902, 30. 1181, 45. — rhetorica 226, 5; rethoricus fastus 960, 10; rhetoricae locutionis prohemium 1045, 1; rhetorica verba 1144, 25.
 reticere sub silentio 801, 15.
 retro 133, 25. 755, 25; a retro 228, 15. 296, 19—20.
 retroagere 325, 20. 426, 30. 453, 15. 654, 5. 820, 10. 907, 30.
 retro-exercitus 202, 25.
 retrogardia 245, 10.
 reumatis fluxus 645, 20. 815, 29—30.
 reverendus 756, 5. 761, 10. 768, 20. 775, 15. 776, 1. 777, 1. 949, 1 *saepius*; reverenda persona 1043, 20.
 reverentia apostolice sedis 1037, 10; pontificalis 1201, 40.
 revestire 807, 20. 30. 808, 5.
 revivere 648, 30. 705, 30.
 revivificare 638, 25.
 revocacio excommunicationis 409, 40.
 rex *passim*; aeternus 924, 45. 960, 1. 992, 35; v. aula, camera, christianissimus; christianorum 543, 10; v. consilium; regis curam per baculum tradere 1271, 1; regem publice declarare 560, 20. 562, 15; v. deponere; dignitas 10, 50; v. eligere; trium regum enutritor 381, 5. 576, 15; rex gentilis 391, 15. 613, 40; regum gesta 1160, 10; v. gracia; rex incestus 745, 20; in regem inungere 176, 10. 535, 30; regis iudex 1433, 20. 1434, 1. 5; v. lancea; regis munus 1161, 20; reges naturales 149, 15; regis nuntii 401, 15. 20. 405, 15. 25. 974, 25; obtimates 1006, 15; rex pacificus 24, 35; regis patrimonium 576, 1; penetrare 575, 5; regis potestati subicere 584, 25; regum praecepta 1011, 20; regis principes 1006, 15; reges proscribere 1222, 15; rex regum 293, 10. 594, 30. 847, 20. 850, 20; sacer 1271, 35; saeculorum 963, 5; regis servus 391, 10. 464, 40. 613, 40; socii 12, 35; tyrannis 923, 30; in regem statuere 746, 1; rex terrenus 850, 15. 978, 30. 1271, 15; regem ungere 406, 45.
 rhetorica v. rethor.
 rich *mhd.*: schender des riches 431, 40.
 riematizatus historiographus in vulgari 100, 1; libellus 319, 30.
 rigambulus, *it. rigagnolo, rivulus* 1089, 20.
 rigma 87, 45; in vulgari 108, 20.
 rimula 554, 20.
 rinoceros 920, 40.
 ripparia 100, 30. 101, 15. 109, 30. 110, 25. 111, 5. 117, 1. 10. 118, 1. 131, 30. 167, 20. 175, 10. 186, 35. 201, 1. 224, 35. 229, 35. 291, 15. 296, 20. 299, 35; riparia 172, 5.
 rippariola 275, 10.
 rithmicus: rithmica repetitio 904, 1. *Cf. riematizatus, rigma.*
 rittere *mhd.* 475, 5.
 ritus antiquus (Saxonum) 792, 20. 793, 25; barbaricus 908, 1; gentilius 661, 20; monachici 1296, 35; paganorum 89, 10; pontificalis 927, 1; (Ungarorum in sponsione) 42, 20.
 rivagium, *frg. rivage, ripa* 179, 15.
 ro ro ro, *exclamatio* 175, 20; *cf. haro, hro.*
 roborari *pro imperat.* 170, 40.
 romanizare, *lingua Romana uti* 555, 5.
 rosacium oleum 724, 10.
 roseta virtutum *pl.* 923, 10.
 rota coquine 634, 25.
 rotare, *rädern* 41, 45. 450, 1.
 rotatu instabili alternari 921, 40.

rotundus: rotunda capella 946, 10; v. Rotundorum Hanon. societas *in ind. nom.*
 rubrica auctorum 108, 1.
 rudens 1231, 10.
 ruffa porphiretica 609, 15.
 Rufinus et Albinus, *i. e. aurum et argentum* 933, 20.
 rumiger, *nomen a 'rumor' derivatum, famosus* 812, 35.
 rumor: rumores Balduini com. Flandr., imp. Const. 258, 30. 259; (de Boucardo de Avesnis) 263, 5.
 rumpere sigillum 816, 30.
 runcinus, *frg. roncine, equus minor, gregarius* 460, 30. 467, 1. 524, 25. 627, 10. 640, 55.
 rupis *fem. et masc. gen.* 999, 5; ruppes scissa 149, 10.
 ruralis: rurales 330, 15; ruralis populus 84, 5.
 rurenses 402, 25. 439, 25. 623, 50. 645, 10.
 russetus, *ruber* 718, 15.
 rusticalis stultitia 945, 1.
 rusticanus: rusticani funiculi 920, 10; rusticano more 874, 15; rusticana radix 912, 35; simplicitas 637, 35. 920, 35; rusticanus stilus 1117, 5.
 rusticitas 1035, 20. 25; plebeia 589, 45; stili 824, 35; verborum 1030, 30.
 rusticus 876, 15. 880, 1. 10. 975, 5. 998, 25. 999, 1 (homo r.). 1000, 5. 1003, 35. 1013, 35. 1031, 1. 1032, 25. 1075, 5. 1091, 5. 1133, 5. 1135, 35. 1139, 10. 1150, 25. 30; rusticos gubernare 975, 5; rusticus quidam de exigua gente proveniens 302, 10; rustica conditio 879, 35; lingua 998, 20. 25; manus 1378, 10.
 sabbata aulica 920, 40.
 sabulum 387, 20. 592, 45; zabulum 592, 30.
 sacellum 546, 35. 939, 20. 942, 15. 943, 5. 15. 944, 5. 10. 946, 5. 10.
 sacer: sacra ministrare 1296, 20; tangere 1209, 15; v. sacristia, scriptura, signum, vestis. — sacrosanctis tactis iurare 191, 20.
 sacerdos 232, 5 (= *archiepiscopus*). 243, 15. 283, 1. 10. 290, 20. 390, 25. 548, 20—35. 549, 25. 35. 590, 45. 593, 40. 754, 10. 999, 1; sacerdotes canonici 164, 35; sacerdotum collegium 816, 5; coniugati 1055, 30; hebdomadarius 669, 5; sacerdotum filii 1062, 15; libri pro sacerdotibus 283, 19—20; sacerdos plebanus 669, 30; prebendarius 661, 15; vicem gerens summi sacerdotis in terris 925, 15.
 sacerdotalis cubicularius 850, 15; dignitas 911, 1; fons 189, 5; sacerdotale officium 666, 5. 1086, 10; sacerdotalis prebenda 675, 35; sacerdotale regimen 1145, 5; sacerdotalis stola 863, 25; sacerdotalibus, sacerdotalibus vestibus, vestimentis indutus 573, 10. 849, 30. 889, 25. 1002, 25. 1120, 15.
 sacerdotium 29, 35. 361, 30. 382, 5. 1142, 1. 1143, 5. 10. 1145, 1; minime legaliter acquisitum 1147, 5; sacerdotii honor 1143, 1; onus 798, 10; ordo 29, 10; et regnum 577, 1; sacerdotium summum 849, 35. 1141, 25. 1142, 10. 1143, 1; pax sacerdotii et imperii rescissa 570, 5.
 sacramentalis aqua 548, 24—25; sacramentales induviae 586, 20. — sacramentaliter 163, 30.
 sacramentum: consignare ad sacramentum (?) 1454, 20.
 sacrarium 1231, 25.
 sacrificium 258, 40. 298, 5; matutinum,

vesperinum 253, 20; sacrificia paganorum 89, 10; Deo sine medio pro populo oblata 164, 35.
 sacrilega 617, 45; manus 614, 20; sacrilegus 1369, 10.
 sacrilegare 1038, 10.
 sacrilegium 1369, 10. 15. 1380, 25; sacrilegium, cardinales, prelatos et clericos capifacere 398, 10.
 sacrilegus v. sacrilega.
 Sacristia 291, 35. 292, 10. 426, 10. 766, 30; sive locus sacrorum 972, 50.
 sacrophagus v. sarcophagum.
 saeculares 182, 5. 371, 5. 398, 10. 404, 1. 625, 20. 628, 1. 875, 40. 908, 1; et non sanctimoniales 163, 20; valentes 297, 35; saecularia 711, 20. — saecularis auctor 905, 40; v. canonicus, clericus; saecularium commanentia 929, 40. 930, 25; a saeculari dominatu liber 963, 40; saecularis ecclesia 201, 15; saeculari gratia pollentes 948, 15; v. habitus; saeculare impedimentum 963, 40; v. iudicium; iustitiarum saecularium neglectus 881, 35; saecularibus ac divinis litteris eruditus 1131, 20; litteris et studiis saecularibus imbutus 572, 20; saecularis milicia 140, 20. 272, 35; saeculares monachi 1043, 15; saecularia negotia 528, 15; saecularis nobilis 1318, 15; persona 133, 1. 643, 1; pompa 130, 1. 919, 20; potestas 966, 35; saeculares presbyteri 539, 30; v. principes; saeculari sapientia pollens 1105, 5; saecularis sententia 613, 45; saeculares viri 1149, 25; et mulieres 128, 30. — saeculariter agere 589, 40; vivere 1122, 20. 1134, 40.
 saeculum 952, 15; saeculi actus 878, 5; potestates 966, 35. 1030, 5; saeculorum rex 963, 5; huius saeculi sapiens 951, 20; ad saeculum redire 1090, 25.
 s(a) epes testitudinata 267, 5.
 saepta v. sceptra.
 sagitta insanabilis 9, 50.
 sagittarii 413, 25. 566, 20. 663, 45. 670, 10.
 salarium 22, 15. 409, 5; solarium 441, 30. 649, 35.
 salutacio angelica 459, 30.
 salutando salutare 813, 15.
 salutaris: salutare signum 1099, 1; salutare penitenciae 355, 35; salutaris hostiae participacio 1371, 5.
 salvagardia 234, 15. 320, 5. 321, 25.
 salvamentum 756, 5.
 salvificare 706, 5.
 salvus v. conductus.
 sanctificata aqua 1098, 10.
 sanctificationis apex 250, 35.
 sanctimonialis: sanctimonialia indumenta 276, 15; v. habitus; saeculares et non sanctimoniales 163, 20.
 sanctio canonica 527, 30. 1046, 1; ecclesiastica 875, 20; imperatoris 965, 55.
 sanctuarium 561, 10. 615, 50. 616, 5. 788, 10. 944, 10. 945, 15. 946, 1. 5. 952, 5.
 sanctus: sanctorum cathalogus 625, 20; comunio 1227, 10; oratio 886, 25; porciones 9, 25.
 sandalium 767, 10. 773, 10. 956, 20. 1105, 40.
 sanguifluus 258, 1.
 sanguis laureatus 1365, 25; sanguinis fluxus 645, 20. 815, 29—30. (981, 20); linea 1111, 5; v. luna; sangwis miraculosus 548, 5; regius 262, 10; de celo pluit 975, 15; de siccis ossibus exit 886, 25; canalem sibi faciens sangwis Domini scidit rupem 404, 15; v. Iesus, ss. Innocentes; s. Petri 771, 20; s. Sixti vel Xisti 771, 15.

- sanies: sanie fluens nasus 1306, 40.
 saponarii, *Seifensieder*, ministrales in Papia 1456, 20.
 saponum 1456, 20; fictum saponi 1456, 20.
 sarabara 1370, 5.
 sarcophagum, sarcophagum 981, 10. 1379, 20; interius gypso litum 1379, 25; sarcophagus 899, 10; *dubii generis* 1370, 5.
 sariandus, sarriantus 551, 30. 555, 20; *cf.* *sergantes*.
 sarrabaita 1043, 30.
 sartum, *terra in culturam redacta* 200, 1. 321, 25.
 satelles: satellites 186, 35. 386, 5. 428, 5. 429, 5. 442, 30. 591, 15. 861, 20. 1104, 20. 1123, 30. 1125, 30. 1365, 1. 1491, 30; inquieti 429, 30. 640, 20; regales 370, 30. 538, 15.
 satellitium 401, 1. 622, 25.
 satellitius comitatus 1258, 15; furor 1158, 10.
 sathagere = *satagere* 525, 30.
 satisfaccio *v.* *pecuniarius*.
 satrapa, *princeps Saxonum* 793, 25; magistratus ac satrapae (apud Prutenos) 1365, 5.
 scabies 1307, 15.
 scabinus, *Schöffe* 267, 35. 292, 30. 303, 20. 304, 15. 20. 314, 10. 330, 40.
 scaeus, *Schach* 417, 20. 629, 30; scacorum ludus 82, 5.
 scafa, *scapha*, *navicula* 1088, 40.
 scala: quoddam in modum scale niveo quidem corpore, sed rubro capite 365, 5. 534, 25.
 scamnellum 1032, 35. 45.
 scandalizare 1074, 1.
 scapula 776, 15. 782, 10.
 scapulare, *vestis* 630, 20. 1085, 10.
 scarpa, *ital. scarpa*, *calceus* 712, 20 (*Iesu Christi*).
 sceler = *celer* 1256, 35. 1286, 30.
 scema 385, 10. 589, 20. 842, 40. 859, 40. 867, 30.
 scenodoxia *v.* *xenodoxia*.
 scenum = *caenum* 542, 10.
 scepta (= *saepta*) castris Valencen. 217, 35.
 sceptrigero regalis sacramenti specimen privare 543, 30.
 sceptrum 11, 1. 1162, 20. 1200, 40. 1205, 40. 1221, 30. 1222, 50. 1223, 45. 1225, 10; militare 1064, 40; regni 561, 30. 566, 35. 670, 1; scepra regere 815, 15.
 schara, *vox germ.*, *manus*: *militaris* 1489, 35.
 schella, *Glocke* 460, 15; baptizata 437, 5.
 schender des riches *mhd.* 431, 40.
 schisma *v.* *scisma*.
 sciencia astronomie 572, 20; astrorum 95, 20; auguria 96, 25; aursupiciae (*i. q.* *haruspiciae*) 96, 25; scienciae grossae atque palpabiles 86, 10; mathematicae 96, 25; *v.* *litterae*; sciencia litteralis 219, 15; nygromantie 572, 20; scienciae nigromanticae 96, 25; sciencie prerogativa 313, 5. 573, 5; paganorum 89, 10; sciencia scripturae 1052, 15; scienciae speculativae 86, 10; clericus celebris personae et scienciae 825, 20; sciencia eruditus 606, 25.
 scientificae 87, 35.
 scilentium = *silentium* 1005, 30.
 seynifes, *Ameise* 1005, 1.
 sciolus = *sciens* 1068, 25.
 sciphus 864, 20. 1087, 1. 5; scifus 1144, 5;
 ciphus 404, 50. 820, 25. 35; cifus 669, 5. 686, 1. 10; ciffus 685, 25.
 scire Teutonicum 39, 10; pro scire et posse 755, 20.
 scisio *v.* *scissio*.
 scisma 11, 45. 15, 30. 35. 36, 1. 210, 10. 20. 211, 25. 408, 5. 20. 627, 50. 628, 1. 925, 30. 1156, 30. 1157, 10. 1185, 1. 1213, 5. 1228, 5. 1230, 1. 1233, 10. 20. 1245, 40. 1317, 10. 15. 1380, 30. 1459, 15; ecclesiae 157, 35; regni 558, 25; schisma 1237, 35; totius scismatis recentis et regni status reique publicae divortii auctrix Suevia 1380, 30.
 scismaticus 15, 35. 408, 5. 527, 35. 714, 5. 926, 1. 1165, 30. 1210, 1. 1219, 20. 25. 1225, 20. 1237, 25. 1239, 35. 1261, 15. 1317, 35; scismaticus imperator 669, 40; rex 398, 25. 618, 50; scismatici greges 1156, 20; scismaticum nefas 1172, 20.
 scis(s)io intra solaris corporis extremitates 406, 1. 626, 25.
 scita *subst. pl.* 47, 10.
 scitus: cum scitu 651, 25.
 scola 191, 35. 217, 30 (*scolae totius castris de Valencenis*). 260, 20. 261, 1. 431, 25. 634, 30. 646, 10. 705, 10. 717, 1. 844, 40. 845, 5. 889, 5. 932, 40. 945, 1. 1051, 5. 1074, 30. 1085, 25. 1106, 25. 1174, 40. 1182, 15. 1480, 10; scolarum palatia 844, 30; rector 767, 30; ad scolas ponere aliquem 260, 20.
 scolaris, scolares 88, 50. 302, 30. 35. 390, 25. 448, 30. 629, 35. 634, 25—40. 652, 25. 669, 5. 672, 1. 673, 25. 763, 20. 764, 10. 844, 25. 952, 20. 1051, 10; scolarium chorus 673, 25; scolares clerici 196, 20. 217, 40; scolaris disciplina 915, 25. 932, 15. 944, 25; scolare magisterium 844, 20. 30. 845, 1; scolarium magister 874, 10; scolaris nigromanticus 594, 45; *v.* *novicius*; puer 394, 1. 617, 10; scolarium rector 196, 15. 667, 35.
 scolasticus 139, 20. 379, 1. 390, 10. 436, 30. 565, 15. 645, 20. 676, 30. 1051, 10; scolasticae disciplinae 665, 45; scolasticorum rudimentorum ablatatio 1361, 5; scolastica studia 1051, 10.
 scopare 1060, 30.
 scopere *incertae notiois* 153, 1. *cf.* *n. b.*
 scoria 1109, 25. 1247, 25.
 scortum 644, 15. 1051, 20.
 scriba sive, ut vulgo dicitur, cancellarius 996, 20.
 scriniolum 902, 35. 903, 10.
 scrinium aureum 20, 20.
 scriptor 611, 10; optimus 928, 20; virtuosus 571, 40; librorum textualium 463, 35.
 scriptum 359, 25. 626, 20. 704, 45. 718, 20. 1093, 15. 1435, 5; scripta apostolica 317, 30; byblia 693, 15; scriptum iudiciale 966, 35; per scriptum tradere locum 1084, 5; scripta Fulconis 156, 25; Igmari ad Iohannem 156, 15.
 scriptura 606, 20; scripturarum auctoritas 80, 1. 1384, 15; scriptura divina 139, 45. 911, 5. 932, 15; generalis 684, 5; scripturarum laberinti 844, 20; scriptura sacra 82, 30. 89, 15. 91, 40. 45. 139, 15—30. 141, 25. 185, 35. 252, 15. 292, 40. 836, 35. 837, 5; scripturae (sacrae) auctores 834, 5. 35; scripturae sciencia 1052, 15; vetustas 832, 20; scripturam cottidianam decano presentare 944, 25; in scripturis multipliciter eruditus 10, 55.
 scrobis subterranea 551, 5. 568, 5. 580, 30.
 scroellarum morbus, *frg. écrouelles*, *scrofulae* 138, 50.
 scrutinium 595, 5.
 sculper 681, 45. 682, 5. 696, 45. 705, 15.
 sculptor 682, 5. 10. 705, 15.
 sculptura agni Dei cum vexillo (in anulo) 610, 50.
 scultetus, *Schultheiß* 619, 10. 627, 5.
 scutifer 181, 45. 221, 40. 222, 10. 224, 20. 225, 10. 227, 15. 230, 40. 231, 5. 232, 35. 233, 20. 261, 5. 266, 40. 287, 5. 300, 10. 323, 20. 35. 331, 10.
 scutum: scuta bocelata, *Buckelschilde* 1452, 15; scutum Flandrie cum baculo rubeo, *Wappen* 240, 20; tigna aut tecta in scuto Belgorum 96, 40. 97, 1; scuti campus, *Wappenfeld* 97, 10; scutum aureum cum quatuor leonibus 97, 39—40; *cf.* *arma*.
 secare ad medicinam spectans 1131, 20.
 seccio regni 568, 40.
 secciora (Iudeorum) 433, 10. 15.
 secretarium aule Goslariensis 11, 10; secretarium (ecclesiae) 927, 1.
 secretarius 301, 20. 580, 40. 594, 40.
 secta 80, 45. 81, 10. 15. 174, 10. 854, 25; Iudaeorum 571, 15; Manicheorum 394, 10. 617, 15; paganorum 89, 10.
 secundario 423, 30. 614, 15. 648, 10.
 secus, *secundum*, *iuxta* 1378, 20. 1379, 1.
 sedes: speculum duplex, eneis inclusum sedibus 596, 10.
 sedes apostolica, Romana, sacra, summa *saepe*; episcopalis 1477, 10; iudicialis 1244, 1; *v.* *pontificalis*; prima (*papa*) 1096, 5; principalis 126, 40; regni 441, 15; sedem mutare 926, 15. 930, 40. 931, 10; minor sedes maiorem dampnat (*i. e.* *imperator papam*) 1210, 20.
 sedicio 7, 35. 12, 35. 271, 20. 623, 20. 879, 35; inter cives 418, 20; sedicionis signifer 1195, 25.
 seducere: tres seduxerunt totum mundum, videlicet Moyses, Christus, Machometus 398, 35.
 segehard (*vox germ.*) vexillum, id est victoriosum 546, 15.
 sella asinaria 920, 10; *v.* *equestris*; pontificalis 1142, 1; sacra 1229, 15 *saepe*.
 semiceca 648, 20.
 semicinctus 547, 10.
 semifrater 192, 5. 206, 20. 209, 30.
 seminiverbius 160, 35.
 semirutus 567, 1.
 semivigilans 856, 35.
 senarius, *metrum* 907, 30.
 senator 113, 45. 117, 15. 121, 40. 122, 35. 124, 15. 394, 30. 617, 25. 713, 5. 715, 5. 818, 5. 1238, 10. 30. 1283, 10.
 senatorius: senatoria dignitas urbis Romae 413, 5. 629, 5; stirps 417, 25. 629, 30.
 senatus 713, 5. 715, 5. 1238, 10; *i. q.* *conventus* 1187, 30. 1238, 20; senatus censura 1217, 25; consultum 11, 35. 372, 15.
 senecta 1084, 20.
 senectus lasciva 1169, 20; misera 890, 40; senectutis aetas 932, 45; quarta senectutis causa 932, 45.
 senescaldus 204, 1. 226, 10. 232, 35. 242, 5; senescallus 230, 35.
 senex *saepe*; *adiect.* 474, 5. 1050, 10; senex emeritus 865, 25; *v.* *decrepitus*.
 senior: seniores (civitatis) 396, 30. 399, 40. 621, 30. 630, 10; (regis) 1203, 20. 50. 1243, 15; senior = *abbas*, *praepositus* 987, 25. 1181, 25. 1183, 15; seniores nostri 972, 25; seniores 474, 10.
 senium 845, 20. 862, 15; diurnum 859, 35; senio morboque confectus 1130, 15.

- sensatissimus 712, 30.
sensificare 1321, 20.
sentencia 240, 35. 317, 5. 25. 45. 318, 35. 327, 40. 395, 35. 409, 10. 526, 1. 532, 10. 552, 40. 561, 25. 587, 30. 597, 10. 603, 10. 15. 618, 15. 642, 25. 663, 10. 787, 5. 10. 878, 1. 935, 10. 15. 1451, 5; (apostolica) 949, 20. 1026, 30; capitalis 452, 15. 636, 25. 653, 30; communis 882, 10; dampnationis 559, 25. 563, 1; diffinitiva 317, 25; excommunicationis 270, 5. 273, 15. 274, 20. 393, 15. 409, 20. 30. 40. 410, 5. 10. 616, 50. 618, 10. 628, 20. 722, 25; imperatoris 364, 25. 534, 1. 540, 20; imperialis 560, 15; interdicti 410, 5. 609, 20; iudicialis 1489, 10; v. iudiciaria; magistri 572, 10; mortis 516, 20. 644, 10; papae 398, 20. 716, 35; papalis 398, 20; v. princeps; secularis 391, 20. 613, 45; sentencie date canon 561, 10.
sentencialiter 169, 35; comburere 463, 35; condemnare 400, 10. 20. 621, 40; decollare 421, 1. 633, 25; ab onere et honore episcopatus deponere 407, 25; occidere 390, 10. 396, 10; proscribere 381, 10. 392, 15. 576, 19—20. 616, 20; capitibus truncare 405, 5. 625, 30.
sententiare 327, 40.
sepes v. saepes.
septem disciplinae 902, 30.
septemplex columba, *spiritus sanctus* 845, 30.
septenarius numerus 586, 40.
septimanatim 676, 14—15.
septuagesima v. cappa.
sepulcrum v. S. Sepulchrum (Domini), s. Iohannes apost. et ev., s. Maria in *ind. nomen*; Lazari resuscitati 770, 40. 776, 35.
sepultura ecclesiastica 410, 5; libera sepultura de certo numero personarum 299, 9—10; sepulturarum tractatus 299, 10; v. etiam S. Sepulchrum (Domini) in *ind. nomen*.
sequax, *seclator* 126, 15. 293, 15. 429, 25. 639, 40. 640, 20. 665, 10. 1064, 45. 1124, 5; *successor* 99, 25. 186, 1.
sequela publica 320, 15.
sequentialis, i. q. *liber sequentiarum* 758, 50.
sequester 553, 25.
sequestrare 528, 15.
seraphicus 255, 25. 35. 256, 50.
serere agros 876, 10.
sergantes 273, 20; serganti 272, 1; cf. *sarianus*.
sericeus: sericeae res 696, 40; vestes 693, 25.
sericus: serica casula 614, 20; sericae vestes 1488, 20; sericum pallium 1370, 5.
sermo crucis generalis 196, 40; Latinus 549, 30; b. Gregorii 1056, 25; de Leone 1143, 10; brevi sermone conscribere 248, 50.
sero: de sero 301, 35; in sero 322, 1.
serotinus v. pluvia.
serpens: serpentes in celo 185, 40.
servicium defunctorum 203, 10; divinum 630, 10; mensis 298, 10; solemne 298, 20; imperatricis tollere 14, 15; reddere 741, 10.
servilis conditio 1195, 35; et libera 559, 20; habitus 550, 20; mos 1182, 40.
servitor infirmorum 1031, 40.
servulus 805, 20. 810, 1. 811, 20. 929, 30. 1068, 30. 1069, 5.
servus 22, 30. 178, 45. 391, 10. 418, 5. 419, 25. 422, 1. 423, 1. 464, 5. 35. 40. 594, 50. 595, 5—15. 613, 40. 741, 10. 960, 10. 962, 25. 991, 10. 1000, 1. 1011, 25. 1050, 20. 1070, 10. 1162, 1. 1194, 1. 1458, 5. 1473, 20. 1478, 1. 1491, 30; Dei 948, 30; servus servorum *scriptor de se ipso* 86, 1.
sessio imperialis 847, 30; cathedrae Romanae 1142, 1.
sessor: sessorum equorum 855, 5.
sexcentum 624, 10.
sextarium: sextaria de grano 1473, 15.
si-, sy-.
sic et sic audivi 261, 40.
sicarius insidiator 1286, 35.
siccitas 371, 45. 540, 5. 741, 5. 989, 35. 990, 20. 1133, 5; vernalis 9, 5.
siccus: sicca aestas 743, 1.
sycomoros 517, 5. 767, 10.
sidereus: siderea regna 445, 30. 35. 651, 25.
sierco, *genus monetae, vox mihi ignota* (at cf. *Du Cange s. v. ciencia*) 304, 10.
sigillare 111, 10. 176, 40. 205, 15. 240, 40. 241, 1. 242, 30. 35. 292, 20. 297, 40. 307, 10. 315, 15. 30. 40. 318, 30. 327, 35. 328, 1. 334, 20. 409, 35.
sigillatim = *singulatim* 91, 40. 124, 10.
sigillativus: sigillativa impressio 255, 40.
sigillum 12, 5. 239, 25. 243, 5. 266, 1. 292, 10. 299, 5. 25. 303, 35. 304, 25. 306, 30. 307, 10. 15. 40. 311, 25. 315, 30. 318, 20. 30. 328, 1. 333, 10. 556, 20. 1002, 20. 1452, 15; civitatis 443, 15. 650, 10; apostolicum 1144, 30; sigilli appensio 1484, 35; character 265, 35; circumferencia 111, 10. 202, 15; sigillum discretum 610, 50; armis insignitum 307, 15; litterarum 259, 10; passionis, id est crux 583, 5; Mogontini episcopi perditum 377, 25; regium, regale 882, 25. 1159, 25; sigillo firmare 206, 45; sub sigillo committere 606, 30; rescribere 163, 15; sigillum rumpere 816, 30; alicui tribuere 1001, 25; sigillus *acc. sing.* 998, 25.
signare: signati (cruce) 14, 40. 376, 10. 377, 25. 544, 30. 545, 30. 555, 1. 557, 5; signo passionis Christi 584, 35; cf. *cruce signare*.
signifer 13, 40. 387, 15. 592, 35. 1268, 25. 1269, 35. 1490, 25; crucis 256, 30; impietatis 1253, 45. 1259, 35; matris ecclesiae 846, 15; seditionis 1195, 25.
signum artis 638, 50; signum crucis facere, *subscribere* 1467, 1. 5; signa circularia (solis) 558, 20; signum clericatus 1059, 1; croceum soldani 387, 15. 592, 35; v. *cruce*; signa localia, *Wertsachen* 1326, 35; signis militibus insignire 221, 35; signa profetica 1235, 20; signum ratificationis 333, 10; signa regalia 1182, 10; sacra 1189, 40. 45. 1259, 20. 1272, 15; sacri officii 1278, 5. 10; signum salutis, salutis (i. e. *cruce*) 557, 5. 1075, 1. 1099, 1. 1136, 15; in sole 367, 25; signa debita regi ferre 1216, 35; signum (i. e. *monogramma*) manu propria infigere 882, 25; signum, *Feldzeichen* 13, 35. 117, 5. 388, 1. 593, 20. 1263, 30; signa victicia 1235, 45; signum *astronomicum* 95, 15; zodiaci 94, 30. 35. 95, 15. 20; signum, *miraculum* 14, 35. 143, 35. 363, 20. 533, 1. 586, 50. 616, 10. 620, 5. 30. 638, 40. 639, 20. 648, 15. 1370, 20. 1371, 1; signum, *campana, tintinnabulum* 220, 15. 809, 10. 40. 810, 40. 812, 35. 849, 40. 894, 15. 901, 40. 1001, 1. 1003, 15. 1007, 20. 1008, 25. 1058, 15. 1129, 40. 1132, 5. 1137, 30; signa matutina 934, 5.
siligo 669, 10. 30. 673, 20.
sillabicare 108, 25. 30.
sillogisacio 91, 5.
silvarum nigredo, *Schwarzwald* 923, 10.
simbolum 459, 30; simboli institutio 106, 30.
similitudo: similitudinem pueruli ex argento purissimo facere *superstitione* 872, 35.
simonia 11, 50. 362, 25. 524, 15. 1081, 30; venditio 1212, 10.
symoniaca = *symonia* 1055, 25. 1056, 25. 30. 1057, 30. 1087, 25. 1105, 15.
simoniacus: symoniaca lepra 1098, 25; simoniacus pater (i. e. *abbas*) 1082, 1; symoniaca perfidia 1090, 30; pestis 1141, 10. 1147, 25; sordes 1318, 5. — simoniace 1086, 10. — simoniacus 1050, 35. 1057, 5. 25. 1060, 10. 1063, 25. 1074, 5. 25. 1082, 5. 10. 1086, 10. 1094, 35. 1095, 45. 1099, 30. 35. 1100, 25. 1105, 20. 30. 1106, 20. 25. 1107, 25. 30. 1108, 50; v. *haereticus*; cf. *etiam* Simon magus.
symonialis 1165, 25. 1191, 45. 1227, 10; error 1219, 20; symoniale mercatum 1173, 10.
symonica (ex *coniectura*) venditio 1212, 45.
Simplex v. Carolus III. rex Franc. (Occid.).
simplicianus 300, 20.
simplicitas 961, 25. 968, 20; columbina 249, 45; rusticana 920, 35.
simplus: in verbo simpli credere 308, 30.
simul = *simulac* 1159, 20. 30. 1263, 45. 1269, 20. 1303, 45.
simultas, *tumultus, seditio* 453, 25. 654, 15. 858, 20. — *simultatio* 371, 30. 372, 40. 853, 25.
synagoga 433, 10. 642, 5.
synaxis, *officium* 894, 5; matutina 898, 25; matutinarum 901, 40; nocturna 1137, 30; vespertina 1103, 20.
sincerissimus 1091, 45.
sincopis, *morbus, defectus*: cordium 269, 30; (stomachi) 1084, 20; in sincopin incidere 1106, 1.
sindon, syndon (Domini) 404, 20. 483, 20. 25. 785, 15. 1256, 1; cf. *tunica, vestimentum*.
singultivus 149, 5.
sinistimos casus agere 550, 5.
sinodalis, synodalis: synodalia 876, 35; sinodalis conflictus 1044, 30; synodale ius 880, 10; synodalis iustitia 882, 10; synodale negotium 875, 1; prelium 1039, 35; synodalis severitas 875, 20; synodalia statuta 665, 20; sinodalis terminus 1041, 30. 1044, 20; timor 1433, 10.
sinodus, synodus 171, 25. 408, 1. 20. 627, 45; Niceae (a. 325) 1061, 35. 1208, 40; (Calcedonensis a. 451) 762, 5; Aurelianus (a. 512) 122, 25; Remensis (a. 625) 155, 30; Constantino-poli (a. 681) 139, 5; (a. 685) 135, 35; de s. trinitate (a. 767) 732, 20; Ratisponae (a. 792) 736, 1. 737, 1; ad Francorum vadum (a. 794) 736, 5. 737, 5; Aquis (a. 801) 736, 25. 737, 20; Aquasgrani (a. 802) 736, 30; Noviomensis (a. 814) 156, 1; Aquisgrani (a. 816) 1471, 10; in Carnotensi civitate (intra a. 829 et 836) 810, 35; (Constantino-poli a. 869/70) 1210, 25; Romae (a. 949) 515, 35; Sutrii (a. 1046) 521, 5. 1142, 25; Parisiis (a. 1051) 188, 15; (Ebredun. a. 1056) 1148, 5; (Romae a. 1057) 1054, 1; apud Cabilonensem civitatem (a. 1063) 1041, 25. 1044, 25. 1046, 1; Romana (a. 1063) 1045, 1; Mantue (a. 1067) 1072, 25; Romae (a. 1067) 1095, 35. 1106, 40. 1146, 30; (Wormatiae a. 1076) 882, 10; (Romae a. 1076) 1216, 25; *ibd.* (a. 1079?) 1189, 25; apud Ticinum (*immo Brinensis*, a. 1080) 884, 1; Moguncie (a. 1085) 526, 10; *ibd.* (a. 1086) 39, 20; (Guardastalli a. 1106) 1318, 10; Tre-

- cis (a. 1107) 204, 10; Viennae (a. 1119) 12, 1; Remensis (a. 1119) 360, 35; Leodii (a. 1131) 363, 10, 532, 35; Pyrensensis (a. 1135) 786, 45, 787, 15; Romae (a. 1139) 365, 25, 535, 1; (a. 1149?) 209, 10; (Papiensis a. 1160) 368, 20; Laudae (a. 1161) 369, 1, 537, 15; Treveris (a. 1162) 15, 45; apud Veneciam (a. 1178) 372, 15. — *sindus masc. gen.* 732, 20, 736, 1, 30, 737, 20.
- sintoma, *sinthoma*, *gr.* σύμπτωμα 558, 25, 563, 5.
- sinzugia, *gr.* συνζυγία, *i. q.* coniunctio 107, 20.
- syrtis, *Sandbank* 1380, 30.
- sitibundus 214, 25, 548, 25; sitibunda stomachi inanitas 545, 10; sitibundo pectore 1040, 5.
- situari, *situm esse* 89, 45, 90, 5, 101, 30, 40, 102, 25, 167, 35, 179, 5, 282, 20, 291, 20.
- situatio, *frg.* situation 94, 10.
- situatus, *frg.* situé, *situs* 87, 10, 88, 20, 95, 35, 101, 15, 102, 1, 117, 1, 5, 164, 15, 219, 30, 227, 30, 267, 40, 526, 10, 1324, 20.
- sivum 980, 5.
- smaltatus, *ital.* smaltato, *emailliert* 1452, 15.
- sneida, *sneita vox germ., i. q.* callis, *Schneise* 759, 45.
- snippinsnab *mhd.* 574, 50.
- societas ac villa Valencensis 292, 35; *cf.* Rotundi, Rotundorum societas Hanon.; coniugalis 911, 40.
- sol defecit 1411, 1; obscuratus 361, 10, 375, 20, 740, 35, 742, 5, 1412, 15, 1413, 5; circuli circa solem 13, 10, 372, 25; sol quasi ex parte praeputus 365, 1; sanguineus 1459, 20; de celo quedam circularia signa deprompsit 558, 20; soles 1301, 35; solis palleo 405, 55.
- solaris: solares circuli 558, 25; solaris spera 898, 5; intra solaris corporis extremitates scisio 406, 1, 626, 25; solaris iubaris indicium 586, 15.
- solarium, *cubiculum superius*, *Söller*: solarium fenestra 1491, 10. — solarium, *ad res ecclesiasticas spectans* 774, 5. — solarium *v.* salarium.
- solatiari = *consolari* 960, 40.
- solatiose 464, 1.
- soldanus 251, 45, 376, 10, 387, 15, 55, 60, 389, 1, 10, 15, 396, 1, 5, 398, 25, 400, 15, 401, 30—40, 402, 45, 403, 5, 15, 405, 10—20, 406, 20, 45, 407, 25, 35, 411, 15, 20, 424, 5, 25, 425, 5, 542, 30, 544, 30, 35, 591, 5, 592, 35, 593, 15, 20, 594, 1, 10, 20, 25, 618, 25, 30, 50, 623, 20, 25, 624, 25, 625, 1, 35—45, 627, 5, 35, 40, 628, 30, 634, 55, 635, 15, 25, 30, 718, 35, 40, 724, 10.
- soldenere *mhd.* 477, 40.
- soldus, solidus 134, 30, 265, 30, 298, 30, 40, 299, 1, 307, 20, 626, 55, 673, 25, 763, 10, 764, 1, 35, 875, 45, 1104, 20, 1108, 45, 1126, 10, 1453, 5, 10, 1454, 15, 1455, 1, 1475, 25, 30, 1476, 10, 15, 1478, 15, 1479, 20, 1480, 5, 1481, 5—15; solidi albi 310, 40; censuales 217, 40; hallenses 673, 20; Papienses 1453, 10, 1456, 10; Parisienses 304, 10; solidum quadragesimum de omni negotio dare 1453, 5, 10.
- solempnizacio 305, 5; solempnizatio 262, 15.
- solempnizare 185, 40, 260, 1, 262, 20; sollempnizare 848, 15.
- solidus *v.* soldus.
- soliloqui 161, 15.
- solitarius, *eremita* 515, 5, 1121, 5, 35, 1128, 40, 1132, 15, 1135, 15. — solitaria vita 961, 25, 999, 10, 1010, 1, 1121, 1.
- solitudo horribilis (Sueviae) 923, 10; (Thuringiae) 928, 30; in solitudinem redigere 879, 25.
- soloecismus 908, 25.
- solus = *unus* 168, 25.
- solutio reddituum 876, 15.
- somnolencia 596, 35.
- sonare corniculum 323, 15; *läuten* 620, 1; campanas, signa 1001, 1, 1007, 20, 1473, 9—10, 25, 1474, 25, 1475, 5, 1480, 5; *heißen*, *bedeuten* 38, 25, 94, 1, 662, 35, 690, 20, 25; *cf.* resonare.
- sonipes, *equus* 595, 5.
- sonoritas 430, 40.
- sophista (Rabbanus) 165, 5.
- sophya 47, 10.
- sorores *v.* beghine *et in ind. nom.* s. Clara.
- sotularis = *subtalaris* 590, 10.
- spado 127, 15.
- spalmodia, spalmus *v.* psalmodia, psalmus.
- spata, *gladius* 322, 15, 1452, 1, 15.
- spatarius, *Schwerträger* 364, 5, 533, 35; *cf.* Spatarii; *Scharfrichter* 405, 5, 625, 30.
- specialis benedictio 193, 10; prerogativa 1326, 10; regula 264, 30; speciales viri 416, 25.
- species unius Seraph 255, 25; species, *aromata* 675, 20.
- specificare 91, 20, 102, 30.
- speculativus 586, 5; speculativae scientiae 86, 10.
- speculum 1453, 10; *cf.* sedes.
- spelta 669, 10.
- speltifera iugera 676, 1, 5.
- spelunca, *sepulcrum* 997, 30, 999, 1000, 5, 20, 1003, 10, 1013, 35, 1014, 15.
- spera = *sphaera* 406, 1, 574, 5, 614, 45, 626, 25, 903, 20; solaris 898, 5; sperae octavae accessus et recessus super polos zodiaci 94, 25.
- spericus 907, 35.
- spiculator, *carnifex*, *tortor* 572, 1.
- spiculum de balista 256, 35; ferreum 386, 40, 592, 5; spicula ignea 745, 25.
- spina: locus, ubi Dominus spinis coronatus fuit 404, 25.
- spineus *v.* corona.
- spiraculum: spiraculis vitalibus carens 580, 15.
- spiritalis 583, 5; disciplina 595, 15; gladius 653, 45; leticia 637, 1; plenitudo 603, 35; *v.* princeps; spiritale unguentum de paradiso 804, 30. — spiritalia 110, 1, 197, 40, 207, 30, 218, 5, 628, 1, 665, 1; spirituales aetates 852, 10; spiritualis causa 677, 5; spirituales filii 1320, 30; spiritualis gladius 452, 30; gracia 615, 25; spirituale iudicium 410, 1; spiritualis libertas 155, 45; milicia 249, 30; spiritalia mysteria 1126, 40; spirituales personae 929, 5; presbiteri 539, 30; *v.* princeps; spirituale proelium 1376, 10; spiritualis pulchritudo 616, 15; vicarius in spiritalibus 486, 15; de spiritalibus et ecclesiasticis rebus instituendis nullo modo se intromittere 359, 30.
- spiritus apostatici 1217, 20; *v.* daemon; diabolicus 418, 20, 1067, 15; divinus 427, 15, 639, 15; immundus 586, 40; malignus 1344, 10, 15; phitonicus 38, 1; pontificalis 1223, 25; *v.* prophetia; sinister 900, 40; vitalis 648, 25.
- spleneticus 1297, 25.
- spolia funerea 891, 25.
- spolium, *messis* 268, 25.
- spongia Domini, Christi 482, 10, 35, 483, 20, 776, 5, 782, 10, 785, 30, 817, 20; spongia, unde (qua) fuit Dominus aceto potatus 817, 14—15, 972, 5.
- sponsalium favor 551, 10; sponsalia vestimenta 128, 35.
- sporta s. Wandregisili 817, 10; sportas complicare 284, 25.
- sputum, *medicamentum* 620, 10; cum pulvere 1298, 10; divinitatis 615, 30.
- squillister, *qui squillam pulsat?* 211, 40.
- squilla, *campana*, *tintinnabulum*; matutinalis et vespertinalis 639, 1.
- stacio (Fraxinus-magnus) 167, 30; stationem continuam debere in (castro) 206, 25.
- stadium, *metrum* 133, 20, 280, 10, 987, 5, 1380, 1.
- stadium, *frg.* étage, *vasalli officium domini tuendi* 230, 50, 231, 1.
- stagnum, *Zinn* 396, 20, 1452, 1.
- stat *mhd.* 475, 20, 25, 35, 477, 10, 25—40, 478, 10—45, 479, 5—25; *nominantur*: Erforte, Gota, Mulehusip.
- statera, *Waage* 84, 45, 1456, 20.
- statrecht *mhd.* 476, 25.
- status clericalis 260, 35; publicae libertatis 922, 30; loci 922, 1; militaris 260, 30; regni 380, 40, 381, 1, 766, 25, 920, 30.
- statutum 410, 15, 922, 30, 1209, 25; statuta apostolorum 1093, 30; ecclesiae 715, 20; statutum imperiale 581, 1; statuta libertatis stabilire 922, 30; pro melioratione ecclesiae 204, 10; obediencia 264, 30; sanctorum patrum 1142, 20; pontificum Romanorum 517, 15; regule 1324, 30; religionis 583, 1; synodalia 665, 20; (Alexandri II.) de statu Mediolanensis populi et cleri 1072, 25. — statutas contraire 1011, 30.
- stella *v.* cometa, *crinita*; stellae errantes 574, 5; stella maris (Maria) 856, 45; matutina (Lucifer) 402, 30, 623, 25, 624, 1, 923, 25; Lucifer 900, 15; stelle de celo innumerabiles cadere et quasi plueret vise 1426, 5, 1427, 1; stella clarissima in circulum lune prime ingressa 1422, 20, 1423, 10.
- stellifer orbis 989, 40.
- stema regium 125, 35.
- sterilitas 412, 10, 590, 30, 597, 35, 1032, 1; vini 669, 15.
- stigma 255, 20, 40, 50, 256, 10, 35, 45, 257, 10, 258, 15, 583, 5, 602, 35.
- stilla, *campanula* 391, 30, 614, 25.
- stilus 681, 10; describendi 670, 25; illucubatus et impolitus 1375, 50; satis imperitus 1138, 5; proprius 997, 20; rusticus 1117, 5; stili rusticitas 824, 35.
- stipendiarius 119, 20, 25, 172, 25, 35, 180, 40, 182, 1, 231, 10, 272, 5, 274, 5, 314, 25, 331, 10, 402, 25.
- stipendium 273, 20, 398, 50, 571, 1, 575, 1; stipendium repudiate obediencie 582, 40.
- stola 287, 20, 387, 10, 592, 35, 646, 5, 25, 663, 30, 693, 25, 758, 50, 55, 776, 35, 880, 5, 1099, 5; apostolicae paraturae 922, 20; candida 1136, 20; prima 408, 15, 628, 1; sacerdotalis 863, 25; stolas texere 919, 25.
- stomacatus 148, 25.
- stomachus: stomachi infirmitas 1086, 35.
- stopa, *vas mensurae* 423, 30, 643, 10.
- stopere, *stopfen* (? *ex coniectura*) 153, 45.
- stramineus: straminea ymago 614, 15.
- strata 810, 30; lapidea 810, 1; publica 441, 25, 446, 25, 451, 15, 649, 35, 650, 5, 651, 50, 653, 5.

- stratulum 1326, 45.
 stratus = *stratum*, *lectus* 590, 10, 25, 600, 20, 966, 15.
 strenuissimus 172, 20, 174, 40, 197, 25, 540, 25, 547, 20, 671, 5, 35, 722, 10, 896, 35; strenuissimus 425, 1, 426, 35.
 strenuitas 1222, 1, 1236, 30, 1241, 45, 1265, 1, 1277, 45.
 strepa, *Steigbügel*: strepam papae tenere 37, 20, 411, 40.
 stridentia verba (Sclavonicae linguae) 925, 20.
 struma in gutture 620, 25.
 studere 874, 15, 20; libertati rei publicae 844, 10; logicae 844, 20. — studentes 873, 25.
 studiosus divinae legis 851, 35.
 studium Erfordie 355, 40; Leodicense 945, 10; generale Papie 1451, 5; studia ecclesiastica 1143, 15; interna 878, 5; liberalia 873, 20; *v.* litterae, litteratorius; logicalium 86, 5; novitatis 963, 15; scolastica 1051, 10; in studio existere 39, 10; in studio positus magister 618, 1.
 stupa, *hypocaustum*, *caminus* 689, 20, 1247, 45.
 stuprum: supra clericorum et conubia 1053, 35.
 subadvocatus 923, 1.
 subalternari 89, 25, 99, 20.
 subarrare, *arrabone uxorem sibi desponsare* 864, 35.
 subcellerarius 702, 10.
 subcinericius panis 914, 5, 1031, 5.
 subcomitari 1199, 5.
 subcustos 764, 10.
 subdelegatus 317, 5, 45.
 subdiaconatus 270, 5.
 subdiaconus 145, 10, 218, 15, 260, 30, 263, 10, 272, 35, 668, 30, 761, 15, 20, 763, 15, 764, 10, 30, 809, 15, 813, 15, 25, 1045, 15, 1143, 25, 1148, 5; subdiaconus 696, 25.
 subduplum 816, 35.
 suber, *Korkeiche*, *Pantoffelholzbaum* (*Quercus suber*, *L.*): coturni subere consuti 38, 5.
 subimprimere oscula 606, 10.
 sublevamen 1381, 10.
 subprior 692, 30, 694, 45.
 subsanacio corporis Christi 433, 10, 642, 5.
 subsanatorie 413, 25.
 subsidere 1177, 25.
 substancia 11, 10, 787, 10, 917, 5, 1454, 10, 15, 1459, 5.
 substituere episcopum in locum papae 884, 25.
 subtractus = *subtractus* 274, 20.
 subtalares, *calcei* 817, 10, 40, 820, 25.
 subterraneus: subterranea aedificia 879, 10; subterraneus meatus 425, 15, 635, 35; subterraneae scrobes 551, 5, 568, 5, 580, 30.
 subticere 1273, 35.
 subtile, *vestis subdiaconorum* 614, 20, 646, 25, 758, 40.
 subtitulare 853, 40.
 subula 433, 10, 642, 5.
 suburbanum, *suburbium* 599, 25.
 suburbanus atque civilis plebs 848, 45; tam civiles quam suburbani 1074, 10; suburbani clerici 1055, 1.
 suburbium 13, 40, 180, 5, 206, 45, 207, 1, 562, 1, 614, 10.
 suburbs = *suburbium* 557, 50.
 subvehere = *adiuvare* 1311, 25.
 succedere in imperium 165, 15, 259, 5; iure naturali 113, 45, 308, 30.
 succendere: succensit 206, 1, 264, 35.
 successio paterni dominatus 589, 30; naturalium dominorum 333, 5; ducatus 39, 55; *v.* hereditarius; principatum Romanorum 96, 1; successio- nis naturalis ius 192, 5.
 successive 143, 25, 156, 15, 158, 5, 170, 1, 205, 1, 408, 15, 412, 10, 609, 15, 627, 55, 628, 45.
 successor imperii 425, 40, 636, 10.
 succinte = *succincte* 1039, 15.
 sudarium Domini 765, 10, 767, 10, 773, 20, 30, 776, 20, 782, 25, 972, 30; quod s. Eligius super caput s. Quintini posuit 785, 20.
 suffocare, *ital. soffogare*, *vim inferre*, *opprimere* 603, 20.
 suffraganeus 398, 30, 486, 5, 15, 20, 583, 30, 627, 45, 634, 1, 775, 35, 933, 1, 5; *v.* episcopus.
 sulfureus: sulfurei imbres 982, 20.
 sumarius, summarius, *Saumtier* 392, 25, 616, 30.
 summior omnibus summis 575, 1.
 summitas 249, 50; ecclesiae 485, 35, 764, 1.
 summopere 1122, 10.
 summus *v.* summior; summum loci (edificium), *ecclesia principalis* 614, 25.
 summus = *somnus* 271, 40, 45.
 sunder, *vox germ.* 880, 20.
 supanus, *comes Bohemus* 42, 10; suppa- nus 4, 20.
 Superbus *v.* Heinricus X. dux Bavar. et Sax.
 supercellere 437, 15.
 superducere, *in matrimonium ducere* 30, 15.
 superelectus 369, 5, 537, 15.
 superexcellere 304, 40.
 superficiarius 575, 30.
 superinduere 625, 50.
 superinfusio 250, 20, 283, 35.
 superintendens 171, 40.
 superintenduntia 243, 25.
 superintrare 267, 15.
 superlativum adicere 926, 30.
 supernaturalis 251, 20, 252, 20.
 superordinare 1222, 30.
 superpelliceum, *vestis linea, manicata* 945, 1; suppellicium 159, 40.
 superstare, *alicui praeesse* 1103, 35.
 suppanus *v.* supanus.
 suppellicium *v.* superpelliceum.
 supplicatus *subst.* 549, 10.
 supterponere 1313, 5.
 surdus (sanatus) 637, 10, 40, 902, 1, 1305, 35.
 surrogare in locum (episcopi) 877, 40.
 suscipere ecclesiam in liberam defen- sionem 786, 45; vale suscipere 193, 10.
 suspendere *saepius*; per pedes 31, 1; *v.* divina suspendere.
 suspensorium 299, 30.
 sustentarium 221, 40.
 sutor pellium 1014, 20.
 swane, *vox germ.*, *cignus* 524, 25.
 sy- *v.* si-
 taberna 322, 30; taberne usum clericis et religiosi inhibere 576, 10.
 tabernarius: tabernaria congerra 920, 10. — tabernarii 1051, 15.
 tabula astronomiae terrestres 96, 10; domorum duodecim tabula aequationis ad latitudinem villae 95, 25; tabule aut concordanciarum (modo) 92, 5; tabula secundum ordinem alphabeti 107, 40; tabulae, in quibus missae debent caelebrari 1009, 9—10; tabula, super quam commedit (Iesus) 487, 5.
 tabulatus lapideus (S. Marie Valen- cen.) 202, 5.
 taciturnitatis censura 1042, 10.
 taillia *v.* tallia.
 talaris tunica 83, 30.
 talentum 13, 45, 14, 1, 34, 15, 364, 40, 392, 15, 429, 1, 533, 55, 534, 10, 616, 25, 638, 50, 646, 20, 654, 15, 696, 20, 763, 30, 35, 764, 1.
 talio, *similitudo vindictae* 445, 5, 651, 10.
 talis vel talis, „*der und der*“ 1134, 25, *cf.* 30.
 tallia, *Steuer* 240, 25, 304, 5, 320, 1, 398, 15; taillia 233, 45, 50.
 talus uterque natibus haerens 1304, 5.
 tantillulum 891, 15.
 tapetium 889, 40.
 tardiuscule 812, 5, 10.
 taurus: tauri indomiti 307, 15.
 taxilli, *lusoriae tesserae*: falsi 572, 5.
 tela, *sing. fem. gen. = telum* 462, 1. — telum: tela ignea vulgariter feuer- pfeyle 461, 40; Cum-telo *v.* Otto IV. marchio Brandenburg.
 temes 385, 20; temetes 460, 30; temetae 467, 1; *cf.* Erfordia.
 tempestas 174, 10, 390, 30, 392, 30, 591, 45, 592, 60, 593, 1, 617, 1, 902, 35; ven- torum 742, 25; tempestates barba- ricae *de haereticis* 1212, 25.
 templum (Prutenorum) 1365, 1; *ecclesia* 1380, 10, 1381, 30.
 temporalis: temporalia 31, 10, 110, 1, 123, 5, 182, 35, 197, 40, 218, 5, 247, 40, 472, 35, 488, 25, 591, 35; temporales divitiae et possessiones 606, 25; do- mini 321, 20; temporale dominium 321, 20; temporalis gladius 452, 30, 653, 45; iurisdictio in temporalibus 665, 1; temporalis mors 652, 10; tem- porales res 523, 20, 615, 45.
 teristrum, *genus pallii muliebris* 1256, 1.
 termae (Diocletiani) 855, 25.
 termanticum, *gr. θερμαντικός*, *i. q. cale- facit* 906, 10.
 terminatio 1084, 5.
 terminus sinodalis 1041, 30, 1044, 20; terminum dimittere 744, 1.
 terra in abissum dilabitur 360, 20; ultra- marina 425, 5, 635, 30; = *patria* 811, 40.
 terre motus, terremotus 357, 10, 360, 15, 381, 20, 30, 389, 15, 20, 404, 45, 413, 10, 15, 464, 20, 469, 35, 564, 20, 594, 25, 30, 629, 10, 711, 35, 719, 35, 736, 20, 740, 20, 741, 20, 743, 10, 744, 1, 745, 25, 1408, 5, 1409, 5. — terra mota 981, 15.
 terrenus: terreni homines 980, 15; ter- renum ius 589, 35; terreni medici 808, 10; terrena nobilitas 948, 5; terrenae res 899, 15; terrenus rex 850, 15, 978, 30, 1271, 15.
 terrestris astronomia, scilicet geoman- cia 96, 25, 40.
 terreus color 96, 40; terrea vestis 1179, 1.
 terrula 879, 30.
 tertianus: terciana, *febris* 268, 1; ter- tianus tipus 1140, 20.
 tescua *neutr. plur.*, *i. q. loca aspera et inculta* 581, 15.

- testamentaria carta 519, 25.
testamentoria conscriptio 922, 35.
testamentum 8, 20. 133, 1. 155, 15. 239, 25. 243, 25. 668, 30. 934, 30. 1012, 1. 35. 1484, 20; apostolicum 787, 1. 1384, 20; legitimum 135, 25. 50; novum 82, 35. 525, 15; rectum 756, 5; regale 1384, 20; utrumque 82, 25; vetus 82, 35. 525, 10. 1134, 35; vetus novumque seu biblia 972, 50; de rebus suis facere 918, 1; legare 298, 1.
testator 666, 45.
testificari *passiv.* 848, 15. 849, 45.
testimoniales libri 82, 35.
testimonium 718, 25; negotii 882, 25.
testitudo: superior pars testitudinis (basilicae ad Sancta sanctorum Rom.) 712, 20; testitudo cerebri 1095, 5; *cf.* testudo.
testudinata domus 572, 35; sepes 267, 5.
testudo (ecclesiae Sar.) 691, 30; *cf.* testitudo; testudo, *machina bellica* 425, 30. 482, 40. 483, 40. 662, 20.
textuales libri 463, 35.
textura auri et argenti vel serici 919, 25.
thalamus 1369, 25; coniugalis 913, 15; regis aeterni 924, 45; thalamo sociare 127, 20. 913, 20.
Thau in fronte s. Francisci 250, 10. 15.
theatrici ludi 1360, 15.
theatrum 1360, 15.
theloneum 156, 30. 35. 179, 15. 306, 5. 40.
thema 79, 45. 80, 10; doloris 677, 30; theuma 272, 25.
theologia 47, 10. 86, 5. 270, 30. 582, 20. 717, 5; theologiae doctor 711, 25. 714, 1. 715, 15; facultas 88, 50; magistri 463, 35. 711, 25; theologiae gradus apex 86, 5; in theologia periti 471, 5; mellifluae theologiae flores 582, 20.
theologicales libri 82, 20.
theologus 79, 1. 591, 40; *v.* magister.
theoretica 962, 1. — theoretica vita 1381, 15.
theoria divina 961, 30.
theorica vita, *contemplativa* 798, 15.
theotocos 120, 10.
thermae *v.* termiae.
thesauraria 260, 30.
thesaurarius 272, 35.
thesaurizare 1033, 10.
thesaurus 8, 5. 243, 10. 15. 246, 35. 247, 15. 250, 25. 251, 5. 261, 5. 274, 5. 279, 40. 281, 25. 301, 25. 302, 10. 396, 10. 398, 15. 618, 45. 622, 25. 634, 60. 667, 30. 718, 30. 35. 804, 10. 25. 895, 1. 915, 45. 922, 35. 931, 25. 932, 40. 933, 15. 25. 1043, 1. 1466, 1. 1473, 10; monasterii 1123, 5; regius 272, 1; reliquiarum 1379, 10. 1381, 40; thesaurus sanguinis Domini 750, 10; ville 168, 45; sacer 573, 30.
theuma *v.* thema.
theutonizare 564, 15; *cf.* Teutonici *in ind. nom.*
thimiamia *v.* timiama.
thomus *v.* tomus.
thronus 1002, 30; (Karoli Magni) 406, 40. 584, 1. 627, 1; (Dei) 581, 1. 5. 588, 15; (pontificalis) 846, 40. 978, 20.
ti-, ty-.
timiama 1150, 5. 10; thimiamia 83, 45; thymiamia 582, 15.
timiamaterium 1002, 30.
timpanizare, tympanizare 386, 50. 592, 15.
tympora = *tempora*, *Schlafen* 548, 10.
tintinnabulum 1003, 10. 1004, 10. 15. 20. 30. 1066, 15. 1070, 30. 1071, 10; tintinnabulum collo (muti) appensum 1346, 20.
tynuli musarum elegi 578, 5.
tipus, typus tertianus 1140, 20; quaternus 901, 20.
tiranna 330, 25.
tirannicus: tirannica rabies 428, 5. 639, 40. — tirannice 114, 10. 117, 5.
tirannis, tyrannis 104, 20. 115, 5. 118, 40. 126, 10. 137, 30. 176, 1. 194, 1. 195, 25. 302, 1. 371, 15. 524, 5. 608, 35. 864, 5. 923, 30. 926, 10.
tirannitrix 332, 35.
tirannizare 116, 5. 158, 25.
tirannizatio 137, 20.
tirannus, tyrannus 13, 35. 106, 10. 107, 5. 115, 15. 116, 20. 169, 25. 177, 15. 291, 5. 302, 10. 323, 25. 332, 40. 363, 40. 420, 20. 424, 15. 533, 25. 553, 20. 608, 25. 30. 661, 10. 846, 10. 35. 850, 30. 853, 15. 863, 10. 15. 40. 908, 15. 926, 5. 1122, 40. 1123, 15. 30. 1138, 35. 1241, 15; ex clerico factus 924, 5.
tyro 583, 15. 1362, 1.
tirocinium 1060, 15; Christi 583, 15; milicie 541, 40; militare 920, 20.
tis, id est tui 677, 35; *cf.* 45, n. e.
titulus donacionis 614, 30; emancipationis ac proscribende hereditatis 544, 1; tituli maiorum 920, 1; titulus milicie 153, 40; tituli triumphales 550, 10. 557, 35; titulus *i. q. ecclesia* 762, 1; ad titulum s. Cyriaci Deo offerre 915, 15; titulum mirae pulchritudinis erectum videre 963, 34—35; titulo carere 305, 10; titulo comitatus decorari 305, 10.
tomi, *cartae papyraceae*: veteres 1430, 40; thomi vetustissimi 1433, 15.
tondere cesaries 126, 10; *v.* totundere.
tonellus, *Tonne* 154, 25.
tonsorare 38, 20. 1263, 45; tonsurare 137, 15.
tonsura 410, 1. 921, 20. 935, 5. 949, 10.
torcularium, *Kelter* 670, 25. 673, 15.
tormentum 362, 40. 875, 30. 35; muro-rum 547, 30. 550, 15. 554, 5. 560, 39—40. 561, 40. 568, 5. 580, 30; momentanea 585, 25.
torneamentum 34, 50. 224, 15. 20. 226, 10. 15. 228, 5. 304, 40. 309, 10. 313, 20. 318, 35. 40. 319, 1. 5. 15. 404, 45. 50. 453, 15. 625, 25; torneamentum 318, 30. 602, 20. 654, 5; *v.* zlost.
tornikellum, *turnicia*, *frg. tornicle*, *sagum militare*, *quod thoraci superinduebatur* 330, 5.
torta, *cibus* 1478, 15.
tortor 474, 20. 25. 908, 10.
tortuosus oculis 716, 25.
tosicum *v.* toxicum.
totalis 210, 15. 462, 30. 545, 5. 548, 25. 553, 1. 567, 30. 636, 45. 685, 5. — totaliter 424, 10. 428, 15. 610, 60. 634, 60. 637, 10. 638, 10. 639, 50. 724, 10. 1489, 5.
totundere = *tondere* 132, 35; *v.* tondere.
toxicum 274, 10. 463, 1; tosicum, *ital. tossico* 1054, 15. 25.
trabea: post exutam huius carnis trabeam 1342, 20.
trabs directa, librata crucis 487, 25.
tractatulus (fundacionis conventus fratrum beati Francisci Valencenensis) 299, 40.
tractatus sepulturarum 299, 10.
traditio 759, 15. 922, 30. 45. 1272, 10; apostolica 1226, 15; divina 1244, 10; hereditatis 809, 35; legalis 903, 25; legitima 922, 25; libri Romanae traditionis 1170, 10; traditione offerre sua s. Mariae 936, 10.
trahere (gladium) 323, 20.
transadire 1363, 5.
transalpinare 544, 20. 550, 5.
transferre, *übersetzen* 115, 20; *cf.* translatare.
transfirmare = *confirmare* 177, 10.
transformacio 96, 10.
transfretare 32, 25. 35. 15. 41, 1. 242, 25. 254, 50. 268, 5. 272, 1. 273, 10. 20. 274, 20. 325, 35. 386, 20. 390, 20. 396, 1. 545, 30. 591, 45. 609, 10. 35. 618, 25. 628, 35. 721, 25. 1018, 20. 1022, 1; ultra mare 411, 30; (fluvium) 415, 30. 440, 25. 649, 5; lacum 1073, 15; transfretati, *qui transfretaverunt* 272, 15.
transgressionis rea accusata (ducissa Baw.) 400, 5.
transire: transiebam = *transibam* 1070, 5.
transitus: transito *abl.* 1019, 20; transitum habere per locum *i. e.* (*in itinere*) locum adire 921, 10.
translacio canonicorum 784, 15; claustris 696, 20; translacio, *liber in alteram linguam translatus*: Lactencii 106, 30.
translatore 1326, 10; *cf.* transferre.
translator a Latino in grossum Gallicum 87, 49—50.
transmarinus: transmarini 557, 45; transmarini id est antiqui Saxones 791, 30; transmarina arva 1128, 35; ecclesia 424, 10. 15. 634, 55. 635, 1; transmarinae insulae 798, 5; transmarinum iter 302, 35; *v.* partes; passagium 277, 1; transmarina terra 315, 15.
transmeabilis 820, 15.
transmeare mare 289, 20.
transsubstanciare 549, 20. 562, 40. 573, 10. 580, 15.
transvadare 376, 10. 544, 30. 1490, 40.
transversaliter 250, 5. 285, 15.
traspadire, *Padum transire* 974, 25.
tremendus iudex 1012, 35; tremendum iudicium 970, 20.
treuga 22, 10. 174, 30. 228, 20. 229, 25. 30. 230, 15—45. 232, 10. 25. 30. 233, 40. 270, 20. 25. 273, 30. 277, 1. 385, 25. 388, 10. 389, 5. 411, 15. 567, 5. 590, 50. 593, 30. 594, 15. 607, 25. 628, 30.
tribrachum, tribock, *tribuculus* 580, 5; *cf.* driboch.
tribuculus, *Wurfmaschine* 386, 55. 592, 20.
tribunal 412, 5. 420, 40. 578, 5. 628, 40. 633, 25. 1257, 15; tribunalibus iudiciis monasticam quietem ventilare 934, 40.
tribunus 99, 35. 670, 10.
tributarius 127, 30. 186, 1. 271, 35. 402, 1. 405, 15. 412, 5. 515, 5. 622, 5. 625, 40. 628, 60. 745, 15.
tributum 8, 10. 20. 28, 50. 39, 45. 99, 5. 15. 118, 40. 389, 5. 594, 15; annuum 35, 25.
tridens ferrea flammivomaque 856, 35.
triennalis 1369, 25.
trieres 402, 45. 1377, 10.
trinitas: cantus (Huebaldi) de sancta trinitate 165, 45; missa de sancta trinitate 34, 40. 669, 25; *cf.* personalis divisio trina 1214, 20.
triticeus: triticea messis 1133, 5; triticeum semen 1364, 4—5.
trittavus 515, 5.
triumphalis apex 1203, 1; dux 601, 35; laus 326, 5; triumphales tituli 550, 10. 557, 35; triumphalia vexilla 551, 40.

- triumphose lucrari 714, 15.
tropice et figuraliter loquitur (libellus) 207, 20.
trufa, truffa, *fraus* 463, 25. 471, 5.
trufator, truphator 419, 5. 721, 25.
tuguriolum ex lignis componere 892, 10.
tuitio 756, 1; ecclesie 458, 25. 655, 30; s. Petri 1009, 25; in tuitione recipere 1011, 25.
tumba, *sepulcrum*, *lapis in sepulcro* 138, 10. 227, 25. 30. 283, 5. 10. 305, 15. 547, 20. 587, 5. 665, 25. 764, 35. 765, 1. 936, 25. 1020, 20. 1326, 25. 1369, 5. 1370, 15.
tumulus: tumulorum pyramides 1378, 5.
tunc: pro tunc = *tunc* 227, 20. 231, 1. 232, 25. 30. 524, 20. 609, 1; cf. nunc.
tunica 785, 35. 817, 10. 818, 15; alba 292, 15. 299, 20; cum capucio 292, 15; Domini 125, 20. 777, 5. 1234, 5; inconsutilis 769, 15. 817, 15; equestris 945, 1; grisea 292, 15. 299, 20; talaris 83, 30; in qua sepulta fuit 707, 5; intersignium in tunica consutum 325, 10; cf. sindon.
tuniculum texere 1255, 25.
turbido, *masc. gen.* 169, 45.
turbo 314, 30.
turris *passim*; campanalis 219, 5.
turritas portas munire 1377, 40—1378, 1.
tute 1491, 25.
tutela 31, 5. 33, 5. 10. 122, 35. 243, 20. 967; imperatorum 8, 10. 190, 20.
tutor 33, 10. 119, 20. 126, 35. 194, 35. 243, 30. 596, 40. 597, 5. 15. 653, 35. 1456, 20. 25.
ty- v. ti-.
- ultimatus, *ultimus* 88, 15. 90, 40. 111, 35. 112, 50. 178, 15. 316, 1.— ultimate 285, 45.
ultra: de ultra mare 253, 30; de ultra montes 968, 30. 1452, 1; ab ultra Albium 739, 1; v. ultramarinus.
ultramarinus: ultramarina terra 425, 5. 635, 30; ultramarinae partes 254, 45; partes ultra mare 400, 15.
ultramontanus: ultramontani 1427, 5; ultramontanum iter 1035, 20. 1037, 35. Cf. cismontanus.
ultus *passiv.* 149, 5.
umbilicus (Iesu Christi) 712, 25.
unanimo 803, 10.
uncia, unzia 858, 1. 1452, 20. 1454, 10. *saepius*; octava pars unzia gradina 1455, 1.
uncinulus, *uncinus* 1138, 20.
unctio, unccio 548, 15. 889, 25. 1487, 35; (regia) 10, 35. 549, 40; olei 14, 10. 924, 40; unctionis sacramentum 611, 30.
uncus: uncis ferreis impugnare 387, 45. 593, 1 (urcis).
undique: ab undique 150, 20.
undisone pressure 382, 25. 578, 1.
ungere (regem) 406, 45. 627, 1. *saepius*; in regem 378, 5. 379, 30; in imperatorem 376, 25; sacro perunctus oleo 951, 25.
unguentum spiritale de paradiso 804, 30; unguentum 926, 35; unguentum quo curruum rote solent ungi 639, 49—50.
unguis: unguis s. Mariae 765, 10.
ungulus: unguli ss. Petri et Pauli 776, 20.
unicornis 424, 15. 635, 1.
unicus = *unus* 294, 40.
unitas catholicae regulae 926, 5; ecclesiae 244, 10. 45. 382, 20. 627, 50. 925, 30; ecclesiastica 517, 15. 925, 40; corpus ecclesiae in unitatem redigere 15, 45.
universa, universalis ecclesia 384, 20. 392, 45. 408, 20. 628, 1. 903, 25; universalis orbis pax 627, 25.
universitas 561, 35; (civium) 406, 35. 626, 45; consanguinitatis 563, 15; nobilitatis 570, 49—50; (principum) 556, 15. 562, 5. 35. 563, 1. 578, 20; regni 402, 20. 623, 50; collegium vel alia universitas 410, 5; universitas seu studium generale Erfordie 355, 40. 472, 35.
unus = *frg., ital. un(o)* 146, 30. 178, 1. 190, 10. 239, 5. 10. 1043, 40. 1070, 5. 1075, 1; una = *quaedam* 836, 10; una dierum, *eines Tages* 298, 30. 440, 20. 620, 15. 630, 20. 649, 1; super unum montium 100, 40; unus post unum 429, 25. 628, 45. 640, 20.
uranicus: uranica virtus 902, 5.
urbanitas 960, 5. 1035, 20.
urbanus: urbana eloquentia 1090, 30; urbani excellentes 1053, 1.
urbs *saep.* = *Roma v. Roma in ind. nom.*; Urbis et orbis opus 1237, 15; urbs metropolis 39, 15. 40; metropolitana 824, 30; regia v. Drivels, Landes-crone; urbis maiores 1266, 20; primores 1377, 39—40; princeps 13, 5; urbis plancae v. planca; *nominatim afferuntur*: Agripinensium (Köln), Albus-lacus (Wizense), Alexandria, Amalfitanorum, Antiochena, Aquensis, Attrebatum, Augusta, Aureliana, Bavacensis, Belgis, Beneventana, Binitheim (urbs firma), Bolizlay, Bononia, Brandeburch, Brunswich, Bucitana (?), Caietana, Calvo, Camburg, Cameracum, Capuana, Carnotum, Cenomannica, Clus, Colonia, Constantinopolitana, Cornelia (Winpina), Cremona, Cruceburg, Cumana, Damiat, Erfordia, Florentina, Fritzlar, Fundana, (Galliae), Halberstat, Hammaborch, Hartzburg, Iadara, Iburg, Ierusalem, Landescrone (regia), Lauda, Leodium, Lingonica, Lodrun, Lubossa, Lubus, Lucana (Lucensis), Magalona, Marsinopolis (Merseburg), Mediolanum, Merseborch, Merwigi, Metensis, Misna, Moguntina, Moriana (Thérouanne), Mutinensis, Narnensis, Neapolis, Nuwenburg, Olomuc, Papia, Parisius, Parma, Placentia, Praga, Quernforde, Quidelingeburch, Ratispona (metropolitana), Regium, Remensium, Romana, Salzburgerensis, Salis (Salzburg), Spira, Strigonium, Sutrina, Teatina, Terventium (Thérouanne), Tervisium, Ticinensis (Pavia), Traiectum Superius, Trifels, Tungrensis, Turonensium, (Tusciae), Urbs-vetus, Ucitana (?), Valencia, Wibpin (Winpina), Wissegrad, Wizense (Albus-lacus), Wormacia, Wratizlavia; cf. castrum, civitas, oppidum, stat; urbs firma: Binitheim; uruem = *urbem* 1336, 10.
urcis v. uncus.
ursus: ursi in intersignis 97, 15; Ursus v. Adalbertus I. marchio Brandeburg.
usquequo 247, 45.
usualis: usuale argentum 624, 40. 633, 15. 20. 636, 10. 645, 35; usuales denarii 320, 10.
usufructuarius imperatorie celebritatis 550, 5.
usura 410, 1. 643, 25.
usurarii 410, 1. 5. 576, 10. 1051, 15.
usurpare imperium 574, 10; regium nomen 362, 10. 20.
usurpativus fastus 912, 35; usurpativa potentia 934, 20. — usurpative ordinare 1433, 10.
- usurpator regii nominis 13, 25. 14, 15; regnorum 592, 45.
usus canonicus 944, 10; communis 880, 1; gulosus 1061, 1; rationalis in celebrationibus missarum 12, 45; (regis) 10, 45.
uterinus pater 223, 15.
utilitas communis 880, 20.
utputa = *utpote* 108, 40.
utrique = *ambo* 145, 15. 266, 5. 836, 1. 838, 20. 966, 10. 1032, 45. 1050, 15. 1064, 10. 1066, 25. 1067, 15. 30. 1070, 25. 1279, 10. 1307, 10; utrunque 1244, 45. 1306, 5.
uxor illegitima 259, 20; uxores ducere (*de presbyteris dictum*) 1141, 5; publicae uxores (clericorum) 1051, 20; cf. 1052, 35.
uxorare 121, 35. 309, 10. 25; uxoratus 835, 10; uxoratus vel concubinatus (clericus) 1087, 25; uxorati presbyteri missa 363, 15. 533, 1.
vaccarum census annualis 127, 30.
vada *sing. fem. gen., i. q. vadum* 737, 5. 741, 5.
vades 551, 10. 560, 10.
vadimonium 443, 20. 650, 25.
vadium = *vadimonium* 415, 30.
vagina s. Vulframni 817, 10. 40.
vale dicere ultimum 856, 15. 865, 25; vale suscipere 193, 10.
vallare pena pecuniaria concordiam 42, 5.
varietas consuetudinum 885, 30.
varium minutum 1452, 15.
vas, in quo benedixit Dominus aquam, quam in vinum mutavit 817, 20; vasa navalia 713, 15; vasis in aureis gemmatisque 808, 40. 809, 45.
vasallus, vassallus 24, 5. 320, 40. 321, 1. 15. 25. 322, 1. 15—45. 323, 1—10. 25. 35. 324, 5. 623, 45. 670, 10; cf. vassus.
vasculum argenteum 758, 45; vasculum, ubi panis solebat confici 1031, 5; vinnaria vascula intrinsecus pice perfundunt 1039, 25.
vassallus v. vasallus.
vassus 1008, 15.
vectamen equi 899, 5.
vectigal 118, 40. 551, 5.
vecturam exigere a cenobiis 394, 15.
vehementia ventus 439, 10.
vehiculum glaciale, *Schlitten* 30, 40.
velamentum capitis de ovina pelle 1109, 4—5.
velare, *virginem in monacham suscipere, schleiern* 129, 20. 134, 45.
velificare: velificante cruce 1236, 5.
velle *subst.* 464, 15. 545, 5. 574, 30.
vellificus = velificus, i. e. *navigans* 1230, 40.
veltrices canes 1452, 15.
velum s. Marie 972, 30.
velutus 1452, 15.
vena: venae metallorum 10, 5; minerarum 17, 25; venam aperire, *zur Ader lassen* 603, 20.
vendere baculos 1256, 45; Christum 1256, 45. 1259, 20; ecclesiam 1059, 5. 10; patrem 1282, 10; pontificalia 1241, 30. 1219, 35; praeposuras 1256, 45; cf. venundare.
venditio symonia (symoniaca?) 1212, 10; sacrorum 1170, 15; venditionis cartula 1466, 20.
venditor sacri 1059, 10.
venenatus cultellus 718, 40.

- venenosus 611, 40.
 venenum 407, 1. 412, 30. 424, 15. 444, 5. 558, 30. 619, 35. 627, 20. 629, 1. 632, 15. 635, 1. 650, 40. 651, 25. 695, 25.
 venerabilissimus 812, 40. 1349, 1.
 venerantior 1033, 20.
 venerereus 583, 35.
 venia, *e. g. genuflexio* 34, 5. 30; *venia, Nutznießung* 777, 30.
 venialis: venialia peccata 972, 1.
 venter: ventris dolor 1306, 5; fluxus 716, 35; *v. profluvium*.
 ventilabrum 1088, 10.
 ventriculi cerebri 463, 35.
 ventus 364, 50. 371, 25. 390, 5. 10. 392, 1. 394, 5. 455, 1. 457, 25. 534, 20. 603, 40. 655, 10; ventorum assiduitas 371, 40; procella 1380, 15; tempestas 742, 25; *gen. ventus* 439, 10.
 venundare ministeria regalia 1458, 10; pontificatus 1217, 15; *cf. vendere*.
 verboritas promptula 1375, 45.
 verboteno infamie 614, 15.
 verbulum 834, 1.
 verbum crucis 401, 15; verba Theutonica 423, 35; verborum falerae 960, 5; rusticitas 1030, 30; de verbo ad verbum 108, 1. 162, 1. 170, 20. 202, 5. 220, 5.
 veredarius, *Fuhrmann* 573, 25.
 verificare 1098, 15.
 vermis: vermibus scatens 122, 1; a vermibus consumptus 455, 1. 654, 40.
 vernaculus 135, 10.
 vernalis siccitas 9, 5; *v. passagium*.
 versibilis 919, 10.
 versiculus 666, 30. 892, 15; Ambrosianus 903, 40 (*cf. 903, 30*).
 versificare 704, 40.
 versificator 703, 15. 714, 25.
 versipellis artifex, *diabolus* 918, 40.
 versus 184, 20. 609, 20. 629, 25. 30. 634, 30. 35. 640, 50. 644, 25. 677, 20. 702, 35. 703, 15. 717, 40. 1038, 5.
 vervecinus *v. berbicus*.
 vespera 283, 20. 763, 25. 30. 35. 764, 5. 10. 950, 1; mortuorum 673, 5. 675, 25.
 vesperitare 811, 5; vesperizare 811, 35.
 vespertinalis: vespertinales laudes 430, 30; vespertinale officium 1075, 1; vespertinalis squilla 639, 1.
 vespertinus: vespertinae laudes 1346, 10; vespertinum sacrificium 253, 20; vespertina sinaxis 1103, 20.
 vestiarius 1083, 20; vestiarum officium 1102, 25.
 vestibulum (eccl.) 773, 35.
 vestigium: vestigiorum Domini locus 965, 25.
 vestimentum banbacinum (= *bombycinum*) 1482, 1; vestimenta de lana 1457, 5; sacerdotalia 573, 10. 849, 30; sponsalia 128, 35; vestimentum Domini *v. Iesus*; s. Gervasii 776, 35; s. Iacobi et alterius Iacobi, Bartholomei et Thadei 771, 1; s. Iacobi fratris Domini 771, 24—25; innocentium 817, 20; s. Iohannis ewang. 817, 25; s. Laurentii 776, 35; *v. s. Maria*; s. Stephani 771, 10; s. Udalrici 771, 10; s. Verene 771, 25.
 vestis alba 1138, 1; laica 1249, 45; monastica 1081, 40. 1100, 25; sacerdotialis 889, 25. (1002, 25). 1120, 15; vestes sacrae 428, 25. 639, 55. 1004, 5. 1008, 20. 1046, 10. 1143, 15. 1147, 20; sanctae vestis habitus 1041, 1; vestes sericeae 693, 25. 1488, 20; vestis terrea 1179, 1; qua Dominus induit s. Glodesindem 772, 25; s. Hildemarge 818, 20; *v. s. Maria*; s. Iohannis ev. 779, 20. 25.
 vestitura 1170, 5.
 vexillarius 203, 25. 319, 1.
 vexillum *saepe*; vexilli cacumen 1371, 5; *v. crux*; regis Karoli 785, 30; regalis vexilli character 270, 35; *v. segehard*; vexillum mirificum contra hereticos tenendum 1059, 35; vexilla triumphalia 551, 40; vexillum 174, 40. 270, 35. 286, 35; *ornamentum missale* 808, 40. 809, 45.
 via Dei 949, 25. 1101, 15; exercitalis 759, 45; publica 154, 25; et communis 1070, 40; ignea in celo 1428, 1. 1429, 1; regia 454, 10. 654, 20. 837, 5. 1059, 25; regularis tramitis 1105, 24—25.
 viaticum 611, 30. 917, 15; corporis (divini) 843, 15. 865, 20. 1362, 20.
 vicaria 713, 5. 715, 5.
 vicarius 669, 20. 713, 5. 715, 5. 763, 20. 766, 35. 965, 15. 1010, 30. 1099, 25. 1103, 35. 1475, 5. 1477, 19—20. 1487, 35; cathedrae Romanae 926, 15; Christi (*episcopus*) 1185, 1; Christi, hoc est papa urbis Romae 1107, 15; Dei 538, 5; imperatoris 181, 25; imperii Romani 413, 5. 629, 5.
 vicecomes 103, 45. 268, 30. 40. 1463, 5.
 vicedominus 155, 25. 203, 25. 877, 20.
 viceplebanus 665, 10. 20.
 vices apostolicas agere 816, 40. 818, 40; archiepiscopi gerens 775, 20; in vicem cardinalium ordinare 1363, 10; prefecturae vices committere 28, 15; vicem gerens summi sacerdotis in terris 925, 15; episcopalem gerens 561, 30; vice domni 1106, 40; presbiter episcopi vice 791, 30; (episcopus) vicem gerens mancipii 890, 40; speculatoris 567, 40; cancellarius vice archicancellarii 519, 25.
 vicesimam a clero exigere (*vel similia*) 392, 5. 398, 5. 595, 30. 614, 40.
 vicinium 171, 10. 1089, 40.
 viculus, *Gehöft* 872, 25; *Dorf* 518, 35; *v. Dinstirberg*, Engelsbach, Espenvelt, Frederichrode, Reynhershorn, Solotanus.
 vicus, *Straße, Stadtteil* 97, 5. 10. 267, 25. 30. 423, 25. 867, 30; *v. Paschiertrau, etiam s. v. Tornacum*; *Dorf*: canonicus 810, 10; vici septem regales 88, 40; *v. Brunehildis*, Conedralium, Cutiacus, Octovia, Rothnacensis, Salicis, Sextus, Sonegas.
 videre erat 854, 35; videre ibo 1097, 30.
 vidualis continentia 911, 5. 20.
 viduata = *vidua* 473, 25.
 vigiliae *saepe*; matutinae 894, 40; nocturnae 934, 5. 1134, 35; omnium sanctorum 634, 50; tercie noctis celebres 138, 40; vigiliarum consuetudo 1039, 25; officium 894, 20.
 vigoratio 257, 10.
 vilicus *v. villicus*.
 vilipendere 134, 45. 176, 35. 247, 35. 285, 1. 291, 5. 435, 30. 644, 50. 674, 40. 1148, 10.
 vilitas dictionum 908, 25.
 villa *passim*; bone ville 259, 30. 260, 40. 261, 1. 10. 15. 262, 1—10. 269, 35. 290, 10. 301, 1. 15. 302, 20. 314, 10. 320, 20. 323, 25. 328, 10. 331, 5. 332, 25. 45. 333, 35. 334, 15; villa fortis 330, 35; *v. gubernator*; villarum parrochialium Hanoniae index 234, 25—238; villa regia *v. Franckevort*, Geilenhusen, Goslar, Mulehusen, Northusen, Salvett; *villae appellantur*: Ablatonas, Ainghien, Aire (Area, Aria), Ais, Albatino-villa, Aldenberg, Andembourch, Anglicurt, Apolda, Artre, Askefelt, Ath, s. Audomari,

Audregnies, Aulica, Avesnes, Baccanis villa, Bagestat, Bassens, Bavacensis, Bechstete, Bedom, Bellofortis, Bilingi, Binchium, Bladulfi, Blangiensis, Boegnies (Goegnies), Boele, Bollestete, Botsesse, Bottenbach, Breduwan, Brena (Braine-sur-Vesle), Broilum (Meurivilla), Brotselden (Prodselden), Brugae, Brusselle, Buriellum, Buxem, Buzegnies, (Casinensis monasterii), les Cauffours, Cella, Chimai, Chirvia, Cymmern, Cobenstete, Kochendorf, Kolebeke, Colewide, Condatum, Curtissora, Curtracensis, Deurinruth, Dinstirberg, Ditsenshein, Divort, Dobiche, Dokinde, Dompierre, Dononium, Dourdrachi, Duacensis, Duttentburg, Eberstat, Eczol, Eginstete, Eisleibin, Ende, Engelsbach, Enghien, Epphenheim, (Erfordenses), Erpherode, Erstein, Espenvelt, Estroen, Fampols, Fayt, Vitpeche, Flensinges, Florine, Fossa Capraria, (Franciae), Frankenvurt (regia), Fredericherode, Frisicurtis, Gandensis, Gebalona, Geilenhusen (regia), Gerardi-mons, Ghilenghien, Ghisnes, Goslar (regia), Gotha, Gottenbach, Gunnestete, Halla, (Hannoniae), Hardisleibin, Haussi, Heinrichsdorf, Heytingisvelt, (Hispaniae), Hocheim, Högersen, Holzhusen, Hostich, Houdain, Ylleiben, Insulensis, S. Iohannes Anglicus, Yprensis, Iwenhayn, Lambris, Landrechies, Leeden, Lembecque, Lendium, czum Libenchrode, Luppenze, Lusta, Lutosa, Marchianensis, Mareolum, S. Martini ad Palmas, Mediacina, Melbodiensis, Mildebourg, Mittelhusin, Molhusen (regia), Mons, Nyuera, Northein, Northusen (regia), Nuenhova, Nusessen, Ogia, Oicos, Oizi, Onnaing, Osterroth, Ostirntunna, Parisiensis, Paterniaca, Le Pieton, Quaracetum, Quaroube, Rains, Rinkeleiben, Rognas, Rothnacum, Le Rue(l)s, Salvett (regia), Sambucetum, Sangerhusen, (Saxoniae), Schildenrode, Sconenwalde, Senogiis, Servia, Setenstete, Sigelsbach, Solempmes, Souchet, Stamford, Staritz, Steinfurt, Studowe, Stusforte, Suderhusen, Suessionensis, Sule, Sumeringin, Sunderhusin, Suracken, Tenremonde, Theodonis villa, Thuin, T(h)ul(l)in, (Thuringiae), Tornacensis, Totelstett, Trazegnies, Trätmundi, Tubise, Tungede, Udmodasard, Ulma, Ussinkeim, Utenhusin, Vadum-ferratum, Vairana, Valencenensis, Webelinga, Weretha, S. Wiberti Mons, Wimar, Zeaditi, Zimmirn, Zeerichzee.

villanus 464, 45. 635, 50. 637, 30.

villicandi scientia 876, 10.

villicatio (archiepiscopatus) 878, 25. 881, 25.

villicus 330, 40. 526, 10. 859, 15. 880, 1. 1032, 20. 25. 1091, 25; vilicus 1051, 15.

villosus (pannus) 818, 10.

villula 88, 35. 118, 1. 167, 35. 177, 10. 266, 45. 321, 1. 15. 519, 20. 530, 30. 688, 45. 967, 35. 1303, 20. 1362, 20; exigni valoris 231, 55; *villulae appellantur*: Belignies, Bliaugies, Briaugies, Canser, (Casinensis monasterii), Clusa, Donse, Hellegnies, Hon, Hugnies, Le Loc, Quernforde, Reynhershorn, Sassigniacas, Surhon.

vinea 228, 10. 435, 5. 464, 30. 577, 25. 644, 30. 813, 15. 1055, 10. 1084, 10.

vinetum 442, 25. 444, 5. 474, 10. 617, 20. 650, 1. 40. 655, 10.

vinum 1039, 25—30; in sanguinem verum 148, 40; vini et olei copia 1248, 15; sterilitas 669, 15; vina et fruges immatura 411, 15; *v. vas*.

violatores pacis 634, 55.

- vire *v. fi(e)re*.
vires herbarum 37, 45.
virga *v. pastoralis, pontificalis; Moysi* 758, 15. 771, 1.
virgo: decem virginum ludus 652, 25.
virguncula, *parva virgo* 196, 10.
viridarium 538, 25.
virtuositas 36, 30.
virtuosus 80, 45. 169, 25. 256, 30. 571, 40.
virtus: virtutes omnes sanctae celestes 485, 35; miraculorum 144, 20; virtutum prerogativa 258, 15; virtus *pro* virtute 1002, 5.
viscera eviscerata 546, 35; viscerum dolor 1075, 20. 1150, 35. 1302, 25.
viscerosus 256, 45.
visio *passim*; facialis 455, 15; visionis interpres 913, 5.
visitacio 397, 35. 409, 5.
visitare: visitandi clerum auctoritas 391, 10. 613, 35.
visitatores 666, 15.
visor 897, 20.
vita apostolica 285, 10; cenobialis 150, 10; cenobialis 1082, 30; honesta 163, 20; *v. heremitica, monachica, monastica, liber, regularis, solitaria, theoretica, theorica*.
vitalis spiritus 648, 25.
vitium capitis 1307, 10.
vitrea, *fenestra vitrea* 295, 15. 297, 10.
vitrum 423, 30. 35. 596, 10.
vitulus septem habens pedes 468, 25. 469, 1; cum duobus capitibus 1107, 20.
vituperiose 382, 30. 578, 10.
vivanda, *cibus, victus* 712, 39—40, *cf.* 1492, 19.
vivere communiter 1058, 20; seculariter 1122, 20. 1134, 40.
vivum inrotare 222, 45.
voit, *mhd., i. q. advocatus* 477, 30.
voitammecht, *mhd., i. q. advocatia* 476, 40.
volito diuturniorem moram trahere 286, 1; filios nobilius uxoratos, excellentius famatos et honoratos volito 309, 25.
volucres *in intersignis* 97, 15.
volumen: volumina 99, 35. 102, 15; divina 1060, 35; sacra 1009, 10.
vorago: voragines in celo 185, 40.
vulgare, *i. q. lingua vulgaris* 87, 50. 89, 5. 100, 1. 102, 15. 108, 20. 111, 15. 143, 15. 173, 35. 180, 25. 198, 10. 319, 30. — vulgaris cantilena 429, 10. 640, 5. 874, 30; error 961, 5; vulgare forum 602, 30; vulgaris historia 164, 40. 171, 35; vulgari ioco 429, 10. 640, 10; nomine 961, 5; vulgare placitum 597, 15. 598, 5. 20. 25; proverbium 852, 5; vulgaris populus 326, 1; vulgari vocabulo 1382, 5. — vulgariter 412, 10. 458, 5. 574, 45. 608, 5. 628, 45. 649, 55.
vulgo 541, 1. 861, 30. 880, 20. 917, 15. 975, 5. 20. 996, 20. 1346, 1.
vulgus 357, 5. 459, 25. 1257, 15; commune 27, 15; ignobile 879, 35; vulgi animi ignobiles 891, 40; in vulgis seu in nobilibus hominibus 808, 1; wolgus 668, 10.
Wandele Theutonice id est, quod cursor aut currere 167, 14—15.
werpire = dimissionem manu propria facere 861, 30.
werra: guerra, gwerria 136, 35. 143, 20. 146, 40. 180, 30. 182, 1. 186, 35. 199, 15. 200, 15. 205, 35. 215, 1. 225, 15. 232, 25. 233, 10. 260, 30. 267, 5. 273, 10. 306, 20. 418, 1. 456, 5. 469, 30. 474, 30. 609, 45. 619, 5. 630, 35. 40. 631, 15. 20. 40. 632, 5. 656, 5. 671, 15. 677, 1. 716, 30; werra 30, 25. 151, 40. 153, 10. 396, 35. 861, 10. 862, 30.
werrare 29, 15.
wibpin Teutonice, mulierum pena Latine 677, 25.
wiebelde, *mhd., Weichbild* 9, 50.
wignagium, *praestatio, quae domino exsolvetur pro securo transitu* 223, 5. 262, 35; winagium 233, 1. 306, 15. 307, 1.
wolgus *v. vulgus*.
Xenia 13, 30; deifica 1381, 40.
xenodochium 905, 30. 1222, 10; cenodoxia 258, 40; scenodoxia 192, 40. 193, 10.
Y- v. I-.
yeconomus *v. (o)economus*.
zabulum *v. sabulum*.
zelotes 251, 35.
zephirus 98, 20.
zeta hiemalis 1361, 1.
zinziber = *zingiber, Ingwer* 1452, 10.
ziost, milicia, *vox germ., torneamentum* 608, 10; tres ziozt dare 608, 10; *cf.* iusta.
zizania 1364, 1; dominici agri 878, 30.
zodiactea peragratio 897, 15.
zodiacus 94, 25.

CORRIGENDA.

P. 1042, l. 34 pone virgulam post fluunt. — P. 1524, col. 1, l. 6 (s. v. s. Clemens ep. Met.) lege: 901, 1; translatio. — P. 1526, col. 3, l. 29 (s. v. Corindanus) lege: Malik el-Kamil. — P. 1527, col. 2, l. 76 (s. v. Croix) dele mil. — P. 1530, col. 3, l. 24 lege: Ebron (Hebron Pal.). — P. 1531, col. 3, l. 56 sq. (s. v. Elias) lege: 770, 40. 1260, 45. — P. 1547, col. 2, l. 39 lege: Halitgarius pro Halitcharius.

M O N V M E N T A
G E R M A N I A E
H I S T O R I C A

SCRIPTORVM

TOMI XXX. PARS II.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

GERMAN

OF THE

SOUTHERN

LIBRARY

OF THE

MONVMENTA
GERMANIAE
HISTORICA

**INDE AB ANNO CHRISTI QVINGENTESIMO
VSQVE AD ANNVM MILLESIMVM
ET QVINGENTESIMVM**

EDIT

**SOCIETAS APERIENDIS FONTIBVS
RERVVM GERMANICARVM MEDII AEVI**

SCRIPTORVM

TOMI XXX. PARS II.

LIPSIÆ
IMPENSIS KAROLI W. HIERSEMANN
MDCCCXXXIV

MOVEMENT

GERMAN

HISTORY

FROM THE EARLIEST PERIODS
TO THE PRESENT

BY
H. P. COLEMAN

SCOTT'S

NEW YORK

THE
PUBLISHERS

Cum tomi XXX, qui ultimus formae maioris est, pars prior (p. 1—725 complectens) ante annos 38 curante Oswaldo Holder-Egger b. m. a. 1896. in lucem edita 'monumenta varia aevi Suevici et sequentis temporis usque ad Heinrichi VII. obitum' litterarum studiosis proposuisset, inter quae Iacobi de Guisia Annales historiae illustrium principum Hanoniae et Cronica S. Petri Erfordensis moderna (quam ipse editor O. Holder-Egger paulo post in singulari Scriptorum rerum Germanicarum fasciculo inter 'Monumenta Erphesfurtensia' a. 1899. denuo edidit) et Cronica Reinhardsbrunnensis locum praecipuum obtinent, iam tunc decretum est, ut in altera huius tomi parte 'supplementa aevi regum Saxoniorum et Salicorum' usque ad mortem Lotharii III. (a. 1137) colligerentur, quorum quaedam non parvae molis a sociis olim societatis nostrae doctissimis Ernesto Sackur b. m. et Iulio R. Dieterich iam recensebantur. Quibus posthac etiam nonnulla monumenta aevi Karolorum accesserunt, ita ut tomi XXX. pars altera iam supplementa tomorum I—XV. praebeat. Sed variis cladibus et publicis et privatis intercedentibus, praesertim cum et ii, qui rationem operis definiverant et qui primi ei manus admoverant, et ii, qui eis successerunt, omnes fere importuna morte absumpti aut ad alia officia transire coacti essent, coeptum opus non ante 8 fere lustra exacta tandem ad finem perducere licuit, quod, etsi forte tot tantisque turbis involutum non semper ita omnibus modis absolutum et perfectum existat, ut contendimus et laboravimus, tamen iis, quibus haec studia cordi sunt, gratum acceptumque fore speramus. Nam aliis et gravibus negotiis praepeditus Holder-Egger, magister

noster praestantissimus, auctorum, qui ad historiam Germaniae et Italiae medii aevi spectant, post Pertzium et Waitzium editor longe meritissimus et sagacissimus, ipse, dum adviveret, paucis libellulis minoris momenti exceptis, huic operi insistere non potuit. Quod H. Bresslau b. m., qui post eum a. 1912. editionem Scriptorum in collectione nostra moderandam suscepit, continuo aggressus Adolfum Hofmeister et inde a d. 1. m. Oct. a. 1913. etiam Gerhardum Schwartz, quem vix unum annum nostrum esse fata concesserunt, adiutores sibi adiunxit. Sed bello funestissimo, quo totus fere orbis terrarum conflagravit, mense Augusto a. 1914. exorto, in quo Gerhardus Schwartz statim d. 2. m. Nov. a. 1914. gloriose pro patria dimicans occubuit, perque 4 annos et amplius saeviente, cum omnium animi et vires in tuendis patriae finibus occupati essent, hoc opus nostrum iam aliquantum promotum amplius proficere non potuit, priusquam H. Bresslau v. cl., a victore Straßburgo non humaniter expulsus, Heidelbergae a. 1919. certum refugium invenit. Ubi senex venerandus primo a Friderico Baethgen, tum inde a d. 1. m. Oct. a. 1923. a Percy Ernesto Schramm adiutus opus interruptum strenue repetiit, ego Berolini, tum Gryphiae partes mihi assignatas absolvi, itaque ipso adhuc superstite primus partis secundae fasciculus (p. 727—957 complectens) mense Septembri a. 1926. foras dari potuit, qui annales, catalogos, notitias, vitas aliasque historias minores ad Germaniam et Galliam et tempora regum Karolorum, Saxoniorum, Salicorum, Lotharii III. pertinentes continet. Inter quos libellos praecipui sunt Annales Iuvavenses, quos Bresslau maximos appellavit et una cum ceteris annalibus ex Annalibus Iuvavensibus antiquis excerptis post editionem principem nuper a v. d. E. Klebel paratam denuo edidit, Vita Lebuini antiqua, quae rerum veterum Saxonum testimonium gravissimum praebet, Nortberti Vita Bennonis II. episcopi Osnabrugensis, olim a Bresslau inter Scriptores rerum Germanicarum primum autentice edita, Fundatio ecclesiae Hildensemensis, Sigebotonis Vita Paulinae, fundatricis monasterii Paulinaecellensis (edente I. R. Dieterich). Libelluli sub numeris VI. et VII. appendicis Cronicae S. Petri Erfordensis modernae in parte priore editi, quos Holder-Egger in parte altera iterum se propositurum esse pollicitus est, omissi sunt, quippe quos ipse in fasciculo speciali Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editorum, quem 'Monumenta Erphesfurtensia' inscripsit, iam a. 1899. ex codice antiquo dudum reperto suppletos emendatosque iteravisset.

Cum H. Bresslau v. cl. paulo post fasciculum primum editum morte nobis et litteris ereptus esset, cura operis iterum quasi de domini sui funere rapti, ipso iam antea id agente, mihi commissa est, qui eum in praeparanda hac

editione iam per 14 fere annos adiuveram. Et quia non omnes libelli, quos in secundo fasciculo typis mandandos Bresslau reliquerat, ad unguem iam absoluti erant, plus minusve eos retractari et expoliri oportuit. Quod et ab editoribus, qui superstites erant, et a vv. dd. Gerhardo Laehr b. m. et Theodoro Zwölfer, tunc sociis nostris, qui invicem se excipientes etiam plagulas fasciculi secundi mecum correxerunt, adiutus postquam feci vel faciendum curavi, fasciculus secundus (p. 959—1327 complectens), qui supplementa Italica (chronicam, notitias, vitas aliasque historias minores) continet, a. 1929. mense Maio in lucem prodiit. Ex quibus supplementis inter cetera hic indico cum Miracula s. Columbani (edente H. Bresslau b. m.), Sermonem de virtute et Sermonem de transitu s. Constantii, Andreae abbatis Strumensis Vitam s. Arialdi et Vitam s. Iohannis Gualberti accedente alia eiusdem vita anonyma (edente F. Baethgen), Desiderii Dialogos de miraculis s. Benedicti, tum, quae longe maximum spatium occupat, Rangerii Vitam metricam s. Anselmi Lucensis episcopi, cuius editionem ab Ernesto Sackur b. m. ante 40 ferme annos praeparatam Gerhardus Schwartz b. m. et Bernhardus Schmeidler noster absolverunt.

Fasciculus tertius et ultimus (p. 1329—1668 complectens), quem nunc proponimus, praeter nonnulla fasciculorum primi et secundi additamenta minora, tempora inde a saeculo VIII. usque ad initium saeculi XII. spectantia et partim ad Germaniam et Burgundiam pertinentia (annalium et chronicarum fragmenta, notitias, vitas aliasque historias minores, velut Translationem trium virginum Coloniensium Walciodorensem, quam edidit Wilhelmus Levison), partim res gestas Italiae illustrantia (annales, catalogos, notitias, alias historias minores) et Addenda quaedam et emendanda indices totius tomi XXX. diu desideratos continet. Inter additamenta Italica eminent Annales Casinenses, quorum recensio A a Georgio Waitz b. m. ante plus quam 50 annos reperta hic primum a Guilelmo Smidt una cum duobus aliis recensionebus iam pridem cognitae edita est, et Monumenta quaedam Aretina saeculo XI. conscripta et, qui prae aliis nominandus hic primum in Germania prodit, libellus pretiosissimus et paene unicus, ad cognoscendum regni Italici et iura et administrationem fisci vel maximi momenti, qui 'Instituta regalia et ministeria camerae regum Longobardorum' inscribitur, alias in Italia sub titulo 'Honorantiae civitatis Papiae' editus. Qui libellus edente Adolfo Hofmeister etiam separatim recusus venum it. In indicibus componendis et illustrandis vv. dd. Henricus Kauffmann, qui etiam in toto fasciculo tertio praeparando et absolvendo semper mihi aderat et plagulas indefesse mecum correxit, et Erwinus Asmann,

qui aequè in plagulis corrigendis desudavit, multum laboris et diligentiae impenderunt. Quorum alter, H. Kauffmann, Indicem nominum, alter, E. Aßmann, Indicem rerum et verborum composuit, postquam singulas voces et singulos locos antea Ernestus Kittel (p. 3—439) et Iohannes Frederichs (p. 440—465 et p. 727—1327), tunc socii nostri Berolinenses, et Henricus Kauffmann (p. 466—725 et p. 1329—1491; res et verba p. 1329—1491 etiam Erwinus Aßmann) enotaverunt. In locis Belgiae et Franciae explicandis summo studio summaque liberalitate nos adiuvit v. cl. Franciscus L. Ganshof Bruxelensis. Alii quoque multi, quos, quantum fieri potuit, singulos suis locis indicavimus, non semel consilio et opera nobis adfuerunt. Quibus omnibus gratias agimus quam maximas.

Dabam Gryphiae, mense Augusto a. 1934.

ADOLFUS HOFMEISTER.

SCRIPTORUM TOMI TRICESIMI PARTE SECUNDA CONTINENTUR:
SUPPLEMENTA TOMORUM I—XV.

Praefatio auctore A. Hofmeister	Pag. V—VIII
---------------------------------	-------------

FASCICULUS PRIMUS.

A. GERMANIA ET GALLIA.

I. ANNALES, CATALOGI, NOTITIAE.

1. Annales ex Annalibus Iuvavensibus antiquis excerpti. Ed. H. Bresslau	727—744
2. Annalium Ratisponensium supplementum. Ed. F. Baethgen	745—747
3. Annales Magdeburgenses brevissimi. Ed. O. Holder-Egger	748—749
Notae necrologicae Magdeburgenses. Ed. O. Holder-Egger	749—750
4. Series regum et imperatorum S. Matthiae Treverensis. Ed. A. Hofmeister	751—752
5. Series regum Alsatiensis. Ed. F. Baethgen	753
6. Notitia S. Petri Wormatiensis. Ed. A. Hofmeister	754
7. Notitia de conventu Hattonis archiepiscopi Moguntini et Herivei archiepiscopi Remensis. Ed. F. Baethgen	755—756
8. Notae Aschaffenburgenses. Ed. H. Bresslau	757—760
9. Notitia ordinationis Frisingensis. Ed. A. Hofmeister	761—762
10. Notae ecclesiae maioris Hildesheimensis. Ed. A. Hofmeister	763—765
11. Notae Prumienses. Ed. F. Baethgen	766—767
12. Dedicaciones ecclesiarum Germaniae et Galliae	768—788
Dedicatio ecclesiae S. Andreae Coloniensis. Ed. F. Baethgen	768
Dedicatio capellae S. Stephani apud portam altam Coloniae. Ed. F. Baethgen	768—769
Nota dedicationis Frisingensis. Ed. O. Holder-Egger	769
Notae dedicationum S. Blasii Brunswicensis. Ed. A. Hofmeister	769—770
Notitiae dedicationum ecclesiae Epternacensis. Ed. N. de Werveke	770—774
Dedicatio Isnensis. Ed. F. Baethgen	774
Dedicatio ecclesiae S. Adalberti Augiensis. Ed. F. Baethgen	774—775
Dedicaciones Brunwilarenses. Ed. A. Hofmeister	775—777
Dedicatio capellae S. Stephani Wormatiensis. Ed. F. Baethgen	777
Dedicatio oratorii Limburgensis. Ed. F. Baethgen	777
Dedicatio ecclesiae Ardachrensis. Ed. H. Bresslau	778
Notae dedicationum Mindensium. Ed. O. Holder-Egger	778
Dedicatio ecclesiae in Slettenbach. Ed. F. Baethgen	779
Dedicatio oratorii cuiusdam in diocesi Moguntina siti (ad S. Albani monasterium per- tinentis?). Ed. A. Hofmeister	779—780
Dedicatio altarium S. Mariae Aquensis. Ed. F. Baethgen	780
Dedicatio capellae S. Michaelis Treverensis. Ed. F. Baethgen	780
Dedicatio oratorii S. Crucis ad S. Pantaleonem Coloniensem. Ed. F. Baethgen	780—781
Notae Sancti Sepulcri Cameracensis. Ed. A. Hofmeister	781
Dedicatio altaris Marbacensis. Ed. F. Baethgen	782
Dedicatio capellae S. Mariae et S. Andreae Maguntinensis. Ed. F. Baethgen	782
Dedicatio cryptae ecclesiae in monte S. Apollinaris. Ed. F. Baethgen	782—783
Notae dedicationum Treverenses. Ed. H. V. Sauerland	783
Dedicatio capellae S. Sulpicii Treverensis. Ed. F. Baethgen	783—784
Dedicatio capellae Sangallensis. Ed. A. Hofmeister	784

	Pag.
Dedicatio altarium in ecclesia S. Amandi. Ed. A. Hofmeister	784
Notitia S. Amandi. Ed. A. Hofmeister	785—786
Consecratio Claustro-neoburgensis. Ed. A. Hofmeister	786—787
Dedicatio capellae S. Godehardi Moguntinensis. Ed. F. Baethgen	787—788
Dedicatio ecclesiae Nuenheimensis. Ed. F. Baethgen	788

II. VITAE ALIAEQUE HISTORIAE MINORES.

13. Vita Lebuini antiqua. Ed. A. Hofmeister	789—795
14. Vita Philippi presbyteri Cellensis. Ed. A. Hofmeister	796—805
Vita s. Philippi confessoris	798—801
De translatione sui corporis	801—803
De inventione corporis s. Philippi	803—805
Vita Adalberti abbatis Hornbacensis. Ed. A. Hofmeister	805
15. Idonis presbyteri Historia translationis sancti Liborii. Ed. F. Baethgen	806—813
16. Translationis sanctorum Wandregisili et Ansberti quae supersunt. Ed. O. Holder-Egger	814—820
17. Fundatio ecclesiae S. Nicolai Leodiensis. Ed. F. Baethgen	821—822
18. Translationis et Inventionis sancti Dionysii Ratisponensis historia antiquior. Ed. A. Hofmeister	823—837
19. Vita Lietberti episcopi Cameracensis auctore Rodulfo monacho S. Sepulcri Cameracensis. Ed. A. Hofmeister	838—866
Epitaphium domni Lietberti episcopi. Ed. A. Hofmeister	866
Notitia de morte et translatione Lietberti episcopi Cameracensis. Ed. A. Hofmeister	866—867
De sanctis ecclesiae Cameracensis relatio auctore monacho Valcellensi. Ed. A. Hofmeister	867—868
20. Vita Bennonis II. episcopi Osnabrugensis auctore Nortberto abbate Iburgensi. Ed. H. Bresslau	869—892
21. Hecelini monachi Translatio et Miracula sancti Clementis. Ed. I. R. Dieterich	893—908
22. Sigebotonis Vita Paulinae. Ed. I. R. Dieterich	909—938
23. Fundatio ecclesiae Hildensemensis. Ed. A. Hofmeister	939—946
24. Vita Lamberti praepositi monasterii Novi Operis prope Hallam Saxoniam. Ed. H. Bresslau	947—953
25. Translatio sancti Alexandri in monasterium Hallense Novi Operis. Ed. H. Bresslau	954—956
Ex tractatu, qui intitulatur 'Denotatio reliquiarum, quas primus Otto imperator augustus de Italia Magdeborch transmisit et convexit'. Ed. H. Bresslau	956—957

FASCICULUS SECUNDUS.

B. ITALIA.

I. CHRONICAE, NOTITIAE.

26. Chronica monasterii Sancti Michaelis Clusini. Ed. G. Schwartz et E. Abegg	959—970
27. Notitia dedicationis ecclesiae Sancti Salvatoris in Monte Amiata. Ed. P. E. Schramm	971—972
28. Notae de Mathilda comitissa. Ed. P. E. Schramm	973—975

II. VITAE ALIAEQUE HISTORIAE MINORES.

29. Translatio Iuvenalis et Cassii episcoporum Narniensium Lucam. Ed. A. Hofmeister	976—983
30. Translatio et Miracula sanctorum Senesii et Theopontii. Ed. P. E. Schramm	984—992
31. Miracula sancti Columbani. Ed. H. Bresslau	993—1015
32. Sermo de virtute et Sermo de transitu sancti Constantii. Ed. A. Hofmeister	1016—1022
33. Vita et Miracula sancti Bononii abbatis Locediensis. Ed. G. Schwartz et A. Hofmeister	1023—1033
34. De Gallica Petri Damiani profectione et eius ultramontano itinere. Ed. G. Schwartz et A. Hofmeister	1034—1046
35. Vita sancti Arial di auctore Andrea abbate Strumensi. Ed. F. Baethgen	1047—1075
36. Vitae sancti Iohannis Gualberti. Ed. F. Baethgen	1076—1110
Vita Iohannis Gualberti auctore Andrea abbate Strumensi	1080—1104
Vita Iohannis Gualberti auctore discipulo eius anonymo	1104—1110

37. Dialogi de miraculis sancti Benedicti auctore Desiderio abbate Casinensi. Ed. G. Schwartz et A. Hofmeister	1111—1151
38. Vita metrica s. Anselmi Lucensis episcopi auctore Rangerio Lucensi. Ed. E. Sackur, G. Schwartz, B. Schmeidler	1152—1307
39. Relatio aedificationis ecclesiae cathedralis Mutinensis et translationis sancti Geminiani. Ed. H. Bresslau	1308—1313
40. Vitae prima et secunda s. Bernardi episcopi Parmensis. Ed. P. E. Schramm	1314—1327

FASCICULUS TERTIUS.

SUPPLEMENTA FASCICULORUM PRIMI ET SECUNDI.

A. GERMANIA ET BURGUNDIA.

I. ANNALES, CHRONICAE, NOTITIAE.

41. Annalium Patherbrunnensium fragmenta. Ed. H. Kauffmann	1329—1332
42. Chronicae S. Marii Lausannensis fragmentum. Ed. A. Hofmeister	1333—1334
43. Anonymi Ratisponensis Chronicae fragmenta. Ed. G. Leidinger	1487—1491
44. Notae historicae Augienses. Ed. A. Hofmeister	1335—1336
45. Notae Brotseldenses. Ed. A. Hofmeister	1483—1487
46. Dedicatio ecclesiae in Udmodard. Ed. A. Hofmeister	1337
47. Dedicatio altaris S. Crucis in ecclesia Prumiensi. Ed. A. Hofmeister	1338
48. Dedicatio capellae in castro Wirtenberc, ut videtur. Ed. A. Hofmeister	1339

II. VITAE ALIAEQUE HISTORIAE MINORES.

49. Translatio Sergii et Bacchi martyrum Weissenburgensis. Ed. W. Levison	1340—1342
50. Miracula sancti Apollinaris episcopi Valentiniensis. Ed. A. Hofmeister	1343—1346
51. Translatio sanctorum Geminorum Ellwangensis et Ratisbonensis. Ed. W. Levison	1347—1349
52. Vita et Passio sancti Brunonis episcopi et martyris Querfordensis. Ed. H. Kauffmann	1350—1367
53. Miracula sancti Willibrordi Epternacensia. Ed. W. Levison	1368—1371
54. Translatio trium virginum Coloniensium Walciodorensis. Ed. W. Levison	1372—1383
Historiae Walciodorensis monasterii prologus. Ed. W. Levison	1383—1384

B. ITALIA.

I. ANNALES, CATALOGI, NOTITIAE.

55. Annales Casinenses ex Annalibus Montis Casini antiquis et continuatis excerpti inde ab a. 1000 (999) usque ad a. 1098. Ed. Guil. Smidt	1385—1429
56. Catalogus regum Langobardorum et imperatorum Aretinus auctore Gerardo primicerio. Ed. A. Hofmeister	1430—1437
57. Series episcoporum Aretinorum. Ed. A. Hofmeister	1438—1441
58. Notae de Beatrice ducissa Tusciae et Gisla. Ed. A. Hofmeister	1442—1443

II. ALIAE HISTORIAE MINORES.

59. Instituta regalia et ministeria camerae regum Longobardorum et Honorantiae civitatis Papiae. Ed. A. Hofmeister	1444—1460
60. Libellus querulus de miseriis ecclesiae Pennensis. Ed. A. Hofmeister	1461—1467
61. Historia custodum Aretinorum. Ed. A. Hofmeister	1468—1482
Addenda et Emendanda	1492—1497
Corrigenda	1497. 1668
Index nominum totius tomi. Scripsit H. Kauffmann	1498—1618
Addenda ad Indicem nominum	1618—1620
Index rerum et verborum totius tomi. Composuit E. Assmann	1621—1667